L. N. Tolstoi

L. N. Tolstoi

RĂZBOI ŞI PACE

Volumul 1

Partea întâi.

I

— EH BIEN, MON PRINCE, Genes et Lucques ne sont plus que des apanages, des moşii de la familie Buonaparte. Non, je vous préviens que şi vous ne me dites pas que nous avons la guerre, şi vous vous permettez encore de pallier loutes les infamies, toutes les atrocités de cet Antichrist (ma parole, j'y crois) – je ne vous connais plus, vous n'etes plus mon ami, vous n'etes plus robul meu credincios, comme vous dites.1 Dar, mai întâi, bună seara, bună seara! Je vois que je vous fais peur.2 Ia te rog loc şi să stăm puţin de vorbă.

Cu aceste cuvinte îl întâmpina în iulie 1805, bine cunoscuta Anna Pavlovna Scherer, doamna de onoare şi confidenta împărătesei Maria Feodorovna, pe marele demnitar prinţul Vasili, sosit cel dintâi la serata pe care ea o dădea. Anna Pavlovna tuşea de câteva zile: avea gripă, după cum spunea ea („gripă” era pe atunci un termen nou, folosit numai de puţină lume). În invitaţiile trimise de dimineaţă printr-un lacheu în livrea roşie scrisese pentru toţi, fără deosebire: „Si vous n'avez rien de mieux a faire, M. le comte (sau mon prince), et şi la perspective de passer la soirée chez une pauvre malade ne vous effraye pas trop, je serai charmée de vous voir chez moi entre 7 et 10 heures. Annette Scherer.”3

— Dieu, quelle virulente sortie! 4 exclamă prinţul intrând, fără să pară câtuşi de puţin intimidat de o asemenea

primire, cu o expresie senină pe obrazul lătăreţ, sigur de sine în strălucitoarea lui uniformă de curtean, cu fireturi, cu decoraţii pe piept, pantofi şi ciorapi de mătase.

Vorbea franceză aleasă, în care bunicii noştri nu mai că se exprimau, dar în care şi gândeau, şi o rostea cu acele intonaţii molcome, cu nuanţe de condescendenţă, caracteristice oamenilor cu vază, îmbătrâniţi pe lângă Curte şi în înalta societate. Păşi spre Anna Pavlovna îi sărută mâna, îşi întinse chelia parfumată şi lucioasă ca să i-o sărute, apoi se aşeză tacticos pe canapea.

— Avant tout, dites-moi comment vous allez, chere amie5? Liniştеşte-mă, rosti el fără să-şi schimbe tonul, care, sub etichetă şi compasiune, ascundea indiferenţă şi chiar ironie.

— Cum poţi fi sănătos… când sufleteşte nu faci decât să te zbuciumi? E oare cu putinţă ca un om simţitor să rămână nepăsător în zilele noastre? Zise Anna Pavlovna. Rămâi, sper, toată seara la mine, nu?

— Dar recepţia ambasadorului Angliei? Azi e miercuri! Trebuie să fac act de prezenţă, răspunse prinţul. Va trece fiică-mea pe-aici ca să mă ia.

— Credeam că recepţia de astăzi s-a amânat. Je vous avoue que toutes ces fetes et tous ces feux d'artifice commencent a devenir insipides6.

— Dacă s-ar fi ştiut că doreşti aceasta, recepţia ar fi fost amânată, rosti prinţul ca un automat, spunând din obişnuinţă lucruri pe care nici măcar n-avea pretenţia să le creadă cineva.

— Ne me tourmentez pas. Eh bien, qu'a-t-on décidé par rapport a la dépeche de Novosilzoff? Vous savez tout7.

— Cum să-ţi spun? Răspunse prinţul pe un ton rece şi plictisit. Qu'a-t-on décidé? On a décidé que Buonaparte a brulé ses vaisseaux, et je crois que nous sommes en train de bruler les nôtres8.

Prinţul Vasili vorbea totdeauna alene, cum rostesc actorii un rol dintr-o piesă învechită. Anna Pavlovna Sherer,

dimpotrivă, în ciuda celor patruzeci de ani ai săi, era plină de vioiciune şi de elan.

De altfel, îşi datora faima ei în societate, pasiunii cu care discuta întotdeauna; uneori trebuia să pară entuziastă chiar când nu era dispusă la asta, pentru a nu înşela aşteptările celor care o cunoşteau. Zâmbetul reţinut ce flutura necontenit pe faţa Annei Pavlovna, deşi nepotrivit cu trăsăturile ei de femeie trecută, arăta, întocmai ca la copiii răsfăţaţi, conştiinţa limpede a acestui cusur plin de farmec, de care ea nu voia, nu putea şi nici nu găsea cu cale să se dezbare.

În toiul acestei discuţii politice, Anna Pavlovna se înflăcăra.

— Ah, nu-mi vorbi de Austria! Poate nu înţeleg eu nimica, dar Austria n-a dorit niciodată şi nu doreşte nici azi războiul. Ea ne trădează. Rusia, ea singură, trebuie să fie salvatoarea Europei! Binefăcătorul nostru cunoaşte înalta sa chemare şi-i va fi credincios. E singurul lucru în care cred! Bunului şi minunatului nostru suveran îi revine acest măreţ rol în lume; şi el e aşa de virtuos şi de mărinimos, încât Dumnezeu nu-l va părăsi şi-l va ajuta să-şi împlinească menirea de a strivi hidra revoluţiei, întruchipată de acest ucigaş şi scelerat, şi care în clipa de faţă e şi mai înspăimântătoare. Noi va trebui să răscumpărăm, singuri, sângele celui nevinovat. În cine, mă rog, ne putem pune nădejdea? Anglia, cu spiritul ei negustoresc, nu va înţelege, şi, de altfel, nici nu e în stare să înţeleagă toată măreţia sufletească a împăratului Alexandru. Ea a refuzat să părăsească Malta. Vrea să găsească, caută, un gând ascuns în acţiunile noastre. Ce i-au răspuns ei lui Novosilţov? Nimic. N-au înţeles şi nu pot înţelege spiritul de abnegaţie al împăratului nostru, care nu vrea nimic pentru el însuşi şi vrea totul pentru binele omenirii. Şi ce-au făgăduit, mă rog? Nimic. Dar nici cât au făgăduit n-au să facă! Iar Prusia, ea a şi declarat că Bonaparte e de neînvins şi că Europa întreagă n-are nici o putere în faţa lui… Eu nu cred nici o vorbă din tot ce îndrugă Hardenberg, şi nici Haugwitz.

Cette fameuse neutralité prussienne, ce n'est qu'un piege9. Nu cred decât în Dumnezeu şi în destinul sublim al iubitului nostru împărat. El va salva Europa!

Se opri deodată, şi pe chipul ei se ivi un zâmbet de ironie la adresa propriei sale înflăcărări.

— Sunt încredinţat, zise prinţul zâmbind, că dacă în locul simpaticului nostru Wintzengerode ai fi fost trimisă dumneata, ai fi smuls consimţământul regelui prusac. Eşti atât de elocventă! Îmi dai un ceai?

— Numaidecât. A propos, adăugă ea, domolindu-se iarăşi, voi avea astăzi la mine doi oameni deosebit de interesanţi, le vicomte de Mortemart, il est allié aux Montmorency par les Rohans10, una dintre cele mai bune familii ale Franţei. Este unul dintre emigranţii de seamă, dintre cei autentici. Şi apoi, l'abbé Morio11…, îl cunoşti? E un spirit profund. Ştii c-a fost primit de suveran?

— A! Voi fi foarte fericit să-l cunosc, zise prinţul. Dar spune-mi, adăugă el, ca şi cum şi-ar fi adus întâmplător aminte de un lucru fără nici o însemnătate, când de fapt întrebarea aceasta era principalul scop al vizitei sale, e adevărat că l'impératrice-mere12 doreşte numirea baronului Funke în postul de prim-secretar al ambasadei din Viena? C'est un pauvre sire, ce baron, a ce qu'il paraât13.

Prinţul Vasili râvnea să-şi vadă fiul în postul acesta, în care alţii stăruiau, prin împărăteasa Maria Feodorovna, să-l numească pe baron.

Anna Pavlovna îşi ascunse ochii sub pleoapele lăsate-n jos în semn că nici ea, nici altcineva, oricine ar fi, nu în măsură să judece un lucru care îi convine sau îi e pe plac împărătesei.

— Monsieur le baron de Funke a été recommandé a l'impératrice-mere par sa soeur14, atât îşi îngădui ea să răspundă, cu glas mohorât şi rece.

În clipa când rosti numele împărătesei, chipul Annei Pavlovna căpătă o expresie de sincer şi adânc devotament şi

respect, îmbinat cu o tristeţe care i se citea pe faţă de fiecare dată când aducea vorba despre înalta ei protectoare. Mai spuse că majestatea-sa a binevoit să arate beaucoup d'estime15 baronului Funke şi din nou privirea i se învălui într-un nour de tristeţe.

Prinţul tăcu, nepăsător. Anna Pavlovna, cu prezenţa de spirit şi cu îndemânarea ei de femeie şi de curteană, care-i erau caracteristice, vrând să-l şi înţepe puţin pe prinţ pentru cutezanţa de a fi vorbit astfel pe seama unei persoane recomandate împărătesei şi, în acelaşi timp, să-l şi consoleze, schimbă vorba:

— Mais, a propos de votre familie16, zise ea. Ştii că fiica dumitale, de când a început să iasă în lume, fait les délices de tout le monde. On la trouve belle, comme le jour17.

Prinţul se înclină în semn de respect şi recunoştinţă.

— Adeseori mă gândesc, continuă Anna Pavlovna după o clipă de tăcere, apropiindu-se cu scaunul de prinţ şi zâmbindu-i cu prietenie, ca şi cum prin asta ar fi vrut să arate că discuţia cu subiect politic şi monden era încheiată şi că puteau trece la chestiuni familiale, mă gândesc cât de nedrept e împărţit câteodată norocul în viaţă. De ce ţi-a dăruit soarta doi copii atât de buni (nu vorbesc de Anatol, fiul dumitale cel mic, pe care nu-l iubesc, hotărî ea, fără drept de apel, ridicând din sprâncene), doi copii atât de adorabili? Iar dumneata, la drept vorbind, îi preţuieşti mai puţin decât oricine şi de aceea nici nu eşti vrednic de ei!

Şi pe chip îi apăru nelipsitul zâmbet entuziast.

— Que voulez-vous? Lavater aurait dit que je n'ai pas la bosse de la paternité18, spuse prinţul.

— Lasă gluma! Aveam de gând să stau de vorbă cu dumneata cu toată seriozitatea. Ştii, sunt nemulţumită de fiul dumitale cel mic. Între noi fie spus (faţa ei luă din nou o expresie de întristare), s-a vorbit despre dânsul la majestatea-sa şi ai fost compătimit…

Prinţul Vasili nu răspunse, dar ea aştepta tăcută, privindu-l cu înţeles. El se posomorî.

— Ce pot să fac? Vorbi el în cele din urmă. Ştii doar, am făcut pentru educaţia lor tot ce poate face un tată, amândoi au ieşit des imbéciles19. Ippolit, la urma urmei, e un prost liniştit, iar Anatol un prost neastâmpărat. Asta-i toată deosebirea, zise el şi zâmbi mai afectat şi mai firesc ca de obicei, din care pricină zbârciturile adâncite din jurul gurii îi dădură o expresie antipatică şi neaşteptată de vulgaritate.

— Mă întreb de ce le mai dă Dumnezeu copii unor oameni ca dumneata? Dacă n-ai fi tată, n-aş avea nimic să-ţi reproşez, zise Anna Pavlovna ridicându-şi privirea şi căzând pe gânduri.

— Je suis votre20 rob credincios, et a vous seule je puis l'avouer21. Copiii mei, ce sont les entraves de mon existence22. Asta o fi crucea mea. Aşa socot eu! Que voulez-vous23? şi tăcu, arătându-şi printr-un gest resemnarea în faţa cruzimii destinului.

Anna Pavlovna tot pe gânduri stătea.

— Nu ţi-ai zis niciodată că trebuie să-ţi însori fiul, pe Anatol al dumitale? Se spune, urmă ea, că fetele bătrâne ont la manie des mariages24. Eu nu-mi simt această slăbiciune, dar am în vedere o petite personne25, care e tare nefericită lângă tatăl ei, une parente a nous, une princesse26 Bolkonskaia.

Prinţul Vasili nu spuse nici un cuvânt, dar cu puterea de pătrundere a oamenilor de lume, arătă printr-o simplă mişcare capului că a luat cunoştinţă de aceste lămuriri.

— Nu ştii poate că acest Anatol mă costă patruzeci de mii de ruble pe an? Zise el, neputând pesemne să-şi stăpânească şuvoiul gândurilor amare.

Şi, după o tăcere:

— Ce are să se întâmple peste cinci ani dacă lucrurile merg tot aşa? Voila l'avantage d'etre pere27. E bogată prinţesa dumitale?

— Tatăl ei e straşnic de bogat şi grozav de zgârcit. Trăieşte la ţară. Ştii, faimosul prinţ Bolkonski, pus în retragere încă de pe timpul domniei răposatului împărat şi poreclit „regele

Prusiei”. Foarte deştept om, dar plin de ciudăţenii şi cu un caracter nesuferit. La pauvre petite est malheureuse, comme les pierres28. Are şi un frate, cel care s-a însurat nu demult cu Lise Meinen; e aghiotantul lui Kutuzov. Vine şi el astă-seară aici.

— Ecoutez, chere Annette29, spuse prinţul Vasili, apucând deodată mâna celei cu care vorbea şi trăgându-i-o în jos fără nici un rost. Arrangez-moi cette affaire et je suis votre, cel mai credincios rob, a tout jamais30 („rop”, comme mon vătaf m'écrit des31 dări de seamă: r-o-p, cu p). Fata e de familie bună şi e bogată. Asta-i tot ce-mi trebuie!

Şi cu mişcările libere, familiare şi graţioase, care-i erau caracteristice, luă mâna doamnei de onoare, i-o sărută, i-o scutură uşor şi apoi se răsturnă pe speteaza jilţului, privind în altă parte.

— Attendez, spuse Anna Pavlovna, chibzuind. Chiar în astă-seară am să vorbesc cu Lise (la femme du jeune Bolkonski)32. S-ar putea să şi punem lucrul la cale! Ce sera dans votre famille, que je ferai mon apprentissage de vieille fille33.

II.

SALONUL ANNEI PAVLOVNA începuse încetul cu încetul să se umple. Venise toată protipendada Petersburgului; erau oameni diferiţi ca vârstă şi caracter, dar asemănători prin mediul social în care trăiau. Veni şi fiica prinţului Vasili, frumoasa Hélene, grăbită să-şi ia tatăl la recepţia ambasadorului. Era în rochie de bal şi purta cifra imperială; îşi făcu intrarea şi tânăra, cunoscută drept la femme la plus séduisante de Pétersbourg34, mica prinţesă Bolkonskaia, căsătorită abia de iarna trecută, care din cauza sarcinii numai ieşea acum în înalta societate, dar tot mai lua parte la unele serate în cerc restrâns. Veni şi prinţul Ippolit, fiul prinţului Vasili, împreună cu Mortemart, pe care îl prezentă celor de faţă; nu lipsea nici abatele Morio, nici mulţi alţii.

— N-aţi văzut-o încă„, sau „N-aţi cunoscut-o pe ma tante35?” repeta Anna Pavlovna de fiecare dată,

întâmpinându-şi invitaţii nou sosiţi, şi-i conducea cu multă gravitate în faţa unei bătrânele gătite cu funde înfoiate, care-şi făcuse apariţia dintr-o odaie alăturată de îndată ce începuseră să se adune oaspeţii; le rostea numele, plimbându-şi grăbită privirea de la musafir la ma tante şi apoi se depărta.

Toţi oaspeţii îndeplineau ritualul ploconirii în faţa acestei mătuşi necunoscute care nu interesa pe nimeni şi nu era nimănui de vreun folos. Anna Pavlovna urmărea cu nostalgică şi solemnă participare aceste temenele, dându-le aprobarea ei tacită. Ma tante repeta fiecăruia tot aceleaşi şi aceleaşi formule despre sănătatea lor, despre sănătatea ei şi despre sănătatea majestăţii sale împărăteasa, care în seara aceea era, slavă Domnului, mai satisfăcătoare. Toţi acei care se apropiau de ea nu trădau, din politeţe, nici o grabă, dar încercau un plăcut sentiment de uşurare, ca după împlinirea unei grele obligaţii, atunci când se depărtau de bătrânică, pentru ca pe urmă toată seara să nu se mai întoarcă nici măcar o dată la ea.

Tânăra prinţesă Bolkonskaia venise cu lucrul de mână, pus într-un săculeţ de catifea brodat cu un fir de aur. Delicioasa ei buză de sus, uşor umbrită de un pufuleţ brun, era cam scurtă, aşa că-i lăsa dinţii descoperiţi, ceea ce o făcea cu atât mai drăgălaşă când se ridica şi mai ales când se ţuguia, pentru a se lăsa pe buza de jos. Aşa cum se întâmplă întotdeauna cu femeile încântătoare, acest mic cusur – buza prea scurtă şi gura întredeschisă – părea a fi farmecul deosebit al frumuseţii ei. Era pentru fiecare o plăcere să privească această viitoare mamă, drăgălaşă, plină de viaţă şi de sănătate, care-şi purta cu atâta graţie sarcina. Bătrânilor ca şi tinerilor blazaţi şi morocănoşi, li se părea că încep a se molipsi de farmecul ei de îndată ce se apropiau de dânsa şi schimbau câteva vorbe cu ea. Oricine-i vorbea, şi vedea, la fiecare cuvânt ce-i adresa, zâmbetul ei luminos şi dinţii albi strălucitori mereu descoperiţi, îşi închipuia că

în seara aceea fusese deosebit de amabil. Şi fiecare, la rândul lui, credea acelaşi lucru.

Legănându-se, mica prinţesă ocoli cu paşi mărunţi şi repezi masa, cu săculeţul de lucru în mână şi, potrivindu-şi cu voioşie rochia, se aşează pe canapea, în preajma samovarului de argint, ca şi cum tot ce făcea ea n-ar fi fost decât o partie de plaisir36 pentru ea şi pentru toţi cei în mijlocul cărora se afla.

— J'ai apporté mon ouvrage37, spuse ea, dezlegându-şi săculeţul şi adresându-se tuturor deodată.

— Vezi, Annette, ne me jouez pas un mauvais tour, se adresă ea stăpânei casei. Vous m'avez écrit, que c'était une toute petite soirée; voyez, comme je suis attifée38.

Şi-şi desfăcu braţele ca să-şi arate rochia elegantă gri cu dantelă, încinsă ceva mai jos de sâni cu o panglică lată.

— Soyez tranquille, Lise, vous serez toujours la plus jolie39, îi răspunse Anna Pavlovna.

— Vous savez, mon mari m'abandonne, continuă ea pe acelaşi ton, adresându-se unui general, il va se faire tuer. Dites moi, pourquoi cette vilaine guerre40? Întrebă ea pe prinţul Vasili şi, fără să mai aştepte răspuns, se întoarse spre fiica acestuia, frumoasa Hélene.

— Quelle délicieuse personne, que cette petite princesse! 41 spuse prinţul Vasili încet Annei Pavlovna.

Curând după mica prinţesă îşi făcu intrarea un tânăr spătos şi gras, cu părul tuns scurt şi cu ochelari. Purta pantaloni de culoare deschisă după moda vremii, joben înalt şi frac de culoare cafenie. Tânărul acesta voinic era fiul nelegitim al faimosului demnitar de pe vremea împărătesei Ecaterina, contele Bezuhov, care era acum pe moarte la Moscova. N-avea încă nici o funcţie; de-abia se întorsese din străinătate, unde fusese la studii, şi apărea pentru prima oară în societate. Anna Pavlovna îl salută, cu acea înclinare a capului, cu care avea obiceiul să salute persoanele mai mărunte în rang care-i veneau în casă. Dar, în pofida acestui salut dintre cele mai puţin condescendente, la

vederea lui Pierre, pe chipul Annei Pavlovna se zugrăvi o neliniște amestecată cu teamă, așa cum se întâmplă la vederea unui lucru ieșit din măsura cuvenită și cu totul nelalocul său. Deși Pierre era ceva mai voinic decât toți ceilalți bărbați dintre oaspeții ei, pricina acestei temeri nu putea fi decât privirea lui inteligentă și timidă în același timp, scrutătoare și dreaptă, care-l deosebea de toți cei aflați în acest salon.

— C'est bien aimable a vous, monsieur Pierre, d'etre venu voir une pauvre malade42, i se adresă Anna Pavlovna, schimbând priviri speriate cu mătușa ei, către care îl conducea.

Pierre îngăimă ceva neînțeles și continuă să caute pe cineva cu privirea. Zâmbi bucuros, înseninat, salutând-o pe mica prințesă, ca pe o cunoștință apropiată, și păși înspre bătrâna mătușă. Teama Annei Pavlovna nu fusese cu totul lipsită de temei, căci Pierre, fără să dea ascultare până la capăt discursului mătușichii despre sănătatea majestății sale, o părăsi. Anna Pavlovna, înspăimântată, îl opri cu vorbele:

— Nu l-ai cunoscut pe abatele Morio? Foarte interesant om…

— Da, am auzit vorbindu-se de planul lui pentru statornicirea păcii eterne; e foarte interesant, dar e greu de știut dacă e realizabil.

— Credeți? făcu Anna Pavlovna, doar ca să spună ceva și să se poată întoarce din nou la îndatoririle ei de amfitrioană; cu aceasta Pierre săvârșise o a doua nepoliteță.

Înainte, plecase fără să dea ascultare vorbelor bătrânei lui interlocutoare; acum imobiliza gazda, căreia obligațiile îi dictau să plece de lângă dânsul. Cu capul în piept și depărtându-și picioarele lungi, începuse să-i argumenteze Annei Pavlovna de ce socotea el că planul abatelui nu era decât o himeră.

— Discutăm noi asta mai pe urmă, se scuză cu un surâs Anna Pavlovna.

Şi, descotorosindu-se astfel de acest tânăr care nu ştia să se poarte în lume, se întoarse la îndatoririle ei de amfitrioană şi începu din nou să-şi ascută auzul şi să se uite în toate părţile, gata în orice clipă să intervină acolo unde conversaţia lâncezea. Aşa cum patronul unui atelier de filatură, după ce şi-a împărţit lucrătorii pe la locurile lor, se plimbă prin atelier şi, de îndată ce bagă de seamă că vreun fus nu mai merge, sau aude vreun zgomot neobişnuit, un scârţâit ciudat, ori un sfârâit prea puternic, dă fuga şi încetineşte învârtirea, sau caută să-i imprime o mişcare normală, tot aşa şi Anna Pavlovna, plimbându-se prin salonul ei, se alătura când unui grup care nu mai găsea ce să discute, când altuia, unde convorbirea era prea însufleţită şi, doar printr-un cuvânt sau printr-o uşoară deplasare de persoane, regla dibaci mersul, măsurat după cuviinţă, al complicatei maşinării a conversaţiilor. Dar şi în vâltoarea acestor griji tot i se mai putea citi pe chip o teamă grozavă faţă de purtarea lui Pierre. Îl urmări cu priviri îngrijorate când îl văzu că se duce să asculte ce se vorbeşte în grupul din jurul lui Mortemart şi că se îndreaptă apoi spre un alt grup, în mijlocul căruia perora abatele. Pentru Pierre, care-şi făcuse educaţia în străinătate, serata Annei Pavlovna era prima la care avea prilej să ia parte în Rusia. Ştia că se afla întrunită aici toată elita intelectuală a Petersburgului şi ochii îi fugeau de colo-colo, ca unui copil care intră într-un magazin de jucării. Îi era mereu teamă să nu-i scape cumva discuţiile pline de duh pe care le-ar fi putut auzi. Observa siguranţa de sine şi aerele de distincţie de pe figurile celor adunaţi aici, şi se tot aştepta să audă ceva deosebit de inteligent. În cele din urmă se apropie de Morio; discuţia din grupul abatelui i se părea plină de interes şi se opri, aşteptând prilejul să-şi spună şi el părerile, aşa cum le place de obicei tinerilor.

III.

SERATA ANNEI PAVLOVNA era în toi. Zgomotul fuselor se auzea din toate părţile uniform şi continuu. Afară de ma tante, lângă care nu mai rămăsese decât o doamnă în vârstă, cu faţa trasă şi plânsă, oarecum străină de această strălucită adunare, societatea se împărţise în trei grupuri. Punctul central al unui grup, alcătuit mai mult din bărbaţi, era abatele; altul, al tinerilor, se formase în jurul frumoasei prinţese Hélene, fiica prinţului Vasili, şi a drăgălaşei şi rumeioarei prinţese Bolkonskaia, puţin cam prea durdulie pentru vârsta ei; în al treilea, tronau Mortemart şi Anna Pavlovna.

Vicontele era un tânăr plăcut la vedere, cu trăsături şi mişcări estompate, vădit pătruns de însemnătatea şi faima persoanei sale, însă, ca un om bine crescut ce era, lăsând cu modestie societatea în care se găsea să se bucure de prezenţa lui. Anna Pavlovna, se vedea cât de colo, îl servea oaspeţilor ei ca pe o mâncare rară. Aşa cum un bun maâtre d'hôtel îţi prezintă ca pe un lucru cu totul deosebit şi frumos halca de carne de vacă pe care nici n-ai fi vrut s-o atingi dacă ai fi văzut-o într-o bucătărie murdară, tot aşa Anna Pavlovna le servise în seara aceea musafirilor ei mai întâi pe viconte, şi după aceea pe abate, ca pe cine ştie ce raritǎţi nemaiîntâlnite. În cercul lui Mortemart se vorbea acum despre asasinarea ducelui d'Enghien. Vicontele susţinea că ducele d'Enghien căzuse victimă propriei sale mărinimii şi că existaseră pricini cu totul neobişnuite ca să-l aducă pe Bonaparte la turbare.

— Ah! Voyons. Contez-nous cela, vicomte43, zise Anna Pavlovna, simţind cu bucurie cum expresia aceasta: contez-nous cela, vicomte, suna întrucâtva a la Louis XV.

Vicontele se înclină în semn de supunere şi zâmbi curtenitor. Anna Pavlovna îi puse să facă cerc în jurul vicontelui şi îi rugă pe toţi să asculte ce avea să povestească.

— Le vicomte a été personnellement connu de monseigneur44, îi şopti unuia dintre ei Anna Pavlovna. Le

vicomte est un parfait conteur45, mai strecură ea altcuiva. Comme on voit l'homme de la bonne compagnie46, spuse ea unui al treilea; şi, astfel, vicontele fu prezentat societăţii în lumina cea mai prielnică şi mai frumoasă ce-şi putea dori, ca un rosbif pe un taler încălzit, şi presărat pe deasupra cu verdeţuri.

Vicontele se şi pregătea să-şi înceapă povestirea şi surâse subtil.

— Vino şi dumneata aici, chere Hélene47, îi spuse Anna Pavlovna frumoasei prinţese, care se afla prin preajmă, formând centrul unui alt grup.

Prinţesa Hélene zâmbea; se ridică, având întipărit pe chip acelaşi zâmbet – al femeii ce se ştie desăvârşit de frumoasă – zâmbetul pe care şi-l păstrase de când intrase în salon. Foşnindu-şi uşor mătasea rochiei albe, de bal, cu o garnitură în chip de frunze de iederă şi de muşchi verde, şi făcând să-i iasă în evidenţă strălucirea umerilor albi, a pletelor lucitoare şi a briliantelor pe care le purta, păşi dreaptă prin mijlocul bărbaţilor care-i făceau loc şi, cu toate că nu se uita la nimeni, surâdea necontenit tuturor; apoi, ca şi cum ar fi acordat tuturora cu mărinimie dreptul de a se bucura de frumuseţea staturii ei învoalte şi a umerilor ei rotunzi, de farmecul sânilor şi al spatelui său, după moda timpului foarte dezgolite, ca şi cum ar fi adus cu ea toată strălucirea balului, se apropie de Anna Pavlovna. Hélene era atât de frumoasă, încât nu numai ca nu era în ea nici o umbră de cochetărie ci, dimpotrivă, parcă era puţin ruşinată de frumuseţea ei care îi uluia şi îi stăpânea pe toţi cei dimprejur. S-ar fi părut – mai mult – că ea dorea chiar să micşoreze efectul frumuseţii ei, dar nu izbutea.

— Quelle belle personne! 48 exclamau toţi când o vedeau.

Vicontele, ca surprins de ceva neobişnuit, strânse din umeri şi-şi plecă ochii în jos când ea se aşează dinainte-i şi-l lumină şi pe el cu nelipsitul ei zâmbet.

— Madame, je crains pour mes moyens devant un pareil auditoire49, zise el, înclinându-se cu un surâs.

Prinţesa îşi sprijini de tăblia unei măsuţe braţul plin, dezgolit, şi nu găsi cu cale să spună ceva. Zâmbea, în aşteptare. Tot timpul cât ţinu povestirea stătu dreaptă, privind rând pe rând când la braţul ei frumos şi plin, uşor lăsat pe masă, când la şi mai frumosul ei piept, pe rotunjimea căruia îşi potrivea mereu colierul de briliante. Îşi îndrepta mereu cutele rochiei, iar când povestirea o impresiona mai mult, se uita la Anna Pavlovna şi chipul ei lua întocmai expresia care se citea pe chipul doamnei de onoare, ca să se liniştească apoi din nou, în strălucirea unui zâmbet.

Pe urmele prinţesei Hélene venise aici, de la masa de ceai, şi micuţa prinţesă Liza.

— Attendez-moi, je vais prendre mon ouvrage50, rosti ea. Apoi, adresându-se prinţului Ippolit: Voyons, a quoi pensez-vous? Apportez-moi mon ridicule51.

Zâmbind şi vorbind cu toţi deodată, prinţesa stârnise brusc o mişcare generală şi, aşezându-se pe canapea, se cuibărise veselă, cum e mai comod.

— Acum mă simt bine, spuse ea şi, rugându-l pe viconte să povestească, începu să lucreze de zor.

Prinţul Ippolit, care îi adusese săculeţul de lucru, îşi împinse apoi fotoliul mai aproape de ea şi se aşează alături.

În pofida neobişnuitei lui asemănări cu frumoasa-i soră, le charmant Hippolyte52 era de o urâţenie uimitoare. Trăsăturile chipului său erau aceleaşi ca ale surorii sale, dar, pe când întreaga ei făptură era mereu luminată de un zâmbet tineresc, plin de bucuria vieţii, de mulţumire de sine şi de frumuseţea neobişnuită, clasică, a corpului ei, chipul lui, dimpotrivă, era întunecat de un aer tâmp şi exprima o blazare îngâmfată, iar trupul îi era deşirat şi fără vlagă. Ochii, nasul, gura, toate se strângeau parcă într-o singură strâmbătură, nelămurită, de plictiseală, iar mâinile şi picioarele lui luau întotdeauna poziţii nefireşti.

— Ce n'est pas une histoire de revenants? 53 întrebă el, aşezându-se alături de prinţesă şi ducându-şi grăbit la ochi

lornionul, ca şi cum fără de acest instrument n-ar fi putut începe să vorbească.

— Mais non, mon cher54, zise povestitorul, strângând din umeri cu mirare.

— C'est que je déteste les histoires de revenants55, spuse prinţul Ippolit cu o intonaţie din care se vedea bine că abia după ce rostise aceste vorbe îşi dăduse seama de înţelesul lor.

După siguranţa de sine cu care vorbise, nimeni nu ştia dacă spusese ceva deosebit de inteligent sau o curată gogomănie. Purta un frac verde-închis, pantaloni de culoarea cuisse de nymphe effrayée56, după cum spunea chiar el, ciorapi lungi şi pantofi cu cataramă.

Le Vicomte57 povesti cu mult farmec o anecdotă care făcuse pe atunci înconjurul saloanelor, că, anume, ducele d'Enghien ar fi avut obiceiul să vină în taină la Paris pentru a se întâlni cu mademoiselle George58, că odată s-ar fi întâmplat să dea la ea acasă de Bonaparte, care se bucura şi el de favorurile renumitei actriţe, şi că, dând cu ochii de duce, Napoleon ar fi căzut într-unul dintre acele leşinuri de care era cuprins adeseori, şi s-ar fi aflat deci în mâinile ducelui, prilej de care ducele însă nu profitase, iar mai târziu, Bonaparte s-ar fi răzbunat tocmai pentru mărinimia aceasta şi ar fi pus la cale omorârea ducelui.

Felul său de a povesti era încântător şi plin de interes – mai ales când ajunse acolo unde rivalii se recunosc deodată unul pe altul – şi doamnele, după cât părea, erau foarte mişcate.

— Charmant59, spuse Anna Pavlovna, uitându-se întrebător la mica prinţesă.

— Charmant, şopti mica prinţesă, înfigându-şi acul în lucrul de mână, voind parcă să arate prin aceasta că povestirea îi stârnise într-atâta interesul, încât o împiedica să continue lucrul.

Vicontele aprecie acest omagiu mut şi, surâzându-i recunoscător, îşi urmă povestirea. În acest timp însă Anna

Pavlovna, tot uitându-se la Pierre, tânărul care o neliniştea mai mult, observă, că acesta vorbea cam însufleţit şi tare cu abatele, şi se grăbi spre locul unde se ivise primejdia, cu gândul să intervină. Într-adevăr, Pierre izbutise să lege cu abatele o discuţie asupra problemei echilibrului politic, iar abatele, cucerit, se vede, de înflăcărarea naivă a tânărului, îşi desfăşura în faţa lui ideile sale favorite. Şi unul, şi celălalt ascultau cu prea multă naturaleţe şi vorbeau cu prea multă însufleţire, şi acest lucru nu-i era pe plac Annei Pavlovna.

— Întrebi de mijloace? Mijloacele sunt: echilibrul european şi le droit des gens60, spuse abatele. Ar fi de ajuns ca o împărăţie puternică, cum este Rusia, a cărei barbarie o trâmbiţează toţi, să se pună dezinteresat în fruntea unei coaliţii având drept scop echilibrul european, şi pacea ar fi salvată!

— Dar cum vreţi dumneavoastră să găsiţi formula unui asemenea echilibru? Îşi începuse Pierre argumentarea, când iată că se apropie Anna Pavlovna şi, aruncându-i o privire severă tânărului, îl întrebă pe italian cum suportă clima Rusiei.

Faţa italianului îşi schimbă brusc expresia şi luă un aer respingător de ipocrizie mieroasă, obişnuită la el, se vede, ori de câte ori vorbea femeilor.

— Sunt atât de încântat de strălucirea spiritului şi de cultura societăţii în care am avut fericirea să fiu primit, şi mă refer mai cu seamă la societatea femeilor, încât n-am avut încă vreme să mă mai gândesc şi la climă, spuse el.

Nemai slăbindu-i din ochi, nici pe abate, nici pe Pierre, Anna Pavlovna, ca să-i poată supraveghea mai lesne, îi trase pe amândoi spre grupul comun.

IV.

Între timp se ivise în salon o figură nouă. Această figură nouă era tânărul prinţ Andrei Bolkonski, soţul micii prinţese Liza. Prinţul Bolkonski era un tânăr nu prea înalt şi foarte frumos, cu trăsături bine conturate şi severe. Totul în fiinţa lui, începând cu privirea, obosită şi plictisită, şi până la

pasul liniştit şi măsurat, prezenta cel mai izbitor contrast cu făptura micii şi vioaiei sale soţii. Se vedea bine că toţi cei din salon nu numai că-i erau prea bine cunoscuţi, dar îl şi plictiseau până-ntr-atât, încât nici să se uite la dânşii ori să-i asculte vorbind nu mai era în stare decât cu greu. Dintre toate aceste chipuri ce-i erau de nesuferit, chipul drăgălaşei sale soţii, pe cât se părea, îl plictisea cel mai tare. Cu o grimasă, care-i schimonosea obrazul frumos, el îşi întoarse faţa de la ea. Sărută mâna Annei Pavlovna şi, uitându-se printre gene, îmbrăţişă cu privirea întreaga adunare.

— Vous vous enrôlez pour la guerre, mon prince? 61 întrebă Anna Pavlovna.

— Le général Koutouzoff, spuse Bolkonski, apăsând pe ultima silabă, zoff, aşa cum fac francezii, a bien voulu de moi pour aide-de-camp…62

— Et Lise, votre femme? 63

— Va pleca la ţară.

— Cum de vă lasă inima să ne lipsiţi de fermecătoarea dumneavoastră soţie?

— André, i se adresă soţia lui, cu aceeaşi cochetărie cu care se adresa şi celorlalţi, nu ştii ce istorie ne-a povestit vicontele despre mademoiselle George şi Bonaparte!

Prinţul încruntă sprâncenele şi întoarse capul. Pierre, care din clipa intrării prinţului Bolkonski nu-şi mai luase de la el privirea prietenoasă şi plină de bucurie, se apropie şi-l prinse de braţ. Fără să se întoarcă, prinţul Andrei îşi strâmbă din nou obrazul într-o grimasă de nemulţumire şi dojană pentru acela care-l apuca aşa de braţ, dar, dând cu ochii de chipul zâmbitor al lui Pierre, îi răspunse printr-un surâs neaşteptat de blând şi de prietenos.

— Ia te uită! Iată-te şi pe tine păşind în înalta societate! Îi spuse el.

— Ştiam că ai să fii şi dumneata aici, răspunse Pierre. Vin astă-seară la masă la dumneata, adăugă el încet, ca să nu-l stingherească cumva pe vicontele care-şi continua povestirea. Se poate?

— Nu, nu se poate, spuse prinţul Andrei râzând, şi-i strânse mâna spre a-i da lui Pierre să înţeleagă că nici nu trebuie să mai întrebe.

Voi să mai spună ceva, dar în aceeaşi clipă se ridicară prinţul Vasili şi fiica lui, iar bărbaţii se sculară şi ei în picioare ca să le facă loc să treacă.

— Pe mine vă rog să mă iertaţi, scumpul meu viconte, spuse prinţul Vasili franţuzului, trăgându-l îndatoritor de mânecă în jos, spre a-l împiedica să se ridice de pe scaun. Această nesuferită recepţie a ambasadorului pe mine mă lipseşte de o plăcere, iar pe dumneavoastră vă întrerupe. Îmi pare foarte rău că trebuie să părăsesc încântătoarea dumneavoastră serată, se adresă el Annei Pavlovna.

Fiica lui, prinţesa Hélene, ţinându-şi graţios faldurile rochiei de bal, îşi făcu drum printre scaune, iar zâmbetul strălucea şi mai luminos pe frumosul ei chip. Pierre se uita cu ochi plini de admiraţie, aproape speriaţi, la această frumuseţe, când ea-i trecu pe dinainte.

— E foarte frumoasă! Spuse prinţul Andrei.

— Foarte! Răspunse Pierre.

În tăcere, prinţul Vasili îl luă pe Pierre de braţ şi se adresă Annei Pavlovna:

— Domesticeşte-mi ursul acesta, spuse el. Uite-l, de o lună de zile stă la mine şi de-abia azi îl văd ieşind în lume pentru întâia dată. Nimic nu e mai necesar unui tânăr decât societatea femeilor inteligente.

V.

ANNA PAVLOVNA ZÂMBI şi făgădui să se ocupe de Pierre, despre care ştia că se înrudeşte după tată cu prinţul Vasili. Doamna în vârstă, care stătuse până atunci cu ma tante, se ridică grăbită şi-l ajunse pe prinţul Vasili în vestibul. De pe faţa ei dispăruse interesul prefăcut de până atunci. Blândă şi plânsă, figura ei nu mai exprima decât îngrijorare şi teamă.

— Un moment, alteţă! N-ai nimic să-mi spui cu privire la Boris al meu? (Pronunţă numele de Boris, accentuând pe o.)

Nu mai pot zăbovi în Petersburg. Spune-mi, te rog, ce veşti pot duce bietului meu băiat?

Neluând în seamă faptul că prinţul Vasili o asculta în silă şi într-un chip aproape nepoliticos, dând chiar semne de nerăbdare, doamna în vârstă îi zâmbea blând şi mişcător şi, ca să nu plece, îl apucă de mână.

— E de ajuns să spui o vorbă suveranului şi va fi mutat numaidecât în gardă, se rugă ea.

— Te rog să crezi că fac tot ce-mi stă în putere, prinţesă, răspunse prinţul Vasili, dar îmi vine greu să-l rog pe suveran; eu te-aş sfătui să te adresezi lui Rumianţev, prin prinţul Goliţân; ar fi mai nimerit!

Doamna în vârstă purta numele de prinţesa Drubeţkaia, numele uneia dintre cele mai bune familii ale Rusiei, dar era săracă, ieşise demult din înalta societate şi-şi pierduse vechile relaţii. Venise acum să ceară mutarea unicului ei fiu în garda imperială. Numai pentru a se putea vedea cu prinţul Vasili se invitase singură şi venise la serata Annei Pavlovna; numai pentru asta ascultase povestea vicontelui. Cuvintele prinţului o speriaseră. Faţa ei, frumoasă odinioară, căpătă o expresie de mânie, care însă nu dură decât câteva clipe. Ea zâmbi din nou şi strânse şi mai tare mâna prinţului Vasili.

— Ascultă-mă, alteţă, rosti ea, eu nu te-am rugat niciodată nimic şi nici nu te voi mai ruga vreodată; niciodată nu ţi-am amintit de prietenia pe care tatăl meu ţi-a arătat-o. Dar acum, pentru numele lui Dumnezeu, fă asta pentru fiul meu şi vei fi salvatorul nostru, se grăbi ea să adauge. Nu, te rog nu te supăra, făgăduieşte-mi! L-am rugat pe Goliţân, dar m-a refuzat. Soyez le bon enfant que vous? Vez été64, spuse ea, străduindu-se să zâmbească, în timp ce ochii i se umplură de lacrimi.

— Papa, întârziem! Spuse, întorcându-şi frumosul cap pe umerii ei de statuie antică, prinţesa Hélene, care aştepta la uşă.

Dar în lumea mare, influenţa este un capital pe care trebuie să ştii să-l păstrezi, ca să nu-l iroseşti. Prinţul Vasili ştia aceasta şi, cum înţelegea că dacă ar fi intervenit pentru toţi cei care veneau să-l roage ar ajunge curând să nu mai poată cere nimic pentru el însuşi, se folosea rareori de influenţa lui. În cazul prinţesei Drubeţkaia el simţi totuşi, după înnoirea rugăminţii ei, ceva ca o mustrare de conştiinţă. Îi adusese aminte un lucru adevărat: primii lui paşi în carieră şi-i datora tatălui ei. În afară de asta, băgase de seamă după purtările ei că era una dintre acele femei, şi mai ales dintre acele mame care, odată ce şi-au pus în gând ceva, nu se lasă până nu izbutesc; iar dacă nu izbutesc, sunt gata să recurgă în fiecare zi, în fiecare ceas, la stăruinţe şi chiar la scene. Această ultimă consideraţie îl înduplecă.

— Chere Anna Mihailovna, spuse el cu obişnuita-i familiaritate şi plictiseală în glas, pentru mine, ceea ce mă rogi e aproape cu neputinţă de îndeplinit, dar, ca să-ţi arăt cât de mult ţin la dumneata şi cât respect memoria răposatului dumitale tată, voi face imposibilul: fiul dumitale va fi transferat în gardă, ai cuvântul meu! Dă mâna! Eşti mulţumită?

— Scumpul meu, eşti un binefăcător! Nu m-am îndoit niciodată de dumneata; ştiam eu cât eşti de bun!

Prinţul dădu să plece.

— Mai stai încă puţin; două cuvinte numai. Une fois passé aux gardes…65 Ea ezită. Eşti în termeni buni cu Mihail Ilarionovici Kutuzov; recomandă-i-l pe Boris ca aghiotant. Atunci aş fi liniştită şi atunci ai fi chiar…

Prinţul Vasili zâmbi.

— Asta nu pot promite. Dumneata nu ştii cât e de asaltat Kutuzov, de când a fost numit comandant suprem. Mi-a spus chiar el că toate cucoanele din Moscova s-au înţeles să-i dea lui odraslele drept aghiotanţi.

— Nu, promite-mi, altfel nu te las, scumpul meu binefăcător.

— Papa, repetă cu acelaşi ton frumoasa fată, întârziem!

— Ei, au revoir66, iartă-mă. Vezi? Mă cheamă.

— Atunci, mâine îi vorbeşti suveranului?

— Negreşit; cât despre Kutuzov, nu promit nimic.

— Nu, nu se poate, făgăduieşte-mi, Basile! Spuse Anna Mihailovna în urma lui, cu un surâs de tânără cochetă, care, de bună seamă, îi fusese cândva firesc, dar care acum nu se mai potrivea deloc cu faţa ei ofilită.

Îşi uitase, se vede, vârsta, şi folosea acum, din obişnuinţă, armele femeieşti de odinioară. Dar, de îndată ce prinţul ieşi, faţa ei îşi recapătă expresia rece, studiată, pe care o avusese mai înainte. Se întoarse la grupul în care vicontele continua să povestească şi se prefăcu iarăşi că ascultă, aşteptând momentul potrivit ca să plece, de vreme ce scopul şi-l atinsese.

— Ei, cum găsiţi această ultimă comedie du sacre de Milan? întrebă Anna Pavlovna. Et la nouvelle comédie des peuples de Genes et de Lucques, qui viennent présenter leurs voeux a M. Buonaparte. M. Buonaparte, assis sur un trône, et exauçant les voeux des nations! Adorable! Non, mais c'est a en devenir folle! On dirait, que le monde entier a perdu la tete.67

Prinţul Andrei zâmbi ironic, privind drept în ochii Annei Pavlovna.

— Dieu me la donne, gare a qui la touche„, spuse el (cuvintele lui Bonaparte din clipa încoronării). On dit qu'il a été tres beau en prononçant ces paroles, 68 adăugă el, şi de data aceasta repetă aceleaşi cuvinte în italieneşte: „Dio me la dona, guai a chi la tocca”.

— J'espere enfin, urmă Anna Pavlovna, que ça a été la goutte d'eau qui fera déborder le verre. Les souverains ne peuvent plus supporter cet homme, qui menace tout.69

— Les souverains? Je ne parle pas de la Russie, spuse vicontele curtenitor şi urmă deznădăjduit: Les souverains, madame! Qu'ont ils fait pour Louis XVII, pour la reine, pour madame Elisabeth? Rien, continuă el cu însufleţire. Et croyez-moi, ils subissent la punition pour leur trahison de la

cause des Bourbons. Les souverains? Ils envoient des ambassadeurs complimenter l'usurpateur.70

Şi-şi schimbă iar poziţia pe scaun, oftând dispreţuitor. Prinţul Ippolit, care până atunci îl măsurase îndelung pe viconte prin lornion, se întoarse deodată spre mica prinţesă, îi ceru un ac şi începu să-i arate, desenând cu acul pe masă, blazonul familiei Condé. Îi tălmăcea acest blazon cu un aer atât de important, ca şi cum prinţesa l-ar fi rugat să i-l deseneze.

— Bâton de gueules, engrelé de gueules d'azur, maison Condé, 71 o lămuri el.

Prinţesa, surâzătoare, asculta.

— Dacă cumva Bonaparte rămâne încă un an pe tronul Franţei, reluă vicontele firul convorbirii, cu aerul omului care nu ascultă spusele altora şi, în chestiuni cunoscute de el, mai bine decât de oricine, îşi urmează numai şirul gândurilor, atunci lucrurile vor ajunge mult prea departe. Prin intrigi, violenţe, deportări şi execuţii, societatea franceză şi înţeleg prin asta buna societate – va fi nimicită pentru totdeauna şi atuncea…

El strânse din umeri şi-şi desfăcu larg braţele. Pierre ar fi voit să spună şi el ceva: discuţia îl interesa şi pe el; dar Anna Pavlovna, care-l escorta ca o sentinelă, îi tăie vorba:

— Împăratul Alexandru, spuse ea cu gravitatea cu care vorbea ori de câte ori pomenea de familia imperială, a declarat că va da francezilor putinţa de a-şi alege singuri forma de guvernământ. Şi eu cred că nu poate fi nici o îndoială că întreaga naţiune, odată eliberată de sub jugul acestui uzurpator, se va arunca în braţele regelui legitim, adăugă Anna Pavlovna, încercând să fie amabilă cu emigrantul regalist francez.

— E îndoielnic, spuse prinţul Andrei. Monsieur le vicomte72 consideră, absolut pe bună dreptate, că lucrurile au fost împinse cu mult prea departe. Eu socotesc că va fi greu să se mai revină la vechea stare de lucruri.

— După câte am auzit, se amestecă Pierre în discuţie, înroşindu-se tot, aproape întreaga nobilime a şi trecut de partea lui Bonaparte.

— Asta o spun bonapartiştii, zise vicontele, fără să se uite la Pierre. Astăzi e greu să cunoşti opinia publică din Franţa.

— Buonaparte l'a dit73, rosti Andrei cu un zâmbet ironic. (Se vedea că vicontele nu-i era pe plac şi că, deşi nici nu se uita la dânsul, lui îi era adresată animozitatea din vorbele sale.) „Je leur ai montré le chemin de la gloire”, îşi urmă el gândul după o scurtă tăcere, repetând iarăşi cuvintele lui Napoleon, „ils n'en ont pas voulu; je leur ai ouvert mes antichambres, ils se sont précipités en foule”... Je ne sais pas a quel point il a en le droit de le dire.74

— Aucun75, ripostă vicontele. După asasinarea ducelui, până şi cei mai părtinitori dintre oameni au încetat de a mai vedea în el un erou. şi meme ça a été un héros pour certaines gens, zise vicontele, adresându-se Annei Pavlovna, depuis l'assassinat du duc il y a un martyr de plus dans le ciel, un héros de moins sur la terre.76

Nici nu avuseseră timpul, Anna Pavlovna şi ceilalţi, să arate printr-un zâmbet că preţuiau aceste cuvinte ale vicontelui, şi Pierre se amestecă din nou în discuţie, iar Anna Pavlovna, cu toate că presimţise că avea să rostească iar ceva ce nu se cuvenea, nu-l mai putu împiedica.

— Executarea ducelui d'Enghien, spuse Pierre, a fost o necesitate de stat; şi eu văd chiar un act de generozitate în faptul că Napoleon n-a pregetat să ia asupra sa răspunderea întreagă a acestei fapte.

— Dieu! Mon Dieu! 77 şopti, înspăimântată, Anna Pavlovna.

— Comment, M. Pierre, vous trouvez que l'assassinat est grandeur d'âme78, vorbi mica prinţesă, zâmbind şi trăgându-şi lucrul spre ea.

— Ah! Oh! Se auziră câteva voci.

— Capital! 79 exclamă prinţul Ippolit în englezeşte, lovindu-se cu palma peste genunchi.

Vicontele ridică doar din umeri.

Pierre măsură solemn toată societatea, privind pe deasupra ochelarilor.

— Am motive să vorbesc aşa, continuă el cu înverşunare, pentru că Burbonii au fugit din faţa revoluţiei, lăsând poporul pradă anarhiei; numai Napoleon a ştiut să înţeleagă revoluţia, s-o biruiască, şi, de aceea, pentru binele obştesc, el nu putea să se oprească în faţa vieţii unui singur om.

— Nu doriţi să treceţi la masa cealaltă? Interveni Anna Pavlovna.

Dar Pierre, fără să-i răspundă, îşi continuă discursul.

— Nu, rosti el cu însufleţire crescândă, Napoleon este mare, fiindcă el s-a ridicat deasupra revoluţiei, fiindcă el i-a înăbuşit abuzurile, păstrând tot ceea ce era bun în ea, egalitatea cetăţenilor, şi libertatea cuvântului, şi a presei, şi numai de aceea a dobândit puterea!

— Da, nimic de zis, dacă el, luând puterea, nu s-ar fi folosit de ea pentru asasinat, ci ar fi trecut-o regelui de drept, spuse vicontele; atunci şi eu l-aş fi socotit un om cu adevărat mare.

— Asta n-ar fi putut-o face! Poporul i-a dat lui puterea tocmai pentru ca să-l scape de Burboni şi fiindcă vedea în el un titan! Revoluţia a fost un fapt măreţ, continuă monsieur Pierre, dându-şi pe faţă prin această frază îndrăzneaţă toată tinereţea lui clocotitoare şi dorinţa de a-şi face cunoscute cât mai curând ideile.

— Revoluţia şi regicidul sunt fapte măreţe? După aceea… dar nu voiţi să treceţi la masa cealaltă? Repetă Anna Pavlovna.

— Contrat social80, surâse blând vicontele.

— Eu nu vorbesc de regicid. Eu vorbesc de idee!

— Da, ideea jafului, a omorului şi a regicidului, întrerupse iarăşi o voce ironică.

— Acestea au fost excese, bineînţeles, dar nu în ele stă adevărata însemnătate a revoluţiei; însemnătatea ei stă în

drepturile omului, în emanciparea de prejudecăţi, în egalitatea cetăţenilor. Şi toate aceste idei Napoleon le-a păstrat neştirbite.

— Libertatea şi egalitatea, spuse cu dispreţ vicontele, ca şi cum s-ar fi hotărât în sfârşit, în mod serios, să-i arate acestui tinerel toată prostia spuselor lui.

— Ele nu sunt decât vorbe răsunătoare, care s-au compromis demult. Cui nu-i place libertatea şi egalitatea? Însuşi Mântuitorul ne-a propovăduit libertatea şi egalitatea. Oare după revoluţie oamenii au devenit mai fericiţi? Dimpotrivă. Noi voiam libertatea, iar Bonaparte a sugrumat-o.

Prinţul Andrei se uita, cu un zâmbet pe buze, când la Pierre, când la viconte, când la gazdă. În primul moment, după izbucnirea lui Pierre, Anna Pavlovna, cu tot tactul ei modern, se înspăimântase; dar când văzu că, neluând în seamă ieşirea lui Pierre şi cuvintele lui profanatoare, vicontele nu-şi pierduse cumpătul, şi când îşi dădu seama că atenţia nu mai putea fi abătută de la vorbele acestea, ea îşi adună puterile şi, alăturându-se vicontelui, tăbărî pe orator:

— Mais, mon cher monsieur Pierre81, spuse ea, cum justifici dumneata pe un om mare, care a fost în stare să execute fără judecată şi fără vină un duce sau, în sfârşit, măcar şi un om de rând?

— Iar eu aş întreba, zise vicontele, cum justifică monsieur evenimentele din 18 Brumar? Nu sunt ele o înşelătorie? C'est un escamotage, qui ne ressemble nullement a la maniere d'agir d'un grand homme82.

— Dar prizonierii din Africa, pe care i-a ucis? Întrebă mica prinţesă. Ce îngrozitor!

Şi strânse din umeri.

— Cest un roturier, vous aurez beau dire83, intră în vorbă prinţul Ippolit.

Monsieur Pierre nu ştia cui să răspundă mai întâi; se uită la toţi pe rând şi zâmbi. Zâmbetul la el n-avea însă aceeaşi semnificaţie ca la ceilalţi oameni; nu era o simplă trecere de

la gravitate la veselie. La el, dimpotrivă, atunci când i se ivea zâmbetul, faţa lui, pierzându-şi deodată expresia serioasă şi oarecum ursuză pe care o avusese, apărea cu desăvârşire o alta: copilăroasă, blândă, prostuţă chiar, şi având acrul că cere iertare.

Pentru viconte, care-l vedea atunci întâia dată, deveni limpede că acest iacobin e departe de a fi la fel de cumplit cum îi erau cuvintele. Tăcuseră cu toţii.

— Cum vreţi să vă răspundă la toţi deodată? Zise prinţul Andrei. Şi, afară de asta, între acţiunile unui bărbat de stat trebuie să deosebim acţiunile omului de onoare, acelea ale comandantului de oşti şi acelea ale împăratului. Mie aşa mi se pare.

— Da, da, se-nţelege, încuviinţă Pierre, bucuros că îi venise cineva în ajutor.

— E cu neputinţă să nu recunoaştem, continuă prinţul Andrei, că Napoleon, ca om, e mare la podul de la Arcola sau în lazaretul din Jaffa unde dă mâna cu ciumaţii, dar… dar mai sunt şi alte fapte, care cu greu îi pot fi justificate.

Prinţul Andrei, care era vădit că dorise să atenueze lipsa de abilitate din vorbele lui Pierre, se ridică să plece şi făcu un semn soţiei sale.

În clipa aceea, prinţul Ippolit se ridică deodată în picioare şi, făcând semn cu mâinile, îi opri pe toţi şi stărui să mai şadă puţin, spunându-le:

— Ah! Aujourd'hui on m'a raconté une anecdote moscovite, charmante: il faut que je vous en régale. Vous m'excusez, vicomte, il faut que je raconte en russe. Autrement on ne sentira pas le sel de l'histoire.84

Şi prinţul Ippolit începu să vorbească ruseşte, în jargonul în care vorbesc francezii care n-au stat mai mult de un an în Rusia. Cu atâta însufleţire şi atât de insistent ceruse prinţul Ippolit să-i fie ascultată povestirea, încât toată lumea rămase pe loc.

— La Moscou este o cucoană, une dame. Şi ea este foarte sgârcit. La ea trebuie doi valets de pied85 pentru cupeu.

Dar să fie statur foarte înalt. Acest era gustul ei. Şi la ea fost une femme de chambre86 şi mai înalt de statur. Ea zise…

Aci prinţul stătu să se gândească: se vedea cu câtă trudă îşi chibzuia cuvintele.

— Ea zise… da, ea zise: „Fetiţo (a la femme de chambre), îmbracă livrea şi mergi cu mine cu cupeu fair des visites”87.

Aci prinţul Ippolit pufni în râs şi râse cu hohote, luând-o cu mult înaintea ascultătorilor săi, ceea ce făcu o impresie cu totul în defavoarea povestitorului. Totuşi, mulţi zâmbiră, şi printre aceştia erau şi doamna în vârstă, şi Anna Pavlovna.

— Ea a plecat. Dar brusc început mare vânt, fetiţa pierdut pălăria, şi părul lung despletit…

Aici, nu se mai putu stăpâni şi izbucni deodată într-un râs sacadat, adăugind printre hohote:

— Şi toată lumea aflat…

Cu asta se sfârşea anecdota. Deşi ar fi fost greu de înţeles pentru ce o povestise, şi mai ales pentru ce trebuise neapărat să o povestească pe ruseşte, totuşi Anna Pavlovna şi ceilalţi apreciară iscusinţa omului de lume, a prinţului Ippolit, care făcuse astfel să se încheie atât de plăcut izbucnirea nelalocul ei şi cu totul lipsită de tact a lui monsieur Pierre. Discuţia care urmă după anecdotă se risipi în mărunţişuri fără însemnătate, în nimicuri în legătură cu balul viitor sau cu acela care avusese loc, ori în legătură cu spectacolele şi cu întrebarea: când şi unde se vor vedea fiecare unul cu altul.

VI.

MULŢUMIND ANNEI PAVLOVNA pentru această charmante soirée88, invitaţii începură să se retragă.

Pierre se purtă stângaci. Înalt, gras, spătos, cu mâinile mari şi roşii, el nu se pricepea nici să intre într-un salon şi mai puţin încă să iasă, adică să spună şi el ceva plăcut înainte de plecare. Pe lângă aceasta, mai era şi distrat.

La plecare, în locul pălăriei luă tricornul cu panaş al unui general şi-l ţinu în mână, trăgând mereu de pompon, până când generalul se văzu nevoit să i-l ceară. Dar toată această purtare distrată şi toată nepriceperea lui de a-şi face intrarea şi de a conversa într-un salon, erau compensate de bunătatea, de simplitatea şi de modestia lui.

Anna Pavlovna se întoarse către el, îi făcu semn cu capul şi, arătându-i cu creştinească blândeţe că-i iertase izbucnirea de adineauri, îi spuse:

— Nădăjduiesc să te mai văd, dar nădăjduiesc de asemenea că-ţi vei schimba părerile, dragul meu monsieur Pierre.

Când o auzi vorbindu-i astfel, el nu-i răspunse nimic; se înclină doar şi-şi mai arătă încă o dată zâmbetul bun, care nu voia să spună decât atât: „Părerile ca părerile, dar vedeţi ce băiat bun şi de treabă sunt!” Şi cu toţii, chiar şi Anna Pavlovna, simţiră fără să vrea acest lucru.

Prinţul Andrei ieşise în vestibul şi, lăsându-şi umerii în voia valetului care-i punea pelerina în spinare, asculta cu indiferenţă flecăreala soţiei lui cu prinţul Ippolit, care ieşise şi el în antreu, gata de plecare. Acesta sta în faţa drăgălaşei prinţese însărcinate şi o privea stăruitor, prin lornion.

— Du-te, Annette, să nu răceşti, spuse mica prinţesă, despărţindu-se de Anna Pavlovna. Cest arreté89, adăugă ea încet.

Anna Pavlovna izbutise tocmai să pună la cale împreună cu Liza căsătoria dintre Anatol şi cumnata micii prinţese.

— Mă bizui pe dumneata, scumpă prietenă, spuse Anna Pavlovna tot în şoaptă, întâi scrie-i ei şi spune-mi apoi comment le pere envisagera la chose. Au revoir90, şi ieşi din vestibul.

Prinţul Ippolit se apropie de mica prinţesă şi, aplecându-se mult spre ea, începu să-i spună ceva pe şoptite.

Doi valeţi, unul al prinţesei, celălalt al lui, unul ţinând un şal, celălalt un pardesiu, aşteptau sfârşitul discuţiei, şi le ascultau franţuzeasca pe care n-o pricepeau, având aerul

că înţeleg, numai că nu vor să arate. Prinţesa, ca întotdeauna, vorbea zâmbind şi asculta râzând.

— Sunt foarte bucuros că nu m-am dus la ambasador, spuse prinţul Ippolit, curată plictiseală! A fost o seară minunată. Nu-i aşa? Minunată!

— Se spune că balul va fi splendid, zise prinţesa, ridicându-şi puţin buza umbrită de puf. Toate femeile frumoase din societatea bună vor fi acolo.

— Nu toate, de vreme ce nu vei fi şi dumneata acolo; nu toate, spuse prinţul Ippolit, râzând încântat şi, luând şalul din mâna valetului pe care numai cât nu-l îmbrânci, începu să-l potrivească pe umerii prinţesei. Şi, din neîndemânare sau făcând anume (nimeni n-ar fi putut spune), el lăsă să-i zăbovească mâinile cam prea mult pe umerii ei, chiar după ce şalul era gata aşezat, dând impresia că o îmbrăţişează.

Cu multă graţie şi zâmbind întruna, ea se desprinse, se întoarse şi-şi privi soţul. Prinţul Andrei stătea cu ochii închişi: văzându-l aşa, l-ai fi crezut obosit şi somnoros.

— Eşti gata? O întrebă el, ocolindu-i privirile.

Prinţul Ippolit îşi trase grăbit pe mâneci pardesiul care, la dânsul, aşa cum cerea ultima modă, atârna până mai jos de călcâie şi, împiedicându-se în el, dădu fuga la scară pe urma prinţesei, pe care valetul o ajuta să se urce în cupeu.

— Princesse, au revoir91, strigă el, încurcându-se în limbă tot aşa cum se încurca în picioare.

Ferindu-şi rochia, prinţesa intră în întunericul cupeului; bărbatul ei îşi potrivea sabia la şold; prinţul Ippolit, sub motiv că vrea să le ajute, îi încurca pe toţi.

— Daţi-mi voie, stimate domn, i se adresă sec şi neprietenos, în ruseşte, prinţul Andrei, pe care prinţul Ippolit îl împiedica să treacă.

— Te aştept, Pierre, răsună, prietenoasă şi blândă de data aceasta, aceeaşi voce, a prinţului Andrei.

Vizitiul trase de hăţuri şi cupeul se urni huruind. Prinţul Ippolit râdea sacadat, stând pe scară şi aşteptând să vină vicontele, căruia îi promisese să-l conducă acasă.

— Eh bien, mon cher, votre petite princesse est tres bien, tres bien, spuse vicontele, luând loc în cupeu lângă Ippolit. Mais tres bien, şi-şi sărută vârfurile degetelor. Et tout-a-fait française.92

Ippolit râse pe înfundate.

— Et savez-vous que vous etes terrible avec votre petit air innocent? Continuă vicontele. Je plains le pauvre mari, ce petit officier, qui se donne des airs de prince régnant.93

Ippolit pufni din nou şi spuse printre hohotele de râs:

— Et vous disiez, que les dames russes ne valaient pas les dames françaises. Il faut savoir s'y prendre.94

Sosit puţin înaintea gazdei, Pierre, ca prieten al casei, intrase în cabinetul prinţului Andrei şi se trântise pe divan. Luase dintr-un raft prima carte care-i venise la îndemână (erau comentariile lui Caesar) şi, proptit în coate, începuse, deschizând-o la întâmplare, s-o citească de pe la mijloc.

— Ce ţi-a venit să te porţi aşa cu mademoiselle Scherer? Să ştii că acum are să se îmbolnăvească de-a binelea, rosti, intrând în cabinet, prinţul Andrei, frecându-şi mâinile albe şi mici.

Pierre se răsuci cu tot corpul, făcând să trosnească arcurile divanului sub el, îşi întoarse faţa jovială spre prinţul Andrei, îi zâmbi şi-i făcu un semn cu mâna.

— Nu, fără glumă, abatele ăsta e un om foarte interesant, numai că înţelege lucrurile oarecum altfel… După mine, pacea eternă este posibilă, dar… nu ştiu cum să-ţi explic asta… dar nu printr-un echilibru politic.

Pe prinţul Andrei nu-l interesau, se vede, problemele acestea abstracte.

— Nu se poate, mon cher95, să spui oriunde tot ce-ţi trece prin cap. Ei, ai luat în sfârşit o hotărâre? Intri în cavaleria de gardă sau preferi diplomaţia? Întrebă prinţul Andrei după o scurtă tăcere.

Pierre se ridică, aşezându-se cu picioarele strânse sub el.

— Închipuieşte-ţi că tot nu ştiu încă! Niciuna, nici alta nu-s pe placul meu.

— Dar în fine, trebuie să te hotărăşti pentru ceva! Tatăl tău aşteaptă.

Pierre fusese trimis încă de la vârsta de zece ani în străinătate, însoţit de preceptor, un abate, şi rămăsese acolo până la douăzeci de ani. Când se înapoie la Moscova, tatăl său îl concedie pe abate şi îi spuse tânărului: „Acuma, du-te şi tu la Petersburg, ia aminte la ce vezi şi alege. Eu sunt de acord cu orice alegi. Iată scrisoarea către prinţul Vasili, iată bani. Scrie-mi despre toate şi te voi ajuta în toate”. Trecuseră trei luni de când Pierre îşi tot alegea o carieră şi nu făcea nimic. Despre această alegere îi vorbea acum prinţul Andrei. Pierre îşi frecă uşor fruntea.

— Să ştii că trebuie să fie mason, spuse el, tot cu gândul la abatele pe care-l întâlnise la serată.

— Toate astea-s prostii, îl întrerupse prinţul Andrei din nou. Să vorbim mai bine despre ceea ce te interesează. Ai fost la regimentul de gardă-călare?

— Nu, n-am fost, dar iată ce mi-a trecut prin cap şi voiam să-ţi spun şi dumitale. Suntem în plin război împotriva lui Napoleon. Dacă ar fi vorba de un război pentru libertate, aş fi înţeles şi m-aş fi dus cel dintâi să mă înrolez în armată; dar să ajuţi Anglia şi Austria împotriva celui mai mare om din lume… asta nu se cade…

Prinţul Andrei nu putu decât să ridice din umeri la vorbele copilăreşti ale lui Pierre. Voia să-i dea să-nţeleagă că la asemenea prostii nici nu încape răspuns; şi într-adevăr, la această întrebare naivă cu greu ar fi putut găsi cineva alt răspuns decât ceea ce i se păru prinţului Andrei nimerit să spună:

— Dacă toţi ar lupta numai după convingerile lor personale, atunci n-ar mai fi război, zise el.

— Minunat ar fi! Zise Pierre.

Prinţul Andrei zâmbi.

— Se prea poate să fie minunat, dar asta nu se va întâmpla niciodată…

— Uite, dumneata de pildă, pentru ce pleci în război? Întrebă Pierre.

— Pentru ce? Nici eu nu ştiu! Aşa trebuie. Şi în afară de asta eu plec… şi se opri… eu plec pentru că viaţa asta, pe care o duc aici, viaţa asta nu e pentru mine!

VII.

DIN ODAIA ALĂTURATA se auzi foşnetul unei rochii. Prinţul Andrei tresări, ca şi cum s-ar fi dezmeticit, şi faţa lui căpătă aceeaşi expresie pe care o avusese în salonul Annei Pavlovna. Pierre îşi dădu jos picioarele de pe divan. Prinţesa intră. Avusese timpul să-şi pună altă rochie, de casă, dar tot atât de elegantă şi de proaspătă. Prinţul Andrei se ridică, oferindu-i, politicos, fotoliul.

— Pentru ce, mă gândesc adesea, începu ea în franţuzeşte ca totdeauna, în timp ce se aşeza grăbită şi cu grijă în fotoliu, pentru ce nu s-a măritat Annette? Cât sunteţi de nătângi, messieurs, că nu v-aţi însurat niciunul cu ea! Vă rog să mă iertaţi, dar nu vă pricepeţi defel la femei. Şi dumneata, arţăgos mai eşti, monsieur Pierre!

— Mă cert şi cu soţul dumneavoastră mereu; nu înţeleg pentru ce vrea să plece în război, spuse Pierre, adresându-se prinţesei fără urmă de jenă (destul de firească în relaţiile dintre un bărbat tânăr şi o femeie, la fel de tânără).

Prinţesa avu o tresărire. De bună seamă, cuvintele lui Pierre îi scormoniseră rana.

— Sigur, şi eu îi spun acelaşi lucru! Răspunse ea. Nu înţeleg, hotărât, nu sunt în stare să înţeleg pentru ce bărbaţii nu pot trăi fără război? Pentru ce noi, femeile, nu cerem nimic şi n-avem nevoie de nimic? Iată, fii arbitrul nostru. Îi tot spun mereu: aici e aghiotantul unchiului meu, are cea mai strălucită situaţie. Toţi îl cunosc şi-l preţuiesc. Nu mai departe decât zilele acestea, în casa Apraxinilor, am auzit cu urechile mele cum întreba o doamnă: c'est ça le fameux prince André?” Ma parole d'honneur! 96 Râse. Aşa e primit în toate părţile! Ar putea foarte uşor să ajungă şi aghiotant imperial. Ştii, împăratul i-a vorbit foarte

binevoitor. Am discutat şi cu Annette: lucrul acesta s-ar putea aranja foarte uşor. Dumneata ce crezi?

Pierre se uită la prinţul Andrei şi, băgând de seamă că discuţia aceasta nu era pe placul prietenului său, nu răspunse nimic.

— Când plecaţi? Întrebă el.

— Ah! Ne me parlez pas de ce départ, ne m'en parlez pas. Je ne veux pas en entendre parler97, rosti prinţesa, cu tonul acela capricios şi cochet pe care-l avusese în discuţia din salon cu Ippolit şi care se vedea bine că nu se potrivea deloc aici, în cercul acesta de familie, din care Pierre părea că face parte. Astăzi, când m-am gândit că va trebui să mă lipsesc o vreme de aceste relaţii care-mi sunt dragi… Şi pe urmă, ştii, André? Şi-şi privi cu înţeles bărbatul: J'ai peur, j'ai peur! 98 şopti ea, înfiorându-se.

Prinţul Andrei se uită la ea ca şi cum ar fi fost surprins că, în afară de el şi de Pierre, s-ar mai afla cineva în cameră; totuşi, cu o politeţă rece, se adresă soţiei sale:

— De ce ţi-e frică, Liza? Nu pot înţelege de ce ţi-e frică! Zise el.

— Ce egoişti sunt bărbaţii! Toţi, toţi sunt egoişti! Pentru o toană, un capriciu al lui, Dumnezeu ştie pentru ce, mă părăseşte, mă înmormântează la ţară!

— Cu tatăl meu şi cu sora mea, nu uita, spuse liniştit prinţul Andrei.

— Sunt ca şi singură fără prietenii mei… Şi-ai vrea să nu-mi fie frică!

Tonul ei era acum mânios; buza i se ridicase, nemaidând feţei o expresie veselă, ci o înfăţişare de sălbăticiune, de veveriţă. Ea tăcea acum, ca şi cum ar fi găsit nepotrivit să vorbească de sarcină în faţa lui Pierre, când de fapt tocmai asta o frământa cel mai mult.

— Totuşi n-am înţeles de quoi vous avez peur99, rosti prinţul Andrei răspicat, fără să-şi ia privirile de la soţia lui.

Prinţesa se înroşi toată şi făcu un gest disperat cu mâna.

— Non, André, je dis que vous avez tellement, tellement changé…100

— Doctorul te-a sfătuit să te culci devreme, zise prinţul Andrei. Ar fi bine să te duci la culcare.

Prinţesa nu răspunse şi deodată buza ei mică, umbrită de un puşuleţ, începu să-i tremure. Prinţul Andrei se ridică, strânse din umeri şi începu să măsoare odaia cu pasul.

Pierre se uita prin ochelari, mirat şi naiv, când la el, când la prinţesă, şi schiţă o mişcare, ca şi cum ar fi vrut să se ridice şi el, dar se răzgândi încă o dată.

— Ce-mi pasă că monsieur Pierre e aici! Izbucni mica prinţesă, şi obrazul frumos i se schimonosi deodată a plâns. De mult voiam să te întreb, André: de ce te-ai schimbat aşa de mult faţă de mine? Ce ţi-am făcut? Pleci la război; n-ai milă de mine! Pentru ce?

— Lise! Numai atât zise prinţul Andrei, dar în cuvântul acesta era şi rugăminte, şi ameninţare şi, mai ales, siguranţa că se va căi ea singură de ce-i spusese; totuşi prinţesa continuă, pripindu-se:

— Te porţi cu mine de parc-aş fi o bolnavă, sau un copil. Crezi că eu nu văd? Aşa erai acum câteva luni?

— Lise, te rog să încetezi, spuse prinţul Andrei şi mai semnificativ.

Pierre, din ce în ce mai tulburat pe măsură ce înainta discuţia, se ridică şi se apropie de prinţesă. Se vedea că nu putea suporta vederea lacrimilor şi era cât pe-aci să-l apuce şi pe el plânsul.

— Liniştiţi-vă, prinţesă. Vi s-a părut aşa, fiindcă, vă încredinţez, mi s-a întâmplat chiar mie să mă întreb… de ce… pentru ce… Nu, iertaţi-mă, un străin e de prisos… Nu se poate, liniştiţi-vă… Pe mine să mă iertaţi…

Prinţul Andrei îl opri, apucându-l de mână.

— Nu se poate, rămâi, Pierre! Prinţesa, care e atât de bună, nu va voi să mă lipsească de plăcerea de a petrece o seară cu tine.

— Numai la dânsul se gândeşte! Zise prinţesa, nemaiputându-şi reţine lacrimile.

— Lise, rosti sec prinţul Andrei, ridicând aşa fel tonul, încât să arate că era la capătul răbdării.

Deodată aerul de veveriţă înfuriată de pe chipul frumos al prinţesei făcu loc unei fermecătoare expresii de teamă, ce nu putea trezi decât compătimire; ea îşi privi bărbatul pe sub sprâncene, cu ochii ei minunaţi, şi pe chipul ei se aşternu acea expresie de sfială şi supunere a câinelui care se ştie vinovat şi dă repede, dar timid, din coada lăsată în jos.

— Mon Dieu! Mon Dieu! 101 exclamă prinţesa şi, potrivindu-şi cu o mână cutele rochiei, se apropie de soţul ei şi-l sărută pe frunte.

— Bonsoir, Lise102, spuse prinţul Andrei ridicându-se şi, respectuos, ca unei persoane străine, îi sărută mâna.

VIII.

Cei doi prieteni rămaseră tăcuţi. Niciunul, nici celălalt nu deschidea discuţia. Pierre se uita la prinţul Andrei; prinţul Andrei îşi freca uşor fruntea cu mâna lui mică.

— Haidem să cinăm, spuse el cu un oftat, ridicându-se şi îndreptându-se spre uşă.

Intrară într-o sufragerie elegantă, bogat mobilată. Totul, de la şervete până la argintărie, porţelanuri şi cristaluri, purta pecetea aceea deosebită a lucrurilor noi, caracteristică gospodăriilor de tineri căsătoriţi. Cina era în toi când prinţul Andrei se sprijini cu coatele de masă şi, ca un om care demult are ceva pe suflet şi se hotărăşte brusc să se destăinuie, într-o stare de iritare nervoasă în care Pierre nu-şi văzuse până atunci niciodată prietenul, începu să vorbească:

— Niciodată, niciodată să nu te însori, dragă prietene; ţine minte sfatul meu: nu te însura până când nu-ţi vei fi spus că ai făcut tot ce ai putut, până când nu vei fi încetat să iubeşti femeia pe care ţi-ai ales-o, până când nu o vei fi cunoscut bine; altfel vei greşi amarnic şi fără putinţă de îndreptare.

Însoară-te la bătrâneţe, când nu mai eşti bun de nimic… Altfel se prăpădeşte tot ce este în tine bun şi înălţător. Se iroseşte totul în nimicuri. Da, da, da! Nu te uita la mine cu atâta uimire. Dacă vrei să realizezi ceva în viaţă, vei simţi la fiecare pas că totul s-a sfârşit pentru tine, că toate drumurile îţi sunt închise, afară de drumul saloanelor, unde vei sta alături de toţi lacheii de curte şi de toţi cretinii… Dar, ce să-ţi mai spun!

Făcu un gest energic cu mâna.

Pierre îşi scoase ochelarii, ceea ce făcu să i se schimbe faţa, exprimând şi mai multă bunătate, şi-şi privi uluit prietenul.

— Nevastă-mea, continuă prinţul Andrei, e o femeie minunată. E una dintre acele femei rare, cu care poţi fi liniştit în ce priveşte onoarea! Dar, Dumnezeule, ce n-aş da acum să nu fiu însurat! Tu eşti primul şi singurul om căruia îi destăinuiesc asta, fiindcă mi-eşti drag.

Spunând aceasta, prinţul Andrei semăna şi mai puţin cu acel Bolkonski care, tolănit în fotoliul Annei Pavlovna, rostea printre dinţi, cu ochii pe jumătate închişi, fraze franţuzeşti. Pe faţa lui uscăţivă, fiecare muşchi tremura de încordare nervoasă; ochii lui, în care cu câteva clipe mai înainte părea că se stinsese focul vieţii, străluceau acum cu cea mai curată şi mai vie lumină. Se vedea că, pe cât de apatic se arăta de obicei, pe atât de însufleţit era în clipele de emoţie.

— Tu nu înţelegi pentru ce vorbesc eu aşa, urmă el. Dar vezi că asta-i toată istoria vieţii omeneşti. Tu vorbeşti întruna de Bonaparte, de cariera lui, făcu el, deşi Pierre nici nu-i pomenise de Bonaparte. Vorbeşti de Bonaparte, dar Bonaparte, când înfăptuia ceva, înainta pas cu pas spre ţinta lui. El era liber; nu-l preocupa nimic altceva, în afară de scopul urmărit şi, de aceea, şi-a ajuns scopul. Dar leagă-ţi viaţa de o femeie şi-ţi pierzi toată libertatea, ca un ocnaş pus în lanţuri. Şi tot ce e în tine nădejde şi forţă, toate nu vor mai însemna altceva decât apăsare şi chin al remuşcărilor. Saloane, bârfeli, baluri, vanităţi, nimicuri, iată

cercul vrăjit din care nu mai poţi ieşi. Acum plec în război, în cel mai mare război care s-a pomenit vreodată, dar nu ştiu nimic şi nu sunt bun de nimic. Je suis tres aimable et tres caustique103, continuă prinţul Andrei, şi sunt foarte ascultat la Anna Pavlovna. Societatea asta neghioabă fără de care nevastă-mea nu poate trăi… femeile astea… Dacă ai şti ce-s aceste toutes les femmes distinguées104 şi, în general, femeile! Tatăl meu are dreptate. Egoism, vanitate, stupiditate, micime în toate, asta sunt femeile, atunci când se arată aşa cum sunt. Te uiţi la ele când ies în lume şi ţi se pare că e ceva de capul lor; în realitate însă nu sunt bune de nimic, nimic, nimic! Aşa, să nu te însori, dragul meu, să nu te însori, sfârşi prinţul Andrei.

— Mi se pare caraghios, zise Pierre, că tocmai dumneata, dumneata socoteşti că nu mai eşti capabil de nimic şi vorbeşti de viaţa dumitale ca de o viaţă distrusă. Ai totul în faţă. Şi dumneata…

Nu-şi sfârşi gândul, dar până şi tonul cu care vorbise arăta cât de mult îşi preţuia prietenul şi cât aştepta de la el în viitor.

„Cum poate vorbi aşa”? Gândea Pierre. Îl socotea pe prinţul Andrei drept întruchiparea tuturor perfecţiunilor tocmai din pricină că prinţul întrunea în cel mai înalt grad toate calităţile care-i lipseau lui şi care puteau fi exprimate cel mai bine prin cuvintele; puterea voinţei. Pierre admirase întotdeauna calmul prinţului Andrei, purtarea lui egal de măsurată faţă de oamenii de orice rang, memoria lui ieşită din comun, erudiţia lui (citise totul, ştia totul, de toate avea idee); şi, mai presus de orice, puterea lui de muncă şi râvna de a învăţa. Iar adeseori, când lipsa de aptitudini pentru filosofia abstractă de care dădea dovadă prinţul îl surprindea pe Pierre (care avea o deosebită înclinare pentru aceasta), el nu vedea aici slăbiciune, ci forţă.

În cele mai curate, cele mai prieteneşti relaţii, ca şi în legăturile obişnuite, măgulirile şi laudele sunt tot atât de trebuincioase ca şi unsoarea la osii pentru o căruţă.

— Je suis un homme fini105, zise prinţul Andrei. Ce rost are să mai vorbim de mine? Hai mai bine să vorbim despre tine.

Tăcu apoi şi prinse a zâmbi resemnării pe care şi-o surprindea. Zâmbetul acesta se reflectă în aceeaşi clipă pe chipul lui Pierre.

— Dar despre mine parcă are rost să vorbim? Spuse Pierre, lăţindu-şi gura într-un zâmbet senin şi voios. Ce sunt eu? Je suis un bâtard! 106 Şi se îmbujora deodată, ruşinat. Se vedea că făcuse mari sforţări ca să rostească aceasta. Sans nom, sans fortune.107 Ce e drept însă… dar nu mai spuse ce e drept. Deocamdată sunt liber şi mă simt bine. Numai că habar n-am de ce-aş putea să mă apuc! Aş fi vrut să mă sfătuiesc serios cu dumneata.

Prinţul Andrei se uita la el cu ochi blânzi, dar în privirea lui prietenoasă, mângâietoare, se simţea totuşi conştiinţa superiorităţii sale.

— Tu mi-eşti drag, mai cu seamă pentru faptul că eşti singurul om viu în toată lumea asta, a noastră. Zici că te simţi bine. Alege ce pofteşti; e totuna. Vei fi bun oriunde. Doar atâta te-aş sfătui: nu te mai duce la Kuraghinii aceia, termină odată cu viaţa asta! Nici nu-ţi şade bine să te tot ţii de chefuri, de viaţa asta de husar şi de toate celelalte…

— Que voulez-vous, mon cher, spuse Pierre, strângând din umeri, les femmes, mon cher, les femmes! 108

— Nu înţeleg, răspunse prinţul Andrei. Les femmes comme il faut109, asta-i altceva! Dar les femmes ale lui Kuraghin, les femmes et le vin110, asta nu mai înţeleg!

Pierre locuia la prinţul Vasili Kuraghin şi lua parte la petrecerile dezmăţate ale fiului acestuia, Anatol, acela pe care, ca să-l cuminţească, voiau să-l însoare cu sora prinţului Andrei.

— Ştii ce? Spuse Pierre, ca şi cum i-ar fi venit pe neaşteptate o idee fericită: îţi vorbesc serios; m-am gândit demult la asta! Cu viaţa pe care o duc, nu sunt în stare de nimic; nici să hotărăsc ceva, nici să mă gândesc la ceva. Mă

doare şi capul, n-am nici bani. Sunt invitat şi astă-seară la Anatol, dar n-am să mă duc.

— Îmi dai cuvântul de onoare că nu te mai duci pe-acolo?

— Pe cuvânt de onoare!

IX.

Era trecut de ora unu noaptea când Pierre ieşi de la prietenul lui. Noaptea era luminoasă, cum sunt la Petersburg nopţile de iunie. Pierre se urcă într-o trăsură de piaţă, cu gândul să se ducă acasă. Dar cu cât se apropia de casă, cu atât simţea că-i va fi cu neputinţă să adoarmă în noaptea aceasta, asemănătoare mai degrabă cu un amurg, sau cu zorile. Vederea străbate departe, prin străzile pustii. Pe drum, Pierre îşi aduse aminte că în seara asta la Anatol Kuraghin trebuia să se adune societatea obişnuită a jucătorilor de cărţi, după care avea să înceapă, ca de obicei, cheful, încheiat cu una dintre distracţiile preferate ale lui Pierre.

„Bine-ar fi să mă duc la Kuraghin”, se gândi el, dar îşi aminti numaidecât de cuvântul dat prinţului Andrei, că nu se va duce la Kuraghin.

În aceeaşi clipă însă, aşa cum se întâmplă cu oamenii zişi fără caracter, simţi o dorinţă nebună să mai guste, o dată măcar, din viaţa aceea dezmăţată, atât de bine cunoscută lui, încât se hotărî pe loc să se ducă. Şi tot în acelaşi moment, îi trecu prin minte că nu avea nici o valoare cuvântul de onoare dat, de vreme ce, înainte de a şi-l da prinţului Andrei, şi-l mai dăduse, tot aşa, prinţului Anatol, făgăduindu-i că va fi invitatul său; în sfârşit, îşi spuse că toate aceste cuvinte de onoare nu sunt decât nişte lucruri convenţionale, care nu au nici un sens prohibitiv, mai cu seamă dacă stai şi te gândeşti că, poate chiar mâine, poţi să mori, sau să ţi se întâmple ceva, atât de neobişnuit, încât nici vorbă n-ar mai putea fi de onoare ori de dezonoare. În prada acestui chip de a judeca, care îi zădărnicea toate planurile şi toate hotărârile, Pierre se afla adeseori. Se duse deci la Kuraghin.

Ajuns în faţa portalului unei case mari, de lângă cazărmile regimentului de gardă-călare, unde se afla locuinţa lui Anatol, Pierre urcă scara luminată şi intră pe uşa deschisă. În antreu nu era nimeni; doar sticle goale pe jos, pelerine, galoşi; duhnea a vin; şi răsunau, ca din depărtare, glasuri şi strigăte.

Jocul şi ospăţul se sfârşiseră, dar invitaţii încă nu plecaseră. Pierre îşi scoase pelerina şi intră în prima cameră, unde zăceau pe masă rămăşiţele supeului şi unde un lacheu, crezând că nimeni nu-l observă, deşerta pe furiş vinul nebăut din pahare. Dintr-o a treia cameră se auzeau hârjoneli, râsete, strigăte de voci cunoscute şi un mormăit de urs. Vreo opt tineri se înghesuiau foarte agitaţi lângă o fereastră deschisă. Alţi trei se jucau cu un pui de urs, pe care unul dintre ei îl ţinea de lanţ, speriindu-i pe ceilalţi.

— Pontez o sută pe Stevens! Strigă unul.

— Ia seama să nu se sprijine! Strigă altul.

— Eu pontez pe Dolohov! Strigă al treilea. Kuraghin, taie!

— Ia lăsaţi-l pe Martin în pace! Aici pariem!

— S-o bei dintr-o răsuflare, altfel ai pierdut! Strigă un al patrulea.

— Iakov! Dă sticla, Iakov! Strigă şi gazda, un tânăr înalt şi chipeş, care stătea în mijlocul grupului, numai cu o cămaşă subţire pe el, descheiată la piept. Staţi, domnilor! Iată, a venit şi scumpul nostru prieten Petruşa – zise el, uitându-se la Pierre.

Un alt glas, glasul unui om potrivit de statură, cu ochi albaştri limpezi, un glas care se distingea dintr-o dată, prin rezonanţa lui normală de om treaz, de toate celelalte voci de beţivi, se auzi strigând dinspre fereastră:

— Vino aici, taie rămăşagul!

Era Dolohov, un ofiţer din regimentul Semionovski, renumit jucător şi mare duelgiu, care locuia împreună cu Anatol. Pierre privi înveselit în jurul său şi zâmbi:

— Nu pricep nimic! Despre ce-i vorba? Întrebă el.

— Staţi, el nu e beat! Dă-ncoa sticla! Spuse Anatol şi, luând de pe masă un pahar, se apropie de Pierre.

— Mai întâi şi-ntâi, bea!

Pierre începu să golească pahar după pahar, uitându-se pe sub sprâncene la musafirii beţi, care se îngrămădiseră acum din nou la fereastră, şi ascultând la cele ce spuneau. Anatol îi tot turna la vin şi-i povestea că Dolohov făcuse un rămăşag cu Stevens, ofiţerul de marină englez care se afla acolo, susţinând că el, Dolohov, avea să bea o sticlă întreagă de rom, şezând pe fereastră la etajul al treilea, cu picioarele atârnându-i în afară.

— Bea-l tot, spuse Anatol îmbiindu-l pe Pierre cu ultimul pahar, altfel nu te las!

— Nu, nu mai vreau, spuse Pierre, îmbrâncindu-l pe Anatol, şi se apropie de fereastră.

Dolohov ţinea mâna englezului în mâna lui şi repeta răspicat condiţiile rămăşagului, adresându-se în special lui Anatol şi lui Pierre.

Dolohov era un om de statură mijlocie, cu păr creţ şi ochi albaştri, luminoşi. Să fi tot avut douăzeci şi cinci de ani. Mustăţi nu purta, ca toţi ofiţerii de infanterie, şi gura lui, cea mai caracteristică trăsătură a feţei, avea arcuiri delicate. Mijlocul buzei de sus cădea energic cu o proeminenţă ascuţită peste buza de jos, cărnoasă, iar în colţuri i se forma fără încetare o cută, ceva care aducea a zâmbet – două zâmbete deodată în amândouă colţurile gurii; şi totul laolaltă la acest om, dar mai ales privirea lui inteligentă, hotărâtă şi arogantă, făcea o atâta de puternică impresie, încât era cu neputinţă să nu-i remarci figura. Dolohov nu era bogat şi n-avea nici un fel de relaţii. Şi în ciuda faptului că Anatol cheltuia zeci de mii de ruble, Dolohov, care locuia cu el împreună, reuşise să se impună în aşa fel, încât toţi acei care-i cunoşteau îl stimau pe Dolohov mai mult decât pe Anatol. Dolohov juca toate jocurile de noroc şi aproape întotdeauna câştiga. Oricât de mult ar fi băut, el nu-şi pierdea niciodată minţile. Şi Kuraghin, şi

Dolohov erau vestiţi pe atunci în lumea feciorilor de bani gata şi a chefliilor din Petersburg.

Sticla cu rom fusese adusă; în pervazul ferestrei, muncindu-se să scoată cercevelele, care ar fi împiedicat pe cineva să se aşeze, trudeau de zor doi lachei, vădit intimidaţi de îndemnurile şi strigătele boierilor dimprejur, care-i grăbeau necontenit.

Anatol, cu aerul lui de învingător, se apropie de fereastră. Îi venise poftă să spargă ceva. Îmbrânci lacheii şi zgâlţâi cercevelele, dar cercevelele nu cedau. Sparse geamul.

— Ei, să te vedem pe tine, atletule, se adresă el lui Pierre.

Acesta se apucă de cercevele, trase, şi fereastra de stejar, trosnind, se frânse ici şi colo, sau numai plesni pe alocuri.

— Toată, scoate-o toată, altfel au să creadă că mă ţin de ea, spuse Dolohov.

— Englezul face pe grozavul… ai? Foarte bine! zise Anatol.

— Foarte bine, spuse Pierre, privind la Dolohov, care luă sticla de rom în mână şi se apropie de fereastră, dincolo de care se vedea cerul de noapte în luptă cu zorile.

Dolohov, cu sticla de rom în mână, sări pe prichiciul ferestrei.

— Atenţie! strigă el, stând în picioare pe pervaz, cu faţa către interiorul odăii. Toţi tăcură. Fac prinsoare (vorbea franţuzeşte ca să-l înţeleagă şi englezul şi nu se exprima tocmai bine în limba aceasta), fac prinsoare pe cincizeci de imperiali… poate vrei pe o sută? Adăugă el, adresându-se englezului.

— Nu, pe cincizeci, zise englezul.

— Bine! Pe cincizeci de imperiali, că voi bea toată sticla de rom, dintr-o răsuflare, până-n fund, stând pe partea din afară a ferestrei, iată aici, pe locul ăsta (se aplecă şi arătă ieşitura de zid povârnită, de pe marginea ferestrei) şi fără să mă ţin de nimic… E bine?

— Foarte bine, făcu englezul.

Anatol se răsuci spre englez, îl apucă de un nasture al fracului şi, privindu-l de sus (englezul era mărunţel), începu

să-i repete în englezeşte condiţiile rămăşagului.

— Stai puţin, strigă Dolohov, ciocănind cu sticla în pervazul ferestrei pentru a atrage atenţia asupra lui. Stai puţin, Kuraghin! Ascultaţi! Dacă mai face la fel cineva, eu îi dau o sută de imperiali! S-a-nţeles?

Englezul dădu din cap, fără să lase să se înţeleagă dacă are sau nu intenţia să primească acest nou rămăşag. Anatol încă nu dăduse englezului drumul şi, fără să ia în seamă că englezul tot dădea mereu din cap pentru a-i arăta că înţelesese, îi traduse în englezeşte propunerea lui Dolohov. Un băieţandru firav, husar din escorta imperială, care pierduse în seara aceea la joc, se caţără pe fereastră, aplecându-se să privească în jos.

— O! ho… ho! exclamă el, uitându-se pe fereastră la lespezile trotuarului.

— Linişte! Strigă Dolohov şi-l trase înapoi de la geam pe ofiţerul care, împiedicându-se în pinteni, făcu un salt stângaci în mijlocul odăii.

Aşezând sticla pe pervaz, astfel încât să o poată ajunge mai uşor, Dolohov intră apoi binişor, cu toată luarea-aminte, în cadrul ferestrei. După ce-şi scoase picioarele pe geam, lăsându-le să-i atârne în afară, şi se sprijini cu mâinile de marginile tocului ferestrei, se cumpăni, se aşeză cum e mai bine, apoi îşi dete drumul mâinilor, se mişcă puţin spre dreapta, spre stânga, şi apucă sticla. Anatol aduse două lumânări aprinse şi le puse pe pervaz, cu toate că afară se luminase de-a binelea. Spinarea lui Dolohov, în cămaşă albă, şi ceafa lui cu părul creţ erau luminate din amândouă părţile. Toţi se îngrămădiseră în jurul ferestrei. Englezul se postase în frunte. Pierre surâdea şi nu spunea nimic. Unul dintre cei de faţă, mai în vârstă, cu figură de om speriat şi supărat, se repezi deodată drept înainte-i şi dădu să-l apuce pe Dolohov de cămaşă.

— Domnilor, asta-i curată nebunie! Ar putea să-şi frângă gâtul, rosti acesta, un om mai cu scaun la cap.

Anatol îl opri.

— Nu-l atinge! Poţi să-l sperii şi-l dai gata! Cade! Şi atunci? Ha?

Dolohov se întoarse puţin, se cumpăni ca să-şi menţină echilibrul şi se prinse iar cu mâinile de tocul ferestrei.

— Dacă-l mai prind pe vreunul că-şi vâră nasul unde nu-i fierbe oala, spuse el rar, printre dinţi, îl arunc pe loc de aicea, jos. Uite-aşa!

Şi, spunând „uite-aşa”, se întoarse la loc, îşi desprinse iar mâinile, apucă sticla, o duse la gură, îşi lăsă capul pe spate, şi-şi ridică în aer mâna liberă, pentru a-şi ţine echilibrul.

Unul dintre lachei, care tocmai începuse să strângă cioburile geamului, rămase îndoit de mijloc, nemaiputându-şi lua ochii de la fereastră şi de la spinarea lui Dolohov. Anatol, neclintit, privea cu ochi mari. Englezul se uita pieziş, ţuguindu-şi buzele. Cel care voise să-l oprească fugise într-un colţ al camerei şi se trântise pe divan, cu faţa la perete. Pierre îşi acoperi faţa cu mâinile; zâmbetul abia schiţat îi împietrise pe faţa care exprima acum doar groază şi temere pentru Dolohov. Toţi tăceau. Pierre îşi luă mâinile de la ochi. Dolohov se afla tot în aceeaşi poziţie; numai capul şi-l dăduse mai pe spate, aşa încât buclele îi atingeau gulerul cămăşii, iar mâna cu sticla se ridica tot mai mult şi mai mult, tremurând din cauza sforţării. Sticla de rom venea văzând cu ochii mai aproape de verticală, pe măsură ce se golea şi, împreună cu ea, capul lui Dolohov se lăsa tot mai pe spate. „De ce naiba ţine atâta?” gândi Pierre. I se părea că trecuse mai bine de jumătate de oră. Dolohov, la un moment dat, avu o mişcare a spinării, un zvâcnet, şi mâna îi tremură nervos; această tresărire fu de ajuns pentru a deplasa întreg corpul, care sta pe ieşitura înclinată a ferestrei. Alunecă în jos şi se foi să revină la loc, şi tot mai mult îi tremurau din pricina sforţării mâna şi capul. Cealaltă mână se ridică să se apuce de tocul ferestrei, dar se lăsă iarăşi în jos. Pierre închise din nou ochii şi-şi puse hotărât în gând să nu-i mai deschidă cu nici un chip. Apoi, deodată,

simţi în jur mişcare. Privi: Dolohov era în picioare pe pervazul ferestrei, faţa îi era palidă, dar veselă.

— E goală!

El aruncă sticla englezului, care o prinse îndemânatec, şi sări de pe fereastră. Duhnea tare a rom.

— Minunat! Bravo! Ăsta rămăşag! Aşa mai zic şi eu! V-a pus în cofă pe toţi! E dat dracului! Se auzea din toate părţile.

Englezul îşi scoase punga şi-i numără banii. Dolohov era încruntat şi tăcea. Pierre sări pe pervazul ferestrei.

— Domnilor! Cine face rămăşag cu mine? Fac şi eu la fel, strigă el deodată. Dar ce zic eu, nici nu-mi trebuie mie rămăşag, i-auzi colo! Să mi se dea o sticlă. Fac şi eu! zi să-mi aducă!

— Lăsaţi-l, lăsaţi-l! Spuse Dolohov, zâmbind.

— Ce, ai înnebunit? Cine te lasă? Tu şi pe scări ameţeşti şi ţi se învârte capul, săriră toţi din toate părţile.

— O beau, daţi-mi o sticlă de rom! Strigă Pierre, lovind în spătarul scaunului cu un gest hotărât, de om beat, şi dădu să intre în cadrul ferestrei.

Câţiva îl apucară de mâini, dar era atât de puternic, încât îi îmbrânci cât colo pe toţi câţi se apropiaseră de el.

— Nu aşa, pe ăsta nu-l îndupleci aşa, cu una, cu două, spuse Anatol. Staţi puţin că îl înşel eu! Ascultă, fac eu rămăşag cu tine, dar nu azi… mâine; fiindcă acum mergem cu toţii la c…!

— Haidaa, chiui Pierre, hai, să mergem! Îl luăm şi pe Moş Martin cu noi…

Şi, înşfăcând ursul, începu să se învârtească cu el în braţe prin odaie.

X.

PRINŢUL VASILI ÎŞI ÎNDEPLINI făgăduiala dată prinţesei Drubeţkaia la serata Annei Pavlovna cu privire la transferarea unicului ei fiu, Boris. În urma unui raport prezentat suveranului, tânărul fu mutat, în mod excepţional, ca stegar111 în regimentul de gardă

Semionovski. Dar nu fu numit nici aghiotant şi nici în statul-major al lui Kutuzov, cu toate stăruinţele şi demersurile Annei Mihailovna. Curând după serata Annei Pavlovna, Anna Mihailovna se înapoie la Moscova, unde trase de-a dreptul la bogata familie a Rostovilor, în casa cărora locuia de obicei, şi unde crescuse de mic şi stătuse cu anii adoratul ei Borenka, abia intrat ca stegar în armată şi trecut, cu acelaşi grad, în regimentul de gardă. Garda nu mai era la Petersburg încă din 10 ale lui august, şi fiul ei, care întârziase la Moscova pentru echipare, trebuia să-şi ajungă din urmă regimentul pe drum, spre Radzivilov.

Familia Rostovilor era în fierberea sărbătoririi onomasticii celor două Natalii, mama şi fiica cea mai mică. Începând de dimineaţă încă, trăsurile musafirilor care veneau să-şi prezinte felicitările nu mai conteneau să treacă într-un veşnic du-te-vino prin faţa casei impozante, ştiute de toată Moscova, a contesei Rostova, din strada Povarskaia. Contesa şi frumoasa ei fiică mai mare stăteau cu musafirii care nu mai sfârşeau să se perinde, unul după altul, în salon.

Contesa era o femeie cu trăsături orientale şi faţa slabă, ca la vreo patruzeci şi cinci de ani, istovită pesemne de atâtea naşteri, ca una ce avusese doisprezece copii, încetineala mişcărilor şi a vorbirii ei, pricinuite de slăbirea puterilor, îi dădeau un aer de distincţie care impunea respect. Prinţesa Anna Mihailovna Drubeţkaia, în calitatea ei de om de-al casei, luase şi ea loc tot acolo, ajutând-o în această grea îndeletnicire a primirii şi întreţinerii musafirilor. Tineretul rămăsese în încăperile de din dos, negăsind necesar să asiste la primirea vizitelor. Contele îi întâmpina şi-i conducea pe musafiri, invitându-i pe toţi la dejun.

— Îţi mulţumesc foarte, foarte mult, ma chere sau mon cher (el spunea ma chere sau mon cher tuturor fără excepţie, fără cea mai uşoară nuanţă de deosebire, atât celor superiori ca situaţie, cât şi celor inferiori), în numele meu şi în numele scumpelor noastre sărbătorite. Dar vă rog

să vă consideraţi invitaţi la masă. Altfel mă jigniţi, mon cher! Vă rog din toată inima, în numele întregii familii, ma chere. Aceste cuvinte, rostite cu aceeaşi expresie pe faţa lui grăsună, surâzătoare şi proaspăt bărbierită, dimpreună cu aceeaşi puternică strângere de mână, deopotrivă pentru toţi, şi cu repetate înclinări, el le spunea tuturor, invariabil şi fără excepţie.

După ce petrecea pe vreunul dintre musafiri, contele se apropia de unul sau de altul dintre cei care se aflau în salon; îşi trăgea un fotoliu şi, cu aerul unui om ce iubeşte viaţa şi ştie să trăiască, aşezându-se voiniceşte, cu picioarele răşchirate şi cu mâinile pe genunchi, începea să-şi legene cu importanţă trupul şi să emită prevestiri despre vreme, sau să dea sfaturi pentru sănătate, când pe ruseşte, când într-o franţuzească în care se exprima foarte prost, dar cu deplină siguranţă de sine, pentru ca mai apoi să se ridice din nou, cu aerul omului obosit, dar neclintit în împlinirea datoriei sale, să-şi potrivească firele rare de păr de pe chelie şi să înceapă iarăşi a-i pofti pe toţi la masă. Uneori, întorcându-se din vestibul, se abătea prin seră şi oficiu, în marea sală de marmoră, unde se pregătea o masă cu optzeci de tacâmuri şi – după ce arunca o privire spre lacheii care veneau cu argintăria şi porţelanurile, puneau unele lângă altele mesele şi întindeau feţele de masă bogate, de damasc, îl striga la el pe Dmitri Vasilievici, un nobil care-i administra toate afacerile, şi-i spunea:

— Vezi, vezi, Mitenka, bagă de seamă să fie totul cum trebuie. Aşa, aşa, făcea el, cuprinzând dintr-o privire, cu satisfacţie, imensa masă întinsă. Principalul este felul cum se serveşte. Da, da… şi o luă iar înspre salon, oftând cu mulţumire de sine.

— Maria Lvovna Karaghina cu fiica! Anunţă, cu voce de bas profund, uriaşul lacheu al contesei, apărând în uşa salonului.

Contesa căzu pe gânduri şi luă o priză de tabac dintr-o tabacheră de aur emailat, cu portretul soţului ei.

— M-au îmbolnăvit vizitele astea! Zise ea. Dar pe asta o mai primesc. Prea-i de tot ceremonioasă! Să poftească… spuse ea lacheului cu o tristeţe în glas, de parcă ar fi spus: „Haide, daţi-i drumul şi isprăviţi odată cu mine!”

O doamnă înaltă, voinică şi cu înfăţişare mândră, însoţită de fiica ei, cu faţa rotundă şi surâzătoare, intrară, foşnindu-şi rochiile, în salon:

— Chere comtesse, il y a şi longtemps… elle a été alitée la pauvre enfant… au bal des Razoumowsky… et la comtesse Apraksine… j'ai été şi heureuse…112 se auziră printre hârşâituri de scaune mişcate din loc şi foşnete de rochii voci femeieşti ce se întrerupeau cu vioiciune unele pe altele.

Începu una dintre acele conversaţii care se înfiripă doar cu scopul ca, după prima pauză, invitatele să se ridice, să-şi potrivească cu foşnet rochiile şi să spună: „Je suis bien charmée; la santé de maman… et la comtesse Apraksine”113, şi apoi din nou, cu foşnete de rochii, să treacă în vestibul să-şi ia blana sau pelerina şi să plece. Conversaţia ajunsese la evenimentul cel mai important la ordinea zilei în oraş: boala bătrânului conte Bezuhov, reprezentant al epocii împărătesei Ecaterina, vestit prin bogăţia şi frumuseţea lui, şi situaţia fiului său nelegitim, Pierre, care avusese o purtare atât de puţin cuviincioasă la serata Annei Pavlovna Scherer.

— Îl compătimesc din suflet pe bietul conte, spuse Maria Lvovna Karaghina. După ce e şi-aşa destul de bolnav, mai are de suferit şi de pe urma fiului său; ăsta are să-l omoare!

— Dar ce s-a întâmplat? Întrebă contesa, ca şi cum n-ar fi ştiut la ce anume face aluzie, cu toate că auzise de vreo cincisprezece ori vorbindu-se de necazul contelui Bezuhov.

— Iată educaţia din ziua de azi. Odată expediat în străinătate, continuă Maria Lvovna, tânărul acesta a fost lăsat de capul lui, şi-acum, la Petersburg, se zice că atâtea grozăvii a făcut, încât au fost nevoiţi să-l scoată cu poliţia din oraş.

— Nu mai spune! Făcu contesa.

— N-a ştiut să-şi aleagă prietenii, se amestecă în vorbă prinţesa Anna Mihailovna. Fiul prinţului Vasili şi un oarecare Dolohov; cu ei, se zice, ar fi făcut Dumnezeu ştie ce. Şi amândoi au păţit-o! Dolohov a fost degradat şi făcut simplu soldat, iar fiul lui Bezuhov a fost surghiunit la Moscova. Anatol Kuraghin a scăpat mai uşor: l-a scos basma curată tatăl său. Totuşi, l-au îndepărtat şi pe el din Petersburg.

— Dar ce să fi făcut, oare, aşa de grav? Întrebă contesa.

— Sunt nişte bandiţi, nu altceva! Mai cu seamă Dolohov, zise doamna venită în vizită. E fiul Mariei Ivanovna Dolohova, o femeie atât de onorabilă; şi, totuşi… vă puteţi închipui: tustrei au găsit, nu ştiu unde, un urs, l-au luat cu ei în trăsură şi s-au dus în vizită la nişte actriţe. A sărit poliţia să-i potolească. Dar ei au prins comisarul, l-au legat spinare la spinare cu ursul şi i-au dat drumul ursului în râu, în Moika; ursul înota, şi bietul comisar, pe spatele lui.

— Nostimă mutră trebuie să fi făcut, ma chere, bietul comisar, izbucni contele, prăpădindu-se de râs.

— Ah, ce grozăvie! Ce găseşti aşa de hazliu, conte?

Dar şi doamnele, fără să vrea, începură să râdă.

— Cu chiu, cu vai l-au putut scăpa pe nenorocitul de comisar, continuă Maria Lvovna. Iată în ce chip inteligent îşi petrece fiul contelui Kirill Vladimirovici Bezuhov timpul, adăugă ea. Şi-i mai ieşise şi faima că-i deştept şi bine crescut cum nu se mai poate! Iată educaţia străinătăţii unde te duce! Nădăjduiesc că aici, la Moscova, n-are să-i îngăduie nimeni să-i calce pragul, cu toată bogăţia lui. Au vrut să mi-l prezinte şi mie şi am refuzat categoric: am fete de măritat.

— Nu înţeleg pentru ce spuneţi că e atât de bogat acest tânăr? Întrebă contesa, ferindu-se să nu audă fetele, care îşi luară pe loc un aer distrat, ca să arate că nu ascultă. După câte ştiu, contele are numai copii nelegitimi. Şi, pe cât se pare… şi Pierre e nelegitim.

Maria Lvovna dădu din mână cu dispreţ.

— Are vreo douăzeci de copii nelegitimi, după socoteala mea.

Prinţesa Anna Mihailovna se amestecă şi ea în discuţie, mai mult ca să-şi arate relaţiile şi cunoştinţele precise asupra celor ce se petrec în lumea bună.

— Iată cum stau lucrurile, rosti ea cu înţeles şi tot cu jumătate de voce. Reputaţia contelui Kirill Vladimirovici este bine cunoscută… Câţi copii are, le-a pierdut şi socoteala, dar acest Pierre a fost copilul inimii lui.

— Ce bine arăta bătrânul până mai anul trecut! Spuse contesa. Nici n-am văzut bărbat mai frumos!

— Acum e cu totul schimbat, spuse Anna Mihailovna. Da' ce voiam eu să spun, continuă ea, e că prinţul Vasili, cu care se înrudeşte prin soţie, îi este moştenitor direct şi legatar universal, pe Pierre însă l-a iubit foarte mult tatăl său, care s-a îngrijit de educaţia lui şi i-a scris chiar împăratului… aşa că nimeni nu poate şti, în caz că moare (starea lui este atât de gravă, încât se aşteaptă lucrul acesta din moment în moment; l-au adus şi pe Lorrain de la Petersburg), cui îi va rămâne această imensă avere: lui Pierre, sau prinţului Vasili. E vorba de patru zeci de mii de suflete şi de mai multe milioane de ruble. Ştiu foarte bine lucrul acesta, fiindcă mi l-a spus chiar prinţul Vasili. De altfel şi Kirill Vladimirovici îmi este, după mamă, unchi de-al treilea grad. El mi l-a botezat pe Borea, adăugă ea, cu aerul că n-ar acorda acestei împrejurări nici un fel de importanţă.

— Prinţul Vasili a sosit la Moscova aseară. Vine într-o inspecţie, după cât mi s-a spus, zise Maria Lvovna Karaghina.

— Da, dar entre nous, răspunse prinţesa, acesta e numai un pretext; în realitate, aflând cât de rău se simte contele Kirill Vladimirovici, a venit să-l vadă.

— Totuşi, ma chere, trebuie să recunoşti că isprava asta e straşnică! Zise contele. Şi, băgând de seamă că invitata lui cea vârstnică nu-i dădea nici o atenţie, se adresă fetelor:

Nostimă mutră trebuie să mai fi făcut comisarul! Parcă-l văd.

Şi, închipuindu-şi cum dădea poliţistul din mâini, purtat înot de urs în spinare, izbucni din nou în hohote, cu un râs sonor de bas profund, care-i cutremura tot trupul îndesat şi plin, cum râd de obicei oamenii cărora le-a plăcut întotdeauna să mănânce bine şi, mai cu seamă, să bea bine.

— Aşadar, vă rog să vă socotiţi invitate la noi la masă, adăugă el.

XI.

SE AŞTERNU O TĂCERE stânjenitoare. Contesa se uita la oaspetele ei şi-i zâmbea amabil, fără a-şi da totuşi osteneala să-şi ascundă simţământul că n-ar fi mâhnită câtuşi de puţin dacă oaspetele s-ar ridica şi ar pleca. Fiica invitatei îşi tot potrivea cutele rochiei, uitându-se întrebător la mama ei, când, deodată, dinspre odăile vecine se auziră prin uşă fugărindu-se paşi iuţi, picioruşe de copil, paşi de femei şi paşi bărbăteşti, zgomotul unui scaun răsturnat în drum, şi în încăpere intră în fugă o fetiţă de vreo treisprezece ani, care, ascunzând ceva în cutele rochiţei ei scurte de muselină, se opri în mijlocul salonului. Se vedea bine că numai din întâmplare nimerise atât de departe, numai fiindcă fugise fără să ştie încotro. În uşă se mai iviră, în aceeaşi clipă, un student într-o uniformă cu guler de culoarea zmeurei, un ofiţer de gardă, o fetiţă de vreo cincisprezece ani şi un băieţel voinic şi rumen, într-o hăinuţă cum poartă copiii.

Contele se ridică şi, legănându-se, cuprinse larg cu braţele pe după mijloc pe fetiţa care venise în fugă.

— Iat-o şi pe ea, strigă el râzând. Sărbătorita! Ma chere sărbătoritä.

— Ma chere, il y a un temps pour tout114, spuse contesa, luându-şi o înfăţişare severă. Prea o alinţi, Elie, adăugă ea, adresându-se bărbatului ei.

— Bonjour, ma chere, je vous félicite, 115 îi spuse invitata; şi, apoi, către mamă: quelle délicieuse enfant! 116 adăugă.

Cu ochi negri şi cu gura mare, nu prea frumoasă, dar vioaie, fetiţa, cu umerii ei de copil dezgoliţi, ieşiţi din corsaj de atâta alergătură, cu buclele-i negre încâlcite de fugă pe spate, cu braţele subţiratice şi goale şi cu picioruşele în pantalonaşi de dantelă şi în pantofiori deschişi, era tocmai la vârsta gingaşă când o fată nu mai e copil, iar copilul nu-i încă o fată. Desprinzându-se din braţele tatălui ei, alergă la maică-sa şi, fără să acorde vreo atenţie asprelor ei observaţii, îşi ascunse faţa, roşie de fugă, în şalul de dantelă al mamei, pufnind în râs. Râdea şi îngâna ceva privitor la păpuşa pe care o scosese de sub faldurile rochiţei.

— O vezi? Păpuşa… Mimi… Uită-te!

Mai mult de-atâta nu mai putu spune Nataşa (ei toate i se păreau de râs). Se azvârli în braţele mamei sale şi se porni pe râs, atât de tare şi de răsunător, încât toţi, fără să vrea – şi până şi doamna cea afectată – se molipsiră de râsul ei.

— Hai, du-te, pleacă de-aici cu monstrul ăsta! Spuse mamă-sa, împingându-şi cu prefăcută supărare fiica. Este mezina mea, se adresă ea invitatei.

Nataşa, ridicându-şi o clipă faţa din şalul dantelat al mamei, se uită de jos în sus la ea printre lacrimi de râs, dar îşi ascunse iar la loc faţa, numaidecât.

Nevoită să contemple cu aer amabil această drăgălaşă scenă de familie, invitata găsi de cuviinţă să caute a juca şi ea un rol aici:

— Spune-mi, drăguţo, zise ea, adresându-se Nataşei, ce fel de rudă îţi este ţie Mimi? E fetiţa ta, nu-i aşa?

Nataşei nu-i plăcu tonul de maimuţăreală a limbajului copilăresc cu care i se adresase această doamnă venită în vizită. Nu-i răspunse nimic şi se mulţumi să se uite grav la ea.

Între timp, tot tineretul acesta – Boris, ofiţerul, fiul prinţesei Anna Mihailovna; Nikolai, studentul, feciorul cel mare al contelui; Sonia, o fetişcană de vreo cincisprezece ani, nepoata contelui, şi micul Petruşa, fiul mezin al acestuia – toţi îşi făcură intrarea în salon: era vădit că se străduiau

să se menţină în limitele cuviinţei, cu zburdălnicia şi veselia ce emana încă în fiecare trăsătură a chipurilor lor. Se vedea bine că dincolo, în încăperile de din dos, de unde veniseră alergând atât de năbădăios, fusese vorba de lucruri cu mult mai vesele, decât cele de care se vorbea aici, adică mai vesele decât bârfelile din oraş, decât părerile despre vreme şi despre comtesse Apraksine. Din când în când ei îşi aruncau unul altuia priviri furişe, abia stăpânindu-şi râsul.

Doi dintre tineri, studentul şi ofiţerul, prieteni din copilărie, erau de aceeaşi vârstă şi amândoi frumoşi, dar fără să se asemene unul cu altul. Boris era un băiat înalt şi blond, cu trăsăturile chipului calm şi frumos desenate regulat şi distinse. Nikolai era un tânăr de statură potrivită, cu părul negru şi creţ şi cu o expresie deschisă de sinceritate pe faţă. Deasupra buzei de sus începuse să-i mijească un puf negru şi toată fiinţa lui respira numai avânt şi entuziasm. Cum intră în salon, Nikolai se înroşi tot. Se vedea că îşi frământă mintea să spună ceva, dar nu găsea ce; Boris, dimpotrivă, începu de îndată să vorbească, liniştit şi glumeţ, despre această Mimi, păpuşa pe care el o cunoscuse de pe când era fetiţă mică şi cu nasul încă întreg, şi să spună cât îmbătrânise ea de mult în cei cinci ani de când n-o mai văzuse şi ce rău îi şedea cu capul spart. Spunând toate astea, trăgea cu ochiul la Nataşa. Nataşa însă îi întoarse spatele, foarte atentă la fratele ei mai mic, care, cu ochii mijiţi, râdea pe-nfundate, şi, nemaiputându-se ţine de râs, fetiţa făcu un salt şi ieşi din salon în grabă, cât o ţineau picioarele. Boris se stăpâni şi nu râse.

— Mi se pare că şi dumneata voiai să pleci, maman! Să-ţi chem cupeul? Spuse el, întorcându-se spre mama sa cu un surâs pe buze.

— Da, du-te, du-te şi spune să fie gata, răspunse ea, zâmbind.

Boris ieşi fără grabă din salon pe urmele Nataşei; grăsunul cel mititel se luă după el, morocănos, parcă înciudat de întreruperea ivită în ocupaţiile sale.

XII.

DINTRE TINERI, în afară de fiica mai mare a contesei (care era cu patru ani mai în vârstă decât sora ei şi-şi dădea aere de domnişoară), şi în afară de domnişoara venită în vizită, în salon mai rămăsese doar Nikolai şi Sonia, nepoata contelui. Sonia era o brunetă zveltă, miniaturală, cu privirile galeşe umbrite de gene lungi, cu părul negru, bogat, împletit într-o coadă lungă rotită de două ori în jurul capului, şi cu o paloare dulce a tenului şi mai ales a pielii de pe gât şi de pe braţele ei slabe, dar pline de graţie. Prin mişcările ei line, prin mlădierile uşoare ale membrelor ei delicate, ca şi prin felul ei de a fi, reţinut şi puţin şiret, care-i erau proprii, Sonia îţi amintea de un pisoi frumos, încă nu de tot format, dar care făgăduia să ajungă curând o adorabilă pisicuţă. Ea găsea cuviincios pesemne să-şi arate participarea la discuţie printr-un zâmbet continuu; dar, fără voia ei, ochii de sub genele-i lungi şi dese nu se mai puteau dezlipi de chipul vărului ei, acest cousin117 care avea să plece nu peste multă vreme în armată, şi-l învăluiau cu o adoraţie atât de feciorelnic pasionată, încât zâmbetul ei nu putea nici pe departe înşela pe cineva şi se vedea cât de colo că pisicuţa rămăsese pe loc doar ca să poată face o şi mai energică săritură şi să-şi stârnească la joacă tânărul cousin, de îndată ce şi ei, aşa cum făcuseră Boris şi Nataşa, vor fi scăpat din salonul acesta plicticos.

— Da, ma chere, zise bătrânul conte, adresându-se musafirei şi arătând spre fiul său, Nikolai. Boris, prietenul lui, a obţinut de curând gradul de ofiţer, iar el, din prietenie pentru dânsul, nu vrea să se lase mai prejos; părăseşte universitatea, mă părăseşte şi pe mine, bătrân cum sunt, şi pleacă la oaste, ma chere. Tocmai când îi aranjasem un post bun, la arhivele statului… Ce ziceţi de prietenia asta? Spuse contele, întrebător.

— Şi tocmai acum când se spune că războiul e ca şi declarat! Făcu doamna.

— De când se tot vorbeşte de asta! Răspunse contele. Şi se va tot vorbi şi iar se va vorbi, dar de făcut război tot n-o să se facă. Da, ma chere, asta-i prietenie! Repetă el. Se face husar!

Doamna, care nu ştia ce să mai răspundă, clătină din cap.

— Dar nu-i vorba de nici o prietenie, răspunse Nikolai, care se grăbise să intervină, ca şi cum ar fi vrut să risipească o învinuire ruşinoasă ce plana asupra lui. N-are nimic de-a face aici prietenia; pur şi simplu, îmi simt vocaţia pentru cariera armelor.

Se uită la verişoara lui şi la domnişoara cea străină: amândouă se uitau la el cu un zâmbet de încuviinţare.

— Astăzi ia masa la noi colonelul Schubert, comandantul regimentului de husari din Pavlograd. A fost aici în permisie şi, întorcându-se, îl va lua cu dânsul şi pe Nikolai. Ce să-i faci? Spuse contele, ridicând din umeri şi luând în glumă un lucru care, se vedea bine, îi pricinuise multă amărăciune.

— Ţi-am mai spus doar, tăticule, spuse feciorul lui, că dacă dumneata nu vrei să mă laşi, rămân aici. Dar ştiu bine că nicăieri nu sunt mai la locul meu decât în armată. Nu-s bun de diplomat, nici de funcţionar; nu mă pricep de fel să ţin ascuns ceea ce simt, adăugă el, tot uitându-se lung, cu cochetărie de tânăr care se ştie frumos, la Sonia şi la domnişoara venită în vizită.

Pisicuţa, care îl sorbea din ochi, părea că stă la pândă, gata în orice clipă să înceapă hârjoana şi să-şi arate întreaga ei fire de pisică.

— Bine! Bine! Mormăi bătrânul conte. Aşa se înflăcărează toţi… La toţi le-a sucit capul Bonaparte; nu mai au toţi decât un gând: cum a făcut el s-ajungă din locotenent împărat. Ce să-i faci? Cum o vrea Dumnezeu, adăugă el, fără să ia în seamă surâsul ironic al musafirei.

Cei vârstnici vorbiră mai departe despre Bonaparte. Julie, fiica doamnei Karaghin, se adresă tânărului Rostov:

— Ce păcat că n-ai fost joi la Arharovi! Mi-a fost urât fără dumneata, spuse ea, zâmbindu-i galeş.

Măgulit, tânărul, cu zâmbetul cochetăriei tinereşti pe faţă, se dădu mai aproape de ea şi, aşezându-se alături, începu cu surâzătoarea Julie o conversaţie în doi, fără să-i treacă măcar prin gând că acest zâmbet involuntar al său înfipsese cuţitul geloziei în inima Soniei, care se înroşise toată şi surâdea prefăcut. În mijlocul convorbirii cu Julie, Nikolai îi întâlni căutătura. Sonia îl săgeta pătimaş, cu privirea furioasă, abia reţinându-şi lacrimile care făceau să-i strălucească ochii, dar cu acelaşi surâs fals pe buze se ridică şi ieşi din odaie. Toată însufleţirea lui Nikolai pieri. El aşteptă cel dintâi moment de lâncezeală a convorbirii şi, cu înfăţişare de om neliniştit, se ridică şi plecă în căutarea Soniei.

— Ce cusute cu aţă albă sunt secretele tinerilor ăstora! Zise Anna Mihailovna, arătând spre Nikolai, care tocmai ieşea din salon. Cousinage, dangereux voisinage118, adăugă ea.

— Da, rosti contesa când raza de soare, pătrunsă în salon odată cu aceşti tineri din noua generaţie, se stinse, şi, ca şi cum ar fi răspuns unei întrebări pe care nu i-o pusese nimeni, dar care nu-i dădea pace tot timpul, adăugă: Câte suferinţe, câte griji până să ajung să mă bucur de ei! Dar şi acum, la drept vorbind, am mai multe temeri decât bucurii. Mi-e frică şi iar mi-e frică! E vârsta la care îi pândesc atâtea primejdii, şi pe fete, şi pe băieţi!

— Totul depinde de educaţia primită, spuse invitata.

— Da, aveţi dreptate, urmă contesa. Până acum am fost, slavă Domnului, prietena copiilor mei şi mă bucur de toată încrederea lor, spuse contesa, repetând greşeala multor părinţi care cred că odraslele lor nu au nici un fel de taine faţă de ei. Sunt sigură că eu voi fi întotdeauna cea dintâi confidente a fetelor mele şi că, dacă până şi Nikolenka, cu temperamentul lui arzător, s-ar întâmpla să facă vreo năzdrăvănie (şi nu s-a pomenit băiat care să nu-şi mai dea în petec), nu va face, orice-ar fi, ceea ce au făcut domnii aceia la Petersburg.

— Da, minunaţi, minunaţi copii, întări contele, rezolvând ca întotdeauna problemele de neînţeles pentru el prin afirmaţia că găseşte totul minunat. Acum, bunăoară, vrea să intre în corpul de husari! Ei, ce poţi să-i faci, ma chere!

— Ce fiinţă drăgălaşă este fetiţa dumneavoastră cea mică! Zise invitata. Argint-viu, nu altceva!

— Curat argint-viu, răspunse contele. Îmi seamănă mie! Şi ce voce are! E fata mea, e drept, dar cu toate astea, fără falsă modestie, vă spun: va fi o mare cântăreaţă, o a doua Salomoni. I-am luat un italian să-i dea lecţii de canto.

— Nu e cumva prea devreme? Se zice că nu e bine pentru voce să-nceapă de la vârsta asta.

— Da' de unde, ce devreme! Zise contele. Dar mamele noastre cum se măritau la doisprezece-treisprezece ani?

— Ea e de pe-acum îndrăgostită de Boris. Ce zici de asta? Întrebă contesa, zâmbind calm şi uitându-se la mama lui Boris. Apoi, ca şi cum ar fi răspuns aceloraşi gânduri care o frământau neîncetat, urmă: Vezi, uite, dacă aş fi ţinut-o din scurt, dacă i-aş fi pus oprelişti… Dumnezeu ştie ce s-ar mai fi întâmplat între ei pe ascuns (contesa lăsa să se înţeleagă că ei s-ar fi sărutat), dar aşa, eu îi cunosc fiecare gând. Vine ea singură, seara, şi-mi spune totul. Poate că, într-adevăr, o cam răsfăţ, dar, ştiu eu, parcă tot mai bine-i aşa, după câte am auzit. Pe cea mare am ţinut-o mai din scurt.

— Da, eu am fost cu totul altfel crescută, spuse zâmbind frumoasa Vera, fiica cea mai mare a contesei.

Dar zâmbetul acesta, departe de a înfrumuseţa figura Verei, aşa cum se întâmpla de obicei, îi dădu, dimpotrivă, o expresie nefirească şi cu totul neplăcută. Fata cea mai mare, Vera, de frumoasă era frumoasă, inteligentă era de asemenea, învăţase bine şi avea o educaţie aleasă; glasul îi era plăcut şi ceea ce spusese era absolut corect şi la locul său; cu toate acestea, lucru ciudat, doamna cea străină şi contesa se uitară la dânsa, ca şi cum s-ar fi mirat că ea putuse spune aşa ceva, şi se simţiră mai puţin la largul lor.

— Întotdeauna se întâmplă să fii mai sever cu primii copii; am vrea să facem din ei cine ştie ce oameni extraordinari, spuse doamna.

— De ce să ne ascundem greşelile, ma chere! Ce e drept, contesa a fost foarte severă cu Vera, zise contele. Ei, dar ce are a face! A ieşit cu toate astea un copil minunat, adăugă el, făcând cu ochiul, în semn de aprobare, către Vera.

Oaspeţii se ridicară şi plecară, promiţând să vină la masă.

— Ce maniere! Cât au stat şi nu se mai îndurau să plece! Spuse contesa după ce-şi petrecu oaspeţii.

XIII.

CÂND NATAŞA IEŞISE în fugă din salon, ea nu fugise decât până-n seră. Ajunsă aici, se oprise, trăgând cu urechea la conversaţia din salon şi aşteptând să iasă Boris. Tocmai începuse să-şi piardă răbdarea şi, bătând din picior, era gata să plângă că nu vine şi el numaidecât, când desluşi paşii, nici rari, nici repeziţi – cuviincioşi – ai tânărului. Nataşa sări repede printre ciuberele cu flori de seră şi se ascunse.

Boris se opri în mijlocul încăperii, se uită de jur împrejur, îşi scutură ceva de pe mâneca tunicii şi se apropie de oglindă, contemplându-şi chipul frumos. Nataşa, din ascunzătoarea ei, pândea pe furiş, ţinându-şi respiraţia, aşteptând să vadă ce va face. El stătu câtva timp în faţa oglinzii, îşi zâmbi şi se îndreptă apoi spre uşă. Nataşa voi mai întâi să-l strige, de pe urmă se răzgândi.

„Lasă-l să mă caute”, îşi zise ea. Dar nici n-apucase bine Boris să iasă din cameră, că pe altă uşă se ivi, îmbujorată toată la faţă şi şoptind mânios ceva printre lacrimi, Sonia. Nataşa, care era gata să fugă spre ea, îşi reţinu acest prim impuls, se opri şi rămase în ascunzătoarea ei, uitându-se, ca de sub căciula fermecată care te face nevăzut, la ceea ce se petrece pe lume. Simţea astfel o nouă şi deosebită plăcere, necunoscută până atunci. Sonia tot murmura ceva, uitându-se spre uşa salonului. În uşă apăru Nikolai.

— Sonia, ce-i cu tine? Se poate una ca asta? Rosti Nikolai, alergând spre ea.

— Nu-mi spune nimic, n-ascult nimic, lasă-mă în pace! Şi începu să plângă.

— Nu te las! Ştiu eu ce ai!

— Dacă ştii, foarte bine; du-te atunci la ea!

— Sooonia! Un cuvânt numai! Se poate, oare, să mă chinuieşti tu pe mine, şi pe tine, aşa, numai din pricina unor închipuiri? Îi vorbi Nikolai, luând-o de mână.

Sonia nu-şi trase mâna din mâna lui şi conteni din plâns.

Nataşa, din ascunzătoarea ei, fără să facă nici o mişcare şi oprindu-şi respiraţia, îi privea cu ochi strălucitori. „Ce-are să se întâmple acum?” se întreba ea.

— Sonia, lumea întreagă de mi-ar da-o cineva, n-am nevoie de ea! Tu eşti totul pentru mine, spuse Nikolai. Ţi-o voi dovedi.

— Nu-mi place când vorbeşti aşa.

— N-am să mai fac. Dar iartă-mă, Sonia!

Şi el o trase spre sine şi o sărută.

„Ah, ce bine trebuie să fie!” gândi Nataşa şi, când Sonia şi Nikolai ieşiră din seră, ea se strecură pe urma lor şi-l chemă pe Boris.

— Boris, vino-ncoace, zise ea cu înţeles, luându-şi o înfăţişare şireată. Trebuie să-ţi spun ceva. Aici, aici, spuse ea, şi-l conduse prin seră, printre flori, până la locul dintre ciubere unde stătuse ascunsă adineauri.

Boris zâmbea şi mergea după ea.

— Spune-mi ce-i acel ceva? O întrebă el.

Ea deveni sfioasă, privi împrejur şi, văzându-şi păpuşa aruncată pe un ciubăr de flori, o luă în braţe.

— Sărută păpuşa! Zise ea.

Boris, atent şi plin de duioşie, se uită la faţa ei îmbujorată şi nu răspunse nimic.

— Nu vrei? Atunci vino-ncoace, zise ea, afundându-se tot mai mult printre flori şi aruncând cât colo păpuşa. Mai aproape, şi mai aproape! Şopti ea.

Îl apucă pe Boris de manşetele tunicii, şi pe chipul ei îmbujorat se aşternu o expresie de solemnitate şi de teamă.

— Dar pe mine vrei să mă săruţi? Murmură ea abia auzit, uitându-se la el pe sub sprâncene, cu zâmbetul pe buze, dar gata-gata să izbucnească în plâns de emoţie.

Boris se înroşi.

— Nostimă mai eşti! Îi zise el şi, aplecându-se spre ea, din ce în ce mai roşu la faţă, dar fără să facă vreun gest, aşteptă.

Şi Nataşa sari deodată pe un ciubăr, aşa încât acum era mai înaltă decât el şi-l cuprinse cu amândouă braţele ei subţirele şi goale, înnodându-şi-le pe după gâtul lui şi, dându-şi părul pe spate cu o mişcare iute a capului, îl sărută drept pe buze.

Alunecă apoi uşoară printre glastre, de cealaltă parte a serei, dincolo de flori, şi rămase aşa, cu capul plecat.

— Nataşa, spuse el, ştii bine că te iubesc, dar…

— Eşti îndrăgostit de mine? Îl întrerupse Nataşa.

— Da, sunt îndrăgostit, dar te rog să nu mai facem ce-am făcut adineauri… Încă patru ani… Atunci voi veni să-ţi cer mâna.

Nataşa rămase pe gânduri.

— Treisprezece, paisprezece, cincisprezece, şaisprezece… făcu ea, socotind pe degetele-i subţiratice. Bine! Ne-am înţeles, nu?

Şi un zâmbet de bucurie şi de împăcare îi lumină faţa înviorată.

— Ne-am înţeles! Răspunse Boris.

— Pentru totdeauna? Mai zise fata. Până la moarte?

Şi, luându-l de braţ, cu faţa strălucitoare de fericire, merse liniştit cu el alături până în odaia cu divane turceşti.

XIV.

PE CONTESĂ O OBOSISERĂ atât de mult vizitele, încât hotărî să nu mai primească pe nimeni şi trimise doar poruncă portarului să-i invite la masă pe toţi acei care ar mai fi venit de-acu-nainte s-o felicite. Contesa avea chef să

stea de vorbă între patru ochi cu prietena ei din copilărie, prinţesa Anna Mihailovna, pe care nici n-apucase s-o vadă mai de-aproape, de la înapoierea acesteia din Petersburg. Anna Mihailovna, cu chipul ei plăcut şi ars de-atâtea lacrimi, îşi trase un scaun mai aproape de jilţul în care şedea contesa.

— Cu tine voi fi absolut sinceră, zise Anna Mihailovna. Doar am rămas puţine dintre prietenele vechi! De aceea, îţi şi preţuiesc atât de mult prietenia.

Anna Mihailovna se uită la Vera şi se opri din vorbă. Contesa îi strânse prietenei sale mâna.

— Vera, spuse contesa, întorcându-şi privirile spre fiica ei cea mare, care, după cât se vedea, nu era copilul ei favorit. Se poate să n-ai nici un pic de bun-simţ? Nu-ţi dai seama că eşti de prisos aici? Du-te la surorile tale, sau…

Frumoasa Vera zâmbi dispreţuitor; se vedea că nu se simte câtuşi de puţin jignită de vorbele mamei sale.

— Dacă-mi spuneai mai demult, mămico, plecam numaidecât, spuse ea şi plecă spre odaia ei.

Dar, trecând prin faţa încăperii cu divane, băgă de seamă că înăuntru se aflau două perechi simetric aşezate, fiecare în dreptul unei ferestre. Stătu pe loc şi zâmbi cu dispreţ. Sonia se aşezase foarte aproape de Nikolai, care-i transcria în album versuri din primele lui încercări poetice. Boris şi Nataşa se aşezaseră la cealaltă fereastră şi tăcură de îndată ce intră Vera. Sonia şi Nataşa se uitară întrebător la Vera; chipurile celor două fete exprimau şi fericire, şi vinovăţie.

Era o privelişte veselă şi duioasă vederea celor două fetişcane îndrăgostite, dar aspectul lor nu trezi pe cât se pare nici un simţământ plăcut în sufletul Verei.

— De câte ori nu v-am rugat, zise ea, să nu-mi mai luaţi lucrurile mele; doar aveţi fiecare camera voastră!

Şi luă din faţa lui Nikolai călimara.

— Un moment, un moment, spuse el şi-şi mai muie o dată peniţa.

— Voi nu ştiţi să faceţi, toţi, decât lucruri nelalocul lor, zise Vera. Intrarea voastră, netam-nesam, din fugă, în salon, ne-a făcut pe toţi de râs.

Fie că nu luau în seamă spusele Verei, sau poate tocmai fiindcă tot ce spunea ea erau lucruri foarte adevărate, nimeni nu-i răspunse şi se mulţumiră să se uite toţi patru unii la alţii. Vera îşi făcea de lucru prin cameră, zăbovind cu călimara în mână.

— Şi ce secrete pot exista, la vârsta aceasta, între Nataşa şi Boris, şi chiar între voi? Numai prostii!

— Ei, ce-i treaba ta, Vera? Interveni cu glas domol, în apărarea tuturora, Nataşa.

În ziua aceea ea le apărea, tuturor celor din jurul ei, şi mai bună, şi mai duioasă ca de obicei.

— Foarte urât, zise Vera, mi-e ruşine mie pentru voi! Ce secrete mai sunt şi astea?

— Fiecare cu secretele lui! Noi, pe tine, nu te lăsăm în pace cu Berg al tău? Îi întoarse Nataşa, cu aprindere, vorba.

— Cred şi eu că mă lăsaţi în pace, zise Vera, fiindcă în toate purtările mele n-o să puteţi găsi niciodată nimic rău. Dar ai să vezi tu c-am să te spun mămichii cum te porţi tu cu Boris.

— Natalia Ilinişna se poartă foarte frumos faţă de mine, zise Boris. N-am să mă plâng de nimic!

— Lasă, Boris, tu eşti aşa de diplomat (cuvântul diplomat, era foarte des folosit pe atunci la ei, într-un înţeles deosebit pe care ei îl dădeau acestui cuvânt), încât diplomaţia ta începe să mă plictisească, spuse Nataşa cu necaz şi tremur în glas. Ce are ea să se lege de mine? Tu n-ai să poţi înţelege niciodată asta, mai zise ea, adresându-se Verei, pentru că tu n-ai iubit niciodată pe nimeni; tu n-ai inimă, tu eşti madame de Genlis (această poreclă, considerată ca foarte jignitoare, fusese dată Verei de către Nikolai), şi mulţumirea ta cea mai mare este să le faci celorlalţi

neplăceri. Dar să ştii că poţi să cochetezi cu Berg cât pofteşti, adăugă ea repede.

— Da, numai că eu, vezi, n-am să m-apuc să fug nici odată, în faţa musafirilor, după băieţi…

— Ei bine, acuma fii mulţumită, se amestecă Nikolai, ai spus tuturora lucruri neplăcute şi ai reuşit să-i indispui pe toţi. Haideţi să mergem în camera copiilor!

Şi toţi patru dintr-o dată, ca un stol de păsări zburătăcite, se ridicară şi ieşiră din odaie.

— Voi mi-aţi spus mie lucruri neplăcute, şi eu nu vă făcusem nici unuia nimic, mai apuca să zică Vera.

— Madame de Genlis! Madame de Genlis! Se auziră voci batjocoritoare de dincolo de uşă.

Frumoasa Vera, care indispunea pe toţi cei cu care avea de-a face şi care irita pe toată lumea, zâmbi şi, fără să se sinchisească de cele ce-i fuseseră zvârlite în obraz, trecu în faţa oglinzii şi-şi potrivi eşarfa şi pieptănătura: uitându-se la chipul ei frumos, deveni văzând cu ochii şi mai rece, şi mai liniştită.

În salon, convorbirea îşi urma cursul.

— Ah, chere, spuse contesa, nici în viaţa mea tout n'est pas rose. Crezi oare că eu nu bag de seamă, că, du train, que nous allons119, averea noastră n-are să ne mai ajungă multă vreme? Şi toate acestea, doar din pricina bunătăţii lui şi din pricina clubului aceluia. Locuim la ţară, dar crezi că ne tihneşte? Teatru, partide de vânătoare şi Dumnezeu mai ştie ce! Dar ce să-ţi mai vorbesc atâta tot despre mine! Ei, ia spune-mi mai bine cum ţi-ai aranjat lucrurile? De multe ori stau şi mă minunez de tine, Annette, cum de mai poţi tu, la vârsta ta, să călătoreşti întruna, singură prin diligenţe, când la Moscova, când la Petersburg, să cutreieri pe la toţi miniştrii şi pe la toţi demnitarii; cum ştii tu să te descurci în toate e uimitor, zău aşa! Spune-mi, cum ţi-ai aranjat lucrurile? Iată, eu, de pildă, nu mă pricep de fel la treburi din astea…

— Ah, draga mea! Răspunse prinţesa Anna Mihailovna. Să nu dea Dumnezeu să ştii şi tu ce greu e când rămâi văduvă şi fără nici un sprijin, cu un fiu pe care-l iubeşti până la adoraţie! Cu toate te-ai deprinde, continuă ea cu un fel de mândrie. Procesul meu m-a învăţat multe. Dacă am nevoie să intru la vreun demnitar, scriu un bileţel: „Princesse une telle120 doreşte să vadă pe cutare”, şi o pornesc. Singură, în trăsură de piaţă, mă duc o dată, de două ori, de trei ori, de patru ori, şi nu mă las până nu reuşesc să obţin ceea ce am nevoie. Mi-e totuna ce-ar putea gândi ei despre mine.

— Bine, dar ce fel şi la cine ai intervenit pentru Borenka? Întrebă contesa. Uite, băiatul tău a şi fost primit ca ofiţer în gardă, pe când Nikoluşka de-abia acum intră ca iuncher. Cine să alerge pentru el? Tu pe cine ai rugat?

— Pe prinţul Vasili. A fost foarte drăguţ. A fost de acord numaidecât cu toate şi a raportat împăratului, spuse Anna Mihailovna, fălindu-se, ca şi cum ar fi uitat cu desăvârşire toate umilinţele prin care trecuse ca să-şi poată ajunge scopul.

— Cum e prinţul Vasili? A îmbătrânit mult? Întrebă contesa. Nu l-am mai văzut de când jucam împreună teatru, la Rumianţevi. Cred că m-a şi uitat. Il me faisait la cour121, zâmbi unei amintiri contesa.

— E tot aşa cum îl ştii, răspunse Anna Mihailovna, curtenitor, serviabil. Les grandeurs ne lui ont pas tourienté la tete du tout122. „Regret că nu pot face decât atât de puţin pentru dumneavoastră, scumpă prinţesă, mi-a spus el, porunciţi!” Nu, orice s-ar spune, e un om minunat şi o rudă admirabilă. Şi tu ştii, dragă Nathalie, cât de mult îmi iubesc eu băiatul. Nu ştiu ce n-aş face pentru fericirea lui! Dar situaţia mea financiară e aşa de proastă, spuse trist, cu voce scăzută Anna Mihailovna, aşa de mizerabilă, încât în momentul de faţă sunt groaznic de încurcată. Procesul acela nenorocit îmi înghite tot ce am şi nu înaintează defel. N-am, uneori, a la lettre123, nici un ban, închipuieşte-ţi! Nu ştiu nici cu ce-l voi echipa pe Boris. Îşi duse la ochi batista şi

începu să plângă. Ar trebui să scot cinci sute de ruble şi eu n-am decât o singură hârtie de douăzeci şi cinci. Sunt într-o situaţie… Toată nădejdea mi-e acum la prinţul Kirill Vladimirovici Bezuhov. Dacă nu va voi să-şi ajute finul – doar el l-a botezat pe Boris – şi să-i lase şi lui ceva pentru întreţinere, atunci toată alergătura mea rămâne zadarnică; nu voi avea cu ce să-l echipez.

Contesa scăpă o lacrimă şi, tăcută, începu să se gândească cine ştie la ce.

— Adeseori mă gândesc… poate că e păcat… spuse prinţesa, dar mă gândesc adeseori: uite, prinţul Kirill Vladimirovici Bezuhov! Trăieşte singur… cu averea lui imensă… la ce i-o mai fi folosind să trăiască? Pentru dânsul viaţa e o povară, iar Boris abia începe să trăiască.

— Cu siguranţă c-are să-i lase el ceva şi lui Boris, zise contesa.

— Dumnezeu ştie, chere amie! 124 Bogătaşii aceştia şi oamenii sus-puşi sunt atât de egoişti! Totuşi am de gând să mă duc chiar acum la el, împreună cu Boris, şi să-i spun fără înconjur despre ce este vorba! Las' să creadă lumea despre mine ce-o vrea, zău aşa, mi-e totuna, când soarta băiatului meu depinde de asta. Prinţesa se ridică. Acum e ora două, şi la voi masa se serveşte la patru. Până la masă, am timp să mă şi întorc.

Şi, cu aerul unei femei de afaceri din Petersburg, care cunoaşte valoarea timpului, Anna Mihailovna trimise după fiul ei şi se îndreptă împreună cu el spre vestibul.

— La revedere, draga mea, zise ea contesei, care o conduse până la uşă; urează-mi succes, adăugă ea în şoaptă, ferindu-se să n-o audă băiatul.

— Vă duceţi la prinţul Kirill Vladimirovici, ma chere? Strigă contele din sufragerie, venind şi el în vestibul. Dacă cumva se simte mai bine, invitaţi-l pe Pierre la noi la masă. Doar a mai fost pe la mine, a dansat cu copiii. Cheamă-l negreşit, ma chere. Să vedem cu ce se laudă astăzi Taras.

Spune că nici la contele Orlov nu s-a pomenit masă ca aceea pe care ne-a pregătit-o nouă astăzi.

XV

— MON CHER BORIS, spuse prinţesa Anna Mihailovna către fiul ei după ce cupeul contesei Rostov, în care se aflau, străbătu o stradă aşternută cu paie şi intră în curtea vastă a contelui Kirill Vladimirovici Bezuhov. Mon cher Boris, repetă ea, scoţându-şi mâna de sub haina învechită şi mângâind cu mişcări uşoare mâna fiului ei, fii amabil, fii atent. Gândeşte-te că, oricum, contele Kirill Vladimirovici îţi este naş şi de el atârnă soarta ta în viitor. Ţine minte asta, mon cher, şi fii drăguţ, aşa cum ştii tu să fii…

— Dacă aş şti că din toate acestea ne-am alege cu altceva decât cu umilinţe… răspunse fiul cu răceală. Dar ţi-am făgăduit-o şi voi face asta pentru dumneata.

Portarul, făcându-se a nu băga de seamă că trăsura se oprise la scară, se uită la mamă şi la fiul ei (care, fără să ceară să fie anunţaţi, intraseră de-a dreptul în vestibulul cu geamlâc, printre cele două rânduri de statui aşezate în firide), privind cu înţeles blana cam roasă a vizitatoarei, şi le puse întrebarea pe cine vor să vadă, pe prinţese sau pe conte; aflând că la conte veniseră, le spuse că luminăţia-sa se simte azi mai rău şi că luminăţia-sa nu primeşte pe nimeni.

— Atunci putem pleca, zise Boris în franţuzeşte.

— Mon ami! 125 zise mama cu voce rugătoare, punându-şi din nou mâna pe mâna fiului ei, ca şi cum această atingere ar fi avut puterea să-l liniştească sau să-l întărite.

Boris tăcu şi, fără să-şi scoată mantaua, privi nedumerit la mama sa.

— Dragă, zise cu glasul ei cel mai dulce Anna Mihailovna, adresându-se portarului, ştiu că contele Kirill Vladimirovici e foarte bolnav… de aceea am şi venit… sunt o rudă de-a lui… N-am să-l supăr, drăguţule… Aş vrea numai să-l văd pe prinţul Vasili Sergheevici, care locuieşte tot aici. Anunţă-l, te rog.

Portarul trase în silă de şnurul clopoţelului şi se întoarse cu spatele.

— Prinţesa Drubeţkaia, la prinţul Vasili Sergheevici, strigă el unui valet, în frac, pantofi deschişi şi ciorapi lungi, care se ivise de-a fuga în capul scării.

Mama îşi îndreptă cutele rochiei de mătase revopsită, se privi din cap până-n picioare în oglinda veneţiană din perete şi păşi curajos, cu pantofii ei scâlciaţi, pe covorul scării în sus.

— Mon cher, vous m'avez promis126, se adresă din nou fiului ei, dându-i curaj printr-o atingere a mâinii.

Băiatul, cu privirile în pământ, păşi răbdător în urma ei.

Intrară într-un salon, din care una dintre uşi ducea în apartamentul rezervat prinţului Vasili.

În timp ce mama şi fiul, ajunşi în mijlocul încăperii, se pregăteau să întrebe pe un valet bătrân care le ieşise în întâmpinare, ce drum să ia, mânerul de bronz al uneia dintre uşi se răsuci, şi în cadrul ei, prinţul Vasili în haină de catifea, cu o singură stea – ţinută de casă – apăru, petrecând spre ieşire un bărbat chipeş, cu părul negru.

Bărbatul acesta nu era altul decât celebrul doctor Lorrain, din Petersburg.

— C'est donc positif? Întrebă prinţul.

— Mon prince, „errare humanum est”, mais…127, răspunse doctorul, graseind şi pronunţând cuvintele latineşti cu accent francez.

— C'est bien, c'est bien…128

Zărind-o pe Anna Mihailovna cu fiul ei, prinţul Vasili părăsi cu o înclinare a capului pe doctor şi se îndreptă în tăcere, dar cu un aer întrebător, spre ei. Boris băgă de seamă cum, dintr-o dată, durerea cea mai adâncă se imprimă pe chipul mamei lui, şi zâmbi uşor.

— Vai, în ce triste împrejurări ne este dat să ne întâlnim, prinţe… Ce face scumpul nostru bolnav? Spuse ea, ca şi cum n-ar fi observat privirea rece şi jignitoare a prinţului, aţintită asupra ei.

Prinţul Vasili continuă să se uite întrebător, intrigat până la nedumerire, mai întâi la mamă, apoi la fiu. Boris se înclină respectuos. Prinţul Vasili, fără să-i răspundă la salut, se întoarse din nou spre Anna Mihailovna şi, la întrebările ei repetate, dădu răspuns doar prin câteva mişcări vagi din cap şi strâmbături din buze, ceea ce însemna că nu mai era nici o nădejde de însănătoşire pentru bolnav.

— Nu mai spune! Exclamă Anna Mihailovna. Ah, asta e groaznic! Mi-e frică până şi să mă gândesc… Acesta e fiul meu, adăugă ea, arătând spre Boris. A ţinut să-ţi mulţumească personal.

Boris se înclină încă o dată, cu tot respectul.

— Crede-mă, prinţe, că inima mea de mamă nu va uita niciodată ce ai făcut pentru noi!

— Mă bucur că ţi-am putut face un serviciu, scumpa mea Anna Mihailovna, zise prinţul Vasili, potrivindu-şi jaboul şi dându-şi, prin gesturile şi vocea sa gravă, în faţa protejatei sale Anna Mihailovna, aici la Moscova, un aer încă şi mai important decât acela pe care-l avusese la Petersburg, la serata Annettei Scherer.

— Dă-ţi silinţa să-ţi faci datoria cum se cuvine şi să fii vrednic, adăugă el sever, adresându-i-se lui Boris. Mă bucur… Eşti aici în concediu? Scandă el pe acelaşi ton convenţional.

— Aştept ordinul, excelenţă, să mă prezint la noua mea unitate, răspunse Boris, fără să se arate nici nemulţumit din pricina tonului tăios al prinţului, şi nici dornic de a mai continua conversaţia, ci atât de liniştit şi de cuviincios, încât prinţul, interesat, îl privi cu atenţie.

— Locuieşti cu mama dumitale?

— Locuiesc la contesa Rostov, răspunse Boris, adăugind iarăşi „excelenţă”.

— E vorba de Ilia Rostov, cel care s-a căsătorit cu Nathalie Şinşina, spuse Anna Mihailovna.

— Ştiu ştiu, zise prinţul Vasili cu vocea lui monotonă. Je n'ai jamais pu concevoir, comment Nathalieie s'est décidée

a épouser cet ours mal-léché. Un personnage completement stupide et ridicule. Et joueur a ce qu'on dit.129

— Mais tres brave homme, mon prince130, observă Anna Mihailovna, zâmbind cu înduioşare, ca şi cum ar fi vrut să spună că ştia ea destul de bine că un om cum era contele Rostov putea îndreptăţi asemenea păreri, dar cerea totuşi indulgenţă pentru bietul bătrân.

— Ce spun doctorii? Reluă prinţesa după o scurtă tăcere şi din nou se întipări o mâhnire neţărmurită pe chipul ei plâns.

— Puţine speranţe, răspunse prinţul.

— Eu aş fi ţinut atâta să-i mai mulţumesc odată unchiului pentru tot binele ce ne-a făcut, mie şi lui Boris! C'est son filleuil131, adăugă ea pe un ton care-ar fi avut aerul să spună că vestea aceasta trebuie să-l bucure extrem de mult pe prinţul Vasili.

Prinţul Vasili rămase gânditor şi încruntat. Anna Mihailovna pricepu că el se temea să nu găsească în ea o concurentă la moştenirea contelui Bezuhov. Se grăbi, aşadar, să-l liniştească.

— Dacă dragostea şi devotamentul meu faţă de bietul unchi n-ar fi sincere, zise ea, pronunţând cu multă siguranţă de sine şi degajare cuvântul „unchi”, eu îi cunosc caracterul, firea nobilă şi dreaptă… şi, apoi, lângă el sunt numai prinţesele… ele sunt încă tinere… Ea îşi înclină puţin capul şi adăugă în şoaptă: Şi-a îndeplinit oare ultima îndatorire, prinţe? Cât de preţioase sunt aceste ultime clipe! Mai rău decât atâta nu-i poate fi, trebuie să-l pregătim, dacă starea lui este atât de gravă! Noi, femeile, prinţe, zâmbi ea cu duioşie, ne pricepem mai bine, cum se spune, la asemenea lucruri. Trebuie să-l văd negreşit. E drept că îmi vine foarte greu, dar m-am obişnuit să sufăr.

Prinţul înţelesese probabil, şi înţelesese tot aşa de bine ca şi la serata Annei Scherer, că de Anna Mihailovna cu greu te poţi descotorosi.

— Numai să nu-i facă rău cumva această întrevedere, chere Anna Mihailovna, zise el. Să zăbovim până diseară. Doctorii se aşteaptă la o criză.

— Dar nu e vreme de pierdut, prinţe! Pensez, il? Va du salut de son îme… Ah! C'est terrible, les devoirs d'un chrétien…132

O uşă dinspre apartamentele private ale contelui se deschise şi intră una dintre prinţese, o nepoată a acestuia, cu chipul ursuz şi rece şi bustul disproporţionat de lung în raport cu picioarele.

Prinţul Vasili se întoarse spre ea.

— Ei, cum îi mai este?

— Tot aşa. Şi apoi, ce vrei, cu gălăgia asta… răspunse prinţesa, uitându-se la Anna Mihailovna ca la o necunoscută.

— Ah, chere, je ne vous reconnaissais pas, rosti cu un zâmbet fericit Anna Mihailovna, apropiindu-se cu pas uşurel, grăbită, de nepoata contelui. Je viens d'arriver et je suis a vous pour vous aider a soigner mon oncle. J`imagine, combien vous avez souffert133, adăugă ea, închizând ochii cu compătimire.

Prinţesa nu-i răspunse nici o vorbă, nici măcar nu-i zâmbi, şi ieşi numaidecât din cameră. Anna Mihailovna îşi scoase mănuşile şi, ca să marcheze că avea o poziţie cucerită, se instală într-un jilţ şi-l pofti şi pe prinţul Vasili să se aşeze lângă dânsa.

— Boris! Se adresă ea fiului ei zâmbindu-i. Cât stau eu în camera contelui, la unchiul, tu du-te şi-l vezi pe Pierre, mon ami, până mă-ntorc, şi nu uita să-i transmiţi invitaţia Rostovilor. L-au poftit la masă. Dar sper că nu se va duce? Se adresă ea prinţului.

— Dimpotrivă, răspunse prinţul, care, se vedea cât de colo, nu mai era în apele lui. Je serais tres content şi vous me débarrassez de ce jeune homme…134 A venit aici, dar contele n-a întrebat de el nici o singură dată măcar.

Ridică din umeri. Valetul îl conduse pe tânărul ofiţer, mai întâi coborând scara, apoi urcând pe alte scări, spre camera lui Piotr Kirillovici.

XVI.

PIERRE NU IZBUTISE să-şi aleagă o carieră cât timp stătuse la Petersburg, şi de acolo fusese într-adevăr surghiunit la Moscova, pentru provocare de scandal public. Toate câte se spuseseră despre el în casa conţilor Rostov erau adevărate. Pierre luase parte într-adevăr la isprava cu comisarul şi cu ursul. Sosise de câteva zile şi se stabilise, ca întotdeauna, în casa tatălui său. Deşi bănuia că povestea avusese timp să facă înconjurul Moscovei şi că femeile din jurul contelui, care niciodată nu-l văzuseră cu ochi buni, se folosiseră de acest prilej pentru a-l întărita pe tatăl său împotriva lui, se duse totuşi să-l vadă, chiar în ziua sosirii. Intrând în salon unde îşi petreceau de obicei timpul prinţesele, el le salută. Erau toate trei: două lucrau la gherghef, şi a treia le citea cu voce tare o carte. Cea mai în vârstă dintre ele, tocmai prinţesa cu talie lungă, cu ţinută îngrijită şi faţă severă, care se arătase la sosirea Annei Mihailovna, era cea care citea; celelalte două, mai mici, amândouă rumene şi frumuşele, ne deosebindu-se una de alta decât prin faptul că una dintre ele avea deasupra buzei o aluniţă, ce de altminteri o prindea de minune, brodau la gherghef. Pierre fu întâmpinat ca un strigoi sau ca un ciumat. Prinţesa mai în vârstă îşi întrerupse lectura şi-l privea acum tăcută, cu ochi înspăimântaţi; a doua, cea fără aluniţă, luă şi ea aceeaşi expresie de spaimă; singură cea mică, cea cu aluniţa, fire veselă şi şugubeaţă, se aplecă deasupra gherghefului ca să-şi ascundă zâmbetul, provocat, desigur, de scena hazlie care avea să urmeze şi a cărei izbucnire o prevedea. Se tot apleca spre pânza gherghefului, din ce în ce mai jos, şi-şi ascundea faţa, chipurile, chinuindu-se să descifreze modelul, şi de-abia se stăpânea să nu pufnească în râs.

— Bonjour, ma cousine, zise Pierre, vous ne me reconnaissez pas? 135

— Te recunosc prea bine, prea bine.

— Cum mai merge cu sănătatea contelui? Îl pot vedea? Întrebă Pierre, stângaci ca întotdeauna, dar fără să se intimideze.

— Contele suferă fiziceşte, şi moralmente; şi, pe cât se pare, ai avut dumneata grijă să-i pricinuieşti cât mai multe suferinţe morale.

— Pot să-l văd şi eu pe conte? Repetă Pierre.

— Hm! Dacă vrei să-l omori, să-l omori de-a binelea, poţi intra. Olga, du-te şi vezi dacă supa unchiului e gata; se apropie ora când trebuie să mănânce, adăugă ea, voind să-i arate prin aceasta lui Pierre că, în timp ce ele sunt ocupate până peste cap, şi nu ocupate cu orice, ci cu alinarea suferinţelor tatălui său, el n-are altă treabă, pesemne, decât să-i sporească necazurile.

Olga ieşi. Pierre mai zăbovi puţin, uitându-se pe rând la cele două surori şi, înclinându-se, rosti:

— Mă duc atunci în apartamentul meu. Îmi veţi spune dumneavoastră când voi putea să-l văd.

Ieşi din salon. Râsul sonor, dar înăbuşit pe jumătate, al verişoarei cu aluniţă, se auzi în urma lui.

A doua zi sosi prinţul Vasili şi se instala în casa contelui. El îl chemă la sine pe Pierre şi îi spuse:

— Mon cher, şi vous vous conduisez ici comme a Petersbourg, vous finirez tres mal; c'est tout ce que je vous dis.136 Contele e foarte, foarte bolnav; nu se poate să-l vizitezi cu nici un chip.

De atunci încoace, lui Pierre nu-i mai tulburase nimeni liniştea şi el stătea şi-şi petrecea toată ziua sus, singur în camera sa.

În momentul când Boris intră la el, Pierre se plimba prin cameră, oprindu-se din când în când în vreun colţ şi făcând gesturi ameninţătoare spre perete, ca şi cum ar fi străpuns un duşman nevăzut cu sabia; apoi, uitându-se încruntat pe

deasupra ochelarilor, pornea din nou să-şi facă raita prin cameră, rostind vorbe fără nici un înţeles, ridicând din umeri şi gesticulând larg cu mâinile.

— L'Angleterre a vécu, cuvânta el, încruntându-se şi arătând parcă spre cineva cu degetul. M. Pitt comme traâtre a la nation et au droit des gens est condamiené a… 137

Dar nu avu timpul să pronunţe condamnarea lui Pitt (se închipuise în clipa aceea însuşi Napoleon, după săvârşirea primejdioasei traversări a strâmtorii Pas-de-Calais şi după cucerirea Londrei), că văzu deodată intrându-i în cameră un ofiţer tânăr, zvelt şi frumos. Se opri. Pierre îl lăsase pe Boris copil de paisprezece ani şi, hotărât, nu-l mai ţinea minte; cu toate astea, veni spre el cu gesturile repezi şi joviale care-i erau caracteristice şi, luându-i mâna, îi surise prieteneşte.

— Mă ţii minte? Spuse Boris cu zâmbetul lui calm şi plăcut. Am venit cu mama ca să-l vedem pe conte, dar, mi se pare, nu-i tocmai sănătos.

— Da, se spune că nu e tocmai sănătos! Toţi cei din jurul lui îl indispun, răspunse Pierre, străduindu-se să-şi amintească cine-o fi tânărul ăsta.

Boris simţi că Pierre nu-l mai recunoaşte, dar nu găsi de cuviinţă să-şi spună numele şi, fără să se simtă câtuşi de puţin intimidat, i se uită ţintă în ochi.

— Contele Rostov vă roagă să veniţi astăzi la masă la el, zise în sfârşit după o tăcere destul de lungă şi stânjenitoare pentru Pierre.

— A, contele Rostov! Repetă vesel Pierre. Aşadar, eşti fiul lui, Ilia? Închipuie-ţi că în primele clipe nu te mai recunoşteam! Îţi mai aminteşti de excursia noastră făcută cu Madame Jacquot pe dealurile Vorobiovî? E mult de-atunci.

— Te înşeli, răspunse fără grabă, cu un zâmbet îndrăzneţ şi oarecum ironic, Boris. Eu sunt Boris, fiul prinţesei Anna Mihailovna Drubeţkaia. Ilia e numele lui Rostov tatăl; pe fiul

lui îl cheamă Nikolai. Iar eu n-am cunoscut nici o Madame Jacquot.

Pierre începu să dea din mâini şi din cap, de parcă l-ar fi năpădit un roi de ţânţari sau de albine.

— Ei, nu, asta-i! Ce-i cu mine?! M-am încurcat de tot. Aici la Moscova am atâtea rude! Dumneata eşti Boris, care va să zică… da. Bun! Acum ne-am lămurit. Ei, ce părere ai despre expediţia de la Boulogne? Vai de capul englejilor, dacă Napoleon s-apucă să traverseze canalul! Eu cred că expediţia aceasta e foarte posibilă. Numai Villeneuve cumva să n-o scrântească!

Boris habar n-avea de expediţia de la Boulogne, căci nu citea gazetele; cât despre Villeneuve, era pentru prima oară când auzea pomenindu-i-se numele.

— Noi, aici, la Moscova, ne ocupăm mai mult de mese şi de bârfeli decât de politică, zise el, fără să-şi părăsească obişnuitul ton, liniştit şi ironic. Eu sunt cu totul străin de toate acestea şi n-am nici o părere. Moscova e preocupată mai mult decât de orice altceva de cancanuri, continuă el. Acum, de pildă, dumneata şi contele sunteţi cei mai forfecaţi.

Pierre prinse a zâmbi cu zâmbetul lui plin de bunătate, ca şi cum s-ar fi temut pentru interlocutorul său, să nu cumva să-i scape vreo vorbă pripită, de care să-i pară rău mai târziu. Dar Boris vorbea măsurat, rece şi clar, uitându-se drept în ochii lui Pierre.

— Moscova nu face nimic altceva decât să colporteze bârfelile, continuă el. Toţi sunt preocupaţi de moştenirea contelui; se discută cui îşi va lăsa contele averea, cu toate că s-ar putea întâmpla ca el să trăiască mai mult decât noi toţi, ceea ce îi doresc din toată inima…

— Da, toate astea sunt cât se poate de neplăcute, îl întrerupse Pierre, foarte neplăcute!

Pierre se temea necontenit ca ofiţerul să nu se pună într-o situaţie delicată prin vorbele nesăbuite ce-ar fi rostit.

— Dar dumneata trebuie să ai, de bună seamă, impresia… zise Boris, roşind puţin, fără însă să-şi schimbe vocea şi atitudinea, dumneata trebuie să ai impresia că toţi sunt preocupaţi doar de dorinţa de a obţine câte ceva de la bogătaş.

„Chiar aşa”, gândi Pierre.

— Iar eu tocmai de acest lucru vreau să-ţi vorbesc, pentru a evita orice neînţelegere: vreau să-ţi spun că te înşeli dacă ne consideri, pe mine şi pe mama mea, din rândul acestor oameni. Noi suntem foarte săraci, e drept, dar – vorbesc cel puţin în ceea ce mă priveşte – tocmai fiindcă tatăl dumitale este atât de bogat, eu nici nu-l consider ca fiindu-mi rudă, şi te asigur că nici eu şi nici mama mea nu vom cere şi nu vom primi de la el nimic.

Pierre nu reuşi mult timp să priceapă despre ce era vorba, dar, de îndată ce înţelese, sări în sus de pe divan şi-l apucă pe Boris de mână, cu repeziciunea şi neîndemânarea care-i erau caracteristice şi, înroşindu-se tot, cu mult mai aprins la faţă decât Boris, începu să-i vorbească, cu un sentiment tulbure, de jenă şi de părere de rău.

— Ce ciudat! Adică eu, oare, să fi… dar cine se putea gândi… Ştiu prea bine că…

Dar Boris îl întrerupse din nou:

— Mă bucur că ţi-am spus tot ce-am avut de spus. Poate că n-a fost tocmai plăcut pentru dumneata, te rog să mă ierţi, zise el, liniştindu-l, în loc să se lase el liniştit de Pierre, dar sper că nu te-am jignit. Am obiceiul să spun totul fără înconjur… Atunci, ce răspuns să le dau? Vii la Rostovi la masă?

Şi Boris, vădit uşurat de greaua lui îndatorire şi ieşit cu bine dintr-o situaţie stânjenitoare, după ce pusese pe altul în încurcătură, se arătă din nou foarte amabil.

— Ascultă, zise Pierre, liniştindu-se. Eşti un om uimitor. Ceea ce mi-ai spus mie acum e foarte frumos, deosebit de frumos. Bineînţeles, pe mine nu mă cunoşti! De atâta timp nu ne-am văzut doar, de când eram copii… Aşa că poţi

presupune că eu… Te înţeleg, te înţeleg foarte bine! Eu n-aş fi făcut asta, mie mi-ar fi lipsit poate tăria, dar e minunat! Mă bucur foarte mult că am făcut cunoştinţă cu dumneata. E curios, adăugă el zâmbind, după o mică pauză, că ai putut să mă bănuieşti! Apoi începu să râdă! Ei, dar ce-are a face! Vom avea timp să ne cunoaştem mai bine, noi doi. Te rog. Şi-i strânse mâna. Ştii, n-am fost măcar o dată să-l văd pe conte. Nu m-a chemat… Îmi pare foarte rău de el, ca om… Dar ce pot face?

— Şi dumneata crezi într-adevăr că Napoleon va izbuti să traverseze canalul cu toată armata? Întrebă Boris zâmbind.

Pierre înţelese că Boris voia să schimbe vorba şi, ca să-l ajute, începu să expună sorţii de reuşită şi obstacolele expediţiei de la Boulogne.

Un lacheu îl anunţă pe Boris că-l aşteaptă prinţesa. Prinţesa era pe punctul de a pleca. Pierre îi promise că va veni la masă la Rostovi, mai ales pentru a-l putea cunoaşte mai îndeaproape pe Boris, îi strânse mâna cu căldură şi-l privi prin ochelari, prietenos, în ochi… După plecarea acestuia, Pierre se mai plimbă încă multă vreme prin cameră, dar fără să mai străpungă vreun duşman nevăzut cu spada, ci zâmbind cu plăcere la amintirea acestui simpatic tânăr inteligent şi dârz.

Aşa cum se întâmplă în prima tinereţe şi mai cu seamă cu oamenii constrânşi la singurătate, el simţea o duioşie cu totul nemotivată faţă de acest tânăr şi-şi făgădui să se împrietenească negreşit cu el.

Prinţul Vasili o conducea pe prinţesă până la uşă. Prinţesa îşi ţinea batista la ochi şi faţa îi era scăldată în lacrimi.

— E groaznic! Groaznic! Spunea ea. Dar oricât mi-ar fi de greu, eu îmi voi face datoria. Voi veni să stau la noapte aici. Nu se poate să-l lăsăm aşa. Fiecare clipă e preţioasă! Nu înţeleg deloc pentru ce tărăgănează atâta prinţesele lucrul acesta. Poate că îmi va ajuta mie Dumnezeu să găsesc mijlocul să-l pregătesc… Adieu, mon prince, que le bon Dieu vous soutienne…138

— Adieu, ma bonne139, răspunse prinţul Vasili, luându-şi rămas bun de la ea.

— Ah, e într-o stare îngrozitoare, spuse mama către fiu în momentul când se aflară din nou unul lângă altul în cupeu. Aproape că nu mai cunoaşte pe nimeni.

— Eu nu înţeleg, măicuţă, care-s relaţiile dintre el şi Pierre? Întrebă fiul.

— Testamentul ne va spune totul, dragul meu; de el depinde şi soarta noastră…

— Dar pentru ce crezi că ne va lăsa şi nouă ceva?

— Ah, dragul meu! E atât de bogat, iar noi suntem atât de săraci!

— Bine, dar acesta nu poate fi un motiv destul de puternic, mamă!

— Ah, Doamne Dumnezeule! În ce stare e! Se tângui mama.

XVII.

DUPĂ CE PLECĂ Anna Mihailovna cu fiul ei la contele Kirill Vladimirovici Bezuhov, contesa Rostova rămase multă vreme singură, tot ştergându-se cu batista la ochi. Într-un târziu, sună.

— Ce-i cu dumneata, dragă, spuse ea supărată fetei, care se lăsase aşteptată câteva minute. Nu vrei să mă mai serveşti? Atunci să-ţi găsesc alt loc!

Contesa era necăjită de nefericirea şi înjositoarea sărăcie în care se zbătea prietena ei, Anna Mihailovna, şi, din pricina asta, nu se simţea în apele sale, ceea ce la ea se exprima întotdeauna în termenii cu care se adresa fetei din casă: „dragă” şi „dumneata”.

— Am greşit, iertaţi-mă, apuse camerista.

— Roagă-l pe conte să vină până la mine.

Contele, legănându-se greoi, veni, ca de obicei, lângă soţia sa cu un aer de vinovăţie.

— Ei, micuţa mea contesă! Ştii ce sauté de ierunci au madere140 vom avea la masă, ma chere! L-am gustat; n-am dat degeaba o mie de ruble pe Taraska. Face!

Se aşează lângă soţia lui, îşi sprijini tinereşte coatele pe genunchi şi-şi ciufuli cu o mână părul cărunt.

— Ce poruncești, contesina mea?

— Iată ce e, dragul meu, dar ce e pata asta de pe vesta ta? Zise ea, arătând spre jiletca soţului. Ăsta-i probabil sauté-ul, adăugă ea, zâmbind. Iată ce e, conte: am nevoie de bani.

Chipul ei se mohorâse dintr-o dată.

— Ah, contesină, numai atâta?

Şi contele îşi descheie haina, scoţându-şi portvizitul.

— Îmi trebuie mult, conte, îmi trebuiesc cinci sute de ruble.

Şi, scoţând o batistă fină de olandă, şterse cu ea pata de pe jiletca bărbatului.

— Numaidecât, numaidecât! Ei, e careva pe-acolo? Strigă el, cu tonul pe care-l au doar oamenii obişnuiţi să strige, convinşi că cei la care strigă vor alerga într-un suflet la chemarea lor. Trimiteţi-mi-l aici pe Mitenka!

Mitenka, feciorul de nobil scăpătat, care fusese crescut în casa contelui şi care-i administra acum afacerile, intră în salon cu paşi uşori.

— Iată ce este, dragul meu, se adresă contele tânărului care intrase respectuos. Să-mi aduci… stătu să se gândească puţin. Da, adu-mi şapte sute de ruble, în cap. Dar vezi să nu-mi aduci din alea rupte şi murdare cum mi-ai adus atunci; să fie dintre cele noi, frumoase; ca pentru contesă!

— Da, Mitenka, fii bun, te rog, să fie mai curăţele, spuse contesa, oftând trist.

— Luminăţia voastră, când aveţi nevoie de ele? Întrebă Mitenka. Binevoiţi să luaţi la cunoştinţă că… Dar, bine voiţi vă rog să nu vă îngrijoraţi, adăugă el, văzându-l pe conte că şi începuse să sufle greu, accelerându-i-se respiraţia, ceea ce era întotdeauna la el un semn prevestitor al mâniei. Eram să uit că… Să le aduc chiar acum?

— Da, da, chiar acum. Şi să le dai contesei.

— Aur, nu altceva, este pentru mine Mitenka ăsta, adăugă contele, zâmbind, după ce tânărul ieşise. Nu există la el ceva care să nu fie cu putinţă. Ştie că eu nu pot admite aşa ceva! Totul e posibil!

— Ah, banii, conte, banii! Câtă suferinţă din pricina lor pe lume! Zise contesa. Mare nevoie am de banii aceştia!

— Contesină mea, se ştie că eşti o mare risipitoare, zise galant contele şi, după ce-i sărută mâna, se-ntoarse iar în cabinet.

Când Anna Mihailovna reveni de la Bezuhov, banii erau demult la contesă, numai hârtii noi-nouţe, puşi pe măsuţă, sub batistă, şi Anna Mihailovna îşi dădu seama că era ceva care o tulbura pe contesă.

— Ei, ce s-aude, dragă prietenă? O întrebă contesa.

— Ah, dacă-ai şti în ce stare îngrozitoare e! Aproape de nerecunoscut! Îi e rău, rău de tot; l-am văzut un moment, dar nu i-am putut spune nici două vorbe…

— Annette, pentru Dumnezeu, te rog să nu mă refuzi, zise deodată contesa, roşind, ceea ce părea destul de straniu pe chipul ei ruinat de vârstă şi atât de grav de obicei, şi scoase de sub batistă banii.

Înţelegând fulgerător despre ce era vorba, Anna Mihailovna se şi aplecase puţin, pentru a fi gata la momentul cuvenit să o îmbrăţişeze drăgăstos pe contesă.

— Uite, pentru Boris, de la mine, să-şi comande uniformele…

Anna Mihailovna o şi îmbrăţişase şi-şi dăduse drumul lacrimilor. Plângea şi contesa. Plângeau amândouă pentru că erau prietene, plângeau pentru că aveau inimi bune şi mai plângeau pentru că ele, prietene din tinereţe, erau obligate să se ocupe de lucruri atât de mărunte ca banii; şi, pe deasupra, pentru că tinereţea lor trecuse… Şi lacrimile le făceau amândurora bine…

XVIII.

CONTESA ROSTOVA ÎMPREUNĂ cu fetele ei şi cu un mare număr de invitaţi se aflau în salon. Contele condusese

bărbaţii în cabinetul său, punându-le la dispoziţie colecţia sa de pipe şi ciubuce turceşti. Din când în când, ieşea şi întreba: „N-a venit încă?” O aşteptau pe Maria Dmitrievna Ahrosimova, supranumită în societate „Le terrible dragon”141, femeie renumită nu prin bogăţia sau prin rangul ei, ci prin curajul ei de a spune adevărul în faţă şi prin simplitatea firească a atitudinii ei. Pe Maria Dmitrievna o cunoştea familia imperială, o cunoşteau toată Moscova şi întreg Petersburgul, şi amândouă oraşele, admirând-o, se distrau în ascuns pe seama manierelor ei din topor şi povesteau despre ea anecdote; dar aceasta nu împiedica să o stimeze toţi fără deosebire şi să-i ştie de frică.

În cabinetul plin de fum se încinsese o discuţie despre războiul care fusese anunţat printr-o proclamaţie şi despre mobilizare. Proclamaţia încă n-o citise nimeni, dar toţi ştiau că fusese publicată. Contele sta pe un divan turcesc între doi fumători, aprinşi de discuţie. Contele era singurul care nu fuma şi nici nu vorbea, ci dădea doar din cap în semn de încuviinţare, când spre unul, când spre celălalt dintre vecinii lui, uitându-se cu vădită satisfacţie la aceşti fumători şi ascultând convorbirea celor doi invitaţi ai săi, pe care-i aţâţase să discute între ei.

Unul dintre cei doi interlocutori era un civil, al cărui obraz zbârcit şi palid era slăbănog şi ras, un om îmbrăcat ca un tinerel care se poartă după ultima modă, deşi trecuse demult de floarea vârstei şi se apropia cu paşi mari de bătrâneţe; el şedea cu picioarele ridicate pe divan, cu aerul unui om de-al casei şi, lăsându-şi privirile să se strecoare printre gene, pufăia dintr-o pipă cu ciubuc de chihlimbar, adânc înfiptă în colţul gurii. Era bătrânul holtei Şinşin, vărul contesei; limbă veninoasă, cum era cunoscut prin saloanele Moscovei. Avea aerul că face o mare cinste celuilalt, primind să stea de vorbă cu el. Celălalt, un proaspăt şi rumeior ofiţer de gardă, încorsetat, spilcuit şi pieptănat impecabil, ţinea ciubucul pipei în mijlocul gurii şi trăgea din el tacticos, rotunjindu-şi frumoasele lui buze roze ca să

scoată mici inele de fum. Era acel sublocotenent Berg, ofiţer al regimentului Semionovski, cu care Boris trebuia să-şi ajungă din urmă regimentul şi cu care Nataşa o necăjise pe Vera, fiica mai mare a contesei, spunând că i-ar fi logodnic. Contele şedea între ei şi-i asculta cu luare-aminte. Cea mai plăcută îndeletnicire a contelui, în afară de bostonul142 care-i plăcea grozav, era situaţia de simplu ascultător, mai cu seamă atunci când izbutea să aţâţe doi musafiri vorbăreţi la o discuţie.

— Ei, va să zică aşa, neică, mon tres honorable143 Alfons Karlâci, zicea Şinşin, punând laolaltă şi împletind în conversaţie cele mai simple expresii populare ruseşti cu fraze alese franţuzeşti (ceea ce şi făcea caracterul ieşit din comun al limbajului său). Vous comptez vous faire des rentes sur l'état144, să mai pui şi câte ceva deoparte din soldă?

— Nu, permiteţi-mi, Piotr Nikolaevici, vreau doar să dovedesc că a fi cavalerist e mult mai puţin avantajos decât să fii în infanterie. Iată, de pildă, situaţia mea…

Berg vorbea totdeauna foarte precis, calm şi respectuos. În discuţie, nu aducea decât propria sa persoană şi tăcea întotdeauna, fără greş, de îndată ce se discuta de orice alt lucru care nu avea directă legătură cu el. Putea să tacă astfel ore întregi, fără să se simtă stingherit şi fără să pricinuiască altora cel mai mărunt neajuns. Dar pe dată ce discuţia atingea chestiuni ce-l priveau personal, începea să-şi desfăşoare pe larg, şi cu o vădită plăcere, darul vorbirii.

— Închipuiţi-vă situaţia mea, Piotr Nikolaici: dacă aş fi ofiţer de cavalerie, n-aş avea o soldă mai mare de două sute ruble trimestrial, chiar dacă aş fi avansat la gradul de locotenent, pe când acum primesc două sute treizeci, spuse el cu un zâmbet plăcut, trecându-şi vesel privirile de la Şinşin la conte, ca şi cum pentru el ar fi fost vădit şi neîndoielnic că succesele lui trebuiau să constituie principalul obiect al dorinţelor tuturor oa menilor.

— În afară de aceasta, Piotr Nikolaici, dacă trec la gardă, ies mai bine în evidenţă, continuă Berg, iar posturi vacante în infanteria de gardă se ivesc infinit mai des. Pe urmă, cum singur vă puteţi da seama, pot eu face faţă numai cu două sute treizeci de ruble? Eu, însă, mai pun şi ceva deoparte, cu toate că mai trimit şi tatii, urmă el, dând drumul unui inel de fum.

— La balance y est… Neamţul îşi macină de-o turtă pe muchia toporului, comme dit le proverbe145, spuse Şinşin, mutându-şi ciubucul pipei în celălalt colţ al gurii şi făcând cu ochiul contelui.

Contele izbucni în hohote de râs. Ceilalţi oaspeţi, văzând că Şinşin conduce discuţia, se apropiară să-l asculte. Berg, fără să bage de seamă nici zeflemeaua, nici indiferenţa lor, continua să explice cum, prin transferarea lui în garda imperială, câştigase un grad înaintea camarazilor săi de promoţie, cum, în timp de război, comandantul companiei poate fi ucis, iar el, rămânând cel mai mare în grad din toată compania, poate foarte uşor ajunge comandant de companie, şi cum, în sfârşit pe el îl iubeşte toată lumea la regiment, şi cât de mulţumit e tatăl lui de dânsul. Berg, se vedea cât colo că era atât de încântat de toate cele ce spunea, încât s-ar fi zis că nu putea concepe că şi alţi oameni ar mai putea avea, ca şi el, interese personale.

Dar tot ce povestea era atât de minuţios şi de bine cumpănit, naivitatea egoismului său tineresc era atât de evidentă, încât dezarma pe cei ce-l ascultau.

— Ei, nenişorule, dumneata, oriunde-ai fi, şi la infanterie, şi la cavalerie, tot ai să-ţi faci drum: îţi prezic eu. Mare lucru, spuse Şinşin, bătându-l pe umăr şi dându-şi jos picioarele de pe divan.

Berg zâmbi fericit. Contele, şi după el toţi ceilalţi oaspeţi, trecură în salon.

Era tocmai momentul dinainte de începutul ospăţului, când invitaţii, aşteptându-se din clipă în clipă să fie poftiţi la gustări, nu se mai angajau în discuţii de durată, ci, în loc de

asta, socoteau de cuviinţă să se plimbe de colo-colo, fără să tacă totuşi, pentru a arăta că nu sunt deloc nerăbdători să se aşeze la masă. Amfitrionii se tot uitau către uşă şi, din când în când, schimbau între ei priviri. Invitaţii căutau să ghicească după aceste priviri cine mai e aşteptat, sau ce mai e de aşteptat: vreo rudă importantă şi întârziată, sau mâncărurile care nu-s încă gata.

Pierre sosise chiar în preajma mesei şi se aşezase, neîndemânatic, în cel dintâi fotoliu care-i căzuse sub ochi, drept în mijlocul salonului, încurcând trecerea. Contesa voia să-l facă să vorbească, dar el se uita cu aer naiv, prin ochelarii lui, în toate părţile, ca şi cum ar fi căutat pe cineva, şi răspundea monosilabic la toate întrebările contesei. Stingherea pe toată lumea şi era singurul care nu-şi dădea seama de acest lucru. Cea mai mare parte dintre invitaţi, care ştiau istoria cu ursul, se uitau curioşi la acest tânăr înalt, rotofei şi foarte aşezat, fără să poată pricepe cum un om atât de potolit şi de greoi putuse săvârşi o ispravă ca aceea cu poliţistul.

— Aţi venit de curând, nu? Îl întrebă contesa.

— Oui, madame146, răspunse el, privind mereu în jur.

— Pe bărbatul meu nu l-aţi văzut?

— Non, madame147, şi zâmbi cu totul nelalocul lui.

— Dumneavoastră v-aţi întors, pe cât se pare, nu demult de la Paris? Cred că e foarte interesant.

— Foarte interesant!

Contesa schimbă priviri cu Anna Mihailovna. Aceasta înţelese că era rugată să se ocupe de acest tânăr şi, aşezându-se lângă el, începu să-i vorbească despre tatăl lui; dar, ca şi contesei, el îi răspundea doar în monosilabe. Musafirii erau toţi ocupaţi între ei.

— Les Razoumowsky… Ça a été charmant… Vous etes bien bonne… La comtesse Apraksine…148 se auzea din toate părţile.

Contesa se ridică şi ieşi pe sală.

— Maria Dmitrievna? Se auzi de acolo vocea ei.

— Chiar ea în persoană, se auzi răspunzându-i o voce aspră de femeie şi îndată după aceea intră în salon Maria Dmitrievna.

Toate domnişoarele şi chiar doamnele, afară doar de cele mai bătrâne, se ridicară în picioare. Maria Dmitrievna se opri în uşă şi, de la înălţimea trupului ei obez, ţinându-şi sus capul cu buclele încărunţite de cei cincizeci de ani câţi număra, îşi roti privirea pe deasupra tuturor invitaţilor şi făcu un gest, ca şi cum ar fi vrut să-i suflece mânecile largi ale rochiei. Maria Dmitrievna vorbea întotdeauna numai ruseşte.

— Dragă sărbătorită, să-ţi trăiască copiii, rosti ea cu vocea ei puternică şi gravă, al cărei sunet le acoperea pe toate celelalte. Dar tu ce mai faci, păcătos bătrân, se adresă ea contelui, care-i săruta mâna, te plictiseşti, hai, aici, la Moscova? Îţi lipseşte haita de câini şi vânătoarea? Ce să-i faci, nene; ia te uită: ca mâine păsărelele astea se fac mari şi… continuă ea, arătând spre fete, vrei, nu vrei, va trebui să le găseşti logodnici.

— Ce mai faci, cazacule? (aşa o alinta Maria Dmitrievna pe Nataşa: cazac), zise ea, dându-i Nataşei, care se apropiase fără sfială şi cu voioşie, mâna să i-o sărute. Te ştiu eu bine: eşti un drăcuşor de fată, dar tot te iubesc!

Scoase din uriaşa ei sacoşă o pereche de cercei cu safire în formă de pară şi, dându-i Nataşei, care se îmbujorase şi strălucea de bucurie ca o adevărată sărbătorită, se întoarse pe dată cu spatele la ea şi se adresă lui Pierre.

— Ei, mata, drăguţule! Ia poftim oleacă-ncoace, spuse ea cu glas prefăcut, subţiat şi îndulcit. Vino-ncoa, drăguţule!

Şi-şi ridică tot mai ameninţător mânecile, tot mai sus. Pierre se apropie, uitându-se naiv la ea, prin ochelari.

— Apropie-te, apropie-te, drăgălaşule! I-am spus eu şi lui taică-tău, când făcea d-astea, tot adevărul în faţă, d-apoi ţie!

Şi tăcu. Tăcură toţi, aşteptând ce-avea să urmeze şi simţind că asta nu era decât introducerea.

— Frumos, nimic de spus! Bun băiat! Taică-său zace pe moarte, iar el n-are altă treabă decât să lege comisarii pe spinarea urşilor! Ruşine, măi băiete, ruşine! Mai bine te-ai fi dus şi tu la război!

Pe urmă se întoarse şi dădu braţul contelui, care abia se mai putea ţine de râs…

— Ei, ce s-aude cu masa? I-o fi timpul, hai? Zise Maria Dmitrievna.

Porniră, întâi contele cu Maria Dmitrievna, apoi contesa, condusă de colonelul de husari, un om de care aveau nevoie, în tovărăşia căruia Nikolai trebuia să-şi ajungă din urmă regimentul; Anna Mihailovna venea cu Şinşin. Berg dăduse braţul Verei. Surâzătoarea Julie Karaghina, de braţ cu Nikolai, se îndreptau spre sufragerie. După ei se înşirau alte perechi, iar la urmă, unul câte unul, copiii, preceptorii lor şi guvernantele. Valeţii începură să forfotească, să hârşâie scaunele pe parchet, pe estradă orchestra începu să cânte şi musafirii se aşezară la locurile lor. Muzicii de casă a contelui îi luară locul zăngănitul cuţitelor şi furculiţelor, conversaţia mesenilor şi paşii uşori ai lacheilor. Într-un capăt al mesei, prezidând, stătea contesa. În dreapta ei, Maria Dmitrievna, şi în stânga, Anna Mihailovna, după care urmau alte invitate. La celălalt cap al mesei şedea contele, având în stânga pe colonelul de husari, iar în dreapta pe Şinşin; urmau ceilalţi oaspeţi bărbaţi. Pe una dintre laturile mesei acesteia lungi stătea tineretul: Vera lângă Berg, Pierre alături de Boris; pe cealaltă latură, copiii cu preceptorii şi cu guvernantele. Contele se uita printre cristaluri, sticle de vin şi vaze cu fructe, la soţia lui şi la boneta ei înaltă, cu funde albastre, şi turna sârguincios vecinilor săi vin, fără să uite să-şi toarne şi lui. Contesa, care nu-şi uita nici ea îndatoririle de gazdă, îşi săgeta cu priviri pline de înţeles, printre ananaşii aflaţi în faţa ei, bărbatul, a cărui chelie şi al cărui obraz i se părea că se înroşiseră prea din cale-afară şi contrastau izbitor cu părul lui albit. La capătul de masă unde şedeau doamnele,

convorbirea înainta într-un zumzet reţinut şi monoton; la cel al bărbaţilor, vocile se auzeau tot mai tare şi mai zgomotos, mai ales cea a colonelului de husari, care mânca şi bea atât de mult, înroşindu-se din ce în ce la faţă, încât contele îl da drept pildă, îndemnându-i şi pe ceilalţi invitaţi. Berg, cu un zâmbet gingaş îi spunea Verei că dragostea nu este un simţământ pământesc, ci unul ceresc… Boris îi înşira lui Pierre, noul său prieten, numele oaspeţilor care se aflau la masă şi-şi încrucişa din când în când privirea cu a Nataşei, care stătea în faţa lui. Pierre nu prea vorbea, ocupat să se uite la chipurile noi pentru el, şi mânca vârtos. Începând cu cele două supe, din care-şi alesese supa de la tortue149, urmată de kulebeaka150, şi până la ierunci, nu lăsase să-i scape nici un fel de mâncare şi niciunul dintre vinurile cu care un valet, ţinând în mână sticlele înfăşurate în şervete, îl îmbia discret peste umărul vecinului, spunându-i: „Dry Madera”, sau „Tokay”, sau „Rheinwein”. El punea la întâmplare mâna pe unul dintre cele patru pahare de cristal gravate cu blazonul contelui, care se afla pe fiecare tacâm, îl ţinea să i se toarne şi-l bea cu plăcere până la fund, uitându-se cu un aer din ce în ce mai satisfăcut la oaspeţi. Nataşa, care stătea în dreptul lui, se uita la Boris aşa cum se uită o fată de treisprezece ani la băiatul de care e îndrăgostită şi cu care abia a schimbat întâiul sărut. Aceeaşi privire şi-o îndrepta din când în când şi spre Pierre, căruia, simţind aţintiţi asupra lui ochii acestei fetiţe vioaie şi pline de haz, îi venea să râdă, fără să ştie nici el de ce.

Nikolai se aşezase departe de Sonia, lângă Julie Karaghina, şi cu acelaşi zâmbet involuntar pe buze îi tot spunea nu ştiu ce. Sonia zâmbea numai de formă, dar de fapt era roasă de gelozie; când se făcea palidă, când se îmbujora toată, şi se căznea din toate puterile s-audă ce aveau atât de discutat între ei Nikolai şi Julie. Guvernanta se uita cu un aer neliniştit, gata să sară la harţă, dacă cumva ar fi avut careva intenţia să-i necăjească copiii.

Preceptorul neamţ, sârguincios, se străduia să ţină minte toate mâncărurile, deserturile şi vinurile, pentru ca să le poată descrie celor rămaşi acasă, în Germania, când le va trimite scrisori; şi era, mai presus de orice, supărat pe faptul că lacheul cu sticla înfăşurată în şervet îl ocolea mereu. Neamţul stătea încruntat, vrând să arate prin asta că el nici nu dorea să i se toarne şi lui din acel vin, dar că se simţea jignit de faptul că nimeni nu voia să înţeleagă că nu pur şi simplu pentru a-şi potoli setea, sau din lăcomie, avea nevoie de acest vin, ci doar dintr-o conştiincioasă curiozitate ştiinţifică.

XIX.

ÎN PARTEA MESEI ocupată de bărbaţi conversaţia devenea din ce în ce mai vie şi mai însufleţită. Colonelul povestea că proclamaţia către ţară, anunţând declararea războiului, era în acest moment publicată la Petersburg şi că un exemplar, pe care îl văzuse el cu ochii lui, îi venise comandantului suprem chiar în acea zi printr-un curier.

— Şi la ce oare ne-o fi-mpingând necuratul să ne batem cu Bonaparte? Făcu Şinşin. Il a déja rabattu le caquet a l'Autriche. Je crains, que cette fois ce ne soit notre tour.151

Colonelul era un neamţ înalt, vânjos şi sangvin; bun soldat şi patriot, pe câte se vedea. Se simţi jignit de vorbele lui Şinşin.

— Pentru că, preastimate tomn, începu el, pronunţând cu un vizibil accent străin, pentru că împăratul îşi tă pine seama de tot ce săfârşeşte. În proclamaţie este spus că el nu poate vetea nepăzător primeştia care amininţe Rusia şi că sicuranţa imperiului, temnitatea lui şi salvgardarea cu zvinţenie a alianţelor… urmă el, apăsând mai cu seamă pe cuvântul „alianţe”, ca şi cum în el ar fi stat toată însemnătatea discuţiei.

Apoi, cu acea memorie infailibilă a textelor oficiale, care-l caracteriza, el repetă pe de-a-ntregul cuvintele cu care începea proclamaţia…: „Şi dorinţa suveranului, unicul şi nestrămutatul său ţel, care este acela de-a instaura în

Europa o pace pe temelii trainice, l-a hotărât să trimită astăzi peste hotare o parte din armată şi să facă noi sforţări pentru realizarea intenţiei sale”.

— Iată pentru ce, tomnul meu, cu voia tomniei-tale, încheie el sentenţios, deşertându-şi paharul şi căutând din ochi un semn de aprobare din partea contelui.

— Connaissez-vous le proverbe152: „Erioma, Erioma, mai bine stăteai acasă şi-ţi vedeai de lâna toarsă”, rosti Şinşin, încreţindu-şi fruntea şi zâmbind: Cela nous convient a merveille.153 Cât a fost el Suvorov de mare, tot l-au bătut a plate couture; 154 dar unde mai avem noi astăzi oameni ca Suvorov? Je vous demande un peu155, zise el, amestecând necontenit zicătorile ruseşti în frazele franţuzeşti.

— Suntem tatori să ne patem până la cea din urmă picătură de sânge, spuse colonelul cu accentul lui nemţesc, bătând în masă, şi să murrrim pentru împăratul nostru; apia atunci, va fi pentru toţi pine. Şi să jutecăm cât se poa-a-ate (tărăgănă în special cuvântul „poate”), cât se poa-a-ate mai puţin, îşi încheie el discursul, uitându-se din nou la conte. Aşa zocotim noi, pătrânii huzari! Aşa, şi nu altfel! Tumneata cum zocoteşti, tinere, că doar eşti tânăr huzar? Întrebă el, întorcându-se spre Nikolai, care, auzind că se vorbea de război, uitase şi de Julie, numai ochi şi urechi la cele ce spunea colonelul.

— Sunt cu totul de acord cu dumneavoastră, răspunse Nikolai, care se fâstâci de tot, răsucindu-şi farfuria dinainte şi mutând din loc paharele cu un gest atât de repezit şi de dârz, de parcă cine ştie ce mare primejdie l-ar fi ameninţat chiar în clipa aceea, eu sunt pătruns de adevărul că ruşii trebuie sau să moară, sau să învingă… zise el, simţind, ca toţi cei de faţă, de altfel, că fusese prea din cale-afară de solemn şi de patetic pentru situaţia în care se afla şi, prin urmare, stângaci.

— Cest bien beau ce que vous venez de dire156, rosti vecina lui de masă, Julie, oftând.

Tot timpul cât vorbise Nikolai, Sonia se înroşise până în vârful urechilor şi până şi umerii i se îmbujoraseră; iar Pierre, care ascultase vădit interesat peroraţia colonelului, dădu aprobator din cap.

— Asta-i foarte frumos! Exclamă el.

— Adevărat huzar, tinere! Strigă colonelul, lovind iar în masă.

— Ce v-a apucat, de faceţi atâta gălăgie? Se auzi deodată, din partea cealaltă a mesei, vocea de bas a Mariei Dmitrievna. Ce-ţi veni să izbeşti aşa în masă? Se adresă ea husarului. Nu zău, la cine te răţoieşti aşa? Ori ai început să vezi numai franţuji în faţa ochilor.

— Eu zpun atevărul, zise husarul, zâmbind.

— Se discută despre război, îi strigă contele din cealaltă parte a mesei. Doar am şi eu un băiat care pleacă pe front, Maria Dmitrievna.

— Da' eu n-am? Patru feciori am la oaste şi nu mă mai tânguiesc atâta! Toate-s cu voia Domnului; poţi muri tolănit pe cuptor acasă şi poţi scăpa teafăr din foc, cu mila lui Dumnezeu, rosti limpede şi fără nici o sforţare, din partea cealaltă a mesei, vocea groasă a Mariei Dmitrievna.

— Ai dreptate!

Şi conversaţia se despărţi din nou: discuţiile femeieşti la un capăt al mesei şi treburile bărbăteşti la celălalt.

— Nu, nu te cred c-ai să-ntrebi, îi tot spunea fratele mai mic Nataşei. Să vezi că n-ai să întrebi!

— Ba am să-ntreb! Îi răspundea Nataşa.

Faţa i se îmbujorase deodată, înveselită, exprimând o hotărâre plină de cutezanţă. Se ridică şi, după ce îl rugă din ochi pe Pierre să fie atent, se adresă mamei ei:

— Mamă! Răsună peste toată masa vocea ieşită din pieptul de copil al Nataşei.

— Ce-i cu tine? Întrebă contesa, speriată; dar, înţelegând după figura ei că e vorba de o ştrengărie, îi făcu un semn sever din mână şi dădu dojenitor şi ameninţător din cap.

Discuţia se opri.

— Mamă, ce desert avem? Răsună şi mai hotărât, fără să se sinchisească, glăsciorul Nataşei.

Contesa ar fi vrut să se încrunte, dar nu putu. Maria Dmitrievna o ameninţă cu degetul ei butucănos.

— Cazacule! Îi spuse ea răstit.

Cei mai mulţi dintre oaspeţi se uitau la părinţi, neştiind cum să interpreteze această ieşire.

— Îţi dau eu ţie! Zise contesa.

— Mamă! Ce desert avem? Strigă tot mai îndrăzneţ, cu un aer glumeţ de copil răsfăţat Nataşa, încredinţată dinainte că i se va face pe plac.

Sonia şi cu Petea grăsunul râdeau pe înfundate.

— Vezi că am întrebat? Şopti Nataşa fratelui ei mai mic, Petea, şi lui Pierre, căruia-i aruncă o nouă privire.

— Avem îngheţată, numai că tu te-ai lins pe bot de ea, spuse Maria Dmitrievna.

Nataşa vedea bine că n-are de ce se teme şi nici Maria Dmitrievna nu-i prea insufla teamă.

— Ce fel de îngheţată, Maria Dmitrievna? Mie îngheţata de vanilie nu-mi place.

— De morcovi!

— Nu, zău, spune-mi ce fel? Spune-mi, Maria Dmitrievna, ce fel de îngheţată? Începu să scâncească ea. Vreau eu să ştiu!

Maria Dmitrievna şi contesa începură să râdă şi, după ele, toţi invitaţii. Râdeau toţi, nu de răspunsul Mariei Dmitrievna, ci de lipsa de sfială şi de vioiciunea nestingherită a acestei fetiţe, care era în stare să-şi permită a se purta astfel cu Maria Dmitrievna.

Nataşa n-o slăbi până ce nu i se spuse că aveau îngheţată de ananas. Înainte de îngheţată se servi şampanie. Muzica începu din nou, contele se sărută cu soţia sa, iar musafirii, ridicându-se, făcură urări contesei, închinând pentru ea şi ciocnind peste masă cu contele, cu copiii şi între ei. Lacheii forfotiră din nou, şi iarăşi hârşâiră pe parchet scaunele când se îndreptară toţi spre salon şi spre cabinetul contelui,

în aceeaşi ordine în care veniseră, dar cu feţele ceva mai îmbujorate.

XX.

MESELE DE BOSTON fură întinse şi se formară numaidecât partidele, iar oaspeţii contelui se răzleţiră în cele două saloane, în camera cu divanuri şi în bibliotecă.

Contele, răsfoindu-şi în evantai cărţile de joc, râdea mereu, abţinându-se cu greu de la obişnuita lui siestă de după prânz. Răspunzând îndemnului contesei, tineretul se adună lângă clavicord şi harpă. Rugată de toţi, Julie cea dintâi cântă la harpă o mică piesă cu variaţiuni şi după aceea, împreună cu celelalte fete, începu să se roage de Nataşa şi de Nikolai, cunoscuţi ca având talent la muzică, să cânte şi ei ceva. Nataşa, căreia i se adresau întocmai ca unei persoane mari, era vădit măgulită şi foarte mândră, dar în acelaşi timp se simţea intimidată.

— Ce cântăm? Întrebă ea.

— Izvorul", răspunse Nikolai.

— Atunci să începem mai repede. Boris, vino încoace, zise Nataşa. Dar unde-i Sonia?

Îşi roti privirea de jur împrejur şi, văzând că prietena ei nu era în odaie, dădu fuga după ea.

Alergă în camera Soniei, dar nu-şi găsi prietena acolo. Nataşa o căută şi în camera copiilor, dar nici acolo nu era. Înţelese atunci că Sonia trebuie să fie pe cufărul din coridor. Acest cufăr din coridor era zidul plângerilor pentru toate fetele din casa Rostov, în clipele de necaz. Într-adevăr, Sonia, cu vaporoasa ei rochie trandafirie, se afla acolo pe cufăr, întinsă cu faţa în jos pe o pernă murdară de-a dădacei şi, ascunzându-şi faţa în palme, după degetele ei mici, plângea cu sughiţuri, zgâlţâindu-şi umerii goi. Chipul Nataşei, însufleţit de toată bucuria zilei sale onomastice, se schimbă deodată: ochii îi rămaseră ficşi, gâtul părea că i se îngroşase de încordare, iar colţurile buzelor i se lăsară în jos.

— Sonia, ce-i cu tine? Ce-i, ce ai? U-u-u-u...!

Şi Nataşa, cu colţurile gurii ei mari lăsate în jos, urâţită cu totul, începu să plângă, hăulind ca un copil, fără să ştie de ce, numai aşa, fiindcă plângea Sonia. Sonia voi să-şi ridice capul, voi să răspundă, dar nu putu şi-şi ascunse şi mai mult faţa. Nataşa plângea, întinsă şi ea pe perna albastră a dădacei şi îmbrăţişându-şi prietena. Sonia îşi adună puterile şi, ridicându-se, începu să-şi şteargă lacrimile şi să povestească:

— Nikolenka pleacă… de azi într-o săptămână… i-a venit… hârtia… mi-a spus chiar el. Şi tot n-aş fi plâns… (îi arătă o hârtie pe care o ţinea în mână: erau versurile scrise de Nikolai) şi tot n-aş fi plâns, dar tu nu poţi… nimeni nu poate înţelege… ce suflet are el…

Şi începu iarăşi să plângă, fiindcă Nikolenka avea un suflet atât de frumos.

— De tine e bine… eu nu sunt invidioasă… eu te iubesc; îl iubesc şi pe Boris, zise ea, făcând sforţări să se mai liniştească puţin, e drăguţ… vouă nu vă stă în cale nici o piedică. Dar Nikolai – e văr… trebuie să… numai mitropolitul ar putea… şi nici aşa nu se poate. Şi apoi, dacă mămica… (Sonia, pe contesă o numea şi o considera drept mamă)… dacă are să spună că-i stric cariera lui Nikolai, că n-am inimă, că sunt nerecunoscătoare! Dar, uite, zău (îşi făcu cruce), eu o iubesc atât de mult, vă iubesc şi pe voi, pe toţi; numai pe Vera nu pot s-o… Pentru ce? Ce i-am făcut eu? Vă sunt atât de recunoscătoare tuturor, pentru tot ce-aţi făcut voi pentru mine, încât bucuros m-aş învoi să sacrific totul, dar n-am ce…

Sonia nu mai putu spune nimic şi-şi ascunse din nou capul în mâini şi în pernă. Nataşa începuse să se mai liniştească, dar se vedea pe faţa ei că înţelesese toată grozăvia durerii prietenei sale.

— Sonia! Zise ea deodată, ca şi cum ar fi ghicit adevărata cauză a durerii neaşteptate a verişoarei ei. Spune-mi, aşa-i că Vera a vorbit cu tine astăzi după ce ne-am ridicat de la masă? Da?

— Da, versurile acestea mi le-a scris chiar Nikolai cu mâna lui, iar eu am mai copiat şi altele; ea a şi dat peste ele, scotocind pe masa mea, şi mi-a spus că are să le arate mămichii, şi mi-a mai spus că sunt o nerecunoscătoare şi că mămica nu-i va da lui niciodată voie să se însoare cu mine şi că el are să se însoare cu Julie. Ai văzut şi tu cum a stat toată ziua cu ea… Nataşa! Pentru ce?

Şi iarăşi începu să plângă şi mai tare decât până atunci. Nataşa o ridică, o îmbrăţişă şi, zâmbind printre lacrimi, începu s-o liniştească.

— Sonia, să n-o crezi, scumpa mea, n-o crede pe Vera. Nu-ţi aduci aminte ce-am vorbit noi toţi trei, noi şi Nikolenka, atunci seara, după cină, în odaia cu divane, îţi aduci aminte? Ştii că am hotărât ce-are să fie. Eu nu mai ţin minte ce-am spus, dar ţi-aduci aminte cât de bine era şi cum credeam cu toţii că o să se poată? Uite, fratele unchiului Şinşin s-a însurat cu o vară primară, iar noi, Boris şi cu mine, suntem veri de-al doilea. Şi Boris spunea că se poate foarte bine. Ştii, eu lui i-am spus tot. E aşa de înţelept şi de bun, zise Nataşa… Haide, Sonia, nu mai plânge, puişorule drag, sufleţelule, Sonia mea – şi o sărută, râzând. Da, Vera-i rea, dar las-o în plata Domnului! Să vezi că totul va fi bine şi că n-are să-i spună nimic mămichii; Nikolenka are să-i spună singur; şi el nici nu s-a gândit vreodată la Julie!

Şi o sărută pe creştet. Sonia se ridică, şi pisicuţa se învioră; ochii începură să-i lucească, şi acum părea că iar e gata-gata să dea din coadă, să facă o săritură, căzând pe lăbuţele ei moi, şi să se joace cu ghemul, aşa cum îi şedea ei bine.

— Crezi tu? E-adevărat? Zău? Zise ea, îndreptându-şi repede rochia şi părul.

— Zău, e adevărat! Răspunse Nataşa în timp ce potrivea la loc o şuviţă de păr pe capul prietenei ei.

Şi începură amândouă să râdă.

— Hai acum să cântăm „Izvorul”.

— Hai!

— Ştii ce caraghios e Pierre, grăsunul acela care stătea în faţa mea! Spuse deodată Nataşa, oprindu-se în loc. Îmi vine mereu să râd!

Şi Nataşa o luă la fugă pe coridor.

Sonia, scuturându-şi scamele care i se prinseseră de rochie şi ascunzând versurile în sân, aproape de gât unde se vedeau oasele proeminente ale pieptului, fugi şi ea pe urma Nataşei, pe coridor, îmbujorată la faţă, cu paşi uşori şi voioşi, până în odaia cu divanuri.

La rugămintea musafirilor, tinerii cântară quartetul „Izvorul”, care le plăcu tuturora foarte mult; pe urmă Nikolai cântă un cântec învăţat de curând: „În noaptea frumoasă cu lună, Te simţi fericit dacă ştii.

Că poate mai este pe lume.

Cineva ce la tine-ar gândi.

Că şi ea, când mâna-i frumoasă.

Pe coardele harfei şi-o ţine, Cu flacăra ei armonioasă.

Pe tine te cheamă, pe tine!

O zi încă, două, şi pe-urmă.

Deschide-şi-va porţile raiul.

Dar, vai! Căci prietenei, traiul.

Curând i se curmă, se curmă…”

Şi Nikolai nu-şi sfârşise bine cântecul, când în salonul cel mare tineretul începu să se pregătească de dans, iar pe estradă prinseră să tropăie şi să tuşească, gata să-nceapă, muzicanţii.

Pierre îşi găsise loc în salon, unde Şinşin, ştiindu-l abia venit din străinătate, începuse cu dânsul o discuţie politică, foarte plictisitoare pentru Pierre, în care se amestecară curând şi alţii. Când muzica începu să cânte, Nataşa intră în salon şi, ducându-se drept la Pierre, îi spuse, râzând şi roşindu-se toată:

— Mama m-a trimis să vă invit la dans.

— Mi-e frică să nu mă încurc în figuri, spuse Pierre, dar dacă vrei cumva să-mi fii profesoară…

Şi, aplecându-se mult ca să fie la înălţimea ei, îşi oferi braţul gros delicatei fetiţe.

Câtă vreme se formau perechile şi muzicanţii îşi acordau instrumentele, Pierre şi cu mica lui parteneră se aşezară pe câte un scaun. Nataşa era în culmea fericirii; dansa cu un om mare şi încă venit din străinătate! Se aşezase în aşa fel, încât să fie mai în văzul lumii, şi discuta cu el cu un aer de domnişoară. Cu un evantai în mână, pe care i-l dăduse o invitată, îşi luase o poză dintre cele mai mondene (Dumnezeu ştie de unde şi când o învăţase) şi, în timp ce vorbea cu cavalerul ei, îşi tot agita evantaiul, zâmbindu-i prin penele de struţ.

— Ei, cum vă place, mă rog! Priviţi-o! Uitaţi-vă la ea, spuse contesa, care tocmai trecea prin salon, arătând-o pe Nataşa.

Nataşa se înroşi şi începu să râdă.

— Ei, lasă, mamă! Ce ţi se pare aşa de neobişnuit la mine? De ce te miri aşa?

Pe la jumătatea celei de-a treia ecossaise se auziră scaune mutate în salonaşul în care contele, Maria Dmitrievna şi cea mai mare parte a oaspeţilor mai de seamă jucaseră cărţi; cei mai în vârstă, obosiţi de joc şi de şedere, după ce se mai dezmorţiră şi-şi puseră la loc în buzunare portvizitele şi pungile, se arătară în uşa salonului mare. În fruntea tuturora veneau contele cu Maria Dmitrievna, amândoi bine dispuşi. Contele, cu un gest glumeţ şi amabil, ca de balet, îi oferi Mariei Dmitrievna braţul său dolofan. Călca ţanţoş, şi pe chipul lui strălucea un zâmbet deosebit de tânăr şi de ştrengăresc. Odată ajunşi în uşa salonului, cum se dansa tocmai sfârşitul ultimei figuri a ecossaise-ei, el strigă spre vioara întâi:

— Semioane! Mai ştii Danilo Kupor?

Era dansul favorit al contelui, care se dansa pe vremea când era el tânăr („Danilo Kupor” era o figură din l'anglaise).

— Ia uitaţi-vă la papa, strigă Nataşa cât putu mai tare întregului salon, îndoindu-se de râs până-i ajunse capul cârlionţat la genunchi (uitase cu totul că dansa cu un om mare).

Într-adevăr, toţi cei aflaţi în salon priveau cu un zâmbet de bucurie pe veselul bătrânel, care alături de impunătoarea lui parteneră, Maria Dmitrievna, cu un cap mai înaltă decât el, îşi rotunjea braţele, scuturându-le în tactul muzicii, şi-şi îndrepta umerii, răsucindu-şi picioarele şi tropăind uşor, în vreme ce zâmbetul tot mai deschis şi mai senin de pe faţa lui rotundă era menit să pregătească spectatorii pentru ceea ce avea să urmeze. La primele acorduri vesele şi îmbietoare ale dansului Danilo Kupor care aducea mult cu vestitul trepaciok157 rusesc, toate uşile salonului se umplură, de o parte cu capetele zâmbitoare ale servitorilor, veniţi să-şi vadă stăpânul petrecând, iar de altă parte cu cele ale slujnicelor.

— Vultur, boierul nostru, nu altceva! Rosti tare dădaca din pragul unei uşi.

Contele dansa frumos şi era conştient de asta; dar partenera lui nu era în stare şi nici nu-şi dădea osteneala să danseze la fel de frumos. Trupul ei uriaş rămânea ţeapăn, cu mâinile atârnate în jos (sacul şi-l lăsase contesei). Singur chipul ei sever, dar frumos, se putea spune că dansa. Ceea ce contele exprima cu tot trupul lui rotofei, la Maria Dmitrievna se vădea pe faţa-i din ce în ce mai zâmbitoare, cu nasul mult ridicat în sus. Dar, pe când contele se aprindea din ce în ce mai tare, fascinându-şi spectatorii cu piruetele lui îndemânatice şi neaşteptate şi cu uşoarele salturi ale picioarelor lui mlădioase, Maria Dmitrievna izbutea să producă o impresie tot atât de puternică printr-o abia schiţată mişcare a umerilor sau o slabă rotunjire a mâinilor în momentele întoarcerilor sau bătăilor pe loc, merit pe care toţi i-l apreciau, cu atât mai mult, cu cât fiecare îi ştia proverbiala ei gravitate şi-i cunoştea obezitatea purtată triumfal pretutindeni. Dansul se

însufleţea din ce în ce. Perechile care le făceau vis-a-vis nu puteau atrage o singură clipă luarea-aminte a privitorilor asupra lor şi nici măcar nu-şi mai dădeau osteneala. Contele şi Maria Dmitrievna erau în centrul atenţiei. Nataşa îi trăgea de mânecă sau de rochie pe toţi cei de faţă, care şi-aşa nu-şi mai luau privirile de la perechea dansatoare, şi-i îndemna să se uite la tăticu. Contele, în scurtele pauze ale dansului, îşi potolea cu greu respiraţia accelerată şi cerea muzicanţilor, strigând la ei, să iuţească ritmul. Mai iute, mai iute, mai iute, piruetele contelui deveniră din ce în ce mai ameţitoare; contele se învârtea când pe vârfuri, când pe călcâie, tot mai iute şi mai iute, în jurul Mariei Dmitrievna şi, în sfârşit, după ce-şi conduse la locul ei partenera, mai făcu un ultim „pas”, ridicându-şi piciorul mlădios îndărăt şi înclinându-şi capul asudat, cu faţa zâmbitoare, spre spectatori, cu un gest larg al mâinii drepte, în mijlocul ropotului de aplauze şi al râsetelor, în care Nataşa îi întrecea pe toţi. Amândoi dansatorii abia îşi mai puteau trage răsuflarea şi-şi ştergeau faţa cu batistele lor fine.

— Uite, aşa se dansa pe vremea noastră, ma chere, spuse contele.

— Ah, ce mai Danilo Kupor! Exclamă Maria Dmitrievna, trăgându-şi cu greu răsuflarea într-un oftat lung şi suflecându-şi mânecile.

XXI.

ÎN TIMP CE LA ROSTOVI în salon se dansa a şasea anglaise în sunetele melodiei cântate fals de lăutari, din pricina oboselii, iar lacheii şi bucătarii, istoviţi şi ei, pregăteau cina, contele Bezuhov avu a şasea criză. Medicii declarau că nu mai e nici o speranţă. Primise să i se dea dezlegarea păcatelor şi luase împărtăşania, iar acum tocmai se făceau pregătirile pentru maslu şi în casă domnea forfoteala şi neliniştea aşteptării, obişnuite în asemenea împrejurări. Dincolo de zidurile casei, la porţi, se înghesuiau dricarii, ferindu-se de echipajele care nu mai conteneau să sosească, şi aşteptând o comandă importantă

în legătură cu înmormântarea contelui. Generalul comandant al garnizoanei din Moscova, care până atunci îşi trimisese mereu aghiotanţii să se intereseze de starea bolnavului, veni în persoană în seara acea să-şi ia rămas bun de la celebrul demnitar al Ecaterinei, contele Bezuhov.

Somptuoasa sală de festivităţi a palatului era plină de lume. Toţi se ridicară respectuoşi la apariţia comandantului garnizoanei, care rămăsese singur între patru ochi cu bolnavul timp de o jumătate de oră şi care acum ieşea, răspunzând din fugă temenelelor şi căutând să treacă cât se poate mai repede printre privirile iscoditoare, aţintite asupra lui, ale medicilor, feţelor bisericeşti şi rudelor. Prinţul Vasili, palid şi slăbit de oboseala ultimelor zile, îl conducea pe comandantul garnizoanei şi-i tot repeta ceva în şoaptă.

După ce-l conduse pe generalul-comandant, prinţul Vasili se retrase într-un salon, singur, şi se aşează pe un scaun, picior peste picior, cu cotul sprijinit pe genunchi şi cu faţa în mâini. După ce stătu aşa câtva timp, se ridică şi, aruncând jur împrejurul său priviri speriate, o porni cu paşi grăbiţi de-a lungul coridorului care nu se mai sfârşea, înspre aripa din dos a casei, către apartamentul prinţesei celei mai în vârstă.

Cei care se găseau în semiîntunericul sălii de festivităţi, ce dădea în odaia muribundului, vorbeau între ei într-un şopot continuu şi nedesluşit şi, de câte ori se auzea un cât de uşor scârţâit al uşii, amuţeau şi, cu priviri în care se citeau întrebările, se uitau spre canaturile deschise o clipă înspre camera bolnavului, când se întâmpla să intre ori să iasă cineva de acolo.

— Viaţa omenească, spunea un bătrânel, faţă bisericească, de altfel, către o doamnă care se aşezase lângă el şi-l asculta cu naivitate, viaţa omenească are un prag; dacă ajungi la pragul acesta, mai departe n-ai cum merge!

— Mă gândesc, oare nu e cumva prea târziu pentru maslu, părinte? Întrebă doamna, având aerul că nu are nici o

părere în această privinţă.
— Taică, taică, este lucru mare! Răspunse duhovnicul, netezindu-şi cu mâna chelia pe care i se învolburaseră, zburlite, câteva fire de păr pe jumătate sure.
— Cine a fost? Chiar generalul comandant? Se auziră voci din celălalt capăt al încăperii. Ce tânăr pare!
— Şi totuşi se apropie de şaptezeci de ani! E adevărat ce se spune, că bătrânul conte n-ar mai recunoaşte pe nimeni? Au de gând să-i facă maslu?
— Ştiu eu un caz când i s-a făcut unuia de şapte ori maslul.
A doua prinţesă, cea mijlocie, ieşi din camera bolnavului cu ochii plânşi şi se aşează lângă doctorul Lorrain, care, într-o atitudine graţioasă, îşi găsise un loc sub portretul împărătesei Ecaterina şi se sprijinea într-un cot de măsuţă.
— Tres beau, zise doctorul, răspunzând la întrebarea prinţesei cu privire la vreme, tres beau, princesse, et puis, a Moscou on se croit a la campagne.158
— N'est-ce-pas? 159 zise prinţesa, oftând. Aşadar îi pot da, să bea?
Lorrain se gândi puţin.
— A luat medicamentul?
— Da.
Doctorul se uită la ceas.
— Luaţi un pahar cu apă fiartă şi puneţi în el une pincée (arătă cu degetele lui subţiri ce însemnează une pincée) de cremor tartari…160
— Nu fost caz, spunea un doctor neamţ unuia dintre aghiotanţi – nu fost caz el reziste tupă trei crize atac, al patrulea atac gata.
— Şi ce bărbat voinic era! Zise aghiotantul. Oare cui îi va rămâne atâta avere? Adăugă el în şoaptă.
— Se găseşti amatori testul! Răspunse neamţul râzând.
Toţi se uitară iarăşi spre uşa care scârţâise; prinţesa mijlocie pregătise băutura recomandată de Lorrain şi intra acum cu ea la bolnav. Doctorul neamţ se apropie de Lorrain.

— Crezi că mai poate rezista până mâine dimineaţă? Întrebă neamţul, stâlcind cuvintele într-o franţuzească aspră.

Lorrain strânse buzele şi făcu discret şi sever cu degetul în dreptul nasului un semn negativ.

— Până la noapte, mai mult nu! Spuse el încet, cu un zâmbet de discretă mulţumire de sine, pentru că ştia să înţeleagă atât de bine şi să exprime atât de clar starea bolnavului. Apoi se îndepărtă.

Între timp prinţul Vasili crăpă uşa care dădea în odaia prinţesei.

În cameră era semiîntuneric; două candele doar ardeau în faţa icoanelor şi mirosea frumos a hârtie de afumat şi a flori. Încăperea era toată ticsită de mobile mici: dulăpioare, scrinuleţe, măsuţe. După un paravan se vedea aşternutul alb al unui pat înalt şi moale. Se auzi lătratul unui căţel.

— A, dumneata erai, mon cousin?

Prinţesa se ridică şi-şi îndreptă cu un gest părul care la ea veşnic, chiar şi acum, era atât de lins, încât părea făcut dintr-o bucată cu capul şi dat pe deasupra cu lac.

— Ce este? S-a întâmplat ceva? Întrebă ea. Sunt atât de speriată mereu, de-o bucată de vreme!

— Nimic nou; toate-s ca mai-nainte; venisem doar să mai stau de vorbă cu tine, Catiche, despre chestiunea aceea zise prinţul, aşezându-se obosit în fotoliul din care se ridicase prinţesa. Ce cald e la tine, făcu el – ia stai colea, causons161.

— Mi-a fost teamă să nu se fi întâmplat ceva! Zise prinţesa şi se aşează în faţa prinţului, gata să-i dea ascultare, dar tot cu expresia ei aspră, împietrită, pe faţă. Am încercat să aţipesc puţin, mon cousin, dar n-am putut.

— Ei, ce s-aude, draga mea? Spuse prinţul Vasili, luând prinţesei mâna şi trăgându-i-o în jos, după obiceiul lui.

Era evident că acest „ce s-aude” se referea la multe, pe care, deşi nu le numeau, le înţelegeau amândoi.

Prinţesa, cu talia ei disproporţionat de lungă, uscată şi dreaptă, îl privi rece pe prinţ, drept în faţă, cu ochii ei bulbucaţi, cenuşii. Ea clătină din cap şi, oftând, se uită la icoane. Gestul acesta putea fi interpretat şi ca o exprimare a mâhnirii şi a devotamentului ei, dar putea fi şi expresia oboselii şi a nădejdii într-o apropiată odihnă. Prinţul Vasili interpretă acest gest ca pe o expresie a oboselii.

— Dar mie, zise el, crezi oare că-mi vine mai uşor? Je suis éreinté, comme un cheval de poste162. Cu toate acestea trebuie să-ţi vorbesc, Catiche, şi încă foarte serios.

Prinţul Vasili tăcu şi pe obrajii săi se ivi, când într-o parte, când în alta, un mic tremur nervos, dând chipului său o expresie urâcioasă, care nu i se vedea pe faţă când era în saloane. Ochii lui, de asemenea, nu mai erau aceiaşi ca de obicei: când exprimau un cinism plin de umor, când, dimpotrivă, priveau cu spaimă împrejur.

Prinţesa îşi ţinea căţelul pe genunchi cu braţele ei uscate şi slabe şi se uita sfredelitor drept în ochii prinţului Vasili; era însă limpede că n-ar fi întrerupt printr-o întrebare tăcerea, chiar dacă ar fi trebuit să aştepte până la ziuă.

— Uite, vezi, scumpa mea prinţesă şi verişoară, Katerina Semionovna, îşi prelungi prinţul Vasili introducerea, trecând nu fără o vădită luptă interioară la continuarea discursului său, în clipe cum sunt cele pe care le trăim astăzi, trebuie să te gândeşti la toate. Trebuie cumpănit bine viitorul, situaţia voastră… Eu vă iubesc pe toate trei ca pe copiii mei, tu ştii asta.

Prinţesa se uita cu aceiaşi ochi nemişcaţi şi şterşi la el.

— În sfârşit, trebuie să mă gândesc puţin şi la familia mea, urmă prinţul, împingând cu enervare măsuţa de lângă el, fără să se uite la prinţesă. Tu ştii, Catiche, că voi, cele trei surori Mamontov, sunteţi împreună cu soţia mea singurele moştenitoare directe ale contelui. Ştiu, ştiu cât de greu îţi vine să te gândeşti la aceste lucruri şi să vorbeşti despre ele. Nici mie nu-mi este mai uşor; dar, draga mea, eu merg cu paşi repezi spre vârsta de şaizeci de ani şi trebuie să fiu

pregătit pentru orice întâmplare. Ai prins oare de veste că eu am trimis după Pierre şi că bătrânul conte a arătat întruna, drept la portretul lui, cerând ca el să-i fie adus la căpătâi?

Prinţul Vasili o scruta întrebător pe prinţesă, dar nu putea să-şi dea seama dacă se gândea la cele ce-i spusese el, sau se uita pur şi simplu la el fără nici un gând…

— Eu de-un lucru mă rog şi tot mă rog întruna lui Dumnezeu, mon cousin, spuse ea; să se milostivească de el şi să ajute sufletului său mare să părăsească liniştit această…

— Da, ai dreptate, urmă nerăbdător prinţul Vasili, frecându-şi chelia şi trăgând înapoi spre el cu furie măsuţa împinsă înainte cu câteva clipe, dar, în sfârşit… În sfârşit, vorba e că tu singură ştii foarte bine că încă de iarna trecută contele a scris un testament prin care tot avutul lui, în dauna moştenitorilor direcţi, adică a noastră, rămâne lui Pierre.

— Parcă n-a mai scris el atâtea testamente! Răspunse liniştită prinţesa. Dar lui Pierre nu-i poate lăsa nimic! Pierre e nelegitim!

— Ma chere, începu brusc prinţul Vasili, trăgând tot mai aproape de el măsuţa, însufleţindu-se şi rostind vorbele din ce în ce mai precipitat, ce-ai zice dacă ai afla de o scrisoare, scrisă de conte împăratului, prin care contele ar cere înfierea lui Pierre? Înţelegi, având în vedere serviciile aduse în trecut de conte, cererea lui ar fi fără îndoială satisfăcută…

Prinţesa zâmbi, aşa cum zâmbesc oamenii care sunt încredinţaţi că ei ştiu mai multe în chestiunea respectivă decât cei cu care vorbesc.

— Pot să-ţi spun ceva mai mult, urmă prinţul Vasili, apucând-o de mână, scrisoarea a şi fost scrisă, şi, deşi n-a fost încă trimisă, suveranul are cunoştinţă de ea. Chestiunea stă doar în această întrebare: a fost sau nu distrusă această scrisoare? Dacă nu, atunci, de îndată ce

totul se va sfârşi… prinţul Vasili oftă, dând de înţeles prin asta ce anume voia el să spună prin cuvintele: totul se va sfârşi. Vor scotoci prin hârtiile şi actele contelui, testamentul şi scrisoarea vor fi predate suveranului şi dorinţa lui va fi, de bunăseamă, împlinită. Pierre, ca fiu legitim, moşteneşte totul.

— Dar partea noastră? Întrebă prinţesa, zâmbind ironic, ca şi cum ar fi vrut să spună că orice s-ar putea întâmpla, numai asta nu.

— Mais, ma pauvre Catiche, c'est clair comme le jour.163 El va fi atunci singurul moştenitor legal, iar voi nu veţi rămâne nici cu atâtica. Tu trebuie să ştii, draga mea, dacă testamentul şi scrisoarea au fost scrise şi dacă au fost distruse sau nu. Iar dacă cine ştie prin ce întâmplare vor fi fost cumva uitate pe undeva, tu trebuie să ştii unde pot fi, şi să le găseşti, pentru că altfel…

— Asta ne-ar mai lipsi! Îl întrerupse prinţesa, zâmbind sardonic, fără să-şi schimbe defel expresia ochilor. Sunt femeie; după părerea voastră, a bărbaţilor, noi femeile suntem toate nişte proaste; dar după câte ştiu eu, un copil nelegitim nu are drept de moştenire… Un bâtard164, adăugă ea, socotind că traducerea acestui termen va dovedi în mod concludent prinţului netemeinicia părerii lui.

— Cum se poate să nu pricepi, Catiche, tu care eşti aşa de deşteaptă, cum de nu pricepi că în cazul când contele i-a scris suveranului şi-l roagă să-i recunoască fiul ca legitim, Pierre va începe să nu mai fie Pierre, ci contele Bezuhov, şi atunci, după cum sună şi testamentul, va moşteni el tot? Şi, dacă testamentul şi scrisoarea n-au fost distruse, atunci, în afară de meritul şi mângâierea de a fi fost la înălţime et tout ce qui s'en suit165, nu-ţi va rămâne nimic altceva. Asta e sigur.

— Eu ştiu bine că testamentul e scris, dar mai ştiu de asemenea că el n-are nici o valoare şi s-ar zice că dumneata mă crezi prea proastă, mon cousin, răspunse prinţesa cu

ifosele cu care vorbesc de obicei femeile când cred că au spus vreo vorbă caustică şi spirituală.

— Scumpa, draga mea prinţesă Katerina Semionovna! Reluă cu nerăbdare prinţul Vasili. Eu n-am venit la tine ca să ne înţepăm unul pe altul, ci ca să discut cu tine frumuşel, cu binişorul, aşa cum se discută cu o rudă bună şi dragă, cu o rudă adevărată, despre interesele tale proprii. Îţi repet pentru a zecea oară că dacă scrisoarea către suveran şi testamentul în favoarea lui Pierre se află printre hârtiile contelui, atunci tu, draga mea, împreună cu surorile tale, nu mai sunteţi moştenitoare. Iar dacă pe mine nu mă crezi, atunci trebuie să-i crezi cel puţin pe cei ce se pricep în afaceri de acestea: chiar adineauri am vorbit cu Dmitri Onufriici (acesta era numele avocatului casei), şi el mi-a spus acelaşi lucru.

Văzând cu ochii, ceva se schimbă deodată în mintea prinţesei; buzele-i subţiri se făcură albe (ochii îi rămaseră însă aceiaşi, tot şterşi), iar vocea ei căpătă, cât timp vorbi, intonaţii pe care nu şi le bănuise nici ea, se vedea bine.

— Asta ar fi frumos! Spuse ea. Eu n-am pretins şi nici nu pretind ceva!

Aruncă de pe genunchi căţeluşul şi-şi potrivi cutele rochiei.

— Iată care e mulţumirea, iată recunoştinţa faţă de oamenii care au sacrificat totul pentru el, rosti ea. Foarte frumos! Splendid! Eu n-am nevoie de nimic, prinţe!

— Bine, dar tu nu eşti singură, ai şi tu surori, îi puse în vedere prinţul Vasili.

Dar prinţesa nu-l mai asculta.

— Da, ştiam eu asta de multă vreme, numai că uitasem că în afară de josnicie, de înşelăciune, de intrigi, în afară de nerecunoştinţă, de cea mai neagră nerecunoştinţă, n-avem nimic bun de aşteptat în casa asta…

— Ştii sau nu ştii unde este testamentul? Întrebă iar prinţul Vasili, cu un tremur din ce în ce mai accentuat al obrajilor.

— Da, am fost o proastă că am mai putut crede în oameni şi că i-am iubit şi m-am sacrificat. În viaţă reuşesc numai aceia care pot fi ticăloşi şi mişei. Ştiu eu ale cui sunt intrigile acestea.

Încercă să se ridice, dar prinţul o ţinu de mână. Prinţesa avea înfăţişarea omului dezamăgit dintr-o dată de tot neamul omenesc: îşi privea interlocutorul cu ciudă.

— Mai este încă timp, scumpă prietenă. Nu uita, Catiche, că toate acestea le-a făcut fără premeditare, într-un moment de furie, bolnav fiind, şi că pe urmă poate să fi şi uitat. Datoria noastră, draga mea, este să-i îndreptăm greşeala, să-i uşurăm ultimele clipe, nelăsându-l să facă o asemenea nedreptate şi nedându-i prilejul să moară nemângâiat că i-a făcut nefericiţi tocmai pe aceia care…

— Pe aceia care au jertfit totul pentru el, întrerupse prinţesa şi încercă din nou să se ridice, dar prinţul n-o lăsă, şi pe care n-a ştiut niciodată să-i preţuiască. Nu, mon cousin, adăugă ea oftând, acum m-am convins şi-mi voi aduce totdeauna aminte că pe lumea asta nu trebuie să te aştepţi la nici o răsplată, că pe lumea asta nu există nici cinste, nici dreptate. În lumea asta trebuie să fii viclean şi rău.

— Et voyons166, linişteşte-te! Ştiu ce suflet mare ai.

— Nu-i adevărat, în adâncul inimii sunt rea.

— Ştiu ce suflet mare ai, repetă prinţul, îţi preţuiesc prietenia şi aş dori să ai şi tu despre mine aceeaşi părere. Linişteşte-te şi parlons raison167, cât mai e timp, poate o zi, poate un ceas; spune-mi tot ce ştii despre testament şi, mai cu seamă, dacă ştii unde se află; tu trebuie să ştii. Îl vom arăta numaidecât contelui. El, probabil, o fi şi uitat de el şi, când îl va vedea, va voi să-l distrugă. Înţelegi doar că singura mea dorinţă este aceea de a-i împlini cu sfinţenie voinţa; de aceea am şi venit aici. Sunt aici numai pentru ca să vă fiu de ajutor lui şi vouă.

— Acum înţeleg eu totul! Ştiu eu cine a vârât intrigi. Ştiu! Spuse prinţesa.

— Dar nu despre asta-i vorba, draga mea.

— E această protégée a dumitale, scumpa dumitale Anna Mihailovna, femeia aceasta scârboasă şi josnică, pe care eu n-aş ţine-o nici servitoare.

— Ne perdons point de temps168.

— Ah, nu-mi mai spune nimic! Iarna trecută şi-a vârât coada la noi în casă şi i-a spus contelui atâtea grozăvii, atâtea murdării despre noi toate, mai ales pe socoteala bietei Sophie (nu le pot nici reproduce), încât contele s-a îmbolnăvit şi vreme de două săptămâni n-a vrut să ne mai vadă. Atuncea, ştiu eu, atuncea a şi scris hârtia aceea ticăloasă, murdară; dar eu credeam că peticul acela de hârtie n-are nici o valoare.

— Nous y voila169. Dar pentru ce nu mi-ai spus nimic până acum?

— În geanta de piele pe care o ţine sub pernă, spuse prinţesa, fără să-i răspundă la întrebare. Da, dacă am vreun păcat, şi încă un păcat mare, este că n-o pot suferi pe nemernica asta! Spuse ea aproape ţipând, cu totul desfigurată. De ce s-o mai fi furişând ea aici şi-acuma? Dar are să vină şi timpul meu odată, să-i spun în faţă tot, tot! Îmi vine şi mie apa la moară!

XXII.

ÎN TIMP CE ÎN SALA de primire şi în camera prinţesei aveau loc aceste discuţii, cupeul care-l aducea pe Pierre (după care se trimisese) împreună cu Anna Mihailovna (care găsise necesar să-l însoţească) intra în curtea contelui Bezuhov. Când roţile vehiculului huruiră uşor pe paiele aşternute sub ferestrele casei, Anna Mihailovna, adresându-se tovarăşului ei de drum cu câteva bine simţite cuvinte de îmbărbătare, îşi dădu seama, după ce le rosti, că acesta dormea, cuibărit în colţul trăsurii, şi trebui să-l deştepte. Dezmeticindu-se, Pierre coborî din trăsură după Anna Mihailovna şi-abia atunci se gândi pentru prima dată la întrevederea cu tatăl său muribund, care-l aştepta. Observă mai întâi că se opriseră nu la intrarea principală, ci la o

intrare dosnică. În clipa în care păşise pe peron de pe scara trăsurii, mai observase doi oameni îmbrăcaţi ca târgoveţii, care se îndepărtaseră în grabă de uşa de la intrare, ascunzându-se în umbra zidului. Apoi, privind cu luare-aminte, Pierre mai desluşi în umbra casei, de amândouă părţile uşii, alţi câţiva oameni cu aceeaşi înfăţişare. Dar nici Anna Mihailovna, nici lacheul, nici vizitiul, care nu se putea să nu-i fi văzut, nu păreau să-i bage în seamă. „Poate că aşa trebuie să fie”, hotărî în sinea sa Pierre şi păşi pe urmele Annei Mihailovna. Cu paşi grăbiţi, ea urcă treptele de piatră slab luminate ale scării înguste de serviciu, îndemnându-l întruna pe Pierre, care rămânea mereu în urmă, să se grăbească. Pierre, cu toate că nu prea înţelegea pentru ce trebuia neapărat să vină să-l vadă pe conte, şi mai cu seamă pentru ce era nevoie să intre pe scara de din dos, judecând după siguranţa şi graba Annei Mihailovna, trase din nou în sinea lui concluzia că toate lucrurile nu se puteau petrece decât aşa. Pe la jumătatea scării erau cât pe-aci să se izbească de picioarele unor oameni care, cu cizmele lor grele, tropăiau, coborând aceeaşi scară de piatră, cu nişte căldări în mână. Aceştia se lipiră de perete ca să facă loc lui Pierre şi Annei Mihailovna şi nu dădură nici cel mai mic semn de mirare la vederea lor.

— Aici la mezanin e apartamentul prinţeselor? Întrebă Anna Mihailovna pe unul dintre ei.

— Aici, răspunse lacheul, cu voce îndrăzneaţă şi puternică, ca şi cum ar fi vrut să dea de înţeles că în asemenea clipe totul e permis. Uşa din stânga, măicuţă!

— Dar poate contele nici nu m-a chemat! Spuse Pierre când ajunseră pe platforma de la capătul scării. Mai bine m-aş duce la mine în cameră.

Anna Mihailovna se opri o clipă ca să poată fi în rând cu Pierre.

— Ah, mon ami! Spuse ea, strângându-i mâna cu acelaşi gest pe care-l avusese în scena cu fiul ei în dimineaţa

aceleiaşi zile; croyez que je souffre autant que vous, mais soyez homme170.

— Chiar să mă duc la el? Întrebă Pierre, uitându-se prin ochelari la Anna Mihailovna cu un aer blajin.

— Ah, mon ami, oubliez les torts qu'on a pu avoir envers vous, pensez que c'est votre pere… peut-etre a l'agonie. Şi oftă. Je vous ai tout de suite aimé comme mon fils. Fiez vous a moi, Pierre. Je n'oublirai pas vos intérets171.

Pierre nu înţelegea nimic, dar odată mai mult îi apăru limpede că toate acestea trebuiau să se întâmple aşa, că nu puteau fi altfel şi, supus, o urmă pe Anna Mihailovna, care şi ajunsese la o uşă, deschizând-o în aceeaşi clipă.

Uşa dădea într-un hall al aripii din dos. Aici, într-un colţ, stătea un bătrânel, slugă de-a prinţeselor, şi împletea la ciorap. Pierre nu mai fusese niciodată în această jumătate a casei şi nici nu bănuia existenţa acestor încăperi. Anna Mihailovna întrebă despre sănătatea prinţeselor pe o fată care îi ajunsese din urmă, ţinând pe tavă o carafă (i se adresase cu „drăguţă” şi „scumpă”), şi-l conduse pe Pierre mai departe, prin coridorul pardosit cu lespezi mari de piatră. Din coridor, prima uşă la stânga ducea în camerele de locuit ale prinţeselor. Fata cu carafa de apă, în graba ei (cum se făceau în casă de altfel toate, în aceste clipe de zăpăceală), lăsase uşa deschisă, aşa că Pierre şi Anna Mihailovna, trecând prin dreptul ei, putură să vadă fără voia lor, în interiorul camerei, cum prinţesa cea mai în vârstă sta foarte aproape de prinţul Vasili, discutând unul lângă altul. Zărindu-i pe cei ce treceau, prinţul Vasili făcu enervat o mişcare şi se aplecă pe spate; prinţesa sări în sus, se repezi la uşă şi, ieşită din fire, o trânti din toate puterile.

Gestul acesta fusese atât de neaşteptat faţă de calmul de totdeauna al prinţesei, iar spaima ce se citea pe chipul prinţului Vasili, atât de puţin obişnuită pentru mândria pe care-o afişa, încât Pierre, oprindu-se, se uită întrebător dindărătul ochelarilor la călăuza lui. Anna Mihailovna nu

arătă nici o mirare. Zâmbi doar uşor şi oftă, ca şi cum ar fi vrut să arate că se aştepta la una ca asta.

— Soyez homme, mon ami, c'est moi qui veillerai a vos intérets172, spuse ea, răspunzând privirii lui şi iuţind şi mai mult pasul.

Pierre nu înţelegea despre ce-i vorba şi cu atât mai puţin pricepea ce puteau însemna cuvintele veillerai a vos intérets, dar era încredinţat că toate acestea trebuiau să se petreacă astfel. Prin coridor ajunseră într-un salonaş luminat numai pe jumătate, alături de sala de recepţie a contelui. Salonaşul acesta era una dintre acele încăperi reci şi luxoase pe care Pierre le cunoscuse cu prilejul unor recepţii. Dar până şi în încăperea aceasta, chiar în mijloc, era trântită o cadă goală şi fusese vărsată apă pe covor. Din partea opusă îi întâmpinară, umblând în vârful picioarelor, o slugă şi un ţârcovnic cu o cădelniţă în mână, care trecură pe lângă ei, fără să-i bage în seamă. Intrată într-o sală de recepţii bine cunoscută lui Pierre, cu două mari ferestre italiene ce dădeau spre seră, cu un bust imens şi cu un portret în mărime naturală al împărătesei Ecaterina. Găsiră aceleaşi persoane, aproape în aceleaşi poziţii, stând în sala de recepţii şi vorbind în şoaptă. Toţi tăcură şi se uitară la Anna Mihailovna cu chipul plâns şi palid, şi la voinicul şi corpolentul Pierre, care o urma supus, cu capul în piept. Pe chipul Annei Mihailovna se citea conştiinţa deplină a faptului că sosise clipa hotărâtoare. Ea intră în încăpere cu ifosele doamnelor aferate din lumea mare a Petersburgului, şi mai sfruntate decât le avusese de dimineaţă. Nu-l slăbea nici un pas pe Pierre. Avea sentimentul că, atâta vreme cât ea era aceea care-l aducea pe acel aşteptat de muribund, dreptul ei de a intra era indiscutabil. Aruncându-şi în treacăt ochii la cei din încăpere şi zărindu-l printre ei pe duhovnicul contelui, nu numai că se înclină adânc, dar se şi făcu parcă mai mică, se repezi cu paşi mărunţi spre el şi, cu toată evlavia cuvenită unei feţe bisericeşti, îi ceru întâi lui binecuvântarea, apoi şi celuilalt preot care se afla de faţă.

— Slavă Domnului că am putut ajunge la timp, zise ea către preot. Noi, toate rudele lui, am fost foarte îngrijoraţi. Iată, tânărul acesta este fiul contelui, adăugă ea mai încet. Înfricoşătoare clipe!

Şi, spunând aceste cuvinte, se apropie de medic.

— Cher docteur, îi zise ea, ce jeune homme est le fils du comte… y a-t-il de l'espoir? 173

Doctorul, tăcut, îşi ridică printr-o mişcare iute, odată cu privirile, şi umerii. Anna Mihailovna, cu exact acelaşi gest, înălţă şi ea din umeri, ridicându-şi privirile înspre cer, încât nu i se mai văzu decât albul ochilor, apoi oftă şi, lăsându-l pe medic, se apropie de Pierre. Pe un ton deosebit de respectuos, de duios şi de trist, i se adresă:

— Ayez confiance en Sa miséricorde! 174 îi spuse ea şi, arătându-i o canapea, pe care să se aşeze şi s-o aştepte, se apropie singură, cu paşi uşori, de uşa spre care erau aţintite privirile tuturor şi, odată cu zgomotul aproape neauzit al uşii, dispăru îndărătul ei.

Pierre, hotărât să se supună întru totul călăuzei şi sfătuitoarei sale, se îndreptă spre canapeaua pe care i-o arătase ea. Cum dispăru Anna Mihailovna, el băgă de seamă că toţi cei dimprejur îl priveau cu nişte ochi care spuneau ceva mai mult decât simplă curiozitate şi compătimire. Observă că toţi şuşoteau între ei, arătând spre el din ochi, cu teamă şi chiar cu linguşire parcă. I se arăta un respect pe care niciodată nu i-l arătaseră: o doamnă necunoscută, care şezuse de vorbă cu preoţii, se ridicase şi-i oferise locul; aghiotantul îi ridicase mănuşa scăpată jos şi i-o dăduse; doctorii tăcuseră respectuos când trecuse pe lângă ei şi se dăduseră la o parte ca să-i facă loc. Pierre avusese de gând să se aşeze în altă parte, ca să n-o stingherească pe doamna aceea, ar fi vrut să-şi fi ridicat singur mănuşa şi i-ar fi ocolit bucuros pe doctori, care, de altfel, nici nu-i stăteau în cale; înţelesese însă printr-o străfulgerare că asta ar fi fost nepoliticos din partea lui, că el în noaptea aceea era un personaj obligat să săvârşească nu ştiu ce ritual înfricoşător, aşteptat de toată lumea, şi că pentru acest motiv el trebuia să primească serviciile tuturora. Luase deci fără o vorbă mănuşa din mâinile aghiotantului, se aşezase în locul doamnei, punându-şi mâinile-i mari pe genunchii alăturaţi simetric, într-o poză naivă de statuie egipteană, şi trăsese în sinea lui concluzia că toate acestea erau absolut de neînlăturat, că în seara aceea, ca să nu-şi piardă cumpătul şi să nu facă vreo prostie, nu se cădea să se poarte aşa cum i-ar fi convenit lui, ci trebuia să se prezinte cu totul după voia acelora care-l conduceau.

Nu trecură nici două minute şi în cameră intră maiestuos, cu fruntea sus, prinţul Vasili, îmbrăcat într-un caftan cu trei stele pe piept. Părea şi mai slăbit decât dimineaţă. Ochii lui se făcură mari de tot când, rotindu-şi privirea prin odaie, îl văzu pe Pierre. Se apropie grăbit de el, îi luă mâna (lucru pe care până atunci nu-l mai făcuse niciodată), şi i-o trase în

jos cu putere, ca şi cum ar fi voit să i-o încerce dacă se ţine bine în încheieturi.

— Courage, courage, mon ami. Il a demandé a vous voir. C'est bien…175 şi voi să plece.

Pierre găsi de cuviinţă să-l întrebe:

— Cum îi este…

Se opri însă încurcat, neştiind dacă se cădea să dea titlul de conte muribundului; să-i spună „tată” îi era ruşine.

— Il a eu encore un coup, il y a une demi-heure. A mai avut un atac. Courage, mon ami…176

Pierre era atât de răvăşit şi de tulbure la minte, încât, auzind cuvântul „atac”, se gândise în primul moment la atacul cine ştie cărui corp de trupe. Fără să priceapă nimic, se uită la prinţul Vasili, şi abia în urmă îşi dădu scama că atacul se referea la boală. Prinţul Vasili mai spuse în treacăt câteva cuvinte lui Lorrain şi intră pe uşă în vârful picioarelor. Nedeprins să meargă în vârful picioarelor, el se sălta stângaci din tot corpul. Îndată după dânsul intră prinţesa cea mai în vârstă, apoi intrară feţele bisericeşti şi ţârcovnicii, în sfârşit alţii (servitorii casei) intrară şi ei pe uşă. Îndărătul uşii se auzi forfoteală mare şi, în cele din urmă, având pe chipul ei palid întipărită aceeaşi hotărâre neclintită în împlinirea datoriei, apăru în fugă Anna Mihailovna şi, atingând cu mâna ei mâna lui Pierre, îi spuse:

— La bonté divine est inépuisable. C'est la cérémonie de l'extreme onction qui va commencer. Venez177.

Pierre intră pe uşă şi, păşind pe covorul moale, observă că şi aghiotantul, şi doamna cea necunoscută, şi încă vreo câţiva servitori îl urmaseră, ca şi când acuma nu mai era nevoie să ceară cuiva îngăduinţa de a intra în această cameră.

XXIII.

PIERRE CUNOŞTEA BINE încăperea aceasta mare, aşternută toată cu covoare persane şi împărţită în două, printr-o arcadă cu coloane. Partea de dincolo de coloane a încăperii, în care erau aşezate de o parte un pat înalt de

mahon cu perdele de mătase, şi de cealaltă, un imens chivot de icoane, era puternic luminată în roşu, aşa cum sunt luminate bisericile în timpul slujbelor de vecernie. Sub ferecăturile sclipitoare de metal ale chivotului se afla un fotoliu Voltaire, şi în jilţ, pe perne albe ca zăpada, neatinse, care se vedea că de-abia fuseseră înfăţate, era întinsă, învelită până la jumătate într-o plapomă de culoare verde-aprins, persoana impunătoare şi atât de cunoscută lui Pierre a contelui Bezuhov, tatăl său, cu acelaşi păr alb şi stufos deasupra frunţii late, aureolând-o ca o coamă de leu, şi cu aceleaşi cute adânci care-i brăzdau frumoasa-i faţă roşie-galbenă, dându-i un caracter de mare nobleţe. Zăcea chiar dedesubtul icoanelor, şi amândouă mâinile lui, mari şi puternice, îi fuseseră scoase pe deasupra plapomei şi odihneau, lipsite de viaţă, pe verdele ei. În mâna dreaptă, pe care o ţinea cu palma în jos, între degetul arătător şi degetul cel mare îi vârâseră o lumânare de ceară, pe care, aplecându-se de la locul său dindărătul fotoliului, i-o susţinea un bătrân servitor. În faţa jilţului se înşiraseră mai mulţi preoţi cu plete lungi ce le atârnau pe spate, îmbrăcaţi în odăjdii strălucitoare şi majestuoase, cu lumânări aprinse în mâini, oficiind solemn, în surdină. Ceva mai în urma lor, cu batiste în mâini sau la ochi, stăteau două dintre prinţese, cele mai tinere şi, în faţa lor, cea mai în vârstă, Catiche, cu un aer hotărât şi răzbunător, neîngăduindu-şi să-şi desprindă nici măcar pentru o clipă ochii de la icoane, ca şi cum ar fi vrut să spună tuturor că nu răspunde de actele sale în cazul în care ar fi silită să arunce o privire în juru-i. Anna Mihailovna, cu un aer copleşit şi resemnat, stătea lângă uşă, alături de doamna necunoscută. Prinţul Vasili îşi găsise loc de cealaltă parte a uşii, mai aproape de fotoliu, în dosul unui scaun cu încrustături şi pernă de pluş, pe care-l întorsese cu spătarul spre el şi, sprijinindu-şi de scaun mâna stângă în care ţinea o lumânare aprinsă, se închina cu mâna dreaptă, ridicându-şi ochii spre cer de fiecare dată când îşi ducea cele trei degete la frunte. Chipul lui exprima

numai evlavie şi calmă supunere faţă de voia Domnului. „Dacă voi nu puteţi pricepe aceste simţăminte, părea că vrea să spună chipul lui, cu atât mai rău pentru voi.”

În spatele lui erau aghiotantul, medicii şi servitorii; ca la biserică: bărbaţii de o parte, şi femeile de alta. Toată lumea se închina, tăcută, şi nu se auzeau decât citaniile bisericeşti, cântarea tristă şi joasă, de bas reţinut, iar în scurtele clipe când se întrerupea, se auzea câte un suspin şi zgomotele făcute de cei ce se schimbau de pe un picior pe altul. Anna Mihailovna, cu aerul ei important, care voia să spună că ştie ea bine ce face, străbătu întreaga încăpere, până la Pierre, şi-i puse în mână o lumânare. El o aprinse şi, distrat de tot ce se petrecea în jurul lui, prinse a se închina de zor cu aceeaşi mână în care ţinea lumânarea.

Prinţesa Sophie, mezina, cea cu aluniţa pe faţa rumenă, veşnic pusă pe râs, sta tot cu ochii pe el. Ea zâmbi, îşi ascunse faţa în batistă şi rămase aşa mai multă vreme; dar cum se uita la Pierre, iar îi venea să râdă. Nesimţindu-se pesemne în stare să se mai uite la el fără să pufnească în râs şi neputându-se stăpâni să-l privească, trecu încet, ca să alunge ispita aceasta, în dosul unei coloane. Pe la jumătatea slujbei, glasurile preoţilor tăcură deodată; feţele bisericeşti îşi spuseră ceva în şoaptă unul altuia; servitorul cel bătrân, care susţinea mâna contelui, se ridică şi spuse ceva către grupul doamnelor. Anna Mihailovna ieşi în faţă şi, aplecându-se deasupra bolnavului, chemă la sine, cu un semn al mâinii întinse îndărătul ei, pe doctorul Lorrain. Francezul, care stătea rezemat de o coloană, fără lumânare în mână, în atitudinea respectuoasă a străinului care vrea să arate că, deşi de altă credinţă, înţelege toată însemnătatea ceremoniei ce se săvârşeşte sub ochii săi, şi o aprobă chiar, se apropie de bolnav cu paşii uşori ai unui om în floarea vârstei, luă între degetele lui albe şi subţiri mâna liberă a bolnavului de pe plapoma verde şi, întorcând capul, îi pipăi, pe gânduri, pulsul. Bolnavului i se dădu apoi să bea ceva; în jurul lui, se produse oarecare forfotă, dar toţi

trecură numaidecât la locurile lor şi slujba reîncepu. În timpul acestei scurte întreruperi, Pierre băgă de seamă că prinţul Vasili ieşise de la locul său, de după spătarul scaunului şi, cu acelaşi aer care voia să spună că ştie el ce face şi că e cu atât mai rău pentru cei ce nu-l înţeleg, se apropiase nu de bolnav, ci de prinţesa mai în vârstă, şi se îndreptaseră împreună spre partea din fund a dormitorului, cea cu patul înalt sub perdelele de mătase. De lângă patul cu polog amândoi, şi prinţul, şi prinţesa, se furişară afară printr-o uşă dosnică, dar înainte de sfârşitul slujbei se întoarseră unul după altul şi-şi ocupară iarăşi locurile. Pierre nu dădu nici acestui fapt mai multă atenţie decât dăduse altor fapte petrecute până atunci, fiindcă el hotărâse odată pentru totdeauna în sinea lui că tot ce avea să se petreacă în seara aceea sub ochii săi era neapărat necesar şi de neînlăturat.

Sunetele monotone ale cântărilor bisericeşti încetară, şi un preot plin de respect făcu bolnavului urări pentru taina primită. Bolnavul, însă, continuă să rămână la fel de nemişcat, parcă lipsit de viaţă. Toţi din jurul lui începură să se mişte; se auziră paşi şi şoapte, dintre care ale Annei Mihailovna se desluşeau mai răspicat decât toate.

Pierre o auzi cum spunea:

— Trebuie dus negreşit în pat; aici nu va putea cu nici un chip…

Bolnavul era atât de înconjurat de medici, de prinţese şi de servitori, încât Pierre nu-i mai putea vedea acum chipul palid cu vine roşii şi cu coamă albă, pe care, cu toate că urmărise ce făceau ceilalţi, nu-l pierduse nici o clipă din ochi în tot timpul slujbei. Pierre înţelese, după mişcările domoale ale celor ce înconjurau fotoliul, că muribundul era ridicat şi purtat pe sus.

— Ţine de mâna mea, dacă vrei să nu-l scapi, se auzi până la el vocea speriată a unuia dintre servitori. De jos. Încă unul! Se auziră alte voci, şi respiraţia grea a servitorilor şi

paşii lor mărunţi se îndesiră, ca şi cum povara pe care o purtau era mult peste puterile lor.

Cei ce-l purtau, din rândul cărora era şi Anna Mihailovna, trecură pe lângă Pierre, şi el putu zări o clipă, pe deasupra capetelor lor aplecate, pieptul mare, puternic şi dezgolit al bolnavului, umerii lui muşchiuloşi puţin ridicaţi în sus de mâinile celor care-l ţineau de subsuori şi capul lui leonin cu bucle albe. Capul acesta, cu fruntea înaltă şi pometii obrajilor neobişnuit de laţi, cu gura frumoasă şi senzuală, cu privirea rece şi impunătoare, nu era defel desfigurat de apropierea morţii. Avea acelaşi chip pe care i-l ştia Pierre de acum trei luni, când contele îl trimisese la Petersburg. Numai că acum, capul acesta se clătina, fără putere, după pasul inegal al celor ce-l purtau, iar privirea lui, rece şi nepăsătoare de obicei, nu ştia pe ce să se oprească.

După câteva momente de agitaţie în jurul patului, servitorii care-l purtaseră pe bolnav se retraseră. Anna Mihailovna îl luă pe Pierre de mână şi-i spuse: „Venez”178. Pierre se apropie odată cu ea de patul în care fusese aşezat bolnavul, într-o atitudine de zile mari, potrivită cu momentul solemn al tainei primite cu puţin înainte. Era întins în pat, cu capul sprijinit pe pernele înălţate anume. Mâinile îi fuseseră aşezate simetric cu palmele în jos, peste plapoma de mătase verde. Când Pierre se apropie, contele se uită drept la el, dar cu o privire al cărei rost şi tâlc nu-i e dat omului să-l pătrundă. Sau nu spunea nimic altceva privirea aceasta decât că omul, atâta timp cât are ochi, trebuie să se uite şi el undeva – oriunde – sau, dimpotrivă, spunea nespus de multe. Pierre se opri locului, neştiind ce se cuvenea să facă, şi întoarse întrebător capul spre îndrumătoarea lui, Anna Mihailovna. Ea îi făcu iute din ochi un semn spre mâna bolnavului şi, ţuguindu-şi buzele şi scrutând aerul, îi arătă că trebuie să i-o sărute. Pierre, întinzând anevoie gâtul, ca să ferească plapoma, îi urmă sfatul şi atinse cu buzele mâna cărnoasă şi cu oase zdravene a părintelui său. Nici mâna, şi nici măcar un

singur muşchi de pe faţa contelui, nu se clinti. Pierre întoarse din nou capul, întrebător, spre Anna Mihailovna, ca pentru a-i cere să-i spună ce mai avea acum de făcut. Anna Mihailovna îi arătă din ochi un fotoliu care se afla lângă pat. Pierre se resemnă să ia loc în fotoliu, supus, continuând să întrebe din ochi, dacă nu cumva făcuse altceva decât se cuvenea. Anna Mihailovna dădu aprobator din cap. Pierre luă din nou o poză stângace, simetrică, de statuie egipteană şi, regretând pesemne faptul că trupul său vânjos şi greoi ocupa atâta loc, îşi dădea toată osteneala să pară cât mai mic cu putinţă. Se uită la conte. Bătrânul rămăsese tot cu privirile spre locul unde fusese faţa lui Pierre, câtă vreme stătuse în picioare lângă pat. Anna Mihailovna arăta prin expresia ce adoptase că avea conştiinţa însemnătăţii acestei ultime clipe de despărţire a părintelui de fiu. Mai trecură aşa două minute, care îi părură lui Pierre fără sfârşit. Deodată, în cutele muşchilor puternici de pe faţa contelui se ivi un tremur. Tremurul acesta se accentuă, gura frumoasă a bătrânului se strâmbă – abia atunci înţelese Pierre cât de aproape de moarte se afla tatăl său – şi din gura lui strâmbă ieşi un sunet nelămurit, un horcăit. Anna Mihailovna privea stăruitor în ochii bolnavului, străduindu-se să-i citească în priviri de ce anume avea nevoie, şi arăta când la Pierre, când spre băutura de la căpătâiul patului, când plapoma, şi, abia şoptind, rostea numele prinţului Vasili. Ochii şi faţa bolnavului exprimau nerăbdare; el făcu o sforţare ca să se poată uita la servitorul ce şedea pironit la căpătâiul patului.

— Vrea să-l întoarcem pe partea cealaltă, şopti servitorul, şi-l ridică, încercând să întoarcă trupul greu al contelui cu faţa spre perete.

Pierre sări în picioare, să-i ajute.

Cât timp îl întorceau ei, contelui îi alunecă, în jos, fără vlagă, o mână, şi făcu sforţări zadarnice să şi-o ridice. Va fi băgat oare bolnavul de seamă expresia de groază cu care Pierre se uitase la mâna lui fără viaţă, sau poate cine ştie ce alt gând îi străbătuse în acea clipă conştiinţa muribundă,

căci el îşi privi mâna care nu-i mai da ascultare, apoi se uită la expresia de groază de pe chipul lui Pierre pe urmă din nou la mână, şi pe faţă i se ivi un zâmbet slab, chinuit, la fel de nepotrivit cu trăsăturile figurii lui, ca şi când i-ar fi exprimat, ironic, compătimirea faţă de propria-i neputinţă. Pe neaşteptate, la vederea acestui zâmbet, Pierre simţi cum i se zguduie pieptul, simţi ca nişte pişcături în nări, şi ochii i se umplură deodată de lacrimi. Bolnavul, acum întors cu faţa la perete, scoase un oftat.

— Il est assoupi179, zise Anna Mihailovna, văzând pe una dintre prinţese care venise să-i înlocuiască. Allons180.

Pierre ieşi.

XXIV.

ÎN SALA DE RECEPŢII nu mai era nimeni, în afară de prinţul Vasili şi de prinţesa cea mai în vârstă, care, stând amândoi sub portretul împărătesei Ecaterina, vorbeau între ei cu multă însufleţire. Dar cum îl văzură pe Pierre şi pe sfătuitoarea lui, tăcură. Prinţesa căuta să ascundă ceva, după cât i se păru lui Pierre, şi spuse în şoaptă:

— Nu pot s-o văd în ochi pe femeia asta!

— Catiche a fait donner du thé dans le petit salon, zise prinţul Vasili către Anna Mihailovna. Allez, ma pauvre? Nn? Mihailovna, prenez quelque? Hose, autrement vous ne suffirez pas181.

Lui Pierre nu-i spuse nimic; se mulţumi doar să-i strângă cu putere braţul, sus, lângă umăr. Pierre şi Anna Mihailovna trecură în le petit salon.

— Il n'y a rien qui restaure, comme une tasse de cet excellent thé russe apres une nuit blanche182, spuse Lorrain cu un aer de măsurată însufleţire, sorbind dintr-o ceaşcă străvezie de porţelan chinezesc, fără toartă, în faţa unei măsuţe mici, pe care se găsea un serviciu de ceai şi o gustare rece. În jurul mesei se adunaseră, ca să mai prindă puteri, toţi cei rămaşi în noaptea aceea în casa contelui Bezuhov. Pierre îşi amintea bine de acest mic salon rotund, cu oglinzi şi măsuţe. În serile de bal, pe vremea când se

dădeau baluri în casa contelui, lui Pierre, care nu ştia să danseze, îi plăcea să se retragă aici ca să privească doamnele îmbrăcate în rochii de bal, cu briliante şi coliere de perle pe bustul decoltat, şi să le vadă cum treceau prin aceasta odaie, admirându-se sub baia de lumină în oglinzile care le reflectau de mai multe ori imaginea. Acum încăperea era abia luminată de cele două făclii aprinse; în întuneric, pe o măsuţă, se îngrămădeau în dezordine un serviciu de ceai şi fel de fel de farfurii; o năpădiseră tot felul de oameni, care numai de sărbătoare nu erau îmbrăcaţi şi care discutau între ei pe şoptite, iar fiecare cuvânt, fiecare gest al lor, arăta că nimeni nu putea uita ceea ce se petrecea în acele clipe şi ceea ce avea să se mai petreacă în curând în dormitorul contelui. Pierre nu se atinse de nimic, cu toate că ar fi avut mare chef să mănânce şi el ceva. El se uită întrebător spre îndrumătoarea lui şi observă că ea se îndreptase, călcând pe vârful picioarelor spre sala de recepţii, unde rămăseseră prinţul Vasili şi prinţesa mai vârstnică. Pierre socoti că şi aceasta era neapărat necesar şi, după puţin, o urmă. O găsi pe Anna Mihailovna alături de prinţesă, vorbind amândouă deodată, pe şoptite, dar foarte agitat.

— Dă-mi voie să ştiu eu mai bine, prinţesă, ce trebuie şi ce nu trebuie, spuse prinţesa cea mare, care părea într-o stare de agitaţie, asemenea aceleia în care se găsise atunci când trântise uşa odăii sale.

— Dar, dragă prinţesă, îi vorbea cu glas blând, însă convingător, Anna Mihailovna, oprindu-i trecerea spre odaia bolnavului, nu va fi oare prea greu acest lucru pentru sărmanul nostru unchi, în aceste clipe când mai mult decât orice are nevoie de odihnă? În clipe ca astea să discutaţi chestiuni lumeşti, tocmai acum, când sufletul i-a fost pregătit pentru…

Prinţul Vasili rămăsese aşezat în fotolii, în atitudinea lui obişnuită, picior peste picior. Obrajii, scuturaţi de ticuri, îi tremurau nervos şi, mai laţi în partea de jos, păreau căzuţi;

luase însă aerul unui om pe care prea puţin îl interesa discuţia dintre cele două femei.

— Voyons, ma bonne Anna Mihailovna, laissez faire Catiche183. Ştii doar cât o iubeşte contele.

— Nici măcar nu ştiu ce conţine hârtia asta, spuse Catiche, adresându-se prinţului Vasili şi arătând servieta de piele pe care o ţinea în mână. Eu ştiu atât: că testamentul cel adevărat se află la el în birou şi că asta nu poate fi altceva decât o hârtie uitată…

Şi dădu s-o ocolească pe Anna Mihailovna; dar aceasta, dintr-o săritură, îi tăie din nou drumul.

— Eu ştiu, scumpa şi buna mea prinţesă, zise Anna Mihailovna, apucând servieta cu amândouă mâinile şi încă cu atâta putere, încât nu mai încăpea nici o îndoială că nu avea deloc intenţia să-i dea drumul cu una, cu două. Te rog, scumpa mea prinţesă, te implor, aibi milă de el. Je vous en conjure…184

Prinţesa nu spunea nimic. Se auzeau doar zgomotele luptei înverşunate ce se dădea pentru servietă. Era neîndoielnic că dacă prinţesa ar fi rostit vreo vorbă, n-ar fi rostit nimic plăcut pentru Anna Mihailovna. Aceasta ţinea servieta cu îndârjire, dar cu toate astea, vocea ei îşi menţinea tot calmul, toată dulceaţa şi delicateţea ei obişnuită.

— Apropie-te, Pierre dragul meu. Cred că el nu poate fi de prisos în acest consiliu de familie: nu-i aşa, prinţe?

— Pentru ce taci, mon cousin? Strigă deodată prinţesa, atât de tare, încât cei din salon tresăriră, speriaţi de glasul ei. Pentru ce taci atunci când o oarecare, Dumnezeu ştie ce va mai fi, îndrăzneşte să se amestece şi să facă asemenea scene, şi asta chiar în pragul camerei unui muribund? Intriganto! Şuieră ea cu furie şi trase din toate puterile ei servieta, dar Anna Mihailovna făcu grabnic câţiva paşi, ca să nu o scape, şi puse din nou mâna pe ea.

— Oh! Interveni prinţul Vasili, dojenitor şi uimit. Se ridicase în picioare. Cest ridicule. Voyons185 lăsaţi-o! V-o

cer eu!
Prinţesa se supuse.
— Şi dumneata!
Anna Mihailovna nu-l ascultă.
— Lăsaţi servieta, vă cer eu! Iau tot asupra mea! Mă duc să-l întreb eu. Nu… prea departe aţi mers!
— Mais, mon prince186, zise Anna Mihailovna, după o taină ca aceea care i s-a săvârşit, daţi-i şi lui o clipă de odihnă. Dumneata, Pierre, de ce nu-ţi spui părerea? Se adresă ea tânărului, care, apropiindu-se de ea, se uita uimit la chipul urâţit de furie al prinţesei, care-şi pierduse orice simţ al cuviinţei, şi la obrajii scuturaţi de ticuri ai prinţului Vasili.
— Dar, prinţe… Gândiţi-vă că veţi avea să daţi socoteală de toate urmările, rosti sever prinţul Vasili. S-ar zice că nu mai ştiţi ce faceţi!
— Muiere ticăloasă! Izbucni Catiche şi, repezindu-se la Anna Mihailovna, îi smulse servieta din mână când se aştepta mai puţin.
Prinţul Vasili îşi lăsă capul în jos şi-şi resfiră braţele.
În clipa aceasta uşa, înfricoşătoarea uşă, la care Pierre privise îndelung şi cu spaimă, şi care de obicei se deschidea atât de lin, se izbi brusc, cu zgomot, de perete, şi prinţesa cea mijlocie ieşi în fugă din dormitor, frângându-şi mâinile.
— Ce faceţi? Rosti ea disperată. Il s'en va et vous me laissez seule187.
Prinţesa mai în vârstă scăpă din mâini servieta. Anna Mihailovna se aplecă repede şi, luând obiectul litigios, fugi în odaia bolnavului. Catiche şi prinţul Vasili, revenindu-şi în fire, veniră după ea. Peste câteva clipe, prinţesa cea mare ieşi cea dintâi; avea chipul palid şi aspru şi îşi muşca buza de jos. La vederea lui Pierre, figura ei luă o expresie de furie nestăpânită.
— Da, bucură-te acum, zise ea. Doar asta aşteptai!
Pe urmă, izbucnind în hohote de plâns, îşi acoperi faţa cu batista şi ieşi în fugă din odaie.

După prinţesă, ieşi şi prinţul Vasili. El păşi, clătinându-se, până la canapeaua pe care şedea Pierre şi se prăbuşi pe telurile ei, ascunzându-şi faţa în mâini. Pierre băgă de seamă că se îngălbenise peste măsură, că bărbia îi tremura şi dinţii îi clănţăneau ca într-un acces de friguri.

— Ah, prietene! Zise el, luându-l pe Pierre de braţ, şi în glasul lui se simţeau acum sinceritatea şi slăbiciunea, stări pe care Pierre nu le observase niciodată până atunci la acest om. Cât păcătuim, cât minţim, şi toate astea pentru ce? În curând, împlinesc şaizeci de ani, prietene… Aşa că pentru mine… Cu moartea totul se sfârşeşte, totul! Moartea e ceva groaznic.

Şi începu să plângă.

Ultima ieşi Anna Mihailovna. Ea se apropie de Pierre cu paşi rari, domoli.

— Pierre! zise ea.

Pierre se uită la ea întrebător. Ea îl sărută matern pe frunte, stropindu-l cu lacrimi. Apoi, după o scurtă tăcere:

— Il n'est plus…188

Pierre o privea prin ochelarii lui.

— Allons, je vous reconduirai. Tâchez de pleurer. Rien ne soulage, comme les larmes.189

Îl conduse într-un salon întunecos, şi Pierre era foarte mulţumit că aici nu-i mai vedea nimeni faţa. Anna Mihailovna se retrase discretă şi, când se întoarse, îl găsi dormind adânc, cu mâinile sub cap.

A doua zi dimineaţă, Anna Mihailovna îi spuse:

— Oui, mon cher, c'est une grande perte pour nous tous. Je ne parle pas de vous. Mais Dieu vous soutiendra, vous etes jeune et vous voila a la tete d'une immense fortune, je l'espere. Le testament n'a pas été encore ouvert. Je vous connais assez pour savoir que cela ne vous tournera pas la tete, mais cela vous impose des devoirs, et il faut etre homme.190

Pierre tăcea.

— Peut-etre plus tard je vous dirai, mon cher, que şi je n'avais pas été la, Dieu sait ce qui serait arrivé. Vous savez, mon oncle avant-hier encore me promettait de ne pas oublier Boris. Mais il n'a pas eu le temps. J'espere, mon cher ami, que vous remplirez le désir de votre pere.191

Pierre nu pricepea nimic şi, roşindu-se tot de sfială, se uită nedumerit la Anna Mihailovna. După convorbirea cu Pierre, Anna Mihailovna se duse la Rostovi şi se culcă. Dimineaţa, când se sculă, ea povesti Rostovilor şi tuturor cunoscuţilor amănuntele morţii contelui Bezuhov. După spusele ei, contele murise aşa cum şi-ar dori şi ea să moară; declară că sfârşitul contelui a fost nu numai deosebit de mişcător, ci şi foarte pilduitor; că ultima întrevedere dintre tată şi fiu fusese într-adevăr atât de impresionantă, încât nici nu şi-o putea aminti fără să-i dea lacrimile, şi că nici ea nu putea şti cine se purtase mai demn în clipele acelea grozave; tatăl, care-şi adusese aminte de toţi şi de toate în acele clipe grele şi care spusese fiului său cuvinte atât de mişcătoare, sau Pierre, care, deşi zdrobit că-ţi era jale să te uiţi la el, făcea sforţări să-şi ascundă durerea, pentru a nu-şi întrista părintele în clipa morţii. „C'est pénible, mais cela fait du bien; ça éleve l'âme de voir des hommes, comme le vieux comte et son digne fils”192, spunea ea. Despre manoperele prinţesei şi ale prinţului Vasili, ea, care nu putea să le aprobe, mai spuse câte ceva pe ici, pe colo, dar numai în şoaptă şi sub jurământ de mare taină.

XXV.

LA LÂSÂE-GORÎ, MOŞIA prinţului Nikolai Andreevici Bolkonski, erau aşteptaţi să sosească din zi în zi tânărul prinţ Andrei şi soţia lui, dar aşteptarea nu schimbase întru nimic severa rânduială din casa bătrânului prinţ. De când, sub împăratul Pavel, fusese surghiunit la ţară, generalul en chef Nikolai Andreevici Bolkonski, poreclit în societate „Le roi de Prusse”193, locuia retras la Lâsâe-Gorî împreună cu fiica sa, prinţesa Maria, şi cu domnişoara de companie a acesteia, mademoiselle Bourienne. Şi, cu toate că sub

domnia noului ţar i se ridicase opreliştea de a intra în cele două capitale, el îşi ducea mai departe viaţa lui izolată, la ţară, declarând că dacă are cineva nevoie de el, cele o sută cincizeci de verste care despărţeau Moscova de Lâsâe-Gorî puteau fi lesne străbătute şi că, în ce-l priveşte, el nu avea nevoie de nimeni şi de nimic. Avea obiceiul să spună că viciile omeneşti nu au decât două cauze: trândăvia şi superstiţia, şi că numai două sunt virtuţile: acţiunea şi raţiunea. Se ocupa personal de creşterea fiicei lui şi, pentru a dezvolta în ea amândouă aceste virtuţi, îi dădea lecţii de algebră şi geometrie şi-i organizase întreaga viaţă astfel încât să fie necontenit ocupată. El însuşi era necontenit ocupat cu redactarea memoriilor sale şi-l preocupau soluţiile problemelor de matematică superioară; când nu dădea la strung tabachere, îşi găsea de lucru în grădină sau supraveghea lucrările de construcţie de pe moşia lui, care nu mai încetau niciodată. Şi, pentru că cea mai de seamă condiţie a acţiunii este rânduiala, în felul lui de viaţă rânduiala era dusă până la cel mai înalt grad al preciziunii. Se aşeza la masă întotdeauna cu aceleaşi gesturi şi nu numai la aceeaşi oră, dar chiar în acelaşi minut al zilei. Era aspru şi neiertător de exigent cu toţi cei dimprejur, de la fiica lui şi până la servitori, şi, de aceea, fără să fie câtuşi de puţin crud, era temut şi respectat cum n-ar fi izbutit să fie nici cel mai crud om. Deşi era în retragere şi deci n-avea acum nici un amestec în afacerile statului, fiecare nou conducător al guberniei în care se afla moşia sa considera de datoria lui să se anunţe la el în vizită de prezentare şi să aştepte în antecameră aşa cum făceau arhitectul, grădinarul sau chiar prinţesa Maria, ca el să iasă la ora ştiută din birou. Toţi aceşti demnitari încercau acelaşi simţământ de respect şi chiar de teamă când se deschidea uşa neobişnuit de înaltă a cabinetului şi apărea, cu desueta lui perucă pudrată, bătrânelul acesta mărunt, cu mâinile mici şi uscate, cu sprâncenele stufoase şi încărunţite, care

adesea, când el se încrunta, îi ascundeau cu totul strălucirea ochilor inteligenţi şi încă tineri.

În ziua sosirii tinerilor, dimineaţa, ca de obicei, prinţesa Maria intră la ora hotărâtă în antecamera cabinetului, să-şi salute tatăl; în aşteptare, îşi făcea semnul crucii şi spunea în gând rugăciuni. În fiecare zi ea venea să-i dea bună dimineaţa şi în fiecare zi se ruga în gând ca această obligaţie zilnică a întâlnirii cu tatăl ei să se sfârşească cu bine.

Un bătrân servitor pudrat se ridică de pe scaun cu mişcări domoale şi o anunţă în şoaptă: „Poftiţi”.

De dincolo de uşă se auzea zgomotul monoton al unui strung. Prinţesa trase cu sfială uşa, care se deschidea uşor, fără zgomot, şi se opri în prag. Bătrânul prinţ lucra la strung; o zări, dar îşi văzu mai departe de treabă.

Imensul cabinet al prinţului era plin de fel de fel de obiecte, după câte se vedea în permanenţă folosite. Masa, pe care se aflau cărţi şi planuri, rafturile bibliotecilor cu geamuri înalte şi cu cheile în broaşte, un pupitru înalt pentru scris în picioare pe care se afla un caiet deschis, strungul cu numeroasele lui scule răspândite şi cu talaj proaspăt împrăştiat de jur împrejur pe podea – toate acestea alcătuiau dovada unei activităţi neîntrerupte şi ordonate. Mişcarea piciorului mic, încălţat într-o cizmuliţă tătărească cusută cu fir de argint, şi încordarea mâinilor uscăţive, dar vânjoase, arătau că bătrânul avea încă vigoare şi multă putere de rezistenţă. După ce mai dădu câteva învârtituri roţii, ridică piciorul de pe pedala strungului, şterse dalta şi o aruncă într-o geantă de piele agăţată de strung şi, apropiindu-se de masă, îşi chemă fiica. Nu-şi binecuvânta niciodată copiii; îi întinse doar obrazul, încă nebărbierit în ziua aceea, şi-i spuse rece, învăluind-o totodată cu priviri blânde şi atente:

— Eşti sănătoasă? Ei, hai, şezi!

Luă apoi un caiet de geometrie scris de mâna lui şi-şi trase cu piciorul, mai aproape, fotoliul.

— Pentru mâine! Zise el, căutând grăbit pagina şi făcând cu unghia un semn energic, de la un paragraf la cel următor.

Prinţesa se încovoie deasupra mesei, pe caiet.

— Stai! Ţi-a venit o scrisoare, spuse deodată bătrânul scoţând dintr-o mapă de birou ce se afla pe masă un plic, cu adresa scrisă de o mână femeiască, şi aruncându-l pe masă.

La vederea plicului, faţa prinţesei Maria se îmbujoră, îl luă grăbită şi se aplecă atentă asupra lui.

— De la Héloise194? Întrebă prinţul cu un zâmbet rece, lăsând să i se vadă dinţii încă puternici, puţin îngălbeniţi.

— Da, de la Julie, răspunse prinţesa, privindu-şi cu sfială părintele şi zâmbind la fel de sfios.

— Mai las să treacă încă două scrisori, dar pe a treia o voi citi, spuse bătrânul prinţ cu severitate. Mă tem că vă scrieţi prea multe nimicuri. Pe a treia o voi citi!

— Citeşte-o şi pe asta, mon pere195, răspunse prinţesa, înroşindu-se şi mai mult şi întinzându-i scrisoarea.

— Pe a treia am spus, pe a treia, se răsti scurt prinţul, respingând plicul şi, sprijinindu-se în coate pe masă, trase spre el caietul cu figuri de geometrie.

— Uite, domnişoară, începu bătrânul, aplecându-se mult spre fiică-sa deasupra caietului şi punând o mână pe spătarul fotoliului în care şedea prinţesa, în aşa fel încât aceasta se simţea asaltată din toate părţile de mirosul de tutun şi de mirosul acela înţepător, specific bătrânilor, pe care ea i-l ştia de-atâta vreme tatălui ei. Uite, domnişoară, triunghiurile acestea sunt asemenea; binevoieşte şi verifică: unghiul ABC…

Prinţesa se uită cu teamă în ochii bătrânului, care luceau atât de aproape de ea; pe faţa ei apăru iar roşeaţa de adineauri; se vedea bine că nu înţelege nimic şi că se teme atât de tare, încât frica o va împiedica să priceapă ceva din explicaţiile cu care nu mai contenea tatăl ei, oricât de lămurite ar fi fost ele. Să fi fost din vina profesorului, să fi fost din vina ei, dar zi de zi se întâmpla la fel: prinţesei i se

împăienjeneau ochii, şi nu mai vedea şi nu mai auzea nimic; simţea doar aproape de chipul său chipul uscat al asprului ei tată, îi simţea respiraţia şi mirosul greu şi o stăpânea un singur gând: cum ar face să scape cât mai repede din cabinetul acela şi, singură la ea în odaie, să-şi dumirească în tihnă problema. Bătrânul îşi ieşea din sărite, mutându-şi mereu din loc cu zgomot fotoliul în care şedea, făcea sforţări să se stăpânească şi să nu se înfurie, dar aproape de fiecare dată se aprindea şi spunea vorbe de ocară şi se întâmpla chiar să zvârle cât colo caietul.

Prinţesa răspunse greşit.

— Proasto! Strigă prinţul, trântind caietul şi răsucindu-se ca un titirez, dar se ridică pe dată, făcu câţiva paşi plin odaie, apoi atinse cu mâinile părul prinţesei ca pentru a o mângâia şi se aşează din nou.

Se apropie şi mai mult de ea şi-şi continuă explicaţia.

— Nu se poate, prinţesă, nu se poate, spuse el, în timp ce fata, pregătindu-se să plece, îşi închidea caietul cu lecţiile pe care le avea de făcut, matematicile sunt un lucru mare, dragă domnişoară! De ce să fii şi tu la fel de proastă cum sunt stupidele noastre cucoane din lumea mare? Eu nu vreau asta. Bate-ţi capul – ai să le dai tu de gust! O mângâie apoi pe obraz. Să-ţi iasă prostiile din cap!

Prinţesa vru să plece, dar bătrânul o reţinu printr-un gest şi luă de pe pupitrul înalt o carte nouă, cu foile încă netăiate.

— Uite, Héloise îţi mai trimite şi nu ştiu ce Cheie a tainelor. E o carte religioasă. Ştii, eu nu mă amestec în credinţele nimănui… Dar am răsfoit-o puţin, aşa… Ia-o şi acum du-te, pleacă!

O bătu uşor pe umăr şi închise uşa în urma ei.

Prinţesa Maria se înapoie în odaia ei, cu expresia de tristeţe şi de teamă care rareori o părăsea şi-i urâţea şi mai mult faţa bolnăvicioasă, lipsită de frumuseţe. Se aşează la masa de scris, pe care se învălmăşeau o grămadă de portrete în miniatură şi tot felul de caiete şi de cărţi.

Prinţesa era pe atât de dezordonată, pe cât era tatăl ei de ordonat. Ea lăsă caietul de geometrie şi desfăcu, nerăbdătoare, plicul.

Scrisoarea era de la cea mai bună prietenă a ei din copilărie şi care nu era alta decât acea Julie Karaghina, ce luase parte la sărbătorirea zilei onomastice a contesei, în casa Rostovilor.

Julie scria: „Chere et excellente amie, quelle chose terrible et effrayante que l'absence! J'ai beau me dire que la moitié de mon existence et de mon bonheur est en vous, que malgré la distance qui nous sépare, nos coeurs sont unis par des liens indissolubles; le mien se révolte contre la destinée, et je ne puis, malgré les plaisirs et les distractions qui m'entourent, vaincre une certaine tristesse cachée que je ressens au fond du coeur depuis notre séparation. Pourquoi ne sommes-nous pas réunies, comme cet été dans votre grand cabinet sur le canapé bleu, le canapé a confidences? Pourquoi ne puis-je, comme il y a trois mois, puiser de nouvelles forces morales dans votre regard şi doux, şi calme et şi pénétrant, regard que j'aimais tant et que je crois voir devant moi, quand je vous écris”196

Ajungând la acest pasaj, prinţesa Maria oftă şi se uită în oglinda atârnată în peretele din dreapta ei. Oglinda îi reflectă corpul slab, lipsit de farmec şi faţa ştearsă. Ochii ei, veşnic trişti, se uitau acum în oglindă, la propria ei făptură, cu o expresie şi mai deznădăjduită. „Vrea să mă măgulească”, gândi ea, apoi întoarse capul şi continuă să citească. Julie, însă, nu-şi linguşea prietena: ochii prinţesei Maria erau într-adevăr mari, adânci şi strălucitori (ca şi când din ei ar fi ţâşnit adeseori văpăi de lumină caldă) erau atât de frumoşi, încât adesea, în ciuda urâţeniei chipului ei în ansamblul lui, ochii aceştia făceau o impresie mai puternică decât frumuseţea adevărată. Ea, însă, nu-şi văzuse niciodată expresia aceasta splendidă a ochilor ei, expresie pe care ochii ei nu o aveau decât în clipele în care nu se mai gândea la ea însăşi. Ca la oricare alt om, faţa ei

căpăta altă expresie, nefirească, artificială, urâtă, de îndată ce se privea în oglindă. Citi mai departe: „Tout Moscou ne parle que guerre. L'un de mes deux freres est déja a l'étranger, l'autre est avec la garde, qui se met en Marieche vers la frontiere. Notre cher? Mpereur a quitté Pétersbourg et, a ce qu'on prétend, compte lui-meme exposer sa précieuse existence aux chances de la guerre. Du veuille que le monstre corsicain, qui détruit le repos de l'Europe, soit terrassé par l'ange que le Tout-? Uissant, dans Sa miséricorde, nous a donnée pour souverain. Sans parler de mes freres, cette guerre m'a privée d'une relation des plus cheres a mon coeur. Je parle du jeune Nicolas Rostoff, qui avec son enthousiasme n'a pu supporter l'inaction et a quitté l'université pour aller s'enrôler dans l'armée. Eh bien, chere Marie, je vous avouerai, que, malgré son extreme jeunesse, son départ pour l'armée a été un grand chagrin pour moi.197

Le jeune homme, dont je vous parlais cet été, a tant de noblesse, de véritable jeunesse qu'on rencontre şi rarement dans le siecle? U nous vivons parmi nos villards de vingt ans. Il a surtout tant de franchise et de coeur. Il est tellement pur et poétique, que mes relations avec lui, quelque passageres qu'elles fussent, ont été l'une des plus douées jouissances de mon pauvre coeur, qui a déja tant souffert. Je vous raconterai un jour nos adieux et tout ce qui s'est dit en partant. Tout cela est encore trop frais. Ah! Chere amie, vous etes heureuse de ne pas connaâtre ces jouissances et ces peines şi poignantes. Vous etes heureuse, puisque les derienieres sont ordinairement les plus fortes! Je sais fort bien, que le comte Nicolas est trop jeune pour pouvoir jamais devenir pour moi quelque chose de plus qu'un ami, mais cette douée amitié, ces relations şi poétiques et şi pures ont été un besoin pour mon coeur.198

Mais n'en parlons plus. La grande nouvelle du jour qui occupe tout Moscou est la mort du vieux comte Bezuhov et son héritage. Figurez-vous que les trois princesses n'ont

reçu que tres peu de chose, le prince Basile rien, est que c'est M. Pierre qui a tout hérité, et qui par-dessus le Marieché a été reconnu pour fils légitime, par conséquent comte Bezuhov est possesseur de la plus belle fortune de la Russie. On prétend que le prince Basile a joué un tres vilain rôle dans toute cette histoire et qu'il est reparti tout penaud pour Pétersbourg.

Je vous avoue, que je comprends tres peu toutes ces affaires de legs et de testament; ce que je sais, c'est que depuis que le jeune homme que nous connaissions tous sous le nom de M. Pierre les tout court est devenu comte Bezuhov et possesseur de l'une des plus grandes fortunes de la Russie, je m'amuse fort a observer les changements de ton et des manieres des mamans accablées de filles a marier et des demoiselles elles-memes a l'égard de cet individu, qui, par parenthese, m'a paru toujours etre un pauvre sire. Comme on s'amuse depuis deux ans a me donner des promis que je ne connais pas le plus souvent, la chronique matrimoniale de Moscou me fait comtesse Bezuhov. Mais vous sentez bien que je ne me souc nullement de le devenir.199

A propos de mariage, savez-vous que tout derienierement la tante en général Anna Mihailovna, m'a confié sous le sceau du plus grand secret un projet de mariage pour vous. Ce n'est ni plus, ni moins, que le fils du prince Basile, Anatole, qu'on voudrait ranger en le mariant a une personne riche et distinguée, et c'est sur vous qu'est tombé le choix des parents. Je ne sais comment vous envisagerez la chose, mais j'ai cru de mon devoir de vous en avertir. On le dit tres beau et tres mauvais sujet; c'est tout ce que j'ai pu savoir sur son compte.

Mais, assez de bavardage comme cela. Je finis mon second feuillet, et maman me fait chercher pour aller dâner chez les Apraksines. Lisez le livre mystique que je vous envoie et qui fait fureur chez nous. Quoi qu'il y ait des choses dans ce livre difficiles a atteindre avec la faible conception humaine,

c'est un livre admirable dont la lecture calme et éleve l'âme. Adieu. Mes respects a monsieur votre pere et mes compliments a m-elle Bourienne. Je vous embrasse comme je vous aime.

Julie.

P. S. Donnez-moi des nouvelles de votre frere et de sa charmante petite femme".200

Prinţesa rămase dusă pe gânduri şi zâmbi visătoare (din această pricină expresia chipului ei, luminat de ochii sclipitori, se schimbă cu totul), apoi, ridicându-se brusc cu o tresărire, se apropie cu paşi grăbiţi de masă, luă o hârtie şi mâna începu să-i alerge cu repeziciune pe albul ei.

Iată ce scria ea drept răspuns: „Chere et excellente ami. Votre lettre du 13 m'a causé une grande joie. Vous m'aimez donc toujours, ma poétique Julie. L'absence, dont vous dites tant de mal, n'a donc pas eu son influen? Habituelle sur vous. Vous vous plaignez de l'absence – que devrai-je dire moi, şi j'osais me plaindre, privée de tous ceux qui me sont chers? Ah, şi nous n'avions pas la religion pour nous consoler, la vie serait bien triste.

Pourquoi me supposez-vous un regard sévere, quand vous me parlez de votre affection pour le jeune homme? Sous ce rapport je ne suis rigide que pour moi. Je comprends ces sentiments chez les autres et şi je ne puis approuver ne les ayant jamais ressentis, je ne les condamiene pas. Me paraât seulement que l'amour chrétien, l'amour du prochain, l'amour pour ses ennemis est plus méritoire, plus doux et plus beau, que ne le sont les sentiments que peuvent inspire les beaux yeux d'un jeune homme a une jeune fille poétique et aimante comme vous.

La nouvelle de la mort du comte Bezuhov nous est parvenue avant votre lettre, et mon pere en a été tres affecté. Il dit que c'était avant-derienier représentant du grand siecle, et qu'a présent c'est son tour; mais qu'il fera son possible pour que son tour vienne le plus tard possible. Que Dieu nous garde de ce terrible malheur! Je ne puis

partager votre opinion sur Pierre que j'ai connu enfant. Il me paraissait toujours avoir un coeur excellent, et c'est la qualité que j'estime le plus dans les gens. Quant a son héritage et au rôle qu'y a joué le prince Basile, c'est bien triste pour tous les deux. Ah! Chere amie, la parole de notre divin Sauveur qu'il est plus aisé a un hameau de passer par le trou d'une aiguille, qu'il ne l'est a un riche d'entrer dans le royaume de Dieu, cette parole est terriblement vraie; je plains le prince Basile et je regrette encore davantage Pierre. şi jeune et accablé de cette richesse, que de tentations n'aura-t-il pas a subir! şi on me demandait ce que je désirerais le plus au monde, ce serait d'etre plus pauvre que le plus pauvre des mendiants.

Mille grâces, chere amie, pour l'ouvrage que vous m'envoyez, et qui fait şi grande fureur chez vous. Cependant, puisque vous me dites qu'au milieu de plusurs bonnes choses il y en a d'autres que la faible conception humaine ne peut atteindre, il me paraât assez inutile de s'occuper d'une lecture inintelligible, qui par la meme ne pourrait etre d'aucun fruit. Je n'ai jamais pu comprendre la passion qu'ont certaines personnes de s'embrouiller l'entendement, en s'attachant a des livres mystiques, qui n'élevent que des doutes dans leurs esprits, exaltant leur imagination et leur donnent un caractere d'exagération tout-a-fait contraire a la simplicité chrétiene. Lisons les Apôtres et l'Evangile. Ne cherchons pas a pénétrer ce que ceux-la renferment de mystérux, car, comment oserions-nous, misérables pécheurs que nous sommes, prétendre a nous initier dans les secrets terribles et sacrés de la Providence, tant que nous portons cette dépouille charienelle, qui éleve entre nous et l'Eterienel un voile impénétrable? Borienons-nous donc a étudr les principes sublimes que notre divin Sauveur nous a laissé pour notre conduite ici-bas; cherchons a nous y conformer et a les suivre, persuadons-nous que moins nous donnons d'essor a notre faible esprit humain et plus il est agréable a Dieu, Qui

rejette toute science ne venant pas de Lui; que moins nous cherchons a approfondir ce qu'il Lui a plu de dérober a notre connaissance, et plutôt il nous en accordera la découverte par Son divin esprit.201 „Mon pere ne m'a pas parlé du prétendant, mais il m'a dit seulement qu'il a reçu une lettre et attendait une visite du prince Basile. Pour ce qui est du projet de mariage qui me regarde, je vous dirai, chere et excellente amie, que le mariage, selon moi, est une institution divine a laquelle il faut se conformer. Quelque pénible que cela soit pour moi, şi le Tout-Puissant m'impose jamais les devoirs d'épouse et de mere, je tâcherai de les remplir aussi fidelement que je le pourrai, sans m'inquiéter de l'examen de mes sentiments a l'égard de celui qu'il me donnera pour époux. J'ai reçu une lettre de mon frere, qui m'annonce son arrivée a Lâsâe-Gorî avec sa femme. Ce sera une joie de courte durée, puisqu'il nous quitte pour prendre part a cette malheureuse guerre, a laquelle nous sommes entraânés Dieu sait, comment et pourquoi. Non seulement chez vous au centre des affaires et du monde on ne parle que de guerre, mais ici, au milieu de ces travaux champetres et de ce calme de la nature, que les citadins se représentent ordinairement a la campagne, les bruits de la guerre se font entendre et sentir péniblement. Mon pere ne parle que marche et contremarche, choses auxquelles je ne comprends rien; et avant-hier en faisant ma promenade habituelle dans la rue du village, je fus témoin d'une scene déchirante… C'était un convoi des recrues enrôlés chez nous et expédiés pour l'armée… Il fallait voir l'état dans lequel se trouvant les meres, les femmes, les enfants des hommes qui partaient et entendre les sanglots des uns et des autres! On dirait que l'humanité a oublié les lois de son divin Sauveur, Qui prechait l'amour et le pardon des offenses, et qu'elle fait consister son plus grand mérite dans l'art de s'entretuer.

Adieu, chere et bonne amie, que notre divin Sauveur et Sa tres Sainte Mere vous aient en Leur sainte et puissante

garde.
Marie”.202
— Ah, vous expédiez le courier, princesse, moi j'ai déja expédié le mien. J'ai écris? Ma pauvre mere, 203 zise graseind mademoiselle Bourienne, zâmbitoare şi cu voce limpede, voioasă şi plăcută, care aducea în atmosfera gravă, tristă şi mohorâtă din jurul prinţesei Maria, o lume cu totul deosebită, plină de veselie uşuratică şi de împăcare mulţumită de sine.
— Princesse, il faut que je vous prévienne, adăugă ea coborând tonul, le prince a eu une altercation, zise ea, graseind şi mai tare şi ascultându-şi cu plăcere sunetul vocii, une altercation avec Michel Ivanoff. Il est de tres mauvaise humeur, tres morose. Soyez prévenue, vous savez...204
— Ah! Chere amie, răspunse prinţesa Maria, je vous ai prié de ne jamais me prévenir de l'humeur dans laquelle se trouve mon pere. Je ne me permets pas de le juger, et je ne voudrais pas que les autres le fassent.205
Prinţesa se uită la ceasornic şi, observând că întârziase cinci minute peste ora când de obicei trebuia să-şi facă obişnuitele exerciţii zilnice la pian, alergă îngrozită în salon. Între orele douăsprezece şi două după-amiază, conform rânduielii stabilite în programul zilnic, prinţul se odihnea, iar prinţesa cânta la pian.
XXVI.
UN SERVITOR CU PĂRUL cărunt şedea şi moţăia, ascultând sforăiala prinţului dinlăuntrul imensului cabinet. Din aripa din dos a casei, cu toate că uşile erau închise, se auzeau, repetate de câte douăzeci de ori, pasagiile grele ale unei sonate de Dussek.
În vremea asta traseră la scară un cupeu şi o brişcă; din cupeu coborî prinţul Andrei, care-şi ajuta micuţa soţie să coboare, făcându-i loc să treacă înaintea lui. Bătrânul Tihon, cu perucă, scoţând capul pe uşa salonului, anunţă în şoaptă că prinţul se odihneşte şi-nchise grabnic la loc uşa.

Tihon ştia că nici venirea acestui fecior al stăpânului său, nici orice altă întâmplare, nu se cădea să schimbe nimic în rânduiala zilei. Era vădit că prinţul Andrei ştia şi el lucrul acesta, tot aşa de bine ca şi Tihon; se uită însă la ceas, ca şi cum ar fi vrut să se încredinţeze dacă nu se schimbaseră cumva tabieturile tatălui său cât timp nu-l mai văzuse şi, convingându-se că nu se schimbaseră, se întoarse către soţia sa.

— Peste douăzeci de minute are să se deştepte. Să mergem până atunci la prinţesa Maria, zise el.

Micuţa prinţesă se mai îngrăşase în ultima vreme, dar ochii şi buza ei scurtă, umbrită de pufuleţul negru ce mijea deasupra, şi cu nelipsitu-i zâmbet, se mişcară la fel de drăgălaş şi de voios când începu să vorbească…

— Mais c'est un palais, spuse ea bărbatului său, privind în jur cu expresia pe care-o iei când lauzi faţă de gazdă casa în care eşti poftit la bal. Allons, vite, vite! 206 Se uita de jur împrejur, surâzându-le – şi lui Tihon, şi soţului său, şi valetului care-i conducea.

— C'est Marie qui s'exerce? Allons doucement, il faut la surprendre.207

Prinţul Andrei o urmă cu o expresie de gravă amabilitate.

— Ai îmbătrânit, Tihon, îi zise el bătrânului servitor când acesta-i sărută mâna.

În dreptul camerei de unde se auzea pianul, din pervazul uşii îi întâmpină blonda şi drăgălaşa franţuzoaică. Mademoiselle Bourienne părea nebună de bucurie.

— Ah! Quel bonheur pour la princesse, zise ea. Enfin, il faut que je la previenne.208

— Non, non, de grâce… Vous etes mademoiselle Bourienne, je vous connais déja par l'amitié que vous? Orte ma belle-soeur, zise prinţesa în timp ce se sărutau. Elle ne nous attent pas! 209

Se apropiară de uşa salonului, de unde se auzea iarăşi şi iarăşi pasajul pe care-l repeta. Prinţul Andrei rămase

locului şi se posomorî, aşteptând parcă să urmeze ceva neplăcut.

Prinţesa intră. Pasajul se întrerupse la jumătate; se auzi apoi un strigăt, paşii lipsiţi de graţie ai prinţesei Maria şi zgomotul sărutărilor. Când prinţul Andrei intră, prinţesa Maria şi prinţesa Liza, care nu se mai văzuseră decât o singură dată pentru scurtă vreme, la nuntă, erau încă una în braţele alteia, apăsându-şi drăgăstos buzele fiecare pe obrajii celeilalte, în aceeaşi poziţie în care se nimeriseră din prima clipă. Mademoiselle Bourienne stătea lângă ele, apăsându-şi mâinile pe inimă, şi zâmbea foarte mişcată părând, după câte se vedea, gata să râdă şi totodată să plângă. Prinţul Andrei strânse din umeri şi încruntă din sprâncene aşa cum se încruntă iubitorii de muzică la auzul un note false. Amândouă femeile îşi desfăcură deodată mâinile eliberându-se una de alta; apoi, ca şi când le-ar fi fost teamă că pierd vremea, îşi întinseră iar mâinile una spre alta şi începură să se sărute şi să se strângă în braţe şi apoi iarăşi să se sărute pe obraz, din ce în ce mai cu foc şi, lucru la care prinţul Andrei nu se aştepta defel, izbucniră amândouă în plâns şi începură din nou să se sărute. Mademoiselle Bourienne plânse şi ea. Prinţul se simţea vădit stingherit, dar celor două femei li se părea atât de firesc să plângă şi dădeau impresia că nici prin gând nu le-ar fi trecut că această întâlnire ar fi putut să se petreacă şi altfel.

— Ah! Chere… Ah! Marie… exclamară deodată cele două femei şi râseră. J'ai revé cette nuit… Vous ne nous attendez donc pas? Ah! Marie, vous avez maigri… Et vous avez repris…210

— J'ai tout de suite reconnu madame la princesse211, mademoiselle Bourienne.

— Et moi qui ne me doutais pas! exclamă prinţesa. Ah! André, Ah! André, je ne vous voyais pas212.

Prinţul Andrei se sărută cu sora lui, ţinându-i o mână în mâna sa, şi-i spuse că a rămas aceeaşi pleurnicheuse213

aşa cum fusese de când o ştia. Prinţesa Maria se întoarse spre fratele ei şi privirea caldă, înlăcrimată, blândă şi plină iubire a ochilor ei mari, strălucitori şi frumoşi în clipa aceea, se opri asupra chipului său.

Prinţesa Liza vorbea fără întrerupere. Buza ei de sus, umbrită de pufuleţul ce mijea deasupra, se atingea în fiecare clipă cu buza cea rumenă de jos şi se depărta iarăşi, descoperindu-i şi mai expresiv dinţii, care luceau ca şi ochii ei. Prinţesa povesti despre un accident care li se întâmplase pe dealul Spasskaia şi care o îngrozise mai mult pentru urmările primejdioase pe care le-ar putut avea în starea în care se afla ea, şi îndată după va anunţă că şi-a lăsat toate rochiile la Petersburg şi aici Dumnezeu ştie cu ce se va îmbrăca, că Andrei se schimbase cu desăvârşire, că Kitty Odanţova şi-a luat de bărbat un bătrân şi că i-au găsit un candidat şi prinţesei Maria, pour tout de bon214, dar că despre aceasta aveau să vorbească ele mai târziu. Prinţesa Maria nu făcea altceva decât să tacă şi să se uite la fratele ei; şi în ochii minunaţi ai fetei era şi iubire, şi tristeţe. Se vedea că-n mintea ei îşi croiau drum acum propriile-i gânduri, care n-aveau nimic de-a face cu flecăreala cumnatei ei. Pe la mijlocul povestirii acesteia despre ultima serbare de la Petersburg, Maria se adresă fratelui ei:

— Aşadar, hotărât, pleci la război, André? Şi oftă.

Liza oftă şi ea.

— Chiar mâine, îi răspunse fratele.

— Il m'abandonne ici, et Dieu sait pourquoi, quand il aura pu avoir de l'avancement…215

Fără să-i asculte vorbele, prinţesa Maria îşi depăna mai departe gândurile, învăluind cu privirea pântecele cumnatei sale.

— Adevărat? Zise ea.

Faţa prinţesei Liza îşi schimbă deodată expresia şi oftă.

— Da, e adevărat, zise ea. Ah, mi-e aşa de frică…

Buza Lizei se lăsă în jos; îşi apropie faţa de obrazul cumnatei şi deodată începu iarăşi să plângă.

— Are nevoie de odihnă, spuse prinţul Andrei, încruntându-se. Nu-i aşa, Liza? Ia-o sus la tine, cât mă duc eu să-l văd pe tata. Ce mai face? Acelaşi, neschimbat?

— Acelaşi, neschimbat; nu ştiu cum ţi se va părea ţie, răspunse prinţesa Maria, înveselindu-se.

— Tot aceleaşi ore? Şi plimbările pe alei? Şi strungul? Întrebă prinţul Andrei, zâmbind cu oarecare ironie, ce arăta că, cu tot respectul şi cu toată dragostea lui faţă de părintele său, îşi dădea totuşi seama de slăbiciunile lui.

— Tot aceleaşi ore, şi strungul şi pe deasupra matematica şi lecţiile mele de geometrie, răspunse voios prinţesa, ca şi cum lecţiile de geometrie ar fi fost printre cele mai mari bucurii ale vieţii ei.

Când trecură cele douăzeci de minute ce trebuiau respectate până la sorocul deşteptării bătrânului prinţ, veni Tihon să-l cheme pe prinţul cel tânăr la tatăl său. Bătrânul făcuse o excepţie de la felul său de a-şi organiza viaţa şi poruncise, în cinstea sosirii fiului său, ca acesta să fie primit în apartamentele sale în timpul cât avea să se îmbrace el pentru masă. Prinţul se îmbrăca după moda veche, cu haină de mătase şi perucă pudrată. Şi în clipa când intră prinţul Andrei (care acum nu mai avea expresia şi manierele ursuze manifestate de el prin saloane, ci vioiciunea pe care o arătase cât timp stătuse de vorbă cu Pierre), bătrânul se afla în faţa unei mese de toaletă, stând într-un jilţ larg, capitonat cu marochin; avea pe umeri o mantie specială pentru pudrat şi-şi lăsa capul în voia mâinilor lui Tihon.

— A! Ce faci, războinicule? Nu cumva ţi-ai pus în gând să-l înfrângi pe Bonaparte? Zise bătrânul, clătinându-şi creştetul pudrat, atâta cât i-o îngăduia împletitul cozii de la peruca sa, ţinută strâns de mâinile lui Tihon. Ia vezi, ia-l măcar tu mai binişor că, altfel, te pomeneşti că odată ne trece şi pe noi la catastif printre supuşii lui. Bine-ai venit! Şi-i întinse obrazul ca să i-l sărute.

Bătrânul era într-o stare de spirit excelentă după somnul dinainte de masă. (Avea obiceiul să spună că somnul de

după-amiază e de argint, iar cel dinainte de masă, de aur.) Îşi privi cu dragoste, pe sub sprâncenele-i stufoase, fiul. Prinţul Andrei se apropie şi-şi sărută părintele pe obraz, aşa cum îi indicase el. Nu dădu nici un răspuns la tema favorită a conversaţiei tatălui său, care de fapt era o zeflemea la adresa războinicilor timpului şi, mai ales, la adresa lui Bonaparte.

— Da, am venit la dumneata, tată, împreună cu soţia, care este însărcinată, spuse Prinţul Andrei, urmărind cu ochi atenţi şi plini de respect mişcările fiecărei trăsături de pe faţa părintelui său. Cum te mai lauzi cu sănătatea?

— Sănătatea le lipseşte, să ştii, măi băiete, numai nerozilor şi stricaţilor; cât despre mine, mă ştii doar; din zori şi până seara sunt ocupat; trăiesc cumpătat şi prin urmare sunt sănătos.

— Slavă Domnului! Zise fiul, zâmbind.

— Domnul n-are aici nici un amestec. Hai, istoriseşte-mi, continuă el, revenind la tema lui favorită, cum v-au învăţat nemţii să vă luptaţi cu Bonaparte după regulile noii voastre ştiinţe, numită strategie.

Prinţul Andrei surâse:

— Dă-mi răgaz să mă odihnesc puţin, tată, zise el cu un zâmbet care arăta că slăbiciunile tatălui său nu-l împiedicau să-l respecte şi să-l iubească. Nici nu ştiu unde avem să ne instalăm.

— Aş! Ce tot îndrugi acolo, strigă bătrânul, scuturându-şi coada perucii, ca să încerce dacă i-o împletise destul de strâns şi luându-şi fiul de mână. Apartamentul nevestei tale e gata pregătit. Prinţesa Maria o va conduce şi n-au să se mai sature de vorbă. Asta-i treaba lor, femeiască. Mă bucur de venirea ei. Stai jos şi istoriseşte-mi. Rostul armatei lui Michelsohn îl înţeleg, de asemenea şi pe-al armatei lui Tolstoi… debarcare simultană… Dar armata din sud ce mai are de făcut? Prusia, cu neutralitatea ei… Asta ştiu şi eu! Dar ce-i cu Austria? Întrebă el, ridicându-se din fotoliu şi plimbându-se cu paşi repezi prin cameră în timp ce Tihon

alerga după el, dându-i pe rând hainele. Dar cu Suedia? Cum vor trece prin Pomerania?

Văzând stăruitoarele întrebări ale tatălui său, prinţul Andrei începu, schimbând din obişnuinţă rusa cu franceza, să-i explice, la început cam plictisit, apoi din ce în ce mai însufleţit, planul de operaţiuni al campaniei ce se pregătea. Îi arătă cum armata aceasta de douăzeci de mii de oameni avea rolul de a ameninţa Prusia, pentru ca s-o determine să iasă din neutralitate şi să o atragă în război, cum o parte din această armată trebuia să facă la Stralsund joncţiunea cu trupele suedeze, cum două sute două zeci de mii de austrieci, în alianţă cu o sută de mii de ruşi, vor avea de acţionat în Italia şi pe Rin, cum cincizeci de mii de ruşi şi tot atâţia englezi vor debarca la Neapole şi cum francezii vor fi astfel atacaţi din diferite părţi de o armată de cinci sute de mii de oameni. Bătrânul prinţ nu arăta nici cel mai mic interes pentru această expunere, ca şi cum nici n-ar fi ascultat-o, continuând să se plimbe prin cameră tot timpul cât se îmbrăca şi întrerupându-şi chiar de trei ori fiul. Odată îl opri ca să strige:

— Pe cea albă! Pe cea albă!

Asta însemna că Tihon nu nimerise vesta pe care o voia el. A doua oară se opri din mers şi întrebă:

— Şi are să nască în curând? Şi, dând din cap cu dezaprobare, adăugă: Nu-i bine! Dar continuă, continuă…

A treia oară, când prinţul tocmai îşi sfârşea descrierea planului, bătrânul începu să fredoneze fals cu o voce răguşită de om bătrân: „Malbrough s'en va-t-en guerre.

Dieu sait quand reviendra”216

Fiul se mulţumi să zâmbească.

— Nu spun că acesta ar fi planul pe care l-aş aproba, zise el, eu îţi spun doar ceea ce este. Napoleon şi-a în tocmit şi el planul lui, care nu e mai prejos decât al nostru.

— Bine, dar nu mi-ai spus nici o noutate. Şi bătrânul, rămas pe gânduri, rosti cu vorba lui repede, ca pentru el: „Dieu sait quand reviendra”. Du-te în sufragerie.

XXVII.

LA ORA ŞTIUTĂ, PUDRAT şi bărbierit, prinţul intră în sufragerie, unde îl aşteptau nora lui, prinţesa Maria, mademoiselle Bourienne şi arhitectul casei, admis la masă dintr-un ciudat capriciu, cu toate că, prin poziţia sa lipsită de orice însemnătate, n-ar fi putut năzui la asemenea cinste. Prinţului, care ţinuse toată viaţa cu străşnicie la deosebirile de situaţie socială şi care rar admitea la masa lui chiar pe cei mai înalţi funcţionari din gubernie, îi trecuse deodată prin gând să arate, primindu-l la masă pe arhitectul Mihail Ivanovici, care-şi sufla acum nasul cu zgomot într-o batistă cadrilată, retras într-un colţ, că toţi oamenii sunt egali, căci nu o dată căutase el să o convingă pe fiica sa că Mihail Ivanovici nu este cu nimic mai prejos decât ei amândoi. La masă, prinţul i se adresa, mai des decât oricărui alt mesean, lui Mihail Ivanovici, care părea lipsit de darul vorbirii.

În sufrageria vastă şi înaltă, ca, de altfel, toate încăperile conacului, aşteptau intrarea prinţului, deopotrivă cu cei ai casei, şi lacheii, câte unul în spatele fiecărui scaun; majordomul, cu şervetul pe braţ, supraveghea serviciul, făcea semne din ochi lacheilor şi-şi plimba necontenit privirile nelinişţite de la pendula din perete la uşa pe unde trebuia să apară stăpânul. Prinţul Andrei se uita la o imensă ramă de aur, nouă pentru el, încadrând imaginea arborelui genealogic al familiei prinţilor Bolkonski, care făcea pereche cu o altă cadră la fel de mare, în care se vedea zugrăvit prost (pesemne de mâna vreunui pictor de-ai casei), chipul, cu coroană pe cap, al unui prinţ domnitor care trebuia să fie scoborâtor din neamul lui Rurik şi întemeietor al seminţiei prinţilor Bolkonski. Privind acest arbore genealogic, prinţul Andrei clătină din cap şi zâmbi cu acelaşi aer ironic cu care constaţi cât de asemănătoare cu originalul este o caricatură.

— Ce bine îl recunosc întreg aici! Spuse el prinţesei Maria, care tocmai se apropiase de el.

Prinţesa Maria se uită mirată la fratele său. Nu înţelegea ce găseşte el de râs. Orice ar fi făcut tatăl ei trezea în ea o veneraţie adâncă, pe lângă care nu mai putea încape cu nici un chip critica.

— Ca fiecare om, îşi are şi el călcâiul lui Achile, continuă prinţul. Cu spiritul lui atât de uriaş, donner dans ce ridicule217.

Prinţesa Maria nu putea înţelege cutezanţa acestei opinii a fratelui ei şi se pregătea tocmai să-l înfrunte, când din cabinet se auziră paşii aşteptaţi: prinţul intră repede, vioi, aşa cum umbla el totdeauna, dorind parcă dinadins ca mişcările lui grăbite să contrasteze cu rânduielile rigide ale casei. În aceeaşi clipă, ceasornicul cel mare bătu ora două; din salon se auziră, ca un ecou, alte bătăi mai delicate.

Prinţul se opri; de sub sprâncenele-i stufoase, ochii lui vioi, lucitori şi severi, făcură înconjurul tuturor şi se opriră asupra prinţesei Liza. Tânăra soţie a prinţului Andrei trecea în vremea asta prin starea sufletească pe care o încearcă toţi curtenii la apariţia împăratului, încerca acel sentiment de teamă şi respect, pe care bătrânul acesta îl insufla tuturor celor din jurul său. El o mângâie uşor pe cap; apoi, cu un gest stângaci, o alintă pe ceafă.

— Mă bucur, mă bucur, zise el, şi după ce o mai privi o dată ţintă în ochi, se depărtă iute şi se aşeză la locul lui. Poftiţi, aşezaţi-vă! Mihail Ivanovici, ia loc!

El îi indică nurorii sale locul de lângă el. Lacheul trase de spătar scaunul îndărăt, pentru ca ea să se poată aşeza.

— O! O! Făcu bătrânul, aruncându-şi privirea spre talia rotunjită a tinerei prinţese. Te-ai cam grăbit, nu-mi place.

Şi râse uscat, rece, neplăcut, aşa cum râdea el întotdeauna numai cu gura, nu şi cu ochii.

— Să umbli, trebuie să umbli cât mai mult, să faci cât se poate mai multă mişcare, zise el.

Mica prinţesă ori nu auzise, ori nu voise să pară că-i auzise cuvintele. Tăcea şi arăta foarte intimidată. Prinţul o întrebă de tatăl ei, şi prinţesa îngăimă ceva şi zâmbi. O mai întrebă

şi despre unii cunoscuţi comuni, ceea ce o făcu să se mai învioreze; începu şi ea să vorbească, predându-i salutări din partea lor şi punându-l la curent cu cancanurile oraşului.

— La comtesse Apraksine, la pauvre, a perdu son mari, et elle a pleuré les larmes de ses yeux218, spuse ea, înviorându-se din ce în ce mai mult.

Pe măsură ce vorbea mai însufleţit, bătrânul prinţ se uita la ea cu tot mai multă atenţie şi, brusc, ca şi cum i-ar fi fost de ajuns cât o putuse cunoaşte şi şi-ar fi făcut o părere limpede despre ea, se întoarse către Mihail Ivanovici.

— Ei, Mihail Ivanovici, Bonaparte ăsta al nostru are să cam aibă de furcă, ce zici? După câte mi-a spus mie prinţul Andrei (aşa îşi numea el totdeauna feciorul, la persoana a treia), împotriva lui se adună laolaltă forţe uriaşe! Şi noi doi, care-l socoteam un om de nimic!

Mihail Ivanovici n-avea, hotărât, nici habar când discutaseră „ei doi” vreodată despre Bonaparte în asemenea termeni, dar, pricepând că era nevoie de asta pentru ca să se poată trece la discuţia favorită a prinţului, privi cu mirare spre tânărul prinţ, neştiind singur ce-avea să iasă din toate astea.

— Eu îl socot pe Mihail Ivanovici un mare tactician, spuse prinţul către fiul său, arătându-i-l pe arhitect.

Şi conversaţia despre război, despre Bonaparte, despre generalii şi oamenii de stat ai zilei reîncepu. Bătrânul prinţ era, pe cât părea, convins nu numai de adevărul că toţi bărbaţii de stat ai timpului nu erau decât nişte copilandri care nu se pricepeau să silabisească nici o buche în abecedarul războiului şi politicii şi că Bonaparte era un terchea-berchea de franţuz, care avea succese numai pentru că în ziua de azi nu mai există oameni ca Potiomkin şi Suvorov, ca să i se opună; dar mai era convins şi de faptul că în Europa nu erau de fapt nici un fel de greutăţi politice, după cum nici pomeneală nu era de război adevărat, ci era vorba doar de un fel de joc de marionete, în care jucau oamenii zilei, prefăcându-se că fac şi ei ceva. Prinţul Andrei

prindea vesel din zbor ironiile tatălui său pe seama oamenilor noi şi-şi aţâţa cu vădită plăcere la vorbă tatăl, dându-i ascultarea cuvenită.

— Tot ce-a fost în trecut întotdeauna pare mai de preţ, zise el, dar oare nu acelaşi Suvorov s-a prins în cursa pe care i-a întins-o Moreau, de nici n-a mai fost în stare să se descurce din ea?

— Cine ţi-a mai spus şi asta? Cine ţi-a spus? Strigă prinţul. Suvorov! Şi respinse farfuria, pe care Tihon o trase repede înapoi. Suvorov! Gândeşte-te, prinţe Andrei. Doi oameni: Frederic şi Suvorov… Moreau! Moreau ar fi căzut prizonier dacă Suvorov ar fi avut mâinile libere; dar a fost legat de mâini de acei Hofs-Kriegs-Wurstl-Schnaps-Rat. De asta nici dracu' nu era bucuros! Iată, vă duceţi la război şi veţi vedea voi ce-s toţi aceşti Hofs-Kriegs-Wurstl-Rat! 219 Dacă Suvorov nu s-a putut înţelege cu ei, apoi Mihail Kutuzov crezi c-are să se înţeleagă? Nu, dragul meu, continuă el, voi, cu generalii voştri, nu veţi face nimic împotriva lui Bonaparte. Trebuie să vă folosiţi tot de franţuji, adică să tăiaţi copacul cu toporul pus pe-o coadă făcută chiar din creanga lui. De aceea l-aţi trimis pe neamţul Pohlen tocmai la New-York, în America, după franţuzul Moreau, zise el, făcând aluzie la propunerea care fusese făcută chiar în acel an lui Moreau de a intra în serviciul Rusiei. Ei, minune! Ce adică, Potiomkinii, Suvorovii, Orlovii au fost oare nemţi? Nu, frate dragă, ori voi v-aţi ieşit din minţi cu toţii, ori nu mai sunt eu în stare să pricep nimic! Să dea Dumnezeu să fie bine, dar om trăi şi-om vedea. Le-a intrat în cap că Bonaparte e-un mare căpitan de oşti! Hm!

— Eu nu spun defel că toate planurile noastre ar fi bune, zise prinţul Andrei, dar nu pot înţelege cum de-l judeci dumneata în felul ăsta pe Bonaparte. Dumneata poţi râde cât ai poftă, dar eu sunt dator să-ţi spun că Bonaparte este totuşi un mare căpitan de oşti!

— Mihail Ivanovici! Îi strigă bătrânul prinţ arhitectului care, ocupat cu o bucată de friptură, nădăjduia că pe el l-au

uitat. Ţi-am spus eu dumitale ori ba că Bonaparte este un mare tactician? Iată, şi el spune acelaşi lucru.

— Întocmai, luminăţia voastră, răspunse arhitectul.

Prinţul râse iarăşi cu râsul lui glacial.

— Bonaparte s-a născut cu noroc. Are soldaţi minunaţi, fără de seamăn. A mai avut şi avantajul să-i atace întâi pe nemţi. Şi pe nemţi numai leneşii nu i-au putut bate. De când e lumea lume, pe nemţi i-au bătut toţi, iar ei n-au bătut încă pe nimeni; doar când s-au bătut între ei. Şi-a câştigat şi el gloria pe spinarea lor.

Şi prinţul începu să analizeze toate greşelile pe care, după părerea sa, le făcuse Bonaparte în fiecare din războaiele lui, şi chiar şi în afacerile de stat. Fiul nu-l mai contrazicea, dar se vedea bine că, oricare-ar fi fost argumentele ce i s-ar fi adus, era tot atât de puţin dispus, ca şi bătrânul, să-şi schimbe părerile. Prinţul Andrei asculta, ferindu-se să-l contrazică şi mirându-se, fără să vrea, cum de putea acest bătrân, care trăia de atâţia ani izolat la conacul lui, să dea dovadă de o cunoaştere atât de exactă şi să analizeze cu atâta pricepere, toată situaţia militară şi politică a Europei din ultimii ani.

— Tu crezi poate că eu, fiindcă-s bătrân, nu înţeleg starea actuală de lucruri? Încheie el. Dar numai eu ştiu cât mă costă toate astea! Nopţi întregi nu dorm. Spune-mi, te rog, unde s-a distins marele tău comandant de oşti, unde-a arătat el ce poate?

— Ar fi prea lung să discutăm acum, răspunse fiul.

— Du-te atunci la Buonaparte al tău. Mademoiselle Bourienne, voila encore un admirateur de votre goujat d'empereur220, strigă el într-o admirabilă franţuzească.

— Vous savez que je ne suis pas bonapartiste, mon prince.221

— Dieu sait quand reviendra”222… cântă fals, prinţul râse şi mai fals şi se ridică de la masă.

Mica prinţesă Liza rămăsese tăcută tot timpul acestei discuţii şi se uitase speriată când la cumnata, când la socrul

ei. Când se ridicară de la masă, ea o luă de braţ pe prinţesa Maria şi o chemă la o parte în altă cameră.

— Comme c'est un homme d'esprit votre pere, zise ea, c'est a cause de cela peut-etre qu'il me fait peur223.

— Ah, e aşa de bun! Răspunse prinţesa.

XXVIII.

PRINŢUL ANDREI TREBUIA să plece a doua zi seara. Bătrânul, neînţelegând să se abată de la programul lui obişnuit, se retrase după-masă în apartamentul său. Prinţesa Liza era la cumnata ei. Prinţul Andrei, îmbrăcat într-un surtuc de drum, fără epoleţi, îşi făcea liniştit bagajele în apartamentul său, ajutat de valet. După ce inspectă trăsura şi felul în care erau puse unul peste altul geamantanele, el porunci să se înhame caii. În odaie nu mai rămăseseră decât lucrurile pe care prinţul Andrei le purta totdeauna cu el: o casetă, o trusă mare de argint cu mâncare şi băutură, două pistoale turceşti şi o sabie, primite în dar de la tatăl său, care le capturase la Oceakov. Toate aceste lucruri, pe care le lua cu sine, erau păstrate în cea mai perfectă ordine de prinţul Andrei: erau toate ca noi, curate, în învelitori de postav, legate îngrijit cu şireturi.

În momentul plecării, sau când intervine o schimbare în viaţa lor, oamenii în stare să mediteze asupra pasului pe care-l fac sunt stăpâniţi de gânduri serioase. În asemenea clipe ei îşi revăd trecutul, îşi fac planuri de viitor. Chipul prinţului Andrei era numai îngândurare şi duioşie. Se plimba cu paşi repezi prin odaie, de la un colţ la altul, cu mâinile împreunate la spate, privind drept înaintea lui, şi-şi legăna gânditor capul. Să fi fost teama dinaintea plecării pe front ori poate părerea de rău că-şi părăseşte soţia? Poate să fi fost şi una, şi alta, numai că, nevoind, pesemne, să fie văzut în această stare, de îndată ce auzi paşi pe coridor, se opri lângă masă şi, cu aerul său de totdeauna, liniştit şi de nepătruns, se prefăcu că leagă şireturile de la învelitoarea unei truse. Erau paşii grei, lipsiţi de graţie, ai prinţesei Maria.

— Mi s-a spus că ai dat ordin să se înhame caii, zise ea, suflând greu (se vedea că alergase), şi eu aş fi dorit atâta să stăm puţin de vorbă între patru ochi. Dumnezeu ştie pentru câtă vreme ne despărţim iarăşi. Nu te superi c-am venit, nu? Te-ai schimbat foarte mult, Andriuşa, adăugă ea, vrând parcă să-şi justifice întrebarea.

Zâmbi când rosti cuvântul „Andriuşa”. Se vedea că nici ei nu-i venea a crede că bărbatul acesta sever şi frumos era acelaşi copil zburdalnic şi slăbuţ, care-i fusese ei tovarăş de copilărie.

— Dar unde-i Lise? Întrebă el, răspunzându-i doar printr-un surâs la întrebare.

— Era aşa de obosită, că a prins-o somnul la mine în odaie, pe divan. Ah, André! Quel trésor de femme vous avez224, zise ea, aşezându-se pe un divan în faţa fratelui ei. E un copil, un copil aşa de drăguţ şi de vesel! Mi-e tare dragă!

Prinţul Andrei nu spuse nimic. Dar prinţesa băgă de seamă expresia de ironie şi de dispreţ ce i se zugrăvise pe chip.

— Fii şi tu mai îngăduitor faţă de micile ei slăbiciuni; cine nu le are, André? Nu trebuie să uiţi că a crescut şi a trăit obişnuită cu viaţa de societate. Şi apoi, starea ei de acum nu-i dintre cele mai trandafirii. Trebuie să te pui în situaţia fiecăruia. Tout comprendre, c'est tout pardonner225. Gândeşte-te numai cât de greu trebuie să-i vină, sărăcuţa de ea, să părăsească viaţa cu care s-a deprins, şi se despartă de bărbat şi să se vadă singură, la ţară, şi încă în starea ei! E foarte greu.

Prinţul Andrei zâmbea, privindu-şi sora, aşa cum zâmbim când ascultăm vorbele cuiva, pe care ni se pare că-l cunoaştem foarte bine.

— Şi tu locuieşti tot la ţară şi nu găseşti defel că viaţa asta e nesuferită, spuse el.

— Cu mine e altceva. Ce să mai vorbim de mine? Eu nu doresc alt fel de viaţă şi nici nu pot dori, pentru că nu cunosc altă viaţă. Dar gândeşte-te, André, e greu pentru o femeie de lume, tânără şi frumoasă, să vină să-şi

înmormânteze cei mai frumoşi ani din viaţă aci, la ţară, singură, căci, gândeşte-te, tata e veşnic ocupat, iar eu… tu mă ştii cât de săracă sunt en ressources226, pentru o femeie deprinsă cu cea mai bună societate. Numai mademoiselle Bourienne…

— Nu-mi place deloc Bourienne asta a voastră, spuse prinţul Andrei.

— O, nu! E o fată foarte drăguţă şi bună şi e, mai ales, tare nefericită. N-are pe nimeni, absolut pe nimeni. La drept vorbind, nu numai că n-am nevoie de ea, dar mă şi încurcă. Ştii tu cum am fost eu totdeauna: o sălbatică; acum m-am sălbăticit şi mai mult. Îmi place să fiu singură… Mon pere o iubeşte mult. Ea şi cu Mihail Ivanovici sunt cele două fiinţe faţă de care tata e întotdeauna bun şi blând şi asta pentru că el le este amândurora un binefăcător, în adevăratul înţeles al cuvântului. Ştii cum spune Sterne227: „Iubim oamenii nu atât pentru binele pe care ni l-au făcut, cât pentru binele pe care noi l-am făcut lor”. „Mon pere a găsit-o orfană sur le pave228 şi ea e foarte drăguţă. Îi citeşte de obicei seara cu glas tare. Citeşte minunat.

— Dar spune-mi drept, Marie, nu-i aşa că ţi-e greu, că suferi uneori din cauza caracterului tatii? O întrebă deodată prinţul Andrei.

Prinţesa Maria mai întâi se miră, apoi se înspăimântă de-a binelea de întrebarea asta:

— Eu? Mie? Eu să sufăr?! Zise ea.

— Totdeauna a fost el aspru, dar acum cred că începe să devină de nesuferit, spuse prinţul Andrei dinadins, încercând să-şi iscodească sau să-şi pună în încurcătură sora, luându-şi libertatea de a se exprima astfel despre tatăl lor.

— Andrei, tu ai toate calităţile, dar îţi trec uneori prin cap gânduri prea îndrăzneţe, spuse ea, urmărindu-şi mai mult propriile gânduri decât mersul discuţiei, şi asta-i păcat mare. Ai dreptul oare să-ţi judeci părintele? Şi chiar dacă aşa ar fi cu putinţă, ce alte sentimente afară de

veneration229 poate avea cineva faţă de un om ca mon pere? Eu sunt atât de mulţumită şi chiar fericită, cu el! Nu doresc altceva decât ca voi toţi să fiţi tot atât de fericiţi ca şi mine.

Fratele ei clătină neîncrezător din cap.

— Singurul lucru care mă apasă, ţie pot să-ţi spun, André, este felul de a gândi al tatii în legătură cu religia. Nu pot pricepe cum un om cu o inteligenţă atât de pătrunzătoare să nu poată înţelege ceea ce este limpede ca ziua şi să persevereze până într-atâta în eroare? Asta-i singurul lucru care-mi întunecă fericirea. Dar şi în privinţa aceasta, în ultimul timp, am putut observa o uşoară îndreptare. În ultimul timp, ironiile lui la adresa credinţei nu mai sunt chiar aşa de usturătoare cum erau şi a primit la el chiar un călugăr şi a stat cu dânsul de vorbă vreme îndelungată.

— Ei, draga mea, tare mă tem că şi tu, şi călugărul tău vă pierdeţi vremea degeaba, spuse ironic, dar fără răutate, prinţul Andrei.

— Ah, mon ami230. Nu fac altceva decât să mă rog mereu lui Dumnezeu şi nădăjduiesc că mă va asculta. André, zise ea cu sfială, după o clipă de tăcere. Aş avea să-ţi fac o mare rugăminte.

— Ce anume, draga mea?

— Nu, mai întâi făgăduieşte-mi că n-ai să mă refuzi! Nu-ţi va cere nici o osteneală şi nici nu e ceva nedemn de tine; va fi însă pentru mine o mare mângâiere. Făgăduieşte-mi, Andriuşa, se rugă ea, şi, băgând mâna în sacoşă, apucă un lucru pe care însă nu voi să-l arate, ca şi cum ceea ce ţinea în palmă ar fi constituit obiectul rugăminţii ei şi ca şi cum mai înainte ca fratele ei să-i dea răspuns la făgăduiala cerută, ea n-ar fi putut scoate din sacoşă acest ceva, îşi implora cu privirea ei sfioasă fratele.

— Chiar dacă ar fi să mă coste o mare osteneală… răspunse prinţul Andrei, care părea că începuse să ghicească despre ce era vorba.

— Poţi să crezi ce vrei! Ştiu bine că eşti şi tu la fel cu mon pere. Crede ce vrei, dar fă asta pentru mine. Fă-o, te rog? A purtat-o şi tatăl tatălui meu, bunicuţul nostru, în toate războaiele… Ea tot nu voia încă să arate ce scosese din sacoşă şi ţinea în mână. Aşadar, îmi făgăduieşti?

— Bineînţeles, dar despre ce-i vorba?

— André, îţi dăruiesc o iconiţă, dar făgăduieşte-mi că n-ai s-o scoţi niciodată de la gât… Îmi făgăduieşti?

— Numai să nu cântărească două puduri şi să nu-mi încovoaie grumazul… Ca să-ţi fac ţie plăcere… zise prinţul Andrei, dar în aceeaşi clipă, văzând că faţa surorii sale se întristase la această glumă, se căi:

— O primesc cu bucurie, draga mea, zău că mă bucură, adăugă el.

— Împotriva voinţei tale, ea te va salva, te va ocroti şi te va întoarce pe drumul cel drept, pentru că numai în El se află şi adevărul, şi pacea sufletească, zise ea cu glas tremurător de emoţie, ţinând în amândouă palmele, dinaintea fratelui ei, o iconiţă de formă ovală, veche şi cu chipul mântuitorului înnegrit, într-o ferecătură de argint, atârnată de un lănţişor, tot de argint, de lucrătură migăloasă.

Ea se închină, sărută iconiţa şi i-o întinse lui Andrei.

— Ia-o, André, de dragul meu…

În ochii ei maţi se aprinseră raze de bunătate şi sfială.

Ochii aceştia luminau tot chipul ei bolnăvicios şi slab, făcându-l minunat de frumos. Fratele voi să apuce iconiţa, dar ea îl opri. Andrei înţelese, făcu semnul crucii şi sărută iconiţa. Chipul lui era în acelaşi timp plin de duioşie (era vădit mişcat) şi oarecum ironic.

— Merci, mon ami.

Ea îl sărută pe frunte şi se aşeză din nou pe divan. Tăceau.

— Ţi-am spus, André, fii bun şi mărinimos, aşa cum ai fost tu totdeauna. Nu o judeca prea aspru pe Lise, începu ea. E aşa de drăgălaşă, aşa de bună şi, mai ales, starea în care se află e foarte grea acum.

— Mi se pare că nu ţi-am spus niciodată, Maşa dragă, că aş avea ceva de imputat soţiei mele sau că aş fi ne mulţumit de ea. Atunci de ce-mi vorbeşti de toate acestea?

Obrazul prinţesei Maria se făcu tot numai pete roşii. Ea tăcu, ca şi cum s-ar fi simţit vinovată.

— Eu ştiu că nu ţi-am spus nimic; cu toate astea alţii au avut timp să-ţi vorbească. Asta mă întristează.

Pe fruntea, pe gâtul şi pe obrajii prinţesei Maria petele roşii se făcură şi mai purpurii. Voia să spună ceva şi nu putea vorbi nimic. Fratele ghicise: mica prinţesă, îndată după masă se pusese pe plâns, spunând că presimte o naştere fatală şi că-i e teamă; se plânsese de soarta ei, de socru şi de soţ. După lacrimi, adormise. Prinţului Andrei i se făcu milă de sora lui.

— Să ştii un lucru, Maşa, că n-am de ce mă plânge, nu m-am plâns şi nu mă voi plânge niciodată de nevastă-mea; şi că nu am nimic să-mi reproşez eu însumi în purtarea mea faţă de ea; aşa va fi totdeauna, în orice situaţie m-aş putea găsi. Dar, de vrei să ştii adevărul… de vrei să ştii dacă sunt sau nu fericit, află că nu. Este ea fericită? De asemenea, nu! Pentru ce asta? Nu ştiu…

Spunând acestea, el se ridică, se apropie de sora lui şi, aplecându-se spre ea, o sărută pe frunte. Ochii lui frumoşi străluceau de inteligenţă şi de o bunătate neobişnuită, dar privirea lui trecea dincolo, în întunericul din pervazul uşii deschise, peste capul surorii sale.

— Să mergem la ea; trebuie să-mi iau rămas bun. Sau, mai bine, du-te tu singură întâi şi deşteapt-o; vin şi eu numaidecât. Petruşka! Strigă el valetului. Hai, vino şi strânge. Asta s-o pui sub scaunul trăsurii, iar asta în dreapta.

Prinţesa Maria se ridică şi se îndreptă spre uşă. Dar se opri.

— André, şi vous avez la foi, vous vous seriez adressé a Dieu, pour qu'il vous donne l'amour, que vous ne sentez pas et votre priere aurait été exaucée.231

— O fi şi aşa cum zici tu! Zise prinţul Andrei. Du-te, Maşa, vin şi eu numaidecât.

Pe coridorul care lega o aripă a casei de alta, în drum spre camera surorii sale, prinţul Andrei întâlni pe mademoiselle Bourienne, care îi zâmbea amabil: era pentru a treia oară în ziua aceea când îi ieşea în cale în locuri singuratice, zâmbindu-i cu entuziasm naiv.

— Ah! Je vous croyais chez vous232, zise ea, înroşindu-se fără să ştie de ce şi lăsându-şi privirea în jos.

Prinţul Andrei o măsură sever. Pe faţa prinţului se întipări deodată mânia. Nu-i răspunse nimic, dar se uită la fruntea şi la părul ei, fără s-o privească în ochi, cu atâta dispreţ, încât franţuzoaica se înroşi şi plecă fără să mai spună un cuvânt. Când prinţul Andrei se apropie de camera surorii lui, prinţesa Lise era deja trează, şi glăsciorul ei voios se auzea prin uşa deschisă, turuind grăbit frază după frază. Vorbea ca şi cum ar fi voit să câştige timpul pe care-l pierduse tăcând cine ştie câtă vreme.

— Non, mais figurez-vous, la vieille comtesse Zouboff avec de fausses boucles et la bouche pleine de fausses dents, comme şi elle voulait défier les années233. Ha, ha, ha, Marie.

Aceeaşi frază despre contesa Zubova, însoţită de acelaşi râs, o mai auzise prinţul de vreo cinci ori prin saloane din gura soţiei lui. Intră încet în cameră. Durdulie şi rumenă, prinţesa şedea într-un jilţ cu lucrul de mână în braţe şi vorbea întruna, depănând amintiri de pe când era la Petersburg şi chiar fraze de pe atunci. Prinţul se apropie, o mângâie pe creştet şi o întrebă dacă s-a odihnit bine după oboseala drumului. Ea îi răspunse, apoi continuă vorbăria pe aceeaşi temă.

Trăsura cu şase cai aştepta la scară. Afară era o noapte întunecoasă de toamnă. Vizitiul nu vedea nici oiştea trăsurii. În faţa portalului forfoteau oameni cu felinare în mână. Imensa clădire arunca o lumină puternică prin ferestrele ei mari. La intrare se înghesuiau servitorii, dornici să-şi ia

rămas bun de la tânărul prinţ; în salon erau toţi ai casei: Mihail Ivanovici, mademoiselle Bourienne, prinţesa Maria şi prinţesa Liza. Prinţul Andrei fusese chemat în cabinetul de lucru al tatălui său, care voise să-şi ia rămas bun de la el între patru ochi. Toţi aşteptau să iasă.

Când prinţul Andrei intră în cabinet, bătrânul prinţ, cu ochelarii de moşneag pe nas, îmbrăcat în halatul lui alb, în care nu se arăta nimănui în afara fiului său, şedea la masă şi scria. Îşi ridică, privirea.

— Pleci? Şi continuă să scrie.

— Am venit să-mi iau rămas bun!

— Sărută-mă aici, şi-i arătă obrazul. Îţi mulţumesc, îţi mulţumesc!

— Pentru ce să-mi mulţumeşti dumneata mie?

— Pentru că nu ţi-ai amânat plecarea şi nu te ţii de fusta nevestei. Datoria înainte de toate! Îţi mulţumesc, îţi mulţumesc! Şi continuă să scrie aşa de repede, încât îi săreau stropii de cerneală pe vârful penei care scârţâia. Dacă ai ceva pe inimă, spune. Pot face lucrurile acestea în acelaşi timp amândouă – adăugă el.

— Despre nevastă-mea… Mie mi-e şi-aşa ruşine că o las pe capul dumitale…

— Ce baţi câmpii? Spune ce ai de spus!

— Când o fi să-i vină timpul să nască, trimiteţi la Moscova după un mamoş… Aşa, să fie aici la nevoie.

Bătrânul prinţ se opri din scris şi, ca şi când n-ar fi înţeles despre ce era vorba, îşi privi cu ochi severi feciorul.

— Ştiu eu că nimeni nu-i poate ajuta, dacă nu-i ajută natura, zise prinţul Andrei, vădit tulburat. Sunt de acord că abia la un milion de cazuri se întâmplă o nenorocire, dar ia-o ca o fantezie a ei şi a mea. I-au mai spus unii şi alţii, a mai şi visat ceva, şi acum îi e frică.

— Hm… Hm… mormăi ca pentru sine bătrânul, continuând să scrie. Bine, aşa am să fac!

Semnă hârtia, apoi se întoarse repede spre fiul său şi râse.

— Cam greu, hai?

— Ce să fie greu, tată?

— Cu nevasta! Spuse scurt şi cu înţeles bătrânul prinţ.

— Nu înţeleg, zise prinţul Andrei.

— Da' n-ai ce-i face, dragul meu, mai zise bătrânul, toate sunt la fel; şi când te-ai însurat, nu te mai poţi în întoarce la burlăcie. Nu te teme; n-am să mai spun la nimeni; ştii şi tu ce-ţi spun.

Îşi luă fiul de mână, cu mâna lui osoasă şi mică, îl privi drept în faţă cu ochii aceia vioi, ce păreau că văd până în adânc, şi începu din nou să râdă, cu râsul lui rece.

Fiul oftă, mărturisind prin oftatul acesta că tatăl său îl înţelesese. Bătrânul continuă să-şi închidă şi să-şi pecetluiască scrisorile, cu graba lui obişnuită, apucând şi aruncând ceara, sigiliul şi hârtia.

— Ce să-i faci? E frumoasă! Fii liniştit, voi face totul, zise el în timp ce apăsa pe plicuri pecetea.

Andrei tăcea: îi părea şi bine, îi părea şi rău că tatăl său îl înţelesese. Bătrânul se ridică şi-i dădu o scrisoare.

— Ascultă, zise el, de nevastă să nu duci grijă; tot ce va fi cu putinţă să fie făcut se va face. Acum ascultă: dă scrisoarea asta lui Mihail Ilarionovici. Îi scriu aici să te folosească în posturi mai de seamă şi să nu te ţină multă vreme aghiotant; însărcinarea asta e urâcioasă! Spune-i tu din gură că nu l-am uitat şi că mi-i drag. Scrie-mi apoi cum te-a primit. Dacă se va purta frumos, rămâi în serviciul lui. Fiul lui Nikolai Andreevici Bolkovski nu poate sta din mila nimănui într-o slujbă. Şi-acum, vino-ncoace.

Vorbea aşa de pripit, încât nici nu rostea cuvintele decât pe jumătate, dar fiul lui era deprins cu aceasta şi-l înţelegea. El îşi conduse feciorul lângă birou, trase capacul, deschise un sertar şi scoase un caiet umplut cu scrisul lui mare, alungit şi apăsat.

— Mai mult ca sigur c-am să mor înaintea ta. Uite, ai aici însemnările mele; le vei înmâna împăratului după moartea mea. Acum, uite aici. Un bon de lombard şi o scrisoare: e un premiu pentru acela care va scrie istoria războaielor lui

Suvorov. Îl vei transmite Academiei. Aici sunt nişte însemnări ale mele. Să le citeşti când n-am să mai fiu; îţi vor folosi.

Andrei nu-i spuse tatălui său că de bună seamă mai are destul de trăit. El găsi de cuviinţă că nu era nimerit.

— Voi face totul precum spui, tată, zise el.

— Hai, acum mergi sănătos! Îi dădu fiului său mâna să i-o sărute şi-l îmbrăţişa. Să nu uiţi un lucru, prinţe Andrei: dacă vei muri, bătrânul tău tată va fi îndurerat… Aici se opri pe neaşteptate, apoi continuă cu glas răstit: dar dacă voi afla că nu te-ai purtat ca un adevărat fiu al lui Nikolai Bolkonski, îmi va fi… ruşine! Izbucni el.

— Lucrul acesta puteai să nu mi-l mai spui, tată, zise prinţul Andrei zâmbind.

Bătrânul tăcu.

— Mai am o rugăminte, continuă prinţul Andrei; dacă voi fi ucis şi dacă mi se naşte un băiat, să nu-l dai de lângă dumneata; aşa cum ţi-am spus şi ieri, să-l creşti dumneata… te rog.

— Să nu-l las adică nevestei? Zise bătrânul şi râse tare.

Stăteau tăcuţi, faţă în faţă. Ochii ageri ai bătrânului priveau ţintă în ochii fiului. Deodată bătrânului prinţ începu să-i tremure bărbia.

— Ne-am luat rămas bun… acum hai, pleacă, zise el. Pleacă! Mai strigă el cu glas puternic şi supărat, deschizându-i uşa.

— Ce-i, ce s-a întâmplat? Întrebară, văzându-l pe Andrei prinţesele, care auziseră vocea mânioasă a bătrânului şi-l văzuseră pentru o clipă ţipând în pragul uşii, în halat alb, cu ochelarii lui bătrâneşti şi fără perucă.

Prinţul Andrei oftă şi nu răspunse nimic.

— Ei, spuse el către soţia lui şi acest „ei” suna ca o ironie rece, părând să spună: „acum daţi-vă şi voi drumul la mofturile voastre”.

— André, déja? 234 întrebă mica prinţesă, îngălbenindu-se şi privindu-l speriată.

El o îmbrăţişă. Ea scoase un ţipăt şi căzu fără simţire pe umărul lui.

Prinţul îşi retrase binişor umărul pe care se rezemase ea, o privi în faţă şi o aşează uşurel pe un fotoliu.

— Adieu, Marie235, spuse el încet soră-sii şi o sărută, ţinând-o strâns de mână; apoi ieşi cu paşi grăbiţi din cameră.

Prinţesa Liza zăcea în fotoliu, iar mademoiselle Bourienne îi freca tâmplele. Prinţesa Maria îşi susţinea cumnata, dar ochii ei minunat de frumoşi, şi plânşi acum, rămăseseră pironiţi asupra uşii pe care ieşise fratele ei, şi mâna ei îl binecuvântă făcând semnul crucii. Din cabinet se auzeau, ca nişte pocnete repetate de armă, smiorcăielile furioase ale bătrânului care-şi sufla nasul. De cum ieşi prinţul Andrei, uşa cabinetului se deschise din nou; în prag apăru chipul sever al bătrânului în halat alb.

— A plecat? Foarte bine, spuse el.

Şi, uitându-se supărat la mica prinţesă căzută în nesimţire, clătină nemulţumit din cap şi trânti la loc uşa.

Partea a doua.

I

ÎN LUNA OCTOMBRIE 1805, trupele ruseşti ocupau satele şi oraşele Austriei, pe atunci arhiducat, şi alte, şi alte regimente soseau mereu din Rusia şi poposeau în împrejurimile cetăţii Braunau, împovărând pe locuitori cu încartiruirea. La Braunau se afla cartierul general al comandantului suprem Kutuzov.

La 11 octombrie 1805, unul dintre regimentele de infanterie abia sosite la Braunau se afla la o jumătate milă de oraş, aşteptând inspecţia comandantului suprem. Deşi peisajul, aspectul satului şi al împrejurimilor, era altul decât cel rusesc (livezi cu pomi fructiferi, garduri de piatră, acoperişuri de ţiglă, munţi ce se profilau departe în zare, mulţimea de alt neam, care se uita cu vie curiozitate la soldaţi), regimentul avea totuşi întocmai aceeaşi înfăţişare

pe care-o are orice regiment rusesc ce s-ar pregăti pentru inspecţie undeva, în inima Rusiei.

De cu seară, în cursul ultimei etape, venise un ordin de la comandantul suprem, care anunţa că acesta urma să inspecteze regimentul în marş. Cu toate că înţelesul ordinului i se păru cam nelămurit comandantului de regiment – care-şi punea problema cum trebuie să se prezinte trupa: în ţinută de campanie sau nu?

— În consfătuirea comandanţilor de batalioane fu luată hotărârea ca regimentul să se prezinte în ţinută de paradă, pentru bunul motiv că e întotdeauna mai bine să prisosească decât să n-ajungă. Şi soldaţii, care nu apucaseră să se odihnească după un marş de treizeci de verste, îşi petrecură toată noaptea cârpindu-şi şi curăţindu-şi efectele; aghiotanţii şi comandanţii de companii socotiră, numărară şi puseră trupa în ordine şi, în zori de zi, în locul gloatei de oameni în dezordine, aşa cum fusese în ajun pe parcursul ultimei etape, regimentul se prezenta ca o masă bine strunită de două mii de oameni, în care toţi îşi ştiau rostul şi locul lor precis şi în care fusese verificat fiecare nasture şi fiecare cureluşă, încât acum străluceau de curăţenie. Şi nu era numai un lustru de suprafaţă, ci dacă i-ar fi dat comandantului suprem prin gând să caute şi pe sub tunici, ar fi putut vedea la fiecare ostaş câte o cămaşă la fel de curată, iar în fiecare raniţă obiectele reglementare: „undreaua şi săpunul”, cum obişnuiesc să spună soldaţii. Un singur neajuns mai dăinuia şi nimeni n-avea linişte din pricina asta: încălţămintea. Mai bine de jumătate dintre oameni aveau cizmele rupte. Dar neajunsul acesta nu era atât din vina comandantului de regiment, cât din vina intendenţei austriece care, cu toate repetatele lui cereri, nu-i pusese la dispoziţie tovalul necesar pentru tălpi şi, în afară de aceasta, regimentul mai făcuse şi vreo mie de verste de marş.

Comandantul regimentului era un general mai în vârstă, de temperament sangvin, cu favoriţii şi sprâncenele puţin

încărunţite, îndesat, şi mai lat de la piept la spate decât de la un umăr la celălalt. Avea o tunică nouă-nouţă, cu eghileţi şi vipuşti, care se cam boţise în cufăr, şi cu epoleţi groşi din fir de aur, înălţându-i şi mai mult umerii voinici, în loc să-i lase în jos. Comandantul de regiment avea expresia omului încântat de felul cum duce la bun sfârşit una dintre cele mai solemne îndatoriri din viaţa tui. Se plimba prin faţa frontului şi, plimbându-se, zvâcnea parcă la fiecare pas, aplecându-se uşor înainte. Nu încăpea îndoială că acest comandant îşi admira regimentul, era mândru de el şi că toate forţele lui spirituale erau preocupate exclusiv de regiment. Cu toate acestea, mersul lui săltat, cu zvâcnete, părea să spună că, în afară de interesul pentru viaţa cazonă, în sufletul lui mai era încă destul loc pentru preocupări mondene şi femei.

— Ei, nene Mihail Mitrici, se adresă el unuia dintre comandanţii de batalioane (comandantul de batalion zâmbi şi făcu un pas înainte; se vedea bine că amândoi erau fericiţi), am avut de furcă în noaptea asta. Dar nu-i nimic, pe cât se pare, regimentul nostru nu-i chiar dintre cele mai de lepădat… Ce zici?

Comandantul de batalion prinse tonul de veselă zeflemea şi râse.

— Nici de pe câmpul Ţariţân236 n-am fi respinşi;

— Nu-i aşa? Întrebă comandantul.

În vremea asta, pe drumul dinspre oraş, pe care fuseseră aşezaţi vestitori, se arătară doi călăreţi. Era un aghiotant cu un cazac după el.

Aghiotantul fusese trimis de la cartierul general să-i întărească verbal comandantului de regiment punctul care păruse neînţeles în ordinul dat cu o seară înainte, şi anume că dorinţa comandantului suprem era să vadă regimentul chiar în starea în care se afla în marş, cu mantale şi pelerine şi fără nici un fel de pregătire specială.

Kutuzov primise în ajun pe un membru al Hofkriegsrat237-ului de la Viena, care venise cu

propunerea şi pretenţia de a se face cât mai grabnic joncţiunea armatelor ruseşti cu acelea ale arhiducelui Ferdinand şi ale lui Mack, iar şeful armatei ruse, care nu considera prea avantajoasă joncţiunea, crezu nimerit să-i arate generalului austriac, în afară de alte motive invocate în sprijinul vederilor sale, şi starea jalnică în care soseau trupele venite din Rusia. De aceea, îşi pusese în gând să treacă regimentul în revistă, şi cu cât regimentul ar fi fost găsit într-o situaţie mai proastă, cu atât comandantul suprem ar fi avut motive să fie mai mulţumit. Cu toate că aghiotantul n-avea de unde cunoaşte aceste amănunte, el transmise comandantului de regiment ordinul categoric al lui Kutuzov ca oamenii să fie cu mantale şi pelerine, adăugind că, în caz contrar, comandantul suprem va fi nemulţumit.

La aceste vorbe, comandantul de regiment îşi lăsă capul în piept, ridică din umeri în tăcere şi întinse braţele ca un gest de enervare.

— Am făcut şi noi una…! Exclamă el. Nu ţi-am spus eu, Mihailo Mitrici, că în timpul marşului oamenii trebuie să fie aşa cum sunt, cu mantalele pe ei, se adresă el mustrător comandantului de batalion. Ah, Dumnezeule! Adăugă el şi, făcând cu hotărâre câţiva paşi înainte, strigă: Domnilor comandanţi de companii! Vocea lui sigură era a unui om deprins să comande. Adunaţi toţi majorii! Şi va binevoi să vină curând? Se adresă el aghiotantului cu o expresie de respect care se vedea bine că nu putea fi decât în legătură cu persoana despre care vorbea.

— Peste o oră, cred.

— Avem timp să-i schimbăm?

— Nu ştiu, domnule general…

Comandantul regimentului se apropie el însuşi de rânduri, dând personal ordinul de revenire la ţinuta de campanie. Comandanţii de companii se împrăştiară în fugă pe la companiile lor, majorii începură să se agite (mantalele nu prea erau în stare bună) şi, în aceeaşi clipă, din careurile

tăcute şi frumos aliniate nu mai rămaseră decât câteva pâlcuri gălăgioase de oameni şi un neîntrerupt du-te-vino de soldaţi care cu umerii aduşi înainte îşi scoteau raniţele; apoi trăgeau din ele mantalele şi le îmbrăcau, dând din mâini deasupra capului şi trăgându-le pe mâneci.

Într-o jumătate de oră totul era din nou în orânduiala dinainte; doar careurile se făcuseră, din negre cum fuseseră, cenuşii. Comandantul trecu iarăşi prin faţa regimentului adunat în front, cu acelaşi mers zvâcnit, cercetându-l de la distanţă.

— Dar asta ce mai este? Ce-i asta? Urlă el, oprindu-se. Comandantul companiei a treia!

— Comandantul companiei a treia, la domnul general! Comandantul la domnul general, de la compania a treia la comandant! se auziră glasuri printre coloane şi aghiotantul alergă să caute ofiţerul care întârzia.

Şi pe când zgomotul de glasuri depărtate, care-şi dădeau silinţa să repete ordinul comandantului, îl denaturau strigând: „domnul general la compania a treia”, ofiţerul căutat se ivi din spatele companiei sale şi, cu toate că era om mai în vârstă, nedeprins să fugă, porni, aşa stângaci şi împiedicat cum era, în pas alergător, spre generalul său. Chipul căpitanului exprima neliniştea elevului pus să spună o lecţie neînvăţată. Pe faţa lui roşie (care arăta lămurit că nu-şi refuza plăcerile vinului) se iviră pete, iar buzele nu-şi găseau poziţia în care să nu-i tremure. Tot timpul cât înaintă spre el, gâfâind şi încetinindu-şi mereu de oboseală pasul, generalul nu-l slăbi, măsurându-l din cap până-n picioare.

— Ca mâine ai să-mi îmbraci oamenii în catrinţe! Ce-i asta? Strigă el, azvârlindu-şi înainte falca de jos şi arătând în rândurile companiei a treia un soldat îmbrăcat într-o manta albastră, a cărei nuanţă se deosebea de aceea a mantalelor celorlalţi soldaţi. Unde-ai fost până acum? Noi aşteptăm inspecţia comandantului suprem, iar dumneata îţi părăseşti

locul? Ai? Te-nvăţ eu minte să-ţi mai îmbraci oamenii în caftane căzăceşti pentru inspecţie! Ai?

Comandantul de companie, uitându-se ţintă la superiorul său, îşi apăsa tot mai vârtos cele două degete la încheietura cozorocului, ca şi cum de această apăsare ar Îi depins acum scăparea.

— Ei, ce taci, domnule? Ce-i cu soldatul acela împopoţonat ungureşte, poţi să-mi explici? Continuă comandantul regimentului pe un ton de batjocură aspră.

— Excelenţă…

— Ei, da, „excelenţă”, „excelenţă”! Dar ce mai vine după „excelenţă” nu ştie nimeni.

— Excelenţă, acesta este Donohov, degradatul… zise încet căpitanul.

— Ei, şi? A ajuns prin degradare feldmareşal sau soldat? Dacă-i soldat, să fie îmbrăcat reglementar, ca toţi soldaţii, în uniformă.

— Excelenţa-voastră i-aţi dat voie personal ca în timpul marşului…

— I-am dat eu voie? I-am dat eu voie! Uite, aşa sunteţi voi totdeauna, voi cei tineri, zise generalul, domolindu-se puţin. Am dat eu voie! E de ajuns să scapi odată cine ştie ce vorbă şi voi aţi şi… Generalul tăcu o clipă. Cine ştie ce v-am spus eu, şi voi… Ei şi? Mai zise el, înfuriindu-se din nou. Să faci bine să-ţi îmbraci oamenii cum se cuvine…

Şi comandantul regimentului, aruncând o privire aghiotantului său, o porni mai departe cu acelaşi mers săltat. Se vedea cât de mulţumit fusese că putuse da drumul furiei şi că acum, sfredelind cu privirea coloanele regimentului, îşi căuta prilej nou să-şi verse mânia. Făcu observaţii unui ofiţer pentru o tresă nefrecată bine, altuia pentru proasta aliniere a coloanei şi ajunse în dreptul companiei a treia.

— Asta-i po-o-zi-ţie? Aşa se stă-n front? Unde-ţi ţii piciorul? Piciorul! Strigă, ca şi cum ar fi suferit grozav, generalul,

apropiindu-se de Dolohov, care era îmbrăcat într-o manta sinilie.

Dolohov îşi îndreptă liniştit piciorul îndoit şi-l privi pe general drept în faţă, obraznic, cu ochii lui senini.

— Ce-i cu mantaua asta albastră? Scoate-o numaidecât! Major! Să mi-l îmbraci pe loc… secăt…

Dar nu apucă să sfârşească vorba.

— Domnule general, sunt dator să execut ordinele, dar nu şi să suport… spuse grăbit Dolohov.

— În front să nu vorbeşti! Să taci din gură… să taci!

— Nu sunt dator să suport insulte, spuse Dolohov cu voce tare şi răsunătoare.

Privirile generalului se încrucişară cu ale soldatului. Generalul tăcu şi trase supărat în jos eşarfa cu care era strâns încins.

— Fă bine şi-ţi schimbă mantaua, te rog, zise el, îndepărtându-se.

II

— VINE! STRIGĂ ÎN CLIPA aceea un cercetaş. Comandantul de regiment, înroşindu-se, dădu să încalece; prinse cu mâini tremurânde scara, sări în şa, îşi îndreptă trupul, trase sabia din teacă şi, cu hotărârea întipărită pe chipu-i fericit, cu gura deschisă strâmb, se pregătea să dea comanda. Regimentul avu o tresărire ca de pasăre gata să-şi ia zborul, apoi încremeni.

— Dre-e-epţi! Strigă din răsputeri comandantul regimentului, cu o voce care exprima în acelaşi timp trei lucruri: pentru sine, bucuria de a comanda; faţă de regiment, severitate; iar pentru superiorul care sosea, urare de bun venit.

Pe drumul larg, nepietruit, printre două rânduri de arbori, venea în goana celor şase cai o trăsură albastră vieneză, pe roţi înalte, scârţâind uşor din arcuri. În urma ei, călări, veneau cei din suită şi escorta de croaţi. Alături de Kutuzov şedea un general austriac, într-o uniformă albă, care părea ciudată în mijlocul uniformelor negre ale ruşilor. Trăsura se

opri în dreptul regimentului. Kutuzov şi generalul austriac discutau încet ceva, şi Kutuzov avea un uşor zâmbet în clipa când, păşind greoi, puse piciorul pe scara trăsurii şi coborî nepăsător, ca şi cum nici n-ar fi existat cei două mii de oameni, care se uitau cu răsuflarea tăiată la el şi la comandantul regimentului.

Răsună din nou un strigăt de comandă şi din nou regimentul tresări zgomotos, prezentând arma pentru onor. Într-o linişte de mormânt se auzi vocea slabă a comandantului suprem. Regimentul tună: „Să trăiţi, domnule ge-ge-ge-neral!” Şi iarăşi se făcu linişte adâncă. Kutuzov rămase o clipă locului, până ce regimentul luă pe loc repaos; apoi, împreună cu generalul în alb, porni urmat de toată suita, pe jos, printre coloane.

După felul cum comandantul regimentului îşi saluta şeful suprem, uitându-se ţintă la el, cu pieptul scos în afară, cu pântecul supt, după felul cum, aplecat înainte, se ţinea după cei doi generali printre rânduri, stăpânindu-şi anevoie mersul săltăreţ şi tresărind la fiecare cuvânt şi la fiecare gest al comandantului suprem, se vedea bine că-şi îndeplinea îndatoririle de subaltern cu şi mai multă plăcere decât pe acelea de superior. Regimentul, datorită sârguinţei şi severităţii comandantului, era într-o stare excelentă în comparaţie cu celelalte unităţi care soseau în acelaşi timp la Braunau. N-avea decât două sute şaptesprezece oameni bolnavi şi rămaşi în urmă şi, în afară de încălţăminte, totul era în bună regulă.

Kutuzov trecu printre rânduri, oprindu-se din când în când ca să spună câteva cuvinte prieteneşti ofiţerilor, pe care-i cunoştea din războiul cu turcii, şi uneori chiar şi vreunui soldat. Uitându-se la încălţămintea soldaţilor, el dădu de câteva ori mâhnit din cap şi atrase atenţia generalului austriac asupra acestui neajuns, cu aerul că nu învinovăţeşte pe nimeni pentru asta, dar că nu poate trece cu vederea halul în care erau soldaţii. La fiecare observaţie de felul acesta, comandantul de regiment alerga câţiva paşi

înainte, temându-se să nu-i scape cumva vreun cuvânt al comandantului suprem cu privire la regiment. Îndărătul lui Kutuzov, la o distanţă atât de mică, încât fiecare cuvânt, oricât de slab rostit, putea fi auzit, veneau cele vreo douăzeci de persoane din suită. Domnii din suită discutau între ei şi, uneori, râdeau. După Kutuzov, foarte aproape, păşea un aghiotant frumos la înfăţişare. Era prinţul Bolkonski. Alături de el, camaradul său Nesviţki, ofiţer de stat-major, înalt, din cale-afară de gras, frumos la chip, cu zâmbet bun şi ochi blajini. Nesviţki de-abia îşi ţinea râsul provocat de un ofiţer oacheş de husari, de lângă el. Fără să zâmbească şi fără să-şi schimbe expresia feţei, ofiţerul de husari îl pândea pe comandantul de regiment văzut din spate şi-i maimuţărea fiecare gest. De fiecare dată când comandantul de regiment tresărea şi se apleca înainte, ofiţerul de husari tresărea şi se apleca întocmai ca şi el înainte, imitându-l ca o umbră fidelă. Nesviţki râdea şi le dădea celorlalţi coate, să se uite la mucalit.

Kutuzov trecea agale, cu un aer obosit, prin faţa miilor de ochi, care numai că nu ieşeau din orbite urmărindu-l. Când ajunse în dreptul companiei a treia, se opri brusc. Suita, care nu putuse prevedea această oprire, fără să vrea, fu cât pe-aci să dea peste ei.

— A, Timohin! Rosti comandantul suprem, recunoscându-l pe căpitanul cu nasul roşu, acela care-o păţise din pricina mantalei albastre.

S-ar fi spus că o mai mare încordare decât arătase Timohin în poziţia de drepţi, în vreme ce comandantul îi făcuse o observaţie, nici nu era cu putinţă. Totuşi, în clipa asta căpitanul îşi supse pântecele cu atâta încordare, încât se vedea bine că dacă l-ar mai fi ţintuit puţin cu privirea comandantul suprem, n-ar mai fi putut rezista; de aceea şi Kutuzov, înţelegând pesemne situaţia căpitanului şi dorindu-i din suflet tot binele, se întoarse… Pe chipul lui Kutuzov, puhav şi desfigurat de cicatricea unei răni, se ivi un zâmbet abia perceptibil.

— E un camarad de demult, de pe vremea bătăliei de la Ismail, spuse el. Viteaz ofiţer! Eşti mulţumit de el? Îl întrebă Kutuzov pe comandantul de regiment.

Şi comandantul de regiment, fără să-şi dea seama că are în ofiţerul de husari o oglindă credincioasă, tresări, păşi înainte şi răspunse:

— Foarte mulţumit, să trăiţi, excelenţa-voastră!

— Suntem cu toţii departe de a fi fără slăbiciuni, zise Kutuzov zâmbind şi trecând mai departe. Slăbiciunea lui erau libaţiile în cinstea lui Bacchus.

Comandantul de regiment se temu să nu fie cumva făcut el răspunzător de slăbiciunea căpitanului şi nu răspunse. Ofiţerul de husari scruta chipul căpitanului cu nasul roşu şi pântecul supt şi îi imită cu atâta măiestrie atitudinea, încât Nesviţki nu se mai putu stăpâni şi pufni în râs. Kutuzov întoarse capul. Pesemne că ofiţerul avea puterea să-şi schimbe înfăţişarea după plac, căci în aceeaşi clipă în care Kutuzov se întoarse, ofiţerul izbutise să şi facă strâmbătura caraghioasă şi să-şi şi schimbe la timp expresia feţei, luându-şi aerul cel mai serios, mai respectuos şi mai nevinovat din lume.

Cum compania a treia era şi cea din urmă, şi Kutuzov stătu pe loc, căutând parcă să-şi aducă aminte de ceva, prinţul Andrei ieşi din rândurile suitei şi-i şopti încet, în franţuzeşte:

— Aţi ordonat să vă amintesc despre Dolohov, ofiţerul degradat, care se află în acest regiment.

— Unde-i acest Dolohov? Întrebă Kutuzov.

Dolohov, care acum purta şi el o manta cenuşie soldăţească, nu mai aşteptă să fie chemat. Silueta bine legată a soldatului cu chip bălai şi ochi senini, albaştri se desprinse din front. Apropiindu-se de comandantul suprem, prezentă arma, luând poziţia „pentru onor”.

— Ai ceva de raportat? Îl întrebă Kutuzov, încruntându-se uşor.

— Acesta-i Dolohov, zise prinţul Andrei.

— A! Exclamă Kutuzov. Nădăjduiesc că lecţia asta te va îndrepta: fă-ţi datoria cum se cuvine. Împăratul e milostiv. Iar eu nu te voi uita dacă vei merita.

Ochii albaştri, limpezi priviră la comandantul suprem la fel de dârz cum priviseră şi la comandantul regimentului, ca şi cum prin expresia lor ar fi sfâşiat perdeaua convenţionalismului, care pune o distanţă atât de mare între general şi soldat.

— Un singur lucru am de cerut, excelenţă, spuse el cu vocea-i puternică, limpede şi domoală. Rog să mi se dea prilejul de a-mi spăla vina şi de a-mi arăta devotamentul faţă de suveran şi faţă de patrie.

Kutuzov se întoarse. Pe chipul lui apăru acelaşi zâmbet ca atunci când îşi întorsese privirile de la căpitanul Timohin. Se întoarse şi se încruntă, ca şi cum ar fi vrut să lase să se-nţeleagă că tot ce-i spusese Dolohov, şi ceea ce ar mai fi putut să-i spună, era pentru el un lucru de multă vreme ştiut, că toate astea îl plictiseau şi că erau, mai ales, cu totul altceva decât avea rost să fie. Se întoarse şi se îndreptă spre trăsură.

Regimentul se regrupă pe companii şi se îndreptă spre locurile ştiute ale cantonamentului, nu departe de Braunau, unde se putea nădăjdui că oamenii aveau să găsească încălţăminte şi haine şi să se mai odihnească după trudnicele marşuri.

— Nu-i aşa că nu eşti supărat pe mine, Prohor Ignatievici? Îl întrebă comandantul regimentului pe căpitanul Timohin, depăşind călare compania a treia, care tocmai se punea în mişcare cu comandantul ei în cap. Chipul comandantului de regiment exprima, după ce trecuse în mod atât de fericit prin examenul inspecţiei, o bucurie pe care nu şi-o mai putea stăpâni. Înţelegi… în slujba împăratului… nu se poate… te mai răsteşti câteodată în faţa frontului… Dar sunt cel dintâi care să-mi recunosc greşeala şi să cer iertare, doar mă ştii… M-ai mulţumit foarte mult…!

Şi-i întinse căpitanului mâna.

— Vai de mine, domnule general, dar cum aş îndrăzni! Răspunse căpitanul şi nasul i se înroşi mai tare când zâmbi, lăsând să se vadă odată cu zâmbetul, lipsa celor doi dinţi din faţă, pe care şi-i pierduse în bătălia de la Ismail.

— Spune-i şi domnului Dolohov că n-am să-l uit, să fie liniştit. Dar ia spune-mi, te rog, am tot vrut să te-ntreb: ce face, cum se poartă? Şi restul… în general…

— În serviciu este foarte conştiincios, excelenţă, dar are un caracter… zise Timohin.

— Ei, ce-i, ce fel de caracter? Întrebă comandantul de regiment.

— Îl apucă, din când în când, năbădăile, excelenţă! E el deştept, e înţelegător, e băiat de ispravă. Dar uneori e ca o fiară. În Polonia era cât pe-aci să omoare un ovrei, nu ştiu dacă binevoiţi a avea la cunoştinţă…

— Da, da, e adevărat, făcu generalul. Cu toate astea, ar trebui să ne fie milă de tânărul acesta căzut în nenorocire. Are relaţii înalte… Aşadar, ţine seamă de asta…

— Am înţeles, să trăiţi, excelenţă, zise Timohin, lăsând să se vadă printr-un zâmbet că înţelesese dorinţa superiorului.

— Aşa, aşa…

Comandantul de regiment îl căută din ochi, printre rânduri, pe Dolohov şi, văzându-l, îşi opri calul.

— La cea dintâi luptă, pui la loc epoleţii, îl încuraja el.

Dolohov îl privi, fără să spună nici un cuvânt şi fără să-şi schimbe expresia, cu zâmbetul ironic din colţul gurii.

— Ei, foarte bine, continuă comandantul de regiment. Daţi oamenilor câte un pahar de votcă din partea mea, adăugă el tare, ca să-l audă soldaţii. Vă mulţumesc la toţi! Slavă Domnului!

Şi, lăsând în urmă compania, trecu la alta.

— Orice s-ar spune, e un om bun, te poţi înţelege în serviciu cu el, spuse Timohin, adresându-se unui ofiţer subaltern, cu care mergea alături.

— Într-un cuvânt, e un adevărat rigă de cupă… (aşa-l porecliseră pe comandantul de regiment, „rigă de cupă”),

spuse râzând ofiţerul subaltern.

În urma inspecţiei, se molipsi şi trupa de voia bună a comandanţilor. Compania mărşăluia voios. Din toate părţile se auzeau glasurile soldaţilor.

— Care dracu ziseşi că Kutuzov îi chior de-un ochi?

— Păi, nu-i? Îi chior de-a binelea?

— Da' de unde… frate! Are nişte ochi, mai buni decât ai tu. Până şi cizmele, şi obielele, toate le-a văzut…

— Şi cum se mai uita la picioarele mele, măi frăţioare! Zău! Credeam că…

— Da' celălalt, generalul austriac care era cu el, parcă-l văruise careva. Ca făina era de alb. Te pomeneşti că l-or fi curăţind ordonanţele cu cretă ca pe-o armă!

— Tu, Pedeşov, că tu erai mai aproape, n-ai auzit cumva dacă a spus când or începe luptele? Tot ziceau unii că la Brunov s-ar afla chiar Bunăparte.

— Bunăparte la Brunov! Ce tot îndrugi ca un nătărău? Nu vezi că habar n-ai! Acuma prusacul îşi face de cap. Austriacul, va să zică, îl muştruluieşte pe prusac şi-abia când l-o astâmpăra de-a binelea, atunci are să se înceapă şi războiul cu Bunăparte. Da' să fie el, Bunăparte, la Brunov, nici gând! După vorba asta se vede cât eşti de prost. Mai bine taci şi ascultă.

— Vezi ce ai dracului îs ăia cu-ncartiruirea?! Compania a cincea, uite-o, a şi intrat în sat: pân-s-ajungem noi, ei au să-şi fiarbă şi mâncarea!

— Dă-mi o bucăţică de posmag, măi, diavole.

— Da' tu ieri tutun mi-ai dat? Vezi, măi frate? Ei, n-aţi, treacă de la mine.

— Barem de-am face oleacă de popas: te pomeneşti c-o mai întindem iar vreo cinci verste, pe nemâncate.

— Ei, bine mai era când ne dădea nemţii trăsuri! Ştii cum mergeai? Nici nu-ţi păsa!

— Da' pe-aicea, măi frate, norodul parcă-i zăpăcit de tot la cap. Dincolo parcă tot erau mai altfel poleacii, tot din

împărăţia noastră rusească, dar acum, frate, unde te-nvârteşti, tot de nemţi dai.

— Cei care cântă, în capul coloanei! Se auzi vocea căpitanului.

Şi în fruntea companiei se grupară vreo douăzeci de oameni, răzleţindu-se din rânduri. Toboşarul se întoarse cu faţa spre cântăreţi şi, făcând un semn din mână, dădu prelung tonul unui cântec soldăţesc care începea cu cuvintele: „Nu zorile, ci răsăritul…” şi termina cu: „A noastră, fraţilor, e slava, şi-a tătucului Kamenski…” Cântecul era de pe vremea războiului din Turcia şi se cânta acum în Austria, cu diferenţa că în locul „tătucului Kamenski” fuseseră puse cuvintele: „şi-a tătucului Kutuzov”.

Terminând soldăţeşte, cu un icnet, aceste ultime vorbe ale cântecului şi făcând cu amândouă mâinile un gest, ca şi cum ar fi aruncat ceva la pământ, toboşarul, un soldat uscăţiv şi frumos, ca la vreo patruzeci de ani, se uită la soldaţii cântăreţi, strângând ochii. Apoi, încredinţându-se că toţi se uită ţintă la el, ridică amândouă mâinile, ca şi când ar fi ţinut un lucru nevăzut şi de mare preţ deasupra capului, rămânând aşa câteva secunde, ca apoi să-l arunce deodată, cu un avânt disperat: „Of, tinda mea cea nouă, tindă…” „Tinda mea cea nouă, tindă…” izbucniră voiniceşte douăzeci de voci, şi soldatul cu cinele în mâini, fără să ţină seama de greutatea echipamentului, sări voios în faţa companiei şi începu să ţopăie, mişcând din umeri şi ameninţând cu talgerul un duşman închipuit. Soldaţii mergeau în pas întins, mişcându-şi mâinile în tactul cântecului şi ţinând fără să vrea cadenţa. Îndărătul companiei se auziră huruit de roţi, scârţâit de arcuri şi tropote de cai. Kutuzov cu suita lui se înapoia în oraş. Comandantul suprem făcu semn ca oamenii să continue mersul în voie, şi pe chipul lui, la auzul cântecului voios şi la vederea mersului mândru al ostaşilor cu soldatul care juca în fruntea companiei, se aşternu, ca şi pe chipurile celor din suita sa, o expresie de mulţumire. În

al doilea rând, din flancul drept pe lângă care trecea trăsura, lăsând în urmă compania, îţi sărea fără să vrei în ochi figura soldatului cu ochi albaştri, Dolohov, care păşea deosebit de mândru şi graţios în tactul cântecului şi se uita la chipurile celor ce treceau pe lângă el în goană cu o expresie care părea a spune că-i compătimeşte pe toţi pentru că n-au bucuria de a merge şi ei cu compania deodată. Sublocotenentul de husari din suita lui Kutuzov, acela care maimuţărise pe comandantul regimentului, rămase ceva mai în urma trăsurii şi se apropie de Dolohov.

Ofiţerul de husari Jerkov făcuse şi el cândva parte, la Petersburg, din ceata chefliilor al cărei cap era Dolohov. Îl mai întâlnise în câteva rânduri pe soldatul Dolohov, după degradare, aici, peste graniţă, dar nu găsise de cuviinţă să-l recunoască. Acum însă, după ce Kutuzov vorbise cu ofiţerul degradat, el i se adresă cu bucuria cu care te adresezi unui vechi prieten:

— Ce mai faci, dragul meu prieten? Rosti el printre măsurile cântecului, potrivind mersul calului după pasul companiei.

— Ce fac? Răspunse rece Dolohov. După cum vezi!

Cântecul soldăţesc dădea o semnificaţie deosebită tonului de veselie degajată cu care vorbise Jerkov şi răcelii intenţionate a răspunsului lui Dolohov.

— Ei, cum te-mpaci cu şefii? Întrebă Jerkov.

— N-am nimic de spus, sunt oameni buni. Dar tu cum de te-ai strecurat la comandament?

— Sunt ataşat aici; azi fac de serviciu.

Tăcură.

„Iată şoimul, vânătorul, de pe mânecă-şi luă zborul”, glăsuia cântecul care trezea pe negândite în inimi veselie şi voie bună. Convorbirea lor ar fi fost de bună seamă cu totul alta, dacă n-ar fi vorbit printre frânturile cântecului.

— Spune-mi, e adevărat că austriecii au fost bătuţi? Întrebă Dolohov.

— Naiba ştie? Aşa se zice!

— Mă bucur, răspunse Dolohov scurt şi lămurit, aşa cum cerea ritmul cântecului.
— Ce zici, nu vii într-o seară şi pe la noi, să-i tragem un faraon238, spuse Jerkov.
— Vi s-au îngreuiat cumva buzunarele?
— Haide, vino!
— Nu se poate! Mi-am dat cuvântul, sub jurământ. Nu mai beau şi nu mai joc cărţi până ce nu-mi câştig la loc gradul.
— Bine, dar la prima luptă…
— Vedem noi acolo!
Tăcură iarăşi.
— Dacă cumva ai nevoie de ceva, vino la comandament, o să te ajut totdeauna, zise Jerkov.
Dolohov zâmbi ironic.
— Mai bine nu-mi duce grija. Mie, dacă-mi trebuie ceva, n-am să m-apuc să cer; eu îmi iau singur.
— Ei, ce vrei, am spus şi eu aşa…
— Şi eu, tot aşa.
— Cu bine.
— Sănătate… „… Hăt, pe culmi, departe, Unde m-am născut…”
Jerkov dădu pinteni calului, care sări de vreo câteva ori în sus, făcu nazuri şi schimbă pasul, neştiind cu ce picior să înceapă; apoi îşi luă de seamă şi o porni în tactul cântecului, lăsând în urmă compania şi ajungând din urmă trăsura comandantului suprem.

III.

ÎNTORS DIN INSPECŢIE, Kutuzov, însoţit de generalul austriac, trecu în cabinetul său de lucru şi, chemându-şi aghiotantul, porunci să i se aducă unele acte privitoare la starea trupelor ce soseau, precum şi scrisorile trimise de arhiducele Ferdinand, comandantul armatelor din prima linie. Prinţul Andrei Bolkonski intră cu hârtiile cerute în cabinetul comandantului suprem. În faţa unei hărţi întinse pe masă, stăteau Kutuzov şi generalul austriac, membru al Hofkriegsrat-ului.

— Ah! exclamă Kutuzov, aruncându-şi privirea spre Bolkonski, ca un fel de rugăminte de a mai aştepta puţin, şi continuă în franţuzeşte convorbirea.

— Vă spun un singur lucru, generale, spuse rar Kutuzov, cu intonaţii plăcute şi expresii alese, care te sileau să-i asculţi atent fiecare cuvânt, rostit pe îndelete. Era vădit că şi lui Kutuzov îi plăcea să se asculte în vreme ce vorbea. Vă spun un singur lucru, generale: dacă lucrul ar fi depins numai de propria mea voinţă, această dorinţă a majestăţii sale împăratul Franz ar fi fost demult împlinită. Demult aş fi unit armata mea cu aceea a arhiducelui. Şi vă rog să credeţi, vă dau cuvântul meu de onoare, că pentru mine personal ar fi fost foarte îmbucurător să predau comanda supremă unui general mai încercat şi mai iscusit decât mine, aşa cum Austria are atâţia, şi să trec asupra sa toată această grea răspundere. Dar uneori împrejurările sunt mai tari decât noi, domnule general.

Şi Kutuzov zâmbi, ca şi când ar fi vrut să spună: „Dumneata ai tot dreptul să nu mă crezi şi, de altfel, mi-e absolut egal dacă mă crezi sau nu, dar nu ai nici un motiv să mi-o spui. Şi asta-i principalul.”

Generalul austriac nu prea avea aerul să fie mulţumit, dar nu-i putea răspunde lui Kutuzov decât pe acelaşi ton.

— Dimpotrivă, zise el morocănos şi răstit, într-un chip care contrasta cu sensul măgulitor al cuvintelor pe care le rostea, dimpotrivă, participarea excelenţei voastre la această acţiune comună este foarte preţuită de majestatea-sa, dar noi considerăm că întârzierea actuală lipseşte glorioasele armate ruseşti, şi pe comandanţii ei supremi, de laurii pe care sunt deprinşi să-i culeagă în lupte, îşi sfârşi el fraza, pe care, fără îndoială, şi-o avea pregătită dinainte.

Kutuzov se înclină, continuând să zâmbească.

— Eu însă am credinţa şi chiar, întemeindu-mă pe ultima scrisoare cu care m-a onorat alteţa sa arhiducele Ferdinand, sunt convins că armatele austriece, sub comanda unui atât de iscusit ajutor al său cum este

generalul Mack, au şi repurtat până în prezent victoria hotărâtoare şi nu mai au nevoie de-aci încolo de ajutorul nostru, zise Kutuzov.

Generalul se încruntă. Cu toate că nu aveau încă informaţii sigure despre înfrângerea austriecilor, erau totuşi excesiv de multe împrejurările care puteau confirma zvonurile atât de neliniştitoare, răspândite pretutindeni; iată pentru ce afirmaţia lui Kutuzov cu privire la victoria austriecilor părea mai degrabă o batjocură. Dar Kutuzov surâdea blajin, cu aceeaşi expresie a feţei, care spunea lămurit că avea dreptul să presupună acest lucru. Şi, într-adevăr, ultima scrisoare primită de la armata lui Mack îl înştiinţa despre victoria şi despre deosebit de favorabila situaţie strategică a acestei armate.

— Dă-mi, te rog, scrisoarea aceea, zise Kutuzov către prinţul Andrei. Iată, vă rog să vă convingeţi, şi, cu un zâmbet ironic în colţul buzelor, Kutuzov citi în limba germană următorul pasaj din scrisoarea arhiducelui Ferdinand: „Wir haben vollkommen zusammengehaltene Kräfte, nahe an 70 000 Mann, um den Feind, wenn er den Lech passirte, angreifen und schlagen zu können. Wir können, da wir Meister von Ulm sind, den Vortheil, auch von beiden Uferien der Donau Meister zu bleiben, nicht verlieren; mithin auch jeden Augenblick, wenn der Feind den Lech nicht passirte, die Donau übersetzen, uns auf seine Communikations-Linie werfen, die Donau unterhalb repassiren und dem Feinde, wenn er sich gegen unsere treue Allirte mit ganzer Macht wenden wollte, seine Absicht alabald vereitelien. Wir werden auf solche Weise den Zeitpunkt, wo die Kaiserlich-Ruseische Armée ausgerüstet sein wird, muthig entgegenharren, und sodann leicht gemeinschaftlich die Möglichkeit finden, dem Feinde das Schicksal zuzubereiten, so er verdient”.239

Sfârşind această lungă frază, Kutuzov oftă din greu şi privi pe reprezentantul Hofkriegsrat-ului, blând şi atent.

— Cunoaşteţi şi dumneavoastră, excelenţă, regula înţeleaptă care prescrie să presupunem totdeauna cazul cel mai rău, spuse generalul austriac, dornic pesemne să sfârşească odată cu glumele şi să treacă la treabă.

Nemulţumit, el aruncă o privire aghiotantului.

— Scuzaţi-mă, domnule general, îl întrerupse Kutuzov, întorcându-se şi el spre prinţul Andrei. Uite ce te rog, dragul meu: ia de la Kozlovski toate rapoartele iscoadelor noastre. Iată două scrisori de la contele Nostitz, iată şi scrisoarea de la alteţa-sa arhiducele Ferdinand, iată-le şi pe astea, zise el, dându-i câteva hârtii. Şi din toate întocmeşte-mi frumos, în franţuzeşte, un memorandum240, o mică dare de seamă, pentru evidenţa tuturor ştirilor pe care le-am avut noi cu privire la operaţiile armatei austriece. Aşa; şi-l prezinţi apoi excelenţei-sale.

Prinţul Andrei înclină din cap, în semn că înţelesese de la primele cuvinte nu numai ceea ce i se spusese, ci şi ceea ce Kutuzov ar mai fi avut să-i spună. Strânse hârtiile şi, salutându-i pe amândoi, trecu în antecameră, călcând pe covor fără zgomot.

Deşi nu trecuse multă vreme de când părăsise Rusia, prinţul Andrei se schimbase foarte mult. În expresia feţei sale, în mişcări şi în mers nu se mai observa nimic din prefăcătoria, din oboseala şi din lenea de altădată; avea acum înfăţişarea omului care n-are timp să se gândească la impresia ce-ar produce-o asupra altora şi care e ocupat cu lucruri plăcute şi pline de interes. Pe chipul lui se citea mai multă mulţumire de sine şi de ceilalţi; zâmbetul şi privirea îi erau mai voioase şi mai pline de farmec.

Kutuzov, pe care îl ajunsese din urmă încă în Polonia, îl primise cu multă bunăvoinţă, îi promisese să nu-l uite, îl tratase mai deosebit decât pe ceilalţi aghiotanţi, îl luase cu el la Viena şi îi dăduse însărcinările cele mai serioase. Din Viena, Kutuzov îi scrisese bătrânului său prieten, tatăl prinţului Andrei: „Fiul dumitale, scria el, promite a fi un ofiţer din rândul celor excepţionali ca sârguinţă, energie şi

conştiinciozitate. Mă consider fericit că am alături de mine un subaltern ca el.”

La statul-major al lui Kutuzov, printre camarazii de serviciu şi în general printre militari, prinţul Andrei avea, ca şi în societatea petersburgheză, o îndoită reputaţie cu desăvârşire contradictorie. Unii, şi aceştia erau mai puţini la număr, simţeau în prinţul Andrei ceva deosebit de ei şi de toţi ceilalţi oameni şi se aşteptau ca el să ajungă foarte departe; îl ascultau, îl admirau şi îl imitau; cu aceştia, prinţul Andrei era simplu şi prietenos. Alţii, majoritatea, nu-l aveau deloc la inimă; îl considerau un om îngâmfat, rece şi antipatic. Acestora însă prinţul Andrei reuşise să li se impună până într-atâta, încât să-l respecte şi chiar să-i ştie de frică.

Trecând din cabinetul lui Kutuzov în sala de primire, prinţul Andrei, cu hârtiile în mână, se apropie de camaradul său, aghiotantul de serviciu Kozlovski, care şedea lângă fereastră cu o carte în mână.

— Ei, ce-i, prinţe? Întrebă Kozlovski.

— Ordin să întocmim un memoriu, în care să arătăm de ce nu înaintăm.

— Cu ce scop?

Prinţul Andrei ridică din umeri.

— Nici o veste de la Mack? Întrebă Kozlovski.

— Nimic.

— Dacă ar fi adevărat că a fost înfrânt, ne-ar fi venit vreo ştire.

— Probabil, zise prinţul Andrei şi se îndreptă spre ieşire; dar în aceeaşi clipă uşa se dădu de perete şi un general austriac înalt, care părea a fi sosit de departe, numai în surtuc, legat la cap cu o batistă neagră şi cu ordinul Maria Tereza atârnat de gât, intră în sala de primire. Prinţul Andrei se opri.

— General en chef Kutuzov? Zise repede generalul austriac venit de departe, cu un pronunţat accent nemţesc,

uitându-se la dreapta şi la stânga şi, fără să se oprească, trecu spre uşa cabinetului.

— Generalul en chef e ocupat, spuse Kozlovski, apropiindu-se în grabă de generalul necunoscut şi aţinându-i calea spre uşă. Pe cine ordonaţi să anunţ?

Generalul necunoscut îl măsură dispreţuitor, de sus până jos, pe Kozlovski, care era de statură mică, şi părea mirat că e cu putinţă să nu-l cunoască cineva.

— Generalul en chef e ocupat, repetă liniştit Kozlovski.

Fruntea generalului se încruntă; buzele îi tresăriră şi începură să-i tremure. Scoase un carneţel de note, pe care scrise în grabă ceva cu creionul, rupse fila şi i-o întinse; se îndreptă apoi cu paşi repezi înspre fereastră şi se azvârli cu toată greutatea trupului său pe un scaun, privind la cei dimprejur, cu aerul că ar vrea să-i întrebe de ce s-or fi uitând aşa la dânsul? Apoi îşi înălţă iar fruntea şi-şi întinse gâtul, ca şi când s-ar fi pregătit să spună ceva; dar, în loc de vorbe, din gâtlejul său ieşi un sunet straniu că un început involuntar de fredonare, ce amuţi în aceeaşi clipă.

Uşa cabinetului se deschise şi Kutuzov apăru în prag. Generalul cu capul bandajat se repezi ca urmărit de-o primejdie, cu paşi mari şi iuţi, încovoiat.

— Vous voyez le malheureux Mack241, spuse el cu o voce stinsă.

Chipul lui Kutuzov, ce apăruse în uşa cabinetului, rămase câteva clipe în completă nemişcare. Cute adânci îi brăzdau ca nişte valuri faţa, apoi fruntea i se netezi din nou; înclină respectuos capul şi închise ochii, lăsându-l în tăcere pe Mack să treacă prin faţa lui; apoi închise chiar el după sine uşa.

Zvonul, care se răspândise mai de multă vreme, despre înfrângerea austriecilor şi despre capitularea întregii armate la Ulm, se dovedea deci întemeiat. După o jumătate de ceas fură trimişi în toate direcţiile aghiotanţi cu ordine ce vesteau că armatele ruseşti, până atunci inactive, vor trebui curând să dea piept cu inamicul.

Prinţul Andrei era unul dintre rarii ofiţeri ai marelui cartier general ale cărui principale preocupări se identificaseră cu mersul general al operaţiunilor de război. Când îl văzu pe Mack şi auzi amănuntele înfrângerii sale înţelese că războiul era pe jumătate pierdut; înţelese toată gravitatea situaţiei în care erau puse trupele ruseşti şi-şi reprezenta viu, într-o clipă, ce le aştepta de-aci-nainte, ca şi rolul pe care va trebui să-l joace el personal în cadrul armatei ruseşti. Fără să vrea, simţi o bucurie tulburătoare la gândul că încrezuta Austrie fusese umilită şi ca poate peste o săptămână îi va fi hărăzit să asiste, şi să ia parte chiar, la o ciocnire între ruşi şi francezi, cea dintâi de la Suvorov încoace. Se temea de geniul lui Bonaparte, care s-ar fi putut dovedi mai tare decât vitejia trupelor ruseşti, dar în acelaşi timp nu voia să admită că eroul său ar putea fi înfrânt.

Tulburat şi întărâtat de aceste gânduri, prinţul Andrei o luă spre camera lui, cu gândul să scrie tatălui său, lucru pe care-l făcea zilnic. Pe coridor îl întâlni pe tovarăşul lui de cameră, pe Nesviţki, împreună cu glumeţul Jerkov; ca întotdeauna, ei găsiseră ceva de râs.

— Ce-i cu tine de eşti atât de posomorât? Întrebă Nesviţki, văzând chipul palid cu ochi lucioşi ai prinţului Andrei.

— N-am nici un motiv să fiu vesel, răspunse Bolkonski.

Pe când prinţul Andrei se apropia de Nesviţki şi de Jerkov, din partea opusă a coridorului păşi înspre ei Strauch, delegatul de pe lângă statul-major al lui Kutuzov, însărcinat cu supravegherea aprovizionării armatei ruse, şi un alt general, membru al Hofkriegsrat-ului, sosiţi în ajun. După cât de larg era coridorul, loc ar fi fost destul pentru ca amândoi generalii să poată trece în voie pe lângă cei trei ofiţeri ruşi; dar Jerkov, trăgându-l de mână pe Nesviţki mai la o parte, spuse cu răsuflarea întretăiată:

— Iată-i, vin! Daţi-vă în lături, faceţi-le loc! Vă rog, faceţi loc!

Generalii veneau cu aerul că ar fi dorit grozav să fie scutiţi de unele onoruri împovărătoare. Pe faţa şugubăţului Jerkov se zugrăvi deodată un zâmbet prostesc de bucurie, pe care, chipurile, nu şi-l putea stăpâni.

— Excelenţă, spuse el în nemţeşte, făcând câţiva paşi înainte şi adresându-se unuia dintre generalii austrieci, am onoarea să vă felicit.

Înclină capul şi începu stângaci, ca un copil care învaţă să danseze, să-şi mişte când un picior, când celălalt.

Generalul, membru al Hofkriegsrat-ului, se uită încruntat la el; dar, observând seriozitatea zâmbetului său prostesc, nu putu să nu-i acorde o clipă de atenţie. Închise pe jumătate ochii, arătând prin asta că-l ascultă.

— Am onoarea să vă felicit; generalul Mack a sosit absolut teafăr; s-a lovit numai puţin aici, spuse Jerkov, cu un zâmbet radios, arătându-şi capul cu mâna.

Generalul încruntă sprâncenele, se întoarse şi trecu mai departe.

— Gott, wie naiv! 242 zise el, supărat, după ce făcu câţiva paşi.

Nesviţki, râzând în hohote, îl îmbrăţişă pe prinţul Andrei; dar Bolkonski se făcu şi mai palid şi, cu o expresie de mânie pe figură, îl îmbrânci şi se întoarse spre Jerkov. Starea de nervi în care se găsea de când îl văzuse pe Mack şi se încredinţase de înfrângerea acestuia, şi gândul la primejdiile care aşteptau armata rusă, îşi găseau acum o supapă în gluma prostească a lui Jerkov, care-i dădu prilej să izbucnească.

— Dacă dumneata, preastimate domn, spuse el strident, cu un uşor tremur al bărbiei, vrei să faci pe măscăriciul, eu nu te pot opri de la asta; te înştiinţez, însă, că dacă vei îndrăzni să mai faci şi-a doua oară asemenea caraghioslâcuri în prezenţa mea, te voi învăţa eu minte cum să te porţi.

Nesviţki şi Jerkov erau atât de uluiţi de ieşirea aceasta, încât se uitau încremeniţi, cu ochii holbaţi, la Bolkonski şi nu spuneau nici un cuvânt.

— Bine, dar n-am făcut decât să-l felicit, zise Jerkov.

— Mie nu-mi arde de glumit cu dumneata, fii bun şi taci! Se răsti Bolkonski.

Apoi, luându-l de braţ pe Nesviţki, îl lăsă în urmă pe Jerkov, care nu ştia ce să răspundă.

— Ce te-a apucat, frate? Încercă Nesviţki să-l potolească.

— Cum aşa? Spuse prinţul Andrei, oprindu-se pe loc în prada emoţiei. Trebuie să înţelegi şi tu că ori suntem ofiţeri care ne slujim împăratul şi patria şi, deci, ne bucurăm de toate victoriile comune şi ne întristăm de toate înfrângerile comune, ori nu suntem decât nişte lachei, cărora puţin le pasă de ceea ce fac stăpânii lor. Quarante milles hommes massacrés et l'armée de nos alliés détruite, et vous trouvez la le mot pour rire, spuse el, vrând parcă să dea prin această frază franţuzească mai multă tărie părerilor sale. C'est bien pour un garçon de rien, comme cet individu, dont vous avez fait un ami, mais pas pour vous, pas pour vous.243 Numai băieţandrii mai pot face astfel de glume, adăugă prinţul Andrei în ruseşte, dar, observând că Jerkov încă l-ar mai fi putut auzi, pronunţă cuvântul „băieţandrii” cu accent franţuzesc.

Aşteptă să vadă dacă sublocotenentul îi va răspunde cumva. Dar Jerkov se răsuci pe călcâie şi ieşi din coridor.

IV.

REGIMENTUL DE HUSARI Pavlograd cantonase la două mile de Braunau. Escadronul în care servea ca iuncher Nikolai Rostov era încartiruit în satul german Salzeneck. Comandantul escadronului, căpitanul Denisov, cunoscut în toată divizia de cavalerie cu diminutivul lui, Vaska Denisov, avea drept cvartir în sat cea mai bună casă. Iuncherul Rostov, din momentul în care îşi ajunsese regimentul în Polonia, locuise tot timpul împreună cu comandantul lui de escadron.

În ziua de 11 octombrie, ziua de pomină, când la marele cartier general fuseseră toate date peste cap de vestea înfrângerii lui Mack, la comandamentul escadronului viaţa

de campanie îşi urma liniştită cursul, ca şi până atunci. Denisov, care jucase până dimineaţa cărţi, nu se înapoiase încă acasă când Rostov, cu noaptea în cap, se întorcea călare de la o rechiziţie de furaje. Rostov, în uniformă de iuncher, se apropie de intrarea casei şi, strunindu-şi calul, scoase cu o mişcare sprintenă şi tinerească un picior din scară, mai stătu câteva clipe aşa, ca şi cum nu i-ar fi venit să se despartă de cal, şi în sfârşit sări din şa şi-şi strigă ordonanţa.

— A, Bondarenko, dragul meu prieten, spuse el husarului care se şi repezise să ia calul. Plimbă-l puţin, prietene, continuă el cu voioşia aceea frăţească şi duioasă, pe care o arată faţă de toată lumea tinerii buni la suflet, când sunt fericiţi.

— Am înţeles, luminăţia-voastră! Răspunse ucrainianul, dând din cap cu voie bună.

— Dar vezi, plimbă-l cum trebuie!

Se mai repezise şi un alt husar să ia calul, dar Bondarenko apucase să-l ia de dârlogi. Se vedea că iuncherul dădea bacşişuri bune şi că, prin urmare, era mai mare dragul să-l serveşti. Rostov mângâie calul pe gât, apoi pe crupă, şi se opri o clipă pe trepte.

„Minunat cal! O mândreţe de bidiviu are să se facă!” îşi spuse ca pentru sine şi, zâmbind, o luă la fugă, ţinându-şi cu o mână sabia, în sus pe scară, cu pintenii zornăind. Gazda, un neamţ cu flanelă şi tichie pe cap, se arătă în uşa grajdului de vite, ţinând în mână o furcă cu care tocmai scotea băligarul. Cum îl văzu pe Rostov, chipul neamţului se lumină deodată. Schön, gut Morgen! Schön, gut Morgen! 244 zâmbi el vesel, clipind din ochi, şi se vedea că-i făcea cu adevărat plăcere să-l salute pe tânăr.

— Shön fleissig! 245 spuse Rostov, păstrând mereu acelaşi zâmbet de frăţească bunătate, care era nelipsit de pe chipul lui plin de viaţă. Hoch Oestreicher! Hoch Russen! Kaiser Alexander hoch! 246 repetă el, întorcându-se spre gazdă,

cuvintele pe care gospodarul neamţ avea obiceiul să le rostească.

Neamţul prinse a râde, ieşi cu totul din pervazul uşii grajdului, îşi scoase tichia şi, agitând-o pe deasupra capului, strigă:

— Und die ganze Welt hoch! 247

Rostov făcu întocmai ca neamţul, agitându-şi chipiul deasupra creştetului, şi strigă râzând:

— Und vivat die ganze Welt!

Cu toate că nici neamţul, care îşi curăţa grajdul, şi nici Rostov, care fusese cu plutonul după fân, n-aveau nici o pricină deosebită de veselie, îşi aruncară amândoi priviri pline de voie bună şi de iubire frăţească, dădură din cap în semn de dragoste reciprocă şi se despărţiră, zâmbindu-şi; gospodarul intră în grajd, iar Rostov în casa ţărănească pe care o ocupa împreună cu Denisov.

— Ce face conaşul? Îl întrebă el pe Lavruşka, ordonanţa lui Denisov, soldat cunoscut în tot regimentul pentru ghiduşiile lui.

— N-a venit de-aseară. Se vede c-a pierdut la cărţi, răspunse Lavruşka. Nu-l cunosc eu? Când câştigă, vine devreme acasă să se laude, iar când nu vine până la ziuă, înseamnă c-a pierdut tot şi se-ntoarce supărat. Ordonaţi o cafea?

— Da, adu-mi.

După zece minute, Lavruşka aducea cafeaua.

— Vine! Zise el. Acu să te ţii. Vai de capul meu.

Rostov se uită pe fereastră şi văzu cum se întorcea Denisov acasă. Denisov era un omuleţ scund, roşu la faţă, cu ochi negri sclipitori, cu părul şi mustăţile negre şi ciufulite. Purta un dolman descheiat, pantaloni bufanţi de cavalerist, largi pe coapsă, şi căciulă de husar, turtită şi dată pe ceafă. Posomorât, cu privirea în pământ, el se apropie de scară.

— Lavruşka, strigă el, hârâind pe „r”, cu voce puternică şi supărată. Hai, scoate-mi cizmele, nerodule!

— Ordonaţi! Le-am şi scos! Răspunse glasul lui Lavruşka.

— A! Te-ai şi sculat, spuse Denisov, intrând în odaie.

— Demult, răspunse Rostov, am fost şi după fân şi am văzut-o şi pe Fräulein Matilda.

— Ia te uită. Şi eu care noaptea asta m-am curăţat ca un porc de câine! Strigă Denisov. Ce ghinion! Ce ghinion, măi… Cum ai plecat, a şi început. Ei, ceaiul!

Denisov, posomorându-se, îşi descoperi dinţii scurţi şi puternici, ca şi cum ar fi zâmbit, şi începu să-şi zburlească cu amândouă palmele lui scurte şi-ndesate părul negru, stufos şi des.

— Dracu m-a pus să mă duc la şobolanul ăsta (era porecla unuia dintre ofiţeri), spuse el, frecându-şi cu amândouă mâinile fruntea şi faţa. Îţi poţi închipui, nici o carte, nici o singură carte; nu mi-a dat niciuna măcar!

Denisov luă pipa aprinsă pe care i-o întindea ordonanţa, o strânse în pumn şi o dădu de pământ, împrăştiind focul şi continuând să ţipe:

— Miza simplă mi-o dă, pardiul mi-l ia – aşa m-a ţinut toată noaptea.

Risipi tot jarul din lulea pe jos, sfărâmă apoi pipa şi o aruncă. După asta tăcu şi se uită deodată, vesel, cu ochii lui negri, sclipitori, la Rostov.

— Cel puţin de-ar fi pe-aici femei… Dar în văgăuna asta, dacă nu te-apuci de băutură, n-ai nimic de făcut. De ne-ar vârî odată în foc…

— Ei, cine-i acolo? Strigă el spre uşă, auzind un tropăit de cizme grosolane, zăngănit de pinteni şi-o tuse discretă.

— Majorul, zise Lavruşka.

Denisov se posomorî şi mai tare.

— Foarte prost, spuse el, azvârlind o pungă în care mai rămăseseră şi câteva monede de aur. Rostov, numără tu, dragul meu, câţi bani au mai rămas şi pune-mi punga sub pernă, adăugă el şi ieşi să vorbească cu majorul.

Rostov luă banii, maşinal, îi clădi grămăjoare-grămăjoare, pe cei vechi de o parte, pe cei noi – de aur – de altă parte, şi

începu să-i numere.

— A! Telianin! Noroc! M-au pârlit rău aseară, se auzi glasul lui Denisov din cealaltă cameră.

— La cine? La Bâkov, la şobolanul? Ştiam c-o să se întâmple aşa, spuse o altă voce, mai subţire, şi odată cu ea apăru în prag locotenentul Telianin, un ofiţer scund din acelaşi escadron.

Rostov aruncă sub pernă punga de bani şi-i strânse mâna umedă şi mică pe care acesta i-o întindea. Telianin fusese mutat disciplinar pentru nu se ştie ce fapt, cu puţin înainte de începutul campaniei, de la un regiment de gardă. Aici în regiment avusese o foarte frumoasă ţinută, dar nimeni nu-l avea la inimă şi mai ales Rostov nu putea nici să-şi ascundă, nici să-şi înăbuşe antipatia nelămurită pe care o simţea pentru el.

— Ei, tinere cavalerist, cum eşti mulţumit de Gracik al meu? (Gracik era calul de călărie, un armăsăraş, pe care Rostov îl cumpărase de la Telianin.)

Locotenentul nu se uita niciodată în ochii omului cu care vorbea; îi fugeau totdeauna privirile de la un obiect la altul.

— Te-am văzut de dimineaţă călare…

— N-am ce spune, calu-i bun, spuse Rostov, cu toate că plătise pe el şapte sute de ruble, iar calul nu preţuia nici jumătate din suma asta. A început să şchioapete de piciorul stâng din faţă… adăugă el.

— I-o fi plesnit copita! Asta-i nu-i nimic. Te învăţ eu ce fel de scoabă să-i pui.

— Da, să-mi arăţi, te rog, zise Rostov.

— Îţi arăt, îţi arăt, nu-i nici un secret. Cât despre cal, să ştii c-ai să-mi mulţumeşti.

— Atunci să spun să şi vină cu calul, zise Rostov, dornic să scape mai curând de Telianin, şi ieşi să dea ordin să fie adus calul.

În tindă, Denisov, cu luleaua între dinţi, şedea chircit pe prag şi asculta la majorul care-i raporta ceva. Dând cu ochii de Rostov, Denisov se încruntă şi, arătând cu degetul cel

mare peste umăr, spre camera unde rămăsese Telianin, se strâmbă şi se scutură cu un gest de scârbă.

— Of, nu-mi place defel băiatul ăsta, zise el, fără să se sinchisească de prezenţa majorului.

Rostov ridică din umeri, ca şi cum ar fi spus: „Nici mie, dar ce să fac?” Şi după ce dădu ordinul cu privire la cal, se înapoie la Telianin.

Telianin şedea alene în aceeaşi poziţie în care-l lăsase Rostov şi-şi freca mâinile mici şi albe.

„Cum pot fi unele mutre atât de nesuferite!” gândi Rostov când intră în odaie.

— Ei, ai dat ordin să vină cu calul? Întrebă Telianin, ridicându-se şi aruncând o privire leneşă împrejur.

— Da.

— Hai mai bine să ne ducem noi acolo. Eu n-am venit decât ca să-l întreb pe Denisov în privinţa ordinului de ieri. L-ai primit, Denisov?

— Încă nu. Dar unde pleci?

— Vreau să-i arăt tânărului cum se potcoveşte calul, răspunse Telianin.

Ieşiră în cerdac şi se duseră în grajd. Locotenentul arătă cum trebuie pusă scoaba şi plecă acasă.

Când Rostov se întoarse în odaie, pe masă era o sticlă cu votcă şi un cârnat. Denisov şedea la masă şi pana-i aluneca pe hârtie, scârţâind. Se uită posomorât în ochii lui Rostov.

— Îi scriu ei, spuse el.

Se sprijini apoi cu coatele pe masă şi, cu condeiul în mână, bucuros pesemne că are prilejul să spună cuiva mai repede ceea ce voia să scrie, încredinţă lui Rostov conţinutul scrisorii.

— Vezi, dragul meu prieten, zise el, atâta vreme cât nu iubim, suntem ca şi adormiţi. Suntem copiii ţarinei… dar în inima noastră încolţeşte iubirea şi suntem deodată zei, suntem curaţi, ca în ziua dintâi a creaţiei… Dar ăsta cine-o mai fi? Spune-i să se mai ducă naibii, n-am timp pentru

nimeni! Strigă el la Lavruşka; acesta, fără să se sfiască însă deloc, se apropie de el.

— Cine să fie? Doar dumneavoastră i-aţi dat ordin să vină. E majorul, a venit după parale.

Denisov se încruntă; voi să strige ceva, dar îşi luă de seamă.

— Urâtă afacere, murmură el ca pentru sine. Câţi bani mai sunt în pungă, Rostov?

— Şapte noi şi trei vechi.

— Of, urâtă al dracului! Ei, dar ce stai aşa, momâie ce eşti? Trimite-l încoace pe major! Îi strigă Denisov lui Lavruşka.

— Te rog, Denisov, dă-mi voie să te împrumut eu; ştii doar că am bani, spuse Rostov, înroşindu-se.

— Nu-mi place să mă împrumut de la ai mei, nu-mi place, bombăni Denisov.

— Dacă nu primeşti bani de la mine, ca de la un prieten, mă jigneşti. Crede-mă, zău că am! Repetă Rostov.

— Dar nici nu mă gândesc!

Denisov se apropie de pat şi dădu să-şi ia punga de sub pernă.

— Unde-ai pus-o, Rostov?

— Sub perna de dedesubt.

— Dar nu-i!

Denisov aruncă amândouă pernele pe duşumea. Dar punga, nicăieri.

— Ei, drăcie!

— Stai puţin, nu cumva ai scăpat-o jos? Spuse Rostov şi, luând pernele una câte una, începu să le scuture.

Luă apoi pătura şi o scutură, dar punga tot nu ieşi la iveală.

— N-am uitat eu cumva? Nu, îmi amintesc foarte bine că m-am şi gândit cum îţi păstrezi tu comoara sub cap, zise Rostov. Am pus-o aici, sub pernă. Unde poate fi? Întrebă el pe Lavruşka.

— Eu nici n-am intrat aici. Unde aţi pus-o, acolo trebuie să fie.

— Dar vezi că nu-i!

— Aşa faceţi dumneavoastră totdeauna. Aruncaţi lucrurile la întâmplare şi pe urmă uitaţi. Căutaţi-vă, vă rog, prin buzunare.

— Nu-i; dacă-ţi spun că mi-aduc aminte că m-am gândit la comoară, spuse Rostov, şi de aceea ştiu că am pus-o acolo…

Lavruşka scotoci tot aşternutul, căută sub saltea, sub pat, sub masă şi prin toate colţurile, şi se opri apoi în mijlocul camerei. Denisov se uita tăcut la toate mişcările lui Lavruşka, şi când acesta îşi desfăcu braţele, mirându-se că punga nu era nicăieri, Denisov se uită la Rostov:

— Rostov, te rog să nu-mi faci farse de-astea…

Rostov, simţind privirile lui Denisov aţintite asupra sa, ridică ochii şi în aceeaşi clipă îi şi coborî. Tot sângele-i zvâcni în faţă şi în ochi: respiraţia i se tăiase.

— Şi doar n-a fost nimeni în camera asta afară de domnul locotenent şi de dumneavoastră. Nu se poate, trebuie să fie aici, pe undeva, zise Lavruşka.

— Tu, mai bine dă-ţi osteneala şi caută, momâia dracului! Se răsti Denisov şi se repezi la ordonanţă cu un gest ameninţător. Să iasă punga, altfel te omor în bătaie! Pe toţi vă omor!

Rostov, ocolindu-i privirea, începu să-şi încheie tunica; îşi agăţă la şold sabia şi-şi puse chipiul.

— Să scoţi punga, îţi spun, strigă Denisov, zgâlţâindu-l pe Lavruşka şi izbindu-l de perete.

— Lasă-l în pace, Denisov; ştiu eu cine a luat-o, spuse Rostov, îndreptându-se spre uşă, fără să-şi ridice ochii.

Denisov se opri, stătu puţin pe gânduri şi, pricepând aluzia lui Rostov, îl apucă de mână.

— Fleacuri! Strigă el atât de tare, încât vinele i se încordară, umflate ca nişte frânghii, pe gât şi pe frunte. Ascultă-mă pe mine, ţi-ai ieşit din minţi; eu, unul, nu pot admite aşa ceva. Punga e aici! Am să-l jupoi de viu pe mizerabilul ăsta şi punga va ieşi la iveală.

— Ştiu eu cine a luat-o, repetă Rostov cu tremur în glas şi se îndreptă spre uşă.

— Şi eu îţi spun să nu îndrăzneşti să faci una ca asta, strigă Denisov şi se repezi la iuncher să-l oprească.

Dar Rostov îşi smulse mâna şi-l ţinti drept şi dârz în ochi, cu atâta răutate, de parcă Denisov i-ar fi fost cel mai mare duşman.

— Îţi dai seama ce spui? Zise el cu voce tremurătoare. Afară de mine n-a mai fost nimeni în cameră. Asta înseamnă că, dacă n-a luat-o el...

Dar nu mai putu să-şi săvârşească gândul şi fugi din odaie.

— Of, dracu să te ia şi pe tine şi pe toţi, fură ultimele cuvinte pe care le mai auzi Rostov.

Rostov se duse la casa unde era încartiruit Telianin.

— Conaşul nu-i acasă, îi spuse ordonanţa lui Telianin, a plecat la comandament. S-a întâmplat ceva? Adăugă curios ordonanţa, văzând îngrijorarea care se citea pe chipul iuncherului.

— Nu, nimica.

— Adineauri era încă aicea, spuse ordonanţa.

Comandamentul se găsea la trei verste de Salzeneck; Rostov, fără să mai treacă pe acasă, luă un cal şi porni spre comandament. În satul unde se instalase comandamentul era o cârciumă foarte vizitată de ofiţeri. Rostov trecu pe la cârciumă; la scară văzu calul lui Telianin. În a doua încăpere, din fund, a cârciumii, locotenentul stătea la masă, cu o tavă de cârnăciori şi o sticlă de vin dinainte.

— A, ai venit şi dumneata, tinerelule, exclamă el, zâmbind şi ridicând din sprâncene.

— Da, răspunse Rostov în silă, ca şi cum l-ar fi costat multă trudă să rostească acest cuvânt, şi se aşeză la masa de alături.

Tăceau amândoi; în cameră mai erau pe la mese doi nemţi şi un ofiţer rus. Tăceau cu toţii; nu se auzeau decât tacâmurile izbite de farfurii şi clefăitul locotenentului. Când sfârşi de mâncat, Telianin scoase din buzunar o pungă

dublă, desfăcu inelele cu degetele lui mici, albe, puţin încovoiate, luă din ea o monedă şi, cerând restul, o întinse băiatului.

— Mai repede, te rog, spuse el.

Galbenul era nou. Rostov se ridică şi se apropie de Telianin.

— Dă-mi voie să-ţi văd punga, spuse el încet, cu o voce care de-abia se auzi.

Telianin, cu ochii jucându-i în cap, dar tot ridicând din sprâncene, îi întinse punga.

— Da, e o pungă frumoasă… Da… da… spuse el, şi deodată se îngălbeni. Priveşte-o, tinere, mai spuse el.

Rostov luă în mâini punga şi se uită la ea, şi la banii din ea, şi la Telianin. Locotenentul căta tot într-o parte, aşa cum avea obiceiul, şi păru deodată foarte înveselit.

— Când vom ajunge la Viena, îi fac eu praf pe toţi, dar acum, prin târguşoarele astea păcătoase, n-ai nici cum să-i cheltuieşti, spuse el. Ei, hai, tinere; dă-mi-o; vreau să plec.

Rostov tăcea.

— Dar dumneata posteşti? Nu iei masa? Se mănâncă aici destul de bine, continuă el. Hai, dă-mi-o odată!

El făcu un gest şi puse mâna pe pungă. Rostov îi dădu drumul. Telianin băgă punga în buzunarul pantalonilor; sprâncenele i se ridicară iarăşi şi gura i se întredeschise, ca şi când ar fi spus: „Da, da îmi bag în buzunar punga mea; e ceva foarte firesc şi nimeni n-are de ce să se-amestece aici”.

— Ei, ce faci, tinere, rămâi? Zise el, oftând şi uitându-se pe sub sprâncenele mult ridicate, drept în ochii lui Rostov.

Un schimb de priviri scurte, cu iuţeala fulgerătoare a scânteii electrice, din ochii lui Telianin în ochii lui Rostov şi îndărăt, avu loc într-o singură clipă.

— Vino încoace, zise Rostov, luându-l de mână, şi-l duse aproape cu forţa până la fereastră. Sunt banii lui Denisov; dumneata i-ai luat… îi şuieră el în ureche.

— Ce? Cum? Cum îndrăzneşti? Ce? rosti Telianin.

Dar cuvintele acestea sunau disperat, a, strigăt de durere şi a rugăminte de iertare. Cum auzi sunetul acestui glas, sufletul lui Rostov se uşură de povara grea a bănuielii care-l apăsase. Simţi o mare bucurie, dar în acelaşi timp şi milă pentru omul nenorocit care-i sta în faţă; trebuia totuşi să ducă până la capăt lucrul început.

— Nu aici; oamenii pot să-şi închipuie cine ştie ce, bolborosi Telianin şi, luându-şi chipiul, se îndreptă spre o cameră mică unde nu era nimeni. Trebuie să ne explicăm…

— Ştiu asta precis şi pot s-o dovedesc, spuse Rostov.

— Eu…

Faţa palidă şi înspăimântată a lui Telianin începu să tremure din toţi muşchii, ochii tot îi mai jucau în cap, dar priveau acum în jos, neîndrăznind să se ridice până la chipul lui Rostov. Şi, deodată, izbucni într-un plâns cu sughiţuri.

— Conte! Nu nenoroci un biet tânăr… iată banii aceştia blestemaţi, ia-i… şi aruncă banii pe masă. Am şi eu un tată bătrân, am şi eu o mamă…

Rostov luă banii, ferindu-se să se uite în ochii lui Telianin şi, fără să mai spună ceva, porni să iasă din cameră. Ajuns la uşă, însă, se opri şi se întoarse.

— Dumnezeule, spuse el cu ochii în lacrimi, cum ai putut face una ca asta?

— Conte, spuse Telianin, apropiindu-se de iuncher.

— Nu te atinge de mine, spuse Rostov, dându-se iute în lături. Dacă ai nevoie într-adevăr de ei, ia-ţi banii ăştia.

Îi azvârli punga şi fugi din cârciumă.

V.

ÎN SEARA ACELEIAŞI ZILE, în casa unde era încartiruit Denisov, se încinsese o discuţie însufleţită între ofiţerii escadronului.

— Iar eu îţi spun, Rostov, că va trebui să-i ceri scuze comandantului de regiment, spuse un căpitan secund înalt, cu părul încărunţit, cu mustăţi uriaşe şi cu chipul brăzdat

de cute adânci, către Rostov, care, tulburat, se înroşise ca focul.

Căpitanul secund Kirsten fusese de două ori degradat pentru chestiuni de onoare şi de tot atâtea ori se reabilitase.

— Nu permit nimănui să afirme că eu mint! Strigă Rostov. El mi-a spus mie că mint, şi eu i-am răspuns că el e acela care minte! Asta-i tot şi-aici rămânem. Poate să mă pună şi în fiecare zi de serviciu dacă vrea, poate să mă ţină şi sub arest la domiciliu, dar să-mi cer iertare, nimeni nu mă poate sili; fiindcă dacă el, în calitatea lui de comandant al regimentului, consideră că nu e de demnitatea lui să-mi dea satisfacţie, atunci…

— Da' stai un pic, drăguţă; ascultă-mă puţin şi pe mine, îl întrerupse căpitanul secund cu vocea lui de bas, mângâindu-şi netulburat mustăţile lungi. Dumneata, de faţă cu alţi ofiţeri, spui comandantului de regiment că un ofiţer a furat…

— Ce sunt eu de vină că discuţia a început când se aflau şi alţi ofiţeri de faţă? Poate că n-ar fi trebuit, într-adevăr, să vorbesc faţă de ei, dar eu nu-s diplomat. De aceea am şi intrat într-un regiment de husari; credeam că aicea nu se mai umblă cu subtilităţi şi, când colo, îmi spune că mint… ei bine, să binevoiască să-mi dea satisfacţie…

— Tot ce spui e foarte frumos, nimeni nu crede că eşti un fricos, dar nu de asta e vorba. Întreabă-l şi pe Denisov: unde s-a mai pomenit vreodată ca un elev să ceară satisfacţie comandantului de regiment?

Denisov, muşcându-şi mustaţa, asculta posomorât convorbirea, şi se vedea bine că n-ar fi vrut să se amestece. La întrebarea căpitanului secund, el dădu din cap în semn de negaţie.

— Dumneata te-apuci în faţa ofiţerilor să-i vorbeşti comandantului de regiment despre ticăloşia asta, continuă căpitanul secund. Bogdanâci (aşa îl numeau pe comandant) te-a pus la locul dumitale.

— Nu m-a pus la locul meu, ci mi-a spus că vorbesc neadevăruri.

— Bine, bine; dar dumneata i-ai îndrugat tot felul de prostii şi trebuie deci să-ţi ceri scuze.

— Pentru nimic în lume! Strigă Rostov.

— Nu m-am aşteptat la aşa ceva din partea dumitale, răspunse serios şi cu severitate căpitanul secund. Nu vrei să-ţi ceri scuze, dar dumneata, drăguţă, eşti vinovat nu numai faţă de el, ci şi faţă de întregul regiment, faţă de noi toţi eşti vinovat. Şi iată pentru ce: în loc să te fi gândit sau să fi cerut cuiva vreun sfat cum să te descurci în afacerea asta, te-ai dus de-a dreptul şi ai trântit tot ce aveai de spus, de faţă cu toţi ofiţerii comandantului. Ce putea comandantul regimentului să facă? Să-l dea la Curtea marţială pe ofiţer şi să azvârle astfel cu noroi în întregul regiment? Din cauza unui netrebnic să fi făcut de ruşine tot regimentul? Aşa s-ar fi cuvenit, nu, după dumneata? După noi însă, nu-i deloc aşa. Şi Bogdanâci a făcut foarte bine când ţi-a spus că vorbeşti neadevăruri. Nu-i deloc plăcut, dar ce să-i faci, drăguţă, singur ţi-ai căutat-o. Şi-acuma, când noi vrem să restabilim lucrurile, dumneata, nu ştiu din ce capricii, refuzi să ceri scuze şi vrei să dai totul pe faţă. Ţi se pare nedrept că trebuie să faci de serviciu ca pedeapsă; dar ce te-ar costa să-ţi ceri scuze faţă de un ofiţer bătrân şi cinstit? Orice s-ar spune, Bogdanâci – bătrânul colonel – e un ofiţer viteaz şi cinstit; pe dumneata te supără asta; dar să terfeleşti onoarea unui regiment întreg, asta nu te supără? Vocea căpitanului secund începu să tremure. Dumneata, drăguţă, eşti în regiment de ieri, de-alaltăieri; azi eşti aici, mâine cine ştie, te mută ca aghiotant pe undeva; dumitale ţi-e totuna dacă se va spune: „Printre ofiţerii din regimentul Pavlograd sunt hoţi!” Pentru noi însă nu-i totuna. Ce zici, Denisov? Aşa-i că nu-i totuna?

Denisov tăcea întruna nemişcat şi se uita din când în când, cu ochii lui negri sclipitori, la Rostov.

— Ţii la fandaxiile dumitale şi nu-ţi convine să ceri scuze, continuă căpitanul secund, însă nouă, ăstora bătrâni, care am crescut aici şi care, dacă o vrea Dumnezeu, avem să şi murim în acest regiment, onoarea lui ni-i scumpă şi Bogdanâci ştie lucrul acesta. Of, ce scumpă ni-i! Nu-i bine ce faci, nu-i bine! Te-oi supăra, nu te-oi supăra, dar la mine, totdeauna ce-i în guşă-i şi-n căpuşă! Eu spun adevărul verde-n faţă. Nu e bine ce faci!

Şi căpitanul secund se ridică şi-şi întoarse faţa de la Rostov.

— Ei drăcie, e adevărat! Strigă, sărind de la locul său, Denisov. Hai, Rostov, hai!

Rostov, care schimba feţe-feţe, se uita pe rând când la unul din ofiţeri, când la celălalt.

— Nu, domnilor, nu… să nu credeţi… Înţeleg foarte bine, în zadar mă credeţi atât de… eu… pentru mine… eu pentru onoarea regimentului… Dar ce să spun? Voi dovedi cu fapte că şi pentru mine onoarea drapelului… dar… totuna e; aveţi dreptate, sunt vinovat! Îi dădură lacrimile. Sunt vinovat, vinovat faţă de toţi! Mai vreţi ceva de la mine?

— Aşa te vreau, conte, strigă, întorcându-se, căpitanul secund, şi-l bătu cu mâna lui mare pe umăr.

— Când ţi-am spus eu că-i băiat bun, strigă Denisov.

— Aşa-mi placi, conte, reluă căpitanul, ca şi cum din acest titlu de nobleţe ar fi făcut un fel de răsplată pentru faptul că Rostov îşi recunoştea vinovăţia. Du-te acuma şi-ţi cere scuze, luminăţie!

— Domnilor, tot ce vreţi fac, nimeni nu va auzi o vorbă de la mine, răspunse Rostov cu o voce rugătoare, dar să-mi cer scuze nu pot, zău nu pot, orice-aţi spune! Cum să-mi cer eu scuze ca un copil? Să cer iertare?

Denisov începu să râdă.

— Tot în capul dumitale se sparge. Bogdanâci e răzbunător; n-o să-ţi uite uşor încăpăţânarea, ţi-o plăteşte el, zise Kirsten.

— Zău că nu-i încăpăţânare! Nu vă pot descrie ce sentiment am… nu pot să…

— Voia dumitale! I-o tăie căpitanul. Dar ticălosul acela unde a intrat? Întrebă el pe Denisov.

— S-a prefăcut bolnav; s-a dat dispoziţie ca mâine să fie şters din controale prin ordin de zi, spuse Denisov.

— Asta la el trebuie să fie un soi de boală, altfel nu se poate explica, zise căpitanul.

— Boală, ne-boală, să se ferească să dea ochi cu mine, că-l omor! Strigă Denisov, turbat de mânie.

În clipa aceea intră în odaie Jerkov.

— Ce-i cu tine? Săriră ofiţerii la noul sosit.

— Pornim în marş, domnilor. Mack s-a predat cu întreaga armată!

— Minţi!

— L-am văzut cu ochii mei.

— Cum? L-ai văzut pe Mack? Viu? În carne şi oase?!

— Pornim! Pornim! Să-i oferim o sticlă de vin pentru vestea asta! Dar tu, cum ai nimerit aici?

— M-au trimis la loc la regiment, dracu ştie pentru ce, din cauza lui Mack. S-a plâns de mine un general austriac: îl felicitasem cu prilejul sosirii lui Mack… Dar ce-i cu tine, Rostov? Ce eşti aşa de plouat?

— Noi, aici, fierbem, măi frate, de două zile, într-o încurcătură cumplită!

Intră aghiotantul regimentului şi întări ştirea adusă de Jerkov. Se dăduse ordin de plecare, chiar pentru a doua zi.

— Pornim, domnilor!

— Slavă Domnului, ne şi plictisiserăm de-atâta şedere!

VI.

KUTUZOV SE RETRASE spre Viena, distrugând pe urma lui podurile de pe râurile Inn (la Braunau) şi Traun (la Linz). La 23 octombrie trupele ruseşti trecură râul Enns. Convoaiele, artileria şi coloanele de trupe ruseşti se scurgeau în plină zi prin oraşul Enns, şi pe o parte, şi pe alta a podului.

Era o zi călduţă de toamnă, ploioasă. Vasta panoramă care se deschidea de pe înălţimea unde erau aşezate bateriile ruseşti ce apărau podul, când se îngusta deodată strânsă în pânza diafană a unei ploi piezişe, când se lărgea la fel de brusc în lumina soarelui care făcea să strălucească totul, lăsând să se vadă limpede până la mari depărtări toate obiectele, ca date cu lac. Sub deal se ivea la picioarele trupelor orăşelul cu casele lui albe şi acoperişurile roşii, cu catedrala şi cu podul, pe amândouă capetele căruia se revărsau înghesuite unităţile ruseşti. Se zăreau la un cot al Dunării vase, şi o insulă, şi un castel cu parc, înconjurat de apele Ennsului, care se vărsa în acest loc în fluviu; se zărea malul stâng al Dunării, stâncos, acoperit cu o pădure de pini, cu tainice creştete verzi şi cu defileuri albăstrind zarea. Se zăreau, dincolo de pădurea sălbatică de pini ce părea neumblată, turnurile unei mânăstiri, iar departe de tot, pe un deal, de cealaltă parte a Ennsului, drept înainte, se zăreau patrulele călări ale inamicului.

De pe înălţime, între cuiburile de tunari, însoţit de un ofiţer din suita sa, generalul care comanda ariergărzile cerceta printr-un ochean regiunea. Ceva mai în urmă, pe o ţeavă de tun, şedea Nesviţki, care fusese trimis la ariergardă într-o misiune de către comandantul suprem. Cazacul care-l însoţea pe Nesviţki îi dădu raniţa şi bidonul; şi Nesviţki trată ofiţerii cu pateuri şi cu Doppel Kilmmel veritabil. Ofiţerii, bucuroşi, făcură roată în jurul lui, care în genunchi, care aşezându-se turceşte pe iarba udă.

— Da, n-a fost prost prinţul ăsta austriac când şi-a zidit castelul aici. Minunată privelişte. Dar de ce nu mâncaţi, domnilor? Întrebă Nesviţki.

— Vă mulţumesc respectuos, răspunse unul dintre ofiţeri, cu satisfacţia că vorbeşte unei persoane atât de însemnate de la marele cartier general. Da, e un loc minunat! Noi, când am trecut încoace, am avut drum chiar pe lângă parc şi am văzut şi doi cerbi; cât despre conac, e o adevărată minune!

— Uitaţi-vă, prinţe, zise un al doilea, care ar mai fi luat bucuros încă un pateu, dar, fiindu-i ruşine, se prefăcea că admiră priveliştea, uitaţi-vă, infanteriştii noştri au şi intrat acolo. Iar mai departe, pe pajişte, dincolo de capătul satului, trei inşi cară ceva în spate. Au să jefuiască tot castelul, zise el, cu vădită aprobare în glas.

— Văd, văd, zise Nesviţki. Dar tot ceea ce aş fi dorit eu era să ajung acolo, adăugă el, mestecând la pateuri cu gura lui frumoasă, cu buzele umezite.

Şi arătă mânăstirea cu turnurile care se vedeau pe culme. Apoi zâmbi, strânse pleoapele şi ochii începură să-i lucească.

— Ah, atunci să te ţii trai, domnilor!

Ofiţerii râseră.

— Măcar să le speriem puţin pe mironosiţele astea! Cică-s italience şi sunt şi tinere printre ele! Drept să spun, mi-aş da cinci ani din viaţă!

— Chiar că li s-o fi urât acolo, spuse râzând un ofiţer mai îndrăzneţ.

În vremea asta ofiţerul din suită, care stătea în faţă, arătă ceva generalului; acesta duse ocheanul la ochi.

— Da, aşa e; aşa e, spuse generalul supărat, luând ocheanul de la ochi şi ridicând din umeri, aşa e, au să înceapă să bată podul. Nu ştiu de ce-or fi zăbovind atâta ai noştri!

De cealaltă parte se puteau vedea şi cu ochiul liber inamicul şi una dintre bateriile sale din care ieşi deodată un fum alb, lăptos; odată cu fumul se auzi o detunătură depărtată, şi jos se putea desluşi cum trupele noastre se grăbeau să treacă râul şi să lase podul în urmă.

Nesviţki, răsuflând zgomotos, se ridică şi se apropie surâzând de general.

— Nu binevoiţi să gustaţi ceva, excelenţă?

— Proastă afacere, zise generalul fără să-i răspundă, prea au zăbovit ai noştri.

— Să nu mă reped până acolo, excelenţă? Zise Nesviţki.

— Da, repede-te, te rog, zise generalul, repetând ordinul care fusese dat cu toate amănuntele, şi spune-le husarilor să treacă ultimii şi să dea foc podului pe urma lor, aşa cum le-am dat ordin; nu uita să inspectezi materialul incendiar de pe pod.

— Foarte bine! Răspunse Nesviţki.

Îşi strigă cazacul cu calul, îi porunci să strângă raniţa şi bidonul şi-şi aruncă sprinten trupul greoi în şa.

— Să ştiţi că trec pe la călugăriţe, spuse el către ofiţerii care se uitau zâmbind la el şi porni pe cărarea care cobora şerpuind.

— Ia să vedem, căpitane, până unde bat tunurile, se adresă generalul unui artilerist. Trageţi! Vă mai trece de urât.

— Servanţii, la tunuri! Comandă ofiţerul şi, într-o clipă, tunarii se repeziră voioşi din preajma focurilor şi încărcară tunurile.

— Pentru-ntâia lovitură! Se-auzi comanda.

Servantul numărul unu sări sprinten înapoi. Se auzi o detunătură metalică, asurzitoare; obuzul zbură şuierând pe deasupra ruşilor aflaţi sub poalele muntelui şi explodă cu mult înainte de a fi ajuns la inamic, însemnând cu un fum locul unde căzuse.

Chipurile soldaţilor şi ale ofiţerilor se înveseliră la auzul acestei explozii. Se ridicară cu toţii să privească în jos, la picioarele lor, urmărind mişcările trupelor noastre ce se vedeau ca-n palmă, iar în faţă, mişcările inamicului care se tot apropia. În aceeaşi clipă soarele ieşi cu totul din nori, şi frumosul sunet al detunăturii stinghere şi lumina strălucitoare a soarelui se contopiră într-o singură impresie de elan şi voie bună.

VII.

PE DEASUPRA PODULUI zburară două ghiulele duşmane, iar pe pod era din ce în ce mai mare înghesuială. În mijlocul podului, coborât de pe cal şi înghesuindu-şi trupul masiv în balustradă, sta prinţul Nesviţki şi se uita râzând îndărăt

spre cazacul lui, care, câţiva paşi mai în urmă, ţinea amândoi caii de dârlogi. Ori de câte ori prinţul Nesviţki încerca să facă un pas înainte, soldaţii şi căruţele dădeau peste el şi îl şi împingeau la loc în balustradă, aşa că nu reuşea să facă nimic altceva decât să zâmbească.

— Om eşti tu, măi frăţioare? Spuse cazacul unui soldat conductor de furgon, care se vâra cu caii şi căruţa în grămada de infanterişti. Om eşti tu? Nu poţi să aştepţi şi tu puţin, să treacă generalul?

Dar conductorul de furgon nu se sinchisi de pomenirea acestui grad şi strigă la soldaţii care-i încurcau trecerea:

— Ei, măi fraţilor! Ţineţi mai pe stânga! Staţi pe loc!

Dar fraţii se înghesuiau umăr la umăr, încurcându-se în baionete şi nu ţineau deloc pe stânga, trecând pe pod ca o masă compactă, neîntreruptă. Uitându-se în jos peste parapet, prinţul Nesviţki văzu valurile repezi, zgomotoase şi mărunte ale Ennsului, care se învălmăşeau, fremătând şi, rotindu-se în jurul pilonilor podului, năvăleau unele peste altele. Apoi, uitându-se pe pod, văzu aceleaşi uniforme, vii valuri de soldaţi, apoi panaşe, chivere cu glugi, baionete şi puşti lungi, iar sub chivere, chipuri cu pometi laţi, cu obraji scofâlciţi, cu o expresie de oboseală şi nepăsare, şi picioare care se târau prin noroiul cleios, adunat pe scândurile podului. Din când în când, printre valurile acestea monotone de soldaţi, apărea, asemeni unei coame de spumă deasupra valurilor Ennsului, câte un ofiţer cu pelerină şi cu faţa deosebită de aceea a soldaţilor; uneori ca o şipcă legănată de apele râului, răzbătea printre valurile de infanterişti câte un husar rămas fără cal, vreo ordonanţă sau câte-un localnic; alteori, ca o bârnă care pluteşte înconjurată din toate părţile de apă, înota prin mulţimea de pe pod câte-o căruţă ofiţerească sau de campanie, încărcată cu vârf şi acoperită cu coviltir de piele.

— Ia te uită, parcă-i potop! S-au rupt zăgazurile, spuse deznădăjduit cazacul, oprindu-se. Mai sunteţi mulţi, măi?

— Fără unul, un melion, zise voios, clipind ghiduş, un soldat cu mantaua ruptă, care trecu chiar pe lângă dânsul şi dispăru o clipă mai târziu. După el trecu altul, un soldat bătrân.

— Când o-ncepe el (el era duşmanul) acuşica să ne împroaşte aici pe pod, spuse posomorât soldatul bătrân către tovarăşul său, n-ai să ştii unde să te scarpini mai întâi.

Soldatul trecu. În spatele lui trecu alt soldat, într-o căruţă:

— Unde dracu ai vârât obielele? Îl întrebă o ordonanţă, alergând după căruţă şi scotocind prin ea.

Trecu şi acesta, cu căruţă cu tot.

După ei venea un grup de soldaţi veseli şi, pe cât se vedea, cam băuţi.

— Măi, şi când mi ţi-l izbi odată cu patul puştii, drept peste dinţi… povestea bucuros unul, cu poalele mantalei suflecate, făcând un gest larg cu mâna.

— Ce să-i faci, gustoasă-i ea şunca, numai că… se amestecă un alt soldat, râzând cu hohote.

Trecură şi aceştia, aşa că Nesviţki nu putu afla pe cine l-au lovit peste dinţi şi mai ales ce era cu şunca.

— Grăbit mai e, ce să zic! Dacă ne-a trimis şi el o ghiulea, şi-a închipuit că praf îi face pe toţi, spuse supărat şi dojenitor un subofiţer.

— Şi numa' ce-a zburat odată pe deasupra mea, frăţioare, ghiuleaua aceea, am încremenit, nu alta… zise cu gura până la urechi, abia stăpânindu-şi râsul, un soldat tânăr. Zău aşa, să mor dacă vă mint, m-am speriat, nu glumă! Făcu soldatul, ca şi cum s-ar fi mândrit cu spaima lui.

Trecu şi acesta. După el venea o căruţă care nu semăna deloc cu cele care trecuseră până atunci. Era un furgon nemţesc cu doi cai şi încărcat, pe cât părea, cu o întreagă gospodărie; de furgonul acesta, pe care îl conducea un neamţ, era legată o minunată vacă bălţată, cu un uger uriaş. Sus, peste nişte aşternuturi, pe perne, şedeau o femeie cu un copil la sân, o babă şi o fetişcană trupeşă şi rumeioară. Aceşti locuitori refugiaţi erau, de bună seamă,

lăsaţi să treacă în baza unei autorizaţii speciale. Ochii tuturor soldaţilor se îndreptară spre femei şi, cât timp trecu printre ei căruţa domol, la pas, toate observaţiile soldaţilor se învârtiră numai în jurul celor două femei. Pe toate chipurile vedeai aproape unul şi acelaşi zâmbet, care trăda gânduri necuviincioase cu privire la fetişcana din car.

— Ia te uită, cârnăţarii, şi-au luat şi ei tălpăşiţa!

— Nu-ţi vinzi muierea? Spunea altul, apăsând pe ultima silabă, către neamţul care, supărat şi speriat, mergea cu paşi mari şi cu privirea în pământ.

— Ia te uită cum s-au mai gătit! Ale dracului!

— La ele să te fi brodit tu în cantonament, măi Fedotov!

— Aţi văzut, fraţilor?

— Încotro? Întrebă un ofiţer de infanterie, care muşca dintr-un măr şi zâmbea şi el la vederea fetei.

Neamţul închise ochii, în semn că nu înţelege.

— Dacă vrei, ia-ţi-l ţie, spuse ofiţerul, şi întinse fetei mărul.

Fata zâmbi şi-l luă. Ca toţi cei de pe pod, Nesviţki nu-şi mai dezlipi ochii de la femei, tot timpul cât le văzu trecând. După ce trecură, începură să vină iarăşi aceleaşi rânduri nesfârşite de soldaţi, cu aceleaşi vorbe în gură, şi în sfârşit toţi se opriră. Aşa cum se întâmplă adesea, la ieşirea de pe pod caii de la căruţa unei companii se poticniseră şi toată gloata trebui să aştepte.

— Dar de ce s-or fi oprind? Nu-i deloc rânduială! Spuneau soldaţii. Unde te bagi? Fire-ai al dracului! Nu poţi aştepta şi tu un pic? Dar când o să dea el foc podului, atunci ce-ai să te mai faci? Ia uită-te, l-au înghesuit şi pe ofiţerul de colo, se auzeau glasuri din toate părţile gloatei îngrămădite; şi toţi se îmbulzeau spre capătul podului.

În timp ce se uita peste parapet la apele Ennsului, Nesviţki auzi deodată un sunet, încă nou pentru el, care se apropia din ce în ce… şi ceva greu căzu plescăind în apă.

— Ia te uită până unde ajunge! Rosti necăjit un soldat foarte aproape de el, privind spre locul de unde se auzise sunetul.

— Ne dă ghes să trecem mai iute, zise altul cu îngrijorare.

Mulţimea se urni iarăşi din loc. Nesviţki înţelese că asta trebuie să fi fost o ghiulea.

— Ei, cazacule, dă-mi calul! Spuse el. Ei, voi, de colo! Daţi-vă mai la o parte! La o parte! Faceţi loc!

Cu mari sforţări, reuşi să ajungă până la cal. Fără să înceteze a striga, se îmbulzi înainte. Soldaţii dimprejurul lui se înghesuiră ca să-i facă loc, dar nu izbutiră, căci şi pe ei îi împingeau alţii, şi-l călcară rău pe picior.

— Nesviţki! Nesviţki! Măi urâtule! Se auzi în timpul acesta, din spatele lui, o voce răguşită.

Nesviţki se întoarse şi-l văzu, la vreo cincisprezece paşi, despărţit de dânsul prin această masă vie a infanteriştilor care se urneau cu greu, pe frumosul Vaska Denisov, cu faţa aprinsă, cu părul negru zburlit, cu chipiul pe ceafă şi cu dolmanul husăresc aruncat tinereşte pe-un umăr.

— Dă-le tu ordin ăstora, lua-i-ar dracu, să-mi facă drum, strigă Denisov, pe care se vedea că-l cuprinsese un acces de furie, căci cu mâna-i mică, roşie ca şi faţa, îşi agita ameninţător sabia, cu teacă cu tot, iar ochii lui negri ca tăciunele îi jucau, sclipind în orbite.

— Hei, Vasea! Răspunse cu bucurie Nesviţki. Ce mai faci?

— Nu poate trece escadronul, strigă Vaska Denisov cu îndârjire, arătându-şi dinţii albi şi dând pinteni lui Beduin, frumosul său cal negru, care, ciulind urechile şi ferindu-şi-le de baionete, bătea nerăbdător cu copitele în scândurile podului, tot sforăind şi împroşcând necontenit cu spuma strânsă la zăbală pe cei dimprejur, gata parca să sară peste parapet, dacă l-ar fi lăsat călăreţul.

— Ce-i asta? Oi ce sunteţi! Sunteţi mai rău ca oile! La o parte… Faceţi loc… Stai, n-auzi? Măi, tu cel cu căruţa, lua-te-ar dracu! Te fac bucăţi! Strigă el şi, într-adevăr, trase sabia din teacă şi începu să-l ameninţe cu ea.

Soldaţii, cu spaimă-n ochi, se înghesuiră unii într-alţii, şi Denisov ajunse lângă Nesviţki.

— Cum de astăzi nu eşti beat? Îl întrebă Nesviţki pe Denisov, când acesta fu lângă dânsul.

— Da' parcă mai ai vreme să te-mbeţi? Răspunse Vaska Denisov. Toată ziua, de colo până colo, ne mână cu regimentul. Dracu să mai înţeleagă! Dacă-i bătălie, atunci să ne batem, nu aşa.

— Ce fercheş eşti tu azi! Zise Nesviţki, privind la dolmanul cel nou al lui Denisov şi la valtrapul calului.

Denisov zâmbi, scoase din buzunar o batistă care răspândea miros de parfum şi o apropie de nasul lui Nesviţki.

— Altfel nici nu se poate! Doar merg la luptă! M-am bărbierit, m-am spălat pe dinţi şi m-am parfumat.

Datorită chipului impunător al lui Nesviţki, urmat de cazac, şi hotărârii lui Denisov, care-şi vântura ameninţător sabia şi striga necontenit, izbutiră să răzbată până la celălalt capăt al podului şi să oprească infanteria. Nesviţki îl găsi la ieşire pe colonel, căruia avea misiunea să-i transmită ordinul şi, de îndată ce şi-o îndeplini, porni înapoi.

După ce-şi făcu drum, Denisov se opri la intrarea podului. Strunindu-şi cu nepăsare armăsarul, care bătea nerăbdător din picior, el se uita la escadronul din faţa lui. Scândurile podului începură să răsune de tropotul măsurat al copitelor, ca şi cum ar fi dat drumul la o herghelie; escadronul, cu ofiţerii în frunte, se înşiră pe pod în rânduri de câte patru şi începu să treacă pe lângă el de cealaltă parte.

Infanteriştii, înghesuiţi în noroiul frământat de pe marginea podului, se uitau la husarii fercheşi şi spălaţi, care treceau în ordine pe lângă ei, privindu-i zeflemitor, cu reavoinţă şi răceală, caracteristice întâlnirilor dintre unităţi de arme diferite.

— Spilcuiţi băieţi! Îs tocmai buni pentru parada de la Podnovinskoie248.

— Ce folos! Nu-s buni de nimic altceva decât de paradă, spuse un altul.

— Măi pifane, nu ridica praful! Glumi un husar, al cărui cal, sărind, stropise cu noroi un infanterist.

— Să te văd şi pe tine mărşăluind numai vreo două etape cu raniţa-n spinare, şi ţi s-ar duce dracului toate ceaprazurile alea, zise infanteristul, ştergându-şi cu mâneca noroiul de pe faţă. Când eşti călare, te crezi pasăre, nu om.

— De-ai fi şi tu pe cal, măi Zikin, să mergi colea călare, ce mândru ai mai fi! Glumi un caporal cu un infanterist slăbănog, îndoit sub greutatea raniţei.

— Încalecă pe un băţ şi zi şi tu că-i cal, se amestecă în vorbă un husar.

VIII.

INFANTERIA RĂMASĂ LA urmă se grăbea să treacă podul înghesuindu-se, ca într-o pâlnie, la intrarea lui. În cele din urmă, după ce trecură toate căruţele, înghesuiala se mai domoli şi ultimul batalion intră pe pod. Numai husarii lui Denisov rămăseseră faţă în faţă cu duşmanul, de cealaltă parte a podului. Inamicul, care putea fi zărit de departe, de pe dealul din faţă, nu se zărea încă de aci de jos de lângă pod, fiindcă în valea prin care curgea râul, orizontul era închis de o culme ce se înălţa la o distanţă de numai o jumătate de verstă. În faţă era o întindere pustie pe care se vedeau, mişcându-se în grupuri mici, cazaci de-ai noştri în patrulare. Deodată, pe drumul de pe înălţimea din faţă se iviră trupe în mantale albastre şi formaţii de artilerie. Erau francezii. Patrula de cazaci o luă la trap, devale. Toţi ofiţerii şi oamenii din escadronul lui Denisov, deşi îşi dădeau toată silinţa să se uite în altă parte şi să vorbească despre alte lucruri, nu conteneau să privească şi să se gândească tocmai la ceea ce se petrecea acolo, pe colină, şi toţi se uitară deodată la cele câteva pete negre care se iviseră la orizont şi în care ei recunoscură trupele inamice. După-amiază, vremea se înseninase din nou; soarele se lăsa luminos deasupra Dunării şi a dealurilor întunecate din preajma fluviului. Era linişte şi din când în când, de pe deal,

se auzeau, aduse de vânt, trompetele şi strigătele duşmanului. Escadronul nu mai era acum despărţit de inamic decât de cele câteva patrule. Un spaţiu pustiu ca de vreo trei sute de stânjeni se aşternea de la ei la duşman. Inamicul încetase focul şi faptul acesta făcea să se simtă şi mai puternic prezenţa acelui strict hotar nevăzut, inaccesibil şi înfricoşător, care desparte două armate duşmane.

„Un singur pas dincolo de linia aceasta, care aduce cu graniţa dintre vii şi morţi, şi dai piept cu necunoscutul, cu suferinţele şi cu moartea. Şi ce-i acolo? Cine-i acolo? Colo, peste câmp, după copacul şi după acoperişul acela luminat de soare? Nimeni nu ştie, dar tare-aş dori să aflu. Groaznic e să treci hotarul acesta, şi totuşi aş dori să-l trec; e ştiut, doar, că mai curând sau mai târziu tot va trebui să-l trec şi să aflu ce este de partea cealaltă a hotarului, aşa cum voi afla neapărat odată ce este dincolo de moarte. Mă simt puternic, voinic, voios, îndârjit şi înconjurat de oameni tot atât de voinici, de îndârjiţi şi de plini de viaţă.” Dacă nu cugetă aşa, cel puţin aşa simte fiecare om care se află faţă în faţă cu inamicul; iar sentimentul acesta dă o strălucire deosebită şi o vioiciune plină de voie bună tuturor impresiilor din asemenea clipe.

Pe culme, la inamic, se ivi un fum de împuşcătură şi ghiuleaua zbură vâjâind deasupra capetelor husarilor din escadron. Ofiţerii care stătuseră toţi împreună se repeziră fiecare la locurile lor. Husarii făceau sforţări să-şi alinieze caii. Se făcu în tot escadronul tăcere deplină. Toţi se uitau drept înainte, la inamic şi la comandantul escadronului, aşteptând comanda. Zbură o a doua şi apoi o a treia ghiulea. Nu mai era nici o îndoială că duşmanul trăgea în escadron; dar ghiulelele zburau, toate la fel, şuierând repezit pe deasupra capetelor lor, şi cădeau undeva, în spate. Husarii nu se uitau unde, dar la fiecare nou şuier al zborului de ghiulea, toţi oamenii din escadron, cu feţele lor atât de diferite, dar devenite acum aidoma, cu răsuflarea

oprită, se ridicau în scări, ca la comandă, de îndată ce auzeau proiectilul, şi se lăsau iar în şa când ghiuleaua trecea. Soldaţii, fără a-şi întoarce capetele, se uitau pe furiş unii la alţii, curioşi să observe impresiile camarazilor lor. Pe toate chipurile, începând de la Denisov şi sfârşind cu gornistul, se desenase în jurul buzelor şi în bărbie una şi aceeaşi trăsătură de combativitate, îndârjire şi emoţie. Majorul se încruntase, uitându-se la soldaţi, ca şi cum i-ar fi ameninţat cu cine ştie ce pedeapsă. Iuncherul Mironov se apleca la fiecare nou vâjâit de ghiulea. Rostov, care se afla la flancul sting, călare pe Gracik al lui, cam slab de picioare, dar foarte arătos, avea aerul fericit al unui şcolar chemat în faţa unui numeros public să dea un examen, la care era sigur că se va distinge. Se uita cu ochi limpezi şi luminoşi la toţi, ca şi cum i-ar fi rugat să ia seama cât de liniştit poate sta el sub obuze. Dar şi pe chipul său, fără să-şi dea seama, se desenă în jurul gurii aceeaşi expresie nouă şi severă, care se întipărise şi pe chipurile celorlalţi.

— Cine tot face plecăciuni acolo? Iuncher Mironov! Nu-i bine aşa, uită-te la mine! Strigă Denisov, care nu-şi mai găsea locul şi se învârtea mereu călare prin faţa escadronului.

Faţa cârnă şi încadrată de un păr negru a lui Vaska Denisov, ca de altfel tot trupul lui mărunt şi îndesat, cu mâna mică, dar vânjoasă (cu degetele scurte şi păroase), încleştată pe sabia scoasă din teacă, era întocmai ca întotdeauna, şi arăta mai curând ca în serile în care băuse câte o sticlă-două de vin. Era doar ceva mai roşu decât de obicei şi, dându-şi capul mult pe spate, aşa cum fac păsările când beau apă, îşi înfipse nemilos pintenii în coastele blândului său Beduin şi, lăsat pe spate ca şi cum ar fi rămas în urma calului, zbură la celălalt flanc al escadronului şi strigă cu glas răguşit să-şi controleze toată lumea pistoalele. Se apropie apoi de Kirsten. Căpitanul-secund, călare pe iapa lui butucănoasă, cu mers aşezat, venea spre el la pas. Impunător, cu mustăţile sale lungi, îşi păstra

seriozitatea de totdeauna; doar ochii îi străluceau ceva mai tare ca de obicei.

— Ce crezi? Se adresă el lui Denisov. Eu zic că tot n-ajungem să ne încăierăm! Iaca, să vezi că iar vine ordin de retragere.

— Dracu-i ştie, ce au de gând să facă, bombăni Denisov. A! Rostov! Îi strigă el iuncherului, observându-i chipul vesel. Ei, ţi-ai văzut visul cu ochii.

Şi zâmbi aprobator, vădit mulţumit de ţinuta elevului. Rostov se simţi în culmea fericirii. În clipa aceea apăru pe pod comandantul regimentului. Denisov se repezi în întâmpinarea lui.

— Excelenţă, daţi-mi voie să-i atac. Îi dau peste cap!

— Ce să-i ataci, domnule! Rosti comandantul cu glas plictisit şi încruntându-se, de parcă l-ar fi enervat o muscă. Tot aici stai? Nu vezi că flancurile se retrag? Retrage-ţi imediat escadronul!

Escadronul trecu podul şi ieşi de sub bătaia tunurilor, fără să piardă măcar un singur om. Trecu după el şi al doilea escadron, care rămăsese la posturile înaintate; în sfârşit, părăsiră malul şi ultimii cazaci.

Cele două escadroane ale regimentului Pavlograd, odată ce-au trecut podul, o luară, unul îndărătul celuilalt, înapoi la deal. Comandantul regimentului, Karl Bogdanovici Schubert, se apropie de escadronul lui Denisov şi merse un timp la pas nu departe de Rostov, fără să-i dea nici o atenţie, cu toate că se vedeau acum pentru prima oară după incidentul cu Telianin. Rostov, simţindu-se aici, în front, în puterea unui om faţă de care se socotea acum vinovat, nu-şi mai lua ochii de la spinarea de atlet, de la ceafa blondă şi gâtul congestionat al comandantului de regiment. Deodată lui Rostov îi trecu prin minte că Bogdanâci se preface numai că nu-i dă atenţie şi că de fapt în timpul ăsta nu face decât să-l urmărească pentru ca să-i pună la încercare curajul; la gândul acesta, iuncherul îşi îndreptă ţinuta şi se uită voios în jur apoi i se năzări că

Bogdanâci merge anume alături de dânsul, pentru ca să-şi arate vitejia faţă de Rostov. Îşi mai spuse că şi duşmanul său va da acum escadronului într-adins un ordin de atac disperat, tocmai ca să-l pedepsească pe el, Rostov, şi se vedea aievea, după atac, cum vine spre el comandantul şi-i strânge mărinimos mâna, lui, rănitului în luptă, drept semn al împăcării.

În momentul acesta, silueta unui ofiţer înalt şi cu umeri largi, bine cunoscut de husarii pavlogrădeni (doar făcuse până nu demult parte din regimentul lor), Jerkov, se apropie călare de comandantul regimentului. După îndepărtarea sa de la marele cartier general, Jerkov nu rămăsese la regiment – spunându-şi că nu-i el atât de prost să ducă greul frontului, când putea, stând cu braţele încrucişate la un comandament, să câştige mai multe decoraţii – şi izbutise astfel să fie numit ofiţer de ordonanţă pe lângă prinţul Bagration. Venea acum la fostul său comandant de regiment cu ordine din partea comandantului ariergărzii.

— Domnule colonel, zise el, adresându-se duşmanului lui Rostov şi privindu-şi foştii camarazi cu aerul întunecat, pe care-l avea de obicei când era serios, a venit ordin să vă opriţi şi să daţi foc podului.

— Cine dat ordin? Întrebă ursuz colonelul.

— Nu pot şti, domnule colonel, cine dat ordin, răspunse cu toată seriozitatea sublocotenentul, ştiu doar că mie prinţul mi-a ordonat: „Du-te şi spune colonelului ca husarii să se întoarcă repede şi să dea foc podului”.

După Jerkov mai veni la colonelul regimentului de husari şi un ofiţer din suită cu acelaşi ordin. După ofiţerul din suită ajunse şi Nesviţki, călare pe un cal mic de munte, căzăcesc, care de-abia-l mai putea duce în galop pe grăsan.

— Cum se poate, domnule colonel, începu el să strige încă din mers, nu v-am spus odată să se dea foc podului? Cine a încurcat acum lucrurile? Şi-a pierdut minţile toată lumea! Nu te mai poţi înţelege cu nimeni.

Colonelul îşi opri fără grabă regimentul şi se adresă lui Nesviţki:

— Mi-aţi forpit tespre materialele incentiare, zise el, dar de tat foc nu mi-aţi spus teloc să tau foc!

— Cum naiba, frate dragă zise, oprindu-se, Nesviţki şi, scoţându-şi chipiul, îşi netezi cu mâna lui grăsună părul ud de sudoare. Cum adică? Nu v-am spus eu să daţi foc podului, după ce vor fi pregătite materialele incendiare?

— Mai întâi, tomnule ofiţer te ştat-maşor, eu pentru tumneata nu sunt „frate tragă” şi pe urmă nu mi-ai forpit teloc te tat foc potului! Eu cunosc tatoria mea şi am opiceiul să eczecut întocmai ortinele. Tumneata ai spus că se va ta foc potului, tar te către cine, eu nu sunt tuhul zvânt, ca să ştiu…

— Uite, aşa se întâmplă întotdeauna, zise Nesviţki, dând plictisit din mână. Dar tu, cum de eşti aici? Se adresă el lui Jerkov.

— Am venit pentru acelaşi lucru. Dar eşti leoarcă, vino să te storc puţin.

— Tumneata ai spus, tomnule ofiţer de ştat-maşor… continuă colonelul cu un ton de om ofensat.

— Domnule colonel, îl întrerupse ofiţerul din suită, trebuie să vă grăbiţi, altfel inamicul va aduce tunurile la o distanţă de la care va putea trage cu mitralii.

Colonelul tăcu, uitându-se pe rând la ofiţerul din suită, la dolofanul ofiţer de stat-major, apoi la Jerkov, şi se încruntă.

— Voi ta foc potului, zise el pe un ton solemn, vrând parcă să spună că, trecând peste toate neplăcerile ce i se fac, el îşi va îndeplini cu toate astea datoria.

Şi, lovindu-şi cu picioarele lungi şi muşchiuloase calul, ca şi cum calul ar fi fost vinovat de tot ce se întâmplase, colonelul se repezi la escadronul al doilea, chiar acela în care servea Rostov sub comanda lui Denisov, şi-i ordonă să se întoarcă înapoi la pod.

„Vezi, chiar aşa şi este, gândi Rostov, vrea să mă pună la încercare”. Inima îi zvâcni mai tare şi sângele i se urcă în

obraji. „Are să vadă el cu ce fel de fricos are de-a face!”

Şi din nou, pe toate chipurile, înveselite acum, ale oamenilor din escadron, se ivi trăsătura aceea de seriozitate pe care o avuseseră toţi cât timp stătuseră sub obuzele inamice. Rostov nu-l slăbea din ochi pe duşmanul său, comandantul de regiment, dornic să descopere pe chipul lui vreun semn care să-i confirme bănuielile; dar colonelul nu se uită o singură dată măcar, ci privea tot înainte, aşa cum făcea totdeauna când era-n front, sever şi plin de solemnitate. Se auzi o comandă.

— Mai repede! Mai repede! Spuseră câteva voci de lângă el.

Agăţându-şi săbiile de dârlogi, zăngănind din pinteni şi grăbindu-se fără să ştie singuri ce aveau anume de făcut, husarii descălecară. Unii prinseră să se închine. Rostov nu se mai uita acum la comandant; nu mai avea când. Se temea cumplit, se temea cu strângere de inimă, să nu rămână cumva în urma celorlalţi husari. Mâna îi tremură când trecu dârlogii calului în mâna ordonanţei şi simţi cum sângele îi năpădeşte inima zvâcnind năvalnic. Denisov, lăsat pe spate, trecu în goană şi strigă ceva când ajunse în dreptul lui. Rostov nu mai vedea nimic decât husari care alergau în jurul lui în zăngănit de săbii şi de pinteni.

— Brancardele! Strigă o voce din spate.

Rostov nu se gândi la înţelesul pe care putea să-l aibă acest cuvânt; fugea, străduindu-se doar să fie pe pod înaintea tuturor. Dar chiar lângă pod, cum fugea fără să vadă unde calcă, dădu într-o băltoacă de noroi cleios, alunecă şi căzu pe brânci, murdărindu-şi mâinile. Alţii i-o luară înainte.

— Pe amântoi părţi, căpitane, îi ajunse lui până la ureche vocea comandantului de regiment, care, oprit pe undeva pe aproape, sta călare nu departe de pod, cu faţa triumfătoare şi radiind de voie bună.

Rostov, după ce-şi şterse mâinile de pantaloni, aruncă o privire înspre duşmanul său şi dădu să fugă mai departe,

socotind că, cu cât mai-departe va merge, cu atât mai bine va fi privit. Dar Bogdanâci, cu toate că nu se uita într-acolo şi deci n-avusese cum să-l recunoască pe Rostov, se răsti la el.

— Cine alergi pe mişlocul potului? Pe partea treapta! Elev, înapoi! Strigă el supărat, apoi adresându-se lui Denisov, care, făcând paradă de vitejie, intrase călare pe scândurile podului: Pentru ce riscat, căpitane! Ar fi pine se tescalecaţi, spuse colonelul.

— Ei! Pe cel vinovat îl nimereşte totdeauna ghiuleaua, răspunse Vaskea Denisov, întorcându-se în şa.

În timpul acesta, Nesviţki, Jerkov şi ofiţerul din suită stăteau toţi împreună, dincolo de bătaia tunurilor, şi se uitau când la această mână de oameni cu chivere galbene, dolmane verzi încheiate cu găitane şi pantaloni albaştri, care se mişcau pe lângă pod, când la mantalele albastre şi la pâlcurile de oameni şi cai de dincolo de pod care se apropiau şi printre care se puteau uşor recunoaşte tunurile.

„Vor reuşi sau nu vor reuşi să aprindă podul? Cine i-o va lua celuilalt înainte? Ajung ai noştri la timp şi-i dau foc sau se apropie francezii la o bătaie de mitralii şi-i seceră pe toţi?” Aceste întrebări şi le punea fără să vrea, cu strângere de inimă, fiecare om din mulţimea aceea de trupe care stătea în apropierea podului şi se uita la husarii de pe pod şi la uniformele albastre, cu baionete şi arme de foc, ce se apropiau de cealaltă parte, în lumina puternică a asfinţitului de soare.

— Ah! Li s-a-nfundat husarilor! Spuse Nesviţki. Sunt acum în bătaia mitraliei!

— A luat degeaba cu el atâţia oameni, zise ofiţerul din suită.

— Aşa e! Încuviinţă Nesviţki. Să fi trimis doar doi băieţi de ispravă, şi ar fi fost de ajuns!

— Ah, luminăţie, se amestecă Jerkov, fără să-şi dezlipească ochii de la husari, cu acelaşi veşnic aer naiv, după care nu puteai şti dacă ceea ce spunea era serios sau nu. Ah,

luminăţie! De ce-i judecaţi aşa? Zici că să trimitem numai doi oameni; bine, dar atunci nouă cine ne mai dă ordinul sfântului Vladimir, cu baretă? Pe când aşa, chiar dacă va fi niţeluş scuturat, escadronul poate fi propus pentru decorare şi va primi chiar bareta. Ştie el, Bogdanâci al nostru, ce face.

— Ei, exclamă ofiţerul din suită, astea-s pentru mitralii!

Şi arătă la tunurile franţuzeşti, care fuseseră desprinse de antetrenuri şi trase cu iuţeală în lături.

În rândurile francezilor, în grupele unde erau tunurile, apăru un nouraş de fum, apoi un al doilea, un al treilea, aproape în acelaşi timp, şi în clipa când vâjâi prin văzduh cel dintâi obuz, se văzu un al patrulea nouraş de fum. Două bubuituri apoi, una după alta, şi pe urmă a treia.

— Oh! Oh! Oftă Nesviţki, ca şi cum l-ar fi ars un foc dureros, apucându-l de mână pe ofiţerul din suită. Uite, a căzut unul, a căzut, a căzut!

— Doi, mi se pare!

— Să fi fost eu împărat, n-aş fi făcut niciodată război, zise Nesviţki, întorcând capul.

Francezii îşi încărcau iarăşi în pripă tunurile. Infanteriştii lor, în mantale albastre, se îndreptau în fugă spre pod. Din nou însă, la intervale neregulate, se iviră nouraşii de fum, şi mitraliile începură să trosnească şi să le plesnească pe pod. De data aceasta, Nesviţki nu mai putu vedea ceea ce se întâmpla pe pod. Un fum gros se ridicase deasupra podului. Husarii reuşiseră să-i dea foc, şi bateriile franceze tot îl mai băteau, nu pentru ca să împiedice incendierea lui, ci pentru că tunurile fuseseră puse în bătaie şi aveau în ce bate.

Înainte ca husarii să se fi putut înapoia la cei ce le ţineau caii, francezii izbutiră să le trimită trei salve de mitralii. Două salve nu-şi atinseră ţinta şi mitraliile îşi trecuseră ploaia pe deasupra capetelor, dar a treia nimerise totuşi în mijlocul grupului de husari şi doborâse trei oameni.

Rostov, preocupat de raporturile sale cu Bogdanâci, se oprise în mijlocul podului, neştiind ce să facă. De tăiat (aşa

cum îşi închipuise el întotdeauna lupta) n-avea pe cine să taie; de ajutat la aprinderea podului de asemenea nu putea ajuta, căci nu-şi luase şi el, aşa cum făcuseră ceilalţi soldaţi, un şomoiog de paie. Stătea şi se uita, când deodată auzi o pârâitură pe pod, un zgomot ca de nuci ce se împrăştie şi văzu cum, chiar de lângă el, unul dintre husari se prăvăli gemând, pe parapet. Rostov alergă spre el odată cu alţii. Iarăşi se auzi strigătul: „Brancarda!” Patru oameni îl luară şi-l ridicară pe cel căzut.

— O-o-o – of! Făceţi-vă pomană şi lăsaţi-mă, pentru Dumnezeu, striga rănitul, dar camarazii îl ridicară totuşi de jos şi-l puseră pe targă.

Nikolai Rostov se întoarse şi, ca şi când ar fi căutat ceva anume, începu să se uite în depărtări, la apa Dunării, la cer şi la soare! Ce frumos i se părea cerul! Cât de albastru, de liniştit şi de adânc! Cât de puternic şi de solemn asfinţea soarele! Cu ce luciu dezmierdător sclipea departe Dunărea! Şi parcă şi mai frumoşi erau acum în zare munţii, care albăstreau depărtările, dincolo de Dunăre; frumoasă era mânăstirea, frumoase erau tainicele văgăuni şi pădurile de pini, cu creştetele învăluite în negură! Ce linişte e-acolo… ce fericire… „N-aş mai dori nimic, nimic altceva, decât să pot fi acolo, gândi Rostov. În mine şi-n soarele acesta e atâta fericire; pe când aici… geamăt, suferinţă, frică şi-nvălmăşeala asta, şi pripeala… Iată, iarăşi nu ştiu ce strigăte, iarăşi o iau cu toţii la fugă înapoi, şi voi fugi şi eu cu ei, şi iat-o lângă mine moartea jur împrejurul meu… O clipă numai şi nu voi mai vedea niciodată soarele acesta, apa aceasta, văgăuna aceasta…”

În clipa aceea soarele scăpată dincolo de neguri; în faţa ochilor, Rostov văzu altă targă. Atunci, frica de moarte şi frica de tărgi, dragostea de soare şi dragostea de viaţă se contopiră toate într-o impresie de dureroasă îngrijorare.

„Doamne Dumnezeule! Tu, care eşti în ceruri, mântuieşte-mă, iartă-mă şi mă ocroteşte!” şopti pentru sine Rostov.

Husarii alergară spre cei care le ţineau caii, glasurile începură să se audă mai lămurit şi mai domoale, iar tărgile pieriră din faţa ochilor.

— Ei, frate, ai mirosit şi tu praful de puşcă? Îi strigă la ureche vocea lui Vaska Denisov.

„Totul s-a sfârşit cu bine, dar sunt un laş, da, sunt un laş”, se gândi Rostov şi, oftând din greu, luă din mâna ordonanţei dârlogii lui Gracik, care-şi ţinea şi-acum un picior în repaus, şi încălecă.

— Ce-au fost astea? Mitralii? Întrebă el pe Denisov.

— Şi încă ce mitralii! Răspunse Denisov. Au lucrat bine flăcăii! Da-i lucru scârbos! Atacul – e altceva, e plăcut, tai în carne vie; pe când aşa, dracu să-i ştie, parcă trag la ţintă.

Şi Denisov se depărtă, ducându-se la grupul în care se aflau comandantul regimentului, Nesviţki, Jerkov şi ofiţerul din suită, care se opriseră toţi aproape de Rostov.

„Cel puţin, bine că n-a băgat nimeni de seamă”, se gândi Rostov. Şi, într-adevăr, nimeni nu observase nimic, căci fiecăruia dintre ei îi era cunoscut acest sentiment pe care iuncherul, ce nu primise până acum botezul focului, îl încerca pentru întâia dată.

— Ei, acum voi avea ce raporta, zise Jerkov. Te pomeneşti că mă înaintează şi pe mine locotenent.

— Raportaţi prinţului că eu tat foc potului, zise solemn şi vesel colonelul.

— Şi dacă întreabă despre pierderi?

— Nimica toată! Toi husari răniţi şi unul ucis pe loc, spuse el cu vădită mulţumire, fără să-şi poată stăpâni un zâmbet fericit, şi accentuând în chip deosebit cuvintele: ucis pe loc.

IX.

URMĂRITĂ DE O ARMATĂ de o sută de mii de francezi sub comanda lui Bonaparte, având de întâmpinat atitudinea duşmănoasă a localnicilor, nemaiputând avea încredere în aliaţii ei şi, pe deasupra, fiind nevoită din cauza aprovizionărilor neîndestulătoare să procedeze în afară de toate convenţiile prescrise ale războiului, armata rusă,

alcătuită din treizeci şi cinci de mii de oameni sub comanda lui Kutuzov, se retrăgea în pripă pe Dunăre în jos, fără să se oprească decât atunci când era ajunsă de inamic, pentru a se desprinde prin acţiuni de ariergardă, nu mai mult decât era necesar pentru o retragere fără pierderi de material greu. Se dădură asemenea lupte la Limbach, Amstetten şi Melk; dar cu toată vitejia şi dârzenia cu care se luptau ruşii, recunoscute chiar şi de inamic, rezultatul acestor încăierări fu numai aceeaşi retragere, din ce în ce mai grăbită.

Trupele austriece, care se putuseră salva la Ulm şi se uniseră cu trupele lui Kutuzov la Braunau, se despărţiră acum de armata rusă, iar Kutuzov rămase numai cu slabele-i forţe istovite. Să mai apere Viena nici nu putea fi vorba. În locul războiului de ofensivă – studiat în amănunţime, după regulile noii ştiinţe, strategia – ale cărui planuri îi fuseseră înmânate la Viena de către Hofkriegsrat-ul austriac, singura ţintă, idealul aproape irealizabil al lui Kutuzov, era acum să nu lase să i se prăpădească oştirea, cum i se întâmplase lui Mack la Ulm, şi să se unească cu trupele care urmau să sosească din Rusia.

La 28 octombrie, Kutuzov trecu cu armata pe malul stâng al Dunării şi pentru prima dată făcu un popas, având Dunărea între el şi principalele forţe franceze. În ziua de 30, el atacă divizia de sub comanda lui Mortier, care se afla pe malul stâng al Dunării, şi o zdrobi. În această acţiune fură pentru prima oară luate şi trofee: un drapel, câteva tunuri şi doi generali inamici căzuţi prizonieri. Pentru prima oară, într-o retragere care dura de două săptămâni, trupele ruseşti poposeau, şi după luptă nu numai că-şi păstrară poziţiile, dar îi mai şi puseră pe fugă pe francezi. În ciuda faptului că armata era dezbrăcată, sleită de puteri şi micşorată cu o treime din cauza celor rămaşi în urmă, a răniţilor, a morţilor şi a bolnavilor; în ciuda faptului că, pe celălalt mal al Dunării, mulţi bolnavi şi răniţi fuseseră părăsiţi fără altă protecţie decât o scrisoare din partea lui Kutuzov, prin care el apela la sentimentele de umanitate ale

inamicului; în ciuda faptului că spitalele şi casele mai mari din Krems, transformate în lazarete, nu mai pridideau să îngrijească pe toţi bolnavii şi răniţii, în ciuda tuturor acestor fapte, popasul de lângă Krems şi victoria asupra lui Mortier ridicaseră simţitor moralul trupelor. În toată armata, chiar şi la cartierul general, circulau cele mai îmbucurătoare, deşi neîntemeiate, zvonuri despre nişte închipuite coloane care s-ar apropia, venind din Rusia, despre nu se ştie ce victorie repurtată de austrieci şi despre retragerea înspăimântată a lui Bonaparte.

Prinţul Andrei se găsea în timpul bătăliei trimis cu o misiune pe lângă generalul austriac Schmidt, omorât în această acţiune. Calul prinţului fusese rănit sub el şi prinţul însuşi zgâriat la o mână de un glonte. În semn de mare încredere din partea lui Kutuzov, el fu trimis să ducă vestea acestei izbânzi la curtea Austriei, care acum nu mai era la Viena, ameninţată de forţele franceze, ci la Brünn. În noaptea bătăliei, emoţionat, dar defel obosit (cu toată constituţia lui aparent slabă, prinţul Andrei putea suporta oboseala fizică mai uşor decât oamenii cei mai puternici), el venise călare la Krems cu un raport al lui Dohturov către Kutuzov şi fusese trimis în aceeaşi noapte curier la Brünn. Însărcinarea aceasta de a duce curierul, în afara decoraţiei, care-i era asigurată, însemna un pas mare spre înaintarea în grad.

Noaptea era întunecoasă, dar înstelată; drumul se vedea ca o dâră neagră prin albul zăpezii căzute în ajun, în ziua luptei. Aci, depănându-şi firul impresiilor din lupta ce avusese loc, aci, închipuindu-şi cu plăcere efectul pe care-l va stârni el cu vestea izbânzii, sau amintindu-şi cum fusese petrecut la plecare de către comandantul suprem şi de către camarazii lui, prinţul Andrei, legănat în trăsura de poştă, încerca starea sufletească a omului care a aşteptat mult timp şi care, în sfârşit, a atins începutul unei fericiri mult dorite. Îndată ce închidea ochii, în urechi îi răsunau salve de puşcă şi bubuituri de tun, care se topeau în

huruitul roţilor şi în impresiile victoriei. În vis, după aceea, se făcea că ruşii fug şi că el însuşi e ucis; dar se trezea repede, fericit să-şi dea seama că nimic din toate astea nu fusese adevărat şi că, dimpotrivă, francezii erau cei puşi pe fugă. Începea din nou să-şi împrospăteze în minte toate amănuntele victoriei, bărbăţia lui calmă din timpul luptei şi, liniştindu-se, aţipea… După noaptea aceea adâncă şi înstelată, urmă o dimineaţă strălucitoare şi plină de voie bună. Zăpada se topea la soare şi caii înaintau cu iuţeală, lăsând în urma lor, la dreapta şi la stânga drumului, păduri, câmpii, cătune…

La una dintre haltele de poştă, prinţul Andrei ajunse din urmă un convoi de răniţi ruşi. Ofiţerul rus care conducea convoiul şedea tolănit în prima căruţă şi-i tot striga ceva unui soldat, înjurându-l cu vorbele cele mai grosolane. În lungi furgoane nemţeşti, care-i duceau zdruncinându-i pe drumul pietros, erau înghesuiţi câte şase sau chiar mai mulţi răniţi, palizi, murdari, bandajaţi. Unii dintre ei stăteau de vorbă (îi auzi vorbind ruseşte), alţii mâncau pâine, alţii, cei mai grav răniţi, tăceau şi se uitau cu ochi blânzi de copil bolnav la curierul care trecea în fuga trăsurii pe lângă ei.

Prinţul Andrei porunci să oprească şi întrebă pe unul dintre soldaţi în ce luptă fuseseră răniţi.

— Alaltăieri, la Dunăre, răspunse soldatul.

Prinţul Andrei scoase punga şi-i dădu soldatului trei galbeni.

— Pentru toţi, adăugă el, adresându-se ofiţerului care se apropiase. Însănătoşire grabnică, băieţi! Mai avem mult de luptat.

— Ce noutăţi ne aduceţi, domnule aghiotant? Întrebă ofiţerul, dornic, se vede, să mai stea de vorbă.

— Bune! Mână, strigă el vizitiului şi porni mai departe.

Se înnoptase de-a binelea, când prinţul Andrei intră în Brünn şi se văzu înconjurat de clădiri înalte, de prăvăliile cu vitrine luminate ca şi ferestrele caselor şi felinarele aprinse, de trăsuri frumoase huruind pe caldarâm, şi de toată

atmosfera de oraş mare atât de îmbietoare întotdeauna pentru militarul abia sosit dintr-o tabără de pe front. Deşi călătorise numai în goana cailor şi nu dormise toată noaptea, prinţul Andrei, când se apropie de palat, se simţi mai înviorat decât în ajun. Numai ochii îi licăreau cu un sclipet febril, iar gândurile i se înşirau cu o limpezime şi o iuţeală neobişnuite. Imaginile vii ale luptei i se înfăţişară din nou, toate, de data aceasta nu tulburi, ci bine delimitate, într-o expunere concisă, pe care în închipuirea sa o făcea împăratului Franz. La fel de viu îşi reprezenta el eventualele întrebări care-i puteau fi puse şi răspunsurile pe care le-ar putea da. El se aştepta să fie primit îndată de împărat. Dar la intrarea principală a palatului îl întâmpină un funcţionar care, identificându-l drept curier, îl îndrumă spre altă intrare.

— Din coridor pe dreapta, Euer Hochgeboren249; acolo îl veţi găsi pe aghiotantul imperial de serviciu, îi zise funcţionarul. El vă va conduce la ministrul de război.

Aghiotantul imperial de serviciu, care-l primi pe prinţul Andrei, îl rugă să aştepte şi se duse să raporteze ministrului de război. În cinci minute se înapoie şi, înclinându-se deosebit de respectuos, făcu loc prinţului să treacă înainte şi-l conduse prin coridor în cabinetul unde se afla ministrul. Aghiotantul imperial, prin respectul cu totul ieşit din comun pe care i-l arăta, voia, după câte se părea, să se pună la adăpost de o eventuală familiaritate din partea aghiotantului rus. Când fu aproape de uşa cabinetului ministrului de război, voioşia prinţului Andrei pierise aproape cu totul. Se simţea jignit şi sentimentul jignirii se transformă în aceeaşi clipă, fără să-şi dea măcar seama, într-un dispreţ prin nimic justificat. Mintea sa ageră îi suflă, însă, numaidecât motivele pentru care el avea dreptul de a-i dispreţui şi pe aghiotant şi pe ministrul de război. „Lor, care nici n-au mirosit vreodată praful de puşcă, li s-o fi părând că nu e deloc greu să câştigi o victorie”, îşi spuse el. Ochii lui îşi strânseră cu dispreţ pleoapele; intră înadins foarte

tacticos în cabinetul ministrului. Sentimentul acesta se întări şi mai mult când dădu cu ochii de ministrul de război, care, stând îndărătul unei uriaşe mese de lucru, timp de aproape două minute nu acordă nici o atenţie celui care intrase. Ministrul de război şedea cu capul lui chel şi albit la tâmple, aplecat între două lumânări de ceară, şi citea ceva, făcând însemnări cu creionul. Continuă să citească, fără să ridice capul, când se deschise uşa şi se auziră paşi.

— Ia-o şi expediaz-o, îi spuse ministrul aghiotantului său, întinzându-i hârtia, tot fără să dea nici o atenţie curierului.

Prinţul Andrei putea să deducă, sau că dintre toate acţiunile militare care-l preocupau pe ministru, acţiunile armatelor lui Kutuzov îl interesau mai puţin decât oricare altele, sau că ministrul vedea necesitatea de a-l face pe curierul rus să simtă acest lucru. „Mi-e absolut indiferent”, gândi el. Ministrul de război îşi strânse restul hârtiilor de pe masă, le potrivi cu grijă una peste alta şi, în cele din urmă, înălţă capul. Avea un cap caracteristic de om inteligent. Dar, în clipa când se adresă prinţului Andrei, această expresie inteligentă şi energică se schimbă, voit, din obişnuinţă: pe chipul lui apăru zâmbetul nătâng şi prefăcut – de o făţărnicie pe care nu-şi mai dădea măcar osteneala să o ascundă – al omului obligat să primească, unul după altul, mulţi solicitatori.

— Din partea generalului feldmareşal Kutuzov? Întrebă el. Nădăjduiesc că aduceţi veşti bune! Aţi avut o ciocnire cu Mortier? O victorie? Era şi timpul!

Luă adresa, care era pe numele lui, şi începu s-o citească cu o expresie gravă.

— Ah, Dumnezeule, Dumnezeule! Schmidt! Zise el în nemţeşte. Ce nenorocire, ce nenorocire!

După ce parcurse în fugă adresa, o puse pe masă şi se uită la prinţul Andrei, chibzuind pesemne ceva.

— Ah, ce nenorocire! Victoria, spuneţi dumneavoastră, este hotărâtoare? Pe Mortier nu l-aţi prins totuşi (se gândi câtva timp). Sunt tare bucuros c-aţi adus veşti bune, cu

toate că moartea lui Schmidt este un preţ foarte scump pentru această izbândă. Majestatea-sa va dori, presupun, să vă vadă, dar nu cred că astăzi. Vă mulţumesc; e timpul să vă odihniţi. Mâine sunteţi invitat la recepţia de după paradă. De altfel, vă voi înştiinţa.

Zâmbetul prostesc, care se ştersese de pe chipul ministrului cât durase convorbirea, apăru acum din nou.

— La revedere, vă mulţumesc foarte mult. Majestatea-sa împăratul va dori, de bună seamă, să vă vadă, repetă el şi-şi înclină capul.

Ieşind de la palat, prinţul Andrei simţi că tot interesul şi fericirea, pe care i le adusese victoria, rămâneau acum acolo, încredinţate mâinilor indiferente ale ministrului de război şi politicosului său aghiotant. Întregul mers al gândurilor sale se schimbase într-o clipă; bătălia i se părea acum o străveche, o foarte depărtată amintire.

X.

LA BRÜNN, PRINŢUL Andrei fu găzduit la un cunoscut al său, diplomatul rus Bilibin.

— Ah! Dragul meu prinţ, ce oaspete plăcut, zise Bilibin, ieşind în întâmpinarea prinţului Andrei. Franz, du bagajele prinţului în dormitorul meu, spuse el servitorului, care-l condusese pe Bolkonski. Ei, vii ca un vestitor al victoriei? Minunat! Eu, după cum vezi, sunt bolnav.

După ce se spălă şi se îmbrăcă, prinţul Andrei trecu în luxosul cabinet al diplomatului şi se aşeză la masa care i se pregătise. Bilibin stătea liniştit lângă cămin.

Prinţul Andrei, nu atât după greutăţile călătoriei, cât mai ales după toate marşurile, în vremea cărora fusese lipsit nu numai de orice lux cât de mic, dar chiar şi de cel mai elementar confort, încerca acum senzaţia plăcută a odihnei în mijlocul acestor condiţii de viaţă, în luxul rafinat cu care fusese obişnuit din copilărie. În afară de aceasta, îi făcea mare plăcere, după primirea ce-i făcuseră austriecii, să stea de vorbă, fie chiar şi într-o limbă străină (vorbeau franţuzeşte), cu un rus care, după presupunerea lui,

împărtăşea antipatia generală a ruşilor (pe care el o simţea acum mai puternic decât oricând) faţă de austrieci.

Bilibin era un om ca la vreo treizeci şi cinci de ani; era neînsurat şi făcea parte din aceeaşi societate ca şi prinţul Andrei. Se cunoşteau încă de la Petersburg, dar se apropiaseră şi mai mult unul de altul cu prilejul ultimei vizite pe care prinţul Andrei i-o făcuse când îl însoţise pe Kutuzov la Viena. După cum prinţul Andrei promitea să facă o frumoasă carieră militară, tot aşa, ba chiar şi mai mult, promitea Bilibin să facă o carieră diplomatică strălucită. Destul de tânăr, era totuşi un vechi diplomat, ca unul care-şi începuse cariera la şaisprezece ani; fusese la legaţia din Paris şi la Copenhaga, iar acum, la Viena, primea un post destul de însemnat. Atât cancelarul, cât şi ambasadorul rus la Viena, îl cunoşteau şi-l preţuiau. Nu făcea parte din acea numeroasă categorie de diplomaţi care se simt datori să aibă numai merite negative, să nu facă lucruri care să dea de vorbit şi să converseze franţuzeşte, pentru a fi buni diplomaţi; era unul dintre acei diplomaţi cărora le place şi care ştiu să muncească şi, în ciuda leneviei sale, rămânea uneori nopţi întregi la masa lui de scris. Se pricepea în orice fel de lucrări, indiferent de ce natură. Nu-şi punea niciodată întrebarea „pentru ce”, ci numai „cum”. În ce anume consta obiectul diplomatic îi era cu desăvârşire egal, dar găsea o mare mulţumire în a concepe iscusit, precis şi elegant o circulară, un memorandum sau un raport. În afară de meritele sale stilistice, Bilibin mai era preţuit şi pentru arta cu care ştia să se poarte şi să discute în cercurile înalte.

Lui Bilibin îi plăcea conversaţia, aşa cum îi plăcea şi lucrul, doar atunci când convorbirea putea fi spirituală şi distinsă. În societate pândea necontenit prilejul de a spune ceva remarcabil şi nu intra în vorbă decât în aceste condiţii. Limbajul lui Bilibin era totdeauna presărat cu fraze bine închegate şi de interes pentru întreaga societate, originale şi pline de spirit. Aceste fraze erau elaborate gata în

laboratorul interior al lui Bilibin, ca decorurile purtabile, după caz, anume pentru ca oamenii de nimica din lumea mare să le poată ţine minte uşor şi apoi să le poarte din salon în salon. Şi, pe drept cuvânt, les mots de Bilibine se colportaient dans les salons de Vienne, 250 după cum se spunea, şi de multe ori aveau înrâurire asupra aşa-ziselor chestiuni importante.

Faţa lui slabă, scofâlcită şi gălbuie, era toată numai cute adânci, care păreau totdeauna atât de curate şi de sârguincios spălate, încât semănau cu buricele degetelor, stafidite după baie. Mişcările acestor cute formau jocul principal al fizionomiei sale. Ba ridica sprâncenele şi i se brăzda adânc fruntea, ba cobora sprâncenele şi i se brăzdau obrajii. Ochii lui mici şi înfundaţi adânc în orbite priveau totdeauna drept şi cu voioşie.

— Şi-acum, povesteşte-ne şi nouă isprăvile dumitale, zise el.

Bolkonski povesti cu cea mai mare modestie şi fără să amintească de el măcar o singură dată, despre lupta cu francezii şi despre vizita sa la ministrul de război.

— Ils m'ont reçu avec ma nouvelle, comme un chien dans un jeu de quilles251.

Bilibin râse şi îşi destinse cutele obrazului.

— Cependant, mon cher, spuse el, privindu-şi de la distanţă o unghie şi zbârcindu-şi pielea deasupra ochiului sting, malgré la haute estime que je professe pour le pravoslavnica oştire rusă, j'avoue que votre victoire n'est pas des plus victorieuses252.

Continuă tot aşa, în franţuzeşte, rostind în ruseşte doar cuvintele pe care voia să le sublinieze dispreţuitor.

— Cum aşa? V-aţi năpustit cu întreaga masă a trupe lor voastre asupra nenorocitului de Mortier, care n-avea decât o divizie, şi acest Mortier vă scapă printre degete? Unde vă e victoria?

— Totuşi, dacă stăm şi judecăm, răspunse prinţul Andrei, noi putem spune, fără să ne lăudăm, că am făcut ceva mai mult decât la Ulm…

— Pentru ce n-aţi pus mâna măcar pe un mareşal? Unul măcar să ne fi adus!

— Pentru că socoteala de acasă nu se potriveşte cu aceea din târg şi pentru că la război nu se petrece totul după regulament, ca la paradă. Noi ne propusesem, după cum v-am spus, să cădem în spatele frontului inamic pe la orele

şapte dimineaţa, dar n-am ajuns nici pe la cinci după-amiază.

— Şi de ce n-aţi ajuns la şapte dimineaţa? Trebuia să fi ajuns la şapte dimineaţa, zise zâmbind Bilibin, trebuia să ajungeţi cu orice preţ la şapte dimineaţa!

— De ce nu l-ai convins dumneata pe Bonaparte, pe cale diplomatică, că ar fi fost mai bine să părăsească de bună voie Senova? Spuse pe acelaşi ton prinţul Andrei.

— Ştiu eu, îl întrerupse Bilibin, că-ţi spui în gândul dumitale că-i foarte uşor să iei prizonieri mareşalii când stai pe divan, la gura sobei. E adevărat, dar de ce nu l-aţi prins totuşi? Şi să nu vă miraţi dacă nu numai ministrul de război, dar chiar şi augustul împărat şi rege, Franz, se vor arăta prea puţin fericiţi de victoria voastră; până şi eu, umilul secretar al ambasadei ruse, nu simt nici un fel de bucurie deosebită…

Se uită ţintă la prinţul Andrei şi-şi descreţi dintr-o dată fruntea.

— Acum e rândul meu să întreb „pentru ce”, dragul meu, zise Bolkonski. Trebuie să mărturisesc că nu înţeleg; poate că sunt în asta anumite subtilităţi diplomatice mai presus de mintea mea slabă, dar nu înţeleg: Mack pierde întreaga armată, arhiducele Ferdinand şi arhiducele Carol nu dau nici un semn de viaţă şi fac greşeli peste greşeli, iar când, în sfârşit, Kutuzov e singurul care repurtează o victorie adevărată şi nimiceşte charme253-ul francezilor, pe ministrul de război nici nu-l interesează măcar să ştie amănuntele luptei.

— Tocmai din cauza asta, dragul meu. Voyez-vous, mon cher254: ura pentru ţar, pentru Rusia, pentru credinţă! Tout ça est bel et bon255, dar ce ne intesează pe noi – vreau să spun curtea austriacă – victoria dumneavoastră? Aduceţi-ne ceva veşti bunişoare despre o victorie a arhiducelui Carol sau Ferdinand – un archiduc vaut l'autre256 – după cum ştii prea bine, măcar asupra unei companii de pompieri de-a lui Bonaparte şi atunci va fi cu

totul altceva; o vom sărbători cu salve de tun! Dar aşa, vestea asta e făcută parcă într-adins numai ca să ne irite. Arhiducele Carol nu face nici o ispravă; arhiducele Ferdinand se face de ruşine. Dumneavoastră părăsiţi Viena şi n-o mai apăraţi, comme şi vous nous disiez257: cu noi este Dumnezeu, dar cât despre voi, despre capitala voastră, Dumnezeu să vă aibă în sfânta lui pază! Am avut un singur general, iubit de toţi, pe Schmidt, iar dumneavoastră mi-l târâţi şi pe acela sub gloanţe şi veniţi să ne felicitaţi cu prilejul victoriei! Trebuie să recunoşti că veste mai supărătoare decât asta, pe care o aduci dumneata, greu se putea născoci. Cest comme un fait expres, comme un fait expres258. Şi-apoi, în afară de asta, să zicem chiar că aţi fi câştigat o victorie strălucită, că ar fi câştigat-o chiar arhiducele Carol. Ce se schimbă oare prin asta în mersul general al războiului? Ar fi prea târziu acum, când Viena este ocupată de trupele franceze.

— Cum ocupată? Viena a fost ocupată?

— Nu numai că e ocupată, dar Bonaparte se află la Schönbrunn, iar contele, scumpul nostru conte Vrobna, pleacă într-acolo să primească ordine de la dânsul.

Bolkonski, obosit de călătorie şi de impresia proastă a primirii ce i se făcuse, şi mai cu seamă acum, după-masă, îşi dădea seama că nu poate pricepe toată însemnătatea cuvintelor pe care le auzea.

— Azi-dimineaţă a fost aici contele Lichtenfels, continuă Bilibin, şi mi-a arătat o scrisoare în care e descrisă, în toate amănuntele, parada francezilor la Viena. Le prince Murat et tout le tremblement259… Vezi dar că izbânda dumneavoastră nu-i atât de îmbucurătoare şi că nu te poţi nici dumneata aştepta să fii primit ca un salvator…

— Drept să spun, mie mi-este indiferent, cu desăvârşire indiferent! Zise prinţul Andrei, începând să priceapă că veştile lui, despre lupta de la Krems erau, pe drept cuvânt, de prea mică însemnătate în lumina unui eveniment ca acela al ocupării capitalei Austriei. Dar cum a fost luată

Viena? Dar podul şi vestitul tete de pont260 şi prinţul Auersperg? Pe la noi se zvonea că prinţul Auersperg apără Viena, spuse el.

— Prinţul Auersperg e dincoace, pe malul nostru, şi ne apără pe noi: ne apără foarte prost, cred eu, dar ne apără totuşi. Viena e pe celălalt mal. Nu, podul încă n-a fost luat şi nădăjduiesc că nu va fi luat, pentru că a fost minat şi s-au dat dispoziţiuni să fie distrus. În caz contrar, noi demult am fi fost refugiaţi în munţii Boemiei, iar dumneata, cu armata dumitale cu tot, aţi fi petrecut un sfert de oră incomod, între două focuri.

— Da, dar asta încă nu înseamnă că războiul s-a terminat, spuse prinţul Andrei.

— Eu, însă, cred că s-a terminat. Tot aşa cred şi grangurii de pe-aici, dar nu îndrăznesc să o spună. Se va adeveri ceea ce am mai spus la începutul campaniei, că nu votre echauffourée de Dürenstein261, şi, în general, nu praful de puşcă va hotărî soarta războiului, ci acei care l-au pus la cale, zise Bilibin, repetând unul dintre acele mots262 în care excela şi, descreţindu-şi pielea frunţii, se opri puţin. Întrebarea este ce anume se va hotărî la întâlnirea de la Berlin între împăraţii Alexandru şi regele Prusiei. Dacă Prusia intră în coaliţie, on forcera la main a l'Autriche263, şi vom avea mai departe război. Dacă însă nu va intra, problema rămâne doar în a conveni unde să se formuleze principiile de bază ale noului Campo Formio.

— Ce genialitate nemaipomenită! Strigă deodată prinţul Andrei, strângându-şi pumnul delicat şi izbind în masă. Şi ce noroc are omul acesta!

— Buonaparte? Întrebă Bilibin, încreţindu-şi fruntea şi dând să se înţeleagă prin asta că acum urmează un mot. Buonaparte? Repetă el, apăsând cu intenţie pe u. Eu cred totuşi că acum, când dictează de la Schönbrunn legi pentru Austria, il faut lui faire grâce de l'u264. Uite, eu am hotărât să introduc o inovaţie şi să-l numesc Bonaparte tout court265.

— Nu, fără glumă, spuse prinţul Andrei, crezi într-adevăr că războiul s-a încheiat?

— Iată ce cred eu: Austria a rămas păcălită şi nu-i deprinsă cu aşa ceva. Se va răzbuna. A rămas păcălită, întâi din pricină că provinciile ei sunt devastate (on dit, le pravoslavnic est terrible pour le pillage266), armata ei e distrusă, capitala ei ocupată şi toate astea pour les beaux yeux267 ai majestăţii sale regelui Sardiniei. De aceea, entre nous, mon cher268 simt că ne trag pe sfoară, simt că se duc tratative cu Franţa şi că se pune la cale în secret încheierea unei păci separate.

— Asta nu se va întâmpla! Zise prinţul Andrei. Ar fi prea josnic.

— Qui vivra verra269, spuse Bilibin, descreţindu-şi iarăşi faţa, în semn că discuţia se încheiase.

Când prinţul Andrei trecu în camera care era pregătită anume pentru el şi se văzu îmbrăcat în rufe curate şi odihnindu-se pe perne moi, parfumate şi încălzite, el simţi că bătălia aceea, despre care adusese veşti, era departe, foarte departe de el. Acum îl preocupa alianţa Prusiei, trădarea Austriei, triumful lui Bonaparte, parada şi recepţia de a doua zi la împăratul Franz.

Închise ochii, dar în aceeaşi clipă în urechi începură să-i vâjâie, reînviind, bubuiturile de tun, împuşcăturile, huruitul roţilor trăsurii de poştă, şi văzu aievea cum coborau muschetarii de pe un deal, în monom, ca un ghem de aţă care se deşiră; francezii trăgeau, iar el călărea înainte, scară la scară cu Schmidt, în fruntea soldaţilor; îşi auzea zvâcnetele inimii şi gloanţele şuierând vesele împrejur şi încerca din nou senzaţia aceea înzecită a bucuriei de viaţă, pe care n-o mai simţise din copilărie.

Se trezi… „Da, toate acestea au fost, au trecut!”… îşi spuse el, zâmbindu-şi singur, fericit ca un copil, şi căzu din nou într-un somn adânc, tineresc.

XI.

A DOUA ZI SE DEŞTEPTĂ târziu. Reîmprospătându-şi în minte impresiile trecute, îşi aminti înainte de toate că în cursul zilei avea să se prezinte împăratului Franz; îşi mai aminti apoi de ministrul de război şi de politicosul aghiotant imperial austriac, de Bilibin şi de discuţia din ajun. Îmbrăcându-se pentru parada de la palat, în uniforma de mare ceremonie pe care n-o mai purtase demult, prinţul Andrei, împrospătat, înviorat şi chipeş cum era, cu mâna bandajată, intră în cabinetul lui Bilibin. În biroul acestuia se mai găseau patru domni, toţi din corpul diplomatic. Cu unul dintre ei – prinţul Ippolit Kuraghin, secretar de ambasadă – Bolkonski se cunoştea de la Moscova; cu ceilalţi îi făcu Bilibin cunoştinţă.

Domnii aceştia care se aflau la Bilibin, mondeni, bogaţi şi oameni de viaţă, formau aici, ca şi la Viena, un cerc aparte, numit de Bilibin, care era oarecum şeful lor, ai noştri, les nôtres. Acest cerc, compus aproape exclusiv din diplomaţi, îşi avea, de bună seamă, interesele sale proprii, care nu aveau nimic comun cu politica şi cu războiul, ci doar cu viaţa din lumea mare, cu frecventarea anumitor femei şi cu latura de pură cancelarie a serviciului lor. Aceşti domni îl primiră pe prinţul Andrei cu vădită plăcere, ca pe unul dintre ai lor (cinste pe care n-o făceau oricui). Din politeţe şi ca un prilej de a intra în discuţie, îi puseră câteva întrebări despre armată şi despre luptă, după care convorbirea se risipi, din nou, în glume şi bârfeli lipsite de orice consecvenţă.

— Dar şi mai frumos a fost, spuse unul, povestind păţania unui camarad al lor, diplomat, şi mai frumos a fost când cancelarul i-a spus în faţă că numirea lui la Londra înseamnă o avansare şi că în acest fel trebuie s-o şi privească. Vă puteţi închipui mutra lui la asemenea vorbe…

— Şi ceea ce e culmea, domnilor, trebuie să-l daţi de gol pe Kuraghin: acest donjuan, acest om îngrozitor, trăgea foloase de pe urma nenorocirii bietului om!

Prinţul Ippolit şedea tolănit într-un fotoliu voltaire-ian, cu picioarele trecute peste braţul fotoliului. Începu să râdă.

— Parlez-moi de ça270, zise el.

— O, donjuan! Şarpe ce eşti! Se auziră voci.

— Dumneata n-ai cum şti, Bolkonski, se întoarse Bilibin către prinţul Andrei, că toate grozăviile săvârşite de armata franceză (eram cât pe-aci să spun – rusă), sunt o nimica toată în comparaţie cu ravagiile făcute printre femei de omul acesta.

— La femme est la compagne de l'homme271, decretă prinţul Ippolit, privindu-şi prin lornion picioarele întinse pe braţul fotoliului.

Bilibin şi ai noştri, uitându-se o clipă în ochii lui Ippolit, izbucniră în hohote de râs. Prinţul Andrei observă că acest Ippolit, pe care (trebuia să o recunoască) aproape că fusese gelos pentru că îi făcuse curte soţiei sale, făcea pe măscăriciul acestei societăţi.

— Nu se poate, trebuie să-ţi fac plăcerea de a te distra puţin pe seama lui Kuraghin, îi şopti Bilibin lui Bolkonski. E încântător când face raţionamente politice! Să-l vezi ce aere îşi dă!

El se aşează lângă Ippolit şi, încreţindu-şi ridurile pe frunte, îl atrase într-o discuţie despre politică. Prinţul Andrei şi ceilalţi făcură cerc în jurul amândurora.

— Le cabinet de Berlin ne peut pas exprimer un sentiment d'alliance, începu cu importanţă Ippolit, privindu-i semnificativ pe toţi, sans exprimer… comme dans sa derieniere note… vous comprenez… vous comprenez… et puis şi sa Majesté l'Empereur ne déroge pas au principe de notre alliance…272

— Attendez, je n'ai pas fini… se adresă el, prinţului Andrei, apucându-l de mână. Je suppose que l'intervention sera plus forte que la non-intervention. Et… Se opri o clipă. On ne pourra pas imputer a la fin de non-recevoir notre dépeche du 28 novembre. Voila comment tout cela finira273.

Şi dădu drumul mâinii lui Bolkonski, vrând să arate prin asta că acum a spus tot ce avea de spus.

— Demosthenes, je te reconnais au caillou que tu as caché dans ta bouche d'or! 274 spuse Bilibin, căruia i se ridicase o şuviţă de păr pe cap, de satisfacţie.

Toţi izbucniră în râs. Ippolit râdea mai tare decât toţi. Se vedea bine că râsul îi făcea rău şi că se-năbuşea, dar nu-şi mai putea reţine râsul nebun care-i destindea faţa, de obicei nemişcată.

— Iată ce este, domnilor, spuse Bilibin. Bolkonski este oaspetele casei mele, aici, la Brünn, şi vreau, pe cât îmi stă în putinţă, să-l fac să guste din toate plăcerile vieţii de aici. Dacă ne-am fi aflat la Viena, ar fi fost foarte uşor; dar aici, dans ce vilain trou morave275, e mai greu şi vă rog pe toţi să-mi daţi un ajutor. Il faut lui faire les honneurs de Brünn276. Dumneavoastră, domnilor, luaţi-vă pe seamă grija de a-l duce la teatru, eu, în societate, iar dumneata, Ippolit, se înţelege, la femei.

— Să-l ducem la Amélie, e o bomboană de fată, spuse unul dintre ai noştri, sărutându-şi buricele degetelor.

— Să facem, în general, ca acest soldat setos de sânge să se convertească la o mai creştinească dragoste de oameni, zise Bilibin.

— Cred că nu mă voi putea bucura prea mult de ospitalitatea dumneavoastră, domnilor, căci e timpul să plec, spuse, uitându-se la ceas, Bolkonski.

— Unde?

— La împărat.

— O! O! O!

— Atunci, la revedere, Bolkonski! La revedere! Dar vino cât poţi mai curând la masă, se auziră voci. Te luăm noi pe răspunderea noastră.

— În timpul audienţei la împărat, dă-ţi osteneala să lauzi cât se poate mai mult buna orânduială a aprovizionărilor şi planurile de marş, îi spuse Bilibin, în timp ce-l conducea spre ieşire.

— Cu dragă inimă le-aş lăuda, dar, ştiind tot ce ştiu, îmi e cu neputinţă, răspunse zâmbind Bolkonski.

— Şi, în general, vorbeşte cât poţi mai mult. Are mania audienţelor; dar nu ca să vorbească el: nu-i place şi nici nu se pricepe, ceea ce vei vedea.

XII.

ÎN TIMPUL RECEPŢIEI, împăratul Franz se uitase doar de câteva ori în ochii prinţului Andrei, care se afla la locul hotărât, printre ofiţerii austrieci, şi-i făcuse un demn uşor cu capul lui ţuguiat. Iar îndată după recepţie, aghiotantul imperial din ajun îi transmisese foarte respectuos prinţului Bolkonski dorinţa împăratului de a-l primi în audienţă. Împăratul Franz îl primi stând în picioare în mijlocul camerei. Înainte de a se putea hotărî cu ce să înceapă, prinţul Andrei fu foarte uimit văzându-l pe împărat cam încurcat, dând impresia că nu ştie ce să apună şi înroşindu-se.

— Spuneţi-mi, când a început atacul? Se grăbi el să întrebe.

Prinţul Andrei răspunse. După această întrebare urmară altele, tot atât de neînsemnate: „Kutuzov e sănătos? De când a plecat din Krems?” etc. Împăratul vorbea în aşa fel de parcă tot ce-l preocupa era să pună un anumit număr de întrebări. Cât priveşte răspunsurile la aceste întrebări, se vedea limpede că nu-l interesau deloc.

— La ce oră s-a început lupta? Întrebă împăratul.

— Nu pot raporta majestăţii-voastre la ce oră s-a început lupta pe front, dar la Dürrenstein, unde mă aflam, trupa a pornit atacul la ora şase seara, zise Bolkonski, înviorându-se şi presupunând că, în sfârşit, se ivise prilejul de a-şi expune descrierea exactă a tot ceea ce ştia şi văzuse, descriere pe care de altminteri o şi avea pregătită în minte.

Dar împăratul zâmbi şi-l întrerupse.

— Câte mile?

— De unde şi până unde, majestate?

— De la Dürrenstein până la Krems.

— Trei mile şi jumătate, maiestate.
— Francezii au părăsit malul stâng?
— După cum ne-au informat iscoadele noastre, au trecut în aceeaşi noapte cu plutele cei din urmă dintre francezi.
— Aţi avut furaj de ajuns la Krems?
— Furajul nu ni s-a dat chiar în cantitatea…
Împăratul îl întrerupse.
— La ce oră a fost ucis generalul Schmidt?
— La ora şapte, pe cât mi-aduc aminte.
— La ora şapte? Foarte trist! Foarte trist!
Împăratul spuse că-i mulţumeşte şi se înclină. Prinţul Andrei ieşi şi în aceeaşi clipă fu înconjurat din toate părţile de curteni. Din toate părţile i se aruncară priviri binevoitoare şi i se adresară cuvinte amabile. Aghiotantul imperial din ajun îi făcu imputări că nu venise să locuiască la palat şi-i propuse să stea la dânsul. Ministrul de război se apropie şi-l felicită pentru ordinul Maria Tereza clasa a treia, cu care majestatea-sa împăratul binevoise să-l distingă. Un şambelan îl invită la majestatea-sa împărăteasa. Arhiducesa voia şi ea să-l vadă. Nu ştia cui să răspundă mai întâi şi stătu câteva clipe să-şi adune gândurile. Ambasadorul Rusiei îl luă de după umeri, îl trase mai spre fereastră şi începu să stea de vorbă cu el.
În ciuda celor afirmate de Bilibin, vestea adusă de el fusese primită cu bucurie. Se hotărâse oficierea unui tedeum de mulţumire. Kutuzov fusese decorat cu ordinul Maria Tereza în gradul de mare cruce şi toată armata rusă primise decoraţii. Bolkonski primi din toate părţile invitaţii şi fu nevoit să facă toată dimineaţa vizite principalilor demnitari austrieci. Isprăvindu-şi vizitele, pe la orele cinci seara prinţul Andrei venea înapoi acasă, la Bilibin, alcătuindu-şi în minte o scrisoare către tatăl său, în care-i povestea lupta cu francezii şi vizita sa la Brünn. În faţa scărilor casei în care locuia Bilibin aştepta o trăsură pe jumătate încărcată cu bagaje, iar Franz, servitorul lui Bilibin, ducea cu greutate un geamantan. (Înainte de-a

ajunge la Bilibin, prinţul Andrei intrase într-o librărie să-şi cumpere ceva cărţi pentru timpul campaniei şi zăbovise puţin acolo.)

— Ce-i asta? Întrebă Bolkonski.

— Ach, Erlaucht! Zise Franz, de-abia ridicând cu mare greutate geamantanul şi punându-l în trăsură. Wir ziehen noch weiter. Der Bösewicht ist schon wieder hinter uns her! 277

— Cum? Ce-ai spus? Întrebă prinţul Andrei.

Bilibin ieşi în întâmpinarea lui Bolkonski. Pe chipul de obicei calm al lui Bilibin se vedea acum emoţia.

— Non, non, avouez que c'est charmant, spuse el, celle histoire du pont de Thabor (un pod din Viena). Ils l'ont passé sans coup férir278.

Prinţul Andrei nu înţelegea nimic.

— Dar de unde vii, că n-ai aflat încă ceea ce ştiu până şi birjarii din oraş?

— Vin de la arhiducesă. Acolo nici nu s-a pomenit nimic de asta!

— Şi n-ai observat că pretutindeni lumea-şi face bagajele?

— N-am observat... Dar care-i situaţia? Întrebă nerăbdător prinţul Andrei.

— Care-i situaţia? Situaţia e că francezii au trecut podul pe care îl apăra Auersperg, că podul n-a fost deloc aruncat în aer, aşa că Murat e acum în drum spre Brünn şi azi-mâine vor fi aici.

— Cum, chiar aici? Cum se poate să nu fi aruncat în aer podul, de vreme ce era minat?

— Asta te-ntreb şi eu! Asta nimeni, nici chiar Bonaparte n-o ştie!

Bolkonski ridică din umeri.

— Dacă podul a fost trecut, înseamnă că armata e pierdută: va fi tăiată în două, spuse el.

— Tocmai aici e farsa, răspunse Bilibin. Ascultă. Francezii intră în Viena, cum ţi-am spus. Totul e bine. A doua zi, adică ieri, domnii mareşali Murat, Lannes şi Belliard încalecă şi

pornesc spre pod… (Nu uita că toţi trei sunt gasconi). Domnilor, spune unul dintre ei, dumneavoastră ştiţi că podul Thabor este minat şi contraminat, că în faţa lui s-a pus un teribil tete de pont: cincisprezece mii de oameni îl păzese, cu ordin să ne ţină piept şi să nu ne lase să trecem. Însă suveranului nostru, împăratului Napoleon, i-ar face mare plăcere dacă am cuceri acest pod. Hai să mergem toţi trei şi să cucerim podul! Să mergem, spun ceilalţi; şi aşa, au pornit şi au cucerit podul, l-au trecut şi acum se îndreaptă cu întreaga armată, pe partea aceasta a Dunării, înspre noi, împotriva voastră şi a comunicaţiilor voastre.

— Lăsaţi glumele, spuse prinţul Andrei, trist şi grav.

Ştirea aceasta îl umpluse de amărăciune, dar în acelaşi timp îl şi bucură pe prinţul Andrei. De îndată ce ştiu că armata rusă e pusă într-o situaţie atât de disperată, îi intră în cap că lui, şi nu altuia, îi este dat să salveze armata rusă din acest impas şi văzu în această împrejurare „Toulon-ul” său, care avea să-l scoată din râdurile ofiţerilor anonimi şi să-i deschidă primele porţi pe drumul gloriei! Ascultându-l pe Bilibin, el îşi şi închipui pe loc cum, sosind la cartierul general, îşi va da părerea în plenul consiliului de război (singura părere în măsură să salveze armata) şi cum i se va încredinţa lui, personal, misiunea de a duce la bun sfârşit acest plan.

— Destul cu gluma! Zise el.

— Nu glumesc, continuă Bilibin, nimic nu-i mai adevărat şi mai trist. Domnii aceştia vin neînsoţiţi la faţa locului, la pod, şi flutură batiste albe; dau asigurări că s-a încheiat un armistiţiu şi că ei, mareşalii, vin ca să ducă tratative cu prinţul Auersperg. Ofiţerul de serviciu le dă drumul pe tete de pont. Ei încep să-i înşire o mie de palavre gascone: ba că războiul s-ar fi terminat, ba că împăratul Franz şi-ar fi dat întâlnire cu Bonaparte, ba că doresc să vadă pe prinţul Auersperg, şi aşa mai departe. Ofiţerul trimite după Auersperg; domnii aceştia se îmbrăţişează cu ofiţerii, stau de snoave, se aşază pe tunuri, iar între timp un batalion

francez se furişează neobservat pe pod, aruncă sacii cu material incendiar în apă şi se apropie de tete de pont. În sfârşit, apare şi generalul-locotenent în persoană, scumpul nostru prinţ Auersperg von Mautern. „Scumpul nostru inamic! Floarea armatei austriece, erou al războaielor cu Turcia! S-a pus capăt vrajbei dintre noi, ne putem da prieteneşte mâna… Împăratul Napoleon arde de dorinţa de a-l cunoaşte pe prinţul Auersperg.” Într-un cuvânt, domnii aceştia, care nu-s degeaba gasconi, îl zăpăcesc pe Auersperg în aşa hal cu vorba lor dulce, îl fac să se simtă atât de încântat de intimitatea la care ajunsese cu mareşalii francezi şi atât de orbit de mantia şi de penele de struţ ale lui Murat, qu'il n'y voit que du feu, et oublie celui qu'il devait foire, faire sur l'ennemi279. (Deşi în plină vervă, Bilibin nu uită să facă o mică pauză după acest mot, pentru ca să-i poată fi gustat.) Batalionul francez se repede la tete de pont, astupă tunurile şi cucereşte podul. Dar ceea ce-i mai frumos din toate astea, continuă el, potolindu-şi emoţia produsă de farmecul propriei sale povestiri, este că sergentul care fusese pus puşcaş la tunul ce urma să dea semnalul aruncării podului în aer, văzând că trupele franceze dau năvală pe pod, sergentul acesta a vrut să tragă, dar Lannes l-a apucat de mână. Sergentul, care, se vede, era mai deştept decât generalul său, s-a apropiat de Auersperg şi i-a spus: „Excelenţă, sunteţi înşelat, iată francezii!” Murat vede că partida este pierdută dacă-l mai lasă pe sergent să vorbească şi, cu o mirare prefăcută (adevărat gascon), se adresează lui Auersperg: „Nici nu-mi vine să cred că în armata austriacă, atât de renumită în lume pentru disciplina ei, spune el, puteţi permite unui grad inferior să vă vorbească astfel!” C'est génial. Le prince d'Auersperg se pique d'honneur et fait mettre le sergent aux arrets. Non, mais avouez que c'est charmant toute cette histoire du pont de Thabor. Ce n'est ni betise, ni lâcheté280…

— C'est trahison peut-etre[281], spuse prinţul Andrei, înfăţişându-şi aievea mantale cenuşii, răni, fum de praf de puşcă, salve de tun şi gloria care-l aştepta.

— Non plus. Cela met la cour dans de trop mauvais draps, continuă Bilibin. Ce n'est ni trahison, ni lâcheté, ni betise; c'est comme a Ulm… se gândi puţin, ca şi cum ar fi căutat expresia: c'est… c'est du Mack. Nous sommes „mackés”[282], încheie Bilibin, simţind că spusese un mot, şi încă un mot proaspăt, un mot dintre acelea care vor fi repetate.

Cutele dese ce-i brăzdaseră până atunci fruntea se destinseră repede în semn de mulţumire de sine şi, zâmbind uşor, începu să-şi contemple unghiile.

— Încotro? Îl întrebă el brusc pe prinţul Andrei, care se ridicase şi se îndrepta spre camera sa.

— Plec.

— Unde?

— Pe front.

— Parcă era vorba că mai rămâi încă două zile.

— M-am răzgândit, plec chiar acum.

Şi prinţul Andrei, dând dispoziţiuni pentru plecare, intră în camera sa.

— Ştii ce, dragul meu, spuse Bilibin, intrând după el în cameră, mă gândesc la dumneata. Pentru ce pleci?

Şi ca o dovadă că argumentele lui sunt indiscutabile, toate cutele de pe faţă îi dispărură.

Prinţul Andrei se uită întrebător la interlocutorul său şi nu-i răspunse nimic.

— De ce să pleci? Ştiu, te gândeşti că e datoria dumitale să pleci cât mai repede acum, când armata e în pericol. Eu te înţeleg, înţeleg lucrul acesta, mon cher, c'est de l'héroisme[283].

— Nicidecum, spuse prinţul Andrei.

— Dar dumneata eşti un philosophe[284]; ei bine, fii filosof până la urmă, cercetează problema şi pe-o parte şi pe alta şi vei vedea că datoria dumitale este dimpotrivă, de a-ţi

apăra viaţa. Lasă grija aceasta pe seama altora care nu sunt în stare de nimic altceva mai bun… N-ai avut ordin să te înapoiezi, iar de aici încă nu ţi s-a dat drumul; înseamnă, deci, că poţi să rămâi şi să pleci cu noi acolo unde ne va duce soarta noastră nenorocită. Se zice că la Olmütz vom pleca. Olmütz e un oraş foarte drăguţ. Vom pleca amândoi împreună, liniştiţi, cu trăsura mea.

— Încetează cu gluma, Bilibin, spuse prinţul Andrei.

— Îţi vorbesc sincer şi prieteneşte. Judecă singur, încotro şi la ce să te duci, când poţi să rămâi? Te aşteaptă una din două (pielea i se încreţi deasupra tâmplei stângi): ori se încheie pace înainte de-a ajunge dumneata la oaste, ori vei asista la distrugerea şi la ruşinea întregii armate a lui Kutuzov.

Şi Bilibin, descreţindu-şi obrazul, arătă convins că la dilema lui era cu neputinţă să nu capituleze cineva.

— Eu nu pot înţelege acest fel de-a judeca, rosti cu răceală prinţul Andrei, gândindu-se în sinea lui: „Plec să salvez armata”.

— Mon cher, vous etes un héros285, spuse Bilibin.

XIII.

CHIAR ÎN ACEEAŞI NOAPTE, după ce făcu vizita de rămas bun ministrului de război, Bolkonski porni spre armata rusă, fără să ştie nici el unde avea s-o găsească şi închinându-se să nu fie prins de armatele franceze pe drum spre Krems.

La Brünn, toţi demnitarii curţii îşi făceau bagajele; cele mai grele fuseseră trimise la Olmütz. Aproape de Etzelsdorf, prinţul Andrei o luă pe drumul pe care, în cea mai mare grabă şi în cea mai mare neorânduială, se scurgea armata rusă. Drumul era atât de înţesat de căruţe, încât părea cu neputinţă să mai treacă vreo trăsură. Luând de la un ofiţer superior de cazaci, un cazac şi un cal, prinţul Andrei, flămând şi obosit, porni în goană în căutarea comandantului suprem şi a trăsurii sale. Cele mai alarmante zvonuri, asupra situaţiei în care se aflau

armatele ruseşti, îi ajunseră la ureche în timpul drumului, şi aspectul de fugă dezordonată a armatelor ruse confirma aceste zvonuri.

„Cette armée russe que l'or de l'Angleterre a transportée, des extrémités de l'univers, nous allons lui faire éprouver le meme sort (le sort de l'armée d'Ulm)286. Prinţul îşi aminti de aceste cuvinte ale lui Bonaparte din discursul rostit în faţa trupelor la începutul campaniei şi ele îi treziră în suflet în acelaşi timp admiraţia pentru eroul genial, un sentiment de orgoliu jignit şi speranţa gloriei. „Dar dacă nu-mi mai rămâne nimic altceva de făcut decât să mor? Se gândea el. Ce să fac? Dacă trebuie! Mă voi strădui să fac în aşa fel, încât să nu fiu mai prejos de ceilalţi.”

Prinţul Andrei se uita cu dispreţ la aceste şiruri nesfârşite de unităţi amestecate, de căruţe, de trenuri regimentare, de tunuri şi iarăşi de căruţe, căruţe, mereu căruţe de toate tipurile posibile, care se grăbeau să se întreacă unele pe altele, şi în unele locuri se îngrămădeau câte trei şi patru deodată, blocând drumul plin de noroi. Din toate părţile, şi în faţă, şi îndărăt, atât cât putea prinde urechea, nu se auzeau decât zgomote de roţi, huruit de furgoane, trăsuri şi afeturi, tropote de cai, pocnete de bici, ţipete de îndemn pentru animale şi înjurături de-ale soldaţilor, ordonanţelor şi ofiţerilor. Pe marginile drumului se vedeau la fiecare pas ba cai morţi, jupuiţi, ori nejupuiţi, ba căruţe stricate lângă care aştepta nu se ştie ce câte-un soldat stingher şi, din când în când, soldaţi răzleţiţi de unităţile lor, care se îndreptau în cete spre satele vecine sau cărau de prin sate găini, fân ori saci plini. Pe la coborâşuri şi urcuşuri îmbulzeala se făcea şi mai mare, vuietul creştea şi strigătele se ţineau lanţ, fără întrerupere. Soldaţii, înotând în noroaie până la genunchi, ridicau cu braţele tunurile şi furgoanele înnămolite; bicele pocneau, copitele alunecau, şleaurile cailor se rupeau, şi oamenii strigau să-şi spargă pieptul. Ofiţerii însărcinaţi cu conducerea convoaielor alergau călări, când înainte, când înapoi, printre căruţe. Vocile lor

abia se mai puteau auzi în hărmălaia generală şi după chipurile lor se vedea bine că pierduseră orice nădejde de a mai putea stăvili vreodată această neorânduială.

„Voila la chere287 pravoslavnica armată”, se gândi Bolkonski, amintindu-şi cuvintele lui Bilibin.

Vrând să se informeze de la vreunul dintre oamenii aceştia despre locul unde se află comandantul suprem, prinţul Andrei dădu să se apropie de un convoi. Drept în calea lui apăru însă un vehicul cu un cal, un vehicul foarte curios, care fusese construit probabil de soldaţi cu mijloace proprii şi care nu semăna nici a trăsură, nici a cabrioletă şi nici a căruţă. Pe capră mâna un soldat, iar sub coviltirul de piele sta o femeie îmbrobodită şi înfofolită în şaluri. Prinţul Andrei tocmai se apropiase de soldat şi începuse să-l întrebe ceva, când atenţia îi fu atrasă deodată de ţipetele disperate ale femeii din fundul briştii. Ofiţerul care conducea convoiul lovea cu biciul în soldatul de pe capra acestei teleguţe, pentru că voise să treacă înaintea altei căruţe, şi loviturile de bici plesneau în coviltirul trăsurii. Femeia ţipa cu glas strident. Văzându-l pe prinţul Andrei, ea scoase capul de sub coviltir şi, făcând semne disperate cu mâinile ei slabe pe care le scosese de sub şaluri, strigă:

— Domnule aghiotant! Domnule aghiotant! Pentru numele lui Dumnezeu… Apără-ne… Ce înseamnă asta? Sunt nevasta doctorului din regimentul 7 vânători… nu vor să ne lase să trecem; am rămas în urmă, ne-am rătăcit printre ai noştri…

— Întoarce-te, că de nu, piftie te fac! Striga înfuriat ofiţerul. Întoarce, când îţi spun, cu târfa ta cu tot!

— Domnule aghiotant, apără-ne! Ce înseamnă asta? Strigă nevasta doctorului.

— Vă rog să daţi drumul căruţei acesteia să treacă. Nu vedeţi că e o femeie înăuntru? Spuse prinţul Andrei, apropiindu-se de ofiţer.

Ofiţerul se uită la el şi, fără să-i răspundă, tăbărî şi asupra soldatului: Îţi arăt eu ţie, să te mai vâri… Fă 'napoi!

— Las-o să treacă, îţi spun, repetă, strângându-şi buzele, prinţul Andrei.

— Dar tu cine-mi eşti? Se repezi deodată ofiţerul, turbat de băutură. Tu cine-mi eşti? Ce, tu (şi apăsă cu deosebire pe cuvântul tu) eşti comandantul aici? Aici eu comand! Înapoi, repetă el, că de nu, te fac chisăliţă.

Se vede că expresia aceasta îi făcu plăcere ofiţerului.

— Straşnică săpuneală i-a mai tras aghiotănţelului, se se auzi o voce din urmă.

Prinţul Andrei văzu că ofiţerul se afla într-un hal de beţie în care turbarea vine din senin şi în care oamenii nici nu-şi mai dau seama ce vorbesc. Mai văzu că, apărând-o pe femeia doctorului din trăsurică, săvârşise un lucru de care se temuse mai mult decât de orice altceva în viaţă, de ceea ce se numeşte a fi ridicule288; dar instinctul îl sfătui cu totul altfel. Nici nu-şi sfârşi bine ofiţerul vorba, că prinţul se şi repezi la el, cu chipul desfigurat de mânie şi cu cravaşa ridicată.

— Te pof-tesc să-i dai i-me-diat dru-mul!

Ofiţerul făcu un gest cu mâna şi se grăbi să se dea la o parte.

— Toate de la voi ăştia, de la ştabi vin… toate aiurelile, bombăni el. Faceţi cum ştiţi!

Fără să-şi mai ridice ochii, prinţul Andrei se îndepărtă grăbit de femeia doctorului, care nu înceta să-l numească salvatorul ei şi, cu gândul la această înjositoare scenă, de care îşi amintea cu dezgust în cele mai mici amănunte, o luă la galop mai departe, spre satul unde i se spusese că se afla comandantul suprem.

Ajuns în sat, sări de pe cal şi intră în cea dintâi curte, cu gândul să se odihnească măcar o clipă, să ia ceva în gură şi să-şi mai limpezească gândurile acestea contradictorii, chinuitoare. „Asta-i o gloată de ticăloşi, nu armată!”, gândea el în timp ce se apropia de fereastra primei case, când auzi o voce cunoscută care-l striga pe nume.

Întoarse capul. De la o ferestruică se plecă în afară chipeşul Nesviţki. Nesviţki, molfăind ceva, clefăia cu buzele lui groase şi-i făcea semne cu mâna, strigând la el:

— Bolkonski, Bolkonski! N-auzi? Vino mai repede!

Intrând în casă, prinţul Andrei îl găsi pe Nesviţki cu un alt aghiotant, la o gustare. Se grăbiră să-l întâmpine pe Bolkonski cu întrebarea dacă nu ştie ceva noutăţi. Pe chipurile lor atât de cunoscute, prinţul Andrei citi nelinişte şi îngrijorare. Neliniştea sărea în ochi mai cu seamă pe chipul totdeauna zâmbitor al lui Nesviţki.

— Unde-i comandantul suprem? Întrebă Bolkonski.

— Aici, în casa de alături, răspunse unul dintre aghiotanţi.

— Ei, e adevărat că am capitulat şi se face pace? Întrebă Nesviţki.

— Vă întreb şi eu, la rându-mi. Nu ştiu nimic altceva decât că de-abia am putut ajunge până la voi.

— Păi, să vezi la noi ce-i, frate! Grozăvie! Îmi recunosc vina: am râs eu, frate, de Mack, dar noi am păţit-o şi mai rău, zise Nesviţki. Da' şezi mai bine şi mănâncă şi tu ceva.

— Acum nici căruţă nu mai găseşti, nici nimic; iar Piotr al dumitale, Dumnezeu ştie unde o mai fi, spuse celălalt aghiotant.

— Unde-i stabilit marele cartier?

— Înnoptăm la Zneim.

— Eu mi-am încărcat toate cele trebuincioase numai pe doi cai şi am pus să-mi facă nişte coburi minunaţi, spuse Nesviţki. Aş putea fugi chiar şi prin munţii Boemiei. Stăm prost, măi frate! Dar ce ai, nu cumva eşti bolnav, de tremuri aşa? Întrebă el, băgând de seamă că prinţul Andrei se cutremură, ca şi cum ar fi fost pus în contact cu o butelie de Leyda.

— N-am nimic, răspunse prinţul Andrei.

În clipa aceea îşi adusese aminte de întâmplarea cu nevasta doctorului şi cu ofiţerul coloanei de furgoane.

— Ce face comandantul suprem aici? Întrebă el.

— Zău dacă pricep, răspunse Nesviţki.

— Eu una pricep: că totul e numai ticăloşie, ticăloşie şi iar ticăloşie, zise prinţul Andrei şi plecă spre casa vecină, unde se afla comandantul suprem.

După ce trecu prin faţa trăsurii lui Kutuzov, pe lângă caii istoviţi ai suitei şi pe lângă cazacii care vorbeau tare între ei, prinţul Andrei intră în tinda casei. Kutuzov însuşi, după cum i se spusese, se afla în casă împreună cu prinţul Bagration şi cu Weyroter. Weyroter era generalul austriac trimis să-l înlocuiască pe Schmidt, cel care fusese ucis. În tindă, mărunţelul Kozlovski sta cinchit în faţa unui furier care, cu mânecile surtucului sumese, scria de zor ceva pe fundul unui butoiaş. Figura lui Kozlovski era stoarsă de vlagă. Nici el, pesemne, nu dormise în noaptea aceea. Aruncă o privire spre prinţul Andrei, dar nu-i făcu nici măcar un semn din cap.

— În linia a doua… Ai scris? Continuă el să dicteze furierului. Regimentul de grenadieri Kievski, regimentul Podolski…

— Nu te grăbi aşa, luminăţie, spuse furierul, privindu-l pe Kozlovski supărat, fără nici un pic de respect.

Din odaia alăturată se auzea prin uşă glasul nemulţumit, pe ton ridicat, al lui Kutuzov, întrerupt de altă voce, pe care prinţul Andrei n-o cunoştea. După tonul acestor voci, după privirea neatentă pe care i-o aruncase Kozlovski, după lipsa de respect a furierului sleit de oboseală, după faptul că furierul şi Kozlovski scriau atât de aproape de comandantul suprem, stând la pământ lângă un butoiaş, precum şi după râsetele grăjdarilor cazaci care hohoteau răsunător chiar sub ferestrele casei, după toate aceste semne prinţul Andrei simţi că trebuie să se fi întâmplat ceva deosebit de grav.

Prinţul Andrei îi puse stăruitor lui Kozlovski câteva întrebări.

— Numaidecât, spuse Kozlovski. Acestea sunt dispoziţiile lui Bagration.

— Dar ce-i cu capitularea?

— Nici vorbă de capitulare; s-au dat dispoziţiuni pentru luptă.

Prinţul Andrei se îndreptă spre uşa dindărătul căreia se auzeau vocile. Dar chiar în clipa când dădu să deschidă, vocile din odaie tăcură, uşa se dădu singură de perete şi Kutuzov, cu nasul lui acvilin şi faţa puhavă, apăru în prag. Prinţul Andrei se găsi faţă în faţă cu el; însă, după expresia singurului ochi teafăr al comandantului suprem, se vedea că gândurile şi grijile îl frământau atât de adânc, încât parcă îi puseseră un văl pe ochi. Se uita drept la aghiotantul său şi nu-l recunoştea.

— Ei, ai isprăvit? Se adresă el lui Kozlovski.

— Imediat, excelenţă.

Bagration, om între două vârste, de statură potrivită, tip oriental, cu trăsături hotărâte şi rigide, ieşi în urma comandantului suprem.

— Am onoarea să mă prezint, fu nevoit să repete destul de tare prinţul Andrei, când îi înmână plicul.

— A, vii de la Viena? Bine. Mai târziu, mai târziu!

Kutuzov ieşi cu Bagration în cerdac.

— Ei, cu bine, îi spuse el lui Bagration. Christos să te aibă în paza lui. Eu te binecuvântez, să faci fapte mari de vitejie.

Pe chipul lui Kutuzov se văzu o neaşteptată înduioşare şi în ochi i se iviră lacrimi. Cu mâna stângă el îl trase pe Bagration spre dânsul, iar cu dreapta, în care avea inelul, făcu deasupra lui, cu o mişcare care îi era se vede, obişnuită, semnul crucii, îi întinse apoi obrazul puhav, în locul căruia Bagration îi sărută gâtul.

— Christos să te aibă în paza lui! Repetă Kutuzov şi se apropie de trăsură. Urcă-te cu mine, îi spuse el lui Bolkonski.

— Excelenţă, aş dori să fiu de folos aici. Îngăduiţi-mi să rămân cu detaşamentul prinţului Bagration.

— Urcă-te, spuse Kutuzov şi, observând că Bolkonski şovăie, adăugă: Am şi eu nevoie de ofiţeri buni; da, am şi eu nevoie!

Se urcară în trăsură şi merseră câteva minute în tăcere.

— Vom mai avea încă multe, multe de întâmpinat de acinainte, spuse el cu o expresie de bătrânească, ca şi cum ar fi înţeles tot ce se petrecea în sufletul lui Bolkonski. Dacă mâine s-ar înapoia a zecea parte din detaşamentul lui, aş mulţumi lui Dumnezeu, strigă Kutuzov, vorbind ca pentru sine.

Prinţul Andrei se uită la Kutuzov şi privirea i se opri fără să vrea la cicatricea bine spălată de la tâmplă, pe unde pătrunsese glontele în lupta de la Ismail, şi la ochiul lui cel pierdut. „Da, are tot dreptul să vorbească atât de liniştit despre pieirea acestor oameni!” gândi Bolkonski.

— De aceea vă şi rog să mă lăsaţi în acest detaşament, zise el.

Kutuzov nu răspunse. Părea că şi uitase ce spusese şi stătea dus pe gânduri. După vreo cinci minute de tăcere, timp în care se lăsă legănat lin de arcurile moi ale trăsurii, Kutuzov se întoarse spre prinţul Andrei. Nu i se mai citea pe chip nici urmă de tulburare. Îl descusu cu fină ironie asupra amănuntelor întâlnirii cu împăratul, asupra informaţiilor culese la curte cu privire la bătălia de la Krems şi despre câteva dintre cunoştinţele lor feminine comune.

XIV.

KUTUZOV PRIMI ÎN ZIUA de 1 noiembrie, printr-un informator al său, o veste care punea armata comandată de el într-o situaţie aproape fără scăpare. Iscoada raporta că uriaşe forţe franceze, după ce trecuseră podul de la Viena, se îndreptau spre drumul pe care Kutuzov trebuia să facă legătura cu trupele ce soseau din Rusia. În cazul în care Kutuzov s-ar fi hotărât să rămână la Krems, armata lui Napoleon, în număr de o sută cincizeci de mii de oameni, i-ar fi tăiat toate legăturile i-ar fi înconjurat armata de numai patruzeci de mii de oameni istoviţi şi l-ar fi pus în situaţia în care se afla Mack la Ulm. Dacă s-ar fi hotărât să părăsească drumul care făcea legătura cu trupele sosite din Rusia, ar fi

trebuit să ajungă în munţii fără drumuri ai Boemiei, şi acolo, pe meleaguri necunoscute, să se apere împotriva forţelor mult superioare ale duşmanului şi să-şi ia orice nădejde de la ideea de a mai face vreodată legătura cu Buxhowden. Dacă, însă se hotăra să se retragă pe drumul de la Krems la Olmütz, pentru a se putea uni cu trupele care soseau din Rusia, risca să fie interceptat pe drumul acesta de francezii care trecuseră podul la Viena şi în felul acesta să fie nevoit să primească o luptă în timpul marşului, în învălmăşeala convoaielor şi poverilor de tot soiul, cu un inamic de trei ori mai numeros şi care l-ar fi învăluit din două părţi.

Kutuzov alese această ultimă ieşire.

Francezii, cum raportase informatorul, după ce trecuseră podul de la Viena, se îndreptau în marş forţat spre Zneim, care se afla în drumul retragerii lui Kutuzov, la o sută şi ceva de verste. A ajunge la Zneim înaintea francezilor însemna o mare speranţă de salvare pentru armata sa; a-i lăsa pe francezi să i-o ia înainte însemna să-şi expună cu siguranţă întreaga armată la un dezastru ca cel de la Ulm, sau chiar la un măcel general. Dar a ajunge la Zneim înaintea francezilor cu întreaga armată era cu neputinţă. Calea pe care o aveau de străbătut francezii de la Viena până la Zneim era mai scurtă şi mai uşoară decât calea ruşilor de la Krems la Zneim.

În noaptea când primi vestea, Kutuzov trimise o avangardă de patru mii de oameni, sub comanda lui Bagration, să treacă prin munţi, de pe şoseaua Krems-Zneim spre şoseaua Viena-Zneim. Bagration trebuia să parcurgă această etapă fără nici un popas, să se oprească cu faţa spre Viena şi spatele spre Zneim şi, dacă i-ar fi reuşit să le-o ia înainte francezilor, trebuia să-i şi ţină pe loc cât mai mult cu putinţă. Kutuzov o porni şi el, cu toate convoaiele, spre Zneim.

Străbătând cu soldaţii săi nemâncaţi şi desculţi munţii lipsiţi de drumuri, cale de patruzeci şi cinci de verste, pe o

noapte vijelioasă, Bagration izbuti, după ce-şi pierduse o treime dintre oameni, să răzbească până la Hollabrünn, pe şoseaua Viena-Zneim, cu câteva ore înaintea francezilor, care se apropiau de Hollabrünn venind dinspre Viena. Kutuzov mai avea de mers cu convoaiele sale încă o zi şi o noapte până să ajungă la Zneim şi de aceea pentru a-şi putea salva armata, Bagration, numai cu patru mii de oameni flămânzi şi istoviţi, trebuia să ţină piept o zi şi o noapte întregii armate franceze, aici la Hollabrünn, ceea ce ar fi fost, fără doar şi poate, cu neputinţă. Dar ciudăţenia soartei făcu posibil ceea ce era imposibil. Reuşita şiretlicului prin care podul de la Viena căzuse fără luptă în mâinile francezilor îl îndemnă pe Murat să încerce să-l înşele cu acelaşi tertip şi pe Kutuzov. Întâlnind slabele forţe ale lui Bagration pe drumul spre Zneim, Murat crezu că asta era toată armata lui Kutuzov. Pentru a zdrobi definitiv această oştire, el aşteptă sosirea trupelor rămase în urmă şi în acest scop propuse un armistiţiu de trei zile, cu condiţia ca aceste trupe ale adversarilor, cât şi restul armatei lor, să nu-şi schimbe poziţiile şi să nu se clintească din loc. Murat da asigurări că tratativele de pace au şi început şi că, din pricina aceasta, pentru a înlătura o vărsare de sânge fără de nici un folos, propunea un armistiţiu. Contele Nostitz, generalul austriac care se afla în avanposturi, se încrezu în vorbele parlamentarului lui Murat şi se retrase, descoperind detaşamentul lui Bagration. Alt parlamentar al lui Murat trecu în liniile ruşilor, ca să le aducă aceeaşi veste despre tratativele de pace şi să propună trupelor ruseşti un armistiţiu de trei zile. Bagration răspunse că el nu este în măsură să accepte sau să nu accepte armistiţiul, şi-şi trimise aghiotantul, cu un raport despre propunerea ce i se făcuse, la Kutuzov.

Armistiţiul era pentru Kutuzov singurul mijloc de a câştiga timp şi de a da posibilitate oamenilor din detaşamentul istovit al lui Bagration să se mai odihnească, iar el să-şi poată împinge convoaiele şi artileria (mişcare ascunsă

francezilor) măcar cu o etapă mai departe spre Zneim. Propunerea de armistiţiu îi dădea unica şi neaşteptata posibilitate de a-şi salva armata. Primind vestea, Kutuzov trimise fără întârziere pe generalul-adjutant Wintzengerode în liniile inamicului. Wintzengerode avea misiunea nu numai să primească armistiţiul, dar să propună şi condiţiile capitulării, iar între timp Kutuzov îşi trimitea aghiotanţii înapoi, să grăbească cât mai mult cu putinţă marşul convoaielor întregii armate pe drumul de la Krems la Zneim. Istovit şi flămând, detaşamentul 1 lui Bagration trebuia, pentru a acoperi această mişcare a convoaielor şi a întregii oştiri, să stea singur, neclintit, în faţa unui inamic de opt ori mai puternic.

Aşteptările lui Kutuzov se îndepliniră, atât în ceea ce priveşte propunerile sale de capitulare, care nu-l angajau cu nimic şi-i dădeau posibilitatea să-şi strecoare o parte din coloane, cât şi în ceea ce priveşte faptul că greşeala lui Murat avea să fie descoperită foarte curând. Bonaparte, care se afla la Schönbrünn, la numai douăzeci şi cinci de verste de Hollabrünn, îndată ce primi raportul lui Murat şi proiectul de armistiţiu şi capitulare, înţelese înşelăciunea şi-i scrise lui Murat următoarea scrisoare: „Au prince Murat. Schönbrunn, 25 brumaire en 1805 a huit heures du matin.

Il m'est impossible de trouver des termes pour vous exprimer mon mécontentement. Vous ne commandez que mon avant-garde et vous n'avez pas le droit de faire d'armistice sans mon ordre. Vous me faites perdre le fruit d'une campagne. Rompez l'armistice sur-le-champ et marrchez a l'ennemi. Vous lui ferez déclarer, que le général qui a signé cette capitulation, n'avait pas le droit de le faire, qu'il n'y a que l'Empereur de Russie qui ait ce droit.

Toutes les fois cependant que l'Empereur de Russie ratifierait la dite convention, je la ratifierai; mais ce n'est qu'une ruse. Marrchez, détruisez l'armée russe… vous etes en position de prendre son bagage et son artillerie.

L'aide-de-camp de l'Empereur de Russie est un… Les officiers ne sont rien quand ils n'ont pas de pouvoirs: celui-ci n'en avait point… Les Autrichiens se sont laissé jouer pour le passage du pont de Vienne, vous vous laissez jouer par un aide-de-camp de l'Empereur.

Napoléon”289

Un aghiotant al lui Bonaparte zbură în goana calului spre Murat cu această scrisoare mânioasă. Bonaparte, nemaiavând destulă încredere în generalii săi, porni el însuşi cu garda lui spre câmpul de luptă, temându-se să nu-i scape o victimă sigură, iar cei patru mii de oameni ai lui Bagration se uscau în vremea asta şi se încălzeau la focuri, fierbându-şi, pentru întâia oară după trei zile, mâncarea, şi niciunul dintre oamenii detaşamentului nu ştia şi nici nu putea bănui măcar ce-i aşteaptă.

XV.

PE LA PATRU DUPĂ-AMIAZĂ, prinţul Andrei, care stăruise pe lângă Kutuzov până când acesta îi împlinise dorinţa, sosi la Grund şi se prezentă lui Bagration. Aghiotantul trimis de Bonaparte nu ajunsese încă la detaşamentul lui Murat şi lupta nu începuse încă. Cei din detaşamentul lui Bagration nu ştiau nimic despre mersul general al lucrurilor; vorbeau şi ei de pace, dar nu le venea să creadă că lucrul acesta va fi cu putinţă. Vorbeau şi despre o încăierare, dar nu le venea să creadă nici în apropierea clipei când se va da semnalul de luptă.

Bagration, care-l ştia pe Bolkonski ca pe un aghiotant iubit şi de încredere al lui Kutuzov, îl primi cu deosebită atenţie şi condescendenţă, atâta cât un comandant îşi poate permite să acorde unui subaltern; îi dezvălui că de la o zi la alta putea începe lupta şi-i lăsă toată libertatea să aleagă dacă în timpul luptei vrea să se afle alături de el sau preferă să rămână în ariergardă, pentru a supraveghea ca retragerea să aibă loc în ordine, „ceea ce era, de asemeni, foarte important”.

— De altfel, cred că astăzi nu vom trece la acţiune, spuse Bagration, liniştindu-l oarecum.

„Dacă cumva acesta-i vreunul dintre filfizonii obişnuiţi de pe la comandamente, trimis aici ca să câştige şi el o cruciuliţă, poate fi tot aşa de uşor decorat şi la ariergardă; iar dacă vrea să fie lângă mine, n-are decât… O să-mi fie de folos dacă-i un ofiţer viteaz”, gândi Bagration. Prinţul Andrei, fără să răspundă, ceru învoire să facă ocolul poziţiilor şi să cunoască dispozitivul trupelor pentru ca, în cazul când i s-ar da cumva vreo misiune, să poată şti încotro să apuce. Ofiţerul de serviciu al detaşamentului, un bărbat frumos, elegant îmbrăcat, cu un inel cu diamant pe degetul arătător şi vorbind destul de prost, dar cu multă plăcere, franţuzeşte, se oferi să-l conducă.

Pretutindeni vedeai ofiţeri uzi până la piele, cu chipurile posomorâte, parcă tot căutând ceva, şi soldaţi care cărau de prin sate uşi, laviţe şi garduri.

— Vedeţi, de apucăturile astea nu-i putem dezbăra pe oamenii din popor, spuse ofiţerul de serviciu, arătând înspre soldaţi. Şi comandanţii prea îi lasă-n voie. Iată-i, şi arătă baracamentul de pânză de cort al unui cantinier, aici se adună şi stau degeaba. Azi-dimineaţă i-am alungat: uitaţi-vă, acum e plin din nou! Trebuie să ne abatem pe acolo, să le mai vârâm frica-n oase. Numai un minut să trecem. Îmi iau şi eu pâine şi nişte brânză, spuse prinţul Andrei, care nu avusese încă timp să mănânce.

— De ce n-aţi spus nimic? V-aş fi primit eu cu modesta mea pâine şi sare…

Săriră de pe cai şi intrară sub cortul cantinierului. Câţiva ofiţeri cu feţele roşii şi obosite stăteau pe la mese, mâncau şi beau.

— Ce-i asta, domnilor? Spuse ofiţerul de stat-major pe ton de dojană, ca omul care s-a săturat să tot repete de-atâtea ori unul şi acelaşi lucru. Nu se poate să vă depărtaţi aşa de unităţile dumneavoastră. Prinţul a ordonat să nu mai fie nimeni aici. Ei, iată-te şi pe dumneata, domnule căpitan-

secund, se adresă el unui artilerist, un ofiţer mărunt, murdar şi firav, care era numai în ciorapi (dăduse cantinierului cizmele să i le usuce) şi care, la intrarea lor, sărise în picioare şi zâmbea încurcat.

— Cum de nu ţi-e ruşine, căpitane Tuşin? Continuă ofiţerul de serviciu. Dumneata ar fi trebuit, cum s-ar zice, ca artilerist, să dai un exemplu, şi când colo, tocmai dumneata umbli fără cizme! Dacă se dă acum o alarmă? Aşa, fără cizme cum eşti, tare frumos ţi-ar mai sta! (Ofiţerul de stat-major zâmbi.) Vă rog să plecaţi fiecare la postul dumneavoastră, domnilor. Toţi, toţi! Adăugă el autoritar.

Prinţul Andrei zâmbi fără voie când se uită la căpitanul-secund Tuşin. Zâmbea şi Tuşin fără să spună o vorbă şi-şi lăsa greutatea corpului de pe un picior pe celălalt, privind întrebător cu ochi mari, inteligenţi şi buni, când la prinţul Andrei, când la ofiţerul de stat-major.

— Este o vorbă soldăţească: desculţ, te simţi mai uşor, zise căpitanul Tuşin, zâmbind timid şi vrând, pesemne, cu tonul acesta glumeţ, să găsească o ieşire din situaţia neplăcută în care se afla.

Dar nici nu apucă bine să-şi termine vorba şi, băgând de seamă că dăduse greş cu gluma lui, se fâstâci de tot.

— Vă rog să vă întoarceţi la posturi, zise ofiţerul de stat-major, făcând sforţări ca să-şi păstreze seriozitatea.

Prinţul Andrei se mai uită o dată la făptura scundă a artileristului. Era în el ceva deosebit, cu desăvârşire ne-milităresc, ceva comic întrucâtva, dar nespus de rugător.

Ofiţerul de stat-major şi prinţul Andrei încălecară şi porniră mai departe.

Ieşind din, sat, ba ajungând din urmă, ba încrucişându-se cu alţi soldaţi şi ofiţeri din diferite unităţi, văzură în stânga drumului noi întărituri de pământ, un fel de lut care, de proaspăt săpat ce era, părea roşiatic. Câteva batalioane de soldaţi, numai în cămaşă, cu tot vântul rece, mişunau ca nişte furnici albe pe aceste întărituri. De dincolo de valul de pământ veneau în zbor lopeţi de lut roşu, fără întrerupere,

aruncate de mâini nevăzute. Vizitară şi inspectară întăriturile, apoi porniră mai departe. Dar ceva mai încolo, chiar în dosul fortificaţiei, dădură peste câteva zeci de soldaţi care se urcau rând pe rând şi coborau întruna pe valul de pământ. Fură nevoiţi să-şi ţină nasul în batiste şi să dea pinteni cailor, ca să iasă mai repede din această atmosferă otrăvită.

— Voila l'agrément des camps, monsieur le prince290, zise ofiţerul de serviciu.

Ajunseră pe înălţimea din faţă care le închisese perspectiva. De aici se puteau vedea francezii. Prinţul Andrei se opri şi începu să cerceteze poziţia.

— Iată, acolo e o baterie de-a noastră, zise ofiţerul de stat-major, arătând spre punctul cel mai înalt; este chiar bateria caraghiosului aceluia pe care l-aţi văzut fără cizme; de acolo se vede bine tot; să mergem, prinţe.

— Vă foarte mulţumesc, acum mă orientez şi singur, spuse prinţul Andrei, vrând să se descotorosească de ofiţer. Vă rog, nu vă mai osteniţi.

Ofiţerul de serviciu rămase locului, iar prinţul Andrei porni mai departe singur.

Cu cât înainta mai mult, cu cât se apropia de poziţiile inamice, cu atât aspectul general al oştirii era mai ordonat şi voia bună părea că domneşte iar. Cea mai mare dezordine şi demoralizare o observase prinţul Andrei în faţa Zneimului, la zece verste depărtare de francezi, la un convoi depăşit de el în goana calului, de dimineaţă. La Grund se simţea de asemenea oarecare nelinişte şi o teamă nelămurită. Dar cu cât călărea mai adânc spre poziţiile înaintate ale francezilor, cu atât moralul trupelor noastre părea mai ridicat. Îmbrăcaţi în mantale, soldaţii, stăteau aliniaţi în front, iar majorii şi comandanţii de companie îşi numărau oamenii, atingând cu degetele pieptul capilor de flancuri şi punându-i să ridice mâna; presăraţi pe toată întinderea muntelui, se vedeau soldaţi cărând lemne şi vreascuri şi construindu-şi bordeie, râzând veseli şi vorbind

între ei; pe lângă focuri, îmbrăcaţi sau goi, unii îşi uscau cămăşile şi obielele, sau îşi cârpeau cizmele şi mantalele, iar alţii se înghesuiau în jurul cazanelor de la bucătării. La una dintre companii, mâncarea era gata şi soldaţii se uitau cu ochi lacomi la cazanele care scoteau aburi şi abia aşteptau să ia sergentul proba de mâncare într-o strachină de lemn şi s-o ducă spre gustare ofiţerului, aşezat pe o buturugă în faţa bordeiului său.

La altă companie, mai fericită, pentru că nu toate companiile aveau votcă, soldaţii se înghesuiau cu capacele gamelelor în jurul unui plutonier ciupit de vărsat şi spătos care, aplecând o balercă, îi turna fiecăruia pe rând porţia de băutură. De îndată ce-şi primeau tainul, soldaţii, cu o expresie de evlavie pe faţă, dădeau de duşcă votca, îşi clăteau cu ea gura şi, ştergându-se cu mâneca mantalei, se retrăgeau din faţa majorului cu chipul înveselit. Chipurile tuturor erau liniştite, ca şi când toate acestea nu s-ar fi petrecut sub ochii inamicului în preajma unei acţiuni, unde cel puţin jumătate dintre ei n-aveau să se mai ridice de jos, ci ca şi când ar fi fost în patrie, undeva, unde i-ar fi aşteptat un popas tihnit. După ce străbătu poziţiile unui regiment de vânători şi ajunse la grenadierii din Kiev – băieţi tineri toţi, îndeletnicindu-se cu aceleaşi treburi paşnice, nu departe de cortul comandantului de regiment, deosebit de celelalte corturi prin faptul că era mai înalt, prinţul Andrei văzu, întins în faţa frontului unui pluton de grenadieri, un om dezbrăcat. Doi soldaţi îl ţineau, iar alţi doi, care mânuiau nişte nuiele mlădioase, îl loveau vârtos pe spinarea goală. Ţipetele pedepsitului răsunau nefiresc. Un maior gras păşea în sus şi în jos prin faţa frontului şi, fără să se înduioşeze de ţipete ori să le dea vreo atenţie, spunea:

— A fura e un lucru ruşinos pentru un soldat; soldatul trebuie să fie cinstit, nobil şi viteaz; iar cel ce fură pe un frate al său numai cinstit nu poate fi; e un ticălos. Dă-i înainte! Mai dă-i!

Şi plesnetele nuielelor continuau să se audă, ca şi ţipetele de prefăcută disperare.

— Dă-i! Trage-i! Încă! Spunea maiorul.

Un ofiţer tânăr, cu o expresie de suferinţă şi nedumerire pe faţă, se îndepărtă de scena supliciului, privind întrebător spre aghiotantul care trecea călare.

Ajungând în prima linie, prinţul Andrei o luă de-a lungul frontului. Posturile noastre înaintate şi cele ale duşmanului erau, la flancul stâng, ca şi la dreptul, depărtate unele de altele, dar la mijloc, pe acolo pe unde trecuseră de dimineaţă parlamentarii, posturile înaintau atât de aproape de ale inamicului, încât oamenii din ambele tabere îşi puteau desluşi unii altora faţa şi puteau chiar sta de vorbă între ei. În afară de soldaţii care ocupau aceste poziţii, mai veniseră aici şi o mulţime de curioşi, şi din tabăra rusească, şi din liniile francezilor care, râzând, îşi cercetau cu privirea inamicii, atât de străini şi de ciudaţi pentru ei.

De cum se făcuse ziuă, cu toate opreliştile, comandanţii nu-i mai putuseră struni pe cei ce ardeau de curiozitate să se apropie de posturile înaintate. Sentinelele din aceste posturi înaintate, întocmai ca oamenii care au însărcinarea să arate publicului cine ştie ce ciudăţenii, nici nu se mai uitau la francezi, ci-şi supravegheau doar camarazii mai curioşi şi, plictisiţi, îşi aşteptau cu nerăbdare schimbul. Prinţul Andrei se opri să privească în rândurile francezilor.

— Ian te uită, iote-ia, spunea un soldat tovarăşului său, arătându-i un muschetar rus, care se dusese cu un ofiţer lângă sârmele ghimpate şi vorbea repede, aprins, cu un grenadier francez. I-auzi cum îi mai turuie gura. Nici franţuzul nu-l poate pune-n cofă! Ei, acu-i rândul tău, măi Sidorov!

— Mai stai oleacă ş-ascultă! Măi, da bine-i mai zice! Răspunse Sidorov, care se dădea drept meşter mare în franţuzească.

Soldatul de care-şi râdea această ceată veselă nu era altul decât Dolohov. Prinţul Andrei îl recunoscu şi trase cu

urechea la ce spunea. Dolohov, împreună cu comandantul său de companie, venise la posturile înaintate tocmai din flancul stâng, unde se afla cu regimentul.

— Hai, mai zi, mai zi! Îl îndemna comandantul de companie, aplecându-şi corpul înainte, ca să fie mai aproape şi să nu-i scape niciunul dintre cuvintele al căror tâlc, de altfel, nu-l pricepea. Te rog, mai repede. Ce tot vrea?

Dolohov nu-i răspunse; era cufundat într-o discuţie aprinsă cu grenadierul francez. Discutau, bineînţeles, despre război. Francezul susţinea, confundându-i pe austrieci cu ruşii, că armatele ruseşti se predaseră şi că veniseră fugind tocmai de la Ulm. Dolohov se străduia să-l convingă că ruşii nu s-au predat, ci că, dimpotrivă, ei i-au bătut pe francezi.

— Avem ordin să vă alungăm de aici şi o să vă alungăm, spunea Dolohov.

— Numai să băgaţi de seamă, să nu vă prindem noi pe voi cu cazacii voştri cu tot, spuse grenadierul francez.

Francezii, care priveau şi ascultau, începură să râdă.

— O să vă facem să dansaţi, cum aţi mai dansat voi, pe vremea lui Suvorov (on vous fera danser), spuse Dolohov.

— Qu'est-ce qu'il chante291? Întrebă un francez.

— De l'histoire ancienne292, răspunse altul, înţelegând că era vorba de ceva din războaiele de altădată. L'Empereur va lui faire voir a votre Souvara, comme aux autres…293

— Bonaparte… dădu să înceapă Dolohov, dar francezul îl întrerupse:

— Nici un Bonaparte. Nu există Bonaparte. Există numai împăratul! Sacre nom294!… strigă el supărat.

— Dracu să-l ia pe împăratul vostru!

Şi Dolohov, după ce înjură grosolan, ca la cazarmă, pe ruseşte, îşi aruncă arma pe umăr şi se retrase.

— Să mergem, Ivan Lukici, spuse el comandantului de companie.

— Iaca, aşa se vorbeşte franţuzeşte! Spuseră soldaţii din prima linie. Ei, acu, Sidorov, ia să te-auzim şi pe tine!

Sidorov făcu cu ochiul şi, adresându-se francezilor, începu să bolborosească repede-repede cuvinte neînţelese:

— Cari, mala tafa, safi, muter, cască… îndruga el, încercând să dea intonaţii expresive vocii sale.

— Ho, ho, ho! Ha, ha, ha, ha! Hu! Hu! Se întinse printre rândurile soldaţilor hohotul de râs, atât de sănătos şi de plin de voie bună, încât îi molipsi fără voia lor şi pe francezi; ai fi zis că după asemenea veselie nu le mai rămânea altceva de făcut decât să-şi descarce cu toţii armele, să-şi distrugă muniţiile şi să se împrăştie toţi, cât mai repede, pe la vetrele lor.

Dar armele rămaseră încărcate, meterezele caselor şi fortificaţiilor priveau drept înainte tot atât de ameninţător, iar tunurile, desprinse de antetrenuri, rămaseră în bătaie, îndreptate unele împotriva altora, ca şi până atunci.

XVI.

DUPĂ CE STRĂBĂTU TOATE poziţiile trupelor, de la flancul drept până la cel stâng, prinţul Andrei să urcă la baterie, de la care, după cum spusese ofiţerul de serviciu de la comandament, aveai tot câmpul sub ochi. Aici descălecă şi se opri lângă ultimul dintre cele patru tunuri desprinse de antetrenuri. Prin faţa tunului făcea de sentinelă, plimbându-se, un tunar, care luă poziţia de drepţi când zări ofiţerul; dar la un semn al prinţului, îşi reluă monotona şi pictisitoarea lui plimbare. În spatele tunurilor erau antetrenurile, şi ceva mai în urmă, conoveţele cailor şi focurile artileriştilor. La stânga, nu departe de ultimul tun, se afla un bordei de nuiele împletite, din dreptul căruia veneau glasuri de ofiţeri, vorbind cu însufleţire.

Într-adevăr, de la bateria aceasta se deschidea aproape întreaga perspectivă a dispozitivului armatei ruseşti şi mare parte din cel al inamicului. Drept în faţa bateriei, la orizont, pe dealul de peste drum, se vedea satul Schöngraben. Ceva mai la stânga şi la dreapta se puteau distinge în trei locuri, prin fumul bivuacurilor, mase de trupe franceze; grosul acestora se afla, de bună seamă, chiar în sat ori îndărătul

dealului. Mai la stânga de sat, se zărea prin fum ceva care-ar fi putut fi luat drept o baterie, dar cu ochiul liber nu se putea vedea prea bine. Flancul nostru drept se desfăşura pe o pantă destul de abruptă, care domina poziţiile francezilor. Pe panta aceasta era dispusă infanteria noastră şi chiar la capătul ei se vedeau nişte dragoni. În centru, unde se afla şi bateria aceasta a lui Tuşin, de la care prinţul Andrei făcea recunoaşterea poziţiilor, era chiar punctul de unde se putea face scoborâşul şi urcuşul în pantă lină, fără ocol, spre pârâul care ne despărţea de Schöngraben. La stânga trupelor noastre începea pădurea, de unde se înălţau fumurile bivuacurilor infanteriei noastre, care tăia lemne. Linia francezilor era mai întinsă decât a noastră; era limpede că francezii ne puteau împresura cu uşurinţă, din amândouă părţile. În spatele poziţiilor noastre se afla o râpă adâncă şi abruptă, prin care artileria şi cavaleria noastră nu s-ar fi putut retrage decât cu mare greutate. Prinţul Andrei, sprijinindu-se în coate de ţeava unui tun, scoase din buzunar portvizitul şi-şi schiţă dispozitivul trupelor. În două locuri făcu semne cu creionul, cu gândul să-i vorbească despre ele lui Bagration. Propunerea lui era mai întâi ca artileria să fie toată adunată la centru, iar, în al doilea rând, să fie mutată cavaleria mai îndărăt, de cealaltă parte a râpei. Prinţul Andrei, aflându-se tot timpul pe lângă comandantul suprem, se familiarizase cu mişcările de trupe şi cu dispozitivul lor de ansamblu şi citise fără întrerupere atâtea tratate de istorie a războaielor, încât, fără voia lui, îşi închipuia de la prima ochire desfăşurarea viitoare a acestei acţiuni militare, în linii generale. În mare, el nu întrevedea decât aceste două eventualităţi: „Dacă inamicul dă atacul pe flancul drept, îşi zicea el, regimentul de grenadieri Kiovski şi regimentul de vânători Podolski vor trebui să-şi menţină poziţiile până în momentul în care le vor sosi rezervele de la centru. În acest caz dragonii îi pot lovi prin flanc şi respinge. În cazul când ne-ar ataca centrul, vom pune pe înălţimea aceasta bateria centrală şi, acoperiţi de

ea, vom degaja flancul stâng şi ne vom retrage pe eşaloane până în vale”.

Tot timpul cât zăbovise în baterie, lângă tun, deşi se auzeau întruna vocile ofiţerilor din bordei care discutau, prinţul Andrei, aşa cum se întâmplă adesea, nu înţelese nici un cuvânt din tot ce spuneau ei. Deodată însă zgomotul glasurilor din bordei îl izbi prin tonul cald şi prietenos ce luase, încât, fără să vrea, stătu s-asculte ce spuneau ofiţerii.

— Nu, dragul meu, spunea o voce plăcută şi cunoscută parcă prinţului Andrei, eu susţin că, dacă ne-ar fi cu putinţă să ştim ce va fi după moarte, e sigur că nimănui dintre noi nu i-ar mai fi frică de ea. Aşa-i, dragul meu!

Un altul, o voce care părea să fie a unuia mai tânăr, îi întrerupse:

— Te temi, nu te temi, totuna e; ce ţi-e scris în frunte ţi-e pus.

— Şi cu toate astea te temi! Ei, voi ăştia, învăţaţii! Îi întrerupse pe amândoi o a treia voce, mai bărbătească. D-aia sunteţi voi, artileriştii, aşa de grozav de savanţi, pentru că puteţi căra cu voi totul, şi băuturica, şi gustărica.

Cel cu vocea bărbătească, un ofiţer de infanterie, pesemne, începu să râdă.

— Şi totuşi ţi-e frică, continuă întâia voce, cea cunoscută. Ţi-e frică de necunoscut, asta e! Oricât ţi-ai repeta că sufletul merge în cer… ştim doar cu toţii că nu există cer, că nu-i decât atmosferă.

Din nou, vocea bărbătească îl întrerupse pe artilerist.

— Hai, tratează-ne cu un pic de secărică, din aceea de-a dumitale, căpitane Tuşin, rosti glasul viril.

„A, e tot căpitanul acela de la cantină, care umbla fără cizme”, gândi prinţul Andrei cu satisfacţia că recunoscuse vocea plăcută a celui care filosofa.

— Puţină secărică, sigur, cum să nu, zise Tuşin, şi, totuşi, ca să poţi cuprinde cu mintea viaţa viitoare… Dar nu mai sfârşi.

Un şuierat sfâşie văzduhul; aproape, mai aproape, mai iute şi mai tare, mai tare şi mai iute, şi obuzul, ca şi când n-ar fi sfârşit să spună ceea ce avea de spus, izbi cu o putere supraomenească pământul, explodând nu departe de bordei. Pământul gemu, parcă, de strășnicia loviturii.

În aceeaşi clipă, din bordei ţâşni, înaintea tuturor celorlalţi, Tuşin cel mărunţel, cu luleaua între dinţi; faţa lui blândă şi inteligentă se cam îngălbenise. După el ieşi cel cu glas viril, un ofiţeraş tinerel de infanterie, care o luă la fugă spre compania sa, încingându-se din mers.

XVII.

PRINŢUL ANDREI, CĂLARE, rămăsese lângă baterie, uitându-se la fumul tunului din care ieşise ghiuleaua. Privirile îi alergau pe întinderea vastă. Observă numai că masa de francezi, care până atunci stătuse în nemişcare, începuse să freamăte şi că în stânga ei se află într-adevăr o baterie. Încă nu se împrăştiase de deasupra ei fumul. Doi călăreţi francezi, aghiotanţi, de bună seamă, galopau pe coama dealului. La poalele dealului, pentru a întări pesemne primele linii, se pusese în mişcare o coloană redusă, foarte vizibilă, de-a inamicului. Fumul primei ghiulele nici nu se împrăştiase încă bine când se iscă alt fum şi ţâşni a doua detunătură. Lupta începuse. Prinţul Andrei îşi întoarse calul şi o porni în goană îndărăt spre Grund, să-l caute pe prinţul Bagration. În urma lui auzi cum se înteţea, mereu mai deasă şi mai zgomotoasă, canonada. Se vedea că ai noştri începuseră şi ei să răspundă. De vale, pe acolo pe unde trecuseră parlamentarii, se auzeau împuşcături.

Nici nu sosise bine Lemarrois cu mânioasa scrisoare a lui Bonaparte, că Murat, ruşinat, vrând să-şi repare greşeala pe loc, îşi şi împinsese trupele pe la centru şi pe la capetele ambelor noastre flancuri, nădăjduind ca până seara, înainte de sosirea împăratului, să poată zdrobi neînsemnatul detaşament care-i sta în faţă.

„Iată! A început! Gândi prinţul Andrei, simţind cum sângele începea să-i năvălească în inimă, zvâcnind tot mai

tare. Dar unde oare şi cum va fi „Toulon„-ul meu?”

Trecând prin mijlocul aceloraşi companii, care cu un sfert de oră înainte îşi mâncau liniştit caşa şi-şi beau votca, văzu pretutindeni aceleaşi, şi aceleaşi mişcări grăbite ale soldaţilor ce-şi luau armele şi se aşezau în front, şi pe toate chipurile recunoscu acelaşi simţământ de înviorare de care era plină şi inima lui. „A început! Iată! E un lucru groaznic şi totuşi vesel!” spunea chipul fiecărui soldat şi al fiecărui ofiţer.

Nu apucase încă să ajungă la fortificaţia în construcţie când, în lumina acestui posomorât amurg de toamnă, văzu venind spre el câţiva călăreţi. Primul, cu pelerină şi căciulă caucaziană îmblănită pe margini, călărea pe un cal alb. Era prinţul Bagration. Prinţul Andrei se opri şi-l aşteptă. Bagration îşi opri calul şi, recunoscându-l pe prinţul Andrei, îi făcu un semn cu capul. Cât timp Bolkonski îi vorbi despre cele văzute, el continuă să privească drept în faţa lui.

Până şi pe chipul dur şi oacheş al prinţului Bagration, cu ochii lui pe jumătate închişi şi tulburi, de parcă veşnic ar fi fost nedormit, se citea expresia: „A început! Iată!” Prinţul Andrei se uita plin de neastâmpăr şi curiozitate la chipul acesta încremenit şi grozav ar mai fi voit să ştie: gândeşte oare şi simte el ceva? Şi ce anume gândeşte, ce poate simţi acest om în clipa de faţă? „Este ceva oare dincolo de masca asta neclintită?” se întreba, privindu-l, prinţul Andrei. Bagration dădea din cap în semn că e de acord cu cele ce-i spunea Bolkonski şi rosti chiar: „Bine”, având aerul să spună că tot ce se întâmpla şi tot ce i se aducea la cunoştinţă era exact ceea ce prevăzuse el demult. Din cauza iuţelii cu care mersese, prinţul Andrei gâfâia şi vorbea pripit. Cu accentul lui oriental, prinţul Bagration pronunţa cuvintele rar de tot, ca şi când ar fi vrut să spună că nu-i nici o grabă. Porni totuşi, în trapul calului, în direcţia bateriei lui Tuşin. Prinţul Andrei, intrând şi el în suită, îl urmă. După Bagration veneau călări un ofiţer din suită – aghiotantul personal al prinţului – Jerkov, o ordonanţă, un

ofiţer de serviciu din statul-major, călare pe un frumos cal englezesc, şi un funcţionar civil din justiţia militară, care ceruse din curiozitate să meargă şi el la locul bătăliei. Civilul, un bărbat gras şi cu faţa rotundă, care se uita naiv, cu o bucurie copilăroasă, în juru-i, zgâlţâit de trapul calului, era, cu paltonul lui de camelot în şaua militară, o apariţie cu totul neaşteptată în mijlocul husarilor, cazacilor şi aghiotanţilor.

— Uită-te la el, vrea să vadă cum e aia să te lupţi la război! Spuse Jerkov către Bolkonski, arătându-i-l pe magistrat, şi i-a şi venit rău numai cât a dat de zgâlţâială.

— Ei, destul cu gluma, spuse civilul cu un zâmbet naiv şi luminos, dar totodată şiret, ca şi cum ar fi fost măgulit de a fi obiectul glumelor lui Jerkov, străduindu-se anume să pară mai prost decât e în realitate.

— Tres drôle, mon monsieur prince295, zise ofiţerul de serviciu. (Îşi aducea aminte că, în franţuzeşte, parcă altfel trebuia să te adresezi unui prinţ, dar nu putea cu nici un chip găsi expresia potrivită.)

Între timp, se apropiau cu toţii de bateria lui Tuşin. O ghiulea răbufni deodată în faţa lor, izbind pământul.

— Ce-a căzut? Întrebă, zâmbind naiv, magistratul.

— Plăcinte franţuzeşti, glumi Jerkov.

— Va să zică, cu de-astea bat? Întrebă iar magistratul. Oh, ce interesant!

Părea că nu-şi mai găseşte locul de plăcere. Nici nu-şi sfârşise bine vorba, când din nou o şuierătură groaznică se porni pe neaşteptate, curmată brusc de o izbitură în ceva moale şi p-p-pleosc! unul dintre cazacii care călăreau ceva mai spre dreapta şi în spatele magistratului se prăvăli cu cal cu tot la pământ. Jerkov şi ofiţerul de serviciu de la comandament se lipiră de oblânc şi-şi întoarseră scurt caii. Judecătorul rămase tot lângă cazac, privindu-l cu atentă curiozitate. Cazacul era mort, dar calul încă se mai zbătea.

Prinţul Bagration privi printre gene în jurul său şi, văzând că pricina spaimei trecuse, se întoarse nepăsător spre suită,

voind parcă să spună: „Face oare să te ocupi de asemenea fleacuri?” Îşi opri calul cu îndemânarea unui bun călăreţ, se aplecă puţin şi-şi potrivi sabia, care i se agăţase de pelerina caucaziană. Era o sabie străveche, altfel decât cele care se purtau pe atunci. Prinţul Andrei îşi aminti că se povestea cum în Italia, Suvorov îi dăruise lui Bagration sabia lui; şi amintirea acestui fapt îi produse în acea clipă o deosebită bucurie. Ajunseră la bateria unde stătuse Bolkonski când făcuse recunoaşterea câmpului de luptă.

— A cui e compania asta? Întrebă prinţul Bagration pe un artificier, care făcea de planton lângă lăzile cu muniţii.

Întrebarea sunase: „A cui e compania asta?”, dar în realitate el voise să întrebe: „Nu vă e frică?” Şi artificierul înţelese sensul ei.

— A căpitanului Tuşin, excelenţă! Răspunse vesel, cu glas puternic, artificierul, un roşcovan cu faţa plină de pistrui, luând poziţia de drepţi.

— Bine, bine, rosti Bagration, vădit preocupat de ceva, şi se îndreptă spre tunul din margine, trecând pe lângă antetrenuri…

În timp ce el se apropia, din tun porni o bubuitură care-l asurzi şi pe Bagration, şi pe cei din suită, iar prin fumul care învăluia tunul se zăriră tunarii apucând cu toate puterile piesa şi readucând-o grabnic în poziţia iniţială. Servantul numărul 1, un soldat uriaş, spătos, cu o vergea în mână, se repezi la roată, depărtându-şi mult picioarele; numărul 2 introduse încărcătura în ţeavă cu mâna tremurândă. Căpitanul Tuşin, scund şi cam adus de spate, se repezi în faţă, poticnindu-se de plugul tunului şi, ducându-şi mâna mică streaşină la ochi, cerceta acum zarea, fără să-l bage de seamă pe general.

— Încă două linii şi de data asta suntem la ţintă, strigă el cu voce subţire, pe care se străduia să şi-o întinerească anume şi care nu i se potrivea defel. Pentru a doua lovitură, strigă el. Trage, Medvedev!

Bagration chemă la el pe ofiţer, şi Tuşin, venind spre general cu mişcările lui sfioase şi neîndemânatice, îşi duse două degete la cozoroc cu totul altfel de cum cere salutul militar, amintind mai degrabă gestul prin care preoţii binecuvântează. Cu toate că bateriei lui Tuşin i se încredinţase misiunea de a ţine sub foc valea, ea trăgea cu obuze incendiare asupra satului Schöngraben, din faţă, dinspre care se vedeau înaintând coloanele masive ale francezilor.

Tuşin nu primise de la nimeni ordine care să-i spună spre ce obiectiv şi cu ce proiectile să tragă, dar, sfătuindu-se cu majorul său, Zaharcenko, pentru care avea multă consideraţie, hotărâse că n-ar fi rău să dea foc satului.

„Bine!” spuse Bagration, primind raportul ofiţerului, şi începu să privească, chibzuind parcă ceva, la câmpul de bătaie ce se întindea cât vedeai cu ochii în faţa lui. În dreapta se aflau coloanele franceze, care se apropiaseră cel mai mult de ale noastre. Ceva mai jos de înălţimea ocupată de regimentul Kievski, în valea râului, se auzeau rafale îngrozitoare de focuri de puşcă şi, mult mai spre dreapta, în spatele dragonilor, un ofiţer din suită îi arătă prinţului Bagration cum înainta o coloană de francezi, învăluindu-ne flancul. La stânga, orizontul se limita prin imediata vecinătate a pădurii. Prinţul Bagration ordonă celor două batalioane din centru să pornească în flancul drept ca întărituri. Ofiţerul din suită îşi îngădui să-i atragă prinţului atenţia că, prin plecarea acestor batalioane, tunurile aveau să fie lăsate fără acoperire. Prinţul Bagration se întoarse spre ofiţerul din suită şi-i aruncă, tăcut, o privire posomorâtă. Prinţului Andrei, observaţia ofiţerului îi păru foarte îndreptăţită şi-i spuse că pe drept cuvânt generalul nu avusese ce obiecta. În clipa aceea sosi în galop un aghiotant din partea comandantului regimentului, care se afla în vâlcea, cu vestea că uriaşe mase de francezi veneau din vale, că regimentul se retrage în dezordine înspre poziţiile regimentului de grenadieri Kievski. Bagration

înclină iar capul, în semn de acord şi de aprobare. Porni la pas spre dreapta şi trimise un aghiotant la dragoni, cu ordinul să dezlănţuie atacul asupra francezilor. Dar peste o jumătate de oră, aghiotantul trimis într-acolo se înapoie cu ştirea că şi comandantul regimentului de dragoni se afla tot în retragere, dincolo de râpă, forţat de focul puternic îndreptat asupra lui şi că, văzând cum îşi pierdea zadarnic oamenii, dăduse ordin de descălecare şi de retragere în pădure.

— Bine, spuse Bagration.

În timp ce el se depărta de baterie, se auziră împuşcături şi în pădure, dinspre stânga şi, cum era prea departe de flancul stâng ca să poată ajunge el însuşi la vreme, Bagration îl trimise într-acolo pe Jerkov, să spună bătrânului general – aceluia care-i prezentase lui Kutuzov regimentul său la Braunau – să se retragă cât se poate mai repede îndărătul râpei, căci, după cum se vede, flancul drept nu va fi în stare să mai ţină multă vreme inamicul pe loc. De bateria lui Tuşin şi de batalionul care trebuia s-o acopere uitase cu totul. Prinţul Andrei urmărea cu atenţie discuţiile dintre Bagration şi comandanţii de unităţi, ca şi ordinele lui, şi băgă de seamă cu uimire că, de fapt, Bagration nu avea nici un fel de ordine de dat şi că îşi dădea doar osteneala să facă să se creadă că tot ceea ce se făcea sub presiunea necesităţii, din întâmplare sau de cele mai multe ori din iniţiativa comandanţilor de unităţi, că toate acestea, deşi se făceau în afară de ordinele lui, erau totuşi conforme intenţiilor sale. Prinţul Andrei mai putu observa că, în ciuda mulţimii de împrejurări întâmplătoare şi independente de voinţa comandantului, prezenţa lui avusese, datorită tactului arătat de prinţul Bagration, o foarte mare înrâurire asupra mersului luptei. Comandanţii care i se înfăţişau la raport, cu deprimarea pe faţă, se linişteau; soldaţii şi ofiţerii îl salutau cu voioşie, deveneau mai vioi în prezenţa lui şi, de bună seamă, erau dornici să-şi arate în faţa lui vitejia.

XVIII.

AJUNGÂND LA CEL MAI ÎNALT punct al flancului nostru drept, prinţul Bagration începu să coboare spre valea unde se auzeau bubuituri răzleţe şi unde, din cauza fumului, nu se putea vedea nimic. Cu cât se afundau mai mult în văioagă, cu atât puteau vedea mai puţin limpede şi cu atât apropierea adevăratului câmp de luptă se simţea mai mult. Începură să întâlnească răniţi. Pe unul, cu capul însângerat şi fără căciulă, îl duceau doi soldaţi de subţiori; rănitul horcăia şi scuipa. Glonţul îl lovise, pesemne, în gură sau în gât. Un altul, care se încrucişa cu ei, venea de unul singur, fără armă, văitându-se tare şi făcându-şi vânt, de focul durerii, la mâna din care sângele-i curgea pe manta ca dintr-o sticlă. Pe chip i se putea citi mai mult spaimă decât suferinţă. Fusese rănit de-abia de-o clipă. După ce trecură un drum, începură să coboare brusc şi, pe panta foarte înclinată, văzură câţiva inşi lungiţi la pământ; întâlniră şi o ceată de soldaţi în rândurile căreia se aflau şi oameni teferi. Soldaţii urcau dealul, suflând din greu şi, cu toate că-l văzuseră pe general, vorbeau tare şi gesticulau. Prin fum, dinaintea lor, începuseră să se şi vadă rânduri de mantale cenuşii, şi un ofiţer, văzându-l pe Bagration, o porni în fugă după ceata de soldaţi, strigând la ei să se întoarcă. Bagration se apropie de rânduri printre care, când ici, când colo, se auzeau împuşcături, acoperind cu zgomotele lor glasurile şi strigătele de comenzi. Aerul era îmbâcsit de fumul prafului de puşcă. Chipurile însufleţite ale soldaţilor erau negre de funingine. Unii îşi îndopau armele cu vergeaua, alţii scoteau gloanţele din traiste, alţii turnau pulberea în tigăiţele puştilor, alţii trăgeau. Dar în cine trăgeau, nu-şi puteau da seama din pricina fumului de praf de puşcă, pe care vântul nu-l mai împrăştia. Se auzeau destul de des vâjâituri şi şuierături, zgomotele plăcute ale luptei. „Ce-i asta? Gândi prinţul Andrei, apropiindu-se de acest grup de soldaţi. Un lanţ de trăgători? Nu poate fi, deoarece stau toţi grămadă. Nu poate fi nici atac, fiindcă nu

se mişcă din loc; şi nici careu nu e, că nu-s grupaţi cum ar trebui.”

Cel care-i conducea – un bătrânel firav la înfăţişare, cu zâmbet plăcut şi cu pleoape care-i ascundeau mai mult de jumătate ochii îmbătrâniţi, dându-i o expresie de blândeţe – se apropie de prinţul Bagration, primindu-l aşa cum o gazdă-şi primeşte oaspetele scump. El raportă prinţului Bagration că regimentul său fusese atacat de cavaleria franceză şi că atacul fusese respins, regimentul pierzând, însă, mai mult de jumătate din oameni. Comandantul regimentului spunea că atacul fusese respins, cuprinzând în această expresie militară ceea ce se petrecuse cu regimentul său; de fapt, însă, nu ştia nici el ce se întâmplase în această jumătate de oră cu ostaşii încredinţaţi lui şi n-ar fi putut spune cu siguranţă dacă în realitate, atacul fusese respins, sau regimentul sau fusese zdrobit. Ştia doar atât că, din clipa când s-a dezlănţuit atacul, ghiulelele şi grenadele începuseră să plouă peste regimentul său şi să-i omoare oamenii, şi că pe urmă cineva strigase: „Cavaleria”, iar ai noştri prinseră să tragă. Mai trăgeau şi-acum, dar nu asupra cavaleriei, care dispăruse, ci asupra infanteriei franceze, care se ivise în vâlcea şi care trăgea asupra alor noştri. Prinţul Bagration înclină capul în semn că totul se petrecuse întocmai aşa cum dorise şi cum presupusese el că se va petrece. Se întoarse spre aghiotant şi-i ordonă să aducă de pe deal cele două batalioane din Regimentul 6 vânători, prin faţa cărora trecuseră chiar atunci. Prinţul Andrei fu izbit în clipa aceea de schimbarea ce se petrecuse pe chipul lui Bagration. Faţa lui exprima acea hotărâre concentrată şi plină de satisfacţie a unui om care se pregăteşte să se arunce în apă într-o zi de arşiţă şi-şi face vânt să sară. Nu-i mai recunoştea acum nici ochii nedormiţi şi posomorâţi şi nici expresia aceea voită de adâncă îngândurare: ochii lui rotunzi, duri, de erete, priveau acum entuziast şi uşor dispreţuitor drept înainte, fără să se oprească la nimic. Doar în mişcările sale se mai păstra ceva

din încetineala de mai înainte şi din cumpătul obişnuit al unui general.

Comandantul de regiment se întoarse spre prinţul Bagration şi-l rugă să se îndepărteze, întrucât aici primejdia era prea mare. „Fiţi bun, excelenţă, pentru Dumnezeu! Spuse el, cerând cu privirea un sprijin vorbelor lui de la un ofiţer din suită, care se întoarse însă într-o direcţie opusă. Vă rog, binevoiţi să priviţi!” spuse el. Voia să-i atragă atenţia asupra gloanţelor care le vâjâiau, Le şuierau şi le ţiuiau necontenit pe la urechi. Vorbea cu tonul de rugăminte şi de reproş cu care dulgherul se adresează boierului care s-a apucat să cioplească cu barda de lemn: „Pentru noi, e o treabă de fiecare zi, suntem deprinşi, dar dumneata ai să-ţi faci bătături în palmă”. Vorbea aşa, ca şi cum gloanţele acestea n-ar fi putut să-l doboare şi pe el, şi ochii lui pe jumătate ascunşi sub pleoape dădeau cuvintelor sale o expresie şi mai convingătoare. Un ofiţer de stat-major se alătură şi el la rugăminţile comandantului de regiment; dar prinţul Bagration nu găsi cu cale să răspundă şi dădu doar ordin să se înceteze focul şi să se facă o regrupare a regimentului, în aşa fel, încât să aibă loc şi cele două batalioane care se apropiau. În timp ce vorbea, vântul începuse să bată, şi perdeaua de fum care acoperea valea fu trasă ca de o mână nevăzută de la dreapta spre stânga, descoperind înălţimea din partea opusă şi mişcările francezilor de pe ea. Toate privirile se aţintiră fără voie asupra acestei coloane de francezi care înainta spre ei, ocolind şerpuit neregularităţile terenului. Se puteau vedea acum bine căciulile miţoase ale soldaţilor; se puteau distinge ofiţerii de soldaţi şi se vedea cum flutură, lovindu-se de prăjină, drapelul lor.

— Frumos mai merg! Rosti cineva din suita lui Bagration.

Capul coloanei ajunsese acum în fundul văii. Ciocnirea avea să se producă pe panta dinspre noi…

Rămăşiţele regimentului nostru care fusese în foc se regrupau în pripă şi se retrăgeau spre dreapta; îndărătul

lor înaintau în rânduri ordonate cele două batalioane ale Regimentului 6 vânători. Nu ajunseseră încă în dreptul lui Bagration când cadenţa paşilor lor apăsaţi şi grei se făcu auzită; toată masa aceasta de oameni trântea, ca la paradă, pasul. În flancul stâng, mai aproape de Bagration decât toţi ceilalţi, trecea un comandant de companie cu faţa rotundă, un bărbat chipeş, cu o expresie de fericire şi simplitate pe chip; era acela care ieşise în fugă din bordei. În clipa aceea se vedea că nu-l preocupă nimic altceva decât dorinţa de a defila voiniceşte prin faţa şefilor săi.

Cu o neştirbită mulţumire de sine, umbla atât de uşor, bătând talpa cu picioarele-i musculoase, încât, când întindea piciorul, părea că pluteşte fără cea mai mică sforţare, deosebindu-se prin aceasta de mersul greoi al soldaţilor care-l urmau în acelaşi pas. La şold avea o sabie subţirică şi îngustă (o săbiuţă îndoită, care nu aducea deloc a armă) şi-şi întorcea sprinten tot trupul puternic, privind când spre şefi, când înapoi, fără să-şi piardă pasul. Ai fi putut jura că toate puterile sufletului său erau îndreptate spe ţelul de a ieşi cel mai strălucit la defilare şi, simţind că-şi face treaba cum se cuvine, era fericit. „Stâng… stâng… stângul…” părea că-şi spunea el la fiecare doi paşi şi, în această cadenţă, se mişca după dânsul zidul de soldaţi cu chipuri diferite şi aspre, împovăraţi de raniţe şi arme, ca şi cum fiecare din cele câteva sute de soldaţi şi-ar fi spus în gând, la fiecare doi paşi „Stâng… stâng… stângul…” Un maior gras, gâfâind şi întinzând pasul, dădu să ocolească o tufă din drum; un soldat rămas în urmă, gâfâind şi cu chipul speriat de urmările abaterii sale, alerga să-şi ajungă compania; spintecând văzduhul, o ghiulea zbură pe deasupra capului lui Bagration şi a celor din suită şi, în tactul „Stâng… stângul!” izbi în coloană… „Strângeţi rândurile!” se auzi mândru glasul comandantului de companie. Soldaţii ocoleau ceva din mers în locul unde căzuse ghiuleaua, iar un subofiţer din flanc, cu o decoraţie pe piept, care se oprise lângă cei ucişi, ajungându-şi din

fugă coloana, schimbă pasul şi, după ce intră în cadenţă, privi înapoi încruntat. „Stâng… stâng… stângul…” părea că se aude răsunând de dincolo de această tăcere înfricoşătoare şi de zgomotul uniform al paşilor care izbeau, în acelaşi tempo, pământul.

— Bravo, băieţi! Spuse prinţul Bagration.

— Să trăiţi… iţi-iţi-iţi…” răsunară rândurile.

Un soldat cu chip posac din stânga coloanei îşi întoarse, în timp ce striga, privirea către Bagration, având aerul că vrea să spună: „Asta o ştim noi şi fără să ne-o spui tu”; un altul, pironindu-şi privirea înainte, de parcă i-ar fi fost teamă să nu se piardă, strigă fără să se uite la ei salutul în gura mare şi trecu mai departe.

Li se dădu ordin să se oprească şi să-şi scoată raniţele.

Bagration ocoli rândurile care-i trecuseră în faţă şi sări jos de pe cal. Aruncă unui cazac dârlogii, îşi scoase şi-i dădu şi pelerina, îşi dezmorţi picioarele şi-şi îndreptă pe cap chipiul. Capul coloanei franceze, cu ofiţerii în frunte, se ivi de sub poalele dealului.

— Cu Dumnezeu înainte! Rosti cu glas tare şi răspicat Bagration, întorcându-se o clipă spre front şi pornind greoi, cu paşi stângaci de cavalerist, ca şi cum s-ar fi trudit să umble prin hârtoapele platoului, cu mâinile uşor legănate pe lângă trup. Prinţul Andrei simţea că o putere de neînvins îl împinge înainte şi era cuprins de o atare fericire296.

Francezii se vedeau tot mai aproape; prinţul Andrei, care păşea alături de Bagration, le putea desluşi acum francezilor diagonalele, epoleţii roşii şi chiar figurile. (Văzu limpede cum un bătrân ofiţer francez, cu picioare strâmbe în bocanci, urca anevoie la deal, agăţându-se de tufe.) Prinţul Bagration nu da nici un alt ordin, ci continua să meargă la fel de tăcut în fruntea rândurilor. Deodată, din rândurile francezilor trosni o împuşcătură, apoi o a doua, a treia… şi, în sfârşit, asupra rândurilor intrate în dezordine şi învăluite de fum ale inamicului începu să plouă cu gloanţe. Câţiva dintre oamenii noştri căzură; printre ei şi

ofiţerul cu faţa rotundă, care defilase aşa de frumos. Dar în clipa când se auzi prima împuşcătură, Bagration privi înapoi şi strigă: „Ura!” „U-ra-a-a-a!” răsună prelung strigătul rândurilor noastre, şi soldaţii, trecându-i înainte lui Bagration şi întrecându-se între ei, îşi dădură drumul la vale, ca o ceată dezordonată, dar plină de voioşie şi avânt, fugind după francezii care se împrăştiau.

XIX.

ATACUL REGIMENTULUI 6 vânători asigură retragerea flancului drept. În centru, acţiunea bateriei uitate a lui Tuşin, care reuşise să dea foc satului Schöngraben, oprea înaintarea francezilor. Francezii stăteau să stingă focul, pe care vântul îl întindea, dând astfel ruşilor timp să se retragă. Retragerea centrului de partea cealaltă a râpei se desfăşura în grabă şi cu multă larmă; totuşi, în retragerea lor, trupele nu se amestecau între ele. Flancul stâng, însă, care fusese exact în acelaşi timp atacat şi învăluit de trupe franceze mult superioare ca număr, sub comanda lui Lannes (şi care era format din regimentele de infanterie Azovski şi Podolski şi din regimentul de husari Pavlogradski), fu cu totul dezorganizat. Bagration îl trimise pe Jerkov la generalul care comanda flancul stâng, cu ordinul de a-şi retrage imediat trupele.

Jerkov salută ager şi, fără să-şi ia mâna de la cozoroc, întoarse calul şi porni în galop. Dar nu se depărtase decât cu câţiva paşi şi puterile îl părăsiră… O frică disperată îl cuprinse şi nu mai putu face nici un pas înainte spre locul unde-l pândea primejdia.

Mergând către trupele flancului stâng, el nu ţinu drept înainte spre locul de unde se auzeau împuşcături, ci începu să-l caute pe general şi pe comandanţi tocmai pe unde nu puteau fi şi, de aceea, ordinul rămase netransmis.

Comanda flancului stâng îi căzuse, după vechime, chiar comandantului acelui regiment pe care-l inspectase Kutuzov în apropiere de Braunau şi în care-şi făcea serviciul, ca soldat, Dolohov. Comanda extremei stângi a

flancului fusese încredinţată comandantului regimentului Pavlogradski, în care se afla Rostov, fapt în urma căruia se iscaseră unele neînţelegeri. Comandanţii se duşmăneau între ei, aşa că, în timp ce în flancul drept începuse demult acţiunea şi francezii atacau din plin, aici amândoi comandanţii erau ocupaţi să ducă între ei discuţii, prin care nu urmăreau altceva decât să se jignească unul pe altul. Regimentele, atât cel de cavalerie, cât şi cel de infanterie, erau foarte puţin pregătite pentru o acţiune imedială. Oamenii, de la soldat până la general, nu se aşteptau deloc la bătălie şi se îndeletniceau liniştiţi cu treburi paşnice: cavaleriştii dădeau de mâncare cailor, iar infanteriştii adunau lemne prin pădure.

— Tacă este el mai mare în grat, spunea, înroşindu-se colonelul neamţ care comanda regimentul de husari, către aghiotantul venit la el, atunci las pe el face cum el frea. Eu nu pot şertfesc husari ai mei. Gornist! Sună retracerea!

Dar cuţitul ajunsese la os. Tirul de artilerie şi ploaia de goanţe se înteţeau asupra centrului şi a aripei drepte şi uniformele puşcaşilor lui Lannes se vedeau acum, trecute de stăvilarul morii din faţă, şi se aliniau dincoace de stăvilar, la o distanţă de numai două bătăi de puşcă de ruşi. Comandantul regimentului de infanterie se apropie de cal, cu mersul lui zvâcnit, încalecă şi, după ce se înfipse băţos în şa şi se înălţă, drept şi trufaş în scări, porni spre comandantul regimentului Pavlogradski. Cei doi comandanţi se întâmpinară cu cuvinte amabile, dar cu duşmănie ascunsă în inimi.

— Cu toate acestea, domnule colonel, spuse generalul, nu-mi pot lăsa jumătate din oamenii mei în pădure. Vă rog, vă rog, repetă el, să vă ocupaţi imediat poziţia şi nu vă pregătiţi de atac.

— Iar eu roc pe tumnefoastră să nu amestecaţi unde nu fă prifeşte, răspunse înfierbântându-se colonelul. Tacă tumneafoastră ar fi fost cafalerist…

— Eu nu-s cavalerist, colonele, dar sunt general rus iar dacă dumneata n-ai aflat cumva până acum acest lucru…

— Ştiu prea bine, excelenţă, strigă deodată colonelul, dând pinteni calului şi făcându-se roşu-vânăt la faţă. Ia pinefoiţi mergeţi în linia te tregători, se feteţi că poziţia nu este pun? Eu nu freu tistrug recimentul meu pentru plăcere al tumneafoastra…

— Uiţi cu cine vorbeşti, domnule colonel. Nu pentru plăcerea mea fac ceea ce fac şi nu-ţi permit să spui aşa ceva.

Primind provocarea colonelului la o întrecere vitejească, generalul îşi umflă pieptul, se încruntă şi porni împreună cu colonelul în direcţia lanţului de trăgători, ca şi când toate divergenţele lor nu s-ar fi putut rezolva decât acolo, în bătaia gloanţelor. Ajunseră în prima linie câteva gloanţe le şuierară pe lângă urechi, şi ofiţerii tăcuţi, se opriră. N-aveau ce privi, fiindcă şi de acolo de unde plecaseră, se vedea tot aşa de limpede că prin tufe şi văgăune cavaleria nu putea opera, şi că trupele franceze le învăluiau aripa stângă. Generalul şi colonelul se priviră unul pe altul sever şi cu înţeles, ca doi cocoşi gata de luptă, aşteptând fiecare, deşi zadarnic, să dea celălalt semne de laşitate. Dar niciunul nu se dădu bătut. Cum n-aveau ce-şi spune şi cum niciunul, nici celălalt n-ar fi vrut să dea motiv să se spună că el a fugit cel dintâi de sub gloanţe, ar mai fi stat încă mult timp acolo, încercându-şi reciproc curajul, dacă în clipa aceea, dinspre pădure, aproape de tot, în spatele lor, n-ar fi izbucnit împuşcături şi nu s-ar fi auzit strigăte înfundate. Francezii atacaseră soldaţii aflaţi în pădure, după lemne. Husarilor le era deci tăiată retragerea cu infanteria deodată. Spre stânga retragerea le era de asemenea tăiată de linia franceză de trăgători. Acum, oricât de neprielnic ar fi fost terenul, n-aveau altceva de făcut decât să atace, ca să-şi croiască drum.

Escadronul în care-şi făcea Rostov serviciul nici nu apucase bine să încalece şi fu oprit cu faţa la duşman. Din

nou, ca şi la podul de pe Enns, între escadron şi inamic nu mai era nimeni, şi între ei, despărţindu-i, fusese tras acelaşi hotar înspăimântător al necunoscutului şi al fricii, hotarul ce desparte pe cei vii de cei morţi, parcă. Toţi oamenii simţeau acest hotar şi întrebarea dacă îl vor trece sau nu, şi cum anume îl vor trece, îi frământa deopotrivă pe toţi.

Colonelul se apropie de regimentul strâns în front, răspunzând morocănos la întrebările ofiţerilor şi, ca omul care ţine morţiş la părerile sale, dădu un ordin. Nimeni nu spusese nimic precis, dar în escadron se răspândise vestea atacului. Se dădu comanda pentru dispozitivul de atac, apoi săbiile trase din teacă fâşâiră. Dar tot nu se mişca nimeni încă. Trupele flancului stâng, atât infanteriştii cât şi husarii, simţeau că nici comandanţii nu ştiau ce să facă, iar nehotărârea comandanţilor se răsfrânse şi asupra trupei.

„De-am începe mai curând, cât mai curând”, se gândi Rostov, simţind că în sfârşit sosise momentul să cunoască senzaţiile atacului, despre care-i auzise pe camarazii lui husari vorbind atâtea.

— Cu Dumnezeu înainte, băieţi, răsună vocea lui Denisov, trap, înainte marş!

În rândul întâi, crupele cailor se legănară. Gracik smuci dârlogii şi o porni singur.

În dreapta, Rostov vedea primele rânduri ale husarilor lui, iar ceva mai departe, în faţă, o fâşie de culoare închisă pe care el n-o putea desluşi bine, dar care i se păru c-ar fi inamicul. Se auzeau împuşcături, dar foarte îndepărtate.

— Întinde trapul! Se auzi comanda, şi Rostov simţi cum Gracik porni să salte, în galop.

Ghicind dinainte mişcările calului, începu să se simtă din ce în ce mai vesel. Zări în faţa lui un copac singuratic. Copacul era la început înaintea lui, în mijlocul acelui liniar care i se păruse atât de înspăimântător. Şi iată că trecuseră hotarul şi nu numai că nu se întâmpla nimic înspăimântător, iar tot mai înviorat şi mai vesel se simţea. „Oh, cum am să-i

mai spintec”, gândea Rostov, strângând în pumn mânerul săbiei.

— Ur-r-a-a! Se porniră valuri de strigăte.

„Ei, acum să-mi stea în cale cineva, oricine-ar fi”, gândi Rostov şi, înfigând pintenii în coastele lui Gracik, îi dădu drumul în plin galop, luându-le înainte celorlalţi. În faţă, inamicul se vedea acum desluşit. Deodată, ceva ca o vargă imensă şfichiui escadronul. Rostov ridică sabia, gata să lovească, dar în aceeaşi clipă Nikitenko, husarul, care galopa în faţa lui, se depărtă, şi el simţi, ca prin vis, că goneşte neîncetat înainte cu o iuţeală nefirească şi că totuşi rămâne pe loc. Un alt husar pe care-l cunoştea, Bandarciuk, care galopa în urma lui, dădu peste el şi îl privi supărat. Calul lui Bandarciuk se poticni şi îl ocoli în goană.

„Ce-i asta? Nu mă mai mişc? Am căzut, sunt mort”… se întreba şi-şi răspundea în aceeaşi clipă Rostov. Se şi vedea singur în mijlocul câmpului. În locul goanei cailor şi spinărilor de husari săltând în şa, nu mai vedea în jurul său decât pământul nemişcat şi miriştea. Sânge se prelingea sub el, cald. „Nu, sunt rănit şi calul e mort.” Gracik se ridicase pe picioarele de dinainte, dar căzuse iarăşi, prinzând piciorul călăreţului sub el. Din capul calului curgea sânge; se zbătea şi nu putea să se scoale în picioare. Rostov voi să se ridice, dar căzu şi el. Ledunca i se agăţase de şa. Unde erau ai noştri, unde erau francezii nu mai ştia. Jur împrejur – nimeni.

După ce-şi scoase piciorul de sub cal, se ridică. „Unde, în ce parte era acum hotarul care despărţise atât de precis două armate?” se întreba el şi nu-şi putea răspunde. „Nu cumva mi s-a întâmplat altceva mai rău? Se întâmplă oare şi astfel de cazuri? Şi ce-i de făcut în asemenea împrejurări?” se întreba el în timp ce se ridica; şi tot atunci simţi că îi atârnă ceva de prisos de braţul lui stâng, amorţit. Mâna şi-o simţea ca şi cum n-ar fi fost a lui, străină. Şi-o cercetă, căutând atent dacă se vede pe ea sânge. „Ei uite, şi nişte oameni, gândi el, bucuros, dând cu ochii de câţiva inşi care

se apropiau în fugă. Au să mă ajute!” În fruntea acestor oameni alerga unul cu o chivără ciudată şi o manta albastră, cu faţa neagră arsă de soare şi cu nasul coroiat. Alţi doi, şi mulţi alţii încă, alergau în urma lui. Unul dintre ei spunea ceva într-o limbă ciudată, care nu era rusească. Printre cei din urmă cu aceleaşi chipuri şi cu aceleaşi chivăre, văzu un husar rus. Îl ţineau de mâini, şi îndărătul lui veneau cei care îi duceau calul.

„Desigur, e unul de-al nostru, prizonier… Da. Nu cumva mă vor lua şi pe mine? Ce fel de oameni sunt aceştia?” se gândea mereu Rostov, necrezându-şi ochilor. „N-or fi cumva francezi?” Se uita la francezii care se apropiau şi, în ciuda faptului că numai cu câteva secunde înainte, călare, gonise după ei doar ca să-i spintece, apropierea lor i se părea acum atât de îngrozitoare, încât nici nu-şi putea crede ochilor. „Cine sunt? De ce-or fi fugind aşa? Nu cumva spre mine? Nu cumva spre mine fug? Şi pentru ce? Ca să mă omoare? Pe mine, care sunt atât de iubit de toţi?” Îşi aminti de dragostea pentru el a mamei lui, a familiei, a prietenilor, şi presupusa intenţie a inamicilor de a-l omorî i se păru absurdă. „S-ar putea totuşi că vor să mă omoare!” Stătu mai bine de zece secunde, fără să se mişte din loc şi fără să înţeleagă siuaţia în care se afla. Francezul care fugea în faţă, cel cu nasul coroiat, ajunsese aşa de aproape de el, încât i se vedea expresia feţei. Chipul înfierbântat şi străin, al acestui om, care cu arma în cumpănire alerga spre el abia trăgându-şi suflarea, îl îngrozi. Scoase pistolul şi, începu să tragă, îl azvârli în francez, alergând spre un tufiş cât îl ţineau picioarele. Fugea acum, nu cu sentimentul acela de îndoială şi de combativitate cu care fugise pe podul de pe Enns, ci cu sentimentul că e un iepure încolţit de câini. Întreaga-i fiinţă era stăpânită acum de un singur sentiment – frica pentru viaţa sa tânără şi fericită. Trecând în goană peste haturi, cu sprinteneala cu care alerga odinioară la jocul de-a v-aţi ascunselea, zbura pe câmp şi-şi întorcea din când în când spre cei din urma lui faţa palidă,

blajină şi tânără; fiori reci de groază îl furnicau prin şira spinării. „Nu, mai bine să nu mă uit”, gândi el, dar, ajungând aproape de un tufiş, mai aruncă încă o privire înapoi. Îi lăsase mult în urmă pe francezi şi chiar în clipa când cel din frunte trecuse la pas şi spunea ceva cu voce tare tovarăşului său din urmă, Rostov se opri. „Cine ştie dacă-i aşa, îşi spuse el, nu se poate să fi vrut să mă omoare.” Dar mâna stângă i se îngreuiase între timp atât de mult, ca şi cum i-ar fi atârnat de ea o greutate de două puduri. Mai departe nu mai putea fugi. Francezul se opri şi el şi-şi duse arma la ochi. Rostov strânse pleoapele şi se aplecă. Un glonte, apoi încă unul, zburară vâjâind pe lângă el. Îşi adună ultimele puteri, îşi luă cu mâna dreaptă stânga rănită şi-şi făcu vânt până într-un tufiş. În tufişuri dădu peste puşcaşi ruşi.

XX.

REGIMENTELE DE INFANTERIE, luate prin surprindere în pădure, părăseau în fugă pădurea, iar companiile, amestecându-se unele cu altele, se retrăgeau în dezordine. Un soldat, în prada panicii, rostise cele mai groaznice şi mai nesocotite cuvinte care se pot rosti în război: „Ne-au tăiat retragerea!” Şi vorba asta, împletindu-se cu spaima, se răspândise în toată mulţimea soldaţilor.

— Ne-au încercuit! Ne-au tăiat retragerea! Suntem pierduţi! Strigau cei ce dădeau bir cu fugiţii.

Comandantul regimentului, în clipa în care auzise împuşcăturile şi strigătele din spatele lui, pricepuse că se întâmplase o nenorocire cu regimentul lui, şi gândul că, ofiţer vechi şi fără nici o pată în toată cariera sa, ar putut fi învinuit de către şefii săi de neglijenţă sau de lipsă de iniţiativă, îl impresiona atât de tare, încât, cât ai bate din palme, uitând de nesupunerea colonelului de cavalerie şi de importanţa gradului său de general, dar, mai cu seamă, uitând cu totul de pericol şi de instinctul de conservare, se înclină spre oblâncul şeii şi, dând pinteni calului, zbură spre regimentul său prin ploaia de gloanţe care cădea din toate

părţile, dar din fericire fără să-l nimerească. Dorea un singur lucru: să afle despre ce-i vorba şi, pe cât îi va fi cu putinţă, să-şi îndrepte greşeala dacă era a lui, pentru a nu fi învinuit el, ofiţer exemplar şi fără nici o pată, cu vechime de douăzeci şi doi de ani, în armată.

După ce se strecură cu bine printre francezi, se repezi pe câmpul din spatele pădurii, prin care ostaşii ruşi, fără să mai asculte de comenzi, fugeau la vale. Bătuse clipa de îndoială morală, cumpăna care hotărăşte soarta bătăliilor: vor asculta oare aceste gloate dezorganizate de soldaţi, glasul comandantului lor sau, mulţumindu-se să se uite la el, îşi vor continua fuga? Fără să ţină seamă de strigătul disperat, altădată atât de temut, al comandantului, nici de chipul său roşu de furie şi desfigurat şi nici de mişcările ameninţătoare ale săbiei sale, soldaţii fugeau cu toţii, vorbeau între ei, trăgeau în aer şi nu luau în seamă comanda. Clipa de îndoială, cumpăna care hotărăşte soarta bătăliilor, înclina vădit spre propagarea panicii.

Generalul, sufocându-se de-atâta strigăt şi de fum, începu să tuşească şi se opri disperat. Totul părea pierdut; dar în clipa aceea francezii, care până atunci năvăliseră asupra alor noştri, se retraseră deodată de la liziera pădurii, fără nici o pricină vădită, iar din pădure îşi făcură apariţia nişte puşcaşi ruşi. Era compania lui Timohin, sigura care rămăsese în ordine şi care, pitulată într-un şanţ la liziera pădurii, îi atacase prin surprindere pe francezi. Timohin, cu sabia goală în mână, se aruncase asupra inamicului, scoţând strigăte atât de îngrozitoare, cu o îndârjire atât de nebunească, de om beat, încât francezii aruncaseră armele şi o luaseră la fugă înainte de a-şi fi dat seama de ceea ce se întâmplă cu ei. Dolohov, mergea în pas alergător alături de Timohin, trase fără să mai ia puşca la ochi şi ucise un francez, iar apoi luă de guler un ofiţer, care se predă. Fugarii se înapoiară, batalioanele se refăcură, iar armata franceză, care tăiase flancul stâng în două, fu pentru o clipă respinsă. Unităţile de rezervă reuşiseră să se unească, şi

fugarii se opriră. Comandantul de regiment se oprise împreună cu maiorul Ekonomov lângă pod, pentru a supraveghea retragerea companiilor, când un soldat se apropie de el şi i se agăţă de scară, aproape rezemându-se de cal. Soldatul purta o manta albăstruie de postav din comerţ şi n-avea nici raniţă, nici chivără; capul îi era bandajat, iar pe umeri îşi înfăşurase o cartuşieră franceză. În mână ţinea o sabie. Era palid; frumoşii lui ochi albaştri priveau uluiţi, drept în faţa comandantului de regiment, iar gura lui zâmbea. Cu toate că era ocupat să dea tocmai un ordin maiorului Ekonomov, comandantul regimentului nu putu să nu acorde atenţie acestui soldat.

— Excelenţă, iată două trofee, spuse Dolohov, arătând sabia franţuzească şi cartuşiera. Am făcut prizonier un ofiţer francez. Am oprit compania. Dolohov sufla greu de oboseală; vorbea cu întreruperi. Întreaga companie poate confirma acest lucru. Rog pe excelenţa-voastră să-şi noteze!

— Bine, bine, zise comandantul de regiment şi se întoarse spre maiorul Ekonomov.

Dar Dolohov nu se depărta cu una, cu două; el îşi desfăcu bandajul de la cap şi-şi arătă sângele închegat din păr…

— O rană de baionetă şi totuşi am rămas în front. Vă rog să nu uitaţi acest lucru, excelenţă.

De bateria lui Tuşin uitase toată lumea şi de-abia pe la sfârşitul luptei prinţul Bagration, auzind că nu mai contenea în centru canonada, trimise într-acolo pe ofiţerul de serviciu din statul său major, şi apoi pe prinţul Andrei, să ordone bateriei să se retragă cât mai grabnic. Trupele de acoperire ale bateriei lui Tuşin se retrăseseră, nu se ştie din al cui ordin, chiar în toiul luptei; dar bateria continuase să tragă şi nu fusese luată de francezi tocmai din pricina că inamicul nu putuse bănui că dârzenia acestei îndrăzneţe canonade se întemeia doar pe cele patru tunuri, fără de nici o acoperire. Dimpotrivă, judecând după energica acţiune a acestei baterii, inamicul presupusese că ruşii şi-au concentrat aici, în centru, grosul forţelor, şi cele două

atacuri încercate de francezi asupra acestui punct fuseseră respinse de fiecare dată de salvele cu mitralii ale celor patru tunuri stinghere, izolate pe înălţime.

Îndată după plecarea prinţului Bagration, Tuşin reuşise să dea foc satului Schöngraben.

— Vezi, i-am zăpăcit! Arde! Iată, iese fum! Bine i-am mai nimerit! Straşnic! Iese fum, iese fum! Spuneau, înviorându-se, servanţii.

Toate tunurile trăgeau fără nici o comandă în satul care ardea. După fiecare lovitură de tun, soldaţii strigau, parcă îndemnând ghiuleaua. „Bine-i mai trage! Iac-aşa! Hei, ia te uită ce mai arde!”... Focul, purtat de vânt, se răspândise repede. Coloanele franceze, care se arătaseră dincolo de sat, făcuseră calea-ntoarsă; în schimb, ca şi cum ar fi vrut să-i pedepsească pe cei care-i zădărniciseră planurile, inamicul aşează ceva mai la dreapta satului zece tunuri şi începu să tragă cu ele asupra lui Tuşin.

În prada bucuriei copilăreşti stârnite de incendiul satului şi în furia înverşunării cu care trăgeau, tunarii noştri nu observară această baterie decât atunci când două, şi apoi încă patru ghiulele nimeriră între tunuri, şi una dintre ele doborî doi cai, iar alta reteză piciorul unui conductor de cheson. Cu toate acestea, odată statornicită, însufleţirea oamenilor nu slăbise, ci luase doar alt aspect. Caii morţi fură schimbaţi cu alţii de la atelajul de rezervă, răniţii fură ridicaţi, iar cele patru ţevi fură îndreptate spre bateria cu zece tunuri a inamicului. Un ofiţer, ajutorul lui Tuşin, fusese ucis încă de la începutul luptei şi, în decurs de o oră, din patruzeci de servanţi căzuseră şaptesprezece; cu toate acestea, artileriştii erau la fel de voioşi şi plini de avânt. În două rânduri băgaseră de seamă cum de jos, din vale, foarte aproape de ei, se arătaseră soldaţi francezi, şi-atunci trăseseră în ei cu mitralii.

Omuleţul plăpând, cu mişcări anemice şi stângace, cerea necontenit ordonanţei încă o lulea şi pentru asta, cum se exprima el, şi, risipind jarul din ea la fiecare nouă

bubuitură, dădea buzna înainte şi-şi făcea din mâna-i mică streaşină, ca să se uite la francezi.

— Foc băieţi! Îi îndemna el întruna şi se repezea singur la tun, potrivindu-l de la roată şi înclinând cătarea.

Prin fum, asurzit de necontenitele bubuituri care-l făceau de fiecare dată să tresară, Tuşin, fără să se despartă de luleaua lui, alerga de la un tun la altul, ochind, numărând încărcăturile, dând ordine să se schimbe caii căzuţi şi răniţi şi strigând întruna cu vocea lui slabă, subţirică şi nehotărâtă. Faţa îi devenea tot mai vie şi mai plină de mişcare. Numai când îi răneau vreun om sau îl omorau, se posomora şi, întorcându-şi privirea de la cel căzut, se răstea crunt la oamenii care, aşa cum se întâmplă totdeauna în asemenea împrejurări, se codeau să pună mâna pe răniţi sau pe cadavre. Soldaţii, în cea mai mare parte tineri, voinici şi frumoşi (aşa cum se întâmplă de obicei într-o baterie, cu două capete mai înalţi decât ofiţerul lor şi de două ori mai laţi în umeri decât el) se uitau toţi la comandant, întocmai ca nişte copii aflaţi într-o încurcătură care le dădea de furcă, iar expresia care se citea pe faţa lui Tuşin se reflecta aidoma, fără nici o schimbare, şi pe faţa lor.

Din pricina vuietului îngrozitor, a alarmei şi a nevoii de a fi atent şi activ, Tuşin nu resimţea nici măcar cea mai neînsemnată senzaţie de frică, şi gândul că ar fi putut fi ucis sau rănit de moarte nu-i intra deloc în cap. Dimpotrivă, se înveselea din ce în ce mai mult. I se părea că trecuse foarte multă vreme – cam ca o zi şi o noapte – din clipa când dăduse ochii cu inamicul şi dăduse prima lovitură, şi că peticul acesta de pământ, pe care-şi stabilise bateria, îi era la fel de demult cunoscut ca şi locurile pe unde copilărise. În ciuda împrejurării că ţinea minte tot, că putea chibzui şi că făcea tot ce ar fi putut face cel mai bun ofiţer în situaţia lui, el se afla într-o stare asemănătoare delirului sau beţiei.

Din bubuitul asurzitor al tunurilor sale care-l împrejmuiau din toate părţile, din şuierăturile şi pocnetele ghiulelelor

inamice, din chipurile asudate şi îmbujorate ale servanţilor alergând pe lângă tunuri, din vederea sângelui oamenilor şi cailor căzuţi, din ţâşnirea palelor de fum ale inamicului din faţa lui (după care, de fiecare dată, se auzea cum zboară ghiuleaua şi cum loveşte pământul – dacă nu vreun om, un tun ori un cal), din perceperea tuturor acestor lucruri, mintea lui plăsmuise o lume fantastică ce-l desfăta în clipa aceea. Tunurile inamicului, în închipuirea lui, nu mai erau tunuri, ci nişte narghilele din care un fumător nevăzut scotea arareori, leneş, rotocoale de fum.

— Uite, iar a pufăit, îşi spuse el în şoaptă, în timp ce de pe muntele din faţă se iscase un nouraş de fum, pe care vântul îl şi luă şi-l duse în şuviţe spre stânga. Acum să le trimitem şi noi mingea înapoi.

— Aţi ordonat ceva, domnule căpitan? Îl întrebă artificierul, care se afla chiar lângă el şi-l auzise tot bombănind ceva.

— Nimic, dă-mi o grenadă… răspunse Tuşin.

„Ei, acum s-o auzim pe Matveevna noastră”, îşi spuse el ca pentru sine. În închipuirea lui. Matveevna era uriaşul tun străvechi din marginea bateriei. Francezii, care mişunau pe lângă tunurile lor, i se păreau nişte furnici. Servantul numărul 1 de la tunul al doilea, un bărbat voinic, frumos şi beţiv, în lumea închipuirilor lui era „moşul”. Tuşin se uita la el mai des decât la toţi ceilalţi şi se bucura de fiecare mişcare a lui. Focurile de armă din vale, care când amuţeau cu totul, când se înteţeau iar, el le asemuia cu respiraţia omenească. Asculta cu atenţie cum zgomotele se făceau mai domoale şi cum se aprindeau iar.

„I-auzi, a început iar să gâfâie; gâfâie iar”, îşi spunea el.

Pe sine se închipuia ca pe un bărbat puternic, de statură ciclopeană, care azvârlea cu amândouă mâinile ghiulele asupra francezilor.

— Hai, Matveevna, hai, măicuţă, nu mă face de ruşine! Spunea el tocmai când, deodată, în spatele lui se auzi o voce străină, necunoscută:

— Căpitane Tuşin! Căpitane!

Tuşin se întoarse speriat. Era acelaşi ofiţer de stat-major care-l alungase din cortul cantinierului, la Grund. Îi striga cu glas gâfâit:

— Ce, ţi-ai pierdut minţile, căpitane? De două ori ţi s-a dat ordin de retragere, iar dumneata… „Ce-or fi având cu mine?” gândea Tuşin, privind speriat la superior.

— Eu… nimic… spuse el, ducând două degete la cozorocul chipiului. Eu…

Dar colonelul nu apucă să spună ce avea de spus. O ghiulea, trecând pe aproape, îl întrerupse şi-l făcu să se ghemuiască pe cal. Amuţise. Şi chiar în clipa când voi mai spună ceva, altă ghiulea îi tăie vorba. Atunci îşi întoarse calul şi o rupse de fugă înapoi.

— Să vă retrageţi! Să vă retrageţi cu toţii! Le mai strigă el de departe.

Soldaţii se puseră pe râs. Dar peste un minut sosi un aghiotant cu aceeaşi dispoziţie.

Era prinţul Andrei. Primul lucru pe care-l văzu când ajunse la locul unde erau puse în bătaie tunurile lui Tuşin, fu un cal deshămat, cu piciorul zdrobit, care necheza, căzut lângă caii înhămaţi. Din piciorul calului curgea sângele ca dintr-un izvor. Printre antetrenuri zăceau câteva cadavre. Câtă vreme urcă, zburau pe deasupra lui ghiulele, una după alta, şi simţi ca un tremur nervos trecându-i prin şira spinării. Dar numai gândul că s-ar putea teme fu de ajuns să-i dea din nou curaj. „Nu mă pot teme”, îşi spuse el şi descălecă încet, între tunuri.

Comunică ordinul şi rămase în baterie. Se hotărâse să asiste la ridicarea tunurilor de pe poziţie şi să vadă cum sunt puse la adăpost. Păşea împreună cu Tuşin printre cadavre, sub focul îngrozitor al francezilor, şi-l ajuta la pregătirea tunurilor pentru retragere.

— Chiar adineauri a fost pe-aici un şef, dar a şters-o, îi spuse artificierul prinţului Andrei, nu ca dumneavoastră.

Prinţul Andrei nu vorbi nimic cu Tuşin. Erau amândoi atât de ocupaţi, încât parcă nici nu se vedeau. Abia după ce amândouă tunurile, care mai rămăseseră în funcţiune din patru, fură prinse de antetrenurile lor şi împinse la deal (un tun stricat şi un obuzier fură părăsite), prinţul Andrei se apropie de Tuşin.

— Ei, la revedere, spuse prinţul Andrei, întinzându-i nuna.

— La revedere, drăguţă, la revedere! Mergi cu bine, prietene, spuse Tuşin, căruia, nu se ştie de ce, îi dădură pe neaşteptate lacrimile.

XXI.

VÂNTUL SE LINIŞTISE. Nori negri pluteau jos, deasupra câmpului de luptă, amestecându-se la orizont cu fumul de pulbere. În întunericul ce se aşternea, vâlvătaia roşie a celor două incendii izbucnite în locuri diferite se profila cu atât mai clar. Canonada slăbise, dar focurile de armă din spate şi din dreapta poziţiei bateriei se auzeau tot mai dese şi mai apropiate. Îndată ce Tuşin cu tunurile lui ieşi din bătaia artileriei inamice şi coborî în râpă, trecând pe lângă răniţi şi chiar peste ei, el fu întâmpinat de câţiva ofiţeri superiori şi aghiotanţi, printre, care şi Jerkov, trimis de două ori cu ordine la bateria lui Tuşin, dar fără să ajungă măcar o dată până acolo. Cu toţii, întrerupându-se unii pe alţii, se întreceau să-i dea ordine şi para-ordine, arătându-i cum şi încotro să meargă şi făcându-i observaţii şi mustrări. Tuşin, care tăcea şi nu pricepea nimica, temându-se să le răspundă, căci simţea că la orice cuvânt – nici el nu ştia pentru ce – ar fi izbucnit în plâns, mergea în urma bateriei, călare pe gloaba lui de artilerist. Deşi se dăduseră dispoziţiuni ca răniţii să fie părăsiţi, mulţi dintre ei se târau pe urma trupelor şi se rugau să fie luaţi pe tunuri. Ofiţerul cel voinicos din infanterie, acela care înainte de luptă ieşise în fugă din bordeiul lui Tuşin, fusese luat din drum cu abdomenul sfârtecat de un glonte şi aşezat pe afetul „Matveevnei”. La poalele dealului, un iuncher de husari,

palid, susţinându-şi cu o mână mâna cealaltă, se apropie de Tuşin şi-l rugă, să-i îngăduie să se urce pe un tun.

— Domnule căpitan, pentru Dumnezeu, sunt lovit la mână, spuse el cu sfială. Pentru Dumnezeu, nu pot merge. Pentru Dumnezeu!

Se vedea bine că nu era pentru prima dată că acest iuncher se ruga de cineva să-l lase să se aşeze pe tun şi că peste tot întâmpinase numai refuzuri. Se ruga cu o voce tremurătoare şi deznădăjduită.

— Daţi ordin să fiu luat, pentru Dumnezeu!

— Urcaţi-l, urcaţi-l, zise Tuşin. Aşterne-i tu o manta, moşule, se adresă el celui mai iubit dintre soldaţii lui. Dar unde-i ofiţerul rănit?

— L-am lăsat jos; şi-a dat sfârşitul, răspunse un soldat.

— Urcaţi-l! Urcă-te, dragul meu, urcă-te! Aşterne mantaua, Antonov.

Iuncherul era Rostov. Îşi ţinea un braţ cu mâna sănătoasă, era palid şi falca de jos îi tremura ca de friguri. Soldaţii îl aşezară pe „Matveevna”, chiar tunul de pe care dăduseră jos trupul ofiţerului mort. Mantaua aşternută pe tun era plină de sânge şi Rostov se murdări de sânge pe mâini şi pe pantalon.

— Ce-i? Eşti rănit, drăguţă? Întrebă Tuşin, apropiindu-se de tunul pe care stătea Rostov.

— Nu, sunt numai lovit.

— Dar de unde-i sângele ăsta pe afet?

— De la ofiţerul acela, domnule căpitan, răspunse un soldat, ştergând cu mâneca mantalei sângele de pe tun, supărat parcă de faptul că tunul lui fusese găsit în stare de necurăţenie.

Cu chiu, cu vai, cu ajutorul infanteriştilor, tunurile fură trase la deal până în satul Günthersdorf, unde se opriră. Se întunecase atât de tare, încât de la zece paşi nu se mai puteau distinge tunicile soldaţilor, şi împuşcăturile începuseră să se mai rărească. Deodată, însă, se auziră strigăte şi rafale de gloanţe de undeva din apropiere, din

partea dreaptă. Împuşcăturile scăpărau în întuneric. Era ultimul atac al francezilor, la care răspundeau soldaţii noştri, răspândiţi prin casele din sat. Se repeziră iarăşi soldaţii afară din sat, dar tunurile lui Tuşin nu mai putură fi urnite; tunarii, Tuşin şi iuncherul tăceau şi se uitau unii la alţii, aşteptându-şi soarta. De la un timp, împuşcăturile începură să se liniştească şi dintr-o uliţă laterală a satului se auziră soldaţi discutând cu însufleţire.

— Eşti întreg, măi Petrov? Întrebă unul.

— Le-am dat noi lor foc; cu vârf şi îndesat le-am dat focul, măi frate! Acu n-au să se mai bage, spunea un altul.

— Nu se vede nimic. Ai văzut cum începuseră să tragă într-ai lor? Nimica nu se vede de beznă ce-i, măi fraţilor! N-om găsi oare ceva de băut?

Francezii fuseseră respinşi pentru ultima oară. Şi iarăşi, într-o beznă deplină, tunurile lui Tuşin, încadrate ca într-o ramă de infanterişti gălăgioşi, o porniră undeva înainte, la drum.

Prin beznă, părea că se scurge nevăzut, tot într-o direcţie, un fluviu sumbru, ce topeşte în el şoapte, vorbe, tropot de copite şi scârţâit de roţi. În vuietul general, gemetele şi vocile răniţilor se desluşeau cel mai limpede. Gemetele acestea umpleau parcă tot întunericul care învăluia trupele. Gemetele şi bezna nopţii se contopeau într-un singur tot. La un moment dat, o agitaţie se stârni în mijlocul acestei mulţimi în mişcare. Cineva, călare pe un cal alb şi urmat de suită, trecuse şi spusese ceva din fuga calului.

— Ce-a spus? Încotro mergem acuma? Cum adică, să stăm? Ne-a mulţumit sau ce spunea? Se auziră de peste tot întrebări lacome, şi toată masa aceasta mişcătoare începu să se înghesuie, intrând parcă în ea însăşi (cei din faţă se opriseră, se vede) şi răspândind zvonul că s-ar fi dat un ordin de oprire. Se opriră cu toţii, care pe unde se aflau, în mijlocul drumului plin de noroi.

Cum se aprinseră focurile, se înteţi şi sfătoşenia soldaţilor. Căpitanul Tuşin, după ce dădu ordinele de cuviinţă bateriei,

trimise pe unul dintre soldaţi să caute un post de prim-ajutor sau un medic pentru iuncher şi se aşează şi el lângă focul aprins de soldaţi în mijlocul drumului. Rostov se târî şi el lângă foc. Un tremur febril, provocat de durere, de frig şi de umezeală, îi scutura tot trupul. Îl dobora somnul, dar nu putea dormi. Îl durea mâna şi nu-i găsea loc. Când închidea ochii, când şi-i deschidea iar şi se uita ba la focul care i se părea de un roşu-aprins, ba la trupul adus de spate şi firav al lui Tuşin, care se aşezase turceşte alături de el. Ochii mari, blânzi şi inteligenţi ai lui Tuşin îl priveau cu milă şi compătimire. El văzu bine că Tuşin ar fi voit din tot sufletul să-l ajute, dar n-avea cum.

Din toate părţile se auzeau paşii şi vorbele infanteriştilor, care treceau sau îşi făceau culcuşuri prin apropiere. Vorbele, zgomotele de paşi şi de copite ce frământau noroiul şi trosnetul mai apropiat sau mai îndepărtat al vreascurilor rupte se contopeau într-un singur vuiet şovăitor.

Nu mai era acum vorba de un fluviu care curgea nevăzut în beznă, ci parcă ar fi fost o mare întunecată, fremătând şi potolindu-şi valurile după furtună. Rostov privea şi asculta tot ce se petrecea în faţa şi în jurul lui, fără să ne gândească la ceva. Un infanterist se apropie de focul lor şi, lăsat pe vine, întinse mâinile spre flăcări şi-şi întoarse faţa.

— Nu vă supăraţi, domnule căpitan? Zise el, adresându-se întrebător lui Tuşin. Iacă, m-am rătăcit de companie, nici nu mai ştiu unde. Vai de capul meu! Prăpăd nu alta!

Odată cu soldatul acesta se apropie de foc un ofiţer de infanterie cu falca legată şi, adresându-se lui Tuşin, îi ceru să dea ordin să urnească puţin tunurile, pentru ca să poată trece cu căruţa. După comandantul de companie veneau în fugă spre foc doi soldaţi, care se certau şi se suduiau la disperare pentru o cizmă, pe care şi-o tot smulseseră unul altuia din mână.

— Cum adică? Tu ai ridicat-o! Ia te uită la el! Strigă unul dintre ei cu o voce răguşită.

Apoi veni un soldat slab şi palid, bandajat la gât cu o eşarfă plină de sânge şi, cu glas răstit, le ceru tunarilor nişte apă.

— Ce vreţi, să mor, hai? Ca un câine? Spuse el.

Tuşin ordonă să i se dea apă. Pe urmă veni în fugă un soldat vesel, care ceru voie să ia puţin foc pentru infanterie.

— Un foculeţ fierbinţel pentru infanterişti! Rămâneţi cu bine, fraţilor, mulţumim pentru foc; vi-l dăm noi cu dobândă, spuse el şi se pierdu în întuneric, luând cu el un tăciune roşu la un capăt.

După soldatul acesta, alţi patru trecură pe lângă foc, ducând ceva greu într-o manta. Unul dintre ei se împiedică.

— Măi, cine dracu a pus lemnele astea chiar în mijlocul drumului? Bombăni el.

— Şi-a dat sfârşitul, ce să-l mai ducem! Spuse unul.

— Lăsaţi vorba! Şi se pierdură în noapte, cu povara lor.

— Ce-i, te doare? Îl întrebă Tuşin în şoaptă pe Rostov.

— Mă doare.

— Domnule căpitan, poftiţi la domnul general. E aici, în casa de alături, spuse artificierul, apropiindu-se de Tuşin.

— Numaidecât, drăguţă!

Tuşin se ridică şi se depărtă de foc, încheindu-şi mantaua şi potrivindu-şi ţinuta…

Nu departe de focul tunarilor, într-o casă ţărănească pregătită pentru el, prinţul Bagration sta la masă şi discuta cu câţiva comandanţi de unităţi care se adunaseră la el. Era aici bătrânelul cu ochii pe jumătate închişi, ca sta şi rodea locom un os de berbec, şi generalul cu douăzeci şi cinci de ani de serviciu nepătat, încins la faţă de votcă şi de mâncare, şi ofiţerul de stat-major (cel cu inelul gravat cu iniţiale), şi Jerkov, care se tot uita neliniştit împrejur, şi prinţul Andrei, palid, cu buzele strânse şi ochii care-i sticleau febril.

Într-un colţ al odăii sta rezemat un steag luat de la francezi, iar magistratul cu faţa naivă îi pipăia pânza şi dădea nedumerit din cap, fie că-l interesa în adevăr steagul, fie că-i venea greu să stea deoparte flămând şi să se uite la

masa unde nu i se pusese şi lui un tacâm. În camera vecină se afla un colonel francez, luat prizonier de dragonii ruşi. În jurul lui se înghesuiau să-l vadă ofiţeri de noştri. Prinţul Bagration mulţumi comandanţilor de oşti şi le ceru amănunte cu privire la luptă şi la pierderi.

Comandantul regimentului, care primise inspecţia lui Kutuzov lângă Braunau, raportă prinţului că îndată după începerea luptei, el se retrăsese din pădure, îşi adunase toţi oamenii care erau la tăiat lemne şi că, lăsându-i înainte, pornise numai cu două batalioane atacul la baionetă şi-i respinsese pe francezi.

— Când am văzut, luminăţie, că primul batalion e dezorganizat, m-am oprit din drum şi mi-am spus: îi las pe ăştia să treacă şi-i primesc cu o ploaie de gloanţe. Zis şi făcut.

De fapt, comandantului de regiment tare i-ar mai plăcut să fi putut face aşa, şi-i părea atât de rău că nu izbutise s-o facă, încât ajunse să i se pară că tot ce le povestea se petrecuseră aidoma. Dar la urma urmei poate că aşa s-a şi întâmplat? Parcă îţi mai poţi da seama în asemenea învălmăşeală, de ce a fost şi de ce n-a fost!

— Trebuie să vă pun în vedere între altele, luminăţie continuă el, amintindu-şi de convorbirea dintre Dolohov şi Kutuzov şi de ultima sa întâlnire cu degradatul, soldatul Dolohov, ofiţerul acela degradat, a luat prizonier un ofiţer francez chiar sub ochii mei şi că s-a distins cu deosebire în luptă.

— Cu prilejul acesta am văzut şi eu, luminăţia-voastră, atacul regimentului Pavlogradski, se amestecă în vorbă Jerkov, care avea mereu un aer îngrijorat şi care nici nu-i văzuse în ziua aceea pe husari, ci doar auzise ceva despre ei de la un ofiţer de infanterie. Au zdrobit două careuri, luminăţie.

Când începu să vorbească Jerkov, câţiva dintre cei din jur zâmbiră, aşteptându-se de la el, ca întotdeauna, la o glumă; dar, văzând că ceea ce spunea el se referea tot la gloria

armelor noastre din ziua aceea, luară o înfăţişare serioasă, deşi mulţi dintre ei ştiau prea bine că tot ceea ce spusese Jerkov nu erau decât minciuni fără nici un temei. Prinţul Bagration se întoarse cu faţa spre bătrânul colonel.

— Vă mulţumesc tuturor, domnilor; toate trupele s-au luptat eroic: infanteria, cavaleria şi artileria. Dar cum întâmplat că în sectorul central au fost părăsite două tunuri? Întrebă el, căutând din ochi pe cineva. (Prinţul Bagration nu întreba de tunurile din flancul stâng; ştia el că acolo fuseseră părăsite încă de la începutul luptei toate tunurile.) Mi se pare că te-am rugat pe dumneata, se adresă el ofiţerului de stat-major care era de serviciu.

— Unul era lovit, răspunse ofiţerul de stat-major, dar celălalt, nici eu nu pot înţelege de ce a fost părăsit; eu, personal, am fost tot timpul la faţa locului şi am dat dispoziţiuni, dar îndată ce am plecat… Ce-i drept, se cam înfierbântaseră lucrurile acolo, adăugă el cu modestie.

Cineva spuse că Tuşin, comandantul bateriei, se afla în sat, pe aproape, şi că s-a trimis după el.

— Şi dumneata ai fost pe-acolo, parcă? Spuse prinţul Bagration prinţului Andrei.

— Cum să nu! Am fost amândoi, era cât pe ce să ne întâlnim, interveni ofiţerul de stat-major, care fusese de serviciu, zâmbindu-i amabil lui Bolkonski.

— Eu n-am avut plăcerea să vă văd, spuse rece şi tăios prinţul Andrei.

Toţi tăcură.

În prag se ivise Tuşin, care se strecură sfios prin spatele generalilor. Făcând ocolul generalilor în strâmtoarea odăii, Tuşin, timid, ca întotdeauna în faţa superiorilor, nu băgă de seamă prăjina steagului şi se împiedică de ea. Câţiva pufniră în râs.

— Cum a fost părăsit tunul? Întrebă Bagration, încruntându-se nu atât la Tuşin, cât la cei care râdeau, printre care, mai tare decât al tuturor, se auzea râsul lui Jerkov.

Abia acum, în faţa severului şef, Tuşin îşi dădu seama, în toată grozăvia ei, de ruşinoasa greşeală pe care o săvârşise, prin faptul că pierduse două tunuri şi mai rămăsese încă în viaţă. Fusese până acum atât de tulburat, încât nici nu avusese timpul să se gândească la acest lucru… Râsetele ofiţerilor îl zăpăciră şi mai tare. Stătea în faţa lui Bagration şi falca de jos îi tremura; de-abia putu îngăima:

— Nu ştiu… luminăţie… n-am avut oameni… luminăţie…

— Puteai lua din trupele de acoperire.

Că n-avusese nici o acoperire, asta Tuşin n-o mai spuse, deşi era adevărul curat. Se temea ca nu cumva să târască în această afacere pe vreun alt comandant şi tăcea, privind drept în ochii lui Bagration, aşa cum se uită la profesorul examinator un elev care s-a încurcat.

Tăcerea se prelungi destul de mult. Prinţul Bagration, nevrând, se vede, să fie sever, nu găsea ce să spună; ceilalţi nu îndrăzneau să se amestece în discuţie. Prinţul Andrei se uita pe sub sprâncene la Tuşin şi-şi mişca nervos degetele.

— Excelenţă, rupse prinţul Andrei tăcerea, cu vocea lui tăioasă, aţi binevoit să mă trimiteţi la bateria căpitanului Tuşin. Am fost acolo şi am găsit două treimi din oameni şi din cai scoşi din luptă, două tunuri stricate şi nici un fel de acoperire.

Şi prinţul Bagration şi Tuşin se uitau, fiecare în felul lui, cu toată atenţia, la Bolkonski, care vorbea cu o emoţie reţinută.

— Şi dacă, excelenţă, îmi daţi voie să-mi spun părerea, continuă el, victoria zilei acesteia o datorăm mai mult decât oricui altcuiva, tocmai acestei baterii şi dârzeniei eroice a căpitanului Tuşin şi a soldaţilor din bateria sa, spuse prinţul Andrei şi, fără să mai aştepte răspuns, se ridică de la masă şi se dădu la o parte.

Prinţul Bagration se uită la Tuşin şi, nevoind, se vede, să arate că se-ndoieşte de judecata prea categorică a lui Bolkonski, dar în acelaşi timp neputând să-i dea pe deplin

crezare, înclină din cap şi-i spuse lui Tuşin că poate pleca. Prinţul Andrei ieşi după el.

— Îţi mulţumesc, drăguţă, m-ai scăpat, îi spuse Tuşin.

Prinţul Andrei se uită la Tuşin şi, fără să-i spună o vorbă, se depărta. Era trist şi-şi simţea inima grea. Toate astea erau atât de ciudate, atât de departe de ceea ce aşteptase el… „Cine sunt ei? La ce-au venit? Ce vor? Şi când au să se sfârşească toate acestea?" gândea Rostov, privind la umbrele care se perindau pe dinaintea lui. Durerea mâinii se făcea din ce în ce mai chinuitoare. Somnul îl dobora, în ochi îi jucau rotocoale roşii, iar impresiile glasurilor şi chipurilor din jurul său, ca şi sentimentul singurătăţii, se amestecau cu senzaţia de durere. Ei, soldaţii aceştia, răniţi şi nerăniţi, ei îl înăbuşeau, îl chinuiau, îi răsuceau vinele şi îi ardeau carnea din umărul şi braţul lui sfărâmat. Ca să scape de ei, închise ochii.

Aţipi pentru câteva clipe, dar în timpul acesta scurt văzu în vis nenumărate lucruri: o văzu pe mamă-sa cu mâna ei albă şi mare, văzu umerii slăbuţi ai Soniei, ochii şi râsul Nataşei, visă pe Denisov cu vocea şi mustăţile lui, pe Telianin şi toată povestea lui cu Telianin şi Bogdanâci. Şi toată această poveste era unul şi acelaşi lucru cu soldatul cu voce tăioasă. Şi tot aceeaşi poveste, şi tot acelaşi soldat erau cei care-l chinuiau, îl apăsau şi-i răsuceau mâna, lovindu-i-o mereu în acelaşi loc. Se zbătea să scape din mâinile lor, şi ei nu-i slăbeau umărul nici o clipă. Nu l-ar mai fi durut, n-ar mai fi fost bolnav, dacă l-ar fi lăsat în pace; dar nu putea scăpa de ei.

Deschise ochii şi privi în sus. Pânza neagră a nopţii atârna la un arşin deasupra jăraticului aprins. În lumina focului zburau fulgi de zăpadă. Tuşin nu se înapoiase încă, şi medicul nu mai venea. Era singur; doar un soldat şedea acum gol, de partea cealaltă a focului, şi-şi încălzea trupul slab şi galben.

„Nu mai sunt nimănui de nici un folos! Gândea Rostov. Nu-mi vine nimeni în ajutor, nimănui nu-i e milă de mine. Şi

doar am fost şi eu cândva acasă voinic, vesel şi iubit.” Privi şi, fără să vrea, gemu.

— Te doare ceva? Întrebă soldatul, scuturându-şi cămaşa deasupra focului şi, fără să mai aştepte vreun răspuns, tuşind, adăugă: Cât norod s-a prăpădit azi, vai de noi!

Rostov nu-l asculta. Se uita la fulgii de zăpadă care se jucau deasupra focului şi-şi aminti de iarna rusească cu casa caldă şi plină de lumină, de şubele moi şi săniile iuţi care zboară, de oamenii sănătoşi şi de toată iubirea şi îngrijirea de acasă. „Ce-am căutat eu aici?” se gândi el.

A doua zi francezii nu mai reluară atacul, aşa că rămăşiţele detaşamentului lui Bagration se uniră cu armata lui Kutuzov.

Partea a treia.

I

PRINŢUL VASILI NU-ŞI chibzuia planurile. Şi mai puţin se gândea să facă rău cuiva ca să tragă el foloase; nu era decât un om din înalta societate, care avusese succes în lume şi pentru care aceste succese deveniseră o obişnuinţă. Cu privire la împrejurările şi oamenii de care se lovea în viaţă, el îşi făcea necontenit tot soiul de calcule şi planuri, de care nu-şi dădea prea bine seama, dar care alcătuiau tot interesul vieţii lui. Nu avea niciodată în vedere numai unul sau două, ci zeci de astfel de planuri minuscule, dintre care unele abia începeau să i se contureze în minte, altele-şi ajungeau ţinta, şi altele, o a treia categorie, se întorceau în neant. Nu-şi spunea niciodată, bunăoară: „Omul acesta poate multe în ziua de azi, trebuie să-i câştig încrederea şi prietenia şi prin el să-mi realizez cel puţin pentru o vreme un avantaj oarecare”, şi nici nu-şi spunea: „Iată, Pierre e bogat, trebuie să-l ademenim se să se însoare cu fiică-mea şi să-mi împrumute cele patruzeci de mii de ruble de care am nevoie”; dar cum se pretindea un om puternic, în aceeaşi clipă instinctul îi spunea că omul acesta îi poate fi folositor, şi prinţul Vasili se apropia de el şi, cu cel dintâi

prilej, pe nepregătite, îl linguşea, devenea intim cu el şi-i spunea la momentul potrivit ceea ce trebuia să-i spună.

La Moscova, prinţul Vasili îl avusese pe Pierre în mână şi stăruise ca Pierre să fie numit Kammerjunker, care pe atunci era deopotrivă, ca rang, cu un consilier de stat, şi tot el stăruise ca tânărul să vină cu el împreună la Petersburg şi să fie găzduit în casa lui. Cu aparentă nepăsare, dar în acelaşi timp cu cea mai deplină siguranţă că ceva va trebui să se întâmple, prinţul Vasili făcea tot ce îi sta în putinţă ca să-l însoare pe Pierre cu fiică-sa. Dacă prinţul Vasili şi-ar fi chibzuit planurile, n-ar mai fi putut avea atâta sinceritate în purtare şi atâta simplitate şi familiaritate în raporturile cu toţi oamenii, fie ei mai sus-puşi, fie mai modeşti decât el. Ceva îl împingea necontenit spre cei mai puternici sau mai bogaţi decât dânsul şi poseda arta rară de a prinde momentul potrivit când trebuia să se folosească de oamenii respectivi.

Pierre, ajuns pe neaşteptate bogătaş şi conte Bezuhov, cu amintirea proaspătă a vieţii de burlac, lipsită de griji, pe care o dusese, era atât de ocupat şi atât de înconjurat de lume, încât doar în pat dacă mai putea rămâne singur cu sine însuşi. Era nevoit să iscălească hârtii, să aibă de-a face cu autorităţi de al căror rost n-avea o idee prea clară, să se informeze la administratorul său general despre tot felul de lucruri, să-şi inspecteze moşia din împrejurimile Moscovei şi să primească o mulţime de persoane, care altădată nici nu voiseră măcar să ştie de existenţa lui, dar care acum s-ar fi simţit jignite şi îndurerate dacă el n-ar fi dorit să le vadă. Toate aceste persoane de tot soiul – oameni de afaceri, rude, cunoştinţe erau la fel de prietenoşi şi de atenţi cu tânărul moştenitor. Toţi erau în chip vădit şi fără pic de îndoială, încredinţaţi de nobilele calităţi ale lui Pierre. De dimineaţă până seara el nu mai auzea decât: „Cu neobişnuita dumneavoastră bunătate”, sau: „Cu inima dumneavoastră atât de mare”, sau „Sunteţi atât de curat la suflet, conte”, sau: „Dacă el fi fost tot aşa de plin de spirit ca

dumneavoastră” etc., aşa că începuse să creadă şi el, sincer, în neobişnuita lui bunătate, şi în inteligenţa lui ieşită din comun, cu atât mai mult cu cât, întotdeauna, în adâncul cugetului său, nutrise despre el părerea că era într-adevăr foarte bun şi deosebit de deştept. Chiar acei care odinioară fuseseră cu el şi-i arătaseră o duşmănie făţişă, deveniseră deodată duioşi şi amabili. Până şi cea mai vârstnică dintre prinţese, cea cu talia lungă, care avea părul lipit de cap ca o păpuşă, şi care înainte îi fusese atât de răuvoitoare, îndată după înmormântare îl vizitase pe Pierre în camera lui. Cu ochii în pământ şi îmbujorată tot timpul, ea îi spuse că îi părea foarte rău de neînţelegerile ce avuseseră loc între ei şi că acum nu se mai crede îndreptăţită să ceară altceva… după lovitura ce i se dăduse… decât îngăduinţa de a mai rămâne doar câteva săptămâni în casa pe care o iubise atât de mult şi în care făcuse atâtea sacrificii. Şi, ne mai putându-se stăpâni, la aceste cuvinte începu să plângă. Impresionat de faptul că prinţesa aceasta cu chip de statuie se putuse schimba până într-atâta, Pierre îi luă de mână şi-i ceru iertare, fără să ştie nici el pentru ce. Din ziua aceea, prinţesa începu să croşeteze un fular vărgat pentru Pierre şi-şi schimbă cu totul purtarea faţă de dânsul.

— Fă asta pentru ea, mon cher; a avut mult de suferit cât a trăit răposatul, îi spuse odată prinţul Vasili, punându-l să iscălească o hârtie în favoarea prinţesei.

Prinţul Vasili găsise de cuviinţă că osul acesta – o poliţă de treizeci de mii de ruble – trebuia totuşi azvârlit acestei prinţese sărace, pentru ca nu cumva să-i dea vreodată prin cap să flecărească despre rolul jucat de el în afacerea cu servieta. Pierre iscălise poliţa şi de atunci încoace prinţesa se îmblânzise şi mai mult. Surorile ei mai mici se purtau şi ele tot atât de atent; mai ales cea mică, drăguţă cum era, cu aluniţa ei, reuşea să-l intimideze adesea pe Pierre cu zâmbetele ei şi cu sfiala de care era cuprinsă când îl zărea.

Lui Pierre i se părea atât de firesc să-l iubească toată lumea şi atât de nenatural i s-ar fi părut dacă ar fi existat

cineva care să nu-l iubească, încât nu putea să nu creadă în sinceritatea oamenilor care-l înconjurau. Pe lângă asta, n-avea nici timp să-şi pună întrebarea dacă oamenii aceştia erau sau nu sinceri. N-avea timp de nimic; se simţea necontenit într-o stare de uşoară şi plăcută beţie. Avea senzaţia că era centrul unei importante agitaţii generale; simţea că de la el se aşteaptă veşnic ceva; că dacă n-ar face acest „ceva”, ar mâhni pe mulţi şi i-ar dezamăgi în aşteptările lor; că, dimpotrivă, făcând cutare ori cutare lucru, toate-ar fi la locul lor; de aceea şi făcea tot ce i se cerea; dar acel „ceva” mai bun rămânea mereu de făcut.

La început, mai mult decât toţi ceilalţi, reuşise prinţul Vasili să se facă stăpân atât pe faptele lui Pierre, cât şi pe însuşi persoana lui. De la moartea contelui Bezuhov nu-l mai scăpase din mână. Îşi dădea aerul unui om împovărat de afaceri, obosit şi hărţuit, dar care din compătimire nu-l putea lăsa în voia soartei şi a escrocilor pe tânărul acesta fără de nici un sprijin, care era fiul prietenului său, apres tout297, mai cu seamă că avea o avere atât de imensă.

În cele câteva zile cât mai zăbovi la Moscova după moartea contelui Bezuhov, prinţul Vasili îl tot chemă la el pe Pierre, sau se ducea el însuşi la dânsul şi-i dicta ce avea de făcut pe un ton de om obosit şi sigur pe acţiunile sale, ca şi cum i-ar fi spus de fiecare dată: „Vous savez, que je suis accablé d'affaires et que ce n'est que par pure charité, que je m'occupe de vous, et puis vous savez bien, que ce que je vous propose est la seule chose faisable298”.

— Ei, dragul meu, mâine plecăm, în sfârşit, îi spuse el într-o zi, închizând ochii şi strângându-i cotul tare cu degetele, cu tonul că spunea un lucru hotărât demult între ei şi că nu mai putea fi luată altă hotărâre. Mâine plecăm; îţi fac loc în trăsura mea. Sunt foarte mulţumit. Tot ce ne rămăsese mai important de făcut s-a făcut. Şi eu demult ar fi trebuit să pun capăt şederii mele aici. Iată ce am primit de la cancelar. L-am rugat să te aibă în vedere şi ai fost numit în corpul

diplomatic cu rangul de Kammerjunker. Acum, calea în diplomaţie ţi-e deschisă.

Trecând peste tonul blazat, de neclintită încredere în sine cu care fuseseră pronunţate aceste cuvinte impunătoare, Pierre, care fusese atâta vreme preocupat de cariera lui, ar fi vrut să se poată opune. Dar prinţul Vasili îi tăie vorba cu timbrul acela de bas mormăit, care-l excludea orice posibilitate de a-l mai întrerupe şi pe care-l folosea numai ca un ultim argument de convingere.

— Mais, mon cher299, am făcut lucrul acesta pentru mine, pentru conştiinţa mea, şi n-ai de ce să-mi mulţumeşti. Niciodată nu am pomenit să se plângă cineva că e prea mult iubit; şi-apoi, eşti liber să demisionezi începând mâine. Iată, la Petersburg, le vei putea cumpăni singur pe toate. Era de mult timpul să te eliberezi odată de toate aceste amintiri îngrozitoare. Prinţul Vasili oftă. Aşa, aşa, dragul meu! În trăsura ta, poate să meargă valetul meu. A, da, voiam să-ţi spun ceva şi uitasem adăugă prinţul Vasili. Ştii, mon cher300, aveam nişte socoteli cu răposatul, aşa că am luat ceva de la moşia din Riazan, şi-ţi ţiu eu banii; tu tot n-ai nevoie acum; ne socotim noi…

Ceea ce prinţul Vasili numea „ceva de la moşia din Riazan” era obrocul301 – câteva mii de ruble – pe care îl păstrase.

La Petersburg, ca şi la Moscova, se formă numaidecât în jurul lui Pierre o atmosferă de oameni duioşi şi amabili. La postul, sau mai curând la titlul (căci nu avea nimic de făcut) care îi fusese acordat prin influenţa prinţului Vasili, nu putea renunţa, iar cunoştinţele sale, invitaţiile şi obligaţiile sociale de tot felul erau atât de numeroase, încât Pierre încerca acum, chiar mai mult decât la Moscova, o senzaţie de tulbure nerăbdare, ca în aşteptarea continuă a unei bucurii, care însă nu se mai ivea.

Dintre tovarăşii vieţii lui de holtei, cei mai mulţi nu mai erau în Petersburg. Garda imperială se afla în marş spre front. Dolohov fusese degradat, Anatol era la regiment, în provincie, prinţul Andrei, peste graniţă, iar Pierre nu mai

avea prilej nici să mai petreacă nopţile, aşa cum îi plăcuse altădată, şi nici să-şi uşureze din când în când inima în discuţii prieteneşti cu amicul lui mai mare pe care-l respecta. Tot timpul şi-l pierdea pe la prânzuri şi baluri şi, mai cu seamă, în casa prinţului Vasili, alături de dolofana lui soţie şi de frumoasa Hélene.

Ca şi ceilalţi, Anna Pavlovna Scherer, prin purtarea ei, îl făcu şi ea pe Pierre să-şi dea seama de schimbarea intervenită în părerile societăţii despre el.

Înainte, în prezenţa Annei Pavlovna, Pierre simţea tot timpul că spusele lui erau necuviincioase, lipsite de tact şi nelalocul lor, că vorbele care i se păruseră pline de duh, în timp ce şi le pregătea în minte, deveneau stupide de îndată ce le dădea glas şi că, dimpotrivă, orice lucru cât de stupid, spus de Ippolit, trecea drept spiritual şi plăcut. Acum însă tot ce spunea el, totul era charmant302. Şi chiar dacă Anna Pavlovna nu spunea întotdeauna acest lucru, el vedea bine că asta ar fi vrut ea să spună şi că numai din consideraţie pentru modestia lui nu o făcea.

Pe la începutul iernii anului 1805-1806, Pierre primi de la Anna Pavlovna obişnuitul bileţel roz, prin care-şi invita ea musafirii şi în care adăugase: „Vous trouverez, chez moi la belle Hélene, qu'on ne şi lasse jamais voir”303.

Citind acest pasaj, Pierre simţi pentru întâia oară că între el şi Hélene se formase o legătură care era departe de a fi necunoscută celorlalţi oameni şi această descoperire îl şi înspăimântă, ca şi când i s-ar fi pus în spinare o obligaţie pe care nu se simţea în stare s-o ducă la bun sfârşit, dar în acelaşi timp îi şi surâdea, ca o eventualitate nostimă.

Serata Annei Pavlovna era la fel cu cea dintâi, numai că noutatea cu care ea îşi trata de data asta musafirii nu mai era Mortemart, ci un diplomat de curând sosit de la Berlin, care aducea cele mai recente ştiri despre vizita împăratului Alexandru la Potsdam şi despre felul cum cei doi augusti prieteni îşi juraseră acolo să apere printr-o alianţă indisolubilă cauza dreptăţii împotriva duşmanului omenirii.

Pierre fu primit de Anna Pavlovna cu o nuanţă de tristeţe, care se referea fără doar şi poate la cruda pierdere pe care tânărul o suferise de curând prin moartea contelui Bezuhov (toţi găseau mereu de datoria lor să-l încredinţeze pe Pierre că el e tare îndurerat de moartea unui tată pe care aproape că nici nu-l cunoscuse), tristeţe aidoma cu majestuoasa gravitate pe care o exprima chipul ei ori de câte ori venea vorba de augusta împărătească Maria Feodorovna. Pierre se simţi măgulit. Anna Pavlovna îşi aranjă grupurile în salon cu obişnuita ei artă. Grupul principal, în care se afla prinţul Vasili şi câţiva generali, i-l servi pe tavă pe diplomat. Alt grup era la măsuţa de ceai. Pierre voi să se alăture primului grup, dar Anna Pavlovna – cuprinsă de starea de agitaţie a unui comandant pe câmpul de luptă, căruia ideile strălucite îi vin în minte cu miile şi nu mai ştie pe care să le realizeze mai întâi, văzându-l pe Pierre, îi atinse cu degetele mâneca:

— Attendez, j'ai des vues sur vous pour ce soir304.

Se uită la Hélene şi-i zâmbi.

— Ma bonne Hélene, il faut, que vous soyez charitable pour ma? Auvre tante, qui a une adoration pour vous. Allez lui tenir compagnie pour 10 minutes305. Şi, ca să nu-ţi fie prea urât, ţi-l dau pe scumpul nostru conte, care nu va refuza să te urmeze.

Frumoasa Hélene se îndreptă spre bătrână, dar pe Pierre, Anna Pavlovna îl mai ţinu puţin lângă ea, având aerul că ar vrea să-i dea o ultimă, neapărat necesară dispoziţie.

— Nu-i aşa că e încântătoare? Îi spuse ea lui Pierre, arătând spre frumuseţea majestuoasă, care se îndepărta cu paşi uşori. Et quelle tenue! 306 Pentru o fată atât de tânără, atâta tact şi atâta artă în felul de a se comporta! Asta nu poate izvorî decât din inimă! Fericit omul care va avea parte de ea! Alături de ea, până şi cel mai stângaci bărbat va ocupa vrând, nevrând, cel mai strălucit loc în societate. Nu-i aşa? Am vrut numai să aflu părerea dumitale.

Şi îl lăsă să plece.

Pierre răspunsese cu sinceritate afirmativ la întrebarea Annei Pavlovna, cu privire la arta de a se comporta a Hélenei. Dacă i se întâmplase vreodată să se gândească la Hélene, tocmai la frumuseţea ei se gândea şi la calmul extraordinar cu care ştia să-şi păstreze o atitudine tăcută şi demnă în societate.

Mătuşica îi primi în colţişorul ei pe cei doi tineri, dar, parcă, dorea să-şi ascundă sentimentele de adoraţie faţă de Hélene şi, mai ales, dorea să-şi arate frica faţă de Anna Pavlovna. Ea se uită la nepoată-sa, ca şi când ar fi întrebat-o ce trebuie să facă cu aceşti oameni. Când plecă de lângă ei, Anna Pavlovna atinse încă odată cu degetul mâneca lui Pierre şi-i spuse:

— J'espere, que vous ne direz plus qu'on s'ennuie chez moi307, şi se uită la Hélene.

Hélene zâmbi, vrând parcă să spună că nici nu-şi închipuie că ar putea cineva s-o privească fără să se simtă încântat. Mătuşica îşi drese tuşind glasul, îşi înghiţi saliva şi spuse în franţuzeşte că e foarte fericită să o vadă pe Hélene; se adresă apoi lui Pierre cu acelaşi compliment şi cu aceeaşi mimă. În mijlocul acestei discuţii plictisitoare şi fără noimă, Hélene se uită la Pierre şi-i zâmbi cu zâmbetul acela limpede şi frumos, cu care le zâmbea tuturor. Pierre era atât de deprins să-i vadă zâmbetul acesta pe faţă, atât de puţin exprima zâmbetul acesta pentru el, încât nu-i dădu nici o importanţă. Mătuşica le vorbea în vremea asta despre colecţia de tabachere pe care o avusese răposatul tată al lui Pierre, contele Bezuhov, şi le arătă tabachera ei. Prinţesa Hélene o ceru să vadă portretul pictat pe tabacheră al soţului mătuşichii.

— Trebuie să fie pictată de Wines, spuse Pierre, numind pe faimosul miniaturist şi, aplecându-se pe deasupra mesei ca să apuce tabachera în mână, căuta să tragă în acelaşi timp cu urechea la masa vecină.

Se ridicase şi voia să treacă de cealaltă parte a mesei, dar mătuşica îi întinse tabachera pe la spatele Hélenei. Hélene

se aplecă înainte ca să-i facă loc şi, zâmbind, întoarse capul. Era îmbrăcată, ca întotdeauna la seratei într-o rochie foarte decoltată atât în faţă, cât şi la spate, după moda timpului. Bustul ei, care lui Pierre i se păruse totdeauna de marmură, era atât de aproape de ochii lui, încât, cu toată miopia, putea desluşi fără să vrea farmecul gâtului şi al umerilor ei vii şi atât de apropiaţi de buzele lui, încât, dacă s-ar fi aplecat cât de puţin, i-ar fi atins. El simţi căldura trupului, parfumul ce se desprindea din el, şi-i auzi scârţâitul corsetului când se mişca. Îi văzu, de data aceasta, nu frumuseţea marmoreană, formând un tot unitar cu îmbrăcămintea, ci-i văzu şi-i simţi tot farmecul trupului, pe care nu-l acoperea decât o rochie.

Şi, odată ce descoperi lucrul acesta, el nu o mai putu vedea în alt chip, tot aşa cum nu ne mai putem întoarce la ceva care s-a dovedit a fi o amăgire.

„Aşadar, n-ai observat până acum cât sunt de fermecătoare? Părea că spune Hélene. N-ai observat că sunt femeie? Da, sunt femeie, şi pot aparţine oricui, şi dumitale!” spuneau privirile ei. Şi, în aceeaşi clipă, Pierre simţi că Hélene nu numai că ar fi putut fi a lui, dar că trebuia, nu se putea, să nu-i fie soţie.

Ştia asta tot atât de sigur în minutul acela, ca şi cum el ar fi stat alături de ea în faţa altarului. Cum se va întâmpla asta şi când, nu ştia; nu ştia nici măcar dacă era bine s-o facă (i se părea chiar, fără să ştie de ce, că n-ar face bine); dar ştia că lucrul acesta avea să se întâmple.

Pierre lăsă privirea în jos, apoi o ridică iarăşi. Ar fi vrut s-o privească iar ca alte daţi, ca pe o frumuseţe depărtată, străină de el; dar nu mai putea. Nu mai putea, aşa cum cineva care a văzut de departe prin ceaţă o buruiană şi a luat-o drept copac, nu mai poate spune că e copac atunci când s-a apropiat de ea. Era cumplit de aproape de dânsul. Căpătase puteri asupra lui. Şi între el, şi ea nu mai era nici un fel de obstacol, afară de obstacolul propriei sale voinţe.

— Bon, je vous laisse dans votre petit coin. Je vois, que vous y etes tres bien308, se auzi vocea Annei Pavlovna.

Şi Pierre, întrebându-se cu teamă dacă nu cumva a făcut ceva nepermis, roşu tot, privi în jurul lui. I se părea că toţi ştiau tot aşa de bine ca şi el ce i se întâmplase.

Nu mult după aceea, când încercă să se alipească de grupul principal, Anna Pavlovna îi spuse:

— On dit que vous embellissez votre maison de Pétersbourg309.

(Era adevărat: arhitectul îi spusese că este neapărat necesar s-o facă, şi Pierre, fără să ştie pentru ce, îşi renova imensa casă din Petersburg.)

— C'est bien, mais ne déménagez pas de chez le prince? Sile. Il est bon d'avoir un ami comme le prince, spuse ea, zâmbind prinţului Vasili. J'en sais quelque chose. N'est-ce pas310? Iar dumneata eşti încă aşa de tânăr! Ai încă mare nevoie de sfaturi. Te rog să nu te superi pe mine dacă mă folosesc de drepturile bătrâneţii. Şi tăcu, aşa cum tac întotdeauna femeile, aşteptând parcă ceva, după ce fac vreo aluzie la vârsta lor. Dacă te însori, atunci, e altceva. Şi-i uni într-o singură privire. Pierre nu se uita la Hélene şi nici ea la dânsul. Cu toate acestea, femeia îi era tot atât de cumplit de aproape. El îngână ceva şi se înroşi.

Ajuns acasă, Pierre nu putu multă vreme să doarmă, gândindu-se la ceea ce se întâmplase cu el. Dar ce se întâmplase cu el? Nimic. Înţelesese doar atât: că femeia pe care o ştia de când era mică şi despre care spunea distrat: „Da, e frumoasă”, când i se vorbea de frumuseţea ei, îi putea aparţine.

„Dar e proastă, spuneam chiar eu că e proastă, gândea el. E ceva murdar în simţămintele pe care mi le-a răscolit ea, ceva oprit. Mi s-a spus că fratele ei, Anatol, e îndrăgostit de ea şi ea de el: că a fost o istorie întreagă şi că de aceea Anatol fusese îndepărtat. Cât despre celălalt frate al ei, Ippolit… iar tatăl ei e prinţul Vasili… Asta nu-mi place”,

gândi el; şi, chiar în timp ce judeca aşa (până şi gândurile acestea îi rămaseră neisprăvite), se şi prinse surâzând şi-şi dădu seama că alt şir de gânduri plutea peste cele dintâi că el, în acelaşi moment în cărei se gândea cât de neînsemnată este, amesteca în gândul acesta vise despre cum îi va fi ea soţie, cum îl va iubi, cum va şti să devină cu totul altfel şi cum tot ceea ce gândise şi auzise despre ea putea fi neadevărat. Şi iarăşi o văzu, nu ca pe o fiică oarecare a prinţului Vasili, ci ca pe o femeie cu trupul acoperit doar de o rochie gri. „Dar pentru ce înainte nu mi-au trecut prin cap astfel de gânduri?” Şi iarăşi îşi spunea că asta e cu neputinţă, că această căsătorie ar fi ceva urât, nefiresc şi, cum i se părea lui, incorect. Îşi aduse aminte de cuvintele şi privirile ei de mai înainte şi de cuvintele şi privirile celor care-i văzură împreună. Îşi aduse aminte de cuvintele şi privirile Annei Pavlovna, când îi vorbise despre renovarea clădirii, îşi aduse aminte de mii de astfel de aluzii din partea prinţului Vasili şi a altora, şi-l cuprinse groaza: nu s-o fi legat oare cu ceva care să-l oblige să facă acest lucru care, după toate probabilităţile, nu poate fi decât rău şi care n-ar trebui să-l facă? Dar în acelaşi timp în care exprima el însuşi această hotărâre, dintr-un alt ungher al sufletului îi apărea imaginea ei, cu toată frumuseţea de femeie.

II.

ÎN LUNA NOIEMBRIE, 1805, prinţul Vasili trebuia plece într-o inspecţie prin patru gubernii. Îşi aranjase această delegaţie, cu gândul să se abată în acelaşi zi pe la nişte moşii de-ale sale, la care treburile nu mergeau cum trebuie, şi apoi, luându-l cu sine pe Anatol din localitatea unde acesta se afla cu regimentul, să meargă cu el împreună la prinţul Nikolai Andreevici Bolkonski, ca să-şi însoare feciorul cu fiica bătrânului bogătaş. Însă, înainte de a pleca spre atâtea noi obligaţii, prinţul Vasili simţea nevoia să ştie isprăvită povestea cu Pierre, care, ce e drept, în ultimul timp îşi petrecea zile acasă, adică la prinţul Vasili unde locuia, se arăta destul de tulburat şi prostit (aşa cum

trebuie să fie un îndrăgostit), de câte ori se afla de faţă şi Hélene, şi totuşi nu se grăbea s-o ceară în căsătorie.

„Tout ça est bel et bon, mais il faut que ça finisse311”, îşi spusese într-o bună dimineaţă prinţul Vasili, oftând cu înţeles la gândul că Pierre, care-i era atât de obligat, nu se purta aşa cum trebuie în această chestiune. „Tinereţe… uşurinţă… E, să-i ajute Dumnezeu” gândi prinţul, băgând cu încântare de seamă cât e de mare bunătatea lui, mais il faut, que ça finisse312.

„Poimâine e ziua Lioliei, am să-mi chem câţiva prieteni şi dacă văd cumva că el tot nu înţelege ce trebuie să facă, apoi intru eu în scenă. Da, intru în scenă. Îi sunt doar tată!”

O lună şi jumătate de la serata Annei Pavlovna şi la noaptea frământată de nesomn ce-i urmase, în care hotărâse că însurătoarea cu Hélene ar fi o nenorocire şi că trebuie să se ferească de acest lucru şi să plece, Pierre cu toată hotărârea lui, încă nu se mutase de la prinţul Vasili; simţea cu groază că pe zi ce trecea se lega şi mai mult de ea în ochii lumii şi că n-o mai putea cu nici un chip privi ca altădată; simţea că nu s-ar putea nici despărţi de ea şi că, deşi era îngrozitor, trebuia să-şi lege soarta de a ei. Poate că s-ar mai fi putut stăpâni, dar nu trecea zi în care să nu fie în casa prinţului Vasili (care de obicei nu avea decât rareori recepţii) vreo serată, la care Pierre trebuia să ia parte pentru ca să nu strice buna dispoziţie generală şi să nu înşele aşteptările tuturor. Prinţul Vasili, în puţinele clipe în care îşi putea îngădui să stea acasă, când se întâmpla să treacă pe lângă Pierre îi lua mâna, i-o smucea în jos, îi întindea distrat obrazul bărbierit şi plin de riduri să i-l sărute şi-i spunea sec: „Pe mâine”, sau „La amiază! Până atunci nu te mai văd” sau „Pentru tine rămân” ş.a.m.d. Dar cu toate că prinţul Vasili, atunci când rămânea (după cum spunea el) pentru Pierre, nu schimba nici două vorbe cu el, Pierre nu se simţea în stare să-i înşele aşteptările. În fiecare zi îşi spunea acelaşi lucru: „Trebuie la urma urmei să încerc s-o înţeleg şi să-mi dau seama: Ce este? Să mă fi înşelat eu

altădată, sau acum mă înşel? Nu, ea nu-i defel proastă; nu, e o fată minunată! Îşi spunea el uneori. Nu greşeşte niciodată, în nici o privinţă, n-a spus niciodată vreo prostie. Vorbeşte puţin, dar tot ceea ce spune e simplu şi limpede. Deci, nu-i proastă. Nu s-a intimidat şi nu se intimidează niciodată. Deci, nu-i o femeie prefăcută!" De multe ori i se întâmpla să înceapă să discute cu ea, să gândească cu glas tare şi, de fiecare dată, ea îi răspundea ori cu o scurtă, dar foarte nimerită observaţie, care arăta că subiectul n-o interesează, ori numai cu o privire tăcută şi cu un zâmbet, care era mai mult decât orice dovada vie a superiorităţii ei. Avea dreptate Hélene când presimţea că orice raţionament rămânea de ruşine pus alături de un zâmbet al ei.

I se adresa întotdeauna cu un zâmbet de bucurie şi încredere, pe care-l păstra numai pentru el şi care avea într-însul ceva plin de înţeles, deosebit de zâmbetul ce-i înfrumuseţa chipul în mod obişnuit. Pierre ştia că toţi nu aşteptau decât să spună el o vorbă, ca să treacă peste un hotar, şi mai ştia că, mai devreme sau mai târziu, avea să-l treacă; dar o groază de neînţeles îl cuprindea numai când se gândea să facă acest pas înfricoşător. De o mie de ori, în decurs de o lună şi jumătate, se simţise din ce în ce mai adânc atras de o prăpastie care-i dădea fiori de groază. Pierre îşi spunea: „Ce înseamnă asta? E nevoie numai de hotărâre! Să n-am eu atâta voinţă?"

Ar fi vrut să se poată hotărî, dar constată cu groază că în clipa de faţă nu mai exista în sufletul lui acea putere pe care şi-o ştia şi pe care într-adevăr o avea. Făcea parte din rândul acelor oameni care se simt puternici numai atunci când se simt pe de-a-ntregul nevinovaţi. Însă din ziua când pusese stăpânire pe el dorinţa, pe care o surprinsese atunci, la serata Annei Pavlovna când se uitase la tabacheră, avea un sentiment ascuns, de vinovăţie a acestui impuls, care îi paraliza orice putere.

De ziua numelui Hélenei, la prinţul Vasili, se afla o mână de invitaţi din cei mai apropiaţi, cum le spunea el: prieteni

şi rude. Tuturor acestor rude şi prieteni li se dăduse a înţelege că în ziua aceea avea să se hotărască fericirea Hélenei. Musafirii erau la masă. Prinţesa Kuraghina, o femeie masivă, care fusese cândva frumoasă şi rămăsese prezentabilă, prezida ca stăpână în capul mesei. De-a dreapta şi de-a stânga ei şedeau invitaţii cei mai de seamă: un general bătrân, soţia lui şi Anna Pavlovna Scherer; spre capătul mesei erau musafirii tineri şi de mai mică importanţă, şi tot acolo îşi aveau locurile cei ai casei, apoi Hélene şi Pierre – alături. Vasili nu mânca; se plimba în jurul mesei, foarte dispus, şi se aşeza când lângă un musafir, când lângă altul. Fiecăruia, el îi spunea câte un cuvânt plăcut, lăsându-i deoparte pe Pierre şi Hélene, a căror prezenţă s-ar zis că nici n-o observă. Prinţul Vasili era sufletul petrecerii. Lumânările de ceară ardeau cu flăcări vii, argintăria şi serviciile de cristal de pe masă străluceau, ca toaletele doamnelor şi epoleţii cu fir de aur şi de argint în jurul mesei forfoteau lacheii în livrele roşii; se auzea zgomot de cuţite, pahare, farfurii, şi discuţiile însufleţite ale celor câteva grupuri formate în jurul mesei. Auzeai la un capăt al mesei un bătrân şambelan căutând să încredinţeze pe o bătrână baroneasă de dragostea lui înflăcărată, şi pe ea o auzeai râzând; la celălalt capăt se povestea despre insuccesul unei oarecare Maria Viktorovna iar în partea de mijloc a mesei, prinţul Vasili adunase jurul său un mic public. El le povestea doamnelor, cu zâmbet glumeţ pe buze, despre ultima şedinţă – miercuri – a Consiliului de stat, în care Serghei Kuzmi Viazmitinov, noul guvernator general militar al Petersburgului, adusese şi începuse să citească vestitul mesaj al împăratului Alexandru trimis de pe front, în care împăratul, adresându-se lui Serghei Kuzmici, spunea că din toate părţile primeşte declaraţii de devotament din partea poporului, dar că declaraţia trimisă de oraşul Petersburg i-a făcut o plăcere deosebită, că se simte mândru de a fi în fruntea unei asemenea naţiuni şi că va face tot ce-i va sta în putinţă să fie vrednic de ea. Mesajul

începea astfel: „Serghei Kuzmici! Din toate părţile ajunge până la mine zvonul…” ş.a.m.d.

— Şi cum, n-a putut citi mai departe de Serghei Kuzmici? Întrebă una dintre doamne.

— Nici o iotă, n-a mai putut citi nici o iotă, zise prinţul Vasili, râzând. „Serghei Kuzmici… din toate părţile… din toate părţile… Serghei Kuzmici…” Şi bietul Viazmitinov n-a putut cu nici un chip trece mai departe. De câteva ori a încercat el s-o ia iar de la capăt, dar abia apuca să spună Serghei… şi suspina… Kuz… mici – îi dădeau lacrimile… din toate părţile – izbucnea în hohote de plâns, şi mai departe nu mergea. Şi iarăşi batista, şi iarăşi Serghei Kuzmici, din toate părţile şi iar lacrimi… aşa că până la urmă a fost rugat altul să citească.

— Kuzmici… din toate părţile… şi lacrimi… repetă cineva râzând.

— Nu fiţi răutăcioşi, spuse Anna Pavlovna de la celălalt capăt al mesei, amenințându-i cu degetul, c'est un şi brave et excellent homme notre bon Viasmitinoff…313

Toţi râdeau tare. La capătul de onoare al mesei toată lumea era, pe cât se părea, veselă şi însufleţită de cele mai variate forme ale bunei dispoziţii, numai Pierre şi Hélene stăteau tăcuţi alături, aproape de celălalt capăt al mesei; amândoi îşi stăpâneau cu greu un zâmbet radios, fără nici o legătură cu anecdota despre Serghei Kuzmici – zâmbetul de jenă faţă de propriile lor simţiri. Orice ar fi spus, orice ar fi glumit şi râs ceilalţi, cu oricâtă poftă ar fi mâncat şi băut, şi vin de Rin, şi sauté, şi îngheţată, oricât ar fi ocolit privirile acestei adunări şi oricât s-ar fi arătat toţi indiferenţi şi neatenţi faţă de ei, se simţea, în căutăturile rare ce li se aruncau pe furiş, că şi povestea cu Serghei Kuzmici, şi hazul, şi degustarea mâncărurilor, nu erau toate decât prefăcătorie şi că toată lipsa de concentrare a atenţiei acestei societăţi era îndreptată numai spre ei doi – spre Pierre şi Hélene. Prinţul Vasili imita sughiţurile de plâns ale lui Serghei Kuzmici, dar în acelaşi timp îşi arunca privirile

spre fiica sa, şi, în timp ce râdea, expresia feţei sale spunea: „Aşa… totul merge bine; azi se va hotărî totul”. Când Anna Pavlovna îl mustrase că-şi râdea de notre bon Viasmitinoff, în ochii ei, care sclipeau în clipa aceea alunecând spre Pierre, prinţul Vasili citi felicitări pentru viitor şi urări pentru fericirea fiicei lui. Bătrâna prinţesă, aruncând în treacăt o privire înciudată fiicei sale şi îndemnându-şi vecina cu un pahar de vin, ofta trist, ca şi cum ar fi spus: „Da, tot ce ne-a mai rămas nouă mai bun de făcut de-aici-nainte e să bem vin dulce, draga mea. E rândul tineretului, e vremea lui să fie atât de fericit!”… „Ce prostii sunt toate fleacurile astea, pe care stau să vi le povestesc, ca şi cum pe mine m-ar interesa, îşi spunea diplomatul, uitându-se la chipurile fericite ale îndrăgostiţilor; iată, asta se cheamă fericire.”

În mijlocul intereselor meschine şi artificiale care legau această societate, se ivise un sentiment firesc: dorinţa care împinge unul către altul o femeie şi un bărbat amândoi tineri, frumoşi şi sănătoşi. Şi acest sentiment omenesc inundă brusc totul şi pluti pe deasupra tuturor vorbăriilor convenţionale. Glumele erau fără haz, noutăţile – lipsite de interes, voia bună – prefăcătorie vădită. Şi nu numai ei, ci şi lacheii care serveau la masă pe cât se părea, simţeau acelaşi lucru şi-şi uitau îndatoririle slujbei lor când se uitau la frumoasa Hélene, la faţa strălucitoare şi la chipul rumen şi plin al lui Pierre, pe care se citea fericirea şi frământarea lui lăuntrică. Până şi luminile lumânărilor părea că se concentraseră numai asupra acestor două chipuri fericite.

Pierre simţea că el era centrul preocupărilor tuturor şi lucrul acesta îl bucura, dar îl şi stingherea. Se afla în situaţia omului absorbit cu totul de o îndeletnicire. Nu vedea, nu înţelegea şi nu auzea nimic clar. Doar din când în când îl fulgerau frânturi de gânduri şi impresii, care-l aduceau la realitate.

„Aşadar, s-a sfârşit! Gândea el. Şi cum se face că s-au împlinit toate acestea? Aşa de repede! Acum ştiu că nu

numai pentru ea, nu numai pentru mine, dar şi pentru toţi ceilalţi trebuia să se împlinească negreşit acest lucru. Şi toţi numai asta aşteaptă, sunt atât de siguri toţi că se va întâmpla, încât nu pot, nu pot să-i înşel. Cum va fi? Nu ştiu; dar ceva va fi, va fi negreşit", îşi spunea Pierre uitându-se la umerii aceia care străluceau chiar sub ochii lui.

Uneori începea să se simtă deodată ruşinat. Nu-i aşa deloc la îndemână că atenţia tuturor se îndrepta asupra lui, că el, în ochii celorlalţi, era un om fericit, şi că aşa, lipsit de frumuseţe cum era, era ca un Paris, stăpân pe Hélene. „Dar se vede că aşa se întâmpla întotdeauna în asemenea împrejurări şi aşa şi trebuie să fie, se consolă. Şi la urma urmei, ce am făcut eu ca să ajung aici? De unde a început? Am plecat din Moscova împreună cu prinţul Vasili. Pe-atunci încă nu era nimic. Şi-apoi, adică, să nu mă fi dus să stau la el? Mai departe, am jucat cărţi, i-am ridicat sacoşa, ne-am plimbat cu trăsura. Unde au început oare toate astea?" Şi iată-l stând mut alături de ea, în chip de logodnic; îi ascultă, îi vede, îi simte apropierea, respiraţia, mişcările, frumuseţea. Şi dintr-odată i se pare că el, şi nu ea, este atât de neobişnuit de frumos şi că de aceea îl şi privesc aşa toţi, iar el, fericit de fi obiectul admiraţiei generale, îşi umflă pieptul, îşi ridică fruntea şi-şi gustă din plin fericirea. Deodată un nu ştiu ce glas cunoscut parcă, răsună, întrebându-l pentru a doua oară ceva. Însă Pierre e aşa de preocupat, că nu înţelege nimic din ce i se spune.

— Te întreb când ai primit scrisoarea de la Bolkonski, spuse a treia oară prinţul Vasili. Cât eşti de distrat, dragul meu!

Prinţul Vasili zâmbeşte, şi Pierre vede că toţi, toţi îi zâmbesc lui şi Hélenei. „Ei, şi ce-i dacă ştiţi cu toţii? Îşi spuse Pierre în gând. Ce-i? Aşa e, e adevărat şi gata!" şi îşi zâmbeşte cu zâmbetul lui blajin, de copil, iar Hélene zâmbeşte şi ea.

— De când ai primit-o? Era din Olmütz? Repetă prinţul Vasili întrebarea, ca şi cum ar fi avut mare nevoie lucrul

acesta, ca să pună capăt cine ştie cărei discuţii.

„Este oare cu putinţă să vorbeşti şi să gândeşti asemenea nimicuri?” îşi spunea Pierre.

— Da, din Olmütz, răspunde el, oftând.

După cină, Pierre îşi conduse partenera în salon, unde se strângea lumea. Musafirii începură să plece, şi unii ieşiră fără să-şi mai ia rămas bun de la Hélene. Ca şi cum ar fi avut grijă să nu o întrerupă dintr-o ocupaţie importantă, iar câţiva o salutară în grabă şi refuzară să se lase conduşi de ea. Diplomatul tăcea întristat când ieşi din salon. În faţa ochilor i se zugrăvea acum limpede vanitatea carierii lui diplomatice, în cumpănă cu fericirea lui Pierre. Bătrânul general care îşi cicălea supărat soţia care îl întrebase dacă-l mai doare piciorul. „Ia te uită bătrână proastă ce eşti, îşi zicea el. Uită-te la Elena Vasilievna, tot aşa de frumoasă are să fie şi la cincizeci de ani!”…

— Mi se pare că pot să te felicit, îi şopti Anna Pavlovna prinţesei, şi o sărută drăgăstos. Dacă n-ar fi fost migrena asta, aş mai fi rămas.

Prinţesa nu-i răspunse nimic; o rodea invidia; fericirea fiică-si o chinuia.

O vreme destul de îndelungată, cât cei ai casei erau ocupaţi să-şi petreacă musafirii care plecau, Pierre rămase numai cu Hélene, în salonul cel mic, în care-şi găsiseră loc. Mai rămăsese el de multe ori singur cu Hélene, de şase săptămâni încoace, de când stătea la ei, dar nu-i vorbise niciodată de iubire. Acum însă simţea că lucrul e neapărat necesar, dar nu se putea cu nici un chip hotărî să facă ultimul pas. Îi era ruşine; i se părea că ocupă locul altcuiva, al unui străin, alături de Hélene. „Nu-i pentru tine fericirea asta, îi spunea ceva, ca o voce lăuntrică. Fericirea asta e hărăzită acelora care n-au ceea ce ai tu.” Totuşi, trebuia să spună ceva şi începu să vorbească. O întrebă dacă era mulţumită de ziua ce trecuse. Ea răspunse, ca întotdeauna, cu simplitatea ce-i era obişnuită, că onomastica aceasta fusese pentru ea una dintre cele mai plăcute din viaţă.

Mai rămăseseră doar câteva dintre rudele cele mai apropiate şi şedeau în salonul cel mare. Prinţul Vasili trecu prin salonaş şi se apropie cu paşi leneşi de Pierre. Pierre se ridică şi spuse că e târziu. Prinţul Vasili îl privi aspru întrebător, ca şi cum ceea ce spusese era aşa de ciudat, încât nici nu merita să fie auzit măcar. Dar după o clipă expresia de asprime dispăru; prinţul Vasili îl apucă pe Pierre de-o mână, trăgându-i-o în jos, îl sili să se aşeze şi zâmbi duios.

— Ei, ce-i, Liolia? Se adresă el, fără nici o tranziţie fiicei lui, cu tonul de duioşie caracteristic părinţilor deprinşi să-şi mângâie din copilărie odraslele, ton care la prinţul Vasili era dobândit prin imitarea altor părinţi.

Şi, adresându-se iarăşi lui Pierre:

— Serghei Kuzmici, din toate părţile… spuse el, descheindu-şi nasturele de sus de la vestă.

Pierre zâmbi, dar se putea cunoaşte după zâmbetul lui, cât de bine înţelegea că nu de Serghei Kuzmici îi ardea prinţului Vasili în seara aceea; iar prinţul Vasili pricepu la rândul lui că şi Pierre înţelesese despre ce era vorba.

Prinţul Vasili murmură deodată ceva şi ieşi. Lui Pierre i se păru că până şi prinţul Vasili era intimidat. Văzând postura în care era pus acest bătrân om de lume, Pierre fu mişcat; el aruncă o privire Hélenei; era şi ea, la rândul ei, dezorientată, iar ochii ei păreau că spun: „Ce să fac, numai dumneata eşti de vină”.

„Trebuie negreşit să fac pasul acesta, dar nu pot”, gândi Pierre şi ceea ce spuse fu iarăşi ceva lăturalnic. Vorbi despre Serghei Kuzmici, rugând-o să-i spună în ce consta anecdota, căci el n-o auzise. Hélene îi răspunse zâmbind, că nici ea n-o ştia.

Prinţul Vasili, care trecuse în salon, o găsise pe prinţesă, soţia sa, vorbind cu glas scăzut unei doamne mai în vârstă, despre Pierre:

— Se-nţelege, c'est un parti tres brillant, mais le bonheur, ma chere…

— Les Mariages se font dans les cieux314, răspunse doamna mai în vârstă.

Prinţul Vasili se îndreptă spre ungherul cel mai depărtat şi se aşeză pe o canapea, ca şi cum n-ar fi luat seama se convorbire. Închise ochii şi-şi lăsă capul în piept, ca şi cum ar fi moţăit; capul îi căzu şi el se scutură.

— Aline, îi spuse el soţiei sale, allez voir ce qu'ils font.315

Prinţesa îşi făcu de lucru prin faţa salonaşului, trecând pe lângă uşă cu un aer semnificativ de indiferenţă, şi îşi aruncă o privire înăuntru. Pierre şi Hélene stăteau, ca şi înainte, de vorbă.

— Tot aşa, răspunse ea bărbatului.

Prinţul Vasili se încruntă, îşi strâmbă într-o parte gura, iar trăsăturile începură să-i tremure cu acea expresie neplăcută şi brutală care-i era caracteristică; scuturându-şi tot trupul, el se ridică, apoi îşi aruncă capul pe spate şi cu paşi hotărâţi, trecu pe lângă doamne spre salonul cel mic, apoi cu paşi repezi, el se apropie voios de Pierre. Chipul prinţului era atât de solemn, încât, văzându-l, Pierre se ridică înspăimântat de pe scaun.

— Slavă Domnului! Spuse el. Mi-a spus nevastă-mea tot! Cu o mână îl prinse pe Pierre şi cu cealaltă pe fiica sa. Draga mea Liolia! Sunt foarte, foarte fericit. Vocea îi tremura când se întoarse spre el: L-am iubit mult pe tatăl tău… şi ea îţi va fi soţie bună… Dumnezeu să vă binecuvânteze!

Îşi îmbrăţişă fiica, apoi îl îmbrăţişă din nou pe Pierre şi-şi lipi gura de obrazul lui, într-o sărutare părintească. Lacrimi adevărate îi scăldau obrajii.

— Prinţesă, vino puţin încoace, o strigă el.

Intră prinţesa şi începu şi ea să plângă. Până şi doamna în vârstă îşi ştergea ochii cu batista. Îl sărutară pe Pierre, iar el sărută de câteva ori mâna frumoasei Hélene. După câteva clipe, îi lăsară iarăşi singuri.

„Toate acestea aşa trebuiau să se întâmple şi nu altfel se putea – gândi Pierre – de aceea n-am la ce să mă mai întreb

dacă-i bine ce s-a întâmplat sau e rău. E bine, pentru că acum lucrurile sunt clare şi s-a isprăvit cu îndoiala aceasta chinuitoare.” Îşi ţinea tăcut logodnica de mână şi se uita la pieptul ei superb, pe care răsuflarea i-l ridica şi cobora în cadenţă.

— Hélene, zise el cu voce tare şi se opri.

„În împrejurări de acestea se spune ceva deosebit”, gândi el, dar nu-şi putea cu nici un preţ aminti ce se spune în asemenea împrejurări. O privi în ochi. Ea se dădu mai aproape de el. Chipul ei se îmbujoră.

— Ah, scoate-ţi aceşti… uite cum îţi… scoate-i… spuse ea, arătând la ochelarii lui.

Pierre îşi scoase repede ochelarii şi privirile lui, pe lângă că aveau căutătura ciudată pe care o au toţi miopii rămaşi fără ochelari, mai erau pe deasupra şi nedumerite. El dădu să se aplece să-i sărute mâna, dar ea, cu o mişcare repezită şi brutală a capului, îşi apropie buzele de-ale lui şi-şi lipi gura de ele. Faţa ei îl surprise prin expresia schimbată, neplăcută, de zăpăceală pe care şi-o luase brusc.

„Acum e prea târziu; totul s-a sfârşit; de altfel, eu o iubesc…” gândi Pierre.

— Je vous aime! 316 spuse el, amintindu-şi, în sfârşit, ce era neapărat necesar să fie spus în asemenea ocazii; dar cuvintele acestea sunară atât de lamentabil, încât îi fu ruşine de el însuşi.

O lună şi jumătate mai târziu, Pierre era însurat şi – cum spunea lumea – era fericitul posesor al unei soţii frumoase şi al câtorva milioane, în enorma casă din Petersburg a conţilor Bezuhov, proaspăt renovată.

III.

BĂTRÂNUL PRINŢ Nikolai Andreici Bolkonski primi în noiembrie 1805 de la prinţul Vasili o scrisoare, prin acesta îl înştiinţa că soseşte împreună cu fiul său. („Am de făcut o inspecţie şi, bineînţeles, cu prilejul ăsta, ocolul de o sută de verste nu mă va împiedica să te vizitez pe dumneata, mult stimatul meu binefăcător”, scria el. Mă va însoţi Anatol al

meu, care e în drum spre regimentul lui, şi cred că îi vei îngădui să-şi exprime personal adâncul respect pe care, după exemplul tatălui său, îl are pentru dumneata.”)

— Se pare că, nici nu-i nevoie s-o mai scoateţi pe Marie în lume, peţitorii vin singuri în casă, fu reflecţia pe care avu îndrăzneala s-o facă mica prinţesă, aflând vestea.

Prinţul Nikolai Andreici se încruntă şi nu spuse nimic.

Peste două săptămâni de la primirea scrisorii, într-o seară sosiră oamenii prinţului Vasili trimişi înainte, iar a doua zi veni şi el cu fiul său. Bătrânul Bolkonski nu avusese niciodată o părere prea bună cu privire la caracterul prinţului Vasili; cu atât mai mult cu cât, de puţină vreme, odată cu noile domnii, sub ţarii Paul şi Alexandru, ajunsese la mari demnităţi şi onoruri.

Acum însă, înţelegând din aluziile scrisorii şi ale micii prinţese despre ce este vorba, părerea proastă despre prinţul Vasili făcuse loc, în sufletul prinţului Nikolai Andreici, unui sentiment de dispreţ răuvoitor. Bătrânul strâmba mereu din nas de câte ori venea vorba de el.

Când veni ziua sosirii prinţului Vasili, prinţul Nikolai Andreici era în toane rele şi-l nemulţumeau toate. Era în toane rele pentru că sosea prinţul Vasili, sau era deosebit nemulţumit de sosirea prinţului Vasili tocmai pentru că era în toane rele, ar fi fost greu de ştiut, dar nu încăpea nici o îndoială că era în toane rele, şi Tihon îl sfătuia de dimineaţă pe arhitect să renunţe de a mai intra la prinţ să-i dea raportul.

— Ascultaţi cum se mai frământă prin odaie, spunea Tihon, atrăgând atenţia arhitectului la zgomotul paşilor prinţului. Calcă apăsat, parcă nu-l ştim noi?

Cu toate acestea, către ora nouă prinţul ieşi că obicei să-şi facă plimbarea, îmbrăcat în şuba sa de catifea cu guler din blană de sobol şi căciulă tot din aceeaşi blană. În ajun ninsese. Poteca, pe care prinţul Nikolai Andrei mergea spre grădina de iarnă, era curăţită; urmele măturii se mai puteau încă vedea pe zăpada rânită, iar lopata rămasă

înfiptă într-una dintre grămezile de zăpadă proaspătă, ridicate pe de-o parte şi de-a alta a potecii. Prinţul trecu prin grădina de iarnă, prin locuinţele slugilor şi prin acareturi, tăcut şi posomorât.

— Dar cu sania se poate trece? Îşi întrebă el administratorul, un bărbat respectabil, întru totul asemănător chip, şi în felul lui de a fi, cu stăpânul.

— E zăpadă groasă, luminăţie. Am dat ordin să cureţe aleea.

Prinţul înclină din cap şi se apropie de scara casei „Slavă ţie, Doamne, gândi administratorul, a trecut norul…”

— Era greu de trecut, luminăţie, adăugă administratorul. Aşa-i cum se-aude, luminăţie, că ar veni la alteţa voastră un ministru?

Prinţul se întoarse către administrator şi-l aţinti cu priviri înfuriate.

— Ce-ai spus? Ministru? Ce fel de ministru? Cine a spus? Zise el, cu vocea lui stridentă şi aspră. Pentru fiica mea, prinţesa, n-aţi fi curăţat, hai? Numai pentru ministru? La mine nu se-ncape nici un ministru!

— Luminăţie, socoteam şi eu că…

— Socoteşti tu! Zbieră prinţul, din ce în ce mai repede, mai fără legătură între cuvinte. Socoteai tu… Tâlharilor… Secăturilor! Te învăţ eu să mai socoţi, şi, ridicând băţul, se repezi cu el la Alpatâci şi l-ar fi lovit dacă administratorul nu s-ar fi ferit fără voia lui. Socoteai tu… Lichelelor!

Dar deşi Alpatâci – speriat el singur că avusese îndrăzneala să se ferească de lovituri – se apropie şi plecă supus capul pleşuv în faţa stăpmului, sau poate tocmai din cauza aceasta, prinţul continuă să strige: „Secăturilor! Să daţi numaidecât zăpada la loc, în drum!”, dar nu mai ridică a doua oară braţul şi intră ca furtună în odaie.

Pe la vremea prânzului, prinţesa şi mademoiselle Bourienne, care aflaseră că prinţul nu era în toane bune, îl aşteptau în picioare; mademoiselle Bourienne, cu chipul luminos, care părea că spune: „Mie nu-mi pasă, eu sunt aşa

cum sunt întotdeauna”, iar prinţesa Maria, palidă, umilă, cu ochii în pământ. Mai greu în toate astea, pentru prinţesa Maria era faptul că ştia şi ea prea bine că în asemenea cazuri trebuia să procedeze întocmai ca mademoiselle Bourienne, dar nu era în stare. Îşi spunea: „Dacă mă fac că nu bag de seamă, poate spune că n-am nici o înţelegere pentru el; dacă mă arăt şi eu tristă şi prost dispusă, îmi va spune, cum s-a mai întâmplat, că sunt o curcă plouată, etc.”

Prinţul se uită la chipul înspăimântat al fiicei sale şi mormăi supărat:

— Pr… proasto! Rosti el.

„Şi cealaltă nu-i aici! Se vede că i-au împuiat şi ei capul cu prostii”, gândi el, văzând că mica prinţesă lipsea de la masă.

— Dar prinţesa unde-i? Întrebă el. Se ascunde?

— Nu-i este prea bine, spuse mademoiselle Bourienne cu un zâmbet voios, nu poate veni. E atât de firesc, în starea ei…

— Hm! Hm! Ch! Ch! Făcu prinţul şi se aşează la masă.

I se păru că farfuria din faţa lui nu-i curată; arătă o pată pe ea şi o aruncă. Tihon o prinse şi o trecu bufetierul lui. Mica prinţesă nu era bolnavă, însă se temea până-ntr-atâta de prinţul cel bătrân încât, auzind că iar era în toane rele, se hotărâse să nu iasă din odaia ei.

— Mă tem pentru copil, spusese ea către mademoiselle Bourienne, Dumnezeu ştie câte se mai pot întâmpla dintr-atâta spaimă.

În general, mica prinţesă trăia la Lâsâe-Gorî veşnic sub apăsarea unui sentiment de frică şi de antipatie faţă bătrânul prinţ, antipatie de care ea nu-şi dădea seama pentru că frica ei era aşa de puternică, încât altceva nu mai putea simţi. La rândul lui, prinţul avea şi el o antipatie pentru noră-sa, dar antipatia lui era înnăbuşită de dispreţ. Prinţesa Liza, de când trăia la Lâsâe-Gorî legase o prietenie strânsă cu mademoiselle Bourienne şi petrecea cu ea zile întregi, o ruga să doarmă noaptea la ea în cameră şi vorbea adeseori cu ea despre socru-său criticându-l.

— Il nous arrive du monde, mon prince317, spuse mademoiselle Bourienne, desfăcând şervetul alb cu mâinile ei trandafirii. Son excellence le? Rince Kouraguine avec son fils, a ce que j'ai entendu dire318? Rosti ea, cu un aer întrebător.

— Hm! Excelenţa asta a dumitale e un fleac… eu l-am recomandat la minister, spuse prinţul, care era foarte puţin încântat. Şi fecioru-său, ce mai caută şi el aici? Nu pricep deloc. Poate-or fi ştiind ele, prinţesele Lizaveta Karlovna şi prinţesa Maria; eu nu ştiu de ce mi-l aduce şi pe fecioru-său plocon. Mă pot lipsi de el! Şi se uită la prinţesa Maria, care se înroşise toată.

— Nu te simţi bine, ce-i cu tine? De frica „miniştrului”, poate, cum spunea azi dobitocul acela de Alpatâci?

— Nu, mon pere319.

Deşi turnase gaz peste foc cu subiectul acesta de discuţie, mademoiselle Bourienne nu-şi puse frâu vorbelor şi continuă să flecărească întruna, ba despre grădină, ba despre frumuseţea unei flori care tocmai înflorise.

Prinţul se mai domoli după primul fel. După prânz trecu să-şi vadă nora. Mica prinţesă şedea la măsuţă şi-şi petrecea timpul vorbind cu Maşa, o cameristă. Cum îşi văzu socrul, păli deodată la faţă. Mica prinţesă era foarte schimbată. Era acum mai mult urâtă decât frumoasă. Obrajii i se scofâlciseră, buza de sus i se ridicase şi mai mult, şi ochii îi erau tare încercănaţi.

— Da, simt parcă o greutate, răspunse ea prinţului, care o întrebase ce simte.

— Ai nevoie de ceva?

— Nu, merci, mon pere320.

— Bine, bine.

Prinţul ieşi şi se abătu pe la odăile servitorilor. Alpatâci, cu capul plecat, îl întâmpină în prag.

— Ai astupat la loc drumul?

— L-am astupat, excelenţă. Iertaţi-mă, pentru numele lui Dumnezeu, numai din prostia mea…

Prinţul îl întrerupse şi începu să râdă, cu râsul lui nefiresc.

— Bine, bine!

Îi întinse o mână, pe care Alpatâci i-o sărută, şi trecu în cabinetul lui.

Seara, prinţul Vasili sosi. Întru întâmpinarea lui ieşiră, în faţa perspectivei (aşa-i spuneau ei aleii principale), câţiva vizitii şi lachei, care împinseră chiuind săniile convoiului pe drumul troienit înadins spre aripa destinată invitaţilor.

Prinţului Vasili şi lui Anatol le fuseseră rezervate camere separate.

Anatol se aşează pe un scaun, îşi scoase haina şi, punându-şi mâinile în şolduri, îşi aţinti surâzând privirea ochilor mari şi frumoşi asupra colţului de masă, în faţa căreia şedea. El îşi privea totdeauna viaţa ca pe un neîntrerupt şir de plăceri, pe care cineva, nu se ştie de ce, se îngrijea să i le pregătească. Tot aşa privea şi-acum vizita la bătrânul acesta răutăcios şi la această slută, dar bogată moştenitoare. Toată povestea aceasta trebuia să decurgă, după părerea lui, într-un chip foarte distractiv şi trebuia să se sfârşească cu bine. „Şi de ce, mă rog, să nu mă-nsor cu ea dacă-i aşa de bogată? Asta nu poate strica niciodată”, gândea Anatol.

Se bărbieri, se parfumă, cu meticulozitatea şi cochetăria care se transformaseră la el în obicei şi, cu capul său frumos cum era, cu expresia lui înnăscută de învingător mărinimos, trecu în odaia tatălui său. În jurul prinţului Vasili se învârteau de zor doi valeţi de-ai lui, care-l ajutau să se îmbrace; vioiciunea lor îl molipsise şi prinţul se uita cu viu interes în jurul său şi-i făcu un semn voios din cap fiului său, care intra, ca şi cum i-ar fi spus: „Bun, aşa te vreau!”

— Nu, fără glumă, tată, e tare slută? Ce zici? Îl întrebă el în franţuzeşte, parcă în continuarea unei discuţii care nu odată revenise între ei doi, cât timp călătoriseră.

— Prostii! Principalul este să-ţi dai toată osteneala să fii cât mai respectuos şi mai prudent cu prinţul cel bătrân.

— Dacă cumva mă ceartă, plec, spuse Anatol. Nu-i pot suporta pe bătrânii ăştia! Ei?

— Ţine minte că totul, pentru tine, depinde doar de asta.

În vremea asta, în camera slujnicelor nu numai că se ştia de sosirea ministrului şi a fiului său dar până şi înfăţişarea lor fusese descrisă în amănunţime. Prinţesa Maria şedea singură în camera ei şi se străduia în zadar să-şi stăpânească tulburarea lăuntrică.

„De ce ne-au scris ei, de ce mi-a vorbit Liza despre el? Căci asta nu se poate întâmpla! Îşi spunea ea, privindu-se în oglindă. Cum să intru eu în salon? Chiar dacă mi-ar plăcea, acum tot nu m-aş putea simţi cu el în largul meu, liberă.” Numai gândindu-se la privirea tatălui ei şi o cuprindea frica.

Mica prinţesă şi mademoiselle Bourienne apucaseră să fie puse la curent cu tot ce trebuiau să ştie prin Maşa, fata din casa, şi ştiau tot: ştiau ce băiat frumos, oacheş şi rumen e fiul ministrului şi că tată-său de-abia îşi putuse pune picioarele pe treptele scării, pe când feciorul, ca un vultur, îl ajunsese din urmă sărind câte trei trepte deodată. În posesia acestor informaţii, mica prinţesă şi mademoiselle Bourienne, ale căror glasuri răsunau încă în sală cu însufleţire, intrară în odaia prinţesei Maria.

— Ştii, ils sont arrivés321, Marie, spuse mica prinţesă, îndreptându-şi pântecul şi lăsându-se greoaie într-un fotoliu.

Nu mai purta bluza în care fusese îmbrăcată de dimineaţă şi îşi pusese una dintre cele mai frumoase rochii pe care avea; era pieptănată cu îngrijire şi cochetărie, iar pe chip se ivise o înviorare, care nu-i putea totuşi ascunde ridurile obosite şi ofilite ale feţei. Gătită, aşa cum era obicei în societate la Petersburg, sărea şi mai mult în ochi cât se urâţise. Şi la mademoiselle Bourienne se putea băga de seamă o oarecare grijă în desăvârşirea toaletei, care dădea şi mai mult farmec chipului ei drăgălaş şi plăcut.

— Eh bien, et vous restez comme vous etes, chere princesse? Începu ea. On va venir annoncer, que ces

messieurs sont au salon; il faudra descendre, et vous ne faites pas un petit brin de toilette! 322

Mica prinţesă se ridică din fotoliu, sună camerista şi îi ceru, foarte voioasă, să-şi dea păreri asupra toaletei prinţesei Maria şi să şi le pună în aplicare. Mândria prinţesei Maria suferea din pricina faptului că sosirea logodnicului promis o tulburase şi se simţea mai cu seamă jignită de faptul că niciuna dintre cele două prietene nu-şi puteau închipui că lucrurile s-ar fi putut petrece altfel. Să le fi spus cât de ruşine îi era de ea însăşi şi de ele, ar fi însemnat să-şi dea pe faţă tulburarea; în afară de aceasta, să se gătească ar fi însemnat să se expună glumelor şi stăruinţelor acestora. Se aprinse la faţă; strălucirea ochilor frumoşi se mohorî, faţa i se acoperi de pete şi, cu expresia neplăcută de resemnare, de acceptare a sacrificiului, care apărea atât de des pe chipul ei, se lăsă în voia domnişoarei Bourienne şi a Lizei. Amândouă femeile îşi dădeau, cu toată sinceritatea, osteneala s-o facă frumoasă. Era atât de urâtă, încât nici uneia dintre ele nu-i putea încolţi în inimă teama de rivalitate; de aceea, cu desăvârşită sinceritate şi cu acea puternică şi naivă convingere a femeilor că îmbrăcămintea poate înfrumuseţa chipul cuiva, se şi apucară s-o gătească.

— Nu, zău, ma bonne amie, rochia asta nu-ţi şade bine, zise Liza, privind-o de la distanţă şi pieziş. Spune să-ţi aducă una mai închisă. Zău! Ce vrei, acuma poate că ţi se hotărăşte şi ţie soarta vieţii întregi. Asta-i mult prea deschisă, nu-i frumoasă, nu, e chiar urâtă.

Nu rochia era urâtă, ci faţa şi întreaga făptură a prinţesei; dar lucrul acesta nu-l simţea nici mademoiselle Bourienne, nici mica prinţesă; lor tot li se mai părea că dacă i-ar fi pus o fundă albastră în părul care trebuia pieptănat în sus şi dacă i-ar fi scos cordonul alibastru de la rochia cafenie etc… totul ar fi fost cum nu se poate mai bine. Uitau că nici chipul, nici atitudinea, care exprimau spaima, nu puteau fi schimbate şi că, de aceea, orice ar fi schimbat cadrul şi podoabele acestui chip, chipul însuşi rămânea jalnic şi urât.

După ce de două sau de trei ori se răzgândiră asupra schimbărilor pe care prinţesa Maria le suportă cu supunere, când, în sfârşit, fu gata pieptănată cu părul în sus (pieptănătură care-i schimba cu totul înfăţişarea şi o sluţea şi mai rău) şi îmbrăcată cu o rochie elegantă de culoare închisă, cu cordon albastru, Liza se învârti în jurul ei o dată, de două ori şi mai trase cu mâna ei micuţă, ici o cută, dincolo un capăt de cordon, apoi începură să o privească, cu capul aplecat, când dintr-o parte, când din cealaltă.

— Nu, aşa nu merge, spuse ea cu hotărâre, lovindu-şi palmele una de alta. Non, Marie, décidément ça ne vous va pas. Je vous aime mieux dans votre petite robe grise de tous les jours. Non, de grâce, faites cela pour moi323.

— Katia, spuse ea cameristei, adu prinţesei rochia aceea gri; şi să vezi, mademoiselle Bourienne, ce frumos am s-o gătesc, adăugă ea cu un zâmbet, gustând parcă dinainte plăcerea artistică.

Dar când Katia îi aduse rochia cerută, prinţesa Maria stătea tot nemişcată, în faţa oglinzii, privindu-şi chipul. În oglindă se vedea cu ochii plini de lacrimi, cu buzele palide, gata să izbucnească în hohote de plâns.

— Voyons, chere princesse, spuse mademoiselle Bourienne, encore un petit effort324.

Mica prinţesă, luând rochia din mâna cameristei, se duse la cumnata ei.

— Aşa, cu asta te facem iar simplă şi drăgălaşă, spuse ea.

Vocea domnişoarei Bourienne şi a Katiei, care începuseră, cine ştie de ce, să râdă, se contopeau într-un ciripit de păsărele vesele.

— Non, laissez-moi325, zise prinţesa Maria; şi în vocea ei răsună atâta seriozitate şi durere, încât ciripitul de păsărele amuţi pe loc. Femeile se uitară la ochii ei mari şi frumoşi, plini de lacrimi şi de gânduri, care cereau limpede îndurare privindu-le, şi înţeleseră orice stăruinţă era zadarnică, şi că ar fi fost inutil şi chiar o cruzime să mai stăruie.

— Au moins changez de coiffure, spuse mica prinţesă. Je vous disais, continuă ea, adresându-se cu ton de reproş domnişoarei Bourienne, Marie a une de ces figures, auxquelles ce genre de coiffure ne va pas du tout. Mais du tout, du tout. Changez de grâce! 326

— Laissez-moi, laissez-moi, tout ça m'est parfaitement égal327, răspunse prinţesa Maria, din glasul căreia se vedea că abia îşi stăpânea lacrimile.

Mademoiselle Bourienne şi mica prinţesă trebuiră să recunoască în sinea lor că prinţesa Maria, aşa cum era acum, era foarte urâtă, mult mai urâtă ca de obicei; dar acum era prea târziu. Se uita la ele cu aerul acela pe care i-l cunoşteau atât de bine, un aer de tristeţe şi de îngândurare. Expresia aceasta nu le făcu să se teamă de prinţesa Maria (ea nu inspira niciodată teamă), dar ştiau bine că atunci când chipul ei căpăta această înfăţişare, ea se închidea întotdeauna într-o tăcere încăpăţânată şi era nestrămutată în hotărârile sale.

— Vous changerez, n'est-ce-pas? 328 întrebă Liza. Şi cum prinţesa Maria nu-i răspunse nimic, ieşi din cameră.

Prinţesa Maria rămase singură. Nu îndeplini dorinţa Lizei şi nu numai că nu-şi schimbă pieptănătura, dar nici măcar nu se privi în oglindă. Cu ochii în jos, cu mâinile atârnându-i fără vlagă, rămase aşa, pe gânduri. Îşi văzu în faţa ochilor soţul, bărbat puternic, dominator, cu ceva neînţeles de fermecător în el, ducând-o fără veste cu dânsul într-o lume a lui, cu totul alta, mai fericită. Se văzu ţinându-şi copilul la piept; copilul ei, întocmai ca acela pe care-l văzuse în ajun la sânul fetei bătrânei ei doici. Se văzu alături de bărbatul ei, care se uita cu duioşie la ea şi la copil. „Dar nu, nu-i cu putinţă, prea sunt urâtă”, îşi spuse ea.

— Poftiţi la ceai! Vine numaidecât şi prinţul, se auzi de dincolo de uşă vocea cameristei.

Îşi veni în fire şi se îngrozi de cele ce-i trecură prin gând. Înainte de-a coborî, se ridică şi intră în odaia cu icoane, unde, îndreptându-şi privirile spre chipul înnegrit al

Mântuitorului de pe o icoană mare luminată de o candelă, stătu dinaintea ei câteva minute, cu mâinile împreunate. În sufletul prinţesei Maria era o îndoială chinuitoare. Era oare cu putinţă să-i fie ei hărăzită bucuria iubirii, a iubirii pământeşti, pentru un bărbat?

În visurile despre căsnicie ale prinţesei Maria se amestecau şi fericirea vieţii de familie, şi dorinţa de a avea copii, dar visul ei de căpetenie, cel mai puternic şi mai tainic, era tot iubirea pământească. Sentimentul acesta era cu atât mai puternic, cu cât făcea toate sforţările să-l ascundă celorlalţi, şi chiar ei însăşi. „Dumnezeule, îşi spuse ea, cum să alung din inima mea aceste gânduri trimise de diavol? Cum să fac să mă mântui pe vecie de aceste gânduri rele, pentru a îndeplini în linişte voia Ta?” Şi nici nu-şi puse bine întrebarea că răspunsul lui Dumnezeu se şi făcu auzit adânc în inima ei. „Nu dori nimic pentru tine însăţi; nu căuta, nu te tulbura şi nu pizmui. Viitorul oamenilor, şi destinul tău trebuie să-ţi rămână necunoscute; dar fă-le în aşa chip, încât să fii oricând gata pentru orice. Şi când va fi voia lui Dumnezeu să te încerce cu îndatoririle căsniciei, fii gata să împlineşti voinţa Lui.” Cu acest gând înălţător (şi nutrind cu toate astea nădejdea că neîngăduitul ei vis pământesc se va împlini), prinţesa Maria, oftând şi făcându-şi semnul crucii, coborî, fără să se mai gândească nici la rochie, nici la pieptănătură şi nici la felul cum va fi în salon, ori la ce va spune. Ce mai puteau însemna toate acestea faţă de ceea ce hotărâse de mai înainte Dumnezeu, fără de voia căruia nici un fir de păr din capul omului nu se clinteşte?

IV.

CÂND PRINŢESA MARIA îşi făcu intrarea în salon, prinţul Vasili şi fiu-său se aflau demult acolo, în conversaţie cu mica prinţesă şi cu mademoiselle Bourienne. În clipa când intră ea, cu mersul ei greoi şi apăsat, bărbaţii şi mademoiselle Bourienne se ridicară, iar mica prinţesă, prezentând-o bărbaţilor, spuse:

— Voila Marie329!

Prinţesa Maria îi văzu pe toţi şi-i observă în toate amănuntele.

Văzu faţa prinţului Vasili, care în momentul intrării îi venise deodată serioasă şi apoi numaidecât surâzătoare şi faţa micii prinţese, care, îmboldită de curiozitate, cerceta pe chipurile musafirilor impresia ce le-o făcea. O văzu şi pe mademoiselle Bourienne, cu funda şi faţa ei frumoasă, a cărei privire, mai vioaie ca de obicei, era îndreptată spre el; numai pe el nu-l putu zări; văzu doar ceva măreţ, luminos şi minunat, care făcu spre ea câţiva paşi de cum păşi în odaie. Întâi se apropie prinţul Vasili, şi ea îi sărută creştetul pleşuv, aplecat deasupra mâinii ei, şi-i răspunse la întrebarea dacă l-a uitat – că, dimpotrivă, şi-l amintea cum nu se poate mai bine.

Apoi se apropie de ea Anatol. Prinţesa Maria tot nu-l vedea. Doar cât îi simţi mâna delicată cuprinzându-i-o energic pe a ei, şi abia îşi atinse buzele de fruntea lui albă, încadrată de un minunat păr castaniu, bine pomădat. Când se uită, în sfârşit, la el, frumuseţea lui o uimi. Cu degetul cel mare al mâinii drepte pe după nasturele încheiat al tunicii, ţanţoş şi cu pieptul scos în afară, legănându-şi un picior şi aplecându-şi uşor capul, Anatol, fără să spună o vorbă, se uita voios la prinţesă, dar era vădit că numai la ea nu se gândea. Anatol nu era de fel ingenios în discuţii, nu era prompt şi nu strălucea prin vorbe de spirit, dar avea în schimb calităţile cele mai preţuite de societate: mult calm şi desăvârşită stăpânire de sine. Când cineva nesigur de sine tace în faţa unei cunoştinţe noi şi se arată conştient de necuviinţa acestei tăceri şi dornic s-o repare, oricine-ar fi, se pune într-o situaţie neplăcută; dar Anatol tăcea, legănându-şi piciorul, şi se uita înveselit la pieptănătura prinţesei Maria. Se vedea că era în stare să tacă, aşa liniştit, mult şi bine. „Dacă tăcerea asta stinghereşte pe cineva, n-aveţi decât să vorbiţi; eu însă nu sunt dispus”, avea el aerul că spune. În afară de asta, în raporturile lui cu femeile,

Anatol avea acel fel de-a fi care inspiră în cel mai înalt grad femeilor curiozitate, teamă şi chiar iubire – purtarea omului cu conştiinţa dispreţuitoare a superiorităţii sale. Parcă prin întreaga lui făptură le-ar fi spus: „Vă cunosc, vă ştiu eu prea bine. Ce să-mi mai bat capul cu voi? Ce bucuroase-aţi fi!' Poate că nici nu gândea aşa în prezenţa femeilor (şi e chiar foarte probabil că nu, pentru că în genere gândea prea puţin), dar aşa îi era înfăţişarea şi asta spunea purtarea lui. Prinţesa Maria simţi aceasta şi, dorind parcă să-i arate că nici nu cutează să-şi închipuie că l-ar putea cumva interesa, intră în vorbă cu bătrânul prinţ. Conversaţia deveni generală şi plină de însufleţire, mulţumită glăsciorului Lizei şi buzei ei cu mustăcioară, care se ridica şi-i descoperea dinţii albi. Ea îl întâmpinase pe prinţul Vasili cu tonul glumeţ atât de adeseori folosit de persoanele vorbăreţe şi vesele şi care se întemeiază pe faptul că între tine şi cel căruia îi vorbeşti pe acest ton se presupune că ar exista relaţii demult statornicite şi amintiri comune, un fel de a glumi şi vorbe de duh necunoscute în bună parte de ceilalţi, când de fapt nici un soi de asemenea amintiri nu existau şi nici nu existaseră vreodată între mica prinţesă şi prinţul Vasili. Prinţul Vasili se preta cu plăcere la acest ton; mica prinţesă îl atrase în depănarea acestor întâmplări vesele, care de fapt nu avuseseră loc niciodată, şi pe Anatol, pe care ea aproape că nu-l cunoştea. Mademoiselle Bourienne luă parte de asemenea la povestirea acestor amintiri comune şi până şi prinţesa Maria se simţi cu plăcere antrenată de aceste vesele aduceri-aminte.

— Iată, cel puţin acum vei fi cu totul al nostru, scumpul nostru prinţ, îi spuse mica prinţesă prinţului Vasili, bineînţeles în franţuzeşte, nu ca la seratele noastre, de la care fugeai întotdeauna. Îţi aminteşti de cette chere Annette? 330

— Ah, cred că dumneata n-ai să-mi vorbeşti de politică aşa cum făcea Annette.

— Dar măsuţa noastră de ceai?

— O, da!

— De ce n-aţi fost niciodată la Annette? Îl întrebă micuţa prinţesă pe Anatol. A! Ştiu acum, ştiu, spuse ea, clipind din gene: fratele dumitale, Ippolit, mi-a povestit un pic isprăvile dumitale. O! Îl ameninţă ea cu degetul, ştiu şi despre ştrengăriile dumitale de la Paris!

— Dar el, Ippolit, nu ţi-a spus? Interveni prinţul (adresându-se fiului său şi apucând-o pe prinţesă de mână, ca şi cum ea ar fi vrut să fugă, iar el abia reuşea s-o reţină), nu ţi-a spus şi ţie cum el, Ippolit, o adora pe mica noastră prinţesă şi cum era ea le mettait a la porte331?

— Oh! Cest la perle des femmes, princesse! 332 adăugă el, adresându-se prinţesei Maria.

La rândul ei, mademoiselle Bourienne, cum auzi rostindu-se cuvântul Paris, nu scăpă prilejul să intre în depănarea amintirilor comune.

Ea îşi îngădui să întrebe dacă Anatol părăsise demult Parisul şi cum îi plăcuse oraşul. Anatol îi răspunse cu multă plăcere franţuzoaicei şi, zâmbind şi privind-o ţintă, începu cu ea o conversaţie despre patria ei. De cum o văzuse pe drăgălaşa Bourienne, Anatol hotărâse că nici aici, la Lâsâe-Gorî, n-avea să se plictisească. „Nu-i deloc urâtă! Îşi spunea el în gând, măsurând-o. Nu-i deloc urâtă această demoiselle de compagnie333. Nădăjduiesc că o va lua cu dânsa când se va mărita cu mine, gândi el, la petite est gentille334.”

Bătrânul prinţ se îmbrăca fără grabă în cabinet, încruntându-se şi cugetând la ceea ce avea de făcut. Sosirea acestor musafiri îl supăra. „Ce am eu cu prinţul Vasili şi fecioraşul lui? Prinţul Vasili e un sec lăudăros, aşa că şi fiu-său trebuie să fie tot o poamă”, bombănea el pentru sine. Pe el îl supăra mai mult că sosirea acestor musafiri, prezenţa lor, ridica din nou în conştiinţa lui problema rămasă nerezolvată, pe care şi-o înnăbuşise tot timpul până atunci, înşelându-se mereu pe sine însuşi. Problema era dacă se va putea hotărî vreodată să se despartă de prinţesa Maria şi s-o dea după un bărbat.

Prinţul nu îndrăznise niciodată să-şi pună deschis această problemă, ştiind dinainte că răspunsul lui ar fi fost aşa cum era drept, iar dreptatea venea în contradicţie nu numai cu simţămintele sale, ci cu însăşi putinţa de a-şi duce mai departe viaţa. Viaţa, fără prinţesa Maria, ar fi fost pentru prinţul Nikolai Andreici lipsită de sens, oricât de puţin părea că-şi preţuieşte fiica. „La ce să se mărite? Gândea el. Desigur, pentru a fi nefericită. Iată, Liza e cu Andrei (un soţ bun, cu greu cred că s-ar mai găsi în ziua de azi), dar este ea mulţumită oare cu soarta ei? Şi-apoi, cine are s-o ia pe ea din dragoste? Urâtă e, neîndemânatică e. O va lua pentru numele, pentru relaţiile şi averea ei. Nu trăiesc oare tot aşa de bine şi cele nemăritate? Şi încă au o viaţă mai fericită!” Aşa gândea, în timp ce se îmbrăca, prinţul Nikolai Andreici, şi cu toate acestea problema ce fusese mereu amânată cerea o rezolvare imediată. Prinţul Vasili şi-a adus feciorul, fără doar şi poate, cu intenţia de-a cere mâna Mariei şi probabil azi-mâine va cere un răspuns fără înconjur. Numele şi poziţia ei în societate îi convin. „Dar eu nu-s împotrivă, îşi spunea prinţul singur sieşi, numai să fie el vrednic de ea. Acesta-i şi lucrul pe care va trebui să-l cântărim!

— Acesta-i şi lucrul pe care va trebui să-l cântărim, rosti el cu voce tare. Acesta-i şi lucrul pe care va trebui să-l cântărim.

Şi intră în salon cu paşi vioi ca întotdeauna, cuprinzându-i pe toţi dintr-o ochire; observă schimbarea rochiei la mica prinţesă, şi funda domnişoarei Bourienne, şi pieptănătura urâtă a prinţesei Maria, şi schimbul de zâmbete dintre domnişoara Bourienne şi Anatol, şi izolarea prinţesei Maria în conversaţia comună. „S-a împopoţonat ca o proastă! Îşi spuse el, aruncând o privire furioasă către fiică-sa. Fără ruşine! Şi el nici nu o bagă în seamă.”

Se apropie de prinţul Vasili.

— Să trăieşti, să trăieşti, bucuros că te văd.

— Când e vorba de un prieten drag, o sută de verste nu-i un ocol prea mare, începu prinţul Vasili ca întotdeauna, repede, sigur de sine şi familiar. Iată-l pe cel de al doilea fiu al meu. Arată-i, rogu-te, dragoste şi bunăvoinţă.

Prinţul Nikolai Andreici îl cercetă pe Anatol cu privirea.

— Bravo, bravo! Zise el. Ei, vino de mă sărută, şi-i întinse obrazul.

Anatol îl sărută pe bătrân şi-acum îl privea curios şi cu un calm desăvârşit, aşteptându-se din clipă în clipă să-l surprindă, aşa cum îl prevenise tată-său, făcând vreo ciudăţenie.

Prinţul Nikolai Andreici se aşează la locul lui obişnuit, pe un colţ al canapelei, trase alături un jilţ pentru prinţul Vasili, îi făcu semn să se aşeze şi începu să-l întrebe despre treburile politice şi celelalte noutăţi. Părea că ascultă cu toată atenţia vorbele prinţului Vasili, dar în realitate, nu contenea să se uite la prinţesa Maria.

— Aşa; ţi s-a scris de Potsdam? Repetă el ultimele vorbe ale prinţului Vasili şi, deodată, ridicându-se de pe canapea, se apropie de fiica sa.

— Pentru musafiri mi te-ai gătit aşa? Zise el. Frumoasă toaletă, tare frumoasă! Tu ţi-ai făcut pieptănătura asta ca să apari în faţa musafirilor, iar eu, în faţa musafirilor îţi spun… să nu mai îndrăzneşti de azi înainte să-ţi schimbi toaleta fără învoirea mea.

— Eu sunt de vină, mon pere, o apără mica prinţesă, roşind.

— Dumneata ai toată libertatea să faci ce-ţi place, spuse prinţul Nikolai Andreevici, făcând o temenea nurorii sale, dar ea n-are de ce să se mai sluţească – e destul de urâtă şi-aşa.

Şi se aşează din nou la locul lui, fără să mai dea vreo atenţie fiicei sale, căreia îi dăduseră lacrimile.

— Dimpotrivă, pieptănătura asta îi şade foarte bine prinţesei, interveni prinţul Vasili.

— Ei, tinere, cum îţi zice? Spuse prinţul Nikolai Andreici, adresându-i-se lui Anatol, vino-ncoace să stăm un pic de vorbă, să ne cunoaştem.

„Ei, acum începe distracţia”, gândi Anatol şi se aşează surâzând lângă bătrânul prinţ.

— Ei, uite ce-i, dragul meu; am auzit că dumneata, ţi-ai făcut studiile în străinătate, nu aşa ca noi – ca mine şi ca tatăl dumitale – care am învăţat az-buchea de la nişte bieţi dascăli de stranã! Ia spune-mi, dragul meu, faci acum serviciul în garda călare? Întrebă bătrânul, privindu-l de aproape şi cu atenţie.

— Nu, am trecut în armata combatantă, răspunse Anatol, abia ţinându-se de râs.

— Aha! Bună treabă. Vrei să-ţi slujeşti ţarul şi patria, dragul meu, nu-i aşa? Suntem în război. Un flăcău ca dumneata trebuie să-şi facă datoria; zici că eşti ofiţer de front?

— Nu, regimentul nostru a şi plecat. Eu contez încă… Unde contez eu, papa? Se întoarse Anatol, râzând, spre tatăl său.

— Frumos îţi faci serviciul, n-am ce zice, frumos! Unde contez eu? Ha-ha-ha! Râse prinţul Nikolai Andreici.

Râse şi Anatol încă şi mai tare. Deodată prinţul Nikolai Andreici se posomorî.

— Ei, acum du-te, îi zise el lui Anatol.

Anatol se apropie, cu acelaşi surâs pe buze, de cercul femeilor.

— Şi zici că i-ai educat acolo, în străinătate, prinţe Vasili? Hai? Se întoarse bătrânul spre prinţul Vasili.

— Am făcut tot ce-am putut; şi vă pot spune că educaţia de acolo e cu mult mai bună decât a noastră de-aici.

— Da, da, astăzi totul e altfel, totul e nou. Halal băiat! Halal! Ei, să trecem la mine.

Îl luă pe prinţul Vasili de braţ şi îl conduse în cabinet.

Rămas între patru ochi cu bătrânul prinţ, prinţul Vasili se şi grăbi să-i comunice pe loc dorinţa şi speranţa lui.

— Dar ce crezi, se răsti bătrânul prinţ, crezi că eu o ţin, că nu pot să mă despart de ea? I-auzi ce-şi închipuie! Mormăi el, supărat. Din parte-mi, chiar mâine! Atâta-ţi spun doar că vreau să-mi cunosc ginerele mai bine. Tu-mi ştii obiceiul: totul pe faţă! Mâine o voi întreba în prezenţa ta dacă ea vrea, atunci va trebui să-mi laşi băiatul să rămână aici. Să mai stea puţin aici, să văd. Prinţul continuă: N-are decât să se mărite, mie mi-e totuna, strigă el aceeaşi voce răstită, cu care strigase când se despărţise de fiul său.

— Să-ţi spun drept, făcu prinţul Vasili cu un ton de om şiret care vede că şiretenia nu-i mai foloseşte la nimic în faţa unui interlocutor pătrunzător. Pentru dumneata, oamenii sunt străvezii: vezi prin ei. Anatol nu e un geniu, dar e băiat cinstit şi bun, admirabil ca fiu şi credincios rudelor lui.

— Bine, bine, vedem noi!

Aşa cum se întâmplă de obicei cu femeile care au stat singure mult timp, fără societatea bărbaţilor, la apariţia lui Anatol toate cele trei femei din casa prinţului Nikolai Andreici simţiră deopotrivă că viaţa lor de până atunci nu fusese viaţă. Puterea lor de gândire, de simţire şi de pătrundere a vieţii se înzeci într-o clipă la toate trei, ca şi cum viaţa dusă până atunci în întuneric s-ar fi luminat deodată de o lumină nouă, plină de noi înţelesuri.

Prinţesa Maria nici nu se mai gândea şi uitase cu totul de chipul ei şi de pieptănătura cea nouă. Faţa frumoasă, lină, a omului care avea să-i fie poate bărbat, îi absorbi toată atenţia. Îi apărea şi bun, şi viteaz, şi hotărât şi mărinimos. Era încredinţată că aşa şi e. Mii de iluzii despre viitoarea ei viaţă conjugală îi încolţeau mereu în imaginaţie. Dar le îndepărta şi încerca să le ascundă.

„Nu sunt oare prea rece cu el? Se întreba prinţesa Maria. Caut cât pot să mă stăpânesc, pentru că în adâncul sufletului mă simt acum prea aproape de el; dar n-are de unde să ştie tot ce gândesc eu despre el şi poate să-şi închipuie că nu-mi e pe plac.”

Şi prinţesa Maria se silea, dar nu izbutea să fie amabilă cu noul musafir.

„La pauvre fille! Elle est diablement laide”335, gândea Anatol, privind-o.

Mademoiselle Bourienne, adânc tulburată şi ea de sosirea lui Anatol, cugeta în alt chip. E de la sine înţeles că această fată tânără, frumoasă, fără situaţie precisă în societate, fără rude şi prieteni şi fără patrie chiar, nu se gândea să-şi dedice viaţa serviciilor prinţului Nikolai Andreevici, lecturii cărţilor sale sau prieteniei cu prinţesei Maria. Mademoiselle Bourienne îşi aştepta demult prinţul rus, pe acela care va şti să preţuiască dintr-o dată superioritatea ei asupra prinţeselor ruse – urâte, îmbrăcate fără gust şi neîndemânatice – care se va îndrăgosti de ea şi o va răpi; şi iată că acest prinţ rus în sfârşit se ivise. Mademoiselle Bourienne ştia o istorie auzită de la o mătuşă de-a ei şi completată de ea însăşi, pe care şi-o repeta cu plăcere în imaginaţie. Era povestea unei fete seduse pe care biata ei mamă, sa pauvre mere, o dojenea pentru faptul că se dăduse fără căsătorie unui bărbat. Mademoiselle Bourienne se simţea adeseori mişcată până la lacrimii istorisindu-i, în imaginaţia ei, lui, seducătorului, această poveste. Acum, acest el, autenticul prinţ rus, apăruse. O va răpi, apoi se va arăta ma pauvre mere336, şi el se va căsători cu ea. Aşa se înfiripase în închipuirea domnişoarei Bourienne, chiar de pe când discuta cu el despre Paris toată istoria viitoare a vieţii ei. Nu era călăuzită de vreun calcul (nici un moment nu se gândise la ceea ce avea făcut), dar în sufletul ei totul era demult gata şi toate aceste vise dinainte făurite nu făcură acum decât să se plieze în jurul lui Anatol, căruia ea dorea şi se străduia să-i placă cât mai mult cu putinţă.

Mica prinţesă, asemenea unui cal bătrân de regiment auzind sunetul goarnei, uitând de starea ei, se pregătea, fără să-şi dea seama acum, să înceapă obişnuitul galop al cochetăriei, fără cel mai mic gând ascuns, dar cu o voie bună naivă şi uşuratică.

Cu toate că, de obicei, în societatea femeilor, Anatol lua atitudinea omului pe care-l plictiseşte goana femeilor după dânsul, el simţi totuşi o vanitoasă plăcere atunci când băgă de seamă câtă influenţă are asupra acestor femei. Pe lângă

aceasta, începu să simtă pentru frumuşica şi aţâţătoarea Bourienne acel simţământ pătimaş, animalic, care punea stăpânire pe el cu o repeziciune neobişnuită şi-l împingea la cele mai grosolane şi cutezătoare fapte.

După ceai, societatea trecu în odaia cu divane, şi prinţesa fu rugată să cânte la clavicord. Anatol se rezemă de clavicord în faţa ei, lângă mademoiselle Bourienne şi ochii săi, în care râdea bucuria, priveau ţintă, la prinţesa Maria. La rândul său, prinţesa Maria, cu o emoţie uimitor de fericită, îi simţea privirea aţintită asupra ei. Sonata ei preferată o ducea în cea mai poetică şi mai intimă lume a ei, iar privirea pe care-o simţea aţintită asupra ei, dădea acestei lumi şi mai multă poezie. În realitate privirea lui Anatol, deşi îndreptată spre ea, nu era pentru dânsa, ci pentru mişcarea picioruşului domnişoarei Bourienne, pe care în vremea asta i-l atingea cu piciorul sub pian. Mademoiselle Bourienne se uita şi ea la prinţesă şi în ochii ei frumoşi se citea o expresie, nouă pentru Maria, de temere în faţa nădejdii de fericire.

„Cât de mult mă iubeşte!” gândea prinţesa Maria. „Ce fericită sunt acum, şi ce fericită pot fi, cu asemenea prietenă şi cu un asemenea soţ! E cu putinţă oare să-mi fie soţ?” gândi ea, fără să cuteze să-l privească în faţă, simţindu-i aceeaşi privire îndreptată asupră-i.

Seara când, după cină, îşi spuseră noapte bună, Anatol sărută mâna prinţesei. Prinţesa Maria, fără să-şi poată explica singură de unde-a găsit atâta curaj, i se uită drept în faţă; faţa aceea frumoasă, care se apropiase de ochii ei miopi. După ce sărută mâna prinţesei, el se apropie şi sărută mâna domnişoarei Bourienne (gestul nu era cuviincios, dar el le făcea pe toate aşa de sigur de sine şi de simplu!), iar mademoiselle Bourienne se înroşi şi se uită înspăimântată la prinţesă.

„Quelle délicatesse”337, îşi spuse prinţesa Maria. „Oare ce crede Amélie (aşa se numea mademoiselle Bourienne) că eu pot fi geloasă şi că nu preţuiesc gingăşia curată şi

devotamentul ei faţă de mine?” Se apropie de mademoiselle Bourienne şi o sărută, strângând-o în braţe. Anatol se apropie să sărute mâna micii prinţese.

— Non, non, non! Quand votre pere m'écrira, que vous vous conduisez bien, je vous donnerai ma main a baiser. Pas avant.338

Apoi, ridicându-şi degetele mici şi surâzându-i, ieşi cameră.

V.

SE DUSERĂ FIECARE să se culce şi, în afară de Anatol care adormise de îndată ce-şi pusese capul pe pernă, nimeni dintre ceilalţi nu putu închide ochii multă vreme noaptea aceea.

„Oare într-adevăr acest străin, bărbat frumos şi bun, mai ales bun, să fie soţul meu?” gândea prinţesa Maria şi, lucru care i se întâmpla arareori, o cuprinse frica. Îi era teamă să se uite împrejurul ei; i se tot părea că stă cineva după paravan, în colţul acela întunecat. Şi acest cineva era el, diavolul, şi tot el era bărbatul acesta cu frunte albă, sprâncene negre şi buze purpurii.

Sună camerista şi o rugă să doarmă cu ea în camera, Mademoiselle Bourienne se plimbă în seara aceea multă vreme prin grădina de iarnă, aşteptând zadarnic pe cineva, când surâzătoare, când înduioşându-se până lacrimi de cuvintele închipuite spuse de pauvre mere pe care şi-o înfăţişa dojenind-o pentru căderea aceasta.

Mica prinţesă îşi certă camerista pentru că nu-i făcuse bine patul. Nu putea sta culcată nici pe o parte. Toate i se păreau incomode şi împovărătoare, iar sarcina o stingherea. O stingherea mai mult ca orieând, căci prezenţa lui Anatol o purtase aievea în alte timpuri, când nu era în starea aceasta şi când toate îi apăreau în viaţă vesele şi lesnicioase. Îmbrăcată într-un halat, cu bonetă în cap, şedea într-un fotoliu. Katia, somnoroasă, cu părul în dezordine, întorcea şi bătea pentru ea salteaua groasă de puf, bolborosind ceva neînţeles.

— Ţi-am spus doar că sunt numai ghemotoace şi gropi în aşternutul ăsta, se văita mica prinţesă. Mi-ar fi plăcut mult să pot dormi; nu-s eu de vină că n-am putut.

Şi glasul prinţesei tremură ca vocea unui copil care stă să plângă.

Bătrânul prinţ nu dormea nici el. Tihon, pe jumătate adormit, îl auzea prin uşă cum se plimba supărat şi pufnea tare pe nas. I se părea bătrânului că fusese jignit în persoana fiică-si. Jignirea era cu atât mai mare, cu cât nu-i era adresată lui, ci tocmai fiicei lui, pe care o iubea mai mult decât pe el însuşi. Îşi puse în gând să chibzuiască toată afacerea şi să hotărască ce e drept şi necesar să facă, dar în loc de asta, nu reuşi decât să se irite şi mai tare.

„Cum s-a arătat primul venit, şi-a şi uitat de taică-său şi de toate, şi a dat fuga de s-a pieptănat cu părul în sus, maimuţărindu-se, de parcă nici n-ar mai fi fost ea! E bucuroasă să-şi părăsească tatăl! Şi doar ştia c-am observ! Pf… Pf… Pf… Parcă n-am văzut eu că prostul ăla e cu ochii numai la Burienka? (trebuie s-o alung!) Şi cum îi lipseşte până într-atâta mândria, ca să nu înţeleagă? Dacă nu pentru ea, dacă n-are nici pic de mândrie, cel puţin pentru mine. Trebuie să-i deschid ochii că neghiobul ăla nici nu se sinchiseşte de ea şi n-are ochi decât pentru Bourienne. N-o fi având ea pic de mândrie, dar o voi învăţa eu să aibă…”

Spunând fiicei sale că se lasă furată de iluzii şi că el are de gând să se agaţe de domnişoara Bourienne, bătrânul prinţ ştia că-i va trezi amorul propriu şi în felul acesta dorinţa lui (de a nu se despărţi de ea) va fi satisfăcută. Gândind astfel, bătrânul se linişti. Îl strigă pe Tihon şi începu să se dezbrace.

„Dracu i-a adus! Îşi zicea el în sine, în vreme ce Tihon îi trăgea cămaşa de noapte pe trupul uscat, bătrân şi cu păr cărunt pe piept. Nu i-am chemat eu. Au venit aşa, să-mi strice mie viaţa. Şi doar nu mai am mult de trăit.”

— La dracu! Rosti el tare, până nu apucase încă să-şi scoată capul din cămaşa de noapte.

Tihon se deprinsese cu obiceiul stăpânului, care-şi exprima câteodată gândurile cu glas tare, şi de aceea nu arătă nici o mirare dând cu ochii de privirea iritată, întrebătoare totodată a chipului ivit din cămaşă.

— S-au culcat? Întrebă prinţul.

Ca toţi lacheii stilaţi, Tihon avea darul deosebit de ghici cam la ce se gândea stăpânul său. El înţelese că întreba de prinţul Vasili şi de fiul său.

— Au binevoit să se culce şi să stingă şi lumina, înălţimea-voastră.

— Nu era cazul… nu era cazul, mai rosti repede prinţul şi, vârându-şi picioarele în papuci şi mâinile în mânecile halatului, se îndreptă spre divanul pe care dormea.

Cu toate că între Anatol şi mademoiselle Bourienne nu avusese loc vreo explicaţie prin cuvinte, se înţeleseră unul pe altul în cel mai desăvârşit chip în ceea priveşte prima parte a romanului, adică până acolo trebuia să apară pauvre mere, înţeleseseră că aveau neapărată nevoie să-şi spună multe taine unul altuia, dis-de-dimineaţă căutară prilejul să se întâlnească numai ei doi şi în timp ce prinţesa o porni la ora obişnuită către odaia tatălui ei, mademoiselle Bourienne se întâlni cu Anatol în grădina de iarnă.

În ziua aceea prinţesa Maria se apropie de uşa cabinetului tremurând mai tare ca de obicei. I se părea nu numai că toţi ştiau că avea să i se hotărască soarta, dar şi că toţi ştiau ce gândeşte ea despre acest lucru. Citise asta pe chipul lui Tihon şi pe faţa cameristului prinţului Vasili, pe care-l întâlnise în coridor ducând apă fierbinte şi care-i făcuse o plecăciune adâncă.

Bătrânul prinţ se arătă în dimineaţa aceea deosebit de delicat şi de atent faţă de fiică-sa. Prinţesa Maria ştia bine ce înseamnă această dovadă de atenţie. Expresia de acum a prinţului era întocmai aceea pe care o lua în clipele când, de necaz că prinţesa nu se putea descurca la lecţia de aritmetică, el îşi strângea pumnii descărnaţi, se ridica în picioare, se depărta de ea şi-i repeta de mai multe ori,

aceleaşi şi aceleaşi cuvinte. Începu fără nici un ocol discuţia, adresându-i-se ceremonios:

— Mi s-a făcut o propunere cu privire la dumneata, spuse cu un zâmbet silit. Cred că dumneata ai şi ghicit, urmă el, că prinţul Vasili n-a venit până aici şi nu şi-a luat pupilul (nu se ştie de ce prinţul Bolkonski îl numea pe Anatol pupil), numai pentru ochii mei frumoşi. Aseară mi-a făcut o propunere care te priveşte dumneata. Şi, cum îmi cunoşti principiile, vreau să mă sfătuiesc cu dumneata.

— Cum trebuie să înţeleg asta, mon pere? Îndrăzni prinţesa, schimbând feţe-feţe.

— Cum s-o înţelegi! Răcni supărat tatăl. Prinţul găseşte că tu eşti o noră pe gustul lui şi-ţi face din partea pupilului său propunerea asta. Iată cum s-o înţelegi! Ce-i de neînţeles? Iar eu te întreb pe tine.

— Eu nu ştiu; ce crezi dumneata, mon pere, spuse ea abia şoptit.

— Eu? Eu? Ce mă tot amesteci pe mine aici? Pe mine să mă lăsaţi deoparte! Nu eu mă mărit! Ce spui dumneata, asta aş dori să ştiu.

Prinţesa vedea bine că tatăl ei nu priveşte cu ochi buni această căsătorie, dar o străbătu în aceeaşi clipă gândul că acum ori niciodată i se hotăra soarta. Lăsă ochii în jos, ca să nu mai vadă privirea sub influenţa căreia simţea că nu mai era în stare să gândească şi că nu putea să nu i se supună după cum se obişnuise, şi răspunse:

— Eu nu doresc decât un singur lucru: să îndeplinesc voia dumitale, spuse ea, dar dacă ar trebui să-mi exprim ce aş dori…

Nu izbuti să sfârşească. Prinţul o întrerupse.

— Aşa, admirabil! Strigă el. Te ia pe tine cu zestrea ta. Între altele şi pe mademoiselle Bourienne. Ea are să fie nevastă, iar tu…

Prinţul se opri. Observase impresia produsă de aceste cuvinte asupra fiicei sale. Prinţesa îşi lăsă capul în gata să plângă.

— Ei, ei, glumesc, glumesc, spuse el. Să ţii minte un lucru, prinţesă; eu mă conduc după principiul că o fată are drepturi depline de a alege singură. Şi-ţi dau toată libertatea. Ţine minte doar atât: de hotărârea ta atârnă toată fericirea vieţii tale. De mine nu-i vorba de fel!

— Dar eu nu ştiu… mon pere.

— De mine nu-i vorba de fel! Lui i se porunceşte, gata să se însoare nu numai cu tine, dar şi cu oricare alta i s-ar porunci. Tu, însă, eşti liberă să alegi… Du-te la tine, mai gândeşte-te şi peste un ceas să vii şi să-mi spui în faţa lui: da sau nu. Ştiu eu c-ai să-ncepi să te-nchini. N-ai decât să te şi rogi, dacă vrei. Dar mai bine stai şi chibzuieşte. Du-te! Da sau nu, da sau nu, da sau nu! Mai strigă el, după ce prinţesa, umblând ca prin ceaţă, ieşise din cabinet, clătinându-se.

Soarta i se hotărâse şi se hotărâse în chip fericit. Ceea ce spusese tatăl ei despre mademoiselle Bourienne, aluzia făcută, era un lucru îngrozitor. Chiar dacă nu era adevărat, şi desigur nu era, era groaznic totuşi şi nu putea să-şi mai ia gândul de la asta. Mergea aşa, drept înainte, prin grădina de iarnă, şi n-auzea şi nu vedea nimic când, deodată, şoapta bine cunoscută a domnişoarei Bourienne o făcu să se trezească. Ridică ochii şi, la doi paşi de ea, îl văzu pe Anatol, care-o strângea pe franţuzoaică în braţe şi-i şoptea ceva.

Anatol se uită, cu o expresie înspăimântătoare pe faţa lui chipeşă, drept la prinţesa Maria, fără să dea drumul în prima clipă domnişoarei Bourienne, care n-o băgase încă de seamă.

„Cine-i acolo? Ce doriţi? Aşteptaţi!” parc-ar fi spus chipul lui Anatol. Prinţesa Maria se uita, tăcută, la ei. Nu putea pricepe despre ce era vorba. În cele din urmă, mademoiselle Bourienne scoase un ţipăt şi fugi. Anatol cu un zâmbet vesel pe faţă, se înclină în faţa prinţesei Maria, având aerul că o pofteşte să facă haz împreună cu el de o întâmplare atât de nostimă; apoi, ridicând din umeri, se apropie de uşa care ducea spre odaia lui şi intră.

Peste un ceas veni Tihon s-o cheme pe prinţesa Maria la prinţ, anunţând-o că şi prinţul Vasili Sergheici se află acolo. În clipa când intră Tihon, prinţesa Maria şedea pe canapeaua din odaia ei, ţinând-o în braţe pe mademoiselle Bourienne care plângea. Prinţesa Maria o alinta uşor pe cap. Frumoşii ochi ai prinţesei priveau cu strălucirea şi calmul lor de totdeauna, cu dragoste duioasă şi compătimitoare, la obrăjorul drăgălaş şi plâns al domnişoarei Bourienne.

— Non, princesse, je suis perdue pour toujours dans votre coeur339, spunea mademoiselle Bourienne.

— Pourquoi? Je vous aime plus que jamais, o linişti prinţesa Maria, et je tâcherai de faire tout ce qui est en mon pouvoir pour votre bonheur.340

— Mais vous me méprisez, vous şi pure, vous ne comprendrez jamais cet égarement de la passion. Ah, ce n'est que ma pauvre mere341…

— Je comprends tout342, îi răspunse prinţesa Maria, cu un zâmbet trist. Linişteşte-te, draga mea. Trebuie să mă duc la tatăl meu, mai zise ea şi ieşi.

Prinţul Vasili – stând picior peste picior, cu tabachera în mână, având aerul că ar fi grozav de tulburat, în mintea sa zeflemisindu-se şi dojenindu-se parcă de propria lui slăbiciune – zâmbea duios în clipa când intră prinţesa. Priză cu grabă tabac pe nas.

— Ah, ma bonne, ma bonne343, făcu el, ridicându-se şi luându-i amândouă mâinile. Oftă apoi şi adăugă: Le sort de mon fils est en vos mains. Décidez, ma bonne, ma chere, ma douce Marie qui j'ai toujours aimée, comme ma fille344.

Şi se îndepărtă. În ochi i se ivi o lacrimă adevărată.

— Fr… fr… fornăia prinţul Nikolai Andreici. Prinţul, în numele pupilului… fiului său, îţi face o propunere. Vrei sau nu să fii nevasta prinţului Anatol Kuraghin? Întâi spune tu: da sau nu! Strigă el, iar după aceea îmi rezerv dreptul de a-mi spune şi eu părerea. Da, părerea mea şi numai a mea, adăugă prinţul Nikolai Andreici, întorcându-se către prinţul

Vasili, ca şi cum ar fi dat un răspuns expresiei sale rugătoare. Da sau nu?

— Dorinţa mea, mon pere, este să nu te părăsesc niciodată, să nu-mi duc niciodată viaţa despărţită de dumneata. Nu vreau să mă mărit, spuse prinţesa cu glas hotărât, uitându-se cu ochii ei minunaţi, când la prinţul Vasili, când la tatăl ei.

— Fleacuri! Prostii! Fleacuri! Fleacuri! Fleacuri! Strigă prinţul Nikolai Andreici, încruntându-se. Luându-şi fiica de-o mână, o trase spre el şi, fără s-o sărute, se aplecă şi îşi rezemă doar fruntea de fruntea ei, strângându-i atât de tare mâna, încât prinţesa se strâmbă de durere şi scoase un ţipăt.

Prinţul Vasili se ridică.

— Ma chere, je vous dirai, que c'est un moment que je n'oublirai jamais, jamais; mais, ma bonne, est-ce que vous ne nous donnerez pas un peu d'espérance de toucher ce coeur şi bon, şi généreux. Dites, que peut-etre… L'avenir est şi grand. Dites: peut-etre! 345

— Prinţe, ceea ce am spus este tot ce-mi porunceşte inima. Vă mulţumesc pentru cinstea ce-mi faceţi, dar nu voi fi niciodată soţia fiului dumneavoastră.

— Ei, asta-i! Gata, dragul meu. Sunt foarte fericit că am avut prilejul să te mai văd, foarte fericit! Du-te la tine, prinţesă, du-te, spuse bătrânul prinţ. Foarte, foarte fericit că te-am văzut, repetă el, îmbrăţişându-l pe prinţul Vasili.

„Chemarea mea e alta, îşi zicea în sinea ei prinţesa Maria, chemarea mea e să fiu fericită de fericirea altora, rostul meu pe lume e ca prin dragoste de oameni şi sacrificiul de sine să-i fac pe alţii fericiţi. Şi, oricât de greu ar fi să-mi fie, eu voi face fericirea bietei Amélie. Îl iubeşte, cu atâta ardoare! Cu atâta ardoare se căieşte! Voi face totul pentru a pune la cale căsătoria ei cu dânsul. Dacă nu e destul de bogat, o voi înzestra pe ea, îl voi ruga pe tata, îl voi ruga şi pe Andrei. Voi fi atât de fericită când îi va fi soţie! E atât de nenorocită, străină, singură, lipsită de orice ajutor! Şi,

Doamne, cât de mult trebuie să-l iubească dacă a putut să-şi piardă până într-atâta minţile. Poate că şi eu aş fi făcut la fel!”…

VI.

MULTĂ VREME ROSTOVII nu mai avură nici o ştire de la Nikoluşka; de-abia pe la mijlocul iernii îi sosise contelui o scrisoare, pe plicul căreia recunoscu scrisul fiului său. Cu scrisoarea în mână, grăbit şi temător, temându-se să nu-l observe cineva, contele alergă în vârful picioarelor până în biroul lui unde se închise singur şi începu să citească. Anna Mihailovna, aflând de primirea scrisorii (cum afla de tot ce se petrecea în casă), se strecură cu paşi furişi în birou şi-l găsi pe conte cu scrisoarea în mâna, plângând cu hohote şi râzând în acelaşi timp.

Anna Mihailovna, cu toate că starea ei materială se îmbunătăţise, stătea tot la Rostovi.

— Mon bon ami346, zise Anna Mihailovna pe un ton rugător şi trist, gata să compătimească oricând i se ivea ocazia.

Contele hohoti şi mai tare de plâns.

— Nikoluşka… scrisoare… e rănit… a fo… fost… ma chere… rănit… sufleţelul meu… contesa… avansat ofiţer… slavă Domnului… Contesei, cum să-i spun?

Anna Mihailovna se aşează alături de el, îi şterse cu batista lacrimile din ochi şi de pe scrisoare, îşi şterse şi ea lacrimile, citi scrisoarea, îl linişti pe conte şi hotărî ca până la ora mesei şi a ceaiului să o pregătească ea pe contesă, iar după ceai să-i spună totul, dacă-i va ajuta Dumnezeu.

Tot timpul mesei Anna Mihailovna nu vorbi decât de zvonurile privitoare la război şi de Nikoluşka; de două ori întrebă când s-a primit ultima lui scrisoare, cu toate că şi fără să întrebe ştia asta, şi făcu observaţia că foarte curând, poate chiar în ziua aceea, era de aşteptat o nouă scrisoare. De fiecare dată când făcea aceste aluzii, contesa dădea semne de nelinişte şi începea să se uite alarmată ba la conte, ba la Anna Mihailovna. Aceasta schimba pe nesimţite

discuţia, aducând vorba tot de lucruri lipsite de însemnătate. Nataşa, care avea, din toată familia, mai mult decât toţi ceilalţi darul de a prinde nuanţele intonaţiilor, privirilor şi expresiilor feţei, îşi ciuli de la începutul mesei urechile, dându-şi seama că între Anna Mihailovna şi tatăl ei este o taină, că s-a întâmplat ceva cu fratele ei şi că Anna Mihailovna pregăteşte acum terenul. Cu toată îndrăzneala ei (Nataşa ştia cât de sensibilă e mama sa când e vorba de veşti care-l privesc pe Nikoluşka), nu cutează să pună nici o întrebare cât ţinu masa şi, de nerăbdare, nu mâncă nimic, tot răsucindu-se pe scaun şi nesocotind observaţiile guvernantei. După-masă, se repezi ca o săgeată după Anna Mihailovna, o ajunse în camera cu divanuri şi o cuprinse, răsfăţându-se, pe după gât.

— Mătuşica scumpă, spune-mi, ce s-a întâmplat?

— Nimic, dragă.

— Nu-i adevărat, mătuşica mea scumpă şi dragă, sufleţelule, îngerul meu, nu-i adevărat. Nu te las; ştiu eu că ne ascunzi ceva.

Anna Mihailovna clătină din cap.

— Vous etes une fine mouche, mon enfant347, spuse ea.

— De la Nikolenka, o scrisoare? Asta e! Strigă Nataşa, citind răspunsul afirmativ pe faţa Annei Mihailovna.

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, fii mai prudentă: ştii doar că asta poate s-o doboare pe maman.

— Am să fiu, am să fiu, dar povesteşte-mi şi mie. Nu-mi povesteşti? Dacă nu, mă duc chiar acuma şi îi spun tot.

Anna Mihailovna povesti pe scurt Nataşei conţinutul scrisorii, cu condiţia să nu spună nimănui nimic.

— Pe cinstea mea, pe cuvântul meu de onoare, spuse Nataşa, făcându-şi cruce. Nu spun o vorbă, nimănui, şi pe loc alergă la Sonia.

— Nikolenka… rănit… scrisoare… azvârli ea solemn, bucuroasă de cele ce ştia.

— Nicolas! Putut doar să rostească Sonia, pălind odată.

Nataşa, abia când văzu impresia produsă asupra Soniei vestea rănirii fratelui ei, simţi pentru prima dată partea tristă a acestei veşti. Se aruncă în braţele Soniei şi începu să plângă.

— E uşor rănit, dar a fost înaintat ofiţer; acum e bine, scrie chiar el, spunea ea printre lacrimi.

— Se cunoaşte cât de colo că sunteţi femei, sclifosite ca toate femeile, interveni Petea, plimbându-se prin cameră cu paşi mari şi hotărâţi. Eu, dimpotrivă, sunt foarte bucuros zău, foarte bucuros că fratele meu s-a distins astfel. Voi toate sunteţi nişte proaste. Nimic nu pricepeţi!

Nataşa zâmbi printre lacrimi.

— Tu n-ai citit scrisoarea? Întrebă Sonia.

— N-am citit-o, dar mi-a spus ea că totul a trecut şi acum e ofiţer…

— Slavă Domnului, spuse Sonia, făcându-şi cruce. Dar nu cumva te-o fi păcălit ea aşa pe tine? Să mergem la mamman.

Petea măsura în lung şi-n lat camera, tăcut.

— Să fi fost eu în locul lui Nikoluşka, aş fi ucis cât mai mulţi franţuji, spuse el. Ticăloşii! Aş fi omorât atâţia, că aş făcut un morman, urmă el.

— Taci din gură, Petea, prost mai eşti!

— Nu sunt eu prost; prost e cine plânge pentru orice, zise Petea.

— Îl mai ţii minte? Întrebă Nataşa după o clipă de linişte şi zâmbi.

— Dacă-l mai ţin minte? Pe Nicolas?

— Nu, Sonia, te întreb dacă-l mai ţii minte aşa încât să-ţi poţi aminti tot, zise Nataşa cu un gest de stăruinţă, vrând pesemne să dea cuvintelor sale un înţeles de adâncă seriozitate.

— Îl ţin şi eu minte pe Nikolenka, sigur că-l ţin minte. Dar pe Boris nu mi-l pot aminti. Nu mi-l pot aminti deloc…

— Cum? Nu-l mai ţii minte pe Boris? Întrebă Sonia, cuprinsă de mirare.

— Nu că nu-l ţin minte; îmi dau seama cum era, dar nu-l ţin minte ca pe Nikolenka. De el, numai cât închid ochii şi-mi aduc aminte, dar de Boris, nu… (ea închise ochii)… nu, uite-aşa! Nimic!

— Ah, Nataşa! Exclamă Sonia, uitându-se grav, ca în extaz, la prietena ei, ca şi cum ar fi socotit-o prea puţin vrednică să audă ceea ce avea ea de gând să spună şi ca şi cum ar fi vorbit altcuiva, unei persoane cu care nu-i de glumit. Eu ştiu că m-am îndrăgostit de fratele tău şi că, orice s-ar întâmpla cu el sau cu mine, niciodată, cât oi trăi, n-am să încetez să-l iubesc.

Nataşa se uita mirată, cu priviri iscoditoare, la Sonia, şi tăcea. Simţea că tot ce spunea Sonia era adevărat, că sunt pe lume sentimente de felul dragostei de care vorbea Sonia; dar Nataşa nu simţise încă, până atunci, nimic asemănător. Ea nu se îndoia că lucrul e cu putinţă, dar nu-l înţelegea.

— Ai să-i scrii?

Sonia rămase pe gânduri. Problema felului în care se cădea să-i scrie lui Nicolas şi, mai ales, dacă se cădea să-i scrie, era problema care-o chinuia. Tocmai acum, când devenise ofiţer şi erou, ar fi fost oare frumos din partea ei să-i aducă aminte de ea şi prin aceasta parcă şi de obligaţia pe care şi-o luase?

— Nu ştiu; cred că, dacă-mi scrie el, am să-i scriu şi eu, spuse ea înroşindu-se.

— Şi n-are să-ţi fie ruşine să-i scrii?

Sonia surâse:

— Nu.

— Mie mi-ar fi ruşine să-i scriu lui Boris. Eu nu-i scriu.

— De ce să-ţi fie ruşine?

— Aşa, nu ştiu. Îmi vine greu, mi-e ruşine.

— Ştiu eu de ce i-ar fi ruşine, se amestecă Petea, încă se simţea încă jignit de prima observaţie a Nataşei; asta fiindcă a fost amorezată de grasul cela cu ochelari (aşa îl numea Petea pe tizul lui, noul conte Bezuhov); iar acum e

îndrăgostită de cântăreţul acela (vorbea de italianul care îi da lecţii de canto Nataşei); iacă de ce-i e ruşine.

— Petea, eşti un prost, spuse Nataşa.

— Nu sunt mai prost decât tine, fetiţo, spuse Petea, care n-avea decât nouă ani, cu un aer de bătrân brigadier.

Aluziile făcute de Anna Mihailovna în timpul mesei avură darul s-o pregătească pe contesă. Acum, stând într-un fotoliu în camera ei, nu-şi mai lua ochii de la portretul în miniatură al fiului ei, gravat pe tabacheră, şi lacrimile-i năpădeau obrajii. Anna Mihailovna, în vârful picioarelor, cu scrisoarea în mână, se apropie de odaia contesei şi, ajunsă la uşă, se opri.

— Nu intra, spuse ea bătrânului conte care o urma. Mai pe urmă! Şi, intrând, închise uşa după ea.

Contele îşi potrivi urechea la gaura cheii şi rămase să asculte.

La început auzi doar o conversaţie monotonă, pe urmă o auzi pe Annei Mihailovna, care ţinea un lung discurs, pe urmă un strigăt, apoi o tăcere, apoi iarăşi două glasuri. Ţipete de bucurie, în sfârşit nişte paşi şi Anna Palovna îi deschise uşa. Pe faţa Annei Mihailovna se ivi expresia de mândrie a chirurgului care a dus la bun sfârşit o anevoioasă amputare şi care introduce acum publicul ca să-i poată admira arta.

— Cest fait348, spuse ea contelui, arătând cu un gest triumfător spre contesă, care, cu tabachera într-o mână şi cu miniatura în cealaltă, nu mai contenea să le sărute, când pe una, când pe cealaltă.

Dând cu ochii de conte, ea întinse mâinile spre el, cuprinzându-i capul pleşuv; pe deasupra cheliei lui privirile-i alergară din nou de la scrisoare la tabacheră şi, vrând din nou să-şi lipească de ele buzele, clătina uşor încoace şi încolo ţeasta lui cheală.

Intrară în odaie Vera, Nataşa, Sonia şi Petea, şi citirea scrisorii începu. În scrisoare era descris pe scurt marşul, cele două lupte la care luase parte Nikoluşka, solemnitatea

înălţării lui la rangul de ofiţer, şi spunea că sărută mâinile lui maman şi lui papa, cerându-le binecuvântarea, că-i sărută pe Vera, pe Nataşa, şi pe Petea. În afară de asta, îl salută pe monsieur Schelling, pe madame Schoss şi pe dădacă, şi pe deasupra, roagă părinţii s-o sărute din parte-i pe scumpa lui Sonia, pe care o iubeşte tot atât de mult şi de care-şi aduce mereu aminte. Auzind acestea, Sonia se înroşi până-ntr-atâta, încât o podidiră lacrimile şi, nemaiavând puterea să susţină privirile tuturor îndreptate spre ea, fugi în salon; aici făcu o glisadă, apoi o piruetă şi, cu rochia umflată ca un balon, surâzătoare şi îmbujorată, se aşează jos pe covor.

Contesa plângea.

— De ce plângi, maman? Spuse Vera. După toate câte scrie, trebuie să ne bucurăm, nu să plângem.

Ceea ce spusese era întru totul adevărat, dar cu toate astea şi contele, şi contesa, şi Nataşa – toţi o ţintuiră din ochi cu priviri dojenitoare. „Cui o fi semănând?” se gândea contesa.

Scrisoarea lui Nikoluşka fu citită de o sută de ori; cei care se considerau vrednici s-o asculte trebuiau să vină la contesă, care nu o lăsa din mână. Veniră profesorii, dădacele, Mitenka, câţiva cunoscuţi, şi contesa recitea de fiecare dată scrisoarea cu o plăcere reînnoită şi de fiecare dată îi descoperea noi calităţi lui Nikoluşka al ei. Cât de ciudat, de neobişnuit şi de îmbucurător i se părea gândul că feciorul ei, acelaşi care, cu douăzeci de ani în urmă, îşi mişcase abia perceptibil trupul plăpând în pântecele ei, acelaşi fecior pentru care ea se certase deseori cu contele, care-l răsfăţa, feciorul acesta al ei, pe care îl învăţase ea cea dintâi să spună „o-i, oi” şi „a-c, ac”, feciorul acesta e acum departe, pe pământ străin, printre oameni străini, soldat viteaz, singur, fără de ajutor şi fără de călăuză şi săvârşeşte fapte de bărbăţie. Toată experienţa de veacuri a întregii omeniri, care arată că din leagăn copiii ajung fără să-ţi dai seama bărbaţi în toată puterea cuvântului, nu exista pentru

contesă. Maturitatea fiului ei, venită la sorocul oricărei maturităţi, i se părea ceva atât de neobişnuit, ca şi cum n-ar mai fi fost niciodată milioane şi milioane de oameni ajunşi, întocmai ca şi el, la maturitate. Aşa cum nu-i venea să creadă, cu douăzeci de ani în urmă, că mica fiinţă care vieţuia undeva, sub inima ei, va ţipa şi va începe să sugă la sânul ei şi să vorbească, tot aşa şi acum nu-i venea să creadă că aceeaşi fiinţă putea fi bărbatul acesta puternic şi viteaz, fiul acesta model, soldatul exemplar care era, judecând după scrisoarea primită.

— Şi ce stil, cât de frumos ştie să descrie! Spunea ea, lăudând partea descriptivă a scrisorii. Şi ce suflet! Despre sine nimic… nimic! Doar despre un oarecare Denisov; dar desigur, el e cel mai viteaz dintre toţi. Nu scrie o vorbă despre ce-a suferit. Ce inimă! Cât de bine îl recunosc!

— Şi şi-a amintit de toţi! Pe nimeni n-a uitat. Am spus întotdeauna, am spus-o de când nu era decât de-o şchioapă, totdeauna am spus că…

Mai bine de o săptămână toată casa ticsi de ciorne peste ciorne şi se copiară pe curat scrisori peste scrisori pentru Nikoluşka; sub supravegherea contesei şi cu sârguinţa contelui, se adunară lucrurile trebuincioase şi banii destinaţi echipării şi înzestrării proaspătului ofiţer. Anna Mihailovna, femeie practică, izbutise să câştige pentru ea şi pentru Boris, fiul ei, un adevărat regim de favoare din partea oficialilor armatei, până şi în privinţa corespondenţei. Îşi trimitea scrisorile prin arhiducele Konstantin Pavlovici, care comanda garda.

Rostovii socoteau că indicaţia „Garda rusă de peste hotare” era o adresă cât se poate de precisă şi că dacă scrisoarea ajungea la marele duce, comandantul gărzii, nu avea nici un motiv s-o împiedice să ajungă la regimentul Pavlovski, care nu se putea să nu fie pe aproape; de aceea rămăsese bine stabilit ca scrisorile şi banii să-i fie trimişi lui Boris prin curierul marelui duce, şi Boris avea să le trimită mai departe, lui Nikoluşka. Scrisorile erau de la conte, de la

contesă, de la Vera, de la Nataşa, de la Petea, Sonia şi, în sfârşit, mai erau şase mii de ruble pentru cumpărarea de echipament şi fel de fel de lucruri, pe care contele urma să le trimită fiului său.

VII.

ÎN ZIUA DE 12 NOIEMBRIE, trupele de front ale lui Kutuzov, cantonate într-o tabără de pe lângă Olmütz, se pregăteau pentru parada în cinstea celor doi împăraţi, al Rusiei şi al Austriei, care urma să aibă loc a doua zi. Garda, abia sosită din Rusia, înnoptase la cincisprezece verste de Olmütz şi ajunsese a doua zi pe la ceasurile zece de-a dreptul în plină desfăşurare a revistei militare, pe câmpul de la Olmütz.

Nikolai Rostov primise în ziua aceea de la Boris un bileţel, prin care era înştiinţat că regimentul Izmailovski înnoptează la cincisprezece verste de Olmütz şi că el, Boris, îl aşteaptă pentru a-i preda scrisoarea şi banii. De bani avea mare nevoie Rostov acum, mai ales când, întorcându-se din campanie, armatele se opriseră lângă Olmütz, unde ovrei austrieci şi cantinieri bine aprovizionaţi, desfăşurând tot felul de mărfuri ispititoare, invadaseră tabăra. În regimentul Pavlogradski chefurile se ţineau lanţ: se sărbătoreau distincţiile primite în timpul campaniei şi se făceau dese escapade la Olmütz, unde Carolina-unguroaica tocmai deschisese un tractir cu personal de serviciu feminin. Rostov, care-şi sărbătorise nu demult înălţarea la gradul de sublocotenent şi-şi cumpărase calul lui Denisov, pe Beduin, era dator în toate părţile, şi la prieteni, şi la negustori. Primind biletul lui Boris, Rostov plecă în pripă la Olmütz, însoţit de un prieten, şi, după ce luă aici masa şi bău şi-o sticlă de vin, o porni singur prin tabăra regimentului de gardă să-şi caute prietenul din copilărie. Nu reuşise încă să se echipeze. Era îmbrăcat într-un veston de iuncher uzat până la urzeală, cu o cruce de soldat pe piept, cu pantaloni la fel, bazonaţi cu piele roasă, şi purta sabie ofiţerească, cu dragon. Calul pe care călărea era un

cal de Don, cumpărat în timpul marşului de la un cazac; căciula turtită de husar, dată mai pe ceafă, îi şedea voiniceşte pe-o ureche. Pe măsură ce se apropia de tabăra regimentului Izmailovski, se gândea tot mai intens la impresia pe care avea s-o facă lui Boris şi tuturor camarazilor săi din gardă, cu înfăţişarea lui de husar războinic, călit în luptă.

Garda făcuse tot marşul ca pe-o plimbare, mândrindu-se cu disciplina şi curăţenia trupei. Distanţele între ele erau mici, raniţele erau purtate în căruţă, iar ofiţerilor, autorităţile austriece le orânduiseră la toate etapele mese straşnice. Regimentele intrau în oraşe şi ieşeau în sunetele fanfarei, şi cât durase marşul (cu asta se mândreau mai ales cei din gardă), din ordinul marelui duce, trupa mersese mereu în cadenţă, iar ofiţerii pe jos, la flancurile lor. Tot timpul marşului Boris mersese împreună cu Berg, ajuns acum comandant de companie. Căpătând comanda companiei în timpul marşului, Berg reuşise, datorită spiritului său ordonat şi promptitudinii în a executa ordinele, să-şi câştige încrederea superiorilor, şi-şi aranjase foarte avantajos chestiunile financiare. În timpul marşului, Boris îşi făcuse o mulţime de cunoştinţe printre oamenii care i-ar fi putut fi de folos. Datorită scrisorii de recomandaţie pe care i-o dăduse Pierre făcuse cunoştinţă şi cu prinţul Andrei Bolkonski, prin mijlocirea căruia nădăjduia să obţină un post în statul-major al comandantului suprem. Berg şi Boris, îmbrăcaţi curat şi îngrijit, odihniţi după ultima etapă parcursă, şedeau în încăperea curăţică în care fuseseră încartiruiţi, la o masă rotundă, şi jucau şah. Berg ţinea între genunchi un ciubuc aprins. Boris, cu preciziunea care îi era caracteristică, construia cu mâinile lui albe şi delicate, o piramidă din piesele de şah scoase din joc, aşteptând ca Berg să se hotărască ce mişcare face, şi scruta la partenerului său, vădit preocupat de partidă, aşa cum era el întotdeauna preocupat exclusiv de ceea ce făcea în momentul respectiv.

— Ei, ia să te văd, cum ai să ieşi de-aici! Spuse el.

— Să încercăm, răspunse Berg, atingând câte-o piesă, apoi trăgându-şi iar mâna îndărăt.

În vremea asta uşa se deschise.

— În sfârşit, iată-l! Strigă Rostov. E şi Berg aici! Ei tu, „petizanfan, alé cuşé dormir!”349 exclamă el, repetând vorbele dădacei, de care făcuseră odinioară haz el şi Boris.

— Vai, cum te-ai schimbat, măi băiete!

Boris sări să-l întâmpine pe Rostov şi, ridicându-se, nu uită să prindă şi să aşeze la loc câteva piese de şah răsturnate, şi voi să-şi îmbrăţişeze prietenul. Dar Nikolai se feri. Cu sentimentul acela specific tinereţii, care se teme de drumuri bătătorite şi doreşte, nu să imite pe alţii, ci să-şi manifeste sentimentele într-un chip nou şi personal, nu aşa cum le exprimă adesea în chip ipocrit cei în vârstă.

Nikolai voia să săvârşească ceva deosebit cu prilejul revederii prietenului său: voia să-l ciupească sau ghiontească într-un fel pe Boris, numai să nu-l sărute cum fac toţi oamenii de obicei. Boris, însă, dimpotrivă, îi îmbrăţişa liniştit şi prietenos şi-l sărută de trei ori.

Era aproape o jumătate de an de când nu se văzuseră şi la vârsta asta, când tinerii fac cei dintâi paşi pe calea vieţii, fiecare dintre ei găsi la celălalt schimbări la care nu se aşteptase – reflectarea mediului diferit în care-şi făcuseră fiecare aceşti primi paşi. Amândoi ardeau de nerăbdare să-şi povestească mai curând unul altuia câte li se întâmplase şi schimbările prin care trecuseră, căci amândoi se schimbaseră mult de la ultima lor întâlnire.

— Of, voi, filfizoni afurisiţi ce sunteţi! Curăţei, fercheşi, parc-aţi veni de la plimbare, nu ca noi, păcătoşii, din armata de linie, rosti Rostov cu sonorităţi de bariton în voce şi apucături marţiale necunoscute încă lui Boris, arătând la pantalonii lui plini de stropi de noroi.

Gazda, o nemţoaică, auzind vocea sonoră a lui Rostov, crăpă uşa şi-şi vârî capul o clipă în odaie.

— Cum e, drăguţă? Întrebă el, făcând din ochi.

— Ce strigi aşa? Îi sperii, zise Boris. Nu mă aşteptam să te văd azi, adăugă el. Abia ieri seară ţi-am putut trimite bileţelul printr-un cunoscut – un aghiotant al lui Kutuzov – prinţul Bolkonski. Credeam că n-o să-ţi parvină aşa de curând. Ei, ia spune-mi, ai primit botezul focului? Întrebă Boris.

Rostov, fără să răspundă, îşi flutură pe piept cruce sfântului Gheorghe în grad de soldat, arătând la mâna bandajată, şi se uită zâmbitor la Berg.

— După cum vezi, spuse el.

— Da, da! Bravo! Spuse Boris, surâzând. Şi noi am avut parte de o campanie frumoasă! Ştii că marele duce a mers tot timpul marşului cu regimentul nostru, aşa că am avut tot confortul şi toate avantajele. Ce de recepţii a dat în Polonia, ce de mese şi de baluri, nici nu îţi mai povestesc! Şi marele duce s-a arătat foarte binevoitor faţă de toţi ofiţerii noştri.

Şi amândoi prietenii începură a-şi povesti reciproc, amănunte despre chefurile lui de husar şi despre viaţa dusă pe front, celălalt despre plăcerea şi avantajele de a face serviciul sub comanda persoanelor sus-puse ş.a.m.d.

— Ei, voi, garda! Ce să mai vorbim? Spuse Rostov. Ştii ce? Trimite după vin.

Boris încruntă sprâncenele.

— Dacă ţii numaidecât, spuse el.

Se ridică, apropiindu-se de pat, îşi scoase de sub pernele curate punga şi porunci să li se aducă vin.

— Să-ţi dau şi ţie banii şi scrisoarea, adăugă el.

Rostov luă scrisoarea, aruncă banii pe canapea şi, cu amândouă coatele pe masă, începu s-o citească. Parcurse câteva rânduri şi se uită chiorâş la Berg; dar, întâlnindu-i privirea, îşi ascunse faţa îndărătul scrisorii.

— Prea mulţi bani ţi s-au mai trimis, spuse Berg, uitându-se la punga grea ce se afunda în puful canapelei. Noi ştii, doar aşa, cu solda ne mai ţinem, conte. Să-ţi spun bunăoară cum o duc eu…

— Uite ce, dragă Berg, spuse Rostov… Dacă s-ar întâmpla să primeşti dumneata de acasă o scrisoare şi să te afli cu un om la care ţii, de la care ai fi dornic să afli tot felul de noutăţi, şi aş fi şi eu de faţă, eu aş pleca imediat ca să nu te stingheresc. Ascultă-mă, fii bun şi pleacă, rogu-te, undeva, oriunde ai chef… la dracu! Strigă el, dar în aceeaşi clipă, apucându-l de umeri şi uitându-se duioşie la el, vrând să atenueze pesemne ceva din grozăvia celor rostite, adăugă: Ştii, nu te supăra, dragul meu, ţi-am vorbit din inimă, ca unui vechi cunoscut al meu.

— Ah, te rog, conte, înţeleg prea bine, spuse Berg, ridicându-se şi vorbind mai mult ca pentru sine, cu voce înceată.

— Poţi să le faci o vizită gazdelor noastre, tot te-au invitat, adăugă şi Boris.

Berg îşi puse vestonul cel mai curat, fără fir de praf pe el şi fără pată, se aşează în faţa oglinzii, îşi răsuci în sus părul de la tâmple după moda lui Alexandr Pavlovici350 şi, când se încredinţă după expresia de pe chipul lui Rostov, că vestonul lui fusese remarcat, ieşi din cameră cu un zâmbet de satisfacţie.

— Ah, animal mai sunt! Vorbi Rostov, continuând să citească scrisoarea.

— Dar ce este?

— Ah, porc sunt că nu le-am scris măcar o dată şi i-am lăsat să se sperie aşa de grozav. Porc ce sunt, repetă el, înroşindu-se tot. Ei, ce mai aştepţi, nu-l trimiţi pe Gavrilo după vin? Să bem!

În scrisoarea de-acasă fusese introdusă şi o scrisoare de recomandaţie către prinţul Bagration, pe care bătrâna contesă, după sfatul Annei Mihailovna, o obţinuse prin nişte cunoştinţe şi pe care ea o trimitea fiului său, rugându-l s-o ducă la destinaţie şi să încerce a profita de conţinutul ei.

— Ce prostie! Ce nevoie am de ea? Spuse Rostov, aruncând scrisoarea sub masă.

— De ce ai aruncat-o? Întrebă Boris.

— E o scrisoare de recomandaţie; nu ştiu ce dracu! Ce naiba să fac eu cu ea?

— Cum aşa, ce naiba să faci? Zise Boris, ridicând-o de jos şi citind adresa. Scrisoarea aceasta îţi poate fi de mare folos.

— N-am nevoie de nimic; şi să fiu aghiotantul cuiva nici prin gând nu-mi trece!

— Dar de ce? Întrebă Boris.

— Slujbă de lacheu!

— Eşti tot acelaşi visător pe care-l ştiu, văd eu, spuse Boris, dând din cap.

— Iar tu, tot acelaşi diplomat. Ei, dar nu-i vorba de asta… Tu cum o mai duci? Întrebă Rostov.

— Păi, aşa cum vezi. Până acum, toate bune. Recunosc însă că mi-aş fi dorit, şi încă fierbinte, să fi putut deveni aghiotant, şi nu să rămân la trupă.

— De ce?

— Fiindcă odată ce am îmbrăţişat cariera armelor, o să mă silesc să fac, pe cât posibil, o carieră cât mai strălucită.

— Da, aşa-i! Spuse Rostov, care se vedea că e cu totul în altă parte. Se uită fix şi întrebător în ochii prietenului său, căutând probabil zadarnic să-şi lămurească o întrebare.

Bătrânul Gavrilo veni cu vinul.

— Ce zici? Să trimit după Alfons Karlâci? Întrebă el. Are să bea el cu tine; eu nu pot.

— Trimite! Trimite! Ia spune-mi, ce crezi despre neamţul ăsta? Întrebă Rostov cu un zâmbet dispreţuitor.

— E un om foarte, foarte cumsecade, cinstit şi plăcut.

Rostov se mai uită o dată ţintă în ochii lui Boris şi oftă. Berg se întoarse şi, în jurul sticlei, conversaţia între ofiţeri prinse viaţă. Ofiţerii din gardă îi povestiră lui Rostov despre marşul lor şi despre felul în care fuseseră primiţi cu onoruri în Rusia, în Polonia şi peste tot. Povestiră lucruri tot în legătură cu vorbe şi întâmplări de-ale comandantului lor, marele duce, anecdote despre bunătatea şi nervozitatea lui. Berg, ca de obicei când nu era vorba despre el, tăcea, dar

când se povestiră despre nervozitatea marelui duce, profită de prilej şi istorisi şi el cu multă plăcere cum, odată în Galiţia, îi fusese dat să stea de vorbă cu marele duce, care inspectând regimentele, se înfuriase foc pentru o mişcare executată nereglementar. Cu un surâs de plăcere, Berg, povesti cum marele duce, care era foarte aproape de el, le strigase, nemulţumit şi înfuriat: „Arnăuţilor” („Arnăut” era insulta de predilecţie pe care marele duce o rostea, de câte ori se înfuria) şi ceruse să vină la raport comandantul companiei.

— Nu ştiu dacă mă crezi, conte, dar nu m-am speriat pentru că eram încredinţat că dreptatea e de partea ducelui; conte, fără să mă laud, pot să spun că ţin minte pe de rost toate ordinele de zi pe regiment, iar regulamentul îl ştiu ca pe Tatăl nostru. De aceea la mine, din vina mea, n-ai să găseşti nici o abatere. În privinţa asta am conştiinţa împăcată. M-am prezentat. (Berg făcu „drepţi” şi arătă cum se prezentase cu mâna la cozoroc. Într-adevăr, era greu să-şi poată cineva imagina o figură mai respectuoasă şi mai plină de sine.) M-a beştelit, cum s-ar spune, m-a beştelit, m-a beştelit, făcut cu ou şi cu oţet, cum s-ar spune, şi dă-i la „Arnăuţilor” la „draci” şi trage-i la „în Siberia cu voi!” spuse Berg zâmbind cu înţeles. Eu, ştiind că dreptatea e de partea mea, tăceam mâlc, mă înţelegi, conte? „Ce, eşti surd?” striga el. Eu tăceam chitic. Şi ce să-vezi, conte? În zilele următoare, ordinul de zi nici măcar n-a pomenit de asta. Iată ce înseamnă să nu-ţi pierzi capul. Asta-i, conte, spuse Berg, aprinzându-şi ciubucul şi scoţând inele de pe gură.

— Ce să spun? Foarte frumos! Zise zâmbind Rostov.

Dar Boris, dându-şi seama că Rostov se pregăteşte să-l zeflemisească pe Berg, schimbă abil vorba, îl rugă pe Rostov să le povestească ceva despre locul şi împrejurările în care fusese rănit. Lui Rostov îi făcea plăcere povestească şi-şi începu istorisirea cu însufleţire crescândă pe măsură ce înainta în desfăşurarea ei. Povesti bătălia de la

Schöngraben, întocmai aşa cum povestesc de despre lupte cei care au luat parte la ele, adică aşa le-ar fi plăcut lor să fie, aşa cum au auzit de pe la povestitori sau aşa cum e mai frumos de povestit, nici într-un caz aşa cum s-a întâmplat cu adevărat, era un om drept şi sincer şi pentru nimic în lume n-ar spus cu tot dinadinsul un neadevăr. Îşi începuse povestirea cu gândul să le înşire toate, tocmai aşa cum se petrecuseră, dar, fără să vrea şi pe nesimţite, trecuse de partea neadevărului. Să fi spus numai adevărul, cei doi tineri – care ca şi el auziseră până atunci o grămadă de povestiri în legătură cu atacurile şi-şi formaseră deci părere precisă despre ceea ce înseamnă un atac – ori l-ar fi crezut, ori, ceea ce ar fi fost şi mai rău, ar fi crezut că Rostov singur era vinovat că nu se întâmplase şi cu el ceea ce se întâmplă de obicei cu toţi cei care spun istorii despre atacurile de cavalerie. Nu putea să le spună niciuna, nici două, că porniseră toţi la trap, că el căzu de pe cal şi-şi scrântise mâna şi că scăpase de francezi fugind cât îl ţineau picioarele şi adăpostindu-se în pădure. Pe lângă aceasta, pentru a putea povesti totul aşa cum se petrecuse, ar fi trebuit să facă o uriaşă sforţare să spună numai ce se întâmplase cu adevărat. A povesti adevărul nu e deloc uşor, iar oamenii tineri, mai ales, rareori sunt în stare de aşa ceva. Cei doi se aşteptau de la el o poveste în care să se spună cum se înfierbântase şi cum nu mai ştiuse ce se întâmplă cu el, cum se năpustise ca o furtună asupra careului inamic, cum îşi croise drum tăind în dreapta şi-n stânga, cum simţea că sabia taie în carne vie, cum căzuse istovit de puteri şi altele de acest fel. Aşa că Rostov le îndrugă verzi şi uscate.

Pe la mijlocul povestirii, în timp ce rostea: „Nu poţi să-ţi închipui ce sentiment ciudat de furie oarbă încerci în timpul atacului”, în odaie îşi făcu intrarea prinţul Bolkonski, pe care Boris îl aştepta. Prinţul Andrei, căruia îi făcea plăcere să arate o atitudine ocrotitoare faţă de cei tineri şi se simţea măgulit de faptul că ei i se adresau pentru a-i ocroti,

era plin de bune intenţii faţă de cei care izbutise să-i intre în graţie. Venind la marele duce cu nişte hârtii din partea lui Kutuzov, intrase pe la Boris, nădăjduind că-l va găsi singur. Dând în cameră de un husar din trupele de front, care povestea isprăvile războiului (categorie de oameni pe care prinţul Andrei nu o suferea), el îi zâmbi cu bunăvoinţă, se încruntă şi-l privi pe Rostov printre gene, se înclină uşor, se aşeză alene, cu un aer obosit, apatic. Nimerise într-o societate de oameni antipatici şi nu se simţea bine. Când înţelese aceasta, Rostov se opri. Îi era însă indiferent: noul-venit nu era pentru el decât un străin. Dar, uitându-se cu coada ochiului la Boris, băgă de seamă că şi el se simţea parcă stingherit de impertinenţa unui husar din armata combatantă. Cu tot tonul neprietenos, ironic, al prinţului Andrei, şi cu tot dispreţul pe care-l avea în genere Rostov, din punctul vedere al unui combatant, faţă de toţi aceşti aghiotanţi ai marelui stat-major, din rândul cărora nu mai încăpea îndoială că făcea parte şi noul-venit, Rostov se simţi confuz, se înroşi şi tăcu. Boris se informă ce noutăţi mai sunt pe la statul-major, dorind, dacă e posibil fără a fi indiscret, să afle ce aveau de gând cu armatele noastre.

— Probabil, vom merge înainte, răspunse Bolkonski nevoind pesemne să spună mai mult în prezenţa unei persoane străine.

Berg folosi prilejul ca să întrebe, cu o politeţe deosebită, dacă e adevărat că alocaţiile de furaj aveau să se plătească dublate comandanţilor de companie, aşa cum se auzise. La aceasta prinţul îi răspunse surâzând că nu poate da în vileag chestiuni de stat atât de importante şi Berg făcu mare haz.

— Despre chestiunea dumitale, se adresă din nou prinţul Andrei lui Boris, vorbim noi mai târziu, şi se uită pieziş la Rostov. Treci pe la mine după revistă; voi face tot ce va fi cu putinţă.

Şi, rotindu-şi privirile prin odaie, el se adresă lui Rostov, a cărui supărare copilărească, până atunci stăpânită, era pe

cale să se transforme acum într-o adevărată furie, pe care prinţul nu găsi totuşi necesar să o ia în seamă, şi-i zise:

— Dumneata povesteai, mi se pare, despre lupta la Schöngraben. Ai fost şi dumneata acolo?

— Da, am fost şi eu acolo, răspunse cu ciudă Rostov, ca şi cum prin asta ar fi vrut să-l jignească pe aghiotant.

Bolkonski îşi dădu seama de starea sufletească a husarului şi i se păru ridicolă. Zâmbi uşor, dispreţuitor.

— Da, circulă multe poveşti despre această luptă, în ultima vreme.

— Da, poveşti! Rosti, ridicând vocea Rostov, uitându-se deodată furios, cu ochi mari, când la Boris, când la Bolkonski. Da, multe poveşti, dar numai poveştile astea au preţ, poveştile acelora care am stat sub focul inamicului, şi nu poveştile voinicoşilor de pe lângă statul major, care primesc decoraţii peste decoraţii fără să facă nimic!

— Din rândul cărora presupui dumneata că aş face eu parte? Spuse calm prinţul Andrei, zâmbind deosebit de binevoitor.

Un sentiment ciudat de mânie, dar şi de stimă odată faţă de liniştea acestui om, se împletea în vremea asta în sufletul lui Rostov.

— Eu nu vorbesc de dumneata, spuse el. Pe dumneata eu nu te cunosc şi, ca să fiu sincer, nici nu doresc să te cunosc. Vorbesc în general despre cei de la statul-major.

— Iar eu, iată ce am să-ţi spun, îl întrerupse prinţul cu voce calmă, autoritară. Vrei să mă jigneşti şi o să fiu de acord cu dumneata că nu e greu deloc lucrul acesta, dacă nu ai destulă stimă pentru tine însuţi. Trebuie să recunoşti însă că nu e nici timpul, nici locul pentru asemenea izbucniri. Zilele acestea ni se va cere tuturora să luăm parte la un mare duel cu mult mai serios şi, în afară de asta, Drubeţkoi, care spune că îţi este prieten vechi, nu e cu nimic vinovat că fizionomia mea a avut nefericirea să-ţi displacă. De altfel, spuse el ridicându-se, îmi ştii numele şi ştii unde să mă găseşti. Nu uita însă – adăugă el – că în

conversaţia avută nu mă socotesc deloc jignit, după cum nu te socot jignit nici pe dumneata; şi sfatul meu, ca al unui om mai în vârstă, este să laşi chestiunea fără urmări. Drubeţkoi, te aştept vineri după revistă. La revedere, încheie prinţul Andrei şi ieşi, salutându-i pe toţi.

Rostov îşi aduse aminte că s-ar fi cuvenit să dea un răspuns, de-abia după ce prinţul Andrei ieşise. De aceea, era şi mai supărat ca înainte, pentru că uitase să-i răspundă. Dădu ordin să i se aducă imediat calul, îşi luă rămas-bun de la Boris şi plecă. Ce-i rămânea de făcut: să se ducă la marele cartier a doua zi şi să-l provoace la duel pe acest aghiotant înfumurat, sau, la urma urmei mai bine, să lase chestiunea aşa, baltă? Era întrebarea care îl frământă tot drumul. Se gândea cu ură la satisfacţia pe care ar avea-o să vadă ce frică i-ar fi acestui om mic dar mândru, luat la ochi de pistolul lui, dar în acelaşi timp simţea cu surprindere că dintre toţi oamenii pe care îi cunoştea, pe niciunul n-ar fi ţinut atât de mult să îl aibă prieten, ca pe acest detestat aghiotănţel.

VIII.

A DOUA ZI DUPĂ ÎNTÂLNIREA lui Rostov cu Boris, avu loc revista trupelor austriece şi ruseşti, atât a trupelor sosite din Rusia, cât şi a acelora care se întorceau cu Kutuzov din campanie. Cei doi împăraţi, al Rusiei, cu prinţul moştenitor, şi cel al Austriei cu arhiducele – treceau în revistă armata unificată, numărând optzeci de mii de oameni.

Dis-de-dimineaţă, adunate pe câmpul din faţa fortăreţei, începură să forfotească trupe ferchezuite, în ţinută de paradă. Aici, mii de picioare şi de baionete, cu drapeluri fâlfâind deasupra, se mişcau după comenzile ofiţerilor, se opreau, sau se întorceau pe loc şi, după ce ocoleau alte mase de infanterişti cu alte uniforme, se aşezau în front la intervale regulate. Dincolo, în tropăitul ritmic al cailor negri, roibi şi suri, şi în zăngănit de săbii, veneau fercheşii cavalerişti, cu uniforme albastre, roşii şi având în frunte muzicanţi împodobiţi cu găetane şi fireturi. Apoi, printre

rândurile de infanterişti şi cavalerişti desfăşurându-se în şiruri lungi, cu zgomot metalic, tunurile bine curăţite şi strălucitoare, care se clătinau pe afetele lor, răspândind un miros de fitil aprins; artileria începu să-şi ocupe locurile ştiute dinainte. Nu numai generalii în uniformele de mare ceremonie, cu taliile groase ori subţiri strânse până la refuz în corsete, cu feţele congestionate de gulerele care-i sugrumau, copleşiţi de eşarfe şi de decoraţii, nu numai ofiţerii pomădaţi şi spilcuiţi dar şi fiecare soldat, până la ultimul, proaspăt bărbierit şi spălat, caii cu echipamentul strălucind de curăţenie, şi fiecare gătit cu atâta grijă, încât părul îi lucea ca atlazul şi fiecare firişor din coama udată stătea la locul lui – simţeau că se petrece ceva serios, important şi solemn. Fiecare, general ori soldat, era conştient de misiunea lui şi-şi dădea seama că, luat în parte, fiecare dintre ei nu era decât un fir de nisip în marea aceasta de oameni; şi totodată îşi simţea forţa pe care o aveau laolaltă, ca părţi ale acestui uriaş tot.

De cum se crăpase de ziuă începuse forfota şi activitatea şi la ora zece totul era orânduit după regulament. Pe întinsa câmpie erau numai eşaloane de trupe. Întreaga armată fusese dispusă în trei mari linii. Întâi cavaleria, apoi artileria şi, la urmă, infanteria.

Între liniile de trupe fuseseră lăsate intervaluri cât o stradă de largi. Erau delimitate precis una de alta, trei mari grupe ale acestei oştiri: armata combatantă a lui Kutuzov (în al cărei flanc drept, în prima linie, se afla regimentul Pavlogradski), regimentele de gardă şi trupele proaspăt sosite din Rusia şi armata austriacă. Şi toate aceste oşti stăteau în acelaşi front, sub aceeaşi comandant şi în aceeaşi ordine.

Ca vântul printre frunze se răspândi şoapta plină de emoţie: „Sosesc! Sosesc!”… Se auziră voci înspăimântate şi valurile ultimelor pregătiri cuprinseră toate coloanele de trupe.

Drept înainte, dinspre Olmütz, se zări venind un grup şi în aceeaşi clipă, deşi era o zi cu atmosferă foarte liniştită, pe deasupra trupelor trecu o uşoară adiere ce făcu să se legene uşor vârfurile lăncilor şi steagurile desfăşurate. Părea că prin această mişcare lină, întreaga armată îşi manifesta bucuria la apropierea suveranilor. Se auzi o voce: „Drepţi!” Pe urmă, asemeni cântecului cocoşilor în zori, comanda se repetă până în cele mai îndepărtate colţuri. Apoi totul amuţi.

În liniştea de mormânt se auzea doar un tropot de cai, al suitei celor doi împăraţi. Suveranii se apropiară de flancuri; gorniştii primului regiment de cavalerie dădură „onorul la general”. Părea că nu alămurile cântau, ci armata însăşi, bucuroasă de apropierea suveranilor.

Printre sunetele trompetelor se auzi lămurit o voce tânără şi domoală, vocea împăratului Alexandru. La salutul lui, primul regiment tună un „Urra!” atât de asurzitor, prelung şi de plin de bucurie, încât oamenii înşişi se speriară de numărul lor şi de forţa mulţimii.

Rostov care era în primele rânduri ale armatei lui Kutuzov, de care se apropiase întâi suveranul, trecea prin aceleaşi senzaţii prin care trecea fiecare om din oaste; un sentiment de abnegaţie, o conştiinţă mândră şi o pasionată atracţie pentru acel căruia i se închinase această solemnitate. El ştia că de un singur cuvânt al acestui om depindea ca toată această mulţime (şi împreună cu ea şi el – un nevolnic fir de nisip) să se arunce în fum, în apă, ori în vâltoarea măcelului, mergând până la cea mai slăvită faptă de eroism; şi, de aceea, nu putea să nu tremure sau să nu fie cu răsuflarea tăiată, văzând cum se apropie valul aclamaţiilor.

— Urra! Urra! Urra! Tuna din toate părţile; şi regimentele îşi întâmpinau, unul după altul, suveranul cu sunetele „onorului la general”; şi iară „Ura! Ura!”… „onorului la general”, şi din nou „Ura!” şi iar „Ura!”, care se făceau tot mai puternice, creşteau şi se apropiau într-un vuiet asurzitor.

Până se apropie suveranul de el, fiecare regiment, în muţenia şi nemişcarea lui, părea un trup lipsit de viaţă; îndată însă ce împăratul ajungea în dreptul său, regimentul căpăta viaţă şi tuna, asociindu-se la vuietul întregului front, pe lângă care suveranul trecuse. Prin tunetul asurzitor, înfricoşător, al acestor glasuri, mijlocul maselor de trupe nemişcate, ca împietrite în careurile lor, se mişcau alene, dar simetric şi mai în voie, sutele de călăreţi ai suitei; iar în fruntea tuturor doi oameni – împăraţii. Asupra lor era concentrată atenţia unanimă, reţinută şi pasionată, a întregii mase de oameni.

Frumosul şi tânărul împărat Alexandru, în uniforma gărzii-călare, cu tricornul pus puţin pe-o ureche, cu faţa lui plăcută şi vocea sonoră, dar nu prea puternică, atrăgea asupra sa toată forţa de concentrare a oamenilor.

Rostov se afla destul de aproape de trompeţi şi departe, ochii lui ageri îl desluşiră pe împărat şi-l urmăriră cât timp se apropia. Când împăratul fu la o distanţă de douăzeci de paşi şi Nikolai Rostov putu să-i vadă limpede, în toate amănuntele, faţa frumoasă, tânără şi plină de fericire, tânărul ofiţer fu cuprins de un sentiment de duioşie şi de entuziasm, cum nu mai simţise niciodată. Totul – fiecare trăsătură, fiecare mişcare a împăratului – i se păru încântătoare.

Oprindu-se în faţa regimentului Pavlogradski, împăratul spuse ceva în franţuzeşte împăratului Austriei şi surâse.

Văzându-i zâmbetul, Rostov începu şi el, fără să vrea să zâmbească şi simţi cum e cuprins de-o dragoste şi mai puternică pentru suveranul lui. Simţea nevoia să-şi manifeste prin ceva dragostea lui pentru împărat. Simţi că acesta nu era cu putinţă, şi-i venea să plângă. Împăratul îl chemă pe comandantul regimentului şi-i spuse câteva cuvinte.

„Doamne! Ce s-ar fi întâmplat oare cu mine, dacă mi s-ar fi adresat mie suveranul! Gândi Rostov. Aş fi murit de fericire!”…

Împăratul se adresă şi ofiţerilor:

— Domnilor, vă mulţumesc la toţi (lui Rostov, fiecare cuvânt i se părea un glas din cer), vă mulţumesc din inimă!

Cât de fericit s-ar fi simţit Rostov dacă ar fi putut muri acum, pe loc, pentru ţarul lui!

— Aţi binemeritat drapelele sfântului Gheorghe şi veţi fi mândri de ele.

„Să mor! Aş vrea să mor pentru el!” gândi Rostov.

Împăratul mai spuse ceva, ce Rostov nu mai putu auzi iar soldaţii, umflându-şi piepturile, strigară din toată puterea „Urra!”

Rostov, aplecat în şa, strigă şi el cât îl ţineau puterile. Ar fi fost în stare să strige, să-şi rupă gâtlejul, numai să-şi exprime pe deplin entuziasmul faţă de împărat.

Împăratul rămase câteva clipe în faţa husarilor, ca şi cum ar fi fost nehotărât şi n-ar fi ştiut ce să facă. „Cum poate fi împăratul nehotărât?” se gândi Rostov. Până la urmă şi această nehotărâre i se păru lui Rostov măreaţă şi fermecătoare, ca tot ceea ce făcea suveranul.

Nehotărârea împăratului nu dură decât o clipă. Piciorul cu cizma îngustă şi ascuţită, cum se purta pe atunci, atinse pielea iepei roaibe, jumătate pur-sânge englez, pe care o călărea; mâna suveranului, în mănuşă albă, strânse frâul, şi el porni, urmat de ceata numeroasă a aghiotanţilor. Tot mai mult se îndepărta de el, tot mai mult şi mai mult, oprindu-se în dreptul altor regimente, până în cele din urmă, Rostov nu mai zări decât penajul alb al grupului ofiţerilor din suita care îi înconjura pe cei doi împăraţi.

Printre ceilalţi domni din suită, Rostov îl observase pe Bolkonski, care se ţinea leneş şi neglijent în şa. Îşi aduse aminte de conflictul lui din ajun cu acesta şi-şi puse din nou întrebarea dacă trebuie sau nu să-l provoace la duel. „Bineînţeles că nu, se gândi acum Rostov… se cuvine oare să te gândeşti sau să vorbeşti de asemenea lucruri într-o clipă ca asta? Ce înseamnă toate certurile şi supărările astea ale noastre în clipa în care te simţi pradă acestor

sentimente de dragoste, entuziasm şi abnegaţie? Mi-e dragă toată lumea şi-i iert pe toţi”, gândea el.

După ce împăratul trecu în revistă aproape toate regimentele, trupele îşi începură defilarea prin faţa lui: marşul ceremonial. Rostov, călare pe Beduin, pe care şi-l cumpărase de curând de la Denisov, era încheietor de front, adică mergea singur în văzul împăratului.

Înainte de a ajunge în dreptul suveranului, Rostov care era un călăreţ excelent, îşi înfipse de două ori pintenii în coastele lui Beduin al său şi, ca prin minune îl făcu să meargă într-un trap furios, aşa cum merge când era înfierbântat. Arcuindu-şi gâtul, cu botul înspumat în piept şi cu coada fluturând în vânt, el păşea grav călcând de sus, ca-n zbor. Simţise şi Beduin, parcă, privirea suveranului îndreptată asupra sa şi trecu prin faţa lui într-o atitudine splendidă.

Rostov, cu picioarele trase înapoi, cu burta suptă şi simţindu-se una cu calul, trecu prin faţa împăratului ca un diavol, cum spunea Denisov, cu faţa încruntată, dar în culmea fericirii.

— Bravo, pavlogrădenii! Exclamă împăratul.

„Doamne, ce fericit aş fi dacă mi-ar porunci în clipa asta să mă arunc în foc”, gândi Rostov.

Când se termină defilarea, ofiţerii din trupele sosite şi cei din armata lui Kutuzov se strânseră în grupuri şi se înfiripară discuţii despre distincţiile militare, despre austrieci şi uniformele lor, despre front, de Bonaparte, şi despre ce-i aştepta acum, mai ales după ce avea să mai sosească şi corpul de armată al lui Essen, iar Prusia avea să treacă şi ea de partea noastră.

Dar cel mai mult se vorbea în toate cercurile de împăratul Alexandru; fiecare cuvânt, fiecare gest al lui era reprodus şi admirat. Singura dorinţă a tuturor nu decât să pornească cât mai curând, sub comanda împăratului însuşi, împotriva inamicului. „Când eşti sub comanda împăratului, nu se

poate să nu învingi pe oricine ţi-ar împotrivă”, gândea Rostov după defilare, şi ca el gândeau mulţi ofiţeri.

După ce parada luă sfârşit, toţi erau încredinţaţi de victorie, mai mult decât ar fi putut să fie după două bătălii câştigate.

IX.

A DOUA ZI DUPĂ REVISTĂ, Boris, îmbrăcat cu cea bună uniformă a lui şi petrecut cu urări de succes de la camaradul său Berg, porni spre Olmütz, la Bolkonski, cu gândul de a se folosi de influenţa acestuia pentru a câştiga o poziţie deosebită, asigurându-şi un post de aghiotant pe lângă o persoană importantă, lucru care îi părea peste măsură de ademenitor în armată. „Uşor îi vine lui Rostov, căruia tată-său îi trimite cu zecile de mii, să facă teorii că nu vrea să se ploconească în nimănui şi nici să fie lacheul cuiva; eu, însă, care nu am nimic afară de capul meu, trebuie să fac carieră şi să nu pierd ocaziile, ci să mă folosesc de ele.”

La Olmütz, el nu-l găsi în ziua aceea pe prinţul Andrei. Dar aspectul acestei localităţi, unde se afla cartierul general şi corpul diplomatic şi unde îşi aveau reşedinţa cei doi împăraţi cu suitele lor, curtenii şi intimii, îi aţâţă şi mai mult dorinţa de a face parte din această lume aleasă.

Nu cunoştea pe nimeni şi, cu toată eleganta sa uniformă de ofiţer de gardă, toate persoanele acestea sus-puse care forfoteau pe străzile oraşului în faetoane elegante, toţi aceşti demnitari şi ofiţeri, împodobiţi cu eşarfe şi decoraţii, i se păreau până într-atâta de diferiţi lui, un biet ofiţeraş de gardă, încât nu numai că nu-şi doreau, dar nici n-aveau pentru ce dori să ia act de prezenţa lui. La cartierul general al lui Kutuzov, întrebase de Bolkonski, dar toţi aceşti aghiotanţi, şi ordonanţele lor, îl priviră într-un mod care parcă ar fi vrut să spună că ofiţeri ca el se perindă foarte mulţi şi că sunt plictisiţi toţi până-n gât de categoria asta. Fără să ţină seamă sau, mai degrabă, din pricina asta, a doua zi, pe data de 15, după-amiază, el veni din nou la

Olmütz şi, intrând la cartierul lui Kutuzov, întrebă de Bolkonski. Prinţul Andrei era acasă şi Boris fu condus într-o încăpere mare, care vede că fusese cândva sală de dans, dar în care acum se aflau cinci paturi şi un mobilier de adunătură: o masă, câteva scaune şi un clavicord. Aproape de uşă, un aghiotant, înfăşurat într-un halat persian, şedea la masă scria. Un altul – grăsanul roşcovan Nesviţki – sta tolănit în pat cu mâinile sub cap şi râdea cu un alt ofiţer aşezat lângă el pe marginea patului. Al treilea aghiotant cânta la clavicord un vals vienez, iar al patrulea sta aşezat sus pe clavicord şi-l acompania din gură. Bolkonski era aici.

Niciunul dintre aceşti domni nu-şi schimbă poziţia când intră Boris. Cel care scria şi căruia i se adresă Boris se întoarse plictisit şi-i spuse că Bolkonski e de serviciu şi că, dacă are treabă cu el, să intre pe uşa din spate în camera de primire. Boris îi mulţumi şi trecu în camera de primire. Erau acolo vreo zece oameni, tot ofiţeri sau generali.

În momentul intrării lui Boris, prinţul Andrei stătea privind dispreţuitor printre gene (cu acea expresie mută, de plictiseală, caracteristică omului binecrescut, expresie care spunea limpede parcă: dacă n-ar fi obligaţiunea mea, n-aş sta o clipă de vorbă cu dumneata), pe un bătrân general rus cu pieptul plin de decoraţii care-i raporta ceva, aproape înlemnit pe vârful picioarelor, în cea mai încordată şi respectuoasă poziţie soldăţească şi cu o expresie servilă pe faţa de culoare stacojie.

— Foarte bine, vă rog să aşteptaţi, îi răspunse el generalului în ruseşte, cu accentul franţuzesc cu care pronunţa cuvintele ori de câte ori voia să-i arate cuiva dispreţul. Observându-l pe Boris, fără să mai dea vreo atenţie generalului (care încă se ţinea după el, implorându-l să mai asculte puţin), prinţul Andrei îi făcu lui Boris semn din cap, zâmbind vesel, şi se întoarse spre el.

Boris înţelese în clipa aceea pe deplin ceea ce până atunci numai bănuia, anume că, în armată, pe lângă ierarhia şi disciplina înscrise în regulament, de care se lovea la

regiment şi pe care le cunoştea şi el, mai exista altă ierarhie, mai importantă, şi anume aceea în virtutea căreia acest general, strâns încins şi cu faţa stacojie aştepta deoparte respectuos, în timp ce căpitanul – prinţul Andrei – găsea mai nimerit să stea pentru plăcerea să de vorbă cu sublocotenentul Drubeţkoi. Acum mai mult decât oricând, Boris se hotărî să se conducă de aici înainte nu după ierarhia înscrisă în regulament, ci după aceasta, nescrisă. Vedea cu ochii lui cum, numai pentru că fusese recomandat prinţului Andrei, ajunsese dintr-o dată mai important decât generalul, care în front, în alte împrejurări, l-ar fi putut nimici, pe el sublocotenentul de gardă. Prinţul Andrei se apropie de el şi-l luă de braţ.

— Îmi pare foarte rău că ieri nu m-ai putut găsi. Toată ziua m-am zbătut cu nemţii. Am fost cu Weyrother să inspecteze dispozitivul. Când se apucă nemţii să-şi arate pasiunea pentru ordine, nu mai ajungi niciodată la capăt!

Boris zâmbi, ca şi când lucrurile la care se referea prinţul Andrei, ca la nişte lucruri bine cunoscute, nu i-ar fi fost străine. El auzea însă pentru prima oară până şi numele de Weyrother, până şi cuvântul „dispozitiv”.

— Ei, dragul meu, tot mai vrei să te faci aghiotant? M-am gândit la dorinţa dumitale în ultima vreme.

— Da, aş fi vrut, răspunse Boris, înroşindu-se fără să vrea, să îl rog pe comandantul suprem; i-a scris prinţul Kuraghin despre mine. Voiam să-l rog numai pentru că, adăugă el, ca şi cum s-ar fi scuzat, numai pentru că mă tem că garda nu va avea prilej să intre în foc.

— Bine, bine! Vorbim noi de toate astea, zise prinţul Andrei, numai dă-mi voie să-l anunţ ceva pe acest domn, şi pe urmă sunt cu totul al dumitale.

În timp ce prinţul Andrei intră să anunţe pe generalul cu faţa stacojie, generalul acesta, neîmpărtăşind, se vede, concepţia lui Boris asupra avantajelor disciplinei nescrise, îl ţintui pe îndrăzneţul sublocotenent care se amesteca în conversaţia lui cu aghiotantul, cu o privire care-l făcu pe

Boris să nu se simtă prea la largul lui. El îşi întoarse privirea de la general şi aşteptă cu nerăbdare înapoierea prinţului Andrei din cabinetul comandantului suprem.

— Iată la ce m-am gândit, dragul meu, spuse prinţul când trecură în sala cea mare unde era clavicordul. La comandantul suprem n-ai ce căuta; îţi va spune o grămadă de amabilităţi, te va invita la el la masă („aceasta n-ar fi tocmai aşa de rău din punctul de vedere al serviciului, după noua ierarhie", se gândi Boris), dar la atât se va reduce totul; aici, suntem atât de mulţi aghiotanţi şi ofiţeri de ordonanţă, încât în curând vom forma un batalion. Dar iată ce vom face: am un bun prieten general-adjutant, un om minunat, prinţul Dolgorukov şi – deşi poate că nu ştii lucrul acesta – Kutuzov împreună cu statul lui major şi cu noi toţi nu mai însemnăm absolut nimic; totul se concentrează acum în mâinile suveranului; aşa că, iată, să mergem la Dolgorukov; eu trebuia să mă întâlnesc cu el, mai ales că i-am şi vorbit de dumneata; vom vedea, poate găseşte el vreo posibilitate să te plaseze pe lângă el, sau pe acolo, pe undeva, aproape de soare.

Prinţul Andrei arăta întotdeauna deosebit de însufleţit de câte ori avea prilejul să îndrume vreun tânăr şi ajute a-şi crea o situaţie în societate. Sub pretextul acestui ajutor dat altuia – lucru pe care din mândrie n-a primit niciodată să-l facă pentru el însuşi – prinţul Andrei îşi găsea prilej să se afle mai aproape de cercurile înalte de care depindea succesul şi care aveau pentru el atâta atracţie. Aşa că îl luă cu multă plăcere pe Boris să-l ducă la prinţul Dolgorukov.

Se înserase de-a binelea când ajunseră la palatul Olmütz, ocupat de cei doi împăraţi şi de anturajul lor.

Chiar în ziua aceea se ţinuse un consiliu de război, la care luaseră parte toţi membrii Hofkriegsarth-ului şi cei doi împăraţi. La consiliu, împotriva părerii bătrânilor – Kutuzov şi prinţul Schwartzenberg – se hotărâseră să pornească imediat la un atac general împotriva lui Bonaparte. Consiliul de război abia se terminase când prinţul Andrei,

însoţit de Boris, sosi la palat în căutarea prinţului Dolgorukov. Toţi cei de la cartierul general se aflau încă sub impresia consiliului din ziua aceea, care însemnase o victorie pentru partida celor tineri. Glasurile zăbavnicilor, ale cunctatorilor351 care erau împotriva lor şi care recomandau să nu se treacă la atac, fiind de părere că mai e vreme de aşteptat, fuseseră atât de unanim înăbuşite şi combătute cu argumente atât de neîndoielnice despre avantajele atacului, încât ceea ce se discutase în consiliu, viitorul atac şi victoria, care fără îndoială trebuia să-i urmeze, păreau să ţină mai degrabă de trecut şi nu de viitor. Toate condiţiunile erau prielnice pentru tabăra noastră. Forţe uriaşe, care fără îndoială întreceau pe cele ale lui Napoleon, fuseseră concentrate într-un singur loc; armatele erau însufleţite de prezenţa celor doi împăraţi şi dornice să intre în luptă; punctul strategic, unde trebuia să se înceapă acţiunea, era cunoscut în cele mai mici amănunte de generalul austriac Weyrother, căruia i se încredinţase conducerea armatelor aliate (ca printr-o fericită întâmplare, armatele austriece făcuseră cu un an înainte manevrele chiar pe terenul pe care urma să se desfăşoare acum atacul împotriva francezilor). Amănuntele terenului, până la cele mai mărunte, erau ştiute şi însemnate pe hărţile topografice ale ţinutului, şi Bonaparte, slăbit pesemne, nu întreprindea nimic. Dolgorukov, unul dintre cei mai înflăcăraţi partizani ai atacului, abia se înapoiase de la consiliu, obosit şi preocupat dar însufleţit şi mândru de victoria câştigată. Prinţul Andrei îl prezentă pe protejatul său; Dolgorukov, care-i strânse curtenitor şi puternic mâna, nu-i spuse nimic lui Boris. Dar, de bună seamă, nemaiputându-şi stăpâni dorinţa de a-şi da în vileag gândurile care-l preocupau mai mult în acea clipă, se adresă în franţuzeşte prinţului:

— Ei, dragul meu, ce luptă am dat! Să dea Dumnezeu ca lupta care va fi urmarea celei de azi să fie tot atât de victorioasă. Numai că, dragul meu, spuse el sacadat şi plin

de însufleţire, sunt dator să-mi recunosc vinovăţia faţă de austrieci, şi în special, faţă de Weyrother. Câtă exactitudine, ce minuţiozitate, ce perfectă cunoaştere a terenului, o subtilă prevedere a tuturor eventualităţilor, a condiţiunilor, a celor mai mici amănunte! Nu, dragul meu, alte condiţiuni mai prielnice decât acestea nu se pot închipui. Alianţa dintre preciziunea austriacă şi vitejia rusească – ce vrei mai mult?

— Aşadar, ofensiva este definitiv hotărâtă? Întrebă Bolkonski.

— Şi ştii, dragul meu, părerea mea este că, hotărât, Bonaparte şi-a pierdut latineasca352. Ştii că azi s-a primit scrisoare din partea lui, adresată împăratului.

Dolgorukov zâmbi semnificativ.

— Ei, asta-i! Şi ce scrie? Întrebă Bolkonski.

— Ce poate să scrie? Tra-diri-di-ra şi aşa mai departe, totul numai cu intenţia de a mai câştiga timp. Îţi spun victoria e în mâinile noastre, nu mai încape îndoială. Dar ce-i mai nostim decât toate, spuse el, râzând cu voie bună, este faptul că oricât ne trudeam, nu puteam găsi defel termenii cu care să-i adresăm răspunsul. Dacă titlul de consul merge, e de la sine înţeles că nici vorbă nu poate fi titlul de împărat. După părerea mea, trebuie să ne adresăm generalului Bonaparte, pur şi simplu.

— Totuşi, între a nu-l recunoaşte ca împărat şi a-l numi generalul Bonaparte este o deosebire, spuse Bolkonski.

— Tocmai asta e, îl întrerupse Dolgorukov, râzând vorbind repede. Îl ştii pe Bibilin; e un om plin de idei. El a propus următorii termeni: „uzurpatorului şi vrăjmaşului neamului omenesc”.

Şi Dolgorukov râse cu hohote, înveselit.

— Nici mai mult, nici mai puţin? Observă Bolkonski.

— Ei, tot Bilibin a găsit un titlu bun pentru adresare. Omul acesta e şi ager la minte şi spiritual…

— Ce titlu?

— Căpeteniei guvernului francez, au chef du gouvernement francais, spuse cu seriozitate, satisfăcut, prinţul Dolgorukov. Nu-i aşa că-i bine?

— De bine e bine, dar n-are să-i fie deloc pe placul lui Napoleon, observă Bolkonski.

— O, deloc! Fratele meu îl cunoaşte. A stat nu o dată la masă cu actualul împărat, la Paris, şi-mi spunea că l-a văzut încă diplomat, mai fin şi mai viclean; ştii, îmbinarea abilităţii franţuzeşti cu cabotinismul italianului. Cunoşti anecdota despre el şi contele Markov? Contele Markov era singurul om care ştia cum să se poarte cu el. Ştii istoria cu batista? E de toată frumuseţea!

Şi vorbăreţul Dolgorukov, adresându-se când prinţului Andrei, când lui Boris, povesti cum Bonaparte, vrând să-l încerce pe Markov, ambasadorul nostru, îşi lăsase dinadins să-i cadă batista în faţa lui şi se oprise, uitându-se la el şi aşteptând, de bună seamă, serviciile lui Markov; şi povesti mai departe cum, atunci, Markov îşi lăsase şi el batista să cadă în aceeaşi clipă şi şi-o ridicase numai pe lui, fără să o ridice şi pe a lui Bonaparte.

— Charmant353! Spuse Bolkonski. Dar iată ce e, am venit la dumneata ca solicitant în numele acestui tânăr. Ştii despre ce e vorba…

Dar prinţul Andrei nu izbuti să-şi încheie fraza, căci în clipa aceea intră în cameră un aghiotant, care-l chemă pe prinţul Dolgorukov la împărat.

— Ah, ce rău îmi pare! Spuse Dolgorukov, ridicându-se grăbit şi strângându-le mâinile prinţului Andrei şi lui Boris. Ştiţi foarte bine că eu sunt foarte bucuros să fac ce depinde de mine, atât pentru dumneata, cât şi pentru simpaticul tânăr. Strânse încă odată mâna lui Boris, cu o expresie de amabilitate superficială, sinceră şi entuziastă. Dar vedeţi şi dumneavoastră… pe altă dată!

Pe Boris îl emoţiona gândul că se află atât de aproape de cei sus-puşi şi puternici, din rândul cărora se simţea şi el făcând parte în clipa aceea. Se simţea aici în contact cu

acele resorturi care dirijau toate uriaşele mişcări de mase ale căror părţi mici, nevolnice şi neînsemnate, erau şi el, şi regimentul lui. Ieşind după prinţul Dolgorukov, se întâlniră pe coridor cu un bărbat care ieşise dinspre camera suveranului, pe unde trebuia să intre prinţul Dolgorukov. De statură mijlocie, într-un costum civil, cu figura inteligentă şi cu bărbia mult ieşită afară, trăsătură care, în loc să-l urâţească, îi dădea o înfăţişare de deosebită vioiciune şi agerime, acest bărbat mărunţel îi făcu lui Dolgorukov un semn cu capul ca unui bun prieten; îl fixă pe Bolkonski cu o privire stăruitoare şi rece, păşi drept spre Andrei, aşteptând pesemne ca acesta să-l salute şi să-i facă loc să treacă. Prinţul Andrei, însă, nu făcu niciuna, nici alta; pe chipul lui, se ivi o expresie de nervozitate la vederea bărbatul cel tânăr şi mutându-şi de la el privirile, se îndreptă spre o latură a coridorului.

— Cine-i? Întrebă Boris.

— Este unul dintre oamenii cei mai remarcabili, dintre cei mai nesuferiţi pentru mine. Ministrul afacerilor externe, prinţul Adam Czartoryski. Iată, oamenii aceştia, rosti Bolkonski cu un oftat pe care nu şi-l putu opri, în timp ce ieşeau din palat, oamenii aceştia hotărăsc soarta popoarelor.

A doua zi trupele primiră ordin de marş, şi Boris, după lupta de la Austerlitz, nu se mai putu duce nici la Bolkonski, nici la Dolgorukov, şi fu nevoit să mai rămână o vreme în regimentul Izmailovski.

X.

ÎN ZORII ZILEI DE 16, escadronul lui Denisov, în care-şi făcea Nikolai Rostov serviciul, şi care, la rândul lui, făcea parte din detaşamentul prinţului Bagration, porni din cantonament de-a dreptul la atac, după cum era obiceiul să se spună, şi după ce merse aproape o verstă în urma altor coloane, fu oprit în mijlocul drumului. Rostov văzu cum trec pe lângă el cazacii, întâiul şi doilea escadron de husari, batalioanele de infanterişti cu artileria după ele, şi cum trec

generalii Bagration şi Dolgorukov, cu aghiotanţii lor. Toată frica pe care, ca şi prima oară, o simţise în preajma bătăliei, toată lupta interioară prin care îşi înfrânsese temerile acestea, toate visurile lui privitoare la felul cum se va distinge în această luptă ca un adevărat husar, rămaseră zadarnice. Escadronul lui fusese lăsat în rezervă şi Nikolai Rostov petrecu o zi de plictiseală şi de mâhnire. Pe la ceasurile nouă dimineaţa, auzi în faţa lui o rafală de împuşcături, strigăte de „ura” văzu apoi răniţii aduşi îndărătul frontului (nu erau mulţi) şi în sfârşit văzu trecând un întreg detaşament de cavalerişti francezi înconjuraţi de vreo sută de cazaci. După câte se părea, acţiunea se terminase şi fusese lipsită de amploare, dar norocoasă. Soldaţii şi ofiţerii care treceau înapoi povesteau despre o victorie strălucită, despre ocuparea oraşului Wischau şi despre capturarea unui întreg escadron de francezi. Ziua era senină şi soarele strălucea după îngheţul de peste noapte, iar strălucirea veselă a zilei de toamnă era în armonie cu vestea victoriei, pe care o aduceau nu numai povestirile celor ce luaseră parte la ea, ci şi chipurile bucuroase ale soldaţilor, ofiţerilor, generalilor şi aghiotanţilor, care tot treceau încoace şi-n colo pe lângă Rostov. Cu atât mai amarnic îl durea pe Rostov, pe care-l încercase de-a surda toţi fiorii premergători atacului şi fusese nevoit să-şi petreacă ziua asta splendidă cu mâinile încrucişate.

— Rostov, vino încoace să bem de necaz! Strigă Denisov, aşezându-se la marginea drumului, în faţa unui bidon şi a merindelor.

Ofiţerii făcură roată în jurul mâncării şi a băuturii lui Denisov, gustând câte ceva şi stând de vorbă.

— Uite, iar mai aduc unul! Spuse unul dintre ofiţeri, arătând spre un dragon francez făcut prizonier şi dus pe jos de doi cazaci.

Unul dintre cazaci ducea de frâu un splendid cal franţuzesc de talie mare, luat de la prizonier.

— Vinde-mi mie calul! Îi strigă Denisov cazacului.

— Bucuros, domnule căpitan…

Ofiţerii se ridicară şi se strânseră în jurul cazacilor şi a prizonierului. Dragonul era un tânăr alsacian şi vorbea fraţuzeşte cu accent nemţesc. Se îneca de emoţie, faţa-i era roşie şi, de îndată ce auzi vorbindu-se franţuzeşte, se grăbi să intre în vorbă cu ofiţerii, adresându-se când unuia, când altuia. Spunea că dac-ar fi fost după el, n-ar fi fost prins, că el nu e vinovat că l-au prins şi că vinovat este un caporal, care-l trimisese după nişte pături, deşi el îi spusese că ruşii ajunseseră demult acolo! Şi la fiecare cuvânt mai adăuga: „Mais qu'on ne fasse pas de mal a mon petit cheval”354, şi-şi mângâia calul. Se vedea că nu-şi dă bine seama de situaţia în care se afla. Ba se scuza fusese prins, ba ca şi când ar fi avut de-a face cu superiorii lui, se grăbea să-şi arate destoinicia în îndeplinirea serviciului şi disciplina lui de soldat. Adusese cu el în ariergarda noastră, în toată prospeţimea ei, atmosfera aceea proprie armatei franceze şi atât de străină pentru noi.

Cazacii cerură pe cal doi galbeni, şi Rostov, care, acum că primise bani, era cel mai bogat dintre ofiţeri, îl cumpără.

— Mais qu'on ne fasse pas de mal a mon petit cheval, îi spuse blând lui Rostov alsacianul, când calul fu predat husarului.

Zâmbind, Rostov îl linişti şi-i dădu ceva bani.

— Aleo, aleo!”355 spuse cazacul, trăgându-l de mână cel prins şi îndemnându-l să meargă mai departe.

— Împăratul! Împăratul! Se auzi deodată printre husari.

Se stârni mare zarvă, se grăbeau care-ncotro, şi Rostov văzu venind pe drum un grup de călăreţi cu penaje albe la chipiuri. Într-o clipă toţi erau la locurile lor, aşteptare.

Rostov nici nu-şi mai dădea seama cum alergase la locul său şi cum sărise în şa. Într-o clipă uită şi de regretul de a nu fi luat parte la luptă, şi de plictiseala care îl stăpânea fiind tot în cercul aceloraşi persoane, şi uită deodată toate preocupările în legătură cu propria-i persoană. Îl copleşea

un simţământ învăluitor de bucurie şi de fericire, ce decurgea din faptul că era aproape de suveranul său. Apropierea aceasta, ea singură, îl făcea să se simtă răsplătit de necazul zilei pierdute. Era în culmea fericirii, ca un îndrăgostit care a obţinut întâlnirea mult jinduită. Cum era în front, nu îndrăznea să se uite înspre partea de unde venea împăratul, dar îi simţea apropiere. Şi simţea aceasta nu numai după tropotul de copite al cailor ce se apropiau într-o cavalcadă majestuoasă, ci după lumina sărbătorească, veselă, care asemenea soarelui creştea în jurul lui pe măsură ce grupul călăreţilor se apropia. Tot mai aproape şi mai aproape simţea radierea acestui soare care creştea şi răspândea blând în jur raze de majestuoasă lumină, şi iată că Rostov se simţea năpădit de lumina aceasta, iată-l auzind vocea aceea plină de calm, impunătoare şi totuşi atât de prietenoasă. Cum era şi de aşteptat, se făcu o linişte de mormânt şi, în mijlocul acestei tăceri, răsună vocea împăratului:

— Les huzards de Pavlogradski?356

— La réserve, sire! 357 îi răspunse un glas ce păru atât pământesc, după vocea atât de nepământească de adineaori care întrebase: „Les huzards de Pavlogradski?”

Împăratul ajunse în dreptul lui Rostov şi se opri. Chipul lui Alexandru era şi mai frumos decât la revista ce avusese loc cu trei zile înainte. Faţa lui radia atâta veselie şi tinereţe, o tinereţe atât de neprihănită, încât îţi amintea, fără să vrei, de voioşia unui adolescent de patrusprezece ani; şi totuşi faţa aceasta era a preamăritului împărat. Din întâmplare, în timp ce privea escadronul, privirea împăratului întâlniră ochii lui Rostov şi nu mai mult decât două secunde se opriră asupra lor. Va fi înţeles oare împăratul ce se petrecea în sufletul lui Rostov? (lui Rostov i se păru că înţelesese totul). Fapt este că ochii lui albaştri se uitară în ochii lui Rostov două secunde. O lumină blândă şi lină izvora din ei. Pe urmă îşi înălţă sprâncenele, piciorul lui stâng lovi calul cu o lovitură scurtă şi porni mai departe în galop. Tânărul

împărat nu-şi putuse stăpâni dorinţa de a fi de faţă la atac şi, pe la ceasurile douăsprezece, fără mai ţină seama de sfaturile curtenilor, se despărţise de coloana a treia, pe care o urma, şi se repezise spre ariergardă. Până a apuca să ajungă în dreptul husarilor câţiva aghiotanţi îl întâmpinaseră cu veşti despre desfăşurarea fericită a luptei.

Lupta, care în realitate consista doar în capturarea unui escadron de francezi, fusese înfăţişată ca o strălucită victorie asupra francezilor, şi de aceea împăratul, şi cu el întreaga armată, credea, mai cu seamă înainte de a se fi ridicat fumul de pe câmpul de luptă, că francezii fuseseră învinşi şi că se retrăgeau acum împotriva voinţei lor.

Câteva minute după ce trecuse împăratul, divizionul husarilor din Pavlograd primi ordin să înainteze. La Wischau, în micul orăşel german, Rostov îl mai văzu odată pe împărat. În piaţa oraşului, unde înainte de sosirea împăratului avusese loc un schimb de focuri de armă destul de violent, zăceau acum pe jos câţiva morţi şi răniţi, care nu putuseră fi încă ridicaţi. Suveranul, înconjurat de o suită compusă din militari şi civili, călare pe o iapă roaibă pur sânge englez, alta decât aceea pe care călărise la paradă, se uita aplecat într-o parte, printr-un lornion de aur, pe care şi-l ţinea la ochi cu un gest graţios, la un soldat întins cu faţa în jos, fără chivără şi cu capul plin de sânge. Rănitul era atât de murdar, de respingător şi de hidos, încât Rostov se simţi jignit văzându-l atât de aproape de împărat. Văzu cum umerii puţin aduşi ai împăratului se cutremură ca de un fior de frig, piciorul lui începe să dea nervos pinteni calului şi calul, bine dresat, se uita nepăsător şi nu se urnea loc. Un aghiotant descălecă, prinse rănitul de subsuori şi încercă să-l întindă pe o brancardă care fusese adusă tocmai atunci. Soldatul gemu.

— Mai uşor, mai uşor, nu se poate mai uşor? Spuse împăratul, care se vedea că suferă mai mult decât soldatul muribund, şi trecu mai departe.

Rostov văzu ochii împăratului năpădiţi de lacrimi auzi cum, depărtându-se, îi spunea în franţuzeşte lui Czartoryski:

— Ce lucru groaznic războiul, ce lucru groaznic! Quelle terrible chose que la guerre!

Trupele de avangardă ocupaseră poziţia din faţa oraşului Wischau, sub ochii primelor linii ale inamicului care toată ziua cedase teren la cele mai slabe salve ale noastre. Avangarda luă cunoştinţă de mulţumirile pe care i le aducea împăratul, ca şi de faptul că fusese propusă pentru decorare, şi oamenii îşi primiră îndoit porţia de votcă. Şi mai voios decât noaptea trecută pâlpâiau focurile bivuacurilor şi răsunau cântecele vesele soldăţeşti. În noaptea aceasta, Denisov îşi sărbătorea înaintarea la gradul maior, şi Rostov, care băuse destul, ţinu la sfârşitul chefului un toast în sănătatea suveranului, dar „nu pentru suveranul-împărat, cum se spune la banchetele oficiale, zicea el, ci în sănătatea suveranului care este bunul, fermecătorul şi marele om; bem în sănătatea lui şi neîndoielnica biruinţă asupra francezilor!”

— Dacă ne-am luptat noi până acuma, zicea el, şi n-am dat defel răgaz francezilor, aşa ca la Schöngrabern, ce-or să păţească ei acum, când se află el în fruntea noastră? Vom muri cu toţii, vom muri cu plăcere pentru el. Nu-i aşa, domnilor? Poate că n-am spus eu destul de bine, e drept că am băut cam mult, dar eu gândesc aşa şi dumneavoastră la fel. În sănătatea lui Alexandru I! Urra!

— Urra! Răsunară pline de însufleţire vocile ofiţerilor.

Până şi bătrânul căpitan Kirsten strigă cu acelaşi entuziasm nu mai puţin sincer decât tânărul Rostov, care împlinise douăzeci de ani.

După ce ofiţerii băură şi sparseră paharele, Kirsten cel cu sprâncenele lungi, cărunte, umplu altele şi, cu paharul în mână se apropie de un foc soldăţesc; numai în pantaloni şi cu cămaşa descheiată, lăsând să i se vadă pieptul alb; el luă o poză majestuoasă, ridicând sus de tot paharul din mână.

— Băieţi, în sănătatea majestăţii-sale împăratul, pentru biruinţa lui asupra vrăjmaşilor. Urra! Striga el voios cu voce baritonală de husar bătrân.

Husarii se îngrămădiră în jurul lui şi-i răspunseră cu strigăt puternic.

Noaptea târziu, după ce toţi se împrăştiară, Denisov puse blând mâna lui mică pe umărul dragului său Rostov.

— Ia te uită… neavând de cine se îndrăgosti pe aici, în campanie, s-a îndrăgostit de împărat, spuse el.

— Denisov, cu lucrurile astea să nu glumeşti, strigă el, e un sentiment atât de înalt, un sentiment atât de…

— Te cred, te cred prietene, şi-ţi împărtăşesc părerea şi aprob…

— Nu-i adevărat, nu mă înţelegi!

Rostov se ridică şi porni să rătăcească printre focuri şi să viseze la fericirea de a muri, de a muri fără să-ţi pese de viaţă, pur şi simplu de a muri sub ochii împăratului. Era într-adevăr îndrăgostit şi de ţar, şi de gloria armatei ruse, şi de nădejdea lui în victoria care va să vină.

Şi nu încerca numai el sentimentul acesta în zilele de dinaintea bătăliei de la Austerlitz; în armata rusă, nouă din zece oameni erau îndrăgostiţi pe vremea aceea, deşi poate mai puţin nebuneşte decât Rostov, de ţarul lor şi de gloria armelor ruse.

XI.

ÎN ZIUA URMĂTOARE, suveranul se opri la Wischau. Medicul curţii, Villiers, fu chemat de mai multe ori la sediul cartierul general şi printre armatele din apropiere se răspândise zvonul că împăratul era bolnav. Nu era nimic şi doar dormise prost în noaptea aceea, spuneau cei din jurul lui. Pricina acestei boli stătea în impresia puternică pe care vederea morţilor şi a răniţilor o făcuse aspra firii sensibile a suveranului.

În zorii zilei de 17, la Wischau, fu condus până la avanposturile noastre un ofiţer francez, venit cu un steag alb, care ceru să fie dus în faţa împăratului tuturor ruşilor.

Ofiţerul acesta era Savary. Împăratul abia adormise, aşa că Savary fu nevoit să aştepte. La amiază i se îngădui intre la împărat şi, după o oră, pleca împreună cu prinţul Dolgorukov spre avanposturile armatelor franceze.

După cum se zvonea, misiunea lui Savary fusese să propună o întâlnire între împăratul Alexandru şi Napoleon. Această întâlnire fusese refuzată, spre marea bucurie şi mândrie a întregii armate şi, în locul împăratului, prinţul Dolgorukov, învingătorul de la Wischau, fu trimis împreună ca Savary pentru a trata cu Napoleon, ca şi când, împotriva tuturor aşteptărilor, tratativele cu acesta ar fi avut drept temei o dorinţă reală de pace.

Spre seară Dolgorukov, înapoindu-se, intră numaidecât la împărat şi rămase mult timp cu el între patru ochi.

La 18 şi 19 noiembrie, trupele mai făcură încă de etape înainte, iar avanposturile inamice, după un scurt schimb de focuri, începură să se retragă. Pe la zilei de 19, la înaltul comandament al armatei ruse începu o mişcare vie, o forfotă de pregătiri înfrigurate, care ţinuară până în dimineaţa zilei următoare, de 20 noiembrie, ziua în care s-a desfăşurat atât de memorabila bătălie de la Austerlitz358.

Până la amiaza zilei de 19, tot freamătul acesta – discuţiile însufleţite, alergăturile, ştafetele prin aghiotanţi – se limitase la marele cartier general al celor doi împăraţi; în după-amiaza aceleiaşi zile, acest freamăt se transmise cartierului general al lui Kutuzov, şi comandamentelor fiecărei coloane în parte. Seara, acelaşi freamăt pătrunse prin aghiotanţi până în cele mai depărtate unităţi ale oştirii, iar în noaptea de 19 spre 20, uriaşa masă de optzeci de mii de oameni ai armatelor aliate, a cărei coloană ocupa o întindere de nouă verste, ieşi din tabere, se cutremută de sunetul comenzilor şi, legănându-se, se puse mişcare.

Mişcarea de bază, care pornise în zorii zilei de la cartierul celor doi împăraţi şi dăduse impulsul iniţial tuturor celorlalte mişcări ce urmară, era asemenea mişcării iniţiale a roţii principale dintr-un imens orologiu. Se mişcă întâi

domol o roată, pe urmă începe a se învârti o a doua; apoi încă una, şi astfel, din ce în ce mai iute, pornesc să se rotească toate rotiţele, scripeţii, fusele; prinde să se audă o melodie de dans şi să joace figurinele, pe când arătătoarele parcurg cu o iuţeală măsurată cadranul arătând rezultatele tuturor acestor mişcări.

Întocmai ca şi mecanismul orologiului, mecanismul războiului, odată pus în mişcare, se mişcă la fel de nestăpânit până la rezultatul final şi la fel rămân pentru un timp inactive numai acele piese până la care nu s-a transmis încă mişcarea. Scârţâie pe osii roţile, se îmbucă în zimţi, şuieră scripetele de iuţeala învârtiturilor, şi în vremea asta o rotiţă imediat vecină rămâne atât de liniştită şi nepăsătoare, de parc-ar fi în stare să mai stea aşa, în aceeaşi nemişcare, încă sute de ani de aci încolo; dar vine şi momentul ei; un zimţ o atinge şi, supunându-se mişcării generale, rotiţa trosneşte, se învârteşte şi se contopeşte în acţiunea comună, al cărei scop şi rezultat scapă înţelegerii sale.

Aşa cum, la ceasornic, complicata mişcare comună a nenumăratelor rotiţe răzleţe şi a scripetelor nu are alt scop decât înceata şi monotona învârtire a acelor ce arată orele, tot aşa rezultatul complicatelor mişcări ale armatei de o sută şaizeci de mii de ruşi şi francezi – rezultatul tuturor temerilor, dorinţelor, regretelor, umilinţelor, suferinţelor, râvnelor şi ambiţiilor, al fricii şi al entuziasmului acestor oameni – s-a redus doar la pierderea bătăliei de la Austerlitz, aşa numita bătălie a celor trei împăraţi, adică o uşoră mişcare a minutarului istoriei universale pe cadranul destinului umanităţii.

Prinţul Andrei era în ziua aceea de serviciu şi se putea mişca de lângă comandantul suprem.

La ora 6 seara, Kutuzov se duse la marele cartier general al împăraţilor şi, după ce rămase puţin la împărat, intră la mareşalul suprem al curţii, Tolstoi.

Bolkonski se folosi de acest răgaz şi se duse la Dolgorukov, ca să afle amănunte cu privire la bătălie. Andrei simţise că pe Kutuzov îl supăra şi-l nemulţumea ceva, că toţi cei de la marele cartier al împăraţilor au ceva împotriva lui şi că-i vorbeau pe un ton de oameni care ştiu ce nu ştiu ceilalţi; de aceea, îi venise ideea stea de vorbă cu Dolgorukov.

— Ei, noroc, mon cher, îi spuse Dolgorukov, care stătea cu Bilibin la ceai. Sărbătoarea, pe mâine. Ce face moşneagul vostru? Nu-i în apele lui?

— N-aş putea spune că nu-i în apele lui, dar mi se pare că ar dori să-şi poată spune şi el cuvântul.

— Dar şi l-a spus la consiliului de război şi are să şi-l spună şi de acum înainte, dacă vrea să dea sfaturi pentru acţiune; dar să tărăgănezi şi să mai aştepţi acuma, când lui Bonaparte-i e frică, mai mult deci orice, de o ofensivă generală, asta nu-i cu putinţă.

— L-ai văzut? Întrebă prinţul Andrei. Ei, ce spunea Bonaparte? Aş vrea să ştiu impresia pe care ţi-a făcut-o.

— Da, l-am văzut şi m-am convins că se teme de o ofensivă generală mai mult decât de orice pe lume, răspunse Dolgorukov, care ţinea foarte mult, se vede, la concluzia generală trasă de el din întâlnirea lui cu Napoleon. Dacă nu i-ar fi frică de ofensivă, de ce-ar mai fi cerut întâlnirea aceasta, de ce-ar dori să ducă tratative şi, mai ales, de ce s-ar retrage, când se ştie că retragerea este atât contrară metodelor sale de luptă? Crede-mă: tare se teme de o ofensivă generală; i-a sunat ceasul, ţi-o spun eu.

— Dar spune-mi cum e, cum arată? Întrebă prinţul Andrei.

— E un om cu surtuc cenuşiu, căruia grozav i-ar fi plăcut să-i spun „majestatea-voastră”, dar care, spre marea lui amărăciune, n-a primit de la mine nici un fel titlu. Iată ce fel de om este, şi mai mult nimic, răspunse Dolgorukov, uitându-se surâzător la Bilibin.

— Cu toată neştirbita consideraţie pe care o am pentru bătrânul Kutuzov, continuă el, proşti am mai fi cu toţii dacă am mai sta să aşteptăm ceva şi i-am da prin asta răgaz lui

Bonaparte să fugă sau să ne înşele, câtă vreme acum îl avem în mâinile noastre. Nu, să nu-l uităm pe Suvorov şi principiile lui: să nu ajungi niciodată în situaţia de a fi atacat, ci să ataci tu însuţi. Crede-mă, în energia celor tineri se arată mai adeseori adevărata cale de urmat decât în toată experienţa bătrânilor cunctatori.

— Bine, dar care-i poziţia unde să-l atacăm? Am fost în avanposturi astăzi şi-am văzut că nu se poate determina locul unde anume se află Napoleon cu grosul armatei lui, spuse prinţul Andrei.

I-ar fi plăcut să-şi expună faţă de Dolgorukov planul pe care-l concepuse el.

— Ah, asta-i absolut indiferent, se grăbi să răspundă Dolgorukov, ridicându-se şi desfăcând o hartă pe tăblia mesei. Sunt prevăzute toate ipotezele: în cazul că se află lângă Brünn…

Şi prinţul Dolgorukov expuse încurcat şi pripit planul de atac de flanc conceput de Weyrother. Prinţul Andrei începu să-i ţină calea şi să expună planul lui, care putea fi tot aşa de bun ca şi planul lui Weyrother, dar avea un neajuns: acela că planul lui Weyrother era şi aprobat. Când prinţul Andrei începu să arate lipsurile acelui plan şi avantajele planului său, Dolgorukov încetă să-l mai asculte şi, distrat, începu să se uite nu la hartă, ci la chipul prinţului Andrei.

— De altfel, la Kutuzov se va ţine azi un consiliu de război, ai acolo prilejul de a-ţi expune planul, spuse Dolgorukov.

— Asta şi am de gând, spuse prinţul Andrei, depărtându-se de hartă.

— De ce vă faceţi griji zadarnic, domnilor? Intră în vorbă Bilibin, care până atunci le ascultase schimbul de păreri, zâmbind voios, şi care se pregătea pesemne facă o glumă. Ce-o fi să fie mâine, izbândă sau înfrângere, gloria armelor ruseşti ne este asigurată! Afară de Kutuzov al vostru, nu se mai află nici un rus comandant coloană. Comandanţii sunt:? Rr general Wimpfen, le comte de Langeron, le prince de

Lichtenstein, le prince de Hohenloe et enfin Prsch… prsch… et ainsi de suite, comme tous les noms polonais359.

— Taisez-vous, mauvaise langue360, zise Dolgorukov. Nu e adevărat, avem acum doi comandanţi ruşi: pe Miloradovici şi pe Dohturov şi ar mai fi fost şi un al treilea contele Arakceev, dar are nervii slabi.

— Mi se pare că Mihail Ilarionovici a ieşit, spuse prinţul Andrei. Vă doresc noroc şi izbândă, domnilor, adăugă şi ieşi după ce strânse mâna lui Dolgorukov şi lui Bilibin.

Întorcându-se acasă cu trăsura, prinţul Andrei nu se putu stăpâni să nu-l întrebe pe Kutuzov, care şedea, tăcut alături de el, ce părere are despre ofensiva de mâine.

Kutuzov se uită aspru la aghiotantul său şi, după timp, răspunse:

— Cred că lupta va fi pierdută. I-am spus-o şi contelui Tolstoi şi l-am rugat să transmită asta suveranului. Şi ce crezi ca mi-a răspuns? Eh, mon cher général, je me mele de riz et des et côtelettes, melez vous des affaires de la guerre.361 Da… Iată ce mi s-a răspuns!

XII.

LA 10 SEARA, WEYROTHER sosi cu planurile lui la cartierul lui Kutuzov, unde se anunţase şedinţa consiliului de război. Toţi comandanţii de coloane fuseseră convocaţi la comandantul suprem şi, în afară de prinţul Bagration, care refuzase să ia parte, toţi îşi făcură apariţia la ora stabilită.

Weyrother, organizatorul bătăliei care se plănuia, cu înflăcărarea şi cu firea sa repezită, oferea un contrast izbitor cu nemulţumitul şi parcă adormitul Kutuzov, care avea, fără voie, rolul de preşedinte şi conducător al consiliului de război. Weyrother, se vedea bine, se simţea în fruntea mişcării care nu mai putea fi oprită. Era ca un cal care şi-ar fi dat drumul la vale, cu carul greu după el… El trăgea carul sau carul îl împingea pe el, nu ştia; în fuga lui dezlănţuită, nu putea, n-avea timp să mai judece la ce-l va duce iureşul acesta. În seara aceea Weyrother fusese de două ori, personal, să inspecteze frontul până la posturile

înaintate ale liniilor inamice şi de două ori se dusese la cei doi împăraţi, cel rus şi cel austriac, ca să le dea raportul şi să le explice situaţia; pe urmă lucrase în cancelaria lui, unde dictase ordine în limba germană. Venise acum, stors de puteri, la Kutuzov. Se vedea că era atât de preocupat, încât uita până şi să fie politicos cu comandantul suprem: îl întrerupea, vorbea grăbit, neclar, fără să se uite în ochii interlocutorului, şi să răspundă la întrebările puse de el; era stropit de noroi pe haine şi avea un aspect de om distrat, obosit şi lihnit, dar totodată mândru şi încrezut.

Kutuzov ocupa un mic castel al unui nobil austriac, în împrejurimile Ostralitz-ului. În salonul cel mare, transformat în cabinet al comandantului-şef, se adunaseră, pe lângă Kutuzov însuşi, Weyrother şi membrii consiliului de război. Beau cu toţii ceai. Nu-l mai aşteptau decât pe prinţul Bagration ca să intre în ordinea de zi a consiliului de război. La orele opt sosi un ofiţer de ordonanţă al lui Bagration cu ştirea că prinţul nu putea veni. Prinţul Andrei veni să raporteze faptul lui Kutuzov şi, folosindu-se de aprobarea dată în prealabil de comandantul lui, nu mai părăsi încăperea.

— Întrucât prinţul Bagration nu vine, cred că putem începe, spuse Weyrother, ridicându-se grăbit de la locul lui şi apropiindu-se de masa pe care era desfăşurată o hartă imensă a împrejurimilor oraşului Brünn.

Kutuzov, cu tunica descheiată, de sub al cărei guler se revărsa, ca şi cum abia ar fi aşteptat să evadeze, ceafa lui grasă, şedea ca adormit într-un fotoliu Voltaire, cu mâinile lui moi şi bătrâneşti simetric sprijinite pe braţ fotoliului. La auzul vocii lui Weyrother, îşi deschise cu greutate ochiul teafăr.

— Da, da, vă rog chiar, că e târziu, spuse el şi, moţăind îşi puse capul în piept şi-şi închise iar unicul ochi.

Dacă la început membrii consiliului de război crezuseră că se preface numai adormit, curând însă zgomotele pe care Kutuzov le scotea pe nas cât timp se dădu citire planului,

demonstrară că în momentul acela, pentru comandantul suprem grija cea mare – mai importantă decât dorinţa de a-şi arăta dispreţul faţă de dispozitivele, de ordinele lor de bătaie sau de orice altceva – era grija de a-şi satisface o omenească şi imperioasă nevoie – somnul. Într-adevăr, el dormea. Weyrother, cu mişcare caracteristică omului peste măsură de ocupat ca să poată pierde fie şi numai un minut, aruncă o privire spre Kutuzov şi, încredinţându-se că doarme, luă hârtia şi începu să citească tare, cu voce monotonă, dispozitivul viitoarelor ofensive, începând de la titlu: „Dispozitivul atacului împotriva poziţiilor inamice din faţa localităţilor Kobelnitz şi Sokolnitz, în ziua de 20 noiembrie 1805”.

Planul era foarte complicat şi greoi. În original se spunea:

Da der Feind mit seinerien linken Fluegel an die mit Wald bedeckten Berge lehnt und sich mit seinerien rechten Fluegel laengs Kobelnitz und Sokolienitz hinter die dort befindlichen Teiche zieht, wir im Gegentheil mit unserem linken Fluegel seinen rechten sehr debordiren, so ist es vortheilhaft letzteren Fluegel des Feindes zu attakiren, besondere wenn wir die Doerfer Sokolienitz und Kobelnitz im Besitze haben, wodurch wir dem Feind zugleich în die Flanke fallen und ihn auf der Flaeche zwischen Schlapanitz und dem Thuerassa-Walde verfolgen können, indem wir dem Defileen von Schlapanitz und Bellowitz ausweichen, welche die feindliche Front decken. Zu dieserien Endzwecke ist es noethig… Die erste Kolonne marschiert… die zweite Kolonne marschiert… die dritte Kolonne marschiert…362 şi aşa mai departe.

Generalii ascultau, pe cât se părea, fără nici o plăcere acest plan greoi. Buxhoewden, un general blond şi înalt, stătea în picioare rezemat de perete, avea privirile aţintite asupra unei lumânări care ardea; nu asculta şi, după toate aparenţele, nici nu voia să se creadă măcar că ascultă.

Chiar în faţa lui Weyrother, şedea rumenul Miloradovici, lat în umeri şi cu mustăţile răsucite în sus, uitându-se ţintă,

cu ochii strălucitori, într-o atitudine marţială, cu mâinile proptite pe genunchi şi cu coatele scoase în afară. Tăcea cu încăpăţânare, uitându-se drept la Weyrother, şi nu-şi lua ochii de la el decât atunci când şeful statului-major austriac se oprea. În clipele acelea Miloradovici se uita cu înţeles la ceilalţi generali. Dar din aceste priviri semnificative nu se putea pricepe dacă era sau nu de acord, dacă era mulţumit sau nemulţumit de dispozitiul ofensivei. Cel mai aproape de Weyrother, se aşezase contele Langeron, care, cu surâsul fin al francezului meridional – surâs care nu-l părăsise tot timpul lecturii – îşi contempla degetele subţiri care învârteau cu iuţeală, ca pe o sfârlează, o tabacheră de aur cu portret pe capac. În mijlocul uneia dintre cele mai lungi fraze, el opri mişcarea giratorie a tabacherei, îşi înălţă capul şi, cu un zâmbet rece de politeţe în colţul buzelor lui subţiri, îl întrerupse pe Weyrother şi voi să spună ceva; dar generalul austriac, fără să-şi întrerupă cititul, se încruntă supărat, dând din coate, părând că spune: „pe urmă, pe urmă, îmi veţi spune ce gândiţi; acum binevoiţi, vă rog, să vă uitaţi şi să urmăriţi pe hartă”. Langeron ridică ochii spre cer cu o expresie de nedumerire, apoi se uită la Miloradovici, cerându-i parcă o explicaţie dar, întâlni privirea semnificativă, care nu spunea nimic, a acestuia şi îşi lăsă mâhnit ochii în jos şi începu din nou să-şi facă din tabacheră sfârlează.

— Une leçon de géographie363, rosti el, aşa, ca pentru sine, destul de tare ca să poată fi auzit.

Przebyszewski, cu o solicitudine plină de politeţe şi în acelaşi timp demnă, cu mâna pâlnie la urechea dinspre Weyrother, avea aerul unui om absorbit de atenţia acordată acestuia. Aşezat chiar în faţa lui Weyrother, scundul Dohturov stătea cu un aer de bunăvoinţă şi seriozitate, aplecat asupra hârtiei şi învăţa conştiincios dispozitivul odată cu localităţile necunoscute. De câteva ori îl rugase chiar pe Weyrother să repete cuvintele pe care nu le auzise

sau denumirile greu de desluşit ale localităţilor. Weyrother îi îndeplinea dorinţa şi Dohturov îşi lua notiţe.

Când lectura, care se prelungi mai bine de o oră, luă sfârşit, Langeron opri iarăşi tabachera şi, fără să se uite nici la Weyrother, nici la altcineva, începu să vorbească despre greutatea de a executa acest plan, chiar în care situaţia în care poziţia inamicului era presupus cunoscută, când, de fapt, această situaţie putea fi pentru noi, după toate probabilităţile, necunoscută, de vreme ce inamicul se afla în mişcare. Obiecţiunile lui Langeron erau întemeiate, dar era vădit că scopul cu care făcuse el obiecţiunea era de a-i da să înţeleagă atât de înfumuratului general Weyrother, care-şi citise planul ca în faţa unor şcolari, că nu avea de-a face cu nişte proşti, ci cu oameni de la care ar fi putut şi învăţa câte ceva în ceea ce priveşte meseria armelor.

Cum amuţi vocea monotonă a lui Weyrother, Kutuzov îşi deschise ochiul, întocmai ca morarul care se trezeşte atunci când se întrerupe zgomotul adormitor al roţii moară şi, ascultând acum la cele spuse de Langeron, părea că-şi zice: „A, tot de prostiile astea vă ocupaţi!” aşa că-şi închise în grabă ochiul şi-şi lăsă capul şi mai jos pe piept.

Înverşunându-se să-l lovească pe Weyrother, înveninându-i cât mai adânc amorul său propriu de strateg şi autor al planului militar, Langeron demonstra că Bonaparte putea foarte bine să atace, în loc să se lase atacat şi, ca urmare, să facă întreg planul cu desăvârşire inoperant. La toate aceste critici, Weyrother răspunse cu un zâmbet dârz şi dispreţuitor, pe care era vădit că şi-l pregătise dinainte drept răspuns la orice obiecţiune, indiferent de ceea ce s-ar fi spus.

— Dacă ne-ar fi putut ataca, ar fi făcut-o el chiar, zise el.

— Aşadar, credeţi că e lipsit de forţe? Spuse Langeron.

— Cel mult patruzeci de mii de oameni dacă o fi având, răspunse Weyrother, cu zâmbetul doctorului pe care infirmiera vrea să-l înveţe medicina.

— În cazul acesta, merge la pieire sigură, dacă stă şi aşteaptă să-l atacăm noi, spuse Langeron, zâmbind ironic şi căutând din ochi aprobarea vecinului său, Miloradovici.

Dar se vede că în clipa aceea Miloradovici numai la ce spuneau generalii nu se gândea.

— Ma foi364, spuse el, mâine se va vedea totul pe câmpul de luptă.

Weyrother surâse iarăşi, cu acelaşi zâmbet cu care voia să spună că lui i se părea curios şi caraghios să mai aibă asemenea obiecţii din partea generalilor ruşi, la un plan de atac de care nu numai că era încredinţat el însuşi că nu se poate mai mult, dar de care îi convinsese şi pe cei doi împăraţi.

— Inamicul a stins focurile şi în lagărul lui se aude un zgomot, neîntrerupt, spuse el. Ce însemnează aceasta?

— Ori se retrage – singurul lucru de care nu trebuie să ne temem – ori îşi schimbă poziţia (şi râse). Însă, chiar dacă a ocupat poziţii în Turas, nu face decât să ne scutească o mare parte din alergătură, iar planul rămâne în întregime acelaşi până în cele mai mici amănunte.

— În ce mod? interveni prinţul Andrei, care de-abia aştepta un prilej de a-şi exprima îndoielile.

Kutuzov se deşteptă, tuşi greu şi se uită la generali.

— Domnilor, planul de atac pentru mâine, adică pentru azi (căci e aproape ora unu), nu mai poate fi schimbat, spuse el. L-aţi ascultat şi ne vom face cu toţii datoria; însă, înainte de bătălie, nimic nu-i mai important… (tăcu o clipă) decât să tragi un pui de somn.

Şi dădu semn că vrea să se ridice. Generalii se ridicară şi se retraseră. Era trecut de miezul nopţii. Prinţul Andrei ieşi.

Consiliul de război, la care prinţul Andrei nu reuşi să-şi spună părerea aşa cum nădăjduise, îi lăsă în suflet o senzaţie de nelămurire şi de îngrijorare. Cine avea dreptate? Dolgorukov şi Weyrother, sau Kutuzov, Langeron şi ceilalţi, care nu aprobau planul atacului? Nu ştia! „Dar să nu fi putut oare Kutuzov să-şi spună părerea de-a dreptul în

faţa împăratului? Să fie adevărat că nu se poate altfel? Este oare cu putinţă ca, din cauza unor considerente personale şi a unor chestiuni de curte, să fie pusă pericol, odată cu viaţa câtorva zeci de mii de oameni, propria mea viaţă, viaţa mea?” îşi zicea el.

„Da, se prea poate să fiu ucis mâine.” Şi, deodată, gândul acesta, un şir întreg de amintiri, cele mai îndepărtate şi mai intime, se redeşteptară în mintea lui; îşi amintea cum îşi luase rămas bun de la tatăl său şi de la nevastă, îşi aminti de începuturile dragostei lui pentru ea, amintindu-şi de sarcina ei, şi i se făcu milă de el şi de dânsa. Tulburat şi cu nervii slăbiţi, ieşi din casa ţărănească care locuia împreună cu Nesviţki şi începu să se plimbe prin faţa cerdacului.

Noaptea era ceţoasă şi prin negură, tainic, străbătea lumina lunii. „Da, mâine, mâine! Se gândea el. Mâine totul se va sfârşi pentru mine, toate aceste amintiri nu vor mai fi, toate aceste amintiri nu vor mai avea pentru mine nici un sens. Chiar mâine poate, ba chiar fără îndoială că mâine – presimt lucrul acesta – voi avea pentru prima oară prilejul să arăt, în sfârşit, ce pot”, şi îşi închipui lupta aproape pierdută, încăierările concentrându-se într-un singur punct şi încurcătura tuturor comandanţilor. Şi iată clipa aceea fericită, acel Toulon, pe care-l aştepta de atâta vreme, prezentându-i-se în sfârşit. El îşi spunea, ferm şi răspicat, părerea lui faţă de Kutuzov, şi de Weyrother, şi de cei doi împăraţi. Toţi sunt uimiţi de justeţea planului, dar nimeni nu se încumetă să-l ducă la îndeplinire; aşa că ia el un regiment, o divizie, pune condiţia să nu se amestece nimeni în dispoziţiunile pe care le va da, conduce divizia la punctul hotărâtor şi câştigă singur bătălia. „Dar moartea şi suferinţele?” îi spuse o altă voce. Prinţul Andrei nu răspunse însă acestei voci şi-şi continuă şirul izbânzilor. Planul atacului următor este întocmit de el singur. Are titlul de aghiotant de serviciu pe întreaga armată, ataşat pe lângă Kutuzov, dar toate sunt făcute numai de către el, personal. Lupta următoare este câştigată numai de el.

Kutuzov este înlăturat şi în locul lui este numit el… „Ei, şi pe urmă?”, intervine din nou cealaltă voce. „Şi pe urmă – dacă nu cumva înainte de asta, ai putea fi de zece ori rănit, omorât sau atras în cursă – şi pe urmă, ce va fi?” „Pe urmă…, îşi răspunde singur prinţul Andrei, eu nu ştiu ce va fi pe urmă, nu vreau să ştiu şi nici nu pot şti, dar dacă vreau lucrul acesta – dacă vreau glorie, dacă vreau să fiu cunoscut de oameni, dacă vreau să fiu iubit de ei – eu nu sunt vinovat că vreau asta, că nu vreau nimic decât asta, că numai pentru asta trăiesc. Da! Numai pentru asta! Nu voi destăinui nimănui niciodată lucrul acesta, dar, Doamne, ce pot să fac, dacă nu-mi este nimic mai drag pe lume decât gloria, dragostea mulţimilor. Moartea, rănile, pierderea familiei, nimic nu mi se pare prea înspăimântător, şi oricât de scumpi şi de dragi mi-ar fi mulţi – tata, sora, nevasta – cei mai nepreţuiţi oameni pe lume… oricât de groaznic şi de nefiresc ar părea, i-aş da pe loc pentru o clipă de glorie, de triumf asupra oamenilor, de dragoste faţă de mine a celor mulţi, pe care nu-i cunosc şi nici nu-i voi cunoaşte vreodată”, gândea el, ascultând glasurile ce se auzeau din curtea lui Kutuzov. Erau glasurile ordonanţelor care făceau bagajele, o voce, care părea să fie a vizitiului, îl necăjea pe bunul bucătar al lui Kutuzov, pe care prinţul Andrei îl ştia şi pe care îl chema Tit. Vizitiul spunea:

— Tit, hei, Tit!

— Ce-i? Răspundea bătrânul.

— Tit, hai la îmblătit, spunea şolticul.

— Ptiu, duceţi-vă la dracu! Se necăjea vocea şi îndată începeau hohotele de râs ale ordonanţelor şi slugilor.

„Şi totuşi ceea ce îndrăgesc, ceea ce doresc eu, e numai triumful asupra lor, a tuturor; mi-e dragă tainica putere, gloria, care pluteşte în jurul meu, iată, aici, în ceaţa aceasta!”

XIII.

ROSTOV, ÎN NOAPTEA aceea, se afla cu plutonul lui la posturile înaintate de flancare, în faţa armatei lui

Bagration. Husarii lui erau răspândiţi doi câte doi în posturi avansate: el călărea de-a lungul acestei linii şi se sforţa să-şi alunge somnul, care-l dobora. Îndărătul lui se întindea un spaţiu vast, pe care abia se zăreau, pâlpâind prin ceaţă, focurile trupelor ruseşti; în faţa lui nu era decât întunericul şi ceaţa. Oricât ar fi scrutat Rostov aceste zări întunecate, nu putea desluşi nimic; când i se părea că vede ceva cenuşiu, când ceva smolit, ca noaptea; când vedea licărind ca nişte focuri mici, pe acolo pe unde trebuia să fi fost inamicul, când toate i se întunecau iar şi-i venea în minte că licăririle acestea n-aveau temei real, ci erau doar înlăuntrul ochiului. Ochii i se închideau şi-şi închipuia aievea când pe împărat, când pe Denisov, când amintiri de la Moscova. Şi iarăşi se grăbea să-i deschidă şi vedea la o palmă dinaintea lui capul şi urechile calului pe care călărea, sau câteodată silueta neagră a vreunui husar, atunci când se apropia la şase paşi de el; iar în depărtare, beznele aceloraşi neguri. „Şi de ce nu? Se prea poate, gândi Rostov, ca împăratul să mă întâlnească, să-mi dea o însărcinare aşa cum ar da oricărui ofiţer şi să-mi spună: „Du-te şi află ce este acolo„. Doar nu o dată am auzit povestindu-se cum, absolut din întâmplare, întâlnind ofiţeri, i-a recunoscut şi i-a ataşat pe lângă el. Ce-ar fi dacă m-ar ataşa şi pe mine pe lângă persoana lui? O, cum l-aş apăra, cum i-aş spune tot adevărul, cum l-aş descotorosi eu de mincinoşi!” Rostov, pentru a-şi dovedi cât mai viu dragostea şi devotamentul faţă de împărat, îşi închipui că are în faţă un duşman sau un neamţ trădător, pe care nu numai că-l omora cu voluptate, dar îl şi pălmuia pe amândoi obraji în văzul împăratului. Deodată un strigăt îndepărtat îl trezi pe Rostov. El tresări şi deschise ochii.

„Unde mă aflu? Da, în avanpost. Lozinca şi parola o ştiu: Olmütz. Păcat doar că escadronul nostru va rămâne în rezervă… îşi zise el. Voi cere să intru în luptă. Acuma-i, poate, singurul prilej să-l văd pe împărat. Da, mai am mult până să-mi vină schimbul. Mai dau o raită şi cum mă-ntorc,

mă duc la general şi-l rog.” Se îndreptă în şa, dădu pinteni calului şi porni să-şi inspecteze încă o dată husarii în posturile lor. I se părea că se mai luminase, în stânga se vedea un povârniş mai puţin întunecat, iar în partea opusă, un deal negru de tot, ce părea drept ca un zid. Pe coama dealului se vedea o pată albă şi Rostov nu putea cu nici un chip să-şi dea seama ce era; o poiană în mijlocul pădurii poate, luminată de lună, sau poate zăpada netopită, ori un grup alb de case? I se păru chiar că pe pata aceea albă se clintise ceva. „Trebuie să fie zăpadă pata aceea; pată – une tâche, gândi Rostov. Aşa-i, une tâche… taş… taş…

Nataşa, sora mea, ochi negri. Na… taşka. (Ce-o să se mai mire când am să-i spun cum l-am văzut eu pe împărat) Nataşka… Na-taşca – Na-taşca.”

— Mai pe dreapta, domnule sublocotenent, că pe aici intraţi în tufiş, auzi vocea husarului lângă care călărea, moţăind. Rostov îşi înălţă capul, care-i căzuse pe coama calului şi se opri lângă husar. Îl dobora un somn tânăr, un somn de copil, căruia nu i se putea împotrivi. „Da, aşa, la ce mă gândeam? Să nu uit. Cum am să vorbesc cu împăratul? Nu, nu la asta – asta mâine. Da, da! La taşca… să calce… pa-taşcă… pataşca… pe cine să calce pataşca? Nu, la husari. Da, pe husari… sari… sari pe cal… husar pe cal; husarul ăsta mustăcios, l-am văzut pe stradă, călare, în dreptul casei lui Guriev. M-am şi gândit la asta… Bătrânul Guriev! Eh, ce om, Denisov! Da, aşa-i, toate astea-s nimicuri. Tot ce importă e că împăratul este aici. Cum se mai uita la mine… şi-ar fi vrut să spună ceva, dar nu îndrăznea… Nu el, eu n-am îndrăznit! Dar toate acestea sunt nimicuri, principalul e să nu uit la ce anume lucru important mă gândeam, dar tocmai mă gândeam la… nu taşca, la taşca, pe taşcă, să calce pe… da, da. „E bine„, şi iarăşi i se prăvăli capul pe coama calului. Deodată i se păru că trag asupra lui. „Ce? Ce-i? Ce este? Trage! Cine trage? „… bâigui Rostov, trezindu-se. În clipa în care deschise ochii, Rostov auzi strigăte prelungi, ca de mii şi mii glasuri,

venind dinspre inamic. Caii, al lui şi al husarului de lângă el, ciuliră urechile la aceste strigăte. În partea de unde se auzeau strigătele, licări şi se stinse repede un foc mic; apoi altul şi altul şi după ele se aprinseră liniile franceze, pe deal, o mulţime de focuri, iar strigătele se făceau tot mai tari şi mai desluşite. Rostov auzea frânturi de cuvinte franţuzeşti, dar nu le putea distinge. Prea era mare larma! Acum se auzea doar „a-h-a-a!„ „r-r-r!”.

— Ce să fie asta? Tu ce crezi? Se adresă Rostov husarului de lângă el. Aşa-i că asta-i la inamic?

Husarul nu răspunse.

— Ce-i cu tine, n-auzi ce-ţi spun? Întrebă iar Rostov, după ce-i aşteptase îndelung răspunsul.

— Cine să-i mai ştie, domnule sublocotenent, răspuns plictisit husarul.

— După loc, nu poate fi decât la inamic, repetă Rostov.

— Poate fi, dar poate că nu-i nimic, poate că-s numai aşa, spuse husarul, năluciri de-ale nopţii. Ho, neastâmpăratule! Strigă el la calul care începuse să tresalte sub el.

Calul lui Rostov începu şi el să dea semne de nerăbdare; bătea cu piciorul în pământul îngheţat, ciulea urechile la zgomote şi se uita lung spre focuri. Strigătele se făceau tot mai puternice şi se contopeau într-un vuiet general, cum n-ar fi putut produce decât o armată de câteva mii de oameni. Din ce în ce mai multe focuri vedeau de-a lungul liniilor franceze. Lui Rostov îi pierise somnul. Strigătele de bucurie şi entuziasm avură darul să-l trezească de-a binelea. „Vive l'empereur, l'empereur!”365 auzea acum desluşit Rostov.

— Şi nu-s departe, trebuie să fie dincolo de râuleţul ăsta, spuse el husarului, care se oprise lângă el.

Husarul oftă, fără să răspundă nimic şi tuşi, necăjit. Din dreptul husarului se auzi galopul unui cal care se apropia şi, din ceaţa nopţii, răsări deodată, mare cât un elefant, silueta unui subofiţer de husari.

— Domnule sublocotenent, vin generalii, spuse sub-ofiţerul când ajunse lângă Rostov.

Rostov, fără să-şi ia ochii din partea unde ardeau focurile şi se auzeau strigătele, porni cu subofiţerul în întâmpinarea celor câţiva călăreţi care veneau printre linii. Unul era pe un cal alb. Prinţul Bagration, cu prinţul Dolgorukov şi cu aghiotanţii, veneau să vadă mai de-aproape apariţia aceasta ciudată de focuri şi strigăte. Rostov, după ce se apropie de Bagration şi-i dădu raportul, se alătură grupului de aghiotanţi, trăgând cu urechea la ce vorbeau generalii.

— Credeţi-mă, îi spunea lui Bagration prinţul Dolgorukov, nu-i nimic altceva decât un şiretlic. Bonaparte s-a retras şi a dat ordin ariergărzilor să aprindă focuri şi să facă zgomot, ca să ne înşele.

— Mă îndoiesc, spuse Bagration. De-aseară încă, i-am văzut tot pe dealul acela: dacă s-ar fi retras, l-ar fi luat. Domnule ofiţer, se adresă prinţul Bagration lui Rostov, avanposturile lor mai sunt încă acolo?

— Aseară mai erau încă, dar acum nu pot şti, excelenţă. Dacă ordonaţi, mă duc în recunoaştere cu husarii mei, spuse Rostov.

Bagration se opri şi, fără să răspundă, încercă să distingă, prin negură, chipul lui Rostov.

— N-ar fi rău, duceţi-vă, zise el după o scurtă tăcere.

— Am înţeles.

Rostov dădu pinteni calului, strigă pe subofiţerul Fedcenko şi încă pe doi husari, le ordonă să-l urmeze, şi-şi dădu drumul în galop la vale, în direcţia de unde continuau să vină strigătele.

Îi era şi teamă, dar se simţea şi încântat că merge singur, numai cu trei husari, într-acolo, prin întinderea aceea tainică, neguroasă şi plină de primejdii, unde nimeni nu mai fusese înainte de dânsul. Bagration îi mai strigase în urmă de pe culmea dealului, să nu se avânte mai departe de pârâu, dar Rostov se făcu că nu-l aude şi, fără să-i treacă măcar prin gând să se oprească, merse mai departe, tot mai departe, înşelându-se întruna, luând tufele drept copaci şi hârtoapele drept oameni şi dându-şi mereu seama că iar se

înşelase. Ajuns în galopul calului la poalele dealului, nu mai putu vedea nici focurile taberei ruseşti şi nici pe cele de la inamic, dar auzea din ce în ce mai tare şi mai desluşit strigătele francezilor. În fundul văii i se păru că vede un pârâu, dar, apropiindu-se, îşi dădu seama că e un drum bătut. Ieşind la drum, smuci frâul calului, nehotărât dacă să apuce pe drum sau s-o ia de-a dreptul pe câmpul negru până pe deal. Să meargă pe drumul luminat prin ceaţă era mai puţin primejdios, căci putea vedea mai uşor oamenii. „După mine!” rosti el. Tăie drumul şi începu să urce dealul la galop, spre locul unde de cu seară se aflase pichetul francezilor.

— Ia uite-l, domnule sublocotenent! Îi strigă din urmă unul dintre husari.

Şi, înainte să fi avut Rostov vreme să desluşească altceva decât un sâmbure mai negru de ceaţă care-i apăruse deodată în faţă, văzu o scăpărare, auzi un pocnet şi un glonte vâjâi jalnic, ca şi cum s-ar fi tânguit, şi se pierdu în ceaţă. A doua armă nu luă foc, doar o lumină se văzu scăpărând din cocoşul ei.

Rostov îşi întoarse capul pe loc şi porni îndărăt, la galop. Se mai auziră, la intervale regulate, încă patru împuşcături şi vaietele diferite ale gloanţelor care se rătăciră undeva, prin ceaţă. Rostov struni calul, care se molipsise şi el de ciudata lui voie bună la auzul împuşcăturilor, şi porni la pas. „Hai, înc-o dată, hai, înc-o dată!” îi răsuna în suflet un glas voios. Dar nu se mai auzi nici o împuşcătură.

De-abia când ajunse în apropiere de Bagration, Rostov îşi lăsă calul iarăşi la galop şi, cu mâna la chipiu, se apropie de general.

Dolgorukov rămăsese tot la părerea lui: că francezii se retrăgeau şi că făcuseră focurile numai ca să ne înşele.

— Şi ce dovedeşte asta? Spunea el în clipa când Rostov se apropie. Au putut foarte bine să se retragă şi să lase nişte pichete.

— Se vede că nu s-or fi retras încă toţi, spuse Bagration. Lăsăm pe mâine dimineaţă. Mâine vom şti tot.

— Pichetul este pe deal, excelenţă, în acelaşi loc unde fusese şi aseară, raportă Rostov, aplecat înainte cu mâna la cozoroc şi neputându-şi stăpâni un zâmbet la amintirea voioşiei care-l cuprmsese cât timp fusese în cercetarea poziţiilor inamice şi, mai ales, la auzul gloanţelor duşmane.

— Bine, bine, spuse Bagration. Vă mulţumesc, domnule ofiţer.

— Excelenţă, spuse Rostov, permiteţi-mi să vă rog…

— Ce anume?

— Mâine escadronul nostru este în rezervă; permiteţi-mi a vă ruga să mă repartizaţi la escadronul întâi.

— Cum te numeşti?

— Contele Rostov.

— A, bine! Rămâi ofiţer de ordonanţă pe lângă mine.

— Fiul lui Ilia Adreici? Întrebă Dolgorukov.

Dar Rostov nu-i răspunse.

— Atunci pot nădăjdui, excelenţă…

— Voi da ordine… „Mâine se prea poate să fiu trimis cu vreun raport la împărat, îşi spuse el. Slavă Domnului!”

Strigătele şi focurile din tabăra inamică se datorau faptului că, în timp ce se citea trupelor pe toată armata ordinul de zi al lui Napoleon, împăratul însuşi inspecta călare bivuacurile. Soldaţii, văzându-şi împăratul, aprindeau şomoioage de paie şi, în strigăte de „Vive l'empereur!” îi urmau în fugă calul. Ordinul lui Napoleon suna precum urmează: „Soldaţi! Armata rusă se ridică împotriva voastră ca să răzbune înfrângerea armatei austriece de la Ulm. Sunt aceleaşi batalioane pe care le-aţi zdrobit la Hollabrünn şi pe care de-atunci şi până astăzi le-aţi urmărit necontenit până pe aceste plaiuri. Poziţiile pe care le ocupăm noi sunt însă foarte puternice şi ruşii vor ocoli ca să mă înconjoare prin dreapta şi-şi vor expune în timpul acesta flancul. Soldaţi! Eu însumi vă voi conduce batalioanele! Mă voi ţine departe de foc dacă voi, cu vitejia

voastră de totdeauna, veţi provoca în rândurile inamicului dezordine şi învălmăşeală; dacă însă victoria va fi măcar o singură clipă îndoielnică, îl veţi vedea pe împăratul vostru expunându-se cel dintâi loviturilor inamicului, pentru că nu poate fi pusă în joc victoria, mai cu seamă într-o zi în care e în joc onoarea infanteriei franceze, atât de necesară onoarei întregii noastre naţiuni.

Să nu părăsiţi rândurile sub motiv că vreţi să evacuaţi răniţii! Fiecare să fie pe deplin pătruns de ideea că trebuiesc înfrânţi aceşti mercenari ai Angliei, care nutresc atâta ură împotriva naţiunii noastre. Această victorie va aduce sfârşitul campaniei noastre şi ne vom putea înapoia la cantonamentele de iarnă, unde oştiri noi, care se alcătuiesc acum în Franţa, vor veni să ne întâmpine; şi atunci pacea pe care o voi încheia va fi vrednică de poporul meu, de voi şi de mine.

Napoleon.”

XIV.

LA CINCI DIMINEAŢA era încă întuneric beznă, Armatele de centru, rezervele şi flancul drept al lui Bagration nu se mişcară încă din loc; însă la aripa stângă coloanele infanteriei, ale cavaleriei şi ale artileriei, a căror misiune era, conform planului, să coboare cele dintâi de pe înălţime pentru a ataca flancul drept al francezilor şi a-i respinge până în munţii Boemiei, începuseră să forfotească, părăsindu-şi taberele unde înnoptaseră. Fumul, din focurile în care se mistuiau toate lucrurile socotite de prisos şi aruncate, ustura ochii. Era frig şi întuneric. Ofiţerii îşi beau grăbiţi ceaiul îmbucând câte ceva, iar soldaţii rodeau pesmeţi, băteau cu foc din picioare ca să se mai încălzească şi, strecurându-se pe lângă vâlvătăi, aruncau în flăcări drept lemne rămăşiţele de barăci, scaune, mese, roţi, ciubere, tot ce era de prisos şi nu puteau lua cu ei. Călăuzele austriece mişunau printre trupele ruseşti şi erau socotite drept prevestitori ai atacului. Cum apărea câte-un ofiţer austriac pe lângă cortul vreunui comandant de

regiment, acesta începea să se pună în mişcare: soldaţii părăseau focurile, îşi puneau lulelele în carâmbi şi sacii în căruţe, îşi cercetau armele şi intrau în coloană. Ofiţerii se încingeau, îşi agăţau la şold săbiile şi inspectau, strigând, rândurile. Cei care conduceau carele, împreună cu ordonanţele, înhămau, încărcau şi legau pe deasupra căruţele. Aghiotanţii, comandanţii de batalioane şi regimente săreau pe cai, îşi făceau semnul crucii, dădeau ultimele dispoziţiuni, sfaturi şi însărcinări celor care conduceau convoaiele, şi tropotul monoton al miilor de paşi începea. Coloanele se mişcau fără să ştie încotro se îndreptă şi fără să vadă nimic, din pricina mulţimii oamenilor, a fumului şi a negurii care se îngroşase.

Soldatul în marş este la fel de îngrădit şi de subjugat de regimentul său, cât e şi marinarul de corabia pe care pluteşte. Oricât de departe ar merge, oricât de străine, necunoscute şi periculoase ţinuturi ar străbate, în jurul lui – întocmai ca şi marinarul care are în faţă, pretutindeni şi întotdeauna, mereu aceeaşi punte, aceleaşi catarge, aceleaşi frânghii ale corăbiei lui – tot aşa, oriunde şi oricând, soldatul nu vede decât aceiaşi camarazi, aceleaşi chipuri, acelaşi Ivan Mitrici, plutonierul, acelaşi Jucika, câinele companiei, aceiaşi comandanţi. Rareori doreşte soldatul să cunoască punctul de pe glob în care se află în clipa aceea „corabia” lui, însă în ziua luptei, Dumnezeu ştie cum şi de unde, în această lume concretă a oştirii, apare ca o notă comună tuturor, o notă gravă, care le anunţă apropierea unui fapt hotărâtor şi solemn şi le trezeşte un fel de curiozitate inexistentă până atunci. În ziua atacului, soldaţii încearcă stăruitor să se descătuşeze de interesele regimentului lor, ascultând la ce se petrece împrejur, uitându-se iscoditor şi informându-se cu lăcomie de tot ce se întâmplă în jurul lor.

Negura se făcuse atât de groasă, încât, cu toate că se crăpa de ziuă, nu vedeai nici la zece paşi înainte. Tufele păreau nişte copaci uriaşi, locurile drepte – văgăuni şi

dealuri. Peste tot, din orice parte, te puteai ciocni cu duşmanul, ascuns la zece paşi, ca la depărtări de leghe. Coloanele înaintaseră însă mult timp tot aşa, prin ceaţă, coborând şi urcând panta colinelor, ocolind grădini şi ogrăzi, trecând prin locuri noi şi necunoscute, şi nu dădură de duşman nicăieri. Dimpotrivă, soldaţii văzură că peste tot, în toate părţile – şi în faţa, şi în spatele lor – mai erau alte coloane de-ale noastre, ruseşti, care mergeau şi ele în aceeaşi direcţie. Fiecărui soldat i se lua parcă o greutate de pe inimă când afla că în aceeaşi direcţie în care mergea şi el, adică nu se ştie încotro, mai mergeau încă mulţi, mulţi de-ai lui.

— Ai văzut? Trecură şi ăi din Kursk, se auzi dintre rânduri.

— Grozăvie, măi frăţioare, câtă oştire de-a noastră, s-a strâns! Aseară să fi văzut ce de-a focuri; nu le mai dădeai de capăt. Moscova, nu altceva!

Deşi niciunul dintre comandanţii coloanelor nu se apropia de rânduri ca să le vorbească soldaţilor (comandanţii de coloane, după cum am văzut la consiliul de război, rămăseseră nemulţumiţi de acţiunea hotărâtă şi nu erau în apele lor, aşa că din pricina aceasta executau doar ordinele, dar nu-şi băteau capul deloc să ridice moralul trupelor), oamenii mergeau voioşi, aşa cum pornesc ei totdeauna la luptă, mai ales când e vorba de ofensivă, însă după ce merseră aproape un ceas prin pâcla deasă mare parte din trupe fură nevoite să se oprească şi printre şirurile de ostaşi începu să-şi facă loc impresia neplăcută că este ceva care nu e la locul său, că trebuie să fie undeva o greşeală. E foarte greu de precizat cum se propagă o asemenea impresie. Dar este neîndoielnic că se propagase într-adevăr, revărsându-se cu o neobişnuită repeziciune, şi cu neputinţă de oprit, pe nesimţite, ca o apă în albia ei. Dacă armatele ruseşti s-ar fi aflat aici singure, fără aliaţi, atunci ar fi trecut poate încă multă vreme până când aceasta impresie vagă de dezorganizare să devină o convingere generală dar acum, aruncând cu o deosebită satisfacţie vina acestei

dezordini, cum era şi foarte firesc, de altfel, în spinarea nechibzuiţilor de nemţi, toţi erau încredinţaţi că numai de la „cârnăţari” li se trăgea toată încurcătura asta.

— Ce stăturăţi pe loc, măi? Ori ne-au tăiat drumul? Sau poate ne-om fi împiedicat de franţuji?

— Nu-i nici picior de franţuz pe-aici. Altfel ar fi început demult să tragă.

— Ne-au tot dat zor să atacăm şi când colo iaca atacul: stăm fără nici un rost în mijlocul câmpului. Numai blestemaţii de nemţi ne-ncurcă întotdeauna. Nişte nechibzuiţi, lua-i-ar dracu!

— Aşa-i, eu i-aş fi pus să treacă ei înainte. Aşa n-avea grijă, se îndeasă tot pe la spatele nostru. Iac-aşa, toţi stăm acuma şi nemâncaţi.

— Da' ce-i? Oare mai avem mult? Cavaleria cică ne-a blocat drumul, spunea un ofiţer.

— Fir-ar să fie ei de nemţi, afurisiţii! Nici ţara lor nu şi-o cunosc! Spunea altul.

— Ce divizie sunteţi? Strigă un aghiotant, care venea călare.

— A optşpcea!

— Păi, ce căutaţi atunci aicea? Voi demult ar fi trebuit să fiţi hăt, înainte; de-acuma până diseară nu mai aveţi pe unde trece.

— Ale naibii dispoziţii! Nici ei nu ştiu ce fac! Spuse un ofiţer şi-şi văzu de drum.

Pe urmă trecu un general, care părea foarte supărat şi striga ceva, dar nu pe ruseşte.

— Tafa-lafa, dar ce-o fi bolborosind acolo, nimic nu poţi pricepe, spunea un soldat, maimuţărindu-l pe general. Iar pe ticăloşii ăştia i-aş împuşca pe toţi!

— Aveam ordin să ajungem la nouă, şi noi n-am făcut decât jumătate de drum. Halal dispoziţii! Se auzea din toate părţile.

Şi energia cu care porniseră trupele la luptă începu să se schimbe în ciudă împotriva dispoziţiunilor nechibzuite şi în

ură faţă de nemţi.

Cauza încurcăturii stătea în faptul că, în timp ce cavaleria austriacă, aflată la flancul stâng, se pusese în mişcare, comandantului suprem i se păruse că trupele noastre din centru sunt prea depărtate de aripa dreaptă, şi toate liniile de cavalerie primiseră ordin să treacă în partea dreaptă. Câteva mii de cavalerişti treceau acum prin faţa infanteriei, iar infanteria n-avea altceva de făcut decât să aştepte.

În faţă se iscase un conflict între un cap de coloană austriac şi un general rus. Generalul rus striga cât putea, trebuie să fie oprită cavaleria; austriacul demonstra că vina nu-i a lui, ci a comandamentului suprem. Trupele în timpul asta stăteau pe loc, plictisindu-se şi pierzându-şi entuziasmul. După o zăbavă de ceasuri întregi, coloanele începură în sfârşit, să înainteze şi prinseră să coboare coasta. Ceaţa, care pe deal se împrăştiase, se aşternea acum cu atât mai deasă în vale, unde trupele coborau. Din faţă, prin negură, se auzi mai întâi o împuşcătură, apoi alta, la început la intervale neregulate: trat-ta… tat, apoi din ce mai dese şi mai ritmice, şi lupta de la râuleţul Goldbac începu.

Neaşteptându-se să dea de inamic în fundul văii, lângă pârâu, şi izbindu-se de el din întâmplare prin ceaţă, lipsiţi de orice cuvânt de îmbărbătare din partea comandanţilor, lăsaţi în prada zvonului care se răspândise pe toată armata despre întârzierea suferită şi, mai ales, neputând să desluşească prin ceaţa deasă nimic din ceea ce se petrecea în faţa şi împrejurul lor, ruşii trăgeau într-o doară în inamic, fără nici un avânt. Înaintau puţin şi iarăşi se opreau pentru că nu primeau la timp ordinele de la comandanţii şi aghiotanţii care orbecăiau prin ceaţă într-un teren necunoscut şi nu-şi mai găseau unităţile.

Astfel începu acţiunea pentru întâia, a doua şi cea de treia coloană care coborâseră în vale. Coloana a patra, în fruntea căreia se afla însuşi Kutuzov, rămăsese pe înălţimile Pratzenului.

În vale, unde începuse acţiunea, tot mai era încă ceaţă deasă; pe deal se mai luminase, dar tot nu se putea vedea nimic din ceea ce se petrecea în faţă. Dacă forţele inamice lui se aflau la zece verste, aşa cum presupusesem noi, dacă se găseau chiar aici, în această fâşie de ceaţă, nimeni n-a putut să-şi dea seama până pe la ceasurile nouă.

Era nouă dimineaţa. Ceaţa se aşternuse ca o masă compactă peste toată valea, dar satul Sohlapanitz, pe înălţimea pe care se afla Napoleon înconjurat de mareşalii lui, era acum în plină lumină. Deasupra lor cerul era un albastru senin, şi imensul glob al soarelui se legăna deasupra mării de ceaţă lăptoasă, asemeni luminii unei geamanduri purpurii. Nu numai toate trupele franceze dar însuşi Napoleon cu întregul lui stat-major se afla aci, şi nu erau dincolo de pâraiele şi văile satelor Sokolnitz şi Schlapanitz, unde plănuiserăm noi să ne ocupăm poziţiile şi să începem lupta, ci dincoace de ele, şi atât aproape de armatele noastre, încât Napoleon putea desluşească chiar şi cu ochiul liber, un călăreţ de un pedestraş, în rândurile noastre. Napoleon stătea puţin mai înaintea mareşalilor săi, călare pe un căluţ sur, arăbesc; purta o manta albastră, aceeaşi cu care făcuse campania din Italia. Privea tăcut spre colinele, asemeni unor insule ieşite din marea de ceaţă, pe care se mişcau în depărtare trupele ruseşti, şi asculta împuşcăturile din vale. Nici un muşchi nu se mişca pe faţa lui, încă slabă pe atunci; ochii sclipitori rămăseseră aţintiţi asupra unui singur punct. Presupunerile sale se dovedeau întemeiate. Trupele ruseşti coborâseră, o parte la vale spre heleştee şi iezere, iar altă parte începuse să părăsească înălţimile Pratzenului, pe care avusese de gând să le atace şi pe care le considera drept cheia poziţiei. Vedea prin ceaţă cum, în adâncitura formată de cele două dealuri, de lângă satul Pratzen, se mişcau trupele ruseşti, scurgându-se toate de-a lungul văii, cu baionetele sclipind în soare, şi dispărând apoi în marea de ceaţă. După ştirile primite de el de cu seară, după zgomotul roţilor şi al paşilor

care se auziseră în noaptea aceea din avanposturi, după dezordinea mişcărilor executate de coloanele ruseşti şi după tot ce putea presupune, vedea că aliaţii îi socoteau mult mai departe de ei decât erau în realitate şi că aceste coloane în mişcare din apropierea Pratzenului formau centrul armatei ruseşti şi că acest centru era pe acum îndeajuns de slăbit, ca el să-l poată ataca fără teamă de înfrângere. Dar tot nu se hotăra să înceapă lupta.

Ziua aceea era o zi mare pentru el: era aniversarea încoronării sale. Înainte de a se lumina, dormise câteva ore şi pe urmă, sănătos, vesel, înviorat, în acea stare de spirit fericită în care totul îţi pare cu putinţă şi toate îţi merg din plin, încălecase şi pornise pe câmpul de luptă. Sta nemişcat, uitându-se la înălţimile ce se iveau din marea de ceaţă, şi pe chipul lui rece se citea expresia-i caracteristică, de fericire binemeritată, plină de încredere în sine, pe care o poţi vedea adesea pe chipul unui tânăr îndrăgostit şi fericit. Mareşalii se ţineau puţin în urma lui şi nu îndrăzneau să-l tulbure abătându-i atenţia. Se uita când la înălţimile Pratzenului, când la soarele care plutea domol, luptându-se să iasă din ceaţă.

Când soarele ieşi cu totul din neguri şi-şi împrăştie lumina orbitoare deasupra câmpurilor şi a pâclei, Napoleon (ca şi cum n-ar fi aşteptat decât asta ca să înceapă lupta) îşi scoase mănuşa de pe mâna albă şi frumoasă, făcu un semn cu ea mareşalilor şi dădu ordinul de începere a luptei. Mareşalii, însoţiţi de aghiotanţi, o luară în galop în direcţii diferite şi, după câteva minute, forţele principale ale armatei franceze porniră repede spre înălţimi, acelea ale Pratzenului, pe care trupele ruseşti, coborând spre stânga în vâlcea, se răreau din ce în ce mai mult.

XV.

LA ORELE OPT, KUTUZOV porni călare spre Pratzen, în fruntea coloanei a patra, aceea a lui Miloradovici, care urma să ocupe locul coloanelor lui Przebyszewski şi Langeron, care se coborâseră în vale. Le ură bună

dimineaţa soldaţilor regimentului din frunte şi dădu ordin de marş, arătând prin aceasta că avea de gând să comande el însuşi această coloană. Ajungând la satul Pratzen, opri. Prinţul Andrei era chiar în spatele lui, printre numeroasele persoane care formau suita comandantului suprem. Se simţea tulburat şi iritat, dar totodată stăpânit şi cu calmul omului care se găseşte în preajma unei clipe demult aşteptate. Era absolut încredinţat că aceasta avea să fie pentru el un Toulon sau un Arcole. Cum avea să se întâmple lucrul acesta, nu ştia, dar era încredinţat că avea să se întâmple. Terenul şi dispozitivul trupelor noastre îi erau cunoscute, atât cât puteau fi cunoscute pentru cineva din armata rusă. De propriul său plan strategic, la a cărui aplicare era de la sine înţeles că nici nu se mai putea gândi acum, uitase cu totul. Aprofundând acum planul lui Weyrother, prinţul Andrei căuta să-şi prezinte surprizele care se puteau ivi şi-şi făurea planuri noi, pentru care avea poate să fie nevoie de iscusinţa, iuţeala şi hotărârea sa.

În vale, la stânga, prin ceaţă, se auzea un schimb de focuri între trupe nevăzute. Acolo i se părea prinţului Andrei că se va încinge lupta, acolo va avea loc ciocnirea cu duşmanul şi „acolo voi fi trimis eu, gândi el, cu o brigadă sau cu o divizie; acolo, cu drapelul în mână, voi merge în fruntea trupelor şi voi zdrobi tot ce-mi va în cale”.

Prinţul Andrei nu se putea uita nepăsător la drapelele batalioanelor care treceau. Cum vedea un drapel, îşi spunea: „Poate că acesta va fi drapelul cu care mi-e dat să merg în fruntea trupelor”.

Odată cu dimineaţa, ceaţa din timpul nopţii lăsase pe înălţimi doar o brumă, care se prefăcea acum în rouă; prin vâlcele şi văioage însă, ceaţa tot se mai întindea ca o mare alb-lăptoasă. În valea din stânga, în care se lăsaseră trupele noastre şi unde se auzea zgomotul împuşcăturilor, nu se vedea nimic. Deasupra înălţimilor era cer senin, de un albastru închis, iar mai la dreapta, imensul glob al soarelui. În faţă, departe, pe celălalt ţărm al mării de ceaţă, se

zăreau colinele împădurite, unde se afla de bună seamă inamicul, şi părea că se şi vede ceva. La dreapta, unde vâlceaua răsuna de tropote şi huruit de roţi şi unde se vedeau din când în când sclipind baionete, Garda intra în ceaţă; dincolo de sat, spre stânga, aceleaşi mase de cavalerişti se iveau ici-colo şi dispăreau apoi în marea de pâclă. În faţa lor şi în spate mărşăluia infanteria. Comandantul suprem stătea la ieşirea din sat, lăsând să-i treacă trupele prin faţă. În dimineaţa aceea, Kutuzov arăta istovit şi pus pe harţă. Infanteria care trecea pe dinaintea sa, se opri fără nici un ordin, pesemne pentru că din faţă o ţinu în loc ceva.

— Dar daţi-le odată ordin să se încoloneze pe batalioane şi să pornească ocolind satul, spuse năcăjit Kutuzov către un general care tocmai se apropiase de el. Cum de nu înţelegi dumneata, domnule general, că nu-i cu putinţă să-ţi desfăşori trupa prin defileul acestei uliţe din sat, acum când mergem spre inamic, păcatele mele!

— Intenţionam să mă regrupez dincolo de sat, cu voia excelenţei voastre, răspunse generalul.

Kutuzov râse cu necaz.

— Frumos ar fi să-ţi desfăşori frontul în văzul inamicului, tare frumos!

— Inamicul e încă departe, excelenţa-voastră. După plan…

— Planul! Ţipă înveninat Kutuzov. Cine v-a băgat asta în cap? Fii bun, te rog, şi execută ce ţi-am ordonat!

— Am înţeles!

— Mon cher, îi şopti Nesviţki prinţului Andrei, le vieux est d'une humeur de chien366.

Un ofiţer austriac în uniformă albă, cu penaj verde la chipiu, veni galopând până în faţa lui Kutuzov şi întrebă, în numele împăratului, dacă a intrat în luptă coloana a patra.

Kutuzov nu-i răspunse; se întoarse şi, fără să vrea privirea îi căzu asupra prinţului Andrei, care se afla lângă el. Văzându-l pe Bolkonski, Kutuzov îşi mai îndulci puţin expresia răutăcioasă şi caustică a ochilor; era un fel de a

recunoaşte că aghiotantul lui nu era cu nimic vinovat de ceea ce se întâmpla. Şi, tot fără să răspundă aghiotantului austriac, se adresă lui Bolkonski:

— Allez voir, mon cher, şi la troisieme division a dépassé le village. Dites-lui de s'arreter et d'attendre mes ordres367.

Dar nu plecă bine prinţul Andrei, că-l şi opri:

— Et demandez-lui, şi les tirailleurs sont postés, adăugă el. Ce qu'ils font, ce qu'ils font! 368 mai spuse ca pentru el, şi tot nu-i răspunse încă austriacului.

Prinţul Andrei porni în galop să execute ordinul.

Trecând înaintea tuturor batalioanelor din frunte, opri la divizia a treia şi se încredinţă că într-adevăr nu era aşezată linia de puşcaşi în faţa coloanelor noastre. Comandantul regimentului din frunte rămase foarte mirat când i se comunică din partea comandantului suprem ordinul de a-şi aşeza puşcaşii în linie de tragere. Era încredinţat că în faţa lui mai sunt trupe şi că inamicul nu putea fi mai aproape de cel puţin zece verste. Într-adevăr, în faţa lor nu se zărea nimic altceva decât un teren înclinat, pustiu, învăluit în ceaţă groasă. După ce ordonă în numele comandantului suprem să se împlinească această lipsă, prinţul Andrei o luă la galop înapoi. Kutuzov era tot în acelaşi loc, cu trupul lui greoi ghemuit bătrâneşte în şa şi căscând adânc, cu ochii închişi. Trupele încă nu porniseră şi stăteau aşa, cu arma la picior.

— Bine, bine, spuse el prinţului Andrei, şi se întoarse către generalul care, cu ceasul în mână, spunea că-i timpul să pornească, de vreme ce toate coloanele flancului stâng coborâseră.

— Mai avem vreme, domnule general, spuse Kutuzov, căscând. Mai avem vreme! Repetă el.

În timpul acesta, în spatele lui Kutuzov se auziră în depărtare nişte regimente răspunzând în cor la salut, apoi vocile răsunară tot mai aproape de linia coloanelor ruseşti care înaintau. De-aici se putea deduce că acela, pe care-l salutau trupele, trecea repede. Când uralele ajunseră la

soldaţii regimentului în faţa căruia se afla Kutuzov, acesta se dădu puţin mai la o parte şi, încruntându-se, se uită în direcţia lor. Pe drumul dinspre Pratzen veneau în trap nişte călăreţi în uniforme de diferite culori, cam cât un escadron. Doi dintre ei galopau întins în fruntea grupului, unul era în uniformă neagră, cu panaş alb la chipiu, călare pe un cal roib, jumătate pur-sânge englez, celălalt în uniformă albă, pe un cal negru. Erau cei doi împăraţi cu suitele lor. Kutuzov, afectând atitudinea unui militar subaltern aflat în front, comandă „drepţi” trupelor şi, ridicându-se, se apropie de împărat. Întreaga sa făptură, tot felul său de a fi, se schimbase deodată. Luase înfăţişarea subalternului care nu gândeşte şi nu are păreri. Pătruns de respect afectat – care, se vedea bine, îi era neplăcut împăratului Alexandru – Kutuzov se apropie şi-l salută.

Impresia neplăcută, întocmai ca o urmă de ceaţă pe un cer senin, se şterse însă de pe chipul tânăr şi fericit al împăratului. Arăta azi, după boală, puţin mai slăbit decât pe câmpul de la Olmütz, când îl văzuse pentru întâia oară în străinătate Bolkonski, dar frumoşii lui ochi cenuşii exprimau aceeaşi măreţie blândă, iar buzele lui fine aveau aceeaşi infinită şi multilaterală expresivitate, în care prevalau bunătatea şi puritatea tinereţii.

Dacă la revista militară de la Olmütz fusese mai majestuos, aici era mai vesel şi mai energic. Se îmbujorase întrucâtva din pricina celor trei verste parcurse în galop şi, oprindu-şi calul, respira acum adânc, odihnitor, uitându-se la chipurile celor din suită, tot atât de tinere şi pline de viaţă ca şi al lui. Czartoryski, Novosilţev, prinţul Volkonski, Slroganov şi alţii – toţi oameni tineri, luxos îmbrăcaţi şi călărind nişte cai minunaţi – odihniţi, bine îngrijiţi doar uşor asudaţi în dreptul chingii de la şa – discutau între ei şi, zâmbind, se opriră în urma suveranului. Împăratul Franz, tânăr, rumen la faţă, cu capul lunguieţ, se ţinea băţos în şa, pe un frumos armăsar negru, privind îngrijorat împrejurul lui, fără a da însă semne de grabă. El chemă pe unul dintre aghiotanţii

îmbrăcaţi în alb, şi-l întrebă ceva. „Desigur… La ce oră au pornit”, îşi zise prinţul Andrei, uitându-se la vechea lui cunoştinţă, şi, amintindu-şi de audienţă, nu-şi putu stăpâni un zâmbet. În suita împăraţilor erau aleşi numai ofiţeri de ordonanţă chipeşi, din regimentele de gardă ruse şi austriece sau din restul armatei. Printre ei, rândaşii plimbau frumoşii cai de schimb ai împăraţilor, acoperiţi cu şabrace brodate cu ceaprazuri.

După cum prin fereastra deschisă a unei case ne aerisite năvăleşte dintr-o dată aerul proaspăt al câmpului, tot aşa, peste posomorâtul stat-major al lui Kutuzov, trecu un suflu de tinereţe, de energie şi de încredere în victorie răspândit de acest strălucit grup de tineri călări.

— De ce nu începi, Mihail Ilarionovici? Îl întrebă grăbit împăratul Alexandru pe Kutuzov, uitându-se în acelaşi timp curtenitor la împăratul Franz.

— Mai aştept, majestate, răspunse Kutuzov, aplecându-se respectuos înainte.

Împăratul plecă urechea şi se încruntă uşor, dând semne că nu auzise bine.

— Mai aştept, majestate, repetă Kutuzov. (Prinţii Andrei observă că, pronunţând cuvintele „mai aştept”, Kutuzov îi tremurase în chip nefiresc buza de jos.) Nu s-au adunat încă toate coloanele, majestate.

Împăratul auzise bine de data aceasta, însă răspunsul nu-i plăcu; strânse din umerii lui puţin încovoiaţi şi se uită la Novosilţev, care se afla lângă el, ca şi cum prin privirea asta ar fi vrut să i se plângă de Kutuzov.

— Doar nu suntem la Ţariţân, Mihail Ilarionovici, unde parada nu începe până nu se adună toate regimentele, spuse suveranul, privind din nou în ochii împăratului Franz, ca şi cum l-ar fi invitat, dacă nu să ia parte, cel puţin să audă ceea ce spunea el; însă împăratul Franz continua să privească în jurul său şi nu asculta.

— De aceea nici nu-ncep, majestate, spuse cu voce tare Kutuzov, înlăturând parcă posibilitatea de a nu fi auzit, în

timp ce pe faţa lui apăru din nou tremurul nervos. Tocmai de aceea nici nu încep, majestate, pentru că nu suntem la paradă şi nici pe câmpul Ţariţân, pronunţă el desluşit şi răspicat.

Pe chipurile celor din suita împăratului, care se uitară o clipă unii la alţii, se aşternu o expresie de dezaprobare şi se stârni un murmur. „Oricât de bătrân ar fi, n-ar trebui, nu, n-ar trebui defel să vorbească aşa”, păreau a spune aceste chipuri.

Suveranul se uită ţintă, cu atenţie, în ochii lui Kutuzov, aşteptând să vadă dacă va mai spune ceva. Kutuzov, însă, înclinându-şi respectuos capul, rămase şi el, pe cât părea, în aşteptare. Tăcerea se prelungi aproape un minut.

— De altfel, dacă majestatea voastră ordonă… spuse Kutuzov, ridicând capul şi revenind la tonul dinainte, al militarului cu spirit mărginit care nu discută, ci se supune.

Dădu pinteni calului şi, chemându-l la sine pe Miloradovici, comandantul coloanei, îi transmise ordinul de înaintare.

Trupele se puseră iarăşi în mişcare, şi două batalioane ale regimentului Novgorodski, precum şi un batalion al regimentului Apşeronski, trecură prin dreptul împăratului.

Şi în timp ce batalionul regimentului Apşeronski trecea prin faţa împăratului, rumenul Miloradovici, fără manta, numai în veston, cu decoraţii pe piept şi cu un imens panaş la pălăria cu margini îndoite şi pusă puţin într-o parte, galopă săltat în şa înainte şi, salutând voiniceşte, opri calul în faţa împăratului.

— Cu Dumnezeu înainte, generale, îi spuse împăratul.

— Ma foi, sire, nous ferons ce que qui sera dans notre possibilité, sire! 369, răspunse el voios, fără ca prin aceasta să stârnească mai puţin, cu franţuzeasca lui stricată, zâmbetele ironice ale domnilor din suita suveranului.

Miloradovici îşi întoarse pe loc calul şi se aşeză ceva mai în urma împăratului. Însufleţiţi de prezenţa suveranului, apşeronienii trecură prin faţa celor doi împăraţi şi a suitelor lor în pas voinicesc şi sprinten, bătând cadenţa.

— Băieţi, strigă cu voce puternică, veselă şi plină de încredere în sine Miloradovici, vădit aţâţat de zgomotul împuşcăturilor, de aşteptarea luptei, şi, mai ales, de vederea bravilor apşeronieni, tovarăşii săi de luptă de pe vremea lui Suvorov, care defilau acum sprinteni prin faţa celor doi împăraţi, încât şi uitase de prezenţa suveranului. Băieţi, nu e prima oară când aveţi de cucerit un sat, strigă el.

— Să trăiţi! Strigară soldaţii.

Calul împăratului se smuci în frâu la strigătul acesta neaşteptat. Calul acesta, care-l purtase pe împărat şi la parăzile din Rusia, îşi purta acum călăreţul aici, pe câmpia Austerlitz-ului, răbdând loviturile pe care piciorul lui stâng i le dădea din când în când distrat, şi-şi ciulea urechile la zgomotul împuşcăturilor, tot aşa cum făcea pe câmpul lui Marte, fără să înţeleagă nici rostul împuşcăturilor care se auzeau, nici de ce se afla în vecinătatea armăsarului negru al împăratului Franz, nici ce vorbea, gândea şi simţea, în acea zi, acela care-l călărea.

Împăratul se întoarse zâmbind spre cineva din preajma lui şi, arătând spre bravii apşeroneni, îi spuse ceva.

XVI.

KUTUZOV, ÎNSOŢIT DE aghiotanţii săi, porni la pas în urma carabinierilor.

După ce merse cam o jumătate de verstă în coada coloanei, se opri lângă o casă părăsită (care părea a fi un fost han), la o răspântie de drumuri. Amândouă drumurile se lăsau de vale şi pe amândouă se scurgeau trupele.

Ceaţa începuse să se împrăştie şi, pe înălţimile opuse, la o depărtare ca de două verste, începuseră a se vedea, nelămurit încă, trupele inamice. În vale, spre stânga, împuşcăturile se făceau mereu mai puternice. Kutuzov stătea locului şi discuta cu un general austriac. Prinţul Andrei se uita la ei şi, vrând să ceară ocheanul unui aghiotant, se întoarse puţin mai la o parte, spre dânsul.

— Priviţi, priviţi, spuse acest aghiotant, arătând nu la trupele care se zăreau în depărtare, ci drept în jos, sub deal, în faţa lor. Francezii!

Cei doi generali şi aghiotanţii începură să-şi dispute ocheanul, smulgându-şi-l unul altuia. Toţi se schimbară la faţă şi chipurile lor exprimară groaza. Francezii, pe care-i credeau la două verste de trupele ruseşti, se iviseră pe neaşteptate în faţa lor.

— Inamicul? Nu se poate! Uitaţi-vă, el e… nu mai încape îndoială. Ce-i asta? Se auziră voci.

Prinţul Andrei văzu cu ochiul liber cum jos, spre dreapta, nu mai departe de cinci sute de paşi de locul unde se afla Kutuzov, o coloană compactă de francezi se îndrepta împotriva apşeronenilor.

„Iată, a sosit clipa hotărâtoare! Mi-a venit rândul”, îşi spuse prinţul Andrei şi, dând pinteni calului, se apropie de Kutuzov.

— Trebuie să oprim regimentul Apşeronski, excelenţă! Strigă el.

Dar, în aceeaşi clipă, toate fură învăluite de fum, împuşcăturile se auziră foarte aproape şi, la doi paşi de prinţul Andrei, un glas înspăimântat strigă naiv: „E prăpăd, fraţilor!” şi glasul acesta parcă ar fi fost o comandă. Toţi, auzindu-l, se îmbulziră să o ia la fugă.

Gloate învălmăşite, sporind din ce în ce, fugeau acum îndărăt, spre locul unde, cu cinci minute înainte, trupele trecuseră pe dinaintea împăraţilor. Şi gloatele acestea erau nu numai greu de oprit, dar ar fi fost cu neputinţă aflându-te în calea lor, să nu fii luat de şuvoiul lor, îndărăt. Bolkonski se căznea doar să nu le stea împotrivă; se uită împrejurul său, nedumerit, şi nu era în stare să-şi dea seama ce se întâmplă. Nesviţki, cu înfăţişare mânioasă, roşu la faţă şi scos din fire, îi striga lui Kutuzov că, dacă nu se îndepărtează imediat, va fi luat prizonier cu siguranţă. Kutuzov rămase locului şi, fără să răspundă, îşi scoase

batista. Îi curgea sânge pe obraz. Prinţul Andrei îşi făcu drum până la el.

— Sunteţi rănit? Întrebă el, abia stăpânindu-şi tremurul bărbiei.

— Nu-i aici rana; iată unde e! Spuse Kutuzov, arătând înspre fugari, în timp ce-şi apăsa batista pe obrazul rănit.

— Opriţi-i! Strigă el şi, în acelaşi timp, dându-şi seama pesemne că nu mai pot fi opriţi, lovi calul şi porni spre dreapta.

Dar năvala, mereu împrospătată, a gloatei de fugari, îl prinse în mijlocul ei şi-l împinse înapoi.

Atât era de compactă grămada trupelor fugare că odată prins în mijlocul învălmăşelii, greu te-ai mai fi putut smulge din ea. Care strigau „Umblă! Ce te-ai oprit?”, care trăgeau în aer, care loveau în calul călărit de însuşi Kutuzov. Smulgându-se cu sforţări uriaşe din înghesuiala trupelor fugare, Kutuzov, cu suita lui rămasă nici jumătate din cât fusese, o luă la stânga, spre locul unde auzeau, foarte aproape, bubuiturile de tun. Prinţul Andrei, care se desprinsese şi el dintre fugarii învălmăşiţi şi dădea toate silinţele să se ţină de Kutuzov, văzu pe coasta dealului, prin fum, o baterie rusească ce trăgea încă, în vreme ce francezii veneau în pas alergător spre ea. Ceva mai sus se afla o trupă rusească de infanterişti care stăteau pe loc: nici nu veneau în ajutorul bateriei şi nici nu se retrăgeau în direcţia fugarilor. Un general călare se desprinse din rândurile unităţii de infanterie şi se apropie de Kutuzov. În suita lui Kutuzov mai rămăseseră doar patru oameni. Erau palizi toţi şi se priveau între ei în tăcere.

— Opriţi-i pe mişeii aceia! Strigă înăbuşindu-se Kutuzov către comandantul de regiment, arătând înspre fugari; dar în aceeaşi clipă, ca şi cum ar fi vrut să-l pedepsească pentru aceste cuvinte, gloanţele începură să zboare şuierând, ca un stol de păsări, pe deasupra regimentului şi a suitei lui Kutuzov.

Francezii atacau acum bateria şi, văzându-l pe Kutuzov, începură să tragă în el. La această salvă, comandantul de regiment duse mâna la un picior, căzură câţiva soldaţi, iar ajutorul de stegar, care purta drapelul, îl scăpă din mână; drapelul se clătină şi căzu, agăţându-se de armele soldaţilor din jur. Soldaţii începură să tragă fără comandă.

— O-oof! Exclamă cu disperare Kutuzov şi se uită-mprejur. Bolkonski, şopti el cu un tremur în glas, conştient de bătrâneţea sa neputincioasă. Bolkonski, şopti el, arătând spre batalionul în dezordine şi spre inamic, ce-i asta?

Dar înainte de a-şi fi sfârşit Kutuzov bine vorba, prinţul Andrei, simţind că-l îneacă lacrimi de ruşine şi de furie, sărise de pe cal şi se repezise în fugă spre drapel.

— Înainte, băieţi! Strigă el cât putu, cu o voce ascuţită de copil.

„Iată-l, ăsta e!” îşi zise prinţul Andrei, apucând lemnul drapelului şi ascultând cu plăcere şuieratul gloanţelor care, nu mai încăpea îndoială, îl ţinteau pe el. Câţiva soldaţi căzură.

— Ura! Strigă prinţul Andrei, abia ţinând în mâini drapelul greu şi repezindu-se înainte cu convingerea nestrămutată că întreg batalionul îl va urma.

Într-adevăr, nu făcu singur decât câţiva paşi. Întâi un soldat, apoi altul şi, în cele din urmă întreg batalionul, cu strigăte de „ura!”, se avântă înainte şi-l întrecu. Un subofiţer din acelaşi batalion îi luă din fugă drapelul, care se clătina de greutate în mâinile prinţului Andrei, dar în aceeaşi clipă căzu fulgerat. Prinţul Andrei luă iar în mâini drapelul şi, trăgându-l cu greu de lemn, alergă înainte cu tot batalionul. Văzu în faţa lui tunarii ruşi, dintre care unii luptau, iar alţii, lăsându-şi tunurile, veneau în fugă spre el; văzu şi infanterişti francezi, care luau de hăţuri caii artileriei şi întorceau tunurile. Prinţul Andrei cu batalionul lui era la douăzeci de paşi de tunuri. Auzea şuieratul neîntrerupt al gloanţelor deasupra capului, iar împrejur, la dreapta şi la stânga lui, soldaţii scoteau strigăte şi cădeau

în şir, unul după altul. Dar el nu se uita la ei; nu se uita decât la ceea ce se petrecea înaintea ochilor lui, la bateria tunarilor. Văzu desluşit cum un tunar roşcovan, cu căciula turtită şi lăsată pe-o ureche, trăgea zdravăn de-un capăt al vergelei de şters ţeava tunurilor, în vreme ce un soldat francez trăgea vergeaua spre el, de celălalt capăt. Prinţul Andrei putu desluşi chiar expresia de furie şi de năuceală de pe chipurile celor doi oameni care se vedea că-şi pierduseră capul şi nu mai ştiau ce fac.

„Ce-i cu ei? Gândi, uitându-se la dânşii prinţul Andrei, de ce nu fuge tunarul ăsta roşcovan, când n-are la el nici o armă? Şi de ce nu-l străpunge francezul? N-are să mai aibă cum fugi, când şi-o aduce francezul aminte că are baionetă şi are să-l înjunghie”

Într-adevăr, un alt francez, cu arma în cumpănă se repezi la tunarul roşcovan şi bătăios, care ţinea acum de capătul vergelei, fără să fi înţeles încă ce-l aştepta. Acum soarta tunarului urma să se hotărască. Prinţul Andrei nu mai apucă să vadă sfârşitul. Un soldat din apropiere – aşa i se păru lui – îl lovise parcă din toate puterea cu un ciomag în cap. Îl şi durea puţin, dar neajunsul principal era faptul că durerea aceasta îl ameţise şi-l împiedica să mai vadă scena la care fusese spectator.

„Ce-i asta? Cad? Mi se taie picioarele”, îşi spuse el şi se prăbuşi pe spate. Deschise ochii; nădăjduia să poată vedea cum se isprăvise lupta dintre francezi şi tunari, căci i-ar fi plăcut să ştie dacă tunarul cel roşcovan a fost sau nu ucis, dacă tunurile au fost capturate sau salvate. Dar nu văzu nimic. Deasupra lui nu mai era acum nimic altceva decât cerul, înaltul cerului, înnourat şi totuşi nesfârşit de adânc, mişcându-şi domol pe boltă nourii suri… „Ce linişte, ce pace solemnă, cu totul altfel decât atunci când mă sileam să fug, gândi prinţul Andrei, altfel decât atunci când alergam cu toţii, strigam şi luptam, altfel decât atunci când franţuzul şi tunarul îşi smulgeau unul altuia, cu furie şi cu spaimă, vergeaua din mână, cu totul altfel lunecă acum, pe înaltul

nemărginit al cerului, nourii. Cum de n-am văzut eu până acum înaltul acesta al cerului? Cât sunt de fericit că l-am putut cunoaşte în sfârşit! Da! Totul nu-i decât zădărnicie, totul nu-i decât iluzie, afară de cerul acesta fără de margini. Nimic nu există, nimic în afară de asta. Dar nici asta nu există, nu există nimic în afară de tăcere şi de linişte. Slavă Domnului că este aşa!”

XVII.

ÎN FLANCUL DREPT, LA coloana lui Bagration, pe la ora 9 dimineaţa încă nu începuse acţiunea. Nevrând să accepte cererea lui Dolgorukov de a începe lupta şi dorind să-şi decline răspunderea, prinţul Bagration îi propuse acestuia să trimită pe cineva la comandantul suprem spre a-i cere părerea. După distanţa de aproape zece verste, cât era de la un flanc la celălalt, prinţul Bagration ştia că, dacă nu cumva se întâmplă ca trimisul să fie ucis – ceea ce era foarte probabil – şi admiţând chiar că-l găseşte pe comandantul suprem – ceea ce era foarte greu – trimisul nu s-ar fi putut înapoia mai devreme decât pe seară.

Bagration îşi privi suita, şi ochii săi mari şi nedormiţi, care nu spuneau nimic, zăboviră fără voia lui asupra chipului copilăresc al lui Rostov, tulburat de nădejdea că el va fi trimisul. Şi-l alese pe el.

— Excelenţă, dar dacă cumva l-aş întâlni pe majestatea-sa împăratul, în loc să-l întâlnesc pe comandantul suprem? Spuse Rostov cu mâna la cozoroc.

— Îi poţi comunica majestăţii sale, se grăbi să spună Dolgorukov, luându-i lui Bagration vorba din gură.

După ce-i venise schimbul în posturile înaintate, Rostov apucase să aţipească spre ziuă câteva ore şi acum se simţea vesel, curajos, hotărât, sprinten în mişcări şi cu încredere în norocul lui; era în acea stare de spirit în care totul pare uşor, plăcut şi cu putinţă.

Toate dorinţele i se împlineau în dimineaţa aceasta: se va da bătălia generală şi el lua parte la această bătălie; mai mult, era aghiotant al unuia dintre cei mai viteji generali; şi

pe deasupra, era trimis în misiune la Kutuzov sau poate, cine ştie, chiar la împărat. Dimineaţa era senină, şi calul de sub el, minunat. În suflet îi cântau numai voioşia şi fericirea. Îndată ce primi ordinul, dădu drumul calului în galop şi porni de-a lungul liniei. La început trecuse prin dreptul trupelor lui Bagration care nu intraseră încă în acţiune şi stăteau pe loc; intră apoi în spaţiul ocupat de cavaleria lui Uvarov şi observă aici mişcări ce puteau fi luate drept semne de pregătire a atacului; când trecu de cavaleria lui Uvarov, începu să audă desluşit bătaia tunurilor şi a puştilor în faţa sa. Canonada se înteţea.

Prin aerul rece al dimineţii, detunăturile începură să audă la intervale regulate – nu răzleţe cum se auzeau înainte, când după fiecare două sau trei împuşcături urma o bubuitură-două de tun pe coastele dealurilor, în faţa Pratzenului, se auzeau acum rafale întrerupte atât de des de bubuituri de tun, încât nu se mai deosebeau unele de altele şi se contopeau într-un singur vuiet general.

Pe costişe se vedeau fumurile puştilor, fugărindu-se parcă între ele şi luându-se la întrecere, şi se vedea şi cum fumurile tunurilor se învolburau, se destrămau şi se contopeau. După sclipirile baionetelor, prin fum se puteau vedea de asemenea mişcările infanteriei şi siluetele prelungi ale tunurilor şi chesoanelor vopsite în verde.

Rostov îşi opri o clipă calul pe culmea dealului ca observe ce se întâmpla; dar oricât îşi încorda atenţia, nu putea nici deosebi, nici pricepe ceva din tot ce se petrecea: se mişcau parcă prin fum nişte oameni venind şi din faţă, şi din spate – fâşii de trupe nedesluşite. Dar pentru ce? Cine erau? Încotro se duceau? Era de neînţeles. Priveliştea aceasta şi zgomotele, nu numai că nu deşteptau în el nici un sentiment de tristeţe sau de teamă, ci, dimpotrivă, îi dădeau mai multă energie şi hotărâre.

„Hai, încă o dată, încă o dată!” le spunea el în gând acestor sunete şi se avânta iarăşi în goana calului de-a lungul liniei, până ce ajunse în raza trupelor intrate în foc.

„Cum o fi pe-acolo nu ştiu, dar totul o să fie bine!” gândi Rostov.

După ce trecu şi prin rândurile unor trupe austriece, Rostov observă că linia de unităţi care urma (erau unităţile de gardă) intrase în plină acţiune.

„Cu atât mai bine. Voi putea vedea totul mai îndeaproape”, îşi spuse el.

Acum nu mai avea mult până în prima linie. Câţiva călăreţi galopau spre el. Erau ulanii de gardă, care se întorceau cu rândurile împrăştiate de la atac. Trecând pe lângă ei, Rostov observă fără voia lui pe unul plin de sânge şi galopă mai departe.

„Nu-i treaba mea!” se gândi el. Dar nu apucă să mai străbată decât câteva sute de paşi, că dinspre stânga lui, pe toată întinderea câmpiei, văzu venind întins spre dânsul la trap o masă uriaşă de cavalerişti, toţi pe cai negri, în uniforme albe strălucitoare. Rostov dădu frâu liber calului, care o luă la galop forţat, pentru ca să se abată din drumul lor, şi ar fi izbutit, dacă ei şi-ar fi păstrat aceeaşi alură în mers, dar începură să-şi iuţească trapul, aşa încât unii dintre cai chiar începuseră să galopeze. Din ce în ce mai mult răsuna în urechile lui Rostov tropotul lor şi zăngănitul armelor şi începu să distingă din ce în ce mai desluşit făpturile şi chiar chipurile lor. Era garda noastră, pornită la atac împotriva cavaleriei franceze care se îndrepta spre ea.

Cavalerişti gărzilor ruseşti, oricât de avântat ar fi mers, îşi mai frânau puţin caii. Rostov le vedea acum figurile şi auzea comanda ofiţerului, „Marş, marş!”, când îşi îmboldi calul de rasă la galop forţat, ca să nu fie strivit şi târât şi el în acest atac împotriva francezilor, Rostov porni, cât de iute stătea-n puterea calului său, de-a lungul frontului, dar nu reuşi să iasă din calea lor.

Călăreţul din flanc, un uriaş ciupit de vărsat, se uită, fioros şi crunt văzându-l în calea lui pe Rostov, cu care urma inevitabil că o să se ciocnească. Cavaleristul acesta l-ar călcat fără doar şi poate în picioare pe Rostov cu Beduin cu

tot (Rostov se simţea atât de mic şi slab în comparaţie cu oamenii şi cu caii aceştia uriaşi), dacă n-ar fi avut prezenţa de spirit să lovească peste ochi cu cravaşa calul cavaleristului. Calul acesta negru, greu, înalt de doi metri, cabră şi îşi ciuli urechile; dar cavaleristul ciupit de vărsat îi înfipse nemilos pintenii uriaşi în coaste şi calul, lovindu-şi coastele cu coada, întinse gâtul şi porni încă mai iute. Nici nu-i trecu bine garda călare prin faţă, că Rostov auzi strigăte de „Ura!” şi, privind în urma lui, văzu cum primele ei rânduri se amestecară cu ceilalţi cavalerişti, cei străini, cu epoleţi roşii, de bună seamă cavaleria franceză. Mai mult nu-i mai fu dat să vadă nimic, căci îndată după asta, undeva, tunurile începură să bată şi totul se învălui în fum. În clipa când garda călare îl depăşise şi dispăruse în fum, Rostov stătuse la îndoială, chibzuind dacă trebuie să-i urmeze sau să meargă mai departe, într-acolo unde îl mâna misiunea. Acesta a fost vestitul atac al gărzii imperiale, de care chiar şi francezii au pomenit cu admiraţie. Lui Rostov i se făcea groază să asculte mai târziu povestindu-se cum, din toată mulţimea aceasta de voinici uriaşi şi frumoşi, dintre toţi aceşti tineri eleganţi, în uniforme strălucitoare, călări pe cai de mii de ruble, ofiţeri şi iuncheri, câţi trecuseră prin faţa lui, nu mai rămăseseră, după atac decât optsprezece supravieţuitori.

„De ce să-i invidiez, îmi vine şi mie timpul şi, cine ştie, poate chiar acum mă voi întâlni cu împăratul” îşi zise Rostov şi goni mai departe.

Ajuns în dreptul infanteriei de gardă, observă că ghiulelele zburau şi în preajma ei, ba chiar şi prin rândurile ei, şi observă acest lucru nu atât după zgomotul pe care-l făceau ghiulelele, cât mai ales după chipurile soldaţilor care nu-şi ascundeau neliniştea, şi ale ofiţerilor, care-şi luaseră un aer marţial, solemn şi nefiresc.

Trecând prin spatele unuia dintre aceste regimente ale infanteriei de gardă, el auzi o voce care-l striga pe nume.

— Rostov!

— Ce-i? Răspunse el, nerecunoscându-l pe Boris.

— Ei, ce zici? Iată-ne şi-n linia întâi. Regimentul nostru a luat parte la atac! Spuse Boris, zâmbind fericit aşa cum zâmbesc tinerii care au primit botezul focului.

Rostov se opri.

— Aşa! Făcu el. Şi cum a ieşit?

— I-am respins, răspunse, însufleţit, Boris. Îţi poţi închipui.

Şi Boris începu să povestească cum se întâmplase că cei din gardă, care stăteau pe loc, văzând în faţă nişte trupe, crezuseră că sunt austrieci, dar după ghiulelele care începuseră să le vină în zbor dinspre ele, înţeleseseră deodată că se aflau în prima linie şi fuseseră nevoiţi să atace pe neaşteptate. Rostov îşi îmboldi la drum calul, fără să-i dea lui Boris timpul să sfârşească.

— Dar tu, încotro? Întrebă Boris.

— La majestatea-sa, cu o misiune.

— Iată-l! Zise Boris, care pricepuse că Rostov avea nevoie de „excelenţa-sa”, şi nu de „majestatea-sa”.

Şi-i arătă cu mâna spre marele duce, care se afla la o sută de paşi de ei, îmbrăcat în uniforma gărzii, călare şi cu umerii ridicaţi ca de obicei, cu sprâncenele încruntate, strigând tocmai la un ofiţer austriac, alb la faţă ca propria lui uniformă.

— Dar ăsta-i marele duce, şi eu am de vorbit cu comandantul suprem sau cu majestatea-sa, spuse Rostov şi dădu pinteni calului.

— Conte, conte! Strigă după el Berg, care apăruse în faţă din cealaltă parte, tot atât de plin de însufleţire ca şi Boris, conte, sunt rănit la mâna dreaptă, spunea el, arătându-şi palma însângerată legată cu o batistă – şi am rămas în front. Am apucat cu mâna stângă, sabia, conte; ştii, neamul nostru, al von Bergilor (mă asculţi, conte?) toţi au fost cavaleri.

Berg mai spuse ceva, dar Rostov, fără să-l mai asculte, era acum departe.

După ce depăşi garda şi trecu peste un teren gol, Rostov, ca să nu mai nimerească o dată în prima linie, aşa cum picase chiar în şarja gărzii călare, o luă printre liniile de rezervişti, ocolind de departe locurile de unde se auzeau salvele de foc ale luptei şi bubuit de tun. Dar, deodată, în faţa lui şi în spatele trupelor ruseşti, într-un loc unde nici prin gând nu i-ar fi trecut că poate fi întâlnit inamicul, auzi aproape de tot împuşcături.

„Ce să fie, oare? Se întrebă Rostov. Inamicul în spatele trupelor noastre? Nu se poate, îşi zise el în sine, şi îl cuprinse deodată o teamă groaznică de soarta lui şi de rezultatul întregii bătălii. Orice ar fi să fie, gândi el acum. Nu mai pot da înapoi. Trebuie să-l caut pe comandantul suprem şi dacă totul e pierdut, atunci se cuvine să pier laolaltă cu toţi ceilalţi.”

Sinistra presimţire, care-l năpădise deodată pe Rostov, se adeveri din ce în ce mai crud, pe măsură ce înainta în spaţiul acesta de dincolo de satul Pratzen, înţesat de linii masive de trupe de diferite arme.

— Ce-i asta? Ce se întâmplă? În cine trag? Cine trage? Întreba el când ajungea în dreptul vreunor soldaţi ruşi ori austrieci, care fugeau în cete învălmăşite prin faţa lui.

— Dracu mai ştie! Ne-au bătut de ne-au zvântat! Totul e pierdut, îi răspundeau pe ruseşte, pe nemţeşte sau în limba cehă, fugarii, care, ca şi el, nu înţelegeau nimic din ce se petrecea.

— Trageţi în nemţi! Strigă unul.

— Dracu să-i ia de trădători!

— Zum Henker diese Russen!370 mormăi supărat un neamţ.

Câţiva răniţi trecură pe drum. Înjurăturile, ţipetele şi vaietele se contopeau într-un singur vuiet. Împuşcăturile încetaseră; cum află mai târziu Rostov, soldaţii ruşi şi cei austrieci trăseseră unii într-alţii.

„Dumnezeule. Ce-i asta? Se întrebă Rostov. Şi asta aici, unde împăratul îi poate vedea în fiecare clipă! Dar nu, nu se

poate, sigur că n-au fost decât câţiva ticăloşi. Nu-i adevărat, nu poate fi aşa, lucrul acesta nici nu se poate întâmpla, gândi el. Numai să trec mai repede de dânşii, cât mai repede!”

Gândul că armatele fuseseră înfrânte şi puse pe fugă, nu putea încăpea în mintea lui Rostov. Deşi văzuse tunurile şi trupele franceze tocmai pe dealul Pratzenului, chiar la cota unde avea ordin să-l caute anume pe comandantul suprem, el nu putea şi nici nu voia să creadă lucrul acesta.

XVIII.

PRIN JURUL SATULUI Pratzen primise Rostov ordin să-l caute pe Kutuzov sau pe împărat. Aici însă nu nici că nu găsi pe niciunul dintre ei, dar nici măcar pe vreun alt comandant; dădu doar peste cete de soldaţi în dezordine, îşi îmboldi calul, şi-aşa destul de obosit, ca să iasă mai curând din această învălmăşeală, dar cu cât înainta, cu atât dezordinea gloatelor era mai cumplită. Pe drumul mare la care ieşise se înghesuiau trăsuri şi echipaje de toate felurile, soldaţi ruşi şi austrieci din toate armele, răniţi şi nerăniţi. Toată această hărmălaie şi amestecătură mişuna sub vuietul sinistru al ghiulelelor scuipate de bateriile franceze de pe înălţimile Pratzenului.

— Unde e împăratul? Unde e Kutuzov? Îi întreba Rostov pe toţi cei pe care putea să-i mai oprească, dar nimeni nu ştia să-i dea vreun răspuns.

În cele din urmă, apucând de guler un soldat, îl sili să răspundă.

— Hei, frăţioare! Să fii tu sănătos de când au zbughit-o cu toţii încolo, cât vezi cu ochii! Îi răspunse soldatul, râzând fără rost şi smulgându-se din mâinile lui.

După întâlnirea cu soldatul acesta, care, după câte se părea, nu era treaz, Rostov opri calul ordonanţei sau slujitorului unui personaj important. Ordonanţa îl informă că nu era nici măcar un ceas de când împăratul trecuse într-un cupeu pe-acolo, pe drumul acela, în goana mare, iar majestatea-sa era grav rănit.

— Nu se poate, spuse Rostov, o fi fost altcineva.

— L-am văzut cu ochii mei! zise ordonanţa, sigur pe sine, zâmbind. Aş vrea să-l văd pe ăla care-l cunoaşte pe împărat mai bine decât mine; de câte ori nu l-am văzut eu la Petersburg, uite, aşa cum vă văd. Alb ca varul, alb la faţă... a trecut pe lângă noi în cupeul cu patru cai negri. Caii şi-au dat drumul trapului de se cutremura pământul, nu altceva. Şi-apoi, cine să cunoască mai bine decât mine însemnele împărăteşti şi pe Ilia Ivanovici, vizitiul, că doar Ilia cică nu merge decât cu ţarul.

Rostov lăsă frâu liber calului şi dădu să pornească mai departe. Un ofiţer rănit care stătea la pământ, destul de aproape, i se adresă:

— Da' pe cine căutaţi? Pe comandantul suprem? Întrebă ofiţerul. A fost ucis de o ghilea; lovit în piept, chiar în faţa regimentului nostru.

— N-a fost ucis, e numai rănit, corectă un alt ofiţer.

— Cine? Kutuzov? Întrebă Rostov.

— Nu, nu-i Kutuzov, e altul, cum naiba îi zice, ei, da' oricum; n-au mai rămas în viaţă decât foarte puţini, să mergeţi într-acolo, vedeţi, spre satul acela, acolo s-au dus toţi comandaţii, spuse ofiţerul, arătând spre satul Hostieradek şi trecu mai departe.

Rostov mergea acum la pas, nemaiştiind la cine şi pentru ce se mai ducea. Împăratul era rănit şi bătălia pierdută. Nu mai putea să nu creadă, de data asta. Mergea în direcţia care-i fusese indicată, în dreptul unui turn şi-al unei biserici ce se vedeau în depărtare. La ce-avea să se mai ducă? Ce mai era acum de vorbit cu împăratul sau cu Kutuzov, chiar dacă ei ar mai fi fost în viaţă, teferi şi nu ar fi fost răniţi?

— Luaţi-o pe drumul acesta, domnule sublocotenent pe-aicea, fiindcă pe-acolo mergeţi drept la moarte, strigă un soldat. Pe acolo vă omoară!

— Ho! Ce spui, măi! Zise altul. Da' pe unde meargă? Pe-aici e mai aproape.

Rostov stătu puţin pe gânduri şi porni anume pe drumul pe care i se spusese că va fi ucis.

„Acum mi-e totuna! Dacă şi împăratul e rănit, ce rost mai are să mă feresc?” îşi spuse el. Şi intră în spaţiul în care-şi găsiseră moartea cei mai mulţi dintre fugarii de pe Pratzen. Francezii încă nu ocupaseră acest spaţiu, iar ruşii – e vorba de cei care erau încă vii sau numai răniţi – îl părăsiseră demult. Pe câmp, asemenea stogurilor de pe un ogor bogat, zăceau câte zece-cincisprezece morţi şi răniţi grav pe fiecare deseatină. Răniţii se văitau câte doi – câte trei, şi li se auzeau strigătele triste şi gemetele, care lui Rostov i se păreau câteodată prefăcute. Îl cuprinse groaza şi dădu drumul calului la trap, ca să nu mai vadă atâta amar de oameni care se chinuiesc. Nu pentru viaţa lui se temea el, ci pentru bărbăţia pe care trebuia să şi-o păstreze şi care ştia că-l va părăsi la vederea atâtor suferinţe.

Francezii, care încetaseră să mai tragă în câmpul acesta presărat cu morţi şi răniţi, de vreme ce nu mai era nimeni viu pe tot întinsul lui, văzând acum un aghiotant care-l străbătea, îndreptară spre dânsul un tun şi traseră câteva obuze. Senzaţia şuierăturilor acestora înfiorătoare şi vecinătatea cadavrelor, se contopiră pentru Rostov într-o impresie de groază şi de compătimire pentru sine însuşi. Îşi aduse aminte de ultima scrisoare a mamei sale. „Ce-ar simţi ea, se gândi tânărul, dacă m-ar vedea acum, aici, pe câmpul acesta, în bătaia tunurilor îndreptate spre mine?”

În satul Hostieradek erau trupe ruseşti amestecate, dar mai puţin dezordonate, venite de-a dreptul de pe câmpul de luptă. Aici în sat, ghiulelele francezilor nu mai ajungeau, iar canonada se auzea ca din depărtări. Acum vedeau toţi limpede şi nu se sfiau să-şi spună că lupta e pierdută. La întrebarea lui Rostov, nimeni nu-i putu răspunde nici unde era împăratul, nici unde era Kutuzov. Unii spuneau că zvonul despre rănirea împăratului era adevărat, alţii că nu, şi îşi explicau acest zvon fals care făcuse înconjurul frontului prin faptul că, în adevăr, cupeul împăratului

trecuse în goana cailor, venind dinspre front îndărăt, dar că acel care fusese văzut în trăsură palid şi speriat era contele Tolstoi, mareşalul suprem al curţii, aflat împreună cu alţii în suita împăratului pe câmpul de luptă. Un ofiţer îi spuse lui Rostov că dincolo de sat, mai spre stânga, văzuse pe unul dintre comandanţii superiori, nu ştia care anume, şi Rostov, deşi pierduse nădejdea să mai găsească pe cineva, porni într-acolo, numai ca să fie cu conştiinţa împăcată. După ce parcursese vreo trei verste şi trecuse de ultimele trupe ruseşti, Rostov văzu lângă o grădină împrejmuită cu un şanţ, doi călăreţi iviţi în faţa şanţului. Unul, cu panaş alb la pălărie, i se păru lui Rostov cunoscut, nu-şi putea da seama bine de unde anume; celălalt – necunoscut – călare pe un cal minunat (de data asta i se păru cunoscut calul), se apropie de şanţ, dădu pinteni calului şi, slăbind dârlogii, sări cu uşurinţă. Pământul se fărâmiţă sub copitele dinapoi ale calului. Întorcându-şi calul pe loc, călăreţul sări iarăşi şanţul şi spuse respectuos ceva celuilalt călăreţ cu panaş alb, vreun îndemn pesemne de a face şi el la fel. Călăreţul, a cărui siluetă i se păruse cunoscută şi-i atrăsese fără voia lui atenţia, răspunse cu un gest negativ al mâinii şi al capului, şi după acest gest Rostov îşi recunoscu suveranul pe care-l plângea, idolatrizatul său suveran.

„Dar nu se poate să fie el, singur în mijlocul acestui câmp pustiu”, gândi Rostov. În clipa aceea, Alexandru întoarse capul, şi Rostov văzu trăsăturile chipului iubit, care se încrustaseră atât de vii în amintirea lui. Împăratul era palid, cu obrajii traşi şi ochii adânciţi în orbite; dar prin asta chipul său căpătase şi mai mult farmec, şi mai multă blândeţe. Rostov era fericit văzând că zvonul despre rănirea împăratului fusese neîntemeiat. Era fericit că-l vede. Ştia că acum poate şi chiar trebuie să vorbească de-a dreptul cu el şi să-i comunice ceea ce îi ordonase Dolgorukov să-i transmită.

Dar întocmai ca un tânăr îndrăgostit, care tremură, se pierde şi nu îndrăzneşte să-şi spună gândurile ce l-au

chinuit nopţi de-a rândul, privind în jurul lui speriat şi căutând un sprijin sau o posibilitate de amânare ori de fugă, atunci când clipa dorită a sosit şi e singur cu iubita, tot astfel şi Rostov, acum când ajunsese în pragul unei clipe rare pe care şi-o dorise mai mult decât orice pe lume, nu mai ştia cum să se apropie de împărat şi începură să-i treacă prin cap mii de idei contradictorii, care-l convingeau că faptul era nelalocul lui, necuviincios şi cu neputinţă.

„Cum să fac una ca asta? S-ar crede că m-aş bucura să prind prilejul într-o clipă ca aceasta, în care „el„ e părăsit şi în prada gândurilor negre. Poate să i se pară nelalocul lui şi să-i vină greu să fie văzut de un străin, în clipa aceasta de mâhnire; şi pe urmă, ce i-aş putea eu spune acum când, numai privindu-l, mie îmi îngheaţă inima şi mi se usucă gura?” Niciuna dintre cuvântările fără de număr, pe care şi le pregătise în minte pentru împrejurarea în care ar avea să se adreseze suveranului, nu-i mai venea acum în cap. Cea mai mare parte dintre aceste cuvântări trebuiau rostite în cu totul alte împrejurări; trebuiau rostite cele mai multe în cazul unei victorii sau al unei solemnităţi sau, şi mai bine, pe patul morţii, după rănile grele primite pe câmpul de luptă atunci când împăratul i-ar mulţumi pentru faptele sale eroice, iar el, dându-şi sufletul, i-ar mărturisi toată dragostea lui, pentru care vorbesc faptele sale.

„Şi apoi, cum i-aş mai putea eu cere suveranului ordine pentru flancul drept, acum când s-a făcut aproape patru după-amiază şi când bătălia este pierdută? Nu, hotărât, nu se cuvine să mă apropii de el, nu se cuvine să-l tulbur acum când e pe gânduri. Mai bine mor de o mii de ori decât să ştiu că-mi aruncă o privire supărată, că-şi face o părere proastă despre mine”, hotărî Rostov şi se depărtă abătut, cu deznădejdea în suflet, întorcând tot mereu capul spre împăratul care sta tot în aceeaşi atitudine, fără să se poată hotărî la ceva.

În timp ce Rostov îşi făcea astfel de gânduri şi se depărta mâhnit de suveran, căpitanul von Toll trecu din întâmplare

pe acolo şi, văzându-şi împăratul, se îndreptă spre el, îi oferi serviciile sale şi-l ajută să treacă şanţul pe jos. Dorind să se odihnească şi nesimţindu-se prea bine, împăratul se aşeză sub un măr, iar von Toll rămase lângă dânsul. Rostov putu vedea de departe, cu regret şi cu invidie, cum von Toll îi tot spunea ceva, îndelung şi cu căldură, şi cum împăratul, căruia îi dăduseră pesemne lacrimile, îşi acoperise ochii cu o mână şi cu cealaltă strângea mâna lui Toll.

„Şi când te gândeşti că aş fi putut fi eu în locul lui!” zise ca pentru sine Rostov şi, de-abia putând să-şi oprească lacrimile de jalea împăratului, porni mai departe în culmea deznădejdii, fără să ştie unde şi pentru ce mai merge.

Deznădejdea lui era cu atât mai grea, cu cât simţea că nimic altceva decât propria lui slăbiciune era pricina acestei amare dureri.

Ar fi putut… nu numai că ar fi putut, dar ar fi trebuit să se apropie de suveran. Ar fi fost singurul prilej să-i arate împăratului cât de devotat îi este. Dar scăpase prilejul acesta unic. „Ce-am făcut?” strigau gândurile lui. Îşi întoarse iute calul şi porni în galop înapoi spre locul unde-l lăsase pe împărat; dar lângă şanţ nu mai văzu pe nimeni. Doar câteva căruţe şi trăsuri care treceau. De la un conductor de furgon află că statul-major al lui Kutuzov se afla nu departe, în satul spre care se îndrepta convoiul de care. Rostov porni după ele.

În drum se întâlni cu gromul lui Kutuzov, care ducea caii cu şabracele pe ei. După grom venea o căruţă, iar în urma căruţei, păşea un bătrân servitor cu cartuz caucazian, într-o scurtă îmblănită, şi cu picioarele strâmbe.

— Tit, măi Tit! Spunea gromul.

— Ce-i? Răspunse plictisit bătrânul.

— Tit! Hai la îmblătit!

— Măi prostule! Ptiu! scuipă bătrânul supărat.

Mai trecu o bucată de vreme, cât merseră în tăcere, şi apoi vecinul mai repetă o dată gluma cu Tit.

Pe la orele cinci seara lupta era pierdută în toate sectoarele. Mai bine de o sută de tunuri căzuseră până acum în mâinile francezilor.

Przebyszewski, împreună cu întregul său corp de armată, depusese armele. Celelalte coloane, care-şi pierduseră aproape jumătate din efectivul trupelor, se retrăgeau în pâlcuri dezordonate şi încurcate.

Rămăşiţele trupelor lui Langeron şi Dohturov, amestecate, se înghesuiau pe lângă stăvilarele iazurilor şi heleşteielor din preajma satului Aujezd.

Către orele şase, numai dinspre zăgazul de la Aujezd se mai auzea canonada puternică a francezilor, care postaseră pe taluzul înălţimii de la Pratzen numeroase baterii şi trăgeau de zor în trupele ruseşti aflate în retragere.

La ariergardă, Dohturov şi ceilalţi, strângându-şi batalioanele şi acoperindu-şi retragerea, trăgeau în cavaleria franceză care îi urmărea pe ai noştri. Începuse a se întuneca. Pe stăvilarul îngust de la Aujezd, pe care atâţia ani de-a rândul stătuse liniştit, cu scufia pe cap, bătrânul morar cu undiţele lui, în timp ce nepoţelul, cu mânecile cămăşii suflecate, alegea într-o stropitoare peştii argint şi tremurători – pe stăvilarul acesta, pe care atâţia de-a rândul morari liniştiţi, cu căciuli miţoase şi bluze sinilii, trecuseră cocoţaţi deasupra încărcăturilor de grâu ale căruţelor, ca să se înapoieze albiţi de făină, pe acest stăvilar îngust se înghesuiau acum, printre furgoane şi tunuri, pe sub cai şi printre roţi, oameni desfiguraţi de frica morţii, strivindu-se unii pe alţii, murind, călcând peste muribunzi, şi omorându-se între ei – şi asta numai pentru a mai putea face câţiva paşi şi a fi, la rândul lor omorâţi.

La fiecare zece secunde, spintecând văzduhul, exploda un obuz sau se spărgea o grenadă în mijlocul acestei mulţimi înghesuite, omorând pe unii şi stropind cu sânge pe cei care se aflau prin preajma lor. Dolohov, rănit o mână şi fără cal, împreună numai cu zece soldaţi din compania lui (redevenise de-un timp ofiţer), şi cu comandantul lui de

regiment – acesta călare – reprezentau tot ce mai rămăsese dintr-un regiment întreg. Târâţi de mulţime, se înghesuiseră la ieşirea de pe stăvilar şi, împinşi din toate părţile, rămăseseră pe loc, pentru că în faţa lor, unde un cal căzuse sub roţile tunului şi oamenii îl trăgeau la o parte, drumul era blocat. O ghiulea omorî pe cineva în spatele lor, alta le căzu în faţă şi Dolohov se văzu împroşcat cu sânge. Valul de oameni se clătină înspăimântat, se adună, se urni câţiva paşi şi se opri din nou.

„Numai suta asta de paşi să răzbesc şi sunt salvat cu siguranţă; dar dacă mai stau două minute sunt cu siguranţă pierdut.”

Dolohov, care se afla în mijlocul pâlcului, se repezi pe marginea stăvilarului, doborî doi soldaţi şi se avântă pe lunecuşul gheţii care acoperea iazul.

— Întoarceţi! Strigă el, sărind pe gheaţa care trosnea sub picioarele lui. Întoarceţi! Strigă el tunarilor. N-aveţi teamă, că ţine!

Gheaţa îl ţinea, dar trosnea şi se mişca; se vedea că era gata să se rupă chiar şi sub greutatea lui, aşa că nu mai putea fi vorba de tunuri şi de grupul său. Soldaţii îl priveau cu jale de pe mal, neîndrăznind să se pornească a călca pe gheaţă. Comandantul regimentului, stătea călare la intrarea pe stăvilar, ridică mâna şi deschise gura, gata să-i spună ceva lui Dolohov. Deodată şuieră atât de jos, deasupra mulţimii, o ghiulea, încât toţi se aplecară. Se auzi plescăind izbitura în ceva umed şi generalul căzu cu cal cu tot într-un lac de sânge. Nimeni nu se mai uită la el şi nici nu se gândi să-l ridice.

— Treceţi pe gheaţă! Treceţi! Întoarceţi! Ce, n-auziţi? Treceţi! Se auziră, îndată după căderea generalului doborât de ghiulea, nenumărate voci, strigând fără rost, fără să ştie nici cui, nici pentru ce.

Unul dintre tunuri, cel mai din urmă de pe stăvilar, fu tras pe gheaţă. Pâlcuri de soldaţi se repeziră de pe stăvilar în iazul îngheţat. Sub picioarele unuia dintre soldaţii care

mergeau înainte, gheaţa crăpă şi un picior i se afundă în apă; soldatul încercă să se dea îndărăt, dar se afundă până la brâu. Soldaţii cei mai apropiaţi de el se traseră înapoi, conductorul atelajului îşi opri calul, dar dindărătul lor strigătele se auzeau mereu: „Treceţi pe gheaţă! De ce aţi oprit? Treceţi pe gheaţă! Treceţi!” În învălmăşeală se auziră strigăte de groază. Soldaţii, care înconjurau tunul, îndemnau caii şi-i băteau să se întoarcă pe mal şi să tragă. Caii se urniră de pe mal. Gheaţa, care existase sub picioarele oamenilor, se rupse pe o întindere mare, iar vreo patruzeci de soldaţi, care se aflau pe ea, se îmbulziră care încotro, înainte şi înapoi, înecându-se unul pe altul.

Ghiulelele continuau cu aceeaşi regularitate să şuiere şi să izbească gheaţa, apa, şi mai ales mulţimea care împânzise stăvilarul, iazul şi malurile lui.

XIX.

PE DEALUL PRATZENULUI, chiar pe locul unde căzuse cu lemnul drapelului în mână, zăcea prinţul Andrei Bolkonski; pierdea sânge şi, fără să-şi dea seama, gemea încet, jalnic şi plângător, ca un copil.

Spre seară încetă să mai geamă şi se linişti cu totul. Nu ştia cât durase această uitare de sine. Deodată simţi iar că trăieşte şi că-l chinuiesc dureri arzătoare şi sfâşietoare la cap.

„Unde, unde este înaltul acela al cerului pe care nu l-am ştiut până acum şi pe care l-am descoperit astăzi, fu primul lui gând. Şi nici suferinţa n-am cunoscut-o, gândi el. Da, n-am ştiut nimic, n-am ştiut nimic, până acum. Dar unde sunt?”

Începu să asculte la cele ce se petreceau în jur şi auzi tropote de cai, care se apropiau, şi voci de oameni vorbind franţuzeşte. Deschise ochii. Deasupra lui era din nou acelaşi cer înalt, cu aceiaşi nori care pluteau acum şi mai sus, prin luminişurile cărora se vedea nemărginirea azurie. Nu-şi întoarse capul şi nu-i vedea pe cei care, judecând după

tropotul de copite şi după voci, se apropiaseră de el şi se opriseră.

Călăreţii nou-veniţi erau Napoleon şi doi aghiotanţi care-l însoţeau. Bonaparte, inspectând câmpul de luptă, dădea ultimele dispoziţiuni pentru întărirea bateriilor, care trăgeau în stăvilarul de la Aujezd şi cerceta morţii şi răniţii rămaşi pe câmpul de bătaie.

— De beaux hommes! 371 exclamă Napoleon, uitându-se la un grenadier rus, care zăcea mort, lungit pe burtă, cu faţa la pământ, cu ceafa de culoarea neagră a leşurilor şi cu o mână largă desfăcută de corp, înţepenită.

— Les munitions des pieces de position sont épuisées, sire! 372 spuse un aghiotant care se întorcea de la bateriile ce trăgeau asupra Aujezd-ului.

— Faites avancer celles de la réserve373, ordonă Napoleon şi, înaintând cu câţiva paşi, se opri lângă prinţul Andrei, care zăcea lungit pe spate cu lemnul drapelului în mână (pânza drapelului fusese luată de francezi ca trofeu).

— Voila une belle mort374, spuse Napoleon, privindu-l pe Bolkonski.

Prinţul Andrei înţelese că de el era vorba şi că cel care vorbea era Napoleon. Auzise cum îl numiseră „sire” cel care rostise aceste cuvinte. Dar cuvintele îi ajungeau ureche doar ca un bâzâit de muscă. Nu numai că restul cuvintelor nu-l interesase, dar nici măcar nu le dădea vreo atenţie şi chiar le şi uitase în aceeaşi clipă. Capul îi ardea; simţea că i se scurge tot sângele şi vedea deasupra lui, depărtat, cerul înalt şi veşnic. Ştia că lângă el era Napoleon, eroul său, dar în comparaţie cu ceea ce petrecea atunci între sufletul lui şi înaltul nesfârşit al acelui cer pe care alergau nourii, Napoleon i se părea ceva mic şi neînsemnat. Îi era totuna în clipa aceea cine se afla lângă el şi ce spunea despre el; era doar bucuros că se apropiaseră de el oameni şi nu dorea decât ca aceştia să-l ajute şi să-l readucă la viaţă, viaţa care i se părea atât de minunată, acum, când o înţelegea atât de bine. Îşi adună toate puterile ca să poată face o mişcare,

scoată un sunet oarecare. Izbuti să mişte de-abia dintr-un picior şi să scoată un geamăt slab de durere, de care se înduioşa singur.

— A! Trăieşte, spuse Napoleon. Ridicaţi-l pe acest jeune homme şi duce-ţi-l la postul de prim-ajutor.

Spunând acestea, Napoleon se depărtă, pentru a-l întâmpina pe mareşalul Lannes, care, cu pălăria în mână, venea către el zâmbind, spre a-şi felicita împăratul pentru victorie.

Prinţul Andrei nu-şi mai aminti nimic de-aici încolo: îşi pierdu cunoştinţa din cauza durerilor stârnite de ridicarea lui pe brancardă, a zdruncinăturilor suferite pe drum şi a introducerii fitilurilor în rană la postul de prim-ajutor. Îşi reveni abia seara, pe când îl duceau pe targă la spital, împreună cu alţi răniţi ruşi, ofiţeri luaţi prizonieri. De data aceasta, cât ţinu drumul, se simţi ceva mai înviorat şi fu în stare să se uite împrejur şi chiar să vorbească.

Primele cuvinte pe care le auzi, când îşi veni în fire, fură acelea ale ofiţerului francez care conducea convoiul acesta spunea grăbit:

— Aici trebuie să ne oprim: împăratul va trece chiar acum; îi va face plăcere să-i vadă pe aceşti domni prizonieri.

— Atâţia prizonieri au fost luaţi azi, aproape toată armata rusă, încât cred că s-a plictisit să-i mai vadă, zise alt ofiţer.

— Ei, dar nu-i totuna! Ăsta se zice c-ar fi comandantul întregii gărzi a împăratului Alexandru, spuse cel dintâi, arătând spre un ofiţer rănit, îmbrăcat în uniforma albă a gărzii călare.

Bolkonski îl recunoscu pe prinţul Repnin, pe care îl întâlnea la Petersburg în societate. Alături de el era un altul, un băieţandru de vreo nouăsprezece ani, rănit şi el, ofiţer din garda călare.

Bonaparte veni în galopul calului şi opri în dreptul lor.

— Cine e mai mare în grad? Întrebă el, văzând prizonierii.

Fu pronunţat numele colonelului prinţ Repnin.

— Sunteţi comandantul regimentului de cavalerie din garda împăratului Alexandru? Întrebă Napoleon.

— Am comandat un escadron, răspunse Repnin.

— Regimentul dumneavoastră şi-a îndeplinit cu cinste datoria, spuse Napoleon.

— Lauda unui mare comandant de armate este răsplata cea mai vrednică de dorit pentru un soldat, răspunse Repnin.

— V-o acord cu plăcere, mai zise Napoleon. Cine-i tânărul de lângă dumneavoastră?

Prinţul Repnin rosti numele locotenentului Suhtelen. Napoleon îl privi şi spuse zâmbind:

— Il est venu bien jeune se frotter a nous375.

— Tinereţea nu te poate împiedica să fii viteaz, răspunse Suhtelen cu glas întretăiat.

— Splendid răspuns, exclamă Napoleon. Vei ajunge departe, tinere!

Aşezat şi el în rândul întâi, în văzul împăratului, ca rândul să fie mai bogat, prinţul Andrei nu se putea să nu atragă atenţia lui Napoleon. Acesta îşi aminti pesemne că îl mai văzuse şi pe câmpul de luptă, căci, adresându-i-se cu aceeaşi expresie de „tinere”, jeune homme, cu care trupul lui Bolkonski i se asociase de la început în memorie.

— Et vous, jeune homme? Dar dumneata, tinere? I se adresă el. Cum te simţi, mon brave?

Cu toate că, doar cu cinci minute mai înainte, prinţul Andrei fusese în stare să spună câteva cuvinte soldaţilor duceau, acum, cu ochii aţintiţi asupra lui Napoleon, tăcu. Atât de meschine i se păreau în clipa aceea toate vorbele lui Napoleon, atât de mic i se părea însuşi eroul său, cu vanitatea lui măruntă şi stăpânit de bucuria victoriei, în comparaţie cu cerul acela înalt, drept şi blând, care-l văzuse şi-l înţelesese în sfârşit, încât nu mai putu răspunde.

De altfel, vedea în toate atâta nimicnicie şi deşertăciune acum, când le compara cu severa şi măreaţa sferă a gândurilor pe care i le stârnise secătuirea puterilor datorită

pierderii de sânge, suferinţa şi aşteptarea morţii apropiate. Uitându-se în ochii lui Napoleon, prinţul Andrei gândea la nimicnicia măririi, la nimicnicia vieţii, căreia nimeni nu i-a putut înţelege rostul, şi la nimicnicia încă şi mai mare a morţii, al cărei sens nimeni dintre cei ce vieţuiesc n-a fost în stare să-o înţeleagă şi să-o explice.

Împăratul, fără să mai aştepte răspunsul, se întoarse porni mai departe, spunând unuia dintre comandanţi:

— Să li se poarte de grijă acestor domni şi să fie transportaţi în bivuacul meu; doctorul meu, Larrey, să le îngrijească rănile. La revedere, prinţe Repnin!

Îşi îndemnă apoi calul şi porni în galop mai departe. Pe chipul lui strălucea lumina mulţumirii de sine.

Soldaţii care-l duceau pe prinţul Andrei şi care-i luaseră iconiţa de aur atârnată la gât de sora sa, prinţesa Maria, văzând cât de blând vorbise împăratul cu prizonierii, se grăbiră să i-o dea înapoi.

Prinţul Andrei nu văzu cine şi cum îi pusese la gât iconiţa, dar se trezi cu ea din nou atârnată pe piept deasupra tunicii, cu lănţişorul ei fin de aur.

„Ce bine ar fi, se gândi prinţul Andrei, uitându-se iconiţa aceasta, pe care cu atâta dragoste şi evlavie i-o atârnase la gât sora lui, ce bine ar fi dacă totul s-ar înfăţişa atât de clar şi de simplu cum i se pare prinţesei Maria. Ce bine ar fi să ştim unde să ne căutăm ajutor în viaţa aceasta, şi la ce să ne aşteptăm, trecând pragul ei, acolo dincolo de mormânt. Cât de liniştit şi de fericit aş fi dac-aş putea spune acum: Doamne, miluieşte-mă! Dar cui, cui să-i spun asta? Oare puterea aceea nedefinită necuprinsă de mintea noastră, căreia nu numai că nu-i pot adresa rugăciuni, dar pe care nici măcar nu o pot exprima prin cuvinte, acel mare tot sau nimic, îşi spunea el singur sieşi, oare acesta să fie Dumnezeu din talismanul pe care mi l-a atârnat la gât prinţesa Maria? Nimic, nimic nu e sigur, afară de nimicnicia tuturor lucrurilor pe care le pot cuprinde cu mintea şi de

măreţia tuturor celor pe care nu le cuprind, dar care sunt singurele de mare însemnătate!”

Brancardele se puseră în mişcare. La fiecare zdruncinătură simţea iarăşi dureri insuportabile; febra crescu şi prinţul Andrei începu să aiureze. Gândurile acelea pioase despre tatăl lui, despre nevasta şi sora lui, despre viitorul lui fiu şi dorul care-l frământase în noaptea ajunului luptei, făptura lui Napoleon, mărunt şi neînsemnat şi pe deasupra tuturor acestora, înaltul cerului, toate acestea alcătuiau ţesătura de bază a nălucirilor lui febrile.

Tihna şi calma fericire a vieţii de familie de la Lâsâe Gorî, îi apăru aievea în delirul său. Tocmai începea să simtă gustul fericirii acesteia, când apărea deodată măruntul Napoleon, cu privirea lui nepăsătoare, mărginită şi fericită de nenorocirea altora: şi pe loc îndoielile şi suferinţa lui reîncepeau şi numai cerul îi făgăduia pacea mult dorită.

Spre ziuă, toate gândurile i se învălmăşiră şi se topiră în haosul şi bezna nesimţirii şi uitării, stare care, după părerile lui Larrey însuşi, doctorul lui Napoleon, trebuia să se sfârşească mai degrabă cu moartea decât cu însănătoşirea.

— Cest un sujet nerveux et bilieux, spusese Larrey, il n'en rechappera pas376.

Şi prinţul Andrei, la rând cu ceilalţi răniţi, în a căror însănătoşire nimeni nu mai îndreptăţea speranţe, fu lăsat în grija locuitorilor.

SFÂRŞITUL VOLUMULUI I

Volumul 2
Partea întâi.

I

LA ÎNCEPUTUL ANULUI 1806, Nikolai Rostov pleca în concediu. Denisov se ducea şi el acasă, la Voronej şi Rostov îl convinsese să facă drumul împreună până la Moscova şi

să rămână câteva zile la dânsul. La penultima staţie, Denisov se întâlnise cu un prieten şi băuse cu el trei sticle de vin, şi acum, înaintând spre Moscova, cu toate hurducăturile drumului, dormea dus, în fundul saniei de poştă, alături de Rostov, care, pe măsură ce se apropia de Moscova, îşi pierdea văzând cu ochii răbdarea.

„Dar nu mai ajungem odată? Vai, străzile astea nesuferite, prăvăliile, colacii de tablă de la intrarea brutăriilor, felinarele, birjarii!” se gândea Rostov, după ce arătaseră la barieră biletele de voie şi intraseră în Moscova.

— Denisov, am ajuns! Doarme! Vorbi el singur, aplecându-se cu tot corpul înainte, ca şi cum prin poziţia asta ar fi tras nădejde să mărească viteza săniei.

Denisov nu răspunse.

— Iată şi colţul străzii de la răscrucea unde stătea birjarul Zahar; uite-l şi pe Zahar, şi tot cu acelaşi cal, uite şi prăvălia de unde cumpăram turtă dulce. Da' nu mai ajungem odată? Mână! Ei!

— La ce casă? Întrebă surugiul.

— Colo, la casa cea mare din capăt! Ce, n-o vezi? Aceea, aceea-i casa noastră! Spuse Rostov.

— Denisov, Denisov, ajungem!

Denisov înălţă capul, tuşi, ca şi cum şi-ar fi dres glasul, şi nu răspunse nimic.

— Dmitri, îi strigă Rostov valetului său de pe capră, lumina ceea e la noi?

— Chiar aşa! E lumină şi în cabinetul tatălui dumneavoastră!

— Nu s-or fi culcat încă? Ai? Tu ce crezi? Vezi să nu uiţi să-mi scoţi, cum ajungem, dolmanul cel nou, adăugă Rostov, ciupindu-şi mustăcioara ce abia-i mijea. Mai repede! Îi strigă iar surugiului. Dar trezeşte-te odată, Vasea, se întoarse el către Denisov, care moţăia din nou cu capul în piept. Hai, mână mai repede! Ai de la mine trei ruble de-o votcă, dă-i zor! Strigă iar Rostov, când sania nu mai era decât la trei case de poarta lor.

Dar lui i se părea că nu trag deloc caii. În sfârşit, sania o luă la dreapta, spre portal; Rostov văzu iarăşi deasupra capului cornişa bine cunoscută, cu ciubucele de ştuc căzute şi, lângă scară, stâlpul de la marginea trotuarului. Sări din mersul saniei şi se repezi în antreu. Casa rămase rece şi neprimitoare, ca şi cum nici nu i-ar fi păsat de cel care-i călca pragul. În antreu nu era nimeni. „Doamne! Oare or fi toţi sănătoşi?” se gândi Rostov, oprindu-se o clipă cu strângere de inimă, şi o luă îndată la fugă mai departe, prin antreu şi pe treptele roase ale scării, pe care le ştia atât de bine. Aceeaşi clanţă care stârnea mereu supărarea contesei, pentru că nu era niciodată frecată cum trebuie, se deschidea cu aceeaşi uşurinţă ca de obicei. În vestibul ardea o singură lumânare de seu.

Moş Mihailo dormea la locul lui, pe ladă. Prokofi – valetul care-şi întovărăşea stăpânul în oraş, cel care era atât de voinic, încât putea întoarce trăsura, ridicând-o de dinapoi – stătea şi-şi împletea nişte încălţări din acelea ţărăneşti. Ridică ochii la uşa care se deschisese şi chipul lui somnoros şi nepăsător se lumină deodată de încântare şi surprindere.

— Maică Precistă! Tânărul conte! Strigă el, recunoscându-şi coconaşul. Ce-mi văd ochii, sufleţelule?

Şi Prokofi, tremurând de emoţie, se repezi înspre uşa salonului, cu gândul să dea de veste; dar se răzgândi, pesemne; se întoarse de la uşă şi se grăbi să sărute umărul tânărului său stăpân.

— Sănătoşi toţi? Întrebă Rostov, retrăgându-şi mâna dintr-a lui.

— Slavă Domnului! Toţi, slavă Domnului! Chiar acum s-au ridicat de la masă! Lasă-mă să te văd şi eu un pic, luminăţie!

— Toate-s bune?

— Slavă Domnului, slavă Domnului!

Rostov, uitându-l cu desăvârşire pe Denisov şi nevoind să dea timp nimănui să-i anunţe venirea, aruncă de pe el şuba şi intră repede, în vârful picioarelor, în salonul cel mare,

întunecos. Totul era ca altădată; aceleaşi mese de joc, acelaşi policandru în învelitoarea lui de tifon; se şi prinsese însă de veste de venirea tânărului boier, care n-apucă s-ajungă bine la uşa salonului cel mic, când cineva, năvalnic ca o furtună, se năpusti pe una dintre uşile laterale, îl îmbrăţişă şi începu să-l sărute; apoi o altă făptură şi încă una năvăliră pe celelalte uşi; alte îmbrăţişări, alte sărutări, alte strigăte şi lacrimi de bucurie. Nu mai ştia care era taică-său, care Nataşa, care Petea. Toţi ţipau, vorbeau şi-l sărutau de-a valma, în acelaşi timp. Doar maică-sa nu era printre ei – de asta-şi putu da numaidecât seama.

— Şi eu să nu ştiu nimic… Nikoluşka… dragul meu!

— Uite-l, el e. Kolea al nostru! Dragul meu… Cum te-ai schimbat!

— Nu-s destule lumânări aicea! Aduceţi ceai! Repede!

— Pe mine nu mă săruţi?

— Şi pe mine, dragule!

Sonia, Nataşa, Petea, Anna Mihailovna, Vera, bătrânul conte, toţi îl îmbrăţişau; iar servitorii şi slujnicele care umpluseră casa nu mai conteneau să şuşotească între ei şi să se minuneze.

Petea se anină de picioarele lui, strigând:

— Şi pe mine!

Nataşa, după ce-l aplecă spre ea şi-l sărută pe toată faţa, se depărtă puţin, dar îi rămase tot agăţată de poala dolmanului, ţopăind pe loc ca o căpriţă şi ţipând piţigăiat.

Din toate părţile-l înconjurau numai ochi înlăcrimaţi de bucurie şi priviri drăgăstoase, din toate părţile se întindeau spre el buze care cereau sărutări.

Sonia, roşie ca para focului, îl apucase şi ea de o mână şi strălucea toată de fericire, iar ochii ei blânzi se uitau cu nerăbdare în ochii lui să-i prindă privirea pe care o aştepta… Abia împlinise şaisprezece ani şi era tare frumoasă, mai ales în clipa aceea de entuziastă şi fericită însufleţire. Nu-şi mai lua ochii de la el şi-i surâdea, abia

ţinându-şi răsuflarea. El se uita la ea plin de recunoştinţă, dar tot mai căuta din ochi pe cineva aşteptat.

Bătrâna contesă tot nu-şi făcea apariţia. Dar iată că la uşă se auziră paşi. Paşi aşa de grăbiţi, că nu se putea să fi fost paşii mamei lui.

Ea era totuşi; îmbrăcată într-o rochie nouă, pe care Nikolai nu i-o ştia încă, făcută în lipsa lui. Se dădură toţi la o parte şi el alergă să-şi întâmpine mama. Când se îmbrăţişară, ea îi căzu la piept, plângând în hohote. N-avea putere să-şi ridice capul şi-şi lipise strâns faţa de brandenburgurile reci ale tunicii lui. Denisov, care intrase în odaie, nebăgat în seamă de nimeni, stătea locului, uitându-se la ei, şi-şi ştergea ochii.

— Vasili Denisov, prietenul fiului dumneavoastră, rosti el, recomandându-se contelui, care se uita la el, întrebător.

— Poftiţi, poftiţi! Ştiu, ştiu, îi răspunse contele, sărutându-l şi îmbrăţişându-l. Nikoluşka ne-a scris… Nataşa, Vera, iată-l, dumnealui e Denisov.

Aceleaşi feţe strălucind de bucurie se întoarseră spre ciufulitul Denisov, făcând cerc în jurul lui.

— Denisov, dragă! Izbucni Nataşa, care, nemaiputându-şi stăpâni bucuria, îi sări de gât şi-l sărută.

Toţi se simţiră stânjeniţi de izbucnirea Nataşei. Denisov se făcu şi el roşu la faţă, apoi, zâmbind, luă mâna Nataşei şi i-o sărută.

După ce-l conduseră pe Denisov în odaia pregătită pentru el, toţi Rostovii se strânseră roată în jurul lui Nikoluşka, în camera cu divane.

Bătrâna contesă, fără să-i lase mâna pe care i-o tot săruta, se aşează lângă el; ceilalţi, înghesuiţi în jurul lui, îi sorbeau fiece mişcare, fiece cuvânt, fiece privire, fericiţi şi plini de dragoste pentru el, şi nu-l pierdeau o clipă din ochi. Frăţiorul şi surorile lui se certau între ei care să stea cât mai aproape de Nikoluşka şi-şi tot schimbau locul, grăbindu-se care mai de care să-i aducă, el înaintea celorlalţi, ceaiul, tutunul, o batistă.

Rostov era fericit de dragostea pe care i-o arătau, dar primele clipe ale revederii fuseseră aşa de minunate, încât fericirea de acum li părea neîndestulătoare şi aştepta mereu tot altceva… mai mult… şi mai mult.

A doua zi, Rostov şi Denisov, osteniţi de drum, dormiră până pe la zece.

În camera vecină cu a lor zăceau claie peste grămadă săbii, genţi, ledunci, geamantane deschise, cizme pline de noroi. Două perechi lustruite oglindă, cu pinteni, erau rezemate de perete. Servitorii le aduseră hainele curăţite, apă caldă pentru bărbierit şi lighene în care să se spele. Mirosea a tutun şi a bărbaţi.

— Ei, Grişka! Luleaua! Se auzi vocea răguşită a lui Vaska Denisov. Rostov, scoală!

Rostov se frecă la ochi somnoros şi-şi ridică de pe perna caldă capul zburlit.

— Dar ce-i, e târziu?

— Târziu, aproape zece, îi răspunse vocea Nataşei, şi din odaia vecină se auziră foşnete de rochii scrobite, şopotit de glasuri şi râsete tinere femeieşti, iar prin uşa întredeschisă se zări o clipă ceva albastru, nişte funde, bucle negre şi feţe vesele. Erau Nataşa cu Sonia şi Petea, care veniseră să vadă dacă nu cumva fratele lor se trezise.

— Nikolenka, scoală-te! Se auzi iar vocea Nataşei de dincolo de uşă.

— Îndată!

Între timp Petea, din cealaltă odaie, zărind săbiile şi punând mâna pe una dintre ele, cu admiraţia de care sunt cuprinşi de obicei băieţii în faţa fratelui mai mare venit de la oaste, uită că nu se cuvine ca surorile sale să vadă bărbaţi dezbrăcaţi şi deschise brusc uşa.

— Asta e sabia ta? Strigă el.

Obrazul fetelor dispăru repede îndărătul uşii. Denisov, rotind speriat ochii, îşi acoperi picioarele păroase cu plapoma, uitându-se la Rostov, ca şi cum i-ar fi cerut ajutor.

Uşa dădu drumul lui Petea în odaie şi se închise la loc. De dincolo de uşă, se auziră râsete.

— Nikolenka, pune-ţi halatul şi vino, îl rugă glasul Nataşei.

— Asta-i sabia ta, îl întrebă Petea, sau e a dumneavoastră? Se adresă Petea oacheşului şi mustăciosului Denisov, cu glas înfricoşat de prea mult respect.

Rostov se încălţă în grabă, îşi puse halatul şi ieşi. Nataşa îşi pusese o cizmă pintenată şi încerca să şi-o tragă şi pe cealaltă în picior. Sonia se învârti pe călcâie şi rochia i se umflă ca un balon; vroia tocmai să se aşeze când intră el. Amândouă aveau rochii noi, la fel, de un albastru-deschis; erau voioase, cu feţele rumene şi proaspete.

Sonia fugi, iar Nataşa, luându-şi fratele de braţ, îl duse în odaia cu divane şi se puseră acolo pe vorbă, în voie. Nu mai pridideau întrebându-se unul pe altul tot soiul de nimicuri, ce nu-i puteau interesa decât pe ei. Nataşa îşi găsea de râs la fiecare vorbă spusă fie de el, fie de ea şi nu atât de hazul celor ce-şi povesteau, cât pentru că era veselă şi nu se putea opri să-şi exprime prin râs bucuria ce-i umplea sufletul.

— Ah, ce frumos, ce minunat! Repeta ea întruna.

Şi Rostov simţea cum, sub caldele raze ale dragostei, îi înflorea pentru întâia dată după un an şi jumătate, în suflet şi pe faţă, zâmbetul acela de copil, pe care nu şi-l mai ştiuse o clipă măcar, de când plecase de acasă.

— Nu, zău, ştii că te-ai făcut un bărbat în toată firea? Zise ea. Sunt grozav de fericită că-mi eşti frate şi, cu degetele, îi atinse mustăţile. Tare-aş vrea să ştiu cum sunteţi voi, bărbaţii. Tot aşa ca şi noi? Nu?

— De ce-a fugit Sonia? Întrebă Rostov.

— Ei, asta-i o poveste întreagă! Spune-mi, te rog, cum ai să-i spui? „Tu” sau „dumneata”?

— Cum s-o nimeri, zise Rostov.

— Să-i spui „dumneata”, te rog; îţi spun eu pe urmă de ce.

— De ce nu acum?

— Ei, dacă vrei, îţi spun şi-acum. Tu ştii că Sonia e prietena mea; atât de bună prietenă, încât mi-am ars braţul pentru ea. Uită-te, vezi şi tu! Şi, ridicându-şi mâneca rochiei de muselină de pe braţul ei lung, slab şi gingaş, ceva mai jos de umăr (în partea care rămâne de obicei acoperită şi de rochiile de bal), îi arătă o pată roşie.

— M-am fript eu singură pentru ea ca să-i arăt că o iubesc. Am înfierbântat rigla în foc şi mi-am lipit-o de piele.

Stând în fosta lui cameră de studii, pe canapeaua cu cele două braţe tapisate şi privind în ochii strălucitori şi vioi ai Nataşei, Rostov se regăsi din nou în lumea copilăriei lui, în lumea familiei, care n-avea pentru nimeni în afară de el vreun înţeles, dar care îi dăduse cele mai mari desfătări în

viaţă; şi arsura braţului cu rigla, ca dovadă de dragoste, nu i se păru deloc nefirească; o înţelegea şi nu-l mira defel.

— Ei, şi numai atât? Întrebă Nikolai.

— Aşa. Suntem atât de prietene, atât de bune prietene! Povestea cu rigla ce-i? Nu-i nimic… e o copilărie… dar noi ne-am legat să fim prietene pe vecie. Ea, când iubeşte pe cineva, iubeşte pe vecie; eu asta n-o pot înţelege; mie mi-ar trece repede.

— Ei, şi pe urmă?

— Da, aşa ne iubeşte, şi pe mine, şi pe tine. Nataşa roşi deodată. Nu-ţi aminteşti, înainte de a pleca? Mi-a spus: lasă să uite el totul… Mi-a spus: eu am să-l iubesc totdeauna; el e liber să facă ce vrea! Nu-i aşa că e frumos, că e nobil? Da, da, foarte nobil, nu-i aşa? Nu? Rosti Nataşa cu atâta seriozitate şi atât de tulburată, încât se vedea bine că lucrurile pe care le spunea acum le mai spusese şi altă dată, înduioşată până la lacrimi.

Rostov rămase pe gânduri.

— Nu-mi iau cuvântul înapoi pentru nimic în lume, zise el. Şi, pe urmă, Sonia e atât de fermecătoare, încât doar nătărău să fiu să mă dau în lături de la propria mea fericire.

— Nu, nu! Izbucni Nataşa. Noi de asta am şi vorbit între noi. Eram sigure că ai să răspunzi aşa! Dar asta nu se poate, fiindcă, înţelegi, dacă tu vorbeşti aşa, dacă te socoteşti legat de cuvântul dat, atunci înseamnă că ea ţi-a amintit înadins de asta. Înseamnă că te-ai căsători cu ea din obligaţie, şi asta nu trebuie.

Rostov îşi dădu seama că totul fusese bine chibzuit între ele. Sonia îl impresionase şi în ajun cu frumuseţea ei. De dimineaţă, zărind-o în treacăt, i se păruse şi mai frumoasă. Era o fată fermecătoare de şaisprezece ani şi se vedea limpede că-l iubea la nebunie (de asta nu se îndoise nici o clipă). Atunci de ce n-ar iubi-o şi de ce nu s-ar căsători cu ea, se gândea Rostov; dar… pentru moment, îl aşteptau atâtea alte bucurii şi plăceri! „Da, au chibzuit ele foarte bine, îşi zise el, trebuie să rămân liber.”

— Minunat, răspunse Nikolai, vorbim noi mai târziu. Ah, ce bucuros sunt că te revăd! Adăugă el. Apoi o întrebă: Ia spune-mi, nu cumva l-ai trădat pe Boris?

— Astea-s fleacuri! Exclamă Nataşa râzând. Nu mă gândesc nici la el, nici la nimeni altul, şi nici nu vreau să ştiu de dragoste.

— Asta-i bună! Şi ce faci tu?

— Eu? Îi întoarse Nataşa întrebarea, şi un zâmbet de fericire îi lumină faţa. Îl ştii pe Duport?

— Nu.

— Nu-l ştii tu pe Duport, faimosul dansator? Atunci, n-ai cum să mă-nţelegi. Iată ce fac. Şi, arcuindu-şi braţele, Nataşa, cu un gest de dansatoare, îşi apucă poalele rochiei, se depărtă câţiva paşi, se întoarse, făcu un entrechat377 şi, după ce-şi ciocni uşor picioarele unul de altul, se ridică pe vârfuri şi mai făcu aşa câţiva paşi. Vezi cum stau? Uită-te, spuse ea, dar nu reuşi să se menţină pe vârful picioarelor. Iată ce fac. N-am să mă mărit niciodată, cu nimeni; mă fac dansatoare! Numai să nu spui nimic nimănui!

Rostov izbucni în râs atât de tare şi plin de voioşie, încât Denisov, din odaia lui, îl invidie, iar Nataşa, nemaiputându-se stăpâni, începu să râdă şi ea cu fratele ei.

— Ce, nu fac bine? Repeta ea mereu.

— Foarte bine. Va să zică, nu mai vrei să te măriţi cu Boris?

Nataşa se aprinse la faţă.

— Nu mai vreau să mă mărit cu nimeni. Am să i-o spun şi lui când am să-l văd.

— Ia te uită! Făcu Rostov.

— Ei da, toate astea-s nimicuri, continuă Nataşa să flecărească. Dar Denisov e cumsecade? Întrebă ea.

— Cumsecade!

— Ei, te las, du-te de te-mbracă. Dar, ia spune-mi, Denisov nu-i urâcios?

— De ce să fie urâcios? Întrebă Nikolai. Nu, Vaska e un băiat bun.

— Vaska îi spui tu? Curios! Şi zici că e băiat bun?
— Da, foarte bun.
— Hai, veniţi mai repede la ceai. Amândoi!
Şi Nataşa, ridicându-se pe vârful picioarelor, ieşi din odaie ca dansatoarele, dar zâmbind fericită, aşa cum nu zâmbesc decât fetiţele de cincisprezece ani. Întâlnindu-se în salon cu Sonia, Rostov se înroşi tot. Nu ştia cum să se poarte cu ea. În ajun, se sărutaseră în prima clipă a bucuriei de a se revedea, dar acum simţeau amândoi că asta nu trebuie să se mai întâmple; el îşi dădea seama că toţi, şi mama, şi surorile, îl urmăresc cu ochi întrebători şi că aşteaptă de la el să vadă cum are să se poarte cu Sonia.
Îi sărută mâna şi îi spuse „dumneata, Sonia”. Dar ochii lor, întâlnindu-se, îşi spuseră „tu”, şi se sărutară duios. Sonia îi ceru din ochi iertare pentru că-i amintise prin Nataşa de făgăduinţa dată şi-i mulţumi pentru dragostea ce-i păstra. La rândul său, el îi mulţumi printr-o privire pentru că-i reda libertatea şi o încredinţa că, orice-ar fi, orice s-ar întâmpla, nu va înceta niciodată s-o iubească, fiindcă pe o făptură ca ea nu se poate să n-o iubeşti.
— Ce ciudat e, totuşi, spuse deodată Vera, rupând un moment tăcerea, ce ciudat e că Sonia şi Nikolenka îşi spun acum „dumneata”, ca doi străini!
Observaţia Verei era întemeiată, ca toate observaţiile ei; dar aşa cum se întâmpla de cele mai multe ori cu ceea ce spunea ea, şi de data aceasta, vorbind, îi puse pe toţi în încurcătură; şi nu numai Sonia, Nikolai, Nataşa, dar până şi bătrâna contesă, care se temea că dragostea asta a fiului ei pentru Sonia l-ar putea împiedica să facă o partidă strălucită, se înroşi toată, ca o fetişcană.
Denisov, spre mirarea lui Rostov, apăru în salon în uniformă nouă, parfumat şi pomădat, tot aşa de fercheş cum obişnuia să se arate pe câmpul de luptă şi se purtă faţă de doamne şi de bărbaţi cu o amabilitate la care Rostov nu s-ar fi aşteptat niciodată din partea lui.
II.

ÎNTORCÂNDU-SE LA MOSCOVA de pe front, Nikolai Rostov fu primit de toţi ai casei ca un fiu cum nu există altul mai bun pe lume, ca un erou, Nikoluşka, mult iubitul lor; rudele îl primiră ca pe un tânăr fermecător, simpatic şi respectuos; cunoscuţii, ca pe un chipeş locotenent de husari, bun dansator şi unul dintre cei mai de dorit gineri din Moscova.

Toată Moscova se cunoştea cu Rostovii; bătrânul conte, care îşi ipotecase din nou toate moşiile, avea în anul acela bani din belşug, aşa că Nikoluşka putu să-şi cumpere un cal de curse şi cei mai moderni pantaloni de călărie, cum n-avea încă nimeni în toată Moscova, şi cizme după ultima modă, cu vârfurile ascuţite şi cu pinteni mici de argint, şi-şi petrecea timpul cât se poate de vesel. Întors acum acasă, Rostov încercă un sentiment plăcut când îşi reluă felul de viaţă de altădată, pe care de atâta vreme aproape că-l uitase. Se simţea mai matur şi cu forţe sporite. Disperarea care-l cuprinsese când căzuse la examenul de religie, împrumuturile de bani de la Gavrilo pentru cursele cu birja, sărutările furişe cu Sonia – de toate-şi amintea acum ca de nişte copilării, de care era astăzi nemăsurat de departe. Acum era locotenent de husari, purta dolman cu fireturi argintate şi pe piept ordinul sfântul Gheorghe în grad de soldat, îşi antrena calul pentru curse la un loc cu cei mai faimoşi amatori de cai, oameni respectabili, în vârstă. Avea printre cunoştinţele lui o doamnă, care locuia pe bulevard şi la care îşi petrecea serile. El deschidea balul la Arharovi, discuta despre război cu feldmareşalul Kamenski, frecventa Clubul englez şi se tutuia cu un colonel în vârstă de patruzeci de ani, pe care i-l prezentase Denisov.

Pasiunea lui pentru împărat, cum nu-l mai văzuse demult, se mai potolise de când venise la Moscova. Îi plăcea cu toate astea să vorbească deseori despre suveran, despre dragostea ce-i purta, lăsând să se înţeleagă că nu spunea tot ce simte, că în inima lui vibra un sentiment pe care nu-l putea înţelege oricine; împărtăşea din tot sufletul adoraţia

idolatră a locuitorilor Moscovei pentru împăratul Alexandr Pavlovici, căruia i se dăduse în vremea aceea numele de „arhanghelul de pe pământ”.

În răstimpul scurt cât stătu la Moscova, până să plece la regiment, Rostov, în loc să se apropie şi mai mult de Sonia, se îndepărtă, dimpotrivă, de ea. Era foarte frumoasă, atrăgătoare şi, se vedea cât de colo, tare îndrăgostită de el; dar Rostov trecea prin acea perioadă a tinereţii în care atâtea îl asaltează în fiecare clipă pe un tânăr, încât n-are când să se mai gândească şi la dragoste, şi în care se teme să nu se lege cumva, preţuindu-şi mai presus de orice libertatea, care-i e necesară pentru atâtea altele. Când se gândea la Sonia, în timpul şederii sale la Moscova, el îşi zicea: „Ei! Câte, câte fete ca ea n-or fi şi câte n-am să cunosc pe unde mă voi duce! O să găsesc eu timp de dragoste şi mai târziu, dacă mi-o arde de aşa ceva! Acum însă n-am timp.” Pe lângă asta, societatea femeilor i se părea ceva umilitor pentru demnitatea lui de bărbat. Se ducea la bal şi se arăta în societatea femeilor cu aerul că o face împotriva voinţei sale. Cursele, Clubul englez, chefurile cu Denisov şi anumite vizite, asta era cu totul altceva: astea erau treburi vrednice de un husar viteaz.

La începutul lui martie, bătrânul conte Ilia Andreici Rostov era ocupat până peste cap cu organizarea unui banchet, care urma să aibă loc la Clubul englez în cinstea prinţului Bagration.

Contele, în halat, umbla de colo până colo prin salon şi împărţea ordine peste ordine, atât intendentului cât şi faimosului Feoktist, bătrânul bucătar-şef al Clubului englez, să aibă grijă să nu lipsească sparanghelul, castraveţii, fragii, friptura de viţel şi peştele pentru banchetul prinţului Bagration. Contele era membru şi decan al clubului, chiar din ziua înfiinţării lui. I se dăduse de către plenul clubului însărcinarea organizării acestei recepţii în cinstea lui Bagration, fiindcă rar se mai putea găsi un om ca el, larg la mână în pregătirea unui mare ospăţ şi, mai ales, fiindcă

greu putea fi găsit altul care să aibă nu numai atâta pricepere, dar şi atâta bunăvoinţă de a contribui cu banii săi, dacă era nevoie, la reuşita unui banchet. Bucătarul şi intendentul clubului ascultau cu plăcere de ordinele contelui, fiindcă ştiau că, dacă de la el nu le pica şi lor câte ceva din prânzul al cărui cost se ridica la câteva mii de ruble, atunci nu le mai pica de la nimeni.

— Vezi să nu uiţi să pui creste, creste de cocoş, în supa „a la tortue”! Înţelegi?

— Feluri reci, va să zică, trei? Întrebă bucătarul.

Contele căzu pe gânduri.

— Mai puţin nu se poate; trei: maionează, unul, spuse el, îndoind un deget…

— Aşadar, porunciţi să cumpăr cegă, din cea mare? Întrebă intendentul.

— Cumpără, ce să facem, dacă nu vor să lase mai ieftin. Aoleo, uitasem, bată-te norocul, moşule: ne mai trebuie încă un „entrée”. Ah, sfinte Dumnezeule! Îşi luă el capul între mâini. Dar flori cine o să-mi aducă? Mitenka, Mitenka! Repede-te călare, Mitenka, la conacul din preajma Moscovei, se adresă el administratorului său care, auzindu-se chemat, se şi înfiinţase. Spune-i lui Maximko – grădinarul, să-şi pună toţi oamenii la treabă şi să se prezinte aici cu toată sera, buluc, dar să le învelească bine cu pâslă! Până vineri să am aici două sute de ghivece.

După ce dădu încă multe alte ordine, vru să plece să se odihnească o clipă lângă scumpa lui contesă, dar, amintindu-şi încă de ceva important, se întoarse, îi întoarse şi pe bucătar şi pe intendent din drum şi o luă de la capăt cu dispoziţiile. Dinspre uşă se auzi un pas uşor de bărbat, un zăngănit de pinteni şi tânărul conte Rostov, frumos, îmbujorat, cu mustăcioara neagră, îşi făcu intrarea. Avea înfăţişare odihnită şi se vedea că viaţa tihnită a Moscovei îi priieşte.

— Ah, frate dragă! Mi-au făcut capul calendar, spuse bătrânul, zâmbindu-i, parcă puţin ruşinat. De ce nu-mi dai

şi tu o mână de ajutor? Ne mai trebuiesc şi cântăreţi. Muzică, o am pe a mea, dar ce zici: să aduc şi un taraf de ţigani? Vouă, militarilor ăstora, vă cam place, după câte ştiu.

— Zău, tăticule, eu cred că prinţul Bagration, când se pregătea să dea lupta la Schöngraben, nu era aşa de preocupat ca dumneata acum, spuse fiul zâmbind.

Bătrânul conte se prefăcu supărat.

— Uşor de spus, dar să te văd la treabă!

Şi contele se adresă din nou bucătarului, care, isteţ şi respectuos cum era, se uita cu luare-aminte şi cu drag la tată şi la fiu.

— Ce ţi-e şi cu tineretul de azi, măi Feoktist! Spuse el. Râde de-alde noi, bătrânii.

— Ce să faci, luminăţia-voastră; le place numai să mănânce bine, dar cum se agonisesc şi cum se amenajează toate – puţin le pasă.

— Aşa-i, aşa-i! Încuviinţă contele şi, apucându-şi voios fiul de amândouă mâinile, strigă: Şi acum, fiindcă mi-ai căzut în mână, ia repede o sanie cu doi cai, du-te la Bezuhov şi spune-i aşa: „Contele vă roagă – contele Ilia Andreevici – să-i trimiteţi, dacă vreţi, fragi şi ananas proaspăt. Nu-s de găsit nicăieri în altă parte.” Dacă cumva nu-i el acasă, roagă-le din parte-mi pe prinţese şi, de acolo, iată, mai treci şi prin Razguleai378 – Ipatka, vizitiul, ştie drumul – şi caută-mi-l acolo pe Iliuşka ţiganul, ştii, cel care a dansat atunci, la contele Orlov, în cazacă albă, ţi-aduci aminte? Adu-mi-l aici, cu tine, pe loc.

— Să-l aduc cu ţigănci cu tot? Întrebă Nikolai râzând.

— Haide-hai!

În acea clipă, cu paşi neauziţi, intră în cameră Anna Mihailovna, cu aerul ei aferat şi iscoditor şi, în acelaşi timp, pe faţă cu acea smerenie creştină, care n-o părăsea niciodată. Cu toate că nu era zi în care Anna Mihailovna să nu-l vadă în halat, contele se simţea stânjenit de fiecare dată în faţa ei şi-i cerea scuze pentru ţinuta în care-l găsea.

— Nu face nimic, dragul meu conte, zise ea, închizând ochii cu aer de mironosiţă. Ştii ce? La Bezuhov mă duc eu! S-a întors de curând tânărul conte şi putem acum obţine din serele lui orişice. De altfel, trebuie să-l şi văd. Mi-a trimis o scrisoare de la Boris. Slavă Domnului! Borea e acum pe lângă statul-major.

Contele se arătă bucuros că Anna Mihailovna binevoia să ia asupră-şi o parte din griji şi porunci să se înhame pentru ea caii la cupeul cel mic.

— Spune-i lui Bezuhov să vină şi el. Îl trec pe lista invitaţilor. Cum o duce cu căsnicia? Întrebă el.

Anna Mihailovna ridică ochii spre cer, şi chipul ei exprimă o adâncă mâhnire…

— Ah, dragul meu, e foarte nenorocit, răspunse ea. Dacă e adevărat ce se spune, e îngrozitor! Ne puteam noi gândi la una ca asta atunci când ne-am bucurat atâta de fericirea lui? Şi ce suflet mare, nobil, are acest tânăr Bezuhov! Da, îl plâng din toată inima şi mă voi strădui să fac tot ce-mi stă în putinţă ca să-i mai alin durerea.

— Dar ce s-a întâmplat, întrebară în acelaşi timp amândoi Rostovii, şi bătrânul, şi tânărul.

Anna Mihailovna oftă adânc.

— Dolohov, fiul Mariei Ivanovna, spuse ea pe şoptite, misterios, se zice că a compromis-o, rău de tot. Pierre l-a sprijinit, l-a primit în casa lui la Petersburg, şi el, iată ce-i face… Ea a venit aici, la Moscova, şi ştrengarul tot pe urmele ei, adăugă Anna Mihailovna, voind să-şi arate compătimirea faţa de Pierre, dar intonaţiile involuntare ale vocii ei şi zâmbetul abia schiţat lăsau să i se vadă simpatia faţă de ştrengar, cum îl numea ea pe Dolohov. Se zice că Pierre e doborât de durere!

— Ei, spune-i totuşi să vină la club, are să-şi mai uite de necazuri! O să fie un banchet cum nu s-a pomenit!

A doua zi, 3 martie, la ora două după-amiază, două sute cincizeci de membri ai Clubului englez şi cincizeci de invitaţi aşteptau la masă pe ilustrul oaspe, prinţul

Bagration, erou al campaniei din Austria. La început, când se răspândi vestea despre bătălia de la Austerlitz, Moscova fu cuprinsă de nedumerire. Pe atunci ruşii erau atât de obişnuiţi cu victoriile, încât, primind ştirea înfrângerii, unii pur şi simplu nici nu o credeau, iar alţii căutau explicaţia acestui eveniment atât de ciudat în cine ştie ce cauze extraordinare. La Clubul englez, unde se aduna de obicei tot ce se cheamă lume bună, având surse de informaţie demne de încredere, părea că se dăduse cuvânt de ordine în luna decembrie când începură să sosească veştile de pe frontul înfrângerii, să nu se facă nici un fel de aluzie la război sau la ultima bătălie. Oamenii ca prinţul Iuri Vladimirovici Dolgoruki, contele Rastopcin, Valuev, contele Markov, prinţul Viazemski, care dădeau de obicei tonul discuţiilor, nu se mai arătau pe la club, dar se adunau prin casele lor, în cerc intim, iar aceia dintre locuitorii Moscovei care vorbeau totdeauna din auzite (din rândul cărora făcea parte şi Ilia Andreici Rostov) rămaseră o vreme lipsiţi de îndrumători şi fără putinţă de a-şi face o părere temeinică asupra mersului războiului. Simţeau toţi că e ceva care nu merge cum trebuie, că era greu să judeci ştirile proaste, şi că, prin urmare, mai bine era să le treacă sub tăcere. Dar nu după multă vreme, membrii cu greutate ai clubului, cei care dădeau tonul discuţiilor, reveniră, întocmai ca juraţii ce ies din camera de deliberare, la locul lor printre membrii clubului, şi începură să discute totul pe faţă, şi fără nici un ocol. Fuseseră găsite pricinile acestei noutăţi, socotite de necrezut şi de neadmis, că ruşii fuseseră înfrânţi. Din acel moment, totul se lămurise şi în toată Moscova nu se mai vorbi de nimic altceva. Aceste cauze erau: trădarea austriecilor, proasta aprovizionare a armatei, trădarea polonezului Przebyszewski şi a francezului Langeron, nedestoinicia lui Kutuzov, precum şi (adăugate în şoaptă) tinereţea şi lipsa de experienţă a împăratului, care acordase încredere unor oameni răi şi incapabili. În schimb armata, armata rusă, erau toţi de acord că se dovedise

extraordinară şi făcuse minuni de vitejie. Soldaţii, ofiţerii, generalii, toţi erau nişte adevăraţi eroi. Dar erou între eroi era prinţul Bagration, care se acoperise de glorie în lupta de la Schöngraben şi în retragerea de la Austerlitz, unde fusese singurul comandant care reuşise să-şi menţină coloana în ordine, ţinând o zi întreagă piept unui inamic de două ori mai puternic. Faptul că la Moscova Bagration era eroul preferat îşi avea originea şi în împrejurarea că el nu avea legături de rudenie în oraş, fiind de prin alte părţi. În persoana lui, locuitorii Moscovei cinsteau pe simplul ostaş rus, viteaz, fără protectori şi în afară de orice intrigi, al cărui nume mai era pe deasupra legat, prin amintirile campaniei din Italia, şi de numele lui Suvorov. Pe lângă asta, prin asemenea onoruri date lui Bagration, se exprima mai bine decât prin orice altceva nemulţumirea şi dezaprobarea faţă de Kutuzov.

— Dacă Bagration n-ar fi existat, il faudrait l'inventer[379], spuse şugubăţul Şinşin, parodiind vorbele lui Voltaire.

De Kutuzov nu pomenea nimeni, şi unii îl bârfeau chiar în şoaptă, numindu-l curtean linguşitor şi satir bătrân.

Toată Moscova repeta cuvintele prinţului Dolgoruki: „Numai cine nu face nimic nu greşeşte”, consolându-se de înfrângerea aceasta a noastră cu amintirea victoriilor trecute şi repetând cuvintele lui Rastopcin că pe soldaţii francezi trebuie să-i îndemni la luptă cu fraze sforăitoare, că nemţilor trebuie să le înşiri argumente logice, convingându-i că e mai primejdios să fugi decât să înaintezi, dar că, în schimb, pe soldaţii ruşi trebuie doar să-i înfrânezi şi să-i rogi s-o lase mai încet! Din toate părţile nu se auzeau decât noi şi noi exemple de acte eroice săvârşite la Austerlitz de către soldaţii şi ofiţerii noştri. Cutare salvase drapelul, cutare ucisese cinci francezi, un al treilea avusese în foc, singur, o baterie de cinci tunuri. Se vorbea şi despre Berg; oameni care nu-l cunoşteau spuneau că, rănit la mâna dreaptă, prinsese sabia cu stânga şi mersese înainte. Doar despre Bolkonski nu se vorbea nimic; şi numai câţiva

prieteni apropiaţi îi regretau moartea prematură, căci lăsa în urmă o soţie însărcinată şi un părinte sucit.

III.

ÎN ZIUA DE 3 MARTIE, toate încăperile Clubului englez răsunau de zumzetul glasurilor celor invitaţi şi, ca albinele în roiuri primăvara, membrii şi oaspeţii clubului, unii în uniforme, alţii în fracuri, alţii cu peruci pudrate şi haine de mătase, umblau de colo-colo, se aşezau pe scaune, se ridicau în picioare, formau grupuri, se împrăştiau. Lachei în livrele, pudraţi, cu ciorapi lungi de mătase şi pantofi cu cataramă, erau postaţi câte doi la fiecare uşă, şi de acolo se străduiau să pândească fiece mişcare a invitaţilor şi membrilor clubului, pentru a le oferi serviciile lor. Majoritatea celor de faţă erau bătrâni, oameni respectabili şi siguri de sine, cu degete noduroase, cu mişcări grave şi voci de bas. Această categorie de membri ai clubului şi de invitaţi îşi aveau locurile lor bine ştiute şi alcătuiau, ca de obicei, grupul lor, bine ştiut. Minoritatea o constituiau oaspeţii invitaţi ocazional, mai cu seamă tineretul, din rândul cărora făceau parte Denisov, Rostov şi Dolohov, care îşi redobândise gradul de ofiţer al regimentului Semionovski. De pe chipurile acestor tineri, în cea mai mare parte militari, se desprindea îndeosebi acea expresie de respect amestecat cu oarecare dispreţ faţă de bătrâni, expresie care parcă le spunea mereu celor din vechea generaţie: „Da, suntem gata să vă păstrăm tot respectul şi toată consideraţiunea, dar nu uitaţi cu toate astea că viitorul e al nostru”.

Nesviţki era şi el acolo, ca vechi membru al clubului. Pierre – care după sfatul nevestei îşi lăsase păr mare, renunţase la ochelari şi purta haine la modă – se plimba dintr-o sală în alta cu un aer plictisit şi trist. Era, ca de obicei, înconjurat numai de oameni care se închinau în faţa bogăţiei lui şi pe care el, obişnuit să domine, îi trata cu dispreţ şi indiferenţă.

După vârstă, Pierre se cuvenea să stea cu cei tineri, dar, prin avere şi relaţii, făcea şi el parte din cercul oaspeţilor bătrâni şi respectabili, aşa că trecea mereu de la un grup la altul. Centrul de atracţie al tuturor grupurilor îl forma o mână de bătrâni dintre cei mai cu vază, de care se apropiau şi cei care nu-i cunoşteau, ascultându-i cu religiozitate. Grupuri mai mari se formaseră în jurul contelui Rastopcin, al lui Valuev şi Narâşkin. Rastopcin istorisea cum ruşii fuseseră năpădiţi de austriecii care o luaseră la fugă şi cum fuseseră nevoiţi să-şi croiască drum cu baioneta printre fugari.

Valuev le povestea confidenţial celor din jurul lui că Uvarov fusese trimis aici de la Petersburg, anume ca să afle atitudinea celor din Moscova faţă de evenimentele de la Austerlitz.

Într-un al treilea grup, Narâşkin povestea despre o şedinţă a consiliului de război austriac, în care Suvorov începuse să cânte cocoşeşte drept răspuns la prostiile înşirate de generalii austrieci. Şinşin, care se afla şi el în grup, ca să-şi plaseze o glumă, adăugă că, de bună seamă, Kutuzov n-a fost în stare să înveţe de la Suvorov nici măcar arta uşoară de a cânta cocoşeşte. Dar bătrânii îi aruncară glumeţului priviri încruntate, dându-i a înţelege că aici şi într-o zi ca asta nu era nici locul şi nici timpul să vorbească necuviincios de Kutuzov.

Contele Ilia Andreici Rostov, preocupat la culme, trecea repejor, cu cizmele lui moi, din sala de banchete în salon şi înapoi, salutând grăbit şi cu acelaşi gest toate persoanele importante sau mai puţin importante pe care le cunoştea. Din când în când, îşi căuta din ochi chipeşul şi falnicul fecioraş, uitându-se bucuros la el şi făcându-i semn cu ochiul. Tânărul Rostov stătea de vorbă lângă o fereastră cu Dolohov, cu care făcuse nu demult cunoştinţă şi pe care-l preţuia. Bătrânul conte se apropie de ei şi-i strânse lui Dolohov mâna.

— Poftim pe la noi. Acum că îmi cunoşti băiatul… aţi fost împreună în lupte, aţi săvârşit împreună acte de eroism… A! Vasili Ignatici… noroc, prietene, se adresă el unui bătrânel care tocmai trecea pe lângă ei.

Dar nici n-apucă să termine bine cuvintele de bun venit, că se şi iscă o forfotă generală, şi un lacheu, venind în fugă, anunţă speriat: „A binevoit să sosească!”

Se auzi un clinchet de clopoţel. Decanii clubului se repeziră spre intrare. Invitaţii, împrăştiaţi prin toate colţurile, ca boabele de secară vânturate de lopată, se strânseră grămadă şi se opriră în dreptul uşii salonului.

În uşa vestibulului apăru Bagration, fără chipiu şi sabie, pe care, potrivit tradiţiei clubului, le lăsase portarului. Nu mai purta căciula de astrahan şi nagaică de-a curmezişul pieptului, aşa cum avea când îl văzuse Rostov, în noaptea din ajunul bătăliei de la Austerlitz, ci purta o tunică nouă, strânsă pe corp, cu decoraţii ruseşti şi străine, printre care, în partea stângă a pieptului, lucea crucea sfântului Gheorghe. Se vedea că se tunsese de curând şi îşi aranjase favoriţii înainte de banchet, ceea ce îi schimba înfăţişarea, şi nu tocmai avantajos. Faţa lui avea o expresie naiv sărbătorească ceea ce, asociat cu trăsăturile sale energice şi bărbăteşti, îi dădea un aer întrucâtva comic. Bekleşov şi Feodor Petrovici Uvarov, cu care venise împreună, se opriră puţin în prag ca să-l lase să treacă pe el, oaspetele principal, înaintea lor. Bagration, încurcat, nu voia să profite de amabilitatea lor. La uşă se produse o uşoară învălmăşeală până când, în cele din urmă, Bagration se supuse şi intră cel dintâi. Păşea, timid şi stângaci, pe parchetul sălii de recepţie şi nu ştia ce să facă cu mâinile: îi era mai uşor şi se simţea mai la largul său pe câmpul de luptă, sub ploaia de gloanţe, aşa cum înaintase la Schöngraben, în fruntea regimentului din Kursk. Decanii clubului îi ieşiră întru întâmpinare la prima uşă şi, exprimându-şi prin câteva cuvinte bucuria pe care o resimţeau de a avea în mijlocul lor un oaspe atât de scump,

îl înconjurară fără a-i da răgaz să răspundă şi, punând parcă stăpânire pe el, îl conduseră în salon. Spre salonul de primire nu se putea însă trece, din pricină că în uşă se înghesuiseră membri şi invitaţi care, înălţându-se pe vârful picioarelor, împingându-se unul în celălalt şi uitându-se unul peste umărul altuia, căutau să-l vadă cât mai bine, ca pe o sălbăticiune curioasă. Contele Ilia Andreici, mai energic decât toţi, râdea amabil şi spunea: „Faceţi loc, mon cher, faceţi loc, faceţi loc”, croindu-şi drum prin mulţime, şi astfel îşi conduse oaspetele la canapeaua din mijlocul salonului. Înalţii demnitari, membrii cei mai de seamă ai clubului, se repeziră spre nou-veniţi. Contele Ilia Andreici îşi croi din nou drum prin mulţime ca să iasă din salon, şi, în scurt timp, se ivi iarăşi, împreună cu un alt decan al clubului, ducând o tavă mare de argint, pe care o prezentă prinţului Bagration. Pe tavă se afla o foaie scrisă, cu versuri compuse şi tipărite în cinstea eroului. Văzând tava, Bagration se uită de jur împrejur speriat, ca şi cum ar fi cerut ajutor. Dar toţi ochii aţintiţi asupra lui îi cereau să se supună ritualului. Neavând încotro, simţindu-se în puterea lor, Bagration apucă hotărât tava cu amândouă mâinile şi se uită necăjit şi dojenitor la contele Rostov. Cineva îi veni serviabil în ajutor şi-i luă tava din mâini (căci Bagration părea că ar fi ţinut-o aşa până seara şi tot cu ea în mână s-ar fi dus şi la masă), atrăgându-i totodată atenţia asupra versurilor. „Bine, să le citesc”, părea să spună Bagration şi, aţintindu-şi privirea plictisită asupra hârtiei, începu să o citească în gând, cu un aer serios şi concentrat. Atunci autorul însuşi luă hârtia cu versurile şi începu să le citească tare. Prinţul Bagration lăsă capul în jos şi ascultă cu resemnare.

Lui Alexandru, veacul, slăveşte-i-l cu noi.

Pe Titus, pe-al său tron, să-l aperi cu tărie.

În patrie Tezeu şi Cezar în război, Fii aprig comandant, dar om de omenie.

Iar fericitul care-l numim Napoleon.

Va şti de azi ce poate-n război Bagration.
Pe-Alcizii ruşi, zadarnic să nu îi mai mânie…
Dar nici nu-şi terminase de citit versurile, când majordomul clubului anunţă cu voce răsunătoare: „Masa e servită!” Se deschiseră uşile. Din sufragerie, muzica intona poloneza: „Cânt al biruinţei, răsună, veseleşte-te viteaz popor rus”, iar contele Ilia Andreici, uitându-se încruntat la autorul care tot nu contenea să-şi citească mai departe versurile, se apropie de Bagration şi-i făcu o adâncă plecăciune. Toţi se ridicară, simţind că ospăţul era mai important decât versurile, şi, cu sărbătoritul în frunte, se îndreptară spre sufragerie. La locul de cinste – între doi Alexandr, Bekleşov şi Narâşkin, ceea ce îşi avea de asemenea importanţa sa, dacă ne gândim la numele împăratului – îl aşezară pe Bagration. Mai departe, cele trei sute de persoane se aşezară la masă, ocupând locuri după rang şi demnităţi: cei mai de vază îşi luară locurile mai aproape de sărbătorit, tot atât de firesc cum o apă se scurge spre locul cel mai povârnit.
Înainte de a se servi masa, contele Ilia Andreici îşi prezentă prinţului fiul. Bagration, recunoscându-l, rosti stingherit câteva cuvinte stângace, ca toate câte le rostise în ziua aceea. Şi, în timp ce Bagration vorbea cu fiul său, contele Ilia Andreici se uita la toată lumea fericit şi mândru.
Nikolai Rostov cu Denisov şi proaspăta lui cunoştinţă, Dolohov, se aşezară alături, cam spre mijlocul mesei, în faţa lor luă loc Pierre, alături de prinţul Nesviţki. Contele Ilia Andreici şedea, împreună cu decanii şi membrii de frunte ai clubului, în faţa lui Bagration, şi îl îmbia pe oaspete să se servească, luând asupră-şi tradiţia ospitalităţii moscovite.
Munca lui nu fusese zadarnică. Mâncărurile, şi cele de post, şi cele de frupt, erau mai mult decât minunate; cu toate acestea, de grijă, nu-şi mai găsea locul şi nu se putu linişti până la sfârşitul mesei. Dădea indicaţii din ochi chelnerului-şef, poruncea în şoaptă lacheilor şi aştepta, nu fără oarecare emoţie, fiecare fel nou, deşi le gustase cu

grijă pe toate din timp. Totul mergea de minune. La felul al doilea, odată cu ivirea unei cegi uriaşe (la vederea căreia faţa lui Ilia Andreici se făcu roşie de o modestă mândrie), începură să pocnească dopurile sticlelor şi lacheii umplură cu şampanie cupele. După peşte, care făcuse impresie, contele Ilia Andreici schimbă priviri cu ceilalţi decani. „Vor fi toasturi multe, e timpul să începem!” şopti el şi, luându-şi paharul în mână, se ridică. Toţi tăcură în aşteptarea spuselor lui.

— În sănătatea majestăţii-sale împăratul! Strigă el cu voce puternică şi pe dată ochii lui blânzi se umplură de lacrimi de bucurie şi entuziasm.

Muzica intonă în aceeaşi clipă: „Cântec al biruinţei, răsună”. Toţi se ridicară şi strigară: „ura!” Strigă şi Bagration „ura”, cu aceeaşi voce cu care strigase pe câmpul de la Schöngraben. Vocea înflăcărată a lui Rostov se făcea auzită dintre toate cele trei sute de voci. Îi venea să plângă de emoţie. „În sănătatea suveranului, împăratul nostru! Strigă el, ura!” După ce bău dintr-o dată până la fund tot paharul, îl trânti de podea. Mulţi îi urmară pilda. Şi strigătele tot mai însufleţite răsunară multă vreme. Când vocile se potoliră, lacheii adunară cioburile de pe jos şi toţi comesenii se aşezară la loc pe scaune şi-şi zâmbiră, schimbând între ei priviri, înveseliţi de propriile lor strigăte. Contele Ilia Andreici se ridică din nou şi, aruncându-şi ochii pe fila de carnet de lângă farfuria lui, rosti cu voce puternică toastul în sănătatea eroului ultimei campanii a armatei noastre, prinţul Piotr Ivanovici Bagration, în timp ce ochii albaştri i se umplură iarăşi de lacrimi. „Ura!” strigară din nou cele trei sute de glasuri ale invitaţilor şi în locul muzicii răsună de data aceasta corul, care intona cantata compusă de Pavel Ivanovici Kutuzov.

Stavilă pe-acest pământ.
Nu-i pe ruşi să îi oprească, Cât Bagrationi mai sunt.
Ruşii au să biruiască ş.a.m.d.

Cum isprăviră cântăreţii, începură numaidecât alte şi alte toasturi, şi după fiecare înduioşarea părea să-l copleşească tot mai mult pe contele Ilia Andreici; tot mai des se spărgeau pahare şi strigătele de „ura” se înteţeau. Băură şi în sănătatea lui Bekleşov, Narâşkin, Uvarov, Dolgoruki, Apraksin, Valuev, în sănătatea preşedintelui, a decanilor şi membrilor din Comitetul clubului, în sănătatea tuturor membrilor clubului, a tuturor oaspeţilor şi, în cele din urmă, în special, în sănătatea celui care organizase masa, contele Ilia Andreici. Cum auzi acest toast, contele îşi scoase batista şi, ascunzându-şi faţa în ea, izbucni de-a binelea în plâns.

IV.

PIERRE ŞEDEA ÎN FAŢA lui Dolohov şi a lui Nikolai Rostov. Mânca mult şi lacom şi bea zdravăn, ca de obicei. Dar cei care-l cunoşteau mai de aproape băgară de seamă că în ziua aceea era foarte schimbat. Tăcuse tot timpul mesei şi, clipind din ochi şi încruntându-şi sprâncenele, nu făcuse decât să se uite jur împrejurul său, ori să stea cu privirea fixă şi să se frece cu degetul la rădăcina nasului, cu aerul unui om cu totul absent. Era întunecat la faţă şi posac. Părea că nu vede şi n-aude nimic din cele ce se petreceau în jurul lui şi se gândea mereu la acelaşi lucru, apăsător şi greu de descurcat.

Problema care-l chinuia şi i se părea de nerezolvat erau aluziile recente ale prinţesei Katerina, vara sa din Moscova, cu privire la legăturile lui Dolohov cu soţia lui şi scrisoarea anonimă, primită chiar în cursul dimineţii, în care, pe tonul de glumă trivială caracteristic scrisorilor anonime, i se spunea că nu prea vede bine cu toate că poartă ochelari şi că legăturile nevestei lui cu Dolohov au rămas numai pentru dânsul o taină. Pierre era decis să nu dea crezare nici aluziilor prinţesei, nici anonimei, dar îi venea deosebit de greu să-l privească acum în ochi pe Dolohov, care-i şedea în faţă. De fiecare dată când, fără voie, privirea lui întâlnea ochii frumoşi şi neruşinaţi ai lui Dolohov, Pierre simţea că se răscolea ceva groaznic şi monstruos în sufletul lui şi se uita

repede în altă parte. Fără să vrea, îşi aduse aminte de trecutul soţiei sale şi de raporturile dintre ea şi Dolohov şi-şi dădu seama limpede că toate cele scrise în anonimă puteau să fie adevărate, sau puteau, la urma urmei, să pară adevărate, dacă n-ar fi fost vorba de nevasta lui. Îşi mai aminti, tot fără să vrea, că Dolohov, care îşi recăpătase şi grad şi tot la sfârşitul campaniei, întorcându-se la Petersburg, venise la el. Bazându-se pe legăturile lor de prietenie de odinioară, din viaţa lor de chefuri, Dolohov trăsese de-a dreptul la el acasă, iar Pierre îl găzduise şi-i şi împrumutase bani. Îşi mai aduse aminte cum Hélene, zâmbind ca totdeauna, îşi exprimase nemulţumirea pentru faptul că Dolohov locuieşte în casa lor, şi cum Dolohov, cinic, lăudase chiar în faţa lui frumuseţea nevestei sale, şi cum, în sfârşit, de atunci şi până la sosirea lor la Moscova, nu se mai dezlipise nici măcar o clipă de ei.

„Da, e un bărbat foarte frumos, e adevărat, îşi spunea Pierre, şi-l cunosc eu. Pentru el ar însemna o satisfacţie deosebită să-mi necinstească numele şi să-şi bată joc de mine, tocmai fiindcă m-am zbătut pentru el, i-am purtat de grijă, l-am protejat şi l-am ajutat. Ştiu şi înţeleg ce picantă trebuie să fie, în ochii lui, această aventură, dacă cumva o fi adevărat. Da, dacă e adevărat. Dar nu cred. N-am dreptul şi nu pot s-o cred!” îşi amintea expresia aceea pe care o lua chipul lui Dolohov în clipele când i se stârnea cruzimea; ca atunci când legase comisarul pe spinarea ursului şi-i dăduse drumul în apă, sau când, fără cea mai mică pricină, provoca pe cineva la duel, sau când ucidea dintr-un foc de pistol calul unui birjar. Expresia asta se regăsea adesea pe faţa lui Dolohov când îl privea. „Da, un duelgiu, îşi zise Pierre; ucide un om şi nici capul nu-l doare; simte nevoia să-şi închipuie că toţi se tem de el şi asta trebuie să-i fie foarte plăcut. O fi crezând că şi eu mă tem de el. Şi, de fapt, mă tem de el.” Şi iarăşi, la gândurile astea, simţi cum se răscoleşte ceva groaznic şi monstruos în sufletul lui. Dolohov, Denisov şi Rostov erau aşezaţi în faţa lui Pierre şi

păreau foarte veseli. Rostov discuta voios cu cei doi prieteni ai săi, dintre care unul era un brav husar, celălalt un faimos duelgiu şi un crai cu renume, şi din când în când se uita batjocoritor la Pierre, care, la prânzul acesta atrăgea atenţia tuturor prin expresia încordată, absentă, împovărată de gânduri a chipului său masiv. Rostov se uita fără pic de bunăvoinţă la Pierre, mai întâi fiindcă, în ochii lui de husar, el nu era decât un bogătaş civil, bărbatul unei femei frumoase, într-un cuvânt, un papă-lapte, şi în al doilea rând, fiindcă Pierre, preocupat şi împrăştiat cum era astăzi, nu-l recunoscuse şi nu-i răspunsese la salut. Când începură să bea în sănătatea împăratului, Pierre, care era adâncit în gânduri, nu se ridică în picioare şi nu-şi luă în mână paharul.

— Dar dumneata ce stai? Îl apostrofă Rostov, privindu-l plin de înflăcărare şi supărat. N-auzi? În sănătatea împăratului!

Pierre, oftând, se ridică supus, îşi goli paharul şi, după ce se aşezară toţi, se adresă lui Rostov cu surâsul lui blajin.

— Ca să vezi, nici nu te-am recunoscut, se scuză el.

Dar nu de asta îi ardea lui Rostov; el îşi spărgea acum pieptul strigând „ura!”

— De ce nu reînnoiţi cunoştinţa? Îl sfătui Dolohov pe Rostov.

— Lasă-l în plata Domnului. Un prostănac! Răspunse Rostov.

— Trebuie să te pui bine cu bărbaţii femeilor frumoase, observă Denisov.

Pierre nu auzi ce spuneau, dar simţi că despre el vorbesc. Se înroşi şi-şi întoarse capul.

— Ei, să bem acum în sănătatea femeilor frumoase, spuse Dolohov şi, cu o expresie serioasă, dar cu un zâmbet ironic în colţul gurii, întinse paharul spre Pierre.

— În sănătatea femeilor frumoase, Petruşa, şi a ibovnicilor lor, mai spuse.

Pierre, lăsând ochii în jos, îşi sorbi paharul, fără să-l privească pe Dolohov şi fără să-i răspundă. Lacheul care distribuia cantata lui Kutuzov puse o foaie dinaintea lui Pierre, ca în faţa unuia care făcea parte dintre oaspeţii cu vază. Pierre n-apucă s-o ia, că Dolohov se şi întinse peste masă, îi smulse foaia din mână şi începu să citească. Pierre se uită la Dolohov. Pupilele i se dilatară; acel ceva groaznic şi monstruos care îl tulburase tot timpul cât durase ospăţul se răscoli în el şi puse stăpânire pe toată fiinţa lui. Se aplecă greoi, cu tot trupul, peste masă.

— Cum îndrăzneşti să pui mâna? Strigă el.

Auzindu-i strigătul şi văzând la cine se răstise, Nesviţki şi vecinul din dreapta al lui Pierre se întoarseră speriaţi spre Bezuhov.

— Linişteşte-te, fii calm! Ce-i cu tine? Şoptiră ei cu glasuri înspăimântate.

Dolohov se uită la Pierre cu ochii lui strălucitori şi cruzi, care zâmbeau – un zâmbet ce-ar fi vrut parcă să spună: „Aşa da, asta-mi place”.

— Nu ţi-o dau, răspunse el răspicat.

Palid, cu buzele tremurându-i, Pierre îi smulse hârtia.

— Dumneata… dumneata… eşti o canalie! Ai să-mi dai socoteală, spuse el, împingându-şi scaunul şi ridicându-se de la masă.

În clipa când făcu gestul şi rosti cuvintele acestea, Pierre simţi că problema vinovăţiei soţiei sale, care-l chinuise în ultimele douăzeci şi patru de ore, îşi căpătase, în sfârşit, o dezlegare afirmativă. Simţise ca e vinovată. O ura acum şi sfârşise cu ea pentru totdeauna. Rostov, cu toate rugăminţile ce-i făcu Denisov să nu se amestece în această afacere, se declară de acord să-l asiste ca martor pe Dolohov şi, la sfârşitul mesei, discută cu Nesviţki, martorul lui Bezuhov, condiţiile în care urma sa aibă loc duelul. Pierre plecă acasă, iar Rostov cu Dolohov şi Denisov rămaseră la club până noaptea târziu să mai asculte taraful de ţigani şi cântăreţii.

— Aşadar, pe mâine, la Sokolniki, spuse Dolohov, luându-şi rămas bun de la Rostov, pe treptele clubului.

— Eşti liniştit? Îl întrebă Rostov.

Dolohov se opri.

— Uite, am să-ţi destăinuiesc în două cuvinte tot secretul duelului. Dacă, ştiind că trebuie să ieşi pe teren, îţi faci testamentul şi scrii scrisori duioase părinţilor, dacă nu te gândeşti decât că s-ar putea să te omoare, atunci eşti un prost şi eşti sigur pierdut. Dar du-te cu intenţia neclintită să-l ucizi, cât mai repede şi mai sigur, şi atunci totul îţi va merge din plin. Cum îmi spunea vânătorul nostru de urşi din Kostroma: de urs – zicea – cum să nu-ţi fie frică? Dar cum îl vezi, îţi trece toată frica şi nu te mai temi decât să nu-ţi scape! Aşa şi cu mine acum. A demain, mon cher! 380

A doua zi, la ceasurile opt de dimineaţă, când Pierre şi Nesviţki ajunseră în pădurea Sokolniki, pe Dolohov, Denisov şi Rostov îi găsiră la locul hotărât. Pierre avea înfăţişarea unui om preocupat de cu totul alte lucruri, fără nici o legătură cu duelul. Era palid şi tras la faţă; se vedea că nu dormise toată noaptea. Privea distrat împrejur, încruntându-şi sprâncenele, ca şi cum lumina prea puternică a soarelui l-ar fi supărat. Două idei puseseră stăpânire pe cugetul lui; vinovăţia soţiei sale, de care după noaptea asta de nesomn nu se mai îndoia nici o clipă, şi nevinovăţia lui Dolohov, care n-avea nici un motiv să respecte onoarea unui om care-i era străin. „Poate că dacaş fi fost eu în locul lui, făceam şi eu la fel, îşi zicea Pierre. E chiar sigur că făceam şi eu la fel; la ce atunci acest duel, acest omor? Sau îl ucid eu, sau mă nimereşte el pe mine în cap, în cot, în genunchi, cine ştie. Să plec, să fug de aici, să mă ascund oriunde-o fi”, îi trecu prin cap. Dar în aceeaşi clipă în care îl măcinau asemenea gânduri, întrebă cu un aer deosebit de liniştit şi preocupat, care-i atrase respectul celor care-l priveau: „Mai avem mult? Nu sunt gata?”

După ce toate pregătirile fură puse la punct şi săbiile, marcând bariera, înfipte în zăpadă, şi pistoalele încărcate,

Nesviţki se apropie de Pierre:

— Nu mi-aş socoti toate obligaţiile îndeplinite, conte, zise el cu voce scăzută, şi nu m-aş arăta vrednic de încrederea dumitale şi de cinstea ce mi-ai făcut, alegându-mă pe mine martor, dacă, într-o clipă gravă, atât de neobişnuit de gravă, nu ţi-aş spune tot adevărul. Eu cred că afacerea asta nu are temeiuri suficient de serioase şi că nu e cazul să se verse sânge… N-ai avut dreptate, ţi-ai ieşit din fire…

— Da, da, e îngrozitor de stupid… spuse Pierre.

— Aşa că dă-mi voie să le transmit regretele dumitale şi sunt convins că adversarii noştri vor consimţi să primească scuzele dumitale, spuse Nesviţki (care şi el, ca toţi ceilalţi ce luau parte la afacerea aceasta, şi ca toţi cei amestecaţi în asemenea afaceri, nu credea că se va ajunge la vărsare de sânge). Ştii, conte, e mult mai nobil să-ţi recunoşti greşeala decât să împingi lucrurile până la ireparabil. Jignire gravă n-a existat, nici de o parte, nici de cealaltă; dă-mi voie să aranjez…

— Da' de unde! Ce vorbeşti? Zise Pierre. Mi-e indiferent… Aşadar, suntem gata? Adăugă el. Dumneata să-mi spui cât, cum şi încotro să merg şi cum să trag, rosti el cu un zâmbet nefiresc de blajin.

Apucă pistolul şi începu să întrebe cum să tragă, ca unul care până atunci nu mai ţinuse în mână un pistol, lucru pe care nu voise să-l mărturisească.

— Ah, da, asta e, ştiu, uitasem, zise el.

— Nici o scuză, absolut nimic, îi răspunse Dolohov lui Denisov, care, la rândul lui, încercase şi el să-i împace; şi se îndreptară apoi spre locul indicat.

Locul hărăzit duelului fusese ales la optzeci de paşi de drumul mare, unde-şi lăsaseră săniile, într-o mică poiană a pădurii de pini, acoperită de zăpadă, care începuse să se topească din pricina dezgheţului din ultimele zile. Potrivnicii se postară la patruzeci de paşi unul de altul, la marginile poienii. Martorii, măsurând paşii, lăsară urme adânci în zăpada groasă şi muiată, de la punctele unde se

aflau cei doi adversari şi până la săbiile lui Nesviţki şi Denisov, înfipte la zece paşi una de alta, ca să marcheze limita până la care rivalii se puteau apropia. Dezgheţul şi ceaţa făceau ca la patruzeci de paşi să nu se vadă nimic înaintea ochilor. De vreo trei minute era totul gata, dar cu toate astea niciuna dintre părţi nu se grăbea să dea semnalul. Toţi tăceau.

V

— EI, SĂ ÎNCEPEM! Zise Dolohov.

— Hai, zise Pierre, zâmbind mereu.

Îi cuprinsese pe toţi teama. Era limpede că nimic din ceea ce se începuse cu atâta uşurinţă nu mai putea fi oprit, că lucrurile îşi urmau acum calea de la sine, independent de voinţa oamenilor, şi că trebuiau să fie duse la capăt. Denisov păşi cel dintâi înainte, până la barieră, şi rosti:

— Întrucât adversarii refuză reconcilierea, trebuie să începem: luaţi-vă pistoalele şi, la comanda trei, începeţi a vă apropia unul de altul.

— U… nu! Doi! Trei! strigă Denisov furios, dându-se în lături.

Cei doi păşiră pe cărăruia proaspăt bătătorită, tot mai aproape unul de altul şi începură să-şi desluşească prin ceaţă siluetele. În drum spre barieră, adversarii aveau dreptul să tragă, fiecare când voia. Dolohov păşea domol, fără să ridice pistolul, şi-şi fixa adversarul în faţă, cu ochii săi luminoşi, strălucitori şi albaştri. La colţurile gurii avea, ca de obicei, o umbră de zâmbet.

La comanda trei, Pierre o luă cu paşi repezi înainte, abătându-se de pe cărarea bătătorită şi călcând prin zăpada neumblată. Ţinea pistolul, întinzând mâna dreaptă înainte, ca şi cum i-ar fi fost frică să nu se împuşte singur cu el. Mâna stângă şi-o ţinea cu greu la spate, fiindcă simţea instinctiv nevoia să-şi sprijine cu ea mâna dreaptă şi ştia că nu era îngăduit. După ce făcu şase paşi, abătându-se de pe cărare în zăpada neumblată, Pierre se uită în jos la picioare, aruncă apoi din nou o privire grăbită spre Dolohov şi,

îndoindu-şi degetul cum îl învăţaseră, trase. Cum nu se aşteptase defel la o detunătură aşa de puternică, Pierre tresări, speriat de propria-i împuşcătură, apoi zâmbi singur de teama lui şi stătu locului. Fumul foarte des, din pricina ceţei, îl împiedică să vadă ceva în prima clipă, dar o a doua detunătură, aşa cum se aştepta, nu se auzi. Nu se auziră decât paşii precipitaţi ai lui Dolohov şi prin norii de fum îi apăru chipul lui. Cu o mână îşi strângea pieptul în partea stângă, iar cealaltă i se încleştase pe pistolul plecat în jos. Se făcuse alb ca varul. Rostov alergă spre el şi-i spuse ceva.

— Nu… nu, şuieră Dolohov printre dinţi, nu, nu s-a sfârşit.

Şi, după ce mai făcu câţiva paşi, târându-şi picioarele şi clătinându-se până la sabia înfiptă în zăpadă, căzu lângă ea. Mâna stângă îi era plină de sânge. Şi-o şterse de tunică şi se sprijini în ea. Era palid, încruntat, şi tremura.

— Tre… treci… începu Dolohov, dar nu putu rosti tot ce voia… treci la loc, izbuti el să îngâne anevoie. Pierre, abia stăpânindu-şi hohotele de plâns, dădu să se repeadă în fugă spre Dolohov, străbătând spaţiul limitat de cele două săbii, dar adversarul îi strigă: La limită! Şi Pierre, înţelegând despre ce era vorba, se opri lângă sabia din dreptul lui. Doar zece paşi îi despărţeau. Lui Dolohov îi căzu capul în zăpadă; muşcă lacom din ea, apoi ridică iar capul, se îndreptă, îşi trase picioarele şi se aşeză, căutându-şi un centru de greutate mai apropiat. Înfuleca din zăpada rece şi o sugea; buzele îi tremurau, dar tot mai surâdea; ochii îi străluceau din cauza sforţării şi a furiei cu care-şi aduna ultimele puteri. Ridică pistolul şi ochi.

— Stai, apără-te cu pistolul din flanc, îi strigă Nesviţki lui Pierre.

— Apără-te! Nu se putu nici Denisov abţine să nu-i strige adversarului.

Cu un zâmbet blând, de milă şi părere de rău, Pierre, scoţându-şi pieptul lat înainte, cu picioarele răşchirate şi braţele deschise larg şi fără nici o putere, aştepta drept în faţa lui Dolohov şi se uita trist la el. Denisov, Rostov şi

Nesviţki închiseră ochii în aceeaşi clipă în care răsună detunătura se auzi şi strigătul mânios al lui Dolohov.

— Pe alături! Strigă el şi se lungi sleit de puteri în zăpadă, cu faţa în jos.

Pierre se apucă cu mâinile de cap şi, răsucindu-se în loc, o porni prin pădure, călcând de-a dreptul prin nămeţii de zăpadă şi vorbind singur cu glas tare vorbe fără şir:

— Stupid… stupid! Moarte… minciună… repeta ei, făcând o strâmbătură de scârbă.

Nesviţki îl ajunse din urmă, îl opri şi-l duse acasă.

Rostov şi Denisov îşi ridicară prietenul rănit.

Dolohov, tăcut, cu ochii închişi, sta lungit în sanie şi nu răspundea nici o vorbă la întrebările pe care i le puneau. Dar, la intrarea în Moscova, îşi veni deodată în fire şi, înălţându-şi cu greutate capul, luă mâna lui Rostov, care şedea lângă el. Pe Rostov îl uimi expresia schimbată cu desăvârşire şi neaşteptat de duioasă şi de senină de pe faţa lui Dolohov.

— Ei? Ce-i? Cum te simţi? Îl întrebă Rostov.

— Rău! Dar nu despre asta-i vorba. Prietene, spuse Dolohov, cu voce întretăiată, unde suntem? Da, suntem în Moscova, ştiu. De mine nu-i nici o pagubă, dar ştiu că o omor pe ea; pe ea o omor! N-are să poată suporta lovitura asta… N-are să poată suporta…

— Cine? Întreabă Rostov.

— Mama. Mama mea, îngerul meu, îngerul meu iubit, mama… şi Dolohov începu să plângă, strângând mâna lui Rostov.

După ce se mai linişti, îl lămuri că locuieşte împreună cu mama lui şi că dacă ea l-ar vedea, neprevenită, în starea asta, ar muri pe loc. Îl rugă fierbinte pe Rostov să se ducă la ea şi s-o pregătească.

Rostov se duse numaidecât să-i îndeplinească dorinţa şi, spre marea lui mirare, află că Dolohov, acest mare crai, faimosul duelgiu Dolohov, trăia laolaltă cu bătrâna sa mamă

şi cu o soră cocoşată, la Moscova, şi că era cel mai duios fiu şi cel mai bun frate.

VI.

PIERRE, IN ULTIMA VREME, se văzuse rareori cu nevastă-sa între patru ochi. Şi la Petersburg, şi la Moscova, casa le era plină totdeauna de musafiri. În noaptea ce urmă duelului, cum făcea adeseori de altminteri, în loc să se ducă în dormitorul conjugal, se culcă în biroul cel mare al tatălui său, acelaşi în care murise bătrânul conte Bezuhov.

Se întinse pe canapea şi încercă să adoarmă, ca să-şi uite toată frământarea şi tot ce se petrecuse cu el, dar nu izbuti. O furtună de simţăminte, gânduri şi amintiri i se dezlănţuise deodată în suflet şi nu numai că nu putu închide ochii, dar nu reuşi nici să stea locului şi sări de pe divan ca să se plimbe cu paşi mari prin odaie. I se arătară în faţa ochilor primele lui zile de după căsătorie, ea, cu umerii goi, cu privirea obosită şi pătimaşă, şi pe dată, alături de ea răsări frumosul, impertinentul chip al lui Dolohov, batjocoritor şi crud, aşa cum îl văzuse la banchet, sau acelaşi chip al lui Dolohov, palid şi tremurând, chinuit de suferinţă, cum era când se întorsese pe loc şi căzuse în zăpadă.

„Ce-a fost asta? Se întreba el singur. I-am ucis ibovnicul. Da, l-am ucis pe ibovnicul nevestei mele. Da, asta a fost. De ce? Cum de-am ajuns la asta?” „Fiindcă te-ai însurat cu ea”, îi răspundea o voce lăuntrică.

„Dar cu ce sunt eu vinovat?” se întreba el iar. „Eşti vinovat că te-ai însurat cu ea, fără s-o iubeşti, fiindcă te-ai lăsat înşelat şi pe tine, şi pe ea!” Şi îi apăru vie în minte seara aceea când, după masa de la prinţul Vasili, îi spusese cuvintele ce i se dezlipiseră atât de greu de pe limbă: „Je vous aime”381 „De aici veneau toate, din cuvintele astea s-au tras toate! Simţeam eu, da, de atunci am simţit, gândea el, am simţit că nu era bine, că nu aveam dreptul la asta. Şi acum, iată, se adevereşte!” Îşi aminti luna de miere şi roşi la această amintire. Deosebit de chinuitor, de jignitor şi de ruşinos era pentru el să-şi amintească un fapt petrecut la

scurt timp după nuntă. Odată pe la amiază, el, într-un halat de mătase, trecuse din dormitor în cabinet, unde îl aştepta administratorul principal al moşiilor sale, care îl salutase, ploconindu-se respectuos şi, uitându-se la chipul şi pe urmă la halatul lui, zâmbise uşor, ca şi cum ar fi vrut să dea a înţelege prin acest zâmbet că-şi permitea respectuos să împărtăşească fericirea stăpânului său.

„Şi de câte ori nu m-am mândrit cu ea! Eram mândru de frumuseţea ei impunătoare, de tactul ei când era în lume, se gândi el, eram mândru şi de casa mea, în care ea primea toată societatea Petersburgului, eram mândru de felul cum ţinea ea la distanţă pe oricine era atras de frumuseţea ei. Şi uite de ce eram mândru! Pe atunci îmi spuneam că nu sunt în stare s-o înţeleg. De câte ori, când mă gândeam la firea ei, nu mi-am spus că numai eu sunt vinovat că n-o înţeleg, că nu-i pot înţelege răceala asta neclintită, mulţumirea asta de sine şi lipsa oricărei pasiuni şi a oricărei dorinţi; dar toată enigma era cuprinsă în cuvintele astea îngrozitoare: „e o desfrânată”. Mi-am spus cuvintele astea îngrozitoare şi totul mi-a apărut deodată limpede!

Anatol venea la ea să-i ceară bani cu împrumut şi-i săruta umerii goi. Ea bani nu-i dădea, dar îi dădea voie s-o sărute. Când tată-său încerca, în glumă, s-o facă geloasă, ea, cu un zâmbet liniştit, răspundea că nu-i aşa de proastă să fie geloasă: „N-are decât să facă ce vrea”, spunea ea despre mine. Odată, când am întrebat-o dacă nu-i însărcinată, a râs cu dispreţ şi mi-a răspuns că ar trebui să fie nătângă ca să vrea să aibă copii şi că de la mine nu va avea copii niciodată.”

Îşi aminti apoi de grosolănia, vulgaritatea fără ocol a expresiilor ei, în ciuda faptului că fusese crescută în cercurile cele mai aristocrate. „Nu-s aşa de proastă… n-ai decât să te arzi… allez vous promener”382, avea ea obicei să spună. Adesea, citind în ochii bărbaţilor ca şi în ai femeilor, fie mai vârstnici, fie mai tineri, ce efect producea ea, Pierre nu putea pricepe de ce numai el n-o iubea. „Dar

n-am iubit-o niciodată, îşi spunea, ştiam că nu-i decât o desfrânată, îşi repeta el, dar nu îndrăzneam să mi-o mărturisesc.

Şi-acum şi Dolohov, iată-l, căzut în zăpadă, cum face sforţări să mai zâmbească încă şi moare poate, răspunzând căinţei mele printr-o vitejie prefăcută!”

Pierre era unul dintre oamenii care, cu tot evidentul lor caracter aşa-zis slab, nu-şi caută confidenţi pentru durerea lor. El se zbătea de unul singur, înecându-şi amărăciunea în inima lui, fără cuvinte.

„Ea, numai ea, ea e singura vinovată de tot ce s-a întâmplat, îşi spunea el. Ei şi? De ce mi-am legat viaţa de a ei, de ce i-am spus acel: „Je vous aime”, care era o minciună şi chiar mai rău decât o minciună. Sunt vinovat şi trebuie să sufăr… Ce? Ruşinea numelui, nefericirea vieţii mele? Ei, toate-s mofturi, se gândi el, şi dezonoarea, şi onoarea, toate-s convenţionalisme, nu depinde nimic de mine.

Pe Ludovic al XVI-lea l-au executat fiindcă ei îl considerau necinstit şi ucigaş (îi veni deodată în minte lui Pierre), şi aveau dreptate din punctul lor de vedere, tot aşa cum aveau dreptate şi cei care mureau pentru el ca nişte mucenici şi cei care îl socoteau din tagma sfinţilor. L-au executat apoi pe Robespierre, fiindcă era un tiran. Care-i cel drept? Şi cine-i cel care greşeşte? Nimeni! Dacă trăieşti, bucură-te de viaţă: ca mâine mori, aşa cum puteam muri şi eu acum câteva ceasuri. Face oare să te mai chinui când n-ai trăit decât doar o clipită în comparaţie cu veşnicia?„ Dar chiar în momentul în care-şi socotea cugetul împăcat cu acest soi de gânduri, îi apăru deodată iar în minte ea şi, retrăind clipele în care îi declarase cu atâta pasiune dragostea lui nesinceră, simţi că sângele îi năvăleşte în inimă şi se văzu nevoit din nou să umble, să se agite, în prada impulsului de a rupe, de a sparge tot ce-i ieşea în cale. „De ce i-am spus: „Je vous aime”?„ îşi imputa singur, mereu. Şi, tot punându-şi pentru a zecea oară această întrebare, îi veniră în minte vorbele lui Moliere: „mais que

diable allait-il faire dans cette galere?!”383 şi începu să râdă de el însuşi.

În toiul nopţii, îşi sună valetul şi-i porunci să-i facă bagajele ca să plece la Petersburg. Nu se mai vedea rămânând sub acelaşi acoperământ cu ea. Nu-şi mai putea închipui ce ar mai avea de vorbit acum cu ea. Hotărî să plece a doua zi şi să-i lase o scrisoare, în care să-i anunţe intenţia lui de a se despărţi pentru totdeauna de dânsa.

Dimineaţa, când intră în birou valetul, care-i aducea cafeaua, îl găsi întins pe canapea, dormind, cu o carte deschisă în mână.

Pierre se trezi şi privi lung în jur, speriat, fără să-şi poată da seama unde se află.

— Doamna contesă m-a trimis să întreb dacă luminăţia-voastră e acasă, spuse valetul.

Dar până să se hotărască Pierre ce răspuns să-i dea, contesa însăşi apăru în cabinet, calmă şi impunătoare, într-un capot alb de atlaz brodat cu fir de argint, pieptănată simplu (cu două cozi groase care îi încadrau en diademe384 capul superb); doar pe fruntea ei marmoreană, uşor boltită, o cută aspră îi trăda mânia. Cu calmul ei, care rezista la orice încercare, nu scoase o vorbă faţă de valet. Aflase de duel şi venise să discute despre asta cu Pierre. Dar aşteptă ca valetul să aşeze mai întâi pe masă cafeaua şi să iasă. Pierre se uită intimidat la ea de după ochelari şi, ca un iepure încolţit de câini, care, lăsându-şi urechile pe spate, stă nemişcat la pământ în văzul duşmanilor săi, încercă să-şi continue lectura; dar simţi numaidecât că gestul era absurd şi nefiresc şi o privi iarăşi, cu sfială. Hélene rămase în picioare şi, uitându-se de sus la Pierre cu un zâmbet de dispreţ, aşteptă până ieşi valetul.

— Asta ce mai e? Ce ispravă ai mai făcut, mă rog, aş vrea să ştiu! Începu ea pe un ton sever.

— Eu? Ce-am făcut? Întrebă Pierre.

— Mai faci şi pe viteazul! De ce nu-mi răspunzi, ce-i cu duelul ăla? Ce-ai vrut să arăţi prin asta? Ce? Te rog să-mi

spui!

Pierre se răsuci greoi pe canapea, deschise gura, dar nu putu răspunde nimic.

— Dacă nu vrei să-mi spui dumneata, îţi voi spune eu… continuă Hélene. Dumneata crezi tot ce ţi se spune. Ţi s-a spus… (Hélene începu să râdă) că Dolohov e amantul meu, rosti ea în franţuzeşte, cu precizia grosolană şi vulgară a termenilor, care o caracteriza, pronunţând cuvântul „amant” ca şi cum ar fi fost orice alt cuvânt, şi dumneata ai crezut! Ei şi ce-ai dovedit prin asta? Ce-ai dovedit prin acest duel? Că eşti un prost, que vous etes un soţ. Asta o ştia toată lumea! Şi la ce ţi-a folosit? Doar ca să mă faci pe mine de râsul Moscovei! Ce-ai câştigat cu asta? Toată lumea va spune că te-ai îmbătat şi, fără să mai ştii ce faci, ai provocat la duel un om pe care eşti gelos fără nici un motiv. Vorbea pe un ton din ce în ce mai ridicat şi-şi ieşea din fire pe minut ce trecea. Şi care-ţi este superior în toate privinţele…

— Hm… hm… mormăi Pierre, încruntându-se, fără să se uite la ea şi fără să facă cea mai mică mişcare.

— Şi ce te-a făcut, mă rog, să crezi că era amantul meu? Ce? Fiindcă-mi place societatea lui? Dacă ai fi mai inteligent şi mai simpatic, aş fi preferat-o pe a dumitale.

— Nu-mi mai vorbi… te rog, şopti răguşit Pierre.

— De ce să nu vorbesc? Am tot dreptul să-ţi vorbesc şi-ţi voi spune deschis că greu s-ar găsi femeia care, cu un bărbat ca dumneata, să nu-şi ia ibovnici (des amants); numai eu n-am făcut-o! Adăugă ea.

Pierre voi să-i răspundă ceva şi ochii lui îi aruncară o privire ciudată, pe care ea nu i-o înţelese, şi se întinse din nou pe canapea. În clipa aceea suferea fiziceşte; pe piept simţea ca o greutate şi nu putea răsufla; se înăbuşea. Îşi dădea seama că trebuia să facă ceva care să pună capăt acestei suferinţe, dar îşi dădea seama că ceea ce voia să facă era ceva groaznic.

— Mai bine să ne despărţim, spuse el cu glas întretăiat.

— Să ne despărţim, n-ai decât, dar numai dacă-mi asiguri întreţinerea, îi răspunse Hélene. Să ne despărţim, crezi că cu asta mă sperii!

Pierre sări de pe canapea şi, clătinându-se, se repezi la ea.

— Te omor! Strigă el şi, apucând placa de marmoră a mesei cu o forţă pe care nu şi-o bănuise niciodată, făcu un pas spre femeie, cu mişcări ameninţătoare.

Chipul Hélenei se schimonosi de groază; scoase un ţipăt şi se feri din calea lui. Se deşteptase întrânsul firea aprigă a tatălui său. Simţea acum plăcerea şi farmecul furiei. Aruncă de pământ placa de marmoră şi o sparse; apoi, repezindu-se la Hélene cu braţele încordate, îi strigă: „Afară!” cu un glas aşa de fioros, că toată casa îi auzi strigătul, îngrozindu-se. Dumnezeu ştie ce ar fi fost în stare să facă Pierre în clipa aceea, dacă Hélene nu fugea din odaie.

Chiar săptămâna următoare, Pierre îi lăsă nevestei sale procură pentru administrarea tuturor proprietăţilor lui din Velikorosia, ceea ce însemna mai bine de jumătate din avere, şi plecă singur la Petersburg.

VII.

TRECUSERĂ DOUĂ LUNI de când se ştia la Lâsâe Gorî de rezultatul bătăliei de la Austerlitz şi de moartea prinţului Andrei şi, cu toate scrisorile trimise prin ambasadă şi cu toate cercetările făcute, trupul lui nu putuse fi găsit şi, pe lângă asta, numele nu-i figura pe lista prizonierilor. Mai greu de suportat era pentru rudele lui nădejdea care le rămăsese că prinţul va fi fost ridicat de pe câmpul de luptă de către oamenii de prin partea locului şi că poate acum ar zăcea pe undeva, muribund sau în convalescenţă, singur, printre străini, fără să aibă putinţa să dea vreun semn de viaţă familiei. Ziarele, din care aflase întâi bătrânul prinţ vestea înfrângerii de la Austerlitz, relatau, ca de obicei în asemenea împrejurări, foarte vag şi în puţine cuvinte, că trupele ruseşti, după bătălii cu rezultate strălucite, fuseseră nevoite să se retragă şi că retragerea se îndeplinise în cea mai desăvârşită ordine. Din această ştire oficială, bătrânul

prinţ înţelesese că ai noştri fuseseră înfrânţi. La o săptămână după ziarul care adusese vestea bătăliei de la Austerlitz, sosi o scrisoare de la Kutuzov, care-l înştiinţa pe prinţ despre soarta fiului său.

„Fiul dumitale, scria Kutuzov, a căzut sub ochii mei, cu drapelul în mână, în fruntea regimentului, ca un erou, vrednic de părintele şi de patria sa. Spre părerea de rău a mea şi a întregii armate, până acum nu se poate şti dacă mai e sau nu viu. Trag şi eu nădejde, ca şi dumneata, că fiul dumitale trăieşte, căci în caz contrar, în rândul ofiţerilor ridicaţi de pe câmpul de luptă, a căror listă mi-a fost transmisă prin parlamentari, ar figura şi numele lui!”

Primind vestea aceasta seara târziu, pe când se afla singur în cabinetul său, bătrânul prinţ ieşi a doua zi, ca de obicei, să-şi facă plimbarea de dimineaţă; dar era tăcut şi, deşi părea după chip furios, nu schimbă nici o vorbă, nici cu administratorul, nici cu grădinarul, nici cu arhitectul.

Când, la ora ştiută, prinţesa Maria intră în cabinetul său, el lucra la strung şi şlefuia ceva, şi nu se întoarse spre ea, aşa cum îi era obiceiul.

— A! Prinţesa Maria! Zise el deodată, pe un ton silit şi aruncă dalta. (Roata continua să se învârtească în virtutea inerţiei. Prinţesa Maria îşi aminti multă vreme scârţâitul acestei roţi, ce se stingea pe încetul, legându-se în amintirea ei de toate cele ce urmară.)

Se apropie de tatăl ei şi, văzându-l cum arată, simţi deodată că se prăbuşeşte în ea ceva. Ochii i se împăienjeniră. După chipul tatălui, nici trist, nici deznădăjduit, ci mai mult rău şi nefiresc în sforţările ce făcea ca să se stăpânească, înţelese că în clipa aceea o nenorocire cumplită îi atârna deasupra capului, cea mai groaznică nenorocire din toată viaţa ei, aşa cum nu mai încercase alta până atunci, o nenorocire ireparabilă, adâncă, moartea aceluia pe care-l iubeşti.

— Mon pere! André? 385

Şi biata prinţesă, stângace, lipsită de graţie, spusese aceste cuvinte cu atâta farmec plin de o tristeţe de nespus şi cu atâta uitare de sine, încât tatăl ei nu mai avu tăria să-i înfrunte privirea şi, suspinând, întoarse capul.

— Am primit veşti! Nu-l pot găsi nicăieri: pe listele de prizonieri nu-i, pe listele de morţi nu-i. Mi-a scris Kutuzov, strigă el cu voce tăioasă, de parcă ar fi vrut s-o gonească cu ţipătul acesta. A fost ucis!

Prinţesa nu leşină şi nu i se făcu rău. Era palidă dinainte; dar, la auzul acestor cuvinte, faţa i se schimbă şi ochii frumoşi i se luminară dintr-o dată, ca şi cum o bucurie, o bucurie de esenţă superioară, fără nici o legătură cu tristeţile şi bucuriile acestei lumi, s-ar fi revărsat ca un balsam peste durerea profundă ce o lovise. Uită de toată frica pe care i-o inspira tatăl ei, se apropie de el, îi luă mâna, îl trase spre dânsa şi-l cuprinse cu braţele pe după gâtul uscat, vânos.

— Mon pere, zise ea. Nu te îndepărta de mine, să plângem împreună!

— Ticăloşii, nemernicii! Strigă bătrânul, ferindu-şi capul. Să distrugă armata, să distrugă oamenii! Şi pentru ce? Du-te, du-te şi-i spune Lizei.

Prinţesa, sleită, căzu într-un fotoliu, lângă tatăl ei, şi începu să plângă. Îşi revedea acum fratele în clipa când îşi luase rămas bun de la dânsa şi de la Liza, cu aerul lui duios şi mândru în acelaşi timp. Îl revedea înduioşat, dar privind-o cu o uşoară ironie, când îşi agăţase la gât iconiţa. „Începuse oare a crede? Se căise oare de necredinţa lui? S-o fi aflând acum, colo-sus? Colo-sus, în lăcaşul păcii de veci şi al fericirii?” se gândea ea.

— Mon pere, spune-mi cum s-a întâmplat? Întreba ea printre lacrimi.

— Du-te, du-te! A fost ucis în lupta în care-au fost trimişi la moarte cei mai buni fii ai Rusiei, toată gloria Rusiei. Du-te, prinţesă Maria, du-te şi du-i vestea Lizei. Vin şi eu.

Când prinţesa Maria se întoarse din cabinetul tatălui ei, o găsi pe mica prinţesă cu lucrul în mână; cu expresia aceea caracteristică de calmă fericire interioară, pe care o au de obicei numai femeile însărcinate, ea se uită la prinţesa Maria. Era limpede că ochii ei priveau fără s-o vadă pe prinţesa Maria şi că, adânc în sine, era atentă la acel ceva misterios care se săvârşea înlăuntrul ei.

— Marie, spuse ea dând la o parte ghergheful şi lăsându-se pe spate, ia dă-mi mâna. Îi luă mâna şi şi-o puse pe pântec.

Ochii îi râdeau, buza ei mică, umbrită de un puf abia mijind, se ridică şi rămase aşa, aşteptând, cu un surâs de copil fericit.

Prinţesa Maria se lăsă în genunchi în faţa ei şi-şi ascunse faţa în cutele rochiei cumnatei sale.

— Uite… uite… îl auzi? Mi se pare atât de ciudat! Să ştii, Marie, o să-mi fie tare drag, spuse Liza, şi ochii ei strălucitori de fericire se îndreptară asupra prinţesei, care nu putea să-şi ridice capul din poala ei şi plângea.

— Ce-i cu tine, Masa?

— Nimic… mi s-a făcut dor… dor de Andrei, zise ea, ştergându-şi lacrimile de genunchii cumnatei sale.

În cursul dimineţii, prinţesa Maria mai încercă de câteva ori s-o pregătească pe cumnata ei, dar de fiecare dată o podideau lacrimile. Aceste lacrimi, a căror cauză mica prinţesă n-o înţelegea, o tulburară, cu toate că nu prea avea spirit de observaţie. Ea nu spuse nimic, dar se uita îngrijorată în jurul ei, ca şi cum ar fi căutat ceva. Înainte de prânz, intră în camera ei bătrânul prinţ, de care ea se temuse totdeauna şi căruia acum i se încrâncenase şi mai rău faţa, adânc tulburată. Ieşi fără să-i fi spus nici o vorbă. Liza se uită la prinţesa Maria, apoi rămase puţin pe gânduri, cu acea expresie de concentrare lăuntrică, pe care o au femeile însărcinate, şi deodată izbucni în plâns.

— Aţi primit ceva de la Andrei? Zise ea.

— Nu, ştii doar că n-am avut când să primim ceva, dar mon pere e neliniştit şi mie mi-e teamă.

— Aşadar, nimic?

— Nimic, răspunse prinţesa Maria, înfruntând cu ochii ei luminoşi privirea cumnatei sale.

Se hotărâse să nu-i spună nimic şi-l convinse şi pe tatăl ei să-i ascundă primirea groaznicei veşti până după naştere, care trebuia să se întâmple în câteva zile. Bătrânul prinţ şi prinţesa Maria, fiecare în felul lui, îşi purtau şi-şi ascundeau durerea cum puteau mai bine. Bătrânul nu mai vroia să spere: el hotărâse că prinţul Andrei e mort şi, cu toate că trimisese un funcţionar în Austria ca să dea de urma fiului său, îi comandase la Moscova un monument, pe care avea de gând să şi-l pună în grădina casei, şi spunea la toată lumea că fiul lui fusese omorât. Făcea toate sforţările să-şi ducă mai departe, fără nici o schimbare, viaţa dinainte, dar nu-l ţineau puterile: nu mai putea umbla ca înainte, mânca mai puţin, dormea prost şi slăbea pe zi ce trecea. Prinţesa Maria tot mai nădăjduia. Se ruga pentru fratele ei ca pentru un om în viaţă şi se aştepta din clipă în clipă la vestea întoarcerii lui.

VIII

— MA BONNE AMIE386, zise tânăra prinţesă în ziua de 19 martie, după gustarea de dimineaţă, şi buza ei drăgălaşă, umbrită uşor de un puf brun, se ridică într-un surâs, ca de obicei; dar cum de la primirea groaznicei ştiri în toată casa nu numai zâmbetele, ci şi sunetul vocilor şi chiar mersul fiecăruia erau toate pline de tristeţe, şi surâsul acesta al prinţesei Liza, înrâurită şi ea de atmosfera generală fără să-i ştie cauza, era de aşa natură, încât amintea într-o măsură şi mai mare tristeţea generală.

— Ma bonne amie, je crains que le fruschtique (comme dit Foka, bucătarul) de ce matin, ne m'ait pas fait du mal.387

— Dar ce ai, draga mea? Eşti palidă. Ah, eşti palidă de tot, îi răspunse prinţesa Maria şi veni repede cu paşii ei greoi şi molatici spre cumnată-sa.

— Luminăţie, să nu trimit după Maria Bogdanovna? Întrebă una dintre slujnice, care era în odaie. (Maria Bogdanovna era o moaşă din capitala judeţului şi era de mai bine de o săptămână la Lâsâe Gorî.)

— Da, într-adevăr, zise prinţesa Maria, asta trebuie fie. Exact! Mă duc. Courage, mon ange388 – o sărută pe Liza şi dădu să iasă din cameră.

— Ah, nu, nu!

Şi pe lângă paloare, pe faţa micii prinţese se întipări o teamă copilărească la gândul atâtor dureri fizice de neînlăturat.

— Non, c'est l'estomac… dites que c'est l'estomac, dites, Marie, dites…389 şi prinţesa începu să plângă, cum plâng copiii capricioşi şi puţin prefăcuţi când sunt bolnavi şi-şi frâng întruna mânuţele.

Prinţesa Maria ieşi în grabă s-o caute pe Maria Bogdanovna.

— Oh! Mon Dieu! Mon Dieu! 390 auzi în urma ei.

Dar moaşa, frecându-şi mâinile grăsulii, nu prea mari, cu o expresie de gravitate, sigură de importanţa ei, îi şi ieşise înainte.

— Maria Bogdanovna! Pare c-a-nceput, spuse prinţesa Maria, uitându-se la moaşă cu ochi măriţi de spaimă.

— Cu atât mai bine, prinţesă, răspunse Maria Bogdanovna, fără să grăbească pasul. Dumneavoastră, fată tânără, nu se cuvine să ştiţi de lucruri de astea.

— Dar ce ne facem că doctorul de la Moscova încă n-a sosit! Observă îngrijată prinţesa. (După dorinţa Lizei şi a prinţului Andrei, la apropierea sorocului se trimisese la Moscova după un mamoş şi îl aşteptau dintr-o clipă într-alta.)

— Nu-i nimic, prinţesă, n-aveţi nici o grijă, o linişti Maria Bogdanovna, au să meargă toate bine şi fără doctor.

După cinci minute, prinţesa Maria, din odaia ei, auzi cum duceau valeţii ceva greu; se uită: servitorii duceau, nu ştia de ce, canapeaua de piele din cabinetul prinţului Andrei, în

dormitor. Pe feţele oamenilor care o purtau se citea o expresie solemnă şi liniştită.

Singură în odaie, prinţesa Maria asculta atentă zgomotele casei. Din când în când, auzind paşi în dreptul uşii, o deschidea şi se uita să vadă ce se petrece pe coridor. Câteva femei de-ale casei umblau încolo şi încoace cu paşi domoli, o cercetau pe prinţesă din ochi şi-şi întorceau capul în altă parte. Ea nu îndrăznea să le întrebe nimic, închidea uşa la loc, întorcându-se la ea în odaie; nu-şi mai găsea astâmpăr: ba se aşeza în fotoliu, ba lua în mâini cartea de rugăciuni, ba cădea în genunchi dinaintea icoanelor. Dar, spre mirarea şi durerea ei, simţea că rugăciunea nu-i putea linişti tulburarea. Deodată, uşa camerei se deschise şi în prag se ivi, legată la cap cu o basma, bătrâna ei dădacă, Praskovia Savişna, care n-avea aproape niciodată voie, din ordinul prinţului, să intre la ea în cameră.

— Am venit, Maşenka, să stau puţin lângă ţine, spuse dădaca, şi uite, am adus şi lumânările de cununie ale prinţesei, ca să le aprindem în faţa chivotului, îngeraşule! Şi ofta spunând asta.

— Ah, ce bine-mi pare, dădacă!

— Milostiv e Dumnezeu, puişorule.

Şi bătrâna dădacă aprinse în faţa chivotului lumânările aurite şi se aşează la uşă, lucrând la un ciorap. Prinţesa Maria îşi luă o carte şi încercă să citească. Dar de îndată ce se auzeau prin preajmă paşi sau glasuri, prinţesa se uita speriată şi întrebătoare, şi dădaca îi făcea din ochi semn să se liniştească. Acelaşi sentiment pe care-l încerca prinţesa în camera ei îi stăpânea pe toţi şi se revărsase în toată casa, până în cele mai îndepărtate unghere. După vechea superstiţie, care sună că cu cât mai puţini sunt cei care ştiu de femeia aflată în durerile facerii, cu atât mai slabe sunt acestea, toţi se făceau că nu ştiu nimic, nimeni nu vorbea de asta, dar, la toţi oamenii casei, pe lângă politeţea gravă şi respectul cuvenit rangului fiecăruia, ce domnea în casa prinţului, se observa un soi de îngrijorare generală, ceva

care le muia tuturor inima, dându-le conştiinţa că în aceste clipe se săvârşea ceva măreţ şi de necuprins cu mintea.

În odaia cea mare a slujnicelor nu se mai auzeau râsete. În odaia lor, lacheii şedeau tăcuţi, gata la orice chemare. La argaţii din curte ardeau focul şi lămpile; nimeni nu dormea. Bătrânul prinţ se plimba prin cabinetul său, călcând apăsat, şi-l trimitea pe Tihon s-o întrebe pe Maria Bogdanovna ce se mai aude.

— Spune-i numai atât: prinţul m-a trimis să întreb ce se mai aude? Şi vino de-mi spune ce ţi-a răspuns.

— Anunţă-l pe prinţ că naşterea a pornit, spuse Maria Bogdanovna, privind sigură de sine la cel trimis.

Tihon se întoarse şi aduse stăpânului său răspunsul.

— Bine, zise prinţul, închizând uşa după el, şi din cabinet Tihon nu mai auzi de atunci nici cel mai mic zgomot.

Puţin mai încolo, Tihon intră din nou în cabinet, ca şi cum ar fi vrut să cureţe mucul lumânărilor. Găsindu-l pe prinţ culcat pe divan, Tihon se uită la el şi, văzându-l tras la faţă, clătină din cap, fără să spună o vorbă, se apropie şi-l sărută pe umăr, apoi ieşi, fără să cureţe mucurile şi fără să mai arate pentru ce venise. Taina cea mai solemnă din lume urma să se săvârşească. Trecu şi seara; se înnopta. Şi sentimentul de aşteptare şi de smerenie în faţa a ceea ce era de nepătruns nu scădea, ci, dimpotrivă, sporea. Toată lumea veghea.

Era una din acele nopţi de martie, în care iarna pare că vrea să se răzbune şi-şi dezlănţuie cu deznădăjduită înverşunare cele din urmă zăpezi şi viscole. În întâmpinarea doctorului neamţ de la Moscova, pe care-l aşteptau să sosească din clipă în clipă, trimiseseră cai de schimb şi călăreţi cu torţe, pentru a-l conduce prin hârtoapele şi băltoacele acoperite de zăpadă de pe drumeagul ce porneşte din drumul mare şi duce până în cătunul Lâsâe Gorî.

Prinţesa Maria lăsase demult cartea din mână; şedea tăcută, cu ochii luminoşi aţintiţi la faţa stafidită a dădacei,

căreia îi cunoştea bine fiecare trăsătură, până la cel mai neînsemnat amănunt, până la şuviţele de păr alb ce-i ieşeau de sub basma şi pielea zbârcită ce-i atârna sub bărbie.

Dădaca Savişna, lucrând la ciorap, povestea ceva cu glasul stins; parcă nu-şi mai auzea nici ea vorbele şi nici nu şi le mai înţelegea; povestea, pentru a suta oară, cum răposata prinţesă, mama prinţesei Maria, o născuse pe prinţesa Maria la Chişinău, având drept moaşă doar o bătrână ţărancă moldoveancă.

— Dacă pune Dumnezeu mila, n-ai nevoie de nici un doftor, spuse ea.

Dintr-o dată, o trâmbă puternică de vânt lovi în singura cercevea rămasă la fereastră (după dorinţa prinţului, întotdeauna, odată cu sosirea ciocârliilor, se scotea la toate odăile al doilea rând de cercevele), o desfăcu din cârligul care nu era bine prins, flutură cu putere draperia de stofă şi, răbufnind în cameră cu un val de ger şi de zăpadă, stinse lumânarea. Prinţesa Maria tresări; dădaca lepădă ciorapul din mână, se apropie de fereastră şi, aplecându-se în afară, încercă să prindă la loc cerceveaua. Vântul rece îl umflă colţurile basmalei şi-i răvăşi şuviţele cărunte.

— Prinţesa maică, umblă careva pe şuşea! Spuse ea, ţinând cu o mână fereastra, fără s-o închidă. Cu felinare! Trebuie să fie doftorul…

— Ah, Doamne! În sfârşit! Slavă ţie! Exclamă prinţesa Maria. Trebuie să ies să-l primesc: nu ştie ruseşte.

Îşi aruncă un şal pe umeri şi dădu fuga în întâmpinarea noului sosit. Când trecu prin vestibul, văzu pe fereastră că trăsura şi felinarele ajunseseră la treptele portalului. Ieşi pe scara interioară. În vârful unui stâlp al balustradei, o lumânare de seu, bătută de vânt, ardea strâmb şi se topea. Mai jos, pe altă platformă a scării, cu o mutră speriată stătea valetul Filipp, ţinând în mână o lumânare. Şi mai jos, la cotitura scării, se auzeau pe trepte paşi şi picioare încălţate în pâslari, şi un glas, care i se păru bine cunoscut prinţesei Maria, spunea ceva.

— Slavă Domnului! Auzi ea. Dar tata?

— A binevoit să se culce, răspunse vocea majordomului Demian, care avusese timpul să ajungă jos.

Pe urmă vocea cunoscută mai întrebă ceva, la care Demian îi răspunse, şi paşii moi începură să urce în grabă treptele, pe palierul care zăcea în întuneric. „E Andrei! Îşi zise prinţesa Maria. Nu, nu, nu se poate, ar fi într-adevăr ceva cu totul extraordinar!” Şi, în aceeaşi clipă, la cotitura scării unde stătea valetul cu lumânarea, se ivi capul şi apăru tot trupul prinţului Andrei, îmbrăcat într-o şubă, cu guler înalt de blană, alb de ninsoare. Da, era el, dar palid, slăbit, schimbat, cu o expresie neobişnuită de blândeţe, dar şi de îngrijorare pe faţă. Ajuns în capul scării, îşi îmbrăţişă sora.

— N-aţi primit scrisoarea mea? Întrebă el şi, fără să mai aştepte răspunsul, pe care, de altfel, nici nu l-ar fi primit, fiindcă prinţesei îi pierise graiul, se întoarse, coborî scara şi reveni urcând cu paşi repezi treptele, urmat de medic (se întâlnise cu el la ultima staţie de poştă) şi, când fu iarăşi sus, îşi îmbrăţişă încă o dată sora.

— Ce-i şi soarta asta, dragă Maşa! Spuse el.

Şi, scoţându-şi şuba şi pâslarii, trecu înspre apartamentul soţiei sale.

IX.

MICA PRINŢESĂ ZĂCEA între perne cu o bonetă albă în cap. (Durerile o lăsaseră o clipă.) Şuviţele părului negru şi lung îi încadrau obrajii aprinşi şi jilavi. Drăgălaşa ei gură mică, rumenă, cu buza de sus umbrită de un puf negricios, era deschisă şi surâdea veselă. Prinţul Andrei intră în odaie şi se opri dinaintea ei, la picioarele canapelei pe care era culcată. Ochii strălucitori ai soţiei sale, cu priviri de copil speriat şi tulburat, se opriră asupra lui, fără să-şi schimbe expresia. „Vă iubesc pe toţi şi n-am făcut nimănui nici un rău, atunci de ce sufăr? Ajutaţi-mă!” părea că spune expresia ei. Îşi vedea bărbatul, dar nu-şi dădea seama ce însemnătate are faptul că-l avea acum în faţa ei. Prinţul Andrei ocoli canapeaua şi o sărută pe frunte.

— Scumpa mea! Îi spuse el, o vorbă pe care nu i-o spusese niciodată. Bun e Dumnezeu…

Dar ea se uita la el întrebător, cu un soi de copilărească uimire şi dojană, şi nu zicea nimic.

„Mă aşteptam la un ajutor din partea ta, dar nici tu nu mă ajuţi, nici tu…” spuneau ochii ei. Nu se mira deloc că sosise. Nu-şi da seama de ceea ce se întâmplase, nici acum nu înţelesese că venise. Prezenţa lui n-avea nici un fel de legătură cu suferinţele ei şi cu alinarea lor. O apucaseră iar durerile, şi Maria Bogdanovna îl sfătui pe prinţul Andrei să iasă din odaie.

Intră doctorul. Prinţul Andrei părăsi camera şi, întâlnindu-şi sora, se apropie iarăşi de ea. Începură să vorbească în şoaptă, dar convorbirea se întrerupea în fiecare clipă. Erau în aşteptare şi stăteau mereu s-asculte.

— Allez, mon ami391, spuse prinţesa Maria, şi prinţul Andrei se îndreptă din nou spre apartamentul soţiei sale şi, intrând într-o odăiţă alăturată, se aşează pe un scaun şi aşteptă. Din camera soţiei lui ieşi o femeie de serviciu cu înfăţişare speriată, care, zărindu-l pe prinţul Andrei, se fâstâci. El îşi ascunse faţa în mâini şi rămase aşa câtăva vreme. Gemete sfâşietoare, ca de animal deznădăjduit, se auzeau prin uşă. Prinţul Andrei se ridică, se apropie de uşă şi încercă s-o deschidă. Dar ţinea cineva de uşă.

— Nu se poate, nu se poate! Auzi el dinăuntru o voce speriată.

Începu să se plimbe prin odaie. Gemetele încetară şi mai trecură câteva secunde. Deodată, un ţipăt înfiorător, nu ţipătul ei, nu se putea să ţipe ea aşa, răsună din odaia vecină. Prinţul Andrei dădu fuga la uşă; ţipătul se stinsese, dar se auzea un scâncet de copil.

„La ce-au adus acolo un copil? Se gândi în prima clipă prinţul Andrei. Copil? Ce copil? Ce caută acolo copilul? N-o fi cel care s-a născut acum?”

Când, dintr-o dată, înţelese câtă fericire însemna pentru el acest scâncet, îl podidiră lacrimile şi, sprijinindu-se în coate

de pervazul ferestrei, plânse cu sughiţuri, cum plâng copiii. Uşa se deschise. Doctorul, cu mânecile cămăşii suflecate, fără haină, palid, cu bărbia tremurând, ieşi din odaie. Prinţul Andrei îi vorbi, dar doctorul se uită la el cu priviri rătăcite şi, fără să scoată un cuvânt, trecu mai departe. O femeie ieşi pe urma lui în fugă şi, dând cu ochii de prinţul Andrei, încremeni în prag. Prinţul intră în odaia soţiei sale. Moartă, ea zăcea în aceeaşi poziţie în care o văzuse el cu cinci minute înainte, şi drăgălaşul ei chip copilăresc, cu buza de sus umbrită de un puf negricios, avea aceeaşi expresie, cu toate că ochii îi rămăseseră ficşi şi sângele-i fugise din obraz.

„Vă iubesc pe toţi şi n-am făcut nimănui nici un rău; şi voi, ce-aţi făcut din mine?” părea că spune chipul ei drăgălaş, trist şi fără viaţă. Într-un colţ al odăii, chiţăia şi scâncea ceva mic şi roşu în braţele albe ale Mariei Bogdanovna, care tremura toată.

Două ceasuri după aceea, prinţul Andrei intră cu paşi înceţi în cabinetul tatălui său. Bătrânul aflase totul. Era chiar lângă uşă şi, cum se deschise, îşi cuprinse feciorul de după gât cu mâinile lui aspre, bătrâneşti, şi izbucni în plâns, ca un copil.

După trei zile, micii prinţese i se cântă prohodul, şi prinţul Andrei urcă treptele catafalcului, ca să-şi ia rămas bun de la soţia sa. În coşciug faţa ei era aceeaşi, cu toate că ochii îi erau închişi. „Ce aţi făcut voi din mine?” spunea parcă întruna, şi prinţul Andrei simţi că în inima lui ceva se rupe şi că-l apasă o vină pe care n-o mai poate nici îndrepta, nici uita. Nu putea plânge. Bătrânul se apropie şi el de moartă şi-i sărută mânuţele de ceară, încrucişate liniştit pe piept: faţa ei părea că-i spune şi lui: „Ah, ce-aţi făcut voi din mine? Pentru ce mi-aţi făcut asta?” Şi, văzându-i chipul, bătrânul îşi întoarse încruntat privirea.

După alte cinci zile avu loc botezul nou-născutului, prinţul Nikolai Andreici. Doica ţinea scutecele cu bărbia, în timp ce

preotul ungea cu mir, cu o pană de gâscă, palmele şi tălpile roşii şi zbârcite ale micuţului.

Naşul, bunicul lui, de frică să nu-l scape din braţe tremura tot şi, după ce-l plimbă jur împrejurul cristelniţei de tinichea poşită, îl trecu în mâinile naşei, prinţesa Maria. Prinţul Andrei, în odaia de alături, aştepta să se săvârşească taina botezului, tremurând de frică să nu-i înece copilul. Doica i-l aduse, şi el se uită fericit la prunc şi clătină din cap în semn de mulţumire, când ea îi împărtăşi vestea îmbucurătoare că boţul de ceară, în care amestecase firişoare din părul pruncului, aruncat în cristelniţă, nu căzuse la fund, ci plutise la suprafaţa apei.

X.

AMESTECUL LUI ROSTOV în duelul dintre Dolohov şi Bezuhov fu dat repede uitării, graţie stăruinţelor bătrânului conte, iar Rostov, în loc să fie degradat, cum se aştepta, fu numit aghiotant pe lângă generalul guvernator al Moscovei. Ca urmare, el nu mai putu să plece la ţară cu toată familia, fiind obligat să rămână la noul său post, în Moscova, toată vara. Dolohov se însănătoşise şi, cât timp fu în convalescenţă, Rostov legă o şi mai strânsă prietenie cu el. Bolnavul fusese îngrijit de mama sa, care-l iubea duios, cu patimă. Bătrâna Maria Ivanova îl îndrăgi pe Rostov pentru prietenia lui cu Fedea şi-i vorbea adesea despre fiul ei.

— Da, conte, îi spunea ea, Fedea e prea nobil şi curat la suflet pentru lumea noastră de astăzi, lume stricată, care nu preţuieşte bunătatea nici cât negru sub unghie, şi virtutea îi stă ca un ghimpe în ochi. Ia spune-mi dumneata, conte, drept a fost, cinstit a fost asta din partea lui Bezuhov? Şi Fedea, cu inima lui nobilă, l-a iubit şi nici acum nu vorbeşte niciodată nimic rău despre el. Ştrengăriile acelea ale lor de la Petersburg şi pozna cu comisarul nu le-au făcut amândoi împreună? De ce atunci pe Bezuhov nici capul nu l-a durut şi toate i-au căzut numai lui Fedea în spinare? Şi ce belea! Să zicem că l-au reabilitat, dar, la urma urmei, cum să nu-l fi reabilitat? Nu cred să fi fost pe

acolo mulţi ca el, aşa viteji şi buni fii ai ţării! Şi acuma, ce le-o fi venit şi cu duelul ăsta? Ştiu oamenii ăştia ce-i simţul onoarei? Să ştii că-i singurul fiu la părinţi, să-l provoci la duel şi să tragi aşa, de-a dreptul în el! Bine că ne-a purtat Dumnezeu de grijă! Şi, la o adică, pentru ce? Câte nu se vorbesc pe socoteala oamenilor în zilele noastre? Şi ce-i el de vină dacă celălalt e atât de gelos? Aş fi înţeles să-l fi provocat mai demult, căci asta durează cam de un an! Dar şi acuma, când l-a provocat la duel, ce şi-a zis? Că Fedea n-o să se bată, fiindcă îi datorează bani. Ce mârşăvie! Ce mişelie! Ştiu că-l preţuieşti pe Fedea, dragul meu conte, şi de aceea te şi iubesc, din inimă, crede-mă! Puţini îl înţeleg pe Fedea. Are un suflet aşa de nobil, aşa de îngeresc!

Dar şi Dolohov îi spunea adeseori lui Rostov în timpul convalescenţei lucruri la care nu te-ai fi aşteptat cu nici un chip din partea lui.

— Lumea zice despre mine că sunt om rău, ştiu, spunea el. Nu-mi pasă, nu vreau să ştiu de nimeni şi de nimic, în afară de aceia pe care-i iubesc; dar pe cei pe care-i iubesc, îi iubesc atât de mult, încât mi-aş da şi viaţa pentru ei; pe ceilalţi, pe toţi îi strivesc dacă-mi stau în cale. O am pe mama, nepreţuita mea mamă, pe care o ador ca pe Dumnezeu, şi încă doi-trei prieteni, printre care eşti şi tu. Restul oamenilor nu mă interesează decât în măsura în care pot să-mi fie ori folositori, ori vrăjmaşi. Şi aproape toţi îmi sunt vrăjmaşi, mai cu seamă femeile. Da, dragul meu, continuă el, am întâlnit în viaţă bărbaţi care pot iubi cu adevărat, oameni cu suflet nobil, avântat; dar femei, care să nu fie marfă de cumpărat, indiferent dacă sunt contese sau bucătărese, n-am întâlnit încă. N-am întâlnit încă nevinovăţia aceea cerească, devotamentul pe care-l caut în orice femeie. Dacă aş fi găsit-o – femeia asta – mi-aş fi dat viaţa pentru ea. Dar astea… făcu un gest de dispreţ. Şi, mă crezi? Dacă mai ţin la viaţă, e pentru că tot mai nădăjduiesc să întâlnesc într-o bună zi fiinţa aceea ideală, care să mă

facă să renasc, să mă pot purifica şi înălţa. Dar tu n-ai cum să înţelegi toate astea…

— Dimpotrivă, te înţeleg foarte bine, răspunse Rostov, care se afla sub înrâurirea noului său prieten.

Toamna, familia Rostov se înapoie la Moscova. Pe la începutul iernii se întoarse şi Denisov, care trase la ei. Primele luni ale iernii anului 1806, petrecute de Nikolai Rostov la Moscova, au fost pentru el şi familia lui dintre cele mai fericite şi mai pline de voie bună. Nikolai aducea în casa părintească o mulţime de tineri. Vera avea douăzeci de ani şi se putea socoti o fată frumoasă. Sonia, o fetişcană fermecătoare la cei şaisprezece ani ai ei, era ca o floare care abia se deschide; Nataşa, pe jumătate domnişoară, pe jumătate fetiţă, când îi făcea pe cei din jur să râdă de năzdrăvăniile ei copilăreşti, când îi fermeca cu graţia ei feciorelnică.

Aşa cum se întâmplă în casele în care sunt fete foarte tinere şi foarte drăguţe, în casa Rostovilor era în epoca aceea o atmosferă care te îmbia la dragoste. Fiecare tânăr care păşea pragul casei Rostov, privind chipurile tinereşti şi voioase ale fetelor, care zâmbeau veşnic (poate fericirii lor), câştigat de freamătul voioşiei lor, ascultându-le ciripitul zglobiu, gingaş, cu care se avântau pline de speranţă la tot ce le surâdea, ascultând acest iureş necontenit de voci, cântece şi muzică, se simţea pătruns de acelaşi sentiment al setei de dragoste, al dorului de fericirea mult aşteptată, pe care-l încerca şi tineretul casei.

Din rândul tinerilor prieteni aduşi de Rostov făcea parte în primul rând Dolohov, care le era pe plac tuturor celor ai casei, în afară de Nataşa. Din cauza lui Dolohov, ea fu cât pe-aci să se certe cu fratele ei. Nataşa susţinea că Dolohov e om rău şi că, în duelul lui cu Bezuhov, Pierre avusese dreptate, iar Dolohov era vinovat, că e nesuferit şi afectat.

— Ce să înţeleg! Nu-i nimic de înţeles! Striga cu îndârjire încăpăţânată Nataşa, e rău şi fără inimă! Uite, vezi, Denisov al tău îmi place, e şi chefliu şi tot ce vrei, dar tot mi-e drag;

vezi, va să zică pot să înţeleg. Nu ştiu cum să-ţi spun: la Dolohov totul e socotit dinainte, şi asta nu-mi place. Uite, Denisov…

— Ei, Denisov e cu totul altceva, răspunse Nikolai, lăsând să se înţeleagă că, în comparaţie cu Dolohov, Denisov nu e mare lucru; şi ca să înţelegi ce suflet are Dolohov, trebuie să vezi cum se poartă cu mamă-sa. Ce inimă!

— Eu asta nu ştiu! Dar ştiu că lângă el nu mă simt bine. Şi ştiai că s-a îndrăgostit de Sonia?

— Ce prostii spui…

— Sunt sigură, ai să vezi.

Prezicerea Nataşei se împlini. Dolohov, căruia nu-i plăcea societatea doamnelor, începu să viziteze mai des casa Rostovilor şi toţi, punându-şi întrebarea pentru cine venea, foarte curând se dumiriră (deşi nimeni nu sufla nici o vorbă) că venea pentru Sonia. Iar Sonia, cu toate că n-ar fi îndrăznit niciodată să o recunoască, îşi dăduse seama de asta şi se făcea roşie ca focul ori de câte ori apărea Dolohov.

Dolohov rămânea adeseori la Rostovi la masă, nu pierdea niciunul dintre spectacolele la care se duceau ei şi lua parte la balurile des adolescentes392, organizate de către vestitul profesor de dans Jogel, pe care Rostovii le frecventau regulat. Arăta o deosebită atenţie Soniei şi se uita cu aşa ochi la ea, încât nu numai că fata nu-i putea înfrunta privirea fără să roşească, dar până şi bătrâna contesă, şi Nataşa se făceau ca para focului ori de câte ori îi surprindeau căutătura asta.

Era vădit că acest bărbat puternic şi ciudat se afla sub vraja acestei graţioase fetiţe oacheşe, care iubea pe altul.

Rostov băgase şi el de seamă că era ceva nou în raporturile dintre Dolohov şi Sonia, dar nu-şi putea lămuri anume ce fel de raporturi noi se stabiliseră. „Toţi se îndrăgostesc de câte una dintre ele”, îşi spuse el, gândindu-se la Sonia şi la Nataşa. Dar nu se mai simţea, ca înainte, cu inima uşoară alături de Sonia şi de Dolohov şi începu să dea cât mai rar pe acasă.

Odată cu toamna anului 1806, toţi începură să vorbească numai despre războiul cu Napoleon, ba încă mult mai cu foc decât cu un an înainte. Legea prevedea nu numai un număr de zece recruţi la fiecare mie de locuitori: trebuiau să mai dea şi nouă miliţieni pe deasupra. Toată lumea azvârlea anatema pe capul lui Bonaparte şi în toată Moscova nu se mai vorbea decât de războiul care bate la uşă. Pentru familia Rostov, tot interesul acestor pregătiri de război se reducea la faptul că Nikoluşka nu se îndupleca pentru nimic în lume să rămână la Moscova şi nu aştepta decât sfârşitul concediului lui Denisov pentru ca, după sărbători, să plece împreună la regiment. Apropiata despărţire de ai lui nu numai că nu-i strica voia bună ci, dimpotrivă, i-o sporea. Cea mai mare parte a timpului nu şi-o petrecea acasă, ci pe la mese, serate şi baluri.

XI.

A TREIA ZI DE CRĂCIUN, Nikolai luă masa acasă, ceea ce în ultima vreme i se întâmpla destul de rar. Era o masă cu invitaţi, masă de rămas bun, întrucât, îndată după bobotează, urma să plece împreună cu Denisov la regiment. Erau la masă vreo douăzeci de invitaţi, printre care Dolohov şi Denisov.

Niciodată atmosfera care te îmbia la dragoste, suflul dragostei, nu pusese stăpânire pe casa Rostovilor cu atâta putere ca în zilele acestea de sărbătoare. „Culege clipele de fericire, lasă-te iubit, iubeşte! Era singura realitate a vieţii; restul e nerozie. De aceea noi, cei de aici, nici n-avem altă preocupare”, părea că spune atmosfera asta. Nikolai, care, ca totdeauna, deşi vlăguise două perechi de cai zdraveni, tot nu izbutise să treacă pe la toţi cei faţă de care avea obligaţii şi care-l invitaseră, ajunse acasă chiar la ora mesei. De cum intră, observă şi simţi atmosfera îmbibată de dragoste din casă şi, pe lângă asta, îşi dădu seama de ciudata stingherealã ce domnea între cei de faţă. Deosebit de tulburaţi păreau Sonia, Dolohov, bătrâna contesă şi, ceva mai puţin, Nataşa. Nikolai îşi dădu seama că înainte de

masă trebuia să se fi petrecut ceva între Dolohov şi Sonia şi, de aceea, cu delicateţea ce-l caracteriza, fu foarte duios şi atent cu amândoi tot timpul mesei. În aceeaşi seară a celei de a treia zile de Crăciun trebuia să aibă loc unul dintre acele baluri pe care Jogel, profesorul de dans, le organiza în timpul sărbătorilor pentru toţi elevii şi elevele sale.

— Nikolenka, tu vii la bal? Vino, te rog, îi spuse Nataşa. Jogel te-a invitat în chip special; şi Vasili Dmitrici (era vorba de Denisov) vine.

— Unde nu m-aş duce eu, când e vorba să dau ascultare poruncilor contesei! Răspunse Denisov, luându-şi, mai în glumă, mai în serios, rolul de paj al Nataşei. Sunt gata să dansez chiar şi pas de châle393.

— Numai să pot! Am promis Arharovilor să mă duc la serata lor, răspunse Nikolai.

— Dar tu? se adresă el lui Dolohov.

Dar nu-i pusese bine întrebarea, că-şi dădu numaidecât seama că n-ar fi trebuit să-l întrebe.

— Da, poate… răspunse rece şi răstit Dolohov, cu ochii la Sonia şi, încruntându-se, îl privi pe Nikolai cu aceeaşi expresie pe care o avusese la Clubul englez, când se uitase la Pierre.

„E ceva la mijloc”, îşi spuse Nikolai, şi plecarea lui Dolohov îndată după masă îi întări şi mai mult bănuiala. O chemă pe Nataşa şi o întrebă ce însemnau toate astea.

— Tocmai te căutam, spuse Nataşa, alergând spre el. Ţi-am spus eu şi tot n-ai vrut să mă crezi! Adăugă ea cu un aer triumfător. A cerut-o pe Sonia!

Cu toate că prea puţin îl preocupase Sonia în ultimul timp, Nikolai simţi un gol în inimă, auzind de propunerea asta. Pentru Sonia, orfană fără zestre, Dolohov era o partidă convenabilă şi, în unele privinţe, strălucită. Din punctul de vedere al bătrânei contese şi al întregii societăţi, propunerea nu putea fi respinsă. De aceea, primul simţământ al lui Nikolai când auzi de cererea în căsătorie fu un simţământ de ciudă împotriva Soniei. Se pregătea

tocmai să-i spună: „Foarte frumos, ştiu, se-nţelege, trebuie să uiţi făgăduiala copilărească ce mi-ai făcut şi să primeşti propunerea”. Dar n-avu timpul să spună ce avea de gând…

— Închipuieşte-ţi! L-a refuzat, l-a refuzat categoric! Spuse Nataşa, fără să-i dea răgaz. I-a spus că iubeşte pe altul, adăugă ea după o clipă de tăcere.

„O, altfel nici nu se putea să facă Sonia mea!” gândi Nikolai.

— Cât n-a rugat-o mama! Dar n-a vrut. Şi eu ştiu că ea nu-şi schimbă părerea. Când a spus odată…

— A rugat-o mama! Exclamă Nikolai pe un ton de dojană.

— Da, răspunse Nataşa. Nikolenka, ştii, nu te supăra, dar eu sunt sigură că tu n-ai să te însori cu ea niciodată. N-aş putea spune de unde, dar ştiu bine că n-ai să te însori cu ea.

— Ei, asta n-ai cum s-o ştii tu, îi replică Nikolai, dar trebuie să-i vorbesc. Ce minunată fată, Sonia! Adăugă el, surâzător.

— Minunată, într-adevăr. Ţi-o trimit.

Şi, după ce îşi sărută fratele, Nataşa fugi.

După o clipă intră Sonia; era speriată, încurcată, ca şi cum s-ar fi simţit vinovată. Nikolai se apropie de ea şi-i sărută mâna. De când se întorsese, era întâia dată când stătea cu ea între patru ochi şi putea să-i vorbească de dragostea lui.

— Sophie, începu el, timid, şi continuă din ce în ce mai hotărât, dacă ai de gând să te dai în lături de la o partidă nu numai strălucită şi avantajoasă, dar de la o propunere venită din partea unui om minunat, cu suflet nobil… care mi-e prieten…

Sonia îl întrerupse.

— L-am şi refuzat, spuse ea repede.

— Dacă-l refuzi din cauza mea, mă tem că… mie…

Sonia îl întrerupse din nou. Îl privea cu ochi rugători şi speriaţi.

— Nicolas, nu-mi spune asta, zise ea.

— Ba da, trebuie să ţi-o spun. Poate că asta înseamnă din partea mea suffisance394, dar tot e mai bine s-o spun. Dacă

refuzi din cauza mea, sunt dator să-ţi spun tot adevărul. Te iubesc, cred, mai mult decât pe oricine…

— Îmi ajunge, zise, îmbujorându-se, Sonia.

— Da, dar m-am îndrăgostit de o mie de ori şi mă voi mai îndrăgosti, cu toate că pentru nimeni altcineva n-am un sentiment de prietenie, de încredere, de iubire, cum am pentru dumneata. Dar sunt prea tânăr. Maman nu vrea să ne luăm. Aşa că, pur şi simplu, nu-ţi pot promite nimic. Şi te-aş ruga să te mai gândeşti la propunerea lui Dolohov, încheie el, rostind cu greu numele prietenului său.

— Nu-mi spune asta. N-am nevoie de nimic. Te iubesc ca pe un frate şi te voi iubi mereu; mai mult decât atâta nu-mi trebuie nimic.

— Eşti un înger şi nu te merit; mă tem numai să nu-ţi înşel aşteptările.

Şi Nikolai îi mai sărută odată mâna.

XII.

LA JOGEL SE DĂDEAU cele mai vesele baluri ale Moscovei. Asta era părerea mamelor când îşi vedeau leurs adolescentes schiţând „primii paşi” de-abia învăţaţi; aceasta era şi părerea des adolescentes et adolescents, care dansau până nu mai puteau; aceasta era şi părerea tinerilor băieţi şi fete, care veneau la balurile lui cu ifose de superioritate şi-şi găseau aici până la urmă prilej minunat de petrecere. În cursul anului se încheiaseră, datorită acestor baluri, două căsătorii; cele, două drăgălaşe prinţese Gorceakov îşi găsiseră logodnici şi se căsătoriseră, ceea ce făcu să crească şi mai mult faima acestor baluri. Marea lor atracţie se datora faptului că nu exista nici stăpân, nici stăpână a casei; drept gazdă nu era decât bunul Jogel, care, uşor ca fulgul, le făcea la toţi, după toate regulile artei, reverenţe şi-şi primea discret biletele de bancă, pentru lecţiile lui de dans, de la toţi musafirii; mai era apoi şi faptul că la aceste baluri venea numai tineretul care nu voia decât să danseze şi să petreacă, aşa cum vor de obicei fetiţele pe la treisprezece-paisprezece ani, când îşi pun pentru prima

dată rochie lungă. Toate, cu rare excepţii, erau sau păreau drăgălaşe, atâta fericire le lumina zâmbetul şi atâta viaţă le ardea în priviri. Câteodată cele mai bune dintre eleve – şi cea mai eminentă elevă era Nataşa, distinsă şi prin graţia ei – dansau până şi pas de châle, dar, la acest din urmă bal dansară numai l'anglaise, l'ecossaise şi, cel mai la modă dans, mazurca. Jogel obţinuse salonul caselor Bezuhov şi toţi erau de acord că balul e foarte reuşit. Fete drăguţe erau cu duiumul şi printre ele se remarcau domnişoarele Rostov. Amândouă radiau de fericire şi voie bună. La serată, Sonia, mândră de propunerea lui Dolohov, de refuzul ei şi de explicaţia pe care o avusese cu Nikolai, nu-şi mai găsea astâmpăr; începuse încă de acasă să ţopăie şi abia putuse fata din casă să-i pieptene cozile, iar acum, în sala balului, părea iluminată de o bucurie ce-o transfigura.

Nataşa, care nu era mai puţin mândră de rochia ei lungă, pe care o îmbrăca pentru prima dată în viaţă, ca la un bal adevărat, era şi mai fericită. Amândouă purtau rochii albe de muselină, cu panglici roz.

Nataşa simţi că e îndrăgostită chiar din clipa în care intră în salon. Nu de cineva anume era îndrăgostită, ci se îndrăgostise de toată lumea. Asupra oricui îşi oprea privirea, de îndată ce-l privea, se şi îndrăgostea de el.

— Ah, ce frumos! Repeta ea mereu, de câte ori se apropia de Sonia.

Nikolai şi Denisov se plimbau prin saloane, urmărind protector, cu simpatie, perechile de dansatori.

— Ce drăguţă e! O să fie o frumuseţe, observă Denisov.

— Cine?

— Contesa Nataşa, răspunse Denisov.

— Şi cum dansează, câtă graţie! Mai spuse el după o clipă de tăcere.

— Dar nu ştiu de cine vorbeşti!

— De sora ta, ce naiba! Se răsti supărat Denisov.

Pe Rostov îl apucă râsul.

— Mon cher comte, vous etes l'un de mes meilleurs écoliers, il faut que vous dansiez, i se adresă lui Nikolai mărunţelul Jogel, care se apropiase de ei. Voyez combien de jolies demoiselles395. Apoi i se adresă cu aceeaşi invitaţie lui Denisov, tot un fost elev de-al lui.

— Non, mon cher, je ferai tapisserie396, răspunse Denisov. Ai uitat cumva ce prost elev ţi-am fost şi că nu profit deloc de lecţiile dumitale?

— Da de unde! Se grăbi să-l liniştească profesorul. Erai numai neatent, dar aptitudini aveai, da, da, aveai aptitudini.

Răsunară primele măsuri ale mazurcii celei mai la modă. Nikolai nu-şi mai putu refuza profesorul şi-o invită la dans pe Sonia. Denisov îşi găsi un scaun lângă nişte doamne mai în vârstă şi, sprijinit în sabie, începu să bată involuntar măsura, uitându-se la tineretul care dansa şi povestind totodată ceva care stârnea râsul răscoaptelor sale vecine. Jogel deschise dansul cu Nataşa, mândria şcolii lui, cea mai bună elevă. Cu paşii mărunţi, mişcându-şi cu graţie picioruşele strânse în pantofi cu cataramă, Jogel începu să zboare în elanul dansului prin sală, împreună cu sfioasa Nataşa, care însă făcea sârguincioasă paşii în chip corect. Denisov nu-şi mai lua ochii de la ei şi bătea măsura cu sabia, cu un aer care spunea limpede că dacă el nu dansează e numai fiindcă nu vrea şi nicidecum fiindcă nu poate. Pe la mijlocul dansului, cum Rostov îi trecea tocmai pe dinainte, îl opri:

— Asta se dansează cu totul altfel, îi zise el. Asta-i mazurcă poloneză la tine? Ai noroc că partenera ta dansează splendid!

Cunoscând faima pe care şi-o făcuse Denisov chiar şi în Polonia prin măiestria lui de a dansa mazurca poloneză, Nikolai fugi repede la Nataşa:

— Du-te şi-l angajează pe Denisov. Ştii cum dansează? Minunat! Îi spuse el.

Când veni iar rândul Nataşei, ea se ridică şi, sfioasă, păşind grăbit cu pantofiorii ei cu funde la catarame,

traversă în fugă sala până la colţul unde stătea Denisov. Simţea că toţi o privesc şi aşteaptă. De departe, Nikolai văzu că Denisov şi Nataşa discutau râzând şi că Denisov o refuza, dar zâmbea bucuros. Dădu fuga la ei.

— Te rog, Vasili Dmitrici, spunea Nataşa, hai, te rog!

— Îngăduie-mi, contesă, nu pot, răspunse Denisov.

— Ei, hai, Vasea, interveni Nikolai.

— Parcă l-aţi pofti pe motanul Vaska, răspunse Denisov glumind.

— Am să-ţi cânt o seară-ntreagă, îi făgădui Nataşa.

— Face tot ce vrea din mine, zâna! Spuse Denisov şi-şi descinse sabia.

Ieşi apoi dintre scaune, ţinând strâns în mâna lui mâna partenerei, ridică puţin capul şi se lăsă pe un picior, aşteptând să intre în tact. Numai pe cal şi la mazurcă trecea neobservată statura mică a lui Denisov, şi-n ochii tuturor el apărea deodată plin de bărbăţia pe care şi-o simţea el însuşi. Prinzând tactul, îşi privi dintr-o parte cu un surâs curtenitor, ţanţoş, partenera, bătu brusc din picioare, apoi, elastic ca o minge, făcu un salt şi se avântă în zbor jur împrejurul salonului, purtând-o ca pe un fulg. Dintr-un singur salt ajunsese la jumătatea salonului, fără nici un zgomot, şi-n zborul lui ai fi crezut că nu vede scaunele care-i stau în faţă şi că se va izbi drept de ele când, dintr-o dată, bătând din pinteni şi depărtându-şi picioarele, se opri pe călcâie, rămase o clipă aşa, marcând cu zgomot pasul şi zornăindu-şi pintenii pe loc, apoi se răsuci repede şi, lovind cu piciorul stâng în dreptul, se avântă din nou de-a curmezişul salonului; acum Nataşa ghicea ce mişcare avea de gând să facă şi, fără să ştie nici ea cum, îl urma, lăsându-se în voia lui. El o învârtea, ba pe dreapta, ba pe stânga; când, lăsându-se într-un genunchi, o rotea împrejurul său ca să sară apoi în sus şi să se avânte cu atâta repeziciune, încât părea că avea intenţia să străbată dintr-o suflare toate încăperile, când se oprea iarăşi brusc şi făcea fel de fel de figuri noi şi neaşteptate. După ce-şi învârti partenera cu

elegantă uşurinţă până în dreptul locului pe care-l ocupase, se opri şi se înclină cu zăngănit de pinteni în faţa ei. Nataşa, tulburată, uită să-i răspundă cu tradiţionala reverenţă. Ea stătu şi-l privi ţintă, nedumerită, zâmbindu-i ca şi cum nu l-ar mai fi recunoscut.

— Ce-i cu el? Se întrebă ea.

În ciuda faptului că profesorul Jogel nu recunoştea acest fel de a dansa mazurca drept cel adevărat, toată lumea era în admiraţie faţă de măiestria lui Denisov; îl asaltau mereu din toate părţile invitaţiile la dans din partea fetelor, în timp ce bătrânii, zâmbind, îşi depanau aducerile-aminte în legătură cu Polonia şi cu vremurile fericite de altădată. Denisov, înfierbântat de dans, tamponându-şi mereu faţa cu batista, se aşează lângă Nataşa şi nu se mai dezlipi de ea până la sfârşitul balului.

XIII.

ÎN CELE DOUĂ ZILE CE urmară, Rostov nu-l mai văzu pe Dolohov în vizită la ai săi şi nici la el acasă nu dădu de dânsul. A treia zi primi de la el un bilet.

„Întrucât, din motive pe care le cunoşti, sunt hotărât să nu mai trec pe la voi şi să plec la regiment, vino astăzi, pe seară, la Restaurantul englez, unde ofer prietenilor mei o mică petrecere de adio.” În ziua hotărâtă, Rostov, ieşind la nouă seara de la teatru, unde fusese împreună cu ai săi şi cu Denisov, se duse la Restaurantul englez. Fu condus îndată în cel mai frumos separeu al restaurantului, reţinut de Dolohov pentru noaptea aceea.

Ca la vreo douăzeci de inşi se înghesuiau în jurul unei mese, în capul căreia, între două lumânări aprinse, şedea Dolohov. Pe masă, se aflau monede de aur şi bancnote. Dolohov ţinea banca. Din ziua când acesta o ceruse în căsătorie pe Sonia şi ea îl refuzase, Nikolai nu se mai văzuse cu el şi se simţea oarecum stingherit la gândul că aveau să se revadă.

Privirea senină şi rece a lui Dolohov îl întâmpină chiar din uşă, ca şi cum l-ar fi aşteptat demult.

— Nu ne-am mai văzut de atâta vreme, spuse el, îţi mulţumesc c-ai venit. Terminăm îndată jocul. Între timp vine şi Iliuşka, cu corul.

— Am trecut pe la tine, spuse Rostov, înroşindu-se.

Dolohov nu-i răspunse.

— Poţi miza, spuse el.

Rostov îşi aminti în clipa aceea de convorbirea ciudata pe care o avusese odată cu Dolohov. „La noroc joacă numai proştii”, îi spusese atunci Dolohov.

— Sau ţi-e frică să joci cu mine? Îl întrebă acum Dolohov, ca şi cum i-ar fi ghicit gândul, şi zâmbi.

După zâmbet, Rostov recunoscu starea de spirit a prietenului său; era în aceeaşi dispoziţie ca la banchetul de la Clubul englez şi, îndeobşte, ca de fiecare dată când, plictisit de monotonia vieţii cotidiene, simţea nevoia imperioasă de a evada din ea printr-o acţiune ciudată, de cele mai multe ori printr-o cruzime.

Rostov nu prea era la largul lui şi-şi bătea capul zadarnic să găsească vreo vorbă în doi peri cu care să-i răspundă, dar Dolohov i-o luă înainte şi, privindu-l ţintă în ochi, îi spuse rar, răspicat, ca să-l poată auzi toată lumea:

— Îţi mai aminteşti că, vorbind odată despre joc, îţi spuneam: „E un prost cine joacă la noroc; trebuie să joci la sigur.” Asta vreau eu să încerc acuma.

„Să încerc la noroc sau la sigur?” se gândea Rostov.

— Sau, mai bine, nu juca deloc, adăugă Dolohov şi, bătând pachetul de cărţi abia desfăcut, strigă: Banca, domnilor!

Împingând banii înainte, Dolohov se pregătea să dea cărţile. Rostov se aşează lângă el, fără să joace la început. Dolohov trăgea din când în când cu coada ochiului la el.

— De ce nu joci? Îl întrebă Dolohov.

Şi, lucru ciudat, Nikolai simţi deodată nevoia de a cere o carte, mizând pe o sumă mică, şi în felul ăsta să joace.

— N-am bani la mine, spuse Rostov.

— Te creditez!

Rostov mizã cinci ruble pe o carte şi pierdu; mai mizã o datã şi iar pierdu. Dolohov bãtu, deci câştigã, de zece ori la rând, cartea lui Rostov.

— Domnilor, vorbi el, dupã ce amestecã un timp cărţile, vã rog sã puneţi banii chiar pe cărţi, altfel mã încurc în socoteli.

Unul dintre jucãtori ripostã cã lui, pe câte speră, i se poate acorda încredere…

— Încredere am, dar mã tem sã nu mã încurc; pune, te rog, banii pe cărţi, repetã Dolohov. Tu, n-avea nici o grijã, ne socotim noi mai târziu, îl linişti el pe Rostov.

Jocul continuã. Lacheul le turna necontenit şampanie în pahare.

Rostov pierdu tot ce mizase şi contul lui se ridica acum la opt sute de ruble. O clipã se îndârji şi scrise o mizã de opt sute de ruble, ca s-o punã pe cartea urmãtoare, dar, cât timp i se turnã şampanie, se rãzgândi brusc şi scrise iarãşi miza lui obişnuitã de douãzeci de ruble.

— Las-o cum era, îi spuse Dolohov, cu toate cã, dupã câte dãdea impresia, nici nu se uita la el. Te poţi reface mai repede. Curios: ceilalţi mã bat, dar la tine câştig mereu. Sau mi-ai prins cumva frica? Mai spuse el o datã.

Rostov se supuse şi lãsã biletul pe care scrisese opt sute, mizând pe un şapte de cupã cu colţul rupt, pe care îl ridicase de pe jos. Cartea asta şi-o aminti el bine multã vreme. Mizã pe şaptele de cupã, scriind pe el cu o fãrâmã de cretã cifre rotunde şi drepte. Goli paharul de şampanie, care se încãlzise, zâmbi drept rãspuns la vorbele lui Dolohov şi, cu strângere de inimã, cu ochii ţintã la pachetul de cărţi din mâinile lui, aştepta sã-i aparã şaptele. Câştigul sau pierderea mizei puse pe acest şapte de cupã însemna mult pentru Rostov. Duminica trecutã, contele Ilia Andreici îi dãduse fiului sãu douã mii de ruble, şi ajunsese el, cãruia niciodatã nu-i plãcuse sã vorbeascã de greutãţile sale bãneşti, sã-l previnã cã banii aceştia sunt ultimii pânã în luna mai şi, de aceea, îşi ruga fiul sã fie de data asta mai

chibzuit. Nikolai îi răspunsese că pentru el şi suma asta era prea mare şi că-i dă cuvântul său de onoare că nu-i va mai cere alţi bani până la primăvară. Şi acuma din suma aceea îi mai rămăseseră o mie două sute de ruble. Aşadar, şaptele de cupă însemna pentru dânsul nu numai pierderea a o mie şase sute de ruble, ci şi necesitatea de a-şi călca cuvântul dat. Privea, deci, cu strângere de inimă la mâinile lui Dolohov şi se gândea: „Hai, mai repede, dă-mi mai repede cartea, ca să-mi iau chipiul şi să plec acasă, să mă văd iar la masă cu Denisov, Nataşa şi Sonia, şi jur să nu mai pun cât oi trăi mâna pe o carte de joc!” În clipa aceea viaţa lui de acasă, glumele lui Petea, convorbirile cu Sonia, duetele cu Nataşa, partidele de pichet cu tatăl său, până şi patul lui comod din casa părintească de pe strada Povarskaia îi apărură înaintea ochilor cu atâta limpezime, cu atâta forţă şi atâta farmec, ca şi cum toate astea ar fi fost o fericire nepreţuită, demult pierdută. Nu putea admite ca hazardul orb, mutând şaptele de cupă mai la dreapta sau mai la stânga, să-l poată lipsi de fericirea asta, pe care acum o înţelegea într-un chip nou şi o vedea într-o nouă lumină, şi să-l azvârle în prăpastia unei nefericiri fără margini, nemaiîncercate până atunci! Nu, asta nu se putea întâmpla! Cu toate astea urmărea cu o nelinişte mereu sporită mişcarea mâinilor lui Dolohov. Mâinile lui osoase, mari şi roşietice, cu peri care se vedeau pe sub mânecile cămăşii, puseră pachetul de cărţi pe masă şi apucară paharul şi pipa de alăturea.

— Aşadar, nu ţi-e frică să joci cu mine? Repetă Dolohov şi, ca şi cum ar fi avut de gând să istorisească o întâmplare hazlie, lăsă cărţile pe masă, se răsturnă pe speteaza scaunului şi începu să vorbească rar, păstrându-şi nelipsitul zâmbet în colţurile gurii: Da, domnilor, am auzit că a făcut înconjurul Moscovei zvonul că aş fi trişor, aşa că v-aş sfătui, fiţi cu ochii-n patru când jucaţi cu mine.

— Hai, dă odată cărţile! Zise Rostov.

— Of! Cumetrele astea ale Moscovei! Spuse Dolohov şi, zâmbind, apucă din nou pachetul de cărţi.

— Aaah! Era cât pe ce să strige Rostov şi se luă cu amândouă mâinile de cap. Şaptele de cupă de care avea nevoie era chiar deasupra, prima carte din pachet. Pierdea mai mult decât putea plăti.

— Vezi să nu întreci măsura, îi zise Dolohov, uitându-se în treacăt la el, şi dădu mai departe cărţile.

XIV.

DUPĂ O ORA ŞI JUMĂTATE de joc, cei mai mulţi dintre parteneri ajunseră să nu mai privească propriul lor joc decât ca pe o glumă.

Tot jocul se concentrase la ceea ce făcea Rostov. În locul celor o mie şase sute de ruble de adineauri, contul lui înfăţişa acum o lungă coloană de cifre, căreia el îi ţinuse socoteala numai până la zece mii, şi care acum se ridica, aşa cum presupunea după vagi impresii, la vreo cincisprezece mii. În realitate, contul trecuse de douăzeci de mii de ruble. Dolohov nu mai asculta nimic şi nici nu mai povestea anecdote. Urmărea la fiecare mişcare mâinile lui Rostov şi arunca în răstimpuri priviri furişe la contul acestuia. Hotărâse să joace înainte până în momentul când suma înscrisă avea să se ridice la patruzeci şi trei de mii de ruble. Alesese această cifră pentru că patruzeci şi trei reprezenta suma anilor lui şi ai Soniei, adunaţi laolaltă. Rostov, cu capul sprijinit în mâini, şedea lângă masa murdărită de însemnări, de vin vărsat, cu cărţi de joc răvăşite pe ea. Îl chinuia o impresie care nu-i dădea răgaz defel: mâinile acestea osoase şi late, roşietice şi cu păr ieşind de sub manşetele cămăşii, mâinile acestea, pe care le iubise şi la ura, îl ţineau în puterea lor.

„Şase sute de ruble, as, chenar, novar… nu-mi mai pot scoate pierderea! Şi ce plăcut era să fi stat acasă… Să mizez pe valet… nu se poate! De ce s-o fi purtând aşa cu mine?”… amesteca Rostov gânduri cu amintiri. Câteodată punea pe o carte mize mari, dar Dolohov refuza să bată din

mână şi fixa el însuşi suma. Nikolai i se supunea şi se ruga lui Dumnezeu – aşa cum făcuse în lupta de la podul de pe Amstetten – sau începea să tragă nădejde că prima carte ce-i va cădea în mână din grămada de cărţi îndoite aruncate sub masă, aceea şi nu alta avea să-l salveze. Câteodată se apuca să-şi numere brandenburgurile de pe surtuc şi câte găsea, atâtea puncte trebuia să aibă cartea pe care să mizeze toată suma pierdută până atunci; uneori cerea ajutor din priviri celorlalţi jucători, alteori se uita la faţa împietrită a lui Dolohov şi se străduia să înţeleagă ce se petrece în sufletul omului acestuia.

„Ştie prea bine doar ce înseamnă pentru mine pierderea asta. Îmi poate el dori pieirea? Mi-a fost doar prieten. Doar l-am iubit! Dar nu-i nici el vinovat; ce să-i faci dacă are noroc? Are noroc şi pace! Nici eu nu-s de vină, îşi spunea el singur. N-am făcut nimica rău. Am ucis eu? Am insultat pe cineva? Am dorit cuiva răul? De ce, dar, nenorocul ăsta groaznic? Şi când a început? Parcă adineauri m-am apropiat de masa asta fără alt gând decât să câştig o sută de ruble, cu care să-i cumpăr mamei de ziua ei caseta aceea, şi să mă duc liniştit acasă. Eram atât de fericit, atât de liber, de vesel! Atunci nu-mi dădeam seama ce fericit eram! Unde-i hotarul clipei când s-a curmat fericirea şi de când a început starea asta nouă, îngrozitoare? Prin ce mi s-a vădit mie schimbarea asta? Tot la această masă eram, în acelaşi loc şi tot aşa alegeam şi scoteam cărţi, uitându-mă la mâinile acestea osoase îndemânatice. Când s-a întâmplat şi ce anume s-a întâmplat? Sunt sănătos, zdravăn, tot acelaşi om sunt şi stau tot unde stăteam adineauri. Nu, nu-i cu putinţă! Până la sfârşit, toate au să se aranjeze cu bine!”

Era roşu tot şi curgeau sudorile de pe el, deşi în cameră nu era cald deloc. Chipul lui trezea şi groază, şi milă, mai cu seamă datorită sforţării neputincioase de a părea liniştit.

Contul lui atinsese cifra fatală de patruzeci şi trei de mii de ruble. Rostov se pregătea să mai ceară o carte, cu care spera să recâştige miza de trei mii de ruble, pierdută cu

câteva clipe înainte, când Dolohov, izbind pachetul de cărţi în masă, îl puse deoparte şi, luând creta, începu să-şi facă repede socotelile, cu scrisul lui citeţ şi atât de apăsat, încât creta i se sfărâma în mână.

— Ei, e vremea să cinăm! La masă! Iată, au apărut şi ţiganii!

Într-adevăr, cu vorba lor tărăgănată, începură să dea bineţe, intrând pe uşă bărbaţi şi femei tuciurii, aducând cu ei ceva din frigul de afară. Nikolai înţelese că pentru el totul s-a sfârşit; dar, cu o voce cât putu mai nepăsătoare, rosti:

— Ce e, nu mai joci? Şi eu care tocmai pregăteam o cărticică grozavă!

S-ar fi zis că, mai mult decât orice, îl interesa partea distractivă a jocului.

„Totul s-a sfârşit, sunt pierdut! Îşi zicea el. Un glonţ în tâmplă, atât îmi mai rămâne”, dar, în acelaşi timp, spuse cu glas vesel:

— Hai, încă o cărticică!

— Bine, răspunse Dolohov, încheindu-şi socotelile, bine! Merg pe douăzeci şi una de ruble, zise el, arătând spre cifra douăzeci şi unu, care rotunjea suma, urcând-o la patruzeci şi trei de mii în cap; apoi, luând cărţile, se pregăti să ţină banca.

Resemnat, Rostov luă cu supunere creta şi, în loc de cele şase mii de ruble pe care le pusese drept miză, însemnă cu îngrijire cifra douăzeci şi unu.

— Mi-e totuna, zise el, sunt curios doar să văd dacă mă baţi, sau îmi dai zecele ăsta.

Dolohov amestecă acum cu toată seriozitatea cărţile. Vai! Cât le ura în clipa aceea Rostov, aceste mâini roşietice, cu degetele scurte şi cu păr ieşind de dedesubtul mânecii cămăşii, care-l ţineau în puterea lor… Pierdu şi pe zece.

— Am la dumneata patruzeci şi trei de mii, conte, i se adresă Dolohov şi, întinzându-se, se ridică de la masă. Oboseşti când stai mult timp pe scaun.

— Da, şi eu sunt obosit, zise Rostov.

Dolohov, ca şi când ar fi voit să-i atragă atenţia că nu era cazul să glumească, îl întrerupse.

— Pe când îmi poţi făgădui banii, conte?

Aprins la faţă, Rostov îl chemă pe Dolohov într-o încăpere alăturată.

— Nu-ţi pot plăti totul deodată; îţi semnez o poliţă, spuse el.

— Ascultă, Rostov, zise Dolohov, zâmbind senin şi uitându-se ţintă în ochii lui Nikolai, ştii proverbul: „Cine are noroc în dragoste, n-are noroc la joc”. Verişoara ta e amorezată de tine, ştiu.

„O! Ce groaznic e să te simţi aşa, în mâinile unui om ca el”, îşi zise Rostov. Îşi dădea seama ce lovitură grea le va da el tatălui şi mamei sale când le va anunţa cât pierduse la cărţi; se gândea ce imensă fericire ar fi fost să nu fi ajuns într-o asemenea situaţie; mai înţelegea că Dolohov ştie că l-ar putea izbăvi de toată ruşinea şi durerea asta, dar că acum ţinea să se mai joace un pic cu el, de-a pisica cu şoarecele.

— Verişoara ta… vru să spună Dolohov; dar Nikolai i-o tăie scurt:

— Verişoara mea n-are nici un amestec aici şi n-avem ce vorbi de ea! Îi strigă el, cuprins de furie.

— Aşadar, pe când am banii?

— Mâine, răspunse Rostov şi ieşi din sală.

XV.

SA SPUNĂ „MÂINE” şi să rămână în tonul bunei-cuviinţe era uşor; dar să ajungă să-şi privească în ochi, acasă, surorile, fratele, mama, tatăl, să-şi mărturisească greşeala şi să le ceară banii, la care n-avea nici un drept în urma cuvântului dat – era ceva îngrozitor.

Acasă nu se culcase încă nimeni. După ce se întorsese de la teatru şi cinase, tineretul casei Rostov se strânse în jurul clavicordului. De cum intră în salonul cel mare, Nikolai se simţi învăluit de atmosfera aceea de poezie şi de dragoste, ce domnea în iarna aceea la ei în casă şi care acum, după cererea în căsătorie a lui Dolohov şi după balul lui Jogel,

părea că se condensează şi mai tare în jurul Soniei şi Nataşei, ca văzduhul greu înaintea furtunii. Şi una, şi alta, în rochiile albastre cu care fuseseră la teatru, foarte drăguţe şi conştiente de asta, zâmbeau fericite, stând lângă clavicord. Vera era cu Şinşin în salonul cel mic şi juca şah. Contesa, aşteptându-şi bărbatul şi fiul, făcea pasienţe lângă o bătrânică, o femeie de familie mare, de nobili curteni, care, însă, scăpătată, trăia la ei în casă. Denisov, cu ochii scânteind şi cu părul vâlvoi, cu un picior îndoit şi dat puţin înapoi, şedea la clavicord şi, lovind cu degetele lui scurte clapele, cu privirile în tavan, încerca unele acorduri şi cânta cu vocea lui slabă, răguşită, dar corect, compoziţia lui, după o poezie proprie, Zâna vrăjitoare, la care încerca să potrivească muzica:

O! Zână vrăjitoare, spune.

Ce foc în mine-ai aţâţat, Ce dor m-atrage lângă strune, Ce viaţă-n degete mi-ai dat?

Cânta cu glas pătimaş, aţintindu-şi asupra Nataşei, care-l privea emoţionată şi fericită, ochii lui lucitori ca agatele negre.

— Minunat! Splendid! striga Nataşa, încă un cuplet, spunea ea, fără să bage de seamă că fratele ei intrase în odaie.

„Pentru ei, toate-s ca-nainte”, îşi spunea Nikolai, aruncând o privire în salonul în care şedeau Vera, mama lui şi bătrânică.

— A! Iată-l şi pe Nikolenka!

Nataşa veni în fugă spre el.

— Tata e acasă? Întrebă Nikolai.

— Ce bine îmi pare că ai venit! Zise Nataşa, fără să-i răspundă. Petrecem aşa de bine! Vasili Dmitrici a mai rămas o zi pentru mine, ştii?

— Nu, tata n-a venit încă, interveni Sonia.

— Coco, te-ai întors? Vino-ncoace, dragul mamei, se auzi vorba contesei din salonul cel mic.

Nikolai se apropie de mamă-sa, îi sărută mâna, se aşează lângă ea şi, tăcut, se uită la mâinile ei, care întindeau cărţile. Din salonul cel mare se auzeau tot râsete şi glasuri voioase, care o îndemnau pe Nataşa să cânte.

— Bine, bine, spunea tare Denisov, acum nu mai ai încotro, trebuie să te ţii de cuvânt şi să ne cânţi barcarola, te rog!

Contesa întoarse capul spre taciturnul ei fiu.

— Ce-i cu tine?

— Ah, nimic, răspunse el, ca şi cum ar fi fost o întrebare pe care s-ar fi plictisit s-o tot audă. Tata se în toarce curând?

— Aşa cred!

„La ei, toate-s ca-nainte. Ei nu ştiu nimic! Unde să mă duc?” gândi Nikolai şi intră iar în salonul în care se găseau cântăreţii.

Sonia era acum la clavicord şi executa preludiul barcarolei, care-i plăcea atât de mult lui Denisov. Nataşa se pregătea să cânte din gură. Denisov se uită la ea cu ochi admirativi.

Nikolai începu să se plimbe încoace şi-ncolo prin odaie.

„Ce atâta stăruinţă ca s-o înduplece să cânte! Ce poate ea să cânte? Şi apoi, ce plăcere o fi găsind în asta?” îşi zicea.

Sonia atacă primele acorduri ale preludiului.

„Doamne, sunt un om pierdut, dezonorat! Să-mi zbor creierii, e tot ce mi-a mai rămas de făcut, nu să cânt. Să plec de aici? Dar unde? E totuna, lasă-i să cânte!”

Nikolai se plimbă înainte întunecat prin odaie: se uita la Denisov şi la fete, dar fugea de privirile lor.

„Nikolenka, ce-i cu dumneata?” îl întrebă din ochi Sonia, care nu-şi mai dezlipea privirile de la el. Ea băgase numaidecât de seamă că se întâmpla ceva cu el.

Nikolai întoarse capul. Nataşa, cu sensibilitatea ei, observase şi ea în ce stare-i era fratele, dar se simţea atât de bine în clipa aceea, atât de departe erau de ea şi dureri, şi tristeţe, şi dojeni, încât (aşa cum se întâmpla de multe ori cu cei tineri) căuta să se înşele cu bună ştiinţă. „Nu, prea sunt fericită acum şi e păcat să-mi stric voia bună, ca să

compătimesc pe cineva”, îi spunea ei inima, şi-şi zise: „Nu, nu, mă înşel eu, desigur, şi el trebuie să fie tot atât de fericit ca şi mine”.

— Hai, Sonia, spuse Nataşa şi se îndreptă spre mijlocul salonului unde, după cât i se părea ei, rezonanţa era mai prielnică.

Ridicând capul, cu mâinile lăsate în voie, cum fac dansatoarele, Nataşa, apăsând tare pe vârful piciorului şi pe toc, păşi către centrul sălii unde se opri.

„Iată-mă!” părea că spune, răspunzând privirii aprinse a lui Denisov, care o urmărea cu admiraţie.

„De ce o fi oare atât de fericită? Se întrebă Nikolai, privindu-şi sora. Cum o fi răbdând-o inima! Cum de nu-i e ruşine!” Nataşa intonă prima notă. Gâtlejul i se umflă uşor, pieptul îi săltă şi privirea-i deveni pe dată serioasă. Nu se gândea la nimeni şi la nimic în clipa aceea; din gura ei, înfloritâ de un surâs, se revărsau numai sunete, aceleaşi care pot fi scoase de orişicine, cu aceleaşi inflexiuni şi în acelaşi ritm, dar care, dacă auzindu-le de o mie de ori te pot lăsa rece, abia la a mia şi una oară te tulbură şi-ţi storc lacrimi de emoţie.

Nataşa începuse în iarna aceea să se ocupe pentru prima dată în chip serios de canto, mai ales pentru că Denisov era entuziasmat de vocea ei. Nu mai cânta acum ca un copil şi în cântecul ei nu mai era acum acea comică sforţare copilărească, pe care o trăda glasul ei dinainte, deşi, cum spuneau toţi cunoscătorii care o auziseră, nu cânta încă bine de tot. „Nu e cultivată vocea, dar e splendidă; trebuie să şi-o cultive”, spuneau cu toţii. Dar spuneau asta, de obicei, abia după ce ea tăcea. În timp ce răsuna încă vocea ei, aşa necultivată cum era, cu respiraţia incorect dozată şi cu treceri forţate, nici măcar cunoscătorii nu se mai gândeau să critice nimic şi se delectau cu glasul ei necultivat şi nu doreau decât să o mai asculte o dată. În glasul ei se simţea neîntinarea aceea feciorelnică, necunoaşterea aceea plină de farmec a propriilor forţe şi

catifelarea încă necultivată, care se îmbinau în aşa chip cu stângăciile vocii ei, încât părea cu neputinţă să schimbi ceva în glasul acesta, fără a-i strica, mai curând, decât a-i veni într-ajutor. „Ce-i asta? Se miră Nikolai, auzind vocea surorii sale, şi-şi deschise larg ochii. Ce s-o fi întâmplat cu ea? Astăzi cântă cu totul altfel!” Şi, dintr-o dată, lumea întreagă se reduse pentru el la aşteptarea emoţionantă a notei următoare, a frazei muzicale care se desfăşura, şi totul în lumea asta se mărgini la ritmul de trei timpi al cântecului Oh, mio crudele affetto…397 Un, doi, trei… un, doi… trei… un… Oh, mio crudele affetto… Un, doi, trei… un… of, ce viaţă stupidă ducem! Îşi spuse Nikolai. Toate acestea – şi nenorocul, şi banii, şi Dolohov, şi furia, şi onoarea, toate nu-s decât fleacuri… iată, aici e viaţa adevărată! Hai, Nataşa, hai, mititico! Hai, fetiţo! Să te văd cum iei acest si! L-ai luat! Slavă Domnului! Şi, fără să bage de seamă nici el că a-nceput să cânte, pentru a întări acest si, se pomeni secondând în terţă nota aceasta acută. „Doamne, ce frumos! Eu sunt oare cel care a cântat-o aşa de bine? Ce fericire!”

O, cât de puternic a vibrat această terţă şi cât de adânc a răscolit ea tot ce era mai bun în sufletul lui Rostov. Şi acest ceva, care era în el tot ce-i mai bun, era cu totul independent de lumea întreagă şi era mai presus de orice pe lume: ce sunt toate pierderile la cărţi şi toţi Dolohovii, şi toate obligaţiile astea pe cuvânt de onoare! Zădărnicii! Poţi să ucizi, poţi să furi, şi totuşi să fii fericit…

XVI.

DE MULT NU MAI ÎNCERCASE Rostov atâta desfătare câtă i-a dat muzica în ziua aceea. Dar nu-şi sfârşi bine Nataşa barcarola, că realitatea şi puse din nou stăpânire pe el. Fără să spună nici un cuvânt, ieşi şi coborî în camera lui. Un sfert de oră mai târziu sosi şi bătrânul conte, vesel şi mulţumit, de la club. Nikolai, auzind că venise, intră în cabinetul lui.

— Ei, te-ai distrat bine? Îl întrebă vesel Ilia Andreici, zâmbind mândru de fiul său.

Nikolai voia să spună „da”, dar nu fu în stare: era gata să izbucnească în plâns. Contele, care-şi aprindea tacticos luleaua, nu băgă de seamă starea fiului său.

„Ei, n-am încotro!” îşi zise Nikolai, pentru a-şi face curaj şi, brusc, cu atâta nepăsare în glas, încât îi fu silă şi lui singur, ca şi cum i-ar fi cerut trăsura să iasă în oraş, îi vorbi tatălui său în chipul următor:

— Tată, am venit cu o treabă la dumneata. Era să şi uit. Mi-ar trebui ceva bani.

— Aşa, răspunse bătrânul, pe care-l prinsese într-un moment de bună dispoziţie. Îţi spuneam eu că n-o să-ţi ajungă! Câţi îţi trebuiesc? Mulţi?

— Foarte mulţi, spuse, înroşindu-se, Nikolai, cu un zâmbet nepăsător şi stupid, pe care nu şi l-a putut ierta multă vreme… Am o mică datorie făcută la cărţi, adică nu mică, mare, chiar foarte mare, patruzeci şi trei de mii…

— Cum? La cine? Glumeşti! Strigă contele, căruia deodată i se înroşiseră apoplectic gâtul şi ceafa, cum se înroşesc la bătrâni.

— Am făgăduit să-i achit mâine, preciza Nikolai.

— Ei, nu mai spune! Exclamă bătrânul conte, desfăcându-şi braţele şi căzând pe canapea.

— Ce să-i faci? Cine n-a trecut prin asta? Vorbi iar fiul, pe acelaşi ton nepăsător şi îndrăzneţ, când, de fapt, în sinea lui se socotea un nemernic, un ticălos, care nu-şi va putea răscumpăra o viaţă întreagă crima asta.

Ar fi vrut să-i sărute tatălui său mâinile, să-i cadă în genunchi şi să-i ceară iertare, dar, în loc de asta, cu glas nepăsător, chiar brutal, spusese că lucrul acesta se putea întâmpla oricui.

La auzul vorbelor acestora, contele Ilia Andreici îşi lăsă ochii în pământ, de parcă ar fi căutat ceva, şi se grăbi să spună:

— Da, da, va fi greu, mă tem că va fi greu să-i găsim… Cine n-a trecut prin asta? Da, cine n-a trecut prin asta?

Şi, aruncând în treacăt o privire spre fiul său, contele dădu să iasă din odaie… Nikolai se pregătise să-l înfrunte pe tatăl său şi nu se aşteptase defel la una ca asta.

— Tăticule! Tă… ticule! îi strigă el din urmă, suspinând, iartă-mă!

Şi, luându-i mâna, îşi apăsă de ea buzele şi izbucni în plâns.

În timp ce tatăl avea această explicaţie cu fiul, mama şi fiica duceau o discuţie nu mai puţin importantă. Nataşa, tulburată, venise în fugă în camera contesei:

— Mamă! Mamă! Mi-a făcut propunerea!

— Ce propunere?

— Mi-a făcut propunerea de căsătorie! Auzi? Mamă! Repeta ea tot mai tare.

Contesa nu-şi putea crede urechilor. Denisov să-i facă propuneri de căsătorie! Cui? Nataşei, fetiţei acesteia, care până mai ieri încă se juca cu păpuşile şi care mai lua şi azi lecţii.

— Nataşa, fii serioasă, spui prostii! Zise contesa, care tot mai nădăjduia că nu e vorba decât de o glumă.

— Ei, asta-i, prostii! Îţi vorbesc serios, zise Nataşa, supărată. Eu viu să te-ntreb ce să fac, şi dumneata-mi răspunzi: „prostii”…

Contesa strânse din umeri.

— Dacă e adevărat că monsieur Denisov ţi-a făcut o propunere de căsătorie, n-ai decât să-i spui că-i un prost, asta-i tot!

— Nu, nu-i un prost, răspunse Nataşa jignită, pe un ton grav.

— Ei, atunci, ce pretenţii ai la mine? Astăzi toţi sunteţi îndrăgostiţi pe câte văd. Bine, îndrăgostito, n-ai decât să te măriţi cu el, râse contesa supărată, mărită-te şi adio!

— Nu, mamă, eu nu-s îndrăgostită de el; am credinţa că nu-s îndrăgostită de el.

— Atunci, ce mai aştepţi? Spune-i-o!
— Mamă, văd că te superi. Nu te supăra, măicuţo, ce sunt eu de vină?
— Nu, cum o să mă supăr, draga mamei? Dacă vrei, mă duc să-i spun eu, îi propuse contesa, surâzând.
— Nu, îi spun eu singură, numai învaţă-mă cum. Dumitale ţi s-o fi părând uşor, adăugă ea, răspunzând la zâmbetul mamei sale. Dar dac-ai fi văzut cum mi-a vorbit! Ştiu bine că n-a avut intenţia asta, dar mi-a spus-o fără să vrea!
— Ei, trebuie totuşi să-l refuzi.
— Nu, nu trebuie! Mi-e aşa de milă de el! E aşa de drăguţ!
— Ei, atunci primeşte-i propunerea. Tot ţi-a venit ţie timpul de măritiş, urmă contesa în zeflemea, nu fără supărare.
— Nu, mamă, mi-e tare milă de el. Nu ştiu cum aş putea să i-o spun.
— Tu nici n-ai ce să-i spui; îi voi spune eu, zise contesa, revoltată de faptul că îndrăznise cineva s-o trateze ca pe o domnişoară pe fetiţa asta, pe Nataşa.
— Nu, pentru nimic în lume! Îi spun eu singură. Te rog numai să asculţi la uşă, şi Nataşa trecu repede prin salonaş în salonul cel mare, unde Denisov rămăsese pe acelaşi scaun în faţa clavicordului, cu obrazul ascuns în mâini.
La auzul paşilor ei uşori, tresări.
— Nathalie, îi spuse el, păşind grăbit înspre ea, hotărăşte-mi soarta. Soarta mea e în mâinile dumitale.
— Vasili Dmitrici, îmi pare aşa de rău de dumneata! Eşti aşa de bun… dar nu trebuie… asta… eu aşa, am să te iubesc totdeauna…
Denisov se aplecă deasupra mâinii Nataşei şi ea auzi nişte sunete ciudate, neînţelese pentru ea. Îl sărută şi ea, pe părul negru, în creştet. În clipa aceea se auzi foşnetul rochiei contesei. Se apropie de ei.
— Vasili Dmitrici, îţi mulţumesc pentru cinstea ce ne-o faci, spuse contesa cu o voce nesigură, care lui Denisov i se păru severă, dar fiica mea este atât de tânără! Şi eu eram încredinţată ca dumneata, ca prieten al fiului meu, mi te vei

adresa mai întâi mie. În cazul acesta nu m-ai fi pus în situaţia de a-ţi refuza categoric propunerea.

— Contesă… zise Denisov, lăsându-şi ochii în jos cu un aer vinovat; voi să mai spună ceva, dar amuţi.

Nataşa nu putea suporta să-l vadă pe Denisov atât de trist. Începu să plângă tare cu sughiţuri.

— Contesă, sunt vinovat faţă de dumneavoastră, continuă Denisov cu vocea întretăiată, dar vreau să ştiţi că o ador pe fiica dumneavoastră, şi iubesc toată familia dumneavoastră, încât mi-aş da şi două vieţi… Se uită la chipul contesei şi, văzându-l sever, spuse: Rămâneţi cu bine, contesă. Şi, sărutându-i mâna, ieşi din salon cu paşi repezi şi hotărâţi, fără să se mai uite la Nataşa.

A doua zi Rostov îl însoţi pe Denisov, care pleca, nevrând să mai rămână nici o singură zi la Moscova. Prietenii lui din Moscova îl cărară cu toţii la o petrecere de rămas-bun cu ţigani, aşa că Denisov nu-şi mai putu aduce aminte a doua zi cum îl urcaseră în sanie şi în ce chip călătorise cale de trei staţii.

După plecarea lui Denisov, Rostov, în aşteptarea banilor pe care bătrânul conte nu-i putuse strânge aşa de repede, mai rămase încă două săptămâni la Moscova, şi în tot acest timp nu ieşi defel din casă, petrecându-şi vremea mai mult în camera fetelor.

Sonia era şi mai duioasă, şi mai îndrăgostită de el ca înainte. Ţinea parcă să-i arate că pierderea lui la cărţi era un act de eroism, pentru care-l iubea şi mai mult; dar Nikolai se socotea acum nevrednic de dânsa.

Umplu albumele fetelor cu versuri şi cu fraze muzicale şi, după ce reuşi, în sfârşit, să-i trimită cele patruzeci şi trei de mii de ruble şi să primească chitanţă din partea lui Dolohov, plecă pe la sfârşitul lui noiembrie, fără să-şi mai ia rămas-bun de la nici un cunoscut, ca să-şi ajungă din urmă regimentul, ce trecuse demult în Polonia.

Partea a doua.

I

DUPĂ EXPLICAŢIA PE CARE o avusese cu soţia sa, Pierre plecă la Petersburg. La Torjok nu erau la staţie cai de schimb, sau poate nu voia să-i dea lui căpitanul de poştă. Pierre fu nevoit să aştepte. Se întinse, aşa îmbrăcat cum era, pe o canapea de piele, lângă o masă rotundă, şi-şi ridică sus, pe tăblia ei, picioarele uriaşe, încălţate cu pâslari, cufundându-se apoi în gândurile lui.

— Doriţi să desfac geamantanele? Să vă fac patul, să vă aduc un ceai? Îl întrebă valetul.

Pierre nu răspunse, fiindcă nici n-auzea, nici nu vedea nimic. Căzuse pe gânduri încă de la ultima staţie de poştă şi se gândea mereu la unul şi acelaşi lucru care i se părea atât de important, încât nu mai dădea nici o atenţie la cele ce se petreceau în jurul său. Nu numai că puţin îi păsa dacă va ajunge cu o zi sau cu un ceas mai devreme sau mai târziu la Petersburg ori dacă va avea sau nu loc unde să se odihnească la staţia asta, dar, mai mult, îi era totuna, absorbit de gândurile care-l frământau acum, dacă avea să rămână câteva ore sau o viaţă întreagă aici, în staţie.

Căpitanul de poştă, nevasta acestuia, valetul, şi o bătrână care avea de vânzare cusături ţărăneşti din ţinutul Torjok intrară pe rând să-şi ofere serviciile. Pierre, fără să-şi schimbe poziţia picioarelor, se uita prin ochelari la ei şi nu pricepea la ce-ar putea avea nevoie de el şi cum pot toţi oamenii aceştia să trăiască, fără să fi găsit răspuns la problemele ce-l frământau pe dânsul. Iar pe el îl preocupa tot unul şi acelaşi lucru chiar din ziua duelului, de îndată ce se întorsese de la Sokolniki şi-şi petrecuse în birou prima lui noapte de chin şi nesomn; numai că acum, în singurătatea la care-l silea călătoria, gândurile acestea puseseră cu deosebită putere stăpânire pe el. La orice s-ar fi străduit să se gândească, revenea mereu tot la aceleaşi întrebări, la care nu-şi putea răspunde şi pe care nu se putea totuşi opri să şi le pună. Era ca şi cum în cap i s-ar fi tocit filetul şurubului principal, de care depindea toată viaţa lui. Şurubul se învârtea mai departe, nu ieşea, dar se răsucea

pe loc, în aceeaşi tăietură, fără să se poată fixa, şi nu era chip să-l opreşti.

Intră căpitanul de poştă şi-l rugă umil pe luminăţia-sa să mai aibă răbdare numai două ore, după care îi va da luminăţiei-sale (fie ce-o fi) caii de schimb destinaţi curierilor. Era vădit că şeful staţiei de poştă minţea şi că nu urmărea decât să mai scoată şi de la călătorul acesta ceva bani peste tarif. „E rău, sau e bine? Se întreba Pierre. Pentru mine e bine, pentru alt călător e rău, iar pentru el neapărat necesar, fiindcă n-are ce mânca. Mi s-a plâns că l-a bătut un ofiţer pentru asta; dar ofiţerul nu l-a bătut decât pentru că avea nevoie să plece cât mai repede. Eu am tras în Dolohov fiindcă m-am socotit jignit… Iar pe Ludovic al XVI-lea l-au executat fiindcă l-au considerat criminal şi, după un an, cei care l-au trimis la moarte au fost şi ei executaţi pentru o pricină oarecare. Ce e rău? Ce e bine? Ce trebuie să iubim şi ce să urâm? De ce trăim şi ce sunt eu? Ce este viaţa, ce este moartea? Care-i puterea care le dirijează pe toate?” se întreba el şi nu găsea la niciuna dintre aceste întrebări alt răspuns decât unul, nelogic şi cu totul fără legătură cu preocupările sale. Răspunsul acesta suna: „Când mori, totul s-a sfârşit. Mori şi vei afla totul, sau vei înceta să te mai întrebi.” Dar şi moartea îl înfricoşa.

Vânzătoarea din Torjok îşi întindea marfa înaintea lui, lăudându-şi-o cu voce ţipătoare, mai ales nişte papuci din piele de capră. „Eu am sute de ruble cu care n-am ce face, iar femeia asta cu şuba ruptă stă şi se uită cu sfială la mine, îşi zise Pierre. Şi la ce i-ar fi de folos banii? I-ar putea spori oare fericirea şi liniştea sufletească, măcar cât negru sub unghie? Există oare ceva pe lume care să ne facă, pe ea şi pe mine, mai puţin supuşi răului şi morţii? Moartea, care le pune capăt la toate şi care tot vine până la urmă – dacă nu azi, mâine – deci într-o clipă în faţa veşniciei.” Şi apăsă iarăşi pe şurubul nestăvilit al gândirii sale, şi şurubul se învârtea în loc fără istov.

Valetul îi aduse o carte cu filele gata tăiate până pe la jumătate; era romanul epistolar al doamnei de Souza. Începu să citească povestea suferinţelor şi a luptei unei oarecare Amélie de Mansfeld pentru păstrarea virtuţii ei. „Dar de ce o mai fi luptat împotriva seducătorului ei, se gândi Pierre, dacă-l iubea? Dumnezeu nu i-a putut sădi în suflet o dorinţă potrivnică voinţei lui. Fosta mea nevastă n-a combătut-o, şi poate că ea avea dreptate. Nu s-a descoperit nimic, îşi zise iarăşi Pierre, nu s-a născocit nimic nou. Tot ce putem şti noi e doar că nu ştim nimic. Şi asta-i încă treapta cea mai înaltă la care a ajuns înţelepciunea omenească."

Totul, în sufletul lui şi împrejur, îi părea încurcat, fără rost, dezgustător. Şi tocmai în acest dezgust de tot ce-l înconjura, Pierre îşi găsea un soi de satisfacţie răscolitoare.

— Îndrăznesc să rog pe luminăţia-voastră să faceţi un pic de loc pentru dumnealui, spuse căpitanul de poştă, intrând în odaie cu un călător, nevoit şi el să rămână acolo din lipsă de cai. Călătorul era un bătrân scund, lat în spate, galben şi zbârcit tare la faţă, cu sprâncene albe străjuind doi ochi pătrunzători, de un cenuşiu spălăcit.

Pierre îşi dădu jos picioarele de pe masă, se ridică şi se întinse pe patul ce i se pregătise, azvârlind din când în când o privire spre noul-venit, care, posomorât şi obosit, fără să se uite la Pierre, se dezbrăcă anevoie, ajutat de servitorul lui. După ce rămase într-un cojocel ponosit cu faţa de nanchin şi-şi vârî picioarele slabe şi osoase în nişte şoşoni groşi de casă, din pâslă, noul-venit se aşează pe canapea, sprijinindu-şi de spătar capul neobişnuit de mare şi lat în tâmple, cu părul tuns scurt, şi se uită la Bezuhov. Expresia severă, inteligentă şi pătrunzătoare a acestei priviri îl izbi pe Pierre. Grozav ar fi vrut să intre în vorbă cu el, dar, în clipa în care se pregătea să i se adreseze, întrebându-l ceva în legătură cu drumul, noul-venit închise ochii şi-şi încrucişă mâinile bătrâne zbârcite – la una purta pe un deget un inel mare de fier forjat cu cap de mort – şi rămase neclintit, fie odihnindu-se, fie meditând adânc, în tăcere, cum i se păru

lui Pierre. Servitorul călătorului era şi el un bătrânel la fel de galben ca şi stăpânul său; tot numai zbârcituri, fără mustăţi, fără barbă, de bună seamă nu fiindcă le rădea, ci fiindcă nu-i crescuseră niciodată. Acest bătrânel desfăcu îndemânatec cufăraşul cu merinde şi veselă de drum, pregăti masa de ceai şi aduse un samovar în clocot. Când totul fu gata, călătorul deschise ochii, se apropie de masă şi, după ce-şi umplu un pahar cu ceai, mai umplu unul şi pentru bătrânelul spân şi i-l dădu. Pierre începu să simtă o nelinişte ciudată şi un îndemn căruia nu i se putea împotrivi, de a intra în vorbă cu noul-venit.

Servitorul se întoarse, aducând îndărăt paharul gol cu fundul în sus şi cu o bucăţică de zahăr ştirbită şi-şi întrebă stăpânul dacă mai porunceşte ceva.

— Nimic. Adu-mi cartea, spuse călătorul.

Servitorul îi aduse o carte, care lui Pierre i se păru bisericească, şi bătrânul se cufundă în lectură. Pierre îl privea. Dintr-o dată, călătorul lăsă deoparte cartea, puse între filele ei un semn şi o închise, apoi închise iar ochii şi se lăsă pe spate, sprijinit pe coate, aşa cum stătuse la început. Pierre îl privea şi nu izbuti să-şi întoarcă ochii de la dânsul, atunci când bătrânul făcu deodată ochi mari şi-şi, aţinti căutătura tăioasă şi severă asupra lui.

Pierre se simţi tulburat şi voi să-i evite privirea, dar ochii scânteietori ai bătrânului îl atrăgeau spre ei cu o putere căreia nu-i putea rezista.

II

— AM PLĂCEREA SĂ VORBESC, dacă nu mă-nşel, cu contele Bezuhov, spuse călătorul cu glas domol, dar puternic.

Pierre rămase tăcut şi-şi privi întrebător, prin ochelari, interlocutorul.

— Am auzit de dumneata, domnul meu, continuă bătrânul, şi de nenorocirea care te-a lovit. Rosti ultimele cuvinte, subliniindu-le, ca şi cum ar fi spus: „Da, nenorocire, oricum ai vrea să o numeşti; ştiu că ceea ce ţi s-a întâmplat la

Moscova a fost pentru dumneata o nenorocire.” Te compătimesc mult pentru asta, domnul meu.

Pierre se înroşi tot, îşi dădu grăbit picioarele jos din pat şi, aşezându-se pe margine, zâmbi cu sfială, în silă.

— Nu din simplă curiozitate ţi-am amintit de asta, domnul meu, ci din motive mult mai întemeiate.

Tăcu o clipă, fără să-şi ia ochii de la Pierre, şi se retrase la un capăt al canapelei, dându-i a înţelege lui Pierre, prin asta, că-i face loc lângă el. Lui Pierre nu-i era prea plăcut să intre în vorbă cu acest bătrân, dar i se supuse fără voie, se apropie şi se aşează alături de el.

— Eşti nefericit, domnul meu, continuă el. Dumneata eşti tânăr, iar eu sunt bătrân. Aş vrea să-ţi vin, pe cât îmi stă în putere, într-ajutor.

— Ah, da! Exclamă Pierre, cu acelaşi zâmbet silit. Vă sunt foarte recunoscător… De unde veniţi, mă rog?

Faţa călătorului nu exprima defel bunăvoinţă, era rece şi severă; dar, cu toate astea, atât figura cât şi vorba noii lui cunoştinţe exercitau asupra lui Pierre o atracţie căreia nu-i putea rezista.

— Dar dacă, pentru vreun motiv oarecare, convorbirea cu mine vă este neplăcută, zise bătrânul, spuneţi-mi sincer, domnul meu.

Şi zâmbi deodată neaşteptat de blând şi de părinteşte.

— Ah, nu, deloc, dimpotrivă, sunt foarte bucuros să vă cunosc, răspunse Pierre şi, lăsându-şi ochii în jos la mâinile noului cunoscut, se uită îndeaproape, la inel.

Văzu pe el capul de mort, semnul masoneriei.

— Îmi îngăduiţi să vă întreb, zise el: sunteţi mason?

— Da, aparţin frăţiei liberilor constructori, răspunse călătorul, adâncindu-şi tot mai mult privirea în ochii lui Pierre. Şi în numele lor şi al meu personal, îţi întind o mână frăţească.

— Mi-e teamă, zise Pierre, zâmbind şi şovăind între încrederea ce i-o inspira personalitatea masonului şi obişnuinţa pe care şi-o făcuse de a-şi bate joc de credinţele

masonice, mi-e teamă că sunt foarte departe de a înţelege… cum aş putea spune? Mă tem că întregul meu fel de a gândi, toată concepţia mea despre lume şi viaţă este atât de contrarie celei pe care o aveţi dumneavoastră, încât între noi doi nu va putea exista înţelegerea dorită.

— Mi-e cunoscut felul dumitale de a gândi, zise masonul, şi acest fel de a gândi, al dumitale, despre care-mi vorbeşti, şi care ţi se pare că e rezultatul unei trudnice meditaţii personale, este de fapt modul de a gândi al majorităţii oamenilor, este fructul caracteristic al semeţiei, al lenei şi al ignoranţei. Iartă-mă, domnul meu, dar dacă nu ţi-l ştiam nici nu intram în vorbă cu dumneata. Modul dumitale de a gândi este o jalnică rătăcire.

— Întocmai cum pot şi eu presupune despre dumneavoastră că mergeţi pe un drum greşit, observă Pierre, schiţând un zâmbet.

— Nu m-aş încumeta niciodată să afirm că aş cunoaşte adevărul, răspunse masonul, uimindu-l din ce în ce mai mult pe Pierre prin precizia şi proprietatea termenilor lui. Nimeni nu poate ajunge singur la adevăr; numai punând piatră peste piatră, cu participarea tuturor, a milioanelor de generaţii, de la strămoşul Adam şi până în zilele noastre, se poate înălţa templul care să fie lăcaş vrednic de Marele Arhitect al universului, spuse masonul şi închise ochii.

— Trebuie să vă mărturisesc că nu cred… nu cred în… în Dumnezeu, spuse cu părere de rău în glas Pierre, făcând o sforţare; dar simţea neapărată nevoie de a spune tot adevărul.

Masonul îl măsură atent şi-i zâmbi, cum ar zâmbi un nabab cu milioane de ruble unui calic care i-ar mărturisi că lui, sărmanului, îi lipsesc cele cinci ruble care ar putea să-l facă fericit.

— Da, dumneata nu-l ştii, domnul meu, continuă masonul. Dumneata nu-l poţi şti. Nu l-ai aflat şi de aceea şi eşti nefericit.

— Da, sunt nefericit, încuviinţă Pierre, dar ce pot face?

— Nu l-ai aflat, domnul meu, de aceea eşti aşa de nefericit. Nu l-ai aflat, dar el e aici, e şi în mine, în cuvintele mele, e şi în tine, chiar şi în vorbele nesăbuite pe care gura ta le-a rostit acum o clipă, spuse masonul sever, cu vocea tremurătoare de emoţie.

Tăcu o clipă şi oftă, făcând sforţări vizibile ca să-şi astâmpere tulburarea.

— Dacă n-ar exista, reluă el încet, noi doi n-am vorbi acum despre el, domnul meu. Despre ce, despre cine am vorbit? Pe cine ai tăgăduit? Spuse el deodată cu solemnă şi impunătoare severitate. Cine l-a născocit, dacă nu există? Cum de s-a născut în tine presupunerea că există o asemenea fiinţă neînţeleasă? De ce şi tu şi lumea întreagă presupuneţi existenţa unei asemenea fiinţe de necuprins, a unei fiinţe care să fie atotputernică, şi veşnică, şi infinită în toate atributele ei?

Se opri şi rămase mult timp fără să spună o vorbă.

Pierre nu putea şi nu voia să întrerupă tăcerea.

— Există, dar e greu să-l cuprindem cu mintea, vorbi din nou masonul, uitându-se de data asta nu la Pierre, ci drept înainte, în timp ce mâinile sale de om bătrân care, din pricina tulburării lăuntrice, nu puteau sta locului, răsfoiau nervos filele cărţii. Dacă ar fi un om de a cărui existenţă te-ai îndoi, te-aş pune faţă în faţă cu omul acesta: l-aş lua de mână şi ţi l-aş aduce. Dar cum pot arăta eu, muritor nevolnic, toată atotputernicia, toată veşnicia, toată bunătatea lui, unui orb sau unuia care închide ochii ca să nu-l vadă, ca să nu-l înţeleagă şi să nu-şi vadă totodată, să nu-şi înţeleagă toată ticăloşia şi toată nemernicia sa? Tăcu. Cine eşti tu? Ce eşti tu? Îţi închipui că eşti înţelept numai fiindcă poţi rosti câteva cuvinte nelegiuite, continuă el, zâmbind întunecat şi dispreţuitor, când de fapt tu eşti mai prost şi mai fără minte decât un copil care, jucându-se cu piesele unui ceasornic măiestrit lucrat, ar îndrăzni să spună că, întrucât nu înţelege rostul acestui ceasornic, nu poate crede nici în meşterul care l-a făcut. E şi greu să-l cunoşti.

De veacuri, de la Adam şi până în zilele noastre, lucrăm pentru a-l cunoaşte şi suntem încă departe, foarte departe de atingerea acestui ţel, dar în incapacitatea noastră de a-l cuprinde, noi vedem doar bicisnicia noastră şi măreţia lui…

Pierre asculta cu strângere de inimă, uitându-se cu ochi strălucitori la chipul masonului, fără să-l întrerupă şi fără să-l întrebe ceva, şi credea din adâncul sufletului tot ce-i spunea omul acesta străin. Îl convingeau oare argumentele raţionale pe care le găsea în vorbele masonului, sau se lăsa, asemenea copiilor, furat de mlădierile vocii, de hotărârea şi de sinceritatea cu care îi vorbea, de tremurul care-i întretăia adeseori glasul, sau de privirile acestea scânteietoare, îmbătrânite într-una şi aceeaşi credinţă, ori, în sfârşit, îl cucereau liniştea, dârzenia acestui om şi conştiinţa menirii sale, radiind din întreaga fiinţă a masonului, care-l izbeau cu atât mai puternic, cu cât contrastau mai vădit cu delăsarea şi deznădejdea în care se afla el. Sigur e doar că vroia din toată inima să creadă, şi credea chiar; încerca un sentiment îmbucurător de linişte, de înnoire şi de întoarcere la viaţă.

— Nu poate fi cuprins cu mintea, dar îl cuprinzi trăind, adăugă masonul.

— Nu înţeleg, zise Pierre, simţind cu groază cum îndoiala îi încolţea în suflet.

Se temea să nu descopere slăbiciuni şi confuzii în argumentele interlocutorului său, se temea să nu ajungă cumva să nu-l mai creadă. Nu înţeleg, zise el, cum se face că mintea omenească nu poate cuprinde cunoaşterea de care îmi vorbiţi.

Masonul zâmbi, cu zâmbetul său blajin, părintesc.

— Suprema înţelepciune şi supremul adevăr sunt asemenea unei cuminecături pe care am vroi să o sorbim. Pot oare eu primi, vas pângărit ce sunt licoarea asta curată şi pot eu oare preţui puritatea ei? Numai purificându-mi sufletul de orice urmă de necurăţenie aş fi vrednic să mă

împărtăşesc cât de cât din limpezimea acestei cuminecături.

— Da, da, aşa e! Exclamă Pierre cu bucurie.

— Suprema înţelepciune nu se întemeiază exclusiv pe raţiune, nu se bizuie pe ştiinţe laice ca fizica, istoria, chimia şi celelalte în câte se divide cunoaşterea raţională. Suprema înţelepciune cunoaşte o singură ştiinţă, ştiinţa universală, ştiinţa care explică întreaga creaţie şi locul pe care îl ocupă omul în această creaţie. Pentru a-i putea face loc în noi acestei ştiinţe, trebuie neapărat să ne purificăm şi să ne înnoim fiinţa lăuntrică şi, de aceea, înainte le a dori să cunoaştem, trebuie să credem şi să ne desăvârşim. Şi pentru a atinge ţelurile acestea înalte, în sufletele noastre este sădită lumina divină, pe care noi o numim conştiinţă.

— Da, da, încuviinţă Pierre.

— Priveşte cu ochii sufletului la fiinţa ta lăuntrică şi întreabă-te singur dacă eşti mulţumit de tine însuţi. La ce-ai ajuns, călăuzindu-te exclusiv după raţiune? Ce eşti? Eşti tânăr, eşti bogat, eşti inteligent şi cultivat, domnul meu. Ce-ai făcut din toate aceste binecuvântate daruri hărăzite ţie? Eşti mulţumit de tine şi de viaţa pe care o duci?

— Nu. Dimpotrivă, urăsc viaţa pe care o duc, răspunse Pierre, încruntându-se.

— Dacă o urăşti, schimb-o, purifică-te şi, pe măsură ce te vei purifica, vei cunoaşte înţelepciunea. Cercetează-ţi viaţa, domnul meu. Cum ai trăit-o? În orgii sălbatice şi în desfrâu, primind din partea societăţii totul şi nedându-i în schimb nimic. Ţi-au fost hărăzite bogăţii. Cum le-ai folosit? Ce-ai făcut pentru aproapele tău? Te-ai gândit cumva la zecile de mii de robi pe care-i ai, ai căutat vreodată să-i ajuţi fiziceşte şi moralmente? Nu. Te-ai folosit de truda lor, ca să duci o viaţă desfrânată. Iată ce-ai făcut. Ţi-ai ales cumva o îndeletnicire care să-ţi fi îngăduit a veni în ajutorul aproapelui? Nu! Ţi-ai dus viaţa numai în deşertăciuni. Apoi te-ai însurat, domnul meu, ţi-ai luat asupra dumitale răspunderea îndrumării unei femei tinere, şi ce-ai făcut? În

loc s-o ajuţi, domnul meu, să găsească drumul adevărului, ai aruncat-o în viitoarea minciunii şi a nefericirii. Un om te-a jignit, şi dumneata l-ai lovit de moarte; şi pe urmă vii şi-mi spui că nu l-ai aflat pe Dumnezeu şi că urăşti viaţa pe care o duci. Nu-i de mirare, domnul meu, nici nu se putea altfel!

După ce rosti cuvintele acestea, masonul, ca şi cum ar fi obosit de discuţia aceasta prelungită, se sprijini din nou de speteaza canapelei şi închise ochii. Pierre îi privea faţa bătrână, severă, neclintită ca moartă, şi-şi muşca buzele fără să scoată nici un sunet. Ar fi vrut să spună: da, e adevărat, am dus o viaţă ticăloasă, netrebnică, desfrânată, dar nu îndrăzni să curme tăcerea.

Masonul tuşi, hârâind răguşit, ca bătrânii, şi-şi strigă sluga.

— Ce-i cu caii? Întrebă el, fără să se uite la Pierre.

— Au sosit caii de schimb, răspunse servitorul. Nu vă mai odihniţi?

— Nu, spune să înhame.

„Va pleca oare şi mă va lăsa singur, fără să-mi spună tot ce are de spus şi fără să-mi făgăduiască sprijinul său? Se gândi Pierre, ridicându-se în picioare, şi începu să se plimbe prin odaie, cu capul plecat, uitându-se din când în când la chipul masonului. Da, nu m-am gândit la asta, da, am dus o viaţă vrednică de dispreţ, desfrânată, care însă nu mi-a plăcut şi pe care n-am voit-o, gândea Pierre, iar omul acesta cunoaşte adevărul şi, dacă ar vrea, mi l-ar putea dezvălui.” Asta ar fi voit Pierre să-i spună masonului, dar nu îndrăznea. Călătorul îşi strânse, cu gesturi tacticoase de bătrân, lucrurile, şi-şi încheie cojocelul. Sfârşind ce avea de făcut, se adresă lui Bezuhov şi, pe un ton de politicoasă nepăsare, îi zise:

— Şi unde pleci acum, mă rog, domnul meu?

— Eu? La Petersburg, îi răspunse Pierre cu nehotărâre copilărească în glas. Vă sunt recunoscător pentru cele ce mi-aţi spus. Sunt întru totul de părerea dumneavoastră. Să nu credeţi însă că aş fi atât de păcătos. De când mă ştiu, mi-

am dorit din toată inima să fiu aşa cum aţi voi dumneavoastră să fiu; dar n-am găsit niciodată, nicăieri, sprijin… De altminteri, eu sunt cel mai vinovat. Ajutaţi-mă, învăţaţi-mă şi, poate am să…

Pierre nu mai putu continua, respiră adânc şi se întoarse cu spatele.

Masonul tăcu îndelung; se vedea că-l frământa un gând.

— Ajutor nu-i de aşteptat decât de la Dumnezeu, vorbi el, dar atâta cât e în puterea ordinului nostru, ordinul nostru ţi-l va dărui, domnul meu. Tot te duci la Petersburg: predă asta contelui Willarsky (îşi scoase portvizitul, luă o hârtie mare, împăturită în patru, şi scrise pe ea câteva cuvinte). Un sfat, dacă-mi dai voie să-ţi dau: odată ajuns în capitală, închină-ţi cele dintâi zile singurătăţii, judecă-te singur şi părăseşte căile pe care ai mers până acum. Îţi doresc drum bun, domnul meu, încheie el, băgând de seamă că servitorul intrase în odaie, şi succes!

Călătorul era Osip Alexeevici Bazdeev, după cum află Pierre din registrul căpitanului de poştă. Bazdeev era unul dintre cei mai cunoscuţi masoni şi martinişti398, încă din epoca lui Novikov. Mult timp după plecarea lui, Pierre nu se mai culcă să se odihnească şi nici nu mai ceru caii de schimb, ci se plimbă întruna prin încăperea staţiei de poştă, gândindu-se la trecutul lui de desfrânat şi reprezentându-şi, cu bucuria omului renăscut, un viitor fericit, curat şi plin de binefaceri, care i se părea atât de uşor de atins. Fusese păcătos, aşa i se părea acum, numai pentru că uitase întâmplător ce bine este să fii virtuos. În suflet nu-i mai rămăsese nici urmă din vechile îndoieli. Credea cu toată tăria în putinţa frăţiei dintre oameni, uniţi în scopul de a se sprijini unul pe altul în drumul spre virtute, şi asta-şi închipuia el că e masoneria.

III.

AJUNS LA PETERSBURG, Pierre nu înştiinţă pe nimeni că venise, nu se duse nicăieri şi-şi petrecu tot timpul citind pe Thomas Kempis399, a cărui carte nu ştia cine i-o adusese.

Citind această carte, Pierre încerca mereu unul şi acelaşi sentiment: simţea desfătarea pe care n-o cunoscuse până atunci de a crede că desăvârşirea poate fi atinsă, că e cu putinţă dragostea frăţească şi constructivă dintre oameni, credinţă pe care i-o dezvăluise Osip Alexeevici. La o săptămână după sosirea sa, Pierre primi într-o seară vizita tânărului conte polonez Willarsky, pe care avusese prilejul să-l cunoască în treacăt în societatea înaltă petersburgheză. Acesta intră în camera lui cu acelaşi aer oficial şi solemn cu care-i călcase pragul martorul lui Dolohov şi, după ce trase uşa după sine şi se convinse că nu se mai află nimeni în odaie, afară de Pierre, îi vorbi:

— Am venit la dumneavoastră, conte, cu o misiune şi o propunere, zise el, fără să ia loc pe scaun. O persoană suspusă, om de foarte mare grad în frăţia noastră, a intervenit ca dumneavoastră să fiţi primit în rândurile frăţiei noastre, înainte de termen, şi m-a însărcinat să vă fiu îndrumător. Consider împlinirea voinţei acestei persoane ca pe o datorie sfântă pentru mine. Voiţi să intraţi, sub îndrumarea mea, în frăţia liberilor constructori?

Vocea rece şi severă a acestui om, pe care Pierre îl văzuse aproape totdeauna zâmbind curtenitor la baluri, în societatea celor mai strălucite femei, îl izbi.

— Da, vreau, răspunse Pierre.

Willarsky înclină capul.

— Încă o întrebare, conte, zise el, la care vă rog să-mi răspundeţi cu toată sinceritatea, nu de viitor mason, ci de om de onoare (galant homme): aţi renunţat la convingerile dumneavoastră anterioare? Credeţi acum în Dumnezeu?

Pierre stătu să se gândească.

— Da… da, cred în Dumnezeu, spuse el.

— În cazul acesta… începu Willarsky, dar Pierre îl întrerupse:

— Da, cred în Dumnezeu, mai spuse el o dată.

— În cazul acesta putem pleca, zise Willarsky. Trăsura mea vă stă la dispoziţie.

Tot timpul drumului, Willarsky tăcu. La întrebarea lui Pierre, ce anume trebuie să facă şi cum să răspundă, Willarsky nu-i dezvălui decât că fraţi mai vrednici decât el îi vor pune întrebări şi că Pierre n-are nimic altceva de făcut decât să spună adevărul.

Cupeul intră pe poarta clădirii impozante în care se afla sediul lojii şi, urcând o scară întunecoasă, ei pătrunseră într-un vestibul nu prea spaţios, dar bine luminat, unde îşi scoaseră singuri şubele, neajutaţi de nici un lacheu. Din vestibul trecură într-o altă încăpere. Un om îmbrăcat într-un chip ciudat se arătă în uşă. Willarsky se apropie de el, îi şopti ceva în franţuzeşte, şi se îndreptă spre un dulăpior, în care Pierre observă nişte veşminte cum nu mai văzuse niciodată. Scoţând din dulap o basma, Willarsky i-o trecu peste ochi şi i-o înnodă la ceafă, prinzându-i din greşeală în nod o şuviţă de păr, ceea ce-i pricinui o senzaţie de durere. Îl trase apoi spre sine, îl sărută şi, luându-l de mână, îl duse într-o direcţie necunoscută. Pierre, pe care-l sâcâiau firele de păr prinse în nod, se strâmba de durere şi în acelaşi timp zâmbea, ca şi cum s-ar fi ruşinat de ceva. Uriaş, cu mâinile lăsate în jos, cu figura încreţită de un zâmbet, îl urma pe Willarsky cu paşi nesiguri şi supuşi.

După ce făcu vreo zece paşi cu el, Willarsky se opri.

— Orice ar fi să se întâmple cu dumneata, zise el, trebuie să înduri totul cu bărbăţie, dacă eşti ferm hotărât să intri în frăţia noastră. (Pierre răspunse afirmativ printr-o înclinare a capului.) Când vei auzi o bătaie în uşă, te vei dezlega la ochi, adăugă Willarsky. Îţi urez curaj şi succes. Şi, strângându-i mâna, ieşi.

Rămas singur, Pierre continuă să zâmbească. Ridică o dată, de două ori din umeri şi duse mâna la basma, ca şi cum ar fi vrut să şi-o dezlege, dar se răzgândi şi-şi lăsă iar în jos mâna. Cele cinci minute cât stătu cu ochii legaţi i se părură un ceas. Mâinile îi amorţiseră, picioarele i se muiaseră. I se părea că e obosit de tot. Încerca tot felul de simţăminte necunoscute. Îi era teamă şi de ceea ce urma să

i se întâmple, şi îi era încă şi mai teamă să nu lase să i se ghicească teama. Era curios să ştie ce mai avea de făcut şi ce va mai afla; dar, mai presus de orice, era bucuros că venise clipa în care, în sfârşit, avea să păşească pe drumul acela al reînnoirii şi al unei vieţi de virtute şi binefacere, pe care o dorea din ziua întâlnirii cu Osip Alexeevici. În uşă răsunară bătăi puternice. Pierre îşi scoase legătura de la ochi şi privi în jur. În încăpere era întuneric beznă, doar într-un colţ ardea o candelă, pusă în ceva alb. Pierre se apropie şi văzu că lângă candelă, pe masa neagră, se mai afla şi o carte deschisă. Cartea era Evanghelia, iar obiectul alb în care ardea candela era un craniu omenesc, cu orbitele şi găurile dinţilor luminate. După ce citi primele cuvinte ale Evangheliei: „La început era cuvântul, şi cuvântul era Dumnezeu şi Dumnezeu era cuvântul”, Pierre făcu ocolul mesei şi dădu peste o ladă mare deschisă, plină cu ceva nedesluşit. Era o raclă cu oseminte. Nimic nu-l mai uimea din tot ce vedea. Nădăjduind să intre într-o viaţă cu desăvârşire nouă, cu desăvârşire alta decât cea de până atunci, se aştepta tot la lucruri neobişnuite, chiar mult mai neobişnuite decât acelea pe care le vedea. Craniul, racla, Evanghelia – i se părea că se aşteptase la toate astea, că aşteptase ceva şi mai neobişnuit. Străduindu-se să-şi deştepte în suflet un sentiment de pietate, el se uită în jurul său. „Dumnezeu, moartea, dragostea, frăţia umană”, îşi zise ca pentru sine, legând aceste cuvinte de imagini nelămurite, dar dătătoare de bucurie. O uşă se deschise şi cineva intră.

În lumina slabă, cu care totuşi Pierre izbutise să se obişnuiască, se ivi un om mai mult mărunt decât înalt. Omul se opri o clipă: venea de bună seamă de la lumină; se apropie apoi de masă, păşind cu băgare de seamă, şi-şi puse pe tăblia ei mâinile mici, cu mănuşi de piele.

Omul acesta scund era îmbrăcat cu un şorţ alb de piele, care-i acoperea pieptul şi în parte picioarele; de gât îi

atârna un fel de salbă, iar de sub salbă ieşea un jabou alb, ce-i încadra faţa lunguiaţă, luminată de jos în sus.

— De ce-ai venit aici? Întrebă omul, îndreptându-şi privirea spre locul unde era Pierre, pe care îl ghici după mişcări. De ce-ai venit, dumneata, care nu crezi în lumina adevărului şi nici nu vezi lumina, de ce-ai venit aici şi ce doreşti de la noi? Înţelepciune, virtute, învăţătură?

În clipa în care se deschise uşa şi apăru necunoscutul, Pierre încercă sentimentul de teamă şi de evlavie pe care-l simţea în copilărie, la spovedanie: se vedea între patru ochi cu un om cu totul străin, de care nu-l lega nimic în viaţa de toate zilele, şi totuşi atât de apropiat sub raportul frăţiei dintre oameni. Cu respiraţia întretăiată de bătăile repezi ale inimii, Pierre se îndreptă spre ritor (aşa se numea în masonerie fratele care pregăteşte pe cel ce caută să intre în frăţie) şi, apropiindu-se de el, recunoscu pe unul dintre cunoscuţii săi, Smolianinov; dar gândul că omul care intrase era un cunoscut îl supăra; ar fi vrut să vadă în noul-venit doar un frate şi un îndrumător pe căile virtuţii. O bucată de vreme, Pierre nu putu scoate nici o vorbă, aşa că ritorul fu nevoit să-şi repete întrebarea.

— Da, vreau… vreau înnoirea, izbuti Pierre să îngaime.

— Bine, încuviinţă Smolianinov şi numaidecât adăugă: Ai vreo idee de mijloacele prin care sacrul nostru ordin te va putea ajuta să-ţi ajungi scopul?

Spusese asta repede, dar calm.

— Nădăjduiesc… îndrumare… şi ajutor… în vederea înnoirii, rosti anevoie Pierre, al cărui glas tremura, atât de emoţie, cât şi din pricină că nu era obişnuit să formuleze în ruseşte lucruri atât de abstracte.

— Care sunt noţiunile dumitale despre francmasonerie?

— După cât înţeleg eu, francmasoneria este fraternité400 şi egalitatea oamenilor pentru binele omenirii, răspunse el, şi pe măsură ce vorbea, se simţea din ce în ce mai stingherit de faptul că vorbele sale erau nepotrivite cu solemnitatea clipei. După părerea mea…

— Bine, se grăbi să-l încurajeze ritorul, pe deplin satisfăcut pesemne de acest răspuns. Ţi-ai căutat cumva mijloacele pentru atingerea ţelului dumitale în religie?

— Nu, am socotit-o ca inechitabilă şi nu i-am urmat preceptele, mărturisi Pierre cu glas atât de scăzut, încât ritorul nu-l auzi şi-l întrebă ce-a spus. Am fost ateu, răspunse Pierre.

— Dumneata cauţi adevărul în scopul de a-i urma legile în viaţă: prin urmare, cauţi înţelepciunea şi virtutea, nu-i aşa? Îl întrebă ritorul după o clipă de tăcere.

— Da, exact, întări Pierre.

Ritorul îşi drese glasul, îşi încrucişă pe piept mâinile înmănuşate şi începu:

— Trebuie să-ţi dezvălui acum ţelul principal al ordinului nostru – zise el. Dacă ţelul acesta este întru totul corespunzător cu al dumitale, înseamnă că nu va fi fără folos să intri în frăţia noastră. Cea dintâi şi cea mai în semnată ţintă a noastră, piatra de temelie, pe care se sprijină ordinul nostru şi pe care nici o putere omenească nu o poate doborî, este păstrarea şi transmiterea către posteritate a unei taine de seamă… ajunsă până la noi încă din erele preistoriei şi chiar de la cel dintâi om, taină de care depinde, poate, soarta întregului neam omenesc. Cum însă această taină are însuşirea de a nu putea fi nici cunoscută şi nici folositoare nimănui, dacă nu s-a pregătit şi purificat îndelung şi cu stăruinţă pe sine însuşi, e limpede că nu oricine poate nădăjdui să-i afle dezlegarea. De aceea, cel de-al doilea ţel al nostru constă în a-i pregăti, pe cât e cu putinţă, pe membrii ordinului nostru să-şi însănătoşească sufletul, să-şi purifice şi să-şi cultive raţiunea prin mijloacele transmise nouă de către aceia care s-au ostenit să cerceteze taina şi, prin aceasta, a-i face vrednici de a o prelua. Purificându-i şi îndreptându-i pe membrii ordinului nostru, noi ne străduim, în al treilea rând, să îndreptăm totodată întreg neamul omenesc, dându-i pe membrii noştri drept pildă de pietate şi virtute, şi astfel, ne străduim în

acelaşi timp să luptăm din răsputeri împotriva răului ce domneşte în lume. Gândeşte-te la asta; mă întorc îndată la dumneata, îi spuse el, ieşind din cameră.

„Să luptăm împotriva răului ce domneşte în lume…" repetă Pierre şi-şi închipui numaidecât activitatea lui pe acest tărâm în viitor. Se gândea la categoria oamenilor din rândul cărora fusese şi el nu mai departe decât cu două săptămâni în urmă şi în gând le adresă cuvinte de povaţă şi de îndrumare, văzându-i, în închipuirea lui, pe aceşti oameni păcătoşi şi nefericiţi, ajutaţi de el cu vorba şi cu fapta. Se vedea smulgând din mâinile asupritorilor victimele. Din cele trei ţeluri pomenite de ritor, ultimul – îndreptarea neamului omenesc – îi stătea cel mai la inimă. Taina aceea atât de importantă, de care amintise ritorul, deşi-i aţâţase întrucâtva curiozitatea, nu i se părea lucrul cel mai de căpetenie; iar cel de-al doilea ţel, purificarea de sine şi îndreptarea fiinţei lăuntrice, nu-l prea preocupa, fiindcă în aceste clipe se simţea cu încântare gata izbăvit de viaţa păcătoasă pe care o dusese şi hotărâse să facă numai binele.

După vreo jumătate de oră, ritorul se întoarse, ca să transmită candidatului cele şapte virtuţi, corespunzând celor şapte trepte ale templului lui Solomon, virtuţi pe care trebuie să le cultive fiecare mason în sufletul lui. Aceste virtuţi erau: 1) tăcerea, păstrarea secretelor ordinului, 2) supunerea faţă de gradele superioare ale ordinului, 3) bunele moravuri, 4) iubirea de oameni, 5) bărbăţia, 6) generozitatea şi 7) dragostea de moarte.

— În ce priveşte aceasta a şaptea virtute, stărui ritorul, dă-ţi osteneala să ajungi, prin repetate meditaţii asupra morţii, să nu mai vezi în ea un duşman îngrozitor, ci un prieten… care-ţi izbăveşte de suferinţele acestei vieţi sufletul ce tinde spre virtute, pentru a-l conduce la loc de răsplată şi de împăcare.

„Da, aşa trebuie să fie, îşi zise Pierre când, după cuvintele acestea, ritorul plecă din nou, lăsându-l să mediteze în

singurătate. Aşa trebuie să fie, dar eu sunt prea slab şi-mi iubesc încă viaţa, al cărei rost abia acum începe sa mi se dezvăluie.” Dar celelalte cinci virtuţi pe care, numărându-le pe degete, şi le aminti una câte una, Pierre le simţea în sufletul său; şi bărbăţia, şi generozitatea, şi bunele moravuri, şi iubirea de oameni şi mai ales supunerea, care i se prezenta chiar ca o adevărată fericire şi nu ca o virtute. (Cu dragă inimă se lepăda acum de liberul arbitru şi era fericit să-şi supună voinţa aceluia sau acelora care cunosc adevărul cel neîndoielnic.) Uitase însă a şaptea virtute şi nu izbutea cu nici un chip să şi-o amintească.

A treia oară, ritorul se întoarse mai curând şi-l întrebă dacă e tot ferm în intenţiile sale şi dacă e hotărât să se supună la tot ce i s-ar cere.

— Sunt gata la orice, răspunse Pierre.

— Trebuie să-ţi mai împărtăşesc, adăugă ritorul, că ordinul nostru îşi propovăduieşte învăţătura nu numai prin cuvinte, ci şi prin alte mijloace, care pot avea asupra adevăratului căutător al înţelepciunii şi al virtuţii o înrâurire poate mai mare decât orice lămurire prin cuvânt. Acest templu, cu tot ce vezi în el, trebuie să vorbească inimii dumitale, dacă e sinceră, mai mult decât cuvintele; vei mai vedea poate în decursul acestui ritual al iniţierii dumitale şi alte asemenea feluri de a lămuri înţelesuri ascunse. Ordinul nostru merge pe urmele asociaţiilor din vechime, care-şi dezvăluiau învăţăturile prin hieroglife; hieroglifa, continuă ritorul, este un semn a ceva ce nu poate fi supus simţurilor şi care cuprinde în sine însuşirile proprii unei imagini simbolice.

Pierre ştia foarte bine ce este o hieroglifă, dar nu îndrăznise să spună. Asculta, fără să rostească o vorbă, spusele ritorului, simţind după toate semnele acestea că în curând avea să fie supus la încercări.

— Dacă-ţi menţii hotărârea, va trebui să trec la călăuzirea dumitale spre iniţiere, spuse ritorul, apropiindu-se mai mult de Pierre. Ca semn al generozităţii, îţi cer să-mi predai toate lucrurile dumitale de preţ.

— Dar nu le am la mine, zise Pierre, înţelegând că i se cere să dea tot ce posedă.

— Predă ce ai asupra dumitale: ceas, bani, inele…

Pierre se grăbi să dea portofelul, ceasul şi se căzni mult până să-şi scoată din degetul gros inelul de logodnă. Când punctul acesta din ritual fu îndeplinit, masonul rosti:

— Ca semn al supunerii, îţi cer să te dezbraci.

Pierre îşi scoase fracul, vesta şi gheata din piciorul stâng, după indicaţiile ritorului. Masonul îi desfăcu cămaşa în partea stângă a pieptului şi, aplecându-se, îi suflecă pantalonul stâng, până mai sus de genunchi. Pierre, pripit, vru să-şi scoată şi cealaltă gheată şi să-şi suflece şi pantalonul drept, pentru a-l scuti de osteneală pe acest om aproape necunoscut, dar masonul spuse că nu e nevoie de asta şi-i dădu un papuc de stofă pentru piciorul stâng. Cu un surâs copilăresc de sfială, de îndoială şi de ironie faţă de sine însuşi, surâs care, fără voia lui, i se întipărise pe figură, Pierre stătea în faţa fratelui-ritor cu mâinile lăsate în jos şi cu picioarele depărtate, aşteptând şi alte indicaţii.

— Şi, în sfârşit, ca semn al sincerităţii, îţi cer să-mi destăinuieşti viciul dumitale de căpetenie, mai zise acesta.

— Viciul meu! Am avut atât de multe, zise Pierre.

— Viciul care, mai mult decât celelalte, te-a făcut să şovăi pe drumul virtuţii, preciză masonul.

Pierre se gândi în tăcere.

„Vinul? Lăcomia? Huzurul? Lenea? Violenţa? Ura? Femeile?” îşi cercetă el viciile, cântărindu-le în gând şi neştiind pe care să-l dea drept viciu de căpetenie.

— Femeile, rosti el cu voce înceată, de-abia auzită.

Masonul nu făcu nici o mişcare şi nu spuse o vorbă mult timp după răspunsul acesta. În cele din urmă se apropie de Pierre, luă de pe masă basmaua şi-l legă din nou la ochi.

— Îţi spun pentru cea din urmă oară; îndreaptă-ţi toată atenţia asupra ta însuţi, înfrânează-ţi simţurile şi caută-ţi fericirea nu în patimi, ci în inima ta. Izvorul fericirii nu este în afara noastră, ci în noi, în lumea lăuntrică…

Pierre se şi simţea inundat de izvorul înviorător al fericirii, care-i umplea sufletul de o duioasă bucurie.

IV.

NU TRECU MULT ŞI ÎN întunericul camerei de chibzuinţă mai intră la Pierre o persoană, nu ritorul, ci Willarsky, pe care el îl recunoscu după voce. La noile lui întrebări asupra hotărârii lui Pierre, acesta îi răspunse:

— Da, da, consimt, şi, cu un zâmbet luminos ca de copil, cu paşi inegali şi sfioşi, înaintă cu un picior încălţat şi celălalt desculţ, condus de sabia lui Willarsky, pe care acesta i-o ţinea întinsă spre pieptul gras şi dezgolit.

Din camera de chibzuinţă îl purtară prin diferite coridoare, întorcându-l când într-o direcţie, când într-alta, până ajunseră în sfârşit dinaintea uşii lojii. Willarsky tuşi. I se răspunse cu bătăi masonice de ciocan şi uşa lojii se deschise. O voce de bas (Pierre tot legat la ochi era) îi puse întrebări: cine este, unde şi când s-a născut etc. După aceea îl conduseră undeva, fără să-l dezlege la ochi, şi tot timpul drumului i se vorbi în chip alegoric de obstacolele ce avea de întâmpinat în călătoria sa, de sfinţenia legăturilor prieteniei, de Marele Arhitect al universului, cel dinainte de toţi vecii, de bărbăţia cu care se cuvenea să ia asupră-şi greutăţile şi primejdiile muncii ce avea de îndeplinit. Cât timp fu purtat aşa, Pierre reţinu că era numit când cel ce caută, când cel ce suferă, când cel care cere, şi că din vreme-n vreme se mai auzeau şi lovituri de ciocan şi zăngănit de săbii. În clipa când ajunse în faţa unui anume obiect, îşi dădu seama că se iscase un freamăt şi oarecare învălmăşeală printre călăuzele lui. Auzi cum discutau în şoaptă între ei cei care-l înconjurau şi cum unul stăruia să fie condus pe un anumit covor. Cineva îi luă după asta mâna dreaptă, i-o puse pe un obiect, iar pe cea stângă îi porunciră să şi-o ţină în echer pe sânul stâng şi să repete, după cineva care i-o citea, formula jurământului de credinţă faţă de legile ordinului. Apoi lumânările fură stinse şi cineva aprinse puţin spirt, cum simţi Pierre după miros. I se spuse

că va vedea acum lumina cea mică. Îi dezlegară ochii şi, la lumina palidă a flăcării spirtului, Pierre văzu ca prin vis câţiva oameni cu şorţuri la fel ca acela al ritorului, stând drept în faţă şi ţinându-şi săbiile îndreptate spre pieptul lui. Între ei, ţineau un om a cărui cămaşă albă era pătată de sânge. Văzând asta, Pierre se repezi cu pieptul deschis înspre săbii, dornic să le înfrunte cu trupul lui. Dar săbiile se feriră din calea sa, şi în aceeaşi clipă, fu legat iar la ochi.

— Acum ai văzut lumina cea mică, rosti o voce.

După asta, aprinzându-se din nou lumânările, i se spuse că va avea parte de lumina deplină; şi din nou îi scoaseră legătura de pe ochi. Mai bine de zece voci spuseră deodată: sic transit gloria mundi.

Pierre începu să-şi vină treptat în fire şi să cerceteze din ochi încăperea în care se găsea şi persoanele care se aflau înăuntru. În jurul unei mese lungi, îmbrăcată în negru, şedeau doisprezece oameni, în aceleaşi veşminte ca şi cei pe care-i văzuse până atunci. Pe câţiva îi cunoştea din societatea petersburgheză. Locul prezidenţial îl ocupa un tânăr necunoscut, pe pieptul căruia era o cruce de formă ciudată. La dreapta lui şedea abatele italian, pe care Pierre îl văzuse cu doi ani în urmă la serata Annei Pavlovna. Mai erau acolo un foarte important demnitar şi un elveţian, fost preceptor în casa Kuraghin. Toţi tăceau şi ascultau solemn cuvintele venerabilului lojii, care ţinea în mână un ciocan. Sus, pe zid, era înfăţişată steaua înflăcărată; de o parte a mesei, spre încăpere, era întins un mic covor, cu diferite imagini, iar de cealaltă parte a mesei, spre perete, era un fel de altar, pe care se vedeau o Evanghelie şi un craniu. Jur împrejurul mesei ardeau şapte sfeşnice mari, de felul celor bisericeşti. Doi dintre fraţi îl conduseră pe Pierre către altar, îl aşezară cu călcâiele în unghi drept şi-i ordonară apoi să se prosterneze, în semn de închinare a fiinţei sale la porţile templului.

— Ar trebui să i se dea mai întâi mistria, spuse şoptit unul dintre fraţi.

— Ah, nu-i nevoie, iartă-mă, răspunse altul.

Pierre, puţin zăpăcit, îşi plimbă o clipă în jurul lui privirea tulbure de miop şi nu se înclină, cuprins deodată de o îndoială: „Unde mă aflu? Ce m-am apucat să fac? Nu cumva îşi râd de mine oamenii aceştia? N-are să-mi fie ruşine când mi-oi aminti de toate acestea?” Dar îndoiala asta nu ţinu decât o clipă. Uitându-se la chipurile grave ale celor dimprejur şi gândindu-se la toate prin câte trecuse, Pierre înţelese că nu mai e cu putinţă să se oprească la jumătatea drumului. Se îngrozi de îndoielile ce-l cuprinseseră şi, căutând să-şi trezească din nou în suflet sentimentul de pietate de mai înainte, se prosternă la porţile templului şi, într-adevăr, sentimentul evlaviei puse şi mai puternic stăpânire pe el. După ce zăcu o vreme cu faţa în jos, i se ordonă să se ridice şi-i puseră un şorţ alb de piele la fel cu şorţurile celorlalţi, îi dădură o mistrie şi trei perechi de mănuşi, iar marele maestru de ceremonii începu să-i vorbească. Îi spuse să-şi dea silinţa să nu întineze prin nimic albeaţa imaculată a şorţului, care întruchipează tăria şi nevinovăţia; în ceea ce priveşte mistria cu pricina, ea avea să-i servească pentru a-şi curăţi inima de patimi şi pentru a netezi cu blândeţe inima aproapelui. Despre prima pereche de mănuşi bărbăteşti îi spuse că trebuie să le păstreze, cu toate că, nu-i e încă dat să le cunoască rostul; a doua pereche de mănuşi, tot bărbăteşti, trebuie să le poarte în timpul adunărilor; în sfârşit, cât priveşte a treia pereche, cele de femeie, marele maestru îi spuse:

— Iubite frate şi aceste mănuşi femeieşti îţi sunt hărăzite. Le vei da acelei femei, pe care o vei stima mai mult decât pe toate celelalte. Prin acest dar vei convinge de neprihănirea inimii tale pe aceea pe care ţi-o vei alege de vrednică cioplitoare a pietrei brute. După o tăcere de câteva clipe, adăugă: Dar bagă de seamă, iubite frate, ca aceste mănuşi să nu împodobească mâini întinate.

Lui Pierre i se păru că venerabilul se tulburase când marele maestru rostise aceste din urmă cuvinte. Se tulbură

şi el însuşi şi mai tare; roşind până la lacrimi, aşa cum roşesc de obicei copiii, privi neliniştit împrejur şi o tăcere apăsătoare se aşternu.

O întrerupse unul dintre fraţii care, conducându-l pe Pierre lângă covor, începu să-i citească dintr-un caiet explicaţia tuturor figurilor de pe el: soarele, luna, ciocanul, firul cu plumb, mistria, piatra brută şi piatra cubică, coloanele, cele trei ferestre, şi altele. Apoi i se indică locul rezervat lui, i se arătară semnele de recunoaştere ale lojii, i se dădu cuvântul de ordine care se spune la intrare şi, în sfârşit, i se îngădui să stea jos. Marele maestru începu să citească statutul. Era foarte lung, şi Pierre, tulburat de bucuria şi sfiala iniţierii, nu fu în stare să urmărească nimic din ceea ce i se citea şi nu ascultă decât ultimele cuvinte ale statutului, pe care şi le putu aminti mai târziu.

„În templele noastre, citea marele maestru, noi nu cunoaştem alte ranguri decât acelea ce despart virtuţile de viciu. Fereşte-te să faci vreo deosebire, care ne-ar putea ştirbi egalitatea. Sări în ajutorul fratelui, oricine ar fi să fie, povăţuieşte pe cel rătăcit, ridică pe cel căzut şi nu nutri niciodată faţă de un frate ură sau duşmănie. Fii prietenos şi binevoitor, trezeşte în inimile tuturora flacăra virtuţii. Împarte-ţi fericirea cu aproapele, iar pizma să nu-ţi tulbure niciodată această bucurie curată.

Iartă duşmanului tău şi nu te răzbuna decât făcându-i bine. Împlinind în felul acesta legea supremă, îţi vei regăsi calea trecutei tale măreţii, pierdute din vechime”, încheie marele maestru şi, ridicându-se, îl îmbrăţişa pe Pierre şi-l sărută.

Pierre, cu lacrimi de bucurie în ochi, se uita în jurul lui şi nu ştia ce să răspundă la felicitările şi la reînnoirea cunoştinţei cu cei care-l înconjurau. Nu mai ştia pe cine cunoscuse şi pe cine nu. Dar în toţi oamenii aceştia el vedea doar nişte fraţi, cu care ardea de nerăbdare să pornească la lucru.

Marele maestru bătu cu ciocanul; se aşezară cu toţii la locurile lor, şi un frate citi un îndemn la smerenie.

După asta, marele maestru dispuse să se împlinească ultimul ritual, şi înaltul demnitar, care purta denumirea de paznic al trunchiului de caritate, trecu pe la fiecare dintre fraţi. Pierre ar fi voit să subscrie la trunchiul de caritate toţi banii pe care îi avea la el, dar, de teamă să nu se creadă că o face din trufie, subscrise o sumă la fel cu ceilalţi.

Şedinţa luase sfârşit. Ajuns acasă, lui Pierre i se păru că se întorcea dintr-o călătorie lungă, care durase zeci de ani, în timpul căreia se preschimbase cu totul, uitându-şi vechile obiceiuri de viaţă şi vechile preocupări.

V.

A DOUA ZI DUPĂ PRIMIREA sa în lojă, Pierre, singur acasă, citea o carte şi se străduia să pătrundă înţelesul unui pătrat, ale cărui laturi simbolizau una pe Dumnezeu, alta lumea psihică, a treia lumea fizică, iar a patra lumea psiho-fizico-divină. Din când în când îşi ridica ochii de pe carte şi de pe pătrat şi închipuirea lui făurea un plan de viaţă nouă. În ajun, la lojă, i se spusese că împăratului îi ajunsese la ureche un zvon despre afacerea cu duelul şi că ar fi mai cuminte din partea lui să se ţină departe de Petersburg o vreme. Pierre plănuia să plece la moşiile lui din sud, să-şi vadă acolo de ţăranii săi. Se gândea cu bucurie la această viaţă nouă când, pe neaşteptate, se pomeni că intră în cameră prinţul Vasili.

— Dragul meu, ce te-ai apucat să faci la Moscova? De ce te-ai certat cu Liolia, mon cher? Ai fost indus în eroare, îi spuse prinţul Vasili, de cum păşi pragul. Sunt la curent cu tot ce te pot încredinţa că Hélene e nevinovată faţă de tine ca Christos faţă de iudei.

Pierre voi să răspundă, dar prinţul Vasili îl întrerupse.

— Şi de ce nu mi te-ai adresat de-a dreptul mie, ca unui prieten? Ştiu tot, te înţeleg, zise el. Te-ai purtat aşa cum se poartă un om care ţine la onoarea lui; te-ai cam pripit, poate, dar să trecem peste asta. Nu uita, însă, în ce situaţie

o pui pe Hélene şi pe mine faţă de o lume-ntreagă, şi faţă de curte chiar, spuse el, coborând vocea. Ea la Moscova, tu aici! Nu uita, dragul meu, adăugă el, apucându-i mâna şi trăgându-i-o în jos, nu poate fi la mijloc decât o neînţelegere; cred că-ţi dai singur seama de asta. Hai, scrie-i chiar acum, cu mine, o scrisoare; ea va veni numaidecât aici şi totul se va lămuri; altminteri, ţi-o spun limpede, dragul meu, s-ar putea foarte uşor să ai neplăceri!

Prinţul Vasili se uită cu înţeles la Pierre.

— Mi s-a spus din sursă vrednică de încredere că împărăteasa mamă se interesează în chipul cel mai viu de toată această afacere. Ştii că e foarte binevoitoare faţă de Hélene.

Pierre era pe cale să spună şi el ceva, dar, pe de o parte, prinţul Vasili nu-i dădea răgaz, pe de altă parte îi venea greu să-i răspundă socrului său pe tonul categoric de refuz şi de frondă, la care era hotărât în primul moment. În afară de aceasta îi stăruiau în minte cuvintele din statutul masonic: „Fii prietenos şi binevoitor”. Se încrunta, roşea, se ridica şi se lăsa din nou pe scaun, căznindu-se să se hotărască a face lucrul cel mai greu din viaţa lui şi care-l costa totdeauna mari sforţări: să spună cuiva în faţă lucruri neplăcute şi, în special, să-i spună acelui om, oricine ar fi el, altceva decât ceea ce aştepta acesta de la dânsul. Era atât de deprins să se supună tonului de sfidătoare încredere în sine al prinţului Vasili, încât simţea că nici de această dată nu va avea tăria să i se împotrivească; dar mai simţea că de ceea ce avea să spună în clipa asta atârna toată soarta lui viitoare: va continua să meargă pe drumul cel vechi, bătut până atunci, sau va apuca altă cale, aceea pe care i-o înfăţişaseră atât de atrăgător masonii şi prin care era pe deplin încredinţat că va renaşte la o viaţă nouă.

— Hai, dragul meu, rosti cu ton glumeţ prinţul Vasili, spune-mi „da” şi o să-i scriu eu; pe urmă vom tăia viţelul cel mai gras.

Dar n-apucă prinţul Vasili să-şi sfârşească gluma, că Pierre, cu o expresie de furie pe faţă, care-l făcea să semene cu tatăl său, rosti aproape şoptit, fără să se uite în ochii celui cu care vorbea:

— Prinţe, nu v-am chemat; plecaţi, vă rog, de aici, plecaţi! Se repezi şi-i deschise uşa. Plecaţi! Repetă el, fără să-şi creadă singur urechilor, bucuros de zăpăceala şi teama ce se întipăriseră pe faţa prinţului Vasili.

— Ce-i cu tine? Eşti bolnav?

— Plecaţi! Mai repetă o dată Pierre şi glasul îi tremură.

Prinţul Vasili n-avu încotro şi trebui să plece fără altă explicaţie.

După o săptămână, Pierre, luându-şi rămas-bun de la noii săi prieteni masoni, cărora le lăsă sume mari de bani pentru trunchiul de caritate, plecă la moşiile lui. Noii săi fraţi îi dădură pentru Kiev şi Odesa scrisori către masonii de acolo şi-i făgăduiră să-i scrie şi să-l îndrume prin scris pe noua lui cale.

VI.

AFACEREA PIERRE-DOLOHOV fu muşamalizată şi, cu toată severitatea ţarului faţă de dueluri, nu avu de suferit niciunul dintre cei doi adversari şi nici martorii lor. Dar istoria cu duelul, confirmată prin despărţirea lui Pierre de soţie, se răspândi în societate. Pierre, care fusese privit cu indulgenţă şi binevoitoare îngăduinţă când nu era decât un fiu nelegitim, pe care-l linguşeau şi-l proslăveau toţi când devenise cea mai strălucită „partidă” din întreg imperiul rus, scăzuse foarte mult în ochii societăţii când, după căsătoria sa, fetele de măritat şi mamele lor nu mai aveau ce aştepta de la el, cu atât mai mult, cu cât el nu se pricepea şi nici nu ţinea să-şi câştige bunăvoinţa societăţii. Acum toţi îl socoteau singurul vinovat de ceea ce se întâmplase şi-l vorbeau de rău ca pe un om nebun de gelozie, stăpânit de aceleaşi accese de furie sângeroasă ca şi tatăl său. Şi când, după plecarea lui Pierre, Hélene se înapoie la Petersburg, toţi cunoscuţii o primiră nu numai cu

toată dragostea, ci şi cu o consideraţie plină de respect pentru nefericirea ei. Ori de câte ori venea vorba de bărbatul ei, Hélene îşi lua un aer demn, pe care ea, cu tactul ce o caracteriza, şi-l însuşise, cu toate că nu-i pătrundea înţelesul. Acest aer demn ţinea să exprime hotărârea ei de a suporta, fără a se plânge, nefericirea ce o lovise şi să arate că bărbatul ei nu era decât crucea pe care i-o sortise Dumnezeu s-o poarte. Prinţul Vasili îşi arăta mai deschis părerea. Când aducea vorba cineva de Pierre, ridica din umeri şi, arătând cu mâna la frunte, spunea:

— Un cerveau félé, je le disais toujours401.

— Am susţinut cea dintâi, zicea Anna Pavlovna, am spus-o numaidecât, de atunci şi înaintea tuturor (ţinea mult la această întâietate), că Pierre e un tânăr fără minte, pervertit de ideile deşănţate ale veacului. Am spus-o încă de atunci când, abia sosit din străinătate, îi cucerise pe toţi; vă amintiţi, desigur, de seara aceea când făcea pe Marat la mine în casă? Iată unde a ajuns! Eu de pe atunci am fost împotriva căsătoriei acesteia şi am prorocit tot ce avea să se întâmple…

Anna Pavlovna continua, după obiceiul de altădată, să dea în zilele ei libere seratele acelea, pe care numai ea avea darul să le organizeze ca şi înainte, serate la care lua parte „la creme de la veritable bonne société, la fine fleur de l'essence intellectuelle de la société de Petersbourg”402, cum se exprima ea însăşi. În afară de precizia măiastră cu care-şi alegea invitaţii, seratele Annei Pavlovna se mai distingeau şi prin grija ce o avea de fiecare dată de a prezenta invitaţilor ei câte o figură nouă, interesantă şi, în afară de asta, prin faptul că nicăieri ca la aceste serate nu se înregistra mai clar şi mai hotărât temperatura politică la care se ridica starea de spirit a legitimiştilor de la curtea din Petersburg.

Spre sfârşitul anului 1806, când ajunseseră la Petersburg tristele veşti despre nimicirea armatelor prusace la Jena şi Auerstadt de către Napoleon şi despre capitularea celor

mai multe dintre cetăţile germane, când trupele ruseşti intraseră în Prusia şi începuse cel de-al doilea război cu Napoleon, Anna Pavlovna organiză din nou la ea acasă o serată. „La creme de la veritable bonne société”403 erau în acea seară încântătoarea şi nefericita Hélene, părăsită de bărbatul ei, Mortemart şi încântătorul prinţ Ippolit, abia sosit de la Viena, precum şi doi diplomaţi, mătuşica, şi un tânăr care fusese prezentat în salon sub simpla denumire de un homme de beaucoup de mérite404, o domnişoară de onoare de curând numită, împreună cu mama ei, şi alte câteva persoane mai puţin importante.

Persoana pe care Anna Pavlovna o servea în seara aceea drept trufanda musafirilor ei era Boris Drubeţkoi, care tocmai venise în calitate de curier de la armatele din Prusia şi era aghiotantul unui personagiu foarte sus-pus.

Termometrul politic arăta societăţii aflate la această serată următoarele: oricât s-ar strădui suveranii şi comandanţii de armate din Europa să-l încurajeze pe Bonaparte, pentru ca să-mi creeze mie, şi în general nouă, neplăceri şi supărări, părerea noastră asupra lui Bonaparte nu se va schimba. Nu vom înceta să arătăm pe faţă felul nostru de a vedea lucrurile şi vom spune regelui Prusiei şi celorlalţi: „Cu atât mai rău pentru voi. Tu l'as voulu, Georges Dandin405. Asta-i tot ce vă putem spune”. Iată ce arăta termometrul politic la serata Annei Pavlovna. Când Boris, care trebuia servit musafirilor, îşi făcu intrarea în salon, aproape toţi invitaţii erau adunaţi şi discuţia, sub îndrumarea Annei Pavlovna, ajunsese la relaţiile diplomatice cu Austria şi la speranţele ce se puteau pune într-o asemenea alianţă.

Boris, maturizat, proaspăt şi rumen, îmbrăcat într-o elegantă uniformă de aghiotant, intră cu dezinvoltură în salon şi fu condus, aşa cum se cuvenea, s-o salute întâi pe mătuşica, apoi adus la loc în cercul celorlalţi invitaţi.

Anna Pavlovna îi întinse mâna ei uscăţivă ca să i-o sărute şi-i prezentă apoi persoanele pe care nu le cunoştea, caracterizându-i-le pe fiecare în şoaptă.

— Le prince Hyppolite Kouraguine – charmant jeune homme. M-r. Kroug, chargé d'affaires de Copenhague – un esprit profond, apoi pur şi simplu: M-r. Shittoff, un homme de beaucoup de mérite406 – pentru cel cunoscut numai sub această formulă.

Boris izbutise, datorită grijii Annei Mihailovna, propriilor sale gusturi şi caracterului său tenace, să-şi creeze o poziţie cât se poate de avantajoasă în această perioadă a serviciului său. Era aghiotantul unei persoane foarte sus-puse, avea o foarte importantă misiune în Prusia, de unde tocmai sosea în calitate de curier. Îşi însuşise pe deplin disciplina, neprevăzută de regulamente, care îi plăcuse atunci la Olmütz, după care un sublocotenent poate avea o situaţie incomparabil superioară unui general, şi după care, pentru a face carieră, nu se cereau eforturi, muncă, acte de vitejie sau de străduinţă, ci numai arta de a şti să câştigi favoarea acelora care împart recompensele. Şi adesea se mira el însuşi de succesele sale rapide şi de faptul că alţii nu puteau înţelege acest lucru. Ca urmare a acestei descoperiri, întregul său fel de viaţă, toate legăturile cu cunoscuţii de până atunci, toate planurile lui de viitor se schimbară cu desăvârşire. Nu era defel bogat, dar îşi cheltuia ultimii bani ca să se îmbrace mai bine decât toţi ceilalţi; s-ar fi lipsit mai curând de orice plăceri decât să-şi permită să se urce într-o trăsură urâtă, sau să se arate într-o uniformă învechită pe străzile Petersburgului. Nu intra în legături şi nu-şi căuta cunoştinţe decât printre persoanele mai sus-puse decât el, şi care-i puteau fi deci de folos. Îi plăcea Petersburgul şi dispreţuia Moscova. Amintirea casei contelui Rostov şi a dragostei lui copilăreşti pentru Nataşa îi era neplăcută şi, de la plecarea lui în armată, nu mai dăduse o dată măcar pe la Rostovi. În salonul Annei Pavlovna, a cărui frecventare echivala în mintea lui cu o importantă avansare în grad, îşi înţelese numaidecât rolul şi-i lăsă Annei Pavlovna grija de a se folosi pe deplin de ceea ce-i părea ei vrednic de interes în persoana lui, mărginindu-

se să observe cu atenţie fiecare figură nouă şi să cântărească foloasele ce le-ar putea trage şi posibilităţile de a se apropia de fiecare. Se aşează la locul ce i se indică, lângă frumoasa Hélene, şi urmări conversaţia celorlalţi.

— Vienne trouve les bases du traité proposé tellement hors d'atteinte, qu'on ne saurait y parvenir meme par une continuité de succes les plus brillants, et elle met en doute les moyens qui pourraient nous les procurer.” C'est la phrase authentique du cabinet de Vienne407, spuse însărcinatul cu afaceri danez.

— C'est le doute qui est flatteur! Obiectă cu un zâmbet fin l'homme a l'esprit profond408.

— Il faut distinguer entre le cabinet de Vienne et l'Empereur d'Austriche, interveni Mortemart. L'Empereur d'Autriche n'a jamais pu penser a une chose pareille, ce n'est que le cabinet qui le dit409.

— Eh, mon cher vicomte, observă Anna Pavlovna, l'Urope (nu se ştia de ce ea pronunţa l'Urope, ca o subtilitate deosebită a limbii franceze, pe care şi-o putea, în sfârşit, permite atunci când vorbea cu un francez), l'Urope ne sera jamais notre alliée sincere.410

După asta, pentru a-i da lui Boris prilej să intervină în discuţie, Anna, Pavlovna aduse vorba de vitejia şi tăria de caracter a regelui Prusiei.

Boris, aşteptând momentul să-şi spună şi el părerea, asculta cu atenţie ce spunea fiecare, dar, totodată, îşi aruncă în câteva rânduri ochii spre frumoasa lui vecină, Hélene, care, zâmbitoare, îşi încrucişă de mai multe ori privirile cu ale frumosului şi tânărului aghiotant.

În chipul cel mai firesc, cum se discuta poziţia Prusiei, Anna Pavlovna îl rugă pe Boris să istorisească peripeţiile călătoriei sale la Glogau şi starea în care găsise el armata prusacă. Boris povesti pe îndelete, într-o franceză curată şi curgătoare, câteva episoade deosebit de interesante cu privire la armată şi la curte, străduindu-se cu multă grijă, tot timpul cât povesti, să lase deoparte orice părere

personală asupra faptelor înfăţişate. Un timp, Boris izbutise să fixeze atenţia întregii societăţi, şi Anna Pavlovna simţea că trufandaua pe care le-o oferise în seara aceea invitaţilor săi fusese pe placul tuturor. Dintre toţi, Hélene arăta cel mai viu interes pentru cele povestite de Boris. De câteva ori îi ceru amănunte în legătură cu călătoria lui şi părea că e foarte curioasă să se edifice asupra armatei prusiene. Cum încheie Boris, ea îi şi adresă cuvântul, cu obişnuitul zâmbet pe buze:

— Il faut absolument que vous veniez me voir411, îi spuse ea pe un ton care dădea a înţelege că, din anumite motive care lui nu-i puteau fi cunoscute, vizita aceasta era absolut necesară. Mardi entre les 8 et 9 heures. Vous me ferez grand plaisir.412

Boris făgădui să răspundă invitaţiei şi era pe cale să înceapă o conversaţie numai cu Hélene, când Anna Pavlovna îl chemă, sub pretext că mătuşica vrea să-i asculte povestirea.

— Îl cunoşti, cred, pe bărbatul ei? Întrebă Anna Pavlovna, închizând ochii şi arătând spre Hélene cu un gest de compătimire. Ah, e o femeie atât de nefericită şi atât de încântătoare! Să nu-i pomeneşti de el, te rog, să nu-i pomeneşti. Suferă mult, mult de tot!

VII.

CÂND BORIS ŞI ANNA PAVLOVNA se întoarseră în cercul invitaţilor, prinţul Ippolit dădea tonul discuţiei. Afundat într-un fotoliu, el se săltă puţin, ca să spună:

— Le Roi de Prusse! 413 şi, spunând asta, râse. Toţi îşi îndreptară privirile spre el: Le Roi de Prusse? Întrebă Ippolit, râzând iar, şi se afundă din nou grav şi calm, în fotoliu.

Anna Pavlovna aşteptă câteva clipe, dar cum Ippolit, hotărât, părea că nu mai vrea să continue, începu ea să povestească cum sceleratul de Bonaparte răpise la Potsdam sabia lui Frederic cel Mare.

— Cest l'épée de Frédéric le Grand, que je…414 începuse ea, dar Ippolit îi tăie vorba:

— Le Roi de Prusse… şi, iarăşi, de îndată ce simţi aţintite asupră-şi privirile tuturor, se scuză şi tăcu.

Anna Pavlovna se încruntă. Mortemart, prietenul lui Ippolit, se întoarse deodată spre el:

— Vayons, a qui en avez vous avec votre Roi de Prusse?415

Ippolit râse şi parcă se ruşina de râsul lui.

— Non, ce n'est rien, je voulais dire seulement…416 (ţinea să repete o glumă auzită la Viena şi pe care se pregătise toată seara s-o plaseze). Je voulais dire seulement que nous avons tort de faire la guerre pour le Roi de Prusse.417

Boris râse prudent, în aşa fel, încât zâmbetul să poată fi interpretat şi ca zeflemisire şi ca efect al reuşitei glumei, după chipul în care avea să fie primită. Toţi râseră.

— Il est tres mauvais votre jeu de mots, tres spirituel, mais injuste, observă Anna Pavlovna, amenințându-l cu degetul ei zbârcit. Nous ne faisons pas la guerre pour le Roi de Prusse, mais pour les bons principes. Ah, le méchant, ce prince Hyppolite! 418

Discuţia nu se mai potoli toată seara, învârtindu-se cu predilecţie în jurul chestiunilor politice, şi se însufleţi şi mai mult spre sfârşit, când veni vorba de decoraţiile acordate de suveran.

— Dacă anul trecut N. N. a primit tabachera cu portret, întrebă l'homme a l'esprit profond, de ce nu ar putea primi şi S. S. aceeaşi distincţie?

— Je vous demande pardon, une tabatiere avec le portrait de l'Empereur est une récompense, mais point une distinction, preciză diplomatul, un cadeau plutôt.419

— Il y eut plutôt des antécédents, je vous citerai Schwarzenberg.420

— C'est impossible421, interveni un altul.

— Pariem. Le grand cordon, c'est différent…422

Când toţi se ridicară să plece, Hélene, care vorbise foarte puţin toată seara, îi aminti din nou lui Boris pe un ton uşor, amabil, dar stăruitor, că-l aşteaptă marţi la ea.

— Ţin foarte mult să vii, spuse ea zâmbind şi se uită la Anna Pavlovna, care-i încuviinţă dorinţa, schiţând zâmbetul acela trist ce-i însoţea cuvintele de câte ori vorbea de augusta ei protectoare.

S-ar fi putut crede că în seara aceea anumite amănunte din povestirea lui Boris în legătură cu armata prusacă îi stârniseră Hélenei dorinţa de a-l vedea şi că ea îi promitea să-i lămurească motivele acestei dorinţi, la vizita pe care avea să i-o facă marţi.

Prezentându-se marţi seara în somptuosul salon al Hélenei, Boris nu primi nici un fel de lămurire asupra motivului pentru care fusese atât de stăruitor invitat. Erau acolo şi alţi oaspeţi, şi contesa vorbi destul de puţin cu dânsul; abia la plecare, când el îi sărută mâna, ea, drept răspuns, îi spuse pe neaşteptate, mai mult în şoaptă, fără să mai zâmbească după obicei, ceea ce la ea părea ciudat:

— Venez demain dâner… le soir. Il faut que vous veninez… Venez.423

În cursul şederii sale la Petersburg, Boris ajunse un obişnuit al casei contesei Bezuhov.

VIII.

RĂZBOIUL SE ÎNTEŢEA şi teatrul luptelor se apropia de graniţele Rusiei. Pretutindeni nu se auzeau decât blesteme la adresa lui Bonaparte, duşmanul neamului omenesc, în sate se mobilizau ostaşii şi se făceau recrutări noi, iar de pe teatrul de război soseau tot felul de ştiri, ca de obicei, mincinoase şi, în consecinţă, interpretate în fel şi chip.

Viaţa bătrânului prinţ Bolkonski, a prinţului Andrei şi a prinţesei Maria se schimbase mult de la 1805 încoace.

În 1806, bătrânul prinţ fusese numit printre cei opt comandanţi teritoriali ai miliţiei populare, însărcinaţi cu operaţiile de încorporare pe tot cuprinsul Rusiei. Bătrânul prinţ, deşi slăbit de vârstă, slăbiciune ce se făcuse simţită

cu deosebire în vremea cât îşi crezuse fiul mort, socotise că n-are dreptul să se dea în lături de la o slujbă în care îl numise însuşi împăratul şi acest nou tărâm de activitate care i se deschidea îl însufleţea şi-i dădea puteri noi. Se ducea mereu în inspecţie în cele trei gubernii ce-i fuseseră încredinţate, îşi îndeplinea îndatoririle cu o exactitate riguroasă, până la pedanterie, se purta sever până la cruzime cu subalternii şi se amesteca în cele mai mici amănunte ale serviciului. Prinţesa Maria încetase de a mai lua lecţii de matematici cu tatăl ei şi numai dimineaţa mai intra în cabinetul tatălui însoţită de doică, împreună cu micuţul prinţ Nikolai (cum îi spunea bunicul), când bătrânul prinţ se întâmpla să fie acasă. Micul prinţ Nikolai locuia împreună cu doica sa şi cu Savişna – dădaca – în apartamentul defunctei prinţese, iar prinţesa Maria îşi petrecea cea mai mare parte din zi lângă copil, ţinându-i, pe cât era în stare, loc de mamă. Mademoiselle Bourienne părea şi ea că iubeşte cu pasiune băieţelul, şi prinţesa Maria îi lăsa adeseori prietenei sale plăcerea de a dădăci îngeraşul (cum îşi numea ea nepotul) şi de a se juca cu el.

Lângă altarul bisericii din Lâsâe Gorî, deasupra mormântului prinţesei Liza, era acum o capelă, şi în capelă familia pusese un monument de marmoră, adus din Italia, care înfăţişa un înger cu aripile desfăcute, gata să se înalţe la cer. Îngerul avea buza de sus puţin ridicată, ca şi cum ar fi fost gata să zâmbească şi, într-un rând, ieşind din capelă, prinţul Andrei şi prinţesa Maria îşi împărtăşiră impresia că faţa îngerului acestuia amintea de chipul răposatei. Dar, ceea ce era şi mai ciudat, lucru pe care prinţul Andrei nu-l mărturisi surorii sale, era că în expresia pe care artistul o dăduse întâmplător îngerului, el citea aceleaşi cuvinte de blândă dojană, pe care le citise atunci pe faţa soţiei sale moarte: „Ah, de ce mi-aţi făcut asta?”…

Curând după întoarcerea prinţului Andrei, bătrânul prinţ îi făcu fiului său parte de averea ce i se cuvenea, şi-i dădu marea moşie Bogucearovo, aflată la patruzeci de verste de

Lâsâe Gorî. Parte din pricina amintirilor triste legate pentru el de Lâsâe Gorî, parte pentru că nu totdeauna era în stare să suporte caracterul tatălui său, parte şi pentru că simţea nevoia de singurătate, prinţul Andrei se mută la Bogucearovo, începu să-şi clădească acolo o locuinţă şi să-şi petreacă în ea cea mai mare parte din vreme.

După bătălia de la Austerlitz, prinţul Andrei hotărâse cu toată tăria să renunţe la cariera armelor, şi când războiul reîncepu şi toţi fură obligaţi să se înroleze, el nu mai intră în serviciul activ, ci primi un post sub ordinele tatălui său, ajutându-l la încorporarea rezerviştilor. Tatăl şi fiul păreau că-şi schimbaseră rolurile după campania din 1805. Bătrânul prinţ, însufleţit de activitatea sa, nu aştepta decât bine de la campania ce începuse; prinţul Andrei, dimpotrivă, neluând parte la război şi ascunzând în suflet regretul că nu ia parte, nu prevedea decât înfrângeri.

În ziua de 26 februarie 1807, bătrânul prinţ plecă în inspecţie, în district. Prinţul Andrei, aşa cum se întâmpla de cele mai multe ori când tatăl său lipsea, rămase la Lâsâe Gorî. Era a patra zi de când micului Nikoluşka nu-i mergea bine cu sănătatea. Vizitiii, care-l duseseră pe bătrânul prinţ în oraş, aduseseră de acolo prinţului Andrei hârtii şi diferite scrisori.

Valetul, cu scrisorile în mână, negăsindu-l pe tânărul prinţ în biroul lui, îl căută în apartamentul prinţesei Maria, dar nici acolo nu era. I se spuse că se află în odaia copilului.

— Luminăţie, vă caută Petruşa cu nişte hârtii, îi spuse una dintre fetele din casă prinţului Andrei, care şedea pe un scăunel de copil şi, încruntat, cu mâini tremurătoare, turna dintr-o sticluţă picături într-un păhărel umplut până la jumătate cu apă.

— Ce este? Întrebă el supărat şi, mâna cu sticluţa tremurându-i mai tare, turnă în păhărel picături mai multe decât era doza.

Vărsă doctoria pe jos şi mai ceru o dată apă. O slujnică îi turnă din nou în păhărel.

În odaie erau un pătuţ, două cufere, două fotolii, o masă şi o măsuţă de copil cu un scăunel, cel pe care şedea prinţul Andrei. Ferestrele erau acoperite cu perdele grele, iar pe masă ardea o lumânare pusă după un caiet de note muzicale cu scoarţe tari, ca lumina ei să nu ajungă la pătuţul copilului.

— Dragul meu, spuse către fratele ei prinţesa Maria, care stătea lângă pat, mai bine aşteptăm… mai târziu…

— Te rog lasă-mă-n pace, spui numai prostii; ai tot aşteptat şi iată unde-am ajuns, răspunse prinţul Andrei mânios, dar pe şoptite, vizibil pornit să-şi înţepe sora.

— Dragul meu, zău, mai bine să nu-l trezeşti; abia a adormit, spuse cu glas rugător prinţesa.

Prinţul Andrei se ridică şi se apropie de pătuţ în vârful picioarelor, cu păhărelul în mână.

— Zici să nu-l mai trezim? Întrebă el, nehotărât.

— Cum crezi! Adică… asta e părerea mea… dar cum crezi tu, răspunse prinţesa Maria, care părea că se sfieşte şi că-i e ruşine de părerea ei care triumfase.

Arătă apoi spre fata care-i chema în şoaptă fratele.

Era a doua noapte de când nu dormeau, nici ea, nici el, veghindu-l pe micuţul care avea fierbinţeli şi ardea ca jarul. În tot acest timp, neîncrezându-se de ajuns în medicul casei şi aşteptând altul, după care trimiseseră la oraş, încercaseră când un leac, când altul. Istoviţi de nesomn şi îngrijoraţi, îşi vărsau necazul unul asupra celuilalt, se învinovăţeau reciproc şi se certau.

— A sosit Petruşa cu hârtii de la tatăl dumneavoastră, şopti slujnica.

Prinţul Andrei ieşi.

— Ei, ce vrei? Întrebă el supărat şi, după ce ascultă ceea ce îi comunica tatăl său prin vizitiu, luă plicurile şi scrisoarea pe care i le întindea acesta şi se înapoie în odaia copilului.

— Ei, cum îi mai este? Întrebă el.

— Tot aşa; dar mai aşteaptă, pentru Dumnezeu. Karl Ivanâci spune totdeauna că somnul e leacul cel mai de preţ, şopti prinţesa Maria, oftând.

Prinţul Andrei se apropie de copil şi-i puse mâna pe căpşor. Ardea.

— Mai slăbiţi-mă cu Karl Ivanâci al vostru!

Luă păhărelul cu picăturile diluate în apă şi se apropie iar de pătuţ.

— André, nu face asta! Se rugă prinţesa Maria.

Dar el se încruntă la ea, mânios şi îndurerat, şi se aplecă asupra copilului cu paharul în mână.

— Eu vreau să i-o dăm! Spuse el. Dă-i-o tu, te rog.

Prinţesa Maria ridică din umeri, dar luă resemnată păhărelul şi, chemând dădaca, încercă să dea copilului doctoria. Micuţul începu să scâncească şi să se înece. Prinţul Andrei se încruntă, se luă cu mâinile de cap şi ieşi din odaie ca să se aşeze pe canapea, în odaia vecină.

Avea în mână scrisorile. Le desfăcu maşinal şi începu să le citească. Hârtia albastră, cu scrisul mare, prelung, al bătrânului prinţ, care folosea pe alocuri prescurtări, îi vestea următoarele: „Chiar în clipa de faţă, am primit printr-un curier o ştire cu totul îmbucurătoare, numai de-ar fi adevărat! Benigsen a repurtat o victorie, deplină, se pare, asupra lui Napoleon, la Eylau. La Petersburg se umflă toţi în pene, iar decoraţiile curg, cu nemiluita, în armată. Cu toate că e neamţ, îl felicit. Comandantul de la Korcevo, un oarecare Handrikov, nu pot pricepe ce face: nici până acum nu mi-a trimis suplimentul de proviant şi de oameni. Repede-te îndată până la el şi spune-i că-i tai capul dacă într-o săptămână nu am totul aici. Despre bătălia de la Preussisch-Eylau am mai primit veşti şi de la Petenka, mi-a scris, a luat şi el parte – totul este adevărat. Când nu-şi vâră nasul cine nu se cade să-şi vâre nasul, până şi un neamţ îl bate pe Buonaparte. Se spune că fuge în mare dezordine. Vezi, repede-te fără zăbavă la Korcevo şi execută-mi ordinele!”

Prinţul Andrei oftă şi desfăcu alt plic. Erau două foiţe acoperite cu scrisul mărunt al lui Bilibin. Le împături fără să le citească şi străbătu din nou cu ochii scrisoarea tatălui său, care se încheia cu cuvintele: „Vezi, repede-te fără zăbavă la Korcevo şi execută-mi ordinele!” „Ba, să am iertare, nu mă duc până nu se îndreaptă copilul”, îşi spuse el şi, apropiindu-se de uşă, aruncă o privire înăuntru. Prinţesa Maria era tot lângă pătuţ şi legăna încet copilul.

„Ce lucru neplăcut îmi mai scrie?” căuta să-şi amintească prinţul Andrei conţinutul scrisorii tatălui său. Da, victoria alor noştri asupra lui Bonaparte, care se-ntâmplă tocmai acum, când eu nu-s în armată. Da, da, soarta îşi bate joc de mine… ei, n-au decât, să le fie într-un ceas bun!”… şi începu să citească scrisoarea lui Bilibin, scrisă în limba franceză. O citea fără să reţină nici jumătate din ce citea, dar o citea, numai ca să pună capăt măcar câteva clipe gândurilor care de atâta vreme îl frământau, chinuindu-l, tot aceleaşi şi iar aceleaşi.

IX.

BILIBIN SE GĂSEA ACUM în calitate de membru al corpului diplomatic la cartierul general al armatei şi, deşi scria în limba franceză, cu glume şi întorsături de frază franţuzeşti, descria campania cu acea îndrăzneală proprie numai ruşilor de a se autojudeca şi autoironiza. Se plângea că faimoasa „discreţie” diplomatică îl chinuia şi spunea că era fericit să ştie că are în prinţul Andrei un corespondent de nădejde, faţă de care putea să-şi verse tot năduful ce i se adunase în suflet picătură cu picătură, câtă vreme fusese martor la cele ce se petreceau în armată. Scrisoarea era veche, dinaintea bătăliei de la Preussisch-Eylau.

„Depuis nos grands succes d'Austerlitz vous savez, mon cher prince, scria Bilibin, que je ne quitte plus les quartiers généraux. Décidément, j'ai pris le gout de la guerre, et bien m'en a pris. Ce que j'ai vu ces trois mois est incroyable.

Je commence ab ovo. L'ennemi du genre humain, comme vous savez, s'attaque aux Prussiens. Les Prussiens sont nos

fideles alliés, qui ne nous ont trompés que trois fois depuis trois ans. Nous prenons fait et cause pour eux. Mais il se trouve que l'ennemi du genre humain ne fait nulle attention a nos beaux discours, et, avec sa maniere impolie et sauvage, se jette sur les Prussiens sans leur donner le temps de finir la parade commencée, en deux tours de main les rosse a plate couture et va s'installer au palais de Potsdam.

„J'ai le plus vif désir, écrit le Roi de Prusse a Bonaparte, que V. M. soit accueillie et traitée dan mons palais d'une maniere qui lui soit agréable, et c'est avec empressement que j'ai pris a cet effet toutes les mesures que les circonstances me permettaient. Puissé-je avoir réussi!” Les généraux prussiens se piquent de politesse envers les Français et mettent bas les armes aux premieres sommations.

Le chef de la garnison de Glogau, avec dix mille hommes, demande au Roi de Prusse ce qu'il doit faire s'il est sommé de se rendre?... Tout cela est positif.

Bref, espérant en imposer seulement par notre attitude militaire, il se trouve que nous voila en guerre pour tout de bon, et ce qui est plus, en guerre sur nos frontieres avec et pour le Roi de Prusse. Tout est au grand complet, il ne nous manque qu'une petite chose, c'est le général en chef. Comme il s'est trouvé que les succes d'Austerlitz auraient pu etre plus décisifs, şi le général en chef eut été moins jeune, on fait la revue des octogénaires et, entre Prosorofsky et Kamensky, on donne la préférence au dernier. Le général nous arrive en kibik a la maniere de Souvoroff, et est accueilli avec des acclamations de joie et de triomphe.

Le 4 arrive le premier courrier de Pétersbourg. On apporte les malles dans le cabinet du maréchal qui aime a faire tout par lui-meme. On m'appelle pour aider a faire le triage des lettres et prendre celles qui nous sont destinées. Le maréchal nous regarde faire et attend les paquets qui lui

sont adressés. Nous cherchons – il n'y en a point. Le maréchal devient impatient, se met lui-meme, a la besogne et trouve les lettres de l'Empereur pour le comte T., pour le prince V. et autres. Alors le voila qui se met dans une de ses coleres bleues. Il jette feu et flamme contre tout le monde, s'empare des lettres, les décacheté et lit celles de l'Empereur adressées a d'autres. „A, aşa se poartă cu mine! N-are încredere! Aha, a pus să fiu urmărit! Bine! Ieşiţi afară!” Et il écrit le fameux ordre du jour au général Benigsen.424 „Sunt rănit şi nu pot să încalec, prin urmare nu pot nici să comand armata. Dumneata ţi-ai adus corpul de armată înfrânt, ce-a mai rămas din el adică, la Pultusk: aici el este descoperit, fără lemne şi fără furaje, aşa că trebuie să ne îngrijim de toate acestea şi, după cum aţi raportat ieri chiar dumneavoastră contelui Bukshoewden, trebuie să ne gândim la o retragere spre graniţa noastră, ceea ce veţi executa chiar astăzi.” „După atâtea drumuri câte am bătut, écrit-il a l'Empereur425, m-am ales cu o nouă rosătură de şa care, pe lângă cele vechi, mă împiedică cu desăvârşire să încalec şi să comand o armată atât de importantă, din care cauză am predat comanda generalului imediat inferior mie, contele Bukshoewden, încredinţându-i serviciile respective şi tot ce ţine de ele şi sfătuindu-l, dacă rămâne fără hrană, să se retragă cât poate mai mult înăuntrul Prusiei, căci hrană nu mai e decât pentru o zi, şi în unele regimente nu mai e deloc, după cum m-au informat comandanţii de divizie Ostermann şi Sedmoreţki, iar mujicilor li s-a luat tot ce aveau. Cât despre mine, până la însănătoşire voi rămâne în spitalul din Ostrolenka. În privinţa numărului celor care zac acolo, aduc la augusta voastră cunoştinţă, printr-un raport special, că dacă armata mai zăboveşte în condiţiile actuale de bivuacare încă cincisprezece zile, până la primăvară nu ne va mai rămâne nici un om sănătos.

Îngăduiţi să se retragă la ţară bătrânul care, oricum, şi-a pierdut gloria, fiindcă n-a putut împlini marele şi slăvitul

destin pentru care a fost ales. Preamilostiva învoire o voi aştepta aici, la spital, ca să nu joc rolul de furier în loc de comandant în faţa armatei. Plecarea mea din armată nu va pricinui nici cea mai mică vâlvă, căci doar nu pleacă decât un orb din armată. Oameni ca mine sunt mii şi mii în Rusia.”

Le maréchal se fâche contre l'Empereur et nous punit tous; n'est-ce pas que c'est logique!

Voila le premier acte. Aux suivants, l'intéret et le ridicule montent, comme de raison. Apres le départ du maréchal, il se trouve que nous sommes en vue de l'ennemi, et qu'il faut livrer bataille. Boukshoewden est général en chef par droit d'ancienneté mais le général Benigsen n'est pas de cet avis; d'autant plus qu'il est lui, avec son corps, en vue de l'ennemi, et qu'il veut profiter de l'occasion d'une bataille, „aus eigener Hand”, comme disent les Allemands. Il la donne. C'est la bataille de Poultouske, qui est censée etre une grande victoire, mais qui, a mon avis, ne l'est pas du tout. Nous autres pékins avons, comme vous savez, une tres villaine habitude de décider du gain ou de la perte d'une bataille. Celui qui s'est retiré apres la bataille, l'a perdue, voila ce que nous disons, et a ce titre nous avons perdu la bataille de Poultousk. Bref, nous nous retirons apres la bataille, mais nous envoyons un courier a Pétersbourg, qui porte les nouvelles d'une victoire et le général ne cede pas le commandement en chef a Boukshoewden, espérant recevoir de Pétersbourg, en reconnaissance de sa victoire, le titre de général en chef. Pendant cet interregne, nous commençons un plan de manoeuvres excessivement intéressant et original. Notre but ne consiste pas, comme il devrait l'etre, a éviter ou a attaquer l'ennemi; mais uniquement a éviter le général Boukshoewden, qui, par droit d'ancienneté, serait notre chef. Nous poursuivons ce but avec tant d'énergie, que meme en passant une riviere qui n'est pas guéable, nous brulons les ponts pour nous séparer de notre ennemi, qui, pour le moment n'est pas Bonaparte, mais Boukshoewden. Le général Boukshoewden

a manqué d'etre attaqué et pris par des forces ennemies supérieures, a cause d'une de nos belles manoeuvres qui nous sauvait de lui. Boukshoewden nous poursuit – nous filons. A peine passe-t-il de notre côté de la riviere, que nous repassons de l'autre. A la fin, notre ennemi Boukshoewden nous attrappe et s'attaque a nous. Les deux généraux se fâchent. Il y a meme une provocation en duel de la part de Boukshoewden et une attaque d'épilepsie de la part de Benigsen. Mais, au moment critique, le courrier, qui porte la nouvelle de notre victoire de Poultousk, nous apporte de Pétersbourg notre nomination de général en chef, et le premier ennemi, Boukshoewden, est enfoncé: nous pouvons penser au second, a Bonaparte. Mais ne voila-t-il pas qu'a ce moment se leve devant nous un troisieme ennemi, c'est la pravoslavnica oştire qui demande a grands cris du pain, de la viande, des souchary, du foin – que sais-je! Les magasins sont vides, les chemins impracticables. La pravoslavnica se met a la maraude, et d'une maniere dont la derniere campagne ne peut vous donner la moindre idée. La moitié des régiments forme des troupes libres, qui parcourent la contrée en mettant tout a feu et a sang. Les habitants sont ruinés de fond en comble, les hôpitaux regorgent de malades, et la disette est partout. Deus fois le quartier général a été attaqué par des troupes de maraudeurs et le général en chef a été obligé lui-meme de demander un bataillon pour les chasser. Dans une de ces attaques on m'a emporté ma malle vide et ma robe de chambre. L'Empereur veut donner le droit a tous les chefs de divisions de fusiller les maraudeurs, mais je crains fort que cela n'oblige une moitié de l'armée de fusiller l'autre.”426

Prinţul Andrei parcurse la început scrisoarea doar din ochi, dar în curând, pe măsură ce citea, cele ce-i comunica Bilibin (deşi ştia în ce măsură putea să-l creadă) îl interesau din ce în ce mai mult. Ajuns la pasajul acesta, mototoli scrisoarea şi o aruncă. Nu ceea ce citise în ea îl supărase, ci

faptul că viaţa de acolo, străină de el, putea să-l tulbure. Închise ochii, se frecă pe frunte cu mâna, ca şi cum ar fi vrut să îndepărteze orice preocupare în legătură cu cele citite, şi trase cu urechea la ce se petrecea în odaia copilului. Deodată, i se păru că de dincolo de uşă se aude un zgomot ciudat. Frica puse stăpânire pe el; se temu să nu i se fi întâmplat ceva copilului în timpul cât citise scrisoarea. Se apropie în vârful picioarelor de uşa odăii şi o deschise.

În clipa când intră, văzu că dădaca, speriată, ascundea ceva de el şi că prinţesa Maria nu mai era lângă pătuţ.

— Dragul meu, i se păru că aude din spatele lui şoapta deznădăjduită a prinţesei Maria.

Aşa cum se întâmplă adesea după nopţi lungi de veghe şi emoţii prelungite, o teamă nebună îl cuprinse; îi trecu prin cap că micuţul murise. Tot ce vedea şi auzea i se părea doar o confirmare a acestei temeri.

„Totul s-a sfârşit”, îşi zise el, şi o sudoare rece îi îmbroboni fruntea. Se apropie de pătuţ disperat, încredinţat că-l va găsi gol şi că dădaca ascunsese trupul mort al copilului. Trase perdelele şi mult timp ochii săi speriaţi, rătăciţi, nu putură distinge copilul. În sfârşit, îl văzu. Băieţaşul, rumen, cu braţele şi picioarele desfăcute, se întinsese de-a curmezişul pătucului, lăsându-şi capul jos, lângă pernă, şi în somn buzele lui mici parcă sugeau; respira regulat.

Văzându-şi băiatul, prinţul Andrei se bucură atâta, de parcă l-ar fi pierdut şi-l regăsea. Se aplecă şi, aşa cum îl învăţase soră-sa, încercă să constate, lipindu-şi buzele de faţa lui, dacă are sau nu febră. Fruntea gingaşă a micuţului era jilavă; îi puse mâna pe cap: şi părul îi era ud, atât de tare asudase. Nu numai că nu murise, dar se vedea acum limpede că şi criza trecuse şi că era pe cale de vindecare. Îi venea să îmbrăţişeze, să strângă la piept, sa sărute făptura asta mică, plăpândă dar nu îndrăznea s-o facă. Stătea aplecat asupra copilului şi nu-şi lua ochii de la capul, mânuţele şi picioruşele, ale căror forme se ghiceau prin învelitoare. În preajmă-i se auzi un foşnet şi sub pologul

pătuţului se arătă o umbră. El nu se uită cine era şi nu-şi dezlipi ochii de pe chipul copilului, lacom să-i audă respiraţia regulată. Umbra era a prinţesei Maria, care se apropiase cu paşi neauziţi de pătuţ, ridicase pologul şi îl lăsase la loc în urma ei. Fratele ei, fără să o vadă, o ghici şi-i întinse mâna. Ea i-o luă şi i-o strânse.

— E asudat, spuse prinţul Andrei.

— Veneam să ţi-o spun.

Copilul se mişcă uşor în somn; zâmbi şi-şi freca lin fruntea de pernă.

Prinţul Andrei se uită la sora sa. În semiîntunericul de sub polog, ochii ei strălucitori sclipeau şi mai tare decât de obicei, scăldaţi în lacrimi de bucurie. Prinţesa Maria se întinse spre fratele ei şi-l sărută, ţinându-se cu mâinile uşurel de pologul pătucului. Îşi făcură unul altuia semn să tacă şi mai rămaseră un timp în lumina slabă de sub polog, ca şi cum n-ar fi vrut să se despartă de lumea asta mică, înăuntrul căreia ei trei se simţeau izolaţi de tot restul universului. Prinţul Andrei fu cel dintâi care se smulse de lângă pătuţ, zburlindu-şi părul de perdeaua pologului: „Da, numai el mi-a mai rămas!” îşi spuse în gând şi oftă.

X.

CURÂND DUPĂ INTRAREA SA în frăţia masonilor, Pierre plecă în gubernia Kiev, unde avea cei mai mulţi iobagi, ducând cu sine îndrumări scrise cu privire la felul cum trebuia să-şi desfăşoare acţiunile de binefacere pe moşiile sale.

Ajuns la Kiev, chemă la administraţia domeniilor lui pe toţi vătafii şi le explică intenţiile şi dorinţele sale. Le spuse că se vor lua nemijlocit măsuri pentru eliberarea tuturor ţăranilor iobagi şi că, până atunci, ţăranii să nu mai fie împovăraţi de munci, că femeile şi copiii nu trebuie să mai fie scoşi la lucru, că ţăranilor trebuie să li se dea ajutoare, că pedepsele trebuiesc folosite cu scopul de a îndrepta pe om şi în nici un caz nu sunt admise cele corporale şi că pe fiecare moşie trebuiesc înfiinţate spitale, aziluri şi şcoli. O

parte dintre vătafi (erau acolo şi simpli logofeţi care abia dacă-şi puteau scrie numele) ascultau înspăimântaţi, crezând că înţelesul vorbelor acestora nu putea fi altul decât că tânărul conte îşi arăta astfel nemulţumirea faţă de proasta lor administraţie şi de furtişagurile lor; alţii, după ce le trecu frica dintâi, făcură haz pe seama cuvintelor sale rostite cu stângăcie, cum nu mai auziseră până atunci; mai erau şi unii, a treia categorie, care găsiră o mulţumire în a asculta cum le vorbeşte stăpânul; iar alţii câţiva, a patra categorie, cei mai isteţi, printre care şi administratorul principal, înţeleseră după discursul acesta cam cum vor trebui să se poarte pe viitor cu stăpânul lor, ca să-şi poată atinge scopul.

Administratorul principal se arătă însufleţit de o mare înţelegere pentru aceste intenţii ale lui Pierre, dar îi atrase atenţia că, pe lângă aceste mari reforme, ar fi neapărat nevoie să se mai ocupe îndeobşte şi de treburile moşiilor, care nu prea mergeau strălucit.

Cu toată averea sa imensă de conte Bezuhov, care de când intrase pe mâna lui îi aducea, pe cât se spunea, un venit anual de cinci sute de mii de ruble, Pierre se simţea mult mai puţin bogat decât pe vremea când îşi primea regulat cele zece mii de ruble ale lui de la răposatul conte. În linii generale, el îşi făcea despre buget cam următoarea imagine: circa optzeci de mii de ruble se plăteau, pentru toate proprietăţile, Consiliului tutelar; întreţinerea proprietăţii de lângă Moscova, a casei de la Moscova şi a prinţeselor costa cam treizeci de mii de ruble; vreo cincisprezece mii se duceau pentru pensii şi tot atât pentru instituţii de binefacere; pentru întreţinerea contesei se trimiteau o sută cincizeci de mii; procente la datorii se plăteau vreo şaptezeci de mii; aproximativ zece mii costase în ultimii doi ani construcţia unei biserici începute; restul, cam o sută de mii de ruble, se cheltuiau nici el singur nu ştia cum, şi nu era an aproape în care să nu fie nevoit a se împrumuta. Pe lângă acestea, în fiecare an, administratorul

principal îi scria, ba de vreun incendiu, ba de o secetă, ba de nevoile de reparaţii la ateliere şi fabrici. Astfel că prima sarcină care îi revenea lui Pierre era tocmai aceea pentru care avea mai puţin decât pentru orice altceva pe lume aplicaţie şi pregătire: grija afacerilor.

Pierre lucra zilnic cu administratorul principal. Îşi dădea seama însă că ceea ce lucra el nu ducea mai departe nici cu un pas treburile. Simţea că aşa-zisul lui lucru n-avea nici o legătură cu gospodărirea propriu-zisă, că treburile tot încurcate rămâneau şi că nu depindea de el să le facă să meargă mai bine. Pe de o parte, administratorul principal îi înfăţişa situaţia sub cea mai neprielnică lumină, arătându-i lui Pierre necesitatea de a plăti înainte de toate datoriile şi de a spori numărul braţelor de muncă din pricina noilor lucrări, ceea ce Pierre nu admitea; pe de altă parte, Pierre cerea să se treacă numaidecât la eliberarea iobagilor, la care administratorul opunea necesitatea de a plăti mai întâi datoria către Consiliul tutelar, aşa că îndeplinirea grabnică a dorinţei contelui nu era cu putinţă.

Administratorul nu spunea că eliberarea iobagilor e un lucru cu totul imposibil; ca să poată fi însă îndeplinit, el propunea vânzarea pădurilor din gubernia Kostroma, vânzarea pământurilor din sud şi din Crimeea. Dar toate aceste operaţii administratorul avea grijă să le prezinte ca fiind legate de procese atât de complicate, de ridicări de sechestre, de petiţii, rezoluţii ş.a.m.d., încât Pierre se zăpăcea şi nu mai putea răspunde decât: „Da, da, aşa să faci!”

Nu avea hotărârea omului practic, care să-i dea putinţa să se apuce fără zăbavă de lucru, şi de aceea nu-i plăcea să se ocupe de gospodărie, ci se străduia doar să se prefacă, de ochii administratorului, preocupat de toate treburile acestea. Administratorul îşi dădea la rândul său toată osteneala să treacă în faţa contelui drept un om conştient că treburile acestea, care stăpânului îi vor aduce numai foloase, lui îi vor căşuna numai bătaie de cap.

În Kiev, oraş mare, Pierre îşi găsi cunoscuţi; cei care nu-l cunoşteau se grăbiră să-i facă cunoştinţă şi să salute cordial, în noul-sosit, pe marele bogătaş şi pe cel mai de vază proprietar din toată gubernia. Ispitele, legate de slăbiciunea pe care şi-o recunoscuse şi la primirea sa în lojă ca fiind cea mai de căpetenie, începură să-l hărţuiască atât de nemilos, încât Pierre nu li se mai putu împotrivi. Din nou, zile după zile, săptămâni şi luni din viaţă, Pierre şi le pierdu ocupat numai cu serate, mese, zaiafeturi şi baluri, care nu-i mai dădeau răgaz să se dezmeticească, întocmai ca pe vremuri la Petersburg. În locul vieţii noi pe care nădăjduise s-o ducă, Pierre îşi petrecea viaţa ca şi până atunci, numai că în alt decor.

Din cele trei prescripţii masonice, îşi dădea seama bine că pe aceea care recomanda masonului să fie o pildă ele viaţă morală n-o putuse îndeplini şi că, dintre cele şapte virtuţi, îi lipseau cu desăvârşire două: bunele moravuri şi dragostea de moarte. Se mângâia însă cu faptul că împlinea altă prescripţie: însănătoşirea neamului omenesc şi că putea dovedi alte virtuţi: iubirea aproapelui, şi mai ales, dărnicia.

În primăvara anului 1807, Pierre hotărî să se întoarcă la Petersburg. În drum avea de gând să treacă pe la toate proprietăţile sale şi să se convingă personal ce anume se îndeplinise din tot ce poruncise el şi să vadă în ce stare se aflau acum oamenii pe care Dumnezeu i-i încredinţase şi pe care se străduia să-i fericească.

Administratorul principal, care vedea toate reformele tânărului conte ca pe nişte aiureli păgubitoare nu numai pentru el şi pentru conte, dar chiar şi pentru ţărani, era destul de viclean ca să facă unele concesii. Continuând să prezinte acţiunea de eliberare a ţăranilor ca fiind cu neputinţă de dus la capăt, dispusese construirea de mari clădiri pentru şcoli, spitale şi azile pe fiecare moşie, şi organizase, pretutindeni pe unde urma să treacă stăpânul său, primiri, nu dintr-acelea solemne şi pompoase, care să nu-i placă lui Pierre, ci cu caracter religios, procesiuni de

recunoştinţă, cu icoane, cu pâine şi sare, adică tocmai aşa cum – pe cât îşi cunoştea el stăpânul – trebuiau să fie ca să-l impresioneze şi să-l amăgească.

Primăvara din părţile de miazăzi ale ţării, călătoria tihnită şi singurătatea zilelor când străbătea iute drumuri în trăsura sa vieneză, avură o înrâurire binefăcătoare asupra lui Pierre. Moşiile, pe la care până atunci nici nu dăduse, erau una mai frumoasă decât cealaltă; ţăranii păreau pretutindeni trăiţi în belşug şi arătau o recunoştinţă mişcătoare faţă de toate binefacerile de care aveau parte. Pretutindeni i se făceau primiri care, deşi îl puneau în încurcătură, îl bucurau totuşi în adâncul sufletului. Într-un loc, mujicii îi ieşiră înainte cu pâine şi sare şi cu icoana sfinţilor Petru şi Pavel, cerându-i îngăduinţa ca, în cinstea sfinţilor hramului său şi în semn de dragoste şi de mulţumire pentru binefacerile ce-i covârşeau, să ridice pe socoteala lor un nou altar bisericii. În altă parte îl întâmpinară femei cu prunci la sân, mulţumindu-i pentru că le scutise de munci grele. Pe a treia moşie îl primi preotul cu crucea în mână, înconjurat de copiii pe care, din bunătatea contelui, îi învăţa azbuchea şi religia. Pe toate proprietăţile sale, Pierre văzu cu ochii ridicându-se clădiri de piatră, unele gata, altele încă în lucru, toate după acelaşi plan şi destinate spitalelor, şcolilor, azilelor, care în scurtă vreme trebuiau să se deschidă. Pretutindeni, Pierre nu avu de citit din partea administratorilor decât condici cu numărul zilelor de clacă reduse faţă de trecut şi ascultă mişcătoarele vorbe de recunoştinţă ale delegaţiilor de ţărani, gătiţi cu caftane albastre.

Numai că Pierre nu ştia că, acolo unde-i ieşiseră înainte cu pâine şi sare şi-i ceruseră voie să ridice un altar sfinţilor Petru şi Pavel, era în fiecare an un târg de vară, un iarmaroc, tocmai de sfântul Petru; că la altar se începuse demult lucrul, pe cheltuiala mujicilor bogaţi din sat, aceiaşi care îl întâmpinaseră, şi că nouă zecimi dintre mujicii localnici erau săraci lipiţi pământului. Nu ştia că scutirea de

corvezi a femeilor cu copii sugaci, poruncită de el, nu le folosea, fiindcă munceau acum mult mai greu la ele acasă. Nu ştia nici că preotul, care-i ieşise întru întâmpinare cu crucea în mână, îi împovăra pe mujici cu dări în folosul său, că părinţii îşi dăduseră plângând copiii la învăţătură şi că şi-i răscumpăraseră pe urmă pe bani grei. Nu ştia că acele clădiri de piatră, prevăzute în plan, erau ridicate cu braţele oamenilor săi şi nu făceau decât să sporească numărul zilelor de clacă ale ţăranilor, reduse numai pe hârtie. Nu ştia că acolo unde administratorul, potrivit dorinţei sale, îi arătase în condici micşorarea cu o treime a obrocului, boierescul sporise cu jumătate. De asta şi rămase Pierre încântat de călătoria pe moşiile sale, de asta reveni la dispoziţia filantropică cu care plecase din Petersburg şi de asta îi scria fratelui său îndrumător, cum îl numea el pe marele maestru, scrisori entuziaste.

„Ce uşor e, ce puţine sforţări ne trebuiesc pentru a face atât de mult bine, îşi zicea Pierre, şi cât de puţin ne îngrijim de acest lucru!”

Era fericit de recunoştinţa ce i se arăta, dar se simţea stânjenit atunci când devenea obiectul ei. Această recunoştinţă îi aducea aminte cât ar fi el în stare să facă mai mult pentru aceşti oameni simpli şi de omenie.

Administratorul principal, un om destul de mărginit, dar tare şiret, îl înţelegea foarte bine pe conte, om inteligent, dar naiv, şi-l juca pe degete; ajunsese să facă din el jucăria lui şi, dându-şi repede seama de efectul ce-l aveau asupra lui Pierre primirile dibaci puse la cale, începu cu şi mai multă tărie să-l convingă de imposibilitatea şi, mai ales, de inutilitatea eliberării ţăranilor, care şi aşa erau pe deplin fericiţi.

În străfundul tainic al sufletului său, Pierre era de acord cu administratorul că era greu să-şi închipuie cineva oameni mai fericiţi decât ţăranii de pe moşiile sale şi că, odată liberaţi, Dumnezeu ştie ce avea să-i mai aştepte; dar rămânea totuşi, deşi nu din toată inima, la ideea lui pe care

o socotea justă. Administratorul făgădui să depună toate sforţările pentru îndeplinirea voinţei contelui, fiind încredinţat că acesta nu numai că nu va putea niciodată controla dacă se iau toate măsurile pentru vânzarea pădurilor şi a proprietăţilor în vederea achitării datoriei către Consiliul tutelar, dar că, de bună seamă, nici nu se va interesa vreodată şi nici prin gând nu-i va trece că toate clădirile ridicate stau goale şi că ţăranii dau şi acuma muncă şi bani, tot ceea ce dădeau şi altor stăpâni, adică tot ceea ce puteau ei da.

XI.

ÎNTORCÂNDU-SE DIN CĂLĂTORIA lui în sud, în cea mai fericită dispoziţie sufletească, Pierre îşi împlini vechea dorinţă de a-l vizita pe prietenul său Bolkonski, pe care nu-l mai văzuse de doi ani.

Moşia Bogucearovo era situată într-o regiune de şes, puţin atrăgătoare, cu câmpuri întinse şi cu păduri de molifţi şi de mesteceni, tăiate pe alocuri şi pe alocuri netăiate. Curtea boierească se afla la capătul satului, întins de-a lungul drumului mare, într-un crâng de pini înalţi şi tineri, dincolo de heleşteul săpat de curând şi umplut cu apă, pe marginile căruia iarba nu avusese încă timpul să crească.

Curtea boierească era alcătuită dintr-o ogradă cu diferite acareturi, grajduri, baie, un pavilion şi un conac boieresc de piatră, cu frontonul semicircular, încă în construcţie. În jurul casei era o grădină proaspăt răsădită. Gardul şi poarta erau noi şi trainice; sub un şopron se vedeau două pompe de incendiu şi o saca vopsită în verde; aleile erau drepte, podeţele trainice şi cu parmaclâcuri solide. Pecetea bunei orânduieli şi a spiritului gospodăresc era întipărită peste tot. Argaţii întâlniţi, întrebaţi de Pierre unde locuieşte prinţul, îi arătară un mic pavilion nou, chiar pe malul iazului. Bătrânul Anton, fostul diadka427 al prinţului Andrei, îi dădu lui Pierre ajutor să coboare din trăsură şi-i spuse că prinţul e acasă, după care-l petrecu într-o mică săliţă curată.

Pe Pierre îl surprinse modestia casei mici, dar curate, după strălucitorul lux în care-şi văzuse ultima dată prietenul, la Petersburg. Se grăbi să intre în salonaş, în care lucrările de stuc nu erau încă gata şi mirosea a lemn de brad, şi voi să treacă mai departe, dar Anton, mergând în vârful picioarelor, i-o luă repede înainte şi ciocăni la o uşă.

— Cine-i? Răsună o voce aspră, neprietenoasă.

— Avem un musafir, răspunse Anton.

— Roagă-l să aştepte! Se auzi zgomotul unui scaun dat la o parte.

Pierre se apropie cu paşi repezi de uşă şi în prag se întâlni piept în piept cu prinţul Andrei, care-i ieşea înainte şi care-i păru posomorât şi îmbătrânit. Pierre îl îmbrăţişă, îşi scoase ochelarii, îl sărută pe amândoi obrajii şi-l măsură de aproape.

— La asta nu mă aşteptam! Sunt foarte bucuros, zise prinţul Andrei.

Pierre nu zise nimic; se uită cu mirare la prietenul său, fără să-şi poată lua ochii de la el. Era surprins de schimbarea pe care o vedea la prinţul Andrei. Îi vorbise, ce-i drept, prieteneşte, cu zâmbetul pe buze şi pe chip, dar privirea îi era stinsă şi lipsită de viaţă şi, cu toată sforţarea lui vădită, prinţul Andrei nu-i putea reda strălucirea de voie bună şi de bucurie. Nu faptul că-şi găsi prietenul slăbit, palid şi maturizat îl uimi pe Pierre şi-l făcu să se simtă la început oarecum înstrăinat, până se mai obişnui, cu privirea asta, ci mai ales cuta de pe frunte, ce spunea limpede că era frământat de unul şi acelaşi gând.

Aşa cum se întâmplă totdeauna când se revăd prietenii după un timp îndelungat, Pierre şi Andrei aveau să-şi spună fel de fel de lucruri, şi convorbirea mult timp nu putu ieşi din faza întrebărilor şi răspunsurilor scurte în legătură cu fapte, asupra cărora fiecare dintre ei ştia că mai aveau multe de adăugat. În sfârşit, convorbirea începu să mai zăbovească puţin la chestiunile mai importante atinse

înainte, la evenimentele ultimilor ani, la planurile lor de viitor, la călătoria lui Pierre şi la preocupările sale, la război şi la celelalte. Deprimarea şi frământarea, surprinse de Pierre de la început în privirea prinţului Andrei, se manifestau acum şi mai puternic în zâmbetul cu care-i asculta cuvintele, mai cu seamă atunci când Pierre aduse cu însufleţire şi voioşie vorba de cele petrecute şi de planurile lui de viitor. Era ca şi cum prinţul Andrei ar fi dorit, dar nu-i stătea în putinţă, să ia parte la ele. Pierre începu să-şi dea seama că nu erau la locul lor în faţa prinţului Andrei nici entuziasmul, nici visurile, nici nădejdile de fericire şi de bine. Se simţi stingherit să-i împărtăşească ideile sale noi, masonice, îndeosebi acelea care-i fuseseră confirmate şi reînnoite în cuget de ultima lui călătorie. Se reţinu, de teamă să nu pară naiv; dar în acelaşi timp îl cuprinse o dorinţă nestăvilită de a-i arăta cât mai curând prietenului său că era acum cu totul alt om, cu totul alt Pierre, mai bun decât acela pe care prinţul îl cunoscuse la Petersburg.

— Nu pot să-ţi spun prin câte am trecut de când nu ne-am văzut. Nici eu singur nu m-aş putea recunoaşte.

— Da, ne-am schimbat mult, mult de tot, de atunci, răspunse prinţul Andrei.

— Dar dumneata, întrebă Pierre, ce planuri ai?

— Planuri? Repetă ironic prinţul Andrei. Planurile mele? Făcu el, mirat parcă de înţelesul unui asemenea cuvânt. Cum vezi, mă instalez, clădesc, vreau să mă mut aici cu totul, până la anul…

Pierre se uită, tăcut şi atent, la chipul îmbătrânit al lui Andrei.

— Nu, eu te întrebam… urmă Pierre, dar prinţul Andrei îl întrerupse:

— Dar ce să vorbim de mine…, mai bine spune-mi tu, povesteşte-mi călătoria ta şi tot ce ai făcut tu pe moşiile tale!

Şi Pierre începu să-i vorbească de tot ce realizase pe moşiile sale, silindu-se cât putu mai bine să ascundă

contribuţia sa personală la îmbunătăţirile acestea. Prinţul Andrei i-o luă de câteva ori înainte, ca şi cum tot ce spunea Pierre că făcuse ar fi fost o poveste veche, demult ştiută, şi de aceea nu numai că nici nu-l urmărea cu interes, dar parcă îl asculta chiar oarecum stingherit.

Pierre nu se simţea prea la largul lui şi chiar începu să-l apese societatea prietenului său. Tăcu.

— Ştii ce, dragul meu, spuse prinţul Andrei, care se vedea că e şi el încurcat şi stânjenit faţă de musafirul său, eu aici sunt numai în trecere, am venit doar ca să supra veghez lucrările. Astăzi mă întorc la soră-mea. Am să-ţi fac cunoştinţă cu ea. Dar parcă o cunoşti, zise el, cu gândul vădit de a-şi întreţine musafirul, cu care nu se mai vedea având ceva comun. Plecăm după-prânz. Şi acum, ce zici? Vrei să-mi vezi conacul?

Ieşiră şi-şi trecură vremea vorbind până la prânz despre noutăţile politice şi despre cunoştinţele lor comune, ca nişte oameni prea puţin apropiaţi unul de altul. Oarecare însufleţire şi interes arătă prinţul Andrei numai atunci când fu vorba de noul lui conac şi de clădirile pe care şi le ridica, dar şi aici, în mijlocul discuţiei, în timp ce-i descria lui Pierre de pe schele viitoarea împărţire a casei, se opri deodată:

— De altfel, nu-i nimic interesant în toate astea; hai să stăm la masă şi s-o pornim apoi la drum.

În timpul mesei, veni vorba de căsătoria lui Pierre.

— Am fost foarte mirat când am auzit, mărturisi prinţul Andrei.

Pierre roşi, aşa cum roşea ori de câte ori se pomenea de căsnicia lui, şi spuse grăbit:

— Am să-ţi spun eu odată cum s-a întâmplat. Dar să ştii că totul s-a sfârşit, şi pentru totdeauna.

— Pentru totdeauna? Se miră prinţul Andrei. Nimic nu-i pentru totdeauna.

— Dar nu ştii poate cum s-a sfârşit! De duel ai auzit?

— Da, ai trecut şi prin asta.

— De un singur lucru mulţumesc lui Dumnezeu: că nu l-am omorât pe omul acela, mai zise Pierre.

— De ce? Întrebă prinţul Andrei. A ucide un câine turbat e chiar o faptă bună.

— Nu, nu e bine să ucizi un om, nu e drept…

— De ce nu e drept? Repetă prinţul Andrei. Ce e drept şi ce nu e drept nu-i e dat omului să judece. Oamenii s-au înşelat de când e lumea şi se vor înşela veşnic; şi nu se înşală niciodată mai rău decât atunci când au de cântărit ce este drept şi ce nu este.

— Nedrept este ceea ce face altuia rău, afirmă Pierre, simţind cu bucurie că, pentru întâia oară de la venirea sa, prinţul Andrei se însufleţea şi începea să vorbească, ceea ce-l făcu şi mai dornic să-i împărtăşească pricina care-l făcea să fie aşa cum era acum.

— Dar cine-ţi spune ţie ce anume e rău pentru altul? Întrebă el.

— Ce e rău? Ce e rău? Zise Pierre. Ştim doar cu toţii ce e rău pentru fiecare dintre noi.

— Da, ştim, dar răul acesta, pe care-l ştiu ca fiind rău pentru mine, eu nu-l pot face altui om, spuse prinţul Andrei, însufleţindu-se tot mai mult şi încercând să-i arate, pesemne, lui Pierre noul său fel de a vedea lucrurile. Mai departe spuse în franţuzeşte: Je ne connais dans la vie que deux maux bien réels: c'est le remords et la maladie. Il n'est de bien que l'absence de ces maux.428 A trăi pentru sine, evitând doar aceste două rele: iată toată înţelepciunea mea de astăzi.

— Dar iubirea aproapelui, dar jertfa de sine? Spuse Pierre. Nu, nu pot fi de acord cu dumneata! A trăi numai pentru a nu face rău, pentru a nu avea remuşcări, e prea puţin. Am dus şi eu o viaţă ca asta, am trăit numai pentru mine şi mi-am irosit viaţa. De-abia acum, când trăiesc, sau cel puţin îmi dau osteneala (se corectă Pierre, din modestie) să trăiesc pentru alţii, de-abia acum înţeleg fericirea de a trăi. Nu, nu

sunt de acord cu dumneata şi, de altfel, nici dumneata nu crezi ceea ce spui.

Prinţul Andrei se uita la Pierre tăcut şi zâmbea ironic.

— Bine, ai s-o cunoşti pe sora mea, prinţesa Maria. O să vă potriviţi de minune, spuse el. Poate că în ce te priveşte ai dreptate, continuă el după o scurtă tăcere, dar fiecare trăieşte în felul său; tu ai trăit numai pentru tine şi zici că în felul acesta erai cât p-aci să-ţi prăpădeşti viaţa şi că n-ai aflat fericirea decât atunci când ai început să trăieşti pentru alţii. Iar eu am făcut experienţa contrarie. Am trăit pentru glorie. (Şi, ce e gloria? Tot dragoste de alţii, dorinţa de a face ceva pentru ei, dorinţa de a fi lăudat de ei.) Aşadar, am trăit şi eu pentru alţii, şi nu numai că era să-mi pierd viaţa, dar chiar mi-am pierdut-o cu totul. De când trăiesc însă numai pentru mine, sunt mai liniştit.

— Cum aşa, cum trăieşti numai pentru tine? Întrebă Pierre, aprinzându-se. Dar fiul tău, dar sora ta, dar tatăl tău?

— Ei sunt tot eu, nu alţii, spuse Andrei, dar ceilalţi, aproapele, le prochain429 cum spuneţi voi, tu şi cu prinţesa Maria, sunt izvorul principal al tuturor rătăcirilor şi relelor. Le prochain, asta-nseamnă mujicii tăi din ţinutul Kiev, cărora vrei să le faci bine.

El se uită la Pierre ironic şi sfidător. Era limpede că-l zădăra.

— Glumeşti, răspunse Pierre, însufleţindu-se din ce în ce mai tare. Ce rătăcire, ce rău poate fi în faptul că am dorit (deşi n-am îndeplinit decât prea puţin şi destul de prost), că am dorit să fac bine şi am mai şi făcut câte ceva? Ce rău poate aduce faptul că nişte oameni nefericiţi, mujicii noştri, oameni la fel ca şi noi, trăind şi murind fără altă idee despre Dumnezeu şi despre adevăr decât slujbele şi rugăciunile pe care nu le înţeleg, vor învăţa să-şi însuşească mângâietoarele credinţe în viaţa de apoi, în răsplata faptelor bune şi rele, în pacea sufletului? Ce rău, şi ce rătăcire găseşti în faptul că, fiindu-mi atât de uşor să le dau

ajutor, pun doctori şi spitale la îndemâna celor care, lipsiţi îndeobşte de ajutor, mor cu zile, şi că înfiinţez aziluri de bătrâni? Şi nu-i oare o adevărată fericire, o fericire neîndoielnică, să dai dreptul la odihnă unui mujic sau unei femei împovărate de copii – oameni care n-au nici zi, nici noapte răgaz să-şi tragă sufletul? Continuă Pierre, grăbit şi încurcându-se puţin în vorbă. Asta am făcut eu, deşi modest şi în măsură neîndestulătoare; şi nu numai că n-ai să mă poţi convinge că tot ce-am făcut nu-i bine, dar n-ai să mă poţi face să cred nici măcar că ai putea fi de altă părere. Dar, ceea ce e mai important, întări Pierre, este că eu ştiu, şi o ştiu foarte sigur, că bucuria de a face binele e singura adevărată fericire a vieţii.

— Da, dacă aşa pui problema, atunci e altceva, replică prinţul Andrei. Eu îmi construiesc o casă, sădesc o grădină, iar tu întemeiezi spitale. Şi într-un fel, şi într-altul îţi poţi găsi un mijloc de a-ţi trece timpul. Cât despre ce e drept şi ce e bine, să lăsăm să judece asta acela care ştie să judece totul, nu noi. Tu, cum văd eu, ai însă poftă de discuţii, adăugă el. Bine, fie! Se ridicară de la masă şi ieşiră în cerdac, care ţinea loc de balcon.

— Fie, să discutăm atunci, îşi urmă prinţul Andrei gândul. Vorbeşti de şcoli, continuă el, îndoind un deget în palmă, de poveţe şi de atâtea altele, cu alte cuvinte vrei să-l ridici, zise el, arătând pe un mujic care, trecând prin faţa lor, îşi scosese căciula, vrei să-l ridici din starea lui animalică şi să-i insufli cerinţe de ordin moral, dar credinţa mea este că singura fericire posibilă este fericirea animalică, de care tu vrei să-l lipseşti. Eu îl invidiez, iar tu vrei să-l aduci la starea mea, fără să-i dai mijloacele mele. În al doilea rând, tu mai spui: să-i uşurăm munca. După mine însă, munca fizică e pentru el o necesitate, o condiţie de existenţă tot atât de imperioasă cum este pentru mine sau pentru tine munca intelectuală. Tu nu poţi să nu gândeşti. Eu mă culc pe la trei noaptea; mă năpădesc gândurile şi nu pot adormi; mă răsucesc în aşternut şi nu aţipesc până a doua zi dimineaţa,

şi asta numai pentru că gândesc şi nu pot face altfel, aşa cum el nu poate să nu grape ori să nu coasească; altminteri, se duce la cârciumă, sau se îmbolnăveşte. După cum eu n-aş putea suporta groaznica lui muncă fizică şi aş muri într-o săptămână, tot aşa el n-ar putea suporta inactivitatea mea fizică, s-ar îngrăşa şi ar muri. Al treilea… ce naiba mai spuneai?

Prinţul Andrei îşi îndoi şi al treilea deget.

— A, da, spitalele, medicamentele. Să zicem că-l loveşte damblaua şi trage să moară; dar tu vii, îi iei sânge şi-l scapi. Va mai trăi, calicit, încă zece ani şi va fi o povară pentru toţi. Mult mai bine şi mai simplu s-ar fi încheiat pentru el totul dacă murea. Se nasc alţii; şi-aşa sunt prea mulţi! Cel puţin, dacă ţi-ar părea rău că pierzi în el un muncitor, aşa cum privesc eu lucrurile, dar tu vrei să-l lecuieşti doar din dragoste pentru el. Şi lui numai de asta nu-i arde. Şi apoi, ce idee să crezi că medicina a putut vreodată vindeca pe cineva! De omorât, asta da! Rosti el, încruntându-se mânios şi întorcându-şi faţa de la Pierre.

Prinţul Andrei îşi exprima gândurile atât de tăios şi cu atâta precizie, încât se vedea limpede că nu o dată se gândise la asta; vorbea repede şi cu vădită plăcere, ca un om care nu mai avusese demult prilej să stea cu cineva de vorbă şi privirea i se aprindea tot mai mult, pe măsură ce ideile lui dădeau pe faţă mai multă deznădejde.

— Ah, e îngrozitor, îngrozitor! Exclamă Pierre. Nu pricep însă cum se mai poate trăi cu asemenea idei. Am trecut şi eu prin clipe ca astea; nu e mult de atunci, la Moscova şi în drum spre moşii; dar pe atuncea mă simţeam în aşa hal de abătut, încât parcă nici nu mai trăiam; totul mă dezgusta… în primul rând eram dezgustat de mine însumi. Când sunt aşa, nici nu-mi vine să mănânc, sau să mă spăl… Nu tot aşa-i şi cu dumneata?

— Cum să nu te speli? E nehigienic, îi răspunse prinţul Andrei. Dimpotrivă, trebuie să cauţi să-ţi faci viaţa cât mai plăcută cu putinţă. Trăiesc şi nu sunt eu de vină că trăiesc;

aşa că ar trebui să căutăm a trăi cât mai bine cu putinţă, până la moarte, fără să facem nimănui vreun rău…

— Dar ce te face să ai asemeneai gânduri? Ai să înţepeneşti, n-ai să mai mişti un deget n-ai să mai întreprinzi nimic…

— Şi aşa nu ne lasă în pace viaţa! Aş fi foarte bucuros să pot să nu fac nimic; dar iată, pe de o parte îţi cade pe cap câte o însărcinare: nobilimea de aici mă-nvredniceşte cu titlul de mareşal al ei, cinste de care abia cu mare greutate m-am putut scutura. Nu-i puteam face să înţeleagă că nu-i în firea mea să fiu blajin şi şters cum se cere unui om în situaţia asta. Pe urmă mai e şi casa, pe care trebuie să mi-o construiesc ca să-mi am şi eu un colţ al meu unde să mă simt liniştit! Şi acuma, ca să le pună vârf la toate, rechiziţiile.

— De ce nu te întorci în armată?

— După Austerlitz! Rosti prinţul Andrei posomorât. Nu, foarte mulţumesc! Mi-am dat cuvântul să nu mai rămân în rândurile armatei ruse operative, şi nu mai intru. Nici dacă ar ajunge Bonaparte aici, la Smolensk şi ar ameninţa Lâsâe Gorî, nici atunci n-aş mai intra în armata rusă. Aşadar, cum îţi spuneam! Continuă prinţul Andrei, potolindu-se. Acuma, cu rechiziţiile: tata e comandantul suprem al districtului al treilea teritorial şi singurul mijloc de a scăpa de armată este pentru mine să rămân pe lângă dânsul.

— Aşadar, eşti în serviciu?

— În serviciu.

Şi tăcu o clipă.

— Atunci, de ce eşti în serviciu?

— Iată de ce. Tatăl meu e unul dintre cei mai de seamă oameni ai veacului său. Îmbătrâneşte, însă, şi n-aş putea spune că e crud, dar are un temperament mult prea energic. E de speriat cât de adânc i-a intrat în obişnuinţă să aibă puteri nelimitate, şi aceste puteri nelimitate i-au şi fost date acum de suveran în calitate de comandant suprem al rechiziţiilor. Acum două săptămâni, dacă soseam eu cu două

ore mai târziu la Iuhnov, ar fi spânzurat un funcţionar, povesti prinţul Andrei, zâmbind. Mă aflu deci în armată fiindcă nimeni, afară de mine, n-are nici o influenţă asupra tatălui meu şi fiindcă pot, în felul acesta, să-l împiedic din când în când de la fapte de care mai târziu s-ar căi.

— Ei, vezi?!

— Da, mais ce n'est pas comme vous l'entendez430, continuă prinţul Andrei. N-am avut şi n-am nici acum urmă de milă pentru tâlharul acela de conţopist, care şterpelise nişte cizme de la mobilizaţi; aş fi fost chiar foarte mulţumit să-l văd spânzurat, dar mi-a fost milă de tata – adică tot de mine însumi.

Prinţul Andrei se însufleţea din ce în ce mai mult. Ochii îi ardeau febril, cât timp îşi dădu osteneala să-i dovedească lui Pierre că în acţiunea lui nu fusese nici un fel de dorinţă de a face bine aproapelui.

— Iată, tu vrei să dai libertate ţăranilor, continuă el. Asta-i foarte bine, dar nu pentru tine (tu, mi-nchipui că n-ai ucis în bătaie oameni şi n-ai trimis pe nimeni în Siberia), şi cu atât mai puţin e bine pentru ţărani. Pe ei poţi să-i şi stâlceşti în bătăi, poţi să-i calci în picioare, sau să-i trimiţi în Siberia, cred că e totuna pentru dânşii. În Siberia, ţăranul continuă să-şi ducă viaţa de vită cu care s-a deprins, rănile i se-nchid de la sine şi e tot atât de fericit cum era şi-nainte. Dar e nevoie de eliberarea ţăranilor pentru cei care se prăbuşesc moralmente, care adună remuşcări peste remuşcări şi, căutând să-şi înnăbuşe aceste remuşcări, sfârşesc prin a-şi înăspri sufletul şi ajung la prăbuşire morală, din pricină că au puterea de a pedepsi pe drept şi pe nedrept. Iată de cine mi-e milă şi pentru cine aş dori eu eliberarea ţăranilor. Poate că tu n-ai avut prilejul să vezi, dar eu am văzut oameni de treabă care, crescuţi în această tradiţie a puterii nelimitate, odată cu vârsta – când devin mai irascibili – se fac cruzi şi brutali, îşi dau seama de meteahna lor, dar, neputându-se stăpâni, se simt din ce în ce mai nenorociţi.

Prinţul Andrei spuse toate acestea cu atâta însufleţire, încât Pierre îşi zise, fără să vrea, că gândurile acestea îi veneau fără doar şi poate de la tatăl său. Nu-i răspunse nimic.

— Aşadar, iată de ce-mi pare mie rău: de demnitatea omenească, de linştea conştiinţei, de puritatea ei, şi nu de spinările şi scăfârliile ţăranilor, pe care oricât le-ai stâlci în bătaie şi le-ai rade, tot spinări vor rămâne şi tot ţeste.

— Nu, nu, de o mie de ori nu! Niciodată nu voi putea fi de părerea dumitale, spuse Pierre.

XII.

SEARA, PRINŢUL Andrei şi Pierre se urcară în trăsură şi porniră spre Lâsâe Gorî. Prinţul Andrei, uitându-se la Pierre, întrerupea din când în când tăcerea, manifestându-şi buna dispoziţie.

Arătându-i ogoarele, îi vorbea de îmbunătăţirile aduse pe moşia lui.

Pierre tăcea, posomorât, răspundea monosilabic şi părea cufundat în gânduri.

Îl frământa gândul că prietenul său e nefericit, că e pe o cale greşită, că nu cunoaşte adevărata lumină şi că el, Pierre, trebuie să-i vină într-ajutor, să-l îndrume şi să-l pună iar pe picioare. Dar, de îndată ce-şi formula cum şi ce anume să-i vorbească, presimţea că prinţul Andrei îi va răsturna toată doctrina cu un singur cuvânt, cu un singur argument, şi se temea să înceapă, se temea să nu supună zeflemelei ceea ce avea el mai sfânt şi mai scump pe lume.

— Cum poţi gândi aşa cum gândeşti? Începu deodată Pierre, lăsând capul în piept ca un taur gata să împungă. De ce gândeşti aşa? Dumneata n-ar trebui să gândeşti aşa!

— Despre ce anume? Întrebă prinţul Andrei cu mirare.

— Despre viaţă, despre rosturile omului pe lume. Nu se poate! Şi eu am gândit tot aşa şi m-a salvat ştii ce? Masoneria! Nu, nu zâmbi! Masoneria nu este, aşa cum am crezut şi eu, o sectă religioasă, bazată pe un ritual, masoneria e ceva cu mult mai desăvârşit: este expresia

unică şi cea mai înaltă a tot ce e mai bun în umanitate, a ceea ce e veşnic în om.

Şi începu să-i explice prinţului Andrei masoneria, aşa cum o înţelegea el.

Îi spuse că masoneria este învăţătura creştinismului, eliberat de cătuşele statului şi ale bisericii, doctrina egalităţii, a fraternităţii şi a iubirii dintre oameni.

— Numai venerabila noastră fraternitate masonică are un sens real în viaţă, tot restul nu e decât vis, spuse Pierre. Trebuie să-nţelegi, dragă prietene, că în afară de această uniune, tot restul lumii e plin de minciună şi nedreptate, şi admit că pentru un om inteligent şi bun nu mai e nimic altceva de făcut decât să-şi ducă viaţa aşa ca dumneata, dându-şi doar osteneala să nu dăuneze celorlalţi. Dar însuşeşte-ţi principiile noastre de bază, intră în frăţia noastră, încredinţează-mi-te şi lasă-te condus de noi, şi te vei simţi numaidecât, aşa cum m-am simţit şi eu, o verigă din marele lanţ nevăzut, al cărui început se pierde în înaltul cerului, încheie Pierre.

Prinţul Andrei tăcea, uitându-se drept înaintea lui, şi asculta cele ce-i spunea Pierre. În câteva rânduri, cum huruitul trăsurii îl împiedica să audă, el îi ceru lui Pierre să repete cuvintele care îi scăpaseră. După licărirea deosebită ce i se aprinsese în ochi şi după tăcerea prinţului Andrei, Pierre înţelesese că vorbele nu-i fuseseră zadarnice, că prinţul Andrei n-avea de gând să-l întrerupă şi nici să râdă de cuvintele lui.

Ajunseră la un râu revărsat, pe care nu puteau să-l treacă decât pe un pod plutitor. Până să se pregătească trăsura şi caii pentru trecere, ei păşiră pe bac.

Prinţul Andrei, sprijinit în coate de parapetul bacului, privea tăcut în jos la apa care strălucea până departe, în razele apusului de soare.

— Ei, ce crezi despre toate astea? Întrebă Pierre. De ce taci?

— Ce cred eu? Te-am ascultat. Toate bune, zise prinţul Andrei. Dar tu zici: intră în frăţia noastră, şi noi îţi vom arăta scopul vieţii, şi rostul omului, şi legile ce conduc lumea. Care noi? Nişte simpli oameni. Cum puteţi voi şti totul? De ce numai eu singur nu pot vedea ce vedeţi voi? Voi vedeţi cu putinţă domnia binelui şi a adevărului pe pământ; eu n-o văd.

Pierre îl întrerupse.

— Crezi în viaţa viitoare? Întrebă el.

— În viaţa viitoare? Repetă prinţul Andrei, dar Pierre nu-i dădu răgaz să răspundă şi luă repetarea cuvintelor lui drept un răspuns negativ, mai ales că-i cunoştea prinţului Andrei convingerile de ateu, de altădată.

— Spui că nu poţi vedea domnia binelui şi a adevărului pe pământ. Nici eu n-am văzut-o şi nici nu poate fi văzută, dacă socotim că odată cu viaţa noastră totul se sfârşeşte. Pe pământ, tocmai pe acest pământ (Pierre arătă spre câmp) nu există adevăr, totul e minciună şi răutate; dar în univers, în întregul univers, împărăţia adevărului e o realitate; noi, acum, suntem copiii pământului, dar în veşnicie suntem odrasle ale universului întreg. Nu simt eu, oare, în adâncul sufletului meu, că sunt o părticică din acest imens tot armonios? Oare în această uriaşă, fără de număr, mulţime de făpturi, în care se face simţită dumnezeirea – sau forţa supremă – cum vrei să-i spui, nu simt eu că nu sunt decât o verigă, o treaptă între fiinţele inferioare şi cele superioare? Şi dacă văd, dacă văd limpede această scară care duce de la plantă la om, atunci pentru ce-aş presupune că scara asta se sfârşeşte cu mine şi nu duce mai departe, tot mai departe? Simt nu numai că nu pot să dispar, aşa cum nimic nu dispare în univers, dar şi că voi exista întotdeauna, şi că am existat de-a pururi. Simt că în afară de mine şi deasupra mea trăiesc spirite şi că nu se poate să nu existe în astă lume un adevăr.

— Da, asta-i doctrina lui Herder, spuse prinţul Andrei, dar nu asta mă poate convinge, dragul meu. Viaţa şi moartea,

iată ce mă convinge! Te convinge faptul că vezi legată o fiinţă scumpă de tine, faţă de care te-ai făcut vinovat de ceva şi nădăjduiai să te justifici (vocea începu să-i tremure şi-ntoarse capul); şi, dintr-o dată, făptura asta începe să sufere, se chinuieşte şi încetează de a mai exista… De ce? Nu se poate să nu existe un răspuns! Şi eu cred că răspunsul există! Iată ce convinge, iată ce m-a convins, spuse prinţul Andrei.

— Ei da… ei da, desigur, încuviinţă Pierre, nu susţin şi eu acelaşi lucru?

— Nu. Eu spun numai că de necesitatea vieţii viitoare ne conving nu argumentele, ci împrejurarea că fiinţa omenească, cu care mergi în viaţă mână în mână, dispare dintr-o dată acolo în neant, iar tu rămâi singur în faţa acestui abis şi-ţi aţinteşti ochii în străfundurile lui. Şi eu mi-am aţintit privirile-n abis…

— E totuna! Atunci ştii că este un acolo şi că acolo este cineva! Acolo e viaţa viitoare, şi acel cineva e Dumnezeu.

Prinţul Andrei nu răspunse. Trăsura şi caii erau trecuţi demult pe malul celălalt şi înhămaţi la loc, iar la orizont soarele asfinţise pe jumătate. Îngheţul serii aşternea pojghiţe pe apa băltoacelor înstelate, dar, spre uimirea lacheilor, a vizitiilor şi a păzitorilor podului, Pierre şi Andrei tot mai stăteau pe bac şi discutau.

— Dacă există Dumnezeu şi există viaţa viitoare, atunci există şi adevăr, şi virtute; iar fericirea supremă a omului constă în silinţa de a le atinge. Trebuie să trăim, spuse Pierre, trebuie să iubim, trebuie să credem că trăim nu numai acum şi nu numai pe acest petec de pământ, dar că am trăit şi că vom trăi de-a pururi, acolo, în acest tot (şi Pierre arătă spre cer).

Prinţul Andrei continua să stea sprijinit cu coatele de balustrada bacului şi, ascultând la spusele lui Pierre, nu-şi lua ochii de la sclipirile roşietice ale soarelui răsfrânt în apele albăstrii ale râului ieşit din matcă. Pierre tăcu. Liniştea era desăvârşită. Bacul trăsese demult la mal doar

valurile râului îi loveau cu zgomot slab fundul, şi prinţului Andrei i se păru că plescăitul lor acompania ca un refren vorbele lui Pierre: „E adevărat, crede”.

Prinţul Andrei oftă şi se uită duios, cu ochi strălucitori, de copil, la chipul îmbujorat al lui Pierre, care stătea timid în faţa prietenului său şi-l privea cu respect.

— Ei, dacă ar fi aşa! Spuse el. Dar hai să ne urcăm în trăsură, adăugă prinţul Andrei şi, trecând de pe bac pe mal, îşi ridică ochii la cerul spre care îi arătase Pierre; şi, pentru întâia dată după Austerlitz, văzu iar înaltul cerului veşnic, pe care-l văzuse odinioară, pe când zăcea întins pe câmpia de la Austerlitz, şi simţi, cu bucurie dureroasă, că în suflet i se trezeşte ceva de multă vreme adormit, ceva frumos, care era tot ce avea mai bun în el. Sentimentul acesta se topi de îndată ce prinţul Andrei păşi din nou pe făgaşul vieţii lui de fiecare zi; dar acum ştia că sentimentul acesta, pe care nu era în stare să-l dezvolte, era în el viu. Întâlnirea cu Pierre a însemnat pentru prinţul Andrei o epocă în care-şi începea o nouă existenţă lăuntrică, deşi viaţa exterioară pe care o ducea era aceeaşi.

XIII.

SE ÎNNOPTA CÂND PRINŢUL Andrei şi Pierre ajunseră la intrarea principală a casei din Lâsâe-Gorî. Pe când trăsura se apropia de casă, prinţul Andrei, zâmbind, îi atrase lui Pierre atenţia asupra forfotei ce se iscase la poarta de din dos. O bătrână încovoiată, cu nişte desagi în spinare, şi un bărbat de statură mijlocie, îmbrăcat în negru şi cu plete lungi, văzând trăsura care intra în curte, o zbughiră înapoi spre poartă. Două femei se luară după ei şi, toţi patru, speriaţi, întorcând mereu capul spre trăsură, alergară spre intrarea laterală.

— Sunt „oamenii lui Dumnezeu”, protejaţii Maşei, îl lămuri prinţul Andrei. Ne-au luat drept tata. Ăsta e singurul lucru în care ea-şi îngăduie să nu i se supună; el a dat ordin să-i gonească, dar ea îi primeşte iar pe oamenii ăştia ciudaţi.

— Dar ce sunt aceşti „oameni ai lui Dumnezeu”? Întrebă Pierre.

Prinţul Andrei nu mai apucă să-l lămurească. Le ieşiră înainte servitorii şi el îi întrebă unde era tatăl său şi dacă avea să vie curând.

Bătrânul prinţ era dus la oraş şi-l aşteptau să se întoarcă din clipă în clipă.

Prinţul Andrei, după ce-l conduse pe Pierre în apartamentul totdeauna pregătit pentru el în casa bătrânului său tată, trecu singur în odaia copilului.

— Să mergem la sora mea, spuse prinţul Andrei, venind înapoi la Pierre. N-am văzut-o încă nici eu; se ascunde acum, căci stă cu „oamenii lui Dumnezeu”. Treaba ei! Are să se simtă stingherită, dar ai să-i poţi vedea în sfârşit, pe aceşti „oameni ai lui Dumnezeu”. Cest curieux, ma parole.431

— Qu'est-ce que c'est que432 „oamenii lui Dumnezeu”? Întrebă Pierre.

— Ai să vezi numaidecât…

Prinţesa Maria se ruşină într-adevăr când intrară ei şi obrajii i se acoperiră de pete roşii. În odaia ei plăcută, cu icoane şi candele, şedea în rând cu ea, pe canapea, în faţa unui samovar, un tinerel cu nas lung şi cu plete, îmbrăcat în rasă călugărească.

În fotoliu lângă ea şedea o bătrânică slabă şi zbârcită, cu o expresie blândă ca de copil.

— André, pourquoi ne pas m'avoir prevenue? 433 spuse prinţesa Maria cu o dojană blândă în glas, aşezându-se în faţa pelerinilor, ca o cloşcă în faţa puilor.

— Charmée de vous voir. Je suis tres contente de vous voir434 îi spuse ea lui Pierre, în timp ce el îi săruta mâna. Îl cunoştea de copil, şi prietenia lui cu Andrei ca şi nefericirea încercată în căsătorie, şi mai ales înfăţişarea lui blândă şi deschisă, o făceau să-l simpatizeze. Îşi aţintise asupra lui minunaţii ei ochi luminoşi şi părea că-i spune: „Ţin mult la

dumneata, dar, te rog, să nu râzi de ai mei”. După cuvintele de bun venit, luară toţi loc pe scaune.

— A, şi Ivanuşka e aici, spuse prinţul Andrei, şi arătă zâmbind spre tânărul pelerin.

— André! Spuse rugător prinţesa Maria.

— Il faut que vous sachiez que c'est une femme435, îi destăinui Andrei lui Pierre.

— André, au nom de Dieu436, repetă prinţesa Maria.

Se vedea că atitudinea ironică a prinţului Andrei faţă de pelerini şi apărarea pe care le-o lua zadarnic prinţesa Maria erau lucruri obişnuite, demult statornicite în relaţiile dintre frate şi soră.

— Mais, ma bonne amie, spuse prinţul Andrei, vous devriez au contraire m'etre reconnaissante de ce que j'explique a Pierre votre intimité avec ce jeune homme437.

— Vraiment? 438 spuse Pierre, îmboldit de curiozitate, uitându-se prin ochelari, cu interes şi fără urmă de zeflemea (fapt pentru care prinţesa Maria fu deosebit de recunoscătoare) la Ivanuşka; acesta, înţelegmd de cine era vorba, se uita cu ochi şireţi când la unul, când la altul.

Prinţesa Maria se îngrijorase cu totul fără temei pentru oamenii ei. Aceştia nu se sfiiră câtuşi de puţin. Bătrâna, stând liniştită în fotoliul ei, cu privirea în pământ, trăgea totuşi cu coada ochiului la noii-veniţi şi-şi răsturnase paharul cu fundul în sus pe farfurioară, cu bucăţica de zahăr începută lângă el, aşteptând să i se mai dea ceai. Ivanuşka, sorbind din farfurioară, se uita pe sub sprâncene la cei doi bărbaţi, cu ochi de femeie vicleană.

— Unde-ai fost? La Kiev? O întrebă prinţul Andrei pe bătrână.

— Fost, maică, răspunse bătrâna care avea mare chef de vorbă. M-am învrednicit, chiar de ziua naşterii Domnului să mă împărtăşesc din mâna cuvioşilor părinţi cu sfintele şi cereştile taine. Acum vin de la Koliazino, maică. Mare minune s-a săvârşit acolo…

— Şi Ivanuşka e cu dumneata?

— Eu de unul singur umblu, milostivule, îi răspunse Ivanuşka, dându-şi osteneala să vorbească cu glas gros. Cu Pelagheiuşka m-am întâlnit numai în Iuhnov…

Pelagheiuşka îşi întrerupse tovarăşul. Avea poftă să povestească ea cele văzute.

— La Koliazino, maică, s-a săvârşit o minune mare!

— Niscaiva moaşte noi? Întrebă prinţul Andrei.

— Ajunge, Andrei, interveni prinţesa Maria. Nu mai povesti, Pelagheiuşko.

— Da' de ce, maică, de ce să nu povestesc? Mi-e drag, că e om bun. Alesul lui Dumnezeu! S-a milostivit de mine, mi-a dat zece ruble şi-l ţin minte. Cum m-am văzut la Kiev, numa' ce-mi spuse Kiriuşa, blajinul, adevărat om al lui Dumnezeu umblă desculţ şi iarna, şi vara: ce umbli, zice, după potcoave de cai morţi, du-te la Koliazino, că acolo s-a ivit o icoană făcătoare de minuni, a Preasfintei născătoare de Dumnezeu. Şi cum aud eu de una ca asta, îmi şi iau rămas-bun de la cuvioşi şi pe-aici ţi-e drumul…

Toţi tăceau. Numai femeia întoarsă din hagialâc vorbea domol, trăgând cu zgomot aer în piept.

— Şi n-apuc bine s-ajung, maică, că tot norodul, care dincotro-mi spunea: s-a săvârşit minune mare. Preasfintei născătoare de Dumnezeu îi picură stropi de mir din obrăjori…

— Bine, bine, ai să povesteşti mai pe urmă, o întrerupse prinţesa Maria, roşind.

— Daţi-mi voie s-o întreb, interveni Pierre. Ai văzut cu ochii dumitale? O întrebă el.

— Cum nu, maică, cu ochii mei, m-am învrednicit. Aşa lucire era pe faţa ei, ca o lumină din cer, şi din obrăjorul ei, al Maicii Domnului, uite-aşa picură, picură întruna stropi…

— Păi asta-i curată înşelătorie! Observă cu naivitate Pierre, care ascultase cu atenţie vorbele bătrânei.

— Ah, maică, auzi-l ce-a putut rosti! Se îngrozi Pelagheiuşka, uitându-se la prinţesa Maria, ca şi cum ar fi aşteptat de la ea un ajutor.

— Aşa păcălesc ei poporul, repetă Pierre.

— Doamne Isuse Christoase, făcu, închinându-se, baba. Vai, nu mai vorbi aşa, măicuţă! Tot aşa, iaca, era un ghinărar; n-a crezut şi a spus: „Călugării vă-nşală”. Şi cum a rostit asta, pe loc a şi orbit. Şi-n somn i s-a arătat Maica Domnului din Peciora şi i-a spus: „Crede în mine şi eu te voi tămădui”. Şi numai iaca prinde el a se ruga: „Duceţi-mă, făceţi-vă pomană şi duceţi-mă la ea!” Ce-ţi spun eu e adevărul adevărat; am văzut cu ochii mei. L-au adus pe el, pe orb, drept la sfânta icoană; s-a apropiat de ea, a căzut în genunchi şi a zis: „Dezleagă-mă, că-ţi dau, zice, tot, cu ce m-a miluit ţarul”. Am văzut cu ochii mei, maică, iaca-aşa ardea o stea pe icoană. Şi ce să-ţi spun, i-a venit la loc vederea! Nu vorbi aşa, că-i păcat! Te bate Dumnezeu, îi spuse ea cu dojană în glas lui Pierre.

— Dar cum de-a nimerit steaua pe icoană? Întrebă Pierre.

— Cum adică, au avansat-o pe Maica Domnului la gradul de general? Se amestecă prinţul Andrei, zâmbind.

Pelagheiuşka păli deodată şi-şi lovi palmele una de alta.

— Maică, maică, vorbeşti cu păcat, doar ai copil! Se văicări ea, şi faţa ei, din galbenă cum era, se făcu roşie-aprins. Maică, ce-ţi ieşi din gură. Iartă-l, Doamne! Şi-şi făcu semnul crucii. Doamne, iartă-l! Măicuţă, ce-i asta? o întrebă ea pe prinţesa Maria.

Se ridică şi, aproape plângând, începu să-şi strângă desaga. Îi era, se vede, şi groază, şi ruşine că putuse primi milă de la o casă în care se puteau rosti astfel de vorbe, şi-i părea rău că trebuia să renunţe acum la binefacerile acestei case.

— Ce plăcere găsiţi în asta? Întrebă prinţesa Maria. De ce aţi mai venit la mine?

— Nu, Pelagheiuşka, am glumit, căuta s-o liniştească Pierre. Princesse, ma parole, je n-ai pas voulu l'offenser439, am spus şi eu numai aşa. Să nu crezi, am spus-o în glumă, îi vorbi el, zâmbindu-i cu blândeţe, şi dorind să-şi îndrepte greşeala.

Pelagheiuşka se opri neîncrezătoare, dar pe chipul lui Pierre era atâta sinceră căinţă, iar prinţul Andrei se uita atât de blând când la Pelagheiuşka, când la Pierre, încât bătrâna, încet-încet, se linişti.

XIV.

BĂTRÂNEI ÎNTOARSE DIN hagialâk îi trecu supărarea şi, îndemnându-se iarăşi la vorbă, le povesti pe îndelete despre părintele Amfilohie, căruia, de sfânt ce era, îi miroseau mâinile a tămâie, şi despre felul cum nişte călugări, pe care-i cunoştea, i-au dat ei, ultima dată când a fost la Kiev, cheile de la peşteri, şi cum, numai cu câţiva pesmeciori ce şi-a luat, a petrecut două zile şi două nopţi în peşterile cuvioşilor. „M-am mai rugat la unul, am mai zis câte o rugăciune, am trecut pe urmă la altul, am mai adormit puţin şi iar m-am închinat; şi era atâta linişte, măicuţă, atâta har, că nu-ţi mai venea să ieşi de acolo, să vezi soarele lui Dumnezeu.”

Pierre o asculta serios, cu atenţie. Prinţul Andrei ieşi din odaie. În urma lui, lăsându-şi oamenii să bea mai departe ceai, ieşi şi prinţesa Maria, care-l conduse pe Pierre în salon.

— Eşti foarte bun, îi spuse ea.

— Uite, zău că n-am avut de gând s-o jignesc, eu înţeleg prea bine şi preţuiesc foarte mult aceste sentimente.

Prinţesa Maria se uită la el şi-i zâmbi blând, fără să spună nimic.

— Te cunosc demult şi te iubesc ca pe fratele meu, spuse ea. Cum îl găseşti pe Andrei? Se grăbi ea să-l întrebe, ca să nu-i dea timp să răspundă ceva la cuvintele ei prieteneşti. Mă nelinişteşte foarte mult. Iarna o duce mai bine cu sănătatea, dar primăvara trecută i s-a redeschis rana, şi doctorul l-a sfătuit să plece undeva să se caute. Şi starea lui sufletească mă îngrijorează. El nu-i ca noi, femeile, nu e-n caracterul lui să-şi spună durerea şi să plângă; o-nchide-n suflet. Astăzi e vesel şi entuziast. Dar asta din pricina vizitei dumitale; rareori i se întâmplă să fie aşa. Dacă l-ai putea

cumva convinge să plece în străinătate! E un om care simte nevoia să fie activ: viaţa asta monotonă şi tihnită îl distruge. Ceilalţi nu bagă de seamă, dar eu văd.

Cam prin preajma orei zece, valeţii se repeziră la scară, căci se auzeau zurgălăii de la trăsura bătrânului prinţ. Prinţul Andrei şi Pierre îi ieşiră şi ei întru întâmpinare.

— Cine-i? Întrebă bătrânul prinţ când coborî din trăsură şi dădu cu ochii de Pierre.

— A! Sunt foarte bucuros! Sărută-mă, spuse el, aflând cine e tânărul necunoscut.

Era bine dispus, aşa că se purtă prietenos cu Pierre.

Înainte de cină, prinţul Andrei, intrând din nou în cabinetul tatălui său, îl găsi pe bătrân discutând aprins cu Pierre. Acesta îi demonstra că va veni o vreme în care nu vor mai fi războaie. Bătrânul îl contrazicea, zeflemisindu-l, dar fără să se supere.

— Când n-o mai fi în vinele oamenilor pic de sânge şi li se va turna apă în loc, numai atunci nu vor mai fi războaie. Prostii, prostii băbeşti, îi spuse el lui Pierre, bătându-l cu toate astea prietenos pe umăr, şi se apropie de masa la care prinţul Andrei, nevoind, pesemne, să se amestece în discuţie, punea în ordine hârtiile aduse de tatăl său din oraş.

Bătrânul se apropie de el şi începu să-i vorbească despre serviciul său.

— Mareşalul nobilimii, contele Rostov, mi-a adus numai jumătate din câţi oameni trebuia să dea. Ba, i-a mai trecut prin cap, ieşind din oraş, să mă şi invite la masă; i-am arătat eu invitaţie! Ia vezi, ce-i cu asta… Ei, frate, îi spuse prinţul Nikolai Andreici fiului său, bătându-l pe Pierre pe umăr, bun băiat e prietenul tău, mi-e drag! Are darul de a mă stârni. Sunt alţii care-ţi îndrugă lucruri inteligente şi nu-i poţi asculta, iar el, cu scornelile lui, izbuteşte să mă stârnească până şi pe mine, un moşneag. Ei hai, duceţi-vă, duceţi-vă, spuse el. Poate vin şi eu să mai stau cu voi în timpul cinei.

Mai vorbim câte ceva. Vezi, fii drăguţ şi cu prostuţa mea de prinţesă Maria, îi mai strigă el lui Pierre din uşă.

Abia aici, la Lâsâe Gorî, putu Pierre să preţuiască toată trăinicia şi tot farmecul prieteniei lui cu prinţul Andrei. Farmecul acesta se arăta nu atât în raporturile dintre ei doi, cât în cele ale lui Pierre cu familia prinţului Andrei şi cu toţi ai casei. Deşi nu-i cunoştea mai deloc, Pierre se simţi dintr-o dată prieten vechi, atât cu bătrânul şi aprigul prinţ, cât şi cu blânda şi sfioasa prinţesă Maria. Îl şi îndrăgiseră toţi. Nu numai prinţesa Maria, câştigată de purtarea lui blândă faţă de „oamenii lui Dumnezeu", îl privea cu ochi deosebit de luminoşi, dar şi micuţul numai de un an – prinţul Nikolai, cum îl numea bunicul său – îi surâdea şi venea la el în braţe. Iar Mihail Ivanâci şi mademoiselle Bourienne zâmbeau fericiţi când Pierre discuta cu bătrânul.

Prinţul Nikolai Andreici veni la cină; făcea asta, de bună seamă, pentru Pierre. Fu deosebit de prietenos cu el în cele două zile cât stătu Pierre la Lâsâe Gorî şi-l pofti să mai vină pe la dânsul.

După plecarea lui Pierre, când se aflară iar împreună toţi membrii familiei singuri între ei, îl judecară – aşa cum se întâmplă totdeauna după vizita unui oaspete – şi toţi îl vorbiră cu acel prilej numai de bine, ceea ce se întâmpla destul de rar.

XV.

ÎNTORCÂNDU-SE DE DATA asta din concediu, Rostov îşi dădu seama pentru prima oară în viaţă ce puternic se simţea el legat de Denisov şi de regiment.

Pe când se apropia de regiment, Rostov încercă un sentiment asemănător cu acela care-l cuprinsese atunci când se apropiase de casa din strada Povarskaia. Când dădu cu ochii de cel dintâi husar din regimentul său, cu tunica descheiată, când îl văzu pe roşcovanul Dementiev, şi conoveţele cu caii roibi, când îl auzi pe Lavruşka, strigând bucuros către stăpânul său: „A venit contele!" şi mai cu seamă când Denisov, ciufulit, sări din bordeiul unde

dormea, ca să-l îmbrăţişeze, iar ofiţerii se strânseră în jurul lui, Rostov simţi acelaşi lucru ca odinioară, când îl îmbrăţişaseră părinţii şi surorile sale şi când lacrimile de bucurie, punându-i-se nod în gât, îl împiedicaseră să scoată o vorbă. Regimentul era pentru el tot un cămin, la fel de drag şi de scump ca şi casa părintească.

După ce se prezentă comandantului de regiment şi-şi luă repartizarea la vechiul său escadron, după ce făcu de serviciu şi se ocupă de aprovizionarea cu furaje, punându-se la curent cu nevoile mărunte ale regimentului, Rostov se simţi din nou ostaşul disciplinat, îngrădit de un cadru îngust şi neschimbător, şi încercă aceeaşi siguranţă, aceeaşi linişte şi acelaşi sentiment că e acum acasă, la locul lui, simţăminte pe care le avea şi sub acoperământul căminului părintesc. Aici nu mai era forfota din lumea celor ce se învârtesc fără rost, lume în care el nu-şi putea găsi locul şi unde se înşela adesea în alegerile ce făcea; nu mai era nici Sonia, cu care trebuia sau nu trebuia să aibă o explicaţie. Nu i se mai punea problema dacă să se ducă sau să nu se ducă undeva şi nu-şi mai bătea capul cum să-şi întrebuinţeze cele douăzeci şi patru de ore ale zilei, care puteau fi petrecute în atâtea feluri; nu se mai lovea de mulţimea aceea de oameni cărora le pierdea şirul şi dintre care niciunul nu-i era aproape şi niciunul departe; nu mai erau acele încurcate şi nelămurite relaţii băneşti cu tatăl său, nu mai era amintirea groaznică a pierderii la jocul de cărţi cu Dolohov! Aici, în regiment, totul era simplu şi limpede. Întreg universul era împărţit în două părţi inegale: una, regimentul Pavlogradski, iar cealaltă, tot restul lumii. Şi de restul acesta, lui îi păsa prea puţin. În regiment toate erau ştiute: cine era locotenent, cine căpitan, cine era bun, cine era rău, ca om şi, mai presus de toate, ca tovarăş de arme. Cantinierul îţi face credit pe termen lung, solda vine din patru în patru luni; n-ai de ce-ţi bate capul, nici ce alege; să te fereşti doar să faci ceva ce-ar putea fi socotit rău în regimentul Pavlogradski; iar dacă primeşti vreo însărcinare,

dă-ţi silinţa să faci ceea ce ţi s-a ordonat atât de limpede şi de precis – şi totul va fi bine.

Intrând din nou în aceste condiţii bine determinate ale vieţii de regiment, Rostov simţi bucuria şi liniştea sufletească pe care o simte omul obosit când se culcă să doarmă. Îl bucura cu atât mai mult viaţa de soldat, pe care avea s-o ducă în această campanie, cu cât, după pierderea suferită la cărţi (faptă pe care, cu toate mângâierile părinţilor, nu şi-o putea ierta), se hotărâse, pentru a-şi îndrepta greşeala, să-şi facă serviciul nu ca înainte, ci ca un militar bun, şi să fie un camarad şi un ofiţer excepţional, cu alte cuvinte un om desăvârşit, ceea ce părea un lucru atât de greu de realizat în lume, şi atât de uşor la regiment.

După pierderea la cărţi, Rostov îşi mai pusese în gând să se achite în cinci ani de datoria faţă de părinţi. Din cele zece mii de ruble ce i se trimiteau anual, se hotărî să nu ia decât două mii şi să lase la dispoziţia părinţilor restul de opt mii, pentru stingerea datoriei.

După repetate retrageri, ofensive şi lupte, la Pultusk şi la Preussisch-Eylau, armata noastră se concentra în apropiere de Bartenstein. Se aştepta sosirea suveranului şi începutul unei noi campanii.

Regimentul Pavlogradski, făcând parte dintre unităţile armatei care făcuse campania din 1805, fusese adus înapoi în Rusia pentru refacere şi, din această pricină, nu ajunsese la timp ca să poată participa la prima fază a campaniei. Nu luptă nici la Pultusk, nici la Preussisch-Eylau, dar în a doua parte a campaniei fu încadrat în armata operativă, în detaşamentul lui Platov.

Acest detaşament acţiona independent de restul armatei. Formaţii de pavlogrădeni avuseseră în câteva rânduri schimb de focuri cu inamicul, luaseră prizonieri şi, într-un rând, capturaseră chiar şi trăsurile mareşalului Oudinot. În luna aprilie, pavlogrădenii stătură câteva săptămâni inactivi, în apropierea unui sat german părăsit şi distrus până-n temelii, fără să se urnească din loc.

Era moină, noroi şi frig; dezgheţul revărsase apele şi drumurile se desfundaseră rău de tot: treceau zile de-a rândul fără să se împartă provizii, nici pentru cai, nici pentru oameni. Cum nu se mai puteau face transporturi, oştenii se răspândeau prin satele părăsite şi pustii, în căutare de cartofi; dar şi cartofii începură să se găsească tot mai rar.

Nu mai era nimic de-ale mâncării, şi locuitorii fugiseră care încotro; cei care rămăseseră pe loc erau mai rău decât cerşetorii şi de luat ceva de la ei nici nu mai putea fi vorba; chiar şi cei mai puţin miloşi dintre soldaţi le dădeau din bruma de provizii rămase, în loc să se îndestuleze ei, luându-le ceva.

Regimentul Pavlogradski nu avusese în lupte alte pierderi decât doi răniţi, dar pierduse aproape jumătate din efectiv de pe urma foametei şi a bolişte lor. Prin spitale mureau atât de mulţi, încât soldaţii – suferind de friguri, sau cu umflături pricinuite de hrana proastă – îşi târau şi ei picioarele cum puteau în front, la rând cu camarazii lor sănătoşi, numai să nu fie duşi la spital. Odată cu venirea primăverii soldaţii dădură peste o plantă ieşită din pământ fără să fi fost semănată şi aducând cu sparanghelul, pe care o botezaseră, nu se ştie de ce, „rădăcina dulce a Maşei”, şi numai ce-i vedeai că se împrăştie prin lunci şi pe ogoare, căutând de zor rădăcina asta dulce a Maşei (care era foarte amară), dezgropând-o cu săbiile şi mâncând-o, fără să ţină seamă că li se ordonase să nu se atingă de buruiana asta dăunătoare. Odată cu venirea primăverii, printre soldaţi se ivi o nouă bolişte – li se umflau mâinile, picioarele şi faţa. Pricina, medicii presupuneau că este rădăcina aceasta. Dar, cu toată oprelişte a, soldaţii pavlogrădeni din escadronul lui Denisov mâncau întruna „rădăcina dulce a Maşei”, fiindcă era a doua săptămână de când o întindeau cu ultimii pesmeţi, care nu li se mai distribuiseră decât câte o jumătate de funt de om, iar cartofii din ultimul transport ajunseseră degeraţi şi încolţiţi.

De o săptămână şi mai bine hrăneau caii cu paie de pe acoperişurile caselor; aceştia erau slabi din cale-afară şi, de slăbiciune, nici nu le năpârlise părul cel vechi de iarnă, tot numai smocuri încâlcite.

Cu toată mizeria asta, soldaţii şi ofiţerii trăiau la fel ca-ntotdeauna. Ca-ntotdeauna, deşi palizi şi buhavi la faţă, cu vestoanele rupte pe ei, husarii se adunau regulat în front la apel, se îngrijeau de curăţenia lor şi a cailor, a echipamentului şi a armelor, cărau, în loc de furaje, paiele de pe acoperişuri, şi se strângeau la prânz pe lângă cazane, de care se depărtau apoi flămânzi, făcându-şi de glumă pe seama hranei proaste şi a foamei lor. Ca întotdeauna, în orele în care n-aveau program, soldaţii aprindeau focuri, la care se pârleau stând goi şi fumau sau alegeau câţiva cartofi încolţiţi şi mucegăiţi pe care îi coceau, istorisind sau stând şi ascultând întâmplări din campaniile lui Potiomkin şi Suvorov, sau poveşti cu Alioşa-cel-isteţ şi cu Mikolka, argatul popii.

Ofiţerii locuiau ca întotdeauna câte doi şi trei la un loc, în case fără acoperişuri şi pe jumătate dărâmate. Comandanţii se frământau să găsească paie de nutreţ pentru cai şi cartofi sau orice alt mijloc de a-şi hrăni oamenii. Ofiţerii subalterni îşi treceau timpul, ca de obicei, care cu jocul de cărţi (bani erau berechet, cu toate că duceau lipsă de provizii), care cu jocuri nevinovate, ca svaika440 şi gorodki441. De mersul general al operaţiunilor militare nu se prea vorbea, parte pentru că nu aveau nici un fel de ştiri sigure, parte pentru că toţi simţeau vag că mersul războiului îndeobşte nu era strălucit.

Rostov locuia, ca şi înainte, cu Denisov, şi legătura de prietenie din vremea concediului se făcuse şi mai puternică. Denisov nu-i vorbea lui Rostov niciodată despre cei de acasă, dar, după prietenia duioasă pe care comandantul o avea faţă de subaltern, Rostov simţea că dragostea nefericită a acestui vechi husar pentru Nataşa îşi avea şi ea partea ei la întărirea acestei prietenii. Se vedea că Denisov

îşi dădea cât putea osteneala să-l ferească pe Rostov de primejdii şi să-l pună la adăpost şi, după lupte, când îl vedea întreg şi nevătămat, îl întâmpina cu deosebită bucurie. Cu prilejul uneia dintre misiunile sale, Rostov găsi într-un sat părăsit şi devastat, unde plecase după provizii, familia unui bătrân polonez, care avea o fată cu un copil la piept. Erau aproape goi, flămânzi, şi nu puteau pleca fiindcă n-aveau cu ce. Rostov îi aduse cu el la cantonament, îi adăposti la gazda lui şi, în timp de câteva săptămâni, până ce bătrânul se înzdrăveni, le purtă de grijă. Un camarad al lui Rostov, odată când era vorba de femei, începu să glumească pe socoteala lui, spunând că fusese mai şiret decât ei toţi şi că n-ar face rău dacă le-ar face şi lor cunoştinţă cu drăguţa poloneză pe care o salvase. Rostov luă gluma drept jignire şi, aprinzându-se, îi spuse în faţă ofiţerului lucruri atât de neplăcute, încât Denisov cu mare greutate izbuti să-i împiedice a se bate în duel. Când, după plecarea ofiţerului, Denisov, care nu ştia nici el ce să creadă despre legăturile lui Rostov cu poloneza, îl mustră pentru violenţa lui, Nikolai îi răspunse:

— Ce vrei… Mi-e ca o soră şi nu pot să-ţi spun cât de rău m-a jignit… pentru că… ei, fiindcă…

Denisov îl bătu pe umăr şi începu să se plimbe repede prin odaie, fără să se uite la Rostov, aşa cum făcea de câte ori era prada unei frământări lăuntrice.

— Ce fire păcătoasă mai aveţi voi, neamul ăsta al Rostovilor, spuse el, şi Rostov văzu în ochii lui Denisov lacrimi.

XVI.

PRIN LUNA APRILIE, trupele se mai înviorară la vestea vizitei împăratului. Rostov n-avu parte să fie de faţă la revista militară pe care suveranul o fixase la Bartenstein: pavlogrădenii se aflau pe vremea aceea în avanposturi, mult mai departe de Bartenstein.

Stăteau în bivuacuri. Denisov şi Rostov locuiau într-un bordei săpat pentru ei de soldaţi, acoperit cu crengi de

copac şi cu muşchi. Bordeiul era construit după un nou sistem, la modă pe atunci: se săpa un şanţ lat de un arşin şi jumătate, adânc de doi şi lung de trei şi jumătate. La unul dintre capetele şanţului făceau câteva trepte, şi asta era scara de la intrare; şanţul propriu-zis servea de încăpere de locuit, în care, la cei mai privilegiaţi cum era comandantul de escadron, se mai găsea la celălalt capăt, opus intrării, o scândură pusă pe nişte pari. Asta închipuia masa. De-a lungul şanţului, pe amândouă părţile, pământul era săpat pe o lăţime de un arşin, închipuind două paturi sau divane. Acoperişul era astfel construit că se putea sta în picioare numai la mijloc, iar pe paturi te puteai aşeza doar dacă te apropiai mai mult de masă. Denisov, care trăia pe picior mare, mai avea în frontonul acoperişului o scândură, în care, pentru că soldaţii îl iubeau, îi puseseră şi un geam, crăpat, e drept, dar lipit. Când era foarte frig soldaţii aduceau de la focurile lor, pe o tinichea îndoită, jăratic, pe care-l puneau pe trepte (în vestibul, cum numea Denisov această parte a bordeiului) şi se făcea atât de cald, încât ofiţerii, care umpleau întotdeauna locuinţa lui Denisov şi a lui Rostov, puteau sta numai în cămaşă.

Într-una dintre zilele lunii aprilie, Rostov fusese de serviciu şi se înapoiase la bordei pe la orele opt dimineaţa, după o noapte de veghe, ud leoarcă de ploaie; ceru să i se aducă jăratic, îşi schimbă rufăria udată de ploaie, se închină şi, după ce-şi bău ceaiul şi se mai încălzi, îşi strânse lucrurile în ordine în ungherul său şi pe masă, şi se întinse apoi pe spate, punându-şi mâinile căpătâi, fără altceva pe el decât cămaşa. Simţea cum îi dogoresc obrajii arşi de vânt. Se gândea cu plăcere că într-o zi-două avea să-i vină avansarea în grad, ca urmare a ultimei lui recunoaşteri la inamic, şi-l aştepta aşa pe Denisov, care era desigur plecat pe undeva, prin apropiere. Avea chef să mai stea cu el de vorbă.

De afară se auzi vocea întărâtată a lui Denisov, care se înfuriase, pesemne. Rostov se apropie de geam să vadă cine

era cel pe care-l luase la rost şi văzu că era vagmistrul Topceenko.

— Nu ţi-am dat ordin să nu-i mai laşi să roadă rădăcina asta afurisită, a Maşei ori a cui o mai fi? Se răstea Denisov. L-am văzut cu ochii mei pe Lazarciuk cum venea de la câmp, încărcat.

— Le-am ordonat, domnule căpitan, dar nu ascultă, răspunse vagmistrul.

Rostov se întinse la loc pe pat, gândindu-se cu satisfacţie: „Lasă-l să se mai dea şi el peste cap, să se frământe; e rândul lui; eu mi-am isprăvit treaba şi acum stau liniştit. Ce bine!” Prin pereţii bordeiului mai auzi că, în afară de vagmistru, intrase în vorbă şi Lavruşka, îndrăzneţul şi hâtrul valet al lui Denisov. Lavruşka îi raporta ceva despre un convoi de vite şi de căruţe cu pesmeţi pe care-l văzuse când se dusese să caute de-ale îi mâncării.

De afară se auziră din nou ţipetele lui Denisov, îndepărtându-se, şi cuvintele: „Plutonul doi! Şeile pe cai!” „Unde s-or fi ducând?” se întreba Rostov.

După vreo cinci minute, Denisov intră în bordei şi se trânti cu picioarele murdare pe pat, tot trăgând mânios din lulea, apoi îşi răvăşi lucrurile, îşi scoase sabia şi cravaşa şi dădu să iasă. Întrebat de Rostov unde se duce, îi răspunse vag, supărat, că are treabă.

— Să mă judece Dumnezeu din cer şi marele nostru împărat! Rosti Denisov, ieşind.

Şi Rostov auzi cum tropăiau îndărătul bordeiului, frământând noroiul cleios, câţiva cai. N-avu nici măcar curiozitatea să afle încotro o luase Denisov. Toropit de căldură în culcuşul lui, adormi şi de-abia spre seară ieşi din bordei. Denisov încă nu se înapoiase. Seara era minunată; lângă bordeiul vecin, doi ofiţeri şi un iuncher jucau svaika şi înfigeau, făcând haz mare, cuie în pământul moale şi lipicios. Rostov se vârî şi el între ei. În toiul jocului, ofiţerii văzură venind spre ei câteva căruţe şi, în urma lor, vreo cincisprezece husari, călări pe cai costelivi. Căruţele

escortate de husari fură trase la conoveţe şi pe loc mulţimea de husari le înconjură.

— Ei, vezi, degeaba se tot văieta Denisov, zise Rostov, iată că ne-au sosit şi proviziile!

— În sfârşit! Exclamară ofiţerii. Acum să vezi ce bucurie o să fie pe soldaţi!

Puţin mai în urma husarilor venea Denisov, însoţit de doi ofiţeri de infanterie, cu care nu mai sfârşea tot discutând ceva, pe un ton aprins. Rostov îi ieşi înainte.

— Vă previn… domnule căpitan, spunea unul dintre ofiţeri, slab şi mărunţel, care părea furios.

— Am spus odată că nu le las, răspunse Denisov.

— Veţi răspunde, domnule căpitan; ceea ce faceţi este un act de violenţă! Să pui mâna pe un transport care nu-ţi aparţine! Ai noştri n-au mâncat de două zile.

— Ai mei n-au mâncat de două săptămâni! Îi întoarse vorba Denisov.

— Asta-i tâlhărie! Veţi răspunde, domnul meu! Repetă ofiţerul de infanterie, ridicând vocea.

— Dar ce vă tot ţineţi după mine? Ai? Strigă la ei Denisov, înfierbântându-se deodată. Răspund eu, nu voi! Şi să nu vă mai văd mult că-mi bâzâiţi pe aici; căraţi-vă cât mai sunteţi întregi! Marş! Răcni el la ofiţeri.

— Bine, bine! Strigă fără teamă şi fără să se mişte din loc ofiţerul cel mărunt. Dacă vă apucaţi de tâlhărit, vă arăt eu…

— Marş dracului, în pas alergător, până mai eşti teafăr! Şi Denisov îşi întoarse capul spre el.

— Bine, bine! Îl ameninţă ofiţerul şi, întorcând, o porni în trapul calului, săltându-se în şa.

— Câine în vârful gardului, câine cocoţat pe gard, strigă după el Denisov, repetând cea mai usturătoare zeflemea a cavaleriştilor la adresa infanteriştilor care călăreau, şi se apropie apoi de Rostov, râzând cu hohote.

— Le-am smuls infanteriştilor, le-am smuls cu forţa un transport! Îl lămuri el. Ce vrei, n-o să-mi las oamenii să moară de foame!

Căruţele venite husarilor fuseseră destinate unui regiment de infanterie, dar, aflând de la Lavruşka de transport, care n-avea gardă, Denisov pusese stăpânire pe el, cu husarii lui, luându-l cu de-a sila. Li se distribuiră soldaţilor pesmeţi pe săturate şi mai rămase destul ca să se împartă şi altor escadroane.

A doua zi, comandantul de regiment îl chemă la el pe Denisov şi-i spuse, acoperindu-şi ochii cu degetele răşchirate: „Iată cum mă uit eu la afacerea asta; nu ştiu nimic, nu mă vâr; dar te sfătuiesc să te duci la comandament, şi acolo, la serviciul de intendenţă, să lămureşti afacerea şi, dacă e cu putinţă, să dai iscălitură că ai primit atâta şi atâta cantitate de provizii; în caz contrar, cererea fiind înscrisă la rubrica regimentului de infanterie, treaba se-ncurcă şi poate să se sfârşească urât”.

De la comandantul de regiment, Denisov se duse direct la comandament cu dorinţa sinceră de a-i împlini sfatul. Spre seară se înapoie la bordeiul lui, într-o stare cum Rostov nu-şi mai văzuse niciodată prietenul. Nu putea vorbi, se înăbuşea. Când Rostov îl întrebă ce-i cu el, vocea lui răguşită şi stinsă nu putu lega decât vorbe neînţelese, sudălmi şi ameninţări.

Speriat, de starea lui Denisov, Rostov îl făcu să se dezbrace, îi dădu să bea apă şi trimise după medic.

— Vor să mă judece pentru tâlhărie! Of! Mai dă-mi apă… Las-să mă judece, eu tot n-am să-i cruţ, niciodată n-am să-i cruţ pe ticăloşi! Spun asta şi împăratului! Aduceţi-mi gheaţă! Îngăimă el.

Medicul regimentului veni şi spuse că trebuie să-i ia numaidecât sânge. O farfurie adâncă de sânge negru i se scoase din braţul păros, şi abia atunci Denisov fu în stare să istorisească tot ce i se întâmplase.

— Ajung la comandament, începu Denisov, şi întreb: „Ei, unde vi-i comandantul?” Mi-arată unde-i. „Fiţi bun şi aşteptaţi.” „Am şi eu slujba mea, am venit de la treizeci de verste, n-am timp să aştept, anunţă-mă”. Bun, iată că iese

căpetenia hoţilor; şi lui tot să mă dăscălească îi ardea: „Asta-i tâlhărie!” „Tâlhar, îi spun eu, nu este acela oare ia provizii ca să-şi hrănească soldaţii, ci acela care le ia pentru a le băga în buzunar!” Bun. „Semnează, zice el, în faţa gestionarului. Afacerea dumitale va fi înaintată şefilor ierarhici.” Mă duc la gestionar. Intru… şi, la masă… pe cine văd?! Nu, ghiceşte! Cine crezi că e cel care ne lasă să murim de foame, strigă Denisov şi trânti un pumn atât de puternic în masă cu braţul cel bolnav încât masa fu cât pe-aci să se răstoarne şi paharele căzură. Teleanin! „A, va să zică tu-mi eşti ăl de ne lasă să crăpăm de foame?!” şi poc-poc, peste bot! Îmi căzuse cum nu se poate mai bine… „Ah! Aşa şi pe dincolo…” şi-am început să-i car! Pot să spun că m-am uşurat de năduf, strigă Denisov, arătându-şi cu un rânjet de bucurie răutăcioasă dinţii albi, sub mustăţile negre. Îl omoram dacă nu-l scăpau din mâinile mele.

— Dar de ce strigi, linişteşte-te, îl rugă Rostov. Poftim, a început iar sângele. Stai, să-ţi punem alt pansament.

I se făcu pansamentul şi fu culcat. A doua zi, Denisov se scula vesel şi liniştit.

Dar, către amiază, adjutantul regimentului, grav şi abătut intră în bordeiul lui Denisov şi al lui Rostov şi le arătă o hârtie oficială, adresată maiorului Denisov de comandantul regimentului, prin care i se cereau informaţiuni asupra celor petrecute în ajun. Adjutantul îl anunţă că afacerea va lua o întorsătură extrem de neplăcută, că fusese instituită o comisie de anchetă şi că, având în vedere severitatea măsurilor luate în ultima vreme împotriva jafurilor şi actelor de samavolnicie ale trupelor, afacerea putea să aibă drept sfârşit, în cazul cel mai fericit, doar degradarea.

Din partea reclamanţilor, lucrurile erau prezentate în aşa chip, încât reieşea că, după luarea cu forţa a transportului, maiorul Denisov, fără să fie chemat, se prezentase în stare de ebrietate la şeful serviciului de intendenţă, numindu-l hoţ, îl ameninţase cu bătaia şi, când fusese scos afară, se

repezise în cancelarie, unde snopise în bătaie doi funcţionari şi-i scrântise unuia dintre ei mâna.

Denisov, la întrebările repetate ale lui Rostov, îi răspunse râzând că, pesemne, l-o mai fi nimerit atunci şi pe vreun altul de pe acolo, dar că nu fusese cine ştie ce, un fleac de nimica, şi că n-are nici pic de teamă de vreo judecată şi, dacă ticăloşii au să-ncerce să-l atace, are să le răspundă el, să-l pomenească toată viaţa!

Denisov vorbea nepăsător de toată această afacere, dar Rostov îl cunoştea prea bine ca să nu observe că în sufletul lui (pe ascuns de ceilalţi) era tare îngrijorat de această anchetă şi-l chinuia afacerea asta, care avea să aibă, fără îndoială, urmări proaste pentru el. Zilnic îi soseau fel de fel de hârtii, adrese prin care i se cereau informaţii în vederea anchetei, iar în ziua de 1 mai, Denisov primi ordin să predea comanda escadronului ofiţerului celui mai mare în grad îndată după el şi să se prezinte la comandamentul diviziei pentru a da explicaţii cu privire la actele de violenţă de care se făcuse vinovat la comisia pentru aprovizionarea armatei. În ajunul acelei zile, Platov făcuse o recunoaştere la inamic cu două regimente de cazaci şi două escadroane de husari. Ca întotdeauna, Denisov fusese în frunte, dovedindu-şi odată mai mult bravura. Un glonte al unui puşcaş francez îl nimerise în pulpă. Poate că, în altă împrejurare, cu o rană atât de uşoară Denisov nici nu ar fi părăsit regimentul; de astă dată se folosi de acest prilej, refuză să se prezinte la divizie şi se internă în spital.

XVII.

ÎN LUNA IUNIE SE DĂDU lupta de la Friedland, la care pavlogrădenii nu luară parte şi în urma ei se încheie un armistiţiu. Rostov, care simţea mult lipsa prietenului său şi care nu mai avusese de la plecarea lui Denisov nici o ştire despre el, nerăbdător să afle cum stătea cu procesul şi cum îi mergea rana, se folosi de armistiţiu şi-şi luă permisie ca să se ducă la spital, să-l vadă.

Spitalul se afla într-un mic târguşor prusac ce fusese distrus de două ori: o dată de ruşi şi altă dată de francezi. Tocmai pentru că era vară şi câmpia se-ntindea atât de frumoasă, târguşorul, cu acoperişurile şi gardurile lui parte, cu uliţele lui murdare roind de mulţimea locuitori lor zdrenţăroşi şi a soldaţilor beţi sau bolnavi care-l înţesau, prezenta o privelişte şi mai mohorâtă.

Într-o casă de piatră, în mijlocul unei curţi cu rămăşiţe de gard, se instalase spitalul; cercevelele şi geamurile erau în parte distruse. Câţiva soldaţi bandajaţi, cu feţele palide şi umflate, umblau prin curte sau şedeau la soare.

Cum intră pe uşă, pe Rostov îl izbi duhoarea de cadavru şi mirosul de spital. Pe scară se întâlni cu un medic militar rus, cu o ţigară de foi în gură. După doctor venea un felcer, tot rus.

— Nu pot să mă rup în două, spunea doctorul; vino diseară la Makar Alexeevici, voi fi acolo.

Felcerul îl mai întrebă ceva.

— Ei, fă cum ştii! Nu-i totuna?

Doctorul dădu cu ochii de Rostov, care urca scările.

— Ce cauţi aici, domnule? Îl întrebă doctorul. La ce ai venit? Te-a cruţat glonţul şi vrei să te cureţi de tifos? Aici, mă nene, e leprozerie, nu alta!

— De ce? Întrebă Rostov.

— Tifos, nene! Care cum intră e mort! Numai noi doi, eu şi cu Makeev (arătă la felcer), ne mai ducem zilele pe aici. Ne-au murit şi vreo cinci confraţi, doctori de-ai noştri, Cum vine unul nou, într-o săptămână-l dă gata, zise medicul cu vădită satisfacţie. Am chemat şi doctori prusaci, dar nu se prea simt bine aici aliaţii noştri!

Rostov îl lămuri că dorea să-l vadă pe maiorul de husari Denisov, care se afla acolo în spital.

— Nu ştiu, nenişorule, habar n-am! Gândeşte-te şi dumneata, sunt singur şi am pe capul meu trei spitale, mai bine de patru sute de bolnavi! Bine că „doamnele-filantroape” prusace ne trimit câte două funturi de cafea şi

de scamă pe lună! Altfel, ne prăpădeam! Începu să râdă. Patru sute, nenişorule, şi-mi tot vin mereu, alţii noi. Ce zici, sunt patru sute, ha? Îl întrebă el pe felcer.

Felcerul părea istovit. Se vedea că aşteaptă înciudat să plece mai repede doctorul, care avea chef de vorbă.

— Maiorul Denisov, repetă Rostov, a fost rănit la Molitten.

— Mi se pare că a murit. Ha? Makeev? Se adresă doctorul cu nepăsare infirmierului.

Acesta, însă, nu confirmă cele spuse de doctor.

— Cum e? Unul aşa, lung şi roşcovan? Întrebă doctorul.

Rostov îi descrise înfăţişarea lui Denisov.

— Da, da, a fost unul aşa, încuviinţă doctorul, parcă bucurându-se că şi-l amintise, trebuie să fi murit; de altfel, stai să ţi-l caut, aveam nişte tabele. Nu-s la tine, Makeev?

— Tabelele sunt la Makar Alexeici, răspunse felcerul. Dar poftiţi în saloanele ofiţerilor, îl puteţi vedea şi singur, adăugă el, adresându-se lui Rostov.

— Of, mai bine nu te duce, nenişorule! Interveni doctorul, să nu cumva să rămâi şi dumneata pe aici.

Dar Rostov se înclină în faţa doctorului şi-l rugă pe felcer să-l conducă.

— Să nu zici mâine-poimâine că-i vina mea! Îi strigă doctorul din josul scării.

Rostov, însoţit de felcer, pătrunse într-un coridor. De tare ce mirosea a spital în coridorul întunecos, îşi astupă nasul şi simţi nevoia să se oprească locului ca să-şi mai revină şi să poată merge mai departe. În dreapta i se deschise o uşă şi în prag se ivi un om slab, galben, în cârji, desculţ şi numai în cămaşă şi izmene. Sprijinit de uşorul uşii, se uită cu ochii arşi de febră, pizmaş, la cei care treceau. Prin uşa deschisă, Rostov văzu că bolnavii şi răniţii zăceau pe jos, pe paie şi pe mantalele lor întinse pe duşumea.

— Pot să intru să-i văd?

— Dar n-aveţi ce vedea! Se miră felcerul.

Însă tocmai pentru că acesta n-avea, după cum bănuia el, nici un chef să-l lase înăuntru, Rostov intră în saloanele

soldaţilor. Duhoarea, cu care începuse să se mai obişnuiască pe coridor, se simţea şi mai tare aici. Miasmele erau întrucâtva diferite aici; erau mai înţepătoare; şi nu era greu să-ţi dai seama că veneau chiar de la bolnavii din această încăpere.

Într-o sală lungă, în care soarele răzbea cu putere prin ferestrele mari, zăceau pe două şiruri bolnavii şi răniţii, cu capul spre perete şi lăsând prin mijloc o cărare. Cei mai mulţi zăceau fără cunoştinţă şi nu dădură nici o atenţie vizitatorilor. Ceilalţi, cei care-şi dădeau seama de ce se petrece, se opintiră să se ridice sau să-şi întoarcă numai feţele galbene şi slabe spre cei care intraseră, şi toţi, cu aceeaşi expresie de nădejde într-un ajutor salvator, dar şi de dojană şi invidie faţă de acest străin sănătos, se uitau la Rostov, fără să-l slăbească din ochi. Ajuns în mijlocul salonului, Rostov privi pe uşile deschise în încăperile vecine şi văzu în amândouă părţile acelaşi lucru. Se opri şi se uită tăcut în jurul său. Nu-şi putuse închipui aşa ceva. Chiar în faţa lui, aproape de-a curmezişul cărării de la mijloc, pe duşumeaua goală, zăcea un bolnav, de bună seamă cazac, judecând după faptul că era tuns căzăceşte. Cazacul zăcea pe spate, cu picioarele şi mâinile lui uriaşe răşchirate. Faţa îi era roşie-vânătă, ochii daţi peste cap, şi nu li se mai vedea decât albul, iar vinele de la picioarele desculţe şi de la mâinile lui, încă roşii, erau groase şi răsucite ca nişte funii. Bolnavul se izbea cu capul de podele şi repeta întruna, cu voce răguşită, acelaşi cuvânt. Rostov ascultă ce spunea şi înţelese cuvântul pe care-l tot repeta: apă, apă, apă! Se uită împrejur, căutând pe cel care-ar fi putut să-l aşeze pe bolnav la loc şi să-i dea apă.

— Cine îngrijeşte aici de bolnavi? Întrebă el pe felcer.

Şi de îndată ieşi din salonul vecin un soldat din serviciul auxiliar, servitor al spitalului, care, lovind călcâiele, luă poziţia de drepţi în faţa lui Rostov.

— S-trăiţi, domnule locotenent! Rosti tare soldatul, holbând ochii la Rostov, pe care se vedea că-l luase drept

vreun superior din serviciul sanitar.

— Ridică-l şi dă-i apă, spuse Rostov, arătând spre cazac.

— Am înţeles, domnule locotenent, răspunse, fără întârziere, binevoitor, soldatul, holbând şi mai tare ochii şi înţepenind în poziţia de drepţi; dar nu se mişcă din loc.

„Nu, nu-i nimic de făcut aici”, îşi zise Rostov în gând, lăsându-şi ochii în jos, şi dădu să plece, dar dinspre dreapta simţi o privire semnificativă aţintită asupra sa şi se întoarse într-acolo. Chiar în colţul salonului, stând pe o manta, un soldat galben şi slab ca un schelet, cu faţa aspră acoperită de o barbă sură şi nerasă de multă vreme, îl privea stăruitor; de alături, vecinul bătrânului soldat îi tot şoptea ceva arătând spre Rostov. Înţelegând că bătrânul voia să-l roage ceva, se apropie de el şi băgă de seamă că numai un picior era îndoit sub el şi că al doilea îi lipsea cu totul, până mai sus de genunchi. Celălalt vecin al bătrânului zăcea nemişcat, cu capul dat pe spate, ceva mai departe de el, şi era un soldat tânăr, cârn şi cu faţa galbenă ca ceara, pe care se vedeau încă pistrui; dăduse ochii peste cap. Rostov se uită la soldatul cel cârn şi un fior rece îi trecu prin şira spinării.

— Dar ăsta, mi se pare că… se adresă el felcerului.

— Cât nu ne-am rugat să-l ia, domnule locotenent, spuse soldatul cel bătrân, a cărui falcă de jos tremura, încă de azi dimineaţă s-a stins. Suntem şi noi oameni, nu suntem câini…

— Trimit îndată să-l ia. O să-l ia, o să-l ia numaidecât, spuse pripit felcerul. Poftiţi, domnule locotenent.

— Să mergem, să mergem, spuse repede Rostov şi, silindu-se să treacă neobservat, cu privirile-n pământ şi capul între umeri, printre şirurile de ochi ce-l urmăreau mustrător şi plini de invidie, ieşi din salon.

XVIII.

DUPĂ CE STRĂBĂTURĂ coridorul, felcerul îl introduse pe Rostov în secţia ofiţerilor, compusă din trei încăperi, cu uşile deschise între ele. În camerele acestea erau paturi, pe

care şedeau sau zăceau ofiţerii răniţi ori bolnavi. Câţiva ofiţeri, în halate de spital, se plimbau de colo până colo. Cea dintâi figură ce-i sări în ochi lui Rostov fu un omuleţ mărunt şi slab, fără o mână, în halat şi cu tichie pe cap, care, cu o lulea între dinţi, se plimba prin încăperea din faţă. Rostov se uită la el, încercând să-şi amintească unde-l mai văzuse.

— Iată unde a vrut Dumnezeu să ne revedem, i se adresă omuleţul. Tuşin, Tuşin, nu-ţi aminteşti? Cel care te-a dus la Schöngraben?! Uite, mie mi-au tăiat o bucăţică…! Zise el, zâmbind şi arătându-i mâneca goală a halatului: îl cauţi pe Vasili Dmitrievici Denisov? E cu mine-n cameră! Îl lămuri el, când află pe cine căuta Rostov. Aici, aici!

Şi Tuşin îl conduse într-o altă sală, din care se auzeau râsetele cu hohote ale mai multor glasuri.

„Cum de le mai vine să şi râdă; nu le ajunge că trebuie să trăiască aici?” gândi Rostov, care tot mai simţea încă în nări mirosul de cadavru, pe care-l adusese cu sine din saloanele soldaţilor, şi parcă tot mai vedea în jurul lui privirile acelea pizmaşe, care-l urmăreau dintr-amândouă părţile, precum şi faţa tânărului soldat, cu ochii daţi peste cap.

Denisov, cu pătura trasă peste cap, dormea, cu toate că era ziua în amiaza mare.

— A, Rostov? Noroc, noroc! Strigă el, tot cu vocea lui de la regiment.

Rostov simţi însă cu mâhnire că în repeziciunea şi vioiciunea cu care vorbea se ascundea ceva ca un sentiment nou şi rău, ce mocnea adânc şi care răzbătea în expresia feţei, în intonaţiile vocii şi chiar în vorbele lui Denisov.

Rana lui, care nu păruse gravă, nu se cicatrizase încă, deşi trecuseră şase săptămâni de când fusese rănit. Pe fata lui era aceeaşi paloare lâncedă, care se aşternuse pe feţele tuturor celor din spital. Dar nu asta îl surprinse pe Rostov, ci faptul că Denisov parcă nu se prea bucura de venirea lui şi-i zâmbea silit. Nu se interesă nici de regiment, nici de mersul lucrurilor îndeobşte şi, când Rostov îi vorbi de unele şi altele, nu-l ascultă.

Rostov băgă chiar de seamă că prietenului său nu-i făcea plăcere să i se vorbească de regiment şi, în genere, de întâmplările vieţii celeilalte, din afara spitalului. Părea că-şi dă osteneala să-şi uite cu totul viaţa de până atunci şi nu se mai interesa decât de chestiunea lui, cu funcţionarii aprovizionării. La întrebarea lui Rostov, care vroia să ştie în ce stadiu se găseşte această afacere, Denisov scoase de sub pernă hârtia primită din partea comisiei de anchetă şi ciorna răspunsului său. Când începu să citească, se însufleţi şi-i atrase în special atenţia lui Rostov asupra bobârnacelor pe care le trăgea el reclamanţilor în scrisoarea aceea. Camarazii de spital ai lui Denisov, care făcuseră cerc în jurul lui Rostov, ca în jurul unui om venit din lumea liberă, începură a se îndepărta unul câte unul de îndată ce Denisov prinse să-şi citească memoriul. După feţele lor, Rostov înţelese că fiecare dintre aceşti domni ascultase nu o dată toată istoria, care sfârşise prin a-i plictisi. Doar vecinul lui de pat, un ulan mătăhălos, sta între perne şi-l urmărea încruntat şi posomorât, trăgând din lulea, pe când Tuşin, mărunţel şi ciung de o mână, stătea şi-l asculta mai departe, clătinând din cap în semn că nu-i de aceeaşi părere. Pe la mijlocul lecturii, ulanul îl întrerupse pe Denisov.

— După mine, îi spuse el lui Rostov, trebuie să-i ceară pur şi simplu împăratului să-l graţieze. Se zice că acum se vor acorda multe decoraţii şi va fi iertat, de bună seamă…

— Eu să-l rog pe împărat! Exclamă Denisov cu o voce căreia vroia să-i imprime energia şi dârzenia lui de altă dată, dar care acum suna cam fals. Ce să-l rog? I-aş cere iertare dac-aş fi un tâlhar; dar aşa, m-au trimis în faţa judecăţii fiindcă i-am dat pe hoţi în vileag! N-au decât să mă judece, nu mi-i frică de nimeni; mi-am servit cu cinste ţarul şi patria şi n-am furat! Să mă degradeze şi… Ascultă, le-o spun în faţă, iată ce le scriu: „dacă aş fi un delapidator…”

— E bine scris, n-am ce spune, interveni Tuşin. Dar nu despre asta e vorba, Vasili Dmitrici. Apoi, întorcându-se

către Rostov: Trebuie să se supună, şi, uite, Vasili Dmitrici nu vrea. Procurorul ţi-a spus doar că afacerea stă prost.

— Ei şi? N-are decât să stea prost! Răspunse Denisov.

— Procurorul ţi-a lăsat spre semnare o petiţie scrisă de el. Trebuie s-o iscăleşti şi s-o trimiţi, iată, prin dumnealui! Dumnealui (şi arătă spre Rostov) are, fără îndoială, legături pe la comandament. Mai bun prilej ca ăsta n-ai să găseşti.

— V-am spus doar că n-am de gând să mă înjosesc, îl întrerupse Denisov şi începu să citească din nou hârtia.

Rostov nu îndrăzni să stăruie ca să-l convingă pe Denisov, deşi prin instinct simţea că drumul propus de Tuşin şi de ceilalţi ofiţeri era cel mai bun şi cu toate că s-ar fi socot fericit dacă i-ar fi putut veni în ajutor; dar cunoştea încăpăţânarea prietenului său şi dorul lui aprins de dreptate, aşa că nici nu încercă să-l convingă.

Când citirea înveninatelor hârtii ale lui Denisov, care durase mai bine de o oră, luă sfârşit, Rostov nu spuse nimic şi, abătut peste măsură, cum camarazii de spital ai lui Denisov se adunaseră din nou în jurul lui, îşi petrecu restul zilei povestindu-le cele ce ştia şi ascultând cele ce povesteau ceilalţi. Denisov, posomorât, tăcu toată seara. Târziu, când se-ntunecase de tot, Rostov se pregăti de plecare şi-şi întrebă prietenul dacă n-are cumva vreo însărcinare să-i dea.

— Da, stai puţin, răspunse Denisov, trăgând cu ochiul la ceilalţi ofiţeri şi, după ce-şi scoase de sub pernă hârtiile, se apropie de fereastra unde îşi ţinea călimara şi se apucă de scris.

— Se vede că „nu dobori cu praştia luna de pe cer”, zise el, depărtându-se de geam, şi-i înmână lui Rostov un plic mare. Era petiţia adresată împăratului, pe care i-o întocmise procurorul şi în care Denisov, fără să pomenească nimic de vinovăţia serviciului de intendenţă, cerea doar să fie graţiat.

— Dă-i drumul tu, vezi că…

Dar nu-şi sfârşi gândul şi zâmbi chinuit, în silă.

XIX.

DUPĂ CE SE ÎNAPOIE la regiment şi raportă comandantului care era situaţia în afacerea Denisov, Rostov luă cererea adresată împăratului şi plecă la Tilsit.

La 13 iunie, împăratul Franţei şi împăratul Rusiei se întâlneau la Tilsit. Boris Drubeţkoi se rugase de personajul important pe lângă care era ataşat să-l treacă şi pe el în suita ce urma să ia parte la întâlnirea de la Tilsit.

— Je voudrais voir le grand homme442, spuse el, vorbind de Napoleon, pe care totdeauna îl numise până atunci, ca toţi ceilalţi, Buonaparte.

— Vous parlez de Buonaparte? 443 îl întrebă zâmbind generalul.

Boris se uită întrebător la generalul lui şi înţelese îndată că era un fel glumeţ de a-l pune la încercare.

— Mon prince, je parle de l'Empereur Napoléon444, răspunse el.

Generalul îl bătu pe umăr, zâmbitor.

— Ai să ajungi departe, îi spuse şi-l luă cu dânsul.

Boris fu astfel din rândul celor puţini care se aflară pe malul Niemenului în ziua întrevederii dintre cei doi împăraţi. Văzu bacurile cu cifra imperială şi avu prilejul să-l vadă pe malul opus pe Napoleon trecând în revistă garda franceză; îl văzu şi pe împăratul Alexandru în clipele când aştepta, tăcut şi îngândurat, într-o cârciumă de pe malul Niemenului, sosirea lui Napoleon. Văzu apoi cum cei doi împăraţi se urcară în bărci şi cum Napoleon ajuns primul la bac, se îndreptă cu paşi grăbiţi înspre Alexandru şi-i întinse mâna şi cum se retraseră amândoi în pavilion. De când pătrunsese în sferele cele mai înalte, Boris îşi făcuse obiceiul să observe cu atenţie ceea ce se petrecea în jurul lui şi să-şi facă însemnări. În cursul întrevederii de la Tilsit, el se interesă de numele celor ce-l însoţeau pe Napoleon, de uniformele pe care le purtau, şi ascultă cu interes tot ce spuneau persoanelor cu vază. În momentul intrării celor doi împăraţi în pavilion îşi notă ora şi nu pierdu din vedere să se uite din nou la ceas în clipa când Alexandru părăsi

pavilionul. Întrevederea durase o oră şi cincizeci şi trei de minute. Seara chiar îşi notă acest amănunt împreună cu alte fapte care, după părerea lui, aveau o însemnătate istorică. Întrucât suita împăratului era foarte puţin numeroasă, era de mare importanţă pentru un om, care ţinea să avanseze cât mai repede în carieră, să se găsească la Tilsit în zilele întrevederii dintre cei doi împăraţi, şi Boris, fiind printre cei care asistaseră la evenimentul de la Tilsit, îşi dădea seama că din acel moment situaţia i se consolidase pe de-a-ntregul. Nu numai că era cunoscut de toţi, dar era bine văzut şi devenise una dintre figurile obişnuite ale acestui cerc. În două rânduri avusese misiuni la împărat, aşa că împăratul îl cunoştea după înfăţişare, iar toţi cei din jurul lui nu numai că nu-l mai ocoleau ca înainte şi nu-l tratau ca pe un nou-venit, dar, dimpotrivă, s-ar fi mirat chiar dacă nu l-ar mai fi văzut pe acolo.

Boris locuia împreună cu un alt aghiotant, bogatul conte polonez Zylinski, care, ca toţi polonezii crescuţi la Paris, murea după francezi şi n-a fost zi, cât au stat la Tilsit, în care Zylinski şi Boris să nu aibă la masă ofiţeri francezi din gardă şi de la marele cartier general francez.

În seara zilei de 24 iunie, contele Zylinski, colegul de apartament al lui Boris, organizase un dineu pentru câţiva cunoscuţi de-ai lor, dintre francezi. Printre invitaţii la acest dineu se afla un oaspete de seamă, unul dintre aghiotanţii lui Napoleon, câţiva ofiţeri din garda franceză şi un tânăr, dintr-o veche familie de aristocraţi francezi, pajul lui Napoleon. În aceeaşi seară, Rostov, folosindu-se de întuneric ca să nu fie recunoscut, în haine civile, intră în Tilsit şi se îndreptă spre locuinţa lui Boris şi a lui Zylinski.

Rostov, ca de altfel întreaga armată din rândurile căreia venea, era încă departe de a-şi fi impus în sentimentele faţă de Napoleon şi de francezii, deveniţi din vrăjmaşi prieteni, acea schimbare care se petrecuse în conştiinţa celor de la cartierul general şi în conştiinţa lui Boris. În armată, toţi, ca şi înainte, nutreau faţă de Bonaparte şi de francezi aceeaşi

ură, îmbinată cu dispreţ şi cu teamă. Nu era mult de când, vorbind cu un ofiţer cazac din grupul lui Platov, Rostov îşi exprimase gândul că dacă Napoleon ar cădea prizonier, ar fi tratat nu ca un suveran, ci ca un răufăcător. Şi nu era mult de când, întâlnindu-se pe şosea cu un colonel francez rănit şi vorbind cu el, Rostov se aprinsese şi-i spusese că nu se putea concepe o pace între un suveran legitim şi criminalul Bonaparte. Din pricina asta, lui Rostov i se păru ciudat să găsească ofiţeri francezi la Boris acasă, cu aceleaşi uniforme pe care se obişnuise să le privească cu alţi ochi din avanposturile înaintate, şi-i fu de ajuns să dea cu ochii de un ofiţer francez ivit în prag, ca să se trezească din nou în el sentimentul acela de necruţătoare duşmănie, care, în faţa inamicului, punea întotdeauna stăpânire pe el. Se opri în prag şi întrebă în ruseşte dacă acolo locuia Drubeţkoi. Boris, auzind o voce străină în antecameră, ieşi să vadă cine e. De îndată ce-l recunoscu pe Rostov, pe faţa lui se aşternu o expresie de plictiseală, care dură o clipă.

— Ah, tu eşti! Sunt foarte, foarte bucuros să te văd, spuse Boris, zâmbind totuşi şi apropiindu-se de el.

Dar Rostov îi observase prima reacţie.

— Sunt inoportun, pe cât s-ar părea, zise el. N-aş fi venit, dar am treabă, adăugă el rece…

— Nu, mă mir numai cum de-ai putut scăpa de la regiment. Dans un moment je suis a vous, 445 răspunse el glasului care-l chema.

— Văd că sunt inoportun, repetă Rostov.

Expresia de neplăcere se ştersese de pe faţa lui Boris; gândindu-se, de bună seamă, cum să iasă din încurcătura şi găsind soluţia, îl luă cu un calm desăvârşit de braţ şi-l conduse într-o odaie alăturată. Ochii lui Boris, care priveau cu linişte şi siguranţă la Rostov, erau ca acoperiţii de un văl, ascunşi ca sub o mască – sub ochelarii albaştrii ai convenţionalismului – pe care o purta deasupra adevăratei lui feţe. Aşa cel puţin i se păru lui Rostov.

— Ah, încetează, te rog. Cum ai putea fi tu inoportun protestă Boris.

Intră apoi cu el în camera în care fusese întinsă masa şi-l prezentă invitaţilor, spunându-i numele şi explicându-le că nu era civil, ci ofiţer de husari, vechi prieten de-al său. Contele Zylinski, le comte N. N., le capitaine Z. Z., sunau prezentările. Rostov se uita posomorât la francezi, îşi călca pe inimă înclinându-se şi nu spunea o vorbă.

Zylinski, se vedea bine, nu era defel bucuros de acest nou musafir rus, care-i strica cercul, şi nu-i adresă nici un cuvânt. Cât despre Boris, s-ar fi zis că nu observă stinghereala provocată de noul-venit şi-şi dădea osteneala să animeze conversaţia cu acelaşi calm plin de graţie şi cu aceeaşi mască de convenţionalism cu care-l întâmpinase pe Rostov. Unul dintre oaspeţii francezi se întoarse cu obişnuita politeţe franceză către Rostov, care tăcea îndârjit, şi-şi exprimă părerea că, desigur, pentru a-l vedea pe împărat venise la Tilsit.

— Nu, am treabă, răspunse scurt Rostov.

Lui Rostov îi pierise tot cheful, de îndată ce băgase de seamă stinghereala de pe faţa lui Boris şi, aşa cum se întâmplă întotdeauna cu oamenii care nu-s în apele lor, i se părea că toată lumea se uită duşmănos la el şi că-i stânjeneşte pe toţi. Şi într-adevăr, îi stânjenea pe toţi şi era singurul care rămânea deoparte de conversaţia ce fusese reluată. „Ce-o fi căutând şi ăsta aici?” spuneau parcă privirile pe care i le aruncau invitaţii. Se ridică şi se apropie de Boris.

— Totuşi, te stingheresc, îi zise el încet. Vino să-ţi spun ce am de spus şi pe urmă plec.

— Da de unde, nu mă stinghereşti deloc! Răspunse Boris. Dar dacă eşti obosit, hai în odaia mea să te odihneşti.

— Bună idee…

Intrară în odăiţa unde dormea Boris. Pe loc, Rostov, fără să se aşeze şi enervat, ca şi cum Boris s-ar fi făcut vinovat cu ceva faţă de el, începu să-i istorisească povestea cu Denisov,

întrebându-l dacă vrea şi dacă poate cumva interveni pentru Denisov pe lângă împărat prin generalul sau şi dacar putea să trimită scrisoarea prin acesta. Abia acum, rămânând între patru ochi, Rostov îşi dădu seama pentru prima dată cât de greu îi venea să-şi privească prietenul în faţă. Boris stătea picior peste picior, îşi mângâia cu stânga degetele subţiri de la mâna dreaptă, ascultând ce-i spunea Rostov aşa cum ascultă un general raportul unui subaltern, când uitându-se în lături, când, cu aceeaşi privire distrată, uitându-se drept în ochii lui Rostov. De câte ori îi întâlnea privirea, Rostov se simţea stingherit şi-şi lăsa ochii în jos.

— Am mai auzit despre asemenea afaceri şi ştiu că în cazuri de felul acesta împăratul e foarte sever. Cred că nu trebuie să ajungem până la majestatea-sa. Ar fi mai bine, după mine, să se adreseze direct comandantului de corp… Dar, în general, eu cred…

— Zi mai bine că nu vrei să faci nimic! Îi spuse Rostov, aproape strigând, fără să-l privească în ochi.

Boris zâmbi:

— Dimpotrivă, voi face tot ce pot, numai că eu cred…

În clipa aceea, de dincolo de uşă se auzi vocea lui Zylinski, care-l chema pe Boris.

— Ei, du-te, du-te, du-te, îl îndemnă Rostov şi, refuzând să vină şi el la masă, se plimbă îndelung, rămas singur în odăiţă, de-a lungul şi de-a latul ei, şi ascultă larma veselă a vorbăriei franţuzeşti din camera vecină.

XX.

ROSTOV NIMERISE LA TILSIT în ziua cea mai puţin potrivită pentru o intervenţie în favoarea lui Denisov. Să se prezinte personal la generalul de serviciu, aşa cum era îmbrăcat, în frac, mai ales că venise la Tilsit fără învoirea superiorilor, nu putea, iar Boris, chiar de-ar fi vrut, n-ar fi putut face nimic a doua zi după sosirea lui Rostov, fiindcă la 27 iunie se semnau condiţiile preliminare ale păcii. Cei doi împăraţi se decorară reciproc: Alexandru primi Legiunea de Onoare, iar Napoleon Ordinul Sfântului Andrei clasa I, şi

în aceeaşi zi se anunţă banchetul oferit de un batalion din garda franceză unui batalion din regimentul de gardă Preobrajenski. Cei doi suverani urmau să fie de faţă la acest banchet.

Rostov se simţea atât de prost în prezenţa lui Boris, care-l indispunea, încât, după cină, când Boris intră să vadă ce-i cu el, se prefăcu adormit, iar a doua zi dis-de-dimineaţă, făcând tot posibilul ca să evite a-l mai vedea, plecă. În frac şi cu pălărie tare, Nikolai hoinări prin oraş, uitându-se la francezi şi la uniformele lor, cercetând străzile şi clădirile ocupate de suveranul rus şi de cel francez. Într-o piaţă văzu nişte mese şi alte pregătiri în vederea banchetului: iar străzile erau pavoazate cu steaguri ruseşti şi franceze şi cu uriaşele iniţiale A. şi N. La ferestrele caselor erau de asemeni scoase drapele cu iniţiale.

„Boris nu vrea să-mi dea o mână de ajutor, dar nici eu nu vreau să mă mai rog de el. Hotărât lucru, îşi spunea Nikolai, între noi totul s-a sfârşit, dar nu plec de aici până ce nu fac tot ce-mi stă în putinţă pentru Denisov şi, mai cu seamă, până ce nu mă-ncredinţez că scrisoarea va ajunge în mâinile împăratului. Împăratul?! E aici, el!” se gândi Rostov, apropiindu-se iar, fără voie, de casa ocupată de Alexandru.

În faţa casei aşteptau mai mulţi cai înşeuaţi şi se aduna suita, care se pregătea, pesemne, să-l escorteze pe suveran.

„Mă pot aştepta să-l văd din clipă în clipă, îşi spuse Rostov. Numai de-aş putea să-i înmânez scrisoarea şi să-i spun tot… nu m-or aresta cumva fiindcă-s îmbrăcat civil? Nu se poate! El ar înţelege de partea cui e dreptatea. El înţelege tot, ştie tot. Cine poate fi mai drept şi mai mărinimos decât el? Şi chiar dacă m-ar aresta fiindcă mă aflu aici, ce mare nenorocire ar fi? Îşi spuse el, zărind un ofiţer care intra în casa ocupată de împărat. Iată cum se intră. Simplu de tot. Mă duc şi-i înmânez chiar eu împăratului scrisoarea: cu atât mai rău pentru Drubeţkoi, care m-a silit să fac asta.” Şi, cu o hotărâre de care nu s-ar fi crezut niciodată în stare,

Rostov, pipăindu-şi buzunarul cu scrisoarea, se îndreptă spre casa ocupată de împărat.

„Nu, de data aceasta nu mai scap prilejul, ca după Austerlitz”, se gândi el, aşteptându-se din clipă în clipă să-l vadă pe împărat şi simţind cum îi năvăleşte sângele în inimă numai la gândul acesta. Voi cădea la picioarele lui şi-l voi ruga. El are să mă ridice, are să mă asculte şi-mi va mai şi mulţumi pentru asta.„ „Sunt fericit de câte ori pot face un bine, şi repararea unei nedreptăţi este cea mai mare fericire!” aşa îşi închipuia Rostov că va suna răspunsul pe care avea să i-l dea împăratul. Şi păşi drept spre intrarea casei, trecând pe lângă un şir de oameni care-l priviră curioşi.

De la intrare, o scară largă ducea de-a dreptul spre etajul de sus: în dreapta, era o uşă închisă. Sub scară era o uşă care dădea în apartamentul de jos.

— Pe cine căutaţi? Fu întrebat.

— Vreau să dau o scrisoare, o cerere către majestatea-sa, răspunse Nikolai cu glas tremurat.

— Cererile, la aghiotantul de serviciu, pe aici, vă rog (şi-i arătă în jos). Dar nu va fi primită.

Auzind tonul acesta nepăsător, Rostov se înspăimântă de ceea ce făcuse; gândul că l-ar putea vedea din clipă în clipă pe împărat era pentru el atât de ispititor şi tocmai, de aceea, atât de înfricoşător, încât fu cât pe-aci să o ia la fugă, dar furierul care-l întâlnise îi deschisese uşa de la camera aghiotantului de serviciu, aşa că Rostov n-avu încotro şi intră.

Un om de vreo treizeci de ani, de statură potrivită, plin la trup, în botfori şi cu pantaloni albi, cu o cămaşă proaspătă de batist, pe care se vedea că de-abia şi-o pusese, se afla în cameră, şi un lacheu îi prindea la spate bretelele noi, brodate cu mătase, pe care Rostov, nu se ştie de ce, le privi cu luare-aminte. Omul acesta vorbea cu cineva dintr-o cameră vecină.

— Bien faite et la beauté du diable446, spuse el. Dar, văzându-l pe Rostov, se opri şi se încruntă.

— Ce doriţi? O cerere?

— Qu'est ce que c'est? 447 întrebă cineva din altă cameră.

— Encore un petitionnaire448, răspunse omul cu bretelele.

— Spune-i că, poate, mai târziu. Acuma iese, trebuie să plecăm.

— Mai târziu, mai târziu, mâine. Acuma nu se poate…

Rostov se întoarse şi dădu să plece, dar omul cu bretele îl opri.

— Din partea cui? Cine eşti dumneata?

— Din partea maiorului Denisov, răspunse Rostov.

— Dumneata cine eşti? Eşti ofiţer?

— Locotenent, contele Rostov.

— Ce îndrăzneală! Trimite-o pe cale ierarhică. Iar dumneata poţi pleca, pleacă… Şi-şi vârî o mână pe mâneca tunicii pe care i-o întindea valetul.

Rostov se găsi iarăşi în antecameră şi observă că pe scară se aflau o mulţime de ofiţeri şi de generali în mare ţinută, prin faţa cărora era nevoit să treacă.

Îşi blestema îndrăzneala şi tremura la gândul că s-ar putea să dea din clipă în clipă ochi cu împăratul, să fie făcut de ruşine şi trimis la urmă sub stare de arest, chiar în faţa lui; îşi înţelese, în sfârşit, prea bine fapta necugetată şi se căi de ea, lăsându-şi privirile în jos şi căutând să-şi facă drum prin mijlocul strălucitei suite, când se auzi deodată strigat de o voce cunoscută şi simţi că-l opreşte în loc mâna cuiva.

— Ce faci aici, nenişorule, aşa, pus la frac? Îl întrebă vocea groasă de bas.

Era un general de cavalerie, care-şi câştigase în această campanie deosebita favoare a împăratului, fostul comandant de divizie al lui Rostov.

Rostov începu să se justifice speriat, dar, văzând figura blajină şi glumeaţă a generalului, îl rugă să vină mai la o parte şi-i istorisi cu emoţie în glas tot ce i se întâmplase lui

Denisov, pe care generalul îl cunoştea, şi-l imploră să intervină în favoarea lui. După ce-l ascultă, generalul clătină din cap cu un aer îngrijorat.

— Păcat, păcat de băiatul ăsta! Dă-mi scrisoarea.

Abia avusese Rostov timp să-i expună cazul lui Denisov şi să-i înmâneze petiţia, că se şi auziră pe scări paşi repezi cu zăngănit de pinteni, şi generalul, depărtându-se de el, îşi luă locul pe scară. Domnii din suita suveranului se repeziră în jos pe scări şi dădură să-şi încalece caii. Maestrul de călărie, acelaşi Ainé de la Austerlitz, aduse de frâu calul împăratului, şi pe scări se auzi un scârţâit uşor de paşi, pe care Rostov îl recunoscu de îndată. Uitând de pericolul de a fi recunoscut, Rostov îşi făcu loc printre câţiva localnici curioşi de la intrare şi revăzu, după doi ani, acelaşi trăsături pe care le adora, acelaşi chip, aceeaşi privire, acelaşi mers, aceeaşi îmbinare de măreţie şi blândeţe… Şi entuziasmul şi dragostea lui de altădată pentru împărat îi reînviară în suflet. Împăratul, în uniforma regimentului Preobrajenski, cu botfori înalţi, pantaloni albi din piele de ren, cu o stea pe piept necunoscută lui Rostov (era La Légion d'Honneur449), se ivi pe trepte, ţinându-şi bicornul sub braţ şi trăgându-şi o mănuşă. Se opri, se uită împrejur, şi totul păru că se luminează în preajmă sub privirea lui. Spuse unora dintre generali câteva cuvinte şi, recunoscându-l pe fostul comandant de divizie al lui Rostov, îi zâmbi şi-l chemă la el.

Întreaga suită se dădu câţiva paşi îndărăt şi Rostov văzu cum generalul îi spune ceva împăratului, destul de multă vreme.

Împăratul îi răspunse câteva cuvinte şi făcu un pas spre cal. Şi din nou suita şi mulţimea curioşilor, printre care şi Rostov, se apropie de împărat. Oprindu-se lângă cal şi punându-şi o mână pe oblâncul şeii, suveranul se adresă generalului de cavalerie cu voce tare, cu intenţia vădită ca toţi cei de faţă să-l audă:

— Nu pot, generale, şi nu pot fiindcă legea e mai puternică decât mine, rosti împăratul, punând piciorul în scară.

Generalul înclină respectuos capul, împăratul încălecă şi porni la galop în josul străzii. Rostov, nemaiştiind ce face de entuziasm, alergă după el, împreună cu mulţimea.

XXI.

ÎN PIAŢA SPRE CARE SE îndrepta împăratul, stăteau faţă-n faţă, pe dreapta un batalion din regimentul Preobrajenski, pe stânga un batalion din garda franceză, cu căciuli de blană de urs.

Şi, în vreme ce împăratul se apropia de unul dintre flancurile batalioanelor, care luaseră poziţia pentru onor, spre flancul opus venea în galop un alt grup de călăreţi, în fruntea cărora Rostov recunoscu pe Napoleon. Nu putea fi confundat cu altcineva. Venea în galop, cu pălăria lui mică, cu o tunică albastră peste o veste albă şi cu lenta sfântului Andrei pe umăr, călare pe un cal arab sur, de rasă pură, cu şabrac de culoarea zmeurei, cusut cu fir de aur. Ajungând în faţa lui Alexandru, îşi ridică în aer pălăria, şi la gestul acesta, ochiul de cavalerist al lui Rostov nu se putu opri să nu observe că ţinuta lui Napoleon pe cal nu era nici frumoasă şi nici prea sigură. Batalioanele strigară: „Ura!” şi „Vive l'Empereur!”450 Napoleon îi spuse ceva lui Alexandru. Cei doi împăraţi descălecară şi-şi strânseră unul altuia mâna. Pe chipul lui Napoleon se zugrăvise un zâmbet antipatic şi prefăcut. Alexandru îi spunea ceva cu o expresie prietenoasă.

Deşi o grămadă de jandarmi francezi călări căutau să îndepărteze mulţimea, Rostov nu-şi lua ochii de la Alexandru şi Bonaparte şi le urmărea fiecare mişcare. Îl surprinse ca un lucru cu totul neaşteptat faptul că Alexandru se comporta ca de la egal la egal cu Bonaparte şi că Bonaparte avea un fel de a se purta foarte degajat, ca şi cum apropierea de suveran ar fi fost pentru el un lucru cât poate de natural şi obişnuit, şi i se adresa, ca unui egal, ţarului Rusiei.

Alexandru şi Napoleon se îndreptară cu suita lor numeroasă, care se lungea ca o coadă, spre flancul drept al batalionului Preobrajenski, drept în faţa mulţimii, care se pomeni pe neaşteptate atât de aproape de ei, încât lui Rostov, aflat în primele rânduri, îi fu teamă să nu-l recunoască cineva.

— Sire, je vous demande la permission de donner La Légion d'Honneur au plus brave de vos soldats451, rosti aspru şi precis un glas, apăsând pe fiecare sunet.

Vorbise mărunţelul Bonaparte, privind de jos în sus spre Alexandru. Ţarul, care asculta cu atenţie ceea ce i se spunea, înclină capul, zâmbind plăcut.

— A celui qui s'est le plus vaillamment conduit dans cette derniere guerre452, adăugă Napoleon, accentuând fiecare silabă şi privind, cu o linişte şi o siguranţă de sine ce-l revolta pe Rostov, rândurile soldaţilor ruşi, rămaşi în poziţie de drepţi, cu arma pentru onor şi cu ochii aţintiţi spre împăratul lor.

— Votre majesté me permettra-t-elle de demander l'avis du colonel453, răspunse Alexandru şi făcu grăbit câţiva paşi spre prinţul Kozlovski, comandantul batalionului.

Între timp Bonaparte vroi să-şi scoată mănuşa de pe mâna lui mică şi albă, dar, rupându-şi-o, o aruncă. Un aghiotant, care-i călca aproape pe urmele paşilor, se repezi şi i-o ridică.

— Cui să-i dăm decoraţia? Întrebă împăratul, cu glas scăzut, în ruseşte, pe Kozlovski.

— Cui veţi ordona, majestate.

Împăratul se încruntă nemulţumit şi, rotindu-şi ochii împrejur, zise:

— Trebuie totuşi să-i dau un răspuns.

Kozlovski, cu un aer hotărât, aruncă o privire printre rânduri, şi privirea lui îl întâlni şi pe Rostov.

„Nu cumva, pe mine?” îşi zise Rostov.

— Lazarev! Ordonă colonelul, încruntându-se; şi Lazarev, primul din flanc după înălţime, ieşi ager în faţa frontului.

— Unde te duci? Stai pe loc! Îi şoptiră câteva glasuri lui Lazarev, care nu ştia încotro să apuce. Soldatul se opri, trase speriat cu coada ochiului la colonel şi se schimbă la faţă, aşa cum se întâmplă de obicei cu soldaţii scoşi în faţa frontului.

Napoleon întoarse uşor capul îndărăt şi-şi întinse peste umăr mâna mică şi grasă în semn că dorea să apuce ceva. Persoanele din suită, ghicind în aceeaşi clipă ce doreşte, începură să se frământe şi să şoptească între ele, şi-şi trecură ceva din mână în mână, în vreme ce un paj, acelaşi pe care Rostov îl văzuse în ajun la Boris, dădu fuga în faţă şi, aplecându-se respectuos asupra mâinii întinse, fără să o lase să aştepte nici o clipă, depuse în ea o decoraţie cu panglică roşie. Napoleon o apucă, fără să se uite la ea, cu două degete. Decoraţia licări între ele. Apropiindu-se apoi de Lazarev, care cu ochii holbaţi nu se uita decât spre ţar, Napoleon îşi întoarse privirea spre Alexandru, ţinând să-i arate prin aceasta că gestul pe care-l făcea acum era adresat aliatului său. Mâna mică şi albă cu decoraţia atinse un nasture de la tunica ostaşului Lazarev. Napoleon părea convins că era de ajuns numai o atingere a mâinii lui pe pieptul acestui soldat, pentru ca acesta să se socotească pe vecie fericit de a fi fost decorat şi distins pentru toţi ceilalţi oameni de pe lume. Napoleon doar cât lipi crucea de haina lui Lazarev şi-şi şi retrase mâna, întorcându-se spre Alexandru, ca şi cum ar fi fost sigur că decoraţia nu se putea să nu rămână lipită de pieptul soldatului. Şi crucea, într-adevăr, rămăsese lipită.

Mâini grijulii de ruşi şi francezi se repeziseră să o prindă în aceeaşi clipă de tunica ostaşului. Lazarev se uită posomorât la omul scund cu mâini albe ce-i făcuse nu ştiu ce la pieptul tunicii şi, stând tot în poziţia pentru onor, se uită apoi din nou drept în ochii lui Alexandru, ca şi cum l-ar fi întrebat dacă să mai rămână mult aşa, ori îi ordonă să plece, sau, poate, mai are ceva, cine ştie ce, de făcut? Dar

nu i se ordonă nimic şi el mai ramase încă multă vreme ţeapăn, în această poziţie.

Cei doi suverani se urcară pe cai şi plecară. Soldaţii regimentului Preobrajenski rupseră rândurile, amestecându-se cu francezii din garda imperială, şi se aşezară la mesele pregătite pentru ei.

Lazarev şedea la locul de cinste; toţi îi îmbrăţişau şi-l felicitau, iar ofiţerii ruşi şi francezi din cele două batalioane îi strângeau mâna. O mulţime de curioşi dintre ofiţeri şi din popor se apropiau de el numai ca să-l vadă. Larma convorbirilor în ruseşte şi franţuzeşte, învălmăşite, umplea, deopotrivă cu hohotele de râs, toată piaţa jur împrejurul meselor. Doi ofiţeri, aprinşi amândoi la faţă, trecură pe lângă Rostov, veseli şi mulţumiţi.

— Ce mai trataţie, măi frate! Numai talere de argint, zise unul. L-ai văzut pe Lazarev?

— L-am văzut.

— Mâine, cică franţujii vor fi oaspeţii husarilor de la Preobraienski.

— Are un noroc Lazarev ăsta! O mie două sute de franci pensie viageră.

— Ian uitaţi-vă câta mai căciula, băieţi! Striga unul de la Preobrajenski, gătindu-se cu căciula înfoiată a unui francez.

— Grozav îţi stă de bine; minunat!

— Cunoşti parola? Întrebă un ofiţer din gardă pe un altul. Alaltăieri a fost Napoléon, France, bravoure454; ieri Alexandre, Russie, grandeur455; o zi dă împăratul nostru parola, altă zi Napoleon. Mâine împăratul va decora cu Ordinul Sfântul Gheorghe pe cel mai viteaz ostaş din garda franceză. N-are încotro! Trebuie să răspundă cu aceeaşi monedă.

Boris şi camaradul său Zylinski erau şi ei printre cei veniţi să vadă ospăţul. La întoarcere, Boris îl zări pe Rostov, care stătea la colţul unei case.

— Noroc, Rostov! Nici n-am mai avut timp să ne vedem, îi spuse el şi nu se putu abţine să nu-l întrebe ce i se

întâmplase, atât de ciudat, de posomorât şi de necăjit arăta Rostov.

— Nimic, nimic, răspunse Rostov.

— Mai treci pe la mine?

— Am să trec.

Rostov rămase multă vreme lângă colţul casei, uitându-se de departe la ospăţ. În mintea lui începură să se frământe gânduri chinuitoare, cărora în zadar căuta să le dea de capăt. Îndoieli înfricoşătoare i se trezeau în suflet. Când îi venea în minte Denisov, cu expresia feţei atât de schimbată, cu înfăţişarea de om resemnat, sau întreg spitalul, plin de mutilaţi fără mâini şi fără picioare, cu murdăria lui şi bolile de tot soiul, şi i se părea că simte mirosul de spital şi de cadavru atât de viu, încât se uita de jur împrejur ca să vadă de unde-ar putea veni miasma asta; când îi răsărea în faţa ochilor Bonaparte cel încântat de sine, cu mâna lui albă, Bonaparte care era acum împărat şi care ajunsese să fie iubit şi stimat de către însuşi ţarul Alexandru. La ce, aşadar, atâtea mâini şi picioare amputate, la ce atâţia oameni morţi? Îi răsărea în faţa ochilor când soldatul Lazarev, decoratul, când Denisov cel pedepsit, fără speranţă de a fi iertat. Şi-l năpădiră gânduri pe cât de ciudate, pe atât de înfricoşătoare.

Mirosul îmbietor al mâncărurilor, din care se ospătau soldaţii regimentului Preobrajenski, şi foamea care-i da ghes îl treziră din starea aceasta: simţea nevoia să mănânce ceva înainte de a pleca la drum. Se îndreptă spre un birt pe care îl văzuse de dimineaţă. În birt era atâta lume, şi mai ales ofiţeri veniţi ca şi el în haine civile, încât cu mare greutate putu căpăta ceva de mâncare. Doi ofiţeri din divizia lui se aşezară alături. Firește, toţi discutau numai despre pace. Camarazii săi ofiţeri erau, ca de altfel cea mai mare parte a armatei, nemulţumiţi de pacea aceasta încheiată după lupta de la Friedland. Susţineau că, dacă ar mai fi rezistat, Napoleon ar fi putut fi nimicit, fiindcă nu mai avea pesmeţi şi nici muniţii. Nikolai tăcea, mânca şi, mai cu

seamă, bea. Bău singur două sticle de vin. Îl chinuia mereu acea frământare interioară căreia nu-i găsise dezlegare. Se temea să se lase în voia gândurilor, dar nici nu putea scăpa de ele. Dar, dintr-o dată, la observaţia unuia dintre ofiţeri că simplul fapt de a te uita la francezi e înjositor, Rostov începu să strige, aprinzându-se din senin, ceea ce-i miră din cale-afară pe ofiţeri.

— Şi cum puteţi dumneavoastră judeca ce ar fi fost mai bine! Se răsti el, şi sângele îi năvăli în obraz. Cum puteţi dumneavoastră judeca faptele suveranului? Ce drept avem noi să le judecăm?! Noi nu putem înţelege nici ce urmăreşte, nici ce face împăratul!

— Dar n-am pomenit o vorba despre împărat, se justifică ofiţerul, care nu-şi putea explica ieşirea asta violentă altfel decât prin faptul că Rostov băuse cam mult.

Dar Rostov nu-i dădu ascultare.

— Noi nu suntem funcţionari de ambasadă, suntem soldaţi şi nimic altceva, urmă el. Dacă ni se ordonă să murim, murim. Dacă ni se dau pedepse, înseamnă că suntem vinovaţi; nu e treaba noastră sa judecăm. Dacă împăratului, suveranul nostru, i se pare nimerit să-l recunoască pe Bonaparte împărat şi să încheie pace cu el, însemnează că aşa trebuie! Altminteri, dacă ne-am apuca să le judecăm şi să le discutăm pe toate, ar însemna să nu ne mai rămână nimic sfânt. Atunci am fi în stare să spunem ca nu există nici Dumnezeu, că nu există nimic, striga Rostov, bătând cu pumnul în masă, cu totul nelalocul său după părerea comesenilor, dar întrutotul consecvent cu mersul gândurilor sale.

— Ceea ce avem noi de făcut este să ne îndeplinim datoria, să luptăm şi nu să discutăm; asta-i tot, încheie el.

— Şi să bem, interveni unul dintre ofiţeri, care n-avea nici un chef de ceartă.

— Da, şi să bem, repetă Nikolai. Ei, tu, ascultă! Mai adă o sticlă! Strigă el.

Partea a treia.

I

ÎN ANUL 1808, ÎMPĂRATUL Alexandru plecă la Erfurt în vederea unei noi întâlniri cu împăratul Napoleon, şi în înalta societate petersburgheză se vorbi mult despre măreţia acestei întrevederi solemne.

În 1809, alianţa dintre cei doi stăpâni ai lumii, cum erau numiţi Napoleon şi Alexandru, mersese atât de departe, încât atunci când Napoleon declară în acel an război Austriei, un corp de armată rus trecu graniţa ca să lupte de partea inamicului de altădată al Rusiei, Bonaparte, împotriva fostului ei aliat, împăratul Austriei; atât de departe mersese alianţa, încât cercurile sus-puse vorbeau despre posibilitatea unei căsătorii între Napoleon şi una dintre surorile împăratului Alexandru. Dar, în afară de aceste consideraţii de politică externă, societatea rusă a vremii dădea o mare atenţie reformelor interne care cuprinseseră în această epocă toate ramurile administraţiei de stat.

În tot acest timp, viaţa de toate zilele, viaţa cea adevărată a oamenilor, cu grijile lor reale – sănătatea şi boala, munca şi odihna – cu aspiraţiile lor spre gândire, ştiinţă, poezie, ori muzică, şi cu iubirile, prieteniile, aversiunile şi pasiunile lor, îşi urma ca întotdeauna drumul, independent şi în afară de orice preocupări privind alianţa sau inimiciţia politică a lui Napoleon Bonaparte cu Rusia şi în afară de orice reformă posibilă.

Prinţul Andrei stătuse la ţară doi ani în şir. Toate reformele pe care le încercase Pierre pe moşiile sale şi nu obţinuse nici un rezultat – grăbit cum era să treacă mereu de la o treabă la alta – toate aceste reforme le dusese la bun sfârşit prinţul Andrei pe moşia lui, fără să bată toba faţă de nimeni şi fără vreo sforţare deosebită.

Posedând în cel mai înalt grad spiritul întreprinzător al omului practic, însuşire ce-i lipsea lui Pierre, ştia să pună în mişcare lucrurile, fără să fie nevoie de gesturi şi eforturi prea mari din partea lui.

Pe una dintre moşiile lui organiză trei sute de ţărani într-o obşte de plugari liberi (era unul dintre primele exemple de acest fel în Rusia); pe alte moşii desfiinţă boierescul, înlocuindu-l cu obrocul. La Bogucearovo era înscrisă pe statele lui de plată o moaşă cu diplomă, care îngrijea femeile lehuze, şi un preot avea leafă ca să-i înveţe carte pe copiii ţăranilor şi ai argaţilor.

Prinţul îşi petrecea o parte din timp la Lâsâe Gorî, cu tatăl său şi cu copilul, care mai avea încă nevoie să fie dădăcit; restul timpului şi-l trecea în sihăstria de la Bogucearovo, cum numea tatăl său această proprietate. Cu toată indiferenţa pe care şi-o arătase în faţa lui Pierre în legătură cu tot ceea ce se petrece în lumea din afară, el urmărea totuşi stăruitor evenimentele, primea nenumărate cărţi şi, spre uimirea lui, băga de seamă, de câte ori îi veneau lui sau tatălui său oaspeţi noi de la Petersburg, de-a dreptul din vâltoarea vieţii, că, asupra chestiunilor politice externe şi interne, el, care nu ieşea din satul lui, era mult mai bine informat decât persoanele acestea.

Pe lângă ocupaţiile legate de gospodărirea proprietăţilor sale şi în afara lecturii celor mai variate cărţi, prinţul Andrei se mai îndeletnicea în perioada aceea cu redactarea unui studiu critic asupra ultimelor două nenorocoase campanii ale armatei ruse şi cu elaborarea unui proiect de reformă a codurilor şi regulamentelor militare.

În primăvara anului 1809, prinţul Andrei plecă la proprietăţile din Riazan ale fiului său, pe care le îngrijea în calitatea lui de tutore.

Încălzit de soarele primăvăratic, şedea în fundul trăsurii, privind firele crude de iarbă odată cu cele dintâi frunze de mesteacăn şi urmărind norii de primăvară, cei dintâi care alunecau în rotocoale pe albastrul siniliu al bolţii. Nu se gândea la nimic şi se mulţumea să se uite voios şi visător jur împrejurul său, în toate părţile.

Trecuseră de podul plutitor unde, cu un an în urmă, stătuse de vorbă cu Pierre. Trecură şi printr-un sat noroios

de-a lungul unor arii şi al unor semănături de toamnă înverzite, peste o râpă care mai păstra pe fundul ei zăpadă şi care cobora spre un pod, apoi pe o coastă de deal cu lutul spălat de ape, peste mirişti şi prin tufişuri ici-colo înverzite, şi intrară într-o pădure de mesteceni, ce se întindea de o parte şi de alta a drumului. În pădure vântul nu sufla deloc, aşa că era aproape cald. Mestecenilor, numai frunze verzi, cleioase de sevă, nu li se clintea o ramură, iar jos, de sub frunzele veştede, de anul trecut, se opinteau spre soare, săltându-le, primele fire de verdeaţă, iarbă şi flori viorii. Verdele adânc al brazilor mărunţi ce nu-şi leapădă cetina niciodată, strecurat printre mesteceni, era ca o amintire neplăcută a iernii. Adâncindu-se în pădure, caii începură să fornăie şi să asude tot mai tare. Piotr, lacheul, îi şopti ceva vizitiului, şi vizitiul îi răspunse afirmativ. Dar lacheului i se păru pesemne prea puţin numai părerea vizitiului; se întoarse pe capră către stăpân.

— Luminăţie, ce uşurare! Spuse el, zâmbind respectuos.

— Cum?

— Te simţi mai uşor, luminăţie!

„Ce-o fi spunând? Se gândi prinţul Andrei. Ceva în legătură cu primăvara, desigur”, îşi zise el, uitându-se în toate părţile. „Ia uite! A înverzit totul… ce repede! Şi mestecenii, şi mălinii, până şi arinii au început… Numai stejarii nu se văd. Ba da, uite, ăsta e stejar.”

La marginea drumului străjuia un stejar. Cu zeci de ani mai bătrân decât mestecenii ce alcătuiau pădurea, era de zece ori mai gros şi de două ori mai înalt decât oricare dintre ei. Era un stejar uriaş, abia l-ar fi putut cuprinde doi oameni, cu o parte dintre crăci rupte de multă vreme, cum se vedea, şi cu trunchiul cojit, crestat de cicatrici vechi. Cu uriaşele lui braţe şi cu degete noduroase, nesimetric răşchirate – monstru bătrân şi dispreţuitor – sta supărat între mestecenii zâmbitori. El singur se împotrivea şi nu voia să se lase cuprins de farmecul primăverii şi nu voia să ştie nici de primăvară, nici de soare.

„Primăvară, şi dragoste, şi fericire! Părea să spună stejarul acesta, cum de nu vi se urăşte tot cu aceeaşi şi iar aceeaşi minciună neroadă şi fără rost? Mereu acelaşi lucru şi nimic altceva decât minciună! Nu există nici primăvară, nici soare, nici fericire. Uitaţi-vă la molifţi cum se înăbuşă unii pe alţii de moarte; sunt veşnic aceiaşi. Priviţi-mă şi pe mine cum mi-am mai întins braţele şi degetele noduroase şi umflate; unde nu mi-au crescut? Şi din spinare şi din părţi… Cum, mi-au crescut, aşa am rămas şi nu cred în nădejdile şi în minciunile voastre.

Trecând prin pădure, prinţul Andrei întoarse capul să se uite de câteva ori la acest stejar, ca şi cum ar fi aşteptat ceva din partea lui. Flori şi iarbă creşteau şi pe sub stejar, dar el rămânea în mijlocul lor mereu acelaşi – ursuz, neclintit, monstruos şi dârz.

„Da, are dreptate, are de o mie de ori dreptate acest stejar, îşi zise prinţul Andrei. Lasă-i pe ceilalţi, pe cei tineri să cadă din nou pradă acestei minciuni; noi, însă, ştim ce e viaţa; cu viaţa noastră s-a sfârşit!” Un şuvoi de gânduri deznădăjduite, dar dureros de dulci îi năpădiră sufletul, stârnite de vederea stejarului. În timpul acestei călătorii, prinţului Andrei îi trecu parcă din nou prin faţa ochilor întreaga-i viaţă şi iarăşi ajunse la concluzia aceea deznădăjduită, dar oarecum liniştitoare pentru el, pe care o mai formulase şi alte dăţi, că nu trebuie să se apuce de nimic, că trebuie să-şi trăiască mai departe viaţa, ferindu-se doar de a face rău cuiva, departe de orice frământări şi de orice dorinţe.

II.

ÎN CALITATE DE TUTORE AL fiului său, pentru proprietăţile acestuia din Riazan, prinţul Andrei era nevoit să se vadă cu mareşalul nobilimii din judeţ. Mareşal al nobilimii era contele Ilia Andreevici Rostov, şi prinţul, pe la mijlocul lunii mai, se duse să-i facă o vizită.

Era cald: primăvară în toi. Pădurea se îmbrăcase toată cu frunziş, pe drum era atâta praf şi aşa de cald, încât, trecând

pe lângă o apă, îţi venea să te scalzi.

Prinţul Andrei, necăjit, preocupat să-şi repete în gând toate câte avea să le discute cu mareşalul nobilimii, intră pe una dintre aleile parcului din jurul conacului Rostovilor, din Otradnoe. Din dreapta, dintre copaci, îi ajunseră la ureche strigăte vesele şi glasuri femeieşti şi văzu un grup de fete care îi tăie drumul, trecându-i în fugă înaintea trăsurii. În fruntea tuturor, cea mai aproape de el, alerga spre trăsură o fată cu părul negru şi foarte zveltă, neobişnuit de zveltă, cu ochii mari, negri, îmbrăcată într-o rochie galbenă de stambă şi legată la cap cu o basma albă, de sub care îi căzdeau, răsfirându-se pe umeri, şuviţe buclate de păr. Fata striga din fugă ceva, dar văzând un străin, nu se mai uită la el, ci se întoarse şi se depărtă râzând.

Prinţul Andrei simţi, deodată, ceva ca o durere. Ziua era aşa de frumoasă, soarele strălucea atât de puternic; pretutindeni în jurul lui era atâta voie bună; dar fata asta zveltă şi drăguţă nici nu ştia şi nici nu voia să ştie de existenţa lui, mulţumită şi fericită cum era de viaţa ei, care putea fi şi stupidă, dar care-i apărea voioasă şi senină. „De ce-o fi oare atât de veselă? La ce s-o fi gândind? Desigur, nu la regulamente militare, nici la organizarea dijmaşilor de pe moşia din Riazan. La ce s-o fi gândind? De ce-o fi oare atât de fericită?” se întrebă fără să vrea, cu un sentiment de curiozitate, prinţul Andrei.

Contele Ilia Andreici îşi trăia la Otradnoe, în 1809, viaţa lui de totdeauna, adică primea ca şi altădată aproape toată gubernia şi le oferea tuturor vânători, spectacole de teatru, ospeţe cu muzicanţi. Se bucură de vizita prinţului Andrei, aşa cum se bucura de orice oaspe nou, şi îl opri, aproape cu de-a sila, să rămână la el peste noapte.

În cursul acelei zile plicticoase, cât timp trebui să stea cu stăpânii casei şi cu cei mai respectabili dintre oaspeţii care, cum se întâmplase să fie în preajma unei onomastici, umpluseră casa bătrânului conte, Bolkonski îşi aruncă de câteva ori ochii spre Nataşa, care-şi găsea necontenit de

râs şi se distra în tovărăşia celeilalte jumătăţi a societăţii, compusă din tineret. Prinţul Andrei se tot întreba: „La ce s-o fi gândind? De ce o fi atât de veselă?”

Noaptea, rămas singur şi neobişnuit să schimbe patul, multă vreme nu izbuti să adoarmă. Mai întâi citi, apoi stinse lumânarea, dar o aprinse curând la loc. În camera cu obloanele trase era zăpuşeală. Îi era ciudă pe acest bătrân netot (cum îl socotea el pe contele Rostov), care-l reţinuse sub cuvânt că hârtiile de care avea nevoie nu i-ar fi venit încă de la oraş; şi-i era nu mai puţin necaz pe el însuşi, că rămăsese.

Se sculă şi se îndreptă spre fereastră, cu gândul s-o deschidă. Cum dădu la o parte obloanele, lumina lunii năvăli în cameră ca şi cum ar fi stat la pândă îndărătul ferestrei, aşteptând demult clipa asta. Deschise fereastra. Noaptea era răcoroasă şi foarte senină. Chiar în dreptul ferestrei se înşira un rând de copaci tunşi, ale căror coroane erau întunecate de o parte şi numai argint de cealaltă. Dedesubtul lor, străluceau pe alocuri, tot ca de argint, frunzele şi tulpinile unor plante pline de sevă, stufoase şi jilave. Dincolo de linia întunecată a copacilor se vedea un acoperiş lucind de rouă; mai la dreapta străjuia un copac mare şi umbros, cu trunchiul şi ramurile albicioase, sclipind în razele lunii aproape pline de pe cerul primăvăratic, atât de luminos, încât stelele abia se mai vedeau. Prinţul Andrei se rezemă în coate de fereastră şi-şi aţinti ochii la bolta cerului.

Odaia prinţului Andrei se afla la etajul din mijloc; încăperile de deasupra erau de asemenea locuite, dar nici cei de acolo nu dormeau. Auzi sus voci femeieşti.

— Hai, o singură dată numai, se ruga sus un glas de femeie, pe care prinţul Andrei îl recunoscu numaidecât.

— Dar când ai să mai adormi? Îi răspunse a doua voce.

— N-am să dorm deloc; nu pot să dorm, ce să fac! Hai, te rog, ultima oară…

Două glasuri femeieşti intonară o frază muzicală, care părea să fie un sfârşit de cântec.

— Ah, ce minune! Ei, şi acuma, la culcare, gata!

— Dormi tu, eu nu pot, răspunse vocea dintâi, apropiindu-se de fereastră.

Se aplecase pesemne mult în afară, pe fereastră, de vreme ce i se auzea şi foşnetul rochiei, şi până şi respiraţia. Toate tăcuseră împietrite, ca şi luna, ca şi lumina ei, ca şi umbrele. Şi prinţul Andrei se temea să se mişte, ca să nu-şi dea pe faţă prezenţa nedorită.

— Sonia! Sonia! Se auzi din nou vocea celei dintâi. Cum poţi să dormi? Ia te uită ce minune! Ah, ce minune! Trezeşte-te odată, Sonia, o rugă ea, aproape cu lacrimi în glas. Niciodată, niciodată nu mi-a fost dat să văd o noapte atât de minunată.

Sonia răspunse ceva în silă.

— Nu, uită-te, te rog, ce lună! Ah, ce frumuseţe! Hai, vino-ncoace. Draga mea, sufletul meu, vino! Ei vezi? Uite aşa, să-ţi îndoi uşor picioarele, să-ţi cuprinzi uite aşa genunchii, strâns, cât mai strâns, să te încordezi tare şi să-ţi iei zborul. Uite aşa!

— Ajunge, ai să cazi!

Se auzi ceva ca un soi de luptă; pe urmă răsună vocea plictisită a Soniei:

— E târziu; e aproape două.

— Ah, nu ştii decât să-mi strici toată plăcerea. Bine, du-te, du-te!

Şi iarăşi tăcură toate, dar prinţul Andrei ştia că ea e tot acolo; o auzea din când în când mişcându-se încet şi din când în când oftând.

— Ah, doamne, doamne! Ce-i cu mine? Exclamă ea deodată. Hai, la culcare, dacă-i vorba aşa! Şi închise cu zgomot fereastra.

„De existenţa mea nici nu-i pasă!” îşi spunea prinţul Andrei în timp ce o asculta vorbind şi, fără să ştie de ce, aştepta şi totodată se temea să n-o audă spunând ceva

despre el. „Iarăşi ea! Parcă e un făcut!” gândi el. În suflet i se trezi deodată un amestec aşa de neaşteptat de gânduri, de senzaţii şi speranţe tinereşti ce contrastau până-ntr-atâta cu întreaga lui viaţa, încât, simţind că nu e-n stare să şi le lămurească nici pentru sine însuşi, se culcă şi adormi numaidecât.

III.

A DOUA ZI, LUÂNDU-ŞI rămas-bun numai de la bătrânul conte, fără să mai vadă doamnele, prinţul Andrei plecă acasă.

Era pe la începutul lui iunie, când prinţul Andrei, întorcându-se la moşie, trecu din nou prin crângul de mesteceni în care văzuse stejarul acela bătrân şi noduros care-l impresionase atât de ciudat, încât nu-l mai putea uita. Zurgălăii cailor răsunau acum mai înăbuşit decât cu o lună şi jumătate înainte; pădurea se împlinise, era mai umbroasă şi mai deasă, iar brazii tineri presăraţi prin pădure, cu vlăstarii lor proaspeţi, pufoşi, de un verde gingaş, nu mai stricau frumuseţea priveliştii, ci se îmbinau armonios în tot.

Toată ziua fusese cald; se adunau ici şi colo nori ca de furtună, dar numai un nouraş trecător stropi praful drumului şi frunzele îmbibate de sevă. De-a stânga drumului pădurea era întunecată, în umbră; în dreapta ea scânteia udă în razele soarelui, abia legănată de vânt. Erau numai flori peste tot şi privighetorile-şi îngânau trilurile şi se-ntreceau, care mai aproape, care mai de departe. „Da, aici, în pădurea asta, era stejarul acela cu care mă simţeam atât de asemenea, îşi zise prinţul Andrei. Dar unde o fi?” se întrebă el din nou, uitându-se tot în stânga drumului şi, fără să ştie cum şi fără să-şi dea seama că e acelaşi, se surprinse admirând stejarul, acelaşi pe care-l căutase. Bătrânul stejar era de nerecunoscut; frunzişul lui verde-închis şi doldora de sevă, întins ca o boltă de cort, fremăta uşor în razele asfinţitului de soare. Nici degetele noduroase, nici cicatricele, nici îndoiala şi nici suferinţa lui de odinioară, nimic dintre toate acestea nu se mai vedea. Prin scoarţa lui

aspră, de veacuri, răsăriseră de-a dreptul frunze tinere şi pline de suc, încât cu greu s-ar fi putut crede că moşneagul acesta le putuse da la lumină. „Da, e chiar el, e acelaşi stejar!” îşi zise prinţul Andrei şi, fără veste, îl învălui un sentiment inexplicabil de primăvăratecă bucurie şi de viaţă nouă. Toate clipele frumoase ale vieţii lui îi năvăliră deodată, de-a valma, în minte. Austerlitzul cu cerul înalt, şi chipul dojenitor al soţiei sale moarte, şi silueta lui Pierre stând pe podul plutitor, şi fata tulburată de frumuseţea nopţii, şi noaptea aceea, şi luna, şi toate laolaltă îi reapărură înaintea ochilor.

„Nu, viaţa nu se sfârşeşte la treizeci şi unu de ani, hotărî deodată, nestrămutat, în chip de încheiere, prinţul Andrei. Nu e destul să ştiu eu ce am în suflet; trebuie s-o afle cu toţi: şi Pierre, şi fata aceea care voia să-şi ia zborul spre cer; trebuie să ştie, ca să mă cunoască toţi, ca viaţa să nu mi se mai scurgă aşa, numai pentru mine, ca ei să nu mai trăiască aşa, fără nici o legătură cu viaţa mea, şi pentru ca viaţa mea să se reflecte în toţi şi toţi să trăiască laolaltă cu mine!”

După ce se întoarse din călătorie, prinţul Andrei se hotărî ca în toamnă să plece la Petersburg, găsind fel de fel de justificări pentru această hotărâre. Un şir întreg de argumente, pe cât de temeinice, pe atât de logice, care îl îndreptăţeau să plece la Petersburg şi chiar să-şi caute acolo o slujbă, era pregătit să-l servească. Ajunsese să nu mai priceapă cum de i-a putut trece vreodată prin gând să se sustragă necesităţii de a lua parte la viaţa activă, întocmai aşa cum, cu o lună înainte, n-ar fi conceput că ar putea să se gândească măcar a părăsi viaţa de la ţară. Îi apărea acum lămurit că tot ce adunase ca experienţă de viaţă avea să se irosească în zadar şi să se dovedească simplă absurditate, dacă n-ar pune-o în practică şi dacă n-ar lua din nou parte activă la viaţă. Nu putea înţelege nici cum, întemeiat pe argumente raţionale, i se păruse altădată atât de vădit că s-ar fi înjosit dacă acum, după toată

experienţa sa de viaţă, ar mai fi crezut că poate fi de folos cuiva şi că există pe lume putinţa de a fi fericit şi iubit. Raţiunea îi şoptea acum cu totul altceva. După această călătorie, prinţul Andrei începu să se plictisească la ţară; vechile sale ocupaţii nu-l mai interesau şi adesea, când era singur în cabinetul lui, se ridica de pe scaun, se apropia de oglindă şi-şi privea îndelung chipul. Se întorcea apoi şi se uita la portretul răposatei sale soţii, care, înfăţişată cu bucle a la grecque, îl privea duios, cu ochi veseli, din rama aurită. Nu-l mai mustra, ca înainte, cu cuvintele acelea groaznice, ci-l privea simplu, cu voie bună şi curiozitate. Şi prinţul Andrei se plimba îndelung prin odaie cu mâinile la spate, când posomorât, când zâmbitor, după firul gândurilor sale, care frământau deopotrivă ideile acelea nesăbuite pe care nu le împărtăşise niciodată nimănui şi pe care le ţinuse tăinuite ca pe o crimă – cele vorbite atunci cu Pierre, cele în legătură cu gloria, cu fata din fereastră, cu stejarul, cu frumuseţea femeiască şi cu dragostea, idei care-i schimbaseră tot cursul vieţii. Dacă în asemenea momente intra cumva la dânsul cineva, se arăta deosebit de rece, de ferm şi de aspru, dar mai ales de o logică supărătoare.

— Mon cher, i se întâmpla să-i spună prinţesa Maria, când îl nimerea în asemenea clipe de zbucium, Nikoluşka n-ar trebui să iasă azi la plimbare: e prea frig.

— Dacă ar fi cald, îi răspundea prinţul Andrei surorii sale în asemenea momente pe un ton rece, ar ieşi numai în cămaşă; dar aşa, cum azi e frig, trebuie îmbrăcat cu haine călduroase, care tocmai de asta au şi fost născocite. Iată, aşadar, ce rezultă din faptul că e frig şi nicidecum că trebuie să rămână în casă, când e ştiut că un copil are nevoie de aer, spunea el cu logică riguroasă, ca şi cum ar fi vrut să pedepsească pe cineva pentru misterioasa şi ilogica activitate lăuntrică ce se desfăşura întrânsul.

În împrejurări de acestea, prinţesa Maria se gândea cât înăspresc preocupările intelectuale inima bărbaţilor.

IV.

PRINŢUL ANDREI SOSI LA Petersburg în luna august a anului 1809. Era epoca în care tânărul Speranski îşi atinsese apogeul gloriei şi când se puneau cu deosebită energie în aplicare reformele sale. În aceeaşi lună august, împăratul, care, ieşind odată cu trăsura, fusese accidentat, frângându-şi un picior, se văzuse nevoit să rămână la Peterhof timp de trei săptămâni şi lucra zilnic numai cu Speranski. În acea epocă se pregătiră nu numai cele două decrete faimoase şi atât de alarmante pentru întreaga societate – cel pentru desfiinţarea rangurilor de la curte şi cel prin care se instituiau examene pentru obţinerea gradului de asesor de colegiu şi de consilier de stat – ci însăşi Constituţia statului, care trebuia să reformeze toată rânduiala existentă în justiţia, administraţia şi finanţele Rusiei, de la Consiliul de Stat până la administraţia de plasă. Acum se traduceau în fapt şi se împlineau acele nelămurite visuri de liberalism cu care se urcase pe tron împăratul Alexandru şi pe care năzuise să le realizeze cu ajutorul sfetnicilor săi: Czartoryski, Novosilţev, Kociubei şi Stroganov, pe care chiar el îi numea în glumă comité du salut public.456

Acum toţi aceştia laolaltă fuseseră înlocuiţi cu Speranski, pentru problemele civile, şi cu Arakceev, pentru cele militare. Curând după sosirea sa, prinţul Andrei apăru, în calitate de şambelan, la curte şi la toate prilejurile în care împăratul se arăta. Împăratul, în cele două rânduri când îl întâlni, nu-l învrednici nici cu un cuvânt măcar. Şi înainte prinţului Andrei i se păruse mereu că nu se bucură de simpatia suveranului, că suveranului nu-i plac ochii lui şi nu-l prea agreează. În privirea rece şi distantă pe care i-o aruncase acum suveranul, prinţul Andrei văzu o nouă şi puternică confirmare a acestei vechi bănuieli. Cei de la curte îi lămuriră prinţului Andrei lipsa de atenţie a împăratului faţă de el prin faptul că Bolkonski părăsise din 1805 armata.

„Îmi dau seama cât de puţin stăpâni suntem pe simpatiile şi antipatiile noastre, îşi spuse prinţul Andrei, şi de aceea nici prin gând nu-mi trece să prezint personal împăratului memoriul meu asupra regulamentului militar, care, de altfel, va pleda singur în favoarea sa.” Îi vorbi despre memoriu unui bătrân feldmareşal, prieten al tatălui său, care îi şi fixă o întrevedere, i-l primi călduros şi-i promise să-l transmită împăratului. După câteva zile, i se anunţă că urmează să se prezinte ministrului de război, contele Arakceev.

La ceasurile nouă dimineaţa, în ziua hotărâtă, prinţul Andrei se înfiinţa în antecamera contelui Arakceev.

Personal nu-l cunoştea pe Arakceev şi nu-l văzuse niciodată, dar tot ce ştia despre dânsul îi inspira prea puţină consideraţie pentru acest om.

„E ministru de război şi om de încredere al suveranului; nu-i nevoie să-l judece nimeni după însuşirile sale personale; i s-a dat însărcinarea să examineze memoriul meu şi, prin urmare, el singur poate să-i şi dea curs”, se gândea prinţul Andrei, în timp ce aştepta, la rând cu o mulţime de persoane importante şi neimportante, în antecamera contelui Arakceev.

Prinţul Andrei, care îşi făcuse mai tot serviciul în armată ca aghiotant, avusese prilejul să vadă antecamerele multor personaje importante, şi caracteristicile diferite ale acestor antecamere îi erau foarte familiare. Dar antecamera contelui Arakceev avea un caracter cu totul aparte. Persoanele de mai mică însemnătate, care-şi aşteptau rândul la audienţă în antecamera contelui Arakceev, aveau întipărită pe faţă o expresie de timiditate şi supunere; feţele persoanelor mai cu vază exprimau unul şi acelaşi sentiment de stinghereală, ascuns sub un aer degajat şi de autoironie, glumind pe socoteala lor şi a situaţiei în care se aflau, ca şi a persoanei aşteptate. Unii se plimbau gânditori de colo-colo, alţii îşi vorbeau în şoaptă şi râdeau, şi prinţul Andrei putu surprinde sobriquet457-ul de „Sila Andreici”458, şi

cuvintele: „Ne arată el, nenea!” care se refereau la contele Arakceev. Un general (persoană cu vază), vădit jignit de faptul că trebuia să aştepte atâta vreme, stătea picior peste picior şi zâmbea dispreţuitor, de unul singur.

Dar cum se deschidea uşa cabinetului, pe toate feţele se zugrăvea, în aceeaşi clipă, acelaşi sentiment: teama. Prinţul Andrei îl rugă pentru a doua oară pe ofiţerul de serviciu să-l anunţe, dar toţi întoarseră spre el priviri ironice, spunându-i că-i va veni şi lui timpul să intre, la rând. După ce aghiotantul introduse şi petrecu apoi câteva persoane afară din cabinetul ministrului, îi veni rândul să intre, pe uşa ce inspira atâta groază, unui ofiţer care-l impresionase pe prinţul Andrei prin înfăţişarea sa umilă şi speriată. Audienţa ofiţerului se prelungi neaşteptat de mult. Deodată, prin uşă se auziră strigătele unei voci neplăcute, şi ofiţerul palid şi cu buzele tremurând ieşi din cabinet şi trecu prin antecameră, ţinându-se cu mâinile de cap.

După el fu introdus prinţul Andrei, şi aghiotantul îi spuse pe şoptite: „În dreapta, la fereastră”.

Prinţul Andrei intră într-un cabinet îngrijit, dar lipsit de orice lux, şi văzu la birou un om de vreo patruzeci de ani, cu talie lungă şi cap lunguieţ, dar cu părul tuns scurt, cu faţa brăzdată de cute largi, cu sprâncenele stufoase, încruntate deasupra unor ochi şterşi, verzi-căprui, şi cu un nas roşu, coroiat. Arakceev îşi întoarse capul spre prinţul Andrei fără să-l privească.

— Dumneata ce doreşti? Întrebă Arakceev.

— Eu nu… doresc nimic, excelenţă, răspunse încet prinţul Andrei.

Privirile lui Arakceev se îndreptară spre el.

— Ia loc, spuse ministrul. Prinţul Bolkonski?

— Nu doresc nimic; suveranul a binevoit să trimită excelenţei-voastre memoriul pe care…

— Stai să vezi, dragul meu; ţi-am citit memoriul, îl întrerupse Arakceev, dar nu rosti cu blândeţe decât primele vorbe, şi din nou, uitându-se în altă parte, vocea îi reveni

din ce în ce mai limpede la tonul ursuz şi dispreţuitor dinainte. Propui noi legiuiri militare? Legi avem destule, dar n-are cine să le pună în aplicare nici pe cele vechi! Azi toată lumea scrie legi: să scrii e mai uşor decât să le înfăptuieşti.

— Am venit, potrivit voinţei suveranului, să aflu de la excelenţa-voastră ce urmare credeţi că trebuie să se dea memoriului meu. Spuse politicos prinţul Andrei.

— Memoriul dumitale a fost trimis comitetului cu rezoluţia mea. Eu nu-l aprob, adăugă Arakceev, ridicându-se şi luând de pe masa de scris o hârtie. Iată, şi o întinse prinţului Andrei.

Pe marginea hârtiei, cu creionul şi de-a curmezişul, era scrisă fără majuscule, fără nici o ortografie şi fără punctuaţie, rezoluţia următoare: „alcătuit fără nici un temei nefiind altceva decât o imitaţie copiată după regulamentul militar francez şi se îndepărtează în chip arbitrar de orice regulamente militare”.

— La ce comitet a fost trimis memoriul? Întrebă prinţul Andrei.

— La comitetul regulamentului militar, şi cu recomandaţia mea ca de aci înainte domnia-voastră să fiţi socotit printre membri. Însă fără leafă.

Prinţul Andrei zâmbi.

— Nici nu pretind.

— Membru onorific, repetă Arakceev. Am onoarea. Ei! Pofteşte! Cine mai e? Strigă el, salutându-l pe prinţul Andrei.

V.

AŞTEPTÂND SĂ-I VINĂ înştiinţarea oficială a înscrierii sale ca membru în comitet, prinţul Andrei îşi reînnoi vechile cunoştinţe, îndeosebi cu persoanele de care ştia că sunt influente şi care-i puteau fi deci de folos. Încerca acum, la Petersburg, un sentiment asemănător aceluia pe care-l avea întotdeauna în ajunul unei bătălii, când îl frământa dorinţa neastâmpărată de a şti ce se pune la cale de către conducători, dorinţa care-l împingea spre sferele înalte,

acolo unde se pregătea viitorul ce avea să decidă soarta câtorva milioane de oameni. Judecând situaţia după izbucnirile de mânie ale bătrânilor, după curiozitatea celor neiniţiaţi şi aerul rezervat al celor iniţiaţi, ca şi după graba şi îngrijorarea tuturor, după numărul nesfârşit de comitete şi comisii de existenţa cărora afla pentru întâia oară, în fiecare zi îşi dădea seama că acum, în anul 1809, se pregătea aici, la Petersburg, un fel de uriaşă bătălie, al cărei comandant suprem era o persoană misterioasă, pe care n-o cunoştea şi care i se părea o figură genială: Speranski. Atât problema reformelor, pe care o cunoştea destul de vag, cât şi marele lor iniţiator – Speranski – începură să-l pasioneze într-atât, încât chestiunea regulamentului militar trecu foarte curând, în preocupările sale, pe al doilea plan.

Prinţul Andrei avea o poziţie din cele mai favorabile pentru a fi bine primit în cercurile cele mai diferite şi mai înalte ale societăţii petersburgheze de pe atunci. Partidul reformatorilor îl privea cu ochi buni şi căuta să-l atragă, în primul rând pentru faptul că avea o reputaţie de om inteligent şi foarte citit, în al doilea rând pentru că, prin eliberarea ţăranilor, îşi făcuse şi o reputaţie de liberal. Partidul bătrânilor nemulţumiţi i se adresa de-a dreptul, ca unui fiu al prinţului Bolkonski, aşteptând din partea lui să le împărtăşească nemulţumirea faţă de nedreptatea ce li se făcea prin reforme. Societatea femeilor şi, în genere, lumea bună, îl primea bucuros, socotindu-l o „partidă” bogată şi de neam, o figură aproape nouă, cu aureola romanticei istorii a bănuitei sale morţi în război şi a tragicului sfârşit al soţiei sale. Pe lângă asta, părerea despre el a tuturor acelora care-l cunoşteau mai demult era că se schimbase mult în bine în aceşti cinci ani, că se mai îmblânzise şi se maturizase, că nu mai era în el nimic din afectarea, trufia şi tendinţa spre zeflemea din trecut şi că-şi câştigase calmul acela care nu se dobândeşte decât odată cu anii. Se vorbea de el, se interesa lumea de el, şi toţi doreau să-l vadă.

A doua zi după audienţa la contele Arakceev, prinţul Andrei îl vizită spre seară pe contele Kociubei. Îi relată contelui întrevederea sa cu Sila Andreici (aşa îl numea şi Kociubei pe Arakceev, cu aceeaşi ironie vagă, nedesluşită, pe care prinţul Andrei o constatase la cei din antecamera ministrului de război).

— Mon cher, nici în această chestiune nu trebuie să-l nesocoteşti pe Mihail Mihailovici. Cest le grand faiseur459. Am să-i vorbesc. Mi-a promis că vine să mă vadă astă-seară…

— Dar ce are de-a face Speranski cu regulamentele militare? Întrebă prinţul Andrei.

Kociubei zâmbi şi dădu din cap, ca şi cum s-ar fi mirat de naivitatea lui Bolkonski.

— Am vorbit cu el, zilele acestea, despre dumneata, continuă Kociubei, despre organizaţia dumitale de plugari liberi…

— A, dumneata eşti prinţul Bolkonski, cel care şi-a eliberat mujicii? Se amestecă în vorbă un bătrân de pe vremea Ecaterinei, întorcându-se cu dispreţ spre Bolkonski.

— Era o proprietate mică, nu-mi aducea nici un venit, răspunse Bolkonski, dându-şi osteneală, pentru a nu-l supăra zadarnic pe bătrân, să reducă în ochii lui din importanţa faptei sale.

— Vous craignez d'etre en retard! 460 zise bătrânul, uitându-se la Kociubei. Un singur lucru nu înţeleg eu, continuă bătrânul, cine o să mai are pământul, dacă lor li se dă libertatea? E lesne să întocmeşti legi, dar e greu să conduci. La fel cum, de azi înainte te mai întreb, conte, cine va putea fi numit director în administraţie, dacă toţi vor trebui să dea examene?

— Cred că acei care vor reuşi la examene, răspunse Kociubei, punând picior peste picior şi susţinându-i privirea.

— Iată, eu am în slujba mea pe unul Prianicinikov, un om minunat, să-l plăteşti cu aur; şi are şaizeci de ani; va trebui şi el să vină la examen?

— Da, va fi cam greu, instrucţiunea e destul de puţin răspândită, dar…

Contele Kociubei nu-şi sfârşi gândul. Se ridică, îl luă de mână pe prinţul Andrei şi ieşiră să întâmpine un bărbat înalt, blond, puţin chel, ca de vreo patruzeci de ani, cu fruntea înaltă şi largă şi cu o faţă ciudată, prelungă, neobişnuit de albă. Noul-venit purta un frac albastru cu o cruce la gât şi o stea în partea stângă a pieptului. Era Speranski. Prinţul Andrei îl recunoscu numaidecât şi în sufletul lui vibră ceva, aşa cum se întâmplă în momentele însemnate ale vieţii. Să fi fost stimă, invidie, curiozitate, nu ştia nici el. Toată făptura lui Speranski avea o înfăţişare atât de caracteristică, încât putea fi uşor recunoscut. La nimenea, în societatea în mijlocul căreia trăia, prinţul Andrei n-avusese prilejul să vadă atâta calm şi încredere în sine, îmbinate cu mişcări atât de stângace şi greoaie, la nimeni nu văzuse asemenea ochi, uşor umeziţi şi numai pe jumătate deschişi, care să privească cu atâta hotărâre şi blândeţe totodată, un zâmbet atât de lipsit de expresie, care să arate însă atâta fermitate, o voce atât de subţire, de egală şi de domoală, şi nici o faţă atât de albă şi de delicată, şi mai ales asemenea mâini, cam late, ce e drept, dar atât de moi, de catifelate şi de albe. Feţe atât de albe şi de delicate mai văzuse prinţul Andrei numai la soldaţii care zăcuseră mult prin spitale. Aşa arăta Speranski, secretarul de stat, sfetnicul suveranului şi însoţitorul acestuia la Erfurt, unde nu o dată se întâlnise şi vorbise cu Napoleon.

Speranski nu-şi muta privirea de la o persoană la alta, aşa cum faci fără să vrei când intri într-o societate numeroasă, şi nici nu se grăbea să vorbească. Vorbea fără să ridice glasul, sigur că va fi ascultat, şi nu se uita decât la persoana cu care se întreţinea.

Prinţul Andrei urmărea deosebit de atent fiecare vorbă şi fiecare mişcare a lui Speranski. Aşa cum se întâmplă cu unii oameni, şi mai cu seamă cu cei obişnuiţi să-şi judece sever semenii, prinţul Andrei, când întâlnea întâia oară un om şi

mai ales unul ca Speranski, a cărui reputaţie îi era cunoscută, se aştepta întotdeauna să găsească în el toate perfecţiunile de care se poate învrednici neamul omenesc.

Speranski îi declară lui Kociubei că-i pare rău de întârziere, dar că nu putuse veni mai devreme pentru că fusese reţinut la palat. Nu spuse că-l reţinuse însuşi suveranul, şi această afectare a modestiei nu scăpă neobservată de prinţul Andrei. Când Kociubei rosti numele prinţului Andrei, Speranski îşi întoarse încet privirile către Bolkonski, fără să înceteze a zâmbi, şi începu să-l fixeze, tăcut.

— Sunt foarte bucuros că vă fac cunoştinţă; am auzit şi eu, ca toată lumea, vorbindu-se despre dumneavoastră, zise el.

Kociubei îi spuse în câteva cuvinte cum fusese primit Bolkonski de Arakceev. Zâmbetul lui Speranski se adânci.

— Directorul comisiei regulamentelor militare, domnul Magniţki, mi-e bun prieten, zise el, pronunţând răspicat fiecare silabă şi fiece cuvânt în parte, şi, dacă doriţi, vă pot pune în legătură cu el. (La punct, făcu o pauză.) Nădăjduiesc că veţi găsi la el simpatie şi dorinţa de a promova tot ce e rezonabil.

În jurul lui Speranski se făcu numaidecât un cerc; până şi bătrânul, care pomenise de slujbaşul său Prianicinikov, găsi ceva să-l întrebe.

Prinţul Andrei, care nu lua parte la discuţie, observa fiece mişcare a lui Speranski, a acestui om care nu demult era doar un obscur seminarist şi care astăzi, după cum credea Bolkonski, avea în mâini – în mâinile acestea albe şi catifelate – soarta întregii Rusii. Prinţul Andrei fu surprins de calmul neobişnuit, dispreţuitor, cu care îi răspunse Speranski bătrânului. S-ar fi zis că-i adresa de la înălţimi ameţitoare cuvintele acestea, ce se înjoseau să ajungă până la el. Când bătrânul începu să ridice prea mult tonul, Speranski zâmbi şi-i spuse că nu e în măsură să judece dacă e folositor sau nu ceea ce găseşte cu cale suveranul să facă.

După ce mai stătu câtva timp de vorbă cu cei din jurul lui, Speranski se ridică şi, venind spre prinţul Andrei îl luă cu dânsul în capătul celălalt al salonului. Era vădit că socotise necesar să se întreţină cu el.

— N-am reuşit să vorbesc cu dumneata, prins cum eram în această discuţie însufleţită, în care am fost atras de acel bătrân venerabil, zise el, zâmbind blând şi totodată dispreţuitor, dând a înţelege prin acest zâmbet că numai el şi prinţul îşi pot da seama de nimicnicia oamenilor cu care abia terminase de vorbit. Această atenţie îl măguli pe prinţul Andrei. Te ştiu demult: în primul rând pentru fapta dumitale – primul exemplu la noi în ţară, care ar fi atât de preţios dacă ar fi urmat de cât mai mulţi – cu eliberarea ţăranilor dumitale, continuă Speranski, şi în al doilea rând pentru că eşti unul dintre şambelanii care nu s-au considerat jigniţi de noul decret cu privire la rangurile curtenilor, decret care a stârnit atâtea discuţii şi bârfeli.

— Da, zise prinţul Andrei, tatăl meu n-a vrut să mă folosesc de acest drept; eu mi-am început cariera de la cele mai mărunte funcţii.

— Tatăl dumitale, deşi om al veacului trecut, stă fără doar şi poate mult mai presus decât contemporanii noştri, care nu ştiu cum să mai condamne reforma asta, ce nu face decât să restabilească dreptatea pe bazele ei fireşti.

— Cred cu toate astea că au şi aceste critici un temei, spuse prinţul Andrei, căutând să se sustragă influenţei acestui om pe care începea să o simtă.

Îi era neplăcut să primească orice fără contrazicere; ar fi vrut să-i poată riposta. Prinţul Andrei, care vorbea de obicei uşor şi elegant, simţea acum, vorbind cu Speranski, oarecare greutate în exprimare. Prea îl absorbea dorinţa de a pătrunde cât mai adânc în analiza personalităţii acestui om celebru.

— Un temei, poate, din punctul de vedere al ambiţiei personale, îşi exprimă Speranski părerea, cu voce înceată.

— În parte, şi pentru stat, replică prinţul Andrei.

— Cum înţelegi asta? întrebă Speranski şi-şi lăsă domol ochii în jos.

— Sunt un admirator al lui Montesquieu, zise prinţul Andrei, şi părerea sa, că le principe des monarchies est l'honneur, me paraât incontestable. Certains droits et privileges de la noblesse me paraissent etre des moyens de soutenir ce sentiment.461

Zâmbetul de pe faţa prea albă a lui Speranski dispăru şi înfăţişarea sa avu de câştigat din asta. Pesemne că părerea prinţului Andrei i se păru vrednică de reţinut.

— şi vous envisagez la question sous ce point de vue…462 începu el, exprimându-se cu vădită greutate în franţuzeşte, ceea ce-l făcea să vorbească mai rar decât în ruseşte, dar cu un calm desăvârşit.

El spuse că onoarea, l'honneur, nu se poate menţine prin privilegii dăunătoare bunului mers al serviciului; că onoarea, l'honneur, este: sau un concept negativ – a nu comite fapte condamnabile – sau un binecunoscut izvor de emulaţie la câştigarea laudelor şi recompenselor menite să concretizeze elogii.

Argumentele lui erau concise, simple şi clare.

— Instituţia care susţine această onoare – izvor al emulaţiei – este o instituţie asemănătoare Legiunii de Onoare a marelui împărat Napoleon, care nu numai că nu dăunează, dar chiar încurajează succesele în serviciu, şi nicidecum nu e un privilegiu de castă sau de curte.

— Nu contest faptul, dar nu se poate nega că privilegiile de curte au dus la acelaşi rezultat, zise prinţul Andrei. Fiecare curtean se consideră obligat să fie vrednic de situaţia sa.

— Dar dumneata, prinţe Bolkonski, n-ai vrut să te prevalezi totuşi de această situaţie, spuse Speranski, arătând printr-un zâmbet că voia să încheie printr-o amabilitate această discuţie care nu-i convenea interlocutorului său. Dacă îmi vei face onoarea să pofteşti la mine pe miercuri, adăugă el, îţi voi comunica ceea ce te

interesează, după ce voi fi stat de vorbă între timp cu Magniţki şi, pe lângă aceasta, voi avea plăcerea să pot discuta mai pe îndelete cu dumneata.

Închizând apoi ochii, îl salută şi, fără să-şi mai ia ziua bună, ieşi din salon a la française463, căutând să se strecoare neobservat.

VI.

DIN PRIMELE ZILE ALE şederii sale la Petersburg prinţul Andrei simţi cum întregul său fel de a gândi, pe care şi-l formase cât timp dusese o viaţă singuratică, pălea acum cu totul sub valul grijilor mărunte ce-l absorbeau în capitală.

Când se înapoia acasă seara, îşi însemna în agendă patru-cinci vizite sau vreun rendez-vous neapărat necesar pe a doua zi, cu orele respective. Mecanismul acestei vieţi, orânduite astfel, încât să ajungă la timp peste tot, îi irosea cea mai mare parte din energie. Nu mai putea face nimic, nu gândea şi nici n-ar fi reuşit să gândească, ci se mulţumea să vorbească şi avea succes spunând lucruri la care se gândise cât timp stătuse singur la ţară.

Câteodată se surprindea cu nemulţumire repetând în aceeaşi zi, în cercuri diferite, unul şi acelaşi lucru. Dar era atât de prins de vârtejul vieţii pe care o ducea zi de zi, încât nici nu mai avea răgaz să se gândească la faptul că n-avea timp să se mai gândească deloc.

Speranski, ca şi la prima lor întrevedere de la Kociubei, făcu asupra prinţului Andrei o impresie tot atât de puternică şi a doua oară când îl primi acasă la dânsul, unde vorbiră îndelung între patru ochi. Prinţul Andrei considera atât de mulţi oameni ca pe nişte fiinţe de nimic, vrednice de dispreţ, şi atât de mult dorea să găsească în altul idealul acelei desăvârşiri spre care năzuia el, încât îi fu uşor să se încredinţeze că găsise în Speranski întruparea omului inteligent şi virtuos.

Dacă Speranski ar fi fost din aceeaşi lume din care făcea parte prinţul Andrei, dacă ar fi avut educaţia şi moravurile obişnuite, de bună seamă că Bolkonski i-ar fi găsit repede

părţile slabe, omeneşti, cu totul lipsite de eroism; dar aşa, structura acestui spirit logic, ciudat pentru el, se impunea cu atât mai mult preţuirii sale cu cât nu putea spune că-l înţelege pe deplin. Pe lângă asta şi Speranski, fie pentru că preţuia într-adevăr însuşirile prinţului Andrei, fie numai pentru că găsea necesar să-l câştige de partea lui, căuta să-l impresioneze, dând frâu liber de faţă cu el raţiunii sale calme şi de înaltă ţinută şi flatându-l printr-un soi de consideraţie ce mergea uneori până la acea uşoară linguşire îmbinată cu desăvârşita încredere în sine, care consta în a da de înţeles fără s-o spui că, în afară de tine însuţi, singur interlocutorul tău ar fi un om capabil să înţeleagă cât de mare e prostia tuturor celorlalţi şi cât de puternice şi de adânci sunt propriile tale idei.

În timpul îndelungatei lor convorbiri de miercuri seara, Speranski spusese nu o dată: „Tot ce iese la noi din nivelul comun al obiceiurilor înrădăcinate atrage atenţia…” sau, zâmbind: „Dar noi vrem să fie, în acelaşi timp, şi lupii sătui, şi oile întregi…” sau: „Ei, asta n-or să o poată pricepe…” şi toate acestea, rostite cu aerul de a spune: „Noi, adică dumneata şi cu mine, noi doi pricepem ce sunt ei şi cine suntem noi”.

Această primă convorbire de lungă durată cu Speranski nu făcu decât să-i întărească şi mai mult prinţului Andrei impresia pe care i-o făcuse ministrul chiar de la prima lor întrevedere. Vedea în el înţeleptul, gânditorul profund şi sever, omul de spirit, care, ajungând la putere prin energie şi stăruinţă, folosea puterea numai spre binele Rusiei. Speranski întruchipa în ochii prinţului Andrei tocmai omul care ar fi vrut el să fie, filosoful care explica toate fenomenele vieţii pe cale raţională, recunoscând ca adevărat numai ceea ce este raţional şi supunând totul examenului logic al raţiunii. Totul se prezenta atât de simplu şi de lămurit în expunerile lui Speranski, încât prinţul Andrei era, fără să vrea, în toate de acord cu el. Dacă totuşi îl combătea, o făcea numai pentru că voia să se

dovedească independent şi să nu se lase dominat cu totul de părerile lui Speranski. Totul, aşa cum era, era cum trebuie şi cum e bine; un singur lucru îl neliniştea însă: privirea rece şi sticloasă care nu-ţi dădea voie să-i pătrunzi în suflet, şi mâna lui albă, delicată, la care prinţul Andrei se uita fără să vrea, aşa cum te uiţi de obicei la mâinile celor care deţin puterea. Privirea lui sticloasă şi mâna asta delicată îl enervau, fără să ştie de ce. Îl mai impresiona neplăcut pe prinţul Andrei dispreţul din cale-afară de vădit faţă de oameni, pe care îl simţea la Speranski, precum şi felul lui de a jongla cu tot soiul de argumente în sprijinul părerilor ce susţinea. Folosea toate modurile posibile de argumentare, în afară de comparaţie, şi trecea, după părerea prinţului Andrei, cu prea mare îndrăzneală de la una la alta. Se situa când pe poziţia omului de acţiune practică şi condamna pe visători, când pe poziţia satiricului şi-şi ironiza crunt adversarii, când dintr-un punct de vedere strict logic, când înălţându-se brusc până în norii metafizicii. (Această ultimă armă de pledoarie o întrebuinţa deosebit de des.) Ridicând problema la înălţimile metafizicii, purcedea la definirea conceptelor de spaţiu, de timp şi de gândire, pentru ca, extrăgându-şi de aici argumentele necesare, să coboare, odată mai mult, la atacul polemic. În general, trăsătura principală a spiritului lui Speranski, cea care îl impresionase pe prinţul Andrei, era credinţa sa absolută şi nezdruncinată în puterea şi legitimitatea raţiunii. Era vădit că lui Speranski nu putuse nicicând să-i treacă prin cap gândul, atât de obişnuit pentru prinţul Andrei, că nu poţi exprima niciodată tot ce gândeşti, şi niciodată nu-l cuprinsese îndoiala dacă nu cumva sunt deşertăciuni toate câte le gândeşti şi toate în câte crezi. Şi tocmai această structură caracteristică a spiritului lui Speranski îl atrăgea mai mult decât orice pe prinţul Andrei.

La începutul legăturilor sale cu Speranski, prinţul Andrei avu pentru el un sentiment de înflăcărată admiraţie, asemănător aceluia pe care-l avusese cândva pentru

Bonaparte. Împrejurarea că Speranski era fiu de preot – ceea ce putea fi pentru proşti un motiv să-l dispreţuiască, aşa cum şi făceau mulţi care-l tratau ca pe un neam de popă, un ţârcovnic – îl influenţă oarecum pe prinţul Andrei, care, fără să vrea, căuta să nu se lase furat de prea marele său entuziasm pentru Speranski, dar nu izbutea decât să şi-l întărească, inconştient, în sinea lui.

În seara aceea în care Bolkonski se întâlnise pentru prima dată cu Speranski la el acasă, vorbind printre altele de comisia legislativă, Speranski povestise cu ironie prinţului Andrei că această comisie, care exista de cincizeci de ani, costase milioane şi nu făcuse nimic, că Rosenkampf nu făcuse altceva decât să lipească etichete tuturor articolelor legislaţiei comparate.

— Iată pentru ce a plătit statul milioane! Noi vrem să dăm senatului noi puteri judecătoreşti464, dar ne lipsesc legile. De aceea, e păcat ca oameni ca dumneata, prinţe, să nu ocupe acum funcţii.

Prinţul Andrei îi răspunse că pentru asta i-ar fi trebuit studii juridice, pe care nu le avea.

— Parcă le are cineva! Atunci, ce-i de făcut? E un circulus viciosus465, din care trebuie să ieşim printr-o sforţare.

În răstimp de o săptămână, prinţul Andrei se văzu membru al comisiei pentru întocmirea codului militar şi, lucru la care nu se aşteptase defel, şi director al comisiei legislative. La cererea lui Speranski, îşi luă asupră-şi elaborarea primei părţi a codului civil şi, cu ajutorul codului lui Napoleon şi al codului lui Justinian, începu să lucreze la întocmirea capitolului despre: Drepturile personale.

VII.

CU DOI ANI ÎN URMĂ, în 1808, înapoindu-se la Petersburg după ce-şi vizitase proprietăţile, Pierre se trezise ajuns în fruntea masoneriei petersburgheze. Organiza lojile Marelui Orient şi pe cele ce fuseseră în adormire, recruta membri noi, se preocupa de fuzionarea diferitelor loji şi de dotarea lor cu charte de fondare şi

titluri. Dădea din banii lui pentru construirea de temple şi rotunjea cât putea trunchiurile de caritate, cu prilejul umplerii cărora cea mai mare parte a membrilor se arătau strânşi la mână şi nu prea punctuali. Susţinea aproape singur, cu banii săi, azilul pentru săraci, întemeiat de ordinul masonic la Petersburg.

Viaţa lui în tot acest timp se scurgea ca şi odinioară, în desfătare şi desfrâu. Îi plăcea să mănânce bine şi să bea, şi, cu toate că le considera imorale şi degradante, nu se putea abţine să tragă chefuri în societatea burlacilor.

În vârtejul atâtor ocupaţii şi petreceri, către sfârşitul anului Pierre îşi putu da seama totuşi că poziţia aceea a masoneriei, pe care se situase, i se clătina cu atât mai mult sub picioare, cu cât se străduia mai îndârjit să se menţină în ea. Totodată simţea că, pe măsură ce terenul pe care şi-l alesese îi fugea de sub tălpi, el era, fără să vrea, tot mai legat de masonerie. Când intrase în masonerie, se simţise ca un om care păşeşte în mocirlă încredinţat că e loc neted. Punând un picior, simte că se scufundă. Ca să se încredinţeze de tăria poziţiei pe care s-a situat, el pune şi celălalt picior, se înfundă şi mai mult în mocirlă, se zbate şi, în loc să iasă, vede că se înnămoleşte fără să vrea până la genunchi în mocirlă.

De Iosif Alexeevici nu mai dădu la Petersburg. (În ultima vreme el se ţinuse deoparte de activitatea lojilor din Petersburg şi trăia retras la Moscova.) Toţi fraţii, membri ai lojilor, îi erau lui Pierre cunoscuţi din viaţa lor socială şi-i era greu să vadă în ei doar nişte fraţi întru cioplirea pietrei brute, şi nu pe prinţul B., sau pe Ivan Vasilievici D., oameni ştiuţi din relaţiile lor de fiece zi ca nişte fiinţe şterse şi bune de nimic. Sub şorţurile lor masonice şi sub bijuteriile simbolice întrezărea acum uniformele şi decoraţiile pe care le vânau ei în viaţă. Adesea, când aduna în trunchiul de caritate cele douăzeci-treizeci de ruble subscrise la plecare, în cea mai mare parte pe datorie, de zece membri, dintre care jumătate erau tot atât de bogaţi ca şi el, Pierre îşi

amintea de jurământul masonic prin care fiecare frate se obliga să-şi dea tot avutul pentru aproapele său, şi în suflet i se trezeau îndoieli asupra cărora se străduia să nu se oprească.

Împărţise toţi fraţii pe care-i cunoştea în patru categorii, în prima categorie se numărau acei fraţi care nu luau parte nici la activitatea lojii, nici la acţiunile cu caracter umanitar, ci erau preocupaţi exclusiv cu aprofundarea misterelor ştiinţei ordinului, preocupaţi de problema întreitei denumiri a lui Dumnezeu, sau de cele trei principii din care purced toate lucrurile, şi anume: sulful, mercurul şi sarea, sau de semnificaţia pătratului şi a tuturor figurilor din templul lui Solomon. Pierre stima această categorie de masoni, căreia îi aparţineau mai cu seamă fraţii bătrâni şi, după părerea lui Pierre, însuşi Iosif Alexeevici; dar nu împărtăşea interesul lor pentru aceste studii. Inima lui nu simţea înclinare spre latura mistică a masoneriei.

În cea de a doua categorie, Pierre se trecea pe el însuşi şi pe fraţii care, ca şi el, şovăitori, căutau şi nu găsiseră încă drumul cel adevărat şi drept, dar nădăjduiau mereu să-l găsească.

În categoria a treia îi cuprindea pe acei fraţi care (şi aceştia erau cei mai mulţi), nevăzând în masonerie nimic altceva decât formele exterioare şi ritualul, ţineau la respectarea severă a acestor forme, fără să-şi bată capul cu conţinutul şi înţelesul lor. Aşa erau Willarsky şi chiar marele maestru al marii loji.

Categoria a patra, în sfârşit, număra de asemenea o mulţime de fraţi, mai ales dintre aceia care intraseră de curând în frăţie. Erau oameni care, după cum observase Pierre, nu credeau în nimic, nu doreau nimic şi se înscriseseră în masonerie numai pentru a se putea apropia de oamenii puternici prin numele, situaţia şi relaţiile lor, foarte numeroşi în lojă.

Pierre începu să se simtă nemulţumit de activitatea ce depunea. Masoneria, cel puţin acea masonerie pe care o

cunoştea el aici, i se părea câteodată întemeiată numai pe forme exterioare. Nici nu se gândea să pună la îndoială temeinicia însăşi a masoneriei, dar bănuia că masoneria rusă mergea pe o cale falsă şi că se abătuse de la matca şi izvoarele ei. De aceea, către sfârşitul anului, Pierre plecă în străinătate pentru a se iniţia acolo în cele mai înalte taine ale ordinului.

Încă în vara anului 1809, Pierre era îndărăt, la Petersburg. Din corespondenţa masonilor ruşi cu cei de peste graniţă se ştia că Bezuhov izbutise să câştige în străinătate încrederea multor persoane suspuse şi intrase în secretele ordinului prin iniţieri de grad foarte înalt, şi că acum aducea cu sine o grămadă de proiecte pentru binele comun al operei masonilor din toată Rusia. Masonii din Petersburg veniră cu toţii să-l vadă, căutând să-şi atragă bunăvoinţa lui, şi tuturor li se păru că el ascunde cine ştie ce planuri secrete.

Se fixă o şedinţă solemnă a lojii de gradul al doilea, unde Pierre urma să aducă la cunoştinţa fraţilor din Petersburg ceea ce avea de transmis din partea conducătorilor superiori ai ordinului. Asistenţa era foarte numeroasă. După îndeplinirea ritualului obişnuit, Pierre se ridică şi-şi începu cuvântarea:

— Fraţi iubiţi, începu el, roşind şi bâlbâindu-se de îndată ce luă în mână foile pe care-şi scrisese cuvântarea. Nu e de ajuns să ne îndeplinim în liniştea lojii misterele noastre; mai trebuie să şi acţionăm… să acţionăm. Ne găsim în adormire şi se cuvine să pornim la lucru.

Îşi luă apoi caietul şi începu să citească: „Pentru răspândirea luminii curate a adevărului şi pentru întronarea virtuţii, trebuie să liberăm lumea de prejudecăţi, să răspândim principiile corespunzătoare spiritului vremii, să luăm asupra noastră sarcina educării tineretului, să ne unim cu oamenii cei mai înţelepţi prin legături ce nu se pot desface, să biruim împreună, cu prudenţă şi curaj, superstiţia, necredinţa şi prostia, să facem din oamenii care ne sunt devotaţi oameni strâns legaţi între ei, printr-un

acelaşi scop şi prin puterea ce deţin. Pentru a atinge acest ţel trebuie să facem ca virtutea să precumpănească asupra păcatului; trebuie să ne dăm osteneala ca omul cinstit să-şi aibă încă din lumea aceasta răsplata virtuţilor. Dar, în urmărirea acestor mari ţeluri, ne pun obstacole uriaşe orânduirile politice actuale. Ce avem de făcut dacă aşa stau lucrurile? Să favorizăm revoluţiile, să răsturnăm totul, să înlăturăm forţa prin forţă? Nu, departe de noi gândul acesta! Orice reformă obţinută prin violenţă trebuie dezaprobată, pentru că ea nu poate îndrepta răul atâta vreme cât oamenii rămân aşa cum sunt, şi pentru că înţelepciunea n-are nevoie de violenţă.

La baza întregului plan al ordinului nostru trebuie să se afle formarea de oameni puternici, virtuoşi şi legaţi între ei prin aceeaşi convingere, convingerea că pretutindeni, şi din toate puterile păcatul şi prostia trebuie combătute, şi că talentul şi virtutea trebuie ocrotite; trebuie ridicaţi din ţărână oameni vrednici de a fi alăturaţi frăţiei noastre. Numai atunci ordinul nostru va avea puterea să-i lege pe nesimţite de mâini şi de picioare pe aceia care sprijină dezordinea şi să-i îndrumeze către ţinta urmărită, în aşa chip, încât ei să nici nu prindă de veste. Într-un cuvânt, trebuie să instaurăm o formă generală de conducere autoritară, care să se întindă asupra întregii lumi, fără să anuleze drepturile cetăţeneşti, pe lângă care toate celelalte instituţii în uz să-şi poată duce mai departe rânduiala lor obişnuită: o autoritate care să vegheze să nu se întreprindă decât ceea ce nu s-ar opune marelui scop al ordinului nostru, adică întronarea unei ere în care virtutea să domnească asupra păcatului. Ţelul acesta şi l-a propus şi creştinismul. El i-a învăţat pe oameni să fie înţelegători şi buni şi, în propriul lor interes, să urmeze pilda şi învăţăturile celor mai buni şi mai înţelepţi dintre oameni.

Pe atunci, pe vremea când lumea zăcea încă în întuneric, era de ajuns, firește, să propovăduieşti: noutatea adevărului propovăduit împrumuta creştinismului o forţă

nemaiîntâlnită. Astăzi însă ne trebuiesc mijloace mult mai puternice. Acum e nevoie ca omul, condus încă de simţurile sale, să găsească în practica virtuţii o satisfacţie tot atât de senzuală. Pasiunile nu se pot dezrădăcina; trebuie doar să ne dăm osteneala a le îndrepta spre scopuri nobile, şi pentru asta e nevoie ca fiecare dintre noi să-şi poată satisface pasiunile în limitele virtuţii şi ca ordinul nostru să-i procure mijloacele necesare în acest scop.

De îndată ce vom avea în fiecare stat un număr oarecare de oameni vrednici, când fiecare dintre ei va putea forma la rândul său alţi doi, şi când toţi aceştia vor fi strâns uniţi între ei, atunci nimic nu va mai fi cu neputinţă pentru ordinul nostru care, în taină, a izbutit şi până acum să facă mult pentru binele omenirii.”

Această cuvântare produse nu numai o puternică impresie, ci şi mare agitaţie în lojă. Cea mai mare parte dintre fraţi nu văzură însă în această cuvântare decât o periculoasă concepţie iluministă şi, spre uimirea lui Pierre, primiră spusele lui cu răceală. Marele maestru fu cel care-i dădu răspunsul. Pierre începu să-şi susţină ideile cu o înflăcărare din ce în ce mai mare. Demult nu mai avusese loc o şedinţă atât de furtunoasă. Se formară grupuri: unii îl acuzau pe Pierre şi socoteau că lunecase spre iluminism; alţii îl susţineau. Pentru întâia oară în viaţă, Pierre se izbi la această adunare de nesfârşita varietate a minţilor omeneşti, care face ca nici un adevăr să nu se prezinte în acelaşi chip pentru doi oameni. Chiar şi membrii care, pe cât păreau, îi ţineau parte, îl înţeleseseră în felul lor, cu rezerve şi cu modificări la care el nu putea consimţi, de vreme ce simţea tocmai nevoia de a transmite altora ideile sale exact aşa cum le înţelegea el.

La sfârşitul şedinţei, marele maestru îi atrase lui Bezuhov atenţia, ironic şi fără bunăvoinţă, asupra patimii cu care discutase şi asupra faptului că nu dragostea de virtute, ci pasiunea luptei îl condusese în timpul discuţiei. Pierre nu-i răspunse şi întrebă scurt dacă propunerea lui avea să fie

primită. I se răspunse că nu; şi Pierre, fără să mai aştepte formalităţile obişnuite ale ceremonialului, părăsi loja şi se întoarse acasă.

VIII.

PE PIERRE ÎL NĂPĂDI IARĂŞI melancolia aceea de care se temea atât. Trei zile încheiate, după cuvântarea sa din lojă, stătu acasă întins pe canapea, fără să primească pe nimeni şi fără să se ducă nicăieri.

În vremea asta îi veni o scrisoare din partea soţiei, care-l implora să-i acorde o întrevedere, îi scria despre dorul ce-o cuprinsese de el şi de dorinţa de a-i consacra lui întreaga ei viaţă.

La sfârşitul scrisorii îl înştiinţa că soseşte în curând la Petersburg, venind din străinătate.

După scrisoare, singurătatea lui Pierre mai fu tulburată şi de unul dintre fraţii săi masoni, dintre cei mai puţin respectaţi de el şi, venind vorba de căsnicia lui Pierre, el îi spuse în chip de frăţească povăţuire că severitatea faţă de nevastă nu-i defel întemeiată şi că, neiertând pe cel care se căieşte, se abate de la cea dintâi regulă a bunului mason.

Tot în acelaşi timp şi soacra lui, soţia prinţului Vasili, stărui pe lângă el cu rugămintea să vie să o vadă măcar pentru câteva minute, având să-i vorbească într-o afacere foarte însemnată. Pierre înţelese că se urzise un complot împotriva lui, că voiau toţi să-l împace cu nevasta, fapt care, în starea în care se afla, nici măcar nu-i era neplăcut. Îi era totuna: nimic în viaţă nu i se mai părea de mare însemnătate şi, sub înrâurirea tristeţii care-l stăpânea în clipele acelea, nu mai punea preţ nici pe libertatea lui, nici pe dârzenia sa în pedepsirea nevestei.

„Nimeni n-are dreptate şi nimeni nu e vinovat; aşadar, nici ea nu e vinovată”, îşi zicea el; şi dacă nu-şi făcu pe loc cunoscută încuviinţarea în privinţa împăcării cu nevastă-sa, fu numai datorită faptului că în starea de adâncă mâhnire ce-l cuprinsese nu era capabil să ia nici o hotărâre. Dacă nevasta lui i-ar fi venit în casă acum, n-ar mai fi izgonit-o.

Oare nu era totuna, faţă de preocupările lui actuale, dacă trăia ori nu lângă ea?

Fără să răspundă nici nevestei, nici soacrei, el plecă în aceeaşi noapte la Moscova ca să se vadă cu Iosif Alexeevici. Iată ce-şi însemnă Pierre în jurnalul său.

„Moscova, 17 noiembrie.

Chiar în momentul acesta mă întorc de la binefăcătorul meu şi mă grăbesc să notez tot ce am simţit cu acest prilej: Iosif Alexeevici trăieşte în sărăcie şi suferă de trei ani de o chinuitoare boală a băşicii. Nimeni n-a auzit vreodată din partea lui vreun geamăt sau vreo cârteală. De dimineaţă şi până noaptea târziu, cu excepţia celor câtorva momente rezervate meselor sale frugale, se consacră muncii ştiinţifice. M-a primit cu bunătate şi m-a poftit să iau loc pe patul pe care zăcea; i-am făcut salutul cavalerilor Marelui Orient şi ai Ierusalimului; mi-a răspuns în acelaşi chip şi m-a întrebat, zâmbindu-mi blând, ce-am învăţat şi ce-am aflat prin lojile din Prusia şi din Scoţia. I-am istorisit totul cum m-am priceput mai bine, i-am vorbit de ideile pe care le-am expus în loja noastră de la Petersburg şi i-am adus la cunoştinţă primirea proastă ce mi s-a făcut, ca şi ruptura intervenită între mine şi ceilalţi. Iosif Alexeevici, după ce tăcu îndelung şi se gândi, îmi spuse la toate acestea părerea sa, care-mi lumină într-o clipă tot trecutul şi tot drumul de viitor. M-a luat prin surprindere, întrebându-mă dacă-mi amintesc în ce constă întreitul ţel al ordinului: 1)… în păstrarea şi cunoaşterea tainei; 2)… în purificarea şi îndreptarea noastră proprie pentru primirea acestei taine şi 3) în însănătoşirea omenirii prin năzuinţa către o asemenea purificare. Care dintre aceste trei ţeluri este primul şi cel mai de seamă? Desigur, propria noastră îndreptare şi purificare. Numai către acest ţel putem întotdeauna năzui, independent de împrejurări. Dar, totodată, ţelul acesta este şi cel care cere din partea noastră cea mai mare sforţare; şi numai copleşiţi de îngâmfare, lăsând deoparte ţelul principal, ne încumetăm a

ne ocupa fie de cercetarea tainei pe care, în necurăţenia noastră, nu suntem încă vrednici s-o preluăm, fie de îndreptarea omenirii, cât timp noi înşine suntem o pildă de mârşăvie şi de desfrânare. Iluminismul nu este o doctrină pură, tocmai pentru că a prins patima vieţii publice, pătându-se de îngâmfare. Pe baza asta, Iosif Alexeevici mi-a dezaprobat şi cuvântarea, şi întreaga mea activitate. În adâncul sufletului, eram şi eu de acord cu el. Când a venit vorba de chestiunile mele familiale, mi-a spus: „Principala îndatorire a unui adevărat mason este, cum ţi-am mai spus, propria lui desăvârşire. Dar adesea noi credem că, îndepărtând din calea noastră greutăţile vieţii, ne putem mai curând ajunge scopul acesta; dimpotrivă, domnul meu, mi-a spus, numai în vâltoarea vieţii putem fi în măsură a atinge cele trei ţeluri principale: 1) cunoaşterea de sine, căci numai prin comparaţie omul se poate cunoaşte pe sine însuşi; 2) desăvârşirea, căci numai prin luptă ajungi la ea şi 3) atingerea principalei virtuţi – dragostea de moarte. Numai vicisitudinile vieţii ne pot arăta deşertăciunea ei şi pot întări în noi iubirea de moarte, care ne e înnăscută, sau dorinţa de a renaşte la o nouă viaţă.” Aceste cuvinte îmi apăreau de o însemnătate cu atât mai mare, cu cât pe Iosif Alexeevici, deşi suferind greu trupeşte, nu l-a copleşit niciodată jugul vieţii, dar a-ndrăgit moartea, pentru care nu se socoteşte încă destul de pregătit, cu toată curăţenia şi înălţimea vieţii sale lăuntrice. Pe urmă, binefăcătorul meu mi-a explicat înţelesul deplin al marelui pătrat al creaţiunii şi mi-a atras atenţia asupra faptului că trei şi şapte sunt numerele ce stau la baza tuturor lucrurilor. M-a sfătuit să nu mă îndepărtez de comunitatea fraţilor din Petersburg, să ocup în lojă numai oficii de rangul al doilea şi să-mi dau osteneală să dezvăţ pe fraţi de înfumurare, ca să-i aduc pe calea cea adevărată, a cunoaşterii de sine şi a desăvârşirii. Pe lângă asta, m-a mai sfătuit ca, în ce mă priveşte, să mă supraveghez înainte de orice altceva, şi mi-a dat în acest

scop un caiet, acesta în care scriu, şi în care-mi voi însemna de acum înainte tot ce fac.„ „Petersburg, 23 noiembrie.

Trăiesc din nou cu soţia mea. Soacra mea a venit la mine cu lacrimi în ochi şi mi-a spus că Hélene e în Petersburg şi că mă roagă s-o ascult, că e nevinovată, că e nefericită fără mine şi câte şi mai câte. Ştiam eu că dacă-mi îngădui doar s-o văd, nu voi mai avea puterea să-i nesocotesc cererea. În îndoiala mea, nu ştiam la cine să cer sfat şi ajutor. Dacă binefăcătorul ar fi fost aici, mi-ar fi spus ce am de făcut. M-am retras la mine, am recitit scrisorile lui Iosif Alexeevici, mi-am amintit de discuţiile cu el şi din toate am văzut că nu trebuie să refuz pe cel ce mă roagă, că trebuie să întind mâna oricui îmi cere ajutorul şi cu atât mai mult unei fiinţe omeneşti atât de legate de mine, că trebuie să-mi duc mai departe crucea. Dar dacă am iertat-o, de dragul binefăcătorului meu, fie ca legătura mea cu ea să n-aibă decât o ţintă spirituală. Aşa am hotărât şi am scris asta lui Iosif Alexeevici. I-am spus soţiei mele că o rog să uite tot ce-a fost, că o rog să-mi ierte greşelile de care m-am putut face vinovat faţă de ea; şi am adăugat că eu nu aveam ce să-i iert. M-am bucurat să-i spun toate acestea. Mai bine să nu afle ce greu mi-a venit s-o revăd. M-am instalat în camerele de sus ale clădirii principale şi încerc un fericit sentiment de reînnoire.”

IX.

CA ÎNTOTDEAUNA, ÎNALTA societate, când se aduna la curte sau la marile baluri, se împărţea şi pe atunci în câteva cercuri, având-şi fiecare nuanţa sa. Cel mai numeros era cercul francez, al uniunii pronapoleoniene dintre contele Rumianţev şi Caulaincourt. În cercul acesta, unul dintre locurile cele mai de frunte îl ocupa Hélene îndată după împăcarea ei cu Pierre şi stabilirea lor la Petersburg. Salonul ei era frecventat de membrii ambasadei franceze şi de multe alte persoane, remarcabile prin inteligenţa şi curtoazia lor, dintre cele care aparţineau acestui curent.

Hélene fusese la Erfurt în timpul memorabilei întrevederi a celor doi împăraţi, şi acolo-şi făcuse aceste legături cu toate notabilităţile napoleoniene ale Europei. La Erfurt, ea avusese un succes strălucit. Însuşi Napoleon, zărind-o la teatru, îi lăudase frumuseţea şi ţinuse să ştie cine e. Succesele ei de femeie frumoasă şi elegantă nu-l mirau pe Pierre pentru că Hélene, cu trecerea anilor, se făcuse şi mai frumoasă. Dar ceea ce-l mira era că, în aceşti doi ani, soţia sa reuşise să-şi câştige reputaţia „d'une femme charmante, aussi spirituelle que belle”466. Renumitul prince de Ligne îi scria scrisori de câte opt pagini; Bilibin îşi păstra noile sale mots467, spre a le plasa mai întâi în prezenţa contesei Bezuhova. A fi primit în salonul contesei Bezuhova echivala cu o diplomă de inteligenţă; cei tineri citeau cărţi după cărţi în aşteptarea seratelor Hélenei, pentru a avea ce discuta în salonul ei, iar secretarii de ambasadă şi chiar miniştrii străini îi încredinţau secrete diplomatice; aşa că Hélene reprezenta în felul ei o autoritate. Pierre, care ştia cât e de proastă, lua parte câteodată la seratele şi dineurile ei – la care se discuta politică, poezie, filosofie – cu un sentiment straniu de nedumerire şi teamă. La seratele acestea el încerca o stare sufletească asemănătoare celei pe care trebuie să o simtă un scamator chinuit de fiecare dată de teamă că trucul îi va fi descoperit din clipă în clipă. Dar, fie că la prezidarea unui astfel de salon tocmai prostia e mai necesară, fie că păcăliţii găseau o plăcere în această păcăleală, fapt e că înşelăciunea nu era dată pe faţă şi reputaţia d'une femme charmante et spirituelle468 a Elenei Vasilievna Bezuhova se întărea până într-atât, încât ea putea debita cele mai mari platitudini şi prostii, căci în orice caz fiece cuvânt ce-i ieşea din gură era primit de toţi ca o încântare şi toată lumea căuta în el un înţeles adânc, la care ea nici nu visa.

Pierre era tocmai soţul care-i trebuia acestei fermecătoare femei de lume. Era omul original, mereu distrat, soţul grand seigneur469, care nu încurca pe nimeni şi care nu

numai că nu aducea vreo ştirbire tonului înalt al salonului, ci, prin contrast, făcea să se evidenţieze şi mai mult graţia şi tactul soţiei sale.

În aceşti doi ani din urmă, ca o consecinţă a continuei şi stăruitoarei sale preocupări de problemele spirituale şi a dispreţului sincer faţă de tot restul, Pierre îşi permitea în societatea, neinteresantă pentru el, din salonul soţiei sale, acel ton de indiferenţă, de neglijenţă şi de largă îngăduinţă faţă de toată lumea, nuanţă care nu se poate obţine pe cale artificială şi care, din pricina asta, îi şi obliga pe toţi la un involuntar respect. Intra în salonul soţiei lui ca la teatru; cu fiecare dintre invitaţi se cunoştea şi era la fel de bucuros de fiecare, fiecare-l lăsa la fel de indiferent. Câteodată lua parte la discuţii, când subiectul îl interesa, şi atunci, fără să ţină seama dacă erau sau nu de faţă les messieurs de l'ambasade470, îşi spunea, zâzâind, părerile, care nu erau de multe ori potrivite defel cu tonul momentului. Dar opinia despre ciudăţenia bărbatului de la femme la plus distinguée de Petersbourg471 era atât de bine stabilită, încât nimeni nu-i mai lua au serieux472 ieşirile.

Printre numeroşii tineri care veneau zilnic în casa Hélenei, după înapoierea ei de la Erfurt, Boris Drubeţkoi, care avusese timpul să obţină mari succese în carieră, era omul de casă al Bezuhovilor. Hélene îl numea mon page473 şi-l trata ca pe un copil; zâmbetul pe care-l avea pentru el era la fel cu cel destinat celorlalţi, dar câteodată zâmbetul acesta îi sărea în ochi lui Pierre şi nu-i plăcea deloc. Boris îi arăta contelui Bezuhov un deosebit respect, plin de demnitate şi de duioşie, şi această nuanţă de duioşie îl neliniştea de asemenea pe Pierre. Prea suferise dureros cu trei ani înainte, de pe urma jignirii ce-i adusese nevasta, ca să nu se ferească acum de eventualitatea unei noi jigniri de acelaşi fel, mai întâi pentru că nu mai era bărbatul soţiei sale şi, în al doilea rând, pentru că nu-şi mai permitea s-o bănuiască.

„Nu, acum, când a ajuns o bas-bleu474, a renunţat pentru totdeauna la înclinările ei de altădată, îşi spunea el. Unde s-a mai pomenit ca o bas-bleu să aibă aventuri sentimentale?” îşi repeta el singur sieşi o regulă scoasă nu mai ştia nici el de unde şi în care credea cu tărie. Dar, lucru ciudat, prezenţa lui Boris în salonul soţiei lui (şi el era aproape necontenit acolo) avea asupră-i un efect de-a dreptul fizic: îi încătuşa mâinile şi picioarele, îi paraliza libertatea şi spontaneitatea mişcărilor.

„Ce stranie antipatie, se gândea Pierre, şi altădată ce simpatic mi-era!”

În ochii lumii, Pierre era marele boier, bărbatul puţintel miop şi cam caraghios al unei femei celebre, original, plin de ciudăţenii, care nu făcea nici o ispravă, dar care nici nu pricinuia vreun rău cuiva, om bun şi de treabă cum era. Dar în adâncul sufletului său, Pierre trecea în vremea asta printr-un greu şi complicat proces de transformare sufletească, care-i deschidea căi noi spre mari bucurii spirituale, dar care nu-l cruţa de îndoieli.

X.

ÎŞI CONTINUĂ CU REGULARITATE jurnalul şi iată ce însemna în el pe atunci: „24 noiembrie.

M-am sculat la ora opt, am citit din Sfânta Scriptură, apoi am plecat la slujbă (după sfatul binefăcătorului său, Pierre îşi luase o slujbă într-unul din comitete); m-am întors la prânz şi-am mâncat singur (contesa avea o mulţime de invitaţi din cei care nu-mi plac); am mâncat şi-am băut cumpătat, iar după-prânz am transcris articole pentru fraţi. Seara m-am arătat în salonul contesei şi am istorisit o snoavă nostimă cu privire la B., şi abia când toţi au început să râdă tare, mi-am dat seama că nu se cădea s-o povestesc.

Mă pregătesc să mă culc, fericit şi cu sufletul împăcat. Dumnezeule mare, ajută-mi să umblu pe urmele tale: 1) să înving puterea mâniei prin stăpânire de sine şi măsură; 2) să înăbuş senzualitatea, prin abţinere şi deturnări; 3) să fug de deşertăciune, dar să nu mă sustrag de la: a) îndatoririle

serviciului; b) grija familiei; c) legăturile de prietenie şi d) preocupările de ordin economic.„ „27 noiembrie.

M-am sculat târziu şi, după ce m-am trezit, am trândăvit mult în pat, lăsându-mă în voia leneviei. Doamne! Ajută-mi şi întăreşte-mă ca să pot umbla pe căile tale. Am citit din Sfânta Scriptură, dar fără reculegerea cuvenită. M-a vizitat fratele Urusov şi am discutat împreună despre deşertăciunile lumii. Mi-a vorbit de noile prescripţii ale împăratului. Pornisem să le critic, dar mi-am reamintit de regulile noastre şi de cuvintele binefăcătorului, care spunea că adevăratul mason trebuie să fie un om activ în stat, când i se cere colaborarea, şi un spectator calm al treburilor în care n-are nici o chemare. Limba mea îmi e duşmanul. M-au vizitat fraţii G. V. şi O., cu care am pregătit ceremonia primirii printre noi a unui nou frate. Mi-au propus mie sarcina de ritor. Mă simt slab şi nevrednic. Pe urmă a venit vorba de explicarea celor şapte stâlpi şi şapte trepte ale templului: şapte ştiinţe, şapte virtuţi, şapte vicii, şapte daruri ale Sfântului Duh. Fratele O. a fost foarte elocvent. Seara s-a oficiat iniţierea. Noul aranjament al locaşului a contribuit mult la frumuseţea ceremonialului. Iniţiatul era Boris Drubeţkoi. Eu l-am propus şi tot eu i-am fost ritor. Ciudat sentiment m-a tulburat tot timpul cât am stat cu el în bezna camerei de chibzuinţă! Mi s-a răscolit în adâncul sufletului o ură împotriva lui, pe care zadarnic mă osteneam s-o birui. Tocmai de asta aş fi dorit să-l izbăvesc cu adevărat de rău şi să-l îndrumez pe căile adevărului, dar gândurile urâte faţă de el nu mă slăbeau. Mi-a trecut prin cap că scopul pentru care ţine el să intre în frăţie nu e decât dorinţa de a se apropia de unii oameni, de a câştiga favoarea celor din loja noastră. Dar, în afară de faptul că în câteva rânduri m-a întrebat dacă N. sau S. nu sunt în loja noastră (întrebări la care nu-i puteam răspunde), în afară de faptul că el, atâta cât îl cunosc, nu e în stare să nutrească respectul cuvenit pentru venerabilul nostru ordin, fiind prea prins şi încântat de persoana lui fizică

pentru a putea dori progresul fiinţei sale spirituale, nu aveam alte motive să mă îndoiesc de el; totuşi, îmi părea nesincer şi, tot timpul cât am stat cu el între patru ochi, pe întuneric, în camera de chibzuinţă, mi se părea mereu că zâmbeşte dispreţuitor la fiecare cuvânt al meu şi-mi venea să-l înjunghii de-a binelea cu spada pe care i-o ţineam lipită de pieptul dezgolit. N-am putut fi deloc elocvent şi nici nu mi-am putut împărtăşi cu sinceritate, nici fraţilor şi nici marelui maestru, îndoiala mea. Tu, Mare Arhitect al universului, ajută-mă să găsesc căile adevărului, care te scot din labirintul minciunii!”

După aceste însemnări, în jurnal erau lăsate albe trei foi şi apoi era scris ceea ce urmează: „Am avut o lungă şi instructivă convorbire între patru ochi cu fratele V., care m-a sfătuit să mă ţin de fratele A. Multe, deşi nu sunt vrednic, multe mi-au fost până acum dezvăluite. Adonai este numele creatorului lumii. Elohim este denumirea celui prin care toate se săvârşesc. Prin al treilea nume, care nu se poate rosti, se înţelege Totul. Convorbirile cu fratele V. mă întăresc, mă împrospătează şi mă susţin pe drumul virtuţii. Alături de el îndoiala nu-şi mai are locul. E limpede acum pentru mine cât de sărace sunt toate ştiinţele sociale pe lângă atotcuprinzătoarea şi sfânta noastră învăţătură. Ştiinţele omeneşti împart totul în crâmpeie, ca să-l poată pricepe, omoară totul spre a putea cerceta crâmpeiele. În sfânta ştiinţă a ordinului totul este unitar, totul se poate recunoaşte în multilateralitatea lui organică, în vieţuirea lui. Treimea – cele trei principii ale tuturor lucrurilor – o constituie sulful, mercurul şi sarea. Sulful e onctuos şi inflamabil; în unire cu sarea şi datorită inflamabilităţii sale, el trezeşte în ea aviditatea, prin care atrage mercurul, îl prinde, îl reţine, şi toate laolaltă produc corpurile individuale. Mercurul este o esenţă spirituală lichidă şi volatilă – Christos, Duhul Sfânt, el.” „3 decembrie.

M-am trezit târziu, am citit din Sfânta Scriptură, dar fără smerenie. Pe urmă am ieşit din cameră şi m-am plimbat

prin salon. Voiam să-mi adun gândurile, dar în loc de asta închipuirea îmi aducea mereu în faţa ochilor o întâmplare de acum patru ani. Domnul Dolohov, întâlnindu-mă la Moscova după duel, mi-a spus că speră că mă bucur acum de toată liniştea sufletească, cu toată absenţa soţiei mele. Atunci nu i-am răspuns nimic. Acum însă îmi amintesc de toate câte m-au frământat la acea întâlnire: i-am adresat în gând cele mai răutăcioase cuvinte şi cele mai usturătoare răspunsuri. M-am dezmeticit şi m-am silit să alung aceste gânduri numai când m-am văzut pe cale de a mă aprinde iar de furie; dar nu m-am căit îndeajuns. După asta iată că vine Boris Drubeţkoi, care începe să-mi istorisească tot felul de păţanii; eu, chiar din clipa în care a apărut, m-am arătat că sunt nemulţumit de vizita lui şi i-am spus ceva nepoliticos. Mi-a ripostat. M-am aprins şi i-am zvârlit în obraz o grămadă de vorbe neplăcute şi chiar grosolănii. El tăcea, şi eu nu mi-am dat seama ce-am făcut decât atunci când era prea târziu. Doamne, nu ştiu deloc să mă port cu el! Pricina e orgoliul meu. Mă consider mai presus de el şi de aceea devin mult mai rău decât el, căci pe când el îmi primeşte cu indulgenţă grosolăniile, eu, dimpotrivă, îl dispreţuiesc. Doamne, ajută-mi să ajung ca lângă el să-mi simt şi mai mult ticăloşia şi să fac în aşa fel ca şi lui să-i fie de folos purtarea mea. După-prânz am aţipit şi, adormind, am auzit lămurit un glas care-mi spunea în urechea stângă: „E ziua ta”.

Am visat că umblu prin întuneric şi deodată mă văd înconjurat de câini; dar merg fără nici o frică; deodată, un câine nu prea mare mă apucă cu dinţii de şoldul stâng şi nu-mi mai dă drumul. Încerc să-l strâng de gât. Şi nu izbutesc bine să scap de el, când un alt câine, mai mare de data asta, se repede la mine. Dau să-l ridic, dar cu cât îl ridic mai sus, cu atât se face mai mare şi mai greu. Şi deodată iată că vine fratele A. care, luându-mă de braţ, mă duce cu el către o clădire, unde, ca să intru, trebuia să trec pe o scândură îngustă. Calc pe ea. Scândura se încovoaie şi cade, iar eu încep să mă agăţ de un gard la care de-abia mi-ajung mâinile. După mari sforţări, îmi trag trupul pe muchea gardului astfel încât picioarele îmi atârnă de o parte, iar trupul de cealaltă parte. Mă uit înapoi şi-l vad pe fratele A. stând pe gard şi arătându-mi o alee largă şi o grădină, iar în grădină e o clădire mare şi minunată. Aici m-am trezit. Dumnezeule, Mare Arhitect al universului, ajută-mi să mă mântui de câini – pasiunile mele – şi de ultima dintre ele, aceea care cuprinde în ea forţele tuturor celor dinainte, şi ajută-mă să pătrund în templul virtuţii, a cărui vedenie am avut-o în vis.„ „7 decembrie.

Am avut un vis. Se făcea că Iosif Alexeevici era în casa mea şi că mă bucuram mult şi voiam să-l ospătez cu ceva. Parcă eu tot vorbesc ceva cu nişte oameni străini şi, dintr-o dată-mi dau seama că lui asta nu poate să-i placă şi simt dorinţa să mă apropii de dânsul şi să-l îmbrăţişez. Dar când mă apropii, văd că faţa i se schimbase; întinerise şi îmi spunea încet ceva din învăţătura ordinului, dar atât de încet că nu-l puteam auzi. Apoi parcă ieşisem cu toţii din odaie şi atunci s-a întâmplat un lucru ciudat. Stăteam jos, culcaţi pe podea, el îmi spunea mereu ceva. Voiam parcă să-i arăt ce adâncă sensibilitate dobândisem şi nu-l mai ascultam ce spunea, preocupat doar să-mi desluşesc starea sufletească, asupra căreia simţeam că se revărsase harul dumnezeiesc. Îmi dăduseră lacrimile şi eram mulţumit că observase asta. Dar el se uită supărat la mine şi se ridică deodată, încetând de

a-mi mai vorbi. M-am fâstâcit şi l-am întrebat dacă cele ce ţinea să-mi spună mă priveau pe mine; dar nu mi-a răspuns nimic, cu toate că s-a uitat duios la mine. Apoi ne pomenirăm deodată în dormitorul meu, în care se află un pat dublu. El s-a culcat la marginea patului, iar eu parcă ardeam de dorul alintărilor lui şi de dorinţa să mă culc alături de el. Se făcea că mă întreba: „Spune adevărat, care-ţi este principala slăbiciune? Ai dibuit-o? Cred că ai izbutit s-o afli.” Eu, tulburat de această întrebare, i-am răspuns că lenea e principala mea slăbiciune. El a dat neîncrezător din cap. Atunci eu, şi mai intimidat, i-am răspuns că deşi locuiesc după sfatul său cu nevasta mea, nu-i sunt bărbat. La asta mi-a răspuns că nu trebuie să-mi lipsesc nevasta de dezmierdări şi mi-a dat să înţeleg că în asta şi consta îndatorirea mea. I-am răspuns că mi-e ruşine. Şi, dintr-o dată totul dispăru. M-am deşteptat şi mi-am adus aminte de textul Sf. Scripturi: Viaţa este lumina omului şi lumina luminează în întuneric şi întunericul nu a cuprins-o. Faţa lui Iosif Alexeevici era tinerească şi luminoasă. În ziua aceea am primit de la binefăcător o scrisoare, în care îmi scria despre îndatoririle conjugale.„ „9 decembrie.

Am visat un vis din care m-am deşteptat cu inima bătând să-mi spargă pieptul. Visam că eram la Moscova, în casa mea, în odaia turcească şi că din salon ieşea Iosif Alexeevici. Parcă eu mi-am dat seama numaidecât că şi cu el se petrecuse un proces de reînnoire, şi-i ieşii în întâmpinare. Îi sărutam faţa şi mâinile, iar el îmi spunea: „Ai observat că am altă înfăţişare?” Mă uitam la el şi-l ţineam mereu în braţe şi parcă vedeam că faţa lui era tot tânără, dar nu mai avea nici un fir de păr pe cap, iar trăsăturile îi erau cu totul altele. I-am răspuns: „Te recunoşteam şi dacă te întâlneam din întâmplare” şi, vorbind astfel, mă gândeam: „Oare i-am spus adevărul?” Şi, deodată, văd că rămâne întins ca un trup neînsufleţit, apoi încetul cu încetul îşi revine şi intră cu mine în cabinetul cel mare, ţinând în mână o carte groasă, manuscript, pe hârtie de Alexandria. I-am spus: „Asta eu am

scris-o”. Mi-a răspuns printr-un semn din cap. Am deschis cartea şi în ea, pe toate paginile, erau desene minunate. Şi eu parcă ştiam că aceste tablouri reprezintă aventurile sufletului îndrăgostit de sufletul iubitei. Şi din paginile ei se desprindea parcă pentru mine imaginea minunată a unei fete cu veşminte străvezii ca şi corpul ei, ce se avânta spre norii cerului. Ştiam în vis că fata nu este alta decât imaginea Cântării Cântărilor şi parcă simţeam că fac rău privind desenele acestea, dar nu mă puteam desprinde de ele. Doamne, Dumnezeule, ajută-mi! Dacă părăsirea în care m-ai lăsat este voinţa ta, atunci facă-se voia ta; dar dacă sunt eu pricina că m-ai lăsat singur, învaţă-mă ce să fac. Voi pieri în desfrâu, dacă mă părăseşti cu desăvârşire.”

XI.

SITUAŢIA MATERIALA A Rostovilor nu se îndreptase în cursul celor doi ani cât ei stătuseră la ţară.

În ciuda faptului că Nikolai Rostov, ţinându-se cu hotărâre de ceea ce-şi pusese în gând, continua să-şi facă obscur serviciul într-un regiment de rând, cheltuind relativ puţini bani, viaţa la Otradnoe era totuşi de aşa natură şi mai ales Mitenka conducea în aşa chip afacerile, încât datoriile sporeau cu fiecare an ce trecea. Singurul fel de a se mai înlesni pe care-l putea avea în vedere bătrânul conte era, după toate probabilităţile, o slujbă, şi el se hotărî să-şi caute un post la Petersburg; să-şi caute post şi, totodată, cum zicea el, să-şi mai distreze fetele pentru ultima oară.

Curând după venirea Rostovilor la Petersburg, Berg o ceru pe Vera în căsătorie şi propunerea lui fu primită.

Cu toate că la Moscova Rostovii se numărau printre familiile din cea mai înaltă societate, fără a fi conştienţi de lucrul acesta şi fără a se întreba măcar cărei societăţi aparţineau, la Petersburg, ei trăiau în cercuri foarte amestecate şi nedefinite din punct de vedere social. În capitală, ei nu erau decât nişte provinciali, şi din cauza asta nu catadicseau să se coboare până la ei tocmai oamenii pe

care la Moscova ei îi hrăneau fără să-i întrebe cărei societăţi aparţineau.

Rămăseseră totuşi, şi la Petersburg, aceiaşi oameni primitori de la Moscova, şi la mesele lor erau întrunite cele mai felurite persoane: vecini de la Otradnoe, bătrâni moşieri de mâna a doua, cu fetele lor, şi Peronskaia, doamna de onoare a împărătesei, Pierre Bezuhov şi fiul dirigintelui unui oficiu poştal judeţean, intrat într-o slujbă la Petersburg. Printre bărbaţii deveniţi foarte curând de-ai casei în familia Rostovilor, la Petersburg, se numărau şi Boris, şi Pierre, pe care întâlnindu-l pe stradă, îl adusese într-o zi cu forţa bătrânul conte, şi Berg, care îşi petrecea zile întregi în casa Rostovilor şi se purta faţă de Vera, cea mai mare dintre contese, cu toată atenţia pe care o poate arăta unei fete un tânăr hotărât să-i facă o propunere de căsătorie.

Nu în zadar îşi arăta Berg la toată lumea mâna dreaptă, rănită în lupta de la Austerlitz, şi ţinea cu stânga o sabie cu totul nefolositoare. Povestise toată întâmplarea asta atât de des şi cu atâta stăruinţă, încât până la urmă toată lumea sfârşi prin a crede că fusese o faptă cum nu se poate mai vitejească şi mai plină de urmări, iar Berg primi pentru participarea sa la Austerlitz două decoraţii.

În războiul din Finlanda reuşise de asemenea să se distingă. Ridicase o schijă din grenada care omorâse pe adjutantul comandantului suprem şi o dusese superiorului său. Întocmai ca şi după Austerlitz, istorisise apoi tot ce se putea spune despre evenimentul acesta, cu atâta stăruinţă şi de atâtea ori, încât până la urmă toată lumea fu iarăşi încredinţată că altminteri nici nu se putea, şi Berg mai primi două decoraţii pentru campania din Finlanda. În 1809 era căpitan de gardă, decorat de mai multe ori, şi ocupa la Petersburg numai posturi avantajoase şi ieşite din comun.

Cu toate că unii sceptici zâmbeau când auzeau vorbindu-li-se de meritele lui Berg, era cu neputinţă să nu fi de acord că era un ofiţer corect şi viteaz, foarte bine văzut de

superiori, şi că era un tânăr cu moravuri frumoase, având o carieră strălucită înaintea lui, şi chiar o situaţie bine stabilită în societate.

Cu patru ani înainte, întâlnindu-se la Moscova, la teatru, cu un camarad, un neamţ, Berg i-o arătase pe Vera Rostov şi-i spusese în nemţeşte: „Dass soll mein Weib werden”475, şi din clipa aceea hotărâse să se însoare cu ea. Acum, la Petersburg, luând în consideraţie situaţia sa şi a Rostovilor, decise că venise ceasul hotărâtor şi-şi făcu propunerea.

La început, propunerea lui Berg fu primită cu o nedumerire foarte puţin măgulitoare pentru el. Păruse curios, la început, ca fiul unui obscur boiernaş litvan să facă propuneri de căsătorie unei contese Rostov; dar principala însuşire a caracterului lui Berg era un egoism atât de naiv şi de blajin, încât, fără să vrea, Rostovii ajunseră şi ei să creadă că totul va fi bine, de vreme ce el era atât de ferm convins că e bine, şi chiar că e foarte bine. Pe lângă asta, afacerile Rostovilor erau foarte încurcate, fapt pe care nu putea să nu-l ştie tânărul pretendent şi, ceea ce era foarte important, Vera împlinise douăzeci şi patru de ani, ieşea pretutindeni în lume şi, cu toate că era fără îndoială drăguţă şi deşteaptă, până atunci încă n-o ceruse nimeni în căsătorie. Consimţământul fu dat.

— Iată, vezi, îi spuse Berg camaradului său, căruia îi zicea prieten numai pentru că ştia că nu există om să n-aibă prieteni. Iată, vezi, am prevăzut totul şi nu m-aş fi însurat dacă n-aş fi chibzuit bine acest lucru şi dacă, dintr-un motiv oarecare, n-ar fi fost convenabil. Dar, tocmai dimpotrivă, tataia şi mamaia sunt acum asiguraţi; le-am aranjat o arendă în Ţările Baltice şi-mi pot permite să locuiesc la Petersburg. Cu solda, cu ce mai aduce ea şi cu cumpătarea mea, pot să trăiesc bine. Nu mă însor pentru bani, căci consider lucrul acesta lipsit de nobleţă, dar trebuie să aducă şi nevasta ceva, cum aduce şi bărbatul. Eu am slujbă, ea are legături şi ceva mijloace, nu cine ştie ce. Asta, în ziua

de azi, înseamnă ceva, nu? Şi ceea ce-i mai important, e o fată foarte bună, onorabilă şi mă iubeşte…

Berg roşi tot şi zâmbi.

— Şi eu o iubesc fiindcă e fată cu scaun la cap şi are un caracter foarte frumos. Iat-o pe cealaltă, pe soră-sa: sunt din aceeaşi familie, dar e cu totul altfel: are şi un caracter antipatic şi n-are pic de minte, şi, în sfârşit, mă-nţelegi? Nu-i deloc plăcut… Pe când logodnica mea… Dar uite, ai să vii la noi… era să spună: „la masă”, dar se răzgândi şi spuse: „la ceai” şi, lungindu-şi îndată după asta limba, dădu drumul unui rotocol mic de fum, care putea cuprinde pe deplin toate visurile sale de fericire.

După nedumerirea pe care propunerea lui Berg o trezise la început în sufletul părinţilor, familia arboră un aer de sărbătoare şi de bucurie, obişnuit în asemenea ocazii, dar bucuria asta nu era sinceră, ci numai aparentă. În inima părinţilor îşi făcuse loc, în legătură cu această căsătorie, oarecare confuzie şi chiar jenă. Ca şi cum le-ar fi fost ruşine că au iubit-o prea puţin pe Vera şi că sunt acum atât de dornici să n-o mai aibă pe cap. Cel mai încurcat era bătrânul conte. Nici el probabil n-ar fi putut spune exact pricina acestei stări sufleteşti, dar pricina erau tot problemele băneşti. Habar n-avea ce bani are, la cât se ridică datoriile şi ce zestre va fi în stare să-i dea Verei. La naşterea fetelor, fiecăreia dintre ele îi fusese pus deoparte ca zestre câte un lot de trei sute de suflete; dar unul dintre aceste sate fusese vândut demult, altul fusese ipotecat şi poliţa ajunsese la scadenţă, deci trebuia vândut şi acesta, aşa că moşie nu putea să-i dea. Bani n-avea nici atât.

Berg era de mai bine de o lună considerat ginere şi mai era o săptămână doar până la nuntă, iar contele încă nu rezolvase cu sine însuşi problema zestrei şi nu vorbise nimic despre asta nici cu contesa. Când vroia să-i dea Verei proprietatea din Riazan, când să vândă o pădure, când să ia bani cu împrumut, semnând o poliţă. Câteva zile înainte de nuntă, Berg intră de dimineaţă, foarte devreme, în

cabinetul contelui, şi-l rugă respectuos, cu un zâmbet amabil, pe viitorul lui socru, să-i spună ce zestre va avea contesa Vera. Contele se fâstâci atât de tare în faţa acestei întrebări demult prevăzute, încât spuse fără să se mai gândească ce-i trecu întâi prin minte:

— Îmi place că te-ngrijeşti, îmi place; ai să rămâi mulţumit…

Şi, bătându-l pe Berg pe umăr, se ridică cu intenţia vădită de a întrerupe discuţia. Dar Berg îl lămuri, cu un zâmbet amabil, că dacă nu va şti precis ce zestre i se dă Verei şi nu va primi înainte măcar o parte din ceea ce îi este destinat, se va vedea nevoit să renunţe.

— Pentru că, judecaţi şi dumneavoastră, conte, dacă mi-aş permite să mă însor acum, fără să am mijloace bine delimitate pentru întreţinerea soţiei mele, ar însemna să comit o ticăloşie…

Convorbirea se încheie prin gestul contelui, care, voind să fie mărinimos şi mai ales să nu se expună la noi cereri, îi promise o poliţă de optzeci de mii de ruble. Berg zâmbi blând, îi sărută umărul şi-i spuse că e foarte mulţumit, dar că nu-şi poate cu nici un chip orândui noua lui viaţă fără să primească în mână treizeci de mii de ruble, bani gheaţă.

— Fie şi douăzeci de mii măcar, conte, adăugă el, poliţa poate fi, în acest caz numai de şaizeci de mii.

— Da, da, bine, spuse repede contele, numai scuză-mă, dragul meu, îţi dau douăzeci de mii şi, pe deasupra, îţi mai dau poliţa, dar de optzeci de mii. Şi acum, sărută-mă.

XII.

NATAŞA ÎMPLINISE ŞAISPREZECE ani şi venise şi anul 1809, anul până la care numărase ea pe degete cu patru ani înainte, împreună cu Boris, după ce se sărutase cu el. De atunci nu-l mai văzuse nici măcar o dată. În faţa mamei ei şi a Soniei, când venea vorba de Boris, ea spunea fără nici un înconjur că tot ce a fost odinioară era o copilărie despre care nici nu merită să se vorbească şi de care uitase demult. Dar în fundul sufletului ei, chestiunea dacă

promisiunea dată lui Boris era o glumă sau o obligaţie serioasă capabilă să o lege o chinuia încă.

De când plecase la armată, chiar din anul 1805, Boris nu-i mai văzuse pe Rostovi. Fusese de câteva ori la Moscova şi trecuse prin apropiere de Otradnoe, dar nu dăduse niciodată pe la ei.

Nataşei îi trecea uneori prin cap că el nu voia să vie ca să nu dea ochi cu ea, şi bănuielile acestea erau confirmate de tonul melancolic cu care bătrânii vorbeau despre el:

— În ziua de azi oamenii nu-şi mai amintesc de prietenii vechi, spunea contesa când se vorbea de Boris.

Anna Mihailovna, care în ultimul timp venea mai rar pe la Rostovi, avea de asemenea o ţinută deosebit de distantă şi de fiecare dată vorbea cu entuziasm şi satisfacţie despre meritele băiatului ei şi despre strălucita carieră la care avea dreptul să se aştepte. Când Rostovii veniră la Petersburg, Boris se duse la ei în vizită.

Se ducea la ei nu fără tulburare. Amintirea Nataşei era cea mai poetică amintire a lui. Se ducea totuşi cu intenţia fermă de a-i da să înţeleagă limpede, atât ei, cât şi părinţilor ei, că legăturile din copilărie nu puteau fi, nici pentru ea, nici pentru el, o obligaţie. Situaţia lui în societate era strălucită graţie intimităţii cu contesa Bezuhova, avea o situaţie la fel de strălucită şi în armată, datorită protecţiei pe care i-o acorda o persoană importantă de a cărei încredere se bucura din plin, şi mai avea şi unele planuri, abia încolţite, dar care puteau foarte uşor deveni realitate, vizând o căsătorie cu una dintre cele mai bogate fete din Petersburg. Când Boris intră în salonul Rostovilor, Nataşa era în odaia ei. Aflând de venirea lui, ea, înroşindu-se toată, intră aproape în fugă în salon, cu faţa luminată de un zâmbet mai mult decât prietenos.

Boris îşi amintea de o Nataşă cu rochiţa scurtă, cu ochi negri strălucitori de sub bucle şi cu un râs răsunător de copil, Nataşa pe care o cunoscuse cu patru ani înainte şi, din pricina asta, atunci când în salon apăru o cu totul altă

Nataşă, fu foarte încurcat şi pe faţa lui se aşternu o surprindere plină de entuziasm. Expresia feţei lui făcu bucurie Nataşei.

— Ei, îţi mai recunoşti mica prietenă zburdalnică? Spuse contesa.

Boris sărută mâna Nataşei şi spuse că e cum nu se poate mai mirat de schimbarea ce se petrecuse cu ea.

— Ce frumoasă te-ai făcut!

„Nici vorbă!” răspundeau ochii surâzători ai Nataşei.

— Dar pe tata cum îl găseşti? A mai îmbătrânit? Întrebă ea.

Nataşa luă loc pe un scaun şi, fără să ia parte la discuţia dintre Boris şi contesă, îşi cercetă tăcută cu privirea prietenul din copilărie. El simţea aţintită asupra lui căutătura ochilor ei, grea, stăruitoare şi duioasă, şi se uita din când în când la ea.

Tunica, pintenii, cravata, pieptănătura lui Boris, totul era foarte la modă şi comme il faut476. Nataşa băgă de seamă numaidecât acest lucru. El şedea cam într-o rână, într-un fotoliu, alături de contesă, şi-şi îndrepta cu dreapta mănuşa impecabil de curată şi de întinsă de pe stânga, vorbea cu o strângere distinsă, rafinată, a buzelor, despre amuzamentele înaltei societăţi petersburgheze şi-şi amintea cu blândă ironie de viaţa de altădată de la Moscova şi de cunoştinţele de pe atunci. Apoi, nu fără premeditare, cum simţi numaidecât Nataşa, pomeni câteva nume din cea mai înaltă aristocraţie, de balul dat de un ambasador, la care luase parte, şi de nişte invitaţii la X şi la Y. Nataşa stătea tot timpul tăcută şi-l privea pe sub sprâncene. Privirea asta îl neliniştea şi-l tulbura din ce în ce mai mult pe Boris, care întorcea tot mai des capul spre Nataşa şi-şi întrerupea vorba. Stătu câtva timp, nu mai mult de zece minute, apoi se ridică şi se înclină. Aceiaşi ochi curioşi, provocatori şi oarecum batjocoritori erau aţintiţi asupra lui. După această primă vizită, Boris îşi zise că, pentru el, Nataşa a rămas la fel de atrăgătoare ca şi odinioară, dar că nu trebuie să se

lase în voia acestui sentiment, fiindcă o căsătorie cu ea – fată aproape fără avere cum era – ar fi însemnat să-şi distrugă cariera, iar reînnoirea vechilor legături, fără gânduri de căsătorie, ar fi fost un gest cu totul lipsit de nobleţă. Boris hotărî în sinea lui să fugă de orice prilej de a se întâlni cu Nataşa, dar, cu toată hotărârea lui, după câteva zile veni din nou în casa Rostovilor şi începu să-i viziteze des şi să-şi petreacă zile întregi la ei. I se părea că trebuie să aibă neapărat o explicaţie cu Nataşa, să-i spună că tot ce a fost altădată trebuie dat uitării, că oricum ar fi… ea nu-i poate fi soţie, căci el n-are avere, şi că părinţii ei nu vor consimţi niciodată să o dea după el. Dar tot nu izbutea şi-i era greu să ajungă la această explicaţie. Cu fiecare zi, încurcătura lui creştea. Nataşa, cum observase mama ei şi Sonia, părea ca şi odinioară îndrăgostită de Boris. Îi cânta cântecele care-i plăceau lui, îi arăta albumul, îl punea să scrie în el, nu-l lăsa nici măcar să-i pomenească de trecut, dându-i să înţeleagă ce minunat era prezentul, şi el de fiecare dată pleca zăpăcit, fără să fi spus ce avea de gând să spună, fără să ştie nici el ce face, pentru ce vine şi cum aveau să se sfârşească toate acestea. Boris încetase de a se mai duce pe la Hélene, de la care primea zilnic bileţele cu reproşuri, şi petrecea zile întregi la Rostovi.

XIII.

O DATĂ, ÎNTR-O SEARĂ, pe când bătrâna contesă, cu scufie de noapte şi în camizol, fără bucle false şi numai cu un smoc sărac de păr ce-i ieşea de sub scufia albă de percal, îşi făcea mătăniile dinainte de culcare, pe un preş, uşa scârţâi, şi intră în fugă Nataşa, tot în camizol, cu picioarele goale în papuci şi cu părul pe moaţe. Contesa se uită la ea şi se încruntă. Îşi sfârşea tocmai ultima rugăciune: „Fi-va, oare patul acesta mormântul meu?” Dar evlavia îi pierise din suflet. Nataşa, roşie la faţă şi foarte agitată, văzându-şi mama în rugăciune, se opri brusc din fugă, se făcu mică şi, înspăimântată de fapta ei, scoase fără să vrea limba, ocărându-se ea singură, în gând. Băgând însă de

seamă că maică-sa îşi continuă rugăciunea, ea se apropie de pat în vârful picioarelor, îşi aruncă papucii, scoţându-şi din ei cu repeziciune un picior după altul, şi sări în patul de care contesa se temea să nu cumva să-i fie mormântul. Patul era înalt, cu saltea de puf şi cu cinci perne clădite în chip de piramidă. Nataşa se vârî în el, se afundă în salteaua de puf, se rostogoli spre perete şi începu să se mişte sub plapomă, cuibărindu-se, să-şi adune genunchii până sub bărbie, să dea din picioare şi să râdă înfundat, când acoperită până peste cap, când ieşind şi uitându-se la maică-sa. Contesa îşi sfârşi rugăciunea şi, cu o înfăţişare severă, se apropie de pat; dar, văzând că Nataşa îşi trăsese plapoma pe deasupra capului, zâmbi, cu zâmbetul ei blând şi moale.

— Ei, ei, ei, zise contesa.

— Mamă, putem sta de vorbă, da? Zise Nataşa. Hai! Un pupic, încă unul, şi gata!

Şi, luându-şi mama cu braţele pe după gât, Nataşa o sărută sub bărbie, în felul ei de a se purta cu maică-sa, Nataşa avea, în aparenţă, oarecare asprime, dar atât de delicată şi de îndemânatică era, încât ştia să facă în aşa chip, ca să nu-i producă nici odată durere sau neplăcere.

— Ei, azi ce-mi mai spui? O întrebă maică-sa, făcându-şi loc între perne şi aşteptând ca Nataşa, care se mai răsuci de câteva ori ca o zvârlugă, să se potolească, stând cu ea binişor sub aceeaşi plapomă, să-şi elibereze mâinile şi să-şi ia o mutră serioasă.

Aceste vizite nocturne ale Nataşei, făcute înainte de înapoierea contelui de la club, erau una dintre desfătările cele mai gustate ale mamei şi ale fetei.

— Despre ce-i vorba azi? Trebuie să-ţi vorbesc mai întâi…

Nataşa îi închise gura cu mâna.

— De Boris… Ştiu, zise ea cu seriozitate. Şi eu am venit pentru asta. Nu-mi mai spune nimic, ştiu. Ba nu, spune! Şi-şi luă mâna de pe gura ei. Spune, mamă. Nu-i aşa că-i drăguţ?

— Nataşa, ai şaisprezece ani; la vârsta ta eu eram măritată. Spui că Boris e drăguţ. E foarte drăguţ şi ţin la el ca la copilul meu, dar ce vrei? Ce intenţii ai? I-ai sucit capul de tot, cum văd…

Spunând acestea, contesa îşi privi fata. Nataşa stătea culcată, uitându-se nemişcată drept înainte la unul dintre sfincşii de mahon sculptaţi la colţurile patului, aşa că mama ei n-o vedea decât din profil. O surprinse expresia deosebit de serioasă şi de concentrată de pe obrazul fetei.

Nataşa asculta şi se gândea.

— Ei, şi ce-i? Zise ea.

— I-ai sucit de tot capul; pentru ce? Ce vrei de la dânsul? Ştii bine că nu poţi să te măriţi cu el.

— De ce? Întrebă Nataşa, fără să-şi schimbe poziţia.

— Aşa, pentru ca e tânăr, pentru că e sărac, pentru că ţi-e rudă… pentru că nici nu-l iubeşti.

— De unde ştii?

— Ştiu. Nu faci bine, draga mamei.

— Dar dacă vreau eu… spuse Nataşa.

— Nu mai vorbi prostii, zise contesa.

— Dar dacă vreau eu…

— Nataşa, eu nu glumesc…

Nataşa, însă, nu-i dădu răgaz să-şi termine vorba şi, luând mâna mare a contesei, îi sărută podul palmei, apoi dosul mâinii, pe urmă i-o răsuci iar şi începu să-i sărute, rând pe rând, rădăcinile degetelor, apoi golurile dintre ele, spunând încet la fiecare: „ianuar, februar, mart, april, mai”.

— Vorbeşte, mamă, de ce taci? Vorbeşte, spuse ea, întorcându-se spre mamă-sa, care o privea cu duioşie şi care, din cauza acestei contemplaţii, părea să fi uitat tot ce avusese de gând să spună.

— Nu se cade, fetiţa mamei. Nu toată lumea are să înţeleagă legătura asta a voastră din copilărie, şi dacă e văzut mereu tot lângă tine, asta poate să-ţi strice în ochii celorlalţi tineri care ne vin în casă, şi ceea ce e mai important, îl chinuieşti zadarnic pe el. Poate că el şi-o fi

găsit chiar vreo partidă pe măsura lui, o fată bogată; iar acum tu-l scoţi din minţi.

— L-am scos din minţi? Repetă Nataşa.

— Să-ţi spun ce mi s-a întâmplat mie. Aveam un cousin…

— Îl ştiu: Kiril Matveici, dar e bătrân!

— N-a fost întotdeauna bătrân. Dar uite ce-i, Nataşa, am să vorbesc eu cu Borea. Nu trebuie să mai vină pe la noi atât de des…

— De ce nu trebuie, dacă-i place lui?

— Pentru că ştiu că asta n-are să ducă la nimic.

— De unde ştii? Nu, mamă, nu-i vorbi. Ce prostie! Rosti Nataşa, pe tonul omului căruia cineva vrea să-i ia ceva ce-i aparţine. Bine, nu mă mărit cu el, dar lasă-l să vină numai aşa, dacă-i face plăcere lui şi-mi face şi mie plăcere.

Şi Nataşa se uită la maică-sa, zâmbind.

— Nu pentru măritat, numai aşa, repetă ea.

— Cum asta, draga mea?

— Păi, aşa. Şi apoi, mare lucru dacă n-am să mă mărit; lasă, numai… aşa.

— Numai aşa, numai aşa, repetă contesa şi râse de odată cu neaşteptată bunătate bătrânească, cutremurându-şi tot trupul.

— De-ajuns, nu mai râde, opreşte-te, strigă Nataşa, râzi de se zguduie tot patul. Grozav mai semeni cu mine; tot aşa, când începi să râzi… opreşte-te… Şi, apucându-i amândouă mâinile, sărută la una rădăcina degetului mic, pe iunie, şi continuă cu iulie şi august la cealaltă. Mamă, e amorezat tare, nu-i aşa? Cum ţi se pare? Tot aşa se îndrăgosteau şi de mata? E foarte drăguţ, foarte, foarte drăguţ! Numai că nu e chiar pe gustul meu; e subţirel, ca un piedestal de pendulă… Nu-nţelegi? Subţirel, ştii, cenuşiu-deschis…

— Ce tot îndrugi acolo? Zise contesa.

Nataşa continuă:

— Cum de nu mă-nţelegi? Nikolenka m-ar fi înţeles… Uite, Bezuhov, de pildă, e albastru-închis, cu roşu şi în patru colţuri.

— Şi cu el cochetezi, zise contesa râzând.

— Nu, el e francmason, am aflat. E un băiat minunat, albastru-închis cu roşu, cum să-ţi explic.

— Contesina mea, se auzi vocea contelui dindărătul uşii. Nu dormi?

Nataşa sări cu picioarele goale pe podea, îşi luă papucii în mână şi fugi în odaia ei.

Mult timp nu putu să adoarmă. Se gândea mereu la faptul că nimeni nu putea cu nici un chip înţelege tot ce înţelegea ea şi tot ce era în inima ei.

„Sonia? Se gândi ea, uitându-se la pisicuţa care dormea, făcută ghem şi încolăcită cu coada ei imensă. Da de unde! Ea e o virtuoasă! E îndrăgostită de Nikolenka şi nu vrea să mai ştie de nimic altceva. Mama, nici ea nu pricepe. Minune mare cât sunt de deşteaptă şi cât… cât e ea de drăguţă", continuă Nataşa să-şi vorbească despre ea însăşi la persoana a treia, închipuindu-şi că tot ce spunea erau păreri despre ea, spuse de un bărbat foarte inteligent – cel mai inteligent şi cel mai frumos dintre bărbaţi… „Tot, tot ce vrei găseşti la ea, continuă acest bărbat, e neobişnuit de inteligentă, drăgălaşă şi, mai ales, frumoasă, neobişnuit de frumoasă şi sprintenă; înoată, călăreşte minunat, iar vocea… Ce voce! Pot să spun că vocea e ceva nemaiauzit!" Nataşa cântă fragmentul ei preferat al ariei de soprană dintr-o operă de Cherubini, se aruncă în aşternut, râse de bucurie la gândul că va adormi îndată, strigă Duniaşei să stingă lumânarea şi, înainte ca Duniaşa să fi apucat a ieşi din odaie, ea şi trecuse în lumea, încă şi mai fericită, a visului, unde toate erau la fel de uşoare şi de minunat de frumoase ca şi în realitate, dar era mai frumos, pentru că era totuşi altfel.

A doua zi, contesa, luându-l pe Boris deoparte, stătu de vorbă cu dânsul, şi din ziua aceea el nu mai veni la Rostovi.

XIV.

LA 31 DECEMBRIE, ÎN ajunul noului an 1810, de revelion, dădea un bal un demnitar din epoca Ecaterinei. La bal

urmau să ia parte corpul diplomatic şi împăratul.

Cheiul Englez strălucea tot de lumina nenumăratelor făclii ale faimoasei case a dregătorului. La intrarea luminată şi aşternută cu un covor roşu, păzea poliţia, şi nu doar jandarmi, ci însuşi şeful poliţiei capitalei şi zeci de ofiţeri de poliţie.

Trăsuri după trăsuri plecau şi soseau, tot altele, cu lachei în livrele roşii şi cu pene la pălării. Din cupeuri coborau bărbaţi în uniforme, cu ledunci şi decoraţii; doamne în atlaz şi hermină coborau cu băgare de seamă pe scările, desfăcute cu zgomot, ale cupeurilor şi, cu paşi grăbiţi, călcau neauzite pe covorul de la intrare.

De fiecare dată când sosea un cupeu, prin mulţime se răspândea un murmur şi oamenii îşi descopereau capetele.

— Împăratul? Nu, ministrul… prinţul… ambasadorul… Nu vezi penele? se auzea din mulţime. Unul din grup, mai bine îmbrăcat decât ceilalţi, părea să-i cunoască pe toţi şi rostea numele tuturor celebrităţilor atotputernice ale vremii.

Mai bine de o treime dintre invitaţi sosiseră, pe când Rostovii – invitaţi şi ei – încă mai erau în frigurile pregătirilor de bal.

Câte comentarii şi câte pregătiri nu avuseseră loc în familia Rostovilor, în legătură cu acest bal; câte griji că nu vor primi invitaţiile, că rochiile nu vor fi gata, că lucrurile nu vor ieşi aşa cum trebuia.

Cea care-i introducea pe provincialii Rostovi în înalta societate a Petersburgului era Maria Ignatievna Peronskaia, o femeie slabă şi gălbejită, fostă doamnă de onoare la vechea curte, prietenă şi rudă a contesei. Urma să meargă la bal împreună cu Rostovii.

La zece seara, Rostovii mai trebuiau deci să treacă şi pe la doamna de onoare, care locuia pe lângă parcul Tauridei; dar era ora zece fără cinci şi domnişoarele încă nu erau îmbrăcate de bal.

Nataşa era la primul mare bal din viaţa ei. În ziua aceea se sculase la opt dimineaţa şi fusese toată ziua în fierbere şi-n

plină activitate. Din primele ceasuri ale dimineţii, făcuse tot ce-i stătuse în puteri pentru ca ea, mama ei şi Sonia să fie toate îmbrăcate cum nu se poate mai frumos. Sonia şi contesa i se supuseră în totul. Contesa avea să se îmbrace în rochia de catifea roşie-închis, iar ele două în rochii albe de voal, străvezii ca aburul deasupra combinezoanelor de mătase roz, cu trandafiri în corsaj. Părul aveau să şi-l pieptene a la grecque.

Tot ce era mai important fusese făcut: picioarele, mâinile, gâtul, urechile fuseseră spălate cu deosebită grijă, parfumate şi pudrate, ca pentru bal; îşi puseseră ciorapi de mătase ajuraţi şi pantofi de atlaz cu funde; cu pieptănătura erau aproape gata. Sonia era pe sfârşite cu îmbrăcatul, contesa la fel, dar Nataşa, care le purtase tuturor de grijă, rămăsese în urmă: încă mai stătea în faţa oglinzii, cu peignoir-ul aruncat pe umerii slăbuţi. Gata îmbrăcată, Sonia stătea în mijlocul odăii şi, apăsându-şi până la durere degetul delicat pe acul ultimei funde, şi-o prindea sub cordon.

— Nu aşa, nu aşa, Sonia, zise Nataşa, întorcându-se brusc şi prinzându-şi capul cu mâinile, căci fata care o pieptăna nu avusese timp să dea drumul părului. Nu ţi-ai prins bine funda, vino-ncoace.

Sonia veni şi se aplecă. Nataşa îi prinse funda altfel.

— Vă rog, domnişoară, nu daţi aşa din cap, spuse camerista care o pieptăna pe Nataşa.

— Ah, Doamne, lasă; pe urmă! Uite aşa, Sonia.

— Mai aveţi mult? Se auzi vocea contesei. S-a făcut zece.

— Numaidecât, numaidecât. Da' dumneata eşti gata, mamă?

— Numai toca să mi-o mai prind.

— Nu ţi-o prinde fără mine, mamă, strigă Nataşa. N-ai să ştii cum.

— Dar e ceasul zece!

Era hotărât să fie la bal la ora zece şi jumătate, dar mai trebuia să se îmbrace şi Nataşa, şi mai aveau să treacă şi pe

la parcul Tauridei.

Când fu gata pieptănată, Nataşa, într-un camizol de-al contesei şi o fustă prea scurtă de sub care i se vedeau pantofii albi, alergă la Sonia, o cercetă, apoi alergă iar la maică-sa. Îi întoarse capul, îi prinse toca şi după ce-i sărută în fugă părul cărunt, alergă iar la fetele care lucrau la rochia ei.

Tot buclucul era fusta Nataşei, care nu-i venea bine: era prea lungă. Două fete i-o scurtau, rupând grăbite aţa cu dinţii. O a treia, cu ace de gămălie între buze, alerga de la contesă la Sonia, iar o a patra ţinea cu mâna în sus rochia de voal întreagă.

— Mavruşa, mai repede, dragă!

— Daţi-mi degetarul de colo, domnişoară.

— Sunteţi odată gata? Spuse contele, arătându-se în uşa întredeschisă. Poftim parfumul! Peronskaia s-o fi săturat de atâta aşteptare.

— Gata, domnişoară, spuse camerista, ţinând cu două degete rochia vaporoasă şi suflând ceva de pe ea pentru a arăta, scuturând-o, cât de conştientă e de fineţea şi de curăţenia lucrului care-i fusese dat pe mână.

Nataşa începu să-şi tragă rochia pe cap.

— Un moment, un moment, nu intra, papa, strigă Nataşa de sub voalul fustei care-i acoperea faţa, către tatăl ei care deschisese uşa.

Sonia trânti uşa. După un minut, i se dădu contelui drumul. Era îmbrăcat în frac albastru, cu ciorapi lungi şi pantofi, parfumat şi pomădat.

— Ah, tată, ce frumos eşti, o minune! Spuse Nataşa, stând în mijlocul odăii şi îndreptându-şi cutele rochiei.

— Vă rog, domnişoară, fiţi bună, se ruga fata care, stând în genunchi şi mutându-şi cu limba acele dintr-o parte în cealaltă a gurii, îi ajusta rochia.

— Degeaba, degeaba! Exclamă cu voce deznădăjduită Sonia, uitându-se la rochia Nataşei. Degeaba, tot lungă e.

Nataşa se dădu mai departe de oglindă ca să se vadă în întregime. Rochia era lungă.

— Doamne, domnişoară, nu-i lungă deloc, zău, spuse Mavruşa, târându-se pe duşumea după ea.

— Ei, dacă-i lungă, o scurtăm noi numaidecât, într-o minută o scurtăm, zise Duniaşa hotărâtă, scoţându-şi acele din capătul basmalei de pe piept, aşezându-se iar jos şi punându-se pe treabă.

În vremea asta, cu paşi înceţi, sfioasă, intră în odaie contesa, gătită cu tocă şi cu rochie de catifea.

— Oo, frumoasa mea! Exclamă contele. Mai frumoasă decât voi toate!

Voi s-o îmbrăţişeze, dar ea, roşind, se feri, de teamă să nu-i şifoneze rochia.

— Mamă, apleacă-ţi mai mult toca pe-o ureche, zise Nataşa. Stai să ţi-o pun eu, şi se repezi spre maică-sa, iar fetele care-i coseau rochia, neavând vreme să se repeadă şi ele, rămaseră cu o bucăţică de voal în mână.

— Doamne! Ce-am făcut! Zău, nu-s eu de vină…

— Nu-i nimic, îndoim şi nu se vede, zise Duniaşa.

— Frumoasa din poveşti, crăiasă nu altceva, zâna mea, se auzi din uşă vocea dădacei. Dar tu, Soniuşka! Ah, frumoase mai sunteţi!

La unsprezece fără un sfert, în sfârşit, se urcară în cupeu şi porniră. Dar trebuiau să mai treacă şi pe la parcul Tauridei.

Peronskaia era gata demult. Bătrână şi urâtă cum era, se pregătise şi ea de bal cum se pregătiseră şi Rostovii, deşi nu cu aceeaşi înfrigurare (pentru ea, astea erau lucruri obişnuite); dar se parfumase şi ea, era curată şi-şi pudrase corpul bătrân şi urât, şi cu aceeaşi grijă se spălase pe după urechi şi, întocmai aşa cum se întâmplase la Rostovi, bătrâna cameristă admirase cu entuziasm gătelile stăpânei, când aceasta intrase în salon, cu rochia ei galbenă cu cifra imperială pe piept. Peronskaia lăudă toaletele Rostovilor.

Rostovii îi lăudară gustul şi toaleta şi, păzindu-şi cu grijă coafurile şi rochiile, se împărţiră în cele două cupeuri şi plecară la ora unsprezece.

XV.

TOATĂ ZIUA, NATAŞA n-avusese o clipă de răgaz ca să se poată gândi măcar o dată la ceea ce o aştepta seara.

În aerul umed şi rece de afară, în înghesuiala şi semiîntunericul cupeului care o legăna, ea avu pentru prima dată imaginea vie a tuturor celor ce-o aşteptau acolo la bal, în saloanele luminate, cu muzică, flori, dansuri, în prezenţa împăratului şi a florii tineretului din Petersburg. Cele ce o aşteptau erau atât de minunate, încât nici nu-i venea a crede că se vor îndeplini, atât erau de puţin în concordanţă cu senzaţia de frig, de înghesuială şi de întuneric din cupeu. Înţelese tot ce-o aştepta abia atunci când, păşind pe covorul roşu de la intrare, pătrunse în vestibul şi, după ce-şi lăsă blana, urcă alături de Sonia, înaintea mamei sale, printre flori, pe scara scăldată în lumină. Abia atunci îşi aminti ce ţinută se cuvenea să aibă la un bal şi se strădui să-şi ia atitudinea majestuoasă pe care o socotea neapărat necesară pentru o fată care ia parte la un bal. Dar din fericire ea simţi că toate i se învârtesc înaintea ochilor: nu vedea nimic lămurit, pulsul i se ridicase la o sută de bătăi pe minut şi sângele începuse să-i năvălească zvâcnind în inimă. Nu izbuti să-şi ia atitudinea voită, care ar fi făcut-o ridicolă, şi păşea aşa, cu respiraţia tăiată de emoţie, dându-şi toată osteneala doar să şi-o ascundă. Şi asta era tocmai ţinuta care-i şedea mai bine decât oricare alta. Înaintea şi în urma lor, printre aceleaşi convorbiri în şoaptă, şi tot în toalete de bal, urcau alţi invitaţi. Oglinzile reflectau de-a lungul scării rochii albe, albastre, roze, cu briliante şi alte pietre scumpe pe gât şi pe braţele goale.

Nataşa se uita în oglinzi şi, în şiragul invitaţilor, nu izbutea să-şi distingă imaginea dintre ale celorlalţi. Toate se învălmăşeau într-o procesiune strălucitoare. La intrarea în primul salon o asurzi vuietul monoton al vocilor, al paşilor şi

al cuvintelor de bun venit, iar lumina şi strălucirea sălii o orbiră şi mai tare. Amfitrionul şi amfitrioana, care stăteau de o jumătate de oră la uşa de intrare şi spuneau invitaţilor tot aceleaşi şi aceleaşi cuvinte: „Charmés de vous voir”477, îi întâmpinară la fel şi pe Rostovi şi pe Peronskaia.

Cele două fete, îmbrăcate la fel în rochii albe şi cu trandafiri în părul negru, se înclinară în acelaşi timp în faţa amfitrioanei, care-şi opri fără să vrea privirile mai îndelung asupra zveltei Nataşa. Se uită la ea, şi numai ei îi dărui un zâmbet deosebit, pe lângă cel la care o obliga calitatea ei de gazdă. Uitându-se la ea, îşi amintise poate vremurile de aur ale tinereţii sale, care n-avea să se mai întoarcă, şi întâiul ei bal. Amfitrionul de asemenea o petrecu cu privirile pe Nataşa şi-l întrebă pe conte care-i e fiica.

— Charmante478, zise el, sărutându-şi buricele degetelor împreunate.

În salonul cel mare, invitaţii, înghesuiţi la intrare, erau în aşteptarea suveranului. Contesa îşi găsi loc în primele rânduri ale grupului. Nataşa auzea şi simţea multe voci care se interesau de ea şi mulţi ochi care o priveau. Înţelese că plăcuse şi constatarea asta o linişti întrucâtva.

„Sunt şi unii ca noi printre cei de faţă, sunt şi alţii care se prezintă mai prost decât noi”, îşi spuse Nataşa.

Peronskaia îi înşira contesei toate persoanele mai de seamă de la bal.

— Iată-l pe ambasadorul Olandei, îl vezi? Acela cărunt, spuse Peronskaia, arătând spre un bătrânel cu păr bogat, creţ şi sur, înconjurat de un grup de doamne, pe care le făcea să râdă povestind ceva.

— Iat-o şi pe regina Petersburgului, contesa Bezuhova, continuă ea, arătând-o pe Hélene, care tocmai intra.

— Frumoasă e! O ia cu mult înaintea Mariei Antonovna; ia te uită cum roiesc împrejurul ei şi tineri, şi bătrâni! Şi frumoasă, şi inteligentă… Se spune că prinţul… e nebun după ea. Dar iată-le şi pe acestea două; deşi nu-s frumoase, sunt şi mai anturate.

Arătase o doamnă care străbătea salonul împreună cu fata ei, urâtă foc.

— Este o partidă de milioane, spuse Peronskaia. Iată şi pretendenţii. Acesta e fratele Bezuhovei, Anatol Kuraghin, continuă ea, arătând un chipeş ofiţer de cavalerie de gardă, care tocmai trecea pe lângă ele, cu capul sus, printre cucoane, şi căuta ceva din ochi. Ce frumos e! Nu-i aşa? Se spune că-l însoară cu bogătaşa aceea. Şi vărul acela al vostru, Drubeţkoi, se dă-n vânt după ea. Milioane, zice lumea! Ba da, e chiar ambasadorul francez, răspunse ea la o întrebare a contesei despre Caulaincourt. Ia te uită, parc-ar fi cine ştie ce ţar! Şi totuşi sunt simpatici, foarte simpatici, franţujii ăştia. Nu există oameni mai simpatici în societate! Dar iat-o şi pe ea! Nu, tot ea e mai bine decât toate, Maria Antonovna a noastră! Şi ce simplu e îmbrăcată. E delicioasă!

— Şi ăsta grasul, cu ochelari, farmazonul mondial, zise Peronskaia, arătând spre Bezuhov. Pune-l alături de nevastă-sa: e ridicol, parc-ar fi un bufon!

Pierre îşi tăia drum prin mulţimea invitaţilor, cu mersul lui legănat şi greoi, salutând în dreapta şi în stânga, cu aceeaşi indiferenţă binevoitoare cu care ar fi trecut prin îmbulzeala unui iarmaroc. Se uita scrutător prin mulţime, căutând pesemne pe cineva.

Nataşa văzu cu bucurie chipul bine cunoscut al lui Pierre, acest bufon ridicol, cum îi zicea Peronskaia, ştiind că pe ei îi caută şi mai cu seamă pe ea. Pierre îi promisese că va veni la bal şi că îi va prezenta cavaleri.

Dar, până să ajungă la ele, se opri lângă un tânăr brun, de statură potrivită, foarte frumos, cu tunică albă, care, stând lângă fereastră, discuta cu un alt bărbat, înalt, cu decoraţii şi lentă pe piept. Nataşa îl recunoscu numaidecât pe tânărul brun cu tunică albă: era Bolkonski, care însă i se părea acum mult întinerit, mai vesel şi mai frumos.

— Iată încă un cunoscut, Bolkonski. Îl vezi, mamă? Spuse Nataşa, arătându-l pe prinţul Andrei. Îţi aminteşti, acela pe

care l-am găzduit noi o noapte la Otradnoe.

— Îl cunoaşteţi şi voi? Întrebă Peronskaia. Nu pot să-l sufăr. Il fait a présent la pluie et le beau temps.479 E de o mândrie fără margini! Calcă pe urmele lui tătâne-său. Acum e bine cu Speranski, nu ştiu ce proiecte de legi scriu împreună. Uitaţi-vă cum ştie să se poarte cu doamnele! Vorbeşte o doamnă cu el, şi el se uită în altă parte, zise ea, arătând spre prinţul Andrei. Să fi fost în locul ei, îi arătam eu cum se vorbeşte cu doamnele!

XVI.

DEODATĂ SE PRODUSE O mişcare generală; mulţimea începu să murmure, se îngrămădiră toţi, apoi se retraseră iar, despărţindu-se, şi printre cele două rânduri de invitaţi, în sunetele muzicii, păşi împăratul, urmat de amfitrion şi de amfitrioane. Suveranul mergea grăbit, salutând în dreapta şi-n stânga, ca şi cum ar fi vrut să scape mai curând de această primă clipă a luării de contact. Muzicanţii cântau o poloneză, cunoscută atunci prin cuvintele puse pe melodia ei: „Alexandru, Elizabeta, suntem fermecaţi de voi”. Suveranul intră într-alt salon, şi mulţimea invitaţilor se îmbulzi în uşă; câteva persoane, schimbate la faţă, trecură grabnic într-acolo şi îndărăt. Mulţimea invitaţilor se retrase iarăşi din uşa salonului, unde împăratul putea fi văzut vorbind ceva cu stăpâna casei. Un tânăr cu faţa înspăimântată se repezi spre doamnele de la uşă, rugându-le să se retragă. Câteva dintre aceste doamne, pe ale căror figuri se citea uitarea tuturor convenienţelor înaltei societăţi, se îmbulzeau înainte, mototolindu-şi toaletele. Bărbaţii începură să se încline în faţa doamnelor şi în curând se formară perechile pentru poloneză.

Dar se dădură toţi în lături, şi împăratul, zâmbind şi conducând de mână pe stăpâna casei, fără să păşească în tactul muzicii, apăru în uşa salonului. În urma lor venea stăpânul casei cu M. A. Narâşkina, apoi ambasadorii şi miniştrii, diferiţi generali, ale căror nume Peronskaia le rostea unul după altul, fără întrerupere. Mai mult de

jumătate dintre doamnele de faţă îşi aveau cavalerii lor şi intrau sau se pregăteau să intre în dans. Nataşa presimţea că ea, cu mamă-sa şi cu Sonia, aveau să fie din rândul celor puţine care vor rămâne neluate la dans, înghesuite pe lângă pereţi. Stătea aşa, cu mâinile subţiratice atârnate, abia ţinându-şi respiraţia, pieptul timid conturat îi sălta ritmic, şi se uita drept înainte cu ochi strălucitori, speriaţi, având aerul că e gata să întâmpine deopotrivă o mare bucurie sau o mare durere. Pe ea n-o preocupa nici împăratul, nici toate personalităţile marcante la care tot arăta Peronskaia, şi n-avea decât un singur gând: „Să nu vină, aşadar, nimeni la mine, să nu dansez eu printre cele dintâi, să nu mă bage-n seamă bărbaţii aceştia care acum parcă nici nu m-ar vedea, sau, dacă se uită la mine, se uită ca şi cum ar spune: A! Nu e ea, n-am de ce să mă uit. Nu, asta nu-i cu putinţă! Îşi spunea ea. Dar ei nu se poate să nu ştie cât de mult doresc eu să dansez, cât de minunat dansez şi cât de plăcut e să danseze cineva cu mine”.

Sunetele polonezei începute de o bună bucată de vreme prinseră să sune trist, ca o amintire, în urechile Nataşei. Îi venea să plângă. Peronskaia se depărtase de grupul lor. Contele era în celălalt capăt al salonului, iar contesa, Sonia şi cu ea se simţeau părăsite şi singure, ca într-o pădure, în mijlocul acestei mulţimi de străini care nu se interesau şi n-aveau nevoie de ele. Prinţul Andrei trecuse cu o doamnă pe lângă ele, fără să le recunoască, probabil. Chipeşul Anatol, zâmbind, spunea ceva doamnei pe care o ducea de braţ şi se uita la Nataşa cum s-ar fi uitat la un perete. Boris trecuse de două ori pe lângă ele şi tot de atâtea ori se uitase în altă parte. Berg cu nevastă-sa, care nu dansau, se apropiară de ele.

Nataşei i se păru jignitoare adunarea asta a întregii familii, aici la bal, ca şi cum n-ar mai fi fost alt loc pe lume pentru discuţiile de familie, în afară de sălile de bal. De aceea nu-i dădu ascultare Verei şi nici nu se uită la ea când Vera-i spuse ceva despre rochia ei verde.

În cele din urmă, împăratul se opri lângă ultima sa parteneră (dansase cu trei) şi muzica tăcu; un aghiotant aferat alergă spre grupul familiei Rostov şi rugă doamnele să se dea ceva mai la o parte, deşi stăteau chiar la perete, iar dinspre orchestră veniră sunetele clare, insinuante, cadenţate şi antrenante ale unui vals. Împăratul aruncă, zâmbind, o privire prin toată sala. Trecuse un minut şi nimeni nu începea dansul. Aghiotantul cel cu ordinea se apropie de contesa Bezuhova şi o invită. Contesa, zâmbind, îşi ridică un braţ şi-l sprijini de umărul aghiotantului, fără să-l privească. Stăpân pe meşteşugul său, aghiotantul îşi cuprinse cu putere partenera şi se avântă cu ea, încrezător, fără grabă şi în ritm, mai întâi într-o glisadă pe marginea cercului, apoi, când ajunse în colţul sălii, îi prinse mâna stângă, îşi învârti dansatoarea şi, în curând, în afară de sunetele tot mai repezi ale muzicii, nu se mai auzi decât zăngănitul cadenţat al pintenilor de la picioarele iuţi şi sprintene ale aghiotantului, şi la fiecare trei măsuri, la-nvârtitură, rochia de catifea a partenerei lui sălta, învolburându-se, în aer. Nataşa se uita la ei şi-i venea mai-mai să plângă că nu era ea cea care să danseze întâiul rond al valsului.

Prinţul Andrei în tunica lui de colonel, albă (cum e uniforma cavaleriei), cu ciorapi lungi şi pantofi, voios şi plin de însufleţire, se afla în primele rânduri ale cercului, nu departe de Rostovi. Baronul Vierhoff discuta cu el despre şedinţa ce se punea la cale, cea dintâi şedinţă a Consiliului de Stat, hotărâtă pentru a doua zi. Prinţul Andrei, ca unul ce era în intimitatea lui Speranski şi lua parte la lucrările comisiei legislative, putea să-i dea informaţii precise despre şedinţa de a doua zi, cu privire la care circulau tot felul de zvonuri. Dar el nu asculta ce-i spunea Vierhoff, şi se uita când la împărat, când la cavalerii care se pregăteau să danseze, fără să se hotărască să intre şi ei în cerc.

Se uita la aceşti cavaleri, pe care prezenţa împăratului îi făcea sfioşi, şi la domnişoarele care ardeau de dorinţa de a

fi invitate la dans.

Pierre se apropie de prinţul Andrei şi-l luă de mână.

— Dumneata dansezi întotdeauna. Se află aici o protegée a mea, tânăra Rostova. Invit-o, îi zise el.

— Unde-i? Întrebă Bolkonski. Iartă-mă, spuse el, întorcându-se spre baron, ne vom continua convorbirea în altă parte, aici e bal şi trebuie să dansăm.

Se îndreptă în direcţia indicată de Pierre. Figura disperată, pierdută, a Nataşei îi sări în ochi. O recunoscu, îi ghici frământarea, înţelese că era o începătoare; îşi aminti convorbirea de la fereastră şi, cu chip voios, se apropie de contesa Rostova.

— Permiteţi-mi să vă prezint pe fiica mea, spuse contesa, înroşindu-se.

— Am plăcerea să-i fiu cunoscut mai demult, dacă şi contesa îşi mai aminteşte de mine, spuse prinţul Andrei, înclinându-se adânc, cu o politeţe care contrazicea cu desăvârşire ce spusese Peronskaia despre grosolănia lui; se apropie de Nataşa şi întinse mâna să-i cuprindă talia înainte de a-şi rosti toată invitaţia la dans.

Îi propuse un rond de vals. La aceasta, expresia încremenită a chipului Nataşei, gata deopotrivă şi de deznădejde şi de extaz, se lumină dintr-o dată de un zâmbet copilăresc, fericit şi plin de recunoştinţă.

„De când te aşteptam”, spunea parcă fata, speriată şi fericită, prin zâmbetul ce se ivise în locul lacrimilor ce fuseseră gata să o podidească, şi-şi sprijini mâna de umărul prinţului Andrei. Erau cea de a doua pereche intrată în cerc. Prinţul Andrei era unul dintre cei mai buni dansatori ai timpului său. Nataşa dansa desăvârşit. Picioruşele ei în pantofiori de atlaz îşi îndeplineau iscusite rolul, cu iuţeală şi independent de voinţa ei, iar faţa ei strălucea de fericirea triumfului. Gâtul şi braţele ei goale erau slabe şi urâte. Puşi alături de umerii Hélenei, umerii ei erau slabi, pieptul neformat încă, braţele subţiri; dar Hélene apărea ca lustruită de lacul atâtor mii de ochi care-i alunecaseră pe

trup, în timp ce Natașa părea o fetiță pe care privirile o dezgolesc pentru întâia oară și pe care acest fapt ar fi rușinat-o mult, dacă nu ar fi fost încredințată că așa trebuie să se petreacă neapărat lucrurile.

Prințului Andrei îi plăcea să danseze și, voind să scape cât mai curând de discuțiile politice și spirituale în care căutau să-l atragă care mai de care, voind să rupă cât mai curând cercul acesta de stinghereală ce-l plictisea și care se formase din pricina prezenței împăratului, se pornise pe dans și-și alesese ca parteneră pe Natașa numai pentru că pe ea i-o recomandase Pierre și pentru ca era prima dintre femeile drăguțe care-i căzuse sub ochi; dar, de îndată ce-i cuprinse talia subțire și mlădioasă și îndată ce ea începu să freamăte lângă el și să-i zâmbească atât de cald, licoarea farmecului ei îl îmbătă; se simți înviorat și întinerit când, abia trăgându-și respirația, se opri, își lăsă partenera și începu să se uite la cei care dansau.

XVII.

DUPĂ PRINȚUL Andrei, se apropie de Natașa Boris, invitând-o la dans, apoi se apropie și aghiotantul care deschisese balul și alți tineri, încât Natașa, care în curând începu să-i treacă Soniei cavalerii ce-i prisoseau, fericită și îmbujorată, dansă fără întrerupere toată seara. Nu remarcase și nici nu văzuse nimic din ceea ce-i preocupa pe toți ceilalți la balul acesta. Nu numai că nu observase cât de mult timp vorbise împăratul cu ambasadorul francez, nici câtă bunăvoință arătase împăratul cutărei doamne, nici că prinții cutare și cutare făcuseră și spuseseră cutase și cutare lucru, nici că Hélene avea mare succes ori că se învrednicise de atenția deosebită a cutărui personaj, dar Natașa rămăsese străină chiar și de prezența împăratului și băgă de seamă că plecase abia atunci când, după plecarea lui, balul se învioră mai mult. Înainte de masă, prințul Andrei mai dansă un cotilion vesel cu Natașa. El îi aminti de prima oară când se întâlniseră pe aleea din Otradnoe, și de noaptea aceea cu lună când ea nu putuse dormi și când îi

auzise fără voia lui gândurile. Nataşa roşi când îşi aduse aminte şi-şi dădu osteneala să se justifice, ca şi cum ar fi fost ceva ruşinos în sentimentele pe care prinţul Andrei i le surprinsese fără să vrea.

Ca tuturor celor crescuţi în înalta societate, prinţului Andrei îi plăcea să întâlnească în lumea bună oameni care nu purtau pecetea comună a acestei lumi. Şi Nataşa, cu capacitatea ei de a se minuna, cu voioşia şi sfiala ei, chiar şi cu greşelile de limbă pe care le mai făcea câteodată vorbind franţuzeşte, era tocmai dintre aceştia. Prinţul îi vorbea cu deosebită gingăşie şi se purta foarte atent cu ea. Stând lângă ea şi discutând cele mai simple şi neînsemnate lucruri, prinţul Andrei admira strălucirea bucuriei din ochii ei şi zâmbetul care, dincolo de orice referire la ceea ce spuneau, îi exprima fericirea lăuntrică.

Atunci când Nataşa era invitată la dans şi se ridica zâmbind, ca să alunece în ritm prin sală, prinţul Andrei îi admira graţia plină de sfiiciune. În mijlocul cotilionului, Nataşa, respirând încă greu, se opri la locul ei cum isprăvi o figură. Dar o invită alt cavaler. Ea rămase pe loc, abia trăgându-şi de oboseală răsuflarea şi se gândea să-l refuze, dar îşi ridică îndată mâna din nou pe umărul cavalerului şi-i zâmbi prinţului Andrei.

„Aş fi bucuroasă să mă odihnesc şi să mai stau puţin lângă dumneata, obosită cum sunt; dar vezi cât sunt de căutată şi cât sunt de bucuroasă şi de fericită, vezi cât mi-e de dragă toată lumea şi cât de bine ne-nţelegem noi amândoi”, şi multe altele îi spunea zâmbetul acesta. Când cavalerul o lăsă, Nataşa traversă în fugă sala ca să-şi ia două partenere pentru o figură de cotilion.

„Dacă se duce mai întâi la verişoara ei şi abia pe urmă la altă parteneră, va fi nevasta mea”, îşi spuse cu totul pe neaşteptate prinţul Andrei, uitându-se după ea. Şi Nataşa se duse mai întâi spre verişoara ei.

„Ce fleacuri ne mai vin în cap câteodată! Se gândi prinţul Andrei. Dar adevărul e că fata asta e atât de drăguţă, atât

de deosebită de celelalte, încât nu va mai dansa pe aici decât vreo lună şi se va mărita… Aşa ceva e o raritate la noi”, se gândea el când Nataşa, îndreptându-şi trandafirul din corsaj, se aşează lângă el.

La sfârşitul cotilionului, bătrânul conte Rostov, în fracul lui albastru, veni spre dansatori. El îl invită pe prinţul Andrei să-i viziteze şi-şi întrebă fiica dacă se distrează bine. Nataşa nu răspunse numaidecât şi-i zâmbi numai, un zâmbet de reproş care voia să spună: „Mai încape vorbă? Cum poţi să-ntrebi una ca asta?”

— Bine, cum nu m-am distrat în viaţa mea! Spuse ea, şi prinţul Andrei băgă de seamă cum braţele ei slabe se ridicaseră iute ca să-l îmbrăţişeze pe bătrân, dar în aceeaşi clipă renunţaseră.

Niciodată în viaţă Nataşa nu fusese atât de fericită. Ajunsese la acel grad suprem de fericire, când omul devine pe deplin bun şi blând şi nu mai crede în posibilitatea răului, a nefericirii şi a durerii.

La balul acesta, Pierre se simţi pentru întâia oară jignit de situaţia pe care o ocupa nevastă-sa în înalta societate. Era posomorât şi absent. O cută groasă îi brăzda fruntea de-a curmezişul şi, stând lângă o fereastră, se uita în gol prin ochelari, fără să vadă pe nimeni.

Nataşa, ducându-se la masă, trecu pe lângă el.

Chipul nefericit şi posomorât al lui Pierre o impresionă. Se opri în faţa lui. Ar fi voit să-i vină în ajutor, să-i dea din prisosul fericirii sale.

— Ce bine te distrezi aici, conte, spuse ea. Nu-i aşa?

Pierre zâmbi distrat; se vedea bine că nu înţelesese ceea ce i se spusese.

— Da, îmi pare bine, zise el.

„Cum poţi fi oare nemulţumit de ceva? Se întrebă Nataşa. Şi mai cu seamă când e vorba de un om atât de bun cum e acest Bezuhov?” în ochii Nataşei, toţi cei care erau la balul acesta erau la fel de buni, de simpatici şi de desăvârşiţi şi se

iubeau unul pe altul; nimeni nu putea jigni pe altcineva şi, de aceea, nu puteau să nu fie toţi fericiţi.

XVIII.

A DOUA ZI PRINŢUL Andrei îşi aminti de balul din ajun, dar nu-şi opri gândul prea mult asupra lui. „Da, balul a fost strălucit. Şi, încă… da, Rostova e foarte drăguţă. Este în ea ceva aparte, o frăgezime care o deosebeşte de tipul petersburghez.” Iată tot ce gândi despre balul din ajun şi, după ce-şi bău ceaiul, se aşeză la lucru.

Dar, din cauza oboselii sau a nesomnului, ziua era neprielnică pentru ocupaţiile serioase şi prinţul Andrei nu putu face nimic; îşi critica mereu opera, aşa cum i se întâmpla adeseori, şi fu bucuros auzind că a venit cineva să-l vadă.

Cel care-l vizita era Biţki, membru în fel de fel de comisii, om care frecventa toate cercurile din Petersburg, admirator pasionat al ideilor noi şi al lui Speranski şi colportor zelos al noutăţilor Petersburgului: făcea parte din categoria oamenilor care-şi aleg tendinţele aşa cum se aleg rochiile – după modă – dar care, tocmai din această cauză, se arată cei mai înfocaţi partizani ai curentelor respective. Nici nu-şi scosese bine pălăria că se şi repezi îngrijorat la prinţul Andrei şi începu pe loc să vorbească. Tocmai aflase amănunte de la şedinţa Consiliului de Stat, deschisă în dimineaţa acelei zile de însuşi împăratul, şi le povestea cu entuziasm. Cuvântarea împăratului fusese cu totul extraordinară. Era una dintre acele cuvântări pe care numai monarhii constituţionali le puteau rosti. „Împăratul a spus de-a dreptul că atât Consiliul de Stat, cât şi Senatul sunt aşezăminte de stat, a spus că ocârmuirea trebuie să aibă la bază nu bunul plac, ci principii solide. Împăratul a spus că finanţele trebuiesc reformate, iar conturile trebuie să fie publice”, povestea Biţki, accentuând pe anumite cuvinte şi căscând în chip semnificativ ochii ca să dea importanţă celor ce spunea.

— Da, evenimentele de azi deschid o eră, cea mai măreaţă eră a istoriei noastre, încheie el.

Prinţul Andrei asculta ce i se povestea despre deschiderea sesiunii Consiliului de Stat, pe care o aşteptase cu atâta nerăbdare şi căreia îi atribuise atâta importanţă, şi se mira că evenimentul, acum când se produsese, nu numai că nu-l impresiona, dar i se înfăţişa drept un lucru mai mult decât neînsemnat. Cu liniştită ironie ascultă istorisirea entuziastă a lui Biţki şi un gând simplu de tot îi veni în minte: „Ce ne pasă nouă, mie şi lui Biţki, ce ne pasă ce-a binevoit să spună suveranul în Consiliul de Stat? Mă poate oare face lucrul ăsta mai fericit şi mai bun?”

Şi această judecată simplă nimici dintr-o dată pentru prinţul Andrei tot interesul pe care-l avusese pentru reformele în curs de înfăptuire. În aceeaşi zi trebuia să ia masa cu Speranski, „en petit comité”480, cum îi spusese însuşi amfitrionul când îl invitase. Masa aceasta, în cercul familiei şi prietenilor omului pe care-l admirase atât, îl interesase profund până acum pe prinţul Andrei, cu atât mai mult, cu cât el nu avusese prilejul să-l cunoască încă pe Speranski în viaţa intimă; dar acum nu mai avea nici un chef să se ducă.

La ora fixată, prinţul Andrei intra totuşi în modesta proprietate a lui Speranski, casa lui de lângă parcul Tauridei. În sufrageria cu parchet, nu prea mare, dar de o curăţenie neobişnuită (ce amintea de curăţenia proverbială, a mânăstirilor), prinţul Andrei, venind cu oarecare întârziere, găsi la ceasurile cinci pe toţi cei adunaţi, în petit comité, prietenii intimi ai lui Speranski. Nu era nici o femeie, afară de fiica lui Speranski (care semăna cu tatăl ei, fiind prelungă la faţă) şi de guvernanta ei. Invitaţii erau Gervais, Magniţki şi Stolâpin. Încă din vestibul, prinţul Andrei auzi voci puternice şi un râs limpede şi sonor, un hohot aidoma unui râs de actor pe scenă. O voce care semăna cu vocea lui Speranski scanda cu claritate: ha… ha… ha… Nu-l auzise niciodată pe Speranski râzând, şi

râsul acesta răsunător şi subţire al omului de stat îi făcu o ciudată impresie.

Prinţul Andrei intră în sufragerie. Toată societatea stătea în jurul unei mici mese cu gustări, între două ferestre. Speranski, în frac gri cu o stea pe piept, dar probabil cu aceeaşi vestă albă şi cu acelaşi guler înalt şi alb cu care fusese la celebra şedinţă a Consiliului de Stat, cu faţa radiind de voie bună, stătea şi el la masă. Magniţki, adresându-i-se lui Mihail Mihailovici, istorisi o anecdotă. Speranski asculta şi râdea dinainte de ce avea să spună Magniţki. Când prinţul Andrei intră în odaie, cuvintele lui Magniţki fură iarăşi înăbuşite de râsete. Cel mai gros şi mai tare râdea Stolâpin, cu vocea lui de bas, mestecându-şi bucata de pâine cu brânză. Gervais chicotea încetişor, iar Speranski râdea subţire şi tăios.

Tot râzând, Speranski îi întinse prinţului Andrei o mână albă şi delicată.

— Mă bucur mult că te văd, prinţe, zise el. O clipă… se adresă el lui Magniţki, întrerupându-i istorisirea. Ne-am vorbit între noi: azi e agapa bucuriei; deci, nici un cuvânt despre treburi.

Şi se întoarse din nou spre povestitor şi din nou începu să râdă.

Prinţul Andrei ascultă râsul lui Speranski şi-l privi cum râde, cu mirarea şi tristeţea pe care o dă deziluzia. Nu mai era Speranski, ci cu totul alt om, i se părea prinţului Andrei. Tot ce i se păruse odinioară tainic şi atrăgător în el îi apăru deodată clar şi lipsit de orice farmec.

La masă, discuţia nu se întrerupse nici o clipă; parcă ar fi fost o culegere de snoave hazlii… Magniţki încă nu-şi isprăvise povestirea, că un altul se şi arăta gata să spună una şi mai nostimă. Anecdotele, cea mai mare parte, priveau, dacă nu chiar lumea slujbaşilor în genere, cel puţin figurile câte unora dintre aceşti slujbaşi. Părea că în cercul celor de faţă fusese atât de categoric decisă nimicnicia acestor personaje, încât singura relaţie cu ei mai putea fi

doar zeflemeaua blajină, binevoitoare, lipsită de răutate. Speranski povesti cum la şedinţa de dimineaţă a Consiliului, un demnitar surd, întrebat care este părerea sa, răspunsese că e şi el de aceeaşi părere. Gervais istorisi o poveste întreagă în legătură cu inspecţiile, remarcabilă prin stupiditatea tuturor personajelor. Stolâpin, bâlbâindu-se, se amestecă în discuţie şi începu să vorbească aprins despre proasta folosire a orânduielilor din trecut, ameninţând să dea discuţiei un caracter serios. Magniţki începu atunci să râdă de înflăcărarea lui Stolâpin, Gervais plasă o glumă şi discuţia reveni la nota veselă dinainte.

Pe câte se vedea, lui Speranski îi plăcea, după muncă îndelungată, să se odihnească şi să petreacă într-un cerc de prieteni; şi toţi oaspeţii săi, înţelegându-i dorinţa foarte legitimă, îşi dădeau toată osteneala să-l înveselească şi să se înveselească şi pe ei în acelaşi timp. Dar Prinţului Andrei veselia asta i se părea greoaie şi fără nici un haz. Sunetul ascuţit al vocii lui Speranski îl izbea neplăcut, iar râsul lui neîncetat, cu nota aceea falsă, îi zgâria nervii, fără să ştie de ce. Prinţul Andrei nu râdea şi-i era teamă să nu fie o povară pentru societatea de faţă. Dar nimeni nu-i băgase de seamă dezacordul faţă de dispoziţia comună. Toţi păreau că se distrează foarte bine.

De câteva ori încercase să intre şi el în vorbă, dar de fiecare dată cuvântul său fusese aruncat afară, ca un dop la suprafaţa apei; şi nu izbuti defel să glumească laolaltă cu ei.

Nu era nimic urât sau nelalocul lui în ceea ce spuneau; erau numai lucruri inteligente şi ar fi putut fi nostime; totuşi, parcă ceva care era tocmai sarea din bucate, esenţa veseliei, nu numai că lipsea, dar ei păreau chiar să nici nu ştie că există aşa ceva.

După masă, fetiţa lui Speranski şi guvernanta ei se ridicară. Speranski îşi mângâie cu mâna lui albă fiica şi o sărută. Şi gestul acesta i se păru prinţului Andrei lipsit de naturaleţe.

Bărbaţii, după obiceiul englez, rămaseră la masă, cu vinul de Porto în faţă. Pe la mijlocul unei discuţii asupra acţiunii lui Napoleon în Spania, în aprobarea căreia se întâlniră cu toţii în acelaşi gând, prinţul Andrei începu să-i contrazică. Speranski zâmbi şi, voind probabil să ocolească direcţia neplăcută pe care ameninţa să o ia discuţia, povesti o anecdotă fără nici o legătură cu ce se spusese până atunci. Câteva clipe tăcură toţi.

De pe scaun, Speranski astupă la loc sticla de vin şi, spunând: „În ziua de azi, vinişorul cel bun se ţine fudul”, o dădu servitorului şi se ridică. Toţi se ridicară şi, continuând să discute la fel de zgomotos, trecură în salon. I se aduseră lui Speranski două plicuri venite printr-un curier. El le luă şi trecu în biroul său. De îndată ce ieşi, voioşia generală încetă şi invitaţii începură să discute, încet şi grav, unul cu altul.

— Ei, acum trecem la recitări! Spuse Speranski, revenind din birou. Un talent uimitor! Se adresă el prinţului Andrei.

Magnikţi, luându-şi pe loc o poză declamatorie, începu să recite versuri franţuzeşti glumeţe, compuse de el pe seama câtorva personalităţi ilustre ale Petersburgului, şi fu întrerupt în câteva rânduri de aplauze. Cum se sfârşi cu versurile, prinţul Andrei se apropie de Speranski, pentru a-şi lua rămas-bun.

— Încotro aşa devreme? Întrebă Speranski.

— Seara asta am promis-o…

Tăcură. Prinţul Andrei privi de aproape în aceşti ochi de nepătruns, cu luciri de oglindă, şi i se păru caraghios că putuse aştepta ceva de la Speranski şi de la toată activitatea lui legată de acesta şi că putuse să atribuie vreo valoare la tot ceea ce făcea Speranski. Râsul corect şi lipsit de voie bună al lui Speranski nu încetă să-i sune mult timp în urechi după ce plecă din casa acestuia.

Întorcându-se acasă, prinţul Andrei începu să se gândească la viaţa sa din aceste patru luni din urmă petrecute la Petersburg, ca la ceva nou. Îşi retrăi grijile, căutările, istoria proiectului său de regulament militar, care

fusese luat în consideraţie şi asupra căruia toţi îşi dădeau osteneala să tacă, fiindcă un alt proiect, foarte prost, fusese între timp alcătuit şi prezentat suveranului; îşi aminti şedinţele comitetului, în care era şi Berg membru; îşi aminti cum se discutaseră acolo, stăruitor şi îndelung, toate formele procedurale ale şedinţelor comitetului şi cât de stăruitor era ocolit şi ce repede se trecea peste tot ce privea fondul chestiunilor. Îşi aminti de toată munca pe care o depusese în domeniul legiferării, de zelul cu care tradusese în limba rusă articolele codului roman şi ale celui francez, şi i se făcu ruşine de el însuşi. Apoi îşi aminti clar de Bogucearovo, de ocupaţiile lui de la ţară, de călătoria lui la Riazan, îşi aminti de ţăranii lui şi de Dron-starostele şi, aplicându-le lor în gând drepturile persoanelor, pe care le împărţise în paragrafe, începu să i se pară de mirare cum putuse să se îndeletnicească atâta vreme cu o muncă atât de fără rost.

XIX.

A DOUA ZI PRINŢUL Andrei se duse la câteva familii cărora nu le făcuse încă vizită şi între acestea şi la Rostovi, cu care-şi reînnoise cunoştinţa cu prilejul ultimului bal. În afară de datoria de politeţe, care-l ducea neapărat la Rostovi, la prinţul Andrei mai era şi dorinţa de a o vedea acasă la ea pe fata aceea atât de vioaie şi de deosebită de celelalte, care-i lăsase o amintire plăcuta.

Nataşa fu printre cei dintâi care-l întâmpinară. Era într-o rochie de casă albastră, în care prinţului Andrei i se păru că-i stă şi mai bine decât în rochie de bal. Atât ea, cât şi întreaga familie a Rostovilor îi făcură o primire simplă şi prietenoasă, ca unui vechi prieten. Toată familia, pe care o judecase cu severitate odinioară, i se părea acum compusă din oameni minunaţi, buni şi simpli. Ospitalitatea şi bunăvoinţa bătrânului conte, care la Petersburg impresionau şi mai plăcut, se manifestară cu atâta căldură, încât prinţul Andrei nu putu refuza invitaţia la masă. „Da, minunaţi şi cumsecade oameni sunt, îşi spuse Bolkonski, şi

nici nu-şi pot da seama, fireşte, nici nu visează ce comoară au în Nataşa; dar, oameni cumsecade cum sunt, fac cel mai nimerit cadru pentru fata asta fermecătoare, plină de viaţă şi de o poezie cu totul ieşită din comun!”

Prinţul Andrei simţea în Nataşa prezenţa unei lumi aparte, cu desăvârşire străină pentru el şi plină de satisfacţii neştiute; a lumii aceleia străine care avusese atâta atracţie pentru el chiar de atunci, de când o întâlnise pe aleea din Otradnoe şi din noaptea cu lună. Acum, lumea asta nu-i mai stârnea curiozitatea, nu-i mai era străină; dar, intrând el însuşi în mijlocul ei, găsea aici un izvor nou de desfătare pentru dânsul.

După masă Nataşa, la rugămintea prinţului Andrei, se aşează la clavicord şi începu să cânte. Prinţul Andrei, stând de vorbă cu doamnele lângă fereastră şi ascultând-o, tăcu la mijlocul unei fraze şi simţi pe neaşteptate că-l îneacă lacrimile, lucru pe care nu l-ar fi crezut niciodată cu putinţă. Se uită la Nataşa cum cânta şi în sufletul lui încolţi ceva nou şi fericit. Era fericit şi în acelaşi timp se întristase. N-avea desigur nici un motiv, să plângă, dar îi venea să plângă. Pentru ce? Pentru iubirea lui de demult? Pentru mica prinţesă? Pentru deziluziile încercate? Pentru speranţele lui de viitor? Da şi nu. Ceea ce îl făcea să plângă era conştiinţa brusc reînviată a groaznicei contradicţii dintre acel ceva nesfârşit de mareei fără de margini care se afla în el, şi acel ceva strâmt şi trupesc care era el însuşi, şi chiar şi ea. Contradicţia asta îl chinuia şi-l umplea totodată de bucurie în timp ce-i asculta cântecul.

Cum sfârşi de cântat, Nataşa veni spre el şi-l întrebă dacă-i place vocea ei. Dar cum îl întrebă, se zăpăci numaidecât, înţelegând că n-ar fi trebuit să-i pună întrebarea asta. El zâmbi, se uită la ea şi-i spuse că-i place cum cântă, aşa cum îi place tot ce face ea.

Prinţul Andrei nu plecă de la Rostovi decât seara târziu. Se duse din obişnuinţă la culcare, dar văzu curând că nu poate dormi. Când aprindea lumânarea şi rămânea în pat în capul

oaselor, când se scula, când se culca la loc. Însă insomnia nu-l obosea defel: în sufleul lui era o bucurie atât de mare şi de nouă, încât i se părea că ieşise dintr-o odaie cu aerul închis afară la lumina zilei, sub cerul liber. Nici prin minte nu-i trecea c-ar fi îndrăgostit de Rostova; nici nu se gândea la ea; o vedea doar în faţa ochilor şi asta era destul ca viaţa să-i apară într-o lumină nouă. „Pentru ce mă zbat, pentru ce mă ostenesc în cadrul îngust şi mărginit al preocupărilor mele, când viaţa, viaţa întreagă, cu toate bucuriile ei, îmi stă înainte?” îşi spunea el. Şi, pentru întâia oară după atâta vreme, începu să-şi facă planuri fericite de viitor. Luă hotărârea să se ocupe de educaţia fiului său, căutându-i un preceptor şi dându-l în grija acestuia; apoi trebuia să-şi dea demisia şi să plece în străinătate, să viziteze Anglia, Elveţia, Italia. „Trebuie să mă folosesc de libertate, cât timp mai simt forţa asta şi tinereţea clocotitoare în mine, îşi spuse el. Pierre avea dreptate când spunea că, pentru a fi fericit, trebuie să crezi că fericirea e cu putinţă, şi eu acum cred cu putere lucrul acesta. Să lăsăm morţii cu morţii şi, cât suntem vii, să trăim şi să fim fericiţi”, îşi zicea el.

XX.

ÎNTR-O DIMINEAŢĂ, COLONELUL Adolf Berg, pe care Pierre îl ştia aşa cum ştia toată Moscova şi tot Petersburgul, veni la el, îmbrăcat într-o uniformă nou-nouţă, cu părul de la tâmple pomădat şi pieptănat spre coada ochilor, aşa cum îl purta împăratul Alexandr Pavlovici.

— Vin chiar acum de la contesă, soţia dumneavoastră, şi sunt tare nefericit că rugămintea mea n-a putut fi luată în seamă. Sper că la dumneavoastră, conte, voi avea mai mult noroc, spuse el zâmbind.

— Cu ce te pot servi, colonele? Sunt la dispoziţia dumitale.

— Eu, conte, m-am aranjat definitiv în locuinţa mea cea nouă, anunţă Berg, vădit convins că această veste nu poate să nu facă oricui plăcere, şi de aceea voiam să dau, aşa, o mică serată pentru prietenii mei şi ai soţiei mele. (Aici el zâmbi şi mai amabil). Voiam să vă rog, pe contesă şi pe

dumneavoastră, să-mi faceţi cinstea de a pofti la noi la o ceaşcă de ceai şi… la masă.

Numai contesa Elena Vasilievna, care considera înjositoare pentru ea societatea unor Bergi oarecare, putea avea cruzimea să refuze asemenea invitaţie. Berg explică atât de lămurit de ce dorea să reunească la el un grup mic de persoane din lumea bună, de ce lucrul acesta avea să-i facă plăcere şi de ce el, la cărţi sau la alte prostii nu se îndură să cheltuiască, dar pentru a întruni la el acasă o societate aleasă, e gata să intre şi la cheltuieli, încât Pierre nu-i putu refuza invitaţia şi promise că va veni la masă.

— Numai dacă pot îndrăzni să vă rog, conte, să nu veniţi târziu; aşa, pe la ora opt fără vreo zece minute, îndrăznesc să vă rog. Facem o partidă de cărţi, vine şi generalul meu. E foarte bun cu mine. Avem să şi gustăm câte ceva, conte. Faceţi-mi favoarea asta.

Contrar obiceiului său de a întârzia întotdeauna, în ziua hotărâtă, Pierre, în loc să ajungă la Berg la ora opt fără zece, veni la opt fără un sfert.

Soţii Berg, după ce sfârşiseră de pregătit ce era necesar pentru serată, erau acum, gata să-şi primească musafirii.

În biroul nou, curat şi luminos, împodobit cu mici busturi, cu tablouri şi mobile noi, Berg, în uniformă nouă, strânsă pe corp, şedea alături de nevastă-sa şi o lămurea că poţi şi trebuie să ai întotdeauna relaţii cu persoane sus-puse, fiindcă numai atunci poţi găsi o plăcere în relaţiile mondene.

— Mai înveţi câte ceva, le mai poţi cere câte ceva. Iată, vezi şi tu cum am trăit eu încă de pe când eram mic de tot în grad. (Berg îşi măsura viaţa nu cu anii, ci cu înaintările în grad.) Camarazii mei tot nimic sunt şi până azi, pe când eu, la primul loc liber ce se iveşte, sunt comandant de regiment şi am fericirea să fiu bărbatul dumitale (se ridică şi sărută mâna Verei, dar, în drum, mai îndreptă şi un colţ de covor îndoit). Şi, cum am ajuns eu la toate acestea? Mai cu seamă

prin ştiinţa de a-mi alege cunoştinţele. Se înţelege de la sine că trebuie să fii virtuos şi corect.

Berg zâmbi, conştient de superioritatea sa faţă de slăbiciunea femeiască, şi tăcu, gândindu-se că totuşi drăgălaşa lui soţie nu e decât o femeie slabă, care nu poate pricepe pe de-a-ntregul în ce constă a fi bărbat vrednic de numele de bărbat – ein Mann zu sein481. În acelaşi timp zâmbi şi Vera, având de asemenea conştiinţa superiorităţii sale asupra bărbatului ei, care, oricât de bun şi plin de virtuţi era, înţelegea în mod greşit viaţa, ca toţi bărbaţii, de altfel, după părerea Verei. Judecând după nevastă-sa, Berg socotea că toate femeile sunt slabe şi proaste; Vera, judecând numai după bărbatul ei şi generalizându-şi constatările, presupunea că toţi bărbaţii îşi atribuie numai lor raţiunea, când, de fapt, nu-s în stare să priceapă nimic, mândri şi egoişti cum sunt.

Berg se ridică şi, îmbrăţişându-şi nevasta cu băgare de seamă ca să nu-i şifoneze pelerina de dantelă pentru care dăduse o groază de bani, o sărută drept pe gură.

— Numai de n-am avea aşa curând copii, spuse el, printr-o asociaţie de idei de care nu-şi dădea seama.

— Da, răspunse Vera, n-aş vrea deloc asta. Trebuie să trăim pentru societate.

— Exact aşa era cea pe care o avea prinţesa Iusupova, spuse Berg, arătând cu un zâmbet fericit şi blajin spre pelerina soţiei sale.

Atunci se anunţă sosirea contelui Bezuhov. Soţii se uitară unul la altul, zâmbind amândoi cu mulţumire de sine, fiecare dintre ei atribuindu-şi onoarea acestei vizite.

„Iată ce însemnează să ştii să-ţi faci relaţii, îşi zise Berg, iată ce însemnează să ştii să te porţi!”

— Te rog numai, zise Vera, ca atunci când mă ocup eu de invitaţi, să nu te amesteci, fiindcă eu ştiu foarte bine ce-l interesează pe fiecare şi ce se spune în orice fel de societate.

Berg zâmbi iar.

— Dar nu se poate: cu bărbaţii trebuie să discuţi uneori chestiuni bărbăteşti, spuse el.

Pierre fu primit într-un salon nou, în care n-aveai cum să te aşezi nicăieri fără să contravii la simetria, ordinea şi curăţenia încăperii, aşa că era foarte de înţeles şi nu părea defel ciudat ca Berg să propună mărinimos scumpului său oaspe să strice simetria fotoliului sau a canapelei şi, găsindu-se pesemne el însuşi în împrejurarea asta într-o ezitare dureroasă, rezolvă problema lăsându-i oaspetelui alegerea. Pierre anulă simetria trăgându-şi un scaun şi, astfel, Berg şi Vera îşi începură serata, întrerupându-se unul pe altul ca să-şi întreţină invitatul.

Vera, care-şi pusese în gând să-l întreţină pe Pierre vorbind despre ambasada franceză, aduse numaidecât vorba de asta. Berg însă hotărâse că e necesară şi o discuţie cu caracter mai bărbătesc, aşa că-şi întrerupse nevasta şi puse problema războiului cu Austria; fără să vrea, sări de la chestiunile generale la chestiuni personale, vorbind de propunerile ce i se făcuseră să ia şi el parte la campania din Austria şi de motivele pentru care nu le primise. Cu toate că discuţia era foarte dezlânată şi că Vera era contrariată de amestecul elementului bărbătesc, amândoi soţii simţeau cu satisfacţie că, deşi n-aveau decât un singur oaspe, serata lor avea un foarte fericit început şi că semăna ca două picături de apă cu orice altă serată, cu discuţii, ceai şi multe lumânări aprinse.

Curând după Pierre veni şi Boris, fostul camarad al lui Berg. Felul în care se purta Boris cu Berg şi Vera avea o nuanţă de ocrotitoare superioritate. După Boris veni o doamnă cu un colonel; apoi generalul în persoană, pe urmă Rostovii şi, fără îndoială, reuniunea începu să semene în totul, cu toate seratele. Berg şi Vera nu-şi puteau reţine un zâmbet de bucurie la vederea acestei animaţii în salon, la auzul crâmpeielor de discuţii fără nici o legătură între ele, şi la foşnetul rochiilor în timpul plecăciunilor. Totul era ca la toată lumea; deosebit de prietenos fu mai cu seamă

generalul care lăudă casa, îl bătu pe Berg pe umăr şi luă asupră-şi, cu autoritate părintească, aranjarea unei mese de boston. Generalul luă loc lângă contele Ilia Andreici, ca lângă cel mai de seamă dintre oaspeţi. Bătrânii cu bătrânii, tinerii cu tinerii; amfitrioana luă loc la masa de ceai, pe care se aflau, întocmai ca la serata Paninilor, fursecuri puse într-un coş de argint: totul era cu desăvârşire întocmai ca la restul lumii.

XXI.

PIERRE, CA UNUL DIN oaspeţii cei mai de seamă, trebui să se aşeze la boston cu Ilia Andreici, cu generalul şi cu colonelul. Se întâmplă ca Nataşa să se aşeze în dreptul lui şi ciudata schimbare care avusese loc în fiinţa ei din seara balului îi sări în ochi. Nataşa devenise tăcută. Şi nu numai că nu mai era la fel de drăgălaşă ca în seara balului, dar ar fi fost chiar urâtă dacă n-ar fi avut un aer aşa de blând şi de indiferent faţă de toate.

„Ce-o fi cu ea?” se întreba Pierre, privind-o. Nataşa şedea alături de sora ei, la masa de ceai, şi-i răspundea ceva în silă lui Boris, care se aşezase lângă ea. Scoţând o culoare completă şi, spre bucuria partenerului său, luând cinci levate, Pierre ascultă şi saluturile de bun venit însoţite de paşii unor persoane ce intrau în salon în timp ce lua el levatele, şi se uită iar la Nataşa.

„Ce s-o fi întâmplat cu ea?” se întrebă el şi mai mirat. Prinţul Andrei stătea în faţa ei şi-i spunea ceva, cu o expresie de delicată atenţie. Ea, ridicându-şi capul, se îmbujora şi, străduindu-se vădit să-şi reţină respiraţia sacadată, se uită la el. Lumina puternică a unui foc lăuntric, până atunci stins, se aprinsese iar pe chipul ei: se transfigurase din nou. Dintr-o fiinţă mai curând urâtă se făcuse aşa cum fusese la bal.

Prinţul Andrei veni lângă Pierre, şi Pierre remarcă o expresie nouă şi tinerească pe faţa prietenului său.

Pierre, care se mută de câteva ori de la locul lui în cursul jocului, avu tot timpul să-i observe, cât durară cele şase

robere, când din faţă, când din profil, şi pe Nataşa, şi pe prietenul său.

„Ceva de foarte mare importanţă se întâmplă între ei”, îşi spuse Pierre şi un sentiment de bucurie şi de amărăciune totodată îl tulbură şi-l făcu să uite de joc.

După şase robere, generalul se ridică, declarând că aşa nu-i cu putinţă să mai joci, şi Pierre îşi recâştigă libertatea. Nataşa şedea mai la o parte de vorbă cu Sonia şi Boris. Vera vorbea ceva cu prinţul Andrei, zâmbind subtil. Pierre se apropie de prietenul lui, întrebând dacă ceea ce se discută nu e cumva secret, şi se aşează lângă el. Vera, observând câtă atenţie dădea prinţul Andrei Nataşei, găsi că la o serată, la o adevărată serată, e neapărată nevoie să se facă aluzii fine la sentimente şi, prinzând momentul potrivit când îl văzu pe prinţul Andrei singur, începu cu el o discuţie asupra sentimentelor în general, şi asupra surorii ei. Cu un musafir atât de inteligent (cum îl considera ea pe prinţul Andrei) era nevoie să întrebuinţeze toată arta diplomatică de care dispunea.

Când Pierre se apropie de ei, observă că pe Vera discuţia pe care o susţinea o adusese în culmea autoadmiraţiei şi că prinţul Andrei părea încurcat (ceea ce i se întâmpla foarte rar).

— Dumneata ce crezi? Îi spunea Vera, cu un zâmbet fin. Dumneata, prinţe, care eşti aşa de pătrunzător şi intuieşti dintr-o dată atât de exact caracterul oamenilor! Ce crezi de Nathalie? Poate fi ea statornică în ataşamentele ei, poate ea iubi un om, ca alte femei (Vera se gândea la ea însăşi), şi odată ce-l iubeşte să-i rămână credincioasă pe veci? Aşa văd eu adevărata dragoste. Ce crezi, prinţe?

— O cunosc prea puţin pe sora dumneavoastră, răspunse prinţul Andrei cu un zâmbet ironic, sub care voia să-şi ascundă încurcătura în care fusese pus, o cunosc prea puţin ca să pot decide într-o chestiune atât de delicată; şi, de altfel, am remarcat că, cu cât o femeie place mai puţin, cu

atât e mai constantă, adăugă el, şi se uită la Pierre, care tocmai se apropiase.

— Da, ai dreptate: în zilele noastre, continuă Vera (pomenind de zilele noastre aşa cum pomenesc îndeobşte oamenii mărginiţi, care cred că au descoperit şi au ştiut să aprecieze caracteristicile vremii lor şi-şi închipuie că oamenii se schimbă odată cu vremurile), în zilele noastre, o fată are atâta libertate, încât le plaisir d'etre courtisée[482] înăbuşă adesea în ea adevăratele sentimente. Et Nathalie, il faut l'avouer, y est tres sensible.[483]

Revenirea la Nathalie îl făcu pe prinţul Andrei să se încrunte iarăşi cu neplăcere; voi să se ridice, dar Vera îşi continuă ideea, accentuându-şi şi mai mult subtilitatea zâmbetului.

— Cred că nimeni n-a fost aşa de courtisée ca ea, zise Vera, dar niciodată, până acum de curând, nimeni nu i-a plăcut în chip serios. Iată, ştii şi dumneata, conte, se adresă ea lui Pierre, că şi simpaticul nostru văr, Boris, care entre nous a fost foarte, foarte dans le pays du tendre…[484] spuse ea, făcând aluzie la o hartă a dragostei care era pe atunci foarte la modă.

Prinţul Andrei, încruntat, tăcea.

— Eşti, mi se pare, prieten cu Boris? Îi spuse Vera.

— Da, îl cunosc…

— Ţi-a vorbit de bună seamă, de dragostea lui din copilărie pentru Nataşa?

— A, e vorba de o iubire din copilărie? Întrebă prinţul Andrei, înroşindu-se pe neaşteptate.

— Da. Vous savez, entre cousin et cousine cette intimité mene quelquefois a l'amour: le cousinage est un dangereux voisinage. N'est-ce pas? [485]

— O, fără îndoială, zise prinţul Andrei şi începu dintr-o dată, afectând o neaşteptată expansiune, să glumească pe socoteala lui Pierre, dându-i sfaturi să fie serios în raporturile cu verişoarele sale de cincizeci de ani, din Moscova.

Şi, în toiul acestei conversaţii vesele, se ridică şi, luându-l de braţ pe Bezuhov, îl duse la o parte.

— Ei, ce este? Spuse Pierre, care asistase uimit la bizara înviorare a prietenului său şi observase privirea pe care acesta o aruncase Nataşei, în timp ce se ridicase de pe scaun.

— Trebuie, trebuie să vorbesc cu tine, spuse prinţul Andrei. Ştii perechea noastră de mănuşi femeieşti (vorbea de mănuşile masonice care se dădeau fiecărui frate nou iniţiat spre a fi oferite femeii iubite). Eu… Dar nu, vorbim noi pe urmă…

Şi, cu o stranie lumină în priviri şi cu mişcări agitate, prinţul Andrei se apropie de Nataşa şi se aşează lângă ea. Pierre văzu cum prinţul Andrei o întreabă ceva şi cum ea, îmbujorându-se, îi răspunde.

Dar în timpul acesta Berg veni lângă Pierre şi-l rugă insistent să ia parte la discuţia dintre general şi colonel, asupra chestiunii spaniole.

Berg era satisfăcut şi fericit. Zâmbetul voioşiei nu i se mai ştergea de pe faţă. Serata oferită invitaţilor săi era foarte reuşită şi absolut la fel cu toate celelalte serate pe care le văzuse. Toate erau cum trebuie să fie. Şi discuţiile subtile ale doamnelor, şi masa de joc, şi, la jocul de cărţi, generalul care ridica vocea, şi samovarul, şi prăjiturile. Un singur lucru mai lipsea, ceva ce văzuse întotdeauna pe la seratele pe care voia să le imite. Lipsea o discuţie cu voce tare între bărbaţi, o dispută asupra unui subiect important şi adânc. Generalul tocmai începuse o asemenea dispută, şi Berg îl atrase şi pe Pierre în ea.

XXII.

A DOUA ZI, PRINŢUL Andrei se duse la Rostovi la masă, invitat de contele Ilia Andreici, şi-şi petrecu la ei toată ziua.

Toţi cei din casă ştiau pentru cine venea prinţul Andrei, şi el, fără să ascundă nimic, căuta să fie lângă Nataşa. Nu numai sufletul Nataşei, înspăimântată, dar fericită şi entuziasmată, ci toată casa era stăpânită de teama

aşteptării evenimentului important care urma să aibă loc. Contesa se uita cu ochii trişti, serioşi şi severi, la prinţul Andrei când îl vedea vorbind cu Nataşa, şi începea, sfioasă şi prefăcută, cine ştie ce discuţie fără importanţă, de câte ori acesta întorcea capul spre ea. Sonia se temea să se îndepărteze de Nataşa şi, când era lângă ea, se temea ca nu cumva s-o stingherească. În clipa când rămânea singură, între patru ochi, cu prinţul Andrei, Nataşa îngălbenea de teama aşteptării. O uimea prin sfiala lui. Simţea că şi el ar avea să-i spună ceva, dar că nu se putea hotărî.

Seara, când plecă prinţul Andrei, contesa veni lângă Nataşa şi o întrebă în şoaptă:

— Ei, ce e?

— Mamă, pentru Dumnezeu, să nu mă întrebi nimic acum. Asta nu se spune, răspunse Nataşa.

Dar cu toate astea, în seara aceea Nataşa stătu multă vreme în patul mamei ei, cu privirea pierdută-n gol, când tulburată, când înfricoşată. Îi spuse ba că el o lăudase, ba că-i vorbise de călătoria lui peste graniţă, ba că o întrebase unde aveau să petreacă Rostovii vara, ba că o descususe în legătură cu Boris.

— Dar o asemenea, o asemenea… n-am simţit nici odată! Spuse ea. Numai că, lângă el mi-e frică, lângă el mi-e totdeauna frică, ce însemnează asta? Însemnează că e ceva serios, nu-i aşa? Mamă, dormi?

— Nu, draga mamei, mi-e frică şi mie, răspunse mama. Du-te.

— Totuna, n-am să pot dormi. Ce prostie, să dormi! Măicuţo, măicuţo, niciodată n-am simţit aşa ceva! Spuse ea, mirată şi înfricoşată în faţa sentimentului acestuia pe care şi-l descoperi în suflet. Cine s-ar fi putut gândi!

Nataşei i se părea că era îndrăgostită de prinţul Andrei încă de când îl văzuse întâia oară la Otradnoe. Parcă o şi înspăimânta norocul acesta ciudat şi neaşteptat de a-l fi întâlnit şi de a-l fi putut interesa, pe cât părea, tocmai pe acela pe care şi-l alesese încă de pe atunci (era ferm

convinsă de acest lucru). „Şi tocmai acum a trebuit să vină la Petersburg, când suntem noi aici. Şi a trebuit să ne întâlnim la bal. Asta-i ursita! E limpede că asta ne e ursita, dacă toate au dus aici. Chiar de atunci, de cum l-am văzut, am simţit ceva deosebit.”

— Şi ce ţi-a mai spus? Ce versuri ţi-a scris acolo? Citeşte-mi-le… o invită gânditoare contesa, întrebând de versurile pe care prinţul Andrei i le scrisese Nataşei în album.

— Mamă, nu e ruşine că e văduv?

— Ce prostii spui, Nataşa! Închină-te mai bine! Les mariages se font dans les cieux.486

— Mămicuţo dragă, cât te iubesc, cât de fericită sunt! Strigă Nataşa, plângând lacrimi de bucurie şi de tulburare, şi-şi îmbrăţişă mama.

La aceeaşi oră chiar, prinţul Andrei era la Pierre şi-i vorbea de dragostea lui pentru Nataşa şi de hotărârea fermă pe care o luase de a se însura cu ea.

În aceeaşi zi, contesa Elena Vasilievna dădea o recepţie la care venise ambasadorul francez, pe lângă un prinţ străin, devenit nu demult vizitator asiduu al casei contesei, şi multe alte strălucite figuri feminine şi masculine. Pierre coborâse şi el şi se plimba de colo până colo prin salon, atrăgându-le tuturor invitaţilor atenţia prin încordarea de pe figura lui absentă şi posomorâtă.

De la ultimul bal încoace, Pierre simţea în el apropierea unor accese de ipohondrie şi se străduia să lupte împotriva lor cu puterea disperării. De când cu prietenia dintre prinţ şi soţia lui, Pierre fusese numit fără de veste şambelan şi, de atunci, începuse să se simtă stingher şi ruşinat în marea societate şi tot mai des începură să-i revină vechile lui gânduri negre despre zădărnicia vieţii omeneşti. În acelaşi timp, sentimentele dintre prinţul Andrei şi protejata sa, Nataşa, de care prinsese de veste, ca şi contrastul dintre starea în care era el şi starea prietenului său, îl făceau să se cufunde şi mai mult în melancolie. Îşi dădea deopotrivă osteneala să nu se gândească nici la soţia sa, nici la Nataşa

şi la prinţul Andrei. Toate i se păreau iarăşi lipsite de însemnătate în faţa veşniciei şi iarăşi îşi punea întrebarea: „La ce bun?”… Şi-şi impunea, nădăjduind să-şi izgonească duhul cel rău, atât ziua cât şi nopţile, tot felul de osteneli în legătură cu treburile masonice. După ora unsprezece noaptea, ieşind din apartamentele contesei, se duse sus la el, într-o odaie scundă, îmbâcsită de fum de ţigară; îmbrăcat într-un halat uzat, se aşează la o măsuţă şi începu să copieze documente scoţiene originale, când intră cineva în cameră. Era prinţul Andrei.

— A, dumneata erai, zise Pierre, cu înfăţişare distrată şi nemulţumită. Eu, după cum vezi, lucrez, zise el, arătând spre un caiet, cu aerul că scapă de necazurile vieţii, pe care-l iau oamenii nefericiţi atunci când au în faţa ochilor opera lor.

Prinţul Andrei, cu faţa strălucitoare de entuziasmul reîntoarcerii la viaţă se opri în dreptul lui Pierre şi, neobservându-i chipul mohorât, îi zâmbi, cu egoismul inconştient al fericirii.

— Ei, dragul meu, zise el, de ieri am vrut să-ţi spun, dar am venit astăzi anume pentru asta. N-am simţit nimic asemănător cu ce simt acum, niciodată. Sunt îndrăgostit, prietene dragă!

Pierre oftă deodată adânc şi se lăsă cu toată greutatea corpului pe canapea, lângă prinţul Andrei.

— De Nataşa Rostova, da? Întrebă el.

— Da, da, de cine altcineva? N-aş fi crezut niciodată, dar sentimentul acesta e mai puternic decât mine. Ieri m-am chinuit, am suferit, dar nici chinurile acestea nu le-aş da pentru nimic în lume. Până acum n-am trăit. Abia acum trăiesc, dar nu pot trăi fără ea. Dar mă poate ea iubi pe mine oare? Sunt prea bătrân pentru ea… De ce nu spui nimic?

— Eu? Eu? Ce-ţi spuneam eu, zise Pierre brusc, ridicându-se şi începând să umble prin odaie. Totdeauna mi-am spus… Fata asta e o comoară, e… E o fată rară… Dragă prietene,

te rog, nu mai raţiona atâta, nu mai sta la îndoială, însoară-te, însoară-te şi iar însoară-te… Şi sunt convins că nu va fi om mai fericit decât dumneata.

— Dar ea?

— Ea te iubeşte.

— Nu spune fleacuri… zise prinţul Andrei, zâmbind şi uitându-se în ochii lui Fierre.

— Te iubeşte, ştiu eu, se răsti supărat Pierre.

— Nu, ascultă, zise prinţul Andrei, apucându-l de mână şi oprindu-l. Ştii în ce stare sunt eu? Simt nevoia să spun totul cuiva.

— Ei bine, vorbeşte; mă bucur mult de tot, zise Pierre şi, (într-adevăr, faţa lui îşi schimbă expresia, fruntea i se netezi şi-şi ascultă, cu bucurie prietenul.

Prinţul Andrei părea, şi chiar era, cu totul alt om, un om nou. Unde-i erau tristeţea, dispreţul lui de viaţă, pesimismul, dezamăgirile? Pierre era singurul om în faţa căruia se putea hotărî să spună tot ce-l apăsa şi, de aceea, spuse tot ce avea pe suflet. Îşi aşternu cu uşurinţă şi curaj planurile de viitor pe un timp îndelungat, îi vorbi de faptul că nu putea să-şi jertfească fericirea pentru un capriciu al tatălui său, de modul cum avea să-şi facă tatăl să-i dea consimţământul la căsătoria lor şi să-şi iubească nora, sau cum avea să se lipsească de consimţământul lui, apoi se miră de sentimentul care pusese stăpânire pe el, ca de ceva bizar şi străin, independent de voinţa sa.

— Nu l-aş fi crezut pe cel care mi-ar fi spus că pot iubi aşa, zise prinţul Andrei. Nu e defel acelaşi sentiment pe care l-am mai simţit şi altădată. Lumea întreagă e împărţită acum pentru mine în două părţi: pe de o parte – ea, şi cu ea toată fericirea, nădejdea, şi lumina; de cealaltă parte – tot ce nu e ea, cu toată tristeţea şi întunericul…

— Întunericul şi bezna, repetă Pierre, da, da, te înţeleg.

— Nu pot să nu iubesc lumina şi nu-i vina mea dac-o iubesc şi sunt peste măsură de fericit. Mă-nţelegi? Ştiu că te bucuri pentru mine.

— Da, da, întări Pierre, uitându-se la prietenul său cu duioşie şi tristeţe în priviri.

Şi cu cât destinul prinţului Andrei îi apărea mai luminos, cu atât propria lui soartă i se înfăţişa mai întunecoasă.

XXIII.

PENTRU CĂSĂTORIE ERA nevoie de consimţământul tatălui, şi prinţul Andrei plecă, a doua zi chiar, spre Lâsâe Gorî, să-l obţină.

Bătrânul primi vestea adusă de fiul său cu linişte aparentă, dar în adâncul sufletului îşi făcu mult sânge rău. El nu putea înţelege cum poate cineva dori să-şi schimbe viaţa, să introducă în ea ceva nou, atunci când pentru el viaţa era încheiată. „Să mă lase să-mi sfârşesc viaţa aşa cum vreau eu, şi pe urmă n-au decât să facă ce vor”, îşi spunea bătrânul. Cu fiul său, el întrebuinţa însă diplomaţia pe care o întrebuinţa în împrejurări importante. Luând un ton liniştit, examină problema pe toate feţele.

În primul rând, căsătoria nu era deloc strălucită în ceea ce priveşte neamul, averea şi rangul. În al doilea rând, prinţul Andrei nu mai era la prima tinereţe şi avea sănătatea şubredă (bătrânul punea un deosebit accent pe lucrul acesta), iar ea era foarte tânără. În al treilea rând, mai era şi copilul, căruia n-avea să-i meargă bine dat pe mâna unei fetişcane. În al patrulea rând, în sfârşit, enumera bătrânul, privindu-şi batjocoritor fiul „eu te rog să amâni treaba asta cu un an, să te duci în străinătate, să te cauţi, să tocmeşti, cum zici că vrei să faci, un neamţ pentru prinţul Nikolai, şi pe urmă, dacă dragostea, sau pasiunea, sau încăpăţânarea, sau cum vrei să-i spui, îţi e aşa de mare, atunci însoară-te. Acesta e ultimul meu cuvânt, să ştii, ultimul…” sfârşi prinţul pe un ton care nu mai lăsa nici o îndoială că nimic nu-l mai putea face să-şi schimbe hotărârea.

Prinţul Andrei văzu limpede că bătrânul trăgea nădejde ca, fie sentimentele lui, fie acelea ale viitoarei lui logodnice, să nu reziste la încercarea unui an, sau că între timp chiar el, bătrânul prinţ, să moară, aşa că se hotărî să împlinească

voia părintelui său: să-şi facă propunerea de căsătorie şi să amâne nunta cu un an.

Trei săptămâni de la ultima seară petrecută în casa Rostovilor, prinţul Andrei se înapoie la Petersburg.

În ziua următoare explicaţiei cu maică-sa, Nataşa îl aşteptase toată ziua pe Bolkonski, dar el nu venise. A doua şi a treia zi fu la fel. Pierre nu veni nici el, şi Nataşa, neştiind de plecarea prinţului Andrei la tatăl său, nu-şi putea explica de ce lipseşte.

Aşa trecură trei săptămâni. Nataşa nu voia să iasă nicăieri şi trecea ca o umbră, deşartă şi jalnică, dintr-o odaie într-alta; noaptea plângea pe furiş neştiută de nimeni, iar serile nu se mai arăta la patul mamei sale. Se înroşea din nimica toată şi-şi ieşea din sărite. I se părea că toată lumea îi ştie dezamăgirea, că-şi râd toţi de ea şi o compătimesc. Pe lângă toată grozava durere din sufletul ei, amorul propriu jignit îi sporea nenorocirea.

Într-o zi, veni lângă contesă, voi să-i spună ceva şi începu să plângă. Lacrimile ei erau lacrimi de copil necăjit, care nu ştie nici el pentru ce e pedepsit.

Contesa încercă s-o consoleze; Nataşa, care la început ascultase cu băgare de seamă cuvintele mamei sale, o întrerupse deodată:

— Isprăveşte, mamă; nu mă gândesc la el şi nici nu vreau să mă gândesc! Asta e: a venit şi, deodată, deodată n-a mai venit…

Vocea îi tremura şi numai cât nu plângea, dar se reţinu şi continuă liniştită:

— Şi, pe urmă, nici nu vreau să mă mărit. Mă şi tem de el; acum m-am liniştit de tot, de tot…

A doua zi după această convorbire, Nataşa se îmbrăcă cu o rochie veche, care era ştiut că-i dădea întotdeauna, dimineaţa, voie bună, şi-şi începu iar, de dimineaţă, vechiul ei fel de viaţă, de la care se abătuse de când cu balul. După ce-şi bău ceaiul, trecu în salonul pe care-l prefera pentru rezonanţa lui puternică şi-şi reîncepu solfegiile. După ce-şi

termină prima lecţie, se opri în mijlocul salonului şi repetă o frază muzicală ce-i plăcuse în mod deosebit. Ascultă cu bucurie minunata revărsare (ca şi cum nu s-ar fi aşteptat la ea) a sunetelor ce umpleau tot spaţiul salonului, ca sa se stingă încet, şi, dintr-o dată îi reveni voia bună. „Ce să mă tot gândesc atâta la chestiunea aceea, e bine şi aşa”, îşi zise ea, şi începu să se plimbe încoace şi încolo prin salon, pe parchetul răsunător, nu cu paşi obişnuiţi, ci călcând la fiecare pas întâi pe toc şi apoi pe vârf (era încălţată cu pantofii cei noi, la care ţinea mai mult); şi, cu aceeaşi bucurie pe care i-o dăduseră sunetele glasului ei, asculta zgomotul ritmic al tropotului de tocuri, urmat de scârţâitul vârfurilor, iar când trecu prin faţa oglinzii, îşi aruncă ochii în ea. „Iată asta sunt eu! Părea să spună expresia feţei ei când se văzu în oglindă. Ei şi? Foarte bine. N-am nevoie de nimeni.”

Un lacheu voi să intre ca să aranjeze ceva în salon, dar ea nu-i dădu voie şi, închizând uşa după el, îşi continuă plimbarea. Revenise în dimineaţa asta la starea ei preferată dinainte, dragostea de sine însăşi şi autoadmiraţia. „Ce minune e Nataşa asta! Spuse ea iarăşi despre sine însăşi, cu vorbele unei presupuse a treia persoane, reprezentant al sexului masculin. E frumuşică, are voce, e tânără şi nu face rău la nimeni, numai s-o lăsaţi în pace.” Dar, oricât ar fi lăsat-o lumea în pace, ea nu-şi mai putea găsi linişte şi simţi fără întârziere lucrul acesta.

În vestibul se deschise o uşă şi cineva întrebă: „E acasă?” apoi se auziră paşi. Nataşa se uita încă în oglindă, dar nu se mai putea vedea. Asculta zgomotele din vestibul. Când, în sfârşit, văzu iar, îngălbenise cu totul la faţă. El era. Ştia asta sigur, deşi abia îi putuse auzi vocea prin uşa închisă.

Palidă şi speriată alergă în salonul de primire.

— Mamă, a venit Bolkonski! Zise ea. E îngrozitor, mamă, e insuportabil! Nu vreau să… să mă chinuiesc! Ce să fac?

Contesa nici n-avu timpul să-i răspundă, şi prinţul Andrei, cu faţa gravă şi îngrijorată, intră în salon. Cum dădu cu

ochii de Nataşa, chipul i se luminã. Sărutã mâna contesei şi pe a Nataşei şi se aşezã pe un scaun lângã canapea…

— Demult n-am mai avut plăcerea să vă… începu contesa, când, prinţul Andrei o întrerupse, dându-i răspuns la întrebare şi, pesemne, grăbindu-se să-i spună mai curând ceea ce avea de spus.

— Nu am mai dat pe la dumneavoastră tot timpul acesta, fiindcă m-am dus să-mi văd tatăl; aveam să-i vorbesc într-o chestiune foarte importantă. M-am înapoiat abia ieri noaptea, zise el, uitându-se la Nataşa. Aş vrea să vă vorbesc dumneavoastră, contesă, adăugă el după o scurtă tăcere.

Contesa oftă din greu şi-şi lăsă ochii în jos.

— Sunt la dispoziţia dumitale, răspunse ea.

Nataşa ştia că trebuie să plece, dar n-o putea face: i se pusese un nod în gât şi se uită drept la prinţul Andrei, cu ochii larg deschişi, aşa cum nu se cade.

„Chiar acum? În clipa asta? Nu, nu e cu putinţă!” îşi spuse ea.

El se uită iarăşi la ea şi privirea lui o convinse că nu se înşelase. Da, chiar acum, în clipa asta, i se hotăra destinul.

— Du-te, Nataşa, te voi chema, îi şopti contesa.

Nataşa se uită cu ochi speriaţi şi rugători la prinţul Andrei şi la mamă-sa şi ieşi.

— Am venit, contesă, să cer mâna fiicei dumneavoastră, zise prinţul Andrei.

Contesa se înroşi la faţă, dar nu scoase nici o vorbă.

— Propunerea dumitale… începu grav contesa. El tăcea şi o privea în ochi. Propunerea dumitale… (se încurcă) ne bucură şi… îţi primesc propunerea, sunt bucuroasă. Şi bărbatul meu… nădăjduiesc… dar va depinde de ea însăşi…

— Ei am să-i vorbesc atunci când voi avea consimţământul dumneavoastră… mi-l daţi? Întrebă prinţul Andrei.

— Da, spuse contesa şi-i întinse mâna. Apoi, când prinţul Andrei se aplecă deasupra mâinii ei, ea îi atinse fruntea cu buzele cu un amestec de sentimente în care intra şi duioşie,

şi înstrăinare. Ar fi vrut să-l iubească întocmai ca pe un fiu, dar îl simţea străin şi ştia c-avea motive să se teamă de el.

— Sunt convinsă că bărbatul meu va consimţi, spuse contesa, dar tatăl dumitale…

— Tatăl meu, căruia i-am împărtăşit planurile mele, mi-a impus, ca o condiţie indiscutabilă a consimţământului său, obligaţia, de a nu face nunta mai devreme de un an. Şi voiam să vă fac cunoscut acest lucru.

— E drept că Nataşa e încă la o vârstă prea fragedă, dar chiar atâta timp?

— Nu s-a putut altfel, spuse prinţul Andrei oftând.

— V-o trimit acum, zise contesa, şi ieşi din odaie.

— Doamne, ai milă de noi, repetă ea tot timpul cât îşi căută fata.

Sonia îi spuse că Nataşa e în dormitor. O găsi stând pe patul ei, palidă, cu ochii uscaţi, uitându-se la icoană şi închinându-se cu mişcări repezi, şoptind mereu ceva. Când îşi văzu mama, sări de unde era şi veni în fugă spre ea.

— Ce-i, mamă? Ce-i?

— Du-te, du-te la el. Îţi cere mâna, spuse contesa cu răceală, pe cât i se păru Nataşei… Du-te, du-te, continuă ea cu tristeţe şi mustrare în glas, în urma fetei care pornise alergând, şi oftă din greu.

Nataşa nu-şi mai amintea cum intrase în salon. În pervazul uşii, când îl văzu pe prinţul Andrei, se opri. „Oare omul acesta străin a devenit totul acum pentru mine?” se întrebă ea şi, într-o clipă, îşi răspunse: „Da, totul: el singur mi-e mai scump decât orice pe lume”. Prinţul Andrei se apropie de ea, cu privirile în jos.

— Te-am îndrăgit din clipa când te-am văzut. Pot nădăjdui?

Se uită la ea şi-l surprinse pasiunea concentrată pe care o exprima faţa ei. Chipul ei părea că spune: „De ce mai întrebi? De ce să te mai îndoieşti de ceea ce nu se poate să nu ştii? De ce să mai vorbeşti, când cuvintelor nu le e dat să exprime ceea ce simţi?”

Ea se apropie de el şi se opri. El îi luă mâna şi i-o sărută.

— Mă iubeşti?

— Da, da, spuse, cu ciudă parcă, Nataşa, şi oftă tare; oftă şi a doua oară, apoi din ce în ce mai des, până izbucni în plâns.

— Ce este? Ce-i cu dumneata?

— Ah, sunt atât de fericită, răspunse ea, zâmbind printre lacrimi, apoi se aplecă spre el şi, după ce se gândi o clipă, ca şi cum s-ar fi întrebat dacă lucrul era permis, îl sărută.

Prinţul Andrei îi ţinea mâinile într-ale lui, o privea în lumina ochilor, şi în sufletul său nu mai găsea iubirea pe care o avusese pentru ea până atunci. Ceva i se răsucise brusc în suflet: nu mai era farmecul acela poetic şi misterios al dorinţei, dar era compasiunea faţă de slăbiciunea ei de femeie şi de copil, era teama în faţa devotamentului şi a încrederii ei, era apăsătoarea, şi totodată dătătoarea de bucurie, conştiinţă a datoriei care-l lega pe veci de ea. Sentimentul de acum, deşi nu mai era la fel de luminos şi de liric ca înainte, era mai serios şi mai puternic.

— Ţi-a spus maman că nu se poate mai curând de un an? Zise prinţul Andrei, uitându-se în ochii ei.

„Oare asta să fiu eu, fata-copil (cum spuneau toţi, vorbind despre mine), se întreba Nataşa, oare să fiu eu aceea care în clipa asta a devenit nevasta, egala acestui bărbat străin, delicat, inteligent şi stimat chiar şi de tatăl meu? Oare să fie adevărat? Să fie adevărat că de aci-nainte nu mai pot glumi cu viaţa, că de acum sunt mare, că de acum am răspunderea fiecărei fapte şi a fiecărui cuvânt? Dar ce m-a întrebat?”

— Nu, răspunse ea, dar fără să înţeleagă ce o întrebase.

— Iartă-mă, spuse prinţul Andrei, dar dumneata eşti aşa de tânără, iar eu am trăit atâta până acum! Mă tem pentru dumneata. Dumneata nu te cunoşti.

Nataşa asculta cu atenţie concentrată, dându-şi osteneala să priceapă sensul cuvintelor lui, dar nu pricepea.

— Oricât de greu ar fi pentru mine acest an care-mi amână fericirea, continuă prinţul Andrei, în acest răstimp

încredinţează-te de ceea ce simţi. Te rog să primeşti ca după un an să-mi faci fericirea; dar eşti liberă; logodna noastră va rămâne secretă şi, dacă te vei fi convins că nu mă iubeşti, sau te vei fi îndrăgostit… spuse prinţul Andrei cu un zâmbet silit.

— Pentru ce vorbeşti aşa? Îl întrerupse Nataşa. Ştii că te-am iubit din prima zi când ai venit la Otradnoe? Spuse ea, ferm convinsă că acesta era adevărul.

— Într-un an te vei cunoaşte…

— Un an întreg! Exclamă Nataşa, înţelegând abia acum că nunta era amânată cu un an. Şi de ce un an? De ce un an?

Prinţul Andrei începu să-i explice motivele acestei amânări… Nataşa nu-l asculta.

— Şi altfel nu se poate? Întrebă ea.

Prinţul Andrei nu răspunse nimic, dar faţa lui exprima imposibilitatea schimbării acestei hotărâri.

— E îngrozitor! Nu, asta-i îngrozitor, îngrozitor! Exclamă brusc Nataşa şi izbucni iar în plâns. Am să mor aşteptând un an: asta nu se poate, e îngrozitor!

Se uită la chipul logodnicului ei şi citi pe el expresia compătimirii şi a nedumeririi.

— Nu, nu, fac tot ce vrei, spuse ea, oprindu-şi deodată lacrimile; sunt atât de fericită!

Tatăl şi mama ei intrară în salon şi-i binecuvântară pe logodnici.

Din ziua aceea, prinţul Andrei veni la Rostovi ca logodnic.

XXIV.

LOGODNA NU SE CELEBRĂ, şi despre faptul că Bolkonski ceruse mâna Nataşei nu se vorbi nimic faţă de nimeni; la asta ţinea prinţul Andrei. El spunea că, întrucât el era pricina amânării, el trebuia să-i şi suporte toată greutatea. Cuvântul dat, spunea el, îl lega pentru totdeauna, dar nu voia s-o lege şi pe Nataşa şi-i lăsa toată libertatea. Dacă ea, după o jumătate de an, va simţi că nu-l iubeşte, va fi cu totul în dreptul său să-l refuze. E de la sine înţeles că nici părinţii, nici Nataşa nu voiau să audă de una ca asta; dar

prinţul Andrei rămase la părerea lui. Venea zilnic în casa Rostovilor, dar nu se purta ca un logodnic cu Nataşa: i se adresa cu dumneata şi nu-i săruta decât mâna. Între prinţul Andrei şi Nataşa se stabiliră din ziua cererii în căsătorie cu totul alte relaţii decât până atunci, mai apropiate, mai simple. Parcă nici nu se cunoscuseră unul pe altul până atunci. Le plăcea, şi ei, şi lui, să-şi aducă aminte cu ce ochi se priveau atunci când nu era nimic unul pentru altul; acum se simţeau amândoi alte fiinţe: atunci erau falşi, acum erau simpli şi sinceri. La început se simţea oarecare stinghereală în raporturile familiei cu prinţul Andrei acesta le apărea ca un om din altă lume, şi Nataşa îşi dădea multă osteneală să-i deprindă pe ai casei cu el, încredinţându-i pe toţi cu mândrie că nu e deosebit decât în aparenţă, dar că de fapt e la fel cu toţi ceilalţi oameni, că ea nu se teme şi că nimeni nu trebuie să se teamă de el. După câteva zile se obişnuiră cu el în familie şi, nemaisfiindu-se, îşi continuară faţă de el vechiul lor fel de viaţă, la care luă şi el parte. Ştia să discute despre treburile gospodăreşti cu contele, despre toalete cu contesa şi Nataşa, şi despre albume şi broderii cu Sonia. Câteodată Rostovii îşi arătau între ei mirarea, în faţa prinţului Andrei, pentru felul cum se întâmplaseră toate acestea şi cât de bine se putuse prevedea tot ce avea să se petreacă: şi venirea prinţului Andrei la Otradnoe, şi venirea lor la Petersburg, şi asemănarea dintre Nataşa şi prinţul Andrei, pe care o remarcase dădaca cu prilejul primei vizite a prinţului, şi ciocnirea dintre Andrei şi Nikolai în anul 1805, şi multe alte semne, prevestitoare ale celor ce se întâmplaseră mai apoi, erau luate acum în seamă de ai casei.

În casa Rostovilor domnea plictiseala aceea poetică şi tăcerea care însoţeşte întotdeauna prezenţa a doi logodnici. Adesea, strânşi toţi la un loc, tăceau. Uneori, când cei din jur se ridicau şi plecau, logodnicii, rămaşi singuri, continuau să tacă. Rar li se întâmpla să vorbească ceva de viitorul lor. Prinţului Andrei îi era teamă să vorbească despre asta şi-şi

făcea o problemă de conştiinţă. Nataşa împărtăşea acest sentiment al lui, ca, de altfel, toate sentimentele lui, pe care nu înceta să i le ghicească. Odată Nataşa aduse vorba despre copilul lui. Prinţul Andrei se înroşi – ceea ce i se întâmpla acum deseori şi ceea ce Nataşei îi plăcea în mod deosebit – şi spuse că copilul nu va locui cu dânşii.

— De ce? Întrebă speriată Nataşa.

— Nu pot să-l despart de bunicul său şi, pe urmă…

— Cum l-aş mai iubi! Spuse Nataşa, ghicindu-i numaidecât gândul. Dar ştiu, vrei să nu dăm prilej să ni se reproşeze ceva, dumitale sau mie.

Bătrânul conte se apropia uneori de prinţul Andrei, îl săruta şi-i cerea sfaturi cu privire la educaţia lui Petea sau la cariera lui Nikolai. Contesa, de câte ori se uita la logodnici, ofta. Sonia se temea în fiecare clipă să nu fie de prisos şi-şi dădea osteneala să găsească motive să-i lase singuri, chiar şi atunci când nu era nevoie. Când vorbea prinţul Andrei (care avea darul de a povesti foarte frumos), Nataşa îl asculta cu mândrie; când vorbea ea, băga de seamă cu spaimă, dar bucuroasă, că el o priveşte cu atenţie, scrutător. Se întreba nedumerită „Ce-o fi căutând în mine? Ce o fi vrând să afle de se uită aşa? Şi dacă cumva în mine nu există ceea ce caută el cu privirile?” Câteodată, ea revenea la dispoziţia sufletească de veselie nestăpânită ce îi era caracteristică şi atunci îi plăcea cu deosebire să vadă şi să audă cum râdea prinţul Andrei din pricina asta. El râdea rar, dar când râdea, se lăsa cu totul furat de veselie, şi de fiecare dată, după asemenea clipe de haz, Nataşa se simţea mai aproape de dânsul. Dacă gândul despărţirii, ce trebuia să aibă loc şi care se apropia, n-ar fi înspăimântat-o, Nataşa ar fi fost pe deplin fericită.

Când nu mai era decât o zi până să părăsească Petersburgul, prinţul Andrei îl aduse cu el şi pe Pierre, care din vremea balului nu mai fusese în casa Rostovilor. Pierre părea distrat şi tulburat. Stătu de vorbă cu contesa. Nataşa

se aşează cu Sonia la măsuţa de şah, îmbiindu-l prin asta pe prinţul Andrei să se apropie de ele.

— Îl cunoşti demult pe Bezuhov? Întrebă el. Ţii la el?

— Da. E un om minunat, dar e foarte caraghios.

Şi, ca întotdeauna când vorbea de Pierre, începu să povestească anecdote pe seama zăpăcelii lui, anecdote care în bună parte erau simple născociri.

— Ştii, i-am încredinţat secretul nostru, spuse prinţul Andrei. Îl cunosc din copilărie. E o inimă de aur. Te rog, Nathalie, spuse el deodată cu seriozitate, eu plec, Dumnezeu ştie ce se poate întâmpla. Poate n-ai să mă mai iu… Da, ştiu, n-ar trebui nici să vorbesc aşa ceva. Un singur lucru: orice ar fi să ţi se întâmple în lipsa mea…

— Ce mi se poate întâmpla?

— Orice nenorocire ar fi să se întâmple, continuă prinţul Andrei, vă rog, mademoiselle Sophie, orice s-ar întâmpla, nu vă adresaţi altcuiva decât lui pentru sfat şi sprijin. E omul cel mai distrat şi mai ridicol, dar nu-i altul care să aibă inimă ca a lui pe lume…

Nici tatăl, nici mama ei şi nici Sonia sau însuşi prinţul Andrei n-aveau cum prevedea ce efect avea să facă asupra Nataşei despărţirea de logodnicul ei. Roşie şi tulburată, dar fără să verse o lacrimă, ea umblă toată ziua aceea prin casă, văzându-şi de treburile ei mărunte, ca şi cum n-ar fi înţeles ce o aştepta. Nu plânse nici în clipa când el, luându-şi rămas-bun, îi sărută pentru ultima oară mâna.

— Nu pleca! Doar atât îi putu ea spune, cu o voce care-l făcu să se gândească dacă nu cumva era cazul să rămână într-adevăr şi care nu-i mai ieşi multă vreme din minte.

Nici după ce-l văzu plecând nu plânse; dar rămase câteva zile în odaia ei, tot fără să plângă, şi nu se interesă de nimic; spunea din când în când doar: „Ah, pentru ce-a plecat?”

Dar după două săptămâni de la plecarea lui, Nataşa îşi învinse într-un chip la fel de neaşteptat pentru cei din jurul ei durerea morală şi începu să fie ca şi înainte; doar

fizionomia morală îi era schimbată, aşa cum se ridică după o boală îndelungată copiii, cu altă înfăţişare.

XXV.

SĂNĂTATEA CA ŞI CARACTERUL îi slăbiseră mult prinţului Nikolai Andreevici Bolkonski în ultimul an, de când îi plecase fiul. Se făcuse şi mai arţăgos ca înainte şi izbucnirile de furie care-l apucau din senin se spărgeau cele mai multe în capul prinţesei Maria. Parcă-şi dădea anume osteneala să-i scormonească rănile cele mai dureroase din inimă, ca s-o poată chinui cu mai multă cruzime morală. Două pasiuni avea prinţesa Maria şi prin urmare două bucurii: nepoţelul ei Nikoluşka şi religia; şi amândouă deveniseră temele preferate ale atacurilor şi zeflemelei bătrânului. Oricare ar fi fost subiectul discuţiei, el aducea vorba fie de eresurile fetelor bătrâne, fie de răsfăţul şi râzgâierea copiilor. „Ţi-ar plăcea să fie şi el (Nikolenka) o fată bătrână cum eşti tu, dar degeaba! Prinţul Andrei vrea să aibă băiat, nu fată!” spunea el. Sau, adresându-se domnişoarei Bourienne, o întreba în faţa prinţesei Maria cum îi plac popii şi icoanele noastre, şi făcea haz…

Bătrânul o jignea adânc, fără încetare, dar prinţesa Maria n-avea nevoie nici măcar să-şi calce pe inimă ca să-l ierte. Putea el oare fi vinovat faţă de ea şi putea oare să n-aibă dreptate tatăl ei, care – ştia ea prea bine – o iubea totuşi? Şi apoi, ce însemnează „a avea dreptate”? Prinţesa nu se gândise niciodată la acest cuvânt trufaş „dreptate”. Toate complicatele legi ale oamenilor se concentrau pentru ea într-o singură lege, simplă şi clară – legea iubirii şi a jertfei de sine, dată oamenilor de către acela care, deşi el însuşi Dumnezeu, a suferit pentru ei. Ce-i păsa ei dacă ceilalţi oameni aveau sau n-aveau dreptate? Ei îi era sortit doar să sufere şi să iubească, ceea ce şi făcea.

Iarna, când veni la Lâsâe Gorî, prinţul Andrei era plin de voie bună, blând şi duios, cum nu-l mai văzuse demult prinţesa Maria. Simţea ea că se întâmplase ceva cu fratele ei, dar lui nu-i scăpă nici o vorbă despre dragostea sa.

Înainte de plecare, prinţul Andrei stătu îndelung de vorbă cu tatăl său şi prinţesa Maria băgă de seamă că, înainte de plecare, şi tatăl, şi fiul erau amândoi nemulţumiţi unul de altul.

La scurtă vreme după plecarea prinţului Andrei, prinţesa Maria scrise din Lâsâe Gorî prietenei sale de la Petersburg, Julie Karaghina, pe care ea-şi pusese în gând – aşa cum îşi pun totdeauna în gând fetele – să o vadă măritată cu Andrei şi care era pe atunci în doliu după fratele ei, ucis în Turcia.

„Durerile, se pare, sunt singurele de care avem parte în viaţă, bună şi duioasă prietenă Julie.

Pierderea pe care o suferi este atât de îngrozitoare, încât nu mi-o pot explica altfel decât ca un semn de deosebită îndurare din partea lui Dumnezeu care, iubindu-te, vrea să te încerce, pe tine şi făptura aleasă care ţi-e mamă. Ah, prietenă, religia şi numai religia poate să ne izbăvească, să ne consoleze de deznădejde; numai religia singură ne poate explica ceea ce fără ajutorul ei omul nu poate pricepe: pentru ce, în ce scop, fiinţele bune, superioare, care ştiu să găsească în viaţă fericirea şi care nu numai că nu fac nimănui vreun rău, ci sunt neapărat necesare fericirii celorlalţi, sunt chemate de Dumnezeu la el, pe când cei răi, nefolositori, vătămători, sau cei ce-şi sunt şi lor, şi celor din jurul lor povară, rămân să-şi ducă mai departe viaţa. Cea dintâi moarte la care am fost de faţă şi pe care n-am s-o pot uita niciodată – moartea dragei mele cumnate – mi-a produs o impresie de felul acesta. Întocmai aşa cum întrebi tu soarta, pentru ce a trebuit să moară minunatul tău frate, tot aşa am întrebat şi eu: la ce-a fost nevoie să moară acest înger, Liza, care nu numai că n-a făcut vreun rău cuiva, dar n-a nutrit măcar o dată în suflet altceva decât gânduri bune. Şi ce-mi dau acum seama, dragă prietenă? Iată, au trecut de atunci cinci ani, şi eu, cu mintea mea neputincioasă, încep abia să-mi lămuresc la ce-a trebuit ea să moară şi în ce mod această moarte n-a fost altceva decât expresia nesfârşitei mile a creatorului, ale cărui fapte, cu

toate că în cea mai mare parte nu le înţelegem, nu sunt decât manifestări ale iubirii sale fără de margini pentru creaturile sale. Poate că, aşa cum îmi spun eu adesea, era prea îngereşte nevinovată pentru a avea puterea să ia asupră-şi toate îndatoririle de mamă. Era nepreţuită ca tânără soţie, poate că n-ar fi putut fi la fel ca mamă. Acum, pe lângă faptul că ne-a lăsat nouă tuturor, şi mai ales prinţului Andrei, cele mai curate regrete şi amintiri, acolo ea va fi, de bună seamă, primită în locul pe care nu îndrăznesc să-l nădăjduiesc pentru mine. Dar – ca să nu vorbim numai de dânsa – moartea ei timpurie şi năprasnică a avut cea mai binefăcătoare înrâurire asupra mea şi a fratelui meu. Atunci, în clipa durerii de a o fi pierdut, nu mi-au putut trece prin cap gânduri ca acestea; atunci le-aş fi îndepărtat cu groază, dar acum totul îmi pare aşa de clar şi de neîndoielnic! Îţi scriu toate acestea, dragă prietenă, numai pentru a te convinge de adevărul Evangheliei, devenit pentru mine regulă de viaţă: nici un fir de păr de pe creştetul nostru nu se va clinti fără voia lui. Iar voia lui nu se călăuzeşte decât de iubirea sa fără de margini faţă de noi şi, de aceea, tot ce se întâmplă cu fiinţa noastră este numai spre fericirea noastră. Întrebi dacă ne vom petrece iarna viitoare la Moscova. Cu toată dorinţa de a te vedea, nu cred şi nici nu doresc aceasta. Ai să te miri aflând că pricina este Buonaparte. Şi iată pentru ce: puterile tatălui meu slăbesc văzând cu ochii; nu mai poate suporta să fie contrazis şi devine irascibil. Irascibilitatea aceasta este, cum ştii, cauzată mai ales de chestiunile politice. Nu poate suporta gândul că Buonaparte tratează de la egal la egal cu toţi suveranii Europei şi mai cu seamă cu suveranul nostru, nepotul marei Ecaterina. După cum ştii, sunt cu desăvârşire indiferentă la chestiunile politice, dar din cuvintele tatălui meu şi din discuţiile lui cu Mihail Ivanovici aflu de tot ce se petrece în lume şi, mai ales, de toate onorurile cu care este covârşit Buonaparte pe care, după cât se pare, din tot globul pământesc numai Lâsâe Gorî nu-l recunoaşte ca pe

un mare om, şi încă şi mai puţin ca pe împăratul francezilor. Şi tatăl meu nu poate suporta lucrul acesta. Mi se pare că tatăl meu, prevăzând urmările vederilor sale politice şi ciocnirile de idei pe care le-ar avea acolo datorită modului său de a-şi spune pe faţă, fără nici un fel de înconjur, părerile, vorbeşte cu neplăcere, în silă, despre plecarea la Moscova. Tot ce ar câştiga printr-un tratament medical mai bun ar pierde în urma certurilor inevitabile cu privire la Buonaparte. Dar, în orice caz, lucrul acesta se va hotărî foarte curând. Viaţa noastră de familie se scurge ca întotdeauna, cu excepţia prezenţei fratelui meu Andrei, care, după cum ţi-am mai scris, s-a schimbat foarte mult în ultimul timp. După nenorocirea avută, abia acum, anul acesta, şi-a vindecat cu totul sufletul. Este iar aşa cum îl ştiam de copil: bun, duios, cu acea inimă de aur căreia nu-i găsesc egal. Mi se pare c-a înţeles, în sfârşit, că viaţa e departe de a fi sfârşită pentru el. Dar, odată cu această schimbare morală, a slăbit foarte mult fiziceşte. E mai slab decât înainte şi mai nervos. Mă tem pentru el şi mă bucur că s-a hotărât să facă această călătorie în străinătate, pe care doctorii i-au prescris-o demult. Nădăjduiesc că asta îl va însănătoşi. Îmi scrii că la Petersburg se vorbeşte despre el ca despre unul dintre cei mai activi, mai culţi şi mai inteligenţi tineri. Iartă-mi amorul propriu de familie, dar nu m-am îndoit niciodată de asta. Binele pe care l-a făcut tuturor celor de aici, începând cu mujicii lui şi sfârşind cu nobilii, nu se poate măsura. Ajuns la Petersburg şi-a luat doar ceea ce i se cuvenea. Mă mir de felul cum ajung în general zvonurile de la Petersburg la Moscova, şi mai ales zvonuri atât de neadevărate ca acela despre care-mi scrii, zvonul despre pretinsa căsătorie a fratelui meu cu Rostova cea mică. Nu cred ca Andrei să se căsătorească vreodată cu cineva şi, mai ales, cu ea. Şi iată pentru ce: întâi, fiindcă ştiu că, deşi vorbeşte rar de soţia lui moartă, durerea acestei pierderi s-a înrădăcinat prea adânc în inima lui pentru a se putea vreodată hotărî să-i dea o urmaşă şi o mamă vitregă

îngeraşului nostru; al doilea, fiindcă, după câte ştiu, fata aceasta nu este din categoria femeilor care ar putea să placă prinţului Andrei. Nu cred ca prinţul Andrei să şi-o fi ales de nevastă şi o spun deschis: eu nu doresc acest lucru. Dar am flecărit destul şi-mi închei a doua foaie. Rămâi cu bine, dragă prietenă; Dumnezeu să te aibă în sfânta şi puternica sa ocrotire. Simpatica mea prietenă, mademoiselle Bourienne, te sărută.

Marie.”

XXVI.

PE LA MIJLOCUL VERII, prinţesa Maria primi din Elveţia, de la prinţul Andrei, o scrisoare la care nu se aştepta, prin care el îi comunica o veste ciudată şi surprinzătoare. Prinţul Andrei o înştiinţa de logodna lui cu Rostova. Toată scrisoarea lui respira entuziasmul dragostei pentru cea care-i era logodnică, precum şi prietenia duioasă şi plină de încredere faţă de sora lui. Scria că niciodată n-a iubit aşa cum iubeşte acum, şi că acum abia înţelegea şi cunoştea viaţa; apoi îşi ruga sora să-l ierte că nu-i spusese nimic de hotărârea asta cu prilejul venirii lui la Lâsâe Gorî, deşi vorbise despre asta cu tatăl lor. Nu-i spusese, fiindcă ea ar fi intervenit cu rugăminţi pe lângă tatăl lor să-şi dea consimţământul şi, fără să-şi ajungă scopul, l-ar fi supărat şi şi-ar fi atras asupra ei toată povara nemulţumirii bătrânului. De altfel, scria el, pe atunci lucrurile nu erau atât de definitiv hotărâte ca acum. „Atunci tata mi-a impus un termen de un an, şi iată, acum, după ce-au trecut şase luni, jumătate din termen, sunt mai ferm ca oricând în hotărârea luată. Dacă nu m-ar fi reţinut doctorii aici la băi, aş fi fost demult în Rusia; dar aşa, sunt obligat să-mi amân venirea cu încă trei luni. Tu mă ştii şi pe mine şi relaţiile dintre mine şi tata. Nu-mi trebuie nimic de la el; am fost şi voi rămâne întotdeauna independent; dar să fac ceva împotriva voinţei lui şi să-i stârnesc mânia, acum, când poate mai are atât de puţin de stat printre noi, ar însemna să-mi distrug pe jumătate fericirea. Tot acum îi scriu şi lui

despre acelaşi lucru, şi te rog să găseşti minutul potrivit să-i predai scrisoarea şi să mă înştiinţezi de felul cum a primit toate astea şi dacă este vreo speranţă să-şi dea consimţământul pentru scurtarea termenului cu trei luni.”

După îndelungi şovăieli, îndoieli şi rugăciuni la icoane, prinţesa Maria se hotărî să predea tatălui ei scrisoarea. A doua zi, bătrânul prinţ îi spuse liniştit:

— Scrie-i fratelui tău să aştepte pân-oi muri… Nu mai am mult de trăit; îl dezleg în curând…

Prinţesa voi să-i răspundă ceva, dar bătrânul nu-i dădu răgaz şi începu să ridice din ce în ce mai mult glasul:

— Însoară-te, însoară-te, puiule… De neam bun este, inteligenţi sunt, bogaţi sunt… Nu? Sigur! Straşnică mamă vitregă are să mă aibă Nikoluşka! Scrie-i tu că n-are decât să se însoare şi mâine. Mama vitregă a lui Nikoluşka să fie aia, iar eu mă însor cu Bourienne! Ha, ha, să nu rămâie nici el fără mamă vitregă! Atâta doar: în casa mea nu mai am nevoie de alte muieri! N-are decât să se însoare şi să trăiască de capul lui. Poate că te muţi şi tu la ei? Îi aruncă el prinţesei Maria. Drum bun, călătorie sprâncenată, călătorie sprâncenată… sprâncenată!

După izbucnirea asta, prinţul nu mai vorbi, o dată măcar, de chestiunea aceasta. Dar, necazul înăbuşit al prinţului pentru slăbiciunea de caracter a fiului său răbufnea în relaţiile dintre tată şi fiică. La vechile pricini de zeflemea se adăugau acum altele noi: discuţiile cu privire la mama vitregă şi amabilitatea bătrânului faţă de mademoiselle Bourienne.

— Adică de ce nu m-aş însura cu ea? Îi spunea el fiică-si. Să vezi ce prinţesă are să mai fie!

Şi, spre nedumerirea şi mirarea ei, prinţesa Maria începu să bage de seamă că, în ultimul timp, tatăl său începuse într-adevăr să-şi apropie tot mai mult de suflet franţuzoaica. Prinţesa Maria scrise prinţului Andrei cum primise tatăl său scrisoarea, dar căută să-şi liniştească fratele, dându-i speranţa c-o să-l împace pe bătrân cu gândul căsătoriei.

Nikoluşka şi educaţia lui, André şi religia, acestea erau mângâierile şi bucuriile prinţesei Maria; dar, pe lângă acestea, cum fiecare simte nevoia să nădăjduiască ceva în legătură cu propria lui persoană, şi prinţesa Maria avea în fundul inimii ei o dorinţă şi o speranţă tăinuită, care-i aduceau cea mai mare mângâiere în viaţă. Această mângâietoare dorinţă şi speranţă i-o dădeau „oamenii lui Dumnezeu", săracii cu duhul şi pelerinii ei, care o vizitau pe furiş, fără ştirea prinţului. Cu cât trăia, cu cât cunoştea şi observa mai mult viaţa, cu atât mai de neînţeles îi apărea miopia celor ce-şi caută aici, pe pământ, desfătările şi fericirea, miopia celor ce muncesc, suferă, luptă şi-şi fac rău unii altora, pentru a atinge această imposibilă, fantomatică şi păcătoasă fericire. „Prinţul Andrei şi-a iubit nevasta; ea a murit, şi lui nu-i e de ajuns, vrea să-şi lege fericirea de o femeie. Tatei nu-i e pe plac, fiindcă doreşte pentru Andrei o partidă mai aleasă şi mai bogată. Şi aşa luptă, suferă, se chinuiesc şi-şi prăpădesc toţi sufletul – sufletul lor veşnic – pentru atingerea unei fericiri a cărei durată este o clipă. Şi cu toate că ştim bine asta – Christos, fiul lui Dumnezeu, a pogorât pe pământ şi ne-a spus că viaţa asta e o viaţă vremelnică, că e doar o încercare – noi tot ne încleştăm de ea şi credem că putem găsi în ea fericirea. Cum de n-a înţeles nimeni acest lucru? Se întreba prinţesa Maria. Nimeni, afară de aceşti dispreţuiţi „oameni ai lui Dumnezeu„, care vin la mine cu traistele la spinare pe uşa de din dos şi care se feresc să nu-i vadă tata, nu fiindcă ar vrea să n-aibă de suferit ceva din partea lui, ci pentru a nu-l duce în ispită şi a nu-l face să păcătuiască! Să-ţi laşi familia, patria şi toate grijile de cele lumeşti, pentru ca, nelegându-te de nimic, să umbli îmbrăcat într-o cămaşă de pânză aspră, sub nume străin, din loc în loc, fără să faci nici un rău oamenilor şi rugându-te pentru ei, rugându-te şi pentru cei care te izgonesc, ca şi pentru cei care te ocrotesc: mai presus de acest adevăr şi de acest fel de viaţă nu există adevăr şi viaţă!"

Pe una dintre aceste femei plecate să se închine la locurile sfinte, Fedosiuşka, femeie ca la vreo cincizeci de ani, mărunţică, domoală şi ciupită de vărsat, care umbla de treizeci de ani desculţă şi cu lanţuri atârnate de gât sub cămaşă, o îndrăgise cu deosebire prinţesa Maria. Într-un rând, în timp ce Fedosiuşka îşi povestea, la lumina unei candele, viaţa, prinţesei Maria îi veni dintr-odată cu atâta putere gândul că numai Fedosiuşka găsise drumul cel adevărat, încât se hotărî să plece şi ea în pelerinaj. După ce Fedosiuşka se duse la culcare, prinţesa Maria se gândi mult la asta şi în cele din urmă hotărî că, oricât ar părea de neobişnuit, ea trebuia neapărat să plece în pelerinaj. Ea nu-şi împărtăşi planul decât călugărului duhovnic, părintelui Akinfie, şi duhovnicul îi aprobă intenţia. Sub pretextul unor daruri pentru Fedosiuşka, prinţesa Maria îşi pregăti toate veşmintele de pelerin: cămaşă, opinci, caftan şi basma neagră. Adeseori, apropiindu-se de scrinul în care îşi păstra lucrurile acestea, prinţesa Maria se oprea în loc, întrebându-se dacă n-a venit cumva timpul să-şi aducă la îndeplinire planul.

Adeseori, ascultând povestirile pelerinilor, se simţea atât de tulburată de cuvintele lor simple, care pentru ei erau aproape o obişnuinţă mecanică, dar pentru ea aveau înţelesuri adânci, încât fu gata de câteva ori să se lepede de orice şi să fugă. În închipuirea ei, se vedea mergând în straie aspre alături de Fedosiuşka, se vedea rătăcind cu traista-n băţ, departe de dragostea lumească, fără pizmă şi fără dorinţi, cutreierând dintr-unul într-altul lăcaşurile sfinte şi, în cele din urmă, ajungând la locul de veşnică bucurie şi fericire, unde nu este durere nici întristare.

„Ajung într-un loc, se gândea prinţesa Maria, şi mă rog! Nu-mi voi da răgaz însă să mă obişnuiesc cu locul şi să-mi fie drag, ci am să plec mai departe. Şi-am să tot umblu mereu, până când mi se vor tăia picioarele şi-am să mă întind şi-am să mor pe undeva, şi-am să ajung, în sfârşit, la limanul păcii veşnice, unde nu este tristeţe, nici suspin!”…

Dar pe urmă, când îşi vedea tatăl şi mai ales când îl vedea pe micul Coco, slăbea în hotărârea ei şi începea să plângă încet, simţind că e o păcătoasă: îşi iubea tatăl şi nepoţelul mai mult decât pe Dumnezeu.

Partea a patra.

I

TRADIŢIA BIBLICĂ SPUNE că lipsa oricărei munci – trândăvia – a fost condiţia fericirii întâiului om până la căderea lui în păcat. Dragostea de trândăvie a rămas însă aceeaşi şi în omul căzut în păcat, dar blestemul mai apasă asupra omului şi nu numai prin faptul că suntem obligaţi să ne câştigăm pâinea cu sudoarea frunţii, ci şi prin faptul că, potrivit însuşirilor noastre morale, nu putem fi inactivi şi liniştiţi. Un glas lăuntric ne spune că nu se poate să nu fim vinovaţi dacă suntem trândavi. Dacă omul ar fi putut găsi situaţia în care, rămânând inactiv, să se simtă totuşi folositor şi cu datoria împlinită, ar fi descoperit astfel una dintre laturile fericirii din vârsta de aur. De o asemenea inactivitate obligatorie şi neculpabilă se bucură o întreagă categorie umană – casta militară. În această trândăvie obligatorie şi neculpabilă a constat şi va consta întotdeauna principalul farmec al serviciului militar.

Nikolai Rostov trăia din plin această fericire, continuând să-şi facă serviciul în regimentul Pavlogradski şi după anul 1807, în care preluase comanda escadronului de la Denisov.

Rostov se făcuse băiat bun şi cam grosolan. Cunoscuţii săi din Moscova l-ar fi găsit oarecum mauvais genre487, dar cu toate astea era iubit şi respectat de camarazi, de subalterni şi de superiori, şi destul de mulţumit de viaţa pe care o ducea. În ultimul timp, prin 1809, scrisorile de acasă îi aduceau tot mai des văicărelile mamei, care îl înştiinţa că afacerile le mergeau din rău în mai rău şi că era timpul să vină el acasă pentru a-i bucura şi linişti şi pe ei, bătrânii lui părinţi.

Citind aceste scrisori, pe Nikolai îl cuprindea teama că vor să-l scoată din mediul acesta în care, izolându-se de toate

rătăcirile vieţii, trăia aşa de liniştit şi fără griji. Simţea că mai devreme sau mai târziu va trebui să intre din nou în vâltoarea vieţii, cu afaceri care nu merg şi care trebuiesc îndreptate, cu socoteli de-ale administratorilor, cu certuri, cu intrigi, cu relaţii, cu societatea ei înaltă, cu dragostea Soniei şi cu făgăduielile ce-i făcuse. Toate acestea erau lucruri îngrozitor de grele şi de încurcate şi, de aceea, la toate scrisorile mamei sale, el răspundea cu scrisori reci, clasice, începând cu Ma chere maman şi terminând cu votre obéissant fils488, dar fără să spună când avea de gând să se înapoieze acasă. În anul 1810 primi de la părinţi scrisori prin care aceştia îl înştiinţau de logodna Nataşei cu Bolkonski şi de nunta care avea să aibă loc peste un an, din pricină că bătrânul prinţ nu-şi dădea consimţământul. Scrisoarea asta îl întristă şi-l jigni totodată pe Nikolai. Mai întâi îi părea rău s-o piardă din casa părintească pe Nataşa, la care ţinea mai mult decât la oricare altul din familie; în al doilea rând, el, din punctul lui de vedere de husar, regreta că nu fusese de faţă ca să-i fi arătat acestui Bolkonski că înrudirea cu el nu era deloc cine ştie ce mare cinste şi că, dacă o iubeşte pe Nataşa, se poate căsători şi fără învoirea smintitului său tată. O clipă stătu să se gândească dacă să nu-şi ceară cumva un concediu, ca s-o vadă pe Nataşa în chip de logodnică, dar tocmai atunci trebuiau să aibă loc manevrele, şi apoi mai erau şi consideraţii în legătură cu Sonia şi cu situaţia încurcată dintre ei, aşa că-şi amână din nou plecarea. Dar în primăvara aceluiaşi an primi o scrisoare de la mamă-sa, care-i scria fără ştirea contelui, şi scrisoarea asta îl convinse să plece. Mamă-sa îi scria că dacă el nu vine şi nu ia în mâini treburile, tot ce au ei are să se vândă la mezat şi vor rămânea pe drumuri. Contele era atât de puţin energic, se încrezuse atât de mult în Mitenka, era atât de bun şi aşa de uşor îl trăgea pe sfoară toată lumea, încât toate mergeau din rău în mai rău. „Te implor, pentru Dumnezeu, vino imediat dacă nu vrei să-ţi nenoroceşti mama şi toată familia”, scria contesa.

Scrisoarea aceasta avu efect asupra lui Nikolai. Era în el un bun-simţ sănătos, de om mediocru, care-i arăta ce trebuia să facă.

Acuma trebuia să plece din armată; dacă nu să demisioneze, cel puţin să-şi ia un concediu. Pentru ce trebuia să plece, nu ştia; dar îndată ce-şi făcu siesta după-prânz, dădu ordin să se pună şaua pe Mars cel sur, armăsarul nărăvaş pe care nu-l mai călărise de mult şi, după ce se întoarse cu armăsarul numai spume, anunţă lui Lavruşka (ordonanţa ce-i rămăsese de la Denisov) şi ofiţerilor veniţi seara la el, că vrea să ceară o permisie şi să plece acasă. Oricât de greu de conceput şi de nefiresc i se părea gândul că pleca fără să afle de la comandament (fapt ce-l interesa în mod cu totul deosebit) dacă avea să fie făcut căpitan sau avea să i se dea ordinul sfânta Anna pentru ultimele manevre, oricât de absurd i se părea gândul că pleca aşa, fără să vândă contelui Goluchowski cei trei cai şargi pe care acest conte polonez se oferise să-i cumpere şi pe care Rostov pariase că i-i va vinde cu două mii de ruble, oricât de neînţeles i se părea faptul că se va ţine şi fără el balul, pe care husarii urmau să-l dea în cinstea pannei Przazdecka, pentru a face în ciudă ulanilor care dăduseră un bal pannei Borzozowska – ştia că trebuie să părăsească lumea asta senină şi frumoasă, ca s-o apuce încotrova unde totul era aiurealã şi încurcătură. După o săptămână îi veni aprobarea concediului. Husarii, camarazii lui, nu numai cei din regiment, ci toţi, din toată brigada, dădură în cinstea lui Rostov un banchet, care costă câte cincisprezece ruble de cap şi la care cântară două muzici şi două coruri; Rostov dansă cu maiorul Basov trepakul, iar ofiţerii, beţi, îl ridicară pe braţe, îl îmbrăţişară şi-l scăpară jos; soldaţii escadronului trei îl ridicară şi ei pe braţe, în strigăte de „ura”. După aceea îl puseră pe Rostov într-o sanie şi-l conduseră până la prima staţie de poştă.

Până la jumătatea drumului de la Kremenciug la Kiev, aşa cum se întâmplă de obicei, gândurile lui Rostov erau tot în

urmă, la escadron; dar când trecu de jumătate, începu să-şi mai uite de cei trei şargi şi de vagmistrul Dojoveika şi să se întrebe cu nelinişte ce şi cum va găsi acasă la Otradnoe. Cu cât era mai aproape de casă, cu atât se întărea (ca şi cum sentimentele morale ar fi şi ele supuse aceleiaşi legi a atracţiei universale, în raport invers proporţional cu pătratul distanţelor) gândul la ai săi; la ultima staţie înainte de Otradnoe, dădu vizitiului trei ruble, şi, ca un copil, urcă în fugă, gâfâind, treptele casei.

După bucuria revederii şi după ce încercă un sentiment straniu de dezamăgire faţă de ceea ce găsise în comparaţie cu ceea ce se aşteptase să găsească – nimic deosebit; pentru ce m-am grăbit eu aşa!

— Nikolai începu să-şi ducă iar vechiul său fel de viaţă de acasă. Tatăl şi mama lui erau aceiaşi, doar că mai îmbătrâniseră puţin. Nu era nimic nou la ei, afară de oarecare îngrijorare şi, din când în când, unele neînţelegeri, care nu se pomeniseră altădată şi care, cum descoperi curând Nikolai, veneau din prostul mers al treburilor. Sonia împlinise nouăsprezece ani. Se făcuse până la o vreme din ce în ce mai frumoasă, dar acum frumuseţea ei se statornicise şi nu promitea nimic mai mult decât arăta; dar asta era de ajuns. Respira toată numai fericire şi dragoste din clipa venirii lui Nikolai, şi dragostea credincioasă şi neclintită a fetei acesteia îl influenţa în chip îmbucurător. Dar Petea şi Nataşa îl uimiră pe Nikolai mai mult decât toţi ceilalţi. Petea era acum un băiat mare şi frumos, un ştrengar isteţ ele treisprezece ani, căruia tocmai i se schimba vocea. De Nataşa el se minună îndelung privind-o şi râse.

— Parcă eşti alta, spuse el.

— Cum adică, m-am făcut mai urâtă?

— Dimpotrivă! Dar ce aer! Prinţesă, nu alta, îi spuse el în şoaptă.

— Da, da, da, răspunse ea bucuroasă.

Apoi îi istorisi tot romanul ei de dragoste cu prinţul Andrei şi vizita acestuia la Otradnoe şi-i arătă ultima lui scrisoare.

— Ei, îţi pare bine? Îl întrebă Nataşa. Eu sunt acum atât de liniştită, atât de fericită!

— Mă bucur mult, îi răspunse Nikolai. E un om admirabil. Şi tu, cum eşti, tare îndrăgostită?

— Cum să-ţi spun, răspunse Nataşa, am mai fost îndrăgostită de Boris, de profesorul meu, de Denisov, dar asta e cu totul altceva. Mă simt liniştită şi sigură de mine. Ştiu că nu există oameni superiori lui şi mi-e atât de bine şi sunt atât de liniştită acum! E ceva cu totul deosebit de ceea ce simţeam odinioară…

Nikolai îşi exprimă faţă de Nataşa nemulţumirea pentru faptul că nunta fusese amânată cu un an; dar Nataşa se năpusti cu îndârjire asupra fratelui ei, căutând să-i dovedească cum că altfel nu se putea, că ar fi fost un procedeu greşit să intre în familie împotriva voinţei tatălui lui şi că ea fusese cea care dorise amânarea.

— Tu nu-nţelegi deloc, absolut deloc, spuse ea.

Nikolai tăcu şi-i dădu dreptate.

Adeseori, când se uita la ea, rămânea mirat. N-avea nimic dintr-o logodnică îndrăgostită, despărţită de logodnicul ei. Era supusă, liniştită şi veselă, întocmai ca odinioară. Asta îl mira pe Nikolai şi-l făcea chiar să privească cu neîncredere căsătoria cu Bolkonski. Lui nu-i venea a crede că soarta surorii lui era hotărâtă, cu atât mai mult cu cât nu-l văzuse pe prinţul Andrei lângă ea. I se tot părea că este ceva care nu e la locul său în căsătoria proiectată.

„Pentru ce această amânare? Pentru ce nu s-a făcut nici o logodnă?” se întrebă el. Vorbind odată cu contesa despre sora lui, spre marea mirare şi chiar spre mulţumirea lui, află că şi mama lor în fundul sufletului ei, privea uneori cu aceeaşi neîncredere această căsătorie.

— Iată ce scrie! Spuse contesa, arătându-i fiului scrisoarea prinţului Andrei, cu acel sentiment ascuns de rea-voinţă pe care-l au totdeauna mamele împotriva viitoarei fericiri

conjugale a fetelor lor. Scrie că nu vine înainte de decembrie. Ce treabă l-o fi reţinând acolo? Desigur, vreo boală! Are sănătatea foarte şubredă. Dar să nu-i spui Nataşei. Nu te uita că-i veselă; îşi trăieşte ultimele zile de fată, dar eu ştiu bine prin ce trece ea la fiecare scrisoare de-a lui. Dar, să dea Dumnezeu să fie toate bune, isprăvea ea de fiecare dată: e un om admirabil.

II.

ÎN PRIMELE ZILE DUPĂ sosirea lui, Nikolai se arătă serios şi chiar plictisit. Îl chinuia perspectiva amestecului inevitabil în treburile stupide ale gospodăriei, pentru care îl chemase mamă-sa. Spre a-şi scutura mai curând de pe umeri povara asta, a treia zi de la sosire el porni supărat, cu sprâncenele încruntate şi fără să le răspundă celor ce-l întrebau încotro se duce, spre aripa în care locuia Mitenka şi-i ceru acestuia toate socotelile. Ce însemnau toate socotelile, Nikolai ştia şi mai puţin decât Mitenka, pe care-l cuprinsese spaima şi-şi pierduse capul. Discuţia şi socotelile cu Mitenka nu durară mult. Starostele, delegatul ţăranilor şi delegatul zemstvei, care aşteptau în tindă, ascultară la început cu teamă, dar şi cu mulţumire, vocea din ce în ce mai ridicată şi mai răstită a tânărului conte, apoi înjurăturile şi ameninţările care curgeau cu nemiluita.

— Tâlharule! Bestie nerecunoscătoare! Te omor ca pe un câine… Nu mai ai de-a face cu tata… ne-ai furat… ş.a.m.d.

Apoi oamenii aceştia văzură cu spaimă şi cu nu mai puţină satisfacţie cum tânărul conte, roşu de mânie şi cu ochii injectaţi, îl luă pe Mitenka de guler şi, în răgazul pe care i-l lăsau cuvintele, îi arse cu multă îndemânare, mai jos de spate, câteva picioare şi genunchi, strigând: „Afară! Să nu te mai prind pe aici, ticălosule!”

Mitenka zbură peste cele şase trepte şi, într-un suflet, se ascunse în seră. (Sera era ştiută ca loc de scăpare al tuturor celor ce se făceau vinovaţi cu câte ceva la Otradnoe. Mitenka însuşi, când venea beat de la oraş, se ascundea aici, şi mulţi locuitori din Otradnoe, care trebuiseră să se

ascundă de Mitenka, făcuseră cunoştinţă cu puterea salvatoare a acestei sere.)

În tindă, nevasta şi cumnatele lui Mitenka scoseseră capetele cu mutre speriate pe uşa camerei lor, unde fierbea un samovar bine frecat şi strălucea de alb aşternutul înalt de pe patul administratorului, sub plapoma făcută din bucăţi de stofă cusute laolaltă.

Tânărul conte, răsuflând din greu, trecu pe lângă ele cu pas hotărât, fără să le dea nici o atenţie, şi se îndreptă spre casă.

Contesa, care aflase numaidecât, prin fetele din casă, de cele întâmplate în aripa locuită de Mitenka, se liniştise pe de o parte în privinţa îndreptării situaţiei lor materiale şi se neliniştise pe de altă parte de starea fiului ei. Se apropie de câteva ori în vârful picioarelor de uşa camerei lui şi ascultă cum aprinde pipă după pipă.

A doua zi, contele cel bătrân îşi chemă deoparte fiul şi îi spuse cu un zâmbet sfios:

— Ştii, dragul meu, te-ai supărat degeaba. Mitenka mi-a explicat tot.

„Ştiam eu, se gândi Nikolai, că nu voi putea pricepe niciodată nimic din lumea asta tâmpită!”

— Te-ai supărat că nu trecuse cele şapte sute de ruble, dar el le avea scrise la raport, numai că erau pe pagina următoare, unde tu nu te-ai uitat.

— Tată, e un ticălos şi un hoţ! Ce mai vorbă multă? Ce-am făcut e bun făcut. Dar dacă vrei dumneata aşa, nu-i mai spun nimic.

— Nu, dragul tatii. (Contele era şi el încurcat. Simţea că era vinovat faţă de copii de proasta administrare a averii soţiei lui, dar nu ştia cum să îndrepte lucrurile.) Nu, eu te rog să te ocupi tu de afaceri; eu sunt bătrân, cu nu mai…

— Nu, tată, iartă-mă dacă am făcut ceva ce nu ţi-e pe plac. Eu mă pricep şi mai puţin decât dumneata.

„La dracu şi cu mujicii, şi cu banii, şi cu reporturile astea pe altă pagină, îşi zise el. Dacă, pe vremuri, mă mai

pricepeam şi eu la unele combinaţii de şase mize de la deschidere, ce să spun, report pe pagina următoare n-am auzit de când sunt”, îşi zise el şi de atunci nu se mai amestecă în treburile acestea. O dată doar, când contesa îi chema la ea şi-a arătă o poliţă de două mii de ruble a Annei Mihailovna, întrebându-l ce crede că trebuie făcut cu ea, Nikolai zise:

— Uite ce trebuie făcut. Mi-ai spus că depinde de mine. Mie nu-mi sunt dragi, nici Anna Mihailovna şi nici Boris, dar ne-au fost prieteni şi sunt săraci. Prin urmare, iată ce trebuie!

Şi rupse poliţa, făcând-o, prin isprava asta, pe bătrâna contesă să plângă de bucurie. De atunci tânărul Rostov nu se mai amestecă niciodată în nici un fel de afaceri băneşti şi se consacră cu toată pasiunea unei ocupaţii încă noi pentru el, vânătoarea cu câini, care se făcea în stil mare şi la moşia bătrânului conte.

III.

VENISE VREMEA RECE. Îngheţurile dimineţii încleştau pământul umezit de ploile de toamnă, verdele începuse să rămână numai ostroave, despărţite de negrul pământului, iar flacăra verde a ierbii contrasta cu ruginiul bătătorit de vite al ogoarelor de toamnă şi cu galbenul palid al miriştilor de primăvară, străbătute de dungi roşii de hrişcă. Măgurile şi pădurile, care pe la sfârşitul lui august fuseseră încă insule verzi între negrele ogoare de toamnă şi mirişti, păreau acum ostroave aurii şi însângerate în mijlocul câmpurilor de un verde crud, verdele grâului de toamnă. Iepurii năpârliseră pe jumătate, puii de vulpe începuseră să se împrăştie, iar lupii de un an ajunseseră mai mari decât câinii. Era vremea cea mai bună pentru vânat. Câinii tânărului şi pasionatului vânător Rostov nu numai că începuseră vânătorile, dar se şi obosiseră până-ntr-atât, încât, la sfatul general al vânătorilor, fusese hotărât să li se lase trei zile de odihnă, iar în ziua de 16 septembrie să

înceapă o goană, pornind de la Dubrava, unde se găsea o familie de lupi, nestingherită până atunci de nimeni.

Aşa stăteau lucrurile la 14 septembrie.

Ziua, vânătorii şi câinii şi-o petrecură toată stând acasă; era îngheţ şi ger; dar spre seară, vremea începu să se înmoaie şi se mai încălzi. La 15 septembrie, când tânărul Rostov, în halat încă, se uită dimineaţa pe fereastră, văzu că e o zi cum nu se putea mai potrivită pentru vânătoare: cerul parcă se topea şi se scurgea pe pământ. Singura mişcare din văzduh era căderea lină a picăturilor microscopice de negură sau ceaţă. Pe crengile despuiate ale copacilor din grădină atârnau picături străvezii, care cădeau jos pe frunzele abia desprinse de pe ramuri. În grădina de zarzavat, pământul, sclipind de umezeală, era negru ca sămânţa de mac şi se contopea cu vălul mat şi umed al ceţii, în zarea apropiată. Nikolai ieşi pe treptele casei, umede şi pline de noroi; mirosea a pădure veştedă şi a câini. Căţeaua lui tărcată, cu spinarea lată şi cu ochii negri bulbucaţi, Milka, văzându-şi stăpânul, se sculă, se întinse la loc şi se piti iepureşte, apoi, pe neaşteptate, sări şi-l linse drept pe nas şi pe mustăţi. Un alt câine, un ogar, văzându-şi şi el stăpânul, alergă într-un suflet, încovoindu-şi spinarea, pe cărăruile dintre flori şi, ridicând coada ca un drapel, începu să se gudure la picioarele lui Nikolai.

— Aho! Se auzi în acest timp strigătul vânătoresc ce nu se poate imita, care uneşte în el şi basul cel mai profund, şi tenorul cel mai ascuţit; şi, de după colţ, ieşi bătăiaşul Danilo, cu părul alb, tuns după obiceiul ucrainean, şi cu obrazul zbârcit; avea harapnicul îndoit în mână, şi pe faţă expresia aceea pe care n-o găseşti decât pe chipul vânătorilor, expresie de independenţă şi de dispreţ pentru toată lumea înconjurătoare.

El îşi scoase căciula cercheză de pe cap dinaintea stăpânului şi se uită dispreţuitor la el. Dar dispreţul acesta nu-l jignea pe Nikolai; el ştia că Danilo, omul acesta care

dispreţuia totul şi se socotea mai presus de toate, era omul său, gonaciul său.

— Danilo, spuse Nikolai, simţind cu sfială cum, la vederea timpului prielnic, la vederea câinilor şi a gonaciului, îl cuprinsese îndată bucuria de ne zăgăzuit a vânătorii, sub imperiul căreia omul uită tot ce avusese de gând să facă, ca îndrăgostitul în faţa iubitei.

— Ce porunceşte luminăţia-voastră? Întrebă o voce de bas, bună pentru un protodiacon şi cam răguşită de atâta strigăt.

Şi doi ochi negri strălucitori se uitară pe sub sprâncene la stăpânul care tăcuse. „Ce-i, nu mai ai răbdare?” părea că spun ochii aceştia.

— Frumoasă zi, hai, ce zici? Şi pentru câini, şi pentru călăreţi, hai? Spuse Nikolai, scărpinând-o pe Milka după urechi.

Danilo nu răspunse; clipi din ochi.

— Am trimis din zori pe Uvarka să adulmece, rosti vocea lui de bas, după câteva clipe de tăcere; cum s-ar zice, s-a dus în branişstea din Otradnoe, acolo-s. (Asta însemna că lupoaica ştiută de ei amândoi se mutase cu puii în pădurea din Otradnoe – care nu era mai departe de două verste de casă – într-un desiş nu prea adânc.)

— Păi, trebuie să mergem acolo? Spuse Nikolai. Vino la mine cu Uvarka.

— Cum doriţi!

— Atunci, mai aşteaptă cu hrana.

— Înţeles.

După cinci minute, Danilo cu Uvarka se aflau în cabinetul vast al lui Nikolai. Deşi nu era mare de stat, când îl vedeai pe Danilo în cameră ţi se părea că vezi un cal sau un urs pe podele, printre mobilele şi obiectele vieţii de toate zilele ale oamenilor. Danilo simţea el însuşi acest lucru şi, ca de obicei, stătea chiar în uşă, dându-şi osteneala să vorbească încet, să nu se mişte, ca să nu dărâme cumva apartamentele boierilor, şi se străduia să spună mai repede

ce avea de spus, ca să poată ieşi mai curând de sub acoperiş sub cerul liber, la aer şi la spaţiul larg.

După ce-şi începu şirul întrebărilor şi află de la Danilo că toţi câinii sunt în formă (şi lui Danilo îi ardea de vânat), Nikolai porunci să se pună şeile pe cai. Dar până nu apucă Danilo să iasă, intră în fugă Nataşa, încă nepieptănată şi neîmbrăcată, cu o broboadă mare de-a dădacei pe umeri. Veni cu ea în fugă şi Petea.

— Te duci? Întrebă Nataşa. Ştiam eu! Sonia spunea că nu vă duceţi. Dar eu ştiam că pe o vreme ca asta nu se poate să nu vă duceţi.

— Ne ducem, spuse fără chef Nikolai, care, voind să facă în ziua aceea o vânătoare serioasă, n-ar fi dorit să-şi ia fratele şi pe Nataşa. Ne ducem, dar numai la lupi; ai să te plictiseşti.

— Ştii că asta mi-e cea mai mare plăcere, spuse Nataşa. Urât din partea ta; pleci singur, dai ordin să se pună şeile pe cai, şi nouă nu ne spui nimic.

— Zadarnic piedici ruşilor veţi pune, mergem şi noi! Declamă Petea.

— Dar pe tine nu se poate să te luăm; mămica a spus că tu n-ai voie, spuse Nikolai, adresându-i-se Nataşei.

— Ba da, vin şi eu, vin negreşit, spuse Nataşa cu hotărâre. Danilo, porunceşte să pună şeile şi pe caii noştri, şi Mihailo să iasă şi el cu haita mea, îi spuse ea gonaciului.

Numai faptul de a fi în odăile stăpânilor era şi aşa pentru Danilo destul de greu de admis şi de necuviincios, dar să mai şi aibă de-a face cu domnişoara, în orice fel, i se părea o imposibilitate. Îşi lăsă ochii în jos şi, ca şi cum cele ce auzea nu l-ar fi privit, se grăbi să iasă, dându-şi osteneala să n-o atingă cumva pe domnişoara, cum nu se cădea.

IV.

CONTELE CEL BĂTRÂN, CARE întreţinea, de când se pomenise, o mare suită de vânătoare – deşi acum şi-o lăsase întreagă în seama fiului său – fiind bine dispus în ziua aceea de 15 septembrie, se hotărî să meargă şi el la vânătoare.

Până într-o oră, toată suita era în faţa cerdacului: Nikolai, trecând pe lângă Nataşa şi Petea, care îi spuseseră ceva, îşi luă un aer grav şi sever, dându-le să înţeleagă că acum nu era timpul să se ţină de fleacuri. Trecu în revistă toate grupurile expediţiei, trimise înainte un grup de vânători cu câini, îşi încalecă roibul de Don şi, după ce-şi fluieră câinii din haita sa, dând semnalul de plecare, o porni peste arie, pe câmpul ce ducea spre lunca Otradnoe. Calul de culoarea ciocolatei al bătrânului conte, pe nume Viflianka, era dus de căpăstru de grăjdarul său; contele avea să se ducă de-a dreptul cu droşca la locul ce-i fusese destinat.

Copoiii scoşi la câmp erau de toţi cincizeci şi patru, însoţiţi de şase oameni, pândari şi hăitaşi. În afară de boieri, mai erau alţi opt oameni, după care alergau mai bine de patruzeci de ogari, aşa că, dacă socotim şi haitele boiereşti, ieşiseră la vânătoare cam vreo sută treizeci de câini şi aproape douăzeci de oameni călări.

Fiecare câine îşi cunoştea stăpânul şi numele. Fiecare vânător îşi ştia locul şi misiunea. De îndată ce fură afară din ogradă, toţi se aşternură la drum fără zgomot şi vorbărie, liniştit şi în ordine, pe şoseaua şi câmpul dinspre pădurea Otradnoe.

Ca pe un covor moale mergeau pe câmp caii, pleoscăind din când în când prin băltoace, când aveau de trecut drumuri de ţară. Negura se scurgea mereu, pe nesimţite, pe pământ; văzduhul era liniştit, călduţ şi tăcut. Din când în când se auzea ori fluierătura vreunuia dintre vânători, ori sforăitul vreunui cal, ori pocnetul unui harapnic sau scheunatul vreunui câine care nu mergea la locul său.

Când bătură o verstă de drum, văzură venind întru întâmpinarea expediţiei Rostovilor, prin ceaţă, alţi cinci călăreţi cu câini. În frunte călărea un bătrân chipeş şi bine trăit, cu mustăţi mari, cărunte.

— Bună ziua, unchiule, zise Nikolai bătrânului, când acesta se apropie de el.

— Scurt şi cuprinzător! Ştiam eu, îi răspunse unchiul (era un vecin nu tocmai bogat al Rostovilor, rudă îndepărtată cu ei), ştiam eu că n-o să te rabde inima, şi bine faci c-ai pornit-o. Scurt şi cuprinzător! (Era expresia lui preferată.) Du-te mai repede în pădure, căci Ghircik al meu mi-a dat adineauri vestea că Ilaghinii vânează în Korniki şi – scurt şi cuprinzător – îţi iau lupoaica cu pui cu tot de sub nas.

— Într-acolo mă şi duc. Ce zici, să punem câinii împreună? Întrebă Nikolai. Să-i punem pe toţi…

Copoii fură întruniţi într-o singură haită şi unchiul în rând cu Nikolai. Nataşa, înfofolită cu atâtea basmale că de sub ele abia i se vedea faţa, vioaie, cu ochii strălucitori, galopa spre ei, urmată de Petea, care nu se dezlipea de lângă ea, şi de Mihailo, gonaciul, maestrul de călărie, care fusese ataşat ca dădacă pe lângă ea. Petea îşi tot găsea câte ceva de râs şi-şi smucea mereu calul de dârlogi. Nataşa se ţinea de nădejde, cu îndemânare, pe calul ei negru, Arabcik, pe care şi-l strunea fără greutate, cu mâna stângă.

Unchiul se uita nemulţumit la Petea şi Nataşa. Lui nu-i plăcea să amestece năzdrăvăniile copilăreşti cu o treabă atât de serioasă ca vânătoarea.

— Bună ziua, unchiule, mergem şi noi la vânătoare, strigă Petea.

— Bună ziua, bună ziua, numai să nu-mi călcaţi vreun câine, răspunse bătrânul răstit.

— Nikolenka, ce minunat câine e Trunila! M-a recunoscut, zise Nataşa, vorbind de ogarul la care ţinea ea cel mai mult.

„Mai întâi, Trunila nu e câine, ci copoi”, se gândi Nikolai şi se uită sever la soră-sa, căutând să-i dea a înţelege distanţa care se cuvenea să-i despartă în clipa aceea. Nataşa înţelese.

— Mata, unchiule, să nu crezi că o să vă încurcăm, zise Nataşa. Rămânem la locul nostru şi nici nu ne mişcăm.

— Aşa şi trebuie, contesă mică, răspunse unchiul. Numai vezi să nu cazi de pe cal, adăugă el, fiindcă – scurt şi cuprinzător – n-ai să ai de ce te ţine.

Ostrovul împădurit – codrul Otradnoe – se vedea acum la vreo sută de stânjeni înaintea lor, şi cei din capul coloanei se apropiau de el. Rostov, care hotărâse în cele din urmă, împreună cu unchiul, din ce parte aveau să se azvârle gonacii, îi arătă Nataşei un loc unde trebuia să stea şi pe unde nu putea trece în nici un caz nici o sălbătăciune, iar el se îndreptă spre dâmbul unei râpe.

— Ei, să te ţii, nepoţele, să n-o scapi, zise unchiul, că e o lupoaică mare.

— Cum mi-o ieşi-nainte, răspunse Rostov. Karai, fiuit! Strigă el, răspunzând prin această chemare la cuvintele unchiului.

Karai era un câine bătrân, bărbos şi defel chipeş, dar renumit pentru felul cum prindea el singur namila de lup. Toţi îşi luară în primire locurile.

Contele cel bătrân, cunoscând patima de vânător a fiului său, se grăbise să nu cumva să întârzie, şi nici n-ajunseseră ceilalţi să sosească, că Ilia Andreici, vesel şi rumen la faţă, cu obrajii tremurând de hurducăturile droştii trase de doi cai negri, străbătu verdele câmpului şi se opri la locul ce-i fusese indicat lui. Îşi potrivi pe el scurta de blană, îşi încinse cartuşiera şi-şi trecu arma pe umăr, apoi încalecă pe rotofeiul său Viflianka, bine hrănit, cuminte şi bun, dar încărunţit ca şi stăpânul său. Caii de la droşcă porniră înapoi, acasă. Contele Ilia Andreici, deşi n-avea fire de vânător, cunoscând totuşi bine regulile vânătorii, intră în liziera de tufişuri a pădurii lângă care se afla, apucă dârlogii bine în mâini, se îndreptă în şa şi, simţindu-se gata, se uită împrejur zâmbitor.

Lângă el era valetul lui, Semion Cekmar, un vechi călăreţ, cam greoi în timpul din urmă. Cekmar ţinea de curea trei câini lupi, iuţi din fire, dar care se cam îngrăşaseră şi ei ca şi stăpânul şi ca şi calul lui. Doi dintre câini, inteligenţi, bătrâni, se culcară fără nici o curea. La vreo sută de paşi mai departe pe lizieră, mai era un grăjdar al contelui, Mitka, un călăreţ pătimaş şi un straşnic vânător. După un

obicei vechi al său, contele, înainte de a se începe vânătoarea, deşertă un pahar de argint plin cu rachiu fiert, dres cu miere şi mirodenii, gustă ceva şi bău o sticlă de o jumătate de litru de Bordeaux, vinul lui preferat.

De vin şi călărie, Ilia Andreici se cam înroşise puţin; ochii blânzi şi uşor umeziţi îi erau acum neobişnuit de lucitori şi, cocoţat în şa, strâns cum era în scurta de blană, semăna cu un copil pregătit de plimbare.

Cekmar cel slab şi cu obrajii supţi, după ce-şi isprăvise treburile, stătea şi se uita la stăpânul lângă inima căruia bătuse inima lui timp de treizeci de ani şi, pricepându-i buna dispoziţie, se aştepta la o discuţie plăcută. Un al treilea personaj se apropie cu băgare de seamă dinspre pădure (se vede că era obişnuit cu aceste treburi) şi se opri la spatele contelui. Acest al treilea personaj era un bătrân cu barbă sură, îmbrăcat într-un capot femeiesc şi cu o scufie înaltă pe cap. Era măscăriciul Nastasia Ivanovna.

— Ei, Nastasia Ivanovna, îi făcu din ochi contele, vorbindu-i în şoaptă, vezi de sperie vânatul, că-ţi dă el, Danilo.

— Am şi eu cioc, spuse Nastasia Ivanovna.

— Şşşş! Făcu contele şi se întoarse la Semion.

— Ai văzut-o pe Natalia Ilinicina? Întrebă el pe Semion. Unde-i?

— S-a oprit cu Piotr Ilici în bălăriile de la Jarovo, răspunse Semion, zâmbind. Cucoane, cucoane, dar se dau şi ele în vânt după vânătoare, cum văd eu!

— Dar cum călăreşte, măi Semion, nu te prinde mirarea? Hai? Zise contele. Parc-ar fi bărbat!

— Da cum să nu mă mir? Ce îndrăzneală, ce dibăcie!

— Dar Nikolaşa unde-i? Întrebă contele tot în şoaptă. Trebuie să fie pe la Liadovo, călare.

— Chiar acolo-i. Ştie dumnealui pe unde s-o ia. Ştie al naibii de bine să călărească, de ne minunăm şi eu, şi Danilo, zise Semion, care se pricepea cum să-şi bucure stăpânul.

— Straşnic călăreşte, hai? Dar pe cal cum îi stă, ce zici?

— Parcă-i pictat, nu altceva! Zilele trecute se apucase să urmărească o vulpe în hăţişul de la Zavarzino. Când a pornit-o în goană mare dinspre pădure, era o grozăvie; calul face şi o mie de ruble, da călăreţul n-are preţ pe lume! Hei, unde mai găseşti aşa flăcău mândru! Să-l cauţi cu lumânarea…

— Cu lumânarea… repetă contele, căruia se vedea că-i pare rău că Semion sfârşise atât de repede. Da, cu lumânarea, zise el, dându-şi deoparte pulpanele hainei ca să-şi caute tabachera.

— Mai ieri, când ieşea de la liturghie, îmbrăcat în mare ţinută, Mihail Sidorâci…

Dar Semion nu isprăvi, căci se auziră răsunând clar în liniştea dimprejur chiotele gonacilor şi lătratul a cel mult doi sau trei copoi care se apropiau repede. El, lăsându-şi capul în jos, ascultă şi-şi ţistui tăcut stăpânul.

— Au dat de vizuină… spuse el în şoaptă. I-a dus chiar la Liadovo.

Contele, uitând să-şi alunge de pe faţă zâmbetul, privea înaintea lui în depărtare, fără să mai prizeze, cu tabachera în mână. După lătratul câinilor se auzi semnalul pentru lup, sunat de cornul cu timbru de bas al lui Danilo: haita se alătură celor trei copoi dintâi şi se auzi îndată cum urlă, cu urletul lor prelung, copoii, în felul acela deosebit care arăta că sunt în urmărirea lupului. Călăreţii nu-i mai asmuţeau, ci hăuleau, şi dintre toate glasurile se distingea glasul, când profund, când asurzitor de ascuţit, al lui Danilo: glasul acesta părea că umple toată pădurea, străbătându-i marginile şi răsunând departe, peste câmp.

După ce ascultară câteva clipe în tăcere, contele şi grăjdarul său îşi dădură seama că haita copoilor se rupsese în două: o parte, cea mai mare, urlând cu îndârjire, începuse să se îndepărteze; cealaltă parte a haitei îşi dăduse drumul în jos prin pădure, de-a lungul lizierei, spre conte, şi pe lângă haita asta se auza hăulitul lui Danilo. Lătrăturile celor două grupuri se contopiră apoi într-un

urlet prelung şi amândouă se depărtară. Semion scoase un oftat şi se aplecă să îndrepte lesa în care se încurcase câinele cel mai tânăr; contele oftă şi el, apoi, văzându-şi în mână tabachera, o deschise şi luă o priză.

— Înapoi! Se răsti Semion la copoiul care ieşise dintre tufe.

Contele tresări şi-şi scăpă tabachera. Nastasia Ivanovna descălecă s-o ridice.

Contele şi Semion se uitau la el. Dar, dintr-o dată, aşa cum se întâmplă adesea în asemenea ocazii, larma gonacilor se auzi într-o clipă atât de aproape, încât parcă dintr-un moment într-altul se puteau aştepta să vadă ivindu-li-se înaintea ochilor boturile căscate ale câinilor şi pe Danilo hăulind.

Contele întoarse capul şi-l văzu în dreapta lui pe Mitka, cu ochii ieşiţi din orbite; se uita la conte şi, scoţându-şi căciula, îi arăta ceva înaintea sa.

— Păzea! Strigă el cu un glas care arăta limpede că de multă vreme-l chinuia nevoia să strige vorba care-i stătea în gât.

Şi galopă în direcţia contelui, lăsându-şi câinii în voia lor. Contele şi Semion săriră dintre tufe şi văzură în stânga lor un lup care, legănându-se uşor în salturi liniştite, se apropia chiar de liziera unde se aflau ei. Câinii, întărâtaţi, scheunară şi, rupându-şi curelele, se repeziră după lup pe lângă picioarele cailor.

Lupul se opri din fugă şi, cu mişcări greoaie, ca un bolnav de angină, îşi întoarse greoi capul cu fruntea lată, spre câini; apoi, legănându-se la fel de uşor, făcu un salt, două, şi, fluturându-şi coada, se pierdu în desiş. În aceeaşi clipă, dinspre marginea opusă a pădurii, se iviră zăpăciţi, ţâşnind dintre tufe, unul câte unul, cu scheunături ce semănau a plâns, un copoi, al doilea, al treilea, şi toată haita o luă peste câmp, spre locul unde dispăruse lupul. În urma copoilor, tufele de alun se desfăcură şi murgul lui Danilo se ivi atât de asudat, încât părea aproape negru, ca un ghem.

Rostogolit înainte pe spinarea lui lungă, stătea însuşi Danilo, fără căciulă, cu părul sur zburlit şi cu faţa asudată.

— Uliuliuliu, uliuliu! striga el. Când îl văzu pe conte, în ochi i se iviră fulgere. Ce e! se răsti el la conte, ameninţându-l cu harapnicul ridicat. S-a dus în… lupul! Halal vânători!

Şi, ca şi când n-ar mai fi avut poftă să multă vorbă cu contele, care era ruşinat şi speriat, lovi cu toată furia (care, de fapt, era îndreptată împotriva contelui) coastele asudate şi supte ale murgului şi-şi văzu de goana lui pe urmele câinilor. Contele, ca un pedepsit, se uita în jurul său, părând să ceară prin zâmbetul lui compătimirea lui Semion pentru situaţia în care era pus. Dar Semion nu mai era acolo: el galopa prin tufe; sărise să taie drumul lupului. Dintr-amândouă părţile săriră însoţitorii ogarilor, dar lupului i se pierduse urma în desiş şi nici un vânător nu izbuti să-i taie calea.

V.

ÎN VREMEA ASTA NIKOLAI ROSTOV stătea la locul său, aşteptând fiara. Din apropierea şi îndepărtarea gonacilor, din larma câinilor pe care-i distingea după lătrat, din apropierea, îndepărtarea şi sunetul înalt ori jos al vocilor vânătorilor, el simţea tot ce se petrece în pădure. Ştia că în pădure se află lupi, pui şi lupi bătrâni; ştia că haita copoilor se rupsese în două, că undeva câinii erau în urmărirea lupilor şi că trebuie să se fi întâmplat ceva neplăcut. Aştepta la locul lui, din clipă în clipă, fiara. Făcea mii de presupuneri felurite asupra direcţiei de unde putea să apară, şi a chipului în care avea s-o urmărească. De la speranţă trecea la deznădejde. De câteva ori se rugă lui Dumnezeu ca lupul să-i vină lui în faţă şi se rugă cu pasiunea şi sfiala cu care se roagă oamenii în clipele de adâncă tulburare, pricinuită de lucruri fără importanţă. „Ei, ce te-ar costa pe tine, vorbea el cu Dumnezeu, să faci asta pentru mine. Ştiu că eşti mare şi că e păcat să-ţi cer aşa ceva; dar, pentru Dumnezeu, fă să-mi iasă în cale un lup bătrân şi Karai al meu să-şi încleşteze colţii în gâtul lui chiar sub ochii unchiului, care mă priveşte

acum de colo.” De mii de ori în această jumătate de ceas îşi plimbă Rostov privirea stăruitoare, încordată şi neliniştită, de la liziera pădurii cu doi stejari săraci în crengi, deasupra unor plopi tremurători, la o râpă cu marginile roase de ploi şi la căciula unchiului care abia se zărea după tufa din dreapta.

„Nu, nu am eu atâta noroc, îşi spuse Rostov. Şi ce uşor ar fi! Dar n-are să vie. Niciodată n-am noroc; nici la cărţi, nici la război, la nimic.” Austerlitzul şi Dolohov începură să se perinde în imaginaţia lui, alternând repede. „Numai o dată în viaţă să pot ucide un lup bătrân, şi nu mai doresc nimic!” îşi zicea el, încordându-şi auzul şi privirea, uitându-se în dreapta şi în stânga şi tresărind la cea mai mică schimbare de nuanţă a zgomotelor pe care le făceau gonacii. Se uită iar în dreapta şi văzu alergând ceva spre el, peste câmpul pustiu. „Nu, nu se poate să fie!” gândi Rostov, oftând adânc, aşa cum oftează oamenii când văd împlinindu-li-se un vis mult aşteptat. I se realiza cel mai mare vis, şi aşa de simplu, fără zgomot, fără strălucire, fără nici un semn. Rostov nu-şi credea ochilor, şi îndoiala asta dură câteva secunde în şir. Lupul fugea înainte şi sări greoi peste o groapă ce-i era în drum. Era o fiară bătrână, cu spinarea sură şi cu pântecele roşcat, umflat de mâncare. Alerga liniştit, încredinţat, pesemne, că nu-l vede nimeni. Rostov, cu respiraţia oprită, se uită la câini. Şedeau tolăniţi, fără grijă; nici nu văzuseră lupul, nici nu simţiseră nimic. Bătrânul Karai, cu capul întors spre coadă, îşi purica ursuz, rânjindu-şi dinţii galbeni, pulpele dinapoi.

— Uliuliuliu! Mormăi pe şoptite printre buze Rostov.

Câinii, zăngănind din catarame, îşi ciuliră urechile şi săriră în picioare. Karai îşi mai scarpină puţin laba, se sculă apoi şi-şi ciuli urechile, fâlfâindu-şi încetişor coada de care atârnau smocuri de blană.

„Să le dau drumul? Să nu le dau?” se întreba Nikolai, în vreme ce lupul, îndreptându-se spre el, ieşise din pădure. Dintr-o dată, lupul îşi schimbă căutătura; tresări, văzând

poate pentru întâia oară ochi cum nu mai văzuse, omeneşti, aţintiţi asupra lui, şi, întorcându-şi uşor capul spre vânător, se opri; înapoi sau înainte? „Ei – tot-una-i, înainte!”… parcă-şi spuse el şi se aruncă înainte, fără să se mai uite împrejur, în salturi line, rare, nesilite, dar pline de hotărâre.

— Uliuliuliu! strigă Nikolai, cu o voce care nu mai era a lui şi dădu drumul în voie calului său vrednic, într-un suflet, la vale, sărind peste şanţurile săpate de ploi, calea lupului.

Câinii, însă, mai iuţi, îl întrecură. Nikolai nu-şi mai auzea nici strigătele, nu mai simţea nici măcar că aleargă, nu mai vedea nici câinii şi nici locurile pe unde galopa; nu vedea decât lupul, care, grăbind pasul, alerga în vâlcea, fără să-şi schimbe direcţia. Milka cea tărcată cu spinarea lată se arătă cea dintâi şi se apropie de sălbăticiune. Încă puţin, încă… iată, l-a ajuns! Dar lupul doar cât se uită cu coada ochiului la ea şi Milka, în loc să atace cum făcea întotdeauna, ridică deodată coada şi se propti pe picioarele de dinainte.

— Uliuliuliu! Strigă Nikolai.

Liubim cel roşcat ţâşni din spatele Milkăi, se repezi vijelios la lup şi-l apucă de gleznele picioarelor de dinapoi, dar în aceeaşi clipă sări speriat în partea cealaltă. Lupul se tupilă la pământ, îşi clănţăni dinţii, apoi se ridică din nou şi porni înainte, înconjurat de un alai compus din toţi câinii, care nu-şi îngăduiau să se apropie la mai puţin e un arşin de el.

„Îl pierd! Nu, nu se poate”, se gândi Nikolai, continuând să strige cu vocea răguşită:

— Karai! Uliuliu! strigă el, căutându-şi din ochi dulăul bătrân, singura lui nădejde. Fără să scape fiara din ochi, Karai îşi încordase trupul şi alerga, atât cât îl mai lăsau puterile lui slăbite de vârstă, ţinându-se în pas cu lupul, alături de el, cu intenţia să-i taie drumul. Dar, judecând după iuţeala cu care fugea lupul şi după fuga greoaie a câinelui, era vădit că planul lui Karai era greşit. Nikolai vedea nu departe de el pădurea, în care, dacă ajungea, lupul avea să dispară de-a binelea. Dar din faţă ie văzu

venind înspre el, la galop, un vânător cu o haită de câini. Mai era speranţă. Un copoi tânăr, lung, de culoare castanie, pe care Nikolai nu-l ştia, dintr-o haită străină, se repezi atât de fulgerător în faţa lupului, încât era cât pe-aci să-l dea peste cap. Lupul se ridică cu o iuţeală la care nu te-ai fi putut aştepta din partea lui şi se repezi la copoiul castaniu, clănţănind din dinţi; în clipa următoare, dulăul, însângerat, cu burta spintecată, schelălăi strident şi căzu cu capul la pământ:

— Karaiuşka! Tată! se tânguia Nikolai.

Mulţumită celor întâmplate, bătrânul copoi, cu smocurile de blană bătându-i şoldurile, tăiase drumul fiarei şi era acum numai la cinci paşi de ea. Ca şi cum ar fi simţit primejdia, lupul se uită chiorâş la Karai, îşi băgă şi mai bine coada între picioare şi-şi mări salturile. În secunda următoare, Nikolai nu văzu decât că se întâmpla ceva cu Karai. Câinele încălecase o clipă pe spinarea lupului şi se prăvălise împreună cu el de-a berbeleacul, într-un şanţ săpat de ape, de lângă ei.

Minutul cât Nikolai îşi putu vedea câinii vânzolindu-se în şanţ cu lupul, a cărui blană sură o zări dedesubtul lor dimpreună cu un picior de dinapoi întins şi cu capul cu urechile pleoştite, în spaima sufocării (Karai îl ţinea de beregată), minutul cât Nikolai putu vedea asta fu pentru el cel mai fericit minut din viaţă. Dar, tocmai când se apucase cu mâna de oblânc ca să descalece şi să-şi înjunghie vânatul, văzu deodată ieşind deasupra grămezii de câini capul lupului, şi apoi picioarele de dinainte aburcându-se pe marginea şanţului. Lupul îşi clănţăni dinţii (Karai nu-l mai ţinea de beregată), îşi făcu vânt din şanţ cu picioarele de dinapoi şi, scăpând iar de câini, o luă înainte, ca din puşcă, drept, cu coada între picioare. Karai ieşi anevoie din şanţ, lovit greu sau rănit, pesemne; blana i se făcuse perie pe spinare.

— Doamne! Pentru ce? strigă deznădăjduit Nikolai.

Unul dintre gonacii unchiului venea în galop din partea cealaltă, tăind calea fiarei. Câinii lui opriră lupul, care în curând fu din nou împresurat.

Nikolai, grăjdarul lui, unchiul şi gonaciul acestuia dădeau târcoale fiarei, strigau şi hăuleau, gata în fiecare clipă să descalece ori de câte ori lupul se aşeza jos, şi pornind iar înainte ori de câte ori lupul se scutura şi mai făceau un salt spre desişul care trebuia să-l salveze.

Danilo, care auzise hăulitul chiar de la începutul goanei, alergase spre liziera pădurii. Văzuse cum luase Karai de gât lupul şi-şi oprise calul, crezând că treaba era săvârşită. Dar când observă că vânătorii nu descălecă şi că lupul se scutură şi o ia iar la fugă, Danilo, întocmai cum făcuse şi Karai, se îndreptă nu spre lup, ci spre desişul pădurii, pentru a-i tăia calea. Datorită direcţiei pe care o luase, el se apropie de lup tocmai în momentul când îl opriseră pentru a doua oară câinii unchiului.

Danilo galopa tăcut, ţinând pumnalul gol în mâna stângă şi lovind ca apucat cu harapnicul în coastele ieşite ale murgului.

Nikolai nu-l văzu şi nu-l auzi pe Danilo până în clipa când murgul lui, respirând greu, trecu ca vântul pe lângă el. Apoi auzi zgomotul căderii unui trup şi văzu cum Danilo, culcat în mijlocul haitei de câini, la pământ, îndărătul lupului, căuta să-l apuce de urechi. Era neîndoielnic acum, şi pentru câini, şi pentru vânător, şi pentru lup, că totul se sfârşise. Fiara, pleoştind urechile, înspăimântată, încerca să se ridice, dar câinii o ţintuiau locului. Danilo, ridicându-se, făcu saltul atacului, se prăvăli cu toată greutatea peste lup, de parc-ar fi vrut să se culce ca să se odihnească şi-l apucă de urechi. Nikolai voi să-l înjunghie, dar Danilo îi şopti: „Nu-i nevoie, îl legăm”, şi schimbându-şi poziţia, puse un picior pe grumazul lupului. Îi băgară apoi un ţăruş în gură, îl legară cu curele, ca şi cum i-ar fi pus un căpăstru, îi legară burduf şi picioarele, şi Danilo rostogoli de două-trei ori fiara cu piciorul, de pe o parte pe cealaltă.

Apoi, cu fericirea întipărită pe chipurile lor obosite, oamenii ridicară uriaşul lup viu pe spinarea unui cal care sforăia şi se dădea mereu în lături, iar câinii îl însoţiră, urlând, până la locul unde era hotărât să se adune toată lumea. Copoii prinseseră doi pui, iar ogarii, trei. Vânătorii se adunau, fiecare cu prăzile şi poveştile isprăvilor lui şi toţi se apropiau să vadă lupul cel bătrân, care, cu capul lui, lat în frunte, atârnat, şi cu ţăruşul în gură, se uita cu ochi mari, sticloşi, la mulţimea de câini şi de oameni ce-l înconjurau. Când îl atingea cineva, lupul îşi smuncea picioarele legate şi se uita sălbatic şi în acelaşi timp simplu la toată lumea. Contele Ilia Andreici se apropie şi el să pună mâna pe lup.

— O, ce namilă de lup, zise el. E un lup bătrân, hai? Îl întrebă pe Danilo, care stătea lângă el.

— Bătrân, luminăţie, răspunse Danilo, scoţându-şi cu grabă căciula.

Contele îşi aminti de lupul lui, pe care-l scăpase, şi de ciocnirea cu Danilo.

— Numai că prea eşti supărăcios, măi frate, îi zise contele.

Danilo nu spuse nimic, ci zâmbi doar cu un zâmbet sfios şi plăcut, de copil blând.

VI.

CONTELE CEL BĂTRÂN PLECĂ spre casă. Nataşa şi Petea făgăduiră să plece şi ei numaidecât. Vânătoarea îşi urma cursul, căci era încă devreme. Pe la amiază se dădu drumul copoilor într-un crâng de pe marginea unei râpe. Nikolai, de pe miriştea în care se afla, îşi vedea toţi vânătorii.

În dreptul lui Nikolai erau nişte semănături de toamnă; acolo, într-o groapă, după o tufă de alun, şedea un vânător de-al său. Îndată ce li se dădu drumul câinilor, Nikolai auzi lătratul rar şi cunoscut al lui Voltorn; alţi câini i se alăturară, fie lătrând, fie reluând urmărirea. După câteva minute, cei din pădure dădură semnalul de urmărirea vulpii, şi atunci întreaga haită de câini o luă în goană pe coama unui deal, înspre semănăturile de toamnă din apropierea lui Nikolai.

Vedea căciulile roşii ale vânătorilor ce galopau pe malul împădurit al râpei, vedea până şi câinii, şi aştepta din clipă în clipă să vadă cum din partea cealaltă, din semănături, apare vulpea.

Vânătorul din şanţ se mişcă de la locul său, dădu drumul câinilor şi, în clipa următoare, Nikolai văzu o vulpe roşcată, scundă şi ciudată, care, ridicându-şi coada stufoasă, se furişa cu iuţeală peste câmp. Câinii se repeziră la ea. Iată-i acum lângă ea. Vulpea începe să facă ocoluri printre ei, din ce în ce mai dese ocoluri, şi să-şi încolăcească în jurul trupului coada ei stufoasă; şi iată că zboară spre ea un câine alb, străin, şi după el unul negru. Totul începe să se învălmăşească, până ce câinii, cu capetele spre vulpe şi partea de dindărăt a corpului depărtată, alcătuiesc o stea, uşor legănată. Doi vânători, unul cu căciula roşie, altul străin, îmbrăcat într-un caftan verde, vin spre câini.

„Asta ce mai e? Se întrebă Nikolai. De unde o fi ieşit vânătorul ăsta? Nu-i de-al unchiului!”

Vânătorii uciseră vulpea şi rămaseră îndelung în picioare, fără să se grăbească s-o ia. În preajma lor, duşi de căpăstru, se vedeau caii cu şeile înalte, şi câinii care se întinseseră la pământ. Vânătorii tot dădeau din mâini şi trebăluiau ceva cu vulpea. La un moment dat, tot dintr-acolo se auzi un sunet de corn, semnalul stabilit pentru cazuri de încăierare.

— E un vânător de-al lui Ilaghin; s-a luat la ceartă cu Ivan al nostru, zise grăjdarul lui Nikolai.

Nikolai îşi trimise grăjdarul să-i cheme pe Nataşa şi Petea şi o luară la pas spre locul unde gonacii îşi adunau câinii. Câţiva vânători o porniră în galop spre locul încăierării.

Nikolai sări de pe cal şi se opri lângă copoi, împreună cu Nataşa şi Petea care sosiseră şi ei; aştepta să afle cum avea să se încheie cearta. De după liziera pădurii apăru călare, cu vulpea atârnată la oblânc, vânătorul care se încăierase şi se apropie de tânărul boier. Îşi scoase de departe căciula, dându-şi osteneala să vorbească respectuos; dar era palid,

gâfâia şi pe chip i se citea mânia. Un ochi îi era învineţit, dar el pesemne nici nu prinsese de veste.

— Ce-a fost acolo cu voi? Întrebă Nikolai.

— Auzi colo, vine să-njunghie vânatul de sub ogarii noştri! Păi o prinsese căţeaua mea cea sură. Dar pas' de te-nţelege cu ei! Hop, pune mâna pe vulpe! Ei, atunci, i-am arătat eu vulpe! Uite-o colea, la oblânc. Dar pe ăsta nu-l vrei? Se răsti vânătorul, arătând cu mâna la cuţitul din brâu şi închipuindu-şi pesemne că-l are în faţa ochilor tot pe vrăjmaş.

Nikolai, fără să mai lungească vorba cu vânătorul, îşi rugă sora şi fratele să-l aştepte şi plecă spre locul unde se afla grosul vânătorilor duşmani, ai lui Ilaghin.

Vânătorul învingător intră în ceata vânătorilor şi începu să-şi povestească şi acolo isprăvile, pe când tovarăşii făcuseră curioşi cerc în jurul lui.

Cauza era că Ilaghin, cu care Rostovii erau în ceartă şi proces, vâna pe terenurile care, în virtutea dreptului cutumiar, le reveneau Rostovilor, şi că acum poruncise, înadins se pare, unui vânător al său, să se apropie de pădurea în care vânau Rostovii, şi-i dăduse astfel prilej gonaciului său să ia vânatul de sub câinii străini, Nikolai nu-l văzuse niciodată pe Ilaghin, dar, cum de obicei în judecăţile şi sentimentele sale el nu cunoştea cumpătul, îl ura din toată inima şi-l socotea cel mai înrăit vrăjmaş al său, numai din cele auzite despre tâlhăriile şi samavolniciile puse pe seama acestui moşier. Aşa că porni acum turbat de mânie spre el, strângând cu putere în mână harapnicul, gata să treacă la orice acţiune, oricât de hotărâtă şi primejdioasă, împotriva duşmanului său.

De-abia ieşise în marginea pădurii, când şi văzu venind spre el, însoţit de doi gromi, un boier gras, cu căciulă de blană de castor, călărind un splendid cal negru.

În loc de duşman, Nikolai găsi în Ilaghin un moşier prezentabil şi manierat, care dorea mult să-i facă tânărului conte cunoştinţa. Apropiindu-se de Rostov, Ilaghin îşi ridică

puţin de pe cap cartuzul îmblănit şi-i spuse că-i pare foarte rău de cele întâmplate şi că va da ordin să fie pedepsit vânătorul care-şi permisese să culeagă vânatul de sub câinii străini. Îl rugă apoi pe conte să-i dea voie să se prezinte şi-i propuse să vâneze pe terenurile lui.

Nataşa, temându-se de cine ştie ce faptă îngrozitoare din partea fratelui ei, se ţinea emoţionată după el, la distanţă mică. Văzând însă că adversarii se salută prieteneşte, se apropie de ei. Ilaghin îşi ridică şi mai respectuos cartuzul îmblănit în faţa Nataşei şi, zâmbind amabil, spuse contesei că e o adevărată întruchipare a Dianei, atât prin pasiunea ei pentru vânătoare, cât şi prin frumuseţea ei, despre care auzise atâtea.

Ilaghin, spre a repara greşeala vânătorului său, îl invită stăruitor pe Rostov să vină să vâneze pe un loc al lui, aflat la depărtare de o verstă, pe care şi-l păstrase numai pentru sine şi care, după spusele lui, mişuna de iepuri. Nikolai consimţi şi ceata vânătorilor, acum de două ori mai numeroasă, porni mai departe.

Până la terenul de vânătoare al lui Ilaghin, drumul trecea pe câmpuri. Boierii călăreau împreună. Unchiul, Rostov şi Ilaghin se uitau pe furiş la câinii străini, străduindu-se să nu prindă nimeni de veste cu câtă înfrigurare caută ei, în mijlocul acestor copoi, pe rivalii câinilor lor.

Pe Rostov îl izbi mai cu seamă frumuseţea unei căţele de rasă pură din haita lui Ilaghin, nu prea înaltă, zveltă, cu muşchii ca de oţel, cu botul ascuţit, cu ochii negri bulbucaţi şi cu pete roşii pe corp. Auzise şi el de câinii iuţi ai lui Ilaghin şi în frumuseţea asta de căţea văzu o rivală a Milkăi.

În mijlocul unei discuţii serioase, începută de Ilaghin cu privire la recolta anului, Nikolai arătă spre căţeaua cu pete roşii.

— Frumoasă e căţeaua asta a dumitale! Spuse el pe un ton nepăsător. E iute?

— Asta? Da, e bună căţea, prinde, răspunse Ilaghin cu un aer indiferent, deşi vorbea de Erza lui cea tărcată cu roşu,

pentru care dăduse cu un an înainte unui vecin al lui trei familii de ţărani. Aşadar, nici dumneavoastră, conte, nu vă prea lăudaţi cu recolta de anul acesta? Continuă el convorbirea întreruptă.

Apoi, socotind politicos să răspundă la amabilitatea contelui în acelaşi chip, Ilaghin se uită la câinii lui Rostov şi se opri asupra Milkăi, care-i sărise în ochi prin spinarea ei latră.

— Frumoasă e căţeaua aceea cu pete negre a dumitale, trupeşă! Zise el.

— Da, nimic de zis, aleargă bine, răspunse Nikolai. „De ne-ar ieşi acum în câmp un şoldan gras, ţi-aş arăta eu cine-i Milka!" gândi Nikolai şi, întorcându-se spre grăjdarul lui, anunţă că dă o rublă aceluia care dă cel dintâi de urma unui iepure.

— Eu nu înţeleg, continuă Ilaghin, cum pot fi alţii invidioşi pentru vânat şi pentru câini; vorbesc de mine, conte. Pe mine, ştiţi, mă distrează plimbarea; iată, mai întâlneşti o societate ca asta… ce poate fi mai plăcut? (Şi-şi scoase iar cartuzul de castor în faţa Nataşei.) Cât despre grija de a aduce piei, şi câte aduc, mi-e absolut indiferent!

— Aşa-i.

— Sau să mă simt jignit pentru că vreun câine al altui vânător prinde şi nu al meu! Eu nu-s îndrăgostit decât de vânătoare, de goana în sine. Nu-i aşa, conte? Pe urmă, socot că…

— Pe el! Pe el! Se auzi în vremea asta strigătul pre lung al unuia dintre gonacii rămaşi în urmă. Acesta se oprise în loc pe o movilită, în mijlocul miriştii, ridicând harapnicul şi repetând din nou, prelung: Pe el! (Strigătul acesta şi harapnicul ridicat dădeau de veste că vede un iepure pitulat.)

— Aha, l-a zărit, mi se pare, spuse cu un aer nepăsător Ilaghin. Ce zici, să-l gonim, conte?

— Da, să ne apropiem, întâi… dar ce, împreună? Răspunse Nikolai, uitându-se la Erza şi la Rugai cel roşu al unchiului,

cei doi rivali pe care nu avusese niciodată prilejul să-i pună la întrecere cu câinii lui. „Şi dacă o face de ruşine pe Milka mea?” îşi zise el, în timp ce înainta alături de unchi şi de Ilaghin, spre iepure.

— E iepure bătrân? Întrebă Ilaghin, apropiindu-se de vânătorul care dăduse semnalul şi, uitându-se la Erza, o fluieră nu fără emoţie…

— Dar dumneata, Mihail Nikanorâci? Se adresă el unchiului.

Bătrânul călărea încruntat.

— Ce să mă mai bag şi eu! Ai dumneavoastră, scurt şi cuprinzător! Aţi dat câte un sat de oameni pe un câine, vă costă mii de ruble. Încercaţi-i pe-ai dumneavoastră, eu am să stau să mă uit.

— Rugai! Na, na! Strigă el. Rugaiuşka! Repetă el, exprimându-şi fără să vrea, prin diminutivul întrebuinţat, toată duioşia şi nădejdea pusă în câinele acesta roşcat.

Nataşa văzu şi simţi emoţia tainică a celor doi bătrâni şi a fratelui ei şi-şi dădu seama că şi ea era emoţionată.

Vânătorul şedea pe moviliţă tot cu harapnicul ridicat, în timp ce boierii se apropiau de el, la pas; mişcarea copoilor se zărea chiar pe linia orizontului, şi închidea iepurelui trecerea; vânătorii ceilalţi, care nu erau boieri, făceau acelaşi lucru. Totul avea o mişcare înceată şi gravă.

— În ce parte stă cu capul? Întrebă Nikolai când fu la o sută de paşi de vânătorul de pe moviliţă.

Dar vânătorul n-apucă să-i răspundă că iepurele, presimţind ger la noapte, sări din culcuş. Haita de copoi se azvârli la vale, după iepure; din toate părţile ogarii, dezlegaţi din lese, se repeziră înspre copoi şi înspre iepure. Toţi vânătorii aceştia care se mişcaseră aşa de încet până acum – gonacii strigând „stai!” ca să-şi adune copoii, iar paznicii ogarilor hăulind „pe el” ca să şi-i adune pe ai lor unde trebuia – începură să galopeze pe câmp. Ilaghin cel calm, Nikolai, Nataşa şi unchiul zburau călare, fără să ştie cum şi încotro, având în ochi numai câinii şi iepurele şi

temându-se doar să nu scape o clipă din priviri goana. Iepurele se întâmplase să fie bătrân şi iute. În clipa când sărise, n-o luase numaidecât la fugă, ci-şi ciulise urechile şi stătuse să asculte strigătele şi tropotele care veneau dintr-o dată din toate părţile; apoi făcuse vreo zece sărituri rare, lăsând câinii să se apropie şi, în cele din urmă, alegând direcţia şi dându-şi seama de primejdie, îşi lăsase urechile pe spate şi se aşternuse pe fugă cât îl ţineau picioarele. Fugea peste mirişti, dar în faţa lui se vedeau nişte semănături de toamnă, pe unde pământul era noroios. Cei doi câini ai vânătorului de pe moviliţă, fiind mai aproape, zăriră cei dintâi iepurele şi se luară după el; dar erau departe de a-l ajunge, când, din urma lor, Erza cea cu pete roşii a lui Ilaghin îi întrecu în zbor, se apropie de iepure la o lungime de câine şi se repezi cu iuţeală înfricoşătoare drept la coada lui, dar, crezând că l-a şi apucat, se dădu peste cap. Iepurele îşi încovoie spinarea şi-şi înteţi fuga. După Erza fu rândul Milkăi, cea tărcată cu negru şi lată-n spinare, să se apropie fulgerător de iepure.

— Miluşka, mamă! Se auzi atunci strigătul de triumf al lui Nikolai.

Părea că acuşi-acuşi se azvârle pe iepure şi-l prinde, dar căţeaua îl ajunse şi trecu de el. Iepurele scăpă de primejdie, rămânând în urmă. Atunci se repezi din nou frumoasa Erza şi ajunse chiar în coada iepurelui, gata-gata să-l apuce de picior.

— Erzânka, fetiţo! Răsună un glas plângăreţ, ce nu mai părea să fie al lui Ilaghin.

Dar Erza nu-i ascultă ruga. Chiar în clipa când trebuia să fie înhăţat, iepurele sări şi o luă iepureşte pe hatul de lângă verdeaţa vecină cu miriştea. Şi din nou Erza şi Milka se alăturară, ca o pereche de cai înhămaţi la aceeaşi oişte, şi începură să gonească împreună după iepure. Dar hatul era pentru iepure un teren mai uşor de străbătut şi câinii nu se putură apropia de el atât de repede.

— Rugai! Rugaiuşka! Scurt şi cuprinzător! Se auzi atunci strigând altă voce, şi Rugai, roşcatul şi ghebosul copoi al unchiului, repezindu-se şi întinzându-şi spinarea, ajunse repede în rând cu ceilalţi doi câini, îi întrecu şi, năpustindu-se cu şi mai mare avânt asupra iepurelui, îl împinse din hat în semănăturile-nverzite, intră şi el până la genunchi în iarba murdară, apoi încă un salt, şi nu se mai văzu nimic decât cum Rugai se dădea peste cap, cu iepure cu tot, şi apărea, murdar de noroi pe spinare.

Câinii formară iarăşi o stea din trupurile lor în jurul lui Rugai. După un minut, toţi vânătorii fură lângă hărmălaia câinilor care se înghesuiau. Unchiul singur, fericit, descălecă şi înjunghie iepurele. Cât timp îl scutura, ca să-i scurgă sângele, privea agitat cu ochii măriţi în jurul lui şi nu-şi găsea mâinilor şi picioarelor loc, vorbind întruna, fără să ştie nici el cu cine şi ce. „Bună treabă, scurt şi cuprinzător… e un câine… i-a-ntrecut pe toţi, chiar şi pe cei de mii de ruble – scurt şi cuprinzător!” spunea el, gâfâind şi uitându-se morocănos împrejur, ca şi cum ar fi ocărât pe cineva, ca şi cum toţi i-ar fi fost duşmani, toţi l-ar fi persecutat şi abia acum, în sfârşit, avea şi el prilej să-şi ia revanşa. „Iată, ăştia vi-s câinii de mii de ruble, scurt şi cuprinzător!”

— Rugai, na-ţi lăbuţa! Spuse el, aruncându-i câinelui laba de iepure murdară de noroi. O meriţi, scurt şi cuprinzător!

— E obosită, a dat trei goane singură astăzi, vorbi Nikolai tot fără să-l audă nimeni şi fără să-şi bată capul să vadă dacă-l ascultă cineva sau nu.

— Ei, dacă a luat-o de-a curmezişul! Spuse grăjdarul lui Ilaghin.

— Dar ce avânt luase! Un iepure fugărit aşa îl prinde orice javră, spuse deodată cu el şi Ilaghin, roşu şi abia mai răsuflând de goana calului şi de emoţie.

Şi-n acelaşi timp Nataşa, fără să-şi tragă răsuflarea, chiuia vesel, triumfător, atât de strident că-ţi ţiuiau urechile. Prin chiotul acesta, ea spunea tot ce spuneau şi vorbele

încurcate ale celorlalţi vânători. Şi chiotul ei suna atât de ciudat, atât de sălbatic, încât, dacă ar fi fost în altă împrejurare, ar fi trebuit să se ruşineze ea singură de sălbatica lui sonoritate, iar ceilalţi s-ar fi mirat. Unchiul îşi legă singur iepurele, îl aruncă ager, voiniceşte, pe spinarea calului, ca şi cum i-ar fi sfidat pe toţi prin gesturile acestea, cu aerul că nici măcar să vorbească n-are chef, atât îi dispreţuieşte; apoi sări în şa şi porni. Toţi, în afară de el, păreau trişti şi jigniţi; se răzleţiră şi abia târziu îşi putură reveni la nepăsarea prefăcută dinainte. Multă vreme încă tot traseră cu ochiul spre Rugai cel roşu care, murdar de noroi pe spinarea curbată, îşi vedea de drum cu un aer calm, de învingător, zăngănindu-şi lanţul la picioarele calului stăpânului său.

„Ce vreţi, sunt şi eu un câine ca toţi câinii, cât nu e vorba de goană; dar la goană, să te ţii!” i se părea lui Nikolai că spune câinele cu mersul lui.

Târziu, când unchiul se apropie de Nikolai şi îi spuse ceva, Rostov se simţi măgulit că, după toate cele întâmplate, unchiul îl mai învredniceşte cu o vorbă.

VII.

CÂND, PE SEARĂ, ILAGHIN se despărţi de Nikolai, acesta îşi dădu seama că e la atâta depărtare de casă, încât primi bucuros propunerea unchiului de a îngădui întregii lui suite de vânătoare masul peste noapte în satul acestuia, la Mihailovka.

— Dacă aţi trece pe la mine, scurt şi cuprinzător! Zise unchiul, ar fi şi mai bine; uitaţi-vă, e umezeală afară, aţi putea să vă mai odihniţi, iar duducăi i-am putea înhăma caii la trăsurică.

Propunerea unchiului fu primită; trimiseră un vânător la Otradnoe după trăsură, iar Nikolai, Nataşa şi Petea îşi îndreptară caii spre casa unchiului.

Vreo cinci oameni din curte, şi mai bătrâni, şi mai tineri, ieşiră în întâmpinarea stăpânului lor la intrarea principală. Câteva zeci de femei, bătrâne, tinere şi copile, se iviră

dinspre curtea de din dos ca să se uite la vânătorii care se apropiau călări. Prezenţa Nataşei – o femeie, o doamnă călare – stârni curiozitatea servitorilor de la curtea unchiului, până într-atâta, încât mulţi dintre ei, lăsând la o parte orice sfială, se apropiau de ea, o priveau în ochi şi-şi făceau în faţa ei observaţiile despre ea, ca despre o minune expusă în public, care nu-i om şi nu poate auzi şi pricepe ceea ce se spune despre ea.

— Arinka, ia te uită cum şade, pe o parte! Se ţine singură şi cum i se mai bălăbănesc poalele! Uite, are şi un corn mititel!

— Doamne, iartă-mă, uite şi un cuţit!

— Halal tătăroaică!

— Cum de nu mi te-ai dat peste cap? Spuse cea mai îndrăzneaţă dintre femei, adresându-se de-a dreptul Nataşei.

Unchiul descălecă la intrarea căsuţei lui de lemn, în mijlocul unei grădini cu arbori deşi şi, rotindu-şi privirea pe deasupra servitorilor, strigă poruncitor ca toţi cei de prisos să plece şi să se facă toate pregătirile pentru primirea oaspeţilor şi a suitei lor de vânătoare.

Toţi se împrăştiară în fugă. Unchiul o ajută pe Nataşa să coboare de pe cal şi o conduse de mână pe treptele şubrede de scânduri. Casa, netencuită, cu bârnele vizibile, nu era curată-pahar; nu s-ar fi putut spune că scopul vieţii celor ce o locuiau consta în a înlătura cea mai mică pată, dar nici de delăsare nu putea fi vorba. În tindă mirosea a mere proaspete şi pe pereţi atârnau piei de lup şi de vulpe.

Printr-un antreu, unchiul îşi petrecu oaspeţii într-un mic salon, cu o masă pliantă şi scaune roşii, iar de aici, într-o odaie de primire, mobilată cu o masă de mesteacăn rotundă şi cu o canapea, şi, în sfârşit, în cabinetul unchiului, unde era o canapea cam desfundată, un covor uzat şi portretele lui Suvorov, ale părinţilor gazdei şi al gazdei însăşi, în uniformă militară. În cabinet plutea un miros tare de tutun şi de câine.

Unchiul îşi rugă oaspeţii să ia loc şi să se simtă ca la ei acasă, apoi ieşi. Rugai, murdar de noroi pe spinare cum era, intră în cabinet şi se culcă pe canapea, curăţindu-şi blana cu limba şi cu dinţii. De lângă cabinet pornea un coridor în care se zăreau nişte draperii rupte pe alocuri. De după draperii se auzeau râs şi vorbă de femeie. Nataşa, Nikolai şi Petea îşi scoaseră hainele groase şi se aşezară pe canapea. Petea îşi sprijini capul într-o mână şi adormi pe dată. Nikolai şi Nataşa tăceau. Le ardeau feţele ca focul; erau flămânzi morţi, dar foarte voioşi. Se uitară unul la altul (după vânătoare, aici în casă, Nikolai nu mai socotea necesar să-şi arate superioritatea bărbătească asupra surorii sale). Nataşa îi făcu fratelui ei semn cu ochiul şi, după ce se sforţară amândoi câtăva vreme să se abţină, izbucniră într-un râs zgomotos, înainte de a fi avut timpul să găsească motiv.

Nu după multă vreme, unchiul se întoarse îmbrăcat într-o cazacă, pantaloni albaştri şi cizme mici de casă. Şi Nataşa îşi dădu seama că acest costum, în care ea-l văzuse odată la Otradnoe şi-l privise cu mirare batjocoritoare, era un costum adevărat, cu nimic mai urât decât redingotele sau fracurile. Unchiul era şi el voios; nu numai că nu fu jignit de râsul celor doi fraţi (nici prin gând nu-i trecea că ar putea râde cineva de felul lui de viaţă), dar se asocie şi el la râsul lor fără motiv.

— Şi uite aşa, tânără contesă, scurt şi cuprinzător! N-am mai văzut alta ca dumneata! Zise el, dându-i lui Rostov o pipă cu ciubuc lung şi luându-şi pentru sine una scurtă, pe care o prinse, cu un gest care se vedea că-i intrase în obicei, între cele trei degete cu care scrii.

— Ziua întreagă ai stat tot în şa, ca un bărbat, şi parcă nici nu-ţi pasă!

Curând după unchi, se auzi cum deschidea uşa o servitoare – după lipăitul paşilor era desculţă – şi în pervazul uşii se ivi o femeie rumenă, grasă şi frumoasă, de vreo patruzeci de ani, cu bărbie dublă şi cu buze cărnoase

şi roşii, pe braţe cu o tavă mare, încărcată. Cu priviri ospitaliere şi pline de farmec, ca şi mişcările ei, stătu să se uite la oaspeţi şi, cu un surâs graţios, se înclină după cuviinţă în faţa lor. Cu toate că era mai mult decât obişnuit de grasă, fapt care o silea să-şi ţină pieptul şi pântecele scoase înainte şi capul puţin pe spate, femeia aceasta (menajera unchiului) păşea extraordinar de uşor. Se apropie, puse tava pe masă şi, cu mâinile ei albe şi moi, orândui cu dibăcie sticlele, gustările şi dulciurile. Când sfârşi treaba, se retrase lângă uşă şi rămase acolo în picioare, cu zâmbetul pe buze. „Iată-mă, asta-s eu! Acum îl înţelegi pe unchiul?” îi spunea lui Rostov făptura ei. Cum să nu-l înţeleagă! Nu numai Rostov, dar şi Nataşa îl înţelegea pe unchi, înţelegea tâlcul sprâncenelor uşor încruntate şi al zâmbetului fericit şi mulţumit de sine, care-i încreţise uşor buzele de cum intrase Anisia Feodorovna. Pe tavă, ea adusese rachiuri drese cu felurite ierburi, lichioruri de casă, ciuperci murate, alivenci de făină neagră în unt topit, miere de fagure, miere fiartă şi spumoasă, şi fructe: mere, alune proaspete, alune prăjite şi nuci zaharisite în miere. După asta, Anisia Feodorovna mai aduse dulceţuri, făcute care cu miere, care cu zahăr, şi şuncă şi găină proaspăt friptă.

Toate acestea erau din gospodăria, din cămara şi din bucătăria Anisiei Feodorovna; toate aveau izul şi gustul Anisiei Feodorovna. Toate aminteau de sănătatea, curăţenia, albul obrajilor şi zâmbetul ei prietenos.

— Mâncaţi, drăguţă domnişoară contesă, spunea ea, îmbiind-o pe Nataşa când cu una, când cu alta dintre bunătăţile acestea.

Iar Nataşa mânca din toate şi i se părea că asemenea alivenci în unt topit nu mai mâncase nicăieri, de când era pe lume, nici dulceţuri atât de aromate şi nici găină atât de gustoasă. Anisia Feodorovna ieşi. Rostov şi unchiul stropiră cina cu vişinată şi vorbiră de vânătoarea trecută, de vânătoarea viitoare, de Rugai şi de câinii lui Ilaghin. Nataşa

şedea dreaptă pe canapea, ascultându-i, şi ochii îi străluceau. De câteva ori încercă să-l trezească pe Petea ca să-i dea ceva de mâncare, dar el bolborosea ceva de neînţeles, pesemne fără să se trezească.

Nataşei îi era inima aşa de uşoară, atât de fericită, aşa de bine se simţea în mediul acesta nou pentru ea, încât nu mai avea decât teama ca nu cumva să vină prea curând trăsura după ea. După o scurtă tăcere, aşa cum se întâmplă aproape totdeauna cu oamenii care-şi primesc întâia oară-n casă musafirii, unchiul vorbi ca pentru sine, răspunzând unui gând, pe care-l simţea stăruind în mintea oaspeţilor săi.

— Uite, aşa-mi închei eu zilele… Murim, scurt şi cuprinzător! Şi nu mai rămâne nimic din viaţa noastră. La ce să mai păcătuim?!

Chipul unchiului era deosebit de expresiv, şi chiar frumos, când spunea asta. Ascultându-l, Rostov îşi aduse, fără să vrea, aminte de tot ce auzise de la tatăl său şi de la alţi vecini, care-l vorbeau de bine pe unchi. I se dusese vestea de-a lungul şi de-a latul guberniei, pentru nobleţea lui sufletească, dezinteresarea şi ciudăţeniile lui. Îl chemau oamenii la consiliile de familie ca arbitru, îl numeau executor testamentar, îşi dădeau toate secretele pe mâna lui şi-l alegeau fie judecător, fie în alte slujbe, dar el fugea cu încăpăţânare de toate serviciile publice, petrecându-şi toamna şi primăvara pe câmpuri, călare pe roibul lui, iarna la gura sobei şi vara lungit în parcul lui cu arbori stufoşi.

— De ce nu-ţi iei o slujbă, unchiule?

— Am fost slujbaş, dar m-am lepădat. Nu-s bun de nimic, scurt şi cuprinzător! Nu mă pricep la nici o treabă. Asta-i de voi, pe mine nu mă prea ajută mintea. Iaca, dacă-i vorba de vânătoare, e altceva, atunci, zis şi făcut! Ia deschideţi uşa aici, strigă el, ce mi-aţi închis-o!

Uşa din fundul coridorului (pe care unchiul îl numea colidor) ducea la odaia vânătorilor – a burlacilor, aşa se zicea odăii din apartamentul bărbaţilor destinată

vânătorilor. Picioare goale lipăiră iute din nou şi o mână nevăzută deschise uşa dinspre odaia vânătorilor. Din coridor se auzi limpede cântecul unei balalaici, ajunsă de bună seamă pe mâini meştere. Nataşa, care trăsese de multă vreme cu urechea la aceste sunete, ieşi acum pe coridor ca să audă mai bine.

— Asta-i Mitka al meu, vizitiul… I-am cumpărat o balalaică bună, îmi place, spuse unchiul.

Stabilise regula ca, de câte ori vine de la vânătoare, Mitka să-i cânte din balalaică, în odaia burlacilor-vânători. Mult îi plăcea unchiului să asculte muzica asta!

— Ce frumos! Zău, e splendid, zise Nikolai, cu oarecare dispreţ involuntar, ca şi cum i-ar fi fost ruşine să recunoască faţă de ceilalţi cât îi plăceau de mult sunetele muzicii acesteia.

— Cum splendid? Repetă cu reproş Nataşa, simţind tonul cu care se exprimase fratele ei. Nu splendid, e o minune! Întocmai cum ciupercile, mierea şi lichiorurile unchiului i se păruseră cele mai gustoase din lume, tot aşa şi cântecul balalaicii i se păru în clipa aceea culmea desfătării muzicale.

— Mai cântă, te rog, mai cântă, zicea Nataşa din uşă, cum înceta cântecul de balalaică.

Mitka îşi acordă instrumentul şi melodia Barânea489 răsună din nou, cu variaţii când pe o coardă, când pe toate coardele. Unchiul asculta, cu capul aplecat pe un umăr şi cu un zâmbet abia perceptibil. Melodia Barânea fu repetată de o sută de ori. În câteva rânduri, melodia trebui să fie întreruptă pentru acordarea instrumentului, dar de fiecare dată ţâşneau din ea aceleaşi sunete care, departe de a plictisi pe ascultători, le dădeau cheful să le audă iară şi iară. Anisia Feodorovna intră şi se sprijini, cu trupul ei plin, de uşorii uşii.

— Vă place să ascultaţi, contesă? Se întoarse ea spre Nataşa şi-i zâmbi într-un chip care semăna surprinzător de mult cu zâmbetul unchiului. Bine-i mai zice!

— Ei, uite, aici nu face cum trebuie, vorbi dintr-o dată unchiul, dând din mână cu un gest energic. Aici trebuie să se piardă în triluri – scurt şi cuprinzător! Triluri!

— Ştii şi dumneata să cânţi, unchiule? Întrebă Nataşa.

Unchiul nu răspunse şi zâmbi.

— Ia uită-te, Anisiuşka, vezi: sunt întregi strunele ghitarei, hai? N-am mai pus de mult mâna pe ea – scurt şi cuprinzător! M-am lăsat de cântat!

Cu mersul ei uşor, Anisia Feodorovna ieşi să împlinească dorinţa stăpânului şi aduse plină de voie bună ghitara.

Unchiul, fără să se uite la nimeni, suflă praful de pe ghitară, bătu cu degetele lui ciolănoase în cutia instrumentului, îl acordă şi se îndreptă în jilţ. Apoi apucă partea de sus a gâtului ghitarei (îndepărtându-şi puţin cotul stâng, cu un gest teatral), făcu cu ochiul Anisiei Feodorovna şi începu, nu motivul Barânea, ci un acord sonor şi curat, după care, liniştit, măsurat, dar sigur, începu într-un tempo foarte potolit cunoscutul cântec: Pe u-li-i-ţa târgului. Motivul cântecului îşi găsi treptat, odată cu voioşia lui cuviincioasă (întocmai aceeaşi voioşie care se răspândea din întreaga fiinţă a Anisiei Feodorovna), ecou în sufletul lui Nikolai şi al Nataşei. Anisia Feodorovna se înroşi, îşi ascunse faţa în basma şi ieşi râzând din odaie. Unchiul îşi înfrumuseţa mai departe, curat, meticulos, stăruitor şi energic, cântecul, cu privirea transfigurată şi plină de focul inspiraţiei, aţintită tot spre locul de unde plecase Anisia Feodorovna. Sub mustaţa-i căruntă, cam într-o parte, era ceva care cam aducea a râs, abia perceptibil, şi aducea a râs mai cu seamă atunci când, pe măsură ce cântecul se desfăşura, iuţea tactul, sau locurile unde sfârşea o variaţie pentru a începe alta.

— Minunat, minunat, unchiule! Mai cântă-ne, mai cântă-ne! Strigă Nataşa în clipa când el sfârşi cântecul şi, sărind de la locul ei, îl îmbrăţişă şi îl sărută. Nikolenka, Nikolenka, exclamă ea, privindu-şi fratele, ca şi cum l-ar fi întrebat: ce-o mai fi şi asta?

Şi lui Nikolai îi plăcuse foarte mult cântecul unchiului. Acesta mai cântă o dată acelaşi cântec. Chipul zâmbitor al Anisiei Feodorovna se ivi din nou în uşă, iar după ea, şi alte chipuri… „La umbra din aluniş, vine mândra pe furiş!” cânta unchiul, apoi execută iar o cadenţă măiestrită, o curmă pe loc şi scutură din umeri.

— Mai zi, mai zi, unchiule dragă, gemu Nataşa cu o voce atât de rugătoare, ca şi cum viaţa ei de asta ar fi atârnat.

Unchiul se sculă în picioare şi păru că în el sunt doi oameni – unul dintre ei zâmbi grav celuilalt, un ghiduş, iar ghiduşul intonă o naivă şi foarte curat cântată introducere la dans.

— Hai, nepoată! Strigă unchiul, făcând înspre Nataşa un gest larg cu mâna care tocmai întrerupsese un acord.

Nataşa îşi aruncă de pe umeri basmaua în care fusese înfăşurată, veni de-a fuga în faţa unchiului şi, punându-şi mâinile în şolduri, îşi săltă umerii şi se opri locului.

Unde, cum şi când sorbise din aerul rusesc pe care-l respira – fata asta de conte, crescută sub supravegherea unei emigrante franceze – când sorbise acest duh, de la cine luase ea aceste gesturi, pe care savantlâcul acelor pas-de-châle ar fi trebuit demult să le înăbuşe? Căci duhul acesta şi gesturile care-l exprimau erau tocmai acel inimitabil şi cu neputinţă de însuşit suflet rusesc, pe care-l aşteptase unchiul de la ea. De cum se oprise în faţa lor fata, zâmbindu-le cu un aer ceremonios, mândru, dar hâtru şi vesel, teama de la început, care-i cuprinsese atât pe Nikolai, cât şi pe ceilalţi, la gândul că Nataşa nu va izbuti să danseze aşa cum trebuie, se spulberă şi toată lumea începu s-o admire.

Nataşa dansă atât de bine şi atât de exact şi le împlini cu atâta artă aşteptările, încât Anisia Feodorovna, care-i dăduse la timp batista, fără de care nu se poate, râdea printre lacrimi, privind-o pe această contesă subţirică şi graţioasă, atât de străină de ea, crescută în mătase şi

catifea, care putea simţi tot ceea ce simţea şi Anisia, şi tatăl Anisiei, şi mătuşa, şi mama ei, şi fiecare rus în parte.

— Ei, contesă mică, scurt şi cuprinzător! Spuse vesel unchiul când ea sfârşi jocul. Aşa nepoată zic şi eu! Acum, doar să-ţi alegi şi un bărbăţel bun, scurt şi cuprinzător!

— Şi-a ales, spuse Nikolai zâmbind.

— Da? Se miră unchiul, uitându-se întrebător la Nataşa, care-i răspunse printr-o aplecare a capului şi zâmbi fericită.

— Şi încă ce bărbat! Zise ea.

Dar, nu rosti bine vorba asta şi un nou torent de gânduri şi simţiri i se trezi în suflet. Ce-o fi vrut să spună zâmbetul lui Nikolai, atunci când a zis: „Şi-a ales”? Era bucuros sau nu? Parc-ar crede că Bolkonski al meu nu ar aproba, n-ar înţelege bucuria noastră de acum. Dar nu; el ar înţelege totul. „Unde o fi el acum?” se gândi Nataşa şi chipul i se făcu dintr-o dată grav. Dar asta nu dură decât o clipă. „Nu, nu trebuie să mă mai gândesc la asta”, îşi spuse ea şi, zâmbind, se aşeză din nou lângă unchi, rugându-l să mai cânte ceva.

Unchiul mai cântă un cântec şi apoi o dădu într-un vals; pe urmă, după ce tăcu o vreme, îşi drese glasul tuşind şi prinse a-şi zice cântecul lui favorit, un cântec de vânătoare:

Neaua se-aşterne domoală, Albă pe ţarina goală…

Unchiul cânta aşa cum cântă poporul, cu convingerea naivă şi deplină că toată însemnătatea cântecului stă în cuvinte, că melodia vine de la sine şi că muzică de sine stătătoare nu există, ci e, numai aşa, o haină pentru vorbe. Aşa se face că această melodie, inconştientă ca şi cântecul păsărilor, sună neobişnuit de frumos în gura unchiului. Pe Nataşa, cântecul unchiului o transportase. Era în extaz. Hotărî chiar să nu mai ia lecţii de harfă şi să cânte de aci încolo numai la ghitară. Rugă pe unchi să-i dea ghitara şi nimeri numaidecât acordurile cântecului.

Către ora zece sosiră lineika490, droşca şi trei oameni călări trimişi după Nataşa şi Petea. Contele şi contesa nu ştiau unde or fi şi erau tare îngrijoraţi din pricina lor.

Petea fu luat pe braţe şi dus, ca un mort, în lineikă; Nataşa şi Nikolai luară loc în droşcă. Unchiul o înveli cu grijă pe Nataşa şi-şi luă rămas bun de la ea, cu o duioşie cu totul nouă la el. Îi conduse apoi pe jos până la un pod rupt, unde trăsurile trebuiau să treacă prin vad, şi dădu ordin câtorva călăreţi de-ai lui să meargă cu fanarele înaintea vânătorilor.

— Cu bine, scumpă nepoţică! Îi strigă Nataşei din întuneric vocea unchiului, şi vocea aceasta nu mai era cea pe care i-o cunoscuse mai demult Nataşa; avea timbrul vocii care cântase adineaurea: „Neaua se-aşterne domoală…”

În satul prin care treceau pâlpâiau luminiţe roşii şi mirosea plăcut a fum.

— E o comoară unchiul! Zise Nataşa, când ieşiră la drumul mare.

— Da, spuse Nikolai, dar nu ţi-e frig?

— Nu, mă simt cum e mai bine. Foarte, foarte bine, răspunse Nataşa, cu nedumerire chiar.

Tăcură apoi îndelung.

Noaptea era întunecoasă şi umedă. Nu puteai vedea nici până la cai; li se auzea doar lipăitul prin noroiul nevăzut.

Ce se petrecea oare în acest suflet de copil atât de receptiv, care vâna atât de lacom şi-şi însuşea toate impresiile, cele mai felurite, ale vieţii? Cum se orânduiau aceste impresii înăuntrul ei? Era nespus de fericită. Când fu aproape de casă, izbuti deodată să cânte cântecul vânătoresc: „Neaua se-aşterne domoală…”, a cărui melodie o bâjbâise tot drumul şi acum, în sfârşit, şi-o amintea.

— Ai prins-o? Întrebă Nikolai.

— Tu la ce te gândeai acum, Nikolenka? Întrebă Nataşa.

Le plăcea să se întrebe adesea unul pe altul la ce se gândesc.

— Eu? Zise Nikolai şi se gândi puţin: Iată, vezi, la început m-am gândit că Rugai, copoiul cel roşcat seamănă cu unchiul şi că dacă ar fi om, l-ar ţine pe unchiul la casa lui, dacă nu pentru vânători, măcar pentru cântece şi tot l-ar

ţine. Ce om de treabă e unchiul! Nu-i aşa? Dar tu? La ce te gândeai?

— Eu? Stai, stai puţin! Da: mă gândeam la început: că aşa cum mergem noi acuma şi credem că ne ducem acasă, de fapt, numai Dumnezeu ştie încotro ne ducem prin bezna asta şi că, poate, avem să ne trezim deodată, şi să ne vedem ajunşi în vreo împărăţie a vrăjii, în loc să ajungem la Otradnoe. Şi, mă mai gândeam… Nu, nu mă mai gândeam la nimic.

— Ştiu, te gândeai, desigur, la el, zise Nikolai, zâmbind, cum ghici Nataşa după sunetul vocii.

— Nu, răspunse Nataşa, deşi într-adevăr ea se gândise totodată şi la prinţul Andrei şi-şi pusese întrebarea cum i-ar fi plăcut unchiul. Dar m-am mai gândit, şi m-am gândit tot drumul, nu o dată, la Anisiuşka; ce drăguţă apariţie, ce drăgălaşă a fost…

Aici, Nikolai îi auzi râsul fără motiv, sonor şi fericit.

— Dar ştii, zise ea deodată, eu presimt că niciodată n-am să mai fiu atât de fericită şi de liniştită ca acum.

— Fleacuri, prostii, închipuiri, spuse Nikolai şi se gândi: „Ce fermecătoare e Nataşa mea! Prieten ca ea n-am şi nu voi avea niciodată. De ce să se mărite? Nu m-aş sătura să hoinărim împreună!” „Ce băiat fermecător e Nikolai!” îşi spunea şi Nataşa.

— A! E încă lumină în salon, zise ea, arătând ferestrele casei care luceau frumos în întunericul umed, catifelat, al nopţii.

VIII.

CONTELE ILIA ANDREICI părăsise mareşalatul nobilimii, această demnitate cerându-i prea mari cheltuieli. Dar treburile tot nu-i mergeau mai bine. Adeseori, Nataşa şi Nikolai îşi surprindeau părinţii discutând nervoşi, pe furiş, şi auzeau schimburi de păreri cu privire la vânzarea bogatei lor case părinteşti şi a proprietăţii de lângă Moscova. Renunţând la mareşalatul nobilimii, Rostovii nu mai erau obligaţi să primească atâta lume, şi viaţa la Otradnoe se scurgea mai tihnit decât în anii trecuţi; dar, cu toate astea, vasta lor casă şi pavilioanele din curte erau la fel de pline de lume, iar la masă tot aşa se strângeau mai bine de douăzeci de persoane. Erau toţi de-ai casei, oameni socotiţi aproape ca făcând parte din familie, sau persoane care, pe cât părea, nu puteau lipsi din casa contelui. Aşa erau muzicantul Dimmler cu soţia lui, profesorul de dans Vogel cu familia, bătrâna domnişoară Belova, care se pomenise în casa lor de când trăia, şi mulţi alţii încă: profesorii lui Petea, fosta guvernantă a domnişoarelor şi oameni care, pur şi simplu, se simţeau mai bine şi mai la largul lor în casa contelui decât la ei acasă. Nu mai aveau atâţia musafiri ca înainte, dar traiul Rostovilor continua să se desfăşoare în aceleaşi condiţiuni, fără de care contele şi contesa nu-şi puteau închipui viaţa. Aceeaşi suită de vânătoare, pe care Nikolai o mai şi sporise încă, acelaşi grajd cu cincizeci de cai şi cincisprezece vizitii; aceleaşi cadouri scumpe la onomastice şi aceleaşi mese fastuoase oferite întregului judeţ; aceleaşi whist-uri, şi boston-uri, la care contele, jucând cu cărţile deschise, la vedere, permitea partenerilor să-i ia zilnic sute de ruble, din care cauză ei considerau dreptul de a juca o partidă cu contele Ilia Andreici ca pe cea mai avantajoasă arendă.

Contele se încurca în afacerile sale ca într-o plasă uriaşă şi-şi dădea toate silinţele să nu-şi îngăduie a crede că se încurca, deşi cu fiecare pas se înfunda mai mult şi se simţea din ce în ce mai puţin în stare atât să rupă mrejele care-l paralizau, cât şi să-şi adune forţele şi să purceadă stăruitor

şi cu răbdare la descurcarea lor. Contesa, cu inima ei iubitoare, simţea că-i sunt ruinaţi copiii, că bărbatul ei nu-i de vină, că el nu putea fi altfel decât era, că şi el suferă (deşi nu arată), având conştiinţa ruinei sale şi a copiilor, şi de aceea căuta mijlocul să-i dea o mână de ajutor. Cu felul ei femeiesc de a vedea lucrurile nu-şi putea închipui decât un singur mijloc: căsătoria lui Nikolai cu o fată bogată. Simţea că asta era ultima speranţă şi că, dacă Nikolai refuză partida pe care i-o găsise, trebuia să-şi ia gândul pe vecie de la orice nădejde de îndreptare a situaţiei. Partida aceasta era Julie Karaghina, fată de oameni foarte buni şi de treabă, cunoscută Rostovilor de copilă şi devenită, prin moartea celui din urmă dintre fraţii ei, o partidă bogată.

Contesa îi scrisese de-a dreptul Karaghinei la Moscova, propunându-i căsătoria fiicei acesteia cu fiul său, şi primise din partea ei răspuns favorabil. Karaghina îi scria că, în ceea ce o priveşte, este de acord, că totul depinde de ceea ce avea să hotărască fiica ei, şi-l invita pe Nikolai la ele, la Moscova.

În câteva rânduri, cu lacrimi în ochi, contesa îi spusese fiului ei că acum, când amândouă fetele lor şi-au găsit un rost, unica ei dorinţă în viaţă este să-l mai vadă pe el însurat. Spunea că ar putea muri liniştită, dacă şi-ar vedea visul împlinit. Pe urmă-i destăinui că are ea în vedere o fată minunată şi-l întrebă ce părere avea despre însurătoare.

Vorbindu-i odată cu alt prilej, ea i-o lăudă pe Julie şi-l povăţui să plece de sărbători la Moscova, să se mai distreze. Nikolai îşi dădu seama unde băteau vorbele maică-si şi în cursul uneia dintre aceste conversaţii o rugă să vorbească deschis. Ea îi arătă atunci că singura nădejde ce le mai rămăsese într-o îndreptare a situaţiei era acum căsătoria lui cu Julie Karaghina.

— Cum adică, dacă eu aş iubi o fată fără avere, nu cumva mi-ai cere să-mi jertfesc, de dragul situaţiei materiale, sentimentele şi onoarea, maman? Îşi întrebă el mama, fără

să-şi dea seama de cruzimea întrebării acesteia şi dorind doar să-şi arate nobleţea sufletească.

— Nu, nu m-ai înţeles, îi răspunse mamă-sa, neştiind cum să se justifice. Nu m-ai înţeles, Nikolenka. Eu nu-ţi doresc decât fericirea, adăugă ea şi, simţind că nu spunea adevărul, se încurcă şi începu să plângă.

— Mămică, nu plânge, spune-mi doar că vrei asta; ştii că-mi dau şi viaţa şi tot, ca să fii tu liniştită. Îmi jertfesc pentru tine orice, chiar şi sentimentele.

Dar contesa nu voia să se pună astfel problema: ea nu dorea sacrificii din partea fiului ei; s-ar fi jertfit ea, bucuros, pentru el.

— Nu, nu m-ai înţeles; să nu mai vorbim de asta, spuse ea, ştergându-şi lacrimile.

„Da, poate că şi iubesc o fată săracă, îşi zise Nikolai, înseamnă asta că trebuie să-mi jertfesc sentimentele şi onoarea pentru avere? Mă mir cum de mi-a putut spune mama aşa ceva! Fiindcă Sonia e săracă, înseamnă că eu nu o pot iubi, nu pot răspunde dragostei ei adevărate şi devotate? Şi cu ea aş fi de bună seamă mai fericit decât cu cine ştie ce păpuşă de Julie. Nu pot să poruncesc inimii, îşi spuse el. Dacă o iubesc pe Sonia, sentimentele sunt pentru mine mai puternice şi mai presus de orice.”

Nikolai nu se duse la Moscova, iar contesa nu mai reînnoi niciodată faţă de el aluziile la însurătoare, şi vedea cu tristeţe, şi adesea chiar cu necaz, semnele din ce în ce mai puternice ale apropierii fiului ei de Sonia, fata fără zestre. Îşi făcea imputări pentru asta, dar nu se putea stăpâni să n-o certe şi să nu-i poarte sâmbetele, repezind-o câteodată fără pricină, şi vorbindu-i cu „dumneata” şi cu „draga mea”. Mai mult ca orice, pe buna contesă o supăra faptul că Sonia, această nepoată sărmană cu ochi negri, era atât de blândă, atât de bună, atât de devotată şi de recunoscătoare faţă de binefăcătorii ei, şi atât de sincer, de statornic îndrăgostită de Nikolai, cu atâta abnegaţie, încât nu-i dădea nici un motiv s-o dojenească.

Concediul lui Nikolai petrecut cu părinţii era pe sfârşite. De la viitorul lor ginere, prinţul Andrei, primiseră o a patra scrisoare, trimisă de la Roma, în care le scria că ar fi fost demult în drum spre Rusia dacă din cauza climei calde nu i s-ar fi redeschis într-un chip neaşteptat rana, ceea ce îl făcuse să-şi amâne plecarea pentru începutul anului următor. Nataşa era tot atât de îndrăgostită de logodnicul ei, se simţea tot atât de împăcată şi tot atât de receptivă pentru toate bucuriile vieţii, cu dragostea asta a ei; dar, pe la sfârşitul celei de-a patra luni de când se despărţise de el, începură să o covârşească momentele de tristeţe, împotriva cărora nu putea lupta. Îi era milă de ea însăşi şi-i părea rău că-şi pierdea, aşa degeaba, fără nici un rost, tot timpul acesta în care se simţea în stare să iubească atâta şi să fie atât de iubită. Din casa Rostovilor dispăruse voia bună.

IX.

SOSIRĂ SĂRBĂTORILE CRĂCIUNULUI şi, afară de liturghia solemnă şi de urările ceremonioase şi plictisitoare ale vecinilor şi ale slugilor, afară de faptul că se îmbrăcaseră toţi cu haine noi, nimic nu era deosebit, nimic care să le spună că era vorba de sărbători. Doar în gerul sec de douăzeci de grade al zilelor fără vânt, cu soare orbitor, şi în nopţile înstelate de iarnă, se simţea sforţarea de a da o semnificaţie deosebită vremii.

A treia zi de Crăciun, după-masă, toţi ai casei se răspândiră prin odăile lor. Era momentul cel mai plictisitor al zilei. Nikolai, care înainte de masă făcuse vizite pe la vecini, adormise în camera cu divane. Contele se odihnea în cabinetul său. În salonul de primire, Sonia şedea la masa rotundă şi copia un desen. Contesa făcea pasienţe. Măscăriciul Nastasia Ivanovna, trist ca după mort, şedea la fereastră între două băbuţe. Nataşa intră în odaie, se apropie de Sonia, se uită la ceea ce lucra, apoi se duse lângă mamă-sa şi rămase pe loc tăcută.

— Ce umbli aşa, fără rost? O întrebă maică-sa. Ce-ţi lipseşte?

— El îmi lipseşte… acum, chiar în clipa asta, îmi lipseşte el, răspunse Nataşa cu ochii strălucitori, fără să zâmbească.

Contesa îşi ridică ochii de pe cărţi şi se uită stăruitor la fiica ei.

— Nu te uita la mine, mamă, nu te uita aşa, că-mi vine să plâng.

— Stai jos, să stăm puţin de vorbă, zise contesa.

— Mamă, pe el îl vreau. De ce mă ucide aşa dorul, mamă?

Vocea i se curmă şi o podidiră lacrimile; ca să şi le ascundă, ea se întoarse repede şi ieşi din odaie. Se duse în camera cu divane, se opri câtva timp gânditoare, apoi plecă în camera slujnicelor. Aici, o bătrână servitoare bodogănea la cap o fată tânără, care venise tocmai atunci, aducând cu ea de afară frigul şi gâfâind.

— Ţi-ajunge atâta joacă, o dojenea bătrâna. Toate se fac la vremea lor.

— Las-o, Kondratievna, îi spuse Nataşa. Du-te, Mavruşa, du-te.

Şi, după ce-i dădu Mavruşei învoirea sa plece, Nataşa trecu, prin salon, în vestibul. Aici, trei lachei, unul bătrân şi doi tineri, jucau cărţi. La intrarea domnişoarei, ei îşi întrerupseră jocul şi se ridicară în picioare. „Ce să-i pun să facă?” se gândi Nataşa.

— Da! Nikita, du-te, te rog… „unde să-l trimit”? Da, coboară în curte şi adu-mi, te rog, un cocoş; aşa şi tu, Mişa, adu-mi un pic de ovăz.

— Un pic de ovăz, aţi spus, domnişoară? Întrebă Misa înveselit, cu bunăvoinţă.

— Du-te, du-te mai repede, întări bătrânul.

— Şi tu, Feodor, fă-mi rost de nişte cretă.

Trecând pe lângă bufet, ea porunci să se aducă sus samovarul, deşi nu era încă ora ceaiului.

Lacheul Foka de la oficiu era omul cel mai posac din tot personalul casei. Nataşei îi plăcea să-şi încerce autoritatea asupra lui. El n-o crezu şi se duse să întrebe dacă într-adevăr voiau ceaiul.

— Ah, domnişoara asta! Se încruntă Foka cu prefăcută supărare către Nataşa.

Nimeni în toată casa nu trimitea în toate părţile servitorii şi nu le dădea atâta de lucru ca Nataşa. Nu putea vedea nepăsătoare vreunul, fără să-l trimeată cine ştie după ce. Părea că-i încearcă anume să vadă dacă nu cumva se supără pe ea sau se bosumflă vreunul dintre ei. Dar poruncile nimănui nu le îndeplineau oamenii cu atâta drag ca pe ale Nataşei. „Ce să fac? Unde să mă duc?” se întreba Nataşa, în timp ce străbătea cu paşi rari coridorul.

— Nastasia Ivanovna, ce fel de copii o să am eu? Îl întrebă ea pe măscăriciul care-i ieşise în faţă îmbrăcat într-o caţaveică femeiască.

— Purici, ai să ai, calul dracului şi greieri, răspunse măscăriciul.

„Doamne, Doamne, tot aceea şi iar aceea. Unde să mă duc? Ce să mă fac?” Şi urcă de-a fuga scara, tropăind, până la etajul de sus, unde locuia Vogel cu nevasta. La Vogel se aflau în vizită două guvernante. Pe o masă erau farfurii cu stafide, nuci şi migdale. Guvernantele discutau dacă era mai ieftină viaţa la Moscova sau la Odesa. Nataşa se aşează pe scaun, ascultă puţin din convorbirea lor cu un aer serios şi preocupat, şi se ridică.

— Insula Madagascar, spuse ea. Ma-da-gas-car, repetă răspicat fiecare silabă şi, fără să răspundă doamnei Schoss, care o întrebase ce vrea să spună, ieşi din odaie.

Petea, fratele ei, era şi el la etajul de sus. Împreună cu diadka al său, fabrica o petardă pentru un foc de artificii ca să-i dea drumul cum s-o însera.

— Petea! Petea! Strigă ea. Du-mă până jos! Petea veni în fugă şi-şi aplecă spinarea în faţa ei. Ea-i sări în spate, îl cuprinse cu braţele pe după gât, şi Petea, ţopăind cu ea în cârcă, o porni de-a fuga. Destul, nu mai trebuie… insula Madagascar! Pronunţă ea şi, sărindu-i din cârcă, o luă singură în jos pe scări.

Ca şi cum şi-ar fi străbătut regatul, încercându-şi autoritatea, şi s-ar fi convins că toţi i se supun şi că de plictiseală tot nu scapă nici aşa, Nataşa intră în salon, luă din cui ghitara, se aşează într-un colţ întunecos, după un dulăpior, şi începu să încerce, pe coardele de bas, o frază pe care şi-o amintea dintr-o operă auzită la Petersburg odată, când fusese cu prinţul Andrei. Pentru cei dimprejur, ceea ce cânta ea la ghitară nu avea nici un înţeles, dar pentru imaginaţia ei, din sunetele acestea învia un şir de amintiri. Şedea lângă dulăpior cu ochii aţintiţi asupra unei fâşii de lumină ce se strecura pe sub uşa oficiului, îşi asculta cântecul şi-şi depăna amintirile. Acum era sub vraja aducerilor-aminte.

Prin salon trecu spre oficiu Sonia, cu un pahar în mână. Nataşa se uită la ea, la crăpătura de sub uşa oficiului, şi i se păru că fâşia de lumină ce străbătea prin crăpătură şi trecerea Soniei cu paharul în mână prin salon nu sunt decât amintiri. „Şi acelea erau întocmai la fel”, se gândi Nataşa.

— Sonia, ce-i asta? Întrebă cu glas tare Nataşa, pişcând o coardă groasă.

— Ah, aici erai! Exclamă Sonia, tresărind, şi se apropie ca să audă mai bine. Nu ştiu. Furtuna? Întrebă ea sfios, temându-se să nu greşească.

„Da, uite, tot aşa a tresărit, tot aşa sfioasă s-a apropiat şi a zâmbit şi atunci când s-au petrecut toate astea, îşi zicea Nataşa, şi tot aşa… mi-am zis atunci că e ceva ce-i lipseşte.”

— Nu, e corul din Sacagiul, asculţi?

Şi Nataşa îi cântă toată melodia, corului, ca să-şi poată da Sonia seama cum e.

— Tu unde-ai fost? Întrebă Nataşa.

— Am schimbat apa din păhăruţ. Îmi termin tocmai desenul.

— Tu eşti veşnic ocupată, dar eu, uite, nu sunt în stare, zise Nataşa… Dar Nikolenka unde-i?

— Mi se pare că doarme.

— Sonia, du-te şi-l trezeşte, o rugă Nataşa. Spune-i că-l chem eu, să vie să cânte.

Mai stătu puţin să se gândească ce sens aveau şi ce-au fost toate acestea, dar, neputându-se descurca în atâtea probleme, trecu iar, fără pic de părere de rău, în lumea închipuirilor ei, la vremea aceea când era cu el împreună şi când el o privea cu ochi de îndrăgostit.

„Ah, de-ar veni mai curând. Mi-e aşa de teamă că n-are să mai vină niciodată. Şi, ceea ce e mai grav, îmbătrânesc, uite! În sufletul meu nu va mai fi ceea ce este acum. Dar poate că se-ntoarce astăzi, poate se întoarce chiar acum. Poate că a şi venit şi aşteaptă dincolo, în salonaş. Poate că a sosit încă de ieri şi nu-mi aduc eu aminte!” Se ridică, îşi lăsă ghitara şi intră în salon. Toţi ai casei, profesorii, guvernantele şi musafirii erau la ceai. În jurul mesei era o mulţime de lume, dar prinţul Andrei nu era, şi viaţa era tot cea de până atunci.

— Iat-o, exclamă Ilia Andreici, când o văzu pe Nataşa. Hai, aşază-te lângă mine.

Dar Nataşa se opri lângă mama ei şi se uită împrejur, ca şi când ar fi căutat pe cineva.

— Mamă! Zise ea. Dă-mi-l, dă-mi-l, mamă, dă-mi-l mai repede, mai repede, şi iarăşi abia se stăpâni să nu izbucnească în plâns.

Se aşeză la masă şi ascultă discuţiile dintre cei mai vârstnici şi Nikolai, care venise şi el la masă. „Doamne, Doamne, mereu aceleaşi feţe, aceleaşi discuţii, acelaşi papa, care-şi ţine ceaşca şi suflă în ea, ca de obicei, aceleaşi şi aceleaşi lucruri!” îşi spunea Nataşa, simţind cu groază cum în suflet i se iscă repulsia faţă de toţi ai casei, numai pentru că erau aceiaşi, mereu aceiaşi.

După ceai, Nikolai, Sonia şi Nataşa se retraseră în odaia cu divane şi se aşezară în colţul lor preferat, unde încingeau totdeauna discuţiile lor cele mai aprinse.

X

— ŢI SE ÎNTÂMPLĂ, ÎŞI întrebă Nataşa fratele, după ce se aşezară în odaia cu divane, ţi se întâmplă vreodată să ţi se pară că nu mai ai de aşteptat nimic, nimic, că tot ce a fost frumos în viaţă s-a dus? Şi să-ţi fie nu numai urât, dar jale chiar?

— Şi încă cum! Zise el. Mi s-a întâmplat odată, când totul era frumos, toţi erau veseli, să-mi dau seama că toate astea mă plictisesc şi că tot au să moară toţi cândva. Altă dată, la regiment, nu m-am dus la un chef de-al camarazilor şi auzeam cum cântă acolo muzica… şi m-a apucat, aşa, ca din senin, urâtul…

— Ah, ştiu şi eu cum e asta, ştiu, ştiu! Îl întrerupse Nataşa. Eram încă mică, atunci când mi s-a întâmplat prima dată asta. Ţi-aduci aminte? Fusesem odată pedepsită pentru nişte prune şi voi toţi dansaţi, iar eu şedeam în camera de studiu şi plângeam în hohote; n-am să pot uita niciodată; eram şi tristă şi mi-era şi milă, şi de mine, şi de toţi – de toţi mi-era milă. Mai cu seamă că nu eram vinovată! Zise Nataşa. Îţi aduci aminte?

— Da, mi-aduc aminte, zise Nikolai. Mi-aduc aminte cum am venit pe urmă la tine şi cum aş fi vrut să te mângâi, dar ştii, mi-era ruşine. Eram îngrozitor de caraghioşi amândoi! Aveam o jucărie, un „Vasilache”, şi voiam să ţi-l dau ţie. Ţi-aduci aminte?

— Dar tu ţi-aduci aminte, întrebă Nataşa surâzând, dusă pe gânduri, cum odată demult, demult de tot, eram încă micuţi şi unchiul ne-a chemat în cabinet – stăteam pe atunci în casa cea veche şi era întuneric; am venit şi acolo am văzut deodată un…

— Harap, îi sfârşi Nikolai gândul cu un zâmbet fericit; cum să nu-mi amintesc? Nici astăzi nu ştiu ce-a fost: harap adevărat, sau am visat, sau ne-a povestit cineva…

— Era tuciuriu, ţii minte, şi avea dinţi albi; stătea în picioare şi se uita la noi…

— Dumneata ţi-aduci aminte, Sonia? Întrebă Nikolai.

— Da, da, mi-aduc aminte şi eu ceva, răspunse sfios Sonia…

— Eu i-am întrebat doar de harap şi pe tata, şi pe mama, zise Nataşa. Ei spun că nici vorbă n-a fost de vreun harap. Şi, iată, tu ţi-aminteşti!

— Cum nu, ţin minte ca acuma ce dinţi avea!

— Ce ciudat, parc-a fost într-adevăr un vis. Îmi plac lucrurile astea!

— Dar ţi-aminteşti, odată, când rostogoleam ouă roşii în salon, şi fără veste ne-am pomenit cu două babe care au început să se învârtă pe covor. A fost asta vreodată, sau nu? Ţi-aminteşti ce frumos era?

— Da. Dar mai ţii minte când tăticu sta pe ceardac îmbrăcat în şuba cea albastră şi trăgea cu arma? Răscoleau surâzători, cu desfătare, amintiri după amintiri, nu cu tristeţea cu care o fac bătrânii, ci tinereşte, cu toată poezia tinereţii, impresiile acelea ale trecutului îndepărtat, în care visurile se întrepătrund cu realitatea, şi râdeau fără griji, fericiţi, fără să ştie nici ei de ce.

Sonia, ca întotdeauna, rămăsese deoparte, cu toate că amintirile lor erau comune.

Sonia nu numai că pierduse firul multora dintre lucrurile pe care ceilalţi şi le aminteau, dar până şi ceea ce ţinea minte nu-i trezea în suflet poezia pe care o trăiau fratele şi sora. Se desfăta doar de bucuria lor şi se străduia să se lase cuprinsă de ea.

Ea începu să ia parte la distracţia lor abia când ajunseră să-şi depene amintirile în legătură cu venirea Soniei în casa lor. Sonia povesti cât de frică-i fusese atunci de Nikolai, fiindcă el purta o scurtă cu găitane şi dădaca îi spusese că o vor îmbrăca şi pe ea tot aşa, cu găitane.

— Şi eu mi-aduc aminte: mi-au spus că te-ai născut dintr-o varză, zise Nataşa, şi-mi aduc aminte că eu pe atunci nu îndrăzneam să nu dau crezare poveştii ăsteia, dar ştiam că e o minciună şi mă simţeam atât de stingherită!

Cum vorbeau ei aşa, pe uşa dindărătul lor îşi vârî capul în salonaş o slujnică.

— Domnişoară, v-a adus cocoşul, o anunţă în şoaptă fata.

— Nu-mi mai trebuie, Polia, spune să-l ducă afară, îi porunci Nataşa.

În mijlocul acestor convorbiri ce aveau loc între cei din odaie, intră Dimmler, care se duse la harfa din colţul camerei şi începu să-i scoată husa de postav. Harfa scoase o notă falsă.

— Eduard Karlâci, cântă-mi, te rog, nocturna mea preferată, cea de monsieur Field, se auzi vocea bătrânei contese din salonul de primire.

Dimmler încercă un acord şi, adresându-se Nataşei, lui Nikolai şi Soniei, zise:

— Ce cuminte şade tineretul!

— Da, noi filosofăm, spuse Nataşa, aruncându-şi o clipă ochii la el şi continuându-şi discuţia. Vorbeau acum despre vise.

Dimmler începu să cânte. Nataşa se apropie cu paşi uşori, neauziţi, în vârful picioarelor, de masă, luă lumânarea, o scoase din odaie şi, întorcându-se la locul ei, se aşează iar pe divan. În odaie, mai ales lângă divanul pe care şedeau ei, era întuneric, dar prin ferestrele mari cădea pe duşumea lumina argintie a lunii pline.

— Ştii, eu cred, spuse Nataşa în şoaptă, apropiindu-se şi mai mult de Nikolai şi Sonia, când Dimmler îşi termină nocturna, continuând să gâdile încă uşor strunele, nehotărât, pesemne, dacă să înceteze sau să înceapă altceva nou, cred că atunci când începi să-ţi aduci aminte şi mergi din amintire în amintire, poţi ajunge la un moment dat atât de departe cu aducerea-aminte, încât să-ţi aminteşti de ceea ce s-a întâmplat mai înainte de a fi venit pe lume…

— Asta-i metempsihoză, interveni Sonia, care fusese totdeauna o elevă model şi ţinea minte tot ce învăţase.

Egiptenii credeau că sufletele noastre au trăit mai întâi în animale şi că se vor întoarce iarăşi în trupurile animale lor.

— Nu, ştii ce, eu nu cred în asta, nu cred că noi am fost mai întâi în animale, spuse Nataşa tot în şoaptă, deşi muzica încetase demult, dar ştiu sigur că noi am fost întâi îngeri, acolo, undeva, că am mai fost şi pe aici, şi de aceea ne aducem aminte totul…

— Pot să stau şi eu lângă dumneavoastră? Întrebă domol Dimmler, care se apropiase şi se aşezase lângă ei.

— Dacă am fost îngeri, pentru ce-am căzut mai jos? Întrebă Nikolai. Nu, asta nu se poate!

— De ce mai jos? Cine-ţi spune că suntem mai jos? După ce pot şti eu că am existat înainte? Reluă Nataşa cu convingere. Sufletul e doar nemuritor… va să zică, dacă voi trăi veşnic de acum încolo, înseamnă că am trăit şi pân-acuma, că am trăit o veşnicie întreagă.

— Ei, e foarte greu să ne închipuim veşnicia, spuse Dimmler, care când venise lângă tineri avea un uşor zâmbet dispreţuitor pe buze, şi acum vorbea la fel de încet şi de grav ca şi ei.

— De ce să fie greu să ne închipuim veşnicia? Zise Nataşa. Este azi, va fi mâine, va fi totdeauna, cum a fost şi ieri, şi alaltăieri…

— Nataşa, acum e rândul tău! Cântă-mi ceva, se auzi vocea contesei, ce v-aţi adunat acolo de parc-aţi fi nişte conspiratori?

— Mamă, n-am deloc chef, răspunse Nataşa, dar se ridică totuşi în picioare.

Deşi niciunul dintre ei, nici chiar Dimmler, care nu mai era tânăr, nu se arăta dispus să întrerupă discuţia şi să părăsească colţul acesta al camerei cu divane, Nataşa rămase în picioare, şi Nikolai se aşează la clavicord. Ca întotdeauna, oprindu-se în mijlocul salonului şi alegându-şi locul cel mai avantajos pentru rezonanţă, Nataşa începu bucata preferată a mamei sale.

Spusese că nu are chef să cânte, dar demult nu mai cântase cum cântă în seara aceea, şi nu mai cântă aşa nici după asta, mult timp.

Contele Ilia Andreici, din cabinetul unde stătea de vorbă cu Mitenka, trase cu urechea la cântecul ei şi, întocmai ca un elev care e grăbit să plece la joacă când e pe sfârşite cu lecţiile, începu să se încurce în cuvinte, uitând de ordinele pe care le avea de dat administratorului, şi în cele din urmă tăcu, iar Mitenka, ascultând şi el, rămase la fel de tăcut în faţa contelui, surâzând. Nikolai nu-şi mai lua ochii de la sora lui şi-şi potrivi respiraţia după a ei. Sonia, ascultând-o, se gândea ce mare deosebire era între ea şi prietena ei şi cât de puţin i-ar fi ei cu putinţă să fie măcar o clipă atât de încântătoare ca verişoara ei. Bătrâna contesă îşi legăna rar capul, cu un zâmbet fericit şi melancolic, şi-i dăduseră lacrimile. Se gândea în acelaşi timp la Nataşa şi la tinereţele ei, la impresia că era ceva nefiresc şi înfricoşător în căsătoria proiectată cu prinţul Andrei.

Dimmler, aşezat lângă contesă, cu ochii închişi, asculta.

— Da, contesă, zise el, în sfârşit, e un talent de valoare europeană şi nici nu mai are ce învăţa; o unduire, o distincţie, o forţă…

— Ah, cât de mult mă tem pentru soarta ei, zise contesa uitând cu cine vorbea.

Instinctul ei de mamă îi spunea că este ceva care-i prisoseşte prea din cale-afară Nataşei şi că asta o va face nefericită. Nataşa încă mai cânta, când Petea, cu toată vioiciunea lui de băiat de paisprezece ani, intră fuga în salon şi anunţă, în culmea bucuriei, că veniseră mascaţii.

Nataşa se opri deodată.

— Prostule! Se răsti ea la frate-său şi, dând fuga până la un scaun, căzu pe el şi izbucni într-aşa plâns, că nu e putu opri multă vreme.

— N-am nimic, mămico, zău, n-am nimic; mi-a venit, aşa: m-a speriat Petea, spuse ea, dându-şi osteneala să

zâmbească; dar lacrimile nu încetau să-i curgă şi sughiţurile îi sugrumau gâtlejul.

Argaţi travestiţi în urşi, turci, hagii şi cucoane, care fioroşi, care cu mutre caraghioase, se îngrămădiră mai întâi sfioşi, în vestibul, aducând cu ei frigul de afară şi o undă de veselie; pe urmă, pitindu-se unul îndărătul altuia, se înghesuiră în salon şi începură să execute, mai întâi cu sfială, apoi tot mai vioi, cântece, dansuri, hore şi jocuri de Crăciun. Contesa, după ce le recunoscu figurile şi râse cu poftă de mascaţi, trecu în salonaş. Contele Ilia Andreici, cu un zâmbet luminos, urmărea în salon jocul măştilor, privindu-i aprobator. Tineretul dispăruse.

După vreo jumătate de oră, printre ceilalţi mascaţi mai apărură în salon: o doamnă bătrână, strânsă în talie – era Nikolai; o turcoaică – Petea; o paiaţă – Dimmler; un husar – Nataşa, şi un cerchez – Sonia, cu mustăţile şi sprâncenele desenate cu dop ars.

După surpriza pe care cei nemascaţi şi-o arătară cu toată indulgenţa faţă de tinerii travestiţi, făcându-se că nu-i pot recunoaşte şi lăudându-le deghizarea, aceştia găsiră că sunt atât de bine costumaţi, încât trebuia neapărat să-i mai vadă şi altcineva decât ai casei.

Nikolai, care ar fi avut chef să-i plimbe pe toţi în troica lui pe drumul care era neobişnuit de bun, propuse să-i facă o vizită unchiului, mai luând cu ei şi vreo zece inşi dintre argaţii travestiţi.

— Nu, asta-i, vreţi să-i întoarceţi casa pe dos bietului bătrân, interveni contesa. N-aveţi loc nici să vă răsuciţi la el în casă. Mai bine duceţi-vă, aşa cum sunteţi, la Meliukovi!

Meliukova era o văduvă care locuia, împreună cu copiii ei de diferite vârste, crescuţi tot aşa cu guvernante şi profesori, la patru verste departe de Rostovi.

— Bună idee, ma chere, se amestecă contele, înviorat dintr-o dată. Hai! Mă travestesc şi eu şi merg cu voi. Vreau s-o mai înveselesc un pic pe Paşeta[491].

Dar contesa nu se învoi să-l lase pe conte: în ultimele zile îl duruse piciorul. Hotărârâră deci ca Ilia Andreevici să nu se ducă la Meliukovi, dar să se ducă domnişoarele, dacă merge şi Luiza Ivanova (madame Shoss); Sonia, întotdeauna sfioasă şi ruşinoasă, începu s-o roage de data asta mai insistent decât toţi pe Luiza Ivanovna să nu-i refuze.

Travestiul Soniei era cel mai reuşit. Mustăţile şi sprâncenele o prindeau de minune. Toţi îi spuneau că e foarte frumoasă, iar ea se simţea însufleţită de o energie neobişnuită. Ceva ca o voce lăuntrică îi spunea că acum ori niciodată avea să i se hotărască soarta şi, pe lângă asta, în costumul ei bărbătesc părea cu totul altă fiinţă. Luiza Ivanovna consimţi şi, după o jumătate de oră, patru troici cu zurgălăi şi clopoţei traseră la scară, şuierând şi scrâşnindu-şi tălpile de oţel pe zăpada îngheţată.

Nataşa dădu cea dintâi tonul veseliei sărbătoreşti şi, această veselie, propagându-se de la unul la altul, spori tot mai mult şi atinse culmea atunci când, în larma discuţiilor, chemărilor reciproce, râsetelor şi strigătelor, ieşiră toţi în ger şi se împărţiră prin sănii.

Erau două troici de serviciu ale curţii; troica cea de a treia era a contelui, cu trăpaş de Oriol la mijloc; a patra era troica personală a lui Nikolai, cu calul lui negru, mărunţel şi păros, înhămat între hulube. Nikolai, cu mantaua lui de husar peste costumul de babă, încins cu o curea, stătea în picioare în mijlocul săniei şi ţinea hăţurile.

Noaptea era atât de luminoasă, încât se vedeau sclipind în razele lunii ornamentele de metal de la hamuri şi ochii cailor, care priveau speriaţi la ceata gălăgioasă, strânsă în întunericul marchizei de la intrare.

În sania lui Nikolai luară loc Nataşa, Sonia, madame Schoss şi două slujnice; în sania contelui se urcară Dimmler cu nevasta şi Petea, iar în celelalte două se împărţiră oamenii de casă deghizaţi.

— Dă-i drumul tu întâi, Zahar! Îi strigă Nikolai vizitiului de la troica tatălui său, ca să aibă prilej să-i ia înainte, pe

drum.

Scârţâind ascuţit cu tălpile metalice, ca şi cum gerul le-ar fi înţepenit în zăpadă, troica bătrânului conte, în care şedeau Dimmlerii şi câţiva mascaţi, porni la drum în sunete de clopoţel. Lăturaşii se propteau în hulube şi trăgeau, pisând cu copitele zăpada lucioasă, întărită ca zahărul.

După prima troică porni şi Nikolai, şi în urma lui tropotiră, scârţâindu-şi tălpicele, celelalte două. Cât timp merseră de-a lungul parcului, umbra ramurilor despuiate ale copacilor cădea adeseori de-a curmezişul drumului, ascunzându-le pe alocuri lumina albă a lunii; dar, cum ieşiră dincolo de îngrăditura parcului, întinderea câmpiei nemişcate, acoperită de zăpadă şi inundată de lumina lunii cu străluciri de diamant şi sclipiri albăstrii, li se deschise din toate părţile. O dată şi încă o dată săltă sania printr-un şir de hârtoape; întâi prima, apoi următoarea, cea care venea după ea, şi ultima în fine, săltară rând pe rând şi se înşirară unele după altele, tulburând tăcerea ce încătuşa totul în jur.

— Urme de iepure, ia uite ce de urme! Răsună în aerul tăios de ger glasul Nataşei.

— Ce lumină, Nicolas! Se auzi vocea Soniei.

Nikolai întoarse capul spre Sonia şi se aplecă să-i vadă faţa mai de aproape. O figură cu totul nouă şi dragă, sprâncenată şi cu mustăţi negre, îl privi de sub gluga de zibelină, apropiată şi totuşi foarte departe, în lumina lunii.

„E Sonia cea de odinioară”, gândi Nikolai, se uită mai aproape la ea şi zâmbi.

— Ce este, Nicolas?

— Nimic, răspunse el şi se întoarse iar spre cai.

Ieşind la drumul mare, luciu ca gheaţa, bătătorit de tălpicele săniilor şi plin tot de urme adâncite de potcoave, ce se zăreau în lumina lunii, caii începură de la sine să întindă hăţurile şi să lungească pasul. Lăturaşul din stânga îşi încordă gâtul şi şleaurile începură să vibreze la smucituri. Cel dintre hulube începu un trap legănat, ciulind urechile, ca şi cum ar fi întrebat: „Să-ncep sau e prea

devreme?” Departe, în faţă, pe zăpada albă se distingea clar o mogâldeaţă neagră ce-şi vedea de drum în clinchete de zurgălăi – troica lui Zahar, iar din urmă se auzea larma chiuiturilor şi râsetelor celor mascaţi.

— Ei, acum să vă văd, drăguţii mei! Strigă Nikolai, smucind cu o mână hăţurile şi ridicând-o pe cealaltă, cu biciul, în aer.

Şi numai după felul cum se-nteţea vântul ce le sufla din faţă, după şleaurile ce tremurau de-ntinse şi după trapul din ce în ce mai lin al lăturaşilor, îşi mai puteau da seama cât de iute zbura troica, Nikolai întoarse capul şi se uită îndărăt. Cu strigăte şi chiote, rotindu-şi bicele în aer şi dând drumul la galop cailor mijlocaşi, îşi iuţiră mersul şi troicile din urmă. Mijlocaşul sălta necontenit sub jugul arcuit ca un curcubeu şi nici nu se gândea să-şi micşoreze pasul; ba, părea că ar promite să-l mai şi lungească, la nevoie.

Nikolai ajunse din urmă, prima troică. După ce coborâră împreună un deal, ieşiră la drumul larg ce străbătea lunca unui râu.

„Unde suntem aicea? Se întrebă Nikolai. Trebuie să fim în lunca de la Kosoi. Dar nu, e un loc necunoscut, pe aici n-am mai fost niciodată. Nu e nici pajiştea luncii Kosoi, nici dealul Diomkin. Dumnezeu ştie pe unde-om fi! E un loc necunoscut şi fermecat. Dar, fie ce-o fi!” Şi, îndemnându-şi cu un chiot caii, încercă să ocolească troica din faţă.

Zahar îşi struni caii şi-şi întoarse faţa, plină de promoroacă până-n sprâncene.

Nikolai dădu drumul cailor; Zahar, întinzând şi el mâinile drept înainte, dădu şi el frâu liber cailor săi, îndemnându-i.

— Acum să te ţii, boierule! Zise el.

Cele două troici zburară şi mai repede una lângă alta, iar picioarele cailor trepădau ameţitor de iute. Nikolai începu să i-o ia înainte lui Zahar, care nu-şi schimba poziţia şi sta cu mâinile întinse. În sfârşit, ridică o mână de pe hăţuri.

— Nu merge, boierule! Îi strigă el lui Nikolai, care-şi lăsă în voie caii, la galop, şi-i trecu înainte lui Zahar.

De sub copitele cailor, pe feţele celor din sanie veni o pulbere fină şi aspră de zăpadă; iar de alături răsunau tropotele dese ale cailor troicii pe care o întreceau şi căreia caii păreau că-i calcă umbrele în picioare. Şuierul ascuţit al tălpicelor lunecând pe zăpadă şi ţipete de voci femeieşti se auzeau din toate părţile.

Nikolai îşi domoli goana şi se uită jur împrejurul său. Pretutindeni acelaşi potop de lumină de lună pe câmpia care părea vrăjită şi, deasupra ei, bolta presărată cu stele.

„Zahar îmi strigă s-o iau la stânga; dar de ce s-o iau stânga? Se gândea Nikolai. Parcă noi la Meliukovi ne ducem? Parcă mai e pe aici vreo Meliukova? Noi, numai Dumnezeu ştie încotro am pornit-o şi Dumnezeu ştie ce se-ntâmplă cu noi; şi, de altfel, ceea ce se-ntâmplă cu noi este foarte ciudat şi foarte frumos.” Se uită la cei din sanie.

— Ia te uită, i-au albit şi mustăţile, şi genele, e alb tot, vorbi unul dintre străinii ciudaţi şi frumoşi din fundul saniei; cel care vorbise avea mustăţi şi sprâncene subţiri.

„Omul acesta, mi se pare, este Nataşa, reflectă Nikolai, iar celălalt e madame Schoss; dar, poate să nu fie ea! Iar cerchezul cu mustăţi habar n-am cine e! O iubesc, totuşi!”

— Nu vi-i frig? Întrebă el.

Dar cei din sanie, în loc să răspundă, pufniră de râs. Din sania din urmă, Dimmler strigă ceva, pesemne ceva de haz, dar nu se putea înţelege ce striga.

— Da, da, răspunseră voci râzând.

Iată şi o pădure fermecată, cu umbre întunecate, ce se aştern prelung pe drum, smălţate de sclipiri diamante, şi un şir întreg de scări mari de marmoră, şi acoperişurile de argint ale palatelor fermecate, şi urletele asurzitoare ale cine ştie căror fiare sălbatice. „Iar dacă satul ăsta o fi chiar Meliukovka, atunci e şi mai ciudat, căci noi am bătut Dumnezeu ştie ce coclauri şi-am ajuns tot la Meliukovka”, îşi spunea Nikolai.

Chiar aşa şi era: ajunseră la Meliukovka şi la scară îi întâmpinară lachei cu lumânări în mână şi feţe voioase.

— Cine sunteţi? Întrebară voci de pe scară.

— Mascaţii contelui, îi cunosc după cai, se auziră alte voci răspunzându-le.

XI.

PELAGHEIA DANILOVNA MELIUKOVA, o femeie grasă şi energică, şedea, într-un capot larg şi cu ochelari pe nas, în salon printre fetele ei şi-şi dădea osteneala să le alunge plictiseala. Turnaseră în apă ceară topită şi se uitau acum la umbrele pe care le făcea pe perete ceara întărită, când se auziră în vestibul paşii şi glasurile vizitatorilor.

După ce-şi dreseră tuşind glasurile şi-şi şterseră de chiciură feţele în tindă, husarii, cucoanele, vrăjitoarele, paiaţele şi urşii intrară în salonul în care lacheii se grăbeau să aprindă lumânări. Paiaţa-Dimmler şi cucoana-Nikolai deschiseră dansul. Înconjuraţi de copiii gălăgioşi, mascaţii, acoperindu-şi faţa şi schimbându-şi vocea, se înclinară în faţa gazdei şi se împrăştiară prin odaie.

— Ah, sunt de nerecunoscut! Ia uitaţi-vă la Nataşa! Ia uitaţi-vă, cui îi seamănă? Zău, seamănă cu cineva. Dar Eduard Karlâci? Ce bine-i stă! Nu-l recunoşteam! Şi cum dansează! Ah, Doamne, uite şi un cerchez! Ce bine-i stă Soniuşkăi! Dar ăsta cine mai e? Ei, dar nostim mai sunteţi! Nikita, Vania, daţi mesele în lături! Şi noi, care mocneam aicea singuri!

— Ha-ha-ha! Uite husarul, uite-l! Juri că-i băiat, uite ce picioare are! Lasă-mă să văd şi eu… se auzeau voci.

Nataşa, favorita fetelor Meliukovei, dispăru împreună cu ele în odăile de din dos, unde trebuiră să le ducă apoi fel de fel de halate, haine bărbăteşti şi dop ars, pe care braţe goale de domnişoare le luau din mâinile lacheului, prin uşa abia crăpată. După zece minute, tot tineretul din familia Meliukovilor îngroşa rândurile mascaţilor.

Pelagheia Danilovna, cu ochelarii pe nas, dădea ordine să li se facă loc musafirilor şi să se pregătească trataţiile pentru boieri şi cele pentru slugi. Şi, zâmbind reţinut, se tot învârtea printre ei şi li se uita foarte de aproape drept în

faţă, fără să izbutească să recunoască pe vreunul. Şi nu numai pe Rostovi şi pe Dimmler nu izbutea să-i recunoască, dar nu-şi putu nici în ruptul capului recunoaşte nici măcar fetele, cu toate că purtau halatele şi uniformele bărbatului ei.

— Dar asta a cui este? Îşi întrebă ea guvernanta, uitându-se drept în ochii fetei ei, costumată în tătar de pe la Kazan. Parc-ar fi cineva dintre Rostovi. Dar dumneata, domnule husar, în ce regiment îţi faci serviciul? Se adresă ea Nataşei. Turcului ăstuia, dă-i turcului pistil, îi spuse ea lacheului care servea, că nu-i oprit de legea lor să mănânce pistil.

Din când în când, uitându-se la mişcările ciudate şi caraghioase pe care le făceau dansatorii, ce pricepuseră odată pentru totdeauna că sunt deghizaţi şi că nimeni nu-i poate recunoaşte, şi de aceea nu se sfiau să facă orice, Pelagheia Danilovna îşi acoperea faţa cu batista, toată grăsimea trupului ei mare i se cutremura de un râs blajin bătrânesc, pe care nu şi-l mai putea stăpâni.

— Ia te uită, asta-i Sachinette492 a mea, e Sachinette! Spunea ea.

După dansurile şi horele ruseşti, Pelagheia Danilovna întruni pe toţi mascaţii, boieri şi oameni de-ai casei, într-un singur mare cerc, şi se puseră pe jocuri de societate: inelul, sfoara cu rublă şi celelalte.

Un ceas mai târziu, costumele erau toate mototolite într-un hal fără de hal. Mustăţile şi sprâncenele desenate cu dop ars se prelingeau pe feţele aprinse, asudate vesele ale mascaţilor. Pelagheia Danilovna începu să-i recunoască, minunându-se de reuşita costumelor, de chipul în care le veneau tuturor, şi în special domnişoarelor, şi mulţumind la toată lumea pentru că-i distraseră aşa de bine. Musafirii fură apoi chemaţi la masă în salonaş, iar pentru slugi se orândui o masă în sala cea mare.

— Nu, ghicitul în baie e ceva îngrozitor! Spuse în timpul mesei o domnişoară bătrână, care locuia în casa

Meliukovilor.
— Dar de ce? Întrebă cea mai mare dintre domnişoarele Meliukov.
— N-o să îndrăzneţi, pentru asta trebuie curaj, nu glumă.
— Eu îndrăznesc, spuse Sonia.
— Povesteşte-ne cum a fost cu domnişoara aceea, spuse a doua dintre fetele Meliukov.
— Iată cum a fost, începu domnişoara bătrână. O domnişoară s-a dus odată, a luat un cocoş şi două tacâmuri – aşa cum trebuie – şi s-a pus pe aşteptat. Stă ce stă şi deodată aude… clopoţeii şi zurgălăii de la o sanie care se apropia; stă s-asculte – şi intră cineva cu chip de om: părea să fie un ofiţer – se apropie de masă şi se aşază în faţa ei.
— A! A! ţipă Nataşa, făcând ochii mari de groază.
— Şi cum adică? Vorbea, aşa ca noi?
— Da, ca orice om – toate erau aşa cum trebuie; şi dă el să intre în vorbă; ea ar fi trebuit să stea de vorbă cu dânsul până la cântatul cocoşilor; dar, de speriată ce era, şi-a acoperit fata cu mâinile. Nu şi-a acoperit bine faţa cu mâinile, că el a şi cuprins-o în braţe. Noroc că tocmai atunci au venit în fugă fetele…
— Ei, nu le mai speria! Spuse Pelagheia Danilovna.
— Mămico, şi tu ai încercat să ghiceşti aşa, doar… spuse una dintre fiicele ei.
— Dar cu ghicitul în hambar cum e? Întrebă Sonia.
— Păi, uite, chiar şi acum te poţi duce până la hambar şi să stai s-asculţi ce auzi. Dacă auzi bătăi, ciocănituri, e rău, iar dacă auzi aşa ca şi cum ar turna cineva nişte grăunţe, e bine şi ţi se împlineşte…
— Mamă, povesteşte cum a fost cu dumneata când ai ghicit în hambar.
Pelagheia Danilovna zâmbi.
— Ei, eu am cam uitat… zise ea. Dar voi nu vă duceţi niciuna?
— Ba mă duc eu, Pelagheia Danilovna, dă-mi voie să mă duc eu, zise Sonia.

— Bine, de ce nu, du-te dacă nu ţi-e frică.

— Luiza Ivanovna, îmi dai voie? Întrebă Sonia.

Fie că jucau inelul, sau sfoara cu banul, fie că stăteau de vorbă ca acum, Nikolai nu se mai dădea dus de lângă Sonia şi se uita la ea într-un fel cu totul nou. I se părea că acum era prima dată când o cunoscuse cu adevărat şi asta datorită mustăţilor desenate cu dop ars. Într-adevăr, în seara aceea Sonia era atât de veselă şi de drăgălaşă, cum n-o mai văzuse niciodată Nikolai.

„Ce mai fată! Şi eu, ce gogoman!” îşi zise Nikolai, uitându-se la ochii ei strălucitori, la zâmbetul ei fericit şi entuziast, care-i făcea gropiţe în obraji, pe sub mustăţi, şi pe care nici nu-l văzuse până atunci.

— Nu mi-e frică de nimic, spuse Sonia. Pot să mă duc chiar acum?

Şi se ridică de pe scaun. Îi spuseră unde-i hambarul, cum trebuie să şadă şi să asculte şi i se dădu o şubă îmblănită. Şi-o puse peste cap şi-i aruncă lui Nikolai o privire.

„Ce minune de fată e asta! Se gândi el. Unde mi-o fi fost capul până acum?”

Sonia pornise prin coridor, cu gândul să se ducă la hambar. Nikolai spuse că-i e cald şi se grăbi să iasă pe scările de la intrarea principală. Într-adevăr, de atâta lume câtă era în casă, aerul se îmbâcsise.

Afară tot ger uscat era şi aceeaşi lună plină, dar şi mai luminoasă. Lumina era atât de puternică şi pe zăpada luceau atâtea stele, încât nu mai aveai de ce să te uiţi la cer, unde, de altfel, adevăratele stele nici nu se mai vedeau. Cerul era întunecat şi mohorât, în timp ce pe pământ era numai voie bună.

„Prostul de mine! Gogoman ce sunt! Ce-am aşteptat până acum?” îşi zise Nikolai şi, luând-o pe scări în jos de-a fuga, coti pe după colţul casei, pe cărăruia ce ducea spre scara de din dos. Ştia că pe acolo va trece Sonia. Pe la jumătatea drumului erau nişte stive de lemne, acoperite cu zăpadă, care aruncau umbră; printre stive şi alături de ele se

împleteau pe zăpadă şi pe cărare umbrele unor bătrâni tei desfrunziţi. Cărarea ducea la hambar. Peretele de bârne cioplite al hambarului şi acoperişul ascuns sub zăpadă sclipeau ca tăiate în cine ştie ce piatră de preţ, în lumina razelor de lună. În grădină trosni un vreasc, apoi totul intră din nou în liniştea netulburată de nimic. Părea că pieptul în loc de aer trage în plămâni elixirul tinereţii veşnice şi al fericirii.

Pe scara de la odăile slujnicelor răsunară pe trepte paşi şi, după ce scârţâi sub tălpi zăpada adunată pe cea mai de jos treaptă, vocea unei bătrâne slujnice se auzi spunând:

— Drept înainte, înainte, pe cărare, domnişoară. Dar să nu te uiţi în lături!

— Nu mi-e frică, răspunse vocea Soniei şi, pe cărare, în direcţia lui Nikolai, prinseră să scârţâie pe zăpadă pantofiorii subţiri din picioarele Soniei.

Sonia înainta, înfăşurată în blană. Era la doi paşi de Nikolai, când îl văzu; îl vedea şi ea tot altfel de cum îl văzuse până atunci şi nu mai era nici umbra de teamă pe care i-o inspirase el întotdeauna. El purta rochie de femeie, era ciufulit şi avea pe faţă un zâmbet de fericire, pe care Sonia i-l vedea întâia oară. Alergă repede spre el.

„E cu totul alta şi totuşi aceeaşi”, îşi spuse Nikolai, privindu-i faţa în bătaia puternică a luminii de lună. Mâinile lui îşi făcură loc sub blana care-i acoperea capul, şi el o îmbrăţişa, o strânse la piept şi o sărută pe buzele cu mustăţi desenate, care miroseau a dop ars. Sonia îl sărută drept pe gură şi-i cuprinse cu amândouă mâinile ei mici obrajii.

— Sonia! Nicolas! atât îşi spuseră şi fugiră îndată spre hambar, de unde se înapoiară în casă, fiecare pe unde venise.

XII.

CÂND TOŢI SE URCARĂ în sănii ca să se întoarcă de la Pelagheia Danilovna acasă, Nataşa, care întotdeauna vedea şi-şi nota orice, orândui în aşa fel lucrurile, încât Luiza

Ivanovna să fie în aceeaşi sanie cu ea şi cu Dimmler, iar Nikolai să stea cu Sonia şi slujnicele.

Cât ţinu drumul la întoarcere, Nikolai mână liniştit şi nu se mai luă la întrecere, uitându-se tot mereu la Sonia sub strania lumină a lunii şi căutând să descopere, dincolo de strălucirea ei schimbătoare pe dedesubtul mustăţilor şi sprâncenelor cănite, pe Sonia lui cea de odinioară şi de acum, de care era hotărât să nu se mai despartă niciodată. Se uita la ea şi, când îşi dădu seama că e tot aceea, şi nu alta, şi-şi aminti apoi mirosul de dop ars, amestecat cu senzaţia sărutului, trase cu putere în piept aerul gros şi, uitându-se la pământul ce fugea sub el şi la cerul strălucitor de lumină, se simţi iarăşi în împărăţia vrăjii.

— Sonia, tu te simţi bine? Întreba el din când în când.

— Bine, răspundea ea. Dar tu?

La jumătatea drumului, Nikolai trecu vizitiului hăţurile, alergă pentru o clipă până la sania Nataşei şi sări pe scară.

— Nataşa, îi spuse el pe şoptite în franţuzeşte, ştii, m-am hotărât în privinţa Soniei.

— I-ai spus ceva? Întrebă Nataşa, strălucitoare deodată de bucurie.

— Vai, ce ciudat arăţi, Nataşa, cu sprâncenele şi cu mustăţile astea! Îţi pare bine?

— Îmi pare atât de bine, atât de bine! Mă şi supărasem pe tine! Nu ţi-am spus nimic, dar te-ai purtat urât cu ea. Nu ştii ce inimă are, Nicolas! Ce fericită sunt! Sunt rea cu ea câteodată, mi se întâmplă, dar mi-ar fi părut rău de tot să fiu numai eu fericită, fără Sonia, continuă Nataşa. Acum sunt aşa de fericită! Dar du-te mai repede la ea.

— Nu, stai puţin! Vai, caraghioasă mai eşti! Îi spuse Nikolai şi, uitându-se mereu la sora lui, descoperi şi în ea ceva nou, neobişnuit şi fermecător de gingaş, ceva ce nu mai văzuse la ea. Nataşa, e ca o vrajă. Ce crezi?

— Da, răspunse ea, ai făcut cât se poate de bine. „Dacă aş fi văzut-o mai demult, aşa cum am văzut-o acum, se gândi

Nikolai, aş fi întrebat-o de atunci ce trebuie să fac şi aş fi făcut orice mi-ar fi poruncit ea şi totul ar fi ieşit bine,”

— Aşadar, te bucuri şi crezi că am făcut bine?

— Ah, mai mult decât bine! Nu demult m-am certat pentru asta cu mămica. Mama îmi spunea că Sonia vrea să te prindă în mreje. Cum se poate să vorbeşti aşa! Numai cât nu ne-am aruncat insulte, eu şi mama. Şi nu voi permite niciodată cuiva să o vorbească de rău sau să gândească rău despre ea, fiindcă e o fată fără cusur.

— Aşadar, fac bine? Întrebă Nikolai, mai cercetând o dată expresia de pe faţa surorii sale, ca să se convingă dacă-i vorbeşte aşa de-adevărat, apoi sări din mers de pe marginea săniei, scârţâind cu tălpile pâslarilor pe gheaţă, şi alergă spre sania lui.

Găsi acelaşi cerchez cu mustăcioară, surâzător şi fericit, privindu-l de sub gluga de zibelină, şezând în fundul săniei, şi cerchezul acesta era Sonia, iar Sonia era cu siguranţă viitoarea lui nevastă, fericită şi iubitoare.

Ajungând acasă, domnişoarele îi povestiră bătrânei contese cum petrecuseră la Meliukovi, apoi se duseră în camera lor la culcare. Înainte de a se culca, stătură încă mult timp dezbrăcate, dar fără să-şi şteargă mustăţile, şi-şi vorbiră, fiecare despre fericirea ei. Vorbiră despre multe; cum au să se mărite, cum bărbaţii lor vor fi buni prieteni şi cât vor fi de fericite. Pe masa Nataşei era oglinda pe care i-o pregătise de cu seară Duniaşa.

— Atâta doar, când au să se întâmple toate astea? Mi-e teamă că niciodată… Ar însemna să fie prea frumos! Spuse Nataşa, ridicându-se şi se apropie de oglindă.

— Stai jos, Nataşa, poate că ai să-l vezi, spuse Sonia.

Nataşa aprinse lumânările şi se aşează pe scaun.

— Văd pe cineva cu mustăţi, zise Nataşa, văzându-şi propria ei faţă în oglindă.

— Nu trebuie să râzi, domnişoară, interveni Duniaşa.

Cu ajutorul Soniei şi al slujnicei, Nataşa găsi poziţia potrivită pentru oglindă; îşi luă apoi o expresie serioasă şi

tăcu. Rămase îndelung pe loc, privind la şirul lung de lumânări din oglindă şi părându-i-se (aşa cum auzise că se spunea) când că vede în acest pătrat – confuz, îndepărtat şi tulbure – un coşciug, când că vede chipul lui, al prinţului Andrei. Dar, oricât era ea de gata să ia cea mai mică pată drept chip omenesc sau drept coşciug, nu vedea nimic. Începu să clipească des din ochi şi plecă din faţa oglinzii.

— De ce or fi văzând unii, şi eu nu? Întrebă ea. Acum, aşează-te tu, Sonia; azi ţie nu ţi se poate întâmpla să nu vezi. Uită-te şi pentru mine… Mi-e aşa de frică, astăzi!

Sonia se aşează în faţa oglinzii, o potrivi în poziţia prielnică şi începu să privească.

— Iaca, Sofia Alexandrovna are să vadă negreşit, îi spuse pe şoptite Duniaşa. Dumneata prea râzi tot timpul.

Sonia prinse cuvintele acestea şi mai auzi cum Nataşa îi spunea în şoaptă:

— Ştiu bine şi eu că ea are să vadă; şi anul trecut a văzut.

Vreo trei minute tăcură toate. „Negreşit!” şopti Nataşa, dar nu apucă să sfârşească fraza, că Sonia lăsă deodată oglinda pe care o ţinea şi-şi acoperi ochii cu mâna.

— Ah, Nataşa! Exclamă ea.

— Ai văzut, ai văzut? Ce-ai văzut? Ţipă Nataşa, susţinându-i oglinda.

Sonia nu văzuse nimic: tocmai voise să se ridice şi să clipească, când o auzise pe Nataşa spunând „Negreşit!”… N-ar fi vrut s-o înşele nici pe Duniaşa, nici pe Nataşa, dar nu mai putea sta. Nu ştia nici ea cum şi pentru ce se trezise strigând, când îşi acoperise ochii cu mâna.

— Pe el l-ai văzut? O întrebă Nataşa, apucând-o de mână.

— Da. Stai puţin… l-am… l-am văzut… pe el, zise Sonia fără să vrea şi fără să ştie de care el vorbea: de Nikolai sau de Andrei.

„De ce adică n-aş spune că am văzut? Unii, doar, văd! Apoi, cine poate să controleze dacă am văzut sau nu?” îi trecu Soniei prin cap.

— Da, l-am văzut pe el, spuse Sonia.

— Cum? Spune, cum l-ai văzut? În picioare sau culcat?

— Nu, am văzut aşa… Nu era nimic, când, deodată, îl văd culcat.

— Andrei, culcat? E bolnav? Întrebă speriată Nataşa, cu ochii pironiţi asupra prietenei ei.

— Nu, dimpotrivă, dimpotrivă, avea chipul vesel şi s-a întors spre mine şi, în clipa când rosti aceste cuvinte, i se păru şi ei că văzuse într-adevăr ceea ce spunea.

— Şi pe urmă, Sonia?

— N-am mai văzut bine, ceva albastru şi roşu…

— Sonia, când vine? Când îl văd? Doamne, cât de mult mă tem pentru el; şi pentru mine mă tem şi totul mă-ngrozeşte… spuse Nataşa şi, fără să răspundă cuvintelor de încurajare ale Soniei, se băgă în aşternut.

Mult timp după ce stinse lumânarea, rămase nemişcată, cu ochii mari deschişi, uitându-se la geamurile îngheţate, prin care pătrundea lumina rece a lunii.

XIII.

CURÂND DUPĂ SĂRBĂTORI, Nikolai îi vorbi mamei de dragostea lui pentru Sonia şi de hotărârea fermă pe care o luase de a se însura cu ea. Contesa, care prinsese de veste demult ceea ce se petrecea între Sonia şi Nikolai şi se aştepta la această explicaţie, îi ascultă tăcută vorbele şi-şi anunţă fiul că poate să se însoare cu cine vrea, dar că nici ea, nici tatăl lui, nu-i vor da binecuvântarea pentru o asemenea căsătorie. Pentru prima oara în viaţă, Nikolai simţi că mama lui era nemulţumită de el şi că, oricât l-ar fi iubit, n-avea de gând să cedeze. Rece şi fără să-şi privească fiul, ea trimise după soţul ei. Când acesta veni, ea voi să-i aducă în prezenţa fiului lor la cunoştinţă, pe scurt, cu calm, despre ce era vorba, dar nu se mai putu opri: izbucni în lacrimi de necaz şi ieşi din odaie. Bătrânul conte încercă să-l sfătuiască fără convingere pe Nikolai, rugându-l să renunţe la proiectul său.

Nikolai îi răspunse că nu-şi poate călca cuvântul, iar tatăl, oftând vădit încurcat, îşi întrerupse scurt discursul şi se

duse la contesă. Ori de câte ari avea ciocniri cu fiu-său, conştiinţa că e vinovat, faţă de el, de prostul mers al afacerilor, nu-l mai părăsea pe bătrânului conte şi, de aceea, nu putea să se supere pe el din pricină că refuza să se însoare cu o fată bogată şi şi-o alesese pe Sonia, care n-avea zestre; de-abia cu prilejul acesta îşi dădu el seama că, dacă afacerile nu i-ar fi mers prost, cu greu i-ar fi putut dori lui Nikolai o soţie mai bună decât Sonia şi că singurul vinovat de mersul prost al treburilor era numai el, cu Mitenka al lui şi cu năravurile lui de nelecuit.

Nici tatăl şi nici mama nu mai deschiseră discuţia cu fiul lor despre problema aceasta, dar, câteva zile de la explicaţia cu el, contesa o chemă pe Sonia la ea şi, cu o cruzime la care nu se aşteptase niciuna, nici cealaltă, îşi învinovăţi nepoata că i-a ademenit băiatul şi că e nerecunoscătoare. Sonia, tăcută, cu ochii în pământ, asculta crudele cuvinte ale contesei şi nu înţelegea ce vrea de la ea. Era veşnic gata să jertfească orice pentru binefăcătorii ei. Gândul jertfei de sine era gândul ei favorit; dar în cazul de faţă nu putea înţelege nici cui, nici ce i se cerea să jertfească. Nu putea să n-o iubească pe contesă şi-i era dragă întreaga familie a Rostovilor, dar nu putea nici să înceteze de a-l iubi pe Nikolai şi să uite că fericirea lui atârna de această dragoste. Stătea aşa şi nu răspundea nimic. Nikolai nu mai putea suporta – aşa cel puţin i se păru lui – această situaţie şi-i ceru numaidecât mamei sale explicaţii. Când îşi ruga mama să-l ierte pe el şi pe Sonia şi să le dea consimţământul pentru căsătoria lor, când o ameninţa că se va căsători cu ea pe ascuns, fără întârziere, dacă cumva o va mai persecuta.

Contesa, cu o răceală pe care Nikolai nu i-o cunoscuse până atunci, îi răspunse că e major, că prinţul Andrei se căsătoreşte fără consimţământul tatălui său, şi că poate face şi el la fel, dar că ea nu va recunoaşte niciodată pe această intrigantă ca fiică a ei.

Înfuriat de cuvântul intrigantă, Nikolai ridică glasul şi-i spuse mamei sale că n-ar fi crezut niciodată că îi va putea cere să-şi vândă sentimentele şi că, dacă-i vorba aşa, e ultima dată când vorbeşte… Dar nu apucă să rostească vorbele hotărâtoare, pe care mama lui, judecând după expresia feţei, le aştepta cu groază şi care ar fi rămas între ei amândoi, poate pentru totdeauna, o amintire crudă, nu apucă să le pronunţe, căci Nataşa, cu faţa palidă şi gravă, intră în cameră, deschizând brusc uşa de după care ascultase.

— Nikolenka, spui prostii! Taci! Taci! Îţi spun să taci odată! zise Nataşa aproape strigând ca să-i acopere vocea.

— Mămică dragă, nu-i deloc ceea ce crezi tu… draga mea, biata mea mămică, se adresă ea mamei sale, care, simţindu-se pe pragul unei rupturi, se uită cu spaimă la fiul ei, dar, din încăpăţânare şi aprinsă de luptă, nu voia şi nu putea să se lase învinsă.

— Nikolenka, te lămuresc eu mai târziu; acum pleacă! Ascultă-mă puţin, mămică scumpă…

Cuvintele Nataşei n-aveau nici un sens, dar îşi făcură efectul la care se străduise ea să ajungă.

Contesa începu să plângă cu sughiţuri şi-şi ascunse faţa la pieptul fetei, iar Nikolai se sculă şi, luându-şi capul în palme, ieşi din odaie.

Nataşa îşi luă asupră-şi sarcina de a face pace şi duse lucrurile până la a obţine pentru Nikolai din partea mamei lor promisiunea că nu o va mai persecuta pe Sonia, el făgăduind în schimb să nu întreprindă nimic fără ştirea părinţilor.

Trist şi grav, în raporturi rele cu părinţii, dar, după cât i se părea, foarte îndrăgostit, Nikolai plecă la regiment pe la începutul lui ianuarie, hotărât să-şi aranjeze situaţia în armată, să obţină trecerea în rezervă şi să se însoare cu Sonia.

După plecarea lui Nikolai, casa Rostovilor deveni mai tristă ca niciodată. De inimă rea, contesa se îmbolnăvi.

Sonia era mâhnită şi de plecarea lui Nikolai, şi de tonul duşmănos cu care contesa nu se putea să nu-i vorbească. Contele era mai îngrijorat decât oricând de prostul mers al afacerilor, care cerea măsuri decisive. Era neapărată nevoie să scoată în vânzare casa de la Moscova şi proprietatea din apropierea oraşului, şi pentru vânzarea casei trebuia să plece la Moscova. Starea sănătăţii contesei îl silea, însă, să amâne de pe o zi pe alta plecarea.

Nataşa, care la început suportase uşor şi chiar cu voioşie despărţirea de logodnicul ei, era acum pe zi ce trecea mai tulburată şi mai nerăbdătoare. Gândul că anii ei cei mai frumoşi, care-ar fi putut însemna mult pentru dragostea lor, i se pierdeau în zadar, fără să facă nimic, o chinuia tot timpul. Scrisorile lui, cele mai multe, o supărau. Era jignitor pentru ea să se gândească la faptul că, în timp ce ea trăia numai prin iubirea ei, iubitul ei ducea o viaţă adevărată, vedea mereu tot alte locuri şi alţi oameni care-l interesau. Cu cât scrisorile lui erau mai captivante, cu atât o supărau mai mult. Cât despre scrisorile pe care i le trimetea lui, nu numai că n-o linişteau, dar începuseră să-i apară ca o obligaţie plicticoasă şi falsă. Nu-i plăcea să scrie, fiindcă nu putuse ajunge să exprime veridic prin scris nici a mia parte din ceea ce ştia să spună atât de bine prin viu grai, prin zâmbet şi priviri. Îi scria clasicele scrisori-şablon, seci, pe acelaşi calapod, cărora nici ea nu le dădea vreo importanţă şi a căror ortografie i-o corecta în ciornă contesa.

Starea contesei însă nu se îmbunătăţea deloc, iar călătoria la Moscova nu mai putea fi amânată. Trebuia pregătit trusoul miresei, trebuia vândută casa şi mai era pe deasupra şi venirea prinţului Andrei, care era aşteptat mai întâi la Moscova, unde locuia în iarna aceea prinţul Nikolai Andreici; Nataşa era încredinţată, de altfel, că logodnicul ei se şi întorsese.

Lăsând-o pe contesă la ţară, pe la sfârşitul lui ianuarie, contele cu Nataşa şi cu Sonia plecară la Moscova.

Partea a cincea.

I

DUPĂ LOGODNA PRINŢULUI Andrei cu Nataşa, Pierre simţi dintr-o dată, fără nici o pricină aparentă, că nu mai poate duce viaţa de până atunci. Oricât de puternic crezuse în adevărurile pe care binefăcătorul lui i le dezvăluise, oricâte bucurii încercase la începutul uceniciei sale în munca pentru desăvârşirea morală, căreia i se dăruise cu atâta suflet, tot farmecul vieţii acesteia de până atunci pierise deodată pentru el, îndată după logodna prinţului Andrei cu Nataşa şi după moartea lui Iosif Alexeevici, despre care aflase aproape în acelaşi timp. Doar scheletul vieţii trecute îi mai rămăsese: casa lui, strălucitoarea lui soţie, care se bucura acum de favoarea unui personaj însemnat, relaţiile cu tot Petersburgul, şi slujba, cu formalităţile ei plictisitoare. Şi viaţa dusă până atunci îi apăru deodată de o nebănuită urâţenie. Se lăsă de obiceiul de a-şi scrie jurnalul şi, fugind de societatea fraţilor masoni, începu să se ducă iar pe la club, să bea iarăşi peste măsură, să caute din nou tovărăşia burlacilor, să ducă asemenea viaţă, încât contesa Elena Vasilievna găsi necesar să-i facă uşoare observaţii. Pierre, dându-şi seama că soţia sa avea dreptate, plecă la Moscova ca să n-o compromită.

La Moscova, de cum intră în imensa lui casă, cu prinţesele sfrijite şi uscate şi cu o groază de servitori, de cum văzu, pe când trecea prin oraş, paraclisul de la biserica Iverskaia cu lumânări fără număr aprinse dinaintea icoanelor suflate cu aur, de cum străbătu piaţa Kremlinului cu zăpada ei neatinsă, de cum întâlni birjele şi bordeiele din Sâvţev Vrajok şi pensionarii Moscovei, care nu mai cereau de la viaţă nimic şi-şi făceau veacul feriţi de orice grabă, de cum revăzu edecurile coconetului moscovit, balurile Moscovei şi Clubul englez, se simţi numaidecât la el acasă, ajuns la limanul tihnit. În Moscova îi era cald şi bine; se simţea în largul său, ca într-un halat vechi, cu care te-ai obişnuit.

Întreaga societate moscovită, de la bătrâni şi până la copii, îi făcu lui Pierre o primire ca unui oaspete mult aşteptat,

căruia nimeni nu-i putuse lua vreodată locul. Pentru înalta societate moscovită, Pierre era cel mai plăcut, cel mai bun, mai spiritual, mai vesel şi mai mărinimos tip de om sucit, dintre zăpăciţii cu inimă de aur care erau boierii ruşi de altădată, fără leţcaie în pungă, pentru că prea şi-o deschideau pentru toată lumea.

Spectacolele în beneficiul artiştilor, tablouri proaste, statui, societăţi de binefacere, ţigani, şcoli, mese prin subscripţii, petreceri, francmasoni, biserici, cărţi – nu refuza nimic şi pe nimeni, şi dacă n-ar fi avut doi prieteni, care împrumutaseră de la el o mulţime de bani şi care-l luaseră sub tutelă, şi-ar fi irosit toată averea. La club, nu era masă ori serată fără el. De îndată ce, după două sticle de Margaux, se tolănea la locul lui obişnuit pe canapea, îl şi înconjurau prietenii şi prindeau să se-nfiripe comentarii, discuţii, glume. Se isca pe undeva vreo ceartă? Era destul zâmbetul lui bun şi o glumă spusă la locul ei, ca să împace lucrurile. Agapele lojii francmasonice erau plicticoase şi lipsite de orice viaţă, dacă nu era şi el de faţă.

Când, după vreo masă de burlaci, cedând rugăminţilor veselilor lui comeseni, se ridica să plece cu ei, chiote de bucurie şi entuziasm izbucneau printre cei tineri. La baluri dacă nu erau destui cavaleri, dansa el. Cucoanele tinere şi domnişoarele ţineau la dânsul fiindcă, fără să facă vreuneia curte, era cu toate la fel de amabil, mai ales după ce mânca bine. „Il est charmant, il n'a pas de sexe”493, spuneau ele.

Era şi Pierre unul dintre acei şambelani în retragere, cum erau cu sutele la Moscova, care-şi făceau acolo veacul, în pace şi voie bună.

Cum s-ar mai fi îngrozit el, cu şapte ani în urmă, când abia venise din străinătate, dacă i-ar fi spus cineva că nu avea de ce să caute atâta şi să se frământe cu gândul, că drumul îi era demult hotărât, statornicit, mai înainte de toţi vecii şi că, oricât s-ar zbate, va fi tot ce au fost toţi cei din situaţia lui. În ruptul capului, n-ar fi putut-o crede! Oare nu tot el dorise cândva, în adâncul sufletului, ba să facă din Rusia o

republică, ba să devină Napoleon, ba filosof, ba strateg şi învingător al lui Napoleon? Oare nu el întrevăzuse şi dorise cu patimă să aducă neamului omenesc, cel păcătos, renaşterea şi să atingă el însuşi cea mai înaltă treaptă a desăvârşirii? Oare nu el întemeiase şcoli şi spitale şi dăduse ţăranilor libertatea?

Şi, în loc de toate acestea, iată-l ajuns un bogătaş, soţ al unei femei care-l înşală, şambelan în retragere; fără alte plăceri decât să mănânce şi să bea, ca apoi să-şi dea drumul nasturilor la vestă şi să înjure un pic ocârmuirea; iată-l membru al Clubului englez din Moscova şi membru al societăţii moscovite, iubit de toată lumea. Multă vreme, Pierre nu se putuse împăca cu gândul că e chiar el şambelanul acesta în retragere la Moscova, al cărui tip îl dispreţuise atât de adânc cu şapte ani în urmă.

Uneori se mângâia cu gândul că viaţa pe care o duce e numai aşa, un provizorat; dar pe urmă îl îngrozea alt gând: că tot aşa, provizoriu, intraseră şi alţi oameni, cu dinţi sănătoşi şi păr bogat, în viaţa şi în clubul acesta, şi nu le mai rămăsese la ieşire nici un dinte şi nici un fir de păr.

În clipele de orgoliu, când se gândea la situaţia lui, i se părea că el e cu totul altfel, deosebit de aceşti şambelani în retragere, pe care îi dispreţuise odinioară; i se părea acum că erau nişte oameni vulgari şi proşti, mulţumiţi de sine şi împăcaţi cu starea în care se aflau, „pe când eu şi acum sunt nemulţumit întruna şi tot aş vrea mereu să fac ceva pentru omenire, îşi spunea el, în clipele acestea de orgoliu. Dar, poate că şi toţi aceşti colegi ai mei s-au zbătut ca şi mine şi au căutat un drum nou, al lor, în viaţă, şi poate că, tot ca şi mine, au fost şi ei împinşi pe drumul acesta de împrejurări cărora nu li s-au putut împotrivi: de societate, de natură, de forţa aceea elementară împotriva căreia omul nu poate face nimic”, îşi zicea el, în clipe de smerenie; şi, după ce mai trăi o vreme tot aşa la Moscova, nu-i mai dispreţui, ci începu să-i iubească, să-i stimeze şi să-i

deplângă, întocmai ca pe sine însuşi, pe aceşti tovarăşi pe care i-i dăduse soarta.

Nu-l mai năpădeau ca înainte clipele de disperare, de urât şi de dezgust de viaţă; dar aceeaşi boală, care altădată se manifestase prin crize acute, era acum înăbuşită în el şi nu-i dădea o clipă măcar pace. „În ce scop? Pentru ce? Ce se petrece în lume?” se întreba el cu nedumerire de mai multe ori pe zi, începând fără voia lui să se gândească la sensul fenomenelor vieţii; dar, ştiind din experienţă că nu există răspuns la asemenea probleme, se grăbea să-şi abată gândul de la ele, punea mâna pe o carte sau pleca fie la club, fie la un anume Apollon Nikolaevici, ca să mai flecărească despre bârfelile oraşului.

„Elena Vasilievna, care n-a iubit niciodată nimic, afară de trupul ei, şi care e una dintre cele mai proaste femei de pe pământ, gândea Pierre, trece în ochii lumii drept o culme a inteligenţei şi a rafinamentului, şi toţi se închină în faţa ei. Napoleon Bonaparte a fost dispreţuit de toţi, atâta timp cât a fost un om mare, dar de îndată ce a ajuns un jalnic comediant, împăratul Franz îşi bate capul cum să-i dea fata de soţie, şi încă nelegitim! Spaniolii înalţă rugăciuni la Dumnezeu prin mijlocirea clerului catolic, drept recunoştinţă că în ziua de 14 iunie i-au învins pe francezi, iar francezii înalţă rugăciuni de mulţumire lui Dumnezeu, prin acelaşi cler catolic, pentru că i-au învins pe spanioli în ziua de 14 iunie. Fraţii mei francmasoni fac jurământul sângelui că sunt gata să jertfească totul pentru aproapele lor, dar nu scot din buzunar o rublă măcar pentru trunchiul de caritate şi uneltesc, cei din „Astreea„ împotriva „Căutătorilor de Mană„494, făcând zarvă mare în legătură cu autenticitatea covorului scoţian şi cu un document, al cărui sens nu-l ştie nici cel care l-a scris şi care nu-i e nimănui de vreun folos. Noi, cu toţii, mărturisim acelaşi principiu creştin al iertării greşelilor şi al iubirii de aproapele – datorită căruia noi am şi înălţat în Moscova de patruzeci de ori patruzeci de biserici – dar ieri a fost

omorât în bătaie cu cnutul un om, un soldat dezertor, şi un slujitor al aceluiaşi principiu al dragostei şi al iertării, un preot, i-a dat să sărute crucea înainte de execuţie.” Aşa se gândea Pierre, şi minciuna asta universală, acceptată de toţi, oricât se obişnuise de mult cu ea, îl zguduia de fiecare dată, ca şi cum ar fi fost ceva nou. „Înţeleg toată minciuna şi toată confuzia asta, îşi spunea el, dar cum le-aş putea arăta tuturora ceea ce înţeleg eu? Am încercat şi-am constatat întotdeauna că şi ei, în adâncul sufletului lor, înţeleg tocmai ceea ce înţeleg şi eu, dar că-şi dau numai osteneala să nu vadă asta. Prin urmare, aşa trebuie să fie! Dar eu, eu ce să fac?” se întreba Pierre. Avea şi el acea însuşire pe care o au mulţi, dar mai cu seamă ruşii, însuşirea de a întrevedea binele şi adevărul ca posibile, de a crede în ele, văzând totodată cât se poate mai limpede răul şi minciuna vieţii, prea limpede ca să mai fie în stare a mai lua în serios viaţa. În orice domeniu de activitate se îmbinau, după vederile lui, răul şi înţelepciunea, orice ar fi încercat să facă, oricâte sforţări ar fi depus, răutatea şi minciuna îl respingeau şi-i tăiau toate căile spre acţiune. Cu toate astea, trebuia să trăiască, trebuia să-şi umple cu ceva timpul. Era un chin prea groaznic să mai îndure şi jugul acestor probleme de nedezlegat, pe care i le punea viaţa, şi se deda primei plăceri ce-i sta la îndemână, numai să le uite. Ieşea în lume în tot felul de cercuri, bea mult, cumpăra tablouri şi construia, dar mai cu seamă citea.

Citea şi iar citea tot ce-i cădea în mână, şi citea cu atâta patimă, încât atunci când se întorcea acasă, şi lacheii încă nu apucau să-l dezbrace, el şi lua cartea în mână şi începea să citească. Citea, şi de la citit trecea la somn, şi de la somn la flecăreală prin saloane şi la club, de la flecăreală la chefuri şi la femei, de la chefuri iar la flecăreală, la citit şi la vin. Vinul ajunsese pentru el o necesitate fizică şi morală totodată, din ce în ce mai stăruitoare. Cu toate că doctorii îi spuseseră că, pentru un om de constituţia lui, vinul e vătămător, tot peste măsură bea. Nu se simţea bine de tot

decât atunci când, fără să-şi dea nici el seama cum, deşertând în gura lui mare câteva pahare de vin, încerca o senzaţie de căldură plăcută, strecurată prin tot trupul, o duioşie faţă de orice semen şi o predispoziţie a minţii de a reacţiona superficial la orice gând, fără să-i adâncească esenţa, De-abia după ce bea o sticlă-două de vin, începea să-şi dea vag seama că nodul acela încâlcit al vieţii, care-l îngrozise altădată, nu era chiar atât de înspăimântător cum şi-l închipuise. Uşor ameţit, flecărind sau ascultând flecăreala altora, ori citind după masa de prânz şi după cea de seară, vedea fără încetare nodul acesta, sub un aspect sau sub altul. Dar numai sub înrâurirea vinului îşi putea spune: „Nu-i mare lucru. Îi dau eu de capăt, iată, am şi răspunsul gata, la-ndemână. Dar acum, n-am când… văd eu, pe urmă!”. Dar acest pe urmă nu mai venea niciodată.

Dimineaţa, pe nemâncate, toate problemele de altădată i se înfăţişau din nou, la fel de insolubile şi de înfricoşătoare, şi atunci Pierre se înfunda repede în câte o carte şi se bucura când venea cineva la el.

Câteodată Pierre îşi aducea aminte cum într-o povestire de război, pe care o auzise cândva, soldaţii pe front, când stau sub gloanţele duşmane în adăposturi, îşi caută stăruitor ocupaţii, ca să suporte mai uşor primejdia. Şi i se păru deodată că toţi oamenii erau tot soldaţi din aceştia, ce caută să se apere de viaţă, care prin ambiţie, care prin patima jocului de cărţi, care întocmind legi, care petrecând cu femei, care făcându-şi jucărele din cai, din politică, din vânătoare, din vin, din treburi de stat. „Nu există nici lucruri de nimic, nici lucruri importante; toate-s totuna: numai să mă apăr de viaţă cum pot! Îşi spunea Pierre. Numai să nu o văd, să nu văd viaţa asta îngrozitoare!

II.

PE LA ÎNCEPUTUL IERNII, prinţul Nikolai Andreici Bolkonski sosi la Moscova cu fiica sa. Datorită trecutului său, datorită inteligenţei şi originalităţii sale – şi mai ales datorită scăderii entuziasmului faţă de domnia împăratului

Alexandru şi acelui curent patriotic şi antifrancez, care domnea pe atunci la Moscova – prinţul Nikolai Andreici deveni imediat obiectul unei deosebite stime din partea locuitorilor Moscovei şi centru al opoziţiei moscovite împotriva ocârmuirii.

Prinţul îmbătrânise mult în anul acesta din urmă. Dădea semne grave de bătrâneţe: aţipea pe neaşteptate, uita evenimentele apropiate şi le ţinea minte bine pe cele îndepărtate, şi primise cu o vanitate copilărească rolul de cap al opoziţiei moscovite. Cu toate acestea, atunci când, seara mai ales, apărea la ceai îmbrăcat în scurta lui de blană, cu perucă pudrată pe cap şi, întărâtat de cineva, îşi începea lapidarele, tăioasele lui povestiri despre lucruri de demult sau şi mai lapidarele şi tăioasele lui aprecieri asupra prezentului, bătrânul trezea în inimile tuturor oaspeţilor săi un sentiment de politicoasă preţuire. Pentru vizitatori, casa asta bătrânească, cu mobilă dinainte de revoluţie şi oglinzi enorme, cu lacheii aceştia purtând peruci pudrate şi însuşi acest bătrân din secolul trecut, ţeapăn, şi plin de duh, cu blajina lui fiică şi franţuzoaica cea drăguţă, care, amândouă, se uitau la el cu veneraţie, prezentau o privelişte plină de o plăcută măreţie. Dar vizitatorii nu se gândeau că, pe lângă aceste două-trei ceasuri în care îi vedeau ei pe amfitrioni, mai erau alte douăzeci şi două de ore, în cursul cărora viaţa de interior, tainică, a casei, îşi urma firul ei neştiut.

În ultima vreme, la Moscova, această viaţă de interior se făcuse foarte grea pentru prinţesa Maria. Era lipsită aici de bucuriile ei cele mai de seamă: întrevederile cu „oamenii lui Dumnezeu” şi însingurarea care o înviora la Lâsâe Gorî, şi nu se bucura de niciunul dintre avantajele şi plăcerile vieţii de capitală. În lume nu ieşea fiindcă, aşa cum ştiau toţi, tatăl ei nu-i dădea voie să iasă fără dânsul, iar el, cu sănătatea lui şubredă, nu prea ieşea, aşa că, de la un timp, n-o mai invita nimeni pe la mese şi nici la serate. Iar să tot tragă nădejdea unei căsătorii, prinţesa Maria renunţase cu

desăvârşire. Ea vedea cu ce răceală şi adversitate primea şi expedia prinţul Nikolai Andreici pe toţi tinerii care i-ar fi putut fi logodnici şi care îi vizitau din când în când. Prietene prinţesa Maria nu avea: cu prilejul acestei şederi la Moscova, se deziluzionase de cele două persoane care-i erau mai apropiate: mademoiselle Bourienne, cu care nici până atunci nu putuse fi cu totul sinceră, îi devenise acum antipatică, iar franţuzoaica, la rândul ei, din anumite motive, se îndepărtase de dânsa; cât despre Julie, care era la Moscova, şi căreia prinţesa Maria îi scrisese cinci ani la rând, aceasta se arătase cu totul străină de dânsa, acum când reluase personal legătura cu ea. Julie, pe atunci, în urma morţii fraţilor ei, ajunsese una dintre cele mai bogate fete de măritat din Moscova şi se azvârlise în vârtejul plăcerilor mondene. Era înconjurată de tineri care, cum credea ea, începuseră dintr-o dată să-i preţuiască însuşirile. Julie se afla în acea perioadă a vieţii domnişoarelor din lumea bună care, îmbătrânind, simt că-şi joacă ultima şansă de măritiş şi că, acum ori niciodată, trebuie să li se hotărască soarta. Prinţesa Maria îşi aducea aminte, cu un zâmbet melancolic, în fiecare joi, că nu mai avea cui scrie, întrucât Julie – Julie, de a cărei prezenţă ea nu se mai putea bucura – se afla aici la Moscova şi se vedeau în fiecare săptămână. Întocmai ca un bătrân emigrant care a renunţat să se mai însoare cu doamna la care şi-a petrecut ani de-a rândul serile, prinţesa Maria regreta faptul că Julie se afla aici şi că nu mai avea cui scrie. La Moscova n-avea cu cine vorbi, n-avea cui să-şi încredinţeze durerea, şi durerea se îngrămădise copleşitor de multă de la o vreme. Sorocul întoarcerii prinţului Andrei şi al căsătoriei sale se apropia, dar recomandarea ce-i făcuse el, să-l pregătească pe bătrân în acest scop, nu numai că nu fusese îndeplinită, ci dimpotrivă, părea că lucrurile erau compromise definitiv, şi numai să fi pomenit numele contesei Rostova însemna să-l scoţi din sărite pe bătrânul prinţ, care şi aşa era cea mai mare parte din timp pus pe ceartă. O suferinţă nouă, care

se adăugase de la o vreme la suferinţele prinţesei Maria, o constituiau lecţiile pe care le dădea nepotului ei, în vârstă de şase ani. În raporturile ei cu Nikoluşka, băgase de seamă cu groază că şi ea era tot aşa de iritabilă ca şi bătrânul ei tată. De câte ori nu-şi spusese ea că nu trebuie să-şi îngăduie a-şi pierde cumpătul în timpul lecţiilor cu nepoţelul şi, totuşi, aproape de fiecare dată, cum începea să-i arate cu beţişorul alfabetul francez, era atât de nerăbdătoare să-i transmită mai repede şi mai uşor cunoştinţele, copilului, gata înfricoşat ca nu cumva acuşi-acuşi să i se înfurie mătuşa, încât la cea mai mică neatenţie a mititelului ea tremura, se pripea, se enerva, ridica vocea şi-l smucea chiar de mână câteodată, sau îl punea la colţ. După ce-l trimitea la colţ, începea şi ea să plângă de ciudă că-i era atât de răutăcioasă şi urâtă firea, iar Nikoluşka, acompaniindu-i hohotele de plâns, pleca de la colţ fără voie, venea în fugă spre ea, îi smulgea de la ochi mâinile ude de lacrimi şi o mângâia. Dar mai mult, decât orice alte dureri o năpădea pe prinţesa Maria jalea de mânia tatălui, care era veşnic îndreptată împotrivă-i şi care ajunsese de un timp până la cruzime. Dacă ar fi silit-o să bată nopţi întregi mătănii, dacă ar fi lovit-o, dacă ar fi pus-o să care lemne şi apă, ei nici prin cap nu i-ar fi trecut măcar că e grea viaţa; dar acest călău, care o iubea, era cum nu se poate mai crud, tocmai pentru că o iubea, şi pentru asta o chinuia pe ea şi se chinuia şi pe el însuşi, punând la cale cu stăruinţă nu numai chipul cum să o jignească şi să o înjosească, dar şi să-i arate că ea era întotdeauna cea vinovată pentru toate. În ultimul timp, lui, i se dăduse pe faţă o nouă trăsătură, care o chinuia în chipul cel mai dureros pe prinţesa Maria: şi asta era apropierea lui de mademoiselle Bourienne. Îi trecuse prin cap, în prima clipă când aflase de intenţiile fiului său, gândul glumeţ, că, dacă Andrei se însoară, o ia şi el pe Bourienne de nevastă, şi ideea poznaşă îi plăcuse pesemne, căci în ultimul timp se purta deosebit de duios cu franţuzoaica, arătându-şi prin aceasta nemulţumirea faţă

de fiica sa, şi asta numai pentru a o jigni, cum i se părea prinţesei Maria.

Odată, la Moscova, în prezenţa fiicei sale (căreia i se păru că tatăl ei făcea asta înadins), bătrânul prinţ sărută mâna domnişoarei Bourienne şi, trăgând-o spre el, o îmbrăţişă şi o mângâie. Prinţesa Maria roşi la faţă şi fugi din odaie. Peste câteva minute, mademoiselle Bourienne intră la ea zâmbind voios şi povestindu-i ceva cu vocea ei plăcută. Prinţesa Maria îşi şterse în grabă lacrimile, se apropie cu paşi hotărâţi de Bourienne şi, vădit fără să-şi mai dea seama ce face, începu, cuprinsă de furie, precipitându-se şi cu stridenţe în voce, să ţipe la franţuzoaică.

— E urât, josnic, lipsit de omenie, să profiţi de slăbiciunea… şi nu-şi sfârşi gândul. Ieşi afară din odaia mea! Îi strigă ea şi izbucni în hohote de plâns.

A doua zi prinţul nu-i spuse o vorbă fiicei sale, dar ea băgă de seamă că la masă tatăl ei porunci să fie servită întâi mademoiselle Bourienne. La sfârşitul mesei, când lacheul de la bufet servi după obicei cafeaua, începând iar cu prinţesa, pe bătrân îl apucă deodată furia, zvârli cu cârja lupă Filipp şi dădu imediat poruncă să-l trimită la oaste.

— N-ascultă… am spus doar de două ori! N-ascultă! Ea are întâietate în casa asta; e cea mai apropiată prietenă a mea, ţipa prinţul. Şi dacă îţi mai permiţi, îi strigă el furios prinţesei Maria, căreia îi vorbea acum pentru întâia oară în ziua aceea, dacă mai îndrăzneşti o dată, ca ieri… să-ţi verşi focul pe ea, ţi-arăt eu ţie cine-i stăpân în casa asta! Ieşi! Să nu te mai văd! Cere-i iertare!

Prinţesa Maria îşi ceru iertare de la Amalia Evghenievna şi de la tatăl ei, pentru dânsa şi pentru Filipp, valetul de la bufet, care-i ceruse ocrotire.

În asemenea clipe, în sufletul prinţesei Maria se trezea un sentiment foarte asemănător cu mândria sacrificiului. Dar nu odată se întâmpla ca după asemenea momente, acest tată, pe care ea îl judeca, să bâjbâie, căutându-şi ochelarii fără să-i vadă, sau să uite ce se întâmplase cu câteva minute

înainte, ori să facă vreun pas greşit de mult ce-i slăbiseră picioarele şi să se uite împrejur ca să vadă dacă nu cumva i-a observat cineva slăbiciunea sau, ceea ce era mai grav, la masă, când nu avea invitaţi care să-l ţină treaz, să înceapă a moţăi fără veste, să lase să-i cadă şervetul şi să-şi scape capul tremurând deasupra farfuriei. „E bătrân, e slab, şi eu îndrăznesc să-l mai şi judec!” îşi spunea ea cu dispreţ de sine, în asemenea clipe.

III.

PRIN ANUL 1811, La MOSCOVA trăia un doctor francez, care ajunsese la modă, om de statură uriaşă, chipeş, politicos ca un adevărat francez şi, aşa cum spunea toată Moscova, medic de o iscusinţă neobişnuită – Métivier. Era primit în casă de lumea bună nu ca un doctor, ci ca un egal.

Prinţul Nikolai Andreici, care de obicei lua în bătaie de joc medicina, în ultimul timp, după sfatul domnişoarei Bourienne, dăduse acestui medic liberă intrare în casa lui şi se obişnuise cu el. Métivier îi făcea de două ori pe săptămână vizită prinţului.

În ziua de sfântul Nicolae, ziua numelui prinţului, toată Moscova se afla la poarta casei lui, dar el dăduse poruncă să nu fie nimeni primit; doar câţiva, a căror listă o dăduse prinţesei Maria, porunci să fie invitaţi la prânz.

Métivier, care venise de dimineaţă ca să-şi prezinte felicitările, găsise de cuviinţă, ca doctor, de forcer la consigne495, cum îi spusese el prinţesei Maria, şi pătrunse la prinţ. Se nimerise ca în această dimineaţă a zilei lui onomastice, bătrânul prinţ să fie în cele mai rele toane cu putinţă. Toată dimineaţa se vânzolise prin casă, certându-se cu toată lumea şi având aerul că nu înţelege ce i se spune şi că nu se poate face înţeles de nimeni. Prinţesa Maria ştia ce înseamnă starea asta a tatălui ei, de tăcută iritare, care de obicei se sfârşea în explozie de furie, şi umblă toată dimineaţa ca pe dinaintea unei arme încărcate şi cu cocoşul ridicat, aşteptând inevitabila detunătură. Dimineaţa, până la venirea doctorului, trecu cum nu se poate mai bine. După

ce-l introduse pe doctor, prinţesa Maria se aşează cu o carte în mână, în salon lângă uşă, de unde putea asculta tot ce se petrece în cabinet.

La început n-auzi decât glasul lui Métivier, apoi pe al tatălui ei, apoi pe amândouă, vorbind deodată. Uşa se deschise larg şi în prag apăru frumosul Métivier, cu bucla lui neagră pe frunte, înspăimântat la chip, şi după el, prinţul, cu scufie şi halat, cu faţa desfigurată de furie şi cu ochii azvârlind văpăi.

— Nu înţelegi? Strigă prinţul. Eu înţeleg foarte bine! Spion francez ce eşti! Rob al lui Bonaparte! Spionule! Afară din casa mea! Afară, îţi spun! Şi trânti uşa.

Métivier, ridicând din umeri, se apropie de mademoiselle Bourienne, care venise în fugă din odaia vecină, la auzul strigătelor.

— Prinţul nu este tocmai bine la bile et le transport au cerveau. Tranquillisez-vous, je repasserai demain496, spuse Métivier şi, ducând un deget la buze, ieşi în grabă.

Dindărătul uşii se auziră paşi în papuci de casă şi strigăte: „Spioni! Trădători! Peste tot numai trădători! În casa ta, şi n-ai o clipă de linişte!”

După plecarea lui Métivier, prinţul îşi chemă fata şi-şi vărsă tot necazul pe ea. Ea era vinovată că un spion fusese lăsat să intre la el! Doar el spusese, ei îi spusese, să facă o listă şi să nu primească pe cei ce nu-s trecuţi pe listă. La ce-l lăsaseră să intre pe nemernicul acesta? Numai ea era pricina tuturor relelor. Alături de ea, el nu putea să aibă nici o clipă de linişte, nici să moară în pace nu putea, îi strigă el.

— Nu, fetiţo, ne despărţim, trebuie să ne despărţim; da, trebuie, ştii şi tu prea bine, ştii demult. Nu mai pot! Spuse el şi ieşi din cameră. Apoi, ca şi cum s-ar fi temut ca nu cumva prinţesa să se liniştească, se întoarse şi, dându-şi silinţa să arate cât mai calm, adăugă: Şi să nu crezi cumva că ţi-am spus toate astea la furie; de unde, nici gând: sunt foarte liniştit şi am chibzuit cât se poate de bine, aşa va fi. Trebuie să ne despărţim, du-te şi-ţi caută un loc… Dar nu se

putu stăpâni şi, cu răutatea de care sunt în stare numai oamenii care iubesc, ameninţă ridicând pumnii şi-i strigă, el însuşi în prada unei vizibile suferinţe: De s-ar găsi măcar vreun prost care să te ia de nevastă!

Apoi trânti uşa, o chemă la el pe mademoiselle Bourienne şi în cabinet se făcu linişte.

La ora două sosiră cele şase persoane invitate la masă; oaspeţii – cunoscutul conte Rastopcin, prinţul Lopuhin cu nepotul lui, generalul Ceatrov, un vechi camarad de arme al prinţului, iar dintre tineri, Pierre Bezuhov şi Boris Drubeţkoi îl aşteptau în salonul de primire.

Boris, care sosise de câteva zile la Moscova, în concediu, se arătase dornic a fi prezentat prinţului Nikolai Andreevici şi reuşise atât de bine să-i câştige bunăvoinţa, încât prinţul făcuse pentru el o excepţie, scoţându-l din rândul tinerilor neînsuraţi, pe care nu-i primea niciodată în casă.

Casa prinţului nu făcea parte din ceea ce se înţelege prin „înalta societate”, dar să fii primit în acest cerc restrâns, cu toate că nu se vorbea de el în oraş, era totuşi mai măgulitor decât orice altceva. Boris înţelesese asta cu o săptămână în urmă, când în faţa lui contele Rastopcin îi spusese comandantului suprem, care-l invitase la el la masă de sfântul Nicolae, că nu putea veni:

— În ziua de sfântul Nicolae mă duc întotdeauna să mă închin la moaştele prinţului Nikolai Andreici.

— Ah, da, da, răspunsese comandantul suprem. Ce mai face?

Mica societate, întrunită înainte de masă în salonul de modă veche, înalt şi cu mobile vechi, părea o curte marţială adunată într-o şedinţă solemnă. Toţi tăceau; iar când vorbeau, vorbeau cu glas scăzut. Prinţul Nikolai Andreici îşi făcu, serios şi tăcut, apariţia; prinţesa Maria părea încă şi mai blândă, şi mai sfioasă ca de obicei. Invitaţii i se adresau fără tragere de inimă, căci simţeau că nu-i prea arde ei de discuţiile lor. Contele Rastopcin, care ducea toată

conversaţia, povestea ultimele noutăţi, când mondene, când politice.

Lopuhin şi bătrânul general luau parte rareori la discuţii. Prinţul Nikolai Andreici asculta, aşa cum ascultă un judecător suprem raportul ce i se înfăţişează, confirmând doar din când în când, prin tăcerea lui sau printr-un cuvânt monosilabic, că a luat cunoştinţă de ceea ce i se raportează. Tonul discuţiei era de aşa natură, încât se-nţelegea că nimeni nu era de acord cu ceea ce se petrecea în viaţa politică. Erau luate în discuţie evenimente, care confirmau vădit că toate mergeau din ce în ce mai rău. Dar, demn de remarcat era faptul că, la fiecare expunere sau analiză, vorbitorul se oprea sau se întâmpla să fie oprit, de fiecare dată, la limita dincolo de care părerea lui s-ar fi putut referi la persoana suveranului.

În timpul mesei conversaţia se opri la ultimele ştiri politice, la ocuparea posesiunilor ducelui de Oldenburg de către Napoleon şi la nota rusă, ostilă lui Napoleon, trimisă tuturor curţilor europene.

— Bonaparte are faţă de Europa purtarea unui pirat pe o corabie cucerită, spuse contele Rastopcin, repetând o frază pe care o mai rostise de câteva ori. Ceea ce ne mai miră încă e cât de îndelung pot răbda sau cât sunt de orbiţi suveranii. Acum i-a venit şi papei rândul. Bonaparte, care nu mai are ruşine de nimic şi de nimeni, vrea să-l înlăture pe şeful religiei catolice, şi toţi tac! Singur suveranul nostru a protestat împotriva ocupării posesiunilor ducelui de Oldenburg. Şi totuşi…

Contele Rastopcin tăcu, simţind că ajunsese la limita dincolo de care n-avea voie să mai emită judecăţi.

— I s-au propus alte posesiuni în locul ducatului de Oldenburg, spuse prinţul Nikolai Andreici. Parc-ar fi vorba să-mi strămut eu ţăranii de la Lâsâe Gorî la Bogucearovo şi pe moşia din Riazan, aşa se poartă el cu ducii!

— Le duc d'Oldenbourg supporte son malheur avec une force de caractere et une résignation admirables! 497

interveni Boris, intrând în discuţie.

Spunea asta, fiindcă, pe drum, între Petersburg şi Moscova, avusese cinstea de a fi fost prezentat ducelui. Prinţul Nikolai Andreici se uită la tânărul ofiţer, ca şi cum ar fi voit să-i răspundă ceva la cele spuse, dar se răzgândi, socotindu-l mult prea tânăr ca să merite asta.

— Am citit protestul nostru în legătură cu afacerea Oldenburgului şi m-am mirat ce prost a fost redactată această notă, spuse nepăsător contele Rastopcin cu tonul fără accent al omului care judecă un fapt mai mult decât bine ştiut de el.

Pierre se uită la Rastopcin cu o mirare naivă, neputând înţelege de ce-l neliniştea proasta redactare a notei de protest.

— Oare nu-i totuna cum e scrisă nota, conte, zise el, de vreme ce conţinutul ei e tare?

— Mon cher, avec nos 500 miile hommes de troupes, îi serait facile d'avoir un beau style498, zise contele Rastopcin.

Pierre înţelese acum de ce-l neliniştea pe contele Rastopcin redactarea notei.

— S-ar părea că scribi avem destui, zise bătrânul prinţ: acolo la Petersburg toţi scriu, şi nu numai note; scriu şi legi noi. Andriuşa al meu a aşternut acolo un volum întreg de legi pentru Rusia. Astăzi toată lumea scrie!

Şi râse silit.

Convorbirea amuţi o clipă; bătrânul general, tuşind, atrase atenţia asupra sa.

— Aţi auzit de ultimele evenimente petrecute la parada de la Petersburg? Noul ambasador francez a avut o atitudine!

— Ce-a fost? Da, am auzit ceva; se zice că ar fi spus ceva nepotrivit în faţa majestăţii-sale.

— Majestatea-sa i-a atras luarea-aminte asupra diviziei de grenadieri şi asupra ceremonialului defilării, continuă generalul, iar ambasadorul, se zice, n-ar fi dat nici o atenţie faptului şi şi-ar fi permis să răspundă că „noi în Franţa nu

ne uităm la asemenea fleacuri”. Suveranul n-a binevoit să mai spună nimic. La următoarea defilare, lumea spune că împăratul n-a mai binevoit să-i adreseze măcar odată cuvântul.

Toţi tăcură; asupra acestui fapt care se referea direct la persoana împăratului nu mai încăpeau păreri personale.

— Neobrăzaţii! Zise prinţul. Îl ştiţi pe Métivier? L-am dat astăzi afară din casa mea. A fost aici la mine; i s-a permis, cu toate că dădusem dispoziţii să nu intre nimeni, zise prinţul, uitându-se supărat la fiica sa.

Şi istorisi toată convorbirea lui cu medicul francez şi motivele care îl convinseseră că Métivier e un spion. Deşi pricinile invocate erau departe de a fi suficiente şi limpezi, nimeni nu ridică vreo obiecţiune.

La friptură se servi şampanie. Oaspeţii se ridicară de la locurile lor şi-l felicitară pe bătrânul prinţ. Făcu şi prinţesa Maria la fel, apropiindu-se de el.

Bătrânul se uită la ea cu o privire rece şi răutăcioasă şi-i întinse obrazul, zbârcit şi bărbierit. Expresia feţei lui spunea că nu uitase discuţia de dimineaţă, că hotărârea lui rămăsese aceeaşi şi că numai prezenţa oaspeţilor îl oprea acum să i-o repete.

Când fură în salon, la cafea, bătrânii se strânseră toţi laolaltă.

Prinţul Nikolai Andreici se mai învioră şi începu să-şi exprime vederile sale asupra războiului care bătea la uşă.

Spuse că războaiele noastre cu Bonaparte vor fi tot nenorocoase, câtă vreme nu vom înceta să căutăm alianţa nemţilor şi să ne amestecăm în afacerile Europei, în care ne-a atras pacea de la Tilsit şi că nu trebuia să ne luptăm nici de partea, nici împotriva Austriei. Politica noastră toată e în răsărit, iar în privinţa lui Bonaparte avem un singur lucru de făcut: să ne înarmăm la graniţe şi să fim fermi în politică, şi el nu va îndrăzni niciodată să treacă hotarul rusesc, cum a făcut în 1807.

— Şi cum vrei să luptăm noi, prinţe, împotriva francezilor? Întrebă contele Rastopcin. Crezi că putem noi mobiliza oameni împotriva învăţătorilor şi idolilor noştri? Uitaţi-vă la tineretul nostru, uitaţi-vă la cucoanele noastre. Zeii noştri sunt francezii, împărăţia cerului e pentru noi Parisul.

Începuse să vorbească mai tare, fără doar şi poate ca să-l audă toată lumea.

— Ne îmbrăcăm franţuzeşte, gândim franţuzeşte, simţim franţuzeşte! Uite, dumneata l-ai luat de ceafă pe Métivier şi l-ai dat afară pentru că e un ticălos de franţuz, doamnele noastre se dau în vânt după el. Am fost ieri la o serată, unde, din cinci doamne trei erau catolice şi, cu permisiunea Papei, lucrau duminica la gherghef. Şi numai cât nu erau de-a binelea goale, iertaţi-mă dacă o spun, ca nişte firme de băi publice. Eu, prinţe, când mă uit la tinerii noştri, îmi vine să iau din muzeu bâta străveche a lui Petru cel Mare şi s-o rup, aşa, pe ruseşte, de coastele lor ca să le iasă din cap toate neroziile!

Tăcură toţi. Bătrânul prinţ se uita zâmbind la Rastopcin şi clătina din cap în semn de aprobare.

— Ei, cu bine, luminăţie. Să nu te mai îmbolnăveşti, îi ură Rastopcin, ridicându-se şi întinzându-i prinţului mâna, cu repeziciunea obişnuită a tuturor mişcărilor sale.

— Cu bine, dragul meu. Vioară, nu alta, totdeauna îmi face plăcere să-l ascult! Spuse bătrânul prinţ, reţinându-i mâna şi întinzându-i obrazul ca să-l sărute.

Odată cu Rastopcin şi ceilalţi oaspeţi găsiră cu cale să se ridice.

IV.

PRINŢESA MARIA, ÎN SALON, nu înţelegea nimic din tot ce vorbeau şi criticau bătrânii, nu prindea deloc înţelesul celor auzite; nu se gândea decât dacă oaspeţii băgaseră cumva de seamă ce atitudine duşmănoasă avea faţă de dânsa tatăl ei. Nu remarcase nici măcar atenţia deosebită şi amabilitatea pe care i-o arătase tot timpul mesei Drubeţkoi, care venea pentru a treia oară în casa lor.

Prinţesa Maria se uita cu ochi distraţi şi nedumeriţi la Pierre, care, rămas ultimul dintre oaspeţi, cu pălăria în mână şi cu zâmbetul pe buze, se apropie de ea de îndată ce se găsiră numai ei doi în salon, după plecarea prinţului.

— Pot să mai stau? Întrebă el şi-şi răsturnă trupul greoi într-un fotoliu, alături de prinţesa Maria.

— A, da! Făcu ea şi privirea ei părea că spune: „N-ai băgat nimic de seamă?”

Pierre era bine dispus, ca de obicei după-masă. Se uita drept înainte şi zâmbea liniştit.

— Îl cunoşti demult pe acest tânăr, prinţesă? Spuse el.

— Care tânăr?

— Drubeţkoi.

— Nu, nu demult…

— Ei, îţi place?

— Da, e un tânăr simpatic… Dar de ce mă întrebi? Zise prinţesa Maria, care era tot cu gândul la discuţia de dimineaţă cu tatăl ei.

— Fiindcă am făcut constatarea că un tânăr nu vine de obicei să-şi petreacă la Moscova concediul decât atunci când urmăreşte să se însoare cu o fată bogată.

— Ai făcut dumneata constatarea asta? Întrebă prinţesa Maria.

— Da, continuă Pierre zâmbind, şi acest tânăr face ce face că oriunde e vreo fată bogată acolo e şi el. Citesc în el ca într-o carte. Acum stă la îndoială şi nu ştie la cine să dea atacul: la dumneata sau la mademoiselle Julie Karaguina. Il est tres assidu aupres d'elle.499

— O vizitează?

— Da, foarte des. Şi ştii cumva care e noua manieră de a face curte? O întrebă Pierre zâmbind voios, căci se afla vădit în acea dispoziţie sufletească de voie bună şi zeflemea blajină, de care se învinuia atât de des în jurnalul său.

— Nu, răspunse prinţesa Maria.

— Astăzi, ca să placi fetelor din Moscova, il faut etre mélancolique. Et il est tres mélancolique aupres de

mademoiselle Karaguina.500

— Vraiment? 501 făcu prinţesa Maria, uitându-se la faţa blajină a lui Pierre, dar cu gândul tot la necazul ei. „M-aş simţi mai bine, gândi ea, dacă m-aş hotărî să încredinţez cuiva tot ceea ce simt. Şi aş dori să-i spun chiar lui Pierre tot ce am de spus. E atât de bun şi de nobil la suflet! M-aş simţi mai uşurată. Mi-ar putea da şi vreun sfat!”

— Ai primi să te măriţi cu el? Întrebă Pierre.

— Ah, Dumnezeule! Conte, am uneori clipe când m-aş mărita cu oricine, spuse prinţesa Maria, pomenindu-se deodată cu vocea înecată în lacrimi, spre marea ei surprindere. Ah, ce cumplit e să iubeşti o fiinţă apropiată şi simţi că… nu poţi face nimic (continuă ea cu glasul tremurând de emoţie), nimic nu poţi face pentru el, decât să-l amărăşti, şi să ştii că n-ai cum schimba în nici un fel situaţia. Nu-ţi mai rămâne decât să pleci, dar unde pot eu să mă duc?

— Ce ai? Ce-i cu dumneata, prinţesă?

Prinţesa, fără să-i mai răspundă, izbucni în plâns.

— Nu ştiu ce am astăzi. Nu lua în seamă ce vorbesc. Uită ce ţi-am spus!

Toată voia bună a lui Pierre se risipi. Îngrijorat, el începu să-i pună întrebări prinţesei, rugând-o să-i spună tot, să-i împărtăşească lui tot focul ce-o ardea. Dar ea nu făcea decât să repete că-l roagă să uite ceea ce-i spusese, susţinând că nu-şi mai amintea ce vorbise şi că nu avea altă supărare, afară de cea pe care i-o ştia şi el: durerea că nunta prinţului Andrei avea să sporească neînţelegerea între tată şi fiu.

— Ai mai auzit ceva despre Rostovi? Întrebă ea ca să schimbe vorba. Mi s-a spus că vor fi aici, nu peste multă vreme. Îl aştept şi eu pe André în fiecare zi; aş dori mult să se întâlnească aici.

— Şi care mai sunt vederile lui în această chestiune? Întrebă Pierre, înţelegând prin acest „lui” pe bătrânul prinţ.

Prinţesa Maria clătină din cap.

— Ce e de făcut? Până să se-mplinească anul mai sunt doar câteva luni şi n-are să fie cu putinţă. Aş vrea cel puţin să-mi scutesc fratele de greul primelor clipe. De-ar veni Rostovii mai repede! Sper că mă voi înţelege cu ea… Dumneata îi cunoşti demult, zise prinţesa Maria, spune-mi, cu mâna pe inimă, adevărul adevărat: ce fel de fată e şi ce crezi despre ea? Dar, tot adevărul; fiindcă, înţelegi, Andrei riscă atât de mult, făcând pasul acesta împotriva voinţei părinteşti, încât aş fi vrut să ştiu…

Un instinct nelămurit îi spunea lui Pierre că, în aceste întrebări şi rugăminţi repetate de a i se spune tot adevărul, prinţesa dădea glas unei duşmănii secrete faţă de viitoarea ei cumnată şi că i-ar fi plăcut ca Pierre să nu fie de acord cu alegerea pe care o făcuse prinţul Andrei; dar Pierre îi spuse mai degrabă ceea ce simţea, decât ceea ce gândea.

— Nu ştiu cum aş răspunde la întrebarea asta, îngână el, şi se înroşi, fără să ştie de ce. Nu ştiu nimic hotărât de fata asta; nu o pot defel analiza. E încântătoare. Dar prin ce anume? Nu ştiu: iată tot ce se poate spune despre ea.

Prinţesa Maria oftă şi expresia figurii ei vorbi: „Da, tocmai la asta mă şi aşteptam, de asta mă şi temeam”.

— E inteligentă? Întrebă prinţesa.

Pierre stătu puţin să se gândească.

— Cred că nu, răspunse el, şi totuşi, da. Dar nici n-ar avea de ce să mai fie şi inteligentă… Ce să-ţi mai spun, e încântătoare, nu alta.

Prinţesa Maria dădu iar din cap, nemulţumită.

— Ah, doresc atât de mult să-mi fie dragă! Spune-i asta, dacă o vezi înaintea mea.

— Am auzit că trebuie să sosească de la o zi la alta, zise Pierre.

Prinţesa Maria îi împărtăşi lui Pierre planul ei de a se apropia, cum vor sosi Rostovii, de viitoarea ei cumnată şi de a încerca să-l obişnuiască pe bătrân cu dânsa.

V.

ÎNSURĂTOAREA CU O FATĂ bogată nu-i reuşise lui Boris la Petersburg şi el venise la Moscova cu scopul acesta. Aici se găsi pus în încurcătură, având de ales între două dintre cele mai bogate mirese – Julie şi prinţesa Maria. Deşi prinţesa Maria, cu toată urâţenia ei, îi păruse mai atrăgătoare decât Julie, lui îi venea greu – nu ştia nici el de ce – să-i facă curte domnişoarei Bolkonski. Cu prilejul ultimei întrevederi cu ea, de ziua onomastică a bătrânului prinţ, la toate încercările lui de a aduce vorba despre sentimente, ea îi răspundea tot pe alături şi se vedea bine că nici nu-l ascultase.

Julie, dimpotrivă, îi primea bucuroasă curtea, cu toate că într-un fel cu totul aparte, specific pentru ea.

Julie avea douăzeci şi şapte de ani. După moartea fraţilor ei, ajunsese foarte bogată. Se făcuse cum nu se poate mai urâtă, dar se credea nu numai la fel de frumoasă ca altădată, ci chiar mult mai atrăgătoare. Ceea ce o menţinea în această iluzie era, mai întâi, faptul că devenise o partidă bogată şi, al doilea, faptul că, pe măsură ce înainta în vârstă, era cu atât mai puţin primejdioasă pentru bărbaţi şi cu atât se simţeau aceştia mai liberi în raporturile cu ea, aşa că, neluându-şi nici o obligaţie, profitau de mesele, de seratele ei şi de societatea veselă care se aduna la ea acasă. Bărbatul care, zece ani mai devreme, s-ar fi temut să intre zilnic într-o casă în care se afla o fată de şaptesprezece ani, ca să n-o compromită şi să nu se oblige totodată, venea acum curajos în fiecare zi la ea acasă, o trata nu ca pe o domnişoară de măritat, ci ca pe o cunoştinţă fără sex.

Casa Karaghin era în iarna asta cea mai căutată şi mai primitoare din Moscova. În afară de cei invitaţi la seratele şi mesele organizate, în casa Karaghin se reunea în fiecare seară o societate numeroasă, mai ales bărbaţi, care se aşezau la masă pe la douăsprezece noaptea şi-şi prelungeau şederea până după orele două. Nu era bal, petrecere, sau spectacol de teatru la care Julie să nu ia parte. Toaletele ei erau întotdeauna cele mai moderne. Cu

toate astea, Julie părea dezamăgită de toate. Spunea la toată lumea că nu crede nici în prietenie, nici în dragoste, nici în oricare altă bucurie a vieţii, şi că linişte nu aşteaptă decât dincolo. Îşi însuşise tonul caracteristic fetelor care au avut de suferit mari deziluzii, ca şi cum şi-ar fi pierdut fiinţa cea mai dragă sau ar fi fost înşelată crunt de ea. Şi, cu toate că nu i se întâmplase nimic din toate acestea, toţi se uitau la ea ca şi cum i s-ar fi întâmplat; ea însăşi ajunsese să creadă că suferise mult în viaţă. Melancolia asta, care n-o împiedica defel să se distreze, nu-i împiedica nici pe tinerii ei musafiri să-şi petreacă vremea în mod plăcut la dânsa. Fiecare oaspe, călcându-i pragul, îşi plătea mai întâi tributul faţă de melancolia gazdei, pentru ca îndată după asta să treacă la discuţii mondene, la dans, la jocuri de societate şi la acele concursuri de bouts-rimés502, care erau foarte la modă în casa Karaghinilor. Doar câţiva dintre aceşti tineri, însă, printre care şi Boris, se pătrundeau de dispoziţia melancolică a Juliei, şi cu aceşti tineri ea avea discuţii mai prelungite şi mai intime asupra zădărniciei lumii acesteia, cu care ocazie le arăta albumele ei, pline de însemnări triste, de desene, de maxime şi de versuri.

Faţă de Boris, Julie avea atenţii deosebit de delicate: îl deplângea pentru dezamăgirile încercate atât de timpuriu în viaţă, îi propunea mângâierea prieteniei ei, ca una care suferise atâta, şi-i dădu apoi albumul deschis. Boris îi desenă în el doi copaci şi scrise: „Arbres rustiques, vos sombres rameaux secouent sur moi les ténebres et la mélancolie”503.

Într-alt loc, desenă un mormânt şi scrise: „La mort est secourable et la mort est tranquille.

Ah! Contre les douleurs il n'y a pas d'autre asile.”504

Julie găsi că versurile erau fermecătoare.

— Il y a quelque chose de şi ravissant dans le sourire de la mélancolie!505 îi spuse ea lui Boris, repetând, cuvânt cu cuvânt, un citat transcris dintr-o carte.

— Cest un rayon de lumiere dans l'ombre, une nuance entre la douleur et le désespoir, qui montre la consolation possible.506

La asta, Boris îi răspunse scriind aceste versuri:

Aliment de poison d'une îme tres sensible, Toi, sans qui le bonheur me serait impossible.

Tendre mélancolie, ah, viens me consoler, Viens calmer les tourments de ma sombre retrăite.

Et mele une douceur secrete.

A ces pleurs, que je sens couler.507

Julie îi cânta lui Boris la harfă nocturnele cele mai triste.

Boris îi citea cu voce tare din Sărmana Liza508; şi nu o dată trebui să-şi întrerupă lectura, sugrumat de emoţie. Când se întâlneau în marea societate, Julie şi Boris se uitau unul la altul, ca şi cum ar fi fost singurele fiinţe capabile să se înţeleagă în acest univers plin de nepăsare.

Anna Mihailovna, care venea adesea pe la Karaghini în calitate de prietenă a casei, nu uita să culeagă între timp informaţii sigure asupra zestrei Juliei (i se dădeau drept zestre cele două moşii din Penza şi pădurile din jurul oraşului Nijni-Novgorod). Lăsându-se cu evlavie în voia providenţei, Anna Mihailovna privea cu duioşie tristeţea rafinată care-l lega pe fiul ei de bogata Julie.

— Toujours charmante et mélancolique, cette chere Julie509 spunea ea. Boris îmi spune că în casa voastră îşi odihneşte totdeauna sufletul. A avut atâtea deziluzii şi e atât de sensibil!

— Ah, dragul meu, nu-ţi pot spune cât de mult mă simt legată de la o vreme de Julie, îi mărturisi ea fiului ei. Ar putea cineva să n-o iubească? E o fiinţă aşa de nepământească! Ah, Boris, Boris! Tăcu apoi câteva clipe. De-ai şti cât mi-e de milă de biata ei maman, continuă ea. Azi mi-a arătat conturile şi scrisorile din Penza (au acolo o moşie imensă). Sărmana e mereu singură şi cum o mai înşeală toţi!

Boris zâmbea imperceptibil, ascultându-şi mama. Râdea îngăduitor de simplicitatea vicleniei ei, dar o asculta şi, din când în când, o întreba câte ceva în legătură cu proprietăţile din Penza şi din Nijni-Novgorod, atent la tot ce auzea.

Julie aştepta demult propunerea de căsătorie a melancolicului ei adorator şi era gata să i-o primească; dar pe Boris îl mai reţinea încă un soi de tainică repulsie, faţă de ea şi de dorinţa ei pătimaşă de a-şi găsi un bărbat, faţă de lipsa ei de naturaleţe – toate acestea pe lângă sentimentul de groază că trebuia să renunţe la adevărata dragoste. Concediul lui era pe sfârşite. Toată ziulica şi zi după zi, Boris era în casa Karaghinilor, şi în fiecare zi, tot chibzuind şi judecând de unul singur, Boris îşi zicea că mâine îi va cere mâna. Dar, de îndată ce era iar pus în faţă cu Julie, uitându-se la obrazul ei roşu, la bărbia aproape întotdeauna spoită cu pudră, la ochii ei umezi şi la expresia figurii ei, care trăda dorinţa ei vie şi continuă de a trece într-o clipită de la melancolie la entuziasmul exagerat al fericirii conjugale, Boris nu mai putea rosti cuvântul hotărâtor, cu toate că, în închipuirea lui, se vedea demult stăpân peste proprietăţile din Penza şi din Nijni-Novgorod şi dispunând de întrebuinţarea veniturilor lor. Julie băga de seamă nehotărârea lui Boris şi câteodată îi trecea prin gând că n-o plăcea; dar amorul ei propriu de femeie o liniştea de îndată şi-şi spunea că timiditatea lui vine tocmai din dragoste. Melancolia ei începu totuşi să facă loc nervozităţii şi, nu mult înainte de plecarea lui din Moscova, ea îşi făcu un plan hotărâtor. Chiar în zilele când concediul lui Boris se sfârşea, la Moscova şi, cum era firesc, în salonul Karaghinilor, apăru tânărul Anatol Kuraghin, şi Julie îşi lăsă dintr-o dată deoparte melancolia, devenind toată numai voie bună şi atenţie faţă de Kuraghin.

— Mon cher, îi spuse fiului ei Anna Mihailovna, je sais de bonne source que le prince Basile envoie son fils a Moscou,

pour lui faire épouser Julie.510 Ţin atât de mult la Julie, încât mi-ar părea rău de ea. Ce părere ai, dragul meu?

Gândul că s-ar putea să rămână cu buzele umflate şi să-şi fi irosit toată luna asta de concediu în greaua slujbă de suspinător melancolic pe lângă Julie, că ar putea vedea intrate în alte mâini veniturile moşiilor din Penza, pe care în închipuirea lui se şi văzuse întrebuinţându-le cum se cuvine, mai ales gândul că ar putea intra pe mâna tâmpitului de Anatol, îl jignea pe Boris. Se duse la Karaghini cu intenţia fermă de a-i cere mâna. Julie îl întâmpină cu o înfăţişare veselă de om fără griji, îi istorisi în treacăt cât de bine petrecuse la balul din ajun şi-l întrebă când pleacă. Cu toate că venise cu intenţia de a-i vorbi despre dragostea lui şi, prin urmare, de a fi duios, Boris începu să-i vorbească nervos despre nestatornicia femeilor, despre felul lor uşuratic de a trece de la tristeţe la bucurie şi despre chipul cum dispoziţia lor sufletească e în funcţie doar de persoana care le face curte. Julie se simţi jignită şi-i spuse că aşa e într-adevăr, că femeile au nevoie de variaţie şi că mereu tot unul şi acelaşi lucru plictiseşte pe oricine.

— În cazul acesta, te-aş sfătui… începu Boris, vrând să-i spună ceva usturător; dar în aceeaşi clipă îl fulgeră gândul supărător că s-ar putea să plece din Moscova fără să-şi fi atins scopul şi să-şi fi risipit zadarnic energia (ceea ce lui nu i se întâmpla niciodată). Se opri, aşadar, la mijlocul frazei, îşi lăsă ochii în jos, ca să nu i se vadă chipul enervat, neplăcut şi nehotărât, şi-i spuse: N-am venit aici cu intenţia de a mă certa cu dumneata. Dimpotrivă… şi se uită la ea ca să se încredinţeze dacă poate continua. Toată enervarea ei se risipi deodată şi ochii agitaţi şi rugători îi priveau ţintă, aşteptând cu lăcomie. „Voi putea oricând să mă aranjez aşa fel, încât să n-o văd decât rar, îşi zise Boris. Am intrat în horă şi trebuie să joc!” Roşi, îşi ridică, oftând, ochii spre ea şi-i spuse: Cunoşti sentimentele mele pentru dumneata!

Nu mai era nevoie să spună altceva: faţa Juliei strălucea de mulţumirea triumfului, dar ea îl obligă pe Boris să-i

spună tot ceea ce se spune în asemea împrejurări: să-i spună că o iubeşte şi că niciodată nu iubise vreo femeie mai mult decât pe ea. Ştia ea bine că pentru moşiile din Penza şi pentru pădurile de la Nijni-Novgorod putea să-i ceară asta, şi avu ceea ce pretindea.

Logodnicii, fără să mai pomenească de „arborii care-i învăluiau în umbră şi melancolie”, făceau acum planuri de viitor, de felul cum aveau să se instaleze în splendida lor casă din Petersburg, începură să facă vizite şi să pregătească toate cele de trebuinţă pentru o nuntă strălucită.

VI.

PE LA SFÂRŞITUL LUI IANUARIE, contele Ilia Andreici veni cu Nataşa şi cu Sonia la Moscova. Contesa era tot bolnavă şi nu putea călători, dar nu mai putuseră aştepta însănătoşirea ei. Prinţul Andrei era aşteptat de la o zi la alta în Moscova; pe lângă asta, trebuia cumpărat trusoul, trebuia vândută proprietatea de lângă Moscova şi trebuia profitat de prezenţa bătrânului prinţ Bolkonski la Moscova, ca să-i fie prezentată viitoarea lui noră. Locuinţa Rostovilor de la Moscova nu era încălzită; în afară de asta, nu veniseră decât pentru scurt timp şi contesa nu era cu ei, aşa că Ilia Andreici se hotărî să tragă la Maria Dmitrievna Ahrosimova, care demult îi oferise contelui ospitalitatea.

Cele patru sănii acoperite ale Rostovilor intrară seara târziu în curtea Mariei Dmitrievna, din strada Staraia Koniusennaia. Maria Dmitrievna trăia singură la Moscova. Fata şi-o măritase, iar băieţii aveau toţi slujbe aiurea.

Tot aşa dreaptă se ţinea şi vorbea tot aşa de verde, spunându-şi cu tărie şi hotărât părerile, şi fiinţa ei toată părea că impută celorlalţi oameni diferitele lor slăbiciuni, pasiunile şi plăcerile pe care nu le admitea ca posibile. Dis-de-dimineaţă, cu o caţaveică pe ea, vedea de treburile casei; apoi, dacă era sărbătoare, se ducea la liturghie şi de acolo pe la puşcării şi temniţe, pe unde avea treburi de care nu vorbea nimănui; iar în zilele de lucru, după ce se

îmbrăca, primea la ea acasă solicitanţi de toate categoriile sociale, care-i călcau zilnic pragul; şi pe urmă stătea la masă. La mesele ei, săţioase şi gustoase, se nimerea să aibă totdeauna trei-patru invitaţi. După-masă, făcea o partidă de boston; seara, statornicise obiceiul să i se citească gazete şi cărţi noi, în timp ce ea împletea. Rareori făcea excepţii de la acest program, ca să se ducă în vreo vizită, şi dacă făcea vizite, nu le făcea decât la persoanele cele mai cu vază din oraş.

Nu se culcase încă, atunci când Rostovii sosiră şi când uşa de la vestibul scârţâi din balamale, lăsându-i să intre, odată cu gerul de afară şi cu slugile lor. Maria Dmitrievna, cu ochelarii alunecaţi în jos pe nas, lăsându-şi capul pe spate, era în uşa salonului şi, cu un aer sever şi supărat, se uita la noii-veniţi. S-ar fi putut crede că era pornită împotriva celor sosiţi şi că avea să-i dea afară pe loc, dacă n-ar fi dat între timp ordine grijulii slugilor cum să-i instaleze pe oaspeţi şi bagajele lor.

— Ale contelui? Adu-le aici, spunea ea, arătând spre geamantane, fără să spună cuiva bun venit. Ale domnişoarelor, aici la stânga. Ei, ce vă hliziţi acolo! Se răsti ea la slujnice, mai bine puneţi samovarul! Te-ai mai împlinit, te-ai făcut mai frumoasă, zise ea, trăgând-o de capuşon spre sine pe Nataşa, roşie toată de ger. Pfu, rece mai eşti! Da' dezbracă-te mai repede, se răsti ea la conte, care tocmai dădea să-i sărute mâna. Ai îngheţat, mai e vorbă? Rom s-aduceţi la ceai! Soniuşka, bonjour, îi spuse ca Soniei, pentru a marca prin expresia franceză nuanţa uşoară de desconsiderare, nu cu totul lipsită de prietenie, cu care o privea de obicei.

După ce toţi se dezbrăcară şi-şi puseră în ordine ţinuta răvăşită de drum, când coborâră la ceai, Maria Dmitrievna îi sărută pe toţi, la rând.

— Mă bucur din inimă că aţi venit şi că aţi tras la mine, spuse ea. Era şi timpul, adăugă ea, uitându-se cu înţeles la Nataşa… Bătrânul e aici, iar pe fecioru-său îl aşteaptă toţi

de la o zi la alta. Trebuie, trebuie să faci cunoştinţă cu el. Dar, despre asta mai vorbim noi pe urmă, adăugă ea, şi-i aruncă Soniei o privire care spunea că n-are chef să vorbească de toate astea faţă de ea. Acum ascultă, se adresă ea contelui, ce faci mâine? Pe cine chemi? Pe Şinşin? Şi îndoi în palmă un deget. Pe bocitoarea aia de Anna Mihailovna, îndoi al doilea deget. E aici, cu fiu-său. I se-nsoară! Pe urmă, pe Bezuhov, ce zici? E şi el aici, cu nevastă-sa. A fugit el de ea. Dar ea l-a ajuns din urmă, la galop, miercurea trecută a luat masa la mine. Aşa; iar pe ele, şi arătă spre domnişoare, le iau cu mine mâine la Iverskaia şi, de acolo, trecem pe la madame Aubert-Chalmé. Cred că vreţi, bineînţeles, să vă reînnoiţi toaletele! Să nu vă luaţi după ce vedeţi pe mine; mânecile azi se poartă uite aşa! Deunăzi a fost pe la mine tânăra prinţesă Irina Vasilievna; să te sperii, nu altceva: parcă şi-ar fi tras drept mâneci două butoaie. Păi, aşa-i în ziua de azi: trece o zi – altă modă. Da' tu, personal, ce fel de treburi ai pe aici? Se adresă ea sever contelui.

— Toate vin deodată, răspunse contele. Am de cumpărat şi trusoul, şi mi-am mai găsit şi cumpărător pentru moşie şi pentru casă. Şi, dacă n-are să-ţi fie cu supărare am să-mi aleg o zi să dau o fugă până la Marinskoe, şi o să-ţi las fetele mele pe cap.

— Bine, bine, le găseşti la mine întregi şi tefere. La mine sunt ca sub oblăduirea Consiliului tutelar. Am să ţi le scot unde trebuie, am să ţi le mai cert câte un pic, am să ţi le şi dezmierd, zise Maria Dmitrievna, atingând cu mâna ei obrazul Nataşei, care era favorita şi fina ei.

A doua zi de dimineaţă, Maria Dmitrievna le duse pe cele două domnişoare pe la Iverskaia şi pe la madame Aubert-Chalmé, căreia îi intrase până într-atâta frica-n oase când era vorba de Maria Dmitrievna, încât îi lăsa întotdeauna toaletele sub preţ, numai să scape cât mai repede de ea. Maria Dmitrievna îi comandă aproape tot trusoul. Când se

întoarse acasă, ea îi rugă pe toţi, afară de Nataşa, să iasă din odaie, şi-şi chemă favorita lângă fotoliul ei.

— Şi acum să stăm puţin de vorbă. Te felicit pentru ginerelul tău. Ai pus mâna pe un băiat bun! Mă bucur pentru tine; îl ştiu de când era numai atâtica, şi arătă cu mâna cam la un arşin de la pământ. Nataşa roşi de bucurie. Ţin la el şi la toată familia lui. Acum ascultă. După cum ştii, bătrânului prinţ Nikolai nu-i era deloc pe plac să i se însoare feciorul. Încăpăţânat bătrân! Prinţul Andrei, se-nţelege, nu e copil, s-ar putea lipsi de consimţământul lui. Dar nu e bine să intri cu de-a sila într-o familie. Trebuie să intri paşnic, prin dragoste. Eşti isteaţă, ai să te pricepi tu să faci cum e mai bine. Ia-o blând şi cu binişorul. Asta-i! Şi totul va ieşi bine.

Nataşa tăcea, şi Maria Dmitrievna credea că tace din timiditate, dar în realitate tăcea pentru că nu-i plăcea să se amestece cineva în dragostea ei faţă de prinţul Andrei, pe care ea şi-o închipuia atât de aparte de tot ce-i omenesc, încât nimeni, după părerea ei, n-o putea înţelege. Ea îl iubea pe prinţul Andrei şi n-avea ochi pentru nimeni altul, iar el o iubea şi trebuia să vină de la o zi la alta s-o ia. Ce nevoie mai avea de alţii?

— Vezi tu, eu pe el îl cunosc de multă vreme, iar pe Maşenka, cumnată-ta, o iubesc mult. Cumnatele pieze rele, zice o vorbă, dar asta n-ar face rău nici unei muşte. M-a rugat să-i prilejuiesc o întâlnire cu tine. Mâine te vei duce cu tatăl tău la ea. Vezi, poartă-te bine cu ea: eşti mai tânără. Când ţi-o veni alesul, te găseşte îndrăgită şi de soră-sa, şi de bătrân. Ne-am înţeles? Da sau nu? E mai bine aşa!

— Mai bine, răspunse fără chef Nataşa.

VII.

A DOUA ZI, DUPĂ SFATUL Mariei Dmitrievna, contele llia Andreici se duse cu Nataşa la prinţul Nikolai Andreici. Contele se hotărâse, călcându-şi pe inimă, să facă vizita: sufletul îi era stăpânit de teamă. Nu i se şterse din minte ultima întrevedere cu prinţul, din timpul recrutărilor, când,

drept răspuns la invitaţia la masă ce-i făcuse, îi fusese dat să audă observaţii usturătoare pentru numărul insuficient de oameni ce dăduse. Nataşa, care-şi pusese cea mai frumoasă rochie a ei, era, dimpotrivă, foarte bine dispusă „Nu se poate să nu le fiu dragă, se gândea ea: totdeauna m-au iubit toţi. Sunt gata să fac tot ce-ar dori ei, sunt gata să-i iubesc – pe el, pentru că îi e tată, şi pe ea, pentru că îi e soră, încât nu vor avea motive să nu mă îndrăgească!”

Ajunseră în faţa vechii şi posomorâte case de pe Vozdvijenka şi intrară în vestibul.

— Ei, Doamne-ajută, zise contele, jumătate în glumă, jumătate în serios.

Nataşa băgă de seamă că tatăl ei se grăbeşte să intre în vestibul şi că întreabă, încet şi sfios, dacă prinţul şi prinţesa erau acasă. După ce sosirea lor fu anunţată, printre servitorii prinţului se produse mare agitaţie. Lacheul care-i anunţase fu oprit de alt lacheu în salon şi discutau acum în şoaptă. O servitoare intră repede în salon şi spuse şi ea ceva, pomenind de prinţesă. În sfârşit, un lacheu bătrân şi îmbufnat ieşi şi le spuse Rostovilor că prinţul nu-i poate primi, dar că prinţesa îi roagă să poftească la ea. Cea dintâi care ieşi în întâmpinarea oaspeţilor fu mademoiselle Bourienne. Ea salută cu multă politeţe pe tată şi pe fiică şi-i conduse la prinţesă. Aceasta, tulburată, înspăimântată, cu faţa acoperită de pete roşii, alergă cu paşi greoi între oaspeţi, străduindu-se zadarnic să pară nestingherită şi bucuroasă.

Nataşa, de la cea dintâi privire, îi displăcu prinţesei Maria. I se păru din cale-afară de elegantă, uşuratică, veselă şi vanitoasă. Prinţesa Maria nu-şi dădea seama că, înainte chiar de a-şi fi văzut viitoarea cumnată, era pornită împotriva ei, pizmuind-o fără să vrea pentru frumuseţea, tinereţea şi fericirea ei, şi fiind geloasă pentru dragostea fratelui ei. În afară de sentimentul acesta nedefinit de antipatie faţă de ea, prinţesa Maria mai era agitată în clipa aceea şi din cauză că, la anunţarea Rostovilor, prinţul

strigase că nici nu vrea s-audă de ei, că, dacă vrea, n-are decât să-i primească ea, dar că interzice să li se dea voie să intre la el. Prinţesa Maria se hotărâse să primească ea vizita Rostovilor, dar se temea să nu-i facă dintr-o clipă într-alta prinţul vreo scenă, într-atât de tulburat părea el de faptul că veniseră să-l viziteze.

— Iată, scumpa mea prinţesă, ţi-am adus-o pe cântăreaţa mea, zise contele, înclinându-se ceremonios şi uitându-se neliniştit împrejur, ca şi cum s-ar fi temut să nu-l vadă cumva pe prinţ intrând. Nu ştii cât de fericit sunt că vă cunoaşteţi, în sfârşit… îmi pare foarte, foarte rău că prinţul tot bolnav este. Şi, după ce mai spuse câteva fraze convenţionale, se ridică. Dacă-mi permiteţi, prinţesă, am să vă las pe Nataşa mea pentru un sfert de oră; eu m-aş duce un pic la doi paşi de aici, în Piaţa Câinilor, până la Anna Semionovna; trec pe urmă s-o iau.

Contele Ilia Andreici recursese la acest truc diplomatic pentru a-i lăsa prinţesei Maria răgazul să stea de vorbă cu viitoarea ei cumnată (cum îi mărturisi el după aceea Nataşei) şi pentru a ocoli orice putinţă de a se întâlni cu prinţul, de care-i era teamă. Lucrul acesta nu-l spusese fiicei sale, dar Nataşa îi înţelese teama, şi neliniştea aceasta a tatălui ei o făcu să se simtă jignită. Se înroşi de ruşine pentru el şi supărarea îi spori când îşi dădu seama că roşise, aşa că o aţinti pe prinţesă cu o privire sfidătoare şi îndrăzneaţă, care spunea limpede că nu se teme de nimeni. Prinţesa îi răspunse contelui că e foarte bucuroasă şi că îl ruga să întârzie cât mai mult la Anna Semionovna, după care Ilia Andreici plecă.

Mademoiselle Bourienne, cu toate privirile neliniştite pe care i le arunca prinţesa Maria, care ţinea să vorbească între patru ochi cu Nataşa, nu se clintea defel din odaie şi conducea cu hotărâre discuţia despre plăcerile Moscovei şi despre teatre. Nataşa se simţea jignită de încurcătura ce avusese loc în antecameră, de neliniştea tatălui ei şi de tonul silit al prinţesei, care – i se părea ei – îi făcuse o

favoare primind-o. Din pricina asta, toate îi erau greu de suportat. Prinţesa Maria nu-i plăcuse. Îi părea din cale-afară de urâtă, prefăcută şi rece. Nataşa se chirci dintr-o dată sufleteşte şi luă fără voia ei un ton indiferent, ceea ce pe prinţesa Maria o îndepărtă şi mai mult de ea. După vreo cinci minute de conversaţie apăsătoare, prefăcută, se auziră apropiindu-se paşi repezi de papuci. Faţa prinţesei Maria căpătă o expresie de spaimă. Uşa camerei se deschise şi prinţul, în halat şi cu o scufie albă pe cap, intră.

— Ah, domnişoara, începu el, domnişoara contesă… contesa Rostova, dacă nu mă-nşel… vă rog să mă iertaţi, mă iertaţi… n-am ştiut, domnişoară. Martor mi-e Dumenezeu, n-am ştiut că ne-aţi învrednicit cu vizita dumneavoastră. Veneam la fiică-mea, de aceea eram în ţinuta asta. Vă rog să mă scuzaţi… martor mi-e Dumnezeu, n-am ştiut, repetă el atât de silit şi apăsând asupra cuvântului Dumnezeu, încât prinţesa Maria rămase în picioare, cu ochii în pământ, neîndrăznind să şi-i ridice nici la tatăl ei, nici la Nataşa.

Nataşa, care se ridică şi făcu o reverenţă, nu mai ştia nici ea ce să facă. Singură mademoiselle Bourienne zâmbea amabil.

— Vă rog să mă scuzaţi, mii de scuze! Martor mi-e Dumnezeu, n-am ştiut, mai bodogăni bătrânul şi, măsurând-o pe Nataşa din cap până-n picioare, ieşi.

Mademoiselle Bourienne îşi veni cea dintâi în fire după apariţia asta şi începu să vorbească despre boala prinţului. Nataşa şi prinţesa Maria se priveau în tăcere şi cu cât se uitau mai mult una la alta, fără să-şi spună nimic din ce-ar fi simţit nevoia să spună, cu atât mai răuvoitor se judecau reiproc.

Când se întoarse contele, Nataşa îşi arătă cu lipsă totală de politeţe bucuria că-l văzuse revenind şi se grăbi să plece. În clipa aceea, simţea că o urăşte aproape pe prinţesa asta bătrână şi rece, care putuse să o pună în situaţia asta neplăcută şi o făcuse să petreacă alături de ea jumătate de oră, fără să-i spună o vorbă despre prinţul Andrei. „în nici

un caz nu puteam eu aduce vorba despre el în faţa franţuzoaicei aceleia”, îşi zise Nataşa. Între timp, pe prinţesa Maria o chinuiau aceleaşi gânduri. Ştia şi ea ce-ar fi trebuit să-i spună Nataşei, dar n-o putuse face, şi pentru că o împiedicase mademoiselle Bourienne, şi pentru că, fără să ştie de ce, îi era atât de greu să aducă vorba despre căsătoria asta. Când contele ieşi din cameră, prinţesa Maria se apropie cu paşi repezi de Nataşa, îi luă o mână şi, oftând adânc, îi spuse: „Mai stai puţin, aş vrea…” Nataşa o privi batjocoritor, fără să ştie de ce.

— Dragă Nathalie, mai spuse prinţesa Maria, să ştii că mă bucur că fratele meu şi-a găsit fericirea…

Dar se opri, simţind că spune un neadevăr. Nataşa băgă de seamă şovăiala ei şi ghici de unde venea.

— Cred, prinţesă, că nu e momentul prielnic să vorbim despre asta, zise Nataşa, cu aparentă demnitate şi răceală, dar simţind că lacrimile o înăbuşă.

„Ce-am spus! Ce-am făcut!” gândi ea, de cum ieşi din cameră.

În ziua aceea o aşteptară multă vreme să vină la masă. Nataşa şedea în odaia ei şi plângea cu hohote, cum plâng copiii, smiorcăind şi sughiţând. În picioare lângă ea, Sonia o săruta pe creştet.

— Nataşa, de ce plângi? Îi vorbea ea. Ce-ţi pasă ţie de ei! Lasă că trece, Nataşa.

— Da! Dac-ai şti tu cum te poate jigni asta… parc-aş fi fost o…

— Nu spune asta, Nataşa, tu n-ai nici o vină, aşa că ce-ţi pasă? Hai, sărută-mă! Zise Sonia.

Nataşa înălţă capul şi, sărutându-şi prietena pe buze, îşi lipi de ea faţa udă de lacrimi.

— Nu pot să-ţi spun, nu ştiu… Nimeni nu-i vinovat, mai spuse Nataşa. Eu sunt vinovată. Dar toate astea dor groaznic. Ah, pentru ce nu mai vine odată!

Cu ochii roşii de plâns, veni la masă. Maria Dmitrievna, care aflase cum îi primise prinţul pe Rostovi, se făcu a nu

băga de seamă cât e de tulburată Nataşa şi glumi zgomotos cu contele şi cu ceilalţi musafiri.

VIII.

ÎN SEARA ACEEA, ROSTOVII se duseră la operă, unde Maria Dmitrievna le luase bilete.

Nataşei numai de mers nu-i ardea, dar nu putuse răspunde printr-un refuz la amabilitatea Mariei Dmitrievna, care făcea toate astea numai pentru ea. Când, gata îmbrăcată, ieşi în salon ca să-şi aştepte tatăl, se uită într-o oglindă mare şi, văzându-se frumoasă, chiar foarte frumoasă, o podidi şi mai amarnic tristeţea, dar o tristeţe dulce şi plină de înduioşare.

„Doamne, dac-ar fi el lângă mine, n-aş mai fi cum eram altădată, nu l-aş mai îmbrăţişa cu sfiala aceea prostească, ci într-un fel cu totul nou şi simplu; m-aş lipi de el, l-aş face să mă privească cu ochii aceia cercetători şi curioşi cu care m-a privit de atâtea ori şi apoi l-aş face să râdă, aşa cum râdea atunci; şi ochii lui, oh, cum îi mai văd ochii! se gândea Nataşa. Ce-mi pasă mie de tatăl şi de sora lui? Îl iubesc numai pe el, pe el, cu chipul lui, cu ochii, cu zâmbetul lui bărbătesc şi copilăresc totodată. Nu, mai bine să nu mă mai gândesc la el, să nu mă mai gândesc, să uit, să uit cu totul pentru o vreme. Nu mai pot suporta aşteptarea asta, acuşi izbucnesc în plâns! Şi plecă din faţa oglinzii, silindu-se din toate puterile să-şi stăpânească plânsul. Cum o fi putând Sonia să-l iubească pe Nikolenka aşa de egal, aşa de calm şi să-l aştepte atâta timp, cu atâta răbdare! Se gândi ea, uitându-se la Sonia care intra, îmbrăcată şi ea cu evantaiul în mână. Nu, ea e cu totul altfel, eu nu pot!”

Nataşa se simţea în clipa aceea atât de înduioşată şi atât de îndrăgostită, încât era prea puţin pentru ea să iubească şi să se ştie iubită: avea nevoie pe loc, chiar în clipa aceea, să-şi îmbrăţişeze bărbatul iubit, să-i vorbească şi să audă de la el cuvintele de dragoste care-i umpleau inima. În drum spre operă, în trăsură, stând lângă tatăl ei şi privind gânditoare sclipirile felinarelor ce se prelingeau pe geamul

îngheţat al cupeului, se simţi mai îndrăgostită, şi mai tristă, şi uită cu cine şi unde se ducea. Intrat într-un şir de cupeuri, cu roţile scârţâind pe zăpadă, cupeul Rostovilor se apropia încet de teatru.

Ţinându-şi cu mâna rochiile, Nataşa şi Sonia săriră repede jos. Coborî şi contele ajutat de lachei, şi toţi trei trecură prin mijlocul altor grupuri de doamne şi domni care intrau apoi printre vânzătorii de programe, până ajunseră în culoarul lojilor. Prin uşile întredeschise se şi auzeau valurile de muzică.

— Nathalie, vos cheveux511, şopti Sonia.

Plasatorul o luă grăbit şi respectuos înaintea doamnelor şi le deschise uşa lojii. Muzica se auzi mai tare; din uşă, se vedeau sclipirile atâtor rânduri şi rânduri de loji, din care luminau umerii şi braţele goale ale femeilor, şi parterul fremătând şi strălucind de uniforme. Doamna care intra în loja de alături se uită la Nataşa cu ochi pizmaşi de femeie. Cortina nu se ridicase încă; se cânta uvertura. Nataşa, îndreptându-şi rochia, intră cu Sonia în lojă şi se aşează pe scaun, cu ochii la rândurile de loji feeric iluminate din faţa lor. Senzaţia, de multă vreme nemaiîncercată, că sute de ochi îndreptaţi spre ea îi priveau acum braţele şi gâtul gol, o cuprinse dintr-o dată, producându-i în acelaşi timp şi plăcere, şi neplăcere şi deşteptându-i un roi întreg de amintiri, de dorinţi şi de imbolduri.

Cele două fete remarcabil de frumoase, Nataşa şi Sonia, şi contele Ilia Andreici, care nu mai fusese demult văzut la Moscova, atraseră asupra lor atenţia tuturora. Afară de asta ştiau cu toţii vag de înţelegerea dintre Nataşa şi prinţul Andrei, ştiau că de atunci Rostovii trăiseră la ţară, şi se uitau cu multă curiozitate la logodnica celui care era socotit unul dintre cei mai străluciţi miri din toată Rusia.

Nataşa se făcuse, cum îi spunea toată lumea, mai frumoasă cât timp stătuse la ţară, dar în seara aceea, datorită emoţiei, era de o deosebită frumuseţe. Te uimea cum putea să se îmbine setea ei de viaţă şi frumuseţea, cu

indiferenţa faţă de tot ce o înconjura. Ochii ei negri priveau mulţimea, fără să caute pe nimeni anume, iar mâna, ei fină, cu braţul dezgolit până mai sus de cot, sprijinit pe balustrada de catifea a lojii, mototolea programul, strângându-l şi desfăcându-l inconştient, în tactul uverturii.

— Uită-te, o vezi pe Alenina? Zise Sonia. E cu mama ei parcă!

— Vai de mine! Ia te uită la Mihail Kirilâci, ce s-a mai îngrăşat! Observă bătrânul conte.

— Uitaţi-vă! Anna Mihailovna a noastră! Ce tocă are!

— Iată-i şi pe Karaghini, cu Julie şi Boris. Se vede de-o poştă că-s logodiţi.

— Drubeţkoi i-a cerut mâna! Chiar astăzi am aflat, zise Şinşin, care tocmai intra în loja Rostovilor.

Nataşa privi în direcţia în care se uita tatăl ei şi o văzu pe Julie, care, purtând un şir de perle în jurul gâtului ei gros şi roşu (pe care Nataşa i-l ştia veşnic prea pudrat), stătea alături de mama ei, cu un aer de fiinţă fericită.

Îndărătul lor se zărea, apropiindu-şi urechea de gura Juliei, capul frumos şi bine pieptănat al lui Boris. Se uita pe sub sprâncene la Rostovi şi-i spunea ceva, zâmbind, logodnicei sale.

„Vorbesc de noi, de mine şi de el, îşi zise Nataşa. El caută probabil să liniştească gelozia logodnicei lui faţă de mine. Ar putea să nu-şi mai bată capul degeaba. Dac-ar şti cât de puţin îmi pasă de ei!”

În spatele lor, cu o tocă verde pe cap, şedea Anna Mihailovna, având o înfăţişare sărbătorească, fericită, de împăcare cu voia Domnului. În loja lor dăinuia atmosfera ce-mpresoară logodnicii, ştiută de Nataşa, căreia-i plăcea atât de mult. Apoi ea se uită în altă parte şi, dintr-o dată, tot ce fusese umilitor în vizita de dimineaţă îi veni în minte.

„Ce drept are el să nu mă primească în neamul lui? Ah, mai bine să nu mă mai gândesc la asta, să nu mă mai gândesc până la venirea lui Andrei!” îşi spuse ea şi începu să se uite la chipurile cunoscute şi necunoscute îi umpleau

parterul. În faţă de tot, chiar în mijloc, rezemat în coate, cu spatele la rampă, stătea în picioare Dolohov, cu părul lui bogat şi creţ, pieptănat în sus, şi îmbrăcat în costum persan. Stătea în văzul întregului teatru, ştia că atrage atenţia întregii săli, dar avea o atitudine la fel de firească, de nesilită, ca şi când ar fi fost la el în odaie. În jurul lui se adunaseră grămadă reprezentanţii celui mai strălucit tineret al Moscovei şi se vedea că el avea între ei prioritatea.

Contele Ilia Andreici, râzând, făcu un semn cu cotul Soniei, care se înroşi toată, şi i-l arătă pe Dolohov, fostul ei adorator.

— L-ai recunoscut? O întrebă el. De unde o fi ieşit, se adresă el lui Şinşin, parcă dispăruse nu ştiu pe unde?

— Da, dispăruse, răspunse Şinşin. A fost prin Caucaz şi de acolo a fugit. Se spune că a ajuns ministrul nuştiu cărui prinţ domnitor în Persia şi că a omorât acolo pe fratele şahului. Ce să-ţi spun, a scos din minţi toate cucoanele Moscovei! Dolokhoff le Persan512 şi altceva nimic! La noi, astăzi, la fiecare două cuvinte vine vorba de Dolohov: lui i se închină toţi şi se fac invitaţii, unde vine el, ca la păstrăvi, zise Şinşin. Dolohov şi Anatol Kuraghin ne-au scos cucoanele din minţi.

În loja vecină intră o doamnă înaltă şi frumoasă, cu părul bogat, împletit într-o coada imensă, şi cu umerii albi şi plini, foarte dezgoliţi ca şi gâtul, în jurul căruia purta un şir dublu de perle mari, şi se foi mult până să se aşeze, foşnindu-şi rochia de mătase grea.

Nataşa se uită fără să vrea la gâtul, la umerii, la perlele şi la pieptănătura doamnei şi-i admiră frumuseţea umerilor şi a perlelor. Şi-n timp ce Nataşa se întoarse să se uite pentru a doua oară la ea, doamna îşi aruncă privirea în loja lor şi, dând cu ochii de contele Ilia Andreici, îl salută, înclinându-şi capul şi-i zâmbi. Era contesa Bezuhova, soţia lui Pierre. Ilia Andreici, cum nu era om pe lume pe care să nu-l cunoască, se aplecă peste balustradă şi-i adresă cuvântul.

— Demult sunteţi aici, contesă? Începu el. Am să trec, am să trec să vă sărut mâna. Uite, am venit şi eu cu ceva treburi şi mi-am luat şi fetele cu mine. Fără seamăn e jocul Semionovei, spune lumea, vorbi înainte Ilia Andreici. Contele Piotr Kirilovici nu ne-a uitat niciodată. E aici?

— Da, avea de gând să vină şi el, zise Hélene, uitându-se cu atenţie la Nataşa.

Contele Ilia Andreici se aşează iar la locul lui.

— Aşa-i că e frumoasă? O întrebă el încet pe Nataşa.

— Minune! Zise Nataşa. Te îndrăgosteşti de ea pe loc!

Atunci răsunară ultimele acorduri ale uverturii, şi dirijorul bătu cu bagheta în pupitru. La parter, câţiva domni întârziaţi îşi ocupară locurile.

Cum se ridică cortina, în loji şi la parter se făcu tăcere; şi toţi, bărbaţii vârstnici ca şi tineretul, în uniforme şi în fracuri, deopotrivă cu femeile ce purtau bijuterii nepreţuite pe trupul dezgolit, îşi îndreptară cu lacomă curiozitate toată atenţia asupra scenei. Nataşa începu şi ea să se uite pe scenă.

IX.

PE SCENA ERA, LA MIJLOC, un podium de scânduri, de o parte şi de alta cartoane colorate înfăţişând copaci, şi în fund, o pânză întinsă pe şasiu de lemn. În mijlocul scenei şedeau un grup de fete cu bluze roşii şi fuste albe. Una dintre ele, foarte grasă, cu rochie albă de mătase, sta mai la o parte, pe o bancă joasă, având drept spătar un carton verde. Cântau ceva toate. Când îşi sfârşiră cântecul, fata în alb se apropie de cuşca suflerului, iar un bărbat cu pantaloni de mătase întinşi pe pulpele-i voinice, cu pană la pălărie şi cu pumnul la cingătoare, veni spre ea şi începu cânte şi să dea din mâini.

Bărbatul cu pantalonii strâmţi cântă singur, şi după el cântă şi ea. Pe urmă amândoi tăcură, orchestra continua să cânte iar bărbatul începu să mângâie cu degetele mâinile fetei în rochie albă, aşteptând, cum se vedea cât de colo, momentul în care să-şi înceapă iarăşi duetul, şi toată lumea

din sală începu să aplaude şi să aclame, iar bărbatul şi femeia de pe scenă, care înfăţişau o pereche îndrăgostiţi se înclinau, zâmbind şi desfăcându-şi braţele.

După timpul petrecut la ţară şi în dispoziţia gravă în era, Nataşei toate astea i se păreau ceva caraghios şi uimitor. Nu putea urmări acţiunea operei şi nu putea nici măcar asculta muzica: vedea numai cartoane vopsite, femei şi bărbaţi, îmbrăcaţi bizar, mişcându-se, vorbind şi cântând tot atât de bizar, la lumina puternică a rampei; ştia ce ar fi trebuit să reprezinte toate acestea, dar totul îi părea atât de fals, atât de pretenţios şi de nefiresc, încât îi era când ruşine de ruşinea actorilor, când îi venea să râdă de ei. Se uită împrejurul ei, la feţele privitorilor, căutând să vadă la ei acelaşi sentiment de ironie şi nedumerire pe care-l simţea ea; dar toate feţele exprimau numai atenţia pentru cele ce se petreceau pe scenă şi vădeau o admiraţie care Nataşei i se părea prefăcută. „Poate că aşa trebuie să fie!” se gândi ea. Se uita pe rând, când la şirurile de capete pomădate de la parter, când la femeile despuiate din loji şi mai ales la vecina sa, Hélene, care, dezgolită de-a binelea, zâmbea domol şi împăcat şi se uita spre scenă, fără să-şi mute o clipă privirea, respirând cu toată fiinţa ei lumina puternică revărsată în sală şi aerul încălzit de respiraţia mulţimii. Încetul cu încetul, Nataşa prinse a simţi din nou starea aceea de beţie, pe care nu o mai încercase de multă vreme. Nu mai ştia ce-i cu ea, unde se află şi ce se petrece în faţa ei. Privea, dusă pe gânduri şi cele mai bizare idei i se strecurau fără nici o legătură, pe neaşteptate, în minte. Când îi dădea prin gând să sară peste rampă şi să cânte ea aria pe care tocmai o cânta actriţa, când să-l atingă cu evantaiul pe bătrânelul care sta nu departe de ea, când să se aplece spre Hélene şi să o gâdile.

La un moment dat, când pe scenă toată lumea tăcuse în aşteptarea unei arii, uşa parterului din partea unde era loja Rostovilor scârţâi şi paşii unui bărbat care întârziase răsunară. „Iată-l pe Kuraghin!” şopti Şinşin. Contesa

Bezuhova, zâmbind, se întoarse spre cel ce intra. Nataşa se uită în direcţia privirilor contesei Bezuhova şi văzu un aghiotant neobişnuit de chipeş, care se îndrepta, plin de încredere în sine, dar cu un aer politicos, spre loja lor. Era Anatol Kuraghin, pe care ea îl văzuse şi-l remarcase mai demult, la balul din Petersburg. Era acum în uniformă de aghiotant, numai cu eghileţi şi epoleţi de gală. Mersul lui ţeapăn şi voinicesc ar fi putut părea caraghios dacă nu ar fi fost un bărbat atât de bine făcut şi dacă pe chipul lui frumos nu s-ar fi citit expresia aceea de satisfacţie blajină şi de voioşie. Deşi pe scenă acţiunea se desfăşura înainte, el păşea fără nici o grabă pe covorul dintre staluri, zăngănindu-şi uşor pintenii şi sabia şi ţinându-şi cu fruntea sus frumosul lui cap parfumat. Zărind-o pe Nataşa, se apropie de sora lui, îşi puse mâria înmănuşată strâns pe marginea lojii ei, o salută din cap şi, aplecându-se, o întrebă ceva, arătând spre Nataşa.

— Mais charrnante513, zise el, de bună seamă despre Nataşa, după cum mai mult înţelese ea, după mişcarea buzelor, decât auzi. Apoi trecu în rândul întâi şi se aşeză lângă Dolohov, împingându-l prieteneşte şi nepăsător cu cotul tocmai pe el, pe care alţii îl linguşeau atâta. Acesta, făcându-i voios cu ochiul, îi zâmbi şi-şi sprijini piciorul de rampă.

— Ce mult se aseamănă fratele cu sora! Observă contele. Şi ce frumoşi sunt amândoi!

Şinşin începu, cu jumătate de voce, să-i istorisească contelui o intrigă petrecuta la Moscova, în legătură cu Kuraghin, istorisire la care Nataşa trase cu urechea, tocmai pentru motivul că Anatol o găsise charmante.

Primul act se încheia. Toţi cei de la parter se ridicară de pe scaune, învălmăşindu-se, şi dădură care să iasă, care să intre.

Boris veni în loja Rostovilor, primi cu multă simplitate felicitările, apoi, ridicând din sprâncene, cu un zâmbet distrat, transmise Nataşei şi Soniei că logodnica sa le ruga

să vină la nuntă, şi ieşi. Nataşa, având mereu pe buze un zâmbet cochet şi vesel, vorbi cu el şi-l felicită pentru însurătoare, pe acelaşi Boris de care fusese atât de îndrăgostită odinioară. În starea de beţie în care se afla ea acum, toate i se păreau simple şi fireşti.

Hélene, despuiată, stătea lângă ea şi zâmbea deopotrivă tuturora, şi întocmai aşa îi zâmbi Nataşa lui Boris.

Loja Hélenei se umplu şi fu înconjurată, dinspre parter de bărbaţii cei mai frumoşi şi mai spirituali care, pe cât părea, voiau să se întreacă în a arăta lumii întregi că-i sunt prieteni.

Kuraghin tot timpul pauzei stătu cu Dolohov în faţă, lângă rampă, uitându-se la loja Rostovilor. Nataşa ştia că el vorbeşte de ea şi asta îi făcea plăcere. Ba chiar se şi întoarse în aşa fel, încât să-i vadă el profilul, poziţie care, cum credea ea, îi era cea mai favorabilă. Înainte de începutul actului al doilea se ivi la parter silueta lui Pierre, pe care Rostovii, de când sosiseră la Moscova, încă nu-l văzuseră. Era trist şi se îngrăşase şi mai tare de când îl văzuse ultima dată Nataşa. Fără să observe pe nimeni, trecu spre primele rânduri. Anatol se apropie de el şi încercă să-i spună ceva, privind şi arătând spre loja Rostovilor. Pierre, văzând-o pe Nataşa, se învioră şi repede, trecând printre rânduri, veni spre loja lor. Ajuns la ei, se sprijini în coate de marginea lojii şi, zâmbind, stătu îndelung de vorbă cu Nataşa. În timp ce vorbea cu Pierre, Nataşa auzi o voce bărbătească în loja contesei Bezuhova şi ştiu, fără să-şi dea seama de unde, că era vocea lui Kuraghin. Întoarse capul şi ochii lor se întâlniră. Kuraghin, aproape surâzând, i se uită drept în ochi, atât de extaziat şi de duios, încât Nataşei i se păru straniu să fie atât de aproape de el şi să-l privească aşa, fiind atât de sigură că-i plăcuse fără să se fi cunoscut măcar.

În actul al doilea erau nişte tablouri care închipuiau monumente, şi mai era o gaură în pânza din fund, închipuind luna; abajururile de la rampă fură ridicate şi

începură tromboanele şi contrabasurile pe un ton jos, pe când din dreapta şi din stânga apărură o mulţime de oameni, învăluiţi în mantii negre. Oamenii aceştia începură să dea din mâini, şi în mâini aveau ceva ca nişte pumnale; pe urmă mai veniră în fugă şi alţi oameni şi se apucară s-o târască spre culise pe fata care în primul act fusese îmbrăcată în alb şi care acum avea o rochie albastră deschis. Nu scoaseră fata dintr-o dată din scenă, ci abia după ce cântară îndelung cu ea împreună, şi în sfârşit, după asta o luară pe sus, şi de dincolo de culise, auziră trei bătăi într-un obiect de metal, ceea ce-i făcu pe toţi să îngenunche pentru o rugăciune, pe care o cântară. Toate aceste isprăvi fură, în mai multe rânduri, întrerupte de strigătele entuziaste ale spectatorilor.

În cursul acestui act, de fiecare dată când privea înspre parter, Nataşa îl vedea pe Anatol Kuraghin stând cu mâna trecută peste spăratul fotoliului şi uitându-se la ea. Ei îi făcea plăcere că el era atât de robit şi nu-i trecea defel prin minte că ar putea fi ceva rău în asta.

Când se sfârşi şi acest al doilea act, contesa Bezuhova se ridică de pe scaun, se întoarse spre loja Rostovilor (avea o rochie foarte decoltată), îi făcu un semn cu degetul înmănuşat contelui, să se apropie, şi începu a-i vorbi, zâmbindu-i amabil, fără să dea nici o atenţie persoanelor care intraseră în loja ei.

— Prezintă-mi, te rog, încântătoarele dumitale fete, îi spuse ea. Tot oraşul vuieşte de frumuseţea lor şi eu nu le cunosc!

Nataşa se ridică şi făcu o reverenţă în faţa splendidei contese. Îi plăcuse atât de mult lauda acestei femei care era o frumuseţe recunoscută, încât se înroşi de plăcere.

— Vreau să mă fac şi eu moscovită, spuse Hélene. Cum de te rabdă inima, conte, să îngropi asemenea perle în provincie!

Contesa Bezuhova avea, pe bună dreptate, reputaţia de femeie fermecătoare. Ştia să spună ceea ce nu gândea şi,

mai cu seamă, să măgulească foarte simplu şi firesc.

— Nu, iubite conte, ai să-mi dai voie mie să mă ocup de fetele dumitale. Eu nu mai am mult de stat la Moscova. Dumneata de asemenea. Îmi voi da osteneala să ţi le distrez. Încă de la Petersburg am auzit vorbindu-se mult de dumneata şi voiam să te cunosc, îi spuse ea Nataşei cu frumosul şi neschimbatul ei surâs pe buze. Mi-a vorbit despre dumneata şi pajul meu, Drubeţkoi, care, cum ştii, se însoară, şi prietenul bărbatului meu, Bolkonski, prinţul Andrei Bolkonski, mai zise ea, apăsând anume pe numele acestea şi lăsând să se înţeleagă că era la curent cu legătura dintre el şi Nataşa. Apoi ceru îngăduinţa ca, pentru a se putea cunoaşte mai bine, una dintre domnişoare să poftească în loja ei pentru cât mai rămăsese din spectacol, şi Nataşa trecu în loja contesei.

În actul al treilea, pe scenă era un palat, unde ardeau o mulţime de lumânări, şi pe pereţi atârnau tablouri înfăţişând cavaleri în armuri şi cu bărbuţe. Cei care şedeau în mijlocul scenei erau, probabil, împăratul şi împărăteasa. Împăratul începu să-şi agite mâna dreaptă şi, vădit intimidat, cântă prost ceva şi se aşeză apoi pe un tron de culoarea zmeurei. Fata, care la început fusese îmbrăcată în alb şi apoi în albastru-deschis, era acum numai în cămaşă, cu părul despletit pe umeri, şi stătea în picioare, lângă tron. Cânta despre ceva, cu mult foc, îndurerată, adresându-se împărătesei, dar împăratul făcu aspru un semn din mână şi, din amândouă părţile, se iviră bărbaţi desculţi şi femei de asemenea cu picioarele goale, care începură să danseze toţi de-a valma. Viorile cântară apoi foarte subţire şi vesel; una dintre fete, cu picioarele groase dezgolite şi cu nişte mâini slabe, se retrase îndărătul culiselor, îşi îndreptă corsajul, veni în mijlocul scenei şi începu să sară şi să-şi ciocnească iute un picior de altul. Toţi cei de la parter bătură din palme şi strigară bravo. Pe urmă, unul dintre bărbaţi se retrase într-un colţ al scenei. În orchestră răsunară mai tare ţambalele şi trompetele, iar bărbatul acesta, cu picioarele

goale, începu să sară de unul singur, foarte sus, şi să-şi bâţâie picioarele în aer. (Actorul, care era Duport, primea şaizeci de mii de ruble pe an pentru arta aceasta.) La parter, în loji, la galerie, toţi începură să aplaude şi să-i aclame cât îi ţinea gura, iar actorul se opri din dans, începu să zâmbească şi să se încline în dreapta şi în stângă. După asta mai dansară şi alţii, tot cu picioarele goale, bărbaţi şi femei, apoi din nou unul dintre împăraţi strigă ceva în ritmul orchestrei şi toţi începură să cânte. Dar, dintr-o dată se stârni o furtună; în orchestră se auziră game cromatice şi acorduri de septimă micşorată, şi toţi o rupseră de fugă, târându-l din nou pe unul dintre ei între culise. Cortina căzu. Şi iarăşi dintre spectatori se înălţă o larmă asurzitoare şi un ropot de aplauze şi toţi, cu entuziasmul întipărit pe faţă, începură să strige:

— Duport! Duport! Duport!

Nataşa nu mai găsea că e ciudat. Se uita cu mulţumire în jurul ei, zâmbind bucuroasă.

— N'est-ce pas qu'il est admirable, Duport? 514 o întrebă Hélene.

— Oh, oui515, răspunse Nataşa.

X.

ÎN PAUZĂ, ÎN LOJA HÉLENEI răbufni un curent de aer rece, uşa se deschise şi, aplecat, sfiindu-se să nu cumva să atingă pe cineva, intră Anatol.

— Dă-mi voie să-ţi prezint pe fratele meu, îi spuse Hélene, plimbându-şi agitată privirile de la Nataşa la Anatol.

Nataşa îşi întoarse peste umărul gol capul drăguţ şi-i zâmbi frumosului tânăr. Anatol, care de aproape era la fel de prezentabil ca şi de departe, se aşează lângă ea şi-i spuse că demult dorea să aibă plăcerea de a o cunoaşte, încă de la balul Narâşkinilor, la care avusese fericirea de neuitat de a o fi văzut. Cu femeile, Kuraghin reuşea să fie mult mai inteligent şi mai natural decât în societatea bărbaţilor. Vorbea simplu şi cutezător, şi Nataşa avu strania şi plăcuta surpriză de a vedea că, nu numai că n-avea nimic de temut

în el omul acesta, despre care se spuneau atâtea dar că, dimpotrivă, avea pe faţă zâmbetul cel mai naiv, mai vesel şi mai prietenos.

Kuraghin se informă ce impresie îi făcuse spectacolul şi-i istorisi cum, la reprezentaţia trecută, Semionova căzuse în timp ce dansa.

— Ştii, contesă, zise el deodată, vorbindu-i ca unei vechi cunoştinţe, noi organizăm un bal costumat; ar trebui să iei şi dumneata parte: are să fie foarte amuzant. Ne adunăm cu toţii la Arharovi. Fii bună şi spune-mi, vii, nu?

Spunând acestea, Anatol nu-şi mai lua ochii veşnic surâzători de pe chipul, de pe gâtul şi de pe braţele goale ale Nataşei. Ea ştia fără umbră de îndoială că o admiră şi îi făcea plăcere, cu toate că, fără să ştie de ce, prezenţa lui o stingherea şi o făcea să se simtă ca sub o apăsare. Când nu se uita la el, simţea că el îi soarbe din ochi umerii, şi fară voie îi căuta atunci privirea, ca el să i se uite mai curând în ochi. Dar când i se uita în ochi, simţea cu spaimă că între el şi ea nu era nici urmă din acea barieră a pudoarei pe care o simţea întotdeauna între ea şi ceilalţi bărbaţi. Fără să ştie cum, în cinci minute, ajunsese să se şi simtă înfricoşător de aproape de acest bărbat. Când îşi întorcea privirea de la el, se temea să n-o apuce neobservat, aşa cum stătea în spatele ei, de braţul gol, sau să n-o sărute pe gât. Vorbeau despre lucrurile cele mai banale şi simţea în vremea asta că sunt atât de apropiaţi unul de altul cum nu fusese cu nici un alt bărbat. Nataşa se uită la Hélene şi la tatăl ei, ca şi cum i-ar fi întrebat ce putea să însemne lucrul acesta; dar Hélene era prinsă într-o convorbire cu un general şi nu-i răspundea la priviri, iar privirile tatălui ei nu-i spuneau nimic altceva decât ce spuneau de obicei: „te distrezi, foarte bine, mă bucur!”

La un moment dat, când se aşternu o tăcere jenantă, în timpul căreia Anatol se uita liniştit şi stăruitor la ea cu ochii lui larg deschişi, Nataşa, ca să întrerupă tăcerea, îl întrebă cum îi place Moscova. Îi puse întrebarea şi se înroşi tot ea. I

se părea tot timpul că face un lucru necuviincios vorbindu-i. Anatol zâmbi, ca şi când ar fi încurajat-o.

— La început, mi-a plăcut prea puţin, fiindcă ceea ce face ca un oraş să fie plăcut ce sont les jolies femmes516, nu-i aşa? Dar acum îmi place foarte mult, zise el, privind-o cu înţeles. Vii la balul mascat, contesă? Vino, zise el şi, întânzându-şi mâna spre bucheţelul ei de flori, coborând vocea, mai spuse: Vous serez la plus jolie. Venez, chere comtesse, et comme gage, donez-moi cette fleur.517

Nataşa nu înţelese ce-i spusese, cum, de altfel, nici el nu prea înţelegea, dar simţi că în cuvintele acestea neînţelese mocneau intenţii necuviincioase. Nu ştia ce să răspundă şi se întoarse cu spatele spre el, ca şi când n-ar fi auzit ce-i spusese. Dar, cum se întoarse, se gândi că el e aproape de tot, chiar la spatele ei.

„Ce-o fi cu el acum? Să fie intimidat? Ori supărat? Trebuie oare să repar ce-am făcut?” se întreba ea. Nu se putu reţine să-şi întoarcă privirea spre el. Îl privi drept în ochi, şi apropierea, încrederea şi zâmbetul lui o învinseră. Îi zâmbi şi ea la fel cum îi zâmbea el, privindu-l drept în ochi. Şi iarăşi simţi cu groază că între el şi ea nu mai exista nici o stavilă.

Cortina se ridică din nou. Anatol ieşi din lojă, calm şi vesel. Nataşa se întoarse lângă tatăl ei, cu totul subjugată de lumea în care se găsea. Tot ce se petrecea în faţa ochilor ei i se părea acum foarte firesc; iar gândurile care o stăpâniseră până acum, logodnicul ei, prinţesa Maria, viaţa de la ţară, nu-i mai trecură nici o singură dată măcar prin minte, ca şi cum toate acestea ar fi aparţinut unui trecut foarte, foarte îndepărtat.

În actul al patrulea era şi un diavol, care cânta dând mereu din mâini, până în clipa în care scândurile de sub el fură trase şi se prăvăli dedesubtul scenei. Atât văzu Nataşa din actul al patrulea; o frământa şi o apăsa ceva; iar pricina acestei agitaţii era Kuraghin, după care-i alergau ochii fără să vrea. Când ieşiră din teatru, Anatol veni lângă grupul lor,

le chemă cupeul şi le ajută să se urce. Dându-i Nataşei ajutor să se urce în trăsură, el o strânse de braţ deasupra cotului. Nataşa se uită la el, emoţionată şi roşie. Ochii strălucitori ai lui Anatol, care-i zâmbea cu duioşie, o priveau.

Abia după ce ajunse acasă, Nataşa putu să judece limpede ce se petrecuse cu ea şi, dintr-o dată, aducându-şi aminte de prinţul Andrei, se îngrozi şi, cu toate că în jurul mesei de ceai erau după teatru adunaţi cu toţii, scoase un „ah" puternic, se înroşi şi ieşi din cameră. Doamne, sunt pierdută! Îşi spunea ea. Cum de-am putut ajunge chiar până aici?„ se gândea. Stătu îndelung acoperindu-şi faţa roşie de ruşine cu mâinile şi silindu-se să-şi dea limpede seama de cele întâmplate; şi nu putu pricepe nici ce era cu ea, şi nici ce simţea. Toate i se păreau întunecate, confuze şi groaznice. Acolo, în sala aceea imensă şi luminată ca ziua, unde, pe scândurile jilave, cu picioarele goale, dănţuia Duport îmbrăcat într-o bluză cu paiete, în vreme ce fetele, bătrânii şi Hélene cea despuiată, cu zâmbetul ei liniştit şi mândru, aplaudaseră în extaz, aclamând, acolo, în umbra acelei Hélene, totul i se păruse clar şi simplu; dar acum, singură, rămasă faţă în faţă cu ea însăşi, toate acestea erau de neînţeles. „Ce-nseamnă asta? Ce e teama asta pe care am simţit-o când eram cu el? Ce sunt mustrările de conştiinţă pe care le simt acum?" se întreba ea.

Numai bătrânei contese, seara, în pat, i-ar fi putut spune Nataşa tot ce gândea. Sonia, cu principiile ei severe şi dintr-o bucată – ştia ea bine – ori n-ar fi înţeles nimic, ori s-ar fi îngrozit de mărturisirea ei. Nataşa se vedea deci silită să dezlege, singură cu sine, întrebările care o chinuiau.

„Sunt oare într-adevăr pierdută pentru dragostea prinţului Andrei sau nu?" se întreba ea şi se liniştea cu un zâmbet de uşoară ironie, răspunzându-şi: „Ce proastă sunt să mă întreb aşa ceva! Mi s-a întâmplat ceva? Nimic. N-am făcut nimic, n-am provocat prin nimic toate astea. Nimeni n-are să afle şi eu n-am să-l mai văd niciodată, îşi zise ea.

Este, aşadar, limpede că nu s-a întâmplat nimic, că nu are de ce să mă mustre conştiinţa, că prinţul Andrei mă poate iubi şi aşa. Dar ce este acest aşa? Ah, Doamne, Doamne! Pentru ce nu-i el aici!” Nataşa se linişti pentru o clipă; dar pe urmă, din nou, un soi de instinct îi spuse că, deşi toate acestea sunt adevărate şi deşi nu se întâmplase nimic, puritatea de altădată a dragostei ei pentru prinţul Andrei murise. Şi iarăşi îşi repetă în gând toată conversaţia cu prinţul Kuraghin, şi-i răsări iar în minte faţa, gesturile şi zâmbetul duios al acestui om frumos şi cutezător, din clipa când îi strânsese braţul.

XI.

ANATOL KURAGHIN LOCUIA la Moscova, fiindcă tatăl său îl expediase din Petersburg unde cheltuia peste douăzeci de mii de ruble pe an şi făcea încă pe atâtea datorii, pe care creditorii pretindeau să le plătească tatăl.

Acesta adusese la cunoştinţă fiului său că îi plăteşte pentru ultima dată jumătate din datorii, dar numai cu condiţia să plece la Moscova, în postul de aghiotant al comandantului suprem, pe care i-l obţinuse, şi să-şi dea acolo osteneala de a face în sfârşit o partidă cu o fată bogată. Îi indicase chiar, fie pe prinţesa Maria, fie pe Julie Karaghina.

Anatol consimţi şi plecă la Moscova, unde se instală la Pierre, care îl primise la început în silă, dar pe urmă se obişnuise cu el şi-l lua uneori şi la chefuri, dându-i, sub formă de împrumut, până şi bani.

Anatol, aşa cum o spunea cu drept cuvânt Şinşin, de îndată ce apăruse la Moscova, scosese din minţi toate cucoanele moscovite, mai ales prin faptul că nu le prea băga în seamă şi prefera fătiş ţigăncile şi actriţele franţuzoaice – cu cea mai de seamă dintre acestea, mademoiselle Georges, fiind, cum se spunea, în relaţii foarte apropiate. Nu-i scăpa nici un chef la Danilov sau la ceilalţi cheflii ai Moscovei, bea nopţi întregi în şir, până-i vedea pe toţi căzuţi sub masă şi se ducea la toate seratele şi balurile din lumea bună. Se vorbea de câteva aventuri ale lui cu anumite doamne din

Moscova, şi pe la baluri le făcea deschis curte unora. Dar de fetele tinere, îndeosebi de cele bogate şi de măritat, care erau cea mai mare parte dintre ele urâte, nu se apropia, cu atât mai puţin, cu cât, lucru pe care nu-l ştia nimeni, afară de cei mai buni prieteni ai lui, Anatol era însurat de doi ani. Cu doi ani în urmă, pe când era cu regimentul în Polonia, un moşier polonez cam scăpătat îl silise pe Anatol să-i ia fata de nevastă.

Anatol se lepădase foarte curând de nevastă şi, printr-o sumă oarecare pe care convenise să o servească socrului său, îşi răscumpărase dreptul de a trece drept celibatar.

Era întotdeauna satisfăcut de situaţia lui, de el însuşi şi de ceilalţi. Era instinctiv încredinţat, cu toată puterea fiinţei sale, că n-ar putea trăi altfel şi că în viaţa lui nu făcuse nimic rău. Nu era în stare să se gândească ce consecinţe pot avea asupra altora faptele lui şi nici ce putea ieşi din cutare sau cutare acţiune săvârşită. Era convins că întocmai aşa cum raţa e făcută să trăiască veşnic pe apă, la fel şi pe el l-a făcut Dumnezeu ca să trăiască din treizeci de mii de ruble venit pe an şi să ocupe cea mai înaltă poziţie în societate. Credea cu atâta putere în asta, încât, numai uitându-se la el, se convingeau şi ceilalţi şi nu-i refuzau nici recunoaşterea poziţiei sale înalte în societate, nici banii pe care, bineînţeles, fără să se gândească a-i restitui vreodată, îi cerea cu împrumut de la oricine-i ieşea înadins sau întâmplător în cale.

Nu era cartofor, sau cel puţin nu dorea niciodată să câştige la cărţi. Nu era vanitos. Îi era cu desăvârşire indiferent ce gândeau ceilalţi oameni despre el. Cu atât mai puţin putea fi învinovăţit că ar fi fost ambiţios. În mai multe rânduri îşi necăjise tatăl, compromiţându-şi cariera, şi-şi râdea de orice fel de onoruri. Nu era zgârcit şi nu refuza pe niciunul dintre cei care-i cereau ceva. Tot ce-i plăcea erau distracţiile şi femeile; şi cum, după părerea lui, în aceste preferinţe nu era nimic nedemn, şi cum nu era în stare să conceapă urmările pe care satisfacerea acestor gusturi le-

ar putea avea pentru ceilalţi, fireşte că în adâncul inimii lui se considera un om fără cusur, dispreţuind sincer pe cei ticăloşi şi răi, aşa că, având conştiinţa împăcată, umbla cu fruntea sus.

Craii – aceste magdalene masculine – au sentimentul tainic al nevinovăţiei lor, întocmai ca şi magdalenele-femei, sentiment ce se bazează pe aceeaşi nădejde a iertării. „Ei, toate i se vor ierta, pentru că mult a iubit; iar lui i se va ierta totul pentru că mult s-a veselit.”

Dolohov, care în anul acela îşi făcuse iar apariţia la Moscova după exilul şi aventurile sale din Persia, ducându-şi acum viaţa numai în chefuri şi joc de cărţi, pe picior mare, legase cârdăşie cu vechiul său camarad din Petersburg, Kuraghin, folosindu-se de el în scopurile sale proprii.

Anatol ţinea sincer la Dolohov, pentru inteligenţa şi cutezanţa lui; Dolohov, căruia-i erau necesare numele, situaţia şi legăturile lui Anatol Kuraghin pentru a atrage la mesele de joc tinerii bogaţi, nu-l lăsa să simtă asta şi se folosea de el, petrecând pe socoteala lui. În afara de calculele potrivit cărora avea nevoie de Kuraghin, mai era şi faptul că procesul însuşi al dirijării voinţei altora devenise pentru el o desfătare, o obişnuinţă şi o necesitate.

Nataşa îi făcuse o puternică impresie lui Kuraghin. După teatru, la supeu, el îi enumera lui Dolohov, cu aere de cunoscător, ce preţ aveau mâinile, umerii, picioarele şi părul Nataşei, şi-i anunţă hotărârea lui de a-i face curte. Desigur, Anatol nu mergea cu mintea până la urmările pe care le-ar avea acest fapt, aşa cum nu ştia niciodată ce putea ieşi din vreo faptă de-a lui.

— E frumoasă, frate, dar nu e de noi, îi zise Dolohov.

— O pun pe soră-mea să o cheme la masă, zise Anatol, nu?

— Mai bine aşteaptă până după măritiş…

— Ştii, spuse Anatol, j'adore les petites filles518: se pierd numaidecât.

— Dar te-ai mai fript odată cu o petite fille, spuse Dolohov, care ştia de căsătoria lui Anatol. Bagă de seamă!

— Da, dar a doua oară nu se mai poate! Nu? Spuse, zâmbind blajin, Anatol.

XII.

A DOUA ZI DUPĂ SPECTACOL, Rostovii nu ieşiră din casă şi nici nu primiră pe nimeni. Maria Dmitrievna tot vorbea ceva pe ascuns de Nataşa cu contele. Nataşa ghici că vorbeau despre bătrânul prinţ, că puneau ceva la cale, şi faptul acesta o neliniştea şi o jignea. Ea îl aştepta pe prinţul Andrei dintr-o clipă într-alta şi trimise de două ori în ziua aceea un om din curte în strada Vzdvijenka, să afle dacă nu cumva venise. Îşi simţea acum sufletul mult mai apăsat decât în primele zile după sosirea la Moscova. La nerăbdarea şi tristeţea pricinuită de aşteptarea logodnicului se mai adăuga şi amintirea neplăcută a întrevederii cu prinţesa Maria şi cu bătrânul prinţ, precum şi o teamă şi o neliniştе căreia nu-i ştia pricina. I se părea mereu sau că el n-avea să se mai întoarcă, sau că, înainte de venirea lui, avea să i se întâmple ei ceva. Nu mai putea, ca alte dăţi, să se gândească la el îndelung, singură, cu sine însăşi şi liniştită. Cum începea să se gândească la el, amintirii lui i se alăturau amintirile în legătură cu bătrânul prinţ, cu prinţesa Maria, cu ultimul spectacol şi cu Anatol Kuraghin. Din nou îşi punea întrebarea dacă nu era vinovată, dacă nu-şi călcase promisiunea de fidelitate faţă de prinţul Andrei, şi iarăşi se pierdea în reconstituirea amănunţită a fiecărei vorbe, a fiecărui gest, a fiecărei nuanţe din jocul expresiei de pe chipul omului care ştiuse să-i trezească în suflet un sentiment de spaimă de neînţeles. În ochii celor din casă, Nataşa părea mai vioaie ca de obicei, dar în realitate era departe de a fi liniştită şi fericită, cum fusese înainte.

Duminică dimineaţa, Maria Dmitrievna îşi invită musafirii la liturghie în parohia ei „Adormirea de la Moghilţi”.

— În bisericile astea la modă nu-mi place, spuse ea şi se vedea că se mândreşte cu libertatea ei de cuget. Dumnezeu e doar acelaşi pretutindeni. Popă, avem unul minunat, face slujba cum se cuvine, aşa de nobil! Şi diaconul la fel! Păi, oare cucernicie o fi şi asta, să dai concerte în biserici? Nu-mi place, astea-s numai sclifoseală!

Mariei Dmitrievna îi plăceau duminicile şi ştia să le serbeze. Încă de sâmbătă, în casa ei începea scuturatul şi spălatul; nici ea, nici servitorii ei nu lucrau duminica; erau cu toţii gătiţi de sărbătoare şi se duceau la liturghie. La masa boierească felurile de mâncare sporeau, iar servitorii aveau la masă votcă, gâscă friptă sau purcel de lapte. Dar în toată casa, sărbătoarea nu era nicăieri mai vizibilă ca pe faţa latră şi gravă a Mariei Dmitrievna, care-şi lua, cât era ziua asta de lungă, o expresie neclintită de solemnitate.

Când, după liturghie, îşi beau cafeaua în salonul de primire, cu husele de pânză de pe canapele scoase, un lacheu anunţă că e tras la scară cupeul, şi Maria Dmitrievna, cu înfăţişare gravă şi gătită cu şalul ei de mare ceremonie, se ridică şi declară că se duce la prinţul Nikolai Andreevici Bolkonski, ca să aibă cu el o explicaţie în privinţa Nataşei.

După plecarea Mariei Dmitrievna, la Rostovi se anunţă o croitoreasă trimisă de madame Chalmé şi Nataşa, zăvorându-se în camera alăturată salonului, foarte mulţumită de acest soi de distracţie, nu se mai gândea decât să-şi încerce rochiile cele noi. Pe când întorcea capul ca să vadă corsajul unei rochii fără mâneci abia însăilate, cum sta în faţa oglinzii, întoarsă cu spatele, auzi în salonul de primire glasul plin de însufleţire al tatălui său şi încă un glas, femeiesc, pe care roşi auzindu-l. Era glasul Hélenei. N-apucase Nataşa să-şi scoată corsajul pe care-l încerca, şi uşa se deschise, iar în cameră intră contesa Bezuhova, zâmbind, strălucitoare de graţie şi bunătate, într-o rochie de catifea violet-închis cu un guler înalt.

— Ah, ma délicieuse! 519 îi spuse ea Nataşei, care se îmbujorase. Charmante! Nu, asta n-are nici un sens, dragul meu conte, se întoarse ea spre Ilia Andreici, care venea după ea. Se poate să stai la Moscova şi să nu ieşi nicăieri? Să ştii c-am să mă ţin de dumneata! Astă-seară se reuneşte un mic grup la mine: declamă mademoiselle Georges şi dacă ai cumva de gând să nu vii cu frumoasele dumitale, care o întrec pe mademoiselle Georges, nici nu vreau să mai ştiu de dumneata! Bărbatul meu nu-i acasă, s-a dus la Tver, altfel l-aş fi trimis diseară pe el după dumneavoastră. Veniţi negreşit, negreşit cam pe la orele nouă.

Dădu din cap către croitoreasă, pe care o cunoştea şi care-i făcuse o reverenţă adâncă, şi se lăsă într-un fotoliu, lângă oglindă, răsfirându-şi pictural faldurile rochiei de catifea. Nu încetă o clipă să vorbească, veselă şi binevoitoare, admirând întruna frumuseţea Nataşei. Îi cercetă rochiile şi i le lăudă, fără să uite a-şi lăuda şi rochia ei cea nouă, en gaz métallique520, pe care o primise de la Paris, şi o sfătui pe Nataşa să-şi facă una la fel.

— De altfel, orice îţi stă bine, fermecătoareo! Spuse ea.

Zâmbetul de plăcere de pe chipul Nataşei nu se mai ştergea. Se simţea fericită şi înfloritoare sub torentul laudelor acestei simpatice contese Bezuhova, care altădată i se păruse o doamnă atât de inaccesibilă şi de trufaşă şi care se arăta acum atât de bună cu ea. Voia bună o covârşi şi se simţea aproape îndrăgostită de această femeie atât de frumoasă şi atât de prietenoasă. Hélene, la rândul ei, era sincer încântată de Nataşa şi ar fi dorit să o distreze. O rugase Anatol să-i înlesnească o apropiere de Nataşa şi de asta venise la Rostovi. Gândul de a-şi face fratele să se întâlnească cu Nataşa o amuza.

Odinioară, la Petersburg, avusese necaz pe Nataşa pentru că i-l luase pe Boris, acum nici nu se mai gândea la asta şi-i dorea Nataşei din toată inima, în felul ei, binele. Înainte de a pleca de la Rostovi, ea îşi chemă protejata deoparte.

— Ieri, fratele meu a luat masa la mine; am murit toţi de râs; nu mănâncă nimic şi oftează după dumneata. Il est fou, mais fou amoureux de vous, ma chere.521

Nataşa se făcu roşie ca purpura, auzind aceste cuvinte.

— Cum se înroşeşte, cum se înroşeşte, ma délicieuse, exclamă Hélene. Să vii negreşit! şi vous aimez quelqu'un, ma délicieuse, ce n'est pas une raison pour se cloâtrer. Şi meme vous etes promise, je suis sure que votre promis aurait désiré que vous alliez dans le monde en son absence, plutôt que de dépérir d'ennui.522 „Va să zică, ştie că sunt logodită, va să zică, a vorbit despre asta cu bărbatul ei, cu Pierre – cu Pierre, omul cel mai drept din lume, se gândi Nataşa, au vorbit de asta şi au făcut haz. Aşadar, nu-i nimic rău.” O dată mai mult, sub înrâurirea Hélenei, ceea ce i se păruse până acum îngrozitor i se păru simplu şi firesc. „E aşa de grande dame523, şi aşa de drăguţă, şi mă iubeşte, cum se vede, din tot sufletul! De ce nu m-aş mai distra şi eu puţin?” îşi zicea Nataşa, uitându-se cu ochi mari de mirare la Hélene.

La prânz se înapoie şi Maria Dmitrievna, tăcută, serioasă şi suportându-şi cu greu înfrângerea pe care se vedea că o suferise la bătrânul Bolkonski. Era încă prea tulburată de ciocnirea care avusese loc pentru a fi în stare să povestească liniştit despre ce-i vorba. La întrebarea contelui, ea răspunse că totul e în ordine şi că îi va povesti totul a doua zi. Aflând de vizita contesei Bezuhova şi de invitaţia la serată, Maria Dmitrievna zise:

— Cu Bezuhova nu-mi place şi nu te-aş sfătui să faci cârdăşie; dar, în sfârşit, fiindcă ai promis, du-te! Te mai distrezi puţin, adăugă ea, adresându-i-se Nataşei.

XIII.

CONTELE ILIA ANDREICI îşi conduse fetele la contesa Bezuhova. La serată era destul de multă lume. Aproape toată societatea îi era însă necunoscută Nataşei. Contele Ilia Andreici băgă nemulţumit de seamă că întreagă societatea aceasta consta în special din doamne şi domni

cunoscuţi prin purtările lor libere. Într-un colţ al salonului era mademoiselle Georges, în picioare, înconjurată de tineret. Mai erau de faţă şi câţiva francezi, printre care şi Métivier, care de la venirea Hélenei la Moscova se număra printre obişnuiţii casei sale. Contele Ilia Andreici se hotărî să nu se aşeze la masa de cărţi, să nu facă un pas de lângă fetele sale şi să plece de îndată ce se va sfârşi reprezentaţia domnişoarei Georges.

Anatol aştepta lângă uşă probabil apariţia Rostovilor. Numaidecât, salutându-l pe conte, el veni spre Nataşa şi merse în urma ei. Cum îl văzu, Nataşa încercă, întocmai ca şi în seara de la operă, un sentiment de vanitoasă satisfacţie pentru că el o plăcea, dar teama, pe care i-o trezea lipsa oricăror bariere morale între ei, o cuprinse iar.

Hélene o primi cu bucurie pe Nataşa şi-i admiră cu voce tare frumuseţea şi toaleta. Curând după sosirea lor, mademoiselle Georges se retrase din cameră, pentru a se îmbrăca de reprezentaţie. În salon, începu forfota aşezării scaunelor şi alegerii locurilor. Anatol împinse un scaun până la Nataşa şi dădu să se aşeze lângă ea, dar contele, care nu-şi slăbea fata din ochi, îi luă locul. Anatol se aşează în spatele lor.

Mademoiselle Georges, cu braţele grase, dezgolite, făcând gropiţe pe umeri, cu un şal roşu azvârlit pe o parte, îşi făcu apariţia în spaţiul ce-i fusese rezervat între fotolii şi se opri într-o poză nenaturală. Se auzi un freamăt de entuziasm.

Artista se uită sever şi tenebros la public şi începu să spună în franţuzeşte nişte versuri, în care era vorba de dragostea ei vinovată pentru propriul ei fiu. Pe alocuri îşi dădea drumul vocii, pe alocuri abia şoptea, înălţându-şi solemn capul; din când în când se oprea, ca să declame apoi mai departe cu voce hârâitoare, holbându-şi ochii.

— Adorable, divin, délicieux! 524 se auzea din toate părţile.

Nataşa se uita la grăsuna domnişoară Georges, dar n-auzea, nu vedea şi nu înţelegea nimic din ceea ce se

petrecea în faţa ei; simţea doar că se află din nou, deplin şi irevocabil, în lumea aceea bizară şi absurdă, atât de departe de tot ce trăise până atunci, în lumea aceea în care n-aveai cum şti ce e frumos şi ce e urât, ce e înţelept şi ce e nebunesc. În spatele ei şedea Anatol, şi Nataşa, simţindu-i apropierea, speriată, aştepta parcă tot timpul ceva.

După primul monolog, toată societatea se ridică şi o înconjură pe mademoiselle Georges, exprimându-şi entuziasmul.

— Ce frumoasă e! Îi spuse Nataşa tatălui ei, care, împreună cu ceilalţi, se ridicase în picioare şi se înghesuia prin mulţime ca să ajungă lângă actriţă.

— Nu găsesc defel, când mă uit la dumneata, îi şopti Anatol, care se ţinea tot pe lângă ea. Îi spuse asta într-un moment când numai ea îl putea auzi. Eşti încântătoare!… Din clipa când te-am văzut întâi, n-am încetat…

— Să mergem, să mergem, Nataşa, spuse contele, întorcându-se după fată. Ce frumoasă e!

Nataşa se apropie fără un cuvânt de tatăl ei şi-l privi cu ochi întrebători şi miraţi.

După câteva reprize de declamaţie, mademoiselle Georges ieşi, iar contesa Bezuhova îşi pofti invitaţii în salonul cel mare.

Contele dădu să se retragă, dar Hélene îl rugă să nu-i strice balul improvizat. Rostovii rămaseră. Anatol invită pe Nataşa la vals şi, valsând, îi strânse talia şi mâna, şi-i spuse că e ravissante525 şi că o iubeşte. În timpul unei ecoseze, pe care Nataşa o dansă tot cu Kuraghin, într-un moment când rămăseseră singuri, Anatol nu-i mai spuse nimic, aţintindu-şi doar ochii în ochii ei. Nu era sigură dacă nu cumva fusese vis ce-i spusese el în timpul valsului. La sfârşitul primei figuri el îi strânse iarăşi mâna. Nataşa îşi ridică ochii înspăimântaţi spre chipul lui, dar privirea şi zâmbetul său blajin exprimau atâta încredere în sine şi atâta duioşie, încât de îndată ce-l privi, nu mai putu să-i spună ceea ce avusese în gând şi-şi lăsă ochii în jos.

— Nu-mi mai spuneţi asemenea lucruri: sunt logodită şi iubesc pe altul, îi spuse ea repede, apoi se uită iar la el.

Pe Anatol nu-l tulburară şi nu-l descurajară vorbele ei.

— Să nu-mi spui asta. Ce-mi pasă? Îi răspunse el. Îţi spun că sunt îndrăgostit nebun, sunt nebun după dumneata. Sunt eu de vină că eşti atât de fermecătoare? Trebuie să începem figura a doua.

Nataşa, agitată şi îngrijorată, se uita în jurul ei cu ochii larg deschişi şi speriaţi; dar părea mai veselă ca de obicei. Nu-şi mai aminti apoi aproape nimic din tot ce se petrecu în seara aceea. Dansară ecoseza începută şi un Grossvater526, şi, când contele vru să o ia acasă, ea îl rugă să mai rămână. Oriunde se întorcea, ori cu cine vorbea, simţea mereu privirea lui Anatol aţintită asupră-i. Pe urmă, îşi aducea aminte că-i ceruse tatălui ei voie să se ducă în camera de toaletă ca să-şi îndrepte rochia, că Hélene ieşise după ea şi-i vorbise râzând de dragostea fratelui ei, că într-o mică odaie cu canapele îl întâlnise din nou pe Anatol, că Hélene dispăruse undeva şi Anatol, apucând-o de mână, îi spusese cu glas duios:

— Nu pot veni la dumneata acasă să te văd, dar oare n-am să te mai pot vedea niciodată? Te iubesc ca un nebun. Se poate să nu te mai văd oare niciodată?

Şi, aţinându-i calea, îşi apropie faţa de a ei.

Ochii aceştia mari, strălucitori, bărbăteşti, erau acum atât de aproape de ochii ei, încât nu mai vedea nimic în afară de lucirea lor.

— Nathalie?! Îi şopti întrebător vocea lui şi cineva îi strânse dureros mâinile. Nathalie?!

„Nu înţeleg nimic, n-am ce să-i răspund”, spuneau privirile ei.

Buze fierbinţi i se apăsară pe buze şi, în aceeaşi clipă, ea se simţi iarăşi liberă, iar în odaie se auzi un zgomot de paşi şi foşnetul rochiei Hélenei. Nataşa se uită la Hélene, apoi, roşie şi tremurătoare, îi aruncă lui Anatol o privire speriată şi nedumerită şi se îndreptă spre uşă.

— Un mot, un seul, au nom de Dieu527, spunea Anatol.

Nataşa stătu locului. Simţea atâta nevoie să-i spună el cuvântul care i-ar fi desluşit ce se petrecuse şi la care ea să-i răspundă.

— Nathalie, un mot, un seul, 528 repeta el întruna, nemaiştiind, pesemne, ce să mai spună şi repetând tot acelaşi şi acelaşi lucru până ce se apropie Hélene de ei.

Nataşa reveni cu Hélene în salon. Cum nu rămâneau la masă, Rostovii plecară.

După ce se întoarseră acasă, Nataşa nu putu să doarmă toată noaptea; o chinuia o problemă de nedezlegat: pe cine iubea ea, pe Anatol sau pe prinţul Andrei? Pe prinţul Andrei îl iubea… îşi amintea limpede cât de mult îl iubise. Dar şi pe Anatol îl iubea, nu mai încăpea îndoială. „Altfel s-ar fi putut oare întâmpla tot ce se întâmplase? Îşi spunea ea. Dacă am putut eu, după cele întâmplate, dacă am putut, atunci când ne-am luat rămas-bun, să răspund printr-un zâmbet la zâmbetul lui, dacă am putut ajunge până acolo, însemnează că l-am iubit din prima clipă. Însemnează că el este bun. Nobil şi desăvârşit, şi că nu se putea să nu-l iubesc. Ce să fac dacă-l iubesc şi pe el şi-l iubesc şi pe celălalt?” îşi spunea ea, fără să găsească nici un răspuns la aceste groaznice întrebări.

XIV.

VENI ŞI DIMINEAŢA, cu ocupaţiile şi forfota ei de fiecare zi. Toţi se sculară şi începură să-şi vadă de treabă şi să schimbe păreri; iarăşi sosiră croitoresele, iarăşi apăru Maria Dmitrievna şi toţi fură chemaţi la ceai. Nataşa, cu ochii mari deschişi, ca şi cum ar fi vrut să prindă fiecare privire aţintită asupra ei, se uita neliniştită la toţi şi se străduia să nu pară altfel decât era de obicei.

După ceai, Maria Dmitrievna (asta era pentru ea partea cea mai plăcută din zi), stând în jilţul ei, îi chemă, pe Nataşa şi pe conte, la dânsa.

— Ei, dragii mei, acum le-am chibzuit bine pe toate şi iată sfatul meu, începu ea. Ieri am fost, după cum ştiţi, la prinţul

Nikolai; ei, şi-am vorbit cu el… credea că-i merge să ţipe la mine! Dar şi-a găsit omul! I-am cântat şi eu tot ce mi-a venit la gură.

— Dar ce-i cu el? Întrebă contele.

— Cu ăla? Ce să fie? Şi-a ieşit din minţi… Nici nu vrea să audă; ei, dar ce să mai lungim vorba, şi aşa am chinuit-o destul pe biata fată, zise Maria Dmitrievna. Sfatul meu ar fi să vă sfârşiţi treburile şi să plecaţi acasă, la Otradnoe… Şi acolo să aşteptaţi…

— Ah, nu! Strigă Nataşa.

— Ba da, să plecaţi, zise Maria Dmitrievna. Şi să aşteptaţi acolo. Dacă logodnicul se-ntoarce chiar acum, nu vă puteţi lua fără tămbălău; e mai bine să se explice mai întâi el singur, între patru ochi, cu bătrânul, şi să vină la noi abia pe urmă.

Ilia Andreici aprobă planul acesta, înţelegând fără zăbavă cât de bine chibzuit era. Dacă bătrânul o lasă mai moale, cu atât mai bine va fi să-l vadă la Moscova sau la Lâsâe Gorî după ce trece furtuna; dacă nu, oricum, o cununie împotriva voinţei lui nu s-ar putea face decât la Otradnoe.

— Adevărul este, spuse contele, că-mi pare foarte rău că m-am dus la dânsul şi că am luat-o şi pe Nataşa cu mine.

— Ei, aş! De ce să-ţi pară rău! Odată ce eraţi aici, nu se putea să nu îndeplineşti această formă. Dacă el nu vrea, treaba lui, zise Maria Dmitrievna, căutându-şi ceva în poşetă. De altfel, şi trusoul e gata, nu mai aveţi ce aştepta aici; şi ce nu e gata, vă trimit eu pe urmă. Şi cu toate că-mi pare rău că mă despart de voi, mai bine duceţi-vă cu Dumnezeu. Şi, găsind în poşetă lucrul pe care-l căutase, îl întinse Nataşei. Era o scrisoare de la prinţesa Maria. Ţie îţi scrie; cum se mai chinuieşte, sărăcuţa de ea! Se teme să nu care cumva să crezi că nu te iubeşte.

— Păi, nici nu mă iubeşte, spuse Nataşa.

— Fleacuri, ce tot îndrugi? Se răsti Maria Dmitrievna.

— Nu-i vorba să cred pe alţii: ştiu eu că nu mă iubeşte, răspunse Nataşa cu curaj, luând scrisoarea; şi faţa ei

exprimă o hotărâre rece şi dârză, care o făcu pe Maria Dmitrievna să se uite lung la ea şi să se încrunte.

— Tu, drăguţă, te rog să nu-mi răspunzi aşa, zise ea. Ceea ce-ţi spun eu este adevărat. Pune-te şi răspunde-i la scrisoare.

Nataşa nu mai spuse nimic şi plecă în odaia ei să citească scrisoarea prinţesei Maria.

Aceasta îi scria că era disperată de neînţelegerea care avusese loc între ele. Oricare ar fi fost sentimentele tatălui ei, scria prinţesa Maria, o ruga pe Nataşa să creadă că ea nu putea să nu o iubească pe aceea care era aleasa fratelui ei, pentru fericirea căruia era gata să jertfească orice.

„De altfel, scria prinţesa, să nu-ţi închipui că tatăl meu nu te vede cu ochi buni. E un om bătrân şi bolnav, căruia trebuie să-i treci cu vederea; dar e bun, mărinimos, şi o va iubi pe femeia care va face fericirea fiului său.” Mai departe, prinţesa Maria o ruga pe Nataşa să-i indice un moment când ar mai putea-o vedea o dată.

După ce citi scrisoarea, Nataşa se aşează la masa de scris, ca să-i răspundă. „Chere princesse”529, scrise ea repede, mecanic, şi se opri. Ce-i mai putea scrie acum, după toate cele întâmplate în ajun? „Da, da, toate astea au fost odată, astăzi e altceva, gândi ea, stând aplecată asupra scrisorii începute. Va trebui să-l resping? Oare trebuie? E îngrozitor!”… Şi, ca să nu se mai frământe cu gândurile acestea care o înfricoşau, se duse lângă Sonia şi începu să aleagă, cu ea împreună, nişte modele.

După prânz, Nataşa se duse în camera ei şi luă iar în mână scrisoarea prinţesei Maria. „Oare e adevărat că totul s-a sfârşit? Se întrebă ea. Oare e adevărat că atât de repede ceea ce s-a petrecut a putut distruge tot ce a fost?” Îşi amintea de dragostea ei pentru prinţul Andrei cu toată forţa de altădată, dar simţea totodată că-l iubeşte pe Kuraghin. Se vedea, cu toată puterea închipuirii, nevasta prinţului Andrei, îşi reprezenta tabloul fericirii ei cu el, de atâtea ori trecut prin faţa ochilor minţii, şi pe urmă, arzând

de tulburare, îşi reîmprospăta în memorie toate amănuntele întâlnirii din ajun cu Anatol.

„De ce n-ar putea adică dăinui laolaltă? Se întreba ea uneori, într-o totală confuzie. Numai aşa aş fi pe deplin fericită; dar iată că trebuie să aleg acum şi nu pot fi fericită lipsindu-mă de unul din doi. Un lucru, numai, se gândea ea: prinţului Andrei nu-i pot nici mărturisi, nici ascunde tot ce s-a întâmplat. Dar prin asta, nimic nu e încă pierdut. E oare cu putinţă să mă despart pe vecie de fericirea cu care m-am obişnuit să trăiesc atâta vreme-n suflet, fericirea dragostei prinţului Andrei?”

— Domnişoară, îi spuse pe şoptite, cu un aer misterios, o slujnică intrând în odaie. Mi-a zis un om să v-o dau. Fata îi înmână o scrisoare. Numai… pentru numele lui Dumnezeu! nu contenea ea să vorbească, în timp ce Nataşa rupea, fără să gândească ce face, cu mişcări automate, pecetea, şi începea să citească scrisoarea de dragoste a lui Anatol, din care ea nu înţelese nici un cuvânt, pricepând doar atâta, că scrisoarea asta era de la el, de la omul pe care-l iubea. „Da, îl iubea. Altfel s-ar fi putut oare întâmpla ceea ce s-a întâmplat? Ar fi ajuns oare altfel scrisoarea lui de dragoste în mâna ei?”

Ţinând în mâinile ei tremurânde scrisoarea pătimaşă de dragoste, pe care Dolohov i-o compusese lui Anatol, şi citind-o, Nataşa găsea în ea ecourile a tot ce i se părea că simte ea însăşi.

„Începând de ieri seară, mi s-a hotărât soarta: să fiu iubit de dumneata, sau să mor. Pentru mine, altă ieşire nu există”, aşa începea scrisoarea. Mai departe îi spunea că ştie bine că părinţii ei nu o vor da după el, că acesta e un lucru care are motive secrete, ce nu i le poate dezvălui decât stând de vorbă singuri ei doi, dar că, dacă îl iubeşte, este de ajuns să-i spună lui cuvântul da, şi atunci nici un fel de putere din lume nu va mai fi în stare să se împotrivească la fericirea lor. Dragostea învinge totul. El o va răpi şi o va duce la capătul lumii.

„Da, da, îl iubesc!” îşi zise Nataşa, citind pentru a douăzecea oară scrisoarea şi căutând un înţeles adânc şi deosebit în fiece cuvânt scris acolo.

În seara aceea, Maria Dmitrievna se duse la Arharovi şi le propuse şi domnişoarelor să meargă cu ea. Nataşa, pretextând că o doare capul, rămase acasă.

XV.

ÎNTORCÂNDU-SE ACASĂ SEARA, târziu, Sonia intră în odaia Nataşei; spre marea ei mirare, o găsi dormind îmbrăcată pe canapea. Pe masă, lângă ea, se afla desfăcută scrisoarea lui Anatol. Sonia o luă şi începu să o citească.

Citea şi se uita la Nataşa cea adormită, căutând pe chipul ei explicaţia celor citite în scrisoare, dar n-o găsea. Chipul Nataşei arăta liniştit, blând, fericit. Palidă şi tremurând de teamă şi emoţie, Sonia îşi duse mâinile la piept, simţind că se înăbuşă şi se lăsă într-un fotoliu. O înecară lacrimile.

„Cum de n-am văzut nimic? Cum de-au putut ajunge atât de departe lucrurile? Oare să nu-l mai iubească pe prinţul Andrei? Şi cum de-a putut să-i permită lui Kuraghin atâta? E un înşelător şi un ticălos, asta e clar. Ce-are să zică Nicolas, dragul ei Nicolas bun şi nobil, când va afla? Asta însemna, va să zică, faţa ei tulburată, nefirească şi dârză de alaltăieri, de ieri şi de astăzi! Se gândi Sonia. Dar nu e cu putinţă ca ea să-l iubească! De bună seamă că, fără să ştie de la cine e, a desfăcut scrisoarea. Probabil că s-a simţit jignită. Ea nu poate face aşa ceva!”

Sonia îşi şterse lacrimile şi se apropie de Nataşa, cercetându-i iarăşi faţa.

— Nataşa! Şopti ea, abia auzit.

Nataşa se trezi şi dădu cu ochii de Sonia.

— A, te-ai întors?

Şi-şi îmbrăţişa prietena, cu duioşia şi hotărârea pe care o ai uneori în clipa deşteptării din somn. Observând însă nedumerirea de pe faţa Soniei, Nataşa făcu o mutră încurcată şi bănuitoare.

— Sonia, tu ai citit scrisoarea! Zise ea.

— Da, răspunse încet Sonia.

Nataşa zâmbi radioasă:

— Nu, Sonia, nu mai pot! Zise ea. Nu pot să mă mai ascund de tine. Ştii, ne iubim! Sonia, draga mea, îmi scrie… Sonia…

Sonia, ca şi cum nu şi-ar fi crezut urechilor, se uita cu ochi mari la Nataşa.

— Dar Bolkonski? Zise ea.

— Ah, Sonia, dacă ai putea şti tu ce fericită sunt! Exclamă Nataşa. Tu nu ştii ce e dragostea…

— Dar bine, Nataşa, oare tot ce-a fost s-a sfârşit?

Nataşa se uita la Sonia cu ochii mari deschişi şi parcă nu-i înţelegea întrebarea.

— Va să zică, îl părăseşti pe prinţul Andrei? Zise Sonia.

— Ah, tu nu-nţelegi nimic? Nu mai vorbi prostii şi ascultă, spuse Nataşa, înciudându-se o clipă.

— Nu, nu pot crede asta, repetă Sonia. Nu înţeleg! Cum ai putut iubi un an întreg pe cineva şi apoi, dintr-o dată… Nici nu l-ai văzut decât de trei ori! Nataşa, nu te cred, glumeşti! Să uiţi în trei zile tot, şi încă aşa de…

— Trei zile! Spuse Nataşa! Mi se pare că-l iubesc de o sută de ani! Mi se pare că n-am iubit niciodată pe nimeni înaintea lui. Tu nu poţi înţelege asta, Sonia; stai puţin, aşază-te aici. Nataşa o îmbrăţişa şi o sărută. Mi s-a spus că există, şi-ai auzit şi tu, de bună seamă, de ea, dar eu de-abia acum am cunoscut dragostea aceea. E cu totul altceva decât era înainte. Din clipa în care l-am văzut, am simţit că mă stăpâneşte, că sunt roaba lui, că nu pot să nu-l iubesc. Da, roabă! Ce-mi va spune el, aceea voi face! Tu nu înţelegi asta. Ce să fac? Ce să fac, Sonia? Îi spunea Nataşa, uitându-se la ea înspăimântată şi fericită.

— Dar gândeşte-te bine la ceea ce faci! Zise Sonia. Eu nu pot să las lucrurile aşa. Scrisorile astea primite pe ascuns… Cum ai putut permite să ajungă aici? Îi vorbea Sonia cu o groază şi o scârbă abia ascunse.

— Ţi-am spus, răspunse Nataşa, că n-am pic de voinţă; cum de nu poţi tu înţelege atâta lucru: îl iubesc!

— Dar eu nu te pot lăsa să ajungi până acolo; voi spune tot, strigă Sonia, gata să izbucnească în lacrimi.

— Ce-ţi veni, pentru Dumnezeu? Dacă spui ceva, îmi eşti duşman, zise Nataşa. Tu vrei nenorocirea mea, vrei să ne vezi despărţiţi…

Văzând groaza ce o cuprinsese pe Nataşa, Sonia începu să plângă, lacrimi de ruşine şi de părere de rău pentru prietena ei.

— Dar ce-a fost între voi? Întrebă ea. Ce ţi-a spus? De ce nu vine în casă?

Nataşa nu-i răspunse la întrebări.

— Pentru Dumnezeu, Sonia, să nu spui nimănui nimic, nu mă mai chinui, o imploră Nataşa. Nu uita că nu trebuie să te amesteci în astfel de lucruri. Eu ţi-am destăinuit ţie…

— Dar de ce atâta taină? De ce nu vine în casă? De ce nu-ţi cere mâna pe faţă? Doar prinţul Andrei ţi-a lăsat, după cum ştii, toată libertatea, dacă e vorba aşa; dar eu n-am încredere în el. Nataşa, te-ai gândit tu care pot fi „motivele secrete” de care vorbeşte?

Nataşa se uita la Sonia cu ochi miraţi. I se înfăţişa desigur pentru întâia oară întrebarea asta şi nu ştia ce să răspundă.

— Ce motive, habar n-am, dar sunt, va să zică, motive.

Sonia oftă şi clătină neîncrezătoare din cap.

— Dacă ar fi să fie motive… începu ea.

Dar Nataşa, ghicindu-i îndoiala, o întrerupse cu spaimă:

— Sonia, nu trebuie să te îndoieşti de el, nu trebuie, nu trebuie, înţelegi? Se răsti ea.

— Te iubeşte?

— Dacă mă iubeşte? Repetă Nataşa, cu un zâmbet de compătimire pentru lipsa de înţelegere a prietenei ei. Ai citit doar scrisoarea, n-ai văzut?

— Dar dacă nu-i om de onoare?

— El! El să nu fie om de onoare? Dacă ai şti! Răspunse Nataşa.

— Dacă e om de onoare, atunci din două una: trebuie sau să-şi declare intenţiile, sau să înceteze de a te mai vedea; iar dacă tu nu vrei s-o faci, o fac eu pentru tine: îi scriu şi lui şi-i spun şi lui papa, zise Sonia cu hotărâre.

— Dar nu pot trăi fără el! Strigă Natașa.

— Natașa, nu te mai înţeleg! Ce tot spui? Gândeşte-te la tatăl tău, la Nicolas.

— N-am nevoie de nimeni, nu ţin la nimeni decât la el! Cum îndrăzneşti să spui că nu e om de onoare? Oare-ai uitat că-l iubesc eu? Se răsti Natașa. Sonia, pleacă, nu vreau să mă cert cu tine, pleacă, pentru Dumnezeu, pleacă; vezi cum mă chinuiesc, îi strigă înrăită Natașa, cu furie reţinută şi disperare în glas.

Sonia izbucni în hohote de plâns şi ieşi în fugă din odaie.

Natașa se aşează la masă şi, fără să mai stea pe gânduri o singură clipă, scrise răspunsul la scrisoarea prinţesei Maria, pe care nu izbutise să-l aştearnă pe hârtie toată dimineaţa, în scrisoarea asta ea îi spuse, scurt şi cuprinzător, prinţesei Maria, că toate neînţelegerile dintre ele au luat sfârşit, că, profitând de mărinimia prinţului Andrei, care, plecând, i-a lăsat toată libertatea, o roagă să uite totul şi să o ierte dacă e vinovată faţă de ea, dar că nu mai poate fi soţia lui.

Toate acestea ei i se păreau atât de uşoare, atât de simple şi de limpezi în clipa aceea!

Vineri, Rostovii trebuiau să plece la ţară, aşa că miercuri contele se duse cu un cumpărător la proprietatea lui din apropierea Moscovei.

În ziua plecării contelui, Sonia şi Natașa fură invitate la un prânz de gală la Kuraghini, şi Maria Dmitrievna le conduse. La acest dineu, Natașa se întâlni din nou cu Anatol, şi Sonia băgă de seamă că vorbea cu el ceva în aşa fel, încât să nu fie auzită şi că tot timpul mesei fusese încă şi mai tulburată decât înainte. Când se întoarse acasă, Natașa începu ea cea dintâi vorba, dându-i Soniei explicaţia pe care o aştepta prietena ei.

— Ascultă, Sonia, mi-ai spus tot felul de prostii despre el, începu Natașa cu voce blândă, vocea aceea cu care vorbesc copiii când vor să fie lăudați. Am avut astăzi cu el o explicație.

— Ei, ce fel, ce-i? Ce ți-a spus? Natașa, cât de mult mă bucur că nu ești supărată pe mine. Spune-mi tot, spune-mi tot adevărul. Ce ți-a spus?

Natașa stătu să se gândească:

— Ah, Sonia, dacă l-ai cunoaște tu așa cum îl cunosc eu! A spus… M-a întrebat ce promisiune i-am făcut lui Bolkonski. S-a bucurat auzind că numai de mine depinde să-l refuz.

Sonia oftă întristată.

— Bine, dar tu nu l-ai refuzat încă pe Bolkonski! Zise ea.

— Ba poate că l-am și respins! Poate că s-a terminat totul cu Bolkonski. De ce ai tu păreri atât de proaste despre mine?

— N-am nici o părere, doar că eu nu înțeleg aceste…

— Stai puțin, Sonia, ai să înțelegi tot. Vei vedea ce fel de om este. Să nu-ți faci o părere proastă, nici despre mine, nici despre el.

— N-am părere proastă despre nimeni: eu iubesc pe toată lumea și-mi pare rău de toți. Dar ce pot face?

Sonia nu se lăsă atrasă de tonul duios cu care îi vorbea Natașa. Cu cât mai sentimentală și mai rugătoare devenea înfățișarea Natașei, cu atât chipul Soniei era mai serios și mai sever.

— Natașa, zise ea, mi-ai spus să nu-ți mai vorbesc și n-am mai vorbit cu tine, dar acum ai început tu singură. Natașa, eu n-am încredere în el. La ce misterul ăsta?

— Oh! Iarăși! Iarăși! Întrerupse Natașa.

— Natașa, mă tem pentru tine.

— Ce-i de temut?

— Mă tem că mergi spre pierzanie! Îi spuse cu hotărâre Sonia și se înspăimântă ea singură de ceea ce rostise.

Chipul Natașei exprimă iarăși ură.

— Da, merg spre pierzanie, spre pierzanie, cât pot mai repede, alerg spre pierzanie. Ce-i treaba voastră? Nu pe voi, pe mine mă pierd. Lasă-mă, lasă-mă! Te urăsc!

— Nataşa! Imploră înspăimântată Sonia.

— Te urăsc, te urăsc! Eşti duşmanul meu, pe vecie.

Şi ieşi în fugă din odaie.

Nataşa nu mai vorbea acum cu Sonia şi fugea de ea. Umbla dintr-o cameră într-alta, cu aceeaşi expresie de nedumerire agitată şi de vinovăţie, apucându-se când de o treabă, când de alta, şi lăsându-le numaidecât baltă.

Oricât îi venea de greu Soniei, totuşi ea, fără s-o piardă din ochi, tot pe urmele prietenei sale era.

În ajunul zilei în care contele trebuia să se întoarcă, Sonia prinse de veste că Nataşa şezuse toată dimineaţa la fereastra salonului, ca şi când ar fi aşteptat pe cineva, şi că făcuse semn unui militar ce trecea pe stradă, pe care Sonia îl luă drept Anatol.

Începu să-şi supravegheze şi mai îndeaproape prietena şi băgă de seamă că, tot timpul prânzului şi seara, Nataşa vădise o stare ciudată şi nefirească (răspundea fără noimă la întrebările ce i se puneau, începea şi nu-şi termina frazele, râdea tot timpul).

După ceai, Sonia văzu o fată din casă care aştepta sfioasă la uşa Nataşei. Îi dădu răgaz să intre şi, ascultând la uşă, înţelese că iar venise o scrisoare.

Şi, dintr-o dată, Sonia văzu limpede că Nataşa avea un plan îngrozitor pentru seara aceea. Bătu la uşa ei. Nataşa nu-i deschise.

„Are să fugă cu el! Îşi zise Sonia. E în stare de orice. Astăzi pe chipul ei se citea ceva deosebit de trist şi de hotărât. A plâns când şi-a luat rămas-bun de la unchiul, îşi aminti Sonia. Da, e adevărat, are să fugă cu el, dar ce pot eu face? Se întreba Sonia, amintindu-şi acum toate semnele din care reieşea limpede că Nataşa avea intenţii îngrozitoare. Contele nu-i acasă. Ce să mă fac? Să-i scriu lui Kuraghin şi să-i cer explicaţii? Dar cine-l poate obliga să răspundă! Să-i

scriu lui Pierre, aşa cum m-a rugat prinţul Andrei să fac în caz de nenorocire?… Dar poate că într-adevăr l-a şi refuzat pe Bolkonski (ieri a trimis o scrisoare prinţesei Maria). Şi unchiul nu-i aici!”

Să-i spună Mariei Dmitrievna, care avea atâta încredere în Nataşa, Soniei i se părea îngrozitor.

„Dar, într-un fel sau altul… se gândi Sonia, stând în întunericul coridorului, acum ori niciodată, a venit timpul să arăt că înţeleg binele pe care mi l-a făcut familia lor şi că-l iubesc pe Nicolas. Nu, chiar de-ar trebui să nu dorm trei nopţi, n-am să ies din coridorul ăsta, am s-o ţin cu sila să nu plece şi am s-o împiedic să-şi acopere familia de ruşine.”

XVI.

ANATOL SE MUTASE ÎN ultimul timp la Dolohov. Planul pentru răpirea Nataşei fusese de câteva zile pregătit şi chibzuit de Dolohov, iar în ziua când Sonia, ascultând la uşa Nataşei, se hotărâse s-o păzească, planul trebuia să fie adus la îndeplinire. La ora zece noaptea Nataşa făgăduise să iasă pe uşa din dos a casei, ca să-l întâlnească pe Kuraghin, care trebuia să o conducă până la o troică gata pregătită şi s-o ducă la şaizeci de verste de Moscova, în satul Kamenka, unde vorbiseră cu un popă caterisit, care urma să-i cunune. La Kamenka îi aşteptau caii de schimb care trebuiau să-i scoată la drumul Varşoviei, şi de acolo, cu diligenţele poştei, aveau să treacă graniţa.

Anatol avea la el şi paşaport, şi foaie de drum, pe lângă zece mii de ruble, bani daţi de sora lui, şi alte zece mii, împrumutate prin mijlocirea lui Dolohov.

Doi martori: Hvostikov, un fost conţopist, pe care-l folosea Dolohov la jocul de cărţi, şi Makarin, un husar în retragere, om bun la inimă şi fără voinţă, care avea o dragoste fără margini pentru Kuraghin, se aflau în odaia din faţă, la masa de ceai.

În cabinetul tapisat din tavan până-n podele numai cu covoare persane, piei de urs şi panoplii, Dolohov şedea în faţa unui birou deschis, pe care se vedeau socoteli şi

pachete de bani. Purta beşmet de călătorie şi cizme în picioare. Anatol, într-o tunică descheiată, trecea, din odaia în care se aflau martorii, prin cabinet, spre încăperea din fund, unde lacheul lui francez, împreună cu alţii, făceau ultimele bagaje. Dolohov număra banii şi-i scria pe o hârtie.

— Aşadar, zise el, lui Hvostikov trebuie să-i dăm înapoi două mii.

— Bine, dă-i, răspunse Anatol.

— Makarka (aşa îi spuneau ei lui Makarin) sare în foc şi-n apă pentru tine, fără nici un folos personal. Aşadar, socotelile sunt făcute, zise Dolohov, arătându-i însemnarea. E bine?

— Da, se-nţelege, e bine, zise Anatol vădit fără să asculte ce-i spunea Dolohov şi uitându-se drept înaintea sa, cu nelipsitul lui zâmbet pe faţă.

Dolohov trase cu zgomot ruloul biroului şi se întoarse către Anatol cu un surâs batjocoritor.

— Ştii ce, las-o baltă! Mai este vreme!

— Eşti un nătâng! Răspunse Anatol. Nu mai vorbi prostii! Dac-ai şti tu… Naiba ştie ce-o mai fi şi asta!

— Zău, renunţă! Repetă Dolohov. Îţi vorbesc serios. Crezi că-i glumă ce te-apuci să faci?

— Ei, iarăşi, iarăşi mă necăjeşti? Du-te la dracu! I-auzi colo!… zise Anatol, încruntându-se. Zău că nu-mi arde de glumele tale prosteşti!

Şi ieşi din cameră.

Rămas singur, Dolohov zâmbi dispreţuitor şi indulgent.

— Stai puţin, strigă el după Anatol. Nu glumesc, îţi vorbesc foarte serios, vino-ncoace, vino!

Anatol reveni în cabinet şi, străduindu-se să-şi concentreze toată atenţia la cele ce-i spunea Dolohov, se uita la el, supunându-i-se fără să vrea.

— Ascultă-mă, îţi spun pentru ultima oară. De ce-aş glumi cu tine? Te-am contrazis eu vreodată? Cine ţi-a făcut toate rosturile? Cine ţi-a găsit popa, cine ţi-a scos paşaportul, cine ţi-a procurat banii? Toate, numai eu.

— Bine, îţi mulţumesc. Îţi închipui că nu ştiu câtă recunoştinţă îţi datorez?

Anatol oftă şi-l îmbrăţişă pe Dolohov.

— Te-am ajutat, dar trebuie să-ţi spun cu toate astea adevărul: treaba asta e primejdioasă, iar, dacă stăm s-o cumpănim mai bine, e şi stupidă. Gândeşte-te: o răpeşti, foarte bine. Dar crezi că lucrurile vor rămâne aici? Iese la iveală afacerea aia, se află că eşti căsătorit şi vei fi dat în judecată…

— Ah! Prostii, prostii, spuse iar Anatol, strâmbându-se. Ţi-am explicat doar. Ce mai vrei? Şi reluă, cu patima pe care oamenii mărginiţi o pun în concluzia la care au ajuns după ce şi-au stors propriul lor creier, raţionamentul pe care i-l repetase până atunci de o sută de ori. Ţi-am explicat doar de atâtea ori, şi a rămas hotărât că dacă nunta asta nu va fi valabilă, zise el, îndoind un deget, însemnează că n-am pentru ce fi tras la răspundere; iar dacă este valabilă, e totuna, fiindcă în străinătate nimeni n-are de unde şti, nu-i aşa? Dar nu mai vorbi, nu mai vorbi, nu mai vorbi!

— Renunţă, zău! Te legi singur aşa, fără rost, de mâini şi de…

— Du-te dracului! Se mânie Anatol şi, apucându-se cu mâinile de cap, fugi în odaia alăturată, dar în aceeaşi clipă reveni şi se aşează cu picioarele pe un fotoliu, lângă Dolohov. Naiba ştie ce-o mai fi şi asta! Hai? Uită-te numai, să vezi cum bate! Luă mâna lui Dolohov şi o duse la inimă. Ah! Quel pied, mon cher, quel regard. Une déesse.530 Ai?

Dolohov, eu zâmbetul lui rece şi ochii lui frumoşi şi obraznici, se uita la el, voind probabil să mai petreacă pe socoteala lui.

— Şi, după ce termini banii, ce te faci?

— Ce mă fac? Ha? Repetă Anatol cu sinceră mirare pus în faţa acestui gând, care privea ziua de mâine. Ce mă fac? Nu ştiu, văd eu acolo ce fac. Dar de ce să mai vorbim prostii? Se uită apoi la ceas. E timpul.

Anatol trecu în odaia din fund.

— Ei, mai aveţi mult? Vă tot mocăiţi aicea? Se răsti el la servitori.

Dolohov strânse banii şi, după ce strigă unui om să dea ordin să se servească mâncare şi băutură ca să le ţină de drum, trecu în odaia în care se aflau Hvostikov şi Makarin.

Anatol şedea lungit pe canapea în cabinet, sprijinit într-un cot. Zâmbea dus pe gânduri şi spunea în şoaptă, ca pentru sine însuşi, ceva duios.

— Vino să guşti ceva. Bea un pic! Îi strigă Dolohov din cealaltă cameră.

— N-am chef! Răspunse Anatol, zâmbind întruna.

— Vino-ncoace, a sosit Balaga.

Anatol se sculă şi veni în sufragerie. Balaga era un faimos vizitiu de troici de piaţă, de şase ani ştiut de Dolohov şi Anatol, pe care-i slujise adesea cu troicile lui. Nu o dată, pe când regimentul lui Anatol îşi avea garnizoana la Tver, acest Balaga îl luase seara din Tver, îl adusese la Moscova în zori şi-l dusese a doua zi noaptea înapoi! De câte ori nu-l scăpase el pe Dolohov de urmăritori şi de câte ori nu-i plimbase pe amândoi prin oraş cu ţigani şi cu „dameze”, cum le zicea Balaga. De câte ori, avându-i pe ei în trăsură, nu dăduse peste oameni şi peste birji, şi întotdeauna îl scoseseră basma curată boierii săi, cum îi numea el. Şi câţi cai nu dăduse el gata pentru cursele lor! Nu o dată mâncase bătaie de la ei, nu o dată-l îmbătaseră cu şampanie şi vin de Madera, după care se da în vânt, şi nu o dată fusese martor la isprăvi de-ale lor, care pe orice om de rând l-ar fi dus în Siberia! La chefurile lor, ei îl chemaseră adesea pe Balaga şi-l puseseră să bea şi să joace în cântecul ţiganilor. Şi câte mii de ruble de-ale lor nu-i trecuseră lui prin mână! Slujindu-i, îşi riscase de zeci de ori pe an, şi viaţa, şi pielea, pentru ei, iar banii pe care i-i dăduseră ei nu plătiseră nici pe departe caii pe care şi-i omorâse gonind pentru dânşii. Şi totuşi îi găsea pe gustul lui; era pe gustul lui goana nebună, de optsprezece verste pe oră, era pe gustul lui să răstoarne birjile şi să strivească din galop

pietonii, zburând ca vântul pe uliţele Moscovei. Era pe gustul lui să audă dindărăt îmboldindu-l strigătul lor sălbatic de beţivi: „Dă-i drumul! Dă-i drumul!” chiar şi atunci când nu mai avea cum înteţi goana. Era pe gustul lui să-i ardă dureros cu biciul după ceafă pe bieţii mujici, care şi aşa se fereau, mai mult morţi decât vii de spaimă, din calea lor. „Adevăraţi boieri!” îşi spunea el.

La rândul lor, Anatol şi Dolohov ţineau şi ei la Balaga pentru măiestria lui de surugiu şi pentru că avea aceleaşi gusturi ca şi ei. Cu alţii, Balaga se târguia, le lua câte douăzeci şi cinci de ruble pentru două ore de plimbare cu troica, şi când era vorba de alţii mâna foarte rar el însuşi caii, trimiţându-şi de cele mai multe ori „băieţii”. Dar cu boierii lui, cum îi numea el, mâna întotdeauna el singur troica şi n-avea niciodată pretenţie la plată pentru munca lui. Doar uneori, aflând prin lacheii lor când erau boierii în bani, venea la ei cu noaptea-n cap la câteva luni odată, având grijă să fie treaz, se înclina până la pământ şi-i ruga să-l scoată din belea. Boierii îl pofteau întotdeauna să şadă pe scaun.

— Am venit să mă scoateţi din belea, tătucule Feodor Ivanâci, sau luminăţia-voastră, spunea el. Am rămas de tot fără cai, trebuie să mă duc la iarmaroc, binevoiţi şi dumneavoastră de judecaţi: cât puteţi…

Iar Anatol şi Dolohov, când erau în bani, îi dădeau câte o mie, două de ruble.

Balaga era un bărbat blond, ca la vreo douăzeci şi şapte de ani, cu faţa roşie şi cu ceafa grasă şi nas roşu, cârn şi îndesat, cu ochi mici, strălucitori, şi cu bărbuţă. Purta caftan albastru de postav bun, căptuşit cu mătase, pe care-l îmbrăca peste o scurtă de blană.

Intrând, el îşi făcu de câteva ori semnul crucii spre colţul cu icoane, apoi se apropie de Dolohov şi-i întinse mâna lui mică şi neagră.

— Trăiască Feodor Ivanovici! Zise el, înclinându-se.

— Noroc, frate. Iată-l că vine!

— Să trăiţi, luminăţie, se adresă el lui Anatol, care tocmai intra şi-i întinse şi lui mâna.

— Ascultă-mă ce-ţi spun, Balaga, îi zise Anatol, punându-i mâinile pe umeri, ţii la mine sau nu? Ha? Atunci fă-mi un serviciu… Cu ce cai ai venit? Hai?

— Aşa cum mi-aţi poruncit, cu zmeii, cu-ai dumneavoastră, zise Balaga.

— Bine, ascultă-mă, Balaga! Să-ţi crape toţi trei, dar să mă duci în trei ore. Auzi?

— Dac-au să-mi crape, cu ce vă mai duc? Zise Balaga, făcând cu ochiul.

— Vezi că-ţi mut fălcile, nu glumi cu mine! Se răsti deodată Anatol, boldindu-şi ochii la el.

— Cum să glumesc, păcatele mele, zise râzând surugiul. Am precupeţit eu vreodată ceva pentru boierii mei? Gonim cât i-o ţine pe cai picioarele.

— A! Bine, stai jos, spuse Anatol.

— Da' stai odată jos! Repetă şi Dolohov.

— Pot sta şi-n picioare, Feodor Ivanovici.

— Stai jos! Fleanca! Şi bea! Se răsti la el Anatol şi-i turnă un pahar mare de Madera.

Ochii surugiului se luminară la vederea vinului. Făcu de politeţe mofturi, apoi bău şi se şterse la gură cu o batistă de mătase roşie, pe care şi-o ţinea în căciulă.

— Ei, şi când pornim, luminăţie?

— Uite, chiar acum… (Anatol se uită la ceas) pe loc plecăm! Dar bagă de seamă, Balaga. Ajungem, hai?

— Cum ne-o fi plecarea; dacă-i într-un ceas bun, de ce să n-ajungem? V-am dus eu la Tver în şapte ceasuri, odată. Cred că-ţi aduci aminte, luminăţie?

— Ştii, veneam odată, de Crăciun, de la Tver, începu Anatol să povestească, zâmbind unei amintiri, adresându-se lui Makarin, care-l mânca din ochi, înduioşat. Mă crezi, Makarka, aşa zburam, că mi se tăiase răsuflarea. Am intrat într-un convoi şi am trecut prin două căruţe. Aşa-i?

— Dar ce cai erau aceia, cai, nu glumă! Continuă Balaga povestirea. Aveam pe atunci un murg focos şi doi lăturaşi tineri, îi spuse el lui Dolohov. Mă crezi, Feodor Ivanâci? Au făcut zmeii şaizeci de verste în zbor; nu-i puteam ţine, îmi degeraseră mâinile, era ger. Am lăsat hăţurile din mâini. Ţine, mă rog, luminăţie, i-am spus, şi pe loc m-am şi prăvălit în sanie. Şi aşa, nu numai că nu i-am gonit, dar nici nu i-am putut ţine pân-am ajuns. Ne-au adus la Moscova în trei ceasuri dracii de cai! Şi n-a crăpat decât cel din stânga.

XVII.

ANATOL IEŞI DIN ODAIE şi după câteva minute se întoarse îmbrăcat cu o blană scurtă încinsă cu cingătoare de argint şi în cap cu o căciulă de samur, pusă voiniceşte pe-o ureche, aşa cum îl prindea de minune, frumos la chip cum era. Se privi în oglindă şi apoi, cu aceeaşi pozăbine studiată, venind în faţa lui Dolohov, luă un pahar de vin.

— Ei, Fedea, rămâi cu bine, îţi mulţumesc pentru toate, cu bine, zise Anatol. Şi voi, camarazi, prieteni… stătu să se gândească puţin… ai tinereţii… mele, vă las cu bine, se adresă el lui Makarin şi celorlalţi.

Deşi ei toţi aveau să-l însoţească, Anatol voia să creeze, prin aceste cuvinte adresate tovarăşilor săi, o atmosferă de mişcătoare solemnitate. Vorbea domol, cu glasul îngroşat, cu pieptul scos în afară, şi-şi legăna un picior.

— Luaţi-vă toţi paharele în mâini; şi tu, Balaga. Aşadar, camarazi, prieteni ai tinereţii mele, am trăit, am petrecut, am chefuit împreună. Ai? De-acum când ne vom mai vedea? Eu plec în străinătăţi. Am fost ca fraţii laolaltă. Rămâneţi cu bine, băieţi. În sănătatea voastră! Ura! Strigă el; îşi goli paharul şi-l trânti apoi de pământ.

— Să fii sănătos, îi ură Balaga, deşertându-şi şi el paharul şi ştergându-se la gură cu batista.

Makarin îşi îmbrăţişă, cu lacrimi în ochi, prietenul.

— O, prinţe, nu ştii ce jale-mi e că mă despart de ţine, spuse el.

— Să plecăm, să plecăm! Strigă Anatol.

Balaga dădu să iasă din odaie.

— Nu, nu, stai, zise Anatol. Închide uşa. Trebuie să vă aşezaţi. Aşa.

Închiseră uşa şi se aşezară toţi jos.

— Ei, băieţi, acum înainte marş! Zise Anatol, ridicându-se.

Lacheul Joseph îi înmânã valiza şi sabia, şi toţi ieşirã în vestibul.

— Dar blana unde-i? Întrebă Dolohov. Ei, Ignatka! Du-te la Matriona Matveevna şi cere-i blana, cea de samur! Eu ştiu ce-nseamnă să furi fetele, spuse Dolohov, făcând cu ochiul. Odată o vezi ieşind din casă, mai mult moartă decât vie, cu ce-avea pe ea în odaie. Cât ai bate din palme, gata-s şi lacrimile, şi tataia-n sus şi mamaia-n jos – o cuprinde răcoarea şi dă să plece înapoi… Şi-atunci, numai cât o cuprinzi în blană şi-o duci pe loc în sanie!

Lacheul aduse o şubă femeiască din blană de vulpe.

— Prostule, ţi-am spus doar, pe cea de samur! Ei, Matrioşka, aceea de samur! Strigă el, aşa de tare, încât glasul îi răsună de-a lungul odăilor până departe.

O ţigancă frumoasă, slabă şi palidă, cu ochi negri strălucitori şi cu păr negru creţ, cu reflexe arămii, cu un şal roşu aruncat pe umeri, veni în fugă, purtând pe braţ o blană de samur.

— Nu-mi pare rău de ea, spuse ea, vădit intimidată de stăpânul ei, dar regretând în sufletul ei blana.

Dolohov, fără să-i răspundă, luă şuba, i-o aruncă Matrioşei în spate şi o înfăşură în ea.

— Uite aşa, zise Dolohov, şi pe urmă uite aşa, adăugă el, şi-i ridică gulerul, lăsându-l numai în dreptul gurii puţin desfăcut. Apoi, uite aşa, vezi?

Şi-l împinse pe Anatol cu capul spre deschizătura gulerului blănii, din care se vedea sclipind zâmbetul Matrioşei.

— Ei, cu bine, Matrioşa, îi spuse Anatol, sărutând-o. Ei, s-a terminat cu chefurile mele pe aici! Salută-l pe Steopka. Hai, rămâi cu bine! Cu bine, Matrioşa; urează-mi noroc.

— Păi, să-ţi dea Dumnezeu, măria-ta, fericire cu carul, zise Matrioşa cu accentul ei ţigănesc.

La scară erau trase două troici. Doi surugii voinici ţineau caii. Balaga se sui pe capră în cea din faţă şi, ridicând sus de tot coatele, luă tacticos în mână hăţurile. Anatol şi Dolohov luară loc în sania lui. În a doua sanie se suiră Makarin, Hvostikov şi lacheul.

— Ei, gata sunteţi? Întrebă Balaga.

— Drumu! Strigă el, înfăşurându-şi pe după mâini hăţurile, şi troica porni în goană pe bulevardul Nikitski.

— Ptruu! Hai deeee. Ptruuu, atât se auzea doar din strigătele lui Balaga şi ale băiatului de pe capră.

În piaţa Arbatskaia, troica lovi un cupeu, trosni ceva şi se auzi apoi un strigăt, după care troica zbură mai departe pe Arbat în sus.

După ce lăsă în urmă două colţuri de-ale străzii Podnovinski, Balaga începu să încetinească mersul cailor şi, întorcând, opri caii la răscurcea străzii cu Staraia Koniuşennaia.

Băiatul sări de pe capră să ţină caii de frâu, iar Anatol şi Dolohov o porniră pe trotuar. Ajungând la poartă, Dolohov fluieră. Se auzi, drept răspuns, alt fluierat şi, ca urmare, din curte ieşi în fugă o slujnică.

— Intraţi în curte, că aici se vede; iese numaidecât, zise ea.

Dolohov rămase la poartă. Anatol intră pe urma servitoarei în curte, coti după colţul casei şi alergă spre scara din dos.

Gavrilo, un uriaş, lacheul care o însoţea cu trăsura în oraş pe Maria Dmitrievna, îi ieşi înainte.

— Poftiţi la cocoana, zise cu voce de bas lacheul, tăindu-i calea spre poartă.

— La ce cucoană? Dar tu cine eşti? Întrebă în şoaptă Anatol care abia mai sufla.

— Poftiţi, am ordin să vă conduc.

— Kuraghin! Înapoi! Îi strigă Dolohov. Trădare! Vino înapoi.

Dolohov, la poartă unde rămăsese, se lupta cu rândaşul, care încerca să o închidă după intrarea lui Anatol. Îl împinse pe rândaş cu ultimele puteri pe care i le dădea disperarea şi, apucându-l de o mână pe Anatol, care se repezise spre ieşire, îl trase afară şi fugi cu el îndărăt spre troică.

XVIII.

MARIA DMITRIEVNA, GĂSIND-O pe Sonia în coridor, cu ochii plânşi, o silise să-i mărturisească totul. Punând mâna pe biletul Nataşei, după ce îl citi, Maria Dmitrievna se duse cu el în mână la Nataşa.

— Ticăloaso, neruşinato! Îi aruncase ea în obraz. Nu vreau să ascult nimic!

Împingând-o apoi pe Nataşa, care o privea mirată, dar fără nici o lacrimă în ochi, o încuiase în odaie. Dând apoi ordin rândaşului să lase să intre pe poartă pe domnii care aveau să vină în seara aceea, dar să nu-i mai lase să iasă, îi porunci lacheului să-i aducă pe aceşti domni la ea şi se instalase în salon, aşteptându-i acolo pe răpitori.

Când Gavrilo veni să-i anunţe Mariei Dmitrievna că domnii care veniseră scăpaseră cu fuga, ea, încruntându-se, se ridică de pe scaun şi se plimbă mult timp, cu mâinile la spate, gândindu-se la ce avea de făcut. Aproape de miezul nopţii îşi scoase din buzunar cheia şi se îndreptă spre camera Nataşei. Sonia tot mai stătea în coridor, plângând în hohot.

— Maria Dmitrievna, lasă-mă s-o văd, pentru Dumnezeu, te implor.

Maria Dmitrievna, fără să-i răspundă, descuie uşa şi intră. „Urât, murdar… în casa mea, ticăloasa! Mi-e milă doar de tată-său! Îşi zicea Maria Dmitrievna, silindu-se să-şi potolească mâinia. Oricât de greu mi-ar fi, am să dau poruncă să nu sufle nimeni o vorbă măcar şi am să-i ascund tot contelui.” Maria Dmitrievna, cu paşi hotărâţi, intră în odaie. Nataşa stătea întinsă pe canapea, cu faţa ascunsă în

mâini, fără să facă o singură mişcare, în aceeaşi poziţie în care o lăsase Maria Dmitrievna.

— Frumos, foarte frumos! Îi zise Maria Dmitrievna. Să-ţi dai întâlnire cu amanţii în casa mea! Şi să te mai şi prefaci că nici usturoi n-ai mâncat, nici gura nu-ţi miroase. Ascultă la mine când îţi vorbesc. Maria Dmitrievna îi atinse mâna. Ascultă aici când îţi vorbesc. Te-ai făcut de râs ca cea mai de pe urmă dintre slujnice. Te-aş învăţa eu minte, dar mi-e milă de tată-tău. De la mine n-are să afle.

Nataşa nu-şi schimbă întru nimic poziţia, doar trupul începu tot să i se zguduie de plânsul mut, convulsiv, care o sufoca. Maria Dmitrievna întoarse capul spre Sonia şi se aşează pe canapea alături de Nataşa.

— Norocul lui că mi-a scăpat; dar îl găsesc eu, îi zise ea Nataşei cu vocea ei aspră. Auzi ori nu ce-ţi vorbesc?

Şi, băgându-i mâna ei mare sub cap, o întoarse cu faţa spre dânsa. Şi pe Maria Dmitrievna, şi pe Sonia, le cuprinse mirarea văzând chipul Nataşei. Ochii îi erau scăpărători şi uscaţi, buzele strânse, obrajii căzuţi.

— Lăsaţi-mă… ce vreţi cu… mine… eu… am să mor, rosti ea, smucindu-se cu ciudă, cu toată puterea, din mâinile Mariei Dmitrievna şi-şi luă iar poziţia dinainte.

— Natalia! îi strigă Maria Dmitrievna. Îţi vreau binele! N-ai decât să stai culcată, stai aşa, dacă ai chef, nu m-ating de tine, dar ascultă-mă… N-am să-ţi mai spun cât eşti de vinovată. Ştii tu singură. Dar mâine are să vină tatăl tău, şi lui ce să-i spun? Hai?

Din nou, Nataşei începu să i se zguduie de plâns tot trupul.

— Vezi, are să afle el, află pe urmă şi fratele tău, află şi logodnicul!

— N-am nici un logodnic, l-am refuzat! Ţipă Nataşa.

— Totuna-i, continuă Maria Dmitrievna. Au să afle ei, şi ce-ţi închipui, crezi c-au să lase lucrurile aşa? Dar dacă el, tată-tău, cum îl ştiu eu, îl provoacă la duel? Uşor ţi-ar fi, ce zici?

— Ah, lăsaţi-mă, de ce mi-aţi stricat totul! De ce? De ce? Cine v-a rugat? Strigă Nataşa, ridicându-se pe canapea şi uitându-se cu ură la Maria Dmitrievna.

— Dar ce-ai fi vrut? Se răsti, cuprinsă iar de mânie, Maria Dmitrievna. Ce, te-a ţinut cineva închisă, ori ce? Cine l-a oprit să-ţi vină în casă? Cum să te fure, ca pe oricare ţigancă? Şi dacă te-ar fi furat? Ce, crezi că nu i-ar fi dat nimeni de urmă? Nici tată-tău, nici fratele, nici logodnicul? Dar e un ticălos şi un netrebnic, asta e!

— E mai bun decât voi toţi, ţipă Nataşa, ridicându-se. Dacă nu m-aţi fi împiedicat… Ah, doamne, ce-i asta, ce-i asta! Sonia, de ce? Plecaţi de aici!… Şi izbucni în plâns cu disperarea cu care-şi plâng oamenii numai durerea a cărei cauză simt că sunt ei singuri. Maria Dmitrievna începuse iar să spună ceva, dar Nataşa ţipă: Plecaţi, plecaţi de aici, toţi mă urâţi, toţi mă dispreţuiţi!

Şi se aruncă din nou pe canapea. Maria Dmitrievna mai încercă un timp să o sfătuiască şi s-o convingă pe Nataşa că trebuie ascunsă de conte toată povestea asta, că nimeni nu va afla nimic, dacă Nataşa ia hotărârea să uite totul şi să nu dea nimănui a înţelege că s-ar fi întâmplat ceva. Nataşa nu răspunse. Nu mai plângea, dar începu să tremure ca scuturată de friguri. Maria Dmitrievna îi puse sub cap o pernă, o acoperi cu două plapome, şi-i aduse cu mâna ei un ceai de tei; dar Nataşa nu-i răspunse la nici o chemare.

— Bine, las-o să doarmă, zise Maria Dmitrievna, ieşind din cameră şi închipuindu-şi că doarme.

Dar Nataşa nu dormea. Stătea cu ochii larg deschişi, palidă, şi se uita drept înaintea ei. Toată noaptea nu dormi, dar nu plânse şi nici nu vorbi cu Sonia, care se sculase de câteva ori şi venise lângă ea.

A doua zi de dimineaţă contele se înapoie, cum făgăduise, de la proprietatea lui de lângă Moscova. Era foarte bine dispus: afacerea cu cumpărătorul îi mersese şi nimic nu-l mai reţinea acum la Moscova, departe de contesă, de care i se făcuse dor. Maria Dmitrievna îl întâmpină şi-l anunţă că Nataşei îi fusese foarte rău în ajun, că trimiseseră după un doctor şi că acum se simţea mai bine. Nataşa, în dimineaţa aceea, nu ieşise din odaia ei. Cu buzele strânse şi arse de febră, cu ochii uscaţi şi obosiţi, stătea la fereastră şi urmărea neliniştită trecătorii de pe stradă, întorcându-şi zorită privirea la cei care intrau în odaie. Aştepta desigur ştiri de la el, aştepta poate să vină chiar el sau să-i scrie măcar.

Când intră contele, ea se întoarse neliniştită la auzul paşilor săi bărbăteşti, dar faţa ei luă iar expresia de răceală, şi chiar de răutate, pe care-o avusese până atunci. Nici nu se ridică măcar să-l întâmpine.

— Ce-i cu tine, îngerul tatii, eşti bolnavă? O întrebă contele.

Nataşa tăcu mai întâi o clipă.

— Da, sunt bolnavă, răspunse ea, în sfârşit.

La întrebările neliniştite ale contelui, care voia să ştie de ce arată aşa de rău şi dacă cumva s-a întâmplat ceva cu logodnicul ei, Nataşa îl asigură că nu s-a întâmplat nimic şi-l rugă să nu se îngrijoreze. Maria Dmitrievna îi confirmă contelui asigurările date de Nataşa, că nu se întâmplase nimic. Contele, judecând după aşa-zisa boală a Nataşei, după înfăţişarea răvăşită a fiicei sale şi stingherea la de pe faţa Soniei şi Mariei Dmitrievna, văzu limpede că în lipsa lui trebuie să se fi întâmplat ceva, dar îi venea aşa de greu să creadă că s-ar fi putut întâmpla ceva ruşinos copilului său cel mai iubit, şi-i erau atât de scumpe liniştea şi voia lui bună, încât alungă întrebările ce-i veneau în minte şi încercă să se convingă singur că nu se petrecuse nimic deosebit, regretând doar că din pricina bolii ei trebuiau să-şi amâne plecarea la ţară.

XIX.

DIN ZIUA ÎN CARE II VENISE soţia la Moscova, Pierre se hotărâse să plece undeva, oriunde, numai să nu stea cu ea, dar, curând după sosirea Rostovilor, impresia pe care i-o făcuse Nataşa îl decise să-şi aducă mai repede la îndeplinire proiectul. Plecă la Tver, la văduva lui Iosif Alexeevici, care-i făgăduise mai demult să-i predea hârtiile răposatului.

Când se înapoie la Moscova, Pierre primi o scrisoare din partea Mariei Dmitrievna, care-l chema la ea pentru o chestiune foarte importantă, în legătură cu Andrei Bolkonski şi logodnica lui. Pierre fugea de Nataşa. I se părea că ar fi avut pentru ea un sentiment mult mai puternic decât se cuvenea să aibă un om însurat faţă de logodnica prietenului său. Şi, totuşi, parcă soarta îl aducea mereu lângă dânsa.

„Ce s-o fi întâmplat? Ce-or fi vrând de la mine?” se întreba el, îmbrăcându-se ca să se ducă la Maria Dmitrievna. „De-ar veni mai repede prinţul Andrei ca să se însoare odată cu ea!” se gândea Pierre, pe drum spre Ahrosimova.

Pe bulevardul Tverskoi, cineva îl chemă pe nume.

— Pierre! Te-ai întors demult? Îi strigă o voce cunoscută.

Pierre înălţă capul. Într-o sanie trasă de doi trăpaşi suri, care o împroşcaseră toată de zăpadă cu copitele, trecură ca vântul Anatol şi nedespărţitul său prieten Makarin. Anatol şedea drept, în poza clasică a ofiţerului fercheş, cu obrazul pe jumătate îngropat în gulerul blănii de castor şi cu capul puţin aplecat pe umăr. Faţa îi era rumenă, proaspătă, iar de sub pălăria cu penaj alb, pusă pe-o parte, îi ieşea un smoc de păr cârlionţat şi pomădat, presărat de fulgii fini ai zăpezii.

„Uite, zău, ăsta-i un adevărat înţelept! Îşi zicea Pierre cu invidie. Mai departe de clipa de faţă şi de plăcerile ei nu vede nimic, nimic nu-l tulbură şi de aceea e totdeauna vesel, mulţumit şi liniştit. Ce n-aş da eu să fiu aşa ca el!”

În vestibul, lacheul Ahrosimovei, în timp ce-l ajuta să-şi scoată blana, îi spuse că Maria Dmitrievna îl aşteaptă în

odaia ei de culcare.

Deschizând uşa salonului, Pierre dădu cu ochii de Nataşa, care stătea la fereastră, slabă, palidă şi cu o expresie de răutate pe faţă. Ea îi aruncă o privire, se încruntă şi, luându-şi o poză de demnitate rece, ieşi din cameră.

— Ce s-a întâmplat? Întrebă Pierre, intrând la Maria Dmitrievna.

— Tot lucruri frumoase! Răspunse Maria Dmitrievna. Cincizeci şi opt de ani am trăit pe lumea asta, dar asemenea ruşine nu mi-a fost dat să îndur.

Şi, cerându-i lui Pierre cuvântul de onoare că nu va spune nimănui nimic din cele ce va auzi, îl anunţă că Nataşa a rupt logodna fără ştirea părinţilor, că pricina acestui refuz era Anatol Kuraghin, cu care o pusese în legătură nevasta lui Pierre, şi că, în lipsa tatălui ei, Nataşa voise să fugă cu el şi să se cunune pe ascuns.

Pierre asculta, cu umerii ridicaţi a nedumerire şi cu gura căscată, tot ce-i spunea Maria Dmitrievna şi nu-i venea să-şi creadă urechilor. Logodnica adorată a prinţului Andrei, această Nataşa Rostova pe care o îndrăgise atâta altădată, să-l schimbe pe Bolkonski cu prostănacul acela de Anatol, om însurat (Pierre îi cunoştea secretul cu însurătoarea), şi să se îndrăgostească de el până într-atât, încât să accepte să fugă cu el! Asta Pierre nu putea nici s-o priceapă, nici să-şi închipuie cum de a fost cu putinţă.

Imaginea dragă a acelei Natalie, pe care el o cunoştea de când era copilă, nu se putea asocia în sufletul lui cu imaginea nouă a josniciei, prostiei şi cruzimii ei. Îşi aduse aminte de nevastă-sa. „Toate sunt la fel”, îşi zise el, gândindu-se că nu numai lui îi fusese hărăzit de o soartă tristă să se vadă legat de o femeie josnică. Cu toate astea îi era jale până la lacrimi de prinţul Andrei şi-i părea rău de mândria lui jignită. Şi cu cât îşi compătimea mai mult prietenul, cu atât mai dispreţuitor şi chiar dezgustat se gândea la această Nataşa, care trecuse pe lângă el, adineauri, în salon, cu atitudinea aceea de demnitate rece.

Nu ştia că sufletul Nataşei era plin de disperare, de ruşine şi de umilinţă, şi că nu era ea vinovată dacă pe chipul ei se ivise fără de veste expresia aceea de siguranţă de sine demnă şi severă.

— Cum să se cunune? Făcu Pierre, la cuvintele Mariei Dmitrievna. Nu se poate cununa: e gata însurat!

— Din lac în puţ! Zise Maria Dmitrievna. Halal băiat! Ia uite, ticălosul! Şi ea, care-l aşteaptă, de două zile îl aşteaptă! Măcar de n-ar mai sta să-l aştepte; trebuie să i-o spunem şi ei.

După ce află de la Pierre amănunte despre căsătoria lui Anatol şi după ce-şi vărsă tot focul în vorbe de ocară, Maria Dmitrievna îi spuse şi pentru ce-l chemase. Se temea ca nu cumva bătrânul conte, sau poate Bolkonski, care putea sosi în orice clipă, aflând de toată întâmplarea, pe care ea avea intenţia să le-o ţină ascunsă, să nu-l provoace la duel pe Kuraghin şi, de aceea, îl rugă să-i spună în numele ei cumnatului său să părăsească Moscova şi să nu îndrăznească să i se mai arate în faţa ochilor. Pierre îi făgădui aceasta, pricepând abia acum primejdia care-i ameninţa pe bătrânul conte, pe Nikolai şi pe prinţul Andrei. După ce-i spuse scurt şi cuprinzător ce vrea de la el, Maria Dmitrievna îl pofti să treacă în salon.

— Bagă de seamă, contele nu ştie nimic. Fă-te şi tu că nu ştii nimic, îi zise ea. Eu mă duc să-i spun ei că nu mai are ce aştepta. Dacă vrei, rămâi la masă, îi mai strigă Maria Dmitrievna lui Pierre.

Pierre dădu de bătrânul conte. Era tare tulburat, abătut, în dimineaţa aceea, Nataşa îi spusese că rupsese logodna cu Bolkonski.

— E prăpăd, e prăpăd, mon cher, îi spuse el lui Pierre, e prăpăd cu fetele astea când sunt departe de ochii mamei; grozav îmi pare de rău că am venit. Am să fiu sincer cu dumneata. Ai auzit, a rupt logodna fără să spună o vorbă nimănui. Ei, treacă-meargă, eu nu prea m-am bucurat niciodată de căsătoria asta. E drept, băiat bun este, nimic

de zis, dar ce vrei, împotriva voinţei tatălui său n-ar fi putut fi fericiţi şi de Nataşa n-am eu grijă că rămâne nemăritată. Oricum, prea a ţinut mult logodna asta; totuşi, cum de a putut face pasul acesta, fără să întrebe nici pe tată-său, nici pe mamă-sa! Şi acum boleşte, şi Dumnezeu ştie ce o mai fi? E greu, e greu, conte, cu fetele astea, când nu-s sub ochii mamei…

Pierre îşi dădu seama cât de abătut e contele, încercă să schimbe vorba, dar contele tot la necazul lui se întorcea.

Sonia, cu faţa îngrijorată, intră în salon.

— Nataşei nu-i e tocmai bine; e în camera ei şi ar vrea să vă vadă. Maria Dmitrievna e cu dânsa şi vă roagă să veniţi şi dumneavoastră.

— Da, aşa-i, dumneata eşti bun prieten, cu Bolkonski, pesemne că o fi vrând să-i transmiţi ceva, zise contele. Ah, Doamne, Dumnezeule! Ce bine era înainte totul!

Şi, luându-şi între mâini capul cărunt, cu păr rar, contele ieşi din salon.

Maria Dmitrievna îi spusese Nataşei că Anatol era căsătorit. Nataşa nu voia s-o creadă şi pretindea confirmarea acestui lucru din gura lui Pierre însuşi. Sonia îi aduse la cunoştinţă lui Pierre acest lucru, pe coridor, în timp ce-l conducea spre odaia Nataşei.

Nataşa, palidă şi severă, şedea lângă Maria Dmitrievna şi-l întâmpină pe Pierre chiar de la uşă, iscoditoare, cu ochii arşi de febră. Nu-i zâmbi şi nu-l salută nici măcar cu o mişcare a capului; se uita la el neclintit, şi privirea ei nu spunea decât: mi-e oare prieten sau mi-e şi el duşman, ca toţi ceilalţi, când e vorba de Anatol? Pierre în sine parcă nici n-ar fi existat pentru ea.

— El ştie tot, zise Maria Dmitrievna, arătându-i-l pe Pierre Nataşei. N-are decât să-ţi spună el dacă. Am spus sau nu adevărul?

Cum se uită o fiară, rănită şi încolţită, la câinii şi la vânătorii care se apropie, aşa se uita Nataşa la ei, când la unul, când la celălalt.

— Natalia Ilinicina, începu Pierre, lăsându-şi privirea în jos şi simţindu-se cuprins de milă pentru Nataşa şi de dezgust pentru rolul pe care trebuia să-l joace el. Dacă-i adevărat sau nu, pentru dumneata trebuie să fie totuna, de vreme ce…

— Aşadar, nu-i adevărat că-i însurat?

— Ba da, e adevărat.

— E însurat, şi încă demult? Întrebă ea. Pe cuvântul dumitale de onoare?

Pierre îşi dădu cuvântul de onoare.

— E încă aici? Întrebă ea repede.

— Da, l-am văzut adineauri.

Nemaifiind pesemne în stare să vorbească, Nataşa făcu din mâini semne să fie lăsată în pace.

XX.

PIERRE NU RĂMASE LA MASĂ, ci ieşi din odaie numaidecât şi plecă. Se duse să-l caute prin oraş pe Anatol Kuraghin, la care numai cât se gândea şi-i năvălea tot sângele în inimă; simţea că-l strânge ceva de gât parcă. Nici la „dealuri”, nici în localurile cu ţigani, nici la Komoneno nu dădu de el. Pierre se duse la club. La club toate-şi urmau cursul obişnuit: vizitatorii care veniseră să ia masa stăteau grupuri-grupuri şi discutau noutăţile oraşului. Pierre schimbă cu ei saluturi. Un lacheu, care-i ştia tabieturile şi prietenii, îl salută şi-l anunţă că i-a reţinut loc în sufrageria cea mică şi că prinţul Mihail Zaharâci e în bibliotecă, dar că Pavel Timofeici nu venise încă. Unul dintre cunoscuţi îl întrebă, în mijlocul unei discuţii despre vreme, dacă a auzit de răpirea tinerei contese Rostova de către Kuraghin, răpire despre care se vorbea în oraş. Era adevărat? Pierre răspunse râzând că e o invenţie, fiindcă el chiar acum venea de la Rostovi. Apoi îi întrebă pe toţi de Anatol şi îi răspunseră, unul că nu venise încă, iar altul că avea să vină în ziua aceea la masă la club. Lui Pierre i se părea ciudat să vadă grămada asta de oameni mulţumiţi şi indiferenţi, care nu bănuiau nimic din ce se petrecea în sufletul lui. Se

plimbă aşteptând prin salon până ce toţi se adunară şi, nemaiavând răbdare să-l aştepte pe Anatol, plecă acasă fără să ia masa.

Aşteptatul Anatol luase în ziua aceea masa la Dolohov şi se sfătuise cu el cum să facă să îndrepte lucrurile. I se părea neapărat necesară o întrevedere cu Nataşa Rostova. Seara se duse la soră-sa ca să pună la cale cu ea mijloacele ticluirii acestei întrevederi. Când Pierre, care cutreierase în zadar toată Moscova, se înapoie acasă, lacheul îl informă că prinţul Anatoli Vasilievici se află la contesă. Salonul contesei gemea de oaspeţi.

Pierre intră în salon, fără să-şi salute nevasta, cu care nu dăduse ochii de la înapoierea lui la Moscova (o ura în clipa aceea mai mult decât oricând) şi, văzându-l pe Anatol, se duse drept la el.

— Ah, Pierre, exclamă contesa, apropiindu-se de bărbatul ei. Nu ştii în ce situaţie e bietul Anatol al nostru…

Se opri, observând în înclinarea capului lui, în ochii lui scăpărători, în mersul lui hotărât, expresia aceea grozavă de furie şi de forţă, pe care i-o ştia şi pe care o simţise pe pielea ei după duelul cu Dolohov.

— Unde eşti dumneata, acolo e şi desfrâul şi josnicia, spuse Pierre nevestei sale. Anatol, vino cu mine, trebuie să-ţi vorbesc, urmă el în franţuzeşte.

Anatol aruncă o privire surorii sale şi se ridică supus, gata să-l urmeze.

Pierre îl apucă de braţ, îl trase spre dânsul şi dădu să iasă din cameră.

— şi vous vous permettez dans mon salon, 531 îi şuieră pe şoptite Hélene; dar Pierre, fără să-i răspundă, părăsi odaia.

Anatol mergea după el cu mersul lui obişnuit, voinicesc. Pe faţa lui se vedea însă neliniştea.

Intrând în cabinetul său, Pierre încuie uşa şi se întoarse spre Anatol, fără să-l privească.

— Ai promis contesei Rostova să te însori cu ea? Ai vrut s-o răpeşti?

— Dragul meu, răspunse Anatol în franţuzeşte (cum se desfăşura, de altfel, toată convorbirea), nu mă socot obligat să răspund la un interogatoriu făcut pe un asemenea ton.

Pierre, palid dinainte, se schimonosi la faţă de furie, îl apucă cu mâna lui mare pe Anatol de gulerul tunicii şi începu să-l zgâlţâie, până ce-l văzu schimbând feţe-feţe de spaimă.

— Când îţi spun că trebuie să-ţi vorbesc… repetă Pierre.

— Ce-i asta? Faci glume proaste? Ei? Zise Anatol, pipăindu-şi tunica acolo unde un nasture i se rupsese cu stofă cu tot.

— Eşti o secătură şi un ticălos şi nu ştiu ce mă reţine să nu-ţi zdrobesc capul, uite, cu asta, cum am chef, zise Pierre, exprimându-se artificial, fiindcă vorbea franţuzeşte. Luase în mână un presse-papier greu şi-l ridicase ameninţător, dar în aceeaşi clipă îl puse repede la loc.

— I-ai promis că ai s-o iei în căsătorie?

— Eu, eu, eu nu m-am gândit; de altfel, eu n-am promis nimic niciodată, fiindcă…

Pierre îl întrerupse.

— Ai la dumneata scrisorile ei? Le ai la dumneata? Repetă el, făcând un pas spre Anatol.

Anatol se uită la el şi duse pe loc mâna la buzunar, scoţând portofelul.

Pierre luă scrisoarea pe care i-o întinse Anatol şi, dând la o parte un scaun ce-i stătea în cale, se prăvăli pe canapea.

— Je ne serai pas violent, ne craignez rien532, îl linişti Pierre, răspunzând la un gest înfricoşat al lui Anatol. Punctul unu: scrisorile, zise el, ca şi când ar fi repetat numai pentru sine o lecţie. Al doilea, continuă el după o clipă de tăcere, ridicându-se din nou şi începând să se plimbe prin cameră, dumneata va trebui să părăseşti mâine Moscova.

— Dar cum crezi că pot să…

— Al treilea, continuă fără să-l asculte Pierre, va trebui să nu sufli niciodată nimănui nici un cuvânt despre cele

întâmplate între dumneata şi contesa Rostova. De la asta nu te pot opri, ştiu, dar dacă mai ai o licărire de conştiinţă…

Pierre făcu de câteva ori, tăcut, înconjurul odăii. Anatol şedea pe scaun lângă masă şi-şi muşca, încruntat, buzele.

— Nu se poate să nu înţelegi până la urmă că, în afară de plăcerile dumitale, mai există şi fericirea şi liniştea celorlalţi. Arunci pierzaniei o viaţă de om fiindcă-ţi arde dumitale să te amuzi. Amuză-te cu femei de teapa nevestei mele; cu astea eşti în dreptul dumitale; femeile astea ştiu ce vrei de la ele şi sunt înarmate împotriva dumitale cu aceeaşi experienţă a desfrâului ca şi dumneata! Dar să promiţi unei fete că te însori cu ea… Să înşeli, să răpeşti! Nu ştiu cum de nu înţelegi că asta e la fel de infam ca şi a lovi un bătrân sau un copil!

Pierre tăcu şi se uită la Anatol, cu o privire care nu mai era furioasă, ci întrebătoare.

— Eu, asta n-o ştiu! Ce vrei? Ai? Zise Anatol, venindu-şi în fire pe măsură ce Pierre îşi biruia mânia. Eu asta n-o ştiu şi nici nu vreau să o ştiu, continuă el, fără să se uite la Pierre, cu un uşor tremur al fălcii de jos, dar mi-ai adresat cuvinte de felul lui „infam” şi altele ca ăsta, pe care eu, comme un homme d'honneur533, nu le permit nimănui.

Pierre se uită cu mirare la el, fără să fie în stare a înţelege ce voia de la dânsul.

— Deşi s-a petrecut între patru ochi, continuă Anatol, totuşi nu pot să…

— Ce-ţi veni, nu cumva-mi ceri satisfacţie? Zise Pierre în bătaie de joc.

— Cel puţin de ţi-ai retrage cuvintele! Ai? Dacă vrei să-ţi împlinesc dorinţa. Ai?

— Mi le retrag, îmi retrag cuvintele şi te rog să mă scuzi, spuse Pierre. Fără să vrea, ochii îi căzură pe nasturele smuls al tunicii lui Anatol. Îţi dau şi bani dacă ai nevoie, să ai de drum.

Anatol zâmbi. Expresia de sfială şi josnicie a acestui zâmbet, pe care o ştia şi la nevastă-sa, îl făcu pe Pierre să

izbucnească.

— O, neam josnic şi fără inimă! Spuse el şi ieşi din odaie.

A doua zi, Anatol pleca la Petersburg.

XXI.

PIERRE SE DUSE LA Maria Dmitrievna ca să-i spună că-i împlinise dorinţa şi că Anatol părăsise Moscova. Toată casa era în panică şi fremăta. Nataşa era greu bolnavă şi, cum îi împărtăşi în taină Maria Dmitrievna, se otrăvise – în noaptea când aflase că Anatol era căsătorit – cu şoricioaică, pe care şi-o procurase pe furiş. Înghiţise însă prea puţin din ea, căci o cuprinsese frica şi, trezind-o pe Sonia, îi spusese ce făcuse. Fuseseră luate la timp măsurile trebuincioase împotriva otrăvirii şi acum se afla în afară de orice primejdie; cu toate astea, era atât de slăbită, încât nu putea fi vorba să facă drumul până la ţară, şi trimiseseră după contesă. Pierre îl văzu pe conte tulburat peste măsură, şi pe Sonia cu ochii plânşi, dar pe Nataşa nu putu s-o vadă.

În ziua aceea luă masa la club şi, cum din toate părţile auzi vorbe despre încercarea de răpire a Nataşei Rostova, el dezminţi cu tenacitate aceste zvonuri, încredinţându-i pe toţi că nu fusese nimic mai mult decât o cerere în căsătorie din partea cumnatului său, care fusese refuzat. Lui Pierre i se părea că este de datoria lui să ascundă toată întâmplarea şi să restabilească reputaţia Nataşei.

Aştepta cu teamă întoarcerea prinţului Andrei şi trecea zilnic pe la bătrânul prinţ, pentru a se informa despre el.

Prinţul Nikolai Andreici aflase prin mademoiselle Bourienne de toate vorbele care umblau prin oraş şi citise scrisoarea adresată prinţesei Maria, prin care Nataşa rupea logodna. Se arăta mai bine dispus decât era de obicei şi-şi aştepta cu multă nerăbdare fiul.

După câteva zile de la plecarea lui Anatol, Pierre primi un bilet din partea prinţului Andrei, prin care-i făcea cunoscută sosirea lui şi-l ruga să treacă pe la dânsul.

Prinţul Andrei, sosind la Moscova, primise din primele clipe de la tatăl său scrisoarea Nataşei către prinţesa Maria

prin care rupea logodna (scrisoarea aceasta fusese furată prinţesei Maria de mademoiselle Bourienne şi predată prinţului) şi ascultase toate istoriile cu privire la răpirea Nataşei, pe care bătrânul i le mai şi înflori.

Prinţul Andrei sosise seara, în ajun. Pierre se duse la el a doua zi de dimineaţă. Se aştepta să-l găsească pe prinţul Andrei cam în aceeaşi stare în care era şi Nataşa şi, de aceea, fu foarte mirat când, intrând în salon, auzi din cabinetul bătrânului prinţ vocea puternică a prinţului Andrei, care spunea cu multă vioiciune ceva despre o intrigă oarecare din societatea petersburgheză. La răstimpuri, vocea îi era întreruptă de a bătrânului şi de vocea unei alte persoane. Prinţesa Maria ieşi în întâmpinarea lui Pierre. Ea oftă, arătând din ochi spre uşa încăperii de unde venea vocea prinţului Andrei, vrând, pesemne, să-şi exprime astfel compătimirea faţă de durerea lui; dar Pierre văzu pe faţa prinţesei Maria că era bucuroasă şi de cele întâmplate, şi de felul cum fratele ei primise ştirea trădării logodnicei sale.

— Mi-a spus că se aştepta la aceasta, zise ea. Ştiu că mândria nu-l lasă să dea pe faţă ceea ce simte; totuşi a suportat mai bine, mult mai bine decât mă aşteptam, toate astea. Se vede că aşa a fost să fie…

— Crezi, cu alte cuvinte, că totul s-a sfârşit? Întrebă Pierre.

Prinţesa Maria se uită cu mirare la el. Nu înţelegea cum de mai putea să întrebe cineva una ca asta. Pierre intră în cabinet. Prinţul Andrei, foarte schimbat, vădit întremat, dar cu o cută nouă între sprâncene, stătea în picioare, îmbrăcat civil, în faţa tatălui său şi a prinţului Meşcerski, şi discuta cu însufleţire, făcând gesturi energice.

Vorbeau de Speranski, despre a cărui deportare neaşteptată, pentru o aşa-zisă trădare, venise tocmai atunci ştirea la Moscova.

— Acum îl judecă şi îl acuză pe Speranski tocmai cei care nu mai departe decât acum o lună îl admirau, spuse prinţul

Andrei, precum şi cei care n-au fost niciodată în stare să înţeleagă spre ce ţintea el. Să judeci un om căzut în dizgraţie şi să-i arunci în spinare toate greşelile celorlalţi, e foarte uşor; dar eu vă spun că, dacă s-a făcut ceva bun sub domnia actualului ţar, tot ce s-a făcut bun i se datoreşte lui şi numai lui… Se opri, dând cu ochii de Pierre. Faţa îi tresări şi luă numaidecât o expresie înrăită. Dar posteritatea îi va da lui dreptate, sfârşi el, şi se îndreptă repede spre Pierre.

— Ei, tu cum o mai duci? Te-ngraşi întruna, îi vorbi el cu vioiciune, dar cuta cea nouă îi crestă iarăşi, şi mai adânc, fruntea. Da, sunt sănătos cum vezi, răspunse el la întrebarea lui Pierre şi surâse. Pentru Pierre era limpede că surâsul acesta însemna: „sunt sănătos, dar de sănătatea mea n-are nimeni nevoie”. După ce schimbă cu Pierre câteva cuvinte asupra drumului îngrozitor de la graniţa Poloniei şi-i spuse cum se întâlnise în Elveţia cu persoane care-l cunoşteau pe Pierre, după ce-i vorbi despre domnul Dessalles, pe care-l adusese din străinătate ca preceptor al băiatului său, prinţul Andrei se amestecă iarăşi cu aprindere în discuţia asupra lui Speranski, discuţie pe care cei doi bătrâni o continuaseră în vremea asta.

— Dacă ar fi fost într-adevăr trădare şi ar fi existat dovezi asupra legăturilor lui secrete cu Napoleon, le-ar fi dat ei în vileag, spuse el cu aprindere, pripit. Personal, nu-mi place şi nu mi-a plăcut niciodată Speranski, dar îmi place adevărul.

Pierre regăsi acum la prietenul lui nevoia aceea, pe care i-o cunoştea atât de bine, de a se agita şi de a discuta chestiuni străine de el, doar ca să înăbuşe în felul acesta gândurile prea apăsătoare şi prea greu de suportat care-i frământau sufletul.

Când prinţul Meşcerski plecă, prinţul Andrei îl luă pe Pierre de braţ şi-l invită în odaia ce fusese pregătită pentru el. În odaie patul era desfăcut, şi geamantanele şi cuferele deschise umpleau încăperea. Prinţul Andrei se apropie de unul dintre ele şi puse mâna pe o casetă, din care scoase un pachet învelit în hârtie. Făcea toate acestea tăcut şi foarte

pripit. Se ridică şi-şi drese glasul. Era încruntat şi cu buzele strânse.

— Iartă-mă dacă te supăr… Pierre înţelese că prinţul Andrei vorbea de Nataşa, şi faţa lui lată exprimă numai regret şi compătimire. Expresia de pe chipul lui Pierre îl enervă pe prinţul Andrei; el continuă hotărât, cu glas tare şi neprietenos: Am primit scrisoarea de refuz a contesei Rostova şi mi-au ajuns la ureche zvonurile despre o cerere în căsătorie din partea cumnatului tău, sau aşa ceva. E adevărat?

— Este şi nu este, începu Pierre, dar prinţul Andrei îl întrerupse.

— Iată scrisorile ei şi portretul pe care mi l-a dat, zise el şi, luând pachetul de pe masă, i-l dădu lui Pierre. Dă-l contesei… dacă o vezi.

— E grav bolnavă, spuse Pierre.

— Aşadar, e încă aici? Zise prinţul Andrei. Dar prinţul Kuraghin? Întrebă el repede.

— El a plecat demult. Ea însă, a trecut pe lângă moarte…

— Regret foarte mult boala ei, zise prinţul Andrei şi zâmbi rece, răutăcios şi neplăcut, ca tatăl său.

— Aşadar, domnul Kuraghin, va să zică, n-a făcut contesei Rostova onoarea de a o lua în căsătorie? Continuă prinţul Andrei şi pufni de câteva ori cu zgomot, pe nas.

— Nu se putea însura, fiindcă e căsătorit, zise Pierre.

Prinţul Andrei râse silit, ceea ce amintea o dată mai mult pe tatăl său.

— Dar unde se găseşte el acum, cumnatul dumitale, aş putea şti? Zise el.

— A plecat la Peters… de altfel, habar n-am, răspunse Pierre.

— În sfârşit, e absolut totuna, zise prinţul Andrei. Transmite-i contesei Rostova că este, aşa cum a fost, cu desăvârşire liberă, şi că-i doresc tot binele.

Pierre luă în mâini pachetul cu scrisorile. Prinţul Andrei se uita ţintă la el, ca şi cum ar fi vrut să-şi aducă aminte dacă

nu cumva mai are să-i spună ceva, sau ca şi cum ar fi aşteptat să vadă dacă nu-i spune Pierre lui ceva.

— Ascultă, îţi aminteşti de discuţia noastră de la Petersburg, zise Pierre, îţi aminteşti de…

— Îmi amintesc, se grăbi să răspundă prinţul Andrei, spuneam că femeia care a căzut în greşeală trebuie iertată, dar nu spuneam că şi eu pot ierta. Eu nu pot.

— Dar poate începea oare comparaţie?… spuse Pierre.

Prinţul Andrei îl întrerupse. Tăios, începu să strige:

— Da, ştiu, să-i cer din nou mâna, să fiu mărinimos şi tot ce urmează? Da, e foarte nobil aşa, dar eu nu sunt dispus să merg sur les brisées de monsieur.534 Dacă vrei să-mi rămâi prieten, nu-mi mai vorbi niciodată despre această… despre toate acestea. Şi acum, cu bine. I le dai, da?

Ieşind, Pierre trecu şi pe la bătrânul prinţ şi pe la prinţesa Maria.

Bătrânul părea mai voios ca de obicei. Prinţesa Maria era aceeaşi ca întotdeauna, dar Pierre observă că simpatia ce o arăta fratelui ei, pentru durerea lui, ascundea faptul că se bucura de ruperea logodnei. Uitându-se la ei, înţelese câtă ură şi cât dispreţ aveau ei faţă de Rostovi, înţelese că nu se mai putea nici măcar pomeni în faţa lor numele aceleia care-l putuse schimba pe prinţul Andrei cu altul, oricine ar fi fost el.

Tot timpul prânzului nu se vorbi decât despre războiul care era vădit că se apropia cu paşi mari. Prinţul Andrei vorbi fără întrerupere, schimbând păreri când cu tată-său, când cu Dessalles, preceptorul elveţian, şi păru mai însufleţit ca de obicei, însufleţire a cărei cauză morală Pierre o ştia atât de bine.

XXII.

ÎN ACEEAŞI SEARĂ, PIERRE se duse la Rostovi spre a-şi îndeplini misiunea. Nataşa era în pat, contele la club, şi Pierre, după ce dădu Soniei scrisorile, se duse la Maria Dmitrievna, care era curioasă să afle cum primise prinţul

Andrei ştirea. După zece minute, Sonia intră la Maria Dmitrievna.

— Nataşa vrea să-l vadă negreşit pe contele Piotr Kirillovici, zise ea.

— Cum adică, să-l duci chiar la ea? Dar la voi, acolo, toate-s cu susu-n jos, spuse Maria Dmitrievna.

— Nu, s-a îmbrăcat şi-l aşteaptă în salon, răspunse Sonia.

Maria Dmitrievna dădu doar din umeri.

— Oare când o să mai vie contesa aceea, că m-a dat gata! Vezi, bagă de seamă, nu-i spune tot, se întoarse ea spre Pierre. E într-un hal, că nu mă lasă inima s-o cert.

Nataşa, slăbită de tot, palidă şi severă (dar deloc ruşinată, aşa cum se aşteptase Pierre), aştepta în picioare, în mijlocul salonului. Când Pierre se arătă în uşă, ea făcu repede o mişcare, vădit nehotărâtă, dacă să-l întâmpine sau să-l aştepte pe loc.

Pierre se grăbi să se apropie de ea. Crezu că-i va întinde ca de obicei, mâna, dar ea, venind mai aproape de el, se opri suflând din greu şi-şi lăsă mâinile să-i atârne, fără viaţă, exact în atitudinea din clipele când venea în mijlocul salonului ca să cânte, dar cu totul altă expresie i se întipărise acum pe faţă.

— Piotr Kirillâci, începu ea repede să-i vorbească, prinţul Bolkonski era prietenul dumitale şi-ţi este şi acum prieten, se corectă ea (i se părea că tot ce fusese odată nu mai era şi că acuma era cu totul altfel), el mi-a spus, atunci, să mă adresez dumitale…

Pierre se uita la ea tăcut, răsuflând tare pe nas. Până acum, în sufletul lui, el o acuzase şi se silise să o dispreţuiască; dar acum, i se făcu atât de milă, încât în inima lui nu mai rămase loc şi pentru imputări.

— Acum el e aici; spune-i… să mă ier… să mă ierte.

Se opri şi începu să respire tot mai des, dar nu plânse.

— Da… am să-i spun, zise Pierre, dar… şi nu mai ştiu ce să spună mai departe.

Nataşa era vădit înspăimântată de ceea ca i-ar putea trece prin gând lui Pierre.

— Nu, eu ştiu că totul s-a sfârşit, zise ea repede. Nu, nu mai e cu putinţă, niciodată… Mă chinuie doar răul pe care i l-am făcut. Spune-i numai atât, că-l rog să mă ierte, să mă ierte, să mă ierte pentru tot…

Începu să tremure din tot trupul şi se lăsă pe scaun. Un simţământ de milă cum nu mai încercase niciodată îl năpădi pe Pierre până-n adâncul sufletului.

— Am să-i spun, am să-i spun încă o dată tot, zise el, dar… aş fi vrut să ştiu un singur lucru… „Ce-ai fi vrut să ştii?” întrebau ochii Nataşei.

— Aş fi vrut să ştiu, dacă l-ai iubit… (Pierre nu se pricepu cum să-l numească pe Anatol şi se trezi înroşindu-se când se gândi la el) dacă l-ai iubit pe stricatul acela…

— Nu-i spune stricat, zise Nataşa. Eu nu ştiu, nu ştiu nimic… şi iarăşi începu să plângă.

Şi sentimentul acela de milă, de duioşie şi de dragoste puse şi mai mult stăpânire pe Pierre. Simţea cum pe sub ochelari îi curg lacrimile şi nădăjduia că n-avea să prindă nimenea de veste.

— Să nu mai vorbim de asta, dragă prietenă, zise Pierre.

Nataşei i se păru atât de stranie această voce, devenită dintr-o dată atât de blândă, de duioasă şi caldă…

— Să nu mai vorbim de asta, dragă prietenă! Îi voi spune tot; dar te rog un lucru: socoteşte-mă prietenul dumitale şi, dacă vreodată, nu acum, ci atunci când în sufletul dumitale va fi lumină, vei avea nevoie de un ajutor, de un sfat, sau vei simţi, pur şi simplu, nevoia să-ţi descarci sufletul faţă de cineva, aminteşte-ţi de mine. Îi luă mâna şi i-o sărută. Voi fi fericit dacă voi fi în stare să… Pierre se încurcă.

— Nu vorbi aşa cu mine; nu merit! Strigă Nataşa şi dădu să iasă din cameră, dar Pierre o ţinu de mână.

El ştia că trebuie să-i mai spună ceva. Dar, când îi spuse, se miră el singur de ceea ce îi ieşise din gură.

— Nu trebuie să le iei aşa, nu trebuie, ai toată viaţa în faţă, îi spuse el.

— Eu? Nu! Mie toate drumurile mi s-au închis! Zise ea, ruşinată şi plină de umilinţă.

— Ţi s-au închis? Repetă Pierre. Dacă eu n-aş fi eu, ci aş fi cel mai frumos, cel mai inteligent şi mai bun om de pe lume, şi aş fi şi liber, ţi-aş cere chiar în clipa asta, în genunchi, mâna şi dragostea.

Nataşa plânse, pentru întâia oară după atâta vreme, cu lacrimi de recunoştinţă şi de duioşie, îl privi o clipă şi ieşi din salon.

După ea, ieşi şi Pierre aproape fugind şi, în vestibul, de-abia stăpânindu-şi lacrimile de duioşie şi fericire care-l înecau, îşi puse blana, nimerind cu greu mânecile, şi se urcă în sanie.

— Încotro să mân acum? Îl întrebă vizitiul.

„Încotro? Se întrebă Pierre. Unde-aş putea să mă duc acum? La club, sau poate la vizite?" Toţi oamenii i se păreau atât de păcătoşi, atât de netrebnici în comparaţie cu sentimentul acesta de duioşie şi de dragoste care-l cuprinsese pe el, în comparaţie cu privirea aceea de recunoştinţă duioasă pe care Nataşa i-o aruncase, printre lacrimi, la urmă de tot.

— Acasă! Porunci Pierre şi, cu tot gerul de zece grade, îşi desfăcu şuba din blană de urs.

Pieptul lui lat sălta de bucurie. Era o noapte geroasă şi senină. Pe deasupra străzilor murdare şi pe jumătate scufundate în întuneric, pe deasupra acoperişurilor negre, se înălţa un cer negru plin de stele. Pierre, numai uitându-se la cer, încetase să mai simtă micimea jignitoare a tuturor celor pământeşti, faţă de înălţimea la care i se ridicase sufletul. La intrarea în piaţa Arbatskaia, în faţa ochilor i se deschise imensa întindere a cerului negru şi înstelat. Pe la mijlocul acestei întinderi, parcă drept deasupra bulevardului Precistenski, se vedea, înconjurată din toate părţile de o puzderie de stele, dar deosebindu-se de toate

prin apropierea ei de pământ, prin lumina ei albă şi prin coada ei întoarsă în sus, uriaşa, luminoasa cometă a anului 1812, cometa despre care se spunea că prevesteşte sfârşitul lumii şi grozăvii de tot felul. Dar în sufletul lui Pierre, steaua asta luminoasă, cu coadă lungă şi strălucitoare, nu deştepta nici un sentiment de groază. Dimpotrivă, Pierre se uita bucuros, cu ochii umeziţi de lacrimi, la această stea luminoasă, care, străbătând pe orbita ei parabolică spaţiile nemişcate şi infinite, cu o iuţeală de neconceput, părea să se fi oprit deodată, ca o săgeată înfiptă în pământ, în locul acela de pe cerul întunecat, şi să fi rămas acolo, cu coada ridicată dârz în sus, împrăştiind lumină şi jucându-şi alba ei strălucire printre licăririle fără de număr ale celorlalte stele. Lui Pierre i se părea că steaua aceasta corespundea întru totul cu ceea ce înflorea acum în sufletul său înduioşat şi îmbărbătat, ca renăscut la o viaţă nouă.

SFÂRŞITUL VOLUMULUI DOI

Volumul 3

Partea întâi.

I

PE LA SFÂRŞITUL ANULUI 1811, înarmările şi concentrările de forţe începură să se intensifice în Europa Apuseană, iar în 1812 aceste forţe – milioane de oameni (socotind şi pe cei ce transportau şi aprovizionau armata) – se deplasară de la apus spre răsărit către frontierele Rusiei spre care, exact în acelaşi chip, se îngrămădeau din 1811 forţele Rusiei. La 12 iunie, forţele Europei Apusene trecură graniţele Rusiei şi războiul începu; se produse, cu alte cuvinte, un eveniment potrivnic oricărei raţiuni şi firii omeneşti îndeobşte. Milioane de oameni se aruncară unii asupra altora, săvârşind atâta amar de nelegiuiri, înşelăciuni, trădări, furturi, falsificări şi emisiuni de

asignate false, jafuri, incendieri şi omoruri fără şir, câte n-ar putea aduna laolaltă veacuri de-a rândul analele tribunalelor din lumea întreagă, dar pe care, pe atuncea, oamenii care le săvârşeau nu le priveau defel ca pe nişte fărădelegi.

Ce a determinat acest eveniment neobişnuit? Care i-au fost cauzele? Cu naivă convingere, istoricii afirmă că între pricinile acestui eveniment se numără jignirea adusă ducelui de Oldenburg, nerespectarea blocusului continental, setea de dominaţie a lui Napoleon, dârzenia lui Alexandru, erorile unor diplomaţi ş.a.m.d.

Prin urmare, ar fi fost de ajuns ca Metternich, Rumianţev sau Talleyrand să-şi fi dat puţină osteneală, între o recepţie şi un banchet, să scrie o depeşă mai abilă, sau ca Napoleon să-i fi scris lui Alexandru: Monsieur mon frere, je consens a rendre le duché au duc d'Oldenbourg535, şi n-ar mai fi fost nici vorbă de război.

E de înţeles că aşa li se prezentau contemporanilor lucrurile. E de înţeles ca lui Napoleon să i se fi părut că pricinile războiului erau intrigile Angliei (cum a şi spus-o de altfel pe insula Sfânta Elena); e de înţeles ca membrilor Camerei engleze să li se fi părut că la originea războiului stătea doar setea de putere a lui Napoleon; ca ducelui de Oldenburg să-i fi apărut drept pricină a războiului violenţa săvârşită asupra sa; ca negustorii să fi văzut cauza în blocusul continental ce ruina Europa; ca veteranii şi generalii să fi fost încredinţaţi că nu putea fi altă cauză a războiului decât nevoia de a fi ei folosiţi în luptă; ca legitimiştilor din vremea aceea să le fi apărut drept cauză a războiului necesitatea restabilirii vechilor bons principes536, iar diplomaţii timpului să fi crezut că toate se trăgeau de la alianţa Rusiei cu Austria în 1809, care nu fusese îndeajuns de iscusit ferită să ajungă la urechile lui Napoleon, şi de la memorandumul nr. 178, care fusese redactat stângaci. E de înţeles ca acestea şi multe altele încă, grămezi nenumărate şi nesfârşite de cauze, în

cantităţi ce depind de nesfârşita varietate a punctelor de vedere, să li se fi prezentat contemporanilor drept cauze ale războiului. Dar pentru noi – posteritatea, pentru noi cei care avem în întreaga ei imensitate viziunea evenimentului şi-i pătrundem înţelesul simplu şi înfricoşător, aceste cauze apar neîndestulătoare. Pentru noi e de neînţeles ca milioane de creştini să se ucidă şi să se tortureze unii pe alţii, doar pentru că Napoleon era dornic de putere, Alexandru dârz, politica Angliei vicleană şi ducele de Oldenburg jignit. Noi nu putem înţelege ce legătură au aceste împrejurări cu faptul însuşi al asasinatului şi al violenţei, de ce, ca urmare a jignirii aduse ducelui, mii de oameni din celălalt capăt al Europei ucideau şi prădau oamenii din guberniile Smolensk şi Moscova şi erau, la rândul lor, omorâţi de aceştia.

Drept cauză, nouă, oamenilor posterităţii, care nici istorici nu suntem, nici stăpâniţi de pasiunea cercetării, şi poate tocmai de aceea judecăm evenimentele cu mintea limpede şi sănătoasă, ni se prezintă un şir întreg de pricini, câtă frunză şi iarbă. Cu cât ne adâncim mai mult în cercetarea acestor pricini, cu atât ni se dezvăluie mai multe şi fiecare pricină luată în parte, sau un lanţ întreg de cauze, ne apar deopotrivă de adevărate, judecate în ele însele, dar deopotrivă de false prin lipsa lor de însemnătate în comparaţie cu imensitatea evenimentului şi tot atât de false şi din punctul de vedere al incapacităţii lor de a determina (fără contribuţia tuturor celorlalte cauze cu care se îmbină) evenimentul întâmplat. O cauză asemănătoare cu refuzul lui Napoleon de a-şi retrage trupele peste Vistula şi de a retroceda ducatul de Oldenburg ni se pare nouă şi cheful sau lipsa de chef a celui dintâi caporal francez de a se reangaja în armată: căci dacă el n-ar fi avut chef să se reangajeze şi n-ar fi avut chef nici al doilea şi nici al treilea, nici atâtea mii de caporali şi soldaţi, ar fi fost atâtea mii de oameni mai puţin în armata lui Napoleon şi nu s-ar mai fi putut face războiul.

Dacă Napoleon nu s-ar fi simţit jignit de faptul că i s-a cerut retragerea armatelor dincolo de Vistula şi n-ar fi ordonat armatelor să înainteze, n-ar fi fost război; dar dacă toţi sergenţii ar fi refuzat să se reangajeze, războiul n-ar fi putut avea, de asemenea, loc. Şi tot aşa nu s-ar mai fi putut face război dacă n-ar fi fost intrigile Angliei, dacă n-ar fi existat ducele de Oldenburg şi nici sentimentul jignirii în sufletul lui Alexandru, dacă n-ar fi fost regim absolutist în Rusia, şi n-ar fi fost revoluţia franceză, nici dictatura şi imperiul care i-au urmat, nici toate câte le-a produs revoluţia franceză, şi aşa mai departe. Fără una singură din toate aceste cauze, nimic nu s-ar fi putut întâmpla. Aşadar, toate aceste cauze – miliarde de cauze – au concurat pentru a produce ceea ce s-a produs. Prin urmare, nimic din toate acestea n-a fost cauză exclusivă a evenimentului, ci evenimentul a trebuit să se producă numai pentru că n-avea cum să nu se producă. A fost nevoie ca milioane de oameni, lepădându-se de orice sentiment uman şi de uzul raţiunii, s-o pornească de la apus la răsărit şi să-şi ucidă semenii, tot aşa cum, cu câteva veacuri înainte, de la răsărit la apus au pornit mulţimi omeneşti, omorându-şi semenii.

Acţiunile lui Napoleon şi cele ale lui Alexandru, de un cuvânt al cărora ar fi atârnat, pe cât se părea, să se întâmple sau să nu se întâmple evenimentul, au fost tot atât de arbitrare ca şi acţiunea fiecărui soldat mânat la război, fie că pe el au căzut sorţii, fie că a fost mobilizat. Nu putea fi altfel, căci, pentru ca voinţa lui Napoleon şi a lui Alexandru (adică a acelor oameni de care, pe cât se părea, depindeau evenimentele) să fie împlinită, era neapărat necesar concursul atâtor împrejurări fără de număr, dintre care dacă una singură ar fi lipsit, evenimentul nu s-ar mai fi putut produce. Era neapărat nevoie ca milioanele de oameni, în mâna cărora se afla forţa reală, soldaţii, care trăgeau cu puşca sau cărau provizii şi armament, să consimtă a face voia acestor doi oameni, singuri şi slabi, şi

să fie determinaţi la aceasta de toate acele nenumărate complexe şi felurite pricini.

Fatalismul este în istorie inevitabil pentru explicarea fenomenelor iraţionale (adică a acelora a căror raţiune noi nu o pricepem). Cu cât ne străduim mai mult să explicăm raţional aceste fenomene ale istoriei, cu atât ele devin pentru noi mai lipsite de raţiune şi mai de neînţeles.

Fiecare om trăieşte pentru sine, îşi foloseşte libertatea pentru atingerea scopurilor sale personale şi simte cu întreaga sa fiinţă că la un moment dat poate face sau nu poate face cutare sau cutare faptă; de îndată ce a săvârşit-o însă, fapta aceasta, săvârşită, într-un anumit moment al curgerii timpului, devine ireversibilă şi ia caracterul unui bun al istoriei, în cadrul căreia nu mai are însemnătatea unei acţiuni libere, ci a unui fapt predestinat.

Viaţa fiecărui om are două laturi: viaţa personală, care este cu atât mai liberă, cu cât interesele sale sunt mai abstracte, şi o viaţă elementară, de roi, în care omul, fără să se poată sustrage, împlineşte legi ce i-au fost prescrise.

Conştient, omul trăieşte pentru sine, dar serveşte în mod inconştient ca armă pentru atingerea ţelurilor istorice ale întregii omeniri. O faptă, odată săvârşită, e ireversibilă, şi acţiunea ei, concurând în timp cu milioanele de acţiuni ale celorlalţi oameni, capătă o însemnătate istorică. Cu cât stă omul mai sus pe scara socială, cu cât este în funcţie de mai mulţi oameni, cu atât mai multă putere are asupra celorlalţi, cu atât este mai evidentă predestinarea şi caracterul de neocolit al fiecăreia dintre acţiunile sale.

„Inima ţarului e-n mâinile Dumnezeirii.”

Ţarul nu e altceva decât sclavul istoriei.

Istoria, adică viaţa inconştientă, colectivă, viaţa de roi a omenirii, foloseşte pentru sine fiecare clipă a vieţii împăraţilor ca pe o armă în atingerea ţelurilor ei.

Cu toate că acum, în 1812, i se părea mai mult decât oricând că de el atârna „de verser ou de ne pas verser le sang de ses peuples”537 (cum îi scria în ultima scrisoare

Alexandru), Napoleon nu fusese niciodată mai supus decât acum acelor legi inevitabile care-l sileau (acţionând, în ceea ce-l privea, după bunul său plac, cum i se părea lui) să facă pentru colectivitate, pentru istorie, ceea ce trebuia săvârşit.

Oamenii Apusului au pornit-o spre Răsărit ca să se ucidă unii pe alţii. Şi, în virtutea legii coincidenţei cauzelor, s-au ivit de la sine, au convers spre acest eveniment şi au coincis cu el mii şi mii de cauze mărunte ale acestei deplasări şi ale războiului: şi imputările pentru nerespectarea blocusului continental, şi ducele de Oldenburg, şi deplasările de trupe în Prusia, întreprinse (cum i se părea lui Napoleon) numai pentru a se ajunge la o pace armată, şi faptul că împăratul Franţei îndrăgise războiul şi se obişnuise cu el – obişnuinţă care a coincis cu înclinările poporului său – şi farmecul acelor grandioase pregătiri, şi cheltuielile pentru pregătiri, îmbinate cu necesitatea de a trage foloase care să poată răscumpăra cheltuielile, şi onorurile ameţitoare de la Dresda, şi negocierile diplomatice care, după părerea contemporanilor, fuseseră duse cu sincera dorinţă de a ajunge la pace şi care nu făcuseră totuşi decât să aţâţe, şi de o parte, şi de alta, orgoliul, şi milioanele de milioane de alte cauze, acţionând în favoarea evenimentului ce avea să se întâmple şi coincizând cu el.

Când mărul copt cade, din ce pricină cade? Poate pentru că e atras spre pământ? Poate pentru că i s-a uscat cotorul? Poate pentru că îl seacă soarele, ori pentru că s-a îngreunat, ori pentru că îl clatină vântul, sau poate, cumva, pentru că băieţaşului care stă sub pom i s-a făcut poftă să-l mănânce?

Nici dintr-o pricină, nici dintr-alta. Toate acestea nu-s decât suprapunerea condiţiunilor în care se produce orice fapt în viaţă, organic, elementar. Şi botanistul care va spune că mărul cade din pricină că celuloza se descompune etc., va avea tot atâta dreptate ca şi băieţaşul care va spune că mărul a căzut din pricină că lui i-a venit poftă să-l mănânce şi s-a rugat ca lucrul acesta să se întâmple. La fel de multă

sau de puţină dreptate va avea şi cel care va spune că Napoleon a pornit asupra Moscovei pentru că aşa a avut el chef şi că n-a fost zdrobit decât pentru că Alexandru i-a dorit pieirea, după cum va avea şi totodată nu va avea dreptate cel care va spune că un munte de milioane de puduri, săpat pe dedesubt, s-a prăbuşit din pricină că ultimul lucrător l-a izbit la temelie cu târnăcopul ultima dată înainte de a se prăbuşi. În evenimentele istorice, aşa-numiţii oameni mari sunt doar etichetele care dau numele evenimentului, dar care, ca şi etichetele, n-au nici o legătură cu evenimentul în sine.

Fiecare dintre acţiunile lor ce le apare rezultată din bunul lor plac este, în concepţia istoricului, departe de a fi arbitrară, ci dimpotrivă, conexată cu întreg cursul istoriei şi predestinată mai dinainte de toţi vecii.

II.

LA 29 MAI, NAPOLEON plecă din Dresda, unde petrecuse trei săptămâni, înconjurat de o curte compusă din prinţi, duci şi regi, cuprinzând chiar şi un împărat. Înainte de plecare, Napoleon se arătă foarte binevoitor cu principii, regii şi cu împăratul, care meritaseră această atenţie, mustră pe regii şi pe principii de care fusese nemulţumit, dărui împărătesei Austriei mărgăritarele şi briliantele lui, adică pe cele luate de la alţi regi şi, îmbrăţişând-o cu duioşie pe împărăteasa Maria Luiza, o lăsă, cum spune istoricul său, pradă chinurilor despărţirii, pe care ea – această Maria Luiza, considerată soţia lui, deşi la Paris îşi lăsase altă nevastă – nu părea în stare să le suporte. Cu toate că diplomaţii mai credeau încă ferm în posibilitatea unei păci şi lucrau cu sârg în acest scop, cu toate că împăratul Napoleon îi trimisese împăratului Alexandru o scrisoare numindu-l monsieur mon frere538 şi-l asigurase cu sinceritate că el nu doreşte războiul şi că totdeauna îl va iubi şi stima, acum era în drum spre armatele sale şi, la fiecare etapă, dădea noi ordine, care n-aveau alt scop decât să grăbească mişcarea de trupe dinspre apus spre răsărit.

Călătorea într-o caretă trasă de şase cai, înconjurată de paji, de aghiotanţi şi de un întreg alai, pe şoseaua care ducea la Posen, Thorn, Danzig şi Königsberg. În fiecare dintre aceste oraşe îl întâmpinau cu emoţie şi entuziasm mii de oameni.

Armata era în mişcare de la vest la est, şi tot câte şase cai, mereu schimbaţi, îl duceau pe Napoleon în aceeaşi direcţie. La 10 iunie, el îşi ajunse din urmă armata şi rămase peste noapte în pădurea Wilkowissk, într-o casă pregătită anume pentru el, pe moşia unui conte polonez.

A doua zi, Napoleon, depăşindu-şi armata, se apropie cu trăsura de Neman şi, cu gândul să cerceteze vadurile pe unde s-ar putea trece, îmbrăcă o uniformă poloneză şi se plimbă călare pe malul fluviului.

Văzând de partea cealaltă a apei cazaci (les Cosaques) şi întinderea stepelor nesfârşite (les Steppes), în mijlocul cărora se afla Moscou, la ville sainte539 – capitala statului asemănător vechiului stat scitic, împotriva căruia pornise Alexandru Macedon, Napoleon, contrar tuturor aşteptărilor şi oricărei consideraţiuni strategice şi diplomatice, dădu ordin de înaintare şi, în ziua următoare, trupele sale începură să treacă Nemanul.

La 12 iunie, dis-de-dimineaţă, ieşi din cortul său, întins în ziua aceea pe malul stâng, abrupt, al Nemanului, şi se uită cu ocheanul la puhoaiele trupelor sale, care se scurgeau din pădurea Wilkowissk şi se revărsau pe trei poduri improvizate peste Neman. Soldaţii ştiau că era de faţă împăratul, îl căutau cu privirea şi, când îi găseau în sfârşit pe colină, în faţa cortului, silueta distanţată de suită, în uniformă şi cu pălăria pe cap, îşi aruncau capelele în sus, strigau: „Vive l'Empereur!”540 şi, unii după alţii, la nesfârşit, izvorau şi iarăşi izvorau din pădurea uriaşă care-i ascunsese până acum pentru ca, rupând rândurile, să se scurgă pe cele trei poduri, de cealaltă parte a râului.

— On fera du chemin cette fois-ci. Oh! Quand il s'en mele lui-meme, ça chauffe… Nom de Dieu… Le voila! Vive

l'Empereur! Les voila donc les Steppes de l'Asie! Vilain pays tout de meme. Au revoir, Beauché; je te réserve le plus beau palais de Moscou. Au revoir! Bonne chance… L'as-tu vu, l'Empereur? Vive l'Empereur! pereur! şi on me fait gouverneur aux Indes, Gérard, je te fais ministre du Cachemire, c'est arreté. Vive l'Empereur! Vive! Vive! Vive! Les gredins de Cosaques, comme ils filent. Vive l'Empereur! Le voila! Le vois-tu? Je l'ai vu deux fois comme te je vois. Le petit caporal… Je l'ai vu donner la croix a l'un des vieux… Vive l'Empereur!541 rosteau voci de bătrâni şi de tineri, oameni de tot soiul, atât de diferiţi prin caracterul şi situaţia lor socială. Pe feţele tuturor acestor oameni era una şi aceeaşi expresie, a bucuriei că începuse campania mult aşteptată şi a entuziasmului şi devotamentului pentru omul cu tunică cenuşie, de pe colină.

La 13 iunie, Napoleon luă un cal mărunt, pursânge arab, încălecă şi porni în galop, spre unul dintre podurile de peste Neman, asurzit tot timpul de strigătele entuziaste pe care le suporta, se vede, numai pentru că nu se putea să-i oprească pe soldaţi de a striga şi de a-şi exprima astfel dragostea faţă de el; dar strigătele acestea care-l însoţeau pretutindeni îl oboseau şi-l distrăgeau de la grijile războiului, ce-l prinseseră din clipa în care revenise în fruntea armatei. Trecu pe unul dintre podurile ce se legănau pe bărci, coti scurt spre stânga şi se îndreptă în galop spre Kowno, condus de vânătorii călări din gardă, entuziasmaţi, ameţiţi de fericire, care galopau înaintea lui, croindu-i drum printre trupe. Ajuns lângă un râu lat, râul Wilia, el se opri în dreptul unui regiment de ulani polonezi, care staţiona pe mal.

— Vivat! Strigară tot atât de entuziasmaţi polonezii, rupând rândurile şi îmbulzindu-se care mai de care să-l vadă.

Napoleon cercetă cu privirea râul, descălecă şi se aşeză pe un buştean de pe mal. La un semn mut, i se aduse ocheanul; îl potrivi pe umerii pajului care se grăbise să se ofere fericit

şi începu să cerceteze celălalt mal. Apoi se adânci în studierea unei hărţi, desfăşurată între doi buşteni. Fără să ridice capul, rosti ceva şi doi aghiotanţi se şi repeziră în galop spre ulanii polonezi.

— Ce-i? Ce-a spus? Se auzea din rândurile ulanilor, când unul dintre aghiotanţi ajunse cu calul lângă ei.

Ordinul era să se caute un vad şi să se treacă râul. Colonelul regimentului de ulani polonezi, un bătrân chipeş, înroşindu-se şi bâlbâindu-se de emoţie, îl întrebă pe aghiotant dacă i se dă voie să treacă râul înot cu ulanii săi, fără să mai caute vadul. CUPRINS: vădit de teama unui refuz, ca un copil ce-ar cere voie să se urce pe cal, se ruga să i se dea voie să treacă râul înot, sub ochii împăratului. Aghiotantul răspunse că de bună seamă împăratul nu va fi nemulţumit de acest exces de zel.

N-apucă bine să spună aghiotantul aceste cuvinte, că bătrânul ofiţer mustăcios, cu fericirea întipărită pe obraz şi cu ochii strălucitori, ridicând sabia, strigă: Vivat! Şi, comandându-le ulanilor să-l urmeze, dădu pinteni calului şi o luă la galop spre fluviu. Însângeră nemilos coastele calului, care şovăia, şi sări în apă, îndreptându-se spre adânc, acolo unde era curentul mai repede. Sute de ulani săriră după el. Era frig în mijlocul apei şi în repeziciunea curentului te apuca groaza. Ulanii se agăţau unii de alţii şi cădeau de pe cai. Câţiva cai se înecară; se înecară şi oameni, iar cei rămaşi se sforţau din răsputeri să înoate mai departe şi, cu toate că la nici jumătate de verstă era vad, se mândreau cu faptul că înoată şi se îneacă în fluviu, sub ochii omului care şedea pe buştean şi nici nu se uita la ei. Când aghiotantul, care se înapoiase lângă împărat, găsi momentul potrivit şi îşi permise să atragă împăratului luarea-aminte asupra devotamentului polonezilor faţă de persoana sa, omul mărunţel în tunică cenuşie se ridică şi, chemându-l pe Berthier, începu să se plimbe cu el încoace şi încolo pe mal, să-i dea ordine şi să se uite din când în când

cu nemulţumire la ulanii care se înecau, distrăgându-i atenţia.

Pentru el nu era nimic nou în convingerea că prezenţa sa în oricare parte a lumii, începând din Africa şi până în stepele Moscovei, putea aduce deopotrivă soldaţii la nebunească uitare de sine. Dete ordin să i se aducă de îndată calul şi plecă la cartierul său general.

Vreo patruzeci de ulani se înecară, cu toate bărcile de salvare trimise într-ajutor. Cea mai mare parte o luară îndărăt spre malul de unde porniseră. Colonelul şi încă doi-trei oameni reuşiră să treacă înot râul şi urcară anevoie malul opus. Dar cum puseră piciorul pe mal, uzi leoarcă şi cu apa şiroindu-le din haine, strigară Vivat, privind extaziaţi spre locul unde stătuse Napoleon şi unde nu mai era nici urmă de el acum – şi în clipa aceea se simţiră fericiţi.

Seara, împărţind ordine, între două dispoziţii – una privind aducerea cât mai grabnică a asignatelor false pregătite pentru Rusia, alta hotărând împuşcarea unui saxon, într-o scrisoare a căruia, interceptată, fuseseră găsite date cu privire la dispozitivul armatei franceze – Napoleon mai dete şi o a treia dispoziţie, de primirea colonelului polonez, care se aruncase în apele râului fără să fi fost necesar, în Legiunea de Onoare (Légion d'Honneur), ordin al cărui mare comandor era însuşi Napoleon.

Quos vuit perdere, dementat.542

III.

ÎNTRE TIMP, ÎMPĂRATUL Rusiei se afla de mai bine de o lună la Wilna, trecând în revistă trupele şi făcând manevre. Nu era nimic gata pentru războiul la care se aştepta toată lumea şi în vederea pregătirii căruia venise de la Petersburg împăratul. De vreun plan general de acţiune nici nu se pomenea. Îndoiala asupra planului care trebuia adoptat dintre toate câte erau propuse, crescuse şi mai mult acum, după luna de zile petrecută de împărat la cartierul general. Pentru fiecare dintre cele trei armate fusese desemnat câte un comandant-şef, însă un comandant

suprem, peste cele trei armate laolaltă, nu exista, iar împăratul nu voia să-şi ia acest titlu.

Cu cât împăratul îşi prelungea şederea la Wilna, cu atât mai puţine erau pregătirile de război ale celor obosiţi să-l tot aştepte. S-ar fi zis că toate eforturile celor ce-l înconjurau pe împărat erau îndreptate doar spre scopul de a-l face ca, petrecându-şi plăcut timpul, să uite de războiul care bătea la uşă.

După o mulţime de baluri şi banchete prin casele magnaţilor polonezi, ale curtenilor, ori chiar la împărat, unuia dintre generalii polonezi aghiotanţi ai împăratului îi veni în luna iunie ideea să dea o masă şi un bal în cinstea suveranului, din partea generalilor-aghiotanţi. Ideea aceasta fu primită cu bucurie de toată lumea. Împăratul îşi dădu încuviinţarea. Generalii-aghiotanţi făcură o listă de subscripţie şi adunară bani. Persoana care se ştia că putea face mai multă plăcere împăratului fu aleasă să joace rolul de gazdă. Contele Benigsen, moşier din gubernia Wilna, îşi puse la dispoziţie casa pentru această serbare, aflată afară din oraş, aşa că pentru 13 iunie fu anunţat balul, banchetul, plimbările cu barca şi iluminaţia cu focuri de artificii la Zakret, în vila de pe moşia contelui Benigsen.

În aceeaşi zi în care Napoleon dăduse ordinul de trecerea Nemanului şi avangardele armatelor sale, respingând cazacii, treceau graniţa rusească, Alexandru îşi petrecea seara în vila contelui Benigsen, la balul dat de generalii-aghiotanţi.

Era o serbare strălucită şi plină de voie bună; cunoscătorii spuneau că rareori se mai adunaseră laolaltă atâtea femei frumoase. Era la acest bal şi contesa Bezuhova, din rândul coconetului rus venit după împărat din Petersburg la Wilna, şi eclipsa cu frumuseţea ei greoaie, aşa-zisă rusească, pe delicatele doamne poloneze. Fu remarcată numaidecât şi împăratul îi făcu cinstea s-o invite la dans.

Boris Drubeţkoi, en garçon (ca burlac), cum spunea el, deoarece îşi lăsase nevasta la Moscova, lua de asemenea

parte la bal, căci, cu toate că nu era general-aghiotant, subscrisese o sumă importantă pentru organizarea balului. Boris era acum om bogat, ajuns departe pe scara onorurilor; nu-şi mai căuta protectori, ci se socotea pe picior de egalitate cu cei mai sus-puşi din generaţia sa.

La douăsprezece noaptea încă se mai dansa. Hélene, care nu-şi găsise un cavaler vrednic de dânsa, îl pofti singură pe Boris la mazurcă. Erau a treia pereche. Boris se uita cu sânge rece la minunaţii umeri goi ai Hélenei, ce răsăreau din rochia diafană de voal de culoare închisă şi brodată cu aur, şi-i spunea ceva despre vechile lor cunoştinţe, dar totodată, neobservat de nimeni, nici de sine însuşi măcar, nu înceta o clipă să urmărească mişcările împăratului, care se afla în acelaşi salon. Împăratul nu dansa; sta în uşă şi oprea când pe unii, când pe alţii, spunându-le câte un cuvânt amabil, aşa cum numai el ştia să spună.

De cum începu mazurca, Boris băgă de seamă că generalul-aghiotant Balaşov, unul dintre intimii împăratului, se apropie de el şi, împotriva uzanţelor de la curte, se opreşte chiar lângă suveranul prins într-o conversaţie cu o doamnă poloneză. Continuând să discute cu doamna, suveranul se uită întrebător la aghiotant şi, înţelegând pesemne că Balaşov procedase aşa numai pentru că avea motive serioase s-o facă, înclină uşor din cap spre doamnă şi se întoarse spre Balaşov. Abia începu aghiotantul să vorbească şi pe chipul împăratului se zugrăvi mirarea. Îl luă pe Balaşov de braţ şi porni cu el de-a lungul salonului, tăindu-şi, fără să-şi dea seama, un drum larg de vreo trei stânjeni prin asistenţa care se dădea în lături dinaintea lui. Boris observă ce tulburată era faţa lui Arakceev, văzându-l pe împărat cu Balaşov. Arakceev, cu nasul lui roşu, uitându-se pe sub sprâncene la Alexandru şi pufăind, ieşi din mulţime, ca şi cum s-ar fi aşteptat să-l cheme împăratul. (Boris înţelegea că Arakceev îl pizmuieşte pe Balaşov şi e nemulţumit de faptul că o veste – după toate aparenţele foarte importantă – e adusă împăratului prin altcineva.)

Dar împăratul şi Balaşov trecură, fără să-l bage în seamă pe Arakceev, printre canaturile uşii deschise şi ieşiră în grădina feeric iluminată. Strângând mânerul săbiei şi uitându-se mânios împrejur, Arakceev mai merse vreo douăzeci de paşi în urma lor.

Continuând să execute figurile de mazurcă, Boris nu încetă nici un minut să-şi pună întrebarea ce veste va fi adus oare Balaşov şi în ce chip ar putea afla această veste înaintea celorlalţi.

La o figură unde trebuia să-şi aleagă altă parteneră, Boris şopti Hélenei că vrea s-o ia pe contesa Potocki, care, pe cât i se păruse, ieşise pe terasă şi, lăsându-se să alunece pe parchetul lucios, se repezi spre uşa dinspre grădină, dar, dând cu ochii de suveranul ieşit cu Balaşov pe terasă, se opri. Împăratul şi Balaşov se îndreptau spre uşă. Boris, fâstâcindu-se, ca şi cum n-ar fi avut vreme să se mişte din loc, se lipi respectuos de perete şi înclină din cap.

Împăratul, tulburat ca un om ce suferise o jignire personală, îşi rostea tocmai sfârşitul frazei:

— Să atace Rusia fără declaraţie de război! Nu voi încheia pace decât atunci când nu va mai rămâne fie şi un singur inamic înarmat pe pământul meu, spuse el.

După cum i se păruse lui Boris, împăratului îi făcuse plăcere să rostească aceste cuvinte; era mulţumit de forma în care-şi exprimase gândurile, dar nu era mulţumit de faptul că Boris i le auzise.

— Să nu afle nimeni! Adăugă împăratul, încruntându-se.

Boris înţelese că aceste cuvinte i se adresau lui şi, închizând ochii, înclină uşor capul. Împăratul intră iarăşi în salon şi mai rămase la bal vreo jumătate de oră.

Boris aflase cel dintâi vestea trecerii trupelor franceze peste Neman şi, datorită acestui fapt, avu prilejul să arate câtorva feţe sus-puse că multe lucruri, ascunse pentru alţii, lui îi sunt cunoscute; şi prin asta nu lăsă să-i scape ocazia de a se ridica şi mai mult în ochii acestor personaje.

Vestea neaşteptată a trecerii trupelor franceze peste Neman căzuse ca trăsnetul, după o lună de aşteptări înşelate şi încă în toiul unui bal! Primind vestea, împăratul, în prima clipă, sub influenţa indignării şi a jignirii, găsise expresia rămasă mai târziu celebră, care-i plăcuse şi lui personal şi care exprima întru totul sentimentele sale. Înapoiat de la bal, trimise la două noaptea după secretarul său Şişkov şi îi porunci să scrie un ordin de zi către armată şi un rescript feldmareşalului prinţ Saltâkov, în care ceru să fie neapărat incluse cuvintele sale că nu va încheia pace atâta vreme cât pe pământul rusesc va mai rămâne fie şi un singur francez înarmat.

A doua zi fu redactată următoarea scrisoare către Napoleon: „Monsieur mon frere. J'ai appris hier que, malgré la loyauté avec laquelle j'ai maintenu mes engagements envers Votre Majesté, vos troupes ont franchi les frontieres de la Russie, et je reçois a l'instant de Pétersbourg une note par laquelle le comte Lauriston, pour cause de cette agression, annonce que Votre Majesté s'est considérée comme en état de guerre avec moi des le moment ou le prince Kourakine a fait la demande de ses passeports. Les motifs sur lesquels le duc de Bassano fondait son refus de les lui délivrer, n'auraient jamais pu me faire supposer que cette démarche servirait jamais de prétexte a l'agression. En effet, cet ambassadeur n'y a jamai été autorisé comme il l'a déclaré lui-meme, et aussitôt que j'en fus informé, je lui ai fait connaâtre combien je le désapprouvais, en lui donnant l'ordre de rester a son poste. şi Votre Majesté n'est pas intentionnée de verser le sang de nos peuples pour un malentendu de ce genre et qu'elle consente a retirer ses troupes du territoire russe, je regarderai ce qui s'est passé comme non avenu, et un accommodement entre nous sera possible. Dans le cas contraire, Votre Majesté, je me verrai forcé de repousser une attaque que rien n'a provoquée de ma part. Il dépend

encore de Votre Majesté d'éviter a l'humanité les calamités d'une nouvelle guerre.

Je suis, etc.

(signé) Alexandre”543

IV.

LA 13 IUNIE, PE LA CEASURILE două după miezul nopţii, împăratul chemă la sine pe generalul Balaşov şi-i citi scrisoarea lui către Napoleon, ordonându-i să ia această scrisoare şi s-o predea personal împăratului francez. Trimiţându-l pe Balaşov, împăratul îi repetă o dată mai mult fraza care spunea că el nu va încheia pace, câtă vreme va mai rămâne un singur inamic înarmat pe pământul rusesc, şi-i ordonă să transmită întocmai lui Napoleon aceste cuvinte. Suveranul nu trecuse această frază în scrisoarea către Napoleon, pentru că simţea, cu tactul său, că asemenea cuvinte ar fi fost nelalocul lor, în clipa când se făcea o ultimă încercare de înţelegere; dar îi ordonă lui Balaşov să i le transmită negreşit lui Napoleon, personal.

Plecând în aceeaşi noapte de 13 spre 14 iunie, Balaşov, însoţit de un gornist şi de doi cazaci, ajunse la revărsatul zorilor în satul Rykonty, la avanposturile franceze de pe malul rusesc al Nemanului. Aici fu oprit de o patrulă de cavalerişti francezi.

Un subofiţer de husari francez, cu tunică zmeurie şi căciulă miţoasă, strigă la Balaşov care se apropia, ordonându-i să se oprească. Balaşov nu se opri chiar pe dată, ci continuă să înainteze la pas pe drum.

Subofiţerul, încruntându-se şi mormăind o înjurătură, se repezi cu calul până-n pieptul calului lui Balaşov, duse mâna la sabie şi răcni grosolan la generalul rus, întrebându-l dacă nu cumva e surd de n-aude ce i se vorbeşte. Balaşov îi spuse cine este. Subofiţerul trimise un soldat la ofiţerul său.

Fără să-i acorde lui Balaşov vreo atenţie, subofiţerul începu să vorbească cu tovarăşii săi despre treburile lor cazone şi nici nu se uita la generalul rus.

Deosebit de ciudat i se păru lui Balaşov, după intimitatea lui cu autoritatea şi puterea supremă, după convorbirea pe care trei ore înainte o avusese cu însuşi împăratul, deprins cum era, prin funcţia sa, cu onorurile, deosebit de ciudat i se păru să vadă aici, pe pământul rusesc, această duşmănoasă şi, mai ales, necuviincioasă atitudine a forţei brute faţă de el.

Soarele abia începuse să se ridice din ceaţă; văzduhul era răcoros şi pământul înrourat. Dinspre sat venea pe drum o cireada mânată la păşune. Din lanuri apăreau, rând pe rând, ca băşicile la suprafaţa apei, ciripind voioase, stoluri de ciocârlii.

Balaşov se uita împrejur, aşteptând venirea ofiţerului din sat. Cei doi cazaci ruşi, ca şi gornistul şi husarii francezi, se uitau din când în când tăcuţi unul la altul.

Un colonel francez de husari care, se vedea cât de colo, fusese luat de-a dreptul din aşternut, ieşi din sat călare pe un frumos şi bine îngrijit cal sur; doi husari îl însoţeau. Şi ofiţerul, şi husarii, şi caii lor aveau un aer de mulţumire şi de eleganţă.

Era acea primă perioadă a campaniei când trupele mai au o ţinută corectă, aproape ca la paradă şi ca în perioadele de activitate paşnică, doar cu oarecare nuanţă de cochetărie ostăşească în îmbrăcăminte şi cu o reală nuanţă de voie bună şi de cutezanţă, caracteristică întotdeauna începuturilor oricărei campanii.

Colonelul francez îşi stăpânea cu greu căscatul, dar era politicos şi se vede că înţelesese toată însemnătatea rolului lui Balaşov. Îl conduse îndărătul liniilor, printre soldaţii săi din avanposturi, şi-i aduse la cunoştinţă că dorinţa sa de a fi prezentat împăratului va fi, probabil, satisfăcută pe loc, de vreme ce, după câte ştia el, cartierul general al împăratului se afla nu departe de acolo.

Străbătură satul Rykonty, trecând pe lângă santinele, pe lângă conoveţele husarilor francezi, cu soldaţi care-şi salutau comandantul şi se uitau curioşi la uniforma

rusească, apoi ieşiră în partea cealaltă a satului. După spusele colonelului, la doi kilometri se afla comandantul diviziei, care avea să-l primească pe Balaşov şi să-l conducă la destinaţie.

Soarele era sus acum şi strălucea voios peste verdele crud al holdelor.

Cum ieşiră din sat, după ce trecură de crâşmă, văzură venind spre ei, din vale, un grup de călăreţi, în fruntea cărora, pe un cal negru, cu căpăstrul strălucind în soare, călărea un om înalt, cu penaj la pălărie şi cu pletele negre şi ondulate, lăsate pe spate, care, cu o mantie roşie pe umeri, îşi ţinea picioarele lungi întinse înainte, aşa cum călăresc francezii. Omul acesta o luă în galop spre Balaşov, Penele de la pălărie îi fâlfâiau în vânt, făcând să-i sticlească pietrele scumpe şi fireturile de aur, în soarele viu al dimineţii de iunie.

Între Balaşov şi călăreţul ce-i venea galopând întru întâmpinare cu o solemnitate teatrală întipărită pe figură, în sclipiri de brăţări, de penaje, salbe şi ceaprazuri, nu mai era decât distanţa a două lungimi de cal, când Julner, colonelul francez, îi şopti plin de respect: „Le roi de Naples”544. Într-adevăr, era Murat, care purta acum titlul de rege al Neapolului. Şi deşi era de neînţeles de ce era regele Neapolului, aşa-l numea toată lumea şi era până şi el convins de lucrul acesta, aşa că, de aceea îşi luase înfăţişarea de acum mult mai majestuoasă şi mai impunătoare decât înainte. Era atât de încredinţat că e într-adevăr regele Neapolului, încât atunci când, în ajunul plecării lui din Neapole, în timpul unei plimbări cu trăsura alături de soţia sa pe străzile oraşului, câţiva italieni îi strigaseră: „Viva il re!”545 el se întorsese spre soţia sa şi-i spusese zâmbind cu tristeţe: „Les malheureux, ils ne savent pas que je les quitte demain!”546

Însă, cu toată ferma sa încredinţare că este în adevăr regele Neapolului şi cu toate că era plin de compătimire pentru durerea ce le-o pricinuia supuşilor săi părăsindu-i

acum, totuşi în ultimul timp, după ce i se dăduse ordinul să-şi reia locul în armată şi, mai cu seamă, după întâlnirea cu Napoleon la Danzig, când augustul său cumnat îi spusese: „Je vous ai fait Roi pour régner a ma maniere, mais pas a la vôtre”547 – se apucase iarăşi bucuros de treaba la care se pricepea bine şi, asemenea unui cal bine hrănit, fără să se fi îngrăşat însă, care, simţindu-se în puteri joacă în ham mai întâi şi abia apoi se aşterne la drum, galopa acum voios şi mulţumit, îmbrăcat cum nu se poate mai pestriţ şi mai scump, fără să ştie nici el încotro şi pentru ce, pe drumurile Poloniei.

Dând cu ochii de generalul rus, Murat, solemn, regeşte, îşi lăsă pe spate capul cu plete cârlionţate, răsfirate pe umeri, şi se uită întrebător la colonelul francez. Colonelul raportă respectuos majestăţii-sale rostul lui Balaşov, al cărui nume nu-l putea rosti cum trebuie.

— De Bal-macheve! Zise regele (înlăturând, cu hotărâre, dificultatea de neînvins de care se izbise colonelul), charmé de faire votre connaissance, général548, adăugă el cu un gest de regească bunăvoinţă.

Cum începu regele să vorbească tare şi repede, toată măreţia regală îl părăsi, şi Murat trecu, fără să-şi dea seama, la tonul lui natural, de familiaritate blajină. Puse mâna pe greabănul calului lui Balaşov.

— Eh bien, général, tout est a la guerre, a ce qu'il parait549, zise el, ca şi cum i-ar fi părut rău că în împrejurarea asta nu putea el hotărî.

— Sire, l'Empereur, mon maâtre, ne désire point la guerre, comme Votre Majesté le voit550, răspunse Balaşov întrebuinţând mereu, din belşug, la toate cazurile, titlul de „Votre Majesté”, adresându-se, prin această repetare afectată a titlului, unui personaj pentru care titlul constituia încă o noutate.

Faţa lui Murat strălucea de mulţumire prostească în timp ce-l asculta pe monsieur de Balachoff. Dar royauté oblige551: el se simţi obligat să stea de vorbă cu trimisul lui

Alexandru despre problemele de stat ca un rege şi aliat ce era. Descălecă şi, luându-l de braţ pe Balaşov, pe care-l duse puţin mai departe de suita ce-l aştepta respectuoasă, începu să se plimbe cu el încoace şi încolo, străduindu-se să dea cuvintelor sale cât mai multă importanţă. El aminti de faptul că împăratul Napoleon fusese jignit când i se ceruse să-şi retragă trupele din Prusia, mai ales luând în considerare că cererea fusese făcută în văzul lumii întregi şi că prin aceasta fusese jignit prestigiul Franţei. Balaşov spuse că în cererea aceasta nu era nimic jignitor, întrucât… Murat îl întrerupse:

— Aşadar, dumneavoastră consideraţi că nu împăratul Alexandru este iniţiatorul războiului? Spuse el pe neaşteptate, cu un zâmbet binevoitor şi prostesc.

Balaşov îi răspunse pentru ce credea el, de fapt, că provocatorul războiului era Napoleon.

— Eh, mon cher général, îl mai întrerupse o dată Murat, je désire de tout mon coeur que les Empereurs s'arrangent entre eux, et que la guerre commencée malgré moi se termine le plus tôt possible552, zise el pe tonul cu care discută servitorii ce vor să rămână buni prieteni, cu toată cearta iscată între stăpânii lor. Şi trecu la întrebări în legătură cu marele duce şi cu sănătatea lui şi la evocarea timpului petrecut împreună la Neapole, în veselie şi distracţii. Apoi deodată, ca şi cum şi-ar fi adus pe loc aminte de demnitatea sa regală, Murat îşi umflă solemn pieptul – atitudine pe care şi-o luase la încoronare – şi, făcând un gest cu mâna dreaptă, spuse: Je ne vous retiens plus, général; je souhaite la succes de de votre mission553, apoi, fâlfâindu-şi mantia roşie cu găitane şi penajul de la pălărie, o porni, în sclipiri de nestemate, spre suita care-l aştepta cu tot respectul cuvenit.

Balaşov plecă mai departe, presupunând, după cuvintele lui Murat, că foarte curând va fi prezentat chiar lui Napoleon. Dar, în locul unei imediate întâlniri cu Napoleon, santinelele corpului de infanterie al lui Davout îl mai opriră

o dată în satul următor, aşa cum îl opriseră husarii din avanposturi, până când, în sfârşit, un aghiotant al comandantului de corp de armată, care fusese chemat, îl conduse în satul în care se afla mareşalul Davout.

V.

DAVOUT ERA UN ARAKCEEV al împăratului Napoleon, un Arakceev fără laşităţi, dar tot atât de rigid, de crud şi de incapabil să-şi arate devotamentul altfel decât prin cruzime.

În mecanismul organizării statului e nevoie de acest fel de oameni, aşa cum în organizarea naturii e nevoie de lupi, şi ei nu lipsesc niciodată; apar mereu şi se menţin, oricât de nepotrivită ar părea prezenţa şi apropierea lor de căpetenia ocârmuirii. Numai prin această necesitate se poate explica faptul că un bărbat crud ca Arakceev – care smulgea cu mâna lui mustăţile grenadierilor, dar nu era în stare, din cauza nervilor slabi, să înfrunte nici un pericol, om incult şi lipsit de manierele curţii – izbutea totuşi să se menţină la putere pe lângă Alexandru, caracter delicat, de o nobleţe cavalerească.

Balaşov îl găsi pe mareşalul Davout, în şura unei case ţărăneşti, stând pe un butoi şi ocupat cu nişte scripte (controla nişte socoteli). Un aghiotant sta lângă el. Şi-ar fi putut găsi o locuinţă mai bună, dar mareşalul Davout era unul dintre oamenii care-şi organizează înadins viaţa în cele mai sumbre condiţii, tocmai ca să aibă dreptul de a fi încruntaţi. De aceea şi sunt ei totdeauna grăbiţi şi extrem de ocupaţi. „Mă mai pot oare gândi la latura plăcută a vieţii omeneşti când, vedeţi bine, stau aici pe un butoi, într-o şură murdară, şi lucrez?” – părea să spună expresia feţei sale. Cea mai mare plăcere şi nevoia de căpetenie a acestor oameni este ca, atunci când întâlnesc un om plin de bucuria vieţii, să-i arunce în ochi acestui entuziast trista şi îndărătnica lor hărnicie. Această plăcere şi-o permise Davout când i-l aduseră pe Balaşov. El se adânci şi mai mult în lucru când îl văzu pe generalul rus intrând şi, uitându-se de sub ochelari la chipul lui înviorat de impresia încă vie a

frumuseţii acelei dimineţi şi a convorbirii cu Murat, nu se ridică şi nici măcar nu se clinti, ci se încruntă şi mai tare şi zâmbi răutăcios.

Zărind pe faţa lui Balaşov semnele impresiei neplăcute ce-i produsese primirea aceasta, Davout înălţă capul şi-l întrebă cu răceală ce doreşte.

Presupunând că asemenea primire nu-i putea fi făcută decât pentru că Davout nu ştie că el e generalul-aghiotant al împăratului Alexandru, ba chiar reprezentantul acestuia faţă de Napoleon, Balaşov se grăbi să-şi decline titlul şi misiunea. Dar, împotriva aşteptărilor sale, Davout, ascultându-l, deveni şi mai aspru şi mai grosolan.

— Unde ţi-e plicul? Zise el. Donnez-le moi, je renverrai a l'Empereur.554

Balaşov spuse că are dispoziţii să înmâneze el personal plicul împăratului francez.

— Dispoziţiile împăratului dumneavoastră se execută în armata dumneavoastră, dar aici, zise Davout, sunteţi dator să faceţi ceea ce vi se spune.

Şi, ca şi când ar fi vrut să-i dea şi mai mult generalului rus să înţeleagă dependenţa lui de forţa brută, Davout trimise un aghiotant după ofiţerul de serviciu.

Balaşov scoase plicul ce conţinea scrisoarea împăratului şi-l puse pe masă (masă improvizată dintr-o uşă de care atârnau balamalele smulse şi pusă pe două butoaie). Davout luă plicul şi citi adresa.

— Aveţi tot dreptul să-mi acordaţi sau să nu-mi acordaţi consideraţie, zise Balaşov. Dar binevoiţi să luaţi act, vă rog, că am cinstea de a purta titlul de general-aghiotant al majestăţii-sale…

Davout se uită la el tăcut şi uşoara tulburare, precum şi încurcătura observată pe chipul lui Balaşov, îi făcură probabil plăcere.

— Dumneavoastră vi se va acorda tot ceea ce vi se cuvine, zise el şi, băgând plicul în buzunar, ieşi din şură.

Peste o clipă intră aghiotantul mareşalului, domnul de Castre, care-l conduse pe Balaşov în locuinţa ce-i fusese pregătită.

Balaşov luă în ziua aceea masa în şură, împreună cu mareşalul, pe aceeaşi scândură pusă pe două butoaie.

A doua zi, Davout plecă dis-de-dimineaţă, după ce-l invită pe Balaşov la el şi-i spuse sugestiv că-l roagă stăruitor să rămână locului şi să nu plece decât odată cu bagajele şi numai dacă se vor da ordine în acest sens, iar de vorbit, să nu vorbească cu nimeni, afară de domnul de Castre.

După patru zile de izolare, de plictiseală şi de înjositoare conştiinţă a subordonării sale, deosebit de adânc resimţită după mediul puternicilor între care trăise până de curând, după ce parcurse mai multe etape de marş laolaltă cu bagajele mareşalului şi cu grosul trupelor franceze, care ocupau toată regiunea, Balaşov fu adus la Wilna, ocupată acum de francezi, şi intră pe aceeaşi barieră pe unde ieşise cu patru zile înainte.

A doua zi, şambelanul împăratului, monsieur de Turenne, se prezentă la Balaşov şi-i transmise dorinţa împăratului Napoleon de a-l învrednici cu o audienţă.

Cu patru zile înainte, aceeaşi casă, la care-l duceau acum pe Balaşov, fusese străjuită de gărzile regimentului Preobrajenski; acum în faţa porţii erau doi grenadieri francezi, cu tunici albastre desfăcute la piept şi cu căciuli miţoase, o escortă de husari şi ulani şi o strălucitoare suită de aghiotanţi, paji şi generali, care-l aşteptau pe Napoleon să iasă, făcând cerc la scară în jurul calului său şi a mamelucului Rustan. Napoleon îl primea pe Balaşov la Wilna, în aceeaşi casă din care îl trimisese în misiune împăratul Alexandru.

VI.

ORICÂT DE DEPRINS ERA Balaşov cu solemnitatea de la curte, luxul şi fastul curţii lui Napoleon îl uimiră.

Contele Turenne îl introduse într-o vastă antecameră unde aşteptau o mulţime de generali, şambelani şi magnaţi

polonezi, dintre care pe mulţi Balaşov îi văzuse la curtea împăratului Rusiei. Duroc anunţă că împăratul Napoleon va primi pe generalul rus înainte de a-şi face plimbarea.

După câteva minute de aşteptare, un şambelan de serviciu apăru în salonul cel mare şi, înclinându-se politicos în faţa lui Balaşov, îl pofti să-l urmeze.

Balaşov intră într-un salonaş din care o uşă dădea în cabinetul de lucru, acelaşi cabinet de unde îl trimisese în misiune împăratul rus. Balaşov rămase aici, în aşteptare, cam două minute. De dincolo de uşă se auziră nişte paşi grăbiţi. Amândouă canaturile se dădură cu repeziciune în lături, totul amuţi, şi din cabinet se făcură auziţi alţi paşi energici şi hotărâţi: era Napoleon. Tocmai îşi terminase toaleta pentru plimbarea călare. Purta o tunică albastră, descheiată, deasupra unei veste albe ce se lăsa pe pântecul lui rotund şi pantaloni albi din piele de elan, întinşi pe coapsele grăsune ale picioarelor lui scurte, încălţate cu botfori. Părul, tuns scurt, se vedea că abia fusese pieptănat, dar o şuviţă îl cădea în jos, drept în mijlocul frunţii late. Ceafa albă şi grasă se revărsa peste gulerul negru al tunicii; mirosea a apă de colonie. Pe faţa lui plină şi tinerească, cu bărbia proeminentă, se citea expresia de majestoasă bunăvoinţă a suveranilor.

Intră, tresărind la fiecare pas şi lăsându-şi uşor capul pe spate. Întreaga lui făptură, scurtă şi îndesată, cu umeri laţi şi graşi, cu pântecul şi pieptul scoase involuntar în afară, avea înfăţişarea aceea impunătoare şi majestoasă pe care o au la patruzeci de ani oamenii trăiţi în huzur. Afară de asta, se vedea bine că în ziua aceea era cât se poate de bine dispus.

El înclină puţin capul, răspunzând la plecăciunea adâncă şi respectuoasă a lui Balaşov şi, apropiindu-se, începu imediat să-i vorbească, ca omul care preţuieşte fiecare minut din timpul lui şi nu se înjoseşte până într-atâta, încât să-şi pregătească dinainte cuvintele, ci e sigur că va spune totdeauna ceea ce e bine să spună şi numai ceea ce trebuie.

— Bună ziua, generale, zise el. Am primit scrisoarea împăratului Alexandru pe care aţi adus-o şi sunt foarte bucuros că vă văd.

Se uită întâi cu ochii lui mari drept în ochii lui Balaşov, apoi, imediat după asta, începu să se uite pe alături.

Era vădit că nu-l interesa câtuşi de puţin persoana lui Balaşov. Se vedea bine că numai ceea ce se petrecea în sufletul său prezenta pentru el interes. Tot ce era în afară, n-avea pentru el nici o importanţă, pentru că totul în lume atârna, cum i se părea lui, numai de voinţa sa.

— Nu doresc şi n-am dorit războiul, zise el, dar am fost forţat să-l fac. Sunt şi acum (el apăsă pe acest cuvânt) gata să primesc toate explicaţiile pe care mi le puteţi da.

Şi începu să expună, clar şi concis, pricinile pentru care era nemulţumit de guvernul rus.

Judecând după tonul măsurat, calm şi prietenos cu care vorbea împăratul francez, Balaşov era ferm convins că vrea pacea şi e gata să treacă la tratative.

— Sire! L'Empereur, mon maâtre555, îşi începu Balaşov discursul de mult pregătit, atunci când Napoleon, sfârşind, se uită întrebător la ambasadorul rus; însă privirea împăratului aţintită asupra sa îl încurcă.

„Sunteţi emoţionat, veniţi-vă în fire”, părea că spune Napoleon, uitându-se cu un zâmbet abia perceptibil la tunica şi sabia lui Balaşov. Balaşov îşi veni în fire şi începu să vorbească. Spuse că împăratul Alexandru nu consideră cererea lui Kurakin de a i se restitui scrisorile de acreditare ca fiind un motiv destul de puternic pentru începerea războiului, că, dacă a procedat aşa, Kurakin a făcut-o din proprie iniţiativă şi fără consimţământul suveranului, că împăratul Alexandru nu doreşte războiul şi că nu are nici un fel de legături cu Anglia.

— Nu are încă, intercală Napoleon şi, ca şi când s-ar fi temut să nu se lase pradă sentimentelor, se încruntă şi-i făcu un semn uşor din cap, dându-i să înţeleagă că poate continua.

După ce spuse tot ce avea ordin să spună, Balaşov adăugă că împăratul Alexandru doreşte pacea, dar nu va începe tratativele altfel decât cu condiţia ca… Aici Balaşov ezită: îşi aduse aminte de cuvintele pe care împăratul Alexandru nu le pusese în scrisoarea sa, dar pe care poruncise să le găsească negreşit introduse în rescriptul către Saltâkov şi pe care Balaşov avea ordin să le transmită lui Napoleon. Balaşov îşi amintea bine cuvintele: „… câtă vreme fie şi un singur inamic înarmat va mai rămâne pe pământul rusesc”, dar un sentiment nelămurit îl reţinea. Nu putea rosti aceste cuvinte, deşi voia s-o facă. Şovăi şi spuse: cu condiţia ca armatele franceze să se retragă dincolo de Neman.

Napoleon observă încurcătura lui Balaşov din clipa când pronunţă ultimele cuvinte: faţa îi zvâcni, iar pulpa piciorului stâng începu să i se zbată cadenţat. Fără să se mişte din loc, el începu să vorbească pe un ton mai ridicat şi ceva mai pripit decât la început. În timp ce Napoleon cuvântă cum urmează, Balaşov, de câte ori îşi lăsa privirile în jos, observa fără să vrea zvâcnetul pulpei piciorului stâng al împăratului, zvâcnet care se făcea din ce în ce mai puternic pe măsură ce acesta ridica tonul.

— Doresc şi eu pacea, nu mai puţin ca împăratul Alexandru, începu el. Nu sunt oare eu acela care, de optsprezece luni de zile fac totul pentru ca s-o obţin? De optsprezece luni aştept explicaţii. Dar pentru a putea începe în sfârşit tratativele, ce mi se cere? Întrebă el, încruntându-se şi făcând un gest interogativ energic cu mâna-i mică, albă şi plină.

— Retragerea trupelor dincolo de Neman, majestate, spuse Balaşov.

— Dincolo de Neman? Repetă Napoleon. Aşadar, acum vreţi să mă retrag dincolo de Neman, numai dincolo de Neman? Repetă el, uitându-se drept în ochii lui Balaşov.

Balaşov înclină respectuos capul.

De unde cu patru luni înainte i se ceruse retragerea din toată Pomerania, acum i se cerea numai retragerea dincolo

de Neman. Napoleon se răsuci brusc şi începu să se plimbe prin odaie.

— Spuneţi că mi se cere să mă retrag dincolo de Neman, pentru a se putea începe tratativele; dar tot aşa mi-aţi cerut, acum două luni, retragerea dincolo de Oder şi de Vistula şi cu toate astea azi sunteţi gata să duceţi tratative cu mine.

Se plimbă tăcut de la un colţ la altul al odăii, apoi se opri iarăşi în faţa lui Balaşov. Chipul îi împietrise parcă într-o expresie de severitate şi piciorul stâng îi tremura şi mai tare decât înainte. Napoleon era conştient de acest tremur al piciorului său stâng. La vibration de mon mollet gauche est un grand signe chez moi556, spunea el mai târziu.

— Propuneri, ca acelea de a curăţa locul până la Oder şi Vistula, pot fi făcute prinţului de Baden, nu mie, se răsti Napoleon cu totul pe neaşteptate chiar şi pentru sine. Dacă mi-aţi fi cedat Petersburgul şi Moscova şi tot n-aş fi primit asemenea condiţiuni. După voi, eu am început războiul acesta? Dar cine a venit mai întâi la armatele de la graniţă? Împăratul Alexandru, nu eu. Şi îmi propuneţi tratative acum, când am cheltuit milioane, acum, când aţi încheiat alianţa cu Anglia, acum, când situaţia în care vă aflaţi e o situaţie proastă – acum îmi propuneţi mie tratative! Dar ce scop urmăriţi prin alianţa cu Anglia? Ce v-a dat ea? Continuă el grăbit, căutând vădit să îndrumeze discuţia nu spre chestiunea foloaselor ce-ar urma din încheierea păcii şi spre judecarea posibilităţilor de a se ajunge la ea, ci numai spre demonstrarea faptului că şi dreptatea, şi forţa sunt de partea sa şi că vina şi greşelile sunt ale lui Alexandru.

Partea introductivă a discursului său fusese vădit făcută cu scopul de a demonstra situaţia sa favorabilă şi de a sublinia că totuşi, în ciuda ei, primea deschiderea tratativelor. Dar începuse să vorbească şi, cu cât vorbea mai mult, cu atât era mai puţin în stare să-şi stăpânească vorba.

Ţinta cuvântării sale era acum, se vedea bine, să se înalţe pe sine şi să-l înjosească pe Alexandru, adică să facă tocmai ceea ce ar fi dorit mai puţin pe lume, la începutul întrevederii.

— Se zice că aţi încheiat pace cu turcii?

Balaşov înclină capul în semn de aprobare.

— Pacea a fost încheiată… începu el.

Dar Napoleon nu-i dădu răgaz să încheie. Simţea, se vede, nevoia de a vorbi numai el, aşa încât continuă, cu elocvenţa şi îndârjirea aceea nestăpânită spre care sunt atât de înclinaţi oamenii răsfăţaţi.

— Da, ştiu, aţi încheiat pace cu turcii, fără să fi primit Moldova şi Valahia. Eu însă i-aş fi dat suveranului dumneavoastră aceste provincii tot aşa cum i-am dat şi Finlanda. Da, continuă el, am promis şi i-aş fi dat împăratului Alexandru Moldova şi Valahia, dar acum nu va mai avea parte de aceste minunate provincii. Ar fi putut cu toate astea să le alipească la imperiul său şi, în decursul unei singure domnii, ar fi lărgit graniţele Rusiei de la golful Botnik până la gurile Dunării. Nici Ecaterina cea Mare n-ar fi putut face mai mult, spuse Napoleon, înflăcărându-se din clipă în clipă, plimbându-se în jos şi în sus prin cameră şi repetându-i lui Balaşov aproape aceleaşi cuvinte pe care i le spusese chiar lui Alexandru la Tilsit. Tout cela il l'aurait du a mon amitié. Ah! Quel beau regne, quel beau regne! Repetă el de câteva ori şi, oprindu-se, scoase din buzunar o tabacheră de aur şi priză cu lăcomie din ea. Quel beau regne aurait pu etre celui de l'Empereur Alexandre! 557

Se uită compătimitor la Balaşov şi, de îndată ce acesta vru să facă o observaţie, se şi grăbi să-l întrerupă din nou.

— Ce şi-ar fi putut oare dori şi ce-avea să caute în altă parte, când prietenia cu mine i-ar fi împlinit orice dorinţă? Zise Napoleon, strângând din umeri cu nedumerire. Nu, el a găsit mai nimerit să se înconjoare numai de duşmanii mei, şi încă de cine? A oploşit tot oameni ca Stein, Armfeld, Benigsen şi Wintzingerode. Stein, un trădător izgonit din

patria sa, Armfeld, un intrigant şi un stricat, Wintzingerode, un supus francez fugar, Benigsen, ceva mai oştean decât alţii, dar un incapabil totuşi, care n-a fost în stare de nimic în 1807 şi care ar trebui să-i trezească împăratului Alexandru amintiri îngrozitoare… Aş mai înţelege, dacă ar fi oameni capabili, să-i poată întrebuinţa la ceva, continuă Napoleon, abia reuşind să-şi urmărească în cuvinte sprinteneala gândurilor ce i se îmbulzeau în minte şi care toate îi dovedeau că de partea lui era dreptatea sau puterea (ceea ce, după părerea lui, era unul şi acelaşi lucru), dar nici vorbă de aşa ceva: nu sunt buni nici pentru război, nici pentru pace! Barclay, se zice, ar fi cel mai de ispravă dintre ei toţi; dar eu nu pot spune acelaşi lucru, judecând după primele lui manevre. Şi ce fac ei, ce fac toţi curtenii aceştia? Pfuel propune, Armfeld contestă, Benigsen examinează, iar Barclay, chemat să acţioneze, nu ştie la ce să se hotărască – şi timpul trece. Singur Bagration e om de arme. E un prost, dar are experienţă, ochi bun şi hotărâre… Şi ce rol joacă tânărul dumneavoastră suveran în mijlocul acestei gloate respingătoare? Ei îl compromit şi-i azvârl în spinare răspunderea pentru tot ce se face. Un souverain ne doit etre a l'armée que quand il est général558, spuse el, cu intenţia vădită de a arunca aceste cuvinte de-a dreptul ca o provocare în obrazul suveranului.

Napoleon ştia cât de fierbinte dorea împăratul Alexandru să fie comandant de oşti.

— E o săptămână de când a început campania, şi dumneavoastră n-aţi reuşit nici măcar să apăraţi Wilna. Armata v-a fost tăiată în două şi aţi fost izgoniţi din provinciile poloneze. Armata dumneavoastră murmură.

— Dimpotrivă, majestate, zise Balaşov, care abia putea reţine ceea ce i se spunea şi făcea sforţări să urmărească acest torent de cuvinte scânteietoare, armata arde de dorinţa…

— Ştiu tot, îl întrerupse Nalopeon, ştiu tot şi ştiu şi numărul batalioanelor dumneavoastră, tot atât de bine ca şi

pe al batalioanelor mele. N-aveţi nici două sute de mii de oameni, iar eu am de trei ori mai mult; vă dau cuvântul meu de onoare, zise Napoleon, uitând că acest cuvânt de onoare nu avea absolut nici un rost, vă dau ma parole d'honneur que j'ai cinq cent trente mille hommes de ce côte de la Vistule.559 De la turci să nu vă aşteptaţi la vreun ajutor: nu-s buni de nimic şi au dovedit asta când au încheiat pace cu dumneavoastră. Iar în ce priveşte suedezii – soarta lor este să fie conduşi de regi nebuni. Regele lor a fost un smintit; l-au schimbat şi şi-au luat altul, pe Bernadotte, care pe dată şi-a ieşit şi el din minţi, pentru că numai nebun trebuie să fie cel care, suedez fiind, poate să încheie alianţă cu Rusia.

Napoleon zâmbi răutăcios şi duse iarăşi tabachera la nas.

La fiecare frază a lui Napoleon, Balaşov voia să răspundă şi avea ce; făcea tot timpul mişcarea omului care vrea să spună ceva, dar Napoleon îl întrerupea. Cu privire la nebunia suedezilor, el vru să spună că Suedia se preface în insulă când are Rusia de partea ei; Napoleon, însă, începu să răcnească supărat, ca să-i acopere vocea. Se afla în acea stare de surescitare în care trebuia să vorbească, să vorbească şi iarăşi să vorbească, numai pentru a-şi demonstra singur sieşi că are dreptate. Balaşov începu să se vadă pus într-o situaţie grea: ca sol, se temea să nu-şi calce demnitatea şi simţea neapărată nevoie să obiecteze; ca om, însă, suferea sufleteşte în faţa mâniei lipsite de orice îndreptăţire, în prada căreia se vedea limpede că se lăsa Napoleon, uitându-şi de sine. Balaşov ştia că orice cuvânt spus acum lui Napoleon n-avea importanţă, că el singur se va ruşina de ceea ce a spus când se va dezmetici. Balaşov stătea cu ochii în jos, uitându-se cum îi zvâcneau lui Napoleon pulpele groase şi încercând să-i ocolească privirile.

— Şi ce-mi pasă mie de toţi aceşti aliaţi ai dumneavoastră? Spunea Napoleon. Eu, am aliaţii mei, polonezii: sunt optzeci de mii şi se luptă ca leii. În curând vor fi două sute de mii.

Apoi, şi mai supărat – probabil de faptul că, spunând asta, minţise vădit şi că Balaşov, în aceeaşi poză resemnată, stătea tăcut în faţa lui – se întoarse brusc din mers, se opri chiar lângă Balaşov, dând repede şi energic din mâinile lui albe, şi începu, aproape strigând:

— Aflaţi că dacă împingeţi Prusia împotriva mea, o şterg de pe harta Europei, zise el palid, cu faţa desfigurată de mânie şi izbindu-şi cu un gest energic palmele mici una de alta. Da, vă voi azvârli dincolo de Dwina, dincolo de Nipru şi voi ridica împotriva voastră bariera aceea pe care numai o Europă criminală şi orbită v-a putut îngădui s-o sfărâmaţi. Da, iată ce vă aşteaptă, iată ce-aţi avut de câştigat, îndepărtându-vă de mine, mai spuse el şi făcu de câteva ori, tăcut, înconjurul odăii, zvâcnind din umerii lui graşi. Vârî tabachera în buzunarul vestei, apoi o scoase iar, o duse la nas de câteva ori şi se opri drept în faţa lui Balaşov. Tăcu, uitându-i-se ironic drept în ochi, şi rosti cu glas domol: Et cependant quel beau regne aurait pu avoir votre maâtre!
560

Simţind nevoia să răspundă, Balaşov spuse că, văzute din punctul de vedere al Rusiei, lucrurile nu se prezintă în culori atât de negre. Napoleon tăcea şi continua să se uite ironic la el şi se vedea că nu-l asculta. Balaşov mai spuse că în Rusia toată lumea aşteaptă numai bine de la război. Napoleon dădu indulgent din cap, ca şi când ar fi spus: „Ştiu, e obligaţia dumitale să vorbeşti aşa; dar nu crezi nici dumneata ce spui, te-am convins eu!”

Când Balaşov sfârşi de vorbit, Napoleon scoase iar tabachera, luă din ea o priză şi, ca şi cum ar fi dat un semnal, bătu de două ori cu piciorul în duşumea. Uşa se deschise; înclinându-se respectuos, un şambelan întinse împăratului pălăria şi mănuşile, iar altul dădu batista. Fără să se uite la ei, Napoleon se întoarse spre Balaşov:

— Asiguraţi-l din parte-mi pe împăratul Alexandru, spuse el, luându-şi pălăria, că-i sunt devotat ca şi mai înainte; îl cunosc foarte bine şi-i preţuiesc mult înaltele calităţi. Je ne

vous retiens plus, général, vous recevrez ma lettre a l'Empereur561, şi se îndreptă grăbit spre uşă.

Toţi cei din antecameră se repeziră înaintea lui în jos, pe scări.

VII.

DUPĂ TOT CEEA CE-I spusese Napoleon, după izbucnirile acestea de mânie şi după ultimele cuvinte pronunţate sec: „Je ne vous retiens plus, général, vous recevrez ma lettre”, Balaşov era convins că Napoleon nu numai că nu va mai dori să-l vadă, dar va căuta chiar să nu mai dea ochii cu el, solul jignit şi, mai cu seamă, martorul izbucnirii sale prea puţin cuviincioase. Dar, spre marea lui mirare, Balaşov primi, prin Duroc, o invitaţie pentru ziua aceea la masa împăratului.

Printre invitaţi mai erau Bessieres, Caulaincourt şi Berthier.

Napoleon îl întâmpină pe Balaşov prietenos şi plin de voie bună. Nu numai că nu se vedea pe faţa lui nici o urmă de stânjenire sau de căinţă pentru ieşirea pe care o avusese dimineaţa, dar, dimpotrivă, făcea tot ce putea ca să-l îmbărbăteze pe Balaşov. Se vedea bine că, în ce priveşte concepţia lui despre sine, Napoleon era absolut convins că nu ar putea greşi şi avea credinţa că tot ceea ce făcea el era bine, nu pentru că ar fi corespuns cu noţiunea de ce e bine şi ce e rău, ci pentru că el era cel care făptuia.

Împăratul era foarte bine dispus, după plimbarea călare pe străzile Wilnei, unde ieşise să-l întâmpine şi să-l petreacă mult norod, aclamându-l cu entuziasm. La toate ferestrele caselor de pe străzile pe unde trecuse, fuseseră scoase covoare, drapele şi cifra lui imperială, iar doamnele poloneze ieşite să-l salute îşi fluturaseră batistele la geamuri.

La masă, punându-l pe Balaşov alături de el, i se adresă nu numai cu prietenie, ci aşa ca şi cum l-ar fi socotit şi pe dânsul în rândul curtenilor săi, în rândul oamenilor care-i împărtăşeau planurile şi erau datori să se bucure de

succesele sale. Între altele, el aduse vorba de Moscova şi începu să-l întrebe pe Balaşov despre capitala Rusiei, dar nu aşa cum întreabă un călător pasionat, dornic să ştie cât mai multe asupra unei noi localităţi pe care are de gând s-o viziteze, ci într-un fel care presupunea convingerea că Balaşov, ca rus, trebuie să se simtă măgulit de această dovadă de interes din partea lui.

— Câţi locuitori are Moscova şi câte case? Este adevărat că Moscovei i se zice Moscou la sainte? 562 Câte biserici sunt în Moscou? Întrebă el.

Şi la răspunsul că erau mai mult de două sute de biserici, spuse:

— La ce atâta puzderie de biserici?

— Ruşii sunt foarte evlavioşi, răspunse Balaşov.

— De fapt, existenţa unui mare număr de mânăstiri şi de biserici e totdeauna un semn că poporul e înapoiat, spuse Napoleon, uitându-se la Caulaincourt cu aerul că aşteaptă să-i fie preţuită cugetarea.

Balaşov îşi permise, cu tot respectul, să nu fie de acord cu părerea împăratului francezilor.

— Fiecare ţară cu obiceiurile ei, zise el.

— Dar nicăieri în Europa nu se mai vede aşa ceva.

— Cer iertare majestăţii-voastre, zise Balaşov, dar afară de Rusia mai este şi Spania, care are tot aşa de multe biserici şi mânăstiri.

Acest răspuns al lui Balaşov, care făcea aluzie la înfrângerea recentă a francezilor în Spania, a fost bine preţuit, cum povesteşte Balaşov, la curtea împăratului Alexandru, dar foarte puţin preţuit aici, la masa lui Napoleon, unde a trecut neluat în seamă.

După indiferenţa şi nedumerirea ce se citeau pe chipurile domnilor mareşali se vedea bine că nu erau lămuriţi în ce anume consta tăişul pe care-l sugera tonul lui Balaşov. „Şi chiar dacă va fi existat, ori n-am înţeles noi, ori n-a fost deloc spiritual”, spunea expresia de pe chipul mareşalilor. Atât de puţin fu apreciat acest răspuns, încât Napoleon îl

ignoră cu desăvârşire şi continuă să întrebe cu naivitate prin ce oraşe trece drumul cel mai drept de aici la Moscova. Balaşov, care se menţinuse tot timpul mesei în gardă, răspunse că, aşa cum tout chemin mene a Rome, tout chemin mene a Moscou563, că sunt multe drumuri şi că, printre atâtea drumuri felurite, este şi drumul pe care l-a ales Carol al XII-lea, prin Poltava. Aici, Balaşov se făcu, fără să vrea, roşu de bucurie că găsise un răspuns atât de nimerit. Dar n-apucă să rostească bine cuvântul „Poltava”, şi Caulaincourt intră în vorbă ca să spună ce drum greu e de la Petersburg la Moscova şi să-şi depene amintirile din Petersburg.

După-masă, trecură să-şi bea cafeaua în cabinetul lui Napoleon, fost până acum patru zile cabinetul împăratului Alexandru. Napoleon se aşează şi sorbi din cafeaua servită într-o ceaşcă de porţelan de Sevres, arătându-i lui Balaşov scaunul de lângă el.

Există în om o anumită dispoziţie sufletească proprie după-meselor, care, mai mult decât orice cauză raţională, îl face să se simtă mulţumit de sine şi să-i socotească pe toţi cei din jur prieteni. În această dispoziţie se afla Napoleon. I se părea că e înconjurat numai de oameni care-l adoră. Era convins că şi Balaşov, după masa luată cu el, era prietenul şi adoratorul lui. Napoleon se întoarse spre el cu un zâmbet plăcut şi uşor ironic.

— Aceasta este, după câte mi s-a spus, camera în care a locuit împăratul Alexandru. Curios, nu-i aşa, generale? Zise el, de bună seamă fără să se îndoiască de faptul că întrebarea aceasta n-avea cum să nu placă interlocutorului său, de vreme ce demonstra superioritatea lui, a lui Napoleon, faţă de Alexandru.

Balaşov nu avu ce să mai răspundă la asta şi se mulţumi să dea uşor din cap.

— Da, în camera aceasta se sfătuiau, acum patru zile, Wintzingerode şi Stein, continuă Napoleon cu acelaşi zâmbet ironic şi îngâmfat. Ceea ce nu pot eu înţelege, zise

el, este faptul că împăratul Alexandru a căutat să şi-i apropie pe toţi duşmanii mei personali. Lucrul acesta nu-l pot… înţelege. Nu s-a gândit oare că şi eu pot face la fel? I se adresă el întrebător lui Balaşov şi era vădit că amintirea aceasta îl duse din nou pe urmele accesului de furie de dimineaţă, încă proaspete în sufletul lui.

— Şi să afle că am s-o fac! Zise Napoleon, ridicându-se şi împingând cu mâna ceaşca. Am să-i alung din Germania toate rudele, pe toţi Würtembergii, Badenii, Weimarii… da, am să-i alung. Să-nceapă a le pregăti aziluri în Rusia!

Balaşov înclină capul, dând a înţelege prin toată înfăţişarea sa că ar dori să se retragă şi că ascultă numai pentru că nu poate să nu asculte ceea ce i se spune. Napoleon însă nu-i observă expresia: el i se adresă lui Balaşov nu ca unui sol al duşmanului său, ci ca unui om care i-ar fi fost acum pe deplin devotat şi care era dator să se bucure de înjosirea fostului său suveran.

— Şi de ce a preluat împăratul Alexandru comanda trupelor? Pentru ce? Războiul e meseria mea; treaba lui este să domnească, nu să comande armate. De ce şi-a luat asemenea răspundere?

Napoleon luă din nou tabachera, făcu de mai multe ori înconjurul camerei, tăcut, apoi se apropie, pe neaşteptate, de Balaşov şi, ca şi cum ar fi fost ceva nu numai important, dar şi plăcut lui Balaşov, surâzând uşor, ridică atât de sigur de el, de spontan şi de simplu mâna spre obrazul generalului rus, om de vreo patruzeci de ani, îl apucă de ureche şi-l trase uşor, zâmbind, numai cu buzele însă.

Avoir l'oreille tirée par l'Empereur564 era socotit la curtea franceză cea mai mare cinste şi favoare.

— Eh bien, vous ne dites rien, admirateur et courtisan de l'Empereur Alexandre? 565 spuse el, ca şi când ar fi fost ceva de râs să mai fie cineva în faţa lui courtisan şi admirateur al altuia decât el, Napoleon.

— Sunt gata caii pentru general? Adăugă el, înclinând uşor capul ca răspuns la plecăciunea lui Balaşov. Daţi-i-i pe

ai mei, are de făcut drum lung…

Scrisoarea adusă de Balaşov fu ultima scrisoare a lui Napoleon către împăratul Alexandru. Convorbirea fu relatată, în toate amănuntele ei, împăratului Rusiei, şi războiul începu.

VIII.

DUPĂ ÎNTÂLNIREA SA CU Pierre la Moscova, prinţul Andrei plecă la Petersburg, după treburi, cum le spuse el celor de acasă, dar în realitate cu gândul să-l întâlnească acolo pe prinţul Anatol Kuraghin, întâlnire pe care o socotea neapărat necesară. Când sosi la Petersburg, Kuraghin – despre care se informă – nu mai era acolo. Pierre îi dăduse de veste cumnatului său că prinţul Andrei pleacă pe urmele lui. Anatol Kuraghin se grăbise să primească numaidecât din partea ministrului de război numirea şi plecase la armata din Moldova. Totodată, prinţul Andrei se întâlni la Petersburg cu Kutuzov, fostul său general, care întotdeauna i se arătase binevoitor, şi Kutuzov îi propuse să plece cu dânsul la armata din Moldova, al cărei comandant suprem bătrânul general tocmai fusese numit. Prinţul Andrei, numit pe lângă marele cartier general, plecă în Turcia.

Prinţul Andrei nu socotea nimerit să-i scrie lui Kuraghin şi să-l provoace. Neavând alt motiv de a se bate în duel, prinţul Andrei considera că o provocare din partea sa ar fi compromiţătoare pentru contesa Rostova şi de aceea căuta să dea ochi cu Anatol, cu care prilej era decis să găsească motive noi de a-l provoca la duel. Dar nici în Turcia nu-i reuşi planul de a se întâlni cu Anatol Kuraghin, care, îndată după sosirea prinţului Andrei la armata de pe frontul turcesc, se înapoiase în Rusia. În ţară străină şi în condiţii noi de viaţă, prinţul Andrei începu să se simtă mai liniştit. După trădarea logodnicei sale, trădare care îl lovise cu atât mai puternic, cu cât îi ascundea mai grijuliu, faţă de toţi, efectul, condiţiile de viaţă în care se simţise cândva fericit îi deveniseră acum o povară şi tot o povară, şi mai grea încă,

devenise pentru el libertatea şi independenţa atât de dragi odinioară. Nu numai că nu-l mai preocupau gândurile de altădată, încolţite pentru prima oară în sufletul lui când privise cerul pe câmpul de luptă al Austerlitzului, gânduri pe care îi plăcea să le depene împreună cu Pierre şi care-i umpleau singurătatea la Bogucearovo şi, mai târziu, în Elveţia şi la Roma – dar îi era chiar frică să-şi aducă aminte de aceste gânduri, deschizătoare de nesfârşite şi luminoase orizonturi. Acum nu mai avea interes decât pentru preocupările cele mai imediate, de ordin practic, fără nici un fel de legătură cu cele dinainte, preocupări de care se agăţa cu atât mai lacom, cu cât mai ferecată îi era acum lumea gândurilor din trecut. Era ca şi cum nesfârşita şi inaccesibila boltă cerească, pe care o ştiuse odinioară stându-i deasupra creştetului, s-ar fi prefăcut dintr-o dată într-un coviltir jos şi mărginit care-l apăsa, sub care toate erau clare, dar nimic nu era veşnic şi înfiorat de taină.

Dintre toate activităţile cunoscute, milităria era pentru el lucrul cel mai simplu şi mai familiar. În calitate de general-aghiotant pe lângă statul-major al lui Kutuzov, prinţul Andrei îşi îndeplinea cu tenacitate şi zel misiunea, uimindu-l pe Kutuzov prin corectitudinea şi dragostea sa de muncă. Negăsindu-l pe Kuraghin în Turcia, prinţul Andrei nu socoti neapărat necesar să alerge după el înapoi în Rusia; dar, la urma urmei, el ştia că, oricâtă vreme ar fi să treacă, nu se putea ca, întâlnindu-l, să nu-l provoace, în ciuda dispreţului său pentru Kuraghin, împotriva tuturor argumentelor pe care şi le aducea sie însuşi, spunându-şi că nu-i de demnitatea lui să se înjosească până la o ciocnire cu dânsul; ştia de asemenea că, întâlnindu-l, nu va putea să nu-i pună mâna în gât, aşa cum flămândul nu poate să nu se arunce asupra hranei – şi greutatea aceasta ce-i apăsa inima, conştiinţa faptului că ofensa nu era încă spălată şi că ura nu şi-o putuse descărca, îi otrăvea liniştea sufletească pe care – sub masca unei activităţi pline de zel, rod al ambiţiei şi

întrucâtva al vanităţii – şi-o crease artificial atâta timp cât stătuse în Turcia.

În 1812, când vestea despre războiul cu Napoleon ajunsese până la Bucureşti (unde Kutuzov se afla de două luni, petrecându-şi zilele şi nopţile lângă valaha lui), prinţul Andrei îşi ceru transferarea în armata de vest. Kutuzov, care se cam săturase de Bolkonski, căci hărnicia acestuia era pentru el veşnic un motiv să-şi facă singur reproşuri că trândăvea, îi dădu cu dragă inimă drumul şi-l însărcina cu o misiune pentru Barclay de Tolly.

Înainte de a se prezenta la noua sa unitate, care în luna mai îşi avea tabăra la Drissa, prinţul Andrei se abătu pe la moşia de la Lâsâe Gorî, care era chiar în drumul lui, la trei verste de şoseaua Smolenskului. În ultimii trei ani, în viaţa prinţului Andrei se produseseră atâtea schimbări – atâta gândise, simţise şi văzuse (străbătuse doar şi Orientul, şi Occidentul) – încât i se păru ciudat şi suprinzător ca, sosind la Lâsâe Gorî, să le găsească pe toate aşa cum le ştia, până în cele mai mici amănunte, exact în acelaşi ritm de viaţă. Intră ca în castelul fermecat din pădurea adormită, pe aleea parcului, trecând prin poarta de piatră a conacului din Lâsâe Gorî. Aceeaşi severitate, aceeaşi curăţenie, aceeaşi linişte domneau în această casă: erau aceleaşi mobile, aceleaşi ziduri, aceleaşi sunete, acelaşi miros şi aceleaşi chipuri sfielnice, doar ceva mai îmbătrânite. Prinţesa Maria rămăsese aceeaşi fată sfioasă, urâtă şi îmbătrânită, irosindu-şi în teamă şi în nesfârşite suferinţe morale, fără folos şi fără bucurii, cei mai frumoşi ani ai vieţii. Bourienne rămăsese aceeaşi fetişcană cochetă, mulţumită de sine şi profitând cu voioşie de fiecare clipă a vieţii, nutrind cele mai roze speranţe în ceea ce o privea. Era doar ceva mai încrezută, după cât i se păru prinţului Andrei. Preceptorul Dessalles, adus de el din Elveţia, îmbrăcase un surtuc de croială rusească şi-şi stâlcea limba ca să vorbească ruseşte cu slugile, dar rămăsese acelaşi pedagog îngust la minte, instruit, plin de virtuţi şi pedant. Bătrânul prinţ nu se

schimbase fiziceşte decât prin faptul că într-un colţ al gurii i se vedea un dinte lipsă; sufleteşte era acelaşi ca şi mai înainte, numai că privea cu o neîncredere şi mai răutăcioasă realitatea celor ce se întâmplau în lume. Nikoluşka singur crescuse şi se schimbase; se rumenise la faţă, cârlionţii i se făcuseră mai închişi la culoare şi, fără să aibă habar nici el de asta, atunci când râdea sau se bucura, ridica buzişoara de sus a guriţei lui drăgălaşe, întocmai cum făcea răposata mamă-sa, mica prinţesă. Numai el nu se supunea acestei legi a neclintirii în castelul fermecat şi adormit. Însă, deşi pe din afară toţi rămăseseră aceiaşi, raporturile lăuntrice dintre oamenii aceştia se schimbaseră mult de când nu-i mai văzuse prinţul Andrei. Membrii familiei erau împărţiţi în două tabere, străine una alteia, învrăjbite, care se uneau acum numai în faţa lui Andrei, schimbându-şi felul lor obişnuit de viaţă. De o parte a baricadei se aflau bătrânul prinţ, Bourienne şi arhitectul, de cealaltă, prinţesa Maria, Dessalles, Nikoluşka şi toate guvernantele şi dădacele.

Cât timp rămase el la Lâsâe Gorî, toţi luară masa împreună, dar nu se simţeau la largul lor niciunul, şi prinţul Andrei îşi dete seama că el e considerat aici oaspetele pentru care fac excepţie şi că prezenţa lui îi stingherea pe toţi. În timpul mesei din ziua sosirii sale, prinţul Andrei, simţind fără să vrea lucrul acesta, rămase tăcut; iar bătrânul prinţ, observând cât de nefirească era situaţia, tăcu şi el, la fel de morocănos şi, îndată după masă, se retrase în camerele lui. Când, în aceeaşi seară, prinţul Andrei veni la dânsul şi, dându-şi osteneala să-l înveselească, începu să-i povestească despre campania tânărului conte Kamenski, bătrânul prinţ apucă pe neaşteptate să-i vorbească de prinţesa Maria, criticând-o pentru că era superstiţioasă şi pentru că n-o iubea pe mademoiselle Bourienne, care, după cum spunea el, îi era singura fiinţă cu adevărat devotată.

Bătrânul prinţ mai spuse că, dacă e bolnav, e numai din cauza prinţesei Maria; că ea îl chinuieşte într-adins şi-l enervează; că i-l strică pe micuţul prinţ Nikolai cu alintările şi poveştile ei prosteşti. Bătrânul prinţ ştia prea bine că el e cel care-şi chinuieşte fiica şi care-i face viaţa grea, dar ştia de asemenea că nu putea să nu o chinuiască şi că ea merita asta. „De ce oare prinţul Andrei, care vede toate astea, nu-mi vorbeşte nimic de soră-sa? Gândea bătrânul. Adică ce crede el, că eu sunt un ticălos sau un bătrân nebun care m-am înstrăinat fără motiv de fiică-mea şi mi-am apropiat-o pe franţuzoaică? El nu înţelege, aşa că trebuie să-i explic, trebuie să audă şi el”, îşi zicea bătrânul prinţ. Şi începu să-i explice pricinile pentru care nu putea suferi firea nesăbuită a fiicei sale.

— Dacă mă întrebi dumneata, spuse prinţul Andrei, fără să se uite la tatăl său (era pentru prima oară în viaţă când îşi judeca părintele), eu n-aveam de gând să vorbesc despre asta; dar dacă mă întrebi, am să-mi spun sincer părerea în această privinţă. Dacă dăinuie neînţelegeri şi dezbinare între dumneata şi Maşa, eu nu pot, în nici un caz, s-o învinovăţesc pe ea; ştiu cât de mult te iubeşte şi te respectă. Dar dacă mă întrebi, continuă prinţul Andrei, iritându-se, căci în ultimul timp era veşnic gata să se irite, apoi n-am ce spune altceva decât că, dacă sunt neînţelegeri, pricina lor e doar femeia asta nemernică pe care n-ar fi trebuit să şi-o facă prietenă sora mea.

Bătrânul mai întâi îşi pironi ochii la fecioru-său şi îşi dezveli într-un zâmbet silit proaspăta lipsă a dintelui, cu care prinţul Andrei nu se putea deprinde.

— Ce fel de prietenă, dragul meu? Aha? V-aţi şi vorbit! Nu-i aşa?

— Slavă Domnului că pot pleca, răspunse prinţul Andrei pe un ton arţăgos şi aspru, dar dumneata m-ai provocat şi eu am spus şi voi spune totdeauna că prinţesa Maria nu-i vinovată, ci vinovaţi sunt… vinovată este franţuzoaica asta…

— A, osândeşti… osândeşti! spuse bătrânul cu voce stinsă şi, cum i se păru prinţului Andrei, fâstâcindu-se; dar după aceea sări deodată în sus şi strigă: Ieşi! Afară! Nici să nu mai calci pe-aici!

Prinţul Andrei voi să pornească îndată la drum, dar prinţesa Maria îl înduplecă să mai rămână încă o zi. În ziua aceea, prinţul Andrei nu-şi văzu tatăl, care nu ieşi din odaie şi nu îngădui nimănui să-i calce pragul, afară de mademoiselle Bourienne şi de Tihon, dar întrebă de câteva ori dacă i-a plecat feciorul. A doua zi, înainte de plecare, prinţul Andrei se duse în apartamentul băiatului său. Copilul, sănătos, cu păr buclat ca al maică-si, îi sări pe genunchi. Prinţul Andrei începu să-i povestească basmul cu Barbă-Albastră, dar se opri, dus pe gânduri, şi nu-l mai isprăvi. Se gândea nu la băieţaşul acesta drăguţ care era copilul lui şi pe care-l ţinea pe genunchi, ci la el însuşi.

Căuta cu groază şi nu găsea în sine nici urmă de căinţă pentru că îşi supărase tatăl, nici părere de rău pentru faptul că pleca de la dânsul certat (ceea ce i se întâmpla pentru întâia dată în viaţă). Mai important decât toate era pentru el faptul că, deşi căuta, nu mai putea găsi în sine sentimentul acela de duioşie pentru băiatul lui, sentiment pe care nădăjduise să şi-l redeştepte în suflet mângâind copilul şi luându-l pe genunchi.

— Hai, spune mai departe, ceru băiatul.

Prinţul Andrei nu-i răspunse; îl lăsă jos de pe genunchi şi ieşi din cameră.

Cum îşi părăsise ocupaţiile zilnice şi, mai ales, cum revenise la condiţiile vieţii lui de altădată, în care fusese pus şi pe vremea când se simţise fericit, tristeţea de a trăi îl cuprinsese iarăşi cu puterea ei de odinioară, şi atunci se sili să fugă cât mai grabnic de aceste amintiri şi să-şi găsească urgent ceva de lucru, orice-o fi.

— Chiar pleci, Andrei? Îl întrebă sora lui.

— Slavă Domnului că pot pleca, răspunse prinţul Andrei, şi-mi pare rău din suflet că n-o poţi face şi tu.

— De ce spui asta? Întrebă prinţesa Maria. De ce vorbeşti aşa tocmai acum, când pleci la războiul acesta îngrozitor şi când tata e atât de bătrân! Mademoiselle Bourienne mi-a spus că a întrebat de tine…

Cum începu să vorbească de lucrurile acestea, buzele prinseră să-i tremure şi o podidiră lacrimile. Prinţul Andrei îşi întoarse privirea de la ea şi începu să măsoare în lung şi-n lat odaia.

— Ah, Dumnezeule! Dumnezeule! Zise el. Şi când te gândeşti ce şi cine, ce fel de secături pot pricinui nefericirea oamenilor! Rosti el, cu o răutate care o sperie pe prinţesa Maria.

Ea înţelegea că, vorbind de oamenii pe care-i numise secături, el se gândea nu numai la mademoiselle Bourienne, care o făcuse nefericită pe ea, ci şi la omul care-i furase lui fericirea.

— André, un singur lucru te rog, te implor, spuse ea, apucându-l de braţ şi privindu-l cu ochi strălucitori, scăldaţi în lacrimi. Te înţeleg (şi prinţesa Maria îşi lăsă ochii în jos), să nu crezi că răul ţi-l fac oamenii. Oamenii nu-s decât uneltele Lui. Şi ea privi pe deasupra capului prinţului Andrei, cu privirea aceea sigură, cu care eşti deprins să te uiţi spre locul ştiut al unui portret. Suferinţa ne-o trimite El, nu oamenii. Oamenii sunt uneltele Lui, ei nu sunt vinovaţi. Dacă ţi se pare că are cineva vreo vină faţă de tine, uită şi iartă. Noi n-avem dreptul să pedepsim. Şi vei înţelege fericirea de a ierta.

— Dac-aş fi femeie, aşa aş face, Marie. Aceasta e o virtute a femeilor. Bărbatul însă nu trebuie şi nu poate să uite şi să ierte, spuse el şi, cu toate că până în clipa aceea nu se gândise la Kuraghin, toată ura de care nu se descărcase încă i se redeşteptă deodată în inimă. „De vreme ce prinţesa Maria mă imploră să iert, înseamnă că demult trebuia să pedepsesc”, îşi zise el.

Şi, fără să-i mai răspundă nimic, începu să se gândească de pe acum la clipa de răutăcioasă bucurie, când avea să-l

întâlnească pe Kuraghin, care (o ştia) se găsea în armata unde se ducea el.

Prinţesa Maria îşi imploră fratele să-şi mai amâne încă o zi plecarea şi-i spuse că ştie cât de nefericit ar fi bătrânul lor tată dacă Andrei ar pleca fără să se împace cu el; dar prinţul Andrei îi răspunse că el avea să se înapoieze probabil foarte curând din armată, că avea să-i scrie negreşit tatălui său şi că acum, cu cât îşi va prelungi şederea aici, cu atât conflictul se va adânci.

— Adieu, André! Rappelez-vous que les malheurs viennent de Dieu, et que les hommes ne sont jamais coupables566, fură ultimele cuvinte pe care le auzi de la soră-sa când îşi luă rămas-bun de la ea.

„Aşa trebuie să fie! Îşi zise prinţul Andrei, ieşind din aleea parcului casei părinteşti de la Lâsâe Gorî. Ea, sărmana fiinţă nevinovată, rămâne să fie mai departe chinuită de bătrânul acesta sărit din minţi. Bătrânul simte că e vinovat, dar nu se poate schimba. Băiatul meu creşte şi se bucură de viaţa în care va fi, la fel cu toţi ceilalţi oameni, înşelat sau înşelător. Eu plec în armată, pentru ce? Nici eu nu ştiu, şi ard de dorinţa de a întâlni omul pe care-l dispreţuiesc, pentru ca să-i dau prilejul să mă ucidă şi să-şi râdă de mine!” Şi odinioară viaţa se desfăşura în aceleaşi condiţii, dar pe atunci toate se legau între ele, pe când acum se năruise totul. Numai lucruri fără nici un sens şi fără nici o legătură i se perindau rând pe rând prinţului Andrei înaintea ochilor.

IX.

PRINŢUL ANDREI SOSI LA cartierul general al armatei către sfârşitul lui iunie. Trupele armatei întâi, cu care se afla împăratul, îşi aveau dispozitivul în tabăra fortificată de la Drissa; trupele armatei a doua se retrăgeau, căutând să facă joncţiunea cu armata întâi, de care – după cum se spunea – mari forţe franceze o despărţiseră. Toţi erau nemulţumiţi de mersul general al treburilor militare în armata rusă; însă, la pericolul unei invazii în guberniile

ruseşti nu se gândea nimeni şi nici nu-şi închipuia nimeni că teatrul de război ar putea fi mutat mai departe de pământul guberniilor poloneze din apus.

Prinţul Andrei îl găsi pe Barclay de Tolly, pe lângă care fusese numit, pe malul Drissei. Cum în împrejurimile taberei nu se afla nici vreun sat mare şi nici vreun târg, toată puzderia de generali şi curteni veniţi cu armata se împărţiseră pe la cele mai bune case ţărăneşti în satele de prin împrejurimi, cale de zece verste de o parte şi de alta a râului. Barclay de Tolly locuia la patru verste de cartierul general al împăratului. El îl primi cu răceală pe Bolkonski şi îi spuse sec, cu accentul său german, că va raporta de venirea lui suveranului, pentru a-i preciza misiunea, şi că, până atunci, îl roagă să rămână pe lângă cartierul său. Anatol Kuraghin, pe care prinţul Andrei credea că-l va găsi, nu era acolo; era la Petersburg şi vestea aceasta îl bucură pe Bolkonski. Preocupările centrului unui război uriaş în plină desfăşurare îl prinseră o vreme pe prinţul Andrei şi el fu bucuros să se mai elibereze de revolta pe care i-o trezea în suflet gândul la Kuraghin. În primele patru zile, cât nu avea încă nimeni nevoie de el, prinţul Andrei vizită toată tabăra fortificată şi, ajutat de cunoştinţele sale în materie şi de discuţiile cu oamenii de răspundere din tabără, încercă să-şi formeze o părere despre adevărata ei situaţie. Dar problema dacă această tabără fortificată are sau nu vreo valoare militară rămase nerezolvată pentru prinţul Andrei. El reuşise să-şi formeze din experienţa sa de militar convingerea că în materie de război nu are nici cea mai mică însemnătate planul cel mai bine chibzuit (aşa cum văzuse că s-a întâmplat la Austerlitz) şi că totul depinde de felul cum răspunzi la acţiunea neaşteptată şi de neprevăzut a inamicului, că totul depinde de felul cum e condusă acţiunea şi de omul care o conduce. Ca să-şi poată lămuri această ultimă chestiune, prinţul Andrei, folosindu-se de situaţia şi de relaţiile sale, căută să pătrundă caracterul căpeteniilor armatei – persoane şi partide care participau la

conducerea ei, şi trase pentru sine despre starea de fapte următoarele concluzii.

Când împăratul era încă la Wilna, armata fusese împărţită în trei: armata întâi, sub comanda lui Barclay de Tolly, a doua sub comanda lui Bagration şi a treia sub comanda lui Tormasov. Împăratul se afla cu armata întâi, nu însă în calitate de comandant suprem. În ordinele de zi se spunea că împăratul va fi împreună cu armata – nu că va comanda, ci numai că va fi împreună cu armata. Afară de aceasta, nu se afla pe lângă persoana suveranului un stat-major al comandantului suprem, ci doar un stat-major de cartier general imperial. Erau pe lângă el şeful statului-major imperial, generalul-intendent prinţ Volkonski, generali, generali-aghiotanţi, funcţionari diplomatici ruşi şi o mulţime de străini, dar nu formau un stat-major al armatei. În afară de aceştia, se mai aflau pe lângă împărat, fără misiuni determinate: Arakceev, în calitate de fost ministru de război; contele Benigsen, cel mai mare în grad dintre generali; marele duce Konstantin Pavlovici, ţareviciul; contele Rumianţev, cancelar; Stein, fost ministru al Prusiei; Armfeld, general suedez; Pfuel, autorul principal al planului campaniei; generalul-adjutant Paulucci, un emigrant sardinian, Wolzogen şi mulţi alţii. Cu toate că persoanele acestea se găseau pe lângă armată fără misiuni militare, totuşi se bucurau, prin situaţia lor, de oarecare influenţă şi, de multe ori, câte un comandant de corp de armată, ori chiar comandantul suprem, nu înţelegeau în ce calitate puneau întrebări sau dădeau sfaturi, în cutare sau cutare problemă, când Benigsen, când marele duce, când Arakceev, când prinţul Volkonski, şi nu puteau şti dacă din proprie iniţiativă sau în numele împăratului vine cutare ordin dat sub forma unui sfat şi dacă trebuie executat sau nu. Aceasta era însă doar situaţia aparentă, căci adevăratul rost pe care-l avea prezenţa împăratului şi a tuturor acestor persoane care-l înconjurau în calitate de curteni (şi în faţa unui împărat toţi se transformă în curteni) era de fapt clar

pentru toţi. Iată care era rostul: împăratul nu-şi luase titlul de comandant suprem, dar dispunea de toate armatele; cei cu care se înconjurase erau ajutoarele lui. Arakceev era omul său de încredere, care veghea asupra persoanei împăratului, executorul ordinelor lui şi păstrător al ordinei. Benigsen era moşierul autohton, omul din gubernia Wilna, care făcea onorurile de gazdă, însă în fond era şi un bun general, folositor pentru sfaturile pe care le-ar fi putut da şi, mai ales, pentru a fi la îndemână oricând, gata să-l înlocuiască pe Barclay. Marele duce se afla aici, pentru că aşa binevoise. Fostul ministru Stein era aici, pentru că era folositor ca sfetnic şi pentru că împăratul Alexandru îi preţuia foarte mult calităţile personale. Armfeld era un vrăjmaş înrăit al lui Napoleon şi un general încrezător în forţele sale, ceea ce avea totdeauna mare influenţă asupra împăratului Alexandru. Paulucci se afla aici pentru că era îndrăzneţ şi hotărât în vorbe. Generalii-adjutanţi erau aici pentru că trebuiau să fie oriunde era şi suveranul şi, în sfârşit – personajul principal – Pfuel se afla aici pentru că el întocmise planul de război împotriva lui Napoleon şi pentru că, făcându-l pe Alexandru să creadă în eficacitatea deplină a acestui plan, conducea de fapt războiul. Pe lângă Pfuel, mai era şi Wolzogen, care avea misiunea să transpună într-o formă mai inteligibilă ideile lui Pfuel, caustic teoretician de birou, orgolios până la dispreţ faţă de toţi ceilalţi.

Afară de personajele pomenite mai sus, ruşi şi străini (mai cu seamă străini, care, cu îndrăzneala caracteristică oamenilor aflaţi în treabă în ţara altora, veneau în fiecare zi cu câte o nouă şi neaşteptată propunere), mai erau şi o mulţime de alte personaje de mâna a doua, care se găseau lângă armată doar pentru că acolo le erau şi patronii.

Dintre tendinţele şi concepţiile lumii acesteia imense care se agita, strălucitoare şi mândră, în jurul suveranului, prinţul Andrei notă următoarele curente şi partide mai capabile să se afirme.

Primul partid îl forma Pfuel cu adepţii lui, teoreticieni ai războiului, care credeau că există o ştiinţă a războiului şi că această ştiinţă îşi are legile ei imuabile, cum sunt legea mişcării oblice, legea învăluirii şi aşa mai departe. Pfuel şi partizanii săi cereau retragerea în interiorul ţării, după legile exacte consemnate de aşa-zisa teorie a războiului, şi în orice abatere de la această teorie ei nu vedeau decât barbarie, lipsă de cultură militară sau rea-credinţă.

Din acest partid făceau parte principii germani, Wolzogen, Wintzingerode şi alţii, de predilecţie nemţi.

Partidul al doilea era opus celui dintâi. Aşa cum se întâmplă totdeauna, alături de o extremă era reprezentată şi cealaltă. Adepţii acestui partid erau acei care ceruseră, încă de la Wilna, invadarea Poloniei şi părăsirea oricărui plan dinainte conceput. Reprezentanţii acestui partid nu erau numai partizanii unei acţiuni îndrăzneţe; ei mai erau, pe lângă asta, şi reprezentanţii naţiunii, şi în consecinţă deveneau şi mai unilaterali în controversă. Erau ruşii: Bagration, Ermolov, pe atunci la începutul ascensiunii sale şi alţii. Atunci s-a răspândit celebra glumă a lui Ermolov, care ar fi cerut împăratului o favoare: înaintarea lui la rangul de neamţ. Oamenii acestui partid spuneau, după exemplul lui Suvorov, că nu mai e nevoie de chibzuit atâta şi de înţepat la hărţi cu acele, ci trebuie începută lupta şi lovit inamicul, ca să i se taie înaintarea către inima Rusiei şi să nu se dea trupelor prilej de demoralizare.

În cel de-al treilea partid, care se bucura de încrederea suveranului mai mult decât toate celelalte, intrau mai ales curteni, care ţineau calea de mijloc între cele două tendinţe. Reprezentanţii acestui partid, dintre care făcea parte şi Arakceev, în majoritate nu erau militari şi gândeau şi spuneau ceea ce spun de obicei oamenii care n-au convingeri proprii, dar care vor să dea impresia că ar avea. Ei spuneau că, fără îndoială, războiul, mai ales când e dus împotriva unui geniu ca Bonaparte (acum îl numeau iarăşi Bonaparte), cere cea mai profund chibzuită concepţie,

izvorâtă dintr-o adâncire serioasă a ştiinţei militare şi în privinţa aceasta Pfuel este genial; totodată însă nu se putea trece peste faptul că teoreticienii sunt adeseori unilaterali şi, de aceea, nu se poate pune bază în mod absolut pe ceea ce susţin ei şi trebuie dată ascultare şi spuselor părţii adverse, şi spuselor unor oameni practici şi încercaţi în arta războiului, ca dintre toate acestea să se aleagă o cale de mijloc. Adepţii acestui partid susţineau că trebuia menţinută tabăra de la Drissa conform planului lui Pfuel, dar că trebuiau schimbate celelalte mişcări de trupe. Deşi, în felul acesta, nu se putea atinge de fapt nici primul scop nici al doilea, adepţilor acestui partid li se părea că e mai bine aşa.

Al patrulea era curentul al cărui reprezentant mai cu vază nu era altul decât marele duce moştenitor al tronului – ţareviciul – care nu-şi putea uita dezamăgirea încercată la Austerlitz, unde, pornind ca la paradă în fruntea gărzii, cu chivără şi dolman, şi nutrind speranţa să-i strivească vitejeşte pe francezi, nimerise pe neaşteptate în linia întâi şi scăpase cu mare greutate din vălmăşagul general. Adepţii acestui partid aduceau în argumentele lor, şi calităţile, şi neajunsurile sincerităţii. Ei se temeau de Napoleon; vedeau în el forţa, îşi vedeau slăbiciunea şi declarau verde lucrul acesta. Ei spuneau: „Numai necazuri, ruşine şi prăpăd pot ieşi pentru noi din toate astea. Iată, am evacuat Wilna, am evacuat Vitebskul, vom evacua şi Drissa. Singurul lucru înţelept care ne-a mai rămas de făcut este să încheiem pacea şi asta cât se poate mai curând, până nu ne alungă şi din Petersburg!”, Opinia aceasta, foarte răspândită în sferele înalte ale armatei, îşi găsise susţinători şi la Petersburg, şi chiar în cancelarul Rumianţev, care, din alte motive politice, era de asemenea pentru încheierea păcii.

În al cincilea partid intrau partizanii lui Barclay de Tolly, care îl preţuiau pe acesta nu atât ca om, cât în calitate de ministru de război şi de comandant suprem. Ei spuneau: „Oricum ar fi el (totdeauna începeau aşa), dar e om capabil,

e cinstit, şi altul mai bun decât el n-avem. Daţi-i cu adevărat puterea în mână, căci războiul n-are cum să meargă bine fără o comandă unitară, şi vă va arăta el ceea ce poate face, aşa cum a mai arătat odată cine e, în Finlanda. Căci, dacă armata noastră e bine organizată şi puternică şi s-a putut retrage până la Drissa fără să sufere nici o înfrângere, aceasta o datorăm numai lui Barclay. Dacă este înlocuit acum Barclay cu Benigsen, totul e pierdut, pentru că Benigsen şi-a mai arătat odată incapacitatea în 1807."

Cei din partidul al şaselea, benigseniştii, spuneau, dimpotrivă, că nu era nimeni mai capabil şi mai încercat în războaie decât Benigsen şi că, orice ai face şi ai drege, tot la el trebuie să ajungi. Oamenii lui Benigsen demonstrau că toată retragerea noastră până la Drissa nu era decât o ruşinoasă înfrângere şi un şir nesfârşit de greşeli. „Cu cât vor face mai multe greşeli, cu atât mai bine va fi, spuneau ei, cel puţin vor înţelege mai curând că aşa nu mai poate merge. Şi este nevoie nu de un Barclay oarecare, ci de un om ca Benigsen, care şi-a arătat în 1807 măsura şi căruia însuşi Napoleon i-a dat dreptate; un om sub conducerea căruia să-ţi placă să fii, iar acest om nu poate fi decât Benigsen."

Din al şaptelea partid făceau parte personajele care roiesc întotdeauna prin preajma suveranilor, mai cu seamă prin preajma celor tineri, speţă din care în jurul împăratului Alexandru foiau o mulţime: fel de fel de generali şi de generali-aghiotanţi, devotaţi cu ardoare suveranului nu ca împărat, ci adorându-l în chip sincer şi dezinteresat ca om, aşa cum îl adorase Rostov în 1805. Vedeau într-însul nu numai toate virtuţile, ci suma tuturor calităţilor omeneşti. Aceste personaje, cu toate că admirau modestia împăratului care se dăduse în lături de la comanda armatei, îl condamnau totuşi pentru acest exces de modestie, neavând decât o singură dorinţă şi stăruind ca suveranul lor adorat să lase la o parte exagerata sa neîncredere în sine, să anunţe deschis că ia comanda armatei, să-şi formeze un

stat-major de comandant suprem şi, sfătuindu-se, acolo unde ar fi fost nevoie, cu teoreticieni şi oameni încercaţi în lupte, să-şi conducă singur armata, pe care numai acest fapt ar fi însufleţit-o în cel mai înalt grad.

A opta şi cea mai mare grupă de oameni, care prin mulţimea lor se raporta la ceilalţi ca nouăzeci şi nouă la unu, consta din oameni care nu doreau nici pace, nici război, nici mişcări ofensive, nici tabără defensivă, nici la Drissa sau oriunde în altă parte, nici pe Barclay, nici pe împărat, nici pe Pfuel şi nici pe Benigsen, ci doreau un singur lucru, unicul lucru esenţial: să tragă ei personal cât mai multe foloase şi să aibă cele mai mari satisfacţii. În această apă tulbure, în care se încrucişau şi îşi încâlceau iţele toate intrigile cu care ploua la cartierul general al împăratului, puteau reuşi o mulţime de lucruri, într-un chip cum în alte împrejurări nici prin gând nu i-ar fi putut trece cuiva. Unul, vrând doar să nu-şi piardă situaţia privilegiată, era azi de acord cu Pfuel, mâine cu potrivnicul acestuia, iar poimâine afirma că n-are nici o părere despre problema controversată, numai ca să fugă de răspundere şi să fie pe placul suveranului. Altul, în dorinţa de a trage foloase, căuta să atragă asupra-şi atenţia suveranului, susţinând în gura mare chiar lucrul la care făcuse aluzie împăratul în ajun, gâlcevindu-se şi strigând în consiliu, bătându-se cu pumnul în piept şi provocându-i la duel pe toţi cei care nu erau de aceeaşi părere, ca prin aceasta să se arate gata de a se jertfi pentru binele obştesc. Al treilea cerea pur şi simplu pentru sine, între două consilii şi în lipsa vrăjmaşilor săi, o indemnizaţie specială pentru serviciul său credincios, ştiind că acum nu era timpul să i se refuze. Al patrulea se nimerea mereu, ca din întâmplare, împovărat de lucrări, tot sub ochii împăratului. Al cincilea, pentru a-şi ajunge scopul demult urmărit, acela de a fi invitat la masa împăratului, demonstra cu înverşunare justeţea sau falsitatea unei păreri proaspăt puse în discuţie, aducând, în acest scop, argumente mai mult sau mai puţin puternice şi juste.

Toţi oamenii acestui partid vânau ruble, decoraţii şi ranguri şi în goană după ele nu făceau decât să pândească încotro bate vântul favoarei imperiale. Cum băgau de seamă că vântul favoarei suflă într-o direcţie oarecare, pe loc toată ceata asta de trântori ai armatei începea să sufle în aceeaşi parte, aşa că împăratului i-ar fi venit greu să-l abată în altă direcţie. În mijlocul acestei stări nedefinite, faţă de ameninţarea pericolului serios, care dădea oricărei probleme un caracter deosebit de îngrijorător, în mijlocul acestui vârtej de intrigi, de egoisme, de ciocniri între diferitele opinii şi sentimente, faţă de deosebirile de naţionalitate dintre toate aceste persoane – acest al optulea partid, cel mai mare ca număr, preocupat de interese personale, sporea încurcătura şi tulburarea generală. Nu se putea ridica vreo problemă nouă fără ca roiul acesta de trântori, ce nu apucase bine să dezbată tema anterioară, să nu dea pe loc năvală asupra noii probleme, întunecând şi asurzind cu bâzâitul lor glasurile celor ce vorbeau din inimă.

Din sânul tuturor acestor partide, chiar în timpul când sosi prinţul Andrei, se mai formase unul, al nouălea partid, care abia începea să-şi ridice glasul. Era partidul celor bătrâni şi înţelepţi, cu experienţă în treburile statului şi ascuţiţi la minte, oameni care, neluând partea vreuneia dintre opiniile acestea contradictorii, puteau privi obiectiv la tot ceea ce se petrecea pe la statul-major al marelui cartier general şi găsi mijloacele de ieşire din această stare de impreciziune, nehotărâre, încurcătură şi slăbiciune.

Partizanii acestui grup aveau – şi şi-o spuneau chiar – părerea că tot răul se datora mai ales prezenţei împăratului şi a curţii sale militare aici, prin preajma armatei; că se introdusese în armată acea nestatornicie nedefinită a raporturilor, convenţională şi şovăitoare, care o fi ea bună la curte, dar în armată e dăunătoare, că împăratul trebuie să domnească, nu să conducă armata; că singura ieşire din această situaţie este ca suveranul şi curtea lui să plece de

pe front; că singură prezenţa împăratului aici paralizează cincizeci de mii de oameni, necesari pentru a-i asigura paza personală, şi că cel mai slab comandant suprem, dacă va avea libertate de acţiune, va fi mai bun decât cel mai bun dintre comandanţi, legat de mâini şi de picioare datorită prezenţei şi autorităţii împăratului.

În aceeaşi epocă, în care prinţul Andrei se afla la Drissa fără nici o misiune, secretarul de stat Şişkov, unul dintre principalii reprezentanţi ai acestui partid, scrise împăratului o scrisoare pe care consimţiră s-o semneze şi Balaşov, şi Arakceev. În această scrisoare, folosindu-se de învoirea dată de împărat de a critica mersul general al treburilor, Şişkov propunea respectuos împăratului, sub motiv că poporul din capitală are nevoie să fie însufleţit pentru susţinerea războiului, să părăsească trupele.

Însufleţirea poporului de către împărat şi chemarea lui pentru apărarea patriei – acea însufleţire (în măsura în care ea a fost chiar produsul prezenţei împăratului la Moscova), care s-a dovedit a fi principala cauză a triumfului Rusiei, fu pretextul propus împăratului şi primit de el, drept motiv de a părăsi trupele.

X.

SCRISOAREA ACEASTA NU fusese încă înmânată împăratului, când Barclay îi comunică la masă lui Bolkonski că suveranul însuşi doreşte să-l vadă pentru a-i pune întrebări cu privire la Turcia şi că Prinţul Andrei urmează să se prezinte la cartierul lui Benigsen la ora şase seara.

În aceeaşi zi chiar, la cartierul împăratului fusese adusă vestea despre o nouă mişcare a lui Napoleon, mişcare care putea pune armata în pericol; dar până la urmă, această ştire se dovedi a fi fost neîntemeiată. Şi, în dimineaţa aceleiaşi zile, colonelul Michaud inspecta împreună cu împăratul fortificaţiile de la Drissa şi-i demonstra suveranului că această tabără fortificată, concepută de Pfuel şi considerată până atunci chef-d'oeuvre567 de

tactică, menită să-l piardă pe Napoleon – tabăra aceasta este o absurditate, este pieirea armatei ruseşti.

Prinţul Andrei sosi la cartierul generalului Benigsen, care ocupa un mic conac boieresc chiar pe malul râului. Nici Benigsen, nici împăratul nu erau acolo, însă Cernâşov, general-aghiotant al împăratului, îl primi şi îl înştiinţă că suveranul plecase împreună cu generalul Benigsen şi cu marchizul Paulucci să facă, pentru a doua oară în ziua aceea, inspecţia fortificaţiilor taberei de la Drissa, asupra eficacităţii cărora începuseră să aibă puternice îndoieli.

Cernâşov şedea cu un roman franţuzesc în mână la fereastra primei camere. Camera aceasta fusese altădată, pare-se, sală de recepţii; se mai afla încă în ea o orgă peste care erau aruncate nişte covoare, iar într-un colţ se afla patul pliant al aghiotantului lui Benigsen. Aghiotantul era acolo. Obosit, se vede, de vreun chefuleţ sau de lucru, şedea în aşternutul răvăşit şi moţăia. Din salonul cel mare două uşi duceau, una într-un fost salon şi cealaltă într-un cabinet. De după prima uşă se auzeau glasuri ce discutau nemţeşte şi, din când în când şi franţuzeşte. Acolo, în fostul salon, fusese convocat, după dorinţa împăratului, nu un consiliu de război (împăratului îi plăceau impreciziunile), ci un grup de câteva persoane, a căror părere, în împrejurările grele ale prezentului, el ar fi voit s-o cunoască. Nu era un consiliu de război, ci un fel de consiliu întrunit pentru lămurirea câtorva probleme pe care personal şi le punea împăratul. La acest semiconsiliu de război fuseseră invitaţi: generalul suedez Armfeld, generalul-adjutant Wolzogen, Wintzingerode, pe care Napoleon îl numise un supus francez fugit, Michaud, Toll, contele Stein – deşi n-avea nimic de-a face cu milităria – şi, în sfârşit Pfuel însuşi, care, aşa cum auzise prinţul Andrei, părea a fi la cheville ouvriere568 a întregii acţiuni. Prinţul Andrei avu prilejul să-l observe bine, deoarece Pfuel sosi îndată după el şi, în trecere spre salon, se opri un moment să schimbe o vorbă cu Cernâşov.

De la prima vedere, Pfuel, cu uniforma lui de general rus, prost croită, care-i stătea anapoda pe trup, ca un costum de bal mascat, i se păru prinţului Andrei cunoscut, cu toate că nu-l mai văzuse niciodată. Era în el câte ceva şi din Weyrother, şi din Mack, şi din Schmidt, şi din mulţi alţi generali teoreticieni germani pe care prinţul Andrei avusese prilejul să-i vadă în 1805; dar el era mai aparte decât aceştia toţi. Asemenea neamţ-teoretician, care să întrunească în persoana sa tot ce aveau caracteristic nemţii aceştia, nu mai avusese nicicând prinţul Andrei prilejul să vadă.

Pfuel, om nu prea înalt de stat şi foarte slab, era însă ciolănos, grosolan clădit, de o constituţie sănătoasă, cu şoldurile late şi omoplaţii mari. Faţa îi era foarte zbârcită şi ochii înfundaţi adânc în orbite. Părul, netezit probabil în grabă pe la tâmple, văzut din spate, îi era ciufulit ca la copii. Intră în cameră, uitându-se împrejur îngrijorat şi supărat, ca şi când i-ar fi fost frică de tot ce era în salonul acesta mare în care intrase. Ţinându-şi cu mişcări stângace sabia, se întoarse spre Cernâşov şi îl întrebă în nemţeşte unde era împăratul. Se vedea bine că ar fi avut mare chef să străbată cât mai repede odăile, să termine odată cu saluturile şi cu plecăciunile şi să se aşeze la lucru în faţa hărţii, unde se simţea la postul său. Dădu grăbit din cap la spusele lui Cernâşov şi surâse ironic, auzind de la el că împăratul inspectează fortificaţiile pe care însuşi el, Pfuel, le construise conform teoriei sale strategice. Bombăni ceva, ca pentru sine, cu o voce de bas, aşa cum vorbesc toţi nemţii îngâmfaţi: Dummkopf… sau: zu Grunde die ganze Geschichte… sau: s'wird was gescheites d'raus werden… 569 Prinţul Andrei nu stătu să audă tot şi dădu să treacă mai departe, dar Cernâşov îl opri şi-l prezentă lui Pfuel, subliniind că prinţul Andrei sosea din Turcia, unde campania se încheiase în chip atât de fericit. Pfuel de-abia se uită, nu atât la prinţul Andrei, cât dincolo de el şi prin el şi spuse râzând: „Da muss ein schöner taktischer Krieg

gewesen sein”570. Şi, surâzând dispreţuitor, trecu în camera din care se auzeau vocile.

Se vedea bine că Pfuel, şi aşa oricând dispus la înţepături ironice, era azi deosebit de enervat că îndrăznise cineva să-i inspecteze tabăra fără el şi s-o judece. Prinţul Andrei, datorită amintirilor sale de la Austerlitz, putu să-şi facă o imagine clară despre caracterul lui Pfuel chiar şi numai din această scurtă întâlnire. Pfuel era unul dintre oamenii iremediabil şi fără nici o nădejde de schimbare orgolioşi, până la fanatism, aşa cum numai nemţii pot fi şi asta anume fiindcă numai la nemţi îngâmfarea se întemeiază pe idei abstracte, pe noţiuni ştiinţifice, adică pe pretinsa cunoaştere a adevărului absolut. Francezul e îngâmfat pentru că se consideră irezistibil atât intelectual, cât şi fiziceşte, fermecător şi pentru bărbaţi ca şi pentru femei. Englezul e îngâmfat pentru că este cetăţean al celui mai bine organizat stat din lume şi de aceea, ca englez, ştie totdeauna ce trebuie să facă şi ştie că orice-ar face, ca englez, va fi, fără îndoială, bine făcut. Italianul e îngâmfat pentru că e agitat şi uită uşor şi de sine, şi de ceilalţi. Rusul e îngâmfat tocmai pentru că nu ştie de nimic şi nici nu vrea să ştie, pentru că nici nu crede că este cu putinţă să poţi şti ceva pe deplin. Neamţul e îngâmfat mai rău decât toţi şi e mai dur decât toţi şi mai nesuferit decât toţi, pentru că îşi închipuie că ştie adevărul, fiind în posesia ştiinţei, pe care a născocit-o singur, dar care pentru el este adevărul absolut. Un om de felul acesta era, evident, Pfuel. El îşi avea ştiinţa lui, teoria mişcărilor oblice, extrasă din istoria războaielor lui Frederic cel Mare, şi orice-ar fi întâlnit în istoria modernă a războaielor i se părea o absurditate, o barbarie, o ciocnire dezgustătoare, în care şi dintr-o parte, şi din alta se făceau atâtea greşeli, încât aceste războaie nu mai puteau fi numite războaie: ele cădeau în afara prevederilor teoriei şi, prin urmare, nu puteau servi ca obiect de cercetare ştiinţifică.

În 1806, Pfuel fusese unul dintre autorii planului acelui război care se încheiase cu Jena şi Auerstädt; dar în rezultatul acestui război el nu găsi nici cea mai mică dovadă a nevalabilităţii teoriei sale. Dimpotrivă, singura pricină a nereuşitei fuseseră, după părerea lui, abaterile de la teoria sa şi el spunea cu ironia veselă care-l caracteriza: „Ich sagte ja, dass die ganze Geschichte zum Teufel gehem werde”571. Pfuel era unul dintre acei teoreticieni care-şi iubesc atât de mult teoria, încât uită că rostul oricărei teorii este punerea ei în practică; din dragoste pentru teoria sa, el ura practica şi nu voia să ştie de dânsa. De insucces se bucura chiar, pentru că insuccesul – care se datora totdeauna abaterilor practicii de la teorie – nu făcea decât să-i dovedească justeţea teoriei sale.

Schimbă câteva cuvinte cu prinţul Andrei şi cu Cernâşov despre războiul actual, cu aerul omului care ştie dinainte că totul va merge cât se poate de prost şi că el nu este deloc nemulţumit de asta. Şuviţele de păr care-i atârnau nepieptănate pe ceafă şi tâmplele pieptănate în fugă spuneau destul de elocvent lucrul acesta.

Trecu în camera cealaltă şi îndată începu să se audă de acolo tonul ursuz al vocii lui de bas.

XI.

PRINŢUL ANDREI TOCMAI îl petrecea cu privirea pe Pfuel, când în cameră intră grăbit contele Benigsen, şi, dând din cap spre Bolkonski, fără să se mai oprească, trecu în cabinet să dea anumite ordine aghiotantului său. Împăratul avea să sosească îndată după el, şi Benigsen se zorise să ajungă mai înainte pentru ca să mai poată pregăti câte ceva şi să aibă timpul să-l primească. Cernâşov şi prinţul Andrei ieşiră la scară. Împăratul, cu figură de om obosit, descăleca. Marchizul Paulucci îi spunea ceva suveranului. Cu capul aplecat spre stânga, împăratul asculta cu un aer de nemulţumire ceea ce îi spunea cu deosebită înflăcărare Paulucci. Voind, probabil, să pună capăt discuţiei, împăratul porni înainte, însă italianul, roşu

la faţă şi agitat, uitând că nu se cade, veni după el, vorbind mai departe.

— Quant a celui qui a conseillé ce camp, le camp, de Drissa, spuse Paulucci, în vreme ce împăratul, care începuse să urce treptele, dete cu ochii de prinţul Andrei şi se uită la chipul lui, care i se părea necunoscut. Quant a celui, Sire, continuă Paulucci cu disperare, ca şi cum n-ar mai fi fost în stare să se stăpânească, qui a conseillé le camp de Drissa, je ne vois pas d'autre alternative que la maison jaune ou le gibet.572 Fără să-i dea ascultare, de parcă nici n-ar fi auzit vorbele italianului, împăratul, recunoscându-l pe Bolkonski, se întoarse cu bunăvoinţă spre el:

— Sunt foarte bucuros că te văd; treci dincolo, unde s-au adunat ceilalţi, şi aşteaptă-mă.

Împăratul trecu în cabinet. După el intrară prinţul Piotr Mihailovici Volkonski şi baronul Stein şi îndărătul lor uşile se închiseră. Prinţul Andrei, folosindu-se de permisiunea împăratului, intră împreună cu Paulucci, pe care-l cunoştea din Turcia, în salonul unde se întrunise consiliul.

Prinţul Piotr Mihailovici Volkonski era un fel de şef al stafului-major imperial. El ieşi din cabinet şi, aducând în micul salon un sul de hărţi, pe care le desfăşură pe masă, înşiră chestiunile asupra cărora dorea să asculte părerile domnilor care se adunaseră acolo. Era vorba de faptul că noaptea trecută fusese primită vestea (care s-a dovedit mai târziu a fi falsă) că francezii porniseră o acţiune de învăluire a taberei de la Drissa.

Cel dintâi începu să vorbească generalul Armfeld, care, pentru evitarea dificultăţilor ce se întrezăreau, propunea pe neaşteptate o poziţie cu totul nouă şi cu nimic explicabilă (afară doar de dorinţa de a se arăta şi el om de opinie), o poziţie la o parte de drumul Petersburgului şi al Moscovei unde, după părerea sa, trebuiau să se întâlnească trupele şi să aştepte unite inamicul. Se vedea că planul fusese demult întocmit de Armfeld şi că îl expunea acum nu atât cu scopul de a răspunde la problema care se punea, la care planul lui

de altfel nici nu răspundea, cât pentru a se folosi de prilejul ivit ca să-l expună. Planul lui era una dintre milioanele de propuneri care puteau fi făcute cu tot atâta temei ca şi altele atâta timp cât nu aveai nici o idee de întorsătura pe care o putea lua războiul. Câţiva îi dezaprobară părerea, alţi câţiva îi luară apărarea. Tânărul colonel Toll atacă cu mai multă înverşunare decât ceilalţi ideea generalului suedez şi, în toiul controversei, scoase din buzunarul de la şold un caiet, scris mărunt, pe care ceru permisiunea să-l citească. Într-un memoriu de mare amploare, Toll propunea un alt plan, cu totul opus atât planului lui Armfeld, cât şi planului lui Pfuel – planul campaniei. Paulucci, contrazicându-l pe Toll, propuse un plan de înaintare şi de atac, singurul care, după părerea lui, ne putea scoate din nesiguranţa şi capcana (aşa numea el tabăra de la Drissa) în care ne aflam. În timpul acestor discuţii, Pfuel şi tâlmaciul său Wolzogen (puntea lui spre relaţiile cu curtea) tăceau. Pfuel pufnea numai dispreţuitor şi îşi întorcea privirile în altă parte, voind să arate că el n-avea să se înjosească niciodată până la a replica ceva la prostiile pe care le auzea acum. Iar când prinţul Volkonski, care conducea dezbaterile, îl invită să-şi expună părerile, el se mulţumi să spună doar:

— Ce rost are să mă mai întrebaţi pe mine? Generalul Armfeld a propus o minunată poziţie cu spatele descoperit. Sau atacul propus von diesem italienischen Herrn, sehr schön573. Sau retragerea. Auch gut574. Ce mă mai întrebaţi pe mine? Zise el. Văd că ştiţi totul mai bine decât mine.

Dar când Volkonski, încruntându-se, spuse că-i cere părerea în numele împăratului, Pfuel se ridică şi, însufleţindu-se dintr-o dată, începu să vorbească:

— Aţi stricat tot, aţi încurcat tot, toţi aţi vrut să arătaţi că ştiţi mai mult decât mine şi acum tot la mine veniţi. Cum s-o dregem? N-avem ce drege. Trebuie îndeplinit totul întocmai după principiile propuse de mine, spuse el, bătând cu

degetele lui osoase în masă. În ce constă dificultatea? Fleacuri, Kinderspiel575.

Se apropie de hartă şi începu să vorbească repede, lovind ici-colo harta cu degetul lui uscat şi demonstrând că nici o întâmplare nu poate schimba toată utilitatea fortificaţiilor taberei din Drissa, că totul e prevăzut şi că, în cazul unor reale încercări de învăluire, inamicul ar fi, fără doar şi poate, nimicit.

Paulucci, care nu ştia nemţeşte, începu să-i pună întrebări în franţuzeşte. Wolzogen îi sări în ajutor şefului său, care vorbea prost franţuzeşte şi începu să-i traducă frazele, abia ţinându-se de Pfuel, care demonstra repede că totul, totul, nu numai ceea ce se întâmplase, ci totul, chiar şi ceea ce s-ar mai putea întâmpla de aci înainte, totul fusese prevăzut în planul său şi că, dacă acum întâmpinau greutăţi, toată vina era numai în faptul că planul nu fusese respectat cu exactitate. Râdea fără încetare ironic, demonstra, şi, în sfârşit, renunţă dispreţuitor să mai demonstreze, aşa cum renunţă matematicianul să-şi mai verifice prin proba diferitelor metode o problemă o dată dovedită ca fiind soluţionată exact. Wolzogen îl înlocui, continuând să expună în franţuzeşte ideile acestuia şi din când în când se întorcea către Pfuel: „Nicht wahr, Exzellenz?”576 Pfuel, asemenea omului care, înfierbântat în luptă, loveşte chiar şi într-ai săi, striga supărat la Wolzogen:

— Nun ja, wass soli denn da noch expliziert werden? 577

Paulucci şi Michaud săreau cu gura, în duet, la Wolzogen, vorbind franţuzeşte. Armfeld i se adresa în nemţeşte lui Pfuel. Toll îi explica ruseşte ceva prinţului Volkonski. Prinţul Andrei asculta tăcut şi observa.

Dintre toate aceste personaje, cel mai mare interes îl trezi în sufletul prinţului Andrei furiosul Pfuel, îndârjit şi îngâmfat până la absurd cum era. Singur el, din toţi cei de faţă se vedea că nu vrea nimic pentru dânsul şi nu purta ură nimănui, ci dorea un singur lucru: aducerea la îndeplinire a planului întocmit după teoria care-l costase ani

şi ani de muncă. Era ridicol, era nesuferit cu ironiile lui, dar în acelaşi timp îţi inspira fără să vrei respect prin nemărginitul său devotament faţă de idee. Afară de aceasta, în ceea ce spuseseră până acum toţi vorbitorii, cu excepţia lui Pfuel, era o trăsătură comună care nu existase la consiliul de război din 1805; trăsătura aceasta era acum, deşi tăinuită, o vizibilă teamă, o panică în faţa geniului lui Napoleon, o spaimă, care se dădea pe faţă în expresiile fiecăruia. I se atribuiau lui Napoleon toate posibilităţile, îl aşteptau din toate direcţiile şi numele lui temut servea ca să-şi dărâme unul altuia, rând pe rând, propunerile. Singur Pfuel s-ar fi zis că-l consideră şi pe el, pe Napoleon, tot atât de barbar ca pe oricare dintre adversarii teoriei lui. Dar, în afară de sentimentul stimei, Pfuel îi inspira prinţului Andrei şi un sentiment de milă. După tonul cu care i se adresau curtenii, după ceea ce-şi permisese Paulucci să spună împăratului şi, mai ales, după o anumită disperare pe care o trădau chiar ripostele lui Pfuel, se vedea bine că ştiau şi ceilalţi şi că însuşi Pfuel simţea cum i se apropie căderea. Şi, în ciuda îngâmfării şi ironiei lui dure, de neamţ arţăgos, Pfuel era de plâns aşa cum arăta, cu părul lins pe tâmple şi atârnând la ceafă în miţe dezordonate. Oricât ar fi ascuns el lucrul acesta sub masca indignării şi a dispreţului, se vedea bine ce disperat era de faptul că singura lui ocazie de a-şi verifica într-o acţiune de mari proporţii şi de a arăta lumii întregi temeinicia teoriei sale îi aluneca printre degete.

Dezbaterile continuară încă multă vreme şi, cu cât se prelungeau, cu atât discuţiile deveneau mai aprinse, ajungând până la strigăte şi până la chestiuni personale, şi cu atât mai greu era de tras vreo concluzie generală din toate cele spuse. Ascultând cele discutate în atâtea limbi diferite, propunerile, planurile, contestările şi strigătele tuturor, prinţul Andrei nu putea decât să se mire de ceea ce spuneau toţi. Gândurile care îl frământaseră demult, în timpul activităţii sale de militar, când ajunsese la concluzia că nu există şi nici nu poate exista vreo ştiinţă a războiului

şi că din pricina asta nu există şi nici nu poate exista nici un fel de aşa-zis geniu militar, lua acum pentru el un aspect desăvârşit, de vădit adevăr. „Ce teorie şi ce ştiinţă poate fi oare într-o acţiune ale cărei condiţiuni şi împrejurări nu sunt cunoscute şi nu pot fi delimitate şi în care forţa celor ce duc războiul poate fi şi mai puţin definită? Nimeni nu poate şi n-ar putea şti care va fi situaţia armatei noastre sau a inamicului până mâine, şi nimeni nu poate şti care este forţa uneia sau alteia dintre unităţi. Uneori, când nu se întâmplă să se afle în fruntea trupei un laş care să strige: „Suntem încercuiţi!„ şi s-o ia la fugă, ci e în fruntea trupei un om voios şi curajos, care strigă „Ura!„ un detaşament de cinci mii de oameni face cât unul de treizeci de mii, ca la Schöngraben; iar alteori, cincizeci de mii fug din faţa a opt mii, ca la Austerlitz. Ce fel de ştiinţă poate fi oare într-o acţiune în care, ca în orice acţiune practică, nimic nu poate fi delimitat şi totul depinde de o serie de împrejurări fără de număr, a căror însemnătate se defineşte într-o singură clipă, de care nimeni nu poate spune când are să se ivească. Armfeld spune că armata noastră e tăiată în două, iar Paulucci spune că noi am vârât armata franceză între două focuri; Michaud spune că neajunsul cel mare al taberei din Drissa este faptul că avem râul în spate, iar Pfuel susţine că tocmai în acest fapt stă forţa ei. Toll propune un plan. Armfeld propune altul; şi toate sunt bune şi toate sunt proaste, iar avantajele oricărei propuneri pot fi evidente numai în clipa când se va produce evenimentul. Şi de ce spun toţi: geniu militar? Oare geniu să fie omul care se pricepe să ordone la vreme un transport de pesmeţi şi să spună unuia să meargă la dreapta şi altuia la stânga? Numai pentru că militarii sunt învestiţi cu strălucire şi putere, iar masele de nemernici linguşesc puterea, atribuindu-i pe nedrept calităţi geniale, pot fi numiţi ei genii? Dimpotrivă, cei mai buni generali pe care i-am cunoscut sunt nişte proşti sau nişte zănatici. Cel mai bun e Bagration, a recunoscut-o însuşi Napoleon. Dar însuşi

Bonaparte! Îmi aduc aminte expresia de om mărginit şi mulţumit de sine pe care o avea pe câmpia de la Austerlitz. Un bun comandant nu numai că nu trebuie să fie geniu, sau să aibă cine ştie ce însuşiri deosebite, ci, dimpotrivă, trebuie să fie lipsit de cele mai înalte şi mai frumoase calităţi omeneşti: de dragoste, de poezie, de duioşie şi de iscoditoare îndoială filosofică. Trebuie să fie mărginit, ferm convins că ceea ce face el este foarte important (altfel nu l-ar mai răbda inima să facă) şi numai atunci va fi un viteaz căpitan de oşti. Ferească Dumnezeu să fie om, să iubească pe cineva, să-i fie milă, sau să se gândească dacă este sau nu este drept ce face! De altfel, e de înţeles pentru ce, încă din timpuri străvechi, s-a creat pentru dânşii această falsă teorie a geniilor: ei au puterea în mână. Meritul în reuşita acţiunii războiului le aparţine nu lor, ci acelor soldaţi care vor striga din rânduri: „Suntem pierduţi!„ sau vor striga: „Ura!„ Şi numai în rândurile soldaţilor poţi să serveşti cu încredinţarea că eşti folositor!”

Asta-şi spunea prinţul Andrei, ascultând dezbaterile, şi se deşteptă din gândurile lui abia când Paulucci îl strigă şi toţi se pregăteau să plece.

A doua zi, în timpul unei treceri în revistă, împăratul îl întrebă unde doreşte să servească, şi prinţul Andrei căzu pe veci în dizgraţia celor de la curte, prin faptul că nu ceru să rămână pe lângă persoana împăratului, ci ceru îngăduinţa de a servi în armata combatantă.

XII.

ÎNAINTE DE ÎNCEPUTUL campaniei, Rostov primi din partea părinţilor lui o scrisoare prin care, înştiinţându-l în puţine cuvinte de boala Nataşei şi de ruptura ei cu prinţul Andrei (ruptura aceasta i se explica prin refuzul Nataşei), ei îl rugau din nou să-şi dea demisia din armată şi să vină acasă. Primind această scrisoare, Nikolai nici nu se gândi să ceară concediu sau să demisioneze, dar le răspunse părinţilor săi că regretă boala Nataşei şi ruptura dintre ea

şi logodnicul ei şi că va face tot ce-i stă în putinţă pentru a le îndeplini dorinţa. Soniei îi scrisese separat.

„Adorată prietenă a sufletului meu, scria el, nimic, afară de onoare, nu m-ar fi putut împiedica să mă înapoiez la ţară. Dar acum, în pragul deschiderii ostilităţilor, aş trece drept un laş nu numai în ochii tuturor camarazilor mei, dar şi faţă de mine însumi, dacă aş pune mai presus de datorie şi de dragostea de patrie propria mea fericire. Dar este pentru cea din urmă oară când mai suntem despărţiţi. Crede-mă că în clipa în care se va sfârşit războiul, dacă voi mai fi în viaţă şi tu mă vei mai iubi, voi lăsa tot şi voi zbura la tine să te strâng pentru totdeauna la pieptul meu înflăcărat.”

Într-adevăr, numai începerea campaniei îl reţinuse pe Rostov, împiedicându-l să se înapoieze – aşa cum promisese – şi să se însoare cu Sonia. Toamna de la Otradnoe cu vânătorile ei şi iarna cu sărbătorile, precum şi dragostea Soniei îi deschiseseră perspectiva unor molcome bucurii rustice şi a unei vieţi tihnite, boiereşti, tot lucruri pe care nu le cunoscuse până atunci, dar care acum îl ademeneau. „O nevastă minunată, copii, o haită straşnică de copoi, zece-douăsprezece perechi de ogari iuţi, gospodărie, vecini, vreo funcţie la care aş putea aspira”, se gândea el. Dar acum începuse campania şi trebuia să rămână la regiment. Şi, de vreme ce aşa trebuia să fie, Nikolai Rostov, cu firea lui paşnică, era mulţumit şi cu viaţa pe care o ducea la regiment, viaţă ce izbutise să şi-o facă plăcută.

După ce venise din concediu şi fusese primit cu bucurie de tovarăşii săi, Nikolai fusese trimis în Ucraina pentru rechiziţii de cai şi adusese de acolo nişte exemplare extraordinare, fapt care-i făcuse multă plăcere şi-i adusese numai laude din partea superiorilor. În lipsa lui îi venise înaintarea la gradul de căpitan, iar când regimentul fu pus pe picior de război, cu efectivul mărit, i se încredinţă escadronul în care servise mai înainte.

Campania începu, regimentul se deplasă în Polonia, soldele începură să li se plătească îndoit, sosiră noi ofiţeri, oameni noi, cai şi, ceea ce era principalul, veselia şi voia bună, care vin odată cu începutul războiului, îi cuprinse pe toţi; iar Rostov, ştiindu-se bine văzut în regiment, se lăsă cu totul în voia plăcerilor şi intereselor milităriei, deşi ştia că, mai târziu sau mai curând, va trebui să le părăsească.

Din felurite şi complicate motive, unele de stat, altele politice şi tactice, armata se retrăsese din Wilna. Fiecare pas al retragerii era însoţit, la cartierul general, de un complicat joc de interese, raţionamente şi pasiuni. Dar pentru husarii regimentului Pavlogradski, acest marş de retragere pe timp frumos, de vară, cu provizii din belşug, era lucrul cel mai simplu şi mai plăcut. N-aveau decât să se îngrijoreze, să deznădăjduiască şi să facă intrigi cei de la cartierul general; cei din armata de front nici nu-şi puneau măcar întrebarea de ce şi încotro merg. Iar dacă regretau că se retrăgeau, era numai pentru că trebuiau să părăsească o casă cu care se obişnuiseră sau o poloneză frumuşică. Şi dacă totuşi îi trecea cuiva prin cap că lucrurile stau prost, atunci, aşa cum se cuvine să facă orice bun militar, cel căruia îi trecuse asta prin minte căuta să fie cât mai vesel şi să nu se mai gândească la mersul general al lucrurilor, ci numai la treburile sale cele mai urgente. La început cantonaseră voioşi lângă Wilna, făcuseră cunoştinţă cu moşieri polonezi, aşteptaseră şi primiseră inspecţiile împăratului şi ale altor înalţi comandanţi. Pe urmă primiseră ordin să se retragă la Swiencjany şi să nimicească toate proviziile care n-ar fi putut fi luate. Husarii îşi aminteau de Swiencjany numai pentru că fusese tabăra beţiilor, cum îi spunea întreaga armată acestui cantonament, şi pentru că la Swiencjany plouase cu plângeri împotriva trupelor care, folosindu-se de ordinul de a rechiziţiona provizii, luau drept provizii caii, trăsurile şi covoarele panilor polonezi. Rostov îşi amintea de Swiencjany pentru că în prima zi după intrarea în acest

târguşor fusese nevoit să-şi schimbe vagmistrul şi nu se mai putuse înţelege cu niciunul dintre oamenii săi din escadron, beţi toţi, care puseseră, fără învoirea lui, mâna pe cinci butoaie de bere veche. De la Swiencjany se retraseră iară şi iară până la Drissa, iar de aici începură să se retragă mai departe, spre graniţele Rusiei.

La 13 iulie pavlogrădenilor le fu dat să ia parte pentru prima oară la o acţiune serioasă.

În noaptea de 12 iulie, în ajunul luptei, era o furtună mare cu ploaie şi cu grindină. Vara anului 1812 s-a remarcat în general prin furtunile ei.

Două escadroane ale regimentului Pavlogradski se aflau în bivuacuri în mijlocul unui lan de secară dată în pârg, dar culcată cu totul la pământ de cai şi vite. Ploua cu găleata, şi Rostov, împreună cu tânărul ofiţer Ilin, protejatul lui, şedeau într-un bordei înjghebat în pripă. Un ofiţer din regimentul lor, cu mustăţile lungi ce treceau de conturul obrajilor, întorcându-se de la comandament şi fiind surprins de ploaie, intră la Rostov.

— Vin de la comandament, conte, ai auzit de isprava lui Raevski?

Şi ofiţerul îi povesti amănuntele luptei de la Saltanovo, aşa cum le aflase la comandament.

Rostov, zgribulit, cu umerii adunaţi, cu apa şurluindu-i pe sub guler, trăgea din lulea şi asculta fără interes, uitându-se din când în când la tânărul Ilin, ofiţerul care se ghemuise lângă el. Ofiţerul, un băietan de vreo şaisprezece ani, abia intrat în regiment, era acum pentru Nikolai ceea ce fusese el pentru Denisov cu şapte ani în urmă. Ilin se străduia să-l imite întru totul pe Rostov şi se îndrăgostise de el ca o femeie.

Zdrżinski, ofiţerul cu mustăţi de două ori mai lungi decât trebuie, povestea emfatic cum zăgazul de la Saltanovo devenise un adevărat Termopile rusesc şi cum pe zăgazul acesta generalul Raevski săvârşise o faptă de arme vrednică de antichitate. Zdrżinski povesti fapta lui Raevski,

care-şi dusese cei doi fii la stăvilar, sub înfiorătoarea ploaie de foc şi pornise împreună cu dânşii la atac. Rostov ascultă povestea şi nu numai că nu spuse nimic care să arate că împărtăşeşte entuziasmul lui Zdrżinski, dar, dimpotrivă, îşi luă chiar un aer de om care se ruşinează de ceea ce i se spune, deşi n-avea de gând să-l contrazică. Rostov ştia din experienţa sa personală după campania de la Austerlitz şi cea din 1807, mai întâi că toţi cei care-şi povestesc isprăvile din război mint întotdeauna, aşa cum şi el minţea când povestea; în al doilea rând, avea acum atâta experienţă, încât să ştie că în luptă lucrurile se petrec cu totul altfel decât ni le putem închipui şi povesti. Şi de aceea nu-i plăcuse povestirea lui Zdrżinski şi nu-i plăcuse nici Zdrżinski însuşi, care, cu mustăţile lui lungi, se apleca, aşa cum îi era obiceiul, până aproape de faţa aceluia cu care vorbea, şi-l prinsese acum pe Rostov la strâmtoare, acolo în bordei. Rostov tăcea şi se uita la el… Mai întâi de toate pe acest zăgaz luat cu asalt trebuie să fi fost, de bună seamă, atâta zăpăceală şi înghesuială, încât, dacă Raevski şi-a scos într-adevăr feciorii în faţă, faptul acesta n-a putut avea efect decât cel mult asupra a vreo zece oameni din imediata lor apropiere, îşi zicea Rostov; ceilalţi nici n-ar fi putut vedea cum şi cu cine înainta Raevski pe stăvilar. Dar chiar şi cei care vedeau lucrul acesta n-au putut găsi în el un imbold prea puternic, căci ce le păsa lor de duioasele sentimente părinteşti ale lui Raevski, când acolo era în joc pentru fiecare propria lui piele? Şi, pe urmă, nu de faptul că era cucerit sau nu era cucerit zăgazul de la Saltanovo depindea soarta patriei, aşa cum ne-au învăţat la şcoală că a depins la Termopile. Va să zică, ce rost mai avea un asemenea sacrificiu? Şi, la o adică, de ce să-ţi mai amesteci şi copiii în război? „Eu nu numai că nu l-aş fi dus pe frate-meu Petea, dar chiar şi pe Ilin, care mi-e străin, dar e băiat bun, m-aş face luntre şi punte să-l pun undeva la adăpost”, continuă Rostov să-şi spună, ascultându-l pe Zdrżinski. Dar nu-şi dădu în vileag gândul: îşi avea şi în privinţa aceasta

experienţa lui. Ştia că povestirea aceasta contribuia la glorificarea armelor noastre şi că, de aceea, trebuia să aibă aerul că nu se îndoia defel. Ceea ce şi făcu.

— Dar suntem leoarcă, zise Ilin, care prinsese de veste că lui Rostov nu-i plăcea povestirea lui Zdrżinski. Şi ciorapii, şi cămaşa, toate-s ude; uite, sub mine-i lac! Mă duc să caut un adăpost. Parcă s-a mai potolit ploaia.

Ilin ieşi şi Zdrżinski plecă şi el.

După vreo cinci minute, Ilin, lipăind prin noroi, dădu buzna în bordei.

— Ura! Rostov, hai repede! Am găsit! Uite, colea, la vreo două sute de paşi este o cârciumă, ai noştri s-au şi strâns acolo. Ne mai zvântăm şi noi puţin; e şi Maria Ghenrihovna.

Maria Ghenrihovna era nevasta medicului de regiment, o nemţoaică tânără şi frumuşică, cu care doctorul se însurase în Polonia. Fie din lipsă de mijloace, fie pentru că nu voia să se despartă în luna de miere de tânăra lui soţie, doctorul o purta pretutindeni cu el, după regiment, şi gelozia lui devenise obiectul de glumă obişnuit al ofiţerilor regimentului de husari.

Rostov îşi aruncă pelerina pe umeri, îl strigă pe Lavruşka să-l urmeze cu lucrurile şi porni cu Ilin prin ploaia care se mai potolise, mai lunecând prin noroi, mai lipăind de-a dreptul prin bălţoace, în bezna străpunsă din când în când de fulgere îndepărtate.

— Rostov, unde eşti?

— Aici. Al naibii mai fulgeră! Îşi strigau ei unul altuia.

XIII.

ÎN CÂRCIUMA, ÎN FAŢA CĂREIA aştepta brişca doctorului, se şi adunaseră vreo cinci ofiţeri. Maria Ghenrihovna, o nemţoaică blondă şi durdulie, într-o scurteică şi cu bonetă de noapte, şedea pe laviţa lată, în colţul din faţă. Bărbatul ei, doctorul, dormea la spatele ei. Rostov şi Ilin intrară în cameră, întâmpinaţi cu strigăte de veselie şi hohote de râs.

— Măi! Dar la voi e chef, nu glumă, spuse Rostov râzând.

— Dar voi ce păziţi?

— Frumoşi mai sunteţi. Ia uitaţi-vă cum curge apa de pe ei. Numai să nu ne udaţi salonul!

— Vedeţi să nu murdăriţi rochia Mariei Ghenrihovna, spuseră câteva voci.

Rostov şi Ilin se grăbiră să caute un colţişor unde să-şi poată schimba hainele ude fără să jignească pudoarea Mariei Ghenrihovna. Încercară să treacă dincolo de peretele despărţitor ca să se îmbrace, dar cămăruţa strâmtă era ocupată în întregime de trei ofiţeri care jucau cărţi pe o ladă goală, la lumina unei lumânări, şi care nu se învoiră pentru nimic în lume să cedeze locul. Maria Ghenrihovna le cedă temporar una din fustele ei, ca să le slujească de paravan, şi îndărătul acestui paravan improvizat, Rostov şi Ilin, ajutaţi de Lavruşka venit cu bagajele, îşi scoaseră hainele ude şi-şi puseră altele uscate.

Făcură foc în soba dărăpănată. Găsiră o scândură pe care o puseră pe două şei şi o acoperiră cu o pătură de cal, mai găsiră şi un mic samovar, apăru o cutie de zahăr şi o jumătate de sticlă de rom, aşa că, rugând-o pe Maria Ghenrihovna să facă pe gazda, se îngrămădiră toţi în jurul ei. Care-i oferi o batistă curată ca să-şi şteargă mânuţele, care-i puse sub picioarele micuţe dolmanul ca să n-o tragă umezeala, care-şi atârnă mantaua în fereastră ca să nu fie curent, care, în sfârşit, începu să alunge muştele de pe faţa doctorului, ca să nu i se trezească bărbatul.

— Daţi-i pace, zise Maria Ghenrihovna, cu un zâmbet sfios şi fericit, doarme el şi aşa, destul de bine, după o noapte de nesomn.

— Nu se poate, Maria Ghenrihovna, răspunse un ofiţer, trebuie să ne punem bine cu doctorul. Cine ştie ce se mai întâmplă şi i-o fi şi lui, poate, milă de mine când mi-o veni vremea să-mi taie mâna sau piciorul.

Pahare nu se aflau decât trei şi apa era aşa de tulbure, încât n-aveai cum să ştii când era ceaiul tare şi când era slab, iar în samovar nu intra apă decât pentru şase pahare în cap; cu toate astea, era cu atât mai plăcut să-ţi capeţi pe

rând, după vechimea în grad, paharul cuvenit, din mânuţele dolofane cu degetele bondoace şi cu unghiile nu chiar curate, ale Mariei Ghenrihovna. Toţi ofiţerii, după câte părea, erau într-adevăr îndrăgostiţi de Maria Ghenrihovna în seara aceea. Până şi cei care jucau cărţi, înghesuiţi după peretele despărţitor, lăsară curând jocul şi trecură lângă samovar, ca să se supună stării de spirit generale şi să facă şi ei curte Mariei Ghenrihovna. Femeia, văzându-se înconjurată de atâţia tineri distinşi şi curtenitori, strălucea de fericire, oricât s-ar fi silit să ascundă lucrul acesta şi oricât de vizibil ar fi tresărit, cu sfială, la fiecare mişcare a soţului care-şi vedea mai departe de somn, la spatele ei.

Lingură n-aveau decât una, pe când zahăr era din belşug, numai că n-aveau cu ce să amestece în pahar, aşa că se hotărî ca ea să amestece pe rând zahărul în ceaiul fiecăruia. Rostov, primindu-şi paharul, turnă în el rom şi o rugă pe Maria Ghenrihovna să amestece.

— Doar n-o să-l bei fără zahăr? Zise ea, zâmbind întruna, ca şi cum tot ce-ar fi spus ea sau tot ce-ar fi spus ceilalţi era plin de haz şi cu multe alte înţelesuri.

— N-am nevoie de zahăr; mie mi-e destul să amesteci dumneata cu mânuţa dumitale.

Maria Ghenrihovna se învoi şi începu să caute lingura pe care o şi înşfăcase cineva.

— Cu degeţelul dumitale, Maria Ghenrihovna, zise Rostov, va fi şi mai gustos.

— Frige! Zise Maria Ghenrihovna, roşind toată de plăcere.

Ilin luă o găleată de apă şi, picurând în ea câţiva stropi de rom, veni la Maria Ghenrihovna, rugând-o să i-o amestece cu degetul.

— Asta-i ceaşca mea, spuse el. Numai vârâţi-vă un degeţel în ea, şi o beau toată!

Când apa din samovar fu băută în întregime, Rostov puse mâna pe cărţi şi propuse Mariei Ghenrihovna o partidă de rigi. Traseră la sorţi, ca să se aleagă cine trebuie să-i fie pereche Mariei Ghenrihovna. Condiţiunile jocului, propuse

de Rostov, prevedeau că acel care ieşea rigă să aibă dreptul de a săruta mânuşiţa Mariei Ghenrihovna, iar cel ce rămâne popa prostul să fie obligat să încingă din nou samovarul pentru doctor, când se va scula din somn.

— Bine, dar dacă iese Maria Ghenrihovna rigă? Întrebă Ilin.

— Ea şi-aşa e regină! Iar porunca ei, lege!

Jocul abia începuse când dindărătul Mariei Ghenrihovna se ivi capul ciufulit al doctorului. Nu mai dormea demult, trăsese cu urechea la ceea ce vorbeau ei şi nu găsise, se vede, nimic vesel, hazliu sau distractiv în tot ce spuneau şi făceau. Era posomorât şi mahmur. Nu se salută cu ofiţerii. Se mulţumi să se scarpine în cap şi, cum n-avea pe unde trece, le ceru să-i facă loc. Nu apucă să iasă din cameră că toţi ofiţerii izbucniră în hohote puternice de râs, iar Maria Ghenrihovna se înroşi până la lacrimi şi asta o făcu să apară şi mai încântătoare în ochii tuturor ofiţerilor. Înapoindu-se din curte, doctorul spuse nevesti-si (care încetase să mai zâmbească fericită şi, aşteptând speriată să audă ce-i va spune, se uita ţintă la el) că ploaia contenise şi că trebuiau să meargă, să se culce în trăsură, căci altfel li se vor fura toate lucrurile.

— Trimit eu un soldat, doi să facă de planton! Zise Rostov. Ce-ţi veni, doctore?

— Fac chiar eu de planton! Spuse Ilin.

— Nu se poate, domnilor! Dumneavoastră oţi fi sătui de somn, dar eu n-am dormit de două nopţi, zise doctorul şi se aşează încruntat lângă nevastă, aşteptând să se termine partida.

La vederea mutrei posomorâte a doctorului, care căta pieziş la nevastă-sa, pe ofiţeri îi apucă şi mai tare râsul şi cei mai mulţi dintre ei nu se mai putură ţine să nu izbucnească în hohote, grăbindu-se să găsească pretexte plauzibile pentru veselia aceasta. Când doctorul plecă, luându-şi nevasta, şi se duse cu ea la culcare în trăsurică, ofiţerii se culcară şi ei în cârciumă, învelindu-se cu

mantalele încă ude, dar trecu mult până să adoarmă, tot vorbind între ei şi aducându-şi aminte de posomoreala doctorului şi de veselia soţiei lui; din când în când câte unul dădea fuga în curte ca să aducă veşti despre ceea ce se petrece sub coviltirul trăsuricii. În câteva rânduri îşi trase Rostov mantaua peste cap şi încercă să adoarmă, dar cine ştie ce observaţie a vreunuia din ei îl făcea să intre iar în vorbă, discuţia reîncepea şi râsul copilăresc, voios şi gratuit îi cuprindea din nou pe toţi.

XIV.

PE LA ORELE TREI, NIMENI NU adormise încă atunci când se ivi un vagmistru cu ordinul de plecare spre târgul Ostrovna.

Continuând să flecărească şi să râdă cu hohote, ofiţerii începură să se pregătească în grabă de drum; samovarul cu apă murdară fu din nou încins. Dar Rostov, fără să mai aştepte ceaiul, plecă spre escadronul lui. Se lumina de ziuă; ploaia stătuse şi acum norii se împrăştiau. Era umezeală şi frig, mai ales că hainele nu se uscaseră încă. Ieşind din cârciumă, şi Rostov, şi Ilin se uitară, amândoi, în lumina zorilor, la trăsurica doctorului, cu poclitul ei de piele strălucind de ploaie, şi văzură sub poclit picioarele doctorului, şi mai în fund, pe pernele trăsurii, boneta soţiei lui; li se auzea răsuflarea egală, de oameni adormiţi.

— Zău că e foarte drăguţă, îi spuse Rostov lui Ilin, care venea după el.

— O minune de femeie! Răspunse cu seriozitatea celor şaisprezece ani ai săi Ilin.

Într-o jumătate de ceas, escadronul era încolonat în mijlocul drumului. Comanda: „încălecaţi!” răsună, şi soldaţii, făcându-şi semnul crucii, săriră pe cai. Rostov, ieşind în fruntea escadronului, comandă: „Marş”, şi husarii, în zgomotul copitelor ce pleoscăiau prin noroiul drumului, porniră câte patru, zăngănind din săbii şi vorbind domol între ei, în urma coloanelor de infanterie şi a unei baterii de artilerie, pe drumul larg, plantat pe margini cu mesteceni.

Vântul gonea fâşii de nori albaştri-liliachii, înroşiţi de răsăritul soarelui. Se lumina din ce în ce. Începuse să se vadă bine iarba aceea creaţă care se găseşte întotdeauna pe marginea drumurilor de ţară, încă udă de ploaia din ajun. Crengile aplecate ale mestecenilor, ude şi ele, se legănau în vânt şi scuturau pieziş picături luminoase. Se desluşeau din ce în ce mai limpede chipurile soldaţilor. Rostov mergea alături de Ilin, care nu se despărţea de dânsul, călărind mai spre marginea drumului, între două rânduri de mesteceni.

În campanie, Rostov îşi permitea să călărească nu pe un cal de front, ci pe unul căzăcesc. Şi bun cunoscător, şi mare amator de cai, el îşi făcuse repede rost de un roib de Don, lat în greabăn, cuminte şi iute, cu care nimeni nu-l întrecea. Să călărească pe acest cal era pentru Rostov o desfătare. Se gândea la cal, la dimineaţa aceea, la nevasta doctorului, şi nici prin gând nu-i treceau primejdiile ce-l aşteptau.

Altădată, când pleca la luptă, îi era teamă; acum însă, Rostov n-avea nici cel mai mic simţământ de frică. Nu faptul că s-ar mai fi deprins cu focul (căci cu primejdia nu te poţi deprinde niciodată) îl făcea să nu se teamă, ci faptul că învăţase să-şi strunească sufletul în faţa pericolului. Se obişnuise, când pornea la atac, să se gândească la orice afară de ceea ce părea mai interesant în momentul acela decât toate celelalte: primejdia care-l pândea. Oricâte sforţări făcuse, oricât se acuzase singur de laşitate, în primele luni ale serviciului militar n-o putea face, dar reuşise să ajungă aici odată cu trecerea anilor, şi lucrul acesta venise de la sine. Acum mergea călare alături de Ilin, printre mesteceni, rupând din când în când câte o frunză de pe ramurile care-i veneau la îndemână şi atingând arareori cu pintenul coastele calului, sau dând câteodată husarului din spatele său, fără să se întoarcă, luleaua stinsă – şi asta cu atâta calm şi nepăsare de parcă ar fi ieşit la plimbare. Îl apuca mila când se uita la chipul tulburat al lui Ilin, care vorbea mult şi agitat; cunoştea din experienţă starea aceea

chinuitoare de aşteptare a groazei şi a morţii, în care se afla stegarul, şi ştia că nimic, în afară de trecerea timpului, nu-l putea vindeca.

De îndată ce se ivi soarele pe dunga de cer limpede dintre nori şi marginea zării, vântul se linişti, ca şi cum n-ar mai fi îndrăznit să tulbure dimineaţa aceasta de vară, atât de minunată după ploaie; tot mai picurau stropi de apă de pe crengi, dar drept în jos, şi totul se liniştise. Soarele răsări în întregime, arătându-se la orizont, şi dispăru într-un nor îngust şi lung, care-l ascunse. După câteva minute soarele se ivi, şi mai luminos, la marginea de sus a norului. Totul era acum numai lumină şi strălucire. Şi odată cu lumina, ca un răspuns dat strălucirii ei, departe, în faţă, bubuiră tunurile.

Rostov n-apucă bine să socotească depărtarea de la care se auzeau bubuiturile, când dinspre Vitebsk sosi în galop un aghiotant al contelui Osterman-Tolstoi cu ordinul ca husarii să înainteze la trap.

Escadronul ocoli infanteria şi bateriile de artilerie, care grăbeau de asemenea pasul, coborî într-o vale şi, după ce trecu printr-un sat pustiu, din care locuitorii fugiseră, urcă iarăşi un deal. Caii începură să facă spume, iar oamenii se aprinseră la faţă.

— Stai, alinierea! Se auzi în fruntea divizonului ordinul comandantului.

— La stânga, la pas, înainte, marş! Răsună comanda în faţă.

Şi husarii trecură pe linia trupelor, în flancul stâng al poziţiei, şi se postară îndărătul ulanilor, care se aflau în prima linie. În dreapta se afla infanteria, în coloană strânsă: erau rezervele; ceva mai sus, pe deal, în razele piezişe şi puternice ale soarelui dimineţii, se vedeau în zare, prin limpezimea văzduhului, tunurile noastre. Mai departe de vâlcea se vedeau coloanele şi tunurile inamicului. În vâlcea se auzea cum prima noastră linie intrase în luptă şi se hărţuia voioasă cu vrăjmaşul.

Lui Rostov i se umplu sufletul de bucurie, ca de sunetele celei mai vesele muzici, la auzul zgomotelor acestora, de multă vreme nemaiauzite. Trap-ta-ta-tap! Se auziră, când răzleţ, când repede, una după alta, câteva pocnituri. Apoi totul se linişti, dar iarăşi începură nişte pârâituri ca de pocnitori, pe care-ar călca cineva.

Husarii statură aproape o oră pe loc. Începu şi canonada. Contele Osterman trecu însoţit de suita sa pe lângă escadron, se opri, vorbi ceva cu comandantul regimentului şi porni mai departe, la deal, spre locul unde erau tunurile.

Cum plecă Osterman, în rândurile ulanilor se auzi comanda:

— În coloană de atac, alinierea!

Infanteria din faţa lor se despărţi în două, ca să facă loc cavaleriei. Ulanii se mişcară din loc, fluturându-şi fanioanele lăncilor şi porniră în trap la vale, spre cavaleria franceză, care se arătase la poalele dealului dinspre stânga.

De îndată ce se lăsară ulanii la vale, husarilor li se dădu ordinul să se deplaseze spre deal şi să servească de acoperire bateriei. În timp ce husarii luau locul ulanilor, din primele linii începură să le vină în zbor, vâjâind, şi şuierând, dar fără să-i nimerească, gloanţe trase de departe.

Şuieratul lor, pe care demult nu-l mai auzise Rostov, îl bucură şi îl întări şi mai tare decât bubuitul tunurilor. Îndreptându-se în şa, el cercetă cu privirea câmpul de luptă, care de aici de pe deal i se desfăşura pe de-a-ntregul în faţa ochilor şi luă parte cu tot sufletul la mişcările ulanilor. Ulanii se repeziră ca fulgerul asupra dragonilor francezi, totul se învălmăşi într-un nor de fum şi, peste vreo cinci minute, ulanii se retraseră în galop nu pe locul de unde plecaseră, ci puţin mai la stânga. Printre uniformele portocalii ale ulanilor, călări pe cai roibi, şi în urma lor, se vedeau bine, în grupuri mari, uniformele albastre ale dragonilor francezi şi caii lor suri.

XV.

CU OCHIUL LUI AGER DE vânător, Rostov observă printre cei dintâi uniformele albastre ale dragonilor francezi ce-i urmăreau pe ulanii noştri. Tot mai aproape şi mai aproape de el goneau cetele dezorganizate de ulani şi dragonii francezi care-i urmăreau. Acum se putea desluşi cum omuleţii aceştia – aşa păreau văzuţi de pe deal – se ciocneau şi se depăşeau unii pe alţii, mişcând din mâini ori din săbii.

Rostov se uita ca la o vânătoare cu hăitaşi la cele ce se petreceau în faţa lui. Simţea cu toată fiinţa sa că dacă ar fi dat acum iureş cu husarii lui în dragonii francezi, aceştia n-ar mai fi rezistat; dar, dacă era vorba să-i lovească, lucrul acesta trebuia făcut chiar atunci, în clipa aceea; altfel ar fi putut fi prea târziu. Se uită în jurul său. Căpitanul, care se afla alături, nu-şi lua nici el ochii de la cavaleria din vale.

— Andrei Sevastianâci, zise Rostov, îi snopim dacă…

— Frumoasă lovitură ar fi, spuse căpitanul, chiar, de ce să nu…

Rostov, fără să mai asculte până la capăt, smuci frâul calului, galopă în fruntea escadronului şi, până să apuce a da comanda, tot escadronul, care încerca aceeaşi stare sufletească, se azvârli după dânsul. Rostov nu ştia nici el cum şi de ce făcuse lucrul acesta. Îl făcuse aşa cum acţiona la vânătoare, fără să se gândească, fără să-şi facă planuri. Văzuse dragonii aproape, galopând în dezordine, şi ştia că nu vor rezista, ştia că asta era o clipă hotărâtoare, care nu se mai întoarce dacă o lasă să-i scape. Gloanţele vâjâiau şi şuierau în jurul lui atât de îmbietor şi calul i se smucea înainte cu atâta putere, încât el nu se putuse stăpâni. Dăduse pinteni calului, strigase comanda şi, în aceeaşi clipă, auzind în urma sa tropotul de cai al escadronului desfăşurat în trap întins, începu să-şi dea drumul devale, spre dragoni. Abia ajuns la poalele dealului, escadronul îşi schimbă pe nevrute trapul într-un galop, care se înteţea pe măsură ce ei se apropiau de ulanii lor şi de dragonii francezi, care galopau pe urmele acestora. Dragonii erau

acum la doi paşi. Cei din frunte, văzând husarii, începură să ia calea întoarsă, iar cei de la urmă se opriră pe loc. Exact cu sentimentul cu care tăia la vânătoare calea unui lup, Rostov, slobozind cu totul frâul calului său de Don, îşi înteţi galopul ca să taie drumul rândurilor de dragoni francezi ce călăreau în dezordine. Un ulan se opri, altul, care rămăsese pe jos, se aruncă la pământ ca să nu fie strivit, un cal fără călăreţ se amestecă printre husari. Aproape toţi dragonii francezi se retrăgeau acum, în galop. Rostov, alegându-şi unul dintre ei, călare pe un cal sur, se luă după dânsul. În drum sări peste un tufiş; calul lui, cal de nădejde, zbură peste el şi, abia mai ţinându-se în şa, Nikolai văzu că în câteva clipe îşi va ajunge duşmanul pe care şi-l alesese drept ţintă. Francezul acesta, un ofiţer pe cât îl arăta uniforma, gonea din răsputeri, aplecat în şa şi izbindu-şi calul sur cu sabia. O clipă mai târziu, calul lui Rostov izbi cu pieptul crupa surului şi numai cât nu-l doborî; în aceeaşi clipă, Rostov, fără să ştie nici el pentru ce, ridică sabia şi izbi cu ea în ofiţerul francez.

În clipa în care făcu aceasta, lui Rostov îi pieri dintr-o dată tot avântul. Ofiţerul căzu, nu atât din pricina loviturii de sabie, care-l răni se uşor la braţ, mai sus de cot, cât din cauza ciocnirii calului şi de frică. Rostov, ţinându-şi calul în frâu, îşi căută cu privirea duşmanul, să vadă pe cine învinsese. Ofiţerul francez de dragoni sărea într-un picior pe lângă cal; celălalt picior îi rămăsese agăţat în scară. Clipind din ochi cu spaimă, ca şi cum s-ar fi aşteptat din clipă în clipă la o nouă lovitură, ofiţerul se uită în sus, către Rostov, încreţindu-şi fruntea, cu o expresie de groază. Chipul lui palid şi stropit de noroi, chip de om blond şi tânăr, cu gropiţă în bărbie şi cu ochi albaştri luminoşi, departe de a se potrivi cu un câmp de luptă, nu era un chip de vrăjmaş, ci un chip de om obişnuit să stea mai mult în casă. Până să hotărască Rostov ce va face cu el, ofiţerul strigă: „Je me rends!”578 Pripindu-se, căuta să-şi scoată piciorul din scară, dar nu izbutea şi-şi aţintise asupra lui

Rostov ochii lui albaştri speriaţi. Câţiva husari sosiţi la galop îi descurcară piciorul şi-l săltară în şa. Pretutindeni, husarii îşi găsiseră de lucru cu câte un dragon: unul era rănit, dar, cu toată faţa lui plină de sânge, nu voia să-şi dea calul; altul călărea în crupă lângă husar, pe care-l cuprinsese cu braţele, al treilea încăleca, ajutat de un husar, pe calul acestuia. Din faţă, infanteria franceză venea în pas alergător, trăgând focuri de armă. Husarii o luară repede la trap, înapoi, cu prizonierii lor. Rostov se întoarse şi el cu ceilalţi, cuprins de nu ştiu ce sentiment neplăcut, care făcea să i se strângă inima. Ceva tulbure şi nelămurit, ce nu-şi putea explica în nici un chip, îl cuprindea când se gândea la ofiţerul luat prizonier şi la lovitura pe care i-o dăduse.

Contele Osterman-Tolstoi îi întâmpină pe husarii care se întorceau, îl chemă pe Rostov la el, îi mulţumi şi îi spuse că va raporta împăratului fapta sa eroică şi că va cere să i se dea crucea sfântului Gheorghe. Când fu chemat la contele Osterman, Rostov – amintindu-şi că atacul fusese dat fără ordin – era pe deplin convins că şeful îl cheamă spre a-l pedepsi pentru fapta-i arbitrară. De aceea, cuvintele măgulitoare ale lui Osterman şi promisiunea că va fi decorat ar fi trebuit să-l surprindă cu atât mai plăcut pe Rostov; dar acelaşi sentiment neplăcut şi tulbure continua să-i apese sufletul. „Ce m-o fi apăsând oare pe conştiinţă? Se întrebă el, plecând de lângă general. Ilin? Nu, el e întreg şi teafăr. M-am făcut de ruşine cu ceva? Nu, nu-i nici asta. Altceva îl chinuia ca o remuşcare. Da, da, ofiţerul francez cu gropiţă în bărbie, îmi aduc bine aminte cum mi s-a oprit mâna îndată ce am ridicat-o.”

Rostov văzu un convoi de prizonieri şi porni în galop după ei, ca să-şi vadă francezul cu gropiţa în bărbie. În uniforma lui ciudată, acesta călărea un cal de corvoadă de-al husarilor şi se uita neliniştit împrejur. Rana lui de la braţ aproape că nu se putea numi rană. El îi zâmbi prefăcut lui Rostov şi făcu din mână spre el în semn de salut. Rostov tot aşa se simţea, stingherit şi parcă ruşinat de ceva. Toată ziua

aceea, ca şi următoarea, prietenii şi tovarăşii lui băgară de seamă că Rostov nu era nici supărat, nici plictisit, ci posac, dus pe gânduri şi adâncit în el însuşi. Bea fără plăcere, făcea tot ce putea ca să rămână singur şi se tot gândea la ceva.

Nu-şi putea lua gândul de la fapta asta strălucită a lui, care, spre mirarea sa, îi adusese crucea sfântului Gheorghe şi îi crease chiar o faimă de viteaz; dar un lucru nu putea pricepe cu nici un chip: „Aşadar, se tem şi ei, şi încă mai vârtos decât ai noştri, se gândea el. Aşadar, tocmai asta este ceea ce se numeşte eroism? Şi, oare, am făcut eu asta pentru patrie? Şi cu ce-i vinovat el, omul acesta cu gropiţă şi cu ochi albaştri? Cum s-a mai speriat! Credea că am să-l ucid? Ce-mi folosea să-l fi ucis? Mi-a tremurat mâna. Şi pentru asta mi s-a dat crucea sfântului Gheorghe. Nimic nu pricep, nimic!”

Dar până să-şi întoarcă Nikolai pe o parte şi pe alta întrebările acestea, care şi aşa nu-i dădeau răspuns clar la problema: ce şi de ce îl frământa în aşa hal, roata norocului se învârti în cariera sa, aşa cum se întâmplă adesea, spre folosul lui. După atacul de la Ostrovna, fu avansat, i se dădu comanda unui batalion de husari şi, de câte ori era nevoie de un ofiţer viteaz, lui i se dădeau misiuni.

XVI.

ÎNDATĂ CE PRIMI VESTEA că Nataşa e bolnavă, contesa Rostova, încă slăbită şi nu pe deplin însănătoşită, îl luă pe Petea, împreună cu toate slugile casei şi veni la Moscova; aşa se făcu că familia Rostovilor se mută de la Maria Dmitrievna în casa lor, stabilindu-se cu totul la Moscova.

Boala Nataşei era atât de serioasă, încât spre fericirea ei şi spre fericirea părinţilor, gândurile în legătură cu pricina acestei boli, cu fapta ei şi cu ruperea logodnei, trecură pe planul al doilea. Era atât de bolnavă, încât nu se mai puteau gândi la partea ei de vină în tot ceea ce se întâmplase, când ea nu mai mânca, nu mai dormea şi slăbea văzând cu ochii, tuşea tare şi, cum lăsau doctorii să se înţeleagă, era în

primejdie de moarte. Nu se mai putea gândi nimeni acuma la altceva decât la salvarea ei. Doctorii veneau puzderie la Nataşa, o examinau singuri sau făceau consult cu alţi medici, vorbeau mult, şi pe franţuzeşte, şi pe nemţeşte, şi pe latineşte, se criticau unii pe alţii şi prescriau fel de fel de medicamente, bune la toate bolile pe care le ştiau ei, dar nici unuia dintre ei nu-i trecea prin cap ideea simplă că n-aveau de unde cunoaşte boala ei, boala de care suferea Nataşa, aşa cum nu poate fi cunoscută nici o boală dintre câte pot cădea pe capul omului într-o viaţă: căci fiecare om viu îşi are particularităţile sale, ba îşi are întotdeauna în el o boală a sa, deosebită, nouă, complicată, necunoscută de medicină, care nu-i nici boală de plămâni, nici de ficat, nici de piele, nici de inimă, nici de nervi şi aşa mai departe, cum stă scris în cărţile de medicină, ci o boală care constă într-una dintre nenumăratele combinaţii de suferinţe ale acestor organe. Ideea asta simplă nu le putea trece prin minte doctorilor (tot aşa cum nu-i poate trece vrăjitorului prin cap gândul că nu poate vrăji), fiindcă acesta era în viaţă rolul lor, să lecuiască; fiindcă, altfel, de ce primeau ei bani? Şi fiindcă pentru treaba asta îşi pierduseră ei cei mai frumoşi ani ai vieţii. Dar ceea ce este mai important, gândul acesta nu le putea da prin cap doctorilor, fiindcă ei vedeau că sunt, fără îndoială, utili, şi erau într-adevăr utili pentru toţi cei din casa Rostovilor. Erau utili nu pentru că o puneau pe bolnavă să înghită tot felul de medicamente, vătămătoare în cea mai mare parte (răul acesta nu se făcea prea mult simţit, căci substanţele vătămătoare i se dădeau în doze mici), dar erau utili, necesari, indispensabili (cauză pentru care sunt şi vor fi cât va fi lumea, lecuitori imaginari, vrăjitoare, homeopaţi) pentru că satisfăceau cerinţele sufleteşti ale bolnavei şi ale oamenilor care o iubeau pe bolnavă. Ei dădeau satisfacţie acelei veşnice nevoi omeneşti de nădejde într-o uşurare, nevoii de a fi compătimit şi de a vedea că se face pentru el ceva, pe care o simte orice om cât suferă. Ei dădeau satisfacţie acelei veşnice nevoi umane

– care, în forma ei cea mai primitivă, se observă la copii – nevoia de a-şi mângâia locul lovit. Copilul se loveşte şi fuge numaidecât în braţele mamei sau dădacei, pentru ca să i se sărute şi să i se alinte locul dureros şi se simte într-adevăr uşurat atunci când locul unde-l doare îi este sărutat sau mângâiat. Copilul nu crede că oamenii mai puternici şi mai înţelepţi decât el n-ar avea mijloacele să-i aline durerea. Şi nădejdea lui că va fi uşurat, şi exprimarea compătimirii celorlalţi în timpul cât mama îi freacă cucuiul, îl liniştesc. Tot astfel şi doctorii îi erau folositori Nataşei, pentru că-i alintau şi-i sărutau bubuţa, încredinţând-o că-i trece durerea acuşica, cum s-o duce vizitiul la farmacia din strada Arbat şi-o cumpăra de o rublă şi şaptezeci de copeici prafuri şi pilule puse într-o cutiuţă frumoasă, şi prafurile acestea vor fi negreşit, din două în două ceasuri, nici mai mult, nici mai puţin, băute de bolnavă în apă fiartă.

Ce s-ar fi făcut Sonia, contele şi contesa, dacă ar fi trebuit să stea şi să se uite, fără să ia nici o măsură, dacă n-ar fi fost pilulele care trebuiau luate la ore fixe, băuturile călduţe, chifteluţele din piept de găină şi toate amănuntele regimului prescris de doctor, a căror respectare constituia o preocupare şi avea darul să liniştească pe cei din jurul bolnavei? Cum ar fi suportat oare contele boala iubitei lui fiice, dacă n-ar fi ştiut că îl costă mii de ruble boala Nataşei şi că lui nu-i pare rău de-ar fi să cheltuiască şi alte mii, numai să-i fie ei de folos; dacă n-ar fi ştiut că, în cazul când Nataşa nu s-ar face totuşi bine aşa, avea să mai cheltuiască, fără să-i pară rău, şi alte mii ca s-o ducă în străinătate şi să facă acolo consult de medici; dacă nu ar fi avut putinţa să povestească cu lux de amănunte cum Métivier şi Feller n-au putut pune diagnosticul, cum Friese l-a pus, iar Mudrov i-a ghicit şi mai bine boala? Ce s-ar fi făcut contesa, dacă n-ar fi putut să se certe din când în când cu bolnava, pentru că nu respectă întru totul prescripţiile doctorului?

— Aşa n-ai să te mai faci bine niciodată, spunea ea, uitându-şi de necaz până şi durerea ei, dacă n-ai să-l asculţi

pe doctor şi n-ai să iei la vreme doctoriile! Nu te juca cu boala, când mâine poţi da într-o pneumonie, spunea contesa şi în pronunţarea acestui cuvânt pe care nu-l înţelegea nici ea îşi găsea o mare consolare.

Ce s-ar fi făcut Sonia, dacă n-ar fi avut conştiinţa împăcată de faptul că, în primele zile, nu se dezbrăcase trei nopţi în şir, numai ca să poată fi gata în orice clipă să îndeplinească întocmai toate cele prescrise de medici şi că acum nu dormea nopţi de-a rândul ca să nu scape ceasurile când trebuia să-i dea Natașei pilulele prea puţin vătămătoare din cutiuţa aurie. Până şi Natașa, ea, care spunea că nu-i poate folosi nici un fel de doctorie şi că toate astea nu-s decât prostii, până şi ea se bucura când vedea că se fac pentru dânsa atâtea sacrificii şi că era silită să ia doctorii la ore anumite. Îi făcea bine chiar şi faptul că putea, călcând prescripţiile medicilor, să demonstreze că nu crede în vindecare şi că nu ţine la viaţă.

Doctorul venea zilnic, îi lua pulsul, o punea să scoată limba şi, fără să dea nici o atenţie chipului de fiinţă zdrobită al Natașei, glumea cu ea. Pe urmă, însă, după ce trecea în camera de alături şi contesa alerga cu sufletul la gură după el, doctorul îşi lua o atitudine gravă, dădea îngândurat din cap şi spunea că, deşi primejdia nu era încă îndepărtată, el are totuşi încredere în efectul acestui ultim medicament prescris, dar că trebuie aşteptat şi văzut; că boala e mai mult sufletească, dar că totuşi…

Contesa îi strecura discret în mână o monedă de aur, căutând să ascundă parcă faptul acesta de sine însăşi, şi de doctor, apoi se întorcea de fiecare dată în camera bolnavei cu sufletul împăcat.

Simptomele bolii Natașei constau în faptul că nu mânca, dormea prea puţin, tuşea şi nu ieşea niciodată din toropeală. Doctorii cereau ca bolnava nu care cumva să rămână fără de ajutor medical şi, de aceea o ţineau la oraş, în aer îmbâcsit. Aşa se face că, în vara anului 1812, Rostovii rămaseră la Moscova.

Cu tot numărul mare de pilule, picături şi prafuri, înghiţite din borcănaşele, sticluţele şi cutiuţele din care madame Schoss, amatoare de asemenea nimicuri, adunase o colecţie considerabilă, cu toate că-i lipsea viaţa de ţară, cu care fusese obişnuită, tinereţea îşi ceru drepturile; durerea Nataşei începu să se îngroape într-un strat de impresii din viaţa ei de până atunci, încetă să-i mai apese atât de chinuitor inima, începu să treacă în domeniul amintirilor şi încetul cu încetul ea se vindecă trupeşte.

XVII.

NATAŞA ERA ACUM MAI împăcată, nu şi mai voioasă însă. Nu numai că fugea de toate prilejurile de a se bucura, ivite-n jurul ei – baluri, plimbări, concerte, teatru – dar nu râdea măcar o dată, fără ca după râs să n-o podidească lacrimile. Nici să cânte nu mai putea. Cum începea să râdă sau prindea să cânte aşa, de una singură, o îneca plânsul: lacrimile căinţei, lacrimile zilelor frumoase şi curate, care nu se mai întorc, lacrimile părerilor de rău pentru faptul că-şi pierduse atât de inutil tinereţea, care i-ar fi putut fi atât de fericită. Râsul şi mai ales cântecul i se păreau o impietate faţă de suferinţa ei. La cochetărie nu-i mai stătea gândul; de altfel, nici n-avea nevoie să se abţină. Acum spunea şi simţea că, în epoca aceasta, pentru ea toţi bărbaţii erau întocmai ca măscăriciul Nastasia Ivanovna. O strajă lăuntrică îi interzicea cu stricteţe orice bucurie. Nu mai era în ea nimic din ceea ce făcuse altădată interesul vieţii ei, nimic din viaţa aceea de fetiţă, fără griji şi plină de speranţe. Mai des şi cu mai multă durere îşi amintea ea lunile de toamnă, vânătorile, pe unchiul şi sărbătorile Crăciunului, petrecute împreună cu Nicolas la Otradnoe. Ce n-ar fi dat să poată întoarce îndărăt măcar o zi din timpurile acelea! Dar aceste bucurii erau din rândul celor pierdute pentru totdeauna. N-o înşelase atunci presentimentul că senzaţia aceea de libertate şi intensă bucurie de a trăi n-avea să se mai întoarcă niciodată. Totuşi, trebuia să trăiască.

Era o mângâiere pentru ea gândul că departe de a fi mai bună decât alţii, aşa cum îşi închipuise altădată, era dimpotrivă mai rea şi mai păcătoasă decât toţi oamenii de pe lume. Dar asta nu-i era de ajuns! Ştiind lucrul acesta, ea se întreba: „Ce va mai fi de aici încolo?” Iar acest „de aici încolo” nu-i spunea nimic. Nu mai avea nici o bucurie în viaţă, dar viaţa îşi depăna firul mai departe. Nataşa se străduia cât putea să nu fie nimănui povară şi nimănui piedică. Dar pentru ea însăşi n-avea nevoie de nimic. Se îndepărtase de toţi ai casei şi doar alături de fratele ei, Petea, se simţea uşurată; uneori, când era cu el între patru ochi, râdea. Aproape că nu mai ieşea din casă, iar dintre cei care le veneau în vizită, doar de unul singur, de Pierre, era bucuroasă. Într-adevăr, greu s-ar fi putut purta cineva mai delicat, mai atent şi în acelaşi timp mai serios, decât se purta cu ea contele Bezuhov. Nataşa simţea inconştient toată gingăşia purtării lui şi de aceea îi plăcea să stea cu el mai mult decât cu oricine. Dar nu mergea până la a-i fi recunoscătoare pentru această delicateţă. Nimic frumos din partea lui Pierre nu i se părea rezultatul unei sforţări pe care el ar fi făcut-o. Pentru Pierre, era parcă un lucru atât de firesc să fie bun cu toată lumea, încât ea nu-i vedea nici un merit în bunătatea aceasta. Câteodată, Nataşa băga de seamă încurcătura şi stângăcia lui Pierre în faţa ei, îndeosebi atunci când el se temea ca nu cumva vreun amănunt al discuţiei să redeştepte în ea vreo amintire neplăcută. Ea băga de seamă lucrul acesta şi îl punea pe socoteala bunătăţii şi timidităţii lui ştiute, care, cum îşi închipuia Nataşa, trebuie să se fi manifestat faţă de toată lumea la fel cum se manifesta faţă de ea. După cuvintele acelea neaşteptate, spuse într-o clipă de mare tulburare, greu s-ar fi putut purta cineva mai delicat, mai atent şi i-ar cere în genunchi mâna şi iubirea – Pierre nu mai spusese nici o vorbă despre sentimentele lui faţă de Nataşa şi pentru ea era vădit că vorbele acelea, care-i aduseseră pe atunci atâta mângâiere, fuseseră spuse aşa cum spui, fără

să te gândeşti, o vorbă bună unui copil care plânge, o vorbă fără nici un sens şi numai ca să-l alinţi. Nu doar că Pierre era om însurat, dar Nataşa simţea, în cel mai înalt grad, între ea şi el puterea nestăvilită a barierelor morale, care lipsiseră în raporturile ei cu prinţul Kuraghin, şi nu-i trecuse prin cap măcar o dată că din relaţiile cu Pierre ar putea cumva ieşi o dragoste a ei, sau, cu atât mai puţin a lui, sau barem soiul acela de gingaşă şi poetică prietenie ce se leagă uneori între un bărbat şi o femeie, prietenie din care cunoştea câteva exemple.

Pe la sfârşitul postului de Sân-Petru, Agrafena Ivanovna Belova, o vecină a Rostovilor de la Otradnoe, veni la Moscova ca să se închine sfinţilor protectori ai oraşului. Ea îi propuse Nataşei să se împărtăşească, şi Nataşa se agăţă bucuroasă de ideea aceasta. Împotriva opreliştilor medicale de a ieşi din casă prea de dimineaţă, Nataşa se hotărî să-şi pregătească sufletul nu aşa cum şi-l pregăteau Rostovii de obicei, adică ascultând trei slujbe acasă la ei, ci aşa cum şi-l pregătea Agrafena Ivanovna, adică fără să scape niciuna măcar dintre vecerniile, liturghiile, sau utreniile dintr-o săptămână încheiată.

Contesei, această râvnă a Nataşei îi fu pe plac; în inima ei, după insuccesul îngrijirilor medicale, contesa trăgea nădejde că rugăciunea va fi de mai mare ajutor decât medicamentele şi, deşi cu frică şi pe ascuns de medici, ea consimţi să satisfacă dorinţa Nataşei şi o lăsă în grija doamnei Belova. Agrafena Ivanovna se înfiinţa la trei noaptea ca s-o trezească pe Nataşa şi, de cele mai multe ori, o găsea tot fără să fi dat ochii-n gene. Nataşa se temea să n-o fure cumva somnul tocmai la vremea utreniei. Se spăla în grabă şi, îmbrăcându-se smerită cu cea mai urâtă rochie a ei şi cu o pelerină învechită, ieşea, tremurând în răcoarea dimineţii, pe uliţele pustii, în lumina fantomatică a zorilor. După sfatul Agrafenei Ivanovna, Nataşa nu se ducea să se grijească la biserica din parohia ei, ci la o biserică al cărei preot, cum susţinea evlavioasa doamnă Belova, ducea

o viaţă deosebit de aspră şi înălţătoare. În biserică era totdeauna puţină lume; Nataşa şi doamna Belova se aşezau la locul lor obişnuit, în faţa icoanei Maicii Domnului, pictată în absida stângă, şi un sentiment nou, de smerenie faţă de ceva mare şi necuprins, o năpădea pe Nataşa când se uita, în ceasul acela neobişnuit al dimineţii, la chipul înnegrit al Maicii Domnului, luminat şi de făcliile care ardeau dinaintea icoanei, şi de zorile revărsate din golul ferestrei, şi când asculta cântările slujbei, pe care se străduia să le urmărească şi să le înţeleagă. Când le înţelegea, simţirea ei proprie se adăuga cu nuanţele ei rugăciunii, iar când nu înţelegea, îi era şi mai dulce gândul că dorinţa de a înţelege totul nu-i decât trufie, că a înţelege totul e cu neputinţă, că nu-i nevoie decât să crezi şi să te laşi în voia lui Dumnezeu, care – ea simţea aceasta – îi călăuzea sufletul. Se închina, făcea mătănii, şi când nu înţelegea ceva, se ruga lui Dumnezeu, îngrozită de nemernicia ei, s-o ierte, s-o ierte pentru toate şi să fie milostiv cu ea. Rugăciunile în care punea mai mult suflet erau rugăciuni de căinţă. Şi, întorcându-se acasă dis-de-dimineaţă, când nu întâlnea în drum decât zidarii care se duceau la lucru şi rândaşii care măturau străzile, câtă vreme prin case toţi dormeau încă, Nataşa încerca un sentiment nou pentru ea, sentimentul putinţei de a se îndrepta de toate greşelile şi al putinţei de a începe o viaţă nouă, curată şi fericită.

Cu fiecare zi a săptămânii în care ea duse viaţa aceasta, sentimentul spori. Iar bucuria de a se împărtăşi, de-a fi părtaşă, cum îi spunea Agrafena Ivanovna fericită de acest joc de cuvinte, i se părea într-atât de uriaşă, încât avea impresia că nu va mai apuca binecuvântata duminică a împărtăşaniei.

Dar ziua fericită sosi, şi când Nataşa se înapoie de la împărtăşanie, în această duminică rămasă neştearsă în amintirea ei, îmbrăcată în rochie albă de muselină, se simţi pentru întâia dată, după atâtea luni de zile, mai liniştită, şi viaţa care i se deschidea în faţă nu i se mai păru o povară.

Venind în ziua aceea, doctorul o examină şi hotărî să continue să ia prafurile pe care i le prescrisese cu două săptămâni în urmă.

— Să le ia negreşit în continuare, în fiecare dimineaţă şi seară, zise, vădit şi sincer mulţumit el însuşi de succesul său. Vă rog, însă, cât mai regulat! Puteţi fi liniştită, contesă, spuse glumeţ doctorul, prinzând iscusit în podul palmei moneda de aur, în curând va avea iarăşi chef să cânte şi să zburde. De mare, mare ajutor i-a fost ultimul medicament. Uite cum a prins viaţă!

Contesa îşi privi unghiile, scuipându-şi-le repetat, şi se întoarse în salon cu faţa radioasă.

XVIII.

PE LA ÎNCEPUTUL LUI IULIE, la Moscova se răspândiseră tot mai multe şi mai multe zvonuri alarmante cu privire la mersul războiului; se vorbea despre o proclamaţie a împăratului către popor, despre venirea suveranului însuşi de pe front la Moscova… Şi cum, până la 11 iulie, manifestul şi proclamaţia nu fuseseră încă primite, umblau o mulţime de zvonuri care mai de care mai umflate, despre conţinutul lor şi despre situaţia Rusiei. Se spunea că împăratul pleacă, pentru că armata e în primejdie, că Smolenskul s-a şi predat; că Napoleon are trupe de un milion de oameni şi că numai o minune mai poate salva Rusia.

La 11 iulie, într-o sâmbătă, manifestul fu primit, încă netipărit însă; iar Pierre, care în ziua aceea fusese la Rostovi, făgădui să vină a doua zi, duminică, să ia masa la ei şi să aducă manifestul şi proclamaţia, pe care le va cere contelui Rastopcin.

În duminica aceea, Rostovii se duseră, ca de obicei, să asculte liturghia în capela familiei Razumovski. Era o zi dogoritoare de iulie. Încă de la zece dimineaţa, când Rostovii coborâră din cupeu în faţa biserici, în aerul încins, în strigătele vânzătorilor ambulanţi, în hainele de vară, de culori vii şi deschise ale mulţimii, în frunzele colbuite ale copacilor de pe bulevard, în sunetele fanfarei şi pantalonii

albi ai unui batalion care trecea să schimbe garda, în vuietul străzii şi strălucirea puternică a soarelui dogoritor, se simţea toropeala aceea specifică verii, mulţumirea şi totodată nemulţumirea faţă de viaţă, starea sufletească pe care cei din oraşe o încearcă osebit de pătrunzător în zilele fierbinţi şi senine de vară. În capela familiei Razumovski era toată lumea mai de vază a Moscovei, toţi cunoscuţii Rostovilor (anul acesta, aşteptând parcă să se întâmple ceva, foarte multe familii bogate, care de obicei plecau vara la ţară, rămăseseră în oraş). Mergând alături de mama ei, în urma lacheului în livrea, care le făcea loc prin mulţime, Nataşa auzi vocea unui tânăr care spunea pe şoptite, puţin cam tare însă, despre dânsa:

— Asta-i Rostova, cea care…

— Ce mult a slăbit, dar tot frumoasă e!

Apoi auzi, sau i se păru că fuseseră pomenite, numele lui Kuraghin şi Bolkonski. De altfel, totdeauna i se năzărea asta. I se părea că toţi, privind-o, nu se gândeau decât la ceea ce se întâmplase cu dânsa. Chinuită şi cu strângere de inimă, ca de obicei când apărea în public, Nataşa trecea prin mulţime în rochia ei liliachie cu dantele negre, aşa cum ştiu să treacă femeile, cu atât mai liniştite şi mai majestuoase, cu cât durerea şi ruşinea din suflet le este mai mare. Nataşa ştia că e frumoasă şi nu se înşela; dar lucrul acesta acum n-o mai bucura ca alte daţi. Dimpotrivă, faptul acesta o chinuia mai mult decât orice în ultima vreme şi mai cu seamă acum, în ziua aceasta luminoasă şi arzătoare de vară, în oraş. „Încă o duminică, încă o săptămână, îşi spunea ea, amintindu-şi de duminica aceea, când fusese tot aici, şi mereu aceeaşi viaţă fără viaţă şi aceleaşi condiţii în care, odinioară, era atât de simplu să trăieşti. Frumoasă şi tânără sunt, şi ştiu că acum sunt şi bună; mai înainte am fost rea, dar acum sunt bună, o ştiu, îşi zicea ea, dar trec aşa degeaba, fără nici un rost, anii cei mai buni, cei mai buni ani trec aşa.” Se opri alături de mama ei şi salută din cap nişte cunoştinţe care se aflau prin preajmă. Cercetă din

ochi, din obişnuinţă, toaletele femeilor, critică la tenue579 şi chipul lipsit de cuviinţă în care o doamnă de lângă ea îşi făcea cruce, mişcând mâna prea puţin, apoi se gândi iarăşi, înciudată, că lumea o judecă şi că şi ea judecă pe alţii şi, dintr-o dată, ascultând cântările slujbei, se îngrozi de netrebnicia ei, se îngrozi la gândul că iarăşi îşi pierduse curăţenia sufletească.

Bătrânelul cu chip frumos, îngrijit şi curat slujea cu aerul acela solemn şi blând, care are o înrâurire atât de înălţătoare şi de liniştitoare asupra celor ce se roagă. Uşile împărăteşti se închiseră şi perdeaua se trase încet; un glas domol şi plin de taină se auzi dintr-acolo, rostind ceva. Lacrimi pe care nu le înţelegea nici ea îi puseră Nataşei un nod în gât şi un sentiment apăsător de bucurie o tulbură.

„Învaţă-mă ce trebuie să fac, cum să-mi duc viaţa asta, cum să mă îndrept pentru totdeauna, pentru totdeauna!”… se gândi ea.

Diaconul ieşi în amvon, îşi îndreptă părul lung, trecându-şi degetul cel mare, întins, pe sub gulerul stiharului şi, făcându-şi semnul crucii, începu să citească cu glas puternic şi solemn cuvintele unei rugăciuni:

— Cu pace Domnului să ne rugăm.

„Cu pace, toţi împreună, fără deosebire de stare, fără vrajbă, ci uniţi de o dragoste frăţească să ne rugăm”, îşi zise în gând Nataşa.

— Pentru pacea de sus şi pentru mântuirea sufletelor noastre!

„Pentru lumea îngerilor şi pentru duhurile tuturor fiinţelor fără trup, care trăiesc deasupra noastră”, se rugă Nataşa.

Când se rosti rugăciunea pentru oştire, ea îşi aduse aminte de fratele ei şi de Denisov. La rugăciunea pentru cei ce călătoresc pe ape şi pe uscat îşi aminti de prinţul Andrei şi se rugă pentru el, implorând pe Dumnezeu să-i ierte tot răul pe care i l-a pricinuit prinţului. Când diaconul se rugă pentru cei ce ne iubesc, ea se rugă pentru toţi ai casei, pentru tatăl şi mama ei, pentru Sonia, înţelegându-şi acum pentru întâia oară toată vinovăţia faţă de ei şi dându-şi seama de toată puterea dragostei ce o avea pentru ei. Când răsună ruga pentru cei ce ne urăsc, ea îşi născoci singură duşmani şi pizmaşi, doar ca să se roage pentru ei. Ea numără în rândul vrăjmaşilor pe toţi creditorii tatălui ei şi pe toţi aceia care aveau afaceri băneşti cu el şi, de fiecare dată, gândindu-se la vrăjmaşi şi la cei ce-i purtau ură, ea-şi

aminti de Anatol, omul care-i făcuse atâta rău şi, cu toate că nu-l ura, ea se ruga bucuroasă pentru el ca pentru un duşman. Numai când se ruga se mai simţea în stare să îşi amintească limpede şi fără tulburare de prinţul Andrei şi de Anatol, ca de nişte oameni faţă de care nutrea sentimente care erau nimic în comparaţie cu simţământul de teamă şi de evlavie faţă de Dumnezeu. Când se rugară pentru familia imperială şi Sinod, ea se înclină deosebit de adânc şi îşi făcu semnul crucii, spunându-şi că, dacă nu poate înţelege, cel puţin să nu se îndoiască şi că, oricum, ea iubeşte sinodul dătător de lege şi se roagă pentru el.

Isprăvind ecteniile, diaconul îşi făcu semnul crucii cu capătul orarului şi rosti:

— Pe noi înşine, unii pe alţii şi toată viaţa noastră lui Christos-Dumnezeu să o dăm.

„Pe noi înşine să ne dăruim Domnului, repetă Nataşa în sufletul ei. Dumnezeule, mă las în voia ta, se gândi ea. Nu vreau nimic, n-am dorinţi; învaţă-mă ce trebuie să fac, cum să mă folosesc de voinţa cu care m-ai dăruit! Dar ia-mă odată, ia-mă!” îşi spuse în sufletul ei, cu înduioşătoare nerăbdare Nataşa, fără să-şi mai facă semnul crucii, lăsându-şi mâinile subţiri în jos, ca şi cum ar fi aşteptat dintr-o clipă într-alta ca o putere nevăzută să vină să o ia şi să o izbăvească de sine însăşi, de toate regretele, dorinţele, căinţele, nădejdile şi păcatele ei.

Contesa se uită de mai multe ori în timpul slujbei la chipul smerit, cu ochi lucitori, al fiicei sale, şi se rugă lui Dumnezeu să-i ajute.

Pe neaşteptate, cam pe la mijlocul slujbei şi în afara rânduielii ei, pe care Nataşa o ştia bine, paracliserul scoase analoghionul, pe care se citeau rugăciunile ascultate în genunchi la sărbătoarea Treimii, şi-l puse în faţa uşilor împărăteşti. Preotul ieşi, având pe cap culionul lui de catifea violetă, îşi îndreptă părul, îngenunche anevoie. Făcură toţi la fel, uitându-se nedumeriţi unul la altul. Era rugăciunea

primită chiar atunci de la Sinod, pentru izbăvirea Rusiei de cotropirea vrăjmaşului.

— Dumnezeule, Doamne al puterii, Dumnezeul mântuirii noastre, începu preotul cu vocea aceea clară, sinceră şi blândă cu care doar preoţii slavi ştiu să citească şi care acţionează atât de puternic asupra sufletului rus.

„Dumnezeule, Doamne al puterii, Dumnezeul mântuirii noastre! Cată acum cu milă şi cu îndurările Tale la poporul Tău cel smerit şi ascultă-l cu iubirea Ta de oameni, cruţă-ne şi ne miluieşte. Căci tulburând vrăjmaşul pământul Tău şi vrând să aştearnă asupra lumii întregi pustiirea, a pornit asupră-ne; cei fără de lege s-au adunat să sfărâme moştenirea Ta, să dărâme preacinstit Ierusalimul Tău, preaiubită Rusia Ta, să pângărească lăcaşurile Tale, să-Ţi năruie altarele şi să batjocorească cele sfinte ale noastre. Până când, Doamne, până când se vor făli păcătoşii? Până când vor avea să-şi arate puterea lor dărâmătoare de lege?

Doamne, arhiereule! Auzi-ne pre noi, cei ce ne rugăm Ţie: întăreşte cu puterea Ta pe preacinstitul, autocratul, preaînălţatul nostru împărat Alexandru Pavlovici; adu-Ţi aminte de dreptatea şi smerenia lui şi-i dă lui, după bunătatea sa, cu care ne ocroteşte pre noi, Israelul Tău cel iubit. Binecuvântează sfaturile, începuturile şi faptele lui; întăreşte cu dreapta Ta atotputernică împărăţia lui şi-i dă lui asupra vrăjmaşului biruinţă, aşa cum i-ai dat lui Moise asupra lui Amalic, lui Ghedeon asupra lui Madiam şi lui David asupra lui Goliat. Ocroteşte oastea lui, dă tărie armelor în mâinile celor ce în numele Tău s-au înarmat şi-i încinge pre ei cu putere nouă în luptă. Ia sabia şi scutul şi ridică-Te în ajutorul nostru, pentru ca să le fie de ruşinare şi umilinţă celor ce ne-au pus nouă gând rău şi să se afle în faţa credincioasei oastei Tale ca praful dinaintea suflării vântului, şi îngerul Tău cel vajnic să-i ruşineze şi să-i izgonească pre ei; să vină asupră-le sfârşitul la care nu s-aşteaptă, şi cei pe care-i vor ei prinşi în cursă să-i prindă; să cadă la picioarele robilor Tăi şi să fie călcaţi de tălpile

ostaşilor noştri. Doamne, nu-i cu putinţă la Tine să nu mântuieşti pe cei mulţi şi obidiţi; că Tu eşti Domnul Dumnezeul nostru şi nici un om nu poate sta voinţei Tale împotrivă.

Doamne, Dumnezeul părinţilor noştri! Nu-ţi uita îndurarea şi mila, care ne-au fost încă de la zidirea lumii scut, nu-Ţi întoarce faţa de la noi şi nici nu Te mânia de nevrednicia noastră, ci, după mare mila Ta şi după multe îndurările Tale, iartă fărădelegile şi păcatele noastre. Inimă curată zideşte întru noi şi îndoieşte Duh drept în trupurile noastre; întăreşte-ne pe toţi întru credinţa Ta, sporeşte în noi nădejdea şi ne însufleţeşte cu adevărata iubire de aproapele, înarmează-ne să apărăm cu dreptate într-un singur Duh moştenirea pe care ne-ai dat-o nouă şi părinţilor noştri, ca să nu se ridice asupra soartei celor cucernici biciul păgânilor.

Căci în Tine, Doamne Dumnezeul nostru, credem şi în Tine nădăjduim, şi să nu ne fie nouă ocară şi dosadă aşteptarea milostivirii Tale, şi dă-ne nouă semn de mila Ta, pentru ca să vadă cei ce ne urăsc pre noi şi pravoslavnica noastră credinţă şi să se ruşineze şi să piară; şi să vadă toate neamurile că Tu eşti Domnul Dumnezeul nostru, iar noi suntem poporul Tău. Arată-ne, Doamne, acum, mila Ta cea mare şi dă-ne nouă mântuirea Ta; înveseleşte inimile robilor Tăi cu marea mila Ta; pre vrăjmaşii noştri înfrânge-i şi-i supune sub tălpile credincioşilor Tăi cât mai grabnic. Căci Tu eşti toată apărarea, tot ajutorul şi întreaga biruinţă a celor ce nădăjduiesc întru Tine, şi Ţie mărire înălţăm, Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin!”

În starea de receptivitate sufletească în care se afla Nataşa, rugăciunea aceasta făcu o puternică impresie asupra ei. Ea ascultă cu luare-aminte fiecare cuvânt cu privire la biruinţa lui Moise asupra lui Amalic, a lui Ghedeon asupra lui Madiam şi a lui David asupra lui Goliat, sau privitor la dărâmarea Ierusalimului, şi se rugă lui

Dumnezeu cu toată duioşia şi umilinţa de care îi era plină inima; dar prea bine nu înţelegea ea ce anume cerea lui Dumnezeu prin această rugăciune. Lua parte cu tot sufletul la rugăciunea de întronare a Duhului dreptăţii, de întărire a inimilor întru credinţă şi nădejde şi de însufleţire a lor întru iubire. Dar nu se putea ruga pentru călcarea în picioare a vrăjmaşilor ei, când doar cu câteva minute înainte de asta îşi dorise să aibă cât mai mulţi duşmani ca să-i iubească şi să se roage pentru dânşii. Nu se putea totuşi îndoi de îndreptăţirea rugăciunii citite în genunchi, îşi simţea sufletul cuprins de o cucernică şi cutremurătoare spaimă în faţa pedepsei acesteia pe care oamenii şi-o atrăseseră prin păcatele lor, şi ea îndeosebi prin greşelile ei, şi se ruga lui Dumnezeu să-i ierte pe toţi, şi pe ea, şi să le dea tuturora şi ei linişte şi fericire în viaţă. Şi i se păru că Dumnezeu îi ascultă rugăciunea.

XIX.

DIN ZIUA IN CARE PIERRE, plecând de la Rostovi în inimă cu amintirea privirii pline de recunoştinţă a Nataşei, văzuse cometa care se ivise pe cer şi simţise că pentru el a început ceva nou, problema care-l chinuise fără răgaz, problema nimicniciei şi lipsei de rost a tot ce este pământesc, încetase de a-l mai frământa. Întrebarea aceea teribilă: pentru ce? În ce scop? Care i se prezenta altădată în toiul oricărei ocupaţii, fusese acum înlocuită pentru dânsul nu printr-o altă întrebare şi nici printr-un răspuns la problema de odinioară, ci numai prin imaginea ei. Dacă cumva auzea sau ducea el însuşi convorbiri fără nici un sens, dacă cumva citea sau auzea de ticăloşia şi prostia omenească, nu se mai îngrozea, ca odinioară, nu se mai întreba la ce se zbuciumă oamenii atâta, când toate-s aşa de trecătoare şi de necunoscute, ci şi-o amintea pe ea, în felul în care o văzuse cea din urmă oară, şi toate îndoielile îi piereau; nu pentru că ea ar fi răspuns la întrebările pe care şi le punea el, ci pentru că amintirea ei îl transpunea, cât ai clipi din ochi, într-altă lume, mai luminoasă, o lume a faptei spirituale, în

care nu putea fi vorba de îndreptăţire şi de vinovăţie, într-o lume a frumuseţii şi a iubirii, pentru care merita să trăieşti. De oricâtă nemernicie s-ar fi izbit în viaţa de toate zilele, el îşi spunea: „Ei şi, ce-mi pasă mie dacă un oarecare a furat statul şi pe împărat, în timp ce statul şi împăratul îl copleşesc cu toate onorurile? Dar ea mi-a zâmbit ieri, şi m-a rugat să mai vin, iar eu o iubesc şi nimeni n-are să ştie vreodată lucrul acesta.”

Pierre ieşea ca şi înainte în lume, bea tot atât de mult şi ducea aceeaşi viaţă trândavă, risipindu-şi timpul pentru că, în afară de ceasurile pe care şi le petrecea în casa Rostovilor, trebuia să umple cu ceva şi restul orelor, iar obiceiurile şi cunoştinţele pe care şi le făcuse la Moscova îl atrăgeau fără putinţă de împotrivire către acest fel de viaţă, care-l prinsese cu totul în mreajă. Dar, în ultima vreme, când de pe teatrul de luptă soseau întruna veşti din ce în ce mai îngrijorătoare şi când sănătatea Nataşei începuse să se îmbunătăţească şi nu-i mai inspira sentimentul de grijă şi compătimirea de mai înainte, începu să-l stăpânească din ce în ce mai mult o nelinişte pe care n-o înţelegea. Simţea că starea în care se afla nu va mai putea dura mult, că se apropie catastrofa care trebuia să-i schimbe întreaga viaţă, şi căuta cu nerăbdare, în orice, semnele acestei catastrofe care se apropia. Printr-unul dintre fraţii masoni, i se dezvălui lui Pierre următoarea profeţie, extrasă din apocalipsul lui Ioan, profeţie privitoare la Napoleon:

În apocalips, la capitolul al treisprezecelea, versetul al optsprezecelea, se spune: „Aici e înţelepciunea. Cine are pricepere, socotească numărul fiarei. Căci este un număr de om. Şi numărul ei este: şase sute şase zeci şi şase.”

Şi în acelaşi capitol, la versetul al cincilea: „I s-a dat o gură care rostea vorbe mari şi hule. Şi i s-a dat putere să lucreze patruzeci şi două de luni.”

Literele alfabetului francez, în felul cum evreii reprezintă cifrele (după care primele zece litere înseamnă unităţi, iar

celelalte, zeci), au următorul înţeles: a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u v w x y z.

Scriind cu cifre din acest alfabet cuvintele L'Empereur Napoléon, reiese că suma cifrelor din şirul obţinut dă numărul 666 şi că, aşadar, Napoleon este fiara de care se vorbeşte în apocalips. Pe lângă aceasta, scriind după acelaşi alfabet cuvântul quarante deux580, adică răgazul care i s-a dat fiarei să spună vorbe mari şi hule, suma acestor cifre, care compun quarante deux dă tot 666, de unde reiese că momentul căderii lui Napoleon a venit în 1812, an în care împăratul francezilor împlineşte patruzeci şi doi de ani. Profeţia aceasta îl impresiona foarte pe Pierre, şi el îşi punea adesea întrebarea: ce anume va pune capăt puterii fiarei, adică a lui Napoleon, şi pe baza aceluiaşi procedeu, al înlocuirii literelor cu cifre şi al calculelor, încercă să găsească răspuns la întrebarea ce-l preocupa. El scrise drept răspuns la această întrebare vorbele: L'Empereur Alexandre? La nation Russe? 581 Socoti literele, dar suma cifrelor ieşea ori mai mare, ori mai mică decât 666. Odată, pe când se ocupa cu aceste calcule, îşi scrise numele său – Comte Pierre Besouhoff; suma cifrelor nu-i ieşi însă, nici de data asta. Schimbând ortografia, puse litera z în loc de s, adăugă particula de, mai adăugă şi articolul le şi tot nu obţinu rezultatul dorit. Atunci îi trecu prin minte că dacă într-adevăr răspunsul la această întrebare s-ar reduce la numele său, atunci de bună seamă în răspuns trebuia să fie pomenită şi naţionalitatea. Scrise Le Russe Bessouhof582 şi, calculând cifrele, obţinu 671. Numai cifra 5 era de prisos; 5 înseamnă „e”, acelaşi „e” care era omis din articolul dinaintea cuvântului L'Empereur. Eliminând întocmai la fel pe „e”, lucru de altfel incorect, Pierre obţinu răspunsul căutat: l'Russe Besuhof, egal cu 666. Descoperirea aceasta îl tulbură. Cum şi prin ce fel de legătură era el implicat în marele eveniment prezis de apocalips, nu ştia; dar nu se îndoi măcar o clipă de existenţa acestei legături. Iubirea lui pentru contesa Rostova,

anticristul, invazia lui Napoleon, cometa, numărul 666, l'Empereur Napoléon şi l'Russe Besuhof, toate acestea laolaltă trebuiau să se coacă, să izbucnească, să-l scoată din această lume vicioasă şi plină de deşertăciuni a moravurilor moscovite, în care se simţea prizonier, şi să-l împingă la o faptă mare, către marea fericire.

În ajunul duminicii în care se citise rugăciunea, Pierre făgăduise Rostovilor să le aducă, de la contele Rastopcin cu care era în bune relaţii, proclamaţia către ţară şi ultimele ştiri de pe front. Înainte de amiază, ducându-se la contele Rastopcin, Pierre întâlni la el un curier sosit de pe front.

Curierul era unul dintre dansatorii de pe la balurile moscovite, bine cunoscuţi de Pierre.

— Pentru numele lui Dumnezeu, nu-mi puteţi da o mână de ajutor? Spuse curierul. Am o tolbă plină cu scrisori către părinţi.

Printre scrisori era şi una de la Nikolai Rostov către tatăl său. Pierre luă scrisoarea. Pe lângă asta, contele Rastopcin îi mai dădu apelul împăratului către locuitorii Moscovei, proaspăt scos de sub teasc, ultimele ordine de zi pe întreaga armată şi cea mai recentă proclamaţie a împăratului. Cercetând ordinele de zi pe întreaga armată, Pierre găsi într-unul dintre ele, printre listele de răniţi, morţi şi decoraţi, numele lui Nikolai Rostov, decorat cu ordinul Sfântul Gheorghe clasa a patra pentru vitejia dovedită în atacul de la Ostrovna şi, în acelaşi ordin de zi, văzu şi numirea prinţului Andrei Bolkonski în funcţia de comandant al unui regiment de vânători. Deşi n-avea nici un chef să le aducă aminte Rostovilor de Bolkonski, totuşi Pierre nu-şi putu stăpâni dorinţa de a-i bucura cu ştirea decorării fiului lor şi, păstrându-şi apelul şi proclamaţia împăratului, împreună cu celelalte ordine de zi, cu gândul să le ducă el însuşi Rostovilor la prânz, le trimise ordinul de zi şi scrisoarea.

Discuţia cu contele Rastopcin, tonul îngrijorat şi pripeala lui, întâlnirea cu curierul, care-i povestise flegmatic cât de

rău merg lucrurile pe front, ştirile despre găsirea unor spioni la Moscova, despre un manifest care circula prin oraş şi în care se spunea că Napoleon promite să intre până la toamnă în amândouă capitalele Rusiei, vorbele în legătură cu primirea împăratului, aşteptat pe a doua zi – toate acestea deşteptară cu putere în Pierre sentimentul de tulburare şi de aşteptare, care nu-l mai părăsise de la ivirea cometei încoace şi mai ales de când începuse războiul.

Demult îi venise lui Pierre ideea să se înroleze în armată, şi ar fi făcut-o dacă nu l-ar fi împiedicat în primul rând faptul că făcea parte din acea comunitate a masonilor, faţă de care era legat prin jurăminte şi care propovăduia pacea veşnică şi suprimarea războiului, şi dacă, în al doilea rând, uitându-se la marele număr de moscoviţi care îmbrăcaseră uniforma şi predicau patriotismul, nu i-ar fi fost, fără să ştie nici el de ce, ruşine să facă pasul acesta. Principala pricină, însă, care-l oprise să-şi pună în aplicare planul de a se înrola în armată stătea în credinţa lui nelămurită că el, l'Russe Besuhof, având o legătură cu numărul 666 al fiarei, ar avea un rol în marea acţiune ce trebuia să pună capăt stăpânirii fiarei, care rostea vorbe mari şi hule, că el ar fi predestinat dinainte de toţi vecii pentru aceasta şi că, din pricina asta, el n-avea nevoie să ia vreo măsură, ci numai să aştepte cele ce trebuiau să se întâmple.

XX.

LA ROSTOVI, CA DE OBICEI duminicile, luau masa câţiva prieteni mai apropiaţi.

Pierre veni ceva mai devreme, ca să-i poată prinde singuri.

Se îngrăşase în ultimul an aşa de tare, încât ar fi părut diform dacă n-ar fi fost atât de înalt, cu umerii atât de laţi, şi dacă n-ar fi fost atât de voinic, încât să-şi poarte fără efort corpolenţa.

Gâfâind şi mormăind ceva începu să urce scara. Vizitiul nici nu-l mai întrebă dacă să-l aştepte ori nu. Ştia că atunci când e la Rostovi, contele stă până după unsprezece. Lacheii Rostovilor se repeziră bucuroşi să-i scoată pelerina

şi să-i ia bastonul şi pălăria. Pierre, obişnuit ca la club, îşi lăsa şi bastonul, şi pălăria în antreu.

Cea dintâi persoană cu care dădu ochi la Rostovi fu Nataşa. Înainte de a o fi văzut, o auzise pe când îşi scotea pelerina în antreu. Solfegia în salon. El ştia că, de când se îmbolnăvise, nu mai cânta şi de aceea sunetul glasului ei îl miră şi îl bucură. Deschise încet uşa şi o văzu în rochia liliachie cu care fusese la liturghie, plimbându-se prin cameră şi cântând. În clipa când deschise uşa, era cu spatele spre el, dar de îndată ce se răsuci în loc şi dete cu ochii de faţa lui grasă şi mirată, se înroşi toată şi se apropie de el cu grabă.

— Vreau să încerc iarăşi să cânt, îi spuse. Oricum, este şi asta o ocupaţie, adăugă ea, ca şi când s-ar fi scuzat.

— Foarte bine.

— Ce bucuroasă sunt că ai venit! Sunt atât de fericită azi! Spuse ea, cu însufleţirea de odinioară, pe care demult n-o mai văzuse Pierre la ea. Ştii că Nicolas a fost decorat cu crucea Sfântului Gheorghe? Sunt aşa de mândră de el!

— Cum să nu ştiu, eu v-am trimis doar ordinul de zi. Ei, dar nu vreau să te stingheresc, adăugă el şi dădu să treacă în salonaş.

Nataşa îl opri.

— Conte, e urât din partea mea că vreau să cânt? Spuse ea înroşindu-se, dar uitându-se, fără să-şi lase ochii în jos, întrebător la Pierre.

— Nu… De ce să fie urât? Dimpotrivă… Dar cum ţi-a venit să mă întrebi?

— Nu ştiu nici eu, răspunse repede Nataşa, dar n-aş vrea să fac nimic care-ar putea să nu-ţi placă dumitale. Am încredere în dumneata în toate privinţele. Nici nu-ţi închipui cât însemni pentru mine şi ce mult ai făcut pentru mine dumneata… Vorbea pripit şi nu băgă de seamă cum se înroşi Pierre la aceste cuvinte. Am citit tot în ordinul acela de zi că el, Bolkonski (numele acesta îl pronunţă repede şi în şoaptă), e în Rusia şi că e din nou în armată. Ce crezi?

Continuă ea grăbindu-se vădit să vorbească, de teamă să n-o părăsească puterile, oare mă va ierta el vreodată? N-are să mă urască? Dumneata ce crezi? Ce crezi dumneata?

— Eu cred… spuse Pierre, că n-are ce ierta… Dac-aş fi fost eu în locul lui…

Prin asociaţie de idei, Pierre se întoarse pentru o clipă cu gândul la momentul când, mângâind-o, îi spusese că, dacă el n-ar fi fost el, ci ar fi fost omul cel mai bun din lume şi bărbat neînsurat, i-ar fi cerut în genunchi mâna; şi acelaşi sentiment de compătimire, de duioşie şi de iubire îl cuprinse din nou, şi aceleaşi cuvinte îi reveniră pe buze. Dar ea nu-i dădu răgaz să le rostească.

— Ei, dumneata… dumneata, zise ea, pronunţând cu încântare acest cuvânt, dumneata, e cu totul altceva. Eşti mai bun, mai mărinimos; nu cunosc om mai bun decât dumneata şi nici nu poate exista. Dacă n-ai fi fost dumneata atunci, şi chiar acum, nu ştiu zău ce s-ar fi întâmplat cu mine, pentru că…

Lacrimile o podidiră dintr-o dată. Se răsuci pe călcâie, ridică notele în faţa ochilor şi prinse iar să cânte şi să se plimbe prin odaie.

În vremea asta, din salonaş veni în fugă Petea.

Era acum băiat de cincisprezece ani, frumos, rumen, cu buze groase şi roşii. Semăna cu Nataşa. Se pregătea de universitate, dar, în timpul din urmă, împreună cu colegul său Obolenski, hotărâse în taină să se facă husar.

Petea se năpusti asupra tizului său, ca să discute despre ceea ce-l interesa.

Îl rugase să afle dacă el ar putea fi primit în arma husarilor.

Pierre măsura în lung şi-n lat salonaşul, fără să-i dea ascultare.

Petea îl trase de mână ca să-i atragă atenţia asupra lui.

— Ei, ce-i cu chestiunea mea, Piotr Kirilâci, pentru Dumnezeu! Singura nădejde mi-i la dumneata, spuse Petea.

— Ah, da, chestiunea ta. Cu husarii, nu? Am să-ţi spun, am să-ţi spun. Îţi spun tot, chiar azi.

— Ei, mon cher, ai adus manifestul? Întrebă bătrânul conte. Contesa a fost azi la liturghie, la capela familiei Razumovski, şi a auzit acolo molitva cea nouă. Spune că-i foarte frumoasă.

— L-am adus, răspunse Pierre. Mâine va fi aici împăratul… Va avea loc adunarea extraordinară a nobilimii şi, se spune, o nouă recrutare, de zece la mie. Şi acum, felicitările mele.

— Da, da, mulţumesc lui Dumnezeu! Ei, dar de pe front ce noutăţi mai sunt?

— Ai noştri iar s-au retras. Cică-ar fi ajuns lângă Smolensk.

— Doamne, Dumnezeule! Spuse contele. Şi unde-i manifestul?

— Proclamaţia? A, da!

Pierre începu să caute hârtiile prin buzunare, dar nu putu da de ele. Tot scotocindu-se prin buzunare, el sărută mâna contesei care intrase, şi se uită îngrijorat în jurul lui, probabil în aşteptarea Nataşei, care nu se mai auzea cântând, dar încă nu-şi făcuse intrarea în salonaş.

— Ei, drăcie, nu ştiu ce-am făcut cu ea, spuse el.

— Păi, sigur, aşa le rătăceşte el totdeauna pe toate, zise contesa.

Nataşa intră, cu faţa tulburată, emoţionată şi se aşează pe un scaun, uitându-se tăcută la Pierre. De cum o văzu intrând în odaie, chipul lui Pierre, până atunci posomorât, se însenină şi tot scotocindu-şi mai departe buzunarele după hârtii se uită de mai multe ori la Nataşa.

— Zău, mă duc după ea, am uitat-o acasă. Mă întorc negreşit…

— Ai să-ntârzii la masă…

— Ah, şi mi-a plecat vizitiul!

Dar Sonia, care ieşise în antreu după hârtii, le găsi în pălăria lui Pierre, unde el le pusese cu multă grijă, sub căptuşeală. Pierre voi să înceapă a le citi.

— Nu acum, după-masă, spuse contele, prevăzând, pe cât se pare, în această lectură mari satisfacţii.

La sfârşitul mesei, după ce băură şampanie în sănătatea noului cavaler al ordinului Sfântul Gheorghe, Şinşin povesti noutăţile oraşului: despre boala unei bătrâne prinţese gruzine, despre dispariţia lui Métivier din Moscova şi despre neamţul care fusese prins şi dus la Rastopcin sub învinuirea că ar fi un champignon583 (după cum povestea însuşi contele Rastopcin), numai că Rastopcin ar fi poruncit să fie pus în libertate presupusul champignon, spunând poporului că nu-i un champignon, ci, pur şi simplu, un hrib nemţesc zbârcit.

— Înhaţă, înhaţă mereu, zise contele. Eu ce-i tot spun contesei, să vorbească mai puţin franţuzeşte! Nu-şi are locul acum.

— Aţi auzit, spuse Şinşin, că prinţul Goliţân şi-a luat profesor de limba rusă? Vrea să înveţe ruseşte: il commence a devenir dangereux de parler français dans les rues584.

— Ce zici, conte Piotr Kirilâci, când au să înceapă recrutările acelea, n-are să trebuiască să încaleci şi dumneata? Spuse bătrânul conte, adresându-se lui Pierre.

Pierre stătuse tăcut şi dus pe gânduri tot timpul mesei. Ca şi când n-ar fi înţeles ce i se spusese, se uită la conte.

— Da, da, zise el, la război. Nu mă duc! Eu şi militar! Şi totuşi sunt atât de ciudate toate, atât de ciudate! Nici eu singur nu mai înţeleg. Nu ştiu, sunt atât de departe de gusturile războinice… dar în vremurile de azi nimeni nu-şi mai poate lua răspunderea persoanei sale.

După-masă, contele se aşează liniştit într-un fotoliu şi, luându-şi o expresie de gravitate, o rugă să citească pe Sonia, renumită pentru măiestria ei la citit.

„Către Moscova, prima noastră cetate de Scaun.

Duşmanul a încălcat cu forţe mari hotarele Rusiei. El vrea să pustiască scumpa noastră patrie”, citea sârguincios

Sonia, cu glasul ei subţire. Contele, cu ochii închişi, asculta, oftând din când în când la unele pasaje.

Nataşa era numai încordare, uitându-se drept şi iscoditor când la tatăl ei, când la Pierre.

Pierre îi simţea privirea aţintită asupra lui şi făcea sforţări să nu se uite la dânsa. Contesa dădea dezaprobator, nemulţumită, din cap, la fiecare expresie solemnă a proclamaţiei. Ea, în toate vorbele acestea mari, nu vedea altceva decât că primejdia care-i ameninţa băiatul era încă departe de sfârşit. Şinşin, lăţindu-şi gura într-un zâmbet ironic, se pregătea vădit să înceapă a lua în derâdere primul fapt ce i-ar fi dat prilej de zeflemea: lectura Soniei, reflecţiile contelui, sau chiar textul proclamaţiei, dacă nu i s-ar fi înfăţişat subiect mai potrivit.

După ce citi partea în care era vorba de primejdiile care ameninţă Rusia şi de nădejdile pe care suveranul şi le punea în Moscova şi în vestita ei nobilime, Sonia, cu un tremur în glas datorită mai ales atenţiei cu care o ascultau toţi, dădu citire ultimelor cuvinte: „Noi înşine nu vom întârzia să venim în mijlocul poporului nostru din această capitală şi din alte localităţi ale statului nostru, ca să ne sfătuim şi să călăuzim toate forţele noastre, atât pe acelea care stăvilesc astăzi calea duşmanului, cât şi pe acelea care se alcătuiesc acum pentru sfărâmarea lui, pretutindeni unde s-ar ivi. Fie ca pieirea pe care ne-o pregăteşte vrăjmaşul să se abată asupra sa, şi Europa izbăvită de robie să preamărească numele Rusiei!”

— Asta e! Strigă contele, deschizându-şi ochii umeziţi de lacrimi şi pufnind cu zgomot, de câteva ori, ca şi cum i s-ar fi dat pe la nas cu sticla de săruri tari, acide. Doar cât ne-o spune o vorbă împăratul şi vom face orice jertfă, nu vom precupeţi nimic.

Şinşin nu apucase să-şi spună gluma, gata pregătită, cu privire la patriotismul contelui, că Nataşa şi sări de pe loc şi alergă spre tatăl ei.

— Ce om minunat e papa! Spuse ea, sărutându-l, şi se uită apoi din nou la Pierre, cu cochetăria ei involuntară, care-i revenise odată cu vioiciunea.

— Odată patrioată! Spuse Şinşin.

— Nu-s defel patrioată, ci pur şi simplu… răspunse ofensată Nataşa. Dumitale toate ţi se par caraghioase, dar asta nu e de glumă…

— Care glumă! Repetă contele. Numai o vorbă să spună el şi pornim cu toţii… Noi nu suntem nişte nemţi oarecare…

— Dar aţi observat, zise Pierre, că se spune: „ca să ne sfătuim”…

— N-are decât să fie pentru ce-o fi…

În vremea aceasta Petea, căruia nimeni nu-i mai dăduse nici o atenţie, se apropie de tată-său şi, roşu tot de emoţie, cu vocea lui de băieţandru, când groasă, când subţire, spuse:

— Ei, acum, tăticule, îţi spun hotărât, şi matale, mămico, vă spun hotărât că trebuie să-mi daţi voie să mă duc la oaste, fiindcă nu mai pot… asta-i tot…

Contesa ridică îngrozită ochii spre cer, îşi lovi palmele una de alta şi se adresă supărată bărbatului ei:

— Iată ce înseamnă să vorbeşti prea mult! Spuse ea.

Dar contele îşi potolise la moment emoţia.

— Ei, ei! Zise el. Te-ai găsit, tu şi militar! Lasă prostiile. Mai bine apucă-te de carte.

— Asta nu-i prostie, tăticule. Fedea Obolenski e mai tânăr decât mine şi cu toate astea pleacă şi el; şi la urma urmei, e totuna, fiindcă nu pot învăţa nimic, acum când… Aici se opri şi roşi de-l trecură sudorile, dar rosti totuşi: când patria e în primejdie.

— Ajunge, ajunge cu prostiile…

— Păi nu spuneai dumneata singur că vom jertfi orice?

— Petea! Ţi-am spus să taci! Strigă contele, uitându-se la soţia lui, care, îngălbenindu-se, se uita ţintă la băiatul ei cel mai mic.

— Vorbesc serios! Uite, şi Piotr Kirillovici poate să vă spună…

— Iar eu îţi repet că spui prostii! Uite la el: cu caş la gură şi-i arde de militărie! Da, da, ascultă-mă pe mine, spui prostii!

Şi contele, luând cu el hârtiile ca să le mai citească, probabil, încă o dată la el în cabinet, înainte de siestă, dădu să iasă din odaie.

— Hai, Piotr Kirillovici, vii? Hai dincolo să fumăm…

Pierre se găsi pus în încurcătură şi nehotărât. Ochii neobişnuit de strălucitori şi de vioi ai Nataşei, care-l priveau fără încetare mai mult decât duios, îl aduseseră în starea aceasta.

— Nu, eu, mi se pare, voi pleca acasă…

— Cum acasă? Nu era vorba că deseară eşti la noi? Şi aşa ai început să vii cam rar. Şi fata asta a mea, spuse cu bunăvoinţă contele, arătând spre Nataşa, numai alături de dumneata se mai înveseleşte…

— Da, dar uitasem… Trebuie să mă duc negreşit acasă… Am treburi, se grăbi să răspundă Pierre.

— Dacă-i aşa, la revedere, spuse contele, ieşind din odaie.

— De ce pleci? De ce eşti abătut? De ce? îl întrebă Nataşa, privindu-l îndrăzneţ drept în ochi.

„Pentru că te iubesc!” voi Pierre să spună, dar nu spuse nimic, se înroşi până la lacrimi şi lăsă ochii în jos.

— Pentru că îmi vine mai uşor să calc mai rar pe aici… Pentru că… nu, pur şi simplu am treburi…

— Pentru ce? Spune-mi, începu să-l întrebe insistent Nataşa, dar tăcu brusc.

Se uitau amândoi speriaţi şi încurcaţi unul la altul. El încercă să zâmbească, dar nu putu: zâmbetul lui exprima suferinţă. Îi sărută mâna tăcut şi ieşi.

Pierre hotărî în sinea lui să nu mai vie de aci înainte la Rostovi.

XXI.

PETEA, DUPĂ REFUZUL hotărât ce întâmpinase, trecu în odaia lui şi, zăvorât acolo, izolându-se de toţi, plânse amar. Se făcură toţi că nu bagă de seamă nimic când veni seara la ceai, tăcut şi posomorât, cu ochii plânşi.

A doua zi sosea împăratul. Câţiva dintre oamenii de curte ai Rostovilor îşi cerură voie să plece, să-l vadă pe ţar. În dimineaţa aceea, Petea se îmbrăcă, dichisindu-se îndelung, se pieptănă şi îşi potrivi gulerul aşa cum îl poartă oamenii mari. Se încruntă în faţa oglinzii, făcu tot felul de gesturi, strânse din umeri şi, în cele din urmă, fără să spună nimănui nimic, îşi luă şapca şi ieşi din casă pe uşa de din dos, căutând să nu-l simtă cineva. Hotărâse să se ducă la locul unde-l va vedea pe împărat şi să spună de-a dreptul unuia dintre şambelani (Petea credea că împăratul trebuie să fie totdeauna înconjurat de şambelani) că el, contele Rostov, în ciuda vârstei lui fragede, vrea să-şi slujească patria, ca tinereţea nu poate fi o piedică pentru devotamentul său, şi că e gata… Cât timp se dichisise, Petea îşi pregătise o mulţime de fraze frumoase pe care să le spună şambelanului.

Petea sconta succesul prezentării lui la suveran tocmai pentru că era copil (se gândea chiar cum au să se mire toţi de tinereţea lui), dar, cu toate astea, voia, cu pieptănătura lui, cu felul cum îşi potrivea gulerul şi cu paşii rari şi măsuraţi cu care mergea, să facă pe omul matur. Dar, cu cât ajungea mai departe, cu cât se pierdea mai adânc în mulţimea care creştea necontenit în faţa Kremlinului, cu atât îşi uita mai deplin ţinuta şi călcătura liniştită şi gravă a oamenilor mari. Când fu aproape de Kremlin, nu-l mai preocupa decât dorinţa de a nu fi îmbrâncit şi, luându-şi un aer ameninţător, îşi scoase cu hotărâre coatele în afară. Dar la poarta Troiţkie, cu toată hotărârea lui, lumea, care se vede treaba nu ştia cu ce patriotic ţel se ducea el la Kremlin, îl înghesui în zid cu atâta putere, încât fu nevoit să se supună şi să se oprească, în timp ce pe sub bolţile porţii treceau în huruit de roţi trăsurile. Prin preajma lui Petea

era o femeie cu un lacheu, doi prăvăliaşi şi un veteran. După ce stătu o vreme sub porţi, Petea, fără să mai aştepte să treacă toate trăsurile, vru să se urnească mai departe, înaintea celorlalţi, şi începu să-şi facă loc hotărât cu coatele; dar femeia din faţa lui, împotriva căreia îşi îndreptase în primul rând ghionţii, se răsti supărată la el:

— Ce-mpingi aşa, domnişorule? Nu vezi, toată lumea stă pe loc! Ce te-mpingi?

— Aşa fac toţi! Spuse lacheul şi începu de asemenea să-şi croiască şi el drum cu coatele, înghesuindu-l pe Petea într-un ungher al porţii unde mirosea rău.

Petea îşi şterse cu mâinile sudoarea care-i îmbrobonea faţa şi îşi îndreptă gulerul înmuiat de sudoare, pe care cu atâta grijă şi-l potrivise acasă, să stea ca la oamenii mari.

Îşi dădea seama că are o înfăţişare prea puţin prezentabilă şi se temea că, dacă s-ar înfăţişa în halul acesta şambelanilor, nu l-ar mai lăsa să ajungă până la împărat. Numai că, să-şi pună în ordine veşmintele şi să-şi găsească alt loc era absolut cu neputinţă din cauza înghesuielii. Unul dintre generalii care treceau în trăsură era un cunoscut de-al Rostovilor. Lui Petea îi veni în gând să-i ceară ajutor, dar socoti că ar fi un lucru nedemn de un bărbat. Când trecură toate trăsurile, mulţimea se revărsă după ele, luându-l şi pe Petea la vale până în mijlocul unei pieţe înţesate de lume. Nu numai pe caldarâmul pieţei, dar şi pe ziduri, şi pe acoperişurile caselor, pretutindeni, era o mulţime de oameni. De cum se văzu în piaţă, Petea desluşi limpede sunetele clopotelor care umpleau tot Kremlinul şi glasul plin de voie bună al poporului.

Un timp, în piaţă, nu era cine ştie ce înghesuială, dar deodată toate capetele se descoperiră şi toţi se repeziră iar încotrova, înainte. Îl înghesuiră pe Petea atât de tare, încât el nici nu-şi mai putea trage răsuflarea, şi strigau toţi: „Ura, ura! Ura!” Petea se înălţă în vârful picioarelor, începu să se împingă, se puse pe ciupit oamenii din faţă, dar nu putu să vadă nimic altceva decât norodul din jurul lui.

Pe toate chipurile era doar una şi aceeaşi expresie de înduioşare şi de extaz. O precupeaţă, care se afla chiar lângă Petea, plângea în hohote, şi lacrimile îi curgeau din ochi şiroaie.

— Tătucă, îngere, părintele nostru! Spunea ea, ştergându-şi cu un deget lacrimile.

— Ura! Se auzea din toate părţile.

Ca la vreun minut, mulţimea rămase locului, pe urmă însă se îmbulzi iarăşi înainte.

Petea, fără să-şi mai dea seama ce face, strânse din dinţi şi holbă ochii, se repezi apoi înainte, împărţind coate în dreapta şi-n stânga şi strigând „ura!” gata parcă să se omoare şi pe el şi să-i omoare şi pe ceilalţi în clipa aceea; dar, în jurul lui, se îmbulzeau aceleaşi chipuri fioroase, strigând ca şi el „ura!” „Iată, va să zică, ce înseamnă împăratul, gândi Petea. Nu, n-am să-i pot da personal cererea, prea ar fi mare îndrăzneala!” Cu toate acestea, se înghesuia tot aşa de vajnic, căutând să răzbată în faţă, căci zărise peste umerii celor dinaintea lui un loc liber, aşternut cu postav roşu; dar, în timpul acesta, mulţimea tălăzui îndărăt (poliţiştii din faţă împingeau poporul care se apropiase prea mult de locul de trecere: suveranul tocmai ieşea de la palat şi se îndrepta spre catedrala Adormirii Maicii Domnului), aşa că Petea se trezi fără de veste izbit în coaste cu atâta putere şi strâns atât de tare, încât, dintr-o dată, i se făcu negru dinaintea ochilor şi îşi pierdu cunoştinţa. Când îşi veni în fire, un cleric, cu un smoc de păr încărunţit şi îmbrăcat într-un anteriu albastru, foarte ros, vreun diacon, de bună seamă, îl ţinea cu o mână de subsuoară, iar cu cealaltă îl apăra de mulţimea care se înghesuia.

— L-aţi strivit pe domnişorul! Spuse diaconul. Ce vă îmbulziţi aşa! Mai încet… L-aţi strivit, nu vedeţi că l-aţi strivit?

Împăratul intră în catedrala Adormirii. Mulţimea iar se mai rări puţin şi diaconul izbuti să-l ducă pe Petea, palid şi abia

respirând, lângă tunul cel mare al Kremlinului. Câţiva îl compătimiră şi deodată toată mulţimea se întoarse spre el, de data asta îmbulzindu-se şi făcând cerc în jurul lui. Cei care erau mai aproape îi săriră într-ajutor, îi descheiară surtucul, îl aşezară pe soclul pe care era pus tunul şi se porniră pe ocări la adresa celor care-l înghesuiseră.

— Iaca, puteau să-l strivească de-a binelea până da ortul popii. Treabă-i asta? Să faci moarte de om? Ia uite, săracul de el, ce alb s-a făcut la faţă, ca varul, spuneau unii.

Petea îşi veni peste puţin în simţiri, bujorii îi reveniră în obraji, durerea îi trecu şi, în schimbul acestei neplăceri de o clipă dobândi un loc sus pe tun, de unde nădăjduia să-l vadă pe împărat, care trebuia să treacă înapoi tot pe acolo. Petea nici nu se mai gândea acum să-i prezinte cererea. De i-ar fi măcar dat să-l vadă şi ar fi pe deplin fericit!

Cât dură slujba din catedrala Adormirii Maicii Domnului, unde pe lângă tedeumul ocazionat de venirea împăratului se făcură şi rugăciuni de mulţumire pentru încheierea păcii cu Turcia – mulţimea se mai rărise; apăruseră vânzătorii ambulanţi de cvas, de turtă dulce şi de mac, care lui Petea îi plăcea grozav, şi începură să se audă schimburile obişnuite de cuvinte. O negustorească îşi arăta şalul care i se rupsese în înghesuială şi povestea cât de scump îl plătise; alta spunea că în ziua de azi toate mătăsurile se scumpiseră. Diaconul, salvatorul lui Petea, sta de vorbă cu un funcţionar şi-i spunea că astăzi slujeau cu preasfinţitul cutare şi cutare preoţi. Diaconul repetă de câteva ori cuvântul sobor, pe care Petea nu-l înţelegea. Doi tineri târgoveţi glumeau cu două slujnicuţe care ronţăiau nuci. Toate discuţiile astea şi mai ales glumele cu fetele, care la vârsta lui ar fi fost firesc să-l atragă în mod deosebit, toate discuţiile astea nu-l interesau acum pe Petea; stătea pe soclul tunului său, gândindu-se şi iar gândindu-se cu emoţie la împărat şi la dragostea pe care i-o purta. Împletirea sentimentului de durere şi spaimă, din clipa când fusese înghesuit, cu

sentimentul entuziasmului său faţă de împărat, sporiseră în el şi mai mult conştiinţa măreţiei acestei clipe.

Deodată, de pe chei se auziră salve de tun (trase ca să vestească lumii pacea cu turcii) şi mulţimea alergă grăbită pe chei, să vadă cum se trage. Petea vru şi el să alerge într-acolo, dar diaconul, care-l luase pe domnişor sub ocrotirea lui, nu-l lăsă. Se mai auzeau încă tunurile, când din catedrala Adormirii începură să iasă în pas alergător ofiţeri, generali şi şambelani; apoi mai ieşiră şi alţii, nu tot atât de grăbiţi; iarăşi îşi scoase lumea căciulile de pe cap şi cei care dăduseră fuga să se uite la tunuri fugeau acum înapoi. În sfârşit, în uşa catedralei mai apărură patru bărbaţi în uniforme şi cu lente. „Ura, ura!” începu iarăşi să strige mulţimea.

— Care-i? Care-i? Întreba Petea cu glas plângăreţ pe toţi cei dimprejurul său, dar nimeni nu-i răspunse; prea erau toţi preocupaţi de ceea ce vedeau, aşa că Petea, alegându-şi unul dintre cei patru, pe care de altfel din pricina lacrimilor care-l înecaseră de bucurie nici nu-l putea vedea bine măcar, îşi concentră asupra lui tot entuziasmul, cu toate că nu acela era împăratul, şi începu să strige cât îl ţineau puterile „ura!” hotărând că mâine chiar, orice-ar fi să se întâmple, va fi oştean.

Mulţimea venea în fugă din toate părţile spre împărat, îl conduse până la palat şi începu apoi să se împrăştie. Se făcuse târziu, şi Petea nu pusese nimic în gură; sudoarea îi curgea şiroaie, dar nu se duse acasă, ci rămase în faţa palatului, împreună cu o mulţime încă destul de mare, cât timp împăratul luă masa, şi se uită la ferestrele palatului, tot mai aşteptând parcă, nu ştia nici el ce şi pizmuindu-i deopotrivă şi pe demnitarii care se apropiau de intrarea palatului, unde erau invitaţi la masa împăratului, şi pe lacheii care serveau la masă şi se zăreau trecând prin dreptul ferestrelor.

La masă, Valuev îi spuse împăratului, uitându-se pe fereastră:

— Poporul tot nădăjduieşte să mai vadă pe majestatea-voastră.

Cum masa era pe sfârşite, împăratul se ridică, muşcând încă dintr-un biscuit, şi ieşi în balcon. Mulţimea, cu Petea în mijloc, dădu buzna înspre balcon.

— Îngerul nostru, tătucule! Ura! Părintele nostru! striga poporul, şi Petea cu el, iar femeile şi câţiva bărbaţi mai slabi de înger, printre care şi Petea, începură să plângă de fericire. O bucată destul de mare din biscuitul pe care-l ţinea în mână împăratul se rupse, căzu pe balustrada balconului, iar de pe balustradă jos pe pământ. Cel care se afla mai aproape decât toţi ceilalţi, un vizitiu cu haină lungă, se repezi înspre bucata de biscuit şi puse mâna pe ea. Din mulţime câţiva se repeziră la vizitiu. Băgând de seamă, împăratul porunci să i se aducă o farfurie de biscuiţi şi începu să arunce din balcon. Ochii lui Petea se injectară; pericolul de a fi strivit de mulţime îl întărâtă şi mai tare şi se repezi după biscuiţi. Nu ştia pentru ce, dar trebuia să ia un biscuit căzut din mâna împăratului şi trebuia să nu se lase mai prejos decât ceilalţi. Se repezi şi trânti în drumul lui o băbuţă care vâna un biscuit. Dar băbuţa nu se dădu bătută, deşi era trântită la pământ (voia biscuitul şi întindea mâinile să-l apuce). Petea o lovi cu genunchii peste mână, apucă biscuitul şi, ca şi cum s-ar fi temut să nu întârzie, începu iară să strige „ura!” gata răguşit.

Împăratul se retrase şi după asta cea mai mare parte din mulţime începu să se împrăştie.

— Nu spuneam eu să mai aşteptăm? Aşa a fost! Se auzeau din toate părţile glasuri voioase din mulţime.

Oricât de fericit era Petea, îi părea rău că trebuia să se întoarcă acasă şi să înţeleagă că desfătările acestei zile luaseră sfârşit. De la Kremlin, Petea se îndreptă nu spre casă, ci spre tovarăşul său Obolenski, cel care avea cincisprezece ani şi voia ca şi el să plece la oaste. Întors acasă, el declară sus şi tare că, dacă nu-l lasă să intre în armată, e hotărât să fugă. A doua zi, contele Ilia Andreici,

deşi nu se dăduse încă bătut cu totul, se duse în oraş să afle cum ar face să-l aranjeze pe Petea pe la vreo unitate mai ferită de primejdii.

XXII.

A TREIA ZI DUPĂ ACEASTA, în dimineaţa de 15, în faţa palatului Slobodski, staţiona un şir nesfârşit de echipaje.

Sălile erau pline. În prima erau nobilii în uniforme, în a doua erau negustorii cu medalii, bărboşi şi îmbrăcaţi cu caftane albastre. În sala unde se ţinea adunarea nobililor era zgomot mare şi mişcare multă. La o masă lungă, sub portretul împăratului, şedeau, pe scaune cu spătare înalte, cei mai de seamă dregători; dar cea mai mare parte dintre nobili se plimba prin sală.

Toţi nobilii, aceiaşi oameni pe care Pierre îi vedea zilnic, fie la club, fie la ei acasă, toţi erau în uniforme; unii în tunici de pe vremea Ecaterinei ori a împăratului Pavel, alţii în uniformă nouă din epoca împăratului Alexandru, alţii, în sfârşit, în costumele obişnuite de curtean; şi acest caracter comun al uniformelor împrumuta ceva ciudat şi fantastic acestor chipuri atât de felurite şi de cunoscute, de tineri şi bătrâni. Mai cu osebire ciudaţi păreau bătrânii; unii cu vederea slăbită, alţii ştirbi, pleşuvi, înecaţi într-o grăsime galbenă, sau zbârciţi şi slăbănogi.

Cea mai mare parte din ei şedeau locului şi tăceau, iar dacă se mişcau şi vorbeau, atunci se alăturau vreunuia mai tânăr. Întocmai ca şi pe feţele mulţimii pe care Petea o văzuse în piaţa palatului, pe toate chipurile acestea era o izbitoare trăsătură contrastantă între două expresii cu totul opuse: aşteptarea clipei solemne pe de o parte, iar pe de alta, preocupările obişnuite de fiecare zi: partida de boston, Petruşka-bucătarul, sănătatea Zinaidei Dmitrievna ş.a.m.d.

Pierre, îmbrăcat cu noaptea-n cap în uniforma de nobil, care acum i se cam strâmtase şi-l stingherea, se afla şi el în sală, foarte emoţionat: această adunare neobişnuită, nu numai a nobilimii, ci şi a negustorimii – după principiul stărilor – états généraux – trezea în el un şir întreg de

gânduri demult părăsite, dar adânc întipărite în sufletul lui, gânduri despre Contrat social585 şi despre revoluţia franceză. Cuvintele pe care le reţinuse el din proclamaţie, anume că împăratul va veni în capitală pentru a se sfătui cu poporul său, îl întăreau în acest fel de a vedea. Şi, presupunând că se apropia un eveniment important în sensul acestor idei, ceva ce el aştepta demult, Pierre se plimba de colo-colo, trăgea cu urechea la ce se vorbea şi iscodea din ochi, dar nu găsea nicăieri expresia gândurilor care-l preocupau.

Se citi proclamaţia împăratului, care stârni entuziasm, apoi se împrăştiară cu toţii în mici grupuri şi începură să discute, în afară de interesele lor de fiecare zi, Pierre îi auzi vorbind despre locul unde trebuiau să stea mareşalii nobilimii în momentul când va intra împăratul, despre ziua când trebuia dat balul în cinstea împăratului, despre problema dacă trebuiau să se grupeze pe judeţe, sau să rămână toată gubernia laolaltă, şi altele la fel; dar, de îndată ce venea vorba de război şi de ceea ce făcuse motivul de căpetenie al acestei adunări, discuţiile deveneau şovăitoare şi vagi. Toţi doreau mai mult să asculte decât să vorbească.

Un bărbat de vârstă mijlocie, frumos şi solemn, în uniformă de ofiţer de marină, în rezervă, vorbea într-una dintre săli şi în jurul lui se făcuse un cerc. Pierre se apropie de cercul care se formase în jurul vorbitorului şi începu să asculte. Contele Ilia Andreici, în caftanul său de voievod de pe vremea Ecaterinei, se plimba cu un zâmbet amabil prin mulţime şi, cum se cunoştea cu toată lumea, se apropie şi el de acest grup şi începu să asculte cu zâmbetul lui blajin, aşa cum asculta întotdeauna, dând din cap în semn că e de acord cu vorbitorul. Ofiţerul de marină, în rezervă, vorbea cu multă cutezanţă: lucrul acesta se vedea bine în expresia de pe chipurile ascultătorilor săi, ca şi din faptul că unii, pe care Pierre îi cunoştea ca pe oamenii cei mai supuşi şi mai liniştiţi din lume, se depărtau de el cu dezaprobare sau îl

contraziceau. Pierre se strecură în mijlocul grupului, ascultă şi se încredinţa că vorbitorul era într-adevăr un liberal, dar cu totul în alt sens decât gândea el. Marinarul vorbea cu vocea aceea de bariton, atât de sonoră şi de muzicală, des întâlnită la nobili, cu graseieri plăcute şi cu consonante sărite, pe tonul pe care se strigă: „Valet, adu-mi luleaua!” şi aşa mai departe. Vorbea ca un om deprins să petreacă şi să poruncească.

— Ce-are a face dacă smolenii586 i-au propus împăratului să-i dea oameni pentru oştire? Trebuie oare să ne luăm noi după ei? Părerea lor e pentru noi lege? Dacă nobilimea din gubernia Moscovei va găsi de cuviinţă, va putea ea să-şi arate devotamentul faţă de suveran, împăratul nostru, şi prin alte mijloace! Să fi uitat noi oare miliţia anului 1807? La ce altceva a folosit decât la îmbogăţirea conţopiştilor şi a tâlharilor de tot felul?

Contele Ilia Andreici, surâzând blajin, dădea afirmativ din cap.

— Şi ce adică, miliţionarii noştri au adus oare vreun folos statului? Niciunul! N-au făcut decât să ne ruineze gospodăriile. Mai bine încă o recrutare… căci aşa, omul care ţi se întoarce acasă nu mai e nici soldat, nici mujic nu mai e, şi asta-i curată destrăbălare! Nobilimea nu-şi cruţă viaţa: vom merge noi înşine, pe capete, vom mai scoate noi recruţi şi nu ne trebuie, nouă tuturora, decât un semn al împăratului ca să fim cu toţii gata să murim pentru el, adăugă oratorul, însufleţindu-se.

Ilia Andreici înghiţea în sec de bucurie şi-l tot înghiontea pe Pierre, dar acestuia îi venise pofta să spună şi el ceva. Făcu câţiva paşi înainte, simţindu-se înflăcărat, fără să ştie de ce şi fără să aibă nici el habar despre ce anume va vorbi. Nici nu deschisese bine gura să vorbească, când un senator fără nici un dinte în gură, cu chip inteligent şi încruntat, care se afla lângă orator, îi tăie vorba. Cu vădită obişnuinţă de a conduce dezbateri şi de a pune probleme, senatorul începu să vorbească încet, dar clar:

— Eu cred, stimate domn, fonfăi senatorul cu gura ştirbă, că am fost chemaţi aici nu pentru a judeca dacă e mai bună pentru stat în clipa de faţă recrutarea sau mobilizarea miliţionarilor. Ne-am adunat ca să răspundem la chemarea cu care ne-a învrednicit împăratul. Iar sentinţa în problema dacă e mai de folos recrutarea sau concentrarea miliţionarilor, s-o lăsăm pe seama organelor superioare…

Pierre îşi găsi fără veste o supapă agitaţiei ce-l cuprinsese. Se îndârji împotriva senatorului care acum, în preajma deschiderii dezbaterilor nobilimii, venea cu legalitatea lui măruntă şi cu vederile lui înguste. Ieşi în faţă şi îl întrerupse. Nu ştia nici el ce va spune, dar începu cu aprindere, dând drumul din când în când câte unei expresii franţuzeşti şi exprimându-se ruseşte cam livresc.

— Scuzaţi-mă, excelenţă, începu el. (Pierre şi senatorul erau cunoştinţe vechi, dar socotea că aici era neapărat nevoie să i se adreseze oficial), deşi nu sunt de acord cu domnul (Pierre se opri; ar fi vrut să spună: mon tres honorable préopinant)… cu domnul que je n'ai pas l'honneur de connaâtre587, presupun totuşi că adunarea nobilimii are, pe lângă rostul de a-şi exprima adeziunea şi entuziasmul, şi rostul de a judeca asupra măsurilor prin care putem veni în ajutorul patriei. Eu presupun, urmă el, însufleţindu-se, că suveranul însuşi ar fi nemulţumit dacă ar găsi în noi numai nişte stăpâni de mujici, pe care îi oferim şi o… brr… o car… mi-e silă să spun o chair a canon588, pe care o reprezentăm aici, şi n-ar găsi în noi nişte sfe… nişte sfet… sfetnici.

Mulţi se depărtară de grup, observând zâmbetul dispreţuitor al senatorului şi faptul că Pierre vorbeşte cam prea liber; numai contele Ilia Andreici era mulţumit de cuvintele lui Pierre, aşa cum fusese mulţumit de ceea ce spusese ofiţerul de marină, de discursul senatorului şi cum, în general, era totdeauna mulţumit de cuvântarea pe care o auzea ultima.

— Eu sunt de părere că, înainte de a discuta aceste probleme, continuă Pierre, datoria noastră este să-l întrebăm pe împărat, să-l rugăm respectuos pe majestatea-sa să ne comunice câtă armată avem, în ce situaţie se află trupele noastre, şi atunci…

Dar Pierre nu izbuti să-şi sfârşească vorba, că din trei părţi deodată săriră cu gura pe el câţiva; mai cu putere decât toţi se năpusti un vechi cunoscut al lui Pierre, care se arătase întotdeauna prietenos faţă de el, un jucător de boston, Stepan Stepanovici Adraxin. Era în uniformă şi, poate din cauza mundirului militar, poate din altă pricină, Pierre vedea acum stându-i în faţă cu totul alt om. Stepan Stepanovici, pe faţă cu o expresie de mânie bătrânească brusc stârnită, se răsti la Pierre:

— Mai întâi vă fac cunoscut că n-avem dreptul să-l întrebăm pe împărat despre asta; iar în al doilea rând, chiar dacă nobilimea rusă ar avea acest drept, împăratul nu ne poate răspunde. Trupele se mişcă potrivit cu mişcările inamicului, pleacă unele, vin altele…

Altă voce, a unui om de statură mijlocie, de vreo patruzeci de ani, pe care Pierre îl văzuse cândva în localurile unde cântau tarafuri de ţigani şi pe care-l cunoştea ca pe un prost jucător de cărţi, dar care, în uniformă, i se părea la fel de schimbat, îl întrerupse pe Adraxin:

— Dar nici nu-i vreme de stat la discuţii, răsună glasul acestui nobil, trebuie să acţionăm: războiul a cuprins Rusia. Vrăjmaşul vine să sfărâme Rusia, să pângărească mormintele părinţilor noştri, să ne ia femeile şi copiii. Nobilul se lovi cu pumnul în piept. Ne vom ridica toţi, vom merge toţi până la unul, pentru tătucul nostru, pentru ţar! Strigă el, rotindu-şi în orbite ochii injectaţi. Din mulţime se auziră câteva voci aprobative. Suntem ruşi şi nu ne vom cruţa sângele pentru apărarea credinţei, a tronului şi a patriei, iar vorbăria să o lăsăm la o parte, dacă suntem cu adevărat fiii patriei. Să arătăm Europei cum ştie Rusia să se ridice pentru apărarea Rusiei, strigă nobilul.

Pierre voi să-i răspundă, dar nu mai putu rosti nici un cuvânt. Simţea că răsunetul glasului său, indiferent de gândul pe care l-ar fi exprimat, ar fi fost mai puţin ascultat decât vocea sonoră a înflăcăratului nobil.

Ilia Andreici aproba dindărătul grupului; unii se întorceau de-a dreptul cu spatele la orator, cum sfârşea câte o frază, şi spuneau:

— Aşa-i! Aşa-i! Aşa-i!

Pierre voia să spună că nici el nu se dă în lături să facă donaţii, nici să dea bani, nici să dea mujici, nici să se dăruie pe el însuşi, dar că trebuie să se ştie exact cum stau lucrurile, ca să poată da ajutorul cuvenit; însă nu mai izbuti să vorbească. Mulţimea de voci striga şi vorbea de-a valma, aşa încât până şi Ilia Andreici nu mai prididea să dea din cap la fiecare; şi grupul se mări, apoi se sparse, pentru ca pe urmă să se adune la loc şi să pornească tot, în vuietul discuţiilor, prin sala cea mare, spre o masă lungă. Pierre nu numai că nu izbutea să vorbească, dar întreruperile erau violente: toţi îl dădeau la o parte şi îi întorceau spatele ca unui duşman al societăţii. Şi asta nu din pricină că n-ar fi fost mulţumiţi de părerile exprimate în discursul lui, căci le şi uitaseră după atâtea discursuri care urmaseră, ci pentru că însufleţirea mulţimii simţea nevoia să aibă un obiect de adoraţie şi unul de ură. Pierre devenise obiectul din urmă. După înflăcăratul nobil vorbiră încă o mulţime de oratori şi toţi pe acelaşi ton. Mulţi vorbiră minunat şi original.

Editorul ziarului Russki Vestnik, Glinka, identificat de toţi („scriitorul, scriitorul!” se auzise prin mulţime), spuse că răului trebuie să i se răspundă cu rău, că el văzuse cândva un copil care surâdea la scăpărarea fulgerului şi la bubuitul tunetului, dar că noi nu trebuie să fim ca acel copil.

— Da, da, la bubuitul tunetului! Se auziră ecouri aprobative din rândurile cele mai din fund.

Mulţimea se apropie de masa cea mare, la care şedeau, în uniforme şi cu lente, bătrânii demnitari, acei septuagenari pleşuvi, pe care Pierre îi văzuse aproape pe toţi la dânşii

acasă, cu măscăricii lor, sau prin cluburi, jucând boston. Mulţimea se apropia de masă, fără să contenească a discuta. Unul după altul, şi uneori câte doi deodată, înghesuiţi de mulţime până lângă spătarele înalte ale scaunelor, vorbeau oratorii. Cei din spate băgau de seamă câte o scăpare în spusele oratorilor şi se repezeau să facă cuvenitele completări. Alţii îşi storceau creierii, în zăduful şi îmbulzeala sălii, să găsească şi ei vreun gând oarecare şi se repezeau apoi să şi-l apună. Bătrâneii dregători, cunoştinţele lui Pierre, stăteau şi se uitau când la unul, când la altul şi expresia celor mai mulţi dintre ei nu spunea decât că le era foarte cald. Pierre, însă, se simţea mişcat de-a binelea şi dorinţa generală de a arăta că nu mai e de precupeţit nimic, dorinţă care se manifesta mai mult prin intonaţii şi prin expresia feţelor decât prin sensul cuvântărilor, îl cuprinse şi pe el. Nu se lepădase de părerile lui, dar se simţea întrucâtva vinovat şi voia să se scuze.

— Eu n-am spus decât că ne-ar fi mai uşor să ne dăm contribuţia noastră, când am şti de ce anume e nevoie, rosti el, sforţându-se să acopere strigătele celorlalţi.

Un bătrânel, care se afla mai aproape de el, se întoarse să-l vadă, dar, în aceeaşi clipă, un strigăt de la celălalt capăt al mesei atrase atenţia.

— Da, Moscova va fi predată! Ea va fi ţapul ispăşitor! Strigă cineva.

— E vrăjmaşul omenirii! Strigă altul. Daţi-mi voie să vorbesc… Domnilor, mă înghesuiţi!

XXIII.

ÎN CLIPA ACEEA, FĂCÂNDU-ŞI cu paşi grăbiţi loc prin mulţimea de nobili, intră contele Rastopcin, cu ochii săi vioi şi bărbia proeminentă, îmbrăcat în uniforma de general, cu lentă.

— Majestatea-sa împăratul soseşte îndată, spuse Rastopcin. Chiar de acolo vin. Sunt de părere că, în situaţia în care ne aflăm, nu mai încap multe discuţii. Suveranul ne-a onorat convocându-ne pe noi şi negustorimea, spuse

contele Rastopcin. De acolo vor fi vărsate milioane (şi arătă spre sala unde erau negustorii), iar datoria noastră e să dăm miliţionari şi să nu ne cruţăm… Acesta-i lucrul cel mai mic pe care-l putem face!

Începu consfătuirea, doar între demnitarii care şedeau la masă. Toată consfătuirea decurse mai mult decât în linişte. Ea părea chiar tristă acum când, după toată gălăgia anterioară, nu se mai auzeau decât voci bătrâneşti, răspunzând doar „consimt”, ori, ca să mai varieze: „sunt de aceeaşi părere” ş.a.m.d.

Secretarul primi ordin să redacteze hotărârea nobilimii din Moscova de a face, ca şi cei din Smolensk, un sacrificiu de câte zece oameni la mie, cu întregul lor echipament. Domnii care ţinuseră şedinţa se ridicară, ca şi cum s-ar fi uşurat de o greutate, în zgomotul scaunelor împinse, şi începură să se plimbe prin sală ca să-şi mai dezmorţească picioarele, luându-se unul pe altul de braţ şi discutând.

— Împăratul! Împăratul! Se auzi dintr-o dată prin săli şi mulţimea se repezi spre uşă.

Prin spaţiul larg dintre cele două rânduri de nobili, împăratul intră în sală. Pe toate chipurile se citea o curiozitate plină de respect şi de teamă. Pierre era prea departe şi nu putu asculta bine cuvântarea împăratului, înţelese numai după frânturile auzite că împăratul vorbea de primejdia în care se afla statul şi de nădejdile pe care şi le punea în nobilimea moscovită. Îi răspunse o altă voce, făcându-i cunoscută proaspăt adoptata hotărâre a nobilimii.

— Domnilor! Spuse cu voce tremurătoare împăratul. Mulţimea fremăta şi se potoli din nou, iar Pierre putu auzi clar vocea atât de umană, de plăcută şi de emoţionată a împăratului, care spunea: Nu m-am îndoit niciodată de osârdia nobilimii ruse. Dar astăzi zelul ei a întrecut aşteptările mele. Vă mulţumesc în numele patriei. Domnilor, să trecem la fapte, timpul ne este mai scump decât orice.

Împăratul tăcu; mulţimea se înghesui în jurul său şi din toate părţile se auzeau aclamaţii entuziasmate.

— Da, mai scump decât orice… vorba ţarului, spuse din rândurile ultime, plângând, Ilia Andreici, care nu auzise nimic, dar care înţelesese totul în felul lui.

Din sala nobililor, împăratul trecu în sala negustorilor. Rămase acolo ca la vreo zece minute. Pierre, din rândurile celorlalţi, îl văzu pe suveran ieşind din sala negustorimii cu lacrimi de înduioşare în ochi. Cum se află mai târziu, împăratului îi dăduseră lacrimile de îndată ce începuse să le vorbească negustorilor şi îşi rostise cuvântarea, cu vocea tremurătoare. Când îl văzu Pierre, el ieşea însoţit de doi negustori. Unul dintre ei era un cunoscut al lui Pierre, un concesionar gras; celălalt, starostele breslei, om supt şi galben la faţă, cu o barbă ascuţită. Plângeau şi unul, şi altul. Celui slab îi dăduseră numai lacrimile, dar concesionarul cel gras plângea cu hohote, ca un copil şi repeta întruna:

— Şi viaţa, şi averea ţi-o dăm, măria-ta!

În clipa aceea, Pierre nu mai avea decât o singură dorinţă, aceea de a arăta că nu se dă în lături de la nimic şi că e gata să jertfească totul. Ca o remuşcare îi venea în minte cuvântarea sa cu tendinţe constituţionale; căuta prilejul să-şi repare greşeala. Aflând că unul dintre nobili, contele Mamonov, dădea un regiment, Bezuhov făcu imediat cunoscut contelui Rastopcin că dă şi el o mie de oameni, şi întreţinerea lor.

Bătrânul Rostov nu fu în stare să povestească soţiei sale cele întâmplate fără să-i dea lacrimile şi se învoi pe dată la cererea lui Petea, ba se duse chiar el să-l înroleze.

A doua zi, împăratul plecă. Toţi nobilii care fuseseră la adunare îşi lepădară uniformele, se împrăştiară iarăşi pe la casele lor şi pe la cluburi şi, bombănind, dădură administratorilor de moşii ordine pentru adunarea oştenilor, mirându-se ei singuri de ceea ce făcuseră.

Partea a doua.

I

NAPOLEON A ÎNCEPUT RĂZBOIUL cu Rusia din cauză că n-a putut să nu vină la Dresda, n-a putut să nu se lase orbit

de onoruri, n-a putut să nu îmbrace uniforma poloneză, să nu se supună influenţei unei dimineţi de iunie, care-l îndemna la acţiune, şi nu şi-a putut stăpâni mânia în prezenţa lui Kurakin şi, mai pe urmă, a lui Balaşov.

Alexandru a refuzat orice tratative pentru că se simţea personal jignit. Barclay de Tolly şi-a dat silinţa să conducă în chipul cel mai nimerit armata, pentru ca să-şi facă datoria şi să-şi câştige o faimă de mare comandant. Rostov a pornit la atac, galopând împotriva francezilor, din pricină că nu şi-a putut înfrânge dorinţa de a galopa la câmp deschis, şi tot aşa, ca o consecinţă a propriilor lor înclinaţii, a deprinderilor, a împrejurărilor şi a ţelurilor lor personale, au acţionat toate aceste nenumărate persoane care au luat parte la război. S-au temut, s-au umflat în pene, s-au bucurat, s-au indignat, au criticat, crezând că ştiu ce fac şi că fac asta pentru sine, pe când, de fapt, au fost cu toţii nişte instrumente involuntare ale istoriei şi au făcut o ispravă al cărei sens le era ascuns, dar foarte de înţeles pentru noi. Asta este, invariabil, funcţia tuturor oamenilor de acţiune, care-s cu atât mai puţin liberi cu cât stau mai sus pe scara ierarhiei lumeşti.

Acum, făptuitorii anului 1812 au încetat demult să mai existe, interesele lor personale au dispărut fără de urmă şi în faţa noastră n-au rămas decât rezultatele istorice ale acelor vremuri.

Providenţa a făcut ca toţi aceşti oameni, năzuind la atingerea scopurilor personale, să contribuie la realizarea unui rezultat uriaş de care nici un om (nici Napoleon, nici Alexandru şi cu atât mai puţin vreunul dintre cei care au luat parte la acest război) n-a avut nici cea mai neînsemnată idee.

Acum e limpede pentru noi care a fost, în 1812, cauza pieirii armatei franceze. Nimeni n-are să poată nega că pricina pieirii trupelor franceze ale lui Napoleon a fost, pe de o parte, înaintarea lor începută prea târziu, înspre inima Rusiei, fără pregătirea necesară unei campanii de iarnă, iar

pe de altă parte, caracterul căpătat de acest război prin incendierea oraşelor ruseşti şi deşteptarea urii împotriva duşmanului în sufletul poporului rus. Dar pe atuncea, nu numai că nimeni n-a prevăzut faptul (care acum pare vădit) că numai pe această cale putea să-şi afle pierzania o armată de opt sute de mii de oameni, armata cea mai bună din lume, condusă, pe deasupra, şi de cel mai bun comandant, într-o luptă cu armata rusă, de două ori mai slabă, fără experienţă şi condusă de comandanţi neîncercaţi; nu numai că n-a prevăzut nimeni lucrul acesta, dar toate sforţările din partea ruşilor au fost statornic îndreptate spre a împiedica tocmai ceea ce putea salva Rusia; iar din partea francezilor, cu toată experienţa şi aşa-zisul geniu militar al lui Napoleon, au fost făcute toate sforţările în scopul de a se ajunge până la sfârşitul verii la Moscova, adică de a se săvârşi tocmai ceea ce trebuia să-i piardă.

În scrierile istorice cu privire la anul 1812, autorilor francezi le place grozav să vorbească de felul cum a simţit Napoleon pericolul lungirii frontului, cum a căutat să dea o bătălie, cum l-au sfătuit mareşalii să se oprească la Smolensk, şi le place să aducă şi alte argumente ca acestea pentru a dovedi că, încă de pe atunci, ar fi fost înţeleasă primejdia acelei campanii; iar autorilor ruşi le face şi mai mare plăcere să spună cum, încă de la începutul campaniei, ar fi existat un plan de război scitic, pentru atragerea lui Napoleon în inima Rusiei şi să atribuie acest plan care lui Pfuel, care cutărui general francez, care lui Tolly, care însuşi împăratului Alexandru, justificându-şi afirmaţia prin unele memorii, proiecte şi scrisori din epocă, în care se găsesc într-adevăr aluzii la o acţiune de acest fel. Dar toate aceste schiţări ale putinţei, atât din partea ruşilor, cât şi din partea francezilor, de a se fi prevăzut ceea ce avea să se întâmple, sunt scoase acum la iveală numai pentru că evenimentele le-au dat îndreptăţire. Dacă evenimentele nu s-ar fi produs, aluziile acestea ar fi fost uitate, cum uitate sunt aici miile şi milioanele de aluzii şi de presupuneri

opuse care aveau pe atunci circulaţie, dar care s-au dovedit neîndreptăţite şi, din pricina aceasta, au fost date uitării. Cu privire la rezultatul fiecărui eveniment în curs se fac întotdeauna atâtea pronosticuri, încât oricum ar fi să se sfârşească, se vor găsi totdeauna oameni care să zică: „Am spus eu de atuncea că aşa are să se întâmple”, uitând cu desăvârşire că, printre nenumăratele presupuneri, s-au făcut şi altele cu totul opuse.

Presupunerile francezilor cum că Napoleon ar fi fost conştient de primejdia prezentată de întinderea frontului, şi cele ale ruşilor, cu privire la atragerea inamicului în inima Rusiei – aparţin fără doar şi poate acestei categorii, iar istoricii numai cu mare greutate pot să atribuie asemenea raţionamente lui Napoleon şi mareşalilor săi, şi asemenea planuri comandanţilor armatei ruse. Toate faptele contrazic cu desăvârşire asemenea presupuneri. Nu numai că n-a existat în tot timpul războiului din partea ruşilor dorinţa de a-i atrage pe francezi în inima Rusiei, dar s-a făcut totul pentru a-i opri încă de la prima lor încălcare a pământului rusesc; şi nu numai că Napoleon nu s-a temut de întinderea frontului său, dar el se şi bucura chiar, ca de un triumf, de fiecare pas al său făcut înainte, şi numai foarte alene căuta, cu totul altfel de cum făcuse în campaniile anterioare, o ciocnire cu inamicul.

Chiar de la începutul campaniei, armatele noastre sunt tăiate în două, şi singura ţintă spre care năzuim noi este de a le reuni, deşi pentru retragerea şi ademenirea inamicului în inima ţării reunirea armatelor nu prezintă nici un avantaj. Împăratul se află pe front ca să însufleţească oştirea în vederea apărării fiecărui petic de pământ rusesc, şi nu în vederea retragerii. Se construieşte imensa tabără de la Drissa după planul lui Pfuel şi nu se prevede nici o retragere mai departe. Împăratul face imputări comandanţilor supremi pentru fiecare petic de pământ părăsit. Nu numai incendierea Moscovei, dar nici chiar înaintarea inamicului până la Smolensk nu şi-o putea măcar

închipui împăratul, iar atunci când armatele se unesc, suveranul se înfurie din pricină că Smolenskul e cucerit şi incendiat şi că nu s-a dat sub zidurile lui bătălia cea mare.

Aşa gândeşte împăratul, dar comandanţii armatelor ruse şi tot poporul rus se înfurie şi mai mult la gândul că ai noştri se retrag înspre centrul ţării.

Napoleon, după ce taie în două armatele noastre, înaintează în inima ţării şi pierde mai multe ocazii de a da bătălia. În luna august se află la Smolensk şi nu se gândeşte decât cum ar face să meargă mai departe, cu toate că, aşa cum vedem astăzi, înaintarea îi este vădit păgubitoare.

Faptele mărturisesc de la sine că nici Napoleon n-a prevăzut vreun pericol în marşul către Moscova şi nici Alexandru şi comandanţii armatei ruse nu s-au gândit pe atunci la o ademenire a lui Napoleon, ci au avut tocmai gândul potrivnic. Atragerea lui Napoleon în inima ţării s-a petrecut nu după vreun plan al cuiva (nici nu credea nimeni în această posibilitate), ci s-a datorat unui concurs complex de intrigi, de ţeluri personale şi de dorinţe ale oamenilor care au luat parte la acest război, oameni care n-aveau cum ghici ceea ce urma să se întâmple şi ceea ce avea să fie salvarea Rusiei, unica ei salvare. Totul se petrece cum e mai puţin de aşteptat. Armatele sunt tăiate în două încă de la începutul campaniei. Noi ne căznim să le reunim cu scopul evident de a susţine o bătălie şi de a opri înaintarea inamicului, dar, în această încercare de regrupare, evitând ciocnirea cu un inamic mult mai puternic şi retrăgându-ne forţat, în unghi ascuţit, noi îi târâm pe francezi până la Smolensk. E încă prea puţin spus că ne retragem în unghi ascuţit, de vreme ce francezii înaintează printre cele două armate. Unghiul acesta se face şi mai ascuţit, iar noi ne retragem şi mâi departe, datorită faptului că Barclay de Tolly, neamţ lipsit de popularitate, îi e nesuferit lui Bagration (care urma să fie pus sub comanda acestuia), iar Bagration, comandând armata a doua, face tot ce-i stă în putinţă ca să întârzie joncţiunea cu Barclay, pentru a nu se

pune sub comanda lui. Bagration întârzie mult regruparea (cu toate că reunirea armatelor e ţinta de căpetenie a celor de la comandament), deoarece lui i se pare că prin marşul acesta şi-ar pune în pericol armata şi că ar fi mai avantajos lucru să se retragă mai spre stânga şi mai la sud, hărţuind din flanc şi din spate inamicul şi completându-şi armata în Ucraina. Se pare însă că acesta n-a fost decât un motiv născocit de el, pentru că nu-i venea la socoteală să se pună sub ordinele nesuferitului de neamţ, ale lui Barclay, care era mai mic în grad.

Împăratul se află între ostaşi ca să-i îmbărbăteze, însă prezenţa lui aici şi faptul că nu ştie la ce să se hotărască, precum şi mulţimea uriaşă de sfetnici şi de planuri, paralizează puterea de acţiune a armatei întâi, şi armata se retrage.

S-a propus oprirea la tabăra din Drissa; dar pe neaşteptate Paulucci, care năzuieşte să ajungă comandant suprem, îl influenţează cu energia lui pe împăratul Alexandru, tot planul lui Pfuel cade, şi întreaga acţiune rămâne condusă de Barclay. Dar cum Barclay nu inspiră încredere, i se limitează puterea.

Armatele sunt fărâmiţate, nu există unitate de comandă, Barclay este impopular; dar din confuzia aceasta, din fărâmiţarea armatei şi din nepopularitatea neamţului ajuns comandant suprem, rezultă pe de o parte nehotărârea şi tendinţa de a se evita o bătălie (de la care nu s-ar mai fi putut da nimeni în lături, dacă armatele ar fi fost laolaltă şi n-ar fi fost Barclay comandant), iar pe de altă parte o tot mai mare indignare împotriva nemţilor şi o trezire a spiritului patriotic.

În cele din urmă, împăratul părăseşte armata şi, drept unic motiv plauzibil al plecării lui, se lansează ideea că trebuie să însufleţească populaţia celor două capitale, pentru a dezlănţui un război popular. Şi această plecare a suveranului la Moscova împătreşte forţele armatei ruse.

Împăratul părăseşte armata ca să nu stingherească unitatea comandamentului suprem şi nădăjduieşte că se vor lua măsuri mai hotărâtoare; dar situaţia comandamentului armatei se încurcă şi mai mult şi puterea lui slăbeşte. Benigsen, marele duce şi tot roiul de generali-aghiotanţi rămân pe front, cu scopul de a urmări activitatea comandantului suprem şi pentru a-i stimula energia, iar Barclay, simţindu-se şi mai puţin liber sub privirile tuturor acestor ochi ai împăratului, devine şi mai prudent când e vorba de acţiuni hotărâte şi evită lupta.

Barclay se menţine în limitele prudenţei. Ţareviciul face aluzii la o trădare şi cere o bătălie generală. Liubomirski, Braniţki, Vloţki şi mulţi alţii fac atâta vâlvă în jurul acestui zvon, încât Barclay, sub pretextul prezentării unor rapoarte către împărat, îi expediază pe toţi generalii-aghiotanţi polonezi la Petersburg şi intră într-o luptă făţişă cu Benigsen şi cu marele duce.

La Smolensk, în fine, oricât n-ar fi dorit Bagration acest lucru, armatele fac joncţiunea.

Bagration se opreşte cu trăsura în dreptul casei în care locuia Barclay. Barclay îşi pune eşarfa, îi iese în întâmpinare şi îi dă raportul lui Bagration, care e mai mare în grad. În duelul mărinimiilor, Bagration nu se mai uită la faptul că-i mai mare în grad şi i se supune lui Barclay; dar, supunându-i-se, ajunge să se înţeleagă şi mai puţin cu el. Din ordinul împăratului, Bagration îi raportează lui personal. Iată ce-i scrie el lui Arakceev: „E voinţa suveranului meu, dar nu mă pot împăca defel cu ministrul (cu Barclay). Pentru Dumnezeu, trimiteţi-mă undeva, fie chiar şi să comand un regiment, numai aici nu, căci n-o mai pot duce aşa; tot cartierul general e plin de nemţi, aşa că pentru un rus e cu neputinţă de trăit aici, şi nu-i nici o rânduială. Credeam că slujesc într-adevăr împăratului şi patriei, dar, la urma urmei, reiese că-i slujesc lui Barclay. Şi, recunosc, nu vreau asta!” Roiul Braniţkilor, Wintzingerozilor şi al celorlalţi de teapa lor înveninează şi mai mult raporturile dintre

comandanţii supremi, şi unitatea ce rezultă e şi mai ciuntită. Se alege calea atacării francezilor în faţa Smolenskului. Este trimis un general să cerceteze poziţiile. Generalul, care-l urăşte pe Barclay, se duce la un prieten al său, comandant de corp de armată, şi după ce stă la el o zi, se întoarce la Barclay şi discută cu el pe puncte viitorul câmp de luptă, pe care nici nu-l văzuse.

Şi, în vreme ce la noi se iscă certuri şi intrigi în legătură cu viitorul câmp de luptă, cât timp noi umblăm să-i căutăm pe francezi şi ne păcălim în privinţa locului unde se află, ei se năpustesc asupra diviziei lui Neverovski şi înaintează până sub zidurile Smolenskului.

Pentru salvarea liniilor de comunicaţie este nevoie să fie primită pe nepregătite bătălia de la Smolensk. Se dă bătălia. Cad, şi dintr-o parte, şi din alta, mii de morţi.

Smolenskul este părăsit împotriva voinţei împăratului şi a întregului popor. Dar oraşul este incendiat de înşişi locuitorii săi, care se văd înşelaţi de guvernator, şi aceşti locuitori ruinaţi, dând exemplu şi celorlalţi ruşi, se refugiază la Moscova, nu se gândesc decât la dezastrul lor şi aţâţă ura împotriva duşmanului. Napoleon îşi continuă înaintarea, iar noi ne retragem, şi se ajunge în felul acesta la ceea ce trebuia să-l învingă pe Napoleon.

II.

A DOUA ZI DUPĂ PLECAREA fiului său, prinţul Nikolai Andreici chemă la el pe prinţesa Maria.

— Ei, eşti mulţumită acum? Îi spuse el. M-ai făcut să mă cert cu fiu-meu! Eşti mulţumită? Atâta aşteptai! Eşti mulţumită? Pe mine, lucrul acesta mă doare, mă doare rău. Mă vezi bătrân şi slab, şi-ţi mai arde de aşa ceva! Acuma bucură-te, bucură-te…

După asta, prinţesa Maria nu-şi mai văzu tatăl o săptămână încheiată. Era bolnav şi nu ieşea din cabinetul lui.

Spre mirarea ei, prinţesa Maria băgă de seamă că, atâta timp cât fu bolnav, el n-o primi nici pe mademoiselle

Bourienne. Numai Tihon intra la el.

Într-o săptămână, prinţul putu ieşi din odaie şi-şi reluă viaţa de până atunci, ocupându-se cu deosebită sârguinţă de noile construcţii şi de grădini şi rupând toate vechile relaţii cu mademoiselle Bourienne. Înfăţişarea sa şi tonul rece pe care-l lua când vorbea cu prinţesa Maria păreau să spună: „Iată, mi-ai pus în seamă unele legături între mine şi franţuzoaică, l-ai minţit pe prinţul Andrei şi m-ai făcut să mă cert cu el; uite că n-am nevoie nici de tine, nici de franţuzoaică!”

Prinţesa Maria îşi petrecea jumătate de zi la Nikoluşka, asistând la lecţiile lui; îi dădea ea însăşi lecţii de limba rusă şi de muzică şi stătea de vorbă cu Dessalles. Restul zilei şi-l petrecea cu cărţile, cu bătrâna dădacă şi cu „oamenii lui Dumnezeu” care mai veneau la ea din când în când, pe uşa de din dos.

La război prinţesa Maria nu se gândea decât aşa cum se gândesc femeile. Se temea pentru viaţa fratelui ei care se afla pe front, era îngrozită de războiul pe care nu-l înţelegea şi de cruzimea care-i făcea pe oameni să se omoare unii pe alţii; nu pricepea deloc însemnătatea acestui război, care i se părea la fel cu toate războaiele de până acum. Nu pricepea însemnătatea acestui război cu toate că Dessalles, cu care discuta mereu şi care se interesa cu înfrigurare de mersul războiului, se străduia să-i tălmăcească ceea ce-şi reprezenta el din campanie, cu toate că „oamenii lui Dumnezeu”, venind la ea, repetau îngroziţi, fiecare în felul lui, zvonurile din popor cu privire la năvălirea anticristului şi cu toate că Julie, acum prinţesa Drubeţkaia, cu care era iarăşi în corespondenţă, îi scria din Moscova scrisori patriotice.

„Îţi scriu în ruseşte, buna mea prietenă, scria Julie, pentru că am o ură neîmpăcată pe toţi francezii, cu limba lor cu tot, pe care n-o mai pot auzi, vorbi. Noi, aici la Moscova, suntem toţi însufleţiţi prin entuziasm de împăratul nostru adorat.

Sărmanul meu soţ îndură oboseala şi foamea prin hanuri evreieşti; dar noutăţile pe care le am mă însufleţesc şi mai mult.

Ai auzit, desigur, de fapta eroică a lui Raevski, care şi-a îmbrăţişat cei doi fii, spunând: „Voi pieri cu ei, dar nu ne vom clinti!” Şi, într-adevăr, cu toate că inamicul a fost de două ori mai numeros, nu ne-am clintit. Trăim şi noi cum putem; ştii, la război ca la război. Prinţesa Alina şi Sophie stau zile întregi cu mine, şi noi, nefericite văduve al unor bărbaţi în viaţă, la scărmănatul scamei purtăm discuţii minunate; numai dumneata, scumpa mea prietenă, ne mai lipseşte…”589 ş.a.m.d.

Mai cu osebire nu înţelegea prinţesa Maria însemnătatea deplină a acestui război, din pricină că bătrânul prinţ nu vorbea niciodată de el şi nu-l băga în seamă, râzând la masă de Dessalles când acesta vorbea de război. Tonul bătrânului era atât de liniştit şi de sigur de sine, încât prinţesa Maria, fără să mai judece, se încredea în el.

În tot cursul lunii iulie, bătrânul prinţ fu deosebit de activ şi chiar reînviorat. Mai construi un corp de clădiri pentru oamenii de serviciu şi mai făcu încă o grădină. Singurul lucru care o neliniştea pe prinţesa Maria era faptul că bătrânul dormea prea puţin şi că, schimbându-şi obiceiul de a dormi în cabinet, îşi muta în fiecare seară culcuşul. Ba poruncea să i se întindă patul de campanie în galerie, ba rămânea pe câte o canapea, ori în jilţul Voltaire din salon şi moţăia îmbrăcat cât timp îi citea nu mademoiselle Bourienne ca altădată, ci micul Petruşka, ba se culca în sufragerie.

La 1 august sosi a doua scrisoare de la prinţul Andrei. În prima scrisoare venită curând după plecarea lui, prinţul Andrei îşi cerea cu supunere iertare de la tatăl său pentru ceea ce-şi permisese să-i spună şi-l ruga să-i acorde din nou bunăvoinţa sa. La această scrisoare, bătrânul îi răspunse cu una foarte duioasă şi, după schimbul acesta de corespondenţă, o îndepărtase pe franţuzoaică. A doua

scrisoare a prinţului Andrei, trimisă de sub zidurile oraşului Vitebsk, după ocuparea lui de către francezi, cuprindea o scurtă descriere a întregii campanii la care luase parte, un plan al zonei de operaţii, desenat în scrisoare, şi unele pronosticuri privind viitoarea desfăşurare a evenimentelor. În scrisoarea aceasta, prinţul Andrei îi prezenta tatălui său neajunsurile poziţiei domeniului Lâsâe Gorî, aflat în apropierea teatrului de luptă, chiar pe linia de mişcare a trupelor, şi îl sfătuia să plece la Moscova.

La masă, în aceeaşi zi, la vorbele lui Dessalles care repeta ceea ce se zvonea, şi anume că francezii ajunseseră la Vitebsk, bătrânul prinţ îşi aminti de scrisoarea prinţului Andrei.

— Am primit azi scrisoare de la prinţul Andrei, îi spuse el prinţesei Maria, n-ai citit-o?

— Nu, mon pere, răspunse speriată prinţesa.

Nu putuse citi o scrisoare de primirea căreia nici nu auzise.

— Scrie despre război, despre războiul acesta, spuse prinţul cu zâmbetul acela dispreţuitor, care-i devenise deprindere şi pe care-l arbora de câte ori venea vorba de războiul actual.

— Trebuie să fie foarte interesantă, spuse Dessalles. Prinţul este în măsură să ştie…

— O, da, foarte interesantă! Spuse mademoiselle Bourienne.

— Te rog, du-te dumneata şi adu-mi-o! Se adresă bătrânul prinţ domnişoarei Bourienne. Ştii, pe măsuţă, sub presse-papier.

Mademoiselle Bourienne sări bucuroasă.

— Nu, strigă el apoi, încruntându-se. Du-te tu, Mihail Ivanâci!

Mihail Ivanâci se ridică şi se duse în cabinet. Dar, cum ieşi, bătrânul prinţ, privind neliniştit împrejur, azvârli şervetul şi se duse el singur.

— Nu-s în stare de nimic niciunul; au să mi le-ncurce pe toate.

Cât timp lipsi bătrânul, prinţesa Maria, Dessalles, mademoiselle Bourienne şi chiar Nikoluşka se uitară tăcuţi unii la alţii. Bătrânul prinţ se întoarse cu paşi grăbiţi, urmat de Mihail Ivanâci, cu scrisoarea şi cu planul, pe care, nepermiţând nimănui să le citească în timpul mesei, le puse lângă el.

După ce trecură în salon, el întinse prinţesei Maria scrisoarea şi, desfăşurându-şi dinaintea ochilor planul noii construcţii, îşi aţinti privirile asupra lui şi îi porunci să citească cu glas tare. Sfârşind de citit scrisoarea, prinţesa Maria se uită întrebător la tatăl ei. Bătrânul se uita la plan, furat, se vede, de gândurile sale.

— Ce credeţi de toate astea, prinţe? Îşi permise Dessalles să-i adreseze o întrebare.

— Eu? Eu? spuse prinţul, nemulţumit parcă de faptul că-l trezise şi fără să-şi ridice ochii de pe planul construcţiei.

— E foarte posibil ca teatrul de luptă să se apropie atât de mult de noi…

— Ha, ha, ha! Teatrul de luptă! Zise prinţul. Am mai spus-o, şi o mai spun şi azi: teatrul de luptă este Polonia şi inamicul nu se va putea strecura niciodată dincoace de Neman.

Dessalles se uită uluit la prinţul care vorbea de Neman, când inamicul ajunsese la Nipru; dar prinţesa Maria, care uitase poziţia geografică a Nemanului, credea că ceea ce spune tatăl ei e adevărat.

— La topirea zăpezilor, se vor împotmoli în mlaştinile Poloniei. Numai ei pot să nu vadă asta, spuse prinţul, gândindu-se, pesemne, la campania anului 1807, care, cum i se părea lui, nu era atât de îndepărtată în timp. Benigsen ar fi trebuit să i-o ia înainte şi să treacă în Prusia; treaba ar fi luat cu totul altă întorsătură…

— Dar, prinţe, spuse cu sfială Dessalles, scrisoarea vorbeşte de Vitebsk…

— A, scrisoarea? Da… răspunse prinţul nemulţumit. Da… da… Chipul său luă dintr-o dată o înfăţişare posomorâtă. Tăcu un timp, apoi urmă: Da, scrie că francezii au fost bătuţi… lângă ce râu?

Dessalles lăsă ochii în jos.

— Prinţul nu scrie nimic despre asta, spuse el încet.

— Nu scrie oare? Ei, doar n-am născocit eu asta, din capul meu.

Tăcură toţi, multă vreme.

— Da… da…! Ei, Mihail Ivanâci, spuse el deodată, ridicând capul şi arătând înspre planul construcţiei, explică-mi cum vrei să transformi aici…

Mihail Ivanâci se apropie de plan, şi bătrânul, după ce vorbi cu dânsul despre planul noii construcţii, aruncând o privire supărată prinţesei Maria şi lui Dessalles, se retrase la el în odaie.

Prinţesa Maria văzuse tulburarea şi uluiala din ochii lui Dessalles când acesta se uitase la tatăl ei, băgase de seamă tăcerea lui şi era uimită de faptul că prinţul uitase scrisoarea fiului său pe masă; dar nu se temea numai să vorbească şi să-l întrebe pe Dessalles de pricina tulburării şi tăcerii lui, ci-i era frică până şi să se gândească la asta.

Seara, Mihail Ivanâci, trimis de prinţ, veni la prinţesa Maria după scrisoarea prinţului Andrei, care rămăsese uitată în salon. Prinţesa Maria îi dădu scrisoarea şi, cu toate că nu-i era deloc la îndemână, îşi permise să-l întrebe pe Mihail Ivanâci ce face tatăl ei.

— Îşi tot face de lucru, spuse Mihail Ivanâci cu un zâmbet în care se amesteca respectul cu ironia, ceea ce o făcu pe prinţesa Maria să pălească. E tare îngrijorat de clădirea cea nouă. A citit puţin, iar acum, continuă Mihail Ivanâci cu glas scăzut, şade la birou; trebuie să se fi apucat iar de testament. (În ultima vreme, una dintre îndeletnicirile preferate ale prinţului era să lucreze la hârtiile care trebuiau să rămână după moartea lui şi pe care le numea testamentul său.)

— Dar pe Alpatâci îl trimite la Smolensk? Întrebă prinţesa Maria.

— Cum nu, sigur, de când stă el şi aşteaptă.

III.

CÂND MIHAIL IVANÂCI se înapoie cu scrisoarea în cabinet, prinţul, cu ochelari şi cu o vizieră pe frunte şi cu abajur la sfeşnice, şedea la biroul său, cu ruloul deschis, ţinând în mâna întinsă foarte departe de ochi nişte hârtii pe care le citea într-o poză puţin cam solemnă (erau remarcele sale, cum le numea el) şi care trebuiau să fie înmânate împăratului după moartea sa.

Când Mihail Ivanâci intră, ochii prinţului erau umezi de lacrimile amintirii acelor vremuri de pe când scrisese el ceea ce citea acum. Luă din mâinile lui Mihail Ivanâci scrisoarea, o băgă în buzunar, îşi adună hârtiile şi-l chemă la el pe Alpatâci, care aştepta demult.

Pe o fiţuică avea notat tot ce era de făcut la Smolensk şi, plimbându-se prin cameră în faţa lui Alpatâci, care stătea lângă uşă, îi tot dădea porunci:

— Întâi hârtie de scrisori, auzi, opt testele, uite, după modelul acesta: cu marginea aurită… aşa e modelul, să fie negreşit la fel cu el. Pe urmă lac şi ceară roşie, cum scrie pe notiţa lui Mihail Ivanâci.

Se mai plimbă un pic prin odaie şi îşi aruncă ochii pe fiţuica pe care şi-o făcuse ca să nu uite.

— Pe urmă, dai personal guvernatorului în mână scrisoarea despre înrolări.

După aceea, mai era nevoie şi de zăvoare, pentru uşile construcţiei celei noi, exact de fasonul imaginat de însuşi prinţul. Trebuia apoi comandată o mapă de piele, în care să se pună testamentul.

Prinţul se lungi cu darea poruncilor mai bine de două ceasuri şi tot nu-l lăsa pe Alpatâci să plece. Se aşeză pe un scaun, căzu pe gânduri şi, închizând ochii, aţipi. Alpatâci făcu o mişcare.

— Ei hai, du-te, du-te; dacă mai e nevoie de ceva, trimit după tine.

Alpatâci ieşi. Prinţul se apropie iarăşi de birou, se uită în el, îşi pipăi hârtiile, închise la loc ruloul şi se aşează la masă să-şi scrie scrisoarea către guvernator.

Se făcuse târziu când se ridică şi pecetlui scrisoarea. Îi era somn, dar ştia că nu va putea dormi şi că în aşternut vor veni să-l chinuie cele mai negre gânduri. Îl chemă pe Tihon şi o porni cu el prin odăi, ca să-i arate unde să-i facă patul în noaptea aceea. Mergea şi cerceta din mers fiecare ungher.

Peste tot i se părea că nu e bine, dar mai rău decât toate locurile era divanul lui obişnuit din cabinetul de lucru. Divanul acesta îl îngrozea, probabil din pricina gândurilor apăsătoare care-l frământaseră de atâtea ori când stătuse întins pe el. Nicăieri nu era bine, dar mai bun din toate era totuşi colţişorul din odaia cu divănaşe, în spatele pianului: acolo nu dormise niciodată până atunci.

Tihon, ajutat de un valet, aduse aşternutul şi începu să-l întindă.

— Nu aşa, nu aşa! Strigă prinţul şi trase el însuşi patul puţin mai departe de colţ, pentru ca apoi să-l împingă iarăşi la loc.

„În sfârşit, am isprăvit tot, acum am să mă odihnesc”, se gândi prinţul şi-l lăsă pe Tihon să-l dezbrace.

Încruntându-se, necăjit de sforţările pe care trebui să le facă pentru a-şi scoate haina şi pantalonii, prinţul se lăsă cu greutate pe pat când fu gata dezbrăcat şi păru că stă pe gânduri, uitându-se dispreţuitor la picioarele sale gălbejite şi uscate. De fapt nu se gândea la nimic, ci şovăia doar în faţa greutăţii ce-i stătea în faţă, când se gândea că trebuie să-şi ridice picioarele acestea pe pat şi să se întindă în aşternut. „Ah, cât e de greu! Ah, de s-ar sfârşi mai curând chinurile astea şi m-aţi lăsa odată în pace şi voi!” îşi zise el. Apoi, strângându-şi buzele, făcu pentru a douăzeci de mia oară sforţarea aceasta şi se culcă. Dar abia se culcă şi dintr-o dată i se păru că patul se clătina sub el înainte şi îndărăt,

ca şi cum ar fi respirat greu şi s-ar fi zbătut. Asta i se întâmpla aproape în fiecare noapte. Deschise ochii abia închişi.

— N-am parte de odihnă, fire-ar să fie! Bombăni el, mânios pe cineva. Da, da, a mai fost ceva important, îmi păstrasem ceva foarte important ca să rezolv noaptea, aici, în aşternut. Zăvoarele? Nu, despre asta am dat ordine. Nu, era altceva, ceva, ce s-a petrecut în salon. Prinţesa Maria o fi spus iar o prostie. Cine ştie ce-o fi spus Dessalles – un prost şi ăsta – a spus şi el ceva. În buzunar, parcă era ceva, n-am să pot să-mi amintesc.

— Tişka! 590 despre ce-am vorbit azi la masă?

— Despre prinţul Andrei…

— Taci, taci. Prinţul lovi cu pumnul în masă. Da, ştiu, scrisoarea prinţului Andrei. A citit-o prinţesa Maria. Dessalles spunea ceva despre Vitebsk. Am s-o citesc acuma.

Porunci să i se dea scrisoarea din buzunar şi să se împingă mai lângă pat măsuţa pe care se afla limonada şi sfeşnicul cu lumânarea de ceară răsucită, apoi îşi puse ochelarii şi începu să citească. Abia acum, citind în liniştea nopţii scrisoarea, la lumina slabă de sub globul verde, îi pricepu el pentru întâia oară, într-o clipă, înţelesul.

„Francezii sunt la Vitebsk, în patru etape pot fi la Smolensk, poate că au şi ajuns.”

— Tişka! Tihon sări. Nu, nu trebuie, nu trebuie, strigă el.

Vârî scrisoarea dedesubtul sfeşnicului şi închise ochii. Şi în faţa ochilor îi apăru Dunărea într-o amiază însorită, stufărişurile şi o tabără rusească, iar el, general tânăr, fără nici o zbârcitură pe obraz, vioi, voios, rumen la faţă, intră în cortul pictat al lui Potiomkin, şi un sentiment de arzătoare invidie faţă de favorit, o invidie ca şi atunci de puternică, îl tulbură. Şi îşi aminteşte vorbă cu vorbă tot ce s-a spus atunci, la prima întâlnire cu Potiomkin. Vede în faţa lui o femeie grasă, de statură mică, cu faţa gălbuie şi puhavă, măicuţa împărăteasa, îi vede zâmbetul, îi aude vorbele din ziua când a binevoit să-l primească întâia oară, şi îşi mai

aminteşte faţa ei de pe catafalc şi incidentul acela pe care l-a avut atunci, cu Zubov, în faţa sicriului, pentru dreptul de a-i săruta mâna.

„Ah, de m-aş putea întoarce, de m-aş întoarce cât mai repede la vremurile acelea şi de s-ar sfârşi prezentul cât mai repede, cât mai repede, să mă lase odată şi ei în pace!”

IV.

LÂSÂE GORÎ, PROPRIETATEA prinţului Nikolai Andreevici Bolkonski, se găsea la şaizeci de verste depărtare de Smolensk şi la trei verste de drumul care duce la Moscova.

În aceeaşi seară, câtă vreme prinţul îi dădea lui Alpatâci dispoziţii, Dessalles, cerând să fie primit de prinţesa Maria, îi împărtăşi, că de vreme ce prinţul nu era în apele lui şi nu lua nici un fel de măsuri pentru a se pune în siguranţă, şi cum din scrisoarea prinţului Andrei se vedea că rămânerea la Lâsâe Gorî nu era lipsită de primejdii, o sfătuieşte respectuos să scrie ea însăşi prin Alpatâci o scrisoare guvernatorului din Smolensk, cu rugămintea s-o informeze asupra situaţiei şi asupra seriozităţii primejdiei în care se afla domeniul de la Lâsâe Gorî. Dessalles scrise în numele prinţesei Maria scrisoarea către guvernator, pe care aceasta o iscăli şi plicul fu dat lui Alpatâci, cu porunca să-l predea guvernatorului, iar în caz că e vreo primejdie, să se înapoieze cât mai curând cu putinţă.

După ce primi toate recomandaţiile, Alpatâci, petrecut de toţi ai casei, pe cap cu o pălărie albă (un dar al prinţului) şi în mână cu un baston, ca şi stăpânu-său, ieşi să se urce în chibitka cu coviltir de piele, la care erau înhămaţi trei cai dereşi, bine hrăniţi.

Limba clopotului fusese legată, iar zurgălăii înfundaţi cu hârtii. Prinţul nu dădea voie nimănui să umble la Lâsâe Gorî cu clopoţei la hamuri. Dar lui Alpatâci îi plăceau mult clopoţeii şi zurgălăii la drum lung. Cei de sub ordinele lui Alpatâci – logofătul, pisarul, bucătăresele, şi cea pentru slugi, şi cea pentru boieri, două bătrâne, feciorul, vizitiii şi diferite alte slugi îl petreceau.

Fiică-sa îi pusese şi la spate şi sub el perne de puf cu feţe de stambă. Cumnată-sa, o băbuţă, îi strecură pe furiş o legăturică. Unul dintre vizitii îl susţinu de braţ şi îl ajută să se urce.

— Hai, hai, fleacuri băbeşti! Babelor! Spuse Alpatâci, pronunţând cuvintele pe nerăsuflate, grăbit şi pufnind, întocmai aşa cum vorbea prinţul, şi luă loc în chibitcă. După ce dădu ultimele porunci logofătului cu privire la muncile ce trebuiau făcute, Alpatâci îşi scoase pălăria de pe ţeasta chelă şi, de data aceasta nemai imitându-şi stăpânul, îşi făcu de trei ori semnul crucii.

— Tu, dacă-i cumva ceva… întoarce-te, pentru Dumnezeu, Iakov Alpatâci! Ai milă de noi, strigă nevastă-sa, făcând aluzie la zvonurile despre război şi despre apropierea inamicului.

— Babe, babe, fleacuri băbeşti! Mai rosti o dată Alpatâci, aşa ca pentru sine, şi o porni, privind în jurul lui câmpurile, care de secară, cu spicul gata îngălbenit, care de ovăz încă verde, care încă negre, cele ce fuseseră abia acum arate a doua oară. Alpatâci mergea înainte şi se bucura, căci rar văzuse recoltă de primăvară bogată ca anul acesta; se uită apoi la holdele de secară prin care, ici şi colo, intraseră secerătorii, şi îşi făcu socotelile lui gospodăreşti în legătură cu semănatul, cu strânsul recoltei şi cu privire la poruncile pe care i le dăduse prinţul, pe care şi le recapitula ca să vadă dacă n-a uitat cumva ceva.

După ce făcu două popasuri în drum, Alpatâci ajunse spre seară, la 4 august, în oraş.

Pe drum, Alpatâci întâlnise şi întrecuse convoaie şi trupe. Apropiindu-se de Smolensk, auzi împuşcături îndepărtate, dar zgomotul lor nu-l nelinişti. Îl uimi, mai mult decât orice, faptul că aproape de Smolensk văzu un lan minunat de ovăz, pe care-l coseau nişte soldaţi pentru hrana cailor, probabil, şi în mijlocul căruia îşi aşezaseră tabăra: asta îl impresionă puternic pe Alpatâci, dar, cu gândul tot la treburile lui, uită repede întâmplarea.

Tot ce-l interesa în viaţă pe Alpatâci, de treizeci de ani şi mai bine, se mărginea la voinţa prinţului şi el nu ieşise niciodată din cercul acesta. Tot ce nu ţinea de îndeplinirea ordinelor date de prinţ nu numai că nu-l interesa, dar nici nu exista pentru Alpatâci.

Sosind la Smolensk în seara zilei de 4 august, Alpatâci se opri în suburbia Gacenskoe, dincolo de Nipru, şi trase la hanul fostului rândaş Ferapontov, la care se deprinsese de treizeci de ani să mâie peste noapte. Cu doisprezece ani în urmă, Ferapontov cumpărase de la prinţ, prin mâna norocoasă a lui Alpatâci, o pădurice, începuse să facă comerţ şi acum avea casă, han şi o prăvălie de făină în gubernie. Era un mujic de vreo patruzeci de ani, gras, cu părul negru, roşu la faţă şi cu buze groase, cu un nas ca un boţ, cu alte asemenea boţuri mai sus de sprâncenele întunecate şi cu burduhanul revărsat.

Numai în vestă şi cămaşă de stambă, Ferapontov stătea în faţa prăvăliei care dădea în uliţă. Când îl văzu pe Alpatâci, se apropie de el.

— Bun venit, Iakov Alpatâci. Lumea pleacă din oraş şi tu vii, zise gazda.

— Cum aşa, de ce pleacă din oraş? Întrebă Alpatâci.

— Asta spun şi eu, aşa-s oamenii, proşti. Se tem toţi de franţuji.

— Fleacuri băbeşti! Fleacuri băbeşti! Spuse Alpatâci.

— Păi n-am spus şi eu, Iakov Alpatâci? Eu zic: este poruncă să nu-i dea drumul? Înseamnă că-i sfânt! Dar şi mujicii ăştia: cer câte trei ruble de căruţă! Au uitat şi de Dumnezeu şi de tot!

Iakov Alpatâci asculta fără prea multă atenţie. Ceru să i se pună samovarul, ceru fân pentru cai şi, după ce bău ceai, se duse să se culce.

Toată noaptea trecură în marş, pe uliţa din faţa hanului, trupe. A doua zi, Alpatâci îşi puse surtucul pe care-l purta numai la oraş şi plecă după treburi. Dimineaţa era însorită şi, cu toate că nu trecuse de opt, începuse arşiţa. Minunată

zi pentru seceriş, cum îşi spunea Alpatâci. De dincolo de oraş se auzeau încă din zorii zilei împuşcături.

De pe la ceasurile opt, la focurile de armă se adăugară şi salve de tun. Pe străzi era mare forfotă, mulţime de civili care se grăbeau încotrova şi mulţi soldaţi, dar birjele circulau ca de obicei, negustorii stăteau în uşile prăvăliilor, iar prin biserici slujbele îşi urmau rânduiala lor. Alpatâci trecu pe la mai multe prăvălii, pe la unele instituţii, pe la poştă şi pe la guvernator. Pe la instituţii, prin prăvălii, la poştă, toţi vorbeau numai despre armată şi despre inamicul care şi atacase oraşul; se întrebau unii pe alţii ce-i de făcut şi căutau să se liniştească între dânşii.

Ajuns la casa guvernatorului, Alpatâci dete peste o mulţime uriaşă de oameni şi de cazaci şi găsi trăsura cea mare a guvernatorului, gata de drum. La intrare, Iakov Alpatâci întâlni doi domni nobili, dintre care pe unul îl cunoştea. Nobilul pe care-l cunoştea, un fost ispravnic, vorbea cu foc:

— Păi asta nu-i de şagă, zicea el. Bine de cel care-i singur! Capul, tichia şi sărăcia – una-s. Dar eu care am familie grea, treisprezece inşi, şi tot avutul pe deasupra… Ne-au lăsat să ajungem aici ca să pierdem tot ce avem. Autorităţi mai sunt astea, după cele întâmplate? Of, ce i-aş mai spânzura eu pe toţi tâlharii ăştia…

— Lasă, linişteşte-te, au să te audă, spuse celălalt.

— Ce-mi pasă mie! Las' s-audă! Ce cred ei? Doar nu suntem câini, spuse fostul ispravnic şi, rotindu-şi privirea, dete cu ochii de Alpatâci. A, Iakov Alpatâci, ce cauţi tu aici?

— Din porunca luminăţiei-sale, am venit la domnul guvernator, răspunse Alpatâci, ridicând mândru capul şi vârându-şi mâna în sân, aşa cum făcea totdeauna când pomenea de prinţ… Mi-a poruncit să mă informez asupra situaţiei, mai zise el.

— Iaca, informează-te, strigă moşierul, aici ne-au adus, să nu mai avem nici căruţe, nici nimic! Asta-i situaţia, auzi?

Spuse el, arătând înspre partea de unde se auzeau împuşcăturile.

— Ne-au dus de râpă tâlharii… adăugă el şi se îndepărtă de intrarea casei guvernatorului.

Alpatâci dădu din cap şi începu să urce treptele. În sala de primire erau o mulţime de negustori, de femei şi de funcţionari care aşteptau, uitându-se tăcuţi unii la alţii. Când uşa cabinetului se deschise, toţi se ridicară de la locurile lor şi înaintară câţiva paşi. Pe uşă ieşi repede un funcţionar, vorbi ceva cu un negustor, strigă la alt funcţionar gras, cu o cruciuliţă la gât, şi se închise iarăşi în cabinet, vrând să se ascundă, vădit, de atâtea priviri îndreptate asupra lui şi de întrebările mulţimii. Alpatâci îşi făcu loc în faţă şi, când funcţionarul apăru iar, îşi trecu mâna prin reverul surtucului încheiat şi-i întinse cele două scrisori.

— Domnului baron Asch, din partea generalului anşef prinţul Bolkonski, rosti el, atât de solemn şi cu atâta importanţă, încât funcţionarul se întoarse spre dânsul şi-i luă imediat scrisorile.

După câteva minute, Alpatâci fu primit de guvernator, care-i spuse grăbit:

— Raportează prinţului şi prinţesei că mie nu mi-a fost cunoscut nimic din cele ce s-au întâmplat: procedasem aşa conform ordinelor de sus – iată…

Şi-i dădu lui Alpatâci o hârtie.

— De altfel, cum prinţul e bolnav, sfatul meu e să plece la Moscova. Şi eu plec, chiar acum. Raportează… Dar guvernatorul nu-şi putu sfârşi vorba; pe uşă apăruse în fugă un ofiţer asudat şi plin de praf, care începu să-i spună ceva în franţuzeşte. Pe faţa guvernatorului se zugrăvi o expresie de groază.

— Du-te, spuse el, făcându-i lui Alpatâci semn cu capul, şi începu să-l întrebe ceva pe ofiţer.

Priviri lacome, speriate şi neputincioase îl întâmpinară pe Alpatâci când ieşi din cabinetul guvernatorului. Ascultând

acum fără să vrea împuşcăturile din ce în ce mai apropiate şi tot mai puternice, Alpatâci grăbi pasul spre han. Hârtia pe care i-o dăduse guvernatorul conţinea următoarele: „Vă asigur că oraşul Smolensk nu este până în prezent ameninţat nici de cel mai neînsemnat pericol şi nici nu e de prevăzut că va fi ameninţat. Eu, dintr-o parte, şi prinţul Bagration dintr-alta mergem către o joncţiune în faţa Smolenskului, lucru ce se va întâmpla la 22 curent, şi astfel cele două armate vor apăra cu forţe unite pe locuitorii guberniei încredinţate dumneavoastră, până când sau vor fi izgoniţi duşmanii patriei, sau se vor fi nimicit până la unul din rândurile vitejilor noştri ostaşi. Vedeţi, deci, din cele de mai sus, că aveţi tot dreptul să liniştiţi populaţia Smolenskului, căci acela care este apărat de două armate atât de viteze poate fi sigur de victoria lor.” (Scrisoarea lui Barclay de Tolly către baronul Asch, guvernatorul civil al Smolenskului, 1812.)

Lumea forfotea îngrijorată pe străzi.

Căruţe încărcate cu tot felul de lucruri casnice, cu scaune şi dulăpioare, ieşeau întruna de prin curţile caselor şi porneau pe uliţe. La casa vecină cu hanul lui Ferapontov aşteptau nişte căruţe, lângă care-şi luau rămas-bun, văicărindu-se, femeile. Câinele casei dădea lătrând târcoale cailor înhămaţi.

Alpatâci intră în curtea hanului cu paşi mai repezi ca de obicei şi se duse drept sub şopronul unde i se aflau caii şi trăsura. Vizitiul dormea; îl trezi, poruncindu-i să înhame, şi intră în tindă. Din camera gazdei se auzea un scâncet de copil, întrerupt de plânsetul femeii şi de strigătele răguşite, pline de năduf, ale lui Ferapontov. Bucătăreasa, ca o găină speriată, cum îl văzu pe Alpatâci, se grăbi să-l întâmpine în tindă.

— A bătut-o rău, s-o omoare, nu alta, pe stăpâna mea! Iaca aşa o lovea şi o târa de păr prin casă…

— Da' de ce? Întrebă Alpatâci.

— Voia să plece. Femeie, de! Du-mă, zice, ia-mă, nu mă lăsa să pier aici cu copilaşii în braţe; toţi au plecat, zice, da' noi, zice, ce mai stăm? Şi numai ce a luat-o la bătaie! Uite-aşa o lua şi-o târa de păr…

La vorbele astea, Alpatâci dădu din cap, parcă în semn de încuviinţare şi, nemaidorind să ştie nimic altceva, se îndreptă spre uşa din partea opusă, care ducea în odăiţa unde-şi lăsase cumpărăturile.

— Tâlharule! Ucigaşule! Strigă în clipa aceea o femeie slabă, palidă, cu un prunc în braţe şi cu broboada smulsă de pe cap, care izbutise să scape pe uşă şi cobora în fugă treptele, ca să iasă în curte.

Ferapontov ieşi după ea, dar, dând cu ochii de Alpatâci, îşi îndreptă vesta şi părul, căscă şi intră în odaie după el.

— Ce, pleci? Întrebă el.

Fără să-i răspundă la întrebare şi fără să se uite măcar la hangiu, Alpatâci întrebă, continuând să-şi împacheteze cumpărăturile, ce are de plată.

— Ne-om socoti noi! Ei, la guvernator ai fost? Întrebă Ferapontov. Ce hotărâre a mai ieşit?

Alpatâci răspunse că guvernatorul nu i-a spus nimic.

— Parcă-ţi dă mâna să pleci, când ai atâtea pe cap? Zise Ferapontov. Să dai, până la Dorogobuj, câte şapte ruble de căruţă. Îţi spun eu: au uitat şi de Dumnezeu, şi de tot!

— Selivanov, ăla a nimerit-o! Şi-a vândut joi armatei făina, cu nouă ruble sacul! Ce zici, bei ceai? Întrebă el.

Până să fie gata înhămaţi caii, Alpatâci şi Ferapontov băură ceai şi mai vorbiră despre preţul grânelor, despre recoltă şi despre vreme, care era prielnică secerişului.

— Parcă s-a mai potolit, spuse Ferapontov, ridicându-se, după ce băuse trei ceşti de ceai. Trebuie că i-au răzbit ai noştri. E ordin, nu-i lasă. Asta-i, puterea! Mai ieri, cică, i-a azvârlit Matvei Ivanâci Platov în râu, în Marina, şi-a înecat vro optşpe mii. Într-o singură zi, cică, i-a-necat!

Alpatâci îşi strânse la un loc cumpărăturile, le dădu vizitiului care tocmai intra şi se socoti cu hangiul. Dinspre

poartă se auzi un zgomot de roţi care huruiau, copitele cailor şi zurgălăii chibitcăi care ieşea din şură.

Trecuse binişor de amiază; uliţa era jumătate în umbră, jumătate luminată viu de soare. Alpatâci se uită pe fereastră, apoi se îndreptă spre uşă. Deodată răsună un sunet ciudat, un vâjâit şi o răbufnire depărtată, iar după asta bubuiră salve neîntrerupte de tun, care făceau geamurile să zbârnâie.

Alpatâci ieşi în drum; doi oameni fugeau pe uliţă spre pod. Din toate părţile răsunau şuierături, bufnituri de obuze şi plesnetul grenadelor care plouau asupra oraşului. Dar zgomotele acestea treceau aproape nebăgate în seamă, neauzite de locuitorii oraşului, în comparaţie cu bubuiturile salvelor care răsunau de dincolo de zidurile lui. Era bombardamentul celor o sută treizeci de guri de foc îndreptate asupra oraşului, pe care, pe la orele cinci după-amiază, îl ordonase Napoleon. Populaţia nu înţelese în primul moment grozăvia acestui bombardament.

Zgomotul grenadelor şi al obuzelor stârnise la început numai curiozitate. Nevasta lui Ferapontov, care bocise până atunci în şopron, se liniştise şi ieşise şi ea la poartă cu copilul în braţe şi se uita la lume fără să spună o vorbă, ascultând zgomotele.

Bucătăreasa şi băiatul din prăvălie ieşiră şi ei în poartă. Căutau cu toţii, înveseliţi şi curioşi, să vadă proiectilele care le zburau pe deasupra capetelor. De după colţ se iviră câţiva oameni discutând cu aprindere.

— Asta-i odată putere! Spunea unul. Ţăndări s-au făcut, şi acoperişul, şi tavanul.

— A scurmat pământul, cum îl scurmă porcul cu râtul, spuse al doilea. Straşnică lovitură, asta te trezeşte şi din morţi! Zise tot el râzând. Noroc că am sărit în lături, că de nu, m-ar fi miruit pe loc.

Mulţimea le ceru lămuriri. Cei ce vorbeau se opriră şi povestiră cum o ghiulea lovise o casă chiar lângă ei. În vremea aceasta, alte rafale de obuze – cu vâjâitul lor scurt

şi sinistru – şi alte grenade, şuierând subţirel şi plăcut, zburau necontenit pe deasupra capetelor lor, dar niciuna nu cădea pe aproape, toate se duceau aiurea. Alpatâci se urcă în trăsură. Hangiul sta în poartă.

— Numai tu lipseai! Strigă el către bucătăreasa care, cu fusta ei roşie, cu mânecile suflecate până la coate, pornise şi ea, legănându-şi braţele goale, spre grupul de oameni din colţul uliţei, ca să asculte ce spun.

— Minunăţie! Rosti ea, dar, auzind vocea stăpânului, se întoarse în loc, potrivindu-şi fusta.

Din nou, de data aceasta foarte aproape, şuieră ceva, aşa ca o pasăre care se lăsă în zbor de sus în jos, scapără ca o pălălaie de foc în mijlocul străzii, apoi se auzi o detunătură şi totul pe uliţă fu învăluit în fum.

— Ucigaşule, ce faci? Strigă hangiul, repezindu-se spre bucătăreasă.

În aceeaşi clipă, din direcţii diferite se auziră ţipete îngrozite de femei, şi copilul începu să plângă speriat, pe când oamenii se îngrămădeau tăcuţi, palizi la faţă, în jurul bucătăresei. Din grămadă, cel mai puternic se auzeau gemetele şi văicărelile ei.

— Ah, a-ah, oameni buni! Nu mă lăsaţi să mor, oameni buni, drăguţilor!

În cinci minute nu mai rămase nimeni pe uliţă. Bucătăreasa, cu şoldul sfărâmat de o schijă de obuz, fu adusă în bucătărie. Alpatâci, vizitiul lui, nevasta lui Ferapontov cu copiii şi rândaşul îşi găsiseră loc în pivniţă şi acum stăteau şi ascultau. Bubuitul tunurilor, şuierăturile obuzelor şi gemetele jalnice ale bucătăresei, care acopereau toate celelalte zgomote, nu încetau măcar o clipită. Hangiţa ba îşi legăna şi îşi liniştea copilul, ba îi întreba îngrijorată pe toţi cei care veneau să se adăpostească în pivniţă dacă nu l-au văzut pe bărbatu-său, care rămăsese pe stradă. Băiatul din prăvălie, care venise şi el în pivniţă, îi spuse că hangiul plecase cu toată lumea la

catedrală, unde aveau de gând să scoată icoana făcătoare de minuni a oraşului.

Spre seară, canonada se mai potoli. Alpatâci ieşi din pivniţă şi se opri în uşă. Cerul, atât de senin înainte, era acum, când se înserase, tot numai fum. Şi prin fum se vedea lumina stranie a lunii noi, sus ca o seceră. După ce canonada cumplită amuţi, peste oraş se aşternu tăcerea, întreruptă doar de paşii care răsunau în tot oraşul, de gemete, de ţipete îndepărtate şi de trosnetele incendiilor. Văicărelile bucătăresei se potoliră şi ele. Din amândouă părţile oraşului se ridicau şi se lăţeau nori negri de fum de la casele care ardeau. Pe drum treceau fugind soldaţi, nu încolonaţi, ci ca furnicile dintr-un muşuroi distrus, în uniforme diferite şi direcţii diferite, care încotro apuca. Sub ochii lui Alpatâci, câţiva dintre ei se năpustiră înspre hanul lui Ferapontov. Alpatâci ieşi în poartă. Un regiment ce se retrăgea în vălmăşagul grabei închisese drumul.

— Se predă oraşul, fugiţi, fugiţi, îi spuse un ofiţer lui Alpatâci, văzându-l stând în poartă, şi începu să strige apoi la soldaţi: V-arăt eu vouă să mai umblaţi prin curţile oamenilor!

Alpatâci se întoarse în casă şi, strigându-şi vizitiul, dădu ordin de plecare. În urma lui şi a vizitiului ieşiră toţi cei din casa lui Ferapontov. Văzând fumul şi chiar flăcările incendiilor care se puteau desluşi bine acum, la căderea serii, femeile, care până atunci stătuseră tăcute, prinseră deodată glas, uitându-se la foc, şi, ca şi cum le-ar fi ţinut isonul, se auziră aceleaşi jelanii, făcându-le ecou şi din alte unghere ale uliţei. Alpatâci şi vizitiul, cu mâinile tremurând de spaimă, descurcară hăţurile şi şleaurile cailor, care se încurcaseră cât stătuseră sub şopron.

În clipa când ieşea pe poartă, Alpatâci văzu cum în prăvălia lui Ferapontov, cu uşile date de perete, vreo zece soldaţi gălăgioşi îşi încărcau sacii şi raniţele cu făină de grâu şi cu seminţe de floarea-soarelui. Tocmai atunci veni Ferapontov care, întorcându-se de pe străzi şi intrând în

prăvălie, dădu cu ochii de soldaţi şi voi să strige la ei, dar deodată se opri şi, luându-se cu mâinile de cap, începu să plângă cu hohote, în gura mare.

— Luaţi tot, băieţi! Să nu le mai rămână nimic diavolilor! Strigă el, punând mâna pe saci şi cărându-i cu mâna lui în drum.

Câţiva dintre soldaţi, speriaţi, o luară la fugă; alţii însă rămaseră să încarce înainte. Văzându-l pe Alpatâci, Ferapontov se întoarse spre el.

— S-a isprăvit! S-a dus Rusia, Alpatâci! Strigă el. Dau foc chiar eu, cu mâna mea. S-a isprăvit!

Şi Ferapontov alergă în curte.

Pe stradă, blocând-o toată, erau numai soldaţi, aşa că Alpatâci nu putu trece şi fu nevoit să mai aştepte. Nevasta lui Ferapontov cu copiii şedea şi ea într-o căruţă, aşteptând să se poată porni.

Se făcuse noapte de-a binelea. Pe cer sclipeau stelele şi luna nouă strălucea din când în când prin norii de fum. La povârnişul dinspre Nipru, trăsura lui Alpatâci şi căruţa hangiţei, abia mişcându-se printre rândurile de soldaţi şi trăsurile altora, fură nevoite să se oprească. Aproape de răscruce unde se opriseră, pe o stradelă, ardeau o casă şi nişte prăvălii. Focul era pe sfârşite. Flacăra, când se potolea şi se pierdea în fumul negru, când izbucnea dintr-o dată puternic, luminând ciudat de clar prin negura de fum chipurile oamenilor ce se îngrămădiseră la răspântie; siluetele negre ale oamenilor treceau prin dreptul focului, şi printre trosniturile care nu mai ostoiau se desluşea sporovăit şi ţipete. Alpatâci, care se dăduse jos din chibitcă, văzând că nu va putea trece cu una, cu două, se îndreptă şi el spre colţul străzii să vadă incendiul. Prin preajma focului forfoteau fără încetare, încoace şi încolo, soldaţi, şi Alpatâci văzu cum doi soldaţi, şi cu ei un om îmbrăcat în ipingea de aba, cărau de la foc pe uliţi nişte grinzi aprinse în curtea vecină, iar alţii duceau braţe de fân.

Alpatâci se alătură unui grup mare de oameni care se uitau cum mai ardea un hambar înalt. Pereţii erau toţi în flăcări; cel din spate se şi prăvălise, ca şi acoperişul de draniţă, iar grinzile se mistuiau. Pe câte se vedea, mulţimea aştepta clipa când avea să se prăbuşească tavanul. Asta aştepta şi Alpatâci.

— Alpatâci! Se auzi dintr-o dată bătrânul strigat de o voce cunoscută.

— Stăpâne! Luminăţie! Răspunse Alpatâci, recunoscând pe dată glasul tânărului său prinţ.

Prinţul Andrei, cu o pelerină pe umeri, călare pe un cal negru, se ţinea îndărătul mulţimii şi se uita la Alpatâci.

— Ce cauţi aici? Întrebă el.

— Lumi… Luminăţie, începu Alpatâci, şi izbucni în hohote… Măria-ta… suntem oare pierduţi? Tătucule…

— Ce cauţi tu aici? Repetă prinţul Andrei.

În clipa aceea o limbă de flăcări ţâşni cu putere şi-i lumină lui Alpatâci chipul galben şi istovit al tânărului său boier. Alpatâci povesti cum fusese trimis şi cum abia de mai putuse porni înapoi.

— Oare, luminăţie, ne-om prăpădi cu totul? Întrebă el iarăşi.

Fără să-i răspundă, prinţul Andrei scoase din buzunar un carneţel şi, desprinzând din el o foaie, începu să scrie cu creionul, pe genunchi, îi scria surorii sale: „Smolenskul se predă. Lâsâe Gorî va fi şi el ocupat de inamic până într-o săptămână. Plecaţi numaidecât la Moscova. Anunţă-mă de îndată ce veţi pleca, scriindu-mi printr-un curier special la Usviaj”.

După ce scrise bileţelul şi îl dădu lui Alpatâci, prinţul Andrei îl dăscăli verbal cum să orânduiască plecarea prinţului şi prinţesei, cu copilul şi dascălul lui, şi cum şi unde să-l anunţe de îndată. Nu sfârşise bine cu recomandaţiile când un şef de stat-major, călare, urmat de o întreagă suită, îşi repezi calul spre el.

— Dumneata eşti colonelul? Se răsti şeful de stat-major, cu un accent nemţesc în vocea pe care prinţul Andrei i-o cunoştea bine. Se dă foc caselor în prezenţa dumitale, şi dumneata nu iei nici o măsură? Ce însemnează asta? Vei da socoteală! Strigă Berg, care era acum ajutorul şefului de stat-major al unităţilor de infanterie din flancul stâng al armatei întâi, post foarte plăcut şi de vază, cum spunea însuşi Berg.

Prinţul Andrei se uită la el şi, fără să-i răspundă, continuă să-i vorbească lui Alpatâci:

— Aşadar, spune-le că până la data de 10 ale lunii aştept răspunsul, iar dacă până atunci nu primesc ştirea că au plecat, voi fi nevoit să las totul şi să vin eu la Lâsâe Gorî.

— Eu, prinţe, am spus numai aşa, zise Berg, recunoscându-l pe prinţul Andrei, pentru că sunt dator să execut ordinul, pentru că eu execut întotdeauna cu exactitate… Vă rog să mă iertaţi, începu Berg, căutând să se scuze întrucâtva.

În foc se auzi o trosnitură. Flacăra se potoli pentru o clipă; nori negri de fum ţâşniră de sub acoperiş, mai trosni odată cumplit dinlăuntru! Flăcărilor şi se auzi prăbuşindu-se ceva imens.

— Urruru! Urlă mulţimea, odată cu zgomotul prăbuşirii celui de-al doilea tavan, şi dinspre hambar, de la grânele arse, începu să vină miros de lipie. Flacăra ţâşni din nou şi lumină chipurile chinuite, înviorate ca de o bucurie, ale oamenilor îngrămădiţi la foc.

Omul cu ipingea de aba, ridicând mâna în sus, strigă:

— Straşnic, fraţilor! A început să se dărâme! Straşnic!

— Ăsta-i chiar gospodarul, se auziră câteva voci.

— Aşadar, mai zise prinţul Andrei, vorbind cu Alpatâci, să le transmiţi tot, aşa cum ţi-am spus eu.

Şi, fără să-i răspundă o vorbă lui Berg care rămăsese tăcut lângă el, dete pinteni calului şi se făcu nevăzut într-o ulicioară.

V.

DE LA SMOLENSK, TRUPELE continuară să se retragă. Inamicul se ţinea pe urmele lor. La 10 august, regimentul comandat de prinţul Andrei trecea pe şoseaua principală, pe lângă aleea ce ducea la Lâsâe Gorî. De peste trei săptămâni era arşiţă şi secetă. Nori creţi se perindau zi de zi pe cer, ascunzând din când în când soarele; dar către seară, cerul se limpezea iar şi soarele asfinţea într-o ceaţă brună-roşiatică. Doar roua îmbelşugată mai răcorea noaptea pământul. Grânele rămase în spic pe câmp, necosite, se scuturau. Bălţile secaseră. Vitele mugeau de foame, căci nu mai aveau ce paşte pe imaşurile pârjolite de secetă. Doar noaptea şi prin crânguri dacă mai era ceva răcoare, cât ţinea roua. Pe drum însă, pe drumul mare, pe unde mergeau trupele, nici noaptea şi nici atunci când treceai prin pădure nu simţeai răcoare. Roua nici nu se băga de seamă pe drumul acesta, unde praful nisipos avea peste un sfert de arşin adâncime. De cum se lumina de ziuă, marşul începea. Convoaiele şi artileria treceau fără zgomot cu roţile scufundate până la butuc, iar infanteriştii înotau până la glezne prin praful moale şi fierbinte, pe care noaptea nu izbutea să-l răcească. Praful acesta era, parte frământat sub tălpi şi sub roţi, parte stârnit şi stăruind ca un nor deasupra trupelor, intrând în ochi, în păr, în urechi, în nări şi, mai ales, în plămânii oamenilor şi ai animalelor ce se aflau în marş pe drum. Cu cât se înălţa soarele, cu atât se înălţa mai mult şi norul de praf, şi prin acest nor subţire şi fierbinte te puteai uita cu ochiul liber la soarele de pe cerul fără nici un nor. Soarele semăna cu un glob mare, purpuriu. Vânt nu sufla deloc, şi oamenii se înăbuşeau în atmosfera asta stătută. Mergeau legându-şi nasul şi gura cu batistele. Când intrau în vreun sat, se repezeau toţi la fântână. Se băteau pentru apă şi beau până dădeau de nămol.

Prinţul Andrei comanda un regiment, şi organizarea unităţii sale, bunăstarea oamenilor, primirea şi împărţirea ordinelor îl absorbeau cu totul. Incendierea şi părăsirea Smolenskului marcară o etapă nouă în viaţa lui. Noul

sentiment de ură împotriva duşmanului îl făcu să-şi uite propria durere. Era cu trup şi suflet omul treburilor regimentului, foarte grijuliu când era vorba de oamenii şi ofiţerii lui, şi se purta bine cu dânşii. Prin trupă i se spunea prinţul nostru; toţi îl iubeau şi se mândreau cu el. Dar bun şi blând era doar cu cei din regimentul său, cu Timohin şi alţii ca el, cu oamenii aceştia cu totul noi, dintr-un mediu care-i era străin, cu oameni care nu puteau nici şti, nici înţelege ceva din trecutul lui; dar de îndată ce se întâlnea cu vreunul dintre foştii lui colegi de la statul-major, pe loc îşi scotea din nou ţepii: devenea răutăcios, ironic, dispreţuitor. Tot ceea ce-i putea împrospăta amintirea vieţii trecute îi făcea rău şi, din pricina asta, atunci când avea de-a face cu lumea în mijlocul căreia trăise altădată, căuta doar să nu fie nedrept şi să-şi facă datoria.

E adevărat că, mai ales de când, la 6 august, fusese părăsit Smolenskul (care, după părerea sa, putea şi trebuia să fie apărat) şi de când tatăl lui, bolnav, fusese nevoit să fugă la Moscova şi să lase pradă prăpădului domeniul său atât de iubit, Lâsâe Gorî, căruia el îi dăduse viaţă, prinţul Andrei vedea totul în negru; cu toate acestea, datorită regimentului său, putea să se gândească şi la alte lucruri, care n-aveau nimic de-a face cu chestiunile de ordin general, adică tocmai la treburile regimentului. În ziua de 10 august, coloana din care făcea parte regimentul prinţului Andrei ajunse cam pe la Lâsâe Gorî. Prinţul Andrei primise cu două zile înainte vestea că tatăl, fiul şi sora lui plecaseră la Moscova. Cu toate că n-avea ce face la Lâsâe Gorî, prinţul Andrei, împins de dorinţa, caracteristică firii sale, de a-şi răscoli durerea, se hotărî să se abată negreşit pe acasă.

Dete ordin să i se pună şaua pe cal şi, de la o răspântie, porni spre satul părintesc, unde se născuse şi copilărise. Trecând prin dreptul iazului, pe malul căruia văzuse de când deschisese ochii zeci de femei înălbindu-şi pânzeturile, bătându-le cu maiul şi stând de taclale, prinţul Andrei băgă

de seamă că nu mai era nimeni la iaz, iar pluta, pe care stăteau de obicei femeile, desprinsă acum de mal, pe jumătate scufundată, plutea pe o coastă în mijlocul iazului. Prinţul Andrei trecu pe lângă căsuţa paznicului. La poarta cu stâlpi de piatră nu era nimeni şi uşa căsuţei era deschisă. Buruienile începuseră să crească, iar viţeii şi caii umblau în voie prin parcul englezesc. Prinţul se apropie de seră; geamurile erau sparte, iar pomii din ciubere erau parte răsturnaţi, parte uscaţi. Îl strigă pe Taras, grădinarul; dar nu-i răspunse nimeni. După ce făcu ocolul serei spre livadă, văzu că gardul de lemn sculptat era părăduit pe de-a-ntregul, iar din pruni fructele fuseseră smulse cu ramuri cu tot. Un mujic bătrân (pe care prinţul Andrei îl văzuse din copilărie stând tot la poartă) şedea pe banca verde şi împletea opinci.

Era surd şi nu prinsese de veste că venise prinţul Andrei. Şedea pe banca pe care-i plăcea bătrânului prinţ să şadă, şi lângă el, de crenguţele unei magnolii frânte şi uscate, atârna un curmei de tei.

Prinţul Andrei se apropie de casă. Mai mulţi tei din grădina seculară erau tăiaţi; o iapă tărcată se plimba cu mânzul ei prin faţa casei, printre trandafiri. Casa era cu obloanele trase. Una dintre ferestrele de jos era deschisă. Un copil din curte, văzându-l pe prinţul Andrei, fugi repede în casă.

Alpatâci, după ce-şi expediase familia, rămăsese singur la Lâsâe Gorî. Şedea în odaia lui şi citea vieţile sfinţilor. Aflând de sosirea prinţului Andrei, el ieşi din casă cu ochelarii pe nas şi, încheindu-se la haină, se apropie grăbit de tânărul său stăpân şi, fără să spună o vorbă, îi sărută plângând genunchiul.

Pe urmă îşi învinse slăbiciunea şi începu să-i raporteze cum stau lucrurile. Tot ce era mai de preţ sau mai drag stăpânilor fusese dus la Bogucearovo. Grânele, ca la vreo sută de sferturi591, fuseseră de asemenea cărate acolo; fânul şi bucatele de primăvară care, cum spunea Alpatâci,

fuseseră anul acesta neobişnuit de frumoase, fuseseră cosite până a nu fi dat în copt, de trupele ce trecuseră pe acolo. Mujicii erau ruinaţi; unii fugiseră şi ei la Bogucearovo; foarte puţini rămăseseră pe loc.

Prinţul Andrei, fără să-l asculte până la capăt, îl întrebă:

— Când au plecat tata şi soră-mea? Înţelegând prin asta, când au plecat la Moscova.

Alpatâci, presupunând că-l întreabă de plecarea lor la Bogucearovo, îi răspunse că au plecat pe ziua de 7 şi se pierdu iarăşi în de-ale gospodăriei, cerând instrucţiuni.

— Porunciţi să dau comandanţilor, contra bonuri, ovăz? Întrebă Alpatâci. Ne-au mai rămas vreo şase sute de sferturi.

„Ce pot eu să răspund?” se gândea prinţul Andrei, uitându-se la ţeasta pleşuvă, lucind în soare, a bătrânului, şi citindu-i pe obraz că-şi dădea şi el seama cât de puţin la locul ei era întrebarea asta acum şi că, dacă întreba, era numai aşa, ca să-şi înăbuşe durerea.

— Da, poţi să le dai, zise prinţul.

— Poate că aţi binevoit să băgaţi de seamă stricăciunile din grădină, spuse Alpatâci. N-am avut cum să mă împotrivesc: trei regimente au trecut şi au cantonat aici noaptea; mai cu seamă dragonii. Mi-am însemnat gradul şi numele comandantului, ca să facem plângere.

— Da' tu ce-ai de gând să faci? Rămâi aici, dacă vine inamicul? Îl întrebă prinţul Andrei.

Alpatâci, întorcându-şi faţa spre prinţul Andrei, i se uită drept în ochi, apoi, deodată, cu un gest solemn, ridică mâna spre cer:

— El îmi este ocrotitorul, facă-se voia Lui!

O ceată de mujici şi argaţi veneau pe pajişte, descoperiţi, către prinţul Andrei.

— Ei, rămâi cu bine! Zise prinţul, aplecându-se spre Alpatâci. Pleacă şi tu, încarcă ce mai poţi încărca şi zi-le mujicilor să plece şi ei la vreuna dintre moşii, cea din Riazan sau cea de lângă Moscova.

Alpatâci se lipi de piciorul lui şi izbucni în plâns. Prinţul Andrei îl îndepărtă încetişor şi, îndemnându-şi calul, o porni în galop la vale, pe alee.

În faţa serei, tot aşa de nepăsător, ca o muscă pe faţa unui mort scump, bătrânul surd stătea şi ciocănea în calapodul opincii. Două fetiţe, care-şi încărcaseră în seră poalele de prune, ieşeau în fugă de-acolo, când dădură cu ochii de prinţul Andrei. Văzându-l pe stăpânul cel tânăr, cea mai mare dintre fetiţe, cu spaima întipărită pe obraz, îşi prinse de mână tovarăşa mai mică şi se ascunse cu ea după un mesteacăn, fără să mai aibă timp să-şi adune prunele verzi risipite pe jos.

Prinţul Andrei întoarse capul grăbit, temându-se să nu bage fetiţele de seamă că le-a văzut. Îi era milă de copila asta frumuşică şi speriată. Se temea să se uite la ea, dar totodată avea un chef nestăvilit s-o privească. Un sentiment nou, de bucurie şi de linişte îl cuprinse când, uitându-se la cele două fetiţe, înţelese că mai existau şi alte interese omeneşti, cu totul străine de ale sale, dar tot atât de legitime ca şi acelea de care era preocupat el. Fetiţele acestea, se vede, doreau cu pasiune un singur lucru: să poată lua şi mânca prunele astea verzi şi să nu fie prinse; iar prinţul Andrei dorea, împreună cu ele, să le reuşească isprava. Nu se putu opri să nu le mai privească o dată. Crezându-se acum în afară de orice pericol, ele săriră din ascunzătoare, ciripind ceva – le auzea glăscioarele subţiri – şi, ţinându-şi poalele cu mâna, o luară voioase şi grăbite la fugă prin iarba pajiştei, cu picioruşele lor goale, arse de soare.

Prinţul Andrei se mai înviorase puţin de când ieşise din zona de praf a şoselei principale, pe unde treceau trupele. Dar nu departe de Lâsâe Gorî el ieşi iar la drumul mare şi îşi ajunse regimentul la un popas, lângă stăvilarul unui mic iaz. Era pe la două după-amiază. Soarele, glob roşu în norii de praf, dogorea într-un chip nesuferit şi îl frigea în spate prin tunica neagră. Praful, acelaşi ca mai înainte, stătea

neclintit deasupra capetelor acestor trupe zgomotoase care poposiseră. Nici urmă de vânt. La trecerea stăvilarului, pe prinţul Andrei îl izbi un iz răcoros de baltă. Îi veni chef să se arunce în apă, oricât de murdară era. Se uită înspre iazul din care se ridica larmă mare de strigăte şi râs. Ochiul acesta de baltă tulbure şi năpădită de verdeaţa algelor crescuse de bună seamă cu vreo două palme, inundând stăvilarul, plin cum era de trupurile omeneşti goale şi albe, ale soldaţilor care se bălăceau în el, cu mâinile, cu feţele şi cu cefele cărămizii. Toată carnea asta omenească, goală şi albă, se bălăcea cu hârjoană veselă în băltoaca murdară, cum se zbenguiesc într-o căldare cu apă caracudele. Zbenguiala asta răsuna vesel şi tocmai de aceea i se părea aşa de tristă.

Un soldat tânăr şi blond – prinţul Andrei îl cunoştea, era din compania a treia – purtând o cureluşă sub pulpă, îşi făcea semnul crucii şi se da înapoi ca să-şi facă vânt şi să se afunde cât mai bine în apă; altul, un subofiţer negricios, cu părul veşnic zburlit, intrat până la brâu în apă, îşi sălta trupul musculos, pufnea vesel şi se uda pe creştet cu mâinile lui înnegrite de soare până la încheieturi. N-auzeai decât strigăte, plescăituri, când se stropeau unul pe altul, şi chiote de plăcere.

Pe maluri, pe stăvilar şi în iaz, peste tot era numai carne albă, zdravănă şi musculoasă. Ofiţerul Timohin, cu năsucul lui roşu, se ştergea pe stăvilar cu un prosop şi se ruşină când îl văzu pe prinţul Andrei, dar se hotărî să vorbească totuşi:

— Ştiţi ce bine-i, luminăţie! N-aţi binevoi şi dumneavoastră? Zise el.

— E murdară, răspunse prinţul Andrei, încruntându-se.

— V-o curăţăm noi pe loc.

Şi Timohin, tot neîmbrăcat încă, alergă să se apuce de lucru. Vrea şi prinţul.

— Cine? Prinţul nostru? Repetară o mulţime de voci, şi toţi începură să se agite aşa de tare, încât prinţul Andrei abia-i

putu linişti.

Chibzui că e mai bine să-şi toarne apă pe trup, în vreun hambar.

„Carne omenească, trupuri, chair a canon!” se gândi el, văzându-şi gol şi trupul lui. Şi se cutremură, nu atât din cauza apei reci, cât dintr-un sentiment de scârbă şi de groază pe care nu şi-l putea explica nici el şi care-l cuprinsese în faţa acestei grămezi de nenumărate trupuri bălăcindu-se în iazul murdar.

În ziua de 7 august, prinţul Bagration scria din cantonamentul său de la Mihailovka, pe şoseaua dinspre Smolensk, cele ce urmează: „Stimate domnule conte Alexei Andreevici.

(Îi scria lui Arakceev, dar ştia că scrisoarea îi va fi citită de suveran şi, de aceea, atâta cât se pricepea la asemenea treabă, îşi chibzuise fiecare cuvânt.)

Cred că ministrul v-a şi raportat cum s-a petrecut părăsirea Smolenskului în mâinile inamicului. E dureros şi trist, şi toată armata e deznădăjduită că a fost abandonată aşa, fără nici un rost, cea mai importantă poziţie. Din partea mea, l-am rugat personal pe ministru în chipul cel mai stăruitor, iar în cele din urmă i-am şi scris; dar nimic nu l-a putut convinge. Vă jur pe onoarea mea că Napoleon era într-o capcană cum n-a mai fost niciodată, încât, chiar de şi-ar fi pierdut jumătate din armată, tot n-ar fi putut cuceri Smolenskul. Trupele noastre s-au luptat şi se luptă ca niciodată. Eu i-am ţinut pe loc cu cincisprezece mii de oameni mai bine de 35 de ore şi i-am atacat, dar el n-a vrut să stea pe loc nici 14. Asta-i o ruşine şi o pată pe fruntea armatei noastre; cât despre el, eu cred că nici n-ar merita să trăiască pe lume. Dacă raportează că are pierderi mari, minte; vor fi fiind poate ca la vreo patru mii de oameni, dar nici atâţia nu-s; şi chiar dacă ar fi zece mii, ce să-i faci, aşa-i războiul! În schimb însă, inamicul are pierderi uriaşe…

Ce l-ar fi costat să rămână pe loc încă două zile? Până la urmă, ei s-ar fi retras, căci n-aveau apă de băut nici pentru oameni, nici pentru cai. Mi-a dat cuvântul că nu se va retrage şi, deodată, îmi trimite dispoziţiuni, anunţându-mă că peste noapte pleacă. În felul acesta nu se poate duce lupta, şi noi riscăm să-l vedem curând de tot pe inamic ajuns la Moscova…

A început să se răspândească zvonul că aveţi de gând să faceţi pace. Ferească Dumnezeu să ajungeţi la împăciuire. După atâtea sacrificii şi după atâtea retrageri nechibzuite să închei pace înseamnă să-şi ridici toată Rusia împotrivă, şi fiecăruia dintre noi să-i fie ruşine a mai purta uniforma. Odată ajunşi aici, trebuie să ne batem, atâta timp cât Rusia e în stare să se bată şi cât oamenii sunt încă în picioare…

Nu-i nevoie decât de un singur comandant, nu de doi. Ministrul dumneavoastră o fi el, poate, bun la minister, dar ca general, nu e destul să spui că e prost, dar nu face nici două parale; şi tocmai pe mâna lui a încăput soarta patriei noastre… Eu, spun drept, îmi ies din minţi de ciudă; vă rog să mă iertaţi dacă scriu atât de cutezător. Acela care-l sfătuieşte pe împărat să încheie pace şi să încredinţeze ministrului comanda armatei se vede că nu-l iubeşte şi doreşte pieirea noastră, a tuturor. Aşa că vă scriu adevărul: pregătiţi miliţionarii. Căci ministrul are talentul cel mai desăvârşit de a-l aduce după el, musafir, în capitală, pe inamic. Domnul adjutant imperial Wolzogen dă cel mai mult de bănuit armatei. Se zice că e mai mult al lui Napoleon decât al nostru şi este sfetnicul nelipsit al ministrului. Eu nu numai că sunt politicos cu el, dar mă supun ca un caporal, deşi sunt mai în vârstă. Asta-i dureros; însă, pentru că-l iubesc pe binefăcătorul şi suveranul meu, mă supun. Numai că-mi pare rău de suveran, pentru că încredinţează unora ca ei o armată atât de glorioasă. Închipuiţi-vă că prin retragerea noastră am pierdut mai bine de cincisprezece mii de oameni, rămaşi prin spitale şi istoviţi de mers, pe când dacă am fi atacat, nu s-ar fi întâmplat una ca asta.

Spuneţi-mi, pentru Dumnezeu, ce va zice Rusia – maica noastră – văzând că ne-a intrat atâta frică în oase şi că ne lăsăm patria, atât de bună şi de vrednică, pe mâna ticăloşilor, semănând în inima fiecărui supus ura şi ruşinea? De ce să ne înfricoşăm şi de cine avem a ne teme? Eu nu sunt vinovat că ministrul e nehotărât, laş, nepriceput, moale şi are numai însuşiri rele. Întreaga armată plânge în toată puterea cuvântului şi îl înjură de mama focului.”

VI.

PRINTRE NUMEROASELE FELURI în care pot fi clasificate fenomenele vieţii, este şi putinţa de a se clasifica fie în categoria fenomenelor în care predomină fondul, fie în categoria celor în care predomină forma. Printre acestea din urmă, în contrast cu viaţa de la ţară, din oraşele de provincie mai mici şi mai mari şi chiar de la Moscova, se poate socoti viaţa de la Petersburg, şi în special viaţa de salon. Viaţa aceasta e neschimbată.

Începând cu anul 1805, noi ne-am împăcat şi iar ne-am certat cu Bonaparte, am făcut Constituţii şi le-am desfiinţat, dar salonul Annei Pavlovna şi salonul Hélenei au rămas exact aceleaşi care fuseseră, unul cu şapte ani, celălalt cu cinci ani în urmă. Cu aceeaşi nedumerire se vorbea la Anna Pavlovna de succesele lui Bonaparte, şi atât succesele lui, cât şi îngăduinţa suveranilor europeni faţă de el erau privite doar ca o conspiraţie răutăcioasă, care n-avea alt scop decât să creeze neplăceri şi să neliniştească cercul acesta de curteni a căror reprezentantă era Anna Pavlovna. Tot aşa, la Hélene, pe care însuşi Rumianţev o învrednicea cu vizita sa şi o considera ca pe o femeie deosebit de inteligentă, se vorbea în 1812, ca şi în 1808, cu acelaşi entuziasm, despre marea naţiune şi marele om, se uitau toţi cu părere de rău la ruperea legăturilor cu Franţa, care, după părerea celor care se adunau în salonul Hélenei, trebuia să se sfârşească printr-o pace.

În ultimul timp, întoarcerea împăratului de pe front stârni oarecare agitaţie în aceste saloane de convingeri opuse şi

se produseră unele demonstraţii de adversitate, dar fiecare dintre ele rămase pe poziţia lui. Dintre francezi, în cercul Annei Pavlovna nu intrau decât legitimiştii înveteraţi; aici se exprima patriotica idee că nu trebuie să meargă nimeni la teatrul francez şi că întreţinerea trupei acestui teatru costă tot atât cât întreţinerea unui întreg corp de armată. Evenimentele militare erau urmărite cu lacomă curiozitate şi se lansau zvonurile cele mai favorabile despre armata noastră. În cercul Hélenei, care se afla sub influenţa lui Rumianţev, cercul francez, erau combătute zvonurile cu privire la cruzimea inamicului şi în general a războiului şi erau comentate amănunţit toate sondajele lui Napoleon în vederea împăcării. În cercul acesta erau criticaţi cei care lansaseră sfatul din cale-afară de pripit, conform căruia trebuiau făcute pregătirile pentru refugierea la Kazan a curtenilor şi a şcolilor de fete de sub ocrotirea împărătesei-mame. În general, tot ce privea războiul era prezentat, în salonul Hélenei, ca un fel de demonstraţie fără rost, care avea să se termine curând de tot printr-o pace, şi domnea aici părerea lui Bilibin, care la Petersburg era printre oamenii de casă ai Hélenei (orice om deştept trebuia să-i frecventeze casa), şi anume că nu praful de puşcă, ci acei care l-au născocit hotărăsc soarta războaielor. Acest cerc primi cu ironie şi foarte spiritual, deşi cu foarte multă prudenţă, ştirea despre entuziasmul moscoviţilor, adusă la Petersburg odată cu sosirea împăratului.

În cercul Annei Pavlovna dimpotrivă, toată lumea era încântată de acest entuziasm şi vorbea despre moscoviţi aşa cum vorbeşte Plutarh despre marile figuri ale antichităţii. Prinţul Vasili, care ocupa aceleaşi importante funcţiuni, era puntea de legătură între cele două cercuri. Se ducea la ma bonne amie Anna Pavlovna, venea şi dans le salon diplomatique de ma fille592 şi, de multe ori, din pricina necontenitelor treceri dintr-o tabără într-alta, se încurca şi spunea la Hélene ceea ce trebuia spus la Anna Pavlovna şi invers.

Puţin timp după sosirea împăratului, prinţul Vasili îşi dădu drumul gurii la Anna Pavlovna, vorbind despre mersul războiului, criticându-l aspru pe Barclay de Tolly şi neputându-se hotărî cine ar putea fi pus comandant suprem în locul lui. Unul dintre oaspeţi, cunoscut sub denumirea de un homme de beaucoup de mérite593, povesti că îl văzuse chiar în acea zi pe Kutuzov, proaspăt ales comandant al miliţiilor din Petersburg, care luase parte la o consfătuire din palatul administrativ cu privire la repartizarea miliţionarilor şi îşi permisese să-şi exprime, cu precauţie, presupunerea că generalul Kutuzov ar putea fi omul care să facă faţă tuturor cerinţelor.

Anna Pavlovna zâmbi trist şi socoti cu cale să observe că acest Kutuzov nu i-a adus împăratului decât neplăceri.

— Eu am spus-o şi iar am spus-o la adunarea nobililor, întrerupse prinţul Vasili, dar nu m-au ascultat. Le-am spus că alegerea lui Kutuzov ca şef al miliţiilor nu va fi pe placul împăratului. Dar nu m-au ascultat.

— Tot mania asta a frondelor, continuă el. Şi faţă de cine? Toate vin din dorinţa noastră de a maimuţări entuziasmul prostesc al moscoviţilor, spuse prinţul Vasili, încruntându-se pentru moment şi uitând că la Hélene trebuia să râdă de entuziasmul moscovit, pe când aici, la Anna Pavlovna, se cuvenea să se arate încântat de el. Dar se corectă numaidecât. Păi, frumos îi stă, oare, contelui Kutuzov, celui mai bătrân general din Rusia, să ţină şedinţe la palatul administrativ, et il en restera pour sa peine! 594 E oare cu putinţă să fie numit comandant suprem un om care nu poate călări şi care adoarme la consilii, un om de moravurile cele mai proaste! Frumos s-a mai purtat la Bucureşti! Nu mai vorbesc de calităţile lui de general, dar este oare cu putinţă ca, într-un moment ca acesta, să fie numit comandant suprem un om care e vlăguit de bătrâneţe şi e orb, orb de-a binelea? Ce frumos ar fi un general orb! N-a vede, n-aude! Să te joci cu el de-a v-aţi ascunselea… nu vede absolut nimic!

Nimeni nu-l contrazise.

La 24 iulie, părerea aceasta era perfect legitimă. Dar la 29 iulie, Kutuzov fu onorat cu titlul de prinţ. Titlul de prinţ putea să însemne totuşi doar că voiau să se descotorosească de el, aşa că părerea prinţului Vasili continua să fie legitimă, deşi el nu se prea grăbea să şi-o mai exprime. La 8 august însă, fu convocat pentru a discuta mersul războiului un comitet format din generalul feldmareşal Saltâkov şi miniştrii Arakceev, Viazmitinov, Lopuhin şi Kociubei. Comitetul hotărî că înfrângerile suferite se datorau lipsei unei unităţi de comandă şi, cu toate că persoanele ce compuneau comitetul cunoşteau aversiunea suveranului faţă de Kutuzov, comitetul, după o scurtă deliberare, propusese numirea acestuia în postul de comandant suprem. În aceeaşi zi, Kutuzov fu numit comandant suprem al armatei şi al întregului teritoriu ocupat de armate, dându-i-se puteri nelimitate.

La 9 august, prinţul Vasili întâlni iarăşi în salonul Annei Pavlovna pe l'homme de beaucoup de mérite. L'homme de beaucoup de mérite făcea curte Annei Pavlovna, în dorinţa de a obţine numirea sa ca efor al unei şcoli de fete. Prinţul Vasili intră în salon, cu aerul unui învingător fericit, al unui om care şi-a văzut visul cu ochii.

— Eh bien, vous savez la grande nouvelle? Le prince Koutouzoff est maréchal. S-a isprăvit cu divergenţele de păreri! Sunt atât de fericit, atât de bucuros! Spuse prinţul Vasili. Enfin voila un homme595, spuse el, uitându-se cu importanţă, sever, la toţi cei din salon. L'homme de beaucoup de mérite, cu toată dorinţa lui de a obţine postul la care năzuia, nu se putu stăpâni să nu-i amintească prinţului Vasili că deunăzi fusese de altă părere. (Lucrul acesta era o impoliteţe şi faţă de prinţul Vasili, în salonul Annei Pavlovna, şi faţă de Anna Pavlovna, care primise la fel de încântată vestea, dar nu se putu stăpâni.)

— Mais on dit qu'il est aveugle, mon prince? 596 spuse el, amintindu-i prinţului Vasili propriile sale cuvinte.

— Allez donc, il y voit assez597, spuse prinţul Vasili cu vocea lui de bas repezită, tuşind uşor, vocea şi tusea de care se folosea totdeauna ca să iasă din încurcătură. Allez, il y voit assez, repetă el. Ceea ce mă bucură mai mult, urmă el, e că împăratul i-a dat depline puteri asupra tuturor armatelor, asupra întregului teritoriu, o putere cum n-a mai avut vreodată un comandant suprem. E un al doilea autocrat, încheie el, zâmbind triumfător.

— Să dea Dumnezeu, să dea Dumnezeu, spuse Anna Pavlovna.

L'homme de beaucoup de mérite, încă novice în societatea celor din preajma curţii, dorind s-o linguşească pe Anna Pavlovna, încercă să-i amintească o părere a ei mai veche, şi spuse:

— Se zice că suveranul şi-a călcat pe inimă, învestindu-l pe Kutuzov cu puteri nelimitate. On dit qu'il rougit comme une demoiselle a laquelle on lirait Joconde, en lui disant: „Le souverain et la patrie vous décernent cet honneur”598.

— Peut-etre que le coeur n'était pas de la partie599, spuse Anna Pavlovna.

— O nu, nu, sări cu aprindere prinţul Vasili. De data aceasta, nu putea găsi pe altul mai vrednic decât Kutuzov. După părerea prinţului Vasili, Kutuzov nu numai că era cel mai bun, dar toată lumea îl ridica în slăvi. Nu, nu poate fi aşa, fiindcă împăratul a ştiut să-l aprecieze şi mai înainte, spuse el.

— Dea Domnul doar, spuse Anna Pavlovna, ca prinţul Kutuzov să ia cu adevărat puterea şi să nu dea nimănui voie să-i pună beţe în roate – des bâtons dans les roues, spuse Anna Pavlovna.

Prinţul Vasili înţelese pe dată la cine se referea acest nimănui. El spuse în şoaptă:

— Ştiu sigur că mareşalul Kutuzov a cerut, ca o condiţie absolut necesară, ca moştenitorul tronului, ţareviciul, să nu rămână în armată. Vous savez ce qu'il a dit a l'Empereur? 600 Şi prinţul Vasili repetă cuvintele pe care Kutuzov le-ar

fi spus, chipurile, împăratului: „N-am cum să-l pedepsesc, dacă face prostii, şi nici să-l răsplătesc dacă se poartă bine!” O! E un om foarte spiritual, prinţul Kutuzov, je le connais de longue date.601

— Se zice chiar, spuse l'homme de beaucoup de mérite, care n-avea încă tactul specific societăţii acesteia de curteni, că serenissimul ar fi cerut neapărat, ca o condiţie absolut necesară, ca nici împăratul să nu vină în mijlocul armatei.

În aceeaşi clipă, în care rosti vorbele acestea, prinţul Vasili şi Anna Pavlovna îi şi întoarseră spatele şi se uitară unul în ochii celuilalt, oftând mâhniţi de atâta naivitate.

VII.

ÎN VREME CE LA PETERSBURG se petreceau toate acestea, francezii trecuseră de Smolensk şi se apropiau din ce în ce mai mult, în marş, de Moscova. Thiers, istoricul lui Napoleon, spune, ca şi ceilalţi istorici ai lui Napoleon, încercând să scuze greşeala eroului său, că Napoleon a fost atras spre zidurile Moscovei împotriva voinţei lui. El are dreptate, după cum dreptate au toţi istoricii care caută explicarea evenimentelor istorice în voinţa unui singur om; are tot atâta dreptate câtă au şi istoricii ruşi care susţin că Napoleon a fost atras spre zidurile Moscovei prin iscusinţa comandanţilor ruşi. Aici, în afară de legea retrospectivităţii (a privirii îndărăt), care prezintă tot trecutul ca pe o pregătire a faptului produs, mai este şi reciprocitatea, care încurcă totul. Un bun jucător care pierde partida de şah este sincer încredinţat că înfrângerea lui se datoreşte vreunei greşeli comise de el şi caută greşeala aceasta la începutul jocului, dar uită că la fiecare dintre mişcările jocului au putut fi unele greşeli de acelaşi fel şi că niciuna dintre mişcările jucate n-a fost perfectă. Greşeala asupra căreia îşi concentrează atenţia a putut fi observată numai pentru că adversarul s-a folosit de ea. Dar cu cât mai complicat este, în comparaţie cu jocul de şah, jocul de-a războiul, o partidă care decurge în condiţiuni de timp

ştiute, în care nu o singură voinţă mişcă nişte maşini neînsufleţite, ci totul rezultă din nenumăratele ciocniri ale diferitelor voinţe independente.

După Smolensk, Napoleon a căutat să dea o luptă dincolo de Dorogobuj, la Viazma, apoi la Ţarevo-Zaimişce; dar s-a întâmplat că, printr-un concurs de împrejurări felurite, ruşii n-au putut primi atacul până la Borodino, la o sută douăsprezece verste de Moscova. De la Viazma, Napoleon a dat ordin de înaintare de-a dreptul la Moscova.

Moscou, la capitale asiatique de ce grand empire, la ville sacrée des peuples d'Alexandre, Moscou avec ses innombrables églises en forme de pagodes chinoises! 602 Această Moscou nu mai dădea pace imaginaţiei lui Napoleon. În marşul dintre Viazma şi Ţarevo-Zaimişce, Napoleon călărea pe bidiviul său murg jumătate sânge englez, însoţit de garda de onoare, de patrule, de paji şi de aghiotanţi. Şeful statului său major, Berthier, rămăsese în urmă ca să interogheze un prizonier rus, prins de cavalerişti, însoţit de tălmaciul Lelorme d'Ideville. Îl ajunse din galop pe Napoleon şi, fericit, opri calul.

— Eh bien? Zise Napoleon.

— Un Cosaque de Platov603 spune că corpul de trupe al lui Platov se uneşte cu grosul armatei şi că Kutuzov a fost numit comandant suprem. Tres intelligent et bavard! 604

Napoleon zâmbi şi porunci să i se dea cazacului un cal şi să fie adus în faţa lui. Dorea să vorbească el însuşi cu prizonierul. Câţiva aghiotanţi se repeziră în galop şi, într-un ceas, Lavruşka, iobagul lui Denisov, cedat de acesta lui Rostov, în uniforma sa de ordonanţă călărind un cal de cavalerie francez, având pe chip un aer de beţivan vesel şi şiret, fu adus în faţa lui Napoleon. Napoleon îi porunci să călărească alături de el şi începu să-l întrebe.

— Dumneata eşti cazac?

— S'cazac, s'trăiţi, preanobile domn.

„Le Cosaque ignorant la compagnie dans laquelle il se trouvait, car la simplicité de Napoléon n'avait rien qui put

révéler a une imagination orientale la présence d'un souverain, s'entretient avec la plus extreme familiarité des affaires de la guerre actuelle”605, spune Thiers, povestind acest episod. De fapt, Lavruşka, îmbătându-se şi lăsându-şi stăpânul flămând, mâncase bătaie în ajun şi fusese trimis în sat după găini, dar aici se dedase la jaf şi îl surprinseseră francezii, care-l luaseră prizonier. Lavruşka era unul dintre acei lachei grosolani şi obraznici, trecuţi prin ciur şi prin dârmon, care cred că e de datoria lor să facă totul cu făţărnicie şi viclenie, care sunt gata să facă orice fel de serviciu stăpânului lor şi care prind cu şiretenie slăbiciunile stăpânului, în special vanitatea şi meschinăria.

Acum, nimerind în societatea lui Napoleon, pe care-l recunoscuse foarte bine şi cu uşurinţă, Lavruşka nu se intimida defel şi făcu doar ce putu ca să intre în voia noilor săi stăpâni.

Ştia el foarte bine că se află chiar în faţa lui Napoleon, dar prezenţa lui nu-l putea intimida mai mult decât prezenţa lui Rostov sau a vagmistrului cu vergile, pentru că ştia că nici vagmistrul, nici Napoleon n-aveau ce-i lua.

Trăncăni de toate: tot ce auzise vorbindu-se printre ordonanţe. Multe dintre cele spuse de el erau lucruri adevărate. Dar când Napoleon îl întrebă ce cred ruşii: – îl vor învinge pe Bonaparte sau nu – Lavruşka se uită printre gene şi stătu pe gânduri.

El văzuse aici o şiretenie fină, aşa cum văd în toate şiretenie oamenii de teapa lui Lavruşka; smiorcăi şi rămase tăcut.

— Care va să zică… dacă o să fie o bătălie, spuse el gânditor, apoi în curând, cum te văd şi mă vezi. Dar dacă o fi să treacă trei zile şi pe urmă să-i mai treacă vremea, atunci, care va să zică, o să iasă cu zăbavă, dac-o fi să se dea bătălia.

Lui Napoleon, aceste cuvinte i s-au tradus astfel: „Si la bataille est donnée avant trois jours, les Français la gagneraient, mais que şi elle serait donnée plus tard dieu

sait ce qui en arriverait”606. Aşa traduse, zâmbind, Lelorme d'Ideville. Napoleon nu zâmbi, deşi, cum se vedea, era foarte bine dispus şi ordonă să i se repete cuvintele de mai sus.

Lavruşka băgă de seamă aceasta şi, ca să-l distreze pe Napoleon, spuse, prefăcându-se că nu ştie cu cine stă de vorbă.

— Ştim că-l aveţi pe Bonaparte, ăla de i-a bătut pe toţi până acum pe lume, dar cu noi se schimbă treaba… îşi dădu el drumul, fără să prindă nici el de veste cum s-a întâmplat şi de ce a strecurat la sfârşitul frazei ieşirea aceasta de patriotism lăudăros.

Tâlmaciul îi traduse lui Napoleon cuvintele acestea fără partea de la sfârşit şi Bonaparte zâmbi. „Le Jeune Cosaque fit sourire son puissant interlocuteur”607, spune Thiers. După ce făcu câţiva paşi, Napoleon se întoarse spre Berthier şi îi spuse că ar dori să încerce ce impresie ar face sur cet enfant du Don608 vestea că omul cu care vorbeşte acest enfant du Don este însuşi împăratul, acel împărat care şi-a înscris pe blocurile piramidelor nemuritorul său nume victorios. I se transmise ştirea.

Lavruşka (înţelegând că făceau asta pentru a-l uimi şi că Napoleon se aştepta ca el să se înspăimânte), vrând să fie pe placul noilor săi stăpâni, se arătă pe dată uimit, uluit, holbă ochii şi făcu mutra pe care o avea de obicei când era dus să fie bătut. „A peine l'interprete de Napoleon, spune Thiers, avait-il parlé, que le Cosaque, saisi d'une sorte d'ébahissement, ne proféra plus une parole et marcha les yeux constamment attachés sur ce conquérant, dont le nom avait pénétré jusqu'a lui, a travers les steppes de l'Orient. Toute sa loquacité s'était subitement arretée, pour faire place a un sentiment d'admiration naive et silencieuse. Napoléon, apres l'avoir récompensé, lui fit donner la liberte, comme a un oiseau qu'on rend aux champs qui l'ont vu naâtre.”609

Napoleon plecă mai departe, visând la acea Moscou, care-i chinuia imaginaţia, iar l'oiseau qu'on rendit aux champs qui l'ont vu naâtre610 o luă la galop spre avanposturi, ticluind dinainte o istorie pe care s-o spună alor săi, fiindcă, după părerea lui, ceea ce i se întâmplase de fapt nu era vrednic de povestit, aşa că n-avea de gând să le spună. Ajungând în liniile cazacilor, el întrebă unde i se află regimentul, care făcea parte din detaşamentul lui Platov şi, în aceeaşi seară, îşi şi găsi stăpânul, pe Nikolai Rostov, care se afla la Iankovo şi care tocmai încălecase ca să facă împreună cu Ilin o plimbare prin satele din împrejurimi. Rostov îi dădu lui Lavruşka alt cal şi îl luă cu dânsul.

VIII.

PRINŢESA MARIA NU SE afla la Moscova şi nici în afară de orice pericol, aşa cum credea prinţul Andrei.

După înapoierea lui Alpatâci de la Smolensk, bătrânul prinţ parcă se trezi dintr-un vis. Dete poruncă să fie adunaţi de prin sate miliţionarii, să fie înarmaţi, şi scrise comandantului suprem o scrisoare prin care-l înştiinţa că luase hotărârea să rămână la Lâsâe Gorî până în ultima extremitate şi să se apere, lăsând la aprecierea comandantului suprem dacă erau sau nu de luat măsuri pentru a apăra Lâsâe Gorî, unde ar putea să fie făcut prizonier sau ucis unul dintre generalii Rusiei cu cea mai mare vechime în grad, apoi le anunţă celor ai casei că rămâne la Lâsâe Gorî.

Dar, rămânând singur la Lâsâe Gorî, prinţul înţelegea să ia măsuri pentru plecarea prinţesei Maria şi a lui Dessalles cu prinţul cel mic, la Bogucearovo, şi de acolo la Moscova. Prinţesa Maria, speriată de agitaţia febrilă şi fără odihnă a tatălui ei, agitaţie ce luase locul apatiei lui din ultima vreme, nu se putea hotărî să-l lase singur şi, pentru prima dată în viaţa ei, îşi permise să nu i se supună. Ea refuză să plece şi avu de îndurat înfricoşătoarea furtună a mâniei prinţului. El îi înşiră iar toate învinuirile nedrepte de care o acuzase mereu până atunci. Vrând să-i găsească pricină, îi spuse că

ea îl chinuise toată viaţa, că ea îl făcuse să se certe cu fiul său, că-l bănuise de josnicii, că-şi făcuse un scop în viaţă din dorinţa de a-i amărî lui zilele şi o dădu afară din cabinet, spunându-i că lui îi e totuna dacă ea pleacă sau nu. Îi mai spuse că nici nu voia să mai audă de ea şi avu grijă să-i pună în vedere să nu cumva să îndrăznească a mai da ochii cu el. Faptul că, în ciuda temerilor prinţesei Maria, bătrânul nu porunci să fie trimisă cu de-a sila, ci se mulţumea doar să-i interzică de a se mai arăta în ochii lui, o bucură pe fiica sa. Ea ştia că aceasta nu dovedea decât că, în străfundul sufletului său, bătrânul prinţ era mulţumit că ea rămânea acasă şi nu pleca.

A doua zi după plecarea lui Nikoluşka, bătrânul prinţ se îmbrăcă de dimineaţă în uniformă de gală şi se pregăti să plece la comandantul suprem. Caleaşca şi trăsese la scară. Prinţesa Maria văzu cum tatăl ei, în uniformă şi cu toate decoraţiile, ieşi din casă şi se duse în grădină să treacă în revistă mujicii şi oamenii de la curte înarmaţi. Ea şedea la fereastră, ascultându-i vocea, care răsuna din grădină. Deodată, dinspre alee veniră în fugă spre casă câţiva oameni cu chipurile înspăimântate.

Prinţesa Maria se repezi pe scări, apoi pe cărăruia din grădină, spre alee. Din partea opusă a aleii se îndreptau spre ea o mulţime de miliţionari şi de slujitori şi, în mijlocul acestei mulţimi, câţiva oameni îl duceau de subsuori pe moşneagul mărunt, în uniformă şi cu decoraţiile pe piept. Prinţesa Maria se repezi spre el şi, în jocul bănuţilor de lumină care ciuruiau umbra teilor de pe marginile aleii, nu-şi putu da seama ce mult i se schimbase lui chipul. Singurul lucru pe care-l observă fu doar că înfăţişarea lui, aspră şi hotărâtă înainte, devenise umilă şi supusă. Zărindu-şi fiica, îşi mişcă cu greutate buzele şi horcăi. Era cu neputinţă să înţeleagă cineva ce voia. Îl ridicară pe braţe, îl duseră în cabinet şi îl culcară pe canapeaua de care se temea atâta de la o vreme.

Doctorul chemat îi luă în aceeaşi noapte sânge şi declară că bătrânului prinţ îi paralizase partea dreaptă a corpului.

Să rămână la Lâsâe Gorî devenea din zi în zi mai primejdios, aşa că a doua zi după atacul de paralizie prinţul fu transportat la Bogucearovo. Doctorul îl însoţi.

Când sosiră ei la Bogucearovo, Dessalles şi prinţul cel mititel erau demult plecaţi la Moscova.

În aceeaşi stare, nici mai rea, nici mai bună, lovit de paralizie, prinţul zăcu trei săptămâni la Bogucearovo, în casa cea nouă construită de prinţul Andrei. Bătrânul îşi pierduse cunoştinţa; zăcea ca un cadavru desfigurat. Nu contenea să mormăie ceva, tot mişcând din buze şi din sprâncene, şi nu se putea şti dacă înţelegea sau nu ceea ce se petrece în jurul său. Un singur lucru se putea şti neîndoielnic: că suferea şi că simţea încă nevoia să spună ceva. Dar ce era acest ceva, nimeni nu putea şti: să fi fost cine ştie ce capriciu al bolnavului cu mintea pe jumătate pierdută? Voia poate să spună ceva în legătură cu mersul general al evenimentelor, sau doar în legătură cu unele chestiuni de familie?

Doctorul spunea că neliniştea pe care o arăta bolnavul nu însemna nimic şi că avea cauze fizice; dar prinţesei Maria îi intrase în cap (şi faptul că prezenţa ei îl neliniştea totdeauna pe bolnav îi confirma presupunerea) că simţea nevoia să-i spună ei ceva. Se vedea bine că suferă şi trupeşte, şi sufleteşte.

Speranţe de vindecare nu erau. De transportat nu putea fi vorba. Şi, pe urmă, ce s-ar fi întâmplat dacă murea pe drum? „N-ar fi fost oare mai bine să se fi sfârşit, să se fi sfârşit de-a binelea?” se întreba câteodată prinţesa Maria. Ea veghea zi şi noapte la căpătâiul lui, aproape fără să dea ochii în gene şi, ceea ce era îngrozitor, îl veghea adeseori nu cu nădejdea de a descoperi semne de uşurare, ci dorind mai întotdeauna să descopere semnele apropiatului sfârşit.

Oricât de straniu i s-ar fi părut prinţesei să-şi descopere în suflet acest sentiment, el exista. Şi, ceea ce era mai

groaznic pentru prinţesa Maria era faptul că, de când se declarase boala tatălui ei (poate chiar mai demult, dacă nu cumva de pe când se hotărâse să rămână cu el, aşteptând parcă să se întâmple ceva), în ea se deşteptară toate dorinţele şi nădejdile personale adormite. Lucruri care de ani de-a rândul nu-i mai trecuseră prin cap, gândul unei vieţi libere, scutite de groaza tatălui, chiar gândul că o iubire şi o viaţă fericită de familie e cu putinţă, îi frământau necontenit imaginaţia, ca o ispită diavolească. Oricât se silea, din răsputeri, să lupte cu ea însăşi, în minte îi veneau fără încetare idei despre felul cum va putea ea să-şi organizeze viaţa după aceea. Era ispita diavolului, şi prinţesa Maria ştia lucrul acesta. Ea ştia că singura armă împotriva lui erau rugăciunile şi încerca să se roage. Se aşeza în genunchi ca pentru rugăciune, ridica ochii la icoane, citea cuvintele rugăciunii, dar nu se putea ruga. Simţea că de aici încolo o prinsese în mrejele ei cealaltă lume, lumea trudnicei activităţi libere omeneşti, o lume cu totul opusă acelei lumi lăuntrice în care fusese încătuşată până acum şi în care cea mai mare alinare era rugăciunea. Nu se putea ruga, nu putea plânge, şi grijile pământeşti o năpădiseră.

Rămânerea la Bogucearovo devenise şi ea primejdioasă. Din toate părţile nu veneau decât zvonuri în legătură cu apropierea francezilor, iar într-un sat, la numai cincisprezece verste de Bogucearovo, o bandă de „maraudeurs”611 francezi prădase un conac.

Doctorul insista mereu ca bătrânul prinţ să fie dus undeva mai departe; mareşalul nobilimii îşi trimise un slujbaş la prinţesa Maria, sfătuind-o să plece cât se poate mai repede; ispravnicul judeţului, sosit şi el la Bogucearovo, susţinu acelaşi lucru, spunând că francezii erau la patruzeci de verste, că prin sate circulă proclamaţii de-ale francezilor şi că, dacă prinţesa nu pleacă, împreună cu tată ei, până la data de 15, nu-şi mai ia nici o răspundere.

Prinţesa hotărî să plece pe ziua de 15. Pregătirile şi împărţirea poruncilor pentru plecare, după care acum veneau toţi numai la ea, îi dădură de lucru ziua întreagă. Noaptea de 14 spre 15 o petrecu tot ca de obicei, fără să se dezbrace, stând în camera alăturată celei în care zăcea prinţul. De câteva ori, trezindu-se, auzi horcăiturile şi mormăielile lui, scârţâitul patului şi paşii lui Tihon şi ai doctorului, care-l întorceau de pe o parte pe alta. De câteva ori ascultă la uşă şi i se păru că în noaptea aceea bătrânul bombănea mai tare ca de obicei şi se zvârcolea în pat mai des. Nu mai putea să adoarmă şi de câteva ori se apropie de uşă, tot trăgând cu urechea; ar fi dorit să se ducă la prinţ, dar nu îndrăznea s-o facă. Chiar dacă bolnavul nu putea vorbi, prinţesa vedea şi ştia cât de neplăcută îi era orice expresie de îngrijorare pentru soarta lui. Băgase de seamă cu câtă nemulţumire îşi întorcea prinţul privirile de la dânsa de câte ori, involuntar, se uita lung şi stăruitor la el. Ştia că dacă va intra la el noaptea, la o oră nepotrivită, îl va enerva.

Dar niciodată nu-i fusese atât de jale, nu o înspăimântase atât de mult gândul că-l va pierde. Îşi aminti întreaga ei viaţă alături de dânsul şi, în fiecare cuvânt al lui, în fiecare faptă, ea nu găsea decât mărturii ale iubirii lui faţă de ea. Din când în când, între amintirile acestea se mai strecura şi câte o ispită diavolească, gândul la ce avea să fie după moartea lui şi la felul în care-şi va orândui noua ei viaţă, liberă. Izgonea însă, cu înverşunare, asemenea gânduri. Spre ziuă, bătrânul se linişti şi prinţesa Maria adormi.

Se deşteptă târziu, a doua zi. Sinceritatea aceea pe care de multe ori o are omul când se trezeşte din somn o făcu să vadă limpede ceea ce o preocupa mai mult în boala tatălui ei. Se deşteptă, trase cu urechea la ceea ce se petrecea îndărătul uşii, şi, auzindu-i horcăielile, îşi spuse oftând că starea bătrânului era aceeaşi.

— Dar cum să fie? Ce-am vrut eu? Eu îi doresc moartea, strigă prinţesa, scârbită de sine însăşi.

Se îmbrăcă, se spălă, îşi făcu rugăciunea şi ieşi pe scară. Erau trase la scară, fără cai, trăsurile în care se încărcau lucrurile.

Dimineaţa era caldă şi mohorâtă. Prinţesa Maria se opri pe scări, tot gândindu-se cu groază la josnicia ei sufletească şi încercând să-şi pună ordine în gânduri înainte de a intra la tatăl ei.

Doctorul veni şi el pe scări şi se apropie de ea.

— Îi e ceva mai bine astăzi, spuse el. V-am căutat. Azi se poate înţelege ceva din cele ce spune; e mai lucid. Veniţi. Vă cheamă…

Inima prinţesei zvâcni atât de puternic la vestea aceasta, încât, îngălbenind, se rezemă de uşă ca să nu cadă. Să-l vadă, să vorbească cu el, să se arate în faţa ochilor lui acum, când tot sufletul îi era plin de aceste groaznice şi criminale ispite, era o chinuitoare fericire, care o umplea de groază.

— Să mergem, spuse doctorul.

Prinţesa Maria intră în camera tatălui ei şi se apropie de pat. Bătrânul zăcea pe spate, cu capul înălţat pe perini, cu mâinile mici şi osoase brăzdate de vinişoare noduroase şi viorii, odihnindu-se peste plapumă. Ochiul stâng privea ţintă înainte, iar cel drept căta strâmb, pe când buzele şi sprâncenele îi erau ţepene. Era aşa de slăbuţ, de mititel şi de vrednic de milă! Chipul său uscat şi zbârcit părea că se topise. Prinţesa Maria se apropie şi îi sărută mâna. Mâna lui stângă o apucă pe a ei şi i-o strânse în aşa fel, încât ea îşi dău seama că bătrânul o aştepta demult. O trase spre el, în vreme ce buzele şi sprâncenele îi zvâcneau a necaz.

Ea îl privi speriată, străduindu-se să înţeleagă ce vrea de la dânsa. Când prinţesa, schimbându-şi puţin poziţia, se aşează aşa fel, încât să o poată vedea cu ochiul stâng, el se linişti pentru câteva clipe şi nu-şi mai luă privirea de la dânsa. Pe urmă, buzele şi limba i se mişcară, sunetele începură să iasă şi el prinse a vorbi, uitându-se sfios şi rugător la ea, cu teamă că nu va fi înţeles, parcă.

Prinţesa Maria îl privea, încordându-şi toată atenţia ca să-l înţeleagă. Sforţarea grotescă pe care o depunea ca să-şi mişte limba o făcu să-şi întoarcă privirile de la el, abia stăpânindu-şi lacrimile care i se opriseră în gât. El spuse ceva, repetând de câteva ori cuvintele, dar prinţesa nu le putu înţelege; se sili însă să ghicească ce spune şi repeta cu ton întrebător sunetele pe care le scotea el.

— Su… Suf… doar… doar… repetă el de câteva ori… Nu se putea înţelege nimic din ce spunea. Doctorul crezu că pricepe el ceva şi întrebă: „Suferi că nu doarme prinţesa nopţile?”

El dete din cap negativ şi reîncepu aceleaşi silabe…

— Sufletul, sufletul mă doare, ghici şi spuse prinţesa Maria.

El scoase un sunet de aprobare, îi luă mâna, i-o strânse şi începu să i-o poarte pe pieptul lui, de parcă i-ar fi căutat locul.

— Toate gândurile! La tine… gândurile… spuse el pe urmă, mult mai bine şi mai desluşit decât la început, acum când se încredinţase că era înţeles.

Prinţesa Maria îşi lipi capul de mâna lui, încercând să-şi ascundă hohotul şi lacrimile.

El îşi plimbă mâna pe creştetul ei.

— Te-am chemat toată noaptea… spuse el.

— Dacă aş fi ştiut… răspunse prinţesa printre lacrimi. Mi-a fost frică să intru.

El îi strânse mâna.

— N-ai dormit?

— Nu, n-am dormit, spuse prinţesa, dând negativ din cap.

Fără să vrea, imitându-şi tatăl, vorbea şi ea mai mult prin semne, aşa cum vorbea el, ca şi când i-ar fi fost şi ei greu să-şi mişte limba.

— Sufletul meu… sau… scumpa mea… Prinţesa Maria nu putu desluşi bine, dar judecind după expresia privirii lui, ceea ce-i spusese fusese desigur un cuvânt duios de

mângâiere, cum nu-şi auzise niciodată din gura lui. De ce n-ai venit? Continuă el.

„Şi eu care i-am dorit… care i-am dorit moartea”, gândi prinţesa Maria. El tăcu o clipă.

— Îţi mulţumesc… fata mea… scumpa mea… pentru tot… iartă… mulţumesc… iartă… mulţumesc! Şi lacrimi îi curgeau din ochi. Chemaţi-l pe Andruşa, spuse el deodată, şi chipul lui luă o înfăţişare de sfială şi de copilărească neîncredere când ceru asta.

Parc-ar fi ştiut şi el că cererea aceasta n-avea nici un rost. Aşa cel puţin i se păru prinţesei Maria.

— Am primit o scrisoare de la el, spuse prinţesa Maria.

El o privi mirat şi sfios.

— Păi, unde-i el?

— E pe front, mon pere, la Smolensk.

Bătrânul închise ochii şi tăcu îndelung, pe urmă dădu afirmativ din cap, răspunzându-şi parcă la îndoielile ce-l frământau şi arătând că înţelegea şi îşi amintea acum totul, şi deschise ochii.

— Da, spuse el încet şi desluşit. Rusia e pierdută! Au prăpădit-o!

Începu apoi să plângă cu hohote şi lacrimi îi curseră din ochi. Prinţesa Maria nu se mai putu stăpâni şi plânse şi ea, privindu-l.

Prinţul închise iarăşi ochii. Plânsul i se curmă. Ridică mâna spre ochi şi arătă ceva. Iar Tihon, care-l înţelesese, îi şterse lacrimile.

Apoi deschise iar ochii şi mai spuse ceva ce o vreme nu putu nimeni pricepe, până când, în sfârşit, Tihon îl înţelese şi îi tălmăci prinţesei cele spuse. Prinţesa Maria atribuise sensul cuvintelor sale aceloraşi preocupări, pe care le vădise cu câteva minute înainte. Ba crezuse că vorbeşte de Rusia, ba de prinţul Andrei, ba de dânsa, ba de nepotu-său, ba de moartea lui. De aceea nu putuse prinde sensul cuvintelor lui.

— Pune-ţi rochia cea albă, îmi place, spuse el.

După ce înţelese aceste cuvinte, prinţesa Maria începu să plângă şi mai tare şi doctorul, luând-o de braţ, o scoase afară pe terasă, îndemnând-o să se liniştească şi să se ocupe de pregătirile plecării. După ce ieşi prinţesa Maria, prinţul vorbi din nou despre fiul lui, despre război şi despre împărat; apoi încruntă supărat din sprâncene şi începu să ridice tot mai tare glasul, care suna răguşit, şi asta îi provocă al doilea şi cel din urmă atac.

Prinţesa Maria se oprise pe terasă. Cerul se însenina; era soare şi cald. Ea nu putea pricepe nimic, nu putea să se gândească la nimic şi să simtă nimic altceva decât dragostea sa pasionată pentru tatăl ei, dragostea pe care, aşa cum i se părea acum, n-o cunoscuse până în clipa aceea. Fugi devale în grădină, spre iaz şi, plângând în hohote, o luă pe cărarea străjuită de tei tineri, plantaţi de prinţul Andrei.

— Da, da… eu… eu… eu i-am dorit moartea! Da, am vrut să se sfârşească mai curând… Am vrut să mă liniştesc… Ce are să se întâmple cu mine acum? La ce-mi mai e bună liniştea, când el n-are să mai fie? Se tânguia cu voce tare prinţesa Maria, mergând cu paşi repezi prin grădină şi apăsându-şi cu mâna pieptul zguduit de hohote de plâns. După ce făcu înconjurul grădinii, ajunse iarăşi în dreptul casei şi o văzu mademoiselle Bourienne (care rămăsese la Bogucearovo şi nu voise să plece) venind spre ea, însoţită de un bărbat necunoscut. Era mareşalul nobilimii din judeţ, care venise personal la prinţesă ca să-i demonstreze că este absolut necesar să plece cât mai repede. Prinţesa Maria îl asculta, dar nu pricepea ce spune; îl pofti în casă, îi oferi o gustare şi se aşeză cu el la masă. Apoi, scuzându-se faţă de mareşalul nobilimii, se apropie de uşa care dădea spre camera bătrânului prinţ. Doctorul, cu o figură speriată, îi ieşi în cale şi îi spuse că nu se poate intra.

— Nu se poate, prinţesă, nu se poate, vă rog, nu se poate!

Prinţesa Maria o porni iarăşi prin grădină la vale, spre iaz, într-un loc unde n-o putea vedea nimeni, şi se aşeză pe

iarbă. Nu-şi putea da seama cât trecuse de când stătea acolo. Zgomotul unor paşi grăbiţi de femeie o trezi. Se ridică şi o văzu pe Duniaşa, camerista ei, care alerga, fără îndoială, după ea şi care, ca şi cum s-ar fi înspăimântat dând cu ochii de stăpână-sa, se opri.

— Veniţi, prinţesă… prinţul… zise Duniaşa, vorbind frânt.

— Vin îndată, vin, spuse repede prinţesa, fără să-i dea timp Duniaşei să-şi termine vorba şi alergă spre casă, silindu-se să ocolească privirile fetei.

— Prinţesă, facă-se voia lui Dumnezeu, trebuie să fiţi gata pentru orice, îi spuse mareşalul nobilimii, întâmpinând-o în uşa de la intrare.

— Lăsaţi-mă! Nu-i adevărat! Strigă ea furioasă.

Doctorul voi s-o oprească, dar ea îl împinse la o parte şi alergă spre uşă. „De ce m-or fi oprind oamenii aceştia cu chipuri speriate? N-am nevoie de nimeni! Ce caută ei aici?” Deschise uşa şi lumina clară a zilei ce inunda camera aceasta care stătuse până atunci în semiîntuneric o îngrozi. În cameră erau mai multe femei şi dădaca. Când o văzură, îi făcură loc să se apropie şi se dădură toate mai la o parte de pat. Prinţul zăcea, întocmai ca şi până atunci, în aşternut, dar aerul sever al chipului său calm o pironi pe prinţesa Maria în prag.

„Nu, nu se poate, n-a murit!” îşi zise prinţesa Maria, apropiindu-se de el, şi cu toată groaza ce o cuprinsese îşi lipi de obrazul lui buzele. Dar în aceeaşi clipă se trase îndărăt. Într-o clipită, toată duioşia pe care o simţea pentru el dispăru, făcând loc sentimentului de groază faţă de ceea ce avea dinaintea ei. „Nu, el nu mai este! Nu mai este, şi aici, în locul unde era el, este acum ceva străin şi duşmănos, o taină cumplită, groaznică, respingătoare!” Şi, acoperindu-şi faţa cu mâinile, căzu în braţele medicului care căuta să o sprijine.

În prezenţa lui Tihon şi a doctorului, femeile spălară rămăşiţele a ceea ce fusese cândva „el”, îl legară cu o basma pe sub fălci, ca să nu înţepenească aşa, cu gura

deschisă, şi cu altă basma îi legară picioarele depărtate. Pe urmă îl îmbrăcară în uniforma cu decoraţii şi aşezară pe masă trupul mic şi uscat. Dumnezeu ştie cine şi când se îngriji de toate acestea, dar totul fu dus la capăt de la sine. Noaptea, în jurul sicriului arseră lumânări, peste sicriul deschis fu întins un zăbranic, pe jos fură presărate frunze de ienupăr, sub capul uscăţiv al mortului fu pusă rugăciunea de dezlegare, tipărită, iar într-un colţ şedea un dascăl citind psaltirea.

Cum scurmă caii cu copitele, înghesuindu-se şi sforăind dinaintea unui cal mort, tot aşa în salon, în jurul sicriului, se înghesuiau oameni străini şi de-ai casei – mareşalul nobilimii, starostele, femeile – şi toţi, cu ochii ţintă în gol, îşi făceau cruce speriaţi, se aplecau şi sărutau mâna rece şi ţeapănă a bătrânului prinţ.

IX.

PÂNĂ SĂ DEVINA REŞEDINŢA prinţului Andrei, Bogucearovo fusese totdeauna o moşie lipsită de supravegherea directă a stăpânilor, şi mujicii din Bogucearovo aveau cu totul altă fire decât cei din Lâsâe Gorî. Se deosebeau de aceştia şi prin grai, şi prin îmbrăcăminte, şi prin obiceiuri. Li se zicea câmpeni. Bătrânul prinţ îi lăuda pentru hărnicia lor când veneau la Lâsâe Gorî, ca să ajute la treierat, sau să sape iazuri şi şanţuri, dar nu-i iubea din cauză că erau prea sălbatici.

Ultima şedere a prinţului Andrei la Bogucearovo, cu toate inovaţiile lui – spitale, şcoli şi uşurarea boierescului – nu le îmblânzise deloc firea; ba, dimpotrivă, accentuase în ei acele trăsături de caracter pe care bătrânul prinţ le numea sălbăticie. Veşnic umblau printre ei o mulţime de zvonuri nelămurite, ba că vor fi trecuţi toţi la cazaci, ba despre o nouă credinţă la care vor fi convertiţi, ba despre nişte documente împărăteşti, ba despre jurământul din anul 1797 faţă de împăratul Pavel Petrovici, despre care spuneau că dăduse de pe atunci libertate mujicilor, dar că boierii o călcaseră, ba despre Piotr Feodorovici, care urma

să se urce pe tron peste şapte ani şi sub a cărui domnie avea să se dea toate libertăţile şi avea să fie aşa de simplu totul, încât tot ce e rău se va spulbera. Zvonurile despre război şi despre Bonaparte şi invazia lui se amestecară cu închipuirile lor tot atât de nedesluşite despre anticrist, despre sfârşitul lumii şi despre libertatea absolută.

În împrejurimile moşiei Bogucearovo erau numai sate mari, aşezate pe domeniile statului sau ale moşierilor, cărora li se datora boierescul. Moşieri, însă, care să locuiască pe aici erau prea puţini, cum prea puţini erau şi slujbaşi de curţi boiereşti, sau oameni cu ştiinţă de carte, şi în viaţa ţăranilor localnici erau mai vizibile şi mai puternice decât în alte ţinuturi acele misterioase curente ale vieţii populare ruseşti, ale căror cauze şi a căror însemnătate contemporanii nu şi le pot explica. Un astfel de fenomen fusese curentul de strămutare spre nu se ştie ce râuri calde, ivit cu vreo douăzeci de ani înainte printre ţăranii din partea locului. Sute de săteni, printre care şi cei din Bogucearovo, începură fără veste să-şi vândă vitele şi să plece cu toţi ai lor spre sud-est. Cum zboară păsările încotrova, peste mări, aşa şi oamenii aceştia îşi luară nevestele şi copiii şi o porniră într-acolo, spre acel sud-est, unde niciunul dintre ei nu mai fusese niciodată. Porneau caravane întregi ori luau singuri calea pribegiei, se răscumpărau sau fugeau şi o porneau spre râurile calde. Mulţi dintre ei fură pedepsiţi, surghiuniţi în Siberia, mulţi pieriră de foame şi frig pe drum, mulţi se înapoiară ei singuri şi mişcarea se potoli de la sine tot aşa cum se ivise, fără o cauză vădită. Dar asemenea curente ascunse nu încetau să mocnească în sufletele mujicilor şi să-şi pregătească o nouă erupţie, care avea să se iveasă la fel de ciudat, de neaşteptat şi de simplu totodată, în chipul cel mai firesc şi mai nestăvilit. Acum, în anul 1812, cine trăia aproape de popor putea să observe că aceste curente subterane lucrau cu perseverenţă şi erau la un pas de a se da pe faţă.

Alpatâci, venind la Bogucearovo cu câtva timp înaintea morţii bătrânului prinţ, observase printre oamenii de aici oarecare agitaţie şi că, spre deosebire de cele ce se întâmplau la Lâsâe Gorî şi în împrejurimi, pe o rază de şaizeci de verste de unde toţi ţăranii fugeau (lăsând satele pradă cazacilor), aici în regiunea de stepă, la Bogucearovo, ţăranii, după cum se auzea, erau în legătură cu francezii, primeau de la ei nu ştiu ce hârtii, pe care şi le treceau din mână în mână şi rămâneau pe loc. Alpatâci aflase, prin oamenii devotaţi de la curtea boierilor, că un mujic, anume Karp, care avea mare înrâurire asupra obştii, plecând nu demult undeva cu o căruţă a statului, se înapoiase cu vestea că satele, pe care le părăseau locuitorii, sunt pustiite de cazaci, dar că francezii nu se ating de ele. Ştia de asemenea că un alt mujic adusese chiar în ajun din satul Vislouhovo, în care cantonau nişte francezi, o hârtie din partea unui general francez, prin care se făcea cunoscut locuitorilor că nu li se va face nici un rău şi că pentru tot ceea ce li se va lua li se va plăti, dacă rămân pe loc. Ca dovadă că promisiunile erau adevărate, mujicul aduse din Vislouhovo asignate, o sută de ruble (el nu ştia că sunt false), date ca arvună pentru fân.

În sfârşit – lucrul cel mai important – Alpatâci aflase că în chiar ziua când poruncise el starostelui să adune căruţe pentru transportarea bagajelor prinţesei de la Bogucearovo, dimineaţa fusese în sat o adunare a obştii, în care mujicii hotărâseră să nu plece, ci să aştepte. Şi cu toate astea, numai vreme de aşteptat nu era. În ziua morţii prinţului, la 15 august, mareşalul nobilimii insistase pe lângă prinţesa Maria să plece în aceeaşi zi, aşa de mare era primejdia. El îi spuse că, de la data de 16 încolo, nu-şi mai ia nici o răspundere. Chiar în ziua morţii prinţului, seara, el plecase, dar făgăduise să revină a doua zi, la înmormântare. Dar a doua zi nu se mai putu înapoia, întrucât, după ştirile primite chiar de el, francezii înaintaseră mai mult decât era

de aşteptat, aşa că abia avu timpul să-şi expedieze de la moşie familia şi lucrurile mai de preţ.

De vreo treizeci de ani, în Bogucearovo era staroste un oarecare Dron, pe care bătrânul prinţ îl numea Dronuşka.

Dron era unul dintre acei mujici puternici şi fiziceşte, şi moraliceşte, care, după ce ajung la o anumită vârstă, îşi lasă barbă şi rămân aşa, neschimbaţi, până pe la şaizeci-şaptezeci de ani, fără nici un fir de păr cărunt şi fără vreun dinte lipsă, tot aşa de drepţi şi de voinici la şaizeci de ani cum erau la treizeci.

Curând după strămutarea spre râurile calde, la care Dron ca atâţia alţii luase parte, fusese pus staroste – primar la Bogucearovo şi, de atunci, douăzeci şi trei de ani îndeplinise fără cusur funcţia aceasta. Mujicii îi ştiau de frică mai mult decât stăpânului. Boierii, atât prinţul cel bătrân, cât şi cel tânăr, precum şi administratorul, îl stimau şi îl numeau în glumă ministru. Tot timpul cât fu în slujbă, pe Dron nu-l văzuse nimeni beat vreodată şi nici bolnav nu fusese; niciodată, nici după nopţi nedormite, nici după cele mai grele munci, nu arăta urmă de oboseală; şi aşa neştiutor de carte cum era, nu uita niciodată ceva din socoteala banilor sau a pudurilor de făină pe care le transporta în convoaie nesfârşite la târg, ori numărul căpiţelor de bucate secerate de pe fiecare deseatină a moşiei Bogucearovo.

Pe acest Dron, Alpatâci, care sosise de la domeniul Lâsâe Gorî ce fusese devastat, îl chemă în ziua înmormântării prinţului şi îi porunci să pregătească doisprezece cai pentru trăsurile prinţesei şi optsprezece căruţe pentru convoiul care urma să plece din Bogucearovo. Deşi mujicii erau dijmaşi, împlinirea acestei porunci n-avea cum să întâmpine greutăţi, după părerea lui Alpatâci, de vreme ce în Bogucearovo erau aproape două sute treizeci de gospodării, şi mujicii erau înstăriţi; dar starostele Dron, după ce ascultă porunca, plecă ochii tăcut. Alpatâci îi numi

o seamă de mujici pe care-i cunoştea şi de la care-i ordonă să ia căruţe.

Dron îi răspunse că toţi caii mujicilor acestora sunt în cărăuşie. Alpatâci numi alţi mujici. Nici ei, după spusele lui Dron, n-aveau cai; unii le fuseseră luaţi pentru căruţele statului, alţii erau prea slabi; altor mujici le muriseră caii din lipsă de nutreţ. După părerea lui Dron, nu numai pentru căruţele de bagaje n-aveau de unde găsi cai, dar nici chiar pentru trăsurile boiereşti.

Alpatâci se uită ţintă la el şi se încruntă. Căci, dacă Dron era un model de staroste de mujici, tot aşa şi Alpatâci nu degeaba administra de douăzeci de ani moşiile prinţului şi era un administrator model. Era în stare să priceapă în cel mai înalt grad, printr-un simţ numai al lui, cerinţele şi insistenţele poporului cu care o viaţă întreagă avusese de-a face şi, de aceea, era un administrator excelent. Uitându-se la Dron, el înţelese numaidecât că răspunsurile starostelui nu erau expresia gândurilor acestuia, ci expresia stării de spirit generale a obştii din Bogucearovo, de care starostele se şi molipsise. Dar, totodată, ştia că acest Dron, îmbogăţit şi urât de întreaga obşte, trebuia să mai şovăie încă între cele două tabere – cea a stăpânului şi cea a ţăranilor. Această şovăială o observase el în privirea starostelui şi de aceea Alpatâci, încruntându-se, păşi mai aproape de Dron.

— Măi Dronuşka, ascultă aici! Zise el. Mie să nu-mi îndrugi moşi pe groşi. Luminăţia-sa, prinţul Andrei Nikolaici însuşi, mi-a poruncit să vă ridic de aici pe toţi, să nu rămână nimeni cu duşmanul. E poruncă de la ţar. Iar cine rămâne e trădător al ţarului. Auzitu-m-ai?

— Auzit, răspunse Dron, fără să ridice ochii.

Alpatâci nu se mulţumi cu răspunsul acesta.

— Măi Dron, are să fie vai de pielea ta! Spuse Alpatâci, clătinând din cap.

— Voia dumneavoastră! Spuse Dron cu mâhnire.

— Ascultă, Dron, sfârşeşte! Repetă Alpatâci, scoţând mâna de sub reverul hainei şi arătând cu un gest solemn podelele

de sub picioarele lui Dron. Eu văd nu numai tot ce-i în tine, dar văd şi prin tine, la trei arşini în adâncul pământului, zise el, aţintindu-şi ochii în duşumeaua de sub tălpile lui Dron.

Dron se fâstâci, se uită chiorâş la Alpatâci şi îşi plecă iarăşi capul în jos.

— Lasă prostiile astea şi spune oamenilor să se pregătească de plecare la Moscova şi să fie gata cu căruţele pentru transportul prinţesei de mâine dimineaţă, iar la adunare tu să nu te duci! Auzitu-m-ai?

Dron îi căzu la picioare.

— Iakov Alpatâci, dă-mă afară! Ia-mi cheile, dă-mă afară din slujbă, pentru numele lui Dumnezeu!

— Ajunge! Spuse cu asprime Alpatâci. Văd prin tine până la trei arşini sub pământ, repetă el, ştiind că măiestria lui în prinderea roiurilor de albine şi faptul că ştia care e timpul cel mai potrivit pentru semănatul ovăzului şi că izbutise să-l mulţumească timp de douăzeci de ani pe un om ca bătrânul prinţ îi aduseseră demult faima de vrăjitor, şi că vrăjitorilor li se atribuie darul de a vedea la trei arşini sub om.

Dron se ridică şi voi să spună ceva, dar Alpatâci îl întrerupse:

— Ce-aţi mai scornit acum? Hai? Ce-aveţi de gând? Hai?

— Ce pot eu să fac cu oamenii? Se văită Dron. S-au zăpăcit de tot. Eu le tot toc de-a surda…

— Aha, asta-i! Zise Alpatâci. Beau? Întrebă el scurt.

— S-au năucit toţi la cap, Iakov Alpatâci, au dat cep şi la al doilea butoi.

— Stai şi ascultă aici la mine. Eu mă duc la ispravnic, iar tu sfătuieşte oamenii să facă bine să lase prostiile şi să scoată căruţele din pământ, din iarbă verde!

— Poruncă! Răspunse Dron.

Iakov Alpatâci nu mai stărui. El mânuia de atâta timp oamenii din popor şi ştia că mijlocul cel mai bun ca să-i facă să se supună era să nu le arate cumva bănuiala că ei ar putea să nu se supună. Iakov Alpatâci se mulţumi cu răspunsul pe care izbutise să-l scoată de la Dron, cuvântul

„poruncă!” rostit cu supunere, deşi nu numai că se îndoia, dar era mai mult ca sigur că fără ajutorul comandamentului oştirii nu vor putea fi scoase de la mujici căruţele.

Şi, într-adevăr, se înserase şi căruţele nu erau adunate. La cârciuma din sat făcuseră iar sfat, şi la sfat fusese hotărât să fie duşi în pădure toţi caii şi să nu dea nimeni căruţe. Alpatâci, fără să sufle vreo vorbă prinţesei, porunci să fie deshămaţi caii de la căruţele cu care-şi transportase de la Lâsâe Gorî bagajele lui personale şi să fie pregătiţi pentru trăsurile prinţesei, iar el plecă să ceară sprijinul autorităţilor.

X.

DUPĂ ÎNMORMÂNTAREA TATĂLUI EI, prinţesa Maria se închise în cameră şi nu mai primi pe nimeni. Camerista veni la uşă să-i spună că Alpatâci o trimisese să ceară ordine cu privire la plecare. (Era înainte de discuţia lui Alpatâci cu Dron.) Prinţesa Maria se ridică de pe canapeaua pe care şedea culcată şi îi spuse prin uşă, fără să-i descuie, că nu va pleca niciodată şi nicăieri şi că-i roagă pe toţi s-o lase în pace.

Ferestrele odăii, unde sta culcată prinţesa Maria, dădeau spre apus. Ea şedea întinsă pe canapea cu faţa spre perete şi, pipăind dusă pe gânduri nasturii unei perne de piele, nu vedea decât perna din faţa ei, iar gândurile, nedesluşite, i se concentraseră asupra unui singur punct; se gândea la ireversibilitatea morţii şi la propria ei ticăloşie sufletească, pe care până acum nu şi-o cunoscuse şi care ieşise la iveală în timpul bolii tatălui ei. Ar fi vrut, dar nu îndrăznea, să se roage; nu îndrăznea, în starea sufletească în care se afla, să se încumete a se îndrepta spre Dumnezeu. Zăcu aşa mult timp, fără să-şi schimbe poziţia.

Soarele lunecase către cealaltă parte a casei; razele lui piezişe, de asfinţit, luminau camera şi o parte din perna de safian la care se uita prinţesa Maria. Cursul gândurilor ei se schimbă dintr-o dată. Se ridică fără să-şi dea seama ce face, îşi îndreptă părul şi păşi spre fereastră, umplându-şi

involuntar plămânii de răcoarea acestui amurg senin, dar bântuit de vânturi.

„Da, acum poţi admira în voie frumuseţea înserării. Nu mai este el, nu mai are cine te stingheri”, îşi spuse ea şi, lăsându-se pe un scaun, îşi culcă fruntea pe pervazul ferestrei.

O voce duioasă şi lină o chemă de la fereastra dinspre grădină şi simţi un sărut pe creştet. Prinţesa Maria întoarse capul. Era mademoiselle Bourienne, în rochie neagră cu pleureuses612. Se apropiase uşor de prinţesa Maria, o sărutase oftând şi, în aceeaşi clipă, izbucnise în plâns. Prinţesa Maria îşi ridică ochii spre ea. Toate neînţelegerile de altădată dintre ele două şi gelozia care le învrăjbise îi veniră acum în minte; îşi aminti şi cât se schimbase în ultimul timp purtarea lui faţă de mademoiselle Bourienne, cum nici nu mai voia s-o vadă în ochi şi că, prin urmare, toate reproşurile pe care i le făcuse franţuzoaicei prinţesa Maria, în sufletul ei, fuseseră nedrepte. „Şi apoi tocmai eu, eu care i-am dorit lui moartea, tocmai eu să judec pe cineva?” îşi zise ea.

Prinţesa Maria îşi reprezentă într-o clipă situaţia domnişoarei Bourienne, ţinută de ea la distanţă în ultima vreme şi, totodată, depinzând de ea şi trăind în casă străină. Şi i se făcu milă de ea. O privi cu blândeţe, întrebător, şi-i întinse mâna. Mademoiselle Bourienne izbucni pe dată în plâns, începu să-i sărute mâna şi vorbi de durerea pe care o încerca prinţesa Maria, spunând că participă şi ea la durerea ei. Îi spuse cum singura mângâiere a durerii sale putea fi faptul că prinţesa îi îngăduia să i-o împărtăşească. Mai spuse că toate neînţelegerile trecutului trebuiau să se şteargă în faţa acestei mari dureri, că ea se simte curată faţă de toată lumea şi că el, de acolo, îi vede dragostea şi recunoştinţa. Prinţesa o asculta fără să înţeleagă o vorbă din tot ce spunea, dar îşi ridica din când în când privirile spre ea şi îi asculta modulaţiile vocii.

— Situaţia dumitale, scumpă prinţesă, e de două ori groaznică, spuse mademoiselle Bourienne, după câteva clipe de tăcere. Eu înţeleg ca nu puteai şi nu poţi nici acum să te gândeşti la dumneata; eu însă, cu dragostea ce ţi-o port, sunt datoare să fac asta… A fost la dumneata Alpatâci? Ţi-a vorbit ceva despre plecare? Întrebă ea.

Prinţesa Maria nu răspunse. Nu înţelegea încotro şi cine anume trebuia să plece. „Oare se poate lua vreo hotărâre acum, e oare cu putinţă să te mai gândeşti la ceva? Oare nu-i totuna?” Şi nu răspunse.

— Ştii oare, chere Marie, zise mademoiselle Bourienne, ştii oare că suntem în pericol, că suntem înconjuraţi de francezi? E primejdios să călătoreşti acuma. Dacă plecăm, mai mult ca sigur că vom cădea prizoniere şi Dumnezeu ştie…

Prinţesa Maria se uita la prietena ei fără să înţeleagă ce spunea.

— Ah, dacă ar şti cineva cât de indiferente îmi sunt toate acum, spuse ea. Se înţelege, pentru nimic în lume n-aş vrea să plec de lângă el… Alpatâci mi-a vorbit ceva despre plecare… înţelege-te cu dânsul; eu nu mai pot nimic, nimic şi nici nu vreau nimic.

— Am vorbit cu el. Alpatâci speră că vom putea pleca mâine, dar eu cred că acum ar fi mai bine să rămânem aici, spuse mademoiselle Bourienne. Pentru că trebuie să fii de acord, chere Marie, ar fi groaznic să cădem pe drum în mâinile soldaţilor sau ale mujicilor răsculaţi.

Mademoiselle Bourienne scoase din săculeţul ei un manifest al generalului francez Rameau (tipărit pe altă hârtie decât cea rusească, obişnuită), prin care locuitorii erau sfătuiţi să nu-şi părăsească locuinţele, pentru că vor fi ocrotiţi aşa cum se cuvine de către autorităţile franceze, şi îl dădu prinţesei.

— Eu cred că ar fi mai bine să ne adresăm acestui general, spuse modemoiselle Bourienne, şi sunt sigură că vei fi tratată cu tot respectul cuvenit.

Prinţesa Maria citi manifestul şi un plâns fără lacrimi îi schimonosi faţa.

— Prin cine ai primit asta? Întrebă ea.

— Au aflat, se vede, că sunt franceză, după nume, spuse mademoiselle Bourienne, înroşindu-se.

Prinţesa Maria, cu hârtia în mână, se ridică de la fereastră şi, cu faţa palidă, ieşi din cameră şi trecu în fostul cabinet al prinţului Andrei.

— Duniaşa, cheamă-l la mine pe Alpatâci, pe Dronuşka, sau pe altcineva! Zise prinţesa Maria. Şi spune Amaliei Karlovna să nu intre aici, adăugă ea, auzind vocea domnişoarei Bourienne. Şi plecăm cât mai curând! Cât mai curând! Spunea prinţesa, îngrozindu-se la gândul că ar putea rămâne în mâinile francezilor.

„Să afle prinţul Andrei că ea a rămas în puterea francezilor! Ea, fiica prinţului Nikolai Andreici Bolkonski, cere domnului general Rameau ocrotire şi sprijin!” Gândul acesta o îngrozi, o făcu să se cutremure, să roşească şi să simtă fierbând în ea ura şi mândria, aşa cum nu mai simţise până atunci. Tot ce-ar fi putut fi penibil şi, mai ales, înjositor în situaţia aceasta îi lovi deodată, viu, închipuirea. „Ei, francezii, se vor stabili în casa asta; domnul general Rameau va ocupa cabinetul prinţului Andrei; vor răsfoi şi citi, ca să le mai treacă de urât, hârtiile şi scrisorile lui. Mademoiselle Bourienne lui fera les honneurs de Bogucearovo.613 Mie îmi vor da vreo cămăruţă de milă; soldaţii au să deschidă mormântul proaspăt al tatei ca să-i fure crucile şi stelele; îmi vor vorbi despre victoriile lor asupra ruşilor şi vor arăta o prefăcută compătimire pentru durerea mea…” îşi zicea prinţesa Maria, rumegând nu ideile ei proprii, ci pe acelea ale tatălui şi ale fratelui ei, idei pe care se simţea acum datoare să le adopte… Pentru dânsa personal era totuna oriunde ar fi rămas şi orice i s-ar fi întâmplat; dar simţea în acelaşi timp că ea reprezintă pe tatăl său mort şi pe prinţul Andrei. Raţiona, fără voia ei, cu ideile lor şi simţea cu simţămintele lor. Simţea că trebuie să

spună şi să facă negreşit ceea ce ar fi spus şi făcut ei în situaţia aceasta. Intră în cabinetul prinţului Andrei şi, dându-şi osteneala să se pătrundă de gândurile lui, chibzui asupra situaţiei.

Grijile vieţii, pe care le crezuse spulberate odată cu moartea tatălui ei se iviră din nou pentru prinţesa Maria şi o cuprinseră iarăşi cu o putere nouă şi încă necunoscută.

Roşie la faţă şi emoţionată, se plimba prin cameră şi chema la ea ba pe Alpatâci, ba pe Mihail Ivanovici, ba pe Tihon, ba pe Dron. Duniaşa, dădaca şi toate fetele nu o puteau lămuri în nici un fel dacă spusele domnişoarei Bourienne erau sau nu adevărate şi în ce măsură. Alpatâci nu era acasă; plecase la autorităţi. Mihail Ivanâci, arhitectul, chemat, se înfăţişase dinaintea prinţesei cu ochii umflaţi de somn şi nu-i putuse spune nimic pe înţeles. Răspunse cu veşnicul lui zâmbet de aprobare, cu care se deprinsese timp de cincisprezece ani să răspundă şi să aprobe ceea ce-i spunea bătrânul prinţ, fără să-şi exprime părerea, aşa că, dintre toate răspunsurile lui nu se putea deduce nimic lămurit. Tihon, bătrânul camerier, cu obrajii căzuţi şi traşi, purtând pe faţă pecetea unei dureri de nelecuit, nu răspundea decât „am înţeles” la toate întrebările prinţesei Maria şi abia îşi putea stăpâni plânsul, uitându-se la ea.

În cele din urmă, intră în odaie Dron, starostele, şi, înclinându-se până la pământ în faţa prinţesei, se opri în prag.

Prinţesa Maria, care se plimba prin cameră, se opri în faţa lui.

— Dronuşka, spuse prinţesa Maria, văzând în el un prieten sigur, pe Dronuşka cel care, an de an, de câte ori se ducea la iarmarocul din Viazma, îi aducea totdeauna de acolo o turtă dulce şi i-o dădea zâmbind. Dronuşka, acum, după nenorocirea noastră… începu ea, dar se opri, fiindcă nu mai avu putere să vorbească.

— Suntem cu toţii în mâna lui Dumnezeu, spuse Dron, oftând.

Şi tăcură amândoi.

— Dronuşka, Alpatâci e dus nu ştiu unde, n-am cu cine să vorbesc. Este adevărat oare ceea ce mi se spune, că nici nu mai pot pleca?

— De ce să nu pleci, luminăţie, se poate, cum să nu! Spuse Dron.

— Mi s-a spus că e primejdios, din cauza duşmanului. Dragul meu, eu n-am nici o putere, nu pricep nimic, n-am pe nimenea. Vreau să plec negreşit în noaptea aceasta sau mâine dis-de-dimineaţă.

Dron tăcea şi o privea pe sub sprâncene.

— Nu sunt cai, zise el, i-am spus şi lui Iakov Alpatâci.

— De ce nu sunt? Întrebă prinţesa.

— Pentru că ne-a pedepsit Dumnezeu, spuse Dron. Care ni i-au rechiziţionat pentru armată, care au murit; aşa-i anul ăsta. Nu numai că n-au oamenii cu ce hrăni caii, dar de-abia le-ajunge lor ca să nu moară de foame! Şi aşa stau câte trei zile în şir nemâncaţi. N-avem nici de unele. Ne-au sărăcit de tot.

Prinţesa Maria asculta cu atenţie ceea ce-i spunea el.

— Mujicii sunt sărăciţi? N-au grâne? Întrebă ea.

— Mor de foame, spuse Dron. De cai nici vorbă nu mai poate fi.

— Dar de ce n-ai spus nimic, Dronuşka? Nu-i putem oare ajuta? Am să fac tot ce pot…

Prinţesei Maria i se părea ciudat gândul că acum, în clipe ca acestea, când în sufletul ei era atâta durere, mai puteau exista oameni bogaţi şi săraci, şi că bogaţii puteau să nu-i ajute pe săraci. Ştia şi ea vag, din auzite, că sunt grâne boiereşti care se dau mujicilor. Ştia de asemenea că nici fratele ei, nici tatăl ei n-ar fi refuzat ajutorul lor mujicilor aflaţi în nevoie; se temea numai că n-o să găsească vorbele potrivite, cu ocazia acestei împărţeli a grânelor la mujici, împărţeală pe care voia s-o pună acum la cale. Era

bucuroasă de faptul că i se prezentase prilejul să aibă asemenea griji, pentru care nu-i era ruşine că-şi uita propria ei durere. Începu să-i ceară lui Dronuşka amănunte cu privire la nevoile mujicilor şi la rezervele boiereşti din Bogucearovo.

— N-avem aici grâne boiereşti, de-ale fratelui meu? Întrebă ea.

— Grânele boiereşti stau pe de-a-ntregul neatinse, spuse cu mândrie Dron, prinţul nostru a poruncit să nu le vindem.

— Dă-le mujicilor, pe toate să le dai, dă-le tot ce le trebuie; îţi dau eu mână liberă în numele fratelui meu, spuse prinţesa Maria.

Dron nu răspunse nimic şi oftă adânc.

— Împarte-le toate grânele, dacă ajung pentru toţi, împarte tot. Îţi poruncesc în numele fratelui meu şi spune-le că ceea ce este al nostru este şi al lor. Că nu precupeţim nimic pentru ei. Aşa să le spui.

Cât vorbi ea, Dron se uită ţintă în ochii prinţesei.

— Dă-mă afară, stăpână, pentru Dumnezeu, porunceşte să-mi ia cheile, spuse el. V-am slujit douăzeci şi trei de ani şi nu ştiu să vă fi greşit cu ceva cât v-am slujit; acuma dă-mă afară, pentru Dumnezeu.

Prinţesa Maria nu înţelegea ce voia de la dânsa şi de ce cerea Dron să fie dat afară. Îi răspunse că nu se îndoise niciodată de devotamentul lui şi că era gata să facă totul pentru el şi pentru mujici.

XI.

PESTE VREUN CEAS, DUNIAŞA veni s-o vestească pe prinţesa Maria că Dron şi mujicii se adunaseră, după porunca ei, lângă hambar, şi că doreau să stea de vorbă cu stăpâna lor.

— Eu? Nu i-am chemat niciodată! Zise prinţesa Maria. Eu i-am spus doar lui Dronuşka să le împartă grânele.

— Vă rog, prinţesă, stăpână, pentru Dumnezeu, daţi poruncă să-i alunge şi nu vă duceţi la ei. Asta nu-i decât înşelătorie, spuse Duniaşa. Să vină numai Iakov Alpatâci şi

plecăm numaidecât… Dar dumneavoastră să nu care cumva să…

— Ce fel de înşelătorie? Întrebă prinţesa mirată.

— D-apoi, ştiu eu? Numai, vă rog să mă ascultaţi, pentru Dumnezeu. Uite, întrebaţi-o şi pe dădaca. Ei spun că nu vor să plece, cum aţi poruncit dumneavoastră.

— Tu îmi ascunzi ceva. Şi apoi, eu nu le-am poruncit niciodată să plece… spuse prinţesa Maria. Cheamă-l pe Dronuşka.

Dron, care veni îndată, confirmă spusele Duniaşei; mujicii se adunaseră după porunca prinţesei.

— Dar nu i-am chemat deloc, spuse prinţesa. Se vede că tu nu le-ai spus întocmai ce trebuia. Am spus doar să le împărţi tu grânele.

Dron oftă şi nu răspunse nimic.

— Dacă porunciţi, au să plece, zise el.

— Nu, nu, mă duc la ei, spuse prinţesa Maria.

Fără să ţină seamă de sfaturile Duniaşei şi ale dădacei, prinţesa Maria ieşi pe scară. Dronuşka, Duniaşa, dădaca şi Mihail Ivanâci o urmară.

„Ei cred, probabil, că le ofer grâne pentru ca să-i conving să rămână la locurile lor, în timp ce eu voi pleca, lăsându-i la bunul plac al francezilor, îşi zicea prinţesa Maria. Le voi promite găzduire pe moşia de lângă Moscova: sunt sigură că, în locul meu, Andrei ar fi făcut şi mai mult”, îşi zicea ea, în vreme ce se apropia de gloata care o aştepta pe aria din faţa hambarului. Se înnsera.

Mulţimea se mişcă; oamenii strânseră rândurile şi se descoperiră grăbiţi. Prinţesa Maria, cu ochii în jos şi împiedicându-se în rochie, înaintă până aproape de ei. Atâtea chipuri felurite de tineri şi bătrâni şi atâţia ochi de toate culorile şi de toate vârstele erau aţintiţi asupra ei, încât nu vedea chipul nici unuia şi, găsindu-se nevoită să li se adreseze deodată tuturor, nu ştia cum să înceapă. Dar odată mai mult conştiinţa faptului că reprezenta pe tatăl şi

pe fratele ei îi dete puteri şi îşi începu cu mult curaj cuvântarea.

— Sunt foarte bucuroasă că aţi venit, începu prinţesa Maria, fără să ridice ochii şi simţind cum îi bate inima repede şi puternic. Dronuşka mi-a spus că războiul v-a ruinat. Aceasta-i o nenorocire a noastră, a tuturora, şi eu nu voi precupeţi nimic pentru a vă putea veni în ajutor. Plec şi eu, pentru că aici e primejdie… şi duşmanul e aproape… pentru că… Vă dau tot, prieteni, şi vă rog să luaţi tot, toate grânele noastre, ca să nu duceţi lipsă. Şi dacă vi s-a spus că vă dau grânele pentru ca să rămâneţi aici, asta nu-i adevărat. Dimpotrivă, eu vă rog să plecaţi cu tot avutul vostru la moşia noastră de lângă Moscova. Vă iau acolo la mine şi vă făgăduiesc că nu veţi duce lipsă de nimic. Vi se vor da şi locuinţe, şi grâne.

Prinţesa se opri. Din mijlocul mulţimii se auziră doar oftaturi.

— Lucrul acesta nu-l fac de la mine, continuă prinţesa, îl fac în numele tatălui meu mort, care v-a fost stăpân bun, şi în numele fratelui meu şi al fiului său.

Tăcu iarăşi. Nimeni nu-i întrerupse tăcerea.

— Durerea este a noastră, a tuturora, şi vom împărţi totul pe din două. Tot ceea ce este al meu este şi al vostru, spuse ea, privind chipurile celor ce erau în faţa ei.

Toţi ochii o priveau cu una şi aceeaşi expresie, al cărei înţeles prinţesa nu-l putea desluşi. Să fi fost curiozitate, devotament, recunoştinţă, frică sau neîncredere? Destul că expresia tuturor acestor chipuri era aceeaşi.

— Foarte vă mulţumim că v-aţi milostivit de noi, numai că grânele boiereşti nu le putem lua, se auzi o voce din fund.

— Dar pentru ce? Întrebă prinţesa Maria.

Nu-i răspunse nimeni, şi prinţesa, uitându-se prin mulţime, observă că toate privirile pe care le întâlnea se lăsau numaidecât în pământ.

— Dar de ce nu vreţi? Întrebă ea din nou.

Nu primi iar nici un răspuns.

Tăcerea aceasta i se păru prinţesei Maria apăsătoare. Căuta să prindă privirile cuiva şi nu reuşea.

— De ce nu-mi răspundeţi? Se adresă prinţesa unui bătrân care, rezemat în toiag, sta chiar în faţa ei. Spune, poate socoţi că mai aveţi nevoie şi de altceva? Voi face totul, zise ea, prinzându-i privirea. Dar bătrânul, ca şi cum s-ar fi supărat, îşi lăsă capul în jos şi răspunse:

— La ce să ne învoim, n-avem nevoie de grâne.

— Cum adică, să le lăsăm toate locului şi să plecăm? Nu vrem. Nu ne învoim… Nu ne învoim cu asta. N-avem ce-ţi face, dar nu ne-nvoim… Pleacă singură… se auziră din mulţime glasuri din toate părţile.

Şi iarăşi, pe toate chipurile apăru una şi aceeaşi expresie, care acum era sigur că nu mai putea fi o expresie de curiozitate sau de recunoştinţă, ci de hotărâre îndârjită.

— Dar nu m-aţi înţeles, zise zâmbind cu tristeţe prinţesa Maria. Pentru ce nu vreţi să plecaţi? Vă făgăduiesc adăpost şi hrană. Dacă rămâneţi aici, duşmanul vă lasă goi…

Dar vocea îi fu acoperită de glasuri din mulţime.

— Nu ne-nvoim, n-au decât să ne lase goi! N-avem nevoie de grânele tale, nu ne-nvoim!

Prinţesa Maria căuta să prindă iarăşi privirea cuiva din mulţime, dar nici o privire nu era îndreptată spre ea. Ochii lor, pe câte se vedea, o ocoleau. O cuprinse un simţământ straniu.

— Auzi colo, bine ne mai învaţă; să plecăm după ea în şerbie! Dărâmă-ţi casa şi hai în robie. Cum de nu! Mai vezi de alţii! Vă dau bucate, zice! Se auziră voci în mulţime.

Lăsându-şi capul în pământ, prinţesa Maria ieşi din cercul lor şi intră în casă. După ce-i repetă lui Dron porunca să fie pregătiţi cai de drum pe a doua zi, se retrase în camera ei şi rămase singură, doar ea cu gândurile ei.

XII.

ÎN NOAPTEA ACEEA, PRINŢESA Maria stătu până târziu la fereastra deschisă, ascultând glasurile mujicilor care s-auzeau vorbind în sat, dar nu se gândea la ei. Simţea că

oricât s-ar gândi la mujici tot nu i-ar putea înţelege. Se gândea mereu la unul şi acelaşi lucru – la durerea ei care, acum, după întreruperea provocată de grijile vieţii de toate zilele, aproape că intrase pentru ea în domeniul trecutului. Acum îşi putea relua amintirile, putea plânge şi se putea ruga. Odată cu asfinţitul soarelui, vântul se potolise. Noaptea era liniştită şi răcoroasă. Către miezul nopţii, glasurile începură să se stingă; se auzi un cântec de cocoş şi de după tei se ivi luna plină; o ceaţă alburie şi răcoroasă se lăsă odată cu tăcerea peste casă şi peste sat.

Una după alta, imaginile trecutului apropiat i se perindară prin faţa ochilor: boala tatălui ei şi ultimele lui clipe. Cu o tristă satisfacţie stăruia acum prinţesa asupra acestor imagini, alungând cu groază de la sine doar una, cea din urmă, imaginea morţii lui, pe care, simţea ea bine, n-avea puterea să şi-o mai împrospăteze nici măcar în închipuire în acest ceas tainic şi liniştit al nopţii. Scenele ce i se înfăţişau erau de atâta claritate şi cu atâtea amănunte, încât i se păreau când însăşi realitatea, când imagini din trecut, când viitorul ei.

Îşi reînvia în minte clipa atacului de paralizie al prinţului, când fusese adus pe braţe din grădină, la Lâsâe Gorî, mormăind ceva, neputincios să-şi mai mişte limba, cu zvâcnete spasmodice în sprâncenele-i albe, pe sub care o privea nelinişstit şi sfios.

„De pe atunci voia să-mi spună ceea ce mi-a spus în ziua morţii, îşi zise ea. Totdeauna a gândit el aşa cum mi-a vorbit atunci.” Pe urmă îşi aduse aminte de noaptea din ajunul crizei, cu toate amănuntele, când prinţesa Maria, presimţind parcă dezastrul, refuzase să plece din Lâsâe Gorî şi rămăsese cu tatăl său împotriva voinţei lui. Nu dormise atunci toată noaptea şi, pe întuneric, ieşind din camera ei în vârful picioarelor, se apropiase de uşa serei, unde se culcase el în noaptea aceea, şi îi ascultase glasul. El, cu glas sfârşit de om vlăguit, îi spunea ceva lui Tihon. Simţea, se vede, nevoia să vorbească. „Şi de ce nu m-a

chemat? De ce nu mi-a dat voie să fiu eu acolo în locul lui Tihon? Se întrebase atunci şi se întreba şi acum prinţesa Maria… De acum încolo nu va mai putea spune niciodată, nimănui, tot ceea ce avea pe suflet. Nu se va mai întoarce niciodată, nici pentru ei, nici pentru mine, clipa când ar fi putut spune tot ce ar fi avut de spus, iar eu, şi nu Tihon, l-aş fi ascultat şi l-aş fi înţeles. De ce n-am intrat eu oare atunci în odaie? Poate că mi-ar fi spus încă de pe atunci ceea ce mi-a spus în ziua morţii. Doar şi atuncea, vorbind cu Tihon, de două ori a întrebat de mine. Ar fi vrut să mă vadă şi eu şedeam aici după uşă. Îi venea greu şi era trist pentru dânsul că nu poate vorbi decât cu Tihon, care nu-l înţelegea. Mi-aduc aminte cum vorbea cu Tihon despre Liza, ca şi cum ea ar fi fost în viaţă – uitase că era moartă; Tihon i-a adus aminte că ea nu mai este, şi el a strigat: „Prostule!„ Greu trebuie să-i fi fost! Am auzit prin uşă cum a strigat tare: „O, Doamne!„ când s-a întins pe pat, răsuflând greu. De ce n-am intrat atunci? Ce avea să-mi facă? Ce aş fi pierdut? Poate că s-ar fi simţit încă de atunci împăcat şi mi-ar fi spus cuvântul acela.” Şi prinţesa Maria rosti cu glas tare cuvântul mângâietor pe care i-l spusese ei în ziua morţii. „Scumpa mea!” repetă ea cuvântul şi lacrimi de uşurare o podidiră. Îi vedea acum chipul în faţă. Şi nu chipul pe care-l ştia de când ţinea minte, din copilărie, şi pe care-l văzuse totdeauna de la distanţă, ci chipul acela sfios şi slab, pe care pentru prima oară îl privise de aproape şi amănunţit, cu toate zbârciturile lui, atunci, în cea din urmă zi, când se aplecase către gura lui ca să audă ce spunea.

„Scumpa mea”, repetă ea.

„Ce gândea el când a rostit acest cuvânt? Dar ce gândeşte oare acum?” îi veni în minte deodată întrebarea şi, drept răspuns, văzu înaintea ochilor expresia pe care o avea chipul lui în sicriu, legat cu o basma albă. Şi groaza care o cuprinsese atunci când, atingându-l, se convinsese nu numai că el nu mai era, dar că în sicriu se afla ceva misterios şi respingător, o cuprinse şi acum. Voi să se

gândească la altceva, voi să se roage, dar nu putu face nimic. Se uita cu ochii mari la lumina lunii şi la umbre, aşteptându-se din clipă în clipă să-i vadă chipul de mort, şi simţea că liniştea, care plutea apăsătoare peste casă şi în casă, o încătuşa.

— Duniaşa! Şopti ea. Duniaşa! Strigă ea deodată cu glas sălbatic.

Şi, smulgându-se din cătuşele liniştii, se repezi spre odaia slujnicelor, care veneau în fugă spre ea, împreună cu dădaca.

XIII.

ÎN ZIUA DE 17 AUGUST, Rostov şi Ilin, urmaţi de Lavruşka, abia scăpat din prizonierat şi devenit iar husar, plecară călare de la cantonamentul lor de la Iankovo, situat la cincisprezece verste de Bogucearovo, ca să se plimbe, să încerce calul cel nou cumpărat de Ilin şi să vadă dacă nu se găseşte prin sat fân.

Bogucearovo se afla în ultimele trei zile între cele două armate duşmane, aşa că putea fi tot atât de uşor ocupat de ariergarda rusă, ca şi de avangarda franceză, şi de aceea Rostov, ca un comandant de escadron chibzuit ce era, voia să se folosească el, înaintea francezilor, de proviziile care şi aşa rămăseseră la Bogucearovo.

Erau amândoi, şi Rostov, şi Ilin, foarte bine dispuşi, în drum spre Bogucearovo, moşie princiară cu conac, unde trăgeau nădejde că se vor găsi printre atâţia oameni de serviciu şi niscai fetişcane drăguţe, ei se distrară mereu, ba întrebându-l pe Lavruşka despre întâlnirea lui cu Napoleon şi râzând de ceea ce le povestea el, ba luându-se la întrecere ca să pună la încercare calul lui Ilin.

Rostov nu ştia şi nici prin gând nu i-ar fi putut trece că satul spre care se îndrepta era chiar proprietatea acelui Bolkonski care fusese logodnicul surorii lui.

Pe costişa ce urca spre Bogucearovo, Rostov şi Ilin îşi lăsară pentru cea din urmă oară caii să se ia la întrecere, şi

Rostov, care i-o luase înainte lui Ilin, fu cel dintâi care intră pe uliţa satului.

— Mi-ai luat-o înainte, spuse Ilin, care se făcuse roşu de tot.

— Păi, te-am întrecut şi la drum întins, şi aici, spuse Rostov, netezind cu mâna gâtul calului său de Don, care se făcuse numai spumă.

— Eu v-aş fi luat-o înainte, luminăţie, cu franţuzul meu, interveni din urmă Lavruşka, numindu-şi franţuz gloaba deşirată pe care călărea, dar n-am vrut să vă fac de ruşine.

Se apropiară la pas de hambarul unde erau adunaţi o mulţime de mujici.

Câţiva mujici îşi scoaseră căciulile, pe când alţii, fără să se descopere, stăteau şi se uitau la noii sosiţi. Doi mujici bătrâni şi înalţi, cu feţele zbârcite şi bărbile rare, ieşiră din cârciumă, zâmbind şi clătinându-se şi, lălăind un soi de cântec fără de nici un înţeles, se apropiară de ofiţeri.

— Bravo vouă, zise Rostov, râzând. Ei, ia spuneţi-mi, fân aveţi?

— A tunat şi i-a adunat… spuse Ilin.

— Sfa… aa… tul… vese… e… e… li… ei, cântă unul dintre mujici, zâmbind fericit.

Un mujic ieşi din mulţime şi se apropie de Rostov.

— Voi din care ăţi fi fiind? Întrebă el.

— Franţujii, răspunse Ilin, râzând. Uite-l şi pe Napoleon în carne şi oase, adăugă el, arătând spre Lavruşka.

— Care va să zică, ăţi fi ruşi? Mai iscodi mujicul.

— Şi-aveţi multă oaste pe aici? Întrebă altul, un mujic mărunţel, apropiindu-se.

— Multă, multă, răspunse Rostov. Dar voi, la ce v-aţi adunat aici, adăugă el, că doar nu-i sărbătoare?

— S-au adunat bătrânii pentru treburi de-ale obştii, răspunse mujicul, îndepărtându-se.

În vremea asta, pe drumul dinspre casa boierească apărură două femei şi un bărbat cu pălărie albă, care se îndreptau spre cei doi ofiţeri.

— Cea în roz e a mea, tu să nu te amesteci! Spuse Ilin, observând-o pe Duniaşa, care venea întins spre el.

— A noastră are să fie, zise Lavruşka, făcându-i cu ochiul lui Ilin.

— Ce-i, frumoaso? Întrebă Ilin, zâmbindu-i.

— Prinţesa mi-a dat poruncă să vă întreb din ce regiment sunteţi şi cum vă numiţi?

— Acesta-i contele Rostov, comandantul escadronului, iar eu sunt sluga dumitale credincioasă.

— Sfa… aa… tul… vsee… ee… e… li… ei! Cânta mujicul cel beat, uitându-se cu un zâmbet fericit la Ilin, care intrase în vorbă cu fata.

În urma Duniaşei, veni către Rostov Alpatâci şi îşi scoase de departe pălăria.

— Îndrăznesc să vă supăr, prea nobile domn, spuse el cu tot respectul, cu o mână în reverul hainei şi în glas cu o uşoară desconsiderare faţă de tinereţea acestui ofiţeraş. Stăpâna mea, fiica generalului anşef prinţul Nikolai Andreevici Bolkonski, răposat în ziua de 15 ale lunii, aflându-se într-o situaţie grea din cauza ignoranţei acestor oameni, şi arătă spre mujici, vă roagă să poftiţi… N-ar fi mai bine să ne dăm puţin mai la o parte, continuă Alpatâci, zâmbind trist, fiindcă nu-i chiar potrivit, lângă aceşti…

Alpatâci arătă pe cei doi mujici care se ţineau scai de el, ca tăunele de coada calului.

— Ei! Alpatâci… Ei! Iakov Alpatâci… Mare lucru? Iartă-ne şi dumneata, ce Dumnezeu? Mare lucru? Spuneau mujicii, zâmbindu-i vesel.

Rostov se uită la mujicii beţi şi zâmbi şi el.

— Sau poate că luminăţia-voastră faceţi haz de aşa ceva? Spuse Iakov Alpatâci cu un aer serios, arătând cu mâna pe care nu şi-o ţinea în rever spre cei doi bătrânei.

— Nu, nu prea fac haz, zise Rostov şi se dete puţin mai la o parte. Despre ce este vorba? Întrebă el.

— Îndrăznesc să raportez luminăţiei voastre că prostimea de aici nu vrea s-o lase pe stăpâna mea să plece de pe

moşie şi o ameninţă că-i deshamă caii, aşa încât, deşi toate lucrurile stau încărcate de azi-dimineaţă, prinţesa n-are cum pleca.

— Se poate una ca asta? Strigă Rostov.

— Am onoarea să vă raportez adevărul adevărat, repetă Alpatâci.

Rostov descălecă, trecu dârlogii în mâna ordonanţei şi porni cu Alpatâci spre casă, cerându-i toate amănuntele acestei întâmplări. Într-adevăr, propunerea pe care prinţesa o făcuse în ajun mujicilor de a le împărţi grânele, discuţia ei cu Dron şi cu obştea încurcaseră atât de mult lucrurile, încât Dron predase definitiv cheile, se dăduse de partea mujicilor şi refuzase să mai vină la Alpatâci când acesta îl chemase, iar a doua zi dimineaţă, când prinţesa porunci să se înhame caii pentru plecare, mujicii se adunară în mare număr lângă hambar şi trimiseră să-i spună că n-o vor lăsa să iasă din sat, căci s-a primit ordin să nu plece nimeni şi că ei au să-i deshame caii. Alpatâci se duse la ei şi vru să-i potolească, dar ei îi răspunseră (mai mult decât toţi vorbise Karp; Dron nici nu ieşise din grămadă) că nu-i pot da drumul prinţesei, pentru că aşa e ordinul şi că prinţesa trebuie să rămână pe loc, iar ei îi vor sluji şi i se vor supune în toate ca şi până atunci.

În clipa când Rostov şi Ilin apăruseră călări pe uliţă, prinţesa Maria tocmai dăduse ordinul să se înhame caii, în ciuda sfaturilor lui Alpatâci, ale dădacei şi ale fetelor din casă; dar, văzându-i pe cei doi cavalerişti şi luându-i drept francezi, vizitiii fugiseră care încotro, iar în casă răsunase plânsetul femeilor.

— Taică! Dumnezeu te-a trimis, eşti părintele nostru, se auziră voci emoţionate, în timp ce Rostov trecea prin antreu.

Prinţesa Maria, pierdută şi sleită de puteri, se afla în salon, când o găsi, condus de ai casei, Rostov. Nu înţelegea cine era acel care venise, ce voia şi ce avea să se întâmple cu ea. Văzându-i figura de rus şi recunoscând după mers şi după primele cuvinte rostite că era un om din lumea ei, îl aţinti cu privirea-i adâncă şi strălucitoare şi începu să-i vorbească cu voce şovăielnică şi tremurândă de emoţie. Lui Rostov i se păru numaidecât că e ceva romantic în această întâlnire. „O fată fără apărare, mai mult moartă de durere, singură, lăsată la bunul plac al unor mujici brutali, răzvrătiţi! Ce întorsătură ciudată a soartei m-a împins aici! Gândea Rostov, ascultând-o şi privind-o. Şi câtă blândeţe şi nobleţe în trăsăturile şi în expresia chipului ei!” îşi spunea el, ascultându-i povestirea pe care ea şi-o depăna, sfioasă.

Când îi spuse că toate astea se întâmplaseră a doua zi după înmormântarea tatălui ei, vocea începu să-i tremure şi se întoarse. Dar numaidecât, ca şi când s-ar fi temut să nu creadă Rostov că voia să-l înduioşeze prin ceea ce spunea, îl privi cu ochi speriaţi şi întrebători. Lui Rostov îi dăduseră lacrimile. Prinţesa Maria observă lucrul acesta şi îi mulţumi cu privirea ei luminoasă, care te făcea să uiţi că nu era frumoasă.

— N-am cuvinte să exprim, prinţesă, cât de fericit sunt că am trecut din întâmplare pe aici şi că voi fi în situaţia de a vă sta la dispoziţie, spuse Rostov, ridicându-se. Puteţi pleca şi eu vă asigur că niciunul dintre oamenii aceştia nu va îndrăzni să vă facă neplăceri, dacă-mi permiteţi să mă număr printre cei din suita dumneavoastră.

Şi, după ce se înclină respectuos, aşa cum te înclini în faţa unei doamne de sânge împărătesc, se retrase spre uşă.

Prin tonul lui deosebit de respectuos, Rostov voia să arate că, deşi considera drept o mare fericire faptul că i-a putut face cunoştinţă, nu voia totuşi să se folosească de prilejul nenorocirii ei pentru a se apropia de dânsa.

Prinţesa Maria înţelese şi preţui acest ton.

— Vă sunt foarte, foarte recunoscătoare, îi spuse prinţesa în franţuzeşte, dar sper că totul n-a fost decât o neînţelegere şi că nimeni nu este cu adevărat vinovat.

Şi prinţesa izbucni deodată în plâns.

— Scuzaţi-mă, spuse ea.

Rostov, încruntându-se, se înclină încă o dată adânc şi ieşi din odaie.

XIV

— EI, CUM II? E DRĂGUŢĂ? A mea, frăţioare, aceea în roz, e delicioasă şi o cheamă Duniaşa…

Dar, văzând faţa lui Rostov, Ilin amuţi. El observă că eroul şi comandantul lui se găsea în cu totul altă stare sufletească.

Rostov îi aruncă lui Ilin o privire mânioasă şi, fără să-i răspundă, se îndreptă grăbit spre sat.

— Le arăt eu, le dau eu lor, tâlharii! Îşi spunea el.

Alpatâci, cu paşi uşori, o luă aproape la fugă după Rostov şi abia îl ajunse.

— Ce hotărâre aţi binevoit să luaţi? Întrebă el, ajungându-l.

Rostov se opri şi, strângând pumnii, se apropie deodată, ameninţător, de Alpatâci.

— Hotărâre? Care hotărâre? Porc bătrân! Îi strigă el. Tu ce-ai păzit aici? Hai? Mujicii se răscoală şi tu nu poţi să le faci faţă? Şi tu eşti un trădător! Vă cunosc eu! Să ştiţi că vă jupoi pe toţi…

Şi, ca şi cum s-ar fi temut să nu-şi irosească zadarnic prisosul de furie, îl părăsi pe Alpatâci şi plecă grăbit mai departe. Alpatâci, înăbuşindu-şi un sentiment de jignire, porni şi el cu paşi întinşi după Rostov, continuând să-şi spună părerea. Zicea că mujicii erau îndârjiţi, că în momentul de faţă nu era deloc cuminte să li se împotrivească fără ajutorul unor trupe şi că mai nimerit era să trimită mai întâi după trupe.

— Le dau eu trupe… Le arăt eu împotrivire… spuse fără noimă Nikolai, pe care-l înăbuşea o furie sălbatică,

animalică, şi nevoia de a-şi descărca furia asupra cuiva.

Fără să se mai gândească ce anume avea de făcut, se îndreptă inconştient spre mulţimea de mujici, cu paşi repezi şi hotărâţi. Şi cu cât se apropia mai mult de gloată, cu atât Alpatâci simţea mai precis că fapta nechibzuită a lui Rostov ar putea da rezultate bune. Acelaşi lucru îl simţiră şi mujicii din grup când văzură cât de iute şi de apăsat călca Rostov şi cât îi era de hotărâtă şi de încruntată faţa.

După ce intraseră în sat husarii, şi Rostov se dusese la prinţesă, în rândurile mulţimii se petrecuseră mari tulburări şi dezbinări. Câţiva mujici fură de părere că acei care veniseră erau ruşi şi că s-ar putea supăra din pricină că prinţesa nu a fost lăsată să plece. Dron era de aceeaşi părere, dar de îndată ce şi-o exprimă, Karp şi alţi mujici tăbărâră pe fostul staroste.

— Tu vorbeşti, tu care-ai furat obştea atâţia ani? Strigă Karp. Pentru tine-i totuna! Îţi dezgropi oala cu bani, te cari cu ea şi nici capul nu te doare. Dar noi? Să ne distrugem gospodăriile? Nu-i aşa?

— N-ai auzit? Să fie rânduială, nu pleacă nimeni din casă, nu se strămută nici un pai, asta-i şi pace! Strigă altul.

— Era rândul lui fecioru-tău, da' ai făcut pe dracu-n patru şi nu l-ai dat, se repezi deodată la Dron un bătrânel mărunt. Da' pe Vanka al meu l-ai băgat recrut. Hei, toţi avem să murim odată!

— Da, da, toţi murim odată!

— Eu nu mă dau înapoi de la voia obştii, spuse Dron.

— Nu mai spune, nu te dai înapoi, dar burtă ai făcut!

Cei doi mujici înalţi îşi spuseră şi ei păsurile. De îndată ce Rostov, însoţit de Ilin, Lavruşka şi Alpatâci, se apropie de grup, Karp, cu o mână în brâu, zâmbind uşor, ieşi în frunte. Dron, dimpotrivă, se trase până în rândurile din urmă, şi grupul strânse rândurile.

— Hei! Care-i starostele aici la voi? Strigă Rostov, apropiindu-se cu paşi repezi de grup.

— Starostele? Da' ce-aveţi cu el? Întrebă Karp.

N-apucară însă bine să-şi sfârşească vorba, că-i şi zbură căciula cât colo, iar capul îi fu smucit într-o parte de puterea loviturii.

— Jos căciulile, mişeilor! Strigă cât putu Rostov. Unde-i starostele? Continuă el, cu glas plin de mânie grozavă.

— Starostele, pe staroste îl vrea… Dron Zaharâci, te cheamă pe dumneata, se auziră ici şi colo voci grăbite şi supuse, şi oamenii începură să-şi scoată căciulile.

— Noi nu ne răsculăm, noi păstrăm rânduiala, spuse Karp.

Şi, în aceeaşi clipă, se auziră câteva voci din rândurile din urmă:

— Cum au hotărât bătrânii! Prea sunteţi mulţi comandanţi…

— Mai îndrăzniţi să vorbiţi? Vă răsculaţi? Tâlharilor! Mişeilor! Zbieră Rostov turbat de furie şi îl apucă pe Karp de guler. Legaţi-l, legaţi-l! Strigă el, deşi n-avea cine să-l lege, afară de Lavruşka şi de Alpatâci.

Numai că Lavruşka se şi repezi la Karp şi îl prinse de braţ pe la spate.

— Porunciţi să-i chem pe ai noştri din vale? Întrebă el.

Alpatâci se întoarse spre mujici şi chemă pe nume doi din ei ca să-l lege pe Karp. Mujicii chemaţi ieşiră supuşi din mijlocul grupului şi începură să-şi descingă brâiele.

— Unde-i starostele? Strigă Rostov.

Dron, palid şi încruntat, ieşi din mijlocul grupului.

— Tu eşti starostele? Leagă-l, Lavruşka! Strigă Rostov, ca şi când nici porunca aceasta n-ar fi putut întâmpina vreo rezistenţă.

Şi, într-adevăr, alţi doi mujici începură să-l lege pe Dron, care, vrând parcă să-i ajute la treaba asta, se descinse de curea şi le-o dădu.

— Iar voi toţi, ascultaţi-mă, spuse Rostov, adresându-se mujicilor. Ştergeţi-o numaidecât pe la casele voastre, marş! Şi să nu vă mai aud piuitul!

— Păi, noi n-am făcut nimic rău. Asta, va să zică, numai aşa, din prostie. Ne-am ţinut de fleacuri… Spuneam eu că

nu-i treabă curată, se auziră câteva voci.

Oamenii se mustrau unii pe alţii.

— Aţi văzut, v-am spus eu, zise Alpatâci, intrând iarăşi în drepturile lui. Nu-i frumos, oameni buni!

— Prostia noastră, Iakov Alpatâci, răspunseră aceleaşi glasuri şi mulţimea începu numaidecât să se destrame şi să se împrăştie prin sat.

Cei doi mujici legaţi fură duşi în curtea conacului. Perechea de beţivani se luă după ei.

— Ei, acum să te văd! Îi spuse lui Karp unul dintre ei.

— Se poate să vorbeşti aşa cu boierii? Ce credeai tu?

— Un prost, zise şi celălalt, curat prost!

În două ceasuri, căruţele erau gata înhămate în curtea conacului din Bogucearovo. Mujicii cărau şi încărcau grăbiţi în căruţe lucrurile boiereşti, iar Dron, eliberat – după dorinţa prinţesei Maria – din cămara unde fusese închis, stătea acum în mijlocul curţii şi dădea porunci mujicilor.

— N-o pune aşa, ca proasta, spunea unul dintre mujici, un om înalt, cu faţa rotundă şi zâmbitoare, luând o casetă din mâna fetei din casă. Şi asta costă parale. Dacă o arunci aşa sau o vâri dezvelită sub funie, are să se roadă. Mie nu-mi place aşa! Să facem lucrurile cum trebuie, în lege. Iac-aşa, pune-o sub rogojină şi acoper-o cu olecuţă de fân; iac-aşa, vezi?

— Ia te uită ce de mai cărţi, spuse alt mujic, care scotea dulapurile bibliotecii prinţului Andrei. Vezi să nu-l zgârii! Da-i greu, băieţi; astea-s cărţi, nu glumă!

— Păi da, au scris, nu s-au jucat! Spuse mujicul cel înalt, cu faţa rotundă, clipind cu înţeles din ochi şi arătând spre lexicoanele care stăteau pe rafturile de deasupra.

Rostov, nevoind să abuzeze de faptul că făcuse cunoştinţă cu prinţesa, nu se duse la conac, ci rămase în sat, aşteptându-i trecerea. Când apăru trăsura şi convoiul cu bagajele, el încalecă şi îi făcu suită cale de douăsprezece verste, până o scoase la şoseaua ocupată de trupele noastre. La Iankovo, în curtea hanului, îşi luă respectuos

rămas-bun şi îşi îngădui, pentru întâia oară, să-i sărute mâna.

— De ce vorbiţi aşa, îi răspunse el prinţesei, înroşindu-se tot când aceasta îi mulţumi pentru salvarea ei (cum numea ea ceea ce făcuse Rostov), orice poliţai de plasă ar fi făcut-o! Dacă am fi avut să ne războim numai cu mujici, n-ar fi ajuns atât de departe inamicul, spuse el, oarecum ruşinat şi încercând să schimbe vorba. Sunt fericit doar că am avut prilejul să vă cunosc. La revedere, prinţesă, vă doresc fericire şi mângâiere şi aş dori să ne mai întâlnim cândva în condiţiuni mai fericite. Dacă nu doriţi să mă faceţi să roşesc, vă rog să nu-mi mai mulţumiţi.

Dar dacă prinţesa nu-i mai mulţumi prin cuvinte, îi mulţumi cu toată expresia feţei sale, care strălucea de recunoştinţă şi de înduioşare. Nu putea crede că n-avea de ce să-i mulţumească. Dimpotrivă, pentru ea nu mai încăpea nici o îndoială că, dacă n-ar fi fost el, ea ar fi trebuit să piară cu siguranţă, fie de mâinile răsculaţilor, fie de ale francezilor, şi că el, pentru a o salva, se expusese celui mai evident şi mai grozav pericol; şi încă mai neîndoielnic era faptul că el era un om cu suflet ales şi nobil, care-i putuse înţelege situaţia, ca şi durerea. Ochii lui blânzi şi cinstiţi, plini de lacrimi, atunci când ea îi povestise plângând pierderea suferită, nu-i mai ieşeau din minte.

Când îşi luă rămas bun de la el şi rămase singură, prinţesa Maria simţi deodată că-i dau lacrimile şi în aceeaşi clipă îşi puse, nu prima oară, întrebarea ciudată dacă nu cumva îl iubeşte.

Mai departe, în drum spre Moscova, Duniaşa, care se afla lângă dânsa în cupeu, observă de mai multe ori că, în ciuda situaţiei grele în care se găsea, prinţesa Maria se uita pe fereastra cupeului şi zâmbea cu bucurie şi în acelaşi timp cu tristeţe.

„Ei, şi ce-ar fi dacă l-aş iubi?” îşi zicea prinţesa Maria.

Oricât de ruşine i-ar fi fost să recunoască faţă de sine că s-a putut îndrăgosti ea mai întâi de un om care, poate, n-o va

iubi nicicând, se linişti la gândul că nimeni nu va afla lucrul acesta vreodată şi că ea nu va avea nici o vină dacă-l va iubi, până la sfârşitul vieţii sale, fără să spună nimănui nimic, pe acest om de care se îndrăgostise pentru întâia şi ultima oară în viaţă.

Uneori îşi amintea de privirile lui, de compătimirea pe care i-o arătase şi de cuvintele ce-i spusese şi i se părea că fericirea nu este ceva imposibil. Şi atunci Duniaşa observa cum stăpâna ei se uita zâmbind pe fereastra cupeului.

„Şi a trebuit să vină el la Bogucearovo şi încă tocmai în asemenea clipe! Se gândea prinţesa Maria. Şi a trebuit ca sora lui să-l fi refuzat pe prinţul Andrei!" în toate acestea, prinţesa Maria vedea mâna providenţei.

Impresia cu care rămăsese Rostov despre prinţesa Maria era foarte plăcută. Când îşi amintea de ea, voioşia îi revenea, şi când tovarăşii săi, care aflaseră de întâmplarea de la Bogucearovo, glumeau, spunând că el plecase după fân şi dăduse peste una dintre cele mai bogate fete din Rusia, Rostov se supăra. Şi se supăra tocmai din pricină că, fără voia lui, gândul că s-ar putea însura cu blânda prinţesă Maria, care-i plăcea şi care avea o imensă avere, îi venise nu o dată în minte. Nici nu putea să-şi dorească o soţie mai bună decât prinţesa Maria: căsătoria aceasta ar fi adus fericirea contesei, mama lui, şi ar fi pus pe picioare afacerile tatălui său; ba chiar – Nikolai simţea lucrul acesta – ar fi făcut-o fericită şi pe prinţesa Maria.

Dar Sonia? Şi cuvântul dat? Iată de ce se supăra Rostov când prietenii îl necăjeau, vorbindu-i de prinţesa Bolkonski.

XV.

LUÂND IN PRIMIRE COMANDA armatelor, Kutuzov îşi aduse aminte de prinţul Andrei şi îi trimise ordin să se prezinte la cartierul general.

Prinţul Andrei sosise la Ţarevo-Zaimişce chiar în ziua şi la ora când Kutuzov trecea pentru prima oară trupele în revistă. Se opri în sat, lângă casa preotului, în faţa căreia se afla trăsura comandantului suprem, şi se aşează pe o bancă

lângă poartă, aşteptând pe serenissimul, cum îl numeau acum toţi pe Kutuzov. De pe câmpia de la marginea satului se auzeau când sunete de fanfară, când zgomotul unei mulţimi imense de glasuri care strigau „ura!” în cinstea noului comandant suprem. Tot acolo, la poartă, cam la zece paşi de prinţul Andrei şedeau, profitând de absenţa prinţului şi de vremea frumoasă, două ordonanţe, un curier şi un intendent. Un locotenent-colonel de husari, mărunt de statură, negricios, cu mustăţile prea crescute şi favoriţii neîngrijiţi, se apropie călare de poartă şi, văzându-l pe prinţul Andrei, îl întrebă dacă acolo stă serenissimul şi dacă soseşte curând.

Prinţul Andrei îi răspunse că el nu aparţine statului-major al serenissimului şi că e şi el abia sosit. Locotenent-colonelul de husari se adresă uneia dintre ordonanţe, îmbrăcată într-o frumoasă uniformă, şi ordonanţa îi răspunse, cu dispreţul pe care-l au totdeauna faţă de ofiţeri ordonanţele comandanţilor supremi:

— Cine, serenissimul? Trebuie să vină numaidecât. Dar ce doriţi?

Locotenent-colonelul de husari zâmbi pe sub mustaţă la tonul ordonanţei, sări de pe cal, îl dădu în grija vistavoiului şi se apropie de Bolkonski, înclinându-se uşor. Bolkonski îi făcu loc pe bancă şi locotenent-colonelul de husari se aşează alături de el.

— Îl aşteptaţi şi dumneavoastră pe comandantul suprem? Se vârî în vorbă locotenent-colonelul de husari. Se zice că oricine poate intra la el. Slavă Domnului! Cu cârnăţarii ăia de nemţi era prăpăd! Nu degeaba a cerut Ermolov să fie ridicat la rangul de neamţ. Acum le-a mai venit şi ruşilor apa la moară. Dracu-i ştie ce făceau. Tot retragere şi iar retragere. Aţi făcut campania? Întrebă el.

— Am avut plăcerea, răspunse prinţul Andrei, nu numai să iau parte la retragere, dar să şi pierd în această retragere tot ce aveam mai scump, fără să mai vorbesc de avere şi de

casa părintească… pe tatăl meu, care a murit de inimă rea. Eu sunt din gubernia Smolensk.

— A! Dumneavoastră sunteţi prinţul Bolkonski? Îmi pare foarte bine că v-am făcut cunoştinţa! Locotenent-colonelul Denisov, mai cunoscut sub numele de Vaska, zise Denisov, strângând mâna prinţului Andrei şi privindu-l cu deosebită atenţie şi bunătate. Da, am auzit, spuse el compătimitor şi, după ce tăcu câteva clipe, continuă: Iacătă şi războiul scitic. Toate astea-s bune, dar nu pentru cei care le îndură pe spinarea lor. Va să zică, dumneavoastră sunteţi prinţul Andrei Bolkonski? Denisov dădu din cap. Foarte bucuros, prinţe, foarte bucuros că vă cunosc, adăugă el iar, zâmbind trist, în timp ce-i strângea mâna.

Prinţul Andrei îl cunoştea pe Denisov din ceea ce-i povestise Nataşa despre primul ei pretendent. Această amintire, şi dulce, şi amară totodată, îl transpuse din nou în starea aceea dureroasă, care nu-l mai cuprinsese în ultimul timp, dar care trăia totuşi în sufletul lui. În ultima vreme avusese atâtea alte dureri şi impresii atât de puternice, ca părăsirea Smolenskului, trecerea sa prin Lâsâe Gorî, vestea recentă a morţii tatălui său, atâtea încercări îi fuseseră hărăzite, încât amintirile încetaseră să-l mai frământe şi, când totuşi îi reveneau în minte, erau departe de a-l mai tulbura cu puterea cu care-l tulburau odinioară. Şi pentru Denisov şirul amintirilor pe care i le trezea numele lui Bolkonski făceau parte dintr-un trecut îndepărtat şi poetic, de pe când într-o seară, după masă, Nataşa cântase, şi el, fără să-şi dea seama cum, făcuse propuneri de căsătorie unei fetiţe de cincisprezece ani. Zâmbi amintirilor acelor vremi şi pasiunii lui pentru Nataşa, şi trecu repede la subiectul care-l preocupa acum exclusiv şi pătimaş. Era un plan de campanie pe care-l concepuse pe vremea retragerii, când avea slujbă la avanposturi. Îi prezentase acest plan lui Barclay de Tolly, şi acum avea de gând să i-l prezinte şi lui Kutuzov. Planul său se întemeia pe faptul că linia de operaţii a francezilor era prea întinsă şi că, în loc să

se declanşeze o acţiune pe front, ca să li se oprească înaintarea, trebuia mai curând să li se taie comunicaţiile. El începu să-şi expună prinţului Andrei planul.

— Ei nu pot ţine întregul front, pe toată întinderea lui. Este cu neputinţă, îmi iau eu misiunea să-l străpung; daţi-mi cinci sute de oameni, şi-i tai în două, fără discuţie. Război de partizani. Nu există altă posibilitate.

Denisov se ridică în picioare şi, dând din mâini, îşi expunea planul. Pe la mijlocul expunerii lui se auziră dinspre câmpul de paradă strigătele ostaşilor care erau tot mai confuze şi mai răspândite, amestecate cu sunetele fanfarei şi cu cântece. Satul se umplu de tropot de copite şi de strigăte.

— Vine! Strigă cazacul de la poartă. El e. Vine!

Bolkonski şi Denisov se apropiară de poartă, lângă care se înşirase un grup de soldaţi (garda de onoare), şi îl văzură pe Kutuzov venind tacticos pe uliţă, călare pe un cal murg, nu prea înalt. O imensă suită de generali îl urma. Barclay călărea aproape în rând cu el; o mulţime de ofiţeri alergau după ei şi pe lângă ei şi strigau: „Ura!”

Aghiotanţii intrară cei dintâi în curte. Kutuzov îşi îndemna nerăbdător calul, care călca lin şi uniform sub greutatea trupului său, saluta din cap şi ducea tot timpul mâna la cascheta albă a gărzilor călare (cu banta roşie şi fără cozoroc). Ajungând în dreptul grenadierilor gărzii de onoare, cea mai mare parte cavalerişti, care-i dădeau onorul, stătu câteva clipe locului, îi privi atent cu ochiul cercetător al comandantului, apoi se întoarse către mulţimea de generali şi ofiţeri care-l înconjura. Faţa lui luă pe dată o expresie fină. Ridică din umeri în semn de nedumerire:

— Şi cu astfel de flăcăi să ne retragem şi iar să ne retragem! Exclamă el. Ei, la revedere, generale, adăugă şi îşi îndemnă calul spre poartă, trecând pe lângă prinţul Andrei şi Denisov.

— Ura! Ura! Ura! Strigau cei din urma lui.

De când nu-l mai văzuse prinţul Andrei, Kutuzov era şi mai umflat, şi mai înecat în grăsime. Dar ochiul alb şi cicatricea rănii, bine cunoscute prinţului Andrei, ca şi expresia obosită a feţei sale şi a întregii lui făpturi, îi erau aceleaşi. Era în tunică (cravaşa o avea prinsă de o curea subţire ce-i atârna pe umăr) şi se legăna greoi în şa pe calul lui mărunt şi vânjos.

— Pfiu… pfiu… pfiu… fluiera el uşor, în timp ce intra pe poartă.

Chipul său exprima mulţumirea omului împăcat, care abia aşteaptă să se odihnească, după paradă. Îşi scoase piciorul stâng din scară, aplecându-se cu tot trupul şi, încruntându-se de efort, şi-l ridică sprijinindu-şi-l într-un genunchi pe şa, gemu şi îşi dădu drumul în braţele cazacilor şi ale aghiotanţilor care îl susţinură.

Îşi îndreptă ţinuta, privi împrejur cu ochiul lui pe jumătate închis, şi, uitându-se la prinţul Andrei, fără să-l recunoască probabil, se îndreptă cu mersul lui greoi spre cerdacul casei.

— Pfiu… pfiu… pfiu… fluieră el şi se mai uită a dată la prinţul Andrei.

Impresia pe care i-o făcea figura prinţului Andrei, aşa cum se întâmplă adresa cu bătrânii, nu se legă în mintea lui de amintirea fostului său aghiotant, decât peste câteva secunde.

— A, bună ziua, prinţe, bine ai venit, dragul meu, hai, vino… spuse el obosit, uitându-se împrejur şi păşind greoi pe scara care trosnea sub greutatea lui.

Se descheie şi se aşează pe o laviţă din ceardac.

— Ei, ce face tata?

— Ieri am primit ştirea că a murit, răspunse scurt prinţul Andrei.

Kutuzov se uită speriat, cu ochi mari, la prinţul Andrei, apoi, scoţându-şi cascheta, se închină: „Fie-i ţărâna uşoară! Facă-se voia Domnului cu noi toţi!” Oftă din greu şi tăcu un timp. „L-am iubit şi l-am preţuit mult şi iau parte cu tot

sufletul la durerea ta.” Îl îmbrăţişă apoi pe prinţul Andrei şi îl ţinu aşa, la pieptul lui gras, multă vreme. Când îi dădu drumul, prinţul Andrei observă că buzele răsfrânte ale lui Kutuzov tremurau şi că avea lacrimi în ochi. Kutuzov oftă şi se sprijini cu amândouă mâinile de laviţă, ca să se ridice.

— Hai, vino la mine să mai stăm de vorbă, zise el; dar, în acelaşi moment Denisov, tot atât de puţin intimidat în faţa şefilor săi, ca şi în faţa duşmanului, urcă hotărât treptele, zornăindu-şi pintenii, fără să se sinchisească de adjutanţii care încercau cu şoapte răstite să-l oprească.

Kutuzov îl privi cu nemulţumire, tot cu mâinile sprijinite de laviţă. Denisov îşi spuse numele şi declară că are de făcut serenissimului o comunicare de mare importanţă pentru binele patriei. Kutuzov începu să-l privească cu ochi de om obosit, îşi aduse mâinile pe pântece cu un gest plictisit şi-i zise: „Pentru binele patriei? Ei, despre ce e vorba? Spune!” Denisov se roşi ca o fetiţă (era aşa de straniu să vezi roşind chipul acesta mustăcios de om mare şi beţiv) şi începu să-şi expună cu îndrăzneală planul de a tăia linia de operaţii a inamicului între Smolensk şi Viazma. Denisov trăise prin partea locului şi cunoştea bine regiunea. Planul său părea bun, fără îndoială, datorită mai cu seamă puterii de convingere pe care o punea în ceea ce spunea. Kutuzov se uita în jos şi din când în când arunca câte o privire spre casa de alături, ca şi când s-ar fi aşteptat să apară dintr-acolo ceva neplăcut pentru el. Şi, într-adevăr, din izba la care se uita, apăru, în timp ce îşi depăna Denisov discursul, un general cu o geantă la subţioară.

— Ei, eşti gata? Întrebă Kutuzov, întrerupând la jumătate expunerea lui Denisov.

— Gata, serenissime, răspunse generalul.

Kutuzov clătină din cap, ca şi când ar fi spus: „Cum să facă un singur om faţă la toate astea!” şi continuă să-l asculte pe Denisov.

— Îmi dau cuvântul meu de ofiţer rus, spuse Denisov, că voi tăia liniile de comunicaţie ale lui Napoleon.

— Ce fel de rudă eşti cu generalul de intendenţă Kiril Andreevici Denisov? Îl întrerupse Kutuzov.

— E unchiul meu, serenissime.

— O! Am fost prieteni, spuse vesel Kutuzov. Bine, bine, dragul meu, rămâi aici la comandament şi mâine vom mai vorbi.

Şi, salutându-l uşor din cap pe Denisov, întinse mâna spre hârtiile aduse de Konovniţân.

— N-ar fi mai bine, serenissime, să poftiţi în odaie, zise cu nemulţumire în voce generalul de serviciu. Este neapărat necesar să cercetaţi planurile şi să semnaţi anumite hârtii.

Un aghiotant care apăru în uşă raportă că în casă totul e gata. Dar Kutuzov, probabil, n-avea chef să intre în casă decât după ce se va fi eliberat de tot ce avea de făcut. Se încruntă…

— Nu! Zi cuiva, drăguţă, să-mi aducă o măsuţă, voi studia hârtiile aici, spuse el. Tu nu pleca, mai adăugă, întorcându-se către prinţul Andrei.

Prinţul Andrei rămase în ceardac şi ascultă raportul generalului de serviciu.

Cât dură raportul, prinţul Andrei auzi, îndărătul uşii de la intrare, şoapte de glasuri femeieşti şi foşnet mătăsos de rochie. Aruncându-şi de câteva ori privirea într-acolo, zări la uşă o femeie plină la trup, rumenă şi frumoasă, într-o rochie trandafirie şi cu basma de mătase violetă pe cap, ţinând în mână o tavă şi, desigur, aşteptând intrarea comandantului suprem. Aghiotantul lui Kutuzov îi explică prinţului Andrei la ureche că femeia era stăpâna casei, preoteasa, care avea de gând să-l întâmpine pe serenissim cu pâine şi sare. Bărbatul ei, preotul, îl primise pe comandantul suprem în biserică, cu crucea, iar ea voia să-l întâmpine aici, acasă… „E foarte drăguţă”, adăugă aghiotantul, zâmbind. Kutuzov se întoarse la vorbele acestea. Asculta raportul generalului de serviciu (în care punctul principal îl forma critica poliţiei de lângă Ţarevo-Zaimişce) tot aşa cum îl ascultase adineauri pe Denisov, sau

cum ascultase cu şapte ani în urmă discuţiile de la consiliul de război al Austerlitzului. Asculta, probabil, numai pentru că avea urechi care nu puteau să nu audă, deşi într-una dintre ele avea scamă de funie marinărească; dar se vedea bine că nimic din tot ce-avea să-i spună generalul de serviciu nu-l putea uimi sau interesa, că ştia dinainte ce i se va raporta şi, dacă asculta toate acestea, era numai pentru că trebuia să le asculte, aşa cum trebuia ascultată sfeştania cântată de popi. Tot ce spusese Denisov fusese bine chibzuit şi inteligent. Ceea ce spunea generalul de serviciu era şi mai bine chibzuit şi mai inteligent, dar se vedea cât de colo ce mult dispreţuia Kutuzov şi ştiinţa, şi inteligenţa, şi cât de bine ştia el că altceva hotărăşte soarta unui război, ceva ce nu depinde de ştiinţă şi de inteligenţă. Prinţul Andrei urmărea cu atenţie expresia feţei comandantului suprem, dar tot ce putu citi pe ea fu numai plictiseala, curiozitatea de a şti ce pun la cale glasurile femeieşti dindărătul uşii şi dorinţa de a se păstra în limitele politeţii. Se vedea clar cât dispreţuia Kutuzov inteligenţa şi ştiinţa, şi chiar sentimentele patriotice manifestate de Denisov, dar el nu le dispreţuia nici cu mintea, nici cu sufletul, nici cu superioritatea pregătirii pe care o avea (pentru că nici nu căută să arate aşa ceva), ci le dispreţuia altfel. Bătrâneţea sa le dispreţuia cu experienţa vieţii. Singura dispoziţie dată de Kutuzov cu prilejul acestui raport se referea la acei maraudeurs, soldaţi dedaţi la jaf din armata rusă. Generalul de serviciu îi prezentă, la sfârşitul raportului, cererea unui boier care-i pretindea serenissimului să ordone să fie despăgubit pentru ovăzul verde cosit de armată.

Kutuzov plescăi din buze şi dădu din cap, auzind plângerea.

— În sobă cu ea… pune-o pe foc. Şi-ţi spun odată pentru totdeauna, drăguţă, zise el, orice plângere ca asta, dă-o pe foc. Lasă-i să le cosească grânele şi să le ardă lemnele sănătoşi. N-am dat eu ordin şi nici nu le-am permis să facă lucruri de acestea, dar nici nu-i pot trage la răspundere, pe

niciunul. Fără asta nu se poate! Unde tai lemne sar şi aşchii, ce vrei! Se mai uită o dată la hârtie. O, sfântă pedanterie nemţească! Exclamă, clătinând din cap.

XVI

— EI, ACUMA-I GATA TOT! Spuse Kutuzov, iscălind ultima hârtie şi, sculându-se greoi, îşi netezi pielea obosită de pe gâtul alb şi puhav şi se îndreptă vesel spre uşă.

Preoteasa, căreia i se urcase tot sângele în obraji, se repezi la tavă, dar n-o putu prezenta la timp, deşi se pregătise de atâta vreme. Ploconindu-se adânc, ea i-o întinse lui Kutuzov.

Acesta se uită la ea printre gene, apoi zâmbi, o prinse de bărbie şi spuse:

— Tii, că frumoasă mai eşti! Mulţumesc, porumbiţo!

Scoase din buzunarul pantalonilor bufanţi câteva piese de aur şi i le puse pe tavă.

— Ei, cum o duci? O întrebă Kutuzov, îndreptându-se spre camera care-i fusese rezervată.

Preoteasa, toată numai zâmbet şi cu gropiţe în obrajii ca doi bujori, îl urmă în odaie. Aghiotantul ieşi în ceardac, după prinţul Andrei, şi-l pofti la o mică gustare. Peste vreo jumătate de ceas, prinţul Andrei fu chemat iarăşi la Kutuzov. Îl găsi răsturnat într-un jilţ şi cu aceeaşi tunică, descheiată. În mână ţinea o carte franţuzească, pe care la intrarea prinţului Andrei o puse deoparte, după ce vârî un cuţit drept semn între file; era Les chevaliers du Cygne614 opera doamnei de Genlis, cum citi prinţul Andrei pe copertă.

— Hai, şezi, şezi aici, să stăm puţin de vorbă, zise Kutuzov. E trist, foarte trist. Dar nu uita, dragul meu, că-ţi sunt ca şi un tată, un al doilea tată…

Prinţul Andrei îi povesti tot ce ştia în legătură cu moartea tatălui său şi tot ce văzuse cu prilejul trecerii prin Lâsâe Gorî.

— Uite unde ne-au adus, unde ne-au adus! Exclamă brusc Kutuzov cu emoţie în glas, făcându-şi de bună seamă din

povestea prinţului Andrei o idee clară despre starea în care se afla Rusia. Daţi-mi numai puţin răgaz, numai puţin răgaz, adăugă el cu o expresie plină de mânie şi, nemaivoind, pesemne, să continue convorbirea aceasta care-l tulbura, spuse: Te-am chemat ca să te iau pe lângă mine.

— Mulţumesc, serenissime, răspunse prinţul Andrei. Mi-e teamă însă că nu mai sunt bun pentru comandamente, urmă el cu un zâmbet pe care Kutuzov îl observă şi îl privi întrebător. Mai ales, adăugă prinţul Andrei, că m-am deprins cu regimentul, mi-am îndrăgit ofiţerii şi soldaţii şi mi se pare că şi ei mă iubesc pe mine. Mi-ar fi greu să mă despart de regiment. Fiindcă, dacă renunţ la cinstea de a fi alături de dumneavoastră, vă rog să credeţi că…

O expresie de inteligenţă, de bunătate şi, în acelaşi timp, de fină ironie, strălumina faţa puhavă a lui Kutuzov, care-l întrerupse.

— Îmi pare rău; mi-ai fi fost de folos; dar ai dreptate, ai dreptate. Nu aici ne trebuiesc nouă oameni. Avem sfătuitori destui, dar oameni n-avem. Regimentele ar arăta cu totul altfel, dacă sfătuitorii s-ar duce să facă serviciu acolo, în regimente, aşa cum faci tu. Te ţin minte de la Austerlitz… Te ţin minte; parcă te văd cu drapelul spuse Kutuzov şi roşeaţa bucuriei aprinse chipul prinţului Andrei la auzul acestor cuvinte.

Kutuzov îl trase de mână şi îi întinse obrazul să i-l sărute. Şi prinţul Andrei văzu iarăşi lacrimi în ochii bătrânului. Deşi ştia cât de uşor plângea Kutuzov, deşi ştia că-l mângâia acum, dorind să-i arate cât de mult îl compătimeşte pentru pierderea suferită, totuşi prinţul Andrei se simţi şi fericit, şi măgulit de faptul că-i amintise de Austerlitz.

— Mergi cu Dumnezeu pe drumul tău. Ştiu, drumul tău e drumul onoarei. Tăcu un timp. Mi-ai lipsit mult la Bucureşti, dar n-am avut încotro, trebuia să te trimit. Şi, schimbând discuţia, Kutuzov începu să vorbească despre războiul cu Turcia şi despre pacea încheiată. Da, da, câte imputări mi s-au mai făcut, zise Kutuzov, şi pentru războiul, şi pentru

pacea asta… dar, toate la vremea lor. Tout vient a point a celui qui sait attendre.615 Iar sfătuitori se găseau şi pe acolo tot atât de mulţi ca şi pe aci… urmă Kutuzov, revenind la cei ce-i dau sfaturi, problemă care se vede că-l preocupa. Of, sfătuitorii aceştia! Dac-ar fi trebuit să-ţi pleci urechea la toţi, apoi nici pace n-am fi încheiat şi nici războiul nu s-ar fi isprăvit în Turcia. Toţi sunt grăbiţi, iar graba strică treaba. Dacă n-ar fi murit, Kamenski ar fi fost pierdut. A asediat, cu treizeci de mii de oameni, cetăţi întărite. Nu-i greu să cucereşti o cetate, greu e să câştigi războiul. Iar pentru asta nu-i nevoie să asediezi şi să ataci, ci trebuie răbdare şi timp. Kamenski a trimis asupra Rusciucului soldaţi, iar eu, numai cu aceste două arme (răbdarea şi timpul) am cucerit mai multe cetăţi decât Kamenski şi i-am făcut pe turci să mănânce carne de cal. Clătină din cap. Şi vor mânca şi francezii! Ai cuvântul meu, repetă el, însufleţindu-se şi bătându-se cu pumnul în piept – că mi ţi-i fac să mănânce şi ei carne de cal…

Şi iarăşi i se umplură ochii de lacrimi.

— Dar dacă totuşi va trebui să primim lupta? Spuse prinţul Andrei.

— Nu voi avea încotro; dacă toţi vor voi lucrul acesta, ce să-i faci? Dar crede-mă, dragul meu, nici o armată din lume nu-i mai puternică decât acestea două: răbdarea şi timpul. Ele vor face totul, numai că sfătuitorii n'entendent pas de cette oreille, voila le mal.616 Unii vor, alţii nu vor. Ce să le faci? Întrebă el, aşteptând probabil un răspuns. Dar tu ce-ai crede că e de făcut? Repetă Kutuzov întrebarea, şi ochii îi străluciră cu o expresie de profunzime şi inteligenţă. Să-ţi spun eu ce e de făcut, zise Kutuzov, pentru că prinţul Andrei şi aşa nu-i răspundea. Să-ţi spun eu ce e de făcut şi ce fac. Dans le doute, mon cher; zise el şi după o pauză termină silabisind: abstiens-toi.617 – Ei, cu bine, dragul meu, şi nu uita că iau parte din tot sufletul la pierderea ta şi că, pentru tine, eu nu sunt nici serenissim, nici prinţ şi nici

comandant suprem, ci tată. Dacă ai nevoie de ceva, vino de-a dreptul la mine. Cu bine, dragul meu.

Îl mai îmbrăţişă o dată şi îl sărută iar. Prinţul Andrei nu apucase să treacă pragul, când Kutuzov, cu un oftat de destindere, şi luase să citească mai departe romanul doamnei de Genlis, Les chevaliers du Cygne.

Cum se făcuse şi din ce-i venise asta, prinţul Andrei n-ar fi putut spune, dar, îndată după întrevederea cu prinţul Kutuzov, el se înapoiase la regimentul său ceva mai liniştit cu privire la mersul general al lucrurilor şi la omul care luase conducerea. Cu cât vedea mai mult lipsa oricărui interes personal la acest bătrân, căruia parcă nu-i mai rămăsese decât deprinderea pasiunilor, iar în locul inteligenţei (ce grupează evenimentele şi trage concluzii) doar capacitatea de a contempla liniştit mersul evenimentelor, cu atât era mai liniştit, gândindu-se că totul se va întâmpla aşa cum trebuia să se întâmple. „El nu va face nimic singur, de capul lui. Nu va născoci nimic şi nu va lua nici o măsură, îşi zicea prinţul Andrei, dar va pleca urechea la toate părerile şi va ţine minte totul, va pune totul la locul său, nu va împiedica nici o acţiune folositoare şi nu va permite niciodată să se facă ceva dăunător. E conştient de faptul că există ceva mai puternic şi mai important decât voinţa lui şi anume cursul inevitabil al evenimentelor; e în stare să vadă aceste evenimente, e în stare să le înţeleagă importanţa şi, faţă de importanţa lor, ştie să se abţină de la participarea lui la aceste evenimente, să renunţe la voinţa lui proprie, îndreptată spre alte ţeluri. Dar, mai ales, gândea prinţul Andrei, motivul pentru care poţi avea încredere în omul acesta, este că e rus, cu tot romanul doamnei de Genlis şi expresiile lui franţuzeşti; i-a tremurat glasul când a rostit: „Uite unde ne-au adus!„ şi i-au dat lacrimile când spunea că îi va face el „să mănânce carne de cal„.” Pe acest sentiment, încercat într-un chip mai mult sau mai puţin lămurit de toată lumea, se şi întemeiase unanimitatea şi aprobarea generală care însoţise alegerea

lui Kutuzov la comandamentul suprem al armatei, alegere contrarie consideraţiilor de la curte, dar corespunzând dorinţei poporului.

XVII.

DUPĂ PLECAREA ÎMPĂRATULUI din Moscova, viaţa moscovită începu să se scurgă iar după rânduiala ei obişnuită şi cursul acestei vieţi era atât de firesc, încât cu greu ţi-ai fi putut aminti de zilele acelea trăite în plin entuziasm patriotic şi cu greu ai fi putut crede că Rusia era cu adevărat în primejdie şi că membrii Clubului englez sunt totodată şi fiii patriei, gata de orice sacrificiu pentru ea. Singurul lucru, care mai amintea acum patriotismul înflăcărat de pe vremea vizitei împăratului la Moscova, era promisiunea de a da bani şi contingente noi de oameni, promisiune care, de îndată ce fusese făcută, se şi transformase într-o obligaţie legală, oficială, care părea de neocolit.

Odată cu apropierea duşmanului de capitală, felul cum îşi priveau moscoviţii situaţia nu numai că nu deveni mai serios, ci, dimpotrivă, deveni şi mai uşuratic, aşa cum se întâmplă totdeauna cu oamenii care simt o mare primejdie apropiindu-se. Când omul se vede în faţa unui pericol apropiat, două glasuri la fel de puternice se fac auzite în sufletul lui: unul îl îndeamnă cu destulă cuminţenie să se gândească în ce constă pericolul şi cum se poate înlătura; altul îi spune şi mai înţelept că-i prea greu şi prea chinuitor să te tot gândeşti la primejdie, când nu este în puterea omului să prevadă totul şi să se izbăvească de puhoiul general al întâmplărilor, şi că, deci, atâta timp cât primejdia n-a venit încă, e mai bine ca omul să-şi întoarcă faţa de la ea şi să nu se gândească decât la lucruri plăcute. În singurătate, de cele mai multe ori, omul dă ascultare primului glas; în societatea altora însă, dimpotrivă, celui de-al doilea. La fel se întâmplase şi acum cu locuitorii Moscovei. Demult nu mai petrecuseră moscoviţii ca anul acesta.

Afişele lui Rastopcin, care aveau sus o poză cu o cârciumă, unde se vedea un tejghetar şi târgoveţul moscovit, Karpuşka Cighirin, miliţionar, care, bând un păhărel mai mult şi auzind că Bonaparte ar fi având de gând să vină la Moscova, şi-a ieşit din sărite, i-a înjurat de mama focului pe toţi francezii, a ieşit din cârciumă şi a început să vorbească cu mult curaj mulţimii adunate în faţa porţii cu vulturul, se citeau şi erau apreciate tot atât de mult ca şi ultimele bouts rimés ale lui Vasili Lvovici Puşkin.

La club, în camera din colţ, unde se adunau să citească aceste afişe, unii se amuzau de felul cum îşi bătea joc Karpuşka de francezi, atunci când zicea că se vor umfla de varză, vor crăpa de caşă, se vor îneca cu borş şi că toţi sunt nişte pitici pe care o singură muiere i-ar putea arunca câte trei deodată cu furca. Unii nu aprobau tonul acesta şi spuneau că-i banal şi stupid. Se povestea că Rastopcin i-a scos din Moscova pe francezi, ba chiar şi pe toţi ceilalţi străini, fiindcă printre ei s-ar fi găsit spioni şi agenţi de-ai lui Napoleon; dar lucrurile acestea le povesteau mai ales ca să pună cu prilejul acesta în circulaţie cuvintele de duh spuse de Rastopcin la deportarea lor. Străinii fuseseră îmbarcaţi pe un şlep cu destinaţia Nijni şi Rastopcin le-ar fi spus: „Rentrez en vous meme, entrez dans la barque et n'en faites pas une barque de Charon”618. Mai spuneau că fuseseră evacuate din Moscova toate instituţiile şi adăugau la asta gluma lui Şinşin că, fie şi numai pentru lucrul acesta, Moscova ar trebui să-i fie recunoscătoare lui Napoleon. Povesteau că pe Mamonov regimentul promis avea să-l coste opt sute de mii de ruble, că Bezuhov ar fi cheltuit şi mai mult pentru oştenii săi, dar că mai frumos decât orice în fapta lui Bezuhov era că el însuşi avea să îmbrace uniforma şi să pornească în fruntea regimentului, călare, şi că nu le va lua nici un ban celor care vor fi de faţă la acest spectacol.

— Dumneata nu cruţi pe nimeni, spuse Julie Drubeţkaia, alegând şi adunând grămadă scama pe care o destrămase

din cârpe, cu degetele ei subţiri, aproape ascunse de atâtea inele.

Julie se pregătea să plece din Moscova a doua zi şi dădea o serată de adio.

— Bezuhov est ridicule, dar e atât de bun, atât de simpatic! Ce plăcere-i asta, să fii atât de caustique? 619

— Amendă! Spuse un tânăr în uniformă de miliţionar, pe care Julie îl numea „mon chevalier”620 şi care urma să plece împreună cu ea la Nijni.

Societatea care se aduna la Julie, ca şi atâtea alte cercuri din Moscova, luase hotărârea să nu vorbească decât ruseşte, şi toţi cei care greşeau folosind cuvinte franţuzeşti plăteau amendă în folosul comitetului de ajutorare.

— Încă o dată amendă pentru galicism, spuse un scriitor rus care se afla în salon. „Plăcerea să fii” nu-i pe ruseşte.

— Dumneata nu ierţi pe nimeni, urmă Julie, adresându-se miliţionarului, fără să ia în seamă spusele scriitorului. Pentru cuvântul caustique îmi recunosc vina şi plătesc, dar pentru plăcerea de a-ţi spune adevărul, sunt gata să mai plătesc o dată; pentru galicism nu sunt răspunzătoare, i se adresă ea literatului, eu n-am nici bani şi nici timp să-mi iau profesor şi să învăţ ruseşte, ca prinţul Goliţân. Dar, iată-l, a sosit şi el, adăugă Julie. Quand on…621 Nu, nu, se întoarse ea spre miliţionar, nu mă prinzi; vorbeşti de lup şi lupul e la uşă, spuse amfitrioana, zâmbindu-i amabil lui Pierre. Chiar de dumneata vorbeam, spuse Julie, minţind cu dibăcia caracteristică femeilor de lume. Spuneam că regimentul dumitale va fi desigur mai bun decât cel al lui Mamonov.

— Ah, nu-mi mai vorbiţi de regimentul meu răspunse Pierre, sărutând mâna gazdei şi luând loc alături de ea. Sunt sătul până în gât de el!

— Nu-i aşa, îl vei comanda chiar dumneata? Spuse Julie, aruncând miliţionarului o privire şireată şi ironică.

În prezenţa lui Pierre, miliţionarul nu mai era atât de caustique, şi faţa lui nu arăta decât nedumerire: nu pricepea ce înseamnă zâmbetul Juliei. Deşi era distrat şi

blajin, prezenţa lui Pierre punea pe loc capăt oricărei încercări de a glumi pe socoteala lui.

— Nu, răspunse râzând Pierre, privindu-şi trupul mare şi gras. Francezii m-ar putea ochi prea uşor şi, de altfel, mi-e şi teamă că n-am să mă pot urca pe cal…

Luând la rând persoanele alese ca subiect de conversaţie în seara aceea, musafirii Juliei aduseră vorba şi de familia Rostovilor.

— Le merge, se zice, foarte rău, spuse Julie. Iar el, contele, e atât de nechibzuit! Razumovskii aveau de gând să le cumpere casa şi moşia de lângă Moscova, şi ei tot tărăgănează. Contele ţine la preţ.

— Nu, se spune că azi-mâine se încheie târgul, zise cineva. Deşi acum e o prostie să mai cumperi ceva la Moscova.

— De ce? Spuse Julie. Nu cumva credeţi că oraşul e în primejdie?

— Atunci dumneavoastră de ce plecaţi?

— Eu? Ciudată întrebare! Eu plec, pentru că… ei, pentru că toată lumea pleacă; şi pe urmă, eu nu-s nici Ioana d'Arc şi nici amazoană.

— Ei da, da, aşa-i, mai daţi-mi cârpe.

— Dacă ştie să-şi chivernisească afacerile, îşi va putea plăti toate datoriile, urmă miliţionarul, vorbind de Rostov.

— E un bătrân de treabă, dar un foarte pauvre sire.622 De ce or fi amânând atâta? De multă vreme tot voiau ei să plece la ţară; doar Nathalie, parcă, s-a înzdrăvenit? Îl întrebă Julie pe Pierre, zâmbindu-i cu tâlc.

— Rostovii îşi aşteaptă fiul cel mai mic, spuse Pierre. Fusese înscris la cazacii lui Obolenski şi plecase la Belaia Ţerkov, unde se formează regimentul. Acum, părinţii l-au mutat în regimentul meu şi îl aşteaptă să sosească de la o zi la alta. Contele vrea demult să plece, dar contesa nu consimte pentru nimic în lume, până nu-şi vede băiatul.

— I-am văzut alaltăieri, la Arharovi; Nathalie s-a făcut iarăşi frumoasă şi veselă. A cântat o romanţă. Ce uşor uită unii oameni!

— Ce să uite? Întrebă Pierre cu nemulţumire.

Julie zâmbi.

— Ştii, conte, cavaleri ca dumneata nu se mai găsesc decât în romanele doamnei de Souza.

— Cum cavaler? Pentru ce? Întrebă Pierre, înroşindu-se.

— Ei, hai, destul, dragă conte; c'est la fable de tout Moscou. Je vous admire, ma parole d'honneur.623

— Amendă! Amendă! Sări miliţionarul.

— Bine, bine. Nu se mai poate vorbi aici. Ce plictisitor!

— Qu'est-ce qui est la fable de tout Moscou? 624 întrebă Pierre supărat, ridicându-se.

— Ce să mai lungim vorba, conte. Ştii dumneata!

— Nu ştiu nimic, zise Pierre.

— Eu ştiu că ai fost bun prieten cu Nathalie şi de aceea… Nu, eu am fost totdeauna mai prietenă cu Vera. Cette chere Véra! 625

— Non, madame, 626 continuă Pierre cu un ton de nemulţumire. Nu mi-am luat absolut deloc rolul de cavaler al contesei Rostova şi de aproape o lună nici n-am mai dat pe la ei. Dar nu înţeleg cruzimea…

— Qui s'excuse, s'accuse627, spuse Julie, zâmbind şi fluturând o bucăţică de cârpă destrămată şi, ca să aibă ea ultimul cuvânt, se grăbi să schimbe vorba. Ce-am auzit chiar astăzi: biata Marie Bolkonski a sosit ieri la Moscova. Ai aflat că şi-a pierdut tatăl?

— Cum se poate! Unde-i? Grozav aş fi dorit s-o văd, spuse Pierre.

— Mi-am petrecut seara de ieri cu ea. Azi sau mâine dimineaţă pleacă la moşia lor de lângă Moscova, împreună cu nepoţelul ei.

— Ei, ce spune? Cum se simte? Întrebă Pierre.

— Nimic, e tristă. Dar ştii cine i-a fost salvatorul? E un întreg roman. Nicolas Rostov. Fusese înconjurată, voiau s-o omoare, oamenii ei fuseseră răniţi. El s-a aruncat în mijlocul lor şi a salvat-o…

— Încă un roman, spuse miliţionarul. Hotărât lucru, fuga asta generală parcă s-a întâmplat anume ca să se mărite toate fetele bătrâne. Catiche e una, prinţesa Bolkonski – alta.

— Ştiţi, eu cred cu tot dinadinsul că e un petit peu amoureuse du jeune homme.628

— Amendă! Amendă! Amendă!

— Dar cum vrei să spun asta pe ruseşte?

XVIII.

CÂND SE ÎNTOARSE ACASĂ, Pierre găsi două afişe de-ale lui Rastopcin, aduse în ziua aceea.

În cel dintâi se spunea că zvonul, după care contele Rastopcin ar fi împotriva plecărilor din Moscova, nu corespundea adevărului şi că, dimpotrivă, contele Rastopcin era bucuros că plecau cucoanele de neam mare şi nevestele negustorilor. „Mai puţină panică, mai puţine zvonuri, se spunea în afiş, căci răspund eu cu capul că mişelul nu va călca în Moscova.” Aceste cuvinte îi dădură întâia oară lui Pierre certitudinea clară că francezii vor fi curând la Moscova. În cel de-al doilea, afiş se spunea că marele cartier general rus este la Viazma, că contele Wittgenstein îi bătuse pe francezi şi că, întrucât o mare parte dintre locuitori doresc să se înarmeze, s-au pregătit la arsenal, pentru ei, arme: săbii, pistoale şi puşti, pe care le pot găsi la un preţ convenabil. (Tonul acestor afişe începuse să nu mai fie aşa de glumeţ cum fusese al celor anterioare, care prezentaseră isprăvile lui Cighirin.) Pe Pierre, aceste afişe îl puseră pe gânduri. Se vedea că norul acela de furtună pe care-l dorise din băierile inimii şi care stârnea totuşi în el o involuntară groază, norul acela se vedea că se apropia.

„Să mă înrolez în armată şi să plec pe front sau să mai aştept?” se întreba Pierre a suta oară. Luă pachetul de cărţi de pe masă şi începu să facă o pasienţă.

— Dacă-mi iese pasienţa, îşi spunea el, amestecând cărţile şi privind în gol, dacă iese, înseamnă: că… ce înseamnă?

Nu reuşi să hotărască ce înseamnă, că la uşa cabinetului răsună vocea verişoarei sale, prinţesa cea mai mare, care întreba dacă se poate intra.

— Atunci înseamnă că trebuie să plec pe front, îşi spuse Pierre. Intră, intră, adăugă el, adresându-se prinţesei.

(Singură prinţesa cea mare, aceea cu talia lungă şi chipul ca împietrit, mai locuia acum în casă la Pierre, celelalte două mai mici se măritaseră.)

— Iartă-mă, mon cousin629, că vin la dumneata, spuse ea cu un glas ce trăda emoţie şi reproş totodată. Dar trebuie să ne hotărâm până la urmă într-un fel. Ce-i asta? Au plecat toţi din Moscova şi poporul se răzvrăteşte. Noi ce mai aşteptăm?

— Dimpotrivă, totul pare a fi cum nu se poate mai bine, ma cousine630, spuse Pierre pe tonul acela glumeţ, pe care se obişnuia să-l adopte vorbind cu dânsa şi pe care şi-l îngăduia în relaţiile cu ea, veşnic ruşinat cum era să joace întotdeauna faţă de prinţesă rolul de binefăcător.

— Da, da, cum nu se poate mai bine… Halal de aşa bine! Varvara Ivanovna mi-a povestit astăzi ce fapte eroice săvârşesc trupele noastre. Într-adevăr, istoria le va pomeni cu cinste. Dar şi în popor a intrat duhul răscoalei, nu mai ascultă de nimeni; până şi camerista mea, şi ea a început să se obrăznicească. Curând au să ne pună mâna în gât, în felul ăsta! Pe stradă nici nu te mai poţi încumeta să te arăţi. Dar, ceea ce le pune vârf la toate, e că mâine-poimâine, francezii sunt aici; ce mai aşteptăm? Te rog un singur lucru, mon cousin, spuse prinţesa, dă ordin să fiu dusă la Petersburg; oricum aş fi eu, dar tot n-am poftă să rămân pe mâna lui Bonaparte.

— Dar nu mai vorbi aşa, ma cousine; de unde-ai scos toate astea? Dimpotrivă…

— Eu nu vreau să mă închin lui Napoleon al dumitale. Facă alţii ce-or vrea! Dacă dumneata nu vrei să faci pentru mine lucrul acesta…

— Fac, de ce nu, pe loc dau dispoziţii…

Prinţesa era, se vede, necăjită că n-avea pe cine să se supere. Tot şoptind ceva, se aşează pe un scaun.

— Dar eşti greşit informată, zise Pierre. În oraş e linişte şi nu-i nici un fel de pericol. Iată, chiar acum citeam… Piere îi arătă afişele. Contele scrie că răspunde cu capul şi că inamicul nu va călca în Moscova.

— Ah, contele ăsta al dumitale, începu furioasă prinţesa, e un făţarnic, un mişel care a îndemnat singur poporul la răscoală. N-a scris oare tot el, în afişele astea prosteşti, că orice suspect să fie netam-nesam târât de chică la poliţie? (Ce prostie!) Cine-l va prinde, zice, cinste şi mărire lui! Iată unde ne-a dus patriotismul lui! Varvara Ivanovna îmi spunea că numai cât n-au omorât-o pentru că vorbise franţuzeşte…

— Ei, asta cam aşa e… Dar şi dumneata, prea le pui toate la inimă, zise Pierre şi începu să-şi facă pasienţa.

În ciuda faptului că pasienţa îi ieşise, Pierre nu plecă pe front, ci rămase la Moscova, care era acum aproape pustie; era veşnic într-o stare de nelinişte şi de nehotărâre, aşteptând, cu spaimă şi cu bucurie totodată, să se întâmple ceva groaznic.

A doua zi, prinţesa plecă spre seară, iar la Pierre veni administratorul său general cu ştirea că, pentru găsirea banilor necesari echipării regimentului promis, trebuia negreşit ipotecată, dacă nu chiar vândută, o moşie. Administratorul general îi pusese din capul locului lui Pierre problema că toate aceste cheltuieli cu regimentul i-ar putea aduce ruina. Pierre abia-şi putea ascunde zâmbetul, ascultând spusele administratorului.

— Ei bine, vinde, spuse el. Ce să fac? Nu-mi pot lua cuvântul înapoi acum!

Cu cât era mai proastă situaţia generală şi, mai ales, situaţia lui personală, cu atât lui Pierre îi părea mai bine, căci cu atât era mai evident că mult aşteptata catastrofă se apropia. Aproape niciunul dintre cunoscuţii lui Pierre nu mai era în oraş. Julie plecase, prinţesa Maria plecase şi ea.

Singuri Rostovii mai rămăseseră dintre prietenii lui apropiaţi; dar la ei Pierre nu se mai ducea.

În ziua aceea ca să-i mai treacă timpul, Pierre se duse în satul Voronţovo, să vadă balonul cel mare, construit de Leppich, menit să-i aducă vrăjmaşului pieirea, şi un balon de probă care urma să fie înălţat a doua zi. Balonul nu era încă gata, dar, după cum aflase Pierre, era construit după dorinţa împăratului. Împăratul îi scria lui Rastopcin despre balon următoarele: „Aussitot que Leppich sera pret, composez lui un équipage pour sa nacelle d'hommes surs et intelligents et dépechez un courrier au général Koutousoff pour l'en prévenir. Je l'ai instruit de la chose.

Recommandez je vous prie, a Leppich d'etre bien attentif sur l'endroit ou il descendra la premiere fois, pour ne pas se tromper et ne pas tomber dans les mains de l'ennemi. Il est indispensable qu'il combine ses mouvements avec le général-en chef”631

Întorcându-se acasă de la Voronţovo şi tăind câmpul de execuţii de la marginea oraşului în piaţa Bolotnaia, Pierre văzu o mulţime de lume adunată la stâlp. Opri trăsura şi coborî. Era o execuţie: un bucătar francez, învinuit de spionaj. Cazna abia luase sfârşit şi călăul tocmai îl dezlega de stâlp pe cel biciuit, care gemea jalnic. Era un om gras, cu favoriţi roşcaţi, cu ciorapi albaştri şi haină verde. Alt condamnat, un om firav şi palid, îşi aştepta rândul. Amândoi, cum se putea judeca şi după chipurile lor, erau francezi. Cu o expresie tot atât de speriată şi la fel de palid ca şi francezul cel firav, Pierre îşi făcu loc prin mulţime.

— Ce-i asta? Cine-a ordonat? Pentru ce? Întrebă el.

Dar atenţia mulţimii – funcţionari, târgoveţi, negustori, mujici şi femei în cojoace şi blăni – era îndreptată atât de lacom spre ceea ce se petrecea la stâlp, încât nimeni nu-i răspunse. Omul cel gras se ridică, încruntându-se, strânse din umeri şi, vrând probabil să se arate tare de înger, începu să-şi pună haina fără să se uite în jurul său; dintr-o dată, însă, buzele începură să-i tremure şi izbucni în plâns,

înciudat pe el însuşi, aşa cum plâng oamenii în vârstă şi sanguini. Mulţimea începu să vorbească tare, pentru ca, după cum i se păru lui Pierre, să-şi înăbuşe sentimentul de milă.

— E bucătarul nu ştiu cărui prinţ…

— Ce-i, musiu, pare-mi-se că sosul rusesc e cam acru pentru francezi. Ţi s-au strepezit dinţii, spuse de lângă Pierre un conţopist zbârcit, când francezul izbucni în plâns.

Conţopistul se uită împrejur, aşteptând probabil să-i fie apreciată gluma. Câţiva râseră; alţii continuară să se uite speriaţi la călăul care-l despuia pe al doilea osândit.

Pierre smiorcăi din nas, se încruntă şi, întorcându-se brusc, o porni înspre trăsură şi, cât timp merse pe jos, până să-şi ia locul pe perne, bombăni întruna ceva ca pentru sine. Pe drum tresări de câteva ori şi exclamă ceva aşa de tare, încât vizitiul îl întrebă:

— Ce porunciţi?

— Încotro ai luat-o? Strigă Pierre la vizitiul care apucase să intre în Lubianka.

— La comandantul suprem, cum aţi poruncit, răspunse vizitiul.

— Tâmpitule! Dobitocule! Începu Pierre să-şi ocărască vizitiul, lucru care i se întâmpla foarte rar. Acasă, am spus; şi cât mai repede, nerodule! Trebuie să plec chiar azi, îşi continuă el vorba în gând.

La vederea francezului pedepsit şi a mulţimii din jurul stâlpului, Pierre se hotărâse definitiv să nu mai rămână la Moscova şi să plece pe front chiar în aceeaşi zi, încât îşi închipui ori că îi şi spusese vizitiului lucrul acesta, ori că vizitiul trebuia să-l fi ştiut de la sine.

Ajuns acasă, Pierre îi porunci lui Evstafievici, care ştia câte în lună şi în stele, se pricepea la toate şi era un vizitiu vestit în toată Moscova, să plece cu el chiar în noaptea aceea spre Mojaisk, unde era armata, şi să-i fie trimişi într-acolo caii lui de călărie. Dar lucrul acesta nu se putea face cât ai bate din palme, de aceea, după părerea lui Evstafievici, Pierre

trebuia să-şi amâne plecarea pe a doua zi, ca să dea timp cailor de schimb să iasă în şosea.

În ziua de 24 august, după atâta vreme urâtă cerul se înseninã şi, în după-amiaza zilei, Pierre plecă din Moscova. Noaptea, la Perhuşkovo, unde poposi ca să schimbe caii, Pierre află că în seara aceea avusese loc o mare bătălie. Lumea povestea că aici, în Perhuşkovo, se cutremurase pământul de bubuituri. Nu-i putu da însă nimeni răspuns la întrebarea în legătură cu rezultatul bătăliei. (Lupta aceasta fusese cea de la Şevardino, din ziua de 24.) În zorii zilei, Pierre ajunse la Mojaisk.

Toate casele din Mojaisk erau ocupate de trupe care cantonau. La hanul unde lui Pierre îi ieşiră întru întâmpinare gromul său şi un vizitiu, trimişi înainte, nu era loc de mas; era înţesat de ofiţeri peste tot.

În Mojaisk, ca şi dincolo de Mojaisk, erau numai trupe în marş sau poposind. Peste tot cazaci, infanterişti călăreţi, furgoane, chesoane şi tunuri. Pierre era grăbit să plece înainte şi, cu cât se depărta mai mult de Moscova şi cu cât se afunda mai mult în acest ocean de trupe, cu atât îl copleşea mai greu neliniştea şi îl învăluia un sentiment nou de bucurie necunoscut până atunci. Era un sentiment asemănător aceluia pe care-l mai încercase şi la palatul Slobodski, pe vremea vizitei împăratului la Moscova, sentimentul, că trebuie să întreprindă neapărat ceva, că trebuie să jertfească ceva. Încerca acum bucuria conştiinţei că tot ceea ce constituie fericirea oamenilor, confortul, bogăţia, viaţa însăşi chiar, sunt fleacuri de care te lepezi bucuros, în comparaţie cu altceva. Cu ce anume, însă, Pierre nu-şi putea da seama şi nici nu căuta să-şi explice pentru ce şi pentru cine găsea el că e o rară fericire să jertfească totul. Nu-l preocupa scopul pentru care voia să se jertfească; jertfa în sine constituia pentru el izvorul noului simţământ de bucurie.

XIX.

LA 24 A AVUT LOC BĂTĂLIA de la reduta Şevardino, la 25 nu s-a tras nici un foc din nici o parte, iar la 26 august se dădu bătălia de la Borodino.

Pentru ce şi cum au fost date şi primite bătăliile de la Şevardino şi Borodino? La ce a folosit bătălia de la Borodino? Nici pentru francezi, nici pentru ruşi ea n-a avut vreun sens. Rezultatul imediat al acestei bătălii a fost şi a trebuit să fie, pentru ruşi, că noi înşine am grăbit căderea Moscovei (lucru de care ne temeam cel mai mult pe lume), iar pentru francezi că au grăbit pierzania întregii lor armate (ceea ce şi pentru ei era mai de temut decât orice altceva pe lume). Rezultatul acesta era cât se poate de evident de pe atunci şi, cu toate acestea, Napoleon a dat şi Kutuzov a primit bătălia, Dacă ar fi fost ca toţi conducătorii de oşti să se călăuzească după principiile raţiunii, s-ar părea că pentru Napoleon ar fi trebuit să fie limpede ca lumina zilei faptul că, la două mii de verste depărtare de ţara sa şi primind o bătălie în care nu era exclusă eventualitatea să piardă un sfert din armată, mergea la moarte sigură; şi tot atât de limpede trebuia să fie pentru Kutuzov faptul că, primind bătălia şi riscând, de asemenea, să-şi prăpădească un sfert din armată, avea să piardă cu siguranţă Moscova. Pentru Kutuzov, lucrul acesta era tot atât de matematic sigur pe cât de sigur e la jocul de dame că vei pierde atunci când ai o piesă mai puţin şi vrei să faci schimb şi că, deci, nu trebuie să faci schimbul.

Când adversarul are şaisprezece piese, iar tu ai paisprezece, eşti numai cu o optime mai slab decât el; când însă vei schimba cu treisprezece piese, el va deveni de trei ori mai puternic decât tine.

Până la bătălia de la Borodino, forţele noastre erau, faţă de cele franceze, în raport de aproximativ cinci la şase, iar după bătălie – în raport de unu la doi; adică, până la bătălie noi am avut o sută de mii de oameni şi francezii o sută douăzeci de mii, iar după bătălie noi am avut cincizeci de mii şi ei o sută de mii. Cu toate acestea, înţeleptul şi

încercatul Kutuzov a primit bătălia. Tot aşa, Napoleon, genialul comandant de oşti, cum i se spune, a dat bătălia şi a pierdut un sfert din armată, întinzându-şi şi mai mult frontul. Dacă cineva afirmă că, ocupând Moscova, Napoleon avea de gând să încheie campania, aşa cum făcuse ocupând Viena, împotriva acestei afirmaţii sunt multe argumente. Înşişi istoricii lui Napoleon povestesc că el a voit să se oprească încă de la Smolensk, că era conştient de pericolul ce-l prezentau poziţiile sale atât de întinse şi că ştia bine că ocuparea Moscovei nu avea să încheie campania, căci la Smolensk văzuse şi în ce hal îi erau lăsate oraşele ruseşti şi că nu primea nici un răspuns la repetatele lui declaraţii că ar dori să înceapă tratative.

Dând şi primind bătălia de la Borodino, Kutuzov şi Napoleon au procedat în mod spontan şi absurd. Iar istoricii, după ce faptele s-au întâmplat, au adus o mulţime de argumente iscusit ticluite, pentru a demonstra clarviziunea şi genialitatea celor doi conducători de oşti, care, în realitate, dintre toate instrumentele oarbe ce săvârşesc evenimente mondiale, au fost factorii cei mai orbi şi mai lipsiţi de libertatea voinţei.

Cei vechi ne-au lăsat clasicele lor poeme eroice, în care eroii constituie tot ceea ce are mai interesant istoria, şi noi tot nu ne putem încă deprinde cu ideea că, în vremurile noastre, o asemenea concepţie a istoriei nu mai are nici un rost.

La întrebarea a doua, cum de s-a dat bătălia de la Borodino şi bătălia premergătoare acesteia, cea de la Şevardino, există de asemenea un mod de a prezenta lucrurile, pe cât de bine determinat şi de ştiut de toată lumea, pe atât de fals. Toţi istoricii descriu astfel evenimentul:

Armata rusă, în retragerea ei de la Smolensk, şi-ar fi căutat, chipurile, poziţia cea mai bună pentru bătălia decisivă, şi poziţia aceasta ar fi fost, chipurile, găsită la Borodino.

Ruşii ar fi întărit, chipurile, de mai înainte această poziţie în stânga şoselei (Moscova-Smolensk), într-un unghi aproape drept faţă de acest drum, între Borodino şi Utiţa, chiar pe locul unde a avut loc bătălia.

În faţa acestei poziţii, se zice, ar fi fost aşezat pe dealul dinspre Şevardino, în scopul supravegherii mişcărilor inamicului, un post înaintat întărit. În ziua de 24, Napoleon ar fi atacat, se zice, acest post înaintat şi l-ar fi cucerit, iar la 26 a atacat întreaga armată rusă care se afla pe poziţii pe câmpul de la Borodino.

Aşa se spune în cărţile de istorie şi toate-s minciuni sfruntate, cum lesne se poate încredinţa oricine şi-ar da osteneala să pătrundă în miezul lucrurilor.

Ruşii n-au căutat poziţia cea mai bună; dimpotrivă, în retragerea lor, ei au lăsat în urmă poziţii mult mai bune decât cea de la Borodino. Ei nu s-au oprit la niciuna dintre aceste poziţii, şi din pricină că nu voia Kutuzov să se oprească pe o poziţie care nu fusese aleasă de el, şi pentru că necesitatea unei bătălii a întregului popor nu se manifestase în mod vădit, şi din pricină că nu se apropiase încă Miloradovici cu miliţionarii săi, şi din atâtea alte nenumărate pricini. Fapt este că poziţiile anterioare fuseseră mai puternice decât aceea de la Borodino (cea unde s-a dat lupta) şi că această poziţie, nu numai că nu era puternică, dar nu era deloc mai bună decât oricare altă poziţie din împărăţia Rusiei, pe care căzând la întâmplare am fi însemnat-o cu un ac pe hartă.

Ruşii nu numai că nu întăriseră poziţiile la Borodino, în unghi drept pe stânga drumului (adică pe locul unde s-a dat lupta), dar nici nu le-a trecut prin gând, până la 25 august 1812, că bătălia s-ar fi putut da aici. Dovadă faptul că, în primul rând, nu numai că în ziua de 25 acolo nu erau fortificaţii, dar fortificaţiile începute la 25 nu erau terminate nici în ziua de 26. În al doilea rând, altă dovadă este poziţia redutei de la Şevardino: această redută, situată în faţa poziţiei pe care s-a dat bătălia, n-avea nici un sens. De ce a

fost întărită, mai mult decât toate celelalte puncte, această redută? Şi de ce, apărată la 24 august până noaptea târziu, s-au risipit acolo atâtea eforturi, fără alt rezultat decât că s-au pierdut şase mii de oameni? Pentru observarea mişcărilor inamicului ajungeau patrulele de cazaci. În al treilea rând, ca dovadă că poziţia pe care a avut loc bătălia n-a fost aleasă cu premeditare şi că reduta de la Şevardino n-a fost un punct înaintat al acestei poziţii, slujeşte faptul că Barclay de Tolly şi Bagration erau încredinţaţi, până la 25 august, că reduta de la Şevardino este flancul stâng al poziţiei şi faptul că însuşi Kutuzov, în raportul scris pe care-l face la cald, îndată după bătălie, numeşte reduta flancul stâng al poziţiei. Şi de-abia mai târziu, când s-au întocmit pe larg rapoartele asupra luptei de la Borodino, s-a născocit (probabil pentru justificarea greşelilor comandantului suprem, care trebuia să fie infailibil) afirmaţia falsă şi ciudată cum că reduta de la Şevardino ar fi fost un post înaintat (când, de fapt, ea n-a fost altceva decât un punct întărit al flancului stâng) şi că bătălia de la Borodino ar fi fost primită de noi pe o poziţie întărită şi aleasă dinainte, pe când, în realitate, ea s-a desfăşurat într-un punct cu totul neaşteptat şi aproape lipsit de întărituri.

Lucrurile s-au întâmplat, după toate probabilităţile, astfel: poziţia aleasă era cea de pe râul Kolocea, care taie şoseaua principală nu în unghi drept, ci în unghi ascuţit, aşa încât flancul stâng era la Şevardino, cel drept în împrejurimile cătunului Novoe, iar centrul la Borodino, în preajma confluenţei râurilor Kolocea şi Voina. Poziţia aceasta, care avea acoperirea râului Kolocea, pentru armata ce avea rolul de a opri inamicul ce înainta pe şoseaua Smolenskului spre Moscova, sare în ochii oricui priveşte harta câmpiei de la Borodino, uitând împrejurările în care a decurs bătălia.

Napoleon, pornind în ziua de 24 spre Valuevo, n-a văzut (cum se spune în cărţile de istorie) poziţiile ruşilor de la Utiţa spre Borodino (n-a putut să vadă poziţia aceasta pentru că ea n-a existat) şi n-a văzut postul înaintat al

armatei ruse, ci s-a izbit, în timp ce urmărea ariergarda rusă, de flancul stâng al poziţiilor ruseşti, de reduta Şevardino, şi a trecut prin surprindere râul Kolocea. Şi ruşii, neavând vreme să declanşeze un atac general, şi-au retras aripa stângă de pe poziţiile ce ocupau şi au ocupat altă poziţie, care nici prevăzută, nici întărită nu fusese. Odată trecut pe ţărmul stâng ai râului Kolocea, în stânga şoselei, Napoleon a schimbat tot câmpul viitoarei acţiuni de la dreapta spre stânga (stânga ruşilor), mutându-l între Utiţa, Semionovskoe şi Borodino (pe această câmpie care n-are în ea nimic mai avantajos decât oricare altă câmpie din Rusia), şi pe această câmpie s-a dat bătălia de la 26 august. În linii mari, planul presupus al bătăliei şi cel al bătăliei reale se pot vedea pe hartă.

Dacă Napoleon n-ar fi ieşit în seara zilei de 24 pe malul râului Kolocea şi n-ar fi dat, în aceeaşi seară, ordin să fie atacată reduta, ci ar fi început atacul a doua zi dimineaţă, nu s-ar fi îndoit nimeni că reduta de la Şevardino constituia flancul stâng al poziţiei noastre şi bătălia s-ar fi desfăşurat aşa cum ne aşteptam noi. În acest caz, noi am fi apărat, probabil, cu şi mai mare îndârjire reduta Şevardino, flancul nostru stâng; l-am fi atacat pe Napoleon în centru sau dinspre dreapta şi, în ziua de 24, s-ar fi dat bătălia decisivă pe poziţia care fusese dinainte aleasă şi fortificată.

Dar, cum atacul asupra flancului nostru stâng a avut loc de cu seară, ca urmare a retragerii ariergărzii noastre, adică imediat după ciocnirea de lângă Gridneva, şi cum comandanţii ruşi n-au vrut sau n-au apucat să înceapă bătălia generală atunci, în chiar seara zilei de 24, această primă şi principală acţiune din bătălia de la Borodino a fost pierdută încă de la 24 şi ea a dus, desigur, şi la pierderea bătăliei din 26.

După pierderea redutei de la Şevardino, în dimineaţa zilei de 25, noi ne-am trezit fără nici o poziţie la flancul stâng şi puşi în situaţia unei imperioase nevoi de a retrage aripa noastră stângă şi de a o întări în pripă, unde s-a nimerit.

Dar nu numai că la 26 august trupele ruseşti n-aveau decât apărarea unor întărituri slabe şi neterminate; mai mult; inconvenientul acestei situaţii a sporit şi prin faptul că, nedând importanţa cuvenită celor întâmplate (pierderea poziţiei din flancul stâng şi mutarea viitorului câmp de bătaie de la dreapta spre stânga), comandanţii ruşi au continuat să rămână pe vechea lor poziţie, mult prea întinsă, de la satul Novoe până la Utiţa şi, ca urmare, au fost nevoiţi să-şi împingă trupele de la dreapta spre stânga chiar în timpul luptei. În felul acesta, în tot cursul bătăliei, ruşii au opus întregii armate franceze îndreptate asupra aripii noastre stângi, forţe de două ori mai slabe. (Acţiunile lui Ponjatowski asupra Utiţei şi ale lui Uvarov asupra flancului drept al francezilor au constituit acţiuni izolate de mersul general al acestei bătălii.)

Aşadar, bătălia de la Borodino s-a desfăşurat cu totul altfel de cum este descrisă (anume ca să se poată acoperi greşelile comandanţilor noştri, şi în felul acesta să se micşoreze gloria armatei ruse şi a poporului rus). Bătălia de la Borodino nu s-a dat de pe o poziţie aleasă şi întărită şi cu forţe doar ceva mai reduse decât ale francezilor, ci, în urma pierderii redutei de la Şevardino, bătălia de la Borodino a fost primită de ruşi la câmp deschis, pe un loc aproape lipsit de întărituri, cu forţe de două ori mai slabe decât ale francezilor, adică în condiţiuni în care nu numai că era imposibil să te baţi zece ore şi să menţii bătălia nedecisă, dar era cu neputinţă să-ţi treacă prin gând să ţii armata trei ore în şir, fără s-o expui dezastrului absolut şi completei derute.

XX.

LA 25 DIS-DE-DIMINEAŢĂ Pierre plecă din Mojaisk. Pe coasta unui deal înalt, abrupt şi povârnit, trecând prin dreptul catedralei în care se slujea şi se trăgeau clopotele, Pierre se dădu jos din trăsură şi o luă pe jos. În urma lui cobora panta un regiment de cavalerie cu cântăreţii în frunte. Înspre el, urca dealul un convoi de căruţe cu răniţii

în lupta din ajun. Mujicii care mânau căruţele, alergau când într-o parte, când într-alta a căruţelor, strigând la cai şi plesnindu-i cu bicele. Căruţele, în care zăceau câte trei şi câte patru soldaţi răniţi, se hurducau prin bolovanii aruncaţi drept pavaj pe panta abruptă. Răniţii, bandajaţi cu cârpe, palizi, cu buzele strânse şi sprâncenele încruntate, zdruncinaţi şi izbiţi unii de alţii în fundul căruţei, se ţineau de loitre. Aproape toţi se uitau cu o curiozitate naivă şi copilărească la pălăria albă şi la fracul verde al lui Pierre.

Vizitiul lui Pierre se răstea supărat la convoiul de răniţi s-o ţină pe o singură parte a drumului. Regimentul de cavalerie cobora dealul cântând şi, ajungând în dreptul trăsurii lui Pierre, îngustă şi mai mult trecerea. Pierre rămase locului, înghesuit la o margine a drumului săpat în deal. Datorită povârnişului, soarele nu ajungea până la drumul săpat adânc între două maluri, aşa că aici era încă răcoare şi umezeală; deasupra creştetului, Pierre avea dimineaţa senină de august şi se auzea dangăt voios de clopote. O căruţă cu răniţi se opri la marginea drumului, chiar în dreptul lui Pierre. Căruţaşul, încălţat cu opinci, se repezi gâfâind dinapoia căruţei şi puse o piatră sub roata fără şină de fier, apoi începu să îndrepte şleaurile căluţului său vlăguit.

Un soldat bătrân, rănit, cu mâna bandajată, care mergea pe jos în urma căruţei, se prinse cu mâna cea sănătoasă de loitră şi se uită la Pierre.

— Ce zici, om bun, aici or să ne lase, sau ne duc la Moscova? Întrebă el.

Pierre era atât de furat de gânduri, încât nici n-auzi întrebarea. Se uita când la regimentul de cavalerie, care acum se întâlnise cu convoiul de răniţi, când la căruţa de lângă el, în care doi răniţi şedeau ridicaţi de mijloc, iar un al treilea zăcea întins. Unul dintre cei doi soldaţi care şedeau era, probabil, rănit la obraz. Tot capul îi era bandajat cu cârpe şi la unul dintre obraji avea o umflătură cât un cap de copil. Gura şi nasul îi erau strâmbate într-o parte. Soldatul

se uita spre catedrală şi se închina. Celălalt, un recrut, băietan tânăr, blond şi alb la faţă, ca şi cum nici o picătură de sânge n-ar fi curs pe sub pielea lui subţire, se uita la Pierre cu un zâmbet blând, împietrit; al treilea zăcea pe burtă şi faţa nu i se vedea. Cavalerişti cântăreţi ajunseră chiar în dreptul căruţei.

— Vai s-a dus… s-a prăpădit… S-a tot dus printre străini… intonau ei un cântec săltăreţ, soldăţesc.

Ca şi cum i-ar fi acompaniat, dar cu o veselie de altă natură, se răspândeau în înălţimi sunetele metalice ale clopotelor. Şi tot cu o veselie aparte scăldau creasta dealului din faţă razele de soare. Dar sub mal, lângă căruţa cu răniţi unde stătea Pierre şi lângă căluţul care sufla greu, era umed, întuneric şi trist.

Soldatul cu umflătura în obraz se uita mânios la cavalerişti care cântau:

— Of, sclivisiţi mai sunt! Rosti el cu reproş în glas.

— Azi am mai văzut şi mujici nu numai soldaţi! Au început să-i ia şi pe mujici, spuse cu un zâmbet trist soldatul de lângă căruţă, adresându-i-se lui Pierre. Azi toţi îs o apă şi-un pământ… vor să dea năvală cu tot norodul… Tot de Moscova şi iar de Moscova auzi. Vor să le pună odată capăt la toate!

Oricât de confuz vorbea soldatul, Pierre înţelese tot ce voia să spună şi clătină din cap în semn de aprobare.

Drumul se mai liberă, Pierre ajunse în vale şi o porni cu trăsura mai departe.

Mergea şi se uita de amândouă părţile drumului, căutând să dea cu ochii de vreo figură ştiută, dar peste tot vedea doar chipuri necunoscute de militari de tot soiul, care se uitau cu aceeaşi mirare la pălăria albă şi la fracul lui verde.

Abia după ce merse cale de vreo patru verste, dădu cu ochii, în sfârşit, de cel dintâi cunoscut şi îl salută cu bucurie. Cunoscutul era un medic militar din conducerea serviciului sanitar. Venea spre Pierre într-o trăsură cu alt medic mai

tânăr şi când îl văzu pe Pierre spuse cazacului de pe capră, care ţinea loc de vizitiu, să oprească.

— Conte! Cum de-aţi ajuns dumneavoastră pe aici, luminăţie? Întrebă doctorul.

— Am vrut să văd şi eu…

— Da, da, o să aveţi ce vedea…

Pierre opri, se dădu jos din trăsură şi începu să discute cu doctorul, explicându-i că are de gând să ia parte la bătălie.

Doctorul îl sfătui să se adreseze direct serenissimului.

— De ce să vă aflaţi în timpul bătăliei, Dumnezeu ştie unde, în necunoscut, spuse el, schimbând priviri cu tânărul său coleg. Serenissimul, oricum, vă cunoaşte şi vă va primi cu bunăvoinţă. Aşa să faceţi, conte, spuse doctorul.

Părea obosit şi grăbit.

— Aşadar, dumneata crezi… Am vrut să te mai întreb unde e poziţia? Zise Pierre.

— Poziţia? Făcu doctorul. Asta nu mai intră în competenţa mea. Treceţi dincolo de Tatarinovo şi veţi vedea o mulţime de oameni care sapă. Acolo aveţi să daţi de o movilă: din vârful ei se vede tot, zise el.

— Şi se vede de acolo? Dacă dumneata cumva…

Dar doctorul îl întrerupse şi se apropie de trăsură.

— Eu v-aş fi condus, dar zău, am treburi până aici (doctorul arătă cu un gest spre gât), mă reped până la comandantul corpului. Nu ştiţi cum merg la noi lucrurile? Ştiţi, conte, mâine se dă bătălia; la o sută de mii de oameni trebuie să socotim cel puţin douăzeci de mii de răniţi şi n-avem brancarde, paturi, sanitari şi medici nici pentru şase mii. Avem zece mii de căruţe, e drept, dar parcă numai căruţe ne trebuiesc? Poftim de fă faţă, dacă-ţi dă mâna.

Gândul acesta ciudat că din rândul miilor de oameni vii, sănătoşi, tineri şi bătrâni, câţi se uitaseră la pălăria lui cu mirare şugubeaţă, douăzeci de mii erau osândiţi la schingiuire şi moarte (poate chiar aceia pe care-i văzuse), îl izbi pe Pierre.

„Mâine vor fi morţi, poate… de ce se gândesc la orice altceva decât la moarte?” Şi, deodată, printr-o tainică legătură de idei, îşi reprezentă viu povârnişul de la Mojaisk, căruţele cu răniţi, dangătul clopotelor, razele piezişe ale soarelui şi cântecul cavaleriştilor.

„Cavaleriştii se duc să intre în foc, se încrucişează în drum cu răniţii şi le fac vesel cu ochiul fără să se gândească o clipă la ceea ce-i aşteaptă. Iar dintre aceştia, douăzeci de mii sunt osândiţi să moară şi ei mai stau să se mire de pălăria mea! Ciudat lucru!” îşi zicea Pierre, mergând mai departe, spre Tatarinovo.

În faţa unui conac, pe stânga drumului, aşteptau câteva trăsuri, furgoane şi grupuri de ordonanţe şi de santinele. Aici era cantonamentul serenissimului. În clipa când sosi Pierre, comandantul suprem lipsea şi nu era aproape nimeni la statul-major. Toţi erau la sfeştanie. Pierre o porni mai departe, spre Gorki.

Urcând dealul şi intrând pe ulicioara satului, Pierre văzu atunci, întâia oară, mujicii miliţionari cu crucea pe căciuli şi îmbrăcaţi cu cămăşi albe; mujicii aceştia, veseli şi asudaţi, lucrau de zor, vorbind tare şi râzând în hohote, pe o movilă uriaşă din dreapta drumului, pe care creştea iarbă.

Unii dintre ei săpau cu hârleţele dâmbul, alţii cărau pe nişte scânduri pământul cu roaba, alţii stăteau cu mâinile în sân.

Doi ofiţeri le dădeau ordine din vârful movilei. Când îi văzu pe aceşti mujici, pe care noua lor situaţie era vădit că îi înveselea încă, Pierre îşi aminti iarăşi convoiul de soldaţi răniţi de la Mojaisk şi abia acum i se lămuri ce voise să spună soldatul acela care zicea că vor să dea năvală cu tot norodul. Priveliştea acestor mujici bărboşi, care lucrau pe câmpul de luptă, cu cizmele lor ciudate şi grosolane, cu cefele asudate, unii dintre ei cu gulerele cămăşilor ţărăneşti răsfrânte şi sucite, de sub care li se vedea pielea arsă de soare de pe clavicule – priveliştea aceasta îl impresionă pe

Pierre mai mult decât tot ce văzuse şi auzise până atunci despre solemnitatea şi sensul momentului de faţă.

XXI.

PIERRE COBORÎ DIN TRĂSURĂ şi, trecând pe lângă miliţionarii care lucrau, se urcă în vârful dâmbului de pe care, aşa cum îi spusese doctorul, se vedea câmpul de luptă.

Era pe la unsprezece dimineaţa. Soarele bătea din stânga şi puţin din spatele lui Pierre şi lumina puternic, prin aerul curat şi rarefiat, panorama ce i se deschidea în faţa ochilor, ridicată ca un imens amfiteatru.

Spre culmea şi spre stânga acestui amfiteatru, şerpuia drumul mare al Smolenskului, străbătând un sat cu o biserică albă, ce se afla la vreo cinci sute de paşi, înaintea dâmbului, în vale. (Era Borodino.) Dincolo de sat, drumul trecea pe un pod şi apoi, cu scoborâşuri şi urcuşuri, şerpuia urcând spre satul Valuevo ce se vedea la o distanţă de vreo şase verste (aici se afla acum Napoleon). Dincolo de Valuevo, la orizont, drumul era ascuns de o pădure cu verdele frunzişului îngălbenit din pricina depărtării. În pădurea aceasta de brazi şi mesteceni, în dreapta drumului, strălucea în lumina soarelui, departe, crucea şi clopotniţa mânăstirii Kolocea. Deasupra întregii întinderi albastre, în stânga şi în dreapta pădurii şi a drumului, se vedea, din loc în loc, fumul taberelor şi mase nedesluşite de trupe, ruseşti şi duşmane. Spre dreapta, de-a lungul râurilor Kolocea şi Moscova, se întindea un teren cu defileuri şi dealuri. Prin defileurile acestea se zăreau, în depărtare, satele Bezzubovo şi Zaharino. Spre stânga, terenul era mai neted, cu lanuri de grâu, şi se vedea fumegând satul Semionovskoe, căruia i se dăduse foc.

Tot ce văzu Pierre în dreapta şi în stânga era atât de nelămurit, încât nu-l satisfăcu pe deplin. Peste tot, în locul câmpului de luptă, pe care se aşteptase să-l vadă aici, nu descoperi decât fâneţe, poieni, trupe, păduri, fumul bivuacurilor, sate, coline şi pâraie, şi, oricâtă osteneală îşi dădu, nu putu descoperi în această privelişte vie poziţiile

strategice şi nici măcar nu putu deosebi trupele noastre de ale duşmanului.

„Trebuie să întreb un cunoscător”, îşi zise el şi, adresându-se unui ofiţer care se uita curios la uriaşa lui statură de civil, întrebă:

— Permiteţi-mi să vă întreb, ce sat e acela din faţa noastră?

— Burdino, sau cum îi zice? Făcu ofiţerul, întrebându-şi la rândul lui camaradul.

— Borodino, răspunse celălalt, corectându-l.

Ofiţerul, dornic se vede de un prilej de a intra în vorbă, se apropie de Pierre.

— Acolo sunt ai noştri? Întrebă Pierre.

— Da, dar iată-i mai încolo şi pe francezi, spuse ofiţerul. Uite-i, ei sunt, se văd, uite-i!

— Unde? Unde? Întrebă Pierre.

— Se pot vedea cu ochiul liber. Uite-i colo!

Ofiţerul arătă cu mâna spre fumurile care se ridicau dinspre stânga, dincolo de râu, şi chipul său luă înfăţişarea aceea aspră şi serioasă pe care Pierre o văzuse pe chipurile multora dintre cei întâlniţi.

— Ah, aceia sunt francezii? Dar acolo? Pierre arătă spre stânga un dâmb în jurul căruia se vedeau trupe.

— Aceia sunt ai noştri.

— Ah! Ai noştri?! Dar acolo?

Şi Pierre arătă alt dâmb, departe, cu un copac mare, lângă un sat ce se zărea într-o văgăună unde fumegau de asemenea focuri şi parcă se mişca ceva negru.

— Acolo-i iarăşi el, spuse ofiţerul. (Era reduta de la Şevardino.) Ieri a fost a noastră şi acum e a lui.

— Aşadar, care-i poziţia noastră?

— Poziţia? Spuse ofiţerul cu un zâmbet de satisfacţie. Despre asta vă pot da eu toate lămuririle, căci eu am construit aproape toate întăriturile noastre. Iată, vedeţi, centrul nostru este la Borodino, iată, aici. Şi arătă spre satul din faţă, cu biserica albă. Aici e trecerea peste

Kolocea. Şi acolo, vedeţi unde e fânul acela abia cosit, rămas nestrâns, în brazde, e podul. Acesta-i centrul nostru. Flancul nostru drept e acolo, uite-l (şi arătă în jos spre dreapta, departe în vale). Acolo e râul Moscova şi acolo am construit noi trei redute, foarte puternice. Iar flancul stâng… aici ofiţerul se opri. Vedeţi, e greu să vă explic… Ieri, flancul nostru stâng a fost, uite colo, la Şevardino, vedeţi, acolo unde-i stejarul; acum însă noi ne-am retras aripa stângă mai îndărăt şi iat-o, e colo, colo, vedeţi satul acela, unde e fum? E Semionovskoe; şi apoi aici, şi arătă movila lui Raevski. Numai că m-aş mira să se dea aici bătălia. El şi-a masat trupele aici, asta ca să ne înşele pe noi; dar va încerca, socot eu, prin dreapta Moscovei. De altfel, oriunde s-ar da bătălia, mulţi dintre noi mâine nu vor mai fi! Spuse ofiţerul.

Un subofiţer bătrân, care se apropiase cât vorbise, aştepta tăcut să-şi termine şeful său vorba; aici însă; nemulţumit se vede de cuvintele ofiţerului, îl întrerupse.

— Trebuie să mergem după gabioane, spuse el sever.

Ofiţerul, parcă pus în încurcătură, ca şi cum ar fi înţeles că avea de ce să se gândească la mulţimea celor care mâine nu vor mai răspunde la apel, dar că nu trebuie să-şi dea gândurile pe faţă, spuse grăbit:

— Da, da, trimite tot compania a treia.

Apoi, către Pierre:

— Dar dumneavoastră ce sunteţi? Nu sunteţi unul dintre doctori?

— Nu, am venit şi eu aşa, răspunse Pierre şi porni la vale, trecând iarăşi pe lângă miliţionari.

— Ah, blestemaţii! Mormăi ofiţerul, care venea pe urma lui, astupându-şi nasul cu mâna şi trecând repede pe lângă oamenii care lucrau.

— Iată-i… vin… O aduc… Iat-o… acum intră… se auziră deodată glasuri, şi ofiţerii, soldaţii şi miliţionarii fugiră înainte pe drum.

De sub dealul de la Borodino apăru o procesiune religioasă. În fruntea tuturor, prin praful drumului, mergeau încolonaţi infanteriştii cu chiverele în mâini şi cu armele înclinate spre pământ. În urma infanteriştilor se auzeau cântări bisericeşti.

Pe lângă Pierre, întrecându-l, trecură în întâmpinarea procesiunii în fugă, fără şepci, soldaţi şi miliţionari.

— O poartă pe Maica Domnului! Ocrotitoarea… Maica Domnului de la Iver…

— Maica Domnului de la Smolensk, corectă cineva.

Miliţionarii, atât cei care erau în sat, cât şi cei care lucrau în baterie, aruncară cu toţii cazmalele şi se repeziră întru întâmpinarea procesiunii. Batalionul de infanterişti, care înainta prin praful şoselei, era urmat de preoţi în odăjdii, de un bătrânel cu potcap, de diaconi şi dascăli, iar după ei ofiţerii şi soldaţii duceau într-un chivot o icoană cu chipul înnegrit. Era o icoană luată de la Smolensk, care însoţise de atunci tot timpul oştirea. În urma, în jurul şi înaintea icoanei, din toate părţile mergeau, se înghesuiau, îşi făceau semnul crucii şi băteau mătănii grupuri de militari cu capetele descoperite.

Ajunşi în vârful dealului, se opriră; cei care purtau icoana susţinută pe nişte ştergare se schimbară, dascălii înteţiră iarăşi jarul în cădelniţe şi slujba începu. Razele fierbinţi ale soarelui cădeau vertical; un vântuleţ uşor şi răcoros se zbenguia prin părul capetelor goale şi flutura panglicile ce împodobeau icoana; cântările răsunau slab sub cerul liber. O imensă mulţime de ofiţeri, soldaţi şi miliţionari, toţi descoperiţi, înconjurau icoana. În spatele preoţilor şi al dascălilor, pe un loc lăsat liber de mulţime, se aflau persoanele oficiale. Un general pleşuv cu ordinul Sfântul Gheorghe atârnat pe piept stătea chiar îndărătul preotului şi, fără să-şi facă semnul crucii (era probabil neamţ), aştepta cu răbdare sfârşitul slujbei pe care credea necesar să o asculte, de bună seamă pentru stimularea patriotismului poporului rus. Alt general sta într-o poză

militărească şi îşi mişca mâna în dreptul pieptului, uitându-se împrejurul său. Pierre, care se oprise în mijlocul unei cete de mujici, observă în cercul acestor feţe oficiale şi câţiva cunoscuţi. Dar nu la ei se uita. Îşi îndreptase toată atenţia spre înfăţişarea serioasă a soldaţilor şi a miliţionarilor din grup, care sorbeau toţi din ochi, la fel de nesăţios, icoana. Cum începură dascălii obosiţi (oficiau pentru a douăzecea oară aceeaşi slujbă) să cânte alene şi maşinal: „Mântuieşte din nevoi pre robii tăi, născătoare de Dumnezeu”, iar preotul şi diaconul le ţinură şi ei isonul: „Că toţi, după Dumnezeu, la tine scăpăm, ca la un zid nestricat, şi ocrotitoare”, pe chipurile tuturor se aşternu iarăşi aceeaşi expresie de adâncă înţelegere a însemnătăţii clipei ce se apropia, pe care Pierre o văzuse întipărită pe feţele foarte multora dintre cei întâlniţi de el, în dimineaţa aceea, sub dealul Mojaiskului. Şi tot mai des se plecau capetele şi tot mai tare se auzeau oftaturile şi bătăile cu mâna în piepturile celor ce-şi făceau semnul crucii.

Mulţimea din jurul icoanei se dădu deodată la o parte şi Pierre se văzu înghesuit din toate părţile. Cineva, de bună seamă o persoană foarte importantă, judecând după graba cu care-i făcură loc toţi, venea spre icoană.

Era Kutuzov, care inspecta poziţiile. Întorcându-se la Tatarinovo, se abătu pe la procesiune. Pierre îl recunoscu numaidecât după silueta sa, care se deosebea de a celorlalţi.

Cu un surtuc lung, ce-i îmbrăca trupul mare şi gras, adus de spate, cu capul cărunt descoperit şi cu ochiul lui alb şi scurs, înecat în grăsimea feţei, Kutuzov se apropie de grup cu mersul lui rar şi legănat şi se opri îndărătul preotului. Îşi făcu din obişnuinţă semnul crucii, îşi aplecă, suflând din greu, capul sur şi atinse pământul cu mâna. În spatele lui Kutuzov era Benigsen şi toată suita. Cu toată prezenţa comandantului suprem, care atrăsese atenţia tuturor gradelor superioare, miliţionarii şi soldaţii, fără să-şi îndrepte privirile spre el, se rugară mai departe.

Când se sfârşi molitva, Kutuzov se apropie de icoană, se lăsă greoi în genunchi, bătu o mătanie şi se chinui apoi multă vreme să se ridice, fără rezultat din cauza corpolenţei lui şi a slăbiciunii vârstei. Capul cărunt îi tremura de efort. În sfârşit, se ridică şi, lipindu-şi de icoană buzele ţuguiate, cu o smerenie copilărească şi naivă, se înclină iară şi iarăşi atinse pământul cu mâna. Generalii îi urmară pilda; apoi ofiţerii, iar după ei, împingându-se unul pe altul, suflând din greu şi îmbulzindu-se, cu chipuri emoţionate, soldaţii şi miliţionarii.

XXII.

CLĂTINAT DE ÎMBULZEALA mulţimii care-l prinsese la mijloc, Pierre se uita împrejurul lui.

— Conte, Piotr Kirilâci! Cum de sunteţi aici? Se auzi o voce.

Pierre întoarse capul.

Boris Drubeţkoi, scuturându-şi cu mâna genunchii murdăriţi de ţărână (şi-i murdărise, probabil, îngenunchind şi el în faţa icoanei), se apropie zâmbind de Pierre. Era îmbrăcat elegant, cu o uşoară nuanţă de campanie. Purta o tunică lungă şi cravaşa prinsă de umăr, întocmai cum purta şi Kutuzov.

Kutuzov, între timp, se apropiase de sat şi se aşezase la umbră lângă cea mai apropiată casă, pe o bancă adusă la repezeală de un cazac, şi pe care alt cazac aşternuse grăbit un covoraş. Imensa şi strălucita lui suită făcuse cerc în jurul comandantului suprem.

Icoana se urni mai departe, petrecută de mulţime. Pierre se opri stând de vorbă cu Boris, la vreo treizeci de paşi de Kutuzov.

Îl lămuri că-şi pusese în gând să ia parte la luptă şi să viziteze poziţiile.

— Iată ce să faceţi, spuse Boris. Je vous ferai les honneurs du camp.632 Mai bine decât de oriunde veţi putea vedea de pe locul unde va fi contele Benigsen. Eu sunt, doar, ataşat pe lângă el. Îi voi raporta. Iar dacă vreţi să vizitaţi poziţiile,

n-aveţi decât să poftiţi cu noi! Mergem chiar acum să inspectăm flancul stâng. Pe urmă ne înapoiem, şi vă rog respectuos să primiţi a fi găzduit la noapte de mine; vom face şi o partidă. Mi se pare că pe Dmitri Sergheici îl cunoaşteţi? Uite, chiar aici stă.

Boris arătă a treia casă din Gorki.

— Dar mie mi-ar fi plăcut să văd flancul drept; am auzit că-i foarte puternic, spuse Pierre. Aş fi vrut să trec pe la toate poziţiile, începând de la râul Moscova.

— Bine, puteţi face asta mai târziu; principalul este însă să cunoaşteţi flancul stâng…

— Da, da. Dar unde-i regimentul prinţului Bolkonski? N-ai putea dumneata să-mi arăţi? Întrebă Pierre.

— Regimentul lui Andrei Nikolaevici? Trecem chiar pe lângă el. Vă conduc eu la dânsul.

— Dar ce-i cu flancul stâng? Întrebă Pierre.

— Să vă spun drept, entre nous633, Dumnezeu ştie ce-i cu flancul nostru stâng, zise Boris, coborând confidenţial tonul; contele Benigsen plănuise cu totul altceva. El se gândise să întărească dâmbul de colo, îl vedeţi? Cu totul altfel… dar, şi Boris ridică din umeri, serenissimul n-a vrut, sau poate că l-a influenţat cineva. Vedeţi că… Boris nu apucă să sfârşească, fiindcă în vremea asta se apropie de Pierre, Kaisarov, adjutantul lui Kutuzov. A! Paisi Sergheici, făcu Boris, adresându-i-se lui Kaisarov cu un zâmbet larg. Iată, încerc să-i explic contelui poziţia. E uluitor cât de bine a putut ghici serenissimul planurile francezilor!

— Vorbiţi de flancul stâng? Zise Kaisarov.

— Da, da, exact. Flancul nostru stâng e acum foarte, foarte puternic.

Cu toate că, după venirea lui la comandament, Kutuzov izgonise de la statul-major pe toţi cei de prisos, Boris reuşise să se aranjeze aici după schimbările făcute de serenissim, ca ataşat pe lângă contele Benigsen. Acesta, ca toţi cei pe lângă care avusese Boris vreun post până acum,

îl considera pe tânărul prinţ Drubeţkoi drept un om nepreţuit.

În conducerea armatei erau două partide opuse, bine determinate: partidul lui Kutuzov şi partidul lui Benigsen, şeful de stat-major. Boris făcea parte din partidul al doilea şi, deşi îi arăta lui Kutuzov o stimă slugarnică, nimeni nu era mai meşter decât el să lase să se înţeleagă că bătrânelul nu e bun de nimic şi că toată acţiunea era condusă de Benigsen. Acum sosise clipa hotărâtoare a bătăliei, care trebuia ori să-l nimicească pe Kutuzov şi să-i treacă lui Benigsen puterea, ori, dacă Kutuzov ar fi câştigat chiar bătălia, să dea tuturor de înţeles că, de fapt, toate-s opera lui Benigsen. În orice caz, ziua de mâine trebuia să aducă o mulţime de decorări şi să scoată în frunte oameni noi. Din pricina asta Boris fu nervos şi agitat toată ziua.

După Kaisarov se mai apropiară de Pierre şi alţi cunoscuţi de-ai lui, şi el nu mai prididea să le răspundă la întrebările ce-i puneau despre Moscova şi nu reuşea nici să asculte atâtea noutăţi câte i se povesteau. Pe chipurile tuturora se citea însufleţire şi nelinişte. Lui Pierre i se părea, însă, că pricina tulburării pe care-o exprimau unele dintre aceste figuri sta mai mult în consideraţii referitoare la succesul lor personal, şi nu-i ieşea din minte cealaltă expresie a tulburării, pe care o văzuse pe alte chipuri, şi care era grăitoare nu pentru chestiuni personale, ci obşteşti, chestiuni de viaţă şi de moarte. Kutuzov zări silueta lui Pierre şi grupul ce se formase în jurul său.

— Chemaţi-l la mine, spuse Kutuzov.

Un aghiotant îi comunică dorinţa serenissimului şi Pierre se îndreptă spre bancă. Dar înaintea lui, izbuti să se apropie de Kutuzov un soldat de rând, miliţionar. Era Dolohov.

— Ăsta ce caută aici? Întrebă Pierre.

— Mare pişicher e ăsta! Unde nu-l afli?! Răspunse cineva. E degradat. Acuma umblă morţiş să se reabiliteze. A

înaintat nu ştiu ce proiecte şi într-o noapte s-a strecurat până la avanposturile inamicului… dar e viteaz…

Pierre, scoţându-şi pălăria, se înclină respectuos în faţa lui Kutuzov.

— M-am gândit că dacă raportez luminăţiei-voastre, mă puteţi goni, sau îmi puteţi spune că ştiţi dinainte ceea ce raportez, dar nu face nimic, spunea Dolohov.

— Aşa, aşa.

— Dar dacă am dreptate, atunci aduc un serviciu patriei pentru care sunt gata să mor.

— Aşa… aşa…

— Şi dacă luminăţia-voastră va avea nevoie cumva de un om care nu-şi cruţă pielea, o rog să binevoiască a-şi aminti de mine… Poate că-i voi fi de folos!

— Aşa… aşa… repetă Kutuzov, uitându-se la Pierre zâmbitor cu ochiul cel sănătos, care se îngustase.

În timpul acesta, Boris, cu abilitatea lui de curtean, se strecură lângă Pierre în preajma comandantului suprem şi, cu aerul cel mai firesc, cu glas domol, ca şi cum ar fi continuat convorbirea începută, îi spuse lui Pierre:

— Miliţionarii şi-au pus cămăşi albe, curate, ca să se pregătească de moarte. Ce eroism, conte!

Boris îi spusese aceste cuvinte lui Pierre fără îndoială ca să fie auzite de serenissim. Ştia că ele aveau să atragă atenţia lui Kutuzov şi într-adevăr serenissimul se întoarse spre dânsul:

— Ce tot spui tu acolo despre miliţionari?

— Spun, serenissime, că şi-au pus cămăşi albe ca să se pregătească pentru mâine de moarte.

— A! Admirabil, fără de seamăn popor, zise Kutuzov, închizând ochii şi dând din cap. Fără de seamăn popor! Repetă el oftând. Ai chef să miroşi puţin praful de puşcă? I se adresă el lui Pierre. Da, e un miros plăcut. Am cinstea să fiu un admirator al soţiei dumitale. E sănătoasă? Cantonamentul meu îţi stă la dispoziţie.

Şi, aşa cum li se întâmplă adesea bătrânilor, Kutuzov începu să privească în gol, ca şi când ar fi uitat ce avea de spus sau de făcut.

Dar, amintindu-şi, se vede, ce căuta să-şi amintească, el îl chemă la sine pe Andrei Sergheici Kaisarov, fratele aghiotantului său.

— Cum sună, cum sună versurile acelea, versurile acelea ale lui Marin, cum sună, hai? Cum? Acelea pe care le-a scris despre Gherakov: „Vei fi profesor la colegiu…” Spune-mi-le, spune-le, îl îndemnă Kutuzov, pregătindu-se vădit să râdă puţin.

Kaisarov declamă versurile… Kutuzov, surâzător, dădea din cap în tactul ritmului.

Când Pierre se depărtă de Kutuzov, Dolohov, apropiindu-se de el, îl apucă de mână.

— Sunt foarte fericit că vă întâlnesc aici, conte, îi spuse tare, deosebit de hotărât şi solemn, fără să-l stânjenească prezenţa celorlalţi. În ajunul zilei în care numai Dumnezeu ştie cui dintre noi îi e sortit să mai rămână în viaţă, sunt fericit de prilejul ce mi se oferă să vă spun că regret neînţelegerile care au avut loc între noi şi că aş dori să n-aveţi nici un resentiment împotriva mea. Vă rog să mă iertaţi.

Pierre se uita zâmbind la Dolohov şi nu ştia ce să-i răspundă. Dolohov, cu lacrimi în ochi, îl îmbrăţişă şi îl sărută.

Boris îi şopti ceva generalului său şi contele Benigsen, îndreptându-se spre Pierre, îi propuse să meargă cu el de-a lungul liniilor…

— Va fi interesant pentru dumneavoastră, spuse el.

— Desigur, foarte interesant, răspunse Pierre.

Peste o jumătate de ceas, Kutuzov plecă la Tatarinovo, iar Benigsen cu suita sa, din care făcea parte şi Pierre, porni călare să inspecteze liniile.

XXIII.

DE LA GORKI, BENIGSEN O porni la vale pe drumul mare, spre podul pe care ofiţerul de pe movilă i-l indicase lui Pierre ca fiind centrul poziţiei şi unde, pe mal, erau culcate la pământ brazde de iarbă de curând cosită, mirosind a fân proaspăt. Trecură podul şi intrară în satul Borodino, de unde cotiră la stânga şi, după ce trecură pe lângă o mare mulţime de trupe şi de tunuri, ajunseră lângă un dâmb înalt, în care miliţionarii săpau şanţuri. Era o redută care n-avea încă nume, dar care s-a numit mai târziu reduta lui Raevski, sau reduta bateriei de pe dâmb.

Pierre nu prea dădu atenţie redutei. El nu ştia că locul acesta îi va rămâne în amintire mai mult decât oricare altul de pe câmpia de la Borodino. Pe urmă trecură o râpă spre Semionovskoe şi văzură cum soldaţii cărau ultimele grinzi ale caselor şi hambarelor. De aici, la vale şi apoi la deal, merseră mai departe printr-un lan de secară, doborâtă la pământ ca bătută de grindină, pe drumul de-abia croit de artilerie, peste câmp, spre fleşe, poziţiile înaintate, ale căror tranşee erau şi ele tot neterminate încă.

Benigsen se opri la fleşe şi începu să se uite spre reduta de la Şevardino (care în ajun mai era încă a noastră), unde se zăreau câţiva călăreţi. Ofiţerii spuneau că erau acolo Napoleon sau Murat. Şi toţi urmăreau cu încordare grupul de călăreţi. Pierre se uită şi el într-acolo, căutând să-l ghicească pe Napoleon între siluetele ce abia se zăreau. În cele din urmă, călăreţii se lăsară sub poalele dâmbului şi nu se mai văzură.

Benigsen se întoarse către un general care se apropiase de el şi începu să-i explice rând pe rând toate poziţiile trupelor noastre. Pierre asculta spusele lui Benigsen, concentrându-şi toată puterea de înţelegere ca să priceapă caracterul bătăliei ce se pregătea, dar simţea cu părere de rău că toată capacitatea lui de înţelegere îl părăsise de astă dată. Nu înţelegea nimic. Benigsen sfârşi de vorbit şi, văzând atenţia cu care Pierre îl asculta, spuse deodată, adresându-i-se:

— Pentru dumneavoastră, cred, lucrurile acestea nu-s interesante?

— Ah, dimpotrivă, foarte interesante, răspunse Pierre nu prea sincer.

De la fleşe o luară spre stânga pe un drum care şerpuia printr-o pădure deasă de mesteceni scunzi. Din mijlocul desişului pădurii le sări în cale un iepure cafeniu, cu picioarele albe, care, speriat de tropotul unui atât de mare număr de cai, se zăpăci atât de tare, încât o rupse la fugă prin mijlocul drumului, înaintea lor, şi o bucată de vreme fugi stârnind atenţia şi râsul tuturor; numai după ce strigară câţiva după el, iepurele se repezi într-o parte şi dispăru în desiş. Străbătând vreo două verste prin pădure, ieşiră la un luminiş, unde se afla corpul de trupe al lui Tucikov, care avea misiunea să susţină flancul stâng.

Aici, la extremitatea flancului stâng, Benigsen vorbi iarăşi mult şi aprins şi dădu, cum i se păru lui Pierre, o dispoziţie importantă din punct de vedere militar. În faţa poziţiilor trupelor lui Tucikov se afla o înălţime, înălţimea aceea nu era ocupată de trupe. Benigsen critică zgomotos greşeala aceasta, spunând că era o nebunie să laşi neocupată o înălţime care domina împrejurimile şi să postezi trupele la poalele ei. Câţiva dintre generali exprimară aceeaşi părere. Unul, mai ales, afirmă cu violenţă cazonă că trupele erau expuse aici la măcel. Benigsen ordonă pe răspunderea sa ca trupele să ocupe înălţimea.

Dispoziţiunea aceasta dată la flancul stâng îl făcu pe Pierre să se îndoiască şi mai mult de capacitatea sa de a pricepe problemele militare. Ascultând ce spusese Benigsen şi generalii, care criticaseră poziţia trupelor noastre postate la poalele dealului, era cu totul de părerea lor; dar tocmai din cauza aceasta nu pricepea: cum de putuse cel care postase trupele acolo, la poalele dealului, să facă o greşeală atât de evidentă şi de grosolană.

Pierre nu ştia că trupele fuseseră puse aici într-un loc ascuns, nu pentru apărarea poziţiei, cum credea Benigsen,

ci ca o cursă, adică pentru a-l lovi prin surprindere pe inamic când ar fi înaintat. Benigsen n-a ştiut de lucrul acesta şi a împins trupele înainte, din anumite considerente personale, fără să raporteze nimic comandantului suprem.

XXIV.

ÎN AMURGUL ACESTA SENIN al zilei de 25 august, prinţul Andrei şedea întins, sprijinindu-şi capul pe mână, într-o şură dărăpănată din satul Kneazkovo, la marginea poziţiei regimentului său. Se uita printr-o spărtură a peretelui ruinat la mestecenii bătrâni de peste treizeci de ani, înşiraţi de-a lungul unui gard, cu crengile de jos retezate, la câmpul cu purcoaiele de ovăz împrăştiate şi la tufişul din care se înălţau fumurile vetrelor de la bucătăriile soldaţilor.

Oricât de searbădă, de nefolositoare şi de apăsătoare i se părea acum prinţului Andrei viaţa, se simţea la fel de tulburat şi cuprins de enervare ca şi cu şapte ani în urmă, în ajunul bătăliei de la Austerlitz.

Ordinele primite cu privire la bătălia de a doua zi le transmisese. Altceva de făcut nu mai avea. Dar gânduri foarte simple şi clare, şi tocmai de aceea îngrozitoare, nu-i dădeau pace. Ştia că bătălia de a doua zi trebuia să fie cea mai cumplită din câte-i fusese dat să cunoască şi, pentru prima oară în viaţă, posibilitatea morţii sale îi apăru aproape sigură, viu, simplu şi groaznic, fără nici o legătură cu existenţa pământească şi fără reprezentarea efectului pe care moartea lui l-ar avea asupra altora, ci în legătură doar cu el însuşi, cu sufletul lui. Şi de la înălţimea acestei reprezentări, tot ceea ce-l chinuise şi îl preocupase până atunci se lumină dintr-o dată de o lumină albă şi rece, fără umbre, fără perspectivă, fără contururi distincte. Întreaga lui viaţă i se păru un panopticum luminat de o lumină artificială, prin sticla căruia privise mult timp. Acum vedea dintr-o dată, fără nici o sticlă, la lumina vie a zilei, aceste tablouri prost pictate. „Da, da, iată-le, astea-s imaginile mincinoase care mi-au dat emoţii, m-au încântat şi m-au

chinuit odinioară, îşi spuse el, alegându-şi în închipuire tablourile principale din acest panopticum al vieţii sale şi privindu-le acum la lumina – rece şi albă ca a zilei – a gândului limpede al morţii. Iată-le, aceste chipuri grosolan zugrăvite care mi s-au părut atât de frumoase şi de pline de taină. Gloria, binele obştesc, dragostea pentru o femeie, însăşi patria, cât de măreţe mi s-au părut aceste tablouri şi ce pline de sens adânc! Şi, când colo, toate sunt atât de simple, de şterse şi de grosolane în lumina rece şi albă a acestei dimineţi care, o simt, se înalţă pentru mine.” Trei mari dureri din viaţa lui îi reţineau cu deosebire atenţia: iubirea lui pentru femeie, moartea tatălui său şi invazia francezilor care cotropiseră jumătate din Rusia. „Iubirea! Fetişcana aceea, care mi s-a părut înzestrată din belşug cu puteri tainice. Cât am iubit-o! Ce poetice vise de dragoste şi de fericire alături de dânsa îmi făceam! O, ce copil am fost! Spuse el tare, cu mânie. Credeam într-o iubire ideală, care trebuia să-mi păstreze credinţa ei un an de zile, cât am lipsit! Ca amărâta turturea din fabulă, trebuia să se topească de dorul meu. Şi de fapt, totul e cu mult mai simplu… E îngrozitor de simplu, dezgustător!

Tata, tot aşa, a tot clădit la Lâsâe Gorî şi a crezut că-şi are acolo locul lui, pământul lui, atmosfera lui, mujicii lui; dar a venit Napoleon şi, fără să ştie măcar că există, l-a azvârlit ca pe un ciot din cale-i; Lâsâe Gorî i-a fost dărâmat şi, împreună cu el, viaţa lui întreagă. Şi prinţesa Maria spune că asta e o încercare trimisă de Sus. Pentru ce însă această încercare, când el nu mai este şi nici nu va mai fi? Niciodată, în veci, nu va mai fi! El nu mai este! Atunci, pentru cine această încercare? Patria, pieirea Moscovei! Şi eu, mâine voi fi ucis, şi poate nici măcar de un francez, ci chiar de unul dintr-ai noştri, aşa cum şi-a descărcat ieri un soldat arma chiar lângă urechea mea, şi vor veni francezii, mă vor lua de cap şi de picioare şi mă vor azvârli într-o groapă, ca să nu putrezesc sub nasul lor, şi se vor statornici

noi condiţiuni de viaţă, cu care alţii se vor obişnui şi eu nu voi şti de ele şi nici urmă de mine nu va mai fi.”

Se uită la şirul de mesteceni cu frunzişul lor verde-gălbui neclintit şi cu scoarţa lor albă, ce strălucea în soare. „Să mor, să mă omoare mâine, să nu mai exist… să existe toate astea, iar eu să nu mai fiu.” Şi îşi închipui aievea toată viaţa aceasta fără de el. Şi mestecenii, cu lumina şi umbra lor, şi norii creţi, şi fumul acesta de la bivuacuri, totul în jur se transfigura pentru el, devenind ceva înspăimântător şi ameninţător. Îi trecu un fior rece prin şira spinării. Ridicându-se repede, ieşi din şură şi începu să umble încoace şi încolo.

De după şură se auziră voci.

— Cine-i acolo? Strigă prinţul Andrei.

Timohin, căpitanul cel cu nas roşu, fostul comandant de companie al lui Dolohov şi acum, din lipsă de ofiţeri, comandant de batalion, intră sfios în şură, urmat de adjutantul şi de casierul regimentului.

Prinţul Andrei sări în picioare şi, după ce ascultă ceea ce aveau de raportat ofiţerii, le mai dădu câteva ordine şi se pregătea tocmai să-i concedieze, când din dosul şurii se auzi o voce cunoscută, şoptind ceva parcă.

— Que diable634 spuse vocea, căci omul se împiedicase pesemne.

Privind afară, prinţul Andrei îl văzu pe Pierre, care venea la el şi care se împiedicase de o prăjină azvârlită pe jos şi era cât pe ce să cadă. În general, prinţului Andrei nu-i făcea plăcere să întâlnească oameni din lumea sa şi mai ales pe Pierre, care-i amintea clipele grele trăite în timpul ultimei sale treceri prin Moscova.

— Ia uite! Zise el. Cu ce ocazie? Nu mă aşteptam să te văd.

În timp ce vorbea aşa, în ochii şi pe chipul lui se citea mai mult decât răceală, un fel de vrăjmăşie, pe care Pierre o simţi numaidecât. Venise aici cu sufletul cuprins de cea mai mare însufleţire, dar, văzând expresia de pe chipul prinţului Andrei, se simţi ruşinat şi stânjenit.

— Am venit… şi eu aşa… ştii… am venit… mă interesează, spuse Pierre, repetând, pentru a nu ştiu câta oară în ziua aceea acest lipsit de orice sens „mă interesează”. Am vrut să văd şi eu bătălia.

— Da, da, dar cum rămâne cu spusele fraţilor masoni despre război? Cum poate fi evitat? Zise în bătaie de joc prinţul Andrei. Ei, ce mai e pe la Moscova? Ce-i cu ai mei? Au sosit, în sfârşit, la Moscova? Întrebă el, de data asta cu seriozitate.

— Au sosit. Mi-a spus Julie Drubeţkaia. Am fost pe la ei, dar nu i-am găsit. Au plecat la moşia de lângă Moscova.

XXV.

OFIŢERII DĂDURĂ SĂ SE RETRAGĂ, dar prinţul Andrei, ca şi cum n-ar fi dorit să rămână între patru ochi cu prietenul său, le propuse să rămână să bea ceai. Se aduseră nişte bănci şi se servi ceaiul. Ofiţerii se uitau, nu fără oarecare uimire, la trupul gras şi monumental al lui Pierre şi-i ascultau istorisirile despre Moscova şi despre poziţiile trupelor noastre, pe care reuşise să le vadă. Prinţul Andrei tăcea şi chipul său avea o expresie atât de puţin amabilă, încât Pierre se întreţinea mai mult cu blândul Timohin, comandantul de batalion, decât cu Bolkonski.

— Aşadar, tu ai înţeles întreg dispozitivul? Îl întrerupse prinţul Andrei.

— Da, adică oarecum, zise Pierre. În situaţia mea de civil, nu pot spune că l-am înţeles pe deplin, dar oricum, am înţeles dispoziţia generală.

— Eh bien, vous etes plus avancé que qui que ce soit635, spuse prinţul Andrei.

— A! Făcu nedumerit Pierre, uitându-se prin ochelari la prinţul Andrei. Ei, ce spui de numirea lui Kutuzov? Zise el.

— Ştiu doar atât că am fost foarte bucuros de această numire, zise prinţul Andrei.

— Bine, dar spune-mi, ce părere ai despre Barclay de Tolly? La Moscova se vorbea Dumnezeu ştie în ce termeni despre el. Dumneata ce crezi?

— Întreabă-i pe dumnealor, spuse prinţul Andrei, arătând spre ofiţeri.

Pierre se uită la Timohin cu zâmbetul condescendent şi întrebător, cu care se uitau toţi la Timohin, fără voia lor, când vorbeau cu dânsul.

— Am văzut iar lumina, înălţimea-ta, de când a venit în fruntea noastră serenissimul, spuse Timohin sfios şi întorcând mereu capul spre comandantul său de regiment.

— Cum aşa? Întrebă Pierre.

— Iată, bunăoară, de n-ar fi să vorbesc decât în privinţa lemnelor şi furajelor. Noi ne retragem tocmai de la Swiencjany şi n-avem voie, orice-o fi, să ne atingem nici de o aşchie, ori să luăm, acolo, o mână de fân. Bine, dar noi ne retragem şi, prin urmare, pune el mâna pe ele, nu-i aşa, luminăţie? Se adresă el prinţului său. Dar n-ai voie nici să te atingi. În regimentul nostru avem doi ofiţeri daţi în judecată pentru treburi de astea. Dar cum a venit serenissimul, în privinţa asta e simplu. Am văzut lumina…

— Dar de ce celălalt vă oprea?

Timohin se uită ruşinat împrejur, neştiind cum şi ce trebuia să răspundă la asemenea întrebare. Pierre îi adresă şi prinţului aceeaşi întrebare:

— Păi, ca să nu devastăm ţinuturile pe care le lăsăm în mâinile inamicului, spuse cu răutate, în bătaie de joc, prinţul Andrei. E foarte clar: nu-i permis să jefuieşti ţara ta şi nici să-ţi înveţi soldaţii cu jaful. Şi la Smolensk, tot aşa de bine a judecat că francezii ne pot învălui şi că au forţe mai mari. Dar el n-a fost în stare să priceapă, izbucni deodată prinţul Andrei, cu glas ascuţit, el n-a putut pricepe că noi ne-am bătut acolo întâia oară pentru pământul rusesc, că trupele au avut un moral cum niciodată n-am mai văzut la ele, că i-am respins două zile la rând pe francezi şi că acest succes ne-a înzecit forţele. El a dat ordin de retragere şi toate sforţările şi pierderile noastre au rămas fără folos. Nu s-a gândit la trădare; şi-a dat silinţa să iasă cât mai bine totul; pe toate le-a chibzuit, dar tocmai de aceea nu-i el

omul potrivit. Nu-i omul potrivit acum, tocmai din pricină că prea le judecă pe toate temeinic şi minuţios, cum se întâmplă cu orice neamţ. Cum să-ţi spun eu ţie… Să presupunem, de pildă, că tatăl tău are un lacheu neamţ, foarte bun lacheu, care satisface toate cerinţele tatălui tău mai bine decât tine. Şi-l laşi să servească. Dar când tatăl ţi se îmbolnăveşte de moarte, alungi lacheul şi începi să-l îngrijeşti tu, cu mâinile tale nedeprinse cu munca, stângace; şi-i vei alina durerea mai bine decât un om dibaci, dar străin. Aşa şi cu Barclay. Cât timp Rusia a fost sănătoasă, o putea sluji un străin şi el a fost un foarte bun ministru; dar de îndată ce Rusia a fost primejduită, era nevoie de un fiu al ei, un om din ţara asta. Iar voi, acolo, la club, aţi născocit că Barclay e un trădător! Cu clevetiri de astea s-a izbutit doar ca mai târziu, când se va adeveri că bârfirea a fost mincinoasă, să se facă din el, pe loc, dintr-un trădător, un erou sau un geniu, ceea ce ar fi şi mai nedrept. E un neamţ cinstit şi, foarte corect.

— Dar se recunoaşte totuşi că-i un comandant iscusit, zise Pierre.

— Eu nu înţeleg ce însemnează un comandant iscusit, spuse ironic prinţul Andrei.

— Comandant iscusit, răspunse Pierre, e acela care a prevăzut toate eventualităţile… care adică ghiceşte toate gândurile adversarului.

— Dar asta nu-i cu putinţă, spuse prinţul Andrei, ca şi când ar fi rostit un adevăr demult dovedit.

Pierre se uită mirat la el.

— Totuşi, zise el, se spune că războiul e ca un joc de şah.

— Da, confirmă prinţul Andrei, cu deosebirea minimă că la şah te poţi gândi la fiecare mişcare cât pofteşti, că acolo eşti în afară de legile timpului şi pe deasupra cu deosebirea că la şah calul bate întotdeauna pionul şi că doi pioni sunt întotdeauna mai tari decât unul singur, pe când la război, un batalion e uneori mai puternic decât o divizie, iar alteori mai slab decât o companie. Valoarea comparativă şi relativă

a trupelor nimeni n-o poate cunoaşte. Crede-mă, zise el, dacă soarta luptelor ar atârna de ordinele statelor-majore, aş fi acum acolo, la ştab, şi aş da ordine, pe când aşa, am cinstea să slujesc aici, în regiment, cu domnii aceştia, şi socotesc că soarta bătăliei de mâine atârnă de fapt de noi şi nu de ei… Izbânda n-a depins niciodată şi nu va depinde niciodată nici de poziţii, nici de armament, nici chiar de efectiv; de poziţii depinde mai puţin ca de orice…

— Dar de ce depinde atunci?

— De sentimentul care este în mine, în el, şi arătă spre Timohin, în fiecare soldat.

Prinţul Andrei îi aruncă o privire lui Timohin, care se uita nedumerit şi speriat la comandantul lui. În contrast cu muţenia şi rezerva lui de până atunci, prinţul Andrei părea acum foarte agitat. Era vădit că nu se mai putea opri să-şi exprime gândurile care-l năpădiseră deodată.

— Bătălia o câştigă cel care e hotărât s-o câştige cu tot dinadinsul. De ce-am pierdut noi bătălia de la Austerlitz? Pierderile noastre erau aproape egale cu ale francezilor, dar noi ne-am spus prea devreme că am pierdut-o, şi am pierdut-o de-a binelea. Şi lucrul acesta l-am spus pentru că acolo noi n-aveam de ce să ne batem, doream toţi să plecăm cât mai curând de pe câmpul de luptă. „Dacă am pierdut, hai să fugim!” şi am şi fugit. Dacă n-am fi spus lucrul acesta până spre seară, Dumnezeu ştie ce s-ar fi întâmplat! Mâine, însă, nu ne vom mai spune aşa! Tu zici: poziţia noastră, flancul nostru stâng e cam slab, cel drept e prea întins, continuă el, toate astea-s fleacuri, n-au nici o valoare! Şi ce ne aşteaptă mâine? O sută de milioane de eventualităţi, dintre cele mai diferite, care se vor rezolva într-o clipită prin faptul că, ori duşmanii, ori ai noştri vor fugi, şi că va fi ucis cutare sau cutărică. Iar tot ce facem noi acum nu-i decât pierdere de vreme. Adevărul este că domnii aceia, cu care ai vizitat poziţiile, nu numai că nu ajută mersului general al lucrurilor, dar chiar îl stânjenesc. Ei nu sunt preocupaţi decât de măruntele lor interese.

— În asemenea momente? Spuse cu reproş Pierre.

— Da, tocmai în asemenea momente, repetă prinţul Andrei, fiindcă pentru ei acesta-i momentul potrivit ca să dea peste cap un rival şi să primească o cruciuliţă sau o panglică în plus. După mine, iată ce va fi mâine: o sută de mii de ruşi şi o sută de mii de francezi se încaieră şi fapt e că acela care se va bate mai cu furie şi care se va cruţa cel mai puţin acela va învinge. Şi dacă vrei, îţi pot spune că, orice-ar fi pe acolo, pe la ştab, şi oricât ar încurca cei de sus treburile, noi mâine tot câştigăm bătălia! Orice s-ar întâmpla, mâine câştigăm bătălia!

— Aşa-i, luminăţie, ăsta-i curatul adevăr, interveni Timohin. Nu ne vom cruţa! În batalionul meu, credeţi-mă, soldaţii n-au vrut nici să audă de votcă: nu-i zi de băut, zic ei.

Toţi tăcură.

Ofiţerii se ridicară. Prinţul Andrei ieşi odată cu ei şi dădu adjutantului ultimele ordine. După ce plecară ofiţerii, Pierre se apropie de prinţul Andrei, dar nici n-apucă să-i spună ceva, că pe şosea, nu departe de şură, se auzi tropot de copite; erau trei cai, şi prinţul Andrei recunoscu în călăreţi pe Wolzogen şi pe Klausewitz, însoţiţi de un cazac. Trecură chiar pe lângă şură, continuând să vorbească între ei, aşa că Pierre şi Andrei auziră fără să vrea următoarele fraze:

— Der Krieg muss im Raum verlegt werden. Der Ansicht kann ich nicht genug Preis geben636, spunea unul.

— O, ja, rosti cealaltă voce, der Zweck ist nur den Feind zu schwächen, so kann man gewiss nicht den Verlust der Privat Personen în Achtung nehmen.637

— O, ja, întări prima voce.

— Da, im Raum verlegen638, repetă prinţul Andrei, pufnind mânios, după ce trecură călăreţii. Im Raum639 mi-au rămas tata, fiul şi sora la Lâsâe Gorî. Lui de asta nu-i pasă. Iată ce-ţi spuneam eu. Nemţii aceştia, mâine, nu vor câştiga bătălia, ci se vor strădui din toate puterile să facă prostii cât mai multe pentru că în capetele lor nemţeşti n-au

nimic altceva decât raţionamente, care nu preţuiesc nici cât o ceapă degerată, şi în inimă n-au tocmai acel lucru, singurul de care va fi nevoie mâine, adică ceea ce are Timohin. Au lăsat în mâinile lui toată Europa şi acum au venit să ne dea nouă lecţii; halal profesori! Izbucni el iar, aproape răcnind.

— Aşadar, dumneata crezi că bătălia de mâine va fi câştigată? Întrebă Pierre.

— Da, da, răspunse cu gândul aiurea prinţul Andrei. Singurul lucru pe care l-aş face dacă aş avea puterea, începu el iar, ar fi că n-aş mai lua prizonieri. Ce înseamnă prizonieri? Ăsta-i cavalerism. Francezii mi-au devastat casa şi se duc acum să devasteze Moscova, m-au insultat şi mă insultă în fiecare clipă. Sunt vrăjmaşii mei; sunt toţi nişte criminali, aşa-i văd eu. Şi tot aşa gândeşte şi Timohin, şi cu el întreaga armată. Trebuiesc executaţi. Dacă-mi sunt duşmani, nu-mi mai pot fi prieteni, oricare ar fi discuţiile purtate atunci la Tilsit.

— Da, da, rosti Pierre, uitându-se cu ochi strălucitori la prinţul Andrei, sunt cu totul, absolut cu totul de acord cu dumneata!

Întrebarea care-l chinuise toată ziua pe Pierre, încă de pe dealul Mojaiskului, i se păru acum cât se poate de limpede şi pe deplin rezolvată. Pierre înţelese acum rostul şi însemnătatea războiului acestuia şi a bătăliei ce urma să se dea. Tot ce văzuse în ziua aceea, toate chipurile cu expresii serioase, semnificative, pe care le observase în treacăt, îi apăreau acum într-o lumină nouă. El înţelese acea căldură latentă (latente), cum se spune în fizică, a patriotismului, aflată în inimile tuturor celor pe care-i văzuse şi care-i explica acum pentru ce aceşti oameni se pregăteau, atât de liniştit şi parcă uşuratic, de moarte.

— Să nu se ia prizonieri, continuă prinţul Andrei. Acest lucru ar fi de ajuns să schimbe singur întreg războiul şi l-ar face mai puţin crud. Pe când aşa, noi ne-am jucat de-a războiul şi facem paradă de mărinimie, iată partea proastă.

Mărinimia şi sensibilitatea aceasta se aseamănă cu mărinimia şi sensibilitatea unei cucoane, căreia i se face rău când vede că se taie un viţel; e atât de bună la inimă, încât nu poate vedea sânge, dar aceasta n-o împiedică să mănânce cu poftă viţelul gătit cu sos. Ni se tot vorbeşte despre codul războiului, despre cavalerism, despre imunitatea parlamentarilor, despre cruţarea celor loviţi de nenorocire, şi aşa mai departe. Toate acestea sunt fleacuri. Am văzut eu, în 1805, cavalerismul şi imunitatea parlamentarilor; ne-au înşelat ei pe noi, i-am înşelat şi noi pe ei. Pradă vetrele în ţară străină, pun în circulaţie bancnote false, dar ceea ce este mai grav decât toate e că ni se omoară copiii şi părinţii, şi ni se vorbeşte de codul războiului şi de mărinimie faţă de duşman. Să nu se mai facă nici un prizonier, ci fiecare să ucidă şi să ştie că se duce la moarte! Cine a ajuns ca mine, la această concluzie, datorită aceloraşi suferinţe…

Prinţul Andrei, care-şi spusese că i-ar fi absolut indiferent dacă francezii ar lua şi Moscova aşa cum luaseră Smolenskul, îşi curmă vorba, simţind pe neaşteptate un nod în gât. Se plimbă de câteva ori încoace şi încolo prin şură, tăcut, dar când îşi reluă firul vorbei, ochii îi străluceau ca de friguri, iar buzele îi tremurau.

— Dacă nu s-ar face paradă de mărinimie în război, nu ne-am mai bate decât atunci când am avea pentru ce să ne ducem la moarte sigură, ca acum. Atunci nu s-ar mai face război numai pentru că Pavel Ivanâci l-a jignit pe Mihail Ivanâci. Iar dacă e război, ca acum, apoi război să fie! Şi, în cazul acesta, şi îndârjirea trupelor ar fi cu totul alta decât acum. Atunci toţi nemţii ăştia din Westfalia şi din Hessa, pe care-i mână Napoleon, n-ar veni după el în Rusia, iar noi nu ne-am mai duce să ne batem prin Austria şi prin Prusia, fără să ştim nici noi pentru ce. Războiul nu-i o amabilitate; e cel mai hidos lucru pe lume şi trebuie să pricepem odată asta şi să nu ne mai jucăm de-a războiul. Această groaznică necesitate trebuie acceptată cu gravitate şi seriozitate. Aici

e totul: trebuie să lăsăm minciuna la o parte şi, dacă-i război, război să fie şi nu jucărie. Dar aşa, războiul e cea mai plăcută distracţie a leneşilor şi a uşuraticilor… Casta militară e cea mai stimată dintre toate. Dar ce este războiul, de ce anume ai nevoie ca să reuşeşti în el şi care-s moravurile castei militare? Scopul războiului este omorul. Armele lui; spionajul, trădarea şi încurajarea ei, ruinarea cetăţenilor prădaţi şi jefuiţi pentru îndestularea armatei; minciuna şi înşelăciunea – aşa-numitele stratageme militare. Moravurile castei militare sunt: suprimarea libertăţii – poreclită disciplină – trândăvia, ignoranţa, cruzimea, desfrâul, beţia. Şi, cu toate acestea, e casta cea mai sus-pusă, respectată de toţi. Toţi împăraţii, afară de al chinezilor, poartă surtuc milităresc şi dau celui care a ucis mai mulţi oameni cea mai mare răsplată… Se întâlnesc, aşa cum se va întâmpla mâine, ca să se omoare unul pe altul; vor omorî şi vor schilodi zeci de mii de oameni şi apoi vor oficia slujbe de mulţumire pentru că au omorât o mulţime de oameni, al căror număr îl mai şi umflă. Ei trâmbiţează victoria, presupunând că cu cât sunt mai mulţi oameni ucişi, cu atât mai mare le este meritul. Cum i-o fi ascultând şi cum s-o fi uitând la ei Dumnezeu, de acolo! Strigă prinţul Andrei cu un glas subţiat şi ascuţit. Ah, dragul meu, în ultimul timp viaţa a devenit o povară pentru mine. Văd că am început să înţeleg prea multe. Nu se cade, nu-i e dat omului să guste din pomul cunoştinţei binelui şi răului… Ei, dar nu mai e mult! Adăugă el. Văd că adormi de-a-n picioarele, e timpul să mă culc şi eu. Pleacă la Gorki, spuse deodată prinţul Andrei.

— O, nu! Răspunse Pierre, uitându-se cu ochi speriaţi şi compătimitori la prinţul Andrei.

— Pleacă, pleacă: înainte de luptă trebuie să tragi un somn, repetă prinţul Andrei. Se repezi la Pierre, îl îmbrăţişă şi îl sărută. Pleacă! Strigă el, însoţindu-l spre uşă. Du-te! Ne-om mai vedea ori nu, cine ştie… Şi, întorcându-se brusc, intră în şură.

Se întunecase de-a binelea, şi Pierre nu putu să observe expresia de pe chipul prinţului Andrei: mărturisea ea oare mânie sau duioşie?

Pierre stătu aşa tăcut, câtva timp, gândindu-se dacă trebuia să se întoarcă după dânsul, sau să plece la culcare. „Nu, n-are nevoie de mine! Hotărî el. Şi ştiu doar că asta-i ultima dată când ne vedem.” Oftă adânc şi porni înapoi spre Gorki.

Prinţul Andrei, după ce se întoarse în şură, se întinse pe covorul aşternut pe jos, dar nu putu adormi.

Închise ochii. Una după alta, amintirile se înşirau. La una dintre ele se opri îndelung cu multă plăcere. Îşi reaminti viu o seară petrecută la Petersburg. Nataşa, plină de însufleţire, înfrigurată, îi povestea cum, vara trecută, ducându-se după hribi, se rătăcise într-un codru des. Îi descria fără prea multă legătură, de-a valma, şi desişul pădurii, şi sentimentele ei, şi convorbirea cu prisăcarul pe care-l întâlnise, şi la fiecare frază îşi întrerupea povestirea, spunând: „Nu, nu pot, nu povestesc aşa cum a fost, nu, dumneata nu poţi înţelege”, fără să ţină seama că el o liniştea, spunându-i că înţelege, şi într-adevăr înţelegea tot ce voia ea să spună. Pe Nataşa o nemulţumeau cuvintele ei; simţea că nu i-a reuşit să exprime simţământul de teamă şi de poezie pe care-l încercase în ziua aceea şi pe care ar fi vrut să-l redea incandescent. „Era atât de minunat bătrânul, şi atât de întuneric în pădure… şi atât de blânde îi erau… nu, nu-s în stare să-ţi descriu”, spunea ea, înroşindu-se tulburată. Prinţul Andrei zâmbi şi acum, cu acelaşi zâmbet cu care-i zâmbise atunci, privind-o în ochi. „Eu o înţelegeam, îşi zise el. Nu numai că o înţelegeam, dar ceea ce iubeam la ea era tocmai această forţă sufletească, această sinceritate a ei, sufletul, pe care trupul parcă-l încătuşa… Tocmai sufletul acesta al ei l-am iubit eu în fata asta… l-am iubit atâta şi-am fost atât de fericit… Şi deodată, îşi aminti de sfârşitul acestei iubiri. Lui nu-i trebuia nimic din toate acestea. El n-a înţeles şi n-a văzut nimic din toate

acestea. A văzut în ea doar o fetiţă drăgălaşă şi mai ales fragedă cu care n-a crezut de cuviinţă să-şi lege soarta. Iar eu? Şi el tot mai trăieşte, de atunci, vesel şi fericit.”

Ca ars, prinţul Andrei sări în sus şi prinse a se plimba iarăşi prin faţa şurii.

XXVI.

ÎN ZIUA DE 25 AUGUST, în ajunul bătăliei de la Borodino, prefectul palatului împăratului francezilor, monsieur de Beausset şi colonelul Fabvier sosiră, cel dintâi de la Paris, celălalt de la Madrid, la Valuevo, unde era cartierul general al lui Napoleon.

După ce-şi îmbrăcă uniforma de curtean, monsieur de Beausset porunci să fie dusă, înaintea lui, în cortul împăratului, lada pe care el i-o adusese, şi intră în prima încăpere a cortului lui Napoleon, unde începu să desfacă lada, stând de vorbă cu adjutanţii care făcuseră cerc în jurul lui.

Fabvier nu intrase în cort; rămăsese la intrare, de vorbă cu câţiva generali pe care îi cunoştea.

Împăratul Napoleon nu ieşise încă din dormitor, unde îşi termina toaleta. Un valet îl freca pe trup cu peria şi el, sforăind şi gâfâind, îşi întorcea spre dânsul când spinarea cărnoasă, când pieptul lui păros şi gras. Un alt valet, ţinând în mână o sticlă, stropea din ea cu apă de colonie trupul bine îngrijit al împăratului, cu o expresie care parcă spunea că el singur ştie cât şi unde anume trebuia să stropească cu apă de colonie. Părul scurt al împăratului era ud şi atârna încâlcit pe frunte. Faţa însă, deşi galbenă şi puhavă, exprima mulţumire trupească: Allez ferme, allez toujours… 640 spunea el, gâfâind şi îndesându-se în peria valetului care-l fricţiona. Aghiotantul, care intrase în dormitor ca să raporteze împăratului câţi prizonieri fuseseră luaţi în lupta din seara trecută, după ce-şi făcuse datoria raportând ce avea de spus, rămase în uşă, aşteptând să i se permită să plece. Napoleon, încruntându-se, îl privi pe sub sprâncene.

— Point de prisonniers, repetă el cuvintele aghiotantului. Ils se font démolir. Tant pis pour l'armée russe, zise el. Allez toujours, allez ferme641, spuse el, gârbovindu-se şi lăsând să-i fricţioneze valetul umerii graşi.

— C'est bien! Faites entrer monsieur de Beausset, ainsi que Fabvier642, spuse el aghiotantului, făcându-i semn cu capul.

— Oui, Sire643, şi aghiotantul dispăru pe uşa cortului.

Doi valeţi îmbrăcară în grabă pe majestatea-sa, şi Napoleon, în uniforma albastră a gărzii, intră cu paşi grăbiţi şi apăsaţi în încăperea de primire.

Beausset, în vremea asta, îşi grăbea mâinile să pridideascâ a pune pe două scaune darul trimis de împărătească, împăratul se îmbrăcase şi ieşise însă atât de neaşteptat de repede, încât el nu isprăvise de pregătit surpriza.

Napoleon băgă numaidecât de seamă ce trebăluiau ei şi bănui că nu-s cu totul gata. Nevrând să-l lipsească de plăcerea de a-i face lui o surpriză, se prefăcu că nu-l observă pe domnul de Beausset şi îl chemă la el pe Fabvier. Tăcut, sever şi încruntat, Napoleon ascultă ceea ce-i spunea Fabvier despre vitejia şi devotamentul trupelor sale, care se luptaseră lângă Salamanca, la celălalt capăt al Europei şi care n-aveau decât un singur gând: să fie vrednice de împăratul lor, şi o singură teamă: să nu-i displacă. Rezultatul luptei fusese jalnic. În timp ce Fabvier povestea, Napoleon făcea observaţii ironice, ca şi cum nici nu s-ar fi aşteptat să se petreacă altfel lucrurile în lipsa lui.

— Greşeala asta trebuie s-o îndrept la Moscova, zise Napoleon. A tantôt644, adăugă el şi îl chemă pe Beausset, care în timpul acesta pregătise surpriza, punând ceva pe scaune şi acoperind totul cu un plocat.

De Beausset se ploconi adânc cu reverenţa franceză de curte, pe care numai bătrânii servitori ai Bourbonilor mai ştiau să o facă, se apropie de împărat şi îi dete un plic.

Napoleon i se adresă cu voie bună şi îl ciupi de ureche.

— Te-ai grăbit, sunt foarte mulţumit. Ei, ce spune Parisul? Întrebă el, schimbându-şi brusc înfăţişarea severă de până atunci, în cea mai prietenoasă faţă.

— Sire, tout Paris regrette votre absence645, răspunse, aşa cum se cuvenea, de Beausset.

Deşi ştia că de Beausset trebuia să-i spună aceste cuvinte sau ceva asemănător, deşi în clipele lui de luciditate ştia că toate astea nu erau sincere, lui Napoleon îi făcu plăcere să audă lucrul acesta de la de Beausset. Şi îl mai învrednici încă odată cu cinstea de a-l ciupi de ureche.

— Je suis fâché de vous avoir fait faire tant de chemin646, zise el.

— Sire! Je ne m'attendais pas a moins qu'a vous trouver aux portes de Moscou647, spuse Beausset.

Napoleon zâmbi şi, ridicând distrat capul, se uită spre dreapta. Un aghiotant cu pas săltat se apropie cu o tabacheră de aur şi i-o prezentă. Napoleon o luă.

— Da, a fost un prilej bun pentru dumneata, zise el, ducând la nas tabachera deschisă; ştiu că-ţi place să călătoreşti; peste trei zile vei vedea Moscova. Dumneata, probabil, nu te-ai aşteptat să vezi capitala asiatică. Vei face o călătorie plăcută.

Beausset făcu o plecăciune de recunoştinţă pentru această atenţie faţă de predilecţia sa pentru călătorii (pe care abia acum şi-o descoperea).

— A! Dar ce-i asta? Zise Napoleon, băgând de seamă că toţi curtenii şi aghiotanţii se uitau la ceva, acoperit cu un plocat. Beausset, cu abilitatea lui de curtean, făcu doi paşi îndărăt, fără să-i întoarcă de fel spatele, şi în acelaşi timp trase plocatul de pe cele două scaune, rostind:

— Darul oferit majestaţii-voastre de către împărătească.

Era portretul, pictat de Gérard în culori vii, al micuţului fiu al lui Napoleon din căsătoria sa cu fiica împăratului Austriei, fiu pe care, nu se ştie de ce, toţi îl numeau regele Romei.

Copilul, un băieţaş splendid, cu păr buclat şi cu ochi de Isus în braţele madonei sixtine, era înfăţişat jucând bilboquet[648]. Bila reprezenta globul pământesc, iar beţigaşul, în cealaltă mână, reprezenta sceptrul.

Deşi nu era destul de limpede ce anume voise pictorul să exprime atunci când îl înfăţişase pe aşa-numitul rege al Romei împungând globul pământesc cu un beţigaş, alegoria i se păru lui Napoleon, ca şi celor care văzuseră tabloul la Paris, destul de clară şi îi plăcu mult.

— Roi de Rome[649], spuse el, arătând spre portret cu o graţioasă mişcare a mâinii. Admirable! [650]

Apoi, cu acea uşurinţă, caracteristică italienilor, de a-şi schimba după plac expresia feţei, se apropie de portret, luându-şi o pază de îngândurată duioşie. Simţea că ceea ce făcea şi spunea acum aparţinea istoriei. Şi i se păru că lucrul cel mai nimerit pe care-l poate face acum este ca el – cu toată măreţia lui, datorită căreia fiul său putea să facă bilă de bilboquet din globul pământesc – el, să exprime, prin contrast cu această măreţie, numai simpla duioşie de părinte. Ochii i se înceţoşară; se dădu puţin înapoi, căutând din ochi un scaun (scaunul se şi strecură sub el) şi se aşeză drept în faţa portretului. Fu de ajuns gestul său pentru ca toţi să iasă în vârful picioarelor, lăsându-l pe marele om singur cu sine şi cu sentimentele sale.

După ce stătu aşa câtva timp şi pipăi, fără să ştie nici el pentru ce, asperităţile culorilor de pe portret, se ridică şi îi chemă din nou pe Beausset şi pe aghiotantul de serviciu. Ordonă să se scoată portretul afară din cort, pentru ca soldaţii din vechea gardă, care-i străjuiau de jur împrejur cortul, să nu fie lipsiţi de fericirea de a vedea pe regele Romei, fiul şi moştenitorul adoratului lor împărat.

Aşa cum se şi aşteptase, în timp ce el îşi lua gustarea cu domnul de Beausset, care fusese învrednicit cu această cinste, în faţa cortului se auziră strigătele entuziaste ale ofiţerilor şi ale soldaţilor din vechea gardă, adunaţi dinaintea portretului.

— Vive l'Empereur! Vive le Roi de Rome! Vive l'empereur![651] se auzeau strigătele lor entuziaste.

După gustare, Napoleon îşi dictă, în prezenţa lui Beausset, ordinul de zi către armată.

— Courte et énergique[652], spuse Napoleon când îşi citi proclamaţia, care fusese scrisă de-a dreptul, fără corecturi.

Ordinul de zi suna: „Soldaţi! Iată bătălia pe care aţi dorit-o atâta! Victoria depinde de voi. Ea ne e neapărat necesară; ea ne va aduce tot ce ne trebuie, încartiruire plăcută şi înapoiere cât mai grabnică în patrie. Luptaţi aşa cum aţi luptat la Austerlitz, la Friedland, la Vitebsk şi la Smolensk. Fie ca posteritatea îndepărtată să-şi aducă aminte cu mândrie de faptele voastre de astăzi. Să se spună despre fiecare din voi: a luat parte la marea bătălie de la Moscova!”

— De la Moskwa! Repetă Napoleon şi, invitând la plimbarea lui călare pe domnul de Beausset, căruia îi plăceau atâta călătoriile, ieşi în faţa cortului, unde caii aşteptau înşeuaţi.

— Votre Majesté a trop de bonté[653], spuse Beausset, ca răspuns la invitaţia împăratului de a-l însoţi: îi era somn, călărea prost şi se temea chiar să călărească.

Dar Napoleon făcu un semn cu capul spre acest mare călător şi Beausset nu mai avu încotro. Când împăratul ieşi din cort, strigătele de entuziasm în faţa portretului fiului său se făcură şi mai puternice. Napoleon se încruntă.

— Luaţi-l, spuse el, arătând portretul cu un gest de majestuoasă graţie. E prea devreme pentru el să vadă un câmp de luptă.

Beausset, închizând ochii şi plecându-şi capul, oftă adânc, arătând prin aceasta cât de bine ştie să preţuiască şi să înţeleagă spusele împăratului.

XXVII.

ZIUA DE 25 AUGUST, DUPĂ cum spun istoricii săi, Napoleon şi-a petrecut-o toată călare, cercetând terenul,

studiind planurile care-i erau prezentate de mareşali şi dând personal ordine generalilor.

Linia iniţială a dispozitivului armatelor ruseşti, situată de-a lungul râului Kolocea, fusese frântă, şi o parte din această linie, anume flancul stâng al ruşilor, fusese retras în ziua de 24, ca urmare a căderii redutei Şevardino. Această parte a liniei nu era întărită şi nu mai era nici apărată de albia râului, şi chiar în faţa acestei porţiuni locul era neted şi descoperit. Sărea în ochi nu numai unui militar, dar şi unui simplu civil, că tocmai această parte a frontului va fi atacată de francezi. Se părea deci că pentru aceasta nu era nevoie de prea multe deliberări, pregătiri şi bătaie de cap din partea împăratului şi a mareşalilor săi şi că nu era deloc necesară marea capacitate, aşa-zisa genialitate, care se atribuie cu predilecţie lui Napoleon; dar istoricii, care au descris mai târziu acest eveniment, şi oamenii care-l înconjurau pe atunci pe Napoleon, şi chiar el însuşi, gândeau altfel.

Napoleon străbătea câmpul de luptă, cerceta gânditor terenul, dădea din cap în semn de aprobare sau neîncredere şi nu le împărtăşea generalilor care-l înconjurau procesul profund de gândire care-l ducea la hotărârile luate, ci le transmitea doar concluziile, sub formă de ordine. La propunerea lui Davout, aşa-zisul duce de Eckmühl, de a se învălui flancul stâng al ruşilor, Napoleon spuse că lucrul acesta nu trebuie făcut, fără să explice pentru ce nu trebuie făcut. Când însă generalul Compans, care trebuia să atace fleşele, propusese să-şi strecoare divizia prin pădure, Napoleon îşi dădu asentimentul, cu toate că aşa-numitul duce de Elchingen, adică Ney, îşi îngăduise să observe că marşul prin pădure e primejdios, căci ar putea să răzleţească divizia.

După ce cercetă terenul din faţa redutei Şevardino, Napoleon se gândi o vreme în tăcere şi arătă apoi locurile unde trebuiau aşezate, pentru ziua următoare, două baterii care aveau să acţioneze asupra întăriturilor ruseşti şi,

alături de ele, locurile unde trebuia aşezată artileria de câmp.

După ce dădu aceste dispoziţiuni, precum şi altele, Napoleon se înapoie la cartierul său general şi sub dicteul lui fu redactată ordinea de bătaie.

Această ordine de bătaie, de care vorbesc cu atâta entuziasm istoricii francezi şi cu o profundă consideraţie ceilalţi istorici, era următoarea: „La revărsatul zorilor, două baterii noi, care vor fi aşezate de cu noapte pe platoul ocupat de ducele de Eckmühl, vor deschide focul împotriva celor două baterii din faţă ale inamicului.

În acelaşi timp, comandantul artileriei corpului întâi, generalul Pernetti, împreună cu cele treizeci de tunuri ale diviziei lui Compans şi cu toate obuzierele diviziilor lui Dessaix şi Friant, va înainta, va deschide focul şi va împroşca cu mitralii bateria inamică, împotriva căreia vor avea de acţionat:

Douăzeci şi patru tunuri ale artileriei de gardă, Treizeci tunuri ale diviziei lui Compans şi opt tunuri ale diviziilor lui Friant şi Dessaix.

Total… şaizeci şi două tunuri.

Generalul Foucher, comandantul artileriei corpului al treilea, va aşeza toate obuzierele corpurilor al treilea şi al optulea, în total şaisprezece, în flancurile bateriei desemnată să bombardeze fortificaţiile din stânga, ceea ce va face ca această fortificaţie să aibă împotriva sa un total de patruzeci de tunuri.

Generalul Sorbier trebuie să fie gata să se arunce la cel dintâi ordin, cu toate obuzierele artileriei de gardă, asupra uneia sau alteia dintre fortificaţii.

În timpul canonadei, prinţul Ponjatowski se va îndrepta spre sat, prin pădure, şi va învălui poziţia inamicului.

Generalul Compans va înainta prin pădure, pentru a cuceri prima fortificaţie.

După ce se va fi pornit astfel bătălia, veţi primi ordine, potrivit cu acţiunile inamicului.

Canonada la flancul stâng se va începe imediat ce se va auzi canonada aripii drepte. Tiraliorii diviziei lui Morand şi ai diviziei viceregelui, văzând începerea atacului aripii drepte, vor deschide un foc puternic.

Viceregele va ocupa satul654 şi va trece toate cele trei poduri ale localităţii, postându-se la aceeaşi înălţime cu diviziile lui Morand şi Gérard, care, sub comanda sa, se vor îndrepta spre redută şi vor veni la linia celorlalte unităţi ale armatei.

Toate acestea trebuiesc executate cu rânduială (le tout se fera avec ordre et méthode)655, cruţându-se, pe cât este posibil, trupele de rezervă.

Dat la cartierul imperial de lângă Mojaisk, azi, 6 septembrie 1812.”

Această ordine de bătaie, scrisă cu totul neclar, încâlcită, dacă ne îngăduim s-o cercetăm fără fiorii idolatriei faţă de genialitatea lui Napoleon, cuprindea în ea patru puncte, patru dispoziţiuni. Niciuna dintre aceste dispoziţiuni nu putea fi, şi n-a fost, executată.

În ordinea de bătaie se prevedea întâi ca bateriile aşezate pe locul ales de Napoleon, împreună cu tunurile din diviziile lui Pernetti şi Foucher, care urmau să li se alăture, în total o sută două tunuri, să deschidă focul şi să tragă salve continue asupra redutelor şi avanposturilor ruseşti. Acest lucru nu se putea îndeplini, pentru că de pe locurile indicate de Napoleon salvele nu ajungeau până la lucrările de fortificaţie ale ruşilor şi cele o sută două tunuri ar fi tras în gol, până ce unul dintre comandanţii aflaţi în apropiere, contrar ordinului lui Napoleon, n-ar fi mutat bateriile pe o poziţie mai înaintată.

A doua dispoziţie era ca Ponjatowski, îndreptându-se spre sat, prin pădure, să învăluie flancul stâng al ruşilor. Lucrul n-a fost cu putinţă şi nu s-a îndeplinit, pentru că Ponjatowski, îndreptându-se spre sat prin pădure, s-a izbit acolo de forţele lui Tucikov, care i-a aţinut calea, şi n-ar fi putut învălui, cum nici n-a învăluit, poziţiile ruseşti.

A treia dispoziţie: Generalul Compans va înainta prin pădure pentru a ocupa prima fortificaţie. Divizia lui Compans n-a reuşit să pună stăpânire pe fortificaţie, ci a fost respinsă pentru că, la ieşirea din pădure, a fost silită să se regrupeze sub focul de mitralii al ruşilor, lucru pe care Napoleon n-avea cum să-l ştie.

A patra dispoziţie: Viceregele va ocupa satul (Borodino) şi va trece toate cele trei poduri ale localităţii, păstrându-se la aceeaşi înălţime cu diviziile lui Morand şi Friant (despre care s-a omis să se spună când şi unde se vor deplasa), care sub comanda sa se vor îndrepta spre redută şi vor veni la linia celorlalte unităţi.

După cât se poate deduce – dacă nu din această frază fără sens, cel puţin din încercările pe care le-a făcut viceregele de a executa dispoziţiunea dată – acesta trebuia să înainteze prin Borodino spre stânga redutei, iar diviziile lui Morand şi Friant trebuiau să pornească simultan într-o mişcare frontală.

Întocmai ca toate celelalte puncte ale ordinei de bătaie, nici acesta nu putea fi şi nici n-a fost executat. Dincolo de Borodino, viceregele a fost respins la Kolocea şi n-a mai putut înainta; diviziile lui Morand şi Friant n-au cucerit reduta, ci au fost respinse, iar reduta a fost luată tocmai spre sfârşitul bătăliei, de către cavalerie (lucru neprevăzut, probabil, de Napoleon şi nemaiauzit). Aşadar, niciunul dintre punctele ordinei de bătaie nu putea fi şi n-a fost executat. În ordinea de bătaie se mai spunea însă că, după începutul bătăliei, vor fi date ordine, potrivit cu acţiunile inamicului; prin urmare s-ar fi putut presupune că în timpul bătăliei vor fi date de către Napoleon toate dispoziţiile necesare; aceasta însă nu s-a întâmplat şi nici nu putea să se întâmple, pentru că tot timpul cât a durat lupta Napoleon se afla atât de departe de locul acţiunii (după cum s-a şi arătat mai târziu), încât nu putea cunoaşte mersul luptei şi nici o dispoziţiune de-a lui nu a putut fi executată în timpul luptei.

XXVIII.

MULŢI ISTORICI SPUN CĂ bătălia de la Borodino n-a fost câştigată de francezi pentru că Napoleon avea guturai şi că dacă n-ar fi avut el guturai, dispoziţiunile pe care le-ar fi dat până la vremea bătăliei, înainte şi în timpul ei, ar fi fost şi mai geniale, Rusia ar fi fost pierdută, et la face du monde eut été changée.656 Pentru istoricii care afirmă că Rusia a luat naştere prin voinţa unui singur om, a lui Petru cel Mare, că Franţa s-a transformat din republică în imperiu şi că armatele franceze au pornit în Rusia din voinţa unui singur om, a lui Napoleon, judecata că Rusia a rămas în picioare pentru că Napoleon avea un guturai straşnic la data de 26 august, o asemenea judecată este pentru astfel de istorici absolut logică.

Dacă de voinţa lui Napoleon ar fi depins să dea sau să nu dea bătălia de la Borodino şi de voinţa lui ar fi depins să dea cutare ori cutare dispoziţiune, este sigur că guturaiul, care a avut o influenţă asupra manifestării voinţei lui, a putut fi cauza salvării Rusiei şi că, prin urmare, valetul care a uitat să-i dea lui Napoleon în ziua de 24 cizme impermeabile a fost salvatorul Rusiei. Pentru cine gândeşte astfel, concluzia este neîndoielnică, tot atât de neîndoielnică cum este şi concluzia pe care o trăgea Voltaire când, glumind (fără să ştie nici el pe socoteala cui), spunea că noaptea sfântului Bartholomeu s-a produs din cauza deranjamentului stomacal al lui Carol al IX-lea. Însă pentru oamenii care nu pot admite că Rusia a luat naştere prin voinţa unui singur om, a lui Petru I, nici că imperiul francez s-a întemeiat, ori că războiul lui cu Rusia a început din voinţa unui singur om, a lui Napoleon, judecata aceasta apare nu numai greşită şi nelogică, ci şi potrivnică întregii firi omeneşti. La întrebarea: care sunt cauzele evenimentelor istorice, se impune un alt răspuns şi anume că mersul evenimentelor mondiale este de mai înainte hotărât, de sus, că depinde de coincidenţa tuturor voinţelor indivizilor care iau parte la

aceste evenimente şi că influenţa unui Napoleon asupra mersului acestor evenimente este numai aparentă, fictivă.

Oricât de ciudată ni s-ar părea la prima vedere ipoteza că măcelul din noaptea sfântului Bartholomeu, ordonat de Carol al IX-lea, s-a produs nu datorită lui, ci că lui i s-a părut numai că a ordonat el lucrul acesta, sau ipoteza că măcelărirea celor optzeci de mii de oameni căzuţi la Borodino s-a produs nu din voinţa lui Napoleon (cu toate că el a fost cel care dădea ordinele de începerea şi continuarea bătăliei), ci că lui doar i s-a părut că le-a ordonat el – oricât de ciudate ni s-ar părea aceste ipoteze, totuşi demnitatea umană, care-mi spune mie că fiecare dintre noi este, dacă nu mai mult, în nici un caz mai puţin om decât marele Napoleon, îmi porunceşte să admit această soluţionare a problemei, iar cercetările istorice confirmă cu prisosinţă această părere.

În lupta de la Borodino, Napoleon n-a tras în nimeni şi n-a omorât nici un om. Toate acestea le-au făcut soldaţii. Înseamnă, deci, că nu el a ucis oamenii.

Soldaţii armatei franceze s-au dus să-i ucidă pe soldaţii ruşi în lupta de la Borodino, nu în urma ordinului dat de Napoleon, ci din dorinţa lor proprie. Oamenii din toată armata – francezii, italienii, nemţii, polonezii flămânzi, rupţi şi vlăguiţi de marşuri – în faţa armatei care le bara drumul spre Moscova, simţiră că le vin est tiré et qu'il faut le boire.657 Dacă Napoleon i-ar fi oprit cumva să se mai bată cu ruşii, ei l-ar fi omorât şi tot s-ar fi dus să se bată cu ruşii, pentru că nu mai aveau încotro.

Când li s-a citit ordinul lui Napoleon, ce-i trimetea la schilodire şi la moarte de dragul posterităţii care-i va lăuda pentru că au luptat la Moscova, ei au strigat: „Vive l'Empereur!” exact aşa cum au strigat „Vive l'Empereur!” la vederea portretului de copil împungând globul pământesc cu un beţigaş de bilboquet, şi cum ar fi strigat la orice gogomănie care li s-ar fi spus, căci nu mai aveau nimic altceva de făcut decât să strige: „Vive l'Empereur!” şi să

pornească la luptă pentru ca, biruitori, să găsească la Moscova hrană şi odihnă. Aşadar, nu pentru că le poruncise Napoleon îşi omorau ei semenii.

Şi nu Napoleon a dispus de mersul bătăliei, pentru că din dispoziţiunile sale n-a fost executată niciuna şi pentru că în timpul luptei, fiind departe, el n-a ştiut ce se petrece în faţa lui. Înseamnă, deci, că nici chipul în care oamenii aceştia s-au omorât unii pe alţii nu se datoreşte voinţei lui Napoleon, ci că a decurs totul independent de el, conform voinţei câtorva sute de mii de oameni, care au luat parte la acţiunea comună. Lui Napoleon i se părea numai că acţiunea se desfăşoară în întregime după voinţa lui. De aceea, întrebarea dacă Napoleon a avut sau n-a avut guturai nu poate avea pentru istorie mai mare importanţă decât întrebarea dacă a avut sau nu guturai ultimul soldat, vizitiu de furgon.

Cu atât mai mult guturaiul lui Napoleon din ziua de 26 august n-a avut importanţă cu cât afirmaţiile scriitorilor, care spun că din cauza guturaiului său ordinea de bătaie şi dispoziţiunile date de el în timpul bătăliei n-ar fi fost chiar aşa de bune cum au fost cele anterioare, sunt absolut neadevărate.

Ordinea de bătaie citată aici n-a fost întru nimic mai proastă, ba chiar a fost mai bună decât toate planurile de luptă anterioare, care, urmate, duseseră la câştigarea atâtor bătălii. Presupusele dispoziţiuni date în timpul luptei n-au fost nici ele mai proaste decât cele de altădată, căci nu se deosebeau întru nimic de cele pe care le dase el întotdeauna. Dar ordinea de bătaie şi dispoziţiunile acestea par a fi mai slabe decât altele, numai pentru că bătălia de la Borodino era cea dintâi bătălie pe care n-o câştigă Napoleon. Cele mai bune dispoziţiuni şi cele mai profunde planuri şi dispozitive par foarte prost întocmite şi sunt aspru criticate de orice savant militar, atunci când o bătălie dată în conformitate cu ele nu este câştigată, şi, dimpotrivă, dispoziţiunile şi ordinele de bătaie cele mai greşite par

foarte bune şi oameni serioşi demonstrează pe parcursul unor tomuri groase valoarea acestor greşite ordine de bătaie dacă, urmându-le, a fost câştigată lupta.

Ordinea de bătaie de la Austerlitz, elaborată de Weyrother, a fost un model de perfecţiune pentru lucrările de acest gen, dar cu toate astea a fost aspru criticată, şi a fost criticată tocmai din pricină că era desăvârşită, din pricină că era prea din cale-afară de amănunţită.

În bătălia de la Borodino, Napoleon şi-a îndeplinit rolul de reprezentant al puterii tot atât de bine, ba chiar mai bine decât în alte bătălii. El n-a făcut nimic care să împiedice mersul acţiunii; s-a supus părerilor celor mai înţelepte; n-a încurcat lucrurile, nu s-a contrazis singur, nu s-a înspăimântat şi n-a fugit de pe câmpul de luptă, ci şi-a îndeplinit cu mult tact şi cu experienţa războiului, calm şi demn, rolul său de aparent comandant.

XXIX.

ÎNTORCÂNDU-SE DIN LINIILE frontului inspectate cu amănunţime pentru a doua oară, Napoleon spuse:

— Figurile au fost aşezate; partida de şah începe mâine.

Apoi porunci să i se dea punch şi, chemându-l pe Beausset, începu cu el o discuţie despre Paris şi despre unele schimbări pe care voia să le facă în maison de l'impératrice658, uimindu-l pe prefect prin memoria pentru cele mai mici amănunte ale relaţiilor de la curte.

Se interesă de tot felul de nimicuri, îl tachină pe Beausset pentru pasiunea călătoriilor şi flecari sigur de el şi cu nepăsare, aşa cum face un renumit chirurg stăpân pe meşteşugul său când îşi pune şorţul şi îşi suflecă mânecile, în vreme ce bolnavul este legat pe masa de operaţie. „Toată acţiunea este în mâinile mele şi în mintea mea, clară şi precisă. Când va fi să se înceapă acţiunea, o voi duce la bun sfârşit ca nimeni altul, dar acum pot glumi, deoarece cu cât voi fi mai glumeţ şi mai liniştit, cu atât veţi fi mai siguri, mai calmi şi mai uluiţi de geniul meu.”

Sfârşindu-şi de băut al doilea pahar de punch, Napoleon se retrase să se odihnească înainte de treaba serioasă care, după părerea lui, îi stătea în faţă pe a doua zi.

Era atât de preocupat de isprava ce-i stătea în faţă, încât nu putu dormi şi, oricât i se agravase din cauza umezelii nopţii guturaiul, pe la trei noaptea intră în încăperea cea mare a cortului, suflându-şi tare nasul. Întrebă dacă ruşii nu s-au retras cumva. I se răspunse că focurile inamicului se văd tot în aceleaşi locuri. Napoleon dădu din cap în semn de aprobare.

Aghiotantul de serviciu intră în cort.

— Eh bien, Rapp, croyez-vous que nous ferons de bonnes affaires aujourd'hui659, i se adresă Napoleon.

— Sans aucun doute, Sire660, răspunse Rapp.

Napoleon se uită la el.

— Vous rappelez-vous, Sire, ce que vous m'avez fait l'honneur de dire a Smolensk, zise Rapp, le vin est tiré, il faut le boire661.

Napoleon se încruntă şi rămase o vreme tăcut, cu capul sprijinit pe mână.

— Cette pauvre armée, zise el deodată, elle a bien diminué depuis Smolensk. La fortune est une franche courtisane, Rapp; je le disais toujours et je commence a l'éprouver. Mais la garde, Rapp, la garde est intacte? 662 spuse el întrebător.

— Oui, Sire, 663 răspunse Rapp.

Napoleon luă o pastilă, o băgă în gură şi se uită la ceas. N-avea somn şi până la ziuă mai era. Să-şi mai omoare timpul cu dispoziţii noi nu mai putea, căci totul era gata pregătit şi ordinele date, în curs de executare.

— A-t-on distribué les biscuits et le riz aux régiments de la garde? 664 întrebă sever Napoleon.

— Oui, Sire.665

— Mais le riz? 666

Rapp răspunse că a transmis ordinul împăratului cu privire la orez, dar Napoleon dădu nemulţumit din cap, ca

şi cum nu i-ar fi venit a crede că ordinul îi fusese executat. Intră un servitor cu punchul. Napoleon porunci să se mai aducă un pahar şi pentru Rapp, şi începu să bea tăcut, sorbitură cu sorbitură, dintr-al său.

— Nu mai am nici gust şi nici miros, zise el, ducând la nas paharul. Guturaiul ăsta mă scoate din sărite. Îmi tot dau zor cu medicina! Ce fel de medicină când nu sunt în stare să vindece măcar un guturai? Corvisard mi-a dat pastilele astea, dar nu-s bune de nimic. Ce pot ele vindeca? Nu se poate vindeca nimic. Notre corps est une machine a vivre. Il est organisé pour cela, c'est sa nature; laissez-y la vie a son aise, qu'elle s'y défend elle-meme; elle fera plus que şi vous la paralysiez en l'encombrant de remedes. Notre corps est comme une montre parfaite qui doit aller un certain temps; l'horloger n'a pas la faculté de l'ouvrir, il ne peut la manier qu'a tâtons et les yeux bandés. Notre corps est une machine a vivre, voila tout.667 Şi, ca şi cum odată ce ar fi alunecat pe panta definiţiilor, définitions, care-i plăceau atâta lui Napoleon, nu se mai putea opri, el dădu pe neaşteptate o nouă definiţie. Ştii dumneata, Rapp, ce-i arta războiului? Întrebă el. Arta de a fi la un moment dat mai puternic decât duşmanul. Voila tout.668

Rapp nu răspunse nimic.

— Demain nous allons avoir affaire a Koutousoff! 669 spuse Napoleon. Vom vedea! Îţi aminteşti, la Braunau, el comanda armata şi n-a încălecat o dată măcar, în trei săptămâni încheiate, ca să inspecteze fortificaţiile. Vom vedea!

Se uită la ceas. Era de-abia patru. De dormit, n-avea chef, punchul şi-l băuse şi n-avea nimic de făcut. Se ridică, se plimbă încoace şi încolo de câteva ori prin încăpere, îşi puse o tunică groasă şi pălăria şi ieşi din cort. Noaptea era întunecoasă şi umedă: o umezeală abia simţită se lăsa de sus. În apropiere pâlpâiau slab focurile gărzii franceze şi undeva, departe, în liniile ruşilor, sclipeau prin fum alte focuri. Era linişte pretutindeni şi se auzea clar tropotul şi

freamătul înnăbuşit al trupelor franceze, care începeau să ocupe poziţiile.

Napoleon se plimbă prin faţa cortului, se uită la focuri, ascultând tropotele trupelor şi, trecând pe dinaintea unui soldat din gardă, înalt şi cu căciulă miţoasă, care sta de santinelă în faţa cortului, se opri în dreptul lui: soldatul încremeni la vederea împăratului ca o stană de stânca neagră.

— De câţi ani eşti în armată? Întrebă Napoleon cu tonul acela milităresc, puţin afectat, grosolan şi prietenos, cu care se adresa întotdeauna soldaţilor.

Soldatul îi răspunse.

— Ah! Un des vieux.670 Aţi primit orez la regiment?

— Am primit, majestate.

Napoleon clătină din cap şi se depărta.

Pe la cinci şi jumătate, Napoleon se îndreptă călare spre satul Şevardino.

Începuse să se lumineze, cerul se înseninase şi doar un singur nor mai rămăsese, spre răsărit. Focurile părăsite se mistuiau în lumina slabă a dimineţii.

Dinspre dreapta se auzi o bubuitură de tun izolată, care mugi o clipă şi se pierdu în liniştea generală. Trecură apoi câteva minute. Izbucni a doua, apoi a treia lovitură, şi văzduhul hăuli; a patra şi a cincea lovitură răsunară solemn, undeva la dreapta, mai aproape.

Încă nu apucase să se stingă ecoul primelor obuze, când se auziră altele şi altele, contopindu-se între ele şi întretăindu-se una pe alta.

Urmat de suită, Napoleon ajunse în faţa redutei de la Şevardino şi descălecă. Jocul începuse.

XXX.

ÎNTORCÂNDU-SE DE LA întâlnirea cu prinţul Andrei la Gorki, Pierre porunci gromului să fie gata cu caii şi să-l deştepte dis-de-dimineaţă. Apoi adormi îndată, după un paravan, în ungherul pe care i-l cedase Boris.

Când Pierre făcu ochi de-a binelea, a doua zi de dimineaţă nu mai era nimeni în izbă. Ochiurile geamurilor mici se cutremurau. Gromul sta lângă el în picioare şi îl zgâlţâia.

— Stăpâne… Luminăţia-ta! Stăpâne… repeta cu insistenţă gromul, zgâlţâindu-l de umăr şi fără să-l privească, pierzându-şi de bună seamă nădejdea că-l va putea trezi.

— Ce-i? A şi început? E timpul? Întrebă Pierre, trezindu-se.

— Vă rog ascultaţi bubuiturile, spuse gromul, un soldat lăsat la vatră, boierii au şi plecat, toţi; chiar serenissimul a trecut demult.

Pierre se îmbrăcă în grabă şi ieşi în cerdac. Afară era cer senin, răcoare, rouă şi voioşie. Soarele, abia scăpat de sub norul ce-l acoperise, arunca raze de lumină, frânte pe la jumătate, pe şindrilele caselor de peste drum, în praful cu broboane de rouă de pe uliţă, pe zidurile clădirilor, pe garduri şi pe spinările cailor lui Pierre, care aşteptau la poartă. Din curte, bubuitul tunurilor se auzea mai clar. Pe uliţă se ivi la trap un aghiotant, urmat de un cazac.

— Ce mai stai, conte, e timpul! Strigă aghiotantul. Poruncind gromului să vină în urma lui cu calul, Pierre porni pe jos spre dâmbul de pe care privise în ajun câmpul de luptă. Pe dâmb, găsi o mulţime de militari, auzi vorba franţuzească a celor de pe la comandamente şi zări capul sur al lui Kutuzov, cu şapca lui albă cu banta roşie şi ceafa albă vârâtă între umeri. Kutuzov cerceta cu ocheanul şoseaua principală din faţa lui.

Urcând treptele, Pierre ajunse în vârful dâmbului şi se opri, uitându-se drept înainte, înmărmurit de admiraţie în faţa splendorilor priveliştii. Era aceeaşi panoramă pe care o admirase în ajun, tot de pe dâmbul acesta; acum însă tot acest câmp era numai trupe şi fum de tunuri, în timp ce razele piezişe ale soarelui dogoritor ce se înălţa spre stânga, în spatele lui Pierre, aruncau pretutindeni, în aerul curat al dimineţii, o lumină aurie cu reflexe trandafirii şi lungi umbre negre. Departe, pădurile care conturau

panorama, parcă dăltuită dintr-o piatră preţioasă galbenă-verzuie, îşi profilau în zare vârfurile dinţate, iar printre ele, dincolo de Valuevo, îşi făcea drum şoseaua principală a Smolenskului, înţesată de trupe. Ceva mai aproape străluceau holde aurii şi crânguri. Pretutindeni, în faţă, la dreapta, la stânga, nu vedeai decât trupe. Toată priveliştea aceasta era plină de viaţă, majestuoasă, surprinzătoare. Dar ceea ce-l uluia pe Pierre, mai presus de orice, era însuşi câmpul de luptă, satul Borodino şi vâlcelele de pe amândouă malurile râului Kolocea.

Deasupra Kolocei, în Borodino şi pe amândouă laturile lui, mai cu seamă spre stânga, acolo unde, printre malurile mlăştinoase, Voina se vărsa în apele Kolocei, pluteau neguri care, la ivirea soarelui strălucitor din nori, începuseră să se destrame şi să se lumineze, înfrumuseţând magic lucrurile ce se zăreau prin ele şi accentuându-le contururile. Negurilor acestora li se adăugă fumul tunurilor, şi prin fum şi ceaţă scăpărau razele soarelui de dimineaţă, pretutindeni, când pe apă, când prin rouă, când pe baionetele trupelor înghesuite pe malurile râului şi în satul Borodino. Prin ceaţa asta se vedea biserica albă şi ici-colo acoperişurile caselor din Borodino ori, pe alocuri, mase compacte de soldaţi, chesoane verzi şi tunuri. Şi toate acestea se mişcau sau păreau în mişcare, căci ceaţa şi fumul pluteau pe deasupra întregii întinderi. Întocmai ca în spaţiul acoperit de neguri al văilor din jurul satului Borodino, şi dincolo de el, mai sus şi mai ales spre stânga, de-a lungul întregului front, prin păduri, pe câmpii, prin văi, pe crestele înălţimilor, se vedeau, ţâşnind ca din senin, când răzleţi, când în şiruri, când mai deşi, când mai rari, nouraşi de fum care se umflau, creşteau, se încolăceau şi se uneau unii cu alţii cât vedeai cu ochii.

Fumurile împuşcăturilor şi, lucru ciudat, zgomotele lor, dădeau priveliştii tot farmecul.

Puff! Ţâşnea dintr-o dată un fum rotund, des, cu joc de nuanţe viorii, cenuşii şi alb-lăptoase şi apoi – bumm! Răsuna

peste o secundă zgomotul ce însoţea fumul.

„Puf-puf” – se înălţau alţi doi nouraşi de fum, care se atingeau şi se contopeau; şi iar „bum-bum” – confirmau zgomotele ceea ce văzuseră ochii.

Pierre căuta din ochi fumul dintâi, pe care-l lăsase cât un ghemuleţ, rotund şi îndesat, şi în locul lui nu mai găsea decât nişte rotocoale de fum ce se abăteau într-o parte, apoi puf… (cu pauză) puf-puf, mai ţâşneau şi alte trei-patru fumuri şi, fiecărei serii, la aceleaşi intervale, bum… bum-bum, îi răspundeau sunete plăcute, apăsate, sigure. Părea când că fumurile acestea fug, când că ele stau pe loc şi că prin dreptul lor trec în goană păduri, câmpii şi baionete sclipitoare. Dinspre stânga, de pe câmpii şi din tufişuri, răsăreau necontenit aceşti nori mari, urmaţi de ecourile lor solemne, iar puţin mai aproape, de prin văi şi păduri, ţâşneau fumurile mici ale puştilor, care n-apucau să se mai rotunjească şi îşi făceau şi ele auzite, exact la fel, ecourile lor mărunte. Trah-ta-ta-tah – trosneau, deşi foarte des, destul de neregulat şi de sărăcăcios, puştile în comparaţie cu bubuitul tunurilor.

Pierre simţi dorinţa să fie şi el acolo, în fum, prin sclipătul baionetelor, prin mijlocul forfotei şi zgomotelor acestora. Se uită la Kutuzov şi la suita lui ca să-şi compare impresiile proprii cu ale altora. Toţi se uitau întocmai ca şi el, drept înainte, şi erau cuprinşi de acelaşi sentiment. Pe feţele tuturor strălucea aceeaşi căldură latentă (chaleur latente) a sentimentului, pe care-o observase Pierre în ajun şi pe care o înţelesese deplin abia după convorbirea lui cu prinţul Andrei.

— Pleacă, drăguţă, du-te. Domnul cu tine, spuse Kutuzov, fără să-şi ia ochii de la câmpul de luptă, adresându-se unui general de alături.

Auzind ordinul, generalul trecu pe lângă Pierre ca să coboare de pe movilă.

— Spre vad, spuse rece şi sever generalul, drept răspuns la întrebarea unuia dintre ofiţerii de stat-major, care voise

să ştie unde se duce.

„Şi eu, şi eu”, îşi zise Pierre şi o porni pe urmele generalului.

Generalul încălecă pe calul adus de un cazac. Pierre se apropie de gromul său, care-i ţinea caii. După ce întrebă care e mai cuminte, Pierre se urcă pe el, se agăţă de coama lui, îşi îndesă călcâiele în burta calului şi îşi arcui pulpele, apoi, simţind că-i cad ochelarii şi că nu mai e în stare să-şi ia mâna din coama calului şi de pe dârlogi, o luă la galop pe urmele generalului, stârnind zâmbetele ofiţerilor de stat-major, care se uitau din vârful dâmbului la el.

XXXI.

GENERALUL, ÎN URMA CĂRUIA galopa Pierre, coborî panta, apoi o coti brusc spre stânga şi Pierre, pierzându-l din ochi, nimeri în rândurile unor infanterişti, care-i treceau chiar atunci prin faţă. Încercă să iasă din mijlocul lor, apucând-o când înainte, când spre stânga, când spre dreapta; dar peste tot erau numai soldaţi, cu chipurile la fel de îngrijorate, preocupate de ceva nevăzut, dar desigur important. Se uitau toţi cu aceeaşi nemulţumire şi nedumerire la grăsunul acesta cu pălărie albă, care Dumnezeu ştie ce căuta aici şi dădea cu calul peste dânşii.

— Ce-mi umbli aşa, prin mijlocul batalionului?! Răcni la el unul.

Un altul îi îmboldi cu patul puştii calul şi Pierre, cocoşându-se în şa şi abia stăpânindu-şi bidiviul care luase vânt, se trezi dintr-un salt dincolo de rândurile soldaţilor, la loc deschis.

În faţa lui era un pod şi lângă pod, trăgând cu puşca, alţi soldaţi. Pierre se apropie de ei. Fără să ştie, Pierre ajunse la podul de peste Kolocea, dintre Gorki şi Borodino, pe care francezii îl atacau acum, în primul iureş al bătăliei (după ce ocupaseră satul). Pierre văzu doar că în faţa lui era un pod şi că, de amândouă părţile podului, pe pajiştea cu brazde de iarbă cosită pe care le văzuse în ajun, prin fum, nişte soldaţi făceau nu ştiu ce; dar, în ciuda gloanţelor şi schijelor care

plouau împrejuru-i, lui Pierre nici prin gând nu-i trecea că aici era chiar câmpul de luptă. Nu auzea detunăturile, nici vâjâitul gloanţelor venind din toate părţile, nici salvele care-i zburau pe deasupra creştetului, nu vedea nici inamicul de pe celălalt mal al râului, şi multă vreme nu văzu nici morţii şi răniţii, cu toate că mulţi cădeau chiar prin preajma lui. Cu un zâmbet, care nu i se mai ştergea de pe faţă, se uita jur împrejurul său.

— Ce tot umblă ăsta pe dinaintea frontului? Răcni iarăşi cineva spre el.

— Fă la stânga! Mai la dreapta! Îi strigau.

Pierre o luă spre dreapta şi întâlni pe neaşteptate un cunoscut, aghiotantul generalului Raevski. Aghiotantul îi azvârli o privire supărată, gata-gata să-l ia la rost, dar recunoscându-l îi făcu un semn din cap.

— Cum se face că aţi nimerit-o aici? Zise el şi-şi văzu mai departe de drum, cu calul său.

Pierre care nu se prea simţea la locul lui aici, fără nici o treabă, temându-se să nu mai stingherească iarăşi pe cineva, porni în goana calului după aghiotant.

— Ei, ce se întâmplă aici? Pot să merg şi eu cu dumneata? Întrebă el.

— Numaidecât, numaidecât, răspunse aghiotantul şi, dând pinteni calului, se îndreptă spre un colonel gras care se afla pe pajiştea cosită, îi comunică ceva şi abia după aceea se întoarse spre Pierre.

— Cum de aţi picat pe aici, conte? Îi spuse el, zâmbindu-i. Tot din curiozitate?

— Da, da, zise Pierre.

Dar aghiotantul, întorcându-şi calul în loc, porni mai departe.

— Pe aici, slavă Domnului, nu-i chiar cine ştie ce, zise aghiotantul, dar în flancul stâng, la Bagration, e un adevărat infern.

— Oare? Întrebă Pierre. Şi unde-i asta?

— Uite, poftiţi cu mine până pe dâmb; de la noi se vede. La bateria noastră e încă acceptabil, spuse aghiotantul. Ei, mergeţi?

— Da, merg cu dumneata, zise Pierre, rotindu-şi privirea jur împrejur şi căutându-şi din ochi gromul.

Abia acum văzu Pierre pentru prima oară răniţii, unii târându-se încă pe picioare, alţii purtaţi pe tărgi. Pe aceeaşi pajişte cu brazdele înmiresmate de iarba proaspăt cosită prin care trecuse în ajun, zăcea de-a curmezişul brazdelor de fân, cu capul sucit incomod, trupul unui soldat cu chivără căzută alături. Dar pe acesta de ce nu l-au ridicat, dădu să spună Pierre, însă, văzând chipul încruntat al aghiotantului, care privise tot într-acolo, tăcu.

Pierre nu-şi găsi gromul şi porni, împreună cu aghiotantul, în jos de-a lungul albiei râului, spre movila lui Raevski. Calul începu să-i rămână mai în urmă de al aghiotantului şi să-şi salte ritmic călăreţul.

— Se vede că nu prea sunteţi deprins să călăriţi, conte? Întrebă aghiotantul.

— Da' de unde, nici gând, dar nu ştiu ce are că prea saltă tare, spuse nedumerit Pierre.

— A! Păi e rănit, făcu aghiotantul, la piciorul drept din faţă, mai sus de genunchi. Un glonte, probabil. Felicitările mele, conte, zise el, le bapteme du feu.671

Trecură prin fum, pe lângă corpul al şaselea de armată, prin spatele artileriei care înaintase şi trăgea necontenit, asurzind lumea cu salvele ei, şi ajunseră lângă o pădurice. În pădurice era răcoare, linişte şi miros de toamnă. Pierre şi aghiotantul descălecară şi porniră la deal pe jos.

— E aici domnul general? Întrebă aghiotantul, după ce ajunseră la o movilă.

— Până adineauri era, a plecat într-acolo, se grăbiră câţiva să răspundă, arătând spre dreapta.

Aghiotantul întoarse către Pierre o privire care părea să spună că nu ştie ce să se mai facă acum cu el.

— Nu te nelinişti, spuse Pierre. Mă urc pe dâmb… Se poate?

— Duceţi-vă. De acolo se vede tot, şi pericolul nu e aşa de mare. Trec eu mai târziu să vă iau.

Pierre se urcă spre baterie, în vreme ce aghiotantul o porni mai departe. De atunci n-au mai dat ochi unul cu altul. Mult mai târziu, Pierre a aflat că aghiotantul şi-a pierdut în ziua aceea o mână.

Dâmbul pe care se urcase Pierre era renumitul loc, rămas celebru mai târziu la ruşi sub numele de bateria de pe movilă sau bateria lui Raevski, iar la francezi sub denumirea de la grande redoute, la fatale redoute, la redoute du centre, 672 în jurul căruia au căzut cu zecile de mii, şi pe care francezii îl considerau drept punctul cel mai vrednic de atenţie al poziţiei.

Reduta aceasta consta din însăşi movila, care fusese întărită cu şanţuri din trei părţi. În şanţurile săpate erau postate zece tunuri, cu ţevile trecând prin deschiderile făcute în meterez, care băteau necontenit.

În linie cu movila, de amândouă părţile, erau alte tunuri, care băteau de asemenea fără întrerupere. Ceva mai în urma tunurilor erau trupele de infanterie. Ajuns în vârful movilei, lui Pierre nici prin gând nu-i trecea că spaţiul acesta mic, brăzdat de şanţuri, pe care erau postate şi trăgeau tot timpul câteva tunuri, era punctul cel mai însemnat al bătăliei.

Lui Pierre, dimpotrivă, i se părea (tocmai pentru că se afla el acolo) că locul acesta era unul dintre punctele cele mai lipsite de însemnătate ale bătăliei.

Ajuns la dâmb, Pierre se aşează la capătul şanţului care înconjura bateria şi se uită, cu un zâmbet de inconştientă bucurie, la ceea ce se petrecea în jurul său. În răstimpuri, tot zâmbind, se ridica şi se plimba prin baterie dându-şi toată osteneala să nu împiedice de la lucru soldaţii, care forfoteau încoace şi încolo pe lângă el, cu săculeţe şi încărcături de la chesoane la tunuri. Tunurile bateriei

acesteia trăgeau necontenit, unul după altul, asurzind cu zgomotul lor pe cei din preajmă şi întunecând cu fumul lor împrejurimile.

În contrast cu înfiorarea ce se simţea printre soldaţii infanteriei de acoperire, aici, în baterie, unde o mână de oameni, despărţiţi de ceilalţi printr-un şanţ, lucrau de zor, se simţea o însufleţire, una şi aceeaşi la toţi, ca un spirit de familie.

Apariţia cu totul neostăşească a lui Pierre, cu pălăria albă, îi izbise la început într-un chip neplăcut pe aceşti oameni. Trecând pe lângă el, soldaţii îl priveau pieziş, cu mirare şi chiar cu spaimă. Un ofiţer superior de artilerie, înalt, cu picioarele lungi şi cu faţa ciupită de vărsat, îşi făcu înadins de lucru pe lângă tunul de la margine, se apropie de Pierre şi-l privi curios.

Un ofiţeraş tinerel, cu faţa rotundă, încă băieţaş în toată puterea cuvântului, de-abia ieşit, cum se vedea, din şcoală, comandând cu deosebit zel cele două tunuri ce-i fuseseră încredinţate, i se adresă cu severitate:

— Fiţi bun şi faceţi loc, domnule, zise el, aici nu-i voie!

Soldaţii clătinară şi ei din cap cu dezaprobare, uitându-se la Pierre. Dar când toţi se convinseră că omul acesta cu pălărie albă nu numai că nu făcea nimic ci, ori sta cuminte pe dâmbul şanţului, sau se ferea politicos, cu un zâmbet sfios, din calea soldaţilor, şi se plimba prin baterie pe sub ploaia de obuze tot atât de liniştit ca pe bulevard, atunci, încetul cu încetul, sentimentul lor de dezaprobatoare nedumerire faţă de el începu să se schimbe într-un soi de duioasă şi şăgalnică bunăvoinţă, asemenea dragostei pe care o au soldaţii faţă de animalele lor, câini, cocoşi, ţapi şi, în genere, faţă de animalele aciuate pe lângă unităţile militare. Pe Pierre, soldaţii îl primiră numaidecât cu gândul în familia lor şi-i deteră denumirea de „boierul nostru”. Poreclindu-l aşa, începură să râdă binevoitor între ei, pe seama lui.

O ghiulea scormoni pământul la doi paşi de Pierre. El, scuturându-şi ţărâna azvârlită de ghiulea pe haine, se uita zâmbind în jurul său.

— Şi cum, nu vi-i frică, zău, boierule? I se adresă lui Pierre un soldat roşcovan la faţă şi spătos, arătându-şi dinţii albi şi puternici.

— Dar ce, ţie ţi-e frică? Întrebă Pierre.

— Cum să nu-mi fie? Răspunse soldatul. Ghiuleaua nu te iartă. Cum te-atinge, cum ţi-a dat maţele afară. Cum dracu să nu te temi? Zise el râzând.

Câţiva soldaţi cu chipuri vesele şi prietenoase se opriră lângă Pierre. Parcă nu s-ar fi aşteptat ca Pierre să vorbească la fel cu toţi oamenii şi descoperirea aceasta i-ar fi umplut de bucurie.

— Asta-i treabă de noi, de soldaţi. Dar dumneata, boierule, e de mirare, zău aşa, boierule!

— La locuri toţi! Strigă ofiţeraşul cel tinerel la soldaţii adunaţi roată în jurul lui Pierre.

Ofiţeraşul acesta, se vede, îndeplinea pentru prima sau a doua oară în viaţa lui asemenea însărcinare, căci prea vorbea răspicat şi reglementar şi cu soldaţii şi cu superiorii lui.

Salvele de tun şi focurile de armă se înteţeau pe tot câmpul de luptă, mai cu seamă spre stânga, acolo unde erau fleşele, posturile înaintate ale lui Bagration, dar de pe locul unde era Pierre nu se putea vedea aproape nimic din pricina fumului împuşcăturilor. Pe lângă aceasta, toată atenţia lui Pierre se concentra asupra acelui cerc oarecum familiar, aparte de toate celelalte, care forma bateria. Sentimentul de inconştientă bucurie pe care-l încercase întâi, stârnit de priveliştea şi de zgomotele câmpului de luptă, acum mai cu seamă după vederea soldatului care zăcea singuratic pe brazdele de fân, fusese înlocuit în sufletul lui Pierre de un alt sentiment. Şezând acum pe taluzul şanţului, studia figurile celor din jurul său.

Până la ceasurile zece, vreo douăzeci de oameni erau şi evacuaţi din baterie, două tunuri erau scoase din luptă, iar ghiulelele care nimereau bateria şi gloanţele care veneau de departe, vâjâind şi şuierând, deveneau din ce în ce mai dese. Oamenii din baterie, însă, păreau că nici nu ie observă; nu se auzeau din toate părţile decât vorbe vesele şi glume.

— Plăcintă! Strigă un soldat, la auzul unei grenade care se apropia şuierând.

— Nu aici! La pedestraşi! Adăugă altul, râzând cu hohote când văzu că grenada zburase dincolo de ei şi nimerise în rândurile infanteriştilor.

— Ce, te ai bine cu ea? Glumi alt soldat pe socoteala unui mujic care se trântise la pământ, cât timp îi zbură ghiuleaua pe deasupra capului.

Câţiva soldaţi se adunaseră pe valul de pământ şi se uitau la ceea ce se petrecea în faţa lor.

— Vezi, şi-au ridicat şi avanposturile, spuse unul, arătând dincolo de valul de pământ: Vezi, s-au retras.

— Vedeţi-vă de treabă, se răsti la ei un subofiţer bătrân. Dacă s-au retras, înseamnă că au de lucru îndărătul liniilor.

Şi subofiţerul, apucându-l pe unul dintre soldaţi de umăr, îl împinse cu un genunchi în spate. Se auziră râsete.

— La piesa numărul cinci, fii gata! Strigă cineva dintr-o parte.

— Hei rup, băieţi, o dată voiniceşte, ca la edec! Se auziră strigătele voioase ale celor care urneau tunul.

— Hait, cât p-aci să-i zboare boierului pălăriuţa, râse pe socoteala lui Pierre şugubăţul cel roşcovan, arătându-şi dinţii. Afurisito! Ocărî el ghiuleaua care zburase o roată şi piciorul unui om.

— Haideţi, măi, mormolocilor! Râdea altul de miliţionarii veniţi să ridice răniţii, care se tupilau de frica ghiulelelor.

— Ori nu vi-i gustoasă caşa? Of, aţi înţepenit, corbilor, strigau soldaţii la miliţionarii care înmărmuriseră în faţa soldatului cu piciorul rupt.

— Acu-i acu, băiete, îşi băteau ei joc de mujici. Nu vă place deloc, hai?

Pierre băgă de seamă că însufleţirea generală creştea cu fiecare ghiulea care lovea în plin, cu fiecare victimă.

Ca dintr-un nor de furtună care e tot mai aproape, fulgere din ce în ce mai dese şi mai luminoase, ca o rezistenţă dârză faţă de cele ce se petreceau, scăpărau pe feţele tuturor acestor oameni, fulgerele unui foc ascuns care se înteţeşte.

Pierre nu se mai uita înaintea lui, la câmpul de luptă, şi nu mai căuta să afle ce se petrece acolo; era adâncit cu totul în contemplarea acestui foc, care se înteţea mereu şi pe care-l simţea arzând întocmai şi în sufletul său.

La ora zece, infanteriştii din faţa bateriei, care stătuseră prin tufişuri şi pe malul râului Kamenka, începură să se retragă. Din locul unde era bateria se vedea bine cum fugeau înapoi prin dreptul ei, purtându-şi răniţii pe puşti. Un general se urcă pe movilă urmat de suita lui, vorbi cu colonelul, se uită supărat la Pierre şi se lăsă iarăşi de vale, ordonând infanteriştilor de acoperire a bateriei, care erau îndărătul ei, să se culce la pământ, ca să nu fie atât de expuşi tirului. Ca urmare a acestui ordin, în rândurile infanteriei, la flancul drept, se auziră tobe, strigăte de comandă şi din locul bateriei se văzu cum şirurile de soldaţi înaintează.

Pierre se uita prin parapetul şanţului. Un chip îi sări în ochi, dintre toate. Era un tânăr ofiţer care, cu obrazul palid, venea de-a-ndăratelea, cu sabia lăsată în jos şi aruncând în juru-i priviri îngrijorate.

Rândurile de infanterişti se învăluiră în fum. Se auziră strigătele lor prelungi şi o ploaie de împuşcături. După câteva minute, o mulţime de răniţi, mergând pe jos sau purtaţi pe tărgi, trecură pe lângă baterie, venind dintr-acolo. Obuzele începură să curgă şi mai des asupra bateriei. Câţiva oameni zăceau, neridicaţi încă. Pe lângă tunuri, mai preocupaţi şi mai însufleţiţi, forfoteau soldaţii. Lui Pierre nu-i mai da nimeni nici o atenţie. O dată, de două ori, mai

răcniră la el soldaţii, pentru că le sta în cale. Ofiţerul superior trecea încruntat, cu paşi mari şi repezi, de la un tun la altul. Ofiţeraşul cel tinerel, îmbujorându-se şi mai tare la faţă, striga comenzile cu şi mai multă sârguinţă. Soldaţii aduceau încărcăturile, se întorceau, încărcau tunurile şi îşi îndeplineau toţi misiunile cu o încordată eleganţă. În mersul lor săltau ca pe arcuri.

Norul de furtună se dezlănţuise şi pe feţele tuturora ardea năpraznic focul acela a cărui înteţire o aşteptase Pierre. Pierre era lângă ofiţerul superior. Ofiţeraşul cel tinerel alergă, cu mâna la chivără, spre superiorul său.

— Am onoare a vă raporta, domnule colonel, că nu mai avem decât opt încărcături. Ordonaţi să mai continuăm focul? Întrebă el.

— Mitralii! Strigă superiorul, fără să-i răspundă, uitându-se peste valul de pământ.

Deodată se întâmplă ceva: ofiţeraşul scoase un geamăt şi, chircindu-se, căzu la pământ ca o pasăre împuşcată din zbor. Lui Pierre totul i se făcu tulbure în faţa ochilor, toate i se păreau ciudate şi neclare.

Una după alta şuierau şi izbeau în parapet, în soldaţi şi în tunuri, ghiulelele. Pierre, care până acum parcă nu auzise sunetele acestea, nu mai auzea acum nimic altceva decât zgomotul proiectilelor. În dreapta, în coasta bateriei, soldaţii fugeau strigând „ura”, dar nu înainte, ci înapoi, după cum i se părea lui Pierre.

O ghiulea lovi chiar muchea parapetului în faţa căruia sta Pierre, scormoni pământul şi, chiar sub ochii lui, zbură asemenea unei mici mingi negre pentru ca în aceeaşi clipă să se înfunde şi pocni, izbindu-se de ceva. Câţiva miliţionari care tocmai urcaseră până la baterie o rupseră la fugă îndărăt.

— Toate piesele gata pentru mitralii! Strigă ofiţerul.

Subofiţerul se repezi la comandant şi îi şopti (cu îngrijorarea cu care şopteşte majordomul stăpânului său la masă că s-a sfârşit vinul) că nu mai era muniţie.

— Tâlharii, ia uite-i ce fac! Strigă ofiţerul, întorcându-se către Pierre. Faţa comandantului era roşie şi asudată, ochii lui încruntaţi zvârleau scântei. Repede fugi la rezerve, adu chesoanele! Strigă el la unul dintre soldaţii săi, ocolind mânios privirile lui Pierre.

— Mă duc eu, spuse Pierre.

Ofiţerul, fără să-i răspundă, porni cu paşi mari spre celălalt capăt al bateriei.

— Încetaţi tragerea… Aşteptaţi, strigă el.

Soldatul, căruia i se ordonase să se ducă după muniţii, se ciocni de Pierre.

— Ei, boierule, nu-i locul dumitale aici, spuse el şi o porni la vale.

Pierre o luă la fugă după soldat, ocolind locul unde căzuse ofiţeraşul cel tinerel.

O ghiulea, două, trei ghiulele trecură pe deasupra lui, căzându-i în faţă, în lături, în spate. Pierre ajunse jos. „Încotro mă duc?” se gândi el deodată, ajungând aproape de nişte chesoane verzi. Se opri stând în cumpănă dacă trebuie să meargă înainte sau înapoi. Deodată, ceva îl ghionti cu străşnicie în piept şi îl aruncă la pământ. În aceeaşi clipă, îl învălui licărirea unui foc mare şi răsună un zgomot asurzitor, bubuituri, trosnete şi şuierături.

Când îşi veni în fire, Pierre şedea trântit pe spate, sprijinit cu mâinile de pământ; chesonul, prin preajma căruia se afla, dispăruse; nu mai rămăseseră decât câteva scânduri verzi arse de flăcări, nişte zdrenţe împrăştiate pe iarba pârjolită. Unul dintre cai o luă speriat la goană de lângă el, căutând să se scuture de resturile hulubelor, pe când celălalt, întocmai ca şi Pierre, zăcea la pământ şi necheza prelung, sfâşietor.

XXXII.

NEMAIŞTIIND DE SPAIMA UNDE-I e capul, Pierre sări în sus şi o luă la fugă înapoi, spre baterie, ca la unicul adăpost împotriva tuturor grozăviilor ce-l înconjurau.

În timp ce intra într-un şanţ, Pierre observă că în baterie tunurile amuţiseră, dar că nişte oameni tot mai trebăluiau ceva pe acolo. Pierre n-avu vreme să priceapă ce fel de oameni erau. Îl văzu pe colonelul care stătea cu spatele la el, trântit pe parapet, ca şi cum s-ar fi uitat în jos la ceva, şi mai văzu cum un soldat, pe care-l ştia, striga: „Fraţilor!” zbătându-se să scape din mâinile unor oameni ce-l ţineau. Şi mai văzu şi alte lucruri ciudate.

Dar el nu reuşise să priceapă că fusese ucis colonelul, că soldatul care striga „fraţilor!” era luat prizonier şi că sub ochii lui un alt soldat fusese străpuns în spate cu baioneta. Abia pătrunse în şanţ că şi văzu repezindu-se spre el un om slăbuţ, galben, cu faţa asudată şi îmbrăcat în uniformă albastră care, cu sabia în mână, îi striga ceva. Ferindu-se instinctiv de o izbitură, pentru că, nevăzându-se unul pe altul, fugeau unul spre celălalt, Pierre întinse mâinile şi apucă pe acest om (era un ofiţer francez) cu o mână de umăr şi cu alta de gât. Ofiţerul, scăpând sabia din mână, îl apucă pe Pierre de guler.

Câteva secunde se uitară cu ochii speriaţi fiecare la chipul necunoscut al celuilalt, întrebându-se amândoi, nedumeriţi, ce fac şi ce au de făcut. „Oare eu sunt luat prizonier, sau el e prizonierul meu?” se gândeau şi unul şi celălalt. Probabil însă că ofiţerul francez înclina mai mult spre gândul că prizonierul e el, fiindcă mâna puternică a lui Pierre, împinsă de o frică involuntară, îi strângea din ce în ce mai cu putere beregata. Francezul tocmai voia să spună ceva când, dintr-o dată, chiar deasupra capetelor lor, se auzi şuierând îngrozitor o ghiulea, şi lui Pierre i se păru că francezului îi zburase capul, atât de repede şi-l plecase în jos.

Pierre îşi aplecă şi el capul şi dădu drumul mâinilor. Fără să se mai gândească care pe care-l luase prizonier, francezul o rupse de fugă înapoi spre baterie, iar Pierre o luă la vale, împiedicându-se de morţii şi răniţii, care i se părea că-l prind de picioare. Dar n-apucă s-ajungă în vale că văzu venind spre el grupuri compacte de soldaţi ruşi

care, cu strigăte voioase, împiedicându-se şi căzând, alergau vijelios spre baterie. (Acesta a fost atacul pe care şi l-a atribuit Ermolov, spunând că numai datorită vitejiei şi norocului său a fost cu putinţă fapta aceasta, atacul, în timpul iureşului căruia el ar fi aruncat pe dâmb cruci de-ale ordinului sfântul Gheorghe, pe care le avea în buzunar.)

Francezii care ocupaseră bateria fugiră. Trupele noastre în strigăte de „ura”, îi fugăriră atât de departe, încât cu greu mai putură fi opriţi.

Fură luaţi şi prizonieri în baterie. Printre ei se afla şi un general francez, rănit, în jurul căruia făcură cerc ofiţerii. Mulţime de răniţi, unii cunoscuţi lui Pierre, alţii necunoscuţi, ruşi şi francezi, cu chipurile schimonosite de durere, treceau, unii târându-se singuri, alţii purtaţi pe tărgi. Pierre se urcă pe dâmbul unde-şi petrecuse mai bine de un ceas, dar din grupul acela de soldaţi care-l primiseră între ei ca într-o familie, nu mai găsi pe niciunul. Erau aici o mulţime de morţi, necunoscuţi de el. Totuşi pe câţiva îi recunoscu. Ofiţeraşul cel tinerel sta tot aşa, chircit, pe marginea parapetului, într-o baltă de sânge. Soldatul cel roşcovan la faţă mai mişca încă, dar nu-l ridica nimeni.

Pierre fugi devale.

„Nu, nu se poate, acuma vor înceta, acum au să se îngrozească de ceea ce au făcut!” îşi zicea Pierre, alergând fără nici o ţintă după oamenii care cărau pe tărgi, de pe câmpul de luptă, răniţii.

Dar soarele, întunecat de fum, era încă sus, iar în faţă şi mai ales spre stânga, lângă Semionovskoe, fierbea prin fum ceva, pe când împuşcăturile şi canonada nu numai că nu slăbeau, dar se înteţeau la disperare, ca un om care, deznădăjduit, ar striga din ultimele puteri ce i-au mai rămas.

XXXIII.

ACŢIUNEA PRINCIPALĂ A bătăliei de la Borodino a avut loc într-un spaţiu de o mie de stânjeni, între Borodino şi posturile înaintate ale lui Bagration. (În afara acestui

spaţiu, ruşii au mai făcut la o extremitate, pe la amiază, o demonstraţie cu cavaleria lui Uvarov, iar în cealaltă, dincolo de Utiţa, s-a produs ciocnirea dintre Ponjatowski şi Tucikov; acestea au fost două acţiuni separate şi cu totul neînsemnate în comparaţie cu ceea ce se petrecea în centrul câmpului de luptă.) Pe câmpia cuprinsă între Borodino şi avanposturi, la marginea pădurii, la loc deschis în văzul ambelor tabere protagoniste, s-a desfăşurat acţiunea principală a bătăliei, în chipul cel mai simplu şi fără nici o stratagemă.

Bătălia s-a început printr-o canonadă de câteva sute de tunuri din ambele părţi.

După aceea, când fumul a acoperit tot câmpul, au înaintat prin fum (dinspre liniile franceze), din dreapta, două divizii, a lui Dessaix şi a lui Compans, având ca obiectiv avanposturile, iar din stânga regimentele viceregelui având ca obiectiv satul Borodino.

De la reduta Şevardino unde se afla Napoleon, avanposturile ruşilor se găseau la distanţă de o verstă, iar Borodino la mai mult de două verste depărtare în linie dreaptă, şi de aceea Napoleon nu putea vedea ce se petrecea acolo, cu atât mai mult cu cât fumul, amestecându-se cu negurile, ascundea toate poziţiile. Soldaţii diviziei lui Dessaix, îndreptată asupra avanposturilor ruseşti, putură fi văzuţi doar până în momentul când ajunseră la râpa care-i despărţea de avanposturi. De îndată ce coborâră însă în râpă, fumul salvelor de tun şi al împuşcăturilor se îngroşă atât de mult, încât acoperi cu totul celălalt mal al râpei. Prin fum se mai desluşea ici şi colo ceva ca nişte pete negre, oameni pesemne, şi, uneori, luciul baionetelor. Dar dacă stăteau pe loc sau se mişcau, dacă erau francezi sau ruşi, nu se putea distinge de pe reduta de la Şevardino.

Soarele se ivise aprins, şi razele lui piezişe băteau drept în faţa lui Napoleon, care-şi pusese mâinile streaşină la ochi şi se uita spre avanposturi. Fumul se aşternea în faţa

avanposturilor şi se părea când că se mişcă fumul, când că se mişcă trupele. Se auzeau uneori printre bubuituri strigăte omeneşti, dar n-aveai cum şti ce făceau acolo cei care strigau.

Napoleon, în vârful dâmbului, se uita cu ocheanul, şi în micul cerc al lentilei vedea fum şi oameni, uneori de-ai lui, alteori ruşi, dar unde se petreceau cele văzute prin ochean nu mai ştia când se uita din nou cu ochiul liber.

Coborî dâmbul şi începu să se plimbe în sus şi în jos prin faţa lui.

Din când în când se oprea, atent la împuşcături şi se uita la câmpul de luptă.

Nu numai din locul acela de la poalele dâmbului, unde se afla Napoleon, şi nu numai de pe dâmb, unde stăteau acum câţiva dintre generalii săi, dar chiar din avanposturi, unde se găseau acum, laolaltă sau rând pe rând, când soldaţi ruşi, când francezi, morţi, răniţi şi vii, înspăimântaţi sau înnebuniţi de groază, nu se putea desluşi ceea ce se petrecea în locul acela. De-a lungul câtorva ceasuri, pe acelaşi loc, apăruseră, în mijlocul focului necontenit al puştilor şi tunurilor, când numai ruşi, când numai francezi, când infanterişti şi când cavalerişti; se iveau, cădeau, trăgeau, se ciocneau, neştiind ce au de făcut unii cu alţii, strigau şi o luau la fugă îndărăt.

De pe câmpul de luptă veneau la Napoleon în galop, tot timpul, aghiotanţii şi ofiţerii de ordonanţă ai mareşalilor săi, trimişi cu rapoarte asupra mersului luptei; dar toate aceste rapoarte erau mincinoase: şi pentru că în focul luptei n-ai cum desluşi ce se petrece la un moment dat, şi pentru că cei mai mulţi dintre aghiotanţii trimişi nu ajungeau până la adevăratul loc al luptei, ei raportau ceea ce auziseră la rândul lor de la alţii; şi, încă, pentru motivul că, până să străbată aghiotantul cele două-trei verste ce-l despărţeau de Napoleon, împrejurările se schimbau şi ştirea adusă de el nu mai corespundea realităţii. Aşa, bunăoară, din partea viceregelui veni la galop un aghiotant cu ştirea că Borodino

fusese luat şi că podul de pe Kolocea se afla în mâinile francezilor. Aghiotantul îl întrebă pe Napoleon dacă dă ordin să treacă podul, sau nu. Napoleon dădu ordin să se treacă podul, să se grupeze trupele pe celălalt mal şi să aştepte. Atâta doar că nu numai în momentul când Napoleon dădu această dispoziţiune, dar chiar în clipa când aghiotantul pornise de la Borodino, podul şi fusese recucerit şi incendiat de ruşi, în timpul încăierării aceleia de la începutul bătăliei chiar, la care luase parte şi Pierre.

Un aghiotant, care sosi dinspre fleşe cu faţa palidă şi înspăimântată, îi raportă lui Napoleon că atacul francezilor fusese respins, că Davout e mort şi Compans rănit, când, de fapt, în timp ce i se transmiseseră aghiotantului aceste veşti, fleşele fuseseră ocupate de altă unitate a armatei franceze, iar Davout era doar uşor rănit. Napoleon îşi lua măsurile lui potrivit cu aceste rapoarte false, măsuri care sau fuseseră îndeplinite mai înainte de a le fi luat el, sau nici nu puteau fi şi nici n-au fost îndeplinite.

Mareşalii şi generalii care se aflau puţin mai aproape de câmpul de luptă, dar care, ca şi Napoleon, nu luau parte la bătălia propriu-zisă şi nu se avântau decât rar sub ploaia de gloanţe, dădeau, fără să-l mai întrebe pe Napoleon, dispoziţiuni şi luau măsuri după capul lor, ordonând de unde şi în ce direcţie trebuia deschis focul, încotro să şarjeze la galop cavaleria şi încotro să atace în pas alergător infanteriştii. Dar chiar şi ordinele lor, întocmai ca şi acelea ale lui Napoleon, erau rar şi în foarte mică măsură duse la îndeplinire. De cele mai multe ori, acţiunile se desfăşurau tocmai invers dispoziţiunilor date de ei. Soldaţii cărora li se dăduse ordin de înaintare nimereau sub un foc de mitralii şi o luau la fugă înapoi; alţii, cărora li se poruncise să stea pe loc, dând pe neaşteptate cu ochii de ruşii care veneau spre ei, se retrăgeau uneori fugind sau se repezeau alteori înainte, iar cavaleriştii galopau fără ordin, gonind fugarii ruşi. Aşa de pildă, două regimente de cavalerie trecură dincolo de râpa Semionovskoe şi abia

ajunseră sus, pe deal, că întoarseră iar caii şi o porniră într-un suflet înapoi. Tot aşa se întâmpla şi cu infanteriştii care uneori ajungeau în locuri cu totul diferite de cele unde li se ordonase să ajungă. Toate dispoziţiile ce indicau unde şi când să fie mutate tunurile, când să fie trimişi infanteriştii ca să deschidă focul şi când cavalerişti ca să calce în picioare infanteriştii ruşi – toate aceste dispoziţii le dădeau comandanţii de mici unităţi, care se aflau chiar în mijlocul trupelor şi care dădeau ordinele fără să-l întrebe nici pe Ney, nici pe Davout, nici pe Murat, şi cu atât mai puţin pe Napoleon. Lor nu le era teamă că vor fi acuzaţi pentru neexecutarea ordinului sau pentru iniţiative arbitrare, pentru că într-o bătălie e în joc tot ce are omul mai scump: viaţa proprie; şi salvarea pare să vie câteodată fugind din faţa inamicului, şi alteori fugind de-a dreptul spre el, aşa că potrivit cu situaţia fiecărui moment dat procedau şi oamenii aceştia, care se aflau în focul luptei. De fapt însă, toate aceste mişcări înainte şi îndărăt nu îmbunătăţeau şi nu schimbau situaţia trupelor. Toate retragerile şi ciocnirile lor aproape că nu le produceau vreun rău; răul, pierderile de vieţi şi schimbările veneau de la ghiulelele şi gloanţele care zburau pretutindeni pe întinderea unde se frământau oamenii aceştia. Cum îşi părăseau locurile, deasupra cărora zburau gloanţele şi ghiulelele, comandanţii îi şi regrupau, îi disciplinau şi, sub influenţa acestei discipline, îi mânau iarăşi în ploaia de foc, unde (sub imperiul fricii de moarte) ei îşi uitau din nou de disciplină şi se comportau după întâmplătoarea dispoziţie a mulţimii.

XXXIV.

GENERALII LUI NAPOLEON – Davout, Ney şi Murat – care se aflau în apropierea acestui tărâm al focului şi care, uneori, pătrundeau chiar în el, trimiseseră de câteva ori în foc mase imense şi bine rânduite de trupe. Dar, contrar celor ce se întâmplaseră de obicei în toate bătăliile de mai înainte, în locul multaşteptatei ştiri despre punerea pe fugă a inamicului, aceste mase de soldaţi bine rânduite se

înapoiau de acolo ca nişte gloate dezordonate, cu frica în oase. Erau regrupate odată mai mult şi trimise din nou, dar de fiecare dată se împuţinau oamenii.

Pe la amiază, Murat îşi trimise la Napoleon aghiotantul să-i ceară întăriri.

Napoleon şedea la poalele dâmbului şi bea punci, când sosi la el aghiotantul lui Murat cu asigurarea că, dacă majestatea-sa le va mai da o divizie, ruşii vor fi zdrobiţi.

„Întăriri?" se întrebă Napoleon, cu o mirare severă, ca şi cum n-ar fi înţeles cuvintele aghiotantului, uitându-se la acest tânăr frumos, cu pletele negre şi creţe (întocmai cum le purta Murat). „Întăriri! Se gândi Napoleon. Ce fel de întăriri mai cer, când au în mâinile lor jumătate din toată armata, azvârlită împotriva unei aripi slabe şi neîntărite a ruşilor!"

— Dites au roi de Naples, spuse Napoleon sever, qu'il n'est pas midi et que je ne vois pas encore clair sur mon échiquier. Allez…673

Tânărul aghiotant, un băieţandru frumos, cu plete lungi, fără să-şi ia mâna de la pălărie, oftă din greu şi porni la galop înapoi, acolo unde se omorau oamenii.

Napoleon se ridică şi, chemându-l pe Caulaincourt şi pe Berthier, începu să se întreţină cu ei despre lucruri care n-aveau de-a face cu bătălia.

Pe la mijlocul discuţiei, care începuse să-l intereseze pe Napoleon, privirile lui Berthier se îndreptară către un general cu suită, care, pe un cal numai spumă, se apropia la galop de dâmbul lor. Era Belliard. Acesta, descălecând, se apropie cu paşi grăbiţi de împărat şi începu să-i argumenteze cu voce tare şi hotărâtă absoluta necesitate a întăririlor. Se jura pe onoarea lui că ruşii sunt pierduţi, dacă împăratul mai dă o divizie.

Napoleon strânse din umeri şi, fără să răspundă nimic, continuă să se plimbe. Belliard începu să vorbească tare şi agitat cu generalii din suită, care-l înconjuraseră.

— Dumneata prea eşti aprins, Belliard, zise Napoleon, apropiindu-se iar de generalul nou sosit. Nu-i greu să te înşeli în vâltoarea focului. Du-te şi cercetează şi apoi vino la mine.

N-apucase Belliard să iasă bine din raza privirilor lor, când din cealaltă parte sosi un nou trimis de pe câmpul de bătălie.

— Eh bien, qu'est-ce qu'il y a? 674 spuse Napoleon, cu tonul omului scos din sărite de necontenitele piedici ce i se pun în cale.

— Sire, le prince…675 începu adjutantul.

— Cere întăriri? Îl întrerupse Napoleon cu un gest mânios. Aghiotantul înclina din cap în semn de confirmare şi începu să-şi facă raportul; dar împăratul îi întoarse spatele, schiţă doi paşi, apoi se răzgândi, se întoarse îndărăt şi îl chemă pe Berthier. Trebuie să dăm din rezerve, spuse el, cu un uşor gest al braţelor în lături. Dumneata ce crezi, pe cine să trimitem? Îl întrebă pe Berthier, pe acest oison que j'ai fait aigle676, cum îl numea el mai târziu.

— Sire, dacă am trimite divizia lui Claparede? Spuse Berthier, care ţinea minte pe de rost toate diviziile, regimentele şi batalioanele.

Napoleon dădu din cap în semn de aprobare.

Aghiotantul o porni la galop spre divizia lui Claparede şi, în câteva minute, tânăra gardă, rămasă îndărătul dâmbului, se puse în mişcare. Napoleon se uita tăcut în direcţia ei.

— Nu, se întoarse el deodată spre Berthier, nu-l pot trimite pe Claparede. Trimite divizia lui Friant, zise el.

Deşi trimiterea diviziei lui Friant în locul celei a lui Claparede nu prezenta nici un avantaj, ci dimpotrivă, era un neajuns vădit şi o întârziere să mai opreşti acuma divizia lui Claparede şi s-o înlocuieşti cu a lui Friant, totuşi dispoziţia fu executată întocmai. Napoleon nu vedea că, faţă de armata sa, el juca acum rolul doctorului care mai mult împiedică vindecarea cu doctoriile lui, rol pe care el însuşi îl înţelegea atât de bine şi îl condamna.

Divizia lui Friant dispăru, ca şi celelalte, în fumul câmpului de luptă. Din toate părţile continuau să sosească aghiotanţi şi toţi, ca şi când s-ar fi vorbit, aduceau aceleaşi ştiri. Toţi cereau întăriri, toţi spuneau că ruşii se menţin pe poziţii şi că au dezlănţuit un feu d'enfer677 care topeşte armata franceză.

Napoleon şedea îngândurat pe un scaun pliant.

Monsieur de Beausset, amatorul de călătorii, care flămânzise de dimineaţă, se apropie de împărat şi îşi îngădui respectuos să propună majestăţii-sale să ia o gustare.

— Nădăjduiesc că pot acum felicita pe majestatea-voastră pentru izbândă, spuse el.

Napoleon clătină tăcut din cap în semn de tăgadă. Monsieur de Beausset, presupunând că semnul de tăgadă se referea la izbândă şi nu la gustare, îşi permise să observe pe un ton glumeţ, totuşi respectuos, că nu există pe lume motive care să poată împiedica un om să dejuneze, atunci când stă în puterea lui s-o facă.

— Allez-vous…678 spuse brusc Napoleon, întunecat, şi îi întoarse spatele.

Un surâs de beatitudine, în care era şi compătimire, şi căinţă, şi entuziasm, străluci pe chipul domnului de Beausset, care se retrase spre ceilalţi generali, cu paşi care parcă n-atingeau pământul.

Napoleon încerca un sentiment apăsător, asemenea aceluia de care e cuprins întotdeauna jucătorul norocos care, atunci când aruncă banii fără nici o socoteală, câştigă mereu şi care, tocmai când îşi calculează toate probabilităţile jocului, simte că, cu cât chibzuieşte mai bine, cu atât merge mai la sigur cu pierderile.

Trupele erau aceleaşi, generalii aceiaşi, pregătirile aceleaşi, ordinea de bătaie aceeaşi, proclamation courte et énergique679 aceeaşi, el însuşi era acelaşi, ştia lucrul acesta, ştia că era chiar mult mai experimentat şi mai iscusit acum decât fusese înainte şi că inamicul, până şi el,

era acelaşi care fusese la Austerlitz şi la Friedland; dar braţul lui ridicat pentru o lovitură grozavă cădea fără putere, ca printr-un farmec...

Toate procedeele de alte daţi, care fuseseră întotdeauna încununate de succes: şi concentrarea bateriilor asupra unui singur punct, şi atacul rezervelor pentru ruperea liniilor, şi atacul cavaleriei des hommes de fer680, toate aceste procedee fuseseră folosite şi de data aceasta, şi nu numai că nici vorbă nu era de izbândă, dar din toate părţile îi veneau tot aceleaşi şi aceleaşi ştiri că generalii lui sunt ucişi sau răniţi, că sunt neapărat necesare întăriri, că ruşii nu pot fi respinşi şi că armata este dezorganizată.

Altădată, după două-trei dispoziţii date, după două-trei fraze spuse, mareşalii şi aghiotanţii veneau voioşi în goana calului să-l felicite şi îi anunţau capturarea de către ei a unor corpuri întregi de armată, des faisceaux de drapeaux et d'aigles ennemis681 şi tunuri, şi convoaie, iar Murat îi cerea doar învoirea să dea drumul cavaleriei pentru luarea trenurilor regimentare ale duşmanului. Aşa se întâmplase la Lodi, la Marengo, la Arcole, la Jena, la Austerlitz, la Wagram şi aşa mai departe, în multe alte locuri. Acum însă, cu armata lui se petrecea ceva ciudat.

Cu toată ştirea cuceririi avanposturilor ruse, Napoleon vedea că lucrurile nu se petrec la fel, nu se petrec deloc la fel ca în bătăliile lui de altădată. Vedea că acelaşi simţământ îl încercau toţi cei din jurul său, oameni cu experienţă în meşteşugul armelor. Chipurile tuturor erau triste, toţi se fereau să dea ochii unii cu alţii. Singur Beausset putea să nu înţeleagă însemnătatea celor ce se întâmplau. Napoleon însă, cu îndelungata-i experienţă a războiului, ştia foarte bine ce înseamnă o bătălie necâştigară încă de către cel ce atacă, după opt ceasuri de sforţări maxime. Ştia ca aceasta însemna o bătălie pierdută şi că cea mai neînsemnată întâmplare putea acum, când rezultatul bătăliei era atât de nesigur, să-i aducă pieirea şi lui şi armatei lui.

Când îşi depăna în minte firul întâmplărilor acestei ciudate campanii ruseşti, în care nu fusese câştigată nici o bătălie, în care, timp de două luni, nu luase nici drapele, nici tunuri, nici corpuri de armată, când se uita la chipurile celor din jurul său care arătau o tristeţe ascunsă şi când asculta rapoartele care spuneau că ruşii se ţin încă tari pe poziţiile lor, îl cuprindea un sentiment de groază, asemenea acelora care ne chinuie în vis, şi îi veneau în cap toate întâmplările nenorocite, care l-ar fi putut duce la pierzanie. Ruşii puteau să-i atace aripa stânga, puteau să-i străpungă centrul; vreo ghiulea rătăcită îl putea ucide şi pe el. Orice era cu putinţă. În bătăliile lui de altădată nu se gândea decât la posibilităţile diferite ale izbânzilor; acum însă, sumedenie de întâmplări nenorocite i se prezentau închipuirii şi el se aştepta la oricare dintre ele. Da, era întocmai ca în vis, când i se pare omului că-l atacă un răufăcător, şi omul, în vis, îşi adună forţele şi îl loveşte crunt pe răufăcătorul lui, cu o lovitură aşa de straşnică, încât e convins că-l va nimici pe duşman, dar îşi simte mâna neputincioasă şi slabă căzându-i ca o zdreanţă, şi groaza morţii, căreia nu i te poţi împotrivi, îl cuprinde pe bietul om lipsit de ajutor.

Ştirea că ruşii atacă aripa stângă a armatei franceze a trezit în Napoleon o groază de felul acesta. Şedea tăcut la poalele dâmbului pe scaunul său pliant, cu capul în piept şi cu coatele proptite pe genunchi. Berthier se apropie de el şi îi propuse să meargă de-a lungul liniilor, ca să-şi dea singur seama de situaţia bătăliei.

— Cum? Ce spui? Zise Napoleon, Da, dă ordin să-mi aducă imediat calul.

Încalecă şi o porni spre Semionovskoe.

Prin fumul de praf de puşcă ce se risipea încet, pe toată distanţa străbătută de Napoleon, zăceau în bălţi de sânge cai şi oameni răzleţi sau în pâlcuri. Asemenea grozăvii, atâţia morţi pe un spaţiu atât de restrâns, încă nu văzuseră până atunci nici Napoleon şi nici vreunul dintre generalii lui. Vuietul tunurilor, care nu mai încetase vreme de zece

ore în şir, îi obosise auzul şi dădea priveliştii o deosebită gravitate (întocmai ca muzica la tablourile vivante). Ajuns pe înălţimea de la Semionovskoe, Napoleon văzu prin fum, rânduri-rânduri, oameni în uniforme de o culoare cu care ochii lui nu erau deprinşi. Erau ruşii.

Ruşii stăteau în rânduri strânse, în dosul satului Semionovskoe şi al dâmbului, iar tunurile lor nu conteneau să bubuie şi să împrăştie fum asupra liniilor franceze. Nu mai era o bătălie. Era continuarea unui măcel, care nu putea duce la vreun rezultat nici pentru ruşi şi nici pentru francezi. Napoleon îşi opri calul şi căzu din nou pe gânduri, ca atunci când fusese trezit de Berthier; n-avea nici o putere să oprească acţiunea care se desfăşura în faţa şi în jurul lui, pe care o crezuse condusă de el şi depinzând de el, şi acţiunea aceasta i se păru pentru prima oară, în urma neizbânzii, inutilă şi groaznică.

Unul dintre generali, apropiindu-se de Napoleon, îşi permise să-i propună să vâre în foc vechea gardă. Ney şi Berthier, care se aflau lângă Napoleon, schimbară priviri între dânşii, zâmbind dispreţuitor la propunerea absurdă a acelui general.

Napoleon lăsă capul în piept şi tăcu multă vreme.

— A huit cent lieues de France je ne ferai pas démolir ma garde682 spuse el şi, întorcându-şi calul, porni spre Şevardino.

XXXV.

KUTUZOV ŞEDEA CU CAPUL în piept, revărsat cu toată greutatea trupului său pe banca aşternută cu o scoarţă, tot pe locul unde-l văzuse dimineaţa Pierre. Nu dădea nici un fel de ordine, ci se mulţumea să aprobe sau să respingă ceea ce i se propunea.

„Da, da, faceţi aşa”, răspundea el la diferite propuneri. „Da, da, dragul meu, du-te de vezi”, se adresa când unuia, când altuia din anturajul său, ori: „Nu, nu trebuie, mai bine mai aşteptăm”, spunea el. Asculta rapoartele ce i se prezentau, dădea şi ordine, când i le cereau subalternii;

dar, în timp ce asculta rapoartele, părea că nu-l interesează sensul cuvintelor ce i se spuneau, ci altceva, ceva care era cuprins în expresia feţei, în tonul celui ce-i dădea raportul. Dintr-o îndelungată experienţă de militar ştia – şi cu mintea lui bătrânească pricepea – că un om singur nu poate conduce sute de mii de oameni, care se luptă cu moartea, şi mai ştia că soarta unei bătălii nu o hotărăsc ordinele date de comandantul suprem, nici locul unde sunt desfăşurate trupele, nici numărul de tunuri sau de morţi, ci forţa aceea insezisabilă pe care o numim moralul armatei; şi el urmărea această forţă şi o conducea pe cât îi sta în putinţă.

Expresia generală a feţei lui Kutuzov reflecta o atenţie concentrată şi calmă şi o încordare care biruia cu greu oboseala trupului său trudit şi bătrân.

La unsprezece dimineaţa i se aduse vestea că avanposturile ocupate de francezi fuseseră reluate de ruşi, dar că prinţul Bagration a fost rănit. Kutuzov scoase un strigăt de uimire şi clătină din cap.

— Du-te la prinţul Piotr Ivanovici şi află cu de-amănuntul ce-i şi cum, îi spuse el unuia dintre aghiotanţi, după aceasta se întoarse către prinţul de Würtemberg, care stătea în spatele lui. N-aţi vrea, excelenţă, să preluaţi comanda armatei a doua?

Foarte curând după plecarea prinţului, atât de curând încât e probabil că el nici nu ajunsese încă bine la Semionovskoe, aghiotantul prinţului se întoarse şi îi raportă screnissimului că prinţul cere trupe.

Kutuzov se încruntă şi îi trimise lui Dohturov ordin să ia comanda armatei a doua; iar pe prinţul de Würtemberg, de care, cum spunea el, nu se putea lipsi în aceste clipe grele, îl rugă să se întoarcă la el. Când i se aduse ştirea că Murat e luat prizonier şi cei de la statul-major veniră să-l felicite, Kutuzov zâmbi.

— Aşteptaţi, domnilor, spuse el. Bătălia e câştigată şi nu-i nimic neobişnuit în prinderea unui prizonier ca Murat. Dar mai bine să mai aşteptăm până să ne bucurăm.

Totuşi, el trimise un aghiotant să ducă vestea aceasta în rândurile trupelor.

Când de la flancul stâng sosi Şcerbinin cu vestea că francezii au ocupat avanposturile şi satul Semionovskoe, Kutuzov pricepu, după zgomotele câmpului de luptă şi după expresia feţei lui Şcerbinin, că-l aşteaptă veşti rele; se sculă, ca şi când ar fi vrut să-şi mai dezmorţească picioarele şi, luându-l pe Şcerbinin de braţ, îl trase la o parte.

— Du-te, dragul meu, îi spuse el lui Ermolov, du-te şi vezi ce putem face.

Kutuzov era la Gorki, în centrul poziţiilor armatei ruseşti. Atacurile îndreptate de Napoleon asupra flancului nostru stâng fuseseră de câteva ori respinse. În centru, francezii nu putuseră înainta mai departe de Borodino. La flancul stâng, cavaleria lui Uvarov pusese francezii pe fugă.

Către ora trei după-amiază, atacurile francezilor conteniră. Pe feţele tuturor celor veniţi de pe câmpul de luptă, ca şi pe feţele celor ce stăteau prin preajma sa, Kutuzov citea o încordare dusă la extrem. Kutuzov era mulţumit de succesul zilei, care întrecuse aşteptările. Dar puterile fizice îl părăseau pe bătrân. De câteva ori, capul i se aplecă atât de jos, încât parcă i-ar fi căzut, şi aţipi. I se servi masa.

Aghiotantul imperial Wolzogen, cel pe care-l auzise prinţul Andrei spunând, când trecuse pe lângă el, că războiul trebuie „im Raum verlegen”683 şi pe care-l ura atâta Bagration, sosi în timp ce Kutuzov lua masa şi se apropie de el. Wolzogen venea din partea lui Barclay cu un raport despre mersul luptei la flancul stâng. Înţeleptul Barclay de Tolly, văzând pâlcurile de răniţi şi de răzleţiţi de unităţi dindărătul liniilor şi cântărind bine toată situaţia, trăsese concluzia că bătălia era pierdută şi cu vestea aceasta îşi trimisese favoritul la comandantul suprem.

Kutuzov mesteca anevoie găina friptă şi se uita printre gene la Wolzogen, cu priviri şăgalnice.

Wolzogen, călcând nepăsător, cu un zâmbet dispreţuitor pe buze, se apropie de Kutuzov abia atingându-şi cozorocul cu mâna.

Îl trata pe serenissim cu un soi de nepăsare afectată, care voia să spună că el, ca om cu o înaltă cultură militară ce era, le lăsa ruşilor dreptul de a-şi face un idol din bătrânul acesta bun de nimica, dar că ştia el bine cu cine are de-a face. „Der alte Herr (cum îl numeau pe Kutuzov nemţii între ei) macht sich ganz bequem”684, gândi Wolzogen şi, uitându-se cu asprime la farfuriile din faţa lui Kutuzov, începu să-i raporteze bătrânului domn situaţia de la flancul stâng, aşa cum îi ordonase Barclay şi cum o văzuse şi o înţelesese el însuşi.

— Toate punctele poziţiei noastre sunt în mâinile inamicului şi noi n-avem cum să-l respingem fiindcă ne lipsesc trupele; soldaţii noştri fug şi nu-i putem opri, raportă el.

Kutuzov, oprindu-se din mestecat, se uită la Wolzogen cu uimire, ţintă, ca şi când n-ar fi înţeles ce i se spunea. Observând tulburarea des alten Herrn685, Wolzogen spuse zâmbind:

— Nu m-am socotit în drept să ascund excelenţei-voastre ceea ce am văzut cu ochii mei… Trupele noastre sunt complet dezorganizate…

— Ai văzut dumneata? Ai văzut dumneata? strigă Kutuzov încruntat, ridicându-se grăbit şi repezindu-se la Wolzogen. Cum în… cum îndrăzneşti şi dumneata?! Cum îndrăzneşti? strigă Kutuzov, înecându-se şi făcând gesturi de ameninţare cu mâinile lui tremurânde. Cum îndrăzneşti dumneata, stimate domn, să-mi spui asta mie? Dumneata habar n-ai! Comunică-i din partea mea generalului Barclay că ştirile lui nu sunt juste şi că adevăratul mers al bătăliei îmi este cunoscut mie, comandantul suprem, mai bine decât lui.

Wolzogen vru să obiecteze ceva, dar Kutuzov îl întrerupse:

— Inamicul e respins la flancul stâng şi înfrânt la cel drept. Dacă dumneata ai văzut prost, apoi, stimate domn, te rog să

nu-ţi mai permiţi să-mi vorbeşti mie despre ce nu ştii! Du-te, te rog, şi spune-i din partea mea generalului Barclay intenţia mea fermă de a-l ataca mâine pe inamic, zise cu severitate Kutuzov. Tăceau toţi; nu se auzea decât respiraţia grea a bătrânului general, care vorbea gâfâind. E respins pretutindeni, lucru pentru care-i mulţumesc lui Dumnezeu şi vitejiei armatei noastre. Inamicul e înfrânt şi mâine îl vom izgoni de pe pământul sfânt al Rusiei, spuse Kutuzov, făcându-şi semnul crucii, şi deodată icni din pricina lacrimilor care-l podidiseră.

Wolzogen, dând din umeri şi strâmbând din buze, se retrase tăcut la o parte mirat über diese Eingenommenheit des alten Herrn.686

— Dar, iată-l şi pe eroul meu, spuse Kutuzov, arătând spre generalul care, în vremea asta, urca dâmbul, un bărbat gras, frumos, cu părul negru.

Era Raevski, care petrecuse toată ziua în punctul principal al câmpului de luptă de la Borodino.

Raevski raportă că trupele se ţin dârz pe poziţiile lor şi că francezii nu îndrăznesc să mai atace.

Auzind acestea, Kutuzov spuse în franţuzeşte:

— Vous ne pensez donc pas comme les autres que nous sommes obligés de nous retirer? 687

— Au contraire, votre altesse, dans les affaires indécises c'est toujours le plus opiniâtre qui reste victorieux, răspunse Raevski, et mon opinion…688

— Kaisarov! Se adresă Kutuzov aghiotantului său. Stai jos şi scrie ordinul de zi pentru mâine. Iar tu, se adresă el altui aghiotant, du-te şi anunţă unităţile de-a lungul frontului că mâine atacăm noi.

Până să termine convorbirea cu Raevski şi dictarea ordinului, Wolzogen se şi întoarse de la Barclay şi raportă că generalul Barclay de Tolly ar dori să aibă o confirmare scrisă a ordinului dat de feldmareşal.

Kutuzov, fără să se uite la Wolzogen, porunci să fie scris ordinul pe care fostul comandant suprem dorea să-l aibă,

pe bună dreptate, pentru a-şi putea declina orice răspundere.

Şi, datorită acelei nedefinite şi misterioase legături, care întreţine în rândurile unei întregi armate acelaşi spirit, numit moralul armatei, spirit care constituie nervul principal al războiului, cuvintele lui Kutuzov, ordinul lui cu privire la atacul de a doua zi se răspândi într-o clipită în rândurile întregii oştiri.

Ajunse până la capătul ultimei verigi a acestui lanţ, cuvintele şi ordinul lui Kutuzov erau departe de a mai fi aceleaşi. În poveştile pe care şi le spuneau unul altuia, în cele mai răzleţe unghere ale frontului, nu mai rămăsese nimic echivalent cu ceea ce spusese Kutuzov, dar înţelesul cuvintelor lui se răspândi pretutindeni, pentru că ceea ce spusese Kutuzov izvora nu din calcule iscusite, ci din sentimentul care trăia deopotrivă în adâncul sufletului comandantului suprem, ca şi în sufletul fiecăruia dintre soldaţii ruşi.

Şi, aflând că a doua zi aveam să atacăm noi inamicul şi auzind din cercurile supreme ale armatei confirmarea tocmai a ceea ce doreau ei, cei istoviţi şi şovăielnici se liniştiră şi prinseră inimă.

XXXVI.

REGIMENTUL PRINŢULUI Andrei făcea parte din rezerva care, până pe la orele două, stătuse în dosul satului Semionovskoe sub focul puternic al artileriei, fără să intre însă în acţiune. După ora unu, regimentul, care-şi pierduse mai bine de două sute de oameni, fu împins înainte, în spaţiul dintre Semionovskoe şi bateria de pe movilă, într-un lan de ovăz călcat în picioare, unde în ziua aceea îşi găsiră moartea mii de oameni şi asupra căruia, pe la orele două, fusese îndreptat puternicul foc concentric al câtorva sute de tunuri inamice.

Fără să se mişte din loc şi fără să tragă măcar o salvă, regimentul pierdu încă o treime din oameni. Din faţa lor şi mai ales dinspre dreapta, tunurile bubuiau mereu în mijlocul unei mase compacte de fum, care nu se mai risipea, şi din misteriosul nor de fum ce acoperea tot terenul dinaintea lor ţâşneau necontenit, cu şuierături iuţi şi stridente, ghiulele şi grenade care răbufneau mărunt. Din când în când, ca pentru a mai da un pic de răgaz oamenilor, câte un sfert de oră la rând toate ghiulelele şi grenadele zburau pe deasupra capetelor lor, fără să-i ţintească; alteori însă, într-un singur minut regimentul pierdea câţiva

oameni; şi necontenit erau traşi la o parte morţii şi evacuaţi răniţii.

După fiecare nouă lovitură rămânea tot mai mică probabilitatea de a supravieţui pentru cei ce nu fuseseră încă ucişi. Regimentul stătea încolonat pe batalioane, la intervale de câte trei sute de paşi, dar cu toate acestea toţi soldaţii se găseau în aceeaşi stare de spirit. Toţi oamenii din regiment erau deopotrivă de tăcuţi şi de posomorâţi. Rareori mai răsuna printre rânduri câte o voce, dar şi vocea aceea amuţea de îndată ce se auzea o lovitură ce nimerea în plin şi strigătul: „Brancardieri!” Cea mai mare parte din timp, potrivit ordinului, oamenii şedeau la pământ; care-şi scotea chivără, desfăcându-i cu grijă cureluşele şi iarăşi şi-o potrivea în cap; care lua humă uscată şi, frecând-o în palme, îşi curăţa baioneta; care îşi slobozea centironul şi îşi schimba locul cataramelor, sau îşi îndrepta stăruitor moletierele şi şi le înfăşură iarăşi pe pulpe. Câţiva făceau căsuţe din bulgări de pământ sau lucrau împletituri din paiele de pe câmp. Păreau cu toţii absorbiţi de îndeletnicirile acestea. Atunci când erau răniţi sau ucişi unii dintre ei, atunci când cei căzuţi erau duşi pe tărgi, atunci când ai noştri se înapoiau din foc, ori când se vedeau prin pătura de fum mişcându-se masele compacte ale duşmanului, nimeni nu dădea atenţie acestor împrejurări. Când însă trecea artileria şi cavaleria noastră sau se vedea infanteria noastră înaintând, exclamaţii de încurajare se auzeau din toate părţile. Dar ceea ce-i interesa mai mult erau unele evenimente cu totul desprinse de moment, fără nici o legătură cu bătălia. Atenţia acestor suflete chinuite părea că se mai odihneşte, stăruind asupra întâmplărilor mărunte ale vieţii obişnuite. O baterie de artilerie trecu prin faţa regimentului. La unul dintre chesoanele bateriei, calul rotaş se încurcase în şleauri. „Măi, bagă de seamă la rotaş! Descurcă-l! Acuşi cade… Uite la ei, că nu văd!”… strigară deodată toţi soldaţii regimentului, din rânduri. Altă dată, atenţia generală se concentra asupra unui căţeluş

castaniu, cu coada dârz ridicată, care venise Dumnezeu ştie de unde şi alerga acum prin faţa rândurilor, până când răbufni prin preajmă o ghiulea şi bietul căţeluş, schelălăind, vârî coada între picioare şi o luă la fugă într-o parte. Tot regimentul prinse a hohoti de râs şi a chiui. Dar distracţii de felul acesta nu durau decât un minut-două şi oamenii stăteau de mai bine de opt ceasuri fără hrană şi fără nici o ocupaţie, ţinuţi sub ameninţarea permanentă a morţii, aşa că feţele lor palide şi încruntate se îngălbeneau şi se posomorau din ce în ce.

Prinţul Andrei, la fel de încruntat şi de palid ca toţi oamenii din regimentul lui, se plimba cu mâinile la spate şi cu capul în pământ încoace şi încolo, de la un hat la altul, pe pajiştea de lângă un lan de ovăz. De dat vreun ordin sau de făcut ceva, n-avea. Totul se petrecea de la sine. Morţii erau ridicaţi, răniţii evacuaţi şi rândurile se strângeau la loc. Dacă se îndepărtau câteva clipe, soldaţii se înapoiau grăbiţi la locurile lor. La început, prinţul Andrei, socotind de datoria lui să-şi îmbărbăteze oamenii şi să le dea exemplu, se plimba printre rânduri; pe urmă se convinse însă că n-are ce-i învăţa. Toate puterile sufletului său, întocmai ca ale oricăruia dintre soldaţi, erau instinctiv îndreptate către un singur ţel: să nu se mai gândească la grozăvia situaţiei în care se aflau. Ba se plimba pe pajişte, târându-şi picioarele, luând în botul cizmei iarba şi uitându-se la praful care-i acoperea încălţămintea, ba făcea paşi mari, căutând să calce pe urmele lăsate pe pajişte de cosaşi, ba îşi număra paşii, socotind de câte ori trebuia să meargă de la un hat la altul ca să facă o verstă, ba rupea frunzele de pelin de pe hat şi, frecându-le în palme, le mirosea parfumul tare şi amar. Din preocupările zilei trecute nu mai rămăsese nimic. Nu se gândea la nimic. Asculta cu urechea obosită tot aceleaşi şi iar aceleaşi zgomote, desluşind şuieratul obuzelor de vuietul bubuiturilor, se uita la chipurile atât de cunoscute ale oamenilor din batalionul întâi şi aştepta. „Iat-o… asta vine iar la noi! Îşi zicea el, trăgând cu urechea la

un şuierat ce se apropia din ce în ce prin norul de fum. Una, încă una! Alta! A nimerit…” Se oprea şi se uita la rândurile soldaţilor. „Nu, a trecut mai departe. Dar uite, asta a nimerit.” Şi iarăşi începea să se plimbe, căutând să facă paşi cât mai mari, aşa fel ca din şaisprezece paşi să ajungă până la hat.

Un şuierat şi o izbitură! La cinci paşi de el, o ghiulea scormoni pământul uscat şi se înfundă în ţărână. Îl trecură fiori reci prin spate. Se uită din nou la rândurile soldaţilor. Răpusese, desigur, pe mulţi, căci se adunase o mulţime de oameni în faţa batalionului al doilea.

— Domnule adjutant, strigă el, dă ordin să nu se îmbulzească.

Adjutantul, executând ordinul, se apropie din nou de prinţul Andrei. Din partea cealaltă venea călare un comandant de batalion.

— Fereşte! Se auzi un strigăt înspăimântat de soldat şi, ca o pasăre în zbor iute, ce se lasă la pământ piscuind, la doi paşi de prinţul Andrei, lângă calul comandantului de batalion, bufni înăbuşit o grenadă. Calul, cel dintâi, fără să se mai întrebe dacă era bine sau rău să se arate fricos, forăi, se cabră, cât pe-aci să-l trântească pe maior, şi sări în lături. Groaza calului molipsi şi oamenii.

— Culcat! Se auzi strigând vocea adjutantului, care se şi trântise la pământ.

Prinţul Andrei rămăsese în nehotărâre. Grenada, ca o sfârlează fumegândă, se învârtea între el şi adjutantul culcat la capătul hatului, lângă o tufă de pelin.

„Asta să fie moartea? Se gândi prinţul Andrei, privind cu un sentiment cu totul nou, de pizmă, iarba de sub picioare, tufele de pelin şi şuviţa de fum ţâşnită în rotocoale din învârtirea mingii aceleia mici şi negre. Nu pot, nu vreau să mor, mi-i dragă viaţa, mi-i dragă iarba aceasta, pământul, aerul…” Aşa gândi el, dar totodată îşi aminti că-l privesc cei dimprejur.

— Ruşine, domnule ofiţer! Spuse el adjutantului. Ce fel de… dar nu-şi isprăvi vorba.

În aceeaşi clipă răbufni explozia, se auzi şuieratul schijelor, ca ţăndările unui geam spart, începu să duhnească înăbuşitor a praf de puşcă şi prinţul Andrei zbură în lături; cu o mână ridicată în sus, căzu pe piept.

Câţiva ofiţeri deteră fuga la el. Din partea dreaptă a pântecelui i se lăţea, prin iarbă, o pată mare de sânge.

Miliţionarii chemaţi în grabă cu tărgile se opriseră în spatele ofiţerilor. Prinţul Andrei zăcea pe piept, cu faţa în iarbă şi respira greu, horcăind.

— Ce v-aţi oprit? Veniţi încoace!

Mujicii se apropiară şi îl luară de umeri şi de picioare, dar el gemu aşa de jalnic, încât oamenii schimbară o privire şi îl lăsară.

— Ridică-l şi pune-l pe targă; acuma îi totuna, strigă o voce.

Îl mai luară o dată de umeri şi îl puseră pe targă.

— Ah, Doamne! Dumnezeule! Ce-i asta? În pântece! Ăsta-i sfârşitul. Ah, Doamne! Se auziră voci printre ofiţeri. Mi-a vâjâit pe la ureche, spuse adjutantul.

Mujicii, potrivindu-şi targa pe umeri, o porniră grăbit, pe cărarea bătătorită de ei, spre postul de prim-ajutor.

— Ţine pasul! Măi! ţărănoilor! Le strigă un ofiţer din urmă mujicilor, care păşeau nervos şi zdruncinau brancarda.

— Schimbă pasul, Hveodor, ei, Hveodor, spuse mujicul din faţă.

— Iac-aşa, acuma-i bine, zise bucuros cel din spate, nimerind pasul.

— Luminăţia-ta! A? Prinţul? rosti cu voce tremurată Timohin, care se apropiase în fugă, uitându-se la targa.

Prinţul Andrei deschise ochii şi se uită, de pe brancarda în care i se afundase adânc capul, la cel care vorbea, apoi îşi coborî iarăşi pleoapele.

Miliţionarii îl duseră spre pădure, unde se aflau nişte furgoane şi unde era instalat postul de prim-ajutor. Acest

post de prim-ajutor consta din trei corturi cu poalele prelatelor ridicate, aşezate la marginea pădurii de mesteceni. În pădure, printre mesteceni, staţionau furgoanele şi caii. Caii mâncau din traiste ovăz şi vrăbiile zburau pe lângă ei şi ciuguleau boabele împrăştiate. Corbii, ademeniţi de mirosul sângelui, croncăneau nerăbdători, zburând din mesteacăn în mesteacăn. În jurul corturilor, pe o întindere de mai bine de două deseatine, zăceau întinşi şi şedeau jos pe pământ, sau stăteau în picioare oameni plini de sânge, în fel de fel de veşminte. În jurul răniţilor se îmbulzeau o mulţime de soldaţi – brancardierii, cu chipuri atente şi compătimitoare, pe care zadarnic îi izgoneau de acolo ofiţerii. Fără să-i asculte, ei se încăpăţânau să rămână, rezemându-se de tărgi, şi se uitau insistent, ca şi cum ar fi căutat să priceapă sensul greu de înţeles al acestui spectacol care se desfăşura în faţa lor. Din corturi se auzeau când vaiete de durere şi de mânie, când gemete jalnice. Din când în când ieşeau de acolo sanitari, alergând după apă, şi arătau la cei care trebuiau duşi înăuntru. Aşteptându-şi rândul în faţa cortului, răniţii horcăiau, gemeau, plângeau, strigau, înjurau sau cereau votcă. Unii aiurau. Pe prinţul Andrei, în calitate de comandant al unui regiment, îl aduseră, păşind pe deasupra trupurilor încă nepansate ale răniţilor, chiar în faţa unui cort unde oamenii se opriră, aşteptând ordine. Prinţul Andrei deschise ochii şi multă vreme nu putu pricepe ceea ce se petrecea în jurul său. Lanul de ovăz, pajiştea, tufele de pelin, mingişoara aceea neagră care se învârtea şi pătimaşa lui râvnă de a trăi îi veniră în minte. La doi paşi de el, vorbind tare şi atrăgând atenţia tuturora, stătea, rezemat de un ciot, un subofiţer cu fruntea bandajată, înalt, frumos şi cu părul negru. Era rănit de gloanţe la cap şi la picior. În jurul lui, ascultând lacom ceea ce povestea, se adunaseră o mulţime de brancardieri şi de răniţi.

— Numai cât am purces a-i înghesui noi de acolo, că pe loc au şi lăsat toate celea şi au spălat putina; l-am prins până şi

pe rege, striga ostaşul, uitându-se cu ochi aprinşi şi lucitori la cei din jurul său. Să ne fi venit numai, în clipa aceea, rezervele, măi frăţioare, nici numele nu le-ar mai fi rămas, fiindcă drept să-ţi spun…

Prinţul Andrei, ca toţi ceilalţi care-l înconjurau pe povestitor, se uita la el cu priviri aprinse şi încerca un sentiment de uşurare. „Dar oare nu-i totuna acum? Îşi zise el. Dar ce va fi acolo şi ce-a fost aici? De ce mi-a părut rău că mă despart de viaţă? A fost ceva în viaţa asta ce n-am putut eu înţelege şi nici nu înţeleg.”

XXXVII.

UNUL DIN MEDICI, CU ŞORŢUL plin de sânge şi cu mâinile mici, la fel însângerate, ţinând cu una din ele o ţigară de foi între degetul mic şi cel mai mare (ca să n-o mânjească de sânge), ieşi din cort. Medicul înălţă capul şi începu să se uite în toate părţile, peste trupurile răniţilor. Voia, desigur, să se mai odihnească puţin. După ce-şi suci de câteva ori capul la dreapta şi la stânga, oftă şi lăsă privirile în jos.

— Bine, îndată, spuse el la vorbele sanitarului, care arătase spre prinţul Andrei, şi dădu ordinul să fie dus în cort.

Din mulţimea răniţilor care-şi aşteptau rândul se ridicară murmure de protest.

— Se vede că şi pe lumea cealaltă tot numai boierii o duc bine, rosti unul.

Prinţul Andrei fu dus în cort şi întins pe o masă care abia se eliberase şi pe care un sanitar o spăla de ceva. Prinţul Andrei nu putea înţelege desluşit ceea ce se petrecea în cort. Gemetele jalnice ce se auzeau din toate părţile şi durerile chinuitoare de la coapsă, din spinare şi din pântece îl sustrăgeau oricărei atenţii. Tot ce vedea împrejur se redusese pentru el la o singură impresie generală, aceea a trupurilor omeneşti dezgolite şi însângerate care păreau să umple tot cortul acesta scund, aşa cum cu câteva săptămâni în urmă fusese umplut în ziua aceea dogoritoare de august

iazul murdar de pe drumul Smolenskului. Da, era acelaşi trup, aceeaşi chair a canon, care, ca şi cum i-ar fi prevestit cele ce se petreceau acum, trezise în el groaza.

În cort erau trei mese. Două erau ocupate, iar pe a treia îl întinseseră pe prinţul Andrei. Câtva timp îl lăsară singur, aşa că fără să vrea putu să vadă ce se petrece pe celelalte două mese. Pe cea de alături era întins un tătar, cazac probabil, judecând după uniforma aruncată lângă masă. Patru soldaţi îl ţineau. Un doctor cu ochelari tăia ceva în spinarea lui arămie şi musculoasă.

— Uh, uh, uh! Parcă grohăia tătarul; şi deodată, îşi ridică faţa negricioasă, cârnă şi cu fălci mari, îşi rânji dinţii albi şi începu să se zbată, scoţând un vaiet ascuţit, prelung şi sfâşietor. Pe cealaltă masă, în jurul căreia se îngrămădise o mulţime de lume, zăcea întins un om înalt, bine făcut, cu capul răsturnat pe spate. (Buclele, culoarea părului şi forma capului i se părură prinţului Andrei ciudat de cunoscute.) Câţiva oameni, infirmieri, se aruncaseră pe pieptul acestui om şi îl ţineau. Un picior alb, mare şi rotund se zvârcolea repede şi des, fără încetare, cu mişcări spasmodice. Omul plângea cu sughiţuri şi se îneca. Doi medici tăcuţi – unul era palid şi tremura – stau aplecaţi asupra celuilalt picior, roşu, şi făceau ceva cu el. După ce sfârşi cu tătarul, pe care-l înveliră cu o manta, doctorul cu ochelari, ştergându-şi mâinile, se apropie de prinţul Andrei.

Se uită la faţa prinţului şi se întoarse pripit.

— Dezbrăcaţi-l! Ce staţi? Strigă el supărat, adresându-se infirmierilor.

Timpul celei mai îndepărtate copilării îi reveni în minte prinţului Andrei când infirmierul, cu mânecile suflecate, începu să-i descheie cu mâini grăbite nasturii şi să-i scoată hainele. Medicul, aplecându-se lângă rană, jos, o pipăi şi oftă din greu. Pe urmă făcu un semn cuiva şi durerile chinuitoare din pântec îl făcură pe prinţul Andrei să-şi piardă cunoştinţa. Când se trezi, oasele sfărâmate ale şoldului îi erau scoase, zdrenţele de carne tăiate şi rana

bandajată. Îl stropeau cu apă pe obraz. Cum deschise ochii, doctorul se aplecă asupra lui, îl sărută tăcut pe buze şi se depărtă în grabă.

După chinurile suferite, prinţul Andrei se simţea cuprins de o stare de beatitudine pe care demult n-o mai încercase. Cele mai frumoase şi mai fericite clipe ale vieţii lui, mai ales timpul cel mai îndepărtat al copilăriei, când îl dezbrăcau şi îl culcau în pătucul lui, când dădaca veghea asupră-i, cântându-i cântece de leagăn, când, afundându-şi capul în pernă, se simţea fericit doar la gândul că trăieşte – toate se prezentau acum închipuirii lui şi nu ca nişte năluciri ale trecutului, ci aievea.

Lângă rănitul ale cărui trăsături i se păruseră prinţului Andrei cunoscute se îngrămădiseră medicii; acum îl ridicau şi se sileau să-l liniştească.

— Arătaţi-mi-l… Ooooo! O! Oooo! Se auzea vocea lui speriată, întretăiată de hohote de plâns, care trăda supunere faţă de suferinţă.

Auzind aceste gemete, prinţului Andrei îi veni să plângă. Îi venea să plângă poate pentru că murea lipsit de glorie, sau poate pentru că îi părea rău să se despartă de viaţă, sau din pricina copilăriei de care-şi amintise şi care n-avea să se mai întoarcă niciodată, sau poate pentru că suferea că suferă alţii în jurul lui şi că omul acesta de lângă dânsul gemea atât de jalnic; destul că-i venea să plângă ca un copil, cu lacrimi binefăcătoare, de bucurie aproape.

Îi arătară rănitului piciorul tăiat, încălţat cu cizma şi plin de sânge închegat.

— O! Oooo! Începu el să hohotească de plâns ca o femeie.

Medicul care stătuse până atunci în dreptul rănitului, aşa încât prinţul Andrei nu putuse să-l vadă la faţă, se depărtă.

— Dumnezeule! Ce-i asta? Ce caută el aici? Îşi spuse prinţul Andrei.

În nenorocitul care se tânguia şi căruia abia i se tăiase piciorul, el îl recunoscu pe Anatol Kuraghin. Câţiva infirmieri îl susţineau de subsuori, încercând să-i dea să bea

apă dintr-un pahar, a cărui margine buzele lui umflate şi tremurătoare n-o puteau prinde. Anatol suspina din greu. „Da, el este; da, omul acesta este legat strâns şi puternic prin ceva, nu ştiu prin ce, de mine, îşi zise prinţul Andrei, neînţelegând încă desluşit ceea ce vedea în faţa ochilor. Ce legătură are omul acesta cu copilăria mea, cu viaţa mea?” se întreba el, fără să găsească răspunsul. Şi deodată, îi veniră în gând alte amintiri neaşteptate, din lumea curată şi plină de dragoste a copilăriei. Îşi aduse aminte de Nataşa, aşa cum o văzuse întâia oară la bal în anul 1810, cu gâtul fin şi braţele subţiri, cu chipul sperios, fericit şi gata în orice clipă să se entuziasmeze; şi dragostea şi duioşia pentru ea se redeşteptară în sufletul lui mai vii decât oricând. Îşi aminti acum şi ce legătură era între el şi omul acesta, care-l privea pierdut, cu ochi umflaţi şi plini de lacrimi. Prinţul Andrei îşi aminti tot şi un sentiment de adâncă milă şi de dragoste faţă de omul acesta îi cuprinse sufletul fericit.

Nu se mai putu stăpâni şi începu să verse lacrimi de duioşie şi de iubire de oameni şi de sine, lacrimi pentru rătăcirile lor şi ale sale.

„Compătimirea, dragostea de frate faţă de cei ce ne iubesc, dragostea faţă de cei ce ne urăsc, faţă de vrăjmaşii noştri, da, dragostea aceea pe care a propovăduit-o Dumnezeu pe pământ, de care îmi vorbea prinţesa Maria şi pe care eu n-am înţeles-o – iată de ce-mi părea rău că mă despart de viaţă, iată ce mi-ar mai fi rămas dacă aş mai fi trăit. Acum însă e târziu. Ştiu că e târziu!”

XXXVIII.

ASPECTUL GROAZNIC AL câmpului de luptă acoperit de leşuri şi de răniţi, laolaltă cu greutatea pe care o simţea în cap şi cu ştirile despre omorârea şi rănirea a douăzeci dintre generalii săi cei mai de vază, precum şi conştiinţa că braţul lui, altădată puternic, era acum neputincios, toate acestea produseră o impresie neaşteptată asupra lui Napoleon, căruia de obicei îi plăcea să privească morţii şi răniţii, punându-şi prin aceasta la încercare (cum credea el)

tăria sufletească. În ziua aceea, priveliştea fioroasă a câmpului de luptă îi înviase tăria sufletească, pe care o considera meritul şi măreţia lui. Se grăbi să se depărteze de câmpul de luptă şi se înapoie pe dâmbul de la Şevardino. Galben, puhav, greoi, cu ochii tulburi, cu nasul roşu şi cu vocea răguşită, şedea, cu ochii în pământ, pe scaunul lui pliant, silit să asculte fără voia lui bubuitul tunurilor. Aştepta cu dureroasă nelinişte sfârşitul acestei bătălii, al cărei participant se considera, dar pe care n-o putea opri. Simţământul omenesc căpătase pentru o clipă ascendent asupra acelei artificiale viziuni a vieţii, căreia îi slujise el atâta vreme. Îl impresionaseră suferinţele şi moartea, pe care le văzuse pe câmpul de luptă, ca şi cum ar fi fost ale lui. Greutatea ce-i apăsa capul şi pieptul îi aminti că şi pe el îl pot ajunge suferinţa şi moartea. În clipa aceasta, nu-şi mai dorea nici Moscova, nici victoria, nici gloria. (Ce glorie îi mai trebuia?) Tot ce mai dorea acum era odihnă, linişte, libertate. Dar înainte, când era pe înălţimea de la Semionovskoe, comandantul artileriei venise şi-i propusese să posteze acolo câteva baterii, pentru a înteţi focul împotriva ruşilor îngrămădiţi în faţa localităţii Kneazkovo. Napoleon consimţise şi ordonase să i se raporteze ce efect vor avea aceste baterii.

Veni un aghiotant să raporteze că, la ordinul împăratului, două sute de tunuri au fost îndreptate asupra trupelor ruseşti, dar că ruşii nu se urnesc din loc.

— Focul nostru îi seceră rânduri-rânduri, dar ei nu se clintesc, zise adjutantul.

— Ils en veulent encore!689 spuse Napoleon cu glas răguşit.

— Sire? Repetă adjutantul care n-auzise bine.

— Ils en veulent encore, spuse iar, încruntându-se, Napoleon cu glas răguşit, donnez-leur-en! 690

Şi fără ordinul său, de altfel, lucrurile pe care le voia el şi pe care dacă le mai ordona era doar fiindcă îşi închipuia că se aşteaptă ordine din partea lui se săvârşeau. Şi iarăşi se

întoarse în lumea lui artificială de odinioară, lumea fantomelor măreţiei, şi din nou începu să-şi joace (aşa cum calul care pune în mişcare roata unui puţ îşi închipuie că face asta pentru el însuşi) supus, rolul acela crud, trist, greu, neomenescul rol care-i fusese hărăzit.

Dar nu numai în momentul acela şi în ziua aceea i-a fost întunecată mintea şi conştiinţa acestui om care purta partea cea mai grea a poverii ce-i apăsa pe toţi participanţii la această acţiune, ci niciodată de atunci şi până la sfârşitul vieţii sale n-a mai putut înţelege nici binele nici frumosul, nici adevărul, nici însemnătatea acţiunilor sale, care erau în prea vădit contrast cu binele şi cu adevărul, prea străine de tot ce-i omenesc, pentru ca să le fi putut el pricepe înţelesul. Nu se putea lepăda de faptele lui, slăvite de jumătate din omenire, şi de aceea a fost nevoit să se lepede de adevăr, de bine şi de tot ce e omenesc.

Nu era întâia oară când, străbătând călare câmpul de luptă ticsit de morţi şi de schilozi (din voinţa sa, cum credea el) şi socotind la vederea lor câţi ruşi revin la un francez, se înşela singur, găsind motiv să se bucure că la un singur francez ieşeau cinci ruşi căzuţi. N-a fost singura zi în care a scris el în scrisoarea trimisă la Paris că le champ de bataille a été superbe691, pentru că pe câmp zăceau cincizeci de mii de leşuri; dar până şi pe insula Sfânta Elena, în liniştea izolării, unde spunea că vrea să-şi consacre răgazul întreg descrierii marilor fapte pe care le-a săvârşit, el scria: „La guerre de Russie a du etre la plus populaire des temps modernes; c'était celle du bon sens et des vrais intérets, celle du repos et de la sécurité de tous; elle était purement pacifique ea conservatrice.

C'était pour la grande cause, la fin des hasards et le commencement de la sécurité. Un nouvel horizon, de nouveaux travaux allaient se dérouler, tout plein du bien-etre et de la prospérité de tous. Le systeme européen se trouvait fondé; il n'était plus question que de l'organiser.

Satisfait sur ces grands points et tranquille partout, j'aurais eu aussi mon congres et ma sainte-alliance. Ce sont des idées qu'on m'a volées. Dans cette réunion de grands souverains, nous eussions traité de nos intérets en famille et compté de clerc a maâtre avec les peuples.

L'Europe n'eut bientôt fait de la sorte véritablement qu'un meme peuple, et chacun, en voyageant partout, se fut trouvé toujours dans la patrie commune. J'eusse demandé toutes les rivieres navigables pour tous, la communauté des mers et que les grandes armées permanentes fussent réduites désormais a la seule garde des souverains.

De retour en France, au sein de la patrie, grande, forte, magnifique, tranquille, glorieuse, j'eusse proclamé ses limites immuables; toute guerre future purement défensive; tout agrandissement nouveau antinaţional. J'eusse associé mon fils a l'empire; ma dictature eut fini et son regne constitutionnel eut commencé…

Paris eut été la capitale du monde et les Français l'envie des nations!

Mes loisirs ensuite et mes vieux jours eussent été consacrés, en compagnie de l'impératrice et durant l'apprentissage royal de mon fils, a visiter lentement et en vrai couple campagnard, avec nos propres chevaux, tous les recoins de l'Empire, recevant les plaintes, redressant les torts, semant de toutes parts et partout les monuments et les bienfaits.”692

El, omul, predestinat de providenţă să joace rolul trist şi silnic de călău al naţiunilor, voia să se încredinţeze singur că scopul faptelor sale era binele popoarelor, că putea să aibă în mâini soarta a milioane de oameni şi, prin putere, să facă binele!

Des 400 000 hommes qui passerent la Vistule, scria el mai departe despre războiul din Rusia, la moitié étaient Autrichiens, Prussiens, Saxons, Polonais, Bavarois, Würtembergeois, Mecklembourgeois, Espagnols, Italiens, Napolitains. L'armée impériale, proprement dite, était pour

un tiers composée de Hollandais, Belges, habitants des bords du Rhin, Piémontais, Suisses, Genevois, Toscans, Romains, habitants de la 32-e division militaire, Breme, Hambourg etc.; elle comptait a peine 140 000 hommes parlant français. L'expédition de Russie couta moins de 50 000 hommes a la France actuelle; l'armée russe, dans la retrăite de Wilna a Moscou, dans les différentes batailles, a perdu quatre fois plus que l'armée française; l'incendie de Moscou a coute la vie a 100 000 Russes, morts de froid et de misere dans les bois; enfin, dans sa marche de Moscou a l'Oder, l'armée russe fut aussi atteinte par l'intempérie de la saison; elle ne comptait a son arrivée a Wilna que 50 000 hommes, et a Kalisch moins de 18 000.693

El şi-a închipuit că războiul cu Rusia a fost dezlănţuit din voinţa lui şi groaza celor săvârşite în acest război nu i-a cutremurat sufletul. Şi-a luat cu semeţie asupră-şi toată răspunderea evenimentelor şi mintea lui întunecată vedea îndreptăţire în faptul că, în numărul sutelor de mii de oameni omorâţi, erau mai puţini francezi decât bavarezi şi nemţi din Hessa.

XXXIX.

CÂTEVA ZECI DE MII DE oameni zăceau morţi în diferite poziţii şi uniforme pe ogoarele şi fâneţele boierilor Davâdov şi ale ţăranilor de pe moşiile statului, pe ogoarele şi fâneţele pe care sute de ani de-a rândul îşi strânseseră grânele şi îşi păscuseră turmele sătenii din Borodino, Gorki, Şevardino şi Semionovskoe. În jurul posturilor de prim-ajutor pe o întindere de câte o deseatină, pământul şi iarba erau îmbibate de sânge. Răniţi şi nerăniţi din diferite unităţi, cu chipuri înspăimântate, se retrăgeau înapoi în pâlcuri, unii înspre Mojaisk, alţii înspre Valuevo. Alte pâlcuri de oameni, istoviţi şi flămânzi, mergeau înainte conduşi de comandanţi. A treia categorie de oameni stăteau pe loc şi continuau să tragă.

Pe toată câmpia, atât de veselă şi de frumoasă înainte, cu licăririle ei de baionete şi cu fumurile înălţându-se în

soarele dimineţii, se întindea acum o pâclă de umezeală şi de fum, şi mirosea ciudat, a acreală de salpetru şi de sânge. Se strânseră câţiva nouraşi şi o ploicică începu să picure încet peste morţi, peste răniţi, peste înspăimântaţi, peste istoviţi şi peste şovăielnici. Părea că spune: „Ajunge, oameni buni, ajungă-vă… Opriţi-vă… Treziţi-vă! Ce faceţi?”

Oamenii aceştia vlăguiţi, lipsiţi de hrană şi de odihnă, dintr-o tabără şi din cealaltă, fură cuprinşi deopotrivă de îndoiala dacă se cuvine sau nu să se împuşte mai departe unii pe alţii şi pe toate feţele se putea observa şovăiala şi în fiecare suflet de om se ivea întrebarea: „De ce şi pentru cine să ucid sau să fiu ucis? Ucideţi pe cine vreţi, faceţi ce vreţi, eu nu mai vreau!” Gândul acesta crescu, spre seară, în mintea fiecăruia. Din clipă în clipă toţi oamenii aceştia se puteau îngrozi de ceea ce făceau, puteau să arunce tot şi să plece care încotro.

Dar, deşi către sfârşitul bătăliei oamenii simţeau toată grozăvia faptei lor şi deşi ar fi fost bucuroşi să se oprească, o putere misterioasă, de neînţeles, continua să-i conducă şi, asudaţi, plini de praf şi de sânge, rămaşi doar câte unul din trei, tunarii, cu toate că se împleticeau şi gâfâiau de oboseală, cărau înainte muniţii, încărcau tunurile, ocheau şi puneau fitiluri; iar ghiulelele zburau tot atât de iuţi şi de cumplite dintr-amândouă părţile, sfârtecând trupuri de oameni, şi se săvârşea mai departe opera aceea de groază care nu se săvârşeşte din voinţa oamenilor, ci din voinţa aceluia care conduce oamenii şi lumile.

Cel care ar fi văzut ariegărzile ruseşti dezorganizate ar fi spus că francezilor nu le mai trebuie decât o mică sforţare şi armata rusă va dispărea, iar acela care s-ar fi uitat în spatele frontului francez ar fi spus că ruşii nu mai aveau de făcut decât o mică sforţare şi francezii erau pierduţi. Dar nici francezii, nici ruşii nu făceau acest efort şi flacăra luptei se stingea domol.

Ruşii nu făceau acest efort, pentru că nu ei erau aceia care-i atacaseră pe francezi; la începutul bătăliei ei doar se

postaseră în drumul Moscovei, ca s-o apere, şi tot aşa stăteau şi acum, la sfârşitul bătăliei, cum stătuseră şi la început. Dar chiar dacă ţinta ruşilor ar fi fost să-i zdrobească pe francezi, ei tot n-ar fi putut face această ultimă sforţare, pentru că toate trupele ruseşti fuseseră greu lovite şi nu exista unitate care să nu fi avut de suferit în luptă, aşa că ruşii, păstrându-şi poziţiile, pierduseră jumătate din armată.

Francezilor, care aveau vii în minte toate victoriile lor din ultimii cincisprezece ani, care credeau în invincibilitatea lui Napoleon, care ştiau că ocupaseră în bună parte câmpul de luptă, că nu pierduseră decât un sfert din efectivul lor şi că mai aveau în spate, neatinsă încă, o gardă de douăzeci de mii de oameni, le-ar fi fost uşor să facă această sforţare. Francezii, care atacaseră armata rusă cu scopul de a o scoate de pe poziţiile ei, ar fi trebuit să facă sforţarea, căci, atâta vreme cât ruşii le tăiau drumul spre Moscova întocmai ca şi înainte de bătălie, ţinta francezilor nu era atinsă şi toate sforţările şi pierderile lor rămâneau zadarnice. Dar francezii nu făcură acest efort. Unii istorici spun că lui Napoleon i-ar fi fost de ajuns să arunce în foc vechea sa gardă, încă neatinsă, pentru ca bătălia să fie câştigată. A spune ce s-ar fi întâmplat dacă Napoleon şi-ar fi vârât garda în foc e ca şi cum am spune ce-ar fi dacă toamna s-ar împrimăvăra. Asta nu se putea întâmpla, căci Napoleon a refuzat să-şi dea garda, nu pentru că n-a vrut, ci pentru că n-o putea face. Toţi generalii, ofiţerii şi soldaţii armatei franceze ştiau că asta nu era cu putinţă pentru că moralul scăzut al trupelor n-o permitea.

Nu numai Napoleon încerca sentimentul acela asemănător stării de vis, când braţul ridicat pentru o lovitură teribilă cade fără putere, ci toţi generalii şi toţi soldaţii francezi, care luaseră sau nu luaseră parte la luptă şi care aveau atâta experienţă din celelalte bătălii (unde, după sforţări de zece ori mai mici, inamicul fugea), încercau acelaşi sentiment de groază în faţa unui inamic care, după ce-şi

pierduse jumătate din armată, rămăsese tot atât de ameninţător pe poziţie, acum la sfârşit ca şi la începutul luptei. Forţa morală a armatei franceze, cea care atacase, se irosise. Nu o victorie dintre acelea care se stabileşte după numărul bucăţilor de pânză atârnate de beţe, aşa-numitele drapele smulse de la inamic, sau după terenul pe care l-au ocupat sau îl ocupă trupele, ci o victorie morală, o victorie dintre acelea care-l conving pe inamic de superioritatea morală a adversarului său şi de propria lui neputinţă, a fost victoria ruşilor la Borodino. Armata franceză, asemenea unei fiare înfuriate care a primit în goana ei o rană mortală, îşi simţea pieirea; dar ea nu se mai putea opri, tot aşa cum nu se putea să nu dea înapoi armata rusă, de două ori mai slabă. Printr-o ultimă sforţare, armata franceză s-a mai putut târî până la Moscova; acolo însă, fără alte sforţări din partea armatei ruse, a trebuit să piară de atâta sânge cât pierduse datorită rănii mortale de la Borodino. Consecinţa directă a bătăliei de la Borodino a fost fuga nejustificată de nimic a lui Napoleon din Moscova, înapoierea lui pe vechiul drum, cel al Smolenskului, pieirea a cinci sute de mii de invadatori şi pieirea Franţei napoleoniene, asupra căreia, întâia oară la Borodino, căzuse braţul unui potrivnic de o forţă morală superioară.

Partea a treia.

I

PENTRU MINTEA OMENEASCA E de neconceput absoluta continuitate a mişcării. Omul poate înţelege legile unei mişcări, oricare ar fi ea, numai atunci când e în situaţia de a observa unităţi izolate şi arbitrar luate ale acestei mişcări. Dar, în acelaşi timp, tocmai din această divizare arbitrară a mişcării neîntrerupte în unităţi discontinui decurg, în mare parte, greşelile omeneşti.

Este cunoscut aşa-numitul sofism al anticilor, care constă în afirmaţia că Ahile nu poate ajunge din urmă niciodată o broască ţestoasă care a pornit înaintea lui, în ciuda faptului că Ahile merge de zece ori mai repede decât broasca

ţestoasă: căci, de îndată ce Ahile parcurge distanţa ce-l desparte de broasca ţestoasă, broasca mai înaintează cu o zecime din această distanţă; Ahile străbate şi această zecime de distanţă, dar broasca ţestoasă înaintează şi ea cu o sutime, şi aşa mai departe la infinit. Problema aceasta li se părea anticilor de nerezolvat. Absurditatea concluziei (că Ahile nu va ajunge din urmă niciodată broasca ţestoasă) decurge numai din faptul că sunt luate, în mod arbitrar, unităţi discontinui ale mişcării, deşi atât mişcarea lui Ahile, cât şi mersul broaştei ţestoase se produc fără întrerupere.

Luând unităţi din ce în ce mai mici ale mişcării nu facem decât să ne apropiem de rezolvarea problemei, dar nu ajungem s-o rezolvăm niciodată. Numai dacă admitem o mărime infinit de mică şi o progresie geometrică cu raţia de o zecime din ea şi luăm suma termenilor acestei progresii geometrice, ajungem la soluţionarea problemei. O nouă ramură a matematicii, după ce a găsit metoda de a se raporta la mărimi infinitezimale, dă acum răspuns la alte probleme, mai complicate ale mişcării, care păreau de nerezolvat.

Această nouă ramură a matematicii, necunoscută anticilor, admiţând, în cercetarea problemelor mişcării, mărimi infinitezimale, adică mărimi de natură să restabilească principala condiţie a mişcării (continuitatea absolută), repară implicit greşeala de neînlăturat, pe care mintea omenească nu poate să n-o facă atunci când ia în consideraţie, în locul mişcării continui, unităţile ei discontinui.

În aflarea legilor mişcării istorice se întâmplă exact acelaşi lucru.

Mişcarea omenirii, care-şi are originea în nenumărate acte ale liberului arbitru omenesc, se produce în mod continuu.

Stabilirea legilor acestei mişcări este scopul istoriei. Dar, pentru a pricepe legile mişcării neîntrerupte, a sumei tuturor actelor născute din libera voinţă a oamenilor, mintea omenească admite unităţi arbitrar luate, discontinui.

O primă metodă a istoriei constă în a lua, după bunul plac, un şir de evenimente continui şi a le cerceta separat de celelalte, când în fapt nici un eveniment nu are şi nu poate avea vreun început, ci întotdeauna un eveniment rezultă din altul. A două metodă constă în a considera acţiunea unui singur om, împărat sau comandant de oşti, ca pe suma liberelor voinţe ale oamenilor, atunci când, în fapt, suma liberelor voinţe omeneşti nu se exprimă niciodată în acţiunea unui singur personaj istoric.

Ştiinţa istoriei, în evoluţia ei, admite spre a fi cercetate unităţi din ce în ce mai mici şi pe calea aceasta caută să se apropie de adevăr. Dar, oricât de mici ar fi unităţile pe care le admite istoria, noi simţim că ipoteza unităţilor izolate, ipoteza începutului unui fenomen oarecare şi ipoteza că liberul arbitru al tuturor oamenilor se exprimă în acţiunile unui singur personaj istoric sunt false prin ele însele.

Orice concluzie a istoriei se risipeşte, fără cea mai mică sforţare din partea criticii, ca pulberea care nu lasă nici o urmă, şi asta numai datorită faptului că critica îşi alege drept obiect de cercetare o unitate discontinuă, mai mare sau mai mică; fapt la care ea este întotdeauna îndreptăţită, de vreme ce unitatea istorică dată este totdeauna arbitrară.

Numai admiţând spre cercetare o unitate infinitezimală – diferenţialele istoriei, adică tendinţele de acelaşi gen ale oamenilor – şi însuşindu-ne arta calculului integral (luând adică suma acestor unităţi infinit de mici), putem nădăjdui să ajungem la înţelegerea legilor istoriei.

Primii cincisprezece ani ai veacului al XIX-lea se caracterizează în Europa printr-o deplasare cu totul ieşită din comun a milioane de oameni. Oamenii îşi părăsesc ocupaţiile obişnuite, se aruncă dintr-o parte în cealaltă a Europei, jefuiesc, se ucid unii pe alţii, triumfă şi deznădăjduiesc, şi tot cursul vieţii se schimbă câţiva ani în şir, prezentând o mişcare intensă, care la început merge crescând şi apoi slăbind. Care a fost pricina acestei mişcări,

sau după care lege s-a produs? Se întreabă mintea omenească.

Istoricii, răspunzând acestei întrebări, ne înşiră faptele şi vorbele câtorva zeci de oameni într-una dintre clădirile Parisului, dând acestor fapte şi discursuri numele de revoluţie; după aceea, ne dau o biografie amănunţită a lui Napoleon şi a câtorva personaje care l-au simpatizat sau i-au fost ostile, ne vorbesc despre influenţa unora dintre aceste personaje asupra celorlalte şi ne spun: iată de ce s-a produs această mişcare şi iată-i şi legile.

Însă mintea omenească nu numai că refuză să dea crezare acestei explicaţii, dar spune de-a dreptul că metoda de a explica nu este cea justă, căci prin acest fel de a explica, un fenomen mai slab apare drept o cauză a unuia mai puternic. Suma tuturor liberelor voinţe omeneşti a produs şi revoluţia şi pe Napoleon, şi numai suma acestor libere voinţe i-a suportat întâi şi pe urmă i-a nimicit, şi pe prima şi pe ultimul.

„Acolo unde au existat cuceriri, au existat de fiecare dată şi cuceritori, şi ori de câte ori au fost revoluţii într-un stat au existat şi oameni mari”, spune istoria. Într-adevăr, ori de câte ori s-au ivit cuceritori au fost şi războaie, răspunde mintea omenească, dar asta nu dovedeşte că cuceritorii erau pricina războaielor şi că ar fi cu putinţă să găseşti legile războiului în activitatea personală a unui singur om. De câte ori mă uit la ceasul meu şi văd că acele au ajuns la zece, aud că la biserica vecină încep să sune clopotele, dar, din faptul că de fiecare dată când acele ajung la zece încep să sune clopotele, eu n-am dreptul să trag concluzia că poziţia acelor de la ceasornicul meu ar fi cauza mişcării clopotelor.

De fiecare dată când văd mişcarea locomotivei aud şi şuierul ei, văd şi deschiderea supapei şi mişcarea roţilor; dar de aici n-am dreptul să deduc că şuierul şi mişcarea roţilor sunt cauza mişcării locomotivei.

Ţăranii spun că în primăvara târzie suflă vântul rece pentru că se desfac mugurii stejarilor şi, într-adevăr, în fiecare primăvară vântul rece bate atunci când înmugureşte stejarul. Dar, cu toate că mie mi-e necunoscută pricina pentru care odată cu înmugurirea stejarilor bate vântul rece, nu pot fi de aceeaşi părere cu ţăranii, când spun că desfacerea mugurilor de stejar e cauza vântului rece, pentru simplul fapt că tăria vântului este în afară de influenţa mugurilor de stejar. Eu văd doar coincidenţa condiţiilor care se poate vedea la apariţia oricăruia dintre fenomenele vieţii şi îmi dau seama că, oricum şi oricât de atent şi de amănunţit aş observa acele ceasornicului, supapa, roţile locomotivei şi mugurii stejarului, nu voi putea găsi în ele cauza sunetului clopotelor, a mişcării locomotivei şi a vântului de primăvară. Pentru a o afla, sunt nevoit să-mi schimb cu totul punctul de vedere când cercetez şi să studiez legile mişcării aburilor, clopotelor şi vânturilor. Acelaşi lucru trebuie să-l facă istoria. Şi încercări în acest sens au şi fost făcute.

Pentru studierea legilor istoriei trebuie să ne schimbăm în întregime obiectul cercetărilor: să-i lăsăm în pace pe împăraţi, pe miniştri şi pe generali, şi să studiem elementele infinitezimale, de acelaşi gen, care conduc masele. Nimeni nu poate spune în ce măsură este dat omului să ajungă pe calea aceasta la înţelegerea legilor istoriei; dar este evident că pe această singură cale se află posibilitatea surprinderii legilor istoriei şi că, pe drumul acesta, mintea omenească n-a depus încă nici a milioana parte din energia pe care au depus-o istoricii în descrierea faptelor diferiţilor împăraţi, conducători de oşti şi miniştri şi în expunerea teoriilor lor în legătură cu aceste isprăvi.

II.

FORŢELE A DOUĂSPREZECE popoare din Europa au năvălit în Rusia. Armata rusă şi locuitorii se retrag, evitând ciocnirile, până la Smolensk şi de la Smolensk până la Borodino. Armata franceză se îndreaptă cu o iuţeală mereu

crescândă spre Moscova, ţinta mişcării sale. Iuţeala marşului sporeşte pe măsura apropierii ei de ţintă, tot aşa cum creşte iuţeala unui corp în cădere, cu cât se apropie de pământ. Francezii au în spate o ţară de mii de verste, înfometată şi învrăjbită; în faţă, doar câteva zeci de verste o mai desparte de ţintă. Asta o simte fiecare soldat al armatei napoleoniene şi invazia progresează de la sine, numai prin forţa inerţiei.

În armata rusă se aprinde din ce în ce, pe măsura retragerii, duhul urii împotriva inamicului: cu cât se retrag, cu atât sentimentul de ură se concentrează şi creşte. Lângă Borodino, se produce ciocnirea. Nici o armată, nici cealaltă nu se dezagregă; armata rusă se retrage însă imediat, tot atât de inevitabil cât de inerent este să se rostogolească un glob, ciocnindu-se de alt glob ce vine asupra lui cu forţă mai mare; şi este la fel de inerent ca şi globul invaziei să se mai rostogolească o bucată de vreme în virtutea inerţiei (deşi, în ciocnire, îşi pierde toată forţa).

Ruşii se retrag la o sută douăzeci de verste, dincolo de Moscova; francezii ajung până la Moscova şi acolo se opresc. După asta, timp de cinci săptămâni, n-are loc nici o luptă. Francezii nu înaintează. Asemenea unei fiare rănite de moarte, care, pierzând sânge, îşi linge rănile, ei stau cinci săptămâni pe loc, la Moscova, fără să întreprindă ceva, şi, dintr-o dată, deşi n-a intervenit nimic nou, o iau la fugă înapoi: se reped la drumul către Kaluga şi (după victorie, de vreme ce câmpul de luptă de la Maloiaroslaveţ rămăsese tot în mâinile lor), fără să se mai angajeze în vreo bătălie serioasă, o iau şi mai repede la fugă înapoi, către Smolensk şi dincolo de Smolensk, dincolo de Wilna, dincolo de Berezina şi aşa mai departe.

În seara de 26 august, atât Kutuzov, cât şi armata rusă în întregimea ei erau convinşi că bătălia de la Borodino fusese câştigată. Kutuzov îi şi scrisese asta împăratului. Kutuzov dăduse ordinul de pregătire a unei noi bătălii, care să-l zdrobească pe inamic, şi asta nu pentru că el ar fi vrut să

mintă pe cineva, ci pentru că ştia că inamicul era învins, aşa cum ştiau acest lucru toţi cei care luaseră parte la bătălie.

Dar în aceeaşi seară şi a doua zi începură să sosească, una după alta, ştirile că pierderile au fost nemaipomenite şi că jumătate din armată a pierit, aşa că o nouă bătălie se dovedea, materialiceşte, cu neputinţă.

Nu se putea da bătălia câtă vreme încă nu erau culese toate informaţiile, cât timp nu erau adunaţi răniţii, cât nu se completaseră muniţiile şi nu se număraseră morţii, nici nu fuseseră numiţi noi comandanţi în locul celor căzuţi şi cât timp oamenii n-apucaseră să fi mâncat şi să se fi odihnit. Pe de altă parte, îndată după bătălie, chiar a doua zi de dimineaţă, armata franceză (în virtutea aceleiaşi forţe a mişcării care acum sporise parcă invers proporţional cu pătratele distanţelor) se şi avântă, de la sine, asupra armatei ruseşti. Kutuzov avea chef să dea atacul a doua zi şi toată armata voia acest lucru, dar, pentru a putea ataca, nu-i destul să vrei să faci lucrul acesta; trebuie să ai putinţa s-o faci, şi posibilităţile lipseau. N-aveai cum să nu te retragi cu o etapă, apoi tot aşa n-aveai cum să nu te retragi cu încă una, apoi cu o a treia şi, în sfârşit, la 1 septembrie, când armata ajunse la Moscova, în ciuda moralului în creştere al trupelor, se cerea prin forţa lucrurilor ca aceste trupe să se retragă dincolo de Moscova. Şi trupele purceseră la încă o retragere, etapa ultimă, şi lăsară Moscova în mâinile inamicului.

Pentru oamenii care s-au deprins să creadă că planurile de război şi de luptă se întocmesc de către comandanţii de armate, aşa cum fiecare dintre noi, stând în cabinetul de lucru, dinaintea hărţii, ne închipuim cum şi în ce fel ne-am descurca în cutare sau cutare bătălie, se pun mai multe întrebări: de ce Kutuzov, în retragere, n-a procedat într-un fel sau altul, de ce n-a ocupat poziţii înainte de Fili, de ce nu s-a retras dintr-o dată pe drumul Kalugăi, abandonând Moscova ş.a.m.d. Oamenii care s-au deprins să creadă astfel uită, sau nu cunosc, inevitabilele condiţiuni în care se

desfăşoară totdeauna activitatea oricărui comandant suprem. Activitatea unui conducător de oşti n-are nici cea mai mică asemănare cu activitatea pe care ne-o închipuim noi, stând comod la birou şi urmărind pe hartă o campanie oarecare, cu un număr ştiut de soldaţi dintr-o tabără şi din alta, pornind de la un loc ştiut, începându-ne presupunerile dintr-un moment oarecare, ştiut dinainte. Comandantul suprem nu se află niciodată în faţa acelor elemente de început al unui eveniment oarecare, în care începem noi să luăm în consideraţie evenimentul. Comandantul suprem se află întotdeauna în centrul unui şir întreg de evenimente în curs, aşa că nu se găseşte niciodată, în nici un moment, în situaţia de a reflecta asupra întregului înţeles al evenimentului ce are loc. Clipă după clipă şi pe neobservate, evenimentul îşi modelează înţelesul şi, în fiecare moment al acestei modelări succesive şi continui a evenimentului, comandantul suprem se găseşte în centrul celui mai complicat joc de intrigi, de griji, dependenţe şi jurisdicţii, de proiecte, sfaturi, ameninţări şi minciuni; el este obligat, necontenit, să rezolve nenumăratele probleme, adesea contradictorii, ce i se pun.

Savanţii istorici militari ne spun cu toată seriozitatea că pe drumul Kalugăi ar fi trebuit să-şi îndrepte Kutuzov armata mult mai înainte de a se îndrepta spre Fili şi că i-ar fi propus chiar cineva acest proiect. În faţa unui comandant suprem însă, mai ales într-un moment greu, se găsesc întotdeauna zeci de proiecte, nu unul. Şi toate aceste proiecte, alcătuite după regulile strategiei şi tacticii, se bat cap în cap. Treaba comandantului suprem n-ar fi, pare-se, alta decât să aleagă unul dintre aceste proiecte. Dar nici lucrul acesta nu-l poate face. Evenimentele nu-i dau răgaz. I se pune problema, să zicem, ca pe data de 28 să treacă pe drumul Kalugăi, dar între timp apare un aghiotant trimis de Miloradovici şi-l întreabă dacă să angajeze imediat lupta cu francezii sau să se retragă. Trebuie să dea, pe loc, cât ai bate din palme, o dispoziţie. Şi dispoziţia de a se retrage

abate armata rusă din drumul Kalugăi. După aghiotant, un intendent întreabă încotro să îndrume carele cu proviant, iar şeful ambulanţei unde să ducă răniţii, pe când un curier din Petersburg vine cu o scrisoare a împăratului, care nici nu vrea să-şi închipuie măcar că ar putea fi abandonată Moscova; tot atunci, rivalul comandantului suprem, cel care-l sapă din umbră (şi dintre aceştia se găsesc totdeauna nu numai unul), se prezintă cu un nou proiect diametral opus planului de ieşire la drumul Kalugăi; puterile comandantului suprem cer însă odihnă şi reconfortare, în timp ee un onorabil general, admis la decorare, vine să se plângă, şi populaţia imploră să fie apărată, iar ofiţerul trimis să recunoască terenul soseşte cu veşti care contrazic cu totul pe cele aduse de ofiţerul trimis înaintea lui; un spion, un prizonier şi un general trimis în recunoaştere înfăţişează fiecare altă situaţie a armatei inamicului. Lumea, deprinsă să nu ţină seamă ori să uite aceste condiţii, în care se desfăşoară inevitabil activitatea oricărui comandant suprem, judecă lucrurile bunăoară după situaţia trupelor la Fili şi de aici presupune că putea hotărî foarte uşor comandantul suprem, la 1 septembrie, dacă Moscova trebuia să fie părăsită sau apărată, când de fapt de problema aceasta nici nu putea fi vorba în situaţia de atunci a armatei ruseşti, la numai cinci verste de Moscova. Când s-a tranşat această chestiune? Ea s-a tranşat şi la Drissa şi la Smolensk şi, mai ales, la 24 august la Şevardino şi la 26 august la Borodino şi, în fiecare zi, în fiecare oră şi clipă a retragerii de la Borodino până la Fili.

III.

RETRĂGÂNDU-SE DE LA BORODINO, trupele ruseşti se opriră la Fili. Ermolov, care plecase să studieze terenul, veni la feldmareşal.

— Pe aceste poziţii nu ne putem bate! Zise el.

Kutuzov se uită mirat la el şi îl puse să mai repete o dată. Când Ermolov sfârşi ce avea de spus, Kutuzov întinse o mână spre el:

— Ia dă-mi mâna! Zise el şi, răsucindu-i-o în aşa fel, încât să-i poată pipăi pulsul, zise: Nu ţi-e bine, dragul meu. Ia seama la ce spui!

La şase verste de bariera Dorogomilovskaia, pe dealul Poklonnaia, Kutuzov se dădu jos din trăsură şi se aşează pe o bancă la marginea drumului. Un grup numeros de generali i se strânseră în jur. Contele Rastopcin, sosit de la Moscova, li se alătură. Toată această strălucită societate, împărţită în câteva grupuri, discuta despre avantajele şi dezavantajele poziţiei, despre aşezarea trupelor, despre planurile propuse, despre situaţia Moscovei în general, despre probleme militare. Simţeau cu toţii că, deşi nu fuseseră invitaţi la aşa ceva şi cu toate că adunarea nu purta acest nume, era vorba de un consiliu de război. Discuţiunile se menţineau toate pe tărâmul problemelor de ordin general. Dacă vreunul împărtăşea altuia sau afla de la el vreo noutate, despre asta vorbea numai în şoaptă şi trecea din nou, imediat, la probleme generale; nici glume, nici râs şi nici măcar zâmbet nu se pomenea la oamenii aceştia. Toţi, se vedea cât de colo, se sforţau să fie la înălţimea situaţiei. Toate grupurile care discutau între ele căutau să fie cât mai aproape de comandantul suprem (banca pe care şedea el forma centrul grupurilor) şi toţi vorbeau în aşa fel, încât să fie auziţi de acesta. Comandantul suprem asculta şi, uneori, punea să se repete ceea ce auzea, dar el însuşi nu se amesteca în discuţie şi nu-şi dădea nici o părere. De cele mai multe ori, ascultând discuţiile vreunui grup, îşi întorcea capul, în semn de dezamăgire, ca şi cum s-ar fi spus cu totul altceva decât se aştepta el să audă. Unii vorbeau despre poziţie, criticând nu atât poziţia însăşi, cât mai ales capacitatea şi priceperea celor care o aleseseră; alţii argumentau că greşeala fusese săvârşită mai demult şi că bătălia trebuia primită încă de alaltăieri; grupul al treilea discuta despre bătălia de la Salamanca, despre care tocmai le povestise francezul Crossard, sosit de curând şi purtând încă uniforma spaniolă. (Francezul, împreună cu unul

dintre prinţii germani care serveau în armata rusă, analiza asediul Saragosei, spunând că tot aşa ar putea fi apărată şi Moscova.) Într-un al patrulea grup, contele Rastopcin spunea că el, cu voluntarii din Moscova, e gata să piară sub zidurile capitalei, dar că, totuşi, nu poate să nu regrete nesiguranţa în care a fost lăsat şi că, dacă ar fi ştiut lucrul acesta mai demult, ar fi fost cu totul altceva… Alţii, dintr-un al cincilea grup, vrând să arate profunzimea concepţiilor lor strategice, vorbeau despre direcţia în care trebuiau să fie îndreptate armatele. În fine, cei dintr-al şaselea grup discutau ceva cu totul absurd. Chipul lui Kutuzov devenea din ce în ce mai îngrijorat şi mai trist. Din toate discuţiile acestea, Kutuzov vedea un singur lucru: să aperi Moscova era o imposibilitate materială, în toată puterea cuvântului, adică era în aşa grad exclusă orice putinţă de a o apăra, încât dacă un comandant suprem, nebun, ar fi dat ordin de atac nu s-ar fi produs decât o zăpăceală generală şi bătălia tot nu s-ar fi putut da; şi nu s-ar fi putut da pentru că toţi comandanţii superiori nu numai că socoteau poziţia imposibilă, dar nu prevedeau, în discuţiile lor, decât ce avea să se întâmple după părăsirea neîndoielnică a acestei poziţii. Într-adevăr, cum şi-ar fi putut duce comandanţii armatele la atac, pe un câmp de luptă pe care-l considerau o poziţie imposibilă? Comandanţii subalterni şi până şi soldaţii (care judecă şi ei) considerau, de asemenea, poziţia ca fiind imposibilă şi de aceea nu puteau porni să se bată atâta vreme cât erau încredinţaţi că vor fi înfrânţi. Dacă Benigsen rămânea la ideea apărării poziţiei şi dacă ceilalţi o mai discutau încă, problema asta nu mai avea nici o importanţă în sine; ea prezenta importanţă doar ca motiv de ceartă şi de intrigi. Asta o înţelegea bine Kutuzov.

Benigsen, care alesese poziţia, făcea aprins paradă de patriotismul său rusesc (ceea ce Kutuzov nu putea asculta fără să se încrunte) şi rămânea la ideea apărării Moscovei. Kutuzov vedea limpede ca ziua scopul lui Benigsen: în caz că apărarea nu reuşea, să dea vina pe Kutuzov, care

adusese, fără să dea vreo luptă, armatele până sub dealurile Vorobiov; iar în caz de reuşită, să şi-o atribuie; în cazul însă când Kutuzov ar fi refuzat apărarea, să se pună la adăpost de crima părăsirii Moscovei. Problema aceasta, a intrigii, nu-l preocupa de fel pe bătrân în momentul acesta. O singură şi groaznică întrebare îl ardea ca jarul. Şi la această întrebare nu-i dăduse încă nimeni răspuns. Întrebarea ce-şi punea era: „Sunt eu oare cel care l-a lăsat pe Napoleon să ajungă până la Moscova şi când am făcut eu lucrul acesta? Când s-a hotărât lucrul acesta? Nu cumva ieri, când i-am trimis lui Platov ordinul să se retragă, sau acum trei zile, seara, când am aţipit puţin şi i-am ordonat lui Benigsen să mă înlocuiască la comandă? Sau şi mai demult? Dar când, când s-a hotărât oare această grozăvie? Moscova trebuie părăsită! Trupele trebuiesc retrase şi eu trebuie să dau ordinul acesta!” Să dea acest ordin îngrozitor, lui Kutuzov i se părea totuna cu a renunţa la comanda armatei. Dar, pe lângă că iubea puterea şi se obişnuise cu ea (onorurile ce i se dăduseră prinţului Prozorovski, sub ordinele căruia servise în Turcia, îl sâcâiseră), era convins că e predestinat să salveze Rusia, fiindcă doar de aceea fusese adus, din voinţa poporului şi împotriva voinţei suveranului, la comanda supremă. Avea convingerea că el era singurul care se putea menţine la comanda armatei în împrejurările acestea grele, că singur el, în toată lumea, era în stare să nu se lase cuprins de panică, ştiindu-şi-l ca adversar pe neînvinsul Napoleon; şi acum se îngrozea la gândul ordinului pe care era nevoit să-l dea. Dar trebuia să ia o hotărâre, trebuiau curmate odată discuţiile acestea din jurul său, care începeau să ia un caracter prea liber.

Chemă la locuinţa lui pe generalii cei mai vechi în grad.

— Ma tete, fut-elle bonne ou mauvaise, n'a qu'a s'aider d'elle meme! 694 zise el, ridicându-se de pe bancă şi porni spre Fili, unde îl aşteptau trăsurile.

IV.

ÎN ODAIA CEA MARE A CELEI mai bune izbe din Fili, izba mujicului Andrei Savostianov, la ceasurile două, se întruni consiliul. Bărbaţii, femeile şi copiii din numeroasa familie a mujicului se înghesuiră în odăiţa întunecoasă de cealaltă parte a tindei. Numai nepoţica lui Andrei, Malaşa, o fetiţă de şase ani, pe care serenissismul, mângâind-o, o dăruise la ceai cu o bucăţică de zahăr, rămăsese pe cuptor în încăperea cea mare. Malaşa privea de pe cuptor, sfioasă şi fericită, la chipurile, uniformele şi decoraţiile generalilor care intrau unul după altul în izbă şi se aşezau pe laviţele late sub icoanele din colţ. Singur moşul, cum îl numea în gândul ei Malaşa pe Kutuzov, şedea deoparte, în umbra celuilalt colţ, lângă cuptor. Şedea cufundat cu toată greutatea într-un jilţ de campanie, suflând greu şi potrivindu-şi tot timpul gulerul tunicii, care, deşi descheiat, parcă-l tot strângea de gât. Cei care intrau, se apropiau unul după altul, mai întâi de feldmareşal, care, unora le strângea mâna, altora le făcea semn din cap. Kaisarov, aghiotantul său, voi să dea la o parte perdeluţa ferestrei din faţa lui Kutuzov, dar el făcu supărat un semn cu mâna şi Kaisarov înţelese că serenissimul nu dorea să-i fie văzută faţa.

În jurul mesei ţărăneşti, de molift, pe care zăceau grămadă hărţi, planuri, creioane şi hârtii, se adunase atâta lume, încât ordonanţele fură nevoite să mai aducă o laviţă, pe care o puseră lângă masă. Pe ea luară loc ultimii veniţi: Ermolov, Kaisarov şi Toll. Chiar sub icoane, în capul mesei, şedea, cu crucea Sfântul Gheorghe la gât, cu fruntea lui înaltă ce i se împreuna cu creştetul pleşuv şi cu chipul lui de o paloare bolnăvicioasă, Barclay de Tolly. Erau două zile de când îl chinuiau frigurile şi chiar în clipa aceea îl scuturau şi îi dădeau dureri. Alături de el şedea Uvarov care, cu glas scăzut (aşa cum vorbeau toţi), gesticulând, îi spunea ceva lui Barclay. Dohturov, mic şi rotofei, cu sprâncenele ridicate şi cu mâinile pe pântece, asculta atent. De cealaltă parte şedea, sprijinindu-şi într-o mână capul lat cu trăsături

severe şi cu ochi scânteietori, contele Osterman-Tolstoi, care părea adâncit în gânduri. Raevski, care avea un aer nerăbdător, îşi răsucea mereu, cu un gest care-i devenise deprindere, părul negru de pe tâmple, uitându-se când la Kutuzov, când la uşa de la intrare. Chipul blând, puternic şi frumos al lui Konovniţân era luminat de un zâmbet şiret şi delicat. Întâlnise privirea Malaşei şi îi făcea din ochi semne, care o îmbiau pe fetiţă să zâmbească.

Toţi îl aşteptau pe Benigsen, care îşi sfârşea prânzul gustos, sub pretextul unei noi inspectări a poziţiilor. Aşteptarea se prelungi de la patru până pe la şase, şi în toată vremea aceasta se discută încet, în grupuri separate, fără să se înceapă consfătuirea propriu-zisă.

Numai după ce intră în izbă Benigsen, Kutuzov îşi trase, din colţul său, jilţul până aproape de masă, dar în aşa fel, încât să nu-i bată în faţă lumânările puse pe masă.

Benigsen deschise consiliul cu întrebarea: „Să părăsim fără luptă sfânta şi vechea capitală a Rusiei, sau s-o apărăm?" Urmă o tăcere îndelungată şi generală. Toate chipurile se posomorâră şi, în liniştea aceasta, se auzea doar răsuflarea grea şi tusea lui Kutuzov, tuse ce trăda supărare. Ochii tuturora erau îndreptaţi asupra lui. Malaşa se uita şi ea tot la moş. Era mai aproape decât toţi de dânsul şi văzu cum i se încreţise faţa; parc-ar fi fost gata să plângă. Dar numai pentru puţină vreme.

— Sfânta şi vechea capitală a Rusiei! Rosti el deodată, repetând supărat vorbele lui Benigsen şi arătând prin asta nota falsă a acestor cuvinte. Daţi-mi voie să vă spun, luminăţia-voastră, că întrebarea n-are rost pentru un rus. (Şi îşi aplecă trupul greoi înainte.) E o întrebare care nu se poate pune; asemenea întrebare n-are nici un sens. Problema pentru care i-am poftit pe aceşti domni să se adune aici este o problemă militară. Chestiunea este următoarea: „Salvarea Rusiei e în armată. Este mai folositor să riscăm a pierde şi armata şi Moscova, primind lupta, sau să predăm Moscova fără luptă? Iată asupra cărei

întrebări vreau să vă cunosc părerea.” (Şi se lăsă pe spătarul jilţului.)

Începu dezbaterea. Benigsen nu considera încă jocul cu totul pierdut. De acord cu Barclay şi cu ceilalţi asupra imposibilităţii de a primi o luptă defensivă la Fili, el, pătruns de patriotismul rus şi de dragoste pentru Moscova, propunea să fie trecute, în noaptea aceea, armatele din flancul drept în flancul stâng şi să fie atacat a doua zi flancul drept al francezilor. Părerile se împărţiră; începură să se certe, unii susţinându-l, alţii împotrivindu-i-se. Ermolov, Dohturov şi Raevski erau de aceeaşi părere cu Benigsen. Împinşi fie de sentimentul necesităţii jertfelor înainte de predarea capitalei, fie de alte socoteli, personale, generalii aceştia parcă nu înţelegeau că acest consiliu nu putea schimba cursul inevitabil al evenimentelor şi că Moscova era ca şi părăsită, de pe acum. Ceilalţi generali înţeleseră asta şi, lăsând la o parte discuţia despre Moscova, vorbiră doar din direcţia pe care, în retragerea ei, urma să o ia armata. Malaşa, care era numai ochi la tot ce se petrecea în odaie, înţelegea altminteri tâlcul acestui consiliu. Ei i se părea că era vorba doar de o luptă personală între „moş” şi „lungan”, cum îl numise ea pe Benigsen. Îi vedea cum se înfurie când vorbesc unul cu altul şi, în sufletul ei, ţinea partea moşului. Pe la jumătatea discuţiei, ea prinse privirea iute şi vicleană pe care moşul i-o aruncase lui Benigsen şi, după asta, spre bucuria ei, băgă de seamă că moşul, spunându-i ceva lunganului, îl doborâse: Benigsen se înroşise deodată şi începuse să se plimbe, scos din fire, prin odaie. Cuvintele care-l necăjiseră până într-atâta pe Benigsen exprimau calm şi domol părerea lui Kutuzov despre avantajele şi dezavantajele propunerii lui Benigsen referitoare la transferarea trupelor – în cursul nopţii – din flancul drept în cel stâng, în vederea atacării flancului drept al francezilor.

— Eu, domnilor, zise Kutuzov, nu pot aproba planul contelui. Mişcările de trupe, la mică distanţă de inamic,

sunt întotdeauna periculoase şi istoria militară confirmă acest lucru. Aşa, bunăoară, iată… (Kutuzov părea adâncit în gânduri, căutându-şi exemplul, şi se uita la Benigsen cu o privire luminoasă, naivă). Da, iată, să luăm chiar bătălia de la Friedland, de care, pe cât cred eu, contele îşi aduce bine aminte; această bătălie… n-a fost tocmai reuşită, doar din pricină că poziţiile trupelor noastre s-au schimbat la prea mare apropiere de inamic…

Urmară câteva clipe de tăcere, care li se părură tuturor nesfârşit de lungi.

Dezbaterile fură reluate, dar pauzele deveneau tot mai dese şi pricepură toţi că nu mai au ce-şi spune.

În răstimpul uneia dintre aceste pauze Kutuzov oftă din greu, ca şi cum s-ar fi pregătit să vorbească. Toţi îşi întoarseră privirile spre dânsul.

— Eh bien, messieurs! Je vois que c'est moi qui payerai les pots cassés! 695 zise el. Şi, ridicându-se încetişor, se apropie de masă. Domnilor, v-am ascultat părerile. Unii nu vor fi de acord cu mine. Dar eu (se opri o clipă), cu puterea încredinţată mie de suveran şi de patrie, eu ordon retragerea!

După asta, generalii începură să se împrăştie, cu precauţia tăcută şi solemnă cu care se împrăştie lumea după o înmormântare.

Unii dintre generali se apropiau de comandantul suprem şi, cu glas scăzut, cu totul pe alt ton decât atunci când luaseră cuvântul la consiliu, îi raportau câte altceva.

Malaşa, care era demult aşteptată la cină, se dădu cu băgare de seamă jos de pe poiată, pe la spate, punându-şi unul câte unul picioruşele goale pe prichiciul cuptorului şi, strecurându-se printre picioarele generalilor, o zbughi pe uşă afară.

După ce dădu drumul generalilor, Kutuzov rămase multă vreme singur, cu coatele pe masă, cu gândul tot la aceeaşi groaznică întrebare: „Când, când oare s-a hotărât la urma

urmei, părăsirea Moscovei? Când s-a săvârşit faptul care a provocat această hotărâre şi cine-i vinovat de asta?”

— La asta, la asta, nu m-am aşteptat, îi spuse el lui Schneider, un aghiotant de-al său, care veni la el noaptea târziu, la asta nu m-am aşteptat! Asta nu mi-a putut trece prin cap!

— Aveţi nevoie de odihnă, serenissime, spuse Schneider.

— Dar nu se poate! Or să mănânce şi ei carne de cal, ca şi turcii! Strigă, fără să răspundă, Kutuzov, lovind în masă cu pumnul lui puhav. Or să mănânce şi ei, numai să…

V.

ÎN CU TOTUL ALT CHIP, opus lui Kutuzov, a procedat, tot cam pe atunci, cu prilejul unui eveniment şi mai important decât retragerea fără luptă a armatei, şi anume cu prilejul părăsirii Moscovei şi al incendierii ei, contele Rastopcin, care trece în ochii lumii drept conducător al acestui eveniment.

Evenimentul acesta – părăsirea şi incendierea Moscovei – a fost tot atât de inevitabil ca şi retragerea trupelor fără luptă dincolo de Moscova, după bătălia de la Borodino.

Ceea ce s-a întâmplat ar fi putut fi prezis de fiecare rus, nu pe temeiul deducţiilor logice, ci bizuindu-se pe un simţământ pe care l-au avut părinţii noştri şi care trăieşte în oricare din noi.

Începând de la Smolensk, în toate oraşele şi satele de pe pământul rusesc, fără participarea lui Rastopcin şi fără afişele sale, s-a întâmplat tot ce s-a petrecut şi la Moscova. Poporul aştepta cu nepăsare venirea inamicului, nu se răscula, nu provoca tulburări, nu făcea pe nimeni bucăţi, ci îşi aştepta liniştit împlinirea ursitei, simţindu-şi lăuntric puterea de a găsi, în cele mai grele clipe, tocmai ceea ce trebuia făcut. Şi, cum se apropia inamicul, elementele cele mai înstărite ale populaţiei fugeau, părăsindu-şi avutul; sărăcimea rămânea pe loc, dând foc şi distrugând ceea ce rămăsese.

Conştiinţa că aşa trebuia să fie şi că aşa va fi întotdeauna se afla şi se află în sufletul fiecărui rus. Conştiinţa şi, mai mult, presimţirea că Moscova avea să fie luată exista în sufletul societăţii moscovite a anului 1812. Cei care începuseră să părăsească Moscova încă din iulie şi de pe la începutul lui august arătaseră că se aşteptau la lucrul acesta. Cei care plecau cu ceea ce puteau lua, lăsându-şi casele şi jumătate din avut, procedau aşa, datorită acelui patriotism ascuns (latent), care se exprimă nu prin fraze, nu prin jertfirea copiilor pentru salvarea patriei şi aşa mai departe, prin mijloace nefireşti, ci pe nesimţite, simplu şi organic, şi tocmai de aceea şi dă întotdeauna cele mai viguroase rezultate.

„E ruşinos să fugi din faţa primejdiei; numai laşii fug din Moscova”, li se spunea moscoviţilor. Rastopcin, cu afişele lui, le vâra în cap că era ruşinos lucru să fugi din Moscova. Şi moscoviţilor le era ruşine să primească numele de laşi, le era ruşine să plece, dar cu toate astea plecau, ştiind că aşa trebuia. Pentru ce plecau? Nu se poate presupune că Rastopcin i-ar fi speriat cu grozăviile pe care le făcea Napoleon pe teritoriile cotropite. Plecau, şi cei dintâi au plecat bogaţii, oamenii cu carte, care ştiau foarte bine că Viena şi Berlinul rămăseseră întregi după ocupaţie şi că locuitorii de acolo, în timpul ocupaţiei, îşi petrecuseră de minune vremea cu încântătorii francezi, pe care-i iubeau atâta pe atunci bărbaţii ruşi şi mai ales femeile ruse.

Plecau fiindcă pentru poporul rus nu putea încăpea întrebarea dacă va fi sau nu va fi bine la Moscova sub administraţia franceză. Sub administraţia francezilor nu puteau rămâne: era tot ce putea fi mai rău. Plecaseră ei şi până la bătălia de la Borodino; plecau, cu atât mai grăbiţi, după bătălia de la Borodino, fără să răspundă la chemarea de a apăra oraşul şi fără să ţină seamă de manifestele comandantului suprem al Moscovei – ce-i destăinuiau intenţia de a scoate icoana Maicii Domnului de la Iver şi de a merge la luptă cu ea în frunte – nici de baloanele care

trebuiau să aducă pierzania francezilor, nici de toate nimicurile de care pomenea Rastopcin în afişele sale. Moscoviţii ştiau că armata e cea care trebuie să lupte şi că, dacă ea nu e în stare, atunci ei cu domnişoarele şi cu servitorii nu puteau da piept cu Napoleon pe Tri Gorî, aşa că trebuiau să plece, oricât i-ar fi durut să-şi părăsească tot avutul. Ei plecau şi nu se gândeau la măreaţa însemnătate a acestei imense şi bogate capitale, părăsită de locuitori şi lăsată pradă focului (marele oraş de lemn, părăsit de locuitorii lui, era sigur că avea să fie ars); fugeau, fiecare pe socoteala lui, şi cu toate astea numai pentru că au plecat ei s-a săvârşit acel măreţ eveniment, care va rămâne pentru totdeauna gloria supremă a poporului rus. Boieroaica aceea care s-a urnit din Moscova încă din iunie, cu harapii şi cu măscăricii ei cu tot, spre un sat din gubernia Saratov, având vaga conştiinţă că ea nu-i sluga lui Bonaparte şi cu teama să nu fie cumva oprită de cineva din ordinul lui Rastopcin, a săvârşit cu simplitate şi adevăr fapta aceea mare care a salvat Rusia. Dar contele Rastopcin care, când îi făcea de ocară pe cei care plecau, când evacua autorităţile, când înarma cu puşti scoase din uz vreo ceată de beţivi, când ieşea cu icoanele, când îi interzicea mitropolitului Augustin să scoată moaştele şi icoanele, când aduna toate căruţele particulare aflate în Moscova, sau cu o sută treizeci şi şase de căruţe transporta balonul la care lucra Leppich, când lăsa să se înţeleagă că el va da foc Moscovei, când povestea cum şi-a incendiat propria casă şi scria către francezi o proclamaţie, prin care-i acuza solemn că au distrus căminul copiilor săi, Rastopcin care aci îşi atribuia gloria incendierii Moscovei, aci se lepăda de ea, aci ordona populaţiei să pună mâna pe toţi spionii şi să-i aducă la el, aci îşi ocăra poporenii pentru acest lucru, aci îi deporta pe toţi francezii din Moscova, aci îi dădea voie să rămână în oraş doamnei Aubert-Chalmé, care constituia punctul central al întregii populaţii franceze din Moscova, ordonând însă prinderea şi deportarea nejustificată de vreo vină vizibilă, a bătrânului şi

onorabilului director-adjunct al poştelor, Kliucearіov; Rastopcin care, ba aduna poporul la Tri Gorî ca să se bată cu francezii, ba ca să scape de popor, îi dădea în mâini, să-l omoare, un om, iar el fugea de acasă pe uşa de din dos, ba spunea că nu va putea supravieţui dezastrului Moscovei, ba scria în albume, pe franţuzeşte, versuri despre rolul său în acest dezastru696 – omul acesta n-a priceput însemnătatea evenimentului care se săvârşea, dar voia să facă şi el ceva, să uimească pe cineva, să făptuiască ceva patriotic şi eroic şi, ca un copil, zburda în faţa acestui eveniment, măreţ şi de neînlăturat, care a fost părăsirea şi incendierea Moscovei, străduindu-se, cu mâna lui mică, ba să împingă înainte, ba să oprească cursul imensului torent popular, care-l lua şi pe el la vale.

VI.

HÉLENE, ÎNAPOINDU-SE CU toţi curtenii de la Wilna la Petersburg, se afla într-o situaţie foarte dificilă.

La Petersburg, Hélene se bucurase de ocrotirea deosebită a unui potentat care ocupa una dintre cele mai înalte demnităţi în stat. La Wilna însă, ea se apropiase de un tânăr principe străin. Când se întoarse la Petersburg, prinţul şi potentatul erau amândoi în capitală; fiecare dintre ei îşi revendica drepturile şi Hélene se găsi în faţa unei probleme încă noi în cariera ei: să păstreze raporturi strânse cu amândoi, fără a-l jigni pe vreunul.

Ceea ce pentru altă femeie ar fi părut foarte greu şi chiar imposibil nu-i dădu de gândit nici măcar o clipă contesei Bezuhova, care, cum se vede, nu degeaba se bucura de reputaţia unei femei inteligente. Dacă ar fi încercat să-şi ascundă faptele sau să iasă prin şiretlicuri din încurcătură, tot s-ar fi dat cândva de gol, recunoscându-se prin asta vinovată; dar Hélene, dimpotrivă, ca un om cu adevărat mare, care poate tot ce vrea, luase de la început poziţia celui care are dreptate, lucru pe care îl credea sincer, ca şi faptul că vinovaţi sunt toţi ceilalţi.

La cea dintâi ocazie când tânărul personaj străin îşi permise să-i facă reproşuri, ea îşi înălţă mândră capul frumos şi, privindu-l peste umăr, îi spuse cu tărie:

— Voila l'égoisme et la cruauté des hommes! Je ne m'attendais pas a autre chose. La femme se sacrifie pour vous, elle souffre, et voila sa récompense. Quel droit avez-vous, Monseigneur, de me demander compte de mes amitiés, de mes affections? C'est un homme qui a été plus qu'un pere pour moi.697

Personajul dădu să spună ceva. Hélene îl întrerupse:

— Eh bien, oui, zise ea, peut-etre qu'il a pour moi d'autres sentiments que ceux d'un pere, mais ce n'est pas une raison pour que je lui ferme ma porte. Je ne suis pas un homme, pour etre ingrate. Sachez, Monseigneur: pour tout ce qui a rapport a mes sentiments intimes, je ne rends compte qu'a Dieu et a ma conscience698, sfârşi ea, ducându-şi mâna la frumosul ei piept, care i se ridica peste măsură, şi înălţându-şi ochii la cer.

— Mais écoutez-moi, au nom de Dieu!

— Epousez-moi et je serai votre esclave!

— Mais c'est impossible!

— Vous ne daignez pas descendre jusqu'a moi, vous!699 spuse ea, izbucnind în plâns.

Personajul încercă s-o liniştească; Hélene, însă, spunea printre lacrimi (ca şi când şi-ar fi uitat de sine însăşi, ieşită din fire cum era) că nimic n-o poate opri să se mai căsătorească o dată, că mai sunt asemenea exemple (pe atunci erau încă prea puţine exemple, dar ea-l numi pe Napoleon şi alte feţe înalte), că ea n-a fost niciodată soţia bărbatului ei, că a fost o victimă.

— Dar legile, religia… spuse personajul, dându-se aproape bătut.

— Legile, religia… De ce-ar mai fi fost născocite, dacă n-ar putea face lucrul acesta! Zise Hélene.

Personajul important rămase uimit că nu-i trecuse prin minte o judecată atât de simplă şi se adresă pentru sfat

sfinţilor fraţi din Comunitatea Iezuiţilor, cu care se afla în strânse relaţii.

Câteva zile după această convorbire, la una dintre fermecătoarele serbări pe care Hélene le dădea în vila sa de la Kamennâi Ostrov, îi fu prezentat un om în vârstă, cu părul alb ca zăpada şi ochi negri, strălucitori – fascinantul monsieur de Jobert – un jésuite a robe courte[700] care stătu mult timp de vorbă cu Hélene, în grădină, sub lumina feerică şi în sunetele muzicii, despre dragostea de Dumnezeu, de Christ, de sfânta inimă a Maicii Domnului şi despre mângâierile pe care le dă credincioşilor, în această viaţă şi în viaţa viitoare, singura religie adevărată, cea catolică. Hélene fu mişcată şi de câteva ori le dădură lacrimile, şi ei şi lui monsieur Jobert, iar vocea le tremură. Dansul, la care un cavaler veni să o poftească pe Hélene, îi tulbură convorbirea cu viitorul ei directeur de conscience[701], dar a doua zi, monsieur de Jobert se prezentă singur, seara, la Hélene şi de atunci începu să o viziteze foarte des.

Într-o zi, el o conduse pe contesă la biserica catolică, unde ea îngenunche în faţa altarului la care fusese dusă. Francezul cel tomnatic şi fascinant îi puse mâinile pe creştet şi ea, cum singură povestea mai târziu, simţi ceva ca un suflu înviorător pogorându-i-se în suflet. I se explică apoi că aceasta fusese la grâce[702].

Pe urmă, veni la ea un abate, a robe longue[703], o spovedi şi o dezlegă de toate păcatele. A doua zi îi aduseră o cutiuţă în care se afla cuminecătura şi i-o lăsară acasă, ca să se poată împărtăşi. După câteva zile, spre marea ei mulţumire, Hélene află că fusese primită în sânul bisericii adevărate, catolice, şi că despre asta va afla în curând însuşi papa, care-i va trimite un document.

Tot ce se petrecea în vremea aceasta în jurul ei şi cu ea, toată atenţia ce i se acorda din partea atâtor oameni inteligenţi, într-o formă atât de plăcută şi de rafinată, ca şi puritatea de porumbiţă în care se afla (purta acum tot

timpul numai rochii albe cu panglicuţe albe) – toate acestea îi făceau plăcere; dar din satisfacţia aceasta nu lipsea nici o clipă imaginea ţelului urmărit şi, cum se întâmplă întotdeauna în materie de vicleşuguri, unde prostul se descurcă mai bine decât cei deştepţi, pricepând ea că toate aceste vorbe frumoase şi toate aceste stăruinţe n-aveau alt scop decât ca, îndată după convertirea ei la catolicism, să i se stoarcă bani în folosul instituţiilor iezuite (lucru cu privire la care i se şi făcuse aluzie), Hélene, înainte de a da bani, stărui să se facă mai grabnic diferitele formalităţi care să o libereze de cel care-i era soţ. După părerile ei, rostul oricărei religii consta doar în a satisface dorinţele omeneşti, în schimbul respectării anumitor convenienţe. Şi, fără să-şi piardă din vedere ţelul, într-una dintre convorbirile cu duhovnicul ei, ea îi ceru insistent să-i răspundă în ce măsură căsătoria o lega de bărbatul ei.

Erau amândoi în salon, la fereastră, pe înserate. Pe fereastră venea miros de flori. Hélene era în rochie albă, transparentă la piept şi umeri. Abatele, bine hrănit, cu bărbia plinuţă, proaspăt rasă, cu gura frumoasă, cărnoasă, cu mâinile albe puse blând pe genunchi, şedea foarte aproape de Hélene şi, cu un zâmbet fin pe buze, cu privirea calm-fermecată de frumuseţea ei, se uita din când în când la chipul ei şi îi expunea punctul său de vedere cu privire la chestiunea care-i preocupa pe amândoi. Hélene, zâmbind nelinişţită, se uita la părul lui buclat şi la obrajii lui oacheşi, plini şi bine raşi, şi din clipă în clipă se aştepta ca discuţia să ia altă întorsătură. Abatele, însă, deşi se desfăta vădit cu frumuseţea interlocutoarei sale, era preocupat doar de propria-i iscusinţă în susţinerea argumentelor.

Teza susţinută de apărătorul conştiinţei era următoarea.

— Necunoscând însemnătatea pasului întreprins, dumneavoastră aţi făcut legământ de credinţă conjugală unui bărbat care, la rândul său, primind taina cununiei fără să creadă în valoarea ei religioasă, a săvârşit un sacrilegiu. Căsătoria aceasta n-a avut importanţa dublă pe care

trebuia să o aibă. Dar, cu toate acestea, făgăduinţa dată v-a legat. Aţi călcat-o. Ce aţi săvârşit prin asta? Péché véniel sau péché mortel? 704 Péché véniel, pentru că dumneavoastră aţi greşit fără intenţie rea. Dacă aţi face o nouă căsătorie acum, cu scopul de a avea copii, păcatul v-ar putea fi iertat. Dar chestiunea prezintă iarăşi un dublu aspect. Întâi…

— Dar eu cred, zise deodată, cu zâmbetul ei fermecător, Hélene, pe care toate astea o plictiseau, că eu, odată ce am trecut la religia cea adevărată, nu mai pot fi legată de obligaţiile pe care mi le-a impus o religie falsă.

Le directeur de conscience fu uimit de felul în care-i fusese prezentat, cu atâta simplitate, oul lui Columb. Era încântat de repeziciunea neaşteptată a progreselor elevei sale, dar nu putu să se lepede de edificiul argumentelor pe care şi-l clădise cu atâta trudă.

— Entendons-nous, comtesse! 705 zise el zâmbind şi începu să combată raţionamentul fiicei lui spirituale.

VII.

HÉLENE ÎNŢELEGEA CĂ afacerea era foarte simplă şi uşoară din punct de vedere bisericesc, dar că apărătorii conştiinţei sale îi făceau dificultăţi, numai pentru că nu ştiau în ce chip avea să privească autoritatea laică această chestiune.

În urma acestei concluzii, Hélene hotărî că acţiunea trebuie pregătită, mai întâi, în societate. Ea stârni gelozia bătrânului dregător şi îi spuse ceea ce-i spusese şi celuilalt adorator, adică îi puse problema în aşa chip, încât singurul mijloc de a câştiga drepturi asupra ei consta în a se căsători cu dânsa. Bătrânul dregător rămase, în prima clipă, la fel de uluit ca şi cel dintâi, tânărul personaj, de propunerea de a se căsători cu o femeie al cărei bărbat era în viaţă; dar convingerea neclintită a Hélenei că lucrul e tot aşa de simplu şi de firesc ca şi măritişul unei fete avu efect şi asupra lui. Dacă s-ar fi băgat de seamă, fie şi cea mai neînsemnată urmă de şovăire, de ruşine, sau de fereală din

partea Hélenei, cauza ei ar fi fost fără îndoială pierdută; dar nu numai că nu erau semne de aşa ceva, ci, dimpotrivă, ea povestea cu simplitate şi naivă bunăvoinţă tuturor prietenilor (şi tot Petersburgul ii era prieten) că îi făcuseră propuneri de căsătorie şi principele şi demnitarul, că ea îi iubea pe amândoi şi nu ştia cum să facă să nu-i amărască nici pe unul, nici pe celălalt.

Prin Petersburg, zvonul se răspândi cât ai clipi, dar nu zvonul că Hélene vrea să se despartă de bărbat (dacă s-ar fi răspândit acest zvon, foarte mulţi s-ar fi ridicat împotriva unei asemenea intenţii nelegiuite), ci că nefericita, frumoasa Hélene se află în dilemă, neştiind pe care dintre cei doi pretendenţi să-l ia în căsătorie. Chestiunea nu mai era deci, în ce măsură acest fapt ar fi fost posibil, ci doar care ar fi fost partida cea mai convenabilă şi cum avea să fie privit faptul la curte. E drept, se găseau şi câţiva îndărătnici, care nu fuseseră în stare să se ridice la înălţimea problemei şi care vedeau în aceste planuri o adevărată terfelire a tainei cununiei; dar aceştia erau puţini şi tăceau; pe cei mai mulţi îi preocupa însă chestiunea fericirii care dăduse peste Hélene şi alegerii celei mai bune. Cât priveşte întrebarea dacă era bine sau rău să se mărite o femeie atât timp cât bărbatul îi era în viaţă, despre asta nici nu se discuta, căci problema fusese, desigur, rezolvată de oameni mai cu cap decât noi (cum se spunea) şi să te încumeţi a judeca însemna să-ţi arăţi prostia şi lipsa artei de a trăi în societate.

Singură Maria Dmitrievna Ahrosimova, sosită în vara aceea la Petersburg pentru a-şi revedea unul dintre feciori, îşi permise să-şi spună de-a dreptul părerea care era opusă aceleia a societăţii. Întâlnind-o pe Hélene la un bal, Maria Dmitrievna o opri în mijlocul sălii şi, în tăcerea generală, îi spuse cu vocea ei aspră:

— Pe aici, pe la voi, au început să se mărite femeile înainte de a le muri bărbaţii. Tu, poate, crezi că ai născocit ceva

nou? Te înşeli, drăguţă! Asta-i demult născocită. În toate… se face la fel!

Şi, cu vorbele acestea, suflecându-şi mânecile largi cu gestul ei obişnuit de ameninţare, Maria Dmitrievna trecu mai departe, aruncând priviri supărate în dreapta şi în stânga.

Deşi toţi se temeau de ea, Maria Dmitrievna era privită aici, la Petersburg, ca un fel de măscărici, aşa că din cuvintele spuse de ea oamenii nu reţineau decât cuvântul grosolan, pe care şi-l repetau unii altora, în şoaptă, convinşi că în acest cuvânt era toată sarea celor spuse.

Prinţul Vasili, uitând cam des în ultima vreme ce spunea şi repetând de sute de ori acelaşi lucru, rostea de câte ori avea prilejul s-o întâlnească pe fiica sa, următoarele:

— Hélene, j'ai un mot a vous dire! Şi, smucindu-i mâna în jos, o lua deoparte. J'ai eu vent de certains projets, relatifs a… Vous savez. Eh bien, ma chere enfant, vous savez que mon coeur de pere se réjouit de vous savoir… Vous avez tant souffert… Mais, chere enfant… ne consultez que votre coeur. C'est tout ce que je vous dis.706 Şi înăbuşindu-şi de fiecare dată aceeaşi tulburare, îşi lipea obrazul de tâmpla fiicei lui şi se depărta.

Bilibin, care-şi menţinea reputaţia de om extrem de inteligent şi care era prietenul dezinteresat al Hélenei, prieteni dintre aceia pe care îi au întotdeauna în jurul lor femeile frumoase şi care nu-s niciodată avansaţi la rangul de amanţi, Bilibin odată, într-un petit comite707 îi spuse prietenei sale Hélene părerea asupra întregii chestiuni.

— Ecoutez, Bilibine (Hélene îşi chema totdeauna acest soi de prieteni pe numele de familie), şi îi atinse cu mâna ei albă, încărcată de inele, mâneca fracului. Dites-moi, comme vous diriez a une soeur, que dois-je faire? Lequel des deux? 708

Bilibin îşi încreţi pielea de deasupra sprâncenelor şi rămase pe gânduri, cu un zâmbet pe buze.

— Vous ne me prenez pas prin surprindere, vous savez, zise el. Comme véritable ami, j'ai pensé et repensé a votre affaire. Voyez-vous, şi vous épousez le prince (era vorba de cel tânăr), şi îndoi un deget, vous perdez pour toujours la chance d'épouser l'autre et puis, vous mécontentez la Cour. (Comme vous le savez, il y a une espece de parenté.) Mais şi vous épousez le vieux comte, vous faites le bonheur de ses derniers jours, et puis, comme veuve du grand… le prince ne fait plus de mésalliance en vous épousant709, şi Bilibin îşi descreţi iar pielea frunţii.

— Voila un véritable ami! Zise Hélene, strălucind de bucurie şi atingând, încă o dată, cu mâna, mâneca lui Bilibin. Mais c'est que j'aime l'un et l'autre; je ne voudrais pas leur faire du chagrin. Je donnerais ma vie pour leur bonheur a tous deux! 710 spuse ea.

Bilibin strânse din umeri, vrând să spună că, în faţa unei dureri ca asta, nici chiar el nu ştie ce-i de făcut.

„Une maâtresse-femme! Voila ce qui s'appelle poser carrément la question. Elle voudrait épouser tous les trois a la fois”711, gândi Bilibin.

— Dar, spune-mi, cum va privi bărbatul dumitale această chestiune? Zise el, fără să-i fie teamă, ştiindu-şi reputaţia, că se va descalifica punând o întrebare aşa de naivă. Va fi el oare de acord?

— Ah! Il m'aime tant! Răspunse Hélene, căreia i se părea, nu se ştie de ce, că şi Pierre o iubeşte. Il fera tout pour moi! 712

Bilibin îşi încreţi fruntea, ca să atragă atenţia că vine un mot.713

— Meme la divorce714, zise el.

Hélene făcu haz.

Din rândul celor care-şi permiteau să se îndoiască de legitimitatea căsătoriei ce se plănuia, era şi mama Hélenei, prinţesa Kuraghina. O rodea neîncetat invidia faţă de fiică-sa şi acum, când obiectul invidiei era tot ce putea fi mai aproape de inima ei, nu se putea împăca deloc cu gândul

acesta. Consultă un preot rus în ce măsură e cu putinţă un divorţ şi o nouă căsătorie, atât timp cât soţul este încă în viaţă, şi preotul îi spuse că lucrul nu-i cu putinţă; ba, spre marea ei bucurie, îi arătă şi textul Evangheliei, în care (după părerea preotului) se condamnă de-a dreptul căsătoria atâta timp cât soţul este în viaţă.

Înarmată cu aceste argumente care i se păreau de necombătut, bătrâna prinţesă se duse la fiică-sa într-o zi, dis-de-dimineaţă, ca s-o găsească singură acasă.

După ce ascultă obiecţiunile mamei sale, Hélene zâmbi blând, batjocoritor.

— Bine, dar în Evanghelie stă scris de-a dreptul: cine se căsătoreşte cu o femeie divorţată… spuse bătrâna prinţesă.

— Ah, maman, ne dites pas de betises! Vous ne comprenez rien. Dans ma position, j'ai des devoirs715, spuse Hélene, înlocuind cu franceza limba rusă, în care i se părea întotdeauna că rămâne oarecare impreciziune în chestiunea ei.

— Dar, scumpa mea…

— Ah, maman, comment est-ce que vous ne comprenez pas que le Saint Pere, qui a le droit de donner des dispenses…716

În timpul acesta, doamna de companie pe care o avea Hélene în casă intră să o anunţe că alteţa-sa e în salon şi că doreşte să o vadă.

— Non, dites-lui que je ne veux pas le voir, que je suis furieuse contre lui, parce qu'il m'a manqué parole.717

— Comtesse, a tout péché miséricorde! 718 zise, intrând, un tânăr blond, cu faţa prelungă şi nasul lung.

Bătrâna prinţesă, respectuoasă, se ridică şi făcu o reverenţă. Tânărul care intrase nu-i dădu nici o atenţie.

Prinţesa înclină din cap spre fiica ei şi se îndreptă cu pas lin spre uşă.

„Da, are dreptate! Îşi zicea bătrâna prinţesă, ale cărei convingeri se năruiseră la apariţia alteţei-sale. Are dreptate; dar, cum de n-am ştiut şi noi oare lucrul acesta, în

tinereţea noastră? Era doar atât de simplu”, îşi zicea, urcându-se în cupeu, prinţesa cea bătrână.

La începutul lui august, situaţia Hélenei se clarificase şi ea îi scrise bărbatului ei (care o iubea, cum credea ea, foarte mult) o scrisoare prin care-i anunţa intenţia de a se căsători cu X şi trecerea ei la singura religie adevărată, şi îl ruga să facă toate formalităţile necesare pentru divorţ, despre care avea să-i vorbească aducătorul scrisorii de faţă.

„Sur ce, je prie Dieu, mon ami, de vous avoir sous Sa sainte et puissante garde. Votre amie, Hélene.”719

Scrisoarea aceasta ajunse acasă la Pierre în timpul când el se afla pe câmpul de luptă de la Borodino.

VIII.

SCOBORÂND IN FUGĂ DE PE movila bateriei lui Raevski, pentru a doua oară spre sfârşitul bătăliei, Pierre se îndreptă, odată cu grupurile masive de soldaţi, printr-o râpă spre Kneazkovo, ajunse până în dreptul punctului de prim-ajutor şi, auzind strigăte şi gemete şi văzând sânge, porni în fugă mai departe, amestecându-se cu grupurile de soldaţi.

Tot ce mai dorea acum Pierre, cu toate fibrele sufletului său, era să scape cât mai repede de îngrozitoarele impresii trăite în ziua aceea, să se întoarcă la modul lui obişnuit de viaţă şi să se culce liniştit în patul lui, acasă. Simţea că numai în condiţiuni de viaţă normală ar fi în stare să se înţeleagă pe sine şi toate cele văzute şi trăite. Dar condiţiunile acestea obişnuite de viaţă nu erau de găsit nicăieri.

Cu toate că aici, pe drumul pe care mergea acum, ghiulelele şi gloanţele nu mai şuierau, oriunde-ţi roteai privirile era acelaşi lucru ca acolo, pe câmpul de luptă. Erau aceleaşi chipuri suferinde, chinuite, şi uneori ciudat de indiferente, acelaşi sânge, aceleaşi mantale soldăţeşti, aceleaşi focuri de armă care, deşi mai îndepărtate acum, provocau aceeaşi groază; pe lângă toate astea, mai era şi zăduful şi praful.

După ce bătuse ca la trei verste pe şoseaua principală a Mojaiskului, Pierre se aşează jos, pe marginea drumului.

Amurgul învăluise pământul şi bubuitul tunurilor încetase. Pierre se sprijini într-un cot, se lungi la pământ şi şezu aşa multă vreme, privind la umbrele care se perindau prin întuneric, pe lângă el, trecând înainte. I se părea tot timpul că vine spre el o ghiulea, cu un şuierat îngrozitor; tresărea şi se ridica brusc. Nu mai ştia de când şedea acolo. Pe la miezul nopţii, trei soldaţi poposiră lângă el, aduseră vreascuri şi se apucară să facă foc.

Soldaţii, uitându-se cu coada ochiului la Pierre, aţâţară focul, puseră la fiert o gamelă, în care sfărâmară pesmeţi, şi dumicară şi ceva slănină. Mirosul plăcut de mâncare grasă se amesteca cu mirosul de fum. Pierre se înălţă puţin şi oftă. Soldaţii (erau trei) mâncau fără să-i dea vreo atenţie şi vorbeau între ei.

— Dar tu, cine-oi fi fiind? Se întoarse către Pierre unul dintre soldaţi, vrând, desigur, să înţeleagă prin întrebarea aceasta ceea ce înţelese şi Pierre, şi anume: dacă ţi-e foame, ţi-om da şi ţie, numai să ne spui dacă eşti om de treabă.

— Eu? Eu? zise Pierre, simţind nevoia să-şi coboare cât mai mult situaţia socială pentru a fi mai pe înţeles şi a se putea apropia cât se poate mai mult de soldaţi. Sunt ofiţer de rezervă, miliţionar, dar detaşamentul meu nu-i aici; am luat parte la bătălie şi m-am rătăcit de ai mei.

— I-auzi! Zise unul dintre soldaţi.

Al doilea soldat dădu din cap.

— Păi, mănâncă, dacă vrei, nişte kavardaciok, zise cel dintâi şi îi întinse lui Pierre, lingând-o mai întâi, o lingură de lemn.

Pierre se dete mai aproape de foc şi începu să mănânce kavardaciok, mâncarea din gamelă, care i se păru cea mai gustoasă mâncare din câte avusese vreodată prilej să mănânce. În timp ce sta aşa, aplecat deasupra gamelei, şi înfuleca lacom, lingură după lingură, alegându-şi bucăţile

cele mai mari, cu chipul luminat de foc, soldaţii se uitau tăcuţi la el.

— Şi încotro vrei s-o iei acuma? Zi-ne şi nouă! Întrebă iarăşi unul dintre ei.

— Eu? La Mojaisk.

— Eşti cumva, cum s-ar zice, boier?

— Da.

— Şi cum îţi zice?

— Piotr Kirillovici.

— Păi, Piotr Kirillovici, hai ş-om merge; te-om duce noi.

Prin bezna grea, soldaţii o porniră împreună cu Pierre spre Mojaisk.

Cântau cocoşii când ajunseră la Mojaisk şi începură să urce panta abruptă. Pierre mergea în rând cu soldaţii, uitând cu totul că hanul la care trăsese era jos, sub deal, şi că trecuse de el. Nici nu şi-ar fi adus aminte de lucrul acesta (atât era de zăpăcit), dacă nu s-ar fi întâlnit la mijlocul dealului cu gromul său care, după ce umblase să-l caute prin tot târgul, se întorcea înapoi la han. Gromul îl recunoscu după pălărie, care se vedea albă în întuneric.

— Luminăţie, zise el, ce spaimă am mai tras! De ce umblaţi pe jos? Unde vă duceţi? Poftiţi!

— Ah, da, zise Pierre.

Soldaţii stătură locului.

— Ei, ce-i, te-ai găsit cu ai tăi? Zise unul dintre ei.

— Păi, rămâi sănătos, Piotr Kirillovici, parcă aşa-ţi zice, nu? Rămâi sănătos, Piotr Kirillovici! Se auziră şi vocile celorlalţi.

— Mergeţi sănătoşi! Spuse Pierre şi porni împreună cu gromul spre han.

„Trebuie să le dau ceva!” se gândi Pierre, ducând mâna la buzunar. „Nu, nu trebuie!” îi şopti parcă o voce.

În odăile hanului nu mai era loc. Pierre ieşi în curte şi se culcă în trăsura lui, trăgându-şi mantaua peste cap.

IX.

NICI NU PUSESE BINE PIERRE capul pe perna trăsurii, că şi simţi cum îl fură somnul, dar, deodată, i se păru că aude, aproape, cu claritatea realităţii însăşi, bubuituri de tun, gemete, strigăte, explozii de obuze şi simţi în nări mirosul sângelui şi al prafului de puşcă; groaza şi spaima morţii îl năpădiră. Deschise ochii speriat şi scoase capul de sub manta. Era linişte în toată curtea. Doar lângă poartă, lipăind prin noroi şi discutând ceva cu rândaşul, umbla ordonanţa cuiva. Deasupra capului lui Pierre, sub streaşină întunecată a şopronului de lemn, porumbeii se zburătăciră speriaţi de mişcarea pe care o făcuse ridicându-se. În toată curtea se răspândise un iz puternic de fân, bălegar şi catran, caracteristic hanurilor, evocând în aceste clipe, în sufletul lui Pierre, pacea şi bucuria. Între cele două streşini negre, se vedea cerul limpede, înstelat.

„Slavă Domnului că s-a isprăvit! Îşi zise Pierre, vârându-şi capul la loc, sub manta. O, îngrozitor lucru e frica şi ce ruşinos m-am lăsat cuprins de ea! Iar ei… ei… au fost tot timpul, până la sfârşit, tari şi liniştiţi…” îşi zise el. Ei, în mintea lui Pierre, erau soldaţii – cei pe care-i văzuse în baterie, cei care-l hrăniseră şi cei care se închinaseră la icoană. Ei, oamenii aceştia ciudaţi, pe care nu-i cunoscuse până acum, ei erau în mintea lui Pierre limpede şi izbitor deosebiţi de toţi ceilalţi oameni.

„Să fii soldat, simplu soldat! Îşi zise Pierre, gata să aţipească. Să intri în viaţa obştească aşa, cu toată fiinţa, să te pătrunzi de ceea ce-i face pe ei să fie aşa cum sunt. Dar cum să arunc de pe mine tot ce e de prisos, tot ce e diavolesc, toată povara celuilalt om, exterior? O vreme am putut fi aşa. Puteam să fug de la tatăl meu, cum voiam. Aş mai fi putut fi înrolat în armată, după duelul cu Dolohov.” Şi, în mintea lui Pierre licări o clipă masa de la club, la care el îl provocase pe Dolohov, şi chipul binefăcătorului său, atunci, la Torjok. Şi iată că se văzu apoi la şedinţa festivă a lojii masonice. Loja ţine şedinţă la Clubul englez, iar cineva cunoscut, cineva apropiat, stă în capul mesei. Da, e el! E

binefăcătorul. „Bine, dar n-a murit? Se întrebă Pierre. Da, a murit; dar n-am ştiut că trăieşte iar. Şi cât de rău îmi pare că a murit şi cât de fericit sunt că-i iarăşi viu!” De o parte a mesei şedeau Anatol, Dolohov, Nesviţki, Denisov şi alţii de teapa lor (categoria aceasta de oameni era tot atât de bine delimitată în mintea lui Pierre, acum, în somn, ca şi categoria celor pe care-i numea ei). Şi aceşti oameni, Anatol, Dolohov, strigau tare, cântau. Dar pe deasupra glasurilor lor răsuna glasul binefăcătorului, şi sunetul vorbelor lui era la fel de vajnic şi de neîntrerupt ca bubuitul câmpului de luptă; doar că era plăcut şi liniştitor. Pierre nu înţelegea ce spunea binefăcătorul, dar ştia (această categorie a ideilor o avea la fel de limpede în vis) că binefăcătorul vorbeşte despre bunătate, despre posibilitatea de a deveni ceea ce erau ei. Iar ei, cu feţele lor simple, blajine şi dârze, îl înconjurau din toate părţile pe binefăcător. Însă, deşi erau buni, nu se uitau de fel la Pierre, nu voiau să ştie de el. Pierre voi să le spună ceva, să le atragă atenţia asupra sa. Se ridică. Dar, în aceeaşi clipă, simţi că-i îngheţaseră, dezgolite, picioarele.

I se făcu ruşine şi îşi acoperi, cu mâna, picioarele, de pe care, într-adevăr, mantaua lunecase. Pentru o clipă, în timp ce-şi potrivea mantaua, Pierre deschise ochii şi văzu tot aceleaşi şoproane, tot aceiaşi stâlpi, tot aceeaşi curte, dar toate erau, de data aceasta, albăstrii, luminoase şi smălţate de licăriri de rouă sau de brumă.

„Se luminează! Îşi zise Pierre. Dar nu vreau; trebuie să ascult şi să înţeleg cuvintele binefăcătorului.” Se acoperi din nou cu mantaua peste cap; dar nici localul lojii şi nici binefăcătorul nu mai erau. Rămăseseră doar idei, exprimate limpede prin cuvinte, idei pe care i le spunea parcă altcineva, sau le concepea el.

Pierre, aducându-şi mai târziu aminte de ideile acestea, era convins, cu toate că ele evocau doar impresiile zilei, că i le spusese cineva din afara lui. Niciodată în viaţă, aşa i se

părea, n-ar fi fost în stare să cugete aşa şi să-şi exprime în felul acesta gândurile.

„Războiul este cea mai grea supunere a libertăţii omului faţă de legile divine, spunea vocea. Simplitatea este supunere fată de voia lui Dumnezeu; de el nu te poţi ascunde. Şi ei sunt simpli. Ei nu vorbesc, ci acţionează. Vorba-i de argint, tăcerea e de aur. Omul nu poate stăpâni nimic cât timp se teme de moarte. Iar celui ce nu se teme de ea, aceluia îi aparţine totul. Dacă n-ar fi existat suferinţa, omul nu şi-ar fi cunoscut limitele, nu s-ar fi cunoscut pe el însuşi. Lucrul cel mai greu (continua Pierre să cugete în somn, sau să audă) este să ştii să întruneşti, în sufletul tău, rosturile tuturor ideilor.” Să întruneşti totul? Îşi spuse Pierre. Nu, nu să întruneşti. N-ai cum întruni idei, trebuie să îmbini toate aceste idei. Iată ce trebuie! „Da, trebuie să le îmbini, să le îmbini!” repeta Pierre cu entuziasm lăuntric aceste cuvinte, simţind că numai şi numai prin ele se poate exprima ceea ce voia el să exprime şi îşi găsea soluţionare întrebarea ce-l chinuia.

— Da, trebuie să le îmbin, e timpul să le îmbin!

— Trebuie să înham, e timpul să înham720 caii, luminăţie! Luminăţie, repetă o voce, trebuie să înham, e timpul să înham caii…

Era gromul care venise să-l trezească. Soarele bătea drept în faţa lui Pierre. El îşi roti privirea prin curtea murdară a hanului, în mijlocul căreia, la fântână, câţiva soldaţi îşi adăpau caii deşelaţi; nişte căruţe ieşeau pe poartă. Pierre se întoarse cu dezgust şi, închizând ochii, se trânti la loc pe perna trăsurii. „Nu, nu vreau asta, nu asta vreau să văd şi să înţeleg, vreau să pătrund ceea ce mi s-a arătat în vis. Încă o clipă şi aş fi pătruns totul. Acuma, ce să fac? Să îmbin, dar cum să le îmbin pe toate?” Şi Pierre simţi cu groază că tot înţelesul celor văzute şi cugetate în vis se năruise.

Gromul, vizitiul şi un rândaş îi anunţară lui Pierre că un ofiţer adusese ştirea înaintării francezilor până către

Mojaisk şi că ai noştri se retrăgeau.

Pierre se sculă şi, ordonându-le să înhame şi să-l ajungă din urmă, o porni prin oraş, pe jos.

Trupele se retrăgeau, lăsând în urma lor ca la vreo zece mii de răniţi. Răniţii aceştia împânziseră tot oraşul: îi vedeai prin curţile hanurilor, pe la ferestrele caselor, înghesuindu-se pe străzi; în jurul căruţelor care trebuiau să care răniţii, n-auzeai decât strigăte, înjurături şi plesnete. Pierre, ajuns din urmă de trăsură, luă cu sine pe un cunoscut de-al lui un general rănit, şi cu el împreună o porni spre Moscova. Pe drum, află despre moartea cumnatului său şi a prinţului Andrei.

X.

ÎN ZIUA DE 30, PIERRE AJUNSE din nou la Moscova. Aproape de barieră se întâlni cu aghiotantul contelui Rastopcin.

— Ce v-am mai căutat, în toate părţile! Zise aghiotantul. Contele vrea să vă vadă neapărat. Vă roagă să veniţi imediat până la el, pentru o chestiune foarte importantă.

Pierre, fără să mai treacă pe acasă, luă o trăsură de piaţă şi se duse la comandantul suprem al oraşului.

În dimineaţa aceea, contele Rastopcin abia sosise de la vila sa din Sokolniki. Camerele de primire şi coridoarele casei contelui erau pline de funcţionari chemaţi de el sau veniţi să ceară ordine. Vasilcikov şi Platov apucaseră să vorbească cu Rastopcin şi-i explicaseră că nu putea fi vorba de apărarea Moscovei şi că oraşul va fi predat. Ştirile acestea, deşi erau ţinute în ascuns faţă de locuitori, le cunoşteau totuşi funcţionarii şi şefii diverselor administraţii. Ei ştiau, aşa cum ştia şi contele Rastopcin, că Moscova va fi dată pe mâinile inamicului. Şi toţi aceştia, ca să se descarce de orice răspundere, veniseră la comandantul Moscovei cu întrebarea cum să procedeze cu instituţiile pe care le conduceau.

În timp ce Pierre intra în sala de primire, un curier venit de pe front tocmai ieşea de la conte.

Curierul dădu deznădăjduit din mâini la întrebările care plouau din toate părţile şi îşi făcu drum prin sală.

Aşteptând în antecameră, cu ochii obosiţi de drum, Pierre se uita la feluriţi oameni, bătrâni şi tineri, militari şi civili, funcţionari importanţi sau mai puţin importanţi, care se aflau acolo. Toţi păreau nemulţumiţi şi îngrijoraţi. Pierre se apropie de un grup de funcţionari, în care văzuse pe unul dintre cunoscuţii săi. După ce se salutară cu Pierre, cei din grup vorbiră mai departe între ei.

— Dacă e vorba să evacuăm şi pe urmă să cărăm înapoi totul, nu-i mare pagubă. Dar, într-o situaţie ca asta, nu mai poţi răspunde de nimic.

— Da, dar iată ce scrie aici, spuse altul, arătând foaia tipărită pe care o avea în mână.

— Asta-i altceva! De asta-i nevoie pentru gloată! Zise cel dintâi.

— Ce-i asta? Întrebă Pierre.

— Ia, un afiş nou.

Pierre i-l luă din mână şi începu să citească.

„Serenissimul principe, pentru a se uni mai curând cu trupele care-i vin întru întâmpinare, a trecut dincoace de Mojaisk şi s-a oprit într-un loc bine întărit, unde inamicul nu-l va putea ataca cu una, cu două. I s-au trimis de aici patruzeci şi opt de tunuri cu muniţia lor şi serenissimul declară că va apăra Moscova, până la ultima picătură de sânge, şi că e gata să ducă lupta chiar şi pe străzile oraşului. Voi, fraţilor, nu vă uitaţi că s-au închis localurile autorităţilor; să le punem numai la adăpost, că pe urmă ne răfuim noi cu nelegiuiţii! Când vom ajunge la asta voi avea nevoie de flăcăi de nădejde, şi dintre târgoveţi şi dintre ţărani. Dau eu sfoară în ţară cu vreo două zile înainte; acum nu-i nevoie şi de aceea şi tac. E bine să veniţi cu toporul, nu-i rău nici cu vreun par ascuţit, dar şi mai bine-i cu ţăpoiul; un franţuz nu-i mai greu decât un snop de secară. Mâine după-amiază duc sfânta icoană de la Iver la răniţii de la spitalul Sfânta Ecaterina. Facem acolo o sfeştanie, să se

însănătoşească mai curând; şi eu sunt acum sănătos; m-a durut un ochi, dar acum văd cu amândoi.”

— Dar mie mi-au spus oameni de arme, zise Pierre, că în oraş nu se poate cu nici un preţ da o bătălie şi că poziţia…

— Păi, da, tocmai despre asta discutăm şi noi, spuse funcţionarul ce vorbise primul.

— Dar ce vrea să zică asta: m-a durut un ochi, dar acum văd cu amândoi? Întrebă Pierre.

— Contele a avut un ulcior, spuse un aghiotant zâmbind, şi era foarte îngrijat când i-am comunicat că poporul a început să se întrebe ce-i cu dânsul. Dar ce-i, conte, îi spuse aghiotantul deodată lui Pierre, am auzit că aveţi neplăceri în familie, că, zice-se, contesa, soţia dumneavoastră, ar…

— Eu n-am auzit nimic, zise Pierre cu nepăsare. Dar dumneata ce-ai auzit?

— Nu, ştiţi, lumea, de multe ori, scorneşte… Vă spun numai ce-am auzit.

— Dar ce-ai auzit?

— Păi, se spune, zise aghiotantul cu acelaşi zâmbet pe buze, că soţia dumneavoastră, contesa, pleacă în străinătate. Probabil, vorbe goale…

— Poate, spuse Pierre, uitându-se distrat împrejur. Dar ăsta cine-i? Întrebă el, arătând un bătrânel mic de statură, îmbrăcat într-un caftan albastru-închis, curat, cu o barbă mare, albă ca zăpada ca şi sprâncenele, şi rumen la faţă.

— Ăsta? E un negustor, adică e birtaş, Vereşceaghin. Aţi auzit, poate, istoria cu proclamaţia?

— Ah, da, aşa, ăsta-i Vereşceaghin! Spuse Pierre, uitându-se la faţa hotărâtă şi liniştită a bătrânului negustor şi căutând să descopere pe chipul lui expresia de trădător.

— Nu-i el în persoană. E tatăl celui care a scris proclamaţia, zise aghiotantul. Acela, tânărul, stă la beci şi se pare că o să i se înfunde.

Un bătrânel cu stea pe piept şi un neamţ, funcţionar şi el, cu o decoraţie la gât, se apropiară de cei care discutau.

— Să vedeţi, povestea aghiotantul, e o istorie cam încurcată. Blestemata de proclamaţie a apărut acum două luni. S-a adus la cunoştinţa contelui. El a dat ordin să se facă cercetări. Cercetările le-a făcut Gavrilo Ivanâci, care spune că proclamaţia a trecut exact prin şaizeci şi trei de mâini. Îl ia întâi pe unul: de unde-o ai? De la cutare. Se duce la acela: dumneata de unde-o ai? Şi aşa mai departe, până s-a ajuns la Vereşceaghin… un negustoraş semidoct, un pui de lele, ştiţi, ca toţi negustoraşii, zise, zâmbind, aghiotantul. Şi îl întrebară: de la cine-o ai? Important e că noi ştiam de la cine o are. N-avea de unde să o aibă decât de la directorul poştei. Dar se vedea bine că era între ei o înţelegere. Zice: de la nimeni, am compus-o eu singur. L-au ameninţat, l-au luat cu binişorul, dar el o ţinea una şi bună că a scris-o singur. Şi aşa, i s-a raportat iar contelui. Contele a dat ordin să fie adus în faţa lui. „De la cine ai proclamaţia?” „Eu am scris-o.” Ei, îl ştiţi pe conte! Făcu înveselit aghiotantul, cu un zâmbet de mândrie. S-a făcut foc, gândiţi-vă şi dumneavoastră: atâta obrăznicie, atâta minciună şi atâta încăpăţânare!

— Ah! Contelui i-ar fi convenit să spună Vereşceaghin că o are de la Kliuceariov, înţeleg! Zise Pierre.

— Ba nu i-ar fi convenit deloc! Spuse aghiotantul, speriat. Asupra lui Kliuceariov apăsau şi aşa destule păcate; de aceea a şi fost deportat. Fapt este că contele era foarte indignat. „Cum ai putut tu să scrii asta? Zice contele, şi înşfacă de pe masă o gazetă din Hamburg. Uite-o! N-ai compus-o tu, ci ai tradus-o şi ai tradus-o prost, pentru că tu nici franţuzeşte, nătărăule, habar n-ai!” Şi, ce credeţi? „Nu, zice, n-am citit nici un fel de gazetă, am scris-o eu…” „Dacă-i aşa, eşti un trădător; te dau în judecată şi vei fi spânzurat. Vorbeşte: de la cine-o ai?” „N-am văzut nici un fel de gazetă; am compus-o singur.” Şi cu asta, a terminat. Contele l-a chemat şi pe bătrân: tânărul rămâne la ideea lui. E dat în judecată; a şi fost condamnat, mi se pare, la muncă silnică. Acum, bătrânul a venit să se roage pentru el. Al

dracului băiat! Ştiţi, un fecior de bani gata, un sclivisit, un craidon; a învăţat şi el pe ici pe colo ceva legi, la universitate, şi acum nici dracu nu-i mai ajunge cu prăjina la nas. Iată cine-mi este junele! Tată-său are o cârciumă, aici, lângă podul Kamennâi şi în cârciumă, ştiţi, avea o icoană mare, reprezentând pe Dumnezeu, atotştiutorul, într-o mână cu sceptrul, iar în cealaltă cu globul; băiatul a luat icoana acasă pentru câteva zile şi ce credeţi c-a făcut? A găsit un nemernic de pictor, care…

XI.

PE LA MIJLOCUL ACESTEI NOI povestiri, pe Pierre îl chemară la comandant.

Intră în cabinetul contelui Rastopcin. Acesta, încruntat, îşi freca fruntea şi ochii cu mâna. Un ins mic de statură îi spunea ceva, dar cum intră Pierre tăcu şi ieşi.

— Ah! Fii binevenit, războinicule! Zise Rastopcin, de îndată ce omul ieşi. Am auzit şi noi de „prouesses”721-ele dumitale! Dar nu de asta e vorba. Mon cher, entre nous722, dumneata eşti mason? Întrebă contele Rastopcin pe un ton sever, ca şi când faptul acesta ar fi fost ceva foarte grav şi el era totuşi dispus să i-l ierte. Pierre tăcu. Mon cher, je suis bien informé723, dar ştiu că sunt masoni şi masoni şi nădăjduiesc că dumneata nu eşti dintre aceia care, sub pretextul salvării neamului omenesc, vor să ducă la pieire Rusia.

— Da, sunt mason, răspunse Pierre.

— Păi, iată, vezi, dragul meu! Dumneata ai aflat, cred, că domnii Speranski şi Magniţki au fost trimişi unde se cuvine; tot aşa s-a procedat şi cu domnul Kliuceariov şi cu alţii care, vrând, chipurile, să zidească din nou templul lui Solomon, căutau să dărâme altarul patriei lor. Dumneata înţelegi că am avut motive întemeiate şi că nu l-aş fi deportat eu pe directorul poştei dacă n-ar fi fost un om periculos. Am aflat acum că i-ai trimis trăsura dumitale ca să plece din oraş şi că ai primit chiar, de la el… nişte hârtii în păstrare. Eu ţin la dumneata şi nu-ţi doresc răul şi, cum eşti de două ori mai

tânăr decât mine, te povăţuiesc ca un tată să rupi orice legături cu oamenii de felul acesta şi să pleci de aici cât mai curând posibil.

— Dar, conte, în ce constă vina lui Kliuceariov? Întrebă Pierre.

— E treaba mea să ştiu asta şi nu-i a dumitale să mă întrebi, strigă Rastopcin.

— Dacă a fost învinuit că a răspândit proclamaţii de ale lui Napoleon, lucrul acesta nu s-a dovedit, zise Pierre (fără să se uite la Rastopcin), iar Vereşceaghin…

— Nous y voila, 724 strigă şi mai tare Rastopcin, încruntându-se şi întrerupându-l pe Pierre. Vereşceaghin e un trădător şi un ticălos, care-şi va primi pedeapsa meritată, spuse Rastopcin, cu focul omului care-şi aminteşte de o jignire. Dar nu te-am chemat aici ca să-mi judeci acţiunile, ci ca să-ţi dau un sfat sau un ordin, dacă o vrei cu tot dinadinsul. Te rog să întrerupi orice relaţii cu domni de felul lui Kliuceariov şi să pleci din Moscova. Am de gând să stârpesc răul, ori de unde ar veni. Şi, dându-şi seama – se vede – că prea strigase la Bezuhov, care încă nu se făcuse cu nimic vinovat, continuă, luându-l de mână prieteneşte: Nous sommes a la veille d'un désastre public et je n'ai pas le temps de dire des gentillesses a tous ceux qui ont affaire a moi. Mi se învârte, uneori, capul ca o morişcă! Eh bien, mon cher, qu'est-ce que vous faites, vous personnellement? 725

— Mais rien, 726 răspunse Pierre, tot fără să ridice ochii şi fără să-şi schimbe expresia de îngândurare.

Contele se încruntă.

— Un conseil d'ami, mon cher. Décampez et, au plutôt, c'est tout ce que je vous dis. A bon entendeur, salut! 727 Cu bine, dragul meu. Ah, da, îi strigă el din uşă, e adevărat că contesa a picat în ghearele des saints peres de la Société de Jésus? 728

Pierre nu răspunse nimic; încruntat şi supărat cum nu mai fusese văzut niciodată, ieşi de la Rastopcin.

Când ajunse acasă, amurgea. În seara aceea trecură pe la el vreo opt inşi. Secretarul unui comitet, colonelul care-i comanda batalionul, administratorul său, un vechil şi alţi solicitanţi diferiţi. Toţi aveau treabă cu el şi Pierre trebuia să le găsească soluţii. Dar el nu pricepea nimic, nu-l interesa nimic din toate astea şi dădea la fiecare chestiune doar răspunsurile cu care să scape de ei. În sfârşit, rămas singur, desfăcu şi citi scrisoarea pe care i-o trimisese nevastă-sa.

„Ei, soldaţii, au rămas cu bateria, prinţul Andrei e mort… bătrânul… Simplitatea este supunere faţă de voia lui Dumnezeu. Trebuie să suferim… adevăratul rost al lucrurilor… trebuie să le îmbinăm pe toate… nevastă-mea se mărită… Trebuie să uit şi să înţeleg…” Şi, apropiindu-se de pat, se trânti în aşternut, fără să se mai dezbrace, şi adormi îndată.

Când se trezi a doua zi de dimineaţă, vechilul veni să-i raporteze că din partea contelui Rastopcin venise un slujbaş de la poliţie, trimis anume ca să afle dacă a plecat sau dacă pleacă în curând contele Bezuhov.

Vreo zece oameni de tot soiul, care aveau treabă cu Pierre, aşteptau în salon. Pierre se îmbrăcă în grabă şi, în loc să se ducă la cei care-l aşteptau, se strecură pe uşa de din dos, iar de acolo ieşi pe poartă.

Din momentul acela şi până la sfârşitul dezastrului Moscovei, nimeni din ai casei Bezuhov nu-l mai văzu şi nici nu-i dădu de urmă, cu toate cercetările întreprinse.

XII.

ROSTOVII RĂMASERĂ ÎN ORAŞ până la 1 septembrie, adică până în preziua intrării inamicului în Moscova.

După înrolarea lui Petea în regimentul de cazaci al lui Obolenski şi plecarea lui la Belaia-Ţerkov, unde se forma acest regiment, pe contesă o cuprinse frica. Gândul că amândoi băieţii ei erau la război, că nu-i mai avea pe niciunul sub aripa ei, că azi-mâine oricare dintre ei, sau poate chiar amândoi deodată, puteau muri, aşa cum

muriseră cei trei feciori ai unei cunoscute, gândul acesta îi veni pentru întâia oară limpede şi crud, în vara aceea, în minte. Se gândea să-l cheme pe Nikolai acasă, voia să plece chiar ea la Petea, să-l repartizeze undeva la Petersburg, dar şi primul plan şi cel de-al doilea erau irealizabile. Petea nu mai putea fi adus înapoi decât odată cu regimentul sau printr-o transferare într-un alt regiment combatant. Nikolai se afla undeva pe front şi, de la ultima sa scrisoare în care descria amănunţit întâlnirea cu prinţesa Maria, nu mai dăduse semne de viaţă. Contesa nu dormea nopţile şi când aţipea îşi visa feciorii omorâţi. După multe chibzuieli şi consfătuiri, contele găsi, în sfârşit, mijlocul s-o liniştească. Îl transferă pe Petea din regimentul lui Obolenski în regimentul lui Bezuhov, care era în formare lângă Moscova. Deşi Petea rămânea tot în armată, datorită acestei mutări contesa avea mângâierea să-şi vadă măcar unul dintre feciori acasă, sub aripa ei, şi nădăjduia să-l aranjeze pe Petea al ei în aşa fel, încât să nu-i mai dea drumul de lângă ea şi să-i găsească veşnic numai însărcinări care să-l ferească de a nimeri vreodată pe câmpul de luptă. Cât timp în primejdie fusese numai Nicolas, contesei i se păruse (şi se căia chiar de lucrul acesta) că îşi iubeşte feciorul cel mare mai mult decât pe toţi ceilalţi copii, dar când mezinul ei, Petea cel neastâmpărat, care învăţa prost, care făcea numai stricăciuni prin casă, de care se săturase toată lumea până în gât, cârnul de Petea, cu ochii lui negri şi vioi, cu obrajii rumeni şi acoperiţi cu un puf de-abia mijit, fu trimis acolo, printre bărbaţii aceia, maturi, cruzi, îngrozitori, care se tot bat între ei şi găsesc în asta nu ştiu ce plăcere – atunci, mamei i se păru că pe el, pe Petea, îl iubeşte mai mult, mult mai mult decât pe oricare dintre ceilalţi copii ai ei. Cu cât se apropia sorocul întoarcerii la Moscova a mult aşteptatului Petea, cu atât sporea îngrijorarea contesei. Ajunsese să creadă că n-are să mai apuce să-şi vadă visul împlinit. Prezenţa, nu numai a Soniei, ci şi a scumpei sale Nataşa, şi chiar prezenţa soţului ei, o enerva. „Ce treabă

am eu cu ei? N-am nevoie de nimeni, afară de Petea!” îşi zicea ea.

În ultimele zile ale lui august, Rostovii primiră a doua scrisoare de la Nikolai. Le scria din gubernia Voronej, unde fusese trimis după cai. Scrisoarea n-o linişti pe contesă. Ştiindu-şi unul dintre copii în afară de orice pericol, ea începu să-şi facă şi mai multe griji pentru Petea.

Cu toate că, încă de la 20 august, aproape toţi cunoscuţii Rostovilor plecaseră din Moscova, cu toate că o sfătuia toată lumea să plece cât mai repede, contesa nu voia să audă de plecare până nu se înapoia comoara ei, adoratul ei Petea. La 28 august, Petea sosi. Duioşia bolnăvicioasă şi pătimaşă, cu care îl întâmpină mama sa, nu-i plăcu ofiţerului de şaisprezece ani. Oricât îi ascunse mama sa intenţia de a nu-l mai scăpa de sub aripa ei, Petea îi înţelese gândul şi, temându-se instinctiv să nu se răsfeţe alături de maică-sa, să nu dea cumva în doaga muierilor (cum îşi zicea el, în sinea lui), se purtă cu ea rece, ocolind-o şi petrecându-şi tot timpul cât rămase la Moscova numai în tovărăşia Nataşei, pentru care avusese întotdeauna o afecţiune frăţească deosebită şi de care fusese aproape îndrăgostit.

Din cauza obişnuitei indolenţe a contelui, la 28 august nimic nu era încă gata de plecare, iar căruţele aşteptate să sosească de la ţară, din Riazan şi de lângă Moscova, ca să care lucrurile din casă, sosiră abia la 30.

De la 28 până la 31 august, toată Moscova fu numai zarvă şi forfotă. Prin bariera Dorogomilovskaia erau aduşi şi repartizaţi zilnic prin casele moscoviţilor mii de răniţi din bătălia de la Borodino şi mii de căruţe cu locuitorii şi avutul lor ieşeau pe alte bariere. În ciuda afişelor lui Rastopcin, independent de ele ori ca o urmare a lor, cele mai contradictorii şi mai ciudate zvonuri făceau înconjurul oraşului. Unii spuneau că nimeni n-are voie să părăsească oraşul; alţii, dimpotrivă, povesteau că au fost ridicate toate icoanele de prin biserici şi că toată lumea este scoasă din oraş cu forţa; alţii spuneau că după bătălia de la Borodino s-

a mai dat o luptă, în care francezii au fost înfrânţi; alţii găseau cu cale să spună că, dimpotrivă, toată armata rusă e nimicită. Unii vorbeau de organizarea unei miliţii a Moscovei care avea să plece, cu clerul în frunte, spre Tri Gorî; alţii spuneau, pe şoptite, că mitropolitului Augustin nu i s-a dat voie să plece, că au fost prinşi trădătorii, că mujicii se răscoală şi jefuiesc avutul celor care pleacă, şi altele ca acestea. Dar nu erau decât vorbe goale, căci în realitate atât cei care plecau, cât şi cei care rămâneau (cu toate că nu avusese încă loc consiliul de la Fili, în care s-a hotărât părăsirea Moscovei), toţi simţeau, deşi n-o spuneau, că Moscova va fi negreşit părăsită şi că trebuia deci să fugă cât mai curând, ca să se salveze pe ei şi să-şi salveze avutul. Se simţea că totul avea să se năruie şi să se schimbe dintr-o dată, dar până la întâi ale lunii următoare nu se schimbă nimic. Aşa cum un condamnat condus la locul de execuţie ştie că e cu un picior în groapă, dar tot se mai uită de jur împrejur şi îşi îndreaptă căciula pusă strâmb pe cap, tot aşa şi Moscova continua să-şi ducă, în virtutea inerţiei, viaţa obişnuită, deşi ştia că i se apropie ceasul pieirii, când se vor nărui toate aşezările convenţionale ale vieţii, cărora toţi erau obişnuiţi să li se supună.

De-a lungul acestor trei zile care precedară ocuparea Moscovei, toţi membrii familiei Rostov îşi văzură de feluritele lor ocupaţii. Capul familiei, contele Ilia Andreici, cutreiera necontenit oraşul, aduna din toate părţile zvonurile care circulau şi, întors acasă, dădea dispoziţiuni de mântuială şi pripite cu privire la pregătirile de plecare.

Contesa supraveghea împachetarea lucrurilor, era veşnic nemulţumită de toate şi se tot ţinea de Petea, care fugea necontenit de ea, aşa că era geloasă pe Nataşa, cu care el îşi petrecea aproape tot timpul. Sonia era singura care se ocupa de partea practică a lucrurilor: împachetarea bagajelor. Dar Sonia era deosebit de tristă şi de tăcută de la o vreme. Scrisoarea în care Nicolas pomenea de prinţesa Maria stârnise, în prezenţa ei, raţionamentele bucuroase

ale contesei şi o făcuse să spună că vede în întâlnirea cu prinţesa Maria voinţa lui Dumnezeu.

— Eu nu m-am bucurat niciodată, spusese contesa, pe vremea când Bolkonski era logodnicul Nataşei, dar am dorit întotdeauna ca Nikolenka să se însoare cu prinţesa şi am eu presimţirea că aşa se va întâmpla. Şi ce bine ar fi!

Sonia simţea că era adevărat, că singura putinţă de îndreptare a situaţiei familiei Rostov era însurătoarea lui Nicolas cu o fată bogată şi că prinţesa era o partidă bună. Dar lucrul acesta o durea mult. Neţinând seama de durerea ei sau, poate, chiar din pricina acestei dureri, îşi luă asupră-şi toată truda strângerii şi împachetării lucrurilor şi zile întregi avu de lucru. Atât contele, cât şi contesa i se adresau ei când aveau de luat vreo măsură. Petea şi Nataşa nu numai că nu-şi ajutau cu nimic părinţii, dar, aşa dimpotrivă, de cele mai multe ori îi încurcau pe toţi din casă şi îi stinghereau de la lucru. Toată ziulica, aproape, răsunau prin casă râsetele lor fără motiv, strigătele şi fugărelile lor. Râdeau şi se veseleau fără să aibă nici pe departe vreun motiv de râs sau de veselie; dar le erau vesele şi pline de voie bună sufletele şi, de aceea, orice li se întâmpla era pentru ei motiv de voioşie şi de haz. Petea era vesel pentru că, plecând de acasă copilandru, se înapoiase acum bărbat nu glumă (cum îi spuneau toţi cei din jur); era vesel, pentru că era acasă, pentru că, de la Belaia-Ţerkov, unde nu mai avea nădejde să intre aşa de curând în luptă, nimerise aici, la Moscova, unde într-o zi-două aveau să se dea lupte; şi era vesel mai ales pentru Nataşa, care-i transmitea întotdeauna starea ei sufletească. Iar Nataşa era veselă fiindcă prea fusese multă vreme tristă, fiindcă acum nimic nu-i mai amintea de cauza supărării ei şi fiindcă era din nou sănătoasă. Şi mai era veselă pentru că se găsise un om care să fie încântat de ea (încântarea celorlalţi era, pentru ea, ca unsoarea roţilor, de care e neapărată nevoie pentru ca o maşină să poată funcţiona bine); şi Petea era încântat de Nataşa. Dar mai cu seamă erau veseli pentru că războiul

bătea la porţile Moscovei, pentru că aveau să se dea lupte la barieră, pentru că se împărţeau populaţiei arme, pentru că toată lumea fugea, plecând care-încotro, şi pentru că, în general, se petrecea ceva neobişnuit, ceea ce este întotdeauna pricină de veselie pentru oameni, mai ales pentru cei tineri.

XIII.

LA 31 AUGUST, SÂMBĂTĂ, ÎN casa Rostovilor, toate păreau întoarse cu susul în jos. Toate uşile erau date de perete, toate mobilele scoase sau mişcate din loc, oglinzile şi tablourile date jos din cui. Odăile erau numai lăzi, grămezi de fân, hârtie de împachetat şi frânghii. Mujicii şi servitorii care cărau bagajele călcau cu paşi grei pe parchet. Curtea era ticsită de căruţe ţărăneşti, unele încărcate cu vârf şi legate, altele încă goale.

Glasurile şi paşii servitorilor şi ale mujicilor veniţi cu căruţele răsunau, întretăindu-se, prin curte şi prin odăi.

Contele plecase de dimineaţă cine ştie pe unde. Contesa, pe care-o durea capul de grijă şi de atâta zgomot, zăcea pe divan, cu comprese de oţet la cap. Petea nu era acasă (se dusese la un camarad al său care, ca şi el, intenţiona să se mute din trupele de miliţie în armata combatantă). Sonia supraveghea, în salon, împachetarea cristalelor şi a porţelanurilor. Nataşa, în odaia ei răvăşită, şedea pe podele, în mijlocul unui maldăr de rochii, panglici şi eşarfe şi, cu ochii ţintă în podea, ţinea în mâini vechea ei rochie albă de bal (demodată acum), aceea cu care fusese la primul ei bal, la Petersburg.

Îi era ruşine că nu făcea nimic în casă, câtă vreme toţi erau aşa de ocupaţi şi de câteva ori, încă de dimineaţă, încercase să se apuce de o treabă; dar nu punea suflet în ceea ce făcea şi ea nu putea, nu era în stare să facă ceva, orice, decât din tot sufletul şi din toate puterile. Stătuse puţin cu Sonia la împachetarea porţelanurilor şi voise să dea şi ea o mână de ajutor, dar se lăsase repede păgubaşă şi plecase la ea în cameră să-şi împacheteze lucrurile. La

început, se distrase împărţind cameristelor o bună parte dintre rochiile şi panglicile ei, dar pe urmă, când văzu că ceea ce mai rămăsese tot trebuia împachetat, lucrul i se păru foarte plictisitor.

— Duniaşa, drăguţo, le împachetezi tu? Da? Da?

Şi când Duniaşa îi făgădui să facă orice, cu dragă inimă, Nataşa se aşează pe podele, îşi luă în mâini rochia cea veche de bal şi prinse a se gândi la cu totul altceva decât ceea ce trebuia să o preocupe acum. Din gândurile ei o trezi un zgomot de paşi grăbiţi şi de glasuri venind dinspre odăile slujnicelor. Nataşa se ridică şi se uită pe fereastră. În stradă se oprise un convoi imens de căruţe cu răniţi.

Slujnicele, un lacheu, chelăriţa, dădaca, bucătarii, vizitiii, grăjdarii, ajutorii de bucătari se îmbulzeau în poartă, uitându-se la răniţi.

Nataşa, aruncându-şi o batistă albă pe creştet şi ţinându-şi-o de capete cu amândouă mâinile, ieşi în stradă.

O bătrânică, fostă chelăriţa, Mavra Kuzminişna, se desprinse din mulţimea care stătea în poartă şi, apropiindu-se de o căruţă cu coviltir de rogojină, intră în vorbă cu un tânăr ofiţer palid, care şedea lungit în căruţă. Nataşa făcu şi ea câţiva paşi şi se opri, sfioasă, ţinându-şi tot aşa, cu mâinile, batista pe cap şi ascultând ce spunea chelăriţa.

— Şi cum, n-aveţi adică pe nimeni aici, în Moscova? Spunea Mavra Kuzminişna. V-ar fi mai bine dacă aţi trage la cineva… Iaca, bunăoară, chiar şi la noi. Stăpânii şi aşa pleacă.

— Nu ştiu, dacă ne-or da voie, spuse cu voce stinsă ofiţerul. Uite-l pe comandant… întreabă-l dumneata! Şi el arătă spre un maior gras, care venea pe uliţă înapoi, mergând de-a lungul şirului de căruţe.

Nataşa se uită cu ochi speriaţi la chipul ofiţerului rănit şi plecă, în aceeaşi clipă, în întâmpinarea maiorului.

— Pot să rămână câţiva răniţi la noi în casă? Întrebă ea.

Maiorul duse, zâmbind, mâna la cozoroc.

— Pe cine aţi prefera, mamzel? Întrebă el, făcând ochii mici şi zâmbindu-i.

Nataşa îşi repetă, liniştită, întrebarea; chipul şi toată ţinuta ei, deşi tot îşi mai ţinea de capete batista de pe creştet, erau atât de serioase, încât maiorul încetă să zâmbească şi, gândindu-se o clipă, ca şi când s-ar fi întrebat în ce măsură e posibil, îi răspunse afirmativ.

— O da, de ce nu, se poate! Zise el.

Nataşa înclină uşor din cap şi se întoarse cu paşi grăbiţi la Mavra Kuzminişna, care şedea la căpătâiul ofiţerului şi vorbea cu el, tristă şi compătimitoare.

— Se poate, a zis că se poate! Îi spuse Nataşa în şoaptă.

Ofiţerul trase cu căruţa în curtea Rostovilor şi, la invitaţia locuitorilor, zeci de alte căruţe cu răniţi începură să tragă prin curţi şi să oprească la scara caselor de pe strada Povarskaia. Nataşei îi plăcură, se vede, aceste relaţii cu oameni noi, relaţii care ieşeau din cadrul condiţiilor obişnuite ale vieţii. Ea, împreună cu Mavra Kuzminişna, stărui să mâne în curtea lor cât mai mulţi răniţi.

— Trebuie, oricum, să-l întrebăm şi pe tatăl matale, zise Mavra Kuzminişna.

— Da' de unde, da' de unde, parcă nu-i totuna! Ne mutăm noi în salon, pentru o zi. Putem chiar să le dăm toată aripa locuită de noi.

— Dar, domnişoară, gândeşte-te! Chiar de-ar fi vorba numai de odăile din curte, de odaia flăcăilor sau a dădacei, tot ar trebui să întrebăm.

— Bine, am să întreb.

Nataşa alergă în casă şi intră în vârful picioarelor, pe uşa jumătate deschisă, în camera cu divanuri, unde mirosea a oţet şi a picături Hoffmann.

— Dormi, mamă?

— Ah, ce somn! Zise, trezindu-se, contesa, care abia aţipise.

— Mamă dragă, spuse Nataşa, îngenunchind în faţa mamei şi lipindu-şi obrazul de faţa ei. Iartă-mă, sunt vinovată, nu

mai fac altă dată, te-am trezit. M-a trimis Mavra Kuzminişna, au adus aici nişte răniţi, ofiţeri, le dai voie? N-au unde să se ducă; ştiu că ai să le dai voie… spuse ea repede, într-un suflet.

— Ce ofiţeri? Pe cine au adus? Nu înţeleg nimic, zise contesa.

Nataşa râse şi contesa zâmbi şi ea uşor.

— Ştiam eu că ai să dai voie… aşa, mă duc să le spun.

Şi, sărutându-şi mama, Nataşa se ridică şi porni spre uşă.

În salon dădu de tatăl ei care se întorsese din oraş cu veşti rele.

— De ce n-am plecat şi noi mai din timp?! Zise el cu necaz involuntar. Şi clubul s-a închis, şi poliţia pleacă.

— Tată, nu-i nimic dacă am poftit răniţi în casă? Îi zise Nataşa.

— Se înţelege că nu-i nimic, răspunse contele, dus pe gânduri. Nu-i vorba de asta, dar acum te rog să laşi la o parte fleacurile şi să ajuţi şi tu la împachetat, fiindcă trebuie să plecăm, mâine trebuie să plecăm…

Şi contele le recomandă acelaşi lucru vechilului şi slujitorilor. Întorcându-se la masă, Petea povesti şi el noutăţi de-ale lui.

El spuse că la Kremlin s-au dat arme populaţiei, chiar adineauri, că, deşi în afişele lui Rastopcin se spunea că peste vreo două zile va da el sfoară-n ţară, se părea totuşi că se luaseră măsuri ca poporul să iasă chiar a doua zi la Tri Gorî înarmat şi că acolo avea să fie bătălie mare.

Contesa se uita temătoare, sfioasă la chipul aprins şi vesel al fiului ei, cât timp el povestea toate acestea. Ştia că dacă-i spune cumva o vorbă măcar, rugându-l să nu ia parte la bătălie (îşi dădea seama că această bătălie, care-i sta înainte, îl bucura), Petea avea să-i răspundă cine ştie ce despre bărbaţi, despre onoare, despre patrie, ceva atât de absurd, de îndărătnic şi de bărbătesc, încât să nu i te poţi opune, şi atunci totul ar fi fost pierdut, aşa că nădăjduia să facă ea cum e mai bine ca să plece din Moscova până a nu

începe bătălia şi să-l ia şi pe Petea cu ei ca apărător şi ocrotitor; nu-i spuse deci nimic lui Petea şi îndată după masă îl chemă pe conte, implorându-l cu lacrimi în ochi să o scoată de aici cât mai curând, chiar în noaptea aceea dacă e cu putinţă. Cu involuntara viclenie feminină pe care i-o dădea dragostea, ea, care nu arătase nici cel mai mic semn de teamă până atunci, spunea că va muri de frică dacă nu pleacă chiar în noaptea aceea. Într-adevăr, nu se prefăcea; se temea acum de orice.

XIV.

MADAME SCHOSS, CARE SE dusese să-şi vadă fiica, o vârî şi mai tare în sperieţi pe contesă cu povestirea ei despre ceea ce văzuse lângă depozitul de băuturi din strada Miasniţkaia. Întorcându-se pe drum, nu putuse să treacă spre casă din pricina unei cete de beţivani care se înghesuiau lângă depozit. Luase o birjă şi ajunsese acasă pe o stradelă lăturalnică, iar birjarul îi povestise pe drum că poporul spărgea butoaiele de rachiu din depozitul de băuturi şi că aşa era porunca.

După-amiază toţi ai casei începură să împacheteze şi să facă pregătiri de plecare, cu grabă plină de însufleţire. Bătrânul conte, care se pusese deodată pe treabă, alergă fără întrerupere toată după-amiaza din curte în casă şi iar în curte, strigând fără nici un rost la oamenii zăpăciţi de atâta pripeală şi făcându-i să se grăbească şi mai mult. Petea dădea dispoziţii în curte. Sonia nu mai ştia ce să facă, sub influenţa ordinelor date de conte care se băteau cap în cap, şi se zăpăcise cu totul. Oamenii alergau strigând, certându-se şi făcând gălăgie, prin curte şi prin odăi. Nataşa se apucase şi ea de treabă, brusc, cu pasiunea pe care o punea în orice făcea. La început, amestecul ei în treburile împachetatului fu privit cu neîncredere. De la ea, toţi se aşteptau doar la glume şi de aceea nu sta nimeni să-i asculte ordinele; ea, însă, cerea cu îndărătnicie şi pasiune să i se supună toţi, se supără şi numai cât nu plânse că n-o ascultă nimeni, până când, în sfârşit, ajunse să fie luată în

serios. Prima ei ispravă, care-i ceru eforturi foarte mari, dar cu care prilej dădu dovadă de energie şi îşi câştigă autoritatea, fu împachetatul covoarelor. În casa contelui erau goblinuri de mare preţ şi covoare persane. Când se apucă Nataşa de lucru, în salon erau două lăzi deschise: una plină aproape până sus cu porţelanuri, alta cu covoare. Porţelanuri mai rămăseseră încă o mulţime pe mese, şi tot se mai cărau mereu altele, din cămară. Trebuia încărcată o nouă ladă, a treia, şi oamenii plecaseră s-o aducă.

— Sonia, stai puţin, le punem aici pe toate, spuse Nataşa.

— Nu se poate, domnişoară, doar am încercat, zise sufragiul.

— Nu, stai, te rog!

Şi Nataşa începu să scoată din ladă tot felul de talere şi de farfurii, învelite în hârtie.

— Talerele trebuiesc puse aici, între covoare, zise ea.

— Păi, mai avem şi covoare; măcar de-ar da Dumnezeu să încapă şi în trei lăzi, spuse sufragiul.

— Dar stai un pic, te rog. Şi Nataşa începu să aleagă repede, cu dibăcie. Astea nu trebuiesc, spuse ea despre nişte farfurii de Kiev. Astea da, astea trebuiesc puse între covoare, spuse ea despre porţelanurile de Saxa.

— De ajuns, Nataşa, opreşte-te! Am înţeles. Acum, le punem noi, spuse, cu reproş în glas, Sonia.

— Vai, domnişoară! Zise şi intendentul.

Dar Nataşa nu se dădu bătută; scoase toate lucrurile şi începu să le pună la loc cu repeziciune, hotărând că scoarţele proaste, de casă, şi vesela de toate zilele nu trebuiau luate deloc. Când toate fură scoase, începură iar să le pună la loc. Şi, într-adevăr, dând deoparte tot ce nu era de valoare şi lucrurile care nu făcea să fie luate, putură pune tot ce era de preţ în două lăzi. Numai că nu se închidea capacul lăzii cu covoarele. Se puteau scoate ceva lucruri; dar Nataşa voi să facă după capul ei. Ea scoase unele lucruri, le vârî iar la loc, apăsă, îl puse pe sufragiu, ca

şi pe Petea pe care-l târâse după ea la împachetat, să apese capacul, făcând ea însăşi sforţări deznădăjduite.

— Ajunge, Nataşa! Îi spuse Sonia. Văd că ai dreptate, dar scoate unul de deasupra.

— Nu vreau! Strigă Nataşa, ţinându-şi cu o mână părul, care i se despletise şi îi cădea pe faţa asudată, şi apăsând cu cealaltă covoarele. Hai, Petka, presează, presează! Vasilici, apasă! Strigă ea.

Covoarele se mai presară şi capacul se închise. Nataşa, bătând din palme, chiui de bucurie şi îi dădură lacrimile. Dar asta nu dură decât o clipă. Pe dată, se şi apucă de altă treabă. Îşi câştigase încrederea tuturor, iar contele nu se mai supăra când i se spunea că Natalia Ilinişna schimbase dispoziţiile date de el şi când servitorii veneau la Nataşa să o întrebe dacă trebuia sau nu trebuia încă să lege o căruţă, dacă era de ajuns bagaj în ea ori nu. Lucrul mergea strună; datorită dispoziţiunilor Natašei, lucrurile netrebuincioase erau lăsate şi se încărcau, cât mai înghesuit posibil, numai lucrurile cele mai de preţ.

Dar oricât se străduiră toţi oamenii, până noaptea târziu încă nu fusese încărcat tot ce trebuia. Contesa adormise, iar contele, amânând plecarea pe a doua zi dimineaţa, se duse şi el la culcare.

Sonia şi Nataşa se culcară în salonaş, fără să se dezbrace.

În noaptea aceea, un nou rănit trecu într-o trăsură pe strada Povarskaia şi Mavra Kuzminişna îl pofti în casa Rostovilor. Rănitul acesta, după cât se pricepea ea, era un om foarte însemnat. Era dus într-o caleaşcă complet închisă şi cu poditul ridicat. Pe capră, alături de vizitiu, şedea un bătrân şi respectabil valet. În urmă, într-o căruţă, veneau un doctor şi doi soldaţi.

— Poftiţi la noi, poftiţi! Boierii pleacă. Toată casa e goală! Spuse bătrânica, adresându-se bătrânului servitor.

— Ce să facem? Zise bătrânul valet, oftând. Nu ştiu nici dacă mai trăieşte până acasă! Avem şi noi casa noastră, aici în Moscova, dar e departe şi nu mai e nimeni în ea.

— Poftiţi, vă rog, la noi! Boierii noştri au de toate, din belşug, poftiţi, spuse Mavra Kuzminişna. Dar ce, i-e rău tare? Adăugă ea.

Valetul dădu din mână:

— Nici nu ştiu dacă mai trăieşte până acasă! Trebuie să întrebăm doctorul.

Şi valetul sări de pe capră şi se apropie de căruţă.

— Bine! Zise doctorul.

Valetul se apropie iar de caleaşcă, se uită înăuntru, clătină din cap şi spuse vizitiului să vâre trăsura în curte, iar el se opri lângă Mavra Kuzminişna.

— Doamne, Isuse Christoase! Murmură ea.

Mavra Kuzminişna propuse să fie dus rănitul în casă.

— Stăpânii nu vor spune nimic, adăugă ea.

Dar trebuia să-i fie cruţat rănitului urcuşul scării şi de aceea fu dus în pavilionul destinat personalului şi aşezat în fosta cameră a doamnei Schoss. Rănitul nu era altul decât prinţul Andrei Bolkonski.

XV.

CEA DIN URMA ZI A MOSCOVEI sosise. Era duminică, o zi senină şi veselă de toamnă. Ca de obicei duminica, clopotele sunau de liturghie la toate bisericile. Nimeni nu pricepea, s-ar fi zis, la ce soartă trebuia să se aştepte Moscova.

Două lucruri doar, semnificative pentru starea societăţii, arătau situaţia în care se găsea Moscova: gloata, adică pătura sărăcimii, şi preţurile. Lucrători de fabrică, servitori şi puzderia de mujici, între care se amestecaseră funcţionari, seminarişti şi nobili, ieşiră dis-de-dimineaţă pe Tri Gorî. După ce-l aşteptă acolo fără nici un rezultat pe Rastopcin şi se convinse că Moscova avea să fie predată, mulţimea se răspândi prin Moscova, prin cârciumi şi ospătării. Preţurile indicau şi ele în ziua aceea adevărata stare de lucruri. Preţul armelor, aurului, căruţelor şi cailor se tot urca, pe când cursul hârtiei-monedă şi preţul obiectelor de lux scădea necontenit, aşa fel că pe la amiază se puteau vedea cazuri în care căruţaşii să transporte

mărfuri scumpe, ca de pildă postavuri fine, numai dacă li se dădea şi lor jumătate, sau altele, când pentru un cal ţărănesc se plăteau cinci sute de ruble. În schimb, mobilele, oglinzile şi bronzurile se dădeau pe degeaba.

În casa bătrânească, solidă, a Rostovilor, prăbuşirea vechilor condiţii de viaţă se simţea prea puţin. În ce priveşte purtarea slujitorilor, doar atâta se întâmplase că dispăruseră trei dintre nenumăraţii servitori, dar nu furaseră nimic; iar în ce priveşte preţurile ieşi la iveală că cele treizeci de căruţe aduse de la moşie să care bagajele erau o comoară nepreţuită, la care râvneau mulţi şi pentru care li se ofereau Rostovilor sume imense. Dar, pe lângă că li se ofereau pentru căruţele acestea sume imense, în curtea Rostovilor începuseră să vină din partea ofiţerilor răniţi, încă din seara zilei trecute şi din zorii zilei de 1 septembrie, o mulţime de trimişi – ordonanţe şi servitori – ba chiar să se târască până la ei înşişi răniţii găzduiţi în casă şi prin vecini, cerându-le oamenilor de casă ai Rostovilor să facă în aşa fel, încât să li se dea şi lor căruţe să iasă din Moscova. Intendentul curţii, căruia i se adresau aceste cereri, cu toate că-i era milă de răniţi, îi refuza hotărât, spunând că nici nu îndrăzneşte să raporteze contelui aşa ceva. Oricâtă milă ţi-ar fi fost de răniţii care rămâneau, un singur lucru era sigur, că dacă-i dădeai unuia n-aveai nici un motiv să nu le dai şi altora, să dai tot, şi va trebui să dai chiar şi trăsurile proprii. Treizeci de căruţe nu puteau salva toţi răniţii şi într-o asemenea nenorocire generală n-aveai cum să nu te gândeşti la tine şi la familia ta. Aşa judeca intendentul, punându-se în locul stăpânului său.

În dimineaţa zilei de 1 septembrie, trezindu-se din somn, contele Ilia Andreici se strecură din dormitor, uşurel ca să n-o trezească pe contesă, care abia aţipise spre ziuă, şi ieşi în cerdac, cu halatul lui de mătase violetă. Căruţele, încărcate şi legate, aşteptau în curte. La scară erau trase trăsurile; intendentul stătea în faţa casei de vorbă cu o ordonanţă bătrână şi cu un tânăr ofiţer palid la chip, cu o

mână bandajată. La vederea contelui, intendentul făcu ofiţerului şi ordonanţei un semn sever şi plin de înţeles, să se depărteze.

— Ei, cum îi, Vasilici, gata tot? Întrebă contele, frecându-şi chelia, uitându-se cu blândeţe la ofiţer şi la ordonanţă şi răspunzându-le la salut printr-o înclinare a capului. (Contelui îi plăceau chipurile noi.)

— Doar cât să înhămăm caii, luminăţie!

— Foarte bine; cum s-o scula contesa, cu Dumnezeu înainte! Dumneavoastră ce doriţi, domnilor? Se adresă el ofiţerului. Vreţi poate să rămâneţi la mine în casă?

Ofiţerul se apropie câţiva paşi. Chipul lui palid se îmbujoră dintr-o dată.

— Conte, faceţi-vă pomană şi îngăduiţi-mi… pentru Dumnezeu… să mă caţăr şi eu undeva, într-una dintre căruţele dumneavoastră. Acum n-am nimic asupra mea… Oriunde, sus pe car, mi-e totuna…

Nu-şi sfârşise bine vorba ofiţerul, că ordonanţa, care cerea favoarea asta şi pentru stăpânul său, se adresă de asemenea contelui.

— Ah! Da, da, da, spuse grăbit contele. Sunt foarte, foarte bucuros! Vasilici, ai tu grijă să se elibereze o căruţă-două, ai tu grijă… ce să-i faci… vezi tu ce-i de făcut, zise contele, folosindu-se de expresii lipsite de preciziune.

Dar în aceeaşi clipă privirile aprinse de recunoştinţă ale ofiţerului îl întăriră în hotărârea luată. Contele se uită împrejur: peste tot în curte, la poartă, la ferestrele pavilionului din curte, se vedeau răniţii şi ordonanţele. Toţi erau cu ochii la conte şi înaintau încet spre cerdac.

— Vă rog, luminăţie, poftiţi în galerie: ce porunciţi să facem cu tablourile de acolo? Zise intendentul.

Şi contele intră cu el în casă, repetând ordinul să nu fie refuzaţi răniţii care cer să fie scoşi din Moscova.

— Ei, ce-i, se mai poate da jos câte ceva, adăugă el încet, pe un ton misterios, ca şi cum s-ar fi temut să nu-l audă cineva.

La ceasurile nouă se trezi contesa şi Matriona Timofeevna, fosta ei cameristă, care îndeplinea acum pe lângă contesă slujba de şef al jandarmeriei, veni să-i raporteze fostei ei duduci că Maria Karlovna e necăjită peste măsură şi că rochiile de vară ale domnişoarelor nu pot fi lăsate aici. Contesa, cercetând ce-o necăjise atâta pe doamna Schoss, ieşi la iveală că fusese dat jos din căruţă cufărul doamnei Schoss, că se dezlegau toate căruţele, că se descărcau de-a binelea bagajele şi că în locul lor se încărcau răniţi, cărora contele, în naivitatea lui, le făgăduise să-i ia cu el. Contesa trimise să-l poftească pe conte la dânsa.

— Ce-i asta, dragul meu, aud că iar se descarcă lucrurile?

— Ştii, ma chere, uite ce voiam să-ţi spun… ma chere, contesină… a venit la mine un ofiţer şi m-a rugat să le dau câteva căruţe pentru răniţi. Lucrurile le putem face la loc. Dar răniţii… Au şi ei suflet, cum să rămână, gândeşte-te… Avem ofiţeri şi la noi în casă, i-am chemat chiar noi… ştii, mă gândesc, zău, ma chere, uite, ma chere, să-i ducă pe ei întâi… la ce să ne grăbim?

Contele spusese toate astea sfios, aşa cum vorbea el totdeauna cu contesa când erau în joc chestiuni băneşti. Contesa era însă deprinsă demult cu tonul acesta ce prevestea întotdeauna cheltuieli menite să-i ruineze copiii, ca de pildă construirea vreunei galerii ori a unei sere, a unei săli de teatru sau de muzică pe lângă casă. Era şi deprinsă şi demult găsea că e de datoria ei să se împotrivească veşnic propunerilor lui făcute pe tonul acesta sfios.

Îşi luă pe dată înfăţişarea ei resemnată şi plângăreaţă şi îşi avertiză bărbatul:

— Ascultă, conte, după ce că ne-ai adus în situaţia de a vedea că nu ne mai dă nimeni nimic pe casă, acum mai vrei să ne pierdem şi ce ne-a mai rămas – averea copiilor. Nu spuneai chiar tu că avem în casă bunuri în valoare de o sută de mii de ruble? Eu, dragul meu, nu consimt, nu consimt şi pace! Faci cum vrei, dar răniţii au ocârmuirea care să se

ocupe de ei. Ei o ştiu. Bagă de seamă ce faci: uită-te, peste drum, la Lopuhini: au cărat tot ce-au avut; şi nu de azi, de trei zile! Iată cum procedează lumea. Numai noi suntem proşti. Dacă nu ţi-e milă de mine, ai milă măcar de copii.

Contele dădu din mâini şi, fără să spună ceva, ieşi din odaie.

— Tată! Despre ce vorbeaţi? Îl întrebă Nataşa, care intrase în dormitorul maică-si pe urmele lui.

— Despre nimic! Ce-i treaba ta? Se răsti supărat contele.

— Ba, am auzit eu, spuse Nataşa. De ce adică mama nu vrea?

— Ce-i treaba ta? Strigă la ea contele.

Nataşa se retrase lângă fereastră şi căzu pe gânduri.

— Tată, a venit Berg să ne vadă, spuse ea, uitându-se pe geam.

XVI.

BERG, GINERELE ROSTOVILOR, ajunsese colonel cu ordinul Sfântul Vladimir şi ordinul Sfânta Anna şi ocupa tot acelaşi post liniştit şi plăcut, de ajutor al şefului de stat-major al secţiei întâi din statul-major al corpului al doilea de armată.

În ziua de 1 septembrie venise la Moscova de pe front.

N-avea nimic de făcut în oraş; dar, văzând că toţi ofiţerii îşi iau permisii de pe front şi pleacă la Moscova ca să se afle în treabă, găsi cu cale să facă şi el lă fel şi îşi luă permisie pentru chestiuni personale şi familiale.

Într-un docăraş foarte îngrijit şi tras de doi cai murgi bine hrăniţi, exact ca aceia pe care-i văzuse el la un prinţ, Berg trase la scara socrului său. Se uită cu atenţie prin curte la furgoane şi, urcând treptele casei, scoase o batistă curată şi îi făcu un nod. Din antreu se repezi cu paşi uşori şi domoli în salon şi îl îmbrăţişa pe conte, sărută mânuţele Nataşei şi ale Soniei şi se grăbi să se informeze despre sănătatea măicuţei.

— Cum ar putea fi sănătoasă acum? Spuse contele. Hai, spune-ne mai bine ce-i pe front? Ne retragem, sau se mai

dă o bătălie?

— Numai Dumnezeu cel dinainte de toţi vecii, răspunse Berg, mai poate hotărî soarta patriei, tăicuţule. Armata arde de duhul eroismului şi tocmai acum conducătorii ei, ca să-i numim aşa, s-au adunat şi stau la sfat. Ce va fi, nu se ştie. În general însă, trebuie să-ţi spun, tăicuţule, că străvechiul eroism, bărbăţia trupelor ruseşti cu adevărat legendară, pe care ea, ele – se corectă Berg – le-au arătat sau le-au dovedit, în această luptă de la 26 ale lunii, nu se pot descrie prin cuvinte… Vă spun eu, tăicuţule (şi se lovi cu pumnul în piept, aşa cum se lovise cu pumnul în piept un general care povestise lucrul acesta faţă de el, cu singura deosebire că el făcu acest gest cam târziu, căci ar fi trebuit să se lovească în piept la cuvintele: „trupele ruseşti"), vă spun cinstit că noi, comandanţii, nu numai că n-am fost nevoiţi nici pe departe să-i îndemnăm din urmă pe soldaţi sau să facem ceva asemănător, ci, dimpotrivă, abia îi puteam tempera de la aceste… da, aceste isprăvi de legendară vitejie, spuse el repede. Generalul Barclay de Tolly, trebuie să vă spun, şi-a expus necontenit viaţa, stând în fruntea trupelor. Corpul nostru de armată a fost postat pe povârnişul dealului.

Vă puteţi închipui! Şi aici, Berg povesti tot ce-şi aducea aminte din istorisirile auzite de la alţii, în legătură cu această perioadă de timp. Nataşa, care nu-l slăbea din ochi, ceea ce îl intimida pe Berg, căuta, parcă, pe chipul lui, dezlegarea unei probleme.

— În general, un eroism ca acela de care au dat dovadă ostaşii ruşi nu poate fi imaginat şi nici lăudat îndeajuns! Spuse el, uitându-se la Nataşa şi, ca şi când ar fi vrut s-o îmbuneze, îi zâmbi cu un zâmbet care voia să fie un răspuns la privirea ei stăruitoare… „Rusia nu-i în Moscova, ea e în inimile fiilor ei!" Nu-i aşa, tăicuţule? Întrebă Berg.

Între timp, din salonaş apăru, cu faţa obosită şi nemulţumită, contesa. Berg sări grăbit, sărută mâna contesei, se informă de sănătatea ei şi, arătând printr-o

mişcare a capului că-i înţelege durerea, rămase lângă dânsa.

— Da, măicuţă, vă spun drept, au venit timpuri grele şi triste pentru orice rus. Dar la ce bun să-ţi faci atâtea griji? Mai aveţi timp să plecaţi…

— Eu nu mai înţeleg ce fac oamenii, zise contesa, adresându-i-se soţului ei, mi s-a spus chiar adineauri că nu-i încă gata nimic. Ar trebui să fie cineva care să se ocupe serios. Mai că-mi vine să-l regret pe Mitenka. Aşa nu mai isprăvim niciodată.

Contele voi să spună ceva, dar îşi înghiţi, se vede, vorba. Se ridică de pe scaun şi se îndreptă spre uşă.

Berg, în timpul acesta, îşi scoase batista – ca şi când ar fi vrut să-şi şteargă nasul – şi, uitându-se la nod, stătu o clipă pe gânduri, dând din cap cu un aer trist şi semnificativ.

— Am o mare rugăminte la dumneata, tăicuţule, zise el.

— Hm? făcu, oprindu-se, contele.

— Cum treceam adineauri pe lângă casa Iusupov, spuse Berg, râzând, administratorul, care mi-e prieten, îmi iese în drum şi mă întreabă dacă nu vreau să cumpăr ceva. Eu intru, ştii, din curiozitate şi dau cu ochii de un şifonier şi de o toaletă. Dumneata ştii ce mult şi-a dorit Veruşka aşa ceva şi câte discuţii au fost între noi (Berg adoptă fără voie un ton satisfăcut, gândindu-se la interiorul lui bine amenajat, când începu să vorbească despre şifonier şi toaletă). E o frumuseţe! Demontabil şi cu sertare secrete, englezeşti, ştii? De când îşi dorea Verocika aşa ceva. Aş vrea aşa de mult să-i fac o surpriză! Am văzut că aveţi o mulţime de mujici d-ăştia în curte. Daţi-mi şi mie unul, vă rog, am să-l plătesc bine şi…

Contele se încruntă şi începu să tuşească.

— Cere-i contesei, eu nu mă amestec.

— Dacă vă deranjează, vă rog, nu trebuie, spuse Berg. Mie, doar, aşa, pentru Veruşka, mi-ar fi plăcut mult…

— Of, duceţi-vă cu toţii dracului, dracului, dracului şi iarăşi dracului… începu să răcnească bătrânul conte. M-aţi năucit

de cap.

Şi ieşi din odaie.

Contesa începu să plângă.

— Da, da, măicuţă, grele vremuri! Zise Berg.

Nataşa ieşi odată cu tatăl ei şi, ca şi cum ar fi chibzuit ceva, se luă întâi după el şi pe urmă o porni repede jos.

În faţa casei stătea Petea, ocupat cu înarmarea oamenilor care plecau din Moscova. În curte, căruţele aşteptau tot aşa, încărcate. Două dintre ele fuseseră golite şi într-una tocmai se urca un ofiţer rănit, ajutat de ordonanţă.

— Tu ştii pentru ce? O întrebă Petea pe Nataşa. (Nataşa înţelese ce vrea să spună Petea: pentru ce se certaseră contele şi contesa.)

Nu-i răspunse.

— Pentru că tata voia să dea toate căruţele pentru răniţi, spuse Petea. Mi-a spus Vasilici. După mine…

— După mine, se trezi Nataşa aproape strigând, întorcându-şi mânioasă faţa înspre Petea, după mine e o ticăloşie, o nemernicie… O… nu ştiu! Ce, noi suntem nişte nemţi oarecare?

Hohote de plâns spasmodic îi strângeau beregata şi, temându-se să nu-şi irosească furia în zadar, se răsuci pe loc şi porni ca o furtună pe scări. Berg şedea lângă contesă şi o liniştea respectuos, ca o rubedenie ce-i era, iar contele se plimba prin cameră cu luleaua în mână când Nataşa, cu chipul desfigurat de furie, năvăli vijelios în cameră şi se apropie de mama ei.

— Asta-i o ticăloşie! Asta-i o nemernicie! Începu ea să strige. Eu nu cred să fi dat mata asemenea ordin.

Berg şi contesa se uitau nedumeriţi şi speriaţi la ea. Contele se opri la fereastră, ascultând-o.

— Asta nu se poate, mămiţico; priveşte, te rog, ce-i în curte! Strigă ea. Ei rămân aici!

— Ce ai? De cine-i vorba? Ce vrei?

— Răniţii, cine să fie! Asta nu se poate, mămiţico, e ceva nemaipomenit… Nu, mamă dragă, sufletul meu, nu-i aşa,

iartă-mă… mămico, ce folos că putem căra tot… uită-te în curte… Dragă mamă… asta nu se poate!

Contele stătea la fereastră şi, fără să întoarcă capul, asculta ce spunea Nataşa. Deodată trase cu zgomot aer pe nas şi îşi lipi fruntea de geam.

Contesa o privi pe fiică-sa, văzu expresia indignată a Nataşei, căreia îi era ruşine de mama ei, îi văzu tulburarea şi înţelese motivul pentru care bărbatul ei nu i se uita în ochi acum.

— Of, da' faceţi ce-o-ţi vrea! Împiedic eu pe cineva? Spuse ea, nevoind să se dea bătută dintr-o dată.

— Mamă dragă, sufletul meu, iartă-mă!

Dar contesa o dete la o parte şi se apropie de conte.

— Mon cher, dă tu ordine cum trebuie… Eu nu mă pricep la de-astea, spuse ea, plecând ochii vinovată.

— Oul… oul dă sfaturi găinii… spuse contele printre lacrimi de fericire şi îşi îmbrăţişa nevasta, bucuroasă că-şi poate ascunde la pieptul lui faţa ruşinată.

— Tăticule, mămică! Pot să dau ordin? Se poate? întrebă Nataşa. Tot avem să luăm noi ce ne trebuie…

Contele dădu din cap în semn de aprobare şi Nataşa o porni, ca pe vremea când se juca de-a prinselea prin salon, într-o fugă prin antreu şi de aici pe scări în jos, până în curte.

Oamenii se strânseră în jurul Nataşei şi nu voiră deloc să ia în serios ordinul ciudat pe care-l transmisese, până ce nu ieşi contele însuşi şi confirmă în numele soţiei sale că în adevăr toate căruţele vor fi date răniţilor şi că lăzile trebuie descărcate şi duse în cămări. Înţelegând dispoziţiile date, oamenii se apucară voioşi şi cu mult zel de treaba aceasta nouă. Servitorilor nu numai că nu li se părea ciudat lucrul acesta, dar dimpotrivă, li se părea chiar că nici nu se putea altfel, tot aşa cum, cu un sfert de oră înainte, nu numai că nu li se păruse deloc ciudat că rămâneau răniţii în timp ce lucrurile plecau, ba li se păruse că nici nu se putea altfel.

Toţi ai casei, ca şi cum ar fi vrut să-şi răscumpere vina de a nu fi făcut acest lucru mai din vreme, se apucară acum cu sârg de această nouă operaţie a punerii răniţilor în căruţe. Răniţii se târâră de prin odăile lor şi, cu fericirea întipărită pe chipurile lor palide, înconjurară căruţele. Vestea că sunt căruţe se răspândi pe la casele vecine şi în curtea Rostovilor începură să vină şi răniţii din alte case. Mulţi dintre răniţi se rugau să nu dea jos lucrurile pentru ei, ci să fie doar aşezaţi deasupra bagajelor. Dar odată începută descărcarea – ea nu mai putea fi oprită. Era totuna dacă rămânea tot sau numai jumătate din lucruri, în toată curtea zăceau de-a valma lăzi cu porţelanuri, cu bronzuri, cu tablouri, cu oglinzi şi cu fel de fel de alte lucruri, care în cursul nopţii fuseseră împachetate cu atâta grijă. Toţi căutau şi găseau posibilitatea de a mai descărca, ba una, ba alta, de a mai goli noi şi noi căruţe.

— Mai putem lua încă patru inşi, spuse administratorul, dau eu căruţa mea: cum o să-i lăsăm?

— Daţi căruţa cu garderoba mea, zise contesa. Duniaşa merge cu mine în cupeu.

Mai fu golită şi căruţa cu garderoba contesei şi trimisă după răniţi, două case mai la vale. Toţi ai casei şi oamenii de serviciu erau acum veseli şi mulţumiţi. Nataşa era într-o stare de năvalnică fericire, aşa cum nu mai fusese demult.

— Unde să-l legăm? Spuseră câţiva oameni, care încercau să aşeze un cufăr pe seara îngustă a cupeului. Ar trebui să oprim măcar o căruţă.

— Dar cu ce-i? Întrebă Nataşa.

— Cu cărţi de-ale contelui.

— Lăsaţi-l. Vasilici are să-l pitească pe undeva. Nu-i nevoie de el.

Trăsura era înţesată cu oameni; nu se ştia unde avea să mai şadă şi Petea.

— Pe capră. Nu-i aşa că te urci pe capră, Petea? Strigă Nataşa.

Sonia, fără să stea o clipă, robotea şi ea; dar grijile ei erau cu totul altele decât ale Nataşei. Ea aduna obiectele care trebuiau să rămână pe loc, le înscria, după dorinţa contesei, pe o listă şi căuta să poată lua cât mai multe cu sine.

XVII.

CĂTRE ORELE DOUĂ, CELE patru trăsuri ale Rostovilor erau aranjate, gata de plecare şi trase în faţa casei. Căruţele cu răniţi ieşeau una după alta din curte.

Caleaşca în care era transportat prinţul Andrei trecu prin faţa casei, atrăgând atenţia Soniei care, împreună cu o slujnică, aşeza nişte perne în trăsura ceva mai mică şi înaltă a contesei.

— A cui o fi caleaşca asta? Întrebă Sonia, scoţând capul pe gemuleţul cupeului.

— Cum, dumneavoastră nu ştiaţi, domnişoară? Zise slujnica. E un prinţ rănit: a poposit astă-noapte la noi şi merge cu noi împreună.

— Dar cine-i? Cum îl cheamă?

— E chiar fostul nostru logodnic, prinţul Bolkonski! Spuse oftând camerista. Se zice că-i pe moarte.

Sonia sări din trăsură şi se duse în fugă la contesă. Contesa, îmbrăcată de drum, cu pălăria şi cu şalul, se plimba obosită prin salon, aşteptându-i pe ceilalţi ai casei să vină şi să se roage toţi, cu uşile închise, înainte de plecare. Nataşa nu era în odaie.

— Maman, spuse Sonia, e aici prinţul Andrei, rănit de moarte. Merge cu noi.

Contesa făcu ochi mari, speriată, şi, luând-o de mână pe Sonia, se uită cercetător împrejur.

— Nataşa? Rosti ea.

Atât pentru Sonia, cât şi pentru contesă ştirea aceasta avea, în clipa aceea, o singură însemnătate. O cunoşteau bine pe Nataşa a lor şi groaza celor ce s-ar putea întâmpla cu ea la vestea aceasta înăbuşi în ele orice milă faţă de omul la care ţinuseră amândouă.

— Nataşa n-a aflat încă; dar el merge împreună cu noi, spuse Sonia.

— Şi zici că-i pe moarte?

Sonia dădu din cap.

Contesa îşi îmbrăţişa nepoata şi începu să plângă.

„Căile Domnului sunt de nepătruns!” gândi contesa, simţind că în toate cele ce se petreceau se vădea o mână atotputernică, ascunsă până atunci privirilor omeneşti.

— Hai, mamă, totul e gata. Ce faceţi? întrebă Nataşa, intrând de-a fuga în cameră, cu chipul înviorat.

— Nimic, spuse contesa. Dacă e gata tot, să mergem.

Şi contesa se aplecă spre poşetă, ca să-şi ascundă faţa răvăşită. Sonia o îmbrăţişa pe Nataşa şi o sărută. Nataşa se uită întrebător la ea.

— Ce-i cu tine? Ce s-a întâmplat?

— Nimic… nu-i…

— Ceva foarte rău pentru mine? Ce este? Întrebă sensibila Nataşa.

Sonia oftă şi nu răspunse nimic. Contele, Petea, madame Schoss, Mavra Kuzminişna şi Vasilici intrară în salon şi, închizând toate uşile, se aşezară pe scaune şi rămaseră aşa, tăcuţi, câteva secunde, fără să se uite unul la altul.

Contele se ridică primul şi, oftând greu, începu să se închine la icoane. Toţi făcură la fel. Pe urmă contele îi îmbrăţişă – pe Mavra Kuzminişna şi pe Vasilici, care rămâneau la Moscova – şi, în timp ce ei căutau să-i apuce mâna şi îl sărutau pe umăr, el îi bătea uşor pe spate, rostind nelămurite cuvinte de mângâiere. Contesa se duse în odaia cu icoane, unde Sonia o găsi închinându-se în genunchi în faţa icoanelor desperecheate de pe pereţi (cele mai de preţ, legate de felurite tradiţii ale familiei, fuseseră luate).

Pe scară şi în curte, oamenii care plecau, înarmaţi de Petea cu săbii şi pumnale, purtând cizme şi încinşi strâns cu centiroane şi chimire, îşi luau rămas bun de la cei care rămâneau.

Ca întotdeauna înainte de a porni la drum, multe lucruri fuseseră uitate, altele erau prost aşezate, şi ce doi lachei aşteptau cam de multă vreme unul de o parte şi celălalt de alta a scării, la uşa cupeului, pregătindu-se să-i ajute contesei să se urce, în timp ce cameristele alergau cu perne şi boccele din casă afară, la trăsură, la brişcă sau la caleaşca şi înapoi:

— Îţi treci o viaţă cu ele să le înveţi şi tot nimic nu ştiu! Spuse contesa. Ştii doar că eu nu pot şedea aşa.

Duniaşa strânse din dinţi şi, fără să răspundă, se repezi în cupeu cu o expresie de imputare pe faţă, ca să aşeze altfel perna.

— Uf, ce oameni! Spuse contele, clătinând din cap.

Bătrânul vizitiu, Efim, singurul cu care se hotăra să plece la drum contesa, şedea sus pe capră, fără să se uite la cele ce se petreceau în spatele lui. Cu îndelunga lui experienţă de treizeci de ani, ştia că nu i se va spune aşa de curând: „Hai, cu Dumnezeu înainte!” şi că avea să mai fie oprit de vreo două ori, chiar şi după ce i se va spune, ca să se mai trimită oamenii după niscai lucruri uitate, şi de-abia după asta va mai fi oprit o dată, când însăşi contesa va scoate capul pe fereastra trăsurii şi îl va ruga, pentru numele lui Christos-Dumnezeu, să ţină bine caii la vale. El ştia toate acestea şi de aceea aştepta mai răbdător decât caii săi (mai cu seamă Sokol, roibul din stânga, îşi muşca zăbala şi bătea într-una cu copita în pământ). În sfârşit, toţi se urcară, scara fu ridicată, uşa fu închisă cu zgomot, mai trimiseră după o casetă uitată, contesa scoase capul şi spuse ceea ce trebuia. Atunci Efim îşi scoase încetişor căciula din cap şi începu să-şi facă semnul crucii. Călăreţul din faţă şi ceilalţi oameni făcură la fel.

— Doamne-ajută! Spuse Efim, punându-şi căciula. Dă-i drumul.

Călăreţul din faţă se urni din loc. Rotaşul din dreapta oiştii se opinti în ham, arcurile înalte scârţâită şi caroseria începu să se legene. Un lacheu sări din mers pe capră. În urma

cupeului, porniră şi celelalte trăsuri, huruind şi hurducându-se de jocul bârnelor cu care era podită strada, şi convoiul se înşiră pe drum în sus. În dreptul bisericii toţi cei din cupeu, din trăsură şi din brişcă îşi făcură semnul crucii. Cei care rămâneau la Moscova mergeau pe lângă trăsuri, pe amândouă părţile străzii, petrecându-i pe cei care plecau.

Rar încercase Nataşa un sentiment de bucurie ca acel pe care-l încerca acum, stând în cupeu, lângă mamă-sa, şi uitându-se la zidurile părăsitei şi agitatei Moscove, ce i se perindau încet prin faţa ochilor. Din când în când, îşi scotea capul pe fereastra cupeului şi se uita înainte şi înapoi, la convoiul lung de răniţi care mergea în faţa lor. Cam în capul convoiului se vedea caleaşca cu poditul ridicat, a prinţului Andrei. Ea nu ştia cine era înăuntru, dar de câte ori voia să-şi reconstituie convoiul ei, căuta din ochi trăsura aceea. Ştia că merge înaintea tuturor celorlalte.

La Kudrino se întâlniră cu alte convoaie, care veneau de pe Nikitskaia, din Presnia şi din Podnovinskoe, iar când ajunseră pe Sadovaia, trăsurile şi căruţele se înşirară pe două rânduri.

În timp ce ocoleau turnul Suhareva, Nataşa, care măsura curioasă, din fugă, mulţimea de oameni care mergeau pe jos şi cu trăsurile, strigă deodată cu bucurie şi mirare:

— Doamne! Mamă, Sonia, uitaţi-vă, el este!

— Cine? Cine?

— Uitaţi-vă, zău, e Bezuhov! Spuse Nataşa, scoţând capul pe fereastra cupeului şi uitându-se după un om înalt şi gras, îmbrăcat într-un caftan de vizitiu – boier deghizat, se vedea cât de colo după ţinuta şi mişcările lui – care tocmai se apropia de arcul turnului Suhareva, alături de un bătrânel gălbejit şi spân, îmbrăcat cu un suman miţos.

— Ei, Doamne, e chiar Bezuhov cu caftan, împreună cu un băiat bătrân. Zău, spuse Nataşa, uitaţi-vă, uitaţi-vă!

— Nu se poate, nu e el! Cum poţi să spui asemenea prostii!

— Mamă, strigă Nataşa, îmi pun capul că-i el. Crede-mă! Opreşte, opreşte! Strigă ea la vizitiu, dar lucrul era cu neputinţă fiindcă de pe Meşcianskaia apăru alt convoi şi lumea striga la Rostovi să mâne mai departe, să nu-i ţină şi pe alţii în loc.

Într-adevăr, deşi între timp se îndepărtase mult, toţi Rostovii îl văzură acum pe Pierre, sau pe altcineva care-i semăna neobişnuit de mult, îmbrăcat cu caftan de vizitiu şi mergând pe stradă cu capul în piept şi chipul serios, alături de un bătrânel scund, fără barbă, cu înfăţişare de lacheu. Bătrânelul observase că cineva din cupeu se uita curios la ei şi îi şopti ceva lui Pierre, atingându-l respectuos cu cotul şi arătându-i cupeul. Pierre nu putu înţelege mult timp ce voia bătrânul, atât era de adâncit, se vede, în gândurile sale. În sfârşit, când pricepu despre ce era vorba se uită unde-i arăta el şi, recunoscând-o pe Nataşa, în aceeaşi secundă, lăsându-se în voia primului impuls, se îndreptă repede spre trăsură. Dar, după ce făcu vreo zece paşi, amintindu-şi probabil ceva, se opri.

Chipul Nataşei, la fereastra cupeului, radia de o duioasă ironie.

— Piotr Kirilâci, hai, vino încoace! Te-am recunoscut doar! Asta-i uimitor! Strigă ea, întinzându-i mâna. Ce-i cu dumneata? De ce te-ai deghizat aşa?

Pierre îi luă mâna întinsă şi, din mers (căci cupeul continua să înainteze), i-o sărută cu stângăcie.

— Ce-i cu dumneata, conte? Întrebă contesa uimită, cu glas plin de compătimire.

— Cum? Cum? De ce? Să nu mă întrebaţi, zise Pierre, aruncându-şi ochii la Nataşa, ale cărei priviri strălucitoare de bucurie (simţea lucrul acesta chiar atunci când nu se uita la ea) îl învăluiau cu farmecul lor.

— Ce-i cu dumneata, nu cumva rămâi la Moscova? Pierre tăcu un timp.

— La Moscova? Spuse el întrebător. Da, rămân. Mergeţi cu bine.

— Ah, ce-aş mai vrea să fiu şi eu bărbat; aş rămâne negreşit şi eu cu dumneata. Ah, ce bine-ar fi fost, zise Nataşa. Mamă, dă-mi voie să rămân!

Pierre se uită distrat la Nataşa şi vru să spună ceva, dar contesa îl întrerupse.

— Am auzit că ai fost şi dumneata la bătălie?

— Da, am fost şi eu, răspunse Pierre. Mâine iar se dă o bătălie… începu el să spună, dar Nataşa îl întrerupse:

— Dar ce-i cu dumneata, conte? Parcă nu mai eşti acelaşi…

— Ah, nu mă întrebaţi, nu mă întrebaţi, nici eu singur nu mai ştiu nimic, mâine… Dar nu! La revedere, la revedere… spuse el. Îngrozitoare vremuri!

Şi, rămânând în urma cupeului, trecu în lături pe trotuar.

Nataşa îl urmări multă vreme de la fereastra cupeului, luminându-l cu zâmbetul ei fericit, mângâietor şi oarecum ironic.

XVIII.

DE DOUĂ ZILE, DIN MOMENTUL dispariţiei lui de acasă, Pierre locuia în casa părăsită a răposatului Bazdeev. Iată cum se petrecuseră lucrurile.

După înapoierea sa la Moscova şi după întrevederea cu contele Rastopcin, când se deşteptă a doua zi din somn, Pierre nu-şi putu da mult timp seama unde se află şi ce vor oamenii de la el. Când i se raportă că printre cei ce-l aşteptau în salon era şi un francez cu o scrisoare din partea contesei Elena Vasilievna îl cuprinse deodată sentimentul acela de zăpăceală şi de disperare căruia nu era în stare să-i ţină piept. I se păru dintr-o dată că totul s-a sfârşit, s-a încurcat şi s-a năruit, că nu mai există nici vinovat, nici nevinovat, că nu mai poate nădăjdui nimic pentru viitor şi că nu mai este nici o ieşire din această situaţie. Zâmbind silit şi tot murmurând ceva, ba se aşeza pe canapea, în atitudinea omului neajutorat, care nu ştie ce hotărâre să ia, ba se ridica, se ducea la uşă şi se uita prin gaura cheii în salonul de primire, ba se întorcea iarăşi la canapea, gesticulând deznădăjduit şi lua o carte să citească.

Intendentul venise pentru a doua oară să-l anunţe că francezul care adusese scrisoarea din partea contesei dorea foarte mult să-l vadă, fie şi numai pentru un minut, şi că cineva din partea văduvei lui I. A. Bazdeev îl ruga pe conte să primească în păstrare cărţile răposatului, căci doamna Bazdeev pleca şi ea la ţară.

— Ah, da, îndată, aşteaptă puţin… Sau nu… da, nu, du-te şi spune-i că viu numaidecât, spuse Pierre intendentului.

De îndată însă ce acesta ieşi, Pierre îşi luă pălăria de pe masă şi se furişă din cabinet pe uşa de din dos. Pe sală nu era nimeni. După ce străbătu coridorul în toată lungimea lui până la scară, încruntându-se şi frecându-şi tâmplele, coborî pe primul palier. Portarul şedea la intrarea principală. De pe palierul unde se oprise Pierre, altă scară ducea spre uşa de din dos. Pierre o coborî şi ieşi în curte. Nu-l văzu nimeni. În stradă însă, de îndată ce ieşi pe poartă, rândaşul şi vizitiii care-i aşteptau cu trăsurile pe cei dinăuntru îl şi văzură pe boier şi îşi scoaseră căciulile. Simţind privirile acestora îndreptate spre el, Pierre procedă ca struţul care îşi ascunde capul în tufiş ca să nu fie văzut: lăsă capul în jos şi, iuţind pasul, o porni înainte pe stradă.

Din toate treburile pe care le avea de făcut în dimineaţa aceea, să cerceteze cărţile şi hârtiile lui Iosif Alexeevici i se păru cea mai importantă.

Luă cea dintâi trăsură ce-i ieşi în cale şi îi porunci birjarului să mâne spre Iazurile patriarhiei, unde era casa văduvei lui Bazdeev.

Se uita mereu la convoaiele de căruţe şi de trăsuri ale celor care plecau din Moscova, mişunând din toate direcţiile, şi simţea o bucurie asemenea celei pe care o încearcă un copil fugit de la şcoală; şi, aşezându-se mai bine cu tot trupul lui greoi, ca să nu alunece din birja veche şi hodorogită, intră în vorbă cu birjarul.

Birjarul îi povesti că în ziua aceea se împărţeau arme la Kremlin, că a doua zi, tot norodul avea să fie scos dincolo de bariera Triohgornaia şi că acolo se va da o mare bătălie.

Ajuns la Iazurile patriarhiei, Pierre găsi casa lui Bazdeev, unde nu mai fusese demult. Se apropie de portiţă. Gherasim, acelaşi bătrânel gălbejit şi spânatic pe care Pierre îl mai văzuse cu cinci ani în urmă la Torjok împreună cu Iosif Alexeevici, îi ieşi întru întâmpinare.

— E cineva acasă? Întrebă Pierre.

— Luminăţie, din cauza evenimentelor, Sofia Danilovna cu copiii a plecat la moşie, lângă Torjok.

— Voi intra, totuşi, spuse Pierre, trebuie să cercetez cărţile.

— Vă rog, poftiţi! Makar Alexeevici, fratele răposatului, Dumnezeu să-l ierte, n-a plecat, dar, după cum ştiţi, el, de, cu slăbiciunea lui, zise bătrânul servitor.

Makar Alexeevici era, după cum ştia Pierre, un frate alcoolic şi pe jumătate nebun al lui Iosif Alexeevici.

— Da, da, ştiu. Să mergem, să mergem… spuse Pierre şi intră în casă.

Un bătrân înalt, chel, cu nasul roşu, purtând halat şi cu picioarele goale în galoşi stătea în vestibul; dând cu ochii de Pierre, bolborosi supărat ceva şi se retrase în coridor.

— Om tare deştept a fost, dar acuma, cum binevoiţi să vedeţi şi dumneavoastră, e slab la minte, zise Gherasim. Doriţi să intraţi în birou?

Pierre încuviinţă din cap.

— Biroul a rămas ca atunci când l-au sigilat. Sofia Danilovna a dat ordin că, dacă vine cineva din partea dumneavoastră, să-l las să ia cărţile.

Pierre intră în odaia aceea întunecoasă, în care cu atâta strângere de inimă intrase şi alte dăţi, pe vremea când binefăcătorul său trăia. Biroul acesta, colbăit acum, în care nu păşise nimeni de la moartea lui Iosif Alexeevici, era şi mai întunecat ca pe atunci.

Gherasim deschise un oblon şi ieşi în vârful picioarelor din odaie. Pierre făcu ocolul încăperii, se apropie de dulapul unde se aflau manuscrisele şi scoase unul dintre cele mai valoroase documente de pe vremea aceea ale venerabilului

ordin. Erau nişte acte scoţiene originale, cu adnotările şi comentariile binefăcătorului. Se aşează la masa de scris plină de praf, cu manuscrisele dinainte, le desfăcu, le strânse, le dădu în sfârşit la o parte şi, cu capul în palme, se adânci în gânduri.

Gherasim se uită de mai multe ori pe furiş în cabinet şi văzu că Pierre rămânea în aceeaşi poziţie. Trecură aşa mai bine de două ceasuri. Gherasim îşi luă îndrăzneala să facă puţin zgomot, în prag, ca să atragă atenţia lui Pierre. Pierre însă nu-l auzea.

— Porunciţi să dau drumul birjarului?

— Ah, da, spuse Pierre, trezindu-se şi ridicându-se repede. Ascultă! Mai zise el, apucându-l pe bătrân de un nasture al tunicii şi privindu-l de sus în jos, cu ochi umezi, sclipitori şi extaziaţi. Ascultă, ştii că mâine dăm bătălia?

— Am auzit, răspunse Gherasim.

— Să nu spui nimănui, te rog, cine sunt eu. Şi să faci ce ţi-oi spune…

— Am înţeles, spuse Gherasim. Porunciţi să pun masa?

— Nu, de cu totul altceva am nevoie. Îmi trebuie nişte haine ţărăneşti şi un pistol, spuse Pierre, înroşindu-se fără să vrea.

— Am înţeles, spuse bătrânul după ce stătu puţin pe gânduri.

Tot restul zilei, Pierre şi-l petrecu singur în cabinetul binefăcătorului, plimbându-se agitat de la un colţ la altul oftând cum îl auzea Gherasim, şi vorbind singur; peste noapte dormi tot acolo, în aşternutul ce i se pregăti.

Gherasim, ca orice servitor deprins să vadă multe lucruri ciudate în viaţa lui, privi mutarea lui Pierre aici fără nici o mirare şi părea să fie mulţumit că are cui face servicii. În aceeaşi seară, el îi aduse lui Pierre un caftan şi o căciulă, şi îi promise pe a doua zi şi pistolul cerut, fără să se întrebe nici măcar pe sine însuşi la ce erau bune toate acestea. În noaptea aceea, Makar Alexeevici se ivise de două ori în pragul uşii, lipăind din galoşi, şi se uitase iscoditor la Pierre.

Dar, de îndată ce Pierre se întorsese cu faţa spre el, îşi strânsese ruşinat şi supărat halatul şi fugise îndărăt. Şi pe când Pierre, îmbrăcat cu caftanul de birjar – cumpărat şi spălat de Gherasim pentru el cu apă clocotită – se ducea cu servitorul în oraş ca să-şi cumpere pistol, în dreptul turnului Suhareva se întâlni cu Rostovii…

XIX.

LA 1 SEPTEMBRIE, NOAPTEA, Kutuzov dădu ordinul de retragere a trupelor ruseşti prin Moscova, pe drumul Riazanului.

Primele trupe porniră chiar în noaptea aceea. Marşul de noapte fu săvârşit încet şi în ordine, fără grabă, dar când se lumină de ziuă trupele care înaintau, apropiindu-se de podul Dorogomilovski, văzură de partea cealaltă, în faţa lor, înghesuindu-se grăbite la capătul podului şi pe pod, blocând toate străzile şi ulicioarele ce urcau dincolo de pod, nesfârşite mase de trupe, împinse mereu din spate. O grabă şi o nelinişte cu totul nejustificată cuprinse atunci trupele. Toţi se repeziră înainte spre pod, spre bacuri şi spre bărci. Kutuzov dădu ordin să fie trecut, pe uliţe lăturalnice, de cealaltă parte a Moscovei.

Pe la ceasurile zece, în dimineaţa zilei de 2 septembrie, în suburbia Dorogomilovskaia nu mai rămăsese pe mal decât ariergarda. Armata trecuse toată şi era în celălalt capăt al Moscovei, ori dincolo de Moscova.

În acelaşi timp, adică pe la ceasurile zece în dimineaţa zilei de 2 septembrie, Napoleon, în mijlocul trupelor sale, stătea pe dealul de la Poklonnaia şi se uita la priveliştea ce i se deschidea în faţă. Începând de la 26 august şi până la 2 septembrie, din ziua bătăliei de la Borodino şi până la data intrării inamicului în Moscova, în toate zilele acestei zbuciumate şi memorabile săptămâni, vremea se menţinuse neobişnuit de frumoasă; era una dintre acele toamne care uimesc totdeauna, când soarele, foarte scoborât, foarte aproape de orizont, dogoreşte mai fierbinte chiar decât primăvara, când în văzduhul limpede şi pur strălucesc

toate, de te dor ochii, când ţi se umflă pieptul, înviorat să respire aerul îmbălsămat al toamnei şi când până şi nopţile sunt calde, iar în nopţile acestea negre şi calde cad necontenit, spre spaima şi bucuria oamenilor, stele de aur.

La 2 septembrie, la orele zece dimineaţa, vremea era aşa. Strălucirea dimineţii avea ceva de vrajă. De pe dealul Poklonnaia, Moscova se aşternea larg cu panglica râului ei, cu grădinile şi cu bisericile ei, şi părea că-şi trăieşte viaţa obişnuită, cu turlele bisericilor sclipind ca nişte stele în razele soarelui.

La vederea acestui oraş straniu, cu forme arhitectonice neobişnuite, nemaiîntâlnite de el, Napoleon fu cuprins de curiozitatea aceea pizmaşă şi tulburătoare pe care o încearcă oamenii în faţa unor forme noi de viaţă, necunoscute lor. Se vedea bine că oraşul îşi trăia intens viaţa lui proprie. După semnele imponderabile, care te fac să cunoşti şi să distingi fără greş de la mare distanţă un trup mort de unul viu, Napoleon observă de pe dealul Poklonnaia pulsaţia vieţii în oraş şi simţi parcă respiraţia acestui mare şi frumos trup.

Orice rus, văzând Moscova, are sentimentul că ea îi este mamă; orice străin, văzând Moscova şi necunoscând însemnătatea ei maternă, nu poate să nu simtă, totuşi, caracterul feminin al acestui oraş, şi Napoleon îl simţi şi el.

— Cette ville asiatique aux innombrables églises, Moscou la sainte. La voila enfin, cette fameuse ville! Il était temps, 729 spuse Napoleon şi, descălecând, porunci să i se desfăşoare în faţă planul acestei Moscou şi să fie chemat tâlmaciul Lelorme d'Ideville. „Une ville occupée par l'ennemi ressemble a une fille qui a perdu son honneur”730, îşi zise el (aşa cum îi spusese de altfel şi lui Tucikov la Smolensk). Şi cu acest fel de a vedea lucrurile se uita el la această frumuseţe răsăriteană, pe care n-o mai văzuse încă. I se părea şi lui ciudat că, în sfârşit, i se împlinise un vis de demult, pe care îl crezuse irealizabil. În lumina vie a dimineţii se uita când la oraş, când la plan,

verificând amănuntele, iar siguranţa posesiunii îl tulbura şi-l înfiora.

„Dar putea fi oare altfel? Îşi zicea el… Iată, în sfârşit, această capitală; stă la picioarele mele, aşteptându-şi soarta. Unde-o fi acum Alexandru şi ce-o fi gândind? Ciudat, frumos şi măreţ oraş! Ciudată şi măreaţă clipă! În ce lumină mă văd ei acum! (Se gândea la oştenii lui.) Iată răsplata tuturor acestor sceptici, îşi zise el, uitându-se la trupele dimprejurul său şi la cele care veneau şi se aliniau. Un singur cuvânt al meu, o singură mişcare a mâinii şi această străveche capitală des Tzars731 e pierdută. Mais ma clémence est toujours prompte a descendre sur les vaincus.732 Trebuie să fiu mărinimos şi cu adevărat mare… Dar nu, nu-i adevărat că am ajuns la Moscova, îi trecu deodată prin minte. Şi totuşi, iat-o, e la picioarele mele, sclipeşte şi tremură în soare, cu crucile şi turlele ei de aur. Iar eu o voi cruţa. Pe fostele monumente ale barbariei şi despotismului voi grava inscripţii măreţe, cuvinte de dreptate şi îndurare… Pe Alexandru, lucrul acesta are să-l doară mai mult decât orice; îl cunosc (lui Napoleon i se părea că importanţa evenimentului care se producea acum se reducea la lupta personală dintre el şi împăratul Alexandru). Din înălţimea Kremlinului, da, acesta-i Kremlinul, da, le voi dărui legile dreptăţii, le voi arăta însemnătatea adevăratei civilizaţii, voi face ca generaţii întregi de boieri să-şi amintească cu drag numele cuceritorului. Voi spune deputăţiei de boieri, care va veni la mine, că n-am voit şi nu vreau războiul; că am dus războiul numai din cauza politicii mincinoase a curţii lor, că eu îl iubesc şi îl stimez pe Alexandru şi că voi primi aici, la Moscova, condiţiuni de pace vrednice de mine şi de popoarele mele. Nu vreau să mă folosesc de un război norocos pentru a umili un împărat pe care-l stimez. Boieri, le voi spune, eu nu vreau războiul, eu vreau pacea şi bunăstarea tuturor supuşilor mei. De altfel, ştiu că prezenţa lor mă va însufleţi şi că le voi vorbi aşa cum vorbesc eu

întotdeauna: clar, solemn şi măreţ. Dar e oare adevărat că sunt la Moscova? Da, iat-o!”

— Qu'on m'amene les boyards733, se întoarse el să spună suitei. Un general, urmat de o strălucită suită, porni în galop să-i aducă boierii.

Trecură două ceasuri. Napoleon îşi luă dejunul şi veni iarăşi în acelaşi loc pe dealul Poklonnaia, aşteptând deputăţia boierilor. Avea gata închegat în minte cuvântul lui către boieri. Cuvântarea aceasta era plină de demnitate şi de măreţie, cum înţelegea el măreţia.

Mărinimia pe care voia s-o pună în tot ce avea să facă la Moscova îl încântase până şi pe el însuşi. În închipuirea lui stabilise nişte zile de réunion dans le palais des Tzars734, unde trebuiau să se întâlnească demnitarii ruşi cu demnitarii împăratului francez. Tot în gând numise şi un guvernator care să ştie să atragă de partea lui locuitorii. Şi, aflând că în Moscova sunt multe instituţii de binefacere, îşi făcu în închipuirea lui planul să le copleşească cu dărnicia. Credea că, tot aşa cum în Africa fusese nevoit să-şi pună burnuz în moschee, tot aşa aici, la Moscova, trebuia să fie mărinimos ca ţarii. Şi, pentru a face să vibreze până la refuz inimile ruşilor, Napoleon, ca orice francez de altfel, neputându-şi închipui nimic mai mişcător decât pomenirea acelei ma chere, ma tendre, ma pauvre mere735, hotărî că va da ordin să se graveze pe frontispiciile tuturor acestor instituţiuni, cu litere mari: Établissement dédié a ma chere Mere. Ba nu, mai simplu: Maison de ma Mere.736 „Dar sunt eu oare la Moscova? Da, iat-o în faţa mea; dar de ce întârzie oare atâta deputăţia oraşului?” se întreba el.

În timpul acesta, în spatele suitei împăratului, printre generalii şi mareşalii lui, se încinse în şoaptă o discuţie agitată. Cei trimişi după delegaţie se înapoiară cu vestea că Moscova era pustie, că toată lumea plecase, în trăsuri sau pe jos. Cei care vorbeau erau palizi şi agitaţi nu pentru faptul că Moscova fusese părăsită de locuitorii ei (oricât de important ar fi putut părea acest fapt), ci pentru că nu ştiau

în ce chip să aducă acest lucru la cunoştinţa împăratului, fără să pună pe majestatea-sa în acea situaţie groaznică pe care francezii o numesc ridicule, în ce chip să-l anunţe că aşteptase zadarnic boierii vreme atât de îndelungată şi că în oraş, în afară de cetele de beţivi, nu mai rămăsese nimeni? Unii spuneau că trebuiesc adunaţi cu orice preţ măcar câţiva inşi care, chipurile, să alcătuiască o deputăţie, alţii erau împotriva acestei păreri şi susţineau că împăratul trebuie pregătit cu multă prudenţă, într-un mod inteligent, iar pe urmă să i se spună adevărul.

— Il faudra le lui dire tout-de-meme… spuneau domnii din suită. Mais, messieurs…737

Situaţia era cu atât mai grea cu cât împăratul se plimba răbdător, de colo până colo, prin faţa hărţii oraşului, gândindu-se tot mereu la planurile sale generoase şi, din când în când, făcându-şi mâna streaşină la ochi, se uita la drumul care ducea spre Moscova, zâmbind voios şi mândru.

— Mais c'est impossible…738 spuneau domnii din suită, strângând din umeri, fără să se hotărască totuşi a pronunţa cuvântul care se înţelegea de la sine, groaznicul cuvânt: le ridicule…

Între timp împăratul, obosit de atâta aşteptare zadarnică şi simţind cu simţul său actoricesc că o clipă măreaţă, dacă e prelungită din cale-afară, începe a-şi pierde din măreţie, făcu un semn din mână. Se auzi o unică bubuitură de tun – semnalul – şi trupele, postate în diferite puncte împrejurul Moscovei, înaintară în oraş prin barierele Tverskaia, Kalujskaia şi Dorogomilovskaia. Din ce în ce mai repede, întrecându-se între ele, trupele înaintau, ridicând nori de praf în vuietul strigătelor care umpleau văzduhul.

Prins şi el în iureşul trupelor, Napoleon ajunse cu ele laolaltă până la bariera Dorogomilovskaia; aici se opri din nou, descălecă şi rămase multă vreme, plimbându-se pe lângă meterezul Kamer-Kollejski în aşteptarea deputăţiei.

XX.

MOSCOVA, ÎN VREMEA ACEASTA, era pustie. Mai erau oameni în ea – rămăsese cam a cincizecea parte din locuitori – dar oricum era pustie. Era pustie, cum e pustiu un stup care, rămas fără regină, trage să moară.

În stupul rămas fără regină nu mai e viaţă, dar, privit pe dinafară, el pare tot atât de viu ca şi ceilalţi stupi.

Albinele roiesc în razele calde ale soarelui amiezii, la fel de vesel împrejurul stupului fără matcă ca şi în jurul stupilor vii; la fel de plăcut miroase de departe a miere, şi la fel intră şi ies din el albinele în zbor. Dar trebuie să te uiţi cu atenţie ca să-ţi dai seama că în stup nu mai este viaţă. Albinele zboară aici altfel decât în stupii vii, mirosul nu mai e acelaşi şi prisăcarul este izbit de un altfel de zumzet. Când prisăcarul ciocăneşte în ştiubeiul bolnav, în locul acelui obişnuit răspuns, imediat şi solidar, al câtorva zeci de mii de albine care-şi contractă ameninţător trupuşoarele şi bat nervos din aripioare, producând un zumzet viu şi sonor, îi răspund acum bâzâituri izolate de prin diferitele colţuri ale stupului gol. Urdinişul nu mai emană ca înainte parfum spirtos de miere şi venin, nu mai exală suflul cald de plinătate, ci, odată cu mirosul mierii, se revarsă un iz de gol şi de putred. La urdiniş nu se mai văd străjile stând cu codiţele în sus, gata să dea alarma şi să se sacrifice pentru apărarea stupului. Nu se mai aude acel zumzet monoton şi liniştit, freamătul muncii, asemănător clocotului apei care fierbe, ci doar nişte sunete dezordonate şi intermitente. În stup şi din stup intră şi ies timide, pe furiş, nişte albine negre, lunguieţe şi năclăite de miere; sunt albinele hoaţe; ele nu înţeapă, ci fug de primejdie. Odinioară, erau împovărate numai când intrau; când ieşeau erau uşurate. Acum sunt încărcate când ies. Prisăcarul desface partea de jos a stupului şi se uită înăuntru. În locul lanţului negru de albine îmblânzite de muncă şi care atârnau până la fundul stupului agăţate unele de picioruşele altora şi întinzând ceara în zumzetul neîntrerupt al muncii, rătăcesc acum distrate pe pereţii stupului, în toate părţile, albine

somnoroase şi vlăguite. În locul podelei bine lipite cu clei şi măturate cu evantaliile aripioarelor, pe fundul stupului zac acum fărâmiţe de ceară, murdărie de albine şi albine pe jumătate moarte, care abia dacă mai dau din picioruşe, sau chiar albine moarte de-a binelea şi nescoase din stup.

Prisăcarul deschide partea de deasupra şi se uită în capul de sus al stupului. În locul rândurilor compacte de albine, care umpleau altădată fagurii şi îşi încălzeau larvele, el vede acum construcţia măiastră a fagurilor, dar într-o stare foarte departe de puritatea de altădată. Sunt numai ruină şi mizerie. Albinele prădalnice şi negre cotrobăiesc, forfotind peste tot; albinele stupului însă, vlăguite, pipernicite şi veştede ca nişte babe, rătăcesc alene, fără să se opună la nimic, fără nici o dorinţă, fără să mai aibă conştiinţa că trăiesc. Trântorii, bărzăunii, bondarii şi fluturii se izbesc din zbor prosteşte de pereţii ştiubeiului. Ici şi colo, printre fagurii cu larve moarte şi cu miere, se mai aude arareori câte un bâzâit supărat; undeva, din obişnuinţă, două albine se mai trudesc încă să-şi cureţe, cum ştiu ele să ţie curat, cuibul, şi fac sforţări peste puterile lor să târască o albină moartă sau un bondar, fără să ştie nici ele de ce mai fac lucrul acesta. În alt colţ, două albine bătrâne se bat alene, ori se curăţă sau se hrănesc una pe alta, fără să-şi dea seama dacă fac un lucru duşmănos sau prietenesc. În altă parte, o grămadă de albine s-au năpustit, dând una peste alta, asupra unei victime, şi o bat de o omoară. Iar albina slăbită sau omorâtă cade încet, uşor ca fulgul, de sus, pe muşuroiul de cadavre. Prisăcarul desface două rame de la mijloc, ca să vadă cuibul şi, în locul miilor de albine care şedeau în cercuri negre, compacte, spate la spate, să păzească marea taină a procreaţiei, vede câteva sute de albine vlăguite, amorţite, adormite, pe jumătate moarte de istovire. Aproape toate muriseră fără să prindă de veste, lângă sanctuarul pe care-l păzeau şi care nu mai există. Duhneşte din ele a putred şi a mortăciune. Numai câteva se mai mişcă, se ridică, zboară greoi şi se aşază pe mâna

duşmanului, dar nu mai sunt în stare nici măcar să moară înţepându-l; celelalte moarte cad jos, uşor ca nişte solzi de peşte. Prisăcarul închide stupul, îl înseamnă cu creta pe capac şi, când îşi găseşte timp, îl curăţă şi îl pârleşte.

La fel de pustie era Moscova în momentul când Napoleon se plimba obosit, neliniştit şi încruntat de-a lungul meterezului Kamer-Kollejski, aşteptând să vină o deputăţie, chiar şi numai de formă, dar absolut necesară după părerea lui pentru păstrarea regulilor protocolului.

Prin cine ştie ce ungher al Moscovei lumea tot mai umbla fără rost, supunându-se deprinderilor vechi, fără să-şi dea seama de ce o face.

Când i se anunţă lui Napoleon, cu menajamentele cuvenite, că Moscova e pustie, el se uită supărat la cel care-i raporta aceasta şi, întorcându-i spatele, continuă să se plimbe în tăcere.

— Să mi se aducă trăsura, spuse el.

Se urcă în cupeu, alături de aghiotantul de serviciu, şi intră în suburbie.

„Moscou déserte. Quel événement invraisemblable!”739 spuse el ca pentru sine.

Nu intră în oraş, ci se opri la un han din suburbia Dorogomilovskaia.

Le coup de théâtre avait raté.740

XXI.

TRUPELE RUSEŞTI SE SCURSERĂ prin Moscova de la două noaptea şi până pe la ceasurile două din ziua următoare, luând cu ele şi pe ultimii locuitori şi ultimii răniţi care voiau să părăsească oraşul.

Cea mai mare îmbulzeală în tot timpul mişcării de trupe se produse la podurile Kamennâi, Moskvoreţki şi Iauzski.

În timp ce trupele se împărţiră în două coloane în jurul Kremlinului şi se îndesară pe podurile Moskvoreţki şi Kamennâi, o mulţime de soldaţi, profitând de popas şi de înghesuială, se întoarseră pe tăcute de la pod îndărăt, pe lângă biserica Vasili Blajennâi şi pe sub poarta Boroviţkie în

sus, spre Piaţa Roşie, pe unde simţiseră ei, nu se ştie cum, că pot pune fără nici o greutate mâna pe tot felul de lucruri străine. O altă ceată asemănătoare umpluse Gostinâi-Dvorî, ca la o desfacere cu hurta, cotrobăind prin toate gangurile şi pasajele. Dar prin hale nu se mai auzeau glasurile îmbietoare şi ademenitoare ale negustorilor, nu se mai vedeau vânzători ambulanţi, nici mulţimea pestriţă de femei venite după cumpărături; se vedeau numai vestoanele şi mantalele soldaţilor care, fără arme, intrau tăcuţi prin prăvălii cu mâinile goale şi ieşeau încărcaţi. Negustorii şi băieţii de prăvălie (puţini la număr) rătăceau ca pierduţi printre soldaţi, îşi deschideau şi închideau prăvăliile şi îşi cărau ei singuri marfa care încotro, cot la cot cu flăcăii aceştia. În mijlocul târgului, toboşarii băteau toba pentru adunare. Dar bătăile tobei îi făceau pe soldaţii care umblau după jafuri, nu să se adune în grabă ca altădată, ci dimpotrivă, să se îndepărteze. Printre soldaţi, prin dughene şi ganguri se vedeau oameni în caftane cenuşii şi cu capetele rase. Doi ofiţeri, unul numai în tunică şi cu eşarfă, călare pe un cal sur şi slăbănog, altul în manta, pe jos, şedeau în colţ la Ilinka vorbind ceva între ei. Un al treilea ofiţer, călare, se opri din fugă lângă ei.

— A dat ordin generalul să-i alungăm îndată pe toţi, fie ce-o fi. E mai mare ruşinea! Jumătate dintre oameni au fugit.

— Încotro? Încotro? răcni el la trei soldaţi de infanterie care se strecurau spre târg, fără arme, şi cu poalele mantalelor ridicate. Stai, canalie!

— Iaca poftim şi încearcă de-i adună, spuse celălalt ofiţer. N-ai cum să-i mai aduni! Mai bine să ne grăbim să nu ne fugă şi cei care ne-au mai rămas.

— Cum să ne grăbim? Haidem toţi grămadă acolo la pod, că nu se mai urnesc. Sau să punem cordoane, să nu se împrăştie toţi până la unul?

— Dar duceţi-vă într-acolo! Daţi-i odată afară, strigă ofiţerul superior.

Ofiţerul cu eşarfă descălecă, îl chemă pe toboşar şi intră cu el sub arcade. Câţiva soldaţi o rupseră de fugă care încotro. Un negustor cu obrazul punctat de coşuri roşii împrejurul nasului, cu o faţă plină, calmă, neclintită, de om calculat, se apropie de ofiţer, grăbit şi gesticulând.

— Măria-ta, spuse el, faceţi-vă milă, nu mă lăsaţi. N-avem nimic împotrivă, dacă putem da ceva, dar de bunăvoie! Poftiţi dacă doriţi stofă, aduc pe loc, chiar şi două bucăţi de stofă, pentru o persoană nobilă ca dumneavoastră, cu cea mai mare plăcere. Înţelegem doar şi noi să dăm, dar nu aşa; ăsta-i adevărat jaf! Vă rugăm! Poate puneţi nişte santinele, ceva, măcar să avem timp să închidem…

Câţiva negustori se îngrămădiră în jurul ofiţerului.

— Ei! Vorbe de clacă., spuse unul dintre ei, un om uscăţiv şi cu faţa aspră. Când îţi cade capul, ce să mai plângi după păr. N-are decât să ia cine ce vrea!

Şi, dând energic din mâini, se întoarse cu spatele la ofiţer.

— Uşor îţi vine ţie să vorbeşti, Ivan Sidorâci, rosti cu obidă primul negustor. Vă rugăm, domnule ofiţer nu ne lăsaţi.

— Ce să vorbesc! Strigă uscăţivul. Am aici, în trei prăvălii, marfă de o sută de mii de ruble. Am s-o mai pot eu păzi când armata pleacă? Ei, oameni buni, voia Domnului nu stă în mâna omului!

— Fă-ţi pomană, măria-ta, repetă primul negustor, înclinându-se.

Ofiţerul era nedumerit. Chipul lui trăda nehotărâre.

— Dar ce amestec am eu? Strigă el deodată şi se depărtă cu paşi repezi.

Într-o prăvălie deschisă se auziră lovituri şi înjurături, iar în clipa când ofiţerul ajunse în dreptul ei, din uşă îi sări în faţă, îmbrâncit, un om cu caftan sur şi cu capul ras.

Omul se strecură cu fereală pe lângă negustori şi ofiţeri. Ofiţerul se repezi la soldaţii din prăvălie. Dar, în timpul acesta, dinspre podul Moskvoreţki tunară strigătele puternice ale mulţimii, şi ofiţerul dete fuga în piaţă.

— Ce-i? Ce s-a întâmplat? Îşi întrebă el tovarăşul, care şi pornise în galop prin dreptul bisericii Vasili Blajennâi, spre locul de unde veneau ţipetele.

Ofiţerul sări şi el pe cal şi porni după tovarăşul său. Ajungând aproape de pod văzu două tunuri în poziţie de tragere, infanterişti mergând pe pod, câteva căruţe răsturnate şi chipuri de oameni îngroziţi alături de chipurile soldaţilor care râdeau. Lângă tunuri se oprise o căruţă cu doi cai. Sub osia de dinapoi a căruţei stau vârâţi unul într-altul patru ogari cu zgărzile la gât. În căruţă era un munte de bagaje şi, chiar în vârf, alături de un scăunel de copil întors cu picioarele în sus, stătea o femeie care ţipa cât o ţinea gura. Tovarăşii ofiţerului îi spuseră motivul strigătelor mulţimii şi ţipetelor femeii: generalul Ermolov, care dăduse peste această mulţime, aflând că soldaţii se împrăştiaseră prin dughene şi că populaţia blochează trecerea pe pod, poruncise tunarilor să pună tunurile în poziţie de tragere şi să se prefacă gata de a trage asupra podului.

Mulţimea, ţipând, înghesuindu-se şi răsturnând căruţele, o rupsese la fugă, îngrozită. Astfel, podul se goli şi trupele se putură mişca înainte.

XXII.

ORAŞUL PROPRIU-ZIS, ÎN VREMEA asta, era pustiu; Pe străzi nu era aproape nimeni. Porţile caselor şi prăvăliilor erau toate închise; ici-colo, prin preajma vreunei cârciumi, mai auzeai câte un chiot singuratic sau un cântec de beţiv. Nu se vedea nici o căruţă şi nici o trăsură, şi rareori se auzeau paşii vreunui trecător. Pe strada Povarskaia, pustie, era o linişte desăvârşită. În curtea imensă a casei Rostovilor, plină de resturi de fân şi de bălegar de la convoiul de căruţe care plecase, nu era nici ţipenie de om. Dintre cei rămaşi să păzească întregul avut al Rostovilor, doi se aflau în salonul cel mare. Erau rândaşul Ignat şi copilul de casă Mişka, nepotul lui Vasilici, rămas la Moscova cu bunicul său. Mişka, deschizând clavicordul, zdrăngănea

cu un singur deget. Rândaşul, cu mâinile în şolduri, stătea dinaintea unei oglinzi mari şi zâmbea plin de voioşie.

— I-auzi ce bine-i zic! Ai? Nu-i aşa, moş Ignat? Spunea copilul, repezindu-şi dintr-o dată amândouă mâinile pe clape.

— Ia te uită! Răspunse Ignat, minunându-se cum i se făcea din ce în ce mai zâmbitor chipul, în oglindă.

— Neobrăzaţilor! Zău, ce neobrăzare! Se auzi răstindu-se dindărătul lor vocea Mavrei Kuzminişna, care intrase pe nesimţite. Ian te uită cum îşi arată fasolele rânjitul ista. La de-alde astea vă pricepeţi! Toate stau colea vraişte şi Vasilici pică din picioare. Las'că v-arăt eu vouă!

Ignat îşi strânse cureaua fără să mai zâmbească şi, cu ochii în pământ, ieşi supus din odaie.

— Mătuşica, le-am atins cu binişorul, spuse băiatul.

— Îţi dau eu ţie cu binişorul, împieliţatule! Strigă Mavra Kuzminişna, amenințându-l cu mâna. Fugi de-ncinge samovarul pentru bunică-tu.

Mavra Kuzminişna suflă praful de pe clape, închise clavicordul şi, oftând din greu, ieşi din salon şi încuie uşa.

În curte, Mavra Kuzminişna rămase locului câteva clipe, gândindu-se încotro să se îndrepte: la Vasilici să bea ceai, sau în cămară, să mai pună ceva rânduială în lucrurile rămase încă neorânduite.

Pe strada pustie se auziră paşi grăbiţi. Paşii se opriră la portiţă; zăvorul începu să clămpăne sub mâna care încerca să-l deschidă.

Mavra Kuzminişna se apropie de portiţă.

— Pe cine căutaţi?

— Pe conte, pe contele Ilia Andreici Rostov.

— Dar cine sunteţi dumneavoastră?

— Sunt ofiţer. Aş fi vrut să-l văd, răspunse o voce plăcută, de boier rus.

Mavra Kuzminişna deschise portiţa. În curte intră un ofiţer durduliu, rotund la faţă, de vreo optsprezece ani, asemănător, după trăsăturile figurii, cu Rostovii.

— Au plecat, maică! Ieri, pe seară, au binevoit să pornească… spuse, blajină, Mavra Kuzminişna.

Tânărul ofiţer rămase nehotărât în pragul portiţei, stând la îndoială dacă să intre sau să nu intre, apoi zise cu amărăciune:

— Ah, ce păcat! Începu el. Trebuia să fi venit de ieri… Ah, ce rău îmi pare!

Mavra Kuzminişna se uita între timp cu atenţie la trăsăturile familiare ale tânărului, care părea să fie din neamul Rostovilor, la mantaua lui ruptă şi la cizmele scâlciate pe care le avea în picioare.

— Dar de ce aveţi nevoie de conte? Întrebă ea.

— Păi acum… ce să-i faci, rosti ofiţerul cu necaz şi se prinse cu mâna de portiţă, dând parcă să plece, dar se opri din nou, şovăind.

— Vezi dumneata, spuse el deodată. Sunt o rudă de-a contelui şi el a fost totdeauna bun cu mine. Aşa că, vezi dumneata (îşi privi cu un zâmbet voios şi blând hainele şi cizmele), cele de pe mine s-au zdrenţuit de tot şi n-am nici un ban; aşa că vroiam să-l rog pe conte…

Mavra Kuzminişna nu-i dădu răgaz să sfârşească.

— Numai un minut să mai zăboveşti, maică. Numai un minut, spuse ea.

Şi de îndată ce ofiţerul îşi luă mâna de pe portiţă, ea se şi repezi, cu mersul ei de femeie bătrână, spre odaia sa din curtea de din dos.

În timp ce Mavra Kuzminişna fugea spre camera ei, ofiţerul, lăsând capul în jos şi dând cu ochii de cizmele lui rupte, zâmbi şi începu să se plimbe prin curte. „Rău îmi pare că nu l-am găsit pe unchiul! Dar ce bătrânică de ispravă! Unde o fi alergând? Şi cine-o să-mi spună mie acum pe ce străzi s-apuc ca să-mi ajung mai repede regimentul, care trebuie să fie acum aproape de Rogojskaia”, îşi zise în vremea aceasta tânărul ofiţer. Mavra Kuzminişna, speriată, dar hotărâtă, cu o batistă cadrilată în mână, apăru de după colţul casei. La câţiva paşi de ofiţer ea

despături batista, scoase un bilet alb, de douăzeci şi cinci de ruble şi i-l întinse repede.

— Să fi fost luminăţia-sa acasă, se înţelege că v-ar fi primit ca pe o rudă, dar aşa, poate că… acuşica…

Mavra Kuzminişna se intimidă şi se încurcă în vorbă. Ofiţerul, însă, fără să refuze şi fără să se grăbească, luă biletul şi îi mulţumi frumos Mavrei Kuzminişna. Să fi fost contele acasă… tot spunea, dezvinovăţindu-se, Mavra Kuzminişna. Mergi sănătos, maică, şi Dumnezeu să te păzească, mai zise ea, conducându-l până la portiţă şi înclinându-se. Ofiţerul dădu din cap şi, zâmbind ca şi când ar fi râs de el însuşi, o porni aproape în fugă pe străzile pustii spre podul peste Jauza, ca să-şi ajungă din urmă regimentul.

Iar Mavra Kuzminişna rămase mult timp dinaintea portiţei zăvorite, dând din cap gânditoare, cu ochii umezi, cuprinsă pe neaşteptate de duioşie maternă şi de milă pentru ofiţeraşul acesta necunoscut.

XXIII.

DINTR-O CLĂDIRE NETERMINATA de pe Varvarka, în subsolul căreia era o crâşmă, se auzeau strigăte şi cântece de oameni beţi. Pe bănci, în faţa meselor, şedeau într-o cameră mică şi murdară vreo zece lucrători de fabrică. Toţi beţi, asudaţi, cu ochii tulburi, se forţau să caşte cât mai tare gura, cântând ceva. Cântau fiecare de capul lui, căznit, în silă, de bună seamă nu pentru că aveau chef să cânte, ci doar ca să ştie lumea că ei s-au îmbătat şi chefuiesc. Unul dintre ei, înalt, blond şi tinerel, îmbrăcat cu un caftan lung foarte curat, albastru-închis, sta în picioare. Faţa lui, cu nas drept şi fin, ar fi fost frumoasă dacă n-ar fi avut buze subţiri şi strânse, ce-i tremurau necontenit, şi ochi tulburi, încruntaţi şi neclintiţi. Stătea în spatele celor ce cântau şi, închipuindu-şi probabil cine ştie ce, dădea solemn şi neîndemânatic din braţul alb, dezgolit până la cot, silindu-şi mâna să-şi resfire în chip nefiresc degetele murdare. Mâneca îi aluneca mereu în jos şi el o sufleca grijuliu la loc,

ca şi cum ar fi fost un lucru de mare importanţă ca braţul acesta alb şi vânjos să-i fie tot timpul dezgolit. Pe la mijlocul cântecului, din tindă şi de afară, din cerdac, se auziră strigăte şi bufnituri ca de încăierare. Tânărul cel înalt făcu un semn din mână.

— Drepţi! Strigă el poruncitor. Păruială, băieţi! Şi se repezi în tindă, suflecându-şi mereu mâneca.

Ceilalţi lucrători se luară după el. Lucrătorii care beau în dimineaţa aceasta aici, sub conducerea tânărului aceluia înalt, aduseseră crâşmarului nişte piei de la fabrică, încă de dimineaţă, şi pentru asta li se dăduse de băut. Nişte fierari de la covăliile din vecinătate, auzind chiolhanul dinăuntru şi crezând că au spart alţii cârciuma, voiseră să intre în ea cu de-a sila. Pe treptele casei se încinsese bătaia.

Crâşmarul se bătea în uşă cu un fierar şi, când apărură lucrătorii, fierarul se smuci din mâinile birtaşului şi căzu, izbindu-se cu faţa de trotuar.

Un al doilea fierar se năpusti în uşă, aruncându-se cu toată greutatea asupra crâşmarului.

Tânărul cel cu mâneca suflecată îl izbi pe fierar în faţă încă din mers şi strigă:

— Băieţi! Îi bat pe ai noştri!

În timpul acesta, primul fierar se ridică de jos şi, cum degetele cu care-şi pipăia obrazul stâlcit i se umpluseră de sânge, începu să strige, tânguindu-se:

— Ajutor! Săriţi! Mă omoară… săriţi, fraţilor! Moarte de om, fraţilor!

— Of, mamă, l-au omorât de tot, începu să strige o femeie care se ivise dintr-o curte vecină. Moarte de om!

O grămadă de oameni se adunară în jurul fierarului cel cu faţa însângerată.

— N-ai jefuit lumea de ajuns, când luai şi cămaşa de pe om! Spuse unul, răstindu-se la crâşmar, vrei să mai şi omori oamenii acuma? Tâlharule!

Tânărul cel înalt, stând pe scară, se uita cu ochi tulburi când la cârciumar, când la fierar, chibzuind parcă la care să

se repeadă.
— Ucigaşule! Răcni el deodată la cârciumar. Legaţi-l, băieţi!
— Aşa? Pe mulţi ai mai legat în viaţa ta? Strigă cârciumarul, ferindu-se de cei care se repeziră la el şi, scoţându-şi căciula din cap, o trânti de pământ.
Ca şi cum gestul acesta ar fi avut vreun înţeles misterios de ameninţare, cei de la fabrică se retraseră din preajma lui şi rămaseră nehotărâţi.
— Vă învăţ eu ce-i rânduiala, fraţilor. De-ar fi s-ajung şi până la poliţai. Ce, crezi că n-ajung? Adică, v-a poruncit cineva să tâlhăriţi? Mai strigă cârciumarul, ridicându-şi căciula de jos.
— Păi, să mergem, iote colo, ce, crezi că mă sperii? Să mergem… ia uite la el! Se îngânau unul pe altul cârciumarul şi tânărul cel înalt şi o porniră împreună, pe stradă, înainte.
Fierarul cel cu faţa însângerată se ţinea în rând cu ei. Lucrătorii şi norodul adunat veneau după ei, făcând larmă şi ţipând.
În colţul străzii Maroseica, în dreptul unei case mari cu obloanele închise, pe peretele căreia atârna o firmă de cizmărie, stăteau abătuţi vreo douăzeci de cizmari, oameni cu chipurile trase, cu şorţuri şi caftane rupte.
— Să ne facă socoteala cinstit! Spunea o calfă, un om slab, cu barba rară şi sprâncenele încruntate. Ne-a supt sângele şi alt nimic. Ne-a dus cu vorba toată săptămână. Şi acum, când nu mai e nimic de făcut, p-aci ţi-e drumul!
Văzând mulţimea de oameni cu unul însângerat printre ei, calfa care cuvânta tăcu şi toţi cizmarii se luară grăbiţi, mânaţi de curiozitate, după dânşii.
În mulţime se auzi:
— Unde s-o fi ducând lumea asta?
— La poliţie, unde să se ducă!
— Păi, cum adică, nu i-au dovedit ai noştri?
— Da' de unde! Ascultă colea, ce spune lumea.

Cârciumarul, folosindu-se de faptul că mulţimea sporea, rămase în urma cetei şi o luă îndărăt spre cârciuma lui.

Tânărul cel înalt, fără să prindă de veste că adversarul său, cârciumarul, dispăruse, vorbea întruna, gesticulând cu braţul dezgolit şi atrăgând astfel asupra sa atenţia tuturor. Lui începu poporul să-l spună păsurile, crezând că poate veni de la el dezlegarea tuturor chestiunilor care-i preocupau.

— Să ne facă dreptate, să ne arate legea, că doar de aceea-i stăpânire! Nu-i aşa, pravoslavnicilor? Spunea tânărul cel înalt, zâmbind de-abia perceptibil.

— Ce-or fi crezând, că n-avem stăpânire? S-ar putea să n-avem stăpânire? Am încăpea în gheara tâlharilor.

— Ce să mai vorbim degeaba? Se auzeau voci din mulţime. Cum adică, să lase ei Moscova aşa? Ţi-o fi spus cineva în bătaie de joc şi tu ai şi luat-o de bună! N-aţi văzut ce de-a trupe de-ale noastre vin? Cum au să-l lase să vină peste noi? Doar de asta avem stăpânire! Auzi ce spune lumea! Se auzeau voci din toate părţile şi oamenii arătau spre tânărul cel înalt.

La zidurile Kitai-Gorod741-ului, alt grup de oameni, mai mic, se înghesuia în jurul unui bărbat îmbrăcat într-o manta de aba, în mână cu o hârtie.

— Ukazul, se citeşte ukazul! Se auziră voci din toate părţile şi mulţimea se grămădi către cel care citea.

Omul în manta de aba citea un afiş cu data de 31 august. Când mulţimea îl înconjură, el tăcu încurcat parcă, dar, la cererea tânărului celui înalt care răzbătuse până la el, prinse a citi de la început afişul, cu un uşor tremur în glas.

„Eu, mâine dis-de-dimineaţă plec la serenissimul, citi el („Sărănisimul!„ repetă solemn tânărul cel înalt, lăţindu-şi gura într-un zâmbet şi încruntându-şi sprâncenele), pentru ca împreună să discutăm cum vom acţiona şi cum vom da ajutor armatelor ca să nimicească pe duşmanul făcător de rele; ne vine şi nouă rândul să le scoatem sufletul… urmă cititorul şi se opri („Aţi văzut? Strigă triumfător tânărul. Îi

arată el…„), şi să-i trimitem mai repede la dracu pe aceşti musafiri; vin mâine spre amiază înapoi şi ne vom pune pe treabă şi vom face şi-om direge şi de duşman praful s-o alege.”

Ultimele cuvinte fură citite într-o tăcere desăvârşită. Tânărul cel înalt puse trist capul în piept. Se vedea bine că ultimele cuvinte îi nedumeriseră pe toţi. Mai cu seamă cuvintele: „vin mâine spre amiază înapoi” dezamăgiseră, se vede, şi pe cititor şi pe ascultători. Poporul se aştepta să audă cuvinte cu un înţeles mai înalt şi când colo auzea lucruri prea de tot simple şi fără de înţelesuri tainice: erau cuvinte pe care le putea spune oricare dintre ei şi de aceea n-aveau ce căuta într-un ucaz dat de înalta stăpânire.

Tăceau toţi, dezamăgiţi. Tânărul cel înalt, mişcând din buze, se tot legăna.

— Pe el ar fi bine să-l întrebăm! Chiar el îi! Cum adică, să întrebi? Păi, altfel cum? El are să ne lămurească… se auziră dintr-o dată voci în rândurile ultime ale mulţimii şi întreaga atenţie se îndreptă asupra trăsurii poliţaiului, care tocmai trecea prin piaţă urmată de doi dragoni călări.

Poliţaiul, care cutreiera oraşul în dimineaţa aceea din ordinul contelui pentru a da foc barăcilor şi care câştigase, cu prilejul acestei misiuni, o mare sumă de bani, în clipa aceea la el în buzunar, văzu gloata ce venea spre dânsul şi ordonă vizitiului să oprească.

— De ce v-aţi adunat? Strigă el la oamenii care se apropiau sfioşi de trăsură, unul câte unul. De ce v-aţi adunat? N-auziţi ce vă întreb? Repetă poliţaiul, văzând că nu i se răspunde.

— S-au adunat, înălţimea-voastră, vorbi slujbaşul cu mantaua de aba, s-au adunat după ordinul prealuminatului conte, ca să-şi facă datoria, înălţimea-voastră, şi nicidecum pentru ca să se răscoale; după porunca prealuminatului conte…

— Contele n-a plecat, e aici, cu noi; vă va da şi vouă ordine, să ştiţi ce aveţi de făcut, spuse poliţaiul. Mână! Zise el

vizitiului.

Gloata rămase locului, cu ochii la trăsura care se îndepărta ori îmbulzindu-se în jurul celor care putuseră auzi ce spusese stăpânirea.

Poliţaiul se uită între timp speriat în urmă, spuse ceva vizitiului şi caii lui iuţiră pasul.

— Ne-a înşelat, fraţilor! Să mergem la ăl mare! Strigă tânărul cel înalt. Nu-l lăsaţi, băieţi! Să dea socoteală! Pe el! Se auziră din toate părţile strigăte şi mulţimea se repezi în goană după trăsură.

Pe urmele poliţaiului, gloata zgomotoasă se îndreptă spre Lubianka.

— Se poate, oameni buni, boierii şi negustorii să plece, iar noi să rămânem să pierim pe aici? Ce, noi suntem câini?! Sau ce? Se auzea din ce în ce mai des în mulţime.

XXIV.

ÎN SEARA ZILEI DE 1 SEPTEMBRIE, după întrevederea sa cu Kutuzov, contele Rastopcin, mâhnit şi jignit că nu fusese invitat la consiliul de război, că generalissimul nu da nici o atenţie propunerii sale de participare la apărarea capitalei şi uimit de noul punct de vedere ce i se revelase în tabără, în virtutea căruia sângele rece şi patriotismul cu care capitala înfrunta primejdia erau privite ca nişte lucruri nu de mâna a doua, ci cu totul neînsemnate şi de prisos – mâhnit, jignit şi uluit de toate acestea, contele Rastopcin făcu drumul înapoi la Moscova şi, după ce cină, se trânti pe o canapea fără să se mai dezbrace. Către orele unu noaptea fu deşteptat de un curier care-i aducea o scrisoare din partea lui Kutuzov. În scrisoare se spunea că, întrucât trupele se retrag dincolo de Moscova pe drumul Riazanului, contele este rugat a binevoi să trimită personalul său poliţienesc pentru a conduce trupele în timpul trecerii lor prin oraş. Vestea nu era o noutate pentru Rastopcin. Contele n-avusese nevoie să se vadă în ajun cu generalissimul ca să priceapă că Moscova urma să fie predată, ci ştiuse aceasta chiar din zilele ce urmaseră

bătăliei de la Borodino, de când, ajunşi la Moscova, toţi generalii într-un glas spuneau că o nouă bătălie nu va mai putea fi dată şi de când bunurile publice erau evacuate noapte de noapte, din însuşi ordinul său, iar jumătate din populaţie părăsise oraşul; totuşi ştirea aceasta, adusă sub forma unui simplu bileţel cu caracter de ordin din partea lui Kutuzov şi primită de el noaptea, la vremea întâiului somn, îl uimi şi îl supără pe Rastopcin.

Mai târziu, explicându-şi în notele sale memorialistice activitatea din vremea aceea, contele Rastopcin a scris în mai multe rânduri că pe atunci urmărise două mari scopuri: De maintenir la tranquillité a Moscou et d'en faire partir le habitants742. Dacă am admite că avea într-adevăr acest scop dublu, atunci oricare dintre acţiunile lui Rastopcin apare ca ireproşabilă. De ce n-au fost evacuate odoarele Moscovei, armele, cartuşele, praful de puşcă, rezervele de grâne, de ce au fost înşelaţi mii de locuitori că Moscova nu va fi predată şi s-au trezit astfel ruinaţi? Pentru a se păstra liniştea în capitală, răspunde contele Rastopcin în notele sale. Pentru ce au fost evacuate teancuri întregi de hârtii fără valoare de prin instituţii, balonul lui Leppich şi alte lucruri? Pentru a lăsa oraşul pustiu, răspund notele contelui Rastopcin. E de ajuns să admiţi că a existat ceva care ameninţa liniştea oraşului şi orice acţiune devine justificată.

Toate grozăviile teroarei lui se bazau numai pe grija ca populaţia să fie liniştită.

Dar pe ce se întemeiau temerile contelui Rastopcin, cu privire la anumite tulburări în Moscova anului 1812? Ce motiv avea să presupună existenţa vreunui gând de răscoală în oraş? Populaţia pleca, iar trupele, retrăgându-se, înţesaseră Moscova. De ce, prin urmare, s-ar fi răsculat populaţia?

Nu numai la Moscova, dar nicăieri în întreaga Rusie, în tot timpul înaintării inamicului, nu s-a produs nimic care să semene cu o răscoală. La 1 şi 2 septembrie, mai bine de zece mii de oameni rămăseseră încă în Moscova şi, în afară de mulţimea adunată în curtea comandantului suprem al oraşului, adunare provocată chiar de el, nimic altceva nu s-a întâmplat în oraş. Ar fi fost cu siguranţă şi mai puţin de aşteptat tulburări în sânul populaţiei dacă, după bătălia de la Borodino, când părăsirea Moscovei devenise un lucru evident, sau măcar probabil, dacă după această dată, în loc să tulbure poporul cu împărţirea armelor şi afişelor, Rastopcin ar fi luat măsuri de evacuare a odoarelor, a rezervelor de praf de puşcă, a muniţiilor şi banilor, şi ar fi făcut cunoscut tuturor că oraşul va fi predat.

Rastopcin, temperament aprins şi sanguin, om care o viaţă întreagă se învârtise în cercurile superioare ale administraţiei, deşi plin de simţăminte patriotice, n-avea nici cea mai mică idee de ce înseamnă populaţia pe care credea că o conduce. Încă de la intrarea inamicului la Smolensk, Rastopcin îşi alesese în închipuirea lui rolul de îndrumător al sentimentelor poporului, rolul de inimă a Rusiei. Nu numai că i se părea (aşa cum i se pare oricărui administrator) că el era acela care conducea activitatea exterioară a locuitorilor Moscovei, dar avea credinţa că el le dirijează şi starea de spirit, cu ajutorul apelurilor şi afişelor sale scrise în limba aceea de actor de bâlci, pe care poporul o dispreţuieşte chiar în mediul ei firesc şi pe care n-o înţelege când o aude la cei de sus. Lui Rastopcin îi plăcuse atât de mult frumosul rol de conducător al spiritului poporului, se obişnuise atât de mult cu el, încât necesitatea de a-l abandona, necesitatea de a părăsi Moscova fără nici un act de eroism, care să fie de efect, îl luă prin surprindere, îl făcu să simtă că pământul îi fuge de sub picioare şi, hotărât lucru, nu mai ştia ce are de făcut. Deşi ştiuse că Moscova va fi părăsită, în sufletul lui nu putuse totuşi crede până în ultima clipă lucrul acesta şi nu făcuse

nimic în acest scop. Populaţia pleca împotriva voinţei sale. Şi dacă instituţiile se evacuau, aceasta se făcea la insistenţele funcţionarilor, la care contele consimţea doar călcându-şi pe inimă, căci el personal era preocupat exclusiv cu rolul pe care şi-l făurise. Aşa cum se întâmplă adesea cu oamenii care au o imaginaţie înflăcărată, Rastopcin ştia demult că Moscova va fi predată, dar ştia numai raţional lucrul acesta, căci în adâncul sufletului el nu-l credea şi nu se putea transpune, cu imaginaţia, în această nouă situaţie.

Toată activitatea lui desfăşurată cu multă stăruinţă şi energie (în ce măsură însă această activitate era de vreun folos sau avea vreo influenţă asupra populaţiei, e altă întrebare), toată activitatea lui avea doar scopul de a deştepta în sufletul populaţiei sentimentul pe care-l încerca şi el: ură patriotică împotriva francezilor şi încredere în sine.

Când însă evenimentele ajunseră la adevăratele lor proporţii istorice, când se constată că nu-i de ajuns să-ţi exprimi numai prin vorbe ura faţă de francezi, când nu se mai putu exprima această ură nici măcar prin luptă, când încrederea în sine însuşi, raportată exclusiv la problema Moscovei, se dovedi nefolositoare, când toţi locuitorii ca un singur om începuseră să părăsească oraşul, lăsându-şi la voia întâmplării avutul şi demonstrând, prin această acţiune negativă, toată forţa sentimentului popular, atunci rolul pe care şi-l alesese Rastopcin se dovedi deodată absurd şi el se simţi dintr-o dată singur, slab şi caraghios, cu pământul fugindu-i de sub picioare.

Primind, năuc de somn, bileţelul acela rece şi poruncitor de la Kutuzov, Rastopcin se simţi cu atât mai înfuriat cu cât se ştia vinovat. Rămâneau la Moscova toate bunurile publice care îi fuseseră încredinţate şi pe care ar fi trebuit să le evacueze. Să le evacueze în întregime acum nu mai era cu putinţă.

„Dar cine-i vinovat de toate astea? Cine ne-a adus până aici? Se întreba el. Se înţelege că nu eu. Eu am fost pregătit, am ţinut Moscova uite-aşa! Iar ei, iată unde ne-au adus! Mişeii, trădătorii!”, gândea el, fără să hotărască prea bine cine erau acei mişei şi trădători, din a căror vină se găsea el în această situaţie falsă şi ridicolă; simţea totuşi nevoia să-i urască pe aceşti trădători.

Toată noaptea aceea, contele Rastopcin nu făcu decât să dea ordinele după care veneau la el oamenii din toate părţile Moscovei. Cei din anturajul său nu-l văzuseră niciodată pe conte atât de posomorât şi de furios.

„Excelenţă, directorul departamentului bunurilor a trimis după instrucţiuni… De la consistoriu, de la senat, de la universitate, de la azilul de copii, vicarul a trimis… întreabă… Cu privire la corpul de pompieri, ce ordine aveţi de dat? A venit directorul închisorii… directorul casei de nebuni…” i se raportă contelui toată noaptea, fără încetare.

La toate aceste întrebări, contele nu dădea decât răspunsuri scurte şi răstite, vrând să sublinieze că dispoziţiunile lui erau acum de prisos, că tot ce pregătise el cu atâta stăruinţă era acum dărâmat de alţii şi că aceştia vor trebui să tragă consecinţele pentru tot ce avea să se întâmple de aci înainte.

— Spune-i tâmpitului ăstuia, răspunse el cu privire la instrucţiunile cerute de directorul departamentului bunurilor, să rămână de planton lângă hârţoagele lui. Ce mă mai întrebi prostii despre corpul de pompieri? Au cai, n-au decât să plece la Vladimir. Doar n-au să-i lase în mâna francezilor!

— Excelenţă, a venit directorul casei de nebuni, să întrebe ce ordine daţi.

— Ce ordine dau? Să plece toată lumea, asta-i tot… Iar nebunilor să le dea drumul în oraş. Când nebunii comandă la noi armatele, ăştia de ce n-ar fi liberi?

Întrebat despre puşcăriaşii de la închisoare, contele răcni supărat la director:

— Oi fi vrând, poate, să-ţi dau pentru escortarea lor cele două batalioane pe care le am? Să le dea drumul şi gata!

— Sunt deţinuţi politici, excelenţă: Meşkov, Vereşceaghin…

— Vereşceaghin! Tot n-a fost spânzurat? Urlă Rastopcin. Aduceţi-l la mine.

XXV.

PE LA NOUĂ DIMINEAŢA, CÂND trupele şi începuseră să treacă prin Moscova, nu mai veni nimeni să ceară dispoziţiuni de la contele Rastopcin. Toţi cei care puteau pleca, plecau pe socoteala lor; cei care rămâneau hotărau singuri ce aveau de făcut.

Contele poruncise să-i înhame caii la trăsură, ca să plece la Sokolniki şi, cu mâinile încrucişate pe piept, galben la faţă şi tăcut, şedea acum încruntat în cabinetul său.

Fiecărui ocârmuitor, în vremuri liniştite, fără furtună, i se pare că viaţa ocârmuiţilor săi se desfăşoară pe de-a-ntregul doar datorită sforţărilor lui; şi în conştiinţa că este indispensabil îşi vede orice ocârmuitor principala răsplată a muncii şi a sforţărilor sale. Se înţelege că, atât timp cât marea istoriei e calmă, cel ce administrează, care din luntrea lui şubredă se sprijină cu o prăjină de corabia poporului şi se mişcă doar el, trebuie să aibă impresia că numai datorită sforţărilor sale se mişcă şi corabia de care el îşi sprijină barca. Dar, de îndată ce se stârneşte furtuna, se agită marea şi corabia se urneşte singură, confuzia nu mai este posibilă. Corabia îşi descrie drumul ei uriaş, independent, prăjina nu mai ajunge până la corabia în mişcare şi ocârmuitorul, din poziţia lui de stăpânitor, izvor al tuturor forţelor, decade până la situaţia de om mărunt, nefolositor şi slab.

Rastopcin simţea lucrul acesta şi tocmai asta îl înfuria.

Poliţaiul, cel pe care-l oprise mulţimea, intră în cabinetul contelui odată cu un aghiotant care venea să raporteze că trăsura fusese pregătită de drum. Amândoi erau palizi şi poliţaiul, raportând de executarea misiunii sale, îl înştiinţă

pe conte că se adunase în curte o mare mulţime de oameni, care doreau să-l vadă.

Rastopcin, fără să spună un cuvânt, se ridică, se duse cu paşi grăbiţi în salonul său luxos şi plin de lumină, se apropie de uşa balconului, puse mâna pe clanţă, apoi şi-o retrase şi trecu la fereastră, de unde se vedea mai bine toată mulţimea. Tânărul cel înalt era în primele rânduri şi, cu faţa încruntată şi gesticulând cu o mână, spunea ceva. Fierarul cu faţa însângerată, posomorât, sta lângă el. Vuietul glasurilor se auzea până în salon prin ferestrele închise.

— Gata trăsura? Întrebă Rastopcin, depărtându-se de fereastră.

— Gata, luminăţie, spuse aghiotantul.

Rastopcin se apropie din nou de uşa balconului.

— Dar ce vor? Întrebă el pe poliţai.

— Excelenţă, ei spun că s-au adunat la porunca dumneavoastră, ca să meargă împotriva francezilor; şi mai strigă ceva despre trădare. Dar e o gloată înfuriată, excelenţă. Eu abia am scăpat. Excelenţă, îndrăznesc să vă propun…

— Poţi pleca; ştiu eu şi fără dumneata ce am de făcut, strigă supărat Rastopcin.

Stătea la uşa balconului, uitându-se la mulţime. „Iată ce-au făcut din Rusia! Iată ce-au făcut din mine!” îşi zicea Rastopcin, simţind cum îi creşte în suflat o nestăpânită mânie împotriva acelui cineva, căruia i-ar fi putut pune în spinare vina celor ce se petreceau acuma. Cum se întâmplă adeseori cu oamenii iuţi, mânia şi pusese stăpânire pe el, dar nu găsise încă asupra cui s-o reverse. „La voila la populace, la lie du peuple, îşi zicea el, uitându-se la mulţime, la plebe qu'ils ont soulevée par leur sottise. Il leur faut une victime”743, îi trecu prin cap, uitându-se la tânărul cel înalt care gesticula. Şi lucrul acesta îi trecu prin minte, pentru că el însuşi simţea nevoia unei victime, asupra căreia să-şi verse mânia.

— Gata trăsura? Întrebă el pentru a doua oară.

— Gata, excelenţă. Ce ordin daţi în privinţa lui Vereşceaghin? Aşteaptă jos, răspunse aghiotantul.

— A! Exclamă Rastopcin, ca şi cum şi-ar fi amintit pe neaşteptate ceva.

Şi, deschizând repede uşa, ieşi cu paşi hotărâţi în balcon. Gălăgia se potoli dintr-o dată, căciulile şi şepcile dispărură de pe capete şi ochii tuturor se ridicară spre contele ivit în balcon.

— Bună ziua, băieţi! Spuse contele repede şi tare. Vă mulţumesc că aţi venit. Voi coborî îndată la voi, dar mai întâi trebuie să isprăvesc cu mişelul. Trebuie să-l pedepsim pe nemernicul care a dus Moscova la pierzanie. Aşteptaţi-mă puţin! Şi contele se întoarse tot atât de repede, trântind uşa cu putere.

Din mulţime se ridică un murmur de aprobare şi de satisfacţie. „Înseamnă că-i pedepseşte mai întâi pe nemernici! Şi tu spuneai că-i franţuz... Are să te facă să pricepi tot!” spuneau oamenii, imputându-şi, oarecum, unii altora neîncrederea de care se lăsaseră cuprinşi.

După câteva minute, pe uşa principală ieşi un ofiţer, dete o comandă şi dragonii luară poziţia de drepţi. Mulţimea se repezi lacom din dreptul balconului spre intrarea principală. Apăru pe peron şi Rastopcin, călcând mânios, cu pripeală şi tot cătând ceva din ochi în jurul lui.

— Unde-i? Spuse el şi, în aceeaşi clipă în care rosti vorba asta, se şi ivi de după colţul casei, dus între doi dragoni un tânăr înalt, cu gâtul lung şi subţire, cu creştetul ras, pe care părul începuse să-i crească din nou. Tânărul era îmbrăcat cu un cojocel de vulpe cu faţa de postav albastru învechit, care fusese cândva elegant, cu pantaloni slinoşi de puşcăriaş, vârâţi în nişte cizme subţiri, murdare şi scâlciate. De picioarele lui subţiri şi slăbite atârnau lanţuri grele care-i stinghereau şi mai mult mersul şovăielnic.

— A! Făcu Rastopcin, întorcându-şi grăbit privirile de la tânărul cu cojocel de vulpe şi arătând spre treapta cea mai de jos a peronului. Aşezaţi-l aici!

Lanţurile zăngăniră şi tânărul păşi greoi pe treapta arătată, răsucindu-şi în două rânduri gâtul lung, ca să-şi potrivească gulerul, şi îşi împreună pe pântece, cu un gest supus, oftând, mâinile subţiri, de om nedeprins cu munca.

Câteva secunde, până se instală tânărul pe scară, domni o tăcere desăvârşită. Numai în rândurile din spate se auzeau paşii celor care se înghesuiau către acelaşi loc, gâfâieli, ghionturi şi murmure.

Rastopcin, aşteptând ca tânărul să ajungă la locul indicat, îşi ştergea faţa cu mâna, încruntându-se.

— Băieţi! Spuse el cu o voce metalică, răsunătoare, acest om e Vereşceaghin, mişelul care a dus la pierzanie Moscova.

Tânărul cu cojocel de vulpe stătea umil, cu mâinile împreunate pe pântece şi cu trupul puţin încovoiat. Pe faţa lui slăbită, cu capul ras, urâţit, aplecat în jos, era o expresie de deznădejde. La primele cuvinte ale contelui, el îşi înălţă încet capul şi privi, de jos, spre conte, ca şi cum ar fi vrut să-i spună ceva, sau cel puţin să-i întâlnească privirea. Dar Rastopcin nu se uita la el. Pe după urechea tânărului, de-a lungul gâtului subţire, se umflă şi se învineţi o vână ca o funie şi faţa i se înroşi deodată.

Toate privirile erau aţintite asupra lui. El se uită la mulţime şi, încurajat parcă de expresia pe care o citi pe feţele oamenilor, zâmbi trist şi sfios, apoi îşi plecă iarăşi capul, îndreptându-şi picioarele pe treapta peronului.

— Şi-a trădat ţarul şi patria; s-a vândut lui Bonaparte; el singur, dintre toţi ruşii, ne-a făcut de ruşine numele de ruşi; el a adus pierzania Moscovei, rosti Rastopcin cu o voce egală şi aspră, dar, dintr-o dată, îşi aruncă privirile jos asupra lui Vereşceaghin, care păstra aceeaşi atitudine de supunere. Ca şi cum lucrul acesta l-ar fi îndârjit şi mai mult, el, ridicând o mână, se întoarse din nou către mulţime, aproape strigând: Judecaţi-l voi cum ştiţi! Îl las în seama voastră!

Mulţimea tăcea şi doar îşi strângea rândurile din ce în ce mai mult. Aşteptarea acelui ceva necunoscut, neînţeles şi groaznic, devenea insuportabilă, în atmosfera aceasta încinsă de atâtea respiraţii şi în înghesuiala, în care fiecare îl ţinea, parcă, în cârcă pe celălalt. Îngroziţi, cu ochii larg deschişi şi cu gurile căscate, cei din faţă, care văzuseră şi auziseră tot ce se petrecuse în faţa lor, îşi încordau toate puterile ca să reziste opintelilor celor din spate.

— Daţi în el… Să piară trădătorul, ca să nu mai facă de ruşine numele de rus! Strigă Rastopcin. Nimiciţi-l! Vă ordon eu!

Mulţimea, care auzise nu cuvântul, ci doar sunetul înfuriat al vocii lui Rastopcin, icni şi se împinse înainte, dar se opri iarăşi.

— Conte! se auzi într-o clipă de tăcere vocea sfioasă şi totodată teatrală a lui Vereşceaghin. Conte, este un Dumnezeu deasupra noastră… şi vâna groasă i se umflă iarăşi pe gâtul subţire, iar roşeaţa îi năvăli iar în obraz şi repede se retrase.

Nu sfârşi însă ce voia să spună.

— Nimiciţi-l! O poruncesc eu! strigă iarăşi Rastopcin, pălind dintr-odată cum pălise şi Vereşceaghin.

— Trageţi săbiile! Strigă ofiţerul către dragoni, scoţând el însuşi sabia.

Alt val şi mai puternic străbătu mulţimea şi, ajungând la primele rânduri, îi urni din loc pe cei din faţă şi îi apropie, legănându-i, de treptele scării. Tânărul cel înalt, cu faţa împietrită şi cu braţul ridicat, era acum alături de Vereşceaghin.

— Loveşte! Porunci aproape în şoaptă ofiţerul, şi unul dintre dragoni, cu faţa schimonosită, lovi deodată cu muchia săbiei în capul lui Vereşceaghin.

„A!” strigă scurt, cu uimire, Vereşceaghin, uitându-se speriat împrejur, ca şi când n-ar fi înţeles de ce se purtau aşa cu el. Acelaşi geamăt de uimire şi de groază străbătu mulţimea.

„O, Doamne!” se auzi de undeva tânguindu-se o voce.

Îndată după exclamaţia lui de uimire, Vereşceaghin scoase un ţipăt jalnic de durere şi ţipătul acesta îi aduse pieirea. Împinsă până la limita extremă, bariera sentimentelor omeneşti care mai ţinea încă pe loc mulţimea, se rupse într-o clipă. Crima fusese începută şi trebuia dusă la capăt. Geamătul jalnic, de imputare, fu înăbuşit de urletul ameninţător şi furios al mulţimii. Aşa cum ultimul val – al şaptelea – sfărâmă corabia, pornit năvalnic din rândurile ultime ale mulţimii, acest ultim val ajunsese până în primele rânduri, le sfărâmă şi înghiţi totul cu o furie care nu mai putea fi oprită. Dragonul care lovise voi să repete lovitura. Vereşceaghin scoase un ţipăt de groază, ridică mâinile ca să se apere şi se repezi spre mulţime. Tânărul cel înalt, de care el se împiedicase, îşi înfipse mâinile în gâtul subţire al lui Vereşceaghin şi, scoţând un ţipăt sălbatic, căzu cu el de-a valma sub picioarele mulţimii care năvălea urlând.

Unii îl loveau şi îl sfâşiau pe Vereşceaghin, alţii pe tânărul cel înalt. Şi ţipetele celor călcaţi în picioare şi ale celor care încercau să-l salveze pe tânărul cel înalt nu făcură decât să îndârjească şi mai tare mulţimea. Le trebui mult timp dragonilor până să-l salveze pe muncitorul cel tânăr, plin de sânge şi mai mult mort decât viu. Şi, cu toată febrila grabă cu care se străduia mulţimea să-şi sfârşească opera începută, oamenii care îl loveau, îl sugrumau şi îl sfâşiau pe Vereşceaghin, multă vreme nu izbutiră să-l omoare; mulţimea îi înghesuia din toate părţile, se legăna dintr-o parte într-alta cu ei în centru – ca o singură masă, şi nu le dădea răgaz nici să-l ucidă, nici să-l lase.

„Cu toporul, dă-i, ce mai aştepţi? L-au sugrumat? Trădătorul! L-a vândut pe Christos! E viu… Trăieşte… Aşa-i trebuie tâlharului! Cu barda! Tot mai e viu?”

Numai când victima încetă să se mai zbată şi când, în locul ţipetelor sale, se auziră doar horcăituri prelungi şi ritmice, numai atunci mulţimea începu să se îndepărteze grăbită din preajma cadavrului însângerat. Se apropiau, unul câte unul,

se uitau la ceea ce făptuiseră şi se îmbulzeau înapoi îngroziţi, cu uimire şi cu părere de rău.

„O, Doamne, ce fiară mai e şi gloata asta; cum putea să scape cu viaţă! Se auzeau voci din mulţime. Şi-i tânăr, tinerel… trebuie să fie neam de negustor. Da' aşa-i norodul! Zice lumea că nu-i acela… Cum adică, să nu fie acela? O, Doamne… L-au snopit pe altul, zic că-i gata să-şi dea duhul… O, norodul ăsta… Cui nu-i e frică de păcat…” spuneau acum aceiaşi oameni, uitându-se cu milă şi durere la trupul fără viaţă, vânăt la chip, mânjit de sânge şi de praf, şi cu gâtul lung şi subţire sfârtecat.

Un slujbaş grijuliu al poliţiei, găsind că nu se cuvine să zacă un cadavru în curtea luminăţiei-sale, dădu dragonilor ordin să scoată trupul în stradă. Doi dragoni îl apucară de picioarele stâlcite şi scoaseră cadavrul târâş. Capul ras, plin de sânge închegat şi de ţărână, atârnând de gâtul lung al leşului, se bălăbănea, răsucindu-se pe caldarâm. Mulţimea se dădu înapoi în faţa cadavrului.

În momentul când Vereşceaghin căzuse, iar mulţimea se aruncase asupra lui, urlând sălbatic, înghesuindu-se şi tălăzuind, Rastopcin păli brusc şi, în loc să se îndrepte spre scara de din dos unde îl aştepta echipajul, porni grăbit, fără să ştie nici el încotro şi pentru ce, cu capul în pământ, pe coridorul ce ducea spre odăile de la parter. Faţa contelui era palidă şi nu-şi putea stăpâni tremurul fălcii de jos, care-i clănţănea ca de friguri.

— Excelenţă, pe aici… încotro aţi apucat-o? Pe aici, vă rog, se auzi în spatele lui o voce speriată şi tremurătoare.

Contele Rastopcin nu fu în stare să răspundă nimic şi, întorcându-se supus, o porni în direcţia în care i se arătase. La scara de din dos aştepta trăsura. Urletul îndepărtat al mulţimii întărâtate se auzea până aici. Contele Rastopcin se urcă grăbit în trăsură şi porunci vizitiului să mâne spre vila lui câmpenească din Sokolniki. Ajuns pe strada Miasniţkaia şi nemai auzind strigătele mulţimii, începu să aibă remuşcări. Îşi aminti acum, cu nemulţumire, cât de fricos şi

de tulburat se arătase faţă de subalternii săi. „La populace est terrible, elle est hideuse, gândea el în franţuzeşte. Ils sont comme les loups qu'on ne peut apaiser qu'avec de la chair”744 „Conte, este un Dumnezeu deasupra noastră!” îi veniră brusc în minte cuvintele lui Vereşceaghin şi simţi fiori reci în spate. Dar senzaţia asta nu ţinu decât o clipă şi contele râse cu dispreţ de el însuşi. „J'avais d'autres devoirs, îşi zicea el. Il fallait apaiser le peuple. Bien d'autres victimes ont péri et péris-sent pour le bien public.”745 Şi începu să se gândească la obligaţiile obşteşti pe care le avea faţă de familia sa, faţă de capitala sa, care-i fusese încredinţată, şi faţă de sine însuşi, nu în calitate de Feodor Vasilievici Rastopcin (el considera că Feodor Vasilievici Rastopcin se sacrifică pe sine pentru le bien public, ci faţă de sine însuşi în calitate de comandant suprem al oraşului, de reprezentant al stăpânirii şi de împuternicit al ţarului. „Dacă eu aş fi fost numai Feodor Vasilievici, ma ligne de conduite aurait été tout autrement tracée746, eu, însă, am avut datoria să apăr şi viaţa şi demnitatea comandantului suprem al oraşului.”

Legănat uşor de arcurile moi ale trăsurii şi nemaiauzind zgomotul îngrozitor al mulţimii, Rastopcin se linişti fiziceşte şi, aşa cum se întâmplă întotdeauna, odată cu redobândirea liniştii fizice, mintea lui scorni şi puncte de sprijin pentru împăcarea morală. Gândul care-i împăca lui Rastopcin remuşcările nu era nou. De când există lumea şi oamenii se omoară unii pe alţii, niciodată vreun om n-a săvârşit o crimă faţă de semenii săi fără să-şi liniştească mustrările de conştiinţă cu gândul acesta. Gândul acesta este le bien public, binele celorlalţi oameni.

Pentru omul nestăpânit de nici o patimă, binele acesta e întotdeauna necunoscut; însă omul care săvârşeşte crima ştie întotdeauna cu certitudine în ce constă acest bine. Şi Rastopcin ştia acum aceasta.

Nu numai că nu-şi făcea mustrări pentru ceea ce săvârşise, dar găsea motive să se felicite că se folosise cu

atât succes de acest a propos747 ca să pedepsească un vinovat şi, totodată, să liniştească populaţia.

„Vereşceaghin a fost judecat şi condamnat la pedeapsa cu moartea, îşi zicea Rastopcin (deşi senatul îl condamnase pe Vereşceaghin numai la muncă silnică). A fost un trădător şi un vânzător de ţară; eu nu-l puteam lăsa nepedepsit şi, apoi, je faisais d'une pierre deux coups748; am dat poporului o victimă ca să-l liniştesc şi am pedepsit un criminal.”

Ajungând la vila sa şi ocupându-se cu de-ale casei, Rastopcin se linişti de-a binelea.

Peste o jumătate de ceas contele străbătea, într-o trăsură cu cai iuţi, câmpia de la Sokolniki şi nici nu se mai gândea la cele petrecute, închipuindu-şi tot timpul numai ceea ce avea să fie. Se îndrepta acum spre podul Iauzski, unde se afla, după cum i se spusese, Kutuzov. Contele Rastopcin îşi pregătea în minte imputările usturătoare şi furioase pe care avea să i le adreseze lui Kutuzov, pentru că-l păcălise. Avea să-l facă pe acest bătrân vulpoi de curte imperială să simtă că răspunderea pentru toate nenorocirile care se vor abate, ca urmare a părăsirii capitalei, asupra Rusiei duse la pierzanie (cum credea Rastopcin), cade în întregime asupra capului lui de bătrân fără minte. Chibzuind cele ce avea să-i spună, Rastopcin se tot vânzolea furios în trăsură şi se uita încruntat, când într-o parte, când în cealaltă.

Câmpia de la Sokolniki era pustie. Doar la capătul ei, prin preajma azilului şi a ospiciului de nebuni, se vedeau pâlcuri de oameni îmbrăcaţi în alb şi câţiva oameni tot în alb umblând care încotro şi strigând ceva şi dând din mâini.

Unul dintre ei alergă să taie drumul trăsurii lui Rastopcin. Şi contele, ca şi vizitiul şi dragonii se uitau cu un amestec de spaimă şi de curiozitate la aceşti nebuni lăsaţi în libertate şi, mai cu seamă, la cel care venea în fugă spre trăsură. Legănându-se pe picioarele lui lungi şi slabe, cu halatul fluturând în vânt, nebunul alerga din răsputeri şi nu-şi mai lua ochii de la Rastopcin, strigându-i ceva cu voce

răguşită şi făcându-i semne să oprească. Chipul posomorât şi solemn al nebunului, cu barba neîngrijită, era slab şi galben. Pupilele negre ca agata îi jucau, tulburi, în globul ochilor holbaţi, galbeni ca şofranul.

— Stai! Opreşte îţi spun! Striga nebunul, cu voce ascuţită şi cu intonaţii şi gesturi poruncitoare.

Ajunsese în dreptul trăsurii şi alerga acum alături de ea.

— Am fost ucis de trei ori şi de trei ori am înviat din morţi. M-au lovit cu pietre, m-au răstignit… Voi învia… voi învia… voi învia. Mi-aţi sfârtecat trupul. Împărăţia lui Dumnezeu se va prăbuşi… De trei ori o voi dărâma şi de trei ori o voi zidi din nou, striga el, ridicând din ce în ce mai tare glasul.

Contele Rastopcin se îngălbeni deodată, aşa cum se îngălbenise atunci când gloata se năpustise asupra lui Vereşceaghin. Îşi întoarse faţa.

— Mâ… mână mai repede! Strigă el la vizitiu cu voce tremurată.

Trăsura zbura, caii goneau cât îi ţineau picioarele. Dar contele Rastopcin auzi încă multă vreme în urma lui strigătele deznădăjduite ale nebunului şi nu vedea în faţa ochilor decât expresia de uimire de pe chipul îngrozit şi însângerat al trădătorului cu cojocelul de vulpe.

Oricât de proaspătă era, Rastopcin simţea acum că amintirea aceasta i se înfipsese adânc, până la sânge, în inimă. Simţea bine acum că urma însângerată a acestei îngrozitoare amintiri n-avea să se mai şteargă niciodată şi că, dimpotrivă, cu cât va trece timpul, cu atât ea îi va trăi mai chinuitor în inimă, până la capătul zilelor sale. Îşi auzea acum, parcă, răsunetul propriilor sale cuvinte: „Nimiciţi-l, altfel îmi veţi răspunde cu capul!” „De ce-am rostit eu cuvintele acestea? Nu le-am spus cu tot dinadinsul… Aş fi putut să nici nu le spun (îşi zicea el) şi atunci nu s-ar fi întâmplat nimic.” Vedea faţa speriată şi apoi îndârjită a dragonului care lovise şi privirea de tăcută, sfioasă mustrare, pe care i-o aruncase băiatul acela cu cojocel de vulpe… „Dar n-am făcut-o pentru mine. Am fost dator să

procedez aşa. La plebe, le traâtre… le bien public749 îşi spunea el.

La podul de peste Iauza, trupele tot se mai îmbulzeau. Era cald. Kutuzov, trist şi posomorât, şedea pe o bancă lângă pod şi se juca cu cravaşa în nisip, când o trăsură se opri cu zgomot lângă el. Un bărbat în uniformă de general, purtând pălărie cu plumaj, fixându-l cu nişte ochi neastâmpăraţi, când furioşi, când speriaţi, se apropie de Kutuzov şi începu să-i spună ceva pe franţuzeşte. Era contele Rastopcin. Îi spuse lui Kutuzov că se află aici pentru că de Moscova şi de capitală nu se mai putea vorbi; tot ce mai exista era armata.

— Ar fi fost cu totul altceva dacă excelenţa-voastră nu mi-ar fi spus că nu va preda Moscova fără a mai da o luptă: toate acestea nu s-ar fi întâmplat! Zise el.

Kutuzov se uita la Rastopcin şi, ca şi când n-ar fi înţeles sensul cuvintelor ce-i erau adresate, se silea din toate puterile să citească acel ceva deosebit, înscris în clipa aceea pe chipul omului care-i vorbea. Rastopcin, intimidat, tăcu. Kutuzov clătină uşor din cap şi, fără să-şi clintească privirea iscoditoare de pe chipul lui Rastopcin, zise încet:

— Da, nu voi preda Moscova fără luptă.

Să se fi gândit Kutuzov oare la cu totul altceva atunci când rostise aceste cuvinte, sau, poate, le va fi spus dinadins, ştiind cât erau de absurde? Destul că Rastopcin nu-i răspunse nimic şi se depărtă de el grăbit. Şi, lucru ciudat! Comandantul suprem al Moscovei, mândrul conte Rastopcin, puse mâna pe nagaică, se apropie de pod şi, răcnind, începu să pună rânduială printre căruţele convoaielor care se înghesuiau să treacă podul.

XXVI.

PE LA ORA PATRU DUPĂ-AMIAZĂ, trupele lui Murat intrară în Moscova. În frunte mergea un detaşament de husari din Würtemberg, iar la urmă, înconjurat de o mare suită, venea călare însuşi regele Neapolului.

Către mijlocul bulevardului Arbat, în apropiere de biserica Nikolai Iavlennâi, Murat se opri, aşteptând de la avangardă

ştiri cu privire la starea în care se afla cetatea oraşului, „le Kremlin”.

În jurul lui Murat se strânsese o mică ceată de locuitori de-ai Moscovei dintre cei care rămăseseră pe loc. Toţi, cu sfială şi nedumerire, se uitau la acest ciudat comandant pletos împodobit cu pene şi cu aur.

— Ei, ăsta o fi fiind ţarul lor? Ce zici! Nu-i rău! Se auziră câteva voci domoale.

Tâlmaciul se apropie de ceata de oameni.

— Scoate căciula… căciula, începură oamenii să se îndemne unii pe alţii.

Tâlmaciul se adresă unui rândaş bătrân, întrebându-l dacă mai e mult până la Kremlin. Bătrânul ascultă, fără să se dumirească, accentul polonez, străin pentru dânsul, cu care vorbea tâlmaciul şi, nerecunoscând în graiul tâlmaciului sunetele specifice limbii ruse, nu înţelese ce i se spusese şi se ascunse în spatele celorlalţi.

Murat se apropie de tâlmaci şi îi porunci să întrebe unde sunt trupele ruseşti. Unul dintre ruşi înţelese ce-l întrebase şi câteva glasuri începură să-i răspundă de-a valma tâlmaciului. Un ofiţer francez din avangardă se apropie de Murat şi îi raportă că porţile fortăreţei sunt încuiate şi că, de bună seamă, trebuie să li se fi întins acolo o cursă.

— Bine, spuse Murat şi, adresându-se unui domn din suita sa, porunci să fie puse în bătaie patru tunuri uşoare şi să se tragă asupra porţilor cetăţii.

Artileria ieşi în trap întins din coloana care-l urma pe Murat şi o porni pe Arbat în sus. La capătul străzii Vzdvijenka, artileria se opri şi se postă în mijlocul pieţei. Gâţiva ofiţeri, după ce puseră tunurile în poziţie de tragere şi se împărţiră în baterii, începură să cerceteze Kremlinul cu ocheanul.

Din Kremlin se auzeau clopotele de vecernie şi sunetele lor îi puseră în încurcătură pe francezi. Ei crezură că era o chemare la arme. Dintre infanterişti fură trimişi câţiva oameni spre poarta Kutafievî. Poarta era baricadată cu

grinzi şi scuturi de scânduri. Două focuri de armă izbucniră din dosul porţii îndată ce ofiţerul şi patrula se îndreptară spre ea. Un general ce sta lângă tunuri strigă spre ofiţerul pornit în recunoaştere un ordin şi ofiţerul se întoarse cu patrula înapoi.

Dindărătul porţii se mai auziră încă trei împuşcături.

Un glonte nimeri un soldat francez în picior şi din dosul porţii se auziră strigătele stranii ale câtorva voci. Ca la comandă, expresia de voie bună şi linişte de pe chipurile generalilor, ofiţerilor şi soldaţilor francezi făcu loc unei expresii de atenţie dârză şi concentrată, de pregătire pentru luptă, pentru suferinţă. Pentru ei toţi, începând cu mareşalul şi terminând cu ultimul soldat, aceste locuri nu erau Vzdvijenka, Mohovaia, turnul Kutafia sau poarta Troiţkie, ci un teren nou, probabil un nou câmp de luptă sângeroasă. Şi toţi se pregătiră de luptă. Strigătele de la porţile cetăţii se potoliră; fură instalate tunurile. Tunarii suflară în fitilurile cu care trebuia dat foc. Un ofiţer comandă: „feu!”750 şi două şuierături, produse parcă de nişte tinichele, se auziră una după alta. Mitraliile păcăniră în zidul porţii, în grinzi şi scânduri; pe urmă doi nouraşi de fum se ridicară în aer deasupra pieţei.

Câteva clipe de la încetarea focului deschis asupra zidurilor de piatră ale Kremlinului, un zgomot ciudat se auzi deasupra capului francezilor. Un stol mare de stăncuţe îşi luase zborul de pe zidurile cetăţii şi se rotea în văzduh, croncănind şi fâlfâind din mii de aripi. Laolaltă cu zgomotul acesta se auzi un strigăt omenesc la poartă şi din norul de fum se ivi figura unui om cu capul gol, îmbrăcat într-un caftan. Cu o armă în mână, el ţintea în francezi. Feu! Repetă ofiţerul de artilerie şi, aproape în aceeaşi clipă, răsunară un foc de armă şi două bubuituri de tun. Fumul ascunse iarăşi poarta.

Dincolo de scuturi nu mai mişca nimic şi infanteriştii francezi se îndreptară, cu ofiţerii alături, spre poartă. La

intrare zăceau trei răniţi şi patru morţi. Doi oameni în caftane o luară la fugă în jos, pe sub ziduri, spre Znamenka.

— Enlevez-moi ça, zise ofiţerul, arătând spre grinzi şi spre cadavre; şi francezii, după ce le făcură răniţilor de petrecanie, aruncară cadavrele peste zid. Cine fuseseră oamenii aceştia nu ştia nimeni. Despre ei nu se spusese decât „Enlevez-moi ça”751, şi fuseseră mai întâi aruncaţi şi mai târziu ridicaţi, doar ca să nu împută aerul. Numai Thiers a dedicat memoriei acestor oameni câteva rânduri elocvente: „Ces misérables avaient envahi la citadelle sacrée, s'étaient emparés des fusils de l'arsenal et tiraient (ces misérables) sur les Français. On en sabra quelques-uns et on purgea le Kremlin de leur présence.”752

Lui Murat i se raportă că drumul a fost curăţit. Francezii pătrunseră pe poartă şi îşi întinseră tabăra în Piaţa senatului. Soldaţii aruncară pe ferestrele senatului, în piaţă, scaune şi aprinseră cu ele focuri.

Alte detaşamente trecură prin Kremlin şi cantonară pe Maroseika, Lubianka, şi Pokrovka. Se răspândiră pretutindeni prin Vzdvijenka, Znamenka, Nikolskaia şi Tverskaia; neaflându-se nimeni prin case, francezii nu fură încartiruiţi, aşa cum se obişnuieşte prin oraşe, ci poposiră ca într-o tabără, întinsă în plin oraş.

Deşi zdrenţăroşi, flămânzi, istoviţi şi reduşi la o treime din efectivul lor de altădată, soldaţii francezi intraseră în Moscova încă în ordine. Era o armată obosită, epuizată, dar încă bravă şi de temut. Şi aşa a fost armata aceasta numai până în clipa în care soldaţii ei s-au răspândit pe la case. Cum s-au împrăştiat oamenii vreunui regiment prin casele bogate şi pustii, pe loc s-a şi nimicit pe vecie trupa respectivă, transformându-se în ceva care nu mai era nici populaţie, nici oştire, ci ceva între ele: jefuitori. Când, după cinci săptămâni, aceiaşi oameni ieşiră din Moscova, ei nu mai alcătuiau o armată. Erau o bandă de tâlhari; fiecare dintre ei îşi căra cu caii sau ducea asupra sa o grămadă de lucruri, care i se păreau de preţ sau de folos. La ieşirea din

Moscova, ţelul nici unuia dintre ei nu mai era, ca înainte, cuceririle, ci doar păstrarea celor agonisite. Asemenea maimuţei care îşi vâră mâna într-un vas cu gâtul îngust şi, luând un pumn de alune, nu-şi mai desface pumnul ca să nu piardă ceea ce a luat, lăsându-se prin asta prinsă, tot astfel francezii, la ieşirea din Moscova, au trebuit, se vede, să piară, deoarece cărau cu ei ceea ce prădaseră, iar să arunce lucrurile de furat li se părea la fel de imposibil ca şi maimuţei, care nu vrea să desfacă pumnul plin de alune. În zece minute de la intrarea unui regiment francez într-un cartier oarecare din Moscova, nu-i mai rămânea din el nici un soldat şi nici un ofiţer. Pe ferestrele caselor puteau fi văzuţi oameni cu mantale şi botine care se plimbau râzând prin odăi; prin pivniţe şi prin cămări aceiaşi oameni gospodăreau cu proviziile, prin curţi tot ei descuiau şi spărgeau uşile magaziilor şi ale grajdurilor; prin bucătării aprindeau focul, îşi suflecau mânecile, coceau, frământau şi găteau, glumeau cu femeile sau le speriau, se jucau cu copiii. Oameni de aceştia erau pretutindeni şi erau mulţi, şi prin case, şi prin prăvălii; dar de trupe nu mai putea fi vorba.

Încă din prima zi, comandanţii francezi începură să dea ordine peste ordine să fie opriţi soldaţii de a se împrăştia prin oraş, de a săvârşi acte de violenţă asupra populaţiei şi de a jefui; dar cu tot ordinul de a se face chiar în prima seară un apel general şi în ciuda oricăror măsuri, oamenii care până mai ieri alcătuiseră armata împânzeau acum bogatul oraş pustiu, care le oferea confort şi îndestulare. Aşa cum o cireada flămândă poate fi mânată buluc pe câmpul gol, dar se împrăştie numaidecât fără să mai poată fi stăpânită de îndată ce dă de păşune mănoasă, la fel de cu neputinţă de stăpânit s-a împrăştiat prin bogatul oraş şi armata.

Locuitori nu mai erau în Moscova şi soldaţii se infiltraseră ca apa în nisip în tot oraşul, nestăviliţi, pornind în formă de stea din Kremlinul în care pătrunseseră mai întâi, în toate

părţile. Soldaţii de cavalerie bunăoară, intrând într-o curte de negustor bogat şi găsind acolo grajduri mult mai încăpătoare decât aveau nevoie pentru caii lor, umblau, cu toate astea, să ocupe casa vecină, care li se părea şi mai bună. Mulţi ocupau câteva case de-a rândul, însemnând cu cretă de cine fuseseră ocupate şi se încingeau dispute sau chiar bătăi între unităţile armate pentru aceste case. Soldaţii n-apucau să se cuibărească bine prin case că o şi porneau pe uliţi să caşte gura prin oraş şi, auzind că totul fusese părăsit, se zoreau într-acolo unde-şi puteau însuşi lucruri mai de preţ. Comandanţii se duceau să-şi oprească soldaţii, dar se lăsau şi ei atraşi, fără să vrea, de aceleaşi îndeletniciri. În cartierul Karetnâi rămăseseră prin prăvălii trăsuri, şi generalii dăduseră buzna într-acolo ca să-şi aleagă carete şi cupeuri. Locuitorii rămaşi locului pofteau prin case comandanţi, sperând să se pună, prin aceasta, la adăpost de jaf. Era prăpăd cu atâtea bogăţii, cărora nu li se mai putea da de fund; pretutindeni, jur împrejurul locurilor ce fuseseră ocupate de francezi, se mai aflau încă tot alte locuri noi, pe care nu puseseră încă stăpânire, unde, cum li se părea francezilor, se ascundeau încă şi mai mari bogăţii. Iar Moscova îi absorbea din ce în ce mai adânc. O armată flămândă a pătruns într-un oraş părăsit şi plin de belşug şi n-a mai rămas nici armată, nici oraş îmbelşugat. Aşa cum, atunci când plouă pe un pământ uscat, nu mai rămâne nici apă, nici pământ uscat, tot aşa, în urma intrării unei armate flămânde într-un oraş prosper şi părăsit, s-a năruit şi armata, cum s-a năruit şi oraşul prosper; şi totul n-a mai fost decât noroi, n-a mai fost decât foc şi jaf.

Francezii au pus incendierea Moscovei pe seama acelui patriotisme féroce de Rostopchine753, ruşii, pe seama atrocităţii francezilor. În realitate însă, cauze certe ale incendierii Moscovei, în sensul de a se azvârli asupra unui om sau mai multor oameni răspunderea acestui incendiu, n-au existat şi nici nu puteau exista. Moscova a ars în urma faptului că a fost pusă în condiţii în care orice oraş construit

din lemn trebuie să ardă, independent de faptul că existau sau nu mai existau în oraş o sută treizeci de pompe proaste de incendiu. Moscova trebuia să ardă, pentru că-i plecaseră locuitorii, trebuia să ardă tot aşa de inevitabil cum trebuie să ardă o grămadă de vreascuri, pe care timp de câteva zile în şir sar scântei de la un foc. Un oraş de lemn în care, cu toată grija locatarilor-proprietari şi a poliţiei, izbucneau vara focuri aproape în fiecare zi, nu poate să nu ardă când nu mai sunt în el locuitori, ci numai trupe, soldaţi care fumează pipă, care fac în Piaţa Senatului foc cu scaunele din clădirea senatului şi îşi gătesc mâncare de două ori pe zi. Chiar şi în vreme de pace, de-ar fi să băgăm prin sate trupe şi să încartiruim soldaţii prin case, tot am vedea că numărul incendiilor sporeşte considerabil în regiunea respectivă. Până în ce măsură trebuia, deci, să sporească numărul incendiilor într-un oraş de lemn, părăsit, în care intraseră trupe străine? Le patriotisme féroce de Rastopchine şi atrocităţile francezilor nu pot fi aici întru nimic de vină. Moscova a ars din pricina pipelor, a bucătăriilor, a vetrelor din bivuacuri, din pricina neglijenţei soldaţilor inamici – locuitori care nu erau stăpânii caselor. Şi, dacă au mai şi fost, ici-colo, cazuri de foc pus (ceea ce e foarte îndoielnic, pentru că nimeni n-a avut nici un motiv să facă lucrul acesta şi, în orice caz, pentru că era ceva complicat şi periculos), focul pus nu poate fi considerat cauză a incendiului Moscovei, fiindcă şi fără el tot acolo s-ar fi ajuns.

Oricât le-ar fi francezilor de plăcut să-l acuze pe Rastopcin şi ruşilor să-l învinovăţească pe mişelul de Bonaparte sau, mai târziu, să pună facla eroismului în mâinile poporului nu se poate să nu pricepem că Moscova n-avea cum să nu ardă, aşa cum nu poate să nu ardă orice sat, orice fabrică, orice casă, din care stăpânii pleacă şi în care sunt lăsaţi să gospodărească şi îşi pun la fiert ciorba străinii. Moscovei i-au dat foc locuitorii, e adevărat, dar nu locuitorii rămaşi în ea, ci locuitorii plecaţi din ea. Moscova ocupată de inamic n-

a rămas întreagă, aşa cum au rămas Berlinul, Viena şi alte oraşe, şi asta numai din pricină că locuitorii ei n-au ieşit cu pâine şi sare în întâmpinarea francezilor să le predea cheile oraşului, ci au lăsat-o pustie.

XXVII.

INFILTRAŢIA FRANCEZILOR, răspândiţi în formă de stea prin Moscova, începută în dimineaţa zilei de 2 septembrie, ajunse abia pe seară în cartierul unde locuia acum Pierre.

După aceste două zile petrecute în izolare într-un chip cu totul neobişnuit, Pierre ajunsese într-o stare vecină cu nebunia. Pe toată fiinţa lui pusese stăpânire un singur gând. Nu ştia nici el cum şi când se întâmplase, dar gândul acesta îl stăpânea acum până într-atâta, încât nu-şi mai aducea aminte de nimic din trecut şi nici din prezent nu pricepea nimic; tot ce vedea şi auzea trecea prin faţa lui ca în vis.

Fugise de acasă numai ca să scape de roiul cerinţelor încâlcite ale vieţii, care-l copleşiseră şi pe care, în starea lui de atunci, nu se simţea în stare să le descurce. Venise sub pretext că avea de cercetat cărţile şi actele răposatului, în casa lui Iosif Alexeevici, numai ca să se desprindă de toate frământările vieţii şi fiindcă de amintirea lui Iosif Alexeevici se lega în sufletul său lumea gândurilor veşnice, împăcate şi solemne, cu desăvârşire opuse lumii de tulburi rătăciri, în care se simţea târât. Căutase un refugiu tihnit şi îl găsise, într-adevăr, în cabinetul lui Iosif Alexeevici. Când, în liniştea de mormânt a cabinetului, se aşează cu coatele pe masă la biroul colbăit al celui mort, prin minte începură să i se perinde domol şi semnificativ, una după alta, amintirile zilelor din urmă, îndeosebi bătălia de la Borodino, şi fu cuprins de simţământul acela de nebiruit al nimicniciei şi falsităţii lui în comparaţie cu adevărul, cu simplitatea şi forţa acelei categorii de oameni, care i se întipăriseră în conştiinţă sub denumirea de ei. Când Gherasim îl trezi din gânduri, lui Pierre îi venise în cap ideea să ia parte alături de popor la apărarea Moscovei, apărare care, după cum aflase, tocmai se plănuia. În acest scop îi ceru, pe dată, lui

Gherasim să-i găsească un caftan şi un pistol şi îi împărtăşi intenţia lui de a rămâne, ascunzându-şi identitatea, în casa lui Iosif Alexeevici. Mai pe urmă, de-a lungul celei dintâi zile de izolare şi de stat degeaba (Pierre încercase de mai multe ori şi nu izbutise să-şi concentreze atenţia asupra manuscriselor masonice) îi veni în repetate rânduri gândul tulbure care-l chinuise şi înainte, în legătură cu înţelesul cabalistic al numelui său, raportat la numele lui Bonaparte, dar gândul acesta, anume că el, l'Russe Besuhof, e predestinat să pună capăt domniei fiarei, îl străbătu deocamdată doar ca una dintre acele idei fugitive care trec uneori, fără rost şi fără urme, prin capetele oamenilor.

Când însă, după ce-şi cumpărase caftanul (doar în scopul participării la apărarea populară a Moscovei), se întâlni cu Rostovii şi Nataşa îi spuse: „Dumneata rămâi? Ah, ce frumos!” îi fulgeră prin minte ideea că, într-adevăr, frumos ar fi ca el să rămână, totuşi, chiar dacă Moscova va fi ocupată, şi să-şi îndeplinească rolul care-i fusese predestinat.

A doua zi, fără alt gând decât de a nu da înapoi în faţa oricărui sacrificiu şi de a nu se lăsa întru nimic mai prejos de ei, se îndreptă spre bariera Triohgornaia. Dar când se înapoie acasă, după ce se încredinţase cu ochii lui că Moscova nu va fi nicidecum apărată, simţi dintr-o dată că ceea ce înainte i se păruse doar o simplă probabilitate devenise acum ceva absolut necesar şi de neînlăturat. Trebuia să rămână ascuns sub alt nume, la Moscova, să-l întâlnească pe Napoleon şi să-l ucidă, pentru ca, ori să piară, ori să pună capăt nenorocirilor care se abătuseră asupra întregii Europe, şi care veneau toate, cum socotea Pierre, numai de la Napoleon.

Pierre ştia până şi amănuntele atentatului la viaţa lui Napoleon săvârşit de studentul acela german, la Viena, în 1809, şi ştia că studentul fusese împuşcat. Dar primejdia în care-şi punea viaţa, prin aplicarea planului său, îl îndârjea şi mai tare.

Două sentimente deopotrivă de puternice îl îndemnau irezistibil să-şi pună planul în aplicare. Primul era sentimentul trebuinţei de a se jertfi şi de a suferi, având conştiinţa catastrofei obşteşti, sentiment care-l făcuse să plece în ziua de 25 august la Mojaisk şi să se avânte în chiar focul luptei, tot aşa cum fugea acum de acasă şi îşi schimba viaţa de huzur şi de confort cu viaţa de aici, unde dormea îmbrăcat pe o canapea tare şi mânca aceeaşi mâncare ca şi Gherasim; al doilea sentiment era dispreţul acela nedefinit, caracteristic doar ruşilor, faţă de tot ce este convenţional, artificial în societatea omenească, faţă de tot ce majoritatea oamenilor numeşte „cel mai mare bun al omenirii”. Pierre încercase pentru prima dată acest ciudat şi îmbietor sentiment la palatul Slobodskoi, când simţise dintr-o dată că şi bogăţia, şi mărirea, şi viaţa, tot ce făuresc sau apără cu atâta stăruinţă oamenii, toate acestea, chiar dacă au vreun preţ, îl au numai prin voluptatea cu care ne putem lepăda de ele.

Era sentimentul care-l face pe recrutul-voluntar să-şi bea ultima copeică, sau pe omul beat să spargă oglinzile şi geamurile fără vreo pricină vizibilă, deşi ştie că fapta aceasta are să-l coste şi ultimii bani; sentimentul de pe urma căruia omul, săvârşind fapte nebuneşti (în înţelesul vulgar al cuvântului), pare a-şi pune la încercare autoritatea şi puterea personală, dovedind prezenţa unui înalt fel de a judeca viaţa, care se situează dincolo de convenţiile omeneşti.

Din ziua când încercase pentru prima dată acest sentiment, acolo, la palatul Slobodskoi, Pierre fusese tot timpul sub influenţa lui, dar abia acum îi dăduse deplină satisfacţie. Pe deasupra, tot ce făcuse până acum pe calea aceasta îl întărea, în clipa de faţă, pe Pierre în intenţiile sale şi îl împiedica să şi le mai poată schimba. Şi fuga lui de acasă, şi caftanul, şi pistolul, şi declaraţia făcută Rostovilor că rămâne la Moscova nu numai că şi-ar fi pierdut orice sens, dar l-ar fi făcut şi de ruşine în faţa lumii (lucru la care

Pierre era foarte simţitor), dacă, după toate acestea, el ar fi plecat ca şi ceilalţi din Moscova.

Starea trupească a lui Pierre corespundea, cum se întâmplă întotdeauna, cu starea lui sufletească. Mâncărurile de rând, cu care nu era deprins, votca pe care o bău în zilele acestea, lipsa vinului şi a ţigărilor de foi, rufele murdare, neprimenite, două nopţi pe jumătate nedormite, petrecute pe o canapea prea scurtă şi fără aşternut, toate acestea îl menţineau într-o stare de surescitare, vecină cu nebunia.

Era aproape două după-amiază. Francezii intraseră în Moscova. Pierre ştia asta, dar, în loc să treacă la fapte, chibzuia până în cele mai mici amănunte lucrul pe care avea de gând să-l săvârşească. În visurile lui, Pierre nu-şi reprezenta clar nici procesul însuşi al săvârşirii atentatului şi nici moartea lui Napoleon, dar îşi vedea cu o luciditate neobişnuită şi cu tristă voluptate propria-i pieire şi bărbăţia lui eroică.

„Da, unul pentru toţi, trebuie să-mi îndeplinesc misiunea sau să pier! Îşi zicea el. Da, am să mă duc… şi pe urmă, deodată… Cu pistolul sau cu pumnalul? se întreba el. De altfel, e totuna. Nu eu, ci mâna providenţei te pedepseşte… voi spune eu (chibzuia Pierre cuvintele pe care le va rosti în clipa când îl va omorî pe Napoleon). Şi acum, ce staţi, luaţi-mă, şi mă pedepsiţi”, vorbea singur mai departe Pierre, cu o expresie tristă, dar hotărâtă, întipărită pe obraz şi aplecându-şi capul.

În vreme ce Pierre, stând în mijlocul camerei, îşi făcea asemenea planuri, uşa cabinetului se deschise şi în prag se ivi chipul cu totul schimbat al lui Makar Alexeevici, care fusese întotdeauna sfios înainte. Era descheiat la halat şi avea faţa roşie şi desfigurată. Se vedea că e beat. Dând cu ochii de Pierre se sfii o clipă dar, băgând de seamă că şi Pierre era stingherit, prinse numaidecât curaj şi veni, legănându-se pe picioarele lui subţiri, până în mijlocul camerei.

— Li-i frică, spuse el răguşit, pe ton confidenţial. Dar ia aminte la ce-ţi spun eu: nu mă predau… Ia aminte! Nu-i aşa, domnule?

Stete puţin pe gânduri şi, deodată, zărind pe masă pistolul, se repezi şi-l înhaţă, cu o iuţeală la care greu s-ar fi putut aştepta cineva, apoi fugi în tindă.

Gherasim şi rândaşul, care erau tot cu ochii pe el, îl opriră în tindă, încercând să-i ia pistolul din mână. Pierre, care ieşise şi el în tindă, se uită cu milă şi dezgust la acest bătrân, pe jumătate ieşit din minţi. Makar Alexeevici, încruntându-se de atâta sforţare, strângea în mână pistolul şi striga cu glas răguşit, închipuindu-se, probabil, actor în cine ştie ce scenă măreaţă.

— La arme! La abordaj! N-ai să mi-l smulgi! Jur! Striga el.

— Gata, ajunge, gata, vă rog. Fiţi bun, faceţi bine şi lăsaţi. Hai, boierule, vă rog… spunea Gherasim, căutând să-l împingă de braţ cu grijă spre uşă.

— Tu cine eşti? Bonaparte… strigă Makar Alexeevici.

— Nu-i frumos, stăpâne. Intraţi, vă rog, în cameră şi vă odihniţi. Daţi, vă rog, pistolul.

— Înapoi, sclav nemernic! Nu te atinge de mine! Îl vezi? Strigă Makar Alexeevici, agitând pistolul. La abordaj!

— Acuma! Pune mâna pe el! Şopti Gherasim către rândaş.

Makar Alexeevici fu prins de mâini şi târât spre uşă. Zgomote nedefinite de luptă şi horcăit de om beat umplură tinda.

Deodată răsună de pe trepte alt strigăt ascuţit, de femeie, şi bucătăreasa dădu buzna în tindă.

— Ei sunt, dragii mei! Zău că-s ei! Patru, călări! strigă ea.

Gherasim şi rândaşul îl scăpară din mâini pe Makar Alexeevici şi, în liniştea ce cuprinse coridorul, se auziră desluşit mai multe lovituri în uşa de la intrare.

XXVIII.

PIERRE, CARE HOTĂRÂSE ÎN sinea lui că până îşi va pune în aplicare planul nu trebuia să-şi dea pe faţă nici numele şi nici cunoştinţele de limbă franceză, sta în uşa întredeschisă

a coridorului, cu intenţia ca, de îndată ce aveau să apară francezii, să se ascundă. Dar francezii intrară şi Pierre tot la uşă rămase: o curiozitate de neînvins îl ţintuia locului.

Erau doi. Unul, ofiţerul, era înalt, voinic şi frumos, altul – pesemne soldat sau poate ordonanţă – era un om scund, slab, cu chipul ars de soare, cu obrajii supţi şi cu expresia feţei tâmpă. Ofiţerul, sprijinindu-se într-un baston şi şchiopătând, mergea în faţă. După ce făcu doi-trei paşi, ofiţerul, ca şi când şi-ar fi spus lui însuşi că locuinţa e bună, se opri, întoarse ochii spre uşă şi strigă cu glas tare, de comandant, la soldaţii de afară să bage caii în curte. După ce-şi luă grija în privinţa asta, ofiţerul îşi ridică mâna din cot, cu un gest voinicesc, îşi netezi mustaţa şi îşi duse degetele la pălărie.

— Bonjour, la compagnie! 754 spuse el, zâmbind cu voie bună şi uitându-se împrejurul său.

Nu-i răspunse nimeni nimic.

— Vous etes le bourgeois? 755 se întoarse ofiţerul spre Gherasim.

Gherasim se uită speriat şi întrebător la ofiţer.

— Quartire, quartire, logement, zise ofiţerul, privindu-l de sus pe măruntul Gherasim şi zâmbindu-i condescendent, cu bunăvoinţă. Les Français sont de bons enfants. Que diable, voyons! Ne nous fâchons pas, mon vieux756, adăugă el, bătându-l pe umăr pe Gherasim, care, speriat, îl privea tăcut.

— Ah, ça! Dites donc, on ne parle donc pas français dans cette boutique? 757 adăugă el, uitându-se roată împrejur şi dând cu ochii de Pierre.

Pierre se dete în lături de lângă uşă.

Ofiţerul se întoarse din nou către Gherasim. Îi ceru să-i arate odăile.

— Stăpân nu, la mine nu înţelege pe dumneavoastră, spunea Gherasim, străduindu-se să-şi facă spusele înţelese prin stâlcirea cuvintelor.

Ofiţerul francez, zâmbind, îşi mişcă mâinile chiar sub nasul lui Gherasim, vrând să arate prin semne că nici el nu înţelege, şi se îndreptă şchiopătând spre uşa lângă care stătea Pierre. Pierre voi să se retragă ca să se ascundă, dar, chiar în aceeaşi clipă, văzu cum pe uşa dinspre bucătărie, care se deschise, apăru Makar Alexeevici, se uită la ofiţerul francez, ridică pistolul şi ochi.

— La abordaj! Strigă beţivul, dibuind trăgaciul pistolului.

Ofiţerul francez se întoarse spre locul de unde răsunase acest strigăt şi, în aceeaşi clipă, Pierre se repezi la beţiv, în momentul când Pierre apucă pistolul şi îl întoarse cu ţeava înspre tavan, Makar Alexeevici reuşi, în sfârşit, să nimerească cu degetul trăgaciul şi răsună o detunătură asurzitoare, care umplu de fum tot coridorul. Francezul păli şi se repezi înapoi, spre uşă.

Uitându-şi intenţia de a nu arăta că ştie limba franceză, Pierre smulse pistolul din mâna beţivului, îl aruncă şi, alergând după ofiţer, îl întrebă pe franţuzeşte:

— Vous n'etes pas blessé? 758

— Je crois que non, răspunse ofiţerul, pipăindu-se, mais je l'ai manqué belle cette fois-ci, adăugă el, arătând spre tencuiala peretelui, căzută. Quel est cet homme? 759 întrebă ofiţerul uitându-se sever la Pierre.

— Ah, je suis vraiment au désespoir de ce qui vient d'arriver, spuse repede Pierre, uitându-şi cu desăvârşire rolul. C'est un fou, un malheureux, qui ne savait pas ce qu'il faisait.760

Ofiţerul se apropie de Makar Alexeevici şi-l înşfacă de guler.

Makar Alexeevici îşi lăsă colţurile gurii în jos şi, ca şi când ar fi adormit, se rezemă, clătinându-se, de perete.

— Brigand, tu me le payeras, spuse ofiţerul, dându-i drumul. Nous autres nous sommes cléments apres la victoire: mais nous ne pardonnons pas aux traâtres761, adăugă el cu o expresie întunecată şi solemnă pe faţă, însoţită de un gest energic, studiat.

Pierre continuă să vorbească în franţuzeşte, încercând a-l convinge pe ofiţer că nu trebuie să-i ceară socoteală acestui nebun beat. Francezul îl ascultă în tăcere, privind la fel de întunecat; apoi, deodată, se întoarse cu zâmbetul pe buze spre Pierre şi îl privi aşa, tăcut, câteva secunde. Chipul său frumos luă o expresie de tragică duioşie şi îi întinse mâna.

— Vous m'avez sauvé la vie! Vous etes Français, rosti el. Pentru un francez, concluzia aceasta era neîndoielnică. Numai un francez putea să facă o faptă mare şi a-i salva lui viaţa, viaţa lui monsieur Ramball, capitaine du 13-me léger762 era, fără îndoială, cea mai măreaţă faptă.

Dar, oricât de neîndoielnică era atât concluzia aceasta, cât şi convingerea francezului bazată pe ea, Pierre găsi de cuviinţă să o răstoarne.

— Je suis russe763, spuse el repede.

— Na, na, na, a d'autres, spuse francezul mişcându-şi un deget prin dreptul nasului şi zâmbind. Tout a l'heure vous allez me conter tout ça, zise el. Charmé de rencontrer un compatriote. Eh bien! Qu'allons nous faire de cet homme? 764 adăugă el, adresându-i-se lui Pierre ca unui frate.

Chiar dacă Pierre nu era francez, odată ce i se dăduse acest titlu, cel mai înalt din lume, nu se mai putu lepăda de el; aşa părea că vrea să spună expresia feţei şi tonul ofiţerului francez. La ultima întrebare, Pierre îi mai explică o dată cine era Makar Alexeevici, îi explică şi că, numai cu câteva clipe înainte de sosirea lor, acest beţiv cu mintea rătăcită şterpelise un pistol ce-i căzuse sub ochi, pe care nu avuseseră timp să i-l ia din mână, şi îl rugă pe ofiţer să lase fapta aceasta nepedepsită.

Francezul îşi umflă pieptul şi schiţă un gest regesc cu mâna.

— Vous m'avez sauvé la vie. Vous etes Français. Vous me demandez sa grâce? Je vous l'accorde. Qu'on emmene cet homme765, rosti repede şi cu energie ofiţerul francez, luându-l de braţ pe salvatorul vieţii sale, decretat francez, şi intrând cu el în casă.

Soldaţii din curte, auzind detunătura, năvăliră în tindă, căutând să afle ce s-a întâmplat şi arătându-se gata de a-l pedepsi pe cel vinovat; ofiţerul însă îi opri sever:

— On vous demandera quand on aura besoin de vous766, zise el.

Soldaţii ieşiră. Ordonanţa, care între timp izbutise să iscodească prin bucătărie, se apropie de ofiţer.

— Capitaine, ils ont de la soupe et du gigot de mouton dans la cuisine, zise el. Faut-il vous l'apporter? 767

— Oui, et le vin768, spuse căpitanul.

XXIX.

CÂND OFIŢERUL FRANCEZ INTRĂ în casă, cu Pierre, acesta crezu de datoria lui să-l încredinţeze încă o dată pe căpitan că nu era francez şi dădu să plece, dar ofiţerul nici nu voia să audă de aşa ceva. Îi arăta atâta politeţe, atâta bunăvoinţă pentru faptul că-i salvase viaţa, încât Pierre nu mai avu putere să-l refuze şi luă loc alături de el în salon, prima cameră în care intraseră. La afirmaţia categorică a lui Pierre că nu-i francez, căpitanul, neputând pesemne să înţeleagă cum de se putea lepăda cineva de un titlu atât de măgulitor, ridică din umeri şi spuse că, dacă vrea cu tot dinadinsul să treacă drept rus, n-are decât, dar că el, oricum, în ciuda acestui fapt, va fi legat pe vecie de dânsul printr-un sentiment de recunoştinţă, pentru că i-a salvat viaţa.

Dacă omul acesta ar fi fost înzestrat doar cu un dram de putere de înţelegere a sentimentelor altora şi i-ar fi putut trece prin minte cam ce fel de sentiment nutrea Pierre, de bună seamă că Pierre ar fi plecat de lângă el, dar flagranta lipsă de înţelegere a acestui om faţă de tot ce n-avea legătură cu sine însuşi îl făcu pe Pierre să se dea bătut.

— Français ou prince russe incognito, spuse francezul, cu ochii la lenjeria lui Pierre murdară, dar fină, şi la inelul lui de pe deget. Je vous dois la vie et je vous offre mon amitié. Un Français n'oublie jamais ni une insulte, ni un service. Je vous offre mon amitié. Je ne vous dis que ça.769

Era atâta bunătate şi nobleţe (în înţelesul francez al cuvântului) în tonul, în expresia feţei şi în gesturile acestui ofiţer, încât Pierre, răspunzând fără voia lui cu acelaşi zâmbet la zâmbetul francezului, strânse mâna pe care acesta i-o întinsese.

— Capitaine Ramball du 13-me léger, décoré pour l'affaire du Sept, se recomandă el, fără să-şi poată stăpâni zâmbetul de mulţumire de sine, care-i încreţea buzele pe sub mustaţă. Voudrez-vous bien me dire a présent a qui j'ai l'honneur de parles aussi agréablement au lieu de rester a l'ambulance avec la balle de ce fou dans le corps.770

Pierre răspunse că nu-şi poate spune numele şi, înroşindu-se, începu să caute a-şi scorni vreunul, tot vorbind de pricinile pentru care nu-l putea da pe faţă, dar francezul se grăbi să-l întrerupă:

— De grâce, spuse el. Je comprends vos raisons, vous etes officier… officier supérieur, peut-etre. Vous avez porté les armes contre nous. Ce n'est pas mon affaire. Je vous dois la vie. Cela me suffit. Je suis tout a vous. Vous etes gentilhomme? Adăugă el cu o nunaţă de întrebare. Pierre înclină capul. Votre nom de bapteme, s'il vous plaît? Je ne demande pas davantage. Monsieur Pierre, dites-vous… Parfait. C'est tout ce que je désire savoir.771

Când fu adusă pulpa friptă de berbec, scrobul, samovarul, votca şi vinul cărat de franţuji cu ei din cine ştie ce pivniţă rusească, Ramball îl pofti pe Pierre să ia parte la acest ospăţ şi în aceeaşi clipă începu să mănânce el însuşi grăbit şi lacom, ca un om sănătos şi înfometat, mestecând pe întrecute cu dinţii lui puternici, plescăind din buze şi spunând mereu: excellent, exquis! 772 Se roşi şi se îmbrobonă tot la faţă. Pierre era şi el flămând, aşa că luă parte cu plăcere la ospăţ. Morel, ordonanţa, aduse un castron cu apă caldă şi puse în el o sticlă de vin roşu. Afară de aceasta, mai aduse şi o sticlă de cvas pe care o luase de probă din bucătărie. Cu băutura aceasta francezii făcuseră mai demult cunoştinţă şi o botezaseră limonade de cochon

(limonada porcească) şi Morel lăuda această limonade de cochon pe care o dibuise în bucătărie. Dar cum căpitanul avea vinul pe care-l dobândise trecând prin Moscova, îi lăsă lui Morel cvasul şi îşi păstră pentru el sticla de Bordeaux, înfăşură sticla într-un şervet şi îşi turnă lui şi apoi lui Pierre vin. Foamea astâmpărată şi vinul îl însufleţiră şi mai mult pe căpitan şi nu-i mai tăcu gura tot timpul mesei.

— Oui, mon cher monsieur Pierre, je vous dois une fiere chandelle de m'avoir sauvé… de cet enragé… J'en ai assez, voyez-vous, de balles dans le corps. En voila une (arătă sub coastă) a Wagram et de deux a Smolensk (arătă cicatricea de pe obraz). Et cette jambe, comme vous voyez, qui ne veut pas marcher. C'est a la grande bataille du 7 a la Moskwa que j'ai reçu ça. Sacre Dieu, c'était beau. Il fallait voir ça, c'était un déluge de feu. Vous nous avez taillé une rude besogne; vous pouvez vous en vanter, nom d'un petit bonhomme. Et, ma parole, malgré l'atout que j'y ai gagné, je serai pret a recommencer. Je plains ceux qui n'on pas vu ça.773

— J'y ai été774 zise Pierre.

— Bah, vraiment! Eh bien, tant mieux, continuă francezul. Vous etes de fiers ennemis, tout de meme. La grande redoute a été tenace, nom d'une pipe. Et vous nous l'avez fait crânement payer. J'y suis allé trois fois, tel qus vous me voyez. Trois fois nous étions sur le canons et trois fois on nous a culbutés comme des capucins de cartes. Oh! C'était beau, monsieur Pierre. Vos grenadiers ont été superbes, tonnerre de Dieu. Je les ai vus six fois de suite serrer les rangs et marcher comme a une revue. Les beaux hommes! Notre roi de Naples qui s'y connaât a crié: bravo! Ah, ah! Soldat comme nous autres! Spuse el, după o clipă de tăcere. Tant mieux, tant mieux, monsieur Pierre. Terribles en batailles… galants… şi făcu cu ochiul, zâmbind, avec les belles, voila les Français, monsieur Pierre, n'est-ce pas? 775

Căpitanul era în aşa hal de naiv şi de voios în bunăvoinţa lui, atât de plin de sine şi de mulţumit de el însuşi, încât

Pierre numai cât nu-i făcu şi el cu ochiul, privindu-l înveselit. Cuvântul „galant” îi adusese, probabil, căpitanului Ramball aminte de situaţia Moscovei.

— A propos, dites donc, est-ce-vrai que toutes les femmes ont quitté Moscou? Une drôle d'idée! Qu'avaient-elles a craindre? 776

— Est-ce que les dames françaises ne quitteraient pas Paris şi les Russes y entraient? 777 întrebă Pierre.

— Ah, ah, ah! Francezul izbucni în hohote de râs vesel, de om sanguin, şi îl bătu pe Pierre pe umăr. Ah, elle est forte, celle-la, spuse el. Paris? Mais Paris… Paris…778

— Paris, la capitale du monde…779 rosti Pierre, ducând la capăt gândul francezului.

Căpitanul se uită la el. Avea obiceiul să se oprească în mijlocul unei discuţii şi să se uite ţintă, cu ochi zâmbitori şi prieteneşti.

— Eh bien, şi vous ne m'aviez pas dit que vous etes Russe, j'aurais parié que vous etes Parisien. Vous avez ce je ne sais quoi, ce…780 şi după ce-i făcu acest compliment, iarăşi tăcu şi iarăşi începu să se uite la Pierre.

— J'ai été a Paris j'y ai passé des années.781 spuse Pierre.

— Oh, ça se voit bien. Paris! Un homme qui ne connaât pas Paris est un sauvage. Un Parisien, ça se sent a deux lieues… Paris c'est Talma, la Duchesnois, Potier, la Sorbonne, les boulevards, şi, înţelegând că încheierea era mai slabă decât introducerea, se grăbi să adauge: il n'y a qu'un Paris au monde. Vous avez été a Paris et vous etes resté Russe. Eh bien, je ne vous en estime pas moins.782

Sub influenţa vinului băut şi după zilele petrecute în izolare, doar cu gândurile lui triste, Pierre, fără să vrea, încerca o deosebită plăcere să stea de vorbă cu acest om voios şi blajin.

— Pour en revenir a vos dames, on les dit bien belles. Quelle fichue idée d'aller s'enterrer dans les steppes, quand l'armée française est a Moscou. Quelle chance elles ont manquée, celles-la! Vos moujiks, c'est autre chose, mais

vous autres gens civilisés vous devriez nous connaâtre mieux que ça. Nous avons pris Vienne, Berlin, Madrid, Naples, Rome, Varsovie, toutes les capitales du monde… On nous craint, mais on nous aime. Nous sommes bons a connaâtre. Et puis l'Empereur783, începu el, dar Pierre îl întrerupse:

— L'Empereur.

— Repetă Pierre, şi chipul lui luă dintr-o dată o înfăţişare tulbure şi încurcată.

— Est-ce que l'Empereur…784

— L'Empereur? C'est la générosité, la clémence, la justice, l'ordre, le génie, voila l'Empereur! C'est moi, Ramball, qui vous le dis. Tel que vous me voyez, j'étais son ennemi, il y a encore huit ans. Mon pere a été comte émigré… Mais il m'a vaincu, cet homme. Il m'a empoigné. Je n'ai pas pu résister au spectacle de grandeur et de gloire dont il couvrait la France. Quand j'ai compris ce qu'il voulait, quand j'ai vu qu'il nous faisait une litiere de lauriers, voyez-vous, je me suis dit: voila un souverain, et je me suis donné a lui. Eh voila! Oh, oui, mon cher, c'est le plus grand homme des siecles passés et a venir.785

— Est-il a Moscou? 786 întrebă şovăind Pierre, cu o figură de răufăcător.

Francezul privi chipul de răufăcător al lui Pierre şi zâmbi ironic.

— Non, il fera son entrée demain787, spuse el şi îşi continuă povestirea.

Convorbirea lor fu întreruptă de strigătele mai multor glasuri, care se auziră dinspre poartă, şi de intrarea lui Morel, care veni să raporteze căpitanului că nişte husari würtemberghezi voiau să-şi lase caii tot în curtea unde se aflau caii lui. Neînţelegerea venea mai mult din faptul că husarii nu pricepeau nimic din ce li se spunea.

Căpitanul ordonă să fie chemat subofiţerul cel mai mare în grad şi îl întrebă, cu glas sever, din ce regiment făcea parte, cine le era comandant şi cu ce drept îşi permite să ocupe o

locuinţă care e gata ocupată. La primele două întrebări, neamţul, care înţelegea prost franţuzeşte, dădu numele regimentului din care făcea parte şi al comandantului său; dar, la întrebarea din urmă, neînţelegând-o şi împănându-şi cu frânturi de fraze franţuzeşti vorbirea lui nemţească, răspunse că el e însărcinat cu încazarmarea regimentului şi că i s-a dat ordin să ocupe toate casele la rând. Pierre, care ştia nemţeşte, îi traduse căpitanului ce spunea neamţul şi transmise în limba germană husarului würtemberghez răspunsul căpitanului. Înţelegând ce i se spunea, neamţul cedă şi îşi scoase oamenii din curte. Căpitanul ieşi în cerdacul casei şi dădu cu glas puternic câteva ordine.

Când se întoarse îndărăt în cameră, Pierre şedea tot în locul unde stătuse şi mai înainte şi îşi ţinea capul între mâini. Chipul lui exprima suferinţă. Într-adevăr, în clipa aceea suferea. Abia după ce ieşise căpitanul şi Pierre rămăsese singur, se dezmetici brusc şi îşi dete el seama de situaţia în care se găsea. Nu faptul că Moscova fusese ocupată şi nici faptul că învingătorii aceştia norocoşi erau stăpâni în ea şi-l luaseră sub ocrotirea lor, oricât de greu ar fi resimţit Pierre această stare de lucruri, nu asta îl chinuia în clipa aceea. Îl chinuia conştiinţa slăbiciunii lui. Câteva pahare de vin băute şi conversaţia cu acest om blajin nimiciseră dispoziţia aceea încordată şi întunecată a spiritului, în care trăise de câteva zile şi care-i era neapărat trebuincioasă pentru aducerea la îndeplinire a planului său. Avea şi pistolul, şi pumnalul, şi caftanul. Napoleon sosea a doua zi. Pierre credea ca şi înainte că e o faptă necesară şi de seamă să ucizi răufăcătorul, dar simţea că acum n-o va mai putea face. De ce? Nu ştia, dar parcă presimţea că nu-şi va putea duce la îndeplinire planul. Se războia cu slăbiciunea pe care şi-o recunoştea, dar simţea vag că nu-i era dat s-o învingă, că firul întunecat al gândurilor lui de răzbunare, omorul şi jertfa de sine se împrăştiaseră ca pulberea în vânt, dinaintea primului venit.

Căpitanul, şchiopătând uşor şi fluierând ceva, intră în cameră.

Flecăreala francezului, care până mai adineauri, îl amuzase pe Pierre, acum i se părea, dimpotrivă, dezgustătoare. Şi melodia fluierată, şi mersul, şi gesturile şi răsucirea mustăţilor, toate i se păreau acum lui Pierre jignitoare.

„Plec chiar acum, nu-i mai spun o vorbă", îşi zise Pierre. Îşi spunea aşa şi totuşi nu se clintea din loc, tot pe loc rămânea. Un simţământ ciudat de slăbiciune îl pironea locului... Voia, dar nu putea să se ridice şi să plece.

Căpitanul, dimpotrivă, părea foarte voios. Se plimbă de două ori în sus şi în jos, prin cameră. Ochii îi străluceau şi mustăţile îi tremurau uşor, ca şi cum şi-ar fi zâmbit singur, la un gând care-i făcea plăcere.

— Charmant, spuse el deodată, le colonel de ces Würtembergeois! C'est un Allemand, mais brave garçon, s'il en fut. Mais Allemand.788

Se aşează în faţa lui Pierre.

— A propos, vous savez donc l'allemand, vous? 789

Pierre îl privea tăcut.

— Comment dites-vous asile en allemand? 790

— Asile? Repetă Pierre. Asile, en allemand? 791 Unterkunft.

— Comment dites-vous? 792 întrebă repede şi neîncrezător căpitanul.

— Unterkunft, repetă Pierre.

— Onterkoff, spuse căpitanul şi se uită câteva clipe la Pierre. Îi râdeau ochii. Les Allemands sont de fieres betes. N'est-ce pas, monsieur Pierre? 793 conchise el.

— Eh bien, encore une bouteille de ce Bordeaux moscovite, n'est-ce pas? Morel va nous chauffer encore une petite bouteille. Morel! 794 strigă înveselit căpitanul.

Morel veni cu lumânările şi cu sticla de vin. La flacăra lumânărilor, căpitanul se uită la Pierre şi îl izbi, pesemne, chipul descompus al interlocutorului său. Cu o sinceră

expresie de tristeţe şi de compătimire pe faţă, se apropie de Pierre şi se aplecă deasupra lui.

— Eh bien, nous sommes tristes, spuse el, atingându-i mâna. Vous aurai-je fait de la peine? Non, vrai, avez-vous quelque chose contre moi? Îl tot întreba el. Peut-etre par rapport a le situation? 795

Pierre nu răspunse nimic, dar se uită cu duioşie în ochii francezului. Expresia aceasta de compătimire îi făcea plăcere.

— Parole d'honneur, sans parler de ce que je vous dois, j'ai de l'amitié pour vous. Puis-je faire quelque chose pour vous? Disposez de moi. C'est a la vie et a la mort. C'est la main sur le coeur que je vous le dis, 796 spuse el, bătându-se în piept…

— Merçi, zise Pierre.

Căpitanul se uită insistent la Pierre, întocmai cum se uitase atunci când aflase cum se spune azil pe nemţeşte, şi faţa i se lumină deodată.

— Ah! Dans ce cas je bois a notre amitié! 797 strigă el vesel şi umplu cu vin două pahare. Pierre îşi luă paharul plin şi îl bău. Ramball îl bău pe al său, îi mai atinse o dată mâna lui Pierre şi se aşează, într-o pozã melancolică şi gânditoare, cu coatele pe masă.

— Oui, mon cher ami, voila les caprices de la fortune, începu el. Qui m'aurait dit que je serai soldat et capitaine de dragons au service de Bonaparte, comme nous l'appelions jadis. Et cependant me voila a Moscou avec lui. Il faut vous dire, mon cher, continuă el cu vocea tristă şi măsurată a omului care se pregăteşte să spună o poveste lungă, que notre nom est l'un des plus anciens de la France.798

Şi, cu francheţea naivă a francezului, căpitanul povesti istoria strămoşilor săi, vorbi de copilăria, adolescenţa şi maturitatea lui, de toate legăturile sale de rudenie, de situaţia lui materială. „Ma pauvre mere”799 juca, bineînţeles, un rol de seamă în toată povestirea.

— Mais tout ça ce n'est que la mise en scene de la vie, le fond c'est l'amour. L'amour! N'est-ce pas, monsieur Pierre? Zise el, însufleţindu-se. Encore un verre! 800

Pierre îşi bău iarăşi până la fund paharul şi îşi turnă un al treilea.

— Oh! Les femmes, les femmes! 801 şi căpitanul, uitându-se la Pierre cu ochi languroşi, începu să vorbească despre iubire şi despre aventurile sale amoroase.

Avusese foarte multe, ceea ce puteai crede uşor, judecând după chipul mulţumit de sine şi frumos al ofiţerului şi după entuziasmul care-l însufleţea când vorbea despre femei. Cu toate că din orice istorie amoroasă de-a lui Ramball nu lipsea acel libertinaj, în care văd francezii farmecul exclusiv şi întreaga poezie a iubirii, căpitanul îşi istorisea aventurile atât de sincer convins că numai el gustase şi cunoscuse toate desfătările iubirii şi atât de atrăgător zugrăvea femeile, încât Pierre îl asculta cu interes.

Era vădit că l'amour, după care se da în vânt francezul, nu era nici iubirea comună de calitate inferioară, pe care Pierre o simţise cândva pentru soţia sa, nici iubirea aceea romantică pe care o încerca el pentru Nataşa, mai exagerând-o (Ramball dispreţuia deopotrivă amândouă aceste feluri de a iubi – unul era l'amour des charretiers, celălalt l'amour des nigauds802); l'amour căruia i se închina acest francez consta mai ales în raporturi nefireşti cu femeile şi în combinaţii monstruoase, care, după părerea lui, dădeau sentimentului tot farmecul.

Astfel căpitanul povesti emoţionanta istorie a dragostei sale cu o fermecătoare marchiză de treizeci şi cinci de ani şi, totodată cu o minunată codană de şaptesprezece, un copil nevinovat, fiică a fermecătoarei marchize. Conflictul dintre mamă şi fată, care se întreceau una pe alta în mărinimie, luase sfârşit prin aceea că mama, jertfindu-se, îi oferise amantului fata de soţie, ceea ce-l mai emoţiona şi acum pe căpitan, deşi azi totul era doar o îndepărtată amintire. Pe urmă povesti un episod în care soţul jucase

rolul de ibovnic, iar el (amantul) rolul de soţ, şi alte câteva episoade comice dintre propriile lui souvenir d'Allemagne, unde asile înseamnă Unterkunft, unde les maris mangent de la choucroute şi unde les jeunes filles sont trop blondes803.

În sfârşit, ultimul episod din Polonia, încă proaspăt în amintirea căpitanului, pe care-l istorisi cu gesturi repezi şi aprins la faţă, consta în faptul că el salvase viaţa unui polonez (îndeobşte în povestirile căpitanului dădeai tot timpul de episodul salvării unei vieţi omeneşti), iar polonezul acesta i-o încredinţase lui pe încântătoarea sa soţie (Parisienne de coeur804), pentru timpul cât avea să slujească el în armata franceză unde se înrolase. Căpitanul era fericit; încântătoarea poloneză voia să fugă cu el; dar, dintr-un imbold de mărinimie, căpitanul îi restitui soţului nevasta, spunându-i cu prilejul acesta: „Je vous ai sauvé la vie et je sauve votre honneur!”805 După ce repetă vorbele acestea, căpitanul se frecă la ochi şi se scutură, ca şi când ar fi vrut să-şi alunge slăbiciunea care-l cuprinsese la această mişcătoare amintire.

Ascultând povestirile căpitanului, Pierre urmărea, aşa cum se întâmplă adesea noaptea târziu şi sub influenţa vinului, tot ce spunea, înţelegea tot, dar urmărea totodată şi un întreg şir de amintiri personale, care-i năpădiseră dintr-o dată, fără să ştie de ce, imaginaţia. Ascultând aceste poveşti de dragoste, el îşi aminti deodată propria lui dragoste pentru Nataşa şi, depăşindu-şi în gând imaginile iubirii sale, începu să le compare în minte cu istorisirile lui Ramball. Urmărind povestirea lui despre conflictul dintre datorie şi iubire, Pierre văzu în faţa ochilor până în cele mai mici amănunte ultima lui întâlnire cu obiectul dragostei sale, lângă turnul Suhariova. Atunci întâlnirea aceasta nu-l impresionase deloc; nu-şi mai amintise nici măcar o dată de ea. Acum însă i se părea că întâlnirea aceasta avea în ea ceva de tâlc şi poetic.

„Piotr Kirilâci, vino încoace, te-am recunoscut”, auzea el acum cuvintele Nataşei, îi vedea aievea ochii, zâmbetul, boneta de voiaj, şuviţa de păr căzută… şi îi apărea, în toate acestea, ceva duios şi emoţionant.

Sfârşindu-şi de istorisit povestea cu încântătoarea poloneză, căpitanul îi puse lui Pierre întrebarea dacă a încercat vreodată asemenea sentimente de jertfire de sine din dragoste şi de gelozie pentru soţul legitim.

Provocat de această întrebare, Pierre îşi înălţă capul, simţi nevoia să-şi spună gândurile care-l preocupau şi începu să explice că el înţelegea întrucâtva altfel iubirea pentru o femeie. Spuse că toată viaţa lui n-a iubit şi nu iubeşte decât o singură femeie şi că această femeie nu-i poate aparţine niciodată.

— Tiens! 806 făcu căpitanul.

Pe urmă, Pierre îi arătă că el a iubit această femeie încă de pe când era doar o copilă, dar că n-a îndrăznit să se gândească serios la dânsa, pentru că era prea tânără, iar el fiu nelegitim, lipsit de nume. Mai târziu însă, când i-a fost dat să capete nume şi avere, n-a îndrăznit să se gândească la ea, pentru că prea o iubea mult, prea o punea mai presus de lumea întreagă şi de aceea, cu atât mai mult, mai presus de el însuşi. Ajuns la acest punct al povestirii, Pierre îi puse căpitanului întrebarea dacă înţelegea lucrul acesta.

Căpitanul făcu un gest care vroia să spună că, şi dacă nu înţelegea, îl ruga totuşi să continue.

— L'amour platonique, les nuages…807 mormăi el.

Poate vinul băut, ori nevoia de a fi sincer, ori gândul că omul acesta nu cunoaşte şi nici n-are cum identifica nici un personaj din povestirea sa, ori toate laolaltă, îi dezlegară lui Pierre limba. Şi el îşi istorisi, cu gura încleştată şi cu ochi învăluiţi, aţintiţi undeva departe, toată povestea: şi căsătoria, şi povestea dragostei Nataşei pentru cel mai bun prieten al lui, şi trădarea ei, şi toate naivele lui relaţii cu dânsa. Provocat de întrebările lui Ramball, îi povesti şi ceea

ce-i ascunsese la început: situaţia lui în societate şi îşi destăinui chiar şi numele.

Mai mult decât toate îl impresiona pe francez în povestirea lui Pierre faptul că acesta era foarte bogat, că avea două palate în Moscova şi că părăsise totul şi nu plecase din Moscova, ci rămăsese în oraş, ascunzându-şi numele şi starea.

Noaptea târziu, ieşiră împreună pe stradă. Era o noapte caldă şi luminoasă. În stânga casei, cerul era luminat de văpaia celui dintâi dintre incendiile ce începeau în Moscova, la Petrovka. Spre dreapta se ridica secera lunii noi, iar, în partea opusă lunii, atârna pe cer cometa aceea luminoasă, care se lega în sufletul lui Pierre de iubirea lui. În poartă stăteau Gherasim, bucătăreasa şi doi francezi. Se auzea râsul lor şi discuţia dintre ei dusă într-o limbă pe care celălalt n-o înţelegea. Priveau la văpaia incendiului ce se iscase în oraş.

N-avea nimic înfricoşător acest mărunt şi depărtat incendiu în imensitatea oraşului.

Privind înaltul înstelat al cerului, luna, cometa şi văpaia incendiului, Pierre se simţea înduioşat şi fericit. „Uite ce frumos e, ce-mi mai trebuie?” îşi zicea el. Dar brusc, aducându-şi aminte de planul său, începu să simtă că i se învârte capul şi i se făcu rău, aşa că se sprijini de gard ca să nu cadă.

Fără să-şi mai ia rămas bun de la noul său prieten, Pierre plecă cu paşi şovăitori de la poartă şi, întorcându-se în odaia lui, se întinse pe canapea unde adormi pe dată.

XXX.

LA VÂLVĂTAIA CELUI DINTÂI incendiu, izbucnit la 2 septembrie, priveau, de pe drumuri deosebite şi cu sentimente deosebite, locuitorii care se refugiau pe jos sau în echipaj şi armatele în retragere.

Convoiul Rostovilor făcea în noaptea aceea popas în Mâtişci, la douăzeci de verste de Moscova. Porniseră de acasă atât de târziu în ziua de 1 septembrie, drumul fusese

atât de înţesat de căruţe şi de trupe, uitaseră acasă atâtea lucruri după care trebuiseră să trimită oameni înapoi, încât se hotărâră să înnopteze în ziua aceea la numai cinci verste de Moscova. A doua zi dimineaţa, se treziră târziu şi iarăşi mai avură câteva opriri, astfel încât de-abia ajunseră până la Bolşie Mâtişci. Pe la zece seara, Rostovii şi răniţii care se retrăgeau cu ei se răspândiră toţi prin curţile şi izbele satului acestuia întins. Slugile şi vizitiii Rostovilor, împreună cu ordonanţele răniţilor, după ce-şi isprăviră serviciul pe lângă stăpânii lor, cinară şi ei, apoi dădură nutreţ cailor şi ieşiră pe prispă.

În izba vecină zăcea rănit un aghiotant de-al lui Raevski, cu încheietura mâinii zdrobită, şi durerile îngrozitoare pe care le avea îl făceau să se vaiete jalnic, fără încetare; gemetele lui răsunau înfricoşător în întunericul nopţii de toamnă. În prima noapte, aghiotantul acesta poposise la aceeaşi casă unde trăseseră şi Rostovii. Contesa spunea că nu putuse închide ochii de gemetele lui şi de aceea, aici la Mâtişci, se mutase într-o izbă proastă numai ca să fie mai departe de acest rănit.

Unul dintre oameni observă, în întunericul nopţii, pe deasupra poditului înalt al unei trăsuri din faţa casei, încă o vâlvătaie de incendiu, mai mică. O pălălaie se vedea încă de multă vreme şi toţi ştiau că într-acolo e Malâie Mâtişci, căruia-i dăduseră foc cazacii lui Mamonov.

— Ia, uitaţi-vă colo, fraţilor, încă un foc, spuse o ordonanţă.

Toţi îşi îndreptară privirile spre văpăile incendiului.

— Da, cică la Malâie Mâtişci au pus foc cazacii lui Mamonov!

— Ei! Dar nu, focul nu-i la Mâtişci, e mai încolo.

— Ia te uită, parcă ar fi chiar la Moscova.

Doi dintre oameni se dădură jos de pe ceardac, ocoliră cupeul şi se aşezară pe scară.

— E mai la stânga! Da' de unde, Mâtişci uite-l încotro-i şi focu-i cu totul în altă parte.

Li se mai alăturară şi alţii.

— Ia uite cum arde, spuse unul. Ăsta, domnilor, e la Moscova, arde ori pe Suşcevskaia, ori pe Rogojskaia.

Nimeni nu răspunse la această remarcă. Destul de multă vreme, toţi oamenii aceştia stătură şi se uitară lung, tăcuţi, la flăcările îndepărtate ale noului incendiu ce se întindea tot mai mult în zare.

Un bătrânel, valetul contelui (cum îi ziceau ceilalţi), Danilo Terentici, se apropie de grup şi se răsti la Mişka.

— Tu ce ai de văzut aici, zăpăcitule? Dacă cheamă contele şi nu-i nimeni să-l servească? Fugi şi strânge hainele!

— Păi, eu numai aşa, după apă, dădusem fuga, zise Mişka.

— Dumneata cum crezi, Danilo Terentici? Oare să fie la Moscova focul ăsta? Întrebă unul dintre lachei.

Danilo Terentici nu răspunse nimic şi mult timp după aceea tăcură iarăşi toţi. Vâlvătăile se întindeau şi creşteau în sus din ce în ce.

— Mila ta, Doamne! Vânt cum e şi secetă… spuse o voce.

— Ia uite cum s-a înteţit! Doamne! Şi stăncuţele se văd cum zboară! Doamne, ai milă de noi, păcătoşii!

— Îl sting ei, nu te teme!

— Cine să-l stingă? Răsună glasul lui Danilo Terentici, care tăcuse până atunci. Vorba lui era potolită şi tărăgănată. E chiar Moscova, fraţilor, spuse el, ea e, mămuca noastră mândră…

Glasul i se frânse şi-l înecă deodată, bătrâneşte, plânsul. Şi, ca şi cum doar atâta ar fi aşteptat toţi ca să înţeleagă tâlcul pe care-l avea pentru ei vâlvătaia iscată în noapte, odată cu sughiţurile de plâns ale bătrânului valet începură să se audă acum oftaturi şi cuvinte de rugăciune.

XXXI.

BĂTRÂNUL VALET, INTRÂND ÎN casă, raportă contelui că arde Moscova. Contele îşi puse halatul şi ieşi afară să vadă. Odată cu el ieşi şi Sonia, care nu se dezbrăcase încă şi madame Schoss. Nataşa şi contesa rămaseră singure în odaie. (Petea nu mai era cu ai săi: plecase înainte, cu regimentul, spre Troiţa.)

Contesa izbucni în plâns, auzind vestea incendiului Moscovei. Nataşa însă, palidă, cu ochii aţintiţi în gol, stătea pe laviţa de sub icoane (pe acelaşi loc unde se aşezase de la sosire) şi nu dădu nici o atenţie cuvintelor tatălui ei. Asculta vaietul neîntrerupt al adjutantului, care se auzea peste trei case.

— Vai, ce grozăvie! Exclamă, întorcându-se din curte, Sonia înfrigurată şi înspăimântată. Cred că are să ardă toată Moscova, groaznic incendiu! Nataşa, uită-te şi tu, se vede şi de aici, pe fereastră, îi spuse ea verişoarei sale, de bună seamă cu intenţia de a-i schimba prin ceva firul gândurilor.

Dar Nataşa se uită la ea, ca şi când n-ar fi înţeles ce i se spune, şi rămase iarăşi cu ochii aţintiţi înspre colţul cuptorului. În această stare de împietrire se afla de dimineaţă, din clipa când Sonia, spre uimirea şi supărarea contesei, găsise de cuviinţă, dintr-un motiv de neînţeles, să o înştiinţeze pe Nataşa că prinţul Andrei, rănit, se afla în convoiul ce era cu ei. Contesa se supărase pe Sonia aşa cum numai arareori se supăra ea. Sonia plânsese şi îşi ceruse iertare, şi acuma, ca şi cum ar fi vrut să-şi ispăşească vina, nu mai contenea cu atenţiile pentru verişoara sa.

— Uită-te, Nataşa, ce tare arde, zise Sonia.

— Ce arde? Întrebă Nataşa. Ah, da, Moscova.

Şi, parcă din dorinţa de a nu o jigni pe Sonia cu refuzul său şi a o îndepărta de ea, îşi lungi gâtul spre fereastră şi se uită, în aşa fel, încât era vădit că nu putea vedea nimic, apoi îşi reluă locul în poziţia în care stătuse până atunci.

— Dar n-ai văzut nimic!

— Ba da, am văzut, spuse Nataşa cu o voce care implora parcă linişte.

Şi contesa şi Sonia înţelegeau că Moscova, incendierea Moscovei, sau orice ar fi fost să fie, nu puteau avea, cu siguranţă, nici o însemnătate pentru Nataşa.

Contele se retrase iarăşi după peretele despărţitor făcut din scânduri şi se culcă. Contesa se apropie de Nataşa, îşi

lipi dosul mâinii de tâmpla ei aşa cum făcea când se întâmpla să-i fie bolnavă fiica, apoi îi atinse cu buzele fruntea ca şi când ar fi vrut să vadă dacă are febră şi o sărută.

— Ţi-e frig? Tremuri toată! Ai face bine să te culci, îi spuse ea.

— Să mă culc? Da, bine, mă culc. Mă culc chiar acuma, zise Natașa.

În clipa în care, în aceeaşi zi, dimineaţa, i se spusese că prinţul Andrei e grav rănit şi călătoreşte împreună cu ei, Natașa doar întrebase: unde? Când? E în primejdie? Îi este permis să-l vadă? După ce i se răspunse însă că nu avea voie să-l vadă, că era rănit grav, dar că viaţa nu-i era în pericol, Natașa, care se vedea că nu crede ce i se spunea, dându-şi seama că oricât i-ar trage ea de limbă îi vor răspunde tot unul şi acelaşi lucru, încetase de a mai vorbi şi de a pune vreo întrebare. Tot drumul stătuse ghemuită într-un colţ al cupeului, cu ochii ei mari pe care-i cunoştea atât de bine contesa şi de a căror expresie îi era atât de teamă; şi tot aşa stătea şi acuma pe laviţa pe care se aşezase. Plănuia ceva în mintea ei, hotărâse ceva, sau lua acum o hotărâre, de asta era sigură contesa, dar ce anume nu ştia, şi faptul acesta o înspăimânta şi o chinuia.

— Natașa, dezbracă-te dragă, culcă-te în aşternutul meu. (Numai contesei i se aşternuse să doarmă în pat; madame Schoss şi amândouă domnişoarele trebuiau să doarmă jos, pe nişte fân.)

— Nu, mamă, eu mă culc aici, pe jos, spuse răstit Natașa, apoi se apropie de fereastră şi o deschise.

Vaietele aghiotantului năvăliră pe fereastra deschisă şi mai puternice. Ea scoase capul în aerul umed al nopţii şi contesa văzu cum îi zvâcnea de plâns gâtul subţire, lovindu-se de tocul ferestrei. Natașa ştia că nu prinţul Andrei gemea. Ştia că prinţul Andrei zăcea sub acelaşi acoperiş cu ei, în odaia de dincolo de tindă; dar geamătul acesta

îngrozitor ce nu se mai ostoia o făcea să plângă cu hohote. Contesa schimbă priviri cu Sonia.

— Culcă-te, sufleţelule, culcă-te, draga mamei, spuse contesa, atingând uşor cu mâna umărul Nataşei. Hai, culcă-te.

— Ah, da… Numaidecât mă culc, numaidecât, zise Nataşa, dezbrăcându-se cu grabă şi rupându-şi şireturile fustei. După ce-şi scoase rochia şi îşi puse camizolul de noapte, se aşează cu picioarele strânse sub ea în aşternutul întins pe podele şi, trecându-şi peste umăr, în faţă, cosiţa nu tocmai lungă şi foarte moale, începu să şi-o împletească. Degetele ei fine, lungi şi îndemânatice despărţeau, alegeau şi împleteau repede şi cu uşurinţă şuviţele. Capul i se înclina când într-o parte, când într-alta, cu gestul ei obişnuit, dar ochii măriţi ca de febră priveau ţintă în gol. Când sfârşi cu toaleta de noapte, Nataşa se lăsă încet pe cearceaful întins pe fân, la marginea dinspre uşă.

— Culcă-te la mijloc, Nataşa, spuse Sonia.

— Eu vreau aici, răspunse Nataşa. Dar culcaţi-vă odată! Adăugă ea cu necaz şi îşi înfundă faţa în pernă.

Contesa, madame Schoss şi Sonia se dezbrăcară în grabă şi se culcară. Doar candela mai rămăsese aprinsă în odaie. Afară însă, incendiul din Malâie Mâtişci lumina de la două verste curtea; răsunau strigătele noptatice ale gloatei din cârciuma de la răspântia uliţei, pe care o spărseseră cazacii lui Mamonov, şi se auzea într-una geamătul neostoit al aghiotantului rănit.

Îndelung ascultă Nataşa fără să se mişte zgomotele din casă şi pe cele de afară. Auzi mai întâi rugăciunea mamei sale, suspinele ei şi trosnetele patului sub ea, sforăitul bine cunoscut, cu şuierături, al doamnei Schoss şi răsuflarea liniştită a Soniei. Pe urmă contesa o chemă. Nataşa nu-i răspunse.

— Mi se pare că a adormit, mamă, îi răspunse încet Sonia.

Contesa, după o clipă de tăcere, mai cheamă o dată, dar nimeni nu-i răspunse.

Peste puţină vreme, Nataşa auzi respiraţia regulată a mamei. Nu făcu nici o mişcare, deşi piciorul mic şi desculţ, scăpat de sub plapomă, îi îngheţa pe podeaua goală.

Sărbătorind parcă o izbândă asupra tuturor, un greiere ţârâi într-o crăpătură. Cântă undeva, departe, un cocoş, îngânat de altul de pe aproape. La cârciumă se domoliseră strigătele şi de afară nu se mai auzea acum decât geamătul aghiotantului rănit.

Nataşa se ridică din aşternut.

— Sonia, dormi? Mamă! Şopti ea.

Nu-i răspunse nimeni. Nataşa se scula binişor şi cu multă grijă îşi făcu cruce şi păşi desculţă, cu picioarele ei subţiri şi delicate, pe podeaua murdară şi rece. Duşumelele scârţâiră. Ea, cu paşi iuţi şi uşori, dete fuga ca o pisicuţă la uşă şi apucă mânerul rece al clanţei.

I se părea că ceva greu, lovind cadenţat, izbea în toţi pereţii odăii; nu erau decât bătăile inimii ei, care zvâcnea să se spargă, de spaimă, de groază şi de dragoste.

Deschise uşa, păşi pragul şi puse piciorul pe lutul umed şi rece al tindei. Frigul ce i se strecura în oase o învioră. Atinse cu talpa desculţă un om care dormea în tindă, păşi peste el şi deschise uşa odăii unde zăcea prinţul Andrei. În odaie era întuneric. În colţul din fund, lângă patul pe care era ceva întins, ardea pe laviţă o lumânare de seu cu flacăra pâlpâind între ţurţurii groşi ce se scurseseră din ea.

Încă de dimineaţă, de când aflase de prezenţa şi de rănirea prinţului Andrei, Nataşa hotărâse că trebuia să-l vadă. Nu ştia pentru ce trebuia să-l vadă, dar ştia că revederea va fi chinuitoare şi cu atât mai mult se convingea că lucrul acesta era neapărat necesar.

Toată ziua trăise doar cu nădejdea că în timpul nopţii îl va vedea. Acum însă, când sosise clipa, o cuprinse groaza de ceea ce avea să vadă. Cât era de desfigurat? Ce mai rămăsese din el? Să fi fost oare la fel de îngrozitor ca şi geamătul neostoit al aghiotantului? Da, la fel era. În închipuirea ei, el era întruchiparea acestui geamăt cumplit.

Când dădu cu ochii de o grămadă informă într-un colţ şi îi luă drept umeri picioarele ridicate sub plapumă, ea îşi reprezenta un corp monstruos şi se opri pradă groazei. Doar o forţă de neînvins o împingea înainte. Făcu cu grijă un pas, apoi altul, şi se pomeni în mijlocul unei odăi nu prea mari, ticsită de oameni. Pe laviţă, sub icoane, mai era lungit cineva (era Timohin, iar pe duşumea zăceau alţi doi (doctorul şi valetul).

Valetul se ridică şi şopti ceva. Timohin, pe care-l durea piciorul rănit, nu dormea şi se uita cu ochi mari la strania apariţie a acestei fete în cămaşă albă, camizol şi bonetă de noapte. Speriate şi somnoroase, cuvintele valetului: „Ce vreţi, de ce-aţi venit?", nu făcură decât s-o îndemne pe Nataşa să se apropie mai iute de ceea ce zăcea în colţ. Oricât de înfricoşător era acest trup, care nu semăna deloc a om, ea trebuia să-l vadă. Trecu pe lângă valet; ţurţurii de seu ai lumânării se desprinseră şi ea îl văzu clar pe prinţul Andrei care zăcea pe spate cu mâinile întinse peste plapomă şi era aşa cum îl vedea ea mereu.

Era întocmai ca altădată: dar culoarea aprinsă a feţei, ochii strălucitori aţintiţi, ca în extaz, asupra ei, şi mai ales gâtul copilăresc, delicat, care apărea de sub gulerul răsfrânt al cămăşii, îi dădea un aer deosebit, nevinovat, de copil, aer pe care ea nu-l văzuse încă niciodată la prinţul Andrei. Se apropie de dânsul şi, cu o mişcare iute, sprintenă şi tinerească, se aşeză în genunchi lângă el.

El surâse şi îi întinse mâna.

XXXII.

ŞAPTE ZILE TRECUSERĂ PENTRU prinţul Andrei de când se trezise la postul de prim-ajutor de pe câmpul de luptă de la Borodino. Aproape tot timpul acesta zăcuse fără cunoştinţă. Starea febrilă şi inflamaţia intestinelor, care fuseseră vătămate, trebuiau să-i aducă, după părerea medicului care însoţea răniţii, sfârşitul. Dar în a şaptea zi el mâncă cu poftă o felie de pâine cu ceai şi doctorul observă că febra îi scăzuse. Spre dimineaţă îşi recăpătă cunoştinţa.

Prima seară, după plecarea din Moscova, fusese destul de cald şi prinţul Andrei fusese lăsat să-şi petreacă noaptea în trăsură; la Mâtişci însă, rănitul ceru singur să fie dus în casă şi să i se dea ceai. Durerile pricinuite de transportarea lui în izbă îl făcură să geamă tare şi să-şi piardă iarăşi cunoştinţa. După ce-l întinseră pe patul de campanie, rămase multă vreme nemişcat, cu ochii închişi. Pe urmă îi deschise şi şopti încet: „Îmi daţi ceaiul?" Această memorie pentru amănuntele neînsemnate ale vieţii îl izbi pe doctor. El îi luă pulsul şi, spre mirarea şi nemulţumirea sa, constată că mergea spre normal. Observă cu nemulţumire lucrul acesta pentru că, din experienţa pe care o avea, doctorul era sigur că prinţul Andrei n-avea să scape cu viaţă şi că, dacă nu murea acum, trebuia să moară ceva mai târziu, numai că în chinuri mai mari. Cu prinţul Andrei fusese dus împreună în convoi şi un maior din regimentul său, Timohin cel cu năsucul roşu, ce fusese rănit la un picior în aceeaşi bătălie de la Borodino şi care i se alăturase încă de la Moscova. Cu ei mergeau: un doctor, valetul prinţului, vizitiul său şi două ordonanţe.

I se dădu prinţului Andrei ceaiul. El îl bău cu lăcomie, căutând tot timpul cu priviri febrile spre uşă, ca şi cum s-ar fi străduit să înţeleagă sau să-şi amintească ceva.

— Nu mai vreau. Timohin e aici? Întrebă el.

Timohin se târî pe laviţă până aproape de el.

— Sunt aici, luminăţie.

— Cum merge rana?

— A mea? Nici o grijă. A dumneavoastră?

Prinţul Andrei rămase iarăşi pe gânduri, ca şi când ar fi vrut să-şi amintească de ceva.

— Nu se poate găsi o carte? Spuse eL

— Ce carte?

— Evanghelia! Eu n-o am.

Doctorul făgădui să i-o găsească şi începu să-l întrebe cum se simte. Prinţul Andrei răspunse fără chef, dar cu luciditate, la toate întrebările doctorului, apoi spuse că e

nevoie de încă o pernuţă sub el, fiindcă stă prost şi are dureri mari. Doctorul şi valetul dădură la o parte mantaua cu care era învelit şi, strâmbându-se din pricina mirosului greu, de carne putrezită, ce se răspândea din rană, începură să se uite la locul acesta înfiorător. Doctorul păru să fi rămas foarte nemulţumit, schimbă ceva şi îl întoarse pe rănit în aşa fel încât acesta gemu iar, şi de durere îşi pierdu din nou cunoştinţa cât dură pansamentul şi începu să delireze. Cerea întruna să i se aducă mai repede cartea şi să-i fie pusă acolo, dedesubt.

— Ce vă costă pe voi asta? Spunea el. Eu n-o am; aduceţi-mi-o, vă rog, puneţi-mi-o dedesubt numai o clipă, cerea el cu glas tânguitor.

Doctorul ieşi în tindă să se spele pe mâini.

— Ah, nemernicii, îi spunea el valetului care-i turna apă de spălat. O singură clipă l-am scăpat doar din ochi. Are dureri atât de mari, încât mă minunez cum de le poate îndura.

— Vai de mine, noi i-am pus-o, parcă, doamne Isuse-Christoase, spuse valetul.

Prinţul Andrei înţelegea azi pentru prima oară unde era şi ce se petrecuse cu el şi îşi aminti că era rănit şi că, în clipa când trăsura se oprise la Mâtişci, el ceruse să fie dus în casă. Pierzându-şi de durere din nou cunoştinţa, el se trezi pentru a doua oară în casă, bând ceai, şi din nou, recapitulând aici în mintea lui tot ce se petrecuse, îşi aminti mai limpede ca orice clipa când, în încăperea postului de prim-ajutor, la vederea chinurilor celui pe care-l ura, îl năpădiseră gânduri noi şi promiţătoare de fericire. Şi gândurile acestea, deşi vagi şi nelămurite, puseseră acum din nou stăpânire pe sufletul său. Îşi aminti că încercase o nouă fericire şi că fericirea aceasta avea ceva comun cu Evanghelia. De aceea ceru Evanghelia. Dar poziţia greşită în care-l aşezaseră la început neconvenind rănii sale, faptul că îl răsuciseră din nou îl făcuseră să-şi piardă încă odată cunoştinţa; îşi veni în fire pentru a treia oară abia mai târziu, în liniştea desăvârşită a nopţii. Toţi în jurul său

dormeau. Un greier ţârâia dincolo de tindă, cineva pe uliţă striga şi cânta, gândacii foşneau pe masă, pe icoane şi pe pereţi, iar o muscă grasă se tot ciocnea de câte ceva prin jurul capului său şi prin preajma lumânării care abia mai ardea din pricina ţurţurilor de seu strânşi împrejurul mucului.

Starea lui sufletească nu era normală. Omul sănătos de obicei gândeşte, simte şi îşi aminteşte în acelaşi timp de nenumărate lucruri, dar are putinţa şi forţa să-şi aleagă un şir de idei sau de fenomene şi să-şi oprească atenţia asupra lor. Omul sănătos poate să se smulgă din cea mai adâncă meditaţie, pentru a spune un cuvânt celui ce a intrat la el, şi poate să-şi reia apoi şirul gândurilor. În privinţa aceasta însă, sufletul prinţului Andrei era într-o stare anormală. Toate forţele sufletului său erau mai active, mai limpezi ca oricând, dar lucrau independent de voinţa lui. Cele mai felurite gânduri şi reprezentări îl stăpâneau în acelaşi timp. În răstimpuri, mintea începea să-i lucreze brusc, cu o putere, o limpezime şi o adâncime cum niciodată când era sănătos nu-i mai funcţionase; dar, deodată, în mijlocul activităţii, se întrerupea; o reprezentare oarecare, neaşteptată, îi schimba cursul şi nu mai avea puterea să revină la gândul de la început.

„Da, mi s-a revelat o nouă fericire, pe care nu-i e dat omului să mi-o răpească, îşi zicea el, zăcând în liniştea şi semiîntunericul izbei şi uitându-se ţintă înainte cu ochi măriţi de febră. O fericire care se află în afara forţelor Materiei, în afara influenţelor exterioare ale materiei asupra omului, o fericire care e numai a sufletului, fericirea iubirii. O poate înţelege orice om, dar s-o conceapă şi s-o descrie poate numai unul Dumnezeu. Dar cum a dat Dumnezeu această poruncă? De ce fiul?”… Şi deodată, şirul acestor idei se rupse şi prinţul Andrei auzi (fără să ştie dacă aiurează sau o aude în realitate) o voce lină, şoptită, care-i repeta fără încetare, în tact: „Î-piti-piti-piti”, şi apoi „Î-ti-ti” şi iarăşi: „I-piti-piti-piti” şi iar „I-ti-ti”. Totodată, în sunetul

acestei muzici şoptite, prinţul Andrei simţea că deasupra feţei sale, chiar de la mijloc, se înalţă un fel de straniu edificiu aerian din ace subţiri sau din aşchii. Simţea (deşi îi era greu) că de el însuşi depindea să ţină cu atenţie echilibrul, pentru ca edificiul acesta, care se tot înălţa, să nu se năruie; edificiul se năruia totuşi şi iarăşi se înălţa lin, în sunetele ritmice ale muzicii şoptite. „Creşte! Creşte! Se întinde şi tot creşte”, îşi spunea prinţul Andrei. Odată cu această senzaţie a creşterii edificiului mişcător de ace, cu auzul muzicii şoptite, vedea în răstimpuri şi cearcănul roşiatic al feştilei şi auzea foşnetul gândacilor şi bâzâitul muştei care i se izbea de pernă şi de faţă. Şi, de fiecare dată când musca se atingea de obrazul lui, îi dădea o senzaţie de usturime; dar, odată cu senzaţia aceasta, îl mira faptul că, izbindu-se chiar de locul unde i se înălţa pe chip edificiul, musca nu-l dărâma. În afară de aceasta mai era ceva important. Era albul acela de la uşă, era statuia albă de sfinx, care de asemenea îl apăsa.

„Poate că nu-i decât cămaşa mea pe masă, îşi zicea prinţul Andrei, iar acestea sunt picioarele mele şi asta-i uşa; dar ce se tot întinde şi se depărtează şi piti-piti-piti – şi ti-ti şi piti-piti-piti… Ajunge, încetează, te rog, lasă-mă”, se rugă din suflet prinţul Andrei de cineva. Şi deodată gândul şi sentimentul acela de la început îl invadă din nou, cu neobişnuită limpezime şi forţă.

„Da, iubirea (se gândi el iarăşi cu o luciditate perfectă), dar nu iubirea care te face să iubeşti pentru ceva, într-un scop oarecare sau pentru un motiv oarecare, ci iubirea pe care am simţit-o prima oară atunci când, murind, mi-am văzut vrăjmaşul şi totuşi l-am iubit. Am încercat atunci simţământul acela al iubirii care este însăşi esenţa sufletului şi care renunţă la obiect. Încerc şi acum fericirea dragostei. Să-ţi iubeşti aproapele, să-ţi iubeşti vrăjmaşii; să iubeşti totul, să-l iubeşti pe Dumnezeu în toate manifestările lui. Pe un om care ţi-e drag îl poţi iubi omeneşte, dar numai pe un vrăjmaş îl poţi iubi cu dragoste dumnezeiască. Şi de aceea

m-a năpădit atâta fericire când am simţit că-l iubesc pe omul acela. Ce-o fi făcând? Mai trăieşte oare? Iubind omeneşte, iubirea se poate preschimba în ură, dar dragostea dumnezeiască nu se poate schimba. Nimic, nici moartea chiar, n-o poate distruge. Ea este esenţa însăşi a sufletului. Şi câţi oameni n-am urât eu în viaţă. Şi dintre toţi oamenii, pe nimeni n-am iubit şi n-am urât atât cât am iubit-o şi am urât-o pe ea.” Şi deodată şi-o închipui aievea pe Nataşa; dar nu aşa cum şi-o închipuia înainte, numai cu farmecul ei, care-l bucura; îşi închipui pentru prima oară sufletul ei. Şi îi înţelese sentimentele, suferinţa, ruşinea şi căinţa. Acum înţelese întâia dată toată cruzimea refuzului său, văzu toată cruzimea ruperii legăturii cu ea. „Dacă aş putea s-o mai văd o dată măcar! O singură dată, să mă uit în ochii ei şi să-i spun…”

Şi piti-piti-piti şi ti-ti, piti-piti, bum, se izbi musca… Şi atenţia i se strămută brusc în altă lume, amestec de realitate şi de vis, în care se întâmpla ceva deosebit. Totul creştea la fel în această lume, fără să se năruie, edificiul părea că se întinde, feştila continua să ardă cu cearcăn roşu împrejur şi aceeaşi cămaşă-sfinx străjuia uşa; dar pe lângă toate acestea, ceva scârţâi, în odaie răbufni o undă de aer proaspăt şi un alt sfinx alb, în picioare, se ivi în prag. Capul acestui sfinx avea obrajii palizi şi chiar ochii strălucitori ai Nataşei, la care se gândea acum.

„O, ce chinuitor e delirul acesta fără de capăt!” îşi spunea prinţul Andrei, căutând să izgonească din imaginaţia sa chipul acesta. Dar chipul rămânea dinaintea lui cu toată puterea realităţii şi, chiar mai mult, chipul se apropia de el. Prinţul Andrei dorea să se întoarcă la lumea dinainte, lumea gândurilor pure, dar nu mai putea; năluca îl trăgea pe tărâmurile ei. Vocea lină continua să-şi şoptească murmurul ei cadenţat; îl gâtuia ceva, ceva crescu şi chipul cel straniu era acum chiar în faţa lui. Prinţul Andrei îşi adună toate puterile ca să-şi vină în fire; se mişcă şi deodată urechile începură să-i vâjâie, ochii i se împăienjeniră şi, întocmai ca

un om care se cufundă într-o apă, îşi pierdu cunoştinţa. Când îşi reveni în simţiri, Nataşa, chiar Nataşa, aceea vie, pe care mai mult decât pe oricine în lume ar fi dorit să o iubească, cu acea iubire nouă, curată şi dumnezeiască ce i se revelase acum, stătea în genunchi lângă el. Înţelese că era chiar Nataşa cea vie şi adevărată şi nu se mai miră, ci se bucură în tăcere. Nataşa, stând în genunchi aproape de el, îl privea speriată şi înmărmurită (nu se putea mişca), abia stăpânindu-şi plânsul. Chipul îi era palid şi împietrit. Doar spre bărbie parcă i se zbătea uşor ceva.

Prinţul Andrei scoase un suspin de uşurare, zâmbi şi îi întinse mâna.

— Dumneata? Spuse el. Ce fericire!

Nataşa se apropie de el în genunchi, cu mişcări repezi, dar grijulii, şi, luându-i cu băgare de seamă mâna, începu să i-o sărute, abia lipindu-şi buzele de ea.

— Iartă-mă! Spuse ea în şoaptă, ridicându-şi capul şi privindu-l. Iartă-mă!

— Te iubesc, spuse prinţul Andrei.

— Iartă-mă…

— Ce să iert? Întrebă prinţul Andrei.

— Iartă-mă, pentru ceea ce ţi-am fă… cut, spuse Nataşa cu un şopot întretăiat, care abia se putea auzi şi începu să-i sărute mâna şi mai des, abia lipindu-şi de ea buzele.

— Te iubesc mai mult, mai frumos decât înainte, spuse prinţul Andrei, ridicându-i cu mâna capul aşa ca să se poată uita în ochii ei.

Ochii aceştia, plutind în lacrimi de fericire, îl priveau sfioşi, compătimitori şi plini de bucuria dragostei! Faţa slabă şi palidă a Nataşei, cu buzele răsfrânte şi umflate, era mai mult decât urâtă, era înspăimântătoare. Dar prinţul Andrei nu vedea faţa aceasta; el îi vedea ochii strălucitori, ochii ei minunaţi. În spatele lor se auzi vorbă.

Piotr, valetul, care se trezise de-a binelea din somn, îl deşteptase pe medic. Timohin, care din cauza durerii de la picior nu dormise deloc, văzuse de multă vreme tot ce se

petrecea şi se făcuse ghem pe laviţă, trăgându-şi cu grijă cearşaful să-şi învelească trupul gol.

— Ce-i asta? Spuse doctorul, ridicându-se în capul oaselor, în aşternut. Vă rog să plecaţi, domnişoară!

În vremea aceasta, începu să bată în uşă camerista, trimisă de contesă, care observase lipsa Nataşei.

Ca o somnambulă deşteptată în mijlocul visului ei, Nataşa ieşi din odaie şi, întorcându-se în cameră, căzu, plângând cu hohote, în aşternut.

Din ziua aceea, tot timpul cât dură călătoria Rostovilor, de câte ori înnoptară sau poposiră, Nataşa nu mai plecă de lângă Bolkonski şi doctorul trebui să recunoască şi el că nu se aşteptase ca o fată să fie atât de tare şi atât de pricepută în îngrijirea unui rănit.

Contesa, oricât o înspăimânta gândul că rănitul putea muri pe drum (ceea ce, după spusele medicului, era cu totul posibil) în braţele fiicei sale, nu i se mai putea împotrivi Nataşei. Deşi în urma apropierii de acum dintre Nataşa şi prinţul Andrei le trecuse la toţi prin cap că, în caz de însănătoşire, vechile relaţii de la logodnic la logodnică vor fi reluate, nimeni, şi cu atât mai puţin Nataşa şi prinţul Andrei, nu pomeneau nimic de lucrul acesta: chestiunea nerezolvată, însă suspendată, a vieţii sau morţii, care plana nu numai deasupra lui Bolkonski, ci deasupra întregii Rusii, alunga orice alte preocupări.

XXXIII.

PIERRE SE TREZI TÂRZIU, ÎN ziua de 3 septembrie. Îl durea capul, dormise îmbrăcat şi hainele îi atârnau grele pe trup, iar conştiinţa tulbure că săvârşise în ajun ceva ruşinos îi apăsa sufletul; îi era ruşine de convorbirea lui din ajun cu căpitanul Ramball.

Ceasornicul arăta unsprezece, dar afară vremea părea foarte întunecată. Pierre se sculă, se frecă la ochi şi, văzând pistolul cu mâner sculptat pe care Gherasim i-l pusese iarăşi pe masa de scris, îşi aminti de locul unde se afla şi de ceea ce avea anume de făcut în ziua aceea.

„N-am întârziat cumva? Se gândi el. Nu, sigur că el nu-şi va face intrarea în Moscova mai devreme de douăsprezece.” Nu-şi îngădui să mai chibzuiască ce avea de făcut şi se grăbi să treacă cât mai repede cu putinţă la fapte.

După ce îşi netezi şi aranjă hainele de pe el, Pierre îşi luă în mână pistolul şi se pregăti să plece. De-abia atunci îi trecu întâia oară prin minte gândul că nu poate merge pe stradă aşa, cu pistolul în mână. Chiar sub caftanul larg pistolul acesta mare era greu de ascuns; nici în brâu, nici la subsuoară nu-l putea ţine neobservat. Şi apoi pistolul era descărcat şi Pierre n-avea timp să-l încarce. „Iau pumnalul, mi-e totuna”, îşi spuse el, deşi nu o dată, cât timp îşi chibzuise planul, hotărâse în sinea lui că marea greşeală a studentului, care atentase la viaţa lui Napoleon în 1809, consta în faptul că alesese ca armă pumnalul. Dar, ca şi când ceea ce l-ar fi interesat mai mult ar fi fost nu atât executarea planului său, cât trebuinţa de a se convinge pe sine însuşi că nu se dă înapoi de la hotărârea luată şi că face totul pentru îndeplinirea ei, Pierre apucă grăbit pumnalul greoi şi ştirb, cu prăsele verzi, cumpărat de el odată cu pistolul la turnul Suhareva şi îl ascunse sub vestă.

După ce îşi încinse caftanul şi îşi îndesă căciula pe cap, Pierre, străduindu-se să nu facă zgomot şi să nu dea ochi cu căpitanul, se strecură pe coridor şi ieşi în stradă.

Incendiul la care aseară se uitase cu atâta indiferenţă se întinsese peste noapte. Moscova ardea acum din mai multe părţi. Ardeau în acelaşi timp cartierul Karetnâi, Zamoskvorecie, Gostinâi-Dvor, Povarskaia, şlepurile de pe râul Moscova şi depozitele de lemne de lângă podul Dorogomilovski.

Drumul lui Pierre ducea prin nişte ulicioare până la Povarskaia şi de acolo, prin Arbat, către biserica sfântului Nikolai Iavlennâi, locul unde, în imaginaţia lui, îşi pusese el de multă vreme în gând să-şi aducă la îndeplinire planul. La cea mai mare parte dintre case, obloanele erau trase şi

uşile zăvorite. Străzile şi ulicioarele erau pustii. Vântul aducea miros de pârlit şi de fum. Din când în când, întâlnea ruşi cu înfăţişarea neliniştită şi sfioasă şi francezi cu înfăţişarea marţială, neorăşenească, de oameni trăiţi în tabără, mergând prin mijlocul străzii. Şi unii şi alţii priveau miraţi la Pierre. Ruşii se uitau cu atenţie la el nu numai pentru că era înalt de statură şi gras şi avea o expresie ciudat de posomorâtă, concentrată şi chinuită a feţei şi a întregii lui înfăţişări, ci pentru că nu puteau pricepe din ce categorie socială făcea parte. Francezii, însă, îl petreceau din ochi cu mirare, mai ales fiindcă Pierre, contrar tuturor celorlalţi ruşi, care-i priveau speriaţi şi curioşi, nu le dădea nici o atenţie. La poarta unei case, trei francezi, ce se apucaseră să le explice ceva unor ruşi care nu înţelegeau nimic, îl opriră pe Pierre şi îl întrebară dacă nu cumva ştie franţuzeşte.

Pierre dădu din cap negativ şi trecu mai departe. Pe altă ulicioară, strigă la el o santinelă de lângă un cheson verde şi Pierre, abia când se repetă strigătul ameninţător şi se auzi zgomotul armei pe care santinela o luase de la umăr, pricepu că trebuia să treacă pe cealaltă parte a uliţei. Nu auzea şi nu vedea nimic în jurul lui. Îşi purta cu înfiorată precipitare gândul ascuns ca pe ceva groaznic şi străin, temându-se – cuminţit de cele păţite noaptea trecută – ca nu cumva să-l piardă. Dar nu-i fu dat lui Pierre să-şi păstreze starea de spirit până la locul unde se îndrepta. Pe lângă asta, chiar de n-ar fi fost reţinut de nimic în drum, planul tot nu şi-l mai putea îndeplini, pentru că Napoleon trecuse de mai bine de patru ceasuri, de suburbia Dorogomilovskaia, prin Arbat, spre Kremlin, şi se afla acum, cătrănit la suflet, în cabinetul imperial din palatul Kremlinului, dând dispoziţiuni temeinice şi amănunţite cu privire la măsurile ce trebuiau luate cât mai grabnic pentru stingerea incendiilor, evitarea jafurilor şi liniştirea populaţiei. Pierre, însă, nu ştia de toate acestea: absorbit cu totul de sarcina ce-i stătea în faţă, era chinuit, aşa cum sunt

chinuiţi oamenii care ţin morţiş să facă un lucru cu neputinţă de făcut şi nu din cauza greutăţilor materiale ci din pricină că nu stă în firea lor să-l facă; îl chinuia teama că va fi slab de înger în clipa hotărâtoare şi că, drept urmare, şi-ar putea pierde respectul faţă de sine.

Cu toate că nu auzea şi nu vedea nimic în jurul său, Pierre îşi alese instinctiv drumul şi nu greşi uliţele întortocheate, care-l duseră în Povarskaia.

Pe măsură ce se apropia de Povarskaia, fumul devenea tot mai gros şi începuse chiar să se simtă căldura flăcărilor incendiului. Din când în când se înălţau limbi de foc peste acoperişurile caselor. Tot mai mulţi oameni se vedeau pe străzi şi oamenii erau tot mai agitaţi. Pierre, însă, deşi simţea că se petrece în jurul său ceva neobişnuit, nu-şi dădea seama că se apropie de locul incendiului. Străbătând cărarea care tăia maidanul, mărginit într-o parte de strada Povarskaia şi de parcul casei prinţului Grunzinski de cealaltă, Pierre auzi deodată, chiar lângă el, un plânset deznădăjduit de femeie. Se opri ca trezit dintr-un vis, ridicând capul.

Puţin mai în lături de cărare, pe iarba uscată şi plină de praf, erau azvârlite mormane de lucruri casnice: perne, un samovar, icoane, cufere. Lângă cufere şedea pe pământ o femeie slabă care nu mai era tânără, cu dinţii de sus lungi şi ieşiţi în afară, îmbrăcată cu un zăbun negru şi cu bonetă pe cap. Femeia, legănându-se, spunea ceva, se văicărea şi plângea. Două fetiţe, între zece şi doisprezece ani, îmbrăcate cu rochiţe scurte, murdare, şi cu zăbunuri, se uitau la mama lor cu nedumerirea înscrisă pe feţele palide şi speriate. Un băieţaş mai mic, de vreo şapte ani, în caftan şi cu un imens cartuz al altcuiva în cap, plângea în braţele unei dădace bătrâne. O slujnică tânără, murdară şi desculţă stătea pe un cufăr, despletindu-şi coadele bălane, îşi scutura părul pârlit, tot mirosindu-şi-l. Bărbatul, un om de statură mică, adus niţel de spate şi îmbrăcat în uniformă de funcţionar civil, cu favoriţi mici şi învârtiţi ca nişte roţi şi cu

părul la tâmple lins şi ieşind de sub cartuzul pus prea drept pe cap, muta cu chipul împietrit cuferele trântite unul peste altul şi scotea de sub ele nişte haine.

Femeia numai cât nu se aruncă la picioarele lui Pierre, când îl văzu.

— Oameni buni, creştini pravoslavnici, ajutaţi-mi, salvaţi-o, dragii mei! ajutaţi-mă careva, rostea ea printre lacrimi. Fetiţa! Fata mea… Mi-au lăsat-o pe cea mică acolo! A ars! O-o-oh! De asta te-am legănat eu pe tine… O-o-oh!

— Destul, Maria Nikolaevna i se adresă bărbatul cu glas domol, de bună seamă mai mult ca o scuză faţă de omul străin. Trebuie s-o fi luat soră-ta, fiindcă altfel unde ar putea fi? Adăugă el.

— Stai ca o momâie, păcătosule! Strigă femeia cu ciudă, oprindu-se deodată din plâns. N-ai pic de inimă, nu-ţi pasă de copilaşul tău. Altul s-ar fi aruncat în foc să-l scoată. Momâie, nu om e ăsta, nu-i tată, se jelui femeia. Dumneata eşti un suflet nobil, i se adresă ea lui Pierre, vorbind repede, printre sughiţuri. A luat foc alături, s-a întins la noi. Fata a strigat: foc! Ne-am repezit să strângem lucrurile. Cu ce era pe noi, aşa am scăpat… Iaca numai ce-am putut salva… Icoanele sfinte şi ţoalele de zestre, încolo am pierdut tot. Dau să iau copiii, ia-o pe Katieika de unde nu-i. O-o-o! Oh, Dumnezeule! şi izbucni iarăşi în hohote. Copilaşul meu drag a ars! A ars!

— Dar unde, unde a rămas? Întrebă Pierre.

După expresia feţei lui care se însufleţise, femeia înţelese numaidecât că omul acesta o putea salva.

— Tătucule! Eşti tatăl meu! Strigă ea, îmbrăţişându-i picioarele. Binefăcătorule, împacă-mi sufletul… Aniska, du-te, scârboaso, şi arată unde, strigă ea la fată, deschizând larg gura şi arătându-şi mai mult prin asta dinţii peste măsură de lungi.

— Arată-mi, hai şi mi-arată, am… am să… am să încerc… se grăbi să spună, înecându-se, Pierre.

Fata cea murdară ieşi de după un cufăr, îşi strânse părul şi, oftând, o porni înainte pe cărare cu tălpile ei late, desculţe. Pierre parcă se trezise brusc la viaţă după un leşin greu. Îşi ridică mai sus fruntea: ochii începură să-i strălucească, şi porni cu paşi grăbiţi după fată, o întrecu şi ieşi în Povarskaia. Strada era toată numai nori de fum negru. Ici colo, limbi de foc răzbăteau prin norul acesta. Lumea se adunase grămadă la locul incendiului, în mijlocul străzii sta un general francez care spunea ceva celor din jur. Însoţit de fată, Pierre ajunsese aproape de locul unde era generalul, când nişte soldaţi francezi îl opriră.

— On ne passe pas808, îi strigă o voce.

— Pe aici, nene, strigă fata. Trecem pe ulicioară şi apoi pe la Nikulini prin curte.

Pierre se întoarse înapoi şi porni în urma fetei, făcând uneori câte un salt ca să o ajungă. Fata străbătu în fugă strada, coti la stânga pe o ulicioară şi, după ce trecu de a treia casă, făcu la dreapta şi intră într-o curte.

— Iac-aicea, numaidecât, zise fata şi străbătând curtea până la un gard de lemn, deschise o portiţă, apoi oprindu-se, îi arătă lui Pierre în fundul curţii o căsuţă de lemn care ardea cu flăcări luminoase şi dogoritoare.

O aripă a căsuţei se dărâmase, cealaltă ardea şi flăcări puternice ieşeau pe ferestre şi pe sub streşini.

Focul dogorea atât de tare când Pierre păşi pragul porţii, încât fără voia lui se opri locului.

— Care-i, care-i casa voastră? Întrebă el.

— O-o-oh! Începu să se jelească fata, arătând căsuţa: Iacăt-o, asta-i, asta ne-a fost casa. Ai ars tu, comoara noastră, Katicika, duducuţa mea frumoasă, o-oh! Se bocea Aniska la vederea focului, simţind nevoia de a-şi arăta şi ea sentimentele.

Pierre se năpusti înspre căsuţă, dar focul dogorea atât de tare, încât, fără voia lui, descrise un arc în jurul lui şi se pomeni lângă o casă mai mare, neaprinsă încă decât la o parte a acoperişului, în jurul căreia mişuna un grup de

francezi. Pierre nu înţelese la început ce făceau francezii aceştia care tot cărau ceva. Numai când văzu în faţa ochilor pe unul dintre franţuzi cum îl bătea cu un paloş bont pe un mujic ca să-i ia din mână o blană de vulpe, Pierre pricepu vag că jefuiau, dar n-avea timp să se oprească la gândul acesta.

Trosnetul şi zgomotul pereţilor ce se năruiau şi al tavanelor prăbuşite, vuietul surd şi sfârâitul flăcărilor, strigătele întărâtate ale mulţimii, priveliştea norilor de fum care se înălţau şovăielnic, când groşi şi negri, când destrămaţi şi alburii, cu scăpărări de scântei, şi vederea văpăilor ce ţâşneau, când ca nişte snopi roşii, când ca nişte solzi aurii, senzaţia dogoarei, a fumului şi a repeziciunii cu care se perindau – toate îi dădură lui Pierre starea de surescitare care e efectul obişnuit al oricărui incendiu. Incendiul acesta avu un şi mai puternic efect asupra lui Pierre, pentru că de îndată ce văzu focul se simţi eliberat de povara grea a gândurilor. Se simţea acum tânăr, vesel, sprinten şi hotărât. Înconjură în fugă, pe partea dinspre casa cea mare, căsuţa în flăcări şi voia acum să înainteze spre partea care se mai ţinea încă în picioare, când auzi chiar deasupra capului strigătele mai multor glasuri şi zgomotul unui obiect greu care căzu lângă el.

Pierre se uită în sus şi văzu la fereastra casei celei mari câţiva francezi care aruncaseră de sus un sertar de scrin plin cu nişte obiecte de metal. Alţi soldaţi francezi, de jos, se repeziră la sertar.

— Eh bine, qu'est-ce qu'il veut celui-la809 strigă unul dintre francezi după Pierre.

— Un enfant dans cette maison. N'avez-vous pas vu un enfant? 810 zise Pierre.

— Tiens, qu'est-ce qu'il chante celui-la? Va te promener811 se auziră câteva glasuri şi unul dintre soldaţi, temându-se probabil ca nu cumva să le ia Pierre argintăria şi bronzurile din sertar, se repezi spre el ameninţându-l.

— Un enfant? Strigă de sus unul dintre francezi. J'ai entendu piailler quelque chose au jardin. Peut-etre c'est son moutard au bonhomme. Faut etre humain, voyez-vou…812

— Ou est-il? Ou est-il? 813 întrebă Pierre.

— Par ici! Par ici! Îi strigă din fereastră francezul, arătând grădina din dosul casei. Attendez, je vais descendre.

Şi, într-adevăr, peste o clipă, francezul, un băiat oacheş cu o pată pe obraz, numai în cămaşă, sări pe fereastra parterului şi, bătându-l pe Pierre prieteneşte pe umăr, o porni împreună cu el fuga în grădină.

— Depechez-vous, vous autres, le strigă el tovarăşilor săi, il commence a faire chaud.814

Ajunşi în dosul casei pe o potecă presărată cu nisip, francezul îl trase pe Pierre de mână şi îi arătă un rond de flori. Sub o bancă sta întinsă o fetiţă de vreo trei ani, cu rochiţă roz.

— Voila votre moutard. Ah, une petite, tant mieux, spuse francezul. Au revoir, mon gros. Faut etre humain. Nous sommes tous mortels, voyez-vous815, şi francezul cu pata pe obraz o porni în goană îndărăt, la tovarăşii lui.

Pierre, sufocându-se de fericire, se repezi la fetiţă şi dădu s-o ia în braţe. Dar, văzând un om străin, fetiţa scrofuloasă, bolnăvicioasă, leit maică-sa, urâtă la vedere, începu să ţipe şi o rupse la fugă. Pierre o prinse totuşi şi o luă în braţe; ea începu să ţipe furioasă şi disperată şi încercă să-i desprindă cu mânuţele ei micuţe mâinile şi să i le muşte cu gura ei băloasă. Pierre fu cuprins de un sentiment de scârbă şi necaz asemenea celui pe care-l încerca de obicei când punea mâna pe vreo jivină mică. Dar făcu sforţări să se stăpânească, să nu scape copilul din braţe şi porni alergând cu el înapoi spre casa cea mare. Însă pe drumul pe care venise nu se mai putea trece. Nici urmă de Aniska nu mai era şi Pierre, strângând cât putu mai delicat în braţe cu un amestec de milă şi de scârbă, fetiţa care hohotea de plâns şi era udă, o luă la fugă prin grădină să caute altă ieşire.

XXXIV.

CÂND PIERRE, TĂIND OGRĂZI şi fundături, ajunse cu povara lui lângă parcul prinţului Gruzinski, în colţul străzii Povarskaia, nu mai putu, în primul moment, recunoaşte locul de unde plecase după copil, atât era de înţesat de lume şi de lucruri cărate de prin case. Pe lângă familiile de ruşi cu avutul lor, pe care şi-l salvau de foc aici, mai erau şi câţiva soldaţi francezi în diferite uniforme. Pierre nu le dădu nici o atenţie. Se grăbea să găsească familia funcţionarului, ca să-i dea mamei fetiţa şi să se ducă apoi să mai salveze pe cineva. I se părea că mai are de făcut multe şi cât mai repede. Aprins de atâta alergătură şi de dogoarea focului, Pierre simţea acum şi mai multă tinereţe, vioiciune şi hotărâre, decât simţise când pornise să salveze copilul. Fetiţa se liniştise; ţinându-se cu mânuţele de caftanul lui Pierre, stătea pe braţul lui şi se uita împrejur ca un pui de fiară sălbatică. Pierre o privea din când în când şi îi zâmbea uşor. I se părea că descoperise ceva înduioşător de nevinovat în mutrişoara asta speriată, mică şi bolnăvicioasă.

La locul ştiut, nici funcţionarul, nici nevastă-sa nu mai erau. Pierre porni cu paşi repezi prin mulţime, ca să-i caute, scrutând feţele celor pe care-i întâlnea. Fără să vrea, privirile i se opriră asupra unei familii de gruzini, sau armeni, compusă dintr-un bărbat foarte bătrân, frumos, cu chip oriental, îmbrăcat într-o şubă îmblănită nouă, descheiată, şi cu cizme noi, dintr-o bătrână de acelaşi tip şi o femeie tânără… Femeia aceasta foarte tânără, cu sprâncene negre arcuite, cu faţa lungă neobişnuit de delicată şi de rumenă la ten, fără nici o expresie, i se păru lui Pierre un model de frumuseţe orientală. Printre bulendrele răvăşite, în îmbulzeala din piaţă, femeia aceasta, cu zăbunul ei bogat de atlaz şi cu o broboadă de un violet viu prinsă pe creştet, te făcea să te gândeşti la o gingaşă floare de seră aruncată în zăpadă. Şedea pe nişte boccele puţin mai în urma bătrânei şi se uita în pământ cu ochii ei mari, negri, neclintiţi şi prelungi, umbriţi de gene mari. Se vedea că era conştientă de frumuseţea ei şi că se temea

pentru ea. Pierre fu atras de chipul acesta şi, cu toată graba lui, trecând de-a lungul ulucilor, se uită de câteva ori la ea. Ajuns la capătul gardului, cum tot nu-i găsea pe cei de care avea nevoie, Pierre se opri şi începu să privească în jurul său.

Silueta lui Pierre cu copilul în braţe sărea acum în ochi şi mai mult decât înainte, şi în jurul lui se strânseră câţiva ruşi, bărbaţi şi femei.

— Te-ai pierdut de cineva, măi omule? Dumneavoastră n-oţi fi fiind cumva boier? Al cui e copilul? Îl tot întrebau.

Pierre le răspunse de copil că era al unei femei cu zăbunul negru, care stătuse cu copiii ei aici, pe locul acesta, şi întrebă dacă nu cumva ştie cineva cine era şi unde s-a dus.

— Păi, ăştia trebuie să fi fost Anferovii, zise un diacon bătrân, vorbind cu o femeie ciupită de vărsat. Doamne miluieşte-mă, mila Ta, Doamne, adăugă el din obişnuinţă cu voce cântată, de bas.

— Da' de unde Anferovii? Zise femeia. Anferovii au plecat de azi-dimineaţă. Asta-i ori a Mariei Nikolaevna, ori a Ivanovei.

— El vorbeşte de o femeie, şi Maria Nikolaevna e cucoană, spuse un servitor.

— Nu se poate să n-o ştiţi: una slabă, cu dinţii mari, spuse Pierre.

— Chiar ea e, Maria Nikolaevna. Au plecat în parc, de cum i-au văzut venind pe lupii ăştia, spuse femeia, arătând la soldaţii francezi.

— O, Doamne, fie-ţi milă de noi, zise iarăşi diaconul. Luaţi-o pe aici. Ea e, sigur. Tot plângea şi se jeluia, spuse iarăşi femeia. Chiar ea e. Uite, pe aici, aşa…

Dar Pierre nu mai asculta ce-i spunea femeia. De câteva clipe era atent la ceea ce se petrecea la câţiva paşi de el. Se uita la familia de orientali şi la cei doi soldaţi francezi care se opriseră lângă armeni. Unul dintre soldaţi, un omuleţ mărunt şi sprinten, era îmbrăcat cu o manta sinilie încinsă pe la mijloc cu o frânghie. Era desculţ şi pe cap avea o

bonetă. Celălalt, care-i atrase mai cu deosebire lui Pierre atenţia, era un lungan deşirat, blond şi adus de spate, cu o expresie idioată pe chip şi cu mişcările tărăgănate. Era îmbrăcat cu o manta de dimie, pantaloni sinilii şi botfori mari, rupţi, în picioare. Francezul cel mărunţel şi desculţ, cu manta sinilie, se apropie de armeni, le spuse ceva şi se repezi la picioarele bătrânului. Acesta începu să-şi scoată pe loc, grăbit, cizmele. Celălalt, cu mantaua de dimie, se apropiase de frumoasa armeanca şi, tăcut, sta nemişcat în faţa ei, cu mâinile în buzunare, privind-o ţintă.

— Na, ia copilul, spuse Pierre cu voce poruncitoare şi grăbită, întinzându-i femeii copilul. Du-l părinţilor, să-l duci, ai înţeles? Aproape se răsti la femeie, lăsând jos copilul care începuse să ţipe; se uită din nou la francezi şi la familia de armeni. Bătrânul rămăsese desculţ. Francezul cel mărunt îi smulsese a doua cizmă şi le lovea acum una de alta. Bătrânul, plângând cu sughiţuri, spunea ceva, dar Pierre nu văzu decât în treacăt lucrul acesta; toată atenţia lui era îndreptată asupra franţuzului cu manta, care, cu mersul lui rar şi legănat, se apropiase în vremea asta de femeia cea tânără şi, scoţând mâinile din buzunar, o apucase de gât.

Frumoasa armeancă stătea tot aşa nemişcată, cu genele lungi plecate, ca şi cum n-ar fi văzut şi nici n-ar fi simţit ce-i făcea soldatul.

Până să parcurgă Pierre cei câţiva paşi, care-l despărţeau de francezi, tâlharul de lungan în manta izbutise să smulgă de la gâtul armencii salba pe care o purta şi tânără femeie duse mâna la gât şi ţipă ascuţit.

— Laissez cette femme816, urlă ca turbat Pierre, apucându-l de umeri pe lunganul cel adus de spate şi îmbrâncindu-l. Soldatul căzu, se ridică şi o luă la fugă. Tovarăşul său, însă, aruncă cizmele, duse mâna la baionetă şi se repezi ameninţător la Pierre.

— Voyons, pas de betises! 817 strigă el.

Pierre era la paroxismul turbării, când nu-şi mai dădea seama de nimic, şi forţele i se înzeciseră. Se repezi la

francezul cel desculţ, şi până să apuce el să-şi scoată baioneta din teacă, îl şi trânti la pământ cu un picior şi prinse a-i căra la pumni. Se auziră strigăte de aprobare prin mulţimea din jur, şi, în acelaşi timp, de după colţ se ivi o patrulă de ulani francezi călări; ulanii se apropiară în goană de Pierre şi de francez şi îi înconjurară. Pierre nu-şi mai aducea aminte ce s-a mai întâmplat pe urmă. Îşi amintea doar că bătuse pe cineva, că-l bătuseră şi că, la sfârşit, se trezise cu mâinile legate, în timp ce un pâlc de soldaţi francezi făcuseră roată în jurul lui şi îl scotoceau prin haine.

— Il a un poignard, lieutenant818, fură primele cuvinte pe care le înţelese Pierre.

— Ah, une arme! 819 zise ofiţerul şi se întoarse către soldatul cel desculţ, care fusese arestat odată cu Pierre.

— C'est bon, vous direz tout cela au Conseil de Guerre, spuse ofiţerul. Şi se întoarse apoi spre Pierre: Parlez-vous français, vous? 820

Pierre se uită în jurul său cu ochii injectaţi şi nu răspunse. Trebuie că avea o înfăţişare foarte fioroasă de vreme ce, la porunca şoptită, a ofiţerului, încă patru ulani se desprinseră din front şi se postară de-a dreapta şi de-a stânga lui Pierre.

— Parlez-vous français? Îşi repetă ofiţerul întrebarea, ţinându-se la oarecare distanţă de el. Faites venir l'interprete! 821

De după rânduri se ivi călare un omuleţ în haine civile ruseşti. După vorba şi îmbrăcămintea lui, Pierre recunoscu imediat în el pe unul dintre francezii de la magazinele moscovite.

— Il n'a pas l'air d'un homme du peuple822, spuse tălmaciul, după ce îl măsură din ochi pe Pierre.

— Oh, oh, ça m'a bien l'air d'un des incendiaires, zise ofiţerul. Demandez-lui ce qu'il est? 823 adăugă el.

— Cine fost tu? Întrebă tălmaciul. Tu trebuie răspuns la autoriteţ, zise el.

— Je ne vous dirai pas qui je suis. Je suis votre prisonnier. Emmenez-moi824, spuse deodată în franţuzeşte Pierre.

— Ah, ah! Făcu ofiţerul, încruntându-se. Marchons! 825

În jurul ulanilor se adună o mulţime de lume. Cea mai aproape de Pierre era femeia aceea ciupită de vărsat cu fetiţa. Când patrula porni, femeia ieşi în faţă.

— Unde te-or fi ducând, măiculiţă? Spuse ea. Dar cu fetiţa, ce mă fac eu cu fetiţa, dacă nu e a lor? Urmă femeia.

— Qu'est-ce qu-elle veut cette femme? 826 întrebă ofiţerul.

Pierre era ca beat. Starea de surescitare îi spori la vederea fetiţei pe care o salvase.

— Ce qu'elle dit? Spuse el. Elle m'apporte ma fille que je viens de sauver des flammes, mai zise el. Adieu! 827 şi, fără să ştie de ce a născocit minciuna aceasta fără rost, porni cu paşi hotărâţi şi solemni, dus între francezi.

Patrula de ulani era una dintre acelea pe care francezii le trimiseră din ordinul lui Durosnel pe străzile Moscovei, pentru a pune capăt jafurilor şi mai cu seamă pentru prinderea incendiatorilor care, după o părere scornită în ziua aceea şi generalizată la toţi comandanţii francezi de mari unităţi, provocaseră incendiul Moscovei. Cutreierând alte câteva străzi, patrula mai arestă vreo cinci ruşi suspecţi; un prăvăliaş, doi seminarişti, un mujic, un argat şi câţiva jefuitori. Dar, dintre toţi suspecţii, cel mai suspect părea să fie Pierre. Când îi duseră pe toţi să-i ţină noaptea la corpul de gardă, instalat într-o clădire mare de pe meterezul Zubovski, pe Pierre îl închiseră într-o încăpere aparte, sub pază severă.

SFÂRŞITUL VOLUMULUI TREI

Volumul 4

Partea întâi.

I

LA PETERSBURG, ÎN CERCURILE înalte, continua cu mai multă aprindere decât oricând lupta încâlcită dintre partidul lui Rumeanţev, partidul francezilor, cel al Mariei Feodorovna, cel al ţareviciului şi celelalte, luptă înăbuşită, ca totdeauna, de zumzetul trântorilor de la curte. Dar viaţa fără griji, viaţa strălucitoare a Petersburgului, preocupată numai de fantomele, de reflexele vieţii reale, se scurgea tot ca şi până atunci; şi cursul acestei vieţi te obliga să faci mari sforţări ca să-ţi poţi da seama de primejdia şi de situaţia grea în care se afla poporul rus. Aceleaşi erau recepţiile şi balurile, acelaşi teatrul francez, aceleaşi interesele diferitelor curţi nobiliare, aceeaşi goana după demnităţi şi aceleaşi intrigile. Numai în cercurile cele mai înalte se făceau sforţări ca oamenii să-şi dea seama de greutăţile clipei de faţă. Se povestea în şoaptă cât de diferit procedaseră, în aceste împrejurări atât de grele, cele două împărătese. Împărăteasa Maria Feodorovna, preocupată de institutele de educaţie şi de binefacere pe care le avea sub oblăduirea ei, dăduse dispoziţiuni pentru strămutarea lor la Kazan, şi lucrurile acestor fundaţii fuseseră şi împachetate. Împărăteasa Elizaveta Alexeevna însă, întrebată ce dispoziţii ar avea de dat, binevoise să răspundă, cu caracteristicul ei patriotism rus, că în privinţa instituţiilor de stat ea nu poate da nici o dispoziţie, întrucât lucrul acesta este apanajul suveranului; în ceea ce o privea personal însă, binevoise să răspundă că ea va fi cea din urmă care va părăsi Petersburgul.

La Anna Pavlovna, în 26 august, chiar în ziua bătăliei de la Borodino, se dădea o serată, al cărei punct de atracţie trebuia să fie citirea scrisorii înalt preasfinţitului mitropolit, scrisă împăratului atunci când îi fusese trimisă icoana preacuviosului părinte Serghie. Scrisoarea aceasta se citea ca un model de elocinţă clericală şi patriotică. Cel care trebuia să dea citire scrisorii era însuşi prinţul Vasili, renumit pentru arta cu care citea. (El citea de multe ori chiar şi în faţa împărătesei.) Arta criticii consta în a revărsa

un ropot de cuvinte rostite cântat, cu glas tare, între un urlet de deznădejde şi un mormăit duios, absolut fără nici o legătură cu înţelesul, aşa fel încât, în mod cu totul întâmplător, pe unele cuvinte cădeau urletele, pe altele mormăitul. Lectura aceasta avea, ca toate seratele Annei Pavlovna, un tâlc politic. La serată urmau să ia parte câteva feţe simandicoase, pe care trebuia să le ruşineze pentru faptul că frecventau teatrul francez şi cărora era nevoie să li se insufle sentimente patriotice. Se adunase destulă lume, dar Anna Pavlovna încă nu-i vedea în salonul ei pe toţi acei de care era nevoie şi, de aceea, fără să treacă încă la lectură, îşi antrena musafirii în discuţii generale.

Noutatea zilei era de data aceasta la Petersburg boala contesei Bezuhova. De câteva zile contesa se îmbolnăvise fără veste şi scăpase câteva reuniuni a căror podoabă trebuia să fie; se auzea că nu primeşte pe nimeni şi că, în locul medicilor renumiţi ai Petersburgului care o îngrijeau de obicei, ea se încredinţase îngrijirilor unui doctor italian care-o doftoricea într-un chip cu totul nou şi neobişnuit.

Ştiau foarte bine toţi că fermecătoarei contese boala îi venea din inconvenientul de a se mărita cu doi bărbaţi deodată şi că tratamentul italianului consta în înlăturarea acestui inconvenient; dar, în prezenţa Annei Pavlovna, nu numai că nimeni nu îndrăznea să se gândească la aceasta, dar parcă nici nu ştia nimeni despre ce este vorba.

— On dit que la pauvre comtesse est tres mal. Le médecin dit que c'est l'angine pectorale.

— L'angine? Oh, c'est une maladie terrible! 828

— On dit que les rivaux se sont réconciliés grâce a l'angine…829

Cuvântul angine era repetat cu multă plăcere.

— Le vieux comte est touchant a ce qu'on dit. Il a pleuré comme un enfant quand le médecin lui a dit que le cas était dangereux.

— Oh, ce serait une perte terrible. C'est une femme ravissante.

— Vous parlez de la pauvre comtesse, spuse, apropiindu-se, Anna Pavlovna. J'ai envoyé savoir de ses nouvelles. On m'a dit qu'elle allait un peu mieux. Oh, sans doute, c'est la plus charmante femme du monde, spuse Anna Pavlovna, zâmbind, încântată de sine. Nous appartenons a des camps différents, mais cela ne m'empeche pas de l'estimer comme elle le mérite. Elle est bien malheureuse830, adăugă ea.

Crezând că prin cuvintele acestea Anna Pavlovna ridicase puţintel vălul tainei ce acoperea boala contesei, un tânăr nu prea ascuţit la minte îşi permise să-şi exprime uimirea că nu fuseseră chemaţi medici cunoscuţi şi că o trata un şarlatan, care i-ar putea face vreun tratament primejdios.

— Vos informations peuvent etre meilleures que les miennes, se repezi dintr-odată cu venin Anna Pavlovna la tânărul lipsit de experienţă. Mais je sais de bonne source que ce médecin est un homme tres savant et tres habile. C'est le médecin intime de la Reine d'Espagne.831 Şi, după ce-l desfiinţă în chipul acesta pe tânăr, Anna Pavlovna se întoarse spre Bilibin care, în alt cerc, vorbind despre austrieci, îşi încreţise fruntea şi se vedea că se pregăteşte tocmai să şi-o descreţească la loc pentru a da drumul unui mot832.

— Je trouve que c'est charmant! 833 spuse el despre nota diplomatică trimisă la Viena odată cu drapelele cucerite de către Wittgenstein, le héros de Pétropol834, cum îl numeau la Petersburg.

— Cum, cum adică? I se adresă Anna Pavlovna, impunând în acest chip tăcere pentru a fi ascultat acel mot, pe care ea i-l ştia.

Şi Bilibin repetă următoarele cuvinte, autentice, din depeşa diplomatică redactată de el:

— L'Empereur renvoie les drapeaux autrichiens, zise Bilibin, drapeaux amis et égarés qu'il a trouvés hors de la route835, sfârşi el, descreţindu-şi fruntea.

— Charmant, charmant836, zise prinţul Vasili.

— C'est la route de Varsovie, peut-etre837, spuse cu glas tare, pe neaşteptate, prinţul Ippolit.

Toţi se uitară la el, neînţelegând ce-a vrut să spună cu asta. Prinţul Ippolit se uita şi el împrejurul său, cu un aer de veselă nedumerire. Nu înţelegea nici el, cum nu înţelegeau nici ceilalţi, ce însemnau cuvintele pe care le rostise. El observase nu o dată, în timpul carierei sale diplomatice, că vorbele spuse în felul acesta, brusc, apăreau ca foarte spirituale, şi pentru orice eventualitate lăsase să-i scape aceste cuvinte, cele dintâi care-i veniseră pe limbă. „Poate că se nimereşte foarte bine, îşi zise el, iar dacă nu se nimereşte, or şti ei, acolo, să le potrivească". Într-adevăr, în tăcerea jenantă care se aşternu, intră în salon persoana aceea, nu destul de patriotă, pe care o aştepta, ca s-o corijeze, Anna Pavlovna, şi ea, zâmbind şi amenințându-l pe Ippolit cu degetul, făcu semn prinţului Vasili să se apropie de dânsa şi, întinzându-i două lumânări şi manuscrisul, îl rugă să înceapă. Se făcu tăcere.

— Atot milostive Stăpâne, împăratul nostru„, rosti sever prinţul Vasili şi se uită la asistenţă, ca şi când ar fi vrut să întrebe dacă nu cumva are cineva ceva împotrivă. Dar nimeni nu spuse nimic. „Întâia cetate de scaun, Moscova, Noul Ierusalim, îşi întâmpină Hristosul său„, puse el, pe neaşteptate, accentul pe cuvântul său, „precum o mamă îşi îmbrăţişează fiii ei cei buni, şi, întrezărind prin întunericul ce se lasă strălucita slavă a puterii tale, cântă cu mare bucurie: „Osana, binecuvântat fie cel ce vine!"„

Prinţul Vasili rosti cuvintele din urmă cu voce plângătoare.

Bilibin îşi privea cu atenţie unghiile şi mulţi aveau un aer stingherit, parcă ar fi vrut să întrebe: ce vină aveau ei aici? Anna Pavlovna repeta în şoaptă ce avea să vină mai departe, ca o babă la rugăciunea împărtăşaniei: „N-are decât cutezătorul şi neruşinatul Goliat..."

Prinţul Vasili continuă:

— N-are decât cutezătorul şi neruşinatul Goliat să aducă dintre hotarele Franţei în ţinuturile Rusiei spaimele morţii:

credinţa smerită, praştia aceasta a lui David al Rusiei va răpune fără de veste capul trufiei lui, setoase de sânge. Icoana aceasta a preacuviosului Serghie, care s-a străduit în vechime pentru binele patriei noastre, trimite-se în dar majestăţii-Voastre imperiale. Sunt îndurerat că slabele mele puteri mă împiedică să-mi desfăt ochii cu vederea chipului Vostru mărinimos. Cu căldură înalţ către cer rugăciuni ca Atotputernicul să sporească neamul drepţilor şi să împlinească dorinţele majestăţii-Voastre spre binele nostru al tuturor.”

— Quelle force! Quel style! 838 se auziră laude la adresa cititorului şi a autorului.

Însufleţiţi de cuvântarea aceasta, oaspeţii Annei Pavlovna mai vorbiră încă multă vreme de situaţia patriei şi făcură tot soiul de pronosticuri cu privire la desfăşurarea bătăliei care trebuia să se dea de la o zi la alta.

— Vous verrez839, spuse Anna Pavlovna, că mâine, de ziua naşterii suveranului, vom primi ştiri. Am eu o presimţire bună.

II.

PRESIMŢIREA ANNEI PAVLOVNA era într-adevăr îndreptăţită. A doua zi, în timpul slujbei ce se săvârşea la palat cu prilejul zilei de naştere a suveranului, prinţul Volkonski fu chemat din biserică pentru a i se înmâna un plic din partea prinţului Kutuzov. Era raportul lui Kutuzov scris în ziua bătăliei de la Tatarinovo. Kutuzov scria că ruşii nu se retrăseseră nici cu un pas, că francezii suferiseră pierderi cu mult mai mari decât ai noştri, că raportează în grabă, de pe câmpul de luptă, înainte de a fi putut aduna ultimele date. Aşadar, era o victorie. Şi chiar pe loc, fără să fi apucat lumea a ieşi din biserică, se şi înălţară către creator mulţumiri pentru ajutorul său şi pentru izbândă.

Presimţirea Annei Pavlovna se adeverea şi în oraş domni toată dimineaţa o dispoziţie sărbătorească de bucurie. Toată lumea credea decisivă victoria aceasta şi câţiva începuseră chiar să vorbească despre prinderea lui

Napoleon, despre detronarea lui şi despre alegerea unui nou ocârmuitor în Franţa.

Departe de câmpul de luptă şi în condiţiile de viaţă ale curţii, e foarte greu ca evenimentele să apară în toată amploarea şi forţa lor. Involuntar, evenimentele generale se grupează în jurul unei întâmplări izolate. Aşa, bucuria de căpetenie a curtenilor consta acum în faptul că noi câştigasem o victorie, tot atât cât şi în faptul că vestea acestei izbânzi venise chiar de ziua naşterii suveranului. Era o surpriză reuşită. În veştile de la Kutuzov se pomenea şi de pierderile ruşilor, iar printre morţi se numărau Tucikov, Bagration şi Kutaisov. Şi partea tristă a evenimentelor în această lume petersburgheză s-a fixat involuntar tot în jurul unui singur eveniment: moartea lui Kutaisov. Pe dânsul îl cunoşteau toţi, era iubit de suveran, fusese tânăr şi frumos. În ziua aceea, oamenii se întâmpinau cu cuvintele:

— Ce întâmplare uimitoare! Chiar în timpul slujbei! Dar ce pierdere, Kutaisov! Vai, ce păcat!

— Ce vă spuneam eu despre Kutuzov? Zicea acum prinţul Vasili, mândrindu-se de prorocirea lui. Am spus eu întotdeauna că el e singurul în stare să-l biruie pe Napoleon.

Dar a doua zi nu mai veniră ştiri de pe front şi opinia publică începu să se alarmeze. Curtenii sufereau din pricina dureroasei nesiguranţe în care se afla împăratul.

— În ce situaţie e împăratul! Spuneau curtenii şi încetară de a-i mai ridica lui Kutuzov osanale, ca în urmă cu două zile, şi-l învinuiau acum a fi cauza neliniştii suveranului. Prinţul Vasili nu se mai mândri în ziua aceea cu protejatul său Kutuzov, ci păstră tăcere ori de câte ori venea vorba de comandantul suprem. În afară de aceasta, ca şi când toate s-ar fi adunat ca să-i vâre la griji şi să-i neliniştească pe locuitorii Petersburgului, spre seara zilei aceleia se mai adăugă încă o noutate, una teribilă. Contesa Elena Bezuhova murise subit, datorită îngrozitoarei boale al cărei

nume îl rostiseră toţi cu atâta plăcere. Oficial, în societatea celor mari, spuneau toţi că fosta contesă Bezuhova murise dintr-un atac fulgerător de angine pectorale, dar în cercurile intime se povestea, cu amănunte, că le médecin intime de la Reine d'Espagne îi prescrisese Hélenei nu ştiu ce medicament, care trebuia luat în doze mici ca să-şi producă efectul binecunoscut, şi că Hélene – pe care o chinuia faptul că bătrânul conte o bănuia şi că soţul ei, căruia îi scrisese (nenorocitul, desfrânatul acela de Pierre), nu-i răspunsese – luase dintr-o dată o doză colosală din medicamentul prescris şi murise în chinuri, înainte de a i se fi putut da vreun ajutor. Se mai povestea că, la început, prinţul Vasili, împreună cu bătrânul conte, îl cam luaseră la rost pe italian; dar italianul le arătase asemenea scrisori scrise de mâna nefericitei răposate, încât fusese lăsat imediat în pace.

Discuţia generală se concentra în jurul celor trei evenimente regretabile: starea de incertitudine în care se găsea împăratul, pierderea lui Kutaisov şi moartea Hélenei.

A treia zi după primirea raportului lui Kutuzov sosi la Petersburg un moşier din Moscova şi se lăţi în tot oraşul vestea predării Moscovei în mâinile francezilor. Ce lucru îngrozitor! În ce situaţie era pus împăratul! Kutuzov era un trădător, şi prinţul Vasili, în timpul numeroaselor visites de condoléance840 care i se făcură cu prilejul morţii fiicei sale, spunea despre acelaşi Kutuzov pe care-l ridicase înainte în slăvi (era de iertat la el faptul că, îndurerat cum era acum, uita ce spusese mai înainte), că nici nu te puteai aştepta la altceva din partea unui moşneag chior şi desfrânat.

— Nu mă mir decât că s-a putut încredinţa unui asemenea om soarta Rusiei.

Câtă vreme vestea aceasta avu doar un caracter neoficial, mai putea fi pusă la îndoială, dar a doua zi veni de la contele Rastopcin următorul raport: „Un aghiotant al prinţului Kutuzov mi-a adus o scrisoare în care acesta îmi cere ofiţeri de poliţie pentru însoţirea armatei pe drumul

Riazanului. El spune că regretă, dar trebuie să părăsească Moscova. Majestate! Fapta lui Kutuzov hotărăşte soarta capitalei şi a imperiului majestăţii-Voastre. Rusia se va cutremura aflând despre cedarea oraşului, care întruneşte toată măreţia Rusiei şi în care se află raclele strămoşilor majestăţii-Voastre. Eu vin în urma armatei. Am evacuat totul şi nu-mi mai rămâne decât să plâng soarta patriei mele."

Primind acest raport, împăratul îi trimise lui Kutuzov, prin prinţul Volkonski, următorul rescript: „Kneaz Mihail Ilarionovici! De la 29 august, eu nu mai am nici un raport de la domnia-ta. Între timp, am primit la 1 septembrie, prin Iaroslavl, de la comandantul suprem al Moscovei, trista veste că dumneata ai hotărât să părăseşti, împreună cu armata, Moscova. Poţi să-ţi închipui impresia făcută asupra mea de această veste, iar tăcerea dumitale nu face decât să-mi sporească uimirea. Trimit cu aceasta pe prinţul general-aghiotant Volkonski, ca să-mi aducă de la dumneata ştiri cu privire la situaţia armatei şi la motivele care te-au determinat să iei o hotărâre atât de dureroasă."

III.

NOUĂ ZILE DUPĂ PĂRĂSIREA Moscovei, la Petersburg sosi un trimis de-al lui Kutuzov cu ştirea oficială a predării capitalei. Trimisul era francezul Michaud, care nu ştia ruseşte, dar care era, quoique étranger, Russe de coeur et d'âme841 cum singur spunea despre sine. Împăratul îl primi îndată în cabinetul său din palatul de pe Kamennâi Ostrov. Michaud, care nu văzuse niciodată Moscova până în timpul acestei campanii şi care nu ştia ruseşte, se simţi totuşi emoţionat când se înfăţişă la notre tres gracieux souverain842 (cum scria el mai târziu), cu ştirea despre incendierea Moscovei, dont les flammes éclairaient sa route843.

Cu toate că marele chagrin844 al domnului Michaud trebuie să fi avut altă pricină decât aceea din care izvora durerea poporului rus, Michaud avea o înfăţişare atât de

tristă când fu introdus în cabinetul împăratului, încât suveranul îi şi puse numaidecât întrebarea:

— M'apportez-vous de tristes nouvelles, colonel?

— Bien tristes, Sire, răspunse Michaud, plecându-şi ochii şi oftând, l'abandon de Moscou.

— Aurait-on livré mon ancienne capitale sans se battre? 845 izbucni deodată împăratul, vorbind precipitat.

Michaud transmise respectuos ceea ce îi ordonase Kutuzov să transmită şi anume că nu fusese cu putinţă să se dea o bătălie la porţile Moscovei şi că, întrucât nu-i mai rămăsese de ales decât ori să piardă şi armata odată cu Moscova, ori să piardă numai Moscova, feldmareşalul fusese nevoit să aleagă această din urmă cale.

Împăratul asculta tăcut, fără să se uite la Michaud.

— L'ennemi est-il en ville? 846 întrebă el.

— Oui, sire, et elle est en cendres a l'heure qu'il est. Je l'ai laissée toute en flammes847, spuse cu hotărâre Michaud.

Dar, uitându-se la faţa împăratului, Michaud se îngrozi de ceea ce făcuse. Împăratul începuse să respire greu şi des, buza de jos îi tremura şi, într-o clipă, minunaţii lui ochi albaştri se umeziră de lacrimi.

Nu dură însă decât o clipă. Împăratul se încruntă deodată ca şi când s-ar fi dojenit singur pentru slăbiciunea sa. Şi, ridicând capul, se adresă cu voce fermă lui Michaud:

— Je vois, colonel, par tout ce qui nous arrive, spuse el, que la Providence exige de grands sacrifices de nous… Je suis pret a me soumettre a toutes ses volontés; mais dites-moi, Michaud, comment avez-vous laissé l'armée, en voyant ainsi, sans coup férir, abandonner mon ancienne capitale? N'avez-vous pas aperçu du découragement?848

Văzându-şi-l pe al său tres gracieux sauverain mai liniştit, Michaud se linişti şi el, dar cum întrebarea directă şi esenţială a împăratului cerea şi un răspuns direct, nu avu timpul să-şi pregătească răspunsul.

— Sire, me permettez-vous de vous parler franchement en loyal militaire? 849 zise el, pentru a mai câştiga timp.

— Colonel, je l'exige toujours, spuse împăratul. Ne me cachez rien, je veux savoir absolument ce qu'il en est.850

— Sire! Spuse Michaud eu un zâmbet fin, abia perceptibil, pe buze, reuşind să-şi pregătească răspunsul într-o formă de uşor şi respectuos jeu de mots851. Sire! J'ai laissé toute l'armée depuis les chefs jusqu'au dernier soldat, sans exception, dans une crainte épouvantable, effrayante…852

— Comment ça? Îl întrerupse împăratul, încruntându-se cu asprime. Mes Russes se laisseront-ils abattre par le malheur… Jamais!853

Era tocmai ceea ce aştepta Michaud ca să-şi plaseze jocul de cuvinte.

— Sire, spuse el cu o expresie de respectuoasă voioşie, ils craignent seulement que Votre Majesté, par bonté de coeur, ne se laisse persuader de faire la paix. Ils brulent de combattre, spuse împuternicitul poporului rus, et de prouver a Votre Majesté par le sacrifice de leur vie, combien ils lui sont dévoués…854

— A! Spuse, liniştindu-se împăratul, cu strălucire prietenească în ochi şi îl bătu pe Michaud pe umăr. Vous me tranquilisez, colonel.855

Plecându-şi fruntea, suveranul rămase câtva timp tăcut.

— Eh bien, retournez a l'armée, zise el, îndreptându-şi întreaga statură şi adresându-i-se lui Michaud cu un gest prietenos şi majestos, et dites a nos braves, dites a tous mes bons sujets partout ou vous passerez, que meme quand je n'aurai plus aucun soldat, je me mettrai moi-meme a la tete de ma chere noblesse, de mes bons paysans et j'userai ainsi jusqu'a la derniere ressource de mon empire. Il m'en offre encore plus que mes ennemis ne pensent, spuse împăratul, din ce în ce mai însufleţit. Mais şi jamais il fut écrit dans les décrets de la divine Providence, zise el, ridicând spre cer ochii săi minunaţi, blânzi şi strălucitori de simţire, que ma dynastie dut cesser de régner sur le trône de mes ancetres, alors, apres avoir épuisé tous les moyens qui sont en mon pouvoir, je me laisserai croâtre la barbe jusqu'ici (împăratul

arătă cu mâna pe la jumătatea pieptului), et j'irai manger des pommes de terre avec le dernier de mes paysans, plutôt que de signer la honte de ma patrie et de ma chere nation, dont je sais apprécier les sacrifices!856

După ce rosti cu tulburare în glas aceste cuvinte, împăratul se întoarse brusc, vrând parcă să ascundă de privirile lui Michaud faptul că-i dăduseră lacrimile, şi se retrase în fundul cabinetului. După ce stătu câteva clipe acolo, se întoarse cu paşi mari spre Michaud şi îi strânse cu putere braţul mai jos de cot. Faţa minunată şi blândă a împăratului se înroşise şi ochii îi scânteiau de hotărâre şi de mânie.

— Colonel Michaud, n'oubliez pas ce que je vous dis ici; peut-etre qu'un jour nous nous le rappellerons avec plaisir… Napoléon ou moi, spuse împăratul, ducând o mână la piept. Nous ne pouvons plus régner ensemble. J'ai appris a le connaâtre, il ne me trompera plus…857

Şi împăratul, încruntându-se, tăcu. La aceste cuvinte, văzând expresia de fermă hotărâre din ochii suveranului, Michaud, quoique étranger, mais Russe de coeur et d'âme, se simţi, în această clipă solemnă, enthousiasmé par tout ce qu'il venait d'entendre858 (cum spunea el mai târziu), şi îşi exprimă în felul următor atât simţămintele sale, cât şi pe cele ale poporului rus, al cărui împuternicit se considera:

— Sire! Zise el. Votre Majesté signe dans ce moment la gloire de sa nation et le salut de l'Europe! 859

La un semn din cap al împăratului, Michaud ieşi.

IV.

NOI, CEI CARE N-AM TRĂIT pe vremea când Rusia era pe jumătate cucerită şi locuitorii Moscovei se refugiau în guberniile îndepărtate, pe vremea când se concentrau mereu miliţionari după miliţionari pentru apărarea patriei, ne închipuim, fără voia noastră, că toţi ruşii, de la mic la mare, nu aveau altă preocupare decât să se jertfească pentru salvarea patriei, sau să plângă pe ruinele ei. Povestirile şi descrierile vremurilor acelora vorbesc toate,

fără excepţie, de spiritul de sacrificiu, iubirea de patrie, disperarea, durerea şi eroismul ruşilor. În realitate însă, n-a fost aşa. Nouă ni se pare că aşa s-a întâmplat, pentru că vedem din trecut doar interesul istoric general al epocii, şi nu vedem toată puzderia intereselor personale, omeneşti, de care lumea acelei vremi era preocupată. În realitate însă, interesele acestea personale ale prezentului prevalează în aşa de mare măsură faţă de interesele generale, încât din cauza lor nu se simte niciodată (ba chiar nici nu se observă defel) interesul general. Marea majoritate a oamenilor epocii aceleia n-au dat nici o importanţă mersului general al lucrurilor, ci s-au condus numai după interesele personale, impuse de momentul respectiv. Şi aceştia au fost tocmai cei mai folositori oameni de acţiune ai vremurilor acelora.

Aceia însă, care au încercat să înţeleagă cursul general al evenimentelor şi au voit să participe la aceste evenimente cu spiritul lor de abnegaţie şi cu eroismul lor, au fost cei mai nefolositori membri ai societăţii; ei toate le-au văzut de-a-ndoaselea şi tot ce-au făcut cu gândul să fie de folos s-a dovedit a fi numai fleacuri, lucruri inutile, aşa cum au fost, de pildă, regimentele lui Pierre şi Mamonov, care jefuiau satele ruseşti, aşa cum a fost scama scărmănată de cucoane, care n-a ajuns niciodată până la răniţi, şi aşa mai departe. Chiar şi acei care, din pricină că le plăcea să facă pe deştepţii şi să-şi exprime sentimentele, flecăreau despre situaţia reală a Rusiei, aduceau fără voie, în tot ce spuneau, fie pecetea ipocriziei şi a minciunii, fie pe cea a osândirii fără rost şi a duşmănirii unor oameni învinuiţi de lucruri de care nu putea fi nimeni vinovat. În evenimentele istorice e mai vădit decât oriunde sensul opreliştii de a gusta din rodul pomului cunoaşterii. Numai o acţiune inconştientă dă roade şi omul care joacă un rol într-un eveniment istoric nu-i înţelege niciodată semnificaţia. Şi dacă încearcă să o înţeleagă, ajunge la sterilitate.

Sensul evenimentului care se săvârşea atunci în Rusia era cu atât mai de nepătruns, cu cât participarea omului la el era mai directă. La Petersburg şi în guberniile îndepărtate de Moscova, bărbaţii în uniforme de miliţionari şi doamnele deplângeau soarta Rusiei şi a capitalei, vorbeau de jertfirea de sine şi aşa mai departe; dar în rândurile armatei care se retrăgea dincolo de Moscova, aproape că nu se gândea nimeni la Moscova şi nu vorbea nimeni de ea şi, văzând-o cum arde, nimeni nu le jura răzbunare francezilor, ci se gândea fiecare la solda pe următoarele patru luni, la popasul următor, la Matrioşka – vivandiera şi la altele ca acestea…

Fără nici un gând de a se sacrifica, ci numai aşa, întâmplător, pentru că îl găsise războiul în rândurile armatei, luase Nikolai Rostov parte foarte îndeaproape şi vreme îndelungată la apărarea patriei şi de aceea privea el tot ce se petrecea atunci în Rusia fără să dispere şi fără să tragă concluzii triste. Dacă l-ar fi întrebat cineva ce crede despre situaţia actuală a Rusiei, ar fi răspuns că nu-i treaba lui să se gândească la asta, că pentru asta există Kutuzov şi ceilalţi, dar că a auzit că se refac regimentele şi că, probabil, vor mai avea de luptat încă multă vreme, aşa că, în actualele împrejurări, n-ar fi de mirare ca peste doi-trei ani să i se dea comanda unui regiment.

Deoarece aşa privea el lucrurile, Rostov nu numai că primi vestea că e trimis la Voronej, în delegaţie, spre a cumpăra armăsari pentru divizie, fără nici o mâhnire pentru faptul că i se lua prilejul de a participa la ultima bătălie, dar simţi chiar o bucurie nespusă, pe care n-o ascundea şi pe care i-o înţelegeau foarte bine tovarăşii săi.

Câteva zile înainte de bătălia de la Borodino, Nikolai primi banii, hârtiile şi, după ce îi trimise pe husari înainte, porni şi el spre Voronej, cu o trăsură de poştă.

Numai cine a simţit aceasta, cine a stat, adică, mai multe luni fără întrerupere, în atmosfera vieţii de campanie, poate înţelege plăcerea pe care a încercat-o Nikolai trecând

dincolo de raza până la care ajungeau trupele cu furgoanele lor de furaje, cu trenurile de proviant şi cu ambulanţele lor, şi văzând sate fără soldaţi şi convoaie de care, fără urmele murdare ale prezenţei taberelor, văzând satele cu mujici şi cu femei, conacele moşierilor, câmpiile cu cirezi de vite la păscut şi staţiile de poştă cu funcţionari adormiţi. Simţea o bucurie copilărească, de parcă întâia oară în viaţă ar fi văzut asemenea lucruri. Cu deosebire îl uimiră şi-l bucurară femeile tinere şi sănătoase, după care nu umblau câte zece ofiţeri curtezani de fiecare şi care erau bucuroase şi măgulite că un ofiţer, în trecere prin partea locului, stă de glume cu ele.

Într-o dispoziţie dintre cele mai bune, Nikolai sosi la Voronej noaptea, trase la hotel, comandă toate bunătăţile cărora le dusese atâta timp dorul în armată şi a doua zi, după ce se bărbieri foarte îngrijit şi-şi puse uniforma de mare ceremonie pe care n-o mai îmbrăcase demult, se duse să se prezinte la autorităţile locale.

Comandantul miliţionarilor era un funcţionar civil cu grad de general, un bătrân pe care îl amuzau, se vede, funcţia şi gradul său militar. El îl primi sever pe Nikolai (crezând că demonstrează prin asta însuşiri milităreşti) şi îl întrebă, cu un aer important, ca şi când ar fi avut dreptul să-l întrebe, despre mersul evenimentelor, aprobând şi dezaprobând sau dându-şi şi el părerea. Nikolai era atât de bine dispus, încât toate acestea nu făcură decât să-l distreze.

De la comandantul miliţionarilor, el se duse la guvernator. Guvernatorul era un om mărunţel, vioi, foarte prietenos şi foarte simplu. Îi dădu lui Nikolai referinţe cu privire la hergheliile unde ar putea găsi cai, îi recomandă un geambaş din oraş şi un moşier ce locuia la douăzeci de verste de oraş, care aveau caii cei mai buni, şi-i făgădui tot sprijinul său.

— Sunteţi fiul contelui Ilia Andreevici? Soţia mea a fost foarte bună prietenă cu mama dumneavoastră. Joia avem întotdeauna musafiri. Azi e joi, aşa că vă rog să poftiţi fără

nici o ceremonie, spuse guvernatorul, luându-şi rămas bun de la el.

De la guvernator, Nikolai luă o birjă şi o porni, împreună cu vagmistrul lui, cale de douăzeci de verste, de-a dreptul până la herghelia moşierului. Toate erau pentru Nikolai acum, la începutul şederii sale în Voronej, vesele şi uşoare şi, aşa cum se întâmplă când e omul bine dispus, totul îi reuşea şi-i mergea în plin.

Moşierul la care ajunse Nikolai era un bătrân holtei cavalerist, bun cunoscător de cai, vânător, posesor al unui atelier de ţesut covoare, al unei zapekance860 vechi de o sută de ani, al unei pivniţe cu vin vechi unguresc şi al unor cai minunaţi.

Fără multă tocmeală, Nikolai cumpără, cu şase mii de ruble, şaptesprezece armăsari unu şi unu (cum spunea el), pentru ca să aibă cu ce se făli venind cu remonta la regiment. După ce prânzi şi bău cam prea din cale-afară de mult vin unguresc, Rostov îşi luă rămas bun, sărutându-se cu moşierul, cu care ajunsese să se tutuiască, şi porni în goana cailor înapoi spre oraş, pe un drum îngrozitor, dar în cea mai bună dispoziţie sufletească, zorindu-şi mereu vizitiul, ca să ajungă la timp la serata guvernatorului.

După ce-şi schimbă hainele, se parfumă şi îşi răcori cu apă rece creierii înfierbântaţi, Nikolai se prezentă, deşi cam târziu, la guvernator acasă, cu o frază dinainte pregătită: vaut mieux tard que jamais861.

Nu era bal şi nici nu se spusese că se va dansa; totuşi ştia toată lumea că va cânta Katerina Petrovna la clavicord valsuri şi ecoseze şi că are să fie dans, aşa că toţi, gândindu-se la asta, veniseră în toaletă de bal.

Viaţa provincială era, în 1812, aceeaşi de totdeauna; cu deosebirea doar că în oraş era mai multă animaţie datorită prezenţei atâtor familii bogate din Moscova şi că, întocmai ca în tot ce se petrecea pe atunci în Rusia, era şi aici de remarcat un sentiment de pasionată trăire a clipei prezente (când nimic nu te mai înspăimântă şi când nimic nu mai are

în viaţă importanţă), iar în locul discuţiilor banale, care altădată se refereau la vreme şi la cunoştinţele comune, erau acum în centrul atenţiei Moscova, armata şi Napoleon.

Societatea adunată în casa guvernatorului era cea mai bună societate a Voronejului.

Doamne erau foarte multe şi printre ele erau şi câteva cunoştinţe de-ale lui Nikolai, de la Moscova; dar printre bărbaţi nu era niciunul care să fi putut rivaliza, cât de cât, cu cavalerul ordinului, Sfântul Gheorghe, ofiţerul de husari, şi totodată amabilul şi binecrescutul conte Rostov. Printre bărbaţi era şi un italian prizonier – fost ofiţer în armata franceză, şi Nikolai simţea că prezenţa acestui prizonier îl înălţa şi mai mult, ca importanţă, pe el, eroul rus. Era oarecum un trofeu. Nikolai simţi lucrul acesta şi i se păru că toată lumea îl priveşte cu aceiaşi ochi pe italian; de aceea, el îl trată pe ofiţerul francez cu amabilitate, dar totodată cu demnitate şi rezervă.

De cum intră Nikolai, în uniforma lui de husar, răspândind în jurul său miros de parfum şi de vin, şi deîndată ce repetă şi auzi spunându-i-se de câteva ori cuvintele: vaut mieux tard que jamais, toţi făcură cerc în jurul lui. Toate privirile se îndreptară asupra lui şi el simţi numaidecât că ocupa poziţia care i se cuvenea în acest oraş de provincie şi care-i plăcuse întotdeauna; dar acum, după ce atâta vreme îi lipsise, poziţia de om iubit de toată lumea îl îmbăta de plăcere. Nu numai prin staţiile de poştă, prin hanuri sau în atelierul de covoare al moşierului se simţiseră măgulite fetele de atenţiile lui; şi aici chiar, la serata guvernatorului, erau (cum i se părea lui Nikolai) o grămadă de cuconiţe tinere şi de fete drăguţe, care abia aşteptau să-şi îndrepte Nikolai atenţia asupra lor. Cucoanele şi domnişoarele cochetau cu el, iar cei vârstnici, chiar din prima zi, începură să-şi bată capul cum ar face să-l însoare şi să-l îmblânzească pe acest tânăr şi năzdrăvan husar. Printre aceştia din urmă era însăşi nevasta guvernatorului, care îl primi pe Rostov ca

pe o rudă apropiată, numindu-l „Nicolas” şi spunându-i „tu”.

Katerina Petrovna începu într-adevăr să cânte valsuri şi ecoseze şi se porni dansul, în timpul căruia Nikolai, sprinten cum era, cuceri cu totul întreaga societate a guberniei. Îi uimi pe toţi prin felul lui de a dansa, degajat şi aparte. Era chiar şi el cam mirat de felul cum dansa în seara aceea. Nu dansase niciodată aşa la Moscova şi acolo ar fi considerat chiar drept necuviincios şi mauvais genre862 acest fel de a dansa prea degajat; aici însă simţea nevoia să-i uimească pe toţi prin ceva ieşit din comun, care să le pară tuturor ceva la ordinea zilei în capitală şi încă neştiut în provincie.

Toată seara, Nikolai acordă cea mai mare atenţie unei tinere femei blonde, cu ochi albaştri, grăsulie şi foarte drăguţă, nevasta unuia dintre funcţionarii guberniei. Cu acea naivă convingere a tuturor oamenilor de viaţă când sunt tineri, anume că nevestele altora sunt făcute pentru ei, Rostov nu se mai dezlipi de lângă tânăra femeie şi, în acelaşi timp, se purtă cu bărbatul ei prieteneşte, cu aere oarecum de conspirator, ca şi când, deşi nu vorbeau despre asta, ar fi ştiut amândoi cât de bine se vor înţelege ei, adică Nikolai cu nevasta funcţionarului. Numai că bărbatul părea să nu împărtăşească această convingere şi căuta să se poarte cu Rostov cât mai morocănos. Dar blajina naivitate a lui Nikolai era atât de nemărginită, încât uneori soţul se lăsa, fără voia lui, furat de veselia tânărului husar. Totuşi, spre sfârşitul seratei, pe măsură ce faţa nevestei sale se îmbujora mai tare şi se tot însufleţea, faţa bărbatului devenea tot mai serioasă şi mai posomorâtă, ca şi când porţia de însufleţire ar fi fost numai una pentru amândoi şi pe măsură ce sporea la nevastă, scădea la bărbat.

V.

NIKOLAI, MEREU CU SURÂSUL pe buze, şedea, puţin îndoit de mijloc, într-un fotoliu, aplecându-se în aşa fel, încât să fie cât mai aproape de blondină, şi-i tot făcea la complimente mitologice.

Schimbându-şi agil poziţia picioarelor, în pantaloni strânşi pe pulpe, răspândind în juru-i miros de parfum şi admirându-şi şi partenera, şi propria-i persoană, şi formele picioarelor sale, frumos reliefate de pantalonii întinşi pe pulpe, Nikolai îi spunea blondinei că el, aici, la Voronej, are de gând să răpească o femeie.

— Ce fel de femeie?

— Splendidă, divină. Are ochii (Nikolai se uită la ochii ei) albaştri ca cerul, gura ca de mărgean, e albă ca zăpada… şi se uită la umerii ei, statura Dianei…

Soţul se apropie de ei şi îşi întrebă posomorât nevasta despre ce vorbeau.

— A, Nikita Ivanâci, zise Nikolai, sculându-se politicos în picioare.

Şi, ca şi când ar fi vrut să-l facă şi pe Nikita Ivanâci să ia parte la glumele lui, începu să-i spună şi lui că are de gând să răpească o blondină.

Soţul zâmbi posac; soţia vesel… Stăpâna casei, blajina soţie a guvernatorului, se apropie de ei, cu dezaprobarea înscrisă pe faţă.

— Anna Ignatievna vrea să te vadă, Nicolas, spuse ea, pronunţând cu aşa ton cuvintele, „Anna Ignatievna”, încât Rostov înţelese numaidecât că Anna Ignatievna trebuie să fie un foarte însemnat personaj. Haidem, Nicolas. Mi-ai dat voie să-ţi spun pe nume, nu-i aşa?

— O, da, ma tante863. Dar cine-i?

— E Anna Ignatievna Malvinţeva. A auzit de tine de la nepoata ei, pe care ai salvat-o… Ghiceşti?

— Câte n-oi fi salvat eu! Răspunse Nikolai.

— Nepoată-sa e prinţesa Bolkonskaia. Acum e aici, în Voronej, cu mătuşa ei. Oho, cum te-ai înroşit! Ce, nu cumva…?

— Vai de mine. Nici nu m-am gândit, ma tante.

— Bine, bine. Of, ce poamă-mi eşti!

Soţia guvernatorului îl duse în faţa unei bătrâne înalte şi foarte grase, care purta pe cap o tocă albastră şi care

tocmai îşi isprăvise partida ei de cărţi cu cele mai simandicoase feţe ale oraşului. Era Malvinţeva, o văduvă bogată şi fără copii, mătuşă după mamă a prinţesei Maria, şi care locuia în permanenţă la Voronej. Când se apropie Rostov, ea stătea în picioare şi-şi plătea datoria la cărţi. Se uită la el sever şi grav, printre gene, şi continuă să-l certe pe generalul la care pierduse.

— Foarte bucuroasă, dragul meu, zise ea, întinzându-i mâna. Să pofteşti, rogu-te, şi pe la noi.

După ce schimbară câteva cuvinte despre prinţesa Maria şi despre răposatul ei tată, pe care, pe cât părea, doamna Malvinţeva nu-l prea avusese la inimă, şi după ce-l întrebă ce ştia de prinţul Andrei, care nici el nu se bucura, pesemne, de prea multă trecere la ea, trufaşa bătrână îl lăsă să plece, reînnoindu-i invitaţia de a veni pe la ea.

Nikolai îi făgădui şi se înroşi iarăşi când se înclină în faţa Malvinţevei. De câte ori se pomenea de prinţesa Maria, Rostov încerca un sentiment de jenă şi chiar de teamă, fără să-şi dea nici el seama de ce.

Luându-şi rămas bun de la Malvinţeva, Rostov voi să se întoarcă la dans, dar micuţa soţie a guvernatorului îi atinse mâneca hainei cu mâna ei grăsună şi, spunându-i că are să-i vorbească ceva, îl duse într-un salonaş cu divane, din care cei care se găseau aici se retraseră îndată, ca să n-o stingherească pe stăpâna casei.

— Ştii, mon cher, spuse soţia guvernatorului cu o expresie de seriozitate pe chipul ei mic şi blând. Uite, asta e tocmai partida care-ţi trebuie ţie; vrei să ţi-o peţesc?

— Pe cine, ma tante? Întrebă Nikolai.

— Pe prinţesă. Katerina Petrovna spune că ar fi mai nimerită Lili, dar după mine mai nimerită e prinţesa. Vrei? Sunt sigură că mama ta are să-mi fie recunoscătoare. Şi pe drept cuvânt, ce fată! O minune de fată! Şi nu-i chiar atât de urâtă.

— Ba, chiar deloc, spuse Nikolai, ca şi cum s-ar fi simţit jignit. Eu, ma tante, aşa cum se cuvine unui bun soldat,

niciodată nu mă-nghesui, dar nici de dat în lături nu mă dau, spuse Rostov, fără să apuce a se gândi la ceea ce spunea.

— Ia seama: nu-i glumă.

— De glumă îmi arde mie?

— Da, da, vorbi soţia guvernatorului, mai mult ca pentru sine. Dar iată ce vreau să-ţi spun, entre autres mon cher. Vous etes trop assidu aupres de l'autre, la blonde864. Mi-e milă de bărbatul ei, zău…

— A, nu, suntem prieteni cu el, zise, în naivitatea lui, Nikolai.

Nici prin gând nu-i trecea că un atât de vesel fel de a-şi petrece vremea putea fi pentru cineva prilej de supărare.

„Ce gogomănii i-am spus, păcatele mele, soţiei guvernatorului!” îşi aminti deodată Nikolai în timpul cinei. „Acum se apucă să mă însoare… Şi Sonia?” Iar când îşi lua rămas bun de la soţia guvernatorului, care nu uită să-i mai repete o dată, zâmbind: „Aşadar, ţine minte”, el o luă mai la o parte şi-i spuse:

— Uite ce este, să-ţi spun drept, ma tante…

— Ce-i, ce este, dragul meu? Hai să stăm aici.

Pe Nikolai pusese stăpânire deodată dorinţa şi nevoia imperioasă de a-şi destăinui, acestei femei aproape străine, gândurile cele mai ascunse (gânduri pe care nu le-ar fi destăinuit nici mamei, nici sorei lui şi nici măcar unui prieten). Mai târziu, când îşi amintea de această pornire de sinceritate absolută, pornire prin nimic justificată, care avu însă pentru el urmări foarte însemnate, i se părea (aşa cum li se pare totdeauna oamenilor) că a fost doar aşa, un capriciu, un fleac; cu toate astea, sinceritatea lui spontană, împreună cu alte întâmplări mărunte, avură pentru el şi pentru întreaga lui familie consecinţe uriaşe.

— Iată ce e, ma tante. Maman vrea demult să mă însoare cu o fată bogată; dar mie ideea de a mă însura pentru bani îmi face silă.

— O, da, înţeleg, spuse soţia guvernatorului.

— Prinţesa Bolkonskaia e însă cu totul altceva; mai întâi, ca să fiu sincer, îmi place foarte mult; e tocmai după inima mea; şi pe urmă, lucru curios, de când am întâlnit-o, în împrejurările acelea ciudate, mi-a trecut deseori prin cap gândul că asta înseamnă destin. Şi închipuieşte-ţi, ma tante: maman se gândea demult la ea, dar înainte n-am avut prilejul s-o întâlnesc, nu ştiu cum s-a tot întâmplat: nu ne-am întâlnit. Iar pe vremea când soră-mea, Nataşa, era logodnica fratelui ei, pe atunci, vezi, nici nu mă puteam gândi să mă însor cu ea. A trebuit s-o întâlnesc anume după ce Nataşa a rupt logodna; ei, şi pe urmă, cum ştii… asta e… N-am spus asta nimănui şi nici n-am s-o spun. Îţi spun numai dumitale…

Soţia guvernatorului îl strânse recunoscătoare de braţ.

— Dumneata o cunoşti pe Sophie, verişoara mea? O iubesc, i-am promis s-o iau de nevastă şi mă voi căsători cu ea… Aşa că, vezi, de o căsătorie cu alta nici nu poate fi vorba, spuse încurcat şi roşind Nikolai.

— Mon cher, mon cher, ce fel judeci? Păi, Sophie n-are nimic şi tu singur spuneai că afacerile tatălui tău merg foarte prost. Dar maman? Asta ar omorî-o! Şi apoi, Sophie, dacă-i fată cu suflet, cum ar putea suporta viaţa pe care aţi duce-o? O mamă adusă la disperare, afacerile ducându-se de râpă… Nu, mon cher, tu şi Sophie trebuie să înţelegeţi lucrul acesta.

Nikolai tăcea. Îi făcea plăcere să-i audă argumentele.

— Totuşi, nu se poate, ma tante, zise el oftând, după o scurtă tăcere. Apoi, nici nu e sigur dacă prinţesa ar vrea să se mărite cu mine. Şi încă ceva. Acum ea e în doliu. Cum ar putea să se gândească la măritiş?

— D-apoi ce crezi că eu te şi însor, cât ai bate din palme? Il y a maniere et maniere865, spuse soţia guvernatorului.

— Straşnică peţitoare-mi eşti, ma tante… zise Nikolai, sărutându-i mâna dolofană.

VI.

SOSIND LA MOSCOVA DUPĂ întâlnirea cu Rostov, prinţesa Maria găsi acolo pe nepotul ei împreună cu guvernorul lui, precum şi scrisoarea prinţului Andrei, care-i indica drumul de urmat spre Voronej, la mătuşa lor, doamna Malvinţeva. Grijile călătoriei, neliniştea pe care i-o pricinuia gândul la fratele ei, acomodarea la o altă viaţă, într-o locuinţă nouă, figurile noi întâlnite, educaţia nepoţelului, toate acestea înăbuşeau în sufletul prinţesei Maria sentimentul acela care i se păruse o ispită şi care o chinuise şi în timpul bolii tatălui ei şi după moartea acestuia şi, mai ales, după întâlnirea cu Rostov. Era tristă. Durerea pierderii tatălui, îmbinându-se în inima ei cu nenorocirea Rusiei, îi apăsa şi-i îngreuna din ce în ce mai mult şi acum sufletul, după o lună, cât trecuse de atunci, în condiţiile unei vieţi mai liniştite. Era îngrijorată: gândul că fratele ei, singurul om apropiat care-i mai rămăsese, înfrunta necontenite primejdii, o chinuia tot timpul. Mai era şi preocupată de educaţia nepoţelului, de care nu se simţise niciodată în stare; dar în adâncul sufletului ei se simţea împăcată, având conştiinţa că reuşise să-şi înăbuşe visurile stârnite de întâlnirea cu Rostov şi nădejdile personale legate de acest fapt.

Când, a doua zi după serata din casa ei, soţia guvernatorului veni la doamna Malvinţeva şi-i vorbi de planurile sale (făcând, bineînţeles, rezerva că, deşi în împrejurările actuale nu putea fi vorba de o peţire în toată regula, nu era totuşi necuviincios să se întâlnească tinerii şi să li se dea prilejul de a se cunoaşte unul pe altul) şi când, după ce primi încuviinţarea mătuşii, soţia guvernatorului aduse vorba de Rostov în prezenţa prinţesei Maria, lăudându-l şi povestind cum se înroşise el când îi vorbise de dânsa, prinţesa Maria nu simţi bucurie, ci durere: pacea şi echilibrul ei lăuntric piereau şi din nou se trezeau în ea dorinţele, îndoielile, reproşurile şi nădejdile.

Două zile, între primirea acestei ştiri şi vizita lui Rostov, prinţesa Maria nu se gândi decât la felul cum se cuvenea să

se poartă cu el. Ba se hotăra să nu apară în salon atunci când va veni el la mătuşă-sa, căci ei, în mare doliu fiind, nu i-ar sta bine să primească vizite, ba îşi zicea că ar fi o impoliteţe, după tot ce făcuse el pentru dânsa; ba îi trecea prin cap că mătuşa ei şi soţia guvernatorului au în vedere unele planuri privitoare la ea şi la Rostov (şi privirile şi vorbele lor păreau chiar să confirme uneori aceste bănuieli); ba îşi spunea că numai ea, în josnicia ei, îşi putea face astfel de gânduri despre cele două femei: nu se putea să nu înţeleagă ele că, în situaţia ei, când încă nici nu şi-a scos voalul de doliu, o asemenea peţitorie ar fi o jignire, atât pentru ea, cât şi pentru memoria tatălui său. Presupunând că avea să apară la venirea lui în vizită, prinţesa Maria chibzuia din vreme ce-i va spune el şi cuvintele pe care i le va spune ea lui; şi, când i se păreau nemeritat de reci cuvintele acestea, când i se părea că prea spuneau multe. Dar mai mult decât orice o înspăimânta faptul că la această întâlnire – simţea ea bine – o va cuprinde şi stăpâni tulburarea, care o va trăda de cum va da ochi cu el.

Totuşi când duminică, după liturghie, lacheul anunţă în salon că sosise contele Rostov, prinţesa nu se arătă defel tulburată; doar cât se îmbujoră puţin şi ochii îi licăriră de o lumină nouă, strălucitoare.

— Dumneata l-ai văzut, mătuşică? Întrebă prinţesa Maria cu voce calmă, fără să ştie nici ea cum de putuse rămâne, în aparenţă, atât de liniştită şi de naturală.

Când Rostov intră în salon, prinţesa Maria îşi lăsă un moment capul în piept, ca pentru a-i da musafirului răgaz să se salute cu mătuşa; apoi, chiar în clipa când Nikolai se întorcea spre ea, ridică fruntea şi ochii ei scânteietori îi întâlniră privirea. Cu o mişcare plină de demnitate şi graţie, ea se ridică surâzând, îi întinse mâna subţire şi gingaşă şi-i vorbi cu o voce, în care pentru întâia oară îi răsunau coardele tainice ale feminităţii. Mademoiselle Bourienne, care era şi ea în salon, se uită nedumerită, în prada uimirii, la prinţesa Maria. Nici ea, care era o cochetă iscusită, nici

ea n-ar fi putut manevra mai bine la întâlnirea cu bărbatul căruia trebuia să-i placă.

„Ori îi vine bine în negru, ori s-a făcut într-adevăr frumoasă şi eu n-am prins de veste. Ce tact, mai ales, şi câtă graţie!” îşi zicea mademoiselle Bourienne.

Dacă prinţesa Maria ar fi fost în stare să gândească în clipa aceea, s-ar fi mirat şi mai mult decât mademoiselle Bourienne de schimbarea ce se petrecuse în ea. Din clipa când văzu în faţa ochilor chipul acesta frumos şi drag, o putere nouă de viaţă puse stăpânire pe ea, dictându-i, împotriva voinţei ei, cum să vorbească şi să se mişte. Faţa ei, din clipa când intrase Rostov, se transfigurase. Aşa cum, atunci când se aprinde brusc lumina într-un felinar sculptat şi pictat, iese la iveală pe neaşteptate pe pereţii lui complicata şi iscusita-i lucrătură artistică, ce te uimeşte cu frumuseţea ei, dar care înainte ţi se părea grosolană, obscură şi stupidă, tot aşa se transfigură deodată chipul prinţesei Maria. Pentru întâia oară ieşea la lumină toată frumuseţea şi curăţenia lăuntrică, spirituală, pe care viaţa ei de până atunci o cunoscuse. Tot chinul ei lăuntric, neîmpăcarea ei cu sine, suferinţele, năzuinţa spre bine, resemnarea, iubirea, sacrificiul de sine, toate acestea se răsfrângeau acum în ochii strălucitori, în zâmbetul fin, în fiecare trăsătură a chipului ei delicat.

Rostov văzu toate acestea la fel de limpede, ca şi când i-ar fi cunoscut întreaga viaţă. Simţea că fiinţa din faţa lui era ceva aparte, mai bună decât toate fiinţele pe care le întâlnise până atunci şi, mai cu seamă, mai bună decât el.

Conversaţia fu dintre cele mai simple şi mai lipsite de importanţă. Vorbiră despre război, exagerând fără să vrea şi ei, aşa cum exagerau toţi, durerea ce le-o pricinuiau evenimentele, vorbiră despre ultima lor întâlnire, şi Nikolai căută să abată discuţia asupra altui subiect, vorbiră apoi despre buna soţie a guvernatorului, despre rudele lui Nikolai şi cele ale prinţesei Maria.

Prinţesa Maria nu vorbi despre fratele ei şi căută să schimbe vorba ori de câte ori mătuşa sa pomenea de dânsul. Se vedea că ea se putea preface atunci când vorbea de nenorocirile Rusiei, dar că fratele îi era ceva prea aproape de suflet şi nu voia, nici nu putea vorbi cu uşurinţă despre dânsul. Nikolai observă lucrul acesta, aşa cum în general prinse, cu un spirit de observaţie care nu-i era de fel propriu, toate delicatele trăsături de caracter ale prinţesei Maria, trăsături care nu făceau decât să-l întărească în convingerea că ea era o fiinţă cu totul aparte, o fiinţă ieşită din comun. Întocmai ca şi prinţesa Maria când se vorbea de el, Nikolai se înroşea şi se intimida ori de câte ori vorbea cineva de prinţesă, sau numai cât se gândea la dânsa; dar în faţa ei, nu se simţea defel stingherit şi vorbea cu totul altceva decât se pregătise să spună; nu spunea totuşi decât ceea ce-i trecea în clipa aceea prin cap şi se întâmpla să fie totdeauna potrivit.

În cursul scurtei sale vizite, aşa cum se întâmpla întotdeauna acolo unde sunt copii, Nikolai recurse, într-un moment când conversaţia lâncezea, la copilul prinţului Andrei, îl mângâie şi-l întrebă dacă n-ar vrea să se facă husar. Apoi îl luă pe micuţ în braţe, începu să-l învârtească vesel şi-i aruncă prinţesei Maria o privire. Înduioşată, fericită şi sfioasă, privirea ei urmărea copilul iubit în braţele bărbatului pe care-l iubea. Nikolai surprinse privirea aceasta şi, ca şi cum i-ar fi priceput înţelesul, se înroşi de plăcere şi începu să sărute voios şi binevoitor copilul.

Din cauza doliului, prinţesa Maria nu ieşea, iar Nikolai nu socotea cuviincios să o viziteze; soţia guvernatorului, însă, îşi continuă, oricum, rolul de peţitoare, transmiţându-i lui Nikolai cuvintele măgulitoare spuse despre el de prinţesă şi viceversa, ori stăruind ca Rostov să se explice cu prinţesa Maria. În vederea acestei explicaţii, ea aranjă o întâlnire între cei doi tineri, în casa episcopului, înainte de slujbă.

Deşi Rostov apucase să-i spună nevestei guvernatorului că nu va avea nici o explicaţie cu prinţesa Maria, el făgădui

totuşi să vină.

Aşa cum, la Tilsit, odinioară, Rostov nu-şi îngăduise să se îndoiască dacă era bine sau nu ceea ce toţi recunoşteau ca fiind bine, la fel şi acum, după o scurtă, dar sinceră frământare între năzuinţa de a-şi construi o viaţă aşa cum înţelegea el şi supunerea docilă faţă de împrejurări, alese calea din urmă şi se lăsă în voia acelei forţe care-l atrăgea încotrova, spre necunoscut (simţea prea bine lucrul acesta), cu o putere de nebiruit. Ştia că, după ce-i făcuse promisiuni Soniei, a-şi destăinui prinţesei Maria sentimentele ar fi însemnat ceea ce numea el o mârşăvie. Şi el ştia că mârşăvii nu va comite niciodată. Dar mai ştia, de asemenea (şi nu numai că ştia, ci şi simţea în adâncul sufletului său), că, lăsându-se acum în voia împrejurărilor şi a oamenilor care-l conduceau, nu numai că nu făcea nimic rău, ci, dimpotrivă, săvârşea ceva foarte însemnat – mai însemnat decât tot ce săvârşise de când trăia.

După întâlnirea cu prinţesa Maria, deşi felul lui de viaţă rămăsese aparent acelaşi, toate plăcerile de altădată îşi pierduseră farmecul pentru el şi se gândea adeseori la dânsa; dar nu se gândea niciodată la ea aşa cum se gândea la toate fetele întâlnite până atunci în societate şi nici aşa exaltat cum se gândise cândva, multă vreme, la Sonia. La fiecare dintre fetele întâlnite el se gândise, ca orice om cinstit, ca la viitoarea lui soţie, împrumutându-le în imaginaţia lui toate atributele vieţii conjugale: capotul alb, samovarul, cupeul nevestei, copilaşii, maman, şi papa, felul lor de a se purta cu ea şi aşa mai departe. Şi toate aceste reprezentări ale viitorului îi făceau plăcere. Acum însă, când se gândea la prinţesa Maria, pe care rudele lui o peţeau, nu-şi putu reprezenta nimic, măcar o dată, despre viitoarea lui viaţă conjugală. Şi dacă încerca lucrul acesta, totul i se părea vag şi fals. Nu reuşea decât să-şi facă singur spaime.

VII.

GROAZNICA ŞTIRE A LUPTEI de la Borodino şi a pierderilor noastre în morţi şi răniţi, pe lângă şi mai groaznica veste a pierderii Moscovei, fură primite la Voronej pe la jumătatea lui septembrie. Prinţesa Maria, aflând de-abia din gazete că fratele ei fusese rănit şi neavând despre el nici o altă ştire, se pregătea să plece în căutarea prinţului Andrei, după câte auzise Nikolai (căci n-o mai întâlnise).

Primind ştirile despre lupta de la Borodino şi despre părăsirea Moscovei, Rostov nu încerca atâta părere de rău, deznădejde, mânie sau dorinţă de răzbunare, ori alte asemenea sentimente, cât se pomeni dintr-o dată plictisit şi contrariat, ca şi cum i-ar fi fost ruşine şi s-ar fi simţit stingherit la Voronej. I se păreau prefăcătorii toate discuţiile pe care le auzea; nu ştia ce să creadă de toate acestea şi simţea că numai acolo, la regiment, totul ar deveni iarăşi clar pentru el. Începu să-i dea zor cu achiziţionarea cailor şi se supăra, adeseori pe nedrept, pe ordonanţa lui şi pe vagmistru.

Cu câteva zile înainte de plecarea lui Rostov, se anunţă la catedrala oraşului un tedeum pentru victoria obţinută de trupele ruse şi Nikolai luă parte la slujbă. În biserică el se aşează cam la spatele guvernatorului şi ascultă slujba cu ceremonioasă gravitate, deşi cu gândul la cu totul alte lucruri. Când slujba se isprăvi, soţia guvernatorului îl chemă la dânsa.

— Ai văzut-o pe prinţesă? Zise ea, arătând cu capul spre o doamnă în negru, care sta în strană.

Nikolai o recunoscu îndată pe prinţesa Maria, nu atât după profilul care i se zărea de sub borurile pălăriei, cât după sentimentul acela de prudenţă, de teamă şi de milă care-l învălui în aceeaşi clipă. Adâncită, se vede, în gândurile ei, prinţesa Maria îşi făcea ultimele cruci înainte de a ieşi din biserică.

Nikolai se uită cu uimire la faţa ei. Era aceeaşi faţă pe care i-o mai văzuse şi înainte; aceeaşi îi era expresia de gingaşă

şi subtilă frământare interioară, dar acum era învăluită într-o cu totul altă lumină. O înduioşătoare expresie de durere, cucernicie şi nădejde se vedea pe chipul ei. Aşa cum i se întâmpla întotdeauna în prezenţa ei, Nikolai, fără să mai aştepte sfatul soţiei guvernatorului, fără să se întrebe dacă e bine, dacă e cuviincios sau nu să-i adreseze cuvântul aici, în biserică, se apropie de ea şi-i spuse că a auzit de durerea ce o lovise şi că o împărtăşea, din adâncul sufletului, şi el. Numai cât îi auzi vocea şi faţa ei se şi lumină brusc, răsfrângând totodată şi durere, şi bucurie.

— Un singur lucru voiam să vă spun, prinţesă, zise Rostov, şi anume că, dacă prinţul Andrei Nikolaevici n-ar mai fi în viaţă, s-ar fi anunţat imediat în gazete, căci e vorba, doar, de un comandant de regiment.

Prinţesa se uită la el fără să înţeleagă ce spunea, bucurându-se doar că vedea pe chipul lui expresia aceea de compătimire pentru durerea ei.

— Şi eu ştiu, din atâtea alte cazuri, că rana de schijă (în ziare se vorbea de grenadă) ori e mortală şi cu efect imediat, ori e, dimpotrivă, foarte uşoară, zise Nikolai. Trebuie să nădăjduim ce e mai bine, şi eu sunt sigur…

Prinţesa Maria îl întrerupse.

— O, asta ar fi atât de îngro… începu ea şi, fără să-şi termine vorba, de emoţie, îşi înclină capul cu o mişcare graţioasă (cum erau toate mişcările pe care le făcea în faţa lui), apoi, privindu-l recunoscătoare, plecă să-şi ajungă din urmă mătuşa.

În seara aceea, Nikolai nu se duse la nimeni în vizită şi rămase acasă ca să încheie unele socoteli cu vânzătorii de cai. Când sfârşi cu treburile, era prea târziu ca să mai iasă undeva, dar prea devreme ca să se culce, şi Nikolai, singur, se plimbă multă vreme în sus şi-n jos prin odaie, meditând asupra vieţii lui, lucru care la el se întâmpla rar.

Prinţesa Maria îi făcuse o impresie plăcută atunci, lângă Smolensk. Faptul că o întâlnise în împrejurări atât de ieşite din comun şi faptul că tocmai pe ea i-o recomandase,

cândva, mama lui ca pe o partidă bogată, îl făcuseră să-i acorde o atenţie neobişnuită. La Voronej, în timpul vizitelor sale, impresia aceasta deveni şi puternică, nu numai plăcută. Nikolai fu uimit de marea frumuseţe morală pe care o observase de data aceasta la dânsa. Deşi se pregătea de câtva timp să plece, nu-i trecuse până acum prin cap să regrete faptul că, plecând din Voronej, se lipsea de plăcerea de a o vedea pe prinţesa Maria. Dar întâlnirea de azi din biserică (Nikolai simţea lucrul acesta) i se întipărise în inimă mai adânc decât ar fi prevăzut şi mai adânc decât ar fi dorit pentru liniştea sa. Faţa ei palidă, fină şi tristă, privirea ei strălucitoare, mişcările ei line şi graţioase şi, mai ales, adânca şi gingaşa tristeţe ce se citea din toate trăsăturile ei îl nelinişteau şi-i solicitau compătimirea. Rostov nu putea răbda să vadă la bărbaţi expresia unei înalte vieţi interioare (de aceea nici nu-l iubea pe prinţul Andrei); el numea cu dispreţ toate acestea filosofie şi visări; dar la prinţesa Maria tocmai în această tristeţe, ce exprima toată adâncimea vieţii ei interioare, care-i lipsea lui Nikolai, el simţea o irezistibilă atracţie.

„Ce fată minunată trebuie să fie. Înger, nu altceva, îşi spunea el. De ce nu sunt liber, de ce m-am pripit aşa cu Sonia?” Şi, fără voia lui, comparaţia între ele i se impuse: una lipsită, cealaltă înzestrată din plin cu darurile spirituale care-i erau străine lui Nikolai şi pe care tocmai de aceea el le preţuia atât de mult. Încercă să-şi închipuie ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi fost el liber. În ce fel i-ar fi făcut el propunerea şi cum ar fi devenit ea soţia lui? Dar nu, lucrul acesta nu şi-l putea închipui. I se făcu frică şi nu-şi putu trezi în minte nici o icoană limpede. Cu Sonia, el îşi făurise demult un tablou al viitorului său; şi toate erau atât de simple şi de limpezi, tocmai pentru că erau numai în închipuire şi pentru că el ştia tot ce se petrece cu Sonia; dar viitorul împreună cu prinţesa Maria nu şi-l putea închipui, tocmai pentru că el n-o înţelegea, ci o iubea doar.

Visurile lui în legătură cu Sonia aveau în ele ceva vesel, ceva de jucărie. Dar să se gândească la prinţesa Maria îi era totdeauna greu şi i se părea într-o oarecare măsură, înfricoşător.

„Cum se ruga! Îşi aminti el. Se vedea că pune tot sufletul în rugăciune. Da, asta-i rugăciunea care mută munţii din loc şi sunt încredinţat că rugăciunea îi va fi ascultată. De ce oare nu mă rog şi eu să mi se dea lucrul de care am nevoie? Îşi aminti el. Dar care-i lucrul de care am eu nevoie? De libertate, de independenţă faţă de Sonia. Bine spunea ea, îşi aminti el de cuvintele soţiei guvernatorului, numai la nenorociri mă pot aştepta dacă mă însor cu Sonia, încurcături, mama nenorocită… afacerile băneşti… încurcături, groaznice încurcături! Şi, pe urmă, eu nici n-o iubesc. Nu, n-o iubesc aşa cum s-ar cuveni. Dumnezeule! Scoate-mă din această situaţie îngrozitoare şi fără ieşire! Începu el deodată să se roage. Da, rugăciunea poate muta şi munţii din loc, dar trebuie să crezi şi să nu te rogi aşa cum ne rugam noi când eram copii, eu şi Nataşa, cerând lui Dumnezeu să se facă zăpada zahăr şi dând fuga în curte să vedem dacă într-adevăr s-a făcut zăpada zahăr. Nu, eu acuma doar nu mă rog pentru fleacuri”, zise el, punându-şi luleaua într-un colţ; şi, împreunându-şi mâinile, îngenunche în faţa icoanei. Apoi, înduioşat de amintirea prinţesei Maria, începu să se roage aşa cum de multă vreme nu se mai rugase. Ochii îi erau umezi şi lacrimile îl înecau, când în prag se ivi, cu nişte hârtii în mână, Lavruşka.

— Prostule! Ce dai aşa buzna nechemat? Se răsti Nikolai, sărind repede în picioare.

— De la guvernator, rosti cu voce somnoroasă Lavruşka, a venit culierul, aveţi scrisoare.

— Bine, bine, mulţumesc, pleacă!

Nikolai luă cele două scrisori. Una era de la mamă-sa, cealaltă de la Sonia. Le cunoscu după scris şi desfăcu mai întâi scrisoarea Soniei. Dar abia citi câteva rânduri, că faţa i se îngălbeni şi ochii i se măriră de spaimă şi de bucurie.

— Nu, asta-i cu neputinţă! Rosti el cu glas tare.

Şi, nemaiputând sta locului, începu să se plimbe în lung şi-n lat prin odaie cu scrisoarea în mână, citind-o. O parcurse în fugă, apoi o mai citi o dată şi încă o dată, apoi, ridicând din umeri şi dând braţele în lături, se opri în mijlocul odăii, cu gura căscată şi cu ochii aţintiţi în gol. Lucrul pentru care nici n-apucase bine să se roage, cu credinţa că Dumnezeu îi va asculta rugăciunea, se împlinise; dar Nikolai era mirat de faptul acesta, ca şi cum ar fi fost ceva neobişnuit, ca şi cum niciodată nu s-ar fi aşteptat şi ca şi cum tocmai împlinirea atât de grabnică a dorinţei lui i-ar fi dovedit că nu era ceva venit de la Dumnezeu, la care se rugase, ci o simplă întâmplare.

Nodul care-l ţinea pe Rostov legat şi care părea de nedesfăcut, era dezlegat prin această neaşteptată scrisoare a Soniei, pe care nimic n-o provocase (după cum i se părea lui Nikolai). Ea îi scria că ultimele împrejurări nenorocite, pierderea aproape a întregului avut al Rostovilor la Moscova şi dorinţa, nu o dată formulată de contesă, ca Nikolai să se însoare cu prinţesa Bolkonskaia, precum şi tăcerea şi răceala lui din ultima vreme, toate acestea la un loc o făcuseră să ia hotărârea de a renunţa la promisiunea lui de căsătorie şi de a-i reda deplina libertate.

„Prea mă apăsa greu gândul că pot fi eu pricina supărărilor şi discordiei în familia care m-a ocrotit, scria ea, iar dragostea mea nu are decât un singur ţel: fericirea celor pe care îi iubesc; de aceea te implor, Nicolas, să te consideri liber şi să ştii că, în ciuda celor întâmplate, nimeni nu te poate iubi mai mult decât Sonia ta.”

Amândouă scrisorile veneau din Troiţa. A doua era de la contesă. În scrisoarea aceasta i se descriau ultimele zile la Moscova, plecarea, incendiul şi pierderea întregului avut. Tot în scrisoarea aceasta contesa îi mai scria, între altele, că prinţul Andrei e printre răniţii care călătoreau împreună cu ei. Starea lui era foarte gravă, dar acum doctorul spune că

sunt speranţe mai multe. Sonia şi Nataşa îl îngrijesc ca nişte adevărate infirmiere.

Cu scrisoarea aceasta, Nikolai se duse a doua zi la prinţesa Maria. Nici Nikolai, nici prinţesa Maria nu rostiră vreo vorbă cu privire la ceea ce puteau însemna cuvintele „Nataşa îl îngrijeşte”; dar datorită acestei scrisori, între Nikolai şi prinţesă se stabili, dintr-o dată, o mai mare apropiere, cam ca raporturile de rudenie.

În ziua următoare, Rostov o conduse pe prinţesa Maria, care pleca la Iaroslavl, şi în câteva zile se întoarse şi el înapoi la regiment.

VIII.

SCRISOAREA SONIEI CĂTRE Nikolai, care era pentru el o îndeplinire a rugăciunii, fusese scrisă la Troiţa. Iată ce anume o provocase. Gândul de a-l însura pe Nikolai cu o fată bogată o preocupa din ce în ce mai mult pe bătrâna contesă. Ea ştia că Sonia era piedica principală. Şi viaţa Soniei în ultima vreme, mai ales după scrisoarea lui Nikolai care descria întâlnirea lui cu prinţesa Maria la Bogucearovo, devenise din zi în zi mai grea în casa contesei. Bătrâna nu scăpa nici un prilej de a-i face Soniei observaţii jignitoare sau chiar crude.

Câteva zile înainte de plecarea din Moscova însă, contesa, mişcată şi tulburată de câte se petreceau, o chemase pe Sonia la ea şi, în loc de reproşuri şi de pretenţii, îi adresase cu lacrimi în ochi rugămintea ca, sacrificându-se, drept recunoştinţă pentru tot ce făcuseră pentru ea, să rupă legăturile cu Nikolai.

— Nu voi avea linişte până nu-mi vei făgădui lucrul acesta.

Sonia izbucni într-un plâns isteric şi răspunse, printre hohote, că va face totul, că e gata la orice, dar nu-şi dădu de-a dreptul făgăduinţa cerută; în adâncul sufletului, ea nu se putea hotărî să facă ceea ce cereau de la ea. Trebuia să se jertfească pe sine pentru fericirea familiei care o hrănise şi o crescuse. Era în obişnuinţa Soniei să se jertfească pentru fericirea altora. Situaţia ei în această casă era de

aşa natură, încât numai pe calea sacrificiului putea să-şi arate calităţile; şi ea se deprinsese şi-i plăcea chiar să facă sacrificii. Însă alte dăţi, ori de câte ori se jertfise, era bucuroasă să ştie că, prin această jertfă de sine, ea sporea în valoare atât în propriii săi ochi, cât şi în ai celorlalţi, şi devenea astfel şi mai vrednică de Nicolas, pe care-l iubea mai mult decât orice pe lume; pe când acum, jertfa care i se cerea era să renunţe tocmai la ceea ce constituia pentru dânsa toată răsplata sacrificiilor ei, întregul sens al existenţei sale. Şi, pentru prima oară în viaţă, ea simţi o ciudă amară faţă de aceia care îi făcuseră atâta bine pentru ca s-o chinuiască apoi cu atât mai crunt; simţi că o pizmuieşte pe Nataşa, care nu cunoscuse nimic asemănător vreodată, care nu avusese niciodată nevoie să facă sacrificii şi-i obliga pe ceilalţi să se jertfească pentru dânsa şi care era totuşi răsfăţata tuturor. Pentru prima oară Sonia simţi cum, din potolita şi curata ei iubire pentru Nicolas, începea dintr-o dată să crească un sentiment pătimaş, mai presus şi de legi, şi de virtute, şi de religie. Şi, sub înrâurirea acestui sentiment, Sonia care, tot ducându-şi viaţa în funcţie de alţii, se învăţase, fără voia ei, să fie un caracter ascuns, răspunse contesei în termeni vagi şi generali, evită discuţiile cu ea şi se hotărî să aştepte până se va întâlni cu Nikolai, cu gândul ca la această întâlnire, în loc să-i redea libertatea, să-l lege, dimpotrivă, pentru totdeauna de dânsa.

Pregătirile de drum şi groaza ultimelor zile de şedere a Rostovilor la Moscova înăbuşiră în sufletul Soniei gândurile triste ce o chinuiau. Era bucuroasă să scape de ele, ocupându-se cu tot felul de treburi practice. Dar când află de prezenţa prinţului Andrei în casa lor, o cuprinse – cu toată compătimirea sinceră ce o avea pentru el şi pentru Nataşa – bucuria superstiţioasă că Dumnezeu nu îngăduie ca ea să fie despărţită de Nicolas. Ştia că Nataşa nu-l iubise decât pe prinţul Andrei şi că nu încetase să-l iubească. Mai ştia că acum, puşi laolaltă în împrejurări atât de îngrozitoare, ei se vor apropia din nou unul de altul şi că, în

cazul acesta, Nicolas, ca o urmare a rudeniei care avea să intervină între ei, nu se va mai putea căsători cu prinţesa Maria. Cu toată grozăvia celor întâmplate în ultimele zile de şedere la Moscova şi în primele zile ale călătoriei, sentimentul acesta, conştiinţa aceasta a amestecului Providenţei în treburile ei personale, o bucura pe Sonia.

La lavra Troiţa, Rostovii făcură cel dintâi popas de zi din călătoria lor.

Li se dădură în arhondaricul lavrei trei odăi mari, dintre care una o ocupă prinţul Andrei. Rănitului îi era mult mai bine în ziua aceea. Nataşa era cu el. În odaia vecină erau contele şi contesa, în respectuoasă conversaţie cu stareţul, ce venise să-şi vadă aceste vechi cunoştinţe, care-i făcuseră mereu danii pentru mânăstire. Sonia era şi ea de faţă, chinuită de curiozitatea de a afla despre ce vorbeau prinţul Andrei şi Nataşa. Le auzea zgomotul glasurilor prin uşă. Deodată, uşa dinspre odaia prinţului Andrei se deschise. Nataşa ieşi cu o expresie de nelinişte pe faţă şi, fără să-l observe pe călugărul care se ridicase s-o întâmpine şi îşi potrivea mâneca largă a mâinii drepte, pentru a o binecuvânta, se apropie de Sonia şi o apucă de mână.

— Nataşa, ce ai? Vino aici, zise contesa.

Nataşa se apropie să primească binecuvântarea, şi stareţul o sfătui să ceară ajutorul lui Dumnezeu şi al Sfântului Nicolae.

Cum ieşi stareţul, Nataşa îşi luă de mână prietena şi trecu împreună cu ea în camera cea goală.

— Aşa-i, Sonia? Aşa-i că are să trăiască? Zise ea. Sonia, cât sunt de fericită şi cât de nenorocită sunt! Sonia, surioara mea dragă, va fi totul ca înainte. Numai să fie el sănătos. Dar nu se poate ca el să… pentru că, pentru… că… şi Nataşa izbucni în plâns.

— Aşa-i! Eu ştiam demult! Slavă Domnului, spuse Sonia. Are să se facă sănătos.

Sonia era nu mai puţin emoţionată decât prietena ei, şi din pricina temerilor şi a durerii Nataşei, dar şi din cauza

propriilor ei gânduri nemărturisite nimănui. Plângând, o consola şi o săruta pe Nataşa. „Numai de-ar trăi!” îşi zicea ea. După ce plânseră, după ce mai statură de vorbă puţin şi îşi şterseră lacrimile, cele două prietene se apropiară de uşa prinţului Andrei. Nataşa o deschise cu precauţie şi se uită în odaie. Sonia, alături de ea, rămăsese în uşa întredeschisă.

Prinţul Andrei zăcea în pat, sprijinit pe trei perne înalte. Chipul palid îi era liniştit, ochii închişi, şi se putea vedea cât de regulat respiră.

— Ah, Nataşa! Exclamă deodată, aproape strigând, Sonia, apucându-şi verişoara de o mână şi ferindu-se din uşă.

— Ce-i, ce-i? Întrebă Nataşa.

— Aşa era, aşa era, uite… zise Sonia palidă, şi buzele îi tremurau.

Nataşa închise uşor uşa şi o trase pe Sonia lângă fereastră, fără să fi înţeles încă ce voise să spună.

— Ţi-aduci tu aminte, vorbi, speriată şi cu o expresie solemnă, Sonia, ţi-aduci tu aminte când m-am uitat în oglindă pentru tine… La Otradnoe, de Crăciun… Ţi-aduci aminte ce-am văzut?

— Da, da! Spuse Nataşa, făcând ochii mari şi aducându-şi vag aminte că Sonia îi spusese atunci ceva despre prinţul Andrei, pe care-l văzuse zăcând în pat.

— Ţi-aduci aminte? Continuă Sonia. Aşa l-am văzut atunci şi v-am spus tuturor, şi ţie, şi Duniaşei. L-am văzut cum sta întins în pat, spuse ea, dând din mână cu degetul ridicat la fiecare amănunt de care-şi amintea, cum sta cu ochii închişi, cum era acoperit cu o plapumă roz şi cum îşi încrucişase mâinile pe piept, continuă Sonia din ce în ce mai încredinţată, pe măsură ce descria amănuntele văzute acum, că întocmai aceleaşi amănunte ea le văzuse şi atunci.

Atunci nu văzuse de fapt nimic şi spusese că vede doar ce-i trecuse prin minte; acum însă ceea ce născocise atunci i se părea tot atât de real ca oricare amintire. Nu numai că-şi aminti ce spusese atunci, şi anume că el întorsese capul

spre ea, că zâmbise şi că era acoperit cu ceva roşu, dar era ferm convinsă că spusese şi văzuse încă de atunci că era acoperit cu ceva roz, şi anume cu o plapumă roz, şi că era cu ochii închişi.

— Da, da, chiar cu o plapumă roz, zise Nataşa, căreia de asemenea i se părea acum că-şi aminteşte că fusese vorba de o plapumă roz şi vedea, în faptul acesta mai ales, ciudăţenia şi misterul prezicerii.

— Dar ce să însemne asta? Întrebă gânditoare Nataşa.

— Ah, nu ştiu, dar ce lucru extraordinar! Zise Sonia, cuprinzându-şi capul între palme.

Peste câteva minute, prinţul Andrei sună şi Nataşa intră la el; iar Sonia, tulburată şi înduioşată cum rar i se întâmpla să fie, rămase la fereastră, gândindu-se tot la ciudăţenia celor petrecute.

În aceeaşi zi se ivi o ocazie de a trimite corespondenţă pe front şi contesa îi scrise fiului ei o scrisoare.

— Sonia, îşi chemă contesa nepoata, ridicând capul de deasupra hârtiei, când aceasta trecu pe lângă dânsa, Sonia, tu nu-i scrii lui Nikolenka? Întrebă ea încet, cu voce tremurătoare; şi în privirile ochilor ei obosiţi ce o fixau prin ochelari, Sonia citi tot ce voia să spună contesa prin aceste cuvinte.

În privirea aceasta era şi rugăminte, şi teamă de refuz, şi ruşine pentru ceea ce trebuia să ceară, şi ură neîmpăcată gata să izbucnească în cazul unui refuz.

Sonia se apropie de contesă şi, lăsându-se în genunchi, îi sărută mâna.

— Îi scriu, maman, zise ea.

Pe Sonia o înduplecaseră, o tulburaseră şi o înduioşaseră toate cele petrecute în ziua aceea, mai cu seamă că vedea acum adeverirea misterioasei prorociri. Acum când ştia că, prin reluarea legăturilor dintre Nataşa şi prinţul Andrei, Nikolai nu s-ar mai fi putut însura cu prinţesa Maria, ea simţi cu bucurie că revine la abnegaţia ei de altădată, stare de suflet în care îi plăcea şi se deprinsese să trăiască şi, cu

lacrimi în ochi de bucuria conştiinţei că face un gest mărinimos, ea scrise, întrerupându-se de câteva ori din pricina lacrimilor care-i întunecau ochii negri catifelaţi, scrisoarea aceea înduioşătoare, a cărei primire îl uimise pe Nikolai atât de mult.

IX.

LA CORPUL DE GARDĂ UNDE fusese dus Pierre, ofiţerul şi soldaţii care îl arestaseră îl tratară cu duşmănie, dar şi cu respect. Se simţea în felul lor de a se purta cu dânsul şi bănuiala că el n-ar fi ce era (nu ştiau dacă nu cumva e vreun personaj foarte important), şi duşmănia stârnită de amintirea, proaspătă încă, a luptei ce trebuiseră să dea cu dânsul.

Dar când, în dimineaţa zilei următoare, veni schimbul, Pierre simţi că pentru noua gardă – ofiţeri şi soldaţi – el nu mai însemna ceea ce însemnase pentru cei care-l prinseseră. Într-adevăr, în omul acesta mare şi gras, cu caftan de mujic, garda celei de-a doua zile nu mai vedea pe bărbatul sprinten care se bătuse atât de disperat cu hoţul şi cu patrula şi care rostise fraza aceea solemnă despre salvarea copilului – ci vedea în el doar pe cel de-al şaptesprezecelea dintre ruşii, deţinuţi nu se ştie pentru ce, din ordinul înaltului comandant. Iar dacă li se părea ceva deosebit la Pierre, nu era decât înfăţişarea lui, deloc timidă, de om concentrat şi dus pe gânduri, şi limba franceză în care, spre uimirea francezilor, el se exprima atât de bine. În ciuda acestui fapt, în aceeaşi zi pe Pierre îl puseră laolaltă cu ceilalţi arestaţi şi indivizi suspecţi, întrucât de încăperea pe care o ocupase el până atunci avea nevoie un ofiţer.

Toţi ruşii care se aflau în arest împreună cu Pierre erau oameni din cele mai de jos pături sociale. Şi toţi, recunoscând în Pierre boierul, se fereau de dânsul, mai ales că vorbea şi franţuzeşte. Pierre auzea cu mâhnire cum îşi băteau joc de el între dânşii.

A doua zi seara, Pierre află că toţi deţinuţii aceştia (şi cu dânşii odată probabil şi el) urmau să fie judecaţi pentru

punere de foc. A treia zi Pierre fu dus, împreună cu ceilalţi, într-o casă unde se afla un general francez cu mustăţi albe, doi colonei şi alţi câţiva francezi cu eşarfă la mânecă. Cu acea precizie şi meticulozitate mai presus, chipurile, de orice slăbiciune omenească, cu care judecătorii se adresează de obicei acuzaţilor, i se puseră şi lui Pierre – la rând cu toţi ceilalţi – obişnuitele întrebări: cine era, unde fusese, în ce scop? Ş.a.m.d.

Întrebările acestea, care ocoleau fondul chestiunii şi excludeau posibilitatea dezvăluirii acestui fond, aveau drept scop, ca toate întrebările care se pun la judecăţi, doar să construiască jgheabul prin care judecătorii ar fi dorit să curgă răspunsurile acuzatului, ea să-l aducă la ţelul dorit, adică la învinovăţire. Cum începea să spună ceva care nu mai satisfăcea ţelul acuzării, pe loc înlăturau jgheabul, şi apa putea curge încotro avea poftă. În afară de aceasta, Pierre simţea ceea ce simt toţi acuzaţii în faţa tuturor instanţelor: nedumerire. Pentru ce toate aceste întrebări? I se părea că numai din condescendenţă sau oarecum din politeţe se folosea această cursă a aşezării jgheabului. El ştia că se afla în mâinile acestor oameni, că numai forţa îl adusese aici, că numai forţa le dădea dreptul de a cere răspunsuri la întrebări, că scopul unic al acestei adunări consta în a-l găsi vinovat. Şi, de aceea, cum era vorba de forţă şi exista dorinţa de a-l găsi vinovat, nu mai aveau nevoie nici de cursa întrebărilor şi nici de judecată. Era limpede că toate răspunsurile trebuiau să ducă la învinovăţire. La întrebarea: ce făcea când fusese ridicat, Pierre, răspunse cu oarecare dramatism că ducea părinţilor copilul qu'il avait sauvé des flammes866. Pentru ce se bătuse cu jefuitorul? Pierre răspunse că luase apărarea unei femei, că apărarea unei femei jignite este o datorie a oricărui om şi că… Aici îl opriră: asta nu avea legătură cu chestiunea. Ce căutase în curtea casei incendiate unde îl văzuseră martorii? El răspunse că se dusese să vadă ce se întâmpla prin Moscova. Din nou fu întrerupt: nu-l

întrebaseră unde se ducea, ci numai ce căuta la locul incendiului. I se repetă prima întrebare – cine era – la care spusese atunci că nu voia să răspundă. Răspunse din nou că nu poate spune.

— Treceţi asta în procesul-verbal. Asta nu-i bine, nu-i deloc bine, îi spuse sever generalul cu mustăţi albe şi cu faţa roşie, rumenă.

A patra zi, incendiile izbucniră, şi pe meterezul Zubovski.

Pierre, împreună cu alţi treisprezece deţinuţi, fu dus în Krâmski-Brod şi închis în şura unei case de negustori. Trecând pe străzile oraşului, Pierre se înăbuşea de fumul care părea că învăluise tot oraşul. În toate părţile se vedeau incendii. Pe atunci, Pierre nu înţelegea încă însemnătatea incendierii Moscovei şi se uita cu groază la focurile acelea.

În şura casei din Krâmski-Brod, Pierre petrecu încă patru zile, în care timp află din convorbirile soldaţilor francezi că pentru toţi deţinuţii de aci se aşteaptă, de la o zi la alta, hotărârea mareşalului. A cărui mareşal anume, Pierre nu putu afla de la soldaţi. Pentru soldaţi era vădit că mareşalul reprezenta cea mai înaltă şi oarecum misterioasă verigă a lanţului autorităţii.

Aceste zile dintâi, până la 8 septembrie, ziua în care prizonierii fură duşi la al doilea interogatoriu, au fost cele mai grele pentru Pierre.

X.

LA 8 SEPTEMBRIE, INTRA LA prizonieri în şură un foarte important ofiţer, judecând după respectul pe care i-l arătau santinelele. Ofiţerul acesta, probabil ofiţer de stat-major, cu o listă în mână, făcu apelul tuturor ruşilor, numindu-l pe Pierre: celui qui n'avoué pas son nom867. Apoi, uitându-se alene, cu nepăsare, la toţi prizonierii, porunci ofiţerului de gardă să fie îmbrăcaţi cuviincios şi pieptănaţi înainte de a fi aduşi în faţa mareşalului. Peste un ceas sosi o companie de soldaţi şi Pierre, împreună cu ceilalţi treisprezece arestaţi, fu dus pe câmpul Devicie. Era o zi senină, cu soare; plouase şi aerul era neobişnuit de curat. Fumul nu se mai ţinea la

faţa pământului, ca în ziua când îl scoseseră pe Pierre din clădirea corpului de gardă de pe meterezul Zubovski; el se ridica acum, în coloane, în văzduhul limpede. Nu se vedeau nicăieri focurile incendiilor, dar din toate părţile se ridicau coloane de fum, şi toată Moscova, cel puţin tot ce putea vedea Pierre, era numai urme de incendii. Pretutindeni dădeai cu ochii numai de pământ pârjolit, din care se înălţau sobe de zid şi hornuri şi, rar de tot, întâlneai zidurile afumate ale caselor de piatră. Pierre se uita la ceea ce rămăsese pe urma focului şi nu mai recunoştea cartierele binecunoscute ale oraşului. Ici-colo se mai vedeau şi biserici rămase în picioare. Kremlinul nu fusese distrus şi se vedea de departe alb, cu turnurile lui şi cu biserica Ivan cel Mare. În apropierea lui sclipea vesel cupola mânăstirii Novodevici şi dangătul clopotelor răsuna dintr-acolo deosebit de limpede. Clopotele acestea îi amintiră lui Pierre că era duminică şi sărbătoare: naşterea Maicii Domnului. Dar se părea că n-avea cine să prăznuiască ziua aceasta; nu erau pretutindeni decât ruinele incendiilor, şi dintre ruşi nu se vedea decât foarte rar câte un om, zdrenţăros şi speriat, care se ferea din calea francezilor.

Se vedea bine că ruşilor le fusese răvăşit şi distrus cuibul. După nimicirea orânduielii ruseşti a vieţii, Pierre simţea, în chip nelămurit, că pe locul cuibului distrus se stabilise o ordine nouă, dar puternică, ordinea lor, franceză. Simţea aceasta din înfăţişarea rândurilor drepte de soldaţi mândri şi veseli care-l escortau pe el şi pe ceilalţi delincvenţi; simţea acest lucru din înfăţişarea unui înalt funcţionar francez care, într-o caleaşcă cu doi cai, condusă de un soldat, trecu pe lângă ei. Mai simţea lucrul acesta şi din sunetele vesele ale muzicii militare, care veneau dinspre stânga câmpului, şi mai ales simţise şi înţelesese acest lucru din lista pe care o citise în dimineaţa aceea, făcând apelul prizonierilor, ofiţerul francez. Pierre fusese arestat numai de soldaţi şi dus de colo-colo, cu zeci de alţi deţinuţi; s-ar fi părut, deci, că-l puteau şi uita sau confunda cu alţii. Dar nu:

răspunsurile date de el la interogatoriu se întorseseră împotriva lui sub forma numelui de: celui qui n'avoue pas son nom. Şi, sub denumirea aceasta care-l îngrozea pe Pierre, soldaţii îl duceau acum undeva, cu convingerea nezdruncinată înscrisă pe feţele lor, că el, împreună cu restul prizonierilor, erau chiar aceia care trebuiau să fie prizonieri şi că îi duceau acolo unde trebuiau să-i ducă. Pierre se simţea o surcea de nimica nimerită între roţile unei maşini pe care n-o cunoştea, dar care-şi avea mersul ei firesc.

Împreună cu ceilalţi delincvenţi, Pierre fu dus în partea dreaptă a câmpului Devicie, nu departe de mânăstire, spre o casă mare, albă, cu o grădină întinsă. Era casa prinţului Şcerbatov, unde Pierre fusese adeseori în vizită şi unde, cum aflase din ce vorbeau soldaţii, îşi avea acum reşedinţa mareşalul, ducele de Eckmühl.

Îi duseră către intrarea principală şi începură să-i vâre unul câte unul în casă. Pierre fu introdus al şaselea. Fu condus printr-o galerie de sticlă, printr-un vestibul şi un antreu care-i erau cunoscute, într-un cabinet lung şi cu tavanul jos, la uşa căruia stătea un aghiotant.

În fundul camerei, la o masă, cu ochelarii pe nas, şedea Davout. Pierre înaintă până aproape de el. Davout, fără să ridice ochii de pe hârtia din faţa lui, care-i furniza, probabil, informaţiile, întrebă încet: Qui etes-vous? 868

Pierre tăcu, pentru că nu avea putere să scoată nici un cuvânt. Davout pentru Pierre nu era un simplu general francez; pentru Pierre, Davout era omul faimos prin cruzimea sa. Uitându-se la chipul rece al lui Davout care, asemenea unui profesor sever, consimţea să aibă răbdare şi să aştepte o vreme răspunsul, Pierre pricepea că fiecare secundă de întârziere putea să-l coste viaţa; dar nu ştia ce să spună. Să spună tot ce spusese la primul interogatoriu, nu se putea hotărî; să-şi dea în vileag numele şi situaţia, era şi periculos şi ruşinos. Tăcu. Şi înainte de a se fi putut Pierre opri la un răspuns oarecare, Davout înălţă capul, îşi ridică ochelarii pe frunte, închise pe jumătate ochii şi-l privi ţintă.

— Îl cunosc pe omul acesta, zise el cu o voce măsurată şi rece, modulată înadins aşa, probabil ca să-l sperie.

Fiorii reci, care-l trecuseră pe Pierre adineauri prin şira spinării, îi prinseră acum ţeasta ca într-un cleşte.

— Mon général, vous ne pouvez pas me connaâtre, je ne vous ai jamai vu…869

— C'est un espion russe870, îl întrerupse Davout, adresându-se unui general care se afla de asemenea în

odaie şi pe care Pierre nu-l băgase în seamă.

Şi Davout întoarse capul. Cu glas neaşteptat de puternic, ca o avalanşă. Pierre rosti repede:

— Non, Monseigneur, zise el, amintindu-şi deodată că Davout era duce. Non, Monseigneur, vous n'avez pas pu me connaâtre. Je suis un officier militionnaire et je n'ai pas quité Moscou.

— Votre nom? Repetă Davout.

— Bésouhof.

— Qu'est ce qui me prouvera que vous ne mentez pas? 871

— Monseigneur! Strigă Pierre cu o voce care, departe de a arăta jignire, era rugătoare.

Davout ridică ochii şi se uită ţintă la Pierre. Câteva secunde se uitară unul la altul şi privirea aceasta îl salvă pe Pierre. Prin privirea aceasta, dincolo de toate convenţiile războiului şi judecăţii, între cei doi oameni se stabiliră raporturi umane. Amândoi, în aceeaşi clipă, simţiră nedesluşit o grămadă de lucruri şi înţeleseră că sunt, şi unul şi altul, copii ai omenirii, că sunt fraţi.

La cea dintâi privire, pentru Davout, care de-abia îşi ridicase ochii din hârtii, unde faptele şi viaţa omului se reduc la cifre seci, Pierre nu contase decât ca un incident; şi, fără să-şi creadă conştiinţa încărcată cu o faptă rea, Davout l-ar fi împuşcat; acum însă, începuse să vadă în el un om. Rămase o clipă pe gânduri.

— Comment me prouverez-vous la vérité de ce que vous me dites872? Întrebă cu răceală Davout.

Pierre îşi aminti de Ramball, îi declină numele şi strada unde era casa.

— Vous n'etes pas ce que vous dites873, spuse iarăşi Davout.

Pierre, cu voce tremurătoare şi întretăiată, începu să aducă dovezi pentru adeverirea celor spuse.

Între timp însă intră aghiotantul şi îi raportă ceva lui Davout.

Davout se însenină subit la auzul ştirii aduse de aghiotant şi începu să-şi încheie nasturii uniformei. Uitase, se vede, cu totul de Pierre.

Când aghiotantul îi aminti de prizonier, el, încruntându-se, făcu un semn spre Pierre şi spuse să fie luat. Dar unde trebuiau să-l ducă, înapoi în şura sau la locul de execuţie dinainte pregătit, pe care i-l arătaseră tovarăşii săi când trecuse pe câmpul Devicie, Pierre nu ştia.

Întoarse capul şi văzu că aghiotantul mai întreba ceva.

— Oui, sans doute874! Zise Davout, dar ce era acest „da” Pierre nu ştia.

Pierre nu-şi mai aminti, după aceea, cum a ieşit, dacă a mers mult, şi încotro anume. Merse aşa, într-o stare de totală inconştienţă, buimăcit şi fără să vadă nimic în faţa ochilor, punând pas după pas odată cu ceilalţi, automat, până se opriră cu toţii şi se opri şi el cu ei.

Un singur gând îl stăpânise tot timpul acesta: cine, cine, la urma urmei, cine adică îl condamnase la moarte? Nu-l condamnaseră oamenii aceia care-i luaseră interogatoriul în comisie; nu voise niciunul dintre ei, desigur, lucrul acesta, şi nici nu-l puteau face. Nici Davout, care se uitase atât de omeneşte la el, nu putea fi cel care-l condamnase. Încă o clipă şi Davout ar fi înţeles că făceau o greşeală, dar clipa aceasta o spulberase aghiotantul intrând. Iar aghiotantul acela, de bună seamă, nu voise să facă nimica rău, dar ar fi putut să nu intre. Cine atunci, cine-l condamnase la urma urmei, cine-l ucidea, cine-i lua lui viaţa, viaţa lui, a lui Pierre, cu toate amintirile, năzuinţele, nădejdile şi gândurile lui? Cine săvârşea lucrul acesta? Pierre simţi că nu era nimeni care să-l fi săvârşit.

Era orânduiala, erau împrejurările.

O orânduială oarecare îl omora pe el, pe Pierre, îl lipsea de viaţă, de tot ce avea, îl nimicea.

XI.

DE LA CASA PRINŢULUI Şcerbatov, prizonierii fură duşi drept devale, pe câmpul Devicie, puţin mai la stânga

mânăstirii, şi vârâţi într-o grădină de zarzavat în mijlocul căreia era un stâlp. În dosul stâlpului fusese săpată o groapă mare, cu pământul proaspăt scos, şi în jurul gropii şi stâlpului, în semicerc, era o mare mulţime de oameni. Mulţimea se compunea dintr-un mic număr de ruşi şi un mare număr de soldaţi din armata napoleoniană, care nu erau unităţi franceze, în uniforme albastre cu epoleţi roşii, diferite. De-a dreapta şi de-a stânga stâlpului, în front, erau de serviciu nemţi, italieni şi francezi, în uniforme cu bocanci şi chivere.

Delincvenţii fură aşezaţi în ordinea ştiută, adică aceea în care erau înscrişi pe listă (Pierre era al şaselea), şi duşi către stâlp. Mai multe tobe începură să răpăie deodată, din ambele părţi, şi Pierre simţi cum, odată cu bătaia tobelor, i se rupea, parcă, o parte din suflet. Îşi pierdu facultatea de a gândi şi de a înţelege. De-abia putea vedea şi auzi. Şi nu mai avea decât o singură dorinţă: să se împlinească mai curând acel ceva groaznic care trebuia înfăptuit. Pierre se uita la tovarăşii săi şi-i cerceta cu privirea.

Doi inşi din capăt erau puşcăriaşi, raşi în cap: unul, înalt şi slab, celălalt negricios, păros, muşchiulos, cu nasul turtit. Cel de al treilea era un servitor de vreo patruzeci şi cinci de ani, cu părul încărunţit, cu trupul plin, bine hrănit. Al patrulea era un mujic, bărbat tare chipeş, cu barbă stufoasă, mare şi blondă şi cu ochi negri. Al cincilea era un lucrător de fabrică, galben la faţă, slab, tânăr de vreo optsprezece ani, îmbrăcat în halat de lucru.

Pierre auzi că francezii se sfătuiau cum să-i împuşte – câte unul sau câte doi deodată? „Câte doi”, spuse rece, calm, ofiţerul mai mare în grad. Se produse mişcare în rândurile soldaţilor şi se vedea că toţi se grăbeau, dar graba aceasta nu era a unor oameni care au de făcut un lucru pe înţelesul tuturor, ci o grabă ca a oamenilor care dau zor să isprăvească ceva necesar, dar neplăcut şi de neînţeles.

Un funcţionar francez cu eşarfă pe piept se apropie de capătul drept al şirului de delincvenţi şi citi în ruseşte şi în

franţuzeşte sentinţa.

Pe urmă, două perechi de franţuji se apropiară de condamnaţi şi-i luară, aşa cum le indicase ofiţerul, pe cei doi puşcăriaşi de la capătul rândului. Puşcăriaşii se duseră la stâlp, se opriră şi, până să fie aduşi sacii, se uitară tăcuţi în jurul lor, aşa cum se uită fiara doborâtă la vânătorul care se apropie. Unul se închina întruna, celălalt se scărpina pe spinare şi îşi mişca buzele într-o strâmbătură care aducea a zâmbet. Soldaţii începură să-i lege la ochi, cu mişcări pripite, să le pună saci în cap şi să-i lege la stâlp.

Doisprezece puşcaşi înarmaţi ieşiră din rânduri cu paşi fermi şi măsuraţi şi se opriră la opt paşi de stâlp. Pierre se întoarse, ca să nu vadă ce avea să se întâmple. Deodată se auziră ţăcănituri şi o detunătură, care lui Pierre i se păru mai puternică decât cel mai grozav tunet, şi el întoarse capul şi privi. Era fum, şi francezii, cu feţe palide şi mâini tremurătoare, roboteau ceva pe lângă groapă. Fură aduşi următorii doi. Şi aceştia se uitau tot aşa, cu priviri la fel cu ale celorlalţi, tăcuţi, implorând doar cu ochii, deznădăjduiţi, ajutor şi, de bună seamă, nepricepând şi nevenindu-le să creadă în ceea ce avea să urmeze. Nu puteau crede, pentru că numai ei singuri ştiau ce însemna pentru ei viaţa şi, de aceea, nu înţelegeau şi nu credeau că era cu putinţă să le fie luată.

Pierre voia să nu vadă şi îşi întoarse iarăşi privirile. Şi iarăşi ceva ca un tunet groaznic îl asurzi şi, odată cu răsunetul lui, văzu fum, sânge, palidele şi speriatele feţe ale francezilor, care şi acum trebăluiau ceva aproape de stâlp, împingându-se unii pe alţii cu mâini tremurânde. Răsuflând din greu, Pierre se uită împrejurul său, ca şi cum s-ar fi întrebat: ce-i asta? În toate privirile pe care le întâlneau ochii lui Pierre era aceeaşi întrebare.

Pe toate chipurile ruşilor, pe chipurile soldaţilor francezi, pe ale ofiţerilor, pe toate, fără excepţie, el citea aceeaşi spaimă, aceeaşi oroare şi aceeaşi luptă lăuntrică pe care o simţea şi el în inima lui. „Dar cine-i cel ce săvârşeşte lucrul

acesta, la urma urmei? Ei toţi suferă întocmai ca şi mine. Atunci, cine? Cine?” îi fulgeră o clipă lui Pierre prin minte.

— Tirailleurs du 86-eme, en avant! 875 strigă cineva. Fu luat al cincilea condamnat, cel de lângă Pierre, numai el singur. Pierre nu pricepu că el era salvat; că el şi toţi ceilalţi fuseseră aduşi aici numai pentru a asista la execuţie. Privea din ce în ce mai îngrozit la ceea ce se săvârşea, fără să se simtă nici bucuros că scăpase, nici mai liniştit. Al cincilea era lucrătorul de fabrică, în halat de lucru. Nici nu se atinseseră bine de el, că şi sări îngrozit înapoi şi se agăţă de Pierre (Pierre tresări şi se scutură de el). Lucrătorul nu putea să umble. Soldaţii îl duceau târâş, iar el tot striga ceva. Când îl puseră la stâlp, tăcu brusc. Parcă ar fi înţeles dintr-o dată ceva. Să fi înţeles că era zadarnic să mai strige, sau poate, dimpotrivă, că era cu neputinţă să-l omoare oamenii; destul că stătea la stâlp şi aştepta să fie legat ca şi ceilalţi, uitându-se în jurul său cu ochi lucioşi, ca de fiară rănită de glonţ.

Pierre nu mai avu puterea să-şi întoarcă faţa şi să închidă ochii. Curiozitatea şi tulburarea lui, ca şi a mulţimii, în faţa acestui al cincilea omor, ajunseseră la pragul cel mai înalt. Tot ca şi ceilalţi, acest al cincilea condamnat părea la fel de liniştit: îşi încheia mereu halatul şi îşi freca unul de altul picioarele goale.

Când începură să-i lege ochii, îşi îndreptă singur nodul de la ceafă, care-l strângea, apoi, când îl sprijiniră de stâlpul însângerat, el se lăsă pe spate şi, cum poziţia îi era incomodă, se îndreptă, îşi alătură picioarele şi se lipi liniştit de stâlp. Pierre nu-şi lua ochii de la el; nu-i scăpa nici cel mai mic gest.

Trebuie să se fi auzit apoi o comandă şi după comandă trebuie să fi răsunat detunăturile celor opt arme. Dar Pierre, oricât s-a sforţat mai târziu să-şi amintească, nu-şi amintea să fi auzit câtuşi de puţin zgomotul împuşcăturilor. El văzu doar cum, nu se ştie de ce, lucrătorul de fabrică se lăsă deodată moale în puterea frânghiilor, cum în două

locuri se ivi sânge şi cum, din cauza greutăţii trupului care atârna, frânghiile slăbiră şi lucrătorul de fabrică, lăsându-şi capul să atârne într-un chip nefiresc şi îndoindu-şi un picior sub dânsul, se aşează la pământ. Pierre se repezi la stâlp. Nimeni nu-l opri. Speriaţi şi palizi, câţiva oameni îşi făceau de lucru ceva în jurul lucrătorului de fabrică. Unui francez bătrân şi mustăcios îi tremura falca de jos, în timp ce dezlega frânghiile. Trupul se prăbuşi grămadă. Soldaţii îl târâră, neîndemânatici şi grăbiţi, îndărătul stâlpului şi-l împinseră în groapă.

Toţi, de bună seamă, ştiau şi niciunul dintre ei nu se îndoia că nu erau decât nişte ucigaşi, care trebuiau să-şi ascundă cât mai grabnic urmele crimei săvârşite.

Pierre îşi aruncă o privire în groapă şi văzu că lucrătorul de fabrică zăcea acolo cu genunchii în sus, aproape la gură, cu un umăr mai ridicat decât altul. Şi umărul acesta se înălţa şi se lăsa ritmic, spasmodic. Dar cazmalele şi începuseră să-i arunce ţărână pe tot trupul. Unul dintre soldaţi strigă la Pierre cu o voce răstită, înciudat şi parcă îndurerat, să se întoarcă la locul lui. Pierre, însă, nu-l înţelese şi rămase lângă stâlp; nimeni nu-l alungă.

Când groapa fu gata acoperită în întregime, se auzi o comandă. Pierre fu dus la locul său şi trupele franceze, aliniate în front, de o parte şi de alta a stâlpului, făcură stânga împrejur şi porniră cu paşi cadenţaţi, defilând prin dreptul stâlpului. Cei douăzeci şi patru de puşcaşi din mijlocul cercului, cu armele descărcate, îşi reluară în pas alergător locurile când trecură companiile pe lângă ei.

Pierre se uita acum nedumerit la aceşti puşcaşi, care fugeau perechi-perechi din cerc. Toţi, afară de unul, se ataşară companiilor cărora le aparţineau. Doar un soldat tânăr, cu faţa palidă ca de mort, cu chivăra alunecată pe ceafă, cu arma scăpată din mână, tot mai stătea nemişcat în faţa gropii, chiar pe locul de unde trăsese. Se clătina ca un om beat şi făcea câte un pas împleticindu-se, când înainte, când înapoi, ca să-şi ţină echilibrul. Un militar bătrân, un

subofiţer, se repezi dintre rânduri şi, apucându-l de umeri, îl trase în mijlocul celorlalţi. Mulţimea de ruşi şi de francezi începu să se împrăştie. Toţi mergeau tăcuţi, cu capul în piept.

— Ça leur apprendra a incendier876, spuse cineva dintre francezi.

Pierre se uită la cel care vorbise şi văzu că era un soldat care încerca prin asta să se liniştească singur de grozăvia celor făptuite, dar tot degeaba. Fără să-şi mai sfârşească vorba, făcu un gest cu mâna a renunţare şi trecu mai departe.

XII.

DUPĂ EXECUŢIE, PE PIERRE îl despărţiră de ceilalţi osândiţi şi-l închiseră singur într-o mică biserică devastată şi pângărită.

Înainte de apusul soarelui, un subofiţer din gardă intră în biserică însoţit de doi soldaţi şi-l înştiinţă pe Pierre că fusese graţiat şi că va fi mutat acum în barăcile prizonierilor de război. Fără să fi înţeles ceva din ce-i spunea, Pierre se ridică şi plecă cu soldaţii. Îl duseră în partea de sus a tăpşanului, spre nişte barăci construite din scânduri, grinzi şi leaturi arse şi-l introduseră într-una dintre ele. Pe întuneric, îl înconjurară aici vreo douăzeci de oameni de tot soiul; Pierre se uita la ei, neînţelegând cine sunt, ce caută ei aici şi ce vor de la dânsul. Auzea cuvintele pe care i le spuneau, dar nu putea să prindă ceva cu rost şi cu şir dintre ele; nu le înţelegea sensul. Răspundea la tot ce-l întrebau, dar nu-şi da seama cine sunt cei care-l ascultă şi cum de-i înţeleg răspunsurile. Se uita la chipurile şi la trupurile lor şi toate i se păreau la fel de neînţelese.

Din clipa în care văzuse omorul acela înspăimântător săvârşit de oameni care nu voiseră să-l săvârşească, în sufletul lui Pierre parcă se rupsese dintr-o dată resortul prin care se susţinea şi păstrat totul în viaţă, şi totul părea că se preschimbase într-o grămadă de moloz, fără nici un rost. În el, deşi nu şi-ar fi putut da atunci seama, murise şi

credinţa în buna orânduire a lumii, şi încrederea în oameni, şi credinţa în propriul său suflet, şi credinţa în Dumnezeu. Printr-o asemenea stare mai trecuse Pierre şi altădată, dar niciodată cu atâta forţă ca acum. Altădată, când îl copleşeau asemenea îndoieli – ele aveau drept izvor propria lui vină. Şi, în adâncul sufletului său, Pierre simţea atunci că mântuirea din deznădejdea şi din îndoielile care-l cuprinseseră era în el însuşi. Acum însă simţea că nu era vreo vină de-a lui pricina că lumea se prăbuşise în ochii săi şi că rămăseseră din ea doar nişte ruine lipsite de noimă. Simţea că întoarcerea către încrederea în viaţă nu mai stătea în puterea lui.

În jurul lui, în întuneric, erau oameni. Probabil că simţeau în el ceva care-i interesa foarte mult. Îi spuseră ceva, îl întrebară ceva, apoi îl duseră undeva şi, în sfârşit, se trezi într-un ungher al barăcii, laolaltă cu nişte oameni care vorbeau, fiecare din colţul lui, şi făceau mare haz.

— Şi aşa, fraţilor… chiar prinţul cel care, spunea (punând un accent deosebit pe cuvântul „care”) o voce din celălalt capăt al barăcii.

Tăcut şi nemişcat, Pierre şedea lângă perete, pe paie, când închizându-şi, când deschizându-şi ochii. Dar, de îndată ce şi-i închidea, vedea aievea acelaşi chip înspăimântător al lucrătorului – înspăimântător mai ales prin simplitatea lui – şi pe urmă figurile, şi mai înspăimântătoare prin neliniştea lor, ale ucigaşilor fără voie. Şi atunci, Pierre îşi deschidea iarăşi ochii şi privea buimac în întunericul dimprejurul lui.

Alături de dânsul şedea, cinchit, un om mărunţel, a cărui prezenţă Pierre o simţise, la început, după mirosul tare de sudoare pe care-l împrăştia la fiece mişcare. Omul acesta tot trebăluia ceva în beznă, pe la picioare, şi Pierre, deşi nu-i vedea faţa, simţea că se uită tot timpul la el. Când i se mai obişnuiră ochii cu întunericul, Pierre pricepu că omul acesta se descălţa. Şi felul cum făcea el lucrul acesta îl interesa pe Pierre.

După ce dezlegă nojiţa care era înfăşurată pe un picior, o strânse cu grijă şi se apucă numaidecât de celălalt picior, tot cu ochii la Pierre. Cât timp atârna cu o mână prima nojiţă, cu cealaltă se şi apucase să o dezlege pe a doua. După ce se descălţă astfel, cu o deosebită grijă, cu mişcări line, rotunjite, îndemânatice, care se succedau una pe alta fără zăbavă, omul îşi agăţă încălţămintea de nişte ţăruşi bătuţi la căpătâi, scoase un briceag, tăie ceva, închise briceagul, îl puse la loc sub căpătâi şi, după ce se aşează mai bine, îşi cuprinse cu mâinile genunchii strânşi şi se uită drept la Pierre. Pierre simţi ceva plăcut, liniştitor şi rotund în mişcările îndemânatice, în gospodăria aceasta frumos rânduită în colţişorul său, şi chiar în mirosul acestui om, şi fără să-şi mai ia şi el ochii de la ţăran, îl privi drept în faţă.

— Prin multe nevoi ai fi trecut, boierule? Hai? Vorbi deodată omul cel mărunţel.

Şi era atâta duioşie şi atât firesc în vocea cântată a omului, încât lui Pierre, când dădu să-i răspundă, începu să-i tremure falca şi simţi că-l podidesc lacrimile. În aceeaşi clipă, omul cel mărunţel, ca să nu-i dea timp lui Pierre să-şi trădeze tulburarea, rosti cu aceeaşi voce plăcută:

— Ehei, şoimuleţule, nu te necăji, urmă el cu vocea cântată, duioasă şi mângâietoare, cu care vorbesc rusoaicele bătrâne din popor. Nu te necăji, voinicelule: rabzi un ceas şi trăieşti un veac! Aşa-i, dragul meu. Cât despre traiul nostru de aici, slavă Domnului, n-avem de ce ne plânge. Sunt oameni şi răi şi buni, spuse el şi, încă urmându-şi vorba, se lăsă în genunchi cu o mişcare mlădioasă; apoi se ridică şi, tuşind, se duse încotrova.

— Iaca, ai venit şi tu, potaie, auzi Pierre din capătul celălalt al barăcii aceeaşi voce mângâioasă. A venit, n-a uitat, potaia. Haide, haide, fie!

Şi soldatul, dând la o parte căţeluşul care i se gudura prin preajmă, se întoarse la locul lui şi se aşează la pământ. Ţinea în mâini ceva înfăşurat într-o cârpă.

— Iaca, boierule, na şi mănâncă, spuse el, revenind la tonul respectuos de adineauri şi întinzându-i lui Pierre câţiva cartofi copţi. La prânz am avut ciorbă. Da' cartofii-s grozavi!

Pierre nu mâncase toată ziua şi mirosul cartofilor i se păru peste măsură de ademenitor. Mulţumi soldatului şi începu să mănânce.

— Păi, aşa? Zise zâmbind soldatul şi luă şi el în mână un cartof. Uită-te aici!

Scoase iar briceagul, tăie cartoful drept în două, în palmă, presără pe el puţină sare dintr-o cârpă şi-l dădu lui Pierre.

— Îs grozavi cartofii iştia, repetă el. Uite, aşa să-i mănânci.

Lui Pierre i se păru că nu mai mâncase niciodată ceva mai gustos.

— Nu, mie nu mi-e de mine, spuse Pierre, dar de ce i-au împuşcat pe nenorociţii aceia? Cel din urmă n-avea decât vreo douăzeci de ani.

— Tţ, tţ… făcu omul cel mărunţel. Mare păcat… mare păcat, adăugă el repede şi, ca şi când cuvintele i-ar fi fost veşnic gata pregătite să-i zboare din greşeală de pe buze, continuă: Dar cum se face, boierule, că ai rămas dumneata la Moscova?

— N-am crezut că au să vină aşa de repede. Am rămas din greşeală, spuse Pierre.

— Dar cum de te-au luat, şoimuleţule? De acasă de la tine?

— Nu, m-am dus şi eu să văd focul şi atunci au pus mâna pe mine, m-au învinuit că am dat foc şi m-au judecat.

— Unde-i judecată, acolo-i şi nedreptate, observă omul cel mărunţel.

— Dar tu, demult eşti aici? Întrebă Pierre, mestecând cel din urmă cartof.

— Eu? M-au luat duminică, din spital, de la Moscova.

— Ce, eşti militar?

— Soldat din regimentul Apşeronski. Era să mă prăpădesc de friguri. Nouă nici nu ne-a spus nimeni nimic. Zăceam

acolo vreo douăzeci dintr-ai noştri. Nici cu gândul nu gândeam, nici în vis nu visam.

— Şi zi, nu ţi s-a urât aici? Întrebă Pierre.

— Cum să nu mi se fi urât, şoimuleţule! Mie-mi zice Platon şi porecla mi-e Karataev, adăugă el, urmărind, probabil, să-i fie mai uşor lui Pierre să i se adreseze. Îmi ziceau „şoimuleţul" în armată. Cum să nu mi se fi urât, frate dragă! Moscova-i mama oraşelor. Cum să nu ţi se urască să stai şi să te tot uiţi la toate astea? D-apoi şi viermele roade varza, dar piere el cel dintâi; aşa spuneau bătrânii, adăugă el repede.

— Cum? Cum ai spus? Îl întrebă Pierre.

— Eu? Întrebă Karataev. Eu ziceam că nu-s toate cum gândeşte omul, ci-i după cum voieşte Domnul, spuse el, crezând că repetă cele spuse. Şi continuă numaidecât: Dar dumneata, boierule, ai moşii? Şi casă ai? Care va să zică, ai de toate din plin! Ai şi nevastă? Dar bătrânii îţi trăiesc? Întrebă el şi, cu toate că Pierre nu-i vedea faţa pe întuneric, simţi că soldatului i se strângeau buzele într-un zâmbet reţinut de duioşie, când îl întreba de toate acestea.

S-ar fi spus că-i părea rău de Pierre că n-avea părinţi şi mai cu seamă mamă.

— Nevasta-i de tăifăsuit, soacra e de-un bun venit, dar nimic nu-i mai scump pe lume ca mama care te-a născut! Zise el. Da' copilaşi ai? Continuă el cu întrebările. Răspunsul negativ al lui Pierre îl mâhni pesemne, iarăşi, şi se grăbi să adauge: Nu-i nimic; eşti om tânăr, a da Dumnezeu şi-ai avea. Numai să trăiţi în bună înţelegere…

— Păi, acuma-i totuna, spuse fără să vrea Pierre.

— Hei, eşti om bun, replică Platon. De sărăcie şi de temniţă nimic nu te fereşte. Se aşează mai bine şi tuşi, pregătindu-se, de bună seamă, să spună o poveste mai lungă. Şi-aşa, neiculiţă dragă, eram pe atunci acasă, începu el. Răzăşia noastră-i bogată, pământ avem mult, trăiesc bine mujicii la noi – iar casa noastră, slavă ţie, Doamne. Şase inşi ieşeam la coasă, şi cu tata şapte. O duceam bine.

Răzăşi în toată puterea cuvântului. Dar s-a întâmplat… şi Platon Karataev povesti o istorie lungă, cum se dusese odată după lemne în pădurea altuia şi-l prinsese gornicul, cum fusese biciuit, judecat şi trimis la oaste. Aşa-i viaţa, şoimuleţule, rosti el cu glasul schimbat de zâmbet. Credeau că mă trimit la rău, da' când colo, mi-au făcut un bine! Îl luau pe frate-miu cel mic, de n-ar fi fost să cad eu în greşeală. Şi frate-miu cel mic avea cinci copilaşi, iar eu, cum vezi, numai muierea. Am avut o copiliţă, dar ne-a luat-o Dumnezeu până a nu pleca eu la oaste. Şi, cum îţi spuneam, viu eu odată în conced. Mă uit, ai mei trăiesc mai bine ca înainte. Plină curtea de vite, şi femeile stau acasă, numai doi fraţi erau plecaţi să mai câştige cu munca. Mihailo singur, fratele cel mic, rămăsese acasă. Tata ne-a şi spus: toţi copiii îs pentru mine deopotrivă; de oricare deget te-ar muşca, la fel te doare. Să nu-l fi luat atuncea pe Platon, cădeau sorţii pe Mihailo. Ne-a chemat pe toţi – zău – şi ne-a înşirat în faţa icoanelor. „Mihailo, zice, vino-ncoa, pleacă-te până la pământ în faţa lui, şi tu, femeie, pleacă-te! Plecaţi-vă şi voi, nepoţilor! Aţi înţeles?” zice. Şi uite-aşa, neiculiţă dragă. Soarta hotărăşte. Iar noi tot cârtim: ba că ceea nu-i bine, ba că ceea-i rău. Fericirea noastră, neiculiţă, e ca apa dintr-o vârşă de prins peşte: tragi de ea, se umflă; dai s-o scoţi, nu-i nimic în ea. Asta e.

Şi Platon se răsuci pe paiele lui, tăcu un timp, apoi se ridică în picioare.

— Ce-i, pare-mi-se că ţi-e somn! Zise el şi începu să-şi facă grăbit semnul crucii, rostind:

— Doamne Isuse Hristoase, Sfinte Nicolae, Frola şi Lavra! Doamne Isuse Hristoase, Sfinte Nicolae, Frola şi Lavra, Doamne Isuse Hristoase, miluieşte-ne şi ne mântuieşte! Încheie el, apoi, făcând o mătanie până la pământ, se ridică, oftă şi se aşează pe paie. Iac-aşa! Culcă-mă, Doamne, pietricică şi scoală-mă colăcel, mai adăugă el, şi se culcă, trăgându-şi peste umeri mantaua.

— Ce rugăciune-i asta pe care ai spus-o? Întrebă Pierre.

— Hî? Îngână Platon (aţipise). Ce rugăciune am spus? M-am rugat. Dar dumneata nu te rogi?

— Cum să nu, mă rog şi eu, zise Pierre. Dar ce spuneai acolo: Frola şi Lavra?

— Păi cum, răspunse repede Platon, e sărbătoarea cailor. Şi de vite trebuie s-avem milă, zise Karataev. Ia te uită, potaia, cum s-a-ntins. S-a-ncălzit, porcul de câine, zise el, simţind căţelul la picioare; apoi se mai răsuci o dată şi adormi numaidecât.

Afară se auzeau, undeva în depărtare, plânsete şi ţipete, şi printre crăpăturile barăcii se zărea un foc; în baracă era însă linişte şi întuneric. Multă vreme Pierre nu putu să doarmă. Stătea culcat în beznă, pe locul lui, ascultând cu ochii deschişi sforăitul regulat al lui Platon, care dormea lângă el; simţea cum lumea, care înainte se năruise în sufletul lui, se înălţa acum cu o frumuseţe nouă şi pe temelii noi, de neclintit.

XIII.

ÎN BARACA ÎN CARE FUSESE adus Pierre şi unde-şi petrecu patru săptămâni din viaţă, mai erau douăzeci şi trei de soldaţi prizonieri, trei ofiţeri şi doi funcţionari.

De toţi îşi aducea mai târziu aminte ca printr-o ceaţă; dar Platon Karataev rămase pentru totdeauna în sufletul lui Pierre ca amintirea cea mai trainică şi mai scumpă şi ca întruchiparea a tot ce este rusesc, blajin şi rotunjit în sine. Când, a doua zi în zori, Pierre îşi văzu vecinul, prima lui impresie de ceva rotunjit se adeveri pe deplin; întreaga făptură a lui Platon, în mantaua lui franţuzească încinsă cu frânghie, cu şapcă şi opinci, era rotundă; capul îi era perfect rotund; spatele, pieptul, umerii, mâinile chiar, pe care le ţinea ca şi cum ar fi tot vrut să îmbrăţişeze ceva, erau rotunde; zâmbetul lui plăcut şi ochii mari căprui şi duioşi, erau rotunzi.

Judecând după povestirile pe care le spunea el din campaniile la care luase parte ca vechi soldat, Platon Karataev trebuie să fi avut peste cincizeci de ani. Nu ştia

însă nici el şi nici n-ar fi putut socoti, oricât s-ar fi silit, câţi ani avea; dar dinţii lui strălucitori de albi şi puternici, care se iveau ca două semicercuri de câte ori râdea (ceea ce se întâmpla adesea), erau toţi frumoşi şi întregi; n-avea nici un fir de păr alb în barbă ori pe creştet, şi tot trupul său vădea mlădiere şi, mai ales, putere şi rezistenţă.

Faţa lui, cu toate zbârciturile mici şi rotunde, avea un aer de nevinovăţie şi tinereţe; vocea îi era plăcută şi melodioasă. Dar cea mai însemnată particularitate a vorbirii lui era spontaneitatea şi cursivitatea. Niciodată, se vedea bine, nu se gândea la ceea ce spunea sau se pregătea să spună şi, de aceea, repeziciunea şi intonaţiile sale juste aveau o deosebită şi irezistibilă putere de convingere.

Forţa lui fizică şi sprinteneala lui erau, la începutul prizonieratului, atât de neştirbite, încât părea că nu ştie ce-i oboseala şi boala. În fiecare seară, la culcare, el spunea: „Culcă-mă, Doamne, pietricică şi scoală-mă colăcel”; iar dimineaţa când se trezea, strângea întotdeauna în acelaşi fel din umeri şi spunea: „Cum m-am trântit, am şi adormit; cum m-am sculat, m-am şi înviorat”. Şi într-adevăr, era destul să se culce că şi adormea buştean, şi era destul să se scoale, că se şi apuca de o treabă oarecare, fără nici o clipă de zăbavă, aşa cum fac copiii care, cum se trezesc, se şi apucă de jucării. Se pricepea la toate – nu din cale-afară de bine, dar nici prost. Făcea pâine, gătea de mâncare, cosea, geluia, cârpea cizme. Era veşnic ocupat şi doar noaptea dacă-şi mai permitea să stea de taclale, lucru care-i plăcea, şi să cânte. Cânta, nu aşa cum cântă cântăreţii, care ştiu că-i ascultă cineva, ci aşa cum cântă păsările, probabil pentru că sunetele acestea erau pentru el tot atât de necesare, cum îndeobşte e necesar să te întinzi sau să te mişti; şi sunetele pe care le scotea erau întotdeauna subţiri, duioase, aproape femeieşti, pline de alean, iar chipul lui lua, în timp ce cânta, o înfăţişare foarte serioasă.

De cum căzuse prizonier şi-şi lăsase iar barbă, se vede că se lepădase de tot ce dobândise străin, peste firea sa, de tot

ce era soldăţesc, şi se întorsese, fără voia lui, la deprinderile vechi de om din popor, de ţăran.

— Soldatul, cum vine-n conced, îşi şi scoate cămaşa din nădragi, spunea el.

Vorbea fără prea multă plăcere de viaţa sa de soldat, deşi nu se plângea de ea, şi repeta adeseori că el, tot timpul serviciului militar, nu fusese măcar o dată bătut. Când povestea, povestea de predilecţie din amintirile lui îndepărtate şi rămase, probabil, scumpe sufletului său, amintiri din viaţa lui de „răzăş”, cum numea el viaţa ţărănească. Zicalele de care-i era plină vorbirea nu erau dintre acelea, de cele mai multe ori, necuviincioase sau obraznice, din care spun soldaţii, ci erau zicători din popor, care par atât de neînsemnate luate izolat, dar care dobândesc dintr-o dată un tâlc de adâncă înţelepciune, când sunt spuse unde se cuvine.

Adeseori spunea ceva cu totul opus de ceea ce spusese înainte, dar şi una şi alta dintre afirmaţiile lui erau pline de adevăr. Îi plăcea să vorbească şi vorbea frumos, înfrumuseţându-şi povestirea cu diminutive şi cu cimilituri pe care, după părerea lui Pierre, le născocea din capul lui; dar cel mai de seamă farmec al povestirilor sale consta în faptul că, în vorbirea lui, întâmplările cele mai banale, uneori chiar acelea de care Pierre, lovindu-se, nu le dăduse nici o importanţă, căpătau, reproduse de el, un caracter de solemnă desăvârşire. Îi plăcea să asculte poveştile (mereu aceleaşi), pe care le spunea seară de seară unul dintre soldaţi, dar mai mult decât orice îi plăcea să asculte istorisiri din viaţa de toate zilele. Zâmbea înveselit când auzea asemenea istorisiri, mai adăugând câte un cuvânt, sau mai punând câte o întrebare, ţintind toate să-i desluşească mai bine frumuseţea lucrurilor ce i se povesteau. Legături de prietenie, ataşamente, iubiri – în sensul în care înţelegea Pierre aceste sentimente – Karataev n-avea; dar iubea şi trăia îndrăgind tot ceea ce viaţa îi punea în faţă, mai ales omul, nu un om oarecare, un

anumit om ştiut, ci aceia pe care îi avea în faţa ochilor. Îşi iubea câinele, îşi iubea tovarăşii, îi iubea pe francezi, îl iubea pe Pierre, care-i era vecin; dar Pierre simţea că, cu toată duioşia şi blândeţea pe care i le arăta Karataev (duioşie prin care instinctiv dădea respectul cuvenit vieţii spirituale a lui Pierre), n-ar fi simţit mâhnire nici măcar o clipă dacă s-ar fi despărţit de dânsul. Şi Pierre începu să aibă şi el acelaşi sentiment faţă de Karataev.

Pentru ceilalţi prizonieri, Platon Karataev era un soldat ca toţi soldaţii; îl numeau „şoimuleţul" sau Platoşa, glumeau pe seama lui fără răutate, îl mânau după una şi alta. Pentru Pierre însă, Platon rămase pentru totdeauna aşa cum îl văzuse în prima noapte: nepătrunsa, rotunda şi veşnica întruchipare a spiritului de simplitate şi de adevăr.

Platon Karataev nu ştia nimic pe de rost, afară de rugăciunea lui. Când spunea ce avea de spus, părea că, începând, nu ştie dinainte cum îşi va sfârşi vorba.

De câte ori Pierre, mirat de sensul vorbelor lui Karataev, îl ruga să repete ce a spus, el nu-şi mai putea aminti ce spusese cu o clipă înainte, tot aşa cum nu putuse cu nici un chip să-i redea lui Pierre în cuvinte cântecul său favorit. Cântecul spunea: „drag mi-e crângul de mesteceni" şi „mult mi-e dor", dar tradus în cuvinte nu mai avea nici un înţeles. Nu înţelegea şi nu putea înţelege sensul cuvintelor izolate, scoase dintr-o vorbire. Fiecare cuvânt al lui şi fiecare acţiune erau expresia acelei forţe necunoscute de el, care era viaţa lui. Dar viaţa lui, aşa cum şi-o vedea el, n-avea nici un sens ca viaţă aparte. Ea avea sens doar ca o părticică a întregului, pe care îl simţea necontenit. Vorbele şi faptele sale se revărsau din el tot atât de măsurat, de inevitabil şi de nemijlocit, cum emană mirosul din floare. El nu putea înţelege nici valoarea, nici sensul unei fapte sau al unui cuvânt, luate separat.

XIV.

AFLÂND DE LA NIKOLAI ŞTIREA că fratele ei se afla împreună cu Rostovii la Iaroslavl, prinţesa Maria se pregăti

pe dată – fără să ţină seama de mătuşa ei care nu era de părere – de plecare, şi nu singură, ci împreună cu nepoţelul ei. Dacă era greu sau uşor, cu putinţă sau cu neputinţă, ea nu se întrebase şi nu voia să ştie; de datoria ei nu era numai să se afle la căpătâiul unui frate care-i putea fi pe moarte, dar şi să facă tot posibilul să-i ducă băiatul; şi ea se pregăti de drum. Dacă prinţul Andrei însuşi nu-i dăduse de veste, faptul şi-l explica prin aceea că el ori era prea din cale-afară de slăbit şi nu putea scrie, ori socotea prea grea şi prea periculoasă pentru ea şi pentru fiul lui o călătorie ca aceasta.

În câteva zile, prinţesa Maria fu gata de drum. Convoiul ei era compus din imensul cupeu princiar cu care venise la Voronej, dintr-o brişcă şi o căruţă. Mergeau cu ea mademoiselle Bourienne, Nikoluşka cu guvernatorul său, bătrâna dădacă, trei fete în casă, Tihon, un lacheu tânăr şi un vătaf înarmat, pe care i-l dăduse mătuşă-sa s-o întovărăşească.

Să meargă pe drumul obişnuit, prin Moscova, nici nu se putea gândi şi, de aceea, calea ocolită pe care trebuia s-o străbată ducea prin Lipeţk, Riazan, Vladimir şi Şuia şi era de foarte lungă durată, mai cu seamă pentru că nu peste tot se găseau cai de schimb în staţiile de poştă, şi mai era şi foarte grea şi chiar primejdioasă prin preajma Riazanului unde (după cum se spunea) se iviseră francezii.

În timpul acestei călătorii grele, pe mademoiselle Bourienne, pe Dessalles şi pe servitorii prinţesei Maria îi uimi cât de tare de înger era ea şi ce spirit practic avea. Se culca mai târziu decât toţi, se scula cea dintâi şi nici o piedică n-o putea opri din drum. Datorită spiritului ei practic şi energiei ei, care însufleţea pe cei ce o însoţeau, către sfârşitul săptămânii a doua se apropiară de Iaroslavl.

Ultimele zile petrecute la Voronej fuseseră pentru prinţesa Maria cele mai fericite din viaţa ei. Iubirea ei pentru Rostov n-o mai chinuia şi n-o mai tulbura. Iubirea aceasta îi umplea tot sufletul, devenise o parte integrantă din ea însăşi şi ea

nu i se mai opunea. În ultimul timp, prinţesa Maria se convinsese, deşi nu-şi tradusese niciodată lucrul acesta lămurit, în cuvinte, că iubea şi că era iubită. Se convinsese de acest lucru la ultima ei întrevedere cu Nikolai, când acesta venise să o anunţe că fratele ei se găsea împreună cu Rostovii. Nikolai nu dăduse de înţeles printr-un cuvânt măcar, că acum (în cazul însănătoşirii prinţului Andrei), relaţiile de altădată dintre acesta şi Nataşa s-ar fi putut reînnoi, dar prinţesa îi citise pe chip că ştia şi se gândea la asta. Şi, în ciuda acestui fapt, purtarea lui faţă de dânsa – plină de atenţie, delicată şi drăgăstoasă – nu numai că nu se schimbase, dar, mai mult, părea că-l şi bucură faptul că acum înrudirea dintre el şi prinţesa Maria îi îngăduia să-şi arate mai liber prietenia şi dragostea faţă de dânsa, cum gândea de multe ori prinţesa Maria. Ştia că iubeşte pentru prima şi ultima dată în viaţă, simţea că e iubită şi era fericită şi împăcată în privinţa aceasta.

Dar această parţială fericire din sufletul ei nu numai că nu o împiedica să fie profund îndurerată pentru fratele ei, ci dimpotrivă, îi dădea o mai mare libertate de a se lăsa cu totul în voia sentimentului iubirii de frate. Sentimentul acesta era atât de puternic în clipa plecării ei din Voronej, încât, văzându-i chipul chinuit şi deznădăjduit, însoţitorii ei erau încredinţaţi că se va îmbolnăvi pe drum; însă tocmai greutăţile şi grijile călătoriei, cu care se luptase atât de energic prinţesa Maria, o îndepărtară un timp de durerea ei şi-i dădură puteri.

Cum se întâmpla întotdeauna în timpul călătoriilor, prinţesa Maria nu se mai gândea decât la drum, uitând care îi era ţinta. Dar când se apropiară de Iaroslavl şi când i se deschise iarăşi perspectiva a ceea ce putea s-o aştepte, şi încă nu peste un număr de zile, ci chiar în aceeaşi seară, tulburarea ei ajunse la culme.

Când vătaful, trimis înainte călare, pentru a se informa la Iaroslavl unde locuiau Rostovii şi în ce stare se găsea prinţul Andrei, veni să întâmpine la bariera oraşului cupeul

cel mare care sosea, el se îngrozi de chipul înfricoşător de palid al prinţesei, care-şi scosese capul pe ferestruica cupeului.

— Am aflat tot, înălţimea-voastră: familia Rostov locuieşte în piaţă, în casa negustorului Bronnikov. Nu-i departe: chiar pe malul Volgăi, spuse vătaful.

Prinţesa Maria i se uită speriată şi întrebătoare drept în ochi, nepricepând de ce nu-i răspundea nimic la principala întrebare: ce era cu fratele ei?

Mademoiselle Bourienne puse în locul prinţesei întrebarea referitoare la prinţ:

— Ce-i cu prinţul? Se informă ea.

— Luminăţia-sa locuieşte cu dânşii în aceeaşi casă.

„Înseamnă că trăieşte", îşi zise prinţesa şi întrebă încet:

— Cum îi este?

— Lumea spune că e tot cum era.

Ce însemna, „tot cum era" prinţesa nu-l mai întrebă. Aruncă doar o privire fugară spre Nikoluşka, nepoţelul de şapte ani care şedea în faţa ei, vesel că vedea oraşul, apoi lăsă capul în piept şi nu-l mai ridică până când cupeul greoi se opri undeva huruind, zdruncinându-se şi legănându-i. Scara cupeului fu coborâtă cu zgomot.

Portiera se deschise. În stânga se vedea o apă, un râu mare, în dreapta treptele casei; pe trepte era lume, servitori, şi o fată rumenă la chip, cu plete mari, negre, care zâmbea neplăcut şi fals, cum i se păru prinţesei Maria (era Sonia). Prinţesa o luă la fugă în sus pe scări, iar fata care zâmbea prefăcut spuse:

— Pe aici, pe aici!

Şi prinţesa se trezi într-un antreu, în faţa unei femei bătrâne, cu o figură de orientală, care-i ieşi grăbită în cale, cu chipul răvăşit. Era bătrâna contesă. O îmbrăţişa şi-o sărută pe prinţesa Maria.

— Mon enfant! Spuse ea. Je vous aime et vous connais depuis longtemps.877

Oricât de emoţionată era, prinţesa Maria înţelese că era contesa şi că trebuia să-i spună ceva. Fără să-şi dea seama cum, rosti câteva cuvinte respectuoase în franţuzeşte, pe acelaşi ton pe care i se adresase contesa, apoi întrebă:

— Cum se simte el?

— Doctorul spune că e în afară de orice pericol, zise contesa, dar spunând aceasta înălţă ochii spre cer şi oftă, şi în gestul acesta era o expresie care-i contrazicea spusele.

— Unde-i? Pot să-l văd, se poate? Întrebă prinţesa.

— Numaidecât, prinţesă, numaidecât, scumpa mea. Acesta-i copilul lui? Întrebă ea, văzându-l pe Nikoluşka intrând împreună cu Dessalles. Avem să încăpem cu toţii, casa-i mare. O, ce băieţel încântător!

Contesa o conduse pe prinţesa Maria în salon. Sonia sta de vorbă cu mademoiselle Bourienne. Contesa îl mângâia pe Nikoluşka. Bătrânul conte intră în salon şi spuse bun venit prinţesei. Contele se schimbase peste măsură de mult de când îl văzuse ultima dată prinţesa. Pe atunci fusese un bătrânel voinic, plin de haz şi sigur de sine. Acum părea un om zdrobit, vrednic de plâns. Vorbind cu prinţesa, se uita tot timpul în jurul lui, ca şi cum ar fi vrut să întrebe pe toată lumea dacă nu cumva face ceva ce nu se cuvine. După ruinarea Moscovei şi a întregului său avut, contele, dezrădăcinat, îşi pierduse pesemne conştiinţa importanţei sale şi simţea că pentru el nu mai e loc în viaţă.

Cu toate că singura ei dorinţă era să-şi vadă cât mai repede fratele şi cu toate că îi era necaz că acum, când ea nu voia decât să-l vadă pe Andrei, Rostovii nu mai sfârşeau cu vorba şi-i copleşeau cu laude prefăcute nepoţelul, prinţesa observa tot ce se petrecea în: jurul ei şi simţea că trebuie neapărat să se supună, până una-alta, acestei noi rânduieli în care intrase. Ştia că toate acestea erau inevitabile, aşa că, oricât de greu i-ar fi venit, le îndură fără supărare.

— Nepoată-mea, spuse contele, prezentând-o pe Sonia. N-ai cunoscut-o, prinţesă?

Prinţesa se întoarse spre ea şi, încercând să-şi înăbuşe sentimentul ostil care i se trezea în adâncul sufletului faţă de această fată, o sărută. Dar începuse s-o apese greu faptul că starea sufletească a tuturor celor ce o înconjurau era atât de departe de ceea ce era în sufletul ei.

— Unde-i el? Mai întrebă o dată, adresându-li-se tuturora.

— E jos, Nataşa e cu dânsul, răspunse Sonia, înroşindu-se. Am trimis să vadă ce face. Dumneata, prinţesă, vei fi fiind, cred, obosită?

Prinţesei îi dădură lacrimile de necaz. Întoarse capul şi se pregătea să o mai întrebe o dată pe contesă cum putea ajunge la el, când, dinspre uşă, se auziră, uşori, paşi vijelioşi şi veseli parcă. Prinţesa se întoarse şi o văzu pe Nataşa care intra aproape fugind, pe Nataşa, pe care, în întrevederea aceea de demult, de la Moscova, o plăcuse atât de puţin.

Dar înainte chiar de a-i putea vedea faţa, prinţesa Maria înţelese că Nataşa era tovarăşa ei sinceră întru durere şi, deci, prietena ei. Se repezi s-o întâmpine şi, îmbrăţişând-o, începu să plângă pe umărul ei.

Cum aflase de sosirea prinţesei Maria, Nataşa, care stătea la căpătâiul prinţului Andrei, ieşise binişor din camera lui şi pornise, cu paşii aceia repezi care, după cum i se păruse prinţesei Maria, erau parcă veseli, întru întâmpinarea ei.

Pe chipul ei emoţionat, când apăru în cameră aproape fugind, nu era decât o expresie de dragoste, expresia unei dragoste neţărmurite faţă de el, faţă de ea, faţă de tot ce-i era apropiat omului iubit, o expresie de compătimire, de suferinţă pentru alţii şi de pasionată dorinţă de a se dărui pe sine pentru a-i ajuta. Se vedea bine că în clipa aceea în sufletul ei nu era nici un gând privitor la ea şi la relaţiile ei cu dânsul.

Prinţesa Maria, simţitoare, pricepu de la cea dintâi privire toate acestea după chipul Nataşei şi plânse cu dureroasă voluptate pe umărul ei.

— Să mergem, să mergem la el, Marie, spuse Nataşa şi o conduse în camera alăturată.

Prinţesa Maria înălţă capul, îşi şterse ochii şi se uită la Nataşa. Simţea că de la ea va putea afla şi înţelege totul.

— Ce… începu ea să întrebe, dar se opri deodată.

Simţi că prin cuvinte nu se putea nici întreba şi nici răspunde. Chipul şi ochii Nataşei trebuiau să spună tot, mai clar şi mai adânc.

Nataşa se uită la ea, dar părea înfricoşată şi cuprinsă de îndoială dacă să spună sau să nu spună tot ce ştia. Simţea parcă, în faţa acestor ochi strălucitori, care o pătrundeau până în adâncul inimii, că nu se putea să nu spună tot, tot adevărul, aşa cum îl văzuse ea. Buzele Nataşei începură deodată să tremure, cute urâte i se formară împrejurul gurii şi, izbucnind în hohote de plâns, îşi ascunse faţa în mâini.

Prinţesa Maria înţelese totul.

Dar ea tot mai nădăjduia, aşa că întrebă şi prin cuvinte, în care nu credea nici ea:

— Dar rana, cum merge rana? Şi el cum se simte în general?

— Ai… ai să… vezi, doar atât putu să spună Nataşa.

Mai zăboviră puţin jos, lângă camera lui, ca să le mai treacă plânsul şi să intre la el cu feţe liniştite.

— Cum a evoluat boala? E mult de când îi e mai rău? Când s-a întâmplat asta? Întrebă prinţesa Maria.

Nataşa povesti că la început fusese în primejdie din cauza stării febrile şi a durerilor, dar că la Troiţa toate acestea trecuseră şi că doctorul nu se mai temea decât de un singur lucru: cangrena. Dar şi pericolul acesta trecuse. Când sosiseră la Iaroslavl, rana începuse să supureze (Nataşa era bine informată despre tot ce privea supuraţia şi celelalte asemănătoare) şi doctorul spusese că supuraţia va putea decurge normal. Pe urmă, se ivise iar febra. Medicul spunea că febra aceasta nu era atât de primejdioasă.

— Dar acum două zile, începu Nataşa, s-a întâmplat deodată asta… Ea îşi ţinu cu greutate plânsul. Nu ştiu de ce, dar… ai să vezi cum s-a schimbat.

— L-au părăsit puterile? E slăbit? întrebă prinţesa.

— Nu, nu e asta, dar e mai rău. Ai să vezi. Ah, Marie, e prea bun; nu poate, nu poate trăi, pentru că e…

XV.

CÂND NATAŞA DESCHISE, cu gestul ei obişnuit, uşa camerei lui şi-i făcu prinţesei loc să treacă înainte, aceasta simţi cum i se urcă în gâtlej hohotele de plâns. Oricât s-ar fi pregătit ea, oricât ar fi încercat să se liniştească, ştia totuşi că nu va fi în stare să-l privească fără să plângă.

Prinţesa Maria înţelesese ce voia să spună Nataşa prin cuvintele: asta s-a întâmplat acum două zile. Ea înţelegea că această frază însemna că prinţul Andrei se îmbunase deodată, iar îmbunarea şi îmblânzirea lui erau semne prevestitoare ale morţii. Ea şi vedea, apropiindu-se de uşă, în închipuirea ei, faţa lui Andriuşa, aşa cum i-o ştia din copilărie, delicată, blândă, duioasă, cu expresia aceea pe care foarte rar o văzuse mai târziu la el şi care, tocmai de aceea, îi făcuse întotdeauna o atât de puternică impresie. Ştia că el îi va spune cuvinte domoale şi duioase, ca acelea pe care i le spusese tatăl ei înainte de moarte, şi că ea n-avea să poată suporta şi avea să izbucnească în hohote de plâns în faţa lui. Dar mai devreme sau mai târziu, lucrul acesta trebuia să se întâmple, aşa că, intră în odaie. Simţea cum o îneacă din ce în ce mai tare plânsul, pe măsură ce ochii ei miopi îi desluşeau tot mai limpede silueta şi căutau să-i recunoască trăsăturile, şi iată că reuşi să-i zărească faţa şi să-şi încrucişeze privirile cu ale lui.

Zăcea pe o canapea, între perne, îmbrăcat cu un halat îmblănit cu veveriţă. Era slab şi palid. Cu o mână transparent de albă ţinea o batistă; cu cealaltă mână îşi netezea, mişcându-şi degetele domol, mustaţa subţire, mult crescută. Ochii lui priveau spre cei intraţi.

Văzându-i faţa şi întâlnindu-i privirea, prinţesa Maria îşi încetini paşii şi simţi deodată cum lacrimile îi seacă şi cum hohotele de plâns i se potolesc. Când îi văzu expresia feţei şi privirea, ea se intimidă şi se simţi vinovată.

„Dar cu ce am greşit eu?” se întreba ea. „Prin aceea că trăieşti şi te gândeşti la cele vii, pe când eu!” răspundea privirea lui rece şi severă.

În privirea lui, adâncă şi îndreptată nu spre lume, ci înăuntrul său, era aproape duşmănie atunci când se întoarse încet către soră-sa şi către Nataşa.

Se sărută cu sora lui, după obiceiul lor, ţinându-şi mâinile între mâini.

— Bun venit, Marie. Cum ai ajuns aici? Spuse el, cu o voce la fel de măsurată şi de străină cum îi era şi privirea. Să fi scos un ţipăt de disperare, ţipătul lui ar fi îngrozit-o pe prinţesa Maria mai puţin decât tonul acestei voci.

— Şi pe Nikoluşka l-ai adus? Întrebă el tot atât de măsurat şi de domol, cu o vădită sforţare de a-şi aminti ceva.

— Cum îţi merge? Zise prinţesa Maria, miratăşi ea de ce găsise să spună.

— Asta, draga mea, să-l întrebi pe doctor, zise el; apoi, făcând încă o vădită sforţare ca să fie blând, spuse numai din gură (se vedea că nici nu se gândeşte la ce spune):

— Merci, chere amie, d'etre venue.878

Prinţesa Maria îi strânse mâna. La strângerea mâinii ei, prinţul se încruntă abia perceptibil. El tăcea, iar ea nu ştia ce să spună. Prinţesa înţelegea bine ce se întâmplase cu el acum două zile. În cuvintele, în tonul vocii lui şi mai cu seamă în privirea lui – rece, aproape duşmănoasă – se simţea înstrăinarea aceea faţă de tot ce e lumesc, care e atât de înfricoşătoare pentru un om viu. El, se vedea bine, greu mai putea pricepe tot ce ţinea încă de viaţă; dar, odată cu aceasta, se simţea că, dacă nu mai înţelegea ceea ce ţine de viaţă, nu era din pricină că-l părăsise forţa de înţelegere, ci din pricină că înţelegea altceva, ceva ce nu pricepeau şi nu puteau pricepe oamenii vii, şi asta îl absorbea pe de-a-ntregul.

— Da, uite ce ciudat a vrut soarta să ne întâlnim! Spuse el, rupând tăcerea şi arătând spre Nataşa. Tot timpul ea m-a îngrijit.

Prinţesa Maria auzea, dar nu înţelegea ce spunea el. El, sensibilul, atentul Andrei, cum putea el vorbi aşa în faţa aceleia pe care o iubea şi care-l iubea! Dacă ar mai fi avut de gând să trăiască, n-ar fi spus pe un ton atât de rece şi de jignitor lucrul acesta. Dacă n-ar fi ştiut că moare, cum ar fi putut să nu-i fie milă de ea, cum ar fi putut vorbi aşa faţă de dânsa! O singură explicaţie putea avea atitudinea lui şi anume că totul îi devenise indiferent, şi-i devenise indiferent din pricină că altceva, mult mai însemnat, îi fusese dezvăluit.

Convorbirea lor fu rece, dezlânată şi lâncezind la fiecare clipă.

— Marie a venit prin Riazan, spuse Nataşa.

Prinţul Andrei nu băgă de seamă că Nataşa îi spunea surorii lui pe nume. Şi chiar Nataşa abia acum, numind-o aşa în faţa prinţului Andrei, îşi dădu pentru prima oară seama de acest lucru.

— Ei, şi ce se mai aude? Spuse el.

— I s-a spus că Moscova a ars toată, a ars cu desăvârşire, şi că s-ar fi…

Nataşa se opri: nu trebuia să mai vorbească. Se vedea că prinţul Andrei, oricâte sforţări făcea să asculte, nu izbutea.

— Da, a ars, se zice, rosti el. E mare păcat, şi rămase cu ochii ţintă înainte, potrivindu-şi distrat mustaţa cu degetele.

— Şi tu, Marie, te-ai întâlnit cu contele Nikolai? Zise deodată prinţul Andrei, cu dorinţa vădită de a face pe placul lor. A scris celor de aici că i-ai plăcut mult, continuă el simplu, calm; nu mai era în stare, se vedea bine, să priceapă tot complicatul tâlc pe care-l aveau cuvintele lui pentru oamenii vii. Dacă l-ai iubi şi tu, ar fi foarte bine… să vă căsătoriţi, mai adăugă el, puţin mai repede, ca şi cum s-ar fi bucurat că găsise, în sfârşit, cuvintele demult căutate.

Prinţesa Maria îi auzea cuvintele, dar ele nu aveau pentru dânsa nici o altă însemnătate, în afară de aceea că-i dovedeau cât de departe era el acum de tot ce e viu.

— La ce să vorbim de mine? Spuse ea calm şi se uită la Nataşa.

Nataşa îi simţi privirea şi nu se uită la prinţesa Maria. Din nou tăceau cu toţii.

— André, n-ai do… spuse deodată prinţesa Maria cu voce tremurătoare, n-ai dori să-l vezi pe Nikoluşka? Tot timpul a vorbit de tine.

Prinţul Andrei zâmbi pentru prima oară, aproape imperceptibil, dar sora lui, care-i cunoştea atât de bine chipul, înţelese cu groază că nu era un zâmbet de bucurie ori de dragoste pentru fiul lui, ci o uşoară şi blândă ironie la adresa faptului că prinţesa Maria întrebuinţase şi ultimul mijloc care – cum credea ea – îl putea readuce pe el la sentimentele fireşti.

— Da, mă bucură să-l văd pe Nikoluşka. E sănătos?

Când îl aduseră la căpătâiul lui pe Nikoluşka, care-şi privi speriat tatăl, dar nu plânse, fiindcă nimeni nu plângea în jurul lui, prinţul Andrei îl sărută şi, se vedea bine, nu mai ştiu ce i-ar putea spune.

Iar când, apoi, îl scoaseră pe Nikoluşka din odaie, prinţesa Maria se apropie încă o dată de fratele său, îl sărută şi, nemaifiind în stare să se stăpânească, o podidi plânsul.

Prinţul Andrei o privi stăruitor.

— Plângi pentru Nikoluşka? Întrebă el.

Prinţesa Maria, plângând, dădu afirmativ din cap.

— Marie, tu ştii Evan… începu el, dar se opri deodată.

— Ce spui?

— Nimic. Nu e nimic de plâns aici, spuse el, uitându-se cu aceeaşi privire rece la ea.

Când prinţesa Maria începuse să plângă, el înţelesese că ea plângea pentru că Nikoluşka avea să rămână fără tată. Făcând o mare sforţare, el căută să se întoarcă îndărăt, la viaţă, şi să-şi schimbe punctul de vedere cu al lor.

„Da, lor trebuie să li se pară dureros lucrul acesta! Gândi el. Dar cât e de simplu!” „Păsările cerului nici seamănă şi nici adună, dar Tatăl Vostru le hrăneşte”, îşi spuse el sieşi şi

vru să-i spună şi prinţesei. „Dar nu, ei vor înţelege asta în felul lor; ei nu vor înţelege! Ei nu sunt în stare să înţeleagă că toate sentimentele acestea pe care pun ei atâta preţ, toate gândurile acestea care ni se par atât de importante, toate sunt inutile. Nu ne mai putem înţelege unul pe altul!” şi tăcu.

Băieţaşul prinţului Andrei avea şapte ani. Abia învăţase să citească şi era cu totul neştiutor. El trecu prin multe, din ziua aceea, câştigând cunoştinţe, putere de observaţie şi experienţă; dar chiar să fi avut el de pe atunci toate cunoştinţele acestea şi experienţa însuşită mai târziu, tot n-ar fi putut înţelege, mai bine şi mai adânc decât înţelesese, toată însemnătatea scenei petrecute între tatăl său, prinţesa Maria şi Nataşa. Înţelegea totul şi, fără să plângă, ieşi din cameră, se apropie tăcut de Nataşa care ieşise după el, se uită sfios la ea, cu ochii lui frumoşi şi visători; buza de sus, puţin ridicată şi rumenă, începu să-i tremure, îşi lipi capul de Nataşa şi începu să plângă.

Din ziua aceea Nikoluşka fugea de Dessalles, fugea de mângâierile contesei şi, ori stătea singur, ori se apropia sfios de prinţesa Maria şi de Nataşa, la care părea că începuse să ţină mai mult chiar decât la mătuşă-sa, şi se alinta liniştit şi timid în poala lor.

Ieşind de la fratele ei, prinţesa Maria înţelese cu prisosinţă ceea ce-i spusese chipul Nataşei. De atunci nu-i mai pomeni Nataşei nimic despre speranţele în salvarea vieţii prinţului Andrei. Făceau cu schimbul la căpătâiul bolnavului şi nu mai plângea, dar se ruga necontenit, întorcându-şi sufletul spre cel nepătruns şi veşnic, a cărui prezenţă se simţea acum atât de puternic în preajma muribundului.

XVI.

PRINŢUL ANDREI NU ERA numai conştient că va muri, dar simţea chiar că moare, că a şi murit pe jumătate, încerca sentimentul înstrăinării de tot ce e pământesc şi al unei plăcute şi ciudate uşurări a existenţei. Fără grabă şi fără tulburare, aştepta să se întâmple ceea ce trebuia să se

întâmple. Acel ceva cumplit, penibil, veşnic, necunoscut şi îndepărtat, a cărui prezenţă nu încetase să o simtă cât trăise, îi era acum foarte apropiat şi, judecând după strania uşurare a existenţei pe care o simţea, aproape de înţeles şi chiar perceptibil...

Cândva, sfârşitul îl înfricoşase. De două ori încercase groaznicul, chinuitorul simţământ al fricii de moarte, al sfârşitului, şi iată că acum nu-l mai înţelegea.

Încercase prima oară acest simţământ, atunci când grenada se învârtise în faţa lui ca o sfârlează şi el se uitase la mirişte, la tufe şi la cer, şi ştiuse că moartea era în faţa lui. Mai târziu însă, când îşi venise în fire de pe urma rănii, şi în sufletul lui eliberat parcă de jugul vieţii îi răsărise într-o clipă acea floare a iubirii veşnice, libere şi fără de legătură cu viaţa aceasta, el nu se mai temuse de moarte şi nu se mai gândise la ea.

În ceasurile acelea de dureroasă singurătate şi de semidelir, pe care le trăise după rănire, cu cât se gândea mai mult la noul principiu al iubirii veşnice care i se dezvăluise, cu atât se depărta mai tare, fără să simtă nici el, de viaţa pământească. A iubi totul şi pe toţi, a se jertfi întotdeauna pe sine din iubire, însemna a nu iubi pe nimeni, însemna a nu trăi viaţa aceasta pământească. Şi, cu cât se pătrundea mai mult de acest principiu al iubirii, cu atât se despărţea mai definitiv de viaţă, cu atât înlătura mai deplin cumplita barieră care, atunci când din suflet ne lipseşte iubirea, stă între viaţă şi moarte. Când îşi amintea, în primele zile, că trebuie să moară, îşi spunea: ei şi? Cu atât mai bine!

Dar, după noaptea aceea de la Mâtişci, când în semi-delirul lui îi apăruse în faţa ochilor aceea pe care o dorise, şi când, lipindu-şi buzele de mâna ei, plânsese domol, cu lacrimi de bucurie, iubirea faţă de această femeie i se strecurase pe nesimţite în inimă şi-l legase iarăşi de viaţă. Gânduri de fericire şi temeri îl năpădiră iar. Amintindu-şi clipa când, la ambulanţă, îl văzuse pe Kuraghin, el nu se mai putu acum

întoarce la sentimentele încercate atunci: acum îl chinuia întrebarea dacă omul acela mai era viu. Şi nu îndrăznea să întrebe pe nimeni.

Boala lui îşi urma cursul firesc, şi ceea ce Nataşa voise să spună prin „asta s-a întâmplat cu el” intervenise două zile înainte de sosirea prinţesei Maria. Era cea din urmă luptă morală între viaţă şi moarte, luptă din care moartea ieşise victorioasă. Era conştiinţa, neaşteptat ivită, că el încă tot mai îndrăgea viaţa, reprezentată de dragostea lui pentru Nataşa; fu ultimul acces, în sfârşit învins, de spaimă în faţa necunoscutului.

Era seară. Ca întotdeauna după masă, el se afla într-o uşoară stare febrilă, iar gândurile îi erau peste măsură de lucide. Sonia şedea lângă măsuţă. El aţipi. Deodată îl năpădi un sentiment de fericire.

„A, a intrat ea!”, se gândi el.

Într-adevăr, în locul Soniei şedea Nataşa, care tocmai intrase cu paşi uşori.

De când începuse să-l îngrijească, el avea întotdeauna senzaţia fizică a apropierii ei. Şedea într-un fotoliu, în profil, mascându-i cu silueta ei flacăra lumânării şi împletea la ciorap. (Învăţase să împletească ciorapi din ziua când prinţul Andrei îi spusese că nimeni nu e în stare să îngrijească mai bine bolnavii decât dădacele bătrâne care împletesc ciorapi şi că în împletitul ciorapilor este ceva liniştitor.) Degetele ei subţiri mânuiau cu repeziciune andrelele care se ciocneau din când în când între ele şi profilul îngândurat al chipului ei, cu privirile plecate, era în raza vederii lui. Ea făcu o mişcare şi ghemul i se rostogoli de pe genunchi. Tresări, se uită la dânsul şi, acoperind flacăra lumânării cu o mână, cu o mişcare grijulie, mlădioasă şi precisă, se aplecă şi ridică ghemul, apoi se aşeză la loc, în aceeaşi poziţie.

El o privea fără să se clintească şi observă că după sforţarea pe care o făcuse ea avea nevoie să-şi umfle tot

pieptul răsuflând, dar nu se putu hotărî să o facă şi îşi stăpâni precaut respiraţia.

La mânăstirea Troiţa vorbiseră între ei despre trecut şi el îi spusese că, dacă va scăpa cu viaţă, va mulţumi lui Dumnezeu până la sfârşitul zilelor pentru rana care-l făcuse să se întâlnească din nou cu dânsa; dar de atunci nu mai vorbiseră niciodată despre viitor.

„S-ar putea sau nu s-ar putea întâmpla una ca asta? Se întreba el acum, uitându-se la dânsa şi ascultând zgomotul uşor al andrelelor de oţel. Oare să ne fi apropiat iarăşi soarta unul de altul, în chip aşa de straniu, numai ca eu să mor? Dar e posibil oare să mi se fi descoperit adevărul vieţii numai pentru ca să trăiesc mai departe în minciună? Pe ea o iubesc mai mult decât orice pe lume. Dar ce să fac dacă o iubesc?" îşi zise el şi, deodată, fără să vrea, gemu, aşa cum se obişnuise de când suferea.

Auzindu-l gemând, Nataşa lăsă ciorapul, se întoarse spre el şi, când îi văzu ochii strălucitori, se apropie cu paşi uşori şi se aplecă asupra lui.

— Nu dormeai?

— Nu, mă uit demult la dumneata; am simţit când ai intrat. Nimeni afară de dumneata nu-mi aduce liniştea asta plăcută… lumina asta. Îmi vine să plâng de bucurie.

Nataşa se apropie şi mai mult de el. Faţa îi strălucea de bucurie entuziastă.

— Nataşa, te iubesc prea mult. Mai mult decât orice pe lume.

— Dar eu! Ea îşi întoarse o clipă faţa. Şi de ce prea mult? Spuse ea.

— De ce prea mult? Spune-mi, cum crezi, cum simţi dumneata în sufletul dumitale, în adâncul sufletului dumitale: am să trăiesc? Ce impresie ai?

— Sunt convinsă, sunt convinsă! Rosti, aproape strigând Nataşa şi îi apucă mâinile cu o mişcare pătimaşă.

El tăcu.

— Ce frumos ar fi!

Şi, luându-i mâna, i-o sărută. Nataşa era fericită şi emoţionată; dar îşi aminti îndată că era neapărată nevoie ca el să aibă linişte.

— Numai că n-ai dormit, spuse ea, înăbuşindu-şi bucuria. Încearcă să dormi… te rog.

El îi strânse mâna, apoi i-o lăsă, şi ea trecu între el şi lumânare şi se aşeză la locul ei. De două ori îşi întoarse spre el privirile şi ochii lui deschişi i le întâmpinară, luminoşi. Nataşa îşi concentră toată atenţia asupra ciorapului la care lucra şi îşi zise că nu va mai ridica ochii până ce nu-l va isprăvi. Într-adevăr, nu mult după aceea, el închise ochii, şi adormi. Nu dormi mult şi se deşteptă deodată agitat, scăldat într-o sudoare rece.

Adormind se gândise la acelaşi lucru, la care se gândise tot timpul – la viaţă şi la moarte. Mai mult la moarte. Se simţea mai aproape de ea.

„Iubirea? Ce-i iubirea? Se gândea el. Iubirea stă în calea morţii. Iubirea este viaţa. Tot, tot ce înţeleg, înţeleg numai pentru că iubesc. Tot ce există, există numai pentru că iubesc. Totul e legat numai de iubire. Iubirea este Dumnezeu şi, când mori, înseamnă că tu, o părticică din iubire, te întorci la izvorul veşnic al tuturor lucrurilor.” Gândurile acestea i se păreau liniştitoare. Dar nu erau decât gânduri. Ceva le lipsea, era ceva unilateral în ele, ceva prea personal, ceva prea raţional – nu erau evidente. Şi rămânea aceeaşi nelinişte şi lipsă de limpezime. Adormi.

Visă că era culcat în aceeaşi cameră în care se afla în realitate, dar că nu era rănit, ci sănătos. O mulţime de oameni de tot felul, indiferenţi, lipsiţi de importanţă, îi trec necontenit prin faţă. El stă de vorbă cu ei, se ceartă cu dânşii pentru cine ştie ce fleac. Oamenii se pregătesc să plece undeva. Prinţul Andrei îşi dă vag seama că toate acestea sunt nimicuri şi că el are alte griji, mai însemnate; dar stă mai departe de vorbă cu ei, uimindu-i prin cuvinte de duh, vorbe goale însă. Treptat, pe nesimţite, toate aceste personaje încep să dispară, şi toată grija lui se rezumă la

problema închiderii uşii. Se ridică, se îndreaptă spre uşă să tragă zăvorul şi s-o încuie. De faptul dacă izbuteşte sau nu izbuteşte să încuie uşa la timp, atârnă totul. Porneşte spre uşă, se grăbeşte, dar picioarele nu i se urnesc, şi el ştie că nu va izbuti să încuie uşa; totuşi îşi încordează dureros toate puterile. O chinuitoare frică îl cuprinde. Şi frica aceasta e frica de moarte: dincolo de uşă stă ceva. Dar până să se târască el neputincios şi stângaci spre uşă, acest „ceva" înfricoşător şi apasă din partea cealaltă uşa, împingând canatul. Ceva neomenesc – moartea – se împinge în uşă, şi uşa trebuie ţinută. El se agaţă de uşă şi îşi încordează ultimele puteri, dar de închis uşa nu se mai poate acum închide şi nici măcar ţine pe loc; căci forţele lui sunt slăbite, mişcările stângace şi, îmbrâncită de acel „ceva" înfricoşător, uşa se deschide şi se închide la loc.

Încă o dată, acel „ceva" împinge uşa din afară. O ultimă supraomenească şi zadarnică sforţare şi amândouă canaturile uşii se deschid fără zgomot. Acel ceva intră şi acel „ceva" e moartea. Şi prinţul Andrei moare…

Dar, în aceeaşi clipă când în vis murea, prinţul Andrei îşi aduse aminte că doarme, în aceeaşi clipă în care murea se luptă cu sine însuşi şi se trezi.

„Da, moartea a fost. Eu am murit – şi m-am deşteptat. Da, moartea e deşteptarea", îl fulgeră deodată prin minte; şi perdeaua care-i ascunsese până atunci necunoscutul fu dată în lături pentru ochii sufletului său. El simţi ca o eliberare a acelei puteri din el care înainte fusese încătuşată, ca o stranie uşurare, care de atunci nu-l mai părăsi.

Când, deşteptându-se scăldat în sudori reci, se zbătu pe canapeaua lui, Nataşa se apropie de el şi-l întrebă ce are. El nu-i răspunse şi, neînţelegând-o, se uită la ea cu o privire stranie. Asta era ceea ce se petrecuse cu el, două zile înainte de sosirea prinţesei Maria. Din ziua aceea, cum spunea medicul, febra istovitoare luase un caracter alarmant. Dar pe Nataşa n-o interesa ce spune doctorul; ea

văzuse cu ochii ei cumplitele lui chinuri morale, simptome mult mai neîndoielnice pentru ea.

Din ziua aceea începuse pentru prinţul Andrei, odată cu deşteptarea din somn, deşteptarea din viaţă. Şi, comparată cu durata vieţii, această ultimă deşteptare nu i se părea mai înceată decât deşteptarea din somn raportată la durata visului.

Nu era nimic înfricoşător şi tranşant în această deşteptare relativ înceată.

Ultimele zile şi ore ale vieţii lui se scurseră obişnuit şi simplu. Atât prinţesa Maria cât şi Nataşa, nelipsite de la căpătâiul lui, simţeau lucrul acesta. Nu plângeau şi nu se cutremurau, iar de la o vreme simţeau ele singure că nu-l mai îngrijesc pe el (el nu mai era, el se depărtase), ci amintirea lui cea mai apropiată: trupul său. Sentimentele lor, ale amândurora, erau atât de puternice, încât latura înspăimântătoare, exterioară, a morţii, nu mai făcea nici un efect asupra lor şi nu mai găseau cu cale să-şi răscolească durerea. Nu plângeau nici faţă de el, nici când erau singure, şi nici nu vorbeau între ele vreodată despre dânsul. Îşi dădeau seama că nu se putea spune prin vorbe ceea ceea ce simţeau.

Vedeau amândouă cum le scapă, cum se afundă el tot mai adânc, încet şi calm, undeva, acolo departe, şi amândouă ştiau că lucrul acesta aşa trebuia să fie şi că era bine aşa.

Îl spovediră şi-l împărtăşiră; veniră toţi să-şi ia rămas bun de la dânsul. Când îi aduseră copilul, el îşi atinse buzele de fruntea lui şi se întoarse cu faţa la perete; şi nu pentru că prea i-ar fi fost greu, sau i-ar fi fost milă (prinţesa Maria şi Nataşa înţelegeau lucrul acesta), ci numai pentru că socotea că asta era tot ce cereau de la el iar când i se spuse să-l binecuvânteze, el făcu ce-i ceruseră şi-i privi ca şi cum ar fi întrebat dacă mai are de făcut ceva.

Când ajunse la ultimele zvâcnete ale trupului părăsit de suflet, prinţesa Maria şi Nataşa erau de faţă.

— S-a sfârşit?! Rosti prinţesa Maria, după ce trupul rămase în faţa lor mai multe secunde nemişcat şi începu să se răcească.

Nataşa se apropie, i se uită în ochii fără viaţă şi se grăbi să i-i închidă. I-i închise, dar nu-i sărută, ci îşi atinse doar buzele de ceea ce era în el cea mai apropiată amintire a vieţii.

„Unde s-a dus? Unde-i el acum?”…

Când trupul, spălat şi îmbrăcat, fu pus în raclă pe o masă, veniră toţi să-şi ia rămas bun de la el şi plânse toată lumea.

Nikoluşka plângea din pricina chinuitoarei nedumeriri care-i sfâşia inima. Contesa şi Sonia plângeau de jalea Nataşei şi de părerea de rău că el nu mai era. Bătrânul conte plângea pentru că, simţea el bine, curând avea să facă şi el acelaşi temut pas.

Plângeau acum şi Nataşa şi prinţesa Maria, dar, dacă plângeau, nu era pentru că le răzbise durerea; plângeau din cauza milei cucernice care le cuprinsese sufletele în faţa tainei simple şi măreţe a morţii, care se săvârşise sub ochii lor.

Partea a doua.

I

PENTRU MINTEA OMENEASCA, totalitatea cauzelor fenomenelor e de necuprins. Dar necesitatea de a căuta cauze este înrădăcinată în sufletul omului. Şi mintea omenească, neputând pătrunde în complicaţia condiţiilor fără de număr ale fenomenelor – fiecare dintre aceste condiţii putând fi luată drept cauză – se agaţă de cea mai apropiată legătură, de cea mai lesne de înţeles, şi spuse: iată cauza. În evenimentele istorice (unde obiect de observaţie sunt acţiunile oamenilor), drept cea mai apropiată legătură apare mai întâi voinţa zeilor, apoi voinţa acelor oameni care ocupă în istorie locul cel mai de vază – eroii istoriei. Dar e destul să pătrundem în esenţa fiecărui eveniment istoric, adică în acţiunea întregii mase de oameni care au luat parte la eveniment, pentru ca să ne convingem

că voinţa eroilor istoriei nu numai că nu conduce acţiunile maselor, ci este, dimpotrivă, condusă tot timpul de acestea. S-ar părea că e totuna dacă înţelegem aşa importanţa evenimentelor istorice, sau într-alt fel. Dar, între omul care spune că popoarele Apusului au pornit împotriva Răsăritului pentru că aşa a vrut Napoleon şi omul care spune că lucrul acesta s-a întâmplat pentru că trebuia să se întâmple, există aceeaşi deosebire care a existat între oamenii ce susţineau că Pământul stă pe loc şi planetele se mişcă în jurul lui şi cei care spun că ei nu ştiu pe ce se sprijină Pământul, dar ştiu că există legi, care-i dirijează şi lui mişcările şi celorlalte planete. Evenimentul istoric nu are şi nu poate avea alte cauze decât cauza unică a tuturor cauzelor. Dar există legi care dirijează evenimentele, legi în parte necunoscute nouă, în parte numai bănuite de noi. Descoperirea acestor legi este cu putinţă numai atunci când renunţăm cu desăvârşire să căutăm cauzele în voinţa unui singur om, întocmai aşa cum descoperirea legilor mişcării planetelor a fost cu putinţă numai atunci când oamenii au respins imaginea fixităţii Pământului.

După bătălia de la Borodino, după ocuparea Moscovei de către inamic şi după incendierea ei, cel mai însemnat episod al războiului din anul 1812 a fost, după cum susţin istoricii, marşul armatelor ruse de pe drumul Riazanului spre drumul Kalugăi şi spre lagărul de la Tarutino – aşa-zisul marş de flanc, dincolo de Krasnaia Pahra. Istoricii atribuie gloria acestei mişcări geniale diferitelor personaje şi se ceartă între ei, căutând să stabilească cui îi revine de fapt această glorie. Chiar istoricii străini, până şi cei francezi, când vorbesc despre acest marş de flanc recunosc genialitatea comandanţilor ruşi. Dar pentru ce presupun scriitorii militari, şi după ei toţi ceilalţi, că acest marş de flanc este rezultatul profundei gândiri a unei singure persoane care a salvat Rusia şi a adus pieirea lui Napoleon este un lucru foarte greu de înţeles. Mai întâi, e greu de înţeles în ce anume constă profunzimea şi genialitatea

acestei mişcări; căci, pentru a-ţi da seama că cea mai bună poziţie a armatei (când nu e atacată) este acolo unde sunt mai multe posibilităţi de aprovizionare, nu e nevoie de prea mare încordare intelectuală. Oricine, chiar şi un copilandru prostuţ de treisprezece ani, putea pricepe fără nici o greutate că, în 1812, cea mai avantajoasă poziţie a armatei, după retragerea din Moscova, era pe drumul Kalugăi. Aşa că nu e de înţeles, mai întâi, prin ce deducţii logice ajung istoricii să vadă ceva profund gândit în această manevră. În al doilea rând, e şi mai greu să pricepem în ce anume văd istoricii partea salvatoare pentru ruşi a acestei manevre şi caracterul ei funest pentru francezi. Acest marş de flanc ar fi putut fi – în alte împrejurări, anterioare, simultane sau ulterioare – nefast pentru ruşi şi salvator pentru armata franceză. Dacă din clipa când s-a efectuat această mişcare situaţia armatei ruse a început să se îmbunătăţească, din aceasta nu rezultă nicidecum că mişcarea aceea a şi fost cauza îmbunătăţirii.

Marşul de flanc nu numai că putea să nu aducă nici un folos, dar putea chiar să ducă la pieirea armatei ruse, dacă, pe lângă el, n-ar mai fi fost şi coincidenţa celorlalte împrejurări. Ce s-ar fi întâmplat dacă n-ar fi ars Moscova? Dacă Murat nu i-ar fi scăpat de sub ochi pe ruşi? Dacă Napoleon n-ar fi stat inactiv? Dacă la Krasnaia Pahra, după sfatul lui Benigsen şi al lui Barclay, armata rusă ar fi dat bătălia? Ce s-ar fi întâmplat dacă francezii i-ar fi atacat pe ruşi când ajunseseră dincolo de Pahra? Ce s-ar fi întâmplat dacă mai târziu Napoleon, apropiindu-se de Tarutino, i-ar fi atacat pe ruşi măcar cu a zecea parte din energia cu care i-a atacat la Smolensk? Ce s-ar fi întâmplat dacă francezii ar fi înaintat asupra Petersburgului? În toate aceste ipoteze, caracterul salvator al marşului de flanc s-ar fi putut preschimba într-unul funest.

Al treilea şi cel mai de neînţeles lucru este că oamenii care studiază istoria nu vor, în mod intenţionat, să vadă că marşul de flanc nu poate fi pus pe seama unui singur om,

indiferent cine ar fi el, că n-a fost prevăzut niciodată de nimeni, că manevra aceasta, ca şi retragerea de la Fili, nu putuse fi de fapt prevăzută global de nimeni niciodată, ci doar că a rezultat pas cu pas, eveniment cu eveniment, clipă cu clipă, din împrejurări de tot soiul, infinite ca număr, şi că abia după ce s-a produs şi a început să aparţină trecutului, s-a putut prezenta în toată amploarea ei.

În consiliul de la Fili, ideea predominantă a comandamentului rus era retragerea cea mai de la sine înţeleasă, drept înapoi, adică pe drumul Nijni-Novgorodului. Dovadă, faptul că majoritatea au votat la consiliu în sensul acesta şi, mai ales, cunoscuta convorbire care a avut loc după consiliu, între comandantul suprem şi Lanski, însărcinat cu problemele aprovizionării. Lanski a raportat atunci comandantului suprem că proviziile armatei erau depozitate de-a lungul râului Oka, în guberniile Tula şi Kaluga, şi că, în cazul unei retrageri spre Nijni, rezervele de provizii vor fi despărţite de armată prin albia marelui râu Oka, peste care transportul nu este posibil la începutul iernii. Acesta a fost primul simptom al necesităţii de a deroga de la planul de retragere în direcţia Nijni, direcţie care la început păruse cea mai firească. Armata se ţinu ceva mai spre sud, pe drumul Riazanului, mai aproape de rezervele de provizii. Mai târziu, inactivitatea francezilor, care pierduseră din vedere până şi armatele ruse, grija pentru apărarea fabricii din Tula şi, mai cu seamă, avantajele apropierii de rezervele de provizii, au determinat armata să se abată şi mai mult spre sud pe drumul Tulei. După ce trecură, printr-o mişcare vijelioasă, dincolo de Pahra, pe drumul care ducea spre Tula, comandanţii armatei ruse aveau de gând să rămână la Podolsk şi nici vorbă nu era încă de a-şi stabili o poziţie la Tarutino; dar un şir nesfârşit de obstacole, deopotrivă cu reapariţia trupelor franceze, care un timp îi pierduseră din vedere pe ruşi, ca şi proiectul unei bătălii şi, mai cu seamă, belşugul de provizii de la Kaluga, au determinat armata

noastră să se replieze şi mai mult spre sud şi să se strămute în centrul căilor ei de aprovizionare, adică de pe drumul Tulei pe drumul Kalugăi, spre Tarutino. Întocmai aşa cum nu se poate răspunde la întrebarea când a fost părăsită Moscova, nu se poate răspunde nici când a fost luată şi de cine anume a fost luată măsura strămutării spre Tarutino. Numai atunci când trupele s-au apropiat de Tarutino, ca urmare a unei serii nesfârşite de forţe diferenţiale, numai atunci au început oamenii să creadă şi ei că asta voiseră şi că acest lucru era prevăzut demult.

II.

RENUMITUL MARŞ DE FLANC a constat doar în faptul că armata rusă, tot retrăgându-se drept, într-o direcţie opusă ofensivei francezilor, s-a abătut, după ce această ofensivă s-a oprit, din direcţia dreaptă pe care o luase la început şi, nevăzându-se urmărită, s-a îndreptat în chip firesc spre regiunea unde o atrăgea belşugul de provizii.

Dacă ar fi să ne închipuim nişte conducători lipsiţi de genialitate în fruntea armatei ruse, ori pur şi simplu o armată fără nici un fel de conducători, e limpede că nici această armată n-ar fi avut nimic altceva de făcut decât să se îndrepte îndărăt spre Moscova, descriind un arc spre partea unde erau mai multe provizii şi ţinutul mai îmbelşugat.

Trecerea aceasta de pe drumul Nijni-Novgorodului pe drumurile dinspre Riazan, Tula şi Kaluga era atât de firească, încât tot în această direcţie s-au refugiat şi soldaţii ruşi răzleţiţi după pradă şi tot într-acolo i s-a cerut de la Petersburg lui Kutuzov să-şi ducă armata. La Tarutino, Kutuzov a primit din partea împăratului o scrisoare prin care acesta aproape îi făcea imputări pentru faptul că-şi îndreptase armata pe drumul Riazanului şi-i indica aceeaşi poziţie din faţa Kalugăi unde se şi afla în momentul când a primit scrisoarea împăratului.

După ce s-a rostogolit în direcţia loviturii primite de-a lungul întregii campanii şi mai ales în timpul bătăliei de la

Borodino, bila armatei ruse şi-a luat, odată ce s-a epuizat forţa loviturii şi n-a mai primit altele, poziţia care-i era firească.

Meritul lui Kutuzov a constat nu în cine ştie ce genială manevră strategică, cum o numeşte lumea, ci în faptul că numai el a înţeles sensul evenimentului care se producea. Numai el a înţeles, încă de pe atunci, ce însemnătate avea inactivitatea armatei franceze şi numai el a continuat să afirme că lupta de la Borodino fusese o victorie; numai el – cel care ar fi trebuit, pe cât părea, să încline, în calitatea sa de comandant suprem, către ofensivă – numai el şi-a folosit toate puterile pentru a împiedica armata rusă să dea bătălii inutile.

Fiara rănită la Borodino zăcea undeva, acolo unde o lăsase vânătorul în fuga lui; dar mai era încă vie, mai avea oare puteri, sau numai se prefăcea? Iată ce nu ştia vânătorul. Şi deodată se auzi geamătul fiarei.

Geamătul acestei fiare rănite care era armata franceză, geamăt prin care ea îşi trăda rana mortală, fu sosirea lui Lauriston la cartierul lui Kutuzov, cu o propunere de pace.

Napoleon, încredinţat cum era că nu e bine ceea ce e bine, ci ceea ce îi trecea lui prin minte, îi scrisese lui Kutuzov cele dintâi cuvinte ce-i trecură prin cap şi care n-aveau nici un sens: „Monsieur le prince Koutouzov, scria el, j'envoie pres de vous un de mes aides de camp généraux pour vous entretenir de plusieurs objets intéressants. Je désire que votre Altesse ajoute foi a ce qu'il lui dira, surtout lorsqu'il exprimera les sentiments d'estime et de particuliere considération que j'ai depuis longtemps pour sa personne… Cette lettre n'étant a autre fin, je prie Dieu, Monsieur le prince Koutouzov, qu'il vous ait ent sa sainte et digne garde.

Moscou, le 30 octobre 1812. Signé:

Napoléon„879 „Je serais maudit par la postérité şi l'on me regardait comme le premier moteur d'un accommodement quelconque. TEL EST L'ESPRIT ACTUEL DE MA

NATION”880 răspunse Kutuzov şi continuă să-şi folosească toate puterile ca să ferească trupele de ofensivă.

În cursul lunii aceleia în care armata franceză a jefuit Moscova, iar armata rusă a stat liniştită la Tarutino, s-a produs schimbarea raportului de forţe dintre cele două armate (în privinţa numărului şi a moralului), schimbare în urma căreia s-a dovedit că superioritatea de forţe o aveau ruşii. În ciuda faptului că dispozitivul armatei franceze şi efectivele ei erau necunoscute ruşilor, de îndată ce se produse această schimbare a raportului de forţe, nevoia de a trece la ofensivă începu să se vadă printr-o mulţime de semne. Din rândul acestor semne erau şi misiunea lui Lauriston, şi abundenţa de provizii de la Tarutino, şi informaţiile primite din toate părţile asupra inactivităţii şi dezordinii francezilor, şi completarea regimentelor noastre cu recruţi, şi vremea frumoasă, şi repausul îndelungat al armatei ruse, şi nerăbdarea pe care un repaus o stârneşte de obicei în rândurile soldaţilor, dornici să-şi îndeplinească mai curând misiunea pentru care au fost mobilizaţi; dintre semnele acestea erau şi curiozitatea de a şti ce se petrece în armata franceză pierdută din vedere de atâta vreme, şi curajul cu care avanposturile ruseşti dădeau acum raite prin preajma francezilor aflaţi la Tarutino, şi ştirile despre micile biruinţe asupra francezilor obţinute de către ţărani şi partizani, şi invidia trezită de aceste mici izbânzi, şi sentimentul răzbunării, care mocnea în sufletul fiecăruia, atâta vreme cât francezii se aflau la Moscova şi – mai presus de toate – credinţa neclară încă, dar încolţită în sufletul fiecărui soldat, că raportul de forţe era acum altul şi că superioritatea era de partea noastră. Raportul de forţe se schimbase într-adevăr în chip esenţial şi ofensiva deveni de neînlăturat. Fără întârziere, tot aşa de precis cum începe orologiul să bată ora şi să-şi cânte melodia atunci când acul a descris un cerc complet, această schimbare esenţială a raportului de forţe a corespuns în sferele înalte cu o

mişcare mai încordată; se auzi un zbârnâit şi cântecul orologiului începu.

III.

ARMATA RUSĂ ERA CONDUSĂ de Kutuzov cu statul său major şi de împărat de la Petersburg. La Petersburg, încă înainte de a se fi primit vestea părăsirii Moscovei, un plan amănunţit al întregului război fusese întocmit şi trimis lui Kutuzov ca să se conducă după el. Cu toate că planul acesta fusese întocmit în ipoteza că Moscova rămânea în mâinile noastre, el fu aprobat de statul-major şi primit spre a fi pus în aplicare. Kutuzov scrise numai că diversiunile pe mari distanţe sunt totdeauna greu de îndeplinit. Şi pentru soluţionarea greutăţilor întâmpinate fură trimise noi instrucţiuni şi persoane, care trebuiau să observe acţiunile lui Kutuzov şi să raporteze despre ele.

În afară de aceasta, tot statul-major al armatei ruse fu acum reorganizat. Fură făcute numiri noi în locul lui Bagration, ucis în luptă, şi în locul lui Barclay, care, ofensat, se retrăsese. Fu luată foarte serios în studiu problema dacă ar fi mai nimerit să fie pus A. în locul lui B. şi B. în locul lui D., sau dimpotrivă, să fie trecut D. în locul lui A. ş.a.m.d., ca şi când de toate acestea ar fi depins şi altceva decât satisfacţia personală a lui A. şi B.

La statul-major al armatei, din pricina duşmăniei dintre Kutuzov şi şeful său de stat-major Benigsen, ca şi datorită prezenţei persoanelor de încredere ale împăratului şi tuturor acestor schimbări, acţiona, mai mult ca oricând, un complicat joc de partide: A. îl săpa pe B., B. îl săpa pe C. în fel şi chip ş.a.m.d. În toate aceste subminări, obiectul intrigilor îl constituia de cele mai multe ori conducerea războiului, pe care fiecare dintre aceşti oameni voia să şi-o asume; dar războiul îşi urma cursul independent de ei şi anume aşa cum trebuia să şi-l urmeze, adică fără să coincidă niciodată cu ceea ce plănuiau oamenii, ci decurgând numai din raporturile reale dintre mase. Aceste planuri preconcepute care se încrucişau, încălcându-se,

reprezentau însă pentru cercurile conducătoare oglinda vie a ceea ce trebuia să se săvârşească.

„Prinţe Mihail Ilarionovici, scria împăratul la 2 octombrie, scrisoare primită după lupta de la Tarutino. De la 2 septembrie, Moscova e în mâinile inamicului. Ultimele dumneavoastră rapoarte sunt din 20; şi în tot cursul acestei perioade, nu numai că n-a fost întreprins nimic în vederea acţiunii împotriva inamicului şi pentru eliberarea primei noastre cetăţi de scaun, dar chiar, aşa cum reiese din ultimele dumneavoastră rapoarte, aţi continuat să vă retrageţi. Serpuhov a şi fost ocupat de un detaşament al inamicului, iar Tula, cu renumita sa fabrică atât de trebuincioasă armatei, e în primejdie. Din rapoartele generalului Wintzingerode văd că un corp de armată inamic de zece mii de oameni e în marş spre drumul Petersburgului. Un al doilea, de câteva mii, se îndreaptă, de asemenea, spre Dmitrov. Un al treilea înaintează spre Vladimir. Un al patrulea, destul de considerabil, se află între Ruza şi Mojaisk. Însuşi Napoleon, la 25, se afla încă la Moscova. După toate aceste informaţii, când inamicul şi-a fărâmiţat forţele în importante detaşamente, când Napoleon se află încă singur cu garda sa la Moscova, este oare cu putinţă ca forţele inamice, aflate în faţa dumneavoastră, să mai fie atât de însemnate, încât să nu vă îngăduie a trece la ofensivă? Se poate, dimpotrivă, presupune mai mult ca sigur că el vă urmăreşte cu câteva detaşamente, sau cel mult cu un corp de armată, mult mai slab decât armata ce vă este încredinţată. S-ar părea că, folosindu-vă de aceste împrejurări, aţi putea cu succes ataca un inamic mai slab, zdrobindu-l sau cel puţin silindu-l să se retragă, şi aţi putea astfel păstra în mâinile noastre o parte a guberniilor ocupate în prezent de inamic, punând prin aceasta la adăpost de orice primejdie Tula şi celelalte oraşe ale noastre din interior. Veţi purta răspunderea dacă inamicul va izbuti să arunce un corp important asupra Petersburgului, ameninţând capitala în care n-a putut

rămâne multă armată, deoarece cu armata ce vă este încredinţată, dacă aţi acţiona cu hotărâre şi energie, aţi avea toate mijloacele de a împiedica această nouă nenorocire. Nu uitaţi că mai aveţi de dat socoteală patriei jignite de pierderea Moscovei. Cunoaşteţi din experienţă hotărârea mea de a vă răsplăti. Această hotărâre a mea nu va slăbi, dar eu şi Rusia suntem îndreptăţiţi să aşteptăm din partea dumneavoastră tot zelul, toată energia şi toate succesele pe care mintea, talentele dumneavoastră militare şi vitejia armatelor ce comandaţi ni le făgăduiesc.”

Dar în timp ce scrisoarea aceasta, care dovedea că schimbarea esenţială a raportului de forţe îşi găsise şi la Petersburg ecou, era încă pe drum, Kutuzov nu mai putu reţine de la ofensivă armata pe care o comanda şi bătălia se dădu.

La 2 octombrie, un cazac, anume Şapovalov, aflându-se în patrulare, împuşcă un iepure şi răni altul. Alergând după iepurele rănit, Şapovalov se înfundă adânc în pădure şi se izbi de flancul stâng al armatei lui Murat, care staţiona acolo fără nici un fel de măsuri de precauţiune. Cazacul le istorisi râzând tovarăşilor săi cum era cât pe ce să cadă prizonier. Un sublocotenent, auzind istorisirea, o aduse la cunoştinţa comandantului său.

Îl chemară şi-l interogară pe cazac; comandanţii de cazaci vrură să se folosească de prilej pentru a pune mâna pe caii inamicului, dar unul dintre şefi, cunoscându-se cu anumiţi ofiţeri cu rang mare în armată, aduse faptul acesta la cunoştinţa unui general din comandament. În timpul din urmă, situaţia la comandamentul suprem era extrem de încordată. Ermolov, care venise cu câteva zile mai înainte la Benigsen, îl rugase să se folosească de toată influenţa sa asupra comandantului suprem pentru a-l face să treacă la ofensivă.

— Dacă nu v-aş cunoaşte, aş crede că nu doriţi să se întâmple ceea ce-mi cereţi. Căci e de ajuns să-l sfătuiesc

într-un fel pentru ca serenissimul să facă tocmai contrariul, îi răspunse Benigsen.

Vestea adusă de cazaci şi confirmată de patrulele de recunoaştere dovedi că pregătirea evenimentului se copsese pe deplin. Coarda întinsă zvâcni şi orologiul începu să zbârnâie şi să-şi cânte melodia. În ciuda aparentei sale puteri personale, în ciuda înţelepciunii sale, a experienţei şi a darului său de a cunoaşte oamenii, Kutuzov, dând atenţie memoriului lui Benigsen, care trimisese împăratului un raport personal, precum şi dorinţei unanim exprimate a tuturor generalilor şi presupusei dorinţe a suveranului, ca şi veştii aduse de cazaci, nu mai putu stăvili mişcarea devenită de neînlăturat şi, ordonând ceea ce socotea inutil şi dăunător, îşi dădu binecuvântarea pentru un fapt împlinit.

IV.

MEMORIUL ÎNMÂNAT DE Benigsen asupra necesităţii de a trece la ofensivă şi noutăţile cazacilor cu privire la flancul stâng al francezilor, care era descoperit, n-au fost decât semnele ultime ale necesităţii de a se ordona ofensiva, şi ofensiva fu hotărâtă pentru ziua de 5 octombrie.

În dimineaţa zilei de 4 octombrie, Kutuzov semnă ordinea de bătaie. Toll o citi lui Ermolov, propunându-i să se ocupe el de dispoziţiile ce trebuiau date mai departe.

— Bine, bine, acum n-am timp, spuse Ermolov şi ieşi din casă.

Ordinea de bătaie întocmită de Toll era foarte frumoasă, întocmai ca în ordinea de bătaie de la Austerlitz; scria în ea, deşi nu în nemţeşte: „Die erste Kolonne marschiert881, colo şi colo, die zweite Kolonne marschiert882, colo şi colo” ş.a.m.d. Şi toate aceste coloane soseau, pe hârtie, la locurile lor în timpul ştiut şi îl zdrobeau pe inamic. Totul fusese, ca în toate ordinele de bătaie, minunat chibzuit, dar, ca şi în toate celelalte cazuri de aplicare a ordinelor de bătaie, nici o coloană n-a sosit la timp şi nici la locul indicat.

Când ordinea de bătaie fu transcrisă într-un număr suficient de exemplare, fu chemat un ofiţer şi trimis la

Ermolov ca să-i predea hârtiile pentru executare. Tânărul ofiţer din cavaleria de gardă, ofiţer de ordonanţă al lui Kutuzov, mândru de misiunea importantă ce i se încredinţase, se îndreptă spre cartierul lui Ermolov.

— A plecat, îi spuse ordonanţa lui Ermolov.

Ofiţerul din cavaleria de gardă se îndreptă spre locuinţa unui general, la care ştia că se ducea adesea Ermolov.

— Nu-i aici; nici domnul general nu-i acasă.

Ofiţerul sări pe cal şi plecă la alt general.

— Nu-i aici, a plecat.

„Cum să fac, să nu fiu tras la răspundere de întârziere?! Ce ghinion!” îşi zicea ofiţerul. Bătu în lung şi-n lat toată tabăra după Ermolov. Care spunea că-l văzuse trecând împreună cu alţi generali, care spunea că se întorsese cu siguranţă acasă. Ofiţerul îl căută, fără să mănânce la prânz, până pe la şase seara. Nu dădu nicăieri de Ermolov şi nimeni nu ştia unde era. Ofiţerul luă din fugă o gustare la un tovarăş de-al său şi o porni din nou, către avangardă, la Miloradovici. Nici Miloradovici nu era acasă, dar află cel puţin că Miloradovici era la bal, la generalul Kikin şi că, probabil, şi Ermolov era acolo.

— Dar unde-i asta?

— Uite colo, la Ecikino, îi răspunse un ofiţer de cazaci, arătându-i un conac ce se vedea în depărtare.

— Cum se poate, acolo, dincolo de primele noastre linii?

— Au băgat două regimente de-ale noastre drept avangardă; şi acum chefuiesc, nu glumă; chef la toartă – cu două muzici şi trei coruri!

Ofiţerul o porni dincolo de prima linie, la Ecikino. Nici nu ajunsese bine la conac şi auzi de departe chiote de veselie şi coruri cântând jocuri soldăţeşti.

„Colo-n luncă… colo-n luncă…” răsunau printre chiote şi fluierături cântece acoperite din când în când de strigăte. Pe ofiţerul din cavaleria de gardă îl înveseliră aceste sunete, dar în acelaşi timp îl cuprinse groaza că el era de vină dacă întârziase atâta vreme cu predarea importantelor

dispoziţiuni care i se încredinţaseră. Trecuse de opt seara. Sări de pe cal şi urcă scara marii case boiereşti care, deşi era între liniile franceze şi ruse, rămăsese totuşi neatinsă. La bufet şi în antecameră forfoteau lacheii care duceau vinurile şi mâncărurile. Pe lângă ferestre erau înşiraţi cântăreţii. Condus până în prag, ofiţerul îi văzu dintr-o ochire adunaţi laolaltă pe toţi generalii cei mai de seamă ai armatei, printre care şi făptura înaltă, sărind în ochi, a lui Ermolov. Toţi generalii îşi descheiaseră tunicile, aveau feţele roşii şi înviorate şi, adunaţi în semicerc, râdeau zgomotos. În mijlocul sălii, un general frumos, nu prea înalt de stat, roşu tot la faţă, juca sprinten, voiniceşte trepak883.

— Ha, ha, ha! Aşa, Nikolai Ivanovici! Bravo! Ha, ha, ha…

Ofiţerul simţi că, intrând în această clipă cu o misiune atât de importantă, se făcea de două ori vinovat şi vru să mai aştepte, dar unul dintre generali îl văzu şi, înţelegând pentru ce venise, îi spuse lui Ermolov. Ermolov se apropie încruntat de ofiţer şi, după ce-l ascultă, îi luă din mână plicul fără să-i spună vreo vorbă.

— Tu crezi că a fost o întâmplare plecarea lui de acasă? Îi spuse ofiţerului din cavaleria de gardă, în seara aceea, unul dintre tovarăşii săi de la comandament, vorbind de Ermolov. A făcut-o înadins. Vrea să-l dea peste cap pe Konovniţân. Să vezi mâine ce ghiveci are să iasă!

V.

A DOUA ZI DIS-DE-DIMINEAŢĂ, bătrânul Kutuzov se sculă, îşi făcu rugăciunea, se îmbrăcă şi, cu conştiinţa grea că trebuia să conducă o bătălie pe care nu o aproba, se urcă în caleaşcă şi porni din Letaşevka spre locul unde trebuia să se adune coloanele acţiunii ofensive, la cinci verste înapoia oraşului Tarutino. În caleaşcă, moţăind, Kutuzov tresărea din când în când şi îşi ciulea urechile să asculte dacă nu cumva din dreapta se auzea vreo împuşcătură, dacă nu cumva începuse lupta. Dar pretutindeni domnea încă liniştea. Abia se crăpase de ziuă şi era o dimineaţă umedă şi mohorâtă de toamnă.

Apropiindu-se de Tarutino, Kutuzov zări o unitate de cavalerişti care-şi duceau caii la adăpat de-a curmezişul drumului pe care trecea caleaşca. Kutuzov scoase capul şi se uită la ei; opri caleaşca şi întrebă din ce regiment erau. Cavaleriştii făceau parte dintr-o coloană care demult trebuia să fie la pândă, departe de aici. „Poate-i vreo greşeală”, îşi zise bătrânul comandant suprem. Dar, călătorind mai departe, dădu cu ochii de nişte unităţi de infanterie, cu armele în piramidă şi cu soldaţii, în izmene, umblând forfota după lemne de fiert caşa. Kutuzov chemă la el un ofiţer. Ofiţerul raportă că nu primise nici un ordin de atac.

— Cum să nu fi pri… începu Kutuzov, dar tăcu în aceeaşi clipă şi porunci să fie chemat la sine ofiţerul comandant.

Dându-se jos din caleaşcă, începu să se plimbe de colo-colo, cu capul în piept, tăcut şi răsuflând greu, în aşteptare. Când se prezentă persoana chemată, ofiţerul de stat-major general Eychen, Kutuzov se făcu roşu de mânie, nu pentru că acesta ar fi fost vinovat de greşeala săvârşită, ci pentru că găsise prilej să-şi verse necazul. Şi, tremurând şi sufocându-se, bătrânul, pradă unuia dintre acele accese furibunde care-l apucau uneori, când era în stare să se tăvălească pe jos de furie, se repezi la Eychen, ameninţându-l cu pumnii, răstindu-se la el şi înjurându-l cu cele mai grosolane cuvinte. Alt ofiţer care se întâmpla să fie de faţă, căpitanul Brozin, deşi nu era întru nimic vinovat, avu aceeaşi soartă.

— Dar ăsta cine mai e, canalia asta? La zid cu voi! Mizerabililor! Strigă răguşit Kutuzov, dând din mâini şi clătinându-se.

Simţea o suferinţă de-a dreptul fizică. El, comandant suprem, serenissimul, pe care-l încredinţa toată lumea că nimeni nu avusese vreodată în Rusia atâta putere câtă avea el, să fie el pus în asemenea situaţii, făcut de râs în faţa întregii armate! „Zadarnic m-am frământat atâta să mă rog pentru ziua de azi, zadarnică mi-a fost noaptea nedormită

în care mi-am stors creierii! Gândea el în sinea lui. Nici pe vremea când eram doar un tânăr ofiţeraş n-ar fi îndrăznit nimeni să-şi bată joc aşa de mine… Dar încă acum!” Simţea o suferinţă fizică, întocmai ca şi când ar fi îndurat o pedeapsă corporală, şi nu putea să nu-şi manifeste suferinţa prin strigăte de mânie şi durere bătrânească; dar puterile îl părăsiră în curând şi, tot uitându-se împrejurul lui, simţi că prea vorbise multe, şi vrute şi nevrute; se sui în caleaşcă şi o porni îndărăt fără să mai spună ceva.

Odată descărcată, mânia nu-i mai reveni şi Kutuzov fu nevoit să asculte, clipind bătrâneşte din ochi, justificările şi cuvintele de apărare rostite de Benigsen, Konovniţân şi Toll (Ermolov nici nu se prezentă până a doua zi în faţa lui). Aceştia insistară ca acţiunea neizbutită să fie întreprinsă a doua zi. Şi Kutuzov fu iarăşi nevoit să consimtă.

VI.

A DOUA ZI, TRUPELE SE adunară de cu seară la locurile indicate şi noaptea fură puse în marş. Era o noapte de toamnă, cu nori negri-violeţi, dar fără ploaie. Pământul era jilav, fără a fi noroios şi trupele înaintau fără zgomot; se auzea doar, din când în când, huruitul artileriei. N-aveau voie să fumeze, să vorbească tare sau să aprindă focuri; caii erau împiedicaţi să necheze. Tăinuită, acţiunea devenea mai atrăgătoare. Oamenii mergeau voioşi. Unele coloane se opriră, îşi clădiră armele în piramide şi se culcară pe pământul rece, crezând că au ajuns acolo unde trebuia; altele (cele mai multe) îşi continuară marşul toată noaptea şi, desigur, nu ajunseră acolo unde trebuia.

Singur contele Orlov-Denisov, cu cazacii lui (detaşamentul cel mai neînsemnat dintre toate), ajunse la locul şi la timpul indicat. Detaşamentul lui se opri la marginea unei păduri, pe cărarea dintre satele Stromilova şi Dmitrovskoe.

Contele Orlov aţipise când, înainte de a se lumina de ziuă, îl treziră. În faţa lui fu adus un fugar din tabăra franceză. Era un polonez, subofiţer din armata lui Ponjatowski. Subofiţerul explică, în limba polonă, că fugise pentru că

fusese nedreptăţit la avansare, că lui demult trebuia să-i vină rândul să fie făcut ofiţer, că el era mai viteaz decât toţi ceilalţi şi că acum se lepădase de ei şi voia să-i pedepsească. Mai spuse că Murat înnoptase numai la o verstă de ei şi că, dacă i se dă o suită de o sută de oameni, li-l aduce viu. Contele Orlov-Denisov se sfătui cu tovarăşii săi. Prea era ademenitoare propunerea, pentru a se da în lături. Toţi erau de părere că încercarea trebuie făcută şi care mai de care se oferea să plece. După multe discuţii şi planuri, hotărâră ca generalul-maior Grekov, în fruntea a două regimente de cazaci, să plece cu subofiţerul.

— Dar ia seama, îi spuse contele Orlov-Denisov subofiţerului în momentul plecării, dacă ai minţit pun să te spânzure ca pe un câine, iar dacă-i adevărat, ai de la mine o sută de cervoneţi.

Subofiţerul, cu un aer hotărât şi fără să răspundă la aceste cuvinte, încălecă şi porni alături de Grekov, care-şi făcuse în grabă pregătirile. Se afundară în pădure. Contele Orlov, tremurând de răcoarea dimineţii, ce începuse să se reverse, şi frământat de răspunderea ce-şi luase asupră-şi, după ce-l conduse pe Grekov, ieşi din pădure şi începu să se uite spre tabăra duşmanului, care se zărea vag acum, în lumina roşie a zorilor şi a focurilor care tot mai pâlpâiau. La dreapta lui, pe un povârniş descoperit, trebuiau să apară coloanele ruseşti. Contele Orlov se uita într-acolo; dar, cu toate că ar fi putut fi văzute şi de departe, de coloane nu era nici urmă. Cei din tabăra franceză, cum i se păru contelui, şi mai ales după spusele aghiotantului său, care avea privirea deosebit de ageră, începuseră să forfotească.

— Ah, e desigur prea târziu, spuse contele Orlov, privind spre tabără.

Şi deodată, aşa cum se întâmplă adesea, după ce omul în care ne-am încrezut nu mai e în faţa noastră, deodată contele Orlov văzu, limpede ca lumina zilei şi fără urmă de îndoială, că subofiţerul acela fusese un mincinos, că îl înşelase şi că tot ce avea să rezulte de aici era că atacul

avea să dea greş din lipsa acestor două regimente, pe care le mânase el Dumnezeu ştie unde. Cum poţi captura un comandant suprem din asemenea mulţime de trupe?

— A minţit, desigur, ticălosul acela, zise contele.

— Îi putem întoarce din drum, spuse cineva din suită care, ca şi contele Orlov-Denisov, simţise, când văzuse tabăra inamică, oarecare îndoială cu privire la succesul capturării.

— Ce zici? Nu-i aşa? Dumneata ce crezi, oare să-i lăsăm, să-i întoarcem?

— Daţi ordin să-i întoarcem din drum?

— Da, da, întoarceţi-i, întoarceţi-i! Spuse deodată, cu hotărâre, contele Orlov, uitându-se la ceas. Va fi prea târziu; s-a luminat de-a binelea.

Şi aghiotantul o porni la galop prin pădure, după Grekov.

Când Grekov se întoarse, contele Orlov-Denisov, supărat şi de această încercare ratată şi de zadarnica aşteptare a coloanelor de infanterie, care tot nu se arătau, şi de apropierea inamicului (toţi oamenii detaşamentului său simţeau la fel), hotărî să pornească la atac.

În şoaptă, el comandă:

— Încălecaţi!

Se repeziră toţi la locurile lor şi îşi făcură semnul crucii…

— Cu Dumnezeu înainte!

„Uraaaaa!” răsună pădurea. Şi, sotnie după sotnie, cazacii, ca şi când ar fi curs dintr-un sac, se avântară voioşi, cu lăncile în cumpănire, peste pârâu, spre tabăra duşmană.

Fu de ajuns un singur ţipăt deznădăjduit, ţipătul de groază al celui dintâi francez care-i zări pe cazaci, şi toţi cei din tabără, buimăciţi de somn şi dezbrăcaţi, o luară la fugă care încotro văzând cu ochii, părăsindu-şi tunurile, armele şi caii.

Dacă i-ar fi urmărit pe francezi fără să ţină seamă de ce era în jurul şi în spatele lor, cazacii l-ar fi luat prizonier şi pe Murat, capturând şi tot ce se mai găsea acolo. Comandanţii vrură chiar să facă aşa. Dar cazacii nu mai puteau fi clintiţi din loc, după ce dăduseră de atâta pradă şi de atâţia prizonieri. De comenzi nu mai asculta nimeni. Fură luaţi

acolo o mie cinci sute de prizonieri, treizeci şi opt de tunuri, steaguri şi, ceea ce pentru cazaci era mai important decât toate, cai, şei, pături şi tot felul de lucruri. Trebuia pierdut timp cu acestea toate; prizonierii trebuiau preluaţi cu număr, tunurile puse în siguranţă, prada împărţită; oamenii trebuiau să strige unul la altul, ba chiar să se şi bată între ei; toate acestea le dădură cazacilor de furcă.

Francezii, nemaivăzându-se urmăriţi, începură să-şi vină în fire, se regrupară pe unităţi şi prinseră să tragă. Orlov-Denisov, tot aşteptând sosirea tuturor coloanelor, nu mai continuă atacul.

În vremea asta, conform dispoziţiei „die erste Kolonne marschiert”884 ş.a.m.d., unităţile de infanterie din coloanele întârziate, comandate de Benigsen şi conduse de Toll, plecaseră la timpul cuvenit şi spre destinaţie, dar, aşa cum se întâmpla întotdeauna, ajunseseră undeva, nu însă la locul unde le fusese prescris să ajungă. Şi tot aşa cum se întâmpla întotdeauna, oamenii, care porniseră voioşi la drum, începură să se cam codească. Se făcură auzite murmure; simţeau toţi că era la mijloc o încurcătură şi unităţile luară calea-ntoarsă. Aghiotanţii călări şi generalii galopau în toate părţile, strigau, se supărau, se certau, spuneau că ajunseseră cu totul în altă parte decât unde trebuia şi că întârziaseră, ţineau de rău pe câte cineva ş.a.m.d., pentru ca, de la o vreme, să dea fiecare disperat din mâini şi să o pornească numai aşa, ca să meargă încotrova. „Undeva tot ajungem noi!” Şi ajunseră într-adevăr, dar nu acolo unde trebuia; şi chiar dacă unii mai ajunseseră şi la destinaţie, întârziaseră totuşi aşa de mult încât faptul că ajunseseră nu mai folosea la altceva decât să-i expună gloanţelor inamicului. Toll, care în bătălia aceasta juca rolul lui Weyrother de la Austerlitz, galopa de zor de colo până colo şi peste tot găsea lucrurile tot de-a-ndoaselea. Aşa, în pădure, dădu peste corpul de armată al lui Baggowut, când se făcuse demult ziuă şi corpul acesta trebuia să se afle, de cu noapte, alături de detaşamentul lui

Orlov-Denisov. Tulburat, amărât de insucces şi spunându-şi că cineva trebuie să fie vinovat de toate acestea, Toll se apropie în goana calului de comandantul corpului şi începu să-l mustre cu străşnicie şi-i spuse că pentru asta ar merita să fie împuşcat. Baggowut, general bătrân, încercat în lupte, om liniştit din fire, dar enervat şi el de atâtea piedici, încurcături şi contraziceri, îşi ieşi din sărite, spre mirarea tuturor celor de faţă, căci asta era cu totul potrivnic firii sale, şi-i spuse şi el lui Toll cuvinte neplăcute.

— Eu lecţii n-am chef să primesc de la nimeni, iar de murit împreună cu soldaţii mei ştiu şi eu la fel de bine ca atâţia alţii, zise el; şi numai cu o singură divizie o porni la atac.

Ajuns în câmp deschis, sub gloanţele francezilor, viteazul Baggowut, în starea de tulburare în care se afla, nu mai putu judeca dacă intrarea lui în acţiune mai era sau nu de vreun folos acum, şi încă neavând decât o singură divizie, aşa că înaintă de-a dreptul, vârându-şi trupele sub ploaia de gloanţe a inamicului. Primejdia, ghiulelele şi gloanţele erau tocmai ceea ce trebuia furiei care-l stăpânea. Din primele gloanţe, unul îl ucise pe el, iar următoarele uciseră o mulţime de soldaţi. Şi divizia lui se menţinu câtăva vreme, fără de nici un folos, sub foc.

VII.

ÎN VREMEA ASTA, ALTĂ coloană trebuia să-i atace de front pe francezi, dar cu această coloană era Kutuzov. El ştia bine că n-aveau să iasă decât încurcături din bătălia aceasta, începută împotriva voinţei sale şi, pe cât îi sta în putinţă, reţinea trupele. Nu înainta de fel.

Mergea tăcut, călare pe căluţul lui sur, şi răspundea alene la propunerile de atac.

— Dumneavoastră n-aveţi decât vorbele astea pe limbă: „să atacăm”, „să atacăm”, dar nu vedeţi că nu suntem în stare de nici o manevră mai complicată, îi spuse el lui Miloradovici, care-i ceruse permisiunea să înainteze.

— Dacă n-am fost noi în stare să-l prindem azi-dimineaţă pe Murat viu şi să ajungem la vreme pe poziţii, acum nu mai

avem ce face! Răspunse el altuia.

Când i se raportă lui Kutuzov că în avangarda francezilor, unde – după informaţiile aduse de cazaci – frontul era descoperit, acum fuseseră aduse două batalioane de polonezi, Kutuzov se uită pieziş în urma lui, la Ermolov (cu care nu mai vorbise din ajun).

— Uită-te la ei, cer ofensivă, propun tot soiul de proiecte şi când colo, odată pornit la treabă, te trezeşti că nu-i nimic gata, iar inamicul, prevenit, îşi ia măsurile necesare.

La aceste cuvinte, Ermolov strânse pleoapele şi zâmbi uşor. Înţelese că pentru el furtuna trecuse şi că Kutuzov se va mulţumi doar cu această aluzie.

— Se distrează pe socoteala mea, îi şopti Ermolov lui Raevski, care călărea alături de el, şi-l lovi cu genunchiul.

Nu mult după asta Ermolov, înaintând puţin, se apropie de Kutuzov şi-i raportă respectuos:

— Timpul nu-i pierdut, serenissime, inamicul n-a fugit încă. Dac-aţi da ordin să atacăm? Fiindcă, altfel, garda nu va vedea nici măcar fumul prafului de puşcă.

Kutuzov nu răspunse nimic, dar când i se raportă că armata lui Murat se retrage, dădu ordin de înaintare; după fiecare sută de paşi însă, se oprea câte trei sferturi de oră.

Întreaga bătălie se reducea numai la ceea ce săvârşiseră cazacii lui Orlov-Denisov; celelalte unităţi nu făcură decât să piardă zadarnic câteva sute de oameni.

Ca urmare a acestei bătălii, Kutuzov primi o decoraţie cu briliante; Benigsen primi, de asemenea, briliante şi o sută de mii de ruble, ceilalţi primiră şi ei mari recompense, potrivit cu gradul pe care-l aveau, şi după bătălie la comandament se făcură iarăşi schimbări.

„Iată cum se fac la noi întotdeauna, toate, anapoda!” spuneau, după bătălia de la Tarutino, ofiţerii şi generalii ruşi, întocmai aşa cum spun şi acum, lăsând să se înţeleagă că e cineva acolo care le face toate prosteşte, pe dos, pe când ei ar fi făcut cu totul altfel. Dar oamenii care vorbesc aşa, ori nu cunosc problema, ori se înşală cu bună ştiinţă.

Orice bătălie – cea de la Tarutino, cea de la Borodino, cea de la Austerlitz, indiferent care – se desfăşoară altfel decât presupun iniţiatorii ei. Acesta este esenţialul.

Un infinit număr de forţe libere (căci nicăieri omul nu-i mai liber decât în decursul unei bătălii, unde ştie că e vorba de viaţă şi de moarte) influenţează asupra direcţiei desfăşurării bătăliei, direcţie ce nu poate fi niciodată cunoscută mai dinainte şi nu coincide niciodată cu direcţia către care se îndreaptă vreo forţă individuală.

Dacă mai multe forţe acţionează simultan asupra unui corp oarecare, fiecare în alt sens, atunci sensul mişcării acestui corp nu poate coincide cu niciunul dintre sensurile acestor forţe; el va fi întotdeauna sensul mediu, drumul cel mai scurt, adică ceea ce în mecanică se reprezintă întotdeauna prin diagonala paralelogramului forţelor.

Dacă în descrierile istoricilor, mai ales în ale istoricilor francezi, găsim că la ei războaiele şi bătăliile se desfăşoară după un plan dinainte stabilit, singura concluzie pe care o putem trage de aici este că aceste descrieri sunt greşite.

Bătălia de la Tarutino, fără îndoială, nu şi-a ajuns ţinta pe care a avut-o în vedere Toll, anume ca unităţile să intre în luptă în ordinea prevăzută de dispozitivul trupelor, şi nici ţinta pe care a putut-o avea contele Orlov, aceea de a-l lua prizonier pe Murat, sau scopul zdrobirii instantanee a întregului corp de armată francez, la care ar fi putut ţinti Benigsen şi alte personaje, sau ţelul ofiţerului care abia aştepta să intre în luptă ca să se distingă, sau al cazacului care voia să adune şi mai multe prăzi decât adunase ş.a.m.d. Dar dacă ţelul era ceea ce s-a şi săvârşit până la urmă şi ceea ce constituia pentru toţi ruşii un deziderat comun (izgonirea francezilor din Rusia şi nimicirea armatei lor), atunci apare foarte clar că bătălia de la Tarutino a fost, chiar prin inepţia ei, tocmai ceea ce era necesar să fie în acea perioadă a campaniei. Ar fi greu, imposibil chiar, să ne închipuim un rezultat mai corespunzător acestui ţel decât acela pe care l-a avut bătălia aceasta. Cu cele mai mici

sforţări, prin cea mai puţin ordonată acţiune şi cu pierderi de nimic, au fost obţinute cele mai însemnate rezultate din întreaga campanie, s-a făcut trecerea de la retragere la ofensivă, s-a demascat slăbiciunea francezilor şi s-a dat acel brânci pe care abia îl aştepta armata napoleoniană, ca să înceapă să fugă.

VIII.

NAPOLEON ÎŞI FACE INTRAREA în Moscova după strălucita victorie „de la Moskwa”; nu poate fi nici o îndoială asupra acestei victorii de vreme ce câmpul de bătaie rămâne în mâinile francezilor. Ruşii se retrag şi predau capitala. Moscova, înţesată de provizii, de arme, de muniţii şi de bogăţii neînchipuite, e în mâinile lui Napoleon. Armata rusă, de două ori mai slabă decât cea franceză, nu face în curs de o lună de zile nici o încercare de atac. Situaţia lui Napoleon e dintre cele mai strălucite. S-ar părea deci că, pentru a se năpusti cu forţe îndoite asupra rămăşiţelor armatei ruseşti şi a o sfărâma, pentru a negocia o pace favorabilă, sau, în caz de refuz, pentru a întreprinde un marş demonstrativ asupra Petersburgului, şi – în caz de nereuşită – pentru a se retrage la Smolensk, sau Wilna, sau pentru a rămâne la Moscova – s-ar părea, într-un cuvânt, că pentru a menţine situaţia strălucită în care se găsea pe vremea aceea armata franceză, nu era nevoie de cine ştie ce genialitate. Pentru aceasta nu era nevoie decât să se facă lucrul cel mai simplu şi mai uşor de făcut: să nu se fi îngăduit trupelor să se dedea la jafuri, să se fi pregătit îmbrăcăminte de iarnă – şi se găsea destulă la Moscova pentru întreaga armată – şi să se fi strâns cu chibzuinţă proviziile existente la Moscova, care (după spusele istoricilor francezi) ar fi îndestulat întreaga armată franceză pe mai bine de jumătate de an. Napoleon însă, acest geniu între genii, care avea şi autoritatea de a ţine în mâna sa armate întregi, cum ne încredinţează istoricii, n-a făcut nimic în această privinţă.

Nu numai că n-a făcut nimic în privinţa aceasta, dar, dimpotrivă, şi-a folosit toată autoritatea pentru ca, dintre toate căile de acţiune ce i se prezentau, să o aleagă pe cea mai proastă şi mai dăunătoare. Din tot ce ar fi putut face: iernatul la Moscova, marşul asupra Petersburgului, marşul asupra Nijni-Novgorodului, calea-ntoarsă, cu ocol mai spre nord, sau mai spre sud (pe drumul pe care a apucat mai târziu Kutuzov), Napoleon nu putea să aleagă ceva mai prostesc şi mai păgubitor decât ceea ce a ales: să rămână la Moscova până în octombrie, permiţând soldaţilor să jefuiască oraşul, pentru ca apoi să părăsească garnizoana la întâmplare, să se apropie de Kutuzov fără să treacă la ofensivă, să cotească spre dreapta, să ajungă până la Malâi Iaroslaveţ – tot fără a încerca o eventuală străpungere – şi să pornească nu pe drumul pe care pornise Kutuzov, ci să se întoarcă înapoi spre Mojaisk, pe drumul pustiit al Smolenskului. Lucru mai nesăbuit decât acesta şi mai păgubitor pentru armată nici că s-ar fi putut concepe, cum s-a şi dovedit prin ceea ce-a urmat. Încerce cei mai străluciţi strategi să conceapă, dacă pot – închipuindu-şi că scopul lui Napoleon ar fi fost să-şi distrugă armata – să conceapă o altă serie de acţiuni decât acelea săvârşite de Napoleon, care să fi distrus, cu aceeaşi siguranţă şi tot atât de independent de tot ce ar fi întreprins trupele ruseşti, absolut toată armata franceză.

Genialul Napoleon a fost cel care a făcut lucrul acesta. Dar a spune că Napoleon şi-a dus la pieire armata pentru că a voit lucrul acesta, sau pentru că era foarte prost, ar fi tot atât de neadevărat ca şi a spune că Napoleon şi-a adus armatele până la Moscova pentru că aşa a vrut el şi pentru că era foarte deştept şi genial.

Şi într-un caz, şi în celălalt, acţiunea lui personală, care nu putea avea putere mai mare decât acţiunea personală a oricăruia dintre soldaţii săi, n-a făcut altceva decât să coincidă cu legile după care se săvârşea fenomenul.

Cu totul fals ne prezintă istoricii (numai ca să justifice faptul că urmările n-au dat dreptate acţiunii lui Napoleon) forţele lui Napoleon ca fiind slăbite când au ajuns la Moscova. El şi-a folosit în 1813, ca şi mai înainte şi întocmai ca şi mai târziu, toată priceperea sa şi toate puterile de care dispunea ca să facă tot ce era mai bine pentru sine şi pentru armata sa. Activitatea lui Napoleon în această perioadă nu-i mai puţin uimitoare decât aceea din Egipt, Italia, Austria şi Prusia. Noi nu ştim cu certitudine în ce măsură a fost real geniul lui Napoleon în Egipt, unde patruzeci de veacuri îi contemplau măreţia, şi asta pentru că toate aceste mari isprăvi de vitejie ne sunt descrise numai de francezi. Nu putem judeca în chip veridic care era genialitatea lui în Austria şi Prusia, întrucât toate datele privind activitatea lui acolo nu pot fi extrase decât din izvor francez sau din izvor german; iar faptul de neînchipuit că nemţii şi-au predat, fără să fi fost asediate fortăreţele, şi că întregi corpuri de armată au lăsat armele fără luptă, trebuia să-i facă pe nemţi să încline a-i recunoaşte genialitatea, ca singură explicaţie a războiului dus de el în Germania. Noi însă n-avem, slavă Domnului, nici un motiv să-i recunoaştem genialitatea, numai ca să ne ascundem ruşinea. Noi am plătit scump dreptul de a putea privi chestiunea simplu şi fără înconjur şi dreptul acesta nu-l vom ceda.

Activitatea lui Napoleon la Moscova e tot atât de uimitoare şi de genială ca în oricare din celelalte părţi ale lumii. Ordine după ordine şi planuri după planuri ţâşnesc din mintea lui, de la intrarea şi până la plecarea din Moscova. Absenţa locuitorilor şi a unei deputăţii, şi chiar incendierea Moscovei, nu-l tulbură. Nu pierde din vedere nici binele armatei sale, nici acţiunile inamicului, nici binele popoarelor Rusiei, nici conducerea treburilor Parisului, nici perspectivele diplomatice asupra condiţiunilor viitoarei păci.

IX.

SUB RAPORT MILITAR, ÎNDATĂ după intrarea sa în Moscova, Napoleon ordonă cu strășnicie generalului Sebastiani să urmărească mişcările armatei ruse, trimite corpuri întregi de armată pe toate drumurile şi-i porunceşte lui Murat să i-l scoată din pământ pe Kutuzov. Apoi dă dispoziţii meticuloase de întărire a Kremlinului şi, mai târziu, întocmeşte planul genial al viitoarei campanii pe harta întregii Rusii. Sub raport diplomatic, Napoleon cheamă la sine pe căpitanul Iakovlev, care, jefuit şi rămas în zdrenţe, nu ştie cum să facă să scape din Moscova, îi vorbeşte cu de-amănuntul de planul său politic şi de mărinimia sa şi, compunând o scrisoare către împăratul Alexandru, în care socoteşte de datoria sa să-i facă cunoscut prietenului şi fratelui său că Rastopcin a dat dispoziţii proaste la Moscova, îl trimite pe Iakovlev la Petersburg. După ce-i vorbeşte lui Tutolmin tot atât de amănunţit despre vederile şi mărinimia sa, îl trimite şi pe bătrânelul acesta la Petersburg, pentru tratative.

Sub raport juridic, îndată după izbucnirea incendiilor, Napoleon porunceşte să fie găsiţi vinovaţii şi executaţi. Iar răufăcătorul de Rastopcin este pedepsit prin ordinul de a se da foc acareturilor sale.

Pe tărâm administrativ, Moscova este înzestrată de el cu o Constituţie, se instituie o municipalitate şi se publică următoarele: „LOCUITORI AI MOSCOVEI!

Nenorocirile voastre sunt mari, dar majestatea-sa împăratul şi regele vrea să le pună capăt. Straşnice exemple v-au învăţat cum ştie el să pedepsească neascultarea şi crima. S-au luat măsuri severe pentru a se pune capăt dezordinii şi pentru a se reîntrona securitatea generală. O administraţie părintească, aleasă chiar dintre voi, va forma municipalitatea voastră sau administraţia orăşenească. Ea se va îngriji de voi, de nevoile voastre, de interesele voastre. Membrii acestei administraţii vor putea fi deosebiţi prin câte o eşarfă roşie pe care o vor purta pe umăr, iar primarul oraşului va mai fi încins şi cu un cordon

alb. În afara serviciului, ei vor purta numai o banderolă roşie în jurul braţului stâng.

Poliţia orăşenească a fost instituită în forma ei de mai înainte şi, datorită activităţii ei, s-a şi instaurat mai multă ordine. Ocârmuirea a numit doi comisari generali sau poliţai şi douăzeci de comisari sau pristavi de cartier, pentru toate circumscripţiile oraşului. Îi veţi recunoaşte după banderola albă pe care o vor purta în jurul braţului stâng. Câteva biserici ale diferitelor culte au fost deschise şi în ele serviciul divin se săvârşeşte fără de nici o stânjenire. Concetăţenii voştri revin pe la locuinţele lor din zi în zi mai mulţi şi au fost date dispoziţiuni ca ei să găsească acolo ocrotirea şi ajutorul la care au dreptul cei loviţi de nenorocire. Acestea sunt măsurile pe care ocârmuirea le-a luat pentru restabilirea ordinei şi uşurarea situaţiei voastre; dar, pentru a se ajunge la aceasta, este nevoie ca şi voi să o ajutaţi cu stăruinţa voastră, să uitaţi, dacă e cu putinţă, nenorocirile prin care aţi trecut, să vă recâştigaţi nădejdea într-o soartă mai puţin crudă şi să fiţi încredinţaţi că o moarte ruşinoasă îi aşteaptă inevitabil pe cei care se vor atinge de persoana voastră ori de avutul care v-a mai rămas şi, în sfârşit, să nu vă îndoiţi ca avutul vă va fi apărat, căci aceasta este voia celui mai slăvit şi mai drept dintre monarhi. Soldaţi şi cetăţeni, de orice naţionalitate aţi fi! Restabiliţi încrederea publică, izvorul fericirii statului, trăiţi ca fraţii, daţi-vă unul altuia ajutor şi ocrotire, uniţi-vă pentru a zădărnici intenţiile celor ce vă vor răul, supuneţi-vă autorităţilor militare şi civile, şi în curând lacrimile voastre vor înceta să mai curgă”.

În privinţa aprovizionării trupelor, Napoleon ordonă tuturor unităţilor pe rând să cutreiere Moscova a la maraude885, ca să-şi adune provizii, în aşa fel, încât armata să fie în chipul acesta asigurată pentru viitor.

Cu privire la religie, Napoleon ordonă: ramener les popes886 şi să se reînceapă slujbele în biserici.

În privinţa comerţului şi aprovizionării armatei, fu afişată pretutindeni următoarea.

PROCLAMAŢIE

„Voi, locuitori paşnici ai Moscovei, meşteşugari şi muncitori, pe care nenorocirile v-au izgonit din oraş, şi voi, plugari împrăştiaţi, pe care o teamă neîntemeiată vă reţine încă pe câmpuri, ascultaţi! Liniştea revine în această capitală şi rânduiala se statorniceşte în ea din nou. Compatrioţii voştri ies acum cu curaj din ascunzişurile lor, deoarece văd că sunt respectaţi. Orice silnicie săvârşită împotriva lor şi a avutului lor se pedepseşte imediat. Majestatea-sa împăratul şi regele îi ocroteşte şi nu e nimeni dintre voi considerat ca duşman al său, afară de aceia care nu-i ascultă poruncile. El doreşte să scurteze durata nenorocirilor voastre şi să vă readucă la gospodăriile şi la familiile voastre. Răspundeţi, aşadar, intenţiilor sale mărinimoase şi veniţi la noi în toată siguranţa. Locuitori! Întoarceţi-vă cu încredere la locuinţele voastre; în curând veţi găsi mijloace de a vă îndestula cu cele de trebuinţă! Meşteşugari şi harnici muncitori! Veniţi înapoi la munca voastră; case, prăvălii şi paznici vigilenţi vă aşteaptă, iar pentru ceea ce veţi munci veţi primi ceea ce vi se cuvine! Şi voi, în sfârşit, ţărani, ieşiţi din pădurile unde v-aţi ascuns de groază, întoarceţi-vă fără frică pe la vetrele voastre, cu încredinţarea fermă că veţi găsi ocrotire. S-au înfiinţat în oraş pieţe unde ţăranii pot să-şi aducă prisosul proviziilor lor şi produsele pământului. Ocârmuirea a luat următoarele măsuri pentru a le asigura libertatea de vânzare: 1) Începând de astăzi, ţăranii, agricultorii şi toţi locuitorii din împrejurimile Moscovei îşi pot aduce, fără nici un pericol, produsele de orice fel în două pieţe dinainte stabilite, adică în târgurile de la Mohovaia, şi Ohotnâi read. 2) Produsele lor vor fi cumpărate la preţul la care vânzătorul şi cumpărătorul vor conveni între ei; dacă însă vânzătorul nu va obţine preţul cerut pe dreptate, e slobod să se înapoieze în satul său cu produsele, ceea ce nimeni şi sub nici un

motiv nu va putea să-l oprească a face. 3) Zilele de duminică şi miercuri sunt în fiecare săptămână zile de târg; în acest scop, în fiecare sâmbătă şi marţi, pe toate drumurile mari şi la o distanţă corespunzătoare de oraş, se vor aşeza în număr suficient trupe care să asigure trecerea căruţelor. 4) Măsuri asemănătoare vor fi luate şi la înapoiere, pentru ca ţăranii cu căruţele şi caii lor să nu întâmpine oprelişti. 5) Se vor lua imediat măsuri pentru restabilirea comerţului obişnuit. Locuitori ai oraşului şi ai satelor, şi voi, muncitori şi meşteşugari de orice naţie aţi fi! Sunteţi chemaţi să duceţi la îndeplinire părinteştile intenţii ale majestăţii-sale împăratul şi regele, şi să contribuiţi alături de el la binele general. Veniţi cu respect şi încredere la picioarele lui şi nu întârziaţi să vă uniţi cu noi!”

Pentru ridicarea moralului armatei şi al poporului, se organizau necontenit treceri în revistă şi se împărţeau decoraţii. Împăratul trecea pe uliţi călare, liniştind poporul şi, cu toată grija ce o purta treburilor de stat, se ducea el însuşi la teatrele înfiinţate din ordinul său.

În domeniul filantropiei – cea mai splendidă virtute a capetelor încoronate – Napoleon a făcut, de asemenea, tot ce i-a stat în putinţă. Pe frontoanele instituţiilor de binefacere el puse să se graveze inscripţia: Maison de ma mere887 întrunind în acest act duioşia sentimentului filial cu măreţia generozităţii monarhului. El vizită Azilul oraşului, le întinse orfanilor salvaţi de el mâinile lui albe să i le sărute, se întreţinu binevoitor cu Tutolmin. Apoi – aşa cum elocvent descrie faptul Thiers – ordonă să se achite solda trupelor sale în hârtie monedă rusească falsificată, fabricată de el. Relevant l'emploi de ces moyens par un acte digne de lui et de l'armée française, il fit distribuer des secours aux incendies. Mais les vivres étant trop préciuex pour etre donnés a des étrangers la plu-part ennemis, Napoléon aima mieux leur fournir de l'argent afin qu'ils se fournissent au dehors, et il leur fit distribuer des roubles papiers.888

În privinţa disciplinei trupelor se dădeau necontenit ordine pentru aspra pedepsire a celor vinovaţi de neîndeplinirea datoriei şi pentru stăvilirea jafurilor.

X.

DAR, LUCRU CIUDAT, TOATE aceste dispoziţii, preocupări şi planuri, deloc mai prejos decât altele folosite în cazuri similare, nu atingeau miezul problemei şi se învârteau arbitrar, fără nici o ţintă, aşa cum pe cadranul desprins de maşinăria ceasornicului acele se învârtesc fără să mai atragă în mişcarea lor rotiţele.

Sub raport militar, genialul plan de campanie despre care Thiers spune que son génie n'avait jamais rien imaginé de plus profond, de plus habile et de plus admirable889 şi în legătură cu care acelaşi Thiers, intrând în polemică acută cu domnul Fain, ne dovedeşte că trebuie să considerăm, ca dată a întocmirii lui, 15 şi nu 4 octombrie, planul acesta n-a fost niciodată şi nici nu putea fi dus la îndeplinire, pentru că nu avea nimic de-a face cu realitatea. Întărirea cetăţii Kremlinului, pentru care a trebuit să fie dărâmată la Mosquée (aşa numea Napoleon biserica sfântului Vasili Blajennâi), s-a adeverit a fi fost nefolositoare. Minarea Kremlinului n-a avut decât rostul de a aduce la îndeplinire dorinţa împăratului ca în clipa ieşirii lui din Moscova Kremlinul să fie aruncat în aer, cu alte cuvinte să fie pedepsită duşumeaua de care s-a lovit copilul. Urmărirea armatei ruse, lucrul care-l îngrijora în aşa grad pe Napoleon, a fost ceva nemaipomenit. Comandanţii armatei franceze scăpaseră de sub ochi pe cei şaizeci de mii de oameni care constituiau armata rusă şi, după cuvintele lui Thiers, numai datorită iscusinţei şi, se pare, genialităţii lui Murat, a putut fi găsită, ca acul în carul cu fân, această armată rusă de şaizeci de mii de oameni.

În ceea ce priveşte diplomaţia, toate argumentele lui Napoleon, pledând cauza mărinimiei şi a spiritului său de dreptate, desfăşurate atât faţă de Tutolmin cât şi faţă de Iakovlev, care nu ştia cum să facă mai curând rost de o

manta şi de o căruţă, s-au dovedit nefolositoare: Alexandru nu i-a primit pe aceşti soli şi nici n-a răspuns la solia lor.

Cât priveşte meritele juridice ale lui Napoleon, după executarea aşa-zişilor incendiatori a ars şi cealaltă jumătate a Moscovei.

În materie de administraţie, instituirea municipalităţii n-a stăvilit jafurile şi a adus foloase doar câtorva persoane care făceau parte din acest consiliu municipal şi care, sub pretextul restabilirii ordinei, au jefuit Moscova de la un cap la altul, ori şi-au pus la adăpost averile proprii.

Pe tărâm religios, lucrurile, aşa de uşor rezolvate în Egipt prin vizitarea unei moschei, n-au mai dat aici rezultate. Doi-trei preoţi câţi găsiseră în Moscova încercară să îndeplinească voinţa lui Napoleon, dar unul dintre ei a fost pălmuit pe amândoi obrajii de un soldat francez în timpul slujbei, iar despre altul, un funcţionar francez raporta următoarele: „Le pretre' que j'avais découvert et invité a recommencer a dire la messe, a nettoyé et fermé l'église. Cette nuit on est venu de nouveau enfoncer les portes, casser les cadenas, déchirer les livres et commettre d'autres désordres.”890

În ramura comerţului, apelul adresat harnicilor meşteşugari şi tuturor ţăranilor n-a avut nici o urmare. De meşteşugari harnici nu se mai pomenea, iar ţăranii îi pândeau pe comisarii care prea se avântau departe cu aceste apeluri şi-i omorau.

Măsurile luate pentru distracţia populaţiei şi a armatei, cu ajutorul teatrelor, n-au izbutit nici ele. Teatrele înfiinţate în Kremlin şi în casa lui Pozniakov, au fost imediat închise, căci actriţele şi actorii fuseseră jefuiţi.

Filantropia n-a dus nici ea la rezultatele dorite. Hârtia-monedă, falsă şi nefalsă, umpluse toată Moscova şi nu mai avea nici un preţ. Francezilor, care-şi adunau prada de război, nu le trebuia decât aur. Nu numai asignatele false, pe care Napoleon le împărţea cu atâta dărnicie sinistraţilor,

îşi pierduseră orice preţ, dar chiar şi argintul se oferea sub valoarea lui, în schimbul aurului.

Cel mai izbitor aspect al ineficacităţii dispoziţiunilor date de sus în acest răstimp au fost însă sforţările lui Napoleon de a curma jafurile şi de a restabili disciplina.

Iată ce raportau militarii de toate gradele: „Jafurile continuă în oraş, în ciuda ordinelor de a le opri. Ordinea n-a fost încă restabilită şi nu există un singur negustor măcar, care să facă un comerţ legal. Singuri marchitanii îndrăznesc să mai vândă, dar şi ei vând numai lucruri de furat.” „La partie de mon arrondissement continue a etre en proie au pillage des soldats du 3-eme corps, qui, non contents d'arracher aux malheureux réfugiés dans les souterrains le peu qui leur reste, ont meme la férocité de les blesser a coups de sabre, comme j'en ai vu plusieurs exemples.” „Rien de nouveau outre que les soldats se permettent de voler et de piller. Le 9 octobre.” „Le vol et le pillage continuent. Il y a une bande de voleurs dans notre district qu'il faudra faire arreter par de fortes gardes. Le 11 octobre.”891 „Împăratul este peste măsură de nemulţumit că, în ciuda tuturor ordinelor severe date pentru curmarea jafurilor, se văd mereu întorcându-se la Kremlin detaşamente întregi de jefuitori din gardă. În vechea gardă, ieri, astă-noapte şi azi au reînceput, mai puternic decât oricând, dezordinile şi jaful. Împăratul vede cu îndurerare că soldaţii aleşi, însărcinaţi să-i apere persoana, care ar trebui să dea exemplu de supunere, merg atât de departe în neascultarea lor, încât sparg pivniţele şi magaziile cu provizii ale armatei. Alţii s-au înjosit până acolo, încât n-au dat urmare somaţiilor santinelelor şi ofiţerilor de gardă, i-au înjurat şi i-au lovit.” „Le grand maréchal du palais se plaint vivement, scria guvernatorul, que malgré les défenses réitérées, les soldats continuent a faire leurs besois dans toutes les cours et meme jusque sous les fenetres de l'Empereur.”892

Armata aceasta care, asemenea unei cirezi de vite răzleţite, călca în picioare hrana ce ar fi putut-o feri de moartea prin înfometare, se descompunea şi pierea cu fiecare zi de şedere în Moscova.

Dar nu se urnea din loc.

Ea a rupt-o la fugă doar atunci când a cuprins-o dintr-o dată groaza, după capturarea convoaielor pe drumul Smolenskului şi după bătălia de la Tarutino. Vestea aceasta a bătăliei de la Tarutino, primită de Napoleon când nu se aştepta deloc, în timpul unei parăzi, a trezit în el dorinţa de a-i pedepsi pe ruşi, cum spune Thiers, şi l-a făcut să dea ordinul de atac pe care îl aştepta întreaga armată.

Fugind din Moscova, oamenii acestei armate cărau cu ei tot ce furaseră. Napoleon însuşi şi-a luat la plecare trésor893-ul său personal. Văzând convoiul, care împiedica înaintarea armatei, Napoleon se îngrozi (cum spune Thiers). Şi totuşi el, aşa încercat în războaie cum era, n-a poruncit să se dea foc tuturor acestor căruţe de prisos, cum făcuse în drum spre Moscova cu căruţele unui mareşal, ci a stat să se uite la aceste caleşti şi cupeuri, în care se urcaseră soldaţii, spunând că e foarte bine, că trăsurile acestea aveau să servească mai târziu la transportul proviziilor, bolnavilor şi răniţilor.

Starea întregii armate era asemenea stării unui animal rănit, care-şi simte sfârşitul şi nu mai ştie ce face. A studia manevrele iscusite şi planurile lui Napoleon şi ale armatei sale, de la intrarea în Moscova şi până la nimicirea acestei armate, e totuna cu a studia tâlcul ultimelor zvâcnete şi spasme ale unui animal rănit de moarte. Foarte adesea animalul rănit, auzind zgomotul, se repede, în bătaia puştii vânătorului, fuge înainte şi înapoi, şi astfel îşi grăbeşte singur sfârşitul. Acelaşi lucru îl făcea Napoleon sub presiunea întregii sale armate. Zgomotul bătăliei de la Tarutino a speriat fiara şi ea a dat buzna înainte, în bătaia puştii vânătorului, a alergat până lângă vânător, s-a întors iarăşi îndărăt şi, în cele din urmă, ca orice fiară, a rupt-o la

fugă înapoi, pe cea mai nepotrivită şi mai plină de primejdii cale: pe vechile ei urme, cele ştiute.

Napoleon, care apare pentru noi conducătorul întregii acestei acţiuni (tot aşa cum pentru sălbatici figura încrustată pe botul corăbiei reprezintă forţa care conduce corabia), Napoleon a fost, în tot timpul activităţii sale, asemenea copilului care se ţine de o cureluşă legată în interiorul trăsurii şi i se pare că el mână caii.

XI.

LA 6 OCTOMBRIE, DIS-DE-DIMINEAŢĂ, Pierre ieşise din baracă şi, la înapoiere, se oprise în prag ca să se joace cu un căţeluş de culoarea liliacului, cu trupul lunguieţ şi picioarele scurte şi strâmbe, care se gudura pe lângă el. Căţeluşul acesta trăia cu ei în baracă, dormind lângă Karataev, dar mai pleca din când în când pe undeva prin oraş şi se întorcea iarăşi înapoi. Se vede că n-avusese niciodată stăpân, iar acum tot câine de pripas era şi n-avea nume. Francezii îl numeau Azor, un soldat bun de snoave îi zicea Femgalka, iar Karataev şi ceilalţi îl strigau Serâi894 sau câteodată, Vislâi895. Faptul că nu aparţinea nimănui, că n-avea nume, nici rasă şi nici măcar culoare definită, părea că nu-l supără deloc pe căţeluşul liliachiu. Îşi ţinea cu mândrie, drept în sus, covrigul cozii, stufoasă ca un panaş, iar picioarele lui strâmbe îl slujeau atât de bine, încât, uneori, desconsiderând folosirea tuturor celor patru picioare, îşi ridica graţios o labă din spate şi alerga în trei picioare. Pentru el, totul era obiect de plăcere. Când se tăvălea cu burta în sus schelălăind de bucurie, când se încălzea la soare cu o expresie visătoare şi plină de înţelesuri, când ţopăia şi se juca cu o aşchie sau cu un pai.

Îmbrăcămintea lui Pierre consta acum dintr-o cămaşă murdară şi zdrenţuită – singura rămăşiţă a veşmintelor lui de altădată – din nişte pantaloni soldăţeşti legaţi la glezne cu sforicele, după sfatul lui Karataev, ca să ţină mai cald, dintr-un caftan şi o căciulă ţărănească. Pierre se schimbase mult la înfăţişare în vremea aceasta. Nu mai părea gras,

deşi arăta tot atât de voinic şi de puternic – ceea ce era o moştenire din familie – îi crescuseră mustăţi şi barbă care-i acopereau acum partea de jos a feţei; părul crescut lung şi încâlcit, plin de păduchi, i se încârlionţa bogat pe cap ca o căciulă. Expresia ochilor îi era, ca niciodată până acum, hotărâtă, calmă, vioaie şi gata parcă de orice. Nepăsarea de altădată, care i se putea citi şi în priviri, făcuse loc acum unei expresii energice, gata de acţiune şi dispusă la rezistenţă. Umbla desculţ.

Pierre se uita când jos în vale, spre câmpia din faţa lui, pe unde treceau în dimineaţa aceea căruţe şi călăreţi, când în depărtare, dincolo de râu, când la căţeluşul care se prefăcea că vrea să-l muşte cu tot dinadinsul, când la picioarele lui desculţe, pe care şi le întindea cu plăcere în tot felul de poziţii, mişcându-şi degetele murdare, groase şi mari. Şi de fiecare dată când se uita la picioarele lui desculţe, pe chip îi trecea în fugă umbra unui zâmbet de înviorare şi de mulţumire de sine. Văzându-şi picioarele goale, îşi amintea de tot ce suferise şi înţelesese aici, şi amintirea aceasta îi făcea plăcere.

De câteva zile, vremea era frumoasă, senină, cu brumă subţire dimineaţa – aşa-zisa toamnă timpurie.

La soare era cald, iar văzduhul şi căldura aceasta, amestecată cu răcoarea înviorătoare a brumei de dimineaţă, care tot se mai simţea în văzduh, era deosebit de plăcută.

Peste toate, şi peste lucrurile îndepărtate, şi peste cele apropiate, se aşternuse strălucirea aceea magică, cristalină, care nu se poate vedea decât în zilele acestea ale toamnei. În depărtare se zăreau colinele Vorobiov cu satul, cu biserica şi cu o clădire mare şi albă. Copacii despuiaţi, nisipul, pietrele, acoperişurile caselor, turla verde a bisericii şi colţurile casei albe mai îndepărtate, toate se conturau nefiresc de limpede, cu linii foarte fine, în văzduhul străveziu. În apropiere se vedeau ruinele bine ştiute ale unei case boiereşti pe jumătate arse, locuite acum de

francezi, care mai avea câteva tufe de liliac de un verde-închis, crescute în ogradă. Dar chiar şi casa aceasta ruinată şi înnegrită de fum, care în zilele mohorâte era respingătoare cu înfăţişarea ei diformă, părea acum, în lumina aceasta vie şi neclintită, de o frumuseţe liniştitoare.

Un caporal francez, descheiat la tunică, cu chipiu pe cap şi cu o lulea scurtă între dinţi, se ivi de după cotul barăcii şi se apropie de Pierre, făcându-i prieteneşte cu ochiul.

— Quel soleil, nein, Monsieur Kiril? (aşa îl numeau pe Pierre toţi francezii). On dirait le printemps! 896

Şi caporalul se rezemă de uşorul uşii şi-i întinse lui Pierre luleaua, fără să ţină seama de faptul că, ori de câte ori i-o întinsese, Pierre îl refuzase.

— şi l'on marchait par un temps comme celui-la…897 începu el.

Pierre întrebă ce se mai aude cu plecarea şi caporalul răspunse că pleacă aproape toată armata şi că azi se vor da probabil şi dispoziţiunile cu privire la prizonieri. În baraca lui Pierre unul dintre soldaţi, un anume Sokolov, era bolnav pe moarte, şi Pierre îi spuse caporalului că ar trebui să se ia o măsură în legătură cu el. Caporalul îi răspunse că poate fi liniştit, fiindcă pentru cazuri de acestea există un spital ambulant şi unul permanent, că se vor da dispoziţiuni cu privire la bolnavi şi că, în general, comandanţii avuseseră grijă să prevadă tot ce s-ar putea întâmpla.

— Et puis, Monsieurs Kiril, vous n'avez qu'a dire un mot au capitaine, vous savez. Oh, c'est un… qui n'oublie jamais rien. Dites au capitaine quand il fera sa tournée, il fera tout pour vous…898

Căpitanul de care vorbea caporalul şedea adeseori de vorbă timp îndelungat cu Pierre şi-i arăta multă consideraţie.

— Vois-tu, St. Thomas, qu-il me disait l'autre jour: Kiril c'est un homme qui a de l'instruction, qui parle français; c'est un seigneur russe, qui a eu des malheurs, mais c'est un homme. Et il s'y entend le… S'il demande quelque chose,

qu'il me dise, il n'y a pas de refus. Quand on a fait ses études, voyez-vous, on aime l'instruction et les gens comme el faut. C'est pour vous que je dis cela, Monsieur Kiril. Dans l'affaire de l'autre jour şi ce n'était grâce a vous, ça aurait fini mal.899

Caporalul mai stătu puţin cu el de vorbă şi plecă (întâmplarea de alaltăieri, de care pomenise caporalul, fusese o bătaie între prizonieri şi francezi, în care intervenţia lui Pierre reuşise să-i astâmpere pe tovarăşii lui.) Câţiva dintre prizonieri auziseră discuţia dintre Pierre şi caporal şi, cum plecă acesta, se repeziră să-l întrebe ce spusese. Cât le povesti Pierre tovarăşilor săi ce spusese caporalul despre plecare, în uşa barăcii se ivi un soldat francez, slăbănog, galben şi zdrenţuit. Cu un gest grăbit şi timid, francezul duse mâna la frunte în semn de salut, se întoarse spre Pierre şi-l întrebă dacă în această baracă se găseşte soldatul Platon, căruia-i dăduse o cămaşă la cusut.

Înainte cu o săptămână soldaţii francezi primiseră talpă, piele şi pânză şi împărţiseră materialele pe la prizonieri, ca să le lucreze cizme şi cămăşi din ele.

— E gata, e gata, şoimuleţule! Zise Karataev, apărând cu o cămaşă frumos împăturită.

De căldură şi ca să poată lucra mai în voie, Karataev era numai în pantaloni şi cămaşă, o cămaşă ruptă, neagră ca pământul. Părul şi-l dăduse peste cap şi şi-l legase cu un curmei, cum obişnuiesc meseriaşii, şi faţa lui rotundă părea şi mai rotundă, şi mai plăcută la vedere.

— Cuvântul ţinut e frate cu lucrul bine făcut. Am spus pe vineri, pe vineri a şi fost gata, zise Karataev zâmbind şi despături cămaşa pe care o cususe.

Francezul se uită înapoi nelinişţit şi, ca şi când ar fi înlăturat o îndoială, îşi lepădă repede tunica să-şi încerce cămaşa. Sub tunica de uniformă, francezul n-avea cămaşă, şi peste pielea goală, galbenă, de om slab, îşi pusese o vestă lungă şi slinoasă, de mătase cu floricele. Franţuzului îi era probabil teamă să nu râdă de el prizonierii care-l vedeau şi

îşi vârî grăbit capul în cămaşă. Dintre prizonieri nu scoase niciunul o vorbă măcar.

— Vezi, îţi vine ca turnată, îi spuse Platon, potrivindu-i cămaşa.

Francezul, lăsându-şi mâinile în jos, cu capul aplecat şi fără să ridice privirea, se uita la cămaşa de pe el şi-i cerceta cusăturile.

— De, ce să-i faci, şoimuleţule, e drept, nu-i ea chiar ca la croitorie, că pe aici nici 'strumente n-avem; ştii, vorba ceea: fără scule nici de ucis păduchi nu eşti bun, spuse Platon, rotunjit tot de un zâmbet şi bucurându-se şi el de ceea ce-i ieşise din mâini.

— C'est bien, c'est bien, merci, mais vous devez avoir de la toile de reste? 900 zise francezul.

— O să-ţi vie şi mai bine când ai s-o îmbraci de-a dreptul pe piele, spuse Karataev, continuând să se bucure de opera sa. Să vezi ce bine ai să te simţi…

— Merci, merci, mon vieux, le reste? repetă francezul zâmbind, apoi scoase un asignat, i-l dădu lui Karataev şi spuse iar: Mais le reste?901

Pierre băgă de seamă că Platon se făcea că nu pricepe ce spune francezul şi se uita la ei fără să se amestece. Karataev mulţumi pentru bani şi continuă să-şi admire opera. Francezul insista să i se dea resturile şi-l rugă pe Pierre să-i traducă spusele.

— Păi, ce-i trebuiesc lui rămăşiţele astea? Spuse Karataev. Ne-ar fi ieşit nişte obiele straşnice din ele. Ei, da' Dumnezeu cu el.

Şi Karataev, cu chipul întristat deodată, scoase din sân nişte fâşii de pânză şi i le dădu posomorât francezului, fără să se uite la el.

— E-e-eh! Oftă Karataev şi o porni înapoi.

Francezul privi pânza, stătu puţin pe gânduri, se uită întrebător la Pierre şi, ca şi când privirea lui Pierre i-ar fi spus ceva, zise dintr-o dată:

— Platoche, dites donc, Platoche, strigă el cu voce piţigăiată, înroşindu-se. Gardez pour vous! 902 mai spuse, dându-i îndărăt resturile de pânză, apoi făcu stânga împrejur şi plecă.

— Iaca vezi, zise Karataev, clătinând din cap. Cică-s păgâni, dar au şi ei suflet. Bine spuneau bătrânii: mâna asudată-i darnică, iar cea uscată-i zgârcită. Gol-goluţ cum era el, dar tot a dat. Karataev rămase un timp tăcut, pe gânduri, zâmbind şi uitându-se la peticele de pânză. Să vezi ce mai obiele au să fie, straşnice, frăţioare, zise el şi intră în baracă.

XII.

PATRU SĂPTĂMÂNI TRECUSERĂ de când era Pierre prizonier. Cu toate că francezii îi propuseseră să-l treacă din baraca soldaţilor în cea a ofiţerilor, el preferase să rămână în baraca în care nimerise din prima zi.

În Moscova distrusă de incendiu şi prădată, Pierre atinsese aproape pragul cel mai înalt al lipsurilor pe care le poate îndura un om; dar, datorită constituţiei lui robuste şi sănătăţii pe care nu şi-o cunoscuse până atunci, şi mai ales datorită faptului că lipsurile veniseră atât de lin, pe nesimţite, încât n-ar fi putut spune când anume începuseră, el îşi suporta nu numai cu uşurinţă, dar chiar cu plăcere, situaţia. Ba, mai mult, tocmai în epoca aceasta cunoscu el liniştea şi mulţumirea de sine la care zadarnic năzuise înainte. Atâta vreme şi în atâtea feluri căutase în viaţa lui liniştea şi împăcarea aceea cu sine, care îl uluise la soldaţii de la Borodino; o căutase în filantropie, în masonerie, în viaţa de distracţii mondene, în vin, în fapte de eroism, de jertfire de sine, în iubirea romantică faţă de Nataşa; o căutase pe calea raţiunii, dar toate aceste căutări şi încercări îl înşelaseră. Şi acum, fără să-şi dea nici el seama cum, îşi dobândise liniştea şi împăcarea cu sine, doar prin frica de moarte, prin lipsurile încercate şi prin ceea ce putuse pricepe din Karataev. Clipele de groază, pe care le trăise cât durase execuţia, şterseseră parcă pentru

totdeauna din mintea şi din amintirea lui gândurile tulburătoare şi sentimentele cărora le atribuise odinioară atâta însemnătate. Nu se mai gândea deloc nici la Rusia, nici la război, nici la politică, nici la Napoleon. Vedea clar că toate acestea nu-l priveau, că nu asta era chemarea lui şi că, deci, nu putea să le judece. „Rusia şi vara n-au pereche-n lume”, repeta el o zicală de-a lui Karataev, şi cuvintele acestea îi dădeau o linişte ciudată. I se părea acum de neînţeles şi chiar caraghios planul lui de a-l ucide pe Napoleon şi calculele acelea cabalistice cu cifre şi fiara Apocalipsului. Mânia pe care o nutrise împotriva soţiei sale şi frica de a nu i se dezonora numele i se păreau acum nu numai lucruri de nimic, dar chiar amuzante. Ce-i păsa lui că femeia aceasta îşi ducea în vreo parte a lumii viaţa care-i plăcea? Cine ce treabă avea şi mai ales lui ce-i păsa dacă aveau să afle sau nu că numele prizonierului lor de aici era contele Bezuhov?

Adeseori îşi aminti aici de convorbirea lui cu prinţul Andrei şi-l aprobă întru totul, numai că-i înţelegea oarecum într-alt fel ideile. Prinţul Andrei credea şi spunea că fericirea e numai negativă, dar spunea lucrul acesta cu o nuanţă de amărăciune şi de ironie. Era ca şi cum spunând acestea ar fi vrut să-şi exprime un alt gând, şi anume că toate aspiraţiile sădite în sufletul nostru, năzuinţele spre fericirea pozitivă, au fost sădite în noi numai pentru ca, neputând fi satisfăcute, să ne chinuiască. Pierre, însă, recunoştea, fără nici un gând ascuns, cât de îndreptăţită era această părere. Privaţia de suferinţă, satisfacerea trebuinţelor şi, ca o urmare, libertatea de a-ţi alege ocupaţiile, adică felul de viaţă, reprezentau acum pentru Pierre cea mai mare şi mai de netăgăduit fericire a omului. Abia acum şi aici, pentru prima oară Pierre putu preţui pe deplin voluptatea de a mânca atunci când eşti flămând, de a bea când ţi-e sete, de a dormi când ţi-e somn, de a te încălzi când ţi-e frig, de a sta de vorbă cu un om când ai chef să schimbi o vorbă şi să asculţi sunetul unei voci omeneşti. Satisfacerea trebuinţelor

– hrană bună, curăţenie şi libertate – i se păreau lui Pierre acum, când era lipsit de toate acestea, fericirea cea mai înaltă, iar alegerea ocupaţiei, adică însăşi viaţa, acum când această alegere era atât de limitată, i se părea lucru atât de lesne de împlinit, încât uita că prisosul de confort în viaţă distruge pe de-a-ntregul fericirea îndestulării trebuinţelor şi că o mai mare libertate de a-şi alege ocupaţia, acea libertate pe care lui, în viaţă, i-o dăduse cultura, averea şi poziţia socială, face ca alegerea unei ocupaţii să devină o greutate de nerezolvat şi anulează însăşi necesitatea şi putinţa de a avea o ocupaţie.

Pierre nu mai visa acum decât la timpul când va fi liber. Şi cu toate acestea, mai târziu, până la sfârşitul vieţii lui, Pierre îşi amintea şi vorbea cu entuziasm de luna aceasta de prizonierat, de sentimentele acelea puternice de bucurie, pe care n-avea să le mai regăsească şi, mai cu seamă, de deplina linişte sufletească, desăvârşita libertate interioară, pe care n-o încercase decât în epoca aceea.

Când, în prima zi, sculându-se dis-de-dimineaţă şi ieşind în zori din baracă, văzu siluetele turlelor, la început întunecate, şi ale crucilor mânăstirii Novodevici, când văzu bruma pe iarba prăfuită, când văzu colinele Vorobiov şi malurile păduroase ale râului şerpuitor pierzându-se în zarea violetă, când simţi biciuirea aerului proaspăt şi auzi croncănitul stăncuţelor care-şi luau zborul spre câmpie dintre zidurile Moscovei, şi când, după asta, ţâşni lumina de la răsărit şi o margine a soarelui se ivi majestos din neguri, iar turlele, crucile, bruma, zarea, râul – toate începură să scânteieze în lumina lui veselă, pe Pierre îl cuprinse un sentiment nou, încă neîncercat până atunci, sentimentul bucuriei de a trăi şi al recunoaşterii forţei vieţii.

Şi sentimentul acesta nu numai că nu-l părăsi tot timpul prizonieratului, ci, dimpotrivă, crescu pe măsură ce i se îngreuia situaţia.

Sentimentul acesta, care-l făcea să fie gata la orice, şi tensiunea morală sporeau şi mai mult în sufletul lui Pierre

datorită deosebitului respect pe care-l aveau toţi pentru dânsul, respect care, curând după sosirea lui în baracă, se statornicise printre tovarăşii lui de lagăr. Pierre, cu cunoştinţele lui de limbi străine şi datorită stimei pe care i-o arătau francezii, cu simplitatea cu care dădea orice i se cerea (primea şi el, ca toţi ofiţerii, trei ruble pe săptămână), cu forţa lui fizică pe care şi-o arătase înfigând cuie cu mâna în pereţii barăcii, cu blândeţea pe care o manifesta în relaţiile lui cu tovarăşii şi cu capacitatea sa, neînţeleasă pentru ei, de a sta pe gânduri ceasuri întregi, nemişcat, fără să facă nimica, ajunsese pentru soldaţi o făptură oarecum misterioasă şi superioară. Aceleaşi însuşiri care, în lumea în care trăise până atunci, dacă nu fuseseră pentru el piedici, îl stingheriseră – forţa lui, indiferenţa faţă de confortul vieţii, firea distrată şi simplitatea lui – îi dădeau aici, printre oamenii aceştia, un prestigiu de erou aproape. Şi Pierre simţea că vederile acestea îi impuneau anumite obligaţii.

XIII.

ÎN NOAPTEA DE 6 SPRE 7 octombrie începu forfota părăsirii Moscovei de către francezi: bucătăriile şi barăcile erau dărâmate, se încărcau furgoanele şi coloanele de trupe şi trenuri regimentare se puneau în marş.

Pe la şapte dimineaţa, un convoi de francezi în ţinută de campanie, cu chivere, puşti, raniţe şi saci umflaţi în spinare, staţiona în faţa barăcilor şi din toate părţile răsunau dialoguri franţuzeşti foarte însufleţite, presărate cu înjurături.

În baracă toţi erau gata îmbrăcaţi, încinşi şi încălţaţi şi n-aşteptau decât ordinul de plecare. Soldatul cel bolnav, Sokolov, palid, slab, cu cearcăne vinete în jurul ochilor, şedea la locul lui, singurul neîmbrăcat şi neîncălţat dintre toţi, şi se uita întrebător, cu ochii lui holbaţi de cât slăbise, la tovarăşii săi, care nu-i dădeau nici o atenţie. Gemea încet şi ritmic. Nu atât suferinţa, se vede – era bolnav de

dezinterie – cât teama şi durerea că rămânea singur îl făceau să geamă aşa.

Pierre, încălţat cu nişte ghete cusute de Karataev din materialul adus de un francez pentru a-i cârpi bocancii, încins cu o frânghie, se apropie de bolnav şi se cinchi jos lângă el.

— Nu-i nimic, Sokolov, doar nu pleacă cu totul! Au aici un spital, şi acolo poate că ai s-o duci chiar mai bine decât noi, zise Pierre.

— Of, doamne! De ce nu mă iei, moarte! Of, doamne! Se văită mai tare soldatul.

— Eu îi mai întreb o dată acuma, spuse Pierre şi, ridicându-se, se îndreptă spre uşa barăcii.

Până să ajungă Pierre la uşa barăcii, intră de afară, însoţit de doi soldaţi, caporalul cel care în ajun îl îmbiase pe Pierre cu o lulea de tutun. Şi caporalul şi soldaţii erau în ţinută de campanie, cu raniţe şi cu chiverele legate pe sub bărbie cu cureluşe, ceea ce le schimba mult înfăţişarea pe care le-o ştia Pierre.

Caporalul venise să încuie uşa, aşa cum îi ordonase comandantul. Înainte de a-i scoate din baracă, prizonierii trebuiau număraţi.

— Caporal, que fera-t-on du malade?903 începu Pierre, dar în aceeaşi clipă în care rostise fraza aceasta îl prinse îndoiala dacă era caporalul pe care-l cunoştea, sau un necunoscut, într-atât de schimbat la faţă era caporalul în clipa aceea.

În afară de asta, în acelaşi moment se auzi răpăit de tobe din două părţi. La auzul cuvintelor lui Pierre, caporalul se încruntă şi, după ce dădu drumul unei înjurături stupide, trânti uşa. În baracă se făcu pe jumătate întuneric; sunetele tăioase ale tobelor acopereau gemetele bolnavului.

„Ea e! E iarăşi ea!” îşi spuse Pierre în sine şi un fior rece îl trecu fără voia lui prin şira spinării. În figura caporalului, străină dintr-o dată, în intonaţiile vocii lui, în răpăitul iritant şi asurzitor al tobelor, Pierre recunoscu forţa aceea

misterioasă şi nemiloasă, care-i determina pe oameni să-şi ucidă, împotriva voinţei lor, semenii, forţa aceea pe care o văzuse acţionând în timpul execuţiei. A te înfricoşa de ea, a căuta să-i scapi, a te adresa cu rugăminţi sau cu îndemnuri oamenilor care-i slujeau de unelte, nu folosea la nimic. Pierre ştia acum lucrul acesta. Trebuia să aştepţi şi să rabzi. Nu se mai apropie de bolnav şi nici nu-şi mai aruncă privirile spre el. Rămase aşa, tăcut şi încruntat, la uşa barăcii.

Când uşa fu deschisă şi prizonierii, ca o turmă de oi, îmbrâncindu-se unii pe alţii, se îmbulziră să iasă, Pierre le-o luă înainte şi se apropie de căpitan, acelaşi care, cum îl asigurase caporalul, era gata să facă orice pentru dânsul. Căpitanul era şi el în ţinută de campanie şi de pe chipul lui rece privea spre prizonieri tot „ea”, forţa aceea pe care Pierre o recunoscuse în cuvintele caporalului şi în răpăitul tobelor.

— Filez, filez904, spunea căpitanul, încruntându-se aspru şi uitându-se la prizonierii care treceau, înghesuindu-se, pe lângă el.

Pierre ştia că încercarea lui era zadarnică, dar tot se apropie de el.

— Eh bien, qu'est ce qu'il y a? Spuse ofiţerul, privindu-l cu răceală, ca şi când nici nu l-ar fi cunoscut.

Pierre îi pomeni de bolnav.

— Il pourra marcher, que diable! Zise căpitanul. Filez, filez, continuă el să spună, fără să se uite la Pierre.

— Mais non, il est a l'agonie… începuse iar Pierre.

— Voulez vous bien…? 905 îi strigă căpitanul, încruntându-se furios.

Dram-da-da-dam, dam, dam, se auzeau bătând tobele. Pierre înţelese că forţa aceea misterioasă pusese deplină stăpânire pe oamenii aceştia şi că acum nu mai folosea la nimic să mai spună vreo vorbă.

Prizonierii ofiţeri fură despărţiţi de soldaţi şi îndemnaţi să meargă înainte. Erau ca la vreo treizeci de ofiţeri, printre

care şi Pierre, iar soldaţi vreo trei sute de oameni.

Ofiţerii ieşiţi din celelalte barăci îi erau necunoscuţi lui Pierre; erau mult mai bine îmbrăcaţi şi se uitau la el şi la încălţămintea lui cu neîncredere şi rezervă. În apropiere de Pierre mergea un maior gras, îmbrăcat cu un halat tătăresc încins cu un ştergar, şi faţa lui galbenă şi puhavă exprima necaz. După toate aparenţele, maiorul se bucura de un respect deosebit din partea tovarăşilor lui de prizonierat; îşi ţinea o mână cu săculeţul de tutun la sân, iar cu cealaltă se sprijinea într-un ciubuc. Tot pufnind şi respirând greu, maiorul bodogănea şi se răstea la toată lumea pentru că i se tot părea că-i dă cineva brânci şi că toţi se grăbesc când nu era cazul să se grăbească, sau că se tot miră toţi de ceva, când nu era nicăieri nimic de mirare. Altul, un ofiţer mărunt şi slab, vorbea cu toată lumea, făcând tot soiul de presupuneri cu privire la locul unde erau duşi acum şi la distanţa pe care o vor putea parcurge în ziua aceea. Un funcţionar cu cizme de pâslă şi uniformă de intendent alerga de colo-colo şi cerceta cu privirea Moscova arsă, comunicându-şi cu voce tare observaţiile asupra a ceea ce arsese şi asupra diferitelor cartiere ale oraşului care se vedeau în depărtare. Un alt ofiţer, de origină poloneză după accentul cu care-i vorbea funcţionarului intendent, îi demonstra că greşeşte în determinarea cartierelor Moscovei.

— Ce vă certaţi? Interveni răstit maiorul. Biserica Sfântul Nicolae sau Sfântul Vlas, nu-i totuna? Vedeţi doar că au ars; au ars toate şi gata… Ce te-mpingi aşa, n-ai destul loc pe drumul mare? Se răsti el la cel care mergea în spatele lui şi care nu-l împinsese deloc.

— Măi, măi, măi, ia te uită ce prăpăd au făcut! Se auzeau totuşi, când dintr-o parte, când dintr-alta, vocile prizonierilor care se uitau la urmele pârjolului. Şi Zamoskvorecie, şi Zubovo, şi Kremlinul… Uitaţi-vă, n-a mai rămas nici jumătate. Vă spuneam eu c-a ars toată Zamoskvorecia; ei, aţi văzut acuma că-i adevărat?

— Ei, acuma ştiţi că a ars; ce mai atâta vorbă! Spuse maiorul.

Trecând prin Hamovniki (unul dintre puţinele cartiere rămase nearse ale Moscovei), prin dreptul bisericii, tot convoiul prizonierilor se feri deodată într-o parte şi se auziră exclamaţii de groază şi de ură.

— Ia uite, nemernicii! Aţi văzut, păgânii! E mort, da, e mort… L-au mânjit cu ceva.

Pierre se apropie şi el de biserică, unde era probabil ceea ce stârnise atâtea exclamaţii, şi desluşi vag ceva rezemat de grilajul bisericii. Din spusele tovarăşilor care văzuseră mai bine decât el, află că era un cadavru omenesc pus să stea în picioare, rezemat de grilaj şi mânjit pe obraz cu funingine.

— Marchez, sacré nom… Filez… trente mille diables…906 se auziră înjurăturile răstite ale santinelelor, şi soldaţii francezi împinseră înainte, cu furie înnoită, bătându-i cu baionetele, ceata prizonierilor care se uitau la mort.

XIV.

PE ULICIOARELE DIN HAMOVNIKI convoiul prizonierilor înainta nestingherit cu escorta lui şi cu căruţele şi furgoanele escortei care veneau după ei; dar, prin dreptul marilor băcănii, se treziră în mijlocul unei uriaşe şi dense coloane de artilerie în marş, în care se amestecau şi căruţe particulare.

La pod, tot convoiul se opri, aşteptând să se scurgă ce era în faţă. De pe pod, prizonierii putură vedea cum, şi înaintea şi în spatele lor, se scurgeau nesfârşite convoaie. Spre dreapta, acolo unde drumul Kalugăi înconjură parcul Neskucinâi pentru ca apoi să se piardă în zare, se întindeau nesfârşite şiruri de trupe şi căruţe. Erau trupele corpului de armată al lui Beauharnais, pornit cel dintâi; în urma lor, pe chei şi pe podul Kamennâi, se scurgeau trupele şi convoaiele lui Ney.

Trupele lui Davout, căruia îi aparţineau prizonierii, treceau acum pe Krâmski-Brod şi în parte intraseră în strada Kalujskaia. Dar convoaiele se întinseseră atât de

mult, încât ultimele căruţe ale coloanei lui Beauharnais n-apucaseră să iasă încă din Moscova, de pe strada Kalujskaia, iar capul coloanei lui Ney trecuse şi de Bolşaia Ordânka.

După ce trecură pe Krâmski-Brod, prizonierii abia se mai mişcau doar câte doi-trei paşi şi se opreau, apoi înaintau iar, şi din toate părţile vehicule şi oameni se înghesuiau din ce în ce mai tare. Străbătând într-o oră şi ceva cele câteva sute de paşi care despart podul de strada Kalujskaia şi ajungând în piaţa de la întretăierea străzilor Zamoskvoreţkaia şi Kalujskaia, prizonierii se opriră, înghesuiţi unii în alţii, la această răspântie şi rămaseră pe loc câteva ceasuri. Din toate părţile se auzea, neostoit ca vuietul mării, uruitul roţilor, tropotul paşilor, strigătele răstite şi înjurăturile cu care ploua necontenit. Pierre sta lipit de zidul unei case pe jumătate arse şi asculta zgomotul acesta care, în închipuirea lui, se confunda cu bătăile tobei.

Câţiva dintre ofiţerii prizonieri, ca să vadă mai bine, se urcaseră pe zidul casei arse de care se rezemase Pierre.

— Ce de lume! Măi, măi! Şi pe tunuri au încărcat! Uitaţi-vă: blănuri… spuneau ei. Ai văzut, ticăloşii, ce-au mai prădat! Ia te uită la cel cu căruţa, colo, mai în urmă… A luat-o de la o icoană, zău! Ăştia nemţi trebuie să fie. Uite, şi un mujic de-al nostru. Zău! Ah, ticăloşii! Ian te uită câte au mai pus pe o căruţă? Abia se mai mişcă… Iaca măi, na, numai trăsuri le mai lipseau. Până şi de astea au luat. Vezi cum s-au aşezat pe cufere? Neiculiţă, uite, iar s-au încăierat!

— Aşa, dă-i, dă-i la mutră, la mutră arde-l! Că altfel până diseară nu ne mai urnim din loc. Ia uitaţi-vă… asta, se vede, o fi chiar a lui Napoleon. Ia uite ce cai mai are! Cu ţifră şi cu coroană. Asta-i o casă pe roate. A pierdut sacul şi nu vede nimica. Iar s-au încăierat… Uite şi o femeie cu un copilaş, şi nu-i urâtă. Da, cum de nu, crezi că te lasă ei să treci… Priviţi, nu le mai dai de capăt… Fete de-ale noastre, rusoaice, fete, zău! Ia uite-le liniştite şed în trăsuri!

Şi din nou valul curiozităţii generale împinse toţi prizonierii spre drum, aşa cum îi împinsese lângă biserica din Hamovniki, şi Pierre, mulţumită staturii sale, putu, peste capetele celorlalţi, să vadă ce stârnise aşa curiozitatea tovarăşilor lui. În trei trăsuri, amestecate printre chesoanele cu muniţii, călătoreau, grămadă unele peste altele, femei îmbrăcate în rochii ţipătoare, vopsite tare pe obraji, tot strigând ceva cu glasuri ascuţite.

Din clipa în care Pierre îşi dăduse seama de ivirea forţei aceleia misterioase, nimic nu i se mai păru ciudat sau înspăimântător, nici cadavrul mânjit în bătaie de joc cu funingine, nici femeile acestea care se grăbeau să plece nu se ştia unde, nici pârjolul care nimicise Moscova. Tot ce vedea nu-i mai făcea acum aproape nici o impresie, ca şi cum sufletul său, pregătindu-se pentru o luptă grea, ar fi refuzat să mai perceapă lucruri care-l puteau înmuia.

Convoiul femeilor trecu. În urma lor începură iar să se scurgă căruţe, soldaţi, furgoane, soldaţi, cupeuri, soldaţi, chesoane, soldaţi şi, din când în când, alte femei.

Pierre nu vedea oamenii luaţi aparte, dar le vedea mişcarea.

Toţi oamenii şi caii aceştia erau ca împinşi de o forţă nevăzută. Toţi, vreme de un ceas cât îi studie Pierre, ţâşniră de prin ulicioare, împinşi de una şi aceeaşi dorinţă de a trece mai curând: toţi, fără deosebire, ciocnindu-se unii cu alţii, se înfuriau şi începeau a se lua la bătaie; pretutindeni guri cu dinţii albi rânjiţi, pretutindeni sprâncene încruntate, pretutindeni înjurături, aceleaşi şi iar aceleaşi, şi pe toate chipurile aceeaşi expresie de hotărâre voinicească, temerară, crudă şi rece, care-l uimise pe Pierre de dimineaţă, când o văzuse pe faţa caporalului şi auzise bătăile de tobă.

Spre seară abia, comandantul convoiului îşi adună unitatea şi, încolonându-şi-o cu zbierete şi înjurături, o puse în marş, iar prizonierii, înconjuraţi din patru părţi de gărzi, ieşiră pe drumul Kalugăi.

Merseră foarte repede, fără nici un popas, şi nu se opriră decât după apusul soarelui. Căruţele se înghesuiră unele în altele şi oamenii începură a se pregăti să înnopteze. Toţi păreau supăraţi şi nemulţumiţi. Din toate părţile se auziră mult timp înjurături, strigăte furioase şi bătăi. Cupeul din urma convoiului se izbi de o căruţă şi o străpunse cu oiştea. Câţiva soldaţi se repeziră care încotro la căruţă; unii loveau în cap caii de la cupeu încercând să-i dea înapoi, alţii se încăierară între ei şi Pierre fu martor cum îl răniră greu la cap cu baioneta pe un neamţ.

Toţi aceşti oameni păreau să încerce acum, opriţi în mijlocul câmpului, în amurgul acesta rece de toamnă, unul şi acelaşi sentiment de neplăcută trezire la realitate din avântul vijelios şi pripit cu care porniseră la drum. Odată opriţi, parcă înţelegeau toţi că nu se ştie încă încotro se îndreaptă şi că vor avea multe greutăţi de întâmpinat în cursul marşului.

La acest popas, soldaţii din escortă se purtară şi mai rău cu prizonierii decât la plecarea din lagăr. Pentru prima oară carnea care li se dădu de mâncare la acest popas fu carne de cal.

De la ofiţer şi până la cel din urma soldat, era vizibil la toţi ceva ca un fel de duşmănie personală împotriva fiecărui prizonier, duşmănie care luă atât de neaşteptat locul relaţiilor prietenoase de mai înainte.

Încâinoşarea escortei spori şi mai mult când, după apel se constată că, în învălmăşeala de la ieşirea din Moscova, un soldat rus prefăcându-se că-l apucaseră durerile de burtă, fugise. Pierre văzu cum un francez bătea un soldat rus pentru că prea se depărtase mult de drum şi auzi cum căpitanul, prietenul lui, îl certa pe subofiţer pentru evadarea prizonierului şi-l ameninţa cu darea în judecată. La răspunsul subofiţerului că prizonierul era bolnav şi nu putea merge, ofiţerul spuse că este ordin ca acei care rămân în urma să fie împuşcaţi. Pierre simţea că puterea aceea fatală, care îl dezarmase în timpul execuţiei, şi pe

care n-o mai băgase de seamă în timpul captivităţii, pusese iarăşi stăpânire pe fiinţa lui. Îi era groază; dar simţea că, pe măsură ce puterea aceasta fatală făcea sforţări să-l zdrobească, în sufletul lui creşteau şi se întăreau, independente de ea, puterile vieţii.

Pierre mâncă terci de făină de secară cu carne de cal şi stătu de vorbă cu tovarăşii săi.

Nici Pierre şi nici vreunul dintre tovarăşii săi nu pomeniră de ceea ce văzuseră la Moscova, nici de purtarea brutală a francezilor, ori de dispoziţiunea ca acei ce vor rămâne în urmă să fie împuşcaţi, care le fusese adusă la cunoştinţă; şi parcă pentru a putea ţine piept situaţiei care se înrăutăţea tot mai mult, toţi erau deosebit de însufleţiţi şi de veseli. Povestiră tot amintiri personale, ori scene caraghioase văzute în timpul marşului şi ocoliră orice discuţii cu privire la situaţia lor actuală.

Soarele asfinţise demult. Ici-colo se aprinseseră pe cer stelele cele mai luminoase; zarea se roşi ca vâlvătaia unui incendiu de lumina lunii pline ce se revărsa peste zarea bolţii cereşti, şi uriaşul glob roşu, abia răsărit, începu să se legene ciudat prin ceaţa sură. Se mai lumină. Nu mai era seară, dar încă nu se înnoptase de tot. Pierre se ridică de lângă noii săi tovarăşi şi porni printre focuri, apropiindu-se de partea cealaltă a drumului, acolo unde, cum i se spusese, erau prizonierii soldaţi. Avea chef să stea de vorbă cu ei. În drum, santinela franceză îl opri şi-i ordonă să se întoarcă.

Pierre se întoarse, dar nu la foc, nu la tovarăşii săi, ci se îndreptă spre o căruţă deshămată, unde nu era nimeni. Se aşeză pe pământul rece, cu picioarele sub el, cu capul în piept, lângă roata căruţei şi rămase multă vreme nemişcat, pe gânduri. Trecu aşa mai bine de un ceas. Nimeni nu-l stingherea. Deodată izbucni în hohote de râs; râsul lui gros şi plin de bunătate era atât de puternic, încât din toate părţile oamenii se uitară miraţi spre locul de unde venea acest râs ciudat, de unul singur.

— Ha, ha, ha! Râdea Pierre, şi începu să vorbească singur cu glas tare: Soldatul nu m-a lăsat să trec. M-au prins, m-au închis. Să mă ţină pe mine prizonier. Pe mine, adică? Pe mine? Pe mine – sufletul meu nemuritor! Ha, ha, ha! Ha, ha, ha! râse el până-i dădură lacrimile.

Unul dintre oameni se ridică şi se apropie să vadă de ce râde singur omul acesta ciudat şi mare. Pierre se opri din râs, se ridică, se depărtă de acest curios şi se uită în jurul său.

Zgomotul puternic până atunci al vocilor şi trosnetele focurilor din bivuacul imens, nesfârşit, începuse să se mai potolească; luminile roşii ale focurilor păleau şi se stingeau. Sus, pe cerul luminos, trona luna plină. Păduri şi câmpii, până mai adineauri ascunse văzului, se desluşeau acum departe, dincolo de marginile lagărului. Şi dincolo de aceste păduri şi câmpii se vedeau luminoase, şovăielnice şi ademenitoare, zările nesfârşite, Pierre se uită la cer, la adâncurile pline de sclipetele stelelor călătoare. „Şi toate acestea sunt ale mele, toate acestea sunt în mine, toate acestea sunt tot eu! Îşi zicea Pierre. Şi pe acest tot l-au prins ei şi l-au închis într-o baracă împrejmuită cu scânduri!” Zâmbi şi se duse să se culce lângă tovarăşii lui.

XV.

ÎN PRIMELE ZILE ALE LUI octombrie, la Kutuzov sosi al doilea sol al lui Napoleon cu o scrisoare în care i se făceau propuneri de pace, scrisoare fals datată de la Moscova, când de fapt Napoleon era acum nu departe de Kutuzov, în faţa lui, pe vechiul drum al Kalugăi. Kutuzov răspunse la această scrisoare întocmai ca şi la prima, cea trimisă prin Lauriston: el spuse că de pace nici nu putea fi vorba.

Curând după aceasta, din partea detaşamentului de partizani al lui Dorohov, care se afla la stânga localităţii Tarutino, sosi un raport prin care se anunţa că la Fominskoe se iviseră trupe franceze, că ele făceau parte din divizia lui Broussier şi că această divizie, despărţită cum era de celelalte trupe, poate fi uşor zdrobită. Soldaţilor şi ofiţerilor

le era dor să înceapă acţiunea. Generalii de stat-major, aţâţaţi de amintirea victoriei uşor obţinute la Tarutino, insistau pe lângă Kutuzov să dea curs propunerii de atac a lui Dorohov. Kutuzov, însă, nu socotea că e necesar vreun atac. Rezultă de aici o medie, adică tocmai ceea ce trebuia să se întâmple; se trimise la Fominskoe un mic detaşament, care trebuia să-l atace pe Broussier.

Printr-o ciudată întâmplare, misiunea aceasta – cea mai grea şi cea mai importantă cum s-a dovedit mai târziu a fi – i-a revenit lui Dohturov; acel Dohturov mărunţel şi modest pe care nimeni nu ni-l descrie întocmind planuri de luptă, zburând în fruntea regimentelor sau semănând decoraţii printre tunari etc., Dohturov, cel despre care se spunea că e nehotărât şi mărginit, dar pe care, în toate bătăliile din războaiele noastre cu francezii, de la Austerlitz şi până în 1813, îl găsim la comandă pretutindeni unde situaţia e mai grea. La Austerlitz rămâne cel din urmă lângă stăvilarul de la Aujezd şi adună regimentele, salvând ce se mai putea salva, în timp ce toţi fug sau pier, şi când în ariergardă nu mai e nici un general. Tot el, bolnav şi cu febră, pleacă la Smolensk cu douăzeci de mii de oameni ca să apere oraşul împotriva întregii armate napoleoniene. La Smolensk, când evoluţia febrei îşi atinsese paroxismul şi când abia aţipise la porţile Malahov, canonada îndreptată asupra oraşului îl trezeşte şi Smolenskul rezistă de dimineaţă până seara. În lupta de la Borodino, când e ucis Bagration, iar trupele flancului nostru stâng sunt nimicite în proporţie de nouă la unu şi toată forţa artileriei franceze e îndreptată într-acolo, nu e trimis nimeni altul decât tot nehotărâtul şi mărginitul Dohturov, şi Kutuzov se grăbeşte să repare astfel greşeala pe care o făcuse când trimisese acolo pe altcineva. Iar măruntul şi domolul Dohturov pleacă pe poziţie şi Borodino devine cea mai mare glorie a armatei ruse. De mulţi eroi ni s-a tot vorbit, fie în versuri, fie în proză, dar despre Dohturov aproape că nu s-a spus nici un cuvânt.

Tot Dohturov e cel trimis la Fominskoe şi de acolo la Maloiaroslaveţ, acolo unde a avut loc ultima bătălie cu francezii şi de unde începe, vădit, pieirea armatei franceze. Şi iarăşi ne sunt descrişi din această perioadă a campaniei eroi şi genii, dar de Dohturov nimeni nu pomeneşte un cuvânt, sau spune prea puţin şi cu rezerve. Tocmai această tăcere în jurul lui Dohturov îi scoate în evidenţă, mai limpede decât orice, tot meritul.

Fireşte, omului care nu ştie cum merge o maşină i se poate părea, văzând-o în funcţiune, că cea mai importantă piesă a maşinii este aşchia căzută în ea din întâmplare şi care, stingherindu-i de fapt mersul, se tot zbuciumă între rotiţe. Omul care nu cunoaşte construcţia maşinii nu poate pricepe că nu aşchia aceasta care încurcă şi stinghereşte, ci roata aceea de transmisiune, măruntă, care se învârte fără zgomot, este una dintre piesele cele mai esenţiale ale maşinii.

La 10 octombrie, chiar în ziua când Dohturov, ajuns la jumătatea drumului spre Fominskoe, se oprise în satul Aristovo, pregătindu-se să îndeplinească întocmai ordinul primit, întreaga armată franceză care, în mişcările ei convulsive, atinsese linia poziţiilor lui Murat, vrând parcă să dea bătălia, coti deodată, fără de nici o pricină, spre stânga, pe noul drum al Kalugăi şi începu să intre în Fominskoe, unde până atunci cantonase numai Broussier. În momentul acela, Dohturov avea sub comandă, în afara detaşamentului lui Dorohov, două detaşamente mici: al lui Figner şi al lui Seslavin.

La 11 octombrie, seara, Seslavin se prezentă comandanţilor săi la Aristovo, cu un ostaş din garda franceză, luat prizonier. Prinsul declară că armatele intrate în ziua aceea în Fominskoe constituiau avangarda întregii mari armate, că şi Napoleon se afla acolo şi că toată armata părăsise de cinci zile Moscova. În aceeaşi seară, un argat care venea de la Borovsk povesti că văzuse cu ochii lui cum intra în oraş o imensă armată. Cazacii din detaşamentul lui

Dorohov raportară că văzuseră garda franceză trecând pe drumul ce ducea la Borovsk. Din toate veştile acestea reieşea limpede că, acolo unde crezuseră că vor găsi o singură divizie, era acum toată armata franceză, care plecase din Moscova şi se îndrepta într-o direcţie neaşteptată pe vechiul drum al Kalugăi. Dohturov nu vru să ia nici o măsură, întrucât pentru el nu mai era limpede în ce consta acum misiunea sa. Avusese ordinul să atace Fominskoe. Dar la Fominskoe nu se aflase înainte decât divizia lui Broussier, iar acum era toată armata franceză. Ermolov avea chef să înceapă acţiunea de capul lor, dar Dohturov stăruia în ideea că el trebuia să aibă dispoziţia serenissimului. Luară hotărârea să trimită un raport la cartierul general.

Aleseră în acest scop un ofiţer destoinic, pe Bolhovitinov, care, în afară de transmiterea raportului, trebuia să explice şi prin viu grai cum stau lucrurile. Pe la douăsprezece noaptea Bolhovitinov, după ce primi plicul şi instrucţiunile verbale, o porni la galop, însoţit de un cazac şi luându-şi cai de rezervă, spre cartierul general.

XVI.

NOAPTEA ERA ÎNTUNECOASA şi caldă, noapte de toamnă. Era a patra zi de când bura. După ce schimbă de două ori caii şi străbătu galopând prin noroiul lipicios al drumului treizeci de verste într-o oră şi jumătate, Bolhovitinov sosi în Letaşevka pe la orele două noaptea. Descălecă în faţa unei căsuţe ţărăneşti, pe al cărei gard de nuiele împletite era atârnată inscripţia: „Cartier General” şi, lăsându-şi calul, intră în tinda întunecoasă.

— Cheamă-l numaidecât pe generalul de serviciu! O chestiune foarte importantă! Spuse el cuiva care se ridicase şi respira foşăit în întunericul din tindă.

— Aseară i-a fost tare rău: de trei nopţi nu doarme, şopti pe un ton rugător vocea unei ordonanţe. Să-l deşteptăm mai bine întâi pe domnul căpitan.

— E foarte important, ceva din partea generalului Dohturov, spuse Bolhovitinov, păşind în camera a cărei uşă o deschisese singur, dibuind pe întuneric.

Soldatul i-o luă înainte şi încercă să deştepte pe cineva din somn: Domnule căpitan, domnule căpitan, culierul!

— Ce-i, cum? De la cine? Se auzi o voce somnoroasă.

— Din partea lui Dohturov şi a lui Alexei Petrovici. Napoleon se află la Fominskoe, spuse Bolhovitinov fără să vadă prin întuneric cu cine vorbeşte, dar presupunând după voce că nu era Konovniţân.

Cel deşteptat din somn se întinse şi căscă.

— Nu-mi prea vine să-l deştept, spuse el, pipăind ceva. E bolnav. Dacă or fi, aşa, numai nişte zvonuri?

— Iată raportul, spuse Bolhovitinov. Am ordin să-l predau imediat generalului de serviciu.

— Staţi puţin să aprind lumina. Unde dracu-i, măi blestematule, unde-l tot doseşti mereu? Se răsti la ordonanţă ofiţerul. Era Şcerbinin, aghiotantul lui Konovniţân. L-am găsit, uite că l-am găsit, adăugă el.

Ordonanţa scapără; Şcerbinin dibuise sfeşnicul.

— Ah, scârnăviile, făcu el, scârbit.

În scânteierile de lumină, Bolhovitinov zări chipul tânăr al lui Şcerbinin cu lumânarea în mână şi, în ungherul din faţă, pe încă cineva care dormea. Era Konovniţân.

Când cu fitilul de pucioasă, ce luă foc de la iască întâi cu o lumină albastră, apoi cu una roşie, Şcerbinin aprinse o lumânare de seu, de pe sfeşnicul căreia fugiră speriaţi o mulţime de şvabi, el se uită la curier. Bolhovitinov era plin tot de noroi şi, ştergându-se cu mâneca, îşi mânjise faţa.

— De la cine-i raportul? Întrebă Şcerbinin, luând plicul.

— Ştirea e adevărată, spuse Bolhovitinov. Şi prizonierii, şi cazacii, şi iscoadele, toţi spun unul şi acelaşi lucru.

— N-avem ce face, trebuie să-l trezim, spuse Şcerbinin, ridicându-se şi apropiindu-se de omul care dormea, cu scufie de noapte şi învelit cu o manta. Piotr Petrovici! Spuse Şcerbinin. Konovniţân nu se mişcă. E pentru cartierul

general! Adăugă surâzând aghiotantul, ştiind că vorbele acestea nu se poate să nu-l trezească pe Konovniţân. Şi, într-adevăr, el îşi ridică îndată capul cu scufie de noapte. Pe chipul frumos şi dârz al lui Konovniţân, cu obrajii aprinşi de febră, mai stărui o clipă impresia visului care-l purtase departe de realitatea situaţiei, dar tresări îndată şi chipul lui îşi recapătă expresia obişnuită de calm şi hotărâre.

— Ei, ce este? Din partea cui? Întrebă el fără să se pripească, dar şi fără zăbavă, clipind din ochi din pricina luminii.

După ce ascultă raportul ofiţerului, Konovniţân rupse peceţile plicului şi citi. Nu isprăvi bine de citit că îşi şi lăsă picioarele, numai în ciorapi de lână, pe pământul gol al odăii şi începu să se încalţe. Apoi îşi scoase scufia şi, pieptănându-şi părul de pe tâmple, îşi puse şapca.

— Ai ajuns repede? Să mergem la serenissim.

Konovniţân înţelesese pe dată că vestea primită avea mare însemnătate şi că n-avea voie să zăbovească. Dacă vestea era bună sau rea nu-şi punea întrebarea şi nu se gândea. Lucrul acesta pe el nu-l preocupa. Problemele războiului el nu le privea prin prisma minţii, a raţiunii, ci prin altceva. În sufletul lui exista convingerea adâncă, tăinuită, că totul se va sfârşi cu bine, dar ştia că nu trebuie să-i dea crezare şi, cu atât mai mult, nu trebuie să vorbească de asta, ci trebuie doar să-şi facă datoria. Şi datoria şi-o făcea, dăruindu-i toate puterile sale.

Piotr Petrovici Konovniţân fu trecut, ca şi Dohturov, doar ca din politeţe pe lista aşa-zişilor eroi ai anului 1812: Barclay, Raevski, Ermolov, Platov, Miloradovici; şi, întocmai ca şi Dohturov, el se bucura de reputaţia unui om cu însuşiri şi cunoştinţe extrem de mărginite; şi tot la fel cu Dohturov, Konovniţân nu făcea niciodată proiecte de bătălii, dar se găsea întotdeauna acolo unde era mai greu; de când fusese numit general de serviciu, dormea întotdeauna cu uşa descuiată şi recomanda fiecărui curier să-l trezească ori de câte ori era nevoie; era întotdeauna sub ploaia de foc în

bătălii, aşa încât Kutuzov fu nevoit să-l mustre pentru aceasta şi se temea să-i mai dea însărcinări; era, tot ca şi Dohturov, una dintre acele rotiţe nebăgate în seamă care, mergând fără nici un zgomot şi fără nici un scârţâit, constituie totuşi partea cea mai importantă a maşinii.

Ieşind din izbă în noaptea umedă şi neagră, Konovniţân se încruntă, parte pentru că i se înteţise durerea de cap, parte la gândul neplăcut care-i trecuse prin minte cu privire la felul cum avea să se agite, aflând această veste, tot furnicarul acela de oameni influenţi de la cartierul general, mai ales Benigsen care, după bătălia de la Tarutino, era la cuţite cu Kutuzov; se gândea cum aveau să mai facă la presupuneri, cum aveau să urmeze certuri, ordine şi revocări de ordine. Şi aceste presimţiri îi erau neplăcute, deşi ştia că fără asta nu se putea.

Într-adevăr, Toll, căruia se duse să-i ducă mai întâi vestea, începu să-şi desfăşoare pe loc consideraţiile proprii faţă de generalul care locuia cu el în cameră, şi Konovniţân, după ce-l ascultă un timp tăcut şi obosit, fu nevoit să-i aducă aminte că trebuiau să se ducă la serenissim.

XVII.

KUTUZOV, CA TOŢI BĂTRÂNII, nu prea dormea nopţile. Ziua i se întâmpla de multe ori să aţipească pe neaşteptate, dar noaptea, trântindu-se îmbrăcat în aşternut, sta mai mult treaz şi se tot frământa cu gândul.

Tot aşa şedea şi acum trântit în patul lui şi, rezemându-şi de mâna dolofană capul greu, mare şi desfigurat, se gândea, aţintindu-şi singurul lui ochi, holbat, în întuneric.

Din ziua când Benigsen, care purta corespondenţă directă cu împăratul şi avea cea mai mare influenţă la cartierul general, începuse să-l evite, Kutuzov era mai liniştit, prin faptul că n-avea să fie silit să-şi trimită iar trupele la operaţii ofensive inutile. Lecţia bătăliei de la Tarutino şi lecţia din ajunul bătăliei, de care Kutuzov îşi amintea cu durere, trebuia să aibă un efect, îşi zicea el.

„Ei trebuie să înţeleagă că, executând operaţii ofensive, noi nu avem decât de pierdut. Răbdarea şi timpul, iată care sunt năzdrăvanii mei feţi-frumoşi!” se gândea Kutuzov. El ştia că nu trebuie să rupi din copac mărul cât e verde. Cade el singur când se coace; dacă-l rupi de crud, îi strici şi mărului şi pomului şi-ţi mai strepezeşti şi dinţii. Ca un vânător încercat ce era, el ştia că fiara era rănită, în aşa hal de rănită, cum numai întreaga forţă rusească putea răni; dar dacă rana era sau nu mortală, era o întrebare încă nerezolvată. Acum, după trimiterea lui Lauriston şi a lui Berthélemy şi din rapoartele partizanilor, Kutuzov ştia aproape sigur că fiara era rănită mortal. Dar mai avea nevoie de dovezi, trebuia să mai aştepte.

„Ei vor să dea fuga să vadă cum au răpus-o. Aveţi răbdare, o veţi vedea. Tot de manevre şi de atacuri vorbesc, se gândi el. La ce bun? Vor toţi să se distingă. Ca şi când ar fi lucru tare vesel să te lupţi. Sunt întocmai ca nişte copii de la care n-ai să poţi scoate niciodată cum s-a întâmplat un lucru, pentru că fiecare vrea să arate cum se pricepe el să se bată. Parcă de asta ne arde nouă acum!

Şi ce iscusite manevre îmi mai propun toţi ăştia! Lor li se pare că, atunci când au pus la cale două-trei posibilităţi (îşi aminti de planul general trimis de la Petersburg) au pus la cale totul. Când, de fapt, ele sunt fără de număr.”

Problema, încă nerezolvată, dacă rana dobândită la Borodino era sau nu mortală pentru francezi, nu-i mai ieşise din cap lui Kutuzov de o lună încheiată. Pe de o parte, francezii ocupaseră Moscova. Pe de altă parte, Kutuzov simţea cu toată făptura sa, fără urmă de îndoială, că lovitura aceea cumplită, în care el, dimpreună cu toţi ruşii, îşi încordase toate puterile, nu se putea să nu fie mortală. În tot cazul, îi trebuiau dovezi; de o lună le tot aştepta şi, cu cât trecea timpul, cu atât nerăbdarea lui creştea. Întins pe patul său în nopţile de nesomn, făcea şi el acelaşi lucru pe care-l făcea tot tineretul acela de generali, lucru pentru care el îi dezaproba. Născocea, întocmai ca şi cei tineri, tot

felul de posibilităţi, cu deosebirea doar că nu punea nici un temei pe aceste ipoteze şi că nu vedea numai două-trei, ci sute şi mii. Cu cât medita mai mult, cu atât i se prezentau mai multe. Îşi închipuia tot felul de mişcări ale armatei napoleoniene, întregi sau în parte, cu direcţia Petersburg sau împotriva lui, încercând o învăluire a armatei ruse; se gândea (lucru de care se temea mai mult decât orice) şi la posibilitatea ca Napoleon să încerce să se folosească de aceeaşi armă de care se folosise şi el, adică să rămână la Moscova şi să-l aştepte acolo. Kutuzov îşi puse chiar ipoteza unei mişcări de retragere a armatei napoleoniene, îndărăt spre Medân şi Iuhnov; dar singurul lucru pe care nu l-a putut prevedea Kutuzov a fost acela care s-a întâmplat, adică nebuneştile spasme convulsive ale armatei lui Napoleon de-a lungul primelor unsprezece zile după ieşirea ei din Moscova, spasme care au făcut cu putinţă lucrul la care Kutuzov nu îndrăznise încă să se gândească până atunci: completa nimicire a francezilor. Informaţiile lui Dohturov despre divizia lui Broussier, ştirile primite de la partizani despre dezastrul din armata lui Napoleon, zvonurile despre pregătirile de părăsire a Moscovei, toate întăreau presupunerea că armata franceză era zdrobită şi că se pregătea să scape cu fuga; dar acestea nu erau toate decât presupuneri, care-i puteau părea vrednice de luat în seamă tineretului, nu însă şi lui Kutuzov. Cu experienţa lui de om de şaizeci de ani, el ştia ce preţ se putea pune pe zvonuri, ştia că oamenii când vor ceva sunt în stare să grupeze zvonurile în aşa fel, încât să iasă concluzia dorită şi ştia cu câtă plăcere lasă ei deoparte în asemenea cazuri tot ceea ce i-ar putea contrazice. Şi cu cât dorea Kutuzov mai cu foc lucrul acesta, cu atât îşi permitea mai puţin să-i dea crezare. Întrebarea aceasta îi stăpânea toate puterile minţii. Tot restul nu mai era pentru el decât deprinderea de a da curs vieţii. Asemenea deprinderi de a da curs vieţii şi de a i se subordona erau, bunăoară, discuţiile lui cu cei de la cartierul general, scrisorile către madame de Staël, pe

care i le scria din Tarutino, lectura romanelor, împărţirea decoraţiilor, corespondenţa cu Petersburgul şi celelalte. Dar pieirea francezilor, prevăzută numai de el, era singura dorinţă a sufletului său.

În noaptea de 11 octombrie, stând lungit pe pat cu capul rezemat în palmă, la asta se gândea.

În camera vecină se auziră şopotele şi paşii lui Toll, Konovniţân şi Bolhovitinov.

— Ei, cine-i acolo? Intraţi, intră! Ce noutăţi? Întrebă feldmareşalul.

Până să aprindă lacheul lumânarea, Toll îi povesti lui Kutuzov conţinutul raportului.

— Cine a adus ştirea? Întrebă Kutuzov, cu o înfăţişare atât de rece şi de severă, încât Toll, când se aprinse lumânarea, rămase uimit.

— Nu poate fi nici o îndoială, serenissime.

— Cheamă-l, cheamă-l aici.

Kutuzov şedea cu un picior atârnat pe marginea patului şi cu celălalt îndoit sub pântecul lui mare. Îşi închise pe jumătate ochiul cel întreg, ca să-l cerceteze mai bine pe trimis, ca şi cum ar fi vrut să-i citească pe trăsăturile feţei tot ce-l preocupa atunci pe el.

— Spune, spune, dragul meu, îl îndemnă el pe Bolhovitinov, cu voce bătrânească, domoală, în timp ce-şi încheia cămaşa desfăcută la piept. Vino mai aproape, şi mai aproape. Ce veşti bune îmi aduci? Ai? Napoleon a părăsit Moscova? Adevărat? Ai?

Bolhovitinov raportă de la început, cu de-amănuntul, tot ce i se ordonase.

— Spune mai repede, spune, nu mă face să aştept, îl întrerupse Kutuzov.

Bolhovitinov sfârşi tot ce avea de spus şi tăcu, aşteptând ordine. Toll începu să spună ceva, dar Kutuzov îi curmă vorba. Dădu să vorbească, dar faţa i se încreţi deodată şi, făcând un semn cu mâna înspre Toll, se întoarse cu faţa

către acea parte a izbei, unde icoanele înnegreau colţul odăii.

— Doamne, ziditorul meu! Tu ai dat ascultare rugăciunilor noastre… rosti el cu tremur în voce, împreunându-şi mâinile. Rusia e mântuită. Slavă ţie, Doamne!

Şi izbucni în plâns.

XVIII.

DE LA PRIMIREA VEŞTII despre plecarea francezilor din Moscova şi până la sfârşitul campaniei, toată activitatea lui Kutuzov se rezumă la a-şi opri trupele – cu autoritatea, şiretenia şi rugăminţile lui – de la ofensive, manevre şi ciocniri inutile cu un duşman care piere. Dohturov se îndreaptă spre Maloiaroslaveţ, dar Kutuzov, cu întreaga armată, întârzie şi dă ordin să se evacueze Kaluga, dincolo de care retragerea i se pare cât se poate de probabilă.

Kutuzov dă îndărăt peste tot; inamicul însă, fără să-i aştepte retragerea, fuge îndărăt în direcţie opusă.

Istoricii lui Napoleon ne descriu iscusita manevră a acestuia asupra localităţilor Tarutino şi Maloiaroslaveţ şi fac ipoteze despre ceea ce s-ar fi întâmplat dacă Napoleon ar fi reuşit să pună piciorul în bogatele gubernii meridionale.

Dar, fără să mai vorbim de faptul că nimic nu-l împiedica pe Napoleon să ia direcţia acestor gubernii din sud (de vreme ce armata rusă îi lăsa drum liber), istoricii uită că nimic nu mai putea salva armata lui Napoleon, pentru că ea purta într-însa, încă de pe atunci, condiţiile inevitabile ale pieirii. Adică de ce armata aceasta, care găsise la Moscova atâta belşug de provizii şi nu fusese în stare să le păstreze, ci le călcase în picioare, armata aceasta care, intrând în Smolensk, nu şi-a strâns provizii, ci s-a pus pe jefuit oraşul, de ce s-ar fi putut redresa această armată în gubernia Kaluga, populată tot de aceiaşi ruşi care populau şi Moscova şi la fel de expusă mistuirii incendiilor?

Armata aceasta nu se mai putea redresa, oriunde ar fi fost. Încă de pe vremea bătăliei de la Borodino şi a jefuirii

Moscovei, ea purta în sine ceva asemănător condiţiilor descompunerii chimice.

Oamenii acestei foste armate fugeau, cu conducătorii lor cu tot, fără să ştie încotro, şi nemaidorind (de la Napoleon până la cel din urmă soldat) decât un singur lucru: să se descurce ei personal, cât mai curând posibil, din situaţia aceea fără ieşire, de care erau conştienţi toţi, deşi nu cu totul limpede.

De aceea doar, la consiliul din Maloiaroslaveţ, când generalii se prefăceau că se sfătuiesc cu adevărat şi îşi dădeau care mai de care părerea, le-a închis la toţi gura ultima părere, exprimată de un biet soldat naiv, Mouton, care a spus ceea ce le stătea în gând tuturor, anume că tot ce aveau mai bun de făcut era să plece cât mai repede cu putinţă; şi nimeni, nici chiar Napoleon, n-a putut să spună nimic împotriva acestui adevăr de care erau toţi conştienţi.

Dar, deşi ştiau toţi că nu se putea să nu plece, mai rămânea ruşinea conştiinţei clare că trebuiau să fugă. Era nevoie de ceva din afară care să le dea imbold să-şi învingă ruşinea aceasta. Şi imboldul le-a venit la timp. A fost, ceea ce se numeşte la francezi, le Hourra de l'Empereur907.

A doua zi după consiliu, Napoleon, dis-de-dimineaţă, prefăcându-se că vrea să inspecteze trupele şi să vadă câmpul fostei şi viitoarei bătălii trecu, însoţit de suita sa de mareşali şi de un întreg convoi, printre liniile dispozitivului armatei sale. Cazacii, care băteau drumul în căutare de pradă, se întâlniră nas în nas cu însuşi împăratul şi numai cât nu-l prinseră. Şi dacă n-a fost prins de cazaci de data asta, e pentru că pe Napoleon l-a salvat ceea ce i-a pierdut pe francezi: prada, asupra căreia, şi la Tarutino şi aici, s-au năpustit cazacii, lăsând în plata Domnului oamenii. Fără să-l bage în seamă pe Napoleon, cazacii se repeziră să pună mâna pe pradă şi aşa s-a făcut că Napoleon a putut scăpa.

Când les enfants du Don908 erau cât pe ce să-l prindă pe însuşi împăratul în mijlocul armatei lui, era clar că nu mai aveau altceva de făcut decât să fugă, să fugă cât mai repede

pe drumul cel mai apropiat şi mai cunoscut. Napoleon, cu burticica lui de om la patruzeci de ani, nemaisimţindu-se chiar atât de sprinten şi de îndrăzneţ, înţelese lucrul acesta. Şi, sub înrâurirea fricii pe care i-o vârâseră în oase cazacii, acceptă imediat părerea lui Mouton şi dădu, cum spun istoricii, ordinul de retragere pe drumul Smolenskului.

Faptul că Napoleon a fost de acord cu părerea lui Mouton şi că trupele au pornit să facă calea-ntoarsă nu dovedeşte că el a ordonat lucrul acesta, ci doar că forţele care au acţionat asupra întregii armate, în sensul îndrumării ei spre drumul Mojaiskului, au acţionat simultan şi asupra lui Napoleon.

XIX.

CÂND OMUL SE AFLĂ ÎN MARŞ, el îşi reprezintă totdeauna ţinta acestui marş. Ca să poată călca o mie de verste, omul trebuie neapărat să-şi spună că dincolo de aceste o mie de verste va găsi ceva bun. Ne trebuie reprezentarea unui pământ al făgăduinţei, pentru a găsi în noi forţa de a ne deplasa.

Pământul făgăduinţei fusese, la înaintarea francezilor, Moscova, iar la retragere, patria. Dar patria era mult prea departe şi omul care are de parcurs o mie de verste trebuie neapărat să-şi poată spune, uitând ţinta finală: „Azi, după ce voi străbate patruzeci de verste, voi ajunge la locul unde mă voi odihni şi voi petrece noaptea”, şi pentru prima etapă acest loc de popas se suprapune ca importanţă ţintei finale şi concentrează asupra lui toate dorinţele şi speranţele. Năzuinţele care se manifestă la omul izolat iau totdeauna proporţii în sânul mulţimii.

Pentru francezii care băteau acum drumul ştiut al Smolenskului în sens opus, ţinta finală, patria, era mult prea îndepărtată, şi ţinta cea mai apropiată, cea spre care, luând în mulţime proporţii uriaşe, tindeau acum toate dorinţele şi nădejdile, era Smolenskul. Nu doar că oamenii ar fi ştiut că la Smolensk erau provizii din belşug şi trupe odihnite; nu doar că li s-ar fi spus lucrul acesta (dimpotrivă,

toţi comandanţii în frunte cu Napoleon ştiau că provizii nu se prea găseau pe acolo), dar numai asta le putea da puteri să se mişte mai departe şi să suporte lipsurile prezentului. Atât cei care ştiau, cât şi cei care nu ştiau, se îndreptau la fel spre Smolensk ca spre un pământ al făgăduinţei şi astfel îşi furau singuri căciula.

Odată intraţi pe drumul mare, francezii se repeziră cu o energie uimitoare şi o grabă nemaiauzită spre ţinta pe care şi-o reprezentau. Afară de cauza aceasta, de năzuinţa comună, care-i lega pe francezi într-un mănunchi şi le dădea oarecare energie, mai era ceva care-i lega: numărul lor. Însăşi masa lor uriaşă atrăgea spre sine, ca în legea fizică a atracţiei, prin propria ei forţă, atomii luaţi aparte, adică oamenii. Francezii îşi puseseră în marş toată masa lor de o sută de mii de oameni, ca pe un stat întreg.

Fiecare ins dintre ei dorea un singur lucru – să se lase făcut prizonier, ca să scape de toate grozăviile şi nenorocirile. Dar, pe de o parte, forţa năzuinţei comune spre ţinta care era Smolenskul îi atrăgea pe fiecare dintre ei în una şi aceeaşi direcţie, iar pe de altă parte, nu se putea preda un corp de armată, unei companii; şi, în ciuda faptului că francezii foloseau orice ocazie prielnică de a se depărta unii de alţii, pentru ca la primul prilej, oricât de neînsemnat, să se predea, ocazii din acestea nu li se prezentau întotdeauna. Însuşi numărul lor, înghesuiala şi repeziciunea cu care mergeau îi lipsea de această posibilitate şi făcea să fie nu numai greu, dar chiar imposibil pentru ruşi să pună stavilă acestui marş, în care trupele franceze îşi concentraseră întreaga lor energie. Sfâşierea automată a trupului nu putea grăbi, peste o anumită limită, procesul de descompunere care se desăvârşea.

Bulgărele de zăpadă nu poate fi topit într-o clipită. Există o anumită limită de timp, înainte de care nici o creştere a temperaturii nu poate topi zăpada. Dimpotrivă, cu cât căldura e mai mare, cu atât se face mai vârtos omătul rămas.

Dintre comandanţii de armate ruşi, niciunul afară de Kutuzov nu înţelesese lucrul acesta. Când direcţia în care fugeau armatele franceze se defini a fi drumul Smolenskului, ceea ce prevăzuse Konovniţân în noaptea de 11 octombrie începu să se adeverească. Toţi şefii de mari unităţi ai armatei doreau să se distingă şi să le taie calea, să-i prindă, să-i învăluiască, să-i zdrobească pe francezi şi toţi cereau să se treacă la ofensivă.

Numai Kutuzov îşi folosea toate forţele (şi forţele acestea sunt aşa de reduse când e vorba de un comandant suprem) ca să se opună ofensivei.

El nu le putea spune atunci ceea ce spunem noi acum: la ce bun să-i fi atacat şi să le fi tăiat calea, pierzându-ne oamenii? Pentru ce această neomenoasă atitudine faţă de nişte oameni condamnaţi oricum la pieire? La ce toate acestea, când de la Moscova şi până la Viazma s-a topit, fără luptă, a treia parte din oştire? Şi, de aceea, el le vorbea extrăgând din înţelepciunea lui bătrânească numai ceea ce puteau ei înţelege, le vorbea de puntea de aur, iar ei râdeau de el, îl cleveteau, se năpusteau şi loveau fiara rănită de moarte, batjocorind-o.

Lângă Viazma, Ermolov, Miloradovici, Platov şi ceilalţi, aflându-se la doi paşi de francezi, nu se putură stăpâni să nu le taie calea şi să facă praf două corpuri de armată franceze. Lui Kutuzov, drept înştiinţare asupra planului ce concepuseră, ei îi trimiseră într-un plic, în loc de raport, o hârtie albă.

Şi oricât se căznea Kutuzov să le ţină în frâu, trupele noastre atacau, căutând să le taie francezilor calea. Regimentele de infanterişti porneau, după cum se povesteşte, la atac în sunete de fanfare şi de tobe, ucigând şi pierzându-şi mii de oameni.

Dar de tăiat nu le tăiară retragerea şi nici de zdrobit nu zdrobiră pe nimeni. Armata franceză, strângându-şi şi mai tare rândurile în faţa pericolului, îşi continuă, fără deviere, topindu-se, lent, drumul spre Smolensk, drumul pieirii.

Partea a treia.

I

BĂTĂLIA DE LA BORODINO, care a atras după ea ocuparea Moscovei şi mai târziu fuga francezilor fără nici o altă bătălie – este unul dintre cele mai bogate în învăţăminte fenomene ale istoriei.

Toţi istoricii cad de acord asupra faptului că acţiunea exterioară a statelor şi a popoarelor, în ciocnirile dintre ele, se manifestă prin războaie şi că, drept urmare nemijlocită a unor succese militare mai mari sau mai mici, se măreşte sau se micşorează puterea politică a statelor şi popoarelor.

Oricât de ciudate ar fi descrierile istorice în care vreun rege sau împărat, certându-se cu alt împărat sau rege, strânge oştire, se războieşte cu oastea vrăjmaşului, izbândeşte, ucide trei, cinci, zece mii de oameni şi, drept urmare, subjugă atât statul, cât şi poporul întreg de mai multe milioane de locuitori; oricât de greu de înţeles ar fi pentru ce înfrângerea unei armate, care nu reprezintă decât a suta parte din totalul forţelor unui popor, obligă întregul popor să se supună – toate faptele istoriei (în măsura în care ea ne este cunoscută) confirmă adevărul ideii că victoriile mai mari sau mai mici ale armatei unui popor împotriva armatei altui popor sunt cauzele sau, cei puţin, simptomele esenţiale ale scăderii sau sporirii puterii popoarelor. O armată repurtează o victorie şi pe loc cresc drepturile poporului învingător în dauna celui învins. O armată suferă o înfrângere şi pe loc poporul începe să-şi piardă din drepturi, după importanţa înfrângerii, iar când e vorba de o înfrângere totală a armatei sale, el se supune cu totul.

Aşa a fost (după mărturiile istoriei) din cele mai vechi timpuri şi până în zilele noastre. Toate războaiele lui Napoleon vin să întărească această regulă. Proporţional cu înfrângerea armatelor austriece, Austria îşi pierde din drepturi, iar drepturile şi puterea Franţei sporesc. Victoriile

francezilor de la Jena şi Auerstädt şterg de pe hartă Prusia ca stat independent.

Dar deodată, în anul 1812, francezilor le revine victoria de lângă Moscova; Moscova e ocupată şi, drept urmare a acestei victorii, fără să se mai dea vreo bătălie, cea care încetează de a mai exista nu este Rusia, ci armata franceză, armata de şase sute de mii de oameni, iar mai târziu însăşi Franţa napoleoniană. A mai trage de păr faptele ca să fie în acord cu regulile istoriei şi a spune că la Borodino câmpul de bătaie a rămas în mâna ruşilor, ori că după Moscova s-au mai dat lupte care să fi nimicit armata lui Napoleon, este cu neputinţă.

După victoria francezilor la Borodino nu numai că nu s-a mai dat nici o bătălie generală, dar nu s-a dat nici măcar una câtuşi de puţin însemnată şi totuşi armata franceză a încetat de a mai exista. Ce să însemne lucrul acesta? Dacă ar fi vorba de un exemplu din istoria Chinei, am mai fi putut spune, poate, că fenomenul nu-i de domeniul istoriei (portiţa de scăpare a istoricilor ori de câte ori ceva nu cade sub prevederile lor); dacă ar fi vorba de un conflict de scurtă durată, la care să fi luat parte armate mici, am fi putut lua fenomenul drept o excepţie; dar evenimentul s-a produs sub ochii părinţilor noştri, pentru care era în joc viaţa sau moartea patriei, şi războiul acesta a fost unul dintre cele mai mari războaie cunoscute…

Campania anului 1812, în perioada dintre bătălia de la Borodino şi izgonirea francezilor, a dovedit că o bătălie câştigată nu numai că nu e cauza unei cuceriri militare, dar nici măcar nu e întotdeauna un indiciu sigur al cuceririi; şi a mai dovedit că forţa care hotărăşte soarta popoarelor stă nu în cuceritori, şi nici măcar în armate şi bătălii, ci în ceva de cu totul altă natură.

Istoricii francezi, descriind situaţia armatei franceze înaintea plecării ei din Moscova, afirmă că în Marea Armată totul era în ordine, cu excepţia cavaleriei, a artileriei şi a trenurilor regimentare şi că armata suferea doar de lipsă

de furaj pentru cai şi vite. Acestei nenorociri nu i s-a putut da nici într-un fel de capăt, pentru că mujicii din împrejurimi îşi ardeau singuri clăile de fân şi nu-l lăsau francezilor.

Bătălia câştigată n-a dus la rezultatele obişnuite, pentru că mujicii Karp şi Vlas, care după intrarea francezilor au venit şi ei la Moscova cu căruţele să prade oraşul – şi în general n-au arătat de fel sentimente eroice – şi nenumăraţi alţi mujici ca ei nu şi-au cărat fânul la Moscova pentru banii buni ce li s-au oferit, ci i-au dat foc.

Să ne închipuim doi oameni care se bat în duel cu floretele după toate regulile artei scrimei; duelul durează destul de multă vreme; deodată, unul dintre cei doi adversari, simţindu-se rănit şi înţelegând că nu-i glumă şi că îi este viaţa în joc, aruncă floreta şi, apucând cea dintâi bâtă care îi cade sub mână, începe să o rotească. Dar să presupunem că omul care a folosit atât de inteligent mijlocul cel mai nimerit şi mai simplu de a-şi atinge scopul este în acelaşi timp un ins animat de tradiţiile cavalerismului şi, vrând să ascundă adevărul, ar susţine morţiş că a învins cu floreta, după toate regulile artei. Ne putem închipui câtă confuzie şi ce contradicţii ar izvorî din descrierea duelului consumat.

Scrimerul care a pretins o luptă după toate regulile artei sunt francezii; adversarul care a aruncat floreta şi a pus mâna pe bâtă sunt ruşii; oamenii care caută să explice lupta după regulile scrimei sunt istoricii care au scris despre acest eveniment.

Din momentul incendierii Smolenskului, a început un război care nu se mai potrivea de fel cu tradiţiile războaielor de până atunci. Incendierea oraşelor şi satelor, retragerile de după bătălii, lovitura de la Borodino şi iarăşi retragerea, incendierea Moscovei, vânătoarea de hoţi, capturarea transporturilor, războiul de partizani – toate acestea au fost abateri de la regulă.

Napoleon simţise lucrul acesta încă de pe vremea când, oprit la Moscova într-o poziţie justă a duelului, după

regulile scrimei, văzuse în locul floretei adversarului bâta ridicată asupră-i şi nu contenise să protesteze atât faţă de Kutuzov, cât şi faţă de împăratul Alexandru, pentru faptul că războiul era dus împotriva tuturor regulilor (ca şi când pentru a omorî oameni ar exista reguli). În ciuda plângerii francezilor că războiul nu era dus după toate regulile, în ciuda faptului că ruşilor care deţineau situaţii sus-puse li se părea oarecum ruşinos să se bată cu bâta şi ar fi dorit să se aşeze, după toate regulile artei, în poziţia de enquarte sau en tierce şi să facă o iscusită trecere en prime909 şi aşa mai departe, în ciuda tuturor acestora bâta războiului popular se ridică în toată măreaţa şi ameninţătoarea sa putere şi, fără să ţină seama de gusturile nimănui şi cu atât mai puţin de reguli, cu o simplitate prostească, dar cu un scop bine stabilit, se ridică, se lăsă în jos şi-i ciomăgi pe francezi până când pieriră toţi invadatorii.

Şi slavă poporului care n-a întors floreta cu mânerul înainte ca s-o predea învingătorului mărinimos, salutând graţios şi politicos, după toate regulile artei, aşa cum au făcut francezii la 1813; slavă poporului care, în clipe de grea încercare, nu se mai întreabă după care reguli au procedat alţii în situaţii asemănătoare, ci pune cu agerime şi simplitate mâna pe cea dintâi bâtă găsită la îndemână şi îşi ciomăgeşte potrivnicul până când în suflet sentimentul obidei şi dorul răzbunării i se preschimbă în milă şi dispreţ.

II.

UNA DIN CELE MAI IZBITOARE şi mai folositoare abateri de la aşa-numitele reguli ale războiului este acţiunea unor inşi răzleţi împotriva unor oameni strânşi grămadă. Acest gen de acţiuni se manifestă totdeauna în războaiele care iau un caracter popular. Acţiunile acestea constau în faptul că în loc să lupte gloata contra gloată, oamenii se răzleţesc, atacă unul câte unul şi fug numaidecât când sunt atacaţi de forţe mari, pentru ca pe urmă, când li se iveşte prilejul, să atace din nou. Aşa au făcut gherilele în Spania; aşa au făcut muntenii din Caucaz; tot aşa au procedat şi ruşii în 1812.

Războiului de genul acesta i s-a dat numele de război de partizani, presupunându-se că, dacă e numit astfel, i se explică semnificaţia. Însă acest gen de război nu numai că nu cade sub prevederile nici unei legi, dar este de-a dreptul în contrazicere cu una din regulile binecunoscute ale tacticii, reguli considerate ca infailibile. Această regulă spune că acela care atacă trebuie să-şi concentreze trupele în aşa fel, încât în momentul bătăliei să fie mai puternic decât adversarul.

Războiul de partizani (care, aşa cum arată istoria, a reuşit totdeauna) este de-a dreptul în contrazicere cu această normă.

Contradicţia decurge din faptul că ştiinţa războiului identifică forţa trupelor cu efectivul lor. Ştiinţa războiului afirmă că forţa trupelor e cu atât mai mare, cu cât sunt mai numeroase. Les gros bataillons ont toujours raison.910

Afirmând aceasta, ştiinţa războiului face la fel cu o eventuală mecanică, ştiinţă care, întemeindu-se în aprecierea corpurilor în mişcare numai pe raportul acestora cu masele lor, ar spune că forţele sunt egale sau inegale între ele pentru că masele lor sunt egale sau inegale.

Forţa (cantitatea de mişcare) este produsul masei cu viteza.

În arta militară, forţa trupelor este de asemenea produsul masei cu un alt factor, factorul necunoscut x.

Ştiinţa războiului, văzând de-a lungul istoriei nenumăratele exemple, în care masa trupelor nu coincide cu forţa lor, văzând că detaşamente mici învinge detaşamente mari, recunoaşte vag existenţa acestui factor necunoscut – înmulţitorul – şi caută să-l găsească, fie în geometria dispozitivelor, fie în armament, fie – lucrul cel mai obişnuit – în genialitatea comandanţilor de oşti. Însă substituirea tuturor acestor valori înmulţitorului nu dă rezultate care să fie în acord cu faptele istorice.

Totuşi, n-avem decât să renunţăm la punctul de vedere fals, acceptat pentru a face pe placul „eroilor”, anume că dispoziţiile luate de autorităţile superioare în timpul războiului au vreo valoare reală, şi vom găsi acest factor necunoscut, pe x.

Acest x este moralul armatei, adică dorinţa mai mare sau mai mică a tuturor acelor oameni care formează armata de a se bate şi de a se expune la primejdii, absolut independent de chestiuni ca aceea dacă oamenii luptă sub comanda unor genii sau nu, dacă sunt postaţi pe două sau pe trei linii, dacă se bat cu bâtele ori cu arme cu treizeci de focuri pe minut. Cei care simt dorinţa arzătoare să lupte îşi vor găsi întotdeauna împrejurările cele mai prielnice luptei.

Moralul armatei este înmulţitorul care, cu masa, dă ca produs forţa. A determina şi a formula valoarea moralului armatei, adică al acestui înmulţitor necunoscut, este sarcina ştiinţei.

Problema se poate pune doar atunci când vom înceta să mai substituim în mod arbitrar valorii acestei necunoscute x, împrejurările în care se manifestă forţa armatei, cum ar fi dispoziţiunile comandantului de oşti, armamentul etc., şi când vom înceta de a le lua drept valori ale înmulţitorului şi vom considera această necunoscută în toată integritatea ei, adică dorinţa, mai fierbinte sau mai căldicică, de a lupta şi de a se expune la primejdii. Doar atunci când vom exprima prin ecuaţii faptele cunoscute din istorie, putem spera să determinăm câtimea necunoscută, pe baza comparării valorii relative a acestei necunoscute.

Zece oameni, batalioane sau divizii, în luptă cu cincisprezece oameni, batalioane sau divizii, i-au învins pe aceşti cincisprezece, adică i-au ucis sau i-au luat prizonieri pe toţi, fără nici un rest, iar ei au pierdut patru; deci, de o parte au fost nimicite patru unităţi, iar de partea cealaltă cincisprezece. Prin urmare, patru au fost egali cu cincisprezece, adică $4x = 15y$. Urmează deci că $x: y = 15:4$. Ecuaţia aceasta nu ne dă valoarea necunoscutei, dar ne dă

raportul între două necunoscute. Şi din punerea în ecuaţii de felul acesta a unor unităţi istorice luate izolat (bătălii, campanii, etape ale războiului) reiese un şir întreg de numere, în care trebuie să constea, şi pot fi descoperite, legile.

Regula tactică potrivit căreia trebuie să se acţioneze cu mase de oameni când eşti în ofensivă, şi cu unităţi răzleţe când te retragi, confirmă fără să vrea tocmai adevărul că forţa armatelor depinde de moralul lor. Pentru a mâna oamenii sub ploaia de bombe, e nevoie de mai multă disciplină decât pentru a-i face să se apere împotriva atacului, şi la această disciplină se poate ajunge doar prin mişcări de mase. Dar regula aceasta, care scapă din vedere moralul armatelor, se dovedeşte în permanenţă greşită şi este într-adevăr contrazisă de realitate într-un chip uluitor, acolo unde se manifestă fie o mare însufleţire, fie o puternică scădere a moralului trupelor – adică în toate războaiele populare.

Francezii, în retragerea de la 1812, se strâng grămadă, deşi conform tacticii ar fi trebuit să se apere fiecare unitate în parte, şi fac asta pentru că moralul armatei e atât de scăzut, încât doar în masă se mai poate menţine armata la un loc. Ruşii, dimpotrivă, conform tacticii, ar fi trebuit să atace în masă, dar de fapt se răzleţesc, pentru că moralul le este atât de ridicat, încât indivizi izolaţi, fără să mai aştepte ordine, îi atacă pe francezi şi n-au nevoie să fie împinşi de cineva de la spate ca să se expună la primejdii şi trudă.

III.

AŞA-NUMITUL RĂZBOI DE partizani a început odată cu intrarea inamicului în Smolensk.

Până să apuce războiul de partizani a fi recunoscut oficial de ocârmuirea noastră, mii de oameni din armata inamică – rămaşi în urmă fie ca să jefuiască, fie ca să transporte furajele – fuseseră nimiciţi de cazaci sau de mujicii care se năpusteau asupra lor tot atât de inconştient cum se, reped câinii să omoare un câine turbat care se abate prin preajma

lor. Denis Davâdov este cel dintâi care, cu instinctul lui rusesc, a înţeles însemnătatea acestei înfricoşătoare arme ce nu lua în seamă regulile artei războiului, ci doar îi nimicea pe francezi, şi lui îi aparţine meritul de a fi făcut primul pas pentru legalizarea acestui tip de război.

La 24 august a luat fiinţă primul detaşament de partizani, detaşamentul lui Davâdov, şi după modelul lui începură să se înfiripeze şi altele. Cu cât se prelungea mai mult campania, cu atât creştea şi numărul acestor detaşamente.

Partizanii nimiceau marea armată, bucată cu bucată. Ei adunau doar frunzele căzute de la sine din copacul uscat – armata franceză – şi, câteodată, mai scuturau şi ei copacul. În luna octombrie, pe vremea când francezii fugeau înapoi spre Smolensk, detaşamente de partizani, de tot felul şi de toate mărimile, se formaseră cu sutele. Unele erau organizate ca orice armată, cu infanterie şi artilerie, cu state-majore instalate confortabil, altele erau numai de cavalerie, alcătuite din cazaci; erau unele mici, formate din pedestraşi şi călăreţi; erau şi grupuri compuse din mujici şi din moşieri, neştiute de nimeni, ca de pildă acela care avea ca şef pe diaconul ce într-o singură lună făcuse sute de prizonieri, sau acela condus de starostiţa Vasilisa911, care a trimis pe lumea cealaltă sute de francezi.

Ultimele zile ale lui octombrie au constituit etapa în care războiul de partizani ajunsese la apogeu. Perioada de început a acestui nou tip de război, când partizanii, miraţi ei singuri de îndrăzneala lor, duceau la fiecare pas frica încercuirii sau a prizonieratului şi se ascundeau prin păduri, fără să ia şeile de pe cai şi aproape fără să descalece, aşteptând din clipă în clipă să fie încolţiţi, era depăşită. Acum, acest tip de război se definise şi fiecare ştia clar ce acţiuni puteau fi întreprinse împotriva francezilor şi ce anume nu putea fi întreprins. Numai comandanţii acelor detaşamente care aveau state-majore şi se ţineau, conform regulilor artei, la oarecare distanţă de francezi, mai erau încă de părere că sunt multe lucruri cu neputinţă de realizat. Cetele mai mărunte însă, care de multă vreme se puseseră pe treabă şi-i văzuseră foarte de aproape pe francezi, socoteau posibile lucruri la care comandanţii de mari detaşamente nu îndrăzneau măcar să se gândească. Cât despre cazacii şi mujicii care se tot strecurau printre francezi, lor toate li se păreau acum foarte posibile.

La 22 octombrie, Denisov, care era şi el partizan, se simţea, deopotrivă cu detaşamentul său, cuprins de cel mai arzător avânt al partizanatului. Erau de dimineaţă în marş. Toată ziua urmăriseră prin păduri, ţinându-se prin preajma drumului mare, un însemnat transport de prizonieri ruşi şi de bagaje aparţinând cavaleriei franceze, transport care se depărtase de restul trupelor şi se îndrepta spre Smolensk, sub pază puternică, după cum se ştia din spusele iscoadelor şi ale prizonierilor. De transport aveau cunoştinţă nu numai Denisov şi Dolohov (şi el comandant al unei mici cete de partizani), care acţiona în preajma lui Denisov, ci şi comandanţii de mari detaşamente cu state-majore; toţi ştiau de acest transport şi, cum spunea Denisov, îşi ascuţeau, în vederea lui, dinţii. Doi dintre aceşti comandanţi de mari detaşamente – unul dintre ei polonez şi altul neamţ – îi trimiseră, aproape în acelaşi timp, propuneri scrise lui

Denisov, invitându-l fiecare să se alăture detaşamentului său ca să atace transportul.

— Ei, aş, frate, prea mă crezi boboc, spuse Denisov, citindu-le scrisorile, şi-i răspunse neamţului că, oricât ar arde el de dorinţa de a servi sub comanda unui general atât de strălucit şi de ilustru, e silit să se lipsească de această fericire, întrucât se şi pusese sub ordinele generalului polonez.

Generalului polonez îi scrise acelaşi lucru, împărtăşindu-i vestea că se şi pusese sub ordinele neamţului.

Aranjându-se în chipul acesta, Denisov nutrea gândul ca, împreună cu Dolohov, să atace şi să captureze transportul, bizuindu-se doar pe micile lor forţe, fără să mai raporteze planul acesta şefilor săi. Transportul ieşise în ziua de 22 octombrie din satul Mikulino şi se îndrepta spre Şamşevo. La stânga drumului dintre Mikulino şi Şamşevo erau păduri mari care ajungeau pe alocuri chiar până la marginea drumului, iar pe alocuri se depărtau de drum cale de o verstă şi mai bine. Pădurile acestea le bătuse călare Denisov cu partizanii săi toată ziua, când afundându-se în desişul lor, când ieşind până către lizieră, fără să scape din ochi transportul francezilor. De dimineaţă, nu departe de Mikulino, într-un loc unde pădurea se întindea până către marginea drumului, cazacii din ceata lui Denisov reuşiseră să pună mâna pe două furgoane înnămolite, cu şei de cavalerie, şi le trăseseră în pădure. De atunci şi până seara, detaşamentul urmări mişcările francezilor, fără să-i atace. Francezii nu trebuiau speriaţi, ci lăsaţi să ajungă liniştiţi la Şamşevo, şi acolo, seara, urma să vină şi Dolohov, să ia parte la consfătuire în casa pădurarului, în pădure (la depărtare de o verstă de Şamşevo); în zorii zilei trebuiau să-i atace pe francezi prin surprindere, din două părţi, ca viscolul, să-i bată şi să-i prindă pe toţi.

La două verste de Mikulino, acolo unde pădurea atingea drumul, fusese lăsată în urmă o patrulă de şase cazaci, cu

misiunea de a da de veste de îndată ce aveau să se iveaască noi coloane de francezi.

Dincolo de Şamşevo, Dolohov trebuia să facă exact la fel recunoaşterea drumului, ca să afle la ce distanţă se găsesc alte unităţi franceze. Se presupunea că transportul era însoţit de aproximativ o mie cinci sute de oameni. Denisov avea două sute de oameni, iar Dolohov să fi avut tot cam pe atâţia. Dar superioritatea numerică a francezilor nu-l speria pe Denisov. Singurul lucru pe care mai trebuia să-l afle era ce fel de trupe anume erau acestea şi, în acest scop, Denisov avea nevoie de o limbă (adică de un om din rândurile inamicului pe care să-l tragă de limbă). La atacul dat de dimineaţă asupra celor două furgoane se lucrase cu atâta pripeală, încât fuseseră ucişi toţi francezii care însoţeau furgoanele şi nu prinseseră viu decât un mic toboşar care era cam sărac cu duhul şi nu putea da nici un fel de lămurire cu privire la trupele ce însoţeau coloana.

Să mai atace o dată, Denisov considera primejdios, căci s-ar fi produs zarvă în întreaga coloană; de aceea el trimise înainte, la Şamşevo, pe un mujic din detaşamentul lui, pe nume Tihon Şcerbatâi, să prindă, dacă era cu putinţă, măcar un francez dintre cei ce se aflau în sat, trimişi înainte să se ocupe de încartiruiri.

IV.

ERA O ZI DE TOAMNĂ, CALDĂ şi ploioasă. Cerul şi zarea aveau una şi aceeaşi culoare, a apei tulburi. Când se lăsa ca un fel de ceaţă, când răpăia pe neaşteptate o ploaie piezişă, cu băşici.

Înfăşurat într-o pelerină caucaziană de pâslă şi având în cap o căciulă miţoasă cu fundul înalt de pe care şiroia apa, Denisov călărea pe un cal de rasă, slab de-i numărai coastele ieşite. Ca şi calul care-şi ţinea capul întors într-o parte şi urechile pleoştite, Denisov, încruntându-se sub şfichiuirile piezişe ale ploii, îşi plecase capul şi se uita înainte îngrijorat. Cu faţa slăbită şi acoperită de o barbă deasă, scurtă şi neagră, părea furios.

Lângă Denisov, ca şi dânsul înfăşurat într-o pelerină caucaziană şi cu o căciulă miţoasă în cap, călărea pe un cogeamite cal de Don bine hrănit esaulul cazacilor din ceata lui.

Tot cu pelerină şi căciulă miţoasă, cel de-al treilea călăreţ, esaulul Lovaiski, era un om lung şi plat ca o scândură, blond spălăcit, cu ochi înguşti, de culoare deschisă, şi avea o expresie de nestrămutată încredere în sine pe figură şi în toată ţinuta lui. Deşi nu se putea spune ce anume aveau deosebit calul şi călăreţul, era vizibil totuşi, de la prima ochire aruncată esaulului şi lui Denisov, că Denisov se simţea murat de ploaie şi stingherit ca un om care s-a urcat pe cal, în vreme ce esaulul se vedea cât de colo că se simţea la fel de bine ca de obicei şi că el nu e un om ce s-a urcat pe cal, ci un om care formează cu calul o singură fiinţă, cu puteri îndoite.

Puţin înaintea lor mergea pe jos, ud leoarcă, un mujic, călăuza lor, în caftan sur şi cu căciulă albă.

Ceva mai în urmă, călare pe un căluţ kirghiz slab şi subţirel, cu coada lungă ca şi coama şi cu gura însângerată de zăbală, mergea un ofiţer tânăr, îmbrăcat cu manta franţuzească, sinilie.

Alături de el călărea un husar, care ducea în crupă un băiat ce purta uniformă franceză jerpelită şi în cap o şapcă albastră. Băiatul, cu mâini înroşite de frig, se ţinea de husar şi îşi tot mişca picioarele goale, ca să şi le încălzească, uitându-se tot timpul mirat, cu sprâncene ridicate, jur împrejurul lui. Era toboşarul francez luat prizonier în dimineaţa aceea.

În urma lor, pe drumul de pădure îngust, frământat de copite şi desfundat, veneau, câte trei şi câte patru în rând, husarii şi cazacii, care cu pelerine caucaziene, care cu mantale franceze, care cu şabracele cailor în cap. Caii păreau toţi, şi roibii şi murgii, negri de apa ce şiroia pe ei. Gâturile cailor păreau ciudat de subţiri, din pricina coamelor ude. Ieşeau aburi din ei. Şi îmbrăcămintea

oamenilor şi şeile şi căpestrele, toate erau ude, alunecoase şi moi, întocmai ca şi pământul şi frunzele căzute, ce acopereau tot drumul. Oamenii şedeau zgribuliţi, căutând să se ţină cât mai nemişcaţi cu putinţă în şa, ca să se mai încălzească apa ce-i udase până la piele şi să nu mai lase să pătrundă altă apă mai rece, care să li se scurgă pe după ceafă, pe genunchi şi pe şei. Pe la mijlocul coloanei răsfirate de cazaci, cele două furgoane trase de cai franţuzeşti şi de caii înşeuaţi ai cazacilor, înaintau hurducându-se peste crăci uscate şi vreascuri şi pleoscăiau prin făgaşele pline de apă ale drumului.

Calul lui Denisov, ocolind o băltoacă din drumul lui, se feri în lături şi îşi lovi călăreţul cu genunchiul de trunchiul unui copac.

— Ei, drace! Strigă înciudat Denisov şi, scrâşnind din dinţi, trase vreo trei cravaşe calului, împroşcându-se şi pe el şi pe tovarăşii săi cu noroi.

Denisov nu era în apele lui, şi din pricina ploii, şi de foame (de dimineaţă, nimeni nu pusese nimic în gură), şi mai cu seamă din pricină că nu avusese încă nici o veste despre Dolohov, iar cel trimis să-i aducă un prizonier nu se mai înapoia.

„Cine ştie dacă mi-o mai pica vreo ocazie ca asta de azi, să pun mâna pe un transport. Să atac singur, prea e riscant; dar dacă las pe mâine, mi-l ia de sub nas careva dintre partizanii cei mari”, îşi zicea Denisov, care se uita mereu înainte în speranţa că-l va zări pe mult aşteptatul trimis al lui Dolohov.

Ajuns la un luminiş de unde se vedea până departe spre dreapta, Denisov se opri.

— Vine cineva, zise el.

Esaulul se uită încotro arăta Denisov.

— Doi sunt, un ofiţer şi un cazac. Numai că nu-i de presupus să fie locotenent-colonelul în persoană, spuse esaulul, căruia îi plăcea să folosească unii termeni străini vorbirii căzăceşti.

Cei doi călăreţi, coborând la vale, fură ascunşi privirilor timp de câteva minute, apoi se iviră din nou. În faţă galopa obosit şi îşi cravaşa mereu calul un ofiţer, ud leoarcă, cu părul încâlcit şi cu pantalonii suflecaţi până mai sus de genunchi. În urma lui, la trap, mergea un cazac înălţându-se în scări. Ofiţerul, un băieţandru tânăr de tot, cu faţa latră, rumenă, cu privirile vioaie şi vesele, galopă spre Denisov şi-i înmână un plic udat de ploaie.

— Din partea domnului general, zise ofiţerul. Scuzaţi dacă nu-i tocmai uscată…

Denisov, încruntându-se, luă plicul şi începu să-l desfacă.

— Uite, toţi îi dădeau într-una că-i primejdie mare, spuse ofiţerul, adresându-se esaulului, cât citi Denisov scrisoarea adusă de el. De altfel, eu şi Komarov, şi arătă spre cazac, ne-am pregătit. Avem câte două pistoa… Dar cu ăsta ce-i? Întrebă el, dând cu ochii de toboşarul francez. E un prizonier? Aţi şi dat vreo luptă? Pot să stau puţin de vorbă cu el?

— Rostov! Petea! Strigă în clipa aceea Denisov, care citise în fugă scrisoarea. Bine, dar de ce nu mi-ai spus cine eşti?

Şi Denisov, zâmbind, se întoarse spre ofiţer şi-i întinse mâna.

Ofiţerul era Petea Rostov.

Pe drum, Petea se tot gândise să se poarte cu Denisov ca un om în toată puterea cuvântului şi ca un ofiţer şi să nu facă nici o aluzie la faptul că se cunoşteau dinainte.

Dar, de îndată ce Denisov îi zâmbi, chipul lui Petea se lumină, el roşi de bucurie şi, uitând de tonul oficial pe care şi-l pregătise, începu să povestească cum trecuse pe lângă francezi, cât de fericit era de misiunea ce i se încredinţase acum şi cum luase parte la bătălia de la Viazma, în care se distinsese unul dintre husari.

— Ei, îmi pare bine că te văd, îl întrerupse Denisov şi chipul lui luă iarăşi o expresie de îngrijorare.

— Mihail Feoklitâci, se adresă el esaulului, şi asta-i tot din partea neamţului. Dânsul e trimisul lui. Şi Denisov îi

împărtăşi esaulului conţinutul hârtiei primite, care reînnoia cererea generalului neamţ de a se alătura trupelor lui, pentru a ataca împreună transportul. Dacă mâine nu punem mâna pe el, ni-l suflă de sub nas, încheie Denisov.

Cât timp vorbi Denisov cu esaulul, Petea, stingherit de răceala tonului lui Denisov şi presupunând că pricina acestui ton era starea pantalonilor săi, începu să şi-i potrivească pe sub manta în aşa fel, încât să nu-l bage nimeni de seamă, făcând sforţări să păstreze o ţinută cât mai militărească.

— Mai am de primit vreun ordin din partea dumneavoastră? Îl întrebă el pe Denisov, ducând mâna la cozoroc şi revenind astfel la jocul de-a generalul şi aghiotantul, pentru care se pregătise. Sau trebuie poate să rămân pe lângă dumneavoastră?

— Ordin? zise dus pe gânduri Denisov. Poţi cumva să rămâi până mâine aici?

— Ah, vă rog… îmi permiteţi să rămân cu dumneavoastră? Exclamă Petea.

— Dar ce anume ţi-a ordonat generalul? Ţi-a spus să te înapoiezi numaidecât? Întrebă Denisov.

Petea roşi.

— Păi, nu mi-a dat nici un ordin. Cred că pot să rămân? Spuse el pe un ton întrebător.

— Bine, fie! Spuse Denisov. Şi, întorcându-se spre subalternii săi, dădu dispoziţii ca detaşamentul să pornească spre cabana ştiută a pădurarului, locul unde oamenii trebuiau să se odihnească, în timp ce ofiţerul care călărea pe calul kirghiz (ofiţerul acesta avea misiunea de aghiotant) avea să plece în căutarea lui Dolohov, să afle unde e şi dacă vine în seara aceea. Denisov însuşi hotărî ca, împreună cu esaulul şi cu Petea, să se ducă până la marginea pădurii, la liziera dinspre Şamşevo, pentru a observa locul unde aveau să-şi întindă francezii tabăra şi unde urma să se dea a doua zi atacul.

— Hai, bărbosule, îi spuse el mujicului care-i slujea de călăuză, du-ne la Şamşevo.

Denisov, Petea şi esaulul, însoţiţi de câţiva cazaci şi de husarul care-l ducea în crupa calului pe micul prizonier, o luară la stânga, printr-o râpă, spre liziera pădurii.

V.

PLOAIA STĂTUSE; SE MAI lăsa doar negură şi cădeau încă picăturile de apă de pe crengile copacilor. Denisov, esaulul şi Petea călăreau tăcuţi în urma mujicului cu căciula ţuguiată, care, călcând uşor, fără zgomot, pe rădăcini şi frunze ude cu picioarele lui strâmbe, încălţate cu opinci, îi conducea spre lizieră.

Ajuns pe colină sus, mujicul se opri o clipă, se uită împrejur şi se îndreptă către o perdea rară de arbori. Lângă un stejar mare, cu frunzele încă nescuturate, se opri şi făcu din mână tainice semne, chemându-i spre el.

Denisov şi Petea îşi îndreptară caii într-acolo. De pe locul unde se oprise mujicul se puteau vedea francezii. Îndată după liziera pădurii se întindea, în jos pe coasta dealului, o mirişte. Spre dreapta, dincolo de o râpă abruptă, se vedea un sătuc şi un mic conac boieresc cu acoperişul stricat. În sătucul acesta şi prin curtea casei boiereşti, pe toată costişa, în grădină, pe lângă fântâni şi la iaz, pe tot drumul de la deal până la podul dinspre sat, se vedeau, la o distanţă de cel mult două sute de stânjeni, în negurile călătoare ce se legănau, grupuri de oameni. Se puteau auzi limpede strigătele lor într-o limbă care nu era cea rusească; îşi îndemnau caii, care se opinteau, trăgând căruţele la deal, şi se chemau unii pe alţii.

— Aduceţi încoa' prizonierul, spuse cu voce joasă Denisov, fără să-şi ia ochii de la francezi.

Cazacul descălecă, dădu băiatul jos de pe cal şi se apropie împreună cu el de Denisov. Arătând cu mâna spre francezi, acesta îl tot întrebă ce fel de trupe sunt colo şi colo. Băiatul, cu mâinile îngheţate vârâte în buzunare şi cu sprâncenele ridicate, se uita speriat la Denisov şi, cu toată dorinţa lui

vădită de a spune tot ce ştia, se încurca în răspunsuri şi confirma doar întrebările pe care i le punea Denisov. Încruntându-se, Denisov îi întoarse spatele şi începu să-i expună esaulului ceea ce chibzuise.

Petea, mişcându-şi iute capul, se uita când la toboşar, când la Denisov, când la esaul, când la francezii din sat şi de pe drum, şi îşi dădea osteneala să nu scape cumva vreun lucru important.

— Vine ori nu vine Dolohov, noi tot atacăm! N-avem încotro. Ai? Ce zici? Întrebă voios Denisov.

— Locul e nimerit, zise esaulul.

— Pedestraşii îi trimitem în jos, prin bălţi, continuă Denisov. Au să se strecoare prin grădini; dumneata cu cazacii intri pe acolo, Denisov arătă pădurea de dincolo de sat, iar eu cu husarii mei pe dincoace. Şi, la un foc de armă…

— Prin vâlcea n-are să se poată, sunt mlaştini, zise esaulul. Or să ni se împotmolească toţi caii, aşa că trebuie să ocolim ceva mai pe la stânga.

Cum vorbeau ei aşa cu jumătate voce, dinspre vâlceaua de lângă iaz se auzi un foc de armă, apoi altul; în aer se ivi un ghemuleţ de fum alb şi, din locul unde erau trupele franceze, de la jumătatea dealului, se auziră glasurile, vesele parcă, a sute de francezi. În primul moment, şi Denisov şi esaulul se dădură înapoi; erau atât de aproape, încât li se păreau că ei erau cauza focurilor de armă şi strigătelor. Dar împuşcăturile şi strigătele nu erau pentru ei. În vale, prin bălţi, fugea un om îmbrăcat în ceva roşu; de bună seamă că după el trăseseră şi strigau francezii.

— Dar ăsta e Tihon al nostru, spuse esaulul.

— El e, chiar el!

— Auzi, afurisitul, spuse Denisov.

— Scapă! Zise şi esaulul, închizând pe jumătate ochii.

Omul pe care-l numeau ei Tihon, ajungând la malul râului, se azvârli în apă cu atâta putere, încât stropii săriră până departe şi, după ce dispăru o clipă, ieşi apoi pe brânci,

negru de ud, şi fugi mai departe. Francezii care-l urmăreau se opriseră pe mal.

— Da-i sprinten, n-am ce spune, zise esaulul.

— Măi, ce bestie! Rosti Denisov cu aceeaşi expresie de ciudă. Ce dracu o fi făcut până acum?

— Cine-i ăsta? Întrebă Petea.

— E o iscoadă a noastră. L-am trimis să ne aducă, o „limbă”.

— A, da, spuse Petea de la primele cuvinte ale lui Denisov, dând din cap, ca şi când ar fi înţeles tot, deşi, hotărât lucru, nu înţelesese nici o iotă.

Tihon Şcerbatâi era unul dintre oamenii cei mai necesari în ceata de partizani. Era un mujic din satul Pokrovskoe de lângă Gjat. Când, la începutul acţiunii sale, Denisov venise la Pokrovskoe şi-l chemase, ca de obicei, pe primarul satului să-l întrebe ce ştie despre francezi, primarul răspunsese aşa cum răspundeau toţi primarii, parcă din spirit de prevedere, că de văzut, n-au văzut nimica, iar de ştiut, nici atâta. Dar după ce Denisov le explicase oamenilor că scopul lui era să-i bată pe francezi şi după ce-i întrebase apoi dacă cumva nu s-au mai rătăcit ceva francezi prin satul lor, primarul îi răspunse că fuseseră şi pe la ei miroderi ca să fure, dar că la ei în sat singur Tişka Şcerbatâi se îndeletnicea cu treburi de acestea. Denisov dăduse atunci ordin să fie chemat Tihon şi, lăudându-l pentru felul cum acţiona, rosti în faţa primarului câteva vorbe cu privire la credinţa faţă de ţar şi de patrie şi cu privire la ura faţă de francezi, sentimente de care toţi fiii patriei trebuie să fie cuprinşi.

— Noi, franţujilor nu le facem nici un rău, spusese atunci Tihon, vădit intimidat de cuvintele lui Denisov. Noi numai ne-am jucat aşa, puţin, cu ei, care va să zică să ne facem un chef. Am ucis numai vreo douăzeci de miroderi, încolo nu le facem nici un rău…

A doua zi, când Denisov, uitând cu totul de mujicul acesta, plecă din Pokrovskoe, i se raportă că Tihon se ţine după

ceată şi cere să fie primit în ea. Denisov aprobă.

Tihon, care la început îndeplinise toate corvezile, cum era aprinderea focurilor, căratul apei, jupuirea cailor morţi şi altele, se dovedi curând un partizan priceput şi plin de râvnă. Pleca nopţile după pradă şi venea de fiecare dată cu haine şi arme franţuzeşti, iar când i se dădea ordin aducea şi prizonieri. Denisov îl scuti pe Tihon de corvezi, începu să-l ia cu dânsul în patrulări şi-l repartiză unităţii de cazaci.

Lui Tihon nu-i plăcea călăria şi mergea întotdeauna pe jos, fără să rămână vreodată în urma cavaleriei. Armele lui erau o muschetă, pe care o purta mai mult de haz, o lance şi un topor de care se slujea cum se slujeşte lupul de dinţi, culegându-şi cu ei şi purecii din blană şi rozând la fel de uşor cogeamite ciolane. Tihon cu toporul lui crăpa bârnele în părţi absolut egale, dintr-o singură lovitură, apoi, luându-l de muchie, îşi cioplea ţăruşii ascuţiţi şi scobea linguri. În ceata lui Denisov, Tihon îşi avea locul lui deosebit, numai al său. Când era nevoie de dus la capăt vreo muncă deosebit de grea şi de scârboasă, de ridicat cu umărul vreo căruţă din noroi, de săltat de coadă vreun cal căzut în mlaştină şi care trebuia jupuit, de pătruns până în mijlocul francezilor, de străbătut cincizeci de verste într-o singură zi, toţi arătau, râzând, înspre Tihon.

— Dă-l naibii, ce-i pasă lui, e zdravăn ca un cal, spuneau despre dânsul toţi.

Odată, un francez pe care Tihon îl luase prizonier, trăsese în el cu pistolul şi-l nimerise în părţile moi de la spate. Rana aceasta, de care Tihon se lecuia numai cu votcă, şi pe dinăuntru şi pe dinafară, făcea pentru întreg detaşamentul obiectul celor mai de haz glume, de care râdea bucuros şi Tihon.

— Ce-i, frate, te-ai cuminţit? Sau tot nu ţi-i de ajuns? Râdeau de el cazacii.

Şi Tihon, maimuţărindu-se anume şi făcând tot soiul de strâmbături, se prefăcea supărat şi-i ocăra pe francezi, cu înjurături care mai de care mai caraghioase. Întâmplarea

aceasta n-a avut altă urmare pentru Tihon decât că acum, după ce-l răniseră, venea mai rar cu prizonieri.

Tihon era cel mai folositor şi cel mai îndrăzneţ om din tot detaşamentul. Nimeni nu descoperea mai multe prilejuri de atac decât el, nimeni nu omorâse şi nu prinsese mai mulţi francezi; şi, ca răsplată, era măscăriciul tuturor cazacilor şi husarilor, rol pe care şi-l juca cu plăcere. Acum fusese trimis de Denisov, cu noaptea în cap, la Şamşevo, ca să aducă „o limbă". Dar fie din pricină că nu se mulţumise doar cu un francez, fie din pricină că dormise pe undeva noaptea, în zorii zilei se furişase prin tufişurile din preajma bivuacului, în inima francezilor şi cum văzuse Denisov de pe deal, fusese descoperit de aceştia.

VI.

DUPĂ CE MAI VORBI CÂTVA timp cu esaulul despre atacul de a doua zi, la care acum, după ce-i văzuse pe francezi atât de aproape, părea că se hotărâse definitiv, Denisov îşi întoarse calul şi o porni înapoi.

— Hai, frate, mergem acuma să ne uscăm, îi spuse el lui Petea.

Apropiindu-se de casa pădurarului, Denisov opri calul şi începu să cerceteze stăruitor desişul. Prin pădure, printre copaci, mergea un om îmbrăcat cu suman, cu opinci în picioare şi cu o pălărie de felul acelora pe care le poartă ţăranii din gubernia Kazan; călca uşor, cu paşi mari, ca pe picioroange, şi îşi bălăbănea mâinile lungi. Pe umăr purta o armă şi la brâu un topor. Cum îl văzu pe Denisov, omul aruncă grăbit ceva într-o tufă şi, scoţându-şi din cap pălăria cu borurile pleoştite, se apropie de comandant. Era Tihon. Chipul lui, ciupit de vărsat şi brăzdat de zbârcituri, cu ochi mici şi înguşti, strălucea de veselie şi de mulţumire de sine. Ridică fruntea sus şi, ca şi cum abia s-ar fi ţinut de râs, se uită ţintă la Denisov.

— Ei, pe unde mi-ai fost? Întrebă Denisov.

— Pe unde-am fost? După franţuji am umblat, răspunse Tihon repede şi dârz, cu o voce de bas răguşită, dar

cântată.
— La ce te-ai vârât acolo ziua, dobitocule? Ce ispravă ai făcut? N-ai prins nimic, nu-i aşa?
— De prins, am prins, spuse Tihon.
— Atunci unde-ţi este prinsul?
— Păi l-am prins pe unul chiar de la începutul începutului, când se crăpa de ziuă, urmă Tihon, desfăcându-şi şi mai mult picioarele plate, strâmbe, încălţate cu opinci, şi l-am dus în pădure. Mă uit eu la el şi văd că nu-i de soi. M-am gândit: ia să mai cobor o dată, să iau altul mai acătării.
— Ai văzut, afurisitul, asta a fost! Îi spuse Denisov esaulului. Da' de ce nu mi l-ai adus pe acela?
— Ce să-l mai aduc, îi tăie grăbit şi înciudat Tihon vorba. Nu era bun de nimica. Nu ştiu eu, adică, de care vă trebuie dumneavoastră?
— Măi, ce bestie! Ei, şi mai departe?
— M-am dus după altul, continuă Tihon, m-am târât prin pădure şi m-am oprit la pândă uite-aşa, la pământ. Tihon se trânti deodată pe burtă ca să arate aievea cum a făcut. Şi numai ce se iveşte unul, urmă el. Îi sar în spate, uite-aşa, şi-l înşfac. (Aici Tihon sări în sus iute şi sprinten.) Haidem, zic, la domnul colonel. Ce mai urlet a tras! Da' ei erau acolo patru la număr! Cât ai zice peşte, se azvârliră patru pe mine cu frigările. Atuncea, pun şi eu mâna pe topor; ce-i, mă, aici v-a văzut sfântuleţul! Strigă Tihon, desfăcându-şi larg mâinile, încruntându-se fioros şi scoţându-şi voiniceşte pieptul în afară.
— Cum nu! Te-am văzut noi de pe deal cum fugeai ca de streche, prin băltoace, zise esaulul, închizând pe jumătate ochii sclipitori.
Lui Petea îi venea grozav să râdă, dar băgă de seamă că toţi îşi ţineau râsul. Îşi mută repede privirile de la chipul lui Tihon la esaul şi la Denisov, neştiind ce însemnează toate acestea.
— Nu mai face pe prostul, vorbi Denisov, tuşind supărat. De ce nu mi l-ai adus pe cel dintâi?

Tihon începu să se scarpine cu o mână la spate şi cu cealaltă în cap, şi pe toată mutra i se lăţi deodată un zâmbet radios şi prostesc, care-i descoperi un dinte lipsă (de unde-i venea şi porecla de Şcerbatâi912). Denisov zâmbi şi Petea izbucni într-un râs vesel, la care se uni şi râsul lui Tihon însuşi.

— Dă-l încolo, nu făcea două parale, spuse Tihon. Avea nişte hăinuţe tare proaste, ce să-l mai cari. Şi era şi grubian, înălţimea-ta. Cum asta, cică, sunt fecior de ghinărar, nu pot merge, cică.

— Măi, ce dobitoc, spuse Denisov. Aveam nevoie să-l cercetez…

— Las' că l-am cercetat eu, spuse Tihon. Cică nu-i icspert. Ai noştri-s, zice, mulţi, dar proşti; numai gura de ei, zice. Doar să vă repeziţi frumuşel la ei şi-i prindeţi pe toţi, încheie Tihon, uitându-se voios şi hotărât drept în ochii lui Denisov.

— Uite ce-i, am să pun să-ţi tragă dindărăt o sută de bice, să te-nveţi minte să mai faci pe prostul, spuse cu severitate Denisov.

— Dar de ce vă supăraţi, îi răspunse Tihon, ce, n-am mai văzut eu francezi de-ai dumneavoastră? Iaca, doar să se-ntunece şi-ţi aduc şi trei, dacă vrei.

— Hai să mergem, spuse Denisov.

Şi până la casa pădurarului merse tot tăcut şi încruntat.

Tihon rămăsese mai la urmă, şi Petea auzea cum râdeau cazacii de el şi cu el, vorbind de nişte cizme pe care acesta le aruncase într-o tufă.

Când îi trecu râsul stârnit de istorisirea şi de zâmbetul lui Tihon, Petea înţelese fulgerător că Tihon acesta omorâse omul şi nu se simţi chiar în apele lui. Aruncă o privire la toboşarul prizonier şi ceva îl împunse parcă în inimă. Dar asta nu dură decât o clipă. Simţi nevoia să ridice mai sus fruntea, să se îmbărbăteze şi să pună esaulului, cu un aer important, întrebări asupra acţiunii de a doua zi, pentru a nu fi nedemn de societatea în care se găsea.

Denisov se întâlni în drum cu ofiţerul trimis la Dolohov şi care se întorcea cu vestea că însuşi Dolohov avea să sosească în curând şi că la el în tabără toate-s bune.

Denisov se înveseli deodată şi-l chemă pe Petea lângă dânsul.

— Ei, acuma spune-mi ce mai faci tu, Petea! Îi zise el.

VII.

PETEA, DUPĂ PLECAREA Rostovilor din Moscova, îşi părăsise familia ca să se alăture regimentului său şi nu mult după aceea, fusese luat ofiţer de ordonanţă pe lângă un general care comanda o mare unitate. De când fusese înălţat la gradul de ofiţer şi, mai cu seamă, de când fusese repartizat în armata operativă, cu care luase parte la bătălia de la Viazma, Petea trăia tot într-o stare de fericit entuziasm că era om în toată firea şi se pripea mereu să nu cumva să scape vreo ocazie de a se dovedi cu adevărat viteaz. Îl fericea peste măsură tot ce văzuse şi ce simţise în armată, dar, în acelaşi timp, i se părea mereu că tocmai acolo unde nu e el se săvârşesc în clipa aceea acte de adevărat eroism. Şi era veşnic zorit să ajungă acolo unde nu se afla în clipa aceea.

Când, în ziua de 21 octombrie, generalul său îşi exprimase dorinţa de a trimite pe cineva la detaşamentul lui Denisov, Petea se rugase atât de stăruitor să fie el trimisul, încât generalul nu-l mai putuse refuza. Dar, învoindu-se să-l lase să plece, generalul, care-şi amintea de fapta nebunească a lui Petea în bătălia de la Viazma, când, în loc să se ducă pe drum, acolo unde fusese trimis, galopase până în avanposturi sub ploaia de gloanţe a francezilor şi trăsese de acolo de două ori cu pistolul, îi interzise categoric să ia parte la vreuna dintre operaţiile lui Denisov, oricare ar fi ea. De aceea se înroşise şi se fâstâcise Petea când îl întrebase Denisov dacă are permisiunea să rămână. Înainte de a ajunge la liziera pădurii, Petea credea că, făcându-şi datoria cu stricteţe, trebuie să se întoarcă numaidecât. Dar când dădu cu ochii de francezi şi-l văzu pe Tihon, când află că la

noapte se va da negreşit atacul, el hotărî, cu repeziciunea cu care trec tinerii de la un fel de a vedea la altul, că generalul său, pe care până atunci îl privise cu mult respect, era un neamţ de nimica şi că Denisov era un erou, ca şi esaulul şi Tihon, eroi adevăraţi, şi că ar fi ruşinos din partea lui să-i părăsească în asemenea momente grele.

Se înserase când Denisov, cu Petea şi cu esaulul, ajunseră la casa pădurarului. Prin semiîntuneric se vedeau caii înşeuaţi, cazacii, husarii care întindeau corturile în luminiş şi aprindeau într-o râpă a pădurii (ca să nu vadă francezii fumul) un foc roşietic. În tinda micii izbe, un cazac cu mânecile suflecate tăia bucăţele nişte carne de berbec. În odaia din izbă erau trei ofiţeri din detaşamentul lui Denisov care improvizau o masă dintr-o uşă. Petea îşi scoase haina udă şi o dădu la uscat, apoi sări să le ajute ofiţerilor la meşterirea unei mese pentru cină.

În zece minute, masa fu înjghebată şi acoperită cu un şervet. Pe masă era votcă, rom într-un bidon, pâine albă şi carne de berbec friptă, cu sare multă.

Stând cu ofiţerii la masă şi rupând cu mâinile, pe care i se prelingea seul, bucăţi de carne grasă şi bine mirositoare, Petea trăia cu un copilăresc entuziasm o stare de dragoste caldă faţă de toţi oamenii şi, ca urmare, îl cuprinse o credinţă nestrămutată în dragostea pe care şi lui i-o purtau toţi ceilalţi oameni.

— Aşadar, ce credeţi, Vasili Feodorovici, i se adresă el lui Denisov, nu-i aşa că nu-i nimic dacă rămân cu dumneavoastră pentru o zi? Şi, fără să mai aştepte răspunsul, îşi răspunse singur: Doar mi s-a dat ordinul să mă informez, aşa că uite, mă informez… Numai să-mi daţi voie în cea mai… în cea mai importantă… Nu umblu după decoraţii… Dar mi-ar plăcea să…

Petea strânse din dinţi şi se uită mândru, ridicându-şi capul şi mai mult şi făcând din mână semnificativ.

— În cea mai importantă… îl îngână Denisov zâmbind.

— Numai atâta v-aş ruga, să-mi daţi o comandă, dar una de-adevăratelea, să comand şi eu, continuă Petea. Ce v-ar costa pe dumneavoastră? Ah, vă trebuie un cuţit? Se adresă el unui ofiţer care voia să taie o bucată de carne şi-i dădu briceagul său. Ofiţerul lăudă briceagul.

— Păstraţi-l, vă rog, pentru dumneavoastră. Am o mulţime… spuse el roşind. Vai de mine, am uitat cu totul, strigă deodată Petea. Am stafide, o minune, ştiţi, de cele fără sâmburi. Ne-a venit un marchitan nou şi are lucruri minunate. Am cumpărat zece funturi. M-am deprins să am întotdeauna ceva dulce. Vreţi? Şi Petea dete fuga în tindă la cazacul lui şi aduse o săculteaţă cu vreo cinci funturi de stafide. Mâncaţi, domnilor, mâncaţi!

— Nu cumva aveţi nevoie de un ibric de cafea? Îl întrebă el pe esaul. Am cumpărat unul straşnic de la marchitanul nostru. Are lucruri grozave. Şi e foarte cinstit. Asta-i principalul. Vi-l trimit negreşit. Dar poate mai aveţi nevoie de ceva, poate vi s-au tocit cremenile; se mai întâmplă, ce vrei! Am luat cu mine, uite am aici, şi arătă sălcuteaţa, am o sută de pietre. Le-am cumpărat foarte ieftin. Luaţi, vă rog, câte vă trebuie, luaţi-le pe toate… şi deodată, înspăimântându-se la gândul că s-ar fi putut cumva să fi exagerat, Petea roşi tot şi se opri.

Încercă să-şi amintească dacă nu mai făcuse vreo prostie. Şi, depănându-şi amintirile zilei, îi veni în gând toboşarul francez. „Noi aicea ne simţim cât se poate de bine, dar lui cum i-o fi fiind oare? Unde l-au lăsat? I-or fi dat ceva de mâncare? Nu i-or fi făcut vreun rău?” se gândi el. Dar, dându-şi seama că fusese neserios cu cremenea, se temu să nu se facă iar de râs.

„Mare lucru n-ar fi să-i întreb, se gândi el; dar te pomeneşti că au să spună: nu-i nici el decât un băieţaş, de asta i-e milă de băieţaş. Dar las' că le arăt eu, mâine, ce fel de băieţaş sunt! O fi oare ruşine să întreb? Chibzuia Petea. Ei, fie ce-o fi!” Şi repede, roşind tot şi uitându-se speriat la

chipurile ofiţerilor să vadă dacă nu cumva râd de dânsul, întrebă:

— S-ar putea să-l chemăm pe băieţaşul acela, pe care l-aţi luat prizonier… să-i dăm ceva de mâncare… poate…

— Da… bietul băiat, spuse Denisov, care nu vedea, pesemne, nimic ruşinos în propunerea aceasta. Spuneţi-i să vină încoace. Îi zice Vincent Bosse. Chemaţi-l.

— Îl chem eu, zise Petea.

— Cheamă-l, cheamă-l, bietul băiat, repetă Denisov.

Petea şi ajunsese la uşă când rosti Denisov aceste vorbe. Se întoarse, îşi făcu loc printre ofiţeri şi veni lângă Denisov.

— Dă-mi voie să te sărut, frăţioare, zise el. Ah, cât e de frumos! Cât e de bine!

Şi, după ce-l sărută, fugi afară.

— Bosse! Vincent! Strigă el din uşă.

— De cine aveţi nevoie, să trăiţi? Îl întrebă o voce din întuneric.

Petea răspunse că are nevoie de băieţaşul acela franţuz, care fusese luat prizonier de dimineaţă.

— A, pe Vesenni? Spuse cazacul.

Numele lui Vincent cazacii i-l schimbaseră în Vesenni. Iar mujicii şi soldaţii, în Visenia. Şi într-un caz şi într-altul această schimbare de nume care amintea primăvara913, se potrivea cu imaginea copilăriei întruchipată de băieţaş.

— Uite-l colo, se încălzeşte la foc. Măi Visenia! Visenia! Vesenni! Se auziră în beznă voci şi râsete.

— E un flăcăiaş ca argintul viu, zise husarul, care stătea lângă Petea. I-am dat să mănânce mai adineauri. Era hămesit rău!

Se auzi zgomot de paşi prin întuneric şi toboşarul, lipăind prin glod cu picioarele goale, se apropie de uşă.

— Ah, c'est vous! Zise Petea. Voulez-vous manger? N'ayez pas peur, on ne vous fera pas mal, adăugă el, atingându-i cu blândeţe şi duioşie mâna. Entrez, entrez.914

— Merci, monsieur, răspunse toboşarul cu voce tremurătoare, aproape de copil, şi începu a-şi şterge de

prag picioarele murdare de noroi.

Multe ar mai fi vrut să-i spună Petea toboşarului, dar nu îndrăznea. Stătu puţin la îndoială, în tindă, lăsându-se greu când pe un picior, când pe altul; apoi luă mâna băiatului şi, pe întuneric, i-o strânse.

— Entrez, entrez, repetă el prietenos, în şoaptă, de data aceasta.

„Ce bine i-aş putea face oare?” se întreba Petea şi, deschizând uşa, îl lăsă pe toboşar să-i treacă înainte.

După ce toboşarul intră în izbă, Petea se aşează ceva mai departe de dânsul, socotind că ar fi înjositor pentru el să-i dea atenţie. Îşi pipăia doar banii în buzunar şi sta la îndoială dacă nu cumva era ruşinos să i-i dea băiatului.

VIII.

DE LA TOBOŞARUL, CĂRUIA din ordinul lui Denisov i se dădu votcă şi friptură şi pe care Denisov porunci să-l îmbrace în caftan rusesc, ca să nu fie trimis cu prizonierii, ci să rămână pe lângă unitatea de partizani, atenţia lui Petea fu abătută de intrarea lui Dolohov. De când era în armată, Petea auzise vorbindu-se multe de vitejia nemaipomenită a lui Dolohov şi de cruzimea lui cu francezii, şi acum, de când intrase Dolohov în izbă, nu-şi mai lua ochii de la el; se îmbărbăta tot mai mult, îşi ţinea cu mândrie capul tot mai sus, pentru a nu fi nedemn nici chiar de societatea unui om ca Dolohov.

Exteriorul lui Dolohov îl izbi într-un chip ciudat pe Petea prin simplitatea lui.

Denisov se îmbrăca în cecmen915, purta barbă şi, pe piept, o iconiţă a sfântului Nicolae făcătorul de minuni; numai în felul lui de a vorbi şi de a se purta, se manifesta poziţia deosebită pe care o deţinea. Dolohov însă, care pe vremuri, la Moscova, purtase costum persian, avea acum, dimpotrivă, înfăţişarea celui mai spilcuit şi ţanţoş ofiţer de gardă. Proaspăt bărbierit şi îmbrăcat cu un dolman vătuit de ofiţer de gardă, cu insigna ordinului Sf. Gheorghe la butonieră şi cu o şapcă simplă, aşezată pe cap drept, îşi

scoase într-un colţ al izbei pelerina udă şi, apropiindu-se de Denisov fără să dea mâna cu cineva, începu să discute numaidecât cu el despre treburi. Denisov îi vorbi de planurile marilor unităţi de partizani, cu privire la transportul respectiv, şi despre misiunea lui Petea, neuitând să-i povestească de răspunsul pe care-l dăduse el celor doi generali. Apoi îi spuse tot ce ştia în legătură cu situaţia detaşamentului francez.

— Aşa o fi, dar trebuie să ştim ce fel de trupe au şi cât sunt de numeroase, spuse Dolohov. Trebuie mers şi văzut. Cât timp nu le ştim sigur numărul, nu putem trece la acţiune. Mie-mi place să fac lucrurile temeinic. Iată ce-i, nu vrea cineva dintre domnii aceştia să mă însoţească în lagărul lor? Am cu mine şi o uniformă.

— Eu, eu… merg cu dumneavoastră! Strigă Petea.

— Tu n-ai ce căuta acolo, zise Denisov, pe el nu-l las pentru nimic în lume, adăugă el, adresându-i-se lui Dolohov.

— Ia te uită? Cum aşa? Exclamă Petea. De ce adică să nu mă duc?

— Păi aşa, pentru că n-ai la ce te duce.

— Ei bine, eu vă cer iertare, dar… dar… dar eu plec şi gata. Mă luaţi? Se întoarse el spre Dolohov.

— De ce nu? răspunse distrat Dolohov, uitându-se la chipul toboşarului francez.

— Pe băiatul ăsta îl ai demult? Îl întrebă el pe Denisov.

— Azi l-am prins, dar nu ştie nimic. L-am oprit pe lângă noi.

— Bine, dar cu restul ce faci? Întrebă Dolohov.

— Cum ce fac? Îi expediez contra recipisă, se răsti Denisov, care se făcuse deodată roşu la faţă. Pot spune sus şi tare că n-am nici un om pe conştiinţă. Ce, ţie adică ţi-e mai greu să expediezi sub escortă până la oraş treizeci de oameni, sau chiar trei sute, decât să-ţi pătezi – ţi-o spun deschis – onoarea de ostaş?

— Dacă asemenea gingăşii ar ieşi din gura unui tinerel ca acest conte de şaisprezece ani, aş mai înţelege, spuse cu

ironie rece Dolohov, tu, însă, ar cam fi timpul să te mai laşi de aşa ceva.

— Păi ce-am spus eu? Eu nu spun nimic; eu atâta spun doară, că ţin neapărat să merg cu dumneavoastră, zise sfios Petea.

— Pentru noi doi e timpul să ne mai scuturăm de gingăşii de astea, urmă Dolohov, ca şi când ar fi găsit o plăcere deosebită în discuţia asupra acestui lucru care-l necăjea pe Denisov. Atunci pe ăsta de ce l-ai oprit? Zise el, clătinând din cap. Nu pentru că ţi-e milă de el? Parcă nu ştim noi ce-i cu recipisele tale: le trimiţi de aici o sută de oameni şi ajung acolo treizeci. Pier pe drum de foame sau de glonţ. Aşa că, nu-i totuna dacă nu-i mai trimiţi deloc?

Esaulul, mijindu-şi ochii albaştri, clătină aprobator din cap.

— Asta aşa-i, tot una-i, nimic de zis. Dar eu nu vreau să-i am pe suflet. Tu spui: tot au să moară. Foarte bine. N-au decât. Dar să nu-i omor eu.

Dolohov râse.

— Dar ce crezi, că ei n-au primit de douăzeci de ori până acum ordin să mă prindă? Şi când s-ar întâmpla să ne prindă, pe mine şi pe tine, cu tot cavalerismul tău, la spânzurătoare cot la cot ne duc. Tăcu puţin. Numai că vorba e, să ne apucăm de treabă. Trimiteţi-mi încoace pe cazacul meu cu bagajele. Am două uniforme franceze. Ei, ce faci, mergi cu mine? Îl întrebă el pe Petea.

— Eu? Da, cum să nu, negreşit, strigă Petea, înroşindu-se aproape până să-i dea lacrimile şi uitându-se la Denisov.

Cât discutase Dolohov cu Denisov despre ceea ce trebuie făcut cu prizonierii, Petea se simţise din nou stingherit şi nerăbdător, ca şi mai înainte, şi din nou i se întâmpla să nu priceapă prea bine despre ce era vorba. „Dacă aşa gândesc cei mari şi renumiţi, înseamnă că aşa trebuie, înseamnă că aşa e bine, îşi spunea el. Principalul e să nu îndrăznească Denisov să creadă că eu am să-l ascult, că poate să-mi comande. Plec negreşit cu Dolohov în lagărul francezilor. Dacă poate el, pot şi eu!”

Oricât insistă Denisov să nu plece, Petea răspunse la toate că şi el e deprins să facă lucrurile cum se cuvine, temeinic şi nu în dorul lelii, şi că nu se gândeşte niciodată la primejdie.

— Pentru că – recunoaşteţi şi dumneavoastră că am dreptate – dacă nu vom şti cu precizie câţi sunt, punem în pericol viaţa poate a sute de oameni, pe când noi suntem numai doi. Şi, pe urmă, doresc aşa de mult să mă duc! Şi am să mă duc negreşit, negreşit, nu mă veţi putea opri, spuse el. Dacă stăruiţi e mai rău…

IX.

DUPĂ CE-ŞI PUSERĂ MANTALE şi chivere franţuzeşti, Petea şi Dolohov porniră spre rariştea de unde privise Denisov tabăra francezilor şi, ieşind din pădure într-un întuneric desăvârşit coborâră în vâlcea. Cum se lăsară la vale, Dolohov porunci cazacilor care-l însoţeau să-l aştepte acolo, şi porni la trap întins pe drumul ce ducea spre pod. Petea, sugrumat de emoţie, călărea alături de el.

— Dacă ne prind, eu nu mă predau viu; am pistol, şopti Petea.

— Nu vorbi ruseşte, rosti grăbit, în şoaptă, Dolohov şi, în aceeaşi clipă, în beznă se auzi somaţia: „Qui vive”916 şi zăngănitul unei arme.

Lui Petea îi veni tot sângele în obraz şi duse mâna la pistol.

— Lanciers du 6-éme917, pronunţă Dolohov fără să încetinească sau să iuţească trapul calului. Silueta neagră a santinelei se desluşea pe pod.

— Mot d'ordre? 918

Dolohov trase de dârlogi şi înainta la pas.

— Dites donc, le colonel Gérard est ici? 919 zise el.

— Mot d'ordre! Strigă santinela, fără să-i răspundă, şi-i tăie drumul.

— Quand un officier fait sa ronde, les sentinelles ne demandent pas le mot d'ordre… strigă Dolohov, răbufnind deodată şi repezindu-şi calul spre sentinelă, furios. Je vous demande şi le colonel est ici? 920

Şi, fără să mai aştepte răspunsul santinelei, care se ferise în lături, porni la pas pe deal în sus.

Observând umbra neagră a unui om care trecea de-a curmezişul drumului, Dolohov îl opri şi-l întrebă unde se află comandantul şi ofiţerii. Omul, un soldat cu un sac în spate, se opri, se apropie mult de calul lui Dolohov, pe care-l atinse cu mâna, şi spuse simplu, prieteneşte, că ofiţerii şi comandantul erau mai sus pe deal, la dreapta, în curtea fermei (cum numea el conacul boieresc).

După ce străbătu drumul, de-a dreapta şi de-a stânga căruia răsunau vorbă franţuzească de la focurile taberei, Dolohov coti spre curtea casei boiereşti. Intrând pe poartă, descălecă şi se apropie de un foc mare, în jurul căruia şedeau şi vorbeau tare câţiva oameni. Mai la o parte, un soldat cu chipiu şi manta albastră, cu faţa viu luminată de flăcări, sta în genunchi la marginea focului şi mesteca cu vergeaua puştii într-o gamelă în care fierbea ceva.

— Oh, est un dur a cuire921, spuse unul dintre ofiţerii care şedeau în umbră, de cealaltă parte a focului.

— Il les fera marcher, les lapins…922 spuse altul râzând.

Tăcură amândoi, scrutând întunericul, pentru că auziseră paşii lui Dolohov şi ai lui Petea, care se apropiau de foc cu caii de căpăstru.

— Bonjour, mesieurs! Rosti tare şi răspicat Dolohov.

Între ofiţerii din umbra de dincolo de foc se produse mişcare; unul dintre ei, înalt şi cu gâtul lung, ocoli focul şi se apropie de Dolohov.

— C'est vous, Clément? Zise el. D'ou, diable923, dar nu-şi sfârşi vorba, băgând de seamă că greşise şi, încruntându-se uşor, îl salută pe Dolohov ca pe un străin şi-l întrebă cu ce-l poate servi.

Dolohov îi spuse că el împreună cu tovarăşul său îşi căuta unitatea şi întrebă, adresându-li-se oarecum tuturor, dacă nu cumva ştiau ceva despre regimentul al şaselea. Nu ştia nimeni nimic şi lui Petea i se păru că ofiţerii începuseră să

se uite duşmănos şi cu neîncredere la el şi la Dolohov. Câteva clipe tăcură toţi.

— şi vous comptez sur la soupe du soir, vous venez trop tard924, rosti, stăpânindu-şi râsul, o voce din partea cealaltă a focului.

Dolohov răspunse că nu-s flămânzi şi că sunt grăbiţi să plece mai departe chiar în noaptea aceea.

Dădu dârlogii calului în mâna soldatului care mesteca în gamelă şi se aşează turceşte lângă foc, altăuri de ofiţerul cu gât lung. Ofiţerul acesta nu-l mai slăbea din ochi şi-l mai întrebă o dată pe Dolohov din ce regiment era. Dolohov nu răspunse, ca şi cum n-ar fi auzit întrebarea şi, aprinzându-şi pipa franţuzească pe care o scosese din buzunar, îl întrebă pe ofiţer în ce măsură drumul era ferit de-aci-nainte de cazaci.

— Les brigands sont partout925, răspunse unul de dincolo de foc.

Dolohov spuse că de cazaci le poate fi frică numai unor răzleţiţi ca el şi tovarăşul său şi adăugă, pe un ton întrebător, părerea proprie, că probabil, cazacii nu îndrăznesc să atace detaşamente mari. Nu răspunse nimeni nimic.

„Ei, acum pleacă”, se gândea mereu Petea, care sta cu faţa înspre foc şi asculta ce spunea Dolohov.

Dar Dolohov reîncepu convorbirea întreruptă şi se apucă să pună de-a dreptul întrebări cu privire la efectivul batalionului cu privire la numărul batalioanelor lor şi cu privire la numărul prizonierilor pe care-i aveau cu ei. După ce întrebă de prizonierii ruşi, Dolohov spuse:

— La vilaine affaire de traâner ces cadavres apres soi. Vaudrait mieux fusiller cette canaille926, şi râse tare, eu un râs atât de straniu, încât lui Petea i se păru că francezii vor înţelege pe loc prefăcătoria, şi, instinctiv, se dădu cu un pas îndărăt de la foc. Nimeni nu ripostă nimic la cuvintele şi la râsul lui Dolohov; un ofiţer francez, pe care până atunci nu-l văzuseră (stătuse culcat, acoperit cu o manta), se săltă de

jos şi-i şopti ceva la ureche vecinului său. Dolohov se ridică în picioare şi strigă soldatul cu caii.

„Ne mai dau oare sau nu ne mai dau caii?” se întreba Petea, venind fără voia lui mai aproape de Dolohov. Le fură aduşi caii.

— Bonjour, messieurs, spuse Dolohov.

Petea voi să spună şi el bonsoir, dar nu putu rosti cuvântul. Ofiţerii vorbeau ceva între ei, pe şoptite. Lui Dolohov îi trebui mult până să-şi încalece calul, care nu sta locului, apoi ieşi la pas pe poartă. Petea porni alături de el; ar fi voit, dar nu îndrăznea, să se uite înapoi, să vadă: s-au luat ori nu s-au luat francezii după dânşii?

Ieşind la drum, Dolohov nu se întoarse înapoi spre câmp, ci o porni înainte spre sat. Într-un loc se opri să asculte.

— Auzi? Zise el.

Petea auzi glasuri de oameni care vorbeau ruseşte şi văzu la lumina focurilor siluetele negre ale prizonierilor ruşi. După ce coborâră la pod, Petea şi Dolohov trecură pe lângă santinela care, fără să spună o vorbă, se plimba încruntată pe pod, şi ajunseră în vâlceaua unde-i aşteptau cazacii.

— Ei, acum rămâi sănătos. Spune-i lui Denisov că în zori, la primul foc de armă… zise Dolohov şi voi să pornească, dar Petea se anină de braţul lui.

— Ah! Exclamă el. Sunteţi un adevărat erou. Ah, ce frumos! Ce minunat! Cât de mult vă iubesc!

— Bine, bine, zise Dolohov, dar Petea nu-l slăbea şi Dolohov băgă de seamă prin întuneric că Petea se apleca spre el.

Voia să-l sărute. Dolohov îl sărută, râse, întoarse calul şi dispăru în beznă.

X.

REVENIND LA CASA PĂDURARULUI, Petea îl găsi pe Denisov în tindă. Denisov îl aştepta tulburat, îngrijorat şi înciudat pe el însuşi că-l lăsase să plece.

— Slavă Domnului! Strigă el. Ei, slavă Domnului! Repetă el, ascultând povestirea entuziastă a lui Petea. Şi să te ia

dracul, că din cauza ta n-am dormit! Bine, slavă Domnului, acum du-te şi te culcă. Mai avem vreme să aţipim până în zori.

— Dar… Nu… zise Petea. Mie încă nu mi-e somn. Ş-apoi mă cunosc eu bine; dacă adorm, s-a sfârşit. Şi pe urmă, sunt deprins să nu dorm înainte de luptă.

Petea mai şezu un timp în odaie, reamintindu-şi cu bucurie amănuntele drumului pe care-l făcuse şi închipuindu-şi aievea cele ce aveau să se petreacă a doua zi. Apoi, băgând de seamă că Denisov adormise, se ridică şi ieşi în curte.

Afară era încă întuneric beznă. Ploaia stătuse, dar de pe crengile copacilor tot mai picura. Nu departe de casa pădurarului, prin întuneric, se profilau siluetele negre ale corturilor căzăceşti şi ale cailor legaţi la un loc. În dosul izbei se vedeau umbrele negre a două furgoane, lângă care erau legaţi caii, iar în râpă se mai vedea, roşietic, un foc aproape stins. Cazacii şi husarii nu erau toţi adormiţi; ici-colo, odată cu zgomotul picăturilor căzute de pe crengi şi mestecatul zgomotos al cailor, se auzeau şi glasuri care discutau domol, pe şoptite parcă.

Petea coborî de pe prispă, se uită în întuneric şi se apropie de furgoane. Sub furgoane sforăia cineva, iar în jurul lor erau legaţi şi mestecau ovăz câţiva cai cu şeile pe ei. Petea îşi recunoscu în întuneric iapa pe care o botezase Karabah, deşi era de prin regiunea Malorusiei, şi se apropie de ea.

— Ei, Karabah, mâine avem de furcă, zise el, mirosindu-i nările şi sărutând-o.

— Ce-i, boierule, nu dormiţi? Întrebă cazacul care stătea sub furgon.

— Nu… Lihacev, aşa mi se pare că-ţi zice. Abia m-am întors. Am fost în tabăra francezilor.

Şi Petea îi povesti cu de-amănuntul cazacului nu numai drumul făcut, dar şi ce anume îl îndemnase să plece şi de ce socotea că-i mai bine să-şi rişte el viaţa, decât să plece ca orbeţii, pe nepregătite.

— Ei, da, dar să fi dormit un pic, zise cazacul.

— Nu, sunt deprins! Răspunse Petea. Dar cu cremenea pistoalelor cum stai? Am adus cu mine o grămadă. N-ai nevoie? Ia-ţi!

Cazacul ieşi de sub furgon, ca să-l vadă mai de aproape pe Petea.

— Pentru că eu sunt deprins să fac lucrurile cum se cuvine, spuse Petea. Unii pornesc la treabă aşa, care cum vrea, la întâmplare, nepregătiţi, şi pe urmă le pare rău. Mie nu-mi place aşa.

— Aveţi dreptate, spuse cazacul.

— Dar uite ce, te-aş ruga… ascute-mi, sabia, dragă, s-a to… (dar îi fu frică să mintă) n-a fost niciodată ascuţită. Vrei să faci asta?

— Vreau, de ce nu.

Lihacev se ridică, se scotoci în raniţă, şi Petea auzi, nu după multă vreme, sunetul bătăios al oţelului frecat de gresie. Se urcă în furgon şi se aşează pe o loitră. Sub el, cazacul îi ascuţea de zor sabia.

— Dorm băieţii, hai? Zise Petea.

— Care dorm, care stau, aşa ca noi.

— Dar băieţaşul unde-i?

— Vesenni? S-a trântit colo, în tindă. Doarme tot cu frica-n sân. Dar a mai prins ceva inimă.

Mult timp după asta, Petea stătu tăcut şi ascultă. În întuneric se auziră paşi şi apăru o siluetă neagră.

— Ce ascuţi? Întrebă omul, apropiindu-se de furgon.

— Iaca, ascut şi eu sabia boierului.

— Bine faci, spuse omul care lui Petea i se păru a fi un husar. N-a rămas cumva aici, la dumneata, cana?

— Uite-o colo, lângă roată.

Husarul luă cana.

— Nu-i mult, pân' la ziuă, adăugă el, căscând, şi plecă.

Petea ar fi trebuit să ştie că se afla într-o pădure, la o verstă departe de drum, cu detaşamentul de partizani al lui Denisov, că stătea pe un furgon capturat de la francezi, de care erau legaţi cai, că sub furgon sta cazacul Lihacev şi-i

ascuţea sabia, că pata aceea mare şi neagră din dreapta lui era o casă de pădurar, că pata roşie şi luminoasă din vale, de la stânga lui, era un foc ce se stingea, că omul care venise să-şi caute cana era un husar căruia îi era sete, dar nu ştia nimic din toate astea şi nici nu voia să ştie. Era într-o împărăţie a vrăjii, unde nimic nu mai avea legătură cu realitatea. Pata aceea mare şi neagră era, poate, chiar casa pădurarului, dar putea fi prea bine şi o peşteră, care ducea tocmai în fundul pământului. Pata roşie era, poate, un foc, dar putea fi şi un ochi de monstru uriaş. Se putea întâmpla să fie adevărat că el şedea pe loitra unui furgon, dar se putea tot atât de bine să fi stat într-un turn grozav de înalt, din care, dacă ar fi căzut, trebuia să cadă o zi întreagă, o lună încheiată, să se scufunde mereu şi să nu mai ajungă niciodată jos. Sub furgon se putea întâmpla să stea chiar cazacul Lihacev, dar putea foarte bine fi şi cel mai bun, cel mai viteaz, cel mai minunat şi extraordinar om din lume, pe care să nu-l fi ştiut nimenea. Poate că venise cu adevărat un husar după apă şi se mistuise apoi în văgăună, dar poate că, de cum îi pierise de sub ochi, dispăruse cu totul şi nici nu mai exista deloc.

Orice ar fi văzut acum Petea nu l-ar mai fi putut uimi. Se afla în împărăţia vrăjii, în care orice era cu putinţă.

Se uită la cer. Şi cerul era tot aşa, vrăjit, ca şi pământul. Pe cer se destrămau şi alergau nourii purtaţi de vânt peste crestele copacilor atât de repede, încât parcă se grăbeau să dezvelească stelele. Câteodată, cerul părea că se limpezeşte şi că bolta rămâne curată, neagră; alteori părea că petele acestea negre erau nourii. Se părea uneori că cerul se înălţa sus, foarte sus, drept deasupra capului; alteori bolta lui se lăsa jos de tot, cât să-l fi ajuns cu mâna.

Petea începu să-şi simtă ochii închizându-i-se şi prinse a moţăi.

Auzea picăturile de ploaie căzând. Cineva vorbea în şoaptă. Caii nechezau sau se băteau. Se auzeau sforăituri.

„Vjig, jig, vjig, jig…” ţiuia sub tocilă sabia. Şi, deodată, Petea auzi o orchestră armonioasă, care cânta solemn un imn necunoscut şi dulce. Petea era muzical ca şi Nataşa, mai muzical decât Nikolai, dar nu studiase niciodată muzica, nici nu se gândise la muzică şi, de aceea, crâmpeiele de cântec care îi răsunau atât de neaşteptat în minte erau pentru el ceva deosebit de nou şi de atrăgător. Muzica se auzea tot mai desluşit. Melodia creştea, trecând de la un instrument la altul; Se înfiripa ceea ce se numeşte o fugă, deşi Petea n-avea nici cea mai slabă idee de ceea ce este o fugă. Fiecare instrument, care aducea ba cu vioara, ba cu o trompetă, dar care scotea sunetele mai frumos şi mai curat decât viorile şi trompetele, fiecare instrument îşi cânta melodia sa şi, înainte de a parcurge tot motivul, se contopea cu altul, care începuse cam acelaşi motiv, apoi cu un al treilea, cu un al patrulea şi toate se îmbinau într-un acord şi iarăşi se despărţeau şi iarăşi se contopeau, când într-un solemn imn religios, când într-unul de strălucitor şi luminos triumf.

„Ah, da, visez, asta-i în vis, îşi zise Petea, tresărind, îmi răsună mie în urechi. Sau poate o fi chiar o orchestră a mea. Uite, iar a început. Cântă-mi mie, hai, cântă-mi!”…

Închise ochii. Şi din toate părţile, din depărtări parcă, începură să se adune sunetele, să se destrame, să se contopească; şi iarăşi totul se întruni în acelaşi imn dulce şi solemn. „Ah, ce minunat! Cât vreau şi cum vreau!” îşi spuse Petea. Şi încercă să dirijeze acest uriaş ansamblu de instrumente.

„Hai, mai încet, mai încet, acum în surdină.” Şi sunetele îi dădeau ascultare. „Hai, acum mai plin, mai voios, încă! Mai multă voioşie!” Şi din străfunduri neştiute se ridicau, din ce în ce mai solemne şi mai puternice, sunetele. „Acum, vocile, hai, începeţi şi voi!” porunci Petea. La început, din depărtare prinseră să răsune numai voci bărbăteşti, apoi şi voci de femei. Vocile creşteau, creşteau într-un ritm

majestos şi uniform. Petea era înfiorat şi fericit la auzul neasemuitei lor frumuseţi.

Cântecul glasurilor omeneşti se contopea cu marşul solemn şi triumfal; de pe crengi stropii picurau şi sabia şuiera sub tocilă: vjig, jig, jig… şi din nou începură să necheze şi să se muşte caii, dar nechezatul lor nu ştirbea armonia, ci se integra în ea.

Petea n-ar fi putut spune de câtă vreme durau toate acestea: el se desfăta, mirându-se el însuşi mereu de desfătarea sa, şi-i părea rău că n-avea cui s-o împărtăşească. Îl deşteptă vocea blânda a lui Lihacev.

— Gata, domnule sublocotenent, cu asta-l spinteci pe franţuz în două.

Petea se dezmetici.

— Se luminează, se luminează de-a binelea! Strigă el.

Caii, care înainte abia se întrezăreau, se vedeau acum întregi, până la coadă, iar printre crengile despuiate albea o lumină tulbure. Petea se întinse, sări jos de pe furgon, apoi scoase din buzunar o rublă şi i-o dădu lui Lihacev, îşi vâjâi sabia, chipurile s-o încerce, şi o vârî în teacă. Cazacii dezlegau caii şi le ajustau chingile.

— Iaca şi domnul comandant, zise Lihacev.

Din casa pădurarului ieşise Denisov care, după ce-l chemă pe Petea la el, ordonă oamenilor să se pregătească.

XI.

OAMENII ÎŞI GĂSIRĂ ÎN grabă, prin semiîntuneric, caii, le ajustară chingile şi se adunară pe căprarii. Denisov stătea în faţa căsuţei şi dădea ultimele dispoziţii. Infanteria detaşamentului fu prima care porni pe drum înainte, în lipăitul a o sută de tălpi ce frământau noroiul, şi se pierdu îndată, printre copaci, în ceaţa zorilor. Esaulul dădea ordine cazacilor. Petea îşi ducea calul de dârlogi, aşteptând cu nerăbdare ordinul să încalece. Faţa, pe care şi-o spălase cu apă rece, şi mai cu seamă ochii, îi ardeau ca focul, un fior îl furnica prin şira spinării şi tot trupul îi tremura cadenţat şi repede.

— Ei, gata sunteţi? Întrebă Denisov. Aduceţi caii!

Fură aduşi caii. Denisov se răsti la cazac, fiindcă nu strânsese bine chinga şi, după ce îl certă bine, încalecă. Petea puse piciorul în scară. Calul, ca de obicei, dădu să-l muşte de picior, dar el, uşor ca fulgul sări iute în şa şi, cu ochii la husarii care porniseră prin întuneric în urma lui, se apropie de Denisov.

— Vasili Feodorovici, îmi daţi vreun ordin, ceva? Vă rog… Pentru numele lui Dumnezeu… zise el.

Denisov uitase parcă de existenţa lui Petea. Îi aruncă o privire.

— Un singur lucru te rog, îi vorbi el cu severitate: Să mă asculţi şi să nu te bagi nicăieri.

Tot timpul marşului, Denisov nu mai schimbă nici un cuvânt cu Petea şi călări în tăcere. Când ajunseră la liziera pădurii, pe câmpie începea să se lumineze văzând cu ochii. Denisov vorbi ceva pe şoptite cu esaulul şi cazacii prinseră să treacă pe lângă el şi pe lângă Petea. După ce trecură toţi, Denisov dădu pinteni calului şi o porni la vale. Alunecând şi lăsându-se pe crupă, caii coborau în vâlcea, cu călăreţii în spate. Petea se ţinea alături de Denisov. Tremurul lăuntric i se înteţea. Se lumina din ce în ce; doar ceaţa mai ascundea încă lucrurile mai depărtate. Ajuns de vale, Denisov se uită înapoi şi-i făcu un semn cazacului de lângă el, cu capul.

— Semnalul! Rosti el.

Cazacul ridică mâna şi răsună un foc de armă. În aceeaşi clipă se auzi din faţă tropot de cai, strigăte venind din toate părţile şi alte focuri de armă.

În clipa în care se auziră primele tropote şi strigăte, Petea îşi lovi calul, îi dădu frâu liber şi o porni la galop înainte, fără să-l mai asculte pe Denisov, care striga la dânsul. Lui Petea i se păru că în momentul când răsunase împuşcătura, se luminase de tot ca în miezul zilei şi se repezi spre pod. Înaintea lui, pe drum, galopau cazacii. Pe pod se izbi de un cazac rămas în urmă, apoi îşi continuă goana. În faţa lui nişte oameni – pesemne francezii – fugeau dinspre dreapta

drumului spre stânga. Unul căzu în noroi, sub picioarele calului lui Petea.

Lângă o izbă se îngrămădiseră mai mulţi cazaci, care trebăluiau ceva. Din înghesuială se auzi un strigăt înfiorător. Petea se repezi spre grup; ceea ce văzu mai întâi era un francez, palid, cu falca de jos tremurândă, şi care se ţinea de lemnul unei suliţe îndreptate spre pieptul lui.

— Ura! Băieţi… ai noştri… strigă Petea şi, lăsând frâu liber calului înfierbântat, galopă mai departe pe uliţa satului.

Din faţă se auzeau împuşcături. Cazaci, husari şi prizonieri ruşi în zdrenţe, gonind pe amândouă laturile uliţei, strigau ceva, tare şi dezordonat. Un francez, chipeş, cu capul gol, cu faţa roşie şi încruntată, îmbrăcat într-o manta sinilie, se apăra cu baioneta în luptă cu nişte husari. Până să ajungă şi Petea acolo, francezul căzuse. „Iar am întârziat”, îl fulgeră pe Petea gândul şi o porni la galop înspre locul de unde se auzeau împuşcături mai dese. Împuşcăturile veneau din curtea conacului boieresc unde fusese el cu Dolohov de cu seară. Francezii se postaseră în dosul gardului de nuiele al unei grădini năpădite de tufe dese şi trăgeau în cazacii care se îmbulzeau în poartă. Zburând spre poartă, Petea îl văzu prin norii de fum pe Dolohov, care, cu faţa palidă bătând în verde, le striga ceva oamenilor săi. „Înconjuraţi-i! Aşteptaţi infanteria!” le striga el, în clipa când Petea galopă spre dânsul.

— Ce să mai aşteptăm? Uraaa! strigă Petea şi, fără să mai zăbovească o clipă măcar, galopă mai departe, spre locul de unde veneau împuşcăturile şi unde fumul prafului de puşcă era mai gros. Se auzi o salvă şi, după ea, şuierături de gloanţe, unele pierdute în gol, altele izbindu-se în ceva. Cazacii şi Dolohov se repeziră în urma lui Petea pe poarta conacului. Francezii fugeau care încotro prin norii de fum care se legănau în aer; unii aruncau armele şi alergau de prin tufe în întâmpinarea cazacilor, alţii fugeau la vale, spre iaz. Petea galopa pe calul său prin curtea boierească şi, în loc să ţină de dârlogi îşi mişca ciudat şi repezit amândouă

braţele, alunecând din şa din ce în ce mai mult într-o rână. Calul, dând peste un foc care abia mai pâlpâia în lumina dimineţii, se opri şi Petea căzu greoi pe pământul jilav. Cazacii putură vedea cum îi zvâcniră mâinile şi picioarele în convulsiuni repezi, în ciuda faptului că din cap nu mişca de fel. Un glonţ îi străbătuse ţeasta.

După ce vorbi cu un ofiţer francez venit spre el de după casă cu o batistă albă înfiptă în sabie, care-l anunţă că se predau, Dolohov descălecă şi se apropie de Petea, ce zăcea la pământ nemişcat cu mâinile întinse în lături.

— L-au dat gata, zise el încruntat şi se îndreptă spre poartă să-l întâmpine pe Denisov.

— Ucis?! Strigă Denisov, care văzuse de la distanţă poziţia, bine-cunoscută lui, de om cu siguranţă mort, în care zăcea Petea.

— L-au dat gata, repetă Dolohov, ca şi când vorba asta i-ar fi făcut plăcere, şi se grăbi să se apropie de prizonierii în jurul cărora cazacii făcuseră cerc. Nu-i luăm! Îi strigă el lui Denisov.

Denisov nu răspunse; se apropie de Petea, sări de pe cal şi-i răsuci spre dânsul, cu mâini tremurătoare, obrazul mânjit de sânge şi de noroi, care avusese timp să pălească.

„M-am deprins să am întotdeauna la mine ceva dulce. Stafide minunate, luaţi-le pe toate”, îi veni în minte. Şi cazacii se uitară cu mirare la Denisov când acesta, scoţând nişte sunete ce aduceau a lătrat, se întoarse repede, se îndreptă spre gard şi se agăţă cu mâinile de el.

Printre prizonierii ruşi eliberaţi de Denisov şi Dolohov era şi Pierre Bezuhov.

XII.

GRUPUL DE PRIZONIERI ÎN care era Pierre nu mai avusese din partea comandamentului francez, chiar de pe vremea plecării sale din Moscova, nici un fel de dispoziţii noi. La 22 octombrie, nu se mai afla laolaltă cu trupele şi trenurile regimentare cu care ieşise din Moscova. Din convoiul de căruţe încărcate cu pesmeţi, care merseseră

primele etape în urma lor, jumătate fuseseră capturate de cazaci, iar cealaltă jumătate le-o luase înainte; dintre cavalerişti care mergeau pe jos, înaintea lor, nu mai rămăsese niciunul; dispăruseră toţi. În locul artileriei, care la primele etape se vedea în fruntea coloanei, şerpuia acum pe drum o uriaşă coloană de căruţe aparţinând mareşalului Junot, escortată de westfalieni. Îndărătul prizonierilor venea o coloană cu bagajele cavaleriei.

De la Viazma încolo, trupele franceze, care porniseră pe trei coloane, începură să umble grămadă, toate de-a valma. Semnele acestea de dezordine, pe care Pierre le observase la cel dintâi popas după plecarea din Moscova, ajunseseră acum până la trepte nebănuite.

Drumul pe care mergeau trupele era plin şi de o parte şi de alta cu leşuri de cai; oameni în zdrenţe, rătăciţi de pe la toate unităţile, se tot perindau, când alăturându-se, când răzleţindu-se iar de coloană.

De câteva ori, în timpul marşului se produseră false alarme, şi soldaţii din escortă ridicau armele, trăgeau şi fugeau care încotro, dând unii peste alţii, apoi se adunau iar la loc şi se mustrau reciproc pentru că se speriaseră degeaba.

Cele trei rămăşiţe de unităţi care mergeau împreună – depozitul cavaleriei, grupul de prizonieri şi coloana de căruţe a lui Junot – tot mai formau un întreg aparte, deşi atât bagajele şi prizonierii, cât şi convoiul de căruţe se topeau văzând cu ochii.

Din cele o sută douăzeci de căruţe care formaseră la început depozitul cavaleriei, rămăseseră nu mai mult de şaizeci; celelalte fuseseră capturate sau părăsite. Din convoiul lui Junot fuseseră de asemenea lăsate pe drum sau capturate câteva căruţe. Trei căruţe fuseseră jefuite de fugarii din corpul de armată al lui Davout. Din discuţiile nemţilor, Pierre aflase că pe lângă convoi fuseseră postate mai multe santinele decât pe lângă grupul de prizonieri şi că unul dintre camarazii lor, un soldat neamţ, fusese

împuşcat chiar din ordinul mareşalului, pentru că fusese găsită asupra lui o lingură de argint care aparţinea mareşalului.

Cel mai mult însă dintre toate aceste trei rămăşiţe se topea grupul de prizonieri. Din trei sute treizeci de oameni câţi porniseră din Moscova, nu mai rămăseseră acum nici măcar o sută. Pentru soldaţii din escortă, prizonierii erau mai mare povară decât şeile depozitului cavaleriei şi decât trenul de căruţe al lui Junot. Şeile şi lingurile lui Junot mai treacă-meargă, puteau fi bune la ceva, dar de ce trebuiau să facă de gardă şi să păzească, pătrunşi de ger şi flămânzi cum erau, nişte ruşi tot atât de flămânzi şi de îngheţaţi, dintre care unii mureau pe drum, iar alţii nu mai puteau merge şi trebuiau, cum suna ordinul, să fie împuşcaţi; lucrul acesta părea nu numai de neînţeles, dar şi dezgustător. Şi, ca şi cum s-ar fi temut, în situaţia amărâtă în care se aflau şi ei, să nu se lase năpădiţi de sentimentul milei faţă de prizonieri, sentiment care mocnea în sufletul lor, şi să-şi înrăutăţească prin aceasta propria lor situaţie, soldaţii din escortă se comportau deosebit de morocănos şi de aspru faţă de ei.

La Dorogobuj, în timp ce soldaţii din escortă, după ce-i închiseseră pe prizonieri într-un grajd, se duseseră să jefuiască propriile lor depozite, câţiva soldaţi prizonieri săpaseră zidul pe dedesubt şi evadaseră, dar fuseseră prinşi de francezi şi împuşcaţi.

Măsura luată la plecarea din Moscova şi pe care o respectaseră la început, ca prizonierii ofiţeri să meargă despărţiţi de prizonierii soldaţi, căzuse demult; toţi cei care puteau să umble mergeau laolaltă şi, după a treia etapă, Pierre se găsi din nou în tovărăşia lui Karataev şi a căţeluşului liliachiu cu picioarele strâmbe, care şi-l alesese de stăpân pe Karataev.

Pe Karataev, a treia zi după plecarea prizonierilor din Moscova, îl apucaseră din nou frigurile de care zăcuse la spitalul de la Moscova şi, pe măsură ce-l vedea mai fără de

putere, Pierre îl ocolea. Pierre nu ştia de ce, dar de când boala lui Karataev se agravase, trebuia să-şi calce pe inimă ca să se poată apropia de dânsul. Când se apropia de el şi auzea gemetele sfârşite pe care bolnavul le scotea de obicei când se culca în timpul popasurilor, dar mai ales când simţea mirosul din ce în ce mai tare ce duhnea din trupul lui Karataev, Pierre căuta să-l ocolească şi nu se mai gândea la dânsul.

În timpul prizonieratului, în baracă, Pierre descoperise – nu cu mintea, ci cu toată făptura sa, cu ajutorul vieţii din el – că omul e făcut pentru a fi fericit, că fericirea e în el însuşi, în satisfacerea trebuinţelor omeneşti naturale şi că toată nefericirea vine nu din lipsuri, ci din prea mare belşug; acum însă, în timpul ultimelor trei săptămâni de marş, mai descoperi încă un adevăr, un adevăr nou şi liniştitor şi anume că în lume nu-i nimic înfricoşător. Aflase că, aşa cum nu există în lume situaţie în care omul să poată fi fericit şi liber pe deplin, nu există nici situaţie în care omul să fie pe deplin nefericit sau cu totul încătuşat. Aflase acum că şi suferinţa şi libertatea au o limită şi că aceste limite sunt foarte apropiate; că omul care suferă din pricină că pe aşternutul lui de petale de roză o petală s-a îndoit, suferă exact la fel cum suferea şi el acum, când dormea pe pământul gol şi umed, răcindu-şi o parte a trupului şi încălzindu-şi-o pe cealaltă; că atunci când el, Pierre, se încălţa odinioară cu pantofii strâmţi de bal, suferea exact la fel ca acum, când umbla cu totul desculţ (încălţămintea i se rupsese demult) şi când picioarele îi erau numai răni. Aflase tot acum că, atunci când se însurase el din proprie voinţă – cum i se părea – nu fusese mai liber decât acum, când îl zăvorau pe noapte într-un grajd. Din tot ceea ce mai târziu numea şi el suferinţă, dar o suferinţă care pe atunci aproape că nici nu se făcea simţită, mai greu îi era cu picioarele goale, julite şi pline de cruste. (Carnea de cal era gustoasă şi hrănitoare, izul de silitră al prafului de puşcă, folosit în loc de sare, era chiar plăcut; frig prea din cale-

afară nu era, iar ziua, în timpul marşului, era chiar cald, pe când noaptea te puteai încălzi la focuri; păduchii care-l mâncau îl mai încălzeau.) Singurul lucru greu de suportat la început fură picioarele pline de răni.

În ziua a doua de marş, cercetându-şi rănile la lumina focului, Pierre crezuse că-i va fi cu neputinţă să mai calce pe ele; dar când ceilalţi se ridicaseră să plece, pornise şi el şchiopătând, şi pe urmă, încet-încet, când se mai înfierbântă, durerile îl lăsară cu totul, deşi seara îi fusese şi mai frică să-şi privească picioarele. Nu se mai uită deci la ele şi se gândi la altceva.

Abia acum înţelese Pierre toată forţa vitală a omului şi puterea salvatoare a deplasării atenţiei, funcţie înnăscută în om şi asemănătoare aceleia a supapei de siguranţă de la maşinile cu aburi, care dă drumul aburilor de prisos de îndată ce presiunea lor depăşeşte o limită anumită.

Nu vedea şi nu auzea cum erau împuşcaţi prizonierii rămaşi în urmă, deşi mai bine de o sută dintre ei pieriseră în felul acesta. Nu se mai gândea la Karataev, care slăbea pe zi ce trecea şi care, de bună seamă, avea să se supună curând aceleiaşi soarte. Încă şi mai puţin se gândea Pierre la el însuşi. Cu cât situaţia lui devenea mai grea, cu cât viitorul îi apărea mai înfricoşător, cu atât îi treceau prin minte – în mod din ce în ce mai independent de situaţia în care se găsea – imagini, amintiri şi gânduri liniştitoare şi aducătoare de bucurie.

XIII.

ÎN ZIUA DE 22 OCTOMBRIE, pe la amiază, Pierre urca la deal, pe drumul plin de noroi şi alunecos, uitându-se doar în jos la picioare şi la hârtoapele drumului. Arunca din când în când câte o privire împrejur, la ceata atât de cunoscută care-l înconjura, apoi din nou îşi privea picioarele. Şi ceata aceea, şi picioarele pe care le privea, îi păreau la fel de cunoscute, ca făcând parte integrantă din el. Serâi, căţeluşul liliachiu şi cu picioarele strâmbe, alerga voios pe marginea drumului şi, din când în când, ca pentru a dovedi

cât e de sprinten şi de mulţumit, îşi îndoia un picior de dinapoi şi sărea în trei labe, ca apoi să se repeadă, punându-le iarăşi pe toate patru în pământ şi lătrând la corbii care ţopăiau pe stârvuri. Serâi era mai voios acum şi mai gras decât la Moscova. Oriunde te-ntorceai, dădeai numai de carne, de diferite vietăţi – de la cea de om până la cea de cal – şi în diferite stadii de descompunere; şi cum, din cauza oamenilor în marş, lupii nu se apropiau, Serâi se putea ghiftui după pofta inimii.

O ploicică măruntă se cernea încă de dimineaţă şi părea că dintr-o clipă în alta ploaia va înceta şi cerul se va însenina; dar, după câte o scurtă oprire, ploaia începea să se cearnă din nou, şi mai deasă. Pământul îmbibat de ploaie nu mai primea apa şi tot drumul era numai pâraie.

Pierre înainta privind în lături, numărându-şi paşii din trei în trei şi îndoind câte un deget la fiecare trei paşi. Stând de vorbă cu ploaia, el îi spunea în tăcere: ei haide, ei haide toarnă, hai, mai toarnă!

I se părea că nu se gândeşte la nimic. Dar undeva departe, în străfundurile sufletului său, un gând însemnat şi liniştitor îşi făcea drum. Acest gând era sâmburele spiritual extrem de subtil al discuţiei lui de ieri cu Karataev.

Ieri, în timpul popasului de noapte, îngheţând lângă focul lor stins, Pierre se ridicase şi trecuse la focul cel mai apropiat şi care ardea cel mai bine. Lângă focul de care se apropiase era şi Platon, înfăşurat cu cap cu tot ca într-un giulgiu în manta, şi le povestea soldaţilor cu glasul lui sfătos, plăcut, dar slăbit, de om bolnav, o istorie pe care Pierre o ştia. Trecuse de miezul nopţii. Era vremea când Karataev îşi venea de obicei în fire după accesele de friguri şi era deosebit de însufleţit. Apropiindu-se de foc şi auzind vocea slabă, bolnăvicioasă, a lui Platon, al cărui chip, viu luminat de flacăra focului, era de plâns, Pierre simţi ca un cuţit în inimă. Îl înfricoşa mila pe care i-o inspira omul acesta şi ar fi vrut să plece, dar alte focuri nu mai erau şi

Pierre, străduindu-se să nu se uite la Platon, se întinse la foc.

— Ei, cum o mai duci cu sănătatea? Îl întrebă el.

— Ce sănătate? Când te plângi de boală, nu-ţi mai dă Dumnezeu moarte, răspunse Karataev şi reveni îndată la povestirea începută.

— Şi aşa, frăţioare, urmă Platon cu un zâmbet pe faţa lui slabă şi palidă şi cu o strălucire aparte de bucurie în ochi, iacă, măi frăţioare…

Pierre ştia demult povestea; Platon i-o istorisise de vreo şase ori numai lui şi de fiecare dată o spusese cu un simţământ proaspăt de bucurie. Dar oricât o ştia de bine, de data asta Pierre o ascultă ca pe ceva nou şi vraja domoală care, de bună seamă, îl cuprinsese pe Karataev cât istorisi, i se transmise şi lui Pierre. Era povestea unui negustor bătrân care-şi ducea viaţa, împreună cu familia sa, în fapte bune şi în frica lui Dumnezeu, şi care plecase odată la drum, spre o mânăstire, cu un prieten de-al lui, negustor bogat.

Traseră la han şi înnoptară amândoi acolo; a doua zi însă, tovarăşul bătrânului negustor fu găsit înjunghiat şi prădat. Sub perna bătrânului negustor fu găsit cuţitul plin de sânge. Îl judecară pe negustor, îl biciuiră şi, după ce i se crestă nasul, cum cere rânduiala – spuse Karataev – îl trimiseră la ocnă.

— Şi iată că trec, frăţioare (aici ajunsese Karataev cu povestirea când se apropie Pierre), trec de la treaba asta zece ani sau chiar şi mai bine. Bătrânul îşi ducea viaţa în ocnă. Se supunea cum se cuvine şi nu făcea nici un rău. Numai că se ruga lui Dumnezeu să-i ia zilele. Bun! Şi numai ce s-adună ei într-o noapte, ocnaşii, iaca aşa cum suntem noi aicea la un loc, şi bătrânul cu ei. Şi vine vorba să spună care cu ce-a greşit, cu ce l-a mâniat pe Dumnezeu. Şi-ncep ei să spună: ceala c-a ucis un suflet de om, ceala c-a omorât doi oameni; ba unul c-a pus foc, ba altul că-i fugar de pe moşie şi câte şi mai câte. Şi unde s-apucă ei să-l întrebe pe

bătrân: dar tu, cică, moşule, de ce-o pătimeşti? Eu, fraţilor, zice, pentru păcatele mele şi ale lumii pătimesc. Eu nici de luat viaţa cuiva n-am luat, nici de pus mâna pe lucru străin n-am ucis, iar din prisosul meu am mai dat şi celor necăjiţi. Eu, fraţilor, sunt negustor, dragii mei. Am avut avere, nu glumă. Şi uite, aşa şi-aşa, zice. Şi le-a povestit, va să zică, totul cum a fost din fir în păr. Eu, zice, de jeluit nu mă jelui. Dumnezeu m-a pus, va să zică, la încercare. De un lucru doar mi-e jale: de baba mea şi de copii. Şi aşa, bătrânul a început deodată să plângă. Şi s-a brodit să se afle printre ei chiar omul care-l omorâse pe negustor. Unde s-a petrecut asta, moşule? Zice. Când, prin ce vreme a anului? De toate l-a-ntrebat cu de-amănuntul. Şi parcă i-a dat un fier roşu prin inimă. Vine, uite-aşa, la bătrân şi-i cade în genunchi. Pentru mine, moşule, pătimeşti tu. Adevărul adevărat! Omul ăsta, băieţi, zice, se chinuieşte aici fără nici o vină, pe degeaba. Eu, zice, sunt cel care am făptuit omorul şi ţi-am pus cuţitul sub cap, când dormeai. Iartă-mă, moşule, zice, pentru numele lui Dumnezeu, iartă-mă!

Karataev tăcu puţin; zâmbi fericit, cu ochii la foc şi scormoni jeraticul.

— Şi zice bătrânul: Dumnezeu, cică, să te ierte, căci noi toţi avem în faţa Domnului păcate şi eu pentru păcatele mele sufăr. Şi a început să plângă cu lacrimi fierbinţi. Atunci, ce să vezi, şoimuleţule? Continuă Karataev cu chipul tot mai iluminat de un zâmbet entuziast, ca şi când abia în ceea ce avea să spună de aici înainte stătea tot farmecul şi tâlcul povestirii. Ce să vezi, şoimuleţule, ucigaşul s-a dat singur pe faţă dinaintea stăpânirii. Eu, zice, şase suflete am trimis pe ceea lume (era mare tâlhar), dar cel mai tare mi-e jale de bătrânul ista. Nu vreau să aibă a se plânge de mine. Şi a povestit tot cum s-a întâmplat; au scris ei şi au trimis hârtia, aşa cum se cuvine. Cale lungă, tevatură, pe la judecată, pe la stăpânire, până au ticluit acolo hârtia cum trebuie; de, ca la ocârmuitori, care va să zică. Ajunge ea până în mâinile ţarului. Şi iaca, la urma urmei, vine poruncă

împărătească: să-i dea drumul negustorului şi să-i răscumpere anii de ocnă, cum au judecat ei acolo. Vine hârtia şi încep ei să-l caute pe moşneag. Unde-i cutare şi cutare bătrân, osândit fără vină? A venit hârtie de la ţar. Şi l-au tot căutat. Lui Karataev îi tremura falca de jos. Dar pe el îl şi iertase Dumnezeu. Murise. Şi iac-aşa, şoimuleţule, sfârşi Karataev şi rămase multă vreme zâmbitor şi tăcut, cu ochii ţintă în gol, drept în faţa lui.

Nu povestirea în sine, ci tainicul ei tâlc, bucuria aceea extatică ce radia de pe chipul lui Karataev cât timp istorisise şi sensul misterios al acestei bucurii – iată acel ceva nelămurit şi plin de desfătări ce-i umplea acum lui Pierre sufletul.

XIV

— A VOS PLACES! 927 strigă pe neaşteptate o voce.

În rândurile prizonierilor şi soldaţilor din escortă începu numaidecât o forfotă plină de voie bună, provocată parcă de aşteptarea nu se ştie cărui eveniment solemn şi fericit. Răsunau din toate părţile numai strigăte de comandă şi pe stânga convoiului apărură nişte cavalerişti bine îmbrăcaţi, pe cai frumoşi, care ocoliră în trap prizonierii. Stăruia pe chipul tuturor expresia aceea de încordare pe care o au oamenii în apropierea marilor stăpânitori. Prizonierii se strânseră grămadă şi fură împinşi la o parte din cale; pe drum se înşiruiră soldaţii din escortă.

— L'Empereur! L'Empereur! Le maréchal! Le duc! 928 şi cum dispărură rândurile dese ale ghiftuitei escorte, trecu huruind un cupeu tras de patru cai suri înaintaşi.

Pierre zări faţa liniştită, frumoasă, grasă şi albă a unui om cu tricorn. Era unul dintre mareşali. Privirea mareşalului se întoarse o clipă înspre silueta de om zdravăn, săritoare în ochi, a lui Pierre, şi în expresia cu care mareşalul acela îşi întoarse încruntat faţa, lui Pierre i se păru că vede şi compătimire şi dorinţa de a o ascunde.

Roşu la faţă şi speriat, generalul care conducea coloana gonea în urma cupeului, pe calul său pricăjit. Câţiva ofiţeri

se adunară grămadă şi soldaţii îi înconjurară. Toţi aveau chipurile tulburate de încordare.

— Qu'est-ce qu'il a dit? Qu'est-ce qu'il a dit?929 auzi Pierre.

Cât trecuse mareşalul, prizonierii se îngrămădiseră la un loc şi Pierre dădu cu ochii de Karataev, pe care nu-l văzuse încă în dimineaţa aceea. Karataev, cu mantaua pe el, şedea rezemat de trunchiul unui mesteacăn. Pe faţa lui, pe lângă expresia de bucurie şi de duioşie pe care i-o văzuse acum o zi, când cu povestea suferinţelor negustorului nevinovat, strălucea acum o expresie de calm solemn.

Karataev se uita la Pierre cu ochii lui buni şi rotunzi, înecaţi de lacrimi şi se vedea bine că îl chema: voia să-i spună ceva. Dar Pierre se temea să nu-l biruie înduioşarea. Se făcu deci că nu bagă de seamă cum se uită la el şi se îndepărtă în grabă.

Când convoiul de prizonieri se urni iarăşi din loc, Pierre se uită înapoi. Karataev încă stătea la marginea drumului, proptit de mesteacăn şi doi francezi, aplecaţi asupră-i, tot vorbeau ceva între ei. Pierre nu se mai uită; îşi continuă mersul la deal, şchiopătând.

Îndărăt, dinspre locul unde stătuse Karataev, răsună un foc de armă, Pierre auzi clar detunătura, dar chiar în clipa când o auzi îşi aminti că nu sfârşise încă numărătoarea etapelor ce le mai rămăseseră până la Smolensk, socoteală pe care o începuse înainte de trecerea mareşalului. Şi începu iar să calculeze. Cei doi soldaţi francezi, dintre care unul ţinea în mână o armă fumegândă, îl ajunseră din urmă şi trecură pe lângă el. Erau amândoi palizi şi în expresia chipului lor – unul dintre ei se uită timid la Pierre – era ceva asemănător cu ceea ce văzuse Pierre pe faţa soldatului cel tânăr, la execuţie. Pierre se uită la soldat şi îşi aminti cum, cu trei zile înainte, tot soldatul acesta îşi arsese cămaşa pe care şi-o usca la foc şi cum râseseră ceilalţi de dânsul.

Un scheunat de câine se auzi în spatele lor, dinspre locul unde rămăsese Karataev. „La ce-o mai fi urlând prostul de

el?” se gândi Pierre.

Cei doi, soldaţii care mergeau în rând cu Pierre, nu-şi întoarseră nici ei privirile către locul de unde se auzise împuşcătura şi apoi urletul câinelui; dar o expresie de asprime li se aşternu pe chip.

XV.

CĂRUŢELE CU MATERIALE, prizonierii şi coloana de bagaje ale mareşalului poposiră în satul Şamşevo. Se grămădiră toţi pe lângă focuri. Pierre se apropie de foc, mâncă carne de cal friptă, se culcă cu spatele la foc şi adormi cum puse capul jos. Dormi iarăşi cum dormise atunci la Mojaisk, după bătălia de la Borodino.

Din nou, realitatea se contopi cu visul şi din nou, întocmai ca atunci, cineva, poate el însuşi sau poate un altul, îi rosti cu glas tare gândurile, chiar aceleaşi gânduri care-i fuseseră tălmăcite cu glas tare şi atunci, la Mojaisk.

„Viaţa este totul. Viaţa este Dumnezeu. Totul se deplasează şi se mişcă şi această mişcare este Dumnezeu. Şi atât timp cât există viaţă, există şi desfătările conştiinţei de dumnezeire. A iubi viaţa înseamnă a iubi pe Dumnezeu. Mai greu şi mai fericit lucru din toate este să iubeşti această viaţă, chiar când te chinuieşti şi chiar dacă te chinuieşti pe nedrept.” „Karataev!” îşi aminti Pierre.

Şi, deodată parcă, îi apăru aievea în faţă un bătrânel blând, demult uitat, fostul lui profesor de geografie din Elveţia. „Stai puţin!” zise moşneagul. Şi-i arătă lui Pierre un glob. Globul acesta era o sferă vie, mişcătoare, fără dimensiuni. Toată suprafaţa globului era alcătuită din stropi îngrămădiţi unul într-altul. Şi picăturile acestea erau toate în continuă mişcare şi deplasare: când se contopeau câteva într-un singur strop, când dintr-un strop se făceau mai multe. Fiecare strop năzuia să se întindă, să câştige cât mai mare suprafaţă, dar celelalte, tinzând spre acelaşi lucru, îl împingeau, adeseori îl nimiceau, sau, câteodată, se uneau cu el.

— Iată, asta-i viaţa! Spunea bătrânul profesor.

„Ce simplu şi limpede e! Gândi Pierre. Cum am putut să nu ştiu lucrul acesta mai înainte!”

— La mijloc e Dumnezeu şi fiecare picătură năzuieşte să crească pentru a-l răsfrânge în cât mai mare măsură cu putinţă. Creşte, se uneşte cu alta, se strânge, dispare de la suprafaţă, intră în adâncuri şi iarăşi apare plutind. Iată, bunăoară, Karataev: s-a împrăştiat şi nu mai este. Vous avez compris, mon enfant? 930 spuse profesorul.

— Vous avez compris, sacré nom! 931 strigă o voce şi Pierre se trezi.

El se ridică în capul oaselor, dar rămase jos, şezând. În faţa focului, stând pe vine, era un soldat francez care tocmai dăduse în lături un soldat rus ca să-i ia locul şi îşi frigea o bucată de carne înfiptă în vergeaua armei. Mâinile lui păroase, roşii, cu vine proeminente, cu degete scurte, răsuceau îndemânatic frigarea. Faţa lui smolită, cu sprâncene încruntate, i se vedea bine la lumina jeraticului.

— Ça lui est bien égal, bombănea el repezit, adresându-se soldatului din spatele său, brigand, va! 932

Şi, învârtind înainte vergeaua, soldatul se uită posomorât la Pierre. Acesta întoarse capul şi privi umbrele. Un soldat rus prizonier, cel dat la o parte de francez, stătea lângă foc şi tot netezea ceva cu mâna. Uitându-se mai bine, Pierre îl recunoscu pe Serâi, căţeluşul liliachiu, care, dând din coadă, se gudura la picioarele soldatului.

— A, ai venit? Spuse Pierre. Dar unde-i Pla… începu el şi nu-şi mai sfârşi vorba.

În mintea lui se asociară dintr-o dată, ieşind brusc la lumină, unele amintiri: ochii cu care se uitase la el Karataev, când stătea rezemat de copac, împuşcătura auzită dintr-acolo, urletul de câine, chipurile de ucigaşi ale celor doi soldaţi francezi care trecuseră pe lângă el, arma din ţeava căreia mai ieşea încă fum, lipsa lui Karataev la acest popas. Era pe punctul de a pricepe că Platon Karataev fusese ucis, când îi ţâşni în conştiinţă amintirea unei seri petrecute cu o frumoasă poloneză, vara trecută, pe terasa casei sale din

Kiev. Apoi, înainte de a fi apucat să-şi înlănţuiască între ele amintirile zilei şi înainte de a fi tras vreo concluzie, Pierre închise ochii şi tabloul priveliştii de vară se topi în amintirea unei băi, a unui glob lichid, mişcător, şi se scufundă încet, undeva, într-o apă, iar apa îi ajunse până peste cap.

Înainte de răsăritul soarelui, pe Pierre îl deşteptară focuri de armă şi strigăte puternice, care se înteţeau. Trecură fugind pe lângă el câţiva francezi.

— Les cosaques! 933 strigă unul dintre ei şi, într-o clipă, o mulţime de chipuri de ruşi făcuseră cerc în jurul lui Pierre.

Mult timp, Pierre nu putu pricepe ce se petrecea cu el. Auzea din toate părţile cum plâng de bucurie tovarăşii săi.

— Fraţilor, iubiţii mei, fraţilor dragi!

Strigau, plângând, soldaţii bătrâni, îmbrăţişându-se cu husarii şi cazacii.

Aceştia făceau cerc în jurul prizonierilor şi se grăbeau să le ofere, care haine, care cizme, care pâine. Pierre sta în mijlocul lor şi plângea cu hohote, fără să poată scoate o vorbă. Se repezi să-l îmbrăţişeze pe cel dintâi soldat care se apropiase de el şi, plângând, prinse a-l săruta.

Dolohov sta la poarta unei case ruinate, lăsând să treacă prin faţa lui ceata francezilor dezarmaţi. Francezii, tulburaţi de toate câte se petrecuseră, vorbeau tare între ei, dar când treceau prin dreptul lui Dolohov, care-şi plesnea uşor cu cravaşa carâmbul cizmei şi-i măsura cu privirea lui rece şi sticloasă ce nu promitea nimic bun, le amuţea la toţi glasul. De cealaltă parte sta cazacul lui Dolohov şi număra prizonierii, făcând la fiecare sută de oameni un semn cu creta pe poartă.

— La câţi ai ajuns? Îşi întrebă Dolohov cazacul, ocupat cu numărătoarea.

— La a doua sută, răspunse cazacul.

— Filez, filez, le striga Dolohov francezilor, cu expresia pe care o învăţase chiar de la ei, şi când privirile i se încrucişau cu ale prizonierilor ce treceau, ochii lui aveau o sticlire plină de cruzime.

Denisov, posomorât la faţă, cu cuşma în mână, păşea în urma câtorva cazaci, care duceau spre o groapă săpată în grădină trupul lui Petea Rostov.

XVI.

DE LA 28 OCTOMBRIE CÂND începură gerurile, fuga francezilor luă doar un caracter mai tragic, căci oamenii care degerau de frig şi pe urmă se prăjeau şi mureau pe lângă focuri, ca şi cei înfofoliţi în şube – împăratul, regii şi ducii – care duceau cu ei avuţiile furate în trăsuri, îşi continuau fuga. În fond însă, procesul bejeniei şi descompunerii armatei franceze nu se schimbase întru nimic de la plecarea din Moscova.

De la Moscova şi până la Viazma, dintr-o armată de şaptezeci şi trei mii de oameni, fără a mai socoti garda (care, tot timpul războiului, nu făcuse decât jafuri), din aceste şaptezeci şi trei de mii nu mai rămăseseră decât treizeci şi şase de mii (din care pieriseră în lupte nu mai mult de cinci mii). Acesta e primul termen al progresiei pierderilor, care determină cu o precizie matematică termenii următori.

Armata franceză pierea şi se topea, în aceeaşi proporţie, de la Moscova la Viazma, de la Viazma la Smolensk, de la Smolensk la Berezina şi de la Berezina la Wilna, independent de înteţirea ori slăbirea gerului, de urmărire, de tăierea drumului, sau de toate celelalte condiţii, luate în parte. După Viazma, armata franceză, în loc să rămână împărţită în trei coloane, se adună laolaltă într-o singură hoardă şi merse aşa până la sfârşit. Berthier îi scria împăratului său (se ştie cât de mult îşi permit să se depărteze de adevăr comandanţii, atunci când descriu situaţia armatei lor) următoarele: „Je crois devoir faire connaâtre a Votre Majesté l'état de ses troupes dans les différents corps d'armée que j'ai été a meme d'observer depuis deux ou trois jours, dans différents passages. Elles sont presque débandées. Le nombre des soldats qui suivent les drapeaux est en proportion du quart au plus dans

presque tous les régiments, les autres marchent isolément, dans différentes directions et pour leur compte, dans l'espérance de trouver des subsistances et pour se débarrasser de la discipline. En général, ils regardent Smolensk comme le point ou ils doivent se refaire. Ces derniers jours, on a remarqué que beaucoup de soldats jettent leurs cartouches et leurs armes. Dans cet état de choses, l'intéret du service de Votre Majesté exige, quelles que soient ses vues ultérieures, qu'on rallie l'armée a Smolensk en commençant a la débarrasser des noncombattants tels que hommes démontés, des bagages inutiles et du matériel de l'artillerie qui n'est plus en proportion avec les forces actualles. En outre, les jours de repos, des subsistances sont nécessaires aux soldats qui sont exténués par la faim et la fatigue; beaucoup sont morts ces derniers jours, sur la route et dans les bivouacs. Cet état de choses va toujours en augmentant et donne lieu de croindre que şi l'on n'y prete un prompt remede, on ne soit plus maâtre des troupes dans un combat.

Le 9 novembre, a 30 verstes de Smolensk.”934

Pătrunzând în Smolensk, care reprezenta pentru ei un pământ al făgăduinţei, francezii se omorâră unii pe alţii pentru proviant, jefuindu-şi propriile depozite, iar când nu le mai rămase nimic de prădat, îşi urmară fuga mai departe.

Mergeau toţi, fără să ştie nici ei unde se duc şi de ce. Cu atât mai puţin ştia lucrul acesta geniul lui Napoleon, deoarece lui nimeni nu-i dădea ordine. Totuşi, atât el, cât şi cei din jurul său îşi mai păstrau obiceiurile dinainte: scriau ordine, scrisori, rapoarte, ordres du jour935, se intitulau unii pe alţii: „Sire, Mon Cousin, Prince d'Eckmühl, Roi de Nâples”936 şi aşa mai departe. Dar toate ordinele şi rapoartele erau numai pe hârtie, nimic nu se îndeplinea după litera lor, pentru că nici nu se putea îndeplini şi, cu toate titlurile acestea pompoase de mărire sau de rudenie pe care şi le dădeau unul altuia, simţeau cu toţii că nu-s decât nişte oameni răi, vrednici de milă, care făcuseră

multe rele şi cărora le venise acum vremea să dea socoteală. Şi, cu toate că se prefăceau îngrijoraţi de soarta armatei, fiecare dintre ei se gândea doar la sine însuşi şi la chipul cum ar putea să fugă mai curând şi să-şi scape pielea.

XVII.

OPERAŢIUNILE ARMATEI RUSE şi ale celei franceze din timpul campaniei de retragere de la Moscova la Niemen seamănă cu jocul de-a baba-oarba, unde cei doi jucători sunt legaţi la ochi şi în care unul sună din când în când dintr-un clopoţel, pentru ca să dea un semn despre sine celui care-l prinde. La început, cel care trebuie prins, nefiindu-i frică de inamic, sună din clopoţel; dar când se crede în pericol, caută să umble în vârful picioarelor, fugind de duşmanul său cât mai neauzit şi, de multe ori, aleargă de-a dreptul în braţele urmăritorului.

La început, trupele napoleoniene au mai dat semne de viaţă – aceasta se întâmpla în prima perioadă a mişcărilor, pe drumul Kalugăi – dar pe urmă, când au ajuns pe drumul Smolenskului, au rupt-o la fugă, ţinând cu mâna limba clopoţelului şi, de multe ori, crezând că fug de ruşi, dădeau peste ei.

Faţă de repeziciunea cu care fugeau francezii şi cu care-i urmăreau ruşii, mijlocul principal de a cunoaşte, măcar cu aproximaţie, situaţia inamicului – patrulele de cavalerie – nu exista. În afară de asta, în urma schimbărilor de poziţii ale ambelor tabere, atât de dese şi de repezi, veştile, aşa neprecise cum erau, nici nu puteau ajunge la timp. Dacă – bunăoară – pe ziua de două venea o înştiinţare că armata inamicului se aflase pe ziua de întâi în cutare sau cutare loc, apoi în ziua de trei, când s-ar fi putut întreprinde ceva, armata respectivă avusese timpul să mai străbată două etape şi situaţia ei prezentă era cu totul alta.

O armată fugea, cealaltă o ajungea din urmă. De la Smolensk, francezilor li se deschiseră în faţă o seamă de căi diferite; s-ar fi putut aşadar crede că acolo, vreme de patru

zile cât poposiseră, ar fi avut tot timpul să se informeze în ce parte se află inamicul, să-şi ia oarecari măsuri potrivite şi să întreprindă ceva nou. Dar, după cele patru zile de popas, cetele lor o luară iarăşi la fugă, nu spre dreapta şi nici spre stânga, ci aşa, fără nici o manevră tactică, fără judecată, pe vechiul drum, cel mai prost, spre Krasnoe şi Orşa, calea pe care o mai bătătoriseră tot ei, la venire.

Aşteptându-se la venirea inamicului din spate şi nu din faţă, francezii fugeau, răzleţindu-se şi depărtându-se unii de alţii, la distanţe de câte douăzeci şi patru de ore de drum. În fruntea tuturor era împăratul, apoi regii, apoi ducii. Armata rusă, crezând că Napoleon o va lua spre dreapta, peste Nipru, singurul lucru cu cap pe care-l avea de făcut – coti şi ea la dreapta şi ieşi la drumul mare, în direcţia Krasnoe. Şi aici, întocmai ca la jocul de-a baba-oarba, francezii se ciocniră nas în nas cu avangarda noastră. Văzându-şi pe neaşteptate inamicul în faţă, francezii se zăpăciră şi se opriră la început, speriaţi, apoi o luară iarăşi la fugă, părăsindu-şi tovarăşii care veneau în urma lor. Trei zile la rând defilară prin faţa liniilor armatei ruse unităţi franceze răzleţe, una după alta: întâi ale viceregelui, apoi ale lui Davout, şi mai la urmă ale lui Ney. Fiecare dintre ei îi părăsi pe ceilalţi, lăsând în urmă tot ce-i împovăra, lepădându-se de artilerie şi de jumătate din efectiv, şi scăpând cu fuga numai datorită faptului că noaptea ocoleau trupele ruse, în semicerc, prin dreapta.

Ney, care venea cel din urmă – pentru că (cu toată situaţia nenorocită în care se aflau, sau poate tocmai în urma acestei situaţii, voiau să bată duşumeaua care le făcuse cucuie) fusese ocupat cu aruncarea în aer a zidurilor Smolenskului, care nu şezuseră nimănui în cale – Ney, după ce-şi lăsă şi oamenii şi tunurile şi tot, trecu Niprul pe furiş, noaptea, prin pădure, numai cu o mie de oameni din corpul de zece mii pe care-l avusese, şi-l ajunse pe Napoleon la Orşa.

De la Orşa, goniră mai departe pe drumul Wilnei şi, tot aşa, îşi urmară jocul de-a baba-oarba cu armata care-i fugărea. La Berezina se învălmăşiră iară; mulţi se înecară, mulţi alţii se predară, dar cei care reuşiră să treacă râul fugiră mai departe. Comandantul lor suprem îşi puse şuba, se urcă într-o sanie şi o luă la fugă singur, părăsindu-şi tovarăşii. Cine a putut, a fugit şi el; cine nu, s-a predat sau a murit.

XVIII.

S-AR PĂREA CĂ ÎN ACEASTĂ campanie a fugii francezilor, când ei au făcut tot ce se putea face pentru a se hărăzi pieirii, când în niciuna dintre mişcările acestei gloate, începând de la întoarcerea ei pe drumul Kalugăi şi până la fuga comandantului din mijlocul armatei, nu s-a putut vedea nici cea mai măruntă urmă de raţiune, s-ar părea că, măcar pentru această perioadă a campaniei, istoricilor care atribuie voinţei unui singur om acţiunile maselor, le-ar fi cu neputinţă descrierea acestei retrageri în sensul vederilor lor. Dar nu-i aşa. Munţi întregi de cărţi au scris istoricii cu privire la această campanie şi, peste tot, se vorbeşte de dispoziţiunile lui Napoleon, de planurile lui adânc gândite, de manevrele pe care le executau trupele şi de genialele dispoziţiuni ale mareşalilor săi.

Retragerea de la Maloiaroslaveţ, într-un moment când i se lăsase libera trecere într-o regiune bogată şi când îi era deschis drumul paralel, pe care l-a urmat apoi Kutuzov, precum şi inutila retragere pe un drum pustiit, ne sunt explicate prin tot felul de consideraţii adânci. Prin acelaşi fel de consideraţii adânci ne e descrisă retragerea lui de la Smolensk la Orşa. Pe urmă ni se descrie eroismul său la Krasnoe când, zice-se, hotărât să ţină piept unui atac şi să ia el însuşi comanda, se plimbă cu un băţ de mesteacăn în mână şi spune:

— J'ai assez fait l'Empereur, il est temps de faire le général.937

Şi, cu toate astea, el fuge neîntârziat, mai departe, lăsând în voia soartei porţiuni zdrobite din armata sa, care se aflau în urmă.

Ni se descrie apoi sufletul mare al mareşalilor, în special al lui Ney, suflet mare care consta în faptul că s-a furişat noaptea prin pădure, trecând Niprul, şi, fără drapele şi fără artilerie, fără nouă mii dintre cei zece mii de oameni pe care-i avusese, a fugit la Orşa.

Şi, în sfârşit, ultima plecare a marelui împărat din mijlocul eroicei armate ne este prezentată de istorici ca un lucru măreţ şi genial. Chiar şi ultima lui faptă, fuga, care se cheamă pe limba noastră omenească laşitate în cel mai înalt grad şi de care fiecare copil învaţă să se ferească, chiar şi această faptă capătă, pe limba istoricilor, o justificare.

Iar atunci când firul atât de elastic al raţionamentelor istorice nu se mai poate întinde, când acţiunea este vădit împotriva a tot ceea ce omenirea consideră bine şi drept, istoricilor li se înfăţişează concepţia salvatoare a omului mare. Ca şi cum această măreţie a lui ar exclude măsura binelui şi răului. Pentru un om mare nu există rău. Nu există oroare de care să poată fi învinuit cel care e mare.

C'est grand!„938 – spun istoricii şi atunci nu mai există nici bine, nici rău, există numai „grand„ şi „ne-grand”. Grand e bine; ne-grand e rău. Grand este, după concepţia lor, o însuşire a unor făpturi deosebite de restul oamenilor, numite de ei eroi. Şi Napoleon, care fuge acasă, înfofolit într-o şubă caldă, părăsindu-şi nu numai tovarăşii care piereau, dar şi pe oamenii care (după părerea sa) fuseseră aduşi aici de el, simte que c'est grand şi sufletul îi este liniştit.

„Du sublime (el vede în persoana lui ceva sublim) au ridicule, il n'y a qu'un pas!”939 spune el. Şi de cincizeci de ani încoace, lumea întreagă repetă: „Sublime! Grand! Napoléon le grand! Du sublime au ridicule, il n'y a qu'un pas!”

Şi nimănui nu-i trece prin minte că a recunoaşte drept măreţie o măreţie care nu se măsoară cu măsura binelui şi răului, înseamnă numai a recunoaşte propria ta micime incomensurabilă.

Pentru noi, cei cărora ne-a fost dată de Hristos măsura binelui şi a răului, nu există incomensurabilul. Şi nu există măreţie acolo unde nu e simplitate, bunătate şi adevăr.

XIX.

CARE RUS, CITIND DESCRIERILE ultimei perioade a campaniei din 1812, n-a încercat un sentiment de apăsător necaz, de nemulţumire şi de nedumerire? Cine nu şi-a pus întrebarea: de ce n-au fost prinşi şi n-au fost nimiciţi toţi francezii, de vreme ce toate cele trei armate ale noastre, superioare ca număr, îi înconjurau, de vreme ce francezii, dezorganizaţi, flămânzi şi degeraţi se predau cu duiumul, şi de vreme ce (după cum ne spune istoria) scopul ruşilor era tocmai acela de a-i opri, de a le tăia în două armata şi de a-i prinde pe toţi?

Cum se face că armata rusă, mai slabă ca număr decât aceea a francezilor, a dat bătălia de la Borodino şi cum se face că această armată care îi încercuise pe francezi din trei părţi şi îşi pusese în gând să-i prindă, nu şi-a atins ţinta? Nu cumva să fi avut francezii o atât de imensă superioritate asupra noastră, încât, chiar atunci când i-am înconjurat din trei părţi cu forţe mult mai mari, să nu-i fi putut bate? Cum de s-a putut întâmpla una ca asta?

Istoria (sau ceea ce numim noi astfel), răspunzând la aceste întrebări, spune că aceasta s-a întâmplat pentru că Kutuzov şi Tormasov şi Ciceagov şi cutare şi cutăricã n-au făcut cutare şi cutare manevre.

Dar de ce n-au făcut ei toate aceste manevre? De ce, dacă erau vinovaţi ei că nu s-a putut atinge ţinta propusă, de ce n-au fost judecaţi şi executaţi? Dar, chiar dacă am admite că vina insuccesului ruşilor au purtat-o Kutuzov, Ciceagov şi ceilalţi, nu s-ar putea totuşi înţelege de ce, chiar aşa, în condiţiile în care se aflau trupele ruse la Krasnoe şi la

Berezina (în amândouă cazurile, ruşii au dispus de forţe superioare francezilor), de ce n-a fost capturată în întregime armata franceză, împreună cu mareşalii, regii şi împăratul, de vreme ce acesta era scopul ruşilor?

Explicarea acestui ciudat fenomen (cum ne-o redau istoricii militari ruşi) prin faptul că mareşalul Kutuzov ar fi împiedicat să se dea atacul este neîntemeiată, pentru că noi ştim că voinţa lui Kutuzov n-a fost în stare să ţină pe loc trupele în atacurile de la Viazma şi de la Tarutino.

De ce oare armata rusă, care, cu forţe mai slabe, a putut câştiga bătălia de la Borodino împotriva unui inamic pe atunci în plină putere, a fost bătută la Krasnoe şi la Berezina, tocmai când avea forţe superioare, de către cetele dezorganizate ale francezilor?

Dacă scopul ruşilor consta în a le tăia calea şi a-i face prizonieri pe Napoleon şi pe mareşalii săi şi dacă acest scop nu numai că n-a fost atins, dar toate încercările de a-l atinge s-au năruit de fiecare dată în cel mai ruşinos chip, atunci, pe bună dreptate, ultima perioadă a campaniei li se prezintă francezilor ca un întreg şir de victorii şi cu totul pe nedrept susţin istoricii ruşi că noi am fost cei victorioşi.

Istoricii militari ruşi, în măsura în care consideră logica obligatorie pentru ei, ajung, fără să vrea, la concluzia aceasta şi, cu tot lirismul lor patriotic cu care ridică în slăvi vitejia, devotamentul etc., sunt nevoiţi a recunoaşte împotriva dorinţei lor că retragerea francezilor din Moscova a însemnat un şir întreg de victorii pentru Napoleon şi de înfrângeri pentru Kutuzov.

Dar, lăsând cu desăvârşire orice amor propriu naţional deoparte, simţim că această concluzie conţine o contrazicere în sine, de vreme ce şirul de victorii ale francezilor a dus la nimicirea deplină a inamicului şi la alungarea lui din ţară.

Sursa acestei contradicţii stă în faptul că istoricii, care desprind evenimentele din scrisorile suveranilor şi ale generalilor din dări de seamă, rapoarte şi aşa mai departe,

fac presupunerea neîntemeiată că ultima perioadă a războiului din anul 1812 a avut un ţel care, de fapt, n-a existat niciodată şi anume acela de a tăia armata franceză în două şi de a-i lua prizonieri pe Napoleon şi pe mareşalii săi, cu întreaga armată.

Scopul acesta n-a existat niciodată şi nici nu putea exista, pentru că n-avea nici un sens şi pentru că era absolut imposibil de atins.

Acest scop n-avea nici un sens, mai întâi pentru că armata dezorganizată a lui Napoleon fugea cât putea de repede din Rusia, adică îndeplinea ceea ce şi-ar fi putut dori oricare rus. La ce mai era nevoie de tot felul de operaţiuni împotriva francezilor, câtă vreme ei fugeau cât îi ţineau picioarele?

În al doilea rând, n-ar fi fost cu cap să te pui în calea unor oameni care-şi concentrează toată energia în acţiunea de a fugi.

În al treilea rând, ar fi fost lipsit de sens să-ţi expui la pierderi trupele cu scopul de a nimici armatele franceze, care şi aşa se nimiceau, fără nici o intervenţie din afară şi atât de repede, încât chiar şi fără să li se mai fi tăiat drumul nu puteau trece graniţa Rusiei cu mai mulţi oameni decât au trecut în decembrie, adică o sutime din numărul total al soldaţilor cu care veniseră.

În al patrulea rând, ar fi fost absurdă dorinţa de a-l lua prizonier pe împărat, cu mareşalii şi cu ducii lui – oameni al căror prizonierat ar fi îngreuiat în cel mai înalt grad acţiunea ruşilor, cum au recunoscut şi diplomaţii cei mai abili ai vremii (Joseph de Maister şi alţii). Şi mai absurdă ar fi fost dorinţa de a captura corpuri întregi de armată, când propriile noastre trupe nu mai ajunseseră la Krasnoe decât înjumătăţite şi când, pentru acele corpuri capturate, ar fi trebuit imobilizate divizii întregi ca escortă, şi asta mai ales că nici soldaţii noştri nu-şi primeau întotdeauna raţia întreagă, iar dintre prizonieri unii şi începuseră să moară de foame.

Întregul plan, atât de adânc chibzuit, de a tăia calea francezilor şi de a-l prinde pe Napoleon împreună cu armata lui, era asemănător planului unui grădinar care, vrând să izgonească o vită ce-i calcă straturile, ar da fuga la poartă şi ar începe să lovească vita în cap. Tot ce s-ar putea spune în apărarea grădinarului ar fi că prea s-a supărat, dar nici această scuză nu putea exista pentru cei care întocmiseră planul, căci nu ei erau cei care suferiseră de pe urma călcării straturilor.

Dar pe lângă că tăierea drumului lui Napoleon şi a armatei sale ar fi fost un lucru absurd, mai era şi imposibil. Era imposibil, mai întâi, pentru că experienţa a dovedit că mişcarea coloanelor în timpul unei bătălii, la numai cinci verste de locul bătăliei, nu coincide niciodată cu planurile; deci, probabilitatea că armata lui Kutuzov s-ar fi putut întâlni, la vreme şi la un loc dinainte stabilit, cu armata lui Ciceagov şi Wittgenstein era atât de redusă, încât echivala cu o imposibilitate; aşa credea şi Kutuzov atunci când, la primirea planului, spusese că diversiunile pe distanţe mari nu dau niciodată rezultatele dorite.

În al doilea rând era imposibil pentru că ar fi fost nevoie de forţe incomparabil mai mari decât acelea pe care le aveau ruşii, spre a paraliza forţa inerţiei cu care se mişca îndărăt armata lui Napoleon.

În al treilea rând, lucrul era imposibil, pentru că expresia militară a tăia nu are nici un sens. Poţi tăia un codru de pâine, dar nu o armată. A tăia o armată, a-i aţine calea, e absolut cu neputinţă, pentru că loc de ocoluri se găseşte întotdeauna destul, şi mai sunt şi nopţi întunecoase, în care nu vezi nimic, lucru de care se pot convinge savanţii militari cel puţin din exemplele de la Krasnoe şi Berezina. Iar a lua prizonier pe cineva e cu totul imposibil, atât timp cât cel ameninţat a fi capturat nu consimte la aceasta, aşa cum nu poţi prinde o rândunică, deşi poţi pune mâna pe ea, când ţi se aşază în palmă. De luat prizonier îl poţi lua numai pe acela care se predă, aşa cum fac nemţii, după toate regulile

strategiei şi tacticii. Dar trupele franceze, pe bună dreptate, n-au găsit necesar să procedeze aşa, de vreme ce aceeaşi moarte, de frig şi de foame, îi aştepta pe francezi şi dacă fugeau şi dacă se lăsau luaţi prizonieri.

Al patrulea şi principalul argument că lucrul era imposibil ni-l dă faptul că niciodată, de când e lumea, n-a mai fost război în condiţii atât de înfricoşătoare ca acelea în care s-a desfăşurat războiul din 1812, şi trupele ruseşti care şi-au încordat, în urmărirea inamicului, toate forţele, n-ar fi putut face nimic mai mult fără să fi fost ele însele în primejdie de a fi nimicite.

În marşul său de la Tarutino la Krasnoe, armata rusă s-a împuţinat cu cincizeci de mii de oameni, bolnavi sau istoviţi, rămaşi în urma unităţilor, număr echivalent cu populaţia unui mare oraş, capitală de gubernie. Jumătate din efectivul total a fost scos din rânduri, fără luptă.

Şi în legătură cu această perioadă a campaniei, în care armata, fără cizme şi fără şube, cu provizii neîndestulătoare, lipsită de votcă, doarme cu lunile pe zăpadă, pe un ger de cincisprezece grade, în care ziua e numai de şapte-opt ceasuri, iar în rest domneşte noaptea, când disciplina nu mai poate avea nici o înrâurire; în legătură cu perioada aceasta, în care, nu câteva ceasuri, ca într-o bătălie unde se duce pe copcă disciplina cât timp soldaţii se mişcă în raza morţii, ci luni întregi, minut cu minut, oamenii se zbat să nu moară de frig şi de foame; în legătură cu perioada aceasta, când, într-o singură lună, piere jumătate din armată – tocmai relativ la această perioadă a campaniei istoricii vin să ne spună cum ar fi trebuit Miloradovici să facă cutare marş de flanc şi Tormasov cutare manevră, cum ar fi trebuit să se mişte Ciceagov spre cutare loc (pe o zăpadă ce trecea de genunchi) şi cum cutare a zdrobit şi a tăiat drumul etc., etc.

Ruşii, dintre care au murit mai bine de jumătate, au făcut tot ceea ce s-ar fi putut face şi ce trebuia să fie făcut pentru atingerea unui scop vrednic de poporul lor şi nu sunt ei

vinovaţi dacă alţi ruşi, stând acasă la căldurică, propuneau lucruri cu neputinţă de înfăptuit.

Toată această stranie şi de neînţeles contrazicere între fapte şi descrierile istoriei vine doar din faptul că istoricii, scriind despre acest eveniment, au scris istoria sentimentelor şi a vorbelor mari, deosebit de frumoase, ale feluriţilor generali, şi nu istoria evenimentelor.

Pentru ei apar ca foarte interesante cuvintele lui Miloradovici, decoraţiile pe care le-a primit cutare ori cutare general şi părerile lor; dar problema celor cincizeci de mii de oameni, câţi au rămas prin spitale şi morminte, nu-i mai interesează, căci ea nu mai intră în competenţa studiului lor.

Totuşi, e destul să ne întoarcem faţa de la studiul rapoartelor şi al planurilor generale, e destul să căutăm a pătrunde în miezul chestiunii – mişcarea sutelor de mii de oameni care au luat parte direct şi nemijlocit la desfăşurarea evenimentului – şi dintr-o dată toate problemele care, până acum, ni s-au părut de nerezolvat, îşi capătă o neîndoielnică dezlegare, cu o nebănuită simplitate şi foarte lesne.

Scopul de a tăia în două armata lui Napoleon n-a existat niciodată decât în închipuirea a vreo zece oameni.

El n-a putut exista, pentru că era absurd şi cu neputinţă de atins.

Poporul a avut un singur scop: să cureţe ţara de invadatori. Scopul acesta a fost atins, în primul rând, de la sine, de vreme ce francezii fugeau şi nu era nevoie decât să nu-i oprească nimeni să fugă. În al doilea rând, scopul a fost atins prin acţiunea războiului popular care-i nimicea pe francezi şi, în al treilea rând, prin faptul că marea armată rusă, se ţinea după francezi, gata să se folosească de toate forţele ei, în caz că aceştia s-ar fi oprit.

Armata rusă a trebuit să acţioneze cum acţionează un bici asupra unui animal care fuge. Şi urmăritorul priceput ştia

că lucrul cel mai nimerit e să ţii biciul ridicat, ameninţând vita fugărită şi să nu-i dai cu el în cap.

Partea a patra.

I

CÂND OMUL VEDE O VIEŢUITOARE murind, îl cuprinde groaza: ceva ce el însuşi este, esenţa lui, se nimiceşte sub ochii lui, încetează de a mai fi. Dar când fiinţa care moare este un om şi încă un om drag, atunci, pe lângă groaza resimţită în faţa dispariţiei vieţii, mai simţi şi ceva ca o ruptură în suflet, o rană sufletească din care, întocmai ca şi dintr-o rană trupească, poţi muri uneori, te poţi vindeca alteori, dar totdeauna te doare şi nu suferă din afară atingeri ce aţâţă durerea.

După moartea prinţului Andrei, Nataşa şi prinţesa Maria simţeau deopotrivă această durere. Copleşite de durere şi înspăimântate de înfricoşătorul nor al morţii, care le plutea deasupra capului, ele nu îndrăzneau să privească viaţa în faţă. Îşi fereau cu grijă rănile, deschise, de atingeri jignitoare, dureroase. Totul: o trăsură care trecea repede pe stradă, o chemare la masă, o întrebare a cameristei cu privire la rochia pe care trebuia s-o pregătească sau, şi mai rău, un cuvânt de nesinceră şi superficială consolare, totul le zgândărea dureros rana, li se părea o jignire şi le tulbura liniştea de care aveau neapărată nevoie amândouă ca să asculte corul acela înfricoşător şi grav, care nu amuţise încă în închipuirea lor, împiedicându-le să privească în tainicele depărtări nemărginite, care li se deschiseseră o clipă în faţa ochilor.

Numai când erau amândouă singure, acest sentiment dureros şi jignitor dispărea. Vorbeau puţin între ele. Şi dacă vorbeau, era numai cu privire la lucrurile de cea mai mică importanţă. Şi una şi alta evitau deopotrivă să pomenească orice ar fi putut avea vreo legătură cu viitorul.

A recunoaşte că e posibil un viitor, li se părea o jignire adusă memoriei lui. Cu şi mai multă prudenţă ocoleau în convorbirile lor tot ce avea o legătură cu cel mort. Li se

părea că nu putea fi exprimat prin cuvinte ceea ce au trăit şi au simţit. Li se părea că orice evocare a amănuntelor vieţii lui, care s-ar fi slujit de cuvinte, nu putea decât scădea ceva din măreţia şi sfinţenia tainei care se săvârşise sub ochii lor.

Necontenita abţinere de la orice conversaţie şi ocolirea grijulie a tot ce ar fi putut aduce vorba despre el, aceste statornice oprelişti din toate părţile, la hotarul celor ce nu trebuiau spuse, făceau ca tot ceea ce simţeau să apară în închipuirea lor şi mai curat şi mai luminos.

Dar tristeţea pură şi deplină este tot atât de imposibilă ca şi bucuria pură şi deplină. Prinţesa Maria fu cea dintâi pe care situaţia de independentă şi unică stăpână a destinului ei, situaţia de tutore şi educatoare a nepoţelului ei, o chemă la viaţă din lumea gândurilor triste în care trăise primele două săptămâni. Primise de la rude scrisori la care trebuia să răspundă; odaia în care îl culcau pe Nikoluşka era igrasioasă şi copilul începuse să tuşească. Alpatâci venise la Iaroslavl cu socotelile treburilor moşiei şi-i făcuse, prezentându-i-o ca un sfat, propunerea să se mute la Moscova, în casa din Vzdvijenka, ce rămăsese întreagă şi n-avea nevoie decât de mici reparaţii. Viaţa nu se oprise pe loc şi trebuia trăită. Oricât de greu i-ar fi fost prinţesei Maria să iasă din lumea ei de contemplaţie solitară, în care trăise până acum, cu toată părerea de rău şi parcă jena de a o lăsa pe Nataşa singură – grijile vieţii îi cereau participarea şi ea se lăsă prinsă, fără să vrea, de ele. Verifică, împreună cu Alpatâci, conturile, se sfătui cu Dessalles în privinţa lui Nikoluşka, dădu dispoziţii şi se pregăti în vederea mutării sale la Moscova.

Nataşa rămase singură şi, din clipa în care prinţesa Maria începu să se îngrijească de pregătirile necesare plecării, începu să fugă şi de ea.

Prinţesa Maria propuse contesei să o lase pe Nataşa să meargă cu ea la Moscova, şi atât mama cât şi tatăl se învoiră bucuroşi, căci observaseră cum puterile fizice ale

fetei se împuţinau pe zi ce trecea şi socoteau că o schimbare de aer, ca şi asistenţa medicilor de la Moscova, îi puteau fi de folos.

— Nu plec nicăieri! Răspunse Nataşa când îi făcură această propunere. Atât vă rog doar: să mă lăsaţi în pace! Yise ea şi ieşi cu paşi repezi din odaie, ţinându-şi cu greu lacrimile care o podideau, nu atât de durere, cât de ciudă şi de enervare.

Când se simţi părăsită de prinţesa Maria şi singură în durerea ei, Nataşa începu să-şi petreacă cea mai mare parte a timpului singură în odaia ei. Stând cu picioarele sub ea, pe un colţ de canapea, rupând sau mototolind ceva cu degetele ei subţiri şi încordate şi uitându-se ţintă, stăruitor, la obiectul pe care i se opreau întâmplător ochii. Izolarea asta de oameni o sleia de puteri şi o chinuia, dar îi era absolut trebuincioasă. Deîndată ce intra cineva în odaia ei, ea se scula grăbită, îşi schimba poziţia şi expresia ochilor şi îşi lua cartea sau lucrul de mână, aşteptând cu vădită nerăbdare ieşirea celui care o tulburase.

I se tot părea că e mereu pe punctul de a înţelege, de a pătrunde acea înfricoşătoare şi de nepătruns problemă spre care-i erau aţintiţi ochii sufletului.

Într-o zi, pe la sfârşitul lui decembrie, Nataşa, palidă şi cu părul strâns neglijent într-un conci, îmbrăcată cu o rochie neagră de lână, şedea ca de obicei cu picioarele sub ea pe colţul canapelei, răsucindu-şi şi desfăcându-şi tot timpul capetele cordonului şi se uita la un colţ al uşii.

Se uita într-acolo unde se dusese el, de cealaltă parte a vieţii. Iar această altă lume, la care nu se gândise niciodată până atunci, care i se păruse odinioară atât de îndepărtată şi de neverosimilă, i se părea acum mai aproape şi mai dragă, mai pe înţeles decât viaţa aceasta, în care totul era ori deşertăciune şi nimicnicie, ori chin şi umilinţă.

Se uita într-acolo unde ştia că era el. Dar nu-l putea vedea altfel decât aşa cum fusese aici. Îl vedea tot aşa cum fusese la Mâtişci, la Troiţa, la Iaroslavl.

Îi vedea faţa, îi auzea vocea, îi repeta cuvintele şi vorbele pe care i le spusese ea şi, câteodată, la aceste vorbe, fantezia ei mai adăuga şi altele, care ar fi putut fi spuse cu prilejul acela.

Iată-l stând în fotoliu, îmbrăcat în scurteica lui de catifea, sprijinindu-şi capul pe mâna lui slabă şi galbenă. Pieptul îi e foarte supt şi umerii ridicaţi. Îşi strânge cu putere buzele şi ochii îi lucesc, iar pe fruntea-i palidă tremură, ca să dispară apoi, o cută. Un picior îi zvâcneşte aproape imperceptibil. Nataşa ştie că el se luptă cu dureri chinuitoare… „Ce-i şi cu durerea asta? De ce-l doare? Ce-o fi simţind? Ce tare îl doare!” îşi spune Nataşa. El i-a observat privirea atentă, a ridicat ochii şi a început a-i vorbi, fără să zâmbească.

„Un lucru doar mă îngrozeşte, a spus el. Cum ai să-ţi legi tu, pentru totdeauna, viaţa de un suferind? E un chin de-o viaţă întreagă.” Şi se uita cu ochi iscoditori la ea. Nataşa îi răspunsese atunci, ca de obicei, înainte de a fi apucat să se gândească ce răspunde: „Nu mai poate dura mult aşa: n-are să fie cum spui. Ai să te faci sănătos – sănătos cu adevărat.”

Îl vedea acum iarăşi aievea şi trăia din nou tot ce simţise atunci. Îşi aminti privirea stăruitoare, tristă şi severă cu care-i răspunsese el la aceste cuvinte şi înţelese toată mustrarea şi deznădejdea din această stăruitoare privire.

„Va să zică eu eram de acord, îşi spunea acum Nataşa, că ar fi fost îngrozitor dacă el ar fi rămas pentru totdeauna suferind. Dar eu i-am spus atunci asta numai fiindcă asta ar fi fost pentru el îngrozitor, pe când el a luat-o altfel. El şi-a spus că pentru mine ar fi putut fi îngrozitor. Pe atunci, el mai voia încă să trăiască, îi era frică de moarte. Şi eu i-am spus-o atât de grosolan, şi de prosteşte! Dar nu mă gândisem la asta. Mă gândisem la cu totul altceva. Dacă aş fi spus ceea ce gândeam, aş fi spus: chiar dacă ar fi să moară câte un pic, câte un pic, sub ochii mei şi tot aş fi mai fericită decât sunt acuma. Acum… Nimic, nimeni nu mai există. Ştia el oare asta? Nu. N-a ştiut-o şi nu o va şti

niciodată. Iar acum nu se mai poate, nu se mai poate nicicând repara asta.” Şi iată că el iarăşi îi spunea cuvintele acelea, dar acum, în închipuirea ei, Nataşa, îi răspundea într-alt fel. Ea îi tăia vorba şi-i spunea: „Ar fi îngrozitor pentru dumneata, dar şi pentru mine. Ştii bine că, fără dumneata, viaţa mea nu are nici un rost şi că suferinţa alături de dumneata este, pentru mine, cea mai mare fericire.” Şi el îi lua mâna şi i-o strângea, aşa cum i-o strânsese atunci, în seara aceea cumplită, patru zile înainte de moarte. Şi, în închipuirea ei, ea îi mai spunea şi alte cuvinte de duioşie şi dragoste, cuvinte pe care i le-ar fi putut spune atunci. „Te iubesc… pe tine te iubesc, pe tine te iubesc…” îi spunea, frângându-şi convulsiv mâinile şi strângând din dinţi cu o sforţare plină de îndârjire.

Şi o durere dulce o cuprinse şi lacrimi îi veniră în ochi. Dar, deodată, îşi puse întrebarea: cui îi spunea ea toate astea? Unde şi cine este el acum? Şi, iarăşi, totul se pierdu într-o nedumerire rece şi nemiloasă, şi iarăşi încruntă brusc sprâncenele, privind într-acolo unde era el. Şi i se păru că e cât pe-aci să pătrundă taina… Dar, în clipa când părea că i se va dezvălui tot ce era de neînţeles, zgomotul puternic al clanţei de la uşă îi izbi dureros auzul. Repede şi fără nici o precauţie intră în odaie Duniaşa, slujnica, speriată, şi, de bună seamă, de fel preocupată să-şi compună o expresie de circumstanţă.

— Poftiţi la tăticu, repede! Spuse Duniaşa, cu mare tulburare pe chip. O nenorocire, cu Piotr Ilici… a venit scrisoare, adăugă ea, sughiţând de plâns.

II.

PE LÂNGĂ SENTIMENTUL general al înstrăinării de toată lumea, Nataşa mai încerca, pe vremea aceea, un sentiment deosebit, de înstrăinare faţă de persoanele din familia ei. Toţi cei din casă: tatăl, mama, Sonia îi erau atât de apropiaţi, atât de obişnuiţi, încât orice vorbă a lor, orice sentiment al lor i se părea o jignire adusă lumii în care trăia de la o vreme. Şi acest sentiment de înstrăinare o făcea nu

numai să fie indiferentă faţă de ai săi, ci să se uite chiar cu vrăjmăşie la dânşii. Ea o auzise pe Duniaşa spunând ceva despre Piotr Ilici, despre o nenorocire, dar nu-i înţelesese vorbele.

„Despre ce nenorocire poate fi vorba la ei, ce nenorocire pot avea ei? La ei, totul e cum era, domol, după vechile lor obişnuinţe”, îşi spuse în gând Nataşa.

Când ea intra în salon, tatăl său ieşea grăbit din odaia contesei. Avea faţa schimonosită şi udă de lacrimi. Se vedea că fugise din odaie ca să poată da frâu liber hohotelor de plâns care-l sugrumau. Când o văzu pe Nataşa, dădu din mâini cu un gest disperat şi izbucni într-un plâns cu hohote dureroase, care-i strâmba faţa rotundă şi puhavă:

— Pe… Petea… Du-te, du-te, te… te… cheamă… ea…

Plângând cu sughiţuri ca un copil, mai schiţă cu picioarele-i slăbite câţiva paşi mărunţi şi repezi şi, apropiindu-se de un scaun, aproape că se prăbuşi pe speteaza lui cu faţa în palme.

Dintr-o dată, ceva ca un curent electric trecu prin toată fiinţa Nataşei. Ceva o izbi, groaznic de dureros, drept în inimă. Simţi o durere cumplită; i se păru că se rupe ceva înăuntrul ei şi că moare. Dar, ca o urmare a durerii, ea se simţi într-o clipă descătuşată de interdicţia de a trăi, care o încătuşase până atunci. Văzându-şi tatăl şi auzind de dincolo de uşă ţipătul sălbatic, înfricoşător, al mamei sale, Nataşa îşi uită pe dată şi de sine şi de durerea ei. Se repezi la tatăl ei, dar el, mişcând mâna fără putere, îi arătă înspre uşa de la odaia contesei. Prinţesa Maria, palidă, cu falca de jos tremurându-i, ieşi de la contesă, o luă pe Nataşa de mână şi-i spuse ceva. Nataşa n-o văzu, n-o auzi. Intră cu paşi repezi pe uşă, se opri o clipă în prag, luptând parcă cu ea însăşi şi dete apoi fuga spre mama ei.

Contesa stătea într-un jilţ, se întindea ciudat şi incomod şi se izbea cu capul de perete. Sonia şi slujnicele o ţineau de mâini.

— Să vină Nataşa, Nataşa! ţipa ea. Nu-i adevărat, nu-i adevărat… Minte! Să vină Nataşa! Ţipa ea mereu, îmbrâncindu-i pe cei din jurul ei. Plecaţi toţi de aici, nu-i adevărat! El, mort? Ha, ha, ha! Minciună!

Nataşa se aşează cu un genunchi în jilţul ei, se aplecă asupra mamei sale, o îmbrăţişă, o trase cu putere neaşteptată în sus, îi întoarse faţa spre ea şi se lipi strâns de dânsa.

— Mămico! Draga mea! Sunt aici, iubito… Mămico, continuă ea să-i tot şoptească fără întrerupere.

Nataşa nu-şi lăsă din braţe mama şi se luptă blând cu ea, cerând să i se aducă perne, apă, descheindu-i şi sfâşiindu-i hainele.

— Scumpa mea, sufletul meu! Mamă dragă, nepreţuită! O mângâia ea în şoaptă fără întrerupere, tot sărutându-i capul, mâinile, faţa, şi simţind cum îi curgeau nestăvilite lacrimile, gâdilând-o pe nas şi pe obraji.

Contesa strânse mâna fiicei sale, închise ochii şi se linişti pentru o clipă. Dar, deodată, se ridică cu o iuţeală neobişnuită, se uită cu priviri rătăcite împrejur şi, văzând-o pe Nataşa, începu să-i strângă capul din toate puterile. Apoi îi întoarse spre dânsa faţa strâmbată de durere şi i se uită îndelung în ochi.

— Nataşa, tu mă iubeşti, şopti ea cu voce domoală şi încrezătoare. Nataşa, tu n-ai să mă înşeli? Tu ai să-mi spui tot adevărul?

Nataşa o privea cu ochii înecaţi în lacrimi, iar pe chipul şi în privirile ei era numai dragoste şi rugăminte de iertare.

— Mamă dragă, mămică! Repeta ea, încordându-şi toate puterile dragostei ca să ia asupra-şi prisosul de durere care o înăbuşea pe mama sa.

Apoi, prinsă iarăşi în lupta neputincioasă cu realitatea, mama, refuzând să creadă că ea mai poate trăi câtă vreme băiatul ei cel drag e omorât în floarea vieţii, se refugie din nou în lumea izbăvitoare a nebuniei, scăpând de realitate.

Nataşa nu-şi dădu seama cum a trecut ziua şi noaptea aceea, apoi ziua şi noaptea următoare. Nu dormi de fel şi nu se clinti de lângă contesă. Iubirea statornică şi răbdătoare a Nataşei părea că o învăluie pe contesă din toate părţile, în fiecare clipă, nu ca o crudă explicaţie, nici ca o mângâiere blândă, ci ca o chemare la viaţă. În cea de-a treia noapte, contesa se linişti pentru câteva minute şi Nataşa închise ochii, sprijinindu-se cu capul de braţul unui fotoliu. Dar patul scârţâi şi Nataşa deschise ochii. În pat, contesa se ridicase în capul oaselor şi vorbea domol:

— Ce bine-mi pare că ai venit! Oi fi obosit. Vrei un ceai? Nataşa se apropie de ea. Te-ai făcut mai frumos şi mai bărbat! Continuă contesa să vorbească, apucând mâna Nataşei.

— Mamă, ce spui tu acolo?!

— Nataşa! El nu mai este! Nu va mai fi niciodată!

Şi, îmbrăţişându-şi fiica, contesa prinse a plânge pentru întâia oară.

III.

PRINŢESA MARIA ÎŞI AMÂNĂ plecarea. Şi Sonia şi contele încercară să mai facă cu schimbul la căpătâiul contesei, în locul Nataşei, dar nu izbutiră. Văzură că ea era singurul om care putea s-o ferească pe mama ei de nebunia deznădejdii. Trei săptămâni încheiate nu se mişcă Nataşa de lângă mama ei, dormind în odaia ei, într-un fotoliu, dându-i să bea, hrănind-o şi vorbind cu dânsa fără încetare, căci numai vocea ei duioasă şi mângâietoare o liniştea pe contesă.

Rana din sufletul contesei nu-şi putea găsi loc. Moartea lui Petea îi scurtase jumătate din viaţă. O lună de la vestea aceasta, care o găsise femeie voinică şi încă plină de viaţă (avea cincizeci de ani), ieşea din odaia ei ca o bătrână stinsă pe jumătate şi fără nici o legătură cu viaţa. Dar, aceeaşi rană care numai cât n-o omorâse pe contesă, rana asta nouă o trase iarăşi către viaţă pe Nataşa.

O rană a sufletului, care provine dintr-o sfâşiere a fiinţei tale morale, se închide, oricât de straniu ar părea acest lucru, puţin câte puţin, întocmai ca şi o rană fizică. Şi, după cum o rană adâncă s-a cicatrizat şi pare că s-a vindecat cu totul, tot astfel rana sufletească, întocmai ca şi rana fizică, se tămăduieşte cu adevărat doar prin forţa vitală lăuntrică.

Aşa se tămădui şi rana Nataşei. Ea crezuse că a sfârşit cu viaţa. Şi, deodată, dragostea pentru mama ei îi arătă că esenţa vieţii sale, iubirea, e încă vie într-însa. Odată redeşteptată iubirea, se deşteptă în ea şi viaţa.

Cele din urmă zile ale prinţului Andrei o legaseră pe Nataşa de prinţesa Maria. Nenorocirea cea nouă le apropie şi mai mult. Prinţesa Maria îşi amână plecarea şi, timp de trei săptămâni, o îngriji pe Nataşa ca pe un copil bolnav. Săptămânile acestea din urmă, petrecute de Nataşa în odaia mamei ei, îi sleiseră trupul de puteri.

Într-o zi, pe la amiază, prinţesa Maria, văzând că Nataşa tremură ca scuturată de friguri, o duse în odaie la ea şi o culcă în patul ei. Nataşa se supuse, dar când prinţesa Maria lăsă storurile şi voi să iasă, ea o chemă:

— Nu mi-i somn. Stai puţin cu mine, Marie!

— Eşti obosită. Încearcă să dormi!

— Nu, nu! De ce m-ai adus la tine? Dacă mă cheamă ea?

— Nu. Îi e cu mult mai bine acuma. Azi vorbea aşa de frumos! Spuse prinţesa Maria.

De pe pat, prin semiîntunericul odăii, Nataşa, cerceta chipul prinţesei Maria.

„Seamănă oare cu el? Se întrebă ea. Parcă ar semăna şi parcă nu! Dar e o fiinţă deosebită, străină, cu totul nouă, necunoscută. Şi mă iubeşte. Ce-o fi în sufletul ei? E numai bunătate. Dar ce-o fi gândind ea? Ce? Cu ce ochi mă vede? Da, e o fiinţă minunată!”

— Maşa! Spuse ea şi o trase cu sfială de mână. Maşa, tu să nu crezi că sunt rea. Nu, Maşa, draga mea! Cât de mult te iubesc! Să fim prietene bune, bune de tot!

Şi Nataşa, îmbrăţişându-şi prietena, începu să-i sărute faţa şi mâinile. Prinţesa Maria era puţin stingherită, dar o şi bucura această manifestare a simţămintelor Nataşei.

Din ziua aceea, între prinţesa Maria şi Nataşa se legă acea prietenie pasionată şi duioasă care numai între femei se poate afla. Se sărutau mereu, îşi spuneau una alteia cuvinte duioase şi îşi petreceau cea mai mare parte din timp împreună. Când una dintre ele pleca de acasă, cealaltă era neliniştită şi căuta să i se alăture. Se simţeau într-o mai mare armonie cu sine când erau amândouă laolaltă decât când erau despărţite, fiecare singură cu ea însăşi. Între ele se statornicise mai mult decât o simplă prietenie: era sentimentul unic că numai alături de cealaltă putea fiecare trăi cu adevărat.

Uneori tăceau amândouă ceasuri întregi; alteori, după ce se culcau, începeau să vorbească şi asta ţinea până dimineaţa. De cele mai multe ori, vorbeau de trecutul lor îndepărtat. Prinţesa Maria povestea despre copilăria ei, despre mama şi tatăl ei, despre visurile ei; iar Nataşa, care odinioară respingea cu calmă lipsă de înţelegere viaţa de devotament şi de supunere şi poezia jertfirii creştine de sine însuşi, acum, din dragoste pentru prinţesa Maria, începu să îndrăgească şi trecutul prinţesei şi pricepu un aspect al vieţii pentru care, până atunci, nu avusese nici o înţelegere. Nici nu se gândea să adopte în viaţă supunerea şi jertfirea de sine, fiindcă era obişnuită să caute cu totul altfel de bucurii, dar căpătă înţelegere şi putu îndrăgi la cealaltă această virtute care, până atunci, îi rămăsese neînţeleasă. Şi prinţesei Maria, tot ascultând istorisirile din copilăria şi din adolescenţa Nataşei, începu să i se dezvăluie o latură a vieţii pe care n-o înţelesese până atunci: încrederea în viaţă, în bucuria de a trăi.

Întocmai ca şi până atunci, ele nu vorbeau nici acum despre dânsul, ca să nu pângărească prin vorbe – cum li se părea lor – măreţia sentimentului care trăia în inimile lor; şi

tăcerea aceasta, aşternută asupra memoriei lui, le făcu să-l uite încetul cu încetul, fără să-şi dea seama.

Nataşa slăbise, se făcuse palidă şi îşi pierduse într-atâta puterile trupeşti, încât nu vorbeau toţi decât de sănătatea ei, lucru care îi făcea plăcere. Şi, uneori, o cuprindea pe neaşteptate nu numai frica de moarte, ci şi frica să nu se îmbolnăvească, să nu slăbească, să nu se facă urâtă şi, fără să vrea, se uita câteodată cu luare-aminte la braţul ei gol, se mira de slăbiciunea lui, sau rămânea cu dimineţile dinaintea oglinzii, uitându-se la faţa ei trasă, vrednică de milă după cum i se părea. Îşi închipuia însă că aşa trebuie să fie şi, totodată, o apuca teama şi tristeţea.

O dată, urcându-se grăbită la etaj, simţi că respiră greu. Îşi găsi îndată de lucru jos, apoi fugi din nou sus, încercându-şi puterile şi observându-se pe ea însăşi.

Altă dată, o strigă pe Duniaşa şi băgă de seamă că vocea îi suna cam dogit. Atunci o mai strigă o dată, cu toate că auzea paşii Duniaşei, o strigă cu vocea aceea din piept, pe care o avea de când cânta, şi se ascultă singură.

Nataşa nu-şi dădea încă seama şi nici n-ar fi putut-o crede, dar prin stratul de mâl ce-i înnămolise – după părerea ei – pentru totdeauna sufletul, începuseră să răzbată, subţiri şi delicate, fire de iarbă tânără, care aveau să prindă rădăcini adânci şi să acopere, cu revărsarea lor de viaţă, durerea care o apăsase până acum şi de care, în curând, nu va mai rămânea nici urmă. Rana începuse să i se vindece pe dinăuntru.

Pe la sfârşitul lui ianuarie, prinţesa Maria plecă la Moscova şi contele stărui să plece şi Nataşa cu ea, ca să consulte acolo doctorii.

IV.

DUPĂ CIOCNIREA DE LA VIAZMA, unde Kutuzov nu putuse înfrâna dorinţa trupelor sale de a-i da peste cap pe francezi, de a le tăia retragerea etc., mişcările ce urmară – atât mişcările francezilor care fugeau de ruşi, cât şi ale ruşilor care fugeau după francezi – se desfăşurară fără nici

o luptă, până la Krasnoe. Goana francezilor fu atât de rapidă, încât armata rusă nu se mai putu ţine după ei, iar caii cavaleriei şi artileriei refuzau să mai meargă şi toate ştirile asupra mişcărilor inamice se dovedeau mereu neconforme cu realitatea.

Oamenii din trupele ruseşti erau atât de istoviţi de aceste neîntrerupte marşuri zilnice, de câte patruzeci de verste, încât nu-şi mai puteau accelera mersul.

Ca să înţelegem gradul de istovire a armatei ruse, e de ajuns să pătrundem însemnătatea faptului că, deşi nu avusese pe tot parcursul marşului, de la Tarutino încoace, mai mult de cinci mii de răniţi şi de morţi şi nu lăsase inamicului nici o sută de prizonieri, armata, care numărase, plecând din Tarutino, o sută de mii de oameni, a ajuns totuşi la Krasnoe numai cu cincizeci de mii.

Iuţeala marşului ruşilor pe urmele francezilor a acţionat asupra lor cu un efect tot atât de destructiv ca şi aceea a fugii de ruşi asupra francezilor. Deosebirea era numai că armata rusă mergea după bunul ei plac, fără ameninţarea dezastrului care plutea deasupra capului armatei franceze, şi că bolnavii şi cei rămaşi în urmă din armata franceză rămâneau în mâinile duşmanului, în timp ce ruşii rămaşi în urmă rămâneau la ei acasă. Principala cauză a scăderii armatei napoleoniene a fost iuţeala marşului, şi dovada neîndoielnică a acestui lucru este scăderea corespunzătoare a armatei ruse.

Întreaga acţiune a lui Kutuzov, atât la Tarutino cât şi la Viazma, s-a îndreptat – pe cât i-a stat în putinţă – doar înspre stăruinţa de a nu opri (aşa cum ar fi vrut la Petersburg şi pe front generalii ruşi) marşul acesta ucigător pentru francezi şi, dimpotrivă, de a înlesni acest marş şi de a căuta să uşureze, în acelaşi timp, marşul propriilor sale trupe.

Dar, în afară de aceasta, din clipele în care, în rândurile trupelor, începuseră să se arate rezultatele oboselii şi pierderile mari pricinuite de iuţeala marşului, lui Kutuzov i

se mai prezentă încă un motiv de a domoli mişcarea trupelor şi de a aştepta. Scopul trupelor ruseşti era urmărirea francezilor. Drumul francezilor nu era însă cunoscut şi, de aceea, cu cât trupele noastre se ţineau mai de aproape pe urmele francezilor, cu atât parcurgeau drum mai mult. Numai urmărindu-i de la oarecare distanţă, trupele ruse ar fi putut scurta drumul, tăind unele zigzaguri pe care le făcea inamicul. Toate iscusitele manevre, pe care le propuneau generalii, se traduceau în mişcări de trupe şi în lungirea etapelor, în timp ce singurul obiectiv înţelept consta în scurtarea acestor etape. Şi către acest obiectiv a fost dirijată, de-a lungul întregii campanii, de la Moscova la Wilna, acţiunea lui Kutuzov, nu în chip întâmplător şi nici cu întreruperi, ci cu atâta consecvenţă, încât el n-a schimbat-o nici o clipă cu alta.

Kutuzov ştia, nu pe cale raţională sau ştiinţifică, ci cu toată făptura sa de rus, ştia şi simţea ceea ce simţea fiecare soldat rus, că francezii sunt înfrânţi, că duşmanul e pus pe fugă şi că trebuie urmărit până ce e scos din ţară; dar, totodată, el simţea – laolaltă cu soldaţii lui – greutatea acestui marş, cum nu se mai pomenise nici în ce priveşte repeziciunea, nici în ce priveşte anotimpul.

Dar generalilor, mai ales celor ce nu erau ruşi – dornici să se distingă, să uluiască pe cineva, să facă prizonieri, nu se ştie pentru ce, pe vreun duce sau vreun rege – acestor generali li se părea că tocmai acum, când orice bătălie era şi nedemnă şi absurdă, că tocmai acum venise timpul să se dea bătălii şi să fie învins nu ştiu cine. Kutuzov ridica doar din umeri, atunci când i se propuneau, unul după altul, proiectele de manevre care trebuiau executate cu soldaţii aceia prost încălţaţi, fără mantale îmblănite şi pe jumătate flămânzi, care, într-o singură lună, fără să se dea nici o luptă, se şi topiseră pe jumătate şi cu care, în ipoteza celei mai favorabile desfăşurări a acestei fugăriri ce nu se mai sfârşea, trebuiau să mai străbată până la graniţă un spaţiu mai întins decât acela pe care-l străbătuseră.

Cu deosebire se manifesta această dorinţă de a se distinge şi de a manevra, de a da inamicul peste cap şi de a-i tăia retragerea, ori de câte ori trupele ruseşti ajungeau mai aproape de trupele franceze.

Aşa s-a întâmplat la Krasnoe, unde se aşteptau să găsească doar una dintre cele trei coloane de francezi şi au dat nas în nas cu însuşi Napoleon, în fruntea a şaisprezece mii de oameni. Oricât a încercat Kutuzov toate mijloacele ca să-şi izbăvească armata de această ciocnire nefastă şi să-şi cruţe oamenii, totuşi, la Krasnoe, timp de trei zile, soldaţii armatei ruseşti vlăguite duseră până la capăt distrugerea unor grupuri franceze de adunătură.

Toll scrisese iarăşi o ordine de bătaie: die erste Kollonne marschiert ş.a.m.d. Dar ca întotdeauna, totul s-a desfăşurat altfel decât în ordinea de bătaie. Prinţul Eugen de Würtemberg deschise focul, de pe un deal, împotriva cetelor de francezi care fugeau, şi ceru stăruitor întăriri, care însă nu-i veniră. Francezii, ocolindu-i pe ruşi în timpul nopţii, se împrăştiau, se ascundeau prin păduri şi fugeau care cât puteau mai departe.

Miloradovici, cel care spunea că nici nu vrea să audă de problemele administrative ale detaşamentului său, omul pe care nimeni nu-l putea găsi când era vreodată nevoie de el, „chevalier sans peur et sans reproche”, cum îşi spunea el singur, şi mare amator de convorbiri cu francezii, trimite nişte parlamentari, cerându-le francezilor să se predea, pierde vremea şi face altceva decât avea ordin să facă.

— Băieţi, vă dăruiesc coloana asta! Spunea el, ieşind în fruntea trupelor şi arătându-le cavaleriştilor săi pe francezi.

Şi călăreţii îşi îndemnau cu pintenii şi cu săbiile caii care abia dacă se mai puteau mişca, pentru ca, după sforţări mari, să ajungă în trap slab la coloana ce le fusese dăruită, adică la o gloată de francezi cu membrele degerate, ţepeni de frig şi flămânzi; iar coloana care le fusese dăruită arunca armele şi se preda, căci demult aştepta ea să facă asta.

La Krasnoe, douăzeci şi şase de mii de oameni fură luaţi prizonieri, fură capturate sute de tunuri şi un băţ, căruia-i ziceau baston de mareşal, apoi urmară certuri pentru stabilirea acelora care se distinseseră şi toţi fură mulţumiţi, cu toate că regretară mult că nu-l luaseră prizonier pe Napoleon sau, dacă nu pe el, măcar pe vreunul dintre eroii lui, vreun mareşal, de exemplu, şi se învinuiră pentru asta unii pe alţii, şi toţi pe Kutuzov, mai cu seamă.

Oamenii aceştia, mânaţi de pasiunile lor, erau doar executorii orbi ai celei mai triste legi a necesităţii, dar se considerau eroi şi îşi închipuiau că isprava lor era o treabă foarte demnă şi foarte nobilă. Îl învinuiau pe Kutuzov şi spuneau că el fusese, chiar de la începutul campaniei, cel care-i împiedicase să-l învingă pe Napoleon, că nu se gândea decât să-şi satisfacă pasiunile, că nu voise să plece din Polotnianâe Zavodî, pentru că se simţise bine acolo, că la Krasnoe oprise marşul, fiindcă, aflând de prezenţa lui Napoleon, îşi pierduse cu desăvârşire capul şi că aproape s-ar putea bănui că e înţeles cu Napoleon, că ar fi fost cumpărat de acesta940 etc., etc. Şi nu numai contemporanii, împinşi de pasiunile lor, vorbeau aşa, dar şi posteritatea şi istoria l-au numit grand pe Napoleon, în vreme ce pe Kutuzov străinii l-au socotit un bătrân curtean şiret, desfrânat şi slab, iar ruşii au văzut în el ceva nedefinit, o păpuşă oarecare, de folos doar prin numele rusesc pe care-l purta…

V.

PRIN ANII 1812 ŞI 1813, Kutuzov a fost de-a dreptul învinuit de greşeli. Împăratul era nemulţumit de el. Iar într-o istorie, scrisă nu demult din înalt ordin, stă scris că acest Kutuzov a fost un curtean şiret şi mincinos, pe care până şi numele lui Napoleon îl înfricoşa şi care, prin greşelile comise la Krasnoe şi Berezina, a lipsit armata rusă de gloria deplinei victorii asupra francezilor.941

Asta-i soarta nu a oamenilor mari, nu a acelor grands hommes pe care spiritul rus nu-i recunoaşte, ci a acelor

oameni rari, întotdeauna solitari, care, înţelegând voinţa providenţei, îşi subordonează acesteia propria lor voinţă. Mulţimea îi pedepseşte urându-i şi dispreţuindu-i pentru vina de a fi înţeles legile supreme.

Pentru istoricii ruşi (ciudat şi groaznic lucru!) Napoleon – această unealtă netrebnică a istoriei, care niciodată şi nicăieri, nici chiar în surghiun, n-a dat dovadă de demnitate omenească – Napoleon este obiect de admiraţie şi de entuziasm, este un grand. Pe când Kutuzov, acest om care, de la începutul şi până la sfârşitul acţiunii sale din anul 1812, de la Borodino şi până la Wilna, neabătându-se nici o singură dată măcar, prin nici o faptă, cu nici o iotă, de la planul său, poate fi socotit un exemplu rar în istorie de abnegaţie şi de putere de a intui în prezent însemnătatea viitoare a unui eveniment – Kutuzov li se părea ceva nedefinit şi vrednic de milă şi, atunci când vorbesc de rolul lui în 1812, ei parcă s-ar cam ruşina întotdeauna de ceva.

În realitate, cu greu ar găsi cineva exemplu de personalitate istorică, a cărei activitate să fi fost atât de consecvent şi de statornic îndreptată spre unul şi acelaşi ţel. Cu greu şi-ar putea închipui cineva ţel mai demn şi mai în acord cu voinţa întregului popor. Şi mai cu greu încă s-ar putea găsi în istorie alt caz, în care ţinta pe care şi-a propus-o o personalitate istorică să fi fost la fel de desăvârşit atinsă ca ţinta spre care a fost îndreptată toată activitatea lui Kutuzov, în anul 1812.

Kutuzov n-a vorbit niciodată despre cele patruzeci de secole care privesc din vârful piramidelor, despre sacrificiile pe care le aducea patriei, despre cele ce voia să săvârşească sau săvârşise; el, în general, n-a vorbit niciodată despre sine însuşi, n-a jucat teatru; s-a arătat întotdeauna omul cel mai simplu şi mai obişnuit şi a rostit cele mai simple şi mai obişnuite lucruri. Scria scrisori fiicelor sale şi doamnei de Staël, citea romane, se simţea bine în societatea femeilor frumoase, glumea cu generalii, cu ofiţerii şi cu soldaţii şi nu contrazicea niciodată pe cei

care voiau să-i demonstreze ceva. Când contele Rastopcin a venit în fuga calului la podul peste Iauza ca să-i aducă personal învinuirea că el, Kutuzov, este cel care a dus Moscova la pieire şi i-a spus: „N-ai făgăduit dumneata că nu vei părăsi Moscova fără luptă? Kutuzov a răspuns: „Nici n-o voi părăsi fără luptă!„ cu toate că Moscova şi fusese părăsită. Când Arakceev, venit la el din partea împăratului, i-a spus că ar trebui să-l numească pe Ermolov comandant al artileriei, Kutuzov a răspuns: „Da, tocmai asta spuneam şi eu!” deşi nu trecuseră nici câteva clipe de când spusese cu totul altceva. Ce-i păsa lui, singurul om care înţelesese atunci toată uriaşa însemnătate a evenimentelor, în mijlocul cetei de nepricepuţi ce-l înconjura, ce importanţă avea pentru el faptul că Rastopcin lua asupră-şi sau îi atribuia lui nenorocirea Moscovei? Încă şi mai puţin îl putea interesa cine să fie numit comandant al artileriei.

Şi nu numai în împrejurările acestea, ci tot timpul, acest om bătrân, ajuns printr-o experienţă de o viaţă la convingerea că nu gândurile şi cuvintele care le exprimă pun în mişcare oamenii, rostea vorbe cu totul lipsite de sens, adică spunea ce-i venea mai întâi pe limbă.

Dar acelaşi om, atât de puţin atent la vorbele sale, n-a spus, în tot cursul activităţii lui, nici un cuvânt care să nu fi fost în acord cu acel ţel unic, spre atingerea căruia a ţintit în tot cursul războiului. Deşi avea convingerea dureroasă că nu va fi înţeles, şi-a tot spus mereu părerea, împotriva voinţei sale. În cele mai deosebite împrejurări, începând cu bătălia de la Borodino, de la care au pornit neînţelegerile cu cei din jurul lui, el a fost singurul care a spus că bătălia de la Borodino a constituit o victorie şi a repetat această afirmaţie şi prin viu grai şi în rapoartele sale, până la moarte. Singur el a spus că pierderea Moscovei nu înseamnă pierderea Rusiei. Drept răspuns lui Lauriston, care venise cu propuneri de pace, el a spus că pace nu poate fi, pentru că aceasta este voinţa poporului, singur el a spus în perioada retragerii francezilor, că toate manevrele

noastre sunt inutile, că totul se face de la sine mai bine decât am dori-o noi, că trebuie să i se ofere inamicului un pod de aur, că nici bătălia de la Tarutino, nici aceea de la Viazma, nici aceea de la Krasnoe nu erau necesare, că trebuia să avem trupe când vom ajunge la graniţă, că el nu dă un rus nici pentru zece francezi.

Şi singur el, acest curtean, cum ne este înfăţişat, care-l minte pe Arakceev ca să fie pe placul împăratului – singur el, acest curtean, i-a spus, la Wilna, împăratului, atrăgându-şi prin aceasta dizgraţia lui, că ducerea mai departe, dincolo de hotare, a războiului, este nefolositoare şi dăunătoare.

Dar numai cuvintele n-ar fi de ajuns pentru a demonstra că el înţelesese, pe vremea aceea, însemnătatea evenimentelor. Acţiunile lui sunt toate, fără cea mai mică abatere, îndreptate spre unul şi acelaşi ţel, constând din trei puncte: 1) încordarea tuturor forţelor pentru ciocnirea cu francezii, 2) înfrângerea acestora şi 3) izgonirea lor din Rusia, făcând, pe cât posibil, cât mai uşoare suferinţele poporului şi ale armatei.

El, acest Kutuzov, care tărăgănează lucrurile şi a cărui deviză este: răbdare şi răgaz, el, duşmanul acţiunilor decisive, dă bătălia de la Borodino, făcând pentru ea pregătiri într-o atmosferă de solemnitate fără precedent. El, acest Kutuzov, care la Austerlitz, înainte de începerea bătăliei, a spus ca va fi pierdută, la Borodino a susţinut, în ciuda părerii generalilor săi convinşi de contrariul şi în ciuda faptului, fără precedent în toată istoria, ca, după o bătălie câştigată, o armată să se retragă – el singur, ţinându-le tuturor piept, a susţinut sus şi tare că bătălia de la Borodino fusese o victorie. El singur a stăruit, tot timpul cât a durat retragerea, să nu se mai dea bătălii, ajunse cu totul nefolositoare, să nu se înceapă un nou război şi să nu se treacă dincolo de hotarele Rusiei.

Astăzi ne e uşor, cu condiţia să nu atribuim acţiunii maselor scopuri care n-au existat decât în capul a vreo zece

oameni, ne e uşor să înţelegem sensul evenimentului, dat fiind că putem avea în faţă evenimentul în întregul lui şi cu toate urmările sale.

Dar cum se face oare că singur acest bătrân, împotriva părerii generale, a putut să ghicească atunci atât de just însemnătatea evenimentului din punctul de vedere al poporului, încât să nu-l trădeze nici o singură dată, în tot cursul activităţii sale?

Izvorul acestei neobişnuite forţe de a pătrunde tâlcul fenomenelor în desfăşurare era sentimentul naţional pe care îl avea în toată puritatea şi puterea lui.

Numai pentru că presimţea în el sentimentul acesta, a ajuns poporul, în chip atât de ciudat şi împotriva voinţei ţarului, să-l aleagă tocmai pe el, bătrânul aflat în dizgraţie, ca reprezentant al războiului popular. Şi numai acest sentiment naţional l-a ridicat la acea înălţime umană unică, de la care el, comandantul suprem, şi-a putut încorda toate puterile, tinzând nu la uciderea şi exterminarea oamenilor, ci la izbăvirea lor şi la compasiunea faţă de dânşii.

Figura aceasta simplă, modestă şi tocmai de aceea cu adevărat măreaţă, nu putea intra în acel tipar mincinos al eroului european, aşa-zisul conducător de oameni, pe care l-a născocit istoria.

Pentru lacheu nu poate exista om mare, fiindcă lacheul are ideile lui despre măreţie.

VI

5 NOIEMBRIE A FOST ÎNTÂIA zi a aşa-numitei bătălii de la Krasnoe. Spre seară, atunci când, după multe discuţii în contradictoriu şi greşeli de-ale generalilor, care ajunseseră în alte puncte decât trebuiau să ajungă, după ce adjutanţii trimişi cu contraordine se şi împrăştiaseră în toate direcţiile, se văzu limpede că inamicul fuge de peste tot şi că bătălia nu mai putea să aibă loc şi n-avea să aibă loc, Kutuzov plecă de la Krasnoe şi ajunse la Dobroe, unde se strămută în ziua aceea cartierul general.

Era o zi senină şi geroasă. Kutuzov, călare pe calul său alb şi gras, urmat de o suită imensă de generali nemulţumiţi de el şi murmurând împotriva lui, se îndrepta spre Dobroe. Pe tot parcursul, se vedeau înghesuindu-se grupurile de prizonieri francezi luaţi în ziua aceea, care se încălzeau la focuri (în ziua aceea fuseseră luaţi prizonieri şapte mii de oameni). Nu departe de Dobroe, înşiraţi pe drum, lângă un lung şirag de tunuri franţuzeşti fără atelaje, o mulţime imensă de prizonieri zdrenţăroşi, îmbrobodiţi şi înfofoliţi care cu ce-i căzuse sub mână, umplea văzduhul de rumoarea glasurilor lor. La apropierea comandantului suprem le amuţi murmurul şi ochii tuturor se aţintiră spre Kutuzov, care, cu şapca lui albă cu banta roşie şi cu mantaua vătuită, care sta umflată ca o cocoaşă pe umerii lui aduşi, mergea la pas, domol, pe drum. Unul dintre generali îi dădu raportul, spunându-i unde fuseseră capturaţi prizonierii şi tunurile.

Kutuzov era, pe cât părea, îngrijorat de ceva şi nu asculta ce-i spunea generalul. Privea nemulţumit printre gene, uitându-se atent şi stăruitor la siluetele prizonierilor, care prezentau ochilor o privelişte cumplit de jalnică. Cea mai mare parte dintre soldaţii francezi erau desfiguraţi, din cauză că le degeraseră nasurile şi obrajii şi aproape toţi aveau ochii roşii, umflaţi şi plini de puroi.

O ceată de francezi poposise chiar la marginea drumului şi doi soldaţi – faţa unuia dintre ei era plină de bube – rupeau cu mâinile o halcă de carne crudă. Ceva înfricoşător şi animalic se răsfrângea în privirea fugară pe care ei o aruncară celor care treceau prin faţa lor şi în expresia înciudată cu care soldatul cu faţa buboasă, după ce se uitase la Kutuzov, se întorsese şi-şi văzuse mai departe de treabă.

Kutuzov se uită lung şi atent la cei doi soldaţi; se încruntă şi mai mult, clipi repede din ochi şi dădu gânditor din cap. În alt loc văzu un soldat rus care, râzând şi bătând pe umeri

un francez, îi spunea cu prietenie ceva. Kutuzov clătină iar din cap, cu aceeaşi expresie.

— Ce spui tu? Îl întrebă el pe generalul care-i dădea înainte cu raportul şi-i atrăgea comandantului suprem atenţia asupra unor drapele franceze capturate, care fâlfâiau în faţa frontului regimentului Preobrajenski.

— A, drapelele! Zise Kutuzov, desprinzându-se cu vădită greutate de gândul care-l preocupa.

Se uită distrat împrejur. Mii de ochi îl priveau din toate părţile şi toată lumea aştepta să-i prindă spusele.

În faţa regimentului Preobrajenski, Kutuzov se opri, oftă din greu şi închise ochii. Cineva din suită făcu din mână un semn soldaţilor care purtau drapelele să se apropie de Kutuzov şi să le pună în picioare în jurul comandantului suprem. Kutuzov tăcu câteva clipe şi, vădit fără nici un chef, supunându-se necesităţii impuse de situaţia lui, înălţă capul şi începu să vorbească. Grupuri mari de ofiţeri îl înconjurară. El învălui atent cu privirea cercul de ofiţeri şi recunoscu pe câţiva dintre ei.

— Vă mulţumesc la toţi! Spuse el, întorcându-se mai întâi spre soldaţi, apoi din nou spre ofiţeri. În tăcerea care domnea în jurul lui, răsunară deosebit de limpede cuvintele sale, domol rostite. Vă mulţumesc la toţi pentru serviciul vostru greu şi credincios! Victoria e deplină şi Rusia nu vă va uita. Gloria va fi a voastră pe veci!

Tăcu puţin şi se uită împrejur.

— Apleacă-i, apleacă-i aşa capul! Spuse el către un soldat ce ţinea un vultur francez şi-l aplecase pe neaşteptate în faţa drapelului celor din regimentul Preobrajenski. Mai tare, mai jos, uite-aşa! Ura, băieţi! Rosti el, adresându-se soldaţilor şi bărbia i se mişcă repede.

— Ura! Uraa! Răcniră mii de voci.

Cât timp soldaţii strigară urale, Kutuzov se aplecă în şa, lăsă capul în jos şi privirile i se aprinseră de o strălucire blândă, parcă şi puţin ironică.

— Uite ce-i, fraţilor! Continuă el, când uralele încetară…

Şi, deodată, vocea şi expresia feţei i se schimbară; nu mai vorbea comandantul suprem; vorbea un om bătrân şi simplu, care – era vădit – voia să le împărtăşească ceva cât se poate de folositor tovarăşilor săi.

În grupul de ofiţeri şi printre soldaţi se stârni un freamăt, ca şi cum cu toţii ar fi vrut să audă mai lămurit ce avea să le spună acum.

— Uite ce-i, fraţilor! Eu ştiu că nu vă e uşor, dar n-avem ce face! Mai răbdaţi oleacă; nu ne-a mai rămas mult! Să-i petrecem pe musafiri până peste hotare şi ne odihnim noi atunci. Tot ce-aţi făcut voi, ţarul vostru n-are să uite. Vă e greu, ştiu, dar voi sunteţi cel puţin acasă; pe când ei, uitaţi-vă în ce hal au ajuns, spuse el, arătând spre prizonieri. Mai rău decât cei din urmă cerşetori! Cât timp erau puternici, nu ne-a fost nici o milă de ei, dar acum, ne poate fi şi milă. Sunt şi ei oameni. Nu-i aşa, băieţi?

Kutuzov se uită în jurul său şi, în privirile aţintite cu respectuoasă nedumerire asupra sa, citi că-i aprobau spusele; chipul începu să i se facă din ce în ce mai luminos şi un zâmbet bun, bătrânesc îi înstelă, pe la colţurile gurii şi ale ochilor, zbârciturile. Tăcu puţin şi înclină capul nedumerit parcă.

— Şi iar ne întoarcem şi zicem: cine dracu i-a chemat aici, la noi? Aşa le trebuie, dă-i în… spuse el deodată, ridicând capul.

Şi, fluturându-şi cravaşa, o porni, pentru întâia oară de la începutul acestei campanii, la galop, însoţit de râsetele şi uralele soldaţilor, care rupseseră rândurile.

Este problematic ca vorbele lui Kutuzov să fi fost înţelese de trupe. Nimeni nu ar fi putut reda conţinutul cuvântării feldmareşalului, cu începutul ei solemn şi cu sfârşitul ei simplu, bătrânesc. Dar tâlcul inimos al acestei cuvântări fusese înţeles; şi sentimentul de măreaţă sărbătoare a biruinţei, împreună cu mila faţă de duşman şi cu conştiinţa dreptăţii proprii, sentimentul care îşi găsise expresia tocmai în această înjurătură bătrânească lipsită de orice răutate, le

merse drept la inimă, fiindcă sentimentul acesta se afla în inima fiecărui soldat şi toţi îl exprimau acum printr-un strigăt de bucurie, ce răsună încă multă vreme. Când, după asta, un general veni să-l întrebe dacă n-ar vrea cumva comandantul suprem să i se aducă trăsura, lui Kutuzov, când dădu să răspundă, îi tremură pe neaşteptate vocea, atât de adânc emoţionat era.

VII.

LA 8 NOIEMBRIE, ULTIMA ZI a luptelor de la Krasnoe, se lăsa întunericul când trupele ajunseră unde trebuiau să mâie peste noapte. Fusese o zi pe de-a-ntregul liniştită, geroasă, cu ninsoare uşoară şi rară; spre seară, începuse să se însenineze. Printre fulgii de zăpadă se zărea bolta cerului neagră-viorie şi înstelată, iar gerul începu să se înăsprească.

Un regiment de muschetari, care plecase din Tarutino cu un efectiv de trei mii de oameni, sosise, printre cele dintâi, doar cu nouă sute de oameni ce-i rămăsese la locul indicat pentru cantonare, un sat situat pe drumul principal. Ofiţerii cu încartiruirea, trimişi înainte, ieşiră acum întru întâmpinarea regimentului cu vestea că toate izbele erau ocupate de francezi – care bolnavi, care morţi – şi de cavalerişti şi de comandamente. Nu mai era decât o izbă liberă pentru comandantul regimentului.

Comandantul regimentului se îndreptă spre izba ce-i fusese rezervată, iar regimentul, după ce străbătu satul, se opri în preajma ultimelor izbe, în drum, şi îşi clădi armele în piramidă.

Ca un animal uriaş cu o mulţime de membre, regimentul se apucă de treabă, ca să-şi pregătească un culcuş şi hrană. O parte dintre soldaţi se răspândiră, intrând în zăpadă până la genunchi, prin crângul de mesteceni din dreapta satului şi, nu după multă vreme, începură să se audă în pădure lovituri de topor şi de baionete, trosnete de crengi frânte şi glasuri voioase; altă parte dintre soldaţi rămăseseră pe loc şi se învârteau pe lângă căruţele şi caii regimentului,

adunaţi toţi laolaltă; aceştia scoteau cazane sau pesmeţi, ori dădeau nutreţ cailor; o a treia parte a soldaţilor se răspândiră prin sat, în căutare de locuinţe pentru ofiţeri, curăţind izbele ţărăneşti de cadavrele francezilor şi cărând scânduri, lemne uscate şi paie smulse din acoperişuri, necesare pentru focuri, precum şi garduri de nuiele, ca să-i ferească de vânt.

În spatele unei izbe de la marginea satului vreo cincisprezece oameni împingeau cu strigăte voioase în peretele înalt, de nuiele, al unui şopron, pe care apucaseră să-l şi dezvelească de acoperiş.

— Hei-rup, odată toţi! Răsunau vocile lor şi, în întunericul nopţii, imensa împletitură de nuiele, presărată cu fulgi de omăt, trosni din încheieturi.

Pârâiturile stâlpilor de jos se înteţiră şi, în cele din urmă, tot peretele se prăvăli odată cu soldaţii care se împinseseră în el. Răsună un chiot sălbatic de bucurie însoţit de hohote de râs.

— Câte doi! Adu prăjina încoace! Aşa-a. Un-te bagi, mă?

— Hai, o dată! Da' ia staţi, băieţi! S-o luăm cu cântec!

Toţi tăcură şi o voce domoală, catifelată şi plăcută începu un cântec. La sfârşitul celei de-a treia strofe, odată cu ultimul sunet, douăzeci de glasuri strigară laolaltă: „Hei, rup… o dată toţi. Merge! Dă-i bătaie băiete!”… Dar, în ciuda tuturor opintelilor lor, împletitura de nuiele parcă nici nu se urnise din loc şi, în tăcerea care se aşternu, se auzea cum gâfâiau din greu.

— Ei, măi, cei de la a şasea! Lua-v-ar dracu! Veniţi de puneţi mâna… Altă dată vom da şi noi ajutor!

Vreo douăzeci de oameni din compania a şasea, care mergeau spre sat, se alăturară celor ce târau împletitura. Şi peretele de nuiele încovoiat, lung ca la vreo cinci stânjeni şi lat cam de unul, o porni înainte, pe uliţa satului, strivind sub greutatea lui umerii soldaţilor, care abia-şi mai trăgeau sufletul.

— Hai, măi, ce ţi-e? Ia uite! Ce-ai înţepenit locului? Dă-i drumul! Aşa…

Înjurăturile vesele şi neobrăzate se ţineau lanţ.

— Ce-i cu voi, mă? Răsună deodată vocea autoritară a unui militar, care se repezise la grupul cu povara.

— Ici-s boierii, ia! În izbă e chiar ghinărarul şi voi, lua-v-ar dracu, suduiţi de mamă! Facu-vă şi dregu-vă eu vouă! Se răsti plutonierul şi, făcându-şi vânt, trânti cu toată puterea un ghiont în spinarea soldatului care-i veni mai la îndemână. Ce, adică mai încet n-aţi fi putând?

Soldaţii tăcură. Cel pe care-l lovise plutonierul începu să-şi şteargă, tuşind, faţa, însângerată atunci când se izbise de împletitură.

— Da' ştiu că m-a pocnit, al dracului! M-a făcut numai sânge, toată mutra! Zise el sfios, în şoaptă, după ce plutonierul se depărtase.

— Şi, zi, nu-ţi place, hai! Rosti o voce glumeaţă.

Şi, domolindu-şi glasurile, ceata o porni mai departe. Cum trecură însă de sat, prinseră iarăşi a vorbi tare, presărându-şi vorbirea cu aceleaşi înjurături fără rost.

În izba pe lângă care trecuseră soldaţii se adunaseră comandanţii superiori şi, în timp ce beau ceai, convorbirea în legătură cu evenimentele zilei trecute şi cu manevrele plănuite pentru viitor continua cu aprindere. Fu propus un marş de flanc prin stânga, menit să taie calea viceregelui şi să creeze posibilitatea de a-l lua prizonier.

Când soldaţii care târau peretele de nuiele ajunseră la locul de popas, în mai multe părţi începuseră să ardă focurile bucătăriilor. Lemnele trosneau, zăpada se topea şi umbrele negre ale soldaţilor se mişcau încoace şi încolo, pe tot spaţiul ocupat de dânşii, pe zăpada acum bătătorită.

Răsunau din toate părţile lovituri de topoare şi de baionete la lucru. Fără nici un fel de ordin, se făceau toate. Se cărau lemne pentru noapte, se improvizau împletituri de nuiele, sălaşe pentru comandanţi, mâncarea fierbea în gamele şi mulţi dintre soldaţi îşi controlau armele şi echipamentul.

Peretele de nuiele adus de cei din compania a opta fu înfipt în formă de semicerc, cu spatele spre miazănoapte, proptit în bârne, şi în dreptul lui, fu aprins un foc. Se sună adunarea, se făcu apelul, oamenii cinară; şi toţi se aciuară pe lângă focuri, care cârpindu-şi încălţămintea, care fumând pipă, care, dezbrăcaţi la piele, opărindu-şi păduchii.

VIII.

S-AR FI PUTUT CREDE CA, în condiţiile acelea de viaţă atât de grele, încât aproape că nu era cu putinţă să ţi le închipui măcar, condiţii în care se găseau soldaţii ruşi, fără cizme călduroase, fără cojoace, fără un acoperiş deasupra capului, stând în zăpadă pe un ger de optsprezece grade, chiar fără o cantitate de hrană îndestulătoare, căci proviziile nu întotdeauna izbuteau să se ţină în pas cu trupele, s-ar fi putut crede că oamenii ar fi trebuit să ofere cea mai tristă şi jalnică privelişte.

Dimpotrivă, niciodată, nici chiar în cele mai bune condiţii materiale, trupele nu au avut o înfăţişare mai voioasă şi mai însufleţită. Pricina era faptul că, pe zi ce trecea, din armată se desprindea tot ce era slab şi lipsit de voie bună. Tot ce era slab trupeşte şi sufleteşte rămăsese demult în urmă; cei ce continuau marşul constituiau însăşi floarea armatei, ca puteri trupeşti şi morale.

La compania a opta, oploşită pe lângă peretele de nuiele, se strânseseră oameni mai mulţi decât în oricare altă parte. Se aflau şi doi plutonieri cu ei, iar focul lor ardea mai frumos decât al tuturor celorlalte companii. Pentru a le da dreptul de adăpostire sub peretele de nuiele, soldaţii de la a opta le pretindeau celorlalţi lemne de foc.

— Măi, Makeev, ce-i cu tine? Un'te-ai vârât? Ori te-au mâncat lupii? Ia du-te şi adu ceva lemne! Strigă un soldat roşcovan la faţă şi cu părul roş, care se uita printre gene şi tot clipea din ochi din pricina fumului, dar nu se dădea dus de lângă foc. Du-te şi tu, măi, cioroiule, de adu lemne! Se răsti roşcovanul la alt soldat.

Roşcovanul acesta nu era nici subofiţer, nici caporal, dar era un munte de soldat, zdravăn, şi de aceea le poruncea celor mai slabi decât el. Soldatul cel slăbuţ, pipernicit şi cu nas ascuţit, căruia-i ziceau toţi cioroiul, se sculă supus şi se pregătea să execute ordinul; dar, între timp, în lumina focului apăruse silueta zveltă şi frumoasă a altui soldat tânăr, care venea cu o sarcină de lemne.

— Dă-le-ncoa! Aşa mai zic şi eu!

Frânseră lemnele de genunchi şi le azvârliră pe jăratic; câţiva suflară în foc şi apoi făcură vânt cu poalele mantalelor; flăcările începură să sfârâie, iar lemnele să trosnească. Soldaţii, apropiindu-se de foc, îşi aprinseră pipele. Soldatul cel tânăr şi frumos, care adusese lemne, îşi puse mâinile-n şolduri şi începu să tropăie iute şi îndemânatic pe loc, ca să-şi mai dezmorţească picioarele.

— Maică, măiculiţă, rece-i roua, rouliţa, da' cătanei nici nu-i pasă… îşi improviza el un cântec de joc, icnind parcă la fiecare silabă.

— Ia vezi, măi, că acuşi rămâi fără pingele! Îi strigă roşcovanul, prinzând de veste că talpa de la o cizmă a dănţuitorului se desprinsese şi clămpănea. De joc îi arde, al dracului!

Cel care juca se opri, îşi smulse potlogul de talpă care clămpănea şi-l azvârli în foc.

— Că bine zici, frate! Spuse el; şi, aşezându-se jos, scoase din raniţă o bucată de postav albastru, franţuzesc, şi începu să-şi înfăşoare cu ea piciorul. Mi-au înţepenit picioarele adăugă el, întinzându-şi tălpile mai către foc.

— Au să ne deie cizme noi, acuşica. Când i-om snopi de tot pe franţuji, cică au să ne deie la fiecare câte două perechi.

— Ai văzut ce porc de câine şi Petrov ăsta! Tot nu s-a lăsat până n-a rămas în urmă, zise unul dintre plutonieri.

— Eu demult l-am mirosit, zise şi celălalt.

— Ce să-i faci? Zi-i prăpădit şi pace…

— Cică la a treia, ieri seară, nouă inşi au lipsit la apel.

— Păi, zi şi dumneata! Când îţi degeră picioarele, mai ai încotro?

— Ia nu mai vorbi prostii! Spuse plutonierul.

— Nu cumva ăi fi având şi tu chef să rămâi? Îl întrebă mustrător o deşcă bătrână pe acela care vorbise de picioare degerate.

— Adică, ce crezi tu? Rosti cu voce subţire şi tremurătoare, ridicându-se deodată de lângă foc, soldatul cel cu nas ascuţit, pe care-l porecliseră cioroiul. Cine-i gras are de unde slăbi, dar cine-i slab, moartea îi ştie de ştire. Uite, bunăoară eu! Nu mai am pic de vlagă în mine! Continuă el repezit, adresându-se plutonierului. Dă ordin să mă trimită la spital: mă dor toate mădularele; că, dacă nu mă trimiţi, eu tot rămân în urmă…

— Ei, destul, destul ţi-o fi, răspunse calm plutonierul.

Soldăţelul tăcu şi discuţia îşi urmă firul.

— Că doar şi azi, na, crezi că puţini franţuji am prins? Dar nu găseşti la unul cizme ca lumea; numai vorba vine că-s încălţaţi! Începu unul dintre soldaţi altă vorbă.

— Pe toţi i-au descălţat cazacii! Am văzut cu ochii mei cum îi măturau din izba pe care au pregătit-o pentru colonel. Mai mare mila, frăţioare! Spuse cel care jucase. Când i-au urnit din loc, unul încă mai trăia, crede-mă, zău, şi tot bolborosea ceva pe limba lui.

— Da' să ştiţi, băieţi, că-s oameni tare curaţi, spuse primul soldat. Îs albi, uite-aşa, ca mesteacănul îs de albi, şi-s bine făcuţi, ca oamenii de neam bun, cum s-ar zice.

— Păi, ce credeai? La ei îs luaţi la oaste oameni de toată mâna.

— Şi nu ştiu nici o boabă ruseşte, rosti, cu un surâs naiv, nedumerit, soldatul cel jucăuş. Eu vorbesc cu el omeneşte şi-l întreb: „De ce neam eşti?” Şi el îi dă înainte cu de-ale lui, dracu să-l priceapă. Ciudaţi oameni, de-a minunea!

— E mai mare minunea, fraţilor! Continuă cel care se mirase cât de albi sunt francezii. Îmi spuneau mujicii că, la Mojaisk, când au început să se strângă morţii de pe unde a

fost bătălia, cică, vezi dumneata, morţii lor au zăcut aproape o lună-ntreagă. Şi cică morţii lor erau toţi albi ca hârtia, curaţi şi nu se-mputiseră nici olecuţă!

— Oare de ce? De frig poate? Hai? Întrebă unul.

— Da' deştept mai eşti! Sai şi tu, de colo! De frig! Doar era destul de cald. Să fi fost frigul pricina, nici ai noştri nu s-ar fi împuţit. Da' aşa, când te-apropiai de unul dintr-ai noştri, cică era tot putred şi colcăia de viermi. Aşa, cică, trebuia să se lege cu basmalele la nas şi să-şi mute nasurile într-o parte ca să-i poată ridica; altfel, nu puteau. Da' ai lor, cică, erau albi ca hârtia şi nu puţeau nici olecuţă…

Tăcură un timp cu toţii.

— Trebuie că-i din pricina mâncării, zise plutonierul. Că tot cu mâncări boiereşti se-mbuibau.

Nimeni nu-l contrazise.

— Mai spunea mujicul acela că la Mojaisk, acolo unde-a fost bătălia, pe ei i-au adunat din zece sate, de-au tot cărat la morţi douăzeci de zile în şir şi tot n-au isprăvit. Cică erau la lupi pe acolo…

— Aceea a fost bătălie, nu glumă! Zise deşca bătrână. Om pomeni-o şi-om avea de povestit cât lumea! Că după aia, numai chin pe bieţii oameni, atâta doar.

— Că bine zici, unchiule! Mai alaltăieri i-am ajuns din goană, şi, când colo, luptă-te dacă ai cu cine. Repede şi degrabă şi-au aruncat puştile şi s-au pus în genunchi. Pardon, cică. Uite, doar atâta să vă spun: cică chiar pe Palion aista Platov l-a luat prizonier nu o dată, de două ori, şi el n-a zis nici cârc. Ei, dacă l-a luat, e bun luat! Când colo, ce crezi: s-a făcut pasăre în mâinile lui, a zburat şi mai prinde-l, dacă ai de unde. Şi nici de omorât nu-l poţi omorî.

— Da' ştiu că eşti meşter în tăiat chiroane, măi Kiselev; stau şi mă uit la tine…

— Ce chiroane, măi? Adevărul adevărat!

— De-ar fi după mine, eu, când l-aş prinde, l-aş îngropa de viu şi i-aş mai înfige şi-un ţăruş deasupra gropii, că mult popor a mai trimis pe ceea lume!

— Las' că tot îi venim noi de hac, nu scapă el! Spuse deşca bătrână, căscând.

Discuţia se stinse. Soldaţii începură să se pregătească de culcare.

— Ia te uită colo, stelele, e de spaimă cum mai sclipesc, parcă ar arde! Ce zici, parcă şi-ar fi întins femeile pânza ia albit! Zise un soldat, admirând Calea Laptelui.

— Asta-i semn că are să fie an bun, băieţi!

— Au să ne mai trebuiască ceva lemnişoare!

— La spinare te prăjeşti, da' pântecele-ţi îngheaţă. Să fie al naibii.

— O, Doamne!

— Ce te-mpingi aşa, mă? Ce, numai al tău e focul? Ia te uită la el cum s-a întins!

În tăcerea care se aşternuse acuma, se auzea clar sforăitul câtorva soldaţi adormiţi. Ceilalţi se răsuceau în fel şi chip să-şi încălzească, pe rând, toate părţile trupului, schimbând arareori câte un cuvânt. De la un foc, care se vedea la vreo sută de paşi, se auziră râsete voioase prieteneşti.

— I-auzi, ce mai larmă-i la a cincea! spuse un soldat. Şi ce de-a mai norod!

Unul se ridică şi se duse la compania a cincea.

— Să mori de râs, nu altceva! Spuse el, întorcându-se. Au doi franţuji cu ei. Unul e îngheţat tun, dar celălalt are coraj, nevoie mare! Cântă cântece de-ale lui…

— Zău? Păi, să mergem să vedem şi noi…

Câţiva soldaţi o porniră spre compania a cincea.

IX.

COMPANIA A CINCEA ÎŞI întinsese tabăra chiar la marginea pădurii. Un foc uriaş ardea între nămeţi, luminând puternic ramurile copacilor împovărate de chiciură.

Pe la miezul nopţii, soldaţii companiei a cincea auziră prin pădure paşi scârţâind pe zăpadă şi trosnet de vreascuri.

— Ursul, băieţi! Spuse un soldat.

Toţi îşi ridicară capetele; traseră cu urechea şi, din pădure, în lumina vie a focului, se iviră, proptindu-se unul pe altul, două siluete omeneşti, îmbrăcate ciudat.

Erau doi francezi care se ascunseseră în pădure. Rostind cu voci răguşite ceva, într-o limbă de neînţeles pentru soldaţi, se apropiară de foc. Unul era mai înalt de statură, avea chipiu de ofiţer şi părea cu totul vlăguit. Ajuns lângă foc, voi să se aşeze jos, dar căzu grămadă la pământ. Celălalt, un soldat mic şi îndesat, îmbrobodit până pe sub fălci cu o basma, era mai în putere. Îşi ridică tovarăşul şi spuse ceva, arătând la gură. Soldaţii îi înconjurară pe cei doi francezi, aşternură bolnavului o manta şi le aduseră amândurora caşa şi votcă.

Ofiţerul francez cel părăsit de puteri era Ramball, iar omul legat la cap cu basma era Morel, ordonanţa lui.

Când îşi bău votca şi înfulecă o gamelă de caşa, pe Morel îl apucă deodată o veselie bolnăvicioasă şi prinse să turuie din gură, adresându-se soldaţilor care nu înţelegeau boabă. Ramball nu vru să mănânce. Stătea întins la foc, sprijinit într-un cot, şi se uita pierdut, cu ochii înroşiţi, la soldaţii ruşi. Din când în când gemea prelung şi iarăşi rămânea tăcut. Morel, tot arătând la umerii lui Ramball, le dădu să înţeleagă ruşilor că era vorba de un ofiţer şi că avea nevoie de căldura. Un ofiţer rus, care venise şi el la foc, trimise la colonel să-l întrebe dacă vrea să ia cu el în izbă un ofiţer francez, ca să se încălzească, şi când cel trimis se întoarse şi-i spuse lui Ramball să se ducă, el se ridică şi voi să umble, dar se clătină şi ar fi căzut, de bună seamă, dacă un soldat de lângă el nu l-ar fi susţinut.

— Ce-i? Nu cumva eşti achitat? Spuse în bătaie de joc un soldat, făcând cu ochiul la adresa lui Ramball.

— Măi, prostule! Ce nu-ţi ţii leoarba? Ia uite ce mojic! Zău, adevărat mojic! Se auziră din mai multe părţi mustrări la adresa celui ce glumise.

Îl înconjurară pe Ramball şi doi inşi îl luară pe braţele lor încrucişate şi plecară cu el spre izba colonelului. Ramball îi

luă de după ceafă şi, în timp ce era purtat pe sus, rosti, tânguindu-se:

— Oh, mes braves, oh, mes bons, mes bons amis! Voila dés hommes! Oh, mes braves, mes bons amis! 942 Şi ca un copil îşi lăsă capul pe umărul unui soldat.

În vremea asta, rămas în mijlocul soldaţilor, Morel fu aşezat pe locul cel mai bun, şi toţi se strânseră în jurul lui.

Franţuzul acesta mic şi îndesat se legase cu o basma, ca femeile, peste chipiu, şi era îmbrăcat cu o caţaveică femeiască, îmblănită. Ochii îi erau umflaţi şi-i lăcrimau. Cherchelit se vede, îl luase de după gât pe soldatul cel mai apropiat de dânsul şi începu să cânte cu o voce frântă, răguşită, un cântec franţuzesc. Soldaţii, privindu-l, se ţineau cu mâinile de burtă de atâta râs.

— Ia mai zi-i, mai zi-i cum îi? Pe loc, mi ţi-l şi-nvăţ. Cum ziceai? spuse glumeţul pe care-l luase Morel pe după gât.

Vive Henri quatre!

Vive ce roi vaillant!

Cânta Morel, făcând cu ochiul.

Ce diable a quatre…

— Vivarica! Vif seruvaru! Sidiablaca… repetă soldatul, dând din mâini şi, într-adevăr, prinsese melodia.

— Văzut-ai ce uşor? Hă-hă-hă-hă-hă! izbucniră din toate părţile râsete zgomotoase de veselie.

Morel hohotea şi el, strâmbându-se de râs.

— Hai, dă-i drumul mai departe, zi-i!

Qui eut le triple talent.

De boire, de battre, Et d'etre un vert galant…943

— Şi asta-i straşnic. Hai, Zaletaev! E rândul tău!

— Chiu… rosti cu greutate Zaletaev. Chiu-iu-iu, repetă el, ţuguindu-şi cu grijă buzele, letriptala, de bu, de ba e detravagala, izbuti el să ducă până la capăt cântecul.

— Of, straşnic! Aşa, măi franţuzule! Oh… hă-hă-hă-hă! Ce zici, vrei să mai mănânci ceva?

— Mai daţi-i din caşa ceea, băieţi; aşa-i când te-a răzbit o dată foamea: nu te mai saturi cu una cu două.

Îi mai aduseră o dată caşa şi Morel, râzând, începu să înfulece din a treia gamelă. Zâmbete de veselie străluceau pe feţele soldaţilor tineri care se uitau la el. Soldaţii bătrâni, socotind că nu se face să-şi piardă ei vremea cu asemenea fleacuri, rămăseseră întinşi de partea cealaltă a vetrei, dar, din când în când, tot se mai ridicau şi ei în coate şi se uitau, surâzând, la Morel.

— Ia, îs şi ei oameni! Spuse unul dintr-înşii, înfăşurându-se mai strâns în manta. Şi pelinul tot din rădăcina lui creşte!

— Oof! Doamne, Doamne! Ce cer senin, ce de-a mai stele! Are să dea un ger…

Pe urmă, liniştea puse stăpânire pe toate.

Stelele, parcă ştiind că acum nu le mai vede nimeni, începură să se zbenguiască pe negrul cerului. Aci se aprindeau mai tare, aci îşi mai stingeau din foc, aci tremurau; păreau că-şi şoptesc bucuroase, dar în taină, ceva între ele.

X.

TRUPELE FRANCEZE SE topeau uniform, în progresie aritmetică directă. Iar trecerea Berezinei, de care s-a scris atât, a fost doar una dintre etapele intermediare ale distrugerii armatei franceze şi nicidecum episodul decisiv al campaniei. Dacă despre Berezina s-a scris atâta şi se mai scrie încă, faptul se explică, în ce-i priveşte pe francezi, doar prin aceea că pierderile uniforme suferite până atunci de armata franceză au sporit brusc din cauza ruperii podului peste Berezina, grupându-se instantaneu într-un unic spectacol tragic, care a rămas în memoria tuturor, iar dinspre partea ruşilor, cauza pentru care s-a scris şi s-a vorbit atâta de acest episod este doar faptul că undeva, departe de teatrul de luptă, la Petersburg, fusese alcătuit un plan (tot al lui Pfuel) pentru prinderea lui Napoleon într-o cursă strategică, la râul Berezina. Toată lumea a fost încredinţată că lucrurile se vor întâmpla pe teren întocmai ca în plan şi, din pricina asta, toţi au rămas la părerea că doar trecerea Berezinei a însemnat pieirea armatei

franceze. În realitate, pierderile în tunuri şi oameni suferite la trecerea Berezinei au fost cu mult mai puţin catastrofale decât acelea de la Krasnoe, cum arată şi cifrele.

Unica însemnătate a trecerii Berezinei stă în faptul că prilejul acesta a dovedit în chip evident şi neîndoielnic falsitatea tuturor planurilor de a tăia drumul armatei franceze şi a îndreptăţit singura acţiune posibilă, felul de a lupta cerut de Kutuzov, care consta doar în urmărirea inamicului. Gloata francezilor fugea din ce în ce mai iute, fugea din toate puterile, spre ţinta ei. Fugea ca o fiară rănită şi nu-i puteai sta în drum. Acest lucru îl demonstra nu atât organizarea trecerii râului Berezina, cât ceea ce se întâmpla pe poduri. Când erau rupte podurile, soldaţii neînarmaţi, locuitorii din Moscova, femeile cu copii, care se aflau în convoaiele francezilor, toţi, sub impulsul inerţiei, nu se predau, ci fugeau înainte cu bărcile, prin apa prinsă de gheţuri.

Era o tendinţă foarte raţională. Situaţia, atât a fugăriţilor, cât şi a urmăritorilor, era la fel de rea. Rămânând între ai săi, fiecare ins aflat în nenorocire se baza pe sprijinul tovarăşului, pe locul bine determinat pe care îl ocupa între ai lui. Dacă însă s-ar fi predat ruşilor, situaţia mizerabilă în care se aflau nu s-ar fi îmbunătăţit, dar ar fi rămas la coadă în ce priveşte distribuirea celor necesare pentru satisfacerea cerinţelor vieţii. Francezii nu mai aveau nevoie să primească informaţii sigure cu privire la faptul că jumătate dintre prizonierii cu care ruşii nu mai ştiau ce să facă, oricât ar fi dorit să-i salveze, piereau de foame şi de frig; ei simţeau că nu putea fi altfel. Nici comandanţii ruşi cei mai miloşi şi mai francofili şi nici chiar francezii militari în slujba ruşilor nu puteau face nimic pentru prizonieri. Pe francezi îi ucidea mizeria în care se afla însăşi armata rusă. Era cu neputinţă să iei pâinea şi hainele unor soldaţi flămânzi de care ţara avea trebuinţă, ca să le dai francezilor, care nu erau nici periculoşi, nici urâţi, nici

vinovaţi, ci, pur şi simplu, netrebuincioşi. Unii au făcut chiar şi asta, dar n-au fost decât excepţii.

În urmă era pieirea sigură; în faţă – speranţa. Corăbiile fuseseră arse; nu exista altă scăpare decât fuga generală şi în această fugă îşi puneau francezii toate puterile.

Cu cât fugeau francezii mai departe, cu cât rămăşiţele armatei lor deveneau mai vrednice de plâns – mai ales după trecerea Berezinei, moment în care, conform planului de la Petersburg, se puseseră mari nădejdi – cu atât se aprindeau şi pasiunile comandanţilor ruşi, care se învinuiau unii pe alţii şi cu toţii îl învinuiau mai ales pe Kutuzov. Ei mizau pe faptul că nereuşita planului petersburghez cu privire la Berezina avea să fie pusă în spinarea lui şi, de aceea, nemulţumirea faţă de el, dispreţul şi ironiile la adresa lui se manifestau din ce în ce mai aprig. Dispreţul şi ironiile acestea se manifestau, e de la sine înţeles, într-o formă politicoasă, într-o formă care nu-i dădea lui Kutuzov îndreptăţire să întrebe de ce anume lucru îl învinuiau. Cu el, nimeni nu vorbea serios; în timp ce i se dădeau rapoarte şi i se cereau dispoziţiuni, toţi îşi luau un aer de oameni obligaţi să îndeplinească o tristă ceremonie, dar când era cu spatele la ei, îşi făceau cu ochiul şi căutau să-l înşele la fiecare pas.

Pentru toţi aceşti oameni, tocmai fiindcă nu-l puteau înţelege, era dinainte ştiut că nu aveau ce vorbi cu bătrânul; că el nu le va putea niciodată pătrunde toată profunzimea de gândire a planurilor lor; că nu aveau de aşteptat de la el alt răspuns decât frazele lui obişnuite (căci lor li se păreau spusele lui fraze goale): despre podul de aur, despre imposibilitatea de a duce războiul dincolo de graniţe cu cete dezorganizate şi aşa mai departe. Toate acestea le mai auziseră de la el. Şi tot ce spunea el: de pildă, că trebuiesc aşteptate pe loc proviziile, că oamenii sunt desculţi, toate acestea erau atât de simple, şi tot ce propuneau ei era atât de complex şi de inteligent, încât rămânea evident pentru ei faptul că el, Kutuzov, nu era

decât un bătrân prost, iar ei nişte conducători de oşti geniali, dar lipsiţi de putere.

Mai cu seamă după joncţiunea armatei lui Kutuzov cu aceea a lui Wittgenstein, strălucitul amiral şi erou al Petersburgului, această stare de spirit şi aceste bârfeli din sferele comandamentului suprem atinseră culmea. Kutuzov vedea toate acestea, dar ofta şi ridica din umeri. O singură dată doar, după Berezina, el s-a supărat şi i-a scris lui Benigsen, care trimisese un raport personal împăratului, următoarea scrisoare: „Având în vedere accesele morbide de care suferiţi, binevoiţi, excelenţă, ca la primirea prezentei, să plecaţi la Kaluga, unde veţi aştepta mai departe ordine şi misiuni de la majestatea-sa imperială!”

Dar în urma îndepărtării lui Benigsen, în mijlocul armatei veni marele duce Konstantin Pavlovici, care făcuse prima parte a campaniei şi fusese îndepărtat de Kutuzov. Marele duce, venind acum pe front, îi comunică acestuia că suveranul era nemulţumit de slabele succese ale armatei şi de încetineala mişcărilor ei. Suveranul avea de gând să vină el însuşi, dintr-o zi în alta, în mijlocul armatei.

Şi bătrânul acesta, tot atât de încercat în ale vieţii de curte ca şi în ale războiului, acest Kutuzov care, în luna august a aceluiaşi an, fusese ales comandant suprem împotriva voinţei împăratului, omul care-l îndepărtase din calea lui pe ţarevici şi pe marele duce, omul care, cu de la sine putere şi împotriva aceleiaşi voinţe împărăteşti, prescrisese părăsirea Moscovei, acelaşi Kutuzov înţelese dintr-o dată că vremea lui trecuse, că rolul lui se încheiase şi că nu mai deţinea puterea imaginară cu care fusese învestit. Şi nu numai din relaţiile cu curtea pricepu el acest lucru. Pe de o parte, el vedea că operaţiile militare, adică acţiunea în care el jucase un rol, se încheiaseră, şi simţea că-şi împlinise misiunea. Pe de altă parte, trupul lui bătrân începuse să simtă oboseala şi nevoia odihnei fizice era imperioasă.

În ziua de 29 noiembrie, Kutuzov intră în Wilna, draga lui Wilna, cum spunea el. De două ori în cursul carierei sale,

Kutuzov fusese aici guvernator. La Wilna, oraş bogat şi scăpat teafăr din război, pe lângă confortul de care fusese atât amar de vreme lipsit, Kutuzov îşi mai găsi vechii prieteni şi amintirile. Şi, întorcându-şi brusc faţa de la toate treburile militare şi de stat, se cufundă – atât cât îi îngăduiau pasiunile care clocoteau în jurul lui – într-o viaţă tihnită şi confortabilă, ca şi cum tot ce se întâmplase acum şi tot ce mai avea să se întâmple încă în lumea istoriei pe el nu-l privea câtuşi de puţin.

Ciceagov, unul dintre cei mai înflăcăraţi adepţi ai planului de a-l tăia şi de al da peste cap pe inamic, Ciceagov care, la început, voise să facă o diversiune în Grecia, apoi în Varşovia, dar care nu voise cu nici un preţ să se ducă acolo unde i se ordonase, Ciceagov, cunoscut pentru îndrăzneţul limbaj pe care şi-l permitea faţă de împărat, Ciceagov care se consideră binefăcătorul lui Kutuzov fiindcă în 1811, când fusese trimis, independent de Kutuzov, pentru încheierea păcii cu Turcia, văzând că pacea fusese încheiată, recunoscuse în faţa împăratului că tot meritul era al lui Kutuzov; acest Ciceagov îi ieşi cel dintâi întru întâmpinare, îmbrăcat în uniformă de marinar, cu stiletul la şold şi şapca sub braţ, la castelul din Wilna, în care Kutuzov urma să locuiască, şi-i dădu, odată cu raportul curent, cheile oraşului. În toate gesturile lui Ciceagov, care ştia de învinuirile puse în spinarea lui Kutuzov, se manifesta în cel mai înalt grad amestecul de dispreţ şi de respect pe care îl au tinerii faţă de bătrânii ajunşi în mintea copiilor.

Stând de vorbă cu Ciceagov, Kutuzov îi spuse, printre altele, că trăsurile cu serviciile de masă ale lui Ciceagov, care-i fuseseră capturate de francezi la Borisov, sunt intacte şi că îi vor fi restituite.

— C'est pour me dire que je n'ai sur quoi manger… Je puis, au contraire, vous fournir de tout dans le cas meme ou vous voudriez donner des dâners! 944 izbucni Ciceagov, voind, cu fiecare cuvânt rostit, să se justifice, presupunând prin aceasta că şi pe Kutuzov îl preocupau tot aceleaşi griji.

Kutuzov surâse, cu surâsul său fin şi pătrunzător şi, ridicând din umeri, răspunse:

— Ce n'est que pour vous dire ce que je vous dis.945

La Wilna, Kutuzov, împotriva voinţei împăratului, opri marşul celei mai mari părţi din armată. După spusele celor din imediata lui apropiere, cât timp stătu la Wilna el decăzu grozav şi puterile îi scăzură mult. Nu-i făcea nici o plăcere să-şi vadă de treburile armatei, lăsase totul pe seama generalilor săi şi, în aşteptarea împăratului, se dedase unei vieţi de distracţii.

Plecat în ziua de 7 decembrie de la Petersburg, împreună cu suita sa – contele Tolstoi, prinţul Volkonski, Arakceev şi alţii – împăratul ajunse în ziua de 11 decembrie la Wilna şi se duse, chiar cu săniile cu care făcuse drumul, de-a dreptul la castel. Cu tot gerul puternic, în curtea castelului era aşteptat de vreo sută de generali şi ofiţeri de stat-major, în ţinută de mare ceremonie, şi de o gardă de onoare din regimentul Semionovski.

Un curier, apropiindu-se de castel într-o sanie trasă de trei cai numai spume, strigă: „Vine!” Konovniţân se repezi în holul castelului pentru a-l înştiinţa pe Kutuzov, care aştepta în odăiţa portarului.

După câteva clipe apăru pe peron, legănându-se, trupul gras şi mare al bătrânului Kutuzov. Era îmbrăcat în mare ţinută, cu pieptul acoperit de decoraţii şi cu pântecul strâns cu o eşarfă. Îşi puse reglementar chipiul în cap, îşi trase mănuşile pe mâini şi, după ce coborî cu greu, într-o rână, treptele peronului, întinse mâna după raportul pregătit pentru a fi predat împăratului.

Zarvă, şoapte, încă o troică în zbor nebun şi privirile se pironiră toate asupra unei sănii ce venea în goana cailor şi în care se şi putea desluşi chipul împăratului alături de al lui Volkonski.

Toate acestea îl făcură pe bătrânul general să se simtă deodată cuprins, dintr-o obişnuinţă veche de peste cincizeci de ani, de o tulburare fizică; se pipăi repede, îngrijorat, îşi

potrivi chipiul şi, în clipa în care împăratul coborî din sanie şi ridică ochii spre el, Kutuzov prinse dintr-o dată inimă, luă poziţia de drepţi, îi înmână raportul şi începu să vorbească cu vocea lui domoală şi linguşitoare.

Împăratul îl măsură cu o privire grăbită din cap până în picioare, încruntându-se o clipă; dar, biruindu-şi pe dată impulsurile, se apropie şi, cuprinzându-l cu braţele, îl strânse la piept pe bătrânul general. Şi iarăşi, după o veche obişnuinţă de a-şi corela impresiile cu vreun gând ce-i era scump, această îmbrăţişare îl făcu pe Kutuzov, ca de obicei, să se simtă mişcat, şi icni a plâns.

Împăratul primi salutul ofiţerilor şi al gărzii din regimentul Semionovski şi, strângând iarăşi mâna bătrânului, intră cu el în castel.

Rămas între patru ochi cu comandantul suprem, împăratul îşi arătă nemulţumirea pentru încetineala cu care era întreprinsă urmărirea inamicului, ca şi pentru greşelile de la Krasnoe şi Berezina, şi-i împărtăşi vederile sale asupra unei viitoare campanii peste hotare. Kutuzov nu făcu nici obiecţii, nici vreo remarcă. Expresia aceea de supunere stupidă cu care ascultase ordinele împăratului cu şapte ani în urmă, pe câmpul de la Austerlitz, se întipări şi acum pe chipul său.

Când Kutuzov, ieşind din cabinet, străbătea cu paşi grei şi şovăitori şi cu capul în piept marele salon, un glas îl opri:

— Serenissime! Spuse cineva.

Kutuzov înălţă capul şi se uită mult timp în ochii contelui Tolstoi, care, în mână cu o tăviţă de argint pe care se afla un obiect mic, se oprise în faţa lui. La început, Kutuzov păru că nu înţelege despre ce era vorba. Apoi, deodată, parcă se dezmetici; un zâmbet abia perceptibil îi tremură o clipă pe obrazul puhav şi, înclinându-se adânc. Respectuos, luă obiectul de pe tăviţă. Era ordinul Sfântul Gheorghe, clasa întâi.

XI.

A DOUA ZI, FELDMAREŞALUL dădu o masă, urmată de bal, care fu onorată de prezenţa împăratului. Kutuzov primise ordinul sfântul Gheorghe, clasa întâi; împăratul îi făcea onoarea cea mai înaltă; dar nemulţumirea suveranului faţă de comandantul suprem nu mai era pentru nimeni o taină. Convenienţele trebuiau respectate şi împăratul cel dintâi dădu exemplu în acest sens; dar toţi ştiau că bătrânul greşise şi că nu mai era bun de nimic. Când, la intrarea împăratului în sala de bal, Kutuzov, după un vechi obicei instaurat pe vremea Ecaterinei, porunci să se plece la picioarele suveranului câteva drapele capturate, împăratul se încruntă nemulţumit şi rosti ceva; unii pretindeau că ar fi spus: „Bătrân comediant!”

Nemulţumirea împăratului faţă de Kutuzov spori de când venise la Wilna, mai ales din pricină că acesta nu voia sau nu putea să priceapă importanţa campaniei ce le stătea în faţă de aici înainte.

Când a doua zi dimineaţa împăratul spuse unui grup de ofiţeri care-l înconjurau: „Aţi salvat nu numai Rusia, ci întreaga Europă!” toţi înţeleseră, încă de pe atunci, că războiul nu se isprăvise.

Kutuzov singur nu voia să înţeleagă acest lucru şi îşi spunea deschis părerea, afirmând că un nou război nu poate să îmbunătăţească situaţia Rusiei şi să-i mărească gloria şi că nu poate avea altă urmare decât să-i înrăutăţească situaţia şi să ştirbească ceva din această cea mai înaltă treaptă a gloriei, pe care, după părerea lui, şi-o câştigase Rusia. El îşi dădea osteneala să demonstreze împăratului imposibilitatea de a recruta noi trupe; vorbea despre situaţia grea în care se găsea populaţia, despre posibilitatea unui eşec şi altele la fel.

În această stare de spirit, feldmareşalul apărea, firește, ca o piedică şi o frână în calea războiului ce trebuia să urmeze.

Pentru evitarea ciocnirilor cu bătrânul, se oferi de la sine soluţia ca, întocmai aşa cum se procedase la Austerlitz şi cu Barclay, la începutul acestui război, să i se ia treptat

comandantului suprem puterea, fără să fie jignit în chip inutil şi fără să i se spună de-a dreptul, şi să fie trecută în mâinile împăratului însuşi.

În acest scop, statul-major fu încetul cu încetul înnoit şi toată puterea reală a statului-major al lui Kutuzov fu anihilată, pentru a fi transmisă împăratului. Toll, Konovniţân şi Ermolov primiră alte însărcinări. Despre bătrâneţea şi sănătatea şubrezită a feldmareşalului vorbea în gura mare toată lumea.

Era neapărat necesar ca sănătatea lui să fie şubredă pentru a se putea transmite puterea celui care-i lua locul. Şi sănătatea lui era, într-adevăr, şubredă.

Pe cât de firesc şi de simplu trecuse Kutuzov treptat, din Turcia la visteria Petersburgului pentru a recruta miliţionari şi, de aici, în fruntea armatei, tocmai atunci când devenise imperios necesar, pe atât de firesc, de treptat şi de simplu apăru în locul lui, acum, când rolul lui Kutuzov se încheiase, un om nou, omul cerut de moment.

Războiul din anul 1812 trebuia să aibă, pe lângă importanţa lui naţională, scumpă inimii poporului rus, şi o altă importanţă, una europeană.

Mişcării de popoare dinspre apus spre răsărit trebuia să-i urmeze o mişcare a popoarelor de la răsărit la apus şi pentru acest nou război era nevoie de alt comandant, care să aibă alte însuşiri decât Kutuzov, alte concepţii, care să fie mânat de alte imbolduri.

Alexandru I era la fel de necesar pentru punerea în mişcare a popoarelor de la răsărit la apus şi pentru restabilirea hotarelor între popoare, pe cât de necesar fusese Kutuzov pentru salvarea şi gloria Rusiei.

Kutuzov nu pricepea ce însemna Europa, echilibrul, Napoleon. El nu putea înţelege aşa ceva. Reprezentantul poporului rus, omul rus în calitate de rus nu mai avea – după ce duşmanul fusese nimicit, Rusia eliberată şi ridicată pe culmile gloriei – nimic altceva de făcut. Celui care

întruchipase războiul poporului nu-i mai rămânea decât să moară. Şi el muri.

XII.

PIERRE, AŞA CUM SE ÎNTÂMPLĂ de cele mai multe ori, începu să simtă toată apăsarea lipsurilor fizice şi a încordărilor prin care trecuse în captivitate abia atunci când şi lipsurile şi încordarea luaseră sfârşit. După eliberare, el se duse la Orel şi, a treia zi după ce sosise, când tocmai se pregătea să plece la Kiev, se îmbolnăvi şi fu nevoit să zacă timp de trei luni la Orel; dăduse peste el, cum spuneau doctorii, o febră biliară. Şi, în ciuda faptului că doctorii îl tratară, îi luară sânge şi-l îndopară cu medicamente, el se însănătoşi.

Tot ce i se întâmplase, de la eliberare şi până în ziua când se îmbolnăvise, nu-i făcuse lui Pierre aproape nici o impresie. Nu-şi amintea decât că vremea era mohorâtă şi sură, când ploioasă, când cu ninsoare, că simţea înlăuntrul trupului oboseală de moarte, că îl dureau picioarele şi coastele; îşi mai amintea şi impresia aceea generală de nenorocire şi de suferinţă umană; îşi amintea de ofiţerii şi de generalii care îl necăjiseră cu curiozitatea lor, punându-i tot felul de întrebări; îşi amintea de grija lui continuă de a găsi trăsură şi cai şi îşi amintea mai cu seamă, incapacitatea lui de a gândi şi de a simţi pe vremea aceea. În ziua eliberării văzuse cadavrul lui Petea Rostov. În aceeaşi zi aflase că prinţul Andrei trăise încă mai bine de o lună după bătălia de la Borodino şi că murise nu demult la Iaroslavl, în casa Rostovilor. Tot în acea zi, Denisov, care-i împărtăşise ştirea, printre altele, presupunând că Pierre o ştia demult, pomenise în cursul discuţiei şi de moartea Hélenei. Toate acestea lui Pierre i se păruseră atunci doar ciudate. Simţise că nu-i în stare să înţeleagă importanţa tuturor acestor veşti. Se grăbise doar să plece cât mai repede din locurile acelea, unde oamenii se ucideau unii pe alţii, să plece în vreun adăpost oarecare, mai liniştit, şi acolo să se reculeagă, să se odihnească şi să reflecteze la toate aceste

lucruri ciudate şi noi, pe care le aflase între timp. Dar nici nu ajunse bine la Orel, că se îmbolnăvi. Când îşi veni în fire, Pierre văzu lângă patul lui doi dintre oamenii săi, pe Terenti şi pe Vaska, veniţi de la Moscova, şi pe vara lui, prinţesa cea mare, care, auzind de eliberarea şi boala lui, venise de la Eleţ, o proprietate a lui Pierre unde locuia ea, ca să-l îngrijească.

De-abia în timpul convalescenţei, Pierre începu să uite încetul cu încetul impresiile ultimelor luni de viaţă, care lăsaseră în el deprinderi adânci, şi se obişnui din nou cu gândul că, dimineaţa, nimeni nu-l va mai mâna de la spate nicăieri, că nimeni n-are să-i mai ia aşternutul cald şi că poate fi sigur de prânz, de ceai şi de cină. În vise însă, el se mai văzu încă multă vreme în aceleaşi condiţii grele ale prizonieratului. Tot aşa, puţin câte puţin, el începu să priceapă sensul ştirilor pe care le aflase după scăparea din captivitate: moartea prinţului Andrei, moartea soţiei sale, nimicirea francezilor.

Sentimentul libertăţii, bucuria acelei libertăţi depline, proprie omului, pe care nimic n-o poate răpi firii omeneşti şi de care fusese, pentru întâia dată în viaţă, conştient atunci, la primul popas, după ieşirea convoiului din Moscova, îi umplea iar lui Pierre inima, cât dură convalescenţa. Şi îl mira faptul că această libertate interioară, independentă de împrejurările vieţii din afară, părea acum să fie dublată cu prisosinţă de lux, de libertatea fizică. Se afla acum singur, într-un oraş străin, fără cunoscuţi. Nu-i cerea nimeni nimic; nu-l trimitea nimeni nicăieri. Avea tot ce-i poftea inima; gândurile care-l chinuiseră la infinit altădată, în legătură cu soţia lui, dispăruseră şi ele, de vreme ce ea nu mai era.

— Ah, ce bine! Ce minunat! Îşi spunea Pierre, atunci când i se servea masa gata pusă, curată, cu supa aburind îmbietor, sau atunci când, noaptea, se întindea în aşternutul curat şi moale ori, în sfârşit, atunci când îşi aducea aminte că nici nevastă-sa şi nici francezii nu mai erau. Ah, ce bine e, ce minunat! Şi după vechiul lui obicei, se întreba singur: dar

după asta, ce va fi? Ce voi face? Şi îşi răspundea numaidecât: nimic. Voi trăi. Ah, ce bine!

Chiar şi problema care îl chinuise, al cărei răspuns îl tot căutase odinioară: scopul vieţii, nu mai exista acum pentru el. Acest mult căutat scop al vieţii nu întâmplător dispăruse acum şi nici nu dispăruse doar pentru clipa prezentă, ci, simţea el, acest scop nu exista şi nici nu putea să existe. Şi tocmai această lipsă de scop îi dădea acea bucurie deplină a conştiinţei că e liber, care-i făcea fericirea în clipa aceea.

El nu mai avea scop, fiindcă avea acum credinţa – nu credinţa în cine ştie ce dogme, cuvinte sau idei, ci credinţa în Dumnezeul cel viu, care poate fi simţit în orice clipă. Odinioară, îl căutase în ţelurile pe care şi le propunea. Această căutare de scopuri fusese numai căutarea lui Dumnezeu şi, deodată, în prizonierat, el află, nu prin cuvinte, nu prin raţionamente, ci prin simţirea nemijlocită, ceea ce îi spusese dădaca demult, că Dumnezeu e aici, lângă noi, pretutindeni. În prizonierat, el descoperi că Dumnezeu, cel pe care-l avea în el Karataev, e cu mult mai mare, mai nemărginit şi mai de nepătruns decât acela pe care masonii îl numesc Arhitect al universului. Încerca senzaţia omului care găseşte lucrul căutat chiar la picioare, când el îşi încordase privirile să scruteze depărtările şi zarea. El, toată viaţa lui, privise undeva, pe deasupra capetelor celor ce-l înconjurau, când, de fapt, n-avea nevoie să se uite decât în preajmă.

Nu ştiuse până acum să vadă acel ceva mare, nepătruns şi infinit, în nici un lucru. Simţise doar că trebuia să existe pe undeva şi-l căutase. În tot ce era apropiat şi lesne de înţeles el văzuse numai mărginirea, meschinăria, banalul, lipsa de sens. Se înarmase cu ocheanul raţiunii, cu care privea departe, acolo unde aceste meschinării şi banalităţi, pierdute în ceaţa depărtării, i se păreau măreţe şi infinite doar fiindcă nu se mai vedeau limpede. Aşa i se păruse viaţa europeană, politica, masoneria, filosofia, filantropia. Dar chiar şi în clipele pe care el le considera ca pe o slăbiciune a

lui, raţiunea tot îi pătrundea în depărtările acestea, şi vedea şi acolo aceeaşi meschinărie, banalul şi lipsa de sens. Acum însă învăţase să vadă măreţia, veşnicia şi nemărginirea în toate şi, de aceea, era firesc ca, pentru a le vedea, pentru a se bucura de contemplarea lor, să arunce ocheanul cu care, odinioară, privise pe deasupra capetelor lumii şi să contemple voios în jurul său viaţa mereu reînnoită, viaţa de necuprins, fără margini, veşnic plină de măreţie. Şi cu cât privea mai de aproape, cu atât era mai fericit şi mai împăcat. Groaznica întrebare, care îi destrăma odinioară tot ce judecata lui construia, întrebarea: „pentru ce?” nu mai exista acum. Acum, la întrebarea „pentru ce?” în sufletul său se găsea veşnic pregătit răspunsul simplu: pentru că există Dumnezeu, acel Dumnezeu fără voinţa căruia nici un fir de păr nu se clinteşte pe capul omului.

XIII.

PIERRE NU SE SCHIMBASE aproape deloc ca înfăţişare. Arăta întocmai cum arătase şi înainte şi, întocmai ca şi înainte, era tot distrat şi părea preocupat nu de ceea ce îi stătea sub ochi, ci de ceva cu totul personal, deosebit. Diferenţa între starea lui de odinioară şi cea de acum consta în faptul că, altădată, când uita ce i se spunea şi ce avea sub ochi, el îşi încrunta chinuitor fruntea, ca şi cum ar fi încercat şi n-ar fi izbutit să vadă lămurit ceva care se afla undeva, departe de el. Şi acum uita ce i se spunea, sau ce avea sub ochi, dar acum asculta ce i se spunea şi se uita la ceea ce-i stătea în faţă cu un zâmbet abia perceptibil şi parcă ironic, deşi se vedea cât de colo că el vedea şi auzea cu totul altceva. Altădată el părea, deşi om bun, nefericit, ceea ce făcea ca oamenii să se îndepărteze, fără să vrea, de dânsul. Acum, în jurul buzelor îi flutura mereu zâmbetul bucuriei de a trăi şi în ochii lui strălucea simpatia faţă de oameni şi întrebarea dacă şi ei sunt mulţumiţi ca şi el. Şi oamenii se simţeau bine în prezenţa lui.

Altădată vorbea mult, se înfierbânta în timp ce vorbea şi nu prea asculta ce spuneau ceilalţi. Acum rareori se

întâmpla să fie furat de discuţie şi ştia să asculte, aşa că oamenii îi dezvăluiau cu plăcere până şi cele mai intime gânduri.

Prinţesa cea mare, care nu-l iubise niciodată pe Pierre şi simţise faţă de el de-a dreptul duşmănie când, după moartea bătrânului conte, se văzuse obligată faţă de vărul ei, simţi, spre ciuda şi mirarea ei, nu mult după ce sosi la Orel, unde venise cu gândul ca să-i arate lui Pierre că, oricât de ingrat era el, socotise de datoria ei să vină să-l îngrijească – simţi curând că-l iubeşte. Pierre nu căutase în nici un chip să-i câştige bunăvoinţa. O privea doar cu curiozitate. Altădată, ea simţea în privirile vărului său, îndreptate spre dânsa, indiferenţă şi ironie, şi atunci, întocmai ca şi faţă de ceilalţi oameni, ea se închidea în ea însăşi şi îşi arăta numai latura aspră a caracterului; acum, dimpotrivă, ea simţea că Pierre pătrunsese parcă în adâncul cel mai tainic al vieţii ei şi, încetul cu încetul, la început cu neîncredere şi pe urmă cu recunoştinţă, începu să-i dezvăluie laturile bune ale sufletului ei, tăinuite până atunci.

Omul cel mai viclean şi tot n-ar fi izbutit să se strecoare cu mai multă dibăcie în sufletul prinţesei, să-i câştige încrederea, prin redeşteptarea amintirilor din anii cei mai frumoşi ai tinereţii ei, faţă de care îşi arăta simpatia. În realitate, toată viclenia lui Pierre consta doar în faptul că el căutase o satisfacţie proprie, trezind în sufletul prinţesei, înrăit, rece şi mândru în felul său, sentimente omeneşti.

„Da, el e om foarte, foarte bun, atunci când nu se află sub înrâurirea unor oameni răi, ci a unor oameni ca mine”, îşi spunea prinţesa.

Schimbarea ce se petrecuse cu Pierre fu observată, în felul lor, şi de servitorii lui, Terenti şi Vaska. Ei găseau că stăpânul devenise mult mai simplu. Adeseori, Terenti, după ce-şi dezbrăca stăpânul şi, cu cizmele şi hainele în mână, îi ura noapte bună, îşi mai făcea de lucru, aşteptând să vadă: nu cumva intră boierul în vorbă cu el? Şi, de cele mai multe

ori, Pierre îşi reţinea servitorul, pricepând că lui i-ar plăcea să mai stea de vorbă.

— Ei, ia spune-mi şi mie… cum vă faceţi voi rost de mâncare? Întreba el.

Şi Terenti îşi începea istorisirile despre dezastrul Moscovei, despre răposatul conte, şi stătea ceasuri întregi aşa, cu hainele pe mână, povestind sau, câteodată, ascultând ce povestea Pierre; apoi se retrăgea în antecameră cu conştiinţa mângâietoare a apropierii sufleteşti dintre el şi boier şi a bunăvoinţei prietenoase a stăpânului său faţă de dânsul.

Doctorul care-l îngrijea pe Pierre şi care-l vizita în fiecare zi, în ciuda faptului că, după obiceiul doctorilor, socotea de datoria lui să-şi dea aerul unui om a cărui fiecare clipă este preţioasă pentru omenirea suferindă, rămânea cu ceasurile la Pierre, depănându-i istorisirile lui favorite şi observaţiile culese de el despre moravurile pacienţilor în general şi ale pacientelor în particular.

— Iată, cu un asemenea om e o plăcere să discuţi, nu-i ca ai noştri de aici, din provincie, spunea el.

La Orel se aflau câţiva ofiţeri francezi, prizonieri, şi doctorul îi aduse unul dintre ei, un tânăr italian.

Ofiţerul acesta începu să-l viziteze des pe Pierre şi prinţesa râdea de duioasele sentimente pe care italianul le arăta vărului ei.

Italianul, se vedea cât de colo, nu era fericit decât atunci când putea să vină la Pierre ca să stea de vorbă şi să-i istorisească despre trecutul lui, despre viaţa lui de acasă, despre iubirile lui şi să-şi arate indignarea faţă de francezi şi, mai cu seamă, faţă de Napoleon.

— De v-ar semăna toţi ruşii în cât de mică măsură! Îi spunea el lui Pierre. Cest un sacrilege que de faire la guerre a un peuple comme le vôtre! 946 Dumneavoastră, care aţi avut de suferit atâta din partea francezilor şi n-aveţi nici măcar resentimente faţă de ei.

Pierre câştigase şi dragostea înflăcărată a italianului, tot numai prin felul cum ştiuse să scoată la iveală partea cea mai bună din sufletul acestuia şi să i-o admire.

În ultimele zile ale şederii sale la Orel, veni la Pierre vechea sa cunoştinţă întru masonerie – contele Villarski – acela care, în 1807, îi fusese călăuză în lojă. Villarski era acum însurat cu o rusoaică bogată, care avea întinse proprietăţi în gubernia Orel, şi el însuşi îndeplinea în oraş o funcţie vremelnică în aparatul de aprovizionare a armatei.

Aflând că Bezuhov e în Orel, Villarski, cu toate că niciodată nu-l cunoscuse mai îndeaproape, veni la el cu întregul şir al manifestărilor de prietenie şi de apropiere sufletească, pe care şi le arată de obicei unul altuia doi oameni care se întâlnesc într-un pustiu. Villarski se plictisea la Orel şi era fericit să întâlnească pe cineva din cercul lui, un om cu care avea după cum i se părea lui, preocupări comune.

Dar, spre mirarea sa, Villarski observă curând că Pierre se ţinea departe de realităţile vieţii şi căzuse, aşa cum îl defini el în sinea sa, în apatie şi egoism.

— Vous vous encroutez, mon cher! 947 îi spunea el.

Cu toate acestea, alături de Pierre, Villarski se simţea acum mai la largul său decât altădată şi nu era zi în care să nu vină să-l vadă. Lui Pierre, însă, uitându-se acum la Villarski şi ascultându-l, i se părea ciudat şi neverosimil gândul că nu prea demult fusese şi el la fel.

Villarski era om însurat, familist şi foarte ocupat şi cu administrarea averii nevesti-si, şi cu funcţia lui, şi cu treburile familiale. El socotea că toate aceste ocupaţii nu sunt decât nişte obstacole în viaţă şi că toate erau vrednice de dispreţ, fiindcă n-aveau de scop decât fericirea personală, a lui şi a familiei lui. Preocupări militare, administrative, politice şi masonice îi absorbeau tot timpul atenţia. Pierre nu se silea să-i schimbe vederile, nu-şi îngăduia nici o critică, ci se mulţumea să observe, cu obişnuita-i ironie, care era acum mereu calmă şi veselă, acest fenomen ciudat, atât de cunoscut lui.

Datorită relaţiilor sale cu Villarski, cu prinţesa, cu doctorul şi cu toţi oamenii pe care-i întâlnea acum, în Pierre se dezvoltase o trăsătură nouă care-i câştigase bunăvoinţa tuturor: părerea că fiecare om are putinţa să gândească, să simtă şi să vadă lucrurile în felul său, şi convingerea că e cu neputinţă să schimbi cu ajutorul cuvintelor părerea cuiva. Această legitimă specificitate a fiecărui om care, odinioară, îl tulbura pe Pierre şi-l irita, constituia acum punctul de plecare al simpatiei şi al interesului lui pentru oameni. Deosebirile şi adeseori contradicţia totală dintre ideile oamenilor şi viaţa lor sau nepotrivirea dintre ideile lor îl înveseleau pe Pierre şi-i trezeau un surâs de blândă ironie.

În chestiunile practice, Pierre simţi, pe neaşteptate, că avea în el un centru de greutate, ceea ce nu avusese până acum. Odinioară, orice chestiune bănească – mai cu seamă cererile de bani, la care, ca om foarte bogat ce era, se vedea prea adeseori expus – îl puneau într-o încurcătură fără de ieşire şi-l nedumereau. „Să dau sau să nu dau?” se întreba el. „Eu am, iar el are nevoie. Dar celălalt are şi mai mare nevoie! Care dintre ei are nevoie mai mare? Ori, poate, amândoi or fi mincinoşi?” Şi, din aceste îndoieli, el nu găsise, altădată, nici un fel de ieşire, aşa că dădea la toţi, atât timp cât avea ce da. În exact acelaşi soi de nedumerire îl puneau, altădată, orice chestiuni privitoare la averea lui, atunci când unul îi spunea că trebuie să procedeze într-un fel, şi altul într-alt fel.

Acum însă, spre mirarea sa, el găsi că în toate aceste probleme nu mai încap nici un fel de îndoieli şi nedumeriri. Se manifesta acum în el un arbitru, care hotăra, după anumite legi necunoscute lui, ceea ce trebuia şi ceea ce nu trebuia făcut.

Rămăsese la fel de indiferent faţă de chestiunile băneşti ca şi odinioară; dar acum ştia în chip neîndoielnic ce trebuia şi ce nu trebuia făcut. Primul caz în care se manifestă la el acest nou arbitru fu cererea unui colonel francez captiv care veni la el şi, după ce-i istorisi vreme îndelungată

isprăvile sale de vitejie, drept încheiere numai cât nu-i pretinse lui Pierre să-i dea patru mii de franci, ca să-i trimită acasă nevestei şi copiilor. Pierre îl refuză atât de direct şi cu atâta uşurinţă, încât se miră şi el ce simplu şi uşor era lucrul care, odinioară, i se păruse din cale-afară de greu. Totodată, cu prilejul acestui refuz, el hotărî că e neapărat necesar să întrebuinţeze un şiretlic, pentru ca, plecând din Orel, să-l facă pe ofiţerul italian să ia nişte bani, de care, se vedea bine, italianul avea mare nevoie. O nouă dovadă pentru Pierre că atitudinea lui faţă de lucrurile practice devenise mai hotărâtă fu modul în care rezolvă el chestiunea datoriilor soţiei sale şi chestiunea renovării sau nerenovării caselor şi vilelor sale din Moscova.

Sosi la Orel administratorul său principal şi Pierre făcu, împreună cu dânsul, calculul general al veniturilor sale, care nu mai erau aceleaşi. Incendierea Moscovei îl costase pe Pierre, după socoteala administratorului, cam două milioane de ruble.

Ca să-l mângâie de aceste pierderi, administratorul său general îi înfăţişă socotelile în aşa fel, încât îi arătă că veniturile sale, în ciuda acestor pierderi, nu numai că nu s-ar micşora, ci, dimpotrivă, s-ar mări, dacă el ar refuza să plătească datoriile rămase de pe urma contesei, plată la care el nu putea fi obligat, şi dacă ar renunţa la renovarea caselor din Moscova şi a vilei de lângă Moscova, a căror întreţinere îl costa optzeci de mii de ruble pe an şi care nu-i aduceau nici un venit.

— Da, da, adevărat, aşa este! Spuse Pierre, zâmbind vesel. Da, da! Nimic din toate astea nu-mi trebuie! Distrugerile acestea m-au făcut cu mult mai bogat.

Dar în ianuarie sosi Savelici de la Moscova şi-i spuse cum era situaţia în oraş şi la cât se ridica devizul arhitectului pentru restaurarea caselor şi a vilei de lângă Moscova, vorbind de lucrul acesta ca de un lucru stabilit. Tot atunci, Pierre primi scrisori de la prinţul Vasili şi de la alţi cunoscuţi din Petersburg. În scrisori se vorbea de datoriile soţiei sale. Şi Pierre hotărî că planul administratorului, care-i plăcuse atât de mult, nu ţinea seama de realitate, şi că trebuia să plece la Petersburg ca să termine cu afacerile soţiei lui şi pe urmă să-şi restaureze casele din Moscova. De ce trebuia să facă aceasta, nu ştia. Dar ştia în chip neîndoielnic că aşa trebuia să procedeze. Veniturile sale, ca urmare a acestei hotărâri, se micşorară cu trei sferturi. Dar lucrul acesta trebuia făcut; o simţea el.

Villarski urma să plece la Moscova şi Pierre se înţelese cu el să călătorească împreună.

Cât durase convalescenţa sa la Orel, Pierre încercase sentimentul bucuriei de a fi liber, viu; şi când, în timpul călătoriei, se văzu iar în lumea liberă, când văzu sute de figuri, noi, acest sentiment spori şi mai mult. Cât dură călătoria, se simţi tot timpul fericit, ca un şcolar în vacanţă. Toţi oamenii: surugiul, căpitanul de poştă, mujicii întâlniţi pe drum sau prin sate, toţi aveau acum pentru el un rost nou. Prezenţa şi observaţiile lui Villarski, care deplângea necontenit sărăcia, starea de înapoiere faţă de Europa şi ignoranţa poporului rus, nu făceau decât să-i înteţească lui Pierre sentimentul de bucurie. Acolo unde Villarski vedea germenii morţii, Pierre vedea o extraordinară forţă vitală, acea forţă care, în mijlocul zăpezilor, pe aceste întinderi nesfârşite, susţinea viaţa unui popor întreg, aparte, unic în felul lui. Nu-l contrazicea pe Villarski şi, ca şi cum ar fi fost de acord cu el (de vreme ce această prefăcută consimţire era cel mai simplu mijloc de a evita o discuţie din care nu putea ieşi nimic), zâmbea voios, lăsându-l să vorbească.

XIV.

AŞA CUM CU GREU NE-AM explica la ce şi încotro dau fuga furnicile dintr-un muşuroi sfărâmat – unele dinspre muşuroi, târând rămăşiţe, ouă şi cadavre, altele către muşuroi – pentru ce dau buzna unele peste altele, de ce se iau la întrecere ori la harţă, tot aşa cu greu ne-am putea explica pricinile care i-au făcut pe ruşi, după plecarea francezilor, să se înghesuiască pe locul care purtase înainte numele de Moscova. Dar tot aşa cum, uitându-ne la furnicile care mişună în jurul unui muşuroi sfărâmat, oricât de distrus ar fi acesta, observăm totuşi, din stăruinţa neclintită, din energia şi din mulţimea nenumărată a insectelor harnice care foiesc mereu, că, într-adevăr, totul e sfărâmat, în afară de ceva indestructibil, imaterial, ceva care constituie toată forţa furnicarului; tot aşa, în octombrie, Moscova, în care nu mai existau nici autorităţi, nici biserici, nici odoare bisericeşti, nici bogăţii, nici case, continua să fie aceeaşi Moscovă care fusese în august. Totul în ea era distrus afară de acel ceva imaterial, dar plin de putere şi indestructibil.

Cauzele care făceau ca oamenii să alerge din toate părţile spre Moscova, după ce fusese curăţată de duşmani, erau dintre cele mai felurite: personale şi, în primele momente mai ales, sălbatice, animalice. O singură cauză era generală: dorinţa aprigă a tuturor de a ajunge la locul care înainte se numise Moscova, ca să-şi desfăşoare acolo activitatea.

Într-o săptămână, numărul locuitorilor Moscovei fu de cincisprezece mii, după două săptămâni, de douăzeci şi cinci de mii şi, în toamna lui 1813, tot crescând mereu, acest număr ajunse la o cifră care întrecea populaţia anului 1812.

Primii ruşi care pătrunseră în Moscova fură cazacii unui detaşament al lui Wintzingerode, apoi mujicii din satele vecine şi unii locuitori fugiţi din Moscova, care stătuseră ascunşi prin împrejurimi. Pătrunzând într-o Moscovă numai ruine şi găsind-o prădată, ruşii începură şi ei s-o prade. Ei

continuau opera francezilor. Convoaie ţărăneşti veneau la Moscova pentru a lua şi a căra la sate tot ce se mai găsea azvârlit printre ruinele caselor şi pe străzi. Cazacii cărau şi ei tot ce puteau duce în cantonamentele lor; stăpânii caselor strângeau tot ce se găsea prin alte case şi duceau la ei, sub cuvânt că era avutul lor. Aşa că, după primii jefuitori, urmă al doilea rând, apoi al treilea şi jaful devenea, pe zi ce trecea, pe măsură ce numărul jefuitorilor sporea, tot mai greu de săvârşit şi lua forme din ce în ce mai bine definite.

Cu toate că francezii găsiseră Moscova pustie la venirea lor, ea era totuşi un oraş viu, care trăia organic şi multilateral cu feluritele sale organizaţii comerciale, meşteşugăreşti, cu luxul lui, cu instituţiile lui administrative şi religioase. Erau forme fără viaţă, dar existau încă. Existau bazaruri, prăvălii, magazine, depozite, pieţe, cea mai mare parte pline de mărfuri; existau fabrici, ateliere; existau palate, case bogate, pline de obiecte de lux; existau spitale, închisori, instituţii, biserici, catedrale. Cu cât însă îşi prelungeau francezii şederea, cu atât aceste forme de viaţă orăşenească se distrugeau şi, spre sfârşit, totul se contopise într-un imens teren de jaf, lipsit de orice viaţă.

Jaful francezilor, pe măsură ce se prelungea, distrugea atât bogăţiile Moscovei, cât şi forţele jefuitorilor. Jaful ruşilor însă, prin care-şi începuseră reocuparea capitalei, cu cât se prelungea mai mult şi cu cât numărul jefuitorilor era mai mare, cu atât restabilea mai repede bogăţia Moscovei şi viaţa regulată a oraşului.

Pe lângă jefuitori, oameni de toată mâna, împinşi spre jaf care de curiozitate, care de obligaţiile slujbei, care de pofta de câştig – proprietari, clerici, funcţionari mari şi mici, negustori, meseriaşi, mujici – se revărsau din toate direcţiile, ca sângele spre inimă, către Moscova.

După o săptămână, mujicii veniţi cu căruţe goale ca să încarce lucruri fură opriţi de autorităţi şi obligaţi să care afară din oraş cadavrele. Alţi mujici, auzind de insuccesul tovarăşilor lor, veniră la oraş cu grâu, ovăz şi fân, şi

concurenţa făcu să coboare repede preţurile cerealelor la un nivel încă şi mai scăzut decât fusese înainte. Echipe de dulgheri, nădăjduind să obţină câştiguri mari, intrau în fiecare zi în Moscova şi, la fiecare pas, se durau case din nou sau se reparau cele vechi, arse. Negustorii redeschideau barăcile, dând avânt comerţului. Prin casele nemistuite cu totul de incendiu se instalau birturi şi hanuri. Clerul reîncepuse slujbele în multe biserici, care nu fuseseră arse. Donatorii începură să înlocuiască obiectele bisericeşti jefuite cu altele noi. Funcţionarii îşi înghesuiau în odăi mici mesele cu tăblia acoperită de postav şi dulapurile pline de acte. Autorităţile superioare şi poliţia hotărâră distribuirea bunurilor rămase de pe urma francezilor. Proprietarii, în casele cărora erau găsite multe obiecte aduse din alte case, se plângeau de nedreptatea ce li se făcea prin ridicarea tuturor acestor obiecte şi ducerea lor în palatul Granovitaia948; alţii susţineau că francezii îngrămădiseră în câte o casă obiecte aduse din case diferite şi că, deci, era nedrept să se lase proprietarului toate obiectele găsite la el. Unii înjurau poliţia, alţii o mituiau; se întocmeau liste de lucruri publice incendiate, cu preţuri umflate de zece ori; se cereau ajutoare. Contele Rastopcin îşi scria din nou proclamaţiile.

XV.

LA SFÂRŞITUL LUI IANUARIE, Pierre ajunse la Moscova şi se instală acasă, într-o aripă laterală care rămăsese întreagă. Îl vizită pe contele Rastopcin şi pe câţiva cunoscuţi care se întorseseră la Moscova, apoi, a treia zi, începu să se pregătească în vederea plecării la Petersburg. Toţi sărbătoreau victoria; totul clocotea de viaţă în capitala care învia din ruine. Toţi se bucurau de întoarcerea lui Pierre, toţi voiau să-l vadă, toţi voiau să afle prin ce trecuse. Pierre îşi simţea sufletul plin de o pornire prietenească deosebită faţă de toţi oamenii pe care-i întâlnea, dar, fără voia lui, avea acum, faţă de toată lumea, o atitudine mai prudentă, ca să nu se lege prin ceva. La toate întrebările pe

care i le puneau – importante sau banale – fie că era întrebat unde va locui, fie că era întrebat dacă-şi repară sau nu casele, ori de-l întreba cineva când pleacă la Petersburg şi dacă n-ar vrea să ducă o lădiţă cuiva, el răspundea: da, poate, cred, şi aşa mai departe.

Despre Rostovi auzise că se aflau la Kostroma, iar la Nataşa se gândea rareori. Când se gândea totuşi la dânsa, gândul acesta îi era doar ca o amintire plăcută, din vremuri de demult. Şi se simţea nu numai eliberat de grijile vieţii zilnice, ci şi de acest sentiment, de care, cum i se părea acum, voise anume el singur să se lase cuprins.

A treia zi de la sosire, Pierre află de la familia Drubeţkoi că prinţesa Maria era şi ea în Moscova. Moartea, suferinţa, ultimele zile ale prinţului Andrei îl preocupaseră adesea şi începură acum să-i preocupe din nou spiritul. Aflând la prânz că prinţesa Maria e în Moscova şi că locuieşte în casa ei de pe Vzdvijenka, care scăpase de incendiu, el se duse în aceeaşi seară să o vadă.

În drum spre prinţesa Maria, Pierre se gândi tot timpul doar la prinţul Andrei, la prietenia cu dânsul, la diferitele lor întâlniri şi, mai ales, la ultima lor întâlnire, cea de la Borodino.

„Să fi murit el oare în starea aceea sufletească de încâinoşare în care se afla atunci? Să nu i se fi dezvăluit oare, înainte de a muri, sensul vieţii?” se gândea Pierre. Îşi aduse aminte apoi de Karataev, de moartea lui şi, fără să vrea, începu să facă o comparaţie între aceşti doi oameni, atât de deosebiţi unul de altul şi totuşi atât de apropiaţi prin dragostea pe care o nutrise el faţă de amândoi şi prin faptul că amândoi trăiseră şi amândoi muriseră.

Într-o dispoziţie sufletească dintre cele mai pline de gravitate, Pierre se apropie de casa bătrânului prinţ Bolkonski. Casa rămăsese întreagă. Se vedeau în ea urme de distrugere, dar îşi păstrase specificul. Lacheul bătrân care-l întâmpină pe Pierre cu o figură severă, ca şi cum i-ar fi dat musafirului de înţeles că, dacă lipsea prinţul, nu

însemna că s-au schimbat regulile casei, îi spuse că prinţesa binevoise să treacă în apartamentele ei şi că primeşte de obicei duminicile.

— Anunţă-mă! Poate că mă va primi, spuse Pierre.

— Prea bine! Răspunse lacheul. Poftiţi în galeria portretelor!

După câteva minute, lacheul reapăru însoţit de Dessalles. Dessalles îi transmise lui Pierre din partea prinţesei că era foarte bucuroasă să-l vadă şi că-l roagă, dacă-i iartă lipsa de ceremonie, să poftească sus, în apartamentul ei.

Într-o odăiţă scundă, luminată de o singură lumânare, şedea prinţesa şi lângă ea se mai afla o femeie, îmbrăcată în rochie neagră. Pierre ştia că lângă prinţesă erau întotdeauna domnişoare de companie, dar nu-l interesase niciodată să ştie cine sunt ele şi nici nu şi le amintea. „E şi asta vreuna dintre domnişoarele ei de companie”, îşi zise el, când văzu femeia îmbrăcată în rochie neagră.

Prinţesa îi ieşi repede întru întâmpinare şi-i întinse mâna.

— Da, zise ea, uitându-se la faţa lui schimbată, după ce el îi sărută mâna, uite că ne-am întâlnit iarăşi! În ultimul timp, el mi-a vorbit de multe ori de dumneata, şi îşi mută privirea de la Pierre la domnişoara de companie cu un aer de sfială care, o clipă, îl surprinse pe Pierre.

— Am fost atât de bucuroasă aflând că ai fost salvat! Singura veste bună din câte am primit noi de atâta vreme.

Şi iarăşi se uită prinţesa, cu o nelinişte şi mai mare încă, la domnişoara de companie, vrând parcă să spună ceva, dar Pierre o întrerupse.

— Vă puteţi închipui că n-am ştiut nimic de dânsul, spuse el. Îl socoteam mort. Tot ce puteam afla, aflasem de la alţii, veşti de a treia mână. Ştiu numai că a nimerit în casa Rostovilor… Ce înseamnă destinul!

Pierre vorbea repede şi cu însufleţire. Aruncându-şi în treacăt ochii pe chipul domnişoarei de companie, văzu o privire atentă şi curioasă îndreptată cu prietenie asupra lui şi, aşa cum se întâmpla adesea în timpul unei conversaţii,

simţi, fără să poată spune de ce, că domnişoara de companie în rochie neagră era o fiinţă drăgălaşă, bună, minunată, care nu va stingheri deloc conversaţia intimă pe care va avea-o cu prinţesa Maria.

Dar când rosti el cuvintele din urmă, cele cu privire la Rostovi, expresia de jenă de pe faţa prinţesei Maria spori. Ochii îi fugiră iar de pe chipul lui Pierre la chipul domnişoarei în rochie neagră şi spuse:

— Se poate să n-o cunoşti?

Pierre se uită încă o dată la chipul palid, fin, la ochii negri şi gura ciudată a domnişoarei de companie. Ceva foarte familiar, demult uitat şi mai mult decât simpatic, îl privea din aceşti ochi atenţi.

„Dar nu, asta nu e cu putinţă! Îşi zise el. Faţa asta severă, slabă, palidă şi îmbătrânită să fie oare a ei? Nu poate fi ea! E doar ca o amintire a ei”. Dar prinţesa Maria rosti: „Nataşa!” Şi chipul cu ochi atenţi făcu o sforţare să zâmbească, zâmbi cu greu, aşa cum se deschide o uşă înţepenită, şi din această uşă întredeschisă năvăli deodată, învăluindu-l pe Pierre, mireasma fericirii aceleia, demult uitată, la care, mai ales acum, el nu se mai gândea deloc. Îmbălsămată, învăluitoare, adierea aceasta îl cuprinse cu totul. Când ea-i zâmbi, pentru el nu mai rămăsese nici o îndoială: era Nataşa, şi el o iubea.

Chiar din primul moment, Pierre dezvălui, fără să vrea, şi Nataşei, şi prinţesei Maria şi, mai ales, îşi dezvălui sieşi, taina pe care n-o ştiuse nici el. Se înroşi de bucurie şi de durere. Voi să-şi ascundă tulburarea. Dar cu cât încerca mai mult să şi-o ascundă, cu atât tulburarea aceasta vorbea mai limpede, mai limpede decât cele mai răspicate cuvinte, atât pentru el însuşi, cât şi pentru dânsa sau pentru prinţesa Maria: o iubea.

„Nu, asta e numai aşa, din pricină că nu m-am aşteptat”, îşi spuse Pierre. Dar cum încercă să continue conversaţia începută cu prinţesa Maria, trase din nou cu coada ochiului spre Nataşa şi faţa i se coloră mai tare încă, iar bucuria şi

teama îi cuprinseră sufletul cu şi mai multă putere. Se încurcă în cuvinte şi se opri la mijlocul frazei.

Pierre n-o băgase de seamă pe Nataşa, fiindcă nu se aşteptase deloc să o vadă aici, şi de recunoscut n-o recunoscuse fiindcă schimbarea petrecută cu ea, de când n-o mai văzuse, era enormă. Slăbise mult şi era mai palidă. Dar nu asta o făcuse de nerecunoscut. Nu putuse fi recunoscută din primul moment, de la intrare, pentru faptul că, pe faţa ei, în ochii ei – odinioară luminaţi de zâmbetul tainic al bucuriei de a trăi – acum, când intrase şi se uitase pentru întâia oară la ea, Pierre nu mai descoperise nici cea mai mică umbră de surâs; văzuse doar ochii, atenţi şi buni, cu priviri triste, întrebătoare.

Tulburarea lui Pierre nu se răsfrânse asupra Nataşei printr-o tulburare la fel, ci numai printr-o satisfacţie care-i lumina abia perceptibil toată faţa.

XVI

— A VENIT SĂ STEA LA MINE, zise prinţesa Maria. Contele şi contesa vor pica şi ei zilele astea. Contesa e într-o stare îngrozitoare. Dar Nataşa însăşi avea nevoie să fie văzută de un doctor. Au trimis-o cu forţa odată cu mine.

— Da, aşa e. Există oare, acum, vreo familie care să nu fi avut de suferit? Spuse Pierre, adresându-se Nataşei. Ştiţi? Asta s-a întâmplat chiar în ziua în care am fost eliberaţi noi. L-am văzut. Ce băiat minunat era!

Nataşa se uită la dânsul şi, drept răspuns la cuvintele lui, doar ochii i se deschiseră mari şi i se luminară mai mult.

— Ce s-ar putea spune sau gândi ca mângâiere? Continuă Pierre. Nimic. Pentru ce a trebuit să moară băiatul acesta minunat şi plin de viaţă?

— Da, în vremuri ca ale noastre, greu ar putea trăi cineva fără credinţă… zise prinţesa Maria.

— Da, da. Acesta e adevărul adevărat! O întrerupse grăbit Pierre.

— De ce? Întrebă Nataşa, uitându-se cercetător în ochii lui Pierre.

— Cum de ce? Zise prinţesa Maria. Numai gândul la ceea ce ne aşteaptă acolo…

Nataşa, înainte ca prinţesa Maria să-şi fi sfârşit ideea, se uită din nou la Pierre, întrebătoare.

— Şi mai este ceva, continuă Pierre, faptul că numai omul care crede că există un Dumnezeu care ne conduce poate să suporte o pierdere ca a ei şi… ca a dumitale, sfârşi el.

Nataşa deschisese gura să spună ceva, dar se opri deodată. Pierre se grăbi să-şi întoarcă faţa de la ea şi-i adresă prinţesei Maria întrebări asupra ultimelor zile de viaţă ale prietenului său. Tulburarea aproape că-i pierise lui Pierre, dar simţea totodată că-i pierise şi sentimentul de libertate pe care-l avusese până atunci. Simţea că pentru fiecare cuvânt şi pentru fiecare gest avea acum un judecător şi la preţuirea lui ţinea mai mult decât la a oricărui alt om pe lume. Acum, când vorbea, era preocupat şi de impresia pe care cuvintele lui o produceau asupra Nataşei. Nu spunea anume ceea ce ar fi putut să-i placă ei; orice ar fi spus, se judeca pe el însuşi din punctul ei de vedere.

Prinţesa Maria începu să-i istorisească, fără tragere de inimă, cum se întâmpla totdeauna, despre starea în care îl găsise pe prinţul Andrei. Dar întrebările lui Pierre, privirea lui însufleţită şi neliniştită, faţa lui tremurândă de emoţie o făcură să intre, încetul cu încetul, în amănuntele pe care-i fusese teamă chiar să şi le mai amintească.

— Da, da, aşa, aşa… repeta Pierre, aplecat mult spre prinţesa Maria şi ascultând lacom tot ce-i povestea ea. Da, da. Aşadar, era împăcat? Se făcuse mai blând? Atât de mult dorise el întotdeauna, din toate puterile sufletului, un singur lucru: bunătatea deplină, încât nu se poate să se mai fi temut de moarte. Defectele pe care le-a avut, dacă le-a avut, veneau din afară. Aşadar, se făcuse mai blând? Întreba mereu Pierre. Ce fericire că te-a mai văzut! Îi spuse el Nataşei, întorcându-se deodată spre ea cu ochii plini de lacrimi.

Pe chipul Nataşei se desluşi o tresărire. Se încruntă o clipă şi îşi lăsă ochii în jos. Stătu la îndoială dacă trebuia sau nu să vorbească.

— Da, a fost o fericire, spuse ea cu voce domoală, din piept. Pentru mine, a fost cu adevărat o fericire. Tăcu câteva clipe, şi el… şi el… atunci, când m-am dus la dânsul, mi-a spus că a dorit şi el asta…

Glasul Nataşei se frânse. Ea se înroşi, îşi împreună strâns mâinile pe genunchi, apoi, deodată, după ce făcu o vizibilă sforţare de a se stăpâni, înălţă fruntea şi începu să vorbească repede:

— La plecarea din Moscova, noi nu ştiam nimic despre el. Eu nu îndrăzneam să întreb ce face. Şi iată, că, deodată, Sonia îmi spuse că el e cu noi, în convoiul nostru. Nu m-am mai gândit la nimic şi nu mi-am putut imagina în ce stare era; nu voiam decât să-l văd, să fiu alături de el, spuse ea, tremurând şi înăbuşindu-se.

Şi povesti apoi, fără să dea cuiva răgaz s-o întrerupă, ceea ce nu spusese nimănui niciodată: tot ce trăise ea în cele trei săptămâni cât durase călătoria lor şi şederea la Iaroslavl.

Pierre o asculta cu gura căscată şi fără să-şi ia nici o clipă de la ea ochii plini de lacrimi. Ascultând-o, el nu se gândea nici la prinţul Andrei, nici la moarte, nici la cele ce-i istorisea Nataşa. O asculta şi-i era doar milă de suferinţa pe care o încerca ea acum, împrospătată de povestirea trecutului.

Prinţesa, cu faţa încreţită de sforţarea pe care o făcea ca să-şi ţină lacrimile, şedea lângă Nataşa şi asculta pentru întâia oară povestea acestor ultime zile ale dragostei dintre fratele ei şi Nataşa.

Istorisirea aceasta, chinuitoare şi desfătătoare totodată, era vădit că Nataşei îi fusese neapărat necesară.

Ea vorbea, amestecând amănuntele cele mai lipsite de importanţă cu secretele cele mai intime şi părea că nu va mai conteni niciodată. Repetă de câteva ori unul şi acelaşi lucru.

Prin uşi se auzi de pe sală vocea lui Dessalles, care întreba dacă Nikoluşka putea intra să le spună noapte bună.

— Aşa, asta-i tot, tot… încheie Nataşa.

Se ridică repede şi, tocmai când intra Nikoluşka, cum ea se îndrepta în fugă spre uşa mascată de o draperie, se lovi la cap; ieşi grăbită din cameră, scoţând un geamăt, poate de durerea loviturii de la cap, poate de durerea amintirii.

Pierre se uita la uşa pe unde ieşise Nataşa şi nu putea pricepe de unde-i vine impresia că a rămas deodată singur pe lume.

Prinţesa Maria îl trezi din visare, atrăgându-i atenţia asupra nepotului ei, care intrase în odaie.

Chipul lui Nikoluşka, asemănător cu al tatălui său, făcu atâta impresie asupra lui Pierre în clipa aceea când i se muiase cu totul sufletul, încât, sărutându-l pe Nikoluşka, se ridică repede, îşi scoase batista şi se duse la fereastră. Voi să-şi ia rămas bun de la prinţesa Maria, dar ea îl reţinu:

— Nu! Nataşa şi cu mine stăm uneori până aproape de trei. Mai rămâi, te rog. Am să spun să dea la masă. Poţi coborî, dacă vrei; venim şi noi numaidecât.

Şi când Pierre dădu să iasă, prinţesa îi spuse:

— E întâia oară când a vorbit aşa despre dânsul.

XVII.

PIERRE FU CONDUS ÎNTR-O sufragerie mare şi bine luminată; după câteva minute se auziră paşi şi prinţesa împreună cu Nataşa intrară în cameră. Nataşa era liniştită, deşi expresia severă, lipsită de zâmbet, i se întipărise iar pe faţă. Prinţesa Maria, Nataşa, Pierre erau stăpâniţi deopotrivă de stinghereala aceea care se aşterne de obicei după ce se încheie o conversaţie cu caracter serios şi intim, în asemenea ocazii, să continui conversaţia nu mai ai cum, să spui fleacuri te jenezi şi să taci nu te mulţumeşte, fiindcă ai avea chef să vorbeşti şi fiindcă tăcerea poate părea o ipocrizie. Se apropiară tăcuţi de masă. Lacheii le traseră scaunele să se aşeze şi le împinseră la loc. Pierre desfăcu şervetul rece şi, hotărât să rupă tăcerea, se uită la Nataşa şi

la prinţesa Maria. Amândouă, era vădit, se gândiseră în acelaşi timp la acelaşi lucru: în ochii amândurora strălucea bucuria de a trăi şi mărturisirea că, pe lângă dureri, mai există şi bucurii.

— Bei un pic de votcă, nu-i aşa, conte? Spuse prinţesa Maria şi cuvintele acestea împrăştiară dintr-o dată umbrele trecutului.

— Istoriseşte-ne ceva despre dumneata, continuă prinţesa Maria. Se spun despre dumneata atâtea minunăţii, care de care mai de necrezut.

— Da, răspunse Pierre, cu acel zâmbet de blânda ironie care-i devenise acum obişnuit. Până şi mie mi s-a vorbit de nişte minunăţii, cum nici în vis n-am visat. Maria Abramovna m-a invitat la ea şi mi-a tot istorisit ce mi s-a întâmplat sau ar fi trebuit să mi se întâmple. Stepan Stepanâci m-a învăţat, de asemenea, cum trebuie să povestesc. În general, am remarcat că e foarte comod să fii un om interesant (şi eu sunt acum un om interesant); sunt poftit pretutindeni şi mi se povestesc o mulţime de lucruri.

Nataşa zâmbi şi dădu să spună ceva.

— Ne povestea cineva, o întrerupse prinţesa Maria, că ai pierdut în Moscova două milioane de ruble. E adevărat?

— Şi eu, care m-am făcut de trei ori mai bogat decât înainte! Spuse Pierre.

Cu toate că datoriile nevestei sale şi necesitatea imperioasă de a construi îi schimbaseră mult starea materială, Pierre continuă să spună că se făcuse acum de trei ori mai bogat.

— Ceea ce am câştigat în chip neîndoielnic, spuse el, este libertatea de a… începu el serios să vorbească, dar se răzgândi şi nu mai continuă, căci îşi dădu seama că subiectul prea era egoist.

— Aşadar, începi să clădeşti?

— Da. Aşa porunceşte Savelici.

— Spune-mi, te rog: nu aflaseşi încă de moartea contesei atunci când rămăseseşi la Moscova? Întrebă prinţesa Maria

şi se înroşi în aceeaşi clipă, căci îşi dăduse seama că, punându-i această întrebare după ce el spusese că-şi câştigase libertatea, însemna să atribuie vorbelor lui un sens, pe care aceste vorbe poate că nu-l aveau.

— Nu! Răspunse Pierre, care se vede că nu găsise nepotrivit sensul atribuit de prinţesa Maria vorbelor lui despre libertatea câştigată. Am aflat de asta în timp ce eram la Orel şi nu-ţi poţi închipui cât de mult m-a impresionat. Nu eram noi soţi exemplari, continuă el repede, uitându-se la Nataşa şi observând că ea aştepta cu multă curiozitate să vadă cum are să se exprime el despre soţia lui, dar moartea aceasta m-a impresionat grozav. Când doi oameni se ceartă, sunt întotdeauna vinovaţi amândoi. Şi propria ta vină faţă de un om care nu mai este devine dintr-o dată îngrozitor de apăsătoare. Şi, pe urmă ce moarte! Fără prieteni, fără nici o mângâiere. Mi-e milă, mi-e tare milă de ea! Sfârşi el şi observă cu mulţumire pe faţa Nataşei o aprobare bucuroasă.

— Aşadar, iată-te iar holtei şi candidat la însurătoare! Spuse prinţesa Maria.

Pierre se făcu deodată stacojiu la faţă şi îşi dădu silinţa să nu se uite la Nataşa o bună bucată de vreme. Când se hotărî s-o privească, faţa ei era rece, severă şi chiar dispreţuitoare, cum i se păru lui.

— E chiar adevărat ceea ce ni s-a povestit, că l-ai văzut pe Napoleon şi că ai vorbit cu el? Întrebă prinţesa Maria.

Pierre începu să râdă:

— Niciodată şi nicăieri! Aşa li se pare întotdeauna la toţi, că a fi prizonier înseamnă să fii musafirul lui Napoleon. Nu numai că nu l-am văzut, dar nici n-am auzit de el. Am fost într-o societate mult mai rea.

Cina era pe sfârşite şi Pierre, care la început refuzase să vorbească despre captivitatea lui, alunecă, încetul cu încetul, pe panta acestui subiect.

— Dar e adevărat, nu-i aşa, că ai rămas ca să-l omori pe Napoleon? Îl întrebă Nataşa cu un uşor surâs. Ghicisem

lucrul acesta, atunci când ne-am întâlnit cu dumneata lângă turnul Suhariovaia. Îţi aminteşti?

Pierre recunoscu că acesta era adevărul şi, pornind de la această întrebare, condus treptat de întrebările prinţesei Maria şi, mai ales, de ale Nataşei, se adânci în istorisirea amănunţită a aventurilor sale.

La început, el povesti de pe poziţia blajin-zeflemitoare pe care o adoptase acum faţă de oameni şi, mai ales, faţă de el însuşi; mai târziu însă, când ajunse să vorbească de grozăvia suferinţelor ce-i fusese dat să vadă, el se lăsă, fără să-şi dea seama, furat şi începu să povestească stăpânindu-şi emoţia, ca omul care-şi retrăieşte în amintire impresiile puternice ale trecutului.

Prinţesa Maria se uita când la Pierre, când la Nataşa, cu un zâmbet blând. Ea, în toată această istorisire, nu-l vedea decât pe Pierre şi sufletul lui bun. Nataşa, sprijinită într-un cot, cu chipul schimbându-şi necontenit expresia pe măsură ce înainta povestirea, nu scăpa o vorbă; urmărea cu atenţie şi se vedea bine că trăia odată cu el tot ceea ce-l auzea povestind. Dar nu numai privirea ei, ci şi exclamaţiile şi întrebările scurte pe care i le punea, îi dovedeau lui Pierre că, din ceea ce spunea el, ea înţelegea exact ceea ce voia el să comunice. Era vădit că ea înţelegea nu numai ceea ce spunea el, ci şi ceea ce ar fi voit şi nu izbutea să exprime prin cuvinte. Episodul cu copilul şi cu femeia, din pricina cărora fusese arestat şi luat prizonier, fu redat de Pierre în felul următor:

— Era o privelişte înfricoşătoare! Copii părăsiţi, unii rămaşi în mijlocul flăcărilor… În faţa mea, au târât un copil scos din… Femei, cărora li se luau lucrurile, li se smulgeau cerceii din urechi…

Aici, Pierre se înroşi şi ezită:

— Atunci, iată că vine o patrulă şi pe toţi bărbaţii câţi nu se ocupau cu furtul, pe toţi i-a ridicat. Şi pe mine!

— Mi se pare că nu spui tot. Mi se pare mie că ai făcut dumneata ceva… interveni Nataşa şi făcu o pauză: vreun

bine.

Pierre prinse să istorisească mai departe. Când ajunse la execuţia condamnaţilor, voi să treacă peste amănuntele de groază, dar Nataşa îi ceru să nu lase la o parte nimic.

Începuse să povestească despre Karataev (se ridicase de la masă şi se plimba prin odaie şi Nataşa îl urmărea din ochi), dar se opri:

— Nu, nu veţi putea înţelege câte am învăţat eu de la acest neştiutor de carte, de la acest om sărac cu duhul!

— Ba nu, ba nu, spune! Interveni iar Nataşa. Unde-i acum?

— L-au ucis aproape sub ochii mei.

Şi Pierre începu să vorbească de ultima perioadă a retragerii lor, de boala lui Karataev (glasul îi tremura) şi de moartea lui.

Pierre povestea toate prin câte trecuse, aşa cum niciodată nu şi le amintise încă până atunci. Acum vedea parcă un tâlc cu totul nou în tot ce i se întâmplase. Şi, povestindu-i Nataşei toate acestea, el simţea bucuria rară pe care o pot da bărbaţilor, când se ştiu ascultaţi, femeile, dar nu una dintre acele femei de spirit care, ascultând, vor să asimileze ce aud şi să-şi îmbogăţească mintea şi, la vreo ocazie, să reproducă cele auzite, sau care vor să adapteze propriului lor spirit cele povestite şi să reproducă cât mai curând vorbele de duh elaborate în mica lor gospodărie spirituală, ci bucuria pe care o dau povestitorului femeile adevărate, înzestrate cu aptitudinea de a selecţiona şi de a absorbi tot ce este mai bun în vorbele unui bărbat. Nataşa, fără să-şi dea seama nici ea, era toată numai încordare: nu-i scăpa nici un cuvânt, nici o mlădiere a vocii, nici o privire, nici un zvâcnet al vreunui muşchi de pe faţa lui Pierre, nici un gest schiţat de el. Prindea din zbor vorbele nerostite încă şi le aducea de-a dreptul în inima ei deschisă, ghicind tot sensul tainic al frământării lui sufleteşti.

Prinţesa Maria înţelegea istorisirea lui şi participa la ea, dar vedea acum altceva, care-i absorbea cu totul atenţia: vedea posibilă o iubire fericită între Nataşa şi Pierre. Şi

acest gând, care-i trecea acum întâia oară prin minte, îi umplea sufletul de bucurie.

Era trei noaptea. Lacheii, cu chipuri posomorâte şi severe, tot intrau şi schimbau lumânările, dar nimeni nu-i băga în seamă.

Pierre sfârşi de povestit. Nataşa continua să se uite, cu ochi strălucitori şi plini de viaţă, la Pierre, ca şi cum ar fi vrut să priceapă şi ceea ce el nu spusese, poate. Pierre îi arunca din când în când priviri timide şi fericite şi se gândea ce să mai spună, ca să schimbe vorba. Prinţesa Maria tăcea. Pe niciunul dintre ei nu-l preocupa că era ora trei noaptea şi că demult ar fi trebuit să se culce.

— Unii spun: nenorocire, suferinţă, reluă Pierre. Dar, dacă acum, în clipa asta chiar, m-ar întreba cineva: vrei să rămâi ceea ce ai fost înainte de captivitate, sau vrei s-o iei iar de la capăt? Vă spun pe Dumnezeul meu că aş primi să mai fiu o dată prizonier şi să mănânc carne de cal. Noi credem că de îndată ce am fost scoşi de pe îngustul nostru drum, totul e pierdut; când, de fapt, abia atunci începe noutatea şi frumuseţea vieţii. Cât timp există viaţă, există şi fericire. Avem încă atâtea în faţa noastră! Atâtea! Credeţi-mă! Spuse el, întorcându-se către Nataşa.

— Da, da, zise ea, răspunzând la cu totul altceva, nici eu n-aş dori altceva decât să iau iar totul de la capăt.

Pierre o privi cu atenţie.

— Da, n-aş dori nimic mai mult, întări ea.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat, rosti cu voce ridicată Pierre. Eu nu sunt de vină că sunt viu şi că vreau să trăiesc; şi dumneata de asemenea.

Nataşa îşi lăsă deodată capul în mâini şi începu să plângă.

— Ce ai, Nataşa? Întrebă prinţesa Maria.

— Nimic, nimic, şi Nataşa îi zâmbi lui Pierre printre lacrimi. La revedere, e timpul să ne culcăm.

Pierre se ridică şi-şi luă rămas bun.

Prinţesa Maria şi Nataşa, ca de obicei, se duseră împreună în odaia de culcare. Mai statură de vorbă despre cele

istorisite de Pierre. Prinţesa Maria nu-şi spuse părerea despre Pierre. Nici Nataşa nu vorbi de el.

— Noapte bună, Marie, zise Nataşa. Ştii, câteodată mă tem că, vorbind despre el (despre prinţul Andrei), de frică să nu aducem o scădere sentimentelor noastre, noi îl uităm.

Prinţesa Maria oftă din greu, recunoscând prin acest oftat că Nataşa avea dreptate; dar prin cuvintele pe care le rosti nu se arătă de acord cu ea.

— S-ar putea oare să-l uităm? Întrebă ea.

— Mi-a făcut atât de bine astăzi că am istorisit tot! A fost şi greu şi dureros, dar mi-a făcut şi bine! Mi-a făcut bine că am vorbit, zise Nataşa. Sunt convinsă că a ţinut mult la el. De aceea i-am şi povestit… N-am făcut nici un rău că i-am spus? Întrebă ea deodată, înroşindu-se.

— Lui Pierre? O, nu! Ce om minunat! Spuse prinţesa Maria.

— Ştii, Marie, zise deodată Nataşa cu un zâmbet ştrengăresc, pe care prinţesa Maria nu i-l mai văzuse demult pe obraz. Parcă e nu ştiu cum, mai îngrijit acuma, mai curat, mai proaspăt; ca ieşit dintr-o baie, ştii? O baie morală. Aşa-i?

— Da, răspunse prinţesa Maria, a câştigat mult.

— Şi haina îi e mai scurtă şi părul şi l-a tuns altfel; chiar parc-ar fi scos din baie, dar chiar din baie, zău, ca tata, câteodată…

— Acum înţeleg de ce el (prinţul Andrei) n-a ţinut la nimeni aşa cum a ţinut la Pierre, spuse prinţesa Maria.

— Da, şi nu-i seamănă deloc. Se zice că bărbaţii se împrietenesc numai când se deosebesc mult de tot. Trebuie să fie adevărat. Nu-i aşa că nu seamănă deloc cu dânsul? Nu-i aşa?

— Dar, dar e un om minunat!

— Ei, noapte bună, zise Nataşa.

Şi surâsul acela ştrengăresc mai rămase mult timp, uitat parcă, pe faţa ei.

XVIII.

PIERRE NU PUTU MULTĂ VREME să doarmă în noaptea aceea; se plimbă încoace şi încolo prin odaie, când încruntat, cufundându-se în gânduri grele, când înălţând brusc din umeri şi tresărind, când zâmbind fericit.

Se gândea la prinţul Andrei, la Nataşa, la dragostea lor, şi când era gelos pe trecutul Nataşei, când îşi reproşa lui însuşi această gelozie, ca pe urmă să se scuze singur de acest lucru. Se făcuse şase dimineaţa şi el tot se mai plimba prin odaie.

„Ce-i de făcut oare, dacă nu se poate fără asta? Ce-i de făcut? Înseamnă că aşa trebuie să fie”, îşi spuse el. Şi, dezbrăcându-se repede, se culcă fericit şi emoţionat, dar fără senzaţia îndoielii şi a nehotărârii.

„Trebuie – oricât de stranie, oricât de imposibilă ar fi această fericire – trebuie să fac totul ca s-o iau de soţie”, îşi zise el.

Cu câteva zile înainte de cele întâmplate, Pierre hotărâse să plece vineri la Petersburg. Joi, când se trezi, Savelici veni la el să-l întrebe ce ordine avea de dat cu privire la pregătirea bagajelor pentru plecare.

„Cum la Petersburg? Ce va să zică Petersburg? Cine pleacă la Petersburg? Întrebă el, fără să vrea, mai mult ca pentru sine. Da, mi se pare că altădată, demult, înainte de a se fi petrecut ce s-a petrecut, mă hotărâsem să plec la Petersburg, îşi aminti el. La ce? S-ar putea chiar să plec? Ce om bun şi atent e, cum le ţine el minte pe toate! Gândi Pierre, uitându-se la faţa bătrâna a lui Savelici. Şi ce zâmbet plăcut!” îşi mai zise el.

— Ei, ce e, Savelici, tot nu vrei să te slobozesc? Îl întrebă Pierre.

— La ce-mi trebuie mie libertatea, luminăţie? Am trăit şi lângă răposatul conte, Dumnezeu să-l ierte, şi am trăit şi lângă dumneavoastră şi n-am avut a mă plânge de obidă.

— Bine, dar copiii tăi?

— Or trăi şi copiii mei, luminăţie, cum am trăit şi eu. La aşa stăpân, să tot trăieşti.

— Bine, dar urmaşii mei? Zise Pierre. Odată mă vezi însurat! Mai ştii ce se-ntâmplă? Adăugă el, şi zâmbi fără să vrea.

— Dacă-i aşa, îndrăznesc să spun, luminăţie, că aţi face foarte bine.

„Uşor i-e lui să spună, îşi zise Pierre. Nu ştie ce înspăimântător şi ce primejdios este. Întotdeauna e ori prea devreme, ori prea târziu pentru asta… E înfricoşător!”

— Atunci, ce porunci îmi daţi, luminăţie? Plecaţi mâine la Petersburg? Întrebă Savelici.

— Nu, mai rămân vreo câteva zile. Îţi spun eu când plec. Iartă-mă şi tu că-ţi dau de lucru fără rost, spuse Pierre şi, văzând surâsul lui Savelici, îşi zise: „Ce curios mi se pare, totuşi, să nu ştie el că mie acum nu-mi arde de nici un Petersburg şi că, mai înainte de orice, trebuie să se rezolve chestiunea asta. Dar cine ştie? Poate că ştie tot şi se preface numai. Să mă sfătuiesc cu el? Oare ce părere o fi având? Nu, lasă, îi spun eu altă dată.”

La ceai, Pierre îi spuse verişoarei lui că fusese seara trecută la prinţesa Maria şi că o întâlnise acolo – închipuie-ţi pe cine?!

— Pe Nataşa Rostova!

Prinţesa se prefăcu a nu vedea într-o asemenea ştire nimic mai neobişnuit decât în faptul că Pierre s-ar fi întâlnit, de pildă, cu Anna Semionovna.

— O cunoşti? Întrebă Pierre.

— Am văzut-o odată pe prinţesă, răspunse ea. Am auzit vorbindu-se de căsătoria ei cu tânărul Rostov, ceea ce cred că ar fi fost foarte bine pentru Rostovi; se spune că s-ar fi ruinat cu totul.

— Nu, eu de Rostova îţi vorbesc, o cunoşti?

— Am auzit de ea, atunci când cu întâmplarea aceea. Mi-a fost tare milă de dânsa.

„Nu, nici ea nu înţelege, ori poate se preface, îşi zise Pierre. Mai bine să nu-i spun nici ei.”

Prinţesa îi pregătise şi ea lui Pierre provizii de drum.

„Ce buni sunt cu toţii, se gândi Pierre, cum se ocupă ei de mine acum când, nu mai încape nici o îndoială, nu poate fi vorba de vreun interes la mijloc; cum se ocupă ei de toate acestea! Şi numai de dragul meu; ce curios lucru!”

În aceeaşi zi veni la Pierre şi un poliţai cu sarcina de a-l anunţa să trimită un om de încredere la palatul Granovitaia ca să ridice lucrurile care-i aparţineau, întrucât în ziua aceea urma să se împartă pe la proprietari obiectele adunate acolo.

„Uite-l şi pe acesta, reflectă Pierre, uitându-se la chipul poliţaiului, ce ofiţer chipeş şi frumos şi ce om cumsecade! Să te ocupi acum de asemenea fleacuri! Şi-l mai vorbeşte lumea de rău, că n-ar fi cinstit şi că profită de împrejurări. Palavre! Şi, la urma urmei, de ce adică n-ar profita? Aşa a fost învăţat. Toţi fac la fel. Ce figură simpatică şi bună, şi cum îmi mai zâmbeşte!”

Pierre se duse la masă la prinţesa Maria.

Pe când străbătea străzile cu case arse, îl încântară priveliştile acestor ruine. În tot cartierul ars se înălţau, mascându-se unele pe alte, şiruri întregi de hornuri înalte, ieşind de deasupra zidurilor, şi-i aminteau de ruinele de pe malurile Rinului şi de Coliseu. Birjarii cu muşteriii lor, dulgherii care ciopleau grinzi, negustorii şi prăvăliaşii toţi cei pe care-i întâlneau se uitau la el cu feţe luminate de voioşie şi aveau aerul să spună: „A, iată-l! Să vedem ce-o mai ieşi şi din asta.”

Intrând în casa prinţesei Maria, Pierre începu să se îndoiască de adevărul faptului că mai fusese aici, că se întâlnise cu Nataşa şi că vorbise cu ea. „S-ar putea să nu fie decât o închipuire de-a mea. Dacă intru cumva şi nu găsesc pe nimeni?” Dar nu apucă bine să intre în odaie, că-i şi simţi prezenţa cu toată fiinţa lui, odată cu sentimentul brusc că şi-a pierdut libertatea. Ea era îmbrăcată în aceeaşi rochie neagră, cu falduri domoale, şi pieptănată tot ca şi în seara trecută, şi totuşi era cu desăvârşire alta. Să fi fost şi ieri

asta, nu s-ar fi putut întâmpla să n-o recunoască el chiar din prima clipă.

Era aceeaşi Nataşă pe care o ştia el de pe când nu era decât o copilă aproape şi de când devenise, mai târziu, logodnica prinţului Andrei. O lucire veselă, întrebătoare îi lumina faţa, care-şi regăsise expresia prietenoasă, ciudată şi ştrengărească.

Pierre stătu la masă şi ar fi rămas cu ele toată seara, dar prinţesa Maria avea de mers la vecernie şi el le însoţi.

A doua zi, Pierre veni devreme, luă masa cu ele şi rămase acolo toată seara. Oricât de bucuroase erau prinţesa Maria şi Nataşa de oaspetele lor, cum se vedea prea bine, şi cu toate că întreg interesul vieţii lui Pierre se concentrase acum în această casă, spre seară ei nu mai avură ce-şi spune şi conversaţia trecea tot timpul de la un subiect banal la altul, oprindu-se adeseori cu totul. Pierre le ţinu în seara aceea atât de târziu, încât prinţesa Maria şi Nataşa începură să schimbe între ele priviri cu înţeles, aşteptând vădit ca el să se ridice şi să plece. Pierre vedea acest lucru, dar nu se putea hotărî să plece. Se simţea stânjenit şi-i venea greu, dar, cu toate acestea, rămânea locului, fiindcă pur şi simplu nu se putea ridica să plece.

Prinţesa Maria, nemaivăzând cum vrea să se sfârşească asta, se ridică cea dintâi, se plânse de migrenă şi dădu să-şi ia rămas bun.

— Aşadar, pleci mâine la Petersburg? Întrebă ea.

— Eu? Nu plec, răspunse el repede, mirat şi parcă jignit. Ba da! La Petersburg? Mâine; dar nu-mi iau încă rămas bun. Mai trec pe aici, după comisioane, adăugă el, înroşindu-se tot, rămas în picioare în faţa prinţesei Maria şi neîndurându-se să plece.

Nataşa îi dădu mâna şi ieşi. Prinţesa Maria, dimpotrivă, în loc să plece, se lăsă într-un fotoliu şi se uită la Pierre grav şi atent, cu ochii ei adânci şi sclipitori. Oboseala pe care-o arătase până atunci faţă de el îi pierise cu totul. Scoase un

oftat adânc şi prelung, ca şi cum s-ar fi pregătit de o discuţie lungă.

Odată cu plecarea Nataşei, toată sfiala şi aerul stingherit al lui Pierre pieriră într-o clipă, pentru a face loc unei vioiciuni tumultoase. Îşi trase grăbit un fotoliu lângă prinţesa Maria.

— Da, chiar voiam să-ţi spun, zise el, răspunzând privirii ei ca unei întrebări formulate prin cuvinte. Prinţesă, ajută-mă, ce trebuie să fac? Pot să sper? Prinţesă, draga mea prinţesă, ascultă-mă. Ştiu tot. Ştiu că nu sunt demn de ea; ştiu că nu-i momentul să-i vorbesc despre asta. Dar vreau să-i fiu ca un frate. Nu, nu asta vreau… nu vreau, nu pot…

Se opri şi îşi frecă faţa şi ochii cu mâinile.

— Da, continuă el, făcând sforţări vădite ca să se stăpânească şi să poată vorbi cu şir. Nu ştiu de când o iubesc! Dar eu pe ea singură am iubit-o şi numai pe ea o voi iubi toată viaţa mea; o iubesc în aşa fel, încât nu-mi pot închipui viaţa fără dânsa. Să-i cer mâna acum nu mă pot hotărî, dar gândul că ar putea fi a mea şi că eu las să-mi scape această posibilitate… posibilitate… e îngrozitor. Spune-mi pot nădăjdui? Spune-mi ce să fac? Dragă prinţesă, mai zise el după ce tăcu o clipă şi, văzând că ea nu-i răspunde, îi atinse mâna.

— Mă gândesc la ce mi-ai spus, îi răspunse prinţesa Maria. Iată, să-ţi spun părerea mea. Ai dreptate, a-i vorbi acum de dragoste…

Aici prinţesa se opri. Voise să spună că era imposibil să-i vorbească ei acum de dragoste; dar se oprise, fiindcă era acum a treia zi de când văzuse, după chipul brusc în care se schimbase Nataşa, că ea nu numai că nu s-ar fi supărat deloc dacă Pierre i-ar fi mărturisit iubirea lui, ci, dimpotrivă, că nici nu dorea altceva.

— Să-i vorbeşti acum… nu se poate, spuse totuşi prinţesa Maria.

— Atunci, ce trebuie să fac?

— Lasă totul pe seama mea, îi răspunse prinţesa Maria. Eu ştiu…

Pierre se uită în ochii prinţesei Maria.

— Ce, ce anume? zise el.

— Ştiu că te iubeşte… că te va iubi, se corectă prinţesa Maria.

Dar n-apucă ea să rostească aceste cuvinte că Pierre şi sări în sus din fotoliu şi, cu o figură speriată, îi apucă cu putere mâna.

— De ce crezi asta? Crezi că pot spera? Crezi?!

— Da, cred, spuse zâmbind prinţesa Maria. Scrie-le părinţilor ei. Şi lasă totul pe seama mea. Am să vorbesc eu dânsa când va fi cu putinţă. Şi eu doresc asta. Şi inima îmi spune că are să fie aşa.

— Nu, nu-i cu putinţă! Ce fericit sunt! Dar nu se poate… Ce fericit sunt! Nu, nu-i cu putinţă, spunea Pierre, sărutând mâinile prinţesei Maria.

— Acum pleacă la Petersburg; e mai bine aşa. Am să-ţi scriu, zise ea.

— La Petersburg? Să plec la Petersburg? Da, bine, mă duc. Dar mâine mai pot trece să vă văd?

A doua zi, Pierre veni să-şi ia rămas bun. Nataşa era mai puţin vorbăreaţă decât fusese zilele trecute; dar, privind-o adesea în ochi, Pierre simţea în ziua aceea că se topeşte, că nu mai există nici el, nici ea, ci numai o senzaţie de fericire. „Să fie oare adevărat? Nu, nu se poate”, îşi repeta el la fiecare privire, la fiecare cuvânt, la fiecare gest al ei, care-i umpleau sufletul de bucurie.

Când, la plecare, el îi luă mâna subţire şi slabă, i-o ţinu fără să vrea câteva clipe mai mult într-a sa.

„Oare într-adevăr mâna asta, faţa asta, ochii, toată comoara asta de farmec femeiesc care încă mi-i străină, toate acestea vor fi într-adevăr ale mele, pentru totdeauna, întocmai aşa cum sunt eu însumi pentru mine? Nu, asta nu-i cu putinţă!”

— Drum bun, conte, îi spuse ea tare. Apoi adăugă în şoaptă: Am să te aştept cu nerăbdare.

Şi cuvintele acestea simple, privirea şi expresia fetei ei, din clipa când le rostise, fură pentru Pierre, timp de două luni, obiect de amintiri, de gânduri şi de visări de fericire. „Am să te aştept cu nerăbdare… Da, da, cum a spus oare? Da, am să te aştept cu nerăbdare. Ce fericit sunt! Ce-o fi asta de sunt atât de fericit!” îşi spunea Pierre.

XIX.

ÎN SUFLETUL LUI PIERRE NU se petrecea acum nimic asemănător cu ceea ce simţise el în împrejurări similare pe vremea logodnei lui cu Hélene.

Acum nu-şi mai repeta, ca atunci, cu o ruşine dureroasă, cuvintele pe care le rostise; acum nu-şi mai spunea: „Ah, pentru ce n-am spus mai bine aşa, pentru ce. Pentru ce am spus: „Je vous aime!„949” Acum, dimpotrivă, îşi repeta în gând fiecare cuvânt al ei şi al lui, se gândea la toate amănuntele figurii ei, ale zâmbetului ei, şi nu simţea nevoia nici să lase ceva deoparte, nici să adauge ceva, ci numai să-şi tot repete. Nici umbră de îndoiala dacă era rău sau bine ceea ce făcuse acum nu exista. O singură îndoială îl străfulgera uneori, cumplită. Nu cumva totul fusese doar un vis? Nu cumva prinţesa Maria se înşelase? Nu cumva sunt eu prea mândru şi prea sigur de mine? Acum eu cred; dar dacă prinţesa Maria o va întreba – lucru ce are să se întâmple cu siguranţă – iar ea are să zâmbească şi să răspundă: „Ce ciudat! Sigur că s-a înşelat! Cum de nu înţelege el că nu-i decât un om ca toţi oamenii, pe când eu? eu sunt cu totul altfel, sunt cu mult mai presus.”

Îndoiala aceasta era singura care-l chinuia deseori pe Pierre. Nici planuri nu-şi mai făcea acum, de nici un fel. Fericirea lui prezentă i se părea atât de neverosimilă, încât era destul să se realizeze lucrul acesta şi nu mai avea ce altceva să urmeze. Totul se sfârşea.

Nebunia unei bucurii neaşteptate, de care se considera incapabil, pusese stăpânire pe dânsul. I se părea acum că

tot înţelesul vieţii, nu numai pentru el, ci pentru întregul univers, consta doar în dragostea lui pentru Nataşa şi în posibilitatea de a fi iubit de ea. I se părea câteodată că toţi oamenii sunt preocupaţi de un singur lucru: fericirea lui viitoare. I se părea adeseori că ei toţi se bucură ca şi el şi că încearcă doar să-şi ascundă bucuria, prefăcându-se preocupaţi de alte interese. În fiecare cuvânt sau gest al altuia, el vedea aluzii la fericirea lui. De multe ori stârnea mirarea oamenilor cu care se încrucişa pe străzi, prin zâmbetele şi privirile lui fericite, pline de înţelesuri şi de tainice implicaţii. Iar când îşi dădea seama că oamenii ar putea să nu ştie de fericirea lui, îi compătimea din toată inima şi se simţea dornic de a le da să înţeleagă în vreun fel că toate lucrurile ce-i preocupă nu-s decât nişte fleacuri, nişte nimicuri ce nu merită atenţie.

Atunci când i se propunea vreo funcţie sau când auzea discutându-se cine ştie ce chestiuni de stat sau probleme ce priveau războiul, ori presupunându-se că de un rezultat sau de altul al unui eveniment depinde fericirea tuturor oamenilor, el îi asculta cu un zâmbet blând de compătimire şi stârnea mirarea celor din jurul său, prin observaţiile bizare pe care le făcea. Dar toţi oamenii – atât cei care-i păreau lui Pierre pătrunşi de adevăratul rost al vieţii, adică de sentimentele lui, cât şi acei nenorociţi care, de bună seamă, nu ajunseseră încă la această înţelegere, toţi i se prezentau în perioada aceasta într-o lumină atât de strălucitoare, proiectată de sentimentele lui, încât în orice om întâlnit el descoperea din capul locului, fără cea mai mică sforţare, numai ce avea acesta mai bun şi mai vrednic de a fi iubit.

Când încercă să descurce afacerile şi hârtiile lăsate de răposata lui soţie, el nu încercă faţă de memoria ei alt sentiment decât compătimire pentru faptul că ea nu putuse să cunoască fericirea pe care o cunoştea el. Prinţul Vasili, mândru din cale-afară de noul lui post şi de noua stea cu

care fusese decorat, îi apăru ca un bătrânel înduioşător, bun şi vrednic de compătimire.

Mai târziu, Pierre îşi amintea adeseori această perioadă de nebunie fericită. Toate judecăţile pe care le făcuse asupra oamenilor şi împrejurărilor în această perioadă a vieţii lui rămaseră juste pentru el şi mai târziu. Nu numai că nu-şi renegă vreodată părerile din această epocă asupra oamenilor şi lucrurilor, dar chiar dimpotrivă, ori de câte ori simţea vreo îndoială sau vreo contradicţie, recurgea la vederile pe care le avusese în acea perioadă de nebunie şi vederile acestea se dovedeau întotdeauna juste.

„Se poate întâmpla ca pe atunci să fi părut ciudat şi caraghios, se gândea el, dar atunci nu eram atât de ieşit din minţi pe cât păream. Dimpotrivă, pe atunci eram mai inteligent şi mai pătrunzător decât oricând şi reuşisem să pătrund tot ceea ce merită să fie înţeles în viaţă, căci… eram fericit.”

Nebunia lui Pierre consta în faptul că el nu mai aştepta ca odinioară, motive personale, pe care atunci el le numea merite umane, ca să iubească pe cineva, ci dragostea revărsându-i-se peste marginile sufletului şi iubind oamenii fără pricină – din prisosul inimii lui – el găsea acum motivele neîndoielnice pentru care oamenii meritau să fie iubiţi.

XX.

DIN SEARA ACEEA DINTÂI, când Nataşa, după plecarea lui Pierre, îi vorbise, cu un zâmbet plin de bucurie şi cu oarecare ironie, prinţesei Maria, despre schimbarea produsă în înfăţişarea lui (cu haina scurtă, cu părul tuns, ca ieşit din baie), din clipa aceea chiar, ceva ascuns şi neştiut de dânsa, dar de neînvins, se deşteptase în sufletul ei.

Tot: faţa, mersul, privirea, vocea, totul se schimbase dintr-o dată în fiinţa ei. O putere de viaţă cu totul nouă şi noi nădejdi de fericire, neaşteptate nici chiar pentru ea însăşi, ieşiră la iveală şi îşi cereau satisfacţie. Începând chiar cu acea primă seară, Nataşa părea să fi uitat tot ce se petrecuse cu ea. Din clipa aceea nu se mai tângui de starea

ei; nu mai vorbi nici măcar o singură dată de trecut şi nu se temu să-şi facă, voioasă, planuri de viitor. Vorbea puţin de Pierre, dar când prinţesa Maria pomenea de dânsul, luciri demult stinse se aprindeau în ochii ei şi buzele îi înfloreau într-un zâmbet ciudat.

Schimbarea ce avu loc în firea Nataşei o mirase la început pe prinţesa Maria; atunci însă când ea îi înţelese tâlcul, această schimbare o întristă. „Oare aşa de puţin l-a iubit ea pe fratele meu, încât să-l poată uita atât de repede?” îşi spuse prinţesa Maria, când, singură cu ea însăşi, căută să-şi explice această schimbare. Dar când era lângă Nataşa nu se arăta supărată şi n-o mustra. Puterea de viaţă ce se deşteptase şi pusese stăpânire pe Nataşa era, după cum se vedea, atât de năvalnică, atât de neaşteptată chiar şi pentru ea însăşi, încât prinţesa Maria simţea, în prezenţa Nataşei, că nu avea dreptul s-o învinovăţească nici măcar cu gândul.

Nataşa se lăsase cuprinsă toată de acest simţământ, cu atâta putere şi sinceritate, încât nici nu încerca să ascundă faptul că nu mai era tristă, ci fericită şi veselă.

Când, după explicaţia nocturnă pe care o avusese cu Pierre, prinţesa Maria se întoarse în odaia ei, Nataşa o întâmpină în prag.

— Ţi-a spus? Da? Ţi-a spus? Repeta ea întruna.

Şi o expresie de mare bucurie, dar care îţi inspira în acelaşi timp şi milă, părând că-şi cere iertare pentru că-şi permisese această bucurie, se întipări pe faţa Nataşei.

— Aş fi vrut să ascult la uşă; dar ştiam că tot ai să-mi spui!

Oricât de bine înţelegea prinţesa Maria privirea Nataşei, oricât o înduioşa privirea aceasta aţintită asupra ei, oricât îi era milă să-i vadă emoţia, totuşi, la început, cuvintele Nataşei o jigniră. Ea îşi aminti de fratele ei, de dragostea lui.

„Dar ce să-i faci? Ea nu poate să fie altfel decât cum e!” îşi zise prinţesa Maria; şi-i transmise Nataşei, cu o expresie tristă şi întrucâtva severă pe faţă, tot ce-i spusese Pierre.

Auzind că el se pregăteşte să plece la Petersburg, Nataşa se arătă uimită.

— La Petersburg! Repetă ea, ca şi cum n-ar fi înţeles. Dar, dând cu ochii de expresia tristă aşternută pe faţa prinţesei Maria, îi ghici motivul tristeţii şi izbucni deodată în plâns. Marie, zise ea, învaţă-mă ce să fac: mi-e teamă să nu fiu rea. Ce spui tu, aceea fac; învaţă-mă…

— Îl iubeşti?

— Da, şopti Nataşa.

— Atunci, pentru ce plângi? Sunt fericită pentru tine, zise prinţesa Maria, care, pentru lacrimile acestea îi iertase Nataşei, cu desăvârşire, bucuria.

— N-are să se întâmple curând: odată, cândva! Dar gândeşte-te ce fericire, când eu voi fi soţia lui, iar tu te vei mărita cu Nicolas!

— Nataşa, te-am rugat să nu mai pomeneşti de asta. Vorbim acum de tine.

Tăcură.

— Totuşi, pentru ce să plece la Petersburg? Spuse deodată Nataşa şi se grăbi să-şi răspundă singură: Nu, nu, aşa trebuie să fie… Nu, Marie? Aşa trebuie…

Epilog.

Partea întâi.

I

TRECUSERĂ ŞAPTE ANI DE LA evenimentele anului 1812. Marea agitată a istoriei europene se retrăsese la loc între malurile ei. Părea că se linişteşte, dar forţele misterioase ce pun în mişcare omenirea (misterioase, fiindcă legile ce determină aceste mişcări ne sunt necunoscute) îşi continuau acţiunea.

Cu toate că la suprafaţă marea istoriei părea potolită, omenirea continua să se mişte fără încetare, aşa cum neîncetat curgea timpul. Diferite grupări şi închegări umane se făceau şi se desfăceau; se pregăteau pretexte pentru formări şi descompuneri de state, pentru deplasări de popoare.

Marea istoriei nu-şi mai tălăzuia impetuoasă apele de la un mal la altul, ca odinioară: acum clocotea în adâncuri. Personalităţile istoriei nu mai erau purtate de valuri, ca odinioară, de la un mal la altul, ci se învârteau acum, parcă, pe loc. Aceste personalităţi istorice care, odinioară, găsindu-se în fruntea armatelor, răsfrânseseră mişcările maselor ordonând războaie, expediţii şi bătălii, acum oglindeau această mişcare febrilă prin consideraţii politice şi diplomatice, prin legi, prin tratate…

Activitatea aceasta a personalităţilor istorice, istoricii o numesc reacţiune.

Când descriu activitatea acestor personalităţi istorice, care, după părerea lor, ar fi cauza a ceea ce ei numesc reacţiune, istoricii îi judecă aspru. Toţi oamenii iluştri ai vremii aceleia, începând cu Alexandru şi cu Napoleon, şi până la madame de Staël, Fotie, Schelling, Fichte, Chateaubriand şi alţii, sunt aduşi în faţa severului lor tribunal şi sunt sau achitaţi, sau condamnaţi pe baza considerentului că au contribuit la progres sau la reacţiune.

În Rusia, după cum arată istoricii, s-a produs de asemenea în această epocă o reacţiune, şi principalul vinovat de această reacţiune a fost Alexandru I, acelaşi Alexandru I, care, tot după descrierile lor, fusese principalul făptaş al iniţiativelor liberale de la începutul domniei sale şi al salvării Rusiei.

În literatura rusă actuală, de la licean până la savantul istoric, nu există om care să nu-şi fi aruncat pietricica lui în Alexandru, pentru actele sale greşite din această perioadă de domnie.

„Ar fi trebuit să procedeze aşa şi pe dincolo. În cutare împrejurare a procedat bine, în cutare rău. S-a purtat foarte bine la începutul domniei şi în cursul anului 1812, dar a procedat rău atunci când a dat Poloniei o Constituţie, când a făcut Sfânta Alianţă şi când i-a dat puterea lui Arakceev, încurajând misticismul şi pe Goliţân, şi pe urmă încurajându-l pe Şişkov şi pe Fotie. A făcut rău când s-a

ocupat de acea parte a armatei care se găsea pe front, a procedat greşit desfiinţând regimentul Semionovski ş.a.m.d.”

Ar trebui să umplem zece file numai ca să înşiruim toate imputările pe care istoricii i le fac lui Alexandru, bazându-se pe acea ştiinţă a binelui omenirii, pe care ei o posedă.

Ce însemnează aceste reproşuri?

Aceleaşi acţiuni, pentru care istoricii îl aprobă pe Alexandru I, ca de pildă iniţiativele liberale ale domniei sale, lupta împotriva lui Napoleon, dârzenia dovedită în 1812 şi campania din 1813, nu decurg oare din aceleaşi izvoare: originea lui nobilă – educaţia primită, viaţa ce dusese – adică din izvoare care au făcut ca personalitatea lui Alexandru să fie ceea ce a fost, izvoare ce sunt identice cu acelea ale faptelor pentru care istoricii îl dezaprobă, cum sunt: Sfânta Alianţă, restaurarea Poloniei, reacţiunea din jurul anului 1820?

Care este, în realitate, fondul acestor imputări?

Fondul acestor reproşuri este faptul că o personalitate istorică de felul lui Alexandru I, care se găsea pe treapta cea mai înaltă cu putinţă a puterii omeneşti, oarecum în orbitorul focar de lumină al tuturor razelor istoriei ce se concentrau asupra sa, această personalitate supusă celor mai puternice influenţe ce pot exista pe lume: intrigi, înşelăciuni, linguşiri, autoamăgiri, indisolubil legate de putere, omul acesta care a simţit în fiecare clipă a vieţii sale răspunderea pentru tot ce se săvârşea în Europa, omul acesta care nu era inventat, ci natural, viu, Alexandru care avea, ca orice om, obişnuinţele lui, pasiunile, năzuinţele lui spre bine, spre frumos, spre adevăr, acest om, acum cincizeci de ani, nu că n-ar fi avut virtuţi (istoricii nu-i reproşează aceasta), dar n-a avut, despre fericirea omenirii, exact părerile pe care le are astăzi un profesor ce se ocupă din tinereţe cu această ştiinţă, cu citirea de cărţulii şi de prelegeri, adică, şi cu transcrierea acestor cărţulii şi prelegeri într-un caieţel.

Dar chiar dacă s-ar presupune că Alexandru I s-a înşelat acum cincizeci de ani în vederile sale asupra fericirii popoarelor, suntem nevoiţi fără să vrem să presupunem că şi istoricul de azi, care-l judecă pe Alexandru, va apărea întocmai ca şi el după scurgerea unui timp anumit, la fel de greşit în vederile sale asupra omenirii. Această presupunere ne apare cu atât mai firească şi mai necesară, cu cât, urmărind dezvoltarea istoriei, observăm că an de an, cu fiecare scriitor nou, vederile în legătură cu ceea ce constituie binele umanităţii se schimbă; aşa încât, ceea ce ne apare astăzi drept bine, peste zece ani ni se prezintă ca un rău, şi invers. Mai mult decât atâta; în istorie putem găsi în acelaşi timp aprecieri total contradictorii despre ceea ce a fost un rău şi ceea ce a fost un bine: unii fac din Constituţia dată Poloniei şi din Sfânta Alianţă un merit al lui Alexandru, alţii i le impută.

Despre activitatea lui Alexandru şi a lui Napoleon nu se poate spune că ar fi fost folositoare sau dăunătoare, fiindcă noi nu putem spune pentru care scop anume a fost folositoare, şi pentru care dăunătoare. Dacă activitatea aceasta nu-i place cuiva, aceasta e numai din cauză că ea nu corespunde cu felul mărginit în care acel cineva înţelege binele. Dacă mie mi se prezintă ca fiind un bine faptul că în 1812 a rămas întreagă la Moscova casa tatălui meu, sau dacă ni se prezintă ca un bine gloria armatei ruse, ori înflorirea universităţii din Petersburg, apoi înflorirea cine ştie căror alte universităţi, sau libertatea Poloniei, sau puterea Rusiei, sau echilibrul european, sau o anumită specie de cultură europeană – progresul – atunci sunt nevoit să recunosc că activitatea fiecărei personalităţi istorice a avut, pe lângă aceste ţeluri, şi altele, mult mai generale, inaccesibile mie.

Dar să presupunem că aşa-zisa ştiinţă are posibilitatea să împace toate contradicţiile şi posedă un etalon constant pentru aprecierea binelui şi răului în activitatea personalităţilor şi evenimentelor istorice.

Să presupunem că Alexandru ar fi putut face altminteri tot ce-a făcut. Să presupunem că, după prescripţiile acelora ce-l învinovăţesc, ale acelora care-şi fac o profesie din cunoaşterea ţelului final al evoluţiei omenirii, el s-ar fi putut aranja să domnească conform programului de ridicare a naţiunii, de libertate, egalitate şi progres (unul mai nou, pare-mi-se, n-avem), program pe care i l-ar fi prescris acuzatorii săi de astăzi. Să presupunem că acest program ar fi fost posibil, că ar fi fost alcătuit şi că Alexandru ar fi acţionat conform lui. Ce s-ar fi întâmplat atunci cu activitatea tuturor acelor oameni care s-au împotrivit orientării de atunci a stăpânirii, ce s-ar fi întâmplat cu această activitate a lor care, după părerea istoricilor, a fost bună şi folositoare? De această activitate nici n-ar fi fost vorba, n-ar fi existat; nici viaţa n-ar fi existat; n-ar fi existat nimic!

Dacă este să admitem că viaţa omenească poate fi condusă de raţiune, atunci se nimiceşte însăşi posibilitatea vieţii.

II.

DACA ADMITEM, AŞA CUM FAC istoricii, că oameni mari conduc omenirea cu scopul de a atinge anumite ţeluri, constând, de exemplu, fie în mărirea Rusiei, fie în a Franţei, sau în echilibrul european, sau în răspândirea ideilor revoluţiei, sau în progresul obştesc, sau în orice altceva, atunci fenomenele istoriei nu se pot explica fără noţiunile de întâmplare şi geniu.

Dacă scopul războaielor europene de la începutul acestui secol ar fi fost ca Rusia să câştige în măreţie, scopul acesta ar fi putut fi atins şi fără toate războaiele anterioare şi fără invazii. Dacă scopul ar fi fost mărirea Franţei, un asemenea scop ar fi putut fi atins şi fără revoluţie şi fără imperiu. Dacă scopul ar fi constat în răspândirea unor idei, atunci tiparul l-ar fi putut împlini cu mult mai bine decât soldaţii. Dacă scopul ar fi fost progresul civilizaţiei, e foarte lesne de presupus că, pe lângă distrugerea vieţilor omeneşti şi

avuţiilor, mai există şi alte căi, mult mai potrivite, pentru răspândirea civilizaţiei.

Atunci, pentru ce lucrurile s-au întâmplat aşa şi nu altfel?

Pentru că aşa s-au întâmplat. „Întâmplarea a creat situaţia; geniul s-a folosit de ea”, spune istoria.

Dar ce este întâmplarea? Ce este geniul?

Cuvintele întâmplare şi geniu nu indică nimic cu adevărat existent şi, de aceea, ele nu pot fi definite. Aceste cuvinte indică doar un anumit grad de înţelegere a fenomenelor. Eu nu ştiu de ce se produce cutare fenomen; cred că nu pot să ştiu; de aceea nici nu vreau să ştiu şi spun: întâmplare. Văd o forţă care produce un efect disproporţionat faţă de însuşirile general umane: nu înţeleg cum de se produce acest efect şi spun: geniu.

Unei turme de berbeci trebuie să i se pară la fel geniu berbecul pe care ciobanul îl mână în fiecare seară într-un ţarc anume şi îl hrăneşte în chip deosebit până se face de două ori mai gras decât ceilalţi. Iar împrejurarea că în fiecare seară tocmai acest berbec anume nimereşte nu în ţarcul comun, ci într-unul special, la ovăz şi că acest berbec şi nu altul, tocmai acesta, berbecul care a pus pe el seu, nu glumă, este tăiat de măcelar, trebuie să apară ca o uluitoare asociere între genialitate şi un şir întreg de întâmplări neobişnuite.

Dar le-ar fi de ajuns berbecilor doar să înceteze de a mai crede că tot ce se întâmplă cu ei are loc numai pentru atingerea propriilor lor ţeluri berbeceşti, le-ar fi de ajuns să admită că ceea ce li se întâmplă poate avea şi alte scopuri, lor neînţelese, pentru ca să vadă pe dată unitate şi consecvenţă în ceea ce se petrece cu acel berbec pus la îngrăşat. Şi chiar de nu vor şti în ce scop a fost îndopat berbecul, vor şti cel puţin că tot ce s-a petrecut cu el s-a petrecut nu fără vreo intenţie, şi nu le vor mai fi necesare nici noţiunea de întâmplare, nici cea de geniu.

Numai renunţând la o ştiinţă a scopurilor imediate şi inteligibile şi recunoscând că scopul final ne este

inaccesibil, vom vedea consecvenţa şi finalitatea în viaţa personalităţilor istorice şi ni se va desluşi cauza înfăptuirilor necorespunzătoare cu însuşirile general umane, de care au fost ei în stare, şi atunci nu vom mai avea nevoie de vorbe ca întâmplare şi geniu.

Este de ajuns să recunoaştem că scopul frământărilor popoarelor europene nu ne e cunoscut şi că tot ce cunoaştem sunt doar faptele, însumând omoruri – la început în Franţa, pe urmă în Italia, în Africa, în Prusia, în Austria, în Spania, în Rusia – şi că mişcările de la apus la răsărit şi de la răsărit la apus constituie esenţa comună a acestor evenimente, şi nu numai că nu vom fi nevoiţi să vedem ceva excepţional şi genial în caracterele lui Napoleon şi Alexandru, dar nu ne vom mai putea nici închipui măcar aceste personalităţi ca pe nişte oameni altfel decât toţi oamenii; şi nu numai că nu vom mai avea nevoie să ne explicăm caracterul întâmplător al acelor evenimente mărunte, care au făcut din cei doi oameni ceea ce au fost, dar va fi pentru noi limpede că toate aceste mărunte evenimente au fost neapărat necesare.

Renunţând la cunoaşterea scopului final, vom înţelege limpede că, întocmai aşa cum pentru nici o plantă nu pot fi concepute flori şi seminţe mai potrivite decât acelea pe care le face, tot aşa nu pot fi concepuţi alţi doi oameni care, ducând viaţa pe care au dus-o, să corespundă într-o măsură atât de mare, până în cele mai mici amănunte, cu misiunea pe care au avut-o de îndeplinit.

III.

FAPTUL FUNDAMENTAL, ESENŢIAL, al evenimentelor europene de la începutul acestui secol este mişcarea războinică, în masă, a popoarelor europene, dinspre apus spre răsărit şi apoi dinspre răsărit spre apus. Începutul acestei mişcări l-a făcut mişcarea de la apus la răsărit. Pentru ca popoarele apusului să poată săvârşi expediţia militară până la Moscova, expediţie pe care au săvârşit-o, a fost neapărată nevoie: 1) să se închege într-un grup

războinic de proporţii capabile a suporta ciocnirea cu grupul războinic al răsăritului; 2) să renunţe la toate tradiţiile şi, la toate deprinderile stabilite şi 3) să aibă în fruntea lor, cât timp săvârşeau această mişcare războinică, pe omul care ar fi putut justifica, atât faţă de el însuşi, cât şi faţă de ele, înşelăciunile, jafurile şi omorurile care aveau să fie înfăptuite cu prilejul acestei mişcări.

Şi, de la revoluţia franceză încoace, se prăbuşeşte vechiul grup, insuficient ca volum; se nimicesc vechile deprinderi şi tradiţii; se constituie pas cu pas un grup nou, de alte dimensiuni, cu noi obişnuinţe şi tradiţii, şi se pregăteşte omul care trebuia să stea în fruntea viitoarei expediţii şi să ia asupra sa toată răspunderea celor ce aveau să se săvârşească.

Un om fără convingeri, fără obişnuinţe, fără tradiţii, fără nume, care nu-i nici măcar francez, îşi croieşte, datorită celor mai ciudate – pare-se – întâmplări, drum printre toate partidele ce frământau atunci Franţa şi, fără să adere la niciunul dintre ele, se strecoară până la un loc de seamă.

Nedestoinicia camarazilor săi, slăbiciunea şi nimicnicia adversarilor, sinceritatea cu care minţea şi splendida mărginire a acestui om plin de el îl înalţă în fruntea armatei. Strălucita componenţă umană a efectivelor armatei din campania împotriva Italiei, lipsa oricărui chef de a se lupta la vrăjmaşii acestei armate, copilăreasca lui impertinenţă şi încredere în sine îi aduc gloria militară. O serie infinită de aşa-zise întâmplări îl ajută la tot pasul. Îi este de folos până şi faptul că ajunge să cadă în dizgraţia guvernanţilor Franţei. Încercările proprii de a-şi schimba drumul predestinat nu-i izbutesc: nu e primit în armata rusă şi nu-i reuşeşte să-şi afle un loc nici în Turcia. În decursul războaielor din Italia se află de câteva ori pe marginea pierzaniei, dar de fiecare dată se salvează într-un chip neaşteptat. Armatele ruse, adică acelea care i-ar fi putut nărui gloria, nu pătrund, din diverse motive diplomatice, în Europa, cât timp e el în Italia.

La înapoierea din Italia, el găseşte guvernul din Paris într-un proces de descompunere dintr-acelea în care componenţii guvernului putred nu pot să nu se tocească şi să nu se distrugă în chip inevitabil. Şi iată că i se iveşte de la sine o ieşire din această situaţie primejdioasă: acea absurdă şi nejustificată prin nimic expediţie în Africa. Şi de data aceasta, aceleaşi aşa-zise întâmplări îl ajută. Inaccesibila Malta i se predă fără un foc de armă; dispoziţiile sale cele mai imprudente îi sunt încununate de succes. Flota duşmană, care mai târziu nu va mai da drumul unei luntri măcar, îl lasă să treacă cu o armată întreagă. În Africa se comit un şir întreg de nelegiuiri împotriva unei populaţii aproape neînarmate, iar oamenii care săvârşesc aceste nelegiuiri, şi mai cu seamă conducătorul lor, se încredinţează mereu pe ei înşişi că totul e foarte frumos, că asta înseamnă glorie şi că el seamănă cu Cezar şi cu Alexandru Machedon.

Acel ideal al gloriei şi grandoarei, care constă nu numai în a nu vedea nimic rău în tot ce săvârşeşti, ci chiar în a te mai şi mândri cu fiecare crimă pe care o comiţi, atribuindu-i o semnificaţie supranaturală şi de neînţeles, idealul care trebuia să-l călăuzească mai târziu pe acest om şi pe colaboratorii lui, este elaborat pe îndelete în Africa, fără de nici o piedică. Orice ar face el îi merge în plin. Ciuma nu se lipeşte de dânsul. Cruzimea cu care erau ucişi prizonierii nu i se impută lui. Copilăros de imprudenta, nejustificata şi josnica lui plecare din Africa, unde-şi părăseşte tovarăşii în nenorocire, îi este considerată drept un merit; şi din nou flota inamică îl face de două ori scăpat. Iar când, zăpăcit cu totul de chipul fericit cum s-au soldat nelegiuirile comise, simţindu-se pregătit pentru rolul pe care avea să-l joace, vine fără nici un rost la Paris, procesul de descompunere a guvernului republican – guvern care doar cu un an înainte îl putea nimici – tocmai ajunsese la culme: iar prezenţa lui acum la Paris ca om neconsumat în partide politice, nu poate decât să-l ridice.

N-are nici un plan; se teme de orice; partidele însă se agaţă de el şi-i cer participarea.

Singur el, cu idealul lui de glorie şi grandoare elaborat în Italia şi Egipt, cu absurda lui autoadorare, numai un om cu o cutezanţă a nelegiuirii şi cu o sinceritate a minciunii ca ale lui, el singur poate da o justificare celor ce aveau să se întâmple.

El e necesar pentru locul care-l aşteaptă şi, de aceea, în mod aproape independent de voinţa lui, cu toată nehotărârea lui şi lipsa de plan, cu toate greşelile pe care le face, e atras în conspiraţia care urmărea să pună mâna pe putere şi conspiraţia este încununată de succes.

E împins într-o şedinţă a guvernanţilor. Speriat, vrea să fugă, considerându-se pierdut; se preface că leşină; spune lucruri negândite, care ar fi trebuit să-l piardă. Dar guvernanţii Franţei, până atunci ageri şi mândri, simţind acum că rolul lor s-a sfârşit şi mai stingheriţi chiar decât el însuşi, nu rostesc cuvintele pe care ar fi trebuit să le rostească pentru a păstra puterea şi a-l nimici.

Întâmplarea, milioane de întâmplări îi dau puterea, şi toată lumea, ca şi când s-ar fi vorbit, cooperează la consolidarea acestei puteri. Întâmplările sunt cele care au format caracterul guvernanţilor de atunci ai Franţei, care i s-au supus, întâmplările au format şi caracterul lui Pavel I, care îi recunoştea puterea; întâmplarea urzeşte împotriva lui un complot, care nu numai că nu i-a pricinuit vreun rău, dar i-a întărit chiar puterea. Întâmplarea îi aduce în mână pe ducele d'Enghien şi-l determină pe neaşteptate să-l ucidă, convingând prin aceasta mulţimea, mai bine decât prin oricare alte mijloace, că el are dreptul să procedeze astfel de vreme ce a lui este puterea. Întâmplarea face că el îşi încordează toate forţele pentru expediţia împotriva Angliei şi că nu-şi mai realizează niciodată acest plan, ce, de bună seamă, l-ar fi dus la pieire, ci-l atacă fără veste pe Mack cu austriecii lui, care se predau fără luptă. Întâmplarea şi genialitatea îi aduc victoria de la Austerlitz

şi, tot din întâmplare, toată lumea, nu numai francezii, ci şi toată Europa cu excepţia Angliei, care nici nu ia parte la evenimentele ce aveau să se întâmple, toată lumea, în ciuda groazei şi repulsiei cu care îi privise până acum nelegiuirile, îi recunoştea acum puterea, titlul pe care şi-l dă singur şi idealul de glorie şi grandoare, care le apare tuturor ca fiind ceva frumos şi înţelept.

Ca un fel de antrenament şi ca o pregătire pentru mişcarea ce avea să se producă, forţele apusului tind în repetate rânduri – în 1805, 1806, 1807 şi 1809 – spre răsărit, întărindu-se şi crescând. În 1811, grupul de oameni care s-a închegat în Franţa se uneşte, într-un singur tot uriaş, cu popoarele Europei Centrale. Odată cu grupul acesta în plină creştere se dezvoltă şi mai mult, în omul pus în fruntea mişcării, puterea de justificare. În perioada celor zece ani de pregătire, care a precedat mişcarea cea mare, omul acesta vine în contact cu toate capetele încoronate ale Europei. Despuiaţi de autoritatea lor, aceşti stăpânitori ai lumii nu pot opune idealului napoleonian de glorie şi grandoare, ideal lipsit de orice sens, nici un ideal raţional. Ei se străduiesc, care mai de care, să-şi dezvăluie în faţa lui nemernicia. Regele Prusiei îşi trimite soţia să câştige graţiile marelui om; împăratul Austriei consideră drept o favoare faptul că omul acesta a primit-o în patul său pe fiica Cezarilor; papa, care are în păstrarea lui sfânta sfintelor tuturor popoarelor, se pune, cu religia lui, în slujba măririi acestui mare om. Şi nu atât Napoleon însuşi se pregăteşte pentru rolul ce avea să-l joace, cât îl pregătesc toţi cei ce-l înconjoară şi-l conving să ia asupră-şi întreaga răspundere pentru tot ce se întâmplă şi se va mai întâmpla în viitor. Nu-i faptă, nu-i nelegiuire sau înşelăciune de rând pe care, săvârşind-o, să nu o fi aflat transformată pe loc în chip de ispravă măreaţă, în gura celor din jurul său. Cea mai mare sărbătoare pe care sunt în stare să o născocească pentru el germanii este sărbătorirea victoriilor de la Jena şi Auerstaedt. Nu numai el e mare; mari sunt şi strămoşii şi

fraţii şi fiii lui vitregi şi cumnaţii lui. Tot ceea ce fac oamenii din jurul său, fac numai pentru a-l lipsi de ultimele licăriri ale raţiunii şi a-l pregăti pentru groaznicul lui rol. Şi când e gata el, sunt gata şi forţele.

Invazia se îndreaptă spre răsărit şi îşi atinge ţinta finală – Moscova. Capitala e luată; armata rusă este mai zdrobită decât fuseseră zdrobite vreodată armatele inamice în toate bătăliile anterioare, de la Austerlitz şi până la Wagram. Dar, deodată, în locul acelor întâmplări şi a acelei genialităţi, care până acum îl duseseră atât de consecvent, printr-un nesfârşit şir de succese, spre ţinta finală, se iveşte o serie infinită de întâmplări contrarii, începând cu guturaiul de la Borodino şi sfârşind cu gerul şi cu scânteia care a dat foc Moscovei; iar în locul genialităţii iese la iveală o prostie şi o ticăloşie fără seamăn.

Invadatorii fug, se întorc înapoi şi iarăşi fug; şi, de-aci încolo, toate întâmplările sunt, cu consecvenţă, nu în favoarea lui, ci împotriva lui.

Se produce o mişcare inversă, de la răsărit la apus, a cărei asemănare cu mişcarea de mai înainte, de la apus la răsărit, este remarcabilă. Aceleaşi încercări de mişcare dinspre răsărit către apus, din anii 1805, 1807, 1809, preced mişcarea principală; aceeaşi constituire într-un grup de dimensiuni uriaşe; aceeaşi adeziune la mişcare a popoarelor din centrul Europei; aceeaşi şovăială la jumătatea drumului şi aceeaşi viteză pe măsură ce se apropie de ţintă.

Parisul, ţinta finală, este atinsă. Guvernul napoleonian şi armata napoleoniană sunt distruse. Napoleon însuşi nu mai are nici o raţiune de a exista; tot ce întreprinde e în mod vădit lamentabil şi respingător; dar intervine iarăşi o întâmplare inexplicabilă: aliaţii îl urăsc pe Napoleon, în care văd cauza nenorocirilor; lipsit de forţe proprii, căzut de la putere, demascat în nelegiuirile şi perfidiile sale, el ar fi trebuit să fie considerat de ei aşa cum îl consideraseră cu zece ani mai înainte şi cu un an după aceea, adică un bandit

în afară de lege. Datorită însă unui fapt inexplicabil, nimeni nu vedea în el banditul. Rolul său încă nu s-a încheiat. Omul, care cu zece ani înainte şi cu un an mai târziu a fost socotit un bandit în afară de lege, este acum surghiunit într-o insulă, la numai două zile distanţă de Franţa, insulă care îi este dată în deplină stăpânire, împreună cu garda lui şi cu milioanele ce i se plătesc, nu se ştie pentru ce.

IV.

MIŞCAREA DE POPOARE ÎNCEPE să reintre iar între malurile ei. Valurile marii mişcări s-au retras şi pe marea liniştită se formează cercuri, în care se învârtesc diplomaţii, închipuindu-şi că cei care produc potolirea mişcării sunt chiar ei.

Deodată însă, marea calmă se agită. Diplomaţilor li se pare că ei şi neînţelegerile dintre ei sunt cauza noii îngrămădiri de forţe; ei aşteaptă un război între suveranii lor; situaţia lor li se pare de nerezolvat. Dar valul, a cărui ridicare ei o simt, nu vine din partea de unde se aşteptau ei. Se ridică acelaşi val. Din acelaşi punct de plecare – Parisul… un ultim salt al mişcării din apus are loc: un salt care trebuie să rezolve dificultăţi diplomatice ce păreau de nerezolvat şi să pună capăt mişcării războinice din acea perioadă.

Omul care a pustiit Franţa vine în Franţa singur, fără cei din conspiraţia lui şi fără soldaţi. Orice paznic poate pune mâna pe el; însă, printr-o ciudată întâmplare, nu numai că nu-l arestează nimeni, dar toată lumea îl întâmpină cu entuziasm pe omul pe care-l blestemaseră cu o zi mai înainte şi pe care-l vor blestema iar peste o lună.

Omul acesta mai e necesar pentru justificarea ultimei acţiuni în comun.

Acţiunea s-a sfârşit. Cea din urmă replică a fost rostită. Actorul e pus să se dezbrace şi să-şi şteargă fardul: nu mai e nevoie de dânsul.

Şi trec câţiva ani în care omul acesta, în singurătate, pe insula lui, joacă doar faţă de el însuşi o tristă comedie, punând la cale intrigi; el minte, justificându-şi acţiunile,

atunci când de justificările lui nu mai are nimeni nevoie, şi arată lumii întregi ce anume fusese ceea ce oamenii luaseră drept forţă, când în realitate îl conducea o mână nevăzută.

Odată drama sfârşită, regizorul l-a dezbrăcat pe actor şi ni l-a arătat.

— Priviţi în cine aţi crezut! Iată-l! Vedeţi acum că nu el, ci eu sunt cel ce v-a pus în mişcare?

Dar oamenii, orbiţi de forţa mişcării, multă vreme n-au înţeles lucrul acesta.

O şi mai mare consecvenţă, un şi mai puternic determinism prezintă viaţa lui Alexandru I, a acelui personaj care se află în fruntea contramişcării de la răsărit la apus.

Ce-i era necesar omului care, lăsând pe alţii în umbră, trebuia să stea în fruntea acestei mişcări de la răsărit la apus?

Îi era necesar simţul dreptăţii şi interesul pentru treburile Europei, la care să participe însă de la distanţă, ca să nu-l poată întuneca interese mărunte; îi era necesară o superioritate morală cu care să-i domine pe confraţii lui, suveranii din vremea aceea; îi era necesară o fire blândă şi atrăgătoare; îi era necesară ura personală faţă de Napoleon. Şi toate acestea le-a avut Alexandru I: toate acestea au fost pregătite de un foarte mare număr de aşa-numite întâmplări din viaţa sa trecută; de educaţia pe care a primit-o, de iniţiativele sale liberale, de sfetnicii pe care i-a avut în jurul lui şi de Austerlitz, Tilsit şi Erfurt.

Tot timpul războiului popular, personajul acesta stă inactiv, căci nu e nevoie de el. Dar, de îndată ce se iveşte necesitatea unui război european general, persoana aceasta apare la momentul oportun, gata instalată la postul ei, şi, adunând popoarele Europei, le duce la ţintă.

Ţinta a fost atinsă. După ultimul război din 1815, Alexandru se află în culmea puterii omeneşti. Dar cum foloseşte el această putere?

Alexandru I, pacificatorul Europei, omul care încă din tinereţe năzuise numai la binele popoarelor sale, precursorul şi iniţiatorul reformelor liberale în patria sa – acum, când are, cum s-ar părea, cea mai mare putere şi este, deci, în stare să facă cel mai mult bine popoarelor sale, în timp ce Napoleon, în exil, îşi face planuri copilăreşti şi amăgitoare, despre felul cum ar fi fericit el omenirea dacă ar fi avut puterea, Alexandru I, îndeplinindu-şi chemarea şi simţind asupra sa mâna lui Dumnezeu, recunoaşte deodată micimea acestei puteri imaginare, se leapădă de dânsa, o trece în mâinile unor oameni dispreţuiţi de el şi de toţi şi spune doar atâta:

— Nu nouă, nu nouă, ci numelui tău!” Sunt şi eu un om ca şi voi; lăsaţi-mă să trăiesc ca un oarecare, să mă gândesc la sufletul meu şi la Dumnezeu.

Aşa cum soarele şi fiecare atom de eter este o sferă finită în ea însăşi şi constituie totuşi, în acelaşi timp, numai un atom al imensului tot, inaccesibil omului – tot astfel fiecare individ poartă în sine scopuri proprii care slujesc totodată la atingerea ţelurilor generale, inaccesibile omului.

O albină care stătea pe o floare a înţepat un copil. Şi copilul se teme acum de albine şi spune că scopul albinelor este să înţepe lumea. Poetul se desfăta privind cum se adapă albina din potirul unei flori şi spune că scopul albinelor este să se îmbete de aroma florilor. Apicultorul, care a surprins faptul că albina adună polenul şi nectarul florilor şi le cară în stup, spune că scopul albinelor constă în a aduna mierea. Alt apicultor, care a studiat mai îndeaproape viaţa unui roi, susţine că albina adună polenul şi nectarul florilor pentru a hrăni albinele tinere şi matca şi că scopul albinelor e perpetuarea speciei. Botanistul observă că zburând cu polenul de pe o floare dioică pe un pistil, albina îl fecundează şi vede în asta scopul albinelor. Un altul, studiind migraţiile plantelor, vede că albina contribuie la migraţiunile respective şi acest nou observator e îndreptăţit să declare că acesta este ţelul albinei. Dar

scopul final al albinelor nu se epuizează nici cu primul, nici cu cel de-al doilea, nici cu cel de-al treilea scop şi nici cu alte scopuri pe care e în stare mintea omenească să le descopere. Cu cât se ridică mintea omenească mai sus pe treapta descoperirii acestor ţeluri, cu atât îi devine mai evidentă inaccesibilitatea ţelului final.

Omul n-are acces decât la studierea corespondenţei dintre viaţa albinei şi celelalte fenomene ale vieţii. Acelaşi lucru trebuie spus şi despre ţelurile personalităţilor istorice şi ale popoarelor.

V.

NUNTA NATAŞEI, CĂSĂTORITĂ în 1813 cu Bezuhov, fu ultimul eveniment fericit în vechea familie a Rostovilor. În acelaşi an, contele Ilia Andreevici muri şi, aşa cum se întâmplă întotdeauna, odată cu moartea lui această veche familie, se destramă.

Evenimentele din ultimul an: arderea Moscovei şi bejenia, moartea prinţului Andrei şi deznădejdea Nataşei, moartea lui Petea, durerea contesei, toate veniră, lovitură după lovitură, asupra capului bătrânului conte. Nu părea să mai înţeleagă şi nici măcar să simtă în el puterea de a mai înţelege însemnătatea acestor evenimente, ci, plecându-şi sufleteşte capul bătrân sub povara lor, aştepta parcă, ba se şi ruga chiar, să-i vină noi lovituri, care să-l înfrângă cu totul. Părea când speriat şi buimăcit, când nefiresc de vioi şi de întreprinzător.

Nunta Nataşei îi dăduse de lucru o bucată de vreme. Comanda prânzuri, dineuri, şi se vedea că voia să pară vesel; dar veselia lui nu se mai comunica şi altora din jur, ca odinioară; dimpotrivă, ea trezea compătimirea în inimile celor ce-l cunoşteau şi-l iubeau.

După plecarea lui Pierre şi a nevestei sale, el intră într-un soi de toropeală şi începu să se plângă de nelinişte sufletească. Peste câteva zile se îmbolnăvi şi căzu la pat. Chiar din prima zi a bolii, cu toate asigurările medicilor, înţelese că n-avea să se mai scoale. Contesa stătu două

săptămâni, zi şi noapte, fără să se dezbrace, la căpătâiul lui, într-un fotoliu. De fiecare dată când îi dădea doctoria, el plângea cu sughiţuri şi-i săruta mâna în tăcere. În ultima zi pe care o mai trăi, plânse cu hohote şi-şi ceru iertare de la contesă şi, în lipsă, de la fiul său, pentru că le risipise avutul, principala vină care-i apăsa cugetul. După ce se împărtăşi, primi taina sfântului maslu şi muri liniştit, iar în ziua următoare o grămadă de prieteni, veniţi să aducă ultimul lor salut răposatului, umplură casa în care locuiau cu chirie Rostovii. Aceşti cunoscuţi, care de atâtea ori fuseseră la masa lui, care de atâtea ori dansaseră în casa lui şi care tot de atâtea ori râseseră de el, îşi spuneau acum toţi, cu acelaşi sentiment de remuşcare şi de duioşie, ca şi când s-ar fi justificat în faţa cuiva: „Da, orice s-ar spune, a fost un om foarte bun. Oameni ca el astăzi nu mai întâlneşti cu una cu două. Şi, la urma urmei, nu-şi are orice om slăbiciunile lui?”…

Tocmai în momentul când afacerile băneşti ale contelui se încurcaseră în aşa hal, încât nu-şi mai putea nimeni închipui cum avea să se sfârşească situaţia asta, dacă ar fi fost să mai dureze încă un an, el murise pe neaşteptate.

Nikolai se afla cu trupele ruseşti la Paris, când îi veni vestea morţii tatălui său. Îşi înaintă numaidecât demisia din armată şi, fără să mai aştepte răspunsul, îşi luă concediu şi veni la Moscova. La o lună după moartea contelui, situaţia afacerilor lui băneşti se clarifică definitiv, uimind pe toată lumea prin imensele sume la care se urcau feluritele-i datorii mărunte, de existenţa cărora nimeni nu bănuise măcar. Datoriile lui erau de două ori mai mari decât averea.

Rudele şi prietenii îl sfătuiră pe Nikolai să renunţe la moştenire. Dar Nikolai vedea în această renunţare o jignire a memoriei tatălui său, sfântă pentru el, şi de aceea nici nu vru să audă de un refuz şi acceptă moştenirea, cu obligaţia de a plăti datoriile.

Creditorii, care tăcuseră atâta vreme, simţindu-se, cât timp trăise contele, legaţi prin influenţa vagă, dar

puternică, a destrăbălatei sale bunătăţi, dădură acum toţi buzna la onorarea poliţelor. Începu, ca totdeauna în asemenea ocazii, o întrecere între creditori, fiecare vrând să fie achitat mai înainte, şi chiar aceia care, ca Mitenka şi ca alţii, deţineau poliţe fără termen, date de conte în dar, se dovediră acum cei mai exigenţi dintre creditori. Lui Nikolai nu i se dădu nici termen, nici răgaz, şi acei cărora, se vede, le fusese milă de contele care era vinovat de pierderile lor (dacă într-adevăr era vorba de pierderi), se năpustiră acum asupra tânărului şi vădit nevinovatului moştenitor ce luase de bunăvoie asupră-şi toate datoriile.

Niciuna dintre combinaţiile proiectate de Nikolai nu reuşi; moşia se vându la mezat cu jumătate preţ, iar jumătate dintre datorii rămâneau şi aşa neplătite. Nikolai luă cele treizeci de mii de ruble pe care i le puse la dispoziţie cumnatul său Bezuhov, pentru a plăti acea parte de datorii, pe care le recunoscu ca băneşti, adică datorii reale. Pentru restul datoriilor, ca să nu fie azvârlit în închisoare, cum îl ameninţau creditorii, se hotărî să intre din nou într-o slujbă.

Să plece iar la regiment, unde avea să fie făcut, la primul loc liber, comandant de regiment, nu era cu putinţă, căci mamă-sa se agăţa acum de el ca de ultima bucurie a vieţii ei; de aceea, cu toată dorinţa lui de a nu mai rămâne la Moscova, în cercul oamenilor care-l cunoşteau din alte vremuri, cu toată repulsia pe care o avea pentru slujbele administrative, el îşi luă o slujbă la stat, în Moscova, şi, lepădându-şi uniforma pe care o iubise atâta, se mută cu mamă-sa şi cu Sonia într-o locuinţă modestă, în Sivţev Vrajek.

Nataşa şi Pierre locuiau în vremea asta la Petersburg şi nu-şi dădeau prea limpede seama de situaţia lui Nikolai. Nikolai, care împrumutase bani de la cumnatu-său, făcuse tot ce putuse ca să le ascundă situaţia lui nenorocită. Situaţia lui Nikolai era deosebit de proastă, căci cu leafa lui de o mie două sute de ruble el trebuia nu numai să-şi plătească întreţinerea sa, a mamei sale şi a Soniei, ci era

obligat s-o întreţină pe mamă-sa în aşa chip, încât ea să nu bage de seamă că sunt săraci. Contesa nu-şi putea închipui o viaţă fără luxul cu care se deprinsese din copilărie şi pretindea neîncetat, fără să-şi dea seama cât de greu era acest lucru pentru fiul ei, când o trăsură pentru ca s-o trimită după o prietenă, ei nemaiavând trăsură, când o mâncare scumpă pentru ea şi vin pentru fiul ei, când bani ca să le facă surprize şi cadouri Nataşei, Soniei şi chiar lui Nikolai însuşi.

Sonia vedea de gospodăria casei, o îngrijea pe mătuşă-sa, îi citea cu glas tare, îi suporta capriciile şi duşmănia tăinuită şi-l ajuta pe Nikolai să-i ascundă contesei situaţia mizeră în care se zbăteau. Nikolai simţea că nu-şi poate plăti faţă de Sonia datoria de recunoştinţă pentru tot ce făcea ea pentru mamă-sa, îi admira răbdarea şi devotamentul, dar căuta să rămână departe de ea.

În inima lui, părea că îi reproşează faptul că prea era desăvârşită şi că nu avea ce să-i reproşeze. În Sonia era tot ce face preţul unui om, dar prea puţin din ceea ce ar fi putut face pe cineva s-o iubească. Şi el simţea că, cu cât o preţuieşte mai mult, cu atât o iubeşte mai puţin. El luase de bună scrisoarea prin care Sonia îi reda libertatea şi se purta cu ea în aşa fel, încât să-i dea de înţeles că tot ce fusese între ei era acum ceva de multă vreme uitat şi care în nici un caz nu se mai poate repeta.

Greutăţile lui Nikolai sporeau necontenit. Planul de a pune deoparte bani din leafă se dovedi a fi un vis. Nu numai că nu punea nimic deoparte, dar, pentru a satisface pretenţiile mamei lui, se împrumuta cu sume mărunte. Şi nu vedea nici o ieşire din această situaţie. Gândul unei căsătorii cu o moştenitoare bogată, aşa cum îi propuneau rudele, îl dezgusta. Cealaltă ieşire posibilă din situaţie – moartea mamei sale – nici măcar nu-i trecuse vreodată prin gând. Nu dorea nimic şi nu avea nici o speranţă iar în adâncul sufletului său simţea o sumbră şi severă desfătare să-şi suporte fără murmur situaţia. Căuta să-şi ocolească

prietenii de altădată, cu compătimirile şi ofertele lor jignitoare de ajutor, fugea de orice distracţie şi plăcere, şi nici acasă nu-şi găsea altceva mai bun de făcut decât pasienţe cu mamă-sa, când nu se plimba tăcut prin odaie, fumând pipă după pipă. Era ca şi cum ar fi căutat să-şi întreţină singur acea sumbră stare de spirit, care singură îl putea face să se simtă în stare a-şi suporta viaţa.

IV.

LA ÎNCEPUTUL IERNII, PRINŢESA Maria reveni la Moscova. Află de zvonurile care circulau prin oraş de situaţia Rostovilor şi de felul cum „fiul se sacrifica pentru mamă-sa” – cum vorbea toată lumea.

„Nici nu mă aşteptam din partea lui la altceva”, îşi zise prinţesa Maria, simţind cu bucurie că dragostea ce-i purta îşi căpăta acum confirmarea. Amintindu-şi legăturile ei de prietenie şi aproape de rudenie cu întreaga familie, socoti de datoria ei să le facă o vizită. Dar, mai amintindu-şi şi de raporturile ei cu Nikolai, la Voronej, îi fu teamă să-l revadă. Călcându-şi totuşi pe inimă, câteva săptămâni după sosirea ei în oraş se duse la Rostovi.

Nikolai fu cel dintâi care-i ieşi înainte, întrucât la contesă nu se putea trece decât prin odaia lui. Chiar de la prima privire pe care i-o aruncă, Nikolai, în loc să manifeste bucurie, aşa cum se aşteptase prinţesa Maria, îşi luă o expresie seacă, rece şi mândră, pe care ea nu i-o mai văzuse niciodată înainte. Nikolai o întrebă de sănătate, o conduse la maică-sa şi, după ce rămase lângă ele ca la vreo cinci minute, părăsi odaia.

Când ieşi de la contesă, prinţesa Maria fu iarăşi întâmpinată de Nikolai, care o conduse până în antreu cu un aer deosebit de solemn şi de rece. Nu binevoi să răspundă nimic la remarca ei cu privire la sănătatea contesei. „Şi ce-ţi pasă? Lasă-mă în pace!” spuneau privirile lui.

— Ce se tot plimbă? Ce-i lipseşte? Nu mai pot suferi cucoanele astea şi toate amabilităţile lor! Spuse el tare faţă

de Sonia, nemaiputând să-şi înfrângă necazul, după ce cupeul prinţesei se depărta de casă.

— Ah, cum poţi vorbi aşa, Nikolas! Răspunse Sonia, abia ascunzându-şi bucuria. E atât de bună şi maman ţine atât de mult la ea!

Nikolai nu răspunse nimic şi ar fi preferat să nu se mai vorbească deloc despre prinţesă. Dar, din ziua vizitei acesteia, bătrâna contesă aducea de câteva ori pe zi vorba de ea.

Contesa o lăuda şi pretindea ca fiul ei să se ducă pe la dânsa, îşi exprima dorinţa să o vadă cât mai des, dar totodată se indispunea de câte ori vorbea de ea.

Nikolai căuta să nu scoată nici o vorbă atunci când mamă-sa vorbea de prinţesă şi tăcerea lui o enerva pe contesă.

— E o fată foarte vrednică şi bună, spunea ea, şi trebuie să-i întorci vizita. Mai vezi şi tu, oricum, pe câte cineva; fiindcă aşa, cred că te-oi fi plictisind aici, numai cu noi.

— Dar n-am deloc chef de aşa ceva, mamă.

— Până mai ieri voiai să vezi oameni şi acum, poftim: „N-am deloc chef de aşa ceva!”… Eu, dragul mamei, nu te mai înţeleg deloc! Tu te plictiseşti şi tot tu nu vrei să vezi pe nimeni.

— Am spus eu că mă plictisesc?

— Cum, n-ai spus tu că nici s-o vezi n-ai chef? E o fată foarte vrednică şi ţi-a plăcut întotdeauna; şi acum, poftim, ţi s-a năzărit din senin. Ce motive ai? Toţi v-ascundeţi de mine!

— Da' nicidecum, mamă.

— Măcar dacă te-ar fi rugat să faci ceva neplăcut, dar eu te rog să te duci să întorci o vizită. Se pare că şi politeţea cere să… Te-am rugat, dar să nu mă mai amestec, dacă ai secrete faţă de mama ta.

— Bine, mă duc dacă vrei.

— Mie mi-i indiferent; vorbeam pentru tine.

Nikolai oftă, muşcându-şi mustaţa, şi împărţi cărţile, căutând să atragă atenţia mamei sale în altă direcţie.

Aceeaşi şi iar aceeaşi discuţie se repetă a doua, a treia şi a patra zi.

După vizita la Rostovi şi primirea neaşteptat de rece pe care i-o făcuse Nikolai, prinţesa Maria îşi zise că avusese dreptate să nu vrea să le facă ea prima vizită.

„De fapt, nici nu m-am aşteptat la altceva, continuă ea să-şi spună, chemându-şi în ajutor orgoliul. N-am nimic de-a face cu el; am voit doar s-o văd pe bătrâna, care a fost totdeauna bună cu mine şi căreia îi datorez mult.”

Dar aceste argumente nu putură s-o liniştească: un sentiment asemănător cu remuşcarea o chinuia, ori de câte ori îşi amintea această vizită. Deşi era ferm hotărâtă să nu se mai ducă la Rostovi şi să uite toate acestea, se simţea necontenit sâcâită de ceva. Şi când se întreba ce o chinuia, era nevoită să recunoască faţă de sine însăşi că acel ceva erau raporturile ei cu Nikolai. Tonul acela rece şi urban nu-şi avea izvorul în sentimentele pe care le nutrea faţă de dânsa (de asta era sigură); în el se ascundea ceva. Şi acest ceva voia ea să-l descopere; simţea că până nu-l descoperea, nu putea avea linişte.

Odată, pe la mijlocul iernii, ea se afla în camera de studii, urmărind o lecţie a nepoţelului ei, când îi fu anunţată vizita lui Rostov. Cu hotărârea fermă de a nu-şi da pe faţă taina şi de a nu-şi arăta tulburarea, prinţesa Maria o chemă pe mademoiselle Bourienne şi apăru împreună cu ea în salon.

De cum îşi aruncă ochii pe chipul lui Nikolai, ea văzu că el venise numai ca să-şi împlinească datoria de politeţe şi rămase ferm hotărâtă să se menţină la tonul cu care i se adresase el.

Vorbiră de sănătatea contesei, de cunoştinţe comune, de ultimele ştiri în legătură cu războiul şi, când trecură cele zece minute protocolare după care musafirul poate pleca, Nikolai se ridică să-şi ia rămas-bun.

Cu ajutorul domnişoarei Bourienne, prinţesa izbutise să menţină convorbirea în limitele pe care şi le propusese; dar chiar în ultimul moment, în timp ce Rostov se ridica să

plece, ea se simţi atât de obosită să discute despre lucruri de care nu-i păsa, şi întrebarea: de ce oare ea singură avusese parte de atât de puţine bucurii în viaţă, o copleşi până într-atâta, încât rămase nemişcată, distratră, aţintindu-şi ochii ei lucitori drept înainte, fără să observe că el se ridicase.

Nikolai o privi şi, voind să aibă aerul că nu-i observă accesul de neatenţie, schimbă câteva cuvinte cu domnişoara Bourienne, după care se uită din nou la prinţesa Maria. Ea şedea tot aşa, nemişcată, şi pe figura ei delicată se citea suferinţa. Atunci lui Nikolai i se făcu deodată milă de ea şi avu reprezentarea vagă că motivul tristeţii care se citea pe faţa ei era, poate, chiar el. Ar fi voit să-i vină într-ajutor, să-i spună ceva plăcut, orice, dar nu fu în stare să născocească nimic ce i-ar fi putut spune.

— Rămâi cu bine, prinţesă, zise el.

Ea îşi veni în fire, se înroşi şi oftă adânc.

— Ah, scuză-mă, zise ea, trezindu-se parcă din somn. Pleci, conte? Bine, la revedere! Dar perna contesei?

— Aşteptaţi un moment, o aduc eu numaidecât, zise domnişoara Bourienne şi ieşi din odaie.

Tăceau amândoi, uitându-se din când în când unul la altul.

— Da, prinţesă, zise, în sfârşit, Nikolai zâmbind trist, parcă de-abia ieri ne-am întâlnit pentru întâia oară la Bogucearovo şi câtă apă a curs totuşi la vale de atuncea. Ce nefericiţi ne credeam atunci cu toţii şi ce n-aş da acum să mai trăiesc vremurile acelea… dar nu te mai poţi întoarce…

Prinţesa îl privi stăruitor, cu ochii ei strălucitori, drept în ochi, cât timp rosti el aceste vorbe. Era ca şi cum ar fi căutat să-i pătrundă înţelesul tainic al cuvintelor, înţeles care să fi putut explica sentimentele lui faţă de dânsa.

— Da, aşa-i, răspunse ea, dar dumneata nu ai de ce să regreţi trecutul, conte. Cât pricep eu din viaţa dumitale prezentă, ai să-ţi aduci totdeauna aminte cu plăcere de ea, deoarece trăieşti dedicându-te…

— Nu merit laudele dumitale, o întrerupse grăbit Nikolai. Dimpotrivă, tot timpul îmi fac reproşuri. Dar să lăsăm subiectul acesta cu totul neinteresant şi trist.

Şi faţa lui îşi luă iar expresia de răceală şi asprime de la început. Prinţesa Maria, însă, apucase să vadă din nou în el pe omul pe care-l cunoscuse şi-l iubise şi numai cu acest om vorbea acum.

— Credeam că-mi permiţi să-ţi spun asta, zise ca. Mă apropiasem atât de mult de dumneata… şi de familia dumitale, încât credeam că nu vei considera simpatia mea ca fiind deplasată; dar m-am înşelat. Vocea începu să-i tremure deodată. Nu ştiu de ce, continuă ea după ce-şi reveni, dar odinioară erai altfel…

— De ce? Sunt mii de motive (el apăsă în chip deosebit pe cuvintele de ce). Îţi mulţumesc, prinţesă, spuse el încet. Uneori mi-i aşa de greu.

„Aşadar, asta era! Asta era! Vorbi o voce lăuntrică în sufletul prinţesei. Da, mie nu mi-a fost dragă numai privirea lui voioasă, bună şi sinceră, nu numai chipul lui frumos l-am îndrăgit; am simţit eu bine că are un suflet nobil, hotărât şi plin de abnegaţie, îşi spuse ea. Aşadar, fiindcă el acum e sărac, iar eu bogată… Da, numai de asta… Dar, dacă n-ar fi acest motiv…” şi, amintindu-şi de duioşia lui de altădată, privindu-i faţa blândă şi tristă, ea înţelese dintr-o dată pricina răcelii cu care o trata.

— Dar pentru ce, conte, pentru ce? Aproape că strigă deodată fără voie prinţesa, apropiindu-se de el. Pentru ce? Spune-mi! Trebuie să-mi spui! El tăcea. Eu nu-ţi pricep acest de ce, conte, continuă ea. Dar mi-e greu, mi-e… îţi mărturisesc aceasta. Şi atunci, de ce vrei să mă lipseşti de prietenia de altădată? Pe mine faptul acesta mă doare. Avea lacrimi în ochi şi în glas. Am avut parte de atât de puţină fericire în viaţă, încât orice pierdere mă doare… iartă-mă, rămâi cu bine.

Izbucni deodată în plâns şi dădu să iasă.

— Prinţesă! Stai puţin, pentru Dumnezeu, o chemă el, încercând s-o oprească. Prinţesă!

Ea întoarse capul. Câteva clipe ei se priviră tăcuţi în ochi unul pe altul şi ceea ce li se păruse îndepărtat şi cu neputinţă deveni deodată apropiat, posibil şi de neînlăturat.

VII.

ÎN TOAMNA ANULUI 1814, Nikolai se căsători cu prinţesa Maria şi se duse să trăiască la Lâsâe Gorî, împreună cu mamă-sa şi cu Sonia.

În trei ani, fără să vândă nimic din averea soţiei, el se achită de restul datoriilor şi, mai moştenind ceva de pe urma unei rude a lui care murise, îşi plăti şi datoria faţă de Pierre.

După alţi trei ani, în 1820, Nikolai îşi aranjase aşa de bine treburile băneşti, încât îşi cumpără o mică proprietate lângă Lâsâe Gorî şi ducea tratative pentru răscumpărarea moşiei părinteşti, Otradnoe, ceea ce constituia visul lui cel mai scump.

Începuse a gospodări de nevoie dar, cu timpul, prinsese atâta drag de munca de gospodar, încât agricultura ajunsese pentru el cea mai dragă şi aproape exclusivă ocupaţie.

Nikolai era un moşier simplu; nu-i plăceau inovaţiile – mai cu seamă cele englezeşti, care începuseră să fie la modă atunci – râdea de lucrările teoretice despre agricultură, nu-i plăceau fabricile, procedeele de producţie scumpe, culturile costisitoare de cereale şi, în general, nu se ocupa în mod special de nici o ramură a agriculturii. Avea totdeauna în faţa ochilor moşia şi nu o anumită parte a ei. Iar elementul principal al moşiei era, pentru el, nu oxigenul sau azotul solului ori atmosferei, nici un anumit plug ori un anumit îngrăşământ, ci acel instrument principal prin mijlocirea căruia acţionează şi azotul şi oxigenul şi îngrăşămintele şi plugul, adică mujicul muncitor. De cum se apucă Nikolai de agricultură şi prinse a pătrunde în diferitele ei elemente, mujicul fu ceea ce-i atrase mai cu

osebire luarea-aminte; lui, mujicul nu-i apărea doar ca o unealtă, ci şi ca un scop în sine şi ca un judecător. La început se apucase să-l observe pe mujic, dându-şi osteneala să afle care-i sunt nevoile, ce socoteşte el că e bine şi ce socoteşte că e rău, şi se prefăcea doar că ar conduce şi că ar porunci, când, în realitate, nu făcea decât să înveţe de la mujici şi metodele lor de muncă, şi felul lor de a vorbi, şi felul lor de a judeca ce-i rău şi ce-i bine. Şi numai atunci când le înţelese gusturile şi năzuinţele, când învăţă să vorbească pe limba lor şi să le înţeleagă sensul ascuns al vorbei, când se simţi înrudit cu ei, abia atunci începu să-şi ia curajul să-i conducă, adică să-şi îndeplinească faţă de mujici tocmai îndatorirea care-i era cerută. Şi gospodăria lui Nikolai dădea rezultatele cele mai strălucite.

Luând în primire o moşie, Nikolai alegea mai întâi, cu un dar al clarviziunii rar întâlnit, ca primar, staroste şi delegaţi, tocmai pe acei oameni, pe care i-ar fi ales mujicii înşişi, dacă ar fi avut dreptul să aleagă ei; şi nu se întâmplase niciodată să i se ceară schimbarea administraţiei puse de el. Înainte de a cerceta proprietăţile chimice ale bălegarului, înainte de a se deprinde cu debitul şi creditul (cum îi plăcea lui să spună în bătaie de joc), el căuta să ştie ce număr de vite au ţăranii şi sporea acest număr prin toate mijloacele cu putinţă. Susţinea familiile de ţărani în chipul cel mai substanţial, nedând voie membrilor lor să se răzleţească. Pe leneşi, pe desfrânaţi şi pe cei neîndemânatici îi urmărea deopotrivă şi căuta să-i elimine din obşte.

La vremea semănăturilor şi a recoltării finului şi bucatelor, avea grijă deopotrivă de ogoarele sale şi de cele ale mujicilor. Şi rari erau moşierii la care semănăturile şi secerişul se făceau atât de timpuriu şi de bine ca la dânsul şi puţini aveau venituri atât de mari ca Nikolai.

Cu argaţii nu-i plăcea să aibă de-a face, îi califica drept paraziţi şi, cum îi imputau toţi, îi trata prea puţin sever, îi

răsfăţa; atunci când era obligat să ia măsuri împotriva oamenilor de curte şi mai ales atunci când trebuia să pedepsească pe vreunul dintre ei, părea nehotărât şi cerea părerea tuturor din casă; doar când îi stătea în putinţă să trimită la armată, în locul unui mujic, pe vreun argat, făcea asta fără să şovăie cât de puţin. În ce priveşte însă toate măsurile privitoare la mujici, nu avea niciodată nici un fel de ezitare. Orice măsură de-a lui – era sigur de asta – avea să găsească încuviinţarea unanimă, cu opoziţia doar a unuia sau a câtorva.

Nikolai nu-şi permitea, de asemenea, să-l muncească pe om peste puterile sale, ori să-l pedepsească numai fiindcă aşa-i venea lui chef, după cum nu-şi permitea nici să înlesnească ori să recompenseze un om numai pentru că aşa ar fi dorit el. Şi nici n-ar fi putut spune care anume era etalonul cu care măsura ceea ce trebuie şi ceea ce nu trebuie făcut; acest etalon exista totuşi puternic şi neclintit, în sufletul lui.

Spunea şi el, adeseori, la supărare, când nu-i ieşea bine ceva, sau când vedea vreo neorânduială: „Ce să-i faci, aşa-i cu ţăranul nostru rus…” şi îşi închipuia atunci că nu-l poate suferi pe mujic.

Dar, de fapt, el îl iubea din tot sufletul pe ţăranul nostru rus şi felul lui de viaţă, şi numai din pricina aceasta putea pricepe şi îşi putea însuşi unica metodă de gospodărire justă, calea pe care obţinea rezultate atât de bune.

Contesa Maria îşi pizmuia bărbatul pentru această dragoste a lui şi regreta că nu o putea şi ea împărtăşi; dar ea nu putea pătrunde sensul bucuriilor şi necazurilor pe care i le da lui Nikolai această lume străină de dânsa. Nu putea înţelege de ce era atât de neobişnuit de însufleţit şi de fericit de câte ori, după ce stătuse ziua întreagă la arie, pe câmp sau la coasă, unde plecase din zorii zilei, odată cu semănătorii, cu cosaşii ori cu secerătorii, venea la ceaiul pe care i-l pregătea. Nu înţelegea de ce era atât de încântat, vorbind cu entuziasm despre Matvei Ermişin, mujic bogat şi

vrednic, care toată noaptea cărase, el şi familia lui, snopii, şi-i făcuse clăi, pe când la niciunul dintre ceilalţi nu era încă nimic strâns. Nu înţelegea de ce oare îi mijea sub mustaţă un surâs de bucurie, de ce clipea el mereu din ochi, făcând tot timpul naveta între fereastră şi balcon, atunci când vreo ploicică deasă şi caldă se cernea deasupra firelor de ovăz care se uscau de secetă, sau de ce, la vremea coasei sau în timpul secerişului, atunci când norii ameninţători, erau risipiţi de vânt, el venea acasă ars de soare şi roşu, tot o apă, cu părul mirosind a pelin şi a iarba găii, îşi freca mâinile fericit şi spunea: „Încă o zi, şi toată recolta mea, ca şi a ţăranilor, va fi pe arie!”

Dar şi mai puţin era ea în stare să priceapă de ce el, cu inima lui bună, gata oricând să-i prevină orice dorinţă, se lăsa aproape cuprins de disperare ori de câte ori îi transmitea ea rugămintea vreunui mujic sau a vreunei femei care-i ceruseră ei să fie scutiţi de muncă, de ce el, bunul Nicolas, o refuza cu încăpăţânare, rugând-o supărat să nu se amestece în treburile care n-o privesc. Ea simţea că el îşi are lumea lui aparte, pe care o iubeşte cu pasiune şi care se conduce după legi străine de înţelegerea ei.

Câteodată, când ea, dându-şi osteneala să-l înţeleagă, îi vorbea de meritele lui, de cât bine făcuse, el iobagilor săi, Nikolai se supăra şi răspundea: „A! Da' de unde: nici măcar prin minte nu mi-a trecut vreodată aşa ceva. Pentru binele lor nu fac nici atâtica. Toată povestea asta cu fericirea aproapelui e numai poezie şi flecăreală muierească. Tot ce mă preocupă pe mine e să nu ajungă copiii noştri pe drumuri; vreau să văd că buna noastră stare creşte cât sunt eu în viaţă; atâta tot! Şi, pentru asta, am nevoie de rânduială, am nevoie să fiu sever… Asta-i!” spunea el, strângându-şi pumnul ca un om sangvin ce era. „Se înţelege de la sine că trebuie să fiu drept, adăugă el, căci altfel, dacă ţăranul e gol şi flămând, dacă nu are decât un căluţ, nu poate munci cu spor nici pentru el, nici pentru mine.”

Şi, poate, tocmai pentru că Nikolai nu-şi îngăduia să creadă că făcea pentru alţii ceva de dragul binefacerii, din virtute – tot ce făcea era rodnic; buna lui stare creştea văzând cu ochii. Mujicii din satele vecine veneau să se roage de el să-i cumpere şi pe ei şi, multă vreme după moartea lui, se păstră în popor amintirea pioasă a bunei lui rânduieli. „Era stăpân în toată puterea cuvântului… Mai întâi la ce e al mujicului îi era gândul şi abia pe urmă la ce era al lui. E drept, nu ne prea alinta el, dar, ce mai încolo-încoace, îl ştiam de stăpân!”

VIII.

SINGURUL LUCRU CARE-L chinuia câteodată pe Nikolai în legătură cu administrarea moşiei era violenţa, unită cu vechea deprindere, de pe vremea când era husar, de a-şi cam da drumul mâinilor, când îl apuca furia. La început el nu vedea în asta nimic condamnabil dar, în al doilea an al căsătoriei, părerea sa asupra acestui gen de a pedepsi se schimbă brusc.

Într-o zi, vara, fusese chemat la el starostele care luase locul răposatului Dron, la Bogucearovo, învinuit de tot felul de ticăloşii şi incorectitudini. Nikolai ieşi să-l judece în cerdac şi, de la primele răspunsuri ale starostelui, se auziră în tindă ţipete şi lovituri. Când se întoarse în casă, la ceai, Nikolai se apropie de soţia lui, care stătea cu capul aplecat deasupra gherghefului şi începu să-i înşire, cum avea obiceiul, tot ce i se întâmplase în dimineaţa aceea şi, între altele, tărăşenia cu starostele din Bogucearovo. Contesa Maria, care se făcea când roşie, când palidă, şi strângea din buze, fără să răspundă o vorbă la tot ce-i spunea bărbatul ei, rămase tot aşa, cu capul în piept.

— Ce ticălos obraznic! Spunea el, înfuriindu-se iar, numai cât îşi amintea de staroste. Măcar să-mi fi mărturisit că fusese beat şi că numai la treabă nu-i era mintea… Dar ce ai, Marie? Întrebă el deodată.

Contesa Maria înălţă capul, dădu să spună ceva, dar şi-l lăsă iarăşi, repede, în jos, şi buzele i se strânseră.

— Ce-i, draga mea? Ce-i cu tine? Ce ai?

Contesa Maria, care era departe de a fi frumoasă, câştiga totdeauna în frumuseţe când plângea. Ea nu plângea niciodată de durere sau de supărare, ci numai de tristeţe sau de milă. Şi când plângea, ochii ei strălucitori deveneau de un farmec irezistibil.

Cum o luă Nikolai de mână, ea nu se mai putu ţine şi izbucni în plâns.

— Nicolas, am văzut… e vinovat, dar… pentru ce să faci tu asta? Nicolas! şi îşi acoperi faţa cu mâinile.

Nikolai amuţi, se înroşi tot şi, plecând de lângă ea, începu să se plimbe tăcut prin odaie. El înţelegea de ce plângea nevastă-sa, dar, totodată, în sufletul lui, nu putea fi de acord cu ea; nu putea înţelege că un lucru, care era aşa cum apucase el din copilărie şi pe care îl socotea cât se poate de firesc, putea să fie rău.

„Or fi, oare, toate astea sentimentalităţi şi flecăreli femeieşti, ori o fi având dreptate?” se întreba el. Dar, înainte de a rezolva înăuntrul său această problemă, îşi mai aruncă încă odată privirea la chipul îndurerat şi iubitor al soţiei sale şi înţelese dintr-o străfulgerare că ea avea dreptate şi că el era, de multă vreme, vinovat faţă de sine însuşi.

— Marie, îi spuse el încet, apropiindu-se de ea, n-are să se mai întâmple niciodată; îţi dau cuvântul meu. Niciodată, repetă el cu tremur în glas, ca un copil care-şi cere iertare.

Lacrimile o podidiră şi mai tare pe contesă. Ea luă mâna bărbatului ei şi i-o sărută.

— Nicolas, când ţi-ai spart cameea? Spuse ea ca să schimbe discuţia, privindu-i mâna, la un deget al căreia purta un inel cu capul lui Laocoon.

— Astăzi, tot atunci, Marie. Ah, nu-mi mai aduce aminte de asta! Şi se înroşi din nou. Îţi dau cuvântul meu de onoare că nu se va mai întâmplă! Iar asta să-mi fie tot timpul de aducere-aminte, spuse el, arătând inelul spart.

De atunci, ori de câte ori, în explicaţiile lui cu starostii şi cu vătafii, sângele îi năvălea în faţă şi pumnii începeau să i se strângă, Nikolai îşi răsucea pe deget inelul cu piatra spartă şi îşi întorcea ochii de la omul care-l mâniase. Cu toate acestea, cam de vreo două ori pe an, tot îşi ieşea din sărite şi atunci, venind acasă la soţia lui, îşi mărturisea fapta şi iarăşi îi dădea asigurări că era pentru ultima oară când greşea.

— Marie, tu cred că mă dispreţuieşti într-adevăr, îi spunea el. Şi merit asta.

— Mai bine, când vezi că nu te poţi stăpâni, pleacă, pleacă de acolo cât poţi mai repede, spunea cu tristeţe contesa Maria, încercând să-şi consoleze bărbatul.

În societatea nobililor din gubernie, Nikolai era stimat, dar nu era iubit. Interesele nobilimii nu-l preocupau. Din pricina asta, unii îl socoteau om trufaş, iar alţii – de-a dreptul prost. Toate verile, de la semănăturile de primăvară până la seceriş, şi le petrecea ocupându-se de moşie. Toamna, cu aceeaşi seriozitate cu care se ocupa de agricultură, se dedica vânătorii, plecând de acasă pentru o lună sau chiar două. Iarna călătorea prin alte sate şi se îndeletnicea cu cititul. Lectura sa o formau cu precădere cărţile de istorie, pentru care îşi rezerva anual o anumită sumă. Îşi forma, cum zicea el, o bibliotecă serioasă şi îşi făcuse o regulă din citirea tuturor cărţilor cumpărate. Cu un aer important, el se închidea în cabinetul său pentru aceste lecturi, la început dintr-o obligaţie pe care şi-o luase singur, iar mai târziu dintr-o deprindere statornică, care-i dădea o deosebită plăcere pe lângă conştiinţa că se dedă unei ocupaţii serioase. Cu excepţia zilelor când era plecat după treburi, iarna, Nikolai îşi petrecea cea mai mare parte din timp în mijlocul familiei, legându-se de familie şi intrând până în cele mai mici amănunte în viaţa mamei şi a copiilor. Se apropia din ce în ce mai mult de soţia lui şi, cu fiecare zi ce trecea, descoperea la ea noi comori sufleteşti.

Sonia locuia cu dânşii chiar de la căsătoria lor. Încă înainte de căsătorie, Nikolai îi istorisise prinţesei Maria tot ce fusese între el şi Sonia, învinuindu-se pe sine şi lăudând-o pe ea. El o rugă pe prinţesa Maria să fie bună şi prietenoasă cu verişoara lui. Contesa Maria simţea din plin cât era de vinovat soţul ei şi îşi simţea şi propria ei vină faţă de Sonia. Credea că averea sa îl influenţase pe Nikolai în alegerea făcută şi, mai ales că n-avea cum să-i reproşeze Soniei nimic, căuta s-o iubească. În realitate însă, nu numai că n-o iubea, dar îşi simţea adeseori în suflet porniri duşmănoase împotriva ei şi nu şi le putea învinge.

Odată vorbi cu prietena ei Nataşa despre Sonia şi despre nedreptatea de care se simţea vinovată faţă de aceasta.

— Ştii, îi spuse Nataşa, tu, care ai citit mult Evanghelia; este acolo un loc ce i se potriveşte de-a dreptul Soniei.

— Care? Întrebă cu mirare contesa Maria.

— Celui ce are, i se va mai da, iar celui ce n-are, i se va mai lua!” Îţi aminteşti? Ea e dintre cei care n-au. Pentru ce? Nu ştiu; poate că nu-i deloc egoistă; nu ştiu, dar i se va mai lua şi i s-a şi luat totul. Mi-e groaznic de milă de ea câteodată; pe vremuri, doream grozav ca Nicolas să se însoare cu dânsa; dar totdeauna parcă am avut eu un presentiment că lucrul acesta n-are să se întâmple. Ea e floarea stearpă, ştii, cum se găsesc printre căpşuni! Uneori, mi-e milă de ea, dar alteori stau şi mă gândesc că ea nu simte acest lucru, aşa cum l-am simţi, de pildă, noi.

Şi, oricât îi spusese contesa Maria Nataşei că pasajul acesta din Evanghelie trebuie interpretat altfel, ea, de câte ori se uita la Sonia, simţea că era de acord cu explicaţia dată de Nataşa. Într-adevăr, s-ar fi zis că Sonia se resemnase cu totul, că se împăcase cu această situaţie, care n-o mai apăsa, şi-şi merita cu totul numele de floare stearpă. Părea că ţine nu atât la oamenii din familie, cât la familia întreagă. Era ca pisicile, care se simt legate nu de oameni, ci de casă. O îngrijea pe bătrâna contesă, mângâia şi răsfăţa copiii şi era oricând gata sa facă toate acele mici

servicii de care era capabilă şi pe care cei ai casei le primeau, fără vina lor, cu prea puţină recunoştinţă…

Conacul de la Lâsâe Gorî fusese reconstruit, deşi nu pe picior atât de mare ca pe vremea răposatului prinţ.

Clădirile, începute în vremuri grele, erau mai mult decât simple. Casa de locuit, foarte mare, clădită pe vechile ei temelii de piatră, era înălţată acum doar din lemn şi tencuită numai pe dinăuntru. Această casă mare şi spaţioasă avea duşumelele nevopsite şi era mobilată cu cele mai simple divane şi jilţuri tari, cu mese şi scaune din lemn de mesteacăn luat din pădurea lor şi făcute de către tâmplari de-ai lor. Era o casă foarte încăpătoare, cu odăi de servitori şi apartamente pentru musafiri. Rudele familiilor Rostov şi Bolkonski veneau uneori la Lâsâe Gorî, cu toată familia, în trăsurile lor, cu câte şaisprezece cai şi cu zeci de slugi după ei, şi rămâneau aici cu lunile. În afară de rude, de patru ori pe an, la onomasticile şi aniversările stăpânilor, se adunau aici, pentru câte o zi sau două, până la o sută de musafiri. Restul zilelor se scurgeau tot anul după anumite reguli ce nu se schimbau, cu obişnuitele îndeletniciri, ceaiuri, dejunuri, prânzuri şi cine, servite din proviziile casei.

IX.

ERA ÎN AJUN DE SFÂNTUL Nicolae, în 5 decembrie al anului 1820. În anul acela, de cum se întomnase, Nataşa – cu bărbatul şi cu copiii ei – venise ca oaspete la fratele său. Pierre era plecat la Petersburg pentru treburi personale şi speciale, cum spunea el; trebuia să lipsească trei săptămâni, dar rămăsese acolo aproape şapte. Era aşteptat să sosească din clipă în clipă.

La 5 decembrie, pe lângă familia Bezuhov, se afla printre musafirii familiei Rostov şi vechiul prieten al lui Nikolai, generalul în retragere Vasili Feodorovici Denisov.

Nikolai ştia că, la 6 decembrie, ziua solemnităţii, când îi soseau oaspeţii, va trebui să-şi scoată beşmetul pe care-l purta de obicei, să-şi pună redingotă, să încalţe ghete

strâmte cu vârfuri ascuţite şi să se ducă la biserica cea nouă, pe care o ridicase el; să primească apoi felicitări, să ofere gustări şi să discute despre alegerile nobilimii şi despre recoltă; dar ajunul sărbătorii, cel puţin, el socotea că are încă dreptul să-l petreacă în chipul obişnuit. Până la masă, Nikolai făcu verificări la conturile aduse de primarul unui sat din gubernia Riazan, unde nepotul soţiei sale îşi avea moşia, scrisese două scrisori de afaceri şi dete o raită pe la arie, pe la grajduri şi pe la staule. Luând măsuri pentru preîntâmpinarea beţiei generale, ce era de aşteptat pe a doua zi cu prilejul hramului bisericii, veni la prânz şi, fără să mai poată sta de vorbă între patru ochi cu nevasta, luă loc la masa lungă de douăzeci de tacâmuri, la care erau adunaţi toţi ai casei. La masă erau: mama sa cu Belova, bătrâna care locuia cu ea, soţia lui, cei trei copii ai lor, guvernanta şi guvernorul copiilor, nepotul soţiei sale cu guvernorul lui, Sonia, Denisov, Nataşa, cei trei copii ai ei, guvernanta acestora şi bătrânelul Mihail Ivanâci, arhitectul bătrânului prinţ, care trăia tihnit la Lâsâe Gorî.

Contesa Maria şedea în capătul opus al mesei. De cum i se aşeză la masă bărbatul, după gestul precipitat cu care el îşi luase şervetul şi îşi mutase din faţă paharul şi păhărelul de votcă, îşi zise că Nikolai nu era în toane bune, lucru care i se întâmplă câteodată înainte de supă, mai cu seamă când venea de la treburile gospodăreşti direct la masă. Contesa Maria îi cunoştea bine aceste toane şi, atunci când era ea bine dispusă, îl aştepta liniştită să-şi isprăvească supa şi abia după aceea începea să-i vorbească, făcându-l să recunoască faptul că n-avea nici un motiv să fie indispus; dar astăzi, ea îşi uită cu desăvârşire prudenţa; o duru că el se supărase pe ea fără motiv şi se simţi nefericită. Îl întrebă pe unde a fost. Nikolai îi răspunse. Atunci ea îl mai întrebă şi dacă treburile merg bine. El se încruntă neprietenos, ca atins de tonul nefiresc al soţiei sale, şi-i dădu un răspuns cam repezit.

„Va să zică n-am greşit, îşi zise contesa Maria. Şi de ce să se supere pe mine?” În tonul cu care-i răspunsese, contesa Maria desluşise parcă o lipsă de bunăvoinţă faţă de ea şi dorinţa de a încheia discuţia. Simţise că spusele ei nu sunaseră firesc, dar nu se putuse abţine să mai pună câteva întrebări.

Discuţia din timpul mesei deveni curând, datorită lui Denisov, generală şi animată, şi contesa Maria nu mai schimbă nici o vorbă cu bărbatul ei. Când toţi se ridicară de la masă şi veniră să-i mulţumească bătrânei contese, contesa Maria îşi sărută bărbatul, dându-i, la rândul său, mâna să-i fie sărutată, şi-l întrebă pentru ce era supărat pe ea.

— Ai totdeauna nişte idei grozav de curioase; nici prin gând nu mi-a trecut să mă supăr, zise el.

Dar cuvântul totdeauna pentru contesa Maria însemna: „Da, sunt supărat şi nu vreau să-ţi spun de ce.”

Nikolai se înţelegea atât de bine cu soţia sa, încât până şi Sonia şi contesa cea bătrână care, din gelozie, doreau să vadă neînţelegeri între ei, nu le puteau găsi vreun motiv de reproş. Dar şi între ei se iveau, totuşi, momente de vrăjmăşie: uneori, tocmai după momentele cele mai fericite, încercau deodată un sentiment de înstrăinare şi de duşmănie; aceasta se întâmplă mai cu seamă în perioadele de sarcină ale contesei Maria. Într-o asemenea perioadă era ea şi acum.

— Ei, messieurs et mesdames, zise Nikolai tare şi parcă vesel (contesei Maria i se părea că face asta anume ca s-o jignească pe dânsa), eu sunt de la şase dimineaţa în picioare. Mâine, trebuie să-mi port crucea, aşa că azi aş vrea să mă odihnesc puţin.

Şi, fără să-i mai spună ceva contesei Maria, se duse în micuţa cameră cu divane şi se culcă pe o canapea.

„Aşa e, întotdeauna e aşa, îşi zise contesa Maria. Cu toată lumea vorbeşte, numai cu mine nu. Văd eu bine, văd eu că-l dezgust. Mai ales în situaţia asta.” Îşi privi pântecele

proeminent şi se uită în oglindă la chipul galben, palid şi slăbit, în care ochii păreau mai mari ca oricând.

Şi totul începu să i se pară neplăcut: şi strigătele, şi hohotele de râs ale lui Denisov, şi vorbăria Nataşei şi, mai cu seamă, privirea aceea fugară pe care i-o aruncase Sonia.

Sonia era totdeauna cel dintâi pretext pe care şi-l alegea contesa Maria pentru supărările ei.

După ce mai rămase puţin printre musafiri şi nu pricepu nimic din tot ce vorbeau, ea ieşi încetinel şi se duse în odaia copiilor.

Copiii îşi făcuseră trăsuri din scaune şi se jucau de-a călătoria la Moscova, aşa că o poftiră şi pe ea să meargă cu dânşii. Luă loc pe unul din scaune, se jucă cu ei, dar gândul la bărbatul ei şi la supărarea lui fără motiv nu contenea s-o chinuiască. Ea se ridică şi se duse, păşind cu greutate în vârful picioarelor, în odăiţa cu divane.

„Poate că nu doarme. Vreau să am o explicaţie cu el!” îşi zicea în sinea ei. Andriuşa, băiatul cel mai mare, se luă după ea, imitându-i mersul în vârful picioarelor. Contesa Maria nu-l observă.

— Chere Marie, il dort, je crois: il est şi fatigué950, îi spuse, în salonul mare cu divane, Sonia, pe care contesa Maria avea impresia că o întâlnea pretutindeni. Să nu-l trezească Andriuşa cumva!

Contesa Maria întoarse capul, îl văzu pe Andriuşa în urma ei şi simţi că Sonia avea dreptate; dar, tocmai de aceea, sângele îi năvăli în faţă şi ea se abţinu cu vădită greutate să nu spună cuvinte aspre. Nu scoase o vorbă şi, ca să n-o asculte pe Sonia, îi făcu semn lui Andriuşa să nu facă zgomot, dar totuşi s-o urmeze, apoi se apropie de uşă. Sonia ieşi pe altă uşă. Din odaia în care dormea Nikolai i se auzea respiraţia ritmică, atât de cunoscută soţiei lui până în cele mai fine nuanţe. Ea îi ascultă respiraţia, îi văzu fruntea netedă şi frumoasă, mustăţile, faţa în întregul ei, la care adeseori, în liniştea nopţii, se uita îndelung. Nikolai făcu

deodată o mişcare şi tuşi. În aceeaşi clipă, Andriuşa strigă din uşă:

— Tăticule, mămica vine la tine.

Contesa Maria îngălbeni de spaimă şi începu să-i facă semne copilului. El tăcu şi, timp de câteva clipe, se aşternu o linişte înfricoşătoare pentru contesa Maria, care ştia cât îl supăra pe Nikolai să fie trezit din somn. Apoi, deodată, în dosul uşii, se auzi tusea lui şi iar mişcare; vocea necăjită a lui Nikolai rosti:

— Nu se poate să mă odihnesc şi eu măcar o clipă? Marie, tu eşti? Pentru ce l-ai adus aici?

— Venisem numai să mă uit. Nu l-am văzut… iartă-mă…

Nikolai tuşi iar şi tăcu. Contesa Maria plecă din uşă şi îşi duse fiul în odaia copiilor. Peste cinci minute, Nataşa, o fetiţă de trei ani, cu ochi negri, favorita tatălui ei, aflând de la Andriuşa că tăticul doarme şi că mămica e în odaia cea mare cu divane, fugi, neobservată de mama ei, spre odăiţa unde dormea Nikolai. Îndrăzneaţă, fetiţa cu ochi negri făcu uşa să scârţâie, se apropie, călcând energic cu picioruşele ei dolofane, de canapea şi, după ce se uită cum dormea tatăl său, cu faţa la perete, se ridică pe vârful picioarelor şi-i sărută mâna pe care acesta şi-o ţinea sub cap. Nikolai se întoarse cu un zâmbet duios pe faţă.

— Nataşa, Nataşa! Se auziră de la uşă şoaptele speriate ale contesei Maria. Tăticu vrea să doarmă!

— Nu, mămico, nu vrea să doarmă, răspunse cu convingere Nataşa cea mică. Râde.

Nikolai îşi dădu jos picioarele de pe canapea, se ridică şi îşi luă fiica în braţe.

— Intră, Maşa, îi spuse el soţiei sale.

Contesa Maria intră în odaie şi se aşează alături de bărbatul ei.

— Nici n-am prins de veste cum s-au luat după mine, zise ea, sfioasă. Venisem numai aşa.

Nikolai, ţinându-şi cu o mână fetiţa, se uită la soţia lui şi, observând expresia de vinovăţie de pe faţa ei, o cuprinse cu

celălalt braţ şi o sărută în creştet.

— Am voie s-o sărut pe maman? O întrebă el pe Nataşa.

Fetiţa zâmbi ruşinoasă.

— Încă odată, făcu ea cu un gest poruncitor, arătând locul pe care-l sărutase Nikolai, pe creştetul nevestei sale.

— Nu ştiu de unde ai scos tu că n-aş fi în apele mele, spuse Nikolai, răspunzând la întrebarea care, ştia el bine, dăinuia în sufletul soţiei sale.

— Tu nu-ţi poţi închipui ce nefericită şi cât de singură mă simt atunci când eşti tu aşa. Mi se pare tot mereu…

— Marie, sfârşeşte odată cu prostiile astea. Mă mir că nu ţi-e oarecum, spuse el cu voie bună.

— Mi se pare că tu nu mă poţi iubi, că sunt aşa de urâtă… întotdeauna, dar acum… în starea în ca…

— Ah, caraghioasă mai eşti! Nu ţi-e drag cine-i frumos, ci-i frumos cine ţi-e drag. Numai pe Malvina951 şi pe altele ca ea le iubeau amanţii pentru frumuseţea lor. Aşa o iubesc eu oare pe nevastă-mea? Nu, n-o iubesc aşa; e altceva, nu ştiu cum să-ţi spun. Atunci când nu eşti lângă mine sau atunci când, uite, ca acum, îşi vâră dracul coada între noi, mă simt ca pierdut, fără nici un rost şi fără puteri. Pot spune, de pildă, că-mi iubesc degetul? Nu! Dar ia încearcă de mi-l taie…

— Nu. Eu te iubesc altfel, dar te pot înţelege. Va să zică, nu eşti supărat pe mine?

— Îngrozitor de supărat, răspunse Nikolai zâmbind; apoi se ridică, îşi îndreptă cu mâna părul şi începu să se plimbe prin cameră.

— Ştii, Marie, la ce mă gândeam? Începu el să-şi depene cu glas tare gândurile faţă de nevastă-sa, acum că împăcarea se făcuse.

Nici n-o întreba măcar dacă voia să-l asculte; îi era totuna. Îi trecuse o idee prin cap, trebuia deci să i-o împărtăşească. Şi îi spuse că avea intenţia să-l convingă pe Pierre să rămână cu ei până la primăvară.

Contesa Maria îl ascultă, făcu unele observaţii şi începu, la rândul ei, să-şi spună cu glas tare gândurile. Gândurile ei erau tot la copii.

— Cum se vede în ea, de pe acum, femeia, spuse în franţuzeşte contesa, arătând la mica Nataşa. Voi ne reproşaţi nouă, femeilor, lipsa de logică. Dar logica noastră, uite-o! Eu spun: tăticu vrea să doarmă şi ea îmi răspunde: nu vrea, râde. Şi ea e cea care are dreptate, sfârşi contesa Maria, zâmbind fericită.

— Da, asta aşa-i!

Şi Nikolai, punându-şi fetiţa pe unul din braţele lui puternice, o ridică sus de tot, o aşează pe umăr, o cuprinse pe după picioruşe şi începu să se plimbe cu ea prin odaie. Faţa tatălui şi fiicei aveau una şi aceeaşi expresie de fericire inconştientă.

— Dar ştii, poate că eşti nedrept. Prea o iubeşti mult pe asta, îi şopti contesa Maria în franţuzeşte.

— Aşa-i, dar ce să fac? Caut să nu arăt…

În vremea aceasta, la intrare, se auzi zgomotul clanţei, iar pe coridor paşi, ca atunci când vine cineva.

— A venit cineva.

— Sunt sigură că e Pierre. Mă duc să văd, spuse contesa Maria şi ieşi din odaie.

În lipsa ei, Nikolai îşi îngădui să facă înconjurul odăii, galopând cu Nataşa în cârcă. Când obosi, îşi luă din spinare fata care râdea înveselită şi o strânse la piept. Ţopăiala asta îl făcu să-şi aducă aminte de dans şi, uitându-se la feţişoara ei copilărească, rotundă şi fericită, se gândi cum are să fie ea când el, bătrân, va începe să iasă în lume cu dânsa şi, tot aşa cum răposatul tatăl său jucase odinioară cu fiică-sa Danilo Kupor, va dansa şi el cu Nataşa o mazurcă.

— El este, chiar, el, Nikolas! Zise contesa Maria, întorcându-se în odaie peste câteva clipe. S-a înviorat pe loc Nataşa noastră. Să fi văzut cât era de încântată şi cum l-a săpunit pe loc, pentru că s-a întors cu atâta întârziere. Acuma, hai să mergem, să mergem mai repede! Dar

despărţiţi-vă odată, zise ea, uitându-se zâmbitoare la fetiţa care se ghemuise la pieptul tatălui ei.

Nikolai ieşi cu fetiţa de mână.

Contesa Maria rămase locului.

— Niciodată, niciodată n-aş fi crezut, şopti ea ca pentru sine, că se poate să fiu aşa de fericită.

Un zâmbet îi lumină faţa; dar în acelaşi timp oftă şi în privirea ei adâncă se văzu o tristeţe reţinută, ca şi cum ar fi fost conştientă că, pe lângă fericirea pe care o trăia, mai era şi alta, ce nu putea fi atinsă în viaţa aceasta şi de care-şi amintea, fără voia ei, acuma.

X.

NATAŞA SE MĂRITASE LA începutul primăverii lui 1313, şi până în 1820, avusese timpul să nască trei fete şi un băiat, pe care dorise mult să-l aibă şi pe care-l alăpta acuma chiar ea. Se împlinise mult la trup şi se lăţise, aşa încât ar fi fost greu să recunoşti în această mamă trupeşă pe Nataşa cea firavă şi mlădioasă de odinioară. Trăsăturile feţei i se precizaseră şi aveau acum un aer de blândeţe, linişte şi seninătate. Pe faţă nu i se mai aprindea, ca altădată, focul însufleţirii care era farmecul ei pe atunci. Acum, de cele mai multe ori îi vedeai faţa doar, şi trupul, dar din suflet nu i se mai vedea nimic. Tot ce se vedea era femeia voinică, frumoasă şi fecundă. Prea arareori se mai stârneau în ea înflăcărările de odinioară. Asta se întâmpla doar în ocaziile când ca acum, i se întorcea bărbatul din vreo călătorie, când i se scula după boală vreun copil sau când, stând cu contesa Maria, îşi amintea de prinţul Andrei (cu bărbatul ei nu vorbea niciodată de prinţul Andrei, bănuind că i-ar fi putut stârni prin asta gelozia), sau, lucru care acum i se întâmpla foarte rar, atunci când cineva izbutea s-o înduplece ocazional să cânte, îndeletnicire pe care o părăsise cu totul după căsătorie. Dar în rarele momente în care focul de altădată dogorea din nou în frumosul ei trup de femeie ajunsă în floarea vârstei, Nataşa era şi mai fermecătoare decât odinioară.

De când se măritase, Nataşa stătuse cu bărbatul ei la Moscova, la Petersburg şi la moşia de lângă Moscova, sau la mama ei, adică la Nikolai. În societate, tânăra contesă Bezuhova era văzută foarte rar, iar cei care o vedeau rămâneau nemulţumiţi de ea. Nu era nici simpatică, nici amabilă. Nu că i-ar fi plăcut singurătatea (nu ştia nici ea dacă îi plăcea sau nu; i se părea însă că nu), dar, tot rămânând însărcinată şi tot alăptând câte un sugaci până-l vedea mai răsărit, şi, pe lângă asta, luând parte clipă de clipă la viaţa bărbatului ei, Nataşa nu putea face faţă atâtor cerinţe în alt chip decât renunţând la societate. Toţi cei care o cunoşteau pe Nataşa dinainte de căsătorie se mirau de schimbarea petrecută cu ea ca de ceva extraordinar. Singură bătrâna contesă care, cu simţul ei de mamă, înţelesese demult că toate pornirile Nataşei izvorau doar din dorinţa de a-şi avea familia ei, de a-şi avea bărbatul ei (aşa cum strigase ea însăşi, cândva, la Otradnoe, mai mult în serios decât în glumă), singură maică-sa era mirată doar de mirarea celorlalţi şi repeta într-una că ea ştiuse totdeauna că Nataşa va fi o soţie şi o mamă exemplară.

— Numai că îşi exagerează la culme dragostea ei de bărbat şi de copii, spunea contesa. Asta-i stupid.

Nataşa nu se conducea după regula de aur – propovăduită de oamenii cu cap, mai cu seamă de francezi – care cere ca o fată, după ce se mărită, să nu se neglijeze şi să nu-şi uite talentele ci, dimpotrivă, să se ocupe încă şi mai atent decât înainte de căsătorie de exteriorul ei şi să caute să-l atragă pe bărbatul ei întocmai cum îl atrăgea când nu-i era bărbat. Nataşa, dimpotrivă, îndată după căsătorie renunţă imediat la toate farmecele ei, dintre care unul era neobişnuit de puternic: cântecul. Ba tocmai pentru că prea era puternic farmecul acesta, se şi lepădă de el. Nu-şi mai bătu capul nici cu manierele, nici cu fineţea expresiilor, nici cu atitudinile menite să o facă să apară mai atrăgătoare pentru bărbatul ei, nici cu toaletele, şi nici nu-şi dădu măcar osteneala să nu-şi mai sâcâie bărbatul cu pretenţiile ei. Tot ce făcea era

împotriva acestor reguli. Simţea că mijloacele de atracţie pe care instinctul o învăţase altădată să le folosească acum n-ar fi făcut decât să o acopere de ridicol în ochii bărbatului ei, căruia, din prima clipă, i se dăruise toată, adică din tot sufletul, fără să-i fi rămas în el vreo cută ascunsă ochilor lui. Îşi dădea seama că legătura dintre ea şi bărbatul ei se menţinea acum nu prin sentimentele poetice pe care i le insuflase odinioară, ci prin ceva cu totul de altă natură, nedefinit, dar puternic, ca însăşi legătura dintre sufletul şi trupul ei.

Să-şi încreţească părul, să-şi pună o robe ronde952 şi să cânte romanţe cu scopul de a-şi spori atracţia pentru bărbatul ei, i s-ar fi părut la fel de ciudat ca şi dacă s-ar fi gătit ca să-şi devină ei însăşi plăcută. Să se gătească pentru a place altora, poate că i-ar fi plăcut şi ei – nu ştia – dar n-avea când. Principalul motiv pentru care n-o mai preocupau nici cântecul, nici toaletele, nici cântărirea cuvintelor pe care le rostea, era că n-avea deloc vreme de atari preocupări.

Ştiut este că omul are capacitatea de a se cufunda până la uitare de sine într-un obiect, oricât de neînsemnat ar părea el. Şi tot ştiut este că nu există obiect atât de neînsemnat, încât, concentrându-ţi atenţia şi îndreptând-o asupra lui, să nu crească la infinit.

Lucrul căruia i se dăruise cu totul Nataşa era familia, adică bărbatul, pe care trebuia să-l ţină în aşa fel, încât să-i aparţină exclusiv ei şi casei, pe urmă copiii, pe care trebuia să-i poarte în pântec, să-i nască, să-i alăpteze şi să-i crească.

Şi, pe măsură ce se adâncea mai mult, nu numai cu mintea, ci şi cu tot sufletul, cu toată fiinţa, în lucrul care o preocupa, acesta creştea mereu nutrit de atenţia sa, şi tot mai slabe şi mai neînsemnate i se păreau puterile proprii, aşa că şi le concentra tot mai mult asupra unuia şi aceluiaşi lucru, fără să izbutească, totuşi, să facă tot ce i se părea că trebuie făcut.

Vorbărie şi discuţii despre drepturile femeii, despre raporturile dintre soţi, despre libertăţile şi îndatoririle lor, chiar dacă nu purtau, ca astăzi, denumirea de probleme, existau şi pe atunci, ca şi astăzi; aceste probleme, însă, nu numai că n-o interesau pe Nataşa, dar, hotărât lucru, ea nici nu le pricepea.

Problemele acestea nu existau nici atunci, cum nu există nici azi, decât pentru aceia dintre oameni care văd în căsătorie numai satisfacţiile pe care soţii şi le procură unul altuia, adică numai punctul de plecare al căsătoriei şi nu întreg rostul ei care constă în întemeierea unei familii.

Discuţiile de felul acesta şi problemele de astăzi asemănătoare problemei de a găsi felul în care se poate obţine mai multă satisfacţie dintr-un prânz nu existau pe atunci, după cum nu există nici astăzi, pentru oamenii la care mâncarea are drept scop alimentaţia, iar căsătoria, familia.

Dacă scopul unui prânz este nutrirea corpului, atunci acela care mănâncă dintr-o dată două prânzuri va atinge, poate, un grad mai înalt de plăcere, dar nu-şi va atinge scopul, de vreme ce ambele prânzuri nu vor putea fi mistuite de stomacul său.

Iar dacă scopul căsătoriei este familia, atunci cine va dori să aibă mai multe femei sau mai mulţi bărbaţi s-ar putea să-şi procure mai multă plăcere, dar în nici un caz nu va avea familie.

Dacă scopul mâncării este nutriţia, iar scopul căsătoriei – familia, toată problema se rezumă la a nu mânca mai mult decât poate mistui stomacul şi la a nu avea mai multe femei sau mai mulţi bărbaţi decât atâţi câţi sunt necesari pentru întemeierea familiei, adică un singur bărbat sau o singură femeie. Nataşei îi trebuise un bărbat. Bărbatul îi fusese dăruit. Şi bărbatul îi dărui o familie. Iar de alt bărbat, mai bun, nu numai că nu avea trebuinţă, ci, întrucât ea îşi îndreptase toate puterile sufletului doar spre slujirea bărbatului acestuia şi a familiei sale, nici nu-şi putea

închipui măcar şi nici n-o interesa ce i s-ar întâmpla dacă ar fi să fie altfel.

Nataşei nu-i plăcea, în general, societatea, dar preţuia cu atât mai mult societatea rudelor compusă din: contesa Maria, fratele ei, mama ei şi Sonia. Îi era drag să fie în societatea acestor oameni, faţă de care putea să apară, ieşind cu paşi mari din camera copiilor, numai în capot şi cu părul ciufulit, dar cu faţa radioasă, ca să le arate un scutec cu o pată galbenă în loc de una verde şi ca să le audă vorbele liniştitoare în legătură cu sănătatea copilului, care e acum incomparabil mai bună.

Nataşa merse până acolo cu delăsarea, încât îmbrăcămintea, pieptănătura ei, cuvintele spuse cum îi veneau la gură, gelozia – era geloasă pe Sonia, pe guvernantă şi pe orice femeie, pe orice femeie frumoasă sau urâtă – ajunseseră motive obişnuite de glumă pentru toţi cei din jurul ei. Părerea generală era că pe Pierre îl ţine nevasta sub papuc şi, de fapt, aşa şi era. Chiar din primele zile ale căsniciei lor, Nataşa îşi manifestase pretenţiile. Pe Pierre îl mirase mult această concepţie – nouă pentru el – a soţiei sale, conform căreia fiecare clipă a vieţii lui îi aparţinea ei şi familiei; fu mirat de pretenţiile soţiei sale, dar se simţi măgulit de ele şi li se supuse.

Supunerea aceasta a lui Pierre se reducea la faptul că el nu numai că nu trebuia să facă curte vreunei alte femei, dar n-avea voie nici măcar să-i zâmbească, vorbind cu ea. Nu trebuia să se mai ducă la club şi la mese cu prietenii numai aşa, ca să-şi mai treacă vremea; nu trebuia să cheltuiască bani pentru capricii, nu trebuia să plece în călătorii pe termen lung, exceptând călătoriile de afaceri în rândul cărora Nataşa punea şi preocupările lui cu caracter ştiinţific, din care ea nu pricepea nimic, dar cărora le atribuia o importanţă deosebită. În schimb, Pierre avea depline drepturi de a porunci la el în casă, de a dispune cum voia nu numai de persoana sa, ci de întreaga familie. Nataşa, acasă la ea, se socotea roaba bărbatului ei; şi toată

casa umbla în vârful picioarelor când Pierre avea de lucru, citea adică, sau scria în cabinetul său. Era de ajuns să arate Pierre vreo preferinţă oarecare şi orice chef i se împlinea numaidecât. Era destul să-şi exprime el vreo dorinţă şi Nataşa dădea fuga să i-o împlinească.

Toată casa se conducea doar după aşa-zisele ordine ale lui Pierre, adică după dorinţele lui, pe care Nataşa îşi dădea silinţa să le ghicească. Felul lor de trai şi locul unde-şi duceau viaţa, cunoştinţele, relaţiile, ocupaţiile Nataşei, educaţia copiilor, toate, nu numai că se făceau conform voinţei exprimate de Pierre, dar Nataşa se străduia să ghicească tot ceea ce ar putea decurge din ideile exprimate de Pierre în cursul unei conversaţii. Şi ea ghicea cu adevărat în ce consta, în esenţă, dorinţa lui Pierre, iar odată dibuită, se ţinea dârz pe calea aleasă odată pentru totdeauna. Când Pierre singur avea de gând să-şi schimbe preferinţele, ea îl înfrunta cu propriile lui arme.

Aşa, într-o epocă grea din viaţa lor, care rămăsese pe vecie întipărită în mintea lui Pierre, când Nataşa se îmbolnăvise de deznădejde după ce schimbase trei doici pentru primul ei copil, născut debil, Pierre îi împărtăşise ideea lui Rousseau, cu care el era absolut de acord, şi care spunea că, anume, creşterea pruncilor cu doici este un lucru cu desăvârşire nefiresc şi dăunător. La copilul următor, cu toată împotrivirea mamei ei, a doctorilor şi chiar a bărbatului ei, care se coalizaseră toţi împotriva alăptării copilului de către mamă, ca împotriva unui lucru nemaiauzit pe-atunci şi păgubitor, Nataşa rămase la hotărârea sa, şi din ziua aceea toţi copiii şi-i alăpta singură.

Foarte adeseori, în momente de enervare, se întâmplă ca soţii să se certe; dar, la distanţe mari în timp de aceste certuri, Pierre descoperea, spre uimirea şi bucuria sa, nu numai în vorbele, dar şi în faptele Nataşei, tocmai punctul de vedere pe care ea i-l combătuse în timpul certei. Şi nu numai că-şi descoperea punctul său de vedere, dar şi-l descoperea acum, în felul în care îl formula ea, purificat de

tot ce pusese Pierre în el de prisos, din pricina pasiunii cu care discutase.

După şapte ani de viaţă conjugală, Pierre avea conştiinţa îmbucurătoare şi fermă a faptului că nu era om rău şi simţea acest lucru tocmai după chipul cum se vedea oglindit de nevastă-sa. În adâncul sufletului, el simţea cum binele şi răul se amestecau şi îşi aruncau unul asupra celuilalt umbra. Dar în Nataşa se oglindea numai ce era cu adevărat bun în el; tot ce nu era pe deplin frumos, era respins. Şi răsfrângerea aceasta în oglinda ei se petrecuse nu pe calea gândirii logice, ci pe o cale tainică, nemijlocită.

XI.

CU DOUA LUNI ÎN URMĂ, Pierre, încă de pe atunci oaspete al Rostovilor, primise de la prinţul Feodor o scrisoare prin care era chemat la Petersburg, pentru a dezbate anumite chestiuni importante ce preocupau pe membrii unei asociaţii căreia Pierre îi fusese fondator principal.

Citind scrisoarea, aşa cum citea toate scrisorile primite de bărbatul ei, Nataşa îi propusese ea singură să plece la Petersburg, fără să se gândească ce greu îi venea în lipsa bărbatului ei. Tuturor preocupărilor lui intelectuale, abstracte, ea le atribuia de vreme ce nu le înţelegea, o importanţă imensă, şi trăia tot cu frica să nu-i fie lui o piedică în această activitate. De aceea, la privirea sfioasă şi întrebătoare a lui Pierre, după citirea scrisorii, Nataşa răspunsese de-a dreptul prin rugămintea ca el să plece, dar să-i precizeze doar, în chip sigur, data când se va întoarce. Şi-i dădu concediu pentru patru săptămâni.

Din ziua expirării termenului de concediu, de acum două săptămâni şi până astăzi, Nataşa o dusese numai într-o teamă, într-o tristeţe şi o stare de necontenită iritare.

Denisov, acum general în retragere şi nemulţumit de situaţia actuală, sosit la Lâsâe Gorî în aceste două săptămâni din urmă, se uita cu mirare şi tristeţe la Nataşa, ca la un portret prea puţin asemănător al unui om pe care l-

ar fi iubit cândva. O privire posomorâtă şi plictisită, răspunsuri anapoda şi tot soiul de discuţii cu privire la copii era tot ce mai vedea el şi tot ce-i mai auzeau urechile de la zâna vrăjită de altădată.

Toată vremea aceasta Nataşa fusese tristă şi enervată, mai cu seamă atunci când, voind s-o liniştească, mamă-sa, fratele ei, Sonia sau contesa Maria căutau să-l scuze pe Pierre şi să găsească tot soiul de motive pentru care ar fi putut întârzia.

— Prostii, fleacuri, spunea Nataşa, fleacuri, toate reveriile astea ale lui, care nu duc la nimic; şi fleacuri toate asociaţiile astea prosteşti, spunea ea despre aceleaşi lucruri, în a căror deosebită importanţă crezuse cu tărie.

Şi pleca în odaia copiilor să-şi alăpteze singurul ei băiat, pe Petea.

Nimeni şi nimic nu i-ar fi putut spune atâtea lucruri liniştitoare şi inteligente ca această făptură micuţă, în vârstă de trei luni, atunci când, punându-şi-l la piept, ea îi simţea mişcările gurii şi fornăiala năsucului. Fiinţa asta îi spunea: „Te superi, eşti geloasă, ai vrea să te răzbuni, te temi, dar uite, eu sunt tot el, eu sunt tot el…” Iar ea n-avea ce să-i răspundă. Era mai mult decât adevărat.

În aceste două săptămâni de îngrijorare, Nataşa se refugiase atât de des lângă copil ca să se liniştească, se îngrijise cu atâta înverşunare de dânsul, încât îi dăduse prea mult lapte şi copilul se îmbolnăvise. Boala lui o îngrozea, dar, totodată, era exact ce-i trebuia. Căutând să-l facă sănătos, ea suporta mai uşor îngrijorarea pricinuită de lipsa soţului.

Îşi alăpta copilul când zgomotul trăsurii lui Pierre se auzi dinspre intrarea casei şi dădaca, ştiind cât o va bucura pe cucoană, intră pe uşă uşor, dar grăbită, cu faţa radioasă.

— A venit? Întrebă repede Nataşa pe şoptite, ferindu-se să facă vreo mişcare, ca să nu-şi trezească băieţaşul adormit la sân.

— A venit, maică, a venit, răspunse, tot în şoaptă, dădaca.

Nataşei îi năvăli tot sângele în obraz şi picioarele i se mişcară fără voie; dar să se ridice brusc şi să fugă n-avea cum. Copilul deschise iar ochii şi se uită la ea. „A, eşti aici”, părea să spună el, şi buzele lui mai supseră de câteva ori, alene.

După ce îşi trase cu băgare de seamă sânul din gura lui, Nataşa legănă puţin copilul pe braţe, îl trecu dădacei, apoi se îndreptă cu paşi repezi spre uşă. Dar în uşă se opri, ca şi cum ar fi cuprins-o remuşcările pentru faptul că, de bucurie, îşi lăsase prea degrabă copilul; se uită înapoi. Dădaca, ridicându-şi coatele, tocmai trecea copilul peste grilajul pătuţului.

— Du-te, du-te, fata mamii, fii pe pace, du-te, şopti dădaca zâmbind cu familiaritatea care, de obicei, se stabileşte între dădacă şi stăpână.

Şi Nataşa, cu paşi uşori, dădu fuga în vestibul.

Denisov, care ieşise din cabinet pe sală cu pipa între dinţi, o recunoscu întâia oară de când venise pe Nataşa pe care o ştia el. Valuri de lumină puternică, de strălucire şi de bucurie izvorau năvalnic din faţa ei transfigurată.

— A venit! Îi azvârli ea din fugă şi Denisov simţi că era şi el în culmea bucuriei pentru că venise Pierre, la care ţinea prea puţin.

Intrând fuga în vestibul, Nataşa dădu cu ochii de o siluetă înaltă, cu şubă de blană şi care tocmai îşi desfăcea şalul de la gât.

„E el! E el! E adevărat! Iată-l! Îşi spuse în sinea ei şi, zburând spre dânsul, îl îmbrăţişă, îi strânse capul la piept, apoi, depărtându-se puţin, îi privi faţa plină de promoroacă, îmbujorată şi fericită. Da, el este; fericit, mulţumit…”

Şi, dintr-o dată, îşi aduse aminte de toate chinurile aşteptării prin care trecuse în aceste două săptămâni; bucuria care-i luminase faţa se stinse; ea se încruntă şi un torent de reproşuri şi de cuvinte răutăcioase se revărsa asupra lui Pierre.

— Da, tu te simţi bine, tu te bucuri grozav, tu te-ai distrat… Dar te-ai întrebat cum mi-e mie? Măcar de copii să-ţi fi fost milă! Ştiai doar că alăptez şi mi s-a stricat laptele… Petea a fost la un pas de moarte. Şi tu, tu eşti vesel, cum nu se mai poate. Da, eşti grozav de bine dispus…

Pierre ştia că nu avea nici o vină, căci într-adevăr nu putuse veni mai curând; ştia că izbucnirea aceasta a ei nu era cuviincioasă şi mai ştia că, peste câteva clipe, avea să-i treacă; ştia, mai ales, că el era bine dispus şi fericit. Ar fi avut chef să zâmbească, dar nu îndrăznea nici să se gândească la una ca asta. Îşi luă o mutră jalnică, speriată, şi îşi lăsă capul în piept.

— N-am putut, zău, crede-mă! Dar ce-i cu Petea?

— Acum nu mai e nimic. Să mergem! Mă mir că nu ţi-e ruşine! Să mă fi văzut cum arătam când nu erai tu. Cum m-am chinuit…

— Eşti sănătoasă?

— Haidem, haidem, spunea ea mereu, fără să-i lase mâna. Şi se duseră în camera lor.

Când Nikolai şi nevasta lui veniră să-l vadă pe Pierre, acesta era în odaia copiilor; îşi ţinea în uriaşa palmă a mâinii lui drepte fiul sugaci, care se deşteptase, şi-l mângâia. Pe faţa lată a copilului, cu gura deschisă şi fără dinţi, se aşternuse un zâmbet fericit. Furtuna se potolise demult şi un soare voios strălucea puternic pe faţa Nataşei, care se uita înduioşată la bărbatul şi la copilul ei.

— Va să zică, ai vorbit cu prinţul Feodor tot ce aveai de vorbit? Întrebă Nataşa.

— Da, absolut.

— Vezi? Şi-l ţine (Nataşa vorbea de capul copilului). Dar prin ce spaime m-a făcut să trec.

— Dar pe prinţesă ai văzut-o? E adevărat că s-a îndrăgostit de acela?

— Da, închipuieşte-ţi…

În momentul acesta, intră Nikolai cu contesa Maria. Pierre, fără să lase din braţe copilul, se aplecă şi-i sărută,

răspunzându-le la fel de fel de întrebări. Dar era vădit că, oricâte ar fi fost chestiunile interesante de care trebuia să stea de vorbă cu ei, copilaşul cu scufiţă, care clătina mereu din cap, îi absorbea lui Pierre toată atenţia.

— Ce drăguţ e! Spuse contesa Maria, uitându-se la copil şi jucându-se cu el. Uite, asta nu pot eu pricepe, Nicolas, se întoarse ea spre soţul ei, cum de nu înţelegi tu farmecul pe care-l au minunile astea de copii…

— Nu înţeleg, nu pot, spuse Nikolai, privind cu răceală copilul. Un boţ cu ochi. Haidem, Pierre!

— Şi când te gândeşti ce tată bun şi duios este, spuse contesa Maria, ca pentru a-şi apăra bărbatul. Dar îi iubeşte numai când ajung să aibă un an, doi…

— Ba Pierre al meu îi dădăceşte minunat, zise Nataşa. Spune că mâna lui e făcută chiar pe măsura popoului unui copil de ţâţă. Ia uitaţi-vă!

— Ei nu, chiar pentru asta nu-i făcută! Spuse Pierre, pe care-l apucase deodată râsul: şi, luând copilul, îl trecu dădacei.

XII.

CA ÎN ORICE FAMILIE ADEVĂRATĂ, în casa de la Lâsâe Gorî trăiau laolaltă mai multe lumi, fiecare cu specificul ei, care îşi menţineau fiecare individualitatea, dar, făcându-şi reciproc concesii, se contopeau într-un singur tot armonios. Orice eveniment petrecut în casă era la fel de important, la fel de îmbucurător sau de trist pentru toate aceste lumi; dar fiecare dintre aceste lumi avea motivele ei, absolut proprii şi independente de celelalte, să se bucure sau să se întristeze în urma vreunuia dintre aceste evenimente.

Aşa, de pildă, sosirea lui Pierre fu un eveniment important şi fericit şi ca atare se răsfrânse el asupra tuturor celor din casă.

Servitorii, cei mai buni judecători ai stăpânilor, fiindcă ei îi judecă nu după vorbe şi după felul în care-şi exprimă sentimentele, ci după faptele şi felul lor de viaţă, erau bucuroşi de venirea lui Pierre, fiindcă ştiau că, odată cu

venirea lui, contele avea să înceteze de a-şi mai colinda zilnic moşia şi are să fie mai voios şi mai îngăduitor; mai erau bucuroşi şi fiindcă ştiau că, de sfântul Nicolae, toţi aveau să primească daruri bogate.

Copiii şi guvernantele se bucurau de venirea lui Bezuhov, pentru că nimeni nu ştia să-i antreneze atât de bine în viaţa colectivă a casei cum ştia el. Numai el se pricepea să cânte la clavicord ecoseza aceea (care constituia tot repertoriul lui) după care se puteau juca, cum spunea singur, toate dansurile posibile; şi, pe deasupra, el le aducea, desigur, daruri la toţi.

Nikolenka – acum băiat de cincisprezece ani, bolnăvicios şi slab, dar cu bucle mari bălaie şi cu ochi minunaţi – nu mai putea de bucurie, fiindcă nenea Pierre, cum îi zicea el, era obiectul adoraţiei şi iubirii lui pasionate.

Nimeni nu-i insuflase lui Nikolenka această dragoste deosebită pentru Pierre, pe care îl vedea, de altfel, destul de rar. Educatoarea lui, contesa Maria, îşi dădea toată osteneala să-l facă pe Nikolenka să-l iubească pe bărbatul ei, întocmai cum îl iubea ea însăşi; şi Nikolenka îşi iubea într-adevăr unchiul, dar îl iubea cu o uşoară nuanţă de dispreţ. Pe Pierre însă, îl adora. Nu voia să se facă nici husar, nici să ajungă cavaler al ordinului Sfântul Gheorghe, ca unchiul Nikolai; voia să fie învăţat, inteligent şi bun ca Pierre. Când era Pierre de faţă, chipul lui Nikolenka radia de bucurie, iar când Pierre îi adresa o vorbă, se înroşea tot şi se înnăbuşea. Nu scăpa nici o vorbă din ce spunea Pierre şi, mai târziu, singur sau cu Dessalles, îşi amintea fiecare cuvânt al lui Pierre şi-i căuta înţelesul. Tot ce trăise Pierre, viaţa lui nefericită dinainte de anul 1812 (despre care el îşi făurise, din auzite, o vagă imagine poetică), aventurile lui din Moscova, captivitatea, Platon Karataev (despre care-l auzise vorbind pe Pierre), dragostea lui pentru Nataşa (pe care el o iubea, de asemenea, într-un mod deosebit) şi, mai cu seamă, prietenia dintre el şi prinţul Andrei, tatăl lui, pe

care Nikolenka nu-l ţinea minte – toate acestea făceau din Pierre, în ochii săi, un erou şi un personaj sacru.

Din frânturile de fraze privitoare la tatăl său şi la Nataşa, din emoţia cu care Pierre vorbea despre răposatul prinţ Andrei, din duioşia, plină de circumspecţie şi de respect, cu care vorbea Nataşa de el, băiatului, care începuse tocmai să ghicească şi câte ceva despre dragoste, i se formă convingerea că tatăl său o iubise pe Nataşa şi că, murind, o lăsase prietenului său Pierre. Tatăl acesta, pe care nu şi-l amintea, era pentru băiat o divinitate, al cărei chip el nici măcar nu putea să şi-l imagineze şi la care se gândea doar cu inima înmuiată şi cu lacrimi de tristeţe şi de admiraţie în ochi. Aşa că băiatul era fericit de sosirea lui Pierre.

Oaspeţii erau bucuroşi de Pierre, ca de un om care ştia întotdeauna să însufleţească şi să sudeze orice societate.

Oamenii maturi din casă, ca să nu mai vorbim de nevastă-sa, erau bucuroşi să aibă un prieten, alături de care viaţa părea mai uşoară şi mai calmă.

Bătrânele erau bucuroase atât de darurile pe care li le aduce Pierre, cât şi, mai cu seamă, de faptul că venirea lui avea să o învioreze din nou pe Nataşa.

Pierre simţea în câte chipuri diferite îl privesc toate aceste lumi şi se grăbea să dea fiecăreia ceea ce aştepta de la dânsul.

El, omul cel mai distrat şi mai uituc, de data aceasta cumpărase tot ce-i scrisese nevasta pe listă şi nu uitase nici comisioanele soacrei şi cumnatului său, nici cadoul hărăzit Belovei, stofă de o rochie, nici jucăriile nepoţeilor. La începutul căsniciei, lui i se păruse ciudată pretenţia aceasta a nevestei sale de a nu uita ceea ce promitea să cumpere, şi îl uimise întristarea serioasă pe care i-o pricinuise ei atunci când, la prima lui călătorie, uitase totul. Mai târziu însă, se obişnui şi cu asta. Ştiind că Nataşa nu-i cerea niciodată nimic pentru ea şi că, pentru ceilalţi, cerea numai atunci când se oferea el singur, el găsea acum o neaşteptată şi copilărească plăcere în aceste târguieli de daruri pentru

toată casa şi nu mai uita niciodată nimic. Dacă Nataşa îi mai făcea şi acum, uneori, reproşuri, era doar pentru că târguia şi lucruri de prisos sau le plătea prea scump. La toate cusururile ei – după părerea majorităţii – sau la calităţile ei – după părerea lui Pierre – Nataşa mai adăuga şi zgârcenia, pe lângă dezordine şi neglijenţă.

De când avea casă grea şi familie care necesita cheltuieli mari Pierre observă, spre mirarea lui, că trăieşte pe picior de două ori mai mic decât înainte şi că starea lui materială, cam zdruncinată în ultimul timp (mai cu seamă de datoriile primei neveste), începuse să se îndrepte.

Trăia acum mai înlesnit pentru că viaţa îi era organizată: nu mai ducea şi nici nu-l mai atrăgea viaţa dusă odinioară, cu luxul ei costisitor, lux care consta în faptul că, în orice clipă, el îşi putea schimba felul de viaţă. Pierre simţea că felul de viaţă era stabilit odată pentru totdeauna, până la moarte, şi că nu-i stătea lui în putere să-l schimbe; iată pricina pentru care acest fel de viaţă era mai puţin costisitor.

Cu faţa zâmbitoare şi plină de voie bună, Pierre scotea, una câte una, cele târguite.

— Ce calitate, zise el, desfăşurând ca un prăvăliaş o bucată de stofă.

Nataşa şedea în faţa lui, ţinându-şi fetiţa cea mai mare pe genunchi, şi se uita cu ochi strălucitori când la bărbatul ei, când la ceea ce-i arăta el.

— Asta-i pentru Belova? Minunată!

Şi-o pipăi, ca să vadă cât e de bună calitatea.

— E de o rublă metrul, nu?

Pierre îi spuse preţul.

— Scump, făcu Nataşa. Ei, dar ce-au să se mai bucure copiii şi maman! Numai că mie mi l-ai cumpărat degeaba, adăugă ea, neputându-se ţine să nu zâmbească şi, desfătându-şi ochii cu un admirabil pieptene de aur, încrustat cu perle, dintre cele pe care le scosese la iveală de puţin timp moda.

— S-a ţinut Adele de capul meu: să-l cumpăr şi iar să-l cumpăr, spuse Pierre.

— Dar când crezi c-am să-l pun? Nataşa îşi vârî pieptenele în păr. Doar când om începe să ieşim cu Maşenka. Poate că atunci au să se poarte iar. Ei, hai acum, să mergem!

Şi, strângând cadourile, trecură mai întâi pe la copii, apoi se duseră la contesă.

Contesa, ca de obicei, stătea cu Belova la o grande patience953, când intrară în salon Nataşa şi Pierre, cu pachetele sub braţ.

Contesa trecuse acum de şaizeci de ani. Albise cu totul şi purta o bonetă ce-i încadra toată faţa în dantelă. Obrazul îi era zbârcit, buza de sus adâncită i se răsfrângea la capăt spre nări, iar ochii îi erau stinşi.

După moartea fiului şi a bărbatului ei, venite atât de repede una după alta, ea se simţi dintr-o dată o fiinţă uitată, fără nici un rost şi fără ţel pe lumea asta. Mânca, bea, dormea şi veghea, dar de trăit nu trăia. Viaţa nu-i mai făcea nici o impresie. Nu cerea de la viaţă nimic altceva decât linişte şi liniştea aceasta nu şi-o putea găsi decât în moarte. Dar câtă vreme moartea nu se grăbea să vină, trebuia să trăiască, adică să-şi cheltuiască forţa vitală. La ea se putea observa în cel mai înalt grad ceea ce se observă la copiii mici de tot, sau la oamenii foarte bătrâni. În viaţa ei nu mai rămăsese vizibil nici un scop exterior; vădită era numai necesitatea de a-şi exercita diferitele ei înclinaţii şi însuşiri. Avea nevoie să mănânce, să doarmă, să gândească, să vorbească, să plângă, să lucreze, să se supere şi aşa mai departe, numai fiindcă avea stomac, avea creieri, avea muşchi, nervi şi ficat. Toate acestea le făcea fără să fie provocată de ceva din exterior, cu totul altfel decât le fac oamenii în putere, la care, îndărătul scopului spre care tind, nu se poate întrevedea celălalt scop, acela de a-şi întrebuinţa forţele de care mai dispun încă. Dacă vorbea, era numai fiindcă, fizic, limba şi plămânii ei trebuiau să lucreze. Plângea ca un copil numai din necesitatea de a

elimina anumite secreţii din nas şi din ochi etc. Ceea ce pentru oamenii în putere reprezintă un scop, pentru ea era, în chip vădit, doar un pretext.

Aşa, de pildă, dimineaţa, mai cu seamă dacă se întâmplase în ajun să mănânce cumva mâncări grase, simţea nevoia să se supere şi atunci îşi alegea pretextul care îi stătea mai la îndemână – surzenia Belovei.

Începea să-i spună ceva încet, din colţul opus al odăii.

— Azi, mi se pare că e ceva mai cald draga mea, spunea ea în şoaptă. Şi când Belova răspundea: „Ba da, a venit!” ea bombănea supărată: Doamne, cât e de surdă şi de tâmpită!

Alt pretext era tutunul de tras pe nas, care i se părea ba prea uscat, ba prea umed, ori prost frecat. După aceste enervări, fierea i se urca în obraz şi cameristele ştiau, după semne sigure, când avea să fie Belova iarăşi surdă şi tutunul iarăşi umed şi când avea să i se îngălbenească din nou faţa. Şi întocmai aşa cum ei îi era necesar să-şi lase fierea să intre în acţiune din când în când, tot aşa trebuia să lase din când în când să-i lucreze funcţiunile mintale, rămase, şi pentru asta servea de pretext pasienţa. Când trebuia să plângă, pretextul era răposatul conte. Când avea nevoie să-şi facă griji, pretextul era Nikolai şi sănătatea lui. Când simţea nevoia să vorbească pe cineva de rău, acest cineva care-i dădea pretextul era contesa Maria. Când îi era necesar să-şi reverse energia organului vocal – şi lucrul acesta se întâmplă de cele mai multe ori către ceasurile şapte seara, după siesta de digestie în odaia întunecată – atunci pretextul erau aceleaşi şi iar aceleaşi istorii, povestite mereu unora şi aceloraşi ascultători.

De starea aceasta a bătrânei îşi dădeau seama toţi ai casei, deşi nimeni nu vorbea vreodată de ea şi toţi căutau să facă tot ce le sta în putinţă pentru a-i satisface aceste trebuinţe. Doar în rarele priviri, însoţite de frânturi de zâmbet triste, pe care şi le aruncau unul altuia, Nikolai, Pierre, Nataşa şi contesa Maria, se da pe faţă această comună îngăduinţă pentru starea în care se afla contesa.

Dar privirile acestea mai spuneau ceva, afară de asta: privirile lor spuneau că bătrâna îşi făcuse datoria în viaţă, că acum era doar umbra celei care fusese, că noi toţi vom ajunge la fel şi că erau bucuroşi să i se supună şi să se stăpânească în faţa acestei fiinţe, care le fusese cândva scumpă, care fusese cândva la fel de plină de viaţă ca şi noi, şi era acum o fiinţă vrednică de milă. Memento mori954 – spuneau aceste priviri.

Dintre toţi ai casei, numai cei cu desăvârşire răi şi proşti şi copiii mici nu înţelegeau aceste lucruri şi o evitau.

XIII.

CÂND PIERRE ŞI SOŢIA LUI intrară în salon, contesa se afla tocmai în starea în care simţea de obicei nevoia să se îndeletnicească un timp cu efortul intelectual al unei grande patience şi de aceea, cu toate că repetă cuvintele pe care obişnuia să le spună ori de câte ori Pierre sau fiul ei se întorceau dintr-o călătorie şi anume: „Era şi timpul, dragul meu, era şi timpul; te-am aşteptat destul. Slavă domnului c-ai venit”, iar când primi cadourile, repetă alte cuvinte care-i intraseră în obicei, adică: „Nu mi-i drag cadoul, mi-i drag cel care mi-l face; îţi mulţumesc că te-ai gândit şi la o bătrână ca mine…” se vedea bine că venirea lui Pierre în acest moment nu-i era pe plac, pentru că o sustrăgea de la pasienţa încă neterminată. Stătu să-şi sfârşească pasienţa şi abia după aceea prinse a se ocupa de cadouri. Cadourile constau dintr-un toc pentru cărţile de joc, de o splendidă lucrătură, o cupă de Sevres, cu capacul ei de un albastru viu şi cu imaginea unor păstoriţe, şi o tabacheră de aur cu portretul contelui, comandat de Pierre, la Petersburg, unui miniaturist. (Demult îşi dorise contesa asemenea tabacheră.) Acum însă, contesei nu-i veni să plângă şi, de aceea se uită indiferentă la portret şi se ocupă mai mult de toc.

— Mulţumesc dragul meu, mă răsfeţi; mi-au făcut multă plăcere, rosti ea din nou ceea ce spunea întotdeauna. Dar lucrul cel mai bun dintre toate este că te-ai adus pe tine.

Altfel, nu ştiu ce-ar mai fi fost; ar trebui să-ţi cerţi puţin nevasta. Ce-i asta? Parcă-i ieşită din minţi când nu eşti lângă dânsa. Nu mai vede nimic, nu mai ştie de nimic, continuă ea să înşire la fraze obişnuite. Ia te uită, Anna Timofeevna, adăugă ea, ce toc frumos ne-a adus băiatul meu.

Belova lăudă cadourile şi se entuziasmă de stofa ei de rochie.

Cu toate că Pierre, Nataşa, Nikolai, contesa Maria şi Denisov aveau să-şi spună o mulţime de lucruri dintre cele ce nu se puteau vorbi faţă de contesă – nu doar că ar fi avut să-i ascundă ei ceva, ci din pricină că ea rămăsese în urmă cu atâtea lucruri, încât, dacă începeai să vorbeşti deschis în prezenţa ei, trebuia să-i răspunzi la toate întrebările, fără nici o legătură cu subiectul, şi să-i repeţi a nu ştiu câta oară lucruri care-i mai fuseseră spuse; să-i povesteşti că a murit cutare şi că s-a însurat cutărică, lucruri pe care nu le puteam de fel ţine minte – totuşi, din obişnuinţă, ei se adunară la ceai în salon, în jurul samovarului, şi Pierre începu să răspundă contesei la o seamă de întrebări care pe ea n-o priveau şi pe alţii nu-i interesau de fel şi anume să-i spună că prinţul Vasili îmbătrânise şi că contesa Maria Alexeevna îi trimitea complimente şi salutări şi altele de soiul acesta.

Conversaţia aceasta, neinteresantă pentru niciunul dintre ei, dar inevitabilă, ţinu tot timpul cât îşi băură ceaiul.

La ora ceaiului, în jurul mesei rotunde cu un samovar pe ea, lângă care şedea Sonia, se strânseseră toţi membrii maturi ai familiei. Copiii, guvernorii şi guvernantele îşi luaseră ceaiul şi li se auzea gura în odaia de alături, camera cu divane. La ceai, fiecare membru al familiei îşi lua locul lui. Nikolai se aşează la gura sobei, lângă o măsuţă pe care i se servea ceaiul. Alături de el, într-un fotoliu, sta culcată o căţea bătrână, Milka, descendentă a celei dintâi Milka, cu ochii mari şi negri, care păreau şi mai mari acum când capul i se făcuse sur cu totul. Denisov, cu părul lui creţ

încărunţit pe jumătate, ca şi mustăţile şi favoriţii, cu uniforma de general descheiată, şedea lângă contesa Maria. Pierre şedea între soţia lui şi bătrâna contesă. Povestea numai ceea ce ştia că ar putea fi interesant pentru contesă şi pe măsura înţelegerii ei. Vorbea despre lucruri exterioare, despre evenimente mondene şi despre oamenii care alcătuiseră cândva cercul bătrânei contese, un cerc cu viaţa lui aparte, odinioară activ, dar ai cărui membri erau acum, majoritatea, împrăştiaţi prin lume şi îşi trăiau ultimii ani ca şi ea, culegând resturile spicelor din ceea ce semănaseră în viaţă. Căci aceşti oameni, cei de o vârstă cu ea, îi păreau bătrânei contese drept singura lume reală şi vrednică de luat în serios. După cât de însufleţit povestea Pierre, Nataşa vedea că drumul pe care-l făcuse fusese interesant şi că ar fi vrut să le spună o grămadă de lucruri, dar nu-i venea să vorbească în prezenţa contesei. Denisov, ca unul ce nu era din familie şi, prin urmare, nu-i înţelegea lui Pierre circumspecţia, mai fiind pe deasupra şi nemulţumit de regim, se interesa în chip deosebit de tot ce se petrecea la Petersburg şi căuta tot timpul să-l atragă pe Pierre ba în povestirea istoriei recent petrecute în regimentul Semionovski, ba să aducă vorba de Arakceev, ba să le spună de Societatea biblică. Pierre se lăsa din când în când furat şi începea să-i răspundă, dar Nikolai şi Nataşa îl făceau, de fiecare dată, să revină la sănătatea prinţului Ivan şi a contesei Maria Antonovna.

— Ei şi ce ziceai că mai este cu nebunia aceea, cu Gosser şi Tatarinova? Întrebă Denisov. Tot mai continuă?

— Cum aşa, dacă mai continuă? Izbucni Pierre, mai tare ca de obicei. Societatea biblică este acum însuşi guvernul.

— Dar asta ce mai este, mon cher ami? Întrebă contesa, care-şi băuse ceaiul şi căuta vădit un prilej ca să se supere după masă. Ce tot spui acolo de guvern? Eu nu te înţeleg.

— Ştii, maman, se amestecă în vorbă Nikolai, care ştia cum trebuia tradus un lucru ca acesta pe limba mamei lui, e

vorba de prinţul Alexandr Nikolaevici Goliţân, care a constituit o asociaţie şi se zice că are multă putere.

— Arakceev şi cu Goliţân, spuse Pierre, uitându-şi prudenţa, sunt acum însuşi guvernul. Şi încă ce guvern! Peste tot văd numai comploturi şi se tem şi de umbra lor.

— Şi ce? Cu ce-a greşit prinţul Alexandr Nikolaevici? E un om foarte respectabil. Îl întâlneam pe atunci la Maria Antonovna, spuse jignită contesa; şi continuă, şi mai ofensată de tăcerea generală: Astăzi, aşa-i: pe toţi îi forfecaţi. O asociaţie evanghelică, ce vedeţi rău în asta? Şi ridicându-se (făcură toţi la fel), se depărta cu chip sever şi se duse în odaia cu divane, la masa ei.

În mijlocul tăcerii mohorâte care se aşternuse, răsunară din odaia vecină râsete şi voci de copii. De bună seamă, se stârnise printre copii o agitaţie veselă.

— E gata, e gata! Se auzi, peste glasurile tuturor, strigătul vesel al Nataşei celei mititele.

Pierre schimbă o privire cu contesa Maria şi cu Nikolai (pe Nataşa o avea mereu în faţa ochilor) şi zâmbi fericit.

— Ce muzică minunată! Zise el.

— Asta înseamnă că Anna Makarovna şi-a isprăvit ciorapul, zise contesa Maria.

— O, mă duc să văd şi eu, spuse Pierre, sărind în sus. Ştii de ce îmi place mie atât de mult muzica asta? Continuă el, oprindu-se în uşă. Fiindcă e cel dintâi lucru care-mi dă de veste că totul e bine. Astăzi, când veneam, cu cât mă apropiam mai mult de casă, cu atât mă cuprindea teama. Dar cum intru în vestibul, îl şi aud pe Andriuşa râzând de ceva: ei, va să zică, totul e în ordine…

— Cunosc, cunosc şi eu sentimentul acesta, întări Nikolai. N-am voie să intru şi eu, fiindcă ciorapii ăştia sunt o surpriză care mi se pregăteşte mie.

Pierre intră la copii şi râsetele şi ţipetele lor se înteţiră.

— Ia să vedem şi noi, Anna Makarovna, se auzi vocea lui Pierre, uite, aici, la mijloc şi după comandă: unu, doi, şi când oi spune eu trei… Tu, stai aici. Pe tine, te luăm în

braţe… Hai: Un', doi… se auzi vocea lui Pierre. Se făcu tăcere. Trei! Şi, deodată, izbucni o larmă de glasuri copilăreşti, în culmea entuziasmului.

— Doi, sunt doi! Strigau copiii.

Erau o pereche de ciorapi, pe care, după un meşteşug numai de ea ştiut, Anna Makarovna îi împletea cu andrelele amândoi deodată şi îi scotea totdeauna, solemn, în faţa copiilor, unul din celălalt, când sfârşea de împletit ceea ce păruse un ciorap.

XIV.

NU MULT DUPĂ ASTA, veniră copiii să spună noapte bună. Copiii sărutară pe fiecare dintre cei mari, iar guvernorii şi guvernantele se înclinară şi ieşiră. Rămase numai Dessalles cu elevul său. Guvernorul îl tot invita, în şoaptă, să plece din odaie.

— Non monsieur Dessalles, je demanderai a ma tante de rester955, răspunse, tot pe şoptite, Nikolenka Bolkonski. Ma tante, dă-mi voie să mai rămân! Zise Nikolenka, apropiindu-se de mătuşa sa.

Faţa lui exprima rugăminte şi entuziastă exaltare. Contesa Maria se uită la el, apoi se întoarse către Pierre.

— Când eşti aici, nu se mai poate dezlipi… îi spuse ea.

— Je vous le ramenerai tout a l'heure, monsieur Dessalles! Bonsoir! 956 zise Pierre întinzându-i elveţianului mâna; apoi se întoarse zâmbind spre Nikolenka. Noi doi nici n-am apucat să ne vedem. Marie, ia uite cum începe să-i semene! Adăugă el, adresându-se contesei Maria.

— Lui tata? Întrebă băiatul, roşind ca racul, şi se uită în sus, la Pierre, cu ochi strălucitori de entuziasm.

Pierre dădu afirmativ din cap şi îşi continuă istorisirea începută înainte de intrarea copiilor. Contesa Maria lucra la gherghef; Nataşa îşi sorbea bărbatul din ochi. Nikolai şi Denisov se ridicau din când în când, ba ca să ceară o lulea de tutun pe care apoi o fumau, ba ca să le mai toarne încă un ceai Sonia, care sta lângă samovar, mohorâtă şi resemnată, şi-i tot puneau lui Pierre întrebări.

Băiatul bolnăvicios, cu părul buclat şi ochii strălucitori, stătea nebăgat în seamă de nimeni în colţul său şi doar îşi întorcea din când în când capul creţ, cu gâtul lui subţire ieşit din gulerul răsfrânt al cămăşii, şi se uita în partea în care era Pierre, tresărind uneori şi şoptind ceva ca pentru sine, vădit cuprins de un sentiment nou şi puternic.

Conversaţia se învârtea în jurul bârfelilor de actualitate din sferele guvernamentale, bârfeli în care majoritatea oamenilor văd, de obicei, interesul cel mai fierbinte al politicii interne. Denisov, pe care insuccesele lui în carieră îl făceau să fie nemulţumit de guvern, lua act cu satisfacţie de toate prostiile care, după părerea lui, erau comise acum la Petersburg, şi îşi rosti răspicat, întrebuinţând cuvinte tari, observaţiile sale cu privire la cele spuse de Pierre.

— Altădată, trebuia să fii neamţ, acum, trebuie să dansezi cu Tatarinova şi cu madame Krudener, trebuie să-i citeşti… pe Eckartshausen şi pe ceilalţi fraţi. Of! De-aş putea să-l asmut iar asupra lor pe bravul nostru Bonaparte! Le-ar scoate el prostiile din cap. Poftim! Ce-o mai fi şi asta: să dai pe mâna soldatului Schwarz comanda regimentului Semionovski! Exclamă el.

Nikolai, cu toate că nu era la fel de pornit să vadă peste tot numai răul, ca Denisov, considera de asemenea că era un lucru deosebit de merituos şi de important să critici guvernul şi socotea faptul că A. fusese numit ministru al cutărui departament, în vreme ce lui B. i se încredinţase postul de guvernator general în cutare ţinut, faptul că împăratul spusese cutărui ministru aşa şi pe dincolo, iar ministrul îi răspunsese în cutare chip, toate acestea el le socotea profund semnificative. Considera necesar să se intereseze de toate acestea şi-i punea lui Pierre tot felul de întrebări. Astfel, răspunzând la întrebările puse de cei doi interlocutori, discuţiile nu depăşeau caracterul obişnuit de clevetire cu privire la înaltele cercuri guvernamentale.

Dar Nataşa, care-i cunoştea bărbatului ei toate impulsurile şi gândurile, băgase de seamă că Pierre demult voia şi nu

reuşea să îndrume discuţia pe altă cale şi să-şi spună gândul lui intim, acela pentru care călătorise de fapt la Petersburg, să se sfătuiască acolo cu noul său prieten, prinţul Feodor; şi ea îl ajută, punându-i întrebarea: cum stau treburile lui cu prinţul Feodor?

— Despre ce este vorba? Întrebă Nikolai.

— Tot acelaşi şi acelaşi lucru, zise Pierre, uitându-se în jurul lui. Toţi văd că lucrurile merg atât de prost, încât nu se mai poate să rămână aşa şi că e de datoria tuturor oamenilor cinstiţi să se împotrivească pe cât le stă în putinţă.

— Dar ce pot face oamenii cinstiţi? Întrebă Nikolai, încruntându-se uşor. Crezi că se poate face ceva?

— Uite, ce pot ei face…

— Să mergem în birou, zise Nikolai.

Nataşa, care ghicise demult că are să fie chemată curând să alăpteze, auzi că o chema dădaca şi se îndreptă spre camera copiilor. Contesa Maria o urmă. Bărbaţii intrară în birou şi Nikolenka Bolkonski, neobservat de unchiul său, intră şi el şi se aşează în umbră, la fereastră, lângă masa de scris.

— Şi acum, spune-ne ce zici că e de făcut? Zise Denisov.

— Mereu cu fanteziile voastre, interveni Nikolai.

— Iată ce este, începu şepeleag Pierre, fără să se aşeze, ba plimbându-se prin odaie, ba oprindu-se şi dând repezit din mâini în timp ce vorbea. Iată ce este! Situaţia la Petersburg e următoarea: împăratul nu se mai amestecă în nici o afacere. S-a lăsat cu totul pradă misticismului (Pierre nu mai ierta acum nimănui misticismul) şi nu mai vrea decât să aibă linişte, iar linişte nu-i pot da decât oamenii aceştia sans foi ni loi957, care taie şi spânzură fără să stea mult pe gânduri: Magniţki, Arakceev şi tutti-quanti958… Eşti de acord că, dacă nu te-ai ocupa tu personal de proprietăţile tale şi n-ai vrea decât să fii lăsat în pace, atunci, cu cât ţi-ar fi mai crud vătaful, cu atât ţi-ai ajunge mai repede scopul? I se adresă el lui Nikolai.

— Ei, şi ce vrei să spui cu asta? Întrebă Nikolai.

— Că totul se duce de râpă. În justiţie domneşte jaful, în armată totul se face numai cu bătaia, cu muştruluiala şi cu deportările; poporul e chinuit; cultura e înnăbuşită. Tot ce e tânăr şi cinstit este înăbuşit! Toată lumea vede că lucrurile nu pot să mai meargă aşa. Prea a fost întinsă coarda; va plesni cu siguranţă, afirmă Pierre (vorbind, aşa cum vorbesc, de când există guverne, oamenii care le privesc prea de aproape). Le-am spus toate acestea domnilor de la Petersburg…

— Cui? Întrebă Denisov.

— Ştiţi cui, răspunse Pierre cu gravitate, privind cu înţeles pe sub sprâncene: prinţului Feodor şi tuturor celorlalţi. Să ne întrecem în opera de culturalizare şi în filantropie, toate astea-s foarte bune, se înţelege. Nimic mai frumos, dar, în condiţiile de faţă, altceva se cere.

În vremea asta, Nikolai prinse de veste că nepotul său era de faţă. Chipul i se întunecă; se apropie de el.

— Ce cauţi tu aici?

— Ce ai cu el? Lasă-l, interveni Pierre şi, luându-l pe Nikolai de mână, continuă: Asta nu-i de ajuns, le-am spus. Acum e nevoie de altceva. Când coarda prea întinsă stă să plesnească, când toată lumea se aşteaptă la o răsturnare inevitabilă, trebuie să ne luăm de mână cât mai mulţi şi mai strâns uniţi şi, mână în mână, să ne opunem catastrofei generale. Nu vedeţi că tot ce e tinereţe şi vigoare este atras într-acolo şi corupt? Pe unii îi câştigă prin femei, pe ceilalţi prin ranguri, pe alţii măgulindu-le vanitatea, ori umplându-i de bani şi toţi trec în tabăra lor. Oameni independenţi, liberi, ca mine şi ca tine, în curând nu vor mai fi. Lărgiţi cercul asociaţiei, le-am spus, şi luaţi drept mot d'ordre959 nu numai virtutea, ci şi independenţa şi acţiunea.

Nikolai, după ce plecase de lângă nepotul său, mutase supărat un fotoliu din loc, se aşezase în el şi, ascultând ce spunea Pierre, tuşea nemulţumit şi se posomora din ce în ce.

— Şi cu ce scop, mă rog, acţiune? Se răsti el la un moment dat. Şi care va fi atitudinea voastră faţă de guvern?

— Atitudinea de sprijinitori ai lui! Asociaţia noastră poate chiar să înceteze de a mai fi conspirativă, în cazul când guvernul o va admite. Ea nu numai că nu este ostilă guvernului, dar este chiar o grupare de adevăraţi conservatori, o grupare de gentilomi, în adevăratul înţeles al cuvântului. Tot ce vrem noi e doar să nu vină cumva vreun nou Pugaciov să ne taie, mie şi ţie copiii, şi să nu ne trimită Arakceev în lagăr; iată pentru ce lucrăm noi mână în mână. Unicul nostru scop este binele comun şi siguranţa obştească.

— Prea bine, numai că o asociaţie secretă este, în consecinţă, ostilă şi dăunătoare şi nu poate da naştere la nimic bun.

— Pentru ce? Dar Tugendbund960-ul, care a salvat Europa (pe atunci, n-avea încă nimeni curajul să creadă că Rusia salvase Europa), a dat oare naştere la ceva dăunător? Tugendbund-ul era o uniune a virtuţii, a iubirii, şi a ajutorului reciproc; a fost acţiunea pornită din cuvintele propovăduite de Hristos, pe cruce…

Nataşa, care intrase pe la mijlocul discuţiei în odaie, se uita radioasă la bărbatul ei. Ea nu era însă bucuroasă de ceea ce spunea el. Asta nici n-o interesa, fiindcă tot ce spunea el i se părea nemaipomenit de simplu şi cunoscut ei de multă vreme (i se părea aşa, pentru că ştia bine tot ce venea din sufletul lui, îi ştia sufletul); dar ea se bucura uitându-se la chipul lui însufleţit, se bucura de entuziasmul pe care-l manifesta.

Însă şi mai fericit şi mai entuziast îl privea pe Pierre băiatul uitat de toţi, cu gâtul subţire ieşind din gulerul răsfrânt al cămăşii. Fiecare cuvânt al lui Pierre îi ardea inima şi el rupea cu degetele nervoase – fără să-şi dea seama de ce face – bucăţile de ceară roşie şi penele de scris de pe masa unchiului său, care-i cădeau sub mână.

— Nu-i deloc ceea ce crezi tu; uite, am să-ţi explic ce a fost la Tugendbund-ul german şi ce propun eu.

— Lasă-mă, frate, cu Tugendbund-ul; o fi el bun pentru cârnăţarii ăia, dar mie nu-mi intră în cap aşa ceva şi nu pot să-i spun pe nume, izbucni Denisov cu voce puternică şi hotărâtă. Totul merge alandala şi-i murdărie peste tot, sunt de acord, dar Tugendbund-ul nu-mi intră în cap şi pace. Nu eşti mulţumit? Propune un bunt961! Ar fi altceva! Pentru asta, je suis votre homme962!

Pierre zâmbi, Nataşa începu să râdă, dar Nikolai încruntă şi mai mult din sprâncene şi se apucă să-i demonstreze lui Pierre că nici un fel de răsturnare nu se întrevede şi că toată primejdia de care îi vorbea cumnatul său exista doar în propria lui închipuire. Pierre îi demonstra contrariul şi cum inteligenţa lui era mai viguroasă şi mai subtilă, Nikolai se simţi redus la tăcere. Faptul acesta îl necăji şi mai tare pe Nikolai, căci el ştia, în adâncul sufletului său, întemeiat pe ceva mult mai puternic decât raţiunea, că are neîndoielnic dreptate.

— Ascultă ce-ţi spun eu, începu el, sculându-se în picioare şi încercând cu mişcări nervoase să-şi pună pipa într-un colţ, ca până la urmă să-i dea drumul să cadă. Să-ţi demonstrez, eu nu pot. Dar tu spui că toate merg prost la noi şi că va avea loc o răsturnare; eu nu văd asta; dar tu mai spui că jurământul e o simplă convenţie şi, la asta, eu îţi răspund: că deşi îmi eşti cel mai bun prieten, cum ştii – dacă ai să te apuci să organizezi o asociaţie secretă şi ai să începi să lucrezi împotriva guvernului, oricare ar fi acest guvern, află că sunt convins că este datoria mea să mă supun guvernului. Iar dacă mi-ar da acum ordin Arakceev să trec peste voi cu un escadron şi să vă tai cu săbiile, n-aş sta nici o clipă la îndoială şi aş trece peste voi. Şi acum, n-ai decât să mă judeci cum vrei.

După cuvintele acestea, se aşternu o tăcere penibilă. Nataşa luă cea dintâi cuvântul, apărându-şi bărbatul şi atacându-şi fratele. Apărarea ei era slabă şi stângace, dar

scopul tot şi-l ajunse. Discuţia fu reluată pe alt ton, mai puţin neplăcut şi ostil decât acela în care Nikolai îşi spusese ultimele cuvinte.

Când toţi se ridicară să se ducă la masă, Nikolenka Bolkonski, palid, cu ochi lucitori, se apropie de Pierre.

— Unchiule Pierre… dumneata… nu… Dacă ar trăi tata… ar fi de aceeaşi părere cu mata? Întrebă el.

Pierre înţelese deodată ce adânci, deosebite şi puternice eforturi intelectuale şi morale trebuie să fi avut loc în conştiinţa copilului acestuia în timpul discuţiei şi, amintindu-şi tot ce spusese, începu să fie necăjit că băiatul îl ascultase. Trebuia totuşi să-i răspundă.

— Îmi închipui că da, spuse el fără chef şi ieşi.

Băiatul lăsă capul în jos şi abia acum observă parcă tot ce făcuse pe masă. Se înroşi tot şi se apropie de Nikolai.

— Unchiule, iartă-mă, eu am făcut asta – fără să vreau, zise el, arătând la ceara sfărâmată şi la penele frânte.

Nikolai tresări, supărat.

— Bine, bine, răspunse el, aruncând sub masă bucăţile de ceară şi frânturile de pene.

Apoi, stăpânindu-şi cu vădită greutate mânia care clocotea în el, îi întoarse spatele.

— De fapt, tu nici n-aveai ce căuta aici, mai spuse el.

XV.

ÎN TIMPUL MESEI DE SEARĂ, nu se mai vorbi despre politică, nici despre asociaţii, ci dimpotrivă, convorbirea lunecă, atrasă de Denisov, în spre depănarea amintirilor anului 1812, materie care-i făcea totdeauna multă plăcere lui Nikolai şi în care Pierre era cu deosebire nostim şi distractiv. Şi rudele se despărţiră în cele mai bune relaţii.

Nikolai se dezbrăcă după cină în birou la el şi dădu ordinele cuvenite administratorului care îl aşteptase, apoi intră în dormitor, numai în halat, şi îşi găsi nevasta stând încă la masa de scris şi scriind ceva.

— Ce scrii tu acolo, Marie? Întrebă Nikolai.

Contesa Maria roşi. Se întreba cu teamă dacă ceea ce scria va fi înţeles de bărbatul ei şi dacă el o va aproba.

Ea ar fi vrut mai curând să ascundă de el ceea ce scria, dar, totodată, era şi bucuroasă că o surprinsese şi că trebuia să-i arate.

— E jurnalul meu, Nicolas, răspunse ea, întinzându-i un caiet albastru, caligrafiat, cu scrisul ei apăsat şi mare.

— Jurnal? rosti cu o nuanţă de ironie Nikolai şi-i luă din mâini caietul.

Era scris în limba franceză: „4 decembrie. Astăzi, Andriuşa (băiatul cel mare), după ce s-a sculat, n-a vrut să se îmbrace şi mademoiselle Louise a trimis după mine. Avea toane şi era încăpăţânat. Am încercat să-l ameninţ, dar n-am reuşit decât să-l supăr şi mai tare. Atunci m-a cuprins o ciudă, l-am lăsat în pace şi am început, împreună cu dădaca, să-i scol pe ceilalţi copii, spunându-i lui că nu-l iubesc. El a rămas o bună bucată de vreme tăcut, ca şi cum s-ar fi mirat. Apoi, aşa cum era, numai în cămaşă, s-a repezit la mine şi a început să plângă atât de tare, încât nu l-am putut linişti multă vreme. Era vizibil că, dintre toate, îl chinuia mai mult faptul că mă supărase; pe urmă, seara, când i-am dat bileţelul, s-a pornit iar pe plâns, de-ţi era mai mare jalea şi a început să mă sărute. Cu binele, poţi face cu el tot ce vrei.”

— Ce bileţel? Întrebă Nikolai.

— Am început să le dau seara, celor mari, câte o însemnare de felul cum s-au purtat peste zi.

Nikolai se uită drept în ochii strălucitori ai soţiei lui, care-l privea, şi apoi continuă să răsfoiască şi să citească. În jurnalul ei era însemnat tot ceea ce i se păruse mamei important din viaţa copiilor ei, lucruri care puneau în lumină firea lor, sau puteau conduce la idei generale despre metodele de educaţie. Erau, cele mai multe, amănunte fără nici o importanţă; ele, însă, nu apăreau ca atare în ochii mamei şi nici în ai tatălui, care citea acum, pentru întâia oară, acest jurnal referitor la copii.

La data de 5 decembrie era însemnat: „Mitea a fost neastâmpărat la masă. Din această cauză, tată-său a poruncit să nu i se dea prăjitură. Nu i s-a dat. Dar să fi văzut cu câtă lăcomie şi cu câtă poftă se uita la ceilalţi, când mâncau! Eu cred că pedepsirea cu luarea dulciului nu duce decât la aţâţarea lăcomiei… Să-i spun asta lui Nicolas.”

Nikolai lăsă jos caietul şi se uită la soţia sa. Ochii ei strălucitori îl priveau întrebători (nu ştia dacă bărbatul ei va fi de acord sau nu cu jurnalul). Dar nu mai putea fi acum nici o îndoială că Nikolai nu numai că o aproba pe soţia lui, dar era chiar încântat de ea.

„Poate că lucrul acesta nu trebuia făcut într-un chip atât de pedant, sau poate că nu trebuia făcut deloc”, se gândi Nikolai; dar această continuă şi neobosită încordare sufletească, având drept ţintă educaţia morală a copiilor, îl încânta. Dacă Nikolai şi-ar fi putut analiza sentimentele, ar fi găsit drept principal temei al neclintitei, duioasei şi înălţătoarei sale iubiri faţă de soţia sa, sentimentul pe care-l încercase totdeauna – de uimire faţă de viaţa ei spirituală, faţă de acea lume morală superioară, aproape inaccesibilă lui, în care trăia tot timpul soţia sa.

Se mândrea că ea era atât de inteligentă şi îşi recunoştea pe deplin inferioritatea pe tărâm spiritual, şi cu atât mai mult îl bucura faptul că ea, cu sufletul ei mare, nu numai că era a lui, ci, mai mult chiar, era o parte din însăşi fiinţa sa.

— Sunt cu totul, cu totul de acord, draga mea, spuse el cu o expresie aparte pe faţă. Apoi, după un timp adăugă: Eu, însă, m-am purtat urât astăzi. Tu nu erai în cabinet. Am discutat în contradictoriu cu Pierre şi m-am cam înfierbântat. Dar n-am putut face altfel. E aşa de copil! Nu ştiu ce s-ar întâmpla cu el, dacă Nataşa nu l-ar ţine de scurt. Poţi să-ţi închipui pentru ce s-a dus la Petersburg? S-au apucat să urzească o…

— Da, ştiu, spuse contesa Maria. Mi-a povestit Nataşa.

— Şi ştii, începu Nikolai să se înflăcăreze numai la amintirea discuţiei lui cu Pierre, vrea să mă convingă pe

mine că e obligaţia oricărui om cinstit să se împotrivească guvernului, când, de fapt, jurământul depus şi datoria… îmi pare rău că n-ai fost şi tu de faţă. Au tăbărât toţi pe mine – şi Denisov, şi Nataşa… Nataşa e o caraghioasă. Ştii bine cum îl ţine sub papuc, dar cum se pune problema unei discuţii de idei, nu mai are opinia ei; până şi vorbele pe care le rosteşte sunt ale lui, adăugă Nikolai, lăsându-se pradă irezistibilei porniri care te face să critici până şi pe cele mai apropiate şi mai dragi fiinţe.

Nikolai uita că tot ce spusese el despre Nataşa se putea afirma, cuvânt cu cuvânt, şi despre dânsul, în legătură cu raporturile dintre el şi soţia lui.

— Da, am băgat şi eu de seamă lucrul acesta, zise contesa Maria.

— Când i-am spus că datoria şi jurământul depus sunt mai presus de toate, el a început să-mi demonstreze, Dumnezeu mai ştie ce. Păcat că n-ai fost acolo; tu ce-ai fi zis?

— După mine, tu ai perfectă dreptate. Asta i-am spus şi Nataşei. Pierre spune că toată lumea suferă, se chinuieşte, se ticăloşeşte şi că datoria noastră este să ne ajutăm aproapele. Are dreptate, desigur, spuse contesa Maria – dar el uită că noi mai avem şi alte îndatoriri ce ne privesc în primul rând, pe care însuşi Dumnezeu ni le-a impus, şi că ne putem pune în joc viaţa noastră, dar nu putem risca viaţa copiilor noştri.

— Ei, aşa, uite, chiar aşa i-am spus şi eu, reluă Nikolai, căruia i se părea într-adevăr că aşa ceva spusese el azi. Dar ei au ţinut-o într-una pe a lor: că e vorba de dragoste faţă de semenii noştri şi de creştinism şi toate acestea de faţă cu Nikolenka, ajuns acolo în cabinet nu ştiu nici eu cum. A distrus tot ce era pe birou.

— Ah, ştii tu, Nicolas, că Nikolenka mă pune pe gânduri de multe ori, spuse contesa Maria. E o fire aşa de neobişnuită! Şi mă tem mereu că, ocupându-mă de copiii noştri, îl neglijez. Noi toţi avem copii, rude; el, însă, n-are pe nimeni. E mereu singur cu gândurile lui.

— Dar cred că n-ai nimic să-ţi reproşezi în privinţa lui. Ai făcut şi faci pentru el tot ceea ce ar fi făcut şi cea mai duioasă mamă pentru băiatul ei. Şi asta mă bucură, se înţelege, fiindcă e un băiat minunat. Da, minunat! Astăzi, parcă se pierduse cu firea când îl asculta pe Pierre. Şi închipuie-ţi: dăm să plecăm la masă. Mă uit eu şi văd pe birou toate cele sfărâmate bucăţi. A recunoscut numaidecât. Eu nu ştiu să fi minţit el vreodată. Minunat băiat, minunat! Repetă Nikolai, care, deşi nu-l prea avea pe Nikolenka la inimă, nu scăpa totuşi niciodată ocazia să-l laude, recunoscând că era băiat bun.

— Totuşi, eu nu-i pot fi ca o mamă, spuse contesa Maria; simt eu că nu-i acelaşi lucru şi asta mă chinuie. E un copil foarte bun; dar îmi dă tare mult de gândit. Cred că i-ar folosi oarecare societate, dacă ar avea-o.

— Păi nu mai e mult până la vară, când îl duc la Petersburg, spuse Nikolai. Cât despre Pierre, el a fost întotdeauna şi va rămâne un visător, continuă el, revenind la discuţia din birou, discuţie care era vădit că-l tulburase. Şi ce mă privesc pe mine toate astea? Ba că Arakceev e nepotrivit, ba câte şi mai câte; ce m-au privit pe mine toate astea, atunci când m-am însurat plin de datorii şi gata să fiu vârât la gros de creditori, mai având şi o mamă care nu putea nici vedea, nici pricepe lucrul acesta? Pe urmă mai eşti şi tu, copiii, treburile. Ce, parcă de plăcere mă lupt eu cu treburile, de dimineaţă până seară şi la cancelarie şi peste tot? Ştiu că datoria mea e să muncesc, ca să-i dau îngrijire mamei, să mă plătesc de datorii faţă de tine şi să nu-mi las copiii săraci, cum am fost eu.

Contesa Maria ar fi vrut să spună că nu numai cu pâine se poate sătura omul şi că prea le dădea el mare importanţă acestor treburi, dar ştia că nu trebuia să i-o spună şi că nici n-ar fi folosit la nimic. Îi luă doar mâna şi i-o sărută. Nikolai interpretă acest gest ca o aprobare şi o confirmare a ideilor sale şi, după ce se gândi puţin în tăcere, continuă să-şi înşire cu glas tare gândurile.

— Ştii, Marie, spuse el, astăzi a venit Ilia Mitrofanâci (era vorba de un administrator) de la moşia din gubernia Tambov şi mi-a spus că pentru pădure se oferă acum optzeci de mii. Şi Nikolai începu să vorbească cu însufleţire de posibilitatea ca, foarte curând, să poată răscumpăra Otradnoe. Încă zece ani de viaţă îmi mai trebuiesc ca să-mi las copiii într-o situaţie… excelentă.

Contesa Maria îşi asculta bărbatul şi înţelegea tot ce-i spunea el. Ştia că, atunci când gândea cu voce tare, el obişnuia să o întrebe câteodată ce spusese şi se supăra când observa că ea se gândise la altceva. Dar pentru asta ea făcea eforturi mari, căci n-o interesa câtuşi de puţin ce-i spunea el. Se uita la bărbatul său, dar nu se putea spune că se gândea la altceva, ci mai degrabă că simţea altceva. Avea o dragoste duioasă şi supusă pentru acest om, care niciodată n-avea să poată înţelege tot ce înţelegea ea, şi poate că tocmai din pricina asta dragostea ei căpăta o tot mai puternică nuanţă de pasionată duioşie. Pe lângă simţământ, care o absorbea cu totul şi o împiedica să pătrundă în amănuntele planurilor pe care le tot făcea bărbatul ei, în mintea contesei Maria mai licăreau gânduri ce n-aveau nimic comun cu ceea ce spunea el. Se gândea acum la nepotul ei (o impresionase puternic ce-i spusese bărbatul ei în legătură cu emoţia băiatului provocată de cele spuse de Pierre) şi diferitele trăsături ale caracterului său delicat şi sensibil îi veneau, rând pe rând, în minte. Dar, gândindu-se la nepoţel, se gândea şi la copiii ei. Nu-şi compara, în gând, copiii cu nepotul; îşi compara doar sentimentele pe care le avea faţă de fiecare şi constata cu tristeţe că dintre sentimentele ei faţă de Nikolenka lipsea ceva.

Uneori îi trecea prin minte că deosebirea aceasta de sentimente vine din vârstele deosebite ale copiilor; dar simţea totuşi că era vinovată faţă de Nikolenka şi, în sufletul ei, îşi făgăduia să se îndrepte şi să facă ceea ce era peste putinţă, adică să-şi iubească în viaţa asta şi bărbatul, şi

copiii, şi pe Nikolenka, şi pe toţi semenii, aşa cum a iubit Hristos omenirea. Sufletul contesei Maria năzuise dintotdeauna spre absolut, spre etern, spre desăvârşire şi, din pricina asta, nu-şi putea afla linişte. Pe faţa ei se ivi o expresie severă, de înaltă şi tainică suferinţă morală, expresia unui suflet apăsat de trup. Nikolai se uită la dânsa.

„Dumnezeule! Ce se va alege de noi dacă moare ea, aşa cum mi se pare că se poate întâmpla ori de câte ori văd pe faţa ei expresia asta?” îşi zise el şi, îngenunchind la icoană, începu să-şi citească rugăciunile de seară.

XVI.

NATAŞA, DEÎNDATĂ CE RĂMASE numai cu bărbatul ei, începu şi ea să discute cu el, aşa cum îşi vorbesc soţii între ei, adică deosebit de limpede, comunicându-şi şi înţelegându-şi cu iuţeală gândurile pe o cale contrarie oricărei logici, fără raţionamente, silogisme şi deducţii, ci într-un mod cu totul deosebit. Nataşa era atât de obişnuită să vorbească în felul acesta cu bărbatul ei, încât cel mai bun indiciu că există ceva contradictoriu între ei era tocmai mersul logic al gândurilor lui Pierre. Când el începea să argumenteze, să vorbească judicios şi liniştit, iar ea, luându-se după el, începea să facă la fel, era sigură că toate acestea vor duce fără doar şi poate la ceartă.

Din clipa când rămaseră singuri şi Nataşa se apropie încet de Pierre, fericită, cu ochii larg deschişi şi luându-i deodată capul între mâini, i-l lipi de sânul ei, spunându-i: „Acum eşti tot, tot numai al meu, numai al meu! Nu te mai las să pleci de lângă mine!” din clipa aceea se înfiripă o discuţie care contrazicea toate legile logicii, în primul rând pentru că se vorbea fără şir despre lucruri cu totul diferite. Şi această simultaneitate a judecăţilor răzleţe nu numai că nu stânjenea claritatea înţelegerii lor ci, dimpotrivă, era semnul cel mai sigur al unei înţelegeri reciproce depline.

Aşa cum în vis totul apare nesigur, absurd şi contradictoriu, afară de sentimentul care axează visul, tot aşa şi în aceste comunicări reciproce de gânduri în

contrazicere cu toate legile raţiunii, consecvente şi limpezi nu erau cuvintele, ci sentimentele ce le călăuzeau.

Nataşa îi povesti lui Pierre cum îşi dusese fratele ei viaţa de toate zilele, cum se chinuise ea, căci numai de trăit nu trăise tot timpul lipsei lui, cum ajunsese să ţină şi mai mult la Marie, şi-i vorbi de superioritatea în toate privinţele a Mariei faţă de dânsa. Spunând aceasta, Nataşa recunoştea sincer superioritatea Mariei, dar, în acelaşi timp, vorbind astfel, îi cerea lui Pierre să o prefere totuşi pe dânsa, atât Mariei cât şi tuturor celorlalte femei, şi să-i repete odată mai mult, mai ales acum, după venirea de la Petersburg, unde văzuse atâtea femei, să-i repete că o preferă.

Drept răspuns la vorbele Nataşei, Pierre îi povesti cât de nesuferit îi fusese lui la Petersburg să ia parte la serate şi la mese unde erau femei.

— M-am dezobişnuit de tot să mai vorbesc cu femeile, spuse el, mă plictisesc pur şi simplu. Mai ales că am fost atât de ocupat.

Nataşa îl privi ţintă şi continuă:

— Ce minune Marie asta! Ce bine se pricepe să-i înţeleagă pe copii, de parcă le-ar citi în suflet. Ieri, de exemplu, Mitenka începuse cu toanele lui…

— Ce bine îi seamănă lui tată-său, o întrerupse Pierre.

Nataşa înţelese de ce făcea el observaţia aceasta cu privire la asemănarea dintre Mitenka şi Nikolai; lui Pierre îi stătea pe inimă recenta discuţie cu cumnatul său şi ar fi vrut să ştie părerea Nataşei în legătură cu asta.

— Slăbiciunea lui Nikolenka e tocmai asta, că nu admite nici în ruptul capului ceea ce nu e admis de toată lumea. Pe când ţie, eu te înţeleg, îţi place tocmai să poţi ouvrir une carriere963 spuse ea, repetând cuvinte spuse altădată de Pierre însuşi.

— Nu, principala deosebire este că, zise Pierre, pentru Nikolai ideile şi gândirea sunt un fel de amuzament, aproape un fel de a-şi trece vremea. Uite, are o bibliotecă şi şi-a făcut o regulă să nu cumpere o carte nouă înainte de a

le fi citit pe cele cumpărate înainte… Îl are şi pe Sismondi, şi pe Rousseau, şi pe Montesquieu… adăugă el zâmbind. Tu ştii doar cât de mult îl… începu Pierre, cu intenţia de a-şi mai atenua puţin spusele.

Dar Nataşa îl întrerupse, dându-i de înţeles că nu era nici o nevoie de aşa ceva.

— Aşadar, tu spui că pentru el cugetarea e un amuzament…

— Da, pe când pentru mine, tocmai ceea ce nu e gândire constituie o distracţie. Tot timpul cât am stat la Petersburg i-am văzut pe toţi ca în vis. Când mă preocupă un gând, tot restul mi se pare jucărie.

— Ah, ce păcat că n-am fost de faţă când te-ai întâlnit cu copiii. Care s-a bucurat mai mult? Nu-i aşa că Liza?

— Da, răspunse Pierre şi continuă cu ceea ce-l preocupa. Nikolai spune că nu trebuie să gândim. Eu nu pot asta. Să nu mai vorbim de faptul că la Petersburg simţeam (ţie-ţi pot spune lucrul acesta) cum, fără mine, totul s-ar fi dus de râpă; trăgeau fiecare în altă direcţie. Dar am reuşit să-i unesc pe toţi şi ideea mea e doar atât de simplă şi de limpede. Vezi, eu nu spun că trebuie să pornim la acţiune împotriva cutărui ori cutăruia. Am putea greşi. Eu spun numai: să ne luăm de mână toţi cei ce iubim virtutea şi să avem un singur steag: cel al virtuţii active. Prinţul Serghei este un om minunat şi mintos.

Nataşa nu se îndoia că ideea lui Pierre era o idee mare, dar un lucru o punea în încurcătură: faptul că Pierre era bărbatul ei. „Oare un om atât de important şi atât de necesar societăţii să fie totodată şi bărbatul meu? Cum de s-a întâmplat asta?” Ar fi vrut să-şi exprime faţă de el această îndoială. „Cine să fie oare oamenii care ar putea hotărî, dacă el este într-adevăr cel mai inteligent dintre toţi?” se întreba ea, ducându-se pe rând cu gândul la cei cărora Pierre le purta mult respect. Pe nimeni dintre oameni, judecând după felul cum vorbea, Pierre nu-l stima atâta cât îl stimase pe Platon Karataev.

— Ştii la ce mă gândesc? Zise ea. La Platon Karataev! Ce crezi? Te-ar aproba el în situaţia de faţă?

Pe Pierre nu-l miră câtuşi de puţin această întrebare. El înţelegea cum ajunsese soţia lui să se gândească la asta.

— Platon Karataev? Rosti el şi rămase gânditor, căutând vădit, cu toată sinceritatea, să-şi închipuie cum ar fi judecat Karataev treaba asta. N-ar fi priceput, sau poate, cine ştie, poate că da!

— Te iubesc grozav! Spuse Nataşa deodată. Grozav! Grozav!

— Nu, nu m-ar fi aprobat, zise Pierre după ce se mai gândi puţin. De aceea ce ar fi aprobat el e viaţa noastră de familie. Era atât de dornic să vadă pretutindeni numai frumuseţe, fericire, pace; şi eu aş fi fost mândru să ne înfăţişăm noi toţi înaintea lui. Tu spuneai de lipsa mea de acasă… Dar n-ai să crezi cât de altfel simt eu că te iubesc, după asemenea despărţiri…

— Da, dar dacă… începu Nataşa.

— Nu, nu-i vorba de asta. Nu voi înceta niciodată să te iubesc. Şi simt că nu se poate iubi mai mult pe lume; e atât de deosebit ceea ce… Ei, dar…

Nu-şi sfârşi vorba, căci privirile lor care se întâlniseră îşi spuseră de la sine restul.

— Ce prostie, zise deodată Nataşa, ce prostie povestea cu luna de miere şi cea cu fericirea numai la începutul căsniciei. Dimpotrivă, acum e mai frumos. Numai dacă n-ai pleca tu uneori de acasă. Îţi aduci aminte cum ne certam? Şi, întotdeauna, eu eram de vină. Întotdeauna eu. De ce oare ne certam? Nu-mi aduc aminte.

— Mereu aceeaşi poveste, spuse Pierre, zâmbind, gelo…

— Taci, nu pot suporta cuvântul acesta, strigă Nataşa. Şi în ochii ei luci o lumină rece, răutăcioasă. Ai văzut-o? Mai zise ea după câtva timp de tăcere.

— Nu, şi chiar dacă aş fi văzut-o, n-aş fi recunoscut-o.

Tăcură amândoi o vreme.

— Ah, ştii? Cât vorbeai tu în birou, mă uitam la tine, reîncepu Nataşa, cu intenţia vădită de a alunga norul ce se ivise în treacăt. Ei, semeni cu el ca două picături de apă, cu băiatul. (Vorbea de copilul lor.) Ah, e momentul să mă ocup de el... E ceasul... Ce rău îmi pare că trebuie să plec!

Nu vorbi niciunul câteva secunde. Apoi, dintr-o dată, se întoarseră unul către altul şi începură să-şi spună ceva. Pierre vorbea cu mulţumire de sine şi cu pasiune, iar Nataşa cu un zâmbet calm şi fericit. Ciocnindu-se, se opriră amândoi şi îşi făcură unul altuia loc.

— Ce voiai să spui? Spune, spune.

— Nu, spune tu. Eu nimic, fleacuri, zise Nataşa.

Pierre urmă să spună ce începuse. Era o continuare a povestirii pline de satisfacţii a succesului său de la Petersburg. Era convins în clipa aceea că misiunea sa era de a da o nouă orientare întregii societăţi ruse şi chiar lumii întregi.

— Voiam doar să spun că toate ideile care au urmări imense sunt întotdeauna simple. Ideea mea se reduce la judecata că, dacă oamenii răi se unesc între ei şi constituie astfel o forţă, oamenii buni n-au decât să facă şi ei la fel. Vezi ce simplu e!

— Da.

— Dar tu ce-ai vrut să spui?

— Eu, nimic; fleacuri.

— Nu, spune, ce-are a face!

— Ei, lasă, curate nimicuri, stărui Nataşa şi zâmbetul îi lumină şi mai mult chipul. Despre Petea voiam să-ţi spun: astăzi, când vine dădaca să mi-l ia din braţe, el râde, îşi închide ochii şi se strânge la pieptul meu, parc-ar fi dat să se-ascundă! E grozav de drăguţ. Auzi-l că ţipă. Te las, la revedere.

Şi ieşi din odaie.

În vremea asta jos, în odaia lui Nikolenka Bolkonski, ardea ca de obicei candela (băiatul se temea de întuneric şi nu-l putuseră dezvăţa de acest obicei rău). Dessalles dormea

cocoţat pe cele patru perne ale sale şi nasul lui roman scotea sunetele ritmice ale sforăitului. Nikolenka se trezise scăldat în sudori reci, se ridicase în aşternut şi se uita ţintă înaintea lui, cu ochii larg deschişi, Îl deşteptase un vis îngrozitor. Se visase pe el şi pe Pierre purtând în cap căşti din cele pe care le văzuse desenate în ediţia din Plutarh pe care o avea. Mergeau, el şi unchiul Pierre, în fruntea unei oştiri imense, şi oştirea asta era formată din nişte linii albe piezişe, care umpleau văzduhul ca aţele de păianjen care zboară toamna în vânt, ca funigeii pe care Dessalles îi numea le fid de la Vierge964. În faţa lor, tot din acelaşi ţesut aerian, doar ceva mai dens, era gloria. Ei doi, el cu Pierre, se apropia din ce în ce mai mult de ea, uşori şi plini de bucurie. Deodată însă, firele de care erau duşi începură să slăbească şi să se încâlcească; înaintau cu greu. Şi unchiul Nikolai Ilici le apăru în faţă, cu înfăţişarea severă, ameninţătoare.

— Voi aţi făcut asta? Întrebă el, arătând la frânturile de pene şi de ceară roşie. V-am iubit, dar Arakceev mi-a dat ordin şi-l voi ucide pe cel dintâi care mai face un pas înainte.

Nikolenka îşi ridică privirea la Pierre, dar Pierre nu mai era Pierre, Pierre era tatăl său, prinţul Andrei; tatăl său nu avea nici chip nici formă, dar era; şi, văzându-l, Nikolenka simţea cum se topeşte de dragoste; se simţea fără putere, fără oase, fluid. Tatăl său îl mângâia şi-l compătimea. Dar unchiul Nikolai Ilici se apropia din ce în ce. Pe Nikolenka îl cuprinse groaza şi se trezi.

„Tata, se gândi el. Tata (deşi în casă se aflau două portrete destul de reuşite ale prinţului Andrei, Nikolenka nu şi-l putuse niciodată închipui pe tatăl său în chip de om), a fost tata lângă mine şi m-a mângâiat. M-a aprobat şi pe mine şi l-a aprobat şi pe unchiul Pierre… Orice-ar spune el, voi face lucrul acesta. Mucius Scaevola şi-a ars mâna; pentru ce adică n-ar putea fi şi în viaţa mea acelaşi lucru? Ştiu, ei vor ca eu să învăţ carte. Şi voi învăţa carte. Dar într-o bună zi

voi isprăvi cu cartea şi atunci voi trece la fapte. De un lucru doar mă rog la Dumnezeu: să se întâmple şi cu mine ce se întâmpla cu oamenii pe care-i descrie Plutarh, şi voi face şi eu ca ei. Eu voi săvârşi fapte încă şi mai mari decât ei. Mă va cunoaşte, mă va iubi şi mă va admira o lume întreagă.” Simţi cum îl scutură plânsul şi cum îl îneacă lacrimile, şi plânse.

— Etez-vous indisposé? 965 se auzi vocea lui Dessalles.

— Non, răspunse Nikolenka şi puse iar capul pe pernă… „Ce bun şi ce cumsecade e şi ce mult îl iubesc şi pe dânsul, îşi spuse el, gândindu-se la Dessalles… Dar unchiul Pierre! O, ce om minunat! Dar tata? Tata! Tata! Da, voi face lucruri de care chiar şi el ar putea să fie mândru…”

Partea a doua.

I

OBIECTUL ISTORIEI ESTE VIAŢA popoarelor şi a omenirii. A prinde şi a cuprinde direct, prin cuvinte, viaţa, nu numai a omenirii, dar chiar şi a unui singur popor, pentru a o descrie, este ceva imposibil.

Istoricii de altădată foloseau adeseori o metodă simplă pentru a prinde şi descrie în cuvinte viaţa, ce pare de necuprins, a unui popor. Ei descriau acţiunile oamenilor izolaţi care au condus poporul respectiv şi acţiunile acestea exprimau, pentru ei, activitatea întregului popor.

La întrebările: în ce mod indivizii determină popoarele să acţioneze aşa cum vor ei şi de cine este dirijată în ultima analiză voinţa acestor indivizi, istoricii răspundeau, la prima întrebare prin faptul că admiteau existenţa unei voinţe a divinităţii, care supune popoarele voinţei unui om ales, iar la a doua întrebare răspundeau recunoscând existenţa aceleaşi divinităţi, care dirijează voinţa omului ales înspre ţinta predestinată.

Astfel, problemele acestea se rezolvau prin credinţa în participarea nemijlocită a divinităţii la treburile omenirii.

Noua ştiinţă a istoriei a respins din teoria sa amândouă aceste teze.

S-ar părea că, respingând credinţele celor vechi în legătură cu voinţa divină care supune oamenii şi-i conduce către ţinte determinate, noua ştiinţă ar fi trebuit să cerceteze nu manifestările puterii, ci pricinile care o produc. Dar ea n-a făcut aceasta. Respingând în teorie concepţiile istoricilor vechi, ea le urmează în practică.

În locul unor oameni blagosloviţi cu puterea divină şi care conduc în chip nemijlocit după voinţa dumnezeirii, noua istorie a pus sau eroi înzestraţi cu calităţi neobişnuite, supraomeneşti, sau pur şi simplu oameni de toată mâna aparţinând celor mai deosebite categorii, de la monarhi şi până la ziarişti, care manevrează masele. În locul unor ţeluri pe placul divinităţii, ale popoarelor iudeu, grec, roman, care li se păreau celor din vechime ţelurile mişcării omenirii, noua istorie şi-a propus ţelurile sale: binele poporului francez, german, englez şi, în abstracţiunea sa cea mai înaltă, binele civilizaţiei întregii omeniri, noţiune prin care se înţeleg de obicei popoarele, ce ocupă micul colţ de nord-vest al unui continent întreg.

Noua istorie a respins credinţele de altădată, fără să pună în locul lor o concepţie nouă, iar logica tezelor i-a făcut pe istoricii care, chipurile, respingeau puterea divină a monarhilor şi fatalismul celor vechi, să ajungă – pe altă cale – la acelaşi lucru, şi anume să afirme că: 1) popoarele sunt conduse de indivizi izolaţi şi că 2) există un scop anumit spre care tind popoarele şi omenirea.

Toate operele istoricilor noi, de la Gibbon până la Buckle, cu toate divergenţele lor aparente şi cu toată aparenta noutate a concepţiilor lor, se întemeiază pe aceste două vechi şi inevitabile teze.

În primul rând istoricul descrie activitatea unor personalităţi izolate care, după părerea lor, conduc omenirea: unul consideră ca atare numai pe monarhi, pe comandanţii de oşti şi pe miniştri; altul adaugă, în afară de monarhi, şi pe oratori, pe savanţii reformatori, pe filosofi şi pe poeţi, consideraţi conducători ai omenirii. În al doilea

rând, ţelul către care tinde omenirea este cunoscut istoricilor: pentru unii ţelul acesta este forţa statului roman, spaniol sau francez; pentru altul, libertatea şi egalitatea unui anumit fel de civilizaţie dintr-un ungher restrâns al lumii, ce poartă numele de Europa.

În anul 1789, la Paris se stârneşte o mişcare; ea creşte, se dezvoltă şi se manifestă într-o deplasare de popoare de la apus la răsărit. În câteva rânduri, această mişcare spre răsărit se izbeşte de o contra mişcare de la răsărit la apus; în 1812, deplasarea aceasta atinge punctul ei culminant – Moscova – şi atunci, după o simetrie vrednică de luat în seamă, se produce o contra mişcare de la răsărit la apus, în care, întocmai ca şi în cazul primei mişcări, sunt antrenate popoarele aflate între ciocan şi nicovală. Această mişcare inversă atinge la apus punctul de plecare al primei mişcări – Parisul – şi se potoleşte.

În cursul acestei perioade de douăzeci de ani, întinderi imense de câmpii fertile rămân nearate, casele sunt incendiate, negoţul îşi schimbă direcţia; milioane de oameni sărăcesc, se îmbogăţesc, se strămută, şi milioane de oameni, toţi creştini care mărturisesc legea iubirii de aproapele, se ucid unii pe alţii.

Ce semnificaţie au toate acestea? De unde purced? Ce i-a determinat pe oamenii aceştia să incendieze casele şi să-şi omoare semenii? Care sunt cauzele acestor evenimente? Ce forţă i-a împins pe oameni să procedeze în chipul acesta? Iată câteva întrebări simple şi foarte legitime pe care şi le pune fiecare atunci când se loveşte de monumentele şi de legendele aparţinând perioadei trecute a mişcării.

Pentru a da soluţie acestor întrebări, ne adresăm ştiinţei istoriei care are drept scop tocmai cunoaşterea de sine a popoarelor şi a omenirii.

Dacă istoria s-ar menţine la concepţia veche, ar spune: divinitatea, drept răsplată sau drept pedeapsă poporului său, i-a dat lui Napoleon putere şi a condus voinţa lui spre atingerea acestor scopuri divine. Şi răspunsul acesta ar fi

un răspuns complet şi limpede, îţi rămâne libertatea să crezi sau să nu crezi în rostul divin al lui Napoleon; dar aceluia care crede în acest rost divin, totul i-ar fi limpede de la această perioadă istorică şi n-ar avea cum găsi vreo contradicţie.

Noua ştiinţă a istoriei, însă, nu poate răspunde în chipul acesta. Ştiinţa nu recunoaşte concepţia anticilor despre intervenţia nemijlocită a divinităţii în treburile omenirii şi, deci, trebuie să dea alte răspunsuri.

Răspunzând la aceste întrebări, noua ştiinţă a istoriei spune: vreţi să ştiţi rostul acestei mişcări, de unde a luat naştere şi care sunt forţele ce au produs aceste evenimente? Ascultaţi: „Ludovic al XIV-lea a fost un om foarte mândru şi încrezut. A avut drept ibovnice pe cutare, drept miniştri pe cutare şi a condus prost Franţa. Urmaşii lui Ludovic au fost şi ei oameni slabi şi au condus Franţa la fel de prost. Au avut şi ei pe cutare de favoriţi şi pe cutare de amante. Pe lângă acestea, câţiva oameni au scris în vremea asta nişte cărţi. La sfârşitul secolului al XVIII-lea s-au asociat la Paris vreo douăzeci de oameni, care au început să spună că toţi oamenii sunt egali şi liberi. Din această cauză, pe toată întinderea Franţei oamenii au început să se taie unii pe alţii şi să se înece. Aceşti oameni au ucis pe regele Franţei şi pe mulţi alţii. În acelaşi timp apare în Franţa un om de geniu, Napoleon. El i-a învins pretutindeni pe toţi, adică a ucis o mulţime de lume, fiindcă era genial cum nu se mai poate. Şi aşa a pornit să ucidă, nu se ştie pentru ce, pe africani, şi i-a ucis atât de bine şi a fost un om atât de şiret şi de inteligent, încât, înapoiat în Franţa, a poruncit ca toţi să i se supună. Şi i s-au supus toţi. Făcându-se împărat, el a pornit din nou să ucidă lumea în Italia, Austria şi Prusia. Şi acolo a căsăpit o mulţime de oameni. În Rusia era însă împărat Alexandru, care şi-a pus în gând să restabilească ordinea în Europa şi, din această cauză, s-a războit cu Napoleon. Dar în 1807, s-a împrietenit pe neaşteptate cu el, iar în 1811 s-au certat din nou şi iar au început să ucidă o mulţime de lume. Şi Napoleon a mânat în Rusia şase sute de mii de oameni şi a cucerit Moscova; şi pe urmă deodată a fugit din ea şi atunci împăratul Alexandru cu ajutorul sfaturilor lui Stein şi ale celorlalţi, a reunit Europa, mobilizând-o împotriva celui ce-i tulburase liniştea.

Toţi aliaţii lui Napoleon s-au transformat brusc în duşmani ai lui şi au pornit împotriva lui Napoleon, care-şi adunase noi forţe. Aliaţii l-au învins pe Napoleon, au intrat în Paris, l-au forţat pe Napoleon să abdice de la tron şi l-au trimis pe insula Elba, fără să-l lipsească de titlul imperial şi dându-i toate onorurile corespunzătoare, deşi cinci ani înainte de aceste evenimente şi un an după aceea toţi îl considerau un tâlhar scos din lege. Pe tronul Franţei s-a urcat atunci Ludovic al XVIII-lea, de care până atunci şi francezii şi aliaţii îşi bătuseră joc, iar Napoleon, după ce a vărsat lacrimi în faţa vechii gărzi, a renunţat la tron şi a plecat în exil. După asta, anumiţi oameni de stat şi diplomaţi iscusiţi (mai cu seama Talleyrand, care izbutise să se aşeze înaintea altuia pe un anumit fotoliu şi care în felul acesta lărgise hotarele Franţei) au purtat convorbiri la Viena şi prin aceste convorbiri au făcut popoarele fericite sau nefericite. Şi deodată diplomaţii şi monarhii numai cât nu s-au certat; erau gata-gata să poruncească armatelor lor să se omoare iarăşi între ele, dar în vremea asta Napoleon a ajuns în Franţa cu un batalion şi francezii, care îl urau, i s-au supus numaidecât. Monarhii aliaţi, însă, s-au supărat de treaba asta şi iar au pornit cu război împotriva francezilor. L-au învins pe genialul Napoleon, l-au exilat pe insula Sfânta Elena, considerându-l deodată drept un tâlhar. Şi aici surghiunitul, departe de cei dragi inimii sale şi de iubita lui Franţa, moare pe o stâncă, încetul cu încetul, transmiţând posterităţii marile sale fapte. Iar în Europa s-a stârnit o reacţiune, şi toţi suveranii au început să-şi persecute din nou popoarele.”

Zadarnic aţi crede că toate astea nu-s decât o glumă, o caricaturizare a descrierilor istorice. Dimpotrivă, este cea mai palidă imagine a răspunsurilor contradictorii şi potrivite ca nuca în perete, pe care le dă întreaga istorie, de la autorii de opere memorialistice şi de la istoriile statelor luate în parte, până la istoriile universale şi noul soi de

istorii numite istorii ale culturii, care tratează despre acea epocă.

Ciudăţenia şi comicul acestor răspunsuri vine din faptul că noua istorie seamănă cu surdul, care răspunde la întrebări pe care nimeni nu i le-a pus.

Dacă scopul istoriei este descrierea mişcării omenirii şi popoarelor, atunci cea dintâi chestiune la care e nevoie de un răspuns, care dacă lipseşte face ca tot restul să nu poată fi înţeles, este următoarea: ce forţă pune în mişcare popoarele? La această întrebare noua istorie răspunde distrată, ba că Napoleon a fost peste măsură de genial, ba că Ludovic al XIV-lea a fost peste măsură de îngâmfat, ba că cutare scriitori au scris cutare cărţi.

Se prea poate ca lucrurile să fi stat aşa şi omenirea este gata să admită acest punct de vedere; dar nu asta întreabă ea. Ar putea fi interesante toate aceste răspunsuri, dacă am recunoaşte o putere divină, de sine stătătoare şi veşnic consecventă, care conduce popoarele printr-un Napoleon, printr-un Ludovic şi prin scriitori; dar noi nu recunoaştem o asemenea putere şi, de aceea, înainte de a ni se vorbi de Napoleon, de Ludovic şi de scriitori, trebuie să ni se arate legăturile esenţiale care există între aceste persoane şi mişcarea popoarelor.

Dacă însă în locul puterii divine a fost instalată altă putere, atunci trebuie să ni se explice în ce constă ea, fiindcă tocmai în descoperirea acestei puteri stă tot interesul istoriei.

Istoria pare să presupună că această forţă este de la sine înţeleasă şi că e ştiută de toată lumea. Dar, cu toată dorinţa de a admite această nouă forţă ca pe o forţă cunoscută, acel care citeşte foarte multe lucrări istorice va ajunge fără voia lui să se îndoiască de faptul că această nouă forţă, pe care istoricii înşişi o înţeleg în mai multe feluri, poate fi ceva pe deplin cunoscut de toată lumea.

II.

CE FORŢĂ PUNE ÎN mişcare popoarele?

Istoricii care scriu biografii şi istoricii diferitelor popoare înţeleg prin această forţă puterea cu care sunt învestiţi eroii şi suveranii. După descrierile lor, evenimentele decurg exclusiv din voinţa Napoleonilor, Alexandrilor şi în general a oamenilor pe care îi descrie istoricul monografist. Răspunsurile pe care le dau istoricii de acest gen la întrebarea, care este forţa ce dă impuls evenimentelor, sunt satisfăcătoare, dar numai atâta timp cât există câte un singur istoric pentru fiecare eveniment. Dar, deîndată ce istorici de naţionalităţi şi concepţii diferite încep să descrie unul şi acelaşi eveniment, răspunsurile pe care le dau ei îşi pierd numaidecât tot rostul, fiindcă forţa aceasta este înţeleasă de fiecare dintre ei nu numai diferit, dar adeseori chiar în moduri cu totul opuse. Un istoric afirmă că evenimentul respectiv decurge din puterea lui Napoleon; altul că decurge din puterea lui Alexandru; un al treilea că decurge din puterea vreunei alte persoane. Pe lângă asta, istoricii de acest gen se mai contrazic între ei chiar şi în explicarea forţei pe care se întemeiază puterea uneia şi aceleiaşi persoane. Bonapartistul Thiers spune că domnia lui Napoleon s-a întemeiat pe virtuţile şi genialitatea acestuia; republicanul L'Onfrey afirmă că s-a întemeiat pe şarlatanie şi pe înşelarea poporului. Aşa că istorici de acest gen, distrugându-şi reciproc tezele, îşi anulează prin însuşi acest fapt concepţia asupra forţei care produce evenimentele şi nu dau nici un răspuns la problema esenţială a istoriei.

Autorii de istorii universale, care au de-a face cu toate popoarele, par să recunoască lipsa de îndreptăţire a concepţiei autorilor de istorii monografice, în ce priveşte forţa din care decurg evenimentele. Ei socotesc această forţă ca fiind rezultatul unui complex de forţe îndreptate în sensuri diferite, şi nu puterea acordată eroilor şi suveranilor. Autorul de istorii universale, când descrie un război sau o cucerire a unui popor, caută pricina evenimentelor nu în puterea unei persoane, ci în

interacţiunea persoanelor care au legături cu evenimentul şi se influenţează reciproc.

După această concepţie, puterea personalităţilor istorice, prezentându-se ca un produs al mai multor forţe, s-ar părea că nu mai poate fi privită ca o forţă care produce, prin ea însăşi, evenimentele. În cele mai multe cazuri autorii de istorii universale folosesc totuşi noţiunea de putere din nou cu sensul de forţă ce produce prin ea însăşi evenimentele şi se referă la această putere ca la o cauză a lor. Aşa cum pun ei problema, personalitatea istorică este considerată când ca un produs al epocii sale, iar puterea ei doar ca produsul diferitelor forţe, când puterea personalităţii este considerată drept forţa generatoare a evenimentelor. Gervinus, Schlosser, de pildă, şi ceilalţi, ba demonstrează că Napoleon este produsul revoluţiei, al ideilor anului 1789 etc., ba spun că expediţia din 1812, şi alte evenimente care nu le convin, sunt doar opera voinţei greşit orientate a lui Napoleon, şi că înseşi ideile anului 1789 au fost oprite în dezvoltarea lor după bunul plac al lui Napoleon. Din ideile revoluţiei şi din starea de spirit generală decurge puterea lui Napoleon; dar puterea lui Napoleon a înnăbuşit ideile revoluţiei şi starea de spirit generală.

Această ciudată contradicţie nu este întâmplătoare. Nu numai că o întâlnim la fiecare pas, dar toate operele de istorie universală se alcătuiesc dintr-un şir neîntrerupt de asemenea contradicţii. Contradicţia aceasta provine din faptul că, pornind pe calea analizei, autorii de istorie universală se opresc la jumătatea drumului.

Pentru ca forţele componente să dea o anumită rezultantă, e necesar ca suma componentelor să fie egală cu rezultanta. Această condiţie nu este niciodată respectată de istoriografia universală şi, de aceea, pentru a explica rezultanta, istoricii aceştia sunt neapărat nevoiţi să admită, pe lângă forţele componente insuficiente, încă o forţă, neexplicată, acţionând în direcţia rezultantei.

Autorul de istorii monografice, atunci când descrie campania anului 1813 sau restaurarea Bourbonilor, spune de-a dreptul că aceste evenimente sunt rezultatul voinţei lui Alexandru. Dar istoriograful universal Gervinus, combătând această concepţie a istoricului parţial, se străduieşte să demonstreze că expediţia din 1813 şi restaurarea Bourbonilor au la origine, pe lângă voinţa lui Alexandru, acţiunile unor Stein, Metternich, madame de Staël, Talleyrand, Fichte, Chateaubriand etc. Istoricul a descompus în mod vădit puterea lui Alexandru în componentele Talleyrand, Chateaubriand etc.; suma acestor componente, adică acţiunile lui Chateaubriand, Talleyrand, madame de Staël şi ale celorlalţi nu sunt egale, desigur, cu întreaga rezultantă, adică cu faptul că milioane de francezi s-au supus Bourbonilor. De aceea, pentru a explica în ce mod din aceste componente a decurs supunerea milioanelor de oameni, adică felul cum nişte componente egale cu un singur A produc o rezultantă egală cu mii de A, istoricul este nevoit să admită iarăşi, neapărat, aceeaşi forţă a puterii personale pe care o neagă, considerând-o ca un rezultat al altor forţe, adică este nevoit să admită o forţă neexplicată, care acţionează în direcţia componentei. Asta şi fac istoriografii universali şi prin aceasta ei sunt în contradicţie nu numai cu istoricii monografişti, ci şi cu ei înşişi.

Oamenii de la ţară, care n-au noţiuni clare despre cauzele ploii, spun, după cum au nevoie de ploaie sau de vreme frumoasă: vântul a împrăştiat norii, sau vântul a adunat norii. Întocmai aşa fac şi autorii de istorii universale: câteodată, când au chef sau când asta convine teoriilor lor, spun că puterea personală este rezultatul evenimentelor; iar alteori, când au nevoie să demonstreze altceva, spun că puterea personală produce evenimentele.

O a treia categorie de istorici, care-şi spun istorici ai culturii, urmând calea trasată de istoriografia universală, văd câteodată în scriitori şi în femei forţele care produc

evenimentele, înţeleg în chip şi mai deosebit această forţă. Ei văd această forţă în aşa-zisa cultură, în activitatea intelectuală.

Istoricii culturii sunt pe deplin consecvenţi, raportaţi la înaintaşii lor, istoriografii de istorie universală, căci dacă evenimentele istorice se pot explica prin faptul că un număr mic de oameni s-au purtat unii faţă de alţii într-un fel sau într-altul, pentru ce nu s-ar explica ele şi prin faptul că cutare oameni au scris cutare cărţi? Din imensul număr de indicii ce însoţesc orice fenomen, viu, aceşti istorici aleg numai indicele activităţii intelectuale şi-l consideră cauză. Dar, cu toată străduinţa lor de a demonstra că pricina evenimentului stă în activitatea intelectuală, cu mare greutate putem admite că între activitatea intelectuală şi mişcarea popoarelor există ceva comun şi în nici un caz nu putem admite că această activitate ar conduce actele oamenilor, căci fapte cum sunt cruzimile revoluţiei franceze şi asasinatele ei, ce au decurs din propovăduirea ideilor de egalitate între oameni, ori războaiele crude şi execuţiile sângeroase, ce au decurs din propovăduirea iubirii, contrazic această presupunere.

Dar, chiar dacă am admite că sunt îndreptăţite toate teoriile, iscusit construite, de care sunt pline aceste istorii, chiar dacă am admite că popoarele ar fi conduse de cine ştie ce forţă nedefinită, numită idee, totuşi, problema fundamentală a istoriei sau rămâne nerezolvată, sau la vechiul concept de putere a monarhilor şi la conceptul omolog al influenţei sfetnicilor şi a altor personalităţi, introdus de istoriografia universală, se va mai adăuga şi conceptul nou al forţei istorice a ideii, ale cărei legături cu masele necesită iarăşi explicaţii. Se poate pricepe că Napoleon a avut puterea şi din cauza asta a săvârşit un anumit fapt; cu oarecare rezerve se poate pricepe şi că Napoleon a fost, împreună cu alte influenţe, cauza acestui eveniment, dar cum se face că o carte cum e Contractul social poate determina pe francezi să înceapă a se ucide

unii pe alţii, nu se poate pricepe fără explicarea legăturilor cauzale dintre această nouă forţă – ideea – şi evenimentul istoric.

Fără îndoială, există o legătură între toţi oamenii ce trăiesc în acelaşi timp şi există deci şi posibilitatea de a găsi oarecare legătură între activitatea intelectuală a oamenilor şi evoluţia lor istorică, întocmai aşa cum poate fi găsită această legătură între evoluţia omenirii, pe de o parte, şi comerţ, meşteşuguri, grădinărit şi orice doriţi, de cealaltă parte. Dar cum se face că tocmai activitatea intelectuală a unor oameni li se prezintă istoricilor culturii drept cauză şi expresie a întregului proces istoric, e greu de înţeles. O concluzie ca aceasta a istoricilor nu poate fi explicată decât în felul următor: 1) istoria este scrisă de către savanţi şi, de aceea, acestora li se pare firesc şi le face plăcere gândul că activitatea tagmei lor ar fi cauza evoluţiei întregii omeniri – întocmai la fel de firesc şi de plăcut ar fi pentru negustori, agricultori sau soldaţi să gândească acelaşi lucru despre ei (fapt care nu se întâmplă, numai pentru că negustorii şi soldaţii nu scriu istorie) şi 2) activitatea spirituală, instrucţiunea, civilizaţia, cultura, ideile, toate acestea sunt noţiuni neclare, nedefinite, sub flamura cărora este foarte comodă folosirea unor cuvinte cu sensuri şi mai neclare încă şi, de aceea, mai uşor de pus la baza vreunei teorii.

Dar lăsând la o parte calităţile intrinsece ale acestui soi de opere istorice (s-ar putea să fie şi ele bune la ceva sau necesare cuiva), istoriile culturii, de care încep să se apropie ca gen din ce în ce mai mult toate istoriile universale, se disting prin faptul că, în timp se analizează amănunţit şi serios diferitele teorii – religioase, filosofice şi politice – drept pricini ale evenimentelor istorice, de fiecare dată, când trec la descrierea unor evenimente istorice concrete, cum ar fi de pildă campania din 1812, îl prezintă – fără să vrea, ca pe un rezultat al puterii personale, spunând direct că această campanie este un produs al voinţei lui Napoleon. În felul acesta, istoricii culturii se contrazic, fără

să vrea, pe ei înşişi şi demonstrează că noua forţă pe care au născocit-o nu exprimă evenimentele istorice şi că unicul mijloc de a ajunge la o înţelegere a istoriei este puterea personală pe care se fac că n-o recunosc.

III.

MERGE O LOCOMOTIVĂ. SE PUNE întrebarea: cum se mişcă ea? Mujicul spune: o mână dracul. Altul e de părere că merge pentru că i se mişcă roţile, iar altul afirmă că toată pricina mişcării stă în fumul dus de vânt.

Mujicul nu poate fi contrazis: el a conceput o explicaţie completă. Pentru a-l contrazice, ar trebui să-i demonstreze cineva că nu există draci, sau ca un al doilea mujic să-i explice că acela care mână locomotiva nu e dracul, ci un neamţ. Numai atunci, din contradicţie, ar putea să vadă amândoi că greşesc. Dar cel care consideră drept pricină mişcarea roţilor se dezminte singur, fiindcă deîndată ce a pornit pe calea analizei e nevoit să meargă mai departe, e nevoit să explice cauza mişcării roţilor. Şi până nu va ajunge la cauza ultimă a mişcării locomotivei, la aburul comprimat din cazan, nu va avea dreptul să se oprească din căutare. Acela care a explicat însă mişcarea locomotivei prin fumul dus de vânt îndărăt a procedat vădit în felul următor: observând că explicaţia cu roţile nu ajunge la cauze, a luat primul indiciu care i-a căzut sub ochi şi l-a dat drept cauză.

Singura noţiune care poate explica mişcarea locomotivei este noţiunea unei forţe egale cu această mişcare vizibilă.

Singura noţiune prin mijlocirea, căreia poate fi explicată mişcarea popoarelor este noţiunea unei forţe egale cu întregul mişcării popoarelor.

Dar, prin această noţiune, diferiţii istorici înţeleg forţe foarte diferite şi deloc egale cu mişcarea vizibilă. Unii văd în ea forţa ce revine în chip nemijlocit eroului, aşa cum vede mujicul pe dracul în locomotivă; alţii văd în ea o forţă care rezultă din alte câteva forţe, cum ar fi mişcarea roţilor; iar o a treia categorie de istorici văd în ea influenţa culturii, adică fumul rămas în urma locomotivei.

Atâta timp cât se scrie istoria unor indivizi luaţi aparte, fie că e vorba de Cezar, de Alexandru, de Luther sau de Voltaire, şi nu istoria tuturor oamenilor, a absolut tuturor oamenilor fără excepţie, care iau parte la eveniment, e cu neputinţă să nu se atribuie indivizilor luaţi în parte o forţă ce determină pe alţi oameni să-şi îndrepte acţiunea spre un scop anumit. Şi unica noţiune de acest fel cunoscută istoricilor este noţiunea de putere politică.

Noţiunea aceasta este singura cheie prin mijlocirea căreia poate fi stăpânit materialul istoric în felul cum este el expus astăzi, şi cel care ar suprima această cheie, aşa cum a făcut Buckle, fără să cunoască altă metodă de interpretare a materialului istoric, acela n-ar face altceva decât să se lipsească de ultima lui posibilitate de a-l interpreta. Caracterul inevitabil al noţiunii de putere politică în explicarea evenimentelor istorice este demonstrat cel mai bine de înşişi istoricii care se ocupă de istoria universală şi istoria culturii, care resping, chipurile, noţiunea, de putere politică, dar care o folosesc în chip inevitabil la fiecare pas.

Până în zilele noastre, ştiinţa istoriei este, în ceea ce priveşte problemele omenirii, asemănătoare banilor puşi în circulaţie: hârtia monedă şi moneda metalică. Biografiile şi istoriile parţiale ale popoarelor luate în parte sunt asemenea bancnotelor. Ele pot circula şi se pot converti, împlinindu-şi misiunea fără să dăuneze cuiva; pot fi chiar folositoare, atâta timp cât nu se întreabă nimeni prin ce sunt ele garantate. Este de ajuns să trecem cu vederea problema modului în care voinţa eroilor produce evenimentele, pentru ca istoriile diverşilor Thiers să devină interesante, instructive şi pe deasupra să capete şi o nuanţă de poezie. Dar, după cum îndoiala asupra valorii reale a unei hârtii monede provine fie din faptul că, fiind prea uşor de fabricat, ar putea-o fabrica mai multă lume, fie din faptul că ar încerca cineva s-o schimbe pe aur, tot aşa îndoiala asupra sensului real al istoriilor de acest fel provine fie din faptul că prea sunt multe, fie din faptul că, din naivitate,

cineva se întreabă: dar cu ce putere a făcut Napoleon cutare ispravă?

— Cu alte cuvinte, vrea să schimbe o bancnotă curentă pe aurul curat al unei noţiuni reale.

Istoricii ce practică istoria universală şi istoricii culturii sunt asemeni acelora care, dându-şi seama de inconvenientele hârtiei monede, s-ar hotărî să bată în locul ei monedă sunătoare dintr-un metal care nu are densitatea aurului. Şi moneda ar ieşi într-adevăr sunătoare, dar numai atât: sunătoare. O bancnotă tot mai poate înşela pe neştiutori; moneda sunătoare, dar fără preţ, nu poate însă păcăli pe nimeni. Tot aşa cum aurul numai atunci e aur când poate fi întrebuinţat nu numai pentru schimb, ci şi pentru opere de giuvaergerie, tot aşa şi autorii de istorie universală numai atunci vor fi aur curat când vor fi în stare să răspundă la întrebarea fundamentală a istoriei: ce este puterea? Autorii de istorii universale răspund contradictoriu la această întrebare, iar istoricii culturii o ocolesc cu totul, răspunzând la cine ştie ce altă problemă. Şi, după cum fisele de joc de cărţi ce seamănă cu aurul pot fi folosite numai între oameni înţeleşi între ei să le ia drept aur, ori între cei ce nu cunosc proprietăţile aurului, tot aşa istoricii universali şi istoricii culturii, nerăspunzând la chestiunile esenţiale ale omenirii, servesc, pentru nu se ştie ce scopuri, ca monedă curentă în universităţi, şi în lumea cititorilor „amatori de cărţi serioase”, cum le numesc ei.

IV.

RENUNŢÂND LA CONCEPŢIA anterioară despre divina supunere a voinţei poporului la voinţa unui ales unic şi, prin supunerea acestui ales, la voinţa divinităţii, istoria nu mai poate face un pas fără să se contrazică, dacă nu alege una din două: ori să se întoarcă la credinţa veche în nemijlocita participare a divinităţii la treburile oamenilor, ori să explice precis sensul forţei aceleia care produce evenimentul istoric şi care e denumită putere politică.

Întoarcerea la primul termen e cu neputinţă, credinţa aceasta a fost distrusă şi, de aceea, trebuie definit sensul noţiunii de putere politică.

Napoleon a dat poruncă să se strângă armate şi să se pornească războiul. Ne-am deprins aşa de mult cu această idee, ne este atât de intratră în sânge concepţia aceasta, încât chestiunea de a şti pentru ce şase sute de mii de oameni au pornit la război în clipa în care Napoleon a rostit cutare vorbe ni se pare absurdă. A avut putere şi de aceea s-a îndeplinit ceea ce a poruncit el.

Răspunsul acesta este pe deplin satisfăcător, dacă credem că lui Napoleon i-a fost dată de Dumnezeu puterea. Dar de îndată ce nu mai recunoaştem acest lucru, trebuie neapărat să precizăm ce este puterea aceasta a unui singur om asupra celorlalţi.

Puterea aceasta nu poate fi totuna cu puterea nemijlocită a dominaţiei fizice, exercitată de o fiinţă puternică asupra alteia, slabă, dominaţie întemeiată pe folosirea sau pe ameninţarea cu folosirea forţei fizice, aşa cum este puterea lui Hercule; ea nu poate fi bazată nici pe vreo predominare prin forţa morală, aşa cum din naivitate socotesc unii istorici afirmând că protagoniştii istoriei sunt eroi, adică oameni înzestraţi cu un suflet mare şi o putere spirituală deosebită, numită genialitate. Puterea aceasta nu poate fi bazată pe predominarea forţei morale de vreme ce (lăsând deoparte unii oameni eroici cum ar fi Napoleon, cu privire la ale cărui calităţi morale părerile sunt foarte împărţite), istoria ne arată că nici Ludovic al XI-lea, nici Metternich, care au condus milioane de oameni, n-au avut în nici un chip vreo deosebită însuşire de tărie sufletească ci, dimpotrivă, au fost, în cele mai multe cazuri, mai prejos în viaţa lor, din punct de vedere moral, decât oricare dintre milioanele de oameni pe care i-au condus.

Dacă izvorul puterii politice nu stă nici în însuşirile fizice, nici în însuşirile morale ale persoanei ce o deţine, este evident că izvorul acestei puteri trebuie căutat în afara

persoanei, în raporturile cu masele ale persoanei ce deţine puterea.

Întocmai aşa concepe puterea şi ştiinţa dreptului, acest ghişeu de schimburi băneşti al istoriei, care se obligă să dea, în locul concepţiei istorice despre putere, aur curat.

Puterea este totalitatea voinţelor maselor, transmisă, printr-un acord expres sau tacit, unor diriguitori aleşi de mase.

În domeniul ştiinţei dreptului, ce se compune din raţionamente asupra modului cum ar trebui organizat statul şi puterea, dacă ar fi cu putinţă să se organizeze aşa ceva, totul e foarte limpede; dar, aplicată la istorie, această definiţie a puterii cere lămuriri.

Ştiinţa dreptului priveşte statul şi puterea aşa cum priveau cei vechi focul, ca pe ceva care există în mod absolut, ca pe un element. Dar pentru istorie, statul şi puterea nu sunt decât nişte fenomene ca atare, aşa cum pentru fizica epocii noastre focul nu este un element, ci un fenomen.

Din această deosebire fundamentală dintre concepţia istoriei şi concepţia juridică rezultă că ştiinţa dreptului poate să înfăţişeze amănunţit modul cum, după părerea ei, ar trebui organizată puterea, şi să ne spună ce este puterea care există imuabil în afara timpului; dar la problema istoriei cu privire la semnificaţia schimbării aspectului puterii de-a lungul vremurilor, ea nu poate răspunde nimic.

Dacă puterea este transmisă conducătorului de către totalitatea voinţelor, este oare şi Pugaciov un reprezentant al voinţei maselor? Iar dacă nu este, pentru ce este Napoleon I? Pentru ce Napoleon al III-lea, atunci când a fost prins la Boulogne, a fost socotit un răufăcător, iar mai târziu răufăcători au fost socotiţi aceia pe care i-a prins el?

În cazul revoluţiilor de la curţile regale, revoluţii la care iau parte uneori doar două-trei persoane, voinţa poporului este oare la fel transmisă asupra noii persoane? În cazul raporturilor dintre state, voinţa masei poporului este ea oare transmisă ocupantului? În 1808, voinţa populaţiei din

Confederaţia Rinului i-a fost cumva transmisă lui Napoleon? Iar atunci când, în 1809, armatele noastre au mers alături de francezi împotriva Austriei, voinţa masei poporului rus i-a fost oare transmisă lui Napoleon?

La aceste întrebări se poate răspunde în trei feluri: ori 1) recunoscând că voinţa maselor se transmite întotdeauna, necondiţionat, acelui sau acelor conducători pe care ele i-au ales, şi că, din pricina aceasta, orice putere nouă care, s-ar ivi, orice luptă împotriva unei puteri gata transmise, trebuie considerată doar ca o violare a puterii adevărate, ori 2) recunoscând că voinţa maselor trece asupra conducătorilor în condiţiuni bine determinate şi cunoscute, şi arătând că orice îngrădire, ciocnire şi chiar nimicire a puterii, rezultă din nerespectarea acestor condiţii din partea conducătorilor, ori 3) recunoscând că voinţa maselor se transmite conducătorilor condiţionat, dar nu în condiţii ştiute şi definite, şi că ivirea mai multor puteri, lupta şi căderea lor, rezultă numai din îndeplinirea într-o măsură mai mare sau mai mică de către cârmuitori a acelor condiţiuni necunoscute, pe baza cărora voinţa maselor a fost transmisă de la unele persoane la altele.

În aceste trei feluri îşi explică istoricii raporturile dintre mase şi conducători.

Unii istorici care, din naivitate, nu pricep problema sensului puterii – chiar şi acei istorici monografişti şi biografi de care s-a vorbit mai sus – recunosc, chipurile, că totalitatea voinţelor masei se transmite personalităţilor istorice necondiţionat şi, de aceea, atunci când descriu puterea personală a cine ştie cui, aceşti istorici presupun că tocmai această putere ar fi singura absolută şi reală, şi că orice altă forţă, deîndată ce se împotriveşte acestei puteri reale, nu mai este putere politică, ci uzurpare a puterii politice, adică violenţă.

Teoria lor e bună pentru perioadele de început ale istoriei şi pentru cele paşnice, dar, aplicată la perioadele complexe şi furtunoase ale vieţii popoarelor, perioadele în care se

ivesc simultan şi se ciocnesc cap în cap diferitele puteri politice, această teorie are neajunsul că istoricul legitimist va demonstra că puterea Convenţiei, a Directoratului şi a lui Bonaparte nu era decât o uzurpare de putere, iar istoricul republican şi cel bonapartist vor demonstra – unul că puterea Convenţiei, celălalt că puterea Imperiului a fost puterea legitimă, în timp ce toate celelalte au fost doar uzurpări de putere. E sigur că, în felul acesta, răsturnându-se reciproc unele pe altele, explicaţiile date de aceşti istorici fenomenului puterii pot ajunge să nu mai fie bune decât pentru copiii de vârsta cea mai fragedă.

Recunoscând falsitatea acestui fel de a concepe istoria, un alt soi de istorici pretind că puterea politică are drept temei transmiterea condiţionată a totalităţii voinţelor masei către cârmuitori şi că personalităţile istorice deţin puterea numai cu condiţia îndeplinirii programului pe care prin consens tacit li l-a prescris voinţa poporului. Dar în ce constau aceste condiţii, istoricii aceştia nu ne spun, sau, dacă pomenesc cumva de ele, se contrazic tot timpul între ei.

Fiecare istoric vede aceste condiţii după felul cum concepe el scopul evoluţiei unui popor, în mărirea, bogăţia, libertatea, cultura cetăţenilor Franţei, sau ai altui stat. Dar, lăsând la o parte contrazicerile dintre istorici cu privire la aceste condiţii, admiţând chiar că ar exista un program comun care să cuprindă aceste condiţii, vom găsi că faptele istorice contrazic aproape totdeauna această teorie. Dacă condiţiile transmiterii puterii constau în bogăţia, libertatea, luminarea poporului, atunci pentru ce Ludovic al XIV-lea şi Ioan al IV-lea îşi încheie viaţa domnind netulburaţi iar Ludovic al XVI-lea şi Carol I sunt executaţi de popoarele lor? La întrebarea aceasta, istoricii răspund că activitatea lui Ludovic al XIV-lea, potrivnică programului, s-a răsfrânt asupra lui Ludovic al XVI-lea. Dar pentru ce nu s-a răsfrânt ea asupra lui Ludovic al XIV-lea şi asupra lui Ludovic al XV-lea, pentru ce a trebuit să se răsfrângă tocmai asupra lui Ludovic al XVI-lea? Care este termenul înăuntrul căruia se

poate produce această răsfrângere? La aceste întrebări nu există răspuns şi nici nu poate exista. Tot aşa de puţin se explică prin această concepţie şi cauza pentru care totalitatea voinţelor rămâne timp de veacuri de-a rândul în mâinile unor conducători şi ale moştenitorilor lor, pentru ca apoi, dintr-o dată, să treacă în decurs de cincizeci de ani, asupra Convenţiei, asupra Directoratului, asupra lui Napoleon, asupra lui Alexandru, asupra lui Ludovic al XVIII-lea şi iarăşi asupra lui Napoleon, asupra lui Carol al X-lea, asupra lui Ludovic-Filip, asupra guvernului republican şi asupra lui Napoleon al III-lea. Puşi în faţa acestor transferări repezi ale voinţelor, de la o persoană la alta şi, mai cu seamă, în faţa raporturilor internaţionale, a ocupaţiilor străine şi a alianţelor, aceşti istorici sunt nevoiţi să recunoască, împotriva dorinţei lor, că o parte din aceste fenomene nu mai sunt transferări legitime de voinţe, ci întâmplări ce ţin de viclenia, de greşelile, de perfidia, de slăbiciunea vreunui diplomat, vreunui monarh sau şef de partid. Aşa că mare parte dintre evenimentele istorice – războaiele civile, revoluţiile, cuceririle – nu mai sunt înfăţişate de aceşti istorici ca un rezultat al transmiterii de libere voinţe, ci ca rezultatul voinţei fals îndrumate a unuia sau mai multor oameni, ceea ce înseamnă tot o uzurpare de putere. Din pricina aceasta, evenimentele istorice li se prezintă şi istoricilor de acest soi drept abateri de la teoria generală.

Istoricii aceştia sunt asemeni botanistului care, observând că unele plante răsar din seminţe cu două cotiledoane, ar susţine că tot ce e plantă creşte numai bifurcându-se în două frunzuliţe şi că palmierul ori ciuperca, ba chiar stejarul care, când a crescut, nu mai are nimic de-a face cu cele două frunzuliţe, sunt abateri de la teorie.

A treia categorie de istorici afirmă că voinţa maselor se transmite condiţionat personalităţilor istorice, dar că aceste condiţii nu ne sunt cunoscute. După ei, dacă personalităţile

istorice deţin puterea, este doar din pricină că îndeplinesc voinţa maselor, trecută asupra lor.

Dar, în acest caz, dacă forţa ce pune în mişcare popoarele stă nu în personalităţile istorice, ci în înseşi popoarele, atunci care este rolul acestor personalităţi istorice?

Personalităţile istorice, spun aceşti istorici, exprimă în persoana lor voinţa maselor; activitatea personalităţilor istorice slujeşte la reprezentarea acţiunii maselor.

Dar, în acest caz, se naşte întrebarea: întreaga activitate a personalităţilor istorice este expresia voinţei maselor, sau numai o anumită parte a ei? Dacă totalitatea activităţilor personalităţilor istorice slujeşte ca manifestare a voinţei maselor, aşa cum cred unii, atunci biografiile unor oameni ca Napoleon şi Ecaterina sunt, cu toate amănuntele intrigilor de curte, expresia vieţii popoarelor, ceea ce este vădit o absurditate; dacă însă numai o latură a faptelor personalităţilor istorice este manifestarea vieţii popoarelor, aşa cum cred alţi aşa-zişi istorici-filozofi, atunci, pentru a preciza care parte din activitatea personalităţii istorice exprimă viaţa unui popor, trebuie să ştim mai întâi în ce constă această viaţă a poporului.

Izbindu-se de atari greutăţi, istoricii din această categorie născocesc cea mai confuză, mai greu de sesizat şi mai generală abstracţiune, în care pot fi cuprinse un număr cât mai mare de evenimente, şi spun că în această abstracţiune stă ţelul evoluţiei omenirii. Cele mai obişnuite abstracţiuni generale, admise de aproape toţi istoricii, sunt: libertatea, egalitatea, luminarea poporului, progresul, civilizaţia, cultura. După ce au ridicat o astfel de abstracţie la rangul de ţel al evoluţiei omenirii, istoricii studiază oamenii de pe urma cărora au rămas cel mai mare număr de monumente – împăraţi, miniştri, conducători de oşti, scriitori, reformatori, papi, ziarişti – în măsura în care, după părerea lor, toate aceste personalităţi au conlucrat pentru abstracţiunea dată, sau i s-au împotrivit. Dar, cum nu este prin nimic dovedit că ţelul omenirii ar fi libertatea,

egalitatea, luminarea poporului sau civilizaţia, şi cum legăturile maselor cu ocârmuitorii şi cu luminătorii omenirii se întemeiază numai pe presupunerea arbitrară că totalitatea voinţei maselor ar fi întotdeauna transmisă acelor personalităţi pe care le-am marcat noi, se întâmplă că de acţiunea milioanelor de oameni care se strămută, care dau foc caselor, care lasă ogoarele în paragină, care se extermină unii pe alţii, nici nu se pomeneşte măcar în descrierea isprăvilor acelei duzini de personalităţi istorice, care nu dau foc la case, nu se îndeletnicesc cu plugăritul şi nu-şi ucid semenii.

Istoria dovedeşte la fiecare pas acest lucru. Frământările de la sfârşitul veacului trecut ale popoarelor din apus şi năvala lor spre răsărit se explică oare prin faptele Ludovicilor, al XIV-lea, al XV-lea, şi al XVI-lea, prin faptele amantelor şi miniştrilor lor, prin vieţile lui Napoleon, lui Rousseau, Diderot, Beaumarchais şi ale altora?

Oare revărsarea poporului rus către răsărit, spre Kazan şi Siberia, se manifestă în amănuntele caracterului bolnăvicios al lui Ioan al IV-lea şi în corespondenţa lui cu Kurbski?

Mişcarea de popoare din timpul cruciadelor se explică oare prin studierea vieţii diverşilor Godfrezi şi Ludovici şi a doamnelor lor? Rămâne încă şi astăzi neînţeleasă pentru noi mişcarea aceea de popoare dinspre apus spre răsărit, fără nici un scop, fără nici o conducere, cu o gloată de vântură-lume mânată de Petru Pustnicul. Şi mai de neînţeles încă rămâne încetarea acestei mişcări, atunci când anumiţi protagonişti istorici au indicat – ca logic şi sacru ţel al acestor expediţii – eliberarea Ierusalimului. Papii, regii şi cavalerii au aţâţat poporul să meargă să elibereze locurile sfinte; dar poporul n-a mai mers, fiindcă acea cauză necunoscută care-l aţâţase odinioară să pornească, acum nu mai exista. Istoria Godfrezilor şi a Minnesängerilor, evident, nu poate cuprinde viaţa popoarelor. Şi astfel istoria lui Godefroy şi cea a

Minnesängerilor a rămas istoria lui Godefroy şi a Minnesängerilor, în vreme ce istoria vieţii popoarelor şi a cauzelor care le pun în mişcare a rămas necunoscută.

Cu atât mai puţin ne explicăm viaţa popoarelor, din istoriile scriitorilor şi ale reformatorilor.

Istoria culturii ne lămureşte motivele şi condiţiile de viaţă şi de gândire ale scriitorului sau reformatorului. Vom afla că Luther a avut un temperament irascibil şi că a spus cutare sau cutare lucruri; vom afla că Rousseau a fost ateu şi că a scris cutare cărţi; dar nu vom înţelege pentru ce, după reformă, au fost decimate popoare întregi şi pentru ce, în timpul revoluţiei franceze, oamenii se trimiteau unii pe alţii la ghilotină.

Iar dacă reunim aceste două feluri de istorii laolaltă, aşa cum fac cei mai moderni istorici, ceea ce va reieşi va fi o istorie a monarhilor şi a scriitorilor, dar nu una a vieţii popoarelor.

V.

VIAŢA POPOARELOR NU SE întreţese cu viaţa celor câţiva oameni, atâta vreme cât legătura dintre aceşti câţiva oameni şi popoare n-a fost descoperită. Teoria după care această legătură ar consta în trecerea totalităţii voinţelor asupra personalităţilor istorice, este doar o ipoteză, neconfirmată de experienţa istoriei.

Poate că teoria după care totalitatea voinţelor maselor se transmite personalităţilor istorice explică multe în domeniul ştiinţelor juridice şi poate că este chiar indispensabilă scopurilor pe care şi le propun aceste ştiinţe; dar, aplicată la istorie, de îndată ce ne izbim de revoluţii, de cuceriri, de războaie civile, adică de îndată ce intrăm în istoria propriu-zisă, teoria aceasta nu mai explică nimic.

Teoria pare să fie incontestabilă tocmai fiindcă actul transmiterii voinţei poporului nu poate fi verificat.

Orice eveniment s-ar produce, oricine s-ar afla în fruntea lui, teoria poate spune totdeauna că cutare personalitate a

ajuns în fruntea unui eveniment pentru că totalitatea voinţelor maselor a fost trecută asupra aceluia.

Răspunsurile date în această teorie la problemele istoriei seamănă cu răspunsurile unui om care, privind o turmă în mers şi neţinând seama nici de calitatea diferită a păşunii în diferitele părţi ale câmpiei, nici de păstorul care o mână din urmă, ar crede că pricina cutărei sau cutărei direcţii, pe care o ia turma, depinde de felul animalului care se află în frunte.

„Turma merge în direcţia aceasta fiindcă animalul din frunte o conduce într-acolo şi fiindcă totalitatea voinţelor restului dobitoacelor a fost transmisă acestui conducător al turmei.” Aşa răspund istoricii din prima categorie, care admit transmiterea necondiţionată a puterii.

„Dacă dobitoacele din fruntea turmei se schimbă, lucrul acesta se petrece din pricină că totalitatea voinţelor dobitoacelor din întreaga turmă se transmite de la un conducător la altul, după cum dobitocul din frunte conduce sau nu în direcţia aleasă de întreaga turmă.” Aşa răspund istoricii care admit că totalitatea voinţei maselor trece asupra guvernanţilor în condiţii pe care ei le consideră drept cunoscute. Folosind o metodă de observaţie de acest fel, foarte adeseori se întâmplă ca observatorul, conformându-se direcţiei alese de el, să considere drept conducători pe aceia care în urma schimbărilor de direcţie ale maselor, nu mai sunt în frunte, ci pe delături şi câteodată chiar în coadă, „Dacă dobitoacele ce stau în frunte se schimbă necontenit şi odată cu ele se schimbă şi direcţia întregii turme, aceasta decurge din faptul că, pentru a-şi găsi direcţia pe care noi o cunoaştem, dobitoacele îşi transmit voinţele acelor dobitoace pe care noi le distingem şi de aceea, spre a studia mersul turmei, trebuie să observăm toate dobitoacele pe care le distingem mergând în turmă, din toate părţile ei.” Acesta e felul de a vorbi al istoricilor din a treia categorie, care-i consideră ca

exponenţi ai vremii lor pe toţi oamenii istorici, de la monarhi şi până la ziarişti.

Teoria trecerii voinţei maselor asupra personalităţilor istorice este doar o perifrază, doar un fel de a repeta în alţi termeni întrebarea însăşi.

Care este cauza evenimentelor istorice? Puterea politică. Ce este puterea politică? Puterea politică este totalitatea voinţelor transmise unei singure persoane. Cu ce condiţii voinţele maselor se transmit unei singure persoane? Cu condiţia ca persoana aceasta să dea expresie voinţei tuturor oamenilor. Cu alte cuvinte, puterea politică este puterea politică. Cu alte cuvinte, puterea politică este o noţiune al cărei înţeles ne e necunoscut.

Dacă domeniul cunoaşterii omului s-ar limita la gândirea abstractă, atunci, supunând criticii acea explicaţie a puterii pe care o dă ştiinţa, omenirea ar putea ajunge la concluzia că puterea politică este o vorbă goală şi că în realitate nu există. Dar, pentru cunoaşterea fenomenelor, pe lângă gândirea abstractă, omul mai are şi arma experienţei, cu ajutorul căreia verifică rezultatele gândirii. Şi experienţa îl învaţă pe om că puterea nu este o vorbă goală, ci un fenomen cu existenţă reală.

Fără să mai vorbim de faptul că nici o descriere a vreunei acţiuni omeneşti colective nu se poate lipsi de noţiunea de putere, existenţa puterii politice se dovedeşte atât istoriceşte cât şi prin observarea evenimentelor contemporane.

Ori de câte ori se produce un eveniment, se iveşte omul sau oamenii din a căror voinţă pare să se îndeplinească acest eveniment. Napoleon al III-lea ordonă, şi francezii pornesc asupra Mexicului. Regele Prusiei şi Bismarck ordină, şi trupele lor intră în Boemia, Napoleon I ordonă, şi armatele lui pornesc asupra Rusiei. Alexandru I ordonă, şi francezii se supun Bourbonilor. Experienţa ne arată că orice eveniment s-ar săvârşi pe lume, el este întotdeauna

legat de voinţa unuia sau mai multor oameni care l-au ordonat.

Istoricii, după vechiul lor obicei de a recunoaşte participarea divinităţii în treburile omenirii, vor să vadă cauza evenimentului în expresia voinţei persoanei învestite cu puterea politică; dar această explicaţie nu este confirmată nici de raţiune, nici de experienţă.

Pe de o parte, raţiunea ne arată că expresia voinţei unui om – cuvintele lui – sunt numai o parte a acţiunii comune care-şi capătă expresie într-un eveniment cum ar fi, de pildă, un război, sau o revoluţie; de aceea, fără recunoaşterea unei forţe supranaturale, de neînţeles, a unei minuni, nu se poate admite ca nişte simple vorbe să constituie cauza nemijlocită a punerii în mişcare a milioanelor de oameni; pe de altă parte, chiar dacă s-ar admite că nişte vorbe pot fi cauza unui eveniment, istoria ne arată că exprimarea voinţei personalităţilor istorice, în multe împrejurări, nu produce nici un efect, adică foarte adesea ordinele lor nu numai că nu se execută, dar uneori se produce chiar ceva diametral opus celor poruncite de ele.

Când nu admitem participarea divinităţii la actele omenirii, nu putem accepta nici puterea politică drept cauză a evenimentelor.

Puterea politică, din punctul de vedere al experienţei, nu e altceva decât dependenţa care există între expresia voinţei unei persoane şi îndeplinirea acestei voinţe de către alţi oameni.

Pentru a ne explica condiţiile acestei dependenţe, trebuie să reconsiderăm mai întâi accepţiunea conceptului de voinţă, raportându-l la om şi nu la divinitate.

Dacă divinitatea este aceea care dă o poruncă şi îşi manifestă voinţa ei, aşa cum ne arată istoria celor vechi, atunci exprimarea acestei voinţe nu atârnă de timp şi nu e provocată de nimic, fiindcă divinitatea nu este prin nimic legată de evenimente. Dar când vorbim de ordine date, de

expresia voinţei unor oameni care acţionează în timp şi sunt legaţi unii de alţii, atunci, ca să ne explicăm legătura dintre ordinele acestea şi evenimente, trebuie să restabilim: 1) condiţiile în care se îndeplineşte totul: continuitatea în timp, atât a evoluţiei evenimentelor, cât şi a evoluţiei persoanei care ordonă, şi 2) condiţiile legăturii necesare dintre persoana care dă ordinul şi oamenii care-i execută ordinul.

VI.

NUMAI EXPRESIA VOINŢEI divinităţii, care nu depinde de timp, poate fi raportată la un întreg şir de evenimente ce urmează să se îndeplinească în câţiva ani sau câteva secole, şi numai divinitatea, neprovocată de nimic, poate determina după propria ei voinţă direcţia evoluţiei omenirii; omul, însă, acţionează în timp şi ia parte el însuşi la evenimente.

Restabilind prima condiţie omisă, condiţia timpului, vom vedea că nici o poruncă nu poate fi executată, dacă n-a existat o poruncă anterioară, care să facă posibilă executarea celei următoare.

Nici o poruncă nu poate apărea vreodată spontan şi nu poate include în ea un şir întreg de evenimente; orice ordin dat decurge din alt ordin şi nu se referă niciodată la un întreg şir de evenimente, ci numai la un moment al evenimentului.

Când spunem, de pildă, că Napoleon a ordonat trupelor sale să pornească la război, noi unim într-un singur ordin, exprimat la un moment dat, o serie întreagă de ordine consecutive şi dependente unele de altele. Napoleon n-a putut ordona şi nici n-a ordonat vreodată campania împotriva Rusiei. El a ordonat, azi să se scrie la Viena, la Berlin şi la Petersburg cutare acte; mâine să se redacteze cutare decrete şi ordine de zi pe armată, flotă şi intendenţă, etc., etc., a dat milioane de ordine, din care s-a alcătuit şirul de ordine corespunzătoare şirului de evenimente care au împins armatele franceze în Rusia.

Dacă Napoleon în tot cursul domniei sale dă ordine cu privire la o expediţie în Anglia, dacă el cheltuieşte în scopul

acestei expediţii sforţări şi timp mai mult decât pentru toate celelalte acţiuni ale sale şi cu toate astea nu încearcă o singură dată măcar, în tot cursul domniei sale, să-şi îndeplinească planul acesta, ci întreprinde o expediţie în Rusia, ţară cu care, după o convingere nu o dată exprimată, găseşte mai avantajos să fie aliat, cauza este că primele ordine nu au corespuns şi că celelalte au corespuns pe deplin unui şir întreg de evenimente.

Pentru ca un ordin să fie executat cu siguranţă, e nevoie ca omul să rostească un ordin care să se poată executa. Iar a şti ce se poate şi ce nu se poate executa e cu neputinţă nu numai pentru expediţia lui Napoleon în Rusia, la care iau parte milioane de oameni, dar chiar şi pentru cel mai puţin complex eveniment, de vreme ce şi pentru îndeplinirea unuia şi pentru îndeplinirea celuilalt se pot ivi milioane de piedici. Fiecare ordin dus la capăt este însoţit întotdeauna de un mare număr de ordine neîndeplinite. Niciunul dintre ordinele imposibile nu se leagă de un eveniment real şi nu este dus la capăt. Numai ordinele care sunt posibile se înlănţuiesc în şiruri consecvente de ordine, corespunzând unor şiruri de evenimente, şi sunt îndeplinite.

Presupunerea noastră falsă că ordinul premergător evenimentului ar fi cauza lui, provine din faptul că, atunci când un eveniment s-a produs şi dintre miile de ordine date au fost executate numai acelea care şi-au aflat legătura cu evenimentele, noi le uităm pe acelea care n-au fost executate fiindcă nici nu puteau fi executate. Pe lângă aceasta, principalul izvor al erorilor noastre în această privinţă stă în faptul că în expunerea istorică un şir întreg de nenumărate evenimente mărunte şi foarte variate, cum ar fi, de pildă, tot ceea ce a adus armata franceză în Rusia, se contopeşte într-un eveniment unic, după rezultatul produs de acest şir de evenimente; şi, totodată, corespunzător acestei contopiri, se contopeşte şi întregul şir de ordine într-o expresie unică de voinţă.

Noi spunem: Napoleon a dorit şi a săvârşit campania împotriva Rusiei. În realitate însă, noi nu vom găsi niciodată în toată activitatea lui Napoleon nimic care să semene cu o expresie a acestei voinţe, ci vom găsi doar serii de ordine sau de manifestări ale voinţei lui, îndreptate în cele mai variate şi neprecizate direcţii. Din seria infinită a ordinelor lui Napoleon s-a stabilit o serie limitată de ordine duse la bun sfârşit în legătură cu campania din 1812, nu pentru că ordinele acestea s-ar deosebi prin ceva de alte ordine neîndeplinite, ci pentru că seria acestor ordine a coincis cu seria de evenimente ce au adus oştile franceze în Rusia; s-a întâmplat întocmai aşa cum, în meseria zugravilor, figura tăiată în şablon iese pe perete fără să ţină seama de direcţia şi de modul în care a tras zugravul cu bidineaua, ci doar de faptul că figura decupată pe şablon a fost umplută cu culoare.

Aşa că, judecând raporturile dintre porunci şi evenimente în timp, vom găsi că o poruncă nu poate fi în nici un caz pricina unui eveniment şi că între ele există doar o anumită dependenţă, bine delimitată.

Pentru a înţelege în ce constă această dependenţă, e neapărată nevoie să restabilim cealaltă condiţie omisă pe care trebuie s-o îndeplinească orice ordin ce nu emană de la divinitate, ci de la un om, condiţie care constă în faptul că însuşi cel ce dă ordinul ia parte la eveniment.

Raportul acesta între cel care ordonă şi cel căruia i se ordonă este tocmai ceea ce poartă numele de putere politică. Raportul acesta constă în următoarele:

În vederea acţiunilor comune, oamenii se constituie întotdeauna în anumite grupări în care, oricât de diferite ar fi scopurile propuse acţiunii comune, raportul dintre oamenii ce iau parte la acţiune este întotdeauna acelaşi.

Constituindu-se în aceste grupări, oamenii se orânduiesc întotdeauna între ei în astfel de raporturi, încât cei mai mulţi dintre ei iau cea mai directă şi mai mare parte la

acţiunea comună pentru care s-au grupat, şi cei mai puţini participă direct în cea mai mică măsură.

Din toate grupările în care se constituie oamenii pentru săvârşirea unei acţiuni comune, una dintre cele mai net conturate şi bine definite este armata.

Orice armată se compune dintr-un număr de membri inferiori ca grad militar, soldaţii, care sunt totdeauna cei mai numeroşi, apoi din gradele numite milităreşte caporali şi subofiţeri, al căror număr e mai mic decât al primilor, din încă şi mai sus puşii ofiţeri, şi mai reduşi ca număr, şi aşa mai departe, până la puterea militară supremă, care se concentrează într-o singură persoană.

Organizarea unei armate poate fi înfăţişată în modul cel mai exact de figura conului, a cărui bază, cu diametrul cel mai mare, o formează soldaţii de rând; secţiunile care se fac mai sus de bază sunt gradele din ce în ce mai înalte, până la vârful conului al cărui punct poate închipui pe comandantul armatei.

Soldaţii, care sunt cei mai numeroşi, formează părţile de jos ale conului şi baza lui. Singur soldatul participă nemijlocit la ucideri, la incendieri, jafuri şi întotdeauna primeşte pentru aceste fapte ordine de la persoanele sus-puse. El nu ordonă însă niciodată. Subofiţerul (numărul subofiţerilor e mai mic) acţionează mai rar decât soldatul în mod direct, dar în schimb poate da ordine. Ofiţerul săvârşeşte şi mai rar faptele ca atare, dar dă şi mai des ordine. Iar generalul nu face altceva decât să ordone trupelor să se pună în marş, indicându-le ţinta, şi nu foloseşte aproape niciodată arma. Comandantul de oşti nu participă chiar niciodată de-a dreptul la acţiune; el dă numai ordine generale cu privire la mişcarea maselor. Acelaşi raport al indivizilor între ei se stabileşte şi în alte grupări omeneşti constituite în scopul vreunei acţiuni comune; în agricultură, în comerţ şi în orice instituţie de stat.

Aşadar, dacă nu separăm în chip artificial toate punctele conului ce se contopesc unele cu altele – adică pe oamenii de diferite grade dintr-o armată, sau de diferite titluri ori funcţii în indiferent care instituţie de stat ori întreprindere obştească, de la cele mai de jos până la cele mai de sus – noi vedem legea după care se grupează oamenii în scopul săvârşirii unor acţiuni comune, ceea ce se petrece totdeauna, stabilind între ei asemenea raporturi, încât au o participare cu atât mai directă la îndeplinirea acţiunii, cu cât pot ordona mai puţin şi cu cât sunt în număr mai mare; şi au o participare directă cu atât mai redusă, cu cât pot ordona mai mult şi cu cât numărul lor este mai mic; aşa merg lucrurile de la păturile cele mai de jos, până la ultimul şi unicul ins de sus, care ia cea mai puţin directă parte la eveniment şi care-şi îndreaptă forţele mai mult decât toţi ceilalţi înspre acţiunea de a da ordine.

Acest raport, dintre cei care dau ordine şi cei cărora ei le dau ordine, constituie tocmai esenţa a ceea ce numim putere politică.

Restabilind condiţiile de timp în care are loc orice eveniment, am descoperit că un ordin este îndeplinit numai atunci când se raportează la un şir corespunzător de evenimente. Restabilind apoi condiţia necesară a legăturii dintre cel ce dă ordine şi cel ce le execută, am descoperit că acei ce ordonă participă prin natura lor în cel mai mic grad la eveniment şi că activitatea lor se rezumă exclusiv la ordine.

VII.

CÂND SE PRODUCE VREUN eveniment, oamenii îşi exprimă părerile şi dorinţele cu privire la el; şi, întrucât evenimentul decurge din acţiunea comună a multor oameni, e sigur că una dintre părerile sau dorinţele exprimate se va îndeplini în mod sigur, fie şi numai aproximativ. Când una dintre părerile exprimate s-a realizat, această părere rămâne în mintea noastră legată de evenimentul respectiv, ca un ordin care l-a precedat.

Nişte oameni duc în spinare o grindă. Fiecare îşi dă părerea cum şi încotro s-o ducă. Grinda este dusă şi se constată că acest lucru s-a făcut aşa cum spusese unul dintre ei. Părerea lui li se pare ordin acum. Iată ordinul şi puterea în forma lor primitivă.

Cel care mai mult a lucrat cu mâinile a avut mai puţin putinţa de a-şi da seama de ceea ce făcea, de a-şi închipui ce putea rezulta din acţiunea comună şi de a ordona. Cel care mai mult a ordonat, este vădit că, din cauza activităţii sale, a putut lucra mai puţin cu mâinile. Şi cu cât grupările de oameni în vederea unor acţiuni comune sunt mai mari, cu atât se distinge mai viu o categorie de oameni care participă în mod direct, într-o măsură cu atât mai mică la acţiunea comună, cu cât activitatea lor se exprimă mai mult prin ordine.

Omul, când acţionează de unul singur, are întotdeauna în minte un anumit număr de idei, care i-au condus – cum i se pare lui – activitatea din trecut şi care-i servesc de justificare în acţiunea prezentă şi de călăuză în planurile lui de viitoare acţiuni.

Acelaşi lucru îl fac şi grupările de oameni când lasă pe seama celor ce nu iau parte la acţiune grija de a chibzui, de a justifica şi de a plănui activitatea colectivă.

Din cauze ce ne sunt sau nu ne sunt cunoscute, francezii încep să se taie şi să se spânzure între ei. Şi acest eveniment e însoţit şi încurajat de justificarea lui prin voinţele manifestate ale oamenilor care arată că îl consideră necesar pentru fericirea Franţei, pentru libertate, pentru egalitate. Oamenii încetează de la o vreme de a se mai măcelări între ei şi evenimentul e întovărăşit de justificarea care constă în necesitatea concentrării puterii politice într-o singură mână, a rezistenţei ce trebuia opusă Europei etc. În curând oamenii pornesc de la apus spre răsărit, omorându-şi semenii, şi evenimentul e întovărăşit de fraze despre gloria Franţei, josnicia Angliei etc. Istoria ne arată că aceste justificări ale evenimentului nu au nici un

sens general, că se contrazic ele însele aşa cum se contrazice pe el însuşi faptul uciderii unui om căruia i s-a recunoscut dreptatea, sau cum se contrazice uciderea a milioane de oameni în Rusia, în scopul de a surpa prestigiul Angliei. Dar aceste justificări îşi au în concepţia contemporanilor importanţa lor şi sunt neapărat necesare. Justificările acestea îi descarcă de răspunderea morală pe oamenii care au stârnit evenimentele. Aceste ţeluri vremelnice seamănă cu periile care sunt împinse să cureţe şinele dinaintea trenului: ele curăţă drumul răspunderilor morale ale oamenilor. Fără aceste justificări n-ar putea fi lămurită întrebarea cea mai simplă care se iveşte când se analizează un eveniment: cum este posibil ca milioane de oameni să săvârşească crime colective, războaie, asasinate şi aşa mai departe?

În actualele şi complicatele forme ale vieţii de stat şi sociale din Europa, s-ar putea oare concepe un eveniment care să nu fie prescris, decretat, ordonat de către suverani, miniştri, parlamente, gazete? Există oare vreo acţiune colectivă care să nu-şi găsească o justificare în unitatea statală, în principiul naţionalităţii, în echilibrul european, în civilizaţie? Aşa că orice eveniment ce are loc corespunde inevitabil expresiei unei dorinţe şi, după ce-şi capătă justificarea necesară, se înfăţişează ca produs al voinţei uneia, sau mai multor persoane.

Indiferent de direcţia în care s-ar mişca, înaintea corăbiei în mers se va vedea mereu spuma valurilor despicate de proră. Şi pentru oamenii de pe corabie, mişcarea acestui val înspumat va fi singura mişcare perceptibilă.

Numai dacă urmărim de aproape, moment cu moment, mişcarea acestui val şi o comparăm cu mişcarea corăbiei, ne vom convinge că fiecare moment al mişcării valului este determinat de mişcarea corăbiei şi că ne-a indus în eroare faptul că nu ne putem da seama că noi înşine ne mişcăm.

Acelaşi lucru îl vom vedea dacă vom urmări moment cu moment evoluţia personalităţilor istorice (adică, dacă vom

restabili condiţia necesară oricărui fapt în desfăşurare, condiţia continuităţii mişcării în timp) şi dacă nu vom pierde din vedere legătura neapărat necesară dintre personalitatea istorică şi mase.

Atunci când o corabie îşi păstrează direcţia mersului, înaintea ei se vede spuma unuia şi aceluiaşi val; atunci când ea îşi tot schimbă mereu direcţia, şi valul spumegând de la proră se schimbă mereu. Dar, ori încotro s-ar răsuci corabia, pretutindeni o va însoţi valul spumegând care-i precede mişcarea.

Orice eveniment ar avea loc, întotdeauna se va putea demonstra că a fost prevăzut şi ordonat chiar ceea ce s-a săvârşit. Orice direcţie ar lua o corabie, valul despicat de proră va spumega dinaintea ei şi, cu toate că nici nu o conduce şi nici nu-i sporeşte viteza, de departe ne va apărea nu numai că se mişcă spontan, dar că ar conduce chiar mişcarea corăbiei.

Luând în consideraţie numai pe acelea dintre manifestările de voinţă ale personalităţilor istorice, care pot fi raportate la anumite evenimente ca ordine date, istoricii au presupus că evenimentele se găsesc în raporturi de dependenţă faţă de ordine. Luând însă în consideraţie evenimentele în sine şi legătura aceea cu masele, în care se află toate personalităţile istorice, noi am descoperit că tocmai aceste personalităţi istorice şi ordinele date de ele se găsesc în raporturi de dependenţă faţă de evenimente. Dovada neîndoielnică a adevărului acestei deducţii o oferă faptul că, oricâte ordine ar fi fost date, un eveniment nu poate avea loc dacă n-are şi alte cauze; dar, de îndată ce se produce un eveniment – oricare ar fi el – atunci, din numărul tuturor voinţelor necontenit exprimate ale diferitelor personalităţi, se vor găsi unele care prin sensul lor şi momentul când s-au manifestat, vor putea fi raportate la evenimentul respectiv ca fiind ordine date.

După ce am ajuns la această concluzie, putem răspunde direct şi pozitiv la acele două probleme esenţiale ale

istoriei:

1. Ce este puterea politică?

2. Ce forţă pune în mişcare popoarele?

1. Puterea politică este un raport stabilit de aşa natură între o anumită persoană şi celelalte persoane, încât în virtutea lui, această anumită persoană participă cu atât mai puţin la acţiune, cu cât exprimă mai numeroase păreri, propuneri şi justificări cu privire la o acţiune colectivă ce se săvârşeşte.

2. Acţiunile popoarelor sunt produse nu de puterea politică, nu de activitatea intelectuală şi nici măcar de îmbinarea celor doi factori, cum au crezut istoricii, ci de activitatea tuturor oamenilor care iau parte la un eveniment şi care se grupează întotdeauna în aşa fel, încât acei ce au cea mai mare participare nemijlocită la eveniment îşi iau asupra lor cele mai mici răspunderi şi invers.

Din punct de vedere moral, drept cauză a unui eveniment ni se înfăţişează puterea politică; din punct de vedere fizic – cei ce se supun puterii. Dar, întrucât acţiunea morală nu poate fi concepută fără acţiune fizică, pricina evenimentelor nu stă nici într-una nici în cealaltă, ci stă doar în unirea acestor două acţiuni.

Sau, cu alte cuvinte, noţiunea de cauză nu este aplicabilă fenomenului de care ne ocupăm.

În ultimă analiză, păşim înspre tărâmul veşniciei, la acea limită extremă la care ajunge, în orice domeniu al gândirii, mintea omenească, dacă nu-şi face jucărie din obiectul cercetării ei. Electricitatea produce căldură; căldura produce electricitate. Atomii se atrag; atomii se resping.

Când vorbim de acţiunea simplă a căldurii, electricităţii sau atomilor, nu putem spune pentru ce se produc toate aceste acţiuni şi spunem că se întâmplă aşa pentru că aceasta este natura fenomenelor acestora, pentru că aceasta este legea lor. Acelaşi lucru se poate spune şi despre fenomenele istoriei. Pentru ce se produc războaiele

şi revoluţiile? Nu ştim. Tot ce ştim e că, pentru săvârşirea cutărei sau cutărei acţiuni, oamenii se adună într-o anumită grupare şi iau cu toţii parte la eveniment; şi atunci noi zicem că aşa-i natura oamenilor, că asta e o lege.

VIII.

DACĂ ISTORIA AR AVEA DE-A face cu fenomene exterioare, stabilirea acestei legi simple şi evidente ar fi fost de ajuns şi nu am fi avut nimic de adăugat la raţionamentul făcut. Dar legile istoriei se referă la om. O părticică de materie nu ne poate spune că ea nu simte deloc puterea atracţiei şi repulsiei şi că atracţia şi repulsia nu reprezintă ceva real; dar omul, care constituie obiectul istoriei, ne poate spune direct; eu sunt liber şi de aceea nu sunt supus legilor.

Prezenţa, chiar şi neformulată, a problemei libertăţii de voinţă a omului, se simte în istorie la fiecare pas.

Toţi istoricii care au gândit în chip serios au ajuns fără să vrea la această problemă. Contradicţiile şi confuziile istoriei, drumul greşit pe care merge această ştiinţă, toate au la bază doar nerezolvarea acestei probleme.

Dacă voinţa fiecărui om ar fi liberă, adică dacă fiecare om ar putea face ce vrea, atunci toată istoria s-ar reduce la un şir de întâmplări fără legătură între ele.

Când fie şi numai un singur om din milioanele de oameni ai unui mileniu ar avea posibilitatea să acţioneze liber, adică aşa cum ar vrea el, ar fi evident că o singură acţiune liberă a acestui om, contrarie legilor, ar anula posibilitatea existenţei oricăror legi, pentru întreaga omenire.

Dar dacă există măcar o singură lege care guvernează actele oamenilor, nu poate exista voinţă liberă, fiindcă atunci voinţa omului ar trebui să se supună acestei legi.

La contradicţia aceasta se rezumă problema liberului arbitru, care a preocupat din cele mai vechi timpuri minţile cele mai ascuţite ale omenirii şi care din cele mai vechi timpuri a fost pusă în toată însemnătatea ei imensă.

Problema stă în faptul că, privind omul ca pe un obiect de observaţie, din indiferent ce punct de vedere – teologic, istoric, etic, filosofic – noi descoperim aceeaşi lege generală a necesităţii, căreia îi este şi el supus ca tot ce există. Privindu-l însă pe om prin prisma noastră interioară ca pe ceva de care suntem conştienţi, ne simţim liberi.

Conştiinţa aceasta este un izvor de autocunoaştere cu totul aparte şi neatârnat de raţiune. Omul se observă pe sine însuşi prin raţiune, dar se cunoaşte numai prin conştiinţă.

Fără conştiinţa de sine nu este de conceput nici o observaţie şi nici o aplicare a raţiunii.

Pentru ca să poată înţelege, observa, trage concluzii, omul trebuie să aibă mai întâi conştiinţa că trăieşte. Omul ia cunoştinţă de sine ca de o fiinţă vie nu în alt chip decât ca de o fiinţă voluntară, adică având conştiinţa voinţei sale. Voinţa sa, care constituie însăşi esenţa vieţii sale, omul o concepe ca fiind liberă şi nici n-o poate concepe altfel decât ca fiind liberă.

Dacă, supunându-se pe sine însuşi observaţiei sale, omul vede că voinţa lui se conduce totdeauna după una şi aceeaşi lege (fie că el observă necesitatea de a se hrăni, ori activitatea creierului, fie că observă orice altceva), el nu poate înţelege această mereu aceeaşi tendinţă a voinţei sale altfel decât ca pe o limitare a ei. Ceea ce nu ar fi liber nu ar putea fi nici limitat. Voinţa lui îi apare omului ca fiind limitată tocmai fiindcă nu şi-o recunoaşte altfel decât ca fiind liberă.

Spui: nu sunt liber. Dar eu mi-am ridicat şi mi-am lăsat iarăşi jos mâna. Orice om pricepe că răspunsul acesta nelogic este o dovadă incontestabilă de libertate.

Răspunsul acesta este expresia conştiinţei, care nu este supusă raţiunii.

Dacă conştiinţa libertăţii n-ar fi o sursă aparte de autocunoaştere, neatârnată de raţiune, ea s-ar supune

raţiunii şi experienţei; dar, în realitate, o asemenea supunere nu are loc niciodată şi este de neconceput.

Un şir de experienţe şi de raţionamente îi arată fiecărui om că el, ca obiect al observaţiei, este regizat de anumite legi, cărora li se supune, şi se ştie că omul nu încearcă niciodată să lupte cu atracţia universală sau cu impenetrabilitatea corpurilor, odată ce le-a recunoscut ca legi. Dar acelaşi şir de experienţe şi de raţionamente îi arată că deplina libertate, pe care el o recunoaşte în fiinţa sa, nu este posibilă, că fiecare acţiune a omului atârnă de organizarea sa, de caracterul său şi de motivele care-l înrâuresc; omul, însă, nu se supune niciodată concluziilor acestor experienţe şi raţionamente.

Ştiind din experienţă şi din raţionamente că piatra cade în jos, omul crede în acest fapt fără să se mai îndoiască şi aşteaptă, în toate cazurile, ca legea ştiută de el să se împlinească.

Dar, ştiind la fel de neîndoielnic că voinţa lui e supusă unor legi, omul nu crede şi nici nu poate crede acest lucru.

Ori de câte ori i-ar arăta omului experienţa şi judecata că, în aceleaşi condiţii şi având tot caracterul pe care-l are, el va face exact ceea ce a făcut şi altă dată, asta nu-l împiedică atunci când săvârşeşte pentru a mia oară, pus în aceleaşi condiţii şi având tot acelaşi caracter, o acţiune care întotdeauna se termină la fel, nu-l împiedică să se simtă, fără putinţă de îndoială, tot atât de convins că poate face ce vrea şi cum vrea, ca şi înainte de această experienţă. Orice om, sălbatic ori ajuns la deplina dezvoltare a raţiunii sale, oricât de categoric i-ar demonstra raţiunea şi experienţa că nu e cu putinţă să ne închipuim două atitudini diferite în condiţiuni identice, simte că fără de credinţa aceasta absurdă (în care stă în esenţă libertatea), el nu-şi poate imagina viaţa. Simte că, oricât ar fi de puţin posibilă, libertatea există; căci, fără de această credinţă în libertatea sa, el nu numai că n-ar putea concepe viaţa, dar nici n-ar mai putea trăi o clipă.

N-ar mai putea trăi, fiindcă toate aspiraţiile oamenilor, toate impulsurile către viaţă, nu sunt decât năzuinţe către un spor de libertate. Bogăţia şi sărăcia, gloria şi anonimatul, puterea şi subordonarea, forţa şi slăbiciunea, sănătatea şi boala, cultura şi ignoranţa, munca şi şomajul, îndestularea şi foamea, virtutea şi viciul nu sunt decât grade înalte sau mai puţin înalte de libertate.

Să ne închipuim un om care să fie lipsit de libertate; nu putem decât să ni-l reprezentăm lipsit de viaţă.

Când ideea de libertate înseamnă pentru raţiune o contradicţie tot atât de absurdă ca şi putinţa de a săvârşi două acţiuni diferite în condiţiile identice, sau ca o acţiune fără nici o cauză, asta nu dovedeşte decât că această conştiinţă a libertăţii nu este supusă raţiunii.

Tocmai această cu neputinţă de zdruncinat şi de contestat conştiinţă a libertăţii, nesupusă nici experienţei şi nici raţiunii, dar pe care toţi gânditorii o recunosc şi toţi oamenii fără excepţie o resimt, această conştiinţă fără de care este de neînchipuit fiinţa umană, conştiinţa libertăţii, este reversul problemei.

Omul este o creaţie a atotputernicului, preabunului şi atotştiutorului Dumnezeu. Ce este atunci păcatul, a cărui idee decurge din conştiinţa libertăţii omului? Aceasta este o problemă de teologie.

Actele oamenilor sunt regizate de legi generale, imuabile, care pot fi exprimate statistic. Atunci, în ce mai constă responsabilitatea omului faţă de societate, responsabilitate a cărei noţiune ia naştere din conştiinţa libertăţii? Este o problemă de drept.

Acţiunile omului decurg din caracterul său înnăscut şi din cauze ce au înrâurire asupra caracterului. Ce este conştiinţa morală – cugetul curat, conştiinţa de binele şi răul făptuit, care izvorăşte şi ea din conştiinţa libertăţii? Este o problemă a eticii.

Privit în legătură cu viaţa colectivă a omenirii, omul ne apare supus legilor ce guvernează această viaţă. Dar

acelaşi om, privit independent de viaţa colectivă, ne apare ca fiind liber. Cum trebuie să fie considerată viaţa trecută a popoarelor şi a omenirii: ca rezultat al acţiunilor libere, sau ca rezultat al acţiunilor ne-libere ale oamenilor? Aceasta este o problemă a istoriei.

Numai în vremea noastră de îngâmfare, în epoca de popularizare a cunoştinţelor, mulţumită celei mai puternice arme a ignoranţei – răspândirea tiparului – problema libertăţii voinţei a fost pusă pe un teren, pe care nu mai poate fi vorba măcar de această problemă. În epoca noastră, majoritatea aşa-ziselor spirite conducătoare, adică hoarda ignoranţilor, s-a apucat să considere lucrările naturaliştilor, pe care-i preocupă doar o latură a chestiunii, drept o rezolvare a întregii probleme.

Suflet şi libertate nu există, fiindcă viaţa omului se manifestă prin mişcarea muşchilor, iar această mişcare a muşchilor este condiţionată de activitatea nervoasă; suflet şi libertate nu există, căci cândva, într-o perioadă necunoscută, noi am scoborât din maimuţă – asta spun, scriu şi tipăresc ei, absolut fără să le treacă măcar prin gând că acum mii şi mii de ani această lege a necesităţii, pe care cu atâta stăruinţă îşi bat capul să o demonstreze ei astăzi prin fiziologie şi zoologie comparată, nu numai că era recunoscută de toate religiile şi de toţi cugetătorii, dar nici n-a fost vreodată negată. Ei nu văd că rolul ştiinţelor naturii în această problemă este numai de a servi ca instrument pentru a lumina o latură a legii acesteia. Căci faptul că din punctul de vedere al observaţiei ştiinţifice raţiunea şi voinţa sunt nişte sectoare ori sécrétions966 ale creierului, şi faptul că omul, urmând legii generale, a putut să se dezvolte din fiinţe inferioare, într-o epocă imemorabilă, nu face decât să clarifice, dintr-o latură nouă, adevărul de mii de ani recunoscut de toate religiile şi teoriile filosofice, şi anume că, din punctul de vedere al raţiunii, omul este supus legilor necesităţii; dar adevărul acesta nu face ca problema noastră să înainteze spre rezolvare nici cu grosimea unui fir

de păr. Căci această problemă mai are o latură, cea opusă, bazată pe conştiinţa libertăţii.

Problema dacă oamenii au scoborât din maimuţă într-o perioadă de tip necunoscută nouă, ne este la fel de puţin lămurită ca şi problema dacă omul s-a născut dintr-un bulgăre de pământ, într-o anumită perioadă de timp (în primul caz x e timpul, în al doilea caz – originea), iar problema chipului în care se împacă conştiinţa libertăţii omului cu legea necesităţii căreia îi e supus omul nu poate fi rezolvată prin fiziologia şi zoologia comparată, căci la broască, la iepurele de casă şi la maimuţă putem observa numai activitatea neuromusculară, pe când la om, pe lângă activitatea neuromusculară, mai observăm şi conştiinţa.

Naturaliştii şi cei ce li se închină, care cred că pot să rezolve această problemă, sunt asemeni unor tencuitori puşi să tencuiască o parte din zidăria unei biserici şi care, profitând de absenţa supraveghetorului, ar tencui, din exces de zel, şi ferestrele, şi icoanele, şi schelele, şi zidurile încă neconsolidate, şi ar fi încântaţi, din punctul de vedere al tencuitorului, ce frumos iese totul, uniform şi neted.

IX.

ÎN REZOLVAREA PROBLEMEI libertăţii şi a necesităţii, istoria are, faţă de celelalte ramuri ale ştiinţei care au căutat să rezolve această problemă, avantajul că, pentru ea, problema aceasta nu se referă la natura însăşi a voinţei omului, ci la ideea manifestării acestei voinţe, în trecut şi în condiţii date.

Istoria apare, în rezolvarea acestei probleme, în comparaţie cu celelalte ştiinţe, în situaţia unei ştiinţe experimentale faţă de ştiinţele teoretice.

Istoria are ca obiect nu voinţa însăşi a omului, ci doar ideea noastră despre ea.

De aceea, pentru istorie nu există, aşa cum există pentru teologie, etică şi filosofie, misterul de nedezlegat al îmbinării libertăţii cu necesitatea. Istoria nu ia în

considerare decât ideea despre viaţa omenească în care unificarea acestor două poziţii antinomice s-a şi produs.

În viaţa reală, fiecare eveniment istoric, fiecare acţiune omenească poate fi înţeleasă foarte limpede şi precis, fără resimţirea celei mai neînsemnate contradicţii, în ciuda faptului că fiecare eveniment este văzut, în parte ca fiind liber, şi în parte ca fiind supus legii necesităţii.

Pentru a rezolva problema modului în care se îmbină libertatea cu necesitatea şi a şti în ce constă conţinutul acestor două noţiuni, filosofia istoriei poate şi trebuie să meargă pe calea opusă celei pe care apucă celelalte ştiinţe. În loc ca, după definirea conţinutului noţiunilor de libertate şi necesitate, să introducă în definiţiile stabilite fenomenele vieţii, istoria trebuie să extragă din mulţimea imensă a fenomenelor ce cad sub jurisdicţia ei şi care apar întotdeauna ca dependente de libertate şi de necesitate, tocmai definiţia acestor concepte de libertate şi necesitate.

Orice acţiune colectivă sau individuală am lua în considerare, n-am putea-o înţelege altfel decât ca pe un produs, parte al libertăţii omului, parte al legilor necesităţii.

Fie că vorbim de migraţiuni de popoare şi de năvăliri barbare, de ordinele lui Napoleon al III-lea, fie că vorbim de actul săvârşit acum o oră de un om oarecare, ce şi-a ales dintre mai multe direcţii posibile una anumită pentru plimbarea lui, noi nu vedem în aceste fapte nici cea mai neînsemnată contradicţie. Măsura libertăţii şi necesităţii care a condus actele acestor oameni nu este bine precizată.

Foarte adeseori, reprezentarea unei libertăţi mai mari sau mai mici diferă după punctul de vedere din care privim fenomenul; dar orice acţiune omenească ne apare întotdeauna şi în chip egal alcătuită dintr-o anumită îmbinare a libertăţii cu necesitatea. În fiecare act pe care îl luăm în considerare, noi vedem o părticică anumită de libertate şi o părticică anumită de necesitate. Şi, întotdeauna, cu cât vedem într-un act, oricare ar fi el, mai multă libertate, cu atât vedem în el mai puţină necesitate; şi

cu cât vedem un grad mai mare de necesitate, cu atât libertatea scade.

Raportul între libertate şi necesitate descreşte sau creşte după punctul de vedere din care este privit actul; dar acest raport rămâne totdeauna invers proporţional.

Un om care, înecându-se, se agaţă de un altul şi-l trage şi pe el la fund, o mamă flămândă care nu mai are lapte pentru copil şi care fură de-ale mâncării, sau un om deprins cu disciplina, care omoară în front, din ordin, pe un altul, lipsit de apărare, apar mai puţin vinovaţi, adică mai puţin liberi şi mai supuşi legii necesităţii, pentru acela care cunoaşte condiţiile în care s-au aflat aceşti oameni, şi apar mai liberi pentru acela care nu ştie că primul se îneca şi el, că mama era flămândă, că soldatul era în front şi aşa mai departe. Tot aşa un om care, cu douăzeci de ani în urmă a săvârşit un omor, iar pe urmă a dus o viaţă paşnică trăind fără pată în mijlocul societăţii, ne apare ca fiind mai puţin vinovat; fapta sa este mai supusă legii necesităţii pentru cel care o ia în considerare după douăzeci de ani şi mai liberă pentru acela care ar lua-o în considerare a doua zi după ce a fost săvârşită. Şi tot aşa, orice act al unui nebun, al unui beţiv, sau al unui om surescitat, apare ca fiind mai puţin liber şi mai supus necesităţii când cunoşti starea sufletească a făptaşului, şi ca fiind mai liber şi mai puţin necesar când nu cunoşti toate acestea. În toate aceste cazuri, ideea noastră despre libertate se lărgeşte sau se strâmtează şi, respectiv, noţiunea de necesitate se strâmtează ori se lărgeşte după punctul de vedere din care este considerat actul. Aşa că, cu cât necesitatea ne apare mai mare, cu atât libertatea ne apare mai mică. Şi invers.

Religia, judecata sănătoasă a omenirii, ştiinţele juridice şi însăşi istoria înţeleg în acelaşi fel acest raport dintre necesitate şi libertate.

Toate cazurile, fără nici o excepţie, în care se lărgeşte ori se strâmtează ideea noastră despre libertate şi necesitate, se întemeiază numai pe trei considerente:

1) Raportul celui ce săvârşeşte actul cu lumea exterioară,
2) cu timpul şi
3) cu cauzele care au produs actul.

Primul considerent este raportul mai mult sau mai puţin vizibil al omului cu lumea exterioară, ideea mai mult sau mai puţin clară a locului bine delimitat pe care-l ocupă fiecare om în raport cu tot ceea ce există odată cu el. Acest considerent face să ni se pară evident faptul că omul care se îneacă e mai puţin liber şi mai supus necesităţii, decât omul care are pământul sub picioare; este considerentul pentru care actele unui om care trăieşte în legătură strânsă cu alţi oameni într-un oraş foarte populat, actele unui om legat de o familie, de o slujbă, de o întreprindere, ne apar incontestabil mai puţin libere şi mai supuse legii necesităţii decât actele unui om izolat, în singurătate.

Dacă luăm în considerare omul singur, fără raporturile dintre el şi tot ce-l înconjoară, atunci fiecare act al lui ne apare ca fiind liber. Dar dacă observăm măcar unul, oricare ar fi el, dintre raporturile sale cu ceea ce-l înconjoară, dacă vedem legătura lui cu orice ar fi să fie, cu un om care discută cu el, cu o carte pe care o citeşte, cu munca pe care o face, sau chiar cu aerul ce-l înconjoară, ori până şi cu lumina care cade pe obiectele din jurul lui, noi vedem că fiecare dintre aceste condiţii îl înrâureşte şi îi conduce cel puţin o latură a activităţii. Şi, în măsura în care vedem aceste înrâuriri, scade reprezentarea noastră despre libertatea lui şi creşte reprezentarea noastră despre necesitatea căreia îi e supus.

2) Al doilea motiv este: raportul vremelnic, vizibil într-un grad mai mare sau mai mic, dintre om şi lume: noţiunea mai mult sau mai puţin clară a locului pe care activitatea unui om o ocupă în timp. Este motivul pentru care păcatul primului om, ce a avut drept urmare geneza neamului omenesc, ne apare, în chip vădit, ca un act mai puţin liber decât căsătoria unui om al zilelor noastre. Este motivul pentru care viaţa şi activitatea unor oameni care au trăit cu

secole în urmă, viaţă care are cu mine o legătură stabilită prin timp, nu-mi poate apărea într-atât de liberă ca viaţa contemporană, ale cărei consecinţe îmi sunt încă necunoscute.

Câtimea reprezentării noastre despre o libertate şi o necesitate mai mari sau mai mici în acest raport, depinde de intervalul de timp mai mare sau mai mic, scurs de la săvârşirea unei fapte până la judecata ce o facem cu privire la ea.

Dacă iau în considerare actul săvârşit de mine cu o clipă mai înainte, în aproximativ aceleaşi condiţii în care mă aflu şi acum, actul meu mi se pare în chip neîndoios liber. Dar dacă apreciez un act săvârşit de mine acum o lună, atunci, de îndată ce mă aflu în alte condiţii, voi recunoaşte fără să vreau că, dacă actul acesta n-ar fi fost săvârşit, multe evenimente folositoare, plăcute şi chiar necesare, ce au decurs din actul meu, n-ar mai fi avut loc. Dacă mă duc cu gândul la un act şi mai vechi, de acum zece ani sau mai bine, atunci consecinţele actului meu îmi vor apărea încă şi mai evidente; şi mi-ar fi greu să-mi închipui ce-ar fi fost, dacă n-ar fi fost săvârşit acest act. Cu cât îmi voi scoate amintirile dintr-un timp mai îndepărtat sau cu cât voi încerca să-mi judec anticipat actele, ceea ce este acelaşi lucru, cu atât aprecierile mele asupra libertăţii actului meu vor deveni mai îndoielnice.

Exact aceeaşi progresie a convingerii despre participarea voinţei libere în treburile generale ale omenirii, o găsim şi în istorie. Un eveniment întâmplat în vremea noastră ne apare în chip neîndoielnic ca produs al tuturor oamenilor cunoscuţi; dar unui eveniment mai îndepărtat îi putem vedea urmările de neocolit, iar în fară de ele nu ne mai putem închipui nimic altceva. Şi cu cât ne adâncim în trecut cu cercetarea evenimentelor, cu atât ele ne apar mai puţin libere.

Războiul austro-prusian ne apare ca o urmare neîndoielnică a acţiunilor vicleanului Bismarck, şi aşa mai

departe.

Războaiele napoleoniene ni se mai înfăţişează încă, deşi e întrucâtva neîndoielnic, ca produse ale voinţei unor eroi; dar în cruciade am ajuns să vedem un eveniment ce-şi are locul lui bine delimitat în istoria modernă a Europei şi fără de care ea nu poate fi înţeleasă, cu toate că, pentru cronicarii cruciadelor, acest eveniment a apărut doar ca un produs al voinţei câtorva persoane. Când este vorba de migraţiuni de popoare, nimănui nu-i mai trece prin cap în epoca noastră că înnoirea lumii europene ar fi atârnat de voinţa lui Atila. În istorie, cu cât ne luăm obiectul observaţiei dintr-un trecut mai îndepărtat, cu atât devine mai îndoielnică libertatea oamenilor ce-au produs evenimentele şi cu atât devine mai evidentă legea necesităţii.

3) Al treilea considerent este comprehensibilitatea mai mare sau mai mică a acelei nesfârşite înlănţuiri de cauze care constituie o inevitabilă cerinţă a raţiunii, şi în care orice fenomen inteligibil – şi prin urmare orice acţiune a omului – trebuie să-şi aibă locul său precis, ca o consecinţă a acţiunilor care l-au precedat şi ca o cauză a celor care urmează.

Acesta este considerentul pentru care acţiunile noastre şi, ale altor oameni ne apar, pe de o parte cu atât mai libere şi mai puţin supuse necesităţii, cu cât ne sunt mai cunoscute legile fiziologice, psihologice şi istorice extrase din observaţie, legi cărora le e supus omul, şi cu cât cauza fiziologică, psihologică sau istorică a acţiunii este cercetată de noi mai just; pe de altă parte, ele ne apar astfel cu cât este mai simplu însuşi actul observat şi cu cât sunt mai puţin complicate caracterul şi mintea celui ale cărui acte le luăm în considerare.

Când nu pricepem absolut defel pricinile actului – fie că e vorba de o faptă rea, de una bună sau de una indiferentă din punctul de vedere al binelui şi al răului – în acest fel de acte distingem cea mai mare doză de libertate. În cazul că e

o faptă rea, vom cere, mai presus de orice, pedeapsa; în caz că e o faptă bună, o vom preţui mai presus de orice. În caz că e un act indiferent la bine şi rău, vom recunoaşte în el cea mai largă individualitate, originalitate şi libertate. Dar dacă măcar una dintre nenumăratele cauze ne devine cunoscută, vom începe să distingem o anumită doză de necesitate şi vom cere mai puţin ca fapta rea să fie pedepsită, vom recunoaşte mai puţin merit în fapta cea bună şi mai puţină libertate în fapta care ni se păruse originală. Faptul că vinovatul a fost crescut într-un mediu de răufăcători îi atenuează vina. Abnegaţia unui tată, a unei mame, abnegaţia care întrevede posibilitatea recompensei este mai de înţeles decât o abnegaţie nemotivată şi de aceea par să merite mai puţină simpatie, pare mai puţin liberă. Întemeietorul unei secte, al unui partid, un inventator ne uimeşte mai puţin atunci când ştim cum şi prin ce i-a fost netezit drumul activităţii respective. Dacă dispunem de o serie respectabilă de experienţe, dacă puterea noastră de observaţie este mereu îndreptată spre aflarea de corelaţii între cauze şi efecte, în acţiunile oamenilor, atunci ele ne apar cu atât mai supuse necesităţii şi cu atât mai puţin libere, cu cât legăm mai just efectele de cauze. Dacă acţiunile luate în considerare sunt simple şi sunt foarte numeroase, atunci ideea noastră despre necesitatea lor va fi şi mai completă. Fapta necinstită a unui om care este fiul unui tată necinstit, purtarea josnică a unei femei ajunsă într-un anumit mediu, revenirea la beţie a unui beţiv, şi altele la fel, sunt fapte ce ne apar cu atât mai puţin libere, cu cât cauzele lor ne sunt mai de înţeles. Şi dacă omul a cărui acţiune o privim stă pe treapta cea mai de jos a dezvoltării mintale, cum ar fi un copil, un nebun ori un tâmpit, atunci noi, cunoscând cauzele actului şi simplitatea caracterului şi a minţii, vedem în el o doză atât de mare de necesitate şi o atât de redusă libertate, încât din momentul în care aflăm cauza care trebuie să producă actul, noi îl şi putem prezice.

Pe aceste trei considerente exclusiv se întemeiază principiul iresponsabilităţii şi circumstanţele atenuante, existente în toate legislaţiile. Responsabilitatea ne apare mai mare sau mai mică după cum cunoaştem mai complet sau mai incomplet împrejurările în care a fost pus omul a cărui faptă se discută, după cum timpul, ce s-a scurs între săvârşirea actului şi aprecierea lui, este mai lung sau mai scurt, şi după cum pătrundem mai adânc sau mai superficial cauzele ce l-au produs.

X.

AŞADAR, REPREZENTAREA NOASTRĂ despre libertate şi necesitate scade şi creşte treptat, în raport cu mai strânsa ori mai redusa legătură cu lumea exterioară, în raport cu perspectiva mai apropiată sau mai depărtată în timp, şi în raport cu mai marea sau mai mica lui dependenţă de cauze, raporturi înăuntrul cărora analizăm un fenomen din viaţa unui om.

Deci, dacă considerăm un om într-o situaţie în care legătura sa cu lumea exterioară este cunoscută în cel mai înalt grad, timpul scurs între momentul aprecierii şi cel al săvârşirii faptei e cel mai lung, iar cauzele actului sunt dintre cele mai comprehensibile, atunci vom obţine reprezentarea celei mai puternice necesităţi şi a celei mai reduse libertăţi. Dacă însă privim omul în cea mai slabă dependenţă a lui de condiţiile externe, dacă actul său a fost săvârşit în momentul cel mai apropiat de prezent, iar cauzele actului său sunt incomprehensibile, atunci obţinem reprezentarea celei mai slabe necesităţi şi a celei mai mari libertăţi.

Dar nici într-un caz, nici într-altul, oricât ne-am schimba punctul de vedere, oricât ne-am lămuri legătura dintre om şi lumea exterioară, sau oricât de accesibilă ni s-ar părea această legătură, oricât am prelungi sau am scurta timpul scurs, oricât de inteligibile sau de neinteligibile ar fi pentru noi cauzele, nu vom ajunge nicicând să ne imaginăm, nici o libertate totală, nici o necesitate totală.

1) Oricât ne-am reprezenta omul scos de sub influenţa lumii exterioare nu vom ajunge niciodată la noţiunea libertăţii în spaţiu. Orice acţiune a unui om este în mod inevitabil condiţionată de însuşi trupul său şi de ceea ce-l înconjoară. Ridic mâna şi o las în jos. Acest act mi se pare liber; dar întrebându-mă dacă aş fi putut s-o ridic în orice direcţie, văd că am ridicat mâna în direcţia în care îmi stăteau în cale, pentru această acţiune, cele mai mici piedici atât din partea corpurilor înconjurătoare, cât şi din partea constituţiei mele fizice. Dacă dintre toate direcţiile posibile am ales una, am ales-o fiindcă în această direcţie avem cele mai puţine dificultăţi. Pentru ca acţiunea să fie liberă, se cere ca ea să nu întâlnească nici un obstacol. Pentru a ne putea închipui un om liber, ar trebui să ni-l închipuim în afară de spaţiu, ceea ce este o imposibilitate evidentă.

2) Oricât am apropia momentul aprecierii de cel al săvârşirii unei fapte, nu vom ajunge niciodată la noţiunea de libertate în timp. Căci, dacă iau în considerare un act săvârşit cu o clipă înainte, trebuie să recunosc totuşi nelibertatea lui, întrucât faptul este încătuşat de momentul în care a fost săvârşit. Pot eu să-mi ridic mâna? Mi-o ridic; dar mă întreb: aş fi putut eu oare să n-o ridic în clipa aceea gata depăşită? Şi spre a mă convinge de aceasta, în momentul următor nu mai ridic mâna. Dar n-am mai putut să n-o ridic în acel moment, când mi-am pus problema libertăţii gestului meu. A trecut un timp, pe care nu stă în puterea mea să-l opresc, iar mâna pe care am ridicat-o şi aerul în care am făcut mişcarea nu mai sunt aerul care mă înconjoară acum şi nici mâna pe care n-o mai mişc. Momentul în care s-a săvârşit mişcarea dintâi este ireversibil şi în momentul acela eu am putut face o singură mişcare; indiferent ce mişcare aş fi făcut, mişcarea aceasta nu putea fi decât una singură. Faptul că, în momentul următor, n-am ridicat mâna, nu dovedeşte că aş fi putut să n-o ridic. Şi, fiindcă mişcarea mea într-un anumit moment nu putea fi decât una într-un moment dat, ea nu putea fi

alta. Pentru a ne-o reprezenta liberă, ar trebui să ne-o reprezentăm în prezent, în trecut şi în viitor, adică în afară de timp, ceea ce este o imposibilitate.

3) Oricât ar spori greutatea înţelegerii unei cauze, niciodată nu vom ajunge la reprezentarea libertăţii totale, adică la suprimarea cauzei. Oricât de inaccesibilă ar fi pentru noi cauza expresiei unei voinţe în oricare dintre faptele noastre sau ale altora, prima exigenţă a minţii noastre rămâne presupunerea şi căutarea cauzelor, fără de care nu poate fi gândit nici un fenomen. Îmi ridic mâna cu intenţia de a face un act ne-cauzat, dar faptul că vreau să săvârşesc un act care să nu aibă nici o motivare este chiar el cauza actului meu.

Dar, chiar dacă ne-am închipui un om cu totul impermeabil la orice influenţe, dacă i-am privi numai actul instantaneu din momentul prezent şi dacă am presupune că el nu este provocat de nici o cauză, tot ar trebui să admitem un rest infinit de mic de necesitate egal cu zero şi nici atunci nu am ajunge la noţiunea de completă libertate a omului: căci o fiinţă care n-ar mai suferi influenţa lumii exterioare, o fiinţă ce s-ar afla în afară de timp şi în independenţă faţă de orice cauze, nu ar mai putea fi om.

Tot aşa, noi nu ne putem niciodată reprezenta o acţiune omenească ce s-ar produce fără participarea libertăţii şi ar fi supusă numai legii necesităţii.

1) Oricât ar spori pentru noi cunoaşterea condiţiilor spaţiale în care se găseşte omul, ea nu poate fi niciodată completă, întrucât numărul acestor condiţii este tot atât de nesfârşit de mare ca şi spaţiul infinit. De aceea, de îndată ce nu sunt definite toate condiţiile şi toate influenţele ce se exercită asupra omului, nu există nici necesitate totală, ci există doar o anumită doză de libertate.

2) Oricât am prelungi perioada de timp dintre momentul săvârşirii faptului pe care-l luăm în consideraţie şi momentul când îl judecăm, perioada aceasta va fi tot finită,

iar timpul este infinit; de aceea şi din acest unghi, nu poate exista vreodată necesitate totală.

3) Oricât de accesibil ar fi lanţul de cauze atribuite vreunei fapte oarecare, nu-l vom putea cunoaşte niciodată în întregime, de vreme ce el este infinit şi, prin urmare, odată mai mult nu vom putea ajunge nicicând la o necesitate totală.

Dar, pe lângă aceasta, chiar dacă, admiţând un rest de minimă necesitate egală cu zero, am recunoaşte în vreun caz oarecare, cum ar fi de pildă cazul unui muribund, al unui foetus ori al unui idiot, o lipsă totală de libertate, prin acest fapt chiar, noi am nimici însăşi noţiunea de om, noţiune pe care o analizăm; fiindcă, în momentul în care nu mai există libertate nu mai există nici om. Şi de aceea, reprezentarea unei acţiuni omeneşti, supusă exclusiv legii necesităţii, fără o cât de mică rămăşiţă de libertate, este tot atât de imposibilă ca şi reprezentarea unei acţiuni complet libere.

Deci, spre a ne putea închipui o acţiune omenească supusă numai legii necesităţii, total lipsită de libertate, ar trebui să admitem cunoaşterea unui număr infinit de condiţii spaţiale, o perioadă de timp infinit de mare şi o serie cauzală infinită.

Spre a ne putea închipui un om absolut liber, care să nu fie supus legii necesităţii, ar trebui să ni-l închipuim singur, în afară de spaţiu, în afară de timp şi independent de cauze.

În primul caz, dacă necesitatea ar fi posibilă fără libertate, am ajunge la o definire a legii necesităţii tocmai prin aceeaşi necesitate, adică la o formă fără conţinut.

În al doilea caz, dacă libertatea ar fi posibilă fără necesitate, am ajunge la o libertate necondiţionată şi în afară de spaţiu, timp şi cauzalitate, libertate care, tocmai pentru că ar fi necondiţionată şi nu ar fi limitată de nimic, ar urma să fie nimic, sau doar conţinut fără formă.

Am ajunge în general la cele două temeiuri pe care se constituie întreaga concepţie despre lume a omului: la

esenţa ininteligibilă a vieţii şi la legile care definesc această esenţă.

Raţiunea spune: 1) Spaţiul cu toate formele ce-i dau înfăţişarea – adică materia – este infinit şi nu poate fi conceput într-alt fel. 2) Timpul este o mişcare infinită, fără nici un moment de repaus şi nu poate fi conceput într-alt fel. 3) Legătura dintre cauze şi efecte nu are început şi nu poate avea sfârşit.

Conştiinţa spune: 1) Eu sunt singur, iar tot ce există nu e altceva decât eu; prin urmare, eu includ spaţiul; 2) eu măsor timpul ce se scurge prin clipa prezentă imuabilă în care eu singur mă recunosc vieţuind; prin urmare, eu sunt în afară de timp şi 3) eu sunt în afară de cauzalitate, fiindcă eu mă simt cauză a tuturor manifestărilor vieţii mele.

Raţiunea e expresia legilor necesităţii. Conştiinţa e expresia esenţei libertăţii.

Libertatea, care nu e prin nimic limitată, este esenţa vieţii în conştiinţa umană. Necesitatea lipsită de conţinut este raţiunea omenească cu cele trei forme ale ei.

Libertatea este ceea ce se ia în consideraţie. Necesitatea este cea care ia în consideraţie. Libertatea este conţinut. Necesitatea este formă.

Numai prin dezbinarea acestor două izvoare ale cunoaşterii, aflate între ele în acelaşi raport care există între formă şi conţinut, se ajunge la noţiuni luate aparte şi din această pricină incomprehensibile, de libertate şi de necesitate, noţiuni care se exclud reciproc.

Numai prin îmbinarea lor putem ajunge la o idee limpede despre viaţa omului.

În afară de aceste două noţiuni, care îmbinate se definesc reciproc, ca formă şi conţinut, nu este cu putinţă nici o reprezentare a vieţii.

Tot ceea ce ştim noi cu privire la viaţa oamenilor este doar un anumit raport dintre libertate şi necesitate, adică dintre conştiinţă şi legile raţiunii.

Tot ceea ce ştim noi despre lumea exterioară, lumea naturii, este doar un anumit raport dintre forţele naturii şi necesitate, sau dintre esenţa vieţii şi legile raţiunii.

Forţele vitale ale naturii sălăşluiesc în afară de noi, şi noi n-avem conştiinţa lor; numim aceste forţe: gravitaţie, inerţie, electricitate, vitalitate ş.a.m.d.; dar de forţa vitală a omului avem conştiinţă şi-i dăm numele de libertate.

Dar, întocmai aşa cum forţa gravitaţiei, de neînţeles în sine şi pe care orice om o simte, devine inteligibilă pentru noi numai în măsura în care cunoaştem legile necesităţii în care ea se încadrează (de la teza primitivă că toate corpurile au greutate şi până la legile lui Newton) tot astfel şi forţa libertăţii, de neînţeles în sine şi a cărei conştiinţă o are fiecare, devine inteligibilă numai în măsura în care cunoaştem legile necesităţii, în care se încadrează şi ea (începând cu înţelegerea faptului că fiecare om e muritor şi până la înţelegerea celor mai complexe legi economice sau istorice).

Orice conştiinţă e doar o încadrare a esenţei vieţii în legile raţiunii.

Libertatea umană se deosebeşte de orice altă forţă prin faptul că de forţa aceasta omul e conştient; dar, pentru raţiune, libertatea nu se deosebeşte prin nimic de oricare altă forţă. Forţa gravitaţiei, electricitatea, ori afinitatea chimică, se deosebesc între ele doar prin faptul că fiecare dintre aceste forţe este altfel definită de către raţiune. Tot aşa, pentru raţiune, forţa libertăţii umane se deosebeşte de celelalte forţe ale naturii numai prin definiţia pe care i-o dă raţiunea. Iar libertatea fără necesitate, adică fără legile raţiunii care o defineşte, nu se deosebeşte cu nimic de gravitaţie, de căldură sau de viaţa vegetală – ea este pentru raţiune doar o momentană şi nedefinită senzaţie a vieţii.

Şi aşa cum esenţa de nedefinit a forţei ce mişcă corpurile cereşti, esenţa cu neputinţă de definit a forţei calorice sau electricităţii, a forţei afinităţii chimice sau a forţei vitale, constituie obiectul astronomiei, al fizicii, al chimiei, al

botanicii, al zoologiei etc., tot aşa esenţa forţei libertăţii constituie obiectul istoriei. Dar, întocmai cum obiectul fiecărei ştiinţe în parte este câte o manifestare a acestei esenţe necunoscute a vieţii, esenţa acesteia însăşi putând constitui numai obiectul metafizicii – tot astfel manifestarea forţei libertăţii omeneşti în condiţii de spaţiu, timp şi cauzalitate, constituie obiectul istoriei, pe când libertatea însăşi rămâne obiectul metafizicii.

În ştiinţele biologice numim ceea ce cunoaştem, lege a necesităţii, iar ceea ce nu ne e cunoscut, forţă vitală. Această forţă vitală este doar expresia laturii rămase necunoscute din ceea ce ştim despre esenţa vieţii.

Tot aşa stau lucrurile şi cu istoria: ceea ce ne este cunoscut intră în categoria legilor necesităţii; iar ceea ce nu cunoaştem numim libertate. Pentru istorie, libertatea este doar expresia a ceea ce rămâne necunoscut din ceea ce ştim despre legile vieţii umane.

XI.

ISTORIA IA ÎN CONSIDERARE manifestările libertăţii omului în funcţie de lumea exterioară, de timp şi de cauzalitate, adică defineşte această libertate prin legile raţiunii; de aceea istoria numai într-atât este ştiinţă întrucât libertatea aceasta este definită prin legile raţiunii.

Pentru istorie, să recunoască libertatea umană ca pe o forţă ce poate înrâuri evenimentele istorice, aşadar ca pe forţa ce nu se supune legilor, ar fi acelaşi lucru ca pentru astronomie să recunoască o forţă liberă a mişcării corpurilor cereşti.

Această recunoaştere ar anula posibilitatea existenţei legilor, adică a oricărei cunoştinţe. Dacă există măcar un singur corp care să se mişte liber, atunci nu mai există legile lui Kepler şi ale lui Newton şi nu mai există nici o reprezentare a mişcării corpurilor cereşti. Dacă există măcar o singură faptă omenească liberă, atunci nu mai există nici o lege a istoriei şi nici o putinţă de reprezentare a evenimentelor istorice.

Pentru istorie există linii de mişcare ale voinţelor umane, cu unul dintre capete pierdut în necunoscut, iar celălalt capăt evoluând în spaţiu, în timp şi în dependenţa cauzală a conştiinţei libertăţii umane în clipa prezentă.

Cu cât câmpul acesta al evoluţiei ni se deschide mai larg dinaintea ochilor, cu atât legile evoluţiei ne apar mai evidente. A dibui şi a defini aceste legi constituie sarcina istoriei.

Din punctul de vedere din care îşi priveşte astăzi ştiinţa obiectul, pe drumul pe care ea merge acum, căutând cauzele fenomenelor în voinţa liberă a oamenilor, nu mai este posibilă formularea de legi, fiindcă oricât am limita libertatea oamenilor, din moment ce am recunoscut-o ca o forţă nesupusă legilor, existenţa oricărei legi nu mai e posibilă.

Numai limitând această libertate la infinit, adică luând-o drept o mărime infinit mică, ne vom încredinţa de totala inaccesibilitate a cauzelor; şi atunci istoria, în loc să caute cauze, îşi va propune sarcina de a căuta legi.

Căutarea acestor legi s-a început demult şi noile metode de gândire, pe care trebuie să şi le însuşească istoria, se elaborează concomitent cu autonimicirea spre care merge vechea istorie, atuncea când fragmentează şi iarăşi fragmentează cauzele fenomenelor.

Pe acest drum au mers toate ştiinţele umane. Ajungând la infinitul mic, matematica – cea mai exactă dintre ştiinţe – abandonează procesul fărâmiţării şi abordează un nou proces, acela al însumării necunoscutelor, mărimilor infinitezimale. Părăsind noţiunea de cauză, matematica, caută legea, adică proprietăţile comune tuturor elementelor infinitezimale necunoscute.

Chiar dacă sub alte forme, pe acelaşi drum de gândire au mers şi celelalte ştiinţe. Când Newton a formulat legea gravitaţiei el n-a spus că Soarele ori Pământul ar avea proprietatea de a atrage; a spus doar că orice corpuri, de la cele mai mari până la cele mai mici, par a avea proprietatea

de a se atrage reciproc, adică, lăsând la o parte problema cauzei mişcării corpurilor, a formulat o proprietate comună tuturor corpurilor, de la cele infinit de mari până la cele infinit de mici. Acelaşi lucru îl fac ştiinţele naturale: lăsând la o parte problema cauzelor, ele caută legile. Pe acelaşi drum se găseşte şi istoria. Şi dacă istoria are ca, obiect studiul evoluţiei popoarelor şi a omenirii şi nu descrierea unor episoade din viaţa oamenilor, ea va trebui să lase la o parte problema cauzelor şi să caute legile comune tuturor acelor infinit de mici elemente de libertate, legate toate între ele în chip indisolubil.

XII.

DE CÂND A FOST SCORNIT şi demonstrat sistemul lui Copernic, o singură teză, aceea că nu Soarele, ci Pământul se învârteşte, a fost de ajuns pentru a se reduce la zero toată cosmografia celor vechi. S-ar fi putut ca, respingând sistemul nou, să fie menţinută vechea sa concepţie despre mişcarea corpurilor; dar, admiţând că nu era de respins, nu mai putea fi posibilă, pare-se, continuarea studiului lumilor lui Ptolemeu. Cu toate acestea, chiar şi după descoperirea lui Copernic, lumile lui Ptolemeu au continuat să fie studiate vreme îndelungată.

De când s-a spus şi s-a demonstrat că numărul naşterilor sau al crimelor se supune unor legi matematice şi că anumite condiţii geografice şi politico-economice determină un anumit fel de guvernare, că anumite raporturi dintre populaţie şi teritoriu determină unele mişcări ale poporului – de atunci au fost nimicite în esenţa lor bazele pe care se clădea istoria.

S-ar fi putut ca, respingând noile legi, să se menţină vechea concepţie a istoriei, dar nerespingându-le nu se mai putea continua cu studiul evenimentelor istorice considerate ca nişte rezultate ale liberei voinţe omeneşti. Căci, dacă o formă de guvernământ s-a instaurat, sau dacă o acţiune a unui popor s-a săvârşit ca urmare a unor condiţii geografice, etnografice sau economice, atunci

voinţa acelor oameni pe care îi considerăm ca autori ai instaurării acelei forme de guvernământ sau ai acelei acţiuni, nu mai poate fi considerată drept cauză.

Între timp însă, vechea istorie continuă să fie studiată cu aceleaşi legi ale statisticii, ale geografiei, ale economiei politice, ale filologiei comparate şi ale geologiei, care sunt în contradicţie directă cu principiile ei.

Lungă şi îndârjită a fost în filosofia naturii lupta dintre vechea şi noua concepţie. Teologia stătea de strajă, păzind concepţia veche şi învinuind-o pe cea nouă că nesocoteşte revelaţia. Dar când adevărul a biruit, teologia s-a situat tot atât de ferm pe poziţia nouă.

La fel de lungă şi îndârjită e în vremea noastră lupta dintre vechea şi noua concepţie a istoriei şi tot aşa veghează teologia alături de concepţia cea veche, continuând să o învinuiască pe cea nouă că nesocoteşte revelaţia.

În ambele cazuri, atât de o parte cât şi de cealaltă, lupta aţâţă pasiuni şi înnăbuşă adevărul. De o parte se manifestă temeri şi regrete pentru toată construcţia, operă de veacuri; de cealaltă parte intervine pasiunea distrugerii.

Cei care se împotriveau adevărului provenit din filosofia naturii credeau că prin recunoaşterea, acestui adevăr s-ar distruge credinţa în Dumnezeu, în despărţirea apelor de uscat, în minunea lui Iisus Navi. Cei care luau apărarea legilor lui Copernic şi legilor lui Newton – Voltaire de pildă – credeau că legile astronomiei distrug religia, şi Voltaire întrebuinţa legile gravitaţiei ca pe o armă împotriva religiei.

Tot aşa şi astăzi sunt oameni care cred că e destul să recunoşti legea necesităţii şi se distruge ideea de suflet, noţiunile de bine şi de rău şi toate instituţiile de stat ori ecleziastice întemeiate pe aceste idei.

Şi astăzi, ca pe vremea lui Voltaire, nişte apărători nechemaţi ai legii necesităţii folosesc această lege ca pe o armă împotriva religiei; dar, întocmai cum a fost cazul şi cu legile lui Copernic, în astronomie, legea necesităţii în istorie

nu numai că nu distruge, dar chiar întăreşte temelia pe care se sprijină instituţiile de stat şi cele ecleziastice.

Întocmai ca în problemele de astronomie odinioară, astăzi în probleme de istorie, toată deosebirea în concepţii se întemeiază pe recunoaşterea sau nerecunoaşterea unităţii absolute care serveşte de etalon pentru fenomenele vizibile. În astronomie, aceasta era imobilitatea Pământului; în istorie – independenţa individului, adică libertatea.

După cum în astronomie greutatea de a recunoaşte mişcarea Pământului consta în faptul că trebuia să se renunţe la sentimentul nemijlocit al imobilităţii Pământului şi la sentimentul la fel de nemijlocit al mişcării planetelor, tot aşa în istorie, greutatea de a recunoaşte dependenţa individului de legile spaţiului, timpului şi cauzalităţii, stă în necesitatea de a renunţa la sentimentul nemijlocit al independenţei eului. Dar, după cum în astronomie noua concepţie spune: „E adevărat că nu simţim mişcarea Pământului, dar, dacă admitem nemişcarea lui, ajungem la absurd, iar dacă-i admitem mişcarea, pe care n-o simţim, ajungem la legi”, tot aşa în istorie, noua concepţie spune: „E adevărat că nu simţim dependenţa noastră, dar, dacă admitem libertatea noastră, ajungem la absurd, iar dacă admitem dependenţa noastră de lumea exterioară, de timp şi de cauze, ajungem la legi”.

În primul caz a trebuit să renunţăm la nemişcarea noastră în spaţiu, de care suntem conştienţi, şi să admitem existenţa unei mişcări, pe care nu o simţim; în cazul de faţă, tot aşa, trebuie să renunţăm la libertatea de care suntem conştienţi şi să admitem existenţa, rămasă pentru noi insesizabilă, a unei dependenţe.

SFÂRŞIT

1 Ei bine, prinţe, Genova şi Lucea nu mai sunt altceva decât nişte domenii, nişte moşii ale familiei Bonaparte. Să ştii, te previn că dacă nici acum nu-mi spui că o să fie război, dacă tot mai îndrăzneşti să iei în uşor toate infamiile, toate atrocităţile acestui Antichrist (zău, cred că e

un Antichrist) – nu te mai cunosc, nu mai eşti prietenul meu, nu mai eşti robul meu credincios, cum îţi place să spui.
2 Văd că te-am făcut să te sperii de mine.
3 Dacă n-aveţi altceva mai bun de făcut, Domnule conte (sau prinţe) şi dacă perspectiva de a vă petrece seara cu o biată bolnavă nu va sperie prea mult, voi fi încântată să vă primesc la mine între orele 7 şi 10. Annette Scherer.
4 Dumnezeule, ce izbucnire înverşunată!
5 Înainte de toate, spune-mi cum te simţi, scumpă prietenă?
6 Îţi mărturisesc că toate aceste serbări şi toate aceste focuri de artificii încep să devină plictisitoare.
7 Nu mă chinui. Dar, ia spune-mi, la ce concluzie s-a ajuns în legătură cu telegrama lui Novosilţov? Dumneata le ştii pe toate.
8 La ce concluzie s-a ajuns? La concluzia că Bonaparte şi-a tăiat toate punţile şi cred că şi noi suntem pe cale de a ni le tăia pe ale noastre.
9 Faimoasa neutralitate prusacă nu e decât o cursă.
10 Apropo… Vicontele Mortemart, înrudit cu familia Montmorency prin Rohani…
11… abatele Morio…
12… împărăteasa-mamă…
13 E un biet nevolnic, baronul, pe cât se pare.
14 Domnul baron Funke a fost recomandat împărătesei-mame de către sora sa…
15… multă preţuire…
16 Dar, apropo de familia dumitale…
17… încântă toată societatea. Toţi o găsesc frumoasă ca lumina zilei.
18 Ce să-i faci! Lavater ar fi spus că n-am bosa paternităţii…
19… nişte dobitoci.
20 Sunt al dumitale…
21… şi numai dumitale pot să-ţi mărturisesc.
22 sunt povara vieţii mele.

23 Ce să-i faci?
24 au mania peţitului.
25 o tânără…
26 o rudă de-a noastră, o prinţesă…
27 Uite ce chilipir e să fii tată.
28 Sărăcuţa e grozav de nefericită.
29 Ascultă, dragă Annette…
30 Aranjează-mi afacerea asta şi sunt pentru totdeauna al dumitale…
31… cum îmi scrie vătaful…
32 Stai puţin… Liza (nevasta tânărului Bolkonski).
33 În familia dumitale îmi voi face eu ucenicia de fată bătrână.
34… femeia cea mai seducătoare din Petersburg…
35… mătuşa mea?
36… distracţie…
37 Mi-am adus lucrul…
38… să nu-mi faci vreo farsă… Mi-ai scris că e vorba de o serată intimă. Uite cum sunt îmbrăcată.
39 Fii liniştită, Liza, vei fi întotdeauna cea mai frumoasă…
40 Ştiţi, bărbatul meu mă părăseşte; se duce la moarte sigură. Spuneţi-mi, ce rost are acest nesuferit război?
41 Ce fiinţă delicioasă e prinţesa asta mică.
42 Este foarte amabil din partea dumneavoastră, monsieur Pierre, că aţi venit să vizitaţi pe o biată bolnavă…
43 Ah, da, povestiţi-ne întâmplarea, viconte…
44 Vicontele l-a cunoscut personal pe duce…
45 Vicontele este un povestitor neîntrecut…
46 Cum se cunoaşte omul din lumea bună…
47… dragă Hélene…
48 Ce fiinţă frumoasă!
49 Doamnă, nu ştiu dacă voi putea fi la înălţime în faţa unui asemenea auditoriu…
50 Aşteptaţi-mă, să-mi iau lucrul.
51 Ei bine? Ce stai? Adu-mi săculeţul de lucru.
52 Fermecătorul Ippolit…

53 Nu-i cumva vreo poveste cu strigoi?
54 Da' de unde…
55 Am întrebat pentru că nu pot suferi poveştile cu strigoi…
56… coapsei de nimfă speriată.
57 Vicontele…
58… artista George…
59 Încântător…
60… dreptul ginţilor…
61 Plecaţi la război, prinţe?
62 Generalul Kutuzov a binevoit să mă ia ca aghiotant…
63 Şi Liza, soţia dumneavoastră?
64 Fii drăguţ, cum ai fost întotdeauna…
65 Odată mutat în gardă…
66… la revedere…
67… a încoronării de la Milano? Şi noua comedie cu locuitorii din Genova şi Lucea prezentând doleanţele lor domnului Bonaparte. Domnul Bonaparte stând pe tron şi satisfăcând doleanţele naţiunilor. Minunat! Dar nu, nu se poate, îţi vine să înnebuneşti. S-ar spune că toată lumea şi-a pierdut capul.
68 „Dumnezeu mi-o dă, vai de cel ce-o atinge.” Se spune că a fost superb, când a rostit aceste cuvinte…
69 Am nădejdea, în sfârşit, că asta a fost picătura de apă care va face să se umple paharul. Suveranii nu-l mai pot suporta pe acest om, care ameninţă totul.
70 Suveranii? Nu vorbesc de Rusia… Suveranii, doamnă! Dar pentru Louis XVI, pentru regină, pentru Madame Elisabeth au făcut ceva? Nimic… Şi, credeţi-mă, acum îşi primesc pedeapsa pentru că au trădat cauza Bourbonilor. Suveranii? Îşi trimit ambasadorii să-i facă temenele uzurpatorului.
71 O bandă roşie, cu marginea dinţată pe câmp azuriu, blazonul familiei Condé…
72 Domnul viconte…
73 A spus-o chiar Bonaparte…

74 „Le-am arătat drumul gloriei, dar ei l-au nesocotit; le-am deschis antecamerele mele şi au dat năvală…” Nu ştiu în ce măsură avea dreptul să vorbească astfel.

75 Nici un drept.

76 Chiar dacă pentru unii el a fost un erou, acum, după asasinarea ducelui, în ceruri e un martir mai mult şi pe pământ un erou mai puţin.

77 Doamne, Dumnezeule!

78 Cum, monsieur Pierre, dumneata socoteşti că asasinatul înseamnă generozitate?

79 Nemaipomenit!

80 „Contractul social” de J. J. Rousseau.

81 Dar, scumpe monsieur Pierre…

82 O asemenea înşelătorie nu aduce câtuşi de puţin cu felul de a proceda al unui om mare.

83 E un parvenit, orice aţi spune…

84 Ah, astăzi mi s-a povestit o anecdotă moscovită, încântătoare: trebuie să vă delectez şi pe dumneavoastră cu ea. Dar să mă scuzaţi, viconte, va trebui s-o povestesc în ruseşte; altfel îşi pierde tot hazul.

85… lachei…

86… fată în casă…

87… să facem vizite.

88… seară încântătoare.

89 E un lucru hotărât…

90… cum va privi tatăl propunerea. La revedere…

91 La revedere, prinţesă…

92 Ei bine, dragul meu, prinţesa dumitale e adorabilă. Adorabilă. Adevărată franţuzoaică.

93 Ştii că eşti teribil cu aerul dumitale nevinovat? Îl plâng pe bietul bărbatu-său, pe ofiţeraşul acela, care-şi dă aere de prinţ domnitor…

94 Şi mai ziceai că rusoaicele nu fac cât franţuzoaicele. Totul e să ştii cum să le iei.

95… dragul meu…

96 „Acesta e faimosul prinţ Andrei?” Pe cuvânt, e el!

97 Ah, nu-mi vorbi de această plecare, nu-mi vorbi! Nu vreau să aud vorbindu-se de asta.
98 Mi-e teamă, mi-e tare teamă!
99… de ce ţi-e teamă…
100 Vai, Andrei, te-ai schimbat atât de mult, atât de mult…
101 Dumnezeule, Doamne!
102 Bună seara, Liza…
103 Ştiu să fiu foarte agreabil, dar şi foarte caustic…
104… toate aceste femei distinse…
105 Sunt un om sfârşit…
106 Un bastard!
107 Fără nume, fără avere.
108 Ce să-i faci! Femeile, dragul meu, femeile!
109 Femeile oneste.
110… femeile lui Kuraghin, femeile şi vinul…
111 Absolvent al şcoli militare, praporşcik, aspirant la gradul de sublocotenent.
112… scumpă contesă, de atâta timp… A fost bolnavă, sărmana copilă… la balul de la Razumovski… contesa Apraksina… am fost atât de fericită…
113 „Sunt foarte încântată… sănătatea mamei… contesa Apraksina…”
114 Draga mea, fiecare lucru la timpul său…
115 Bună ziua, dragă, felicitările mele…
116 Ce copilă delicioasă!
117… verişor…
118 Pe vărul primar să-l vezi cât mai rar…
119… nu-i trandafiriu totul… aşa cum trăim noi, pe picior mare…
120… prinţesa cutare…
121 Îmi făcea curte…
122 Măririle nu i s-au urcat la cap.
123… literalmente…
124… dragă prietenă!
125 Dragul meu!
126 Dragul meu, mi-ai promis…

127 Prin urmare, aşa stau lucrurile? Bunul meu prinţ, „a greşi e omeneşte”, dar…

128 Bine, bine…

129 N-am înţeles niciodată cum de s-a măritat Nathalie cu necioplitul ăsta! Un personaj stupid şi ridicol. Şi cartofor pe de asupra, aşa se zice.

130 Dar un om atât de cumsecade, prinţe…

131 E finul lui…

132 Gândeşte-te, e vorba de mântuirea sufletului său… Ah, sunt teribile îndatoririle unui creştin…

133 Vai, draga mea, era să nu te recunosc… Acum am venit ca să vă ajut să-l îngrijim pe unchiul. Îmi închipui cât aţi suferit…

134 Aş fi foarte bucuros dacă m-ai scăpa de tânărul acesta…

135 Bună ziua, verişoară, nu mă recunoşti?

136 Dragul meu, dacă ai să te porţi şi aici ea la Petersburg, ai s-o sfârşeşti prost; eu atâta-ţi spun.

137 Anglia şi-a trăit traiul… Pitt, ca trădător al neamului şi al dreptului ginţilor este condamnat la…

138 Cu bine, prinţe, bunul Dumnezeu să-ţi dea putere…

139 La revedere, draga mea…

140… soté cu maderă…

141 „Înfricoşătorul dragon”.

142 Joc de cărţi.

143… onorabile…

144 Vrei să fii rentier al statului…

145 Iese la socoteală… cum spune proverbul…

146 Da, doamnă.

147 Nu, doamnă.

148 Razumovski… A fost încântător… Sunteţi prea bună… Contesa Apraksina…

149… de broască ţestoasă…

150 Plăcintă cu carne sau peşte.

151 Le-a luat piuitul austriecilor. Mă tem că acum ne vine nouă rândul.

152 Ştiţi proverbul.
153 Ni se potriveşte de minune.
154… măr.
155 Spuneţi-mi şi mie…
156 E foarte frumos ceea ce ai spus…
157 Diminutiv de la trepak – dans popular rus.
158 Minunată, minunată vreme, prinţesă, şi apoi, la Moscova, te crezi la ţară.
159 Nu-i aşa?
160… un pic de cremor tartari…
161… să stăm de vorbă.
162 Sunt frânt de oboseală ca un cal de poştă.
163 Dar, draga mea Catiche, e limpede ca lumina zilei.
164 Un bastard…
165… şi tot ce decurge de aici…
166 Haide, haide…
167… să vorbim serios.
168 Să nu pierdem timp.
169 Iată-ne ajunşi la subiect.
170 Crede-mă, sufăr şi eu tot atât de mult ca şi dumneata, scumpule, dar fii bărbat!
171 Uită, dragul meu, nedreptăţile care ţi s-au făcut, gândeşte-te că este tatăl dumitale şi că… poate e în agonie. Te-am îndrăgit ca pe copilul meu, de cum te-am văzut. Încrede-te în mine, Pierre! Mă îngrijesc eu de interesele dumitale.
172 Fii bărbat, dragul meu, voi veghea eu asupra intereselor dumitale.
173 Dragă doctore, tânărul acesta este fiul contelui… mai sunt speranţe?
174 Ai încredere în îndurarea Domnului!
175 Curaj, curaj, prietene. A cerut să te vadă… Asta e bine…
176 A mai avut un atac acum o jumătate de oră. Curaj, prietenul meu.

177 Mila lui Dumnezeu e fără margini. Începe slujba sfântului maslu. Să mergem.

178 „Vino”.

179 A aţipit…

180 Să mergem.

181 Catiche a poruncit să se servească ceai în salonaş… Du-te, Anna Mihailovna, draga mea, du-te şi ia ceva, altfel te lasă puterile.

182 Nimic nu te reface mai bine după o noapte de nesomn decât o ceaşcă din acest minunat ceai rusesc…

183 Hai, scumpa mea Anna Mihailovna, las-o pe Catiche să facă cum crede.

184 Te implor…

185 E caraghios. Haide…

186 Dar, prinţe…

187 El se prăpădeşte şi voi mă lăsaţi singură.

188 S-a sfârşit…

189 Haide, te duc eu. Încearcă să plângi. Nimic nu uşurează atât ca lacrimile.

190 Da, dragul meu, este o mare pierdere pentru noi toţi. Nu numai pentru dumneata. Dar Dumnezeu te va sprijini, eşti tânăr şi iată-te stăpân pe o avere imensă, aşa sper. Testamentul n-a fost încă deschis. Te cunosc suficient pentru a-mi da seama că asta nu-ţi va suci capul, dar îţi impune unele îndatoriri şi trebuie să fii bărbat.

191 Poate-ţi voi spune mai târziu, dragul meu, că dacă n-aş fi fost eu de faţă, Dumnezeu ştie ce s-ar fi întâmplat. Ştii, nu mai departe de alaltăieri, unchiul meu îmi promitea să nu-l uite pe Boris. Dar n-a mai apucat. Sper, dragul meu, că vei îndeplini dorinţa tatălui dumitale.

192 E dureros, dar face bine; ţi se înalţă sufletul când vezi oameni ca bătrânul conte şi vrednicul său fiu…

193… Regele Prusiei…

194 Aluzie la romanul epistolar Julie ou la nouvelle Héloise, de J. J. Rousseau.

195… tată…

196 Dragă şi nepreţuită prietenă, ce lucru teribil, îngrozitor e despărţirea! Zadarnic îmi spun că jumătate din existenţa şi din fericirea mea se află în tine, că în ciuda distanţei care ne separă, inimile noastre sunt unite prin legături ce nu se pot desface; a mea se revoltă împotriva sorţii şi nu pot, în ciuda plăcerilor şi distracţiilor care mă înconjoară, să înving o anume tristeţe ascunsă pe care o simt în adâncul inimii, de când ne-am despărţit. De ce nu mai suntem împreună, ca vara trecută, în cabinetul acela mare de la voi de acasă, pe canapeaua albastră, „canapeaua confidenţelor”? De ce nu mai pot ca acum trei luni să sorb puteri morale noi în privirea ta atât de blândă, de calmă şi de pătrunzătoare, privire care îmi era atât de dragă şi pe care mi se pare că o văd aievea, acum când îţi scriu?

197 La Moscova nu se vorbeşte decât despre război. Unul din cei doi fraţi ai mei a şi plecat în străinătate, celălalt e în gardă şi se îndreaptă spre frontieră. Iubitul nostru împărat a părăsit Petersburgul şi, după cum se spune, are de gând să-şi expună preţioasa existenţă primejdiilor războiului. Dea Domnul ca monstrul corsican, care distruge liniştea Europei, să fie doborât de îngerul pe care Atotputernicul în milostivenia Sa ni l-au hărăzit-drept suveran. Fără a mai vorbi de fraţii mei, acest război ne lipseşte de o cunoştinţă din cele mai dragi inimii mele. Vorbesc de tânărul Nicolai Rostov, care, cu entuziasmul lui, n-a putut suporta inacţiunea şi a părăsit universitatea pentru a se înrola armată. Ei bine, dragă Marie, îţi mărturisesc că, deşi este mult prea tânăr, plecarea lui la armată a fost o mare durere pentru mine.

198 Tânărul acesta de care-ţi vorbeam şi astă-vară are atâta nobleţe, atâta autentică tinereţe, ceea ce se întâlneşte foarte rar în acest secol în care trăim printre bătrânii noştri de douăzeci de ani. Şi mai ales e atât de inimos, atât de sincer. E atâta puritate şi naivitate în el, încât relaţiile mele cu el, oricât de trecătoare au fost, au reprezentat una din

cele mai dulci mângâietoare bucurii pentru săraca mea inimă care a suferit atâta până acum. Îţi voi povesti într-o zi cum ne-am luat rămas bun şi tot ce ne-am spus la despărţire. Toate astea sunt încă prea proaspete. Ah, dragă prietenă, te fericesc pentru că nu cunoşti aceste bucurii şi aceste emoţii atât de sfâşietoare. Te fericesc, pentru că de obicei acestea din urmă sunt şi cele mai puternice. Ştiu foarte bine că contele Nicolai e prea tânăr pentru a putea vreodată să devină pentru mine ceva mai mult decât un prieten; dar această duioasă prietenie, aceste relaţii atât de poetice şi de pure au fost necesare inimii mele.

199 Dar să nu mai vorbim de asta. Evenimentul zilei, care preocupă toată Moscova, e moartea bătrânului conte Bezuhov şi moştenirea lui. Închipuie-ţi că cele trei prinţese nu s-au ales cu mare lucru, prinţului Bazil nu i-a revenit nimic, iar cel care a moştenit totul este monsieur Pierre; pe deasupra, el a fost recunoscut drept fiu legitim. În consecinţă, a devenit conte Bezuhov şi stăpân pe cea mai frumoasă avere din Rusia. Se zice că prinţul Bazil a jucat un rol foarte urât în toată povestea asta şi că a plecat cu buzele umflate la Petersburg.

Îţi mărturisesc că nu prea înţeleg eu treburi din astea cu moşteniri şi testamente, ceea ce ştiu este că, de când tânărul pe care toţi îl cunoşteam sub numele de M. Pierre şi atât, a devenit domnul Bezuhov şi posesor al uneia din cele mai mari averi din Rusia, eu mă distrez copios văzând schimbările de ton şi de atitudine ale mămicilor cu multe fete de măritat şi chiar ale domnişoarelor faţă de acest individ care, în paranteză, mie mi s-a părut totdeauna un biet nevolnic. Cum de vreo doi ani încoace lumea se distrează să-mi atribuie logodnici pe care, de cele mai multe ori nu-i cunosc, cronica matrimonială a Moscovei mă face contesă Bezuhov. Dar cred că-ţi dai seama că n-am câtuşi de puţin intenţia să devin contesă Bezuhov.

200 A propos de căsătorie, ştii că foarte de curând „mătuşa tuturor”, Anna Mihailovna, mi-a încredinţat în cel

mai strict secret un proiect de căsătorie pentru tine. E vorba nici mai mult, nici mai puţin de fiul prinţului Bazil, Anatol, pe care familia ar dori să-l căpătuiască însurându-l cu o persoană bogată şi distinsă, şi iată că alegerea părinţilor s-a oprit la tine. Nu ştiu cum vei lua lucrurile, dar am crezut de datoria mea să te avertizez. Se spune de el că e foarte frumos, dar şi foarte uşuratic. Altceva nu am putut afla despre el. Dar am trăncănit destul. Uite că am terminat a patra pagină şi mama a trimis să mă cheme, cinăm la Apraxini. Citeşte cartea mistică pe care ţi-o trimit şi care face furori la noi. Deşi sunt în ea lucruri greu de înţeles cu slaba minte omenească, cartea este admirabilă, iar citirea ei liniştеşte şi înalţă sufletul. Cu bine. Transmite omagiile mele tatălui tău şi domnişoarei Bourienne. Te îmbrăţişez aşa cum te iubesc.

Julie.

P. S. Dă-mi veşti despre fratele tău şi încântătoarea lui soţie.

201 Dragă şi nepreţuită prietenă, Scrisoarea ta din 13 mi-a pricinuit o mare bucurie. Deci mă mai iubeşti încă, poetica mea Julie.

Prin urmare, despărţirea, de care te plângi atâta, n-a avut efectul obişnuit asupra ta. Spui că suferi din pricina despărţirii; ce să mai spun atunci eu, despărţită de toţi cei care-mi sunt dragi, dacă aş îndrăzni să mă plâng? Ah! Dacă n-am avea religia drept mângâiere, viaţa ar fi nespus de tristă. De ce crezi că aş privi cu severitate afecţiunea ta pentru acest tânăr! Din acest punct de vedere nu sunt rigidă decât pentru mine. Am înţelegere pentru aceste sentimente, când e vorba de alţii şi dacă nu le pot aproba pentru că eu nu le-am încercat niciodată, nu le pot nici condamna. Cred numai că dragostea creştinească, dragostea pentru aproapele tău, pentru duşmanii tăi, este mai vrednică de admiraţie, mai dulce şi mai frumoasă decât sentimentele pe care le pot inspira unei tinere fete poetice şi iubitoare ca tine ochii frumoşi ai unui tânăr.

Ştirea morţii contelui Bezuhov ne-a sosit înaintea scrisorii tale şi tatăl meu a fost profund afectat de aceasta. El spune că bătrânul conte era penultimul reprezentant al marelui secol şi că acum e rândul lui; dar că el va face tot posibilul pentru ca rândul lui să vie cât mai târziu cu putinţă. Domnul să ne păzească de această groaznică nenorocire!

Nu pot fi de aceeaşi părere cu tine în privinţa lui Pierre, pe care-l cunosc de mic copil. Mi s-a părut întotdeauna că are o inimă de aur şi aceasta e calitatea pe care o apreciez cel mai mult la oameni. Cât despre moştenirea pe care a primit-o şi rolul pe care l-a jucat prinţul Bazil e destul de regretabil pentru amândoi. Ah, dragă prietenă, vorbele Mântuitorului că mai uşor îi e cămilei să treacă prin urechea acului decât bogatului să intre în împărăţia cerurilor, vorbele acestea sunt nespus de adevărate; îl plâmg pe prinţul Bazil şi îmi pare şi mai rău pentru Pierre, atât de tânăr şi copleşit de atâta bogăţie, la câte tentaţii nu va fi pus, sărmanul! Dacă aş fi întrebată ce mi-aş dori mai mult pe lume, aş vrea să fiu mai săracă decât cel mai sărac dintre muritori.

Mii de mulţumiri, dragă prietenă, pentru cartea pe care mi-o trimiţi şi care face atâta vâlvă la voi. Totuşi, pentru că îmi spui că printre atâtea lucruri bune mai sunt şi altele pe care slaba minte omenească nu le poate percepe, mi se pare oarecum inutil să te ocupi de o lectură ininteligibilă, care tocmai de aceea n-ar putea să dea roade. N-am putut niciodată să pricep pasiunea pe o au unii oameni de a-şi zăpăci mintea cu tot felul de cărţi, care nu stârnesc decât îndoieli în sufletele lor, le înşeală imaginaţia şi îi duc la o exaltare total opusă simplităţii omeneşti. Să citim pe Apostoli sau Evanghelia. Să nu încercăm a pătrunde tainele ce sălăşluiesc în aceste Scripturi, căci cum am putea îndrăzni noi, bieţi păcătoşi ce ne aflăm, să pătrundem înfricoşătoarele şi sfintele taine ale providenţei, cât timp purtăm un înveliş pământesc ce ridică între noi şi Atotputernicul un văl de nepătruns? Să ne mărginim deci a

studia minunatele învăţături pe care Mântuitorul ni le-a dat pentru a şti să ne purtăm pe lumea aceasta; să încercăm a le respecta şi a le urma, să ne convingem că, cu cât dăm mai puţin avânt bietei minţi omeneşti, cu atât e mai pe placul lui Dumnezeu care respinge orice învăţătură ce nu vine de la El; cu cât încercăm mai puţin să aprofundăm cele ce a vrut El să ascundă cunoaşterii noastre, cu atât El ne va dărui dezvăluirea lor prin dumnezeiasca Sa înţelepciune.

202 Tata nu mi-a vorbit de pretendent, mi-a spus numai că a primit o scrisoare şi că aşteaptă vizita prinţului Bazil. Cât despre proiectul de căsătorie privitor la mine, îţi voi spune, dragă şi bună prietenă, că, în ce mă priveşte, căsătoria este o instituţie divină căreia trebuie să i te supui. Oricât de dureros mi-ar fi, dacă Atotputernicul îmi va impune vreodată îndatoririle de soţie şi de mamă, mă voi strădui să le împlinesc cu toată credinţa de care sunt în stare, fără a căuta să analizez sentimentele mele faţă de cel pe care mi-l va hărăzi de soţ.

Am primit o scrisoare de la fratele meu care îmi vesteşte sosirea lui la Lâsâe Gorî împreună cu soţia sa. Va fi o bucurie de scurtă durată, din moment ce ne părăseşte pentru a lua parte la acest nenorocit de război, în care suntem amestecaţi. Dumnezeu ştie cum şi de ce. Nu numai la voi, în centrul afacerilor şi al lumii, nu se vorbeşte decât de război, dar şi aici, în toiul muncilor agricole, în această tihnă a naturii pe care orăşenii şi-o închipuie de obicei la ţară, ecourile războiului se fac în mod dureros auzite şi simţite. Tata nu-mi vorbeşte decât de marşuri şi de contramarşuri, lucruri pe care eu nu le înţeleg deloc; alaltăieri, făcându-mi obişnuita plimbare pe uliţa satului, am fost martora unei scene sfâşietoare… Era un convoi de recruţi din satul nostru… plecau pe front… Să fi văzut în ce stare erau mamele, femeile şi copiii celor care plecau, să fi auzit hohotele de plâns şi ale unora, şi ale altora. Ai zice că omenirea a uitat învăţăturile dumnezeiescului ei Mântuitor,

care predica iubirea şi iertarea greşiţilor noştri şi că acum cel mai mare merit al ei e de a se între ucide.

Adio, dragă şi bună prietenă, fie ca dumnezeiescul Mântuitor şi prea-sfânta Maică a lui să te aibă în sfânta şi puternica Lor pază.

Marie.

203 Vai, prinţesă, vă scrieţi corespondenţa? Eu am şi terminat-o pe a mea. I-am scris bietei mele mame…

204 Prinţesă, trebuie să vă previn… prinţul a avut o discuţie, s-a certat cu Michel Ivanoff. E în toane foarte rele, foarte zburlit. Ştiţi, ca să fiţi prevenită…

205 Ah! Dragă prietenă… te-am rugat să nu mă previi niciodată de dispoziţia în care se află tatăl meu. Eu nu-mi îngădui să-l judec şi n-aş vrea ca alţii s-o facă.

206 Bine, dar e un adevărat palat… Hai, repede, repede!

207 Cine exersează la pian? Marie? Hai, încetişor, s-o surprindem.

208 Vai, ce bucurie pentru prinţesă… În sfârşit! Trebuie s-o previn.

209 Nu, nu, te rog… Dumneata eşti domnişoara Bourienne, te cunosc demult, datorită afecţiunii pe care o are cumnata mea pentru dumneata… Ea nu se aşteaptă să ne vadă!

210 Ah, scumpa mea! Ah, Marie! Am visat azi-noapte… Nu-i aşa că nu vă aşteptaţi să venim? Ah, Marie, ai slăbit! Iar dumneata te-ai îngrăşat…

211 Am recunoscut-o îndată pe doamna prinţesă.

212 Şi eu care nici nu bănuiam! Ah, Andrei, nu te observasem.

213… miorlăită…

214… e o chestiune cât se poate de serioasă

215 Mă lasă aici singură şi pleacă, Dumnezeu ştie pentru ce, când putea fi avansat…

216 „Malbrough pleacă la război.

Dumnezeu ştie când se va întoarce”.

217… să se facă ridicol.

218 Biata contesă Apraksina şi-a pierdut soţul; a plâns până i-au secat ochii, sărmana…

219 „Consilier imperial, de război, de cârnaţi şi de rachiu”. Expresie batjocoritoare compusă după „Hofkriegsrat” – membru al consiliului imperial de război.

220 Domnişoară Bourienne, iată încă un admirator al bădăranului dumitale de împărat…

221 Doar ştiţi, prinţe, că nu sunt bonapartistă.

222 „Dumnezeu ştie când se va întoarce.”

223 Ce om deştept e tatăl dumitale! Poate de aceea mi-e atât de frică de el.

224 Andrei! Ce comoară de soţie ai…

225 A înţelege totul înseamnă a ierta totul.

226… când e vorba să distrez pe cineva.

227 Sterne Lawrence (1713-1768) – scriitor englez, autorul cunoscutei lucrări Călătorie sentimentală, unul din iniţiatorii sentimentalismului, curent literar din a doua jumătate a sec al XVIII-lea.

228… pe drumuri…

229… veneraţie…

230 Ah, dragul meu.

231 Andrei, dacă ai fi avut credinţă în Dumnezeu, te-ai fi în dreptat spre el, pentru ca să-ţi dea dragostea pe care n-o simţi şi rugăciunea ţi-ar fi fost îndeplinită.

232 Ah, vă credeam în camera dumneavoastră…

233 Închipuieşte-ţi-o pe bătrâna contesă Zubova, cu bucle false şi cu dinţi falşi, ca şi cum ar vrea să înfrunte anii.

234 Aşa curând, Andrei?

235 Rămâi cu bine, Marie…

236 Câmp din preajma Petersburgului unde aveau loc parade militare.

237 Consiliul imperial austriac de război.

238 Joc de cărţi.

239 „Forţele noastre concentrate însumează aproape 70.000 de oameni, pentru a putea ataca şi zdrobi pe inamic, în cazul când ar încerca să treacă peste Lech. Cum în

prezent suntem stăpâni pe Ulm, nu putem pierde avantajul de a domina cele două maluri ale Dunării; aşadar, în cazul când inamicul n-ar trece Lech-ul, am putea trece Dunărea în orice clipă, am putea ataca linia sa de comunicaţie şi trece fluviul înapoi mai la vale, pentru a-i zădărnici pe dată intenţia, în cazul că ar vrea să se îndrepte cu toate forţele împotriva credincioşilor noştri aliaţi. În felul acesta, vom aştepta curajos clipa în care armata imperială rusă va fi complet gata şi când, împreună, vom găsi uşor putinţa să pregătim duşmanului soarta pe care o merită.”

240… un memoriu…

241 Aveţi în faţa dumneavoastră pe nefericitul Mack…

242 Doamne, ce naiv e!

243 Patruzeci de mii de oameni ucişi, armata aliaţilor nimicită şi dumitale îţi mai arde de glume… Asta merge pentru un neisprăvit ca individul cu care te-ai împrietenit, dar nu pentru dumneata, nu pentru dumneata.

244 Bună dimineaţa, bună dimineaţa!

245 Ai şi început lucrul!

246 Trăiască austriecii! Trăiască ruşii! Trăiască împăratul Alexandru!

247 Să trăiască toată lumea.

248 Câmp de instrucţie lângă Moscova.

249… înălţimea-voastră…

250… vorbele lui Bilibin circulau prin saloanele Vienei…

251 M-au primit cu vestea asta pe care le-o adusesem, fără prea multă amabilitate.

252 Şi totuşi, dragul meu, cu tot respectul pe care-l port „pravoslavnicei oştiri ruse”, socot că victoria voastră nu este chiar dintre cele mai strălucite.

253… mitul invincibilităţii…

254 Vezi bine…

255 Toate astea-s minunate.

256… un arhiduce nu-i mai breaz ca celălalt…

257… ca şi când ne-aţi spune…

258 Parcă-i un făcut, zău aşa!

259 Prinţul Murat şi tot alaiul.

260… cap de pod…

261… încăierarea voastră de la Dürrenstein…

262… cuvinte de duh…

263… Austria nu va avea încotro…

264… trebuie iertat de litera u.

265… pur şi simplu Bonaparte (joc de cuvinte: se poate traduce şi prin Bonaparte cel scurt – aluzie la înălţimea împăratului).

266… se spune că pravoslavnicul s-a pus pe un jaf grozav…

267… pentru ochii frumoşi…

268… între noi fie vorba, dragul meu…

269 Om trăi şi-om vedea…

270 Ia, povesteşte-mi şi mie.

271 Femeia este tovarăşa bărbatului…

272 Cabinetul din Berlin nu-şi poate exprima adeziunea sa la o alianţă, fără a-şi exprima… ca în ultima sa notă… înţelegeţi… înţelegeţi… şi-apoi dacă majestatea-sa împăratul nu se va abate de la principiul alianţei noastre…

273 Staţi, n-am terminat… Presupun că intervenţia va fi mai tare decât neintervenţia. Şi… Nu e posibil să se considere chestiunea închisă prin faptul că nu s-a primit depeşa noastră din 28 noiembrie… Iată cum se va sfârşi totul.

274 Te recunosc după pietricica pe care-o ţii în gura ta de aur, Demostene!

275… în văgăuna asta prăpădită din Moravia…

276 Trebuie să-i arătăm tot ce are Brünn mai de seamă.

277 Ah, excelenţă! Plecăm mai departe. Sceleratul este iarăşi pe urmele noastre!

278 Nu, nu, trebuie să recunoşti că povestea cu podul Thabor e de toată frumuseţea! L-au trecut fără să întâmpine nici cea mai mică rezistenţă.

279 Încât nu vede decât focul lor şi uită de focul pe care ar fi trebuit să-l deschidă asupra inamicului.

280 Genial. Prinţul Auersperg se simte lovit în amorul lui propriu şi-l trimite la arest. Dar zău, trebuie să recunoşti că toată povestea cu podul Thabor e grozavă. Nu e nici prostie, nici laşitate…

281 Poate trădare…

282 Nu-i nici asta… Dar pune curtea într-o situaţie tare proastă… Nu e nici trădare, nici laşitate, nici prostie; e ca la Ulm… e… e „o Mack-erie”. Suntem „machiaţi”…

283… dragul meu, e un act de eroism.

284… filosof…

285 Eşti un erou, dragul meu…

286 „Acestei armate ruse, pe care aurul englez a adus-o aici de la marginile lumii, îi vom pregăti aceeaşi soartă (soarta armatei de la Ulm).”

287 Iată scumpa…

288… caraghios…

289 Prinţului Murat, Schönbrunn, 25 brumar 1805, ora 8 dimineaţa.

Nu găsesc cuvinte pentru a-mi exprima nemulţumirea. Dumneata nu comanzi decât avangarda mea şi n-ai dreptul să închei armistiţii fără ordinul meu. Mă faci să pierd roadele unei campanii. Rupe imediat armistiţiul şi mergi asupra duşmanului. Îl vei pune să declare că generalul care a semnat capitularea n-avea nici un drept şi că singur împăratul Rusiei o poate face.

În cazul în care totuşi împăratul Rusiei ar ratifica sus-numita convenţie, o voi ratifica şi eu, dar nu va fi decât un şiretlic. Porneşte şi nimiceşte armata rusă… În poziţia în care te afli îi poţi captura convoaiele de aprovizionare şi artileria.

Generalul adjutant al împăratului rus e un… Ofiţerii nu sunt nimic, dacă nu sunt împuterniciţi şi acesta nu este… Austriecii s-au lăsat duşi la trecerea podului de la Viena, iar dumneata te laşi dus de un aghiotant al Împăratului.

Napoleon.

290 Iată plăcerile vieţii de tabără, prinţe.

291 Ce tot îndrugă?

292 O poveste veche…

293 Împăratul are să-i arate el lui Suvara al vostru, cum le-a mai arătat şi altora…

294 Drace!

295 E foarte nostim, domnul meu prinţ…

296 Acolo s-a dat atacul despre care Thiers spune: „Les russes se conduisirent vaillamment, et chose rare a la guerre, on vit deux masses d'infanterie Marcher résolument l'une contre l'autre sans qu'aucune des deux céda avant d'etre abordée”; iar Napoleon în insula Elena a spus: „Quelques bataillons russes montrerent de l'intrépidité”.

Traducere: „Ruşii s-au purtat vitejeşte şi, lucru rar în război, s-au putut vedea două mase de infanterişti mergând hotărâte una împotriva alteia, fără ca vreuna din ele să dea înapoi, înainte de a fi fost atacate”. Cuvintele lui Napoleon: „Câteva batalioane ruseşti dădură dovadă de neînfricare”.

297… la urma urmei…

298 Ştii că sunt copleşit de treburi şi că numai de milă mă ocup de dumneata; de altfel, ştii bine că ceea ce-ţi propun este singurul lucru ce se poate face.

299 Dar, dragul meu…

300… drăguţule…

301 Dare, în bani sau în natură, în Rusia ţaristă – una din principalele forme de exploatare a ţăranilor de către moşieri.

302… încântător…

303 „Va fi la mine şi frumoasa Hélene, pe care niciodată nu te saturi s-o priveşti.”

304 Stai o clipă, am nişte planuri cu dumneata astă-seară.

305 Scumpa mea Hélene, trebuie să fii îngăduitoare cu biata mătuşă, care are o adevărată adoraţie pentru dumneata. Du-te şi ţine-i de urât zece minute.

306 Şi ce ţinută!

307 Sper că n-ai să mai spui că la mine lumea se plictiseşte.
308 Bine, vă las în colţişorul vostru. Văd că vă simţiţi foarte bine.
309 Se spune că-ţi renovezi casa din Petersburg.
310 Foarte bine, dar să nu te muţi de la prinţul Bazil. E bine să ai un prieten ca el… Ştiu eu ce ştiu. Nu crezi?
311 Toate astea-s foarte bune, dar trebuie să se sfârşească…
312… dar trebuie să se sfârşească.
313… e un om atât de cumsecade, bunul nostru Viazmitinov…
314… partidă strălucită, dar fericirea, draga mea…
Căsătoriile se încheie în ceruri…
315 Aline… ia du-te şi vezi ce fac…
316 Te iubesc!
317 Ne sosesc musafiri, prinţe.
318 Excelenţa-sa prinţul Kuraghin cu fiul său, după câte am auzit?
319… tată.
320… mulţumesc, tată.
321 Au sosit, Marie…
322 Ei bine, rămâneţi tot aşa îmbrăcată, prinţesă? Doar imediat vom fi anunţate că domnii sunt în salon; va trebui să coborâm şi dumneavoastră nu vă gătiţi deloc!
323 Nu, Marie, hotărât, nu-ţi stă bine deloc. Îmi placi mai mult în rochia dumitale gri de toate zilele. Te rog, fă asta pentru mine.
324 Hai dragă prinţesă, încă o mică sforţare.
325 Nu, lasă-mă…
326 Măcar schimbă-ţi puţin pieptănătura… Vă spuneam eu… Marie are o figură căreia această pieptănătură nu-i vine bine deloc. Te implor, schimbă-ţi-o!
327 Lăsaţi-mă, lăsaţi-mă, mi-e totuna…
328 Ai să ţi-o schimbi, da?
329 Iat-o pe Marie!

330 scumpa asta de Annette?
331 nu voia să-l primească?
332 Ei, prinţesă, femeia asta e o adevărată perlă!
333… domnişoară de companie.
334… mititica e tare drăguţă.
335 Biata fată! E al naibii de urâtă.
336… sărmana mea mamă…
337 Câtă delicateţe…
338 Nu, categoric nu! Când tatăl dumitale îmi va scrie că te porţi frumos, atunci am să-ţi dau mâna să mi-o săruţi. Dar până atunci, nu!
339 Nu, prinţesă, mi-am pierdut pentru totdeauna locul în inima dumitale.
340 Pentru ce? Te iubesc mai mult decât oricând şi voi încerca tot ce-mi va sta în putinţă pentru fericirea dumitale.
341 Dar mă dispreţuieşti; dumneata, care eşti atât de pură, nu vei uita niciodată această rătăcire a pasiunii. Numai biata mea mamă…
342 Înţeleg totul…
343 Ah, draga mea, draga mea…
344 Soarta fiului meu e în mâinile dumitale. Hotărăşte, buna, dulcea mea Marie, te-am iubit întotdeauna ca pe propria mea fiică.
345 Draga mea, trebuie să-ţi spun că nu voi uita niciodată această clipă; dar, draga mea, nu vrei să ne laşi speranţa că această inimă atât de bună, atât de generoasă, poate fi înduioşată? Spune că poate… Viitorul este atât de mare. Spune: poate!
346 Bunul meu prieten…
347 Mare şţrengăriţă eşti, copila mea…
348 S-a făcut…
349 Allez petit enfants, allez coucher, dormir!
— Copii, la culcare!
350 Ţarul Alexandru I.
351 Ale celor care tărăgănează. De la „Cunctador”, porecla generalului roman Quintus Fabius Maximus, care

avea obiceiul să întârzie momentul ciocnirii cu inamicul.
352 De la expresia franţuzească: perdre son latin – a pierde terenul de sub picioare.
353… drăguţ…
354 Vedeţi să nu-i faceţi vreun rău căluţului meu…
355 Corect: Allez, allez!
— Mergeţi, mergeţi! (în franceză).
356 Husarii regimentului Pavlogradski?
357 Rezerva, sire!
358 Toate datele sunt după stilul vechi.
359 Domnul general Wimpfen, contele de Langeron, prinţul Lichtenstein, prinţul de Hohenlohe şi, în sfârşit, Prş… prş… şi aşa mai departe, ca toate numele poloneze.
360 Taci, limbă înveninată…
361 Ce vrei, scumpul meu general, eu îmi văd de pilaf şi cotlete, de treburile războiului vezi dumneata!
362 Întrucât inamicul se sprijină cu aripa sa stângă pe munţii împăduriţi, iar cu aripa dreaptă se întinde de-a lungul localităţilor Kobelnitz şi Sokolnitz, în dosul lacurilor care se află acolo, în timp ce noi, dimpotrivă, covârşim aripa lui dreaptă cu aripa noastră stângă, e mai avantajos pentru noi să atacăm această din urmă aripă a inamicului, mai cu seamă dacă vom ocupa satele Sokolnitz şi Kobelnitz care vor deveni puncte de sprijin pentru a ataca flancul inamicului şi a-l urmări în câmpia dintre Schlapanitz şi pădurea Thuerassa evitând defileul dintre Schlapanitz şi Bellowitz, cu care e acoperit frontal inamicului. În scopul acesta este absolut necesar… Prima coloană se pune în mişcare… a doua coloană se pune în mişcare… a treia coloană se pune în mişcare…
363 O lecţie de geografie…
364 Pe cinstea mea…
365 „Trăiască împăratul, împăratul!”
366 Dragul meu, moşul e în toane rele.
367 Du-te, dragul meu, şi vezi dacă divizia a treia a depăşit satul. Spune-i să se oprească şi să aştepte ordinele

mele.
368 Şi întreabă-l dacă au fost postaţi puşcaşii. Uite ce-au făcut, Doamne, ce-au făcut!
369 Sire! Vom face tot ce ne stă în putinţă, sire!
370 La dracu cu ruşii ăştia!
371 Viteji oameni!
372 Sunt pe sfârşit muniţiile la baterii, sire!
373 Dă ordin să fie aduse cele de la rezervă…
374 Ce moarte frumoasă…
375 Prea de tânăr a venit să-şi măsoare puterile cu noi.
376 E o natură nervoasă şi colerică; n-o să scape.
377 Salt uşor…
378 Cartier din Moscova, vestit pe vremuri pentru localurile lui de petrecere.
379… ar fi trebuit inventat…
380 Pe mâine, dragul meu!
381 Te iubesc.
382 „… ia mai cară-te!”
383 „dar ce naiba căuta el pe galeră?!” (Citat din comedia Vicleniile lui Scapin, folosit deseori cu sensul: de ce s-o fi amestecat în treaba asta?!)
384… în chip de diademă…
385 Tată! Andrei?
386 Draga mea…
387 Draga mea, mă tem să nu-mi fi făcut rău fruşticul (cum zice Foka, bucătarul) de azi dimineaţă.
388 Curaj, îngerul meu!
389 Nu, e de la stomac… spune şi tu, Marie, spune-i că e de la stomac, spune…
390 Ah! Doamne! Doamne!
391 Du-te, dragul meu…
392… codanelor…
393… dansul cu şalul.
394… suficienţă…
395 Scumpul meu conte, dumneata eşti unul dintre cei mai buni elevi ai mei. Trebuie neapărat să dansezi… Ia te

uită câte domnişoare frumoase.
396 Nu, dragul meu, prefer să stau, şi să privesc…
397 Oh, dragostea mea crudă…
398 Adepţii martinismului, sectă mistică din sec. al XVIII-lea.
399 Thomas Hemerken, cunoscut sub numele de Kempis (1379-1471) scriitor mistic german.
400… frăţia…
401 Un ţicnit, am spus-o totdeauna.
402…„crema adevăratei bune societăţi, floarea fină a esenţei intelectuale a societăţii petersburgheze…”
403 „Crema adevăratei bune societăţi…”
404… un om cu mari calităţi.
405 Singur ţi-ai făcut-o, George Dandin (citat din comedia cu acelaşi nume, de Moliere).
406 Prinţul Ippolit Kuraghin – un tânăr încântător. Domnul Krug, însărcinat cu afaceri din Copenhaga – un spirit de mare profunzime… Domnul Şitov, un om cu merite deosebite…
407 „Viena consideră că prevederile de bază ale tratatului propus sunt în asemenea măsură greu de realizat, încât nu s-ar putea îndeplini nici chiar printr-o continuitate de succese din cele mai strălucite; ea se îndoieşte de mijloacele care ni le-ar putea asigura.” Este fraza autentică a cabinetului din Viena…
408 Măgulitoare îndoială!… omul cu spirit profund.
409 Trebuie să facem o distincţie între cabinetul din Viena şi împăratul Austriei… împăratul Austriei nu s-ar fi putut gândi niciodată la asemenea lucru, numai cabinetul lui a putut susţine aceasta.
410 Ei, dragul meu viconte… Europa nu va fi niciodată aliata noastră sinceră.
411 Trebuie neapărat să veniţi să mă vedeţi…
412 Marţi, între orele opt şi nouă. Îmi veţi face mare plăcere.
413 Regele Prusiei!

414 Sabia lui Frederic cel Mare, pe care eu…

415 Ei bine, şi ce vrei dumneata cu regele Prusiei?

416 Nu, nimic voiam numai să spun…

417 Voiam numai să spun că rău facem luptând pentru regele Prusiei.

418 Jocul dumitale de cuvinte e foarte spiritual, dar e plin de răutate şi nedrept… Noi nu luptăm pentru regele Prusiei, ci pentru principiile sănătoase. O, ce răutăcios şi prinţul Ippolit!

419 Iertaţi-mă, vă rog, o tabacheră cu portretul împăratului poate fi o recompensă, dar niciodată o distincţie… e mai curând un dar.

420 Şi au tot fost antecedente, Schwarzenberg, de exemplu.

421 Imposibil…

422… Marele cordon e altceva…

423 Veniţi mâine la masă… seara. Trebuie să veniţi… Veniţi.

424 De când cu marile noastre succese de la Austerlitz, ştii şi dumneata, dragul meu prinţ… că nu mai părăsesc cartierele generale. Hotărât, am prins gust pentru război şi aşa îmi trebuie. Ceea ce am văzut în aceste trei luni e de necrezut.

S-o iau ab ovo. Duşmanul neamului omenesc, după cum ştii, îi atacă pe prusaci. Prusacii sunt aliaţii noştri credincioşi care nu ne-au înşelat decât de trei ori în ultimii trei ani. Noi facem tot ce putem pentru ei. Dar, ce să vezi, duşmanul neamului omenesc nici nu se sinchiseşte de frazele noastre frumoase, şi cu felul său de a fi, nepoliticos şi sălbatic, el se năpusteşte asupra prusacilor fără a-i lăsa măcar să-şi termine prada începută, îi bate măr cât ai clipi din ochi şi se instalează la palatul Potsdam.

„Nutresc cea mai vie dorinţă, îi scrie regele Prusiei lui Bonaparte, ca Majestatea-voastră să fie primită şi tratată în palatul meu aşa ca totul să-i fie pe plac şi cu mare râvnă am luat în acest scop toate măsurile pe care circumstanţele mi

le îngăduiau. Numai de aş fi reuşit!” Generalii prusaci fac mare caz de politeţea lor faţă de francezi şi depun armele la primele somaţii.

Comandantul garnizoanei Glogau, ce dispune de zece mii de oameni, îl întreabă pe Regele Prusiei ce trebuie să facă dacă e somat să se predea… Toate acestea sunt lucruri absolut verificate.

Pe scurt, tot nădăjduind să ne impunem numai prin atitudinea noastră militară, iată-ne de-a binelea în război, în război la frontierele noastre cu şi pentru Regele Prusiei. Avem tot ce ne trebuie, doar o nimica toată ne lipseşte – un comandant suprem. Cum s-a văzut că succesele de la Austerlitz ar fi putut fi mai decisive dacă am fi avut un comandant suprem ceva mai copt, acum sunt trecuţi în revistă octogenarii şi, între Prozorovski şi Kamenski, e preferat cel din urmă. Generalul ne soseşte în chibitcă ca pe vremea lui Suvorov şi este întâmpinat cu aclamaţii de bucurie şi de triumf.

În ziua de 4 soseşte primul curier de la Petersburg. Valizele sunt transportate în cabinetul mareşalului, căruia îi place, să facă el însuşi totul. Sunt chemat ca să ajut la trierea scrisorilor şi să le iau pe cele ce ne sunt destinate. Mareşalul stă şi se uită la noi, aşteptând plicurile ce-i sunt adresate. Căutăm noi ce căutăm – dar nici pomeneală. Mareşalul devine nerăbdător, se pune el însuşi pe treabă şi găseşte scrisorile împăratului pentru contele T., pentru prinţul V. şi alţii. Şi atunci se face vânăt de furie: tună şi fulgeră împotriva tuturor, pune mâna pe scrisori, le desface şi le citeşte pe cele ale împăratului adresate altora. Apoi scrie faimosul ordin de zi către generalul Benigsen.

425… scrie el împăratului…

426 Mareşalul se supără pe împărat şi ne pedepseşte pe noi toţi; nu e aşa că e logic?

Cam acesta ar fi actul întâi. În cele următoare, interesul şi ridicolul sporesc, aşa cum se şi cuvine. După plecarea mareşalului, ne trezim că suntem în văzul duşmanului şi că

trebuie să dăm bătălia. Lui Bukshoewden îi revine comanda supremă ca fiind cel mai vechi, dar iată că generalul Benigsen nu e de aceeaşi părere; cu atât mai mult, cu cât el şi corpul lui de armată se află în văzul duşmanului şi că el ar vrea să profite de ocazia unei bătălii „cras eigener Hand” cum spune neamţul. De aceea o şi dă: e bătălia de la Pultusk, considerată drept o mare victorie, dar care, după părerea mea, nu e nici pe departe. Noi ăştia, ţivilii, avem, după cum ştii, prostul obicei de a hotărî dacă o bătălie e câştigată sau pierdută. Cel care se retrage după bătălie, a pierdut-o, spunem noi – şi dacă-i aşa, atunci am pierdut bătălia de la Pultusk. Pe scurt, ne retragem după bătălie, dar trimitem un curier la Petersburg, care duce vestea unei victorii, iar generalul nu-i cedează lui Bukshoewden comanda, sperând să primească de la Petersburg, drept răsplată a victoriei, titlul de comandant suprem. În timpul acestui interregn noi începem să aplicăm un plan de manevre extrem de interesant şi de original. Acum scopul nostru nu mai e, aşa cum ar trebui să fie, de a evita sau de a ataca duşmanul, ci numai şi numai de a evita pe generalul Bukshoewden care, după vechimea lui în grad, ar trebui să ne fie comandant. Urmărim acest scop cu atâta energie, încât chiar când trecem un râu ce nu poate fi trecut prin vad, dăm foc podurilor pentru a ne îndepărta de inamic, care, pentru moment, nu e Bonaparte, ci Bukshoewden. Generalul Bukshoewden a fost pe punctul de a fi atacat şi prins de forţele duşmane superioare, din cauza uneia din frumoasele noastre manevre menite să ne depărteze de el. Bukshoewden ne urmăreşte – noi o ştergem. Nu trece el bine un râu pe acelaşi mal cu noi, că noi îl şi trecem îndărăt. În cele din urmă, duşmanul nostru Bukshoewden ne prinde şi ne atacă. Cei doi generali se supără. Are loc chiar o provocare la duel din partea lui Bukshoewden şi un atac de epilepsie din partea lui Benigsen. Dar în momentul cel mai critic, curierul care a adus vestea victoriei noastre de la Pultusk, ne aduce de la Petersburg numirea comandantului

nostru suprem şi astfel inamicul nostru numărul unu, Bukshoewden, e înfrânt: acum ne putem gândi şi la cel de-al doilea, la Bonaparte. Dar ce să vezi? Tocmai atunci se ridică în faţa noastră un al treilea duşman: e pravoslavnica oştire care cere în gura mare pâine, carne, pesmeţi, fân – şi mai ştiu cu ce! Dar depozitele sunt goale şi drumurile de nefolosit. Pravoslavnica se pune pe jaf şi pe un jaf de care ultima campanie nu-ţi poate da cea mai mică idee. Jumătate din regimente formează trupe fără căpătâi, care se pun să cutreiere ţinutul, trecând totul prin foc şi sabie. Locuitorii sunt la sapă de lemn, spitalele ticsite de bolnavi şi pretutindeni foamete. De două ori cartierul general a fost atacat de bande de jefuitori şi comandantul suprem s-a văzut silit el însuşi să ceară un batalion pentru a-i goni. Cu prilejul unuia dintre aceste atacuri, mi s-a furat valiza (goală) şi halatul. Împăratul vrea să dea tuturor comandanţilor de divizii dreptul de a-i împuşca pe tâlhari, dar mă tem că aceasta va obliga jumătate din armată să împuşte cealaltă jumătate.

427 Slujitorul care îngrijea de băieţi în familiile nobile.

428 Nu ştiu să fie în viaţă decât două rele cu adevărat: remuşcarea şi boala. Nu poate fi alt bine decât absenţa acestor rele.

429… aproapele…

430… dar nu e aşa cum crezi dumneata…

431 E curios, pe onoarea mea.

432 Ce sunt aceşti…

433 André, de ce nu m-ai anunţat?

434 Încântată să vă văd. Sunt foarte bucuroasă…

435 Trebuie să ştii că e o femeie…

436 Andrei, pentru numele lui Dumnezeu…

437 Dar, draga mea… ar trebui dimpotrivă, să-mi fii recunoscătoare că-i explic lui Pierre intimitatea ta cu tânărul acesta.

438 Adevărat?

439 Prinţesă, pe cuvântul meu, n-am voit s-o jignesc…

440 Joc care constă în înfigerea în pământ, prin aruncare, a unui cui cu floarea lată, în interiorul unui inel pus jos.

441 Joc asemănător cu popicele, în care în loc de bilă de lemn se întrebuinţează un baston.

442 Aş dori să-l văd pe acest om mare…

443 Vorbeşti de Buonaparte?

444 Prinţe, vorbesc de împăratul Napoleon…

445 Într-o clipă sunt la dispoziţia dumitale…

446 E bine făcută şi al dracului de frumoasă…

447 Ce este?

448 Încă un petiţionar…

449 Steaua Legiunea de Onoare…

450 „Trăiască împăratul!”

451 Sire, vă cer permisiunea de a acorda Ordinul Legiunea de Onoare celui mai viteaz dintre soldaţii domniei-voastre…

452 Aceluia care s-a comportat cel mai vitejeşte în acest război…

453 Majestatea-voastră îmi îngăduie să cer părerea colonelului…

454… Napoleon, Franţa, vitejie…

455… Alexandru, Rusia, măreţie…

456… comitetul salvării publice…

457… porecla…

458 Joc de cuvinte. „Sila” înseamnă forţă… (rus.).

459 E omul care poate orice.

460 Te temi să nu ţi-o ia alţii înainte!

461… că baza monarhiilor ar fi onoarea, mi se pare incontestabil. Anumite drepturi şi privilegii ale nobilimii sunt, după părerea mea mijloace de susţinere a acestui sentiment.

462 Dacă priviţi chestiunea din acest punct de vedere…

463… după maniera franţuzească…

464 Sub domnia ui Alexandru I senatul a devenit organul judecătoresc suprem.

465… cerc vicios…

466… unei femei îneântătoare, pe cât de frumoasă, pe atât de spirituală…

467… vorbe de duh…

468… de femeie încântătoare şi spirituală…

469… mare senior…

470… domnii de la ambasadă…

471… celei mai distinse femei din Petersburg…

472… în serios…

473… pajul meu…

474 Pedantă, originar femeie din aristocraţie, care afişa preocupări intelectuale şi literare. În traducere textuală termenul înseamnă „ciorap-albastru” şi vine de la moda lansată la Londra în secolul al XVIII-lea de un salon literar de „preţioşi ridicoli”.

475 Ea îmi va fi nevastă…

476… aşa cum se cuvine.

477 Încântaţi să vă vedem…

478 Fermecătoare…

479 E atotputernicul zilei, cel care toate le face şi le desface.

480… într-un cerc intim…

481… a fi un bărbat adevărat.

482… plăcerea de a vedea că i se face curte…

483 Şi Nathalie, trebuie s-o recunoaştem, e foarte sensibilă la asta.

484 Între noi fie zis… în ţara dragostei…

485 Ştii, între văr şi verişoara. Această intimitate duce adeseori la dragoste: pe vărul primar să-l vezi cât mai rar. Nu-i aşa?

486 Căsătoriile se încheie în ceruri.

487… ţopârlan…

488 Scumpă mamă… al dumitale fiu ascultător…

489 Veche melodie de dans popular rus.

490 Trăsură lungă, descoperită, cu mai multe locuri şi cu spetează longitudinală, în care călătorii se aşază de o parte şi alta a spetezei.

491 Diminutiv franţuzit: Pachette (Paşa) de la Praskovia sau Pelagheia.

492 Diminutiv franţuzit de la Saşa – Alexandra.

493 E încântător, ca om, nu ca bărbat…

494 Două loji francmasonice din Petersburg care rivalizau.

495… să calce consemnul…

496… fierea şi un val de sânge la creier. Liniştiţi-vă, mai trec eu mâine…

497 Ducele de Oldenburg îşi suportă nenorocirea cu o tărie de caracter şi o resemnare admirabile…

498 Dragul meu, cu cei cinci sute de mii de soldaţi pe care îi avem ne-ar fi uşor să avem stil frumos…

499 O copleşeşte cu atenţii.

500… trebuie să fii melancolic. Şi el este foarte melancolic, în prezenţa ei.

501 Adevărat?

502 Un joc literar: se dau mai multe cuvinte rimate, cu care trebuie să se termine versurile ce urmează a fi compuse de acei care iau parte la concurs.

503 „Copaci rustici, din crengile voastre sumbre se scurg asupra mea întunericul şi melancolia”.

504 „Mângâietoare-i moartea şi moartea-i liniştită.
Ah! Nu-i contra durerii cetate mai ferită”

505 Este ceva atât de fermecător în surâsul melancoliei!

506 Este o rază de lumină în umbră, o nuanţă între durere şi disperare, care ne arată că mângâierea este posibilă.

507 Otravă ce hrăneşti un suflet prea sensibil.
Fără de care totul îmi este imposibil.
Dulce melancolie, ah, vino să alini.
Singurătatea-mi tristă, întunecatu-mi chin.
Şi adaugă duioşii necunoscute.
Acestor lacrimi care-mi curg tăcute.

508 Roman de N. M. Karamzin (1766-1826) – scriitor şi istoric, reprezentantul sentimentalismului în literatura rusă.

509 A rămas tot aşa de încântătoare şi melancolică, scumpa noastră Julie…

510 Dragul meu… ştiu din sursă sigură că prinţul Vasili îşi trimite fiul la Moscova ca să-l însoare cu Julie.

511 Nathalie, netezeşte-ţi părul…

512 Persanul Dolohov…

513 E fermecătoare.

514 Nu-i aşa că e admirabil Duport?

515 O, da…

516… sunt femeile frumoase…

517 Vei fi cea mai frumoasă. Vino, scumpă contesă, şi ca zălog, dă-mi această floare.

518… ador fetişcanele…

519 O, dulcea mea!

520… de voal cu luciri metalice.

521 E îndrăgostit, e nebun după dumneata, scumpa mea.

522 Dacă iubeşti pe cineva, dulcea mea, nu e un motiv să te închizi într-o chilie. Chiar dacă eşti logodită, sunt convinsă că logodnicul dumitale ar fi preferat să ştie că ieşi în lume în lipsa lui, decât că mori de plictiseală.

523… doamnă din lumea mare…

524 Admirabil, divin, minunat!

525… fermecătoare…

526 „Bunicul” – dans vechi german.

527 Un cuvânt, numai unul, pentru numele lui Dumnezeu…

528 Nathalie, un cuvânt, numai unul…

529 „Dragă prinţesă…”

530 Ah, ce picior, dragul meu, ce privire. E o zână!

531 Dacă-ţi permiţi, în salonul meu…

532 N-am să fiu violent, nu-ţi fie teamă…

533… ca un om de onoare…

534… pe unde a trecut acest domn.

535 Sire şi frate, consimt să-i înapoiez ducelui de Oldenburg ducatul său…

536… principii sănătoase…

537… „să verse sau să nu verse sângele popoarelor sale…”.

538… sire şi frate…

539… Moscova, oraşul sfânt…

540 Trăiască împăratul!

541 O să ajungem departe de data aceasta. Ei, când se apucă el de treabă, totul merge strună… Drace… Uite-l! Trăiască împăratul! Va să zică, astea sunt stepele Asiei! Urâtă ţară, zău aşa. La revedere, Beauché; că-ţi rezerv cel mai frumos palat din Moscova. La revedere! Îţi urez noroc… Pe împărat l-ai văzut? Trăiască împăratul! păratul! Gérard, dacă ajung guvernator în Indii, pe tine te fac ministru al Kaşmirului, ne-am înţeles. Trăiască împăratul! Trăiască! Trăiască! Trăiască! Ticăloşii ăia de cazaci i-ai văzut cum o şterg. Trăiască împăratul! Uite-l! Îl vezi? L-am văzut de două ori, uite aşa cum te văd pe tine. Micul caporal… L-am văzut atârnând crucea pe pieptul unuia din bătrâni… Trăiască împăratul!

542 Pe cei pe care vrea să-i piardă – le ia minţile.

543 „Sire şi frate, am aflat ieri că, în ciuda loialităţii cu care mi-am respectat angajamentele faţă de Majestatea-Voastră, trupele Voastre au trecut frontierele Rusiei şi chiar în clipa de faţă am primit de la Petersburg o notă prin care contele Lauriston, drept pricină a acestei agresiuni, îmi face cunoscut că Majestatea-Voastră s-a considerat în stare de război cu mine din clipa în care prinţul Kurakin a cerut să i se elibereze paşapoartele. Motivele pe care ducele de Bassano şi-a întemeiat refuzul de a i le elibera nu m-ar fi putut niciodată face să presupun că acest demers va servi vreodată de pretext unei agresiuni. Într-adevăr, ambasadorul n-avea dispoziţie de la mine în acest sens, după cum el însuşi a declarat-o şi, de îndată ce am fost informat de aceasta, i-am arătat în ce măsură purtarea lui m-a nemulţumit, ordonându-i să stea la postul lui. Dacă Majestatea-Voastră nu intenţionează să verse sângele popoarelor noastre pentru o neînţelegere de acest fel, şi

dacă ea consimte să-şi retragă trupele de pe teritoriul rus, voi considera ceea ce s-a petrecut drept neavenit şi o înţelegere între noi va fi cu putinţă. În caz contrar, Majestate, mă voi vedea silit să resping un atac pe care cu nimic nu l-am provocat. Stă încă în puterea Majestăţii-Voastre să cruţe omenirea de calamităţile unui nou război.
Alexandru”
544 „Regele Neapolului”
545 Trăiască regele!
546 „Sărmanii, ei nu ştiu că-i părăsesc mâine!”
547 „Te-am făcut rege pentru ca să domneşti în felul meu, nu în al dumitale”…
548… Încântat să te cunosc, generale…
549 Ei bine, generale, totul ne împinge la război, după cât se pare…
550 Sire, Împăratul, stăpânul meu, nu doreşte războiul, după cum vede şi Majestatea-Voastră…
551… titlul de rege implică şi unele obligaţii…
552 Ei, dragă generale… doresc din toată inima ca împăraţii să se înţeleagă între ei, iar războiul, început împotriva voinţei mele, să se termine cât mai curând cu putinţă…
553 Nu te mai reţin, generale; îţi doresc succes în misiunea pe care o ai…
554 Dă-mi-l, îl voi trimite eu împăratului.
555 Majestate! Împăratul, suveranul meu…
556 Când îmi zvâcneşte gamba stângă e semn mare la mine…
557 Toate acestea le-ar fi datorat prieteniei mele. Ah, ce domnie frumoasă, ce domnie frumoasă! Ce domnie frumoasă ar fi putut să fie domnia împăratului Alexandru!
558 Un suveran nu trebuie să se afle cu oştirea decât atunci când e general…
559… cuvântul meu de onoare că am cinci sute treizeci de mii de oameni de partea asta a Vistulei.

560 Şi când te gândeşti ce domnie frumoasă ar fi putut avea suveranul vostru!
561 „Nu te mai reţin, generale, vei primi scrisoarea mea către împărat”…
562… sfânta Moscovă?
563… după cum toate drumurile duc la Roma, tot aşa toate drumurile duc la Moscova…
564 A fi tras de ureche de către împărat…
565 Ei bine, nu zici nimic, admirator şi curtean al împăratului Alexandru?
566 Cu bine, Andrei! Adu-ţi aminte că nenorocirile vin de la Dumnezeu şi că oamenii nu sunt niciodată vinovaţi…
567… capodoperă…
568… baza…
569… prostii… se duce dracului toată afacerea… dar o să iasă ceva din asta…
570 „Da, da, trebuie să fi fost un război perfect din punct de vedere tactic”.
571 „Am spus eu că toată afacerea are să se ducă dracului.”
572 Cât despre cel care a avut ideea să se construiască această tabără, tabăra de la Drissa… Cât despre acel om, Majestate… care a avut ideea să se construiască tabăra de la Drissa, nu văd altă alternativă decât balamucul sau ştreangul!
573… de acest domn italian, foarte bine.
574 De asemenea bine.
575… joc de copii.
576 Nu-i aşa, excelenţă?”
577 Ei da, ce mai e deci de explicat aici?
578 „Mă predau!”
579… ţinuta…
580… patruzeci şi doi…
581 Împăratul Alexandru? Poporul rus?
582… Rusul Bezuhov…

583 Ciupercă, termen de jargon francez local pentru spion, iscoadă.

584… începe să fie primejdios să vorbeşti franţuzeşte pe străzi.

585… Contract social…

586 Locuitorii din Smolensk.

587… prea onorabilul meu preopinent. pe care nu am onoarea să-l cunosc…

588… carne de tun.

589 Julie scrie într-o rusă stâlcită.

590 Diminutiv de la Tihon.

591 Sfert – veche măsură de capacitate în Rusia, egală cu 210 litri.

592… buna mea prietenă. în salonul diplomatic al fiicei mele…

593 Un om remarcabil.

594… şi are să se aleagă numai cu osteneala!

595 Aţi auzit noutatea cea mare? Prinţul Kutuzov e feldmareşal… În sfârşit, iată un om…

596 Dar se spune că e orb, prinţe?

597 Fugi de aici, vede el deajuns…

598 Lumea spune că s-a înroşit, ca o domnişoară căreia i-ai citi „Gioconda”*, când i-a spus: „Împăratul şi patria vă acordă această onoare”.

599 Poate că n-a făcut-o din toată inima…

* Gioconda – nuvelă licenţioasă de La Fontaine.

600 Ştiţi dumneavoastră ce i-a spus el împăratului?

601… îl cunosc de multă vreme.

602 Moscova, capitala asiatică a acestui mare imperiu, oraşul sfânt al popoarelor lui Alexandru, Moscova cu nenumăratele ei biserici în formă de pagode chinezeşti!

603 Un cazac de-al lui Platov.

604 Foarte deştept şi vorbăreţ!

605 „Cazacul, care nu ştia în ce societate se află, pentru că simplitatea lui Napoleon nu avea nimic din ceea ce ar fi putut destăinui unei imaginaţii orientale prezenţa unui

suveran, vorbea cu o totală familiaritate despre problemele războiului actual”…

606 „Dacă bătălia se va da până în trei zile, francezii o câştigă, dar dacă se va da mai târziu, Dumnezeu ştie ce are să se întâmple.”

607 „Tânărul cazac îl făcu pe puternicul său interlocutor să zâmbească”…

608… asupra acestui copil al Donului.

609 „Abia sfârşise de vorbit tălmaciul lui Napoleon şi cazacul rămase încremenit, nu mai scoase nici un cuvânt şi continua să meargă cu ochii pironiţi asupra cuceritorului, al cărui nume străbătuse până la el de-a lungul stepelor răsăritene. Tot gustul său de vorbă dispăru pentru a face loc unui sentiment de admiraţie naivă şi tăcută. După ce-l răsplăti, Napoleon porunci să i se dea libertatea, aşa cum dai drumul unei păsări să se întoarcă în câmpiile unde s-a născut.”

610… pasărea căreia i s-a dat drumul să se întoarcă în câmpiile unde s-a născut…

611 Jefuitori, soldaţi porniţi să prade.

612 Benzi albe de doliu.

613 Domnişoara Bourienne va face onorurile casei.

614 Cavalerii Lebedei…

615 Toate îi vin la timp cui ştie să aştepte.

616… nu sunt deloc de această părere, iată nenorocirea.

617 Când eşti în îndoială, dragul meu… abţine-te.

618 Intraţi în voi înşivă şi în barca asta şi nu faceţi din ea barca lui Charon.

619… e ridicol… caustic?

620…„cavalerul meu”…

621 Când se…

622… prostănac.

623… ştie toată Moscova. Mă şi minunez, zău aşa!

624 Ce ştie toată Moscova?

625 Draga de Vera!

626 Nu, doamnă…

627 Cine se scuză se acuză…
628… puţintel îndrăgostită de tânărul acesta.
629… vere…
630… verişoară…
631 „De îndată ce Leppich va fi gata, făceţi-i un echipaj de oameni siguri şi inteligenţi pentru nacela lui şi trimiteţi de îndată un curier la generalul Kutuzov pentru a-l preveni de aceasta. I-am făcut cunoscut faptul.
Recomandaţi-i, vă rog, lui Leppich să fie foarte atent asupra locului unde va coborî prima oară, pentru ca să nu se înşele şi să nu cadă în mâinile duşmanului. E absolută nevoie ca el să-şi coordoneze mişcările cu cele ale comandantului suprem.”
632 Voi face eu pe gazda taberei.
633… între noi…
634 Ce dracu'!
635 Ei bine, ştii mai multe decât oricare altul.
636 Războiul trebuie transpus în spaţiu. Eu nu pot lăuda îndeajuns această părere…
637 O da… întrucât scopul nostru este de a-l slăbi pe inamic, nu trebuie să dăm atenţie pierderilor de persoane particulare.
638… transpus în spaţiu.
639 În spaţiu…
640 Dă-i înainte, dă-i zdravăn…
641 Nu sunt prizonieri… Vor să fie nimiciţi. Cu atât mai rău pentru armata rusă…
642 Bine! Să intre domnul de Beausset şi Fabvier de asemenea…
643 Prea bine, Sire…
644 Pe curând…
645 Sire, tot Parisul vă regretă absenţa…
646 Îmi pare rău că v-am silit să faceţi atâta drum…
647 Sire, nici nu mă aşteptam să vă găsesc chiar la porţile Moscovei…

648 Jucărie formată dintr-o bilă găurită şi legată printr-un şnur de un beţigaş ascuţit la un capăt şi scobit la celălalt capăt.

649 Regele Romei…

650 Admirabil!

651 Trăiască împăratul! Trăiască regele Romei!

652 Scurtă şi energică…

653 Sunteţi prea bun, Majestate…

654 Borodino.

655… toate se vor face în ordine şi cu metodă…

656… şi faţa pământului s-ar fi schimbat.

657… au intrat în horă şi trebuie să joace.

658… suita personală a împărătesei…

659 Ei bine, Rapp, ce zici, facem treabă bună azi?

660 Fără nici o îndoială, sire…

661 Vă amintiţi, sire, cuvintele pe care aţi binevoit să ni le spuneţi la Smolensk… ai intrat în horă, trebuie să joci.

662 Biata armată! S-a împuţinat simţitor de la Smolensk. Norocul e o adevărată curtezană, Rapp. Am spus-o totdeauna şi acum încep s-o văd din experienţă. Dar garda, Rapp, garda e întreagă?

663 Da, Sire…

664 S-au împărţit pesmeţii şi orezul la regimentele de gardă?

665 Da, Sire.

666 Dar orezul?

667 Trupul nostru e o maşină de trăit. Pentru asta e făcut, ăsta-i rostul lui: lăsaţi-i viaţa în voia ei, şi ea se va apăra singură; va face mai mult decât dacă o ţintuteşti cu medicamente. Trupul nostru e ca un ceas perfect care trebuie să meargă un anumit timp; ceasornicarul nu-l poate deschide, n-are decât posibilitatea de a-l mânui pe pipăite şi cu ochii legaţi. Corpul nostru e o maşină de trăit; asta-i.

668 Asta-i tot.

669 Mâine vom avea de-a face cu Kutuzov…

670 Ah, unul din cei bătrâni.

671… botezul focului.
672… reduta cea mare, reduta fatală, reduta din centru…
673 Spune-i regelui Neapolului… că nu e încă amiază şi că nu văd încă destul de limpede situaţia pe tabla mea de şah. Du-te…
674 Ei, ce mai e?
675 Sire, prinţul…
676… boboc de gâscă pe care l-am făcut vultur…
677… un foc infernal…
678 Ia mai du-te…
679… proclamaţie scurtă şi energică…
680… oamenilor de fier…
681… mănunchiuri de drapele duşmane şi de vulturi…
682 La opt sute de leghe departe de Franţa n-am să las garda mea să fie distrusă…
683… transpus în spaţiu…
684 „Domnul cel bătrân s-a aranjat cum e mai bine”…
685… bătrânului domn…
686… de această îndărătnicie a domnului cel bătrân.
687 Aşadar, dumneata nu crezi, cum cred alţii, că trebuie să ne retragem?
688 Dimpotrivă, alteţă, în luptele indecise, rămâne învingător acel care e mai îndârjit… şi părerea mea…
689 Tot mai vor!
690 Tot mai vor, săturaţi-i!
691… câmpul de luptă a fost superb…
692 Războiul din Rusia era menit să fie cel mai popular război al timpurilor moderne: a fost un război al bunului simţ şi al adevăratelor interese, al tihnei şi al securităţii tuturor; un război cu adevărat paşnic şi conservator.
Îl purtam pentru cauza cea mare, sfârşitul hazardului şi începutul securităţii. Un orizont nou, iniţiative noi aveau să se desfăşoare, totul plin de bunăstarea şi de prosperitatea tuturor. Sistemul european era fondat; acum nu mai trebuia decât organizat.

Satisfăcut în ceea ce priveşte aceste mari chestiuni şi liniştit pretutindeni, aş fi avut congresul meu şi Sfânta Alianţă a mea. Aceste idei mi-au fost furate. În această adunare a marilor suverani noi am fi tratat în familie despre interesele noastre şi am fi dat socoteală popoarelor noastre cum dă învăţăcelul dascălului său.

Şi astfel, curând Europa ar fi devenit un singur popor, iar fiecare, călătorind oriunde, s-ar fi aflat mereu în patria comună. Aş fi cerut acces liber tuturor pe toate fluviile navigabile, comunitatea mărilor şi reducerea marilor armate permanente doar la gărzile personale ale suveranilor.

Întors în Franţa, în sânul unei patrii mari, puternice, magnifice, liniştite, glorioase, eu i-aş fi proclamat hotarele imuabile; orice viitor război pur defensiv; orice nouă extindere a teritoriului antinaţională. L-aş fi asociat pe fiul meu la imperiu, dictatura mea ar fi luat sfârşit şi domnia lui constituţională ar fi început.

Parisul ar fi ajuns capitala lumii, iar francezii ar fi stârnit invidia naţiunilor.

Apoi, clipele mele de răgaz şi ceasurile bătrâneţii le-aş fi consacrat, în tovărăşia împărătesei, cât ar fi durat ucenicia regală a fiului meu, să cutreier pe îndelete cu caii noştri – ca o adevărată pereche de boieri de la ţară – cele mai îndepărtate colţuri ale imperiului, să primesc plângerile, să repar nedreptăţile şi să presar pretutindeni monumente şi binefaceri.

693 Din cei 400 000 de oameni, câţi au trecut Vistula… jumătate erau austrieci, prusieni, saxoni, polonezi, bavarezi, würtemberghezi, mecklemburghezi, spanioli, italieni, napolitani. O treime din armata imperială propriu-zisă era compusă din olandezi, belgieni, locuitori de pe malurile Rinului, piemontezi, elveţieni, genovezi, toscani, romani, locuitori din divizia 32 militară, din Bremen şi Hamburg etc…; abia dacă avea 140 000 oameni care să vorbească franceza.

Expediţia din Rusia a costat actuala Franţă mai puţin de 50 000 oameni; armata rusă, în retragere de la Wilna la Moscova, a pierdut în diferitele bătălii de patru ori mai mulţi oameni decât armata franceză; incendierea Moscovei a costat viaţa a 100 000 de ruşi morţi de frig şi de mizerie prin păduri; în sfârşit, în marşul ei de la Moscova la Oder, armata rusă a fost şi ea atinsă de intemperiile anotimpului; la sosirea ei la Wilna ea nu mai avea decât 50 000 de oameni, şi la Kaliş mai puţin de 18 000.

694 Capul meu, bun sau prost, aşa cum este, trebuie singur să se ajute!

695 Ei bine, domnilor, văd că eu voi plăti oalele sparte!

696 Je suis né Tartare, Je voulus etre Romain.

Les Français m'appelerent barbare, Les Russes – George Dandin.

(M-am născut tătar, Ani vrut să fiu latin.

Francezii m-au poreclit barbar, Ruşii – George Dandin.)

George Dandin – personaj din comedia cu „acelaşi nume de Moliere, ţăran bogat dornic să se înnobileze printr-o căsătorie care n-a dus însă la rezultatul dorit.

697 Iată egoismul şi cruzimea bărbaţilor! Nici nu mă aşteptam la altceva. Femeia se sacrifică pentru voi, suferă şi, poftim, care-i e răsplata? Cu ce drept îmi cereţi socoteală, Alteţă, de prieteniile şi de afecţiunile mele? Omul acesta a fost pentru mine mai mult decât un tată.

698 Desigur… poate că el are pentru mine alte sentimente decât cele părinteşti, dar asta nu-i un motiv ca să-i închid uşa în nas. Eu nu sunt bărbat, ca să fiu ingrată. Aflaţi, Alteţă, că pentru tot ceea ce priveşte sentimentele mele intime, eu nu dau socoteală decât lui Dumnezeu şi conştiinţei mele.

699 Dar ascultă-mă, pentru numele lui Dumnezeu!

Ia-mă de nevastă şi voi fi roaba dumitale!

Bine, dar nu e cu putinţă!

Sigur, nu binevoieşti să te cobori până la mine!

700… domn de Jobert – un iezuit în haină scurtă…

701 duhovnic şi mentor moral la catolici.

702… harul.

703… în haină lungă…

704 Păcat lesne iertător sau păcat de moarte?

705 Să ne înţelegem, contesă…

706 Hélene, am o vorbă să-ţi spun… Mi-au ajuns la ureche nişte planuri de-ale tale cu privire la… ştii tu. Ei bine, copila mea dragă, să ştii că inima mea de tată se bucură să te ştie… A suferit atât de mult. Dar, copilă dragă… să faci după cum te îndeamnă inima. Mai mult nu-ţi spun.

707… cerc intim.

708 ascultă, Bilibin… Spune-mi, cum i-ai spune unei surori, ce trebuie să fac? Pe care din doi?

709 Să ştii că nu mă iei… Ca un adevărat prieten ce-ţi sunt m-am gândit şi m-am tot gândit la situaţia dumitale. Vezi, dacă te măriţi cu prinţul, pierzi pentru totdeauna ocazia de a te mărita cu celălalt şi, în plus, nemulţumeşti Curtea (după cum ştii, ei sunt în oarecari legături de rudenie). Dar, dacă te măriţi cu bătrânul conte, îi vei face fericite puţinele zile, câte le mai are de trăit şi apoi, ca văduvă a marelui… prinţul nu mai face o mezalianţă însurându-se cu dumneata…

710 Iată ce se numeşte un prieten adevărat! Dar, vezi, eu îl iubesc şi pe unul şi pe celălalt. Mi-aş da viaţa pentru fericirea amândorura!

711 Asta zic şi eu femeie! Iată ce înseamnă să pui problema pe şleau. Ea ar vrea să se mărite cu toţi trei deodată…

712 Ah! Mă iubeşte atât de mult! E dispus la orice pentru mine!

713… o vorbă de duh.

714 Chiar şi la divorţ…

715 Ah, mamă, nu mai vorbi prostii! Nu înţelegi nimic. În situaţia în care mă aflu, am obligaţii…

716 Ah, mamă, cum de nu înţelegi că Sfântul Părinte are dreptul să dea dispense…

717 Spune-i că nu vreau să-l văd şi că sunt furioasă pe el că nu şi-a ţinut cuvântul.

718 Contesă, există iertare pentru orice păcat!

719 „Şi, rog pe Dumnezeu să te aibă în sfânta şi puternica Lui pază. Prietena dumitale, Hélene.”

720 Joc de cuvinte intraductibil, făcut pe baza asemănării, în limba rusă, dintre verbele „a îmbina” şi „a înhăma”.

721…„isprăvi de vitejie”…

722 Între noi, dragul meu…

723 Sunt bine informat, dragul meu…

724 Tocmai asta e…

725 Ne aflăm în ajunul unui dezastru general şi n-am timp să spun drăgălăşenii tuturor celor care au de-a face cu mine… Ei bine dragul meu, dumneata, personal, ce ai de gând să faci?

726 Păi, nimic…

727 Un sfat prietenesc, dragul meu. Şterge-o şi cât mai iute, mai mult nu-ţi spun. Cine are urechi de auzit, să audă!

728… sfinţilor părinţi iezuiţi?

729 Acest oraş asiatic cu biserici nenumărate, Moscova cea sfântă. Iată în sfârşit acest faimos oraş! Era şi timpul…

730 „Un oraş ocupat de duşman e asemeni unei fete ce şi-a pierdut fecioria”…

731… a ţarilor…

732 Dar clemenţa mea e totdeauna gata să coboare asupra celor învinşi.

733 Să mi se aducă boierii…

734… adunare în palatul ţarilor…

735… draga, duioasa, sărmana mea mamă…

736 Instituţie dedicată scumpei mele mame. Casa mamei mele.

737 Oricum, va trebui să i se spună… Dar domnilor…

738 Dar e cu neputinţă…

739 Moscova pustie. Ce eveniment de necrezut!

740 Lovitura de teatru nu reuşise.
741 Vechi cartier al Moscovei
742 Să menţină liniştea în Moscova şi să-i facă pe locuitori să plece.
743 „Iată prostimea, drojdia poporului… plebea pe care au ridicat-o din neghiobie. Le trebuie o victimă”…
744 Groaznică, hidoasă e gloata… Sunt ca nişte lupi pe care nu-i poţi sătura decât cu sânge.
745 „Aveam alte îndatoriri. Trebuia liniştit poporul. Multe victime au pierit şi pier pentru binele obştesc”.
746… linia mea de conduită ar fi fost cu totul altfel trasată…
747… prilej.
748… am omorât doi iepuri cu o singură lovitură…
749 Plebea, trădătorul… binele obştesc…
750…„foc!”
751 Luaţi asta de aici…
752 „Aceşti mizerabili invadaseră cetatea sfântă, puseseră mâna pe puştile din arsenal şi trăgeau (aceşti mizerabili) asupra francezilor. Câţiva din ei fură trecuţi prin sabie şi Kremlinul fu curăţat de prezenţa lor.”
753… patriotismul feroce al lui Rastopcin…
754 Salut la toată lumea!
755 Dumneata eşti stăpânul?
756 Cartir, cartir, locuinţă… Francezii sunt băieţi buni. Ce naiba, zău aşa! Doar n-o să ne certăm, unchiaşule…
757 Ei, poftim! Va să zică nimeni nu vorbeşte franţuzeşte aici?
758 Nu sunteţi rănit?
759 Cred că nu… dar cât pe ce era s-o păţesc de data aceasta… Dar ăsta cine-i?
760 Vai, sunt pur şi simplu disperat de ceea ce s-a petrecut… E nu nebun, un nenorocit care nu ştia ce face.
761 Tâlharule, ai să mi-o plăteşti… Noi ăştia suntem mărinimoşi după victorie, dar pe trădători nu-i cruţăm…

762 Mi-aţi salvat viaţa! Sunteţi francez! domnul Ramball căpitan din regimentul 13 cavalerie uşoară…

763 Sunt rus…

764 Ei, hai, hai, asta s-o spui altuia… Lasă că-mi povesteşti dumneata mai târziu… Încântat să mă întâlnesc cu un compatriot. Ei, ce facem cu omul acesta?

765 Mi-aţi salvat viaţa. Sunteţi francez. Doriţi iertarea lui. Îl iert. Luaţi-l pe omul acesta de aici…

766 Veţi îi chemaţi când va fi nevoie…

767 Domnule căpitan, la bucătărie e ciorbă şi friptură de oaie… Porunciţi să vă aduc aici?

768 Da, şi vin…

769 Francez sau prinţ rus incognito… Vă datorez viaţa şi vă ofer prietenia mea. Un francez nu uită niciodată nici o insultă, nici un serviciu. Vă ofer prietenia mea. Asta e tot ce vă spun.

770 Căpitanul Ramball din regimentul 13 de cavalerie uşoară, decorat pentru povestea din Şapte*… Veţi fi acum atât de bun spuneţi cu cine am cinstea să vorbesc într-un mod atât de plăcut, în loc să mă aflu într-o ambulanţă cu glontele nebunului în trup?

* Victoria de la 7 septembrie.

771 De ajuns, vă rog… Vă înţeleg motivele, sunteţi ofiţer… superior poate. Aţi purtat armele împotriva noastră. Nu e treaba mea. Eu vă datorez viaţa. Aceasta mi-e de ajuns şi sunt cu totul al dumneavoastră. Sunteţi gentilom? Numele dumneavoastră de botez vă rog? Nu vă cer mai mult. Domnul Pierre, aţi spus? Perfect… E tot ceea ce doresc să ştiu.

772… excelent! Minunat!

773 Da, dragă domnule Pierre, vă sunt cum nu se poate mai îndatorat că m-aţi salvat… de acest turbat. Vedeţi dumneavoastră, sunt sătul să primesc gloanţe în trup. Iată, asta e de ia Wagram… şi asta de la Smolensk… Plus piciorul ăsta, după cum vedeţi, care nu vrea să meargă. La marea bătălie din 7 pe râul Moscova m-am ales cu asta.

Dumnezeule, tare era frumos. Merita să vezi, era un potop de foc. Ne-aţi dat mult de furcă, atunci, aveţi de ce să fiţi mândri, fir-ar să fie. Şi pe curând cu tot atu-ul pe care l-am dobândit acolo, aş fi gata s-o iau de la început. Îi plâng pe cei care n-au văzut ce a fost.

774 Mă aflam acolo…

775 Ce spuneţi! Cu atâta mai bine… Sunteţi nişte duşmani grozavi, zău aşa. Reduta cea mare s-a ţinut, nu glumă. Ne-aţi făcut să v-o plătim scump. Am fost acolo, aşa cum mă vedeţi, de trei ori. De trei ori ajunseserăm la tunuri şi de trei ori ne-au dat peste cap ca pe nişte soldaţi de carton. Oh, ce frumos era, domnule Pierre. Grenadierii voştri au fost nemaipomeniţi, pe legea mea! De şase ori la rând i-am văzut strângând rândurile şi mărşăluind ca la paradă. Minunat popor! Regele Neapolului, al nostru, care se pricepe în chestii de astea, a strigat: bravo! Aşadar sunteţi soldat ca şi noi… Cu atât mai bine, cu atât mai bine, domnule Pierre! Straşnici la luptă… şi curtenitori… cu frumoasele, ăştia-s francezii, domnule Pierre, nu-i aşa?

776 Apropo, spuneţi-mi, vă rog, e adevărat că toate femeile au părăsit Moscova? Ce idee! De ce ar fi putut să se teamă?

777 Oare doamnele franceze n-ar părăsi Parisul dacă ruşii l-ar ocupa?

778 Ah, ah, asta-i bună. Parisul? Dar Parisul… Parisul…

779 Parisul, capitala lumii…

780 Să ştiţi că dacă nu mi-aţi fi spus că sunteţi rus, eu aş fi pariat că sunteţi parizian. Aveţi acel nu ştiu ce, care…

781 Am fost la Paris, am petrecut ani de zile acolo…

782 Oh, se vede. Parisul! Un om care nu cunoaşte Parisul e un sălbatic. Pe parizian îl cunoşti de la o poştă… Parisul e Talma, Duchesnois, Potier, Sorbona, bulevardele… Nu-i decât un Paris pe lume! Aţi fost la Paris şi aţi rămas totuşi rus. Ei bine, vă stimez cu atât mai mult.

783 Să revenim la femeile de la voi, se zice că sunt foarte frumoase. Ce dracu le-o fi venit să se înmormânteze de vii

în stepe, când armata franceză e la Moscova. Doamne, ce mai ocazie scapă! Mă rog, cu mujicii e altceva, dar dumneavoastră, ăştia, oamenii civilizaţi, ar trebui să vă pricepeţi mai bine la asta. Noi am cucerit Viena, Berlinul, Madridul, Neapole, Roma, Varşovia, toate capitalele lumii... Suntem temuţi, dar iubiţi. E bine să ne cunoşti mai îndeaproape. Şi apoi, împăratul...

784 Împăratul... Oare împăratul...

785 Împăratul? E generozitatea, clemenţa, dreptatea, ordinea, geniul, acesta e împăratul. Eu, Ramball, vă spun una ca asta. Aşa cum mă vedeţi, eram duşmanul lui până acum opt ani. Tatăl meu a fost conte, emigrat. Dar omul acesta m-a învins. Mă stăpâneşte. N-am putut să rezist văzând grandoarea şi gloria cu care a acoperit el Franţa. Când am înţeles ce voia, când am văzut că ne face o litieră de lauri, vedeţi mi-am zis: Iată un adevărat suveran. Şi m-am dăruit lui. Oh da, dragul meu, este cel mai mare om al secolelor trecute şi viitoare.

786 E la Moscova?

787 Nu, mâine îşi face intrarea...

788 Minunat om, colonelul württenberghez! E un neamţ, dar e un băiat tare de treabă! Atâta că e neamţ!

789 Apropo, ştiţi nemţeşte deci?

790 Cum spuneţi azil pe nemţeşte?

791 Azil? Azil în nemţeşte?

792 Cum aţi spus?

793 Sunt nişte tâmpiţi nemţii ăştia. Nu-i aşa, domnule Pierre?

794 Ei, încă o sticlă din acest bordeaux moscovit, nu? Morel ne va mai încălzi o sticluţă. Morel!

795 Ce e, părem trişti? V-am supărat cu ceva? Nu, serios, poate aveţi ceva împotriva mea? Poate dată fiind situaţia?

796 Pe onoarea mea, fără a mai vorbi de ceea ce vă datorez, simt prietenie pentru dumneavoastră. Pot să vă fiu de folos cu ceva? Dispuneţi de mine. E pe viaţă şi pe moarte. Vă spun aceasta cu mâna pe inimă...

797 Ah, în cazul ăsta, beau pentru prietenia noastră!
798 Da, dragul meu, asta-i roata destinului… Cine mi-ar fi spus că am să fiu soldat şi căpitan de dragoni în serviciul lui Bonaparte, cum îi ziceam noi pe vremuri. Şi totuşi, iată-mă acum la Moscova, cu el. Trebuie să-ţi spun, dragul meu… că numele nostru este unul din cele mai vechi din Franţa.
799 „Sărmana mea mamă”.
800 Dar toate astea nu-s decât decorul vieţii, fondul ei e dragostea. Dragostea! Nu-i aşa, domnule Pierre? Încă un pahar!
801 Oh, femeile, femeile!
802… dragoste de birjari. dragoste de nătăfleţi…
803 unde soţii mănâncă varză acră iar tinerele fete sunt prea blonde.
804 (Parizianǎ în sufletul ei).
805 „Ţi-am salvat viaţa, îţi salvez şi onoarea!”
806 Ia te uită!
807 Iubirea platonică, nourii…
808 Pe aici nu se trece…
809 Da' ăsta ce mai vrea?
810 Era un copil în casa asta. N-aţi văzut un copil?
811 Ei poftim, ce mai îndrugă şi ăsta? Ia mai cară-te…
812 Un copil? Am auzit eu ceva piuind în grădină. Să ştii c-o fi plodul lui ăsta. Ce mai, trebuie să fim omenoşi…
813 Unde e? Unde e?
814 Pe aici! Pe aici! Aşteaptă-mă, cobor. Voi ăştia, ia mai grăbiţi-vă… începe să se înfierbânte.
815 Uite şi plodul dumitale. Ah, e o fetiţă, cu atât mai bine… La revedere, grasule. Trebuie să fim omenoşi. Toţi o să murim odată…
816 Lasă femeia…
817 Ia lasă-te de prostiile astea!
818 Are un pumnal, domnule locotenent.
819 A, o armă…
820 Bine, bine, toate astea ai să le povesteşti în fata Consiliului de Război… Franţuzeşte ştii?

821 Vorbeşti franţuzeşte? Să vină translatorul.

822 N-are aerul unui om de rând…

823 Staţi, ăsta are mutră de incendiator… Ia întrebaţi-l cine e?

824 N-am să vă spun cine sunt. Sunt prizonierul vostru. Luaţi-mă…

825 Aha! Să mergem!

826 Ce mai vrea şi femeia asta?

827 Ce vrea? Îmi aduce fetiţa mea pe care am salvat-o din flăcări… Adio!

828 Se spune că sărmana contesă e foarte bolnavă. Medicul spune că are o anghina pectorală.

Anghina? Vai, e o boală îngrozitoare!

829 Se spune că rivalii s-ar fi împăcat datorită anghinei…

830 Bătrânul conte e înduioşător, după câte se spune. A plâns ca un copil când medicul i-a spus că e un caz grav.

Vai, ar fi o pierdere grozavă. E o femeie încântătoare.

Vorbiţi de biata contesă… Am trimis să mi se aducă veşti despre starea ei. Mi s-a spus că îi e ceva mai bine. O, fără îndoială, e cea mai fermecătoare femeie din lume… Suntem din tabere deosebite, dar asta nu mă împiedică s-o stimez după cum merită. E tare nefericită…

831 Poate că aveţi dumneavoastră informaţii mai bune decât ale mele… Dar eu ştiu din sursă sigură că medicul acesta e un om foarte învăţat şi foarte priceput. E medicul personal al Reginei Spaniei.

832… vorbă de duh.

833 Găsesc că e încântător!

834… eroul de la Petropol…

835 Împăratul restituie drapelele austriece… drapele prietene pe care le-a găsit rătăcite dincolo de drumul ştiut…

836 Încântător, încântător…

837 Poate că e drumul Varşoviei…

838 Ce vigoare, ce stil!

839 Veţi vedea…

840… vizite de condoleanţă…
841… deşi străin, era rus în adâncul inimii lui…
842… preamilostivul nostru suveran…
843… ale cărui flăcări îi luminau calea.
844… necaz…
845 Îmi aduci veşti proaste, colonele?
Foarte proaste, Sire… părăsirea Moscovei.
Nu cumva vechea mea capitală s-a predat fără să lupte?
846 Duşmanul e în oraş?
847 Da, Sire, iar în clipa aceasta oraşul e scrum… Când am plecat, Moscova era în flăcări…
848 Văd, colonele, din toate câte se întâmplă, că Pronia cerească cere de la noi mari sacrificii… Sunt gata să mă supun tuturor vrerilor ei; dar ia spune-mi, Michaud, cum de ai lăsat armata, văzând acestea, să părăsească fără luptă vechea mea capitală? Nu cumva ai observat semne de descurajare?
849 Sire, îmi veţi îngădui să vă vorbesc deschis ca un militar loial ce mă aflu?
850 Colonele, este ceea ce eu pretind totdeauna… Nu-mi ascunde nimic, vreau neapărat să ştiu cum stau lucrurile.
851… joc de cuvinte.
852 Sire! Am lăsat întreaga armată, de la comandanţi şi până la cel din urmă soldat, fără excepţie, într-o nemaipomenită şi îngrozitoare stare de teamă…
853 Cum asta? Ruşii mei să se lase doborâţi de nenorocire… Niciodată!
854 Sire… ei se tem ca nu cumva Majestatea Voastră, în marea Ei bunătate, să se hotărască a face pace. Ei ard de dorinţa de a lupta… şi de a dovedi Majestăţii Voastre, jertfindu-şi viaţa, cât de devotaţi vă sunt…
855… Mă linişteşti, colonele.
856 Prea bine, întoarce-te la trupe… şi spune vitejilor noştri, spune tuturor credincioşilor mei supuşi, pretutindeni pe unde vei trece, că, de-ar fi să nu-mi mai rămână nici un soldat, voi trece eu însumi în fruntea iubitei mele nobilimi, a

bunilor mei ţărani şi voi folosi astfel până şi ultimele posibilităţi ale imperiului meu. Ele sunt cu mult mai mari decât îşi închipuie duşmanii mei… Dar dacă stă scris în cartea Proniei… ca dinastia mea să nu mai domnească pe tronul strămoşilor mei, atunci, după ce voi fi epuizat toate mijloacele care-mi stau în putere, voi lăsa barba să-mi crească până aici şi mă voi duce mai curând să mănânc cartofi împreună cu cel din urmă dintre ţăranii mei, decât să accept să semnez ruşinea patriei mele şi a scumpului meu popor, ale cărui sacrificii eu ştiu să le apreciez!

857 Colonele Michaud, nu uita ceea ce-ţi spun eu acum; poate că într-o zi ne vom aminti cu plăcere aceste vorbe: Napoleon sau eu… Noi doi nu mai putem domni împreună. Am învăţat să-l cunosc şi nu mă va mai înşela…

858… deşi străin, dar rus în adâncul inimii lui… entuziasmat de tot ceea ce auzise…

859 Sire!… Majestatea Voastră semnează în acest moment gloria neamului său şi izbăvirea Europei!

860 Zapekanka – lichior de fructe cu diferite mirodenii, preparat în vase ermetic închise, într-un cuptor bine încins.

861… mai bine mai târziu decât niciodată.

862… de prost gust.

863… mătuşico.

864… deocamdată, dragul meu, prea faci curte celeilalte, blondei.

865 Există fel şi fel de procedee…

866… pe care-l salvase din flăcări.

867… cel care nu vrea să-şi spună numele.

868 Cine eşti dumneata?

869 Domnule general, nu mă puteţi cunoaşte, nu v-am văzut niciodată…

870 E un spion rus…

871 Nu, Monseniore… Nu, Monseniore, nu, n-aveţi de unde mă cunoaşte… Sunt un ofiţer miliţionar şi n-am părăsit Moscova.

Numele dumitale? Bezuhov.

Şi cine-mi va dovedi că nu minţi?

872 Cum vei putea dovedi adevărul spuselor dumitale?

873 Nu eşti cine spui…

874 Da, fără îndoială!

875 Puşcaşi ai regimentului 86, înainte marş!

876 Să se înveţe minte să mai dea foc…

877 Copila mea, te iubesc şi te cunosc demult.

878 Îţi mulţumesc că ai venit, draga mea.

879 „Prinţe Kutuzov… vă trimit pe unul din generalii mei aghiotanţi ca să discute cu dumneavoastră mai multe chestiuni interesante. Doresc ca Alteţa-Voastră să dea crezare spuselor sale, cu atât mai mult cu cât el va exprima sentimentele de stimă şi de deosebită preţuire pe care le nutresc demult pentru persoana dumneavoastră… Acesta fiind scopul scrisorii mele, rog pe bunul Dumnezeu, prinţe Kutuzov, să vă aibă în sfânta şi puternica lui pază.

Moscova, 30 octombrie 1812.

Napoleon.”

880 Urmaşii m-ar blestema dacă m-ar socoti omul care a făcut primul pas spre o înţelegere oarecare. Aceasta e acum voinţa poporului meu…

881 „Prima coloană înaintează…”

882 „… a doua coloană înaintează…”

883 Dans popular rus.

884 „… prima coloană înaintează…”

885… după prădăciuni…

886… să fie aduşi popii înapoi…

887 Căminul mamei mele…

888 Pentru a sublinia folosirea acestor mijloace printr-un act demn de el şi de armata franceză, el ordonă să se împartă ajutoare sinistraţilor de pe urma incendiului. Dar cum alimentele erau prea preţioase pentru a fi date unor străini, duşmani în cea mai mare parte, Napoleon socoti că e mai bine să le dea bani şi ei să-şi procure din afară proviziile; de aceea porunci să li se împartă ruble-hârtie.

889… geniul său nu imaginase niciodată ceva mai profund, mai abil şi mai vrednic de admiraţie…

890 „Preotul, pe care-l găsisem şi rugasem să reînceapă să slujească, a făcut curăţenie în biserică şi a încuiat-o. În noaptea asta uşile au fost din nou sparte, lacătele sfărâmate, cărţile rupte şi s-au săvârşit tot felul de alte stricăciuni.”

891 „Parte din districtul meu continuă să fie pradă jafului soldaţilor din corpul 3, care, după ce că smulg nenorociţilor de refugiaţi din subterane puţinul ce le-a mai rămas, mai au şi sălbăticia de a-i răni cu săbiile lor, aşa cum am văzut eu în mai multe rânduri.” „Nimic nou în afară de faptul că soldaţii îşi permit să fure şi să jefuiască. 9 octombrie.” „Furtunile şi jaful continuă. În districtul nostru există o bandă de hoţi care nu va putea fi arestată decât cu forţe serioase. 11 octombrie.”

892 „Maestrul de ceremonii al palatului se plânge că în ciuda interdicţiilor repetate soldaţii continuă să-şi facă nevoile prin toate curţile, ba până şi sub ferestrele împăratului.”

893… tezaur…

894 Surul.

895 Blegul.

896 Ce soare, nu, domnule Kiril? Ai zice că e primăvară…

897 Dacă ne-am porni pe o asemenea vreme…

898 Şi-apoi, domnule Kiril, ştii bine, n-ai decât să-i spui un singur cuvânt căpitanului. Asta e unul… care nu uită niciodată nimic. Spune-i căpitanului când îşi va face rondul; pentru dumneata el face orice.

899 Vezi, St. Thomas, aşa-mi zicea el mie mai deunăzi, Kiril e un om cu carte, vorbeşte franţuzeşte, e un boier rus peste care a dat nenorocirea, dar e un om. Şi se pricepe la… Dacă cere ceva, să-mi spună, nu încape refuz. Când ai apucat să înveţi ceva carte, iubeşti şi tu cultura şi oamenii bine educaţi. Pentru dumneata spun toate astea, domnule Kiril.

Întâmplarea de mai zilele trecute, dacă nu erai dumneata, s-ar fi sfârşit rău.

900 Bine, bine, mulţumesc, dar ţi-o fi rămas şi ceva pânză?

901 Mulţumesc, mulţumesc, dragul meu, dar restul? Dar restul?

902 Platoş, hei, Platoş, ia-ţi-le ţie…

903 Caporal, cum rămâne cu bolnavul?

904 Treceţi, treceţi…

905 Ei, ce mai vrei? Dracu' să-l ia, doar o fi în stare să meargă! Nu poate, e în agonie… Ai de gând să…

906 Mergeţi, fir-aţi voi să fiţi… înainte… mii de draci…

907 „Uralele împăratului”, adică semnalul de începere a atacului.

908… copiii Donului…

909 Figuri de scrimă.

910 Oştirile mari învinge întotdeauna.

911 Vasilisa Kojina – ţărancă din gubernia Smolensk, eroină în războiului de partizani din anul 1812.

912 Ştirbul.

913 Vesna – primăvară.

914 A, dumneata eşti! Vrei să mănânci? Nu te teme, nu-ţi face nimeni nimic rău. Intră, intră.

915 Haină caucaziană.

916 Cine-i…

917 Lăncieri din regimentul 6…

918 Parola?

919 Ia spune, colonelul Gérard e aici?

920 Când un ofiţer îşi face rondul sentinelele nu-i cer parola… Te-am întrebat dacă colonelul e aici.

921 Cu ăsta greu o scoţi la capăt.

922 Îi pune el la punct…

923 Tu eşti, Clément? De unde dracu…

924 Dacă vă aşteptaţi la cină, să ştiţi că aţi venit prea târziu…

925 Tâlharii ăştia sunt peste tot locul…

926 Scârbos lucru să cari după tine hoiturile astea. Mai bine i-aţi împuşca pe ticăloşii ăştia…

927 Treceţi la locurile voastre!

928 Împăratul! Împăratul! Mareşalul! Ducele!

929 Ce-a spus? Ce-a spus?

930 Ai înţeles, copile?

931 Ai înţeles, lua-te-ar dracu!

932 Pentru el e totuna… tâlharul!

933 Cazacii!

934 „Cred că e de datoria mea să fac cunoscut Maiestăţii Voastre starea trupelor sale în diferitele corpuri de armată pe care le-am inspectat în marş în ultimele trei zile. Ele sunt aproape în întregime în debandadă. Doar a patra parte din soldaţi au mai rămas sub drapele în aproape toate regimentele, ceilalţi rătăcesc care încotro în nădejdea de a găsi mijloace de subzistenţă şi a scăpa de disciplină.

În general, ei socotesc că la Smolensk s-ar putea reface. În ultimele zile s-a observat că mulţi soldaţi îşi aruncă cartuşele şi armele. Aşa stând lucrurile, interesul Majestăţii Voastre cere ca, oricare ar fi intenţiile Voastre ulterioare, să fie adunate trupele la Smolensk; să fie lăsaţi deoparte oamenii dezarmaţi, cei fără cai, trenurile regimentare de prisos şi o parte din artilerie, ca disproporţionată în raport cu numărul actual al trupelor. În plus, câteva zile de repaos şi ceva alimente sunt necesare soldaţilor noştri, extenuaţi de foame şi de oboseală; mulţi din ei au murit în ultimele zile pe drumuri şi în bivuacuri. Această stare de lucruri merge înrăutăţindu-se şi ne face să ne temem că dacă nu vor fi luate grabnice măsuri nu vom mai putea stăpâni trupele în cazul unei noi bătălii. 9 noiembrie, la 30 verste de Smolensk.”

935… ordine de zi…

936… Majestate, Vere, Prinţe de Eckmühl, Rege al Neapolului…

937 Am făcut destul pe împăratul, e timpul să mai fac şi pe generalul.

938 „E măreţ!”

939 „De la sublim la ridicol nu e decât un pas!”

940 Memoriile lui Wilson.

941 Istoria anului 1812 a lui Bogdanovici: caracterizarea lui Kutuzov şi consideraţiuni asupra rezultatelor nemulţumitoare ale luptelor de la Krasnoe.

942 O, voinicilor! O, bunii, bunii mei prieteni! Odată oameni! O, bunii mei prieteni!

943 Trăiască Henric al patrulea!

Trăiască acest rege viteaz!

Care era dat naibii…

Şi avu întreitul talent.

De a fi un mare băutor, Un luptător viteaz şi-un crai fără pereche…

944 Vreţi să spuneţi că n-am în ce să mănânc. Aş putea, dimpotrivă, să vă ofer tot ce doriţi, chiar şi în cazul că aţi vrea să daţi ospeţe!

945 Nu vreau să spun decât ceea ce spun.

946 E un sacrilegiu să te războieşti cu un popor ca al dumneavoastră!

947 Te-ai închistat, dragul meu!

948 Unul din palatele Kremlinului.

949 „Te iubesc!”

950 Dragă Marie, mi se pare că doarme; e atât de obosit…

951 Eroină din baladele legendarului bard celt Ossian, în culegerea scriitorului scoţian James Macpherson (1738-1796).

952… rochie foarte înfoiată, cu trenă…

953… pasienţă mare…

954 Aminteşte-ţi că vei muri…

955 Nu, domnule Dessalles, am s-o rog pe mătuşa mea să-mi dea voie să mai rămân.

956 Vi-l aduc imediat, domnule Dessalles! Bună seara!

957… fără conştiinţă şi fără onoare…

958… şi alţii de teapa lor…

959… lozincă…

960 Tugendbund (Uniunea Virtuţii) – asociaţie politică, nobiliaro-burgheză, de orientare liberală, fondată în 1808 în Prusia.

961 Joc de cuvinte. Bunt – răscoală în l. rusă.

962… sunt omul vostru!

963… deschide drumuri noi…

964… firul Maicii Domnului.

965 Te doare ceva?

966… secreţii…

SFÂRŞIT